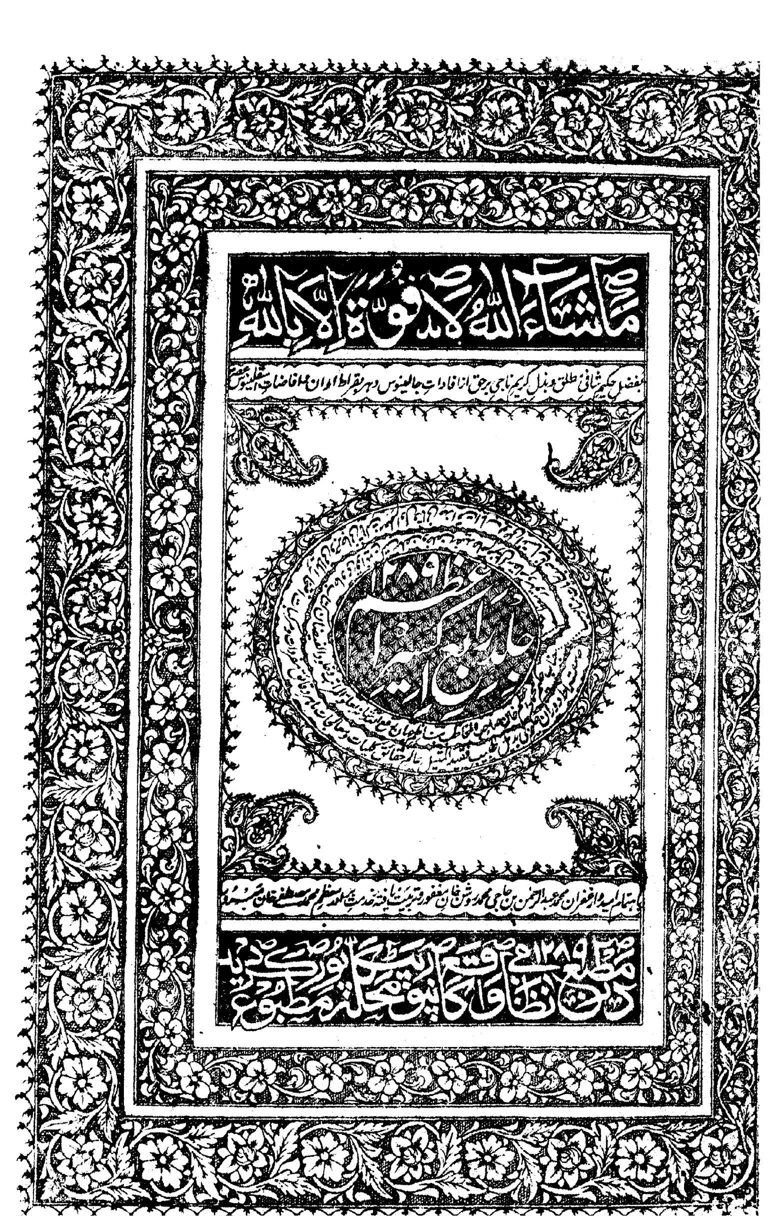
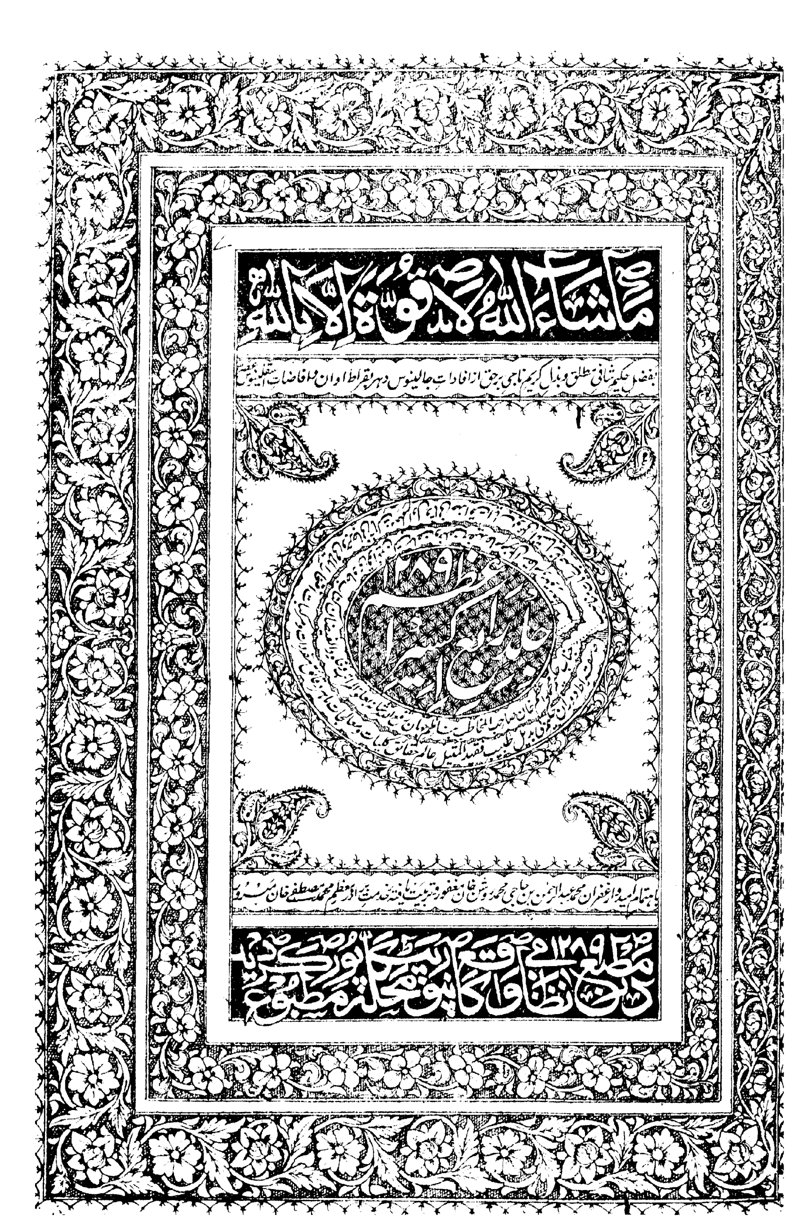

ماشاء الله لا قوة الا بالله
بفضل حکیم شافی مطلق و بذل کریم ناجی برحق از افادات جالینوس دہر بقراط اوان
جلد ثانیہ اکسیر اعظم
۱۲۸۹
باہتمام امیدوار غفران محمد عبدالرحمن بن حاجی محمد روشن خان مغفور
۱۲۸۹

سے مرفوعا اور موقوفا مالک ابو داود وغیرہ نے اور حاکم نے وَقِيلَ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقِيلَ بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ اور کہا بعضوں نے بعد طلوع صبح صادق کے پہلے نکلنے آفتاب دن جمعے کے اور کہا بعضوں نے پیچھے نکلنے آفتاب کے وَذَهَبَ أَبُو ذَرٍّ الْغِفَارِيُّ إِلَى أَنَّهَا بَعْدَ زَيْغِ الشَّمْسِ بِيَسِيرٍ إِلَى ذِرَاعٍ اور گئے ہیں ابو ذر غفاری صحابی اس طرف کہ تحقیق وہ ساعت پیچھے ڈھلنے آفتاب کے ہے تھوڑا سا ایک ہاتھ تک قُلْتُ وَالَّذِي أَعْتَقِدُهُ أَنَّهَا وَقْتُ قِرَاءَةِ الْإِمَامِ الْفَاتِحَةَ فِي صَلَاةِ الْجُمُعَةِ إِلَى أَنْ يَقُولَ آمِينَ جَمْعًا بَيْنَ الْأَحَادِيثِ الَّتِي صَحَّتْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ كَمَا بَيَّنْتُهُ فِي غَيْرِ هَذَا الْمَوْضِعِ کہا مصنف نے اور کہتا ہوں میں وہ جو اعتقاد کرتا ہوں میں یہی کہ تحقیق وہ ساعت ہی وقت پڑھنے امام کے الحمد کو نماز جمعہ میں تا وقت کہنے امام کے آمین کو جمع کرنے کو درمیان حدیثوں کے وہ جو صحیح ہوئی ہیں نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سے جیسے کہ بیان کیا میں نے اوسکو بیچ غیر اس جگہ کے **ف** کہا فخر الدین رحمہ نے کہ مصنف نے منتہی میں تین حدیثیں روایت کی ہیں اور اون میں یہ وقت نہیں ہے اور کہا کہ میں نے اور غیر میرے نے جو کہ واقف ہوا ہی قول پر میرے یہ تجربہ کیا ہی کہ دعا اس وقت میں قبول ہوتی ہی پھر مصنف واسطے ترجیح قول اول کی امام نووی سے تائید لایا اور کہا وَقَالَ النَّوَوِيُّ رَحِمَهُ اللهُ وَالصَّحِيحُ بَلِ الصَّوَابُ الَّذِي لَا يَجُوزُ غَيْرُهُ مَا ثَبَتَ فِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ مِنْ حَدِيثِ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ اور کہا ہی نووی رحمہ اللہ نے شرح مسلم میں اور صحیح بلکہ بہتر اور مناسب تر کہ درست نہیں ہی سوا اوسکے وہ چیز ہی کہ ثابت ہوئی صحیح مسلم میں حدیث ابی موسی اشعری سے **ف** کہ روایت کیا اوسکو نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سے کہ تحقیق وہ ساعت ہی درمیان بیٹھنے امام کے خطبے کے لیے منبر پر آخر نماز تک اور یہ قول بیچ مقابلے میں ضعیف کے ہی وہ صواب مقابلے میں خطا کے کذا ذکرہ **علی** اور اعمال روز جمعے کے یہ ہیں کہ حجامت کرے لب اپنی سے اور ناخون کترواوے اور نہاوے اور خوشبو لگاوے اور تیل ڈالے اور کنگھی کرے داڑھی میں اور جو کچھ میسر ہو صدقہ دیوے اور بعد زوال کے نماز حاضر ہووے مجلس میں قرآن پڑھنے کی اور مشغول ذکر اور دعا میں رہے غروب تلک کہ بسبب صحیح قول کے ساعت قبولیت دعا کی پہلے غروب کے ہی اور بعد نماز جمعے کے ملاقات کرے بھائی مسلمانوں سے اور عیادت کرے بیماروں کی اور جنازے پر حاضر ہووے اور زیارت قبور کی کرے اور مجلس نکاح میں حاضر ہووے اور طلب علم اور طلب رزق کی کرے ساتھ کسب حلال کے اور کہے سات بار جمعے کے دن سیدالاستغفار اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَابْنُ أَمَتِكَ وَفِي قَبْضَتِكَ وَنَاصِيَتِي بِيَدِكَ أَمْسَيْتُ عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ بِنِعْمَتِكَ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ اور جو کوئی تین بار یا اوپر ترک کرے جمعے کو بغیر ضرورت کے کہا جاتا ہی منافق اوس کتاب میں کہ محو کی جاتی نہیں اور نہ بدلی جاتی ہی

۲۹

اور عبادت اوسکی ... ثابت ہوا ہی حدیث صحاح سے کذا فی وظائف النبی احمد[illegible]

قبولیت دعا کا **ف** حال وصف ہی ساعۃ کا اور قید لگائی اور وقت ظرف ہی واسطے دعا کے جو قبول ہوئی ہی فرق درمیان اوقات الاجابۃ اور احوال الاجابۃ کے **ع** عِنْدَ النِّدَاءِ بِالصَّلَوٰةِ اذان کے واسطے نماز کے نقل کی یہ ابو داود حاکم نے **ف** فرمایا آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے دو نہیں کی جاتیں درگاہ عزت وکبریا سے ایک اون دو چیزوں میں سے دعا ہی نزدیک ندا کے وَبَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ **د ت س حب** اور درمیان اذان و تکبیر کے ترمذی نسائی ابن حبان نے **ف** کہا میرک شاہ رحمہ اللہ نے کہ زیادہ کیا ترمذی نے پس کہا ہم نے یا رسول اللہ یعنی اذان اور تکبیر کے درمیان میں فرمایا سَلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ یعنی مانگو اللہ تعالی سے عافیت دنیا اور آخرت میں اور ظاہر یہ ہی کہ دعا متصل اذان کے ہے یا ہی کہ متصل کرے **ع مختصر** وَبَعْدَ الْحَيْعَلَتَيْنِ لِمَنْ نَزَلَ بِهِ كَرْبٌ أَوْ شِدَّةٌ **مص** حَيَّ عَلَى الصَّلَوٰةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ کے واسطے اوس شخص کے کہ اترے اوس پر غم یا سختی **ف** کرب کہتے ہیں فکر اور غم سخت کو اور شدت کہتے ہیں عذاب اور محنت کو اور احتمال کہ یعنی حضرت نے لفظ کرب کا فرمایا شدت کا **ع** وَعِنْدَ الصَّفِّ فِي سَبِيلِ اللهِ **حب ط** صف جنگ کے اللہ کی راہ میں یعنی جہاد میں نقل کی یہ ابن حبان طبرانی نے مرفوعا اور موقوفا موطا وَعِنْدَ الْتِحَامِ الْحَرْبِ بَعْضِهِمْ بَعْضًا **د** اور نزدیک ملنے لڑائی والوں کی بعضے اونکے بعضوں سے **ف** یعنی جب مسلمان کافروں پر حملہ کر کر ملجاویں اور زخم پر زخم لگنے لگیں **ع** وَدُبُرَ الصَّلَوٰةِ **ت س** اور پیچھے نمازوں فرض کے نقل کی یہ ترمذی نسائی نے **ف** کیونکہ بہت امید قبولیت کی ہی اور یہ وقت متصل فرض کے ہی بعد سلام کے اور اگر بعد سنتوں معمول کے مراد لیں امید ہی کہ یہی حکم ہو **مختصر ع** وَفِي السُّجُودِ **م د س** اور بیچ سجدے کے نقل کی مسلم ابو داود نسائی نے **ف** فرمایا پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے کہ بیچ حالت سجود کے بندہ پروردگار اپنے سے نزدیک ہوتا ہی پس اوس وقت میں بہت دعا کرو **مختصر** وَعَقِيبَ تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ **ت** اور پیچھے تلاوت قرآن کے نقل کی یہ ترمذی نے وَلَا سِيَّمَا الْخَتْمُ **ط مو مص** اور خصوصا پیچھے ختم قرآن کے امید قبولیت کی ہی نقل کی یہ طبرانی نے مرفوعا اور موقوفا ابن ابی شیبہ نے خُصُوصًا مِنَ الْقَارِئِ **ط** خصوصا پڑھنے والے سے یعنی دعا اوسکی بہت قبولیت رکھتی ہی سننے والے سے طبرانی نے وَعِنْدَ شُرْبِ مَاءِ زَمْزَمَ **مص** اور نزدیک پینے پانی زمزم کے نقل

ماشاء الله لا قوة الا بالله
بفضل حکیم شافی مطلق و بذل کریم ناجی برحق از افادات جالینوس دہر بقراط اوان ملافاضات
اکسیر اعظم
۱۲۸۹
باہتمام امیدوار غفران محمد عبدالرحمن بن حاجی محمد روشن خان مغفور تربیت یافتہ خدمت

بسم الله الرحمن الرحیم

امراض ظهر و اطراف یعنی بیماریهای پشت و دست و پا و آن سیزده مرض است

اعنی حدبه و ریاح الافرسه و وجع الظهر و وجع خاصره و دوالی و داء الفیل و وجع مفاصل و نقرس و عرق النسا و وجع ورک و وجع الرکبه و وجع ساقین و وجع عقب و وجع کف پا

حدبه و ریاح الافرسه

حدبه عبارت است از زوال فقرات پشت و آن اگر بجانب داخل پشت یعنی بسوی پیش باشد حدبة المقدم و تقصع گویند و آنجا که تقصع با شرکت استخوانهای سینه باشد تعسّر گویند و اگر بجانب خارج یعنی بسوی پس پشت باشد حدبة المؤخر خوانند و حدبه حقیقی همین است و اگر بجانب راست یا چپ باشد آن را التوا نامند و ریاح الافرسه قسمی از حدبه است که بسبب ریاح غلیظ حادث شود و اسباب حدبه بقول شیخ یا بادی بود مثل ضربه و سقطه و مانند آن و یا بدنی از رطوبت مائی فالجی مرخی رباطات یا رطوبت غلیظ لزج مشنج رباطات فقار و اکثر آنچه از رطوبت فالجی افتد حدبة التوالی باشد نه بسوی قدام و خلف و یا از ریح غلیظ محتبس سر فقار ممدد مفتح فقرات باشد و یا از ورم عضلات فقار و خراج و تمدد و تشنج در طرفی بود و بیشتر ورمی با سهال و سوء الاحوال بر نضج ورم و انفجار او صحت یابد و کذلک آنچه از ورم صلب بود و آنچه از تشنج مادی یا یبسی افتد قلیل الوقوع سریع القتل است و این همه یا باشتراک میان چند فقرات و بتدریج بود و یا این نباشد و حدبه خصوصاً آنچه بسوی داخل باشد بر یه مکان را تنگ کند و سوء تنفس حادث شود و چون در صبی حادث گردد سینه را از حسن انبساط و اتساع او منع کند و اعضای نفس موقوف باقی مانند و بدان سبب نفس تنگ گردد و لهذا بقراط گفته کسی را که حدبه از ربو و یا سرفه قبل از بلوغ بهم رسد بهلاک گردد و بیان را حدبه و ریاح الافرسه بیشتر حادث شود چون طعام قبل از وقت او بخورانند و صاحب حدبه را ساقها باریک شود و انطاکی و غیره میفرمایند که اوجاع پشت و حدبه و امثال آن از نوازل بود و بر باد آنها اصالة سردی غالب باشد و گاهی از غیر او بود و تقریر جمال این آنست که دماغ بدن را مثل قبه حمام است که دائم ابخره بسوی آن متصاعد شود و متکاثف گردد پس سرد شود و بسبب قلت تنقیه و طول زمان کثرت پذیرد و در آن جمع گردد و قوت از تصرف طبیعی در وی عاجز آید و در این هنگام مکان بر آن تنگ شود و سیلان کند پس اگر چیزی از مناخر مندفع گردد زکام شود و یا در یک جانب آن بند شود مثل شقیقه و لقوه افتد و یا بسوی بدن نافذ گردد پس

سبب آنکه بر انتقال ماده مستغرق ... ضیق النفس بسوی فقرات ... آن ... ماده غلیظ دلالت کند ... ماده غلیظ بود ... مهلک گردد

اگر خاص بیک جانب بود مثل فالج افتد و اگر عام بمفاصل بود و تعقد و تهیج و وجع مفاصل افتد و اگر فقرات را زائل کند التوا و حدبه افتد و یا تخصص باستخوانهای
مجوف بود پس ریاح افرسه افتد و اگر بسوی نصف اسفل نازل شود وجع در رگ و خاصره افتد و یا یک پای را عام باشد پس عرق النسا افتد و یا در ابهام خاصة
متحیز گردد پس نقرس را افتد و یا ساق را مع ورم قرحه کند پس داء الفیل افتد و یا عروق ذات تلافیف حادث کند پس دوالی افتد **طریق تشخیص** اسباب مذکوره
اول تقدم اسباب بادی مثل وقوع ضربه و سقطه دریافت کنند اگر یافته شود سببش همان باشد و اگر لمس ورم محسوس گردد و وجع ناخس شدید و تپ حاد و بها
و عظم نبض و زردی قاروره و ناریت آن باشد سببش ورم حار بود و اگر ورم و دیگر اعراض او نباشد و گاهی درد زیاده شود و در آخر کم گردد و بعد در در پشت حادث
شود سببش ریاح باشد و اگر این آثار یافته نشود و روغن در انجا بمالند پس اگر روغن بدیر جذب شود و تقدم تدابیر مرطب و وجود دیگر علامات رطوبت مثل سفیدی
رنگ و سردی لمس نیز بود سببش رطوبت باشد و اگر روغن بسرعت نشف کند و دلائل یبوست بدن و مقاسات حمیات حاده و استفراغات یافته شود سببش
یبوست باشد **علاج** اگر از ضربه و سقطه باشد فصد کنند و در فقره از دست بموضع آن نمایند بعد آن با دویه قابضه مانند قسط و سنبل الطیب و مرو سلیخه
با سرکه ضماد کنند و اگر زوال فقره بسوی داخل یا بجهت راست یا چپ باشد آنرا بمص محاجم خالی یا بوضع محجمه ناری بیرون کشند و طلای زفت و مقل بادکی
عاقرقرحا جهت جذب فقره سود دارد و بعد قرار گرفتن فقره بموضع خود ادویه قابضه ضماد نمایند تا آنرا بران شکل قائم دارد و اگر بسبب ورم باشد فصد باسلیق
کنند و بعد از نضج بمنضج صفرا از مسهل آن تنقیه نمایند و در مسهل ورم یا سوم سنای مکی یکتوله سورنجان پنجماشه اضافه کنند و ضمادهای ملینه مثل لعاب حلبه و تخم کتان
و گل بنفشه و تخم خطمی و پیه مرغ و پیه بط و مغز ساق گاو ضماد کنند و روغن گل نیمگرم کرده بمالند و اگر بسبب ریاح غلیظ باشد بعد از نضج بمنضج بلغم از مسهل آن
که دران هلیلجات ثلثه هر یک ششماشه سورنجان پنجماشه بوزیدان سه ماشه نیز اضافه کرده باشند تنقیه کنند بعد ازان حب سورنجان بطریق حب ایارج
خورانند و فقرات را بروغن قسط و روغن بیدانجیر بمالند و بر موضع متقصع محاجم ناری نهند و اگر بسبب رطوبت فالجی یا تشنجی افتد علاج فالج و تشنج از تنقیه
و تعدیل مزاج و کمادات و مروخات و اضمده وغیره نمایند و ایضاً در ریاح الافرسه ماء الاصول از پوست بیخ بادیان و کاسنی هر یک هفت ماشه اصل السوس بیخ
کرفس سداب تخم کرفس بادیان هر یک پنجماشه اذخر انیسون هر یک چهار ماشه انجیر زرد چهار عدد مویز منقی دو توله گلقند عسلی چهار توله بدهند و غذا یک وقت
نخوداب مرغ تنها و دیگر وقت نان با شوربای مرغ و بعد حصول نضج بعد تنقیه بدن از کندر سکبینج صبر غاریقون مقل برابر حب ساخته دو درم تا سه درم خورانند
حب سورنجان که در قول ابن الیاس بیاید بدهند و بعد تنقیه روغنهائی که در قول شیخ بیاید بمالند و ضمادیکه برای حدبه ریحی در همان قول مسطور
شده و اجزای آن مساوی گرفته باضافه آب بادیان و سداب و روغن بابونه بکار برند و از اذخر و سداب و قیصوم و تمام و مرزنگوش و اکلیل و بابونه
هر واحد یکتوله مغز تخم بیدانجیر سه توله جوش کرده در حمام نطول سازند بعده روغن بیدانجیر بمالند و بدانند که ریاح افرسه و حدبه در ابتدا علاج پذیرد
و مزمن و انچه از هرم یا تشنج یبسی باشد لا علاج ست **اقوال حذاق** سویدی مینویسد که خوردن سرطان نهری در قرن بریان کرده و کذا خوردن
کرب مسلوق مطیب بسیر و جوز و زیت برای ریاح افرسه مجرب من ست و سنبل الطیب و کذا اسنبل رومی نافع مرض مذکور ست **شیخ** میفرماید که علاج
حدبه رطب و یابس علاج فالج و تشنج رطب و تشنج یابس ست در وجوب استفراغ و ترک آن و کیفیت ضمادات و نطولات و مانند آن و قانون
ادویه حدبه که یابس نبود انیست که قابض و مسخن و محلل باشد و چون اقتصار بر قوابض کنند ممکن ست که روابط قوی گردد و لیکن چون ماده تحلیل
نشود ممکن ست که بعضو دیگر منتقل گردد و اکثر آن باسفل مثل پایها انتقال کند و دران فالج حادث شود یا درد و ورم و مانند آن و چون تنقیه سابق
شده باشد در استعمال قوابض باک نیست و گاهی قبض و تسخین و تحلیل در یک چیز مجتمع بود چنانچه در جوز السرو و برگ آن و برگ غار و قصب الذریره و ابهل و اشنه
و راسن مجتمع ست و گاهی بترکیب داده میشود و ادویه قابضه بارده مثل گل سرخ و اقاقیا و گلنار را با دویه حاره سخنه محلله مثل حب الغار و جند بیدستر و برگ نای دوج
و اما روغنهای نافعه برای حدبه رطب و غیر آن اشیای حاره قابضه هست مثل روغن سرو و مثل روغن سداب و در اضمده ادویه محلله قوی التحلیل مثل برگ خرزهره
دوج و جند بیدستر و سداب اضافه کنند و از روغنها روغن سداب و روغن جند بیدستر و روغن عاقرقرحا و فرفیون بتخذ برین صورت فلفل جند بیدستر عاقرقرحا

شحم حنظل فرفیون حلتیت جمله یک اوقیه کوفته در روغن سداب یک رطل انداخته در آفتاب گذارند و هر روز دو بار حرکت دهند و بعد یک هفته صاف نموده تبدیل ادویه مذکوره کنند و مرات همچنین بعمل آرند و کمتر آن سه مرتبه این تدبیر کنند پس استعمال نمایند **روغن** قوی برای رطوبی و ریحی هر دو بگیرند ابهل و شیح و آس و مرزنجوش و جوز السرو و عاقرقرحا و اکلیل الملک و قردمانا و اذخر و سلیخه همه کوفته و در آب خوب بجوشانند و صاف کرده بقدر نصف آب روغن آمیخته باز بجوشانند و چند بار چنین تکرار نمایند و در آن جندبیدستر و فرفیون و ابهل سوده آمیخته استعمال نمایند که این مقوی عضو و مفش ریاح و محلل رطوبات غریبه غلیظه است **ضماد** برای حدبهٔ ریحی بگیرند میعه سائله قسط قصب الذریره ابهل یکدا اوقیه فرفیون درم روغن ناردین قدر حاجت و اما علاج حدبهٔ و علاج اورام عسرة النضج و انفجار یا تحلیل خاص با ورام صلبه کنند و ذکر **ضمادات** برای حدبهٔ رطبه این ضماد جید ست بگیرند وج در آهن و کوفته هر دو در آب برگ سرو بجوشانند و بر موضع ضماد کنند و این ضماد نافع رطب و ریحی ست بگیرند راسن و ابهل و وج کوفته در شراب همراه بپزند و مقل حل کنند تا مثل مرهم گردد و استعمال نمایند و چون معالجات بمشروبات و ضمادات و مانند آن فائده نکند داغ استعمال نمایند تا استر خا زائل شود و موضع سخت گردد **اسمعیل** و **یوسف** مینویسند که اگر سبب علت مادهٔ غلیظ باشد علاج آن علاج فالج ست اول تنقیه بادویهٔ مسهل که در علاج فالج مذکور شد باید کرد و لعوقات جالیه مثل لعوق کرنب و لعوق اسقیل و سکنجبین عنصلی همه در علاج ربو آنرا سود دارد و اما ادویهٔ اضمدهٔ گرم و محلل چون جاوشیر و مقل و اشق و سکبینج و حلبه و اکلیل الملک ست و ادویهٔ مقویهٔ قابضه و ادویه که هم گرم و هم محلل و هم مقوی ست مع نسخه روغن همانست که در قول شیخ گذشت لیکن در روغن مذکور روغن سداب سبع وزن آب مطبوخ ادویه است اولی تر آنست که ادویهٔ محلله مقویه چون جوز السرو و مانند آن بکار برند تا منفعت تحلیل و تقویت یافته شود و آنچه بسبب ریاح غلیظ باشد حب سکبینج و روغن بیدانجیر بماء الاصول البزوری که مسخن ملطف باشد بدهند و این دوا آنرا مخصوص ست وج ناردین سادوران مصطکی دارچینی هر یک پنج درم مر ده درم زرنباد درونج هر یک سه درم تخم کرفس تخم حرمل هر یک چهار درم سائیده بعسل بسرشند شربتی یکدرم بثلث رطل آب شیر گرم و ضمادات همانست که در قول شیخ مسطور شد و آنچه از ضربه و سقطه بود علاج آن در جایگاهش مذکور گردد **ابن الیاس** گوید که اگر از ورم حار بود بعد فصد و اخراج خون بقدر قوت هر صبح جلاب از عناب بیست عدد عنب الثعلب سه درم با شکر سفید و ترنجبین هر یک ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر بعده تلیین طبیعت باین مطبوخ ملین نمایند سنای مکی هفت درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی اصل السوس کوفته هر واحد سه درم عنب الثعلب پنج درم تربد مجوف کوفته یکدرم در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف نموده فلوس خیارشنبر و ترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و چون درد تسکین یابد و ورم زائل گردد اضمدهٔ قوی التلیین مثل این ضماد نهند کنجد مقشر بیست درم باریک سائیده برگ مرزنجوش تازه سوده پنجدرم آمیخته بر پارچه مالیده بران موضع نهند و این ضماد دیگر از اول بیشتر تلیین دارد مقل ده درم پیه ماکیان و بط و مرغابی و مغز ساق گاو سی درم مقل را در آب گرم حل کرده و شحوم مذکوره گداخته خوب حل کنند و استعمال نمایند و بر فقار ادهان حاره مثل این روغن قسط بمالند قسط تلخ مرماحوز هر واحد ده درم سلیخه شش درم همه را کوفته در آب گرم چهار رطل یک شبانه روز تر کرده بر آتش ملایم بجوشانند تا بیک رطل آید صاف نموده روغن کنجد یک رطل آمیخته بر آتش نرم گذارند تا آب فانی شود و روغن بماند بر فقار بمالند و اگر از ریح غلیظ باشد هر صباح جلاب از بادیان و انیسون و اصل السوس مقشر کوفته هر واحد سه درم و گلقند عسلی ده درم بدهند و غذا مزورهٔ نخود با شیرهٔ بادام سازند و یا هر صبح این شربت اصول دهند اصل السوس بیخ بادیان بیخ کرفس بیخ کبر بیخ غافث هر واحد بیست درم بادیان تخم کرفس انیسون تخم شبت هر واحد پنج درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا دو رطل بماند صاف نموده عسل سرخ پنجاه مثقال در آن آمیزند و بقوام آرند ده درم ازین گرفته در آب گرم حل کرده بنوشند و بر فقار روغن بیدانجیر یا این روغن بمالند نجیل چهار درم خارخسک کوفته ده درم در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید و صاف کرده بران یک رطل روغن کنجد انداخته بار دیگر بآتش ملایم بجوشانند تا آب فانی شود و روغن بماند و تلیین طبیعت بمطبوخ سورنجان یا باین حب سورنجان کنند سورنجان یک مثقال تربد مجوف صمغ یک مثقال حب النیل غاریقون انیسون هر واحد نیم درم صبر سقوطری یکدرم مقل مصطکی هر واحد یک دانگ همه را باریک سائیده بجهه بیز ... کرفس سرشته حب سازند و این یک شربت ست و صبح خورده تا آخر روز بران صبر کنند تا اسهال نیک کند و در آخر روز غذا نخود آب و شیرهٔ حب القرطم و گوشت

ف در نسخهٔ شیخ مرکی ... درم ... بیست ... درم ... و ابهل ست و گفته که این را آزموده ایم ...

ف ... نسخهٔ مطبوخ ملین

ف ... نسخهٔ روغن قسط

ف ... نسخهٔ شربت اصول

ف ... این حب سورنجان در ... نشست و در مفاصل ... ببب ...

بالیان سازند و اگر چیزی از مرض باقی ماند نطولات مغشیه ریاح مثل این نطول استعمال نمایند بابونه اکلیل شبت تمام مرزنجوش برگ کرنب برگ بید انجیر
برگ ریحان برگ خطمی هر واحد یک کف همه را در آب خوب بجوشانند به نطول کنند و بر موضع متقصع محاجم ناری نهند و اگر سبب او ضربه یا سقطه باشد
بمسح دست روغن قفار بموضعش نمایند و اطلیه حار جاذب خون مثل این طلا مر و قسط و کبر و سنبل و کرنب سلیخه مساوی کوفته بیخته بسرکه خمر حل کرده استعمال
کنند و اگر سبب آن تشنج رباطات بسبب جراحت شدید موذی یا برودت شدید مشنج باشد این قلیل الوقوع سریع القتل والهلاک ولا علاج ست ابن هبة الله
گوید که علاج حدبه حادث از ریاح غلیظه و رطوبات باستفراغ بدن از حب منتن یا حب سکبینج کنند و در ایام راحت گلقند عسلی تنها یا مع مصطکی و انیسون
استعمال کنند و آب گرم بنوشند و روغن بان و زنبق بر موضع بمالند و بطبیخ مرزنجوش تمام و قیصوم و اذخر و سداب بشویند و غذا گوشت بریان سازند
و بالجمله علاج این هر دو نوع مثل علاج تشنج امتلائی کنند و این ضماد حدبه رطوبی را نافعست سنبل رومی و قسط و صبر هر واحد مثقال مر نیم درم لادن قصب الذریره
و اقاقیا هر واحد پنج درم گل ارمنی گل سرخ هر واحد ده درم جوز السرو شش درم ادویه سائیده به آب مورد بر پشت ضماد کنند و اگر به نشود بر موضع داغ صلیبی نهند
ابو منصور گوید که حدبه اگر از ضربه یا سقطه افتد اضمده مقویه مثل ضماد مرتب از گل سرخ و برگ مورد و مغاث و روغن گل و مانند آن سازند و اگر از رطوبت
لزج باشد حب قیطلی یا حب سورنجان بخورند و روغن بید انجیر بماء الاصول یا ماء البزور لازم گیرند و تعاید این دو نمایند و نسخه آن همانست که در قول یوسف
گذشت لیکن درینجا گل سرخ عوض میج ست و روغن زنبق که دران میعه و جند بیدستر و فرفیون حل کرده باشند بمالند و به آب پودینه و مرزنجوش و شیح مطبوخ
نطول کنند و باضمده گرم که در باب عرق النسا خواهد آمد ضماد سازند و غذا نخوداب و روغن جوز و توابل کنند و از اغذیه بارده و غلیظه حذر نمایند و ایضاً
حدبه از خراج که در فقار پشت بر آید حادث میشود و علاجش اولا فصد باسلیق ست و ضماد با دویه مقویه مثل گل سرخ و آس و مانند آن و روغن گل و شرب
ماء البقول به غرخیار شنبر و اگر این مرض طفل را افتد بر پرهیز و مالش روغن و ضماد او اقتصار کنند چنانچه مذکور شد **انطاکی** گوید که حدبه خلقی را علاجی نیست
و غیر آنرا معالجه به تنقیه و ادهان و اطلیه نمایند و حقنها و فتیلها در ادراج پشت بهتر از مشروبات ست و از ریاح بعضی آنست که غلبه کند و استخوان را بشکند
و بعضی آنست که از عضوی بعضو دیگر منتقل شود و علاجش همه مفتش و محلل از مشروبات و غیره هست و آنچه برای هر ماده از دواست معلوم شده
پس با عاده آن طول نمیدهیم مگر آنکه باین مرض مختص ست از انجمله مثل غاریقون ست و ریوند و زنجبیل و تربد اگر این مساوی سوده جمع کنند و از ان یکدرم
بخورند و تکرار نمایند از حدبه رطوبی خلاص یابد و از مجربات ست و همچنین از فلفل و سعد و انیسون چون بخورند و عصاره کرفس یا طبیخ حی العالم و بیخ توت
و از مجربات طلا روغن عاقرقرحا و بید انجیر و سداب و خردل و جوز و بادام ست مجموعا و مفردا و این وقتی ست که ماده بارد باشد و اما در ماده حار لابد ست
از فصد و شرب شربت ورد و بارد و جو مع پشک بزر در سرکه سرشته طلا کنند و کذا آب کشنیز به روغن بنفشه و بادام و از مجربات انجیر و قرطم و صنوبر مطبوخ
اولی ست و آنچه برای اخراج اخلاط از جانب پشت و سرین مجرب ست آن روغن نفط و زقوم ست شربا و طلاء و مثل انیست علاج درد پهلو و خاصره
ایضاً در تذکره نوشته که اسباب حدبه جماع در حالت ضعف دماغ و امتلاست و حرکت سخت بعد تغذیه بمثل هریسه و بعد استفراغ و علامتش
درد اعصاب و انتفاخ فرطابیس مع امتلا و کثرت اغذیه مولده خلط غلیظ و بنجا غلیظ ست و علاجش انیست که چیزی بهتر از قی بشربت قبیت و عسل
و بورق نیست بعد آن فصد باسلیق و وضع محاجم بر جهت منجذبه و اگر چه ناری باشد و استفراغ بایارجات کبار و تناول مثرودیطوس و تریاق اربعه و معجون
هرمس بعده معاودت استفراغ و معاجین همچنین مع ملازمت اضمده و نطول به محلل مقطع مثل اشق و حرف و زنجبیل و میعه ممزوج بلعابات منبوع
و ادهان حاره مثل روغن قسط و بابونه و غار و ناردین و نرگس و این ضماد مجرب از ترکیب ماست ترمس حلبه باقلا جو مساوی کوفته بیخته نصف این
حنظل کوفته و ربع آن انجیر خشک و ربع انجیر هر واحد از تخم کرفس و اشق و میعه و زعفران و بیخ کبر بعسل سرشته بکار برند و این معجون در هر سه روز دو مثقال
استعمال کنند و سه روز بگذارند که مجرب ست از رزیکه ترکیب این دو ادوام در نفع لسایر امراض عصب خطا نکرده غاریقون تربد مغاث سورنجان هر واحد هفت درم
بلیله کابلی بسفایج فستقی خولنجان هر واحد پنج درم بیخ اشق قسط دارچینی هر واحد چهار درم صبر مصطکی عاقرقرحا جنطیانا حب الغار قرنفل فلفل هر واحد

سه درم و در سه چند آن عسل معجون سازند و بر دارند و از علاجات جید آن بستن بصاص ست یکبار پس نان گرم پس جاورس گرم پس نمک گرم پس صابون پس همین خود
مسرہندی گوید که انچه از دوای غاریقون و غیره در قول انطاکی گذشته مجرب صحیح ست و چون خلط لزج طبیب را مانده گرداند و از پشت و سرین و غیره خارج نشود
پس و عن نفط و زقوم استعمال نماید و این حب هندی ریاح را فرسه و حدبه رطوبی را بعد تنقیه مغنی از ادویه دیگرست و بسیار کسان ازین به شده اند تخم کرفس فلفل
فلفل دار فلفل بادیان نمک طعام شیطرج هر واحد یکدرم بدهاره ده درم زنجبیل یازده درم بلیله زرد تربد مقشر مجوف هر یک پنج درم کوفته بیخته قند سیاه شصت درم بقوام آورده
دران حبها بقدر بادام سازند و یکی ازان بخورند و این امرات تجربه کرده ام و صحیح یافته شده و خطا نکرده یا دو داره و مداومت در الیکه در قول ابو منصور گذشت نیز تجربه رسیده

وجع ظہر یعنی درد پشت

شیخ میفرماید که وجع پشت در عضل و اوتار داخل و خارج محیط صلب میباشد پس اگر از لمس دست درد کند سبب در خارج باشد والا در داخل بود و هر چونکه
باشد یا بسبب برودت مزاج ساذج واقع در پشت و یا بلغم خام متولد در عضلات و فقرات پشت یا انصباب آن از بدن در عضلات و رباطات و اوتار
پشت و یا دخول ریح در اعضای مذکوره حادث شود و یا بسبب کثرت تعب و برداشتن بار گران و حرکات سخت و پشت خم کرده نشستن و یا بسبب
کثرت جماع و گاهی از اسباب حدبه افتد چون هنوز مستحکم نشده باشد و یا بسبب مشارکت بعض اعضا بود چنانچه بسبب ضعف گرده و هزال و ورم آن
و یا بسبب امتلای شدید رگ بزرگ موضوع بر طول پشت از خون و یا بسبب ورم و جراحت در قصبه ریه و گاهی بمشارکت رحم باشد چنانچه قرب ایام
حیض یا در اختناق رحم و هنگام درد زه و گاهی درد پشت از علامات بحران بود **طریق تشخیص** این اسباب اگر درد بی ثقل تدریجا حادث شود و مزمن
گردد و از مشی و ریاضت و مالش و چیزهای گرم تسکین یابد و هنگام سکون و در شب و در سرما اشتداد نماید و در پشت سردی محسوس گردد سببش برودت
مزاج باشد و اگر درد مع ثقل و تقدم تناول چیزهای سرد مولد بلغم و افزونی درد و ثقل در زمن برد و دیگر علامات مذکوره برودت مزاج یافته شود و سردی لمس موضع
وجع بود سببش تولد بلغم باشد و اگر درد ثقیل لازم بر یک وتیره بود و بعد غضب و تعب و جماع متعب و جز آن که تحریک ماده کند حادث شود سببش انصباب
بلغم باشد و اگر درد ممددی و منتقل باشد و ثقل کمتر بود و از چیزهای گرم و تکمید و تدهین راحت و از اغذیه منفخه ضرر یابد سببش دخول ریح در پشت باشد و اگر
التهاب و لذع مع خفت بدن و عدم ضربان و رنگینی قاروره و تشنگی و سکون باشیای مبرده بود سببش حرارت ساده باشد و اگر درد مع ضربان در تمام پشت
از ابتدای فقرات پشت تا آخر فقرات قطن بود و حرارت آن موضع و سرخی رنگ آن باشد و هنگام حرکت درد شدت کند و شدت تشنگی و سائر علامات غلبه
خون موجود بود سببش امتلای رگ باشد و اگر تقدم تعب و برداشتن چیزی گران و مانند آن و کثرت جماع و یا علامات اسباب حدبه و یا آثار ضعف و هزال
و ورم گرده و یا ورم و جراحت قصبه ریه و یا قرب حیض و یا اختناق رحم و طلق و یا علامات بحران معلوم شود سببش یکی ازین اسباب باشد **علاج** اگر بسبب
سردی مزاج یا بلغم خام یا ریح باشد علاج ریاح افرسه کنند و یا منضج از مطبوخ پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی سورنجان مکوه بادرنجبویه هر یک هفت ماشه
بسفایج پنج ماشه اذخر چهار ماشه انجیر زرد چهار عدد مویز منقی دو توله با گلقند عسلی سه توله بدهند و بعد نضج تنقیه بحب سورنجان و حب منتن کنند و جهت تعدیل مزاج
معجون چوب چینی با عرق چوب چینی دهند و روغن قسط و سداب و بابونه بمالند و معاجین حاره و ماء العسل دهند و روغنهای گرم چند بیدستر آمیخته بمالند و ضمادهای
حاره مثل مقل اشق حلبه بابونه حب الغار بلعاب تخم کتان و روغن بید انجیر آمیخته ضماد سازند و غذا نخود آب و گوشت طیور با مصالح گرم دهند و تقلیل غذا سازند
و جائیکه ماده نباشد صرف تعدیل و مالش و روغنهای گرم در بارد و سرد در حار کفایت کند و ایضا در ریحی هرچه در ریح البواسیر گذشت بکار برند و اگر بسبب امتلای
رگ بزرگ باشد فصد باسلیق کنند و بعد از نضج بمنضج صفرا تنقیه از مسهل صفرا نمایند و اگر بسبب تعب و کثرت جماع باشد روغنهای گرم بمالند و ترک سبب کنند
و اگر از اسباب حدبه یا بسبب ضعف گرده و هزال و ورم آن و یا بسبب ورم و جراحت قصبه ریه و یا بمشارکت رحم باشد علاج هر واحد مذکور شد بدان توجه نمایند
ذکر بعض ادویه مفرده و مرکبه نافع درد پشت خوردن بو صیر سه درم و کذا پوست زرد رقیق نارنج که دران مغز سفید نباشد در شیشه کرده اند روز یکشنبه
سه هفته در آفتاب آویخته و کذا مداومت خوردن جوز و انجیر و کذا خوردن پوست سنگدان چرز و کذا الجمله قوابض هر واحد در وجع ظهر بارد مجرب سویدی ست

وشرب نانخواه وکذا ماهیزهرج و پوست بیخ آن سه درم وکذا سن وکذا مومیائی بقدر نخود بماء العسل وکذا آب کرفس تازه بعسل وکذا بندق هندی بقدر نخود
وکذا اترید وکذا دار فلفل بعسل وکذا انیسون وکذا جدوار وکذا فوه الصبغ بعسل وکذا حب الغار وکذا طبیخ برگ سبز او وکذا افادانیا وکذا فراسیون وکذا حلتیت وکذا
جاوشیر وکذا زعفران وکذا زراوند مدحرج وشرب وضماد سنا وکذا مغز حب محلب بعسل وکذا مرزنجوش وکذا پیه گورخر وکذا اسیسالیوس وکذا روغن تخم ترب وکذا
کمافیطوس وکذا روغن بطم وکذا اسعد وکذا روغن فندق وکذا تخم حرمل وکذا تخم یا گل شبت بعسل پخته وکذا روغن آجر و خوردن نارجیل وکذا بقله حلبه وکذا مغز
صنوبر کبار مویز سرخ و یا یکشبانه روز بآب ترکرده بعسل وکذا گوشت گورخر وکذا کرنب پخته وکذا لحم سقنقور وکذا مارماهی وکذا لحم گوزن وکذا ملازمت اکل
فنع بستانی و ما لشبه و روغن نارجیل کهنه وکذا روغن خردل وکذا روغن حب اترج وکذا روغن جوز کهنه وکذا روغن تخم انجره وکذا روغن قرطم وکذا پیه گورخر و روغن قسط وکذا
روغن جند قوقا وکذا روغن قنفذ وکذا پیه شترمرغ وضماد برگ خرزهره وکذا گل آن وکذا مرزنجوش سوده بموم و زیت آمیخته وکذا قصب الذریره
بسرکه سرشته وکذا نسرین وکذا پشک بز و آرد جو مساوی بسرکه سرشته وکذا بیخ قثاء الحمار سوده در میپختج پخته وکذا آرد ترمس پخته وکذا زفت یابس گداخته ترشی
سوده بدان آمیخته و بر پارچه مالیده وکذا لحم ابن عرس وکذا سرگین کبوتر و حرف وشرب حقنه سکبینج وکذا روغن خسک و پوشیدن مرغزی وکذا پوست و شق
و نطول شوربای گوشت گوزن هر واحد نافع درد پشت بارد ست و خوردن کشنیز خشک باشکر وکذا اسفاناخ درد پشت حار را نافع بود دیگر ما بود انه نیم درم
با عسل و یا با اشق و فرفیون هر واحد نیم درم بیامیزند و از یک مثقال تا دو مثقال بخورند اخراج بلغم و تسکین درد پشت نماید وکذا غاریقون ده درم ریوند نیم درم
درد پشت بلغمی را مفید ست دیگر خوردن لوبان برای وجع ظهر مجرب ست دیگر شاخ آهو در اوند کرده بگل حکمت گرفته در آتش بسوزند پس سوده قدری
ازان با روغن گاو بخورند درد پشت ریحی و بلغمی را سود دارد دیگر اول پشت را بروغن چرب کنند بعده سپندان یعنی حالون بآب سائیده طلا نمایند و در آفتاب
نشینند درد پشت و تهیگاه دفع گردد وکذا جدوار بآب سوده طلا کردن و در آفتاب نشستن دوائیکه درد پشت بلغمی را مجرب ست غاریقون یکدرم ماهودانه
سکبینج اشق مقل ازرق هر واحد نیم درم فرفیون شحم حنظل حجازی معرض و روغن بادام چرب کرده هر یک ربع درم باهم آمیخته بخورند روغن که دافع درد پشت
و کمرست شحم حنظل مناث سورنجان زیره سیاه فرفیون ابرسا جندبیدستر هر کدام سه مثقال جدوار دو مثقال نیمکوب کرده در سه رطل آب و یکنیم رطل روغن زیت
و اگر نباشد روغن بید انجیر بجوشانند آن قدر که آب فانی شود و صاف نموده نیمگرم بر پشت و کمر و عانه بمالند ضماد که بعد تنقیه بسیار مفید ست در آب برگ حنا نیله تخم
و صابون حل کرده نیمگرم ضماد کنند حب چهار برگ که برای درد پشت ریحی و وجع مفاصل و ورک و تهیگاه و گردن و شانه و همه دردهای ریحی را بسیار نافع
برگ تنباکو سبز نازک که آنرا بهندی کونپل گویند و برگ نازک بید انجیر سرخ و برگ نازک تاتوره و برگ نازک عشر و نمک طعام هر یک چهار توله سائیده حبها بقدر نخود
سازند شربتی یک عدد صبح و یکی شام و روغن زیره درد پشت برگه بمالند و جوارش اسقف و روغن دفلی و معجون مسیحی و معجون تربدی و فلاسفه و حب اذراقی
هر واحد نافع درد پشت ست **اقوال اکابر** شیخ میفرماید واجب ست که در علاج درد پشت بسوی معالجات اوجاع مفاصل و معالجات حدبه و ریاح افرسه
رجوع کنند چه طریق علاج همه واحد ست اما معالجه بارد بمشروبات و ضمادات و مروخات مذکوره در ابواب گذشته باید کرد و آنچه از بلغم خام باشد باید که استفراغ بمثل
ایارج شحم حنظل و حب منتن نمایند و معالجه آنکه از تعب و مانند آن باشد بغذای جید و مروخات معتدله و روغنهای نیمگرم باید کرد و آنچه از جماع باشد علاجش علاج
کسی ست که از جماع ضعیف شده باشد و آنچه بسبب گرده باشد علاجش علاج ضعف گرده است و علاج کائن بسبب امتلای رگ بزرگ فصد مابض که
نیز هست که این فی الحال تسکین او نماید و خصوصا چون اتباع بمروخات از روغن گل و مانند آن کنند و آنچه بسبب حدبه باشد علاجش علاج حدبه ست و اکثر درد
پشت بسبب برودت یا بسبب ضعف گرده بود پس می باید که اکثر علاج ازین دو جهت باشد و کلام مستوفی در علاج گرده و ایضا در تسخین پشت در باب حدبه
ذکر کردیم لیکن معالجات خاص بوجع پشت بارد استعمال روغن فرفیون تنها ست و از مشروبات مجربه برای آن تریاق اربعه ست یا روغن بید انجیر با آب
کرفس و اینکه نقوع نخود سیاه مروج بسیار ست چهار درم روغن گاو و یکدرم عسل بنوشند این تا چهارده روز استعمال کنند و خوردن حلیون و ادمان او خیلی سودمند ست
وجوب مسهل بارد مزاج هدا از اصحاب این درد حب منتن ست و اما ضمادات پس تضمید بخرزهره درد کهنه را به کند و تضمید بمثل جاوشیر و مقل و اشق و سکبینج

و جند بیدستر و فرفیون مفرد و مرکب بر و روغن غار و حب و و روغن سداب تخم او و روغن بیدانجیر و روغن میعه بسیار نافعست و آخر مرغات روغن فرفیون
و روغن قسط و روغن سداب ست و روغن سوسن را خاصیت عجیب ست و اولی آنست که اولا پشت را گرم کنند و بپارچه درشت بمالند پس تمریخ
نمایند جرجانی و ایلاقی گویند که اگر سبب درد پشت مادهٔ خام بود علاجش نزاییدن ماده باشد بجار الاصول و روغن بیدانجیر و استفراغ بقی و دوای مسهل چون
حب منتن و حب سکبینج و ایارج فیقرا مرکب با شحم حنظل و اگر ریح را نیکو فته شب بانخود ته کنند و صبح جوشی دهند و صاف کرده عسل و روغن گاو آمیزند صواب
بود و اگر سببش ریح غلیظ باشد و اکثر در پشت و خاصره از این میباشد معالجه بجار الاصول مع روغن بیدانجیر کنند و این حب سکبینج درد پشت و تهیگاه
را سود دارد بگیرند حلبه و حب الرشاد و تخم کرفس و نانخواه و زنجبیل برابر سکبینج برابر همه کوفته بیخته باهم سرشته حب سازند و صبح دو درم بخورند و اگر سببش سوء مزاج
سر ساده باشد تبدیل مزاج کنند و معجز نیا و مثرودیطوس سخت نافعست و اگر سببش رنج و ماندگی باشد آسایش جویند و طعام سبک و لطیف خورند و گاه
و روغن شبت و بابونه بکار برند و اگر سببش امتلای رگ پشت بود رگ باسلیق و مابض زنند و روغن گل بمالند و طعام سبکتر کنند محمود گوید که درد پشت اگر
از برودت مزاج یا کثرت بلغم خام باشد علامتش سفیدی رنگ قاروره و بطوی نبض و تقدم تناول اغذیهٔ غلیظه یا لزجه و سن و بلد و عادت و رطوبت زبان
و قلت تشنگی و شدت درد بعد بیداری از خواب و غرق و ایذا از تناول فواکه رطب و آب سرد و امتلاست پس هر صبح جلاب از بادیان و انیسون و مصطکی و اصل السوس
هر واحد دو درم و گلقند عسلی ده درم دهند و غذا نخود آب بشیرهٔ بادام و بعد ظهور نضج در قاروره تنقیهٔ بدن از اخلاط بلغمی غلیظ لزج بحب ایارج یا حب صبر
یا بحب قوقایا یا بمطبوخ سورنجان کنند و در هر هفته یکبار تقی بقیات که در باب الفیل مذکور است بیاید استعمال نمایند و بر پشت روغنهای گرم مثل روغن زنبق
و خیری و نمام بمالند و از جماع و طعام شب و فواکه و آب سرد حذر کنند و بر تناول حب منتن مداومت نمایند و یا گلقند ده درم در آب گرم حل کرده بنوشند یا معجون
بخورند و این حب صاحبان این مرض را نافعست شحم حنظل شیطرج سکبینج هر واحد یکنیم دانگ صبر جندبیدستر هر واحد یکدرم مقل ازرق یکنیم درم سورنجان یک مثقال
کوفته بیخته بآب گندنا حب سازند و این یکشربت ست و اگر از تعب و کثرت جماع باشد ترک آن کنند و راحت و خواب و حمام نمایند و هر صبح جلاب از عنب الثعلب
سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ ماش و شیرهٔ بادام سازند و پشت را بروغن زنبق و خیری زرد و بنفشه ممزوج بمالند و اگر از امتلای رگ باشد هر
صبح جلاب از عناب ده عدد و شکر سفید ده درم و عنب الثعلب سه درم بنوشند و غذا مزورهٔ مذکور و اسفاناخ خورند و یا آب انارین سه اوقیه با شکر سفید
ده درم بنوشند و اگر فائده نشود فصد باسلیق کنند و یک لحظه در آب سرد داخل شوند و در مکان بارد و زیر بادکش نشینند و در جای نمناک خواب کنند خجندی گوید
که درد پشت و خاصره نیز از اجناس اوجاع مفاصل ست و اکثر این علت از خلط ردی غلیظ بلغمی بود پس اگر سببش برودت مزاج و بلغم خام منصب در مفاصل
باشد و این اکثری ست قی بآب اصل السوس یا شبت کنند و هر صبح شربت اصول بنوشند و چون نضج ظاهر شود تنقیه بحب سورنجان و حب منتن و حقنه
قوی کنند و روغنهای گرم بمالند و از بقول بارد و رطب پرهیز نمایند و معجون فلاسفه نافعست و تضمید بصموغ منتنه و آن در قول شیخ گذشت و تنطیل بآب
شیح و قیصوم و مرزنجوش و اکلیل و پودینه و بعد خروج از آبزن مالش بروغن سداب مفید و بدانند که استعمال ادویهٔ نافع اوجاع مفاصل از رطوبت مدر بول
اوجاع پشت از برودت و رطوبت را صحت بخشد و اگر سببش کثرت تعب و کثرت جماع یا سوء مزاج حار یابس باشد هر صبح آب عنب الثعلب با شکر و شربت آلو و تمر هندی
بنوشانند و اگر سببش امتلای رگ باشد هر صبح شربت عناب یا شربت انار یا شربت تمر هندی بآب عنب الثعلب یا بشیرهٔ خرفه دهند و غذا مزورات مطبوخ
بحموضات بشیرهٔ بادام و خشخاش و اسفاناخیه و قرعیه خورانند و اگر سببش حمیات بلغمی باشد علاجش بعلاج اوجاع مفاصل بارد کنند قرشی گوید که در بلغمی
بعد نضج تنقیه کنند و سکنجبین بزوری بآب اصل السوس و سکنجبین عنصلی و شربت اصول یا آب کرفس سکنجبین بزوری و یا نخود سیاه و بلبون و موج در آب گرم ترکرده
یا جوشانیده صاف نموده سکنجبین عنصلی داخل کرده بدهند و غذا جوزهٔ مرغ و کبک و کبوتر بچه بشبت یا نخود سیاه و بلبون سازند و شحم قاوندی بمالند و بدانچه مناسب بود
بخورانند و پشت را بخرقه خشن بالیده ببعض شحوم و ادهان حاره بمالند و آنچه از امتلای رگ بزرگ باشد چنانچه هنگام احتباس حیض یا خون نفاس یا منی از طول مدت
بجماع عارض شود آنرا فصد فی الفور زائل کند و جماع اگر بسبب احتباس منی بود و آنچه از فرط جماع باشد هرچه در تدبیر افراط جماع ذکر کردیم بعمل آرند فقط سعید گوید که

کذا در نسخ

علاج درد پشت تابع برودت بخوردن گلقند و نوشیدن آب مطبوخ عود و اسهال طبیعت بانچه مخرج خلط بارد باشد مثل حب سورنجان کنند و مالش پشت بریت و بیختن آب نیمگرم بران و غذا نخوداب و غذا از امتلا نمایند و علاج درد پشت تابع حرارت بفصد باسلیق در ابتدا و شرب شیره تخم خرفه و سکنجبین و نوشیدن آب انار ترش و استعمال شربت آلو و تبرید موضع بصندل و گلاب کنند و غذا مزوره سماق یا غوره سازند و در موضع سرد بخوابند و بر پشت آب سرد بریزند خجند گوید که آنچه بسبب برودت و بلغم باشد تنقیه بلغم مثل حب ایارج یا قی یا حقنه مخرج بلغم مفتشی ریاح کنند و معجون ورج و معجون سنجاح خورانند و مار الاصول بروغن بادام تلخ یا روغن خروع استعمال کنند و اگر ماده بسیار باشد بر مثل شوربای نخود بعسل اقتصار نمایند و روغن بلسان بمالند و پشت را بخرقه درشت مالیده ببعض شحوم حاره مثل پیه پلنگ یا پیه نهنگ چرب کنند و این دوا نیکوست بگیرند روغن قسط و روغن ناردین و روغن غار و دران جندبیدستر و کندر و تخم انجره هر واحد سه درم فرفیون یک مثقال حل کرده بر پشت بمالند و اگر در یکر طلا زیت برگ غار بپزند و شب بر پشت بمالند و صبح حمام نمایند در درد پشت کهنه را مفید بود و یا سلق و برگ خرزهره ببعض روغنهای گرم مثل خاگینه پخته ضماد کنند و یا روغن زنبق ده جزو بگیرند و فرفیون و جندبیدستر و میعه هر واحد یکجزو حل کرده بمالند و قی بترتیب لازم گیرند و گاهی از ورم پشت یا وجع دیگر عارض شود و علاجش ازاله سبب ست میر عوض مینویسد که درد پشت حادث از سردی مزاج و بلغم خام بعرق و اسهال تریاق اربعه با طبیخ بزور و اصول و آب نخود سیاه و اطریفلات و مربای ورج دهند و حلبه را بکوبند و در آب بپزند و بر پارچه مالیده بر موضع درد نیمگرم ببندند و چون خواهند که جدا کنند بحمام روند و خرقه را جدا سازند و این حب در تسکین اوجاع طرفه عجیب الفعل ست شحم حنظل صبر سکبینج هر کدام دو جزو جندبیدستر مقل هر کدام نیم جزو شربتی یکدرم و آنچه از تعب و کثرت مجامعت باشد ترک سبب کنند و روغن بنفشه و روغن بابونه بالم آمیخته بمالند

وجع خاصره یعنی درد تهیگاه

اسباب این مثل اسباب درد پشت باشد و کذا علامات آن علاج علاجش بعلاج درد پشت کنند و خوردن حلوای تخم ترهندی فرمل در درد کمر و مغلظ منی ست و اگر از ریح البواسیر باشد علاج آن نمایند و خوردن مقل بقدر دو سرخ وقت خواب و کذا حب مقل و معجون آن مجرب ست و بستن نان ماش هندی که دران حلتیت و فرفیون تکلیس و تخم شبت داخل کرده باشند نافع و این ضماد برای درد کمر و زانو بتجربه رسیده افیون یکتوله شنگرف قسط تلخ صبر زرد از هر واحد نیم توله در آب ادرک حل کرده طلا کنند و در آفتاب یا نزد آتش عضو را خشک کنند و دو سه روز همچنین بعمل آرند و بقول اهل هند برای درد کمر این حلوا نافع ست سونتهه مغز تخم ارنڈ هر یک شش درم روغن زرد شکر هر یک دوازده درم شیر گاو نیم آثار اول مغز ارنڈی سوده در روغن بریان نمایند پس شیر آمیخته بجوشانند چون غلیظ شود شکر انداخته حلوا سازند و حسب مزاج خورند و ایضا تخم ارنڈ نمک لاهوری میده چوب هر واحد توله انگزد نیم توله آرد گندم نیم پاو بگیرند و ازین نانی از یکطرف پخته بر بندند مفید بود شیخ میفرماید که اکثر این درد وجع بلغمی بود و علاج این بعلاج درد پشت قریب ست و از علاج خاص با این درد نیست که بگیرند حلبه و حب الرشاد و باقی اجزا همان حب سکبینج ست که در وجع ظهر در قول جرجانی مذکور شد و اگر بسبب ورم در عضو یا در آنچه مشارک او باشد عارض شود علاجش علاج آن بود و بسبب سوء مزاج حار ساده یا مع ماده کمتر افتد مگر بر سبیل مشارکت اعضای بول و امعاء و علاج و علامت آن ظاهر ست کرمانی گوید که در بلغمی و ریحی حمول شیافات سخته مرتب از مقل و اشق و انیسون و نجبیل و تخم کرفس و شحم حنظل و سورنجان و ملح هندی هر جزو و امثال آن سریع التاثیر ست بنا بر قرب موضع علت خجند میگوید که حقنهای مفتش ریاح و مخرج بلغم بعمل آرند ابو منصور مینویسد که بگیرند تخم کرفس و سکبینج و فانید ساخته بخورند یا حب الرشاد سه درم بعسل استعمال کنند تا آنکه ورم کند بعده این فتیله بکار برند که عرق النسا را نیز نافع ست بگیرند حب الرشاد بورق سکبینج بوزن یه و ازان فتیلها سازند مؤلف اقتباس گوید که اگر بسبب کثرت جماع باشد ترک آن نمایند و روغن لعوب سبعه مالند و دو سه روز حمام متواتر کنند و دواء المسک معتدل و جوارش علوسنجان با ماء اللحم ساده ممزوج با چهارم حصه شراب هند و غذا قلیه نرگسی و خاگینه با نان خشکار خورانند و خوردن زرده بیضه مرغ با مصطکی عظیم الاثر ست

دوالی

عبارت ست از فراخ شدن رگهای ساق و قدم بسبب کثرت نزول خون سوداوی بسوی آن و گاه از خون صرف غیر سوداوی و گاهی از خون بلغمی غلیظ افتد و چونکه باشد مادهٔ این مرض در اکثر خونی بود که دران عفونت نباشد و الا دران پای از تقرح و اورام خبیثه سالم نماندی و اکثر پیکان و پیاده روان و حمالان بستانی را که بپا بسیار ایستند چنانچه خدام امرا و سلاطین از رکوب طویل عارض گردد و خاصةً چون ایشان استکثار اغذیه مولد سودا نمایند و در بلدان حار مثل

انگال بسیار افتند و بیشتر عقب امراض حاده واقع شود و بسبب انتقال ماده بسوی آن و مستعدین مذکورین آن وگاهی ابتداً افتد چنانچه اوجاع مفاصل ابتداءً عارض شود و صاحبان طحال را و کسانی که مذکورین بسیار عارض گردد و دوالی گاهی علاج نپذیرد وگاهی آنرا قطع کنند و از قطع آن بسبب فقدان راه غذا عضو لاغر شود پس سوداوی از ایشان چون قطع و منع کنند امراض سوداوی و مالیخولیا از ان عارض گردد و چون خون صاف باشد از قطع آن خوف عروض مالیخولیا نبود وگاه دوالی جهت حرارت مزاجی یا عارضی ماده متعفن شود و بقروح انجامد گیلانی در شرح قانون مینویسد که مردی را مرض قریب این علت در پای بود و عقب زوال او مالیخولیا عارض شد بعد از ان باز مرض در پای و عارض گردید و مالیخولیا زائل شد و تکرار این هر دو حال بران قریب بار مشاهده کردیم و دوره این هر دو مرض در یک سال بران میگذرید و اکثر دیده شد کسی را که مالیخولیا بود و بعد حدوث دوالی در ساقهای او از ان خلاص یافت بالجمله تشخیص این مرض همین ست که رگهای سطبر گردد اگر در ساق و قدم ظاهر شود و گره گره گردد و ران پدید آید و حرکت ثقیل و رفتار بسیار و سریع دشوار گردد و تمیز نوع ماده آن از علامات مخصوصه هر واحد از ان و رنگ عضو و تدبیر سابق و از وقت حاضر پوشیده نیست چنانچه رنگ سرخ قانی دلیل خون صرف بود و این اسلم ست و رنگ تیره مائل بغبرت یا سبزی بر خون سوداوی دلالت کند و این تشقق و تقرح سرعت نماید و رنگ مائل بسفیدی و شفافیت و نرمی عضو بر خون بلغمی گواهی دهد علاج فصد باسلیق کنند بعد از ان فصد عروق ممتلی نمایند و از دست بمالند و بیفشارند تا خون تمامه بیرون آید و تنقیه سودا بمسهل و ماء الجبن کنند و ترک ریاضت نمایند و از اغذیه مولد سودا احتراز کنند و بقول اقتناع و این جزله طلای قطران و کذا زهره بز نر مفید بود و در علاج مهلت روا ندارند و معالجه این داء الفیل واحد شناسند **اقوال حکما** مصنف اقتباس گوید که بعد فصد باسلیق یا صافن تا ده هفته قی فرمایند بفاصله یکروز بعده تنقیه بماء الجبن مطبوخ افتیمون فواکهی علوبخان و سفوف لاجورد و حب لاجورد و معجون نجاح کنند و یا بایارج فیقرا و حجر ارمنی و لاجورد مغسول و مطبوخ افسنتین تربدی و حب غاریقون علوبخان پس دهنهای محلله قابضه مقوی عضو بمالند و چون مستحکم و کهنه گردد عروق را بشگافند بطریقیکه در قول شیخ بیاید و اگر از عود آن ترسند بعد بریدن رگ داغ دهند بعده ادویه قابضه بارده مثل مورد و مازو و جوز السرو و اقاقیا و حصار قیته التیس و رامک و اشباه آن ضماد کنند تا باز عود نکند و ساق و قدم را قوت دهد و ضعیف و لاغر شدن ندهد **شیخ الرئیس** مینویسد که اما تدبیر دوالی این ست که استفراغ خون از عروق دست و تنقیه سودا و اخلاط غلیظ و اصلاح تدبیر باید کرد و ترک هر مغلظ و حرکات متعبه و قیام طویل کنند بعد از ان بفصد این عروق متوجه شوند و همه خون سوداوی که اندران باشد بیرون آرند و در آخر آن فصد صافن نمایند بعده در هر اندک مدت تعاهد تنقیه بدن مثل ایارج فیقرا با اندک حجر لاجورد کنند و حتی الامکان امت[?] نمایند و شرب افتیمون در ماء الجبن لازم گیرند و حرکت اصلا ترک کنند و استعمال رباط بر پای به بستن آن از اسفل بسوی فوق و از عقب تا زانو سازند و معذلک اطلیه قابضه و ضمادها زیر رباط استعمال نمایند و اولی آنست که حرکت نکنند و مشی ننمایند مگر بعد بستن پایها و بر موضع خصوص بعد تنقیه بفصد دستها و پایها و نفس عروق دوالی خاکستر چوب انگور در روغن زیت که بران طرفه یا شیره باشد طلا کنند و طلای مس مطبوخ در نطول آب آن و پشک بز و آرد حلبه و تخم ترب و تخم جرجیر از ین قبیل ست و اگر سوای قطع تدبیری سود ندهد جلد را بشگافند و دوالی را ظاهر کنند و در طول آن شگاف دهند نه در عرض و در اب همه خون که اندران باشد بیرون آرند تا ممکن شود آنرا سائل شدن دهند بعد تنقیه آن بشق کردن در طول نمایند وگاهی سل و قطع اصلا میکنند و دران هنگام باید که استیصال آن نمایند لا اضر را دهد و افضل سل بداغ ست و جائز ست که سل رگهای سرخ سوای سیاه کنند و اما با سیاه آنچه از تنقیه نوشتیم اولا بعمل آرند وگاهی قرحه به نشود تا مبالغه در تنقیه نکنند و بعد آن اسهال اخلاط سوداوی و غلیظ نمایند و تبعه قطع و سل و داغ واجب ست که مولدات خلط سوداوی ترک نمایند و مداومت تنقیه بدن کنند تا فضول سوداوی پیدا نشود و معاودت نکند اگرچه ماده بسوی آن غیر مسدود باشد یا حرکت کند آنچه معتاد الحرکه از پای بسوی اعضای اشرف بود با آنکه در ربط و غلق خطر رد ماده مندفع از عضو خسیس بسوی اعضای عالیه ست فلهذا صواب آنست که ربط و سل و غیره بعمل نیارند مگر بعد تنقیه ماده باقی **ایلاقی** و جرجانی گویند که علاج دوالی نیز همین ست که اول تنقیه بدن و ترک مشی کنند بعده رگها بکشایند و خون فاسد از ان بیرون کنند و بعضی را جلد شق کنند پس رگهای سطبر در طول بشگافند و اخراج ماده که اندران باشد بکنند و بعضی رگها چندانکه توانند کشیده بیرون کشند و ببرند و این را ابتاری سل گویند و باید که جمیع عروق قطع کنند و الا دو معاودت[?] کنند و داغ کردن صواب تر از سل بود و تا تنقیه بدن نکنند دستکاری نشاید کرد بهر آنکه جراحت مندمل نشود و پیوسته از ان رطوبات سیلان کند

ابن الیاس گوید که فصد باسلیق و اخراج خون بقدر قوت و حسب واجب کنند و هر صبح جلاب از عناب ده عدد و عنب الثعلب سه درم و شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا اخروبهٔ ماش و نخود بشیرهٔ بادام سازند و بعد ظهور نضج در قاروره تنقیهٔ خلط سوداوی بمطبوخ افتیمون یا بحب آن کنند و چون تنقیهٔ بدن گردد بعد چند روز فصد آن عروق کنند و بملایمت بمالند تا باریک شوند و عصابهٔ محکم بر بندند و صاحب این مرض از اغذیهٔ غلیظهٔ مولد سودا مثل کرنب و بادنجان و عدس و گوشت نمکسود و لحوم بز و گاو و بز و مانند آن احتراز کند و در رفتار و ماندگی پاها تقلیل نماید **خجندی** گوید که بعد فصد باسلیق و ترک اغذیهٔ مولد سودا مثل لحوم بقر و اسپ و شتر و امثال آن و ترک مشی و برداشتن بارگران و تعلیق پاها در رکوب هر صباح شربت عناب آب عنب الثعلب دهند و بعد تنقیهٔ سودا فصد بعض رگها یا حجامت بر ساق نمایند و بران عصابهٔ عریض محکم غیر مولم بندند و گاهی معالجه بدستکاری میکنند که جلد را شق کرده و دوالی را ظاهر ساخته در طول میشگافند و خون ازان بیرون می آرند **قرشی** و سدیدی و خجندی گویند که از هر چیز مولد مادهٔ غلیظ پرهیز کنند و فصد از هر دو دست بتدریج و قی بالغ و استفراغ سودا و بلغم بعد نضج نمایند و ایارج فیقرا و حجر ارمنی بلیغ النفع ست و کذلک طبیخ افتیمون یا حب دماغ الجبن یا بشیر تازه و اگر باین تدبیر زائل نشد احتیاج باظهار عروق متسعه از زیر جلد و شق آنها در طول و سائل کردن خون و یا قطع آنها بتمامه و داغ آنها افتد بعد ازان ادویهٔ قابضه مثل گل سرخ و گلنار و مورد استعمال کنند تا تولد مادهٔ ابار دیگر منع کنند و گاهی ازین خوف حدوث مالیخولیا و امراض سوداوی مثل قطرب و داء الکلب و غشی و خفقان گردد و چون این علت مستحکم شود علاج نپذیرد و غذا اقل بعض میوه مثل جوزهٔ مرغ با آب سماق و مزورات دهند و براحت امر کنند و در حمام داخل نمایند و بر عضو آب نیمگرم ریزند **انطاکی** در نزهه گوید که تنقیهٔ مادهٔ آن بفصد و قی و اسهال کنند و انچه در نقرس و داء الفیل مذکور گردد بدان طلا نمایند مع لزوم راحت و در تذکره نوشته که در قسم سوداوی و بلغمی علاج داء الفیل بعینه کنند و علاج قسم دموی بفصد باسلیق از طرف مخالف کنند اگر مرض یکپای باشد و الا از هر دو جانب کشایند و ابتدا بفصد خلاف پای علت متاخر کنند اگر تولد مرض متعاقب باشد و الا ابتدا بدست راست نمایند و خون بتدریج بحسب احتمال قوت خارج کنند و چون بدن پاک گردد جلد بشگافند و عروق قطع کنند تا خون آن بیرون آید و اگر بعد تضمید قوابض خوف عود ماده باشد قطع عروق بالکلیه نمایند و علاج قسم مرکب از جمیع اخلاط مذکور یا بعض آنها بدانچه مذکور شد بحسب غالب مرکب نمایند و از صفراوی صرف این مرض نیفتد لیکن ازان مرکب میباشد چنانچه از زردی عروق ملتویه مشاهده میشود پس اگر چنین باشد در علاج آنرا نیز مرعی دارند **ابن نوح** گوید که ابتدا بفصد باسلیق و اسهال سودا کنند و این متواتر نمایند و از جمیع چیزها که صاحبان مالیخولیا ازان پرهیز کنند احتراز سازند و چون این تدبیر متی بعمل آرند بعد ازان از عروق دوالی یکی یا دو هر کدام که بزرگتر دران باشد بکشایند و همچنین یکی بعد دیگری کشاده باشند و آنرا بمالند تا همه خون برآید و بعد ازان متعاهد فصد و اسهال سودا و پرهیز از مولدات سودا امر کنند **گیلانی** مینویسد که اولی در علاج دوالی اینست که پیش از هر چیز هر روز صبح ناشتا مسکهٔ گاو در آب شدید الحرارت که قریب بجوش باشد تا اجزای لبنیهٔ مسکه را ببرد بگذارند و بنوشند و مقدار مسکه اندک اندک هر روز افزوده از یک اوقیه تا دو اوقیه و زیاده ازان کنند و بران مداومت نمایند از چهار ماه تا شش ماه یا زیاده ازان مع ترک اغذیهٔ ردیه بعد ازان در تنقیه شروع کنند که این مواد بدن او را انضج و اصلاح دهد و درین نفع بسیار ست

داء الفیل

مرضیست که دران ساق و قدم مانند پای فیل بزرگ شود و اکثر بسبب ریختن خلط سوداوی بود و گاهی بسبب خلط بلغمی غلیظ افتد و گاهی از خون جید عارض شود چون بسیار نازل شود و پاهی بدان اغتذا نماید و اول پای سرخ شود پس تیره و سیاه گردد و سبب این شدت امتلا و ضعف عضو ست بجهت کثرت حرارت و شدت جذب و بسبب شدت حرارت بازماندن از حرکت و احوال معین هر دوالی برین اطلاع کند و گاهی متقرح شود و ازان خوف اکله بود و این مرض دیر مانده است و مستحکم ازان که حس عضو را باطل کند بلنشود و خفیف ازان محتاج بعلاج قوی دوالی بود **انطاکی** گوید که حقیقت او انصباب یکی از دو خلط بارد یعنی سودا یا بلغم بپای باشد پس مجاری آن از قریب انو تا نهایت پای غلیظ شود و مادهٔ او اکثار از هر چیز مولد سودای غلیظ مثل لحم بقر و ماهی بزرگ ست و معتاد لک مشی و برداشتن بارگران و نوشیدن آب قبل هضم و خوردن چیزی که قبل از انخلاع صورت غذا منهضم شود و جماع بر امتلا آنرا زیاده کنند و علامت سوداوی آن التهاب و احتراق مع تیرگی عضو ست پس اگر جراحت ما و زیاده شود قرحه کند و بکشاید و اگر کف پای با ساق متساوی گردد و معتاد لک عضو سست شود در علاج آن امید

صحت نیست و اگر فعل آکله از سعی و تقرح و سیلان کند قطع عضو واجب بود بنابر حفظ باقی بدن و الا علاج خفیف آن کنند و علامت بلغمی سردی عضو و سستی لمس آن و عدم
تقرح و قلت وجع آنست بالجمله تشخیص اسباب مذکوره مثل دوالی کنند و صلابت ورم و حرارت ملمس عضو و کمودت رنگ آن و خشونت و شقاق خفیف یا تقرح بماده سوداوی و عدم
این آثار بماده بلغمی دلالت کند **علاج** مانند دوالی علاج کنند و تنقیه بکرات و مرات و بتفاریق در برفق نمایند و بعد از تنقیه درینجا فصد باسلیق و حجامت ساق و چسپانیدن زلو بسیار
مفید بود و ادویه محلله مقویه قابضه مثل اقاقیا و رامک و عصاره لحیة التیس و مانند آن استعمال کنند و ساق را تا زانو بعصابه مستحکم بندند و اگر بسبب خلط بلغمی باشد بعد از نضج مسهل
بلغم و حب سورنجان تنقیه کنند و در هر هفته یکمرتبه قی نمایند و تقلیل غذا کنند و از اغذیه غلیظه و بقول و فواکه بارده احتراز نمایند و کندر یکجا شده زنجبیل نیم باشه سائیده
در اطریفل صغیر آمیخته بخورانند و صبر و مر و اقاقیا و پوست انار بسرکه سرشته طلا کنند و درین مرض ادویه گرم قوی الاسهال نهایت استعمال نکنند و شرب و ضماد بودینه بری
و سنای مکی و حرمل و بارتنگ و مغز تخم بید انجیر بعسل و قطران و شیح جبلی و تخم نمام و ضماد زهره بز نر و گل شاهسفرم و زهره غزال و علک البطم مخلوط بگوگرد و خوردن لحم قطاة و تشت
بستانی خشک و تربرات کثیر و جگر خشک آن و کذا شحم حنظل یا برگ آن به نشاسته یا کتیرا اصلاح کرده و کذا اسکیبنج و شرب الجبن هر واحد نافع داء الفیل ست
و این ادویه معروف بمطبوخ سبعه ادویه را باجوت سهله ستوده اند هلیله سیاه هلیله زرد افسنتین افتیمون اسطوخودوس خشخاش غافث اسقولوقندریون بدستور معروف بجوشانند
و صاف کرده بنوشند و از معاجین نافعه برای این مرض اینست که هلیلجات ثلثه پانزده درم زنجبیل فلفل سیاه کندر هر یک دو درم کوفته بیخته بعسل قدر حاجت سرشته
بعد تنقیه تمام سه درم از ان بخورند و نزد اطبای هند بعد فصد و قی مکرر ضماد ایلوه و لوان و لوبان و تخم سویه بسرکه سائیده مفید و ایضا کھچری میتھی خورده بالایش
ادویه مقیه و شهد نوشیده بمبالغه قی کردن و بابونه مرچ سیاه اجمود تخم سویه چوب چینی بابرنگ چوب فی برابر سائیده شهد آمیخته نیمگرم ضماد کردن نیز نافع ست
اقوال حذاق شیخ میفرماید که داء الفیل مرض خبیث ست کمتر به میشود و باید که بحال خویش بگذارند اگر ایذا ندهد و اگر مودی بتقرح گردد و خوف آکله بود سوای قطع آن
از هیچ علاج نبود و چون در ابتدای آن تدارک کنند ممکن ست که استفراغات و خصوصا باسلیق سخت نفع کند و گاهی اخراج بلغم و سودا و فصد کنند اگر احتیاج آن باشد
بعد از ان قوابض بر پای ضماد نمایند و اما چون مستحکم گردد امید رفع آن بعلاج کمتر ست و بدانکه جمله علاج این مرض که دران امید صحت بود مبالغه در علاج دوالی ست
و استعمال محللات قویه و گویند که لیسیدن قطران آنرا انفع میکند و گاهی سلعه در پای تولد کند و بزرگ شود و مشابه داء الفیل گردد و علاجش آهن کنند جرجانی میگوید
داء الفیل اگر سرخ باشد علاج او آسان بود و هرگاه که رنگ متغیر شود و درشت گردد علاج کمتر پذیرد و علاجش تب متواتر بود بادویه که بلغم غلیظ و سودا را از جای
بر کنند و اگر بفصد حاجت آید رگ باسلیق زدن صواب باشد و آرام گرفتن و نا رفتن و پای بر بالش نهاده داشتن و اگر ضرورت حرکت باشد عضله را از قدم
تا زانو تا بن ران به بندند و گام آهسته نهند و در هر هفته شربتی ایارج فیقرا با حجر ارمنی آمیخته بخورند و پیوسته ماء الجبن بسکنجبین افتیمونی ساخته با فتیمون و اندکی
نمک نفطی خورند و هرگاه که برخاستن و رفتن خواهند اول ادویه قابض بر ساق و قدم طلا کنند و به عصابه بر بندند و بعد از انکه قی بسیار کرده باشند و تنقیه بسهلا
کرده خاکستر کرنب بزیت انفاق بیامیزند و ثمر طرفا و پشک بز و آرد حلبه و تخم ترب و تخم حرجیر کوفته بیخته بدان سرشته طلا کنند و ترمس پخته طلا کردن و در طبیخ آن
نشستن و بدان نطول کردن سخت سودمند ست محمود گوید که سببش اگر خون سوداوی باشد فصد باسلیق کنند بحسب سن و وقت خون بر آرند و تنقیه
بدن بمطبوخ افتیمون یا بحب آن نمایند و در هر هفته قی دو سه مرتبه استعمال نمایند و یا این حب بخورند که درین علت نافع ست تنظوریون دقیق شحم حنظل
هر واحد یکنیم دانگ تربد یکنیم درم مقل کتیرا مصطکی هر واحد یک دانگ کوفته بیخته بآب بادیان سرشته حبها سازند و این یکشربت ست و بعد تنقیه فصد مابض کنند
و پای را بعصابه بر بندند و در بستن از پشت پای آغاز کنند و تا بالای زانو برسانند و چون تنقیه تمام بدن نموده خاکستر کرنب و پوست نان و آرد شیلم که بآب
شاخهای انگور یا چوب انجیر یا بروغن شبت و آب برگ کرنب سرشته باشند طلا کرده بربندند و تا یکدو روز نگشایند بعده اعاده طلا بران نمایند و به بندند و بدستور
اول بگذارند و صاحبان این مرض از طول قیام و کثرت مشی و تعلیق پا بیاد در رکوب و اغذیه غلیظه مولد سودا اجتناب کنند و اگر خلط غلیظ بلغمی باشد هر صبح مطبوخ
اصل السوس و بادیان هر واحد سه درم با گلقند عسلی ده درم بنوشند و غذا نخود آب بشیره تخم قرطم خورند و بعد ظهور نضج در قاروره تنقیه بدن بحب صبر یا بنقوع
آن یا بحب سورنجان یا بمعجون آن کنند و ادمان قی در هر هفته سه مرتبه باین مقیئ نمایند اصل السوس بیخ خربزه و تخم آن و تخم شبت تخم ترب و برگ و بیخ او بادیان

تخم سرمق کنگر زد هر واحد پنج درم در آب خوب بجوشانند و صاف کرده دران نمک یکدرم عسل منزوع ده درم آمیخته بنوشند و پر مرغی بروغن کنجد آلوده در حلق اندازند
و بعد فراغ از قی [illegible] بنشانند و اطریفل صغیر یک مثقال استعمال کنند و در هر روز یکبار غذا خورند و از اغذیه غلیظه و مولد بلغم حذر کنند و از فواکه تر و بقول و آب سرد اجتناب نمایند
و آب مطبوخ [illegible] کنند فلفل سیاه و زنجبیل و کندر هر واحد سه درم قردمانا تخم کرویا هر واحد چهار درم همه را باریک سائیده هر صبح یک مثقال بخورند و بعد [illegible] کنند و [illegible] تخم
رطبه بآب برگ سرو یا بشراب قابض بر پای طلا کنند و ترک مشی بالکلیه نمایند سعید گوید که علاج داء الفیل بفصد باسلیق از دست مقابل پای علیل و تنقیه بدن
بمطبوخ افتیمون کنند و ماء الجبن بنوشانند و از اغذیه ردیه مولد سودا پرهیز کنند و بگوشت چوزه مرغ و حملان صغار و زرده بیضه غذا سازند و درین علت مریض [illegible]
بهر آنکه چون مستحکم شود به نگردد چه سرطانی است و بهر تقویت عضو مر و اقاقیا و صبر و عصاره لحیة التیس و شب یمانی بسرکه سرشته بران طلا کنند و از مفصل تا فوق عضو
قوی بربندند بعد طلا ابن قمری گوید که اگر در ابتدا یابند و علاج کما ینبغی نمایند به شود یا بران حال بایستد و زیاده نشود و علاجش لزوم قی دهند از مشی و قیام
بعد از ان حب سورنجان که مسمی بمقیم الزمنی است نفع کند بعده اعاده قی و اسهال بمرات متوالیه نمایند و اغذیه لطیف سریع الانهضام خورند و اگر عهد قی کردن قریب باشد
از تخم کرنب و شوره و خاکستر کرنب و تخم کرفس و نطرون و پشک بز و آرد حلبه بآب انار طلا نمایند و یک دو روز بدارند که تحلیل بسیار کند یا تخفیف ازان حاصل شود جالینوس گفته
که هر که طحال او وردی ممتلی از خون سوداوی باشد بعد رفتن پیاده یا بسیار دوالی یا داء الفیل پدید آید بهر آنکه آنها تحمل اسهال بدوای حاد ندارند خضر گوید که آنچه از خون غلیظ
سوداوی باشد تنقیه بدستور دوالی کنند بعده ادویه قابضه بران استعمال نمایند و اگر ممکن باشد ترک [illegible] نیز [illegible] اقتصار کنند و آنچه از اخلاط غلیظ
بلغمی بود دوام قی در هر هفته دو روز متواتر و استفراغ بلغم کنند و مداومت اطریفل صغیر با نیم درم کندر و نیم درم زنجبیل هر روز استعمال نمایند و صبر و مر و اقاقیا و شراب قابض
و لعاب برگ سرو و جوز آن بر پای طلا کنند انطاکی در تذکره مینویسد که داء الفیل از خون یا بلغم افتد و علاجش فصد باسلیق پس بابض [illegible] بود و تنقیه مثل ایارجات(?)
و صبر و دوام قی و ترک هر مالح و غلیظ و حامض و طلا بمر و اقاقیا و سرو [illegible] و برای حنظل درین خصوصیت است اکلا و طلاء و کذا قطران و در [illegible] است
که پیاده رفتن و حمال [illegible] شدن پای داء الفیل پیدا کند و اگر [illegible] بخورند آنرا [illegible] و طلا [illegible] کندر شیاف بر چوب انگور بسرکه دران بالغ النفع است و در تذکره می گوید
که در سوداوی اولا فصد باسلیق از جانب مقابل کنند بعده سفوف سودا بماء الجبن یک هفته بخورند بعده چنین مطبوخ افتیمون نوشند بعده این حب که درین باب
و در دوالی از مجربات من است افتیمون بسفایج گل بنفشه هر واحد [illegible] شحم حنظل مغز بادام تلخ سقمونیا هر واحد نیم جزو [illegible] مرجان هر واحد ربع جزو در آب
شاهتره سرشته حبها سازند شربت دو مثقال بسکنجبین پنج روز در هر هفته دو بار استعمال نمایند بعده فصد بابض کنند و استعمال ضمادات و نطولات محلله مثل بابونه
و اکلیل و سبوس و حلبه نمایند و بعد تنقیه ماده تمام ادویه قابضه مانع از عود ماده مثل مورد و کرنب و چقندر و سعد و جوز السرو و قطران و شیلم و زجاج بکار برند و این همه با بستن
پای و قلت قیام و حرکت اعمال کنند و علاج داء الفیل حادث از بلغم اولا اعمال قی از آب ترب و شبت و عسل و سرکه و ماهی شور بمرات کنند بعد از ان ملازمت [illegible]
با [illegible] چند بار نمایند و در ضمادات درینجا خردل و مویزج افزایند و درینجا حجامت در پای بدل فصد کنند و این همه با اقتصار اغذیه در قسم اول بر چیزیکه مولد خون
جید بود مثل چوزه مرغ و شکر و پسته و مویز و در قسم ثانی بر لحم و نخود بریان [illegible] و در قسم [illegible] زرده بیضه و بادام باید و مداومت اطریفلات درین باب نیکوست مؤلف
اقتباس گوید که بعد فصد باسلیق از جانب موافق و قی و اسهال بمقیات و مسهلات بلغم و سودا بکرات و مرات و اضمده و نطولات محلله و فصد بابض باید که بهر تنقیه نفس عضو
زلو بچسپانند و یا شرط بسیار زنند بالایش برگ [illegible] و یا بید انجیر بروغن گل چرب کرده بربندند تا رطوبت بسیار ازان بپالاید و در هر هفته چهار بار شرط یا زلو
بکار برند و برگهای مذکور بربندند تا چهل روز [illegible] مرهم [illegible] علاج کنند و اگر به نشود داغهای بسیار و مکرر بر رگها و جاهائی که ابتدا از انجا شده باشد بنهند
و اگر [illegible] گردد پای را از بن گاه قدم ببرند و آن را در روغن تلخ گرم کرده بنهند تا خون بند گردد

اوجاع مفاصل

بدانکه وجع مفاصل عبارت است از دردی که در پیوندهای اعضا حادث گردد پس اگر این درد مختص بعضو خاص نباشد در پیوندهای دست و پا بود آنرا علی الاطلاق
وجع المفاصل گویند و اگر مخصوص در مفصل ورک یا کعب و اصبع یا زانو باشد آنرا باسم خاص مثل وجع الورک و عرق النساء و نقرس و وجع الرکبه خوانند و این جدا جدا

مسطور گردد و بقول صاحب کامل گاهی این مرض در مفاصل لحیتین و اذنین و فقارات کبد و طحال و غیر آن حادث شود حتی که سبب آن درد این علت معلوم نگردد و بالجمله
سبب کلی فاعل این اوجاع سوء مزاج حار ملتهب یا بارد مجمد یا یابس مقبض است که در تمام بدن یا در عضوی یا از اعضای رئیسه افتد و آن ساذج باشد. یا مادی و ماده
ذی قوام بود مثل اخلاط یا غیر ذی قوام همچون ریح غلیظه مفرد باشد یا مرکب اکثر از ماده مرکب از بلغم و صفرا یا از سودا و صفرا یا از بلغم خام میباشد و از خون صرف و خون صفراوی
و خون بلغمی و خون سوداوی نیز حادث شود و از صفرای صرف و ریح بسیار کم میباشد و از سودا نادر افتد و بقول شیخ گاهی باشد که این چیزی از جنس سم باشد و همچنین گویند بیشتر آید
که این مرض از نزله افتد که از ورم قریب از مفصل بگشاید و طبیعت بسوی آن دفع کند و عادت است که وجع مفاصل بی ورم باشد چنانچه در جمله اقسام ساذج هویا با ورم بود چنانچه در
اکثر انواع مادی بود و حدوث این مرض از سوء مزاج ساده بغایت کمتر بود و بیشتر از ماده افتد که در گوشت گردد اگر در مفاصل در آید و باشد که آن ماده به رباطات نیز نافذ شود و اما در عصب
و اوتار در نمی آید و آن آنست که این مرض بی تشنج بود و خاصه این ورم است که پخته نشود و در یم نگردد مثل اورام دیگر و ابن الیاس گوید که وجع مفاصل و نقرس از اخلاط واحد بود از
اختلاط صفرا برای ترقیق ماده و استعداد آن بنا بر انصباب کم افتد و لهذا این مرض صبیان و خواجه سرایان و زنان را بسبب قلت صفرا و لطافت ابدان ایشان حادث نشود
و صاحب شفاء الاسقام مینویسد که گاهی ماده اوجاع مفاصل فاسد گردد و حکه و الم و لذع حادث شود و مانند زهر چیزیکه آنجا را مس کند حتی که از جامه پوشیدن ایذا یابد
و ممکن است که ماده در حدت و حرارت آنچنان گردد که در استخوانها نفوذ کند و آنرا بشکند و اطبا آنرا ریح الشوکه گویند و بدانند که سبب کلی اوجاع مفاصل مادی ضعف
مفاصل است و اجتماع یا انصباب ماده در آن و موجب ضعف مفاصل یا سوء مزاج مستحکم است خصوصا بارد یا ضعف او در خلقت نه از جهت سوء مزاج او یا شدت
جذب حرارت او خصوصا چون اعانت بحرکت و اوجاع باشد یا باسباب خارجی چون تعب کثیر بمنزله رکوب ایام ضعف مفاصل یا بها یا ضربه بموضع مفصل یا ضعف او
ریا اعضای دیگر و حرکت مواد بالطبع بسوی آن و لهذا در پا پیاده و سر این اکثر افتد و باعث اجتماع و انصباب ماده در مفاصل بسیار است چنانچه دعت و سکون و ترک ریاضت
معتاد و استحمام و ضعف هضم و تداخل طعام و تناول اغذیه غلیظه مثل لحم بقر و مولد جنس مواد محدث این وجع و اکل اطعمه ناموافق بغیر ترتیب و تواتر تخمها و شرب شراب فرط
و ریاضت و جماع کثیر خصوصا بر امتلاء و نوشیدن آب بر نهار و در حمام و ادمان حمام خصوصا استحمام بر شکم سیری و کثرت زکام و نزله و ترک استفراغات معتاده مثل قی و اسهال و فصد
و حبس خون حیض و بواسیر و معالجه قولنج بحقنه که رودها قوی گردد و فضلات معتاد را باطراف دفع کند و آنرا قبول نکند پس باطراف مندفع گردد یا حرکات بدنیه و نفسانیه
اخلاط را در جوش آرد و بمفاصل افکند و احداث مرض مذکور نماید و اکثر غضب شدید شور حرارت در بدن و مذیب مواد ساکنه باعث این مرض میشود و بالجمله آرام و سکون
و ریاضت بعد امتلاء و کثرت جماع بر امتلاء قوی ترین اسباب این مرض است و شیخ و جرجانی مینویسند که هرگاه اخلاط خام در بدن جمع شود پس طبیعی با اسهال یا ادرار بول
بالطبع یا بعلاج استفراغ نکرده ضرور مودی گردد باوجاع مفاصل اگر بسوی مفاصل مندفع شود و یا بحمیات عفنی اگر در رگها باقی ماند و عفن گردد و یا بورم و خراج چنانکه در کنج ران و بغل
مواد جمع شود و خراج گردد اگر در گوشت نرم سر آید و اما اگر طبیعت آنرا در اسهال یا بول دفع کند و بول غلیظ دائم غیر رقیق آید ممکن است که از غائله آن ایمن گردد و این علت
بدان دفع شود و اگر چنان نباشد یکی از علل مذکوره پدید آید و اگر این مواد خام را اعانت کند حرکت مفاصل تعب یا ضربه یا سقطه یا غضب و هم و ضعف قوت
مواد خام منجذب گردد و نافذ شود و اوجاع مفاصل حادث شود و اکثر این اخلاط فضله هضم ثانی و ثالث میباشد و این علت پیران را و اصحاب امراض مزمنه را
و ناقهین را که تدبیر و علاج ایشان بصواب نشده باشد بسیار افتد زیرا که قوت ایشان از هضم جید ضعیف شود خصوصا اگر معالجه آنها بمسکنات سوای استفراغ و دافع
و دفع بالغ کرده شود و همچنین کثرت می پذیرد اوجاع بمفاصل بسبب آنکه خالی تر از سائر اعضا در حرکت او اکثر و مزاج او ضعف و ابرد و وضع او در اطراف بعید از
مبدا اول است و بسیار باشد که مواد میان پیوندها تحجر شود و مثل گچ گردد خصوصا خام اذان و بیشتر هم در مفاصل صاحبان این علت برویده خصوصا میان
انگشتان پس انگشتها بهم پیچیده کج شود و گاهی در دانستند اد کنند و گاهی ساکن گردد و مثل این صاحبان مزاج گرم را بیشتر افتد و اکثر آنچه میان انگشتان و در پیوندگاه گو
فرو فی برویده از ماده سوداوی بود و کسی را که اوجاع مفاصل عارض شود بیشتر او را والا نقرس عارض گردد و اوجاع مفاصل از جمله امراض متوارثه است بهر آنکه مبنی بر مزاج
والدین بود و بسیار باشد که معالجه وجع مفاصل و تقویت آن و دفع مواد از آن باد ویه مقویه و رادعه سبب هلاکت شود زیرا که فضولی که بمفاصل ماندن و بمفاصل آمدن
معتاد بود باز گردد و با عضای رئیسه برسد پس اگر بار دیگر بمفاصل جذب نکنند صاحب آن را در خطر اندازد و اهل فصول که در آن اوجاع مفاصل و نقرس حادث شود

فصل ربیع ست بسبب حرکت خون و اخلاط دیگر اندران و فصل خریف نیز بواسطه ردائت اخلاط دران آری هرگاه که صاحب وجاع مفاصل و نقرس ادرار تقلیل
و دوالی پدید آید از مرض اول خلاص یابد و گاهی اوجاع مفاصل در حمیات هیجان کنند و صاحب خلاصه گوید که چون روزگار برین علت دراز گردد و ماده غلیظ اندر مفصل
محتبس ماند لطیف آن تحلیل شود و غلیظ آن متحجر گراید و باشکلی که مناسب آن خلط باشد مستحیل گردد پس ماده بلغمی بصورت گچ گردد و ماده دموی صورت لحمی پذیرد
و سوداوی مثل انگشت گردد و گاهی در دنی میشود پیسه که ماده مفاصل بیشتر متحجر گردد و این یا بسبب خطای طبیب بود در استعمال محللات قبل نضج ماده و اعتدال
قوام آن پس لطیف تحلیل پذیرد و کثیف آن باقی ماند و متحجر گردد و یا افراط در استعمال مخدرات برای تسکین وجع کند و یا آنکه در اصل ماده غلیظ بارد لزج باشد و مصنف
شفاء الاسقام میگوید که وجع مفاصل را مرض العمر نامند از برای آنکه یا مبتلای آن بالکلیه خلاص ازان نمی یابد بلکه بقیه آن تا مدت عمر او می ماند و یا عمر صاحب او درآن
بود و بسبب اندفاع مواد ردیه از اعضای رئیسه و شریفه بسوی اطراف و انطاکی گفته که این مرض معتر نهین بسبب کثرت مواد بسیار افتد و ازین جهت نزد اکثر مرض
ملوک معروف ست **طریق تشخیص اسباب** وجاع مفاصل اولا این امر دریافت کنند که سببش سوء مزاج ساذج ست یا مادی و این چنان باشد که نظر کنند که وضع
درد بلا انتفاخ و ورم و بدون تغیر رنگ ست یا با انتفاخ و ورم و تغیر لون و از مریض بپرسند که درد بتدریج عارض شده یا دفعةً و با درد سبکی در انجا معلوم می شود
یا گرانی پس اگر جای درد بلا انتفاخ و ورم و بی تغیر رنگ محسوس شود و مریض گوید که مرض اندک اندک عارض شده و درد بلا ثقل ست باید دانست که سببش
سوء مزاج ساذج ست پس اقسام او از کیفیت موضع الم بلمس دریافت کنند اگر بلمس گرم معلوم شود و سرعت نبض و رنگینی قاروره و سن و مزاج و فصل و تدبیر متقدم
وغیره آثار حرارت دریافت گردد بدانند که سببش حرارت ساده ست **و اگر** بلمس سرد بود و دیگر علامات برودت مزاج مدرک گردد سببش برودت ساده باشد
و اگر یبوست موضع و دیگر آثار خشکی معلوم شود سببش یبوست باشد **و اگر** با وجود عدم گرانی انتقال درد از جای بجای دیگر و تمدد شدید بود و صاحب مرض
میوه‌ها و طعامهای مولد ریاح بسیار خورده باشد سببش ریح باشد **و اگر** موضع درد منتفخ و متورم و با تغیر رنگ باشد و بیمار عروض مرض دفعةً ذکر و با ثقل
گوید باید دانست که سببش ماده خلطی ست پس می باید که نوع خلط دریافت کنند. باین طور که بلمس و رنگ موضع و ورم و انتفاخ آن ملاحظه کنند و شدت و خفت وجع
بپرسند و مزاج و سن مریض و فصل تعرف کنند پس اگر بلمس گرم نماید و سخت سوزان نباشد و رنگ جایگاه سرخ باشد اگر ماده فاتر تر بود و انتفاخ و ورم زیاده بود و درد با ضربان
و تمدد شدید و گرانی گوید و مزاج بیمار دموی و فصل ربیع و عمر شباب و بدن لحیم شحیم بود و تقدم تناول اغذیه و اشربه مولد خون بران گواهی دهد سببش ماده دموی باشد
و اگر بلمس سخت گرم و سوزان تر و با زردی رنگ یا سرخی اندک بود و گرانی و ضربان و تمدد کمتر و درد شدید تر و سوزان تر و خلنده و مائل تر بظاهر گوید و ورم و انتفاخ
بدان بزرگی نباشد و از ادویه بارد تسکین بسیار یابد و با عطش و سرعت نبض و ناریت بول اکثر با تپ باشد و مزاج مریض صفراوی و فصل گرم و تدابیر سابق مولد صفرا بود
سببش ماده صفراوی یا خون صفراوی باشد **و اگر** بلمس گرم نبود و رنگ آماس تنگ بدن باشد یا بر صاحبت مائل بود و ورم اندک و نرم منبسط باشد و کثرت ثقل و قلت التهاب
و لزوم وجع متوسط مائل و عرض و عرق و فقدان علامات خون و صفرا بود و بچیزهای گرم نفع یابد و بدن اگر فربه باشد لحیم نبود بلکه شحیم باشد و بیاض و خاذ قاروره و بطوء و اختلاف
نبض و دیگر دلائل مزاج بلغمی یافته شود و مزاج و سن و هوا و تقدم تدابیر بلغم افزا مثل اغذیه بارد رطب و راحت و قلت ریاضت و ترک استحمام وغیره مولد فضول بلغمیه
بران گواهی دهد سببش ماده بلغمی باشد **و اگر** موضع بلمس سرد و خشن و با عدم ترهل باشد و رنگ ورم غیر مشرف بود یا بسبزی یا کبودی یا سیاهی زند و تمدد و درد اندک
و خفیف و آماس کم پایه با صلابت و قلت انتفاع بعلاج بود و چیزهای گرم مفید شود و صلابت نبض و بطوء و تفاوت آن و غلظ طبیعی و کثرت اشتها و سائر علامات
مزاج سوداوی و فصل و تدبیرهای گذشته مولد سودا بر آن گواهی دهد سببش ماده سوداوی باشد **و اگر** علامات دو خلط یا بیشتر مدرک گردد و قلت انتفاع بمعالجات
حار صرف و بارد صرف و گاهی از چیزی گرم و گاهی از سرد نفع یابد سببش ماده مرکب باشد و این اکثر با بدان حار صفراوی که تدبیر مرطب مبرد و مولد بلغم خام از اغذیه
استعمال کرده باشند و از حرکات بر امتلا عارض شود و اوجاع ایشان بتسکین یا بدلغیر ملایم بدستهای بسیار و ایشان انتفاع یابند بمرخات معتدل الحرارة مع سکون چه حرکت
مانع نضج ست و سفیدی رنگ مفاصل و ورم مائل بزردی بر ماده مرکب از بلغم و صفرا و زردی آن مائل بسیاهی بر ماده مرکب از صفرا و سودا نیز دلالت کند **و اگر** حرارت ملمس شدید
و حدت با خارش و سوزش باشد و از چیزهای گرم یا پوشیدن جامه بر موضع درد تکلیف بسیار یابد و هم از هوای سرد و ادویه بارد با قبض راحت یابد سببش ماده مدی یعنی همچون ریم باشد

علاج کلی اوجاع مفاصل

بدانکه سورنجان که خصوصیت بسیار بمفاصل دارد دخل کردن آن در مسهل و ضماد اوجاع مفاصل حار و بارد و نقرس و ضماد بعد از تنقیه مناسب بود و اگر
ماده قلیل باشد پیش از تنقیه هم مضایقه ندارد و استخوان آدمی سوخته باریک سوده بگلاب ضماد سازند و قدری بدهند که جهت تسکین درد مفاصل مجرب نوشته
و صاحب تحفه گوید که خوردن استخوان سوخته انسان سه روز هر روز یک مثقال با مثل آن شکر سفید آمیخته جهت وجع مفاصل و عرق النسا و صرع بغایت آزموده است و شیخ
میفرماید قدمی ذکر کرده اند که از مجربات که تخلف نمیکند البته خوردن استخوان آدمی سوخته است شخصی از یهودیان استعمال میکرد و از آن انتفاع می یافتند برای نقرس و اوجاع
مفاصل البته و جرجانی گوید که این دوا بوقت ضرورت و درد صعب باید داد و منفعت وی آنست که ماده را غلیظ کند و از سیلان و نزول بمفاصل باز دارد و بدین سبب
بعد استفراغها بدهند تا اخلاط را باز آمدن ندهند و محمد زکریا استخوان سوخته را درین باب می ستاید لیکن استخوان آدمی را شرط نمیکند و میگوید آنچه من درین آزموده ام سوختن
و شکر طبرزد هر یک سه درم بعد استفراغها بدهند اخلاط را از سیلان باز دارد و خجندی گوید که من در اوجاع مفاصل استخوان سوخته بز را تجربه کرده ام هر روز یک مثقال با سوختگان
و از آن بسیار کسان به شدند و رازی گفته که ماده این علت از اخلاط اربعه اکثر خالی از ریح نباشد پس معالجه این مرض رعایت ریح کردن مناسب هر خلط واجب دانند
لهذا بیشتر سورنجان و اسارون در علاج این علت دخل هست و قی در جمیع انواع آن کثیر النفع است بلکه اکثر از اسهال مستغنی میسازد و چون ماده بقی و اسهال مندفع نگردد
پس باید که مدرات قویه دهند چون استخوان محرق انسان و یا از هر حیوان که باشد و اگر کسی عادت بنوشیدن شراب یا بنگ و یا بخوردن افیون داشته باشد وقت معالجه این علت
در استعمال منضجات و مسهلات منع از آن نباید کرد و اگرچه استعمال مخدرات مطلقاً در وجع مفاصل همچنین در مسهلات منع آمده لیکن می باید که شراب را با عرقیات مفرحه مقویه
اعضای رئیسه چهارم یا سوم حصه ممزوج نموده بدهند مانند عرق کیوره و گاوزبان ساده و عنبری و بادرنجبویه و صندل و ابریشم و عرق عنبر و تنبول مرکب ابریشم مرکب عرق
زردک مرکب مناسب مزاج علیل آرند و افیونی را جند بیدستر و یا زراوند طویل و یا زعفران و یا دارچینی و یا اظفار الطیب چهارم حصه افیون ضم کنند و بنگی را بنگ بعرقیات مذکوره
بسایند و بوزن سه ماشه زرنب و یا کپور کچری و یا اظفار الطیب و یا تخم گاوزبان و یا قاقله کبار و یا بادیان رومی و یا هندی و یا خطائی و یا برگ تنبول پخته سه چهار عدد اندازند
تا منع از تبخیر کنند و تقویت مفاصل و اعصاب نماید و قبل از نضج و تقلیل ماده مقویات عضو و ملینات و محللات بکار نبرند و جائیکه ماده بسیار و قوی الحرکة بود و بلا توقف
و بی انتظار نضج آنرا مستفرغ سازند و استعمال مدرات پیش از تنقیه نباید کرد و آنچه با عصاب ضرر دارد مثل حموضات و لبنیات و مبردات و مخدرات بدون
مصلحات بی ضرورت شدید بکار نبرند ابوسهل گوید که معالجه جمیع اقسام وجع مفاصل باستفراغ خلطی که ماده مرض باشد باید کرد و اگر خلط خون بود یا بلغم یا صفرا
یا سودا بعد از آن تبدیل مزاج کنند تا در بدن فضلات بار دیگر پیدا نشود و معذلک تقویت عضو نمایند تا آنچه از فضول متولد شود و منصب گردد قبول
نکند پس اگر ماده این مرض خون باشد فصد کنند مادام که مرض در تکون باشد از جانب مخالف و هرگاه مرض متکون و متمکن گردد از طرف موافق و در نقرس فصد
باسلیق و در عرق النسا و وجع الورک رگ کعب بکشایند و در وجع مفاصل از هر دو جانب و اگر بعض احشا مثل کبد و طحال و غیر آنها علیل باشد معذلک فصد رگی
باید کرد که منفعت آن مخصوص بآن عضو باشد و اگر خلط موذی خون نباشد بلکه یکی از اخلاط باقی باشد باید که استفراغ بادویه موافق آن خلط موذی از قی
و مسهل نمایند و اولاً آنچه اندک تحریک قی کند و آنچه اسهال طبیعت بنرمی نماید بدهند تا آنکه اخلاط بنضج ابتدا کنند پس آنچه استفراغ بقوت کند استعمال نمایند
و حذر کنند از آنکه ادویه قوی الاستفراغ قبل از نضج خلط و استعداد آن بخروج استعمال کنند بهر آنکه دوا استفراغ اجزای لطیف رقیق کند و غلیظ بگذارد و خلط او
بیفزاید و قلع او متعسر یا غیر ممکن شود و ایضاً حذر از استعمال ادویه قوی القوة در تسخین یا تبرید کنند زیرا که دوای مفرط الحرارة خلط را مشوی و متحجر میگرداند و بعد
از آن مستفرغ و منحل نمیگردد و مفرط البرودة انجماد و تبرید خلط میکند و عضو کسب حذر و جمود می نماید و واجب است که رعایت این قوانین در این مرض نماید از برای
آنکه خلط آنها محصور در قعر اعضا و میان مفاصل و عظام میباشد و خاصة در مواضع مفصل و رگ که خلط محتبس در عمق بود و هرگاه رقیق لطیف مسهل اگرچه
نباشد مستفرغ نشود پس در هر مرض مادی جهد کنند که خلط رقیق و مهیا باستفراغ گردد و مجاری عضو که از آن مستفرغ شود کشاده گردد و البته چیزیکه تبلید آن
یا تصلیب یا تسدید نماید استعمال نکنند و آنها مواد دیگر برای آن ترکیب دوا کنند باید که بحسب کیفیات مواد مرض اختیار نمایند پس اگر ماده مرض خون باشد دوای که

تبرید بیشتر از ترطیب کند استعمال نمایند و اگر صفرا بود آنچه ترطیب اکثر از تبرید کند بعمل آرند و اگر بلغم باشد آنچه تسخین و تجفیف باشد بکار برند و اگر سودا بود آنچه تسخین
و ترطیب نماید استعمال کنند و این فعل در دوا نکنند فقط بلکه در همه تدبیر مثل مطعم و مشرب و خواب و بیداری و حرکت و سکون بعمل آرند و واجب ست که اول در نقرس
و اوجاع مفاصل نظر کنند که از کجا خلط منصب میگردد و آن خلط کدام ست و آیا آن هنوز در انصباب ست و یا منصب شده متمکن گشته پس اگر هنوز در انصباب
باشد معالجه بقطع آنچه جاری میشود و منع او و تقویت عضوی که بسوی آن میریزد باید کرد تا آنرا قبول نکند و قطع آنچه جاری میشود با متناع از اغذیه و تدابیر مولد
آن اخلاط بود و آنچه منصب و متولد شده استفراغ آن باشیائیکه در استفراغ موافق آن اخلاط بود باید کرد خصوصاً از مواضع موافقه شیخ میفرماید که چون تدارک اوجاع
مفاصل در ابتدای ظهور آن کرده شود علاجش سهل بود و اگر تمکن و اعتیاد یابد خصوصاً متولد از اخلاط مختلفه علاج او مشکل باشد و چون معلوم شود که سببش
سوء مزاج ساذج ست تدبیرش آسان ست زیرا که آن اکثر التهاب ساده بلا ورم میباشد پس تبدیل مزاج کفایت میکند و اعظم چیزیکه دران احتیاج بسوی آن
میشود تنقیه صفرا و خون ست و همچنین گاهی جمود و سردی سبب الم میشود پس تبدیل مزاج کفایت میباشد و بزرگترین ما یحتاج الیه دران تنقیه بلغم بود تا خون
را گرم کند و گاهی یبوست مشنجه سبب وجع گردد و این محتاج بترطیب ست چنانچه معلوم شده و اما چون سببش ماده باشد باید که ماده را که [illegible] میکنند بجذب
آن بسوی خلاف جهت و بتقلیل آن منع کنند و تقویت عضو نمایند تا آنرا قبول نکند و ماده موجود را تحلیل کنند تا معدوم گردد و درین حاله بقوانین کلیه رجوع کنند
و بدانند که صواب آنست که در ادویه تبدیل نمایند چه گاهی دوا عضوی را نفع کند و گاهی در وقتی فائده نماید و بعد ازان ضرر کند و تحریک درد نماید و واجب ست که
شراب اصلا ترک نمایند تا آنکه صحت تام یابند و بعد آن تا چهار فصل بگذرد استعمال آن نکنند و اگر معتاد آن باشند بتدریج ترک آن باید کرد و شراب عسل بمدرات
ایشان را نفع کند و باید که ایشان ترک لحم کنند حتی که در مفاصل بارده و اگر ازان رستگاری نباشد گوشت طیور کوهی و خرگوش و غزال و هر لحم قلیل الفضول خورند
و اگر اولا درد در پشت حادث شود بعده بسوی دستها منتقل گردد فصد از دست گیرند تا خون و خلط از طرف میل آن خارج گردد و سابق فواید در علاج مفاصل
حار و بارد مسطور گردد **ایضاً** شیخ در باب تحرز از اوجاع مفاصل مینویسد کسی که معتاد این اوجاع باشد استعمال فصد و اسهال هنگام ربیع و عند قرب نوبت اوجاع
واجب ست و تدبیر معتدل در لطافت استعمال کنند و بالجمله واجب ست که اگر سبب عروض این مرض کثرت اخلاط بود نگذارند که آن کثرت پذیرد بلکه باستفراغ
و تقلیل غذا و استعمال ریاضت جید آنرا کم کنند و اگر سببش فساد اخلاط باشد مقابله آن باستفراغ آنچه مجتمع گردد و مضادت تدبیری که ازو متولد نماید باید کرد زیرا که
بلغم متولد میشود و بمعونت مدرات و طبیب آنرا در مقابله آنرا امید اند و همچنین سودا از آنچه متولد میگردد در مقابله تولد آن میداند و چون تنقیه کرده شود صواب آنست
که تقویت عضو بقوابض نمایند تا فضول را قبول نکند و خصوصاً وقتیکه خوف انصراف ماده بسوی اعضای رئیسه بسبب تقدم تنقیه نباشد و آن مثل اقاقیا و گلنار
و آب عصی الراعی و حضض و مامیثا ست و ایضاً مالش موافق نمک سوده بزیت مگر آنکه یبس شدید باشد و اگر ورم بلغمی باشد صاحب او را در ماه حزیران دو درم [illegible]
در ربیع و شتا بخورد و ریاضت معتدل و رکوب استعمال نماید و در آنچه نقرس و اوجاع را برانگیزد افراط نکند و آنچه عادت او نبود یکبارگی بلا تدریج ندهند اگر اتفاق آن
افتد مالش و روغنهای مقویه استعمال کنند و باید که اجتناب از لحوم غلیظه و ماهی شور و نمک سود و از بقول مثل چقندر و گندنا و غیره نماید و اما خربزه بتولد خلط مائی مضر بود
و بادر را نفع کند و حال او و دبایران مختلف باشد و از شراب بسیار و غلیظ بلکه جمله شراب احتراز کنند و بچیزی جید الهضم سریع الهضم اغتذا نماید و واجب ست که از امتلا
و ترک ریاضت و مع ذلک از افراط در تعب ریاضت خصوصاً بر امتلا و از جماع اجتناب کنند و از استحمامات کم کند که آن تذویب اخلاط و تسییل آن بسوی مفاصل
کند و اما آب چشمها آنرا نافع بود در وقت مرض آنچه در ابتدای حمامات و بعد فراغ ازان و در وسط دخول ایشان دران نفع کند ریختن آب سرد بر مفاصل ست
اگر مانع آن ضعف عصب نباشد و گاهی این ضرر حمامات دفع کند و باید که بر طعام البته خواب نکنند که آن مضرترین اشیا برای ایشان ست **مجوسی** گوید که اوجاع
مفاصل در اکثر امر حادث میشود از ادمان امتلای اغذیه و اشربه و تواتر تخمها و سکر و استعمال جماع دائم لاسیما بعد امتلا از طعام و شراب مع سکون و راحت و ترک
ریاضت و استحمام و مانند آن از اسبابی که ازان فضول در بدن کثرت پذیرد و لهذا جالینوس منع کرده است از معالجه کسی که از صاحبان این مرض حریص بشراب
و فواکه و جماع باشد و هرگاه امر چنین باشد برای کسی که معتاد این مرض باشد سزاوار آنست که اجتناب کند از استکثار اطعمه و اشربه غلیظه لاسیما آنچه ازان غلیظ الانهضام

باشد و از سکر احتراز نماید و از جماع منع کنند و اگر باستعمال آن در اوقات متباعده مضطر باشد در حالت خفت معده بعمل آرد و از جمیع فواکه لاسیما رطب اجتناب کنند و اگر
اراده استعمال آن کند مویز و انجیر خشک بخورد و از ان استکثار نماید و حلوا ترک نماید و ریاضت قبل از غذا و بعد هضم آن و استحمام بعد اندک ریاضت بدلک و ملش بدن بقدر
مقدار حاجت استعمال نماید و بعد استحمام بساعتی غذا تناول کند و از تناول غذا هنگامی که بقیه غذای سابق در معده باشد حذر نماید و این تدبیر مقلل اجتماع فضول است
و تعاهد تنقیه بدن بقی و ادرار بول نماید بعد ازان بغذا نظر کنند اگر وجع مفاصل از سوء مزاج حار یا ماده حار عارض شود غذا لحوم طیور سریع الانهضام قلیل الفضول
مثل لحم ماکیان و بچه آن و تیهو و مسمی بنوا و شوربا کدو و ماش و رنگ خیار و بوارد معمول با آب انار و غوره و زرشک مانند آن دهند و انار بخورانند و تعاهد فصد قبل از وقت ظهور علت
و شرب مطبوخ فواکه و خیار شنبر و آب لبلاب و عرق اجاص و بنفشه بشکر نمایند و اگر از سوء مزاج بارد یا ماده بلغمی عارض شود تغذیه بلحوم حیوان کوهی و دشتی از طیور و وحوش بمصالح
و توابل گرم سازند و تنقل حب بلطم و حبة الخضراء و پسته بشکر و مویز شیرین فرمایند و تنقیه بدن بحبوب مثل حب اصطمخیقون و حب سورنجان و حب شیطرج و حب منتن و بمایندان کنند
و صاحب او را باید که قریب جماع اصلاً نشود و اگر از سوء مزاج یابس یا ماده سوداوی عارض شود باید که استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون کنند و اغذیه مسخنه مرطبه معتدله دهند
با این تدبیر باید که مدبر کسی که معتاد اوجاع مفاصل و نقرس و عرق النسا باشد قبل از نوبت حدوث آن کنند که از استعمال این همه عارض حی شود و عود نکند و اگر عود کند
خفیف قلیل الوجع باشد و لا هرگاه این مرض ابتداء در حدوث نماید باید که دران تدبیر که در هر قسم از اقسام او مذکور گردد استعمال نمایند

علاج اوجاع مفاصل ساذج

یعنی آنکه بی ماده باشد و سوء مزاج ساذج محدث وجع مفاصل حار باشد یا بارد یا یابس چه رطب ساذج موجب الم نمیشود پس درینجا تعدیل کافی بود بدانچه در اقسام
مادی مذکور گردد **وایضاً اگر** حار باشد جهت تبدیل مبردات دهند و شربت لیمو و سکنجبین بیان نافع گفته اند و گاهی درین بشرط خوف انصباب ماده تقدماً حفظ
احتیاج باستفراغ اندک خون و صفرا افتد پس فصد کنند و قدری خون برارند و مسهل صفرا دهند تا ماده که مستعد انصباب بود مستفرغ شود و موضع الم که مفاصل علت
از ریزش ماده محفوظ ماند بهر آنکه الم جاذب مواد است **و اگر** بارد باشد در تسخین کوشند باستعمال ادویه حاره و تدابیر مسخنه و اگر خواهند اندکی بلغم بمسهل یا حقنه
مخرج آن مستفرغ سازند لیکن درینجا ترک استفراغ اولی است بسبب احتمال خروج صفرا با بلغم **و اگر** یابس باشد و این کمتر افتد باید که بترطیب پردازند و روغن
بادام و کدو و گل و قیروطی بیضه مرغ و بط و مغز ساق گاو مالیدن و اغذیه مرطبه چون شیر گاو خوردن سودمند است

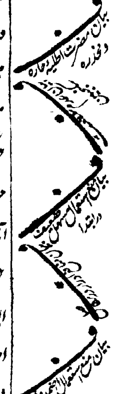
علاج اوجاع مفاصل دموی

اول فصد باسلیق از جانب درد کنند و اگر در هر دو جانب درد باشد از هر دو جانب نمایند بعد آن تبرید دهند و شیره جات مبرده چون شیره کاهو و کاسنی و خیارین
و تخم خربزه و خار خسک و مغز تخم کدو دهند و مانند آن یا شاهتره عناب گل بنفشه گل نیلوفر تخم کاسنی بیخ کاسنی عنب الثعلب خیسانیده سورنجان سوده پاشیده دهند و تخم
خطمی درین خیلی مفید است و بعد از نضج از مسهل صفرا که دران هلیلجات و سورنجان باشد تنقیه کنند و بعضی سنای مکی نیز داخل میکنند و احتیاط کنند که شرب مسهل
روز بحران اتفاق نیفتد و آنجا که حرارت و التهاب شدید بود پیش از فصد یا بعد آن آب کشک جو با آب انار یا روغن بادام و آب تمر هندی و آلو بخارا و سکنجبین ساده
و نیلوفری بارد سودمند است و تا که مرض در ابتدا و تزاید باشد جهت ردع ماده طلای زرد و یا صندلین گل سرخ فوفل مامیثا اقاقیا و مانند آن از ادویه رادعه قابضه با سرکه
و آب کشنیز سبز آمیخته ضماد کنند و اگر درد شدید باشد افیون و زعفران و بیخ لفاح و مانند آن از ادویه مخدره اضافه کنند و در انتها اندکی ادویه محلله مانند خطمی و بنفشه
داخل نمایند و بعد ازان اکلیل الملک بابونه بیفزایند و ضماد سورنجان سه ماشه عنب الثعلب چهار ماشه کوفته بیخته بروغن گل شش ماشه و سفیده بیضه سرشته نیز
مفید است و در انتها حلبه یکتوله سرکه یکنیم توله عسل نیم توله بیخته ضماد کردن بسیار نافع **ذکر ادویه مفرده** نافع اوجاع مفاصل حار ضماد حجر یهودی محکوک بر سن یعنی
حجر نر برای مرد و حجر ماده برای زنان و کذا عصاره کاهو و کذا اندرون و کذا حی العالم و کذا آب درخت بیخ مخلوط با آرد جو و کذا اخوان هندی با آب کاسنی و کذا عصاره مامیثا
در آب کاسنی حل کرده و کذا آب حشیشة الزجاج و یا خشک آن با آب بارد و اندک سرکه سرشته و کذا آب عنب الثعلب و پوست رندی و کذا برگ بنفشه سبز و آب و آرد جو
و کذا حضض مکی و آب کاسنی و گرفتن حجر مغنیطس در دست و نهادن عضو در آب سرد در تسکین اوجاع مفاصل حار هر واحد مجرب سویدی است و اطبای دیگر

مستعمل ست که شربت ضماد روغن بهرجل و کذا صبر و کذا حسن خیار شنبر و ضماد بر قطونا و سرکه و کذا آب برگ صفصاف و عصارهٔ محلب و کذا آب بقلة شوکران تازه و کذا شنبلیله
کذا آرد گل سورنجان هست و کذا آب برگ جو و کذا محلب و کذا بیخ بیروح بسوریق و کذا آب برگ عوسج و کذا بوش هندی و کذا اقنطوریون دقیق و آرد جو و کذا آب جراده کدو و کذا آب کاسنی
و روغن گل و آرد جو و کذا مغاث و آب حی العالم و کذا آب برگ چقندر و کذا آب برگ خرفه و کذا بیخ قصب فارسی سوده با سرکه سرشته و کذا بیخ قنب کوفته بعد بلغم و گرفتن حجر ارمنی
درست هر واحد نافع و بقول حکیم علی روغن گل در صلابه بدستهٔ اسرب حل کرده بر مفاصل طلا کردن نافع وجع ست و کذا ضماد سورنجان با آب کشنیز سبز سوده

ذکر بعض تراکیب برای وجع مفاصل حار از مطب اساتذه کبار شیرهٔ کاسنی شیرهٔ خارخسک هر یک شش ماشه گلاب عرق کیوره شربت بزوری بارد هر یک
ده توله داخل کرده بنوشند و سوت سه ماشه صندل سرخ دو ماشه سورنجان یکماشه بروغن گل سرشته ضماد نمایند **ایضاً** سورنجان یکماشه سوده با طریفل صغیر
یکتوله سرشته بخورند و شیرهٔ کاسنی نه ماشه نبات یکتوله بنوشند و گاهی شیرهٔ خارخسک شش ماشه عرق شاهتره ده توله عوض کاسنی میکنند **ایضاً** سورنجان یکماشه
سوده بگلقند دو توله سرشته بخورند بالایش عرق عنب الثعلب عرق خارخسک هر یک پنج توله شربت بزوری بارد دو توله بنوشند **ایضاً** که با تپ باشد خاکشی شش ماشه
بعرق عنب الثعلب ده توله بکوبش داده شیرهٔ تخم خیارین شش ماشه شربت بنفشه دو توله داخل کرده بدهند **ایضاً** سورنجان چار ماشه گل بنفشه هلیله سیاه تخم کاسنی هر یک
شش ماشه جوشانیده نبات یکنیم توله **ایضاً** سورنجان سوده یکماشه با طریفل صغیر یکتوله سرشته تناول نمایند بعد آن شیرهٔ تخم خربزه شیرهٔ تخم کاسنی هر یک شش ماشه
عرق عنب الثعلب ده توله نبات یکنیم توله خاکشی پنجماشه داخل کرده بنوشند و گاهی در قبض سنای مکی چار ماشه هم افزوده میشود **ایضاً** تخم خیارین کوفته نه ماشه عنب الثعلب
تخم کاسنی هر یک شش ماشه گل سرخ سورنجان تخم خطمی هر یک چار ماشه جوشانیده صاف نموده گلقند دو توله خاکشی پنج ماشه غذا شوربای قلیه با نان یا خشکه یا کهچری
ایضاً سفوف سورنجان بارد که بعد فصد و تنقیه بکار آید و مجرب ست سورنجان مصری بوزیدان پوست هلیله زرد مغز تخم هندوانه مغز بادام مغز تخم بادرنگ
مغز تخم خیار کشنیز مقشر تخم خشخاش مساوی کوفته بیخته شکر سفید چند همه آمیخته هر روز شش ماشه با عرق خارخسک ده توله بخورند **ایضاً** مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه
مغز تخم هندوانه تخم خشخاش تخم کاسنی تخم خرفه هر یک دو توله سورنجان بوزیدان هر واحد یکتوله کوفته بیخته با شیرجات استعمال نمایند **ایضاً** ضماد مخدر نافع
شدت درد مفاصل حار و نقرس افیون دو درم خطمی ده درم آرد جو بست درم با آب عنب الثعلب سبز ضماد نمایند **ایضاً** عنب الثعلب تخم کاسنی تخم خطمی حضض
کشنیز بنفشه هر یک دو درم آرد جو چار درم تخم کاهو پوست خشخاش گل سرخ فوفل سورنجان تخم گل ارمنی اقاقیا زردچوب صندل سرخ هر واحد یک درم افیون
نیم درم با آب سائیده ضماد کنند **ایضاً** که در وقت هیجان درد تسکین الم کند مجرب ست افیون زعفران مساوی در شیر گاو سائیده در روغن گل آمیخته ضماد کنند
و بعضی موم هم داخل میکنند و اگر مغز نان میده عوض زعفران کنند و بعد گرم شدن ضماد تبدیل آن نمایند نیز در تسکین وجع بی عدیل ست **ایضاً** که در ابتدا معمول
صندل سرخ گل خطمی حضض یا حضض هندی هر یک شش ماشه با آب عنب الثعلب تازه ضماد نمایند و در انتها برای تحلیل ورم مغز فلوس دو توله بیفزایند و گاهی بعد فصد باسلیق
عنب الثعلب شش ماشه آرد جو گل خطمی هر یک سه ماشه افیون سورنجان زعفران هر یک ماشه با آب کوچه سبز ضماد کرده میشود و اگر خواهند زنجبیل عوض زعفران کنند **ایضاً**
اگر از ساعد تا انگشتان درد و ضربان باشد شیرهٔ تخم خیارین شیرهٔ خارخسک شربت بزوری بنوشند و اکلیل الملک آرد جو گل ارمنی صندل سرخ در آب مکوه سبز سائیده
ضماد نمایند و اگر در دوشانه باشد بعد فصد باسلیق اطریفل با عرق شاهتره بخورانند و گاهی بعد مسهل ای درد سورنجان بیخ نی با آب عنب الثعلب تازه ضماد میکنند **ایضاً**
بعد فصد سورنجان نه ماشه کاسنی کوفته شاهتره هر یک شش ماشه گل سرخ چار ماشه بعرق عنب الثعلب عرق شاهتره هر یک نیم پاو جوشانیده شربت بزوری دو توله
ایضاً بعد تنقیه عناب شاهتره کاسنی کوفته گل سرخ سورنجان جوشانیده شربت بزوری غذا نان و شوربا **اقوال حذاق** سویدی گوید که اگر قبل از خروج احکام
درست اول با آب سرد اطراف را بشویند مجرب النفع ست و اگر فوفل و صندل سفید مساوی بگلاب سرشته و یا برگ مورد تازه یا خشک و صندل سرخ و زرورد سوده
و یا صندل سرخ و سفید و اقاقیا با آب کاهو سرشته و یا آب حی العالم صغیر و صندل سرخ و فوفل و گلنار با هم سرشته و یا آب خرفه زرورد و صندل سفید و سرخ و یا آب عنب الثعلب
و فوفل و زرورد و یا آب بارتنگ تازه و طراثیث و غدبه و فوفل و زرورد و یا آب برگ بیخ سفید و زرورد و فوفل و یا عصارهٔ لحیة التیس و زرورد و اقاقیا و غدبه بگلاب سرشته و یا گل
خشخاش و گلنار و اقاقیا و مصطکی بگلاب سرشته و یا آب برگ علیق و آب تفه گرم عوض گل خشخاش و گلاب و یا غدبه و اقاقیا و بزر البنج سفید و مصطکی و گلنار با آب کاسنی و گلاب

سرشته هر کدام ازین ضمادات وقت احساس وجع چهار انگشت بالاتر از موضع درد ضماد نمایند و منع حدوث وجع مفاصل مجرب من شیخ میگوید که اگر خلط خون
گرم کثیر الکمیت باشد بفصد مقدار فاضل آن اخراج نمایند و باقی را بمطبوخ هلیله زرد و کابلی و افسنتین و شاهتره و مویز منقی و آلو بخارا و تمر هندی تعدیل کنند و اگر آنجا
تب باشد آب عنب الثعلب و آب کاکنج و آب کاسنی و خیارشنبر و یا آب لبلاب مع بنفشه خشک و شکر بنوشانند و اگر تب ساکن شود و در مفاصل ماده خام باقی ماند درین
آبها آب کرفس و آب بادیان افزایند بعد از آنکه درین یک مثقال ایارج فیقرا یکشبانه روز تر کرده صاف نموده باشند و اگر بعض اعضا مولد ماده منصب بسوی عضو آلم
باشد صرف عنایت کنند بتعدیل و اصلاح سوء مزاج آن که بسبب او ماده متولد میشود و انصباب میکند بعد ازان اعاده نمایند بتقویت نفس عضو آلم باطلیه و اضمده که از شان
او تقویت عضو و تحلیل باشد تا تخفیف ماده حاصل شده در عضو نماید و آن مثل حی العالم و پوست انار و سماق و جوز سرو چون پوست انار را در طلا با سرکه بجوشانند
تا مهرا شود پس سماق و حی العالم سوده و آرد جو بدان آمیزند و بر عضو آلم نیمگرم در زمستان و سرد در تابستان ضماد کنند و گاهی تقویت عضو بطلای مرتب از اقاقیا و حضض
و صندل سرخ و شیاف مامیثا و فوفل و گل ارمنی با آب عنب الثعلب کرده میشود و چون اراده تبرید قوی باشد صندل و عدس مقشر سوده با آب کشنیز سبز و کافور طلا کنند
بو علی سینا مینویسد که اگر ماده دموی باشد یا با غلبه دم بود باید که مشغول بفصد شوند از طرف مضاد و اگر مرض عام بمفاصل بدن باشد پس از هر دو طرف
رگ زنند بعد ازان استعمال قی کنند و خصوصا اگر درد در اسافل بدن باشد چه قی برای آن از اسهال نافعتر ست بعد ازان باسهال متوجه شوند و ابتدا بدوای
قوی نمایند اگر عدم نضج و غلظ ماده مانع نباشد با وجود آنکه رفق اسلم و تدریج اوفق ست بعده اتباع بمسهلات منقی بتدریج کنند و بعضی اطبا زعم کرده اند که ابتدا
برفق بعد رفق کنند و ختم بر قوی هنگام نضج نمایند و صواب درین آنست که اگر ماده رقیق صفراوی باشد تعجیل استفراغ نمایند چون نضج به بینند و اگر غلیظ باشد
بتقدیم چیزیکه ترقیق و نضج آن کند و آنرا مهیا باندفاع بسوی جهت استفراغ گرداند باک نیست و فیما بین آن تخفیف باطلاق ملایم کنند و لزوم ماء الشعیر
نمایند تا آنکه نضج ظاهر شود و امتلا محتاج تر بنقص ست لیکن بچیزیکه یکدو مجلس اجابت کند از مشروب مثل آب کاسنی و عنب الثعلب بخیارشنبر و یا از حقنه و این
صواب تر ست و چون ابتدا بانحطاط نماید باستفراغ غیر مدبر تحریک نکنند که گاهی تحریک اخلاط از مواضع آن بسوی مرض کند و رعایت بحرانات در روز چهارم و هفتم
و یازدهم نمایند و وقت بحران فاضل برای ایشان چهاردهم ست پس اگر ممکن بود مدافعت استفراغ تا نضج کنند و اقتصار بر تطلیات آب سرد یا گرم یا نیمگرم کنند
و اول آب سرد بریزند اما اطلیه حاره و مخدرات همه مضر اند حار بسبب جذب ماده و مخدر بباعث حبس و خام کردن آن و ایضا اطلیه مبرده غلیظ را خام میکند و رقیق را غلیظ
می نماید و اطالت مرض میکند و ماسوای آن ایشان را مضر ست زیرا که ترطیب مفاصل می نماید و تنجیس بسبب تشی خود غیر کثیر الموافقت ست و بزور بری قوی البزور
مثل بادیان و کرفس گاهی احتراق فضول میکند و تحجر او می نماید و چون نضج تام شود استفراغ مثل سورنجان و بوزیدان و حبوب آن نمایند و فصد برفق کنند و درین
هنگام ایضا طلا بمثل حلبه و مانند آن نمایند و حذر کنند از آنکه در اول امر دوای مسهل ضعیف نوشانند که آن تحریک ماده ساکن کند و معتد به اسهال نکند بلکه گاه ترقیق مواد
جامد دیگر نماید و سیلان او بسوی عضو کند و واجب ست برای کسی که اراده تناول دوا کند آنکه تاخیر غذا نماید و بعد سه ساعت تناول کند ده مثقال نان بشراب اندک
آب و بعد شش ساعت در حمام داخل شود و غسل کند بعد ازان بدانچه موافق بود اغتذا نماید بعده ادرار استعمال کند چه ادرار ماده اوجاع مفاصل را پاک کند بهر آنکه او از فضله
هضم کبد و عروق ست و خصوصا در نقرس حار با وجود آنکه اکثر اهل اوجاع مفاصل حار و بارد و امزجه رطب باسهال کثیر از مشروب و حقنه انتفاع نمی یابند و چون معالجه
ایشان بمدرات میکنند صحت می یابند و ازا ابدان نحیف بعضی متحمل اسهالات و ادرارات بسیار نمی باشند و ایشان را ازان احتراق خون بهم میرسد پس رعایت این جمیع
امور نمایند و ردع ماده از عضو در حالیکه ماده قوی الانصباب کثیر الحرکت باشد نباید کرد زیرا که آن دو امر ردی پیدا میکند یکی آنکه ماده را بفشارد و از حرکت او را باز دارد
پس درد عظیم پیدا گردد و چون مثل این واقع شود استعمال ملینات کنند دوم آنکه اکثر ماده را بسوی اعضای رئیسه باز گرداند و در خطر اندازد و اما اگر ماده بسیار نباشد و قلیل الحرکت
بود بردع او باک نیست الا آنکه در عرق النسا باشد که ردع در ان حبس ماده اندر عمق میکند پس واجب بود که اندک و ضعیف باشد و یا ترک کنند و مشغول باستفراغ شوند و اما
در آخر آن واجب ست که مشغول شوند بدانچه محلل و ملطف و مخرج ماده از غور بسوی ظاهر باشد و اگرچه بحجامت از شرط و مص و بداغ و محمرات و منفطات باشد که بدان
سیلان مواد کنند و تا زمانی مندمل شدن ندهند و از منفطات سیر و پیاز عنصل و بلادر ست و بعده شیر یتوع و شیر انجیر و باید که محلل و منفط دوای ملین آمیزند و الا موذی

بتحجر مفاصل گردد بهر آنکه تغلیظ نیز مثل تحلیل ست در تخفیف غلیظ و آمیختن شحوم با دویه محلله و منفطه نفع میکنند و از سردی اجتناب نمایند و نزدیک اول محللات
قویه در اول امر قبل از تنقیه نباید برد که جذب مواد بسیار و تحلیل لطیف آن و تکثیف باقی و حبس آن خواهد کرد ایضاً باید که رعایت این در اکثر امر کنند خصوصاً
اگر ماده کالبلغم یا سوداوی باشد و هرگاه اوجاع اشتداد نماید و تحمل آن نباشند از مسکن وجع بمشروب و مطلیه ستگاری نباشد و مطلیه تسکین و بلطف تحلیل ماده کنند
یا بتخدیر و مخدر را استعمال نکنند مگر عند الضرورت و بقدری که تسکین حدت درد نماید در استعمال و در حار بجرأت و اقدام بیشتر نمایند و بسیار باشد که تخدیر نفع کند
از جهت آنکه تغلیظ ماده متوجه کند پس محتبس گردد و از تطویل مسکن نافع انیست که جو و کاهو در سرکه بپزند تا مهرا گردد و بدان تطول کنند و از مسکنات وجع مخدره
انیست که بگیرند افیون چهار مثقال زعفران یک مثقال در شیر گاو بسایند و مغز نان سمید بدان آمیخته ضماد نمایند و ایضاً تخم شوکران شش درم افیون یکدرم
زعفران یکدرم بشراب حلو سرشته بقیروطی مخلوط سازند و ایضاً بزر البنج و افیون و اسپغول و اقاقیا و مغاث بشیر گاو طلا کنند و برگ آن بپوشند و ایضاً صبر ده درم
افیون ده درم عصاره بنج شش درم شوکران چهار درم عصاره لحیة التیس شش درم بیخ لفاح بست مثقال زعفران چهار مثقال لفاح را در سرکه بپزند تا مهرا شود و با دویه
آمیخته طلا کنند و ایضاً بیروح سوده در روغن گاو آمیخته بر موضع درد مالش نمایند و ایضاً از میعه و افیون طلا سازند و از مخدرات ریختن آب بسیار است اگر [illegible]
و ایضاً بزر قطونا را بآب گرم تر کنند چون منتفخ گردد بروغن گل بهم زده بر سر کرده طلا کنند و یا بیروح دو دانگ بطلا و عسل بخورند صاحب کامل گوید که اگر حدة
وجع مفاصل و نقرس از ماده دموی باشد و مفصل آلم مائل بحمرت بینند باید که مبادرت بفصد باسلیق نمایند و بحسب احتمال قوت و سن و فصل خون بیرون آرند
و روز فصد بشوربای بچه مرغ بطور زیرباج و یا بآب انار میخوش غذا سازند و بعد از آن آب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب کاکنج مجموع چهار اوقیه جوش داده کف گرفته
فلوس خیارشنبر پنج درم مالیده بنوشانند و اگر تپ باشد ماء الشعیر بشکر و آب انارین بنوشانند و بتدبیر امراض حاده پردازند و بر موضع در طلای نرد یا صندلین
باب کاسنی و آب کشنیز و آب عنب الثعلب طلا کنند و بران جراده کدو و پوست تربزه و پوست خیار نهند و یا خرقه مبلول بگلاب و سرکه باندک کافور سرد کرده بگذارند
و تبدیل آن کنند و یا آب کاهو و آب حی العالم بمغز نان و آرد جو و اندک روغن گل سرشته و یا اندک آرد جو بلعاب بزر قطونا سرشته بر نهند و بمفصل علیل را از اسپغول
بسرکه ضماد کردن مسکن وجع ست و قیروطی مبرد معمول از آب خرفه و آب حی العالم و آب کاسنی و آب کاهو و روغن گل و موم سفید باندکی سرکه و غیره اشیای مقوی مفصل
و مانع انصباب ماده بسوی عضو بکار برند و اگر در آغاز مرض آب سرد بر عضو ریزند لاسیما در مرض نقرس درد را ساکن کند و همچنین اگر آب عنب الثعلب و آب کاسنی
و آب کاهو سرد کرده بریزند که این خاصیتی ست درین باب و چون درد اشتداد نماید باید که بر عضو اضمده مخدره نهند و بگیرند مغاث پنج درم اسپغول آرد جو هر واحد
سه درم پوست بیخ لفاح دو درم افیون یکدرم زعفران نیم درم همه را باریک سائیده بآب برگ کاهو و آب حی العالم سرشته ضماد کنند و اگر ساکن نشود این ضماد استعمال
کنند که تسکین اوجاع بسیار میکند **صفت** آن افیون یکدرم زعفران و مرمکی هر واحد چهار درم باریک سائیده بشیر نر یا بشیر گاو سرشته مغز نان آمیخته و روغن گل
که دران موم سفید گداخته باشند بران انداخته خوب صلایه کرده بر مفصل ضماد نمایند و بالایش برگ کاهو نهند **صفت** ضماد برای نقرس و وجع مفاصل حار
بگیرند خطمی و بزر قطونا و آرد جو و زرده بیضه و درد دی شراب و روغن گل و بدان ضماد سازند دیگر آرد جو ده درم گل سرخ و برگ سوسن و برگ نیلوفر و بنوماش هر واحد
پنج درم خشخاش مع تخم آن بست درم بنفشه ریحانی و محلب و خطمی هر واحد هفت درم عدس مقشر سه درم حنا و کعک هر واحد دو درم زعفران و کافور هر واحد
نیم مثقال همه را باریک سائیده بزرده پنج بیضه و روغن گل و روغن بنفشه یا روغن نیلوفر آمیخته بر عضو دردناک ضماد کنند و اگر [illegible] عدس مقشر در آب کشنیز
رطب باندک کافور سوده ضماد نمایند نفع کند دیگر بگیرند مغاث و خطمی و اسپغول و آرد جو و سورنجان سفید و صندل سفید مساوی و کوفته بیخته بروغن کنجد و زرده بیضه
و اندکی سرکه سرشته بر مفصل و رم ضماد کنند اگر از حرارت باشد و باید که در استعمال اطلیه مبرده اسراف نکنند که آن تبرید و تغلیظ ماده کند و درین هنگام تحلل و استفراغ
آن مشکل گردد و اگر در انجا ورم باشد دران صلابت پیدا کند لاسیما اطلیه مخدره که مسکنه وجع که آن عضو را خدر و نقصان در حس عارض نماید و لهذا استرخاء آن نسبت
که هرگاه ببینند که حرارت اندک تسکین یافت و بعد آن درد ساکن شد با ادویه مقویه اشیای محلله بغیر اسخان مثل آرد جو و خطمی و بنفشه اضافه نمایند و بدان اندکی اکلیل الملک
افزایند و ایضاً آرد جو بآب کشنیز یا بآب سفرجل سرشته ضماد کنند و اگر احتیاج بتحلیل قوی تر ازین افتد این ضماد استعمال کنند **صفت** آن بگیرند آرد جو و آرد باقلا

و بنفشه خشک و خطمی هر واحد یکجزو و صندل سفید اکلیل الملک هر واحد نیم جزو باریک سوده بآب کرنب و آب کشنیز بسرشند و هرگاه حرارت ساکن شود و درد اندکی
و مادهٔ غلیظ باقی ماند باید که این ضماد کنند **صفت** آن بابونه اکلیل الملک آرد جو و خطمی و بنفشه خشک هر واحد دو درم زعفران یک درم همه را باریک سائیده بآب
کرنب بیامیزند و بر عضو آب نیمگرم که دران بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش و برنجاسف بحسب مشاهدهٔ حاجت بسوی تحلیل جوشانیده باشند نطول کنند **ایلاقی**
و جرجانی مینویسند که اگر علامات خون ظاهر باشد ابتدا بفصد کنند اگر وجع در مفاصل دست راست بود فصد هفت اندام از دست چپ گیرند و اگر در دست
چپ باشد از دست راست کشایند نه در قطر تا خلاف در محاذات باشد و اگر در پیوند پای راست بود فصد باسلیق از دست راست کنند و اگر در پای چپ
باشد از دست چپ کشایند و اگر در هر دو پای یا هر دو دست بود رگ از هر دو دست زنند یکبار در حالت واحد و خون بمقدار قوت بیرون آرند و چون از فصد
دو سه روز بیاسایند امر بقی نمایند پس اگر قی کفایت نکند بعد قی کردن دوای مسهل دهند و اول نطولات و ضمادهٔ مسکنه بکار برند و اگر دفع مسهل تا ظهور اثر نضج
در قاروره ممکن بود دفع باید کرد و مسهل بعد ایام بحران دهند و در مسهل دادن آنوقت مدافعت کنند که حرکت ماده سخت قوی نبود و درد متعلق نباشد والا
و ضماد حار و مخدر را ابتدای مرض ببر روزیان دارد و استعمال آب گرم بسیار عصب و مفاصل را نرم و تر و ضعیف کند و اول نگاه کنند که ماده تمامه در مفاصل
ریخته شده و از حرکت ساکن شده یا هنوز در انصباب است پس اگر متحرک باشد و حرکت او قوی بود استعمال ادویهٔ رادعهٔ قویه بکار نبرند از بهر سببی که در قول بوعلی
گذشت و اگر این خطا کرده شود درد بغایت زیاده گردد و یا اعراض داله بر میل ماده بسوی اعضای رئیسه پدید آید زود ادویهٔ ملینه بران گذارند تا آنچه از ماده فرود آمدنی است
فرود آید و ریختن آب گرم و نیمگرم درین حالت سود دارد خاصه که بابونه و بنفشه دران پخته باشند و مفرحات یاقوتی بخورانند و صواب تر آن باشد که هرگاه ماده
بسیار بود و هنوز در حرکت باشد و حرکت او قوی بود زود باستفراغ مشغول شوند و اگر علامات صفرا ظاهر شود اول قی فرمایند پس هرگاه آثار نضج ظاهر گردد مسهل
قوی تنقیه کنند و در علاج صفراوی میل بچیزهای سرد تر باید کرد و در علاج دموی باشیای بارد کنند و تری کمتر ازان باید که در صفراوی و در امراض دموی و صفراوی
سکنجبین سود دارد لیکن درین مرض سکنجبین بتمامه جائز نباشد از بهر دو امر یکی آنکه ترشی سرکه مضعف عصب است دوم آنکه قوت ترشی بلطیف و تحریک مادهٔ ساکن
نماید و بمادهٔ مرض بیامیزد و درد را غایت گرداند و بجایگاه در رساند و در اوجاع مفاصل و نقرس دموی اول استفراغ بمطبوخ هلیله زرد و غیره که در قول مسیحی گذشت
باید کرد و آن مطبوخ بمبلغ تام بنوشانند چنانکه استفراغ تمام کند و اگر با این اوجاع تپ بود آبهائی که در همان قول مذکور شد بدهند و اگر حرارت کمتر باشد ده درم هلیله زرد
در صد درم جلاب یک شبانروز تر کرده مالیده صاف نموده ده درم لعاب اسپغول با وی بیامیزند و بدهند و اگر مزاج سالم بود یعنی از اعتدال خارج نشود و استفراغ بمطبوخ بکار
و حب ایارج و حب سورنجان باید کرد و بعد مسهل ادویهٔ مدر بول سخت سودمند بود از بهر آنکه مادهٔ این مرض فضلهٔ هضم ثانی و ثالث است و ادرار بول آنرا پاک کند باقی هما ست
که در قول بوعلی مسطور شد **ابن الیاس** گوید که اگر دموی باشد اول فصد کنند بدستوریکه در قول ایلاقی گذشت و بر موضع درد خرقهٔ کتان بآب برف سرد کرده نهند
و یا این طلا بکار برند صندل سفید شیاف مامیثا فوفل سفیداب ارزیز گل ارمنی پوست ترکی گل سرخ همه را در سرکه و گلاب سوده طلا کنند و هرگاه چیزی ازین حاضر نباشد
طحلب در سرکه تر کرده ضماد نمایند و برگ قصب تر در سرکه سوده ضماد کردن نفع کند و یا آب سخت سرد بران ریزند که فی الحال تسکین بخشد و هر صبح جلاب از عناب
ده عدد عنب الثعلب تخم کاسنی هر واحد سه درم بشکر سفید ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ ماش بشیرهٔ بادام دهند و اگر با وی تپ التهاب باشد غذا ماء الشعیر تخم کاسنی
و جلاب یا آب انار معصور بشحم آن سه اوقیه با شکر سفید ده درم بدهند و بر موضع درد صندل سفید و سرخ و گلاب و آب عرفه و آب حی العالم و آب کاهو طلا کنند
و بر مفصل آب کشنیز تر و آب حی العالم و پوست خوزیره و پوست خشخاش و پوست خیار ضماد کنند و یا اسپغول را بسرکه خوب باهم زنند و بر موضع ضماد نمایند و بعد ظهور نضج
در قاروره تلیین طبیعت باین مطبوخ نمایند سنای مکی پنج درم عنب الثعلب بنفشه خشک یا تر نیلوفر تخم کاسنی تخم خبازی خطمی هر واحد سه درم سورنجان سفید دو درم
هلیله زرد و سیاه هر واحد هفت درم گل سرخ پنج درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید و دران خیار شنبر پانزده درم ترنجبین ده درم مالیده صاف کرده
بنوشند و تا آخر روز صبر کنند بعده مزورهٔ ماش بشیرهٔ بادام غذا سازند و اگر درد سخت باشد چندانکه مریض متحمل آن نباشد تضمید عضو با ضمادهٔ مخدره مثل این ضماد کنند
بیخ لفاح تخم خشخاش سیاه هر واحد دو درم افیون یکدرم زعفران نیم درم اسپغول سه درم همه را باریک سائیده بآب برگ کاهو یا آب برگ حی العالم ضماد سازند نجندی گوید

فـ منع استعمال سکنجبین در آن

فـ بیان تدبیر بعد مسهل

کرده‌اند فصد کنند بطریق مسطور و برادعات طلا نمایند مثل خرقهٔ مبلول در گلاب سرد کرده و یا اقاقیا و غیره ادویه که در قول ابن الیاس گذشت هرچه ازان حاضر شود
یا مجموع مساوی بگلاب آب کاسنی و اندک سرکه ضماد نمایند و یا بزرقطونا مضروب بماست و سرکه یا آب خرفه یا حی العالم و هر صباح شربت دینار یا عناب یا شربت انار
و سکنجبین بانی بنوشانند و از انچه صاحب این علت را نفع می کند آب عنب الثعلب و آب کاسنی ست و غذا مزورات مطبوخ بشیرهٔ خشخاش و مماش که باب انار میخوش
و تمر هندی ترش ترکرده باشند یا زیرباج دهند و اگر تپ باشد ماء الشعیر بدهند و تلیین طبیعت بحقنهٔ لین مثل بنفشه و عناب و سپستان و سنا و ترنجبین کنند. و چون آثار نضج
در قاروره پدید آید اسهال باین مطبوخ بعد مراعات ایام بحران نمایند پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه هر یک ده درم سنای مکی پنجدرم سورنجان سفید
مثقال تخم کاسنی ده درم ریوند چینی یکدرم گلقند بغدادی پانزده درم فلوس خیارشنبر ده درم ترنجبین پانزده درم بدستور مقرر مرتب ساخته سحرگاه بنوشند و گفته اند نیز او را نسبت
که در اضمدهٔ همه اوجاع مفاصل حاره و بارده و در مسهلات آن نیز سورنجان داخل کنند بسبب خصوصیت آن باین مرض و تسکین آن وجع را و تقویت مفاصل و تنقیهٔ آنها
از مواد و تنگ کردن مجاری و مسالک آنها تا مواد بسوی آنها بار دیگر نریزد و هنگام انتها باضمده که دران تحلیل باشد مثل بنفشه و خطمی و آرد جو ضماد سازند بعد ازان بدانچه
قوی التحلیل باشد مثل بابونه و اکلیل و شبت و زردهٔ بیضه و پیه ماکیان و پیه بط و سپنجنج و مغز نان و زعفران که آن کثیر التحلیل ست ضماد کنند و اگر حاجت بچیزی افتد
که ازان قوی تر در تحلیل باشد باین اضمده مقل و سیعه و مر و اشق و روغنهای لطیف مخلوط نمایند و حذر کنند ازانکه در تحلیل و مرهم اسراف نمایند تا ماده متحجر نگردد بلکه گاه تلیین
اختیار نمایند و گاهی تحلیل پردازند تا اثر او باستقصا گردد **سعید** گوید که اگر وجع مفاصل و نقرس حادث از دم باشد فصد باسلیق کنند و بعد ازان تبرید مزاج باشامیدن ماء الشعیر
نمایند اگر جسم لاغر باشد روغن بادام بدان مضاف سازند و اگر لاغر نبود جلاب بیفزایند و آب انار بنوشانند و تعدیل طبع بآلو بخارا و جلاب و تمر هندی بشربت نیلوفر و آب
عناب و سکنجبین کنند و آب کاسنی بشکر و لعاب اسپغول بجلاب بنوشانند و غذا مزورهٔ زیرباج یا آب انار سازند و از اغذیهٔ حاره حذر کنند و تبرید موضع بصندل
و آب حی العالم و آب عنب الثعلب و آب کاهو و جرادهٔ کدو و آب خیار و اندک سرکه و کافور نمایند و در ابتدای مرض بر عضو آب سرد بریزند و از حمام منع کنند و هرگاه مرض
بایستد مبردات کم کنند و بر موضع آب ریاحین ریزند و جمله قول در تدبیر این آنست که ماده اگر در سیلان باشد علاجش بچیزیکه ردع کند باید کرد و اگر منقطع گردد
علاج آن باشیای محلل نمایند **خضر** گوید که در دموی فصد از جانب مخالف گیرند و افضل آنست که دو سه روز در فصد تاخیر نمایند تا ماده اندک نضج یابد و تلیین طبیعت
بمثل شربت بنفشهٔ مکرر و آلو بخارا و تمر هندی و آب عناب و انار و بقتائل و حقنهای لینه کنند و اشربه که در تپ دموی بیاید استعمال نمایند و از اغذیه در ایام ابتدا ماء الشعیر
بشکر یا شربت نیلوفر و روغن بادام یا سویق بشکر دهند و هرگاه اشتها برانگیزد اسفاناخ یا بقلهٔ یمانی یا خرفه یا ملوخیا یا مزورهٔ رشتا یا کدو و عدسیهٔ حامض که از غوره و سماق و ریباس
و انار ترش سازند و قرص و اهال و سرکه و زیت بخورانند و از لحوم بالکلیه اجتناب کنند و بادویهٔ رادعه که دران قبض باشد مثل صندلین و گل سرخ و گلاب و آبهای بارده که در اقوال
سابق مذکور شد و طلای شیره و فوفل و ماميثا و اقاقیا و خولان و مانند آن باندک سرکه ضماد سازند و اگر بشدت درد مضطر شوند اضمدهٔ مخدره مثل افیون و بیروح و بزر البنج
و غیره با آب کاهو ضماد کنند و این هنگام ابتدای مرض و تزاید آن بعمل آرند و اما وقت انتها واجب ست که باضمده که دران اندک تحلیل باشد مثل بنفشه و خطمی ضماد نمایند
بعد بدانچه در تحلیل قوی تر ازان باشد مثل اکلیل الملک و بابونه ضماد کنند **انطاکی** گوید که در مفاصل حار اول فصد پس تنقیه بحسب ماده کنند بعد ازان طلا اولا برادع
مثل آب کشنیز و حی العالم و العبه نمایند بعده بمحللات مثل آرد جو و باقلا و بعد انحطاط بمثل بابونه و اکلیل الملک بنا بر قوت تحلیل آن نمایند و اگر درینجا حضریان مانع خواب
باشد بدایت تسکین آن واجب بود مثل طلای استخوان سوخته و عدس و لفاح و افیون و زعفران و بیخ و از واجبات ست که دوائی درین علت از سورنجان خالی نگذارند
که بر اختصاص او بدان و تضییق آن مجاری را و منع آن مادهٔ نازل را بار دیگر اجماع واقع شده و آنچه در حار بالطبع نافع ست بزرقطونا بسرکه و روغن گل و خطمی و آرد جو
و گل سرخ و مورد و کدو و کاهو و خشخاش ست مطلقا **میر عوض** میگوید که اول فصد باسلیق ابطی کنند خاصه آنجا که درد اندر اسافل بدن باشد و اگر در اعالی بود
فصد قیفال مناسب ست و تدبیریکه در قول صاحب کامل گذشت بعمل آرند و چون وجع اشتداد کند و هیچ یک ازان تدابیر تسکین نپذیرد از استعمال ادویهٔ مخدره چاره
نباشد و ضماد بمغز استخوان ساق گاو و گل سرخ و افیون و زعفران نیز مخدر و مسکن وجع ست و چون درد تسکین یابد مخدرات را برداشته و بزر بنجوشان و گل خطمی و [illegible]
و آرد جو و سورنجان مساوی با زردهٔ تخم مرغ و روغن گل ضماد سازند و این عمل در اوجاع مفاصل حار مستعمل ست پوست هلیلهٔ زرد ده درم گل بنفشه تخم کاسنی تخم کشوث

سنای مکی افسنتین هر کدام پنج درم تمر هندی بست درم آلو بخارا ده اوقیه همه را در چهار صد درم آب بجوشانند تا بربع آید صاف نموده بنوشند و شربت ورد مکرر و شربت سفرجل با سقمونیا سود مند است و این ضماد فایده تمام دارد اسپغول سه اوقیه در یک رطل آب بجوشانند با آتش ملایم پس بپارچه بفشارند تا لعاب آن بالکل بیرون آید آنگاه سه اوقیه موم سفید و شش اوقیه روغن زیت آمیخته ضماد نمایند **شریف خان** در حاشیه شرح اسباب مینویسند که بعض اطبا گفته اند که اگر درد عام در مفاصل باشد فصد هفت اندام کنند و اگر مختص باسافل باشد باسلیق کشایند و چون مختص باعالی بدن بود رگ سر زنند و گاهی محتاج بتکرار فصد میشوند و بسیار باشد که فصد فی الحال صحت بخشد چنانچه حکیم عابد سرهندی نوشته که این مرض بمولانا احمد عارض شد و دست و پای او بیکاره و انگشتها کج گردید و بر شکلی قرار نبود و از زندگی یاس شده بود پس فصد هر دو باسلیق یکبار گرفتم بعد از آن شربت نیلوفر بحساب نوشانیدم و بعد یکروز از مرض اثری باقی نماند و بعض اطبای احمق علاج بعضی مرضی بهمین تدبیر بر قیاس عمل من کردند و بیمار را هلاک ساختند چه هر قیاس صحیح نمی باشد بالجمله بعد فصد مطبوخ مناسب نضج ماده کنند و هر گاه در بول نضج ظاهر گردد حبوب موصوف برای این علت دهند و این حب مجرب است هلیله آمله بلیله زنجبیل شیطرج هر یک چهار درم سورنجان بست درم فانید چهار درم نمک ده درم مقل پانزده درم بآب کرنب سرشته حبها سازند شربت از آن از یکنیم درم تا سه درم و باید که مسهل بحبوب مخصوصه مفاصل بعد مسهل عام مثل مغز فلوس محلول در مطبوخ یا نقوع دهند و بعد تنقیه طلای نرد ضماد کنند **صفت** آن صندل سرخ گل ارمنی فوفل اقاقیا حضض مکی مرداسنگ سفیداب مساوی سابیده در آب خالص یا آب کشنیز یا عنب الثعلب تازه بند قها بشکل نرد سازند و واجب است که در دموی اهتمام به تبرید بیشتر از ترطیب کنند و در صفراوی مبالغه کردن در آن هر دو باک ندارد و چون خون صفراوی باشد ادویه سکنجبین قلیل الحموضت دهند و گویند که چون دموی احتیاج بمسهل شود اول مطبوخی که در قول سیمی گذشت بدهند و چون سه روز بکنند و نضج زیاده ظاهر گردد در آن سنا هفت درم مغز خیارشنبر ده درم افزایند و روز چهارم بنوشانند و چون درین معالجه و معالجه این زمان نوعی تفاوت است دستور و شفائی ذکر میکنیم تا در ذکر این هر دو علاج ناظر را بصیرت حاصل شود چنانچه آن مرحوم درد دموی و مرکبات از آن و از ماده غیر آن حسب مراعات مزاج و خلط غالب بعد فصد و تسکین این مطبوخ یا نقوع در آب سرد یا گرم استعمال میفرمودند نسخه آن عنب الثعلب عناب سپستان اصل السوس مقشر گل نیلوفر گل بنفشه گل سرخ گاوزبان گل گاوزبان تخم خطمی خبازی شاهتره و هنگام زیادتی سودا افتیمون بسفایج افزوده میشود و در آن گلقند یا ترنجبین چهار توله حل کنند و گاهی کاسنی و پرسیاوشان می افزایند و از آن ادویه هر یک دو درم یا سه درم کنند و بعد دو سه روز یک هلیله یا هر دو و مغز خیارشنبر هفت توله و روغن بادام دو درم افزایند و گاهی شیرخشت و خمیره بنفشه هر یک چهار توله و گاهی ترنجبین نیز بقدر دو درم یا مثقال زیاده میکنند و این مسهل دو یا سه مرتبه استعمال نمایند و گاهی میان دو مسهل راحت میدهند و منضجات استعمال میکنند بعده تنقیه می نمایند و گاهی مسهلات یکروز در میان بدون منضجات میان آنها استعمال کرده میشود و در ایام راحت از مبردات و لعابات و اشربه بعمل می آید و بعد از مسهلات سفوف سورنجان معمولی چند روز متواتر استعمال میکنند و گاهی معجون سورنجان و غیره از مرکبات بکار می برند **مصنف** اقتباس نوشته که فصد باسلیق نمایند بدستوریکه در قول ایلاقی و در عوض مسطور شد و اگر از فصد مانعی باشد باید که فروتر از جای درد حجامت با شرط نمایند و در غلبه درد بران موضع پاکی زرده مجمر نهاده بزور بکنند که فی الفور درد را دور میکنند و اگر اندکی باقی ماند بر آنجا همان بان زلو اندازند و آب مروق کاسنی و مکوه هر یک یکنیم اوقیه با نیم اوقیه شربت عناب بخمانند و این طلای نرد علونجان ضماد کنند **صفت** آن مغاث بغدادی و هندی تخم خطمی و مورد و آرد جو و سورنجان و گل ارمنی هر یک چهار درم کوفته بیخته در آب برگ مکوه سبز و کشنیز آمیخته بشکل نرد ساخته وقت حاجت بآب کشنیز سبز و حی العالم و پوست تربز و خیار و بادرنگ هر واحد یکدرم و صندلین یکنیم درم و گلاب دو درم استعمال نمایند و معجون طلای نرد حکیم ابن رضوان جمیع اورام حاره را و بالخصوص وجع مفاصل را نافع **صفت** آن صندل سرخ گل قیمولیا هر یک پنج درم صندل سفید عصاره مامیثا هر یک سه درم گل ارمنی ده درم فوفل اقاقیا حضض هندی هر یک دو درم مرداسنگ سفیداب ارزیز توتیای کرمانی هر واحد یکدرم کوفته بیخته بآب کاسنی سرشته نردها سازند و وقت حاجت بآب کشنیز سبز و کاهو بکار برند و یا اجزا آشنه کدو و تربز و خیار و بادرنگ هر یک دو درم برگ کاهو برگ کاسنی برگ گلاب برگ خرفه هر یک سه درم در سرکه و گلاب سرشته ضماد نمایند و در داشتن ادرد مخدرات در ضماد افزایند و این ضماد نیز همین اثر دارد صندل سفید در گلاب سوده لعاب اسپغول حضض مکی هر یک ده درم در آب کشنیز سبز و مکوه و کاسنی و کاهو و بستان افروز و خرفه و پوست خشخاش و شیاف مامیثا هر یک دو نیم درم سرکه سه درم و آب انار کوهی و برگ نیب باقی همین اثر دارد و در غذا ماش و آش جو دهند و بفاصله سه روز از فصد سکنجبین ساده در آب گرم یا در آب

طلای نرد

طلای نرد

برگ ترب خیار حل کرده قی کنانند و بعد ازان دوای سابق نوشانند و یا آب معصور انار پنج اوقیه با ترنجبین یک اوقیه و تا یکهفته برین تدبیر ثابت مانند و در روز هشتم درم روز تمام مغز تخم کدو مغز خیارشنبر هفت توله ترنجبین شش توله شربت آلو مسهل چهار توله روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده تلیین طبع نمایند و روز نهم شیرهٔ خیارین مغز کدو شیرین مغز تخم خربزه به هر یک هفت ماشه لعاب بهدانه سه ماشه در گلاب پاو سیر برآورده شربت انار و لایتی شربت عناب واحد یکنیم توله اسپغول پنج ماشه کف زده بنوشانند و همین نمط تا پانزده روز بگذرانند و در روز شانزدهم این مطبوخ منقول از حاوی کبیر بدهند و نسخهٔ این همانست که در قول ابن الیاس گذشت لیکن درینجا عناب نیم اوقیه و گلقند ده درم و شربت آلو مسهل علوی خان به درم روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده و روز هفتم هم تبرید سابق دهند مع اضافه شربت بزوری بارد چهار توله و همین سان مسهل دیگر داده جهت تعدیل کشنیز خشک دو ماشه سونف کان شیرین یکنیم ماشه گل سرخ یکماشه در شربت بزوری بارد دو توله آمیخته بلیسانند و گلاب هفت توله بنوشانند و پوشیده نماند که پیش از فصد استعمال اطلیه بارده سخت ممنوع خصوصاً کیا ماده غلیظ گرم باشد

علاج اوجاع مفاصل صفراوی

مانند علاج اوجاع مفاصل دموی نمایند مگر آنکه درین قسم تبرید و تسکین زیاده باید کرد و باید که ادویهٔ بارده که دران قبض نباشد مانند جرادهٔ کدو و کاهو و کافور یا سرکه و آب کشنیز سبز سرشته ضماد کنند و درینجا احتیاج ادویهٔ محلله نمیباشد و این ضماد برای اورام حارهٔ مفاصل از مجربات است اسپغول کوکنار هموزن کوفته بیخته در آب بیخ ترنا مرطوب و روغن گل بقدر حاجت آمیخته ضماد نمایند و اگر تسکین حرارت زیاده مطلوب باشد اسپغول را ناکوفته داخل نمایند و ضماد اسپغول با سرکه آمیخته نیز مفید بود و آب کدو و آب خیار و آب حی العالم و آب کاهو و مانند آن ضماد آرند و نطولاً بکار برند و هنگام غلبهٔ درد و خوف غشی ادویهٔ مخدره بقدر تسکین درد ضماد کردن و ادویهٔ مسکنهٔ اوجاع خوردن لازم دانند و چون وجع مفاصل از صفرای صرف کمتر حادث میشود و از دم صفراوی اکثر می افتد درینجا نیز ابتدا بالفصد لازم ست و بعد ظهور نضج تنقیهٔ صفرا بمسهل آن یا مطبوخ هلیله کنند و اگر طبع نرم باشد بر منضجات اقتصار ورزند و ماده را تحریک ندهند و بعد اسهال مزورات بارده چون کاسنی و خیارین و مانند آن با شربت بزوری بارد یا سکنجبین بدهند و آنجا که مادهٔ مرض صفرا صرف باشد قی کردن نفع تمام دارد و بفصد حاجت نباشد و از ادویهٔ مسکن وجع عدس مقشر و استخوان سوخته و سورنجان خشخاش سفید و بلوط در سرکه ترکرده و تخم کاهو و کشنیز خشک ست تنها یا مرکب بحسب حال مریض بخورانند و عند استعمال سورنجان مراعات مفاصل بتدهین آن باید کرد و ریختن آب سرد بسیار بر مفاصل و ضماد اسپغول در آب گرم لت کرده و روغن گل آمیخته تسکین درد میکند و همچنین سورنجان سفید و نبات مساوی سه درم با آب سرد خوردن مسکن درد شدید ست و کذا استخوان سوخته سورنجان هر واحد یکدرم عدس مقشر دو درم باریک سوده هر روز یکدرم بگلقند یا شربت بزوری تناول نمودن درد بنشاند و اگر کشنیز خشک دو درم یا همچون آن شکر بخورانند درد بنشاند و شکم قبض نماید و اگر تخم خشخاش سفید دو درم با هموزن شکر بدهند درد ساکن کند و قبض رفع نماید و این دوای مخدر هنگام درد شدید توان داد تخم کاهو و بزرالبنج سفید هر یک پنج ماشه شیطرج افیون هر یک یکماشه مثل چلغوزه حبها ساخته یکی ازان بدهند و اگر کوکنار بقدر حاجت در آب ترکرده مالیده صاف نموده در شب بنوشند آنقدر که کیف کند درد وجع مفاصل و عرق النسا شدید که هیچ دوا سود ندهد تسکین دهد نماید و باقی ادویهٔ مفرده و مرکبه در علاج اوجاع مفاصل دموی مسطور شد بحسب حاجت ازانجا اخذ نمایند **اقوال اکابر** شیخ میفرماید که در علاج مفاصل حار واجب ست که معالجه بچیزهای مبرد و مرطب از بقول بمانی اغذیه و فواکه و لطوخات و نطولات و قیروطیات کنند و ریاضت باعتدال نمایند و استحمام آب شیرین سازند بعد ازانکه بر اطراف آب سرد در خانهٔ اول حمام ریخته باشند و آبزن نیمگرم استعمال کنند بعده در آب سرد دفعةً در آیند و بر پای آب سرد بریزند و باید که اسهال و ادرار بچیزی نمایند که دران گرمی بسیار نباشد مثل شربت ورد و سفرجلی مسهل و این دوا جید ست و ذران ادرار و تسکین وجع ست بگیرند مغز تخم خربزه و مغز تخم خیار و مغاث و سورنجان سفید هر واحد یکجزو و افیون ثلث جزو همه را سوده آمیخته چهار درم با شکر چهار درم بخورند که حاضر النفع ست اطلیه بدانکه اطلیهٔ مبرد و قابض مثل صندل گاهی الم پیدا کند بلکه احتیاج بمفتر و ملین بود و ایذا مبردات بسبب تمدید آن بود آنچه مرخی باشد مثل میفختج و روغن گل و قیروطی استعمال نمایند و گاهی بر موضع خرقهٔ بلول بسرکه می نهند و از مجربات آب برگ نی تازه است که چون بدان طلا کنند در ساعت درد ساکن گردد و ایضاً بلوط را باریک سائیده خوب بجوشانند و ساعتی طویل بدان نطول سازند و اگر تحمل مبردات باشد بتکثیف و تمدید نکنند مثل آب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب حی العالم و آب بقلهٔ یمانی و خیار و کدو و مانند آن بعمل آرند و همچنین تضمید بشحوم و امثال آن و تجربه که آن تبرید و تلیین هر دو کند و لعاب اسپغول در تبرید قوی ست و ایضاً صندل و امیشا و مانند آن و هرگاه درد ساکن شود باید که بردارند و دور کنند و آنچه در آخر بقایای اوجاع مفاصل و نقرس حار نافع بود

گ بگیرند صبر و زعفران و مر مساوی و با آب گشنیز یا آب کاسنی بحسب مقدار حرارت طلا کنند و ایضاً قیروطی بروغن بابونه و ایضاً خیساندن زرد و روغن بابونه کذا و استحمامات حار مضر ایشان است و اما بادرگاهی نفع کند در روغ و تقویت و تسکین وجع نماید مسهلات بگیرند هلیله زرد ده درم و سورنجان و بوزیدان هر یک سه درم تخم کرفس و انیسون هر یک دو درم شکر ده درم بسرشند شربت هر روز دو درم و ایضاً سورنجان ده درم سقمونیا یکدرم و نیم دانگ کتابه سه درم شکر طبرزد بی درم شربتی سه درم و ایضاً سقمونیای محرق مطبوخ در مثل آب به ترش یا سیب تا آنکه بقوام آید و چون غلیظ شروع کند آنچه اندران باشد بگیرند و بگذارند تا خشک شود و بگیرند از ان ده درم و از شکر طبرزد بست درم و از کتابه سه سا موده دو درم و همه را در جلاب پخته حبها سازند و در سایه خشک کنند شربت از ان هر روز دو سه حب هر وقت و اگر در انجا ترکیب ماده باشد ایارج فیقرا استعمال کنند و شربت در این ترکیب ایشان نافع است بگیرند عصاره گل سرخ دو رطل عسل چهار رطل سقمونیای مشوی اوقیه و بپزند تا بقوام آید شربتی از ان و فلنجارات تا سه فلنجارات ایضاً تمر هندی یا خیارشنبر در آب کاسنی و بادیان بخیسانند و اگر تپ نباشد مطبوخ از هلیله و شاهتره و آلو و تمر هندی و فستقین بحسب مشاهده حال بسازند و ایضاً بوزیدان و سورنجان **اغذیه** بارده غلیظ مثل عدسیه بسرکه سازند و بعضی مثل لوم مثل حماضیه و بطون محمضه و سکباج لحم بقر و با غذیه مجففه مثل گرسنه انتفاع یابند و واجب نیست که گرسنگی بسیار کشند و از فواکه بامرود و خاصه و آلو و سیب انار و شفتالو ایشان را رخصت داده اند ولیکن من مثل شفتالو و مشمش و آنچه در خون مائیت بسیار پیدا کند مکروه میدانم **مجوسی** گوید اگر وجع مفاصل از ماده صفرا باشد باید که استفراغ مریض و لا بقی نماید عقب امتلا از طعام و شراب که از شان او تنقیه صفرا باشد مثل خربزه و سرمق و ماء الشعیر و ترب و سکنجبین کرده و سکنجبین با آب گرم و نمک و ادخال پر و انگشت بروغن کنجد آلوده در حلق و در قی چندان مبالغه نمایند که در معده چیزی از طعام ماکول باقی نماند و بعد آن اخلاط صرف بغیر آمیزش چیزی از غذا اخراج شوند و این روز اول و سوم استعمال کنند و بعد از ان مطبوخی که در ان هلیله زرد و گل سرخ و عناب و سپستان و مویز و تمر هندی و بنفشه و سنا و شاهتره و تخم کشوث و کاسنی و فلوس خیارشنبر افتد با اندکی سقمونیای مشوی و سورنجان و صبر هر واحد بقدر حاجت و مانند آن استعمال کنند و یا شربت ورد و گلقند و سکنجبین ساده با آب برف بدهند و یا ضمادی که در نوع دموی مذکور شد طلا نمایند و تغذیه علیل با غذیه ملطفه مثل مزورات معمول بکدو و ماش و اسفاناخ و قطف و بقله یمانی سازند و اگر در انجا تپ باشد باید که در تبرید و تطفیه نوعی که در تپ صفراوی و امراض حاده مسطور است بکوشند و مثل ماء الشعیر و آب انار و ماء الخیار و آب هندوانه و مغز تخم خیارین و لعاب اسپغول و شیره تخم خرفه بدهند تا آنکه حرارت تسکین یابد بعد از ان آب شاهتره و آب کاسنی و آب کاکنج و آب عنب الثعلب با مغز فلوس باید داد و چون مرض از چهارده روز تجاوز کند با آبهای مذکور آب بادیان بیفزایند و چون بست روز بگذرد و حرارت زائل شود در آب بقول مذکوره مغز فلوس یکدرم ایارج فیقرا اضافه نمایند و چون کیا تمام شود و هنوز چیزی از مرض باقی باشد مطبوخی که مذکور شد و ایضاً این حب دهند **صفت** آن صبر و هلیله زرد هر واحد یکنیم درم شحم حنظل چهار دانگ سقمونیا یکنیم دانگ زعفران یکدانگ سورنجان تربد هر واحد یکدرم کوفته بیخته حبها سازند شربتی یکنیم درم و اگر معده ضعیف باشد جوارش سفرجلی ساده مسهل بدهند **صفت** آن بگیرند سفرجل بلخی یا اصفهانی معتدل در حجم بعد دور کاویده تخم آن دور کنند و در ان یک اوقیه سقمونیای انطاکی بپرورده قطع جدا کرده آنرا بپوشند و بجلال مشبک سازند و بالای آن خمیر آرد پیچیده در تنور معتدل الحرارة بریان نمایند تا خوب پخته شود و خمیر از وی دور کرده در هاون سنگین باریک ساخته بعسل کف گرفته بسرشند و در ظرفی برداشته وقت حاجت دو یا سه ملعقه بمقداری که در شربت آن سقمونیا از دو دانگی تا دو دانگ باشد بقدر قوت مریض بدهند و همین تدبیر استعمال نمایند تا آنکه چهل روز با تمام رسد چه امراض حاده از چهل روز تجاوز نکند **ابن الیاس** مینویسد که اگر وجع مفاصل و نقرس صفراوی باشد تنقیه بدن از صفرا بقی از اشیای مقی صفرا مثل تخم خربزه و برگ سفرجل و سکنجبین و آب گرم نماید بعد از ان تلیین طبیعت باین مطبوخ کنند بسنای مکی پنج درم عناب سپستان آلو بخارا هر واحد بست عدد بنفشه شاهتره تخم کاسنی هر واحد پنج درم هلیله زرد شش درم تمر هندی ده درم تخم کشوث سه درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید مغز خیارشنبر و ترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده بنوشند یا حب بنفشه یا مطبوخ فواکه یا مطبوخ هلیله تنقیه کنند و هر صبح جلاب یا تخم کاسنی و بنفشه هر واحد سه درم عناب ده عدد با شکر سفید ده درم بدهند و یا بگیرند تمر هندی و شکر و ترنجبین هر واحد ده درم و یا آب انار بن شحم آن افشرده هر واحد سه اوقیه شکر سفید ده درم ترنجبین مثل آن بدهند و غذا مزوره کدو و ماش و شیره بادام و اسفاناخ سازند و تضمید با ضمادهای بارده مثل این ضماد کنند اسپغول آرد جو زرده بیضه و روغن گل و شراب روغن گل مساوی خوب آمیخته ضماد نمایند **ضماد دیگر** نافع این مرض بنفشه طلحلب خطمی هر واحد هفت درم باقلی الجزا

همانست که در علاج مفاصل حرّی در قول صاحب کامل گذشت لیکن درینجا اصل السوس خام بیخ سوسن ست و زردهٔ بیضه منفعت عدد و دو حرف کرد
نیز از قول منزاوا آنست که در استعمال اضمدهٔ مبرّده اسراف نکنند و اما غذا اشتداد وجع و قوت مریض به تبریه استعمال مخدرات باک نیست زیرا که ضرر وجع بیشتر
از ضرر تبرید مخدر ست و چون درد به برج باشد با ضمادهٔ مخدره مثل بزر قطونای مضروب بسرکه و جراده کدو و آب خیار و آب حی العالم ضماد کنند یا بقدر دو درم فلونیای
رومی یا بزر شعثا بخورانند و تضمید موضع باستخوان کهنهٔ سوخته و سورنجان و عدس و تخم خشخاش و برگ آن و تخم کاهو و بیخ آن نمایند و هرگاه درد بالکل ساکن نشود و
حرارت زائل گردد این ضماد استعمال کنند آرد جو آرد باقلا خطمی بنفشه خشک شبت اکلیل الملک صندل سفید هر واحد ده درم همه را کوفته بپخته ضماد کنند و اگر بعد
زوال درد و حرارت غلظی باقی ماند بشبت و اکلیل و بابونه و خطمی ضماد نمایند و بعض اطبا در ابتدای این علت نوشیدن شربت ورد مکرر چهل درم با سکنجبین
ساده بیست درم به برف دو من نافع دانسته اند و لیکن احدی را ندیدیم که ازین معالجه شاکر باشد بلکه شکایت باد تی مرض میکنند پس اگر از تبرید قوی در ابتدا سبب
حرارت مزاج چاره نباشد آب هندوانه و شیرهٔ تخم خرفه و خیارین و سکنجبین بگلاب بدهند و غذا ماء الشعیر و لیکن این مرض از صفرای صرف کمتر حادث میشود **خجندی**
گوید که اگر از صفرای صرف نباشد فصد کنند و تنقیه صفرا بمقیئات آن نمایند و هر صبح شربت نیلوفر یا بنفشه یا شربت حصرم یا سکنجبین بنوشند و غذا مثل ماء الشعیر
یا مثل بشیرهٔ خشخاش از تمر هندی ترش کرده یا آب غوره با سفاناخ یا کدو یا خیار و بعد نضج تلیین طبیعت بحقنهای لینه مثل ترنجبین و بنفشه و عناب و سپستان
و جز کوفته نمایند بعده تنقیه بمطبوخات یا نقوعات که دران سنای مکی و هلیله زرد و عناب و سپستان و تمر هندی و شاهتره و کاسنی و آلو و شمشم و شیرخشت و ترنجبین
باشد و یا آب انار بمشمش و شیرخشت کنند و ادویه مسکن وجع مثل عدس و استخوان سوخته و سورنجان مساوی سوده سفوف سازند و سه درم بخورانند و از این طلای
مخدر مسکن الم ست مغز نان زردهٔ بیضه باندک تخم شوکران و افیون و یا بزرالبنج مع زعفران طلا کنند باقی همانست که در قول ابن الیاس گذشت
ابن هبة الله گوید که علاج مفاصل و نقرس حادث از مرهٔ صفرا با سهال در ابتدای وجع بمطبوخ یا شربت ورد مع سکنجبین ببرف کنند و تبرید مزاج بشرب ماء الشعیر
و آب انار و شیرهٔ تخم خیار و شیرهٔ خرفه و لعاب اسپغول نمایند و از فصد حذر کنند و قصد ترطیب بدن باید کرد و طلای عضو با آب بارتنگ و صندل و شیاف مامیثا و فوفل و سفیدهٔ
و کافور و گل ارمنی و گلاب و آب حی العالم کنند و اگر درد قوی باشد با دویه افیون یا بیروج اضافه نمایند و یا طحلب بسرکه آلوده نهند و غذا مزورهٔ ماش و اسفاناخ یا کدو دهند
و کاهو بخورانند و اگر تپ باشد از غذا منع کنند و تدبیر ملایم با مراض حاده پردازند و چون از دو هفته بگذرد مبردات کم کنند زیرا که علاج در آخر مرض مخالف اوائل آن
میباشد **قرشی** در شرح موجز مینویسد که مفاصل صفراوی چون اکثر از دم صفراوی میباشد لهذا واجبست که در علاج آن نیز ابتدا بفصد کنند پس اسهال بمطبوخ فواکه مقوی
بسورنجان و بزیدان نمایند و از اطلیه در ابتدا بر مثل آب عنب الثعلب و آب کشنیز اقتصار کنند و در استعمال رادعات بارده افراط نکنند که گاهی کثرت آن بهلاکت
انجامد و چون مرض از چهارده روز تجاوز کند و حدت ساکن گردد تنطیل اعضا بطبیخ خطمی و سبوس گندم و بابونه و روغن بنفشه سازند و اغذیه و اشربه آنچه در دموی گذشت
و هر چند تپ صفراوی بیاید باید داد و صبح و شب شربت آلو و بنفشه بلعاب بهدانه یا لعاب اسپغول او زنکوست و از مقیئات ده درم بیخ خربزه بسکنجبین استعمال کنند و آنه
مدرات تخم خربزه و خیارین در آبیکه پرسیاوشان و فوه الصبغ جوشانیده باشند شیره بر آورده بسکنجبین یا شربت نیلوفر داخل کرده بدهند **محشی** شرح اسباب نوشته که تقدیم تنقیه
بقی نمایند که بقول قرشی ایشان را نافعتر از اسهال ست زیرا که قلع ماده بغیر تحریک سخت کند و دران شرط نضج هم نیست و اطلیه رادعه درینجا خوب نیست بسبب قبض
و حبس مانع از تحلل و آنچه قرشی گفته که تقویت عضو برادع کنند تا ماده را قبول نکند مخصوص بآنست که اگر ماده قلیل باشد و این ضماد جالینوس ذکر کرده حضض صبر اقاقیا سفیده
شیاف مامیثا زعفران جزو واحد یک درم کرنب پخته چهار درم و آب عنب الثعلب و آب کاسنی سبز سائیده استعمال کنند دیگر مسکن وجع سفید آب ارزیز در شیر گاو سوده
طلا کنند دیگر کاهو در آب عنب الثعلب سبز سائیده طلا سازند و کذا طحلب و آب کاسنی و کذا عدس مقشر در گلاب و آب کشنیز تر سوده نافع و هر واحد ازین در تابستان
سرد استعمال نمایند و هرگاه گرم شود تجدید آن کنند و در زمستان گرم و هرگاه سرد شود تبدیل آن نمایند دیگر که در آخر مرض مستعمل ست برگ کرنب طبخ کرده در هاون
بسایند و زردهٔ بیضه اندکی سرکه و آرد جو و روغن گل اضافه کرده بر مفاصل نهند و از حمام اجتناب کنند الا بعد رفت ضعف و در ابتدا از آش جو بشکر یا پست جو
اقتصار کنند و قریب شراب نگردند **مؤلف** اقتباس مینویسد که اول مثل دموی فصد کنند هر جهت با شرط نمایند و بالای آن زلو چسپانند [illegible]

بتقدیمات صفراوی فرمایند و ضماد سبزی کرر تا لا بهار بر سر آب میباشد و کاسوار و کافور و همچنین برگ گلاب و کاسنی و کاهو با لعاب اسپغول و سرکه و کافور نمایند و نقوع
آلو دهند و یا آب انارین معصور و شحم آن دو نیم اوقیه با شربت آلو یک اوقیه و یا ماء القرع و یا ماء الخیار و یا آب هندوانه و شربت انارین چهار توله غذا آش جو با شربت نیلوفر
دهند و یا اسفاناخ و قطف با برنج و روز هشتم جهت تلیین خیارشنبر شش توله ترنجبین پنج توله گلقند چهار توله تمر هندی شش توله در آبهای مذکور مالیده روغن بادام
داخل کرده بدهند و روز نهم شیرهٔ تخم کاسنی و مغز تخم تربز و تخم خیارین هر یک هفت ماشه لعاب بهدانه و ریشه خطمی هر یک سه ماشه در گلاب و عرق بیدمشک شاهتره
هر یک شش توله بر آورده شربت بنفشه سه توله حل کرده اسپغول هفت ماشه خورده بنوشانند و وقت دو پاس فرصت بنوماش اسفاناخی خورانند و همین نمط تا روز
پانزدهم دوا و غذا دهند تا سه مسهل تمام شوند و تب نیز منقطع گردد و بروز شانزدهم مطبوخ هلیله زرد با اضافه سورنجان دو درم و شربت ده درم بدهند و روز هفدهم سورنجان
دو ماشه در گلقند یکتوله آمیخته بلیسانند و شیرهٔ کشنیز و کاسنی و خیارین هر یک هفت ماشه لعاب ریشه خطمی چهار ماشه در گلاب نیم پاو و عرق شاهتره چهار توله و عرق بیدمشک
سه توله بر آورده شربت بزوری بارد و نیلوفر هر یک دو توله تخم ریحان هفت ماشه دهند و روز هژدهم وقت شب ایارج حب دهند سورنجان سه درم گل سرخ پنج درم
سنا چهار درم سقمونیای مشوی گل بنفشه هر یک سه درم و نیم کتیرا یکدرم شربتی سه درم همچنین تا پنج سه چهار مسهل دهند تا نوبت روز بیستم برسد پس اگر دردی باقی ماند
وقت شب ایارج حب دهند پوست هلیله زرد سنای مکی گل سرخ تربد سفید سورنجان هر یک پنج درم صبر مغسول آب کاسنی سبز یکنیم درم سقمونیای بریان چهار درم
ایارج فیقرا دو درم کوفته بیخته بمغز تمر هندی حبها سازند شربتی از دو درم تا سه درم و صبح در شیرهٔ قرطم سه توله و مغز بادام شیرین پانزده عدد و خیارشنبر بیست درم شربت دینار
پانزده درم روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده بنوشانند و فردای آن تبرید دهند بدین نوع طباشیر دو ماشه در شربت سیب یکتوله آمیخته بلیسانند و بالای آن شیرهٔ
تخم خربزه و قرطم هر یک هفت ماشه شربت بزوری معتدل سه توله تخم ریحان هفت ماشه و بفاصله دو روز بهمین نمط هر شب حبها خورانند و صبح شیرهٔ قرطم و غیره دهند
چهار پنج مرتبه تا تنقیه کامل حاصل شود و درد رفع گردد اگر اندکی درد باقی ماند و ضعف بسیار بود این دوای علویخان دهند سورنجان یکماشه زهر مهره خطائی عود صلیب کشنیز خشک گل کاسنی
هر یک سه جبه مروارید بعرق کیوره سوده طباشیر هر یک چهار جبه زعفران یکجبه در شربت بزوری بارد دو توله آمیخته بلیسانند و شیرهٔ تخم خرفه و خیار و کشنیز هر یک پنج ماشه در گلاب و کیوره
و عرق بیدمشک هر یک شش توله شربت سیب توله تخم فرنجمشک پنجماشه پاشیده و دیگر قوی تر سورنجان یکنیم ماشه هیل کشنیز طباشیر عود صلیب دار چینی هر یک سه جبه مروارید
زمرد مسحوق هر یک چهار سرخ زعفران یکجبه در شربت غوره دو توله بلیسانند و شیرهٔ تخم کاسنی تخم خربزه و بادیان هر یک پنج ماشه در گلاب و کیوره هر یک شش توله شربت فواکه
سه توله بدهند و روغن گل بادامی مالیدن انفع اشیاست و همچنین سورنجان دو ماشه و جوارش عود ترش یا جوارش فواکه ترش علویخان نه ماشه خوردن و بدرقه بگلاب شش توله نمایند

علاج اوجاع مفاصل بلغمی

در ابتدا مطبوخ شبت و اصل السوس و عسل آمیخته قی کنانند بعده نضج ماده منضج بلغم نمایند و یا از اصل السوس تخم کاسنی بویزستقی تخم خربزه تخم خطمی سورنجان بوزیدان جوشانیده
گلقند در آن حل کرده منضج دهند و انیسون بادرنجبویه پرسیاوشان فوة الصبغ نیز بحسب حال در منضج می افزایند و بعد نضج از مسهل بلغم و حب سورنجان تنقیه نمایند و بادیه
منضج مذکور سنا تربد ترنجبین برنگ کابلی خیارشنبر افزوده مسهل دهند و در مسهلات این ادویه مخرج بلغم و مخصوص مفاصل مثل شحم حنظل و سورنجان و بوزیدان و تربد و ماهیزهرج
و قنطوریون و حجر ارمنی و حب النیل داخل کنند و اگر وجع مفاصل نزلی باشد و بعد خواب تحریک نزله اشتداد نماید مسهل حب ایارج استعمال نمایند و اسطوخودوس گل بنفشه
که منقی دماغ اند حصه در آن داخل کنند و بعد تنقیه استعمال معجون سورنجان بنسخهٔ یحیی بن خالد همراه مدرات و مالش روغن تاتوره و روغن حنا و روغن ماوراق معمول ست
و معجون حشیشه و اطریفل اذاراقی و سفوف سورنجان نیز مفید و سورنجان حضض حلبه تخم خطمی عنب الثعلب و غیره و در انتها محللات چون گل بنفشه و آرد جو و بابونه و اکلیل الملک
و جدوار و غیر آن ضماد کنند و دیگر اضمده محلله مرتبا مثل اکلیل الملک و بابونه و شبت و خطمی بسیه و مرکی و صبر و جند بیدستر و فرفیون و لعاب حلبه و بزرکتان و مانند آن که جامع
تلیین و تحلیل باشد ضماد کنند و روغنهای گرم مثل روغن بید انجیر و ناردین و قسط و بادام تلخ بمالند و روغن موم و یا چربی شیر و روغن بابونه آمیخته مالیدن نیز خیلی سودمند ست
ذکر ادویهٔ مفرده مفید وجع مفاصل اردسویدی مینویسد که ضیان که آن یاسمین بری ست و اختلاط مری شعیر بطبلم صاحب اوجاع مفاصل بلغمی را خوردن
تخم بابونه دانه نیم درم بعسل و ضماد زیت که در آن پوست نارنج پخته باشند و شرب تقه و جلوس در طبیخ آن و شرب تربد و طلای روغن تخم مرو کندر و روغن تخم عود القرح

مخلوط بموم زرد و شرب و تضمید و تکمید به اسطوخودوس و تدهین بروغن تخم نارنج یا گل آن و اکل نارجیل و طلای روغن آن هر واحد مجرب من ست و اطبای دیگر نوشته
که شرب روغن بیدانجیر دو درم بماء العسل و اکل خردل مطبوخ بمغز بادام و شرب برگ ملهو دانه در شوربای خروس پیر پخته و کذا رسن مربی بسرکه و کذا فاغره و کذا [illegible]
و کذا اسنا که انفع الادویه در اوجاع مفاصل ست چه اخراج مواد از عمق اعضا میکند و کذا غاریقون سه او ثولوثات باسکنجبین و کذا شوربای خروس پیر بشبت مصطکی
و دارچینی یا بقر علم و بسفایج پخته و کذا اکل ثوم و کذا سکنجبین عسلی و کذا حلتیت نیم درم سکبینج نیم درم صبح و وقت خواب تا پنج روز و کذا عصارهٔ چقندر یک [illegible] عراقی بمثقال
غاریقون و پشت غربال پخته و کذا افربیون ربع درم با سکبینج و مقل ازرق هر یک نیم درم و کذا طبیخ بیخ اذخر تا ایام کثیر **وضماد** برگ بیدانجیر کوفته با آتش پخته و کذا سعد
سائله و کذا اسندروس محلول بروغن کتان و کذا سرگین کبوتر و کذا پیاز نرگس تنها یا بالعسل و کذا بیخ قصب فارسی کوفته بسرکه سرشته و کذا اجاو شیر و مویز سرخ منقی سوده
و کذا بیخ قثاء الحمار مطبوخ در سفجنج و کذا قثاء الحمار و مثل او سورنجان و کذا عصارهٔ او بسرکه و کذا بیخ او بسرکه پخته و کذا تخم سداب مثل آن کندش و یا بعسل و کذا حنظل سبز و کذا
عصارهٔ حندقوقا و کذا روغن آن و کذا قنبیط دو جزو بادیان یکجزو و آب صبر تازه سرشته و کذا پشک شتر و کذا آب برگ خربزه و کذا راتینج و کذا ابن عرس سوخته بسرکه
آمیخته و کذا عصارهٔ ترنجان با نمک، و کذا خطمی و پیه مرغابی و کذا حرف کوفته با آرد خشکار آمیخته بشراب سرشته و کذا آرد حلبه با آب کرنب و سرکه سرشته و کذا مقل ازرق
و شحم بط و علک البطم و کذا استخوان سوخته و اشق و کذا امغاث با خطمی و سورنجان و آرد جو یا با سرکه و کذا زرده بیضه و روغن گل و شحم حنظل در روغن بادام تلخ و کذا
روغن زقوم و موم زرد و کذا پشک بز با نمک طعام یا با عسل و کذا ترمس سوده بسرکه سرشته و کذا شونیز و کذا عصارهٔ قنطوریون دقیق و آرد ترمس و کذا اثافسیا و کذا عسل
و سداب و کذا دماغ نرگاو بروغن گل آمیخته و کذا نمک طعام و آرد گندم و عسل **وشرب وضماد** زراوند مدحرج و کذا امر ملکی و کذا مقل الیهود دو درم و کذا اجاشیر
و کذا سداب تنها یا با شبت پخته و کذا ریوند و کذا اشق یک مثقال و کذا شبت تنها یا مطبوخ بنبیذ و کذا شیطرج تنها یا با عسل و کذا برنگ کابلی که مخرج رطوبت
فضلیه از مفاصل ست و کذا زفت رومی و کذا پیه روباه و کذا اقنه بعسل و کذا عنبر و کذا علک البطم و کذا ارشیشعان و کذا انجدان و کذا انزروت و کذا عود صلیب
ونطول طبیخ کرنب و کذا آب کبریتی و کذا طبیخ کشوث و کذا طبیخ کمون **وجلوس** در طبیخ خرگوش زنده در آب گرم انداخته مهرا پخته و تعلیق بسد و نگاه داشت
یا پای [illegible] و امساک حجر مغنیطس در دست و لبس فنک هر واحد نافع اوجاع مفاصل بارد ست **ذکر بعض تراکیب** از تصانیف متاخرین [illegible] روغن بیدانجیر
سه چهار ماشه با مطبوخ مناسب یا با عرق بادیان بجهت وجع مفاصل بلغمی تجربه رسیده **دیگر** بادنجان را بریان کنند و شق نموده قدری زردچوب و نمک سوده
بران پاشیده به بندند که درد و ورم را زائل کند و ثوم بریان بروغن گاو نیز مجرب ست **دیگر** ضماد حنا با آب برگ بیدانجیر برای مفاصل و وجع رکبه مجرب ست
دیگر خوردن ساگ پنوار در روغن پخته مجرب نوشته و کذا است لوبان یکماشه خوردن مجرب **دیگر** خوردن سنای مکی سه ماشه بر سبیل مداومت جهت مفاصل
و ریاح بواسیر سود دارد و بعضی استعمال او با عسل مجرب نوشته اند **دیگر** که در تسکین اوجاع بارده قوی الاثر و معمول ست لوبان با آب سائیده نیمگرم بر عضو نهند
و با آتش تکمید کنند **دیگر** برای وجع مفاصل که حس و حرکت باطل شده باشد بسیار مفید ست بول سیاه اول روز یک مرچ در برگ تنبول بخورند روز دوم
دو مرچ و چند روز برین ادامت نمایند **دیگر** سورنجان بوزیدان مصطکی گل سرخ هر واحد یکماشه سنای مکی سه ماشه سوده بخورند بالائش شاهتره تخم کاسنی
بیخ بادیان هر یک شش ماشه جوشانیده گلقند سه توله داخل کرده بدهند **دیگر** سورنجان مصطکی هر یک ماشه سوده بگلقند دو توله سرشته با اسطوخودوس
چهار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده نبات یکنیم توله تودری چهار ماشه پاشیده بخورند **دیگر** برای درد پای و جمود صدر از نزله بلغمی اسطوخودوس چهار ماشه
سورنجان دو ماشه اصل السوس پرسیاوشان هر یک چهار ماشه بعرق شاهتره پاو آثار جوشانیده گلقند دو توله **دیگر** بعد تنقیه برگ سداب بادیان [illegible] الایچی کلان
سورنجان پودینه جوشانیده گلقند **دیگر** سورنجان بوزیدان خارخشک بابونه هر یک چهار ماشه جوشانیده شربت دینار دو توله **دیگر** تخم کرفس انیسون گاوزبان
عنب الثعلب هر یک چهار ماشه سورنجان گل سرخ هر یک سه ماشه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده **دیگر** معجون سورنجان خورده بعد آن بادیان شش ماشه
اصل السوس چهار ماشه پرسیاوشان شش ماشه گل سرخ چهار ماشه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده بنوشند **دیگر** که بعد تنقیه معمول ست سورنجان نیم مثقال
بوزیدان مصطکی هر یک نیم درم هر سه را سائیده در گلقند دو توله آمیخته با عرق خارخسک عرق گاوزبان و عرق خارشتر هر یک هفت توله شربت اصول دو توله

تا هفت روز بخورند **دیگر** که بغایت مجرب نوشته سورنجان هفت درم زیرهٔ سیاه بریان پودینه هر یک دو درم فلفل یکدرم قند سفید دوازده درم کوفته بیخته
شربتی سه درم بگلقند دو توله **دیگر** که در ساعت نفع کند زنجبیل سورنجان هر یک یکدرم صبر دو درم شربتی دو درم **دیگر** برای مفاصل بعد توله بچه بادیان اسطوخودوس
سورنجان هر یک چار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده گلقند دو توله دهند و برای شیر بچه دایه مقرر کنند **دیگر** مسهل بعد نضج در مفاصل بارد بدهند بادیان بیخ بادیان
بیخ کاسنی سورنجان پرسیاوشان تربد موصوف هر یک چار ماشه عنب الثعلب پنجماشه مویز منقی ده دانه زنجبیل دو ماشه سنا نه ماشه جوشانیده فلوس خیار شنبر شش توله
گلقند چار توله روغن بادام چار ماشه داخل کرده بنوشند روز دوم اطریفل کشنیزی یکتوله خورده بالایش شربت بزوری بعرق شاهتره و عنب الثعلب حل کرده بدهند
باز سورنجان اصل السوس بادیان هر یک چار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده دهند بعد دو مسهل بجای سورنجان گل خطمی کنند اگر اسهال
زیاده شود و اگر بعد مسهل قبض طبع باشد سورنجان بوزیدان سوده بگلقند سرشته بخورند بالایش عرق عنب الثعلب عرق خارخشک عرق شاهتره بنوشند صبح و وقت
خواب شب حب برء الساعة بخورند **حب برء الساعة** که مسهل اخلاط غلیظ از مفاصل و اعماق بدن است و در وجع مفاصل و نقرس و عرق النسا و وجع الورک
بیعدیل صبر سقوطری سورنجان پوست هلیلهٔ زرد سنای مکی مصطکی رومی مساوی کوفته بیخته بروغن بادام چرب کرده حبها سازند شربتی دو درم وقت خواب بآب گرم
حب هندی جهت درد مفاصل نحو آن هلیله بلیله آمله راسنه هر یک پنجماشه گوگل هموزن همه بکوبند و چهارده گولی ساخته یکی از آن هر روز بخورند و روغن زیاده خورند
و حب مسهل هندی که امراض اعضای سفلی و درد سرین دور کند در قرابادین هندیه فالج بلغمی مسطور است **دیگر** که وجع مفاصل و ضربه و باد دفع کند از بیاض قبله گاهی حرمل
سبوس اجواین بیخ سهجنه و میدهٔ ماش مقشر و قند سیاه کهنه هر یک چار دام حبوب بقدر نیم دام بسته یک حب نهار بخورند و مرغ مسلم بخورند و بر آتش دست نگذارند
تا هفت روز **حب کچله** که برای اوجاع باردهٔ مزمنه مجرب است و شهی و دیگر امراض بادی و بلغمی مثل فالج و لقوه را سخت نافع کچله مدبر بیخ حنظل فلفل گرد هر یک
دو دام کوفته بیخته در عسل یا شکر نیم پاو قوام نموده بسرشند و بقدر نخود یا قدری کلان از آن حبها سازند و یک حب یا دو هر روز بآب بخورند و طریق مدبر کردن کچله اینست
که کچله را اول در آب یا شیر تر کنند چون نرم شود مقشر کرده بقدر ناخن تراشند و خشک ساخته بکوبند و بکار برند **حب اسگند** معمول و مجرب اطبای هند جهت وجع مفاصل
و درد زانو و پشت بعد تنقیه بدن را راست نمایند سورنجان موصلی سیاه دار فلفل اجواین پیپلامول مغز کرنجوه هر کدام یکدام ستاور بدهاره زنجبیل اسگند ناگوری هر یک
دو دام کوفته بیخته با قند سیاه کهنه برابر ادویه حبها بقدر کنار راغی ببندند خوراک یکحب یا زیاده علی قدر شخص **حب بدهاره** برای درد مفاصل و زانو و پشت فلفل اجمود
دار فلفل بابی برنگ دیودار سورنجان شیرین چیته بلویان نمک سنگ فلفلمویه هر یک دوازده درم تربد موصوف بدهاره پوست هلیلهٔ زرد پوست بلیله آمله زنجبیل هر یک
هشت درم کوفته بیخته با جلاب قند سیاه کهنه حب بقدر سه درم ببندند هر روز یکی از آن بخورند **ایضاً** برای درد مفاصل سورنجان شیرین برنگ کابلی هر واحد یکتوله
زنجبیل مقل اسگند بوزیدان بدهاره موصلی سیاه هر یک ششماشه شیطرج فلفل گرد زیرهٔ سیاه هر یک سه ماشه مویز منقی برابر ادویه همه را کوفته بیخته با مویز صلایه کرده حب
بقدر کنار دشتی ببندند و یک صبح و یک شام خورند **ایضاً** بدهاره اسگند تربد موصوف هر واحد یکنیم توله فلفل دار فلفل فلفلمویه هر واحد یکتوله زنجبیل سورنجان شیرین بادیان
هر یک ماشه شیطرج نانخواه هر یک شش ماشه قند سیاه کهنه پاو آثار حب سازند خوراک حسب مزاج **ایضاً** از عمل اطبای هند برای درد بندها و تمام اعضا و استخوانها
که بهندی هر سهو تن گویند پوست هلیلهٔ زرد هلیلهٔ سیاه بادیان فلفل دار فلفل کالی زیری مغز کرنجوه هر واحد یکجزو مویز منقی پنج جزو حب سازند دو درم هر روز بخورند
حب سم الفار بجهت وجع مفاصل معمول بعضی اطبا سم الفار سفید شش ماشه سورنجان سفید شیرین یکتوله آب لیموی کاغذی هفت دام کهرل کنند باز در شیرهٔ
کنائی هم کهرل نموده حب بقدر فلفل گرد بسته یکی هر روز بخورند تا بست و هفت روز و از آب سرد و دال مونگ پرهیز نمایند **حب مفاصل** از مجربات حکیم فرزند علیخان
که در مفاصل بلغمی نفع آن بصحت تجربه پیوسته سورنجان تلخ ایلوه تربد سفید سنای مکی افسنتین نمک سانبهر شحم حنظل اجمود هر یک شش ماشه اول اجمود را در آب گرم انداخته
مالیده در آب و جمله ادویه کوفته بیخته حب برابر موتهه ببندند اگر مفاصل از چهار سال بود جمله نسخه بخورند و اگر از دو سال باشد نصف خوراک آن بوقت شب قدر سه ماشه
با آب گرم **دوائی** که در هندی جوگراج نامند و در ازالهٔ وجع مفاصل بارد مجرب است دار فلفل چوک پیپلامول چترک سندهی پایه بابرنگ اندرجو هینگ زیرهٔ سفید
بهارنگی بیخ سرشف جواکهار گجپیپل اجمود فلفل گرد موریا زیرهٔ سیاه هر یک چهار درم ترپهلا ستی و شد رم گوگل یک سیر جمله را کوفته بقدر سه درم غلولها بندند و یکی صبح
بهارنگی بیخ سرشف جواکهار گجپیپل اجمود فلفل گرد موریا زیرهٔ سیاه هر یک چهار درم ترپهلا ستی و شد رم گوگل یک سیر جمله را کوفته بقدر سه درم غلولها بندند و یکی صبح

و یکی شام بخورند و از جمیع ترشیها و چیزهای بادی پرهیز نمایند **روغن وراق** که برای درد مفاصل بارد مجرب و معمول ست برگ حنا و ناز بو و دهتوره و آک و سهجنه و ارنڈ
و سنبهالو و مکو و گاهی برگ توم عوض مکو کرده میشود همه برابر گرفته آب برآورده و بعد از آن روغن کنجد آمیخته بجوشانند و آب برگها و روغن کنجد اگر هریک پاؤ آثار باشد
اسپند تخم شبت هر واحد یکتوله اجواین ششماشه در آن انداخته بسوزند و قتیکه روغن بماند و آب بسوزد صاف کرده افیون دو ماشه سورنجان تلخ یکتوله سائیده
آمیخته نگهدارند و نیم گرم بمالند **سفوف سورنجان** که برای درد مفاصل اکثر بعمل آمده سورنجان هفت درم گل سرخ سنای مکی هریک پنج درم پوست هلیله
هلیله زرد تربد موصوف مغز بادام شیرین مصطکی رب السوس هریک سه درم زعفران یکنیم دانگ قند سفید ده درم شربت از دو درم تا چهار درم و گاهی وزن هلیله
و تربد هریک چهار درم کرده میشود و در نسخه حکیم اکمل خان پوست هلیله کابلی بوزیدان هریک پنج درم پوست بیخ کبر برگ حنا هلیله سیاه هریک سه درم سقمونیا
یکدرم عوض هلیله زرد و تربد و مصطکی و رب السوس ست و وزن سنای مکی ده درم و مغز بادام و قند سفید هریک پنج درم و زعفران سه درم شربت دو درم
و دیگر که جمیع اقسام مفاصل را نفع بخشد سورنجان بادیان هر واحد یکنیم ماشه زعفران ربع سرخ قند سفید سه ماشه با آب سرد بخورند **شربت مفاصل**
پوست بیخ کبر پوست بیخ بادیان هریک بست مثقال تخم کرفس بادیان انیسون نانخواه ماهیزهره سورنجان هریک ده درم پوست بیخ کرفس بست درم قند سفید دو من
بطریق معلوم بپزند **ضماد** نافع درد مفاصل بارد بعد تنقیه معمول زنجبیل قسط تلخ سورنجان هریک ده درم جوز بوا نصف عدد افیون یکماشه ادویه کوفته
بیخته بروغن بابونه یا روغن حنا اگر نباشد بروغن کنجد آمیخته بمالند و ضماد کنند و اگر عذبه و گلنار و قرظ در آب قیصوم تازه سرشته و یا برگ مورد تازه و مصطکی
و کندر و اقاقیا و عصاره طراثیث هنگام احساس بمبادی وجع چهار انگشت بالاتر از موضع آن ضماد نمایند در منع حدوث وجع مفاصل بلغمی مجرب سوید یست
ضماد هندی که بجهت وجع مفاصل مجرب مغز تخم ارنڈ ماش سیاه میده چوب پهکرمول کوٹ تلخ دیودار مغز پنبه دانه کلتهی کنجد سیاه سروالی اٹ سٹ جو مقشر
تخم سن مساوی کوفته بیخته با آب بیخته ضماد نمایند **ضماد** مجرب حکیم کمال الدین حسین جهت درد مفاصل و عرق النسا و وجع الورک بارد بگیرند شنگرف یکرنگ
که چند روز اول در لعاب حلبه خوابانیده باشند و با روغن سداب روغن زیتون حل کنند و اگر روغنهای مذکور موجود نباشد بدل آن روغن بیدانجیر کنند قدری
آب و سرکه اضافه نموده بجوشانند که چون مرهم شود بعد از آن بر موضع وجع ضماد کنند و برگهای بیدانجیر را بر روغن مذکور آلوده بر بندند و صبح بحمام رفته بشویند
عرق موصوف قند ملیخان که جهت اوجاع مفاصل مصفی دماغ یکتا ست منقول از بیاض استاد علیه الاعتماد بادیان اجواین پوست هلیله زرد برگ پیپل یانسه هریک
آثار پاؤ و بالا پوست بلیله کاکرانگی هیل تج پتریج هریک نیم آثار کمیلا کهیلی یک آثار تلسی پاؤ سیر در بست و چهار آثار آب تر کرده بعد یک شبانه روز چهار ده آثار عرق کشند
شربت یکدام پخته و در نسخه دیگر پهکرمول بجای پوست بلیله است و ملهتی عوض تلسی **مطبوخ** منضج ماده وجع مفاصل و عرق النسا یاد از بیاض الدباج سورنجان
بوزیدان هریک سه ماشه زنجبیل دو ماشه بادیان بیخ بادیان بادرنجبویه گاؤزبان هریک پنج ماشه مویز منقی بست عدد انیسون چار ماشه گل بنفشه هفت ماشه حب القرطم
نه ماشه نیمکوفته جوش داده گلقند چهار توله مالیده صاف نموده بنوشند و بعد نضج اجزای مسهله افزایند یا مطبوخ سورنجان دهند **مطبوخ سورنجان** که در اوجاع مفاصل
مستعمل سورنجان بادیان پوست بیخ بادیان تخم کرفس انیسون قنطوریون دقیق هریک دو درم پرسیاوشان گاؤزبان بادرنجبویه هریک سه درم گل سرخ هلیله زرد
هریک چهار درم سنای مکی هفت درم جوشانیده صاف نموده گلقند ده مثقال ترنجبین بست مثقال در آن حل کرده صبح بنوشند **نوع دیگر** اصل السوس بادیان
بیخ بادیان تخم کاسنی هریک سه درم تربد سفید سورنجان هریک دو درم همه را در دو رطل آب بجوشانند تا سوم حصه بماند صاف کرده سی درم ترنجبین مالیده باز صاف نموده
بنوشند **مطبوخ هندی** نافع اوجاع مفاصل بلغمی مزاج و هم مفید باد فرنگ ست بهاره اسگند هریک یکتوله چوب چینی سه ماشه نبات یکتوله در نیم آثار آب بجوشانند
هرگاه چهارم حصه بماند صاف کرده صبح بنوشند و همین قدر شام **معجون سورنجان** بنسخه یحیی بن خالد که در اوجاع مفاصل همواره معمول ست سورنجان ده درم
سنای مکی پنج درم اسارون زنجبیل زیره سیاه دار فلفل هریک دو درم با عسل سه وزن آن بسرشند شربتی پنجماشه **نوع دیگر** بنسخه هندی نافع اوجاع مفاصل و بعد
تنقیه سریع التاثیر ست سورنجان شیرین هفت درم سنای مکی پوست هلیله زرد هریک سه درم اسگند تربد موصوف هر واحد دو درم زیره سیاه شیطرج اسارون
زنجبیل دار فلفل برگ حنا بهاره هر واحد یکدرم عسل سه چند ادویه **معجون سنا** مجرب برای اوجاع مذکوره سنا نیم رطل انیسون بادیان هر واحد هفت درم کوفته بیخته

بروغن گاو دوازده درم لت کرده بیک نیم رطل عسل و شکر بالمنا صفه بقوام آورده بسرشته خوراک سه درم **معجون عشبه** که اوجاع مفاصل و علل اعضای عصبانی
و جمیع امراض بارده دماغی را نافع ست عشبه مغربی بست درم هشت درم دارچینی سورنجان هر یک دو مثقال شقاقل عود هندی اندرجو مصطکی زعفران عاقرقرحا
هر واحد یکمثقال جدوار قاقله صغار و کبار قرنفل خولنجان زنجبیل نعنع بیابانی بهارون سنبل الطیب وج سازج کبابه دارفلفل بهمن سفید و سرخ بسباسه جوزبوا فلفل گرد هر یک
دو درم عنبر اشهب مشک خالص هر واحد یکدرم ورق طلا ده عدد ورق نقره بست عدد نصف عشبه را در دوازده رطل آب بجوشانند تا چارم بماند صاف نموده
نصف باقی را با ادویه دیگر کوفته بیخته با سه چند آن عسل مصفی مقوم بآب مذکور بسرشند شربت از یکدرم تا دو درم و در نسخه دیگر از عود تا عاقرقرحا نیز هر یک دو مثقال ست
و عشبه بست و هفت توله **معجون چوبچینی** تالیف حکیم علی که بعد تنقیه نافع درد مفاصل بارده و دافع ضعف قوی و کسل و محسن رنگ و جهت چوب چینی بست توله
مصطکی عود غرقی زعفران هر یک پنج توله دارچینی سنبل الطیب سورنجان شیرین سازج اشنه قرنفل دانه هیل فلفل گرد دارفلفل بوزیدان جندبیدستر زنجبیل شیطرج گل سرخ
زیره سیاه انیسون خولنجان جوزبوا بهمنین هر یک سه توله مشک یکتوله عسل سه چند و اگر جندبیدستر میسر پیدا نشود بدل آن جدوار اندازند خوراک تا دو مثقال
اقوال فاضل مصنف اقتباس نوشته که اول بطبیخ تخم شبت و ترب و پوست سیاه که بالای اصل السوس میباشد و جوز القی هر یک نه ماشه نمک طعام سه توله
نوشانیده قی کنانند چهار روز متواتر تا حاجت مسهل نشود و الا این منضج دهند اصل السوس انیسون اذخر هر یک پنج ماشه سورنجان شیرین عنب الثعلب زرنباد بسفایج
هر یک هفت ماشه قنطوریون دقیق صعتر تخم کرفس هر یک سه ماشه انجیر زرد پنج عدد مویز منقی دو توله گلقند عسلی سه توله و غذا دو نیم نخود آب مرغ فقط و وقت شام
نان با شوربای مرغ دهند و بعد چهار پنج روز اگر اثر نضج در قاروره پدید آید تنقیه بحب سورنجان و یا منتن و یا صبر و یا شیطرج فرمایند مع اضافه بعض ادویه مسهله در
مطبوخ و الا جهت حصول نضج شربت اصول چهار توله و روغن بید انجیر مرکب ماشه و ماهیزهرج و اسارون هر یک سه ماشه در منضج اضافه نموده سه چهار روز دیگر نوشانند
تا حصول نضج پس تنقیه نمایند و جمعی که در قول صاحب حاوی بیاید نیز جهت تنقیه ستوده است و بدفعات تنقیه نمایند در پی هر پی نکنند تا ضعف پدید نیاید و منضجات
میان مسهلات میداده باشند و جهت تحلیل این ضماد گذارند تخم شبت بابونه تخم بادیان خطائی تخم خطمی میعه مرصبر جندبیدستر فرفیون لعاب حلبه و کتان هر یک دو درم
و روغنهای گرم مانند روغن بابونه و شبت وغیره بمالند و از خوردن فواکه رطبه و لبنیات و نوشیدن آب سرد و از جماع و امتلای شب اجتناب ورزند و بعد یکماه
این ماء الاصول دهند پوست بیخ بادیان و کاسنی و کرفس و اذخر هر یک نه ماشه پوست بیخ کبر بیخ مهک هر یک هفت ماشه انیسون بادیان خطائی قنطوریون صعتر
بوزیدان ماهیزهرج هر یک چهار ماشه سورنجان شیرین یکتوله گلقند عسلی چهار توله قرطم تخم خربزه هر یک یکنیم توله در گلاب سه پاو بجوشانند که سوم حصه بماند مالیده
صاف نموده روغن بید انجیر ساده نه ماشه داخل کرده هر روز صبح تا ده روز بنوشند که باز نضج خوب حاصل شود پس وقت شب حبی از حبوب مذکوره بخورانند و صبح در
ماء الاصول برگ سنا یکنیم توله تربد سفید اکبرآبادی ریوند خطائی هر یک نه ماشه زنجبیل سه ماشه مویز منقی سه توله مغز خیارشنبر هفت توله ترنجبین شش توله شربت دینار
چهار توله روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده بنوشانند و وقت شام غذا نان با شوربای مرغ دهند و صبح این تبرید دهند مصطکی سه ماشه در معجون سورنجان
نه ماشه آمیخته بلیسانند و بالای آن بادیان بادرنجبویه هر یک هفت ماشه انیسون اسارون قنطوریون دقیق صعتر هر یک سه ماشه اصل السوس پنج ماشه در گلاب
یکنیم پاو بجوشانند که بنیم آید مالیده صاف نموده شربت بزوری حار سه توله تودری نه ماشه کف زده بنوشانند و وقت دوپهر غذا بدستور داده همین نمط چهار پنج
مسهل دهند تا تنقیه از عمق بدن حاصل شود پس معجون سورنجان کبیر و یا معجون چوبچینی حکیم معصوم علیخان با عرق چوبچینی یکماه فرمایند و در آبزن اقم
نشانند و یا در آبزن علوی خان و یا صاحب کامل و ضماد راقم و روغن حو صل بمالند و روغن زرد علوی خان و روغن سرخ حکیم اکمل خان که بتجربه بنده هم آمده بمالند
و انکبابات و تکمیدات و سفوفات بکار برند **صفت معجون چوبچینی** پوست هلیله کابلی و زرد و هلیله سیاه و آمله و دارچینی و بسباسه و سنبل الطیب و اسارون و زعفران
و قرفه و سورنجان شیرین و سعد کوفی و کندر و دارفلفل و زنجبیل و بادیان رومی و نانخواه و تخم شلجم و تخم زردک و بوزیدان و شقاقل و عود هندی همه برابر و چوبچینی برابر
تمام اجزا کوفته بیخته با سه چند عسل قوام کنند شربتی سه مثقال **صفت عرق چوبچینی** بگیرند چوبچینی سه صد مثقال و ریزه ریزه نموده در پنجاه رطل آب یکشب
طبخ نمایند تا سی رطل بماند پس بگیرند سنبل الطیب و گل سرخ و زرنباد و عود ترکی و خام و گاوزبان و فرنجمشک و بادرنجبویه و قاقله و لسان العصافیر و عشبه و سازج هندی

خار خسک کبابه چینی هریک پنج مثقال بادیان نانخواه دارچینی قرنفل جوزبوا بسباسه تخم زردک بهمنین شقاقل خصیة الثعلب هریک ده مثقال پوست ترنج سعد کوفی
خولنجان قرفه عاقرقرحا هریک شش مثقال صندل سفید تخم کرفس فلفلمویه هریک پنج مثقال نعناع تازه برگ ترنج هریک یکقبضه ریحان تازه یکدسته مصطکی زعفران
هریک دو مثقال مشک تبتی یک مثقال عنبر اشهب دو مثقال نبات مویز طائفی هریک یکرطل همه اجزا را یکشب در طبیخ چوب چینی بخیسانند پس عرق کشند شربتی
هر صباح و شام دو پیالی نیمگرم آشامند و دو سه قدم راه روند که حرارت غریزی افروخته شود **صفت** عرق ماء فرفین تالیف حکیم عین الملک ماء فرفین ربع سیر
خولنجان ناگکیسر بسباسه هریک نیم آثار چوبچینی یک آثار دانه هیل دو آثار سنای مکی سه آثار قرفه خصیة الثعلب هریک پاو سیر در عرق قندی سه سبو ترکرده بعد بست پاو
صندل سفید پوست ترنج و نارنگی هریک پنج آثار زعفران دارچینی هریک سه مثقال عود هندی قرنفل عنبر اشهب مشک هریک دو مثقال شربتی یک گلاس
صفت آبزن بزرالبنج سیاه و سفید وج ترکی سورنجان تلخ بیخ کبر اکلیل زنجبیل سداب صعتر مرزنجوش پوست خشخاش مغز تخم بیدانجیر زیره سیاه نمک هندی گندنا
هریک نه توله برگ شبت وکرنب وانگور و عشر هریک پاو آثار در آب شیرین اندر دیگ کلان بجوشانند که خوب مهرا گردد پس گفتار نرزنده دست و پابسته بیندازند
تا پخته شود صاف نموده روغن بیدانجیر مرکب بست و پنج توله روغن راحت سی توله اضافه نموده در دیگ کلان بنشانند که آب و تا گلو باشد تا یکپاس نشسته دارند سه روز
متواتر بعمل آرند و چون از دیگ بیرون آیند روغن حواصل بمالند **صفت** روغن حواصل که بنا بر فیض الله بیگ تالیف نموده شد بسیار مفید افتاده بود حواصل
یکعدد خفاش هفت عدد هر دو را در گلاب و آب باران بجوشانند که پیه تمامه بالا آید از دست بردارند و بگیرند روغن قسط و بابونه هریک بست و پنج توله آب بقدر
حاجت بابونه بسباسه سنبل الطیب بوزیدان خولنجان زرنب کبور کچری زراوند طویل دارچینی عود صلیب زیره سیاه بیخ نی کهنه فوه زردچوب اہل هریک دو توله
قسط تلخ زنجبیل هریک سه توله مغز تخم بیدانجیر سرخ سورنجان تلخ هریک هفت توله نیمکوفته یکشبانه روز خیسانیده بجوشانند که بچهارم حصه آید مالیده صاف نموده
زعفران یکتوله مصطکی سه توله جدوار یکنیم توله جند سیاه میعه سائله هریک نه ماشه حل کرده بکار برند **صفت** آبزن علوبخان بگیرند آب کبریت بست من
و اگر نباشد آب خالص در آن بابونه اکلیل مرزنجوش برگ غار از خر برگ نارنج بهار نارنج اسطوخودوس بیخ نمام گل یاسمین سفید وج ترکی فوه الصباغین بوزیدان بیری
و کوهی برگ صنوبر عشبه مغربی برگ سداب هریک دو کف بجوشانند تا ثلث آب برود صاف نموده ثلث وزن آن روغن زیت داخل کرده گرگ و یار و باه
و یا کفتار و یا بز کوهی هر کدام که باشد زنده بسته در عین جوش دران اندازند تا مهرا شود پس بعمل آرند **صفت** ضماد یکه در دو درم را در اول مرتبه نفع بخشد
سورنجان تلخ زعفران جدوار خطائی هریک چهار ماشه و آب برگ مکوه جدا جدا سائیده در سفیدی بیضه مرغ آمیخته نیمگرم نموده بر مفاصل گذارند و برگ
شبت سبز گرفته در ماهی تابه نهاده بالایش سرپوش پوشیده بر آتش نهند تا پخته شود پس بروغن گل چرب نموده نیمگرم بر بندند صبح و شام **صفت**
روغن زرد نواب علوبخان زردچوب یک اوقیه اصل السوس سورنجان تلخ هریک نیم اوقیه دار هلد ربع اوقیه ریوند خطائی یکنیم استار در چهار آثار آب شیرین
خیسانیده صبح بجوشانند که یک آثار آب بماند فرود آورده بدست مالیده صاف نموده روغن گل و بابونه هریک صد درم داخل کرده باز بجوشانند تا آب تمام
بسوزد و روغن بماند قرنفل سه درم سنبل الطیب دو درم مامیران چینی پنج درم سوده آمیخته نیمگرم بکار برند **صفت** روغن سرخ فوه الصباغین بادآورد
وج ترکی زرنباد سلیخه سعد زنجبیل بی ریشه اذراقی دارشیشعان جوزبوا قرنفل ساذج هندی هریک هشت توله نیمکوفته یکشبانه روز در چهار آثار آب
شیرین بخیسانند و روز دیگر بجوشانند که بنیمه آید مالیده صاف نموده روغن کنجد روغن سرشف هریک دو استار داخل کرده باز بجوشانند تا آب تمام
بسوزد و روغن بماند صاف نموده در شیشه نگاهدارند **صفت** روغن علوبخان مغز قلم گاو پیه بز هریک سه اوقیه بزرگ شملیت هریک چهار درم کوفته بخته آمیخته
بر سنگ سماق صلایه کرده روغن گل دو اوقیه را بر آتش گذارند و زراوند طویل و بزرالبنج سفید هریک یک کف نیمکوفته بادویه سحوقه آمیخته در روغن انداخته
بآتش ملایم بپزند تا سوخته نگردد و چهارم حصه روغن بسوزد پس فرود آورده فرفیون صبر هریک یک کف سوده پاشیده کفچه بزنند تا یکسان شود
پس بکار برند **صفت** روغن حواصل نواب علوبخان حواصل یک عدد سنبل الطیب بسباسه سورنجان تلخ بوزیدان خولنجان زرنباد جوزبوا
زراوند طویل عود صلیب زیره سیاه هریک دو درم قسط بحری قرنفل بیخ نی هریک سه درم زعفران پنج درم خفاش زنده دو عدد روغن زیتون

در ... یک سیر قلعی دار کرده گلاب نیم من آب دو من بر سر آن ریخته آتش زیر آن کنند تا روغن بالا آید بگیرند و استعمال نمایند و تسمیل انکباب در قول شیخ بیاید **صفت**
کما ابراقم جاورس نیم دانه کنجد هر یک نه توله نارجیل کهنه پنج توله در پارچه هفت دو تا بسته بکار برند **صفت** سفوف سورنجان علوبخان در علاج وجع مفاصل
مرکب خواهد آمد و این نسخه نیز از دست سورنجان شیرین یک ماشه کشنیز دو ماشه مصطکی نیم ماشه نبات برابر بخورند بعد از آن شیره تخم خربزه یکتوله شربت گاوزبان دو توله
بنوشانند **ایضاً منه** سورنجان دو ماشه بسفایج زنجبیل تربد سفید رب السوس پوست هلیله زرد هر واحد یک ماشه سنا مغز بادام شیرین هر یک دو ماشه شحم حنظل نیم ماشه
سقمونیا یک نیم ماشه کثیرا گل سرخ هر یک یک ماشه جمله یک شربت است و بالای آن شیره قرطم یک نیم توله و تخم خربزه یکتوله شربت ورد مکرر سنائی چهار توله بنوشند **صفت** دوای
نواب علوبخان که بنا بر میرزا صادق علیخان تالیف نموده بود و موصی الیه همیشه و شب شراب می نوشید و صبح بنگ و افیون مقطر و حرارت در مزاج از طفولیت میداشت
یک بیک درد مفاصل با ورم در هر دو دست و پا پیدا شد اول تنقیه بفصد باسلیق هر دو دست کردند و بفاصله یک هفته مسهل دادند بعده اندکی ضعف باقی مانده بود
از استعمال این دوا در یک هفته صحت کلی یافت سورنجان شیرین یکدرم طباشیر دانه هیل عود صلیب کشنیز خشک دارچینی هر یک نیم درم کوفته بیخته در شربت ... نیم ...
ورق طلا یکعدد ورق نقره دو عدد آمیخته بلیسانند و بدرقه بشیره تخم کاسنی و تخم خربزه هر یک دو درم در گلاب و عرق بیدمشک هر یک هفت توله شربت نواکه سه توله
بنوشانند **ابوسهل** مینویسد که اگر این مرض از خلط بلغمی باشد بعد تلطیف آن بحب شیطرج و حب منتن و حبیکه از تربد و غاریقون و ایارج فیقرا و شحم حنظل و سورنجان
و ماهیزهره و بوزیدان و شیطرج و صبر و حرمل و فوه و نمک هندی و اشق و جاوشیر و سکبینج ساخته باشند تنقیه نمایند بعده ضماد از بابونه و اکلیل الملک و حلبه و بزرکتان
و برگ غار و حرمل و برگ کرنب و بیخ مغاث و صمغ بطم و روغن سنبل ساخته بکار برند و طلا مرتب از صبر دو درم و مر سه درم زعفران یکدرم برگ غار پنج درم قسط زراوند مدحرج
هر واحد سه درم کوفته بیخته بمیفختج سرشته بعمل آرند و ایضاً طلائی نخود تنها سوده بآب کرنب سرشته نیکوست **شیخ** میفرماید که در مفاصل بارد تریاق نیز نافعست
و خصوصاً بعد استفراغ که آن تنقیه مواد باقی با آهستگی و تحلیل آن نماید و تقویت جمیع اعضا کند و واجبست که اسهال ایشان ببلغم تنها نکنند بلکه مع صفرا زیرا که اگر اسهال بلغم
صرف کنند فی الحال انتفاع یابند و صفرا عود نماید و سیلان بلغم بسوی عضو باردیگر کند و باید که مسهلات ایشان شدید الحرارة بسیار قوی نباشد که اخلاط را
بگدازد و بسوی عضو ریزد کند مثل آنکه از آن دو چند اخذ کند و سورنجان درین معتمد کثیر النفعست بسبب اسهال اخلاط بارد فی الحال و در آن نفعی دیگرست که عقب
اسهال قبض و تقویت کند پس با این نفع ممکن نیست که فضول مجذوبه بدوائیکه آنرا اتفاق استفراغ نشود رجوع کند و ایضاً بقوت دوای مسهل از سیلان در مجاری
منع نماید و این فعل سورنجان خلاف سائر محللات و مستفرغات حاره است چه اکثر آنها توسیع منافذ کنند و آنرا واسع فراخ بگذارد ولیکن سورنجان مضر معده است پس
واجب بود که با مثل فلفل و زنجبیل و زیره مخلوط سازند گاهی با دوی مثل صبر و سقمونیا برای تقویت اسهال او می آمیزند و بعضی ذکر کرده اند که در رجل الغراب فعل سورنجان
است و در آن ضرر بمعده نیست و حجر ارمنی نافع اوجاع مفاصل است و از مسهلات معروفه حب نجاح و حب منتن است و ایارج روفس عظیم النفع بعرق النسا
و نقرس است و حب النیل نیز نافع بود و ایضاً حب الملوک و بوزیدان و ماهیزهره و رعی الحمام و قنطوریون و حنظل و صبر و فاشرا و فاشرستین و حرمل و اشق و انزروت
و مقل و تربد و عاقرقرحا **نسخه** مسهل ... زنجبیل یکدرم فلفل نیم درم غاریقون نیم درم مغز قرطم دو درم بیخ رجل الغراب سه درم شربت هژده قیراط تا بست و چهار قیراط شش
یا هفت مجلس اجابت کند **ایضاً** زیره سیاه زنجبیل سورنجان هر واحد یکدرم صبر دو درم کوفته بیخته دو درم و نیم بطبیخ شبت بخورانند که فی الفور نفع کند **ایضاً** بگیرند
و عنزروت و یا روغن بید انجیر و عنزروت یکروز با ایارج فیقرا یکروز تنها تا هفت روز گاهی آب شکونبج و شبت مطبوخ اخذ کنند **ایضاً** بگیرند سورنجان بوزیدان
و ماهیزهره و فلفل و زنجبیل و انیسون دو دو توله بعسل سرشته هر روز بخورند **ایضاً** بگیرند سورنجان سی درم شحم حنظل ده درم و هر دو را در پانزده رطل آب بپزند تا سه رطل آب
بماند شربت از آن هر روز نیم رطل با سه اوقیه شکر و این بسیار عجیب است **مسهل** خفیف نافع انزروت سرخ سه درم سورنجان سه درم سوده بروغن جوز آمیخته با آب
شبت بخورند که بغیر عنف اسهال کند و تخفیف بخشد **دوائیکه** هر روز استعمال نمایند تنقیه با درار کند کما فیطوس کمادریوس جنطیانا تخم سداب هر واحد نه اوقیه کوفته بیخته
هر روز یک ملعقه بعد هضم طعام سابق با سه اوقیه آب سرد ناشتا بخورند و ایارج هرمس عجیب و عظیم النفعست کسی که در ربیع چند روز آنرا بخورد مفاصل در تقویت دهد و آن
اخراج فضول کند اکثر بتعریق و ادرار پس عرق النسا بشود و چون اورام و اوجاع مفاصل مزمن گردد باین تدبیر منسوب بجنین انتفاع یابند بگیرند ابهل خشک ربع کیلجه

نیم رطل

ودر آب آنقدر که بپوشد با آتش ملایم بجوشانند تا آب سیاه گردد و صاف کرده یک رطل از آن گرفته سه اوقیه روغن کنجد بران انداخته بنوشند و بران غذا حصر میکنند **ضمادات** تضمید بسرگین گاو بسیار قوی ست در اوجاع مفاصل و پشت و زانو و گویا که او از بسیار ضمادات افضل ست **ضماد قوی** بگیرند زیت کهنه یکنیم رطل نطرون اسکندرانی یک رطل علک البطم فرفیون هر واحد اوقیه ایرسا دو اوقیه آرد حلبه یکنیم رطل و از آن ضماد مرتب سازند و ایضاً مقل و جاوشیر و پیه گداخته بسیار نافعست برای آنکه از ماده خام در رکبه و مفاصل باشد **ضماد مصاص** نطرون دبق اشق نوره از آن ضماد بسازند و یا بگیرند فرفیون و بروغن سوسن سوده طلا نمایند **ضماد قوی** بگیرند بورق و عاقرقرحا و مسک و مویزج و نوره و جمله را آمیخته بعسل و اندکی سرکه بر مفاصل طلا کنند **ضماد جید** محلل اشق و جندبیدستر مساوی بشراب کهنه و زیت انفاق بآید و باقلا سائیده ضماد سازند و ضماد بخاکستر عرطنیثا بسرکه و عسل بسیار عجیب ست و آرد اضمده نوعی جید ست که احتیاج بسوی آن برای تقویت عضو و تحلیل بقایا افتد و حاجت بدان بعد استفراغ تام باشد و از آن جمله این ضماد ست بگیرند اهل و جوز السرو و استخوان سوخته مساوی هر واحد یکجزو و شب یمانی سدس جزو و زراج سدس جزو و غری السمک بقدر کفایت برای همه **دیگر** که در بسیار امراض بکار آید و تفتیح و جذب خار و استخوان بوسیده از عمق کند و استخراج آن منفعت بین نماید بگیرند تخم انجره پاک کرده و زبد حلبه و فلفل و دار فلفل هر واحد ده مثقال اشق دوازده مثقال مقل و قردمانا و عود بلسان و کندر و پیه بز و راتیانج هر واحد ده مثقال موم سه رطل زیت هشت رطل شیر انجیر دشتی هشت مثقال روغن سوسن مقداریکه در گداختن ادویه رطبه کفایت کند شراب فائق بقدریکه در سرشتن ادویه خشک کفایت باشد همه را آمیخته حل کرده استعمال نمایند **دیگر** که عرق النسا و درد پشت و پا و وجع سائر مفاصل را فی الفور نفع بخشد بگیرند حلبه و در ظرف گلی انداخته بران عسل مقدار کفایت ریزند و بر آتش بجوشانند تا مهرا شود و نگهدارند **دیگر** مثل آن زفت معدنی سه رطل در روی سرکه خشک کرده سوخته دو رطل بورق یکنیم رطل صمغ صنوبر و موم و کبریت و مویزج هر واحد یک رطل عاقرقرحا نیم رطل قردمانا یک قسط **مروخات** و مثل این یعنی مذکور روغن حنظل و روغن جندبیدستر و روغن خردل و روغن [illegible] ست و روغن قسط بغایت نافع و خصوصاً بامیعه و روغن حنظل که خود از طبیخ عصاره او بر روغن گل تا آنکه آب برود یا روغن قسط با حلتیت و از مروخات نافعه روغن زیت ست که در ان افعی پخته باشند و این صحت تام بخشد و از این قبیل ست روغن خنافس بگیرند خنافس مذبوح ده عدد و آب برگ مرماحوز و زیت کهنه یک یک رطل زراوند چهار درم جندبیدستر سه درم قسط سه درم همه را باهم بپزند تا آب برود و روغن بماند **و از نطولات** درین باب اینست که مرزنجوش و شبت و برگ غار و سداب و زیره جوشانیده نطول کنند و ایضاً آنچه نفع بدان نماید تبخیر مفاصل و رکبه است بحاریکه در هر جزو این سدس جزو حرمل کوفته داخل کنند و در ان سنگ گرم کرده اندازند و زیر جامه بخور بدان نمایند و در طبیخ گورخر که جمیع اجزای او در ان جمع کرده بشبت و نمک و بزور و گند تا پخته باشد بنشانند و مثل اینست طبیخ کفتار و روباه و صفت او اینست که آب با جوش شدید دهند چندانکه دو ثلث آن کم شود و در ان کفتار یا روباه زنده یا ذبح کرده مع خون آن اندازند تا منتفخ گردد و آب صاف کرده در ان نشینند و یا برین آب زیت اندازند و بپزند تا آنکه ممزوج شود و یا حتی که آب برود و روغن بماند و در ان نشینند **و استحمامات** مرطبه حاره ایشان را مضر ست بسبب آنکه اخلاط را بگدازد و توسیع منافذ کند مگر در آب چشمه ها و اما استحمامات یابس مع مالش بنطرون و نمک و اندفان در ریگ گرم و عرق آوردن برای ایشان نافعست **مسکنات حاره لینه** بگیرند حلبه و در سرکه ممزوج با آب بسایند و مهرا بپزند پس عسل بران ریخته طبخ دهند تا منعقد گردد و بر صلابه مثل غالیه سوده طلا نمایند و خرقه کتان بر موضع بسته دو سه روز بگذارند و تدارک خشکی آن بروغن گل سازند و این ضماد در ابتدای مرض و تزاید آن نیکوست و ایضاً در اواخر و در بقایا لعاب حلبه و بزرکتان و روغن کنجد باهم زده مثل عسل غلیظ کرده طلا کنند و اگر درد شدید بسیار نباشد بکرنب و برگ کرفس ضماد کنند و اگر قوی تر باشد با آرد ایرسا و آرد حلبه و آرد نخود بشراب عسل قلیل و بروغن حنا اندک ضماد نمایند و ایضاً خاکستر کرنب با قیروطی حرملی در روغن بابونه بسیار نیکوست **صاحب کامل** گوید که هرگاه وجع مفاصل از برودت و ماده بلغمی باشد باید که اولا مریض را سه روز گلقند عسلی با آبیکه در ان زیره سیاه جوشانیده باشند بدهند و غذا از نخود آب بزیت غسیل سازند و تقلیل غذا کنند و از فواکه منع نمایند و روز چهارم بقاروره نگاه کنند اگر آنرا خام بینند با یارج فیقرا و تربد سفید هر واحد یکمثقال کوفته بیخته با عسل سرشته تلیین طبع نمایند بعد از آن این ماء الاصول دهند **صفت** آن پوست بیخ کرفس بیخ بادیان و فنطوریون هر یک ده درم انیسون تخم کرفس بیخ اذخر فقاح اذخر سورنجان پوست بیخ کبر کمادریوس بوزیدان حب بلسان عود بلسان پوست سلیخه هر واحد سه درم حلبه پنج درم مصطکی سنبل الطیب فوه هر کدام دو درم شیطرج یکنیم درم مویز منقی بیست درم همه را

در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف نموده مقدار چهار اوقیه ازان با یک مثقال روغن بید انجیر چند روز بدهند تا آنکه آثار نضج پدید آید و خلط تلطیف پذیرد و دو روز راحت دهند و دران بر گلقند اقتصار نمایند و روز سوم بحب شیطرج یا حب سورنجان تنقیه فرمایند و بعد اسهال با سفیدباج گوشت دراج و تیهو تغذیه کنند و چند روز راحت دهند و دران ایام بر گلقند شکری با آب نیمگرم قناعت نمایند و اگر فصل تابستان باشد بعد غذا باشیای ملطفه مقطع بلغم مثل آب شبت و ترب و سکنجبین عسلی قی آورند و بعد تنقیه بدن اضمده نافعه استعمال کنند و باید که از استعمال ادویه قوی الاسهال قبل از ظهور علامات نضج حذر نمایند زیرا که اگر چنین اتفاق افتد اجزای لطیف را خارج کنند و غلیظ باقی ماند و دران هنگام نضج او مشکل گردد و مدت مرض دراز شود و گاهی دران امر بعدم صحت انجامد چه درین حالت خلط متحجر و متخذف میگردد **صفت** ضماد نافع وجع نقرس و مفاصل بابونه زراوند طویل حب الغار جنطیانا نای و می تفر الیهود هر واحد ده درم اشق زیره تخم کرفس از کدام دو درم همه را باریک سوده آب کرنب سرشته ضماد کنند **طلای دیگر** بگیرند لعاب تخم مرو و لعاب تخم ریحان هر واحد بست درم لعاب تخم کتان ده درم اشق صبر مرکی زیره تخم کرفس هر واحد دو درم باریک سائیده باب کرفس سرشته ضماد نمایند **طلای دیگر** بگیرند لعاب تخم مرو و لعاب تخم شاهسفرم هر واحد بست درم لعاب بزرکتان ده درم افتیمون زیره قلقدیس مغز قرطم سلیخه مغاث هر واحد یکدرم زنجبیل چهار دانگ فرفیون نیم درم عدس یکنیم درم زعفران سه درم همه را باریک سائیده بزرده بیضه و روغن سوسن و روغن قسط و روغن ناردین هر واحد اوقیه پیه کبوتر بچه پیه خرس پیه شیر هر واحد اوقیه سرشته بموضع درد طلا کنند و اگر موضع را با آرد شیلم و آرد کرسنه بشراب سرشته ضماد کنند نفع کند و ایضاً بخضض و اشق مساوی بشراب کهنه سوده بزیت سرشته ضماد کنند و یا ضماد بسرگین گاو و شکل بود خاکستر کرنب باریک سوده بعسل سرشته استعمال نمایند و هرگاه ضماد از عضو دور کنند آنرا بشویند و آبیکه دران بابونه و اکلیل الملک و شبت و قنطوریون و پوست بیخ کبر و حاشا و صعتر و پودینه و حندقوقی جوشانیده باشند بران نطول کنند و اگر این ادویه بسرکه بسیار تند جوشانیده باشند و بر موضع طلا کنند نافع بود و پس اگر مرض باستعمال این تدبیر ساکن شد فبها و الا بقاروره نظر کنند اگر دران نضج ظاهر باشد حبوب موصوفه برای این مرض که مذکور گردد بدهند و اگر علامت نضج ظاهر نباشد اعادۀ ماء الاصول نمایند و لیکن دران اشیای مسخنه ملطفه بحسب طاقت مزاج مریض داخل کنند و همچنین روغنهای گرم بحسب مقدار کیفیت بارده و کمیت خلط غلیظ بران اندازند و آن روغنها مثل روغن بادام تلخ و روغن بید انجیر و روغن قسط و روغن ناردین و روغن بابونه است و هرگاه خلط نضج و تلطیف پذیرد حبوب استعمال کنند و اگر این کفایت نکند معجونات مسهله و ایارجات کبار بکار برند و بعد ازان معاجین مسخنه چون تریاق و مثرودیطوس و مانند آن بعمل آرند و سزاوار است که تبدیل ادویه نمایند و این بهر آنست که من اکثر درین امراض یعنی اوجاع مفاصل و نقرس و عرق النسا بعض ادویه را استعمال کردم و ازان منفعت بین ظاهر شد و درد تسکین یافت و بار دیگر در وقت دیگر آنرا استعمال نمودم و فائده نکرد تا آنکه مرا احتیاج استعمال دوای دیگر افتاد و این امر دلالت می نماید بر آنکه گاهی مادۀ مرض مرکب از اخلاط مختلفه میباشد پس بعض ادویه آنرا موافق می افتد و بعضی ازان موافق نمی آید و لهذا اصناف این ادویه درینجا و در مقام ذکر ادویه مرکبه بحسب کفایت بیان خواهم کرد و ادویه و معجونات مسخنه ملطفه قبل از نضج و تنقیه نباید داد و الا خلط سفال و عسر الانحلال گردد و اما بعد نضج و تلطیف خلط و تحلل عضویکه دران ماده محتقن باشد و حصول تنقیه بدن و قلت خلط ادویه مسخنه و معجونات قویه استعمال نمایند که آنها استفراغ بقایا و تحلیل کنند و اگر سن و مزاج مریض و فصل موجود استعمال آنها واجب کند از غائلۀ آنها امین باشند و معذلک اسراف در استعمال آنها نشاید بهر آنکه مثل آن پیدا کند و اعضا را گرم و خشک نماید و گاهی به تشنج و حمیات حاده انجامد و همچنین ادمان استفراغ نباید کرد لاسیما چون مدت مرض دراز گردد که این ازمان و ابطای آن زیاده کند زیرا که استفراغ دائم اخراج اجزای لطیف خلط نماید و غلیظ آن باقی ماند و در مفصل متحجر گردد و تحلل نپذیرد

در بیان حبوب نافع وجع مفاصل از مادۀ بارد بلغمی **صفت** حب سورنجان ایارج فیقرا هلیله زرد هر واحد شش درم سورنجان بوزیدان ماهیزهرج هر واحد سه درم تربد هشت درم مقل هفت درم مقل را در آب گندنا تر کرده ادویه بدان سرشته حبها سازند شربت دو درم و نیم **صفت** حب شیطرج نافع اوجاع مفاصل و نقرس بارد و قولنج را سودمند است هلیله زرد و ایارج و شیطرج هر واحد پنج درم تربد هفت درم شحم حنظل فوه هر واحد چهار درم سورنجان و بوزیدان و ماهیزهرج هر واحد سه درم خردل و زنجبیل و وج و صعتر و فلفل سفید هر واحد یکنیم درم تخم کرفس و نانخواه و انیسون هر واحد یکدرم صمغ را در آب کرنب تر کنند و بران پنج درم فانیذ انداخته در هاون خوب بسایند و ادویه بدان سرشته حبوب سازند شربتی از دو نیم درم تا سه درم **صفت** حب مفاصل سورنجان بوزیدان حنظل هر واحد یکدانگ غاریقون صبر هر واحد نیم درم تربد مقل هر واحد یکدرم ادویه بسایند و مقل با آب گرم تر کرده بدان

وادویه سرشته جبها سازند و بآب گرم بخورند حب دیگر هلیله زرد پنج درم صبر سقوطری وج خردل زنجبیل هر واحد نیم مثقال دار فلفل و فلفل و شیطرج و سقمونیا و نمک هندی هر یک
ربع مثقال باریک سابیده بآب عنب الثعلب سرشته جبها سازند شربتی دو درم و نیم تا سه درم بآب گرم حب دیگر نافع وجع مفاصل از ماده بارد ایارج فیقرا چهار درم
غاریقون دو درم فوه زراوند شیطرج سکبینج هر واحد یکدرم سورنجان بوزیدان ماهی زهره هر واحد نیم درم تربد پنج درم کوفته بیخته بآب کرنب سرشته حبوب بندند حب
نافع اوجاع مفاصل و نقرس چون از ماده بلغمی باشد و قولنج و درد پشت را مفید هلیله زرد و سیاه و آمله و سکبینج هر واحد چهار درم اشق تخم کرفس بادیان نانخواه صعتر شاهتره
راسن حرمل سورنجان سفید شحم حنظل نمک هندی هر واحد یکدرم جند بیدستر دو دانگ دارچینی زنجبیل قاقله وج زعفران سعد سلیخه هر واحد یکدرم و ثلث درم صعتر دوازده درم
فانید سنجری تربد هر واحد ده درم سقمونیا سه درم همه را باریک سوده بآب گندنا که دران اشق و سکبینج را حل کرده باشند سرشته جبها سازند شربتی از دو نیم درم تا سه درم بآب گرم
صفت حب نفط نافع اوجاع مفاصل و عرق النسا و وجع ظهر و بواسیر هلیله زرد صبر شحم حنظل حرمل ماهی زهره عنزروت جند بیدستر مقل سکبینج صمغ سداب جاوشیر
فلفل سفید هر واحد یکدرم ادویه باریک کوفته بیخته صموغ را بآب گندنا ترکرده در هاون سوده با نفط بیامیزند و ادویه خشک بدان سرشته حبوب سازند شربت دو درم
و نصف بآب گرم **صفت** حب برای وجع مفاصل هلیله بلیله آمله زنجبیل صعتر فارسی هر واحد چهار درم ساذج هندی سیزده درم نمک هندی دو درم سورنجان سفید
فانید سنجری هر واحد ده درم مقل پانزده درم مقل را در آب عنب الثعلب یا آب کرنب حل کرده جبها بقدر فلفل سازند شربتی دو مثقال **حب دیگر** که وجع مفاصل
و نقرس بارد را نافع است سورنجان چهار درم فلفل دو دانگ زنجبیل برگ پودینه کوهی زیره هر واحد یک دانگ کوفته بیخته با عسل بسرشند شربتی مثقالی **حب**
سورنجان نافع این مرض سورنجان ماهیزهره فوه شحم حنظل برگ کبر حنا شیطرج دار فلفل هر واحد دو درم غاریقون چهار درم تربد صعتر هر واحد ده درم نمک
یکنیم درم انیسون مصطکی هر واحد یکدرم فانید سنجری چهل درم همه را باریک سابیده بآب کرنب حب سازند شربت سه درم **حب دیگر مجرب** هلیله سیاه بلیله آمله
زنجبیل شیطرج فانید هر واحد چهار درم صعتر فارسی شش درم سورنجان بست درم نمک هندی دو درم مقل پانزده درم بآب کرنب سرشته جبها سازند شربتی از دو نیم درم
تا سه درم **نوع دیگر** هلیله زرد صبر سقوطری هر واحد دو نیم درم افتیمون چهار دانگ و نیم شحم حنظل دار فلفل خردل سفید زنجبیل سورنجان هر واحد چهار دانگ وج نمک هندی فلفل سیاه
هر واحد یکنیم دانگ شیطرج هندی نیم مثقال سقمونیا یکدرم فانید سنجری یکدرم همه را باریک سابیده بآب کرنب سرشته جبها سازند و در سایه خشک کنند شربتی سه درم
بآب گرم **حب شیطرج** دیگر نافع صبر سقوطری پنج درم هلیله زرد سه درم زنجبیل فلفل خردل دار فلفل هر واحد یکنیم درم حرمل هندی وج شیطرج هر واحد دو درم فانید
سنجری چهار درم همه را باریک سوده بآب کرنب یا آب عنب الثعلب سرشته حب سازند شربت سه درم **حب دیگر** تربد هلیله زرد هر واحد هفت درم هلیله کابلی چهار درم
سنای مکی ده درم قصب الذریره کتیرا غاریقون نمک هندی هر واحد یکدرم تخم کرفس انیسون هر واحد چهار دانگ سورنجان دو درم افتیمون یکدرم و ثلث حب السلاطین
هفت عدد و اگر یافته نشود سقمونیای مشوی یکدرم بگیرند کوفته بیخته جبها ساخته خشک سازند شربتی دو درم و نیم بآب گرم و شربت بنفشه **صفت معجون** نافع
اوجاع مفاصل بارد سورنجان شش درم پوست بیخ کبر حنا دار فلفل زیره سیاه هر واحد چهار دانگ نوشادر نمک سیاه کف دریا میعه یابسه هر واحد دو دانگ قرنفل زنجبیل هر واحد
یکدرم سابیده بعسل کف گرفته بسرشند شربت در ابتدای مرض سه درم و چون علت قوی گردد پنج درم **معجون دیگر** سورنجان ده درم زنجبیل حرمل حنا فلفل بیخ کبر
هر واحد دو درم باریک سوده بعسل کف گرفته بسرشند شربتی سه درم **جرجانی** و ایلاقی مینویسند که اگر علامات بلغم و خلط خام ظاهر گردد اول نضج ماده بگلقند عسلی
و آب مطبوخ بادیان یا آب بادیان طلب نمایند و یا چند روز ماء الاصول دهند بعده بحب منتن و غیره تنقیه کنند پس از ان باقی ماده را بمدرات و ماء الاصول پاک کنند
و اگر فصل تابستان باشد و از قی مانعی نبود اول از همه تدبیر بقی کردن امر کنند و اگر بمسهل حاجت بینند پس از ان مسهل دهند بترتیبی که در قول صاحب کامل گذشت
و اگر ماده علت دراز بود و بختی صفرا با بلغم آمیخته بود و بیشتر چنین باشد مسهل سخت گرم نشاید داد و هیچ مسهل از ادویه مخرج صفرا خالی نباشد بسببی که در قول شیخ گذشت
و بباید دانست که در جمله ادویه مستعمله این علت سورنجان را خاصیتی و منفعتی نیک ست و آن اینست که ادویه دیگر منافذ ماده بگشاید و فراخ کنند تا ماده مرض بدان بگذرد
و دفع شود لیکن آن منفذها همچنان کشاده بماند و فضله که در بدن باشد دیگر بار دران منافذ فرود آید و سورنجان بعد استفراغ منفذ ها را قوت دهد و تنگ کند. خلط
فزونی و خلط رقیق را از سیلان باز دارد لیکن دران دو مضرت ست یکی آنکه معده را زیان می دارد و دیگر آنکه عضلهای مفاصل را صلب کند پس مضرت او باختلاط

زیره و زنجبیل و فلفل از معده باز دارند و از نیل و بادویه ملینه در محلل چون پیه مرغ و بط بر عضلها طلا کنند و بعضی اطبا استعمال حب سورنجان نیکو ندارند لیکن
نبات او را با زیره و مانند آن پزند و استفراغ بطبیخ آن کنند **صفت** مسهل سورنجان دو درم بوزیدان سه درم ماهیزهره دو درم تربد چهار درم فوه دو درم کرفس
انیسون پوست حنظل هر یک دو درم همه را در یک نیم رطل آب بپزند تا به نیم رطل باز آید صاف کنند این شربت قوی باشد **صفت** حب قوی بگیرند تربد درم
شحم حنظل عصاره قثاء الحمار ماهیزهره هر یک دانگی و نیم قنطوریون دقیق سورنجان مقل هر یک دو دانگ فرفیون یک دانگ این یک شربت بود **صفت**
حب ضعیف سورنجان نیم درم صبر یک درم سقمونیا یک دانگ **صفت** حب سورنجان بزرگ بگیرند ایارج فیقرا سه درم سورنجان چهار درم شحم حنظل دو درم و نیم شیطرج
ماهیزهره هر یک دو درم بوزیدان نمک نفطی مقل هر یک سه درم غاریقون پنج درم سپند عاقرقرحا اشق جاوشیر سکبینج هر واحد یک درم با آب سداب حب کنند
شربتی سه درم تا چهار درم **صفت** حب قوی هلیله کابلی بلیله آمله شیطرج قاقله ماهیزهره سقمونیا برابر شربت سه درم تا چهار درم **صفت** حب منتن و حب شیطرج
در علاج فالج مذکور شد **صفت** ماء الاصول قوی بگیرند پوست بیخ کبر پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر یک ده درم تخم کرفس بادیان انیسون نانخواه
سورنجان بوزیدان ماهیزهره پوست حنظل شیطرج قنطوریون دقیق هر یک پنج درم همه را در سه رطل آب بپزند تا به نیمه آید صاف کنند شربتی ده درم با یک درم
یا یک مثقال روغن بید انجیر و معجون راهران ضعف اعصاب و اوجاع مفاصل را سود دارد و نسخه آن در قرابادینات مسطور است **صفت** طبیخ کفتار
و کفتار را بتازی ضبع گویند و لنگ را بتازی عرج نامند و کفتار که در طبیخ بکار آید پیر و ماده باید و آنرا ضبعة العرجا گویند از بهر آنکه کفتار چون پیر شود
لنگ گردد طبیخ او برین گونه سازند که بگیرند کفتار پیر و آنرا ذبح کرده در دیگ پر آب همچنان درست با پوست شکم ناشکافته اندازند و شبت و نمک نیز
دران انداخته چندان بجوشانند که مهرا شود و آن آب را صاف کرده در آبزن اندازند چون نیمگرم شود چنانکه دست دران توان داشت بیمار را در آن
سه روز نشانند هر روز دو بار صبح و شام و هر بار دو ساعت در آن بنشینند و چون ازان بیرون آیند بآب گرم بدن را بشویند و پارچه بپوشند
و از هوای سرد محفوظ مانند و اگر این علاج در اول ماه کرده باشند در میان ماه دیگر بار این مطبوخ تازه کنند و سه روز دیگر همبرین ترتیب بکار برند و همچنین
در آخر ماه و اگر کفتار بدست نیاید روباه یا گوشت گورخر بدل آن باشد **ابن الیاس** گوید که اگر وجع مفاصل و نقرس بلغمی باشد هر صبح جلاب بادیان انیسون
و اصل السوس هر واحد سه درم و از گلقند عسلی ده درم بنوشند و غذا مزوره نخود و شیره قرطم بفلفل و دارچینی و زعفران سازند و این دوا تا روز ششم یا هشتم بدهند
و چون نضج در قاروره ظاهر شود اسهال باین حب آورند **صفت** آن صبر سقوطری سورنجان تربد خراشیده بروغن بادام چرب کرده هر واحد یک درم بوزیدان
ماهیزهره هر واحد نیم درم غاریقون نصف درم شحم حنظل دو دانگ نمک هندی یک نیم دانگ مقل مصطکی هر واحد یک دانگ همه را باریک کوفته بخیسانده با آب کرفس
سرشته حبها سازند و صبح بخورند و صبر کنند تا آنکه استفراغ نیک کند بعده در آخر روز نخوداب و لحوم طیهو و دراج غذا سازند و دو سه روز راحت داده این مقی بدهند
تخم ترب و برگ و بیخ آن و تخم شبت و بادیان و اصل السوس و بیخ خربزه هر واحد ده درم با آب خوب بجوشانند و صاف کرده نمک و عسل دران انداخته بنوشند بعد نوشیدن
نخوداب نمکین قی کنند و بعد فراغ از قی گلقند عسلی ده درم با مغز بادیان سه درم آمیخته بخایند و فرو برند و از فواکه رطب حذر کنند و در ایام راحت هر صبح جلاب یا سکنجبین عسلی
ده درم یا از گلقند عسلی ده درم بدهند و غذا مزوره نخود بشیره مغز قرطم سازند و اقسام تنقیه بدن صاحب این مرض کنند چه بلغم عسر النضج و تحلل است بیک مسهل یا دو
مسهل منقلع نشود و در ابتدا بحبوب قوی الاسخان و اسهال جسارت نکنند که آن گاهی رقیق را تحلیل کند و کثیف از اخلاط باقی ماند و تحلیل نشود و مرض طول کشد
و تضمید موضع باضمده مسخنه ملطفه سازند مثل این ضماد **صفت** آن زراوند طویل حب الغار جنطیانا هر واحد ده درم اشق صبر زیره هر واحد پنج درم همه را باریک کوفته
ضماد نمایند **ضماد** دیگر نافع این مرض بزرکتان لعاب تخم مرو لعاب تخم شاهسفرم هر واحد بیست درم مغز حب القرطم سلیخه سعتر هر واحد یک درم زنجبیل زعفران واحد
نیم درم همه را باریک سوده بروغن سوسن و قسط و ناردین آمیخته بجای درد طلا نمایند که نفع این زود ظاهر شود یا ضماد سرگین گاو و غیره که در قول صاحب کامل گذشت
بکار برند و موضع را بآبیکه دران مرزنجوش و قیصوم و غیر آن که در همان قول مذکور شد جوشانیده باشند بشویند و بروغنهای گرم مثل روغن قسط و ناردین بان مالش
نمایند و تناول تریاق کبیر و مثرودیطوس نافع است و یا حب شیطرج بخورانند **صفت** آن هلیله زرد تربد هر واحد یک درم ایارج فیقرا یک مثقال شحم حنظل یک دانگ

شیطرج هندی خردل زنجبیل مرج هر واحد نیم درم نانخواه تخم کرفس انیسون سکبینج مقل هر واحد یکدانگ باریک بسایند و مقل را در آب کرنب حل کرده ادویه بدان سرشته
حبها سازند و این دو خوراک ست **صفت** حب نافع این علت سورنجان یک مثقال بلیله سیاه بلیله آمله زنجبیل شیطرج هندی هر واحد سه درم کوفته بیخته باب کرنب
یا کرفس سرشته حبها سازند شربتی ازان دو درم **خجندی** گوید که هر صبح شربت ازبادیان و اصل السوس و تخم کرفس با گلقند عسلی یا شربت اصول یا سکنجبین
بزوری بنوشند **صفت** ماء الاصول نافع برای اصلاح مواد بلغمی پوست بیخ کبر و بادیان و کرفس بیخ اذخر هر یک پنج درم پرسیاوشان حلبه حب بلسان اصل السوس
بوزیدان هر یک چهار درم انیسون مصطکی سنبل فوه هر یک شش درم کمافیطوس کمادریوس قنطوریون هر یک درم عناب پنج عدد مویز بیست درم در سه رطل آب بجوشانند تا آنکه نصف
او باقی ماند صاف کنند شربتی ازان پنجاه درم با پنج درم گلقند و یک مثقال سورنجان و غذا مزوره نخود بشیره قرطم و زعفران و دارچینی دتا روز هشتم برین مداومت نمایند و هر گاه
آثار نضج بنگرند بحب ایارج یا حب شیطرج یا حب سورنجان یا معجون آن اسهال آورند **نسخه** معجون سورنجان بگیرند سورنجان سفید شش درم بوزیدان ماهیزهره پوست بیخ کبر

زیره سیاه شیطرج هندی هر یک دو درم پوست هلیله زرد هفت درم تخم کرفس بادیان فلفل سفید صعتر نمام هندی برگ حنا کف دریا هر یک یکنیم درم گل سرخ هلیلجات
هر یک سه درم تربد سفید پانزده درم زنجبیل سه درم سقمونیا سه درم عسل یکصد و پنجاه درم روغن بادام یک استار شربتی ازان یک استار با آب گرم و علی الدوام سه درم و این معجون
ضعیف الاسهال متقابل القوی ست زیرا که طبیعت بر دوا مخالف دیگر ست در فعل و مضعف یکدیگر مانع از تمام فعل اوست و باید که بر شرب ادویه مسهله که اثر
قوی دارد تقدم قی باب گرم کنند پس باب اصل السوس پس باب شبت یا تخم ترب که آنرا اثر قوی ست و تقدم مقیات قویه نکنند و از استفراغ ماده غلیظ و خام حذر کنند
رقیق خارج گردد و کثیف غلیظ باقی ماند و از تحجر او در مفاصل امن نباشد و صواب آنست که اول تلطیف و نضج کنند پس استفراغ بدوای مخرج بلغم نمایند مع اعتماد در ضمن این
از تسخین و تبدیل مزاج خارج از اعتدال و باید که تکرار مسهل بحسب احتمال قوت و نضج ماده نمایند و آن ضماد سریع النفع ست لعاب بزر کتان لعاب تخم مرو لعاب تخم
ریحان مغز حب قرطم هر یک ده درم سلیخه مغاث هر یکدرم زنجبیل زعفران هر یک نیم درم روغن سوسن یا روغن قسط ده درم ادویه سوده بلعابات و روغن آمیخته ضماد
کنند و نطول آب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و قیصوم و مرزنجوش و حاشا و صعتر و پودینه هر واحد یکجزو نافعست **حب** نافع این نوع ایارج فیقرا سورنجان هر یک
یکدرم شحم حنظل کتیرا انیسون شیطرج ماهیزهره بوزیدان زنجبیل هر یک دودانگ سقمونیا نیم دانگ باب کرفس حب سازند و این یکشربت ست **مطبوخ** نافع وجع مفاصل
بارد هلیلجات ثلثه هر یک سه درم قنطوریون دو درم سورنجان دو درم افسنتین تخم کرفس انیسون بادیان هر واحد یکدرم سنای مکی سه درم جوشانیده صاف نموده با پانزده درم
گلقند و ده درم فلوس خیارشنبر و ثلث درم غاریقون و یک مثقال روغن بادام بدستور معمول مرتب ساخته سحرگاه بنوشند باقی همانست که در اقوال سابقه گذشت **سعید**
گوید که اگر ماده فاعله نقرس و مفاصل بلغمی باشد نضج ماده بگلقند عسلی و سکنجبین بزوری کنند و غذا نخوداب سازند و هر گاه ماده نضج یابد اسهال او بایارج یا حب
سورنجان نمایند و تقویت قوت باسفیدباج دراج کنند و باب شبت قی آورند و از ادویه قویه و اسهال در ابتدای مرض حذر کنند بهر آنکه تحلیل لطیف و القای
غلیظ نماید و خروج او مشکل گردد و تضمید عضو بحضض و سرگین گاو و مشکل بعسل سرشته باید کرد و عضو را باب ریاحین یا سر که کهنه که دران پودینه جوشانیده باشد
بشویند **حضر** و قرشی همه نوشته که علاجش قی و اسهال ست بعد نضج تام چه انتظار نضج درین واجب ست خصوصا چون ماده غلیظ باشد و اشربه نضاج حلو
بشکر یا گلقند یا خمیره بنفشه دهند و یا شربت لیمون آب مطبوخ اصل السوس اگر با تشنگی و میل بحرارت باشد و یا شربت اصول و سکنجبین عنصلی یا بزوری
باب اصل السوس یا طبیخ اصول سکنجبین عنصلی نوشانند و در هر شب معجون زبیب یا معجون ورد یا معجون مرج یا معجون فلاسفه بخورند و در بعض شبها دوائیکه دران
کمافیطوس ست و در قول شیخ گذشت دو درم استفاف نمایند که آن برای ادرار و تحلیل عجیب النفع ست **اغذیه** از لحوم منع کنند مگر بضرورت لحم طیور دهند
و حیوان وحشی بهتر از غیر اوست و در ایام ابتدا آب نخود بشکر یا بعسل یا عسل تنها دهند و بعد چند روز در استفراغ ماده غذا کبوتر بچه یا نخود پخته یا شوربای خروس بشبت و دارچینی
پس عصافیر مسزربا با زیره جاره دهند و حتی الامکان تقلیل غذا کنند و تنقل بمغز جوز و مغز چلغوزه نمایند **مستفرغات** حب مفاصل یا مطبوخ سورنجان یا ایارج
لوغاذیا یا حب منتن یا ایارج فیقرا تنها مقوی بغاریقون و تربد دهند و اگر مغلی حلو که دران تربد و مویز ایرساو فاوانیا افگنده کیفیته قبل از استفراغ استعمال نمایند اولی ست **مقیات**
تخم ترب یا آب گرم یا سکنجبین عنصلی یا ترب در سکنجبین مذکور **ادویه موضعیه** نطول که در قول شیخ گذشت استعمال کنند و از ادهان و مروخات روغن حنظل و روغن قسط

و روغن خردل ست و از مرکبات نافعه زیت که دران افاعی پخته باشند و این صحت کلی بخشند و تمریخ بعسل بعد حمام نافع بود و پیه شیر و پیه بلسون بالغ النفع ست **ضماد**
حلبه و اکلیل الملک و بزر کتان و کندر و راتینج سوده موم سرخ اضافه نموده نیم گرم استعمال نمایند و سرگین گاو در ساعتی که گرم باشد و نطول محلل مرتب از بابونه و اکلیل الملک و حلبه
و آرد فول یا ترمس و مرزنجوش و اسطوخودوس و برگ غار و شبت و خطمی و بزر کتان و بادیان و انیسون و برگ کرنب نافعست و چون بطبیخ اسطوخودوس ضماد کنند اوجاع مفاصل
را ساکن کند **استحمامات** حمام رطب بآب شیرین ایشان را مضرست و اما حمام مجفف بسبب فرط تعریق چون آب نمک و اشنان و نطرون بمالند نافع بود و حمامات آب نفطیه
و زاجیه و نطرونیه و آب دریای شور سودمندست یا بگیرند گوگرد و نطرون و نمک بورق و برگ غار و مرزنجوش و جوشانیده بآب آن استحمام نمایند بعد تعریق کثیر و آبزن معمول آب طبیخ
ادویه مذکوره یا زیت که دران کفتار یا گورخر یا خرگوش یا روباه پخته باشند یا آبیکه دران این حیوانات جوشانیده باشند نافعست و نشستن در آن بقی میترست و لیکن این بعد تنقیه
بدن باید تا بسبب قوت جذب و تحلیل او خلط بسوی مفاصل منجذب نگردد و اگر چیزی جذب کنند اندک باشد و طبیخ این حیوانات زنده بهترست و تضمید بشحوم آنها نیز تسکین وجع
مفاصل و تحلیل ماده آن کند و تعقد مفاصل و صلابات آن ببرد و همچنین تنطیل آب آنها و تمریخ بزیت مذکور آنها و تریاق فاروق درین عظیم النفعست و همچنین تریاق اربعه و اگر درین علاج
اصلا اثر نکند سه روز هر روز صبح دو درم نفط سفید یا مثقال بشراب بخورانند تا آن خلاص نماید **انطاکی** گوید که در مفاصل بارد بعد تنقیه ضماد بزعفران و فرفیون و جند بیدستر
و عاقرقرحا کنند و انچه نفع می کند درین نوع گلقند عسلی و ماء العسل و طبیخ قرطم و ماهودانه و دارچینی و شبت و حلبه است کلاً و طلاءً و نطولاً و صبر طلقاً و بکترو انچه درین علت از نقرس
و غیره تجربه کرده ایم از تراکیب ما این دواست مغز بادام خردل حنا هر واحد یکجزء و سورنجان نیم جزء و تربد شیطرج عود هندی عاقرقرحا هر واحد ربع جزء و صبر مصطکی هر واحد ثمن جزء
با سه چند آن عسل بسرشند شربتی ازان سه درم و نفع میکند این معجون سورنجان و حب آن و معجون هرمس و نجاح و شربتها و خاصة انچه بنظر طبیب تالیف یابد از غاریقون
و زعفران و حنظل و مر و مقل و همچنین مالش بدان و روغن قثاء الحمار و آرد جو بسقمونیا و طبیخ صعتر و گاه گندم **مؤلف خلاصه** گوید که جمعی از قدما در ازاله این مرض باشیای مدره
اعتماد کرده اند و شک نیست که این قول نزدیک بصواب ست چه هرگاه در تقاطر خداوند این علت رسوب غلیظ و لزج پدید آید نظر بر اندفاع خلط خام مجاری بول علامت
زوال مرض ست **صفت** دوای مدرکه محمد زکریا در استیصال نقرس و اوجاع مفاصل بارده بغایت می ستاید تا نخواه برگ سداب خشک ابهل تخم کرفس بادیان دوقو هر کدام یکجزو
قوة الصبغ مغز بادام تلخ سنبل الطیب قسط راوند مدحرج هر کدام نیم جزو کوفته بیخته یکدرم ازان استعمال نمایند و از ایام زمستان شروع کنند و تا وسط ربیع رسانند و بعد دو ساعت
از خوردن دوا غذا خورند و تنقیه بدن قبل از استعمال این سفوف لازم دانند و بعضی اطبا گفته اند که مالش روغن زیت که اندران افعی پخته باشند جمیع اوجاع مفاصل را
زائل میسازد لیکن تنقیه و استیصال ماده در استعمال ضمادات و مروخات لازم ست و از جمله تدبیر که درین علت فائده عظیم اثری عجیب دارد استعمال آبزن بطبیخ ضبع و عرجات
و طریق آن در علاج تعقد مفاصل در قول صاحب کامل مسطور خواهد شد و اگر بجای ضبع عرجا روباه بگیرند و یا آنرا در آب و روغن زیت چندان بجوشانند که آب بسوزد و روغن
بماند بحسب صرف حاجت و بهمان طریق عمل کنند همین اثر دارد و هیچ دوا برابر این نیست مگر آنکه بسبب شدت عفونت مترفهان و آسودگان را احتمال این نمی تواند شد.

علاج اوجاع مفاصل سوداوی

فصد باسلیق و یا صافن کنند و رگ فراخ زنند پس اگر خون غلیظ و سیاه برآید وافر گیرند و اگر سرخ و صاف آید فوراً بند کنند و بنضج و تلطیف ماده پرداخته بعده فصد نمایند
و بعد نضج ماده منضج سوداء مسهل آن دهند و یا جهت نضج ماده این مطبوخ بدهند اصل السوس بیخ کبر بسفایج هر یک پنج ماشه بادرنجبویه عنب الثعلب بادیان هر یک هفت ماشه
سورنجان چهار ماشه گلقند سه توله غذا نخوداب کبک و دراج و بچه مرغ دهند و وقت شام نان باشوربا و بعد حصول نضج تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون تربدی علویخان که دران
سورنجان اضافه کرده باشند باید کرد و وقت شب حب لاجورد خورانند و بکرات و مرات تنقیه نمایند و بعده جهت تعدیل سورنجان سه ماشه در معجون نجاح و یا افتیمون
یکتوله آمیخته بخورانند و بدرقه بگلاب کنند و یا معجون عشبه و چوب چینی بکار برند و از ترطیب بدن غافل نباشند و در تحلیل افراط نکنند و باضمده ملینه محلله چون بابونه و آرد حلبه
و تخم کتان و مقل و جاوشیر و راتینج هر یک دو درم انجیر هفت عدد سائیده با پیه بز و روغن زیتون و روغن گاو آمیخته ضماد کنند و قیروطی که از روغن سوسن و قسط و بیدانجیر و قرطم و بابونه
و موم و پیه گرده بز و پیه ماکیان و پیه بط ساخته باشند نافع بود و روغنهای گرم و تر بمالند و آبزن و نطولات مناسبه بکار برند و حمام و ریاضت معتدل پیش از تناول
غذا سودمندست و باید که اول موضع اورام را بروغن یاسمین و یا روغن گل چرب نمایند و یا بمغز ساق گاو که در روغن یاسمین گداخته باشند بمالند و ضماد را بر کاغذ سفت

نهاده بران گذارند و این حب برای وجع مفاصل که از خلط غلیظ سوداوی باشد سود دارد ایارج فیقرا نیم درم غاریقون بسفایج هر یک نیم مثقال تربد موصوف ثلث
مثقال سورنجان بوزیدان نمک هندی سکبینج هر یک ربع درم کوفته بیخته حبها بندند ایضاً برای مفاصل سوداوی و تقویت قلب زرنباد گل گاوزبان گل سرخ سورنجان
ابریشم مقرض هر یک نیم ماشه سوده بهلیلهٔ مربی یکعدد سرشته بخورند بالایش عرق کیوره عرق عنب الثعلب بنوشند و این سفوف چوبچینی جهت مفاصل و نقرس و آتشک و
دیگر امراض سوداوی مجرب و عظیم المنفعت ست چوب چینی تراشیده چهار درم عشبهٔ مغربی دو درم سورنجان افتیمون هر واحد یکدرم بسفایج هفت ماشه سنای مکی ده نیم درم
گل سرخ صندل سفید هر واحد یکدرم کوفته بیخته سفوف سازند و ششماشه با آب بخورند **اقوال حکما** شیخ میفرماید که در اصحاب مفاصل سوداوی واجبست که اصلاح
طحال ایشان کنند و استفراغ سودا نمایند و ترطیب بدن کنند و تلیین باغذیه و مرطبات و مانند آن سازند و الحاح تحلیل صرف بدون تلیین کثیر نباید کرد چنانچه در اصول کلیه
معلوم شده **ابن الیاس** گوید که در وجع مفاصل و نقرس سوداوی هر صبح جلاب از اصل السوس و بادرنجبویه و گاوزبان و بادیان هر واحد سه درم و از شکر سفید ده درم
بنوشند و غذا مزورهٔ نخود و شیرهٔ مغز قرطم و لحوم تیهو و کبک و دراج خورند و بعد ظهور نضج در قاروره تنقیهٔ بدن بحب سورنجان یا بمطبوخ آن یا بحب شیطرج کنند و با تلیین طبیعت
و استفراغ خلط باین حب نمایند **صفت** آن هلیله زرد و سیاه صبر سقوطری بادیان هر واحد یکدرم فلفل دارفلفل زنجبیل خردل هر واحد نیم درم شیطرج نمک هندی مقل
هر واحد یکدانگ همه را باریک سائیده بآب کرفس یا کرنب سرشته حبها سازند و این دو شربت ست و یا خلط سوداوی را باین مطبوخ مستفرغ سازند سنای مکی هفت درم هلیله زرد
و سیاه و کابلی هر واحد پنج درم مویز طائفی ده درم شاهتره هفت درم بلیله آمله اسطوخودوس هر واحد چهار درم غاریقون نیم درم سورنجان کوفته یک مثقال قنطوریون
اصل السوس بادرنجبویه گاوزبان افتیمون هر واحد سه درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک نیم رطل آید افتیمون در صره بسته دران اندازند و ساعتی صبر کرده از
آتش فرود آرند و دران غلوس خیارشنبر و ترنجبین هر واحد ده درم مالیده صاف نمایند و ایارج فیقرا یکدرم بران انداخته سحرگاه بنوشند و بران صبر نمایند چندانکه استفراغ جید
کنند بعده در آخر روز مزورهٔ نخود و مغز قرطم و لحوم ماکیان و تیهو غذا سازند و برین معجون مداومت نمایند که نافع درین علت ست هلیله زرد و سیاه و کابلی هر واحد پنج درم
مویز منقی ده درم فلفل دارفلفل پنج کبر هر واحد دو درم همه را کوفته بیخته بعسل کف گرفته بسرشند شربتی از ان یک مثقال و مفاصل را بروغنهائیکه در بلغمی مذکور شد مالش نمایند و این
طلا کنند برگ غار ده درم عاقرقرحا پنج درم قسط تلخ سه درم حرف چهار درم نطرون سه درم باریک سائیده بروغن یاسمین آمیخته بر کاغذ طلا کرده بر موضع بچسپانند و یا موم
با مخاخ و شحوم و ادهان حاره ضماد کنند **خجندی** گوید که فصد کنند اگر احتیاج آن بود و بعد احتیاط تام بقدر قوت و سن و فصل و بعد نضج باین مطبوخ مناسب تنقیهٔ بدن
نمایند و نسخهٔ او همانست که در قول ابن الیاس گذشت لیکن وزن سنا پنجدرم و هلیلجات ثلاثه هر واحد سه درم و شاهتره یکمشت و از بلیله تا اسطوخودوس هر یک
سه درم و از قنطوریون تا افتیمون هر یک دو درم و ترنجبین پانزده درم و روغن بادام یکدرم ست باقی بدستور و اگر اراده قوی تر کردن آن باشد یک مثقال ایارج فیقرا
افزایند و تمریخ مفاصل بروغنهای گرم تر کنند و تنطیل بآب ادویهٔ محلله مثل اکلیل الملک و بابونه و خطمی و شبت و بزرکتان و مانند آن نمایند **خضر** گوید که استفراغ سودا بفصد
و اسهال بعد انضاج بمطبوخ افتیمون کنند و حجامت نیز نافع ست و از اشربه جلاب بارد دهند یا حار اگر تشنگی و خوف از حرارت نباشد و گاهی دران اصل السوس زیاده کرده میشود
و یا ماء الشعیر بشکر دهند و تفریح باغذیهٔ صفراوی و دموی سازند مثل آش جو و ملوخیا و اسفاناخ مع تسخین آن مثل عسل و ابازیر قلیل الحرارة و خصوصاً در سودای احتراقی و بامنضجهٔ
محلله و ملینه ضماد سازند و بتبخیر و طیات و شحوم و ادهان حار رطب مثل پیه ماکیان و بط و روغن کنجد و لعاب حلبه و تخم کتان مالش کنند و این نطول قریب باعتدال نیکوست
بابونه اکلیل الملک گل بنفشه خطمی خبازی جوشانیده بآب آن نطول کنند و ثفل آن ضماد نمایند **حکیم شریف خان** مینویسند که اسهال بعد انضاج تام کنند مثل ماء الاصول
مقوی با افتیمون و بسفایج و مانند آن و علامت نضج سکون وجع ست و اسهال بحب افتیمون و سورنجان مع طبیخ آن نمایند و معجون سنجاح نافع ست و تراکیب مسهل و غیره
نافع سودا در مالیخولیا مذکور شده زنی را وجع مفاصل سوداوی عارض شد و امتداد نمود و معالجه بسیار کرده نفع ظاهر نشد پس علاج او استاد لوذعی بماء الجبن مع ادویهٔ
مناسبه فرمودند صحت یافت و سودا حار احتراقی بود **مؤلف** گوید که در زمانهٔ من نیز زنی را وجع مفاصل در بلدهٔ بهوپال عارض شده بود و اطبا انواع علاج بکار بردند
حتی که حب سم الفار هم دادند و هیچ فایده مترتب نگشت بلکه از آخر روز تا تمام شب دورهٔ اشتداد وجع در جمیع اعضا هر روزه معین شد چون اعزهٔ او باحقر رجوع کردند [illegible]
که سبب مرض مذکور مادهٔ سوداوی ست و علاجش منع شرب آب و نوشانیدن عرق عنب الثعلب و گاوزبان عوض آن و دادن ماء الجبن با سفوف سودا نمودم و بفضل الله تعالی

ازان نجات یافت و این علاج نزد اکثر دیدیم. فرط مهارت من درین فن گردید مصنف **اقتباس** نوشته که وجع مفاصل بعد زوال سوزاک و آتشک افتد و این در هندوستان کثیر الوقوع میباشد در علاج باشواری می پذیرد و علامتش آنست که دردی شدید بود و ورمی مائل بسیاهی و سوزشی و طاوسی رنگ و فستقیت بول و خروج آن با حرقت علاجش اول فصد باسلیق و یا هفت اندام کشایند و بفاصله سه چهار روز حجامت با شرط کنند و بفاصله یکهفته ماء الجبن نوشانند با سفوف سورنجان و حب سورنجان علویخان و سفوف لاجورد و حب آن که در مالیخولیا گذشت **صفت** حب سورنجان علویخانی سورنجان شیرین پنج درم تربد سفید غاریقون سفید گل سرخ بسفایج سنای مکی هر یک سه درم سقمونیای مشوی بوزیدان کتیرا روغن عقربی لاجورد مغسول هر یک نیم شحم حنظل یکدرم حب النیل دو یکنیم درم شبرمی سه درم و سفوف سورنجان ایشان در علاج مفاصل از مواد مرکب خواهد آمد و بعد الفراغ ماء الجبن اگر دردی و ورمی باقی مانده باید دوره انتها باید که در فصل بهار و موسم مناسب تنقیه بفصد و بمسهلات سوداکنند بعده بفاصله یکهفته چوبچینی بند خورانند و شخصی از مدت هفت هشت سال مرض مفاصل بعد زوال آتشک میداشت و هر دو پای او شل شده بود و در ران راست بقدر روپیه سوزشی بود که در روزی سه چهار مرتبه نوبت بغشی رسیدی من بمعالجه آن بچوبچینی بند کردم و در یکهفته دو بار تبخیر آن نمودم و بهمین تدبیر ایام معهوده صحت کلی یافت و بعد از بیرون آمدن این معجون همراه عرق چوبچینی خورانیدم برادهٔ چوبچینی ده توله سنبل الطیب گل سرخ کیوره کچری کبابه عود خام گل گاوزبان برگ فرنجمشک بادرنجبویه اندرجو شیرین ابریشم مقرض مغز قرطم سعد کوفی صندل سفید دارچینی سورنجان شیرین خصیة الثعلب بوزیدان هر یک دو مثقال زعفران دو درم مشک عنبر هر یک یکدرم مربای آمله و سیب و عسل مقوم بسرشند شربتی دو مثقال **صفت** عرق چوبچینی بگیرند چوبچینی سه مثقال سعد زرنباد نرنج هندی حج ترکی عود هندی گاوزبان ریشه عقربی بسفایج خیربوا برگ فرنجمشک بادرنجبویه گل سرخ اشنه خولنجان شیرین اسارون اندرجو شیرین هر یک دو توله خار خسک بادیان تخم فرنجمشک هر یک پانزده توله تخم بادرنجبویه و شاهتره هر یک بست توله ناگکیسر بهمنین تودرین پوست بیرون پسته پوست ترنج شقاقل بوزیدان هیل بوا جوز بوا بسباسه دارچینی هر یک توله چای ختائی بادیان ختائی پوست بیخ گوکهرو هر یک چهار توله سیب ولایتی پنجاه عدد ریحان تازه نعناع برگ ترنج هر یک دو قبضه در عرق شاهتره و بادرنجبویه و دارچینی هر یک شش گلاب پنج شیشه مشک عنبر اشهب هر یک یکنیم درم شربتی از ده توله تا بست توله و دیگر امراض اهم نفع بسیار دارد چنانچه نزله و ضیق و رطوبات معده و آبله فرنگ و داء الحیه و داء الاسد و قوبا و جرب و وجع الورک و زانو و پشت و عرق النساء و ریح البواسیر و نفخ معده و سپرز و سوزاک کهنه و قرحه رحم و قروح خبیثه عسر الاندمال و مفتت حصات کلیه و مثانه است و دیگری را بسبب آتشک وجع مفاصل شده بود و تمامی انگشتهای هر دو دست و پای مانند ثمر خیار نیم پخته شده بود و ماند کی خمیدگی و در مفصل دست و پای ورم مانند سیب کچه چاکسو نگ با دنجالی بود و از مدت دو سال میداشت حکیمی ماء الجبن هم داده بود و هیچ فائده ازان بظهور نیامده من او را تا سه ماه حبوب حب السلاطین معمولی بفاصله یکروز دو عدد خورانیدم و غذا شوربای مرغ حق گوباتان خشکه تنوری مقرر داشتم و بجای آب عرق کمافیطوس و بادیان دادم و در مدت معهوده چهارم حصه ورم باقی ماند پس حبوب مذکوره را موقوف داشته خاکستر استخوان بازوی مرغ سلیمانی سه ماشه سهاگه بریان شده نبات برابر سوده در مسکه گاو تازه یکنیم توله آمیخته لیسانیدم بالایش عرق جوانسه توله و شربت بزوری چهار توله نوشانیدم و آب غذا بدستور معین داشتم در مدت سه هفته بهمین تدبیر صحت یافت **حکیم علویخان** می نویسند که یکی از اطبای عصر را از مدت بست سال درد مفاصل بسبب آتشک بوده و ازین معجون چوبچینی باعشبه دفع مرض مغربی الیه بکلی گردیده عشبه مغربی پانزده درم چوبچینی موصوف بهمه صفت هفتاد درم گل گاوزبان بسفایج فستقی بادرنجبویه هر یک ده درم مویز منقی یکنیم رطل مجموع را در پنج من و نیم گلاب و عرق بید مشک یکشب بخیسانند و روز دیگر در دیگ سنگی یا مسی تازه قلعی کرده انداخته سر آن را بطبق سفالی پوشانیده و اطراف آن را بخمیر و گل حکمت محکم نموده مقدار پنج من و نیم هیمه قلم بابر دو شاخ دو شاخ در زیر آن بسوزانند تا باتمام رسد پس دیگ را فرود آورده بمالند و بپالایند و نبات سفید یک من تبریزی عسل مصفی یک رطل و نیم عراقی داخل نموده در قدر مضاعف بجوشانند و کف آن را گرفته صاف نموده بقوام آورند پس بگیرند دارچینی سیلانی بهمن سرخ بهمن سفید سنای مکی خولنجان سورنجان دانه هیل معطکی رومی از هر یک دو درم چوبچینی حلی سی و پنج درم عنبر اشهب نیم مثقال زعفران چهار دانگ پوست بلیله کابلی پانزده درم کوفته بیخته معجون سازند و هر روز دو مثقال نیم صبح و همین قدر شام تناول نمایند و در نسخه دیگر روغن عقربی بادرنجبویه ابریشم گل گاوزبان از هر یک ده درم لاجورد مغسول دو نیم درم اضافه شده و وزن چوبچینی چهل و پنج درم نموده بسیار مفید آمد **حکیم غلام امام** در قرابادین معمولی نوشته که این حب جهت درد بندها که بسبب آتشک باشد بهر دو میان اجزاین

خراسانی بلادر کلاه دو سرگرده اجمود اسبند هر واحد سه ماشه قند سیاه وزن دوام کوفته بقدر کنار دشتی حب سازند و هر روز یک حب صبح و یک شام خورند بحلق ریخته فرو برند که بدندان نرسد غذا کهچری و دال مونگ خشکه و نان گندم پرهیز از ترشی و بادی در نهج روز صحت میشود و اگر دهن جوش کند مضمضه بعمل آرند و اگر بعد مسهل خورند مفید زیاده شود و این معجون چوب چینی در اکثر امراض امزجه بارده و اوجاع مفاصل خصوص که بسبب آتشک باشد نافعست چوب چینی سه مثقال قرنفل جوز بوا بسباسه گل سرخ زعفران زرنباد خولنجان سعد کوفی هر واحد یک مثقال دارچینی قاقله فلفل سیاه عود بلکی سورنجان بوزیدان سنای مکی لسان العصافیر هر یک نیم مثقال زنجبیل دار فلفل عاقرقرحا بادرنجبویه هر یک دو مثقال با عسل مصفی سه وزن ادویه معجون سازند قدر شربت در امزجه ضعیفه یک مثقال و در امزجه متوسطه دو مثقال و در امزجه قویه سه مثقال با حفظ پرهیز مذکور از نسخه دیگر حکیم شریف خانصاحب وزن چوب چینی چهار دام و از قرنفل تا سعد هر یک سه ماشه و از دارچینی تا لسان العصافیر هر یک پنج ماشه و از زنجبیل تا جدوار هر یک دو ماشه نوشته و عوض قاقله بهمنین دو ماشه دانه هیل سه ماشه کشنیز خشک چهار ماشه افزوده و در صفت آن قلمی نموده که برای تقویت باه و وجع مفاصل که از سبب آتشک بهم رسیده باشد بی نظیرست مجرب میر بهاء الدین در خلاصة التجارب مینویسد که شخصی علت مفاصل کهنه داشت انگشتهای دست او هر یک مقدار بادرنگی کوچک شده و اندک گوشت در رنگ آن بسیاهی مائل بود و ماده آن از سودا و بیت خالی نبود و مداومت ایارج هرمس المفاصل و گاه گاه استعمال مسهل صحت یافت و انگشتان او بحال اصلی رسید و او مردی دائم الخمر بود و اکثر اوقات اغذیه غلیظ خوردی اما در اوقات علاج از آنها پرهیز نمود صفت روغن خارکوار سیاه را سر و دم بیفگنند و شکم او پاک نموده پاره پاره کرده در آب برگ شبت سبز انداخته بجوشانند و بپالایند و روغن کنجد دو چندان اضافه نموده بجوشانند تا آب سوخته روغن صرف بماند پس بکار برند و این روغن در تحلیل اکثر اورام خبیثه سودمندست

علاج اوجاع مفاصل مرکب

و بیش از ین معلوم شده که این اکثر از ماده مرکب از بلغم و صفرا و یا از سودا و صفرا افتد باید که سورنجان مصطگی بوزیدان هر یک یک ماشه سوده در گلقند یکتوله آمیخته بخورند بالایش شیره بادیان شیره تخم خیارین شیره خارخسک شیره تخم خربزه در عرقیات برآورده صاف نموده شربت بزوری داخل کرده بنوشند و معجون سورنجان همراه ادویه مذکور بسیار فائده میکند و معجون عشبه نیز درین باب مجربست و از ادویه محلله طلیه مانند اکلیل الملک بابونه و شبت و خطمی و صبر و لعاب حلبه و تخم کتان ضماد کنند و روغن گل و روغن بیدانجیر و روغن حنا بمالند خصوصاً که سورنجان تلخ و بیخ نی و جدوار در آن انداخته باشند و صابون و حنا در آب سائیده نیمگرم ضماد کردن نیز نفع میکند و اگر مواد بسیار باشد میباید که بعد از منضج از منضج مرکب بحسب ترکیب مواد از مسهل مرکب بحسب غلبه اخلاط تنقیه کنند اکنون بعض تراکیب مفیده این نوع مسطور میگردد بحسب حال بعمل آرند مثلاً اگر با تپ باشد سورنجان گل بنفشه پرسیاوشان بادیان هر یک چهار ماشه جوشانیده صاف نموده شربت بزوری معتدل دو توله حل کرده خاکشی پنج ماشه پاشیده بنوشند غذا شله روز دوم شاهتره شش ماشه افزایند و گلقند بجای شربت کنند و اگر با سرفه و تپ باشد اصل السوس گل بنفشه هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه خیارین کوفته پنج ماشه جوشانیده گلقند دو توله خاکشی شش ماشه دهند و یا معجون سورنجان خورده گل بنفشه اصل السوس هر یک چهار ماشه بهدانه سه ماشه جوشانیده گلقند دو توله حل کرده خاکشی چهار ماشه پاشیده بنوشند غذا کهچری و اگر با قبض باشد سورنجان بوزیدان مصطگی گل سرخ هر واحد یکماشه سنای مکی سه ماشه کوفته بخورند بالایش شاهتره تخم کاسنی بیخ بادیان هر یک شش ماشه جوشانیده گلقند سه توله داخل کرده بنوشند و اگر در کشش ران و بواسیر و درد مقعد و ریاح و عسر بول باشد مویز منقی گل خطمی گل بابونه خیارین جوشانیده نبات داخل کرده اسپغول پاشیده بدهند و اگر وجع در اعضای اسافل و اعالی و حنجوانی و سرفه باشد بادیان اصل السوس هر یک چار ماشه شاهتره قصب الذریره هر یک شش ماشه پرسیاوشان گاوزبان هر یک چار ماشه گلو شش ماشه جوشانیده صاف کرده شهد داخل کرده بنوشند و ایضاً معجون سورنجان بخورند بالایش عنب الثعلب هفت ماشه گل خطمی گل سرخ گل نیلوفر تخم کرفس هر یک دو ماشه تخم کاسنی شش ماشه جوشانیده گلقند دو توله ایضاً در مفاصل مرکب شیره تخم خربزه شیره تخم خیارین هر یک شش ماشه شیره اصل السوس شیره زیره سفید هر یک چار ماشه نبات دو توله دهند با تخم کاسنی خارخسک بادیان گلقند بدل خیارین و خربزه و نبات کنند ایضاً سورنجان مصطگی هر یک نیم ماشه سوده در گلقند یکتوله آمیخته داده بخورند بعده شیره خارخسک شیره بادیان هر یک پنج ماشه در آب برآورده این شربت بزوری دو توله داخل کرده بنوشند نسخه شربت انیست تخم خیارین خارخسک

تخم کاسنی بیخ کاسنی گل بنفشه بادیان هر یک دو توله در سه پاو آب تر کنند صبح جوش داده صاف کرده با شکر سفید نیم آثار بقوام آرند و بعد سه چهار روز که در دو می پذیرد
منضج و مسهل دهند **ایضاً** بعد مسهل گلقند دو توله در عرق گاوزبان چهار توله عرق مکوه پنج توله مالیده صاف کرده شربت بزوری بارد دو توله داخل کرده تخم ریحان چهار ماشه پاشیده
بنوشند بعده عنب الثعلب بنفشه گل سرخ پرسیاوشان هر یک هفت ماشه اصل السوس چهار ماشه تخم خیارین یک توله بیخ بادیان خارخسک هر یک ماشه شب در آب گرم تر کرده
صبح صاف نموده شربت بزوری بارد دو توله داخل کرده بنوشند **ایضاً** سورنجان ماشه سوده بگلقند ده توله سرشته شیره تخم کاسنی شیره تخم خیارین هر یک شش ماشه شربت بزوری
بارد دو توله خاکشی شش ماشه دهند بعده اگر قبض باشد سنای مکی سه ماشه سوده و شیره بادیان هفت ماشه افزایند بعده سورنجان بوزیدان هر یک چهار ماشه تخم کاسنی کوفته
خیارین کوفته هر یک شش ماشه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده دهند با گل سرخ قصب الذریره هر یک چهار ماشه افزایند بعده معجون فلاسفه چهار ماشه خارخسک شش ماشه
افزایند **حب سورنجان** مسهل اخلاط از مفاصل به نسخه حکیم صالح خان خال حکیم علوی‌خان سورنجان انیسون پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی بوزیدان هر یک ده مثقال
صبر سقوطری تربد سفید مدبر هر یک هشت مثقال سقمونیای مشوی مقل ازرق هر یک یک مثقال مقل را در آب گندنا حل کرده باقی ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته حبوب
سازند شربتی یک درم **نوع دیگر** که مفاصل بلغمی و صفراوی را بسیار مفید به نسخه ذکاء الله خان سورنجان صبر سقوطری پوست هلیله زرد هر واحد یک نیم درم شحم حنظل
ثلث درم سقمونیای اصیل یک نیم دانگ زعفران یک دانگ خوراک دو نیم درم تا سه درم **روغن حنا** که موی را سیاه کند و در اوجاع مفاصل و عرق النسا معمول است برگ حنا
نیم آثار در دو آثار آب بجوشانند تا به نیمه رسد صاف نموده با نیم آثار روغن کنجد بجوشانند تا آب بسوزد و روغن بماند و اگر برگ حنا یا گل آن تازه گرفته بکوبند و آب آن صاف کرده
اگر پاو سیر باشد با روغن کنجد نیم پاو بجوشانند تا روغن بماند و نیم گرم مالش سازند نافع‌تر باشد **روغن مفاصل** حکیم اجمل خان که در اوجاع مفاصل مجرب است
افیون هشت دام روغن کنجد یک آثار شیر گاو یک آثار کچله بست عدد افیون را در شیر حل کرده بروغن و کچله داخل کرده در ظرف آهن بجوشانند بآتش ملایم تا شیر بسوزد
و روغن بماند فرود آرند و صاف نموده استعمال کنند **سفوف سورنجان** معمول حکیم شریف خان در مفاصل و نقرس و عرق النسا و مسهل اخلاط و مستعمل بعد نضج ماده یا استعمال
مطبوخ منضج تا پنج روز سورنجان مصری ده درم سنای مکی هفت درم پوست هلیله زرد مغز بادام مقشر هر یک سه درم زعفران نیم درم سقمونیای مشوی یک درم گل سرخ
شش درم قند سفید سی درم و اگر ماده بلغمی بود تربد سفید پنج مثقال اضافه کنند و وزن سقمونیا نیم درم نمایند خوراک یک مثقال با آب سرد و در نسخه حکیم غلام امام [illegible] هلیله
چهار درم ست و تربد سه درم و برگ حنا دو درم عوض سقمونیا و گل سرخ نوشته و قند نیم وزن ادویه شربت تا پنج درم **نوع دیگر** از اختراع حکیم علوی‌خان که برای جمیع اقسام مفاصل
و نقرس و درد پشت و عرق النسا مجرب النفع است و تشنج را که از مواد غلیظ باشد نیز مفید و این سفوف را منافع بسیار است و معمول سورنجان هفت مثقال غنچه گل سرخ
سنای مکی هر یک پنج مثقال پوست هلیله زرد تربد مجوف خراشیده بروغن بادام چرب نموده مغز بادام شیرین هر یک چهار مثقال بوزیدان بسفایج فستقی مصطکی رومی
رب السوس هر یک دو مثقال سقمونیای مشوی لاجورد مغسول حجر ارمنی مغسول هر یک یک مثقال زعفران دو دانگ قند سفید ده مثقال کوفته بیخته در شیشه نگاه دارند مقدار شربت
دو درم با آب سرد **شربت منضج** که برای نضج مواد بلغمی و سوداوی در مفاصل و نقرس و وجع ظهر و تهیج اطراف مستعمل عناب پانزده دانه آلو بخارا دوازده عدد مویز منقی یک توله انجیر
بست عدد پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان عنب الثعلب تخم خبازی اصل السوس قنطوریون دقیق گاوزبان زنجبیل بادرنجبویه هر واحد دو توله پوست بیخ کرفس
نانخواه انیسون تخم کشوث پوست بیخ کبر گل سرخ هر واحد یک توله تخم کاسنی چهار توله بادیان یک نیم توله سورنجان یک وقیه بوزیدان دو نیم توله جلنجبین تخم خیارین هر یک پنج توله
تربد موصوف شش توله نبات سفید یک من ترنجبین بست توله بدستور شربت بسازند خوراک دو وقیه بعرق گاوزبان و بادیان برای تهیج و بعد مسهل سورنجان یا سفوف سورنجان
برای وجع مفاصل فائده کلی دارد **ضماد محلل** گل بابونه گل خطمی سورنجان بیخ نی اکلیل الملک حضض مکی کوفته بیخته بآب عنب الثعلب و روغن حنا نیم گرم طلا نمایند **منضج**
عنب الثعلب اصل السوس هر یک چهار ماشه بنفشه تخم کاسنی پرسیاوشان بیخ بادیان هر یک پنج ماشه سورنجان نیم کوفته سه ماشه تخم خطمی شاهتره هر یک شش ماشه شب در آب تر نموده
صبح جوش داده گلقند داخل کرده بنوشند بعده مسهل دهند **مطبوخ سورنجان** نافع درد مفاصل و نقرس مسهل بلغم و صفرا سورنجان شیرین پنج درم گل سرخ پوست هلیله زرد
هر یک چهار درم بنفشه گاوزبان پرسیاوشان اصل السوس هر یک سه درم تربد موصوف بادیان هر یک دو درم زنجبیل نیم درم انجیر پنج عدد سپستان مویز منقی هر یک بست دانه
سنای مکی شش درم ترنجبین فلوس خیارشنبر هر یک ده درم بدستور بعمل آرند **منضج و مسهل** که برای اوجاع مفاصل معمول و مجرب است بادیان بیخ بادیان عنب الثعلب

پرسیاوشان گاوزبان سورنجان گل بابونه بادآورد خطمی خبازی شاهتره هریک ششماشه گل سرخ نه ماشه تخم کاسنی بیخ کاسنی اصل السوس هریک هفت ماشه قنطوریون دقیق
انیسون تخم کرفس بیخ کرفس پوست بیخ کبر زنجبیل هریک سه ماشه مویز منقی بست دانه آلو بخارا هفت دانه در آب جوشانیده گلقند چهار توله مالیده صاف کرده بنوشند
وبعد از یکهفته بنفشه نه ماشه سنای مکی یکتوله افزایند فردای آن مغز فلوس شش توله روغن بادام ششماشه واگر مناسب دانند تربد سفید هم داخل نمایند وبهمین نهج یکروز
درمیان دو مسهل دیگر بدهند پس سفوف سورنجان مسهل تا سه روز متصل بدهند وبعد از تنقیه کامل معجون سورنجان مداومت نمایند بعد ازان تدهین بادهان مناسبه بعمل آرند
نوع دیگر از مطب علویخانی شاهتره بادیان بیخ کاسنی بیخ بادیان هریک ششماشه سورنجان اسطوخودوس پرسیاوشان عنب الثعلب گل بنفشه گل نیلوفر گل سرخ هریک چهار ماشه
جوشانیده گلقند آفتابی سه توله داخل کرده بدهند وگاهی اصل السوس پنجماشه عوض شاهتره وسورنجان واسطوخودوس وگل نیلوفر میکنند بعده مسهل بدهند **دیگر** گل بنفشه هفت ماشه
تخم کاسنی کوفته گل سرخ خارخسک عنب الثعلب گاوزبان پرسیاوشان تخم خربزه هریک ششماشه بادیان چار ماشه مویز منقی دو توله جوشانیده گلقند داخل کرده بنوشانند
وبعد ظهور نضج سنای مکی پوست هلیله زرد حب قرطم هریک نه ماشه در مطبوخ داخل کرده فلوس خیارشنبر شش توله گلقند چهار توله روغن گاو سه ماشه افزوده مسهل بدهند **نطول**
که بجهت مفاصل مفید بیخ بادیان نیمکوفته پوست بیخ کاسنی تخم خیارین نیمکوفته تخم خربزه نیمکوفته سورنجان نیمکوفته پرسیاوشان عنب الثعلب گل بابونه در آب جوش داده صاف کرده
نطول نمایند ونیز در آب آن نشینند وبعد خروج ازان روغن سورنجان مالش فرمایند **دیگر** که در وجع مفاصل حکم تریاق دارد ام پیل و قدری عنب الثعلب در آب جوشانیده صاف کرده
آبزن نمایند ونطول سازند وبعد فراغت روغن گل یا حنا که دران اهل خشک ساییده آمیخته باشند بمالیدن بفرمایند **اقوال اطبا** مسیحی گوید که هرگاه ماده مرکب از بلغم وصفرا بود رطوبت
صدیدیه باشد باین دوا اطلا کنند حضض صندل زعفران صبر مر شیاف مامیثا هرواحد دو درم کرنب سوخته چهار درم کوفته بیخته بآب عنب الثعلب وآب کاسنی سرشته بکار برند **مجوسی**
گوید که این مطبوخ نافع وجع مفاصل ست اگر از بلغم وسودا باشد هلیله زرد وکابلی وسیاه هرواحد پنج درم مویز ده درم شاهتره هفت درم بسفایج غاریقون کوفته بلیله املا اسطوخودوس
هرواحد دو درم پوست بیخ کبر برگ حنا هرواحد یکدرم قنطوریون سه درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید بران سه درم افتیمون انداخته بمالند وصاف کرده
نیم رطل ازان گرفته دران تربد یک مثقال ایارج فیقرا یکدرم نمک نفطی نیم درم داخل کرده بنوشند **ایلاقی** در جرجانی مینویسند که اگر ماده مرکب از صفرا وبلغم باشد تنقیه
بحب سورنجان کنند **صفت** آن صبر یکدرم سورنجان دو ثلث درم یعنی چهار دانگ هلیله زرد چهار دانگ سقمونیا یکدانگ گل سرخ مصطکی هریک دانگی همه یکشربت است
واگر عوض صبر ایارج فیقرا کنند بهتر بود **دیگر** هلیله زرد تربد هرواحد یکجزو مقل نیم جزو شحم حنظل سقمونیا هریک ثلث جزو کتیرا عشر جزو شربتی سه درم **دیگر** هلیله زرد یکدرم
صبر چهار دانگ ماهیزهره بوزیدان هریک دو دانگ سقمونیا یکدانگ جمله یکشربت است **صفت** مطبوخ سورنجان بگیرند هلیله زرد بست درم بنفشه گل سرخ
هریک پنج درم تخم کاسنی سه درم سورنجان نیمکوفته دو درم پودینه ترشاخی چند واگر پودینه نباشد یکدرم مصطکی افگنند در سه رطل آب بپزند تا بیک رطل آید صاف کنند
شربت دو ثلث رطل با دو اوقیه شکر **صفت** حبی که مرض مرکب از صفرا وبلغم را سود دارد ایارج فیقرا شش درم سورنجان بوزیدان ماهیزهره هریک سه درم هلیله زرد
هفت درم مقل هشت درم خربق سیاه دو درم شحم حنظل سه درم بآب گندنا حب سازند شربتی سه درم **صفت** مطبوخ سورنجان دیگر که صاحب صفرا وبلغم را سود
دارد بگیرند هلیله زرد پانزده درم تربد بسفایج شاهتره هریک چهار درم سورنجان دو درم تخم کاسنی بادیان تخم کرفس هرواحد یکدرم گل سرخ سه درم همه را در یکمن آب
بپزند تا هفتاد درم باقی ماند صاف نموده بدهند **حکیم بایزید** مینویسند که اگر ماده مرکب از بلغم وصفرا بود اول قی کنند دو سه روز متواتر بعده جهت نضج مواد مطبوخ
سورنجان دیگر که در قول ایلاقی گذشت بدهند پس از حصول نضج تنقیه بدن نمایند بحب سورنجان مع اضافه بعضی ادویه مسهله در مطبوخ مذکور چنانچه برگ سنا
یکنیم توله مویز منقی دو توله ریوند خطائی نه ماشه بنفشه یکتوله خیارشنبر هفت توله گلقند چهار توله شیرخشت پنج توله ترنجبین پنج توله شربت سنا ودینار هریک دو توله روغن بادام
پنجماشه اضافه نمایند غذا وقت شام شله اسفاناخ دهند در روز دیگر این تبرید دهند شیره بادیان وکاسنی هریک هفت ماشه لعاب ریشه خطمی سه ماشه وگاوزبان چهار ماشه
شربت بنفشه سه توله اسپغول وتخم ریحان هریک سه ماشه وبهمین نمط چهار پنج مسهل داده جهت تعدیل مزاج سورنجان شیرین دو ماشه گل بنفشه یکنیم ماشه سوده در اطریفل کشنیز
یکتوله آمیخته بلیسانند وشربت بنفشه وبزوری معتدل هریک دو توله در عرق کوه وکاسنی هریک هفت توله بدرقه نمایند واگر ماده مرکب از خون وبلغم باشد نخستین فصد باسلیق کنند بعده منضج ومسهل
مرکب از ادویه مطفیات خون ومخرج بلغم دهند ولیکن باید که دو سه روز قی کنند وسورنجان سه ماشه در شربت نیلوفر وبزوری معتدل هریک دو توله بلیسانند وبالایش گلاب نه توله بنوشانند

علاج اوجاع مفاصل ریحی

کلقند چهار توله در گلاب عرق بادیان هر یک سه پاو جوش داده صاف نموده بنوشانند و غذا شوربای دراج و لوه با نان دهند و بجای آب عرق بادیان بدهند و بعد از نضج تنقیه بمسهل بلغم و ریاحی که در ریح البواسیر گذشت باضافه سورنجان نماید و بعد از تنقیه مقل یکماشه در معجون سورنجان نه ماشه آمیخته بلیسانند و بالای آن عرق صعتر پنج توله نوشانند و جوگراج راد دین باب اثر عظیم است و نسخه آن در علاج وجع مفاصل بلغمی گذشت و معجون سورنجان همراه مدبات حاره مثل شیره بادیان و انیسون و تخم کشوث و زیره سیاه و شربت بزوری حار معمول است و روغنهای مقوی محلل مانند روغن گل و بابونه و شبت بمالند و خوردن معجون کاسر ریاح نیز مفید و در بیاض استاد مرحوم مرقوم است که اگر برگ شاخ آگ صاف کرده در ظرف گلی زیر و بالا نهاده درمیان آن قدری گندم نهاده بآتش نرم بپزند چون پخته شود گندم برآورده خشک نموده آرد نمایند و بقدر کف دست آب خورده باشند برای درد ریحی هر جا که باشد نافع و این انکباب برای درد ریحی نیز مفید است برگ سرس برگ سنبهالو برگ کرنجوه برگ سهجنه جوش داده انکباب نمایند و اگر عود غرقی سنبل الطیب نباد اسگند ناگوری بهنگره مشک کوت زردچوب دلمهلد آرد دال عدس جمله سوده خشک بمالند و یا در روغن بابونه آمیخته مالند و بالای آن پنبه کهنه نهند برای درد ریحی هرجا که باشد مجرب است و ایضا برای درد ریحی که در جوف یا پیوند عضو دفعة در آید و درد شدید پیدا کند زنجبیل ریشه دار باریک سوده خشک مالش کنند و اگر نصف وزن آن گل بابونه آمیخته بمالند نافعتر بود و اگر بروغن بابونه آمیخته بمالند اولی تر باشد و بعد مالش از پنبه یا پارچه ببندند و اگر کاپهل احمود برابر ستانیده همچنان خشک بمالند و بالای آن پنبه کهنه بپیچند جهت درد مفاصل مفید است و برای درد ریحی که از ان دست و پای ماند مرچیا گند و نمک شور هر دو بآب سائیده جوش داده لیپ سازند و بر ان برگ ارند نهاده و پنبه پیچیده ببندند و در هوا کشاده نسازند و تا سه روز عمل آرند که مجرب حکیم ارزانی است **روغن زنجبیل** که جهت وجع و صلابت مفاصل و درد ریاح غلیظ مجرب است روغن کنجد یکپاو سیر آب زنجبیل تازه یعنی ادرک دو سیر بجوشانند تا که آب جذب شده روغن بماند **روغن دیگر** که باد گرفته و معطل شده را مجرب است روغن السی روغن سرشف روغن بید انجیر روغن کنجد هر یک نیم پاو آب دهتوره با بیخ و برگ و بار کوفته گرفته برابر جمله یعنی نیم آثار بهم آمیخته بآتش نرم بجوشانند تا روغن بماند بر عضو ماؤف سه صد کرت بمالند و بالای آن برگ دهتوره یا برگ امرند یا برگ آگ بربندند **ضماد** برای درد ریحی عاقرقرحا کایپهل اجواین خراسانی زنجبیل نرکچور سائیده بروغن بید انجیر ضماد کنند **دیگر** که اوجاع و اورام ریحی مفاصل را نافعست جدوار بیش اتیس بیخ کدوی تلخ که بهندی کجهه نامند کالی زیری جوز بوا افیون زنجبیل کچله مساوی کوفته بیخته کچله را سوده بآب برگ دهتوره سرشته ضماد نمایند و اگر توانند در آفتاب نشینند تا خشک گردد بهتر والا شب مالیده برگ بید انجیر گرم کرده بران بسته بخوابند و بعد از خشک شدن بآب گرم بشویند **دیگر** درد اعضا که بسبب باد بواسیر بهم رسد جهت کنز مجرب است فلفل دو جزو قاقله نوشادر هر یک سه جزو زنجبیل یکجزو سورنجان پانزده جزو روغن گردگان بست جزو موم زرد پنج جزو و در نسخه دیگر حلبه پنج جزو نیز داخل است و هر چه در علاج وجع مفاصل بلغمی مذکور شد حسب حاجت استعمال نمایند و علاج ریاح افرسه جد اسطور گردید شیخ میفرماید که علاج مفاصل ریحی مثل علاج حدبه ریحی باشد و انچه دران مع مانع تسکین و رد تحذیر است انیست که بگیرند فوه و نانخواه و جعلیا ناو زراوند و پودینه و تخم حنا و سورنجان و بزبدان دارچینی و صمغات جزای سلوی افیون نصف یکجزو شربتی تا دو درم

علاج تحجر مفاصل

بدانکه چون بر اصحاب مفاصل زمانه دراز گذرد ماده اندر پیوندها متحجر شود و تعقد و صلابت پدید آید و این یا بسبب حرارت ماده منصبه چون غلیظ بارد لزج میباشد یا از سوء تدبیر معالج از راه استعمال اضمده بارده و مخدره و یا محلله و یا مدرات و یا مسهلات قویه پیش از نضج ماده استعمال کرده باشد و گاه این تحجر مرتبه میرسد که بیمار حرکت مطلقا نتواند کرد و اکثر مفاصلی که بعد زوال آتشک فتند تحجر دران پدید می آید بالجمله بعد تنقیه موضع را با دهان و شحوم و لعابات گرم بمالند و یا انجیر طبخ آرد حلبه و اکلیل و بابونه طلا کنند و یا اول حمام مرطب متواتر استعمال نمایند و در انجا نشسته روغنهای ملینه محلله مانند روغن بیت و زنبق و سورنجان بمالند و جهت حصول نضج مواد این مطبوخ دهند سورنجان شیرین گل بنفشه گل گاوزبان بسفایج افتیمون بادرنجبویه عنب الثعلب گل شاهتره گل سرخ هر یک هفت ماشه بزبیدان انیسون درونج عقربی هر یک چهار ماشه گلقند چهار توله و غذا نخود آب مرغ تنها دهند و وقت شام نان باشوربا خورانند تا پانزده روز و روز شانزدهم بعض ادویه مسهله مانند برگ سنا و هلیله سیاه هر واحد یکنیم توله مویز منقی دو توله تربد سفید ریوند خطائی هر یکیک ماشه زنجبیل سه ماشه خیارشنبر هفت توله ترنجبین شش توله روغن بادام هفت ماشه در مطبوخ اضافه نمایند لیکن وقت شب حب سورنجان با لعاب

کبابه نماشه خورانند و عوض آب بعرق گاؤزبان اکتفا ورزند و وقت دوپهر نخود آب چوجه مرغ دهند و وقت شام نان باشوربا خورانند و روز هفتم این تبرید نوشانند
سورنجان شیرین دو ماشه مصطگی یکماشه در جوارش عود شیرین و خمیره ابریشم ساده هریک شش ماشه آمیخته بلیسانند بعده سورنجان شیرین بادرنجبویه هریک هفت ماشه گاؤزبان
انیسون هریک پنجماشه تخم کشوث درونج عقربی هریک سه ماشه در عرق گاؤزبان و جوانسه هریک نیم پاؤ بجوشانند که بنیمه آید مالیده صاف نموده شربت بزوری سه توله تخم خیار خشک
و تودری هریک سه ماشه کف زده بنوشند و غذا بدستور خورانند و همین نمط هفت هشت مسهل یا کم زیاده داده بفاصله هشت روز چوب چینی بند خورانند بتجویز چوب چینی
یکروز در میان کنند و روغن چوب چینی بمالند تا بصحت انجامد و اگر مریض مفلوک باشد تا چهل روز متواتر این سفوف و ضماد استعمال نمایند **صفت** سفوف سورنجان شیرین هلیله سیاه
برگ سنا هریک پنج درم تربد سفید ده درم زنجبیل اسارون شیطرج هندی دارفلفل بادیان هریک دو نیم درم حب النیل مدبر سه درم ریوند خطائی چهار و نیم درم نمک
لاهوری بقدر ذائقه شربتی دو مثقال **صفت** ضماد پیه بط و مرغابی و مغز ساق گاو هریک یکنیم توله موم سه توله تخم کتان حلبه هریک دو توله میعه سائله و مر مصطگی و مقل
و سورنجان هریک پنجماشه بدستور مقرر بسازند و تدبیر برگ روئین بستن آن گرم گرم فی الفور تسکین درد و تحلیل ورم میکند همچنین ماشه و برگ سنبهالو و برگ سهجنه و برگ بیگن
و برگ کریله و برگ عشر هر واحد نافع است و صاحب دارا شکوهی تجویز برگ جهاؤ و برگ ... از مجربات نوشته **ذکر بعض ادویه** نافع صلابت مفاصل و تعقد آن گویند که ضماد
اشق مخلوط بزیت و عسل یا محلول بسرکه تند و کذا امغاث و کذا حب آن و کذا انجیر مطبوخ و کذا اپشک بز سوخته بسرکه سرشته و کذا اپشک بز کوهی بسرکه و کذا اکلیل الملک
و کذا انجدان بروغن سوسن و کذا اجزاء السرو تازه با انجیر خشک سوده و کذا اکما فیطوس و کذا نفط و کذا موم و زفت و اشق هر سه بر آتش گداخته و کذا دبق در راتینج و موم مخلوط
و کذا انجیری زرد و کذا روغن آن بموم زرد و کذا کنجد و کذا خاکستر گرم بسرکه و زیت و کذا چرک بدن که در حمام بر می آید و کذا موم و کذا پیه خرس و کذا جاؤشیر و کذا عنبر خام
و **جلوس** در زیت که روباه زنده دران بر انگیخته باشند و کذا در آب کبریتی و **شرب** ضماد خطمی و بیخ آن در آب مطبوخ و کذا اسکه هر واحد نافع است و دیگر خوردن گوشت
خارپشت صحرائی مسمی بدل تعقد مفاصل و صلابت آنرا مجرب نوشته و گویند که بستن قطعه سرب بر تعقد مفاصل و بخار طبیخ تخم شبت نیمکوفته و آب پخته تیز النفعست
و کذا تضمید انجیر و کنجد و اشق **ضماد** که بجهت تعقد مفاصل مجرب است کنجد مقشر مقل روغن بابونه آب مرزنجوش بسایند تا مثل مرهم شود ضماد نمایند دیگر که تحجر مفاصل
را نافع و محلل صلابت است حلبه مغز بادام تلخ سوده اشق و مقل بروغن کنجد یا ضماد یا سوسن حل کرده باهم آمیخته ضماد کنند **اقوال حکما** شیخ سیف میگوید که این ضماد برای
مفاصل که در طریق تحجر باشد نیکو است بگیرند مغز تخم بیدانجیر سه اوقیه و با یک اوقیه روغن گاو باریک بسایند و بران یک اوقیه عسل انداخته بر مفاصل ضماد کنند و گاهی
درین سرکه کهنه یک اوقیه داخل میکنند و ایضا او مینویسد که ارباب مفاصل متحجره و متجففه صاحبان امزجه حاره و مواد غلیظه اند و واجب نیست که تحلیل ایشان بلا تلیین کنند
بلکه واجب است که ملینات و محللات معاً استعمال نمایند و از انچه بدان چاره است از تحجر کنند اضمده معمول از آرد کرسنه و ترمس و سکنجبین است و از انجدان و فاشرا با پنیر
و از حضض و اشق و بشراب کهنه و زیت انفاق و گاهی درین آرد باقلا داخل کرده میشود و انچه تحجر مفاصل را آنرا که در طریق تحجر باشد نافع بود اضمده و مرهمهاست و نطولات
که در علاج اوجاع مفاصل بلغمی غلیظ الاخلاط ذکر کرده ایم و آرد ترمس و سکنجبین بسرکه ممزوج با آب ایشان را نافعست و ایضا بیخ محروث و ایضا تضمید بلبوس در آب
حل کرده که این تحجر مبتدی را منع کند و همچنین نطولات با آبیکه دران پودینه و حاشا پخته و یا بسرکه جوشانیده باشند و نیز کهنه مطبوخ خاصه در مرقه رخیل شنبر و نطرون
و فرفیون و آب خاکستر و کرنب سوخته **صاحب کامل** گوید که هرگاه مفاصل را صلابت و تعقد عارض شود بگیرند روباه زنده و در زیت انفاق بپزند و دران زیت
نیمگرم مریض را بنشانند که این تعقد عصب را تحلیل کند و روغن بنفشه و پیه بط و ماکیان و لعاب حلبه و لعاب تخم کتان و خطمی سفید بمالند و اگر مقل در لعاب حلبه گداخته
در هاون سوده بر تعقد طلا کنند نرم و تحلیل نماید و ضماد کنجد در آب مرزنجوش ایکیت سائیده نافع تعقد است **ضماد** دیگر موم و تخم کتان هر واحد یکجز و حلبه نیم جزو باریک
سائیده در الیه گداخته بسرشند و بر تعقد طلا کنند که آنرا نرم و تحلیل کند و هرگاه مدت نقرس و وجع مفاصل طول کشد و عضو لاغر گردد و دران از هیچ علاج منفعت ظاهر نشود
طبیخ ضبعه عرجا ستوده است **صفت** آن بگیرند ضبعه عرجا و دست و پای او را محکم بربندند و آنرا زنده در دیگ پر از آب شیرین اندازند و با آن گوشت گور خر بقدر
صالح و نخود سیاه و سفید هر واحد یک کف کسیر و تخم گندنا و جو مقشر و شلغم و سداب و لبلاب و بادیان و برگ کرفس و گنگنایی نبطی هر واحد پنج درم زیت خوشبو یک رطل کرنب نبطی
هفتاد درم پاؤ یکصد درم انداخته خوب بجوشانند تا آنکه سوم حصه آن آب باقی ماند صاف نموده بیمار را اندران بنشانند و آن آب نیمگرم باشد و بگوید دران تا یکساعت

کنجد

نشستن ممکن بود و همچنین تا سه روز استعمال کنند و هر روز مطبوخ را تازه نمایند و آیضاً درین علت در زیت که اندران افعی پخته باشند نشستن منفعت بینند **ابن الیاس**
گوید که علاج تعقد مفاصل اینست که هر صبح جلاب از بادیان و اصل السوس هر یک سه درم و گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا مزوره نخود و مغز حب قرطم دهند و تنقیه بدن بحبوب
و مطبوخات مذکوره در علاج وجع مفاصل بار بار کنند و موضع را بروغن کنجد و پیه بط و غیره که در قول صاحب کامل گذشت بمالند و یا روباه زنده یا ضبعه یا عرجا را در زیت اتفاق پخته
و آن زیت را در آبزن انداخته مریض را دران بنشانند که این تعقد و صلابت را ببرد و یا بر عضو این ضماد کنند **صفت** آن حلبه بزرکتان کنجد هر واحد ده درم سوده بنفط یا بروغن
سوسن بسرشند و تناول لحوم گوزن و خر مطبوخ بنخود سیاه و اگر نباشد مرغ نافع بود و یا دست و پا و موضع تعقد را در آب مطبوخ شبت اکلیل و بادیان و حاشا و برگ غار و برنجاسف
و تمام و شاهسفرم نهند و مرهم پیه بط و مغز ساق گاو در روغن زیت یا کنجد یا یاسمین گداخته بمالند و صاحب این علت از تناول شیر و ترشیها و میوهای تر و جماع و تخمه و نشستن
در آب سرد و طعام شب احتراز کنند و تعاهد قی نماید اگر زمانه تابستان باشد و مداومت تناول اطریفلات و معاجین و مربیات گرم باید کرد **خجندی** گوید که در تعقد و تحجر تجربه
دوای بلین و مرهم دیگر محلل استعمال کنند و جلوس نطولات محلله ملینه ایشان را نافع بود و در استفراغات مانع از اجتماع مواد استقصا نمایند و این ضماد تحجر را نافع کند حلبه تخم کتان کنجد کوفته
لعاب خطمی مقل پیه ماکیان و ردی زیت و ردی روغن سوسن بدستور مقرر مرتب ساخته بر موضع ضماد کنند دیگر آرد حلبه ترمس بزرکتان انجیر الیه همه را علی الرسم
جمع کرده ضماد نمایند و کثرت جلوس در آبزنات و تمریخ بادهان ملینه و محلله مثل شحوم طیور و مخها ایشان را سود مند ست و لعاب بزرکتان لعاب تخم خطمی کنجد
مسحوق با آب مرزنجوش همه را مخلوط نموده بر موضع ضماد کنند **نقرس** و آن عبارت ست از درد و ورم مخصوص در مفصل کعب و انگشتهای پا خصوصاً در
نر انگشت لهذا ابن هبل گفته که مفصل ابهام پا را انقوروس گویند و ازین اسم اسم نقرس اخذ کرده اند از روی تسمیه حال باسم محل و بعضی گویند که اگر درد بند دست
و انگشتان او در دو ورم افتد آنرا نیز نقرس گویند و شیخ میفرماید که نقرس از جمله اوجاعی ست که گاه ابتدا از اصابع و سیما از ابهام کند و گاهی از عقب و گاهی از اسفل قدم و گاهی
از جانب آن و بعده عام گردد و گاه تا ران صعود کند و گاهی ورم کند و ماده این درد تار و عصب نباشد بلکه در رباطات و اجسام محیط مفاصل از خارج بود و چنانچه جالینوس
گفته و لهذا چنان اتفاق نیفتد که اورام و اوجاع صاحبان نقرس منجر به تشنج گردند و چنان عارض شود که جلد خصیتین اصحاب نقرس دراز گردد و نقرس صفراوی بیشتر منجر به
مفاجات کشد خصوصاً عقب تبرید بسیار و صاحب کامل می نویسد که درد نقرس شدیدتر از سائر اوجاع مفاصل میباشد زیرا که ماده در نقرس بمفصل ابهام میریزد و آن
مفصل صغیر ست و سعت آن ندارد و بدین سبب تمدید شدید مفصل می نماید و بهمین جهت هرگاه ماده بسیار بود و اندفاع او بمفصل صغیر مثل نر انگشت باشد ردی بود و هرگاه
اندفاع آن بمفصل کبیر مثل سرین باشد محمود بود و هر آنکه این مفصل متفرق گردد و تمدید او نکند و جماع لاسیما بعد امتلاء از طعام قوی ترین اسباب این مرض ست و لهذا بقراط
گفته که صبیان و خواجه سرایان را نقرس لاحق نمیشود و جالینوس در تفسیر این قول نوشته که اگرچه خواجه سرایان جماع استعمال نمیکنند اما گاهی تدبیر ملایم ابدان خود از روی فضول
مثل اغذیه بسیار و سکر مفرط و خفض و دعت و ترک ریاضت و استحمام استعمال می نمایند و بدین سبب هنگام استعمال این تدبیر ایشان را نقرس حادث میشود و اما از صبیان
احدی را ندیدم که آنرا این مرض عارض شود مگر هنگامی که آنرا وجع مفاصل در دست و زانو حادث میشود بدان سبب فی الجمله درد در مفصل قدمین پیدا میگردد و آیضاً بقراط
گفته که زن را نقرس عارض نمیشود مگر آنکه حیض او منقطع گردد و سببش آنست که فضول مجتمعه در بدن آن بجریان حیض ازان خارج میشود و جالینوس ذکر کرده که بعضی
زنان را دیدم که نقرس ایشان را حادث شد و حیض آنها منقطع نشده بود زیرا که ایشان کثرت تناول اغذیه ردیه کرده بودند و آیضاً بقراط گفته که مرض نقرس در ربیع
و خریف در اکثر امر حرکت میکند و گاهی وجع نقرس موروثی بود و بسبب ضعف عضو یکه در بدن والد او ضعیف باشد و گاهی نقرس و وجع مفاصل از هم و غم یا سهر و غیره
از اعراض نفسانی هنگام حرکت فضول در باطن بدن و ریختن آن بمفصل عارض شود و اکثر این مرض و وجع مفاصل و عرق النسا کسی را عارض گردد که کثرت امتلا از اغذیه
و اشربه کند و آرام و راحت استعمال نماید و ادمان جماع لاسیما بعد طعام کند و استعمال ریاضت کم نماید و مفاصل او ضعیف بالطبع و یا بالعرض گردد و موادیکه بمفاصل
ریزد یا دموی باشد یا صفراوی و یا سوداوی و یا بلغمی باشد و گاهی این علت که از خلط بلغمی لزج متولد شود هرگاه کهنه شود و در مفصل طول کند غلیظ و لزج و جبسا و سفید ایجاد گچ
ازان سنگ متولد شود مثل آنکه در مثانه پیدا میشود و هرگاه چنین باشد بصحت مفصل سبیل نباشد و یا ماده محدث این مختلط از مواد اربعه بود و بر آن از ظهور اختلاف
علامات استدلال نمایند و آنچه حدوث آن از مثل این بلوه باشد و توقف بران عسر تر باشد و هرگاه باد در نقرس ورم بود و اکثر مدت و طول کند و در حیل و تسکین باید

واین وقتی باشد که ماده غلیظ بوده هرگاه لطیف باشد زیرکتر مدت ازان سالم شود وابن الیاس گوید که سبب شدت درد نقرس تنگی موضع ورم وکثرت اعصاب حس مثل
آن وکثرت احتوای آن از رباطات وکثافت جلد این مواضع ست که ماده آن بسرعت تحلیل نمی پذیرد واقسرائی گوید که درد این شدیدتر از باقی انواع مفاصل بهر آن شد
که این مفصل در اکثر مادی میباشد وانسوء مزاج ساذج نادر افتد وماده منصبه بسوی این عضو بقیاس او بسیار بود ومفصل آن تنگتر ست واینها مواد محدث نقرس از مخالطت صفرای حاد
خالی نمیباشد وبهمین جهت این مرض خواجه سرایان وزنان وکودکان را عارض نمیشود وصاحب ترویج گوید که این مرض از امراض متوارثه ومزمنه است واز خواص او ست که موضع
سرخ ومتمدد گردد والم شدید کند وگاهی وجع از ماورای کعب وعقب ابتدا کند الا آنچه از مفصل ابهام آغاز نماید کثیر الوقوع ست وابو منصور گوید که سبب نقرس انصباب مواد
باطراف ست واین بسبب قوت اعضای رئیسه وضعف اطراف در ترکیب بود وسبب تولد این فضلات تخمه متواتر وسوء هضم طعام وجذب کبد کیلوس غیر منهضم را بسبب
تولد حرارت عرضی در کبد از جماع یا حرکت سخت یا استحمام ومانند آنهاست بقراط گفته که درد نقرس در صیف وربیع اصحاب مره سودا را هیجان کند جالینوس گفته که درد
نقرس مشایخ کمتر بود وازان صحت نیابند ثابت گفته که اگر نقرس در جانب راست بود بهتر وخفیف تر باشد ازانکه در جانب چپ بود بالجمله نقرس نیز از سوء مزاج ساذج
ومادی مثل وجع مفاصل حادث میشود واسباب وطریق تشخیص وعلاج هر سبب این همانست که در اوجاع مفاصل مفصل مسطور شد ودرینجا نیز بعض علاج آن حسب اقوال اطبا مذکور میشود
مدر تذکره از خواص مجربه نوشته که تعلیق موی کودکی که سن او از چهل روز تا سه ماه رسیده باشد بر صاحب نقرس مسکن درد آنست ورازی گفته که تعلیق ساق است بلکه از جانب راست نقرس ساق چپ
آن از جانب چپ نقرس تسکین درد نماید ومکرر تجربه کرده ام وتعلیق زنبور در پارچه سرخ بسته نیز بالخاصیة نافع نقرس حار و بارد نوشته اند

علاج نقرس حار

بدانکه درینجا افراط تبرید یا شربه واطلیه نشاید اگرچه صفراوی بود زیراکه دران خوف اعاده ماده از مفاصل بسوی اعضای رئیسه است واین موجب هلاکت گردد واگر
اینچنین خطا رود وتغیری در اعضای رئیسه ظاهر شود وغشی وخفقان وغیره رو نماید بزودی آب نیمگرم یا طبیخ حشایش مرخیه وجاذبه چون بنفشه وبابونه ومانند آن
بر مفصل مؤفه بریزند ومفرحات یا قوتیه خورانند سویدی گوید که ضماد عصاره کشنیز سبز وکذا فوفل بسرکه سرشته وکذا سویق شعیر بآب حی العالم صغیر سرشته وکذا
عصاره خیار سفید با هشتم حصه آن سرکه آمیخته وشرب نیم درم ماهودانه وکذا طبیخ برگ آن هر واحد برای نقرس حار مجرب من ست وضماد عصاره حی العالم تنها و با
صندل سفید وکذا عصاره مامیثا بآب کشنیز سبز وکذا طحلب تنها وبسویق ویا بسرکه وکذا آب عنب الثعلب بصندل سفید ویا بابوش در بندی ویا بروغن بنفشه وکذا
عدس مطبوخ وسویق وکذا آرد جو وسفرجل بریان وسرکه وکذا اشوکران وکذا اسفاناخ مخلوط بروغن گل وموم وکذا افیون وزرده بیضه بریان وشیر زنان وکذا
صدف مع لحم او کوفته وکذا زعفران الحدید بگلاب وسرکه سرشته وکذا اسفیداب وآب حی العالم وروغن گل وکذا آب کاسنی بآب کشنیز واندک سرکه یا سویق
وکذا شیر زنان بربع درم زعفران وخربوبه افیون وکذا آب خرفه وصندل سفید وطحلب وکذا باقلا مطبوخ سوده با پیه گوساله سرشته وکذا امذاشت وبیخ حی العالم وکذا
دباغ یا خون ابن عرس در دیگ سوخته بسرکه آمیخته وکذا خشخاش سیاه وکذا آب کرنب وآرد حلبه وسرکه وکذا صندل سرخ بگلاب سوده واندک سرکه وآب خرفه افزوده
وکذا خبث الحدید وروغن گل وکذا زعفران دو درم افیون یک درم در شیر زنان حل کرده و بلع عدس بریان سی دانه بر ناشتا و نطول طبیخ کرنب و عصاره آن
و تعلیق حجر مغنیس وکذا پای خرگوش است برپای نقرس راست وپای چپ آن برپای نقرس چپ وکذا پای راست ضفدع برپای راست وپای چپ آن
برپای چپ صاحب نقرس هر واحد نافع نقرس حار ست مسیحی گوید که اگر نقرس دموی باشد باید که ابتدا باخراج خون نمایند بعد ازان نظر بخلط غالب کنند اگر [illegible]
ادویه مسهل صفرا مثل هلیله زرد وآلو وتمر هندی وشاهتره وسنتین وصبر وسقمونیا استعمال نمایند واگر بلغم بود بادویه مسهل آن مثل تربد وغاریقون و[illegible]
ومقل واشق وسکبینج وصبر تنقیه کنند وضمادات مبرده لطیفه مثل ضماد معمول از برگ کرنب جوشیده وبزر ده بیضه خام سوده ودر وی سرکه وروغن گل ست ویا [illegible]
با آرد جو آمیخته واگر احتیاج بچیزی افتد که تبرید زیاده تر کند از عصی الراعی وعنب الثعلب وبرگ خشخاش وآرد جو وروغن گل وگلنار وسرکه مرتب سازند ومعتبرتر ازین
آنست که بزرقطونا در سرکه با هم زنند ودر روغن گل آمیخته بر برف سرد کرده استعمال نمایند وهرگاه گرم شود تبدیل آن کنند واگر حاجت بضمادی باشد که در تبرید کمتر
ازین بود خطمی وابسرکه بر هم زده استعمال کنند واگر درد شدید بود چندانکه طاقت برداشت آن نباشد حاجت بضماد مخدر آید مثل کاهو ولبن خشخاش وکشنیز تر ولفاح

چون هر واحد بارد جو بیامیزند و بر موضع گذارند و قوی تر از این افیون ست و باید که کثرت استعمال این اشیا نکنند که آن ضرر دارد و هرگاه استعمال نمایند تا آنکه اندک درد تسکین یابد
استعمال آن ترک باید کرد زیرا که آن تخدیر عضو و اخماد حرارت غریزی او میکند و اگر اتفاق استعمال آن بافراط و غیر واجب گردد بر عضو مرهم لعابات محلول بروغن بابونه نهند که این
نضج و اعادهٔ حرارت غریزی بسوی عضو نماید و **هرگاه** نقرس از خلط صفراوی حار باشد بهتر است که تنقیه آن خلط کنند بعده تبرید و ترطیب و استعمال چیزی نمایند که تعدیل
حدت و لذع عکند و استفراغ بادویه لینه کنند که در ان لذع و حدت نباشد و آن مثل بنفشه و هلیله زرد و ترنجبین و خیار شنبر ست و اگر احتیاج بقوی تر افتد با این ادویه سقمونیا استعمال
کنند و حدت او بکتیرا و لعاب اسپغول و لعاب بهدانه بشکنند و بر عضو خرفه و طحلب و کاهو و اسپغول و جراده کدو و برگ بید و نیلوفر و آب کدو و آب عصی الراعی و آب کاهو
نهند و اگر درد شدید باشد و حاجت بچیزی افتد که تبرید و تلطیف بیشتر کند با این قیروطی اندکی افیون و عصاره لفاح آمیزند و مداومت ریختن آب سرد بر عضو کنند که این عظیم المنفعت
ست **حب** که اسهال نقرس صفراوی کند صبر یک درم سقمونیا ربع درم گل سرخ دو دانگ سورنجان سفید نیم درم حبها سازند و این یک شربت ست **طلا** برای نقرس حار
صندل گل سرخ شیاف مامیثا و فوفل بوش در بندی هر واحد یکجزو افیون ربع جزو بسرکه و آب طلا کنند **دوا** که تحلیل نقرس حار بعد سکون حرارت و لهیب او کند موم را بروغن
سوسن گداخته لعاب حلبه و لعاب اسبغول و بزر کتان و خطمی با آن حل کرده ضماد نمایند **ابو منصور** گوید که اگر نقرس از حرارت باشد و آثار خون ظاهر بود فصد باسلیق از دست
محاذی مرض گیرند بعده آب آلو و ترنجبین بنوشانند و اگر از این طبع نرم نشود شربت ورد مقوی یا ترنجبین محلول بگلاب یا سکنجبین معمول از تخم کاسنی و خیار یا شربت آلو که در هر کدام
از ینها سقمونیا بقدر حاجت حل کرده باشند بدهند بعد از ان در آخر امر مطبوخ سورنجان بنوشانند پس اگر آثار صفرا ببینند مطبوخ یکدفعه یا دو دفعه بنوشانند بعده فصد کنند
و انچه تبدیل مزاج کند استعمال نمایند مثلا ماء الشعیر سرد کرده تا آب انار دهند اگر التهاب شدید باشد پس اگر مریض نحیف بود بر ان روغن بنفشه یا کدو بقدر یک درم یا روغن
بادام دو درم چکانیده بدهند و اگر التهاب شدید نباشد جلاب سرد دهند و اگر نحیف نبود ماء الشعیر و شکر صرف بدهند و آب آلو و عناب و تمرهندی و جلاب سکنجبین معمول
از تخم خیار و کاسنی و تخم کشوث بنوشانند و یا لعاب اسپغول و لعاب بهدانه بجلاب یا روغن بنفشه و روغن بادام حسب حال بدهند و قبل از مرض که در پای باشد بهتر و افضل
آنست که قی کنند بعد امتلا از اطعمه و اشربه معین بقی بعده آب خیار افشرده و سکنجبین یا آب چقندر یا سفوف تخم آن یا کنگر زد خورده قی آورند و در ابتدای امر بادویه لینه
مثل عدس و آب عنب الثعلب طلا کنند و یا خرقه مبلول بسرکه و گلاب و کافور سرد کرده بر ان گذارند و تبدیل نمایند هرگاه گرم شود و از ادویه مسکن درد اینست که بگیرند سورنجان
و عدس مقشر هر واحد یکجزو و استخوان سوخته ربع جزو شکر هموزن همه از دو درم تا سه درم بخورانند و در اول امر آنرا نفع میکند ریختن آب بسیار سرد بر عضو و یا آبیکه در ان مورد
یا پوست درخت بنق یا پوست انار یا برگ شاخهای گل سرخ جوشانیده باشند و یا در آب قدری اقاقیا سوده حل کرده سرد کنند و بر عضو ریزند و چون مدتی بر مرض بگذرد عضو را
در آب گرم یک لحظه نهند پس آورده در آب سرد گذارند که نفع کند و هرگاه تنقیه بدن بفصد و استفراغ کرده باشند این طلا نمایند **صفت** آن گل سرخ صندلین گل ارمنی
هر یک بست درم شیاف مامیثا ده درم فوفل و سفیداب و بوش در بندی هر یک پنج درم با آب کاهو سرشته خشک کنند و بسرکه یا گلاب طلا کنند و اگر درد قوی باشد
چیزی از ادویه مخدره مثل بیخ و افیون و بیروج و شوکران بدان مخلوط سازند و آنچه تسکین **عجیب** وجع کند اینست که بزرقطونا را در سرکه با هم زنند و سرد کرده بر عضو نهند
زیرا که سرکه در عضو غوص کند پس تبرید ماده ایسخ در ان نماید و از انصباب و بران منع کند و بزرقطونا سرکه را از تلذیع مانع آید **دیگر** عدس مقشر را با آب کشنیز تر سوده اندکی
کافور داخل کرده طلا نمایند و یا برگ نی تازه یا بیخ آن بسرکه سائیده ضماد کنند و چون درد اندک تسکین یابد باید که با طلیه چیزی از ادویه بارده محلله که تسخین نکند مثل آرد جو و خطمی
سفید و بنفشه خشک آمیزند و یا سفرجل را بپزند تا مهرا شود پس سائیده با آرد جو سرشته ضماد کنند **ضماد محلل** ورم حار و در آخر مرض بدان ضماد کنند موم در روغن سوسن گداخته لعاب حلبه
و لعاب تخم کتان آمیخته طلا نمایند و اگر لوبیا بپزند تا مهرا شود و سائیده نیمگرم ضماد کنند تحلیل قوی بدون تسخین نماید و همچنین سویق شعیر را با آب به سرشته ضماد کردن قوی تر
از ین آنست که این سویق را با آب کشنیز تر بسرشند و یا بگیرند خطمی سفید و آرد جو و بنفشه خشک و اندک بابونه و اکلیل الملک و با آب کرنب سرشته ضماد سازند و اگر در عضو
تشنج و یبس ظاهر گردد مرهم بروغن بنفشه و موم و آب کاسنی و عنب الثعلب بسازند و حقنه لین بعمل آرند و غذا اصلح زیت و لحوم جلیو رکوهی و دشتی و کباب بطریق [illegible]
و ریباسیه و حصرمیه پخته بدهند و انگور دیگر و شیرینی و شراب اجتناب سازند **انطاکی** گوید که علامت علاج نقرس مثل وجع مفاصل ست الا آنکه نقرس حار را نفع میکند طلا بحی العالم و کشنیز
و خشاو سرکه و آرد جو و [illegible] آید و تعلیق موی کهوک تسکین آن کند و همچنین فرو بردن چهل دانه عدس بریان هر روز تا چهل روز و طلا بزرده بیضه و افیون نیز مسکن درد آنست

علاج نقرس بارد مرکب

هرچه در علاج مفاصل ساذج و بلغمی و سوداوی و مرکب مسطور شد بعد تشخیص سبب بحسب سبب محدث مرض بدان علاج کنند **سویدی** گوید که طلای روغن گل چند و قاقیا
و ضماد صعتر مخلوط بگندم بریان شده خاییده و نطول طبیخ شلجم بکرات هر واحد برای نقرس بارد مجرب من است **و ضماد** شیر انجیر با آرد جو و کذا انجیر و حلبه و سرکه و کذا امغاث بسرکه
و کذا قفر الیهود و آرد جو و نطرون و کذا بیخ قثاء الحمار بسرکه پخته و کذا گوگرد که بنطرون و یا بسرکه گرم کرده و کذا آب کرنب بحلبه و سرکه و کذا بزر البنج سفید کوفته در شراب کهنه پخته
و کذا سرگین کبوتر و کذا ثفل زیت و کذا حنظل سبز و مالش بدان و کذا جاوشیر بزیت خوشبو یا بگوشت مویز و کذا زبد البحر بمغز پنبه دانه آمیخته و کذا حب البان بسرکه یا با آب شلجم
و کذا اشقیل شسته و کذا ترمس بسرکه و کذا مغز خیار شنبر بروغن بان و کذا پوست بیخ کبر و کذا لحم صدف و کذا گیرگل سوخته تنها یا بزیت خوشبو و کذا پیه روباه بزیت و کذا صمغ سداب و کذا خرء
تنور که مجرب رازی است و کذا بادآورد با آرد باقلا آمیخته و کذا زعفران و پیه بز و شکل آن و کذا روغن قوم موم زرد و کذا برگ بیدانجیر سوده پخته و کذا صدف کلان در کوزه گلی
بسته سوخته و کذا روغن بیضه و کذا حجر اسیوس با آرد باقلا آمیخته با آب گرم و کذا ماميران چینی و کذا حلبه بسرکه سرشته و کذا خون نهو بسرکه حل کرده و کذا خون ماکیان سفید و کذا زنگار
بسرکه حل کرده **و شرب** ماءالعسل نیم درم بماءالعسل و کذا برگ و بیخ ... شوربا پخته و کذا شحم حنظل و کذا دار فلفل و کذا زنجبیل مربای آن و کذا آب نخود دیکشبانه روز
ترکرده صاف نموده یک رطل بغدادی بعسل شیرین کرده هر روز تا سه روز متواتر و کذا پوست بیخ کبر سوده با ماءالعسل گرم و کذا مطبوخ هلیون و کذا لحم ... سوخته و انیسون و بادیان
مساوی هر روز نیم اوقیه تا سه روز و کذا سرکه عنصل و کذا آب پودینه نهری **و شرب ضماد** قفر الیهود دو درم و کذا طبیخ فاوانیا و کذا اشق و کذا جاوشیر و کذا صبر و کذا ادویه
و کذا مغز حب ... و کذا حب النیل و کذا مغز پنبه دانه بعسل و کذا قنطوریون دقیق و کذا راسن و کذا پیه روباه و کذا عسل خیار شنبر و کذا دار شیشعان و کذا ایرسا و کذا برگ سرو و کذا زراوند
و کذا سداب بستانی و کذا شیطرج بعسل و کذا بهمن سفید و سرخ و کذا نفط سفید و کذا نانخواه و کذا وج و کذا زراوند طویل و کذا حلتیت و کذا اسکبینج و کذا پودینه نهری **و نطول**
و ضماد طبیخ شلجم و بخور قفر الیهود و تعلیق طلا خالص و کذا مرجان به پای و جلوس در جلد خرس و کذا در جلد شیر و کذا در طبیخ حماما و غسل عضو بطبیخ کشوث هر واحد نافع نقرس بارد است
ابوسهل گوید که اگر نقرس از خلط غلیظ بارد باشد باید که اول دریافت نمایند کمیت و کیفیت او و آنکه او در جمیع بدن است یا بسوی عضو آلم از عضوی دیگر ریخته پس اگر در جمیع بدن
باشد باید که اولا تنقیه جمیع بدن بقی فرمایند باین نمط که اطعمه کثیر مختلف بخورانند و طلای حلو نوشانیده قی کنانند سه مرتبه در شش روز بعده بترب که در سکنجبین عنصلی ترکرده و خربق
دران خلانیده باشند قی آورند و بعد ازان حقنه مرتب از قنطوریون دقیق و زراوند طویل و نطرون و روغن سنبل و عسل استعمال کنند و اگر خلط سخت غلیظ باشد در حقنه عصاره قثاء الحمار
و حنظل اندازند بعده حب منتن و حب شیطرج و حب سورنجان هندی دایما و به آنکه بخورانند تا آنکه تنقیه بدن نمایند بعد ازان تبدیل مزاج کنند تا مثل این ماده باز دیگر پیدا نشود
مثلا مثرودیطوس و معجون هرمس و تریاق کبیر استعمال نمایند و بر موضع درد ضمادات لطیفه محلله مثل ضماد معمول از کرنب سوده بزعفران و ضماد مرتب از زرده بیضه و مغاث
و زعفران و کعک سوده و طلاء روغن سنبل و روغن غار و روغن سداب بعمل آرند و در انحطاط مرض ضماد از برگ غار و بابونه و حرمل و اکلیل الملک و تمام و مرزنجوش سازند و قیروطی
از فرفیون و عاقرقرحا و نطرون مرتب کنند و اگر درد باین اشیا ساکن نشود بگیرند سرکه بسیار ترش و دران حاشا و صعتر و پودینه و حرمل و برگ غار و بابونه و اکلیل الملک و شبت و بیخ کبر
و قنطوریون جوشانیده هر روز چند بار بر عضو نطول کنند **و اگر** خلط سوداوی غلیظ باشد باید که ادویه مجفف بسیار استعمال نکنند بلکه دوائیکه تسخین باعتدال و تلیین نماید مثل
خردل و بزر کتان و قیطون و میعه و طلاء و تنقیه بدن از سودا با افتیمون و بسفایج و خربق سیاه کنند **و اگر** خلط مرکب باشد دوا و تدبیر موافق ترکیب آن استعمال نمایند و باین مطبوخ
اسهال در نقرس مرکب بارد می کنند بلیله زرد پانزده درم ترب سفید بسفایج سنای مکی شاهتره هر واحد چهار درم سورنجان سفید تخم کاسنی و کرفس و بادیان و گل سرخ هر واحد دو درم

در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند صاف کرده با ده درم نبات سفید بنوشند **حب سورنجان کبیر** برای نقرس بارد ایارج فیقرا ده درم شحم حنظل قنطوریون هر واحد
پنج درم فرفیون دو درم سورنجان بوزیدان ماهیزهره هر واحد پنج درم ترب سفید ده درم زنجبیل شیطرج خردل فلفل جندبیدستر جاوشیر سقمونیا حلتیت مقل هر واحد نیم درم
حب ساخته دو و نیم درم تا سه درم ازان بخورند **طلا** برای نقرس بارد میعه سائله جندبیدستر فرفیون مرمکی صبر اقاقیا مساوی بشراب کهنه طلا نمایند و آبیکه دران بابونه پخته باشند
نطول کنند و بروغن سوسن مالش نمایند و مقل و میعه و جاوشیر و حلبه و تخم کتان در شش ضماد نمایند **ابن نوح** گوید که اگر نقرس از ماده بلغمی باشد ابتدا بقی کنند بعد امتلا از طعام
با آب ترب که دران خربق خلانیده باشند و ترب در سکنجبین تر کرده باشند بعد ازان حب سورنجان معروف بمقیم الزمنی یا حب شیطرج یا حب بهبانی بخورانند و حقنه حاده که در علاج

عرق النسا باید با حقنه که در قول ابو سهل گذشت معمول دارند و ادویه مبدل مزاج مثل قباد الملوک و تریاق فاروق خورانند و آرد شیلم یا آرد کرسنه بشراب پخته روغن سداب آمیخته ضماد کنند و در
انحطاط مقل سوده محلول که در آن اندکی خطمی سفید و قدری عقید انگور سرشته باشند ضماد سازند و یا کبیر ناگنجه بیست درم برگ مرزنجوش تر ده درم و هر دو را ساییده بلعاب حلبه
آمیخته نیمگرم ضماد نمایند و چون درد شدت کند طبیخ ضبعه عرجا یا ثعلب که در علاج وجع مفاصل بلغمی در قول ایلاقی مسطور شده بکار برند و غذا نخود آب از گوشت طیور کوهی
و آنچه تغلیظ خون کند مثل لحوم بز ازین و ارانب بهند و از جمیع مضرات که در علاج کلی اوجاع مفاصل مسطور شد احتراز نمایند و معجون هرمس نافعست و دوای محمد زکریا استعمال
کنند و آن در وجع مفاصل بلغمی در قول صاحب خلاصه گذشت و جالینوس گفته که نقرس را ادوای ملطف و مدر نافع بود و آنچه تلطیف قوی کند ملح افاعی ست لیکن در اصحاب
ابدان صلب پر گوشت استعمال کنند که نقرس را از ایشان ببرد و متوسطین و مهزولین باستعمال آن هلاک میشوند و مدرات بول غلیظ مثل تخم سداب بری و زراوند مدحرج و جنطیانا و جند
بیدستر و تریاق الافاعی قلع این مرض میکند چون در زمستان هر روز بعد هضم طعام بخورند و هم او گوید که اعین سرا تمامه بسوزند و خاکستر او بسرکه بر نقرس طلا کنند که نفع بسیار نماید
و منقرسین ادویه مانع انصباب ماده بسوی قدم نباید داد زیرا که برگشته بریه میرسد و مریض مختنق گردد بلکه لزوم تریاق کبیر نمایند که خلقی کثیر از آن صحت یافته و حمام خشک و
آب چشمه ها نقرس را سودمند بود و یهودی گفته که در نقرس چیزی نافعتر از روغن کلکلانج ندیدیم چون سه درم روغن بادام شیرین بدان آمیزند و ابن سرابیون گوید کسی که
اراده تحرز از نقرس کند باید که تلطیف غذا نماید و اعتنا بهضم کند و اغذیه غلیظه نخورد و کسی که استعمال ریختن آب نمک بر پای خود مدام بکند از نقرس محفوظ ماند و همچنین لگد
بنمک بر ان ضماد کنند و ابن ماسویه گفته که صاحب نقرس را اسهال بایارج فیقرا با روغن بیدانجیر نافعست و ثابت گوید که در نقرس از استعمال ادویه شدید القبض مثل آب انار
و انگور و مانند آن و ایضا از قوی التحلیل حذر کنند و تملی ابن جن گفته که اصحاب نقرس را پوشیدن موزه و تابستان نفع میکند و جالینوس گفته که سیر را باریک سوده بر نقرس که از خلط
غلیظ باشد ضماد کنند و بگذارند تا آبله افتد بعده ... که ده بآب نمک بشویند که این نیکوست و چون نقرس هیجان کند این دوا بخورانند سورنجان و مصطکی و شکر سفید
مساوی وقت خواب سه درم بآب گرم بدهند و اگر بارد المزاج باشد زیره و زنجبیل در ان زیاده کنند و تعاهد ادویه مدره قلع تمام نقرس و اوجاع مفاصل کند الا در نوع حار آن
و اسهال در اوجاع اسافل بدن استعمال نکنند مگر بعد تنقیه ورنه اکثر مرض زیاده گردد صفت حب ماهیانی سکبینج و اشق و جاوشیر و جرمل و شحم حنظل و صبر و هلیله زرد هر یک
هشت مثقال شیطرج و تربد و افتیمون و شبرم و مقل و قرنفل و سقمونیا هر یک چهار مثقال فرفیون و جندبیدستر و مصطکی هر واحد یکنیم مثقال صموغ را در آب تر کنند و ادویه
بدان سرشته حبها سازند شربت سه درم داود گوید که از مجربات برای نقرس بار رد طلا و نطول ببول انسان و سرکه و کبریت و نطرون و درم حیض گرم است و گاهی بدان
آرد ترمس و حلبه سرشته میشود و مع مراعاتیکه در مفاصل گذشت زیرا که ماده هر دو یکی است و بدانند که ثوم و کرنب از انفع اشیای ست که درین علل غذا و طلا استعمال کنند
چنانچه سنا و سورنجان از اجل دوای آنست و آنچه تسکین الم فی الحال نماید نهادن کبوتر ذبح کرده گرما گرم است و طلا بخون آن و از اجل ادویه معجون هرمس است و نطولات
او کاهو و زیت کهنه و زعفران ست سمرقندی مینویسد که این روغن حنظل مجربست و جالینوس گفته که آن نافعترین چیزها در علاج نقرس و وجع مفاصل ست
حنظل را مع پوست و شحم و تخم آن بکوبند و در آب بجوشانند تا آنکه قوت او در آب آید و صاف کرده روغن آمیخته باز بجوشانند تا آب فانی شود و روغن باقی ماند و بردارند و استعمال کنند

عرق النسا و وجع الورک

عرق النسا دردی بود که از مفصل ورک ابتدا کند و از طرف وحشی ران نزول نماید و تا انگشتهای پا رسد و وجع الورک دردی بود در سرین و چون این دیر ماند اکثر بعرق النسا
منتقل گردد و شیخ مینویسد که عرق النسا من جمله اوجاع مفاصلست و آن دردی ست که از پیوند سرین آغاز کند و از پس ران نازل شود و گاهی تا زانو و تا کعب کشد و هر قدر که
مدت او دراز گردد نزول او زیاده شود بحسب قلت و کثرت ماده آن و گاهی تا انگشتها رسد و از آن پای و ران لاغر شود در رکوع و استوای قامت دشوار گردد و گاهی بانخلاع طرف
فخذ یعنی حق ورک انجامد و هر عضو که دران وجع مفاصل بود اگر ماده آن مستاصل شود بسرعت عود نکند و اما عرق النسا و نقرس بسرعت عود نماید از ادنی سبب و این بنا بر
وضع عضو بود در اسفل و این علت موروثی بود خصوصا نقرس و ماده عرق النسا اکثر در مفصل باشد بعده در عصبه عریضه در آید و چون درد کند مهیا بانصباب مواد از جمیع بدن
از فوق بسوی آن گردد غیر از مواد محتقنه در اول امر و گاهی اتفاق افتد که در مفصل نبود بلکه در عصبه عریضه باشد و بسا است که رطوبت مخاطی در حق ورک بود و
رباطی را که میان زائده و حق ست سست رخو گرداند و ورک را منخلع سازد و قبل آن حال در میان اتکا زدن انخلاع عارض شود و آن سریع الخروج باشد و عرق النسا

۱ه عرق النسا ... بدین سبب گویند ... در قلاف آن ... نسی ... ۱۲ منه [illegible]

اشد اوجاع مفاصل است و داغ کردن از ان ایمن گرداند و اما وجع الورک آنست که در ان ورد ثابت در سرین باشد و نازل نشود مگر آنکه چون منتقل بعرق النسا گردد و اکثر ازین ضعف در ورک بسبب طول جلوس بر اشیای صلبه یا بسبب ضربه لاحق سرین یا بسبب دوام رکوب عارض شود و اسباب این همان اسباب اوجاع مفاصل است الا اکثر این از بلغم خام افتد و بیشتر انتقالی بود از اوجاع رحم و مزمن باقی مدت طویل قریب دو ماه و گاهی از مواد حار مختلف نیز و از امتلای عروق ورگ از خون و از اورام باطنی نیز حادث افتند مگر آنکه اورام مذکوره بسبب غور خود مثل ظهور اورام سائر مفاصل ظاهر نباشد گفته اند که اگر بر ران صاحب وجع الورک سرخی بقدر سر انگشت برون در ظاهر شود و در ان خارش سخت عارض گردد و صاحب آن خواهش بقولات کند در بست و پنجم روز بمیرد **مجوسی** گوید که فرق میان عرق النسا و وجع مفاصل آنست که درد در عرق النسا ظاهر استخوان بود و تا مفصل زانو و گاهی تا کعب و تا طرف پای از جانب وحشی منتهی گردد و حدوث آن یا از خلط دموی غلیظ باشد و یا از خلط بلغمی غلیظ محتقن در مفصل سرین و گاهی درین علت بسبب لزوجت این خلط ورگ منخلع گردد و چون زمانه باین علت دراز شود پای لاغر گردد و از ان لنگی حادث شود زیرا که بسوی پای غذا کما ینبغی نرسد و لاغر شود و لهذا بقراط گفته کسی را که وجع ورک عارض شود و مزمن گردد و پای او منخلع شود تمام پای لاغر شود و لنگ گردد و شدید تر این علت آنست که در جانب چپ عارض گردد **جرجانی** گوید که نسا رگی ست که از سرین تا شتالنگ و تا انگشت کوچک فرود آمده و چون ماده این علت درین رگ واقع میشود و وجع در طول آن میرود لهذا عرق النسا گویند و اسباب عرق النسا و درد سرین همانست که در باب اوجاع مفاصل مذکور شد و علاج نیز یکی ست لیکن از بهر آنکه این پیوند غائر ترست و در میان گوشت بسیار ست و ماده مرض غائر تر بود و علاج بهر دو جدا گانه یاد کرده می آید و علامات اینها نیز همانست که در باب مذکور یاد کرده شده و علامت مختصه بعرق النسا آنست که در برازصاحب این رطوبتی مخاطی بود و قامت بدشواری راست تواند کرد **بالجمله** علاج درد ورک و عرق النسا حسب سبب بعد تشخیص آن مثل اوجاع مفاصل نمایند و اگر از ان فائده نشود عسل بلادر طلا کنند و همچنین بشیر زقوم و جند بیدستر یا شیر انجیر ضماد نمایند که تا آبله افتد و مواد از ان جاری شود و باید که جراحت را مندمل شدن ندهند و اگر ازین تدبیر هم به نشود داغ دهند

علاج عرق النسا و وجع الورک حار

هر چه در علاج اوجاع مفاصل دموی و صفراوی مذکور شد حسب سبب بکار برند لیکن بعد فصد باسلیق فصد عرق النسا نمایند و در ابتدای مرض تبرید بمرخیات ضماد کنند و ایضا در دموی بعد فصد منضج از عناب ده دانه شاهتره گل بنفشه تخم کاسنی بیخ کاسنی پرسیاوشان خیارین کوفته گل سرخ هر یک شش ماشه بادیان بیخ بادیان گاوزبان تخم خطمی هر یک چهار ماشه مویز منقی ده توله جوشانیده گلقند سه توله مالیده صاف نموده بدهند و بعد چهار پنج روز هلیله سیاه افتیمون تربد موصوف هر یک شش ماشه غاریقون سه ماشه زنجبیل دو ماشه سنای مکی تخم قرطم هر واحد یکتوله داخل کرده مغز فلوس خیار شنبر شش توله ترنجبین چهار توله روغن بادام پنج ماشه افزوده مسهل دهند و بعد مسهلات سفوف سورنجان استعمال نمایند و یا سورنجان سوده ماشه با طریفل صغیر توله سرشته با عرق مکوه و یا شاهتره بخورند و مقل بروغن گل سوده ضماد سازند و گاهی سورنجان با طریفل با شیره تخم خیارین شش ماشه شیره خار شتر چهار ماشه نبات دو توله و گاهی با شیره خار خسک و شیره تخم خربزه هر یک شش ماشه نبات یکنیم توله داده میشود و گاهی در عرق النسا شدید و بیخوابی فصد صافن یا عرق النسا از جانب مخالف نموده شیره خیارین شیره کاسنی عرق عنب الثعلب شربت نیلوفر می نوشانند و صندل سرخ آب کشنیز سوده ضماد میسازند و گاهی در وجع شدید فصد باسلیق کرده لعاب بهدانه شیره تخم خربزه شیره خیارین شیره خار خسک شیره بادیان شربت بزوری داده افیون بروغن حنا مالیده میشود و بهتر آنست که درینجا رادعات و قابضات زنهار طلا نکنند و در ابتدا چیزهای مرخی غیر شدید الحرارة مثل تخم کتان و بابونه و روغن شبت و مانند آن ضماد کنند و اگر از خطا ضماد رادع کرده باشند و دران خوف خلع مفصل بود تدارک آن بنشاندن مریض در حمام گرم و ریختن طبیخ ادویه مرخی نیمگرم بر عضو و نشانیدن بیمار در شیر تازه یا روغن کنجد نیمگرم باید کرد **اقوال مهر مسیحی** گوید که در عرق النسا اولا فصد باسلیق باید کرد بعده خلط غالب اگر صفرا باشد بصبر و آب بادیان و آب کاسنی و هلیله تنقیه آن کنند و ایضا قی کردن بعد طعام آنرا نافع بود **بو علی سینا** نویسد که در علاج عرق النسا و اوجاع ورک و رکبه راسخه باید که بقوانین مذکوره در اوجاع مفاصل رجوع کنند و بدانند که فرق در علاج اینها از سائر اوجاع مفاصل آنست که درینجا دوای رادع در ابتدا گاهی ضرر شدید کند زیرا که ماده عمیق بود و رادع در انجا حبس آن نماید و ماده را چنان گرداند که تحلیل آن دشوار گردد و در خلع مفصل مهیا سازد چه آن غیر سریع مهیا خلع ست بلکه وجه بست که اگر اراده تسکین درد اندر ابتدا باشد تسکین آن بمرخیات ملینه کنند مگر آنکه چنان اتفاق افتد که ماده بسیار رقیق باشد و علاج اینها در بلد بارد و فصل بارد و در مردم فربه دشوار بود و در شق چپ دشوار ترست و تا مادر دموی نافعترین چیز ها فصد ست

وفی الحال ازان انتفاع یابند اولا فصد اکحل دست گیرند بعده از پای و فصد پای نکنند مگر بعد فصد دست وقی کردن دران نافع بود و اما اسهال گاهی ضرر کند و اقتصار بر قی
قوی کنند تا اسهال ماده را بسوی اسفل جذب نکند مگر آنکه معلوم شود که مادهٔ قلیل ست و بهتر آنست که دو روز فاصله کنند پس فصد پا کشایند و بدانکه فصد عرق النسا در عرق النسا
نافعتر از صافن ست مگر آنکه درد ممتد در جانب وحشی نبود بلکه نوع دیگر باشد که امتداد او در طرف انسی بود که دران صافن نافعتر از عرق النساست با آنکه این هر دو شعبهٔ رگ
واحد اند و مثل باسلیق و قیفال است نیستند لیکن جالینوس ذکر صافن و رگ بابض میکند فقط و فصد رگ بابض نافعتر از عرق النسا و صافن هر دو است و فصد رگی که میان
خنصر و بنصر پاست بکشایند و بعد آن فصد عرق النسا گیرند و گویند که فصد این رگ نافعتر از عرق النساست چنانچه اسیلم نافعتر از باسلیق در امراض کبد و طحال است
صاحب کامل گوید که اگر عرق النسا حار باشد ابتدا بفصد باسلیق از جانب علیل کنند و حسب مساعدت قوت و سن و فصل اخراج خون بقدر حاجت نمایند و باغذیهٔ
سهل الانهضام مثل لحوم بچهٔ مرغ و ماکیان و تیهو و مانند آن باسفاناخ یا خبازی یا چقندر پخته غذا سازند و از اغذیهٔ کثیر الغذا بطی الانهضام و ایضا از استعمال اغذیهٔ
حریفه و شیرین و سائر فواکه حذر کنند و بر عضو آب معتدل الحرارة بریزند و بروغن کنجد مالش نمایند و اشیای مبردهٔ قابضه نزدیک آن نبرند که آنها منع از تحلل کنند و فضول را بسوی
داخل عضو منعکس سازند پس انحلال او دشوار گردد بهر آنکه این عضو کثیر اللحم ست و قوت ادویهٔ مبرده تا مفصل علیل نرسد بلکه ماده را درانجا محتقن نمایند و از تحلل آنرا باز دارند
و آفت زیاده گردد و درد را شدید کند و لهذا می باید که مسح عضو بروغن کنجد کنند که آنرا در هاون کوفته روغن او برآورده باشند و مریض را در خانهٔ اوسط حمام داخل کرده بآب
معتدل الحرارة نطول کنند هر روز تا یکهفته بعد ازان بعض ادویهٔ مسهله دهند مثل حب سورنجان که دران صبر و هلیلهٔ زرد و سورنجان مساوی افتد بوزن سه درم
بخورانند و عقب آن مطبوخ فواکه مقوی بشکر و سورنجان بدهند بعد ازان ابتدای مرض کرنب نبطی کوفته بقدری سفاث و زردهٔ بیضه و اندکی زعفران حل کرده
بر عضو ضماد کنند **صفت** مطبوخ فواکه بگیرند هلیلهٔ زرد و کابلی و شاهتره هر واحد هفت درم بلیله و آمله هر واحد چهار درم آلو بخارا بست عدد مویز طائفی بست درم
تمر هندی پانزده درم سنا ده درم بنفشه پنج درم کمازریوس پنج درم تربد کوفته سورنجان هر واحد سه درم غاریقون کوفته دو درم تخم کرفس بادیان انیسون هر واحد
یکنیم درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده پانزده درم فلوس خیار شنبر داخل کرده نیمگرم صبح بنوشند و بعد ازان سبوس باریک سوده
بسکنجبین سرشته ضماد کنند و در اول مرض ضماد دیگر که سابق مسطور شد استعمال نمایند و چون مرض انحطاط پذیرد این ضماد بکار برند **صفت** آن بگیرند گل بابونه
و اکلیل الملک و مرزنجوش و برگ غار هر واحد ده درم تخم حرمل پنج درم باریک سائیده بآب مقل محلول سرشته ضماد کنند و هر گاه ضماد را جدا نمایند بآب نیمگرم آنرا بشویند
و آبیکه دران بابونه و اکلیل الملک و قنطوریون و پوست بیخ کرفس و حاشا و شبت و صعتر و جند قوقی جوشانیده باشند بران نطول سازند و اگر این ادویه را در سرکه پخته
بر عضو طلا کنند منفعت بین نمایند و قولنج کرده باید که در اول امر حقنهٔ لینه بعمل آرند بعده فصد باسلیق کنند و اگر درد شدت کند روغن چند که دران اندک نطرون
آمیخته و قدری صوف ازرق دران تر کرده باشند بر عضو تمریخ نمایند نافع بود و **ابن هبة الله** گوید که چون عرق النسا از کثرت خون غلیظ حادث شود اولا فصد
باسلیق از طرف مرض بگیرند و بعد فصد آنچه تسکین حدت خون کند مثل شربت آلو سکنجبین و لعاب اسپغول بجلاب و آب انار ترش دار بنوشانند و اسهال بطبیخ حب
سورنجان کنند و اگر زمانه مساعدت نکند حقنهٔ لینه بکار برند و از بیخ نی سوده بسرکه سرشته ضماد نمایند و آب ریاحین بر عضو ریزند و چون مانده مرض متوسط گردد بروغن
نیلوفر مالش عضو نمایند و امر بدخول حمام کنند و بمزورات غذا سازند و اگر به نشود فصد عرق النسا کشایند و از مالش عضو بروغن قبل تنقیهٔ بدن حذر کنند و چون
صلاح یابد از بچهٔ مرغ بریان یا اسفیدباج آن غذا دهند و از حلوا پرهیز نمایند و اگر عرق النسا حادث از خون صفراوی باشد اسهال مریض بطبیخ هلیله کنند و شیرهٔ تخم خیارین
بشربت نیلوفر و آب تمر هندی سکنجبین نقوع بشربت بنفشه بنوشانند و بعد چند روز از اسهال چون قوت عود کند فصد باسلیق و یا هفت اندام کنند و تبرید مزاج
نمایند و غذا مبرد مثل ماورنگ خیار و کاسنی و کدو سازند و تبرید عضو بطلاء سرکه نمایند و فصد عرق النسا گیرند و هنگام صلاح غذا بچهٔ مرغ بآب غوره یا آب سماق دهند
ابو منصور گوید که عرق النسا اگر از حرارت بود باسلیق از دست محاذی وجع کشایند بعده فصد عرق النسا کنند بعد ازان قی کنانند پس ازان مطبوخ
سورنجان بنوشانند **صفت** آن هلیلهٔ زرد بست درم بنفشهٔ خشک گل سرخ هر یک هفت درم تخم کاسنی تخم کرفس هر یک سه درم سورنجان سفید
کوفته دو درم در دو رطل آب بجوشانند تا دو ثلث رطل باقی ماند صاف کرده ده درم شکر سفید آمیخته بنوشند و از تجربات دیدن آنست که ترطیب مزاج باستحمام

نسخهٔ مطبوخ فواکه

نسخهٔ مطبوخ سورنجان

از آب شیرین و اغذیهٔ مرطبه کنند و از برگ لبلاب تازه سوده یا اصول قصب سوده بسرکه سرشته ضماد کنند و کسی که از سطوخودوس کراہت کند این حب دهند صفت
آن صبر یکدرم سقمونیا ربع درم گل سرخ یکدانگ سورنجان سفید یکدرم تخم کاسنی و کرفس و بادیان هر یک نیم درم حبها سازند و این کثیر المنفعت است و ثابت گفته
که در عرق النسا بادویهٔ مقویه مثل گل سرخ و صندل و مامیثا و بیخ و افیون و مانند آن ضماد نباید کرد که آن خلط را بطرف بدن و عمق آن دفع کنند پس انحلال آن متعسر
گردد و چنین گفته که عرق النسا چون از امتلای دم بود بر صاحب او ضربان اشتداد کند محمد بن زکریا گوید که عظیم ترین اشیا در ضرر آنست که در عرق النسا ضماد قبل از تنقیه
بفصد رگ و اسهال هرچه در اول واجب بود استعمال نمایند و ابن سرافیون گفته که اگر مریض متحمل باشد بهتر آنست که در روز حقنه کنند پس فصد او بکشایند که این در جذب خلط از عمق
قوی تر است محمد اکبر می نویسد که مجرب ترین حیلها در عرق النسای دموی آنست که در حمام آب گرم غسل کنند و غذای طب خورند و روغن بیه مرغ و بط و مانند آن بمالند تا کیفیت
بعد از آن رگ عرق النسا میان خنصر و بنصر پای مقابل درد کشایند بعده فصد باسلیق نمایند و آنجا که درد قوی بود روغن شبت و روغن گل و کنجد گرم کرده بمالند که درد بنشاند و بسیار
دیده شد که بعد تنقیه داغ دادند صحت کلی روی نمود و طریق داغ درین آنست که سیخ آهنی گرم کنند و بالاتر از شتالنگ به هشت انگشت مضموم بر رگ عرق النسا داغ نهند و این
رگ گره دار باشد و بعد بستن ران تا زانو بیشتر ظاهر شود و اگر در ساق ظاهر نشود میان انگشت خنصر و بنصر پای داغ بخط عریض نهند و بهتر آنست که هم دینجا داغ دهند و هم در ساق
بالاتر از کعب به هشت انگشت صاحب او و اگر این عمل سود ندهد میان ساق شگافند و آن رگ البصنارة برداشته ببرند و داغ دهند که البته ازاله مرض گردد و احتراز از جماع و ترشی لازم دانند

علاج عرق النسا و وجع الورک بارد و مرکب

هرچه در علاج اوجاع مفاصل بلغمی و سوداوی و مرکب مسطور شد حسب ماده بعمل آرند و آنچه درینجا بقلم می آید موافق حاجت بکار برند **ذکر ادویهٔ مفرده** نافع عرق النسای بارد
بعد تنقیهٔ تام و فصد صافن ضماد کردن تریاق فاروق متواتر و خوردن آن هفت بار بعد هر سه روز یکبار بقدر یک مثقال و در هر مرتبه مجرب سویدی است و کذا بیخ کبر بکشوث
جهت عرق النسای بلغمی و شرب و ضماد قنطوریون دقیق و کذا علک البطم و کذا میعه سائله یک مثقال و کذا شحم حنظل و کذا بیخ اذخر انفع ادویه است و کذا حرمل و کذا اقراص الیهود دو درم
و کذا حب بلسان و کذا عود بلسان و کذا لبن بلسان و کذا افربیون بعسل و کذا اسارون بعسل و صمغ آن و کذا شیطرج بعسل و کذا دوقو و کذا حلتیت و کذا زرنباد و کذا ابو دینه کوهی
و کذا بیخ سوسن سفید و کذا سرکه عنصل و کذا کندش و کذا قردمانا دو درم و کذا مقل ازرق و کذا نانخواه و کذا انیسون بعسل و کذا خولنجان دو درم و کذا حرف و کذا شحم نعام **و ضماد**
برگ ریحان کوفته بشراب پخته و کذا خاکستر بخور مریم بسرکه و کذا حنظل سبز و دلک بدان و کذا حاشا و سویق بزیت کهنه و کذا چرک بدان که در حمام جمع شود بزیت و کذا انجدان
مخلوط بروغن ایرسا و موم و یا بروغن حنا و کذا اشیلم بماء العسل و کذا شیطرج و بیخ راسن آمیخته تا نیم ساعت و کذا برگ هر دو مساوی سوده تا ربع ساعت داشتن و کذا قسط هندی
دو جزو بادیان یکجزو صبر یکجزو بآب صبر تازه سرشته و تنها بآب صبر تازه یا بزیت کهنه سرشته و کذا مغز پنبه دانه بعسل و کذا زفت و آرد جو و کذا زاج بشراب کهنه و کذا ابو دینه دشتی
و کذا ماميران چینی و کذا گل یاسمین و برگ آن **و شرب** فوة الصبغ بماء العسل و کذا ابو فاریقون دو درم چهل روز متواتر و کذا کمافیطوس بعسل تا چهل روز و کذا قسط هندی بعسل
و کذا زوفای خشک بعسل و کذا زنجبیل و کذا کبر محلل بعسل و کذا کرفس رومی و کذا افربیون مصطکی و دارچینی و کذا تخم سداب از درم تا دو درم هفت روز متواتر و کذا حب ماهودانه نیم درم
و کذا دار فلفل و کذا حب النیل و کذا پوست هلیلهٔ کابلی و کذا اسم زنجیته دو جزو و انیسون یکجزو و بادیان یکجزو هر روز نیم اوقیه سه روز متواتر **و حقنهٔ** مطبوخ بیخ راسن و کذا طبیخ ایرسا
و کذا ثوم که مقوی فعل حقنه است و کذا آب برگ کبر و اطراف نرم او و کذا روغن قرطم در مری شعیر **و تمریخ** فرفیون یکدرم بزیت کهنه ده درم و کذا قسط هندی بزیت کهنه و کذا
روغن قسط و کذا زیت کهنه و کذا خفاش در آب و زیت پخته تا مهرا شود صاف نموده بار دیگر جوشانیده تا آب فانی شود و روغن باقی ماند و کذا خنفسا بزیت پخته **و حمول** فتیلهٔ موم
از پشکل بز **و تعلیق** و شرب ذهب هر واحد نافع عرق النسا است **ذکر ادویهٔ مفرده** که مفید وجع الورک است بیخ کبر منقوع بکشوث در تسکین وجع الورک بارد مجرب سویدی است
و کذا شرب هلیلهٔ کابلی در بلغمی و کذا شرب و ضماد ریوند و کذا شرب سکنجبین عنصلی و کذا شرب و ضماد دارچینی و کذا شرب تخم ماهودانه نیم درم بجلاب یا بعسل و کذا شحم قاذوری چون
سه درم از آن در شوربای گندم یا در مرقهٔ گوشت بنوشند و بعد شرب آن قدری از شحم مذکور در مغرفهٔ آهنی بر آتش گرم کرده بر ورک بمالند از مجربات او ست
و شرب تخم لبلاب و کذا افربیون نیم درم بادویهٔ مسهله و خوشبو و مقل ازرق و کذا زراوند مدحرج بعسل و کذا زعفران و کذا طبیخ اسارون تا دوازده روز وجع مزمن
را و کذا تربد خراشیده دو درم زنجبیل یکدرم و کذا مداومت اکل انجیر و کذا انزروت دو درم بروغن جوز و کذا فاوانیا بعسل سرشته **و شرب و ضماد** سنا و کذا ثمام و کذا سکبینج

وکذا ابو دینه بری وکذا اسارون وکذا صعتر بری وکذا اشق دو مثقال بعسل وکذا جوز هندی وکذا زفت رطب وکذا مر مکی وکذا اسورنجان وکذا دارچینی وکذا جنطیانای رومی وکذا شیح ارمنی وکذا روغن بیدانجیر وکذا افسنتین رومی وعصارهٔ آن که قوی از آن است وکذا برگ سر وبعسل وکذا انقاع اذخر وکذا حسک وکذا غاریقون و**ضماد** حرمل وکذا برگ کبر وکذا آرد ترمس بسرکه پخته وکذا اسقمونیا وآرد جو وسرکه وکذا صدف بحری سوخته وکذا آرد شیلم بسرکه سرشته وکذا حب البان بسرکه سرشته وکذا کندش وکذا روغن نبق که آن روغن یاسمین سفید است با موم زرد آمیخته وکذا سرگین کبوتر وکذا عصارهٔ حندقوقا و روغن آن وکذا روغن حب الغار و**حقنه** سکنجبین وکذا مطبوخ اشنان هر واحد نافع است باقی اکثر همانست که برای عرق النسا مسطور شد **اقوال اکابر** مصنف اقتباس مینویسد که سبب عرق النسا مادهٔ فضلیه بلغم خام بود لیکن از دمویت و سوداویت هم خالی نباشد پس فصد باسلیق کنند و بفاصله سه چهار روز عرق النسا کشایند و باید که دو روز روزه بدارند و غذا کمتر خورند بعده فصد کنند و پس از آن این منضج دهند اصل السوس انیسون تخم کرفس هر یک پنج ماشه بادیان بادرنجبویه نکوه برگ شاهتره سورنجان هر یک هفت ماشه بیخ کبر بسفایج هر یک سه ماشه گلقند سه تولہ و غذا نخود آب بچه مرغ بدهند و بعد حصول نضج بدستوریکه در وجع مفاصل گذشت مسهل بدهند و روغن شبت و گل کنجد بمالند و اگر باقی ماند داغ دهند بطریقیکه در قول محمد اکبر مسطور شد و باید که در معالجه این علت تساهل نکنند تا لنگی نیارد و تنقیه ماده بکرات باید کرد و در میان دو استفراغ بسیار فاصله نباید داد تا ماده عود نکند زیرا که مادهٔ عرق النسا بخلاف سائر اوجاع مفاصل بسرعت عائد میگردد و از جماع و حموضات و لبنیات و رواداعات بپرهیزند و حب چهار برگ که در علاج درد پشت نوشته شد درینجا نیز نفع دارد و همچنین روغن هفت برگ بسیار مفید **صفت** آن آب برگ کریله باره ماسی و شبت ذنیب قنبا کو تاتوره و عشر و سنبهالو هر یک چهار و نیم تولہ روغن کنجد برابر و آب باران نیمه همه بجوشانند که روغن بماند صاف نموده روغن گل نیم پاو آمیخته باز بجوشانند که بنیمه آید پس سورنجان تلخ بزر البنج قسط تلخ گل بابونه هر یک یکنیم تولہ مصطکی یکتولہ میعه یابسه وج هر یک هفت ماشه سوده داخل کنند و ضماد و کماد و حبوب که در علاج وجع الورک بیایند درینجا هم نفع میدارند و علاج وجع الورک اینست که اول فصد باسلیق کنند و بفاصله ابوسه وز بمقیئات بلغم قی نمایند و باقی علاج فسخه که در علاج وجع المفاصل بلغمی نوشته شد و این ضماد نافعست بیخ کبر بو دینه عاقر قرحا تخم شبت حلبه هر یک دو درم زرد چوب چهار درم مال کنگنی قثاء الحمار خشک هر یک شش درم پوست درخت عشر کهنه مغز تخم بیدانجیر هر یک هژده درم در آب شور شب خیسانیده صبح بجوشانند تا خوب مهرا گردد بدست مالیده آب غلیظ گرفته کبریت کندر هر یک هشت درم سورنجان تلخ بیخ کبر مصطکی هر یک ده درم در آب مذکور انداخته شراب دو آتشه اضافه نموده تا سه پاس متصل کهرل کنند که مانند مرهم شود بر پارچه سفت مالیده بر جای درد گذارند **دیگر** قوی تر از اول آرد باجرا و منڈوا هر یک نه تولہ قند سیاه نیم پاو در روغن بیدانجیر چهار تولہ حلوا بپزند بعده بزر البنج بزرکتان حلبه تخم شبت زنجبیل هر یک چهار درم بابونه سورنجان تلخ کیورکچری قسط تلخ هر یک سه درم شراب کهنه چهار تولہ آمیخته جای درد را بروغن چرب کرده گرما گرم بربندند **حب** که درد سه ساله را در مدت دو ماه زائل میکند پوست ببول کهنه اسبند لاهوری اسمل وج ترکی بدهاره گلو سبز گوکهرو زنجبیل زنجور سپند هی دار هلد دار فلفل سورنجان شیرین هر یک نصف تولہ برگ رسن یکتولہ کوفته بیخته در آب مطبوخ آمیخته حبها سازند بقدر کنار صحرائی برگ سنا تربد سفید پوست هلیله زرد هلیله سیاه هر یک سه تولہ زنجبیل بیخ کبر هر یک یکنیم تولہ مکوه چهار و نیم تولہ مقل ازرق نه درم مصطکی پنج درم سوده با دویه سابقه ضم نموده حبها بندند و یک حب صبح و یکی شام بدهند و آنجا که هیچ تدبیری سود ندهد باید که در آب مطبوخ روباه و یا زاغ سیاه صحرائی و عقعق و هدهد و ضفادع صحرائی و بچه کرگس و کلس اگر همه بدست آیند بهتر والا یک یا دو هر چه بهم رسد تا دیر نشانیدن نفع کثیر میدهد و اگر ازین هم نفع ظاهر نشود باید که چوب چینی بند بخورانند و بعد انفراغ از چوب چینی اگر باقی ماند داغ دهند و زخم آنرا تا چهل روز سائل دارند بعده براهم مدمله مثل مرهم ابیض و اصفر علاج کنند و **اما** انچه از انتقال مادهٔ وجع رحم افتد اول در اصلاح رحم کوشند پس بمعالجهٔ وجع الورک پردازند و روغن راحت و حلتیت بمالند و بقول محمد زکریا عرق النسا هم از انتقال مادهٔ رحم افتد و اگر زنی را بعد اسقاط حمل اندر رحم منتقل بعرق النسا گردد اول رگ عرق النسا نزد و شتالنگ جانب وحشی باید زد و خون بوزن نیم پاو گیرند و وقت خواب اسپند لاهوری سه ماشه با آب گرم بخورانند و ربع مطبوخ مشکطرامشیع دهند با بعده حب چهار برگ که در علاج درد پشت مرقوم شد تا یکهفته و غذا مرغ حق گو با نان خشکار دهند **ابو سهل** میگوید که اولا در عرق النسا فصد باید کرد بعده اگر خلط غالب بلغم باشد تنقیه بحب شیطرج و حب منتن و حب سورنجان کنند و حقنه مرتب از قنطوریون و حنظل و شبت و سبوس گندم و انجیر و ترمس کوفته و مقل و مری و عسل و روغن ناردین و روغن قسط بعمل آرند و اقوی ازین حقنه معمول از ماهیزهرج و قنطوریون و زراوند و بیخ کبر و خربق سیاه و سفید و حرمل و سورنجان و عاقرقرحا و حنظل و مازریون و مغز قرطم و تخم شبت ساخته اند همه را با آب خوب بجوشانند و از آن آب یک رطل گرفته روغن ناردین یا روغن بان بقدر دو اوقیه بران انداخته

بیک گرم حقنه کنند و اگر عقب این حقنه التهاب و کرب بهم رسد بعد آن حقنه مطفیه استعمال نمایند و مدام حقنه قویه بعمل آرند تا آنکه رطوبت لزج منعقد که آن موذی ست خارج گردد
بعدها از استعمال آن حقنه باز ایستند و بر عضو الم این دوا مانند برگ غار بست درم عاقرقرحا پنج درم قسط هفت درم حرف چهار درم نطرون سه درم کوفته بیخته پس بگیرند زفت رومی
نیم رطل و در روغن یاسمین دو اوقیه بگدازند و بران ادویه انداخته حل کنند تا مستوی گردد و بر کاغذ طلا کرده بر موضع درد بچسپانند دیگر بگیرند صوف و در روغن سداب یا روغن حنا
یا روغن قثاء الحمار تر کرده نطرون و عاقرقرحا و سرکه بهان آمیخته بر موضع نهند و اگر مرض باین علاجات زائل نشود باید که ملول نشوند بلکه مریض را چند روز راحت داده باز تکرار
علاج شروع کنند و این فعل مرات کنند که لامحاله بنجاح رساند و ایضا این ادویه نفع کند اما در ابتدای مرض بعد طعام کنند و اما بعد ازان بادویه منقی مثل کنکر زد و جوز القی و تخم ترب
و تخم سرمق با آب مطبوخ شبت مع نمک و سکنجبین عنصلی و اگر حاجت بقوی تر افتد بخربق سفید کنند و هرگاه مفصل ورک قریب خلع گردد و مرض مزمن شود باید که بر حق ورک داغ نهند
در سه یا چهار موضع و جراحت آنرا بسرعت مندمل شدن ندهند بلکه بسیار مدتها ادویه تقیحیه اکاله بران نهند تا آنکه جمیع ماده عضو ازان خارج گردد بعده علاج آن بمعالجه قروح نمایند
و مریض اغذیا باطعمه سریع الانهضام معتدل الغذا دهند و از جمله تدابیر مولد امتلا تا اخلاط خام مثل تدخل طعام و پری شکم متواتر و سکر و جماع و حرکت بر طعام بغیر ترتیب احتراز نمایند
شیخ میفرماید که عرق النساء و وجع الورک و وجع رکبه راسخ قائم مقام اورام غلیظ در استحقاق علاج اند و اقدام بر استعمال محللات قویه قبل از تنقیه نباید کرد و قی انفع از اسهال
ست بسبب تحریک اسهال ماده را بطرف درد و قی تحریک او ازان طرف کند و بهتر آنست که از بورق و حل بود و اگر بمقیئات قویه محتاج الیه برای اخلاط غلیظه بارده تنقیه کنند
باید که بتبعیت این بادویه ملطفه مسخنه کنند و ایضا در بلغمی احیانا بلکه اکثر بقصد احتیاج افتد بعد تنقیه مدرات و شربات نافع اوجاع مفاصل و دوای هرس خاصة استعمال نمایند
و این نفع البسیار عجیب است کما ذریوس جنطیانا نهر و احارنه اوقیه زراوند مدحرج دو اوقیه تخم سداب خشک یک رطل کوفته باریک بیخته یک ملعقه بخورند و ایضا ضمادات مع نطولات
محللات و آب چشمه ها استعمال کنند و اگر کفایت نکند حقنها بعمل آرند بعد ازان محاجم بشرط و بغیر شرط بر سرین استعمال نمایند و محمرات و منفطات بران نهند و تا حصول صحت
مندمل شدن ندهند و در ضمادات مستعمله اندرین باب حدت آن برای دو غرض می افزایند یکی برای تحلیل ماده و دیگر برای جذب آن بسوی خارج و حدت آنها برای غرض
مکروه بود و آن آنست که گاهی تخفیف ماده کنند و تحجر آن نماید و غیر قابل علاج گرداند فلهذا واجب است که از امر تلیین غافل نباشند و گاهی احتیاج بمحاجم و وضع آن بجای جذب افتد
نطولات و آبزنات بگیرند روغن حنا یک رطل و سرکه نیم رطل و نطرون ربع رطل و قاقله یک نیم اوقیه و دران صوف زوفا تر کرده تکمید موضع نمایند و آبزنات از میاه ادویه
مفرده محلله مذکوره درین باب استعمال کنند و تمام روغنات مثل روغن قسط و روغن فرفیون و روغن عاقرقرحا و روغن حنا و روغن جندبیدستر ست و بعد تنقیه استعمال نمایند
و قیروطیات بجاوشیر و فرفیون و ادهان مذکوره بعمل آرند **اطلیه** و ضمادات این ضماد محلل جذاب ماده بسوی ظاهر از عمق ست تخم سداب بری حب الغار انجدان نطرون
شیح ارمنی قردمانا شحم حنظل نانخواه هر واحد چهار مثقال سداب تازه زفت موم اشق هر یک ثمن من بارزد شش مثقال جاوشیر چهار مثقال کبریت چهار مثقال جندبیدستر مرهم بسازند
و اگر بر عرق النساء پشانبش بسرکه کهنه طلا کنند مثل دوا الخردل و افضل ازان باشد و مراهم محمره و منفطه بسیار نیکو ست و باید که نفاطات را بکشایند بعده دوای خفیف بران
بپاشند و باز اعاده تنفیط کنند تا آنکه صحت یابند و ایضا بورق یک رطل زیت یک رطل ازان طلا سازند و ایضا ضماد نافع مویزج یک نیم رطل ردی سوخته دو رطل عاقرقرحا نیم رطل
حرف یک نیم رطل بارزد کبریت بورق هر یک نیم رطل زیت سه قوطولات صمغ صنوبر با بارزد گداخته همه را بدستور مرهم جمع نمایند و استعمال کنند و ایضا بگیرند پخته و گوگرد سوده
و پخته و زفت و بر سرین طلا نمایند و بالایش کاغذ نهاده بگذارند تا آنکه از خود آبله افتد و از مجربات اینست که بگیرند نبات شیطرج سبز در تابستان و باریک بسایند و با پیه
جمع کرده بر سرین و موضع درد نهند و به بندند و چهار ساعت تا شش ساعت بگذارند پس در حمام داخل کنند و چون اندک عرق کند در آبزن داخل نمایند و ضماد ازان جدا کرده
بر موضع صوف بزاج هفته تا ده روز نهند و اعاده کنند که این از خردل و ثافسیا غنی کند و ایضا مویزج و ذراریح و ایضا ثافسیا و موم و روغن سداب و ایضا عاقرقرحا و قنه
و زهر انسبوس و عاقرقرحا و مویزج و ازان مرهم سازند و گاهی دران حرف زیاده کرده میشود و آنچه این مرض درد را انفع کند قیروطی فرفیون ست و ایضا روغن حنا هشت
اوقیه سرکه چهار اوقیه نطرون دو اوقیه عاقرقرحا یک دقیادل عاقرقرحا را کوفته در روغن حنا تا سه روز بخیسانند و جوش خفیف داده بران سرکه و نطرون انداخته در ان
صوف آلوده بر موضع درد نهند دیگر مثل این از اطلیه بگیرند موم مصفی صد مثقال علک الانباط بست و پنج مثقال تخم ریحان و سوسن و بارتند هر واحد شش مثقال
قطران پنج مثقال مرهم بسازند و بر موضع درد حق ورک طلا کنند لاسیما اگر ماده محدث آن از خون راسخ در نقش مفصل یا بلغم غلیظ زجاجی منتشر بحق مفصل باشد هم مستحکم

عرق النسا بگیرند زیت کهنه شش ده اوقیه برادهٔ اسرب و نمک طعام و ملک الانباط هر واحد صد مثقال برادهٔ مس سه اوقیه زنگار و کندش و بیخ ماذریون سیاه و زراوند و خردل هر واحد
دو اوقیه و گاهی درین عاقرقرحا یک اوقیه انداخته میشود **دیگر** بگیرند انجدان و تخم سداب دشتی و حب الغار و بورق و حنظل و شیح و نانخواه و قردمانا هر واحد چهار مثقال سداب بستانی
و زفت خشک و ملک الانباط و راتیانج و اشق و پیه گوساله هر واحد شانزده مثقال جاوشیر شش مثقال گوگرد غیر سوخته چهار مثقال روغن حنا هژده اوقیه **دیگر** بگیرند زفت رطب هژده اوقیه
زراوند ده اوقیه و نیم موم یکرطل صمغ صنوبر چهل مثقال کبریت غیر محرق یکرطل بورق یک نیم رطل مویزج یک قسط عاقرقرحا نیم رطل قردمانا یک قسط بارزد نیم رطل گداختنی را گداخته و خشک
را سابیده جمله مخلوط سازند و بمالند **مسهلات** اما مسهل نیک نافع النفع حب سورنجان و حب منتن و حب شیطرج ست و مثل حب النجاح و مثل معجون هرمس که در ربیع بخورند
چیزی نیست و کسی که آنرا بخورد مفاصل دردناک او عرق کند و دران اسهال بسیار نیست بلکه تنقیه بتلطیف کند و اجزای ادویه مسهله شحم حنظل و قنطوریون و صمغ و ماهیزهرج
و شیطرج و عصارهٔ قثاء الحمار ست دیگر بگیرند حنظل دو عدد و سوراخ کرده آنچه در جوف آن از شحم و تخم باشد بیرون آرند و در هر دو روغن کنجد پر کرده بپوشند و یکشب بگذارند
و صبح آنرا مع روغن در دیگ کرده بران یک کیل روغن و نصف آب انداخته بپزند تا آنکه حنظل پخته شود پس آنرا دور کرده آب روغن را بجوشانند و بران نان پاکیزه کوفته
بقدر یکه انعقاد بدان گردد مثل خاگینه شود انداخته ازان بنادق بقدر بندقه سازند و ازان هژده عدد مریض بعد استحمام بخورد در جه دیگر طبیخ روغن بعصارهٔ حنظل ست و چون
تنقیه باسهال و قی کرده شود و مرض طول کشد حمولات و حقنها از ادویهٔ مجربهٔ مسهله خون مثل طبیخ قثاء الحمار و حنظل و زهرهٔ گاو و عاقرقرحا و قنطوریون و حرف و شیطرج و طبیخ سمک
مالح بعمل آرند که این همه درین وقت ایشان را نافع بود و گاهی به کنند و گاهی در حقنه فرفیون داخل کرده میشود و قبل از تنقیه بسیار مضر ست از سائر علاج منع کند و امداد آخر آن
نافعست و خصوصاً هرگاه تنفیط نفع نکند و بیشتر هیچ خود بخود عارض شود و بادی علت مندفع گردد **صفت** حقنهٔ مجربه حنظل و حرف و بیخ کبر و قنطوریون و قثاء الحمار
و شیطرج و فوه جوشانیده بآب آن حقنه کنند و ثفل آن بر ورک ضماد نمایند و از حقنهای نافعه برای آن این حقنه ست و ایضاً بسرکه و سبوس گرم کرده ضماد سازند و اگر
در انجا خون میت باشد بذهب احمر بر موضع خون داغ سخت دهند تا خون ازان جاری گردد **مجوسی** گوید که هرگاه عرق النسا از رطوبت و بلغم باشد باید که امر باستعمال قی
کنند بعده ادویهٔ مسهله مثل این حب دهند **صفت** آن غاریقون و تربد هر واحد چهار دانگ صبر و سورنجان و شیطرج هر واحد نیم درم شحم حنظل دو دانگ همه را باریک
سابیده حبها سازند شربتی از دو نیم درم تا سه درم حب شیطرج نیز دهند و بعد تنقیهٔ بدن تضمید ورک براتیانج و مویزج و عاقرقرحا سوده بسکنجبین یا بشراب عسل سرشته باید کرد
و ایضا این ضماد بعمل آرند **صفت** آن پوست بیخ کبر و پودینه و عاقرقرحا هر واحد یکجزو عصارهٔ قثاء الحمار و حب الغار هر واحد نیم جزو همه را باریک سابیده بشراب عسل سرشته
بر مفصل ضماد کنند **ضماد** دیگر عاقرقرحا و نطرون هر واحد دو درم قسط و حب الرشاد هر واحد یکدرم زفت رومی پنجدرم زفت را در روغن زنبق یا زیت گداخته ادویه
آمیخته ضماد سازند **دیگر** درین باب نسخهٔ این همانست که در قول ابوسهل گذشت **دیگر** حرف و خردل و پوست بیخ کبر هر واحد یکجزو در آب مرزنجوش باریک سابیده بر مفصل
ضماد کنند و باید که بر موضع روغن حنا باندک بورق و عاقرقرحا و مویزج سوده و روغن مصطکی و مانند آن بمالند **ضماد** مؤلف فولس موم صد درم علک البطم بست و پنج درم
زنگار و مر و قنه و قطران و بیخ سوسن هر واحد پانزده درم ادویه را سابیده موم و قطران گداخته بیامیزند و بر ورک ضماد کنند و اگر مرض باین تدبیر ساکن نشود چیزی از حبوب
مسهلهٔ نافعه این بدهند و اگر فصل تابستان باشد باید که در اثنای این قی بجا هی شود استعمال کنند بعده اضمدهٔ مذکوره بعمل آرند و در آبزن آبیکه دران بابونه و اکلیل الملک
و برنجاسف و قنطوریون و پوست بیخ کبر و سداب و کرنب جوشانیده باشند بنشانند بعدازان که قطن و ورک ابروغن ناردین یا روغن قسط یا روغن نارجیل و مانند
آن مالش کنند تا آنکه مرض نقصان پذیرد و اگر علت باین تدبیر تسکین نیابد می باید که دران حقنهای نافعهٔ عرق النسا استعمال نمایند و منجمله آن این حقنه ست **صفت**
آن خار خسک و شبت و بابونه و اکلیل الملک و سداب هر واحد یک کف قنطوریون دقیق ده درم حنظل کوفته دو عدد قثاء الحمار کوفته پنجدرم عاقرقرحا کوفته
سه درم پوست بیخ کبر و قرطم و مغز تخم بید انجیر کوفته هر واحد پنجدرم حلبه چهار درم همه را در هفت رطل آب بپزند تا بیک نیم رطل باز آید و دو ثلث رطل ازان گرفته بران مری
و عسل و روغن سوسن و زنبق هر واحد یک اوقیه سکبینج یکدرم مقل دو درم جندبیدستر نیم درم آمیخته همه را در هاون بسایند باندک آب مطبوخ و روغن تا مخلوط شود
و بدان حقنه کنند و عقب حقنه بر پشت و سرین و روغن قسط و سوسن مالش نمایند **دیگر** بیخ سوسن آسمانجونی نیم رطل کوفته در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل
آید و صاف کرده چهار اوقیه ازان گرفته روغن زنبق و مری و عسل هر واحد یک اوقیه انداخته خوب حل کنند و نیمگرم حقنه نمایند که نافعست **دیگر** قوی تر

از اول شبت و بابونه و خار خسک و سداب هر واحد هفت درم قنطوریون و پوست بیخ کبر هر واحد ده درم حلبه و قرطم و بزر کتان و بادام مقشر هر واحد پنج درم حنظل کوفته پنج عدد
سکبینج و راتینج و جاوشیر و کمون نبطی هر واحد سه درم شیطرج هندی دو درم سبوس گندم یک کف همه را در شش رطل آب بجوشانند تا یک نیم رطل بماند و نصف رطل از آن گرفته
مری و روغن قسط و ناردین و سوسن هر واحد اوقیه بوره ارمنی یک نیم درم آمیخته نیم گرم حقنه کنند دیگر خار خسک قرطم کوفته و تخم بید انجیر کوفته و مغز تخم شحم کوفته هر واحد
یک کف حنظل کوفته دو عدد سداب گندنا هر واحد یک دسته در شش رطل آب بپزند تا یک نیم رطل بماند روغن بید انجیر یک اوقیه آمیخته در سه دفعه بدان حقنه نمایند که عرق النسا
را نافع است وایضا حقنه بحب الرشاد در آب پخته صاف کرده روغن زیت اندک آمیخته در عرق النسا و درد قطن بسیار انفع میکند حقنه دیگر بگیرند یک اوقیه زیت و دو اوقیه عسل
و یک اوقیه نطرون و نیم اوقیه علک البطم و سه اوقیه آب شیرین خوب جوش داده حقنه کنند و بران صبر نمایند که اسهال اخلاط مخاطی کند و گاهی اسهال خون نماید و اگر درد طول کند
باید که استعمال این حقنه متواتر نمایند و در ادویه قنطوریون مع عصارة قثاء الحمار و روغن قثاء الحمار افزایند صفت حقنه دیگر بگیرند بابونه برنج و نرد و زراوند طویل و قنطوریون دقیق و پوست بیخ کبر
و خربق سفید و سیاه و حرمل و سورنجان و حنظل و عاقرقرحا و مازریون و مغز قرطم و شبت هر واحد بقدر حاجت همه را در آب خوب جوش دهند و هشت اوقیه آب صاف کرده
روغن ناردین و روغن زنبق هر واحد ده درم آمیخته نیم گرم حقنه کنند و بران صبر نمایند و تکمید مقعد بپارچه گرم سازند و اگر ازین حقنه التهاب عارض شود باید که حقنه لین که دران
عناب و سپستان و جو کوفته و بنفشه خشک و پرسیاوشان و خطمی و سبوس گندم و برگ خبازی و روغن بنفشه داخل بود بعمل آرند تا حدت عارض از ان حقنه تسکین یابد و چون
این علاج استعمال کرده شد و درد ساکن نشد باید که فصد عرق النسا قریب عقب کنند و اگر یافته نشود فصد رگ مشط قدم یا رگ باطن زانو نمایند و چون درد اشتداد کند فلونیا
رومی دهند که آن تسکین درد و تخدیر عضو نماید و بادویه که مذکور شد اندک افیون یا پوست بیخ لفاح آمیخته بر موضع درد طلا کنند و باید که از ادویه مخدره حذر نمایند و استعمال آن نکنند
مگر هنگام ضرورت چون درد شدت کند زیرا که ادمان استعمال آنها ابطال حس عضو و انجماد ماده نماید پس بران هیچ علاج سود نه دهد و از چیزها که صاحب این مرض بدان انتفاع یابد
خوردن این سفوف است که آن را نافع یافته ام صفت آن بگیرند سنای مکی ده درم سورنجان پنج درم شیطرج هندی سه درم زعفران نیم درم ادویه را باریک سایند و شکر سفید
هم وزن آن آمیخته دو درم تا سه درم بخورند با آب نیم گرم و چون مرض طول کند باید که ایارجات کبار استعمال نمایند و با بهاشل آب باهی شوره کبریتی و نفطی و آب زیتون یا روغن
قثاء الحمار حقنه کنند و عصیده که دران شحم حنظل سرشته باشند بخورانند و در آب چشمه کبریتی و نفطی و آب دریای شور و مانند آن نشانند پس اگر تسکین نیابد محاجم ناری بر عرق
و رگ نهند و زفت و لونیز بران موضع چسپانند که این اکثر نفع میکند و ماده را از نفس مفصل بسوی ظاهر و رگ جذب می نماید و چون این ادویه سود ندهد گاهی شرب نفط سفید
یک درم تا یک مثقال با شراب ده درم تا سه روز فائده کند وایضا حب معمول بنفط نافع عرق النسا و وجع قطن است و چون علت مزمن شود و قریب بود که مفصل از مکان خود خارج
گردد باید که بداغ استعمال کنند تا رطوبت فاسد فانی شود و آن را بسوی خارج جذب نماید جرجانی در ایلاقی مینویسد که در عرق النسا و وجع الورک اگر علامات بلغم ظاهر بود اول
قی فرمایند پس اسهال بحب منتن و حب شیطرج و مانند آن کنند و حقنه کردن بدون قنطوریون باریک و شحم حنظل و شبت و آبکامه و مانند آن سود ندارد و اگر حقنه قوی باید سورنجان
و بوزیدان و ماهیزهرج و عاقرقرحا افزایند و اول حقنها نرم کنند پس تیز تر و گاهی بر گماهی بازدن حاجت بود و بعد قی و اسهال دوای مدر باید داد و نسخه آن در قول شیخ گذشت
سه درم از ان با سه درم شکر بدهند و محجمه ناری نهادن سود مند بود و گاهی محاجم با شرط و اخراج خون بسیار سود دارد و در درد مزمن داغ کردن صواب باشد و داغ آن ... باشد
گرد حقه ورک سر استخوان که دران داخل است ضمادات اول ضمادهای لینه باید نهاد درین گونه بگیرند کرنب نبطی پخته بکوبند و زرده تخم مرغ و اندکی زعفران سرشته نیم گرم
بکار برند دیگر اکلیل الملک و بابونه و حلبه و خطمی هر یک بیست درم مقل و اشق و جاوشیر هر یک ده درم پیه گرده بز و پیه مرغ و مغز ساق گاو و موم هر یک ده درم سرکه سی درم
روغن بقدر کفایت ادویه خشک را کوفته و صموغ را در سرکه تر کرده حل نموده و موم را با پیه و روغن گداخته همه را بسرشند و هرگاه ضماد جدا کنند آب گرم با طبیخ بابونه و اکلیل الملک
و شبت و صعتر و بیخ کرفس بشویند و اگر این ادویه بسرکه پخته طلا کنند سود دارد دیگر ضماد مقرح خردل هم وزن او سرگین کبوتر نرم سوده بطبیخ انجیر و با شیر آن سرشته ضماد کنند
تا آنکه ریش گردد و زرداب جاری شود و چند روز بگذارند تا ماده پاک گردد و یا خردل و تافسیا باهم کوفته طلا کنند و همچنین مویزج و بوره و فرفیون و عاقرقرحا با روغن سداب
سرشته جاذب ماده بظاهر و مقرح است ابن سرابیون گوید اگر بیمار احتمال کند صواب آنست که دو روز متواتر حقنه کنند پس رگ زنند و قسطا بن لوقا گوید که بگیرند
عصارة قثاء الحمار دو جزو و روغن زیت کهنه یک جزو و بجوشانند تا روغن بماند و هر کجا که درد و عسر باشد طلا کنند که ورم کند پس صلاح یابد محمد زکریا گوید اگر

قثاء الحمار نباشد حنظل بدل آنست و آنچه بیمار باشد که صاحب عرق النسا و در دست بدن را اسهال خون افتد و مرض زائل شود صفت شیاف که در دست بدن بیشت را
سود دارد سکبینج جاوشیر مقل اشق زنجبیل انزروت سورنجان شقاقل شحم حنظل نمک هندی جندبیدستر زرنباد قسط ماهیزهرج برگ سداب انیسون بادیان بوره مغنی
فانید مساوی و بعضی [illegible] زیاده میکنند و ایارج هرمس بسیار نافع است در فصل ربیع چند روز متواتر دهند کمتر آن یکهفته و در طبیخ کمفتار و طبیخ ربا
نشستن سود دارد و آنرا که هیچ علاج فائده نکند نفط سفید از درمی تا مثقالی سه روز با شراب دهند ابن الیاس گوید که در عرق النسا هر صبح جلاب انیسون بادیان
تخم کرفس هر واحد سه درم و گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا مزوره نخود آب بمغز قرطم دهند و یا هر صباح جلابی از سکنجبین [illegible] درم و اصل السوس سه درم بخورانند و صاحب
این مرض از تناول اطعمه کثیر الغذا بطی الانهضام و سائر فواکه و شب خواری و آب سرد احتراز کند و باشیای قویه التحلیل و یا بادو ضماد نکنند زیرا که این عضو کثیف اللحم است قوت
دوا تا مفصل نرسد بلکه عضو را صلب کنند و از تحلیل منع کند و هرگاه نضج در قاروره ظاهر شود تلیین طبیعت بمطبوخ سورنجان یا بحب صبر یا بنقوع آن نمایند و ملینات
و مسهلات و حبوب منقی بلغم استعمال نکنند مگر بعد نضج تام تا ماده رقیق تحلیل نشود و کثیف آن متحجر نگردد پس مرض اشتداد نماید و بعد تنقیه تام این ضماد و نطول بکار برند
و نسخه این هر دو در علاج عرق النسای حار در قول صاحب کامل گذشت و در هر هفته سه مرتبه قی کنند و یا این ضماد کنند که در شفای این مرض از ضماد مذکور قوی تر است
صفت آن پوست بیخ کبر و پودینه عاقرقرحا هر واحد ده درم عصاره قثاء الحمار حب الغار هر واحد پنج درم نطرون قسط تلخ هر واحد درم حب الرشاد یک درم همه را
باریک سائیده بجز بزعلیه زفت پنج درم را بروغن زنبق یا زیت گداخته ادویه بدان آمیزند و ضماد کنند و اگر مرض باین معالجه زائل شود فبها و الا از معالجه ملول نشوند زیرا که
مفصل ورک عمیق غار است ماده غلیظ از آن تمامه خارج نمیشود و این حقنه بعمل آرند خار خسک قرطم هر دو کوفته هر واحد یک کف شبت و بابونه و سداب هر واحد هفت درم
قنطوریون دقیق و پوست بیخ کبر هر واحد ده درم حلبه و بزرکتان هر واحد چهار درم سنای مکی ده درم سبوس گندم یک کف زیره سه درم همه را در شش رطل آب بپزند تا
بیک نیم رطل باز آید صاف کرده مری و روغن قسط و ناردین و سوسن هر واحد ده درم بوره ارمنی نیم درم فلوس خیارشنبر پانزده درم آمیخته در حقنه انداخته نیم گرم حقنه کنند
و اگر مرض مزمن گردد و طول کند باید که قی و حقنه متواتر کنند و در مسهلات قنطوریون دقیق و سورنجان و بوزیدان زیاده نمایند که این ادویه را با وجود استفراغ بلغم خاصیت
شریفه در عرق النساست و در علاج این اهمال نورزند که بسرعت بسوی لنگی می انجامد و اگر درد اشتداد نماید و مریض طاقت برداشت آن نباشد مخدرات مثل فلونیای رومی
و برشعثا بدهند تا مریض فی الجمله استراحت نماید و قوت او رجوع کند بعد از آن اعاده علاج کنند و بدون احتیاج شدید دوای مخدر استعمال نکنند و این سفوف صاحب این مرض را
نافعست صفت آن سورنجان پنج درم بادیان مغز بادام مقشر هر واحد سه درم زعفران نیم درم سنای مکی ده درم شکر برابر همه شربتی سه درم بآب [illegible] و بمالش عضو بروغن
قثاء الحمار و روغن قسط و زنبق و خیری زرد نمایند و در آب کبریتی و نطرونی و زاجی و نفطی و آب دریای شور و مانند آن نشانند و اگر باین معالجات تسکین نیابد بر حق ورک
محاجم ناری نهند و تعلیق علق نمایند و الا بحکم آخر الدواء الکی داغ بران موضع گذارند ابن نوح گوید که اگر عرق النسا از خلط بارد خام باشد اولا قی استعمال کنند بعده حب
سورنجان کبیر معروف بمقیم الزمنی بخورانند صفت آن ایارج فیقرا ترید مدبر هر یک ده درم شحم حنظل قنطوریون دقیق سورنجان بوزیدان ماهیزهرج هر یک پنج درم
فرفیون دو درم زنجبیل شیطرج خردل فلفل جندبیدستر هر واحد یکدرم حبها سازند شربتی از دو نیم درم تا سه درم و حقنه با دویه حاره کنند و آنچه مخصوص باین مرض است حقنه
بیخ سوسن است که در قول مجوسی گذشت و یا حرف بآب پخته زیت دران انداخته حقنه نمایند و چون درد شدت کند ایضا یک مثقال از آن بروغن یا بشیر بخورند و یا
شیاف [illegible] شحم حنظل و سکبینج بردارند و فتیله معمول از پشم مجفف و انزروت یا خرق معقود بعسل نافعست و بعد تنقیه مالش روغن فرفیون نفع کند و یا مغز تخم [illegible] انجیر
بسرکه بسایند و بعسل سرشته ضماد کنند و همچنین ضماد بیوینه که آنرا در جذب ماده از عمق خاصیتیست و نفط را نیز این خاصیت ست و همچنین نفاخ اذخر را و چون [illegible]
مضطر گردد دوام حقنها کنند تا که سحج پیدا نماید که ایشان از سحج به شوند و چون مرض مزمن شود و طول کند ضماد مقرح که در قول جرجانی گذشت بکار برند تا آنکه آبله افگند
و از آن آب سائل شود و تکمید بآب گرم نمایند و چند روز بگذارند و اگر مرض زائل نشود اعاده آن کنند و مریض را گرسنه دارند تا اخلاط او قلت پذیرد و اگر طول کند و خوف
خلع راس ورک باشد بر سر ران داغ مثل دائره نهند و صاحبان این مرض در صحت خود مداومت قی نمایند و تلطیف تدبیر کنند و از اغذیه غلیظه و تواتر سکر اجتناب ورزند
و جالینوس گوید که سواری برای وجع الورک مضرست زیرا که بسوی آن فضلات بریزد و تیاذوق گوید که علاج عرق النسا مشکلست چون [illegible]

ومحمد بن زکریا گفته که چون اراده داغ سرین باشد باید که مکان او را کنند تا مستوی گردد بعده داغ کنند و الا رد او بعد داغ غیر ممکن است و گفته که وجع الورک از نوشیدن
روغن بید انجیر با ایارج و آب خسک تا یکهفته نفع میکند و گفته بهترین چیزیکه حق تعالی درین موضع آفریده آنست که بر سرین عسل بلادر طلا کنند تا آبله سیم سر و گذارند تا آنکه
آب جاری گردد و بعد تقی مندمل شدن ندهند و این قائم مقام داغ است و گفته که مردی بر سرین افتاد پس ورم کرد و همیشه درد میشد تا آنکه بران جبر مرکی و زعفران بعصب
بسته شد صحت یافت انطاکی گوید که علاج وجع الورک مخالف وجع المفاصل نیست مگر در منع رداع او الا انجا بلکه ابتدا بمحللات کنند و فصد وست مقابل نمایند
و مبالغه در تلطیف نمایند اگر ماده رقیق نباشد و آنچه مخصوص بعرق النساست اکثار تناول حب ذهب است یکمرتبه و حب سورنجان بار دیگر و همچنین صبر و هلیله خوردن
الیه آنرا بسیار نافع بود و کذا انطول از بیخ کبر و حلبه و گرسنگی دران مجربست بسبب تجفیف ماده و فصد عرق النسا کنند و از حقنه مجربه طبیخ بیخ حنظل و بیخ کبر و قنطوریون
و شرب حب الرشاد و میعه است و کذا اسارون مطلقا و تخم آن شربا و تریاق بعد تنقیه و داغ آنرا به کند اگر در طریق ماده افتد سعید گوید که اگر عرق النسا حادث از بلغم باشد
تنقیه معده بقی از سکنجبین و سپس ترب کنند و حقنه بحقنهای قویه و اسهال او با ایارج نمایند و مبدلات مزاج مثل شربت عسل و گلقند عسلی بدهند و غذا نخود آب و یا زیرباج سازند
و پرهیز سخت کنند زیرا که چیزی نافعتر برای خلط غلیظ از گرسنگی نیست و بر سرین آرد ترمس بشراب سرشته ضماد نمایند و مالش عضو بروغن ناردین سازند پس اگر
ساکن نشود فصد رگی باید کرد که بالای کعب است از طرف پای علیل و اگر یافته نشود فصد صافن کشایند و اگر زمانه طول کشد در آب چشمه های کبریتی و نفطی و آب دریای شور
نشانند و اگر خوف از خروج مفصل باشد داغ بران نهند و اگر خلط سوداوی باشد اسهال مریض بطبیخ افتیمون کنند و گلقند شکری دهند و آب نیمگرم بنوشانند و شیره عناب
بجلاب و آب نقوع بشربت نیلوفر دهند و غذا مزوره زیرباج و بر عضو برگ چنار تازه سوده ضماد کنند و موم روغن بمالند و آب ریاحین بران ریزند و در آخر فصد عرق النسا گیرند
و اگر در صلاح آن تاخیر گردد حقنه قوی بعمل آرند که بیان به شود انشاء الله تعالی **مؤلف** خلاصه و دیگر متاخرین مینویسند که بعد تنقیه این ضماد عرق النسا و مفاصل مزمن را سودمند
دارا شکنه که سلیمانی نامند و سیماب هر کدام سه مثقال هر دو را باهم سائیده بآب دهان حل کنند سیماب کشته شود و ده مثقال صابون در آب گرم گداخته اضافه نموده ضماد کنند
و این سفوف در تنقیه اصحاب مفاصل و عرق النسا و نقرس بغایت سودمند است و از مجربات براکلسوس و جمع کثیر بایج از امراض مذکوره نجات یافته اند سورنجان تربد سفید
رب السوس سقمونیا سنای مکی استخوان قحف آدمی شکر سفید مجموع مساوی کوفته بیخته پنج درم با آبیکه دران کمافیطوس جوشانیده باشند بدهند و این مسهل در تنقیه مقابل
کافیست **صفت** مرهمی که درین باب سخت سودمند است و از مخترعات اوست گل سرخ دو قبضه پوست بیخ قنب تازه شش قبضه هر دو را با ده رطل شراب نیکو بجوشانند تا نیم
آنگاه صاف نموده بآتش ملایم بدارند تا شراب جمله بسوزد و در ته ظرف چیزی غلیظ همچون عسل بماند بستانند و دو رطل پیه خنزیر بادی بیامیزند و بر هم زنند تا مثل مرهم شود
آنگاه یک اوقیه افیون با شراب حل کرده و یکدرم زعفران و یک اوقیه زهر کرنب اضافه نموده لت کنند و نگاه دارند و عند الحاجت استعمال نمایند که در تسکین
اوجاع مفاصل بی نظیر است و گویند که خوردن اسپند بقدر چهار ماشه تا دوازده شب برای عرق النسا مجربست و بعضی گویند که از یک ماشه شروع
کنند و بتدریج بیفزایند و هرگاه حرارت زیاده محسوس شود باز اندک اندک بکاهند و همچنین تا چهل روز هر شب وقت خواب بخورند که درین باب از مجربات است
و در حدیث شریف وارد است که برای عرق النسا بگیرند الیه گوسفند اعرابی و گداخته سه حصه سازند و هر روز بر ناشتا یکحصه بخورند و بعضی نهادن الیه شکافته بر سرین
در وجع الورک تا آنکه متعفن گردد و بعده ازان جدا کردن مجرب دانسته اند **صفت** حبی که بقول رازی در ساعت تسکین درد عرق النسا کند و بیخ شش باز اطلاق میکند
صبر سقوطری پوست هلیله زرد سورنجان هر واحد یکدرم حبها سازند مجموع یکشربت است و ادامت برین حب کردن مجرب اثم است **حب سعد** که در قلع بلغم از مفصل
ورک قوی العمل است سعد سورنجان بوزیدان هر یک نیم درم ماهیزهره دو دانگ بدو ثلث درم شحم حنظل ربع درم فرفیون دانگی و این یکشربت است **دوای هندی**
که مسمی بچاردانه و دوای هاکم است جهت وجع الورک و وجع الرکبه مجرب هالون اجواین کلونجی میتهی هر چهار برابر بدون کوفتن یکجا کرده هر صباح آنقدر که در گرفتن انگشت
آید با آب بخورند و در کاستن و افزودن حسب مزاج مختار اند و بعضی مال کنگنی و تخم پنوار اضافه میکنند صاحب تکمله هندی گوید که این شش تخم انفع از چهار اند **دیگر** که عرق النسا را مجربست تو
زنجبیل ستوه یکپاو باریک کوفته بیخته یکتوله سیماب دران اندازند و باهم حل کنند چندانکه هر دو یکذات شود بردارند و قدری ازان می مالیده باشند روزی دو سه دفعه
روغن خشخاش نافع عرق النسا و نقرس و جمیع اوجاع مفاصل جندبیدستر قسط تلخ هر یک سه درم مداد چهار درم آب مرزنجوش روغن زیت هر واحد یکرطل شیر ک

بیخ کرفس دوازده عدد انجیر خالص بقدر ضرورت همه یکجا کرده بپزند چندانکه آب برود و روغن بماند **ضماد** که ماده عرق النسا را تحلیل کند از بیاض والد مرحوم سوسن خطمی بابونه شبت آرد حلبه تخم کتان سوده با آب کرنب سرشته ضماد سازند **مطبوخ** قوی الاثر برای استیصال ماده وجع الورک و عرق النسا معمول مجرب مصطکی انیسون هریک دو درم زنجبیل بیخ اذخر هریک سه درم فوه شیطرج سورنجان بوزیدان هریک پنج درم بیخ کرفس بادیان هریک هفت درم حلبه مویز منقی هریک ده درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا چهارم حصه آب بماند صاف نموده ثلث رطل هر روز با روغن بید انجیر بقدر تحمل طبیعت بنوشند **نطول** که بجهت عرق النسا مفید ست بابونه اکلیل الملک بنفشه گل خطمی کنجد بقدر حاجت در آب جوش داده صاف کرده نطول فرمایند و بعد از آن روغن مالیدن بسیار فائده می کند

وجع الرکبه

یعنی درد زانو اسباب و طرق تشخیص و علاج آن بعینه همانست که در اوجاع مفاصل مسطور شد لیکن این بیشتر از ریح حادث میشود **وایضاً** در حارتبرید شیره خارخسک شیره خیارین نبات سفید بدهند و برگ چنار سوده ضماد نمایند و یا آرد جو یکجزو پشک بز دو جزو بسرکه در روغن زیت ضماد کنند که در ورم آنرا نافع بود و یا فصد باسلیق کنند و اطریفل صغیر یکتوله خورده تخم کاسنی نیمکوفته نه ماشه سورنجان سه ماشه بعرق بادیان و عرق عنب الثعلب هریک هفت توله جوشانیده صاف نموده نبات یکنیم توله داخل کرده بنوشند **وایضاً** در ورم زانو و حرارت ملمس آن سورنجان بوزیدان هریک ماشه سوده با اطریفل صغیر توله سرشته بخورند بالایش عرق شاهتره هفت توله گلاب سه توله بنوشند و گاهی حب سورنجان با اطریفل سرشته همراه شیره تخم کاسنی شش ماشه عرق عنب الثعلب هفت توله عرق شاهتره و نبات دهند و گاهی عرق کاسنی پنج توله شربت بزوری بارد دو توله عوض عرق شاهتره و نبات میکنند و اول فصد باسلیق میگیرند و اگر فائده نشود مسهل دهند **واگر** ماده بارد باشد شیره تخم قرطم و بادیان و نبات بدهند و روغن تخم سهجنه طلا کنند و ساگ پنوار در روغن پخته بخورند و یا برگ دفلی بجوشانند و کوفته بر دغنهای گرم آمیخته ضماد نمایند و اگر صابون سورنجان تلخ حنا برابر با آب سرشته ضماد کنند نیز مفید بود و این منضج نافع اصل السوس بادیان پرسیاوشان تخم خطمی سورنجان هریک چهار ماشه بیخ بادیان بیخ کاسنی بیخ کرفس هریک شش ماشه انجیر زرد پنجعدد مویز منقی ده دانه سپستان بیست دانه گلقند سه توله و بعد مسهل معجون سورنجان صغیر خورانند و این حب مسهل نیز برای درد رکبه نافعست سورنجان پوست هلیله زرد شحم حنظل مقل تربد مصوف مساوی کوفته بیخته حب سازند و یک مثقال با آب گرم بخورند و این طلا برای وجع رکبه معمول حکیم اجمل خانست حنظل کلان دو عدد را در نیم سیر آب بجوشانند که نصف بماند صاف نموده با روغن زیتون بست و پنج درم بجوشانند تا که نصف آب برود و بعده حب الغار سوده در ان انداخته بجوشانند تا که تمام آب بسوزد و روغن بماند فرود آورده سورنجان و بیخ بنفشه و حنای خشک هریک سه مثقال کوفته بیخته حل کنند و در محل درد طلا نمایند **و** مطبوخ بوزیدان نیز در درد زانو و پشت و مفاصل را سود دارد و نسخه آن همان مطبوخ قوی الاثر است که در عرق النسا در قول مؤلف خلاصه عنقریب مسطور شده لیکن درینجا هر یک سه درم عوض مصطکی و انیسون ست و وزن بیخ اذخر پنج درم و شربت چهار اوقیه با دو مثقال روغن بید انجیر و این نطول وجع رکبه و مفاصل را مفید ست سداب پوست بیخ کرفس سورنجان بوزیدان شکاعی بادآورد بابونه اکلیل الملک قیصوم در آب جوش داده صاف کرده نطول فرمایند و بعد فراغت از ان آتش روغن جاوشیر ست **اقوال اطبا** سویدی مینویسد که ضماد فرفیون یکدرم زیت خوشبوده درم موم ده درم و کذا شرب سه درم سندروس محلول بروغن کتان پنجدرم و ضماد بدان برای وجع رکبه مجرب ست **وضماد** برگ غرزهره سوده و کذا اکل آن و کذا پشک بز تنها و یا مثل آن آرد گندم بشراب یا سرکه سرشته و کذا جند قوقا و کذا سرگین گاو بسرکه و آرد جو بسرکه و کذا گوگرد یکجزو زیت دو جزو بخرقه آلوده و کذا عصاره سداب بستانی **وشرب** تربد با زنجبیل که مخرج ماده بلغم لزج غلیظ از رکبه ست و کذا شحم حنظل و کذا افراسیون و کذا شنبلید که آن گل سورنجان ست با زنجبیل و کذا مطبوخ کمافیطوس با عسل و کذا مطبوخ هلیون **وشرب وضماد** حلتیت و کذا جاوشیر و کذا افسنتین بعسل و کذا روغن بطم و کذا نانخواه و کذا شیطرج هندی و کذا مقل ازرق و کذا پیه کفتار و کذا تخم کرنب نبطی و کذا مرزنجوش و کذا شبت **واکل** جوز هندی و کذا لحم گورخر و کذا شاخهای هلیون مطبوخ تعلیق جراده عظم نسر بر جانب مؤف هر واحد نافع وجع الرکبه است **انطاکی** گوید که اوجاع رکبه مثل وجع الورک ست در انحصار ماده و سائر احکام لیکن از مجربات درین شرب انگزد ست و انزروت بروغن جوز و از اطلیه این روغن تخم ترب ست در جمیع و فلیها بر ترمس و عسل و کذا ضماد صابون با همچنان **صاحب خلاصه** گوید که در درد زانو از ابدستور نقرس علاج نموده بعد از تنقیه بدن ضماد تکیه نمایند و معجون سورنجان موافق نسخه یحیی بن خالد که در علاج اوجاع مفاصل بلغمی مذکور شد مجرب ست و ضماد یکه دران فرفیون و شنگرف ست

نمایند و معجون سورنجان موافق نسخه یحیی بن خالد که در علاج اوجاع مفاصل بلغمی مذکور شد مجرب ست و ضماد یکه دران فرفیون و شنگرف ست

و در علاج وجع خاصره گذشت حب نوع ریحی بغایت سودمند است و آین ضماد برای درد زانو و ساق و کمر و پشت و ساعد بغایت نافعست مصطکی رومی یک اوقیه موم زرد یکدرم مهر و وزا با چهار اوقیه روغن زیت بر آتش ملایم بجوشانند تا همه گداخته یکسان شود بر داشته نگاهدارند و عند الحاجت نیمگرم بمالند **مصنف** اقتباس مینویسید که علاجش بنهجی تمام که در وجع مفاصل ذکر یافته و مالیدن روغن قادندی مرکب روغن اسقیل مرکب روغن جند و روغن جنطیانا از مخترعات نواب علویخان بسیار نافعست و برگ آکهه تنها بروغن سرشف چرب کرده بستن عظیم النفعست و کذا برگ بڑ و کذا برگ سلطان الاشجار

وجع الساقین

گویند که از اسباب این یکی ضعف هضم خصوصاً هضم ثالث است دوم بدگواری طعام از خوردن غذا بر طعام غیر منهضم و از اکل اغذیه بد قوت هاضمه و عجز آن از تجویده هضم سوم کثرت خروج خون از بواسیر یا حیض یا اسهال دموی و یا مطلق اسهال و زحیر و یا کشیدن مرض طویل چهارم غلبه خلطی از اخلاط اربعه و علامت هر سبب از تقدم آن و وجود آثار غلبه اخلاط بنحویکه در تشخیص اسباب اوجاع مفاصل گذشت پوشیده نیست و گویند که گاهی صاحب آنرا اندرون گوشت ساق بلکه در استخوان آن چنان سردی محسوس شود که گویا در برف دفن کرده است و بر ظاهر جلد گرمی بدرجه باشد که گویا اخگر نهاده است مع کرب **علاج** در قسم اول و دوم بنهجی علاج نمایند که در محلش مذکور شده و حتی الامکان مریض را گرسنه دارند و اگر متحمل آن نباشد تقلیل غذا و تلطیف آن کنند و بر شل نخود آب اقتصار نمایند و در سوم تقویت اعضای رئیسه کوشند بمقویاتی که در امراض قلب و جگر و غیره مرقوم گشته و در چهارم اول تشخیص ماده کرده بحسب آن بدانچه در اوجاع مفاصل مذکور شده تنقیه نمایند بعده روغن گل تنها و یا سورنجان تلخ و بزرالبنج و مصطکی هر یک ماشه سوده آمیخته بمالند و همانچه در وجع الظهر و غیره مفید است درینجا هم نفع دهد و گویند که چون بمجرد احساس درد فصد سر رگ نمایند و بفاصله سه چهار گهری قی کنند فی الحال فائده میدهد و از مسهل مستغنی میسازد و در هر چهار خلط و ایضاً برای درد و ورم ساق کته سفید صندل سرخ پوست کچنال مرداسنگ با آب کشنیز سوده ضماد کردن و سورنجان سوده با اطریفل صغیر سرشته همراه گل بنفشه تخم خربزه کوفته خارخسک کوفته جوشانیده گلقند حل کرده خوردن نافعست و ایضاً برای درد ساق که گویا شگاف میشود شاهتره گل سرخ هر یک ششماشه سورنجان سفید ریوند چینی هر یک دو ماشه جوشانیده شربت بزوری حل کرده بنوشند و سورنجان بیخ نی بگلاب سوده ضماد کنند و ایضاً برای درد ساق سورنجان با دیان جوشانیده صبات داخل کرده بدهند و صاحب تلخیص گوید که در معالجه این علت تهاون روا ندارند که منجر باستسقا میگردد و یا بفالج و بمرگ مفاجات میکشد

ریح الشوکه

و این دردی شدید بود که اکثر در ساق پای و یا ران و یا بازو افتد سببش ریحی غلیظ تیز باشد و ماده آن از اخلاط چهارگانه بیرون نباشد و بیشتر از خون و صفرا و یا سودا بود و از بلغم بغیر ترکیب اخلاط مذکوره نمی افتد و شیخ در شرح قانون مینویسند که سبب ریح الشوکه اخلاط حاره ردی لذاع اکال و بسیار رقیق صفراوی بود که در استخوان حاصل شود و مزاج و جوهر او را فاسد گرداند و جرجانی در وجع مفاصل نوشته بسیار باشد که ماده این علت در گرمی و تیزی بدان حد بود که در استخوانها بگذرد و استخوانها را تباه کند و بشکند و این مرض را بعربی ریح الشوکه گویند و فرق میان اوجاع مفاصل و نقرس و ریح الشوکه آنست که در اوجاع مفاصل و نقرس ماده در گوشت و فضای بندگاه بود و در ریح الشوکه در استخوان باشد بالجمله علامتش آنست که درد شدید با تمدد و خارش و سوزش اعضا باشد و از رسیدن پارچه و دیگر چیزها درد زیادت پذیرد و درد اندر طول عضو بود و باشد که ماده خبیثه بدرجه رسد که استخوان آن را بشگافد **علاج** اول بزودی تمام فصد باسلیق کنند اگر در پای باشد و الا رگ صافن زنند و حسب خلط غالب بتنقیه بدن مشغول شوند و در صورت مرکب بودن از صفرا و بلغم و یا دیگر خلط مناسب آن ترکیب ادویه نموده علاج کنند چنانچه در انواع علاج اوجاع مفاصل مفصلاً مسطور شده و بعد تنقیه روغنها محلله و آبزنات و ضمادها و معجونات که در انجا مذکور گشته حسب ماده بعمل آرند و بدانند که در جمیع امراض اطراف نشستن در آبزنات عظیم الاثر است و شخصی را در ساق پای راست این مرض عارض شده و هنوز نوبت بعلاجش نرسیده بود که درین اثنا ساقش در طول بتر قید و همانوقت بر

وجع العقب

یعنی درد پاشنه اگر بسبب صدمه از ضربه یا سقطه یا ضغطه موزه و مانند آن افتد آب سرد بسیار ریزند و طلای تر در دیا گل ارمنی و مامیثا در آب با گلاب طلا کنند و آرام کردن و دوای مخدر دادن و حجامه گذاشتن نیز نافع بود و اگر بسبب انصباب مواد سیال از اعالی بدن آنجا باشد و ماده دموی فصد کنند و روغن گل

بمالند و در بلغمی قی متواتر بعده تنقیه بمسهلات بلغم نمایند بعده روغن بابونه و فرفیون و زنبق و قسط بمالند و چون کهنه گردد تیزاب فاروقی بمالیدن کثیر النفع بود و اگر بجهت منفخ شود و ریم خارج گردد باید که دهان زخم را وسیع کنند خواه از آلات و خواه از ادویه اکاله پس هرگاه عضو از ریم پاک شود حنا و مازو را در سرکه ساییده بر بندند و یا خاکستر بلوط را با پیه مخلوط نموده ببندند و اگر درانقباض رگ زنگ کنند برای نرم کردن جا . لینات نهند یا چکنی و پنبه بران ببندند تا آنکه نرم گردد بعده بشگافند و معالجه مراهم مدمله نمایند

ضعف رجل و بطوی مشی اطفال

ضعف پای گاهی خلقی بود و این لاعلاج ست و گاهی از تعب کثیر از استرخای ساق و یا از انسداد طرق غذا بسوی آن باشد چنانچه مردم بسیار فربه را عارض شود پس در تعیین علاج اعیا نمایند بدانچه در آخر کتاب گفته آید و در استرخائی هرچه در باب استرخای مطلق مسطور شد بکار برند و در انسدادی تقلیل غذا کنند انطاکی گوید که برای مشی اطفال نخود بطی گسوده بهتر آنست که نیم درم با بنجان بکلاه آن در سایه خشک کرده سوده تا یازده روز بخورانند و کرنب اکلاً و نطولاً و جوز و ثوم و کذا خردل مطلقاً و مورد و گل سرخ و مازو و صدمون رجا ضماداً و روغن غار و زیت کهنه بجهت مجرب ست و کذا مالش بروغن بدونار جیل و شستن اطراف در حمام با آب سرد و سویدی جهت اطفالی که رفتار ایشان را وقت دیر کند می نویسد که اگر کرنب جوش کرده تنها و یا بجوز و زیت و سیر خوشبو ساخته بخورانند بسرعت در رفتار آیند و مجرب صحیح ست و مالش مفاصل ایشان بروغن جند قوقا نیز بالخاصیت مجرب و نشاندن در طبیخ تخم لیسان و کذا در طبیخ جند قوقا و کذا تدهین مفاصل بروغن آس بری که آنرا خوب کوفته در آب و زیت جوش دهند تا آب فانی گردد و روغن بماند برای سرعت مشی ایشان نافعست

حمیات

یعنی تبها حمیات جمع حمی ست که آنرا بفارسی تب گویند و آن در اصطلاح اطبا حرارت غریبی ست که در دل مشتعل شود یا در عضوی دیگر افروزد و از انجا بدل آید و از دل بتوسط روح و خون بطریق شرایین و عروق در تمامی بدن منتشر گردد و آنرا گرم گرداند بحدیکه افعال طبیعی را ضرر رساند نه مثل حرارت غضب و تعب که چون نوبت آن تشبث و آفت افعال نرسد بدانکه حرارت که ببدن حیوان تعلق دارد سه قسم ست اول حرارت غریزی و آن نزد جالینوس حرارت ناری عنصری ست که از مزاج و قوام بدن مستفاد میشود و از الابرودت و حرارت عارضی ازان حاصل میگردد و تا زمان حیات در بدن می ماند و برین تقدیر تغایر میان او و حرارت غریبی بماهیت نیست بلکه تفاوت بینهما ازان جهت ست که غریزی مصلح بدن ست و غریبی بضد آنست و ارسطو و دیگر محققین برآنند که حرارت غریزی فائض میشود بر مرکب مستعد نزد فیضان نفس ناطقه بسان فیضان نفس و قوی و آن مقوم یعنی محصل وجود بدن انسان ست و مادام که حیوان زنده ست موجود میباشد و بقول ابن ابی صادق آن جوهر حار رطب لذیذ هوائی ست که آنرا حدت و لذع نیست و شیخ الرئیس در عیون الشفا گفته حرارتی که بدان قبول میکند بدن علاقه نفس را از جنس حرارت اسطقسی نیست که آن ناری ست بلکه از جنس حرارتی ست که از اجرام سماوی فائض میشود و برین تقدیر میان حرارت غریزی و دیگر حرارتها مغایرت بنوع و حقیقت ثابت میگردد دوم حرارت اسطقسی و آن حرارت عنصری ست که جزو ماهیت بدن انسان ست و در حیات و بعد ممات تا بقای بدن موجود می باشد ازانست که بدن مرده سیاه و متعفن میشود اگرچه او را در برف دفن کنند سوم حرارت غریبی و آن حرارت ممرضه موذیه مضر با فعال ست یعنی حرارت غیر طبیعی که در بدن زنده حادث شود و از شان او ایذای ابدان ست و آن نه مقوم وجود بدن ست و نه جزو ماهیت بلکه مغایر هر دو قسم اول و ثانی ست و بقول بعضی آن حرارت اسطقسی ست و آنرا غریبی نامند چون مشتعل شود و کیفیت و حدت پذیرد و در بدن منتشر گردد و مضرت بافعال رساند و مراد از افعال طبیعی افعال منسوب بطبیعت مدبر بدن ست از افعال حیوانی و نفسانی و طبیعی صادر از قوای بدنی و آن اشتهای طعام ست و خواهش آب و هضم غذا و نشست و برخاست و رفتار و گفتار و خواب و بیداری و جماع و مانند آن از امور طبیعیه که بر وفق مجرای طبیعی باشد اکنون بدانند که جالینوس اقسام تبها بر دو قسم تقسیم نموده یکی حمای مرض دوم حمای عرض و حمیات اورام را از جنس حمی عرض گردانیده و مراد آن از حمای مرض آنست که میان آن و میان سبب آن که مرض بود واسطه نباشد مانند حمای عفنی که عفونت سبب آن بلا واسطه است و عفونت خود مرض نیست بلکه آن سبب مرض ست و از حمائی عرض آنکه تابع مرض باشد مانند حمای ورم که آن عرض ورم ست و با وجود ورم تابع آن بود و ورم فی نفسه مرض ست و اکثر متقدمین انحصار اقسام حمیات در سه جنس کرده اند یعنی حمای یومی و خلطی و دقی چه حال بدن را مع تپ بحمام تشبیه داده اند چنانچه شیخ میفرماید که همه آنچه در بدن انسان ست از سه جنس خالی نیست یکی اعضای حاوی رطوبات و ارواح و آن بمنزله دیوارهای حمام دوم رطوبات محوی و آن مشابه آب حمام ست سوم ارواح نفسانی و حیوانی و طبیعی و ابخره که در بدن پراگنده است و آن همچون هوای حمام ست پس مشتعل بحرارت غریبی

از روی اشتعال اولیه یکی از این اقسام ثلثه باشد که در بدن انسان جنس جسمانی خارج از آن یافته نمیشود پس اگر حرارت تپ با عضای اصلی از روی تشبث اول متشبث گردد چنانکه حرارت آتش مثلا بدیوارهای حمام یا بمنافذ حدادیا بدیگ طباخ متشبث شود آنرا حمی دق نامند و اگر حرارت باخلاط متشبث گردد از روی تشبث اولی گردد پس از آن در اعضا منتشر شود مانند آنکه آتش آب حمام را گرم گرداند و آب گرم در حمام بریزند و بسبب آن دیوارهای حمام گرم شود یا شوربای گرم در دیگ بریزند و بسبب آن دیگ گرم گردد آنرا حمی خلطی گویند و اگر حرارت بارواح و ابخره تشبث اول متشبث گردد و میان آن و اخلاط و اعضا پراگنده شود چنانکه آتش در حمام افروزند و هوای آن گرم شود بعده گرمی آن بآب و دیوارهای آن متعدی گردد آنرا حمی یوم خوانند **و مراد** از اشتعال اولی هر جنس آن بود که از سر شدن یک جنس مشتعل سر شدن مجاور آن که دو جنس باقی ست واجب باشد و از سر شدن هر دو جنس باقی سر شدن آن واجب نباشد و ایضا مراد از اشتعال اولی و تشبث اول حرارت تشبث آنست بر سبیل استقرار ورنه حرارت که مشتعل بروح و متشبث و متعلق بدان باشد در اخلاط و اعضا نیز متعدی گردد اما تا وقتیکه در متعدی الیه متشبث و مستقر نشود بدان نام مسمی نگردد مثلا حرارت که باخلاط متعلق گردد اعضا را نیز گرم سازد و حال آنکه حمی خلطی ست فقط لیکن چون در اعضا راسخ و قائم شود دق باشد و دیگر را نیز برین قیاس کنند **بالجملة** این قسمت حمیات بوجه قریب ست و گاه تقسیم حمیات از جهات دیگر کنند پس گویند که بعضی از آن حاده است و بعضی غیر حاده و بعضی مزمنه و بعضی غیر مزمنه و بعضی لیلی و بعضی نهاری و بعضی سلیم مستقیم و بعضی ذی اعراض منکره و بعضی مفتره و بعضی لازمه که آنرا ذات اشتداد و سورات باشد و بعضی از آن متشابه بود و بعضی حار و بعضی بارد و بالرزه یا قشعریره و بعضی بسیط و بعضی مرکب

بیان مستعدین حمیات

بعضی شراح قانون مینویسند که ساکنان مواضع غائره و مترفهین و کثرت کنندگان از فواکه رطب مائی و کثیر الامتلاء و تخمها از عادت و کثیر المرار و ضعیف البدن و پیران و طفلان این همه کثیر الاستعداد بحمیات از سکان کوهستان و اهل ریاضت و اقتصار کنندگان بر اغذیه جیده و معتدل الاخلاط و قلیل المرار و قوی البدن و کهول اند و چون این امور مذکوره تا که حرارت و رطوبت در بدن پیدا نکنند آنرا اشد للابدان از روی استعداد بحمیات نگردانند پس شیخ الرئیس میفرماید که شدیدترین ابدان از روی استعداد برای حمیات ابدان حار رطب اند خصوصا چون رطوبت قوی تر از حرارت باشد و این کسان اعرق و بول و براز بد بو بود و ایضا ابدان حار یابس مستعد برای حمیات حاده میباشند از تپ یومی ابتدا کنند پس بعفونت و احتراق سرعت نماید و بسا ست که بسبب یبس مزاج در دق افتند و قریب این هر دو ست ابدانی که در آن رطوبت و یبوست متساوی بود و حرارت مستولی باشد و این بدن از آن جنس ست که در آن حمی بخار حار ابتدا کند بعده بحمای خلطی منتقل گردد و بعد ازان آنانکه در ایشان حرارت و برودت متساوی بود و رطوبت بسیار باشد و ایشان را بیشتر حمیات عفنی در ابتدا عارض میگردد و ابدان بارد رطب بارد یابس بعیدترین ابدان از عروض حمیات اند خصوصا از حمیات [illegible]

بیان اوقات حمیات

شیخ میفرماید که حمیات را اوقات اربعه است مثل اکثر امراض از ابتدا و صعود یعنی تزید و وقوف نزد منتهی و انحطاط یعنی کمی مرض و گاهی این اوقات کلی میباشد بحسب کل حمی از اول تا آخر او و گاهی جزئی بحسب نوبت نوبت و خطره از ابتدا تا آخر انتهاست و اما نزد انحطاط مریض از نفس حمی هلاک نمیشود بسبب استیلای طبیعت بر ماده بر دفع الا بسببی از خطای طبیب و عصیان مریض و غیر آن که ذکر آن خواهم کرد **و ابتدای** جزئی وقت اختناق حرارت غریزی از ماده غامره در عضو ست و ابتدای کلی وقتیست که نضج یا علامات نضج را اثری ظاهر نشود و ابتدا در هر مرض موجود ست بخلاف دیگر اوقات و لیکن گاهی خفی میباشد چنانچه در سونوخس که از اول روز ظهور او شدید ظاهر میباشد و در صرع و سکته که بسبب سرعت استیلای ماده درین هر دو زمانه ابتدا خفی میباشد و چون ابتدا خفی قلیل الاعراض باشد گمان میشود که ابتدا در آن نیست و همچنین گاهی در روز اول از حمیات حاده غمامه در قاروره یا علامت دیگر نضج مثل نکث معتدل معاینه میگردد پس گمان میشود که آنرا ابتدا نیست و حال آنکه چنین نیست بلکه وقت ابتدا در آن موجود بود لیکن خفی باشد **و تزید** وقتی ست که در آن حرارت غریزی برای مقاومت ماده حرکت ظاهر کند پس علامات نضج یا علامات مضا و نضج ظاهر گردد **و انتها** وقتی ست که در آن قتال میان طبیعت و ماده اشتداد نماید و حال غلبه یکی بر دیگری ازان هر دو در زمانه مستقبل ظاهر گردد و این مدت جنگ و جدال ست میان هر دو و بدت [illegible] در حمیات نوبی نوائب حاده در نوبت واحد ست و این شناخته نمیشود مگر بنوبتی که مابعد او ست باین نوع که مابعد خفیف تر از سابق بود و یا به دو نوبت و این شناخته میشود در نوبت سوم ازان هر دو و اگر این سومی سبکتر و سریع الزوال ازان هر دو نوبت باشد و هر دو نوبت زیاده نمیشود در اکثر زیرا که

مقتضای امراض حاده همین ست که طبیعت متحمل نمیشود و در مدافعت و مقاومت جلدی میکند مگر در امراض مزمنه که منتهای آنها بعید باشد پس گاهی در حمیات مزمنه مشابه میشود نوائب بسیار در خفت و شدت و غیره جمیع احکام خود و اینجا نزد منتهی آثار نضج و ضد او تمام ظاهر میشود و انحطاط دقتی ست که دران حرارت غریبی بر ماده مستولی میشود و آنرا مقهور میسازد و آن حرارت تفرق جمع او اندک اندک می نماید و درین وقت حرارت باطن خفیف میشود و بسوی اطراف مندفع میگردد تا آنکه تحلیل می پذیرد و گاه باشد که طبیعت غلطی میکند درین حالت در امثال این حمیات از خفت حادث در حرارت باطن پس گمان مینماید که مرض انحطاط نمود و طبیعت مستولی گشت و چنین نباشد بلکه مرض طبیعت را مقهور میکند بقهر تام حتی که ناامید میشود از مقاومت پس از ان اعراض میکند و اعراض مرض خفت می پذیرد بسبب ترک مقاومت پس عقب او موت روی می نماید و این را در عرف عام افاقت الموت نامند بدانکه منتهی مختلف میباشد در امراض اندر قرب و بعد پس امراض حاده جدا یعنی در کمال حدت بعیدترین منتهای آنها تا چهارم روز ست و حمیات یوم ازین قبیل ست مگر آن را در اصطلاح اطبا از امراض حاده نشمارند زیرا که در حاد بودن مرض کفایت نمی کند آنکه منتهای او قریب باشد فقط بلکه معذلک از جمله امراض ذی خطر بود و قریب حاده جدا در قرب منتهی و در خطر امراض حاده مطلقاً ست و او آنست که منتهای او تا هفت روز میباشد چون محرقه و غب لازمه و بعضی از امراض حاده آنست که در حدت کمتر ازین ست و او آنست که منتهای او تا چهارده روز میباشد و ما بعد این حاده مزمنات ست تا بیست و یک روز پس مزمنات ست تا چهل و شصت روز و زیاده بران تا سالها و معرفت اوقات امراض حاده در مراتب آنها و مزمنه نافعست طبیب را در تدبیر غذای مریضان چنانچه عنقریب آنرا ذکر کنیم و بسیار حمیات است که ابتدا و تزید و انتهای آنها در نوبت واحد مستوفی می باشد بسبب فرط حدت ماده پس اوقات جزئیه دران بعینه اوقات کلیه باشد و نوبت دیگر بانحطاط می کنند اگر مؤول بصحت گردند و ایضاً حمیات مختلف میباشد درین ازمنه اربعه کلی باشد یا جزئی پس بعضی ازان آنست که ابتدای او طول میکند چون غب که ابتدای او بسبب خامی و حدت و رقت قوام ماده طویل بوده در باقی اوقات بسبب انکسار سورت ماده و غلظ قوام او مدت آن کمتر باشد و بعضی آنست که تزید آن طویل میباشد مثل مواظبه بسبب غلظ و کثرت ماده آن و بعضی آنست که انحطاط آن طول مینماید مانند محرقه که بسبب حدت و لذع ماده آن حرارت غریبه بعد مفارقت آن باقی می ماند و انحطاط آن دراز می گردد

معرفت اوقات مرض خصوصا منتهی

بدانکه شناخته میشود اوقات کلیه مرض گاهی از نوع مرض پس تشنج یابس و صرع و سکته و خناق از امراض حاده جدا ست و غب خالصه و محرقه حاده لا جدا ست و ربع و فالج از امراض مزمنه ست و گاهی از حرکت مرض پس اگر نوبتهای او کوتاه باشد دلالت میکند بر آنکه منتهای او قریب ست مثل غب خالصه زیرا که زمانه نوائب او از سه ساعت تا چهارده ساعت میباشد و اگر نوبتهای او دراز باشد دلالت نماید بر آنکه ماده غلیظ ست و منتهی بعید مانند غب غیر خالصه و اگر آنرا نوائب نباشد بلکه ماده او حار بود چون سونوخس پس مرض حاد باشد و اگر ماده او غلیظ بارد بود یا مائل بغلظ پس مرض غیر حاد باشد و گاهی از سحنه مریض پس اگر او بسرعت لاغر گردد و چهره او بلونها گردد شود مرض حاد باشد و اگر بحال خود باقی ماند مرض چندان حاد نباشد و گاهی از قوت پس اگر ضعف دران سرعت نماید مرض حاد باشد و اگر ضعف ظاهر نگردد مرض غیر حاد باشد و گاهی از سن و فصل پس در سن حار مثل شباب و در هر دو فصل حار چون صیف و ربیع منتهای امراض سرعت می نماید و در اسنان بارده مانند کهول و مشایخ و در هر دو فصل بارد مثل خریف و سرما منتهای امراض بطی میشود و همچنین حال بلدان ست که در بلد حار منتهی سرعت می نماید و در بارد بطو و گاهی از نبض پس اگر نبض سریع متواتر عظیم ست مرض حاد بود و الا غیر حاد باشد و گاهی از لرزه پس اگر مدت مکث آن طویل باشد مرض مائل بازمان و غیر حاد بود و اگر قصیر المدة باشد مرض مائل بحدت باشد و اگر لرزه البته نباشد آن اقصر مدت و حادتر در جنس او باشد و گاهی اوقات مرض شناخته می شود از جهت اوقات نوائب پس اگر این مستمر باشند بر تقدم متفاضل که تقدم نماید بطریق تفاضل که از اول شروع با زیاده نماید مرض در تزید باشد زیرا که از بعض امراض آنست که تا آخر اوقات و یعنی انحطاط بر تزید جاری شود بحسب نوبت و این امراض آنست که تقدم تزید دران مستمر باشد گاهی از جنس غب بود و گاهی از جنس مواظبه و اگر واقع شود بر وقت واحد بعد تقدم و فضول یعنی زیادتی های او نیز وقوف یابد پس مرض در منتهی باشد بسبب دلالت او بر وقوف ماده و عدم حرکت آن و اگر تاخیر نماید پس مرض در انحطاط بود و نوبت حافظ ساعت واحد را نحوی که هر روز در همان ساعت بیاید طویل المدت باشد و همچنین شناخته میشود حال اوقات از تزاید اعراض حمی که دلالت بر تزید دارد و وقوف آنها که دلالت بر وقت انتها دارد و نقصان آنها که دلالت بر انحطاط کند و از تزاید نوائب آن در طول و در قصر او چه مقدار زمانه نوائب اگر بدستور سابق باشد پس مرض در ابتدا بود و اگر کم گردد پس در انحطاط بود و اگر زیاده شود

غالباً در تزید باشد و گاهی در انتها و گاهی نوائب مخالف نمایند و متشابه نباشند در شدت و در زیادت مدت و گاهی شناخته میشود از حال استفراغات پس اگر در
نوبتی عرق یا اسهال عارض شود و نوبتی که بعد او باشد در شدت مثل اولی و یا فوق آن بود استفراغ بسبب کثرت ماده باشد نه بسبب قوت طبیعت بر دفع ماده و مرض
گواهی دهد بطول مدت و گاهی شناخته میشود از جهت نضج و ضد نضج چنانچه در وقت ابتدای کلی ذکر نمودیم و مثالش چون نفث باندک نضج یا بول که دران غمامه باشد
ظاهر گردد پس آن اول تزید باشد بعده اگر آن یا ضد آن کثرت نماید پس آن منتهی باشد و ایضاً چون نضج یا خلاف او بسرعت از نفث یا غمامه ظاهر شود بدانند که منتهی گاهی
قریب ست و اگر تاخیر نماید بدانند که منتهی بعید ست و اما شناخت اوقات جزئیه پس وقت ابتدای نوبت هنگامی ست که دران نبض منضغط و فشرده گردد و معنی او در
علامات حمیات عفنی معلوم شود و او آنست که در حرکت او نوعی فتور و ضعف و صغر و بطء ظاهر شود و رنگ سست و پا میل به تیرگی نماید و اطراف سرد گردد خصوصاً
طرف گوش و بینی تا وقتیکه دران انتشار حرارت ظاهر گردد و گاهی همراه ابتدا تغیر رنگ و کسل و غم و بطوء حرکات و سبات و استرخای پلک و ثقل کلام و قشعریره میان
هر دو شانه و پشت میباشد و گاهی در ابتدا لرزه قوی و گاهی سیلان آب دهن و اختلاج صدغین و طنین گوش و عطاس و کشیدگی اعضای بدن عارض میشود
و در وقتیکه قوت بیشتر ضعیف میگردد آن ابتدا دانتهاست و وقت تزید نصف اول آن وقتی ست که نبض در ظهور عظم و سرعت شروع می نماید و حرارت
در جمیع بدن بتساوی منتشر میگردد و نصف اخیر آن وقتی ست که همیشه آن حرارت منتشر باستواء در تزاید باشد و وقت انتها وقتی ست که دران حرارت اعراض
بحال خود باقی باشد نه ناقص و نه شدید و نبض عظیم تر از انچه باشد و سریع تر و متواتر بود و وقت انحطاط زمانی ست که دران اعراض ابتدا بنقصان کنند و نبض
باعتدال و استواء شروع نماید بعده بدن دران بعرق آغاز کند و باقلاع مؤدی گردد و بسیار باشد که نزد موت حالتی مثل انحطاط عارض شود و گویا که مریض اقبال بصحت
نماید و لازم ست که بدین اشتغال ننمایند بلکه شناخت حال نبض کنند که آیا عظیم و قوی ست یا ضد آن زیرا که عظم و قوت دلالت بر بقای قوت و اعتدال دارند و صغر
و ضعف بر قرب موت و چون صلاح خود دران بینی که بر نیم برای تو مثلی یعنی بیان نمایم مثالی از اوقات جزئیه از ربع غب پس تامل باید کرد که در غب اندر اکثر احوال قشعریره
ابتدا کند بعده سردی و لرزه پس لرزه ساکن شود و سردی کم گردد و در گرم شدن آغاز نماید بعد ازان گرمی مستوی شود و تا این هنگام زمانهٔ ابتدا باشد بعده گرمی زیاده
گردد و این زمانه تزید بود و پس گرمی بایستد و آن منتهی باشد بعد ازان گرمی شروع بنقصان نماید تا آنکه منقلع گردد و این زمان انحطاط ست و بدانند که مدت مرض طول کند
یا بجهت کثرت ماده و یا بسبب غلظت و یا برودت آن و گاهی بر طول مدت مرض فصل بارد و بلد بارد و ضعف حرارت غریزی و درشتی جلد و تنگی مسام اعانت کند
و دیگر اسباب طول مرض در علامات طول مرض مسطور گردید و **ابو سهل** گوید که وقت ابتدای تپ وقتی ست که دران اندر بدن اضطراب از مرض ظاهر شود و ازین وقت
تا آنکه ظاهر شود چیزی از علامات نضج و اگرچه خفی باشد پس آن زمانه ابتدا ست و از اول ظهور نضج تا آنکه نضج کامل گردد آن زمانه صعود ست و ازین وقت تا ظهور نقصان
مرض و خفت اعراض آن زمان انتهاست و ما بعد این وقت آن زمان انحطاط ست و بیشتر آنچه بسوی آن اضطرار از معرفت این ازمنه باشد آن زمانه منتهی ست خصوصاً
در مرض حاد زیرا که تقدیر غذا بحسب آن میباشد و بحران دران حادث میشود و بر مریض دران خوف میباشد و مریض بعد انتها نمی میرد مگر از علت دیگر مهر آنکه محال ست
که آنرا مرضی هلاک کند بعد از آنکه انتها کند و بانحطاط رسد و گاهی استدلال کرده میشود بر ازمنه حمیات که آنرا فترات باشد از نوائب آنها پس هرگاه نوبت از وقت خود تقدم
نماید و یا طول کند زیاده بر آنچه سابق آن بوده و اعراض او قوی تر باشد دلالت بر تزید نماید و اضداد این حالات دلالت بر انحطاط کند و هرگاه نوائب و اعراض آنها
متساوی باشد دلالت بر انتها کند و مرض طویل المدت طویل الاوقات و قصیر المدت قصیر الاوقات میباشد مهر آنکه در حمی ربع و بلغمی گاهی نوائب بسیار مستوی
یافته میشود و در غب خالص گاهی دلائل صعود در یک نوبت ظاهر میشود و پس دلائل انتها در نوبت دوم ظاهر یافته میشود و پس دلائل نضج و انحطاط در نوبت سوم
ظاهر میگردد و شناخته میشود اوقات حمی مطبقه از تزید اعراض آن و نقصان آن و ثبات آن بر حالت واحد زیرا که آنرا فترات نباشد و دران اعتماد بر نضج و احوال ادرار
کرده میشود و هر قدر که مرض حادتر باشد حرکات و سریع تر بود و پس اوقات و تنگ تر گردد و در تعرف ازمنه او بسوی ذکا و حدس قوی احتیاج افتد و شناخت قصر مدت
مرض و طول او از شدت اذیت و نکایت و خفت آنها کرده میشود زیرا که ممکن نیست که امراض شدید النکایت مزمن گردند بلکه یا بزودی هلاک کنند و یا قوت دافعه
آنرا ببحران دفع نماید و گاهی مرض قلیل النکایت و اذیت میباشد و مع ذلک مدت طول نکند مثل حمی یوم و در قصر زمان مرض مزاج و سن و بلد و فصل حار و تدبیر ملطف

وغذا لطیف لطیف و بدان متخلخل کم فربه و کم لحم و فراخی رگها اعانت کنند و اضداد این اشیا معین بطول زمانه مرض باشد و شدت حرارت تب و قوت اعراض و دوا طباق او
دلالت بر قصر زمان او دارد و اضداد این چیزها دلالت بر طول زمانه او کند خصوصاً اگر درینجا نضج نباشد و مبادرت نوائب بکثرت تزید در اعراض و تقدم در ورود بر قصر مدت
مرض دلالت دارد و بالضد آن بضد آن و نوع حمی نیز دلالت بمدت زمانه او کند زیراکه حمیات یوم لامحالة اکثر در یکروز تا چهارم روز منقضی گردد و غب خالصه از چهارده
تجاوز نکند و در اکثر از منقضی شود و در مدت یکهفته اگر سلیم باشد اما غیر خالصه که اعراض او با اعراض بلغمی مخلوط میباشد آن بحسب مخالطت ماده بلغمی بلاوی طول کند حتی که گاهی
تا یک فصل و زیاده از آن باقی ماند و آن حمی ردی غیر سلیم است زیراکه بلاوی حدت و عسر نضج و افساد احشا بود و حمیات لازمه همه در مدت کوتاه تر از حمی فترات میباشند
مگر تب دق که آن طویل است و هرگاه حرارت در دق از روی اندفان و خفا شدید تر بود طویل تر باشد و بالضد و اما حمیات مطبقه قوی الحرارة و احراق مثل غب دایمه و دموی
که آنرا امراض حاده نامند از چهارده روز تجاوز نکنند و این وقتی باشد که در غایت قوت حرارت و احراق نباشند و اما هرگاه در غایت آن باشند در روز سوم و چهارم منقضی شوند
و هرگاه متوسط میان این دو طرفین باشند در یکهفته تا دو هفته منقضی گردند و درین حمیات خطر بسیار عظیم است و اما بلغمی و ربع طول میکنند مگر آنکه ربع سلیم است و بلغمی غیر سلیم
و حمیات وبائی قصیر اند و حمیات لیلی طویل **ابو منصور** گوید که ابتدا انزد اجتماع حرارت بسوی قلب و صدر باشد و صعود هنگامی که حرارت ببسط در بدن شروع کند و انتها وقتیکه
حرارت در جمیع بدن متساوی منبسط گردد و انحطاط چون حرارت از جمیع بدن بتساوی منحل گردد و مواضع وسطی از آن خالی شود و گویند که ابتدا عروض تب است و صعود وقتیکه
دران بقوت و شدت زیادتی نماید و انتها وقتی است که واقف شود نه زیاده گردد و نه کم و انحطاط آنست که طبیعت قهر کند و آنرا بسوی خارج دفع کند و خوف بر مریض تا انتها بود
و طول مدت نوبت و حال اعراض آن در قوت و ضعف هر دو دلیل قوی بر تعرف اوقات حمی است لاسیما اعراض زیراکه اگر ابتدای نوبت تاخر نماید و اعراض قوی تر باشد دلالت
کند بر آنکه در صعود صحیح است و جاری میشود حکم بتاخر وقت نوبت و اگر نوائب متساوی باشند تب در انتها بود و هرگاه تب چابکتر بود اوقات او اقل و اقصر باشد حتی که او گاهی
در صعود قتل کند و در حمیات سلیمه اوقات اربعه مستوی میباشد و ایضاً هر مرض را مثل این اوقات میباشد مگر آنکه بعض او خفی تر و دقیق تر از بعض دیگر است **صاحب کامل**
گوید وقتی که مریض درسان احساس نماید بتغیر و ضرر فعل و تاذی بدان تا وقتیکه دران مرض ابتدا به نضج نماید آن وقت ابتدا است بر قول صحیح و اما وقت تزید وقتی است که دران
طبیعت بانضاج ماده مرض شروع نماید و مرض در قوت زیاده شود و قوت ضعیف گردد و اما وقت منتهای او وقت کمال نضج است و آن وقتی بود که دران مرض بایستد و زیاده
و کم نشود و اعراض سخت تر باشد و اما وقت انحطاط بعد وقت منتهی باشد نزد سکون اعراض و اخذ در نقصان و قهر قوت مرض را و استراحت مریض تا آنکه مرض او منقضی گردد و بحالت
گرده میشود و برین اوقات از سه چیز دران طبیعت مرض و اعراض لاحقه او و نضج و عدم اوست اما از طبیعت مرض پس نظر کنند در اشیائیکه باجتماع آنها مرض حادث شود و آن اعراض
خاصه اوست مثل ذات الجنب که اعراض خاصه او تب و وجع ناخس و سعال و ضیق النفس است پس اگر این اعراض از ابتدای مرض متغیر و زیاده نشود مرض در ابتدا باشد و اگر قوت و عظم
آنها زیاده گردد و بر بدن مریض ثقل آرد و قوت او کم گردد مرض در تزید باشد و اگر در قوت و عظم بانتها رسد و بران واقف گردد مرض بمنتهای خود رسد و اگر از سابق کم شود و مریض
معهذا راحت و خفت یابد مرض انحطاط نماید و اما از اعراض لاحقه چنان بود که در بعض حمیات صداع و در بعض آن اختلاط ذهن و در بعض آن سهر و غیر آن از اعراض حادث میشود
پس این اعراض هرگاه در قوت بیفزایند مرض در زیادتی باشد و هرگاه در قوت بانتها رسند و بر حال واحد بایستند و دران زیادتی ظاهر نشود بر منتهای مرض دلالت کنند و اگر کم شوند
و معهذا حال مریض نیک گردد دلالت بر انحطاط مرض نمایند و اما از نضج پس اگر در مرض ظاهر نشود چیزی از علامات نضج نه در بول و نه در براز و نه در نفث مرض در ابتدا باشد و اگر
چیزی ازین علامات نضج ظاهر گردد مرض در تزید باشد و هرگاه نضج کامل گردد مرض بمنتهای خود انتها نماید و درین هنگام در انحطاط شروع کند و نزد استراحت مریض و خفت مرض
انحطاط ظاهر شود پس اگر مرض از حمیاتی باشد که بادوار نوبت میکنند نظر کنند در اعراض لاحقه آنها در اوقات نوائب به زیادتی و نقصان آنها و در نضج و عدم آن چنانچه مذکور شد
و در تقدم نوبت و تاخر او و طول او و قصر او و طول مدت سکون او و راحت بدن از آن و در مساوات او و در تقدم و تاخر و اعتدال او در طول و قصر پس هرگاه نوبت تب وقتی
که دران نوبت میکرد تقدم نماید این دلالت در تزید حمی کند و اگر نوبت از وقت خود تاخر نماید تب در انحطاط و نقصان باشد و درین باب سزاوار آنست که نظر جید نمایند زیراکه
بسیاری از حمیات است که آن در طبع او باشد که نوبت او از وقت معین در هر دور تقدم نماید و بسیاری از آنست که تاخر کنند پس نگاه باید کرد اگر تب تقدم نماید وقتیکه از شان
اوست تقدم دران او در زیادت باشد و اگر تاخر کند از آن وقت حمی در انحطاط باشد و اما زیادتی در طول نوبت و قصر او پس هرگاه زمان نوبت تب از زمان سابق بود تب

و تیزید باشد و اگر کوتاه تر بود تب در انحطاط باشد و اما تساوی در نوبت پس هرگاه نوبت تب در وقت واحد بود و زمانهٔ نافه او متساوی باشد تب بانتهای خود برسد و اگر طبیعت
حمی چنان باشد که تقدم نماید یا تاخر و تقدم و تاخر بمقدار واحد باشد تب بمنتهای خود برسد و اما طول مدت سکون آن در حمت ازان پس هرگاه مدت سکون نوبت تب قطره او
طویل بود و بعد از آنکه بدن پاک از حرارت و سبک باشد این دلالت دارد بر آنکه تب در انحطاط است و اگر مدت زمان ترک قصیر و بدن غیر نقی و غیر خفیف بود تب تزاید
باشد و اگر زمانهٔ نوبت تب متساوی بر زمانهٔ ترک او باشد و بر حال واحد باقی ماند و مریض ادر وقت فترت حمی خفت و راحت بهم نرسد تب بمنتهای خود رسیده باشد
و باید دانست که مدت زمان هر واحد ازین اوقات اربعه بحسب طول مرض و قصر او باشد بهر آنکه زمانهٔ ابتدا و تزید امراض حاده قصیر میباشد همچنین زمانهٔ انتهای انحطاط
زیرا که خلط محدث این امراض لطیف و حرارت قوی می باشد پس او در نضج مادهٔ مرض سرعت میکند و اما امراض متطاوله پس زمانهٔ اوقات اربعهٔ طویل
میباشد بهر آنکه خلط محدث این امراض غلیظ و حرارت ضعیف میباشد پس نضج دران تاخیر میکند و بدانسبب زمانهٔ او طول میفماید لهذا امراض متطاوله در فصل
تابستان قصیر المدة میباشد بجهت معاونت حرارت تابستان بر نضج ماده و تلطیف خلط و مدت امراض حاده در زمستان اندک طول میکند زیرا که سردی هوا اخلاط
را خام میکند و در نضج تاخیر می نماید و دلیل برین کوتاهی نوبت حمی ربع و مواظبه در زمان تابستان و اوقات حاره است و طول آن هر دو در خریف و زمستان و اوقات
بارده و هرگاه بصاحب حمیات مطبقه عرق حادث شود و بدان بحران تام نشود پس مدت آن طول کند زیرا که این دلالت میکند بر کثرت اخلاط

تدبیر کلی حمیات

بدانکه تب مرضی ست کثیر الوقوع و متوافر الاصناف و تدبیر اکثر انواع او باهم تباعد تمام دارد پس در معالجهٔ آن تنقیح و عدم تساهل واجب تر از سائر امراض باشد و تا که طبیب
بر جنس و نوع و فصل حمی و بر معرفت ایام بحران و شرائط استفراغات و جمیع جزئیات متعلقهٔ آن و از اجتناب شرب مسهل نزد بحران خصوص در زمستان و امثال آن واقف
نباشد بعلاج تب اقدام ننماید و صاحب مزاج حار یابس کثیر الاستعداد بحدوث تب دق است در علاجش نهایت احتیاط نمایند که در اندک حرارت بحمی دق می انجامد
و جمیع اشربهٔ غیر حامضه در مزاج صفراوی احتمال استحاله بصفرا دارند بخلاف شربت نیلوفر که این بالخاصیت مستحیل بصفرا نمیشود و آمیختهٔ آب بسیار درین اشربه نیز
مانع استحاله است بنا بر استیلای مائیت بر صفراو شیر باد ترنجبین نیز مستعد استحاله بصفرا است و سکنجبین و سائر حموضات مصلح آنست و آب سرد در حمیات شدید الحرارت
مفید ست خصوصاً کسی که معتاد بود بشرب آب سرد و قوی المزاج باشد مگر آنکه احشا ضعیف یا دران ورم بود یا آنکه خلط غلیظ و خام باشد و متاخرین مرخاکشی
خاصیت عجیب برای دفع حمیات یافته اند و آنرا در اکثر حمیات استعمال میکنند و هرگاه در احشا ورم بود سکنجبین استعمال نباید کرد و تقلیل غذا در جمیع حمیات مفید بود و خوردن
روغن در حمیات باعث ازدیاد عفونت ست و روغن بادام ازین مضرت خالی بود لیکن درین هم تقلیل اولی تر و در حمی زنلی چند بادام خوردن مضایقه ندارد
و خوردن عدس بعد زوال حمیات مانع نکس گفته اند و هرگاه با تب قولنج عارض شود تا سده نکشاید مار الشعیر نه دهند و درین وقت حقنهٔ مناسب بکار برند و بدانند
که در اکثر مردم یابس مزاج در اندک حمی از استیلای حرارت غریبه لعاب از دهن جاری میشود و این دلالت دارد بر رطوبت غریبهٔ فضلیه که در ابدان ایشان ست و حرارت
غریبه آنرا گداخته بلکه عدم تشنگی گاهی با وجود حرارت مفرط مزاج میباشد بنا بر آنکه رطوبت غذائیه بجای آب صرف میگردد و حاجت آب نوشیدن نمیشود پس چنین مزاج
بنا بر خوف ذوبان تبرید واجب ست و طبیب ناقص بگمان غلبهٔ رطوبت ادویهٔ حاره داده مریض را در معرض هلاکت می اندازد انطاکی در تذکرهٔ اولی الالباب مینویسد
که برای حمیات مجربات بسیار ست بعضی ازان متعلق بحروف و کتابات ست و بعضی ازان متعلق بخواص نباتیه و معدنیه و حیوانیه است چنانچه بخور بموم و زهرهٔ جمل
و تعلیق حلق در قصبهٔ سنبر که در روز شنبهٔ اخیر از ماه بریده باشند و بخور باستخوان ماهی و دندان فیل و شرب سه قیراط ازان باد و چندان آبنوس و خضاب کردن پوست پای
بحنا و معصفر و زعفران با آب کشنیز سرشته در مطلق حمیات مجربست و کذا تعلیق هفت درم برگ مورد و یکدرم حلتیت بران چپ در خرقهٔ ازرق بر شتار جوان و از خواص ست
که قصد شب بسوی قبر مقتول برود و ازان یک کف خاک بدست چپ بگیرد و خاموش باشد و بجانبی التفات نکند تا آنکه در راه بجای رسد که ازانجا راه دیگر متفرق شده باشد و خاک
آنجا بدست راست بردارد و هر دو را جمع کرده صاحب تب ببوشد و گرد اگر د خود بپاشد و بخور او کند و کلام نکند تا آنکه عمل تمام شود پس تب زائل گردد باذن الله تعالی
تعلیم اکنون بدانند که چون اجناس کلی حمیات سه جنس ست یعنی حمای یومی و خلطی و دقی پس هر یک ازان و اقسام آن جدا جدا بتفصیل تمام و بسط تام

برای افادهٔ خاص وعام بتوفیق خلاق انام بمعرض تحریر وتسطیر در آید

حمیات یومیه

بدانکه حمی یوم عبارتست از آنکه اول روح طبیعی یا حیوانی یا نفسانی بحرارت غریبی گرم شود آنگاه آن حرارت بقلب رسد ودران افروزد وبتوسط شرایین بدیگر اعضا واخلاط ساری گردد وآنهارا گرم سازد وچون حرارت درین تپ متعلق ومتشبث بروح میباشد پس اگر متعلق بروح طبیعی باشد که در جگرست حمی یوم طبیعیه گویند وتقدم تخمه وسدّه وهضم وتناول اغذیه واشربه وادویهٔ گرم نشان اوست واگر بروح حیوانی که در قلب ست متعلق بود حمی یوم حیوانی خوانند وتقدم غم وفرح وفزع وغضب وغشی وحرارت حمام شاهد ویست واگر بروح نفسانی که در دماغ ست تعلق دارد حمی یوم نفسانی گویند وتقدم هم وفکر وسهر دلیل آنست واز این معلوم شد که حمیات یوم بحسب انقسام ارواح ثلثه منقسم بسه قسم باشد یعنی حمی یوم طبیعیه وحیوانیه ونفسانیه وحمی یوم را حمای روح نیز گویند بسبب تعلق او بدان ودر زبان یونانی سقیمارس وبقول بعضی افیمارس نامند بنابر اشتقاق وی از اسم حیوان دریائی که متولد میشود ودیگر روز می میرد وآنرا انبات الیوم گویند واین تپ را حمی یوم ازان نامند که تپ مذکور بسبب تشبث آن بشی لطیف یعنی ارواح که بسرعت تحلیل میشود دکترست که از یکشبانه روز تجاوز کند بشرطیکه بحمیات دیگر منتقل نگردد وآن کثیر الخطر نیست ونادراست ار ز غیر آنکه گاه بحمیات دیگر ردی دقی یا عفنی منتقل می گردد واگر در تدبیر آن خطا کنند

اسباب حمیات یوم

بدانکه حدوث آن از اسباب بادیه یعنی خارجیه ویا بدنیه ویا نفسیه یعنی لاحق بروح اولا مثل غضب وغم باشد وشیخ الرئیس وبعض شراح قانون مینویسند که اسباب جمیع اصناف حمای یوم اسباب بادیهٔ مسخنه بالذات ویا بالعرض ست منجمله ملاقیات بدن از خارج مثل گرمی آفتاب وحمام وغیره ومتناولات از اغذیه وادویهٔ حاره وانفعالات بدنیه مثل ریاضت متعبه ونفسانیه چون غضب ازاوجاع واورام ظاهری زیراکه تسخین اورام باطنی از ارواح تجاوز میکند وگاه بعضی ازان حادث از سده وتخمه میباشد وآن حمی یوم ست که سبب آن بادی نیست بلکه بدنی ست واسباب آن بادی بود ویا بدنی دراشتداد بدان حد نمیرسد که تجاوز نماید از آنچه بروح بدان مشتعل شده واگر ازان حد تجاوز نماید در دق ویا دریکی از حمیات خلطی اندازد زیراکه اسباب بادیه گاه اسباب متقادمه یعنی سابقه را بحرکت می آورند پس اگر تحریک آن بعفونت کند حمیات عفونیه پیدا شود واگر این تقادم نماید حمی دق گردد وبعضی مردم گمان کرده اند که حمای یوم نمیباشد مگر از تعب بدن وروح واین غلط ست زیراکه گاهی از فرح مفرط نیز حادث شود واین حمیات در اکثر امر زائل میگردند در یکروز وگاه از سه روز تجاوز می نمایند واگر ازین قدر تجاوز کنند باید دانست که آن انتقال بجنس دیگر از حمیات نموده ومعنی انتقال آنست که تشبث حرارت از روح بسوی اعضا ویا اخلاط تجاوز نموده واین قول محقق نیست چه جالینوس گفته بساست که حمای یوم تا شش روز باقی می ماند وبعد ازان انقضای تام می یابد وغیر آن از حمیات مثل این نمیباشد هرچند انتقال بجنس دیگر نماید زیراکه بعد آن اثری البته می ماند وانقضای حمی یوم چنان باشد که اصلا اثری ازان باقی نمی ماند واین تپ یعنی حمی یوم سهل العلاج بسبب قبول روح برای تلطیفه وصعب المعرفت ست وهمچنین ابتدای دق که اصعب ست بسبب عدم ظهور علامات واسرع مردم از روی وقوع در حمیات یوم واشد ایشان از روی ضرر بدان اگر تدبیر غلط برایشان درین حمیات کرده شود کسی ست که برمزاج آن حرارت ویبس غالب باشد پس بسرعت از اندک سخن مؤدی بحمای دق میگردد واگر اعضای اصلی گرم کردند ویا بعضب انجامد اگر غلط گرم شود وبعد او بدنی که بران حرارت ورطوبت غالب ترباشد وآن نیز زودی مؤدی بحمیات عفنیه میگردد وبعد او کسی که بران حرارت بیشتر باشد ویبس بدنی که یبوست بران بیشتر باشد وکسی که مزاج او حار یابس باشد چون او را گرسنگی وتشنگی بهم رسد ومقارن او بیداری کشد ویا تعب نفسانی ویا تعب بدنی بزودی او را حمای یوم بهم میرسد باندک قشعریره وچون تدارک آن نمایند وفی الحال طعام خورانند بزودی او را حمای عفنی عارض گردد بسبب هیجان صفرا واگر تنگی غذا بران کنند تلطیف تدبیر نمایند مؤدی بحمی دق شود **صاحب کامل** گوید که حمی یوم از اسباب بادیه حادث میشود واسباب بادیه محدثه حمی یوم چهار قسم ست **یکی** جنس اشیائی که بدن از خارج ملاقی شوند یا آنچه مسخن او بالفعل باشد مثل حرارت آفتاب وآتش وهوای حمام چون ان بکثرت راطول دهند ویا آنچه تسخین بالقوه نماید وآن استحمام بآبهائی ست که قوت ادویهٔ حاره بران مخالط باشد مثل آب قیر وآب گوگرد ویا آنچه تکثیف مسام نماید بالفعل مثل غسل بآب سرد که فضول خانی را در باطن بدن محتقن سازد ویا آنچه تکثیف آن بالقوه نماید مثل اغتسال بآب شب وجمله ابدان چنان نیستند که هرگاه متکاثف شوند حمی یوم بآن حادث شود ولیکن ابدانی که از انها بخارات حاره طبع وحار یابس منحل گردد پس این هرگاه کثیف شوند آن بخارات را از تحلل منع کنند وحرارت دران مجتمع گردد پس اگر مواد دیگه اندران ست غیر مستعد معفونت باشد ازان حمی یوم حادث شود

واگر مستعد بعفونت باشد ازان حمی عفنی بحسب نوع خلط موجود در بدن پیدا گردد و حمی حادث ازان حمی مطبقه حار صعب ذی خطر باشد **دوم** جنس اشیائی که بداخل بدن وارد شوند بمنزلهٔ اغذیه و ادویهٔ حاره **سوم** جنس حرکت مفرط یا برای بدن مثل ریاضت متعبه و یا برای نفس مثل غضب و غم و هم و بیداری **چهارم** جنس امراضی که در اعضای ظاهری آلت یا ادویه عارض شوند چون ورم حار حادث در کنج ران بسبب قرحه پا پس حرارت از کنج ران بعضو بعد عضو متادی گردد تا آنکه بقلب رسد و ازان در شرائین بسوی سائر اعضا نافذ شود

علامات خاصهٔ حمیات یوم

ممیز از حمیات دیگر بقول شیخ از خواص حمی یوم است که آن از اسباب متقدمه بدنیه سابقه نمیباشد بلکه اسباب آن واصله میباشد و مبتدی بتضاغط نبود و آن در اکثر امر ابتدا بلرزه و سردی نبوده است و باد فرو رفتن حرارت و میل کسل و خواب فرو رفتن نبض و اختلاف و صغر آن نمیکند بلکه گاهی در ابتدای او شبیه بسردی و یا اندک قشعریره و نخس بسبب رسیدن بخار کیموسی مری باعصاب عارض میشود و بسرعت زائل میگردد و گاهی دران بندرت لرزه عارض میگردد و بسبب کثرت ابخرهٔ موذیه عضلات نخس آن و اشتعال آن غیر لاذع متقشف باشد بلکه اندک خوش آینده بود مثل حرارت بدن تعب کشیده و صاحب سکر و گاه سد ذراد او بول نضیج و نبض نیک باشد پس حکم باید کرد که حمای یوم است زیرا که بول دران متغیر میگردد و از مشتبه که حمای یوم است و همچنین بر از او نضیج غیر مائل برنگی از رنگهای اخلاط بود و گاه در بول غمامه متعلق و گاه طافی می باشد با نیکوئی رنگ اگر اتفاق افتد که رنگ آن برنگ اعتدال نباشد قوام آن البته معتدل باشد و رنگ آن مع اعتدال قوام بدان جهت متغیر میگردد که سبب تغیر لون مقارنت آن میکنند و اگر چه بآن تپ نباشد چنانچه در حمای تعبیه و مانند آن گفته آید و نبض دران مائل بتواتر و قوت و عظم میباشد بسبب شدت حاجت و عدم ضاغط مگر در حمی که از انفعالات مضعفه باشد مثل هم و حزن که دران هنگام نبض ضعیف باشد و یا ورم معده خلطی لذاع یا برودتی موذی باشد و یا سببی دیگر از اسباب مصغر نبض غیر تپ بود و کم است که آن نبض مختلف باشد بسبب عدم آفت در قوت و اگر باشد با نظام بود بسبب ضعف سبب و اگر مخالفت این نماید پس سببی دیگر خواهد بود و مقدم بر حمی و یا مقارن آن مثل تعب شدید و یا لذع شدید در احشا و مانند اینها و گاه نبض صلب میگردد بسبب بهم رسیدن برودت شدید مکثف مبرد و یا حرارت آفتاب تیز مجفف و یا تعب شدید مجفف و یا گرسنگی و یا بیداری و یا غم و یا استفراغ و غیر آن که موجب تجفیف گردد و گاه حرکت انبساط آن سریع و انقباض آن بطی میباشد و سریع نمیگردد و زیاده تر از نبض طبیعی مگر بندرت و سرعت آن قلیل میباشد زیرا که دران حاجت بترویح زیاده تر از حاجت باخراج بخار فاسد بود بجهت آنکه بخار دران فاسد نبود و بقیاس معتدل بلکه گرم بقیاس آن بود و چون شناخت حال نبض و انقباض او مشکل گردد از نفس حال او را دریافت نمایند و نبض بعد از زوال حمی یوم بعادت طبیعی آن بدن عود می نماید و این علامت جیده و بدانکه هر چند بول و نبض دران نیکوتر باشد دلالت بر حمای یوم کند و اگر چنین نباشد لازم نیست که حمی یومیه نباشد زیرا که در بعضی حمیات یوم مثل تعبی تخمی و وجعی اکثر بول رنگین و نبض مختلف یا ضعیف یا صغیر میباشد **و از دلائل** حمی یوم آنست که ابتدای آن سبک ملایم باشد و زمانه تزید آن از دو ساعت زیاده نباشد و با منتهای آن اعراض شدیده مصاحب نبود و حمی عفنه بضد این بود و ایضا دران اعراض صعب و حدت حرارت شدید نمیباشد و با آن اوجاع راس و پشت و مانند آن کم میباشد و اگر با آن صداع یا وجع باشد ثابت لازم نباشد بعد زوال آن و این دلالت می نماید بر آنکه حمی یومیه است و اکثر زوال آن بعرق و بنداوت و تری بدن شبیه بعرق طبیعی میباشد نه مثل خلطی و ایضا نه شدید الافراط در کمیت بود بسبب عدم ماده بلکه قریب از عرق طبیعی میباشد در مقدار او و چنانکه او قریب از آنست در کیفیت آن پس اگر عرق بسیار بینند حمای یوم نخواهد بود بلکه خلطی بود **و از انچه تجربه** حمی یوم بدان میکنند اینست که صاحب او را در حمام داخل کنند پس اگر بکث دران مثل قشعریره غیر معتاد پیدا کند معلوم کنند که آن تپ حمی عفنیه است و صاحب او را از حمام فی الفور بیرون آرند و اگر حال او مطلقاً متغیر نگردد آن حمای یوم باشد

اسباب انتقال حمی یوم

بدانکه حمای یوم بسا است که منتقل میشود بحمیات دیگر بقدریکه بران اعضا و اخلاط را در انفعال اندک یابد و بقدریکه مقارن گردد بسوی آن از اسباب دیگر مثل جوع یا سهر و غیر آن از خطا در تصرف غذا مثل آنکه اگر حال اقتضا نماید که صاحب او را فصد داده شود یعنی اگر مزاج آن حار یابس و اخلاط صفراوی یا دموی حار باشد طبیب خطا کند و آنرا غذا دهد پس در حمی انتقال نماید بدلیل آن صفراوی و لاغر بحمای دق اگر اعضای اصلی گرم گردند و یا بحمای محرقه اگر در صفرا حدت احتراقی بهم رسد و بدان لحمی و موی بسبب نوخس که آن حمای موی خلیانی بلا عفونت است بسا است که انتقال مینماید بحمای عفونی و همچنین اگر حمای یومیه محتاج بمعاونت و تفتیح مسام و تحلیل جسم باشد و نفرماینده حرارت مشتعل گردد و اندر اخلاط محتبسه در بدن باشتعالی که بقوت گرم کند و متعفن سازد

علامات انتقال حمی یوم بحمیات دیگر

دلیل آن اینست که حمای یوم بدون عرق یا تری و نمی بدن یا با عرق اندک بغیر نقا بعرق فرو نشیند و مدت انحطاط آن طویل متعسر باشد بغیر آنکه نبض بحالت اصلی آید بلکه از بعض اثری از تپ باقی بود و اگر صداع باشد باقی ماند و این همه آثار دلالت بر انتقال آن بحمای عفنی خلطی یا دق می نمایند و اگر اسباب شدید باشند و لبث آن طول کشد انتقال به دق نماید پس اگر منتقل بدق گردد محسوس شود یا نها بسیار گرم معلوم شود و حرارت تپ یکسان و آهسته در همه اعضا نماید و برامتلاء و نزد تناول طعام زیاده تر گردد و نبض حافظ استوا با صلابت و صغر یابند و سائر علامات دق که مذکور گردد نمایان باشد و چون انتقال نماید بحمای دموی غیر عفنی که سونوخس نامند عروق بدن ممتلی و بر خاسته و نبض عظیم و ازدیاد حرارت و انتفاخ چهره نماید و چون منتقل بحمیات عفونی گردد اقشعرار و فشار بدن و اختلاف نبض و صغر و تفاغط آن ظاهر شود و حرارت سوزان یا بس لدغ و اعراض اشتداد نماید و اما بول پس گاهی رسوب نضج قدیم باقی ماند و در اکثر نضج ظاهر نگردد

اصناف حمیات یوم

بدانکه این تپ باعتبار وقوع انتساب آن باسباب ثلاثه منقسم ست چنانچه شیخ میفرماید که از انواع حمیات یوم بعضی منسوب باحوال نفسانیه و بعضی منسوب باحوال بدنیه و بعضی منسوب بامور خارجیه است **اما** منسوب باحوال نفسانیه منجمله آن حمای یوم غمیه و همیه و فکریه و غضبیه و سهریه و نومیه و فرحیه و راحیه و فزعیه است که از کثرت هر یک از ینها عارض گردد **و اما** منسوب باحوال بدنیه بعضی از ان منسوب بافعال و حرکات بود و آن تعبیه و استفراغیه و وجعیه و غشیه و جوعیه و عطشیه است و بعضی از ان منسوب بغیر افعال و حرکات باشد و آن سددیه و تخمیه و ورمیه و تقشفیه و غذائیه و شرابیه است **و اما** منسوب بامور خارجیه مثل احتراقیه بحرارت آفتاب و سموم آتش ست و مثل بردیه و استحصافیه و اغتسالیه مسیحی گوید که اصناف حمی یوم یا از ملاقات چیزیکه تسخین بدن اوخارج کند مثل احراق شمس و سمائم و یا از امتناع چیزیکه تحلیل بخار حار از بدن کند چنانچه از استحصاف جلد بسبب سردی و استحمام بآبهای قابض عارض شود و یا از تعب مفرط و یا از تناول چیزی حار از طعام و شراب و دوا و یا از ورم حار در کنج ران و بغل و یا از سهر و یا از غضب و یا از غم و هم حادث گردد **طریق تشخیص حمی یوم** و اقسام آن اگر کسی شکایت تپ کند و سببی از اسباب بادیه بران مقدم باشد و در ان روز اول قاروره و نبض و رنگ وی مریض بسیار متغیر نبود و تپ نرم ساکن الحرارة غیر سوزان باشد و بغیر لرزه و سردی اطراف شروع کند و بدون عرق شائع بلکه باندک تری بدن شبیه بعرق صحیح مزاجان بسرعت زائل گردد و باوی اعراض قویه مثل خشونت زبان و تواتر نفس و غیر آن که از لوازم حمی عفنیه است هیچ پیدا نباشد و نوبت واحد بود و معاودت نکند و گاهی آن نوبت دو سه روز باقی ماند بدانند که حمی یوم ست بعده شناخت اقسام آن چنین باید کرد که **اگر** با وجود علامات مذکوره نبض مائل بصغر و ضعف باشد و گاه میل بصلابت کند و بول اصفر ناری با سوزش و حرکت چشم بغموض و غور مع سکون حرکت آن و چهره مائل بزردی و خشک و کسل اعضا با ضعف اعضای رئیسه بود حمی یوم غمیه یا فزعیه باشد و فرق میان هر دو از تقدم غم یا فزع و اختلاف نبض باید کرد **و اگر** این اعراض غمیه موجود بود الا حرکت چشم مع غور آن بسوی خارج و مائل بجحوظ باشد و نبض خامل منخفض نبود بلکه و رین مع ضعف مائل بعظم بود و بدان اندک شهوق باشد حمی یوم همیه باشد **و اگر** آثار مذکوره موجود بود الا حرکت چشم معتدل باشد نه مائل بغموض و نه بخروج بود و مائل بغور باشد و نبض مختلف و شهوق و غموض و اکثر معتدل بود و چهره مائل بزردی باشد حمی یوم فکریه باشد **و اگر** چهره سرخ یا زرد و منتفخ باشد شبیه بانتفاخی که در سهریه بود و چشم سرخ و بیرون خاسته باشد و گاهی لسنه عارض شود و قاروره سرخ حاد محسوس گردد و باندک درخشندگی باشد و نبض ضخیم ممتلی شاهق متواتر بود حمی یوم غضبیه باشد **و اگر** تقدم بیخوابی و ثقل اجفان و تهیج آن و فرو رفتن چشم باشد و کدورت بول با زردی یا سفیدی آن و ضعف و صغر نبض و زردی چهره و انتفاخ آن بود و کسر و ماندگی در اعضا گوید حمی یوم سهریه باشد **و اگر** سبوق خواب و راحت بسیار و خصوصا خلاف عادت باشد و امتلای بخاری در نبض بود حمی یوم نومیه و راحیه باشد **و اگر** علامات قریب بعلامات غضبیه باشد مگر آنکه سحنه چشم او مثل سحنه چشم صاحب فرح باشد غیر سحنه چشم خداوند غضب و تواتر در نبض کمتر بود حمی یوم فرحیه باشد **و اگر** علامت آن قریب علامت غمیه باشد الا اختلاف در نبض شدید تر و سحنه چشم متغیر و مرعوب بود و در اضطراب آن و کشاده ماندن آن حمی یوم فزعیه باشد **و اگر** تقدم تعب و زیادتی گرمی مفاصل از دیگر اعضا بود و ماندگی و یبس در بدن محسوس شود و گاهی در آخر آن نداوت عارض گردد و اگر تعب معتدل بود و حرارت مخفف یا برودت

مانع عرق نباشد و اگر تعب مفرط بود نداوت و عرق کمتر باشد و جلد خشک گردد و گاهی تابع او عطش و خشک بود و نبض صغیر ضعیف و گاه مائل بصلابت باشد و بول زرد
مائل رقیق بود حمی یوم تعبیه باشد و ملمس جلد در تعب بحسب هوا باشد پس اگر هوا گرم بود ملمس گرم شدید الیبس نماید و اگر هوا سرد باشد ملمس جلد سرد قلیل الیبس بود
و اگر وجع در سر یا چشم یا گوش یا دندان یا مفاصل و اطراف یا قولنج یا بواسیر و غیر آن از اوجاع دیگر باشد حمی یوم وجعیه باشد و اگر مقارنت غشی و سقوط قوت
بغیر علامات حمیات یوم دیگر باشد و نبض در آن مختلف الاحوال بود که گاهی ساقط و باطل گردد و هنگام غلبه برودت و گاهی سریع و ظاهر شود نزد استیلای حرارت
و مشابه نبض اصحاب بول خشک بصلابت مع دودیت باشد حمی یوم غشیه بود و اگر گرسنگی یا تشنگی بسیار کشیده باشد و لب خشک و نبض ضعیف صغیر بود و گاهی میل
بصلابت کند حمی یوم جوعیه یا عطشیه باشد و اگر حمی یوم بدون ظهور سببی از اسباب بادیه عارض شود و طویل الانحطاط باشد و خصوصاً چون بدون استفراغ و نداوت
و تری بدن انحطاط پذیرد باید دانست که حمی یوم سدیه است و علامات امتلاء در ابدان کثیر الدم مثل جوامع دموی مزاج و مولد آن یا غلیظ الاخلاط و لزج تاکید
بر تشخیص این تپ نماید و فرق میان امتلای موی و خلطی دیگر چنین کنند که درین تپ علتی آنچه سدد بسبب غلظ اخلاط و لزوجت آنها باشد بران علامات معلومه برای آنها
دلالت کند و کسل و تهبج و تربل و سفیدی رنگ و کثرت آب دهن و امثال آن در بلغمی و لاغری و خشکی و عظم و طحال و سوداویت مزاج در سوداوی باشد و در آنجا انتفاخ بدن
و تمدد و سرخی و غیره علامات کثرت خون نباشد و آنچه علتی سبب آن امتلای خون باشد علامات امتلای آن از سرخی چهره و پر شدن رگها و انتفاخ و تمدد و غیره آن
در بدن ظاهر بود و اگر سدد افراط کند نبض صغیر باشد و اگر مفرط نبود صغر نبض واجب نباشد و اگر تغیر آروغ بدخانیت و بول عدیم النضج مائی باشد و وجود تخمه و فساد
هضم و عطش و لهیب یافته شود و اگر سبب تخمه سهر باشد در روی تهبج و در پلک ثقل نیز بود حمی یوم تخمیه باشد و هرگاه آروغ متغیر بصحت گردد بشفای او حکم باید کرد و اگر
تقدم اورام ظاهری باشد و چهره سرخ و منتفخ زائد از حال صحت بود و لذع حرارت شدید نباشد مگر آنکه تابع حمره بود و نداوت از بدن ترشح کند و نبض عظیم سریع متواتر
باشد و بول مائی سفید بود حمی یوم ورمیه باشد و اگر تقدم ترک حمام معتاد و غلبه چرک و شستن گرد و غبار بر جلد و با خشکی و درشتی پوست بدن و سرعت و صغر نبض و سفیدی
بول بود حمی یوم قشفیه باشد و اگر تقدم سیر در هوای گرم یا در آفتاب یا در حمام گرم اتفاق افتد و شدت التهاب سر گاه با ثقل و امتلای سر بود و یا نفس عظیم باشد
و ظاهر بدن بسیار گرم از دخل آن بود و تشنگی کم و گرمی و سوزش چشم و یبوست جلد و جه و گرمی آن و صغر و سرعت نبض بود حمی یوم حریه سمومیه یا شمسیه یا حمامیه باشد و اگر
تقدم رسیدن سردی یا غسل با آب سرد اتفاق شود و بدن در ابتدای لمس غیر شدید الحرارة معلوم شود و بعد طول لبث دست بر بدن حرارت زیاده محسوس گردد و نبض مثل نبض وجعیه
و جوعیه در صغر زیاده نبود بلکه سریع باشد مگر آنکه سردی شدید بود و گاهی میل بصلابت کند و چشم غائر نباشد بلکه گاهی منتفخ بود و قاروره گاه سفید و گاهی رنگین باشد
حمی یوم استحصافیه از سردی باشد و اگر تقدم اغتسال آبهای قابض بود و چسپیدن جلد بر استخوان مثل جلد خشک کرده شده و دباغت آن در مثل آب زاج و پوست انار
و غیره واده شده مشاهده گردد و بعد ثانی از مس دست حرارت زیاده محسوس گردد و نبض ضعیف تر و صغیر تر و سریع تر باشد و بول شدید البیاض و رقیق تر مثل بول
بز بود و در بدن لاغری و در چشم غور نبود حمی یوم استحصافی از میاه قابضه باشد و اگر چهره و چشم سرخ و گرم و مقارورہ سرخ و دهن خشک و ذائقه آن تلخ و حرارت و لهیب
در موضع جگر و معده باشد حمی یوم شرابیه یا غذائیه یا دوائیه باشد و فرق میان هر سه از تقدم تناول هر یک از آن ظاهر گردد و اگر با علامات نیز اوزکام حار و ضعف دماغ بود حمی یوم نزلی و زکامی

معالجات حمی یوم بطریق کلی

باید که بعد تشخیص سبب بازاله سبب موجب آن بپردازند چنانچه در غمی و همی و فزعی و فکری ازاله آن و احد کنند و مفرحات بارده دهند و تبرید قلب و ازاله غم نمایند و همچنین در غضبی
و سهری و تعبی و وجعی و جوعی و عطشی و تخمی نیز ازاله هر واحد نمایند و اگر ازین تدبیر نرود علاج تپ بلغمی کنند یعنی تبرید خفیف دهند بالجمله در همه تبرید باشربه و تدهین و استحمام خاصه
نمایند و درین حمی حاجت بفصد و حجامت کمتر افتد و بقول قرشی علاجش مقابله سبب است مثل تفریح و تسلی در غضبیه و غمیه و مثل استهانت فرح در فرحیه و مثل تغذیه
در جوعیه و مثل استفراغ در امتلائیه و مثل تفتیح در استحصافیه و سدیه و مالش ملایم دران و سکنجبین و سین هر دو بالغ النفع است و گاهی بادوی حاجت بشیره تخم خیار افتد و تبرید
و ترطیب در اکثر حمیات یوم بلا حقنی با غذیه و اشربه و مشموم و مسکن بارد و بس حمام مرطب معتدل الهوا نمایند شیخ میفرماید واجب است که جمیع اصحاب حمیات یومیه را غذای سریع
سریع الهضم بخورانند بهر آنکه محموم علیل است و علیل مؤف و آن قادر بر اصلاح غذای ردی و بر هضم غذای بطی الهضم نباشد لیکن بعضی را مانند صاحب حمای یوم تعبی و غمی

دوجوعی و کسانی که در ابدان ایشان صفرا بسیار باشد و کسی که شکوه از تشنج بر دو ابتدا نماید بتناول لقمه نان در آب یا در شراب تر کرده رخصت داده اند تا ناقه تر باشد و این
چنین کسان را غذا دهند و اگر چه در ابتدای تپ باشد و بعضی امر منع ترفه یعنی توسع در غذا نموده اند و اشاره بتلطیف یعنی ضد ترفه کرده اند مثل حمی سددی و استحصافی و ورمی
والحق آنست که تاخیر تغذیه تا انحطاط نمایند سوای آنچه استثنای آن کرده شد و آن تعبی و جوعی و همی ست و در انتها تاخیر غذا مناسب نیست و آب سرد را واجب ست
که در اول امر منع نکنند زیرا که قوت قوی ست و خوف ضعف از او نیست و آن افضل علاج ست در تبرید روح و اعضا لیکن اگر در انجا ضعف در احشا باشد و یا تپ امتداد
نماید و یا حمی سددی بود بهتر آنست که اکثار در آن ننمایند و کثرت استحمام برایشان نزد انقضای نوبت در حمیات یوم برای چند اغراض ست یکی ترطیب و دیگر تعریق
و تخلخل مسام و دیگر تبرید در ثانی الحال لیکن هنگامی که خوف وقوع عفونت اخلاط باشد منع کنند و باید که صاحب حمی سددی از حمام اجتناب نماید بهر آنکه بسیار باشد که حمام
ثوران مرض عفونی نماید و همچنین تخمی مگر در اواخر و نزد اتساع مسام و انحدار تخمه که در انجا نیز حمام کردن واجب ست و صاحب زکام حمام نکند مگر آنکه احتراقی باشد و جمیع صاحبان
حمیات یوم را واجب ست که جلوس ایشان در هوای حمام طول ندهند بلکه در آب آن چندانکه برای ترطیب و تبرید بخواهند مگر صاحب حمی استحصافی و تکاثفی که ایشان طول دهند
جلوس ایشان در هوای حمام حتی که عرق کنند و اما تمریخ اگر بطریق انصباب یا طلا باشد تسدید مسام نماید پس عفونت زیاده کند و آخر هر حمی یوم حادث از سده ظاهری مثل استحصافی
و تکثفی یا سده باطنی مثل سددی پس اگر با تمریخ دلک اشتر یک کنند تفتیح مسام نماید بعده اگر رطوبت بسیار استطلاقی گردد تحلیل آن کنند و اگر ملاقات رطوبت اندک کنند تخفیف بدن
نماید و اما استفراغ پس بسوی آن اصحاب حمی یوم را احتیاج نیست مگر صاحب حمای سددی امتلائی و تخمی و کسی که در حمای استحصافی بدن آن از مواد ممتلی باشد **ابو سهل**
گوید که معالجه جمیع اقسام حمی یوم علی العموم بحمام و بغذا کرده میشود و معالجه هر واحد از آن خصوصا باین طور کرده میشود که استعمال حمام و غذا بطریق دیگر بحسب طبیعت سبب
فاعل آن گردانند مثلا کسی را که این تپ از قبیل استحصاف بدن و از قبیل ورم در لحم رخو باشد آن محتاج بود بلبث کردن در هوای حمام زیاده تر خاصه کسیکه تپ او از قبیل
استحصاف بدن باشد و اما کسی را که این تپ از قبیل هم یا تعب یا سهر یا غم یا سموم باشد آن بلبث در آب گرم محتاج تر بود و این برای ترطیب بدن او بود لاسیما کسیکه
حمای او از تعب یا از سمائم یا از احتراق باشد و اما روغن پس کسی را که حمی یوم از قبیل تعب باشد تکثیر آن نمایند و بدان مالش باهستگی و نرمی بسیار کنند چنانکه ترطیب دهد نماید و اما
سائر اشخاص که ایشان را تپ لاحق شود بسببی از اسباب دیگر باید که استعمال روغن کمتر از صاحب تعب نمایند و کسی را که حمی یوم از قبیل ورم در لحم رخو باشد پس حاجت او بروغن کمتر
از حاجت صاحب حمای استحصافی بود و باید که مقدار طعام برای اصحاب حمی یوم بحسب سبب فاعل تپ مقرر کنند پس کسی که تپ او از تعب باشد میباید که طعام او بسیار و سهل الانهضام
در مرات کثیره باشد و کسی که تپ او از بیداری یا از عوارض نفس باشد باید که اغتذا بعد استحمام بغذای مرطب مولد خون محمود کنند و کسی که تپ او از استحصاف بدن یا از
ورم در لحم رخو باشد باید که در ان تدبیر ملطف استعمال نمایند و اما شراب کسی که تپ او از تعب و سهر و هم و غم باشد انتفاع بدان یابد بهر ترطیب و تسخین او چون مقدار معتدل
استعمال کنند و اما کسیکه تپ او از استحصاف جلد یا ورم در لحم رخو باشد آنرا شراب مضر بود زیرا که در ماده او افزاید و اما کسیکه تپ او از غضب یا تناول چیزی حار یا حر
شمس یا سموم باشد آنرا شراب صالح نبود زیرا که حرارت او زیاده کند و حمی باید که معذلک قصد معالجه هر حمی یوم بضد سبب فاعل آن نمایند مثل آنکه معالجه حمی سهریه بخواب
و آنچه از تعب باشد براحت و آنچه از غم بود تسلی کنند و هر چیز که خاطر را مشغول دارد و نفس را سرور آرد نافع ست برای حمیاتی که اسباب و عوارض نفس باشد و آنچه از ورم
لحم رخو باشد معالجه بعلاج آن ورم نمایند **جرجانی** گوید که چون مدار علاج جمیع امراض بر دادن غذا و آب سرد و ندادن آنها و کردن استفراغ و نکردن آن و رفتن در حمام
و نرفتن در آنست در علاج این تپ تدبیر این امور ظاهر کرده میشود اما غذا پس هیچ کس را از صاحبان حمی یوم از غذا باز ندارند مگر کسی را که سبب تپ او تخمه باشد و دیگران
را غذای لطیف و زود گوار باید داد تا از ان خلط نیک تولد کند خاصه مردم صفراوی را و کسی را که در ابتدای تپ فراشایافته باشد اگر در آغاز تپ هم باشد نواله چند نان
در آب خالص یا در گلاب یا در آب انار یا در آب سرد ممزوج بشربت نیلوفر بدهند و اگر سبب تپ ریاضت و رنج و نایافتن غذا بوده باشد آسایش گزینند و اگر سبب سده
و انسداد مسام و کثافت جلد باشد ریاضت معتدل و مالش بخرقهای درشت یا بدستهای مختلف فرمایند بعد در حمام فرستند تا اخلاط لطیف گردد و مسام بگشاید و عرق
بسیار آید و ابخره تحلیل پذیرد و صاحب حمی استحصافی و تکاثفی را حمام سودمندترین چیزهاست باقی مقول شیخ گذشت **انطاکی** گوید که آنچه از سبب معلوم مثل جوع و تخمه
و ورم باشد تدبیرش تدبیر آن مرض است یا از قلت غذا بود و علاجش تناول غذا ست و همچنین قطع اسباب مرضه او اما پس تدبیر بمان است پس اگر از حرارت باشد

تبرید پوشیدن پارچه کتان معقول و شمیدن مثل گل سرخ و بنفشه و نیلوفر و مورد و فواکه آنها و تدهین بروغنهای آنها و تبرید هوا و لا آب اگر فصل گرما باشد و الا تقدیم
نشستن در آب نیمگرم کنند تا مسام متخلخل گردد و بعده آب سرد برای تسکین حرارت و حبس آن بریزند و خوردن اغذیه رطبه خصوصا بارد مثل کدو و خرفه و شرب ماء الشعیر بعناب
و آلو و تمر هندی جائز مجربات دران قی کردن با آب همد و دانه و سکنجبین ساده است و همچنین نوشیدن شربت فواکه و ماء الشعیر یا دوغ و کلیدن انار بعده اگر تشنج رو یا صداع احساس نمایند
پس مجرب انیست که بگیرند گلقند سی درم عناب بست عدد خمیره بنفشه تمر هندی سپستان هر واحد دوازده درم و اگر قبض شدید باشد برگ سنا شش درم و اگر صداع قوی باشد
جوش گلقند اضافه کنند و همه را در شش صد درم آب شیرین بجوشانند تا یکصد درم باقی ماند صاف کرده بنوشند و این مجرب است احتیاج بتکرار او کمتر افتد و هرگاه سبب حمیات
یوم برودت باشد یا بدن مائل بسوی آن یا مزاج بارد یا موجب او غذای بارد باشد از مجربات انیست که قی بشکر گرم کرده فرمایند و تجربه کرده ام در علاج حمی یوم نفسیه استعمال گلاب
و صندل شربا و طلاء او در قلبیه آب سیب و امرود و گلاب که دران عنبر حل کرده باشند و در کبدیه آب عناب و گلاب بکافور در گرما و جوانی و الا بنفشه و صندل انتباه تا
اینجا علاج کلی حمیات یوم مذکور شد اکنون علاج جزئی هر قسم آن جدا جدا بقلم می آید حسب سبب بکار برند

علاج حمی یوم غمیه

که از حرکت روح بسوی داخل احتقان او دران بسبب فرط غم عارض میشود ازاله غم باقسام کلام و حیلها نمایند و نغمهای سرور آور و حکایات نادر بشنوند یا قوت یا مفرحات
بارده بخورانند و از مشروبات عرق بید مشک و کیوره و گلاب و عرق گاوزبان و عرق نیلوفر و شربت انار و سیب و نیلوفر مانند آن بنوشند گاهی احتیاج باستعمال شیره خرفه
و کاهو و مغز تخم کدو و مانند آن افتد و صندل سفید و آب کاسنی سبز و کشنیز تر و کاهو و کافور و گلاب بر سینه طلا نمایند و بخلخه خوشبو بویند و روغنهای سرد خوشبو مثل روغن بنفشه و نیلوفر
بمالند و فواکه بارده مثل خیار و ترنج بخورانند و یا خمیره مروارید ساده یا ترش یک توله لاجورد مغسول یکماشه هر یک یکماشه آمیخته ورق نقره یکعدد پیچیده بخورند بالایش شیره مغز خیارین
و مغز تخم کدو هر یک هفت ماشه لعاب گاوزبان پنجماشه و عرقیات مذکوره بر آورده شربت یاقوت علویخان سه توله یا شربت نیلوفر داخل کرده تخم شربتی پنجماشه یا تخم بالنگو
پاشیده بنوشند و هر روز لباس نو بپوشند و از چیزهای مسخن و مجفف پرهیز نمایند و شراب ممزوج آب سرد و گلاب و عرق بید مشک بنهند و قلیه اسفاناخ بخورند و آب بهمت سرد بنوشند
اقوال حکما شیخ میفرماید لازم ست که تکثیر دخول آبزن نمایند و اکثر قصد آن در استحمام آب حمام گردانند سوای هوای او و بعد از ان کثرت تمریخ کنند که رغبت برای آن نافعتر
از حمام ست و بمفرحات و عطر با ید اشتغال ورزند و بر سینها اطلیه مبرده از لعابات و عصارات و عرقیات خوشبو نهند و شراب ممزوج آب بسیار بنوشانند که آن برای ایشان بهترین
دواست **صاحب کامل** گوید کسی را که این تپ از غم و هم حادث شود باید که حیله کنند در تسکین غم و سرور نفس او بدانچه ممکن بود و اصناف آوازهای سرور آور مثل نواختن عود
و طنبور و نغمهای حسنه بحیله بشنوند و مالش بدن برفق اندک کنند و در خانه اول حمام داخل کنند و در آبزن معتدل الحرارت در آرند تا بدان حرارت بسوی ظاهر بدن باعتدال
منجذب گردد و اغذیه معتدله مثل لحوم بره و بزغاله و جوجه مرغ و ماکیان و ماهی رضراضی و بادرنگ و خیار و آنچه مرطب بدن باشد بخورانند و در یکدفعه کثرت غذا نکنند و شراب
ریحانی ممزوج با آب هند بحسب عادت و سن و فصل موجود و اگر موسم تابستان باشد در جاهای سرد نشانند و اگر زمستان بود در مواضع معتدل استکثار خواب نمایند
و ایام متوالی این تدبیر عمل آرند تا حرارت در ابدان ایشان منتشر گردد **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که در علاج حمی یوم غمی عنایت بدل بیشتر مصروف دارند و بحکایات خنده آور و بازیهای
عجیب و الحان خوش و مانند آن مشغول باید کرد و اغذیه لطیف سریع الهضم و مرطب چون بیضه نیمبرشت و ماهی تازه خرد و قلیه کدو و خیار و اسفاناخ و ماش مقشر و کشک جو و دوغ تازه
صاف کرده بتفاریق و اندک اندک بدهند تا بر معده گران نشود و چون از گرمابه و آبزن فارغ شوند روغن بنفشه و نیلوفر و کدو بر همه بدن باهستگی بمالند و شراب ممزوج آب بالمناصفه
دهند و بر بستر نرم خوابانند و عطر یا و گلهای بارد رطب بویانند و از جماع اجتناب نمایند و بر سینه اطلیه بارد رطب چون لعاب اسبغول و آب برگ خرفه و برگ بنفشه و گلاب و صندل
و اندک کافور طلا نمایند و چند روز بدین تدبیر مشغول باشند تا ایمن شوند و حمی یوم غمی و همی نگیرد از اجناس تپها نگردد **ابن الیاس** گوید که تضمید سینه بصندلین و گلاب کنند و صبح شربت سیب
یا شربت بهی یا شربت نارنج هر کدام که باشد ده درم و گلاب ده درم برف سرد کرده با مفرح بارد یک مثقال بنوشند و بخربزه هندی و غیره غذا سازند و شغل بازی شطرنج و سیر بستانها و جلوه نمودن یک یک چالاکی [illegible] انفع کنند

علاج حمی یوم همیه

که دریعن از کثرت اهتمام بشی مطلوب حرکت سخت برای روح نفسانی موقع عارض میشود علاجش مثل علاج غمیه نمایند لیکن چون در همی مبتلا باعانت دل اکثر مشغول شوند اینجا باعانت دماغ کوشند

دلیلکه هم و فکر بروح نفسانی تعلق دارد و بسدرد داغ مسکن چنان شکه عطریات و نغمات و ریاحین خوشبو بویانیده یا باستماع افسانها و سیر باغ و کتابها و صحبت زنان جمیله مشغول ازند بالجمله هر چه مزیل اندیشه او بود عمل آرند

علاج حمی یوم فکریه

گاهی از کثرت فکر در امور حمی مشابه غمیه و همیه عارض شود و علاجش بعلاج غمیه و همیه مع زیادتی تبرید نمایند و اگر تفکر از بهر کاری باشد که شادی افزاید گاهی بسخنان امید وار و گاهی بسخنان شرعی و دینی و امور دنیوی مشغول باید کرد و گاهی شراب سیب ترنج با عرق بید مشک یا عرق صندل ساده از علاج دیگر مستغنی میسازد

علاج حمی یوم غضبیه

که گاهی بسبب فرط حرکت روح بسوی خارج در حال غضب سخونت مفرط متشبث بروح و تپ حادث میشود باید که گلاب آب سرد هر دو برابر بر سر و سینه ریزند و صندل و کافور بر سینه ضماد نمایند و اشربه بارده مقوی قلب مثل شربت سیب و انارین و ریباس و ترنج و صندل با گلاب و بید مشک و عرق گاوزبان بنوشانند و غذا معمول بشکر و سرکه در روغن بادام و بروغ سازند که آن درین باب نیکوست و اگر از شراب چاره نباشد باب انار ریباس ممزوج یا برف سرد کرده دهند و آب سرد بسیار بنوشند و بر آن انار ترش گلاب پاشیده تنقل نمایند و ابن ماسویه درین تپ از حمام منع کرده و از بنفشه و صندل سفید و تخم کاهو هر یک هفت ماشه گلاب عرق بید مشک هر یک سه توله کافور یکماشه تخلخه سازند و اندکی ازین بر سینه و دل ضماد کنند و از تعب و اشیای گرم پرهیز ند و در غذا ترشی ادخل کنند **اقوال حذاق** شیخ میفرماید که تسکین و شغل ایشان بمفرحات از حکایات طیبه و سماع طیب و لعب عجیبه نمایند و حمام باب نیم گرم غیر کثیر الحرارت کنند و مالش بسیار بروغن مفرط برای ایشان موافق تر از آب گرم است و تغذیه ایشان بمبرد و مرطب سازند و از شراب مطلقاً منع نمایند که سبیل برای ایشان بسوی آن نیست بسبب خوف استحاله آن بصفرا و انتقال آن بحمی صفراوی **مجوسی** گوید کسی را که حمی یوم از غضب حادث شود می باید که بارام و سکون و طیب نفس او پردازند و چون تپ در انحطاط افتد در آبزن آب شیرین نیمگرم نشانند و مکث معتدل در ان نموده از ان بیرون آرند پس اگر فصل تابستان باشد بران آب سرد بریزند و آرام و تسکین نفس او کنند و صندل و گلاب و کافور نزدیک و دارند و بر سینه او ضماد نمایند و قدری جلاب آب انار رجانی با برف بنوشانند و بغذای بارد رطب مثل سرکه و زیت بوارد معمول باب غوره و انار و ماهی رضراضی بطریق سکباج پخته غذا سازند و قریب شراب نگردند که آن در غضب می افزاید و در آسایش و سکون و خواب تکثیر نمایند که این شفای این تپ و ازاله آن می نماید **جرجانی** گوید که نخست برفق و مدارا بعذرها و سخنهای خوب خشم او را ساکن کنند و بحکایات خنده ناک و بازیهای طرفه و سماع آهسته آواز نرم مشغول دارند و بعد انحطاط حرارت تپ گرمابه خوش آب که سخت گرم نباشد داخل شوند و در آبزن معتدل نشینند و اگر موسم گرما بود و مزاج تحمل باشد چون از آبزن برآیند خویشتن را یکبارگی در آب سرد اندازند و زود برآیند و بنفشه و نیلوفر و غیره ببویند و بر سینه نهند و شربت انار میخوش سرد کرده بخورند یا شربت غوره یا شربت سیب ترش یا شربت لیمو بنوشند و غذا از ترهای سرد تر سازند چون کاهو و کاسنی و اسفاناخ و کدو و خیار و بادرنگ و فروج با غوره و ریباس و ترشی ترنج و ماهی تازه مصوص کرده **ابن الیاس** گوید که آب تمر هندی و شکر هر واحد ده درم بر برف سرد کرده بنوشانند و پارچه صندل بگلاب تر کرده ببوشانند و باقی همانست که در قول مجوسی مسطور شد

علاج حمی یوم سهریه

که از سهر مفرط سخونت بروح عارض شود پس برای خواب روغن بنفشه یا روغن کدو در بینی چکانند و بر دست و پا مالند و بادویه سرد و تر مثل بنفشه و نیلوفر و خشخاش بسر نطول سازند و جلاب معمول از نبات سفید و گلاب و عرق بید مشک بنوشانند و غذا خرفه و اسفاناخ با برنج خورانند و یا شیر برنج دهند **شیخ** می فرماید که علاجش آرام و سکون و خواب و تطلیل است بمبردات و مرطبات و حمام مرطب و اغذیه جید الکیموس و مرطبات مرطبه است و شراب نافعترین اشیا برای ایشان است بلا خوف بنوشانند مگر آنکه با وی صداع باشد **ابن عباس** گوید کسی که تپ او از سهر پیدا شود باید که حیله در تنویم صاحبان آن نمایند و استنشاق روغن بنفشه و روغن کدو و بنفشه پرورده بعمل آرند و تکمید سر باب مطبوخ بنفشه و نیلوفر و خشخاش و پوست آن و جو کوفته نمایند تا آنکه خواب بکثرت آید و دماغ ایشان ترطیب یابد و هر گاه تپ اندک ساکن شود در خانه اوسط حمام داخل کنند و بر سر آب نیمگرم شیرین و بر سائر بدن بریزند و بروغن مالش خوب کنند و در آبزن که آب آن نیمگرم و شیرین باشد در آیند و بر بدن متواتر بریزند و پارچه بپوشند و ساعتی آرام نموده با غذیه محموده لطیفه مثل بچه مرغ و کباب غذا سازند و اگر معتاد شراب باشند اندکی از ان ممزوج باب بسیار دهند تا بدان انهضام غذا بسرعت گردد چه اکثر ایشان بسهر ابطاء هضم است و شراب ممزوج با آب بسیار ترطیب بدن نیز میکند و از جماع منع نمایند که آن مضعف بدن است **ایلاقی** و جرجانی می نویسند که حیلهای خواب آور کنند و اگر خواب نیاید نطول از بابونه و بنفشه و نیلوفر و کشک جو نیم کوفته و کوکنار سازند و آخر وقت جای سرد نخفتند

روغن بنفشه یا روغن تخم کدو بر آن چکانند و چادر بر کشیده سر را بر بخار آن دارند و بعد انحطاط تب اگر در آبزن نشیند اولی باشد اما زود بر آیند تا هیچ عرق نکنند **مصنف** حاوی صغیر می نویسد که شربت بنفشه یا شربت خشخاش هر کدام که باشد ده درم و یا شربت سیب یا گلاب دوازده درم به برف سرد کرده بنوشند و غذا ماء الشعیر به روغن بادام یا مزوره ماش به روغن بادام و کدو دهند و هم روغن بنفشه یا کدو و یا نیلوفر بر سر مالند و نطولات بارده که دران حشائش بارده مثل بنفشه و نیلوفر و خشخاش و برگ سفرجل و مانند آن پخته باشند بر سر ریزند و ریاحین بارده مثل بنفشه و نیلوفر و گل که و بید بو نیند

علاج حمی یوم نومیه و راحیه و فرحیه

بدانکه بخارات حاره که در بیداری و حرکت از روح تحلیل میشود چون خواب و راحت طول کند تحلیل نشود و ازان تسخین روح و تپ عارض شود و گاه تپ از فرح شدید حادث گردد مثل آنکه از غضب عارض میشود پس در نومیه و راحیه تعریق در هوای حمام و غسل معتدل آب گرم و مالش بدن به دستهای مختلف و تقلیل غذا و امالهٔ او بچیزی که مبرد و مرطب باشد و ریاضت معتدل کنند و واجب نیست که شراب بنوشند و روغن خیری و بابونه گرم نموده بر همه بدن بمالند تا دیر بعده به آبیکه دران سبوس گندم و پوست تخم خربزه و گل بابونه هر یک دو مشت جوشانیده باشند غسل نمایند و غذا لطیف سریع الهضم مثل جوجهٔ مرغ و نان و مزوره دهند و علاج فرحیه قریب از علاج غضبیه است و عمده تدبیر دران اهانت سرور و تحقیر اوست **ابن الیاس** گوید که اگر از خواب مفرط و راحت مفرط تپ آید صبح جلاب از اصل السوس سه درم و شکر سفید ده درم بدهند و غذا مزورهٔ ماش و مغز بادام و یا ماء الشعیر و نخود سازند و در حمام عرق آورند و یا آب گرم که دران قیصوم و نمام و اکلیل و شبت پخته باشند غسل نمایند و از شرب شراب و آب بسیار احتراز کنند

علاج حمی یوم غمیه

گاه از غم تپ عارض شود بر سبیل آنکه از غم عارض میشود و علاج او قریب از علاج غمیه است و باید که از خوف ایمن سازند و بشارات دهند و شربت سیب و شربت صندل و عرق بید مشک و شراب آنرا نافع است و بقول صاحب جامع هر صبح شربت سیب و گلاب هر یک ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر با جوجهٔ مرغ دهند و صندلین و نیلوفر و گلاب و گل ارمنی بر سینه طلا کنند و یا شربت حماض ده درم و مفرح یاقوتی بارد یکمثقال دهند و غذا مزورهٔ زرشک یا انار دانه یا سماق بلحوم ماکیان و تیهو درّاج سازند

علاج حمی یوم تعبیه

گاهی ماندگی بدن در تسخین روح بدان حد رسد که تپ مضر افعال همه رسد و اکثر مضرت آن بر افعال حیوانی و نفسانی باشد باید که به آب شیرین نیمگرم غسل کنند و عرق لین بعمل آرند و عضلات را به روغن گل یا بابونه بمالند و شربت نیلوفر بگلاب نوشانند و غذا کله پاچه بزغاله با برنج خورانند **شیخ** میفرماید که علاج ایشان راحت است و استحمام در آبزن و تمریخ بعد آن خصوصا بر مفاصل و تناول طعام حسن الکیموس رطب مقدار هضم ایشان از جنس لحم جوجهٔ مرغ و بره و بزغاله و ماهی رضراضی زیرا که قوت ایشان ضعیف است لیکن عیب آن نیست که توقع هضم غذائی کنند که آن در حالت صحت هضم میکردند بلکه کمتر ازان و لهذا اگر اغتذا نمایند بچیزی که اندک ازان غذای بسیار دهد مثل اغذیهٔ مذکوره و مانند زردهٔ بیضه نیمبرشت و مرغ خصی بهتر باشد و بعضی زعم کرده اند که تلطیف تدبیر صاحب اعیا بیشتر از غیر آن باید کرد و این صواب نیست و باید که فواکه رطب تناول نمایند و شراب ممزوج با آب بسیار بنوشند اگر معتاد آن باشند و یا جلاب و مانند آن اگر معتاد شراب نبوند و تمریخ آن بیشتر از تمریخ دیگر صاحبان حمی یوم بروغن باید کرد و روغن بنفشه بهترین ادهان است و واجب است که تمریخ عام بدن نمایند و خصوصا سر کردن و فقرات پشت و همه مفاصل را خصوصا بعد استحمام و باید که بستر او نرم کنند و پارچهٔ او و مجلس او معطر گردانند و اگر احتیاج بمعاودت حمام افتد بسبب بقیهٔ تمدد و ماندگی اعادهٔ آن نمایند با همه چیزهائی که در باب آن نوشته شد از آبزن و تمریخ و مالش **صاحب کامل** گوید کسی که این تپ از تعب باشد باید که بسکون و راحت در موضعی که فصل آنرا واجب کند و خواب بسیار استعمال کنند تا آنکه تعب او سکون یابد و تپ بانحطاط شروع کند بعد ازان در حمام اندر خانهٔ اوسط داخل شوند و در آب شیرین نیمگرم در آیند و اگر آبزن نباشد آب متواتر بر بدن ریزند تا ازان بدن او یبس عارض از تعب مرطیب یابد و بعد خروج از آبزن روغن بنفشه و نیلوفر بدن بکثیر معتدل لاسیما مواضع مفاصل بمالند و استکثار روغن نمایند تا اعضا نرم گردد و از یبس لاحق بسبب تعب و اگر بدن را بدستهای بسیار در زمانه دراز ملش کنند موفق تر باشد بعده بار دیگر به آبزن اعاده نمایند یا آب نیمگرم بران ریزند اگر یبس شدید باشد این عمل دو یا سه یا چهار مرتبه کنند و اگر اندک باشد یکبار یا دو بار کفایت کند بعد ازان از حمام بیرون آیند و ساعتی آرام کنند و غذا لحوم جوزهٔ مرغ و یا بچه بره سازند و خوب پخته باشند و یا کاهو و کاسنی و خرفه بخورند و تکثیر غذا و فواکه نعات بسیار کنند و شراب بحسب مزاج و سن و فصل و بلد و عادت بنوشند پس اگر مزاج این اشیا یا اکثر آن بارد باشد و عادت مریض بشرب شراب بسیار بود باید که شراب بمقدار معتدل

در کیفیت و کمیت یا زیاده اندک از مقدار معتدل استعمال کنند و اگر اشیای مذکوره یا اکثر آن حار باشد و عادت او بشرب شراب نبود یا عادت شراب قلیل باشد بیش از اندک ابیض رقیق ممزوج با آب بسیار دهند و استکثار از خواب و راحت و سکون نمایند و اگر بعد ازان بقیهٔ تپ باقی ماند اعادهٔ تدبیر مذکور از استحمام وغیره کنند سعید و ابن الیاس مینویسند که سکنجبین و گلاب هر واحد ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر و یا مزورهٔ ماش بکدو و یا کاهو و کاسنی و خرفه بخورند و اما بیخوشش استصاص نمایند و بعد انحطاط لازم ست که در حمام داخل کنند و اقر بجلوس در آب نیمگرم نمایند و بر مفاصل و آب متواتر بریزند و بدن را بروغن بنفشه و کدو باعتدال بمالند و از مقام کردن در هوای حمام منع باید کرد تا عرق نیاید بعده اعادهٔ آبزن نمایند و اگر زمستان باشد روغن خیری یا روغن بابونه بمالند و بعد خروج از حمام مقولات مذکوره غذا سازند هنگام صلاح تام بخوردن یخنی مرغ و اطراف جدی اجازت دهند و از همه مخففات و فاصدة حمام حذر کنند

علاج حمی یوم استفراغیه

و درین عارض میشود از اضطراب اخلاط تند اسهال قوی حرکت روح مفرط که ازان حمی مشتعل شود و اکثر اشتعال بسبب ماندگی باشد که تابع اسهال بود و گاهی از ادویهٔ مسهله بسبب آنکه تسخین کنند این تپ آرند و گاهی این تپ تابع فصد بود بهر آنکه فصد زائل کند از بدن رطوبت ابخره و در موبیات نهاتا آنکه آزاد خانیه مرا به گردانا بسبب غلبهٔ صفرا بالجمله شربتهای باردهٔ قابضه مثل شربت سیب به و شیرهٔ تخم خرفه دهند و اضمدهٔ باردهٔ مقویه مثل صندلین و گل سرخ و اقاقیا و سک با آب مورد و گلاب بر دل و جگر نهند و اغذیهٔ قابضهٔ بارده مثل برنج با زرشک و انار دانه دهند و فادزهر با دوغ گاو درین باب اثری عظیم دارد و همچنین قرص خشخاش و قرص طباشیر قابض و درباقی استفراغات مثل فصد و جماع وغیره ضعف زیاده باشد پس برای رفع ضعف و تپ شربت سیب و نیلوفر هر یک دو توله و ماء اللحم ساده نه توله دهند و اگر قوی‌تر خواهند شراب رقیق نو چهارم حصه بماء اللحم آمیخته بنوشانند خمیرهٔ مروارید و زمرد و گاوزبان عنبری و شربت یاقوت با عرق عنبر و زردک استعمال نمایند و غذا قلیهٔ نرگسی و خاگینهٔ بیضهٔ مرغ و شیر برنج با دامی دهند **شیخ** میفرماید که تلطف در حبس طبیعت باید کرد بدانچه در ابواب آن معلوم شده و تغذیه قلیل بدانچه تقویت بیشتر نماید بمقدار هضم با غذیهٔ مبرده و مرطبه کنند و در ان قوابض داخل کرده باشند و بر معده ضمادات و نطولات مقویه مسخن بالفعل غیر نیمگرم استعمال نمایند چه هر چیز نیمگرم ارخاء و تحلیل قوت کند و از انجمله است صوف که در روغن ناردین یا روغنی که سرد زیاده ازان و خوشبو باشد تر کرده بیفشارند تا آنکه اکثر اجزای روغن ازان جدا شود و بر قلب و جگر و مبردات نهند **ابن الیاس** گوید که برای حبس شکم هر صبح سفوف حب الرمان پنج مثقال برب به ده درم یا به رب پوست جو چهار درم رب سفرجل ده درم بخورانند و یا بگیرند اسپغول و تخم بارتنگ و تخم ریحان و صمغ عربی هر واحد یکدرم بریان نموده بروغن بادام چرب کرده بخورند و غذا مزورهٔ سماق بلحم ماکیان و دراج و تیهو دهند اگر بادی خون و پیچش نباشد و اگر با اسهال خون و پیچ باشد بگیرند سفوف نشاسته پنج درم و بروغن بادام چرب کرده در گلاب آمیخته بخورند و غذا مزورهٔ جاورس مقشر بریان بمغز بادام بریان و لحوم دراج و تیهو دهند و بر معده و جگر صندلین و گل ارمنی و اقاقیا مساوی کوفته بیخته بگلاب و یا آب کشنیز سرشته ضماد کنند و یا پارچه بگلاب و روغن گل آلوده بر معده و جگر نهند **جرجانی** و ایلاقی مینویسند که آنچه بسبب ادویهٔ مسهل باشد بحبس شکم معالجه کنند و غذائی که قوت مطلوب افزاید بدهند و این ماء اللحم سخت سودمند ست بگیرند گوشت تازهٔ پشت گوسفند که همان ساعت ذبح کرده باشند و از چربی پاک کرده پارهٔ تنک سازند و در پاتیله کرده پنج درم گلاب و پنجدرم آب سیب ترش یا آب به ترش بران افگنند و چندان بگذارند که گوشت گرم شود و آب خویش بگذارد پس آن آب را بکفچه بردارند و دیگر بار آبهای مذکوره برافگنند و بگذارند تا باقی قوت و آب گوشت ازان جدا شود و رنگ گوشت گونه سفید گردد و باقی آب از وی بردارند و جمله را دیگر بار در پاتیله کرده اندکی آب کاهو و آب کشنیز بریان و آب کدو سبز بسیار اندکی نمک انداخته جوش دهند تا پخته شود پس اندکی صمغ عربی و نشاستهٔ بریان و طباشیر سوده آمیزند و بدهند و اگر قوت سخت ضعیف شده باشد عوض آب فواکه اندکی شراب ریحانی کنند که قوت زیاده کند و اگر پشم پاره بروغن مصطکی یا روغن سنبل تر کرده گرم بر معده نهند سخت نافع باشد و اگر تپ سخت گرم باشد و تشنگی همی آرد بر دل و جگر ضماد بارد نهند و روز دوم حمام و آبزن بکار برند و غذا سردتر و سبک دهند و آنچه بعد فصد حادث شود همین علاج باشد لیکن بچیزهای قابض که قبض طبع نمایند حاجت نباشد و هر چه مبرد و مرطب باشد و آنچه مسکن صفرا بود سودمند بود و گویند که گاهی در فصد خون از مقدار واجب کم گیرند و بدان سبب ابخرهٔ ساکنه و اخلاط متحرک شده و روح را گرم ساخته حمی یوم پیدا کند درین صورت باز بسرعت فصد کنند و خون زیاده گیرند تا حمی یوم بحمی عفنیه انتقال ننماید.

علاج حمی یوم وجعیه

بدانکه گاهی درد شدید تسخین روح کند تا آنکه تپ مشتعل گردد پس تدبیر تسکین وجع نمایند بدانچه در باب هر یک مسطور شد بعد ازان معالجه بعلاج حمی یوم تعبیه از آسایش

و دو غیر این حمام و مرغ و تغذیه با غذیه بارد رطب و نوشیدن جلاب و غیره نمایند و اگر از نوشیدن شراب خوف حرکت وجع باشد نباید نوشید

علاج حمی یوم غشیه

گاهی صاحب غشی را بسبب اضطراب حرکات روح حیوانی که منقلب به تپ گردد عارض شود و بسا است که از تپ بقیه باقی ماند بعد زوال غشی و علاجش بعلاج غشی نماید
از پاشیدن آب بر روی و کشیدن اطراف و کندن موی و چکانیدن دواء المسک محلول بگلاب در حلق و مانند آن و غذا شوربای چوزه مرغ با آب انار میخوش نان
و برنج خورانند و دیگر اغذیه سریع الهضم حسن الکیموس دهند و اگر برای انعاش حرارت و تقویت قلب و روح احتیاج بنوشانیدن شراب افتد ممزوج بماء اللحم بعمل آرند و بگرمی شراب
خوف از تپ نکنند و چون از غشی خلاص یابند و تپ شبیه بذبولیه و قیه باقی ماند بقانون آن از تبرید و ترطیب بمثل ماء الشعیر و شیر زن و قرص کافور معالجه نمایند ابن الیاس
گوید که شربت حماض و گلاب و عرق گاوزبان هر واحد ده درم و مفرح یاقوتی یکدرم بدهند و غذا مزوره زیرباج بگلاب و زعفران و لحوم ماکیان و کبک و تیهو خورانند اگر تپ باقی نبود
و اگر باقی باشد ماء الشعیر بچوزه مرغ دهند و بر سینه از صندل و گلاب طلا سازند و یا شربت سیب یا شربت به یا شربت نارنج هر کدام که باشد ده درم و گلاب و عرق گاوزبان و عرق
بید مشک هر واحد ده درم و مفرح یاقوتی یکدرم بنوشانند و یا بگیرند کشنیز خشک نیم درم طباشیر یکدانگ گل نیلوفر یکدانگ مروارید ناسفته نیم دانگ همه را باریک سوده بشربت سیب ده درم سرشته بخورانند

علاج حمی یوم جوعیه

گاهی بخارات در بدن حدت پذیرند چون غذا نیابند پس تپ پیدا گردد باید که طعام دهند اما در حالت تپ ماء الشعیر و سویق و غیره اغذیه بارده رطبه مثل فرنی و مزوره از کدو و اسفاناخ
بروغن بادام و مثل حریره معمول از کشک جو مع بقول و بعد از آن اغذیه جید الکیموس قویه مثل شوربای لحم جدی و کاهو و ماش و برنج و مانند آن و شربت نیلوفر چهار توله در عرق کاسنی
و مکوه و بید مشک هر یک شش توله بنوشانند و بقول ابن الیاس شربت سیب ده درم گلاب ده درم و یا رب به یا سیب یا حماض هر کدام که باشد ده درم بگلاب ده درم بنوشانند و بقول بارد
مثل کاهو و اسفاناخ و خیار و بادرنگ بخورانند و بآب نیمگرم استحمام نمایند و بر سر آب بسیار نیمگرم بریزند و روغن بنفشه یا بادام یا کدو یا خشخاش بر بدن بمالند برای ترطیب

علاج حمی یوم عطشیه

سبب این قریب از سبب جوعیه است و این اولی باین امر است که بسبب فقدان آب مسکن حرارت قوی در ابخره حدت پیدا شود باید که نخست آب سرد مضمضه و غرغره فرمایند
پس آب سرد اندک اندک دهند تا آنکه تشنگی ساکن شود و درست و یا در آب سرد دهند و شیره تخم بارده با شربت نیلوفر دهند و از تخم کاسنی و کشنیز سبز و گل سرخ و صندل سفید
هر یک نیم ماشه در آب برگ کاسنی و مکوه و کاهو سرشته بر جگر و معده ضماد کنند و خوردن ریوبیدن فواکه بارد بسیار نافع و غذا دوغ گاو که خیار یا کدو یا کدو تراش کشیده در آن داخل کرده
باشند بنان خشکار ترید کرده خورانند و شیره خرفه و آب تمر هندی و آلو بخارا و آب انارین و آب خیار و امرود و شمش بر برف سرد کرده و ربوب بارده مثل رب انار و ریباس و زرشک بنوشانند.
و استحمام بآب نیمگرم کنند و خواب و آسایش در مکان سرد اختیار نمایند و غذا سرد و تر خورند شیخ میفرماید که آب سرد و آب فواکه بارد خصوصاً آب انار بنوشانند و ترطیب بدن
بآبزن کنند و اگر استحمام بآب سرد ممکن بود یعنی قوت قوی و سن و فصل گرم باشد بعمل آرند ابن الیاس گوید که آب شدید البرد و آب فواکه بارد بنوشانند و یا آب انار میخوش
سه اوقیه سکنجبین ساده ده درم و یا آب خرفه پنجاه درم و شکر سفید ده درم بدهند و غذا ماء الشعیر سازند و ترطیب بدن بدخول آبزن و حمام نیمگرم و ریختن آب شیرین نیمگرم بر سر
نمایند و بر بدن روغن بنفشه و کدو و بادام شیرین بمالند و در آب سرد درآیند

علاج حمی یوم سدیه

و سدیه گاه در مسام جلد بسبب قشف او یا قلت اغتسال او و یا کثرت نشستن گرد و غبار بر بدن و یا بسبب رسیدن سردی مکثف و یا بسبب اغتسال آبهای قابضه
مثل شبیه و زاجیه و یا بسبب احتراق شمس باشد و گاهی در لیف عروق و سواقی و فوهات و مجاری آنها بود و چون حمی سدیه میگویند اشاره باین قسم دوم میکنند و این عارض میگردد
از قلت تحلل و کثرت امتلاء و احتقان و عدم تنفس و اجتماع بخار کثیر گرم که منحل نشود پس حرارت مفرط حادث شود مادام که اشتعال آن در الطف اجرام بود که آن روح است
حمی یوم باشد و اگر در خلط منتقل شود حمی سونوخس اعتقد و اگر این اشتعال مؤدی بعفونت گردد که سده و عدم تنفس آنرا واجب کند منتقل بحمیات عفونت گردد و مثل این سده
یا از کثرت اخلاط و خون بود و یا از غلظت و یا از لزوجت آنها و یا بسبب وقوع چیزی از اسباب سده در آلات در مجاری مثل برودت مقبض مجمد یا زحم مضغط یا رویدن

گوشت یا غیر آن کہ در کلیات از موجبات سدہ مذکور ست وایں تپ منجملۂ حمیات یوم کم ست کہ منتقل بدق گردد زیراکہ درین مادہ مستعد تعفن و فساد در بدن بسیار بود وایضاً درین تپ عطش و التہاب و لزوم حرارت و قارورہ متوسط میان ناریت و قتمیت باشد و این تپ عرق بمشکل کند بسبب انسداد مسالک آن و قریب المشابہت بحمیات خلطی بود در طول مدت چنانچہ گاہی تا سوم روز و مابعد آن باقی ماند اگر سدد بسیار و قوی باشند و تبکاثفیت و مستحصافیت از خارج نباشد و اگر سدد اندک باشند زوال آن بسرعت کند اگرچہ تدبیر خطا واقع نشود و این حمی میان حمیات یوم گاہ منقطع شود و عود کند بسبب ثبات سدہ کہ آن سبب وی ست پس گویا کہ آنرا نوائب باشد واین تپ اکثر منتقل بسر دو اقشعرار گردد و بس دلالت کند بر آنکہ آن عفونیہ شدہ و حمی سدیہ چون وجع بعد فصد در جانب راست بدن پیدا کند از اعادۂ فصد چارہ نبود لاسیما چون تپ ساکن شود و وجع دوام نماید بالجملہ در خلط غلیظ سکنجبین بزوری حارسہ چہار تولہ در گلاب و عرق بادیان ہر یک ہفت تولہ بنوشانند و غذا کشکاب با بادیان و بیخ آن و بیخ کرفس پختہ بدہند و مغز خیارشنبر ہفت تولہ در مرق بادیان و عرق بادرنجبویہ و گلاب ہر یک ہفت تولہ گلقند و شربت دینار ہر یک چہار تولہ روغن بادام پنجماشہ نوشانند و غذا وقت شام نخوداب بچۂ مرغ دہند و صبح شیرۂ بادیان و تخم خربزہ و قرطم ہر یک ہفت ماشہ در گلاب یا و آثار برآوردہ شربت کشوث علوبخان چہار تولہ تخم کنوچہ ہفت ماشہ بنوشانند و بعد از تلیین بحمام معتدل برند و روغن بنفشہ بمالند بعدہ آرد جو و باقلا و سبوس گندم و تخم خربزہ خوب مالند و غسل کنند و ہرگاہ تپ باز عود کند و بنوبت آید باید کہ قبل از نوبت بچہار ساعت حمام بدستور نمایند بعدہ جامہ پوشیدہ خواب کنند تا عرق آید اما در امتلای موی نخست فصد کنند و تدبیر سونوخس و ذات ود رورمی بتدبیر عضو ماؤف کوشند شیخ در علاج این تپ مینویسد کہ ان کان السبب کثرۃ الاخلاط والامتلاء یجب ان یبادر الی الفصد والاستفراغ و لان یفصد ولم یحم بعدہ فھو خیر لو احمی فالتوقف اوفق و یکون ضرورۃ اوفق فان الفصد قد یجری الاخلاط و یخلط بینہا فان لم یکن بد فلا یجب ان یؤخر الفصد والاستفراغ **مولف** گوید کہ قولہ ان کان السبب کثرۃ الاخلاط شرط ست و قولہ والامتلاء عطف بر اخلاط ست و قولہ فیجب ان یبادر الی الفصد جزای آنست و قولہ والاستفراغ عطف بر فصد ست و قولہ و لان یفصد شرط ست و قولہ فھو خیر جزای آنست و قولہ ولم یحم بعد جملہ حالیہ میان آن ہر دو ست و قولہ واذا احمی شرط ست و قولہ فالتوقف مبتدا است و قولہ اوفق خبر ست و جملہ اسمیہ جزای شرط ست و قولہ او تکون ضرورۃ بمعنی الا ان یکون ضرورۃ و تکون تامہ است پس معنی این عبارت آنست کہ اگر سبب این تپ کثرت اخلاط و کثرت امتلا باشد نہ غلظ و لزوجت پس واجب ست کہ مبادرت بفصد و استفراغ کنند و ہر آئینہ اگر فصد کردہ شود و ہنوز تپ نیاید آن بہتر ست بسبب کم شدن چیزی از مادہ و خلاص یافتن طبیعت از ثقل آن پس طبیعت طرف مادۂ باقی متوجہ شود در انضاج و تحلیل آن نماید و چون تپ آید بعد فصد پس توقف در فصد و استفراغ از جہت انتظار نضج موافق تر ست در تدبیر آن زیراکہ حدوث تپ درینصورت غالباً وقتی باشد کہ چون فساد در رطوبات دیگر سوای خون نیز حادث شود و مخفی نیست کہ فصد انتشار و تفرق آن نماید پس مواد صالح مختلط خواہد شد و آنرا فاسد خواہد کرد و دران مضرت عظیم ست چنانچہ شیخ بعد این میفرماید کہ فصد اخلاط را جاری میکند و میان اخلاط صالح و فاسد مخلوط میسازد فلہذا توقف اوفق باشد الا اگر ضرورتی داعی بفصد بود مثل انصباب مواد بسوی قلب یا حدوث وجع بعد فصد در جانب چپ بسبب کثرت مادہ کہ از فصد اول خارج نشود پس درین صورت از اعادۂ فصد چارہ نباشد بہر آنکہ این دلالت میکند بر آنکہ مادہ بسیار بود و فصد تحریک آن نمود و آنرا بتمام دفع نکرد بسبب کثرت آن پس معاودت بفصد واجب بود **واکنون** بدانند کہ این معنی بر تقدیریست کہ لفظ و لان بکسر ہمزہ خوانند و اگر و لان مصدریہ خوانند خوانده شود پس قولہ و لان یفصد مبتدا باشد و قولہ فھو خیر جملہ اسمیہ خبر ای آن و قولہ ولم یحم بعد جملہ حالیہ ست پس معنی آن چنین باشد کہ فصد ممتلی و صاحب سدد بہتر ست در حالی کہ عاری از تپ باشد یعنی قبل نوبت و اگر از تپ قبل از فصد لاحق شود توقف اوفق باشد از روی انتظار نضج مگر آنکہ ضرورت مثل انصباب مواد بسوی قلب و غیرہ باشد پس توقف نباید کرد **وایضاً** بعد جملۂ مذکورہ شیخ میفرماید کہ بعد تنقیہ بچیزی کہ مفتح سدد و منقی مجاری باشد مشغول شوند و قبل استفراغ مبادرت بتفتیح مجاری ننمایند زیراکہ این گاہی سبب انجذاب اخلاط دفعۃً بسوی بعض مجاری و چسپیدن دران میشود و درین اخطار بسیار ست و گاہ ادویۂ مفتحہ در سدہ می افزاید اگر مواد غلیظ باشد و خاصۃً اگر منافذ در خلقت خود تنگ باشند با آنکہ ایضاً تقدیم فصد و استفراغ بر استعمال مفتحات گاہی فضول دخانیۂ فاعلا جتقان آنہا از ین تپ اخراج می نماید و از انتقال او بعفونت منع میکنند خصوصاً اگر در فصد و استفراغ مبالغہ نمایند و قریب بغشی گردد اگر کثرت اخلاط محسوس نگردد بلکہ سدد معلوم شود کہ آن از غلظ و لزوجت آنہا حادث شدہ باشد پس لاست کہ زیادتی فصد و استفراغ احتیاج نشود بلکہ حاجت بتفتیح و تفتیح بحالیات الادویہ و از اغذیہ بود و چون مرض حمی ست و تفتیح

کردن بجوالی چاره ممکن نیست زیرا که تپ را افزاید بلکه بابین سکنجبین ساده تا سکنجبین بزوری و آب کاسنی تا آب بادیان تدریج نمایند و غذا از چیزی که در آن تحلیل و جلا باشد و در آن
لزوجت نبود مثل کشک جو و شکر دهند با آنکه شکر قریب از غذا است بسبب بودنش غذایی و دوائی و در آن تفتیح و جلاست مخلوط کردن آن بکشک شعیر باک نیست بعد
چون استفراغ کرده اگر استفراغ او واجب باشد و تفتیح نمودند مثل چه الی غیر حاره که مذکور شد واجب است که نظر کنند اگر تپ کم شد و شدت او زائل گردید اگر نوبت میکرد
نوبت ثانی او از اول ضعیف شد و نظر بقاروره کنند اگر آثار اعدم النضج نیافتند بلکه مائل باعتدال قوام در رسوب و لون یافتند و ملاحظه نبض نمایند اگر آثار اول بر عفونت بسبب
او و اختلاف و انضغاط او نیافتند استمرار برین تدبیر مذکور یعنی سکنجبین و غیر آن نمایند و در روز دوم بعد نوبت مریض را در حمام داخل کنند در وقت تراخی نوبت آینده اگر آن تا نزع عرق
باشد و تمریخ نمود و دلک بأشیائی که در آن جلای معتدل باشد مثل پابین آرد باقلا تا آرد کرسنه و آرد اصل السوس و زراوند سوده باید که عسل و آب باید کرد و اگر بر قوی تر ازین جسارت کنند
کف بورق است و اگر معلوم شد که حمام چیزی تغیر طبع آدمی نماید و قشعریره پیدا میکنند در آن یک لمحه توقف نکنند زیرا که این سده از جنسی نباشد که تفتیح او حمام کند و چون
از حمام بیرون آیند لازم نیست که قریب بطعام و شراب شوند مگر بعد امن از نوبت و اگر حال واجب کند که چیزی طعام بدهند و بسبب ضعف طبیعت بر گرسنگی صبر نکنند و آنچه در آن
تفتیح باشد مثل ماء الشعیر رقیق که در آن آب بسیار و چیا اندک باشد و باکرفس نیک پخته باشند بنوشانند و اگر نوبت او معاودت نکند مرتبه دوم حمام کنند اگر خواهش او باشد یعنی از
حمام اول راحت و خفت حاصل شده باشد و بعد سکون حرارت حمام غذا دهند و اگر نوبت ناقص از نوبت اول آید و قاروره در قوام و رنگ نیکو باشد پس بوثوق صحت علاج و قلت
سده نمایند و بعد اقلاع نوبت ناقص معالجه مثل معالجه سابق بود او حمام کنند و غذا بدهند اگر نوبت مثل اول یا قوی تر از آن آید و بول بحسب واجب نبوده بلکه رنگین غیر نضیج القوام
باشد انتقال بحمی عفنی نماید و علاجش علاج تپ عفنی است **صاحب کامل** مینویسد که جالینوس گفته که اکثر این تپ اکثر بحمی مطبقه مؤول میگردد پس می باید که هر گاه قوت و سن
و فصل از فصد منع نکنند مبادرت بفصد نمایند و بمقدار حاجت خون برآرند و اگر قوت قوی باشد اخراج خون بحدی نمایند که غشی ظاهر گردد زیرا که صاحب این تپ محتاج بفصد
بیشتر از حمیات دیگر است بسبب احتقان فضول و امتناع او از تحلل و بعد از آن غذای مریض بماء الشعیر که در آن بادیان یا پوست بیخ آن پخته باشند باید کرد و بعد سه یا چهار ساعت
سکنجبین یا شربت افسنتین یا شربت لیمو دهند بهر آنکه این تدبیر نافع در تفتیح سده و تقطیع اخلاط لزجه محتقنه و ردّ و تحلیل بدن و تنقیه آنست و نشاید که مریض را اشیای مفتح سده قبل
استفراغ دهند زیرا که چون سده بگشاید و اخلاط در مجاری جاری گردد ایمن نباید بود از آنکه جذب شود بسوی چیزی دیگر از اخلاطیکه در عروق است و در مجاری تپ بسبب کثرت
آن و یا بسبب غلظ آن و لزوجت آن و لاسیما اگر مر و آن نهادر مجاری ضیقه باشد پس سده شدید تر و قوی تر شود و تپ عفونت لامحاله حادث گردد و مقدار شدت سده از قوت
تپ و شدت آن شناخته می شود و چون استفراغ بفصد کرده شد و آنچه در روز اول برای او ان گفته شد داده شد در روز دوم نیز سکنجبین یا شربت لیمو یا شربت افسنتین بدهند و بعد از آن
بدو ساعت یا سه ساعت بماء الشعیر مع ثفل آن غذا سازند و یا مزوره زیرباج دهند اگر ماء الشعیر نخورند حریره معمول از آب [illegible] گندم بدهند و چون روز سوم در تپ نقصان بیّن
ظاهر گردد و در نبض چیزی از علامات حمی عفن نباشد و نه در قاروره دلالت بر سده و عدم نضج بود باید که مریض را امر بدخول حمام نمایند و بدن او باشیای جالی و منقی و مفتح مثل آرد جو
و آرد باقلا و اشنان بمالند و می باید که چون تپ را وقت اشتداد او معلوم کنند حمام قبل آن وقت استعمال کنند و کمتر آنچه باید میان هر دو نوبت فرق چهار ساعت باشد و هرگاه از
حمام خارج شوند سکنجبین یا شربت لیمو یا شربت افسنتین بدهند و غذا بدانچه روز دوم داده اند بدهند و صاحب او را چیزی از شراب ندهند البته که آن تپ را قوی کند و در روز چهارم
اگر در نبض و بول چیزی از دلائل حرارت و سده باقی ماند باید که اعاده مریض بدخول حمام نمایند و تدبیر او مثل تدبیر مذکور بعینه سازند که حمی زائل و منقضی خواهد شد و در روز
پنجم سکنجبین و جلاب بدهند و غذا بچوزه مرغ و دراج و مانند آن سازند و بعادت او در غذا بتدریج رجوع کنند **جرجانی** و ایلاقی میگویند که چون تدبیر کشادن سده و تلطیف
کردن خلط غلیظ یک نوع است علاج این تپ آنچه از سده تولد کند و آنچه از خلط غلیظ متولد شود یکی است و فرق در علاج هر دو بیش ازین نیست که اگر سبب این تپ
سده گاه امتلائی باشد اول فصد کنند و اگر امتلا بافراط باشد بعد فصد استفراغ بمسهل موافق ماده امتلا کنند و اگر امتلا سخت مفرط نباشد تلیین طبیعت بماء الفواکه و سکنجبین ساده نمایند
بعد از آن بتدبیر کشادن سده مشغول شوند تا استفراغ نکنند بتدبیر تفتیح سده مشغول نشوند و وجه آن در قول شیخ و صاحب کامل گذشت و اما تدبیر کشادن سده آنست
که بعد انحطاط تپ یا زوال نوبت در حمام داخل شوند و آب نیمگرم بر بدن بسیار ریزند و در آبزن نشینند و در آن تا دیر بمانند و روی و بدن را بآرد جو و باقلا و سبوس
گندم و تخم خربزه کوفته و اصل السوس و اشنان اصفهانی بمالند و اگر سده و قوت هر دو قوی باشند زراوند کوفته بیخته بعسل سرشته با آب حل کنند و بر بدن بمالند پس نشویند

واگر این تپ معاودت کند و نوبت ظاهر گردد و نوبت قوی باشد بچهار ساعت قبل از نوبت تپ در حمام در آیند و در آبزن نشینند و چون از حمام
بیرون آیند در خانه پارچه پوشیده بخسپند تا عرق آید و این تدبیری خوب است در علاج این تپ و بدین تدبیر از تپ مطبقه خلاص یابند و سدهای اندرونی را بادویهٔ
مفتحه باید کشاد چون سکنجبین ساده و بزوری و آب کاسنی و آب بادیان و کشکاب مطبوخ بتخم بادیان یا پوست بیخ آن و پوست بیخ کرفس و شربت افسنتین و غذا هم از کشک جو با تخم
بادیان پخته و آب جوش و فرنی ملایم سازند و اخلاط غلیظ را هم بدین اشربه و باین تدابیر لطیف توان کرد و اسباب مولد سده ظاهر و باطن از خویشتن باز دارند و مالش بسیار در حمام
بروغن بنفشه و غیر آن سخت سود دارد و جالینوس میگوید که اگر غذا دادن این تپ را علاج طبیب جاهل اتفاق افتد و او را از غذا باز دارد بعد سه روز حمی یوم تپ حاد گردد بهر آنکه منع
کردن از غذا درین تپ اخلاط را تیز کند و هرگاه که این تپ از پس سه روز نگسارد نشان آن باشد که حمی عفونی گشت ابن الیاس گوید که اگر از سده و رفوهات مسام جلد باشد
جلاب از تخم کاسنی و گل نیلوفر هر واحد سه درم عناب پنج عدد شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر دهند و تلیین طبیعت بماء الفواکه یا مطبوخ آلو
فلوس خیار شنبر و ترنجبین یا شیرخشت هر واحد ده درم و یا آب انار سی درم بشیرخشت ده درم نمایند و اگر زیادتی علامات امتلای خون مثل سرخی چهره و چشم و گرانی سر باشد فصد کنند
و خون بقدر قوت و واجب آرند و هر صبح جلاب از عناب پنج عدد بنفشه تخم کاسنی هر واحد سه درم شکر سفید ده درم و ترنجبین ده درم بدهند و غذا ماء الشعیر سازند و بعد انحطاط
در حمام داخل کنند و در ان مالش بدن با آب نیم گرم و سبوس گندم سازند و تلیین طبیعت بآب فواکه و آب آلو و تمر هندی و ترنجبین و شیرخشت نمایند

علاج حمی یوم تخمیه امتلائیه

شیخ میفرماید که گاهی از تخمه بخارهای ردیه پیدا شود و حرارت مشتعل گردد و تلهب روح کند پس تپ حادث شود خصوصاً در ابدان صفراوی و آنانکه وسیع المسام نیستند بهر آنکه
اکثر فضول ایشان ابخرهٔ دخانیه گردد و تجمع بخر میشود و در ان آروغ ترش کم باشد و شدیدترین مردم از روی استعداد برای این تپ کسانی ست که بعد تخمه در ریاضت و حرکت
و آفتاب و حمام شروع کنند پس بخارات دخانیه در ایشان کثرت پذیرد خصوصاً چون در ابدان ایشان وجع و لذع و سیما در شکم باشد و اما از مادهٔ آروغ ترش و ده
صاحبان آن کمتر اتفاق تولد حمی شود و اگر پیدا گردد ضعیف باشد بلکه پیدا نشود و از تولد آروغ ترش گمان میشود که آن بسبب غیر تخمه است از استعمال دوای گرم و اسهال شدید
یا وجع که اتفاق مقارنت او بدان افتد و چون طبائع ایشان منطلق گردد انتفاع یابند و تپ ایشان زائل گردد بسبب خروج فضول دخانی با استفراغ غذای فاسد و علاج
کسی که طبیعت او از ایشان محتبس باشد و کسی که مستطلق باشد مختلف بود بهر آنکه در اول تلیین طبع و در ثانی حبس شکم بعد وثوق بنقای بدن از غذای فاسد کرده میشود
و کسی که از تخمه تپ کند و طبیعت او دو سه مجلس نرم شود پس او را فصد کنند لیکن اسهال بر آن قوی گردد و گاهی کبدی شود و خفقان و سیاهی زبان بر ان دلالت کند و اعراض
حمی یومیه امتلائی مشابه اعراض حمی مطبقه گردد پس چشم و روی بسیار سرخ شود و التهاب شدید بود و نبض عظیم و سریع و قاروره سرخ گردد و اکثر تا سه روز باقی ماند و بدانکه
که حمی تخمیه گاه بچهار یا هفت دوره آید و معذلک حمی یوم باشد لیکن نبض او صحیح بود بسبب عدم انتقال او بحمی عفنی مجوسی گوید که با تپ حادث از تخمه گاهی لین طبیعت
بود و گاهی احتباس آن و آنچه با نرمی طبیعت باشد رداءت کمتر دارد و آنچه با احتباس بود صعب‌تر باشد بسبب احتباس کیموس ردی و بالجمله علاجش علاج تخمه است اگر طعام
در معده باشد تنقیه و اخراج آن کنند و اگر در امعا بود باسهال و تلیین بگلقند محلول در گلاب و عرق کاسنی و عرق عنب الثعلب و گاهی شیرخشت و ترنجبین حل کرده میشود و گاهی احتیاج
بقوی تر از این می افتد و چون اشتهای طعام ضعیف گردد و تپ قائم بود ادویهٔ مشهی ندهند مگر بعد زوال تپ و اشیای خوشبو بیشتر ببویانند و اگر طبع نرم بود و آب گرم بگلاب آمیخته
جرعه جرعه بدهند و گلاب گرم کرده را درینجا تاثیر و نفع عظیم است و اگر غذای فاسد بخوبی خارج نگردد و گلقند زیاده کنند و یا اول بقیئات صفرا کم تر قی کنند و بعد نقای تام
شربت لیمون کاغذی و گلقند هر یک دو تولهٔ بلیسند و سکنجبین تفاحی لیمونی آلو بخارا سه تولهٔ در عرق زرشک و گلاب هر یک شش تولهٔ بنوشانند و بجای آب گلاب دهند و غذا اگر دهند
صبح شوربای بزغاله زرشک و آلو سیاه داخل کرده بدهند بالایش جوارش عود ترش نه ماشه بلیسانند و وقت شام نان تنک با شوربا دهند اقوال جمهره شیخ
میفرماید که صاحب این تخمه خالی از آن نبود که طبیعت او قبض باشد یا نرم بود پس اگر قبض باشد اسهال او کنند اگر غذای فاسد در امعا باشد و اگر چیزی از طعام و ثقل در معده باقی بود
واجب است که قی کنانند پس اسهال آورند و نظر کنند که مریض کدام جا ثقل می یابد پس معلوم نمایند که آیا صواب تر استفراغ او بحقنها و حمولات ست و یا باشیای مسهله
تا اسهال آید و یا انحدار غذای فاسد از معده با امعا نماید و یا هضم کند و دلالت بر صواب از جمیع این تدابیر حال آروغ ست پس اگر طعام را واقف بفوق یابد و قی متعذر بود محتاج گردد

بسوی آنکه التفات بحمی نکنند و فلافلی استعمال نمایند تا انحدار و انحطاط مع الهضم حاصل شود و یا آنچه ضعیف تر از آن باشد مثل کمونی بکار برند و یا نطولات و اضمده با ضم مذکور در باب ضعف هضم و اضمدهٔ مسهل معروف بدامنی سهال استعمال نمایند و چون منحدر گردد و یا بنفسه خارج شود و یا اعانت بحمول کنند و بران گرسنگی کشند تا آنکه شب در بطلان آثار تخمه نماند بعده غذای خفیف سریع الهضم جید الکیموس تناول نمایند و التجا بخواب و رجوع کنند از آنچه مؤنت را در امتلای خفیف کفایت کند و اگر طبیعت نرم باشد نظر کنند اگر شئی مستفرغ غذای فاسد باشد حبس نکنند تا بتمامه مستفرغ شود و انتظار انحطاط نوبت کنند و دران هنگام در حمام داخل نمایند و غذا دهند مگر آنکه در انجا بسیار کار دشوار بقوت گردد دران حالت اندر حمام داخل نکنند بلکه غذا دهند و تقویت معدهٔ او باشیائیکه معلوم ست و بعضی آن در باب سهال مسطور شده باید کرد و ازین قبیل ست پشم پاره در زیت مقوی با فسنتین یا در روغن ناردین تر کرده چندان افشرده که اکثر روغن ازان جدا گردد و بر معده نهادن و اگر استطلاق دوام کند و آنچه خارج شود و غیر جنس غذای فاسد یافته شود در روغن سفرجل فائق تازه و روغن مصطکی بطریق مذکور بعمل آرند و ایضاً در روغن ناردین برای ایشان مضرت نیست و گاهی استعمال این روغنها بطریق قیروطی کرده میشود و خصوصاً چون حال احتمال بستن آنها بر شکم ایشان نکند و گاهی احتیاج افتد با ضمدهٔ قوی تر از اضمدهٔ مذکوره در هیضه و آب فواکه بنوشانند اگر آن خمخل بیند و تقدیم ایشان بچیزی نمایند که غذای او سبک الهضم و سهل باشد مثل خروس خصی و ماهی رضراضی و برا غذیه تقدیم چیزی از فواکه و عصارات در رب قابضه نمایند و اگر اشتهای ایشان منقطع گردد تحریک آن از اشیای معلومه کنند و خصوصاً بسفرجلیات و چون ازین تدبیرات فارغ شوند و معده صلاح نیابد استعمال جوارش ماکه هاضم و مقوی معده و مفتح سده هست باک ندارد و آن بعد زوال تپ اعراض بکار برند و سبیل فصد درین آنست که دران تعجیل نکنند تا آنکه امتلائی تخمی بکار برس استعمال نمایند اگر ضرورت آن بسبب کثرت خون مخوف حمی عفنی داعی باشد و اولی چیزیکه نزد ارادهٔ فصد بنوشانند ماء الشعیر ست و غذا مثل حصرمیه بکرد و اندک بادام و غوا آنگاه او را سر دهند و شمومات بارده بکار برند و اقراص کافور که دران ریوند داخل نکرده باشند بدهند تا زبان را سیاه نکند صاحب کامل گوید که اگر این تپ با نرمی طبیعت باشد نظر کنند اگر شئی خارج غذای فاسد بود بعد سکون تپ مریض را در حمام داخل کنند بعد ازان بنان سمید مبلول در آب انار یا آب غوره یا سفرجل یا معمول ازان غذا سازند و اندک آب سیب با مرو قبل از غذا امتصاص نمایند و پست جو و کعک با آب انار یا آب سیب میخوش تر کرده بدهند و هرگاه اسهال مفرط باشد حتی

که ازان غشی عارض شود باید که معالجه آن بعلاج غشی حادث از استفراغ نمایند بپاشیدن گلاب سرد کرده بر چهره و مالش دستها و غیر آن که در علاج غشی مذکور ست و چون افاقه حاصل شود با غذیه مذکوره غذا دهند بغیر آنکه در حمام داخل نمایند و اگر اسهال دوام کند سفوف حب الرمان دهند و روغن سیب و روغن سفرجل بر معده بمالند و طریقش آنست که روغن گل با آب سفرجل قابض یا آب سیب که سه چند آن باشد بجوشانند تا آب برود و روغن باقی ماند و با ضمدهٔ معمول از صندل و گل سرخ و اقاقیا و سک و رامک و عصارهٔ لحیة التیس و آب مورد و آب برگ انگور و آب عصی الراعی و مانند آن بر معده ضماد کنند و هرگاه اسهال منقطع شود روغن افسنتین بر معده بمالند و اگر در معده درد و ضعف باشد باید که تکمید معده بپارچه گرم تنها یا مبلول بروغن نبق گرم کرده یا روغن جوز یا سوسن یا سنبل یا مستطرق یا غیر آن از روغنهای خوشبو کنند و چون الم ساکن شود و اسهال منقطع گردد غذا بچوزهٔ مرغ یا تیهو بریان تنها یا در روغن یا کرده ناج با آب غوره یا آب انار و ماهی رضراضی مشوی بمقلو باید داد و اگر اشتها ضعیف گردد جوارش سفرجل و جوارش تفاح ممسک مطیب و جوارش خوزی بقدر حاجت بدهند و صبح در حمام داخل کنند و بروغنهای خوشبو مالش نمایند در حمام تا دیر نشینند و اما آنجا که طبیعت قبض باشد باید که تمام شکم را مس نمایند و نظر کنند که آیا طعام بسوی امعای رقاق یا بسوی امعای قولون منحدر شده یا نه و از مریض سوال کنند که در شکم او بکدام جا گرانی یا سوزش محسوس میشود و مزهٔ آروغ چه گونه هست پس اگر معلوم شود که طعام فاسد در اعلای شکم ست باید که جوارش کمونی که دران بورهٔ ارمنی بود و چیزی از وزنی باشد که در نسخه آن هست بدهند و آب گرم بر شکم متواتر بریزند و اگر طعام فاسد بسوی امعای سفلی منحدر شده باشد آب گرم بر اسفل شکم نطول کنند و چون حاجت اسهال تحریک یعنی نماید باید که شافه بردارند یا حقنهٔ ملین بعمل آرند پس اگر مریض در امعا سوزش دریابد حقنه از عناب و سپستان و جو مقشر و بنفشه و روغن بنفشه و پیه بط و ماکیان بسازند و اگر نفخ و ریاح دریافت کند حقنه که دران چیزی مفشی ریاح مثل کرنب و بادیان و زیره و تخم و مانند آن داخل بود بکار برند و بعد تنقیه بحقنه غذا بمجدرهٔ معمول از چقندر بطریق اسفیدباج پخته یا از اسفاناخ سازند اگر سوزش دریابند و اگر ریاح محسوس گردد نخود آب بزیت و زیره و دارچینی دهند و صباح آن مریض را در حمام داخل کنند و در آبزن نشانند پس اگر مریض چیزی گرانی در امعا احساس نماید فلوس خیار شنبر و گلقند با آب گرم مالیده بدهند و بعد تلیین طبیعت غذا بشوربای

جوزه مرغ بطریق زیرباج پخته باید داد و امر بخواب کنند و چون خواب تمام آید و تپ الم ساکن شود اعادهٔ غذای او تدریج نمایند ایلاقی و جرجانی مینویسند که اگر طبیعت نرم شود
و سوای طعام فاسد چیزی دیگر برنیاید بهیچ علاج مشغول نباید بود جز آنکه آب گرم جرعه جرعه بخورند تا معده و امعا را از باقی طعام فاسد بشوید و پاک کند و بعد انحطاط تپ استحمام نمایند
مگر آنکه بسبب استفراغ ضعف ظاهر شده باشد و بعد بر آمدن از حمام تقویت معده بگلقند یا میبه ساده یا سکنجبین سفرجلی نمایند و اگر در اسهال اخلاط دیگر بر آید و قوت ضعیف باشد
از حمام منع کنند و سفوف انار دانه دهند و تدبیر امساک طبع مشغول شوند و اغذیه باید که فساد کمتر پذیرد مثل سماقیه و زرشک زرمانیه و اشربه نیز مثل شربت لیمو و غوره و انار
و سماق و زرشک باید داد و لزوم آسایش کنند و پست جو بآب انار ترش و نان کلیچه آن بسر که کرده باشند بخورانند و قبل غذا شربت به یا انار ترش یا میبه ساده دهند و اگر طبیعت
قبض باشد و قی دشوار بود تدبیر هضم طعام و دفع آن باید کرد بحب افاویه یا معجون راحت و کسی که طعام غیر معتاد یا طعام غلیظ یا بیشتر خورد و از آن تپ پیدا شود اشتغال بسایر این
تپ نکنند بلکه تدبیر هضم طعام و دفع آن باید کرد بهر آنکه این تپ مثل تپ مطبقه چند روز پیوسته باشد و نظر کنند اگر طعام حار و مزاج حار بود تلیین طبیعت بماء الفواکه و آب
انار و شیرخشت کنند و اگر طعام بارد و مزاج بارد باشد تلیین بکمونی و حب افاویه و معجون راحت نمایند **صفت حب افاویه** دارفلفل دارچینی قرنفل مصطکی زنجبیل
نارمشک مساوی کوفته بیخته ده درم از این جمله با دو درم سقمونیا و ده درم شکر طبرزد و یکدرم کتیرا آمیزند و بآب انار شیرین یا بگلاب حبها بقدر نخود سازند یک حب یک مجلس
اجابت کند و طعام ناگوار را در ریاح بشکند **صفت معجون راحت** مصطکی قرنفل زنجبیل فلفل دارفلفل جوزبوا مساوی کوفته بیخته از این همه ده درم سقمونیا ده درم اضافه کنند
و جلاب از آب بهٔ غیر بان و شکر عسکری بقوام آورده ادویه بدان بسرشند شربتی دو درم و برای ضعیف یکدرم باقی در قول شیخ و صاحب کامل گذشت **ابن الیاس**
گوید که اگر طبیعت محتبس باشد تنقیهٔ معده بقی کنند باین طور که سکنجبین در آب نیمگرم حل کرده بنوشند و یا تخم شبت و اصل السوس هر واحد سه درم در آب جوشانیده صاف نموده
و روغن کنجد و سکنجبین هر واحد ده درم و نمک ده درم اداخته بنوشند و قی کنند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه یا معجون خیارشنبر نمایند یا حقنهٔ لین معمول از سنا و بنفشه و عناب و نیلوفر و سبوس
گندم و خطمی و روغن کنجد و فلوس خیارشنبر و مانند آن از اشیای ملین برفق حقنه کنند و بعد تنقیهٔ معده و امعا بقی و اسهال سکنجبین ساده و سفرجلی هر کدام که باشد ده درم
و گلاب ده درم بدهند و غذا مزورهٔ انار دانه یا زرشک یا سماق یا بچهٔ زود مرغ و تیهو و دراج سازند و اگر از این معالجه طعام از معده و امعا منحدر نشود و با علی ستوقف باشد و قی متعذر
بود و بحمی التفات نکنند و جوارش سفرجلی مسهل پنج مثقال در آب گرم حل کرده بدهند و نطولات محلله مثل بابونه و شبت و اکلیل الملک و برنجاسف و نمام بر شکم ریزند و هرگاه
معده و امعا از اخلاط فاسده پاک شود در حمام داخل کنند و باغذیهٔ لطیف سریع الهضم غذا سازند و بر معده روغن سفرجل و مصطکی و ناردین بمالند و اگر از اکثار طعام ثقیل
بسبب مزاحمت حجاب معده و قلب به تپ حادث شود با دویهٔ مذکوره قی کنند و از بورهٔ ارمنی و شحم حنظل هر واحد دانگی و خطمی و بنفشه هر واحد نیم درم باریک سائیده بشکر منعقد
سرشته شیاف سازند و استعمال نمایند و یا حقنهٔ لین بعمل آرند و تقلیل غذا نمایند و خواب کنند **ابن هبة الله** گوید که علاج بقی از سکنجبین و آب گرم کنند و بعد تنقیه اگر طبیعت
قبض باشد تحریک طبع بآب تمرهندی و سکنجبین یا آب آلو بخارا یا جلاب کنند و اگر تشنگی شدت کند آب انار بنوشند و اگر طبیعت نرم باشد و قی مفرط بود تقویت معده
بآب انار دانه مع رب به و آب سفرجل مطبوخ سرکرده بطباشیر نمایند و اگر سرخی بول اشتداد نماید و اعراض تپ قوی گردد و قی و اسهال نباشد و قوت قوی بود فصد صرف کشایند
و اگر تشنگی شدید باشد بر دست و پای و آب سرد بریزند و آب سرد بنوشانند و رب انار با آب سرد بدهند و بر احشای او گلاب مسح کنند و هرگاه تپ ساکن شود در حمام داخل کنند
و آب نیمگرم بر بدن ریزند و بخواب امر کنند بعد آن و غذا مزورات دهند و در آخر چون تپ زائل شود و اشتها قوی گردد بچهٔ زود مرغ مع آب انار یا آب سماق غذا سازند

علاج حمی یوم ورمیه

بدانکه حمیات تابع اورام باطنی عفونیه باشد و گاهی بادی دق بود و آن تپها در شمار حمی یوم نباشد و اما اورام ظاهری مثل دامیل و خراجات که در اعضای ظاهر افتند خصوصاً
اورام بزرگ که در اعضای غددی و در نحوم سمی بر خوافتد مثل آنکه در بن ران از فضول جگر و در بغل از فضول دل و زیر گوش از فضول دماغ افتد پس تابع آن حمیات باشد
و خالی نبود از آنکه آنچه از آن اورام بسوی قلب متادی گردد حتی که قلب را گرم کند آن سخونت تنها باشد یا مع عفونت بود پس اگر سخونت تنها باشد آن از جنس حمیات یوم
بود و اگر سخونت با عفونت باشد آن از جنس حمیات اورام باطنی بود و اکثر آنچه عارض میشود از این حمیات تابع اورامی که آن تابع اسباب بادیه مثل قروح و جرب و اوجاع
و ضربه و سقطه بود و مواد بسوی آن مندفع شود و در راه آن نزد نحوم زخو محتبس گردد و آن حمیات از جنس حمیات یوم میباشد و اگر آنچه عارض میشود از حمیات تابع اورامیکه

اسباب آن متقادمه مثل امتلاها و سدهای سابقه بود و آن حمیات عفونیه میباشد و اکثر حمیات تابع اورام حمی یومیه باشد چون حمیات تابع و اورام اصول و مقدم بود اکثر
حمی عفونیه باشد هرگاه حمیات اصول و اورام تابع بود یا آنکه گاهی بخلاف این باشد و بقراط این حمیات را حمیات خبیثه نامیده انچه از ان یومیه غیر یومیه باشد و اکثر این حمیات یوم
تابع اورام دموی بود و گاهی بتبع حمره و مانند آن عارض شود بالجمله مبادرت کنند بفصد از رگی که مر آن موضع ورم را مناسب تر بود بعده بقیهٔ مادهٔ ورم باسهال از نقوع
حامض و یا حلو پاک کنند و غذا اسفاناخ و بنوماش و برنج دهند و علاج فلغمونی یا حمره نمایند و در علاج این تپ شیخ میفرماید واجب ست که در آن تقدم فصد و اسهال نمایند
و علاج ورم کنند بدانچه در باب او واجب بود و تلطیف تدبیر نمایند و شراب البته ننوشند و اخذ الغذای کثیر التغذیه ننمایند مگر بعد انحطاط تام و دران از مطفیات
مبردهٔ مرطبه چاره نباشد و اضمدهٔ مبرده ببرف بعضو علیل و اورام نهند بنحویکه ورم را ضرر نرساند و مادهٔ آن خام نکند بلکه بطریق میان او و میان قلب از روی تبرید منفذ و
تعرسر د نماید **مجوسی** گوید کسی را که حمی یوم از ورم حالب و غیره از اورام حاره حادث شود باید که فصد از رگ موافق عضو وارم کنند و بالیه موافقه طلا نمایند مثل اطلیهٔ مبرده
و قابضه که دفع و منع از انصباب مواد نماید و اشیای مطفیهٔ مبرده چون ماء الشعیر و آب انار و جلاب و لعاب اسبغول و شیرهٔ تخم خرفه بنوشانند و غذا مزورات معمول بکدو و ماش
و اسفاناخ و قطف با آب حصرم و آب انار و مانند آن سازند و آسایش و راحت در مواضع بارده استعمال نمایند تا آنکه این ورم ساکن شود و تحلیل و نضج یابد و انچه دران
باشد مستفرغ گردد و از دخول حمام و شرب شراب حذر کنند تا انقضای ورم **صاحب حاوی** گوید که علاجش فصد و اسهال بمطبوخ فواکه و آب آلو کنند و هر صبح جلاب
از عناب و آلو بخارا هر واحد ده عدد و تخم کاسنی گل نیلوفر هر واحد سه درم ترنجبین ده درم بنوشند و تلیین طبیعت باین مطبوخ نمایند سنای مکی پنج درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی
گل سرخ هر واحد سه درم آلو بخارا و سیاه هر واحد بست عدد سپستان سی عدد هلیلهٔ زرد پنج درم تمر هندی ده درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید دران فلوس خیارشنبر
با شیر خشت و ترنجبین هر واحد ده درم مالیده بنوشند و غذا ماء الشعیر دهند و نگذارند که طبیعت قبض گردد بعد ازان تدبیر ورم باضمده و اطلیه موافقه کنند و با آب انار ترش غذا
سازند و آرام و سکون لازم گیرند و از تناول لحوم اجتناب ورزند **جرجانی** و ایلاقی مینویسند که رگی که فصد آن مر آن عضو را موافق تر باشد بگشایند پس مادهٔ ورم و اسهال از بدن
پاک نمایند چند روز غذا باز گیرند و بعلاج آماس که در مقامش یاد کرده آید مشغول شوند و هنگام استعمال ضمادات بارد مقوی بلا افراط اشربهٔ مبردهٔ مقویه چون شربت انار
و سیب ترش و لیمو و ترنج و آب فواکه برای تقویت فم معده دهند سعید گوید که علاج حمی حادث از ورم حالب اولا بفصد باسلیق از جانب مخالف محاذی ورم کنند و اخراج
خون در چند دفعه بحسب اقتضای حاجت و مساعدت قوت نمایند و بعد فصد تبرید مزاج بنوشیدن ماء الشعیر و بعد آن سکنجبین و شربت آب انار میخوش و شیرهٔ تخم خرفه با سکنجبین سازند و اگر
طبع قبض باشد بآب نقوع مع شربت نیلوفر تلیین آن کنند و تبرید ورم باشیای قابضه مانعهٔ مواد مثل صندل و شیاف مامیثا و آب حی العالم و گلاب نمایند و بعد سکون الم و تحلل
آن مریض را در حمام داخل کنند و در هوای او بنشانند تا مادهٔ مجتمعه در بدن تحلیل یابد و مالش معتدل بغیر روغن کنند و بعده صلاح باغذیهٔ لطیفهٔ مبرده مثل مزورات بقول بارد غذا
دهند و از امتلا خوف کنند و اگر در بدن خلطی زائد باشد تنقیهٔ آن نمایند و بعد تنقیهٔ بدن توسیع در غذا نمایند بخورانیدن بچهٔ مرغ معمول با آبهای سرد مثل آب غوره و آب انار
و آب سماق و تفقد آن بعیون فرمایند تا دران بقیهٔ صلابت باقی نماند پس اگر صلابتی دریابند بر آن آب مطبوخ ادویهٔ محلله بریزند و تقلیل غذا کنند تا آنکه عضو بحالت
طبیعی عود کند و در اغذیه و اشربه اندک اندک تدریج نمایند تا از رجوع ورم امین گردند

علاج حمی یوم قشفیه

یعنی انچه از خشکی و درشتی پوست بدن افتد و این تپ نیز مثل سده تابع عدم تحلل بسبب سده غیر خالص حاصل از چرک بود اکثر مردم چون عادت خود را از حمام ترک
نمایند تپ کنند و بیشتر ایشان کسانی باشند که در ابدان آنها بخار صفراوی پیدا شود بسبب مزاج ابدان ایشان و اغذیه و آبهای ردیه و بسبب احوال عارض ایشان
از سهر و تعب موجب عفونت پس جلاب گرم از شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم صبح بنوشانند و اشربهٔ بارد رطب و روغنهای سرد و تر که در علاج حمی غمیه مسطور
شده استعمال نمایند و عرق آوردن بلا عنف واجب بود و فواکه سرد و تر مفید آید و غذا ماء الشعیر دهند و بقول شیخ علاجش تلطیف بدن و استعمال حمام و تعریق دران
بعد انحطاط تپ بست و یا لش مثل سبوس گندم و آرد باقلا و آرد بادام تلخ و تخم خربزه و قدری اشنان و بورهٔ ارمنی و غذای او مطفی و مرطب سازند و شراب
ممزوج بآب بسیار دهند و معاودت حمام مرات نمایند

علاج حمی یوم حریه

گاهی از حرارت هوا اگر در حمام و مانند آن حمی یومیه عارض شود بسبب گرم شدن روح قلبی بحرارت هوای مستنشق و اکثر این تپ از شدت حرارت آفتاب باشد و اول تعلق آن
بروح نفسانی بود و اگر اول سر ایذا یابد بحرارت هوای او گرم گردد پس متادی بقلب شود و حمی گردد و بعده در بدن منتشر گردد و گاهی اول تعلق آن بقلب بود بحرارت هوا و قتیکه حفظ سر
از حرارت کرده شود لیکن اکثر حرارت شمسیه در دماغ و سر اثر کند و همچنین اگر بدن پاک نبود و سر او ممتلی گردد و غیر شمسیه از قبیلیه و حمامیه و غیر آن در قلب اثر کند **بالجمله** اگر کسی را سموم زند
دست و پای او را بآب سرد بشویند یا در آب سرد نشانند که مجرب است و از جماع اجتناب ضرور بود و روغن گل و آب بید و کدو را بر سر بمالند و خرفه و کاهو و کدو و خیار خورانند
و اگر تشنگی غلبه کند بآب سرد مضمضه کنند و اگر چاره نباشد اندک اندک آب بنوشند و شراب تمر مزوج سود مند بود و افشرده فالسه که با قند و گلاب مرتب سازند مسکن تشنگی است
و اگر انبه خام را پوست و تخم دور کرده لحم آنرا ریزه ریزه تراشیده یک دو گهری در آب بگذارند تا که آب ترشی بردارد بعد از ان صاف نموده با نبات سفید شیرین ساخته بخورند دفع اذیت
باد سموم می نماید و **ایضاً** اگر انبه خام را در خاکستر گرم پنهان سازند تا که گداز شود پس بر آورده پوست او دور کرده در آب بمالند و بدستور شیرین ساخته بخورند در ازالهٔ سمیت هوا بی بدیل
است و **ایضاً** تمر هندی دافع ماندگی راه و مسکن تشنگی است و در دفع سمیت هوای حار میباید و افشردهٔ آن بسبب اقبال طبیعت در خواص قوی تر است و اگر کسیر د ساییده در گلاب
و نبات حل کرده صاف نموده بخورند مسکن تشنگی و رافع سمیت هوا است **اقوال حکما** مصنف اقتباس مینویسد که اول این نسخه بو یانند گلاب و سرکه و عرق بید مشک و روغن گل
همه برابر آب گل سه گلاب دو چند صندل سفید چهار ماشه کافور یک ماشه و خرقهٔ باریک درین تر کرده بر سینه و دل و پیشانی گذارند و باد کشن سرد سازند و شربت نیلوفر با شیره جات سرد بنوشانند
و بوییدن یاسمین و گلها مانند برگ نازبو و برگ نارنج و لیمون کاغذی گل سیب و بید و بادام و نیلوفر و بنفشه و یاسمین نافع است و این پاشویه کنند برگ بید ساده و گل چاندنی و نیلوفر
و سبوس گندم و نمک شور هر یک یک مشت و در جای سرد پوشیده تن و کشاده روی بود و دست و پای شستن مناسب بود و نوشیدن آب سرد و فواکه ترش نافع است و غذا کشکاب با شربت
نیلوفر دهند و خضرات گاهی که در ان کدو یا خیار یا بادرنگ بلکه تراش تراشیده انداخته باشند با نان تنک و یا برنج دهند و یا اسفاناخ و بقله یمانیه همراه اچار آمله و یا لیمون کاغذی
و یا مربای تمر هندی بدهند و آب سرد با گلاب بالمناصفه نوشانند و خشک گیلانی بامربای کرونده بسیار مفید است **شیخ** میفرماید که در علاج این تپ ابتدا نمایند بمبردات از نطولات
بر سر و سینه از روغنهای بارده و عصارهٔ روغن گل بر برف سرد کرده بر سر و سینه از جای دور متواتر بریزند و آب سرد مانند آن از آبهای فواکه بارد بنوشانند مدام این تدبیر بعمل آرند
تا آنکه تپ انحطاط نماید و چون تپ مفارقت کند در حمام داخل نمایند و از نزله خوف نکنند اگر مادی باشد و استحمام بآب نیمگرم کنند و هوای حمام را گرم شدن ندهند و از ریختن
آب گرم بر سر او خوف نکنند که آن ترطیب و تحلیل حمی نماید و حاجت او بحمام بیشتر از حاجت او بتبریخ بود و چون از حمام خارج شود سر او را در روغنهای سرد مثل روغن گل
و نیلوفر غرق دارند **صاحب کامل** گوید که علاج حمی یوم حادث از حرارت شمس و سمائم بجلوس در مواضع بارد نمایند که در ان باد شمالی آید و باشتمام صندل و گلاب و کافور
و نیلوفر و گل سرخ زیرا که اکثر ضرر واقع بصاحب این تپ در سر میباشد و باید که بر سر او گلاب یک جزو و روغن گل نیم جزو و سرکه ربع جزو بر برف سرد کرده متواتر بمرات کثیر از فاصله بریزند
بعد از ان درین نطول صندل سفید آمیخته پارچهٔ کتان بدان آلوده سرد کرده بر سر نهند و پارچه را ساعت بساعت تبدیل نمایند تا آنکه تپ انحطاط نماید در ان هنگام
اندر خانهٔ اوسط حمام داخل کنند و بر سر و سائر اعضا آب شیرین نیمگرم متواتر بریزند تا بدین ترطیب بدن و تحلیل خلط ردی حاصل شود و اگر در ان آب بنفشه و نیلوفر و بابونه
جوش دهند بهتر و نافع تر در ترطیب بدن باشد چون بدن از حرارت آفتاب و سمائم یبس اکتساب کرده باشد و همچنین می باید که بعد استحمام برای ترطیب سر اندک روغن بنفشه
و نیلوفر یا روغن کدو بر سر ریزند تا از ین ترطیب جید اکتساب نماید و چون از حمام بر آیند ساعتی استراحت نموده ماء الشعیر سرد کرده بشکر بنوشند اگر حاضر باشد و الا
نان را بآب سرد برف تر کرده بخورند و یا پست جو بآب گرم شسته بر برف سرد کرده با شکر طبرزد بدهند و یا سرکه و زیت بمغز خیار و خرفه یا مزورهٔ کدو و ماش بغیر توابل گرم دهند
و اگر خواهش چیزی از فواکه باشد قبل غذا توت و آلو و انار و انگور که بسیار شیرین نباشد بر برف سرد کرده بخورانند و بعد غذا امر بخواب و سکون نمایند **ایلاقی** و جرجانی
مینویسند که ده درم سرکه و بست درم گلاب و پنجدرم روغن گل در شیشه کرده خوب جنبانیده بر برف سرد کنند و پارچه بدان تر کرده بر سر و سینه نهند و صندل و کافور
درین افزوده ببویند و ریاحین بارده مثل بنفشه و نیلوفر و نازبو سرد کرده ببویند و خیار بادرنگ را در برف سرد کرده بشکنند و ببویانند و پای در آب گرم نهند و بمالند و اگر
درین آب بابونه و اذخر و بنفشه و نیلوفر و شاهسفرم و شگوفهٔ بید پخته باشند نافع تر باشد و در خانه آب سرد پاشند و یخ بسیار و بنفشه و نیلوفر و صندل و کافور و ریحان نهند

و دران بنشینند و بر بستر نرم بخوابند و باد از ان خانه باز دارند تا باشد که عرق کنند و آب سرد بسیار ننوشند تا بر معده گرانی نکند لیکن یک شربت تام بخورند چنانچه خوش گردد و اشتها شربت بنفشه و نیلوفر و غوره و ریباس و ترنج و آب انار و مانند آن که ده اندکی روغن گل بران چکانیده بنوشند تا تشنگی و درد سر بنشاند و بعد انحطاط تب حمام نمایند و از نشستن در خانه گرم و هوای گرم اجتناب کنند و اگر در آبزن نیمگرم نشانند سودمند باشد و اگر اثر زکام باشد روغن از وی دور دارند ابن الیاس خجندی گوید که در تپ یوم حادث از حرارت آفتاب زیر بادکش مبلول بگلاب بنشانند و آب سرد و گلاب بر سر ریزند و خرقهٔ کتان در سرکه و گلاب و برف سرد کرده تر نموده یکی بعد دیگری بر سر نهند و هر صبح جلاب تر هندی و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم و یا سکنجبین و گلاب هر واحد ده درم ببرف سرد کرده بنوشانند و غذا ماء الشعیر و هندبا آب انار ترش یا تمر هندی یا لیمو ترش کرده و بعد انحطاط مریض در حمام داخل کنند و بعد یکساعت راحت داده روغنهای سرد بر بدن بمالند و بکاهو و خشخاش و سطب هندوانه و توت ترش بر برف سرد کرده تنقل نمایند و اگر این تپ از کثرت استحمام بآب گرم و حرارت هوای حمام عارض شود شیرهٔ تخم خرفه پنجاه درم سکنجبین ساده ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر سازند و آب هندوانه سه اوقیه و شکر سفید ده درم و یا تمر هندی و ترنجبین هر واحد ده درم بدهند

علاج حمی یوم استحصافیه

و این دو قسم است یکی آنکه از سردی و غسل بآب سرد مسام ظاهری کثیف گردد و بخار دخانی نماید در باطن محتقن شود بطریقیکه در تشفیه گفته شد پس تپ یومیه پیدا شود و بسیار است که بعفونت مؤدی گردد دوم آنکه از غسل آبهای قابض مثل شبیه و زاجیه تکاثف مسام ظاهری بشدت عارض شود پس ابخرهٔ محتقن گردد و روح گرم شود و تپ آرد و این بیشتر مؤدی بعفونت گردد و بالجمله بقول شیخ علاج قسم اول آنست که در حالت اشتداد این تپ پارچها پوشانند تا عرق کنند و چون تپ انحطاط پذیرد در حمام داخل کنند و استحمام بآب مائل بگرمی و هوای گرم نمایند و بر بدن آبیکه در ان مثل مرزنجوش و شبت و نمام جوشانیده باشند تطول سازند و اشیای جالی مسام و مرخی آن که در علاج حمی یوم تقشفیه مذکور شد بمالند و در مالش روغن تاخیر کنند تا آنکه عرق اید و دلک و استحمام بآب گرم بسیار نمایند و باید که تقدم استحمام بآب استحمام هوا کنند بعد ازان روغنهای موسع مسام بمالند و ایضا بر سر ایشان مثل روغن شبت و خیری و بابونه بریزند و باغذیهٔ خفیفه غذا سازند و تعطیر و تشمیم خوشبو نمایند و شراب ابیض رقیق یا ممزوج بآب بنوشند و این از آب برای ایشان بهتر است بهر آنکه در ان تعریق داده است و مالش و روغن برای اصحاب تعب نافعتر از ارباب استحصاف است و علاج قسم دوم قریب از علاج قسم اول باید کرد الا شراب نخورند مگر بعد تیقن شدت تفتح مسام الا آنکه استحصاف اندک بود که گاهی آنرا شراب میکشاید و باید که تلطیف تدبیر ایشان بیشتر بود و سکون ایشان در هوای حمام و استحمام آنها بآب گرم اکثر باشد و در مالش روغن تاخیر بسیار باید کرد مجوسی گوید که هرگاه حمی یوم از سردی و برف عارض شود و بدن مستحصف گردد باید که مریض را در موضع گرم نشانند و بخرقهای نرم بپوشند و بدن او را بالش بملایمت نمایند پس بعد انحطاط تپ در حمام داخل کنند و تا دیر اندران نشانند و مالش معتدل نمایند تا مسام بکشاید و حرارت محتقن بسبب سردی تحلیل یابد و بعد آمدن عرق مالش بروغن خیری یا شبت یا بابونه یا سوسن یا اقحوان هر کدام که حاضر باشد استعمال نمایند و بعد خروج از حمام ساعتی بپارچها خوب بپوشند بعد ازان غذای لطیف مثل چوزهٔ مرغ و تیهو و دراج و مانند آن بطریق اسفیدباج یا زیرباج یا شوربا یا طنجیر بخورانند و مرزنجوش و نمام و شیح ببویانند و شراب ریحانی بنوشانند اگر استحصاف اندک باشد تا بحرارت خود تفتیح مسام و تحلیل حرارت محتقن نماید و هرگاه استحصاف شدید بود شراب استعمال نکنند و اگر بقیهٔ تپ بماند معاودت حمام و سائر تدابیر مذکوره صباح دیگر نمایند و اما آنجا که استحصاف از آب شب یمانی یا بعض آبهای قابض دیگر باشد باید که تدبیر شرط مثل تدبیر مذکور نمایند مگر آنکه استکثار مالش بروغن بنفشه بسیار و روغن نیلوفر و روغن تخم کدو در حمام باید کرد و آب شیرین نیمگرم بیشتر ریزند و هرگاه نوبت این تپ طول کند و ابتدای آن شبیه بابتدای تپ مطبقه باشد و خوف تادیهٔ آن بحمی عفن بود باید که مبادرت نمایند در علاج آن بفصد و غیره که در علاج حمی یوم سددی مسطور شد جرجانی گوید که در علاج قسم دوم صواب تر آن باشد که ترتیب علاج قسم اول نگاهدارند لیکن هرگاه در گرمابه شوند یکساعت اندر هوای آن صبر کنند بیشتر و در آبزن نشینند و در آب آبزن مرزنگوش و شبت و بابونه و اکلیل الملک و قیصوم پخته باشند تا جلد بجار این آب نرم و تر شود و مسام کشاده گردد و عرق کند و بعد آمدن عرق بسیار اعضا را بروغن حب الغار یا شبت یا مرزنجوش یا بابونه چرب کنند و طعام نرم و معتدل چون حسو چقندر و نخود درست مدان کنند و توابل آن شبت و زیره و دارچینی و صعتر و آبکامه و روغن کنجد تازه و ماش و اسفاناخ نیز موافق باشد و بعد گساریدن تپ یکهفته برین ترتیب بگذرانند و برین نوع غذا قناعت کنند ابن الیاس گوید که علاج هر دو قسم دخول حمام و تعریق و دلک تدثر است و هر صبح شربت بنفشه و ترنجبین هر واحد ده درم نوشیدن و غذا ماء الشعیر دادن و بمطبوخ شبت و اکلیل و نخلی تطول کنند و روغن بابونه بر سر ایشان ریزند و چون تپ زائل شود اغذیهٔ لطیفه مثل زیرباج ماکیان و تیهو و دراج بدهند.

علاج حمی یوم شرابیه

هرگاه از شرب شراب صرف قوی بسبب گرمی او جگر و دماغ و صعود بخارات گرم و اشتعال حرارت حمی یوم حادث شود شراب را موقوف نمایند و تبرید و تسکین حرارت کنند و بعلاج صداع خماری پردازند و نوشانیدن آب انار و شربت غوره بر برف سرد کرده و مالش دست و پا بروغن بنفشه و نیلوفر و روغن گل و آرام و خواب و نطول با آب نیمگرم بر سر سودمند و گویند که شربت حب الآس را خاصیت عجیب ست اکثر تسکین و قلع آن فی الفور میکند و اشربه ترش مثل شربت ریباس و انار و سیب مانند آن با آب سرد اندک اندک بدهند و یا خمیره صندل ترش ماشند و شربت انارین یا سکنجبین تفاحی لیمونی علوبخارا چهار توله در گلاب و بید مشک کیوره و عرق زرشک هر یک چهار توله بر برف سرد کرده نوشانند و اگر درد سر شدید باشد قی کنند بکرات و مرات و یا تلیین طبع مثل آب آلو و زردآلو و تمر هندی و شیرخشت در گلاب بید مشک و تغذیه از بوارد و مزورات و بچه مرغ با آب غوره و آب انار سازند و گاهی احتیاج تلیین بماءالفواکه و مانند آن و بفصد و قی افتد و خصوصاً چون صداع ایشان دوام نماید و باید که در حمام بعد انحطاط تب داخل کنند و آب نیمگرم بسیار بر سر ریزند و روغن بنفشه در بینی چکانند و چون از حمام خارج شوند یکساعت آرام کنند اغذیه مذکوره دهند و استکثار خواب نمایند و هرگاه از خواب بیدار شوند اعادهٔ تدبیر نمایند و ربوب فواکه بنوشانند

علاج حمی یوم غذائیه و دوائیه

گاهی اغذیه و ادویهٔ حاره حمی یوم آرد و نوعیکه حمی یوم شمسیه در اکثر امر دماغیه و در روح نفسانی و حمی یوم حمامیه قلبیه و در روح حیوانی میباشد حمی یوم غذائیه کبدیه و در روح طبیعی بود و علاجش ادرار بمبردات معروفه مثل لعاب اسپغول و شیرهٔ تخم خرفه و خیارین و خربزه و سکنجبین ساده و آب سرد با برف ست و تلیین طبیعت مثل شیرخشت و تمر هندی و یا آب انارین و شیرخشت و یا شربت ورد مکرر و یا شربت آلو مسهل نمایند و اصلاح جگر اولی شیاست مثل آب کاسنی و بقول بارده دیگر چون کاهو و خرفه و سکنجبین و ضمادات مبرده از صندل و کافور و گلاب و عصارهٔ گل مرغ و عصارهٔ بقول بارد بر سر بالفعل و تلطیف با غذیهٔ باردهٔ رطبه مثل ماءالشعیر بشکر و روغن بادام شیرین و مزورهٔ معموله بکدو و اسفاناخ و سرمق بروغن بادام کنند و هر چه در علاج حمی یوم حریه مسطور شد درینجا سودمند باشد **صاحب کامل** گوید که علاج حمی حادث از تناول غذای حاره و اشربهٔ حاره بخوابانیدن مریض در جای سرد ست اگر فصل گرما باشد و مقابل باد شمالی باشند و بادکش بجنبانند و لعاب بزرقطونا و شیرهٔ تخم خرفه مع جلاب و آب انار بر برف سرد کرده بنوشانند و اگر خواهند غذا پست جو یا گندم با آب سرد و شکر دهند و هنگام خواب شب لعاب اسپغول و بهدانه با نبات و یا جلاب و روغن تخم کدو یا روغن بادام بدهند و اگر فصل سرما باشد کاهو مربی و کاسنی مربی و خبازی بخورانند و دهند معتدل الهوا ... بنشانند و اگر موسم گرما باشد خرفه و مغز خیارین و بادرنگ دهند و انار بچکند و آلو بخارا و توت و شفتالوی پخته نرم بخورند و ضمید کبد و معده بصندل و گلاب و قیروطی ... مع جلاب و آب کشنیز تر و آب کاهو و آب خرفه بروغن بنفشه و روغن گل و موم سفید نمایند و صاحب این مرض نزدیک شراب نگردد و در حمام داخل نشود **مصنف حاوی** گوید اگر بسبب تناول اغذیه یا ادویهٔ حاره یا شرب شراب صرف قوی باشد جلاب آلو بخارا و عناب واحد بست عدد تمر هندی و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و غذا ماءالشعیر یکبار آخر روز و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه نمایند و یا آب انارین بشحم آن افشرده ساده و قند یا شکر سفید ده درم دهند و یا شیرهٔ تخم خرفه سه درم و سکنجبین ساده ده درم بنوشانند و اگر از ماءالشعیر کراهت باشد غذا بمزورهٔ ماش و شیره بادام و کدو سازند و یا جلاب شکر سفید ده درم و گلاب ده درم و بست جو سه درم ببرف سرد کرده دهند و تناول مغز خیار و بادرنگ و هندوانه و شرب شربت غوره و آب انار و شربت ترنج خام نوشند و آب سرد فی ... و مالش اطراف و آرام و خواب و تغذیه بمزورهٔ غوره یا ریباس یا زرشک یا انار دانه و حصرم انار میخوش و ریباس و بعد انحطاط استحمام با آب نیمگرم نافعست

علاج حمی یوم زکامیه و نزلیه

هرگاه از زکام یا نزلهٔ حاره بسبب انعکاس ابخرهٔ حادهٔ ناریه و احتباس آن در دماغ بباعث انسداد مسامات راس و تکاثف آنها از سردی و یا از امتلای اخلاط حمی یوم عارض گردد علاجش بعلاج نزله و زکام کنند و فصد نمایند و اگر مانعی بود بر نقرهٔ گردن حجامت کنند و خمیرهٔ بنفشه و شربت آن در عرق گاؤزبان بکرات دهند و اسهال بمطبوخ نرم فرمایند و بتسکین سرفه توجه نمایند و از گوشت و شراب منع کنند و بعد نضج نزله و تسکین تب و سعال در حمام داخل کنند و در علاجش تساهل نکنند تا مؤدی ببرسام و ذات الجنب نگردد **ابن الیاس** گوید که اگر از زکام و نزلهٔ حار باشد اصل السوس و بنفشه سه درم و عناب و سپستان هر واحد ده عدد و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند غذا ماءالشعیر سازند و یا شربت بنفشه و یا شربت خشخاش هر کدام که باشد ده درم بنوشند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه نمایند و اگر قوت قوی و علامت خون ظاهر باشد فصد کنند و اخراج خون بقدر قوت و واجب نمایند

علاج حمی یوم حریریه

و سبب این همانست که در حمیٰ یکه گفته شد اول بمعالجه زحیر متوجه شوند که بزوال آن حمی خود بخود زائل می گردد و سفوف الطین و سفوف نشا درین باب اثر عظیم دارد

حمیات خلطیه

و مراد از خلط درینجا عام رطوبات بدن ست زیرا که تپ گاهی از عفونت منی و مانند آن از اقسام رطوبات ثانیه حادث میشود و بالجمله صدوث تپ از اخلاط بر دو گونه است یکی آنکه حرارت غریبه خلط را گرم تر از مقدار طبیعی کند که خلط جوش زند و تپ آرد و این نمیشود مگر در خون فقط زیرا که سوای خون خلط دیگر بسبب سردی مزاج یا قلت مقدار احداث تپ از حرارت غلیانی خود بدون حدوث عفونت دران نمی تواند کرد بخلاف خون که آن گرم مزاج و کثیر المقدار است هر گاه زیاده گرم شود و جوش زند تمام اخلاط و ارواح و اعضا را گرم میسازد و این نوع را اطبای غلیانی و دموی نامند و بقراط آنرا سونوخس نامید یعنی تپ دائمه و لازمه و لزوم این تپ نسبت بحمی یوم بود جهت اشتراک در اکثر علامات تا مدت مرض دوم آنکه حرارت غریبه خلط را متعفن سازد یعنی گنده کند و بدان سبب تپ آید زیرا که اخلاط چون عفونت پذیرند گرم شوند و عضوی را که دران متعفن گردند گرم سازند پس عضوی که متصل آنست بمجاورت او گرم شود و همچنین عضوی بعد عضو دیگر بمجاورت گرم گردد تا آنکه حرارت بقلب منتهی شود و بتوسط شرایین بجمیع بدن تشبث نماید و این قسم را حمی عفنی و عفونی گویند و تعریف آن چنین میکنند که او عبارت از آنست که نخستین اخلاط بسبب عفونتی که اندران حادث شود گرم گردند و بعده آن گرمی بروح و جرم قلب متادی گردد و آنگاه بسائر اعضا رسد و تعریف عفونت چنین کرده اند که آن فسادی ست که جسم رطب را عارض شود از فعل حرارت غریبه و آن جسم بدان سبب از استعداد و خاصیت خود برآید و نوعیت او باقی باشد یعنی ماهیی که پیش از حدوث این فساد مسمی بود بعد وقوع تعفن نیز بهمان اسم مسمی باشد و بعضی گویند که تعفن گندگی رطوبتی را گویند که صلاحیت هضم ازان منقطع شده باشد ولیکن قابل نضج و تحلیل بود و حدوث عفونت چنان بود که حرارت غریب قلیل اندر رطوبت کثیر و خام آویزد و آنرا نتواند پختن و نتواند تحلیل کردن و بدان سبب جوهر آنرا فاسد سازد و بدبو سازد و لازم نیست که آنچه تعفن پذیرد بالطبع یعنی بالقوه نیز رطب باشد بلکه رطوبت جسمیه یعنی بالفعل کافی ست و اگرچه بالقوه خشک بود چون صفرا و سودا یا برگ مورد تر و برگ گل تر که بهم نهاده دارند اگرچه بالقوه خشک ست لیکن گنده میگردد و اسباب عفونت بقول شیخ الرئیس و غیره شش ست اول آنکه از غذای ردی حادث شود چون ماده متولد ازان مهیا بعفونت باشد و این یا بسبب رداءت جوهر آن بود مثل صحنای مصری که از ماهی ساخته میشود و مثل گوشت خشک کرده و یا بسبب سرعت قبول آن برای فساد و اگرچه جید الجوهر باشد مثل شیر که بسبب لطافت خود و مثل ماهی که بسبب کثرت رطوبت و قلت حرارت خود بسرعت متعفن میشوند و یا بسبب آنکه خون مائی رقیق ازان پیدا شود و بدان سبب باندک حرارت بجوش شده عفونت پذیرد مثل فواکه و بقول اسیار رطب آبناک و یا بسبب آنکه مستحیل بخون نیک نشود بلکه خلط ردی بارد خام باقی ماند و حرارت غریزی از طبخ و اصلاح آن عاجز آید و حرارت غریبی آنرا متعفن سازد مثل آنکه از خیار بادرنگ و امرود و شفتالو و زردآلو و سیب و بهی و شیرینیها و مانند آن متولد گردد و یا بسبب رداءت صنعت آن بود اگرچه اصل جوهر آن ردی نباشد مثل آنکه گوشت خام بریزند یا نان فطیر بسازند و یا در طبخ سوخته باشد و یا آفتی دیگر رسیده باشد و یا بسبب وقت آن باشد مثل خوردن طعام قبل از اشتهای صادق و یا بسبب بی ترتیبی خوردن آن باشد مثل آنکه اشربه و فالودجات و فواکه بالای طعام خورند یا طعام لطیف بالای غلیظ تناول نمایند و مانند آن از تناول اقسام اغذیه مختلف باهم در یک وقت تناول دوم آنکه سببش سده باشد که مواد را در مجاری بند کند و مانع تنفس از مسام و ترویح گردد بسبب مزاج ردی بدن که طاقت هضم جید باعث آن مزاج نبود و ایضا در فعل قوی تر از ان باشد که در غذا و خلط هیچ فعل و اثر نکند و آنرا خام بگذارد و مثل این مزاج یا اخلاط ردی پیدا نماید و یا آنچه پیدا کند آنرا فاسد سازد بسبب تقصیر آن مزاج در هضم و بسبب تحریک اوله بتحریک قاصر آن ماده متولد را و این اسباب معین در تولد سده و مولد عفونت اند سوم آنکه سببش امور خارجی از هواهای ردی مثل هوای وبائی و هوای بیشها و آبهای ایستاده و متعفن شده و جلو مستنقعه باشد که از راه مسامات و تنفس با خلاط و ارواح رسد و مواد را متعفن سازد و گاهی چند امور ازین اسباب جمع میشوند و اکثر سبب عفونت سده میباشد و سده حادث میشود یا بسبب کثرت خلط و یا بسبب غلظت آن یا لزوجت آن پس هر گاه سده حادث شود عفونت در اخلاط پیدا گردد و بسبب عدم ترویح و خاصته اگر عقب سده حرکات و استحمامات در غیر وقت حرکت و استحمام بر امتلا و تخمه کرده شود و یا سیر در آفتاب یا تناول مسخنات بر امتلا یا ترک مراعات هضم معده و جگر و ترک تلافی تقصیر اگر آن تقصیر تسخین معده و کبد بأطلیه و کمادات مسخنه برای تدارک قصور هضم واقع شود یا استعمال طعام قبل از آنکه طعام سابق هضم شود که این همه امور در سده می افزایند و گرمی پیدا میکنند و ماده متعفن از دو حال بیرون نیست یا عام در تمام بدن باشد و یا در یک عضو بسبب ضعف آن یا بسبب شدت حرارت غریبه عضو

آن یا بسبب ورود آن که گرم تر شده معاوده اندران گرد آمده و در انجا عفن شده باشد صاحب کامل گوید اسبابیکه ازان اخلاط متعفن شوند پنج است اول کثرت مقدار خلط
و غلظت آن و لزوجت آن دوم سدد عارض ازان و عدم تنفس تابع سدد بود بهر آنکه خلط را چون تنفس معدوم گردد عفن شود چنانچه رطوبات خارجی را عارض میشود هرگاه هوا بدان نرسد
و انواع حمی عفنی بسیار است بعضی ازان بسیط و بعضی مرکب بود اما انواع بسیط که آن معروف بخالصه است چهار است بحسب عدد اخلاط اربعه یکی حمی مطبقه و آنرا سونوخس
گویند و حدوث آن از عفونت خون بود و بآن خطر باشد زیرا که مریض را راحت نباشد دوم حمی حادث از عفونت صفرا و آنرا غب گویند سوم حمی حادث از عفونت مره سودا و آنرا
ربع گویند چهارم حمی حادث از عفونت بلغم و آنرا حمی مواظبه نامند و هر واحد ازین حمیات اربعه منقسم میشود باصناف دیگر چنانچه حمی دموی سه قسم است و تفصیل هر یک در
مقامش خواهد آمد اما حمیاتیکه از عفونت اخلاط ثلاثه دیگر افتد هر واحد ازان منقسم بدو صنف میشود یکی آنکه دائم بغیر فتور باشد دوم آنکه آنرا اوقات نوبت باشد و این بهر
آنست که اگر خلط داخل عروق عفن شود حمی دائمه پیدا کند و اگر خارج از عروق عفن گردد حمی ذی فترات حادث نماید و اما حمی حادث از عفونت خون مطبقه میباشد زیرا که خون
داخل عروق است چون یکجزء آن عفن میشود او در جمیع خون ساری میگردد و حرارت دران مساوی مشتعل میشود مدام تپ دائمه بود تا آنکه این شی عفن تمامه فانی گردد یا نضج
یا اصلاح یابد یا آنرا هر دوام لاحق شود اما تپ اخلاط دیگر دائمه بهر آن میباشد که چون خلط داخل عروق متعفن شود از تحلیل و استفراغ بوجهی از وجوه بعرق و غیر آن بسبب کثافت
و تمادی جرم رگها باز ماند و بدین جهت حرارت بعد انقضای نوبت اول باقی ماند و دوام کند تا آنکه نوبت ثانی لاحق شود و همچنین حرارت ازان نوبت باقی ماند و بحرارت نوبت ثالث
متصل گردد و کذلک در سائر نوائب تا آنکه مثل مطبقه شود و اما اخلاط متعفن خارج عروق احداث تپ بنوائب بهر آن میکنند که خلط متعفن تمامه دفعی نیست بلکه اندک اندک
بجائیکه دران متعفن شده جمع میشود و اجتماع او در مدتی که میان هر دو نوبت از نوائب حمیات است بظهور میرسد گاهی اتفاق افتد که خون خارج عروق متعفن گردد و حمی
مطبقه پیدا شود و این بهر آنست که چون در عضوی از اعضا مقدار کثیر از خون جمع شود ورم پیدا آید و بسبب انسداد منافذ آن عضو از ورم عفن گردد و بدان سبب خون متعفن
گرم شود و آن عضو را ورم بسبب آن گرم گردد و این گرمی از آن عضو بمجاورت از عضوی بعضوی و در شرایین عائد آن عضو برسد تا آنکه گرمی بدل واصل شود بعد ازان حرارت از قلب
بتوسط شرایین بهمه بدن برسد و دائم تپ لازم گردد تا آنوقت که ورم پخته شود و ماده عفن ازان برآید و بدین اسباب بعض حمیات مطبقه گردد و بعضی ازان بنوائب دوا آید
انطاکی گوید که حقیقت حمی عفنی آنست که اخلاط متراکم میشوند و مجاری حرارت را بند میسازند پس عفونت بقهر حرارت غریزی واقع میشود چنانچه در الیان و حلاوت
چون آب با آنها رسد مشاهده میگردد و گاهی عفونت حادث میشود بسبب فساد خلط از روی کیفیت که لزج یا غلیظ شود و حبس کند و هر چگونه باشد چون نفوذ منع گردد
تعفن بهم رسد و احتراق و اشتعال واقع شود یا داخل عروق و دران هنگام تپ دائمه نامند و این حقیقت منفک نمیشود و آنرا فصول در زمان میباشد که زیاده میشود
و انحطاط می پذیرد یا محفوظ الادوار بود و بسبب بقای صحت در قوت که بدان نسبتها محفوظ ماند و یا مختلط باشد اگر فساد آن اجزای اخلاط را مستغرق کرده باشد پس دائمه
شدیدترین انواع در عصیان تحلیل است بسبب احتجاب ماده در اجرام عروق و درین هنگام ماده متعفن میشود و اندک اندک مشتعل میگردد و گاهی ماسوای خون را تعفن کلی
واقع شود بخلاف خون چه در تعفین او تمامه لزوم موت است و یا خارج عروق و این بقول مطلق حمی دائره گویند لیکن هر خلط که خارج عروق تعفن پذیرد لازم نیست که تپ او
دوری باشد چنانچه از کلام اطبا مفهوم میشود بلکه اغلب بود و تپ دموی را دوری نمیباشد بهر آنکه نوبتها برای خلطی باشد که در خارج عروق متعفن شود فقط و خون در انجا متعفن
نمیشود مگر در اورام بزرگ و دران وقت حمی مطبقه باشد مثل حمی داخل عروق و ملخص آنست که هر خلطی که در داخل عروق متعفن شود تپ او مطبقه باشد
و کذا دموی که ماده آن در خارج عروق تبع او را متعفن گردد و اسباب حمیات علی الاطلاق فساد هوا و تناول غذا که لاسیما انگور و استعمال شراب بر آنست و خلط
آن با دهان قبل هضم سابق ازان هر دو و گویند نمودن شیر و سرکه در یکروز و امتلا و سدد و ملحات و انچه لطیف و فساد او سریع باشد شیخ میفرماید که
قابل عفونت با صفرا است متبخر شود ازان دخان لطیف حاد و یا خون که متبخر گردد ازان بخار لطیف و یا بلغم و ازان تبخر نماید بخار کثیف و یا سودا و ازان متبخر شود دخان
کثیف غباری و عفونت صفرا تپ غب یعنی یکروز در میان و عفونت خون تپ مطبقه یعنی اطباق نوبت بر نوبت بدون ظهور فتره و عفونت بلغم در اکثر امر تپ نائبه
یعنی ذی نوبت در هر روز و عفونت سودا تپ ربع یعنی دو روز در میان واجب میکند و مکان خون داخل عروق است پس عفونت او داخل عروق باشد مگر در اورام
عظیمه باطنیه و اما صفرا و بلغم و سودا گاه در داخل عروق متعفن میگردند و گاه در خارج عروق و آن دماغ و معده و جگر و ما سای رقیقا و امعا و مرارة و طحال و سینه و ریه و غیر آنست

و عطف چون در خارج عروق عفن شده باشد بسببی دیگر نباشد مثل عفونت ورم اعضای باطنی که بخار عفونت آن بقلب رسد و اجب میکند دوری و نوبتی که یادی هر واحد از جمله تا آنچه مذکور شد پس تپ هر یک بنوبت عارض میشود و میگسارد مگر تپ بلغمی کاگرچه یکسار دا اما در بدن بقیه ضعیف ازان باقی می ماند و آنچه خلط موید که اگرچه خارج رگها متعفن و گم کرده شود تپ او لازم باشد و چون در داخل عروق عفونت پذیرفته باشد لزوم تپ واجب کند و نگسارد بلکه دائمه لازمه باشد لیکن آنرا اشتدادات بود که گاهی گرمتر میشود و گاهی آهسته تر و ازان نوائب وشناخته میشود اما اگر عفونت خلط داخل عروق اندر جمیع عروق رسیده باشد یا در اکثر عروق که قریب از قلب بوده باشد اشتدادات و نقصانات آن ظاهر نشود و تپ لازم بر یک تیره باشد نه کم شود و نه زیاده و اما چون خلاف این باشد و یا ماده هم اندر داخل رگها و هم در خارج رگها عفن شود از یک جنس باشد یا مختلف و جنس تپ و تغیرات ظهور بین نماید و عفونت خارج عروق منقلع میشود و باز از سر نو عود میکند و تپ نایمه میباشد بهر آنکه ماده که در بعض مواضع خارج بدن در افضیه متعفن میشود در مدت نوبت بران حرارت عفونت می آید پس رطوباتی که بدان حرارت معفنه متعلق باشد بسرعت فانی و تحلیل گردد ازبدن خارج شود بعرق و بخار و غیره استفراغات زیراکه محبوس در عروق نیست تا مانع از تمام تحلل و خروج آن باشد پس مادیت دار ضیت آن که حامل تپ حرارت نیست باقی ماند بهر آنکه حامل حرارت عفونت را بودن جسم رطب لابدست چنانچه دیده میشود از حال عفونت اکراس و مزابل که اندک اندک مشتعل میشود تا آنکه همه خاکستر میگردد و دران حرارت باقی نمی ماند و چون در خلط محترق بعفونت حرارتی باقی نماند تپ باطل شود تا آنکه بار دیگر اندک ماده در جای عفونت جمع شود و در آنجا بقیه حرارت از عفونت اولی باقی ماند و اگرچه ماده عفونت باقی نماند و یا موجود باشد هنوز ملت تعفن اولی در ماده اولی پس در ماده ثانی که بران وارد شود بسبیل تعفین مشتعل گردد دوام عفونت بدو جزء حرارت متصل از تعفیج نه در کند و رطوبات متعفن و تحلیل و خاکستر شود و بجاد و خود متعدی گردد تا آنکه حد مشترک میان مشتعل و قابل اشتعال منقطع شود و ماده فانی گردد و میان دیگر نیاید و بقیه تپ باقی نماند تا انتظار تجلب ماده دیگر بسوی موضع آن باشد و اما چون عفونت داخل عروق باشد قلع ماده آن بسرعت نشود و تحلل تام متعذر بود بسبب کثافت جرم عروق و تنگی آن و بسبب سرایت عفونت از یک ماده بدیگر باعث اتصال بعض ماده که در عروق ست ببعض دیگر پس آنچه مجاور آن باشد متعفن شود بعده بر مجاور دیگر و در رگهای معالیضاً هر آنچه محصور در عروق ست اتصال بسیار بقلب میدارد پس وصول بخار ازان بسوی قلب دوام می نماید و از قلب تبع سط شرایین بسوی جمیع بدن میرسد فتره حاصل نمیشود لاجرم تپ دائم و لازم باشد ابن عباس گوید اسبابیکه بدان ادوار حمیات نائبه مختلف میگردد سه گونه است یکی سرعت اجتماع خلط متعفن و ابطای آن دوم سهولت تعفن خلط و عسر آن سوم سرعت استفراغ او و بطوی آن پس بلغم تپ نائبه هر روزه حادث میکند بنا بر سرعت اجتماع او بجائیکه دران عفن شود بسبب کثرت مقدار او در بدن و سهولت تعفن او بسبب رطوبت او و بطوی استفراغ او بسبب لزوجت او و مره سودا تپی حادث میکند که یکروز نوبت کند و دو روز نه بهر آنکه بطی الاجتماع ست بسبب قلت مقدار آن و عسر تعفن ست بسبب یبوست و یبس آن و سریع الاستفراغ ست بسبب آنکه لزج نیست و اما مره صفرا تپ یکروز در میان حادث می نماید زیراکه متوسط آن مابین سودا و بلغم در احوال مذکوره یعنی اقل مقدار از بلغم ست و اکثر مقدار از سودا و ایبس مزاج از بلغم ست و ارطب مزاج از سودا و آن الطف جوهر از هر دو نوع ست پس بهمین اسباب ادوار نوائب حمیات مختلف میباشد و برای همین اسباب بعینه مدت زمانه نوبت حمیات مختلف میشود زیراکه حمی مواظبه در اکثر امر نوبت او هژده ساعت میشود بسبب غلظ بلغم و لزوجت آن که بسرعت تحلیل نمیگردد و حمی ربع در اکثر امر بست و چهار ساعت می ماند و این بسبب غلظ خلط و یبس او بود که آن بسرعت متعفن نمیشود و چون عفن گردد بسرعت تحلیل نشود و این بهر آنست که مثال او مثال اجسام صلب همچون سنگ ریزه و آهن ست که آتش دران هر روز بسرعت عمل نمیکند و چون عمل کرد بسرعت منطفی و سرد نمیگردد و اما حمی غب خالصه اکثر دوازده ساعت مکث می نماید و این بسبب لطافت خلط محدث آن و قلت لزوجت او ست که بسرعت متعفن میشود و بسرعت از عرق مستفرغ میگردد و گاهی مدت زمانه نوبت هر واحد ازین حمیات یکبار کوتاه تر از زمان مذکور و یکبار دراز تر میشود و این را سه سبب ست یکی طبیعت خلط و این چنان باشد که هرگاه خلط غلیظ تر باشد لزوجت و ابرد مزاج باشد زمانه نوبت تپ از تر خواهد بود و هرگاه اقل و الطف و احر مزاج و اقل لزوجت بود مدت نوبت آن کوتاه تر باشد دوم مقدار قوت مریض و این بهر آنست که هرگاه قوت مریض قوی باشد تا آنکه خلط را دفع کند و اخراج آن بعرق نماید مدت نوبت قصیر بود و اگر ضعیف بود مدت نوبت طول باشد سوم سحنه بدن زیراکه چون بدن متخلخل و اسع المسام بود زمان نوبت حمی قصیر تر باشد بهر آنکه خلط ازان بسهولت و سرعت تحلیل می یابد و چون بدن کثیف تنگ مسام باشد نوبت تپ طویل تر بود چه خلط بسرعت تحلیل نمیشود

تحلیلات
تحلیلات

و هرگاه جمیع اسباب قصر نوبت تپ مجتمع گردد مدت نوبت حمی کوتاه تر باشد از آنکه میباشد و هرگاه مجتمع شود اسباب طول نوبت حمی مدت زمان نوبت تپ درازتر بود از آنچه
میباشد و چون مدت نوبت تپ کوتاه تر بود صاحب تپ بدان سبب از وقت انقضای نوبت حمی تا وقت نوبت ثانی پاک بدن از تپ باشد و راحت یابد و هرگاه مدت
آن درازتر بود محموم از حمی پاک نشود تا آنکه نوبت ثانی آنرا لاحق گردد پس میان هر دو نوبت وقت راحت نباشد حتی که بدین سبب تپ شبیه بحمی دائمه گردد تا آنکه بدانست
که ادوار نوائب حمیات مدام لازم انتظام و ترتیب بود مادام که خلط عفن متغیر از حال خود نگردد و بنوع دیگر از اخلاط بدان مخلوط نشود و در تدبیر مریض خطا واقع نگردد پس
هرگاه خلط عفن از حال خود متغیر گردد و مستحیل بنوع دیگر شود مثل آنکه خون مستحیل گردد هنگامی که آن محترق و متعفن شود پس اجزای لطیف او مستحیل بصفرا گردد و اجزای غلیظ او
او استحاله بسودا نماید و هرگاه آن اخلاط دیگر عفن مختلط گردد یا خلط دیگر عفن سازد تپی برانگیزد که بحسب طبیعت آن نوبت کند و اگر مریض تدبیر ردی که از آن اخلاط دیگر در بدن
او متولد شود استعمال نماید حمیات مختلفه بحسب طبیعت هر واحد از آن برانگیزد و بدان سبب نظام ادوار حمیات فاسد گردد یا قبل وقت آن تقدم نماید یا ادوار دیگر غیر ادوار که
قبل آن بود حادث شود و زیادتی و کمی در آن بحسب مقدار تغیر اخلاط و مقدار حدوث آن باشد **ابن هبة الله** گوید بدانکه بعضی اطبا گویند که سبب اختلاف ادوار حمیات اختلاف
کیفیات اخلاط است پس مزاج صفرا حار یابس ست و حرارت اقوی کیفیات فاعله و یبوست اقوی کیفیات منفعله است پس هرگاه حرارت در ماده یکروز اثر کند در
یبوست روز دیگر مانع آن گردد و بلغم چون بارد رطب ست و برودت اضعف فاعلتین و رطوبت اضعف منفعلتین ست منع او یعنی فترهٔ او اندک وقت باشد و آن
شش ساعت ست و مکث او هژده ساعت باشد و چون مرهٔ سودا بارد یابس ست در وی اضعف فاعلین یعنی برودت و اقوی منفعلین یعنی یبوست مجتمع شده سکون
آن بسیار دراز میباشد و آن چهل و هشت ساعت ست و اخذ آن بست و چهار ساعت بوده **بوعلی** مینویسد حمیاتی که آنرا نوائب اقلاع و تفتیر میباشد گاهی نظام آن در مقدار
دورها و نوبت و راحت و درازمنه اشتداد و انتقاص شکسته میشود بسبب اختلاف مواد در کثرت و قلت و غلظ و رقت و یا بسبب اختلاف آن در جنس بطوری که بعض مواد
منتقل شود پس جنس ماده دیگر مخالف آن در نوع بهم رسد نه در کثرت و قلت و غلظ و رقت فقط بلکه در جنس و طبیعت چنانچه تپ بلغمی بصفراوی منتقل شود چون تسخین بسیار
استعمال کنند و تپ صفراوی ببلغمی انتقال نماید چون افراط تبرید و تغلیظ کنند و گاهی ترک نظام آن از سوء تدبیر مریض بود بنحوی که تغلیظ غذا و تکثیر آن کرده شود پس غلظ ماده
زیاده گردد و این موجب عسر تحلل آن شود پس نوبت طول کند و یا بسبب ضعف مریض زیرا که هرگاه قوتها ضعیف گردد بر سرعت تحلل ماده قادر نباشد پس نوبت طول
کند و فتره کوتاه گردد و یا بسبب کثرت حس مریض زیرا که چون حس قوی بود نوبت را از ابتدای حرکت ماده تا آخر آن ترک نماید پس نوبت طول محسوس گردد و بدانکه
که نوائب تپ مقلعه در اکثر امر ابتدا بقشعریره یا بسردی [illegible] میکنند [illegible] بسبب قشعریره و سردی [illegible] در ناقص و بر دو سطوح گردد
و سردی که از سوزش حرارت بود نسبت آن بقشعریره کردن اولی از آنست که نسبت آن بسردی کنند و اکثر آنچه از سوزش عارض شود مثل خلش سوزن [illegible]
و اما تحلل ماده بعرق بهر آنست که حرارت معفنه رطوبت ماده را امیگدازد و تحلیل میکند و رمادیت آن باقی می ماند و چون این رطوبت غیر محصور در عروق ست اندفاع
او در مسام از عرق سهل میباشد و نوبتهای تپ لازمه که تفتر میکنند و منقلع نمیگردند ابتدا بسردی نمیکنند مگر بسبب ضعف قوت یا بسبب میل حرارت غریزی بسوی
باطن بباعث ماده پس درست و یا سر گردد و این علامت ردی ست بنا بر دلالت او بر عجز قوت و بر کثرت و غلظ ماده و عدم نضج ماده هنوز و گاهی در بعض حمیات
سردی و قشعریره هر دو جمع شوند بهر آنکه ماده متعفن مرکب از بارد و از لازع بود و گاهی بعض حمیات عفونت ترکیبی یابند که در هیئت تپ لازمه شوند و این مثلا چنان
باشد که چون خلط ابتدای تعفن در موضعی نماید پس هرگاه بران عفونت آید خلطی از جنس او یا از غیر جنس او در موضع دیگر متعفن شود پس این عفونت ثانی بزمانهٔ اقلاع
نوبت عفونت اول ملاقی گردد و بعده امر متصل شود و همچنین حتی که تپ واحد لازمه معلوم شود و گاهی حمیات عفنه باقسام دیگر از تراکیب که در باب احوال حمیات مرکبه
مفصل مذکور گردد ترکیب یابند و بدانکه ادوار حمیات گاه دراز میشوند و گاهی کوتاه و طول آن بسبب غلظ ماده یا لزوجت آن یا بسبب کثرت آن یا سکون آن
یا بسبب ضعف قوت یا بسبب ضعف حس یا بسبب انسداد مسام میباشد پس خلط تحلل نمی پذیرد و قصر آن بسبب اضداد این اسباب میباشد پس آنجا که اسباب
درازی بیشتر جمع شوند بر طبق آن تپ نیز دیرتر گذرد و آنجا که اسباب کوتاهی بیشتر گرایند بحسب آن تپ نیز زود در گذرد و گاه نوبتها سریع و دیر میشوند بطوری که آن تنها یا بسبب
آنست که ماده قلیل یا بطی الحرکت بسوی معدن عفونت بسبب غلظ خود باشد و این مثل ماده ربع بود و سرعت نوبتها یا بسبب آنست که ماده کثیر بود مثل بلغم مگر بلغم زجاجی که نوائب

آن بطی گردد و یا ماده لطیف بود مثل صفرا بهر آنکه سریع الحرکت بسوی معدن عفونتست و زردی ترین حمیات عفونیه حمای لازمه است که عفونت دران داخل عروق میباشد بعد ازان حمای مقلعه که عفونت دران درجمیع بدن یا در نواحی قلب بود و مشایخ را حمای صالبه یعنی تپی که دوام نماید و اشتداد کند کمتر عارض شود بسبب سردی مزاج آنها و قلت تخمها در ایشان **واما نبض** پس احوال آن در حمیات عفنه مختلف میباشد بحسب اختلاف آنها در اجناس آنها و بحسب اختلاف نوع واحد از انها در شدت و در ضعف و در قوت اعراض و ضعف آنها بحسب اختلاف ماده در غلظ و لطافت و قلت و کثرت و گاهی نبض را صلابت در نبضات عارض میشود بسبب ورم حار شدید التمدید یا ورم حار در عضو عصبی یا ورم صلب یا بسبب شدت یبس یا هنگام استیلای سردی در ابتدای آنها و گاهی نبض لین میباشد بسبب ماده رطبه لینه بلغمیه و دمویه بسبب ورم در عضو لین مثل ذات الکبد و ذات الریه و لیثرغس و یا بسبب تپی متوقع نزد اراده حمی بقلع از عرق و نبض در ابتدای نوائب ضعیف منضغط میباشد بسبب اقبال قوت بر ماده و اشتغال آن به تنقیه و ترویح

قول کلی در علامات حمیات عفنیه

مسیحی گوید که طبایع حمیات شناخته میشود از خلطی که آن ماده اوست و این چنان باشد که نگاه کنند بر زمانه فترات و سهولت آن که او چه قدر است پس واقف شوند بر نوع تپ و معرفت تپ لازمه چنان باشد که در هر نوبت ابتدا بلرزه نکند و بتمامه قلع نشود بلکه آهسته گردد و فقط و حمی نائبه را چنان دریافت کرده شود که بتمامه منقلع شود بعده در نوبت دیگر بلرزه ابتدا کند و اما اقلاع بعرق در بعض نائبه بود و در بعض آن نباشد و اما در لازمه اصلا نباشد علامه مینویسد علاماتی که حمیات یکدو روز تقدم نماید و منذر آنها باشد آن بیخوابی و ململه و کرب و گرمی بدن کمتر از حرارت تپ و تمطی و تثاوب و کسل و گرانی در دست و پا بعد جوانب تمدد شراسیف و گرانی سر و ضربان صدغین و گرمی گوش و چشم و غیر آنست که در قول شیخ بیاید پس اگر تدارک این علامات بسرعت نکنند لامحاله آنرا تپ لاحق شود و شیخ میفرماید که گاه دلالت میکند بر حمیات عفونت تقدم اسباب سابقه آن خصوصا چون آنرا اسباب بادی نباشد و ایضا نبض و نفس که حرکت انقباض آنها سریع باشد بسبب آنکه حاجت به تنقیه و دفع بخار دخانی شدید تر بود بنسبت بجذب هوای سرد و درین حمیات حرارت سوزان بود نه ملایم مثل حرارت حمی یوم و اکثر حمیات عفونی را ململه تقدم کند و ململه حالتیست که آنرا منح الطت کنند حرارتی که بحد تپ نرسد یعنی میان تپ و اعتدال مزاج بود و مصحوب آن ماندگی و تکسر و کسل و خمیازه و فازه و ضطراب نوم و بیداری و گاهی تنگی نفس و کشیدگی رگها و استخوان پهلوها و صداع و ضربان سر باشد پس گاه طول کند در حمیات عفنیه افگند و ضعف و زردی رنگ پیدا کند و گاهی همراه ململه متقدم بر حمیات کثرت آب دهن و بینی و غثیان و کثرت بول و براز بسیار عفن و گرانی سر و تهیج و انتفاخ سحنه بود و تواتر در نبض عارض شود نه از سبب خارجی مثل ماندگی راه یا غضب و غیر آن از گرمی آفتاب و بیداری و چون انضغاط نبض دران عارض شود نوبت بیاید و علامت آغاز تپ باشد و انضغاط نبض فشار در نبض و صغر مختلف است که دران نبضات کبار قوی واقع شود و سرعت قوی نباشد و اما اختلاف نبض در زمانه ابتدا و تزید از خواص دلائل حمی عفنی است و اگرچه در تپ غب بسیار ظاهر نمیشود بسبب خفت ماده آن که صفرا است و در زمانه انتها و انحطاط نبض مستوی گردد و از علامات حمی عفنیه خالی بودن دوره اول از عرق و تری بدنست و حمی یومیه بخلاف این میباشد و زمانه تزید آن مختلط غیر متناسب و غیر متشابه بود و طول زمانه تزید نیز دلالت میکند بر آنکه حمی عفنیه است و ازدیاد عظم نبض بر استمرار دلالت بر تزید مینماید بعده از علامات اوست که اگر تپ مقلعه باشد یعنی تپی که میگسارد و نوبت باز می آید ابتدا بلرزه یا قشعریره کند و در اکثر امر بعرق یا تری جلد بگذارد و نوبتها دور نماید و اگر تپ لازمه باشد مع تفتیر یا غیر تفتیر مشابه حمی یومیه در نبض و بول و تمام نقا و سکون اعراض نبود و اکثر با تپ عفنی اعراض بسیار از تشنگی و صداع و سیاهی زبان و خصوصا نزد زمانه انتها بود و قلق کثرت پذیرد از کرب و اضطراب شدید که مقابله ماده و قوت آنرا واجب کند پس گاهی ماده و گاهی قوت غالب شود و همچنین نبض گاهی بعظم و قوت و گاهی بصغر و ضعف اخذ کند و اما صلابت نبض گاه میباشد و دائم بود لیکن واجب نبود مگر آنکه با تپ ورم صلب در عضوی بود و یا ورم در عضو صلب مثل غشا و عضله و عصب و رباط باشد و اگرچه ورم صلب نبود و یا اتفاق شرب آب سرد افتد یا چیزی دیگر از اسباب صلابت نبض مثل حبس حرم رگ و مجاهده بحرانی باشد و تا وقتیکه نبض قوی نگردد و بسرعت قوی سریع نشود هنوز حمای یومیه بود و بحمای عفنی منتقل نگردد و دلائل در ابتدای تپ خام بی نضج بود یا قلیل النضج و این نشان قلت و ضعف ماده باشد و گاهی بول بد بو و غلیظ و گاهی حاد بود و بدانکه از حمیات

حادّهٔ مهلکه کمتر خلاص یابند مگر بر بانت عضو بسبب انتقال مادهٔ آن در مفصل آن عضو و چون تپ بعد سکون ورم در ذات الجنب و مانند
آن مثل ذات الریه و ذات الصدر باقی ماند باید دانست که بقیهٔ مادهٔ ورم هنوز باقیست و ماده بسوی موضعی میل کند که دران درد ظاهر شود

علامات حمیات لازمه

در حمی دائمه اختلاف نبض یعنی آنکه یک حرکت آن سخت سریع از دیگر باشد بحسب تپ بسیار ظاهر بود و در اکثر آن غیر منتظم و بی وزن باشد و تپ دائم کند
و منقلع نشود بعد بست و چهار ساعت که آن مدت اطول حمیات دائره اعنی ربع دائره است و همراه او از احوال مذکورهٔ حمی مقلعه مثل تقدم لرزه و غیر آن
نباشد و آنچه دلالت میکند بر آن لزوم اوست زیاده تر از یک شبانه روز و شدت اختلاف حال آن نیز در زمان تغیر بدیگر گاه کم شود و گاه اشتداد نماید
ذکر امور فارق حمیات عفنیه و مشترک در بعض آن آنچه از حمی بسبب عفونت صفرا بود حرکت آن یکروز در میان باشد خواه آن حرکت
ابتدای نوبت بود چنانچه در غب نائبه یا ابتدای اشتداد باشد چنانچه در غب لازمه مگر قسمی از آن که معروف بتجربه است حرکت آن بسیار خفی بود و آن مثل لازمه
مطبقه باشد و غب خالصه که مادهٔ او صفرای خالص بدون آمیزش بلغم وغیره می باشد حاد بود بسبب لطافت ماده و حرارت آن عظیم سوزان باشد بسبب
قوت صفرا لیکن او سلیم است بسبب آنکه صفرا اسباب طبیعت است و بسبب آنکه آن یکروز زمان راحت هم بود و مدت نوبتهای او کوتاه تر از مدت دیگر تپها باشد
بهر آنکه مادهٔ آن لطیف تر بود زود پخته شود و زود تر تحلیل پذیرد و غب غیر خالص اطول مدت از خالصه بود بسبب غلظ ماده و خالصه کم است که تجاوز از هفت
نوبت کند مگر از خطا مثل استعمال لعابات و غذاهای سرد بسیار و غب دائمه اکثر در یک هفته منقضی گردد **و آنچه** از عفونت خون باشد آن تپ دائمه لازمه بود
و حرارت آن بسیار و عام باشد مع نرمی که در لذع مثل صفراوی نباشد و اکثر در چهار روز بانتها رسد امّا این تپ با خطر باشد از بهر آنکه لازم بود کدامی روز از آن بیمار
آسایش نیابد **و امّا** تپ بلغمی مواظبه در حرارت نرم بقیاس صفراوی باشد و مدت او طویل بود بسبب لزوجت ماده و غلظ و سردی و کثرت آن و بدان سبب
نضج و تحلیل بدیر یابد و عظیم الخطر است بهر آنکه مدت اقلاع یا تفتیر او اندک بود و مصحوب آن فساد و ضعف در فم معده لابد باشد و این اعراض ردی از غشی
و خفقان و سقوط اشتها آورد و بلغمی لازمه مشابه تر بدق بود در لزوم تپ و نرمی حرارت و لاغری اعضا بسبب ازمان مرض و قلت تغذیه گر نبض لین نباشد
با آنکه گاهی در بلغمی نیز مثل دق نبض صلب میگردد بسبب برد منجمد مصلب آله و دران هنگام اعتماد در فرق هر دو بر علامات خاصه بدق بود و هر قدر که مادهٔ
تپ بلغمی با بلغم خالص کم تر بود نوبت آن کوتاه تر باشد مگر آنکه قلت خلوص او مائل بسودا بود پس مدت او دراز تر باشد **و امّا** تپ ربع غیر حاد بود بسبب
برودت ماده و غلظ و یبس آن و دشواری نضج و تحلیل آن و طویل باشد بنابر اسباب مذکوره و گاهی خالص آن تا یکسال بکشد و غیر خالص آن
در مدت کوتاه تر باشد لیکن در ربع خطری نیست زیرا که زمان راحت آن طویل میباشد و بهر آنکه حاد نیست بنحویکه تابع او اعراض شدید مثل صفرا باشد
و سلیم تر از بلغمی باشد بسبب آسایش مریض تا دو روز و ربع و غب دائره و مفتره منقضی میگردد بدیقی یا اسهال یا عرق یا در در بول امّا محرقه منقضی میشود
بمثل این استفراغات و برعاف **و بدانکه** زمانهٔ ابتدا در غب طول کند و انتها در مطبقه و انحطاط در محرقه و انتها و انحطاط در مواظبه با آنکه ربع لازمه و دائمه
و مواظبهٔ تام الاقلاع کمتر یافته میشود در ربع جمیع اوقات آن طویل بود و مواظبه عسر الانحلال باشد و چون معالجهٔ حمیات بطوریکه سزاوار آنست نکنند خصوصًا
حمیات دمویه حال مریض بدبول و دق مؤدی گردد و خصوصًا در حمیات حاده که دران تغذیهٔ صاحب او واجب بود و غذا ندهند بسبب غرض اقبال طبیعت بر نضج ماده
و یا نوشانیدن آب سرد واجب باشد و آب ندهند بسبب غرضی که ماده را خام نگرداند و تدارک عدم نوشانیدن آب بتطفیهٔ دیگر ننمایند پس اشتعال زیاده شود
و بدن خشک گردد و بدق انجامد بالجمله اگر غرض در غذا دادن و آب نوشانیدن بمراعات امر قوت و تطفیه قوی تر از هر دو غرض مذکور یعنی نضج ماده و عدم
خام شدن آن باشد اقدام بر دادن غذا و آب سرد کنند و ازین هر دو منع ننمایند و از مراعات آن هر دو غرض مذکور غفلت کنند

دلائل اعراض حمیات

بدانکه ماخذ دلائل حمیات چند امر است یکی تدبیر متقدم که او در زمان صحت چگونه بوده است مثلًا اگر مریض اغذیهٔ مولدات صفرا مثل عسل و خربزه و خرما

و حلویات معوده باشد دلالت کند بر آنکه تب صفراویست چنانچه کثرت اکل و شرب و راحت و سکون و استحکام بعد طعام دلالت بر تب بلغمی نماید و تغذیه بعد سد و کرب و تنبیط دال بر تب سوداوی بود دوم از احوال و اعراض موجوده که مذکور گردد سوم از حال بلدان و فصول و سن و مزاج و سحنه و نبض و قاروره وقتی و برازد عرق
چهارم از حال تب در لرزه و عرق و کیفیت حرارت و از نوبتهای او پنجم از حال اشتها و تشنگی و از حال تنفس ششم از مقارنات مثل صداع و سهر و هذیان و قلق و غیر آن بجهت آنکه حمیات را اعراضی چند ست که دلالت میکنند بر احوال آن پس بعضی از ان اعراضی ست که دلالت میکنند بر عظم و صغر حمیات مثل کیفیت حرارت و کمیت آن زیرا که بعضی از ان آنست که لذاع شدید از اول اخذ تا آخر آن بود بسبب حدت ماده و بعضی آنست که اول لذع کند بعده ضعیف شود بسبب تحلل ماده و حرارت نرم گردد و بعضی آنست که لذع نکند بسبب سردی ماده و غلظ آن و بعضی آنست که حرارت او رطب بود مثل تب بلغمی و بعضی آنست که حرارت او یابس باشد مثل تب صفراوی و اعراضیست که دلالت بر جنس حمی مینمایند مثل اعراض خاصه بحمای غب چون ابتدای نوبت آن بنخس و قشعریره و لذع حرارت در ان و اعراضیست که دلالت میکند بر خباثت حمی مانند قلق و هذیان و سهر و تشنگی سخت و شدت حرارت و اعراضیست که دلالت بر نضج ماده و غیر نضج آن میکنند مثل احوال بول که اگر آن قوام و لون و رایحه و رسوب معتدل باشد دلالت بر نضج ماده تب کند و اگر کدر یا غلیظ احمر و اصفر و ابیض باشد دلالت بر خلاف نضج کند و اعراضیست که دلالت بحران و منتهای و در مقامش مذکور گردد و اعراضیست که دلالت بر سلامت حال یا ضد آن میکنند و آنها عنقریب مذکور شود و بدانکه برای سحنه احکام بسیار ست مثلاً چون رنگ او متغیر گردد بر صاصیت یعنی سفیدی و سبزی دلالت کند بر برودت اخلاط و قلت حرارت غریزی و یا بر تهیج و انتفاخ چنانچه عارض میگردد کسی را که سبب حمای او تخمه باشد و مانند سرعت ضمور و لاغری و کشیدگی و باریکی بینی که دلالت بر شدت حرارت و یا بر رقت اخلاط و سرعت تحلل آنها بسبب سعت مسام مینماید و برای حرکات فی نفسها یعنی جریان آنها بر مجرای طبیعی و خروج آنها از عادت یعنی تشویش آنها یا سقوط آنها دلائلیست بر احوال حمیات پس بودن آنها بر مقتضای طبیعت دلالت کند بر خفت مرض و سلامت او و تشویش آنها بر حرارت او و سقوط آنها بر هلاکت یا بر سبب بارد و برای اشیای دیگر نیز که عنقریب مذکور گردد و از اعراض حمیات بعضی آنست که در وقت منتها میباشد مانند هذیان و اختلاط ذهن بسبب التهاب راس و بعضی آنست که در هنگام ابتدا میباشد مثل قشعریره و سردی و سبات که اکثر در اوائل حمیات لاحق میگردد بسبب ضعف دماغ و میل حرارت بسوی باطن جائیکه ماده ست و کثرت صعود بخارات از اضطراب مبتدی در بدن تا آنکه اشتعال آن را تحلیل نماید و اعانت این سبات و قشعریره برودت نفس دماغ کند و برودت خلطی که در سده عفونت و حرارت ست و اشیائی که از ان حال تب و آنکه او از کدام نوع ست شناخته میشود آن حال تب ست در حدت او و لین او و حال تب در وقوع آن از اسباب بادیه یا سابقه بر شرائط مذکور یعنی حمی حادث از اسباب بادیه اکثر از قبیل حمیات یوم میباشد و از اسباب سابقه حمیات عفونت و حال تب در لزوم آن و اقلاع آن و فترات آن و حال تب در اخذ آن بلرزه و سردی و قشعریره که دلالت بر ماده خارج عروق میکند و یا خلاف آن و این دلالت بر ماده داخل عروق مینماید و کدام وقت میباشد چیزیکه میباشد از لرزه زیرا که لرزه و قشعریره چون در ابتدا میباشد دلالت میکند بر بساطت حمی و اگر در غیر آن میباشد دلالت مینماید بر ترکیب آن و حال تب در ترک آن بعرق بسیار یا اندک یا خلاف آن بهر آنکه تب صفراوی ترک میکند بعرق بسیار بخلاف بلغمی و سوداوی گویند که دموی عرق تا تمام انقضای آن نمیآید

و حال تدبیر سابق و سن و سحنه و فصل و صناعت و حال نبض و قاروره

کلام در نافض و برد و قشعریره و تکسر

بدانکه قشعریره که آن را بفارسی فراشا و در هندی پهریری گویند حالتیست که در می یابد مریض در بدن خود از ان اختلاف در سردی و خلش بعض آن در ظاهر یعنی در جلد و بعض آن در داخل یعنی در عضلات و موی بر تن خیزد و تکسر یعنی شکستگی اعضا که آن را در هندی هڈپهوٹن گویند آنست که در یابد آدمی در خود حالتی که گویا پیوند اعضا و استخوان او را بچیزی گران کوفته اند و او مقدم بر قشعریره بود و گویا که تکسر قشعریره ضعیف ست و نوعی از انست چنانچه نافض قشعریره قوی شدید ست و اما برد یعنی سردی آنست که مریض در اعضا و متون عضلات خود سردی صرف احساس نماید یعنی در وی شرط نیست که بادی خلش و جنبش باشد و اما نافض یعنی لرزه آنست که علیل نتواند که اعضای خود را نگاه دارد از جنبش و لرزه و حرکات غیر ارادیه که در ان واقع شود

و بتسکین ساکن نشوند و گاهی مریض سردی بغایت احساس کند و گمان کند که او در برف ست و گرم نشود و گاهی چنان اشتداد نماید که بیمار دریابد که مفاصل اعضای او از یکدیگر
جدا میشوند با قرع اسنان و گاهی آواز دندان شنیده میشود و گاهی انسان از چارپائی بر زمین می افتد بسبب اضطرار و لهذا مریض را ضبط مینمایند پس نافض مرکب
از دو چیز باشد که یکی حرکت ارتعادیه و دیگر برد بود و بالجمله صعوبت و سهولت و سرعت و بطوی نافض بحسب اشتداد و انتقاص و رقت و غلظ ماده بود پس آنجا که ماده
غلیظ بارد یا رقیق بارد یا حار بود و دافعه قوی باشد نافض بغایت قوی افتد و بالعکس اما اگر ماده سوزنده و گرم بود چنانچه در غب خالص اگرچه نافض دران قوی باشد
لیکن بسرعت زائل شود و اگر ماده غلیظ و لزج بود چنانچه در مواظبه نافض بطی الزوال باشد و گاهی برد قوی باشد و با وی نافض قوی نبود در مثل حمیات بلغمی
و ربع و سببش عدم ماده سوزان و ضعف قوت دافعه عضلها باشد و از اسباب اشتداد لرزه شدت دفع قوت دافعه عضلاتست که از خود دفع موذی نماید
لهذا هرچند سبب نافض قویتر و لزج تر باشد نافض شدید و مفرط گردد و همچنین هر قدر که سبب لرزه آور لاذع تر باشد لرزه شدید تر باشد و خون در حالت لرزه
بداخل فرو میرود و سبب فراشا و برد و لرزه بقول جرجانی و شیخ پنج گونه ست یکی تیزی و سوزش خلط که بر عضلها بگذرد و بسوزاند دوم عجز قوت و ضعف
حرارت غریزی سوم سردی هوا چهارم سردی خلط و آن بلغم و سوداست پنجم میل حرارت بباطن و توجه آن بسوی ماده از جهت آنکه ماده در باطن باشد و فرق
میان آنکه سبب فراشا و لرزه تیزی و سوزش خلط باشد و آنکه سببش سردی خلط باشد آنست که اگر بسبب تیزی و سوزانی خلط باشد بیمار با آنکه سردی
نمی یابد پندارد که سوزن اندر اعضای او میزنند و اگر دست بران گذارند گرم باشد و بسبب گرمی باطن تشنگی غلبه کند و اگر بسبب سردی خلط باشد بدان ماند
که تن او در میان برف نهاده است و اگر دست بران نهند گرم نباشد و فرق میان نافض و قشعریره آنست که قشعریره زیاده ازین نباشد که بظاهر سرما
همی یابد و بباطن گرم باشد و حرکات غیر ارادیه چون لرزیدن اندامها و برهم زدن دندانها هیچ نباشد و نافض خالی نباشد ازانکه بیمار اعضای خود را از حرکتهای
بیمراد فرو تواند داشت و همه اعضا را چنان بلرزاند که پندارد که استخوانها از هم گشاده میشود بالجمله فرق میان هر دو در مقدار قوتست یعنی نافض قشعریره
قویست چنانچه قشعریره نافض ضعیف ست و سبب احساس لرزه در نوبت تپ و عدم ادراک آن هر وقت با وجود بودن ماده موجب لرزه در عضو
آنست که هرگاه خلط حار یا بارد اندر بدن ساکن بود و عضویکه آن خلط اندر انست با وی الفت گیرد و بمجاورت آن عادت کند و ازان منفعل نگردد و احساس
حرارت یا برودت او نکند زیرا که سوء مزاج حاصل ازان خلط دران عضو مستوی شده بنحویکه مزاج اصلی را باطل کرده و مقاومت باقی نمانده پس هرگاه
آن خلط بحرکت در آید و متفرق و پراگنده گردد خواه بسیار باشد یا اندک بسببی از اسباب مثل حرارت مفرقه یا غیر آن منفعل گردد ازان عضویکه غیر ملاقی آنست
و احساس حرارت یا برودت آن بسبب سوء مزاج مختلف خود نماید و انسان نزد حرکت او و مرور او بر اعصاب و عضلات بلرزد چنانکه نزد ریختن آب گرم یا سرد
بر جلد او لرزه میکند تا آنکه سوء مزاج مختلف بران مستولی گردد و مالوف آن شود پس اذیت ساکن گردد و اعضا از حرکت بایستد و بسا است که نافض
عارض میشود از بلغم زجاجی منتشر در بدن و مؤدی بحمی نمیگردد و گاه اورا دوار میباشد و قوت آن مانند قوت نافض مؤدی بحمی نمیباشد و ماده که احداث
اعیا بقلت خود مینماید لرزه بکثرت خود قبل از تعفن پیدا میکند پس اگر متعفن نگردد مؤدی به تپ نشود و گاهی برد و نافض عارض میگردد بنابر فرو رفتن
حرارت بسبب غذا و مانند آن انچه توجه طبیعت بسوی داخل و غور حرارت واجب کند مثل ورم باطنی و نافض و برد بر حمیات بهر آن مقدم میباشد که
خلط خام اولا بسوی عضلات میریزد و آن ببرودت خود نسبت بعضلات مؤذیست بعده چون بعفونت شروع کرد بگرمی ابتدا می نماید پس برودت او
محسوس نمیگردد و گاهی لرزه بر حمیات مقدم میباشد بسبب لذع خلط و قوت دفع قوت دافعه عضلات چنانچه لرزه میکند انسان از ریختن آب بسیار گرم
بر جلد او و خصوصا چون آب شور باشد و گاهی اولی شی لاذع سبب گریختن حرارت غریزی بسوی باطن میشود پس سردی مستولی میگردد و با لذع حار سردی
میباشد گویا که سردی مشتمل بر ظاهر بدن بود و لذع حار نزد غشای باطن باشد و گاهی لرزه بسبب گریختن حرارت بسوی باطن میباشد چنانچه در اورام باطنی
بنابر توجه طبیعت بسوی آن مع خون و روح برای اصلاح آن پس ظاهر بدن سرد میگردد و بدان سبب بیمار لرزه و سرما می یابد و گاهی نافض و قشعریره
دلالت میکند بر صحت در حمیات لازمه و این در منتهای حمیات محرقه یافته می شود بهر آنکه دلالت می نماید بر آنکه ماده صفرا محتبس در داخل از عروق خارج شده

لیکن اگر آن با نضج و در وقت بحران نباشد و تابع او خفت نبود دلالت میکند بر آنکه این قدر لرزه بسبب غلبهٔ قوت نیست بلکه بسبب کثرت ماده موجب لرزه است و قسمی از لرزه است که دلالت مینماید بر موت و او آنست که تابع ضعف قوت و سقوط حرارت غریزی و تنفس باشد و بقراط گفته که هرگاه لرزه چند مرتبه در تپ غیر مفارقه بر مریض ضعیف معاودت نماید این از علامات موت است **و اما** اسباب قشعریره کمتر از اسباب لرزه میباشد **انطاکی** گوید که گاهی نافض بحسب کثرت خلط کثرت می پذیرد و لهذا نافض بلغمی عظیم میباشد و در صفرا ضعیف بود و بهمین جهت آنرا قشعریره مینامند همچنین اکثر اطبا تقریر نموده اند و قومی بعکس این گفته اند یعنی نافض صفراوی قویتر میباشد بسبب حدت آن و کازرونی هر دو قول را جمع کرده و گفته که نافض در صفرا حادتر و در زمانه کوتاه تر میباشد و در بلغم بالعکس پس صعوبت در صفرا بحسب کیفیت و در بلغم بحسب کمیت بود و این قول نیکوست و اما نافض در صفرا اولاً بقوت ابتدا مینماید و در ضعف تدریج میکند بسبب لطافت ماده و در هر دو خلط بارد بعکس این میباشد لاسیما سودا بسبب کثرت تحلل در آخر هنگامیکه تلطیف می پذیرد **مجوسی** گوید که آنچه سزاوار است دانستن آن از امر نافض در سائر حمیات آنست که در زنان ابتدا از پشت میکند و در مردان ابتدا از اطراف دست و پا مینماید **فائده** بقول شیخ هیجان تپ و دوار مثل اینها در بدو رست و حمیات مشایخ مدفون غیر ظاهر میباشد و بسا است که بسبب طول حمی غلظ در احشا میباشد پس مریض را بر پشت بخوابانند و پای او کشیده دارند و احساس احشای او نمایند تا موضع غلظ ظاهر شود و معلوم گردد که آیا در انجا ورم ست یا نه و چون زبان محموم با وجود خفت حمی سیاه گردد دلیل آنست که حمای او مدفون در باطن است و تراشیدن موی سر باعث تکثیف جلد آن و عدم تحلیل ابخره میگردد پس بخارات بداخل برگشته اشتداد حمی مینماید **قرشی** گوید که نفس حلق شعر موجب تکثیف جلد نمیشود بلکه انفتاح مسام و تحلل ابخره که محتبس در سر باشد واجب میکند فلهذا اگاهی از ان ذهن صحیح میشود دفعةً و گاهی بدان تپ نیز خفت می پذیرد و موجب آن اینست که بعد حلق شعر سر را هوای سرد برسد پس باید که اختصاص آن بحلق شعر در سرما و عدم پوشیدن سر بجا میباشد حکیم شریف خان مینویسند دیده ام که در اکثر از ستردن موی سر مرض نکس کرد و عود نموده و ایضاً دو کس که معتاد بحلق راس در هر دو سه روز بودند میگفتند که حمیات ما زائل میشود و تخفیف مییابد بتراشیدن موی سر و زیاده میشود و اذیت و قلق حاصل میگردد هنگام ترک آن و باشد که این بسبب عادت بود و اجود آنست که ترک حلق راس در حمیات و ابعد آن چند روز نمایند مگر کسیکه معتاد آن باشد

طریق تشخیص حمیات خلطیه

هرگاه در تپ حرارت قویتر از حرارت حمای یوم باشد و نبض و نفس و بول شدید التغیر بود و در نبض و نفس اختلاف و تواتر و حرکت انقباض سریع باشد و نبض گاهی بعظم و قوت و گاهی بصغر و ضعف اخذ کند و قاروره بی نضج و گاهی بد بو غلیظ باشد و زمانهٔ تزید تپ طویل بود و تشنگی و درد سر در اکثر و ضعف و تغیر رنگ بدن و زبان و ذائقهٔ دهان و نوبت اول از عرق و تری بدن اکثر خالی بود حمای خلطی باشد **بعده** از مریض سوال کنند که تپ هر وقت میماند یا گاهی می آید و گاهی میگسارد **اگر** گوید که همیشه میماند باید دانست که مادهٔ آن داخل عروق ست پس **نظر** کنند اگر با آن سرخی رو و چشم و انتفاخ و تمدد رگها و شیرینی دهن و تشنگی و ثقل و کسل بدن بود و نبض عظیم لین قوی ممتلی سریع متواتر غیر کثیر الاختلاف و بول سرخ و غلیظ باشد و عرق نکند و گرمی او کمتر از محرقه و غب خالص باشد و در اکثر حلق و کام و لهات و لوزتین ورم کند و با تنگی نفس و خارش بینی و حوالی چشم و جایگاه حجامت و فصد و سبات و عسر کلام و سیلان اشک بود و بغیر لرزه و قشعریره ابتدا کرده باشد و سائر علامات غلبهٔ خون یافته شود سونوخس باشد و این تپ دمویست که از غلیان خون افتد **و اگر** این اعراض بشدت باشند و تپ گرمتر از سونوخس و مشابه تر بمحرقه بود و با قلق و کرب و لهیب و ضیق و عظم و سرعت و تواتر نفس باشد و نبض سخت مختلف غیر منتظم و بول احمر قانی و کدر و بد بو بود حمای مطبقه باشد و مادهٔ این حمی متعفن داخل عروق است **و اگر** با عراض مذکوره درد پشت و خارش بینی و ترسیدن در خواب و سوزش و خلش در جلد و کثرت خمیازه و فاره و کثرت تهوع و کرب و ثقل شدید یا تردد غیر آن از علامات جدری و حصبه بود حمای جدری و حصبه باشد **و اگر** با تلخی دهن و تشنگی شدید و غثیان و قی یا اسهال

صفراوی یا قبض شکم و کرب و قلق و التهاب و هذیان و صداع و بیخوابی و خشکی و تشقق لبها و سقوط اشتها و سرعت نبض و رقت و ناریت بول بود اگر صفرا متوجه بدماغ نبود والا قاروره سفید و رقیق بود و این منذر بسرسام باشد بشرطیکه ماده برعاف مندفع نشود و تب یکروز درمیان شدت کند و بی لرزه و سرما آید مگر بسبیل بحران و عرق نیاید مگر در آخر یا در بحران و زمان شدت آن از چهار ساعت تا دوازده ساعت بود و غب لازمه باشد و آن تب صفراویست که ماده آن داخل عروق متعفن گردد **واگر** این عوارض شدت باشد حتی که زبان خشن و زرد بعده سیاه گردد و سرعت و تواتر نبض و غور عینین و ضربان صدغین و اسهال صفرای کراثی و با اختلاط عقل و ذهن و خفقان و غشی و افراط گرمی در سینه بود حمی محرقه باشد و ماده آن صفرا یا بلغم شورست که در داخل عروق قریب قلب یا بقعر جگر یا ریه یا فم معده متعفن شود **واگر** تب هر روز شدت کند و بی لرزه و سرما آید و شدید نباشد و نبض سریع و قاروره غلیظ و کدر بود و در شب و روز که بست و چهار ساعت مقرر کرده اند شش ساعت فتره کند و اقل زمان شدت آن هشت ساعت بود و دیگر علامات حمی مواظبه سوای لرزه یافته شود تب لثقه باشد و آن تب بلغمی ست که ماده آن داخل عروق متعفن گردد **واگر** روز چهارم شدت کند و با آن سردی و لرزه و عرق نباشد و زمان شدت تب بست و چهار ساعت بود و دیگر علامات ربع دائره سوای لرزه موجود بود ربع دائمه باشد و این تب سوداویست که ماده آن داخل عروق متعفن شود **واگر مریض** گوید که تب گاه می آید و گاهی زائل میشود باید دانست که ماده آن خارج عروق ست و درین صورت نگاه کنند اگر مریض از درد سر بسیار شکوه کند علامت تعفن ماده در دماغ بود و اگر با تب قی و درد معده باشد علامت تعفن ماده در معده باشد و اگر با اسهال بود علامت تعفن آن در احشا و امعا و ماساریقا باشد و اگر با ادرار باشد علامت تعفن در جگر بود و اگر با سرفه باشد تعفن در صدر بود و علی هذا القیاس پس بپرسند که تب هر روز می آید یا یکروز یا دو روز درمیان یا زیاده بران و در شب می آید یا در روز و گرمی یا سردی در باطن زیاده محسوس میشود یا در ظاهر **اگر** گوید که هر روز می آید و با لرزه و سرما شدید در اطراف باشد و تا دیر بماند و حرارت او قوی نبود و گاهی در ابتدا حرارت قوی ظاهر شود و در آخر کم گردد و چون وقت نوبت تب بدن را لمس نمایند حرارت در اول امر نیک ظاهر نشود مگر بعد از آنکه موضع دست گرم شود و مسام کشاده گردد و تری بر بدن پیدا بود و عرق کمتر آید و اگر آید اندک بود و بر تمام بدن شائع نباشد و بادی عطش بسیار نباشد و نه عظم نبض و اشتها کم شود و اکثر در فم معده درد محسوس گردد و نفخ در شکم بود و ترهل بدن و تهبیج چهره و زردی رنگ و قی و اسهال بلغمی و رطوبت دهان باشد و نبض ضعیف صغیر مختلف و در ابتدا متفاوت بود و در آخر متواتر گردد و بول گاه رقیق سفید و گاهی غلیظ کدر سرخ بود و براز نرم رقیق بلغمی باشد و تب با ثقل و سبات و کسل شروع کند و نوبت تب طویل باشد حتی که حرارت در بدن تا ابتدای نوبت ثانی باقی ماند و شش ساعت زائل گردد و اقل زمان نوبت آن هشت ساعت و بیشتر هژده ساعت بود و گاه غشی بسبب ضعف فم معده و سقوط اشتها عارض شود مواظبه باشد و آن تب بلغمی ست که ماده آن خارج عروق متعفن گردد و ایضاً این تب در مزاج بارد رطب بلغمی و سن صبیان و مشایخ و فصل سرما و سواد بلد سرد و تر و مردم بسیار خوار و اهل راحت و سکون و کثیر الاستحمام در یاضت بعد طعام اکثر عارض شود **واگر** گوید که تب یکروز درمیان می آید پس اگر قشعریره و لرزه شدید و سرما قلیل مع لذع و نخس ابتدا کند و بدن زود تر گرم شود و حرارت از لمس بدن قوی حاد لذاع محسوس گردد و با صداع و سهر و کرب و قلق و بغض کلام و غضب و خشکی دهن و زبان و تشنگی شدید و غثیان و قی صفراوی یا اسهال آن بود و نبض در ابتدای نوبت صغیر ضعیف متفاوت و بعد اندک مدت عظیم قوی سریع متواتر مختلف گردد و بول ناری و بدبو و تیز بو باشد و تب بعرق کثیر مفارقت کند و اکثر در امزجه حار یابس صفراوی و سن شباب و فصل گرما و هوای گرم و خشک و کسیکه اغذیه و اشربه حار یابس خورده باشد یا او راغم یا سهر یا تعب شدید لاحق شده باشد یا روزه بسیار داشته باشد یا صناعت او با آتش باشد مثل حداد و دقاد و لاغر را عارض شود و مدت نوبت تب از چهار ساعت تا دوازده ساعت بود و اکثر در دوره چهارم منتهی شود و اگر تا دوره هفتم امتداد نماید از آن تجاوز نکند غب خالصه دائره باشد و آن تب صفراویست که ماده آن خارج عروق متعفن شود **واگر** درین تب مدت سرما و لرزه درازتر باشد و حرارت در مدت کمتر از آن بود و وقت نوبت بلا انتظام و مدت نوبت از دوازده ساعت افزون باشد و تا بست و چهار ساعت یا سی ساعت مریض اندر تب ماند و زمانه آسایش نیز دراز بود و باشد که تا چهل و هشت ساعت آسوده ماند و این

گمان تپ ربع شود و عدد نوبتهای او از هفت نوبت البته افزون باشد و نضج ماده بدیر تر ظاهر شود و عرق کمتر از غب خالصه آید و در سر گرانی بود و سحنه
زود گداخته نشود و کرب و کاهلی و بیخوابی غیر مفرط و ضعف معده و بدمزگی دهن یار بود و بول غلیظ و رنگین و گاهی بسبب صعود ماده بدماغ کم رنگ یا سفید
باشد و نبض در آخر نوبت مختلف بود لیکن در عظم و قوت چندان نباشد که در غب خالصه بود و غب غیر خالصه باشد و ماده این صفرا مخلوط برطوبت است
پس اگر صفرا بر رطوبت غالب بود علامات او قریب بعلامات غب خالصه باشد در قصر نوبت و شدت لرزه و کثرت عرق و زردی بول و دراز و تلخی
و خشکی دهن و تشنگی لیکن شدت این اعراض بخالصه هرگز نرسد و اگر رطوبت بر صفرا غالب باشد علامات او بعلامات تپ بلغمی قریب بود و اگر هر دو
ماده برابر باشند در قوت و علامات نیز همچنان میان این و آن باشد و اگر گوید که تپ دو روز در میان می آید و با لرزه و سرما باشد و زمان نوبت آن
بست و چهار ساعت بود و با ثقل و تکسر شدید و سردی قوی در سائر بدن و وجع در مفاصل و نبض در ابتدای نوبت صغیر بطی متفاوت شدید الاختلاف
باشد و چون بدن گرم گردد حرارت او غیر حاد و غیر لذاع بود نه مثل غب بلکه فوق حرارت مواظبه و نبض سریع و متواتر گردد و در عظم بیفزاید لیکن بقیاس
حمی غب صغیر متفاوت باشد و تشنگی اندک و بول بدبوی نضج و در ابتدا اسفید مائل بسبزی و خام بود و بعد ابتدا حال او مختلف شود و رنگین گردد
و عرق بقیاس تپ بلغمی بسیار بود و بقیاس حمی صفراوی بسیار نبود و در وقت انحطاط حمی سردی قلیل تر از حمی غب باشد و بول سیاه شود و در وقت
انقضای آن نبض بطی متفاوت مختلف و بول مختلف اللون غیر نضیج بود و حمیات مختلطه و صلابت طحال برین تپ تقدم نماید و مزاج مریض بارد
یابس و سن کهولت و فصل خریف و هوا بارد یابس و تقدم تناول اغذیه مولده سودا مثل عدس و کرنب و قنبیط و لحم بقر و تیس و شمکسود و غیره بافراط بود ربع دائره
باشد و آن تپ سوداویست که ماده آن خارج عروق متعفن گردد و این علامات وقتیست که این تپ از تعفن سودای طبیعی باشد اما هرگاه از عفونت
سودای غیر طبیعی عارض شود پس اگر از احتراق بلغم باشد نوبتهای او دراز بود و اکثر عقب مواظبه افتد و عرق بطی تر و نبض مائل بلینت و لیب اندک و بول سفید
و غلیظ و آثار بلغمیت مزاج بود و سردی ملمس و کاهلی و قلت عطش و کثرت خواب و جز آن که از لوازم بلغم است پیدا باشد و اگر از احتراق خون بود وجود علامات
غلبه خون و شیرینی دهن و سرخی بول و غلظ آن بود و سحنه و سن و مزاج دموی و فصل گرم و عادت اشیای گرم تر بران دلالت کند و اکثر بعد مطبقه و حمیات اورام
دموی عارض شود و نبض در ان عظیم متواتر و نفس عظیم شدید و تشنگی سخت و لرزه و سرما اندک و تری بدن بسیار باشد و اگر از احتراق صفرا بود نوبت قصیر
و کثرت عرق و نبض سریع متواتر و عطش شدید و کرب و لهیب و قلق و اضطراب بسیار باشد و با قشعرار و برد ابتدا کند و تواتر نفس و تلخی دهن بود و سن و فصل
و مزاج و سحنه حار یابس بران دلالت کند و اکثر عقب حمیات صفراوی افتد و اگر از احتراق سودای طبیعی باشد علامات تعفن سودای طبیعی که مذکور شد با خبث
نفس و صلابت نبض و کدورت قاروره بود و افکار ردیه و خواب پریشان و وسواس و کبودی و لاغری بدن و تیرگی رنگ و کثرت اشتها باشد و اگر
گوید که تپ دو روز می آید و یکروز نه ربع معکوس باشد و آن تپ سوداویست مرکب از دو ربع و اگر گوید که تپ روز پنجم یا ششم یا هفتم یا زیاده بران
می آید و با آن علامات ربع یافته شود حمی خمس یا سدس یا سبع و جز آن باشد و اگر گوید که تپ بشب می آید و بروز رها میکند تپ لیلی باشد و اگر گوید
که تپ بروز می آید و بشب رها مینماید تپ نهاری باشد و ماده این هر دو تپ بلغم باشد و اگر گوید که تپ را دوری و نوبتی معین نیست و علامات آن
مختلط بود حمیات مختلطه باشد و اگر گوید که در باطن سردی و در ظاهر گرمی محسوس میگردد و علامات حمی بلغمی یافته شود و بول بارد خام کم حرارت از بول
تپ بلغمی و نبض بطی متفاوت بود و در اکثر هر روز شدت کند لیکن گاهی بسبب غلظ و قلت ماده مستحیل بربع و غب گردد و مدت نوبت او از چهار ساعت
تا بست و چهار ساعت بود و در اکثر قبل ازین منقضی شود حمی انقیالوس باشد و اگر گوید که در باطن حرارت و در ظاهر برودت معلوم میشود و در اکثر تپ بنوبت
آید تپ لیفوریا باشد پس اگر بلغمی بود بول خام و نبض بطی و متفاوت باشد و تپ نرم بود و بنوبت بلغمی آید و اگر صفراوی بود تپ لازم باشد و برد و
غب اشتداد کند و دیگر آثار صفرا پیدا بود و اگر وقت آمدن تپ غشی حادث شود حمی غشیه باشد پس اگر بدور تپ بلغمی هر روز دوره کند و یا تحلیل بدن
و تهیج رو بود و رنگ روی صاحب او بر یک حال نماند اکثر رصاصی بود و گاهی زرد و گاهی مائل بکبودی و سیاهی و گاهی بسبزی و چشمها تیره گردد

و سیر دن بسته بود و وقت هیجان و لب اعسیاه مثل لب کسی نماید که شاتوت خورده باشد و در سرهای پهلو درد و نفخ پدید آید و اگر قی آید ترش باشد ماده آن بلغم خام باشد
و اگر بادی صفرا غلیظ مخلوط شود ادوار او اکثر مثل بلغمی باشد اما سوزش احشا و قی صفراوی و دیگر آثار ترکیب صفرا بران گواهی دهد و اگر دوره او
در اکثر بدور غب آید یا لازم باشد و با آن تشنگی شدید و کرب و لهیب و غم بود و در ابدان حار یابس مزاج حادث شود و بدن بسرعت گداخته شود و نبض صغیر
متواتر بود و در یکدو نوبت سقوط قوت و نبض پدید آید و در مدت اندک مریض بیمار سالها نماید ماده آن خلط حاد سمی صفرای کراثی یا زنگاری باشد
و اگر تپ عام بود و بخلق کثیر حادث شود و علامات وبا ظاهر بود و ظاهر بدن بسخت گرم نباشد و در باطن سوزش و بیقراری و حرارت قوی بود و بای
عظم و تواتر و تنگی نفس و بدبوی آن و شدت تشنگی و خشکی زبان باشد و گاهی با غثیان و سقوط اشتها و وجع فواد و عظم طحال و کرب شدید و تململ بود
و گاهی سرفه خشک و سقوط قوت و اشراف بر غشی و اختلاط عقل و تمدد شکم باشد و با آن سهر و استرخای بدن و فتور در حرکات بود و گاهی بای
بثور اشقر و احمر عارض شود که گاه بسرعت ظاهر شود و جلد غائب گردد و قلاع و قروح حادث شود و در اکثر نبض متواتر صغیر بود و تپ در اکثر بشب اشتداد
نماید و گاهی صاحب او را حالتی مثل استسقا حادث گردد و اسهال مراری و غیره افتد و براز او نرم بدرنگ و گاه سیاه و اکثر کفناک بدبو باشد و در ان
اعضا و اخلاط گداخته برآید و بول مائی مری سوداوی بود و اکثر صفرا یا سودا ابقی برآید و عرق بدبو آید و تپ با اعراض مذکوره بقوت آنها ابتدا کند و بغشی
و سردی دست و پا و لیثر غش و تشنج و کزاز مؤدی گردد حمی وبائی باشد **و اگر** تپ تابع اورام بود و درد یا ثقل در عضوی باشد و آن عضو گرمتر از سائر
اعضا بود و نبض در ابتدا صغیر و در انتها سریع الانقباض باشد بعده عظیم و سریع و متواتر گردد بحسب عضو و ماده پس منشاری یا موجی گردد بحسب عضو
در عصبیت و لحمیت و بول در اکثر کم رنگ بود بسبب میلان ماده بسوی ورم حمی ورمی باشد **و اگر** علامات مخصوصه حمیات بعضی با بعض مرکب و مجتمع یافته شود
و هرگاه در تپ اول لرزه آید پس لازم گردد و هیچ عرق نکند و یا در میان تپ هر وقت سرما و لرزه معاودت کند و از پس دو سه لرزه یکبار عرق کند و ایضاً هرگاه
در تپ لازمه لرزه قوی باشد و مدت سرد ماندن دست و پا سخت دراز گردد تپ مرکب باشد پس اگر نوبت تپ یکروز درازتر و آهسته تر از غب بود و یکروز
کوتاه تر لیکن گرمتر باشد و اکثر در یک نوبت دو سه دفعه قشعریره ظاهر شود و گاهی اعضا گرم شوند و قشعریره هنوز ثابت باشد و ابتدای تپ تیزتر آن شدید الاضطراب
بود و انتها طویل باشد و هرگاه معلوم کنند که بدن گرم میشود و تپ عنقریب بانتها میرسد قشعریره معاودت کند و منتهای او در اوقات جزئیه و کلیه قبل منتهای
حمی بلغمی و سریعتر از ان بود و بطی تر از منتهای حمی صفراوی باشد و همچنین انحطاط طویل بود و کمتر بعرق فتره کند و روز سوم تپ مشابه روز اول در نوائب بود
و چهارم مثل دوم در تفتر باشد و در نبض عظم و سرعت و تواتر از غب کمتر بود و در اضداد آن یعنی صغر و بطو و تفاوت قلیلتر از تپ بلغمی باشد و بول بطی النضج بود
و قی مختلط از صفرا و بلغم و همچنین براز باشد شطر الغب باشد و این تپ مرکبست از ماده بلغم و صفرا پس اگر بلغم غالب بود نوبتها درازتر باشد و قشعریره ضعیفتر
و تضاغط نبض قویتر بود و اطراف بسرعت سردی قبول کند و دیرتر گرم گردد در ابتدای مرض و تشنگی اقل و قی صفرا کمتر و بول شدید البیاض و خام و عرق کمتر
و سن کودکی یا پیری و مزاج بارد بلغمی و همچنین عادت بخوردن اشیای بارد رطب و فصل و بلد و صناعت بارد باشد و اگر صفرا غالب بود نوبتها کوتاه تر باشد و اطراف
زودتر گرم گردد و تشنگی و قی صفراوی زیاده تر باشد و عرق بسیار کند و قشعریره بلرزه مائل باشد و قویتر بود و زودتر در گذرد و بول رنگین تر باشد و سن شباب و مزاج
گرم و عادت بخوردن اشیای گرم و مانند آن از فصل و بلد حاد باشد و اگر صفرا و بلغم هر دو برابر بود اعراض و دلائل نیز برابر پدید آید و قشعریره صرف تام غیر نافض
و نه متعدی بنفض باشد و چون ترکیب این تپ از دائره صفراوی و لازمه بلغمی باشد و او آنست که اکثر اطبا باسم شطر الغب خالص مخصوص نموده اند لرزه ضعیف
باشد و گاهی برد و قشعریره در ان تکرار کند تا آنکه ماده خارج عرق دق که آن صفراست در منتهی غلیظ گردد و در ان حرارت احشا و شکم مع برد اطراف کثرت نماید و نبض
بسیار صغیر و متفاوت باشد پس اگر لازمه صفراوی بود لرزه نباشد و نه بسیار قشعریره و نبض اعظم و اسرع و کرب شدید تر باشد و اگر هر دو دائمه ترکیب یابند
نافض البته نبود و غب لازمه را عارض شود که قبل خفت بلغمی تخفیف یابد و اگرچه غب لازمه در شدت راجع نبود و قبل از رجوع بلغمی در شدت بسبب قلت صفرا و کثرت بلغم

معالجه کلی حمیات عفونیه

بدانکه تپ صفراوی لازمه وخصوصاً محرقه محتاج تبرید زیاده میباشد بعد آن تپ دموی بعد آن تپ بلغمی بعد آن تپ سوداوی وهرگاه تپ عارض شود باید که
اول از علامات مادهٔ آن دریافت کنند بعد آن بحسب احتیاج تبرید وتسکین نمایند وبهتر آنست که هلیلجات را در حمیات ندهند وخوردن لبنیات در حمیات باعث ازدیاد
عفونت بود وگویند که علاج حمیات عفنی حادث از عفونت خون یا صفرا یا سودا یا بلغم داخل عروق قریب از علاج آنست که مواد او خارج عروق باشد زیراکه اخلاط
آن بعینه همان اخلاط است جز آنکه این محتاج بفرط تبرید وتلطیفه باشد واگرچه تبرید بسیار نضج را بطی سازد الا آنکه تسکین سورت آن میکند زیراکه در حدت زیاده بود وسبب
نحو یا مواد آن در عروق ودر خطر شدید تر باشد بسبب کثرت کیت آن وفائدهٔ جلیله که در آخر حمیات اطفال مسطور گردد آنرا نیز ملاحظه نمایند مسیحی مینویسد که حمی
عفنیه علی الاطلاق سوء مزاج مع ماده است ولهذا احتیاج به تبدیل کیفیت ونقصان ماده میشود وکیفیت حمی حرارت ویبوست است پس حاجت در ازالهٔ او بأشیای
مبرد ومرطب می افتد وماده حمی مختلف میباشد واگرچه در جمله عفن است چنانچه در غب صفرای عفن است ودر بلغمی بلغم عفن ودر ربع سودای عفن پس در استفراغ هر
واحد ازین اخلاط حاجت می افتد بادویه که از شان آنها استفراغ آن خلط بود واز حمیات بعضے آنست که سوء مزاج دران قویتر از مقدار ماده میباشد مثل حمی غب
پس آن محتاج به تبرید وترطیب بیشتر از استفراغ است وبعضی آنست که ماده دران بیشتر از مقدار سوء مزاج بود مثل حمی ربع وحمی بلغمی ودران حاجت باستفراغ
زیاده تر از تبرید وترطیب باشد وهرگاه چیزی یابند که هم تبرید وترطیب کند وهم استفراغ ماده بهتر باشد وهرگاه یافته نشود باید که ترکیب دهند وبرای هر واحد ازین
اغراض ثلثه آنچه موافق باشد استعمال نمایند **شیخ الرئیس** میفرماید بدانند که غرض در معالجهٔ حمیات عفنی گاهی متوجه میشود بسوی تپ پس تبرید
وترطیب مزاج احتیاج افتد وگاهی متوجه میگردد بطرف ماده هنگامیکه احتیاج بانضاج یا استفراغ مواد بود ودر انضاج در مادهٔ غلیظ تعدیل اوست بترقیق
وتلطیف ودر مادهٔ رقیق تعدیل او بتغلیظ وتکثیف وبسا است که مابین هر دو غرض مذکور تناقض واقع میگردد چه ذات تپ مستدعی تبرید است وخلط مقتضے
انضاج واستفراغ وتحلیل واین در اکثر امر بی استعمال دوای حار صورت نبندد پس درین هنگام رعایت اهم از هر دو امر واجب است وگاهی تناقض میکند مقتضای
شدت حرارت تپ از تبرید مثل آب هندوانه وماء القرع وماء الخیار وسائر بقول ومقتضای ماده از تقلیل وانضاج پس این تناقض منع میکند از نوشیدن
آب فواکه وبقول الا آنکه ماده بکمیت وکیفیت قوی نباشد وبالجمله حزم واحتیاط آنست که تاخیر آب فواکه تا یکهفته نمایند واقتصار بر ماء الشعیر کنند وجمیع
فواکه باصحاب تپ عفنی مضر است بسبب غلیان وفساد آنها در معده وبسا است که در یک چیز انضاج وتلطیف واستفراغ وتبرید نیز یافته میشود چون
سکنجبین **و بدانکه** گاهی شدت وحدت تپ بدرجهٔ رسد که در تدبیر سبب از انضاج واستفراغ رخصت ندهد بلکه مقتضے تبرید بلیغ برای تسکین باشد خصوصاً
چون قوت را طاقت مقاومت وصبر بر شدت نیابند واگر قوت را مقاوم وصابر آن یابند قطع سبب نمایند وتدبیر خلط از انضاج کنند وغذا را قطع سازند
وتبریدی نمایند که مانع تحلیل باشد واگر قوت را قاصر یابند مشغول بتعدیل مضاد آن گردند به تبرید وانعاش قوت بغذا وچون تقویت قوت بانعاش
آن وقهر مضاد آن نمایند متوجه بمرض شوند وبنضج واستفراغ پردازند وچون درین حمیات تبرید نمایند باید که بچیزی نکنند که دران قبض وتکثیف باشد
مانند اقراص مبرده که در ابتدای این حمیات موافق نبود مگر بعد نضج واستفراغ واقراص موافقتر برای کسی است که تپ او متشبث بمعده وجگر او باشد
گویا که تپ دق بود در لزوم وتشبث **و بدانند** که علاج حمای عفونت مخالف علاج دق است زیراکه علاج دق منحصر بر مضادت مرض است وعلاج
حمی عفونیه مقصور بر مضادت مرض تنها نیست بلکه بران وبر قطع سبب آن واگرچه بشبا کل مرض نباشد وتغذیه صدیق قوت است از جهت بعض
آن ودشمن قوت است از جهت آنکه دوست دشمن آنست وآن ماده است زیراکه آن معین بر دوست واز ینجهت معالج محتاج است در تدبیر او بقانونی که جدا از و گردد وباید دانست
که ممکن نیست معالجهٔ تپ مگر بعد از معرفت آن پس اگر نشناسند جنس ونوع حمی را باید که تلطیف تدبیر نمایند وجهد کنند که مریض را نوبت تپ ملاقی نگردد مگر آنکه شکم او خالی
باشد وتحریک طبیعت در روز نوبت بهیچ چیز حتی الامکان نکنند ومعالجه باستفراغ ومانند آن ننمایند وباید که مراعات حال قوت در جمیع آن از تدبیر غذا واستفراغ نمایند پس
اگر قوت قوی باشد وغالب در بدن خون بود ویا با خلط غالب خون باشد فصد واجب ترین چیز است وخصوصاً چون بول سرخ غلیظ باشد واصفر ناری بود که بادی نزد فصد
خوف غلبهٔ صفرا وحدت آنست وبعد از فصد اسهال لطیف وباید خصوصاً اگر در انجا طبع یابس محتبس باشد مثل ماء الشعیر وشیرخشت اندک ویا ماء الشعیر وسکنجبین اگر طبیعت

نرم نشود در مثل شیرخشت مانند شربت بنفشه زیاده نمایند و غایت غرض از آن تلیین باشد نه اسهال و اطلاق عنیف و بهتر نزد من استعمال حقنهاست بقدری که
محتاج الیه در قوت باشند و از حقنهای مشترک النفع خفیفه حقنهٔ مرتب از روغن بنفشه و آب برگ چقندر و زردهٔ بیضه و شکر سرخ و بوره است و چون این تلیین در ابتدا بکار برند بسا است
که در انتها محتاج با ضعیف تر از آن باشند که در ابتدا احتیاج بدان بوده است و این هنگامیست که طبیعت محتبس باشد بعد از آن متوجه بادرار شوند بمثل سکنجبین مطبوخ با بیخ
کرفس و مانند آن بعده تعریق و تفتیح مسام نمایند بچیزیکه بسیار گرم نباشد مثل مالش بروغن بابونه و تنطیل بشراب ابیض و آب شیرین نیم گرم پس اگر تپ ممتد بسیار باشد هیچ تعریق
و تنطیل جائز نیست و چون دریابند که خلط در اول امر مائل بمعده است قی فرمایند بچیزیکه در آن مخالفت از عادت نباشد بلکه بمثل سکنجبین با آب گرم اگر خلط را طبیعت تحریک
بقی نماید و در تحریک قی مخالفت طبیعت نکنند اگر آنجا میل خلط بجانب امعا باشد و احساس بقراقر و انحدار ثفل یا مانند آن نمایند بلکه درین هنگام تحریک باسفل کنند و تدبیر
خواب و آب و استفراغ جدا مذکور گردد و هنگام انحطاط تپ و ظهور علامات نضج و بعد استفراغ اخلاط در استعمال حمام و شراب رقیق ممزوج با آب و مالش بروغنهای محلله باک نیست
و بدانکه چون صداع و تپ باهم مجتمع گردد اولاً علاج تپ کردن اولی است و بدانند که گاهی صداع تپ را که رو بانحطاط آورده باشد بسوی تزید باز می آرد بسبب وجع
و ماده پس لازم است که اولاً بتسکین صداع بپردازند و چون طفل شیرخوار تپ بهم رساند واجبست که اصلاح شیر مادر او نمایند بادویهٔ مناسبه و چون قاروره یرقانی
باشد در تپ دلالت بر ورم کبد مینماید و علاجش آشامیدن ماء الشعیر و سکنجبین است پس هرگاه حدت تپ ساکن گردد بتدبیر مذکور قصد ورم نمایند بتحلیل و تلیین
و چون با تپ قولنج باشد ما دام که انفتاح طریق آن نگردد ماء الشعیر نیاشامند بلکه شوربای خروس دهند اگر واجب بود تلیین بحقنهٔ لین نمایند و روغن در حقنه بسیار داخل
کنند بعده ماء الشعیر رقیق نوشانند اگر ضرور باشد و گاهی با تپ فالج بهم میرسد پس اولاً معالجهٔ تپ نمایند و سکنجبین ممزوج بگلقند و نخود آب بزیت برای ایشان نیکوست
اگر تپ احتمال آن نماید و ترک کنندهٔ عادت در تدبیر خود گاهگاهی تپ در خود احساس مینماید و آنرا مضر نیست زیرا که سببش ترک عادت در تدبیر است و عود بسوی آن اکثر
در علاج او کفایت میکند **صاحب کامل** گوید میباید که در علاج عام حمای عفونت سه چیز استعمال نمایند یکی تسکین حرارت تپ و مقاومت آن دوم استفراغ
خلط عفن سوم تدبیر بغذا و اختیار آن اما تسکین حرارت تپ باید که باشیای مبردهٔ مرطبه از اغذیه و اشربه و ادویه کنند الا اسراف روا نیست که اشیای بارده مطلقاً
استعمال نمایند لیکن بحسب آنکه مقدار مزاج مرض آنرا واجب کند و بحسب مزاج طبیعی بدن و بحسب سن مریض و فصل موجود و بحسب مزاج بلد **اما** بحسب مقدار مزاج مرض چنان
باید که هرگاه تپ قوی الحرارت و حدت بود احتیاج بتکثیر استعمال اشیای مبردهٔ مطفیه افتد و اگر حرارت تپ قوی نباشد در استعمال چیزهای سرد تقلیل نمایند
و باید که استعمال اشیای مبرده بحسب مقدار خروج بدن از اعتدال در حرارت باشد و این حکم عامست در جمیع امراض حادث از سوء مزاج مقدر باید کرد لیکن بدانند که
معرفت حقیقی این چیز طبیب را ممکن نیست مگر بحدس و تخمین صناعی زیرا که اگر طبیب را معرفت مقدار کیفیت مرض و کمیت آن ممکن بود علاج آن باشیائی که
بمقاومت مرض وفا کنند خواهد کرد و بدان صحت حاصل خواهد شد و این بحدس و تقریب و طول عادت و ریاضت در مزاولت امراض دریافت گردد **و اما** علاج آن بحسب
مزاج طبیعی بدن چنان باشد که هرگاه مزاج طبیعی بدن بارد بود احتیاج در تپ باستعمال اشیای قوی التبرید نباشد و اگر مزاج طبیعی بدن حار باشد حاجت باستعمال چیزهای
قلیل التبرید افتد و همچنین امر جاری میشود در سائر علاج امراض حادث از اصناف سوء مزاج برین مثال **و اما** استعمال اشیای مبرده بحسب سن مریض و فصل حاضر و بلد
مسکن مریض چنانست که اگر این همه اشیا یا اکثر آن حار باشند واجبست که تطفیهٔ حرارت حمی و تبرید آن بسیار باشد و اگر همه یا اکثر آن بارد باشند باید که تبرید
و تطفیه اندک بود و علی هذا القیاس می باید که علاج سائر اقسام سوء مزاج باقی اعنی برودت و رطوبت و یبوست برهمین قانون باشد که ذکر کردیم و تدبیر استفراغ و غذا جدا مسطور گردد

تدبیر خواب

شیخ و جرجانی مینویسند که بیمار را در ابتدای نوبت تپ از خواب منع کنند خصوصاً اگر اندر مقدمهٔ تپ قشعریره یا سردی یا لرزه باشد و اما نزدیک انحطاط سود دارد و مناسبست
که در وقت انتها ضرر نکند و خداوند تپ گرم را در تابستان در خسخانه و سردابه خفتن نشاید و اولی تر آنکه تن بجامه پوشیده دارند و هوای خانه سرد کنند تا هوا که بنفس میگیرند
خنک بود **تدبیر آب سرد** بقول شیخ صاحب تپ را از آب سرد منع نباید کرد لیکن چون ماده خام و غلیظ باشد بترسند که غلیظ تر و خامتر گردد و منع نضج نماید و تپ
طول کند باز باید داشت و بدانند که چون فصد نفع کند بعده استعمال آب بطریق بد نمایند شفا حاصل نشود یعنی استعمال آب سرد در کمیت و کیفیت آنچنان نمایند که خلط را خام کند

و اخماد حرارت غریزی نماید دران شفا بود و اگرچه پیش ازان فصد نافع کرده باشند و اخلاط رقیق صفراوی را آب سرد بهترین چیزهاست لیکن اگر معده یا جگر ضعیف باشد یا هردو بارد باشند یا در اعضای شکم مریض ورم بود یا در اندام او درد باشد یا مزاج او قلیل الدم باشد یا حرارت غریزی او ضعیف بود یا بیمار را عادت شرب آب سرد نباشد مثل مردم بلاد گرم یا سخت لاغر باشد آب سرد نباید داد چه ایشان بسرعت تشنج میکنند و فواق بهم میرسانند اما ازین حیثیت که ماده حار بود و یا غلیظ که نضج یافته باشد و بدن فربه و حرارت غریزی او و قوت قوی و احشا سالم از آفات باشد و مزاج اصلی بارد نبود و عادت آب خوردن بوده باشد پس آب سرد افضل شیئی بود و گاه طبیب در حمیات محرقه آب سرد کثیر المقدار یکمن و نیم بمریض بدهد چنانچه رنگ او بسبزی گراید و لرزه بران افتد پس اکثر تب صفراوی مستحیل ببلغمی گردد و گاهی طبیعت قوی شود و ماده را بعرق و بول و اسهال دفع کند و عافیت حاصل گردد و ایضاً چون در بعض مواضع ورم باشد و خوف مضرت حرارت تب و تشنگی بود و گمان شود که تب از تشنگی مؤدی بذبول گردد از آب سرد منع نکنند و سکنجبین گاهی تشنگی را ساکن کند و تقطیع نماید و اطلاق آورد و مضرت او بسیار بود مثل مضرت آب سرد نیست و دران جمع ماده و تکثیف آن نبود و همچنین جلاب ممزوج با آب بسیار پس اگر یکی ازین هردو با آب سرد ممزوج کرده بدهند مضرت او در تغلیظ و صلب کردن ماده کمتر باشد و چون شرب آب سرد جائز نبود بسبب بودن بدن مستعد بانسداد مسام و بران اقدام نمایند خوف آن باشد که قبض مسام احداث نماید و سبب تب دیگر شود بنابر حدوث سدهٔ دیگر جدید و گاهی این سده و تب شدیدتر از اول باشد و چون آب سرد بعضوی ضعیف رسد فعل آن عضو را فاسد کند و اکثر فرو بردن طعام و شراب و دم زدن دشوار گردد و رعشه و تشنج و ضعف مثانه یا گرده یا قولون پیدا کند و اکثر کسی را از صاحبان تب منع آب سرد واجب است که در صحت خود ازان ضرر یابد بلکه چون بینند که سحنه قوی نیست و عضلات غلیظ و مزاج حار یابس و استفراغ ماده کرده باشند احیاناً در اکثار آب سرد رخصت دهند مجوسی گوید که ازشان آب است تبرید و ترطیب پس اگر تبی از تپهای مطبقه و محرقه باشد و علامات نضج ظاهر و قوت قوی و عادت مریض شرب آب سرد بود و عضوی از اعضای رئیسه ضعیف و وارم نباشد صاحب او را از شرب آب شدید البرد منع نباید کرد و الا شرب آن ممنوع است و اگر بفصل گرما و تب در غایت حدت باشد لاسیما هرگاه معده و جگر ضعیف بود بلکه آب معتدل البرد بدهند و هرگاه تب نائبه با دوار باشد باید که صاحب او را آب سرد در وسط نوبت تب بنوشانند لیکن در وقت ابتدای نوبت آب سرد ندهند همچنین هرگاه تب غیر حاد باشد و خلط خام بود از شرب آب سرد منع باید کرد و اکثار شرب آب مضرتهای بسیار دارد چنانچه بقراط در کتاب امراض حاده ذکر کرده که نفوذ و انحدار او بطی گردد و نضج او مشکل شود و در معده دیر بماند و در اکثر امر قراقر پیدا کند و طعامی را که در معده باشد فاسد کند و اگر اتفاق افتد که در معده صفرا غالب بود آب دران فاسد گردد و مستحیل بصفرا شود و چون بعد طول مدت از معده بسوی روده صائم منحدر گردد ازان بسوی جگر و گرده و صدر و ریه بسهولت نافذ نشود و هرگاه امر چنین باشد ادرار بول و تسکین عطش درین حال نتواند کرد زیرا که از معده بسرعت نافذ نشود و بعمق بدن نرسد و لهذا نشاید که آب نوشند مگر با بعض اشربه مثل سکنجبین و جلاب تا زود تر از معده فرو رود و مضرت عسل آنست که مزاج گرم کند و صفرا را تیز نماید

تدبیر سکنجبین

جرجانی و ایلاقی مینویسند که سکنجبین شربتی است مرکب از سرکه و عسل و آب و یا از سرکه و شکر و گلاب و جمله ترکیبش سخت نیکوست از بهر آنکه سرکه بطبع سرد و خشک است و با سردی تیز و نفوذ کننده است مضرت او در اعصاب و اعضای عصبی چون معده و رحم عظیم باشد هیچ جزوی از وی نماند که مضرت سرکه بدو نرسد و منفعت او آنست که ریاح را تحلیل کند و رطوبت غلیظ و لزج را لطیف گرداند پس هرگاه ازان سکنجبین سازند مضرت سرکه بعسل شکسته شود و مضرت عسل بسرکه و منفعت هردو بمنفعت آب حاصل شود و او آنست که تشنگی را بنشاند و صفرا را ساکن کند و کام و دهان را تر دارد و رطوبت غلیظ و لزج را که در مجاری نفس و مجاری اخلاط باشد لطیف کند و رطوبتی را که بسرفه بصعوبت و بدشواری برآید بآسانی بیرون آرد و سدهای اندام اندرونی بگشاید و خلط رقیق را با دراربول و عرق بیرون آرد و گاهی تلیین طبع کند و اسهال آورد لیکن باید که بسیار ترش نباشد تا این منفعتها با اثر باشد از بهر آنکه سکنجبین ترش اثری قوی کند منفعت و مضرت او بسرعت بود و کسیکه از سکنجبین ترش بزودی منفعت نیابد علامتش آنست که مرض با خطر است و ماده نضج پذیر نیست و در خامی و غلظت بحدیست که سکنجبین آنرا

لطیف نمیتواند کرد بلکه غلیظ تر میکند زیرا که اجزای لطیف آن تحلیل میشود و باقی لزج تر میگردد و بسیار باشد که قوت قوی بود و سکنجبین رطوبت لزج را لطیف کند و بآسانی آنرا بسرفه برارد و آلات تنفس را پاک کند و اگر قوت ضعیف باشد رطوبت بسرفه بیرون نتواند انداخت و خناق پیدا کند پس طبیب را واجبست که اندر حال ماده از کمی و بیشی و غلظت و رقت آن نگاه کند تا ماده نضج پذیرست و در بیمار امید خلاص ست اگر امیدی بیند و فصل زمستان باشد سکنجبین معتدل نیم گرم دهد تا خلط را بیزاند و لطیف گرداند و اگر تابستان باشد با آب سرد بیامیزند تا تشنگی بنشاند و قوت تپ را بشکند و حرارت ناری را ساکن نماید و سده های باطنی را بگشاید و بی یخ و بدون برف دهند تا خلط را لطیف تواند کرد و نگذارد و لعاب دهان بیمار لزج نشود بدین سبب در حمیات محرقه و مطبقه و غب سکنجبین معتدل با آب یا گلاب آمیخته سخت موافق بود و در حمیات بلغمیه سکنجبین بزوری یا سکنجبین که از سرکه عنصل یا از سرکه کبر سازند موافق باشد و فعل بزوری قوی تر از فعل ساده باشد در انضاج و تلطیف و تفتیح سده باید دانست که در سکنجبین ترش دو مضرتست یکی آنکه خداوند سرفه را زیان دارد دوم آنکه بسبب زدایندگی خوف بود که اگر در بدن صفرا یا خلطی شور و تیز باشد آنرا بزداید و بامعا فرود آرد و گذر آن بر امعا سبب سحج گردد خاصه اگر امعا ضعیف باشد بدین سبب سکنجبین معتدل دادن صواب تر باشد تا ازین مضرتها الیمن تر باشد **صاحب کامل** گوید که از اشربه و ادویه سکنجبین ست و آن شربتی ست موافق برای صاحبان تپ اما سکنجبین ساده موافق اصحاب حمیات صفراوی و محرقه ست زیرا که مبرد و مطفی و مقطع لزوجت خلط و ملطف و منفذ در عروق و مفتح سدد و مخرج خلط عفن بالبول ست الا آن صالح نیست برای سرفه و امعا که بسوی آن خلط حاد بریزد زیرا که آنرا ایجز باشد و دران جراحت کند و اما اگر معمول از بزور باشد آن نیکوست برای حمیات بلغمی بهر آنکه قوی ترست در تلطیف و تنفید و ادرار بول **شیخ** میفرماید که بهترین سکنجبین در یک من آنست که شکر را در پاتیله هموار فرش کنند بعده سرکه تند شرابی آنقدر بران ریزند که بالای شکر نیاید بلکه آنرا مکشوف بگذارند پس آنرا بر انگشت که آتش او نرم باشد یا بر خاکستر گرم نهند تا شکر در سرکه بدون آنکه جوش زنند بگدازد پس کف او بردارند و ساعتی بگذارند و حرارت بسیار نباشد تا آنکه سرکه و شکر ممزوج گردد بعده آب بقدریکه دو انگشت بالای آن باشد بران بریزند و جوش دهند تا بقوام آید

ازین نسخه غرض سکنجبین

تدبیر جلاب و ماء العسل

صاحب کامل مینویسد که جلاب مطفی و مبرد و مسکن تشنگی ست و ماء العسل ملطف و مقطع بلغم بغیر تبرید شدید ست و از جمله اشربه و ادویه شربت بنفشه ملین طبع و مملس خشونت قصبه ریه و صدر و مسکن تشنگی ست **ایلاقی و جرجانی** گویند که هرگاه یبوست غالب بود جلاب رطوبت بیشتر از ماء الشعیر دهد پس در مزاج یابس عوض سکنجبین جلاب باید داد و در تپهای حاده اگر قوت قوی باشد و علامات دلالت نماید برانکه انتهار در پنجم خواهد بود سوای جلاب چیزی دیگر نباید داد و اگر صفرا سخت غالب باشد و خوف استحاله جلاب در معده بصفرا بود چندان آب باوی آمیزند که غلبه آب را بود تا تشنگی بنشاند و صفرا نیفزاید و آنچنین جلاب از آب بهتر باشد زیرا که زودتر منحدر گردد و اگر آب کمتر باشد طبع را بیشتر نرم کند و جلاب پخته بهتر از خام باشد و غذا بیشتر دهد لیکن در تلیین طبع ضعیف تر باشد و ماء العسل همچنین باشد و چون خوف کنند که ماء العسل در معده مستحیل بصفرا گردد ایضاً با آب بسیار آمیزند چنانکه آب بر عسل غالب بود تا تشنگی نیارد و اگر در نواحی گرده خلطی باشد بادرار بول آنرا بیرون آرد و اگر در نواحی سینه و شش رطوبتی باشد بآسانی برانداز دلیکن در انضاج رطوبت سکنجبین قوی تر ازان باشد و هرگاه خلط غلیظ تر و لزج در نواحی صدر و ریه جمع شود علاج آن بچیزی ملطف باید کرد تا قوت او در غشای صلب که استر پهلوها و وقایه و غلاف اعضای باطنی ست بتواند گذشت و خلط را لطیف تواند کرد و قوت ماء العسل بیش ازان نیست که بلغم را که سخت غلیظ نباشد لطیف کند مردم مرطوب و سرد مزاج را سود مند بود زیرا که در پاک کردن سینه و شش سکنجبین قوی تر از ماء العسل باشد و بدانند که اگر در اعضای اندرونی چون جگر و سپرز ورم صلب یا نرم باشد ماء العسل مضر بود و صاحب سده را هم مضرست بهر آنکه جگر و طحال آنرا بسبب شیرینی زودتر و بیشتر جذب کنند پس زیاده از مقدار طبیعی بکشد بحدیکه در مجاری نگنجد و سده زیاده گردد و درین که تنگ شود و در سکنجبین قوت شیرینی بسبب ترشی شکسته میشود و جگر و سپرز را در جذب آن چندان شوق نمیباشد و بقوت سرکه ماده زودتر لطیف میگردد و سده کشاده میشود و گاهی ماء العسل ساده انسان تندرست را نیکو و مخلص صفرای گفناک می آرد پس اگر احساس چیزی ازینها نماید از نوشیدن ماء العسل احتراز کنند و گاهی در حمیات وبائی استفراغ صفرا بسیار افتد و هر چند استفراغ میشود حرارت و کرب زیاده میگردد و این علامت غایت حرارتست و ممکن ست که رود ها ایجز باشد و سحج تولد کند

به آنکه سکنجبین منفتح و ملطف و مقطع زیاده ترست ۱۲ منه

زیرا که ورم را گرم کند و دران صفرا پیدا نماید ۱۲ منه

پس ماء العسل باید داد و نه جلاب و نه سکنجبین بلکه آب بسیار سرد دهند و نوشیدن ماء العسل عقب ماء الشعیر موافق نباشد بلکه صواب آنست که ماء العسل پیش از ماء الشعیر خورند تا زود فرو گذرد و راه ماء الشعیر گشاده کند اما چون طبع قبض باشد و حرارت مفرط بود عوض جلاب و ماء العسل آب تمر هندی بجلاب آمیخته باید داد تا سود مند آید

تدبیر ماء الشعیر

اطبای قدیم کشکاب را اندر علاج تبها بر آن اختیار کرده اند که علاج جمله امراض بضد آن باید کرد و در حمیات محرقه و مطبقه و تب غب حرارت غریزی ناری میشود و ماده تبهای عفونی بعضی سوخته و نضج نایافته و بعضی خام باشد و تدبیر دفع آنچه سوخته باشد و تدبیر نضج آنچه خام باشد هر دو باهم باید کرد و قوت بیمار در بدان نگاه باید داشت و قوت را به تبدیل مزاج و غذا انگاه توان داشت و آنچه مزاج آنرا بدل کند و بگرداند اشربه بارد ست و آنچه قوت را نگاهدارد چیزی غذائیست و معده مریض را از شربت و غذا ممتلی نشاید کرد بهر آنکه طبیعت را بسه کار مشغول کرده باشد یکی هضم شربت دوم هضم غذا سوم نضج ماده و این مشکل باشد و با این همه عوض رطوبت که حرارت تب از بدن بیمار گداخته و تحلیل کرده باشد بدان باز باید رسانید از بهر این کار شربتی چند که این منفعتها دروی یافته شود هیچ مثل کشکاب نیافته آنرا اختیار کردند و بقراط در ستایش ماء الشعیر میگوید که اندران جلا و لزوجتیست و آن معتدل در لینت و جلا و ازلاق و استوای قوام و رطوبت بود و در معده ثقل زیاده نکند و نفخ پیدا نه نماید و بسبب آنکه طبع او تر ست تشنگی بنشاند و بنا بر لینت و استوای قوام او تعدیل ماده و تلطیف آن و تلیین صلابت آن کند و از بهر آنکه سرد و تر ست تعدیل گرمی و خشکی نماید و بجهت آنکه تمام پخته باشد زود هضم شود و بدین سبب حفظ قوت نماید و تن را غذا دهد و بنا بر آنکه بالزوجت مزلق و جالیست بزودی در عروق گذرد و غسل آن کند و اندران نچسبد و این خاصیت در چیزی سوای کشکاب نیست از بهر آنکه از چیزی لزج زلق و جلا کم آید نه بینی که در چیزهای دیگر که بقوام کشکاب باشند لزوجت و نرمی و همواری قوام باشد لیکن انضاج و جلا نباشد و ازان در رگها آلودگی بسیار بماند و در بیضه مرغ نیمبرشت همچنین لزوجت و لینت ست لیکن بر فم معده درنگ بسیار کند و منضج نیست و از فم معده ناگوارید فرو رود زیرا که فعل فم معده اشتهاست و هضم کردن نیست و بسبب بسیاری درنگ کردن بر فم معده غثیان آرد و ازین جمله معلوم گردد که خاصیت لزوجت و جلا در ماء الشعیر ست و سوای این کشکاب را دو خاصیت دیگر ست یکی آنکه قوت او یکسانست و اندران قوتهای متضاده نیست چنانکه در بعض خوردنیهای دیگر ست مثلا عدس که جرم او قابضست و آب او مسهل ست و ماء الشعیر بسبب آنکه قوت او یکسانست غذائی که او دهد بغایت نیک بود و قوت افزاید دوم آنکه تن را غذا دهد و قوت را نگاهدارد این هم خاصیتی دران یافته شود نه بینی که منفعتهای کشکاب یکیک در اشربه دیگر یافته میشود چنانکه اگر غرض تسکین حرارت و تلطیف ماده بود آن در سکنجبین یافته شود و اگر غرض ترطیب بدن باشد جلاب رطوبت از ماء الشعیر زیاده کند و اگر غرض اعتدال قوام خلط رقیق باشد از آب سرد این غرض حاصل شود لیکن منفعت تغذیه و حفظ قوت با دیگر منافع جز بکشکاب یافته نشود و بناء علیه اگر تلطیف تدبیر مطلوب باشد کشکاب بدهند تا طبیعت مشغول بهضم چیزی غذائی کرده نشود و بدانند که هرچه با ماء الشعیر بنوشند منفعت ماء الشعیر باطل کند و سبب اضطراب گردد زیرا که هرگاه چیزی با وی در معده جمع شود قوتهای مختلف ظاهر گردد و طبیعت در هضم و تصرف آن متحیر شود خاصه طبیعت بیمار که هضم نیک ممکن نباشد و بدترین چیزها با کشکاب سکنجبین ست بهر آنکه کشکاب را فاسد کند و همواری قوام او باطل نماید و او را قبل از هضم از معده فرود آرد پس صواب آنست که چون ماء الشعیر بدهند پیش از کشکاب بدو ساعت سکنجبین دهند تا تلطیف خلط کند و مستعد دفع طبیعت نماید و معده را درست کند بعد ازان ماء الشعیر دهند تا در معده زیاده از دو ساعت درنگ نکند و معده مستعد هضم آن باشد آنرا نیک قبول کند و زود هضم نماید و خلطی را که سکنجبین لطیف کرده باشد بشوید و دفع کند و عروق و مجاری اخلاط را پاک کند و گاه دفع بادرار بول و گاه بعرق نماید و اگر بعد از ماء الشعیر بچهار ساعت شربتی دیگر از سکنجبین بنوشند هرچه کشکاب آنرا تعدیل کرده و نضج داده باشد زود دفع شود و سردی و تری که از کشکاب حاصل شده باشد بهمه تن رسد و ترتیب دادن چنان باید که در ابتدا ماء الشعیر رقیق دهند و نزدیک انتها ازان منع کنند و اگر بچیزی حاجت آید بر جلاب یا سکنجبین قناعت کنند و آنجا که حاجت حفظ قوت باشد ماء الشعیر غلیظ دهند و در انحطاط کشکاب بدهند و آنجا که درد و ورم یا اعراض صعب باشد عوض کشکاب جلاب یا سکنجبین بدهند و کشکاب که نیک پخته نباشد نه غذا را شاید و نه علاج را شیخ الرئیس و شراح قانون نمی‌پسندند

که قسمی از ماء الشعیر آنست که دران جرم شعیر نباشد لیکن مثل قوت وصورت باشد یعنی اجزای لطیف آن در آب آید واین قسم را مدخل در علاج وطبع در نفعست اگر نیک
پخته باشد وبهتر آنست که دران آب بقدر بیست سکوره وجو یک سکوره باشد وبعد پختن قریب به خمس آب باز آید پس آب سرخ رقیق ازان بگیرند واینست قسم رقیق
ماء الشعیر که غذای آن کمتر وترطیب او وغسل او واخراج فضول وانضاج او بسیار وتبرید او معتدلست وزود تر منهضم شود وکمتر ترش گردد وقسم دیگر ماء الشعیر آنست
که دران چیزی از جرم جو وآرد آن باشد وبهتر نزد ما درین قسم آنست که طبخ او بغایت مفرط نباشد بلکه آنقدر باشد که نفخ او دور شود وبعد از جهت شدید برسد واین قسم
غذا بیشتر دهد وغسل وانضاج کمتر کند وبسیار باشد که این ترش گردد در معدهٔ بارد در جوهر خود واگرچه آنرا حرارت غریب از اسباب مزاج بسیار عارض شده باشد وماء الشعیر
را گاهی مطبوخ میسازند از جو مع پوست آن اگر اراده تقلیل غذا وفرط غسل واخراج فضول باشد وجمع کردن میان سکنجبین وماء الشعیر باهم مرکب ومفسد ماء الشعیر در
اکثر است وواجب نیست نوشیدن ماء الشعیر بر قبض شکم بلکه نخست قبل او بحقنه یا شیاف طبع را نرم کنند پس کشکاب دهند واگر کسی را در معده ماء الشعیر ترش گردد
کشکاب رقیقتر نوشانند واگر باز ترش شود بیخ کرفس ومانند آن آنچه مسخن معده ومقوی حرارت آن باشد باوی بپزند واگر ازین نیز ترش گردد ناچار قدری فلفل
بدان آمیزند خصوصاً اگر ماده سخت رقیق وگرم نباشد واگر ماء الشعیر در معده نفخ کند محرور مزاج اندک سرکهٔ خمر بدان ممزوج سازد واگر سکنجبین صبح بنوشند وتقطیع
اخلاط کند وفضول را برای دفع آماده سازد عقب او بعد دو ساعت ماء الشعیر رقیق مذکور بخورند تا آنچه که سکنجبین آنرا قطع کرده غسل وجلا دهد وبعرق وادرار اخراج
آن نماید وخوف نیست در نوشیدن سکنجبین هنگام عشا که غذا از معده مفارقت کرده باشد وگاهی حاجت بتقدم جلاب ماء الشعیر افتد تا در ترطیب افزاید واین
هنگامیست که غلبهٔ یبوست بر بدن وزبان بینند وگاهی احتیاج شود بتقدم قبل آن برای تلیین طبیعت چیزی از آب تمر هندی وتقدم این همه بدو ساعت باشد
تا میان دو عمل مزاحمت واقع نشود حکیم شریف خان مینویسند که اجماع واقع شده است بر آنکه هیچ غذای ودوائی کثیر المنافع مثل ماء الشعیر نیست ومشتمل بر ده
خصالست یکی آنکه بارد است دوم منضج سوم مستفرغ مواد محترقه چهارم منقی معده پنجم سهل النفوذ در مسام بدن ششم لذیذ هفتم معتدل الغذا هشتم مسکن عطش
نهم تحلیل اخلاط فاسده میکند دهم منتفخ در معده نمیشود اما مرخی معده ومضر احشای بارد ونفاخست ومصلح آن گلقند ودر مقدار آب که اندران جو بپزند حکما را
اختلافست نزد بعضی ده چند جو آب باید ونزد بعضی بیست چند ونزد دیگر چهارده حصه آب ویکحصه جو ونزد یک دیگر پانزده حصه آب وبهتر طریق ساختن آش جو اینست
که جو مقشر جید در ظرف مس قلعی دار کرده آب صاف که ده چند جو باشد بران ریزند وبآتش ملایم بپزند ودر اثنای پختن تبدیل آب سه چهار بار نمایند وبهتر آنست
که هفت آب تبدیل کنند بعد ازان مالیده صاف نموده همراه گلاب عرق کیوڑه شربت انار یا نبات سفید استعمال کنند وعلامت جودت جو آنست که در هنگام پختن
بالیده شود وآب که دران جو پخته میشود سرخ گردد وفربهی جو نیز علامت جودت آنست بسبیل اکثری وهرگاه تقویت منظور بود مریض ماء الشعیر ملحم دهند وطریق
ساختن آن اینست که گوشت بپزند تا گداز شود بعد ازان همراه کشک جو بپزند وصاف نموده بکار برند وطریق دیگر آنست که هرگاه ماء الشعیر را خواهند که فرود آرند
آب یخنی گوشت اضافه نمایند وطبخ جید دهند تا ماء الشعیر بقوام مستوی آید پس صاف نموده بکار برند وماء الشعیر محمص قابض شکم است وطریقش اینست که جو را
مقشر ساخته بریان نمایند بعده چنانچه رسم است بپزند واگر خشخاش وودیگر ادویهٔ قابضهٔ مناسبه اضافه نمایند صواب تر باشد

طریق پختن ماء الشعیر

تدبیر استفراغ خلط متعفن

در قانون وشروح آنست که چون قوانین مذکوره در اول عرض تپ استعمال کردند بعد مراعات آن واجبست که مشغول شوند بانضاج واستفراغی که نه بر سبیل
تقلیل وتخفیف باشد وآن مذکور شد بلکه بر سبیل قطع سبب بود ماده را چه حار وچه بارد تا نضج نیابد بی ضرورت استفراغ نکنند چه گاهی استفراغ خلط خام بسبب
هیجان وعدم استفراغ تام عائد بکثرت آن خلط میگردد وموجب استحالهٔ سائر اخلاط بسوی آن خلط میشود وگاهی بسبب استفراغ قبل از نضج خلط بد با خلط نیک
مخلوط میشود وباعث تحریک خلط خبیث از عدم انضاج اولیس بخروج خلط طیب علاوه کثرت می پذیرد وغرض در انضاج خلط تعدیل قوام ماده است تا آنکه مهیا وقابل دفع
بآسانی گردد وخلط رقیق منتشر وغلیظ ناشب ولزج چسپنده است یکی ازین مستعد برای دفع سهل نیست بلکه محتاج آنست که رقیق اندک غلیظ وغلیظ اندک رقیق گردد ولزج
تقطیع پذیرد پس بر طبیب حاذق این صناعت واجبست که بداند که استفراغ خلط قبل از وقتیکه دران نضج در قاروره ظاهر شود ممتنع یا متعسر صعب است وبساست که

استفراغ بی نضج بحرکت می آرد مواد را و فعل کامل نمی نماید و بسا است که مادهٔ خبیث را با طبیب خلط می‌نماید پس باید که بعد از نضج متوجه استفراغ آن گردد تا بآسانی
و بی عاملهٔ خارج شود و اما اگر ماده بسیار متحرک منتقل از عضوی بعضوی باشد و بدانند که مهلت تا نضج نمیدهد یا از آن اورام سرسامیه و غیر آنها حادث گردد یا اگر آن ماده را
در بدن گذارند قبل از زمانی که دران نضج او متوقع باشد در خطر اندازد چیز مانند نضج خلط رقیق لامحاله طول انزمانه باشد که دران توقع نضج خلط معتدل بود پس
بزودی استفراغ آن نمایند و انتظار نضج نکشند زیرا که خطر درین کمتر از خطر آنست و با وجود این طبیعت متحرک و متوجه بدفع آنست بسبب کثرت اذیت آن و چون
طبیعت در دفع آن اعانت جوید از استفراغ چاره نباشد و بدانکه فصد از قبیل چیزی نیست که در ان انتظار نضج مثل انتظار او در مسهلات کشند و انتظار نضج
در اخلاط دیگر کرده میشود تا خلط منفرد دفع شود و چون تاخیر فصد از ابتدای مرض شود در انتهای آن فصد نباید کرد زیرا که بیفائده است بلکه بسا است که هلاک کند یا باعث
موافات او ضعف قوت را دهد همچنین اگر خوف حرکت و غلبهٔ خلطی از اخلاط باشد و احتیاط واجب کند استفراغ را و اگرچه نضج نیافته باشد باید که آنرا حرکت ندهند
مگر در ابتدا و اما نزد انتها مطلقا هیچ خلطی را بحرکت نیاورند تا آنکه طبیعت غلبه نماید و نضج دهد و اگر بحرکت نیاید خود بخود چندانکه بدان مادهٔ مرض مندفع شود حرکت
دهند آنرا بر وفق تحریک طبیعت پس اگر آن بنفسه حرکت کند یا حرکت داده آنرا با فعل او بگذارند و معارضه بدان نکنند چه طبیب معین است نه منازع و این است
که بقراط آنرا نضج نامیده است چنانچه گفته می باید که دوای مسهل بعد نضج مادهٔ مرض استعمال کنند و اما در ابتدای مرض استعمال آن نباید کرد مگر آنکه مرض مهیاج
یعنی کثیر الهیجان باشد و قریب نیست که در اکثر امر مهیاج باشد و مثال این استفراغ ضروری که در وقت او نیست و آن وقت حصول نضج تام است و مثل تغذیه ضروریه است
که در وقت خود نباشد و آن وقت فراغ طبیعت از شغل ماده است و نسبت این استفراغ بمنع کردن از عادیت با دلنسبت این تغذیه است بمنع سقوط قوت و هرگاه
استفراغ استعمال نمایند مراعات وقت اقلاع تپ یا وقت فتره یا وقت سردی نمایند و استفراغ باسهال روز نوبت نکنند و نه فصد کشایند و با استفراغ صناعت
مضادت در سمت میل استفراغ طبیعت نکنند و ثوران اخلاط بچیزی از تحریک روز نوبت ننمایند و حال آنکه حرکت نوبت نیز مثور اخلاط است پس دو تحریک جمع شده
کار مشکل گردد و بالجمله پرهیز نمایند از تدبیر غلیظ در وقت نوبت تا آنکه در ماء الشعیر شکر نخورانند و نه جلاب تا تدبیر غلیظ نوبت را بشوران نیارد و بسبب تنگ کردن
مجاری و در ان خطر است بلکه اعانت طبیعت بتلطیف غذا نمایند مگر آنکه ضعف مفرط گردد زیرا که طبیب معین و حافظ طبیعت است نه منازع و معاند آن و بدانکه
بسا است که احتیاج بدوای قوی ضعیف افتد اما قوت او از جهت آنکه اسهال خلط غلیظ لزج نماید و اما ضعف او از حیثیت آنکه اسهال یک مجلس یا دو مجلس آرد
و استفراغ کثیر باهم نکند تا باعث سقوط قوت نگردد و رای در فصد آنست که تا ممکن بود یعنی استفراغ خفیف باشد بدفع آن کوشند و اگر ممکن نباشد تکثیر عدد مرات فصد
کرده هر مرتبه قدری خون بگیرند بهتر است از تکثیر مقدار که بیک دفعه خون بسیار برآرند و واجب است که استفراغ خون بسیار نکنند پس از چیزی که احتیاج باستفراغ آن
نیست مثل ارواح و اخلاط صالح بسیار مستفرغ گردند و در خون سامان برای استفراغات نبود و بسا است که حاجت آن افتد هنگام مصارعت با مرض و قوت
ضعیف گردد از مصارعت بحرانات منتظره و بهترین مسهلات خیارشنبر است و گاهی بران سقمونیا انداخته می شود و گاهی سقمونیا تنها در جلاب داده میشود
و گاهی احتیاج باستعمال مثل صبر میشود چون ماده غلیظ باشد و بهتر آنست که غسل و تربیت صبر در آب کاسنی و آب عصیه کنند پس حب بسته استعمال نمایند
و اما هلیلهٔ زرد را قومی استعمال مینمایند و مادام که از استعمال او ذرب بقرار یافته شود دیگر بپزند زیرا که هلیله بعد اسهال مقبض مسام منخشن جسم است و اگر از آن چاره نباشد
بعد نضج تام استعمال نمایند و آب انارین عظیم النفع است و خاصه شحم آنها افشرده یا در اوقات غلبهٔ یبوست و صفرا و حاجت بترطیب و از مسهلات بعضی
مرتب از بنفشه و سقمونیا است بنفشه بقدر یکمثقال و سقمونیا تا یک قیراط باشد و گاهی دران اندک نعناع داخل کرده میشود و گاهی از مبردات مطفیه که دران
سقمونیا داخل کرده شود دوا مرتب میکنند مثل حب باین صفت بگیرند کشنیز و طباشیر و گل سرخ هر واحد نیم درم کافور یک طسوج سقمونیا از نیم دانگ تا یک دانگ
و بخورانند یا بگیرند شیرخشت پنج درم و ترنجبین پنج درم و آب سیب شامی و آب سفرجل مساوی از هر یک ده درم و آب کشنیز تر سدس جزو آبها را جمع نموده دران
شیرخشت و ترنجبین تر کرده صاف نموده بقوام آرند تا قریب بانعقاد رسد پس از آتش فرود آورده بگذارند تا گرمی آن فاتر گردد آنگاه کافور یک نیم دانگ سقمونیا یکدرم
سوده دران پاشیده برهم زنند و در مکان معتدل یا مائل ببرودت نگاه دارند تا از حرارت محل تحلیل نشود شربتی از آن از ده درم تا ده نیم درم و ممکن است که گاهی شیرخشت ترنجبین

نسخه دو درم

دشکر طبرزد تا لطف یعنی برفی سازند و سقمونیا و کافور دران بمقداری داخل کنند که در یک شربت آن مقدار کافور تا یک طسوج و سقمونیا تا نیم دانگ آید پس مرغوب طبیعت
باشد بی کراهت ابن عباس گوید که اما استفراغ خلط عفن باید که با دویه کنند که از شان آنها استفراغ آن خلط محدث حمی باشد و این چنان باشد که
اگر آن تپ غب بود با دویه که از شان او استفراغ خلط صفراویست و اگر ربع باشد با دویه که از شان آن استفراغ خلط سوداوی بود و اگر مواظبه باشد با دویه که
از شان وی استفراغ بلغم باشد و اگر تپ دموی بود بفصد و اگر تپ مرکب باشد با دویه که از شان او استفراغ خلط غالب در ترکیب بود چنانچه عنقریب مذکور گردد
و باید که از سائر ادویه مسهله آنچه استفراغ بدن بمقدار محدث مرض کند داده شود و گفتیم که این چیزیست که طبیب را معرفت حقیقی او ممکن نیست و جز این نیست که
شناخته میشود این بحدس و تخمین صناعی بتقریب و این امریست که آنرا میشناسد کسی که ریاضت در صناعت طب و مزاولت امراض مدت طویل کرده باشد و نشاید
که دوای مسهل در ابتدای مرض دهند و خلط نضج نیافته باشد مگر آنکه خلط هائج باشد پس هرگاه خلط را هائج بینند و آن از جائی بجائی انتقال کند و مریض را ایذا
رساند و قلق آرد می باید که دران هنگام استفراغ خلط در اول امر نمایند و انتظار نضج نکشند تا مریض استراحت یابد و با آنکه ذکر کردم سزاوار نیست که استدلال
نمایند بر مقدار چیزیکه احتیاج باستفراغ او باشد از کمیت خلط مستفرغ بلکه می باید که نظر بکیفیت او کنند پس اگر آنچه استفراغ یابد آن خلط محدث حمی باشد
باید که استفراغ آن بمقدار محتاج الیه نمایند چون قوت قوی باشد و اما هرگاه آنچه باسهال خارج شود ضد خلط محدث حمی باشد باید که قطع او کنند و منع از استفراغ
او نمایند زیرا که این ازدیاد مرض مینماید و قوت مریض احتمال آن نمیکند بسبب آنکه چیزیکه درین حال خارج میشود آن خلطیست که احتیاج بسوی آنست و سزاوار است
که هنگام استفراغ خلطی که حاجت باستفراغ آن باشد در شش امور نظر دارند و آن قوت مریض و سن او و فصل و بلد مسکن مریض و عادت مریض در استفراغ و نظر
بمیل خلط است و تفصیل این امور سته مع پنج امر دیگر در قول جرجانی می آید جرجانی و ایلاقی مینویسند که هرگاه طبیب خواهد که در تپهای عفونی استفراغ
فرماید نخست یازده چیز نگاه باید داشت یکی وقت نوبت تپ دوم قوت بیمار سوم مزاج آن چهارم سحنهٔ مریض پنجم معرفت ماده تپ ششم حال خامی
و نضج ماده هفتم جانب میل ماده هشتم سالهای عمر بیمار نهم هوای شهر مسکن بیمار دهم فصل سال یازدهم عادت بیمار اما آنچه تعلق بوقت نوبت دارد آنست که
بنگرند اگر نوبت تپ مستوی بود و معلومه باشد روز نوبت هیچ استفراغ نکنند بلکه و اگر بضرورت حاجت استفراغی باشد تا انقضای نوبت تپ توقف باید کرد
و اگر تپ لازم باشد وقتیکه تپ آهسته شود یا در روز و شب آنوقت که هوا خوشتر باشد بعمل آرند و آنچه تعلق بقوت بیمار دارد آنست که اگر قوت مریض قوی باشد
خلطیکه خارج می باید کرد بیکدفعه بیرون آرند تا بدن بیکبار پاک شود و اگر قوت ضعیف باشد استفراغ نباید کرد لیکن بهر تعدیل مزاج اشربهٔ بارده و مسکنه استعمال
نمایند تا هر وقتیکه مزاج باعتدال باز آید قوت نیز ببدن رجوع کند پس دران هنگام استفراغ خلطیکه احتیاج باستفراغ آن باشد باید کرد و اگر قوت معتدل قوی نباشد
و نه سخت ضعیف استفراغ بتفاریق یعنی اندک اندک بدفعات کثیر باید کرد تا قوت بر حال خود بماند و ساقط نگردد و مدت میان هر استفراغ چندان باید که از خلط خام بعضی
پخته شود و قوت که باستفراغ اول کمتر شده باشد اندران مدت بجای خود باز آید بعده استفراغ بار دیگر کنند و حکم فصد بلا انتظار نضج وغیره همانست که
از قانون منقول شد و اندر بیشتر وقتها طبیعت چون نضج تمام کرده باشد خلط را دفع کردن آغاز کند پس نگاه کنند اگر طبیعت کار خویش میکند بران باید گذاشت
و اگر اندر کار خویش تقصیر میکند طبیعت را بچیزی لطیف اعانت باید کرد و اگر چنان باشد که طبیعت هیچ دفع نمیکند طبیب تدبیر استفراغ کند و امداد طبیعت بحسب
وجوب حال نماید و باید که هر استفراغیکه بضرورت کنند و نه در وقت او نمایند از برای آن کنند که تا پیش از آنکه اخلاط بحرکت آیند و روی بعضوی نهند آن ماده را تقلیل
کمتر کرده باشد چنانچه مریض را غذا دهند در غیر وقت غذا مثلاً در انتها که آن بدترین وقتهای تغذیه است تا قوت او ساقط نشود و آنچه تعلق بمزاج بیمار دارد
آنست که بنگرند اگر مزاج گرم است و مرض هم گرم استفراغ بتمر هندی و شیرخشت و بنفشه و مانند آن کنند و اگر مرض سخت گرم نباشد و خواهند که استفراغ کنند
بهلیله و شاهتره و امثال آن جائز بود و آنچه تعلق بسحنهٔ مریض دارد آنست که بنگرند اگر بیمار لحیم و فربه باشد کثیر الاخلاط بود باستفراغ کردن دلیر باشند
و اگر خشک و لاغر باشد بتعدیل مزاج مشغول شوند و از استفراغ باز دارند و آنچه تعلق بمادهٔ مرض دارد آنست که نگاه کنند اگر با بسیاری خون باشد خلطی
مساوی خون باشد فصد اولی ترست خاصه اگر بول سرخ غلیظ بود بعده اگر طبع قبض باشد بچیزی لطیف نرم کنند چون شربت بنفشه و شربت آلو

و غیر آن که در آغاز علاج کلی در قول شیخ الرئیس گذشت و اندر وقت استفراغ نگاه باید کرد تا خلطیکه بیرون میشود مادهٔ مرض هست یا نه اگر قوت قوی و ماده مادهٔ مرض
باشد چندان رها کنند تا بمقدار حاجت بیرون آید و گرنه استفراغ منع باید کرد تا مرض زیاده نشود و قوت ضعیف نگردد و بسیار باشد که مادهٔ غلیظ و لزج باشد و قوت سخت
قوی نبود و طبیب را حاجت استفراغ باشد پس مسهل قوی که فعل او اندک باشد استفراغ کنند تا قوت دارو خلط غلیظ را بجنباند و دفع کند و کم فعل او استفراغ بسیار
نکند تا ضعف نیارد و در چنین حال از مسهل قوی مقداری اندک باید داد یا مسهل باید ساخت باین صفت تربد نیم درم سقمونیا یک طسوج با هفت درم گلقند بسرشند یا
غاریقون نیم درم و سقمونیا بدستور مذکور و اگر این ادویه با عصارهٔ گل سرخ تازه یا با شربت ورد خورند جائز است **وانچه تعلق بخامی و پختگی ماده دارد** آنست که استفراغ
قبل از نضج نکنند الا اگر در بدن اخلاط بسیار بینند و یا خوف تحرک اخلاط و انصباب آن بسوی عضوی شریف باشد و استفراغ که پیش از نضج کنند از بهر آن کنند تا ماده اندکی
کمتر گردد و طبیعت را سبکباری حاصل شود و انضاج باقی سهل گردد و بهر استفراغ که بهر تنقیهٔ بدن کنند بعد ظاهر شدن علامات نضج باید کرد و گروهی پنداشته اند که
مقصود در بحران صفرا آنست که خلط رقیق شود از بهر آنکه خلط صفراوی رقیق باشد گویند که آنرا بپزانیدن حاجت نیست و این پنداشت باطل است و هم ازینجا معلوم شد
که طبیب هرگاه اراده استفراغ کند نخست انتظار نضج نماید بعده باستفراغ پردازد اما اگر در تن اخلاط بسیار و متحرک باشد چنانکه بقراط آنرا هائج میگوید اگر استفراغ آن کنند
روا باشد تا طبیعت سبکبار شود و علامت کثرت اخلاط و هیجان آنها آنست که خلط در بدن بیمار از جائی بجائی میگردد و صاحب او بیقرار باشد و درین حال طبیعت اراده
معونت از طبیب در دفع آن بطریق آن میکند پس اگر استفراغ کنند دفع بواجب کند و خلط کمتر گردد و ممکن باشد که از آن راحتی تمام پدید آید **وانچه تعلق بمیل ماده دارد**
آنست که بنگرند اگر میل ماده بسوی معده است استفراغ بقی کنند و از بهر قی چیزی دهند که از عادت بیرون نباشد و سکنجبین و آب نیمگرم و مانند آن قناعت کنند و انچه
میل بسوی امعاء دارد استفراغ باسهال کنند و اگر میل ماده بجانب حدبهٔ جگر بود استفراغ بادرار بول کنند و انچه میل بجانب مقعر دارد استفراغ باسهال کنند بداروهای
که جگر را موافق بود و اگر میل بر رگهای سفلی دارد استفراغ بحقنه یا شیاف کنند و علامات این میلها هر یک در مقامش گفته آید **وانچه تعلق بسالهای عمر بیمار و شهر**
مسکن او و فصل سال دارد آنست که بنگرند اگر سن شبابست و شهر معتدل و فصل ربیع یا خریف استفراغیکه حاجت آن باشد یکبارگی بفرمایند و اگر سن طفلی یا پیری
و شهر گرم چون بلاد جنوبی و سودان یا سرد چون شهرهای شمالی و سقالبه فصل تابستان یا زمستان باشد از استفراغ باز دارند و اگر ضرورت باشد استفراغ
اندک اندک بدفعات و برفق نمایند و ایضاً اندر تابستان مسهل کمتر و باحتیاط فرمایند و در ساعتی بفرمایند که در آن هوا خوشتر و حرارت غریزی قویتر باشد و اندر زمستان نیز
مسهل قوی کمتر فرمایند و آنرا که ضرورت قوی باشد وقت چاشتگاه یا نزدیک نیمروز فرمایند که حرارت غریزی اندر تن پراگنده تر باشد **وانچه تعلق بعادت بیمار دارد**
آنست که نظر کنند اگر مریض عادت خوردن دوای مسهل داشته باشد و احتیاج باستفراغ آن افتد باید که استفراغ بمسهل بمقدار احتیاج بغیر احتیاط و خوف نمایند
و اگر عادت آن نداشته باشد در مسهل دادن احتیاط کنند و اگر عادت قی کردن داشته باشد و عادت مسهل نباشد و یا اگر عادت مسهل خوردن داشته است و قی کردن
عادت نداشته استفراغ از جهتی فرمایند که عادت آن داشته باشد و همچنین در استفراغ بفصد نیز عادت نگاه باید داشت اگر بیمار عادت فصد کردن داشته باشد
و حاجت فصد بود اخراج خون بقدر حاجت کنند و اگر عادت آن نداشته است فصد کنند لیکن خون کمتر از حاجت و اندک اندک بیرون نمایند تا بر خلاف عادت بر طبیعت
حمل شئی قوی نکرده باشد **اما ادویه** که در تبهای گرم بدان استفراغ کنند اینست که اگر عمر جوان و تب صفراوی باشد استفراغ بآب تمر هندی و شیرخشت یا با آب آلو
و شیرخشت یا آب لبلاب و شیرخشت و اندک خیارشنبر باید کرد و اگر با سقمونیا حاجت آید اندکی اندرین آبها حل کنند و اگر در جلاب یا در آب آلو حل کنند ولی شیرخشت
و غیر آن بهم بهند روا باشد و شربت بنفشه و حب بنفشه باین نسخه اندرین باب نافع بود بنفشه یکدرم سقمونیا نیم دانگ یا یکدانگ کتیرا یکدانگ و اگر مراعات فم معده کنند سقمونیا
مشوی کنند و کتیرا در گلاب یا در آب سیب یا آب به حل کنند و بنفشه و سقمونیا بدان سرشته حب کنند و اگر مراعات فم معده قویتر باید نیم دانگ عود دینه داخل کنند و حب مسهل
که در قول شیخ گذشت جز در جوانان که حرارت بر آن سخت غالب باشد نشاید داد و اگر بیست درم جلاب و بیست درم آب آلو یا آب تمر هندی بگیرند و دانگی سقمونیا
در آن حل کنند مسهل تام باشد و کسی را که غثیان ایذا دهد سقمونیا با آب انار یا در آب سیب یا در آب بهی حل کنند و اگر در تبهای یرقانی برای جگر گرم خواهند برور سقمونیا
در ماء الجبن حل کرده بنوشند صواب باشد **صفت** معجونی که اسهال کند و حرارت را ساکن گرداند بگیرند مغز تخم خیار و مغز تخم کدو شیرین از هر یک پنج درم رب السوس

یک نیم درم ترنجبین یا شیرخشت بیست درم در آب به گداخته بقوام آرند و یکدرم سقمونیا با دیگر اجزا در ان بسرشند جمله شش شربتست **صفت** قرص طباشیر مسهل معده را قوت دهد و حرارت ساکن کند بگیرند طباشیر و عصارهٔ زرشک هر یک یکدرم سقمونیا گل سرخ کتیرا هر واحد یکدانگ جمله را بآب کاسنی سرشته قرص سازند و اگر خواهند بآب عنب الثعلب یا آب کاکنج قرص بسته خشک سازند و بدست شکسته وقت حاجت بخورند **صفت** حبی که در تپهای گرم و درشتی سینه باید داد بنفشه یکدرم شیرخشت یکدرم هر دو بعسل خیارشنبر سرشته حب سازند و آنرا که حاجت باشد که هر روز طبع اجابت کند بفرمایند تا هر شب پنج درم شیرخشت بخاید

تدبیر تغذیهٔ صاحبان حمیات خلطیه

ابوسهل میگوید که تدبیر حمیات عفنیه سه نوعست یکی تدبیر غلیظ و آن در قوت و مرض هر دو زیاده کند دوم تدبیر لطیف و آن قوت و مرض هر دو را کم کند سوم تدبیر متوسط و او حفظ قوت بر حال خود نماید و در مرض زیاده نکند و از آن کم ننماید و تدبیر عام برای حمی عفنیه استخراج کرده میشود از مرض و قوت مثلا که اگر مرض قریب المنتهی و او آنست که در چهار روز منقضی گردد باید که تدبیر او از ابتدا لطیف باشد و اگر بعید المنتهی باشد باید که تدبیر در اول امر غیر لطیف بود تا قوت ضعیف نگردد و هر گاه بمنتهی رسد تدبیر لطیف استعمال نمایند تا طبیعت بهضم غذا از انضاج مادهٔ مرض مشغول نشود و اما قوت اگر صحیح قوی باشد باید که تدبیر از اول امر لطیف بود و اگر ضعیف باشد باید که از لطافت تدبیر در اول امر تقلیل نمایند و در لطافت او نزد حضور منتهی زیاده کنند و در ان بحد غایت لطافت نرسانند و اما تدبیر خاص بهر مرض پس معرفت آن از نوائب جزئیه استخراج کرده میشود و این چنان باشد که واجب ست که منع کنند از غذا در اوقات هیجان تپ و اندکی قبل از ان و اما در اوقات فترهٔ مرض و سکون آن باید که تدبیر غذا بحسب وجوب مرض و قوت آن کنند و حاصل این تقریر آنست که اعراضی که بدان استدلال بر امر تدبیر کنند باینمعنی که آیا لطیف باید یا غلیظ سه گونه ست یکی قوت که آیا آن قوی ست یا ضعیف دوم مرض که آیا او قریب المنتهی ست یا بعید المنتهی سوم نوائب تپ که آیا هر روز نوبت میکند یا بطور ربع یا غب پس مادهٔ غذا شناخته میشود از حال مرض در حدت و تطاول آن که آیا لطیف می باید یا غلیظ یا میان هر دو و وقت تغذیه دریافت میگردد از نوبتهای مرض و اقلاع آن در بعض اوقات یا آهستگی آن که این وقت تغذیه ست **بوعلی سینا** مینویسد که موافقترین اغذیه برای صاحبان تپ اغذیهٔ رطبه است خصوصا برای کسیکه مزاج او رطب باشد مثل صبیان و صاحبان سکون و زنان و معتادین اغذیهٔ رطبه پس موافق می آید ازینجهت که او شبیه بمزاج اصلی ایشان است و ازین حیثیت که ضد مرضست و چون تپ شروع کند و طبیعت قبض باشد تا ثفل بتمامه خارج نشود غذا ندهند البته و واجبست که ملاقی نشود ایشان را نوبتهای دائره در تپ مقلعه یا نوبتهای مشتده در تپ فی فتره در حالیکه شکم ایشان خالی از غذا باشد البته زیرا که اگر ایشان درین وقت غذا خورده باشند طبیعت بهضم مشغول شود و از نضج و دفع باز ماند و مرض مستحکم گردد و ازینجهت واجبست که تاخیر تغذیه تا انحطاط و بعد آن نمایند و اگر اتفاق توافق وقت انحطاط با وقت عادت غذا افتد آن بهتر ست و بدانکه از تغذیه و تدبیر بعضے آنست که کمال لطیف باشد یعنی خون رقیق ازان متولد شود و قلیل التغذیه بود و بعضے آنست که غلیظ بسیار بود یعنی خون غلیظ ازان پیدا گردد و کثیر التغذیه باشد و بعضے آنست که مابین هر دو باشد پس بعضی آن مائل بلطافت بیشتر و بعضے مائل بکثافت اکثر بود و لطیف کامل در لطافت منع غذا ست و غلیظ در کمال غلظت استعمال اغذیهٔ اصحا در حالت مرضست و اغذیهٔ متوسط مائل بلطافت آنست که از غذا اقتصار کنند بر آب انار و جلاب بسیار رقیق و بعد آن ماء الشعیر رقیق و بعده ماء الشعیر غلیظ و بقول بارد رطب مثل سرمق و اسفاناخ و بقلهٔ یمانی و مانند آن و بعد آن کشک شعیر بغیر آنکه صاف کنند و آن متوسط و متوسط مائل بغلظ گوشت مرغ و یا بچهٔ بره و بزغاله است و الطف از آنها کبک و بچهٔ مرغ و الطف از انها تیهو و ماهی تازه و دراج و الطف از انها بازوی بچهٔ مرغ و تیهو و بیضهٔ نیم برشت رقیق القوام و ماهی بسیار کوچک و الطف آنها کشک شعیر و الطف ازان نان سمید محلول در آب سرد بحدیکه رقیق باشد و اما غلیظ آن غذا ست قویست و کشکاب بهترین غذا برای صاحبان تپ ست زیرا که آن جامع بغلظ قوام و اتصال اجزا از روی ملاست و ازلاق و جلا و ترطیب و تلیینست و مضادت بحمی و تسکین تشنگی و سرعت نفوذ و غسل و بدون قبض ست و ازینجهت رسوب نمیکند و در منافذ متشبث نمیشود و اگرچه تنگ باشد و در ان لصوق همراه و دیگری نیست و گاهی جلا مثل بلغم مینماید و چون خوب پخته شود البته نفخ نمیکند و قدما هر گاه محتاج میشدند بسوی تلطیف الطف از تدبیر کشک آب آن استعمال میکردند ماء العسل رقیق کثیر الماء زیرا که غذائیت آن اندک از ماء الشعیر و تنفیذ او برای آب و ترطیب او بدان و جلای او و تفتیح او و ادرار او بسیارست

وحرارت او مکسور باشد و آن لامحاله زیادتی قوت مینماید و اگرچه کم باشد و متصل آن سکنجبین عسلی ست زیراکه او غلیظ تر و غذائیت آن بیشتر و تقطیع و جلا و تفتیح آن
قوی تر ست و دران تسخین و مضرت با حشای حار مثل عسل نیست و اما الآن فی زماننا عسل القصب که آن شکر ست خصوصًا صاف آن نفیس از عسل زنبور ست
و اگرچه جلای او کمتر از جلای عسل ست و همچنین سکنجبین شکری و لیکن اقتصار بر سکنجبین تنها گاهی مورث سحج میگردد و درین امراض حاده مخوف ست و ما برای
نوشیدن ماء الشعیر و سکنجبین رساله جدا نوشته ایم و بدانند که مقتضی تلطیف تدبیر طبع باده مرض و تسکین طبیعت از انضاج آن و تحلیل آن و استفراغ آنست
و اولی اوقات برای تلطیف وقت منتهی ست زیراکه دران هنگام اشتغال طبیعت برای جنگ ماده اشتداد مینماید پس نشاید که طبیعت از ماده بچیزی دیگر که
آن هضم غذا ست مشغول گردد و خصوصًا نزدیک بحران و اما قبل از ان قتال مستحکم نمیشود پس درین الوقت در غذا دادن ضرر بسیار نمیباشد و از انچه مقتضی
تلطیف تدبیر ست آنست که بفصد یا اسهال شکم یا حقنه یا بتسکین درد حاجت بود پس درین حالت باید که از قضای آن حاجت فارغ شوند بعده غذا دهند
اگر غذا واجب بود و مانعی دیگر مثل احتباس ثقل یا ورم معده و غیره نباشد و مقتضی تغلیظ تدبیر قوت ست و بهترین اوقات برای تغلیظ وقتیست که در آن طبیعت
مشغول بسیار بماده مرض نباشد و آن اوائل مرض ست و واجبست که تدارک ضرر تغلیظ بدادن غذا در دفعات نمایند که تفریق غذا نیز باعث خفت بر قوت
مثل تلطیف میگردد و فصل تابستان بجهت زیادتی تحلیل او حاجت بزیادتی تغذیه و تفریق آن دارد زیراکه دران قوت بهضم بسیار دفعةً وفا نمیکند و بهر آنکه تحلیل
دران بتفاریق میباشد پس واجبست که بدل نیز بتفاریق باشد و در فصل زمستان امر بالعکس بود زیراکه دران بجهت قلت تحلیل آن احتیاج ببدل بسیار
نمیباشد پس اگر بدل یعنی غذا یکبار دهند بقوت وفا کند و از غذا در یک دفعه فراغت یابند یعنی اندک غذا بیکدفعه کفایت کند و حاجت بتفریق آن مثل
تابستان نباشد و فصل خریف زمانه ردی ست موجب ضعف در قوت و زیادتی برودت در ماده میشود و ازینجهت دران احتیاج بتلطیف میان حفظ قوت
و میان قهر ماده نباشد بسبب وجوب رعایت هر دو امر زیراکه اگر تلطیف بسیار کنند قوت ضعیف گردد و اگر تغلیظ نمایند ماده در مقدار و فساد زیاده شود پس دران
تدبیر معتدل با تفریق اندک اندک اولی بود و بالجمله تفریق با ضعف قوت اولی ست و بدانکه اگر تقاضای قوت بغذا برای حفظ و بقای او نمی بود هر آینه
واجب تر آن بودی که تلطیف غذا بکمال تلطیف کرده میشد لیکن قوت متحمل آن نیست و ضعیف شود و چون قوت ضعیف شد علاج نفع نکند زیراکه
معالج قوت ست نه طبیب و اما طبیب خادم ست که آلات یعنی تدبیرات بادویه و اغذیه بسوی قوت میرساند و چون این دانستند باید که نگاه کنند اگر مرض بسیار
حاد باشد و او آنست که منتهای آن قریب بود در روز چهارم یا هفتم و معلوم کردند که قوت درین مدت که میان ابتدای آن تا منتهای آنست ضعیف نخواهد شد
تخفیف هر شغل بر قوت و تسلط این بر ماده نمایند و شغل او بغذای بسیار نکنند بلکه تلطیف تدبیر نمایند و هرچند بترک طعام مطلقًا باشد خصوصًا در روز بحران
و اگر بینند که مرض حاد ست لیکن نه در کمال حدت بلکه حاد مطلقًا باشد لازم ست که تلطیف تدبیر نمایند لیکن نه در کمال لطافت مگر نزد منتهی در روز بحران
خاصةً مگر بسببی عظیم مثل شدت ضعف قوت که دران هنگام تغذیه واجب بود و اگرچه بحران باشد و اگر مرض مزمن یا قریب از مزمن در طول منتهی باشد تلطیف
تدبیر نمایند زیراکه قوت تا منتهی باوجود تلطیف تدبیر سالم نخواهد ماند لیکن با این همه در جمیع اصناف لازم ست که اول تدبیر غلیظ تر کنند تا قوت باقی ماند و در آخر
تدبیر موافق منتهی الطف نمایند تا طبیعت بتمامه مشغول بدفع مرض گردد و در میان ابتدا و انتها بتدریج از اغلظ بالطف روند تا آنکه قوت محفوظ ماند تا قرب
منتهی پس آن هنگام طبیعت را بر ماده واگذارند و مشغول بغیر آن نگردانند و چون معلوم کنند که قوت قویست بسا ست که حال واجب کند که اقتصار بر جلاب
و مانند آن تا یکهفته نمایند و خصوصًا در حمیات اورام پس اگر خوف ضعف از تلطیف باشد اقتصار بر ماء الشعیر کنند و چون بر طبیب حال مرض مشکل گردد و نداند
که آن حاد یا مزمن یا متوسط ست پس میلان بتلطیف اولی ست از میلان بزیادتی با مراعات قوت و احتمال و کسی که گمان کرده که تغذیه و تقویت
در مرض حاد اولی ست بجهت آنکه دران نضج را معنی نیست و در دست طبیب استفراغ ست هرگاه خواهد بعمل آورد و یا بعمل نیارد در خطای او معلوم شده و بالجمله
چون خوف از سقوط قوت کنند تغذیه اولی ست و ابدان صفراوی مقتضی تدبیر مخالف اند از انچه گفته شد از تلطیف و ترک غذا و خصوصًا چون معتاد بغذای
بسیار باشند زیراکه ایشان را اگر غذا ندهند و اگرچه در ابتدای تب باشند بلکه در اصعب وقت از ان که آن وقت منتهی ست حال ایشان خالی نیست از دو امر

بجهت آنکه اگر ضعیف القوة اند غشی بر ایشان طاری گردد و بزودی هلاک گردند اگر مبادرت بغذا نکنند و اگر قوی اند در ذبول افتند و علامات ذبول بر ایشان ظاهر گردد از باریکی بینی و فرو رفتن چشم و لصوق صدغ و بسا است که غشی بر ایشان قبل از ذبول افتد بجهت انصباب صفرای لاذع بمعدهٔ ایشان و از بعضی مردم کسیست که گوشت در بدن او بسیار باشد لیکن چون غذا از ان منقطع گردد ضعیف و لاغر شود و متحمل منع غذا نبود و هر کسی که حرارت غریزی او در کمال قوت و کثرت و یا ضعیف در کمال ضعف و قلت باشد بر ترک غذا صبر نتواند کرد و از ایشان کسیست که او را بهم میرسد دائم وجع در معده بسبب انصباب صفرا و صداع بمشارکت معده و صعود ابخره و ایشان باز همان قبیل اند در عدم صبر بر ترک غذا و ایشان بسا است که قناعت مینمایند بماء الشعیر و بسا است که محتاج میشوند بآمیختن آب انار و مانند آن بدان برای تقویت فم معده و بسا است که احتیاج قی بسهولت قبل از طعام ایشان را میشود و اکثر از ایشان چون ضعیف میشوند قریب بغشی میگردند و سببش شدت ضعف نمیباشد بلکه انصباب صفرا بفم معده میباشد و چون سکنجبین ممزوج بآب بسیار یا شراب ممزوج بآب بسیار بنوشانند اخلاط صفراوی قی نمایند و قوت ایشان بحال آید و چون بعضی از ربوب قابضه بلیسند تسکین یابد و پیران و ضعیفان و صبیان از ان قبیل اند که صبر بر گرسنگی نتوانند کرد و اما کهول بسیار صبر میتوانند کرد و قریب آنها جوانان اند خصوصاً که متلزز اعضا و فراخ عروق باشند در هوای سرد و بسیار باشد که اطبا خطا مینمایند در امثال این مرضی از وجه دیگر زیرا که منع مینمایند از ایشان غذا را در اول امر و چون قریب بانتها میرسند و معلوم میکنند که قوت ساقط میشود در انوقت غذا میخورانند بضرورت پس خطا مینمایند از دو وجه و اگر ایشان را غذا میدادند در ابتدا آن خطا و غلطی کمتر ازین غلطی بودی که عارض میشود برای این مریضیکه ایشان را نزلات خام و صفراوی و بیداری بسبب قلق عدم نضج بهم میرسد و قلق و تململ میکنند و هذیان میگویند و مواد قوتهای ایشان را منضغط میسازد و بخارات ایشان کثرت مینماید پس میشنوند صداها ئی که در خارج نباشد و بر بستر از پهلو به پهلو میگردند و تخیل مینمایند امور غیر واقعه را و رعشه میشود و لب زیرین ایشان اختلاج میکند بسبب وجع فم معده و نفوس ایشان محزون میباشند بسبب ثقل معده و صعود ابخره ردیه بسوی قلب **ابن عباس** گوید که تدبیر غذا در حمیات باید که بحسب طبیعت مرض و بحسب اوقات او و بحسب قوت مریض و بحسب اوقات سال و بحسب عادت مریض و بحسب سحنهٔ بدن و بحسب میل اشتها و بحسب اوقات نوائب تپ و بحسب عروض اسباب مانعه از تناول غذا بر مریض باشد اما بحسب طبیعت مرض چنان بود که چون حمیات و غیره امراض بعضی از ان حاد و بعضی متطاوله میباشند واجبست که تدبیر مریض بغذا حسب حدت مرض و تطاول آن بود از بهر آنکه امراض حاده را اقسام است بعضی از ان در غایت حدت باشد و او آنست که در روز دوم و سوم و چهارم و پنجم منقضی گردد و بعضی از انها حاد بقول مطلق است و او آنست که در روز هفتم و نهم و یازدهم تا چهاردهم منقضی گردد و بعضی آن حاد است که در ان انبطا بود و او آنست که از چهاردهم تا بستم تجاوز کند و بعضی آن ازین هم بطی باشد پس اگر مرض در غایت حدت باشد باید که غذا در غایت لطافت بود مثل آب خالص ممزوج بجلاب و یا جلاب و یا ماء العسل و سکنجبین و اگر از ان قبیل باشد که در روز هفتم منقضی شود باید که ماء الشعیر بشکر یا جلاب یا شربت بنفشه دهند و اگر از ان نوع باشد که در روز نهم تا چهاردهم منقضی گردد ماء الشعیر بالثفل او دهند یا ماء الشعیر مصفی در روزی دو مرتبه یا ماء الشعیر در اول روز و بعد نیمروز مزورهٔ کدو یا اسفاناخ یا غیر آن و همچنین امر جاری می شود در تدبیر امراضی که آن کمتر در حدت ازین میباشند بدانچه غلیظتر ازین تدبیر باشد و هر قدر که مرض در حدت شدیدتر بود باید که غذا لطیف تر باشد و هر قدر که مرض دراز تر باشد غذا غلیظتر بود تا آنکه در بعض امراض حاده ماء الشعیر رقیق بدهند و آنچه دراز تر از ان باشد ماء الشعیر غلیظ و ماء الشعیر بثفل آن دهند و اما امراض متطاوله مثل حمی غب غیر خالصه و حمی مواظبه و حمی ربع و مانند آن از امراض متطاوله باید که اندران تغلیظ غذا کنند و تلطیف ننمایند و در مقدار غذا افزایند تا آنکه مرض بمنتهی رسد پس هرگاه تلطیف غذا در مثل این امراض کنند از سقوط قوت نزد منتهای مرض ایمن نباشند و مریض را چندان قوت نباشد که بدان مقاومت مرض کند چون مرض قویتر نزد منتهی باشد و ازینجهت می باید که تلطیف غذا یا تقلیل او در امراض متطاوله هنگام منتهی بود تا قوت بمقاومت مرض از هضم غذا مشغول گردد تا او را هزیمت دهد و مقهور گرداند و قدما تشبیه داده اند قوت مریض را

بزاد راه و مرض را بسفر و طبیب را بمسافر پس آنکه مسافر اندازهٔ زاد برای سفر بحسب قرب و بعد سفر میگیرد همچنین طبیب اندازهٔ قوت برای مقاومت مرض بحسب کوتاهی و درازی مرض میکند پس اگر بنبیند که مدت مرض کوتاه است و منتهای آن قریب تلطیف غذا و تقلیل آن نماید مثل مسافری که سفر او قریب باشد آن محتاج بزاد قلیل بود و اگر مرض دراز بیند حفظ قوت از ابتدای مرض کند تا قبل از منتهی ساقط نشود و چون بوقت منتهی رسد قوت قوی باشد همچنین مسافر را اگر سفر بعید باشد مقدار کثیر از زاد مهیا سازد تا قبل از رسیدن او بمنزل مقصود خرج نشود و قوت او ضعیف و ساقط نگردد **و اما** تدبیر غذا بحسب اوقات مرض چنان باید که در ابتدای مرض مائل بغلظ باشد تا نقل مریض از غذای غلیظ بغذای لطیف یکبارگی نشود که این آنرا مضر بود و قوت او بتحلیل و ضعیف گردد بعد از آن از غلظ غذا کم کنند و اندک و اندک بتدریج تلطیف آن نمایند تا آنکه مرض بمنتهای خود منتهی گردد پس در ان هنگام باید که غذا در غایت لطافت بود مثل ترک غذا و اعتماد بر جلاب و ماء العسل و شربت بنفشه تا قوت بهضم غذا مشغول نشود و عنایت او بمقاومت مرض و مدافعت آن مصروف گردد و چون مرض در انحطاط شروع کند باید که تغلیظ غذا کنند و تدبیر مریض بتدبیر ناقهین نمایند **و اما** تدبیر غذا بحسب قوت مریض چنان باید که نگاه کنند اگر قوت مریض قوی بود و مرض بسیار حاد باشد و مرض بمنتهای خود رسیده باشد تدبیر بغذای بسیار لطیف نمایند یا بترک غذا و یا بجلاب و شربت بنفشه ممزوج بآب و اگر قوت ضعیف بود و مرض حاد نباشد و منتهی بعید باشد تغذیهٔ مریض باغذیهٔ مائل بغلظ در دفعات کثیر اندک اندک کنند تا بدین تدبیر قوت او تا وقت منتهی محفوظ ماند و اگر قوت قوی و منتهی بعید بود غذای مریض باغذیهٔ معتدله در یکبار نمایند و اگر قوت قوی و منتهی قریب باشد تغذیهٔ مریض بغذای لطیف کنند چنانکه غذا ندهند یا بماء العسل و جلاب غذا سازند و اگر قوت معتدل و منتهی بعید باشد غذای مریض بغذای معتدل در یکدفعه نمایند و اگر قوت معتدل و منتهی قریب باشد تغذیهٔ مریض بغذای لطیف در دفعات کثیر سازند بهر آنکه زیادتی در غذا و تغلیظ او در قوت افزاید و در مرض نیز زیادت کند و تلطیف غذا و کمی آن قوت و مرض هر دو را کم کند و غذا معتدل در جوهر خود و کمیت خود حفظ قوت بر حال خویش نماید و لهذا سزاوار است که هرگاه مرض از امتلا باشد و قوت قوی بود تلطیف غذا کنند و کم نمایند و هرگاه مرض از استفراغ و قوت ضعیف باشد تغلیظ غذا کنند و از کمیت او بکاهند و آنرا بدفعات بسیار دهند و هرگاه قوت ضعیف و مرض از امتلا بود و یا قوت قوی و مرض از استفراغ باشد غذا معتدل در جوهر و کمیت خود باشد **و اما** تدبیر غذا بحسب اوقات سال باید که غذا در تابستان قبل از نیمروز دهند در وقتی که حرارت غریزی در ان قوی باشد و سائر اغذیه که مریض بدان غذا کند بارد بالفعل بود تا نفس آنرا نیک قبول و بسوی آن ساکن تر باشد و اگر فصل زمستان باشد باید که غذا از نیمروز کنند در وقتی که اندران حرارت غریزی قوی بود و در جمیع بدن منتشر شده باشد و آنچه از غذا و دوا دهند حار بالفعل بود و همچنین میباید که در سائر امراض بعمل آرند **و اما** تقدیر غذا بحسب عادت باید که نظر کنند اگر عادت مریض در صحت او اکثار غذا باشد باید که از ان غذا قطع نکنند و منع ننمایند و اگرچه طبیعت مرض آنرا واجب نکند بلکه و اگر عادت او تقلیل غذا بود باید که از غذا منع نمایند و بالطف اغذیه غذا دهند **و اما** تدبیر غذا بحسب سحنهٔ بدن چنان باشد که اگر بدن متخلخل کثیر التحلل باشد باید که صاحب او را از غذا منع نکنند و بحسب وجوب طبیعت مرض غذا دهند و اگر بدن مریض مستحصف باشد باید که تقلیل غذا و تلطیف او کنند و از ان منع نمایند اگر آنرا واجب بینند **و اما** تقدیر غذا بحسب اوقات نوائب چنان باید که نگاه کنند اگر تپ نائبه باشد و ادوار او مختلف نبود باید که از غذا منع کنند در وقت نوبت و قبل آن بشش ساعت تا آنکه حرارت بکاهد و نوبت منقضی گردد پس اگر مریض تا انقضای تام نوبت تپ صبر نکند باید که تا بودن حرارت در اعالی بدن یا منبسط بودن آن در سائر بدن غذا ندهند لیکن بعد انحطاط حرارت غریبه از سینه و شکم و خفت آن ازین مواضع و رسیدن آن بسوی اطراف و اما در حمیات مطبقه باید که از غذا در اوقات صعوبت حمی منع نمایند که این اوفق و اجود در انهضام و اسرع برای انحدار او بسبب خفت حرارت باشد و اما هرگاه نوائب تپ مختلف غیر منتظم باشد باید که مریض را غذا در وقت حاجت بدان خورانند **و اما** تدبیر غذا بحسب اشتهای مریض و میل او بسوی غذائیکه بدان میل دارد آنست که بنگرند اگر مریض را اغذیهٔ کثیره متتابعه نافعه موافق باشد مگر بعض آن در منفعت کمتر از بعض بود و مریض میل بغذای اقل منفعت کند باید که اتباع اشتهای مریض نمایند و او را غذائی که نفس او بدان مائل باشد بدهند که این او را موافقتر از کثیر المنفعت باشد بسبب قبول نفس او آنرا و همچنین حکم در سائر اشیا که بدان معالجهٔ مریض و تدبیر او نمایند جاری میگردد **و اما** تقدیر غذا بحسب اسباب مانعه از غذا اگر مریض را عارض شود چنان باشد که بنگرند اگر در معدهٔ مریض فضلهٔ

غذا یا در امعای او چیزی از ثفل باشد باید که بچیزی البته غذا ندهند تا آنکه معدهٔ او پاک نگردد و ثفال از امعای او خارج نشود همچنین اگر مریض محتاج باستفراغ بدوای
مسهل یا حقنه یا شافه یا بفصد یا غیر آن باشد باید که غذا ندهند تا آنکه استفراغ بدن و تنقیهٔ آن کنند پس برین قیاس باید که تدبیر بغذا در سائر امراض باشد
و این را دستوری گردانند که در باب اعطای غذا بمریض بران بنا کرده شود **جرجانی و ایلاقی** مینویسند که هرگاه طبیب اراده حفظ قوت مریض نماید
از چیزی غذا چاره نباشد لیکن اول دران رعایت ده چیز مد نظر دارد و ازان جمله نه چیز همانست که در قول ابن عباس گذشت و دهم سن مریض است
و سوای آن مسائل که در قول بوعلی و ابن عباس مسطور شد درینجا مرقوم میگردد چنانچه گویند **اما آنچه تعلق** بطبیعت مرض دارد آنست که حال مرض در تیزی و آهستگی
و میانگی بنگرند زیرا که مرض یا حاد بود یا مزمن یا متوسط میان این هر دو پس تدبیر غذا بحسب طبیعت مرض و بحسب درجهٔ آن اندر آشفتگی و آهستگی باید کرد
و حال درجات مرض نیز در قول سابق مذکور شد اما در مرض که در غایت الحدت باشد اگر قوت قوی بینند از غذا منع کنند و هیچ غذا که دران کثافت باشد ندهند
بلکه یکبار غذا باز گیرند تا طبیعت بر مرض مستولی گردد و روی بمادهٔ مرض آرد و آنرا نضج دهد و دفع نماید و اندکی جلاب شکری با آب بسیار آمیخته بدهند چنانکه در
و مزهٔ جلاب سخت ظاهر نباشد و اطبا این را تدبیر فی الغایت اللطافت نامند و اگر مزاج مریض یا فصل سخت گرم باشد بعد این جلاب اندکی سکنجبین معتدل
ممزوج با آب یا گلاب بسیار بدهند و یا عوض جلاب سکنجبین دهند و در مرض حاد مطلق آب انار و غیره سخت اندک باید داد و اگر صفرا سخت غالب باشد آب
انار ترش و شیرین باید داد مگر روز ششم که جلاب بماء الشعیر باید داد یا آب انارین اندک و در روز هفتم که بحران باشد هیچ نباید داد و اگر تشنگی غلبه کند گلاب
سرد کرده بدهند و این را طبیبان تدبیر لیس فی الغایت اللطافت گویند و اگر مرض ازان نوع باشد که روز نهم یا چهاردهم یا در میان آن بحران کند
هر روز دو بار ماء الشعیر غلیظ یا با ثفل او باید داد و این را تلطیف تدبیر مطلق گویند و هرچند مرض آهسته تر باشد تدبیر غلیظ تر باید کرد و آب مرغ و یا زردی
تیهو و دراج و غیر آن چون ماهی تازهٔ خرد و زردهٔ بیضهٔ مرغ نیم برشت باید داد و این را در مرض تدبیر غلیظ گویند و در صحت تدبیر لطیف **و آنچه تعلق**
باوقات مرض دارد آنست که یکبار ناگاه تغیر تدبیر تند سخت زیان دارد و تکلیف بیمار را بدین سبب در ابتدای امراض که تغیر تدبیر باید کرد چیزی غذا
داده شود و نه اندر وقت نوبت حمیات عفونی و نه نزدیک آن و نه در وقت تزاید نوبت هیچ چیز که بغذا ماند نشاید داد تا آنکه کشکاب رقیق هم نباید داد
و آنچه تعلق باشتهای مریض دارد باید دانست که در اکثر احوال اشتهای بیمار ساکن باشد پس اگر چیزی آرزو کند و طبیعت آنرا نیابد اشتها یکبارگی
ساکن شود و قوت ساقط گردد و اگر بعوض آن چیزی دیگر دهند که نافع باشد و طبع بیمار در آرزو بدان نگراید آنچه سود مند در معدهٔ او چنانکه باید هضم نشود
زیرا که طبیعت او آنرا قبول نکند و قوت را دران حظی نباشد بلکه خلط ردی ازان تولد کند و مرض او دراز تر گردد و مضرت آن بزرگ باشد بدین سبب
اولی تر آن باشد که طبیب متابعت اشتهای مریض کند و اگر داند که آنچه آرزو کرده سخت مضر نیست و اصلاح او بچیزی دیگر ممکن باشد تا ازان نوع که آرزو
کرده چیزی تواند ساخت بسازد و آرزو را باز ندارد و بداند که مضرت اندر متابعت اشتها بیشتر ست یا در اشتها باز داشتن پس در هر کدام ازین هر دو که ضرر کمتر
باشد آنرا اختیار نماید **و آنچه تعلق** بفصل سال دارد آنست که فصل ربیع اگرچه فصل اعتدال ست لیکن از بهر آنکه اندرین فصل اخلاط اندر تن بحرکت
آید و بگدازد و زیاده شود غذا اندک تر و دیر تر ازان باید که در زمستان تا امتلا بدان نیاید **و آنچه تعلق** بسالهای عمر دارد آنست که بنگرند اگر بیمار کودک
ست غذا باز نگیرند و اگر مریض پیر بود هم منع غذا نشاید و اگرچه برنا یافتن غذا صابر تر از کودک باشد و بعدم غذا مثل کودک بدان مضرت نرسد
و هر وقت بغذا و مدد بتفاریق محتاج بود تا حرارت او خرج نشود و خامد نگردد و غذا بسیار یکبار هم نشاید از بهر آنکه حرارت او را فرو گیرد و بمیراند چنانکه
بهیزم بسیار آتش اندک را فرو گیرد و بمیراند و حال مردم جوان و کهل اندرین باب میان حال کودکان و پیران باشد **تدبیر خرم مجوسی** گوید که شراب تسخین و تلطیف
و تقویت بدن و تجوید هضم میکند لیکن ارباب حمیات صفراوی را و در حمیات حاده نباید داد اما در حمیات متطاوله مثل غب غیر خالصه و تپ ربع مواظبه
چون آثار نضج ظاهر شود شراب سفید رقیق که نه کهنه و نه نو باشد با قدری آب ممزوج کرده مقدار معتدل بدهند که اعانت طبیعت بر انضاج ماده
و تلطیف آن نماید و بر هضم یاری دهد و طبع را نرم کند و ادرار بول نماید و خواب آورد و شخصی را که در سر خود گرانی دریابد نباید داد زیرا که از شان مسکرات

امتلای راس از فضول بجهت آنکه حرارت او ارتفاع آن بسوی سر زودی کند و با وی اخلاط بدن مرتفع گردد و صاحبان حمیات ضعیفه چون قوت ایشان ضعیف باشد و علامات نضج ظاهر بود از نوشیدن شراب مائی رقیق نفع یابند جرجانی گوید که شراب شیرین از بهر آنکه بیشتر غلیظ باشد سده آرد و خداوند تپ صفراوی و دموی را سخت زیان دارد لیکن انچه لطیف الطعم و قوام معتدل بود صاحب سرفه را سود دارد و منافذ تنفس را پاک کند مگر خلط غلیظ و لزج را پاک نتواند کرد زیرا که آنرا قوت منضجه و جالیه باید و ماء العسل و سکنجبین معتدل و کشکاب اندرین باب برای این کار گزیده اند

معالجات حمیات حاده

شیخ میفرماید که انچه ذکر یافت از تدبیر تلیین و ادرار و تعریق و انضاج پس استفراغ بدو و بعد از آن و انچه گفته شد از تغذیه این همه از انجمله است که حفظ آن درینجا واجب بود و اما وجوه تسکین شدت حرارت به تبرید هوا و تبرید غذا و اطلیه و ضمادات و با دویه باشد و با مساک مثل لعاب اسبغول و لعاب بهدانه و آب برگ خرفه و رب السوس در دهن بتسکین عطش نمایند بهر آنکه نگاه داشتن حلق صاحب حمی حاد تا تر بماند و خشک نگردد از مهمات نافعه بسیار است و گاه انتفاع یابند باستعمال حقنهای معمول از آب هندوانه و خیار و کدو و برگ خرفه و روغن گل و اندکی کافور انتفاع بسیار و باید که مهما امکن هوای مسکن سرد کرده باشند و تبرید او بمنع عفونت و بد بو و بتعلیق بادکش بسیار کنند و یخ بسیار بر ته نشانند که آن تبرید هوا کند و اگر خانه قریب العهد بکهگل از گل خالص باشد و خصوصاً آنکه اندران بجای کاه قطن بردی یعنی گوندل داخل کرده باشند بهتر است و چون دران فوارها و رشاشات بریزند و آب شیرین دران سیلان کند و بستر بر حوض بشبکه پوشیده بود و فرش که بران خواب کند از بوریای طبرستان و مانند آن باشد و سائر فرش از اطراف بید و به و ریحان بران گلاب پاشیده و سیب و نیلوفر و گل سرخ و بنفشه بود و گرد فرش او طبقها نیکه دران خوشبوها باشد از ورق باریک فواکه خوشبو بارد مثل سیب و به و اقسام امرود خوشبو بگلاب پاشیده و نیلوفر و بید که بران صندل و کافور در زور کرده و اندکی شراب خوشبو یا سرکه پاشیده نهاده باشند بغایت مفید بود این بود تدبیر هوا **و اما** تدبیر غذا آنست که معلوم شده از شرب ماء الشعیر و جلاب وغیره و اگر با تبرید اراده تلیین باشد ماء القرع و آب هندوانه و قند مشوی خاصته و اما ماء الخیار کدو با سرکه بغایت نافع و از انچه مصلح تسکین عطش ایشانست فقاع معمول از نان سیده یا ماء الجبن مرتب از دوغ بعد تصفیه شدیدست و اگر با تبرید اراده قبض باشد آب انار میخوش و ترش و آب غوره و آب توت سیاه و آب ترشی لیمو غیر نمکین و آب ترشی ترنج و آب زرشک و مانند آن مثل آب سماق بدهند **و اما** اطلیه و ضمادات از عصارات مذکوره و خصوصاً گلاب یا عصاره برگ گل سرخ تازه بصندل و کافور سازند و آب کشنیز و آب کاسنی را با اینها تبرید بسیار است و لعاب اسبغول با سرکه و گلاب ازین قبیل است و نطول کردن بر جگر بمبردات اعظم و انفع چیزیست بجهت آنکه چون مزاج جگر اعتدال یابد دران صلاح اکثر اعراض بود و بسا است که باب صلاح یابد اگر آنجا نزله و سرفه و یا درسر او گرانی یا تمدد باشد هر واحد دلالت بر کثرت بخارات کند پس لازم ست که بر سر ایشان آب یا سرکه نریزند بلکه مشغول بانکباب بر بخار آبهای مطبوخ بابونه و گل نیلوفر و امثال آن بحسب وجوب حال شوند بعد جذب مواد بسوی اسفل و منع تصاعد آن بمثل حقنها و محجمه و باشویه و اگر نزله و گرانی سر وغیره نباشد از نطولات و طلا انچه بخواهند استعمال نمایند و مضرترین نطول در مثل حال امتلای سر دوشیدن شیر بر سر است زیرا که بسا است که احداث ورم در سر مینماید و هلاک میگرداند و سالمترین اوقات تنطیل راس با امتلای او آنست که بخارات صفراوی خشک باشد نه تر بلکه در مثل این وقت بسا است که ضرر نکند بلکه نفع نماید و بخارات صفراوی شناخته میشود از حال خواب و بیداری و رطوبت منخرین و یبوست آن پس اگر خواب یا سبات یا زکی میشوم دریابند از تنطیل و تمریخ حذر کنند و کوشش در جذب ماده بسوی اسفل نمایند و اگر سرخی در چهره و بینی بسیار یابند در اجرای خون از منخرین و تبرید جگر با ضمره باکی نیست و هرگاه تبرید کنند از ملاقات تبرید شدید هنگام تعرق و تحلل پرهیز نمایند بلکه رعایت آن واجبست زیرا که بسا است که سبب طول مرض میگردد با وجود آنکه اکثر طول مرض سالمتر از حدت آن بود و واجبست که در حمیات حاده از وقوع سحج حذر نمایند زیرا که آن ضعف قوت زیاده مینماید و طبیعت از ریختن فضول بسوی امعاء و دفع او از ان نفرت میکند مگر آنکه بسبب غلبه فضول باشد و گاه فضول بسوی اعالی رجوع مینماید و در دشراسیف و نفخ در ان و درد سر می آرد و گاهی شرب خشخاش

را در تغلیظ ماده رقیقه برای انضاج و در تنویم موقع عجیب میباشد **انتباه** ذکر اعراضی که در حمیات حاده اشتداد مینماید در آخر بحث حمیات مسطور گردد انشاء الله تعالی

حمیات دموی

و آنرا مطبقه گویند بدانکه متقدمین حمای مطبقه تپ دائمه را گویند از هر خلط که باشد و تپ دموی را نیز نامند بسبب دوام و اشتمال و عدم فتور آن تپ در روز بسبب اطباق نوبت بر نوبت بنوعی که فتره ظاهر نشود لیکن اکثر اطلاق مطبقه بر حمای دموی عفنیست و گاهی بر دموی غلیانی نیز اطلاق کنند بالجمله حمای دموی بر دو قسم ست **قسم اول** آنکه از گرمی و جوش خون در حوالی دل و جگر و اجتماع بخارات گرم از ان اندر فضای سینه بدون عفونت حادث شود چنانچه حمای یوم از گرمی روح و حمای دق از سخونت اعضا بلغیر عفونت افتد و این قسم را در یونانی سونوخس گویند و سبب گرمی خون و جوش آن سده است یا از کثرت خون حادث شود پس حرارت غریزی محتقن گردد و حرارت غریبی ناری مشتعل شود و خون را گرم گرداند و بجوش آرد چون حرارت بر تعفین آن قوی نبود و گاهی سخونت و غلیان خون بسببی قوی از اسباب حمای یوم افتد که اشتداد نماید زیاده تر از اشتداد اسباب حمای یوم بنوعیکه از اشتعال روح تجاوز کند و این قسم حمای دموی از انواع حمیات عفنیه نیست زیراکه درین عفونت نیست و بدین جهت حرارت و اعراض او خفیف تر و سوزش و اذیت او کمتر و مدت او کوتاه تر از عفنیه میباشد و از اقسام حمیات یوم هم نیست زیراکه سخونت اول درین اندر خلط میباشد و بدین سبب در یکروز منقطع نمیشود بلکه در اکثر تا هفت روز میکشد و ایضا بغیر تنقیه ظاهر مثل فصد و رعاف زائل نمیگردد لیکن جالینوس آنرا از جنس حمای یوم شمرده و تابع او ابن سرافیون ست و از قسم حمای دق نیز نیست زیراکه درین تشبث حرارت اولا در اعضای اصلی نمیباشد و ازینجهت بمجرد تبدیل مزاج بغیر استفراغ منقطع نمیشود و بعد تناول طعام قوی نمیگردد و مزمن نمیباشد و ایضا درین حرارت حادهٔ ناریه و سحنه ممتلی منتفخ میباشد نه منحرط نحیف و **شیخ و جرجانی** مینویسند که حمی سخونت و غلیانی آنست که بقراط آنرا سونوخوس نامیده یعنی مطبقه بسبب اطباق او و دوام او و سوای غیر آن از حمای عفونت و گاهی سونوخس را شایع گویند نامند و آن از جملهٔ حمیات ست که میان حمیات عفونت و حمیات یوم باشد و نه اینست و نه آن و فرق میان این تپ و حمیات یوم آنست که سبب این تپ اولا گرم شدن خونست و سبب حمای یوم گرم شدن روح و فرق میان این تپ و حمیات عفونت آنست که سبب تپ عفونی عفونت اخلاط ست و سبب این تپ عفونت خلطی نیست بلکه این حمای حاده ست نه حمای یوم و نه حمای دق و نه حمای عفونت لیکن بیشتر منتقل میشود بحمای عفونت و بحمای دق و جالینوس آنرا مثل حمیات یوم دانسته بسبب خفت احوال و سهولت علاج و قلت اعراض آن بنسبت حمای عفنیه و بسبب آنکه گاهی در دو روز زائل شود چون فصد کنند و از خون مقدار کثیر اخراج نمایند و سونوخوس غلیانی در ابتدا مشابه تر بحمای یوم بود لیکن حرارت حمای یوم در سوزش و اذیت کم باشد و اکثر تاثیر این بقرب قلب بود و از ان [illegible] ربو یعنی تنگی نفس حادث شود لهذا بعضی آنرا حمای ربویه گویند و بهلاکت میرساند و حرارت آن رطب بخاری حی می باشد یعنی اگر دست بر اندام او نهند گرمی او مانند گرمی کسی باشد که از حمام بیرون آید و حرارت قشفیه نبود چنانکه در محرقه بسبب یبس ماده میباشد و وقوع سبات و عسر کلام بر ایشان ردیست و مورث سرسام و تپ دموی بیشتر اندر بلاد گرم و تر و در سن کودکی از ده سالگی تا چهارده سال و در جوانی تا سی سال و در فصل ربیع و کسانی را که فربه و فراخ رگها باشند خاصة گوشت و شیرینی و شراب خواره را عارض شود و ممکن ست که در سونوخس خون از حرارت تعفن پذیرد و بمطبقه منتقل گردد و یا بسرسام و جدری و حصبه بجهت رقت و غلیان خون انتقال نماید **قسم دوم** آنکه از عفونت خون حادث گردد و این بر دو نوعست **نوع اول** آنکه از عفونت خون در داخل عروق افتد و مطبقهٔ حقیقیه همین ست و این تپ بحسب قلت و کثرت تعفن اجزای خون سه صنف ست و هر یک را نامیست یکی متزائده که آنرا زائد فی الصعوبت نیز گویند و او آنست که در ابتدا ضعیف بود و بعده هر ساعت قوت و صعوبت او همی افزاید تا آنکه در آخر صعبتر گردد و بصحت شود یا هلاک کند یا بحمای دیگر انتقال نماید و این بدترین انواعست و علاج آن مشکلتر باشد زیراکه دلالت میکند بر آنکه اجزای خون بیشتر از انچه تحلیل مییابد عفن میگردد و این یا بسبب کثرت مقدار خون بود که چون یکجزو از ان عفن شود عفونت در اکثر اجزای آن ساری گردد پس تپ از روی تزاید دوام کند و یا بسبب کثرت رطوبت و غلبه مائیت خون بود که عفونت از یکجزو آن بسوی اجزای کثیر آن بسهولت سرعت کند و یا بسبب ضعف قوت مدبرهٔ بدن از حفظ خون چنانکه باید پس عفونت بسوی آن سرعت نماید و ایضا در ان هنگام قوت بر تحلیل

انچه از خون متعفن شده قوی نباشد پس متعفن متحلل زیاده گردد و یا بسبب تلزز بدن و کثافت آن پس جزو متعفن ازان بسرعت تحلیل نشود و با جزای دیگر که دران عفونت ساری شده منضم گردد و ایضاً از دراین حالت ترویح کم شود بسبب تنگی منافس پس جزو متعفن بر جزو متحلل زیاده گردد **دوم** متناقصه که آنرا منحطه نیز نامند و این آنست که ابتدا بشدت کند بعد آن بمواره اندک اندک نقصان پذیرد تا آنکه در آخر ضعیف گردد و این سالمترین انواع ست و اعراض او در غایت شدت نبود زیرا که دلالت کند بر آنکه تحلل اجزای خون دران بیشتر میشود از انچه متعفن میگردد بنابر اضداد اسباب مذکوره یعنی بسبب قلت مقدار خون و رطوبت آن و فوت قوت و تخلخل بدن **سوم** متساویه که آنرا متشابه و واقفه نیز گویند و او آنست که از اول حدوث آن تا آخر آن بر یک حال واقف بود و حال او در ضعف و سهولت میان هر دو نوع مذکور باشد زیرا که دلالت کند بر آنکه انچه تحلیل میشود مساوی آنست که تعفن می پذیرد بسبب توسط اسباب مذکوره یعنی توسط خون در کمیت و کیفیت و توسط قوت در صحت آن و ضعف آن یا بسبب اجتماع بعض اسباب تزاید مع بعض اسباب تناقص و بسیار باشد که این تا هفت روز بر یک حال متشابه باشد بعده دران تفاوت و نقصان ظاهر شود و کندی در مقالات خود گفته که این تب در اکثر تجاوز از ده دوازده روز میکند زیرا که از امراض حاده ست و بدانند که همگی خون بدن بیکدفعه عفن نشود الا آنکه موت بران سبقت کند بوعلی میگوید که جالینوس گمان نموده که تب دموی از عفونت خون نمیباشد بجهت آنکه خون چون عفونت میپذیرد آن عفونت تلطیف او مینماید و دران غلیانی پیدا میکند و بدان سبب صفرا میگردد و خون نمی ماند پس دران هنگام تب صفراوی باشد نه دموی و محرقه بود یا غب و معالجه آن بعلاج این هر دو باشد و این قول او خلاف قول بقراط ست و حق صحیح قول بقراط ست که گاهی از عفونت خون تب پیدا میشود و جالینوس گوید که تب دموی با سائر حمیات مرکب نمیشود زیرا که عفونت چون در خون بود عام و شامل بهر خلط باشد در عروق و درین هنگام ترکیب متصور نمیشود بحیثیتی که خلطی غیر او نیست و درین قول تناقص ست ببعض مذهب او که مذکور شد بالجمله سبب این تب امتلای خون و سده ست و اکثر حدوث آن از ریاضت و تعب بود و خصوصاً غیر معتاد و ترک استفراغ خون و بعد آن استعمال ریاضت سخت و گاهی عفونت در خون واجب میکند کثرت مائیت خون از بسیار خوردن فواکه مائیه رطبه پس خون مستحیل بعفونت گردد و یا کثرت خلط خام سبب آنرا مهیا بعفونت گرداند مثل آنکه متولد شود از خیار و بادرنگ و امرود و مانند آن و این تب لازم بود زیرا که ماده آن داخل عروق ست و فترة نکند بسبب عموم ماده و انتشار او در جمیع بدن بتوسط عروق و انقضای آن یا بحران نیک باشد یا بمرگ و اقسام او سه ست چنانچه مذکور شد و بدترین آنها متزایده است زیرا که تحلل دران کمتر از تعفن بود و بحران آن در اکثر تا روز هفتم باشد و انقضای آن یا باستفراغ محسوس مثل رعاف یا غیر محسوس مثل تحللات خفی بود و گاه بحرقه یا بسرسام منتقل گردد و گاهی از تبرید بسیار بلیثرغس منتقل شود و گاهی بجدری و حصبه انتقال نماید و هرگاه دران سبات و نفخ شکم که از ان مثل آواز طبل آید یا تملل عارض شود و اسهال نفع نماید بعده بر بدن او بثور سرخ عریض بیرون آید آن از علامات موت ست و علاج این تب صعب بود و اما رقت خون و غلظ آن شناخته میشود از انچه خارج میشود از ان در بول و براز و عرق و نفث و مانند آن و ایضاً دموی عفنی در تمام بدن مستوی یا شبیه مستوی در اکثر میباشد و اما علامات انتقال آن بخناق و جدری و سرسام و صداع و اختلاط ذهن ظهور علامات آنهاست و از مقام هر یک معلوم شود و اما علامات طول آن پس تاخر علامات نضج در قاروره و نبض و تاخر انحطاط و جه و اختلاف حال آن در مدت تزید و انتها و نقصان آن حتی که آن مثل مفترهٔ ساکن شود و گاهی شدید گردد و این اختلاف دلیل ست برآنکه بدن مملو از خلط خام ست و اما بر مدت بحران آن دلالت میکند ظهور علامات نضج اگر در روز سوم و چهارم اثر نضج ظاهر نشود در روز هفتم بحران نکند و همچنین اگر روز هفتم اثر نضج و بحران پدید نیاید علامات طول مرض و آمیزش خلط خام با خون باشد و آنجا که خلط خام آمیخته نباشد ممکن ست که روز چهارم بحران کند **نوع دوم** آنکه از عفونت خون در خارج عروق افتد و آن تبی ست که از اورام دموی عارض شود و حمیات اورام دمویه مثل حمیات حادث از ورم غشای دماغ و از ورم آلات تنفس یا ورم معده یا جگر یا مراره یا طحال یا امعا یا گرده یا غیر آن از اعضاست و این نوع را حمای دمویه عرضیه گویند و علاج این همه در مقام هر یک مذکور شد و حمیات ورمیه علحده نیز مسطور گردد

علاج تب دموی

در سونوخس فصد هفت اندام یا باسلیق کنند و گفته اند که چندان خون برآرند که مریض غش کند و بعد فصد علاج تپ صفراوی نمایند و ایضاً لعاب
بهدانه سه ماشه شیرهٔ عناب پنج عدد در عرق شاهتره و عرق عنب الثعلب هریک شش توله برآورده شربت بنفشه دو توله داخل کرده خاکشی پنج ماشه
پاشیده بدهند و بجهت شام لعاب بهدانه یا اسپغول عرقیات شربت نیلوفر خاکشی بنوشانند و ایضاً اگر با بنگی و کندی حواس و قلت اشتها باشد سکنجبین ساده
بعرق عنب الثعلب و شاهتره حل کرده بخورانند و ایضاً اگر بعد سوزش کف پا باشد عناب پنج دانه شاهتره شش ماشه بعرق شاهتره ده توله خیسانیده
یا جوشانیده شیرهٔ خیارین هفت ماشه شربت نیلوفر دو توله خاکشی پنج ماشه داخل کرده بنوشند و ایضاً شیرهٔ تخم کاسنی شیرهٔ تخم خرفه هریک شش ماشه
عرق شاهتره پنج توله گلاب چار توله شربت نیلوفر دو توله بدهند و یا عناب هفت دانه تمر هندی سه توله در عرق شاهتره مالیده شربت نیلوفر داخل کرده
خاکشی پاشیده دهند و یا شاهتره شش ماشه عناب هفت دانه بنفشه شش ماشه تمر هندی دو توله اگر بر مزاج گرمی زیاده باشد خیسانیده والا
جوشانیده نبات خاکشی داخل کرده دهند و یا زرشک و تمر هندی در عرق شاهتره خیسانیده با شربت عناب و غوره و ریباس و انار ترش دهند
و باشد که بماء الشعیر و بماء القرع حاجت افتد و اگر با سوزش بول باشد عناب پنج دانه بهدانه سه ماشه جوشانیده شیرهٔ خیارین شیرهٔ خارخسک
هریک شش ماشه شربت نیلوفر دو توله دهند روز دوم اصل السوس بنفشه هریک چار ماشه افزایند و اگر با درد مثانه باشد بعد فصد لعاب اسپغول یکتوله شیرهٔ
تخم کاهو شیرهٔ تخم خیارین هریک شش ماشه در عرق شاهتره نه توله گلاب چهار توله برآورده شربت لیمو چار توله داخل کرده خاکشی پنج ماشه پاشیده بنوشند
روز دوم آب آلو بخارا هفت دانه افزایند روز دوازدهم مسهل خیارشنبر دهند پس اگر بول اندک اندک آید و صلابت مثانه محسوس شود عنب الثعلب
پخته بروغن گل آمیخته قرص بسته بر موضع مثانه بربندند بالجمله درین تپ گاهی فصد تنها کفایت میکند و بتدبیر دیگر حاجت نمی افتد و گاهی باوجود
فصد به تبرید و تطفیهٔ خون مثل شیرهٔ کاسنی و کاهو و کشنیز و شربت عناب و صندل و بنفشه و نیلوفر و انار و آلو و مانند آن هرچه سرد باشد و لعاب اسپغول
و آب آلو که هر واحد مطفی خونست و ترک لحوم و اقتصار بر مزورات ترش و تلیین طبیعت بمثل آب انارین و تمر هندی و شیرخشت احتیاج میشود و گاهی بصورت
اختلاط صفرا بمسهل خفیف صفرا مثل نقوع مقوی و یا آب انارین مع هلیلهٔ زرد محتاج میشوند و شاهتره و عناب در تپ دموی دخل تمام دارد
استعمال آن ضرورست و در چنین تپ عرق آوردن نیز مفید بود و تدبیر معرقه در حمیات الاطفال خواهد آمد و آب گرم زیر پشت داشتن نیز عرق
می آرد و باشویه بدستور و تا که منظور آوردن عرق باشد بدن را نشعت کرده باشند و خود را از پارچها پوشیده دارند و بعض متاخرین
مینویسند که در تپ سونوخس بعد فصد اکحل مطفیات خون مثل شیرهٔ کاسنی و خرفه و خیارین و زرشک هریک هفت ماشه و تخم کاهو شش ماشه و عناب کلان
و آلو بخارا هریک هفت عدد در گلاب و عرق کاسنی و بید ساده هریک شش توله برآورده تمر هندی سه توله مالیده صاف نموده سکنجبین ساده چار توله داخل کرده
بنوشانند و یا ماء القرع با شربت نیلوفر دهند و غذا آش جو با شربت نیلوفر و یا کهچڑی مونگ و نان با کدو و اسفاناخ و کشنیز سبز که دران عدس یا بنو ماش
پخته باشند از آلو و غیره ترش کرده بخورانند و اگر حاجت تلیین باشد مغز خیارشنبر شش توله ترنجبین گلقند هریک چار توله آلو سیاه نه عدد در گلاب یکرطل مالیده
صاف کرده روغن بادام پنج ماشه اضافه نموده بدهند و صبح تبرید سابق با اضافهٔ لعاب بهدانه و ریشهٔ خطمی هریک سه ماشه اسپغول هفت ماشه پاشیده
بنوشانند و دو روز داده جهت تعدیل مزاج شربت نیلوفر سه توله در عرق نیلوفر و عنب الثعلب هریک شش توله بنوشانند و در مطبقه ایضاً ابتدا بفصد
نمایند و خون بقدر صالح بگیرند و تطفیه بمثل شربت نیلوفر و سکنجبین ساده با شیرهٔ تخم خیارین کنند و اگر در فصد خون غلیظ برآید سکنجبین و آب آلو و زرشک و تمر هندی
و آب شاهتره و آب بادیان و طبیخ اصل السوس و بیخ کاسنی و مانند آن از حموضات و ملطفات دهند و اگر خون رقیق آید شربت عناب و انار و آب کاسنی
و جز آن از مبردات مطفیات استعمال نمایند و بعد فصد و اصلاح قوام خون آب انارین و آب تمر هندی و شربت خشخاش و نقوع آلو و نیلوفر و کاسنی
و تمر هندی و بنفشه و شربت آلو و نیلوفر و عناب و مانند آن بحسب حاجت و ملاحظهٔ قبض و لینت طبع هرکدام که مناسب باشد استعمال نمایند و آب
هندوانه با شیرخشت جهت تطفیهٔ خون و تلیین طبع نفع تمام دارد و آبیکه عناب بسیار دران جوشانیده باشند صاف کرده و سرد ساخته بجای آب

گاهی دادن در حمیات دموی عظیم نافع بود و تشنگی و ضعف را کم کند و مجرب صاحب خلاصة التجارب ست و آب سرد را در تسکین حرارت و دفع عفونت و تغلیظ خون دخل عظیم ست و تلطیف غذا و ترک آن دو سه روز نمایند و اسهال لطیف صفرا مثل نقوع مسهل یا مطبوخ فواکه یا آب تمرهندی مع هلیله آورند و یا تمر هندی و عناب و آلوی بخارا تلیین نمایند و گاهی بقرص کافور حاجت افتد و بقول مصنف اقتباس در مطبقه تا هفت روز همان تدبیر که در سونوخس مذکور شد بعمل آرند و ترک غذا تا سه روز اگر توانند بغایت نافع بود و الا اندک از اغذیهٔ مطفیه بدهند و در روز هشتم مطبوخ آلو و یا نقوع آن و یا مطبوخ شاهتره تلیین طبع نمایند و در روز نهم شیرهٔ کاسنی و مغز تخم کدو و تخم خیارین هر یک هفت ماشه لعاب اسبغول و بهدانه هر یک سه ماشه در گلاب و عرق کاسنی و شاهتره و نیلوفر و عنب الثعلب هر یک چهار تولهٔ برآورده شربت نیلوفر سه تولهٔ داخل کرده تخم نیلوفر چهار ماشه پاشیده بنوشانند و غذا برنج و بنوماش مقشر یا عدس و یا شلهٔ اسفاناخ دهند و همین منطق تا روز دوازدهم سه مسهل ماده تبرید تا روز پانزدهم بدستور دهند پس اگر اندکی تپ باقی مانده باشد باید که بروز شانزدهم در مطبوخ مذکور پوست هلیلهٔ زرد و هلیلهٔ سیاه هر واحد یکتوله شربت ورد مکرر الهلیلجی چهار توله اضافه کرده بنوشانند و غذا بدستور دهند و در روز هفدهم قرص طباشیر ملین چهار ماشه لعاب بهدانه سه ماشه در آب کاسنی مروق و یا آب بید سادهٔ مروق نه توله برآورده شربت بزوری بارد یا معتدل سه توله تخم شربتی هفت ماشه بدهند و شوربای بزغاله با نان تنک و یا برنج خورانند و اسفاناخ در قلیه اندازند **اقوال حذاق** مسیحی گوید که در حمیات مطبقه نیز حفظ اغراض عامه که در علاج کلی حمیات عفنیه مذکور شد اعنی استفراغ ماده و تبدیل سوء مزاج و تدبیر غذا باید کرد و مادهٔ این حمیات داخل عروق محصور ست میباید که در آن فصد نمایند بلا احتیاط و حذر تا عفونت بخروج خون کم گردد حتی که چون بر طبیعت حمل هر انچه ثقل آن میکرد آسان شود بر انضاج باقی و تحلیل آن و تغییر آن بجودت قادر گردد و سوء مزاج درینجا حرارت تپ و یبس آنست پس باید که همه تدبیر آن مبرد مرطب باشد الا آنکه رطوبت آن اشیا دائم طلب باید کرد زیراکه استعمال اشیای رطبه در هر تپ مامون العاقبت ست و اما برودت آنرا دائم طلب نباید کرد بهر آنکه استعمال اشیای بارد غیر مامون در عاقبتست در جمیع حمیات ولهذا اشیای بارد بالفعل مثل آب سرد در استعمال آن بتجدید و تحصیل کثیر احتیاج افتد زیراکه واجبست که آنرا بعد نضج مادهٔ مرض و هنگامی که قوت قوی و عادت مطابق باشد و کدام عضو شریف ضعیف و وارم نباشد استعمال نمایند شیخ میفرماید که غرض در علاج تپ دموی استفراغ خون کثیر ست تا آنکه بغشی قریب گردد و تغلیظ جوهر خون اگر بسیار رقیق آبی یا صفراوی باشد و تبرید آن و تنقیهٔ آن از خلط و ترقیق آن اگر غلیط باشد بترشی و تلطیف خون در کسیکه مولدات خون غلیظ مثل عدس و ماش و مولدات خلط خام مثل خیار و بادرنگ و بیخ کاهو خورده باشد و انضاج مادهٔ فاعل تپ و تحلیل آن اما استفراغ مثل فصد گرفتن از دست نیست در هر فصل که تپ عارض شود و انتظار بحران و نضج نباید کرد مگر آنکه تخمه باشد که از آن حذر کنند و بگذارند تا طعام هضم گردد بعده فصد نمایند پس اگر تپ دوام کند فصد کنند و مرة بعد اخری فصد نمایند تا آنکه قریب بغشی گردد یا در غشی افتد اگر بدن قوی باشد زیراکه غشی نیز تبرید مزاج قوی مثل سائر مبردات میکند و اگر ضعیف باشد آنرا هلاک میکند و بدانکه فصد و نوشیدن آب سرد بسا است که از تدبیر دیگر غنی میسازد و تفریق در فصد اولی ست انچه که استعجال آن واجب کند مثل خوف انصباب خون بسوی مخانق نباشد زیراکه اکثر در آن که قریب غشی نرسد بلاغ بود و بسا است که تابع فصد بالغ فی الحال اسهال صفرا و عرق باشد و باید که عرق را هر وقت نشف کنند تا بسیار آید که اکثر از آن صحت حاصل شود و انچه از ضعف و غشی بفصد بالغ عارض شده باشد تدارک آن بغذای لطیف و سکون نمایند و لازم ست که مدام تلیین طبیعت کنند از مثل آب انارین و آب انار شیرین و میفوش تا بحد شیر خشت و تمر هندی و شیاف خفیف و گاهی نزدیک نضج احتیاج استفراغ بمثل هلیله و شاهتره و خیارشنبر و مانند آن میشود و اگر حال مریض احتمال فصد از دست نکند فصد رگ پیشانی یا حجامت میان دو شانه کنند پس اگر چیزی ازین بسبب عارض ممکن نباشد اسهال نمایند بطریقیکه در محرقه میکنند و تبرید بچیزی بکنند که مفتح باشد مثل ترشیها و مقطع بود مثل سکنجبین بزوری بارد و مسکن غلیان باشد مثل شرب عناب و اما اگر از فصد غشی عارض شود نان در آب غوره تر کرده بخورانند و اگر رعاف خود بخود عارض گردد قطع نکنند مگر نزد مقاربت غشی **و اما تغلیظ خون** مثل رب عناب کنند و آن اینست که عناب یکصد عدد در آب پنج رطل بجوشانند تا سوم حصه بماند و مالیده صاف کرده با شکر بقوام آرند و هر قدر که شکر کم باشد

نسخهٔ رب عناب

بهتر است وایضاً عدس خصوصاً معمول بسرکه ترش تیز ازین قبیل است و از خوردن رب عناب یا جرم عدس اگر ماده غلیظ باشد حذر کنند و اما تبرید آن
بمثل آب نقوع عدس سرد کرده و آب برگ کاهو افشرده سرد کرده و شرب آب سرد اگر مانعی نباشد مناسب بود و گاهی چندان می نوشانند که رعده می افتد
و رنگ سبز میشود پس گاهی از آن صحت حاصل میگردد و گاهی منتقل بحمای بلغمی میشود و علاج بقرص گل وغیره کرده میشود و این علاج را بعض متقدمین
و بعض متاخرین نسبت آن بخود کرده اند و نوشیدن ماء الشعیر علاج برای آنست ولیکن در حالت نرمی طبع و بهترین اوقات نوشیدن آن وقت
شدت غلیان و کرب و اشتعال و تواتر خفقان است و بدانند که اقتصار بر تبرید و ترک فصد و اسهال در سدد و حقن می افزاید و عفونت و حرارت
در ثانی الحال زیاده میشود **و اما** تنقیه آن بمثل مسهلات صفرا بحسب اختلاف وجوب قوت و ضعف باید کرد **و اما** منضجات خلط خام که با خون
باشد مثل عناب و سپستان و بنفشه و شاهتره و بادیان و گل سرخ و تخم کاسنی و کشوث و مویز منقی و آلوی بخارا دهند زیرا که گاهی خلط خام سبب
عفونت خون میگردد و در آخر تپ مثل قرص کافور و قرص طباشیر خورانند و این قرص نیکوست بگیرند طباشیر صمغ عربی کتیرا نشاسته هر واحد سه درم
تخم خرفه پنج درم مغز تخم خیار چهار درم مغز تخم کدو شش درم رب السوس هفت درم و از آن قرص سازند نسخهٔ دیگر خصوصاً نزد ضعف جگر
بگیرند گل سرخ سه درم عصارهٔ زرشک دو درم مغز تخم بادرنگ و خیار و خربزه و تخم خرفه و طباشیر هر واحد یک درم صمغ و نشاسته و کتیرا هر واحد نیم درم
ریوند چینی و زعفران و کافور هر واحد ربع درم قرص ساخته استعمال نمایند **و اما** اغذیه پس عنابیه و عدسیه ترش کرده و رمانیه و سماقیه دهند
و اگر از چیزی بازین خوف قبض شکم باشد کسر حموضت او بشیر خشت یا شکر کنند و با آلو و بقرعیه و حماضیه و فواکه امرود چینی و انار و سیب شامی
و بقول کدو و خیار و بادرنگ و کاسنی و بقلهٔ مبارک و حماض و کشنیز و مانند آن دهند پس اگر صداع یا خفقان یا سهر یا سبات یا رعاف مفرط مضعف
قوت وغیر آن از اعراض صعب عارض گردد بدانچه در موضع آن در اخر این بحث مذکور شود معالجه نمایند **صاحب کامل** می نویسد که راس و افضل
چیزیکه احتیاج بسوی آن در علاج تپ دموی در اول حدوث آن یعنی در روز اول و دوم و سوم میشود آنست که صاحب او را فصد اکحل و باسلیق کنند اگر
قوت و سن و فصل مساعدت کند و از خون مقدار کثیر برارند تا آنکه او را غشی عارض شود زیرا که اگر این بعمل آرند یا تپ قلع گردد و یا خفیف شود و مدت او
کوتاه و صاحب او از خوف ایمن گردد و لما آنجا که قوت و سن و مزاج مریض و فصل اخراج خون بسیار یکبارگی واجب نکند باید که بحسب وجوب حال اخراج
خون اندک اندک نمایند که این تخفیف تپ کند و بعد فصد آب انار شیرین و ترش با ندک سکنجبین ساده یا آب تمر هندی بجلاب یا رب غوره و رب آلو
میخوش یا رب ترشی ترنج و مانند آن با آب سرد یا ببرف اگر فصل گرما باشد استعمال باید کرد و غذای او روز فصد اگر قوت قوی باشد مزورهٔ معمول از
کدو و اسفاناخ یا بیخ کاهو یا شاخ خرفه یا مغز بادرنگ یا مغز خیار با آب غوره یا آب انار ترش یا آب ترشی ترنج یا آب عصارهٔ زرشک بعدس ماش
سازند و اگر قوت ضعیف باشد باید که مریض را روز فصد شوربای بچهٔ مرغ و تیهو و دراج و مانند آن دهند و روز دوم از فصد باید که نظر کنند که آیا
این مرض از امراض در غایت حدت است و یا از حادهٔ مطلقه و یا از حادهٔ که بطی باشد پس اگر از امراض حاده در غایت بود که از روز چهارم تجاوز نکند
و قوت قوی باشد باید که صاحب او بر جلاب یا شربت بنفشه و آب انار میخوش یا رب غوره اقتصار نماید و اگر قوت ضعیف باشد ماء الشعیر با اندک
آب انار میخوش دهند و اگر از امراض حادهٔ مطلقه باشد که از روز هفتم تجاوز نکند و قوت قوی بود مریض در اوقات روز با آب انار میخوش بشکر یا بجلاب
یا آب ترشی ترنج بشکر یا با آب غوره اقتصار کند و باوی چیزی از قبض نباشد و بعد دو ساعت ماء الشعیر چهل درم باده درم نبات سفید بدهند
و بعد چهار ساعت پانزده درم سکنجبین ساده با آب سرد دهند و وقت خواب شب لعاب اسپغول و لعاب بهدانه بجلاب یا با آب انار بدهند و اگر بدین
شربت خواب نمایند منفعت بین یابند و صفت آن اینست بگیرند آلو شیرین بزرگ سی عدد تمر هندی نیم رطل و هر دو را در سه رطل آب بجوشانند
تا یک رطل باقی ماند صاف کرده بران آب انار میخوش و ترشی ترنج هر واحد یک رطل انداخته بآتش معتدل بپزند تا بنصف باز آید و بران یک رطل
نبات و ربع رطل گلاب اندازند و جوش داده کف بردارند و از آتش فرود آورده سرد کنند و از آن هر شب پانزده درم تا بست درم با دو درم

تخم خرفه باریک سوده بخورند و اگر حرارت قوی و تشنگی شدید باشد باید که اندک لعاب اسبغول بوزن نیم درم طباشیر اضافه کنند و اگر مریض ضعیف باشد یا در صحت
خود معتاد بکثرت تناول طعام بود یا در هر روز دو بار عادت غذا داشته باشد باید که ماء الشعیر دو مرتبه در هر روز بدهند پس اگر نفس مریض بچیزی از ین مائل
نباشد مریض را در اخر روز کعک باریک کوفته بشکر و آب سرد یا پست جو یا پست گندم مغسول بآب گرم و سرد کرده با نبات بدهند و اگر این واجب بود
سرکه و زیت بمغز بادرنگ و خیار و روغن بادام و شکر طبرزد که بران برف انداخته باشند و مانند آن دهند و اگر مرض از امراض حاده باشد که از شان او انقضا
در چهارده روز یا هفتده روز باشد صاحب او را قبل طلوع آفتاب آب انار یا شربت مذکور سابق الخیار و آب تربز باید داد و بعد طلوع آفتاب ماء الشعیر بشکر بدهند
و در ساعت چهارم سکنجبین ساده با آب سرد بنوشانند و بغذای قلیل از مزورات معموله از بقول مذکوره با آب غوره و غیره غذا دهند و لاسیما اگر قوت ضعیف و عادت
مریض بخوردن دو بار در روز باشد و اما انچه از امراض در بیشتر ازین مدت انقضا نمایند باید که غذا زیاده ترازین و غلیظ تر که در تدبیر امراض گذشته بدهند
و باید که معهذا تفقد حال طبیعت نمایند اگر قبض باشد تلیین بفلوس خیار شنبر و ترنجبین و تمر هندی و آلو و مشمش خشک و شیرخشت بحسب حاجت کنند
و آلو بخارا در شربت بنفشه ترکرده بدهند و اگر احتیاج این نمایند شافه معمول از خطمی و بورهٔ ارمنی و شکر سرخ و اندک ترنجبین ساخته بردارند و اگر طبیعت
ازین چیزها اجابت نکند حقنهٔ لین معمول از شکر و روغن کنجد و آبکامه یا معمول از جو کوفته و بنفشهٔ خشک و برگ چقندر و سپستان و روغن بنفشه و شکر
سرخ و یا آب چقندر افشرده و روغن کنجد و مری و مانند آن استعمال نمایند و مریض را ماء الشعیر نباید داد اگر طبیعت قبض باشد مگر بعد استعمال چیزی
که تلیین طبیعت نماید و اگر بدهند جنایت کثیر بر مریض کرده باشند و همچنین هرگاه مریض محتاج بفصد باشد بدون استعمال فصد ماء الشعیر نباید داد
و همچنین اگر مریض دردی در بعض اعضای باطنی دریابد سزاوار نیست که ماء الشعیر و یا غذا و یا تبرید دهند الا بعد سکون درد و چون زبان درشت یا سیاه
گردد بخرقهٔ کتان مبلول در لعاب اسبغول و روغن بادام شیرین و نبات مسح کنند و اگر تشنگی سخت باشد لعاب اسبغول و جلاب و روغن بادام شیرین بدهند
و ماء القرع با اندک آب انار و آب هندوانه بدهند جرجانی و ایلاقی می‌نویسند که در سونوخس مبادرت بفصد باسلیق و هفت اندام کنند و جالینوس میگوید
آنجا که از فصد و حجامت مانعی باشد و در احشا آفتی نباشد علاج آن بآب سرد کنیم و اگر در احشا آفتی باشد بنوعیکه تدارک آن توان کرد یا مضرت آن کمتر
از مضرت تپ باشد علاج آن هم بآب سرد کنیم و بعد ازان اگر قوت قوی باشد بکشادن سده و کم کردن امتلا مشغول گردیم و اندر هر دو آفتی در کشادن
و کم کردن امتلا ادویهٔ بارده بکار بریم محمد زکریا گوید بسیار باشد که اندر تپ حاده آب سرد دهند و تپ فی الحال ساکن شود لیکن بعد ازان تپ آهسته تر آید یا شد
که تا چهل روز یا بیشتر برسد و تا رعاف پدید نیاید یا عرق نکند زائل نشود و سبب این آن باشد که طبیعت در تهیا و مهیا بحران باشد و بسبب آب سرد از ان
باز ماند و دران تاخیر افتد پس بر طبیب واجبست که نیک تامل کند اگر هیچ علامت تهیهٔ بحران بیند در آب سرد تاخیر کند و الا اقدام بر شرب آن نماید زیرا که
خطر در آب سرد دادن بیش ازان نباشد که بیماری دراز شود و اگر ندهد خطر آن بزرگ باشد چنانکه در علاج تپ محرقه یاد کرده آید و میگوید که من هر دو طریق را
آزموده‌ام نوشیدن آب سرد را کم خطر تر یافتم و بعضی طبیبان گفته اند که اندرین تپ استفراغ همچنان کنیم که در تپ محرقه و هم بدان ادویه کنیم و جالینوس میگوید
هرگاه در سونوخس فصد کرده شود ممکن نیست که بتپی دیگر منتقل شود و بدین سبب اندرین تپ هیچ علاجی نافعتر از فصد نیست خاصه چندانکه بحد غشی
رسد و اگر قوت چندان نباشد که متحمل غشی گردد خون بدو سه دفعه بیرون کنند و هم او گفته که اندرین تپ بهیچ حال تاخیر فصد نشاید کرد زیرا که اگر فصد
کرده نشود و مریض را اتفاق رعاف یا عرق نیفتد خوف آن باشد که بیمار بمفاجات بمیرد یا بسرسام منتقل گردد یا تپ عفونی شود از بهر آنکه طبیعت
خون بسیار را که گرم شده از میل کردن بعضوی و از عفونت نگاه نتواند داشت تا بالجمله هرگاه در فصد تاخیر کرده شود بیم باشد که همه ابواب علاج باطل
گردد زیرا که اندرین تپ هم حرارت را تسکین باید کرد و هم امتلا را کم باید کرد و کم کردن امتلا بفصد بود یا باسهال یا با ادرار بول و اندر تاخیر فصد حرارت خون
زیاده گردد و قوی تر شود و قوت بدان سبب ضعیف گردد و با ضعف قوت فصد ممکن نبود و اسهال و ادرار هر دو حرارت زیاده کند یعنی بسبب تقلیل رطوبت
التهاب واجب کنند و التهاب مقتضی تسکین است و تسکین حرارت جز بچیزهای سرد نتوان کرد و سرد بها سده زیاده کند و بسبب سده امتلا نیز افزاید و احتقان

بخارات در داخل بدن زیاده شود پس تپ اشتداد نماید بدین سبب تاخیر فصد باوجود مساعدت قوت خطای بزرگ ست و هر وقت که طبیب بر سر بیمار رسد فصد باید کرد و اگرچه بعد هفت روز زیاده روز بود و قوت مساعد باشد بدان التفات نباید کرد که چند روز گذشته ست خاصةً که علامات امتلا بر حال خود باشد و قوت مساعد بود و اگر قوت و فصل و سن و بلد و عادت بیمار بعضی موافق فصد باشد و بعضی نه عوض فصد حجامت باید کرد و اگر ازین اسباب بیشتر مساعد فصد باشد فصد اولی تر باشد لیکن خون بتفاریق اندک اندک بیرون باید کرد و بعضی طبیبان گفته اند که فصد در ابتدای مرض باید کرد و در تزید و نزدیک انتها فصد نشاید کرد خاصةً اندر انحطاط و بسیار کس اندرین تپ بفصد واقع در غیر وقت او هلاک شدند زیرا که قوت در تزاید مرض و در انتها و انحطاط مساعدت نکند چنانکه در ابتدا کند بدین سبب طبیب را با وصف ضعف قوت در فصد دلیری نشاید کرد اگرچه همه اسباب دیگر موافق باشد و اگر قوت ضعیف بود در ابتدا نیز فصد جائز نباشد و اگر قوت قوی باشد و احوال دیگر موافق نبود اعتماد بر قوت کند و فصد یا حجامت بعمل آرد و هر گاه که قوت مساعد باشد مضرت ناموافقت اسباب دیگر اسهل باشد و بیمار خلاص یابد و بعد فصد آب هندوانه یا آب لیمو بجلاب دهند و شربت ریباس بشکر موافق ست اگر فصل گرما باشد این اشربه بآب سرد یا برف سرد کرده باید داد الا شربت ریباس که آنرا بی برف دادن صواب تر ست زیرا که سردی آن و سردی یخ و برف معده را برنجانند و اگر اندر احشا ورم باشد پنج درم فلوس خیار شنبر و سی درم ترنجبین و ده عدد عناب و ده عدد آلوی سیاه در یکنیم من آب بجوشانند تا سوم حصه بماند مالیده صاف نموده بدهند و فلوس خیار شنبر و ترنجبین در آب عناب و آب عنب الثعلب و آب کاسنی حل کرده صاف نموده هر بامداد موافق باشد و ماء الشعیر با آب انار شیرین دهند و بیست و اسپغول و شکر در آب انار دهند و بر موضع ورم در ابتدا صندل و فوفل و گل ارمنی و آب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب کشنیز تر ضماد کنند و در آخر صبر و زعفران با آب کشنیز ضماد سازند و یا برگ خطمی و اندکی اسپغول در آب عنب الثعلب و آب کاسنی تر نهند و در فصد تاخیر نکنند **صفت** ضماد دیگر که درین موضع سودمند باشد موم روغن ازموم سفید و روغن گل یا روغن بنفشه و آب کاسنی و کشنیز تر و آب ساق و برگ خرفه و دو سه قطره سرکه باهم بزنند و بر خرقهٔ کتان طلا کرده بران موضع نهند و اگر ورم در جگر یا معده یا در فم معده باشد از آمیختن چیزی مقوی باین اشیا چون مصطکی و آب به و اندک سنبل چاره نباشد و اگر فصل تابستان باشد ضماد سرد بر نهند و اگر زمستان باشد نیمگرم نهند و اندرین تپها این قانون نگاه باید داشت که نخست فصد کنند پس کشکاب دهند و اگر صفرای عفن با خون آمیخته باشد و تپ تیز سوزان باشد و همچون تپ محرقه بنوبت غب گرفته شود و اعراض قویتر پدید آید هم اولی تر آن باشد که اول فصد کنند لیکن در فصد اعتماد بر قوت باید کرد و در تسکین حرارت بموجب قانون و اندازهٔ حرارت مبالغه باید کرد باقی همانست که در قول صاحب کامل در علاج حمای محرقه خواهد آمد ابن الیاس گوید که بعد فصد یا حجامت هر صبح جلاب از تمر هندی و شکر سفید یا ترنجبین هر واحد ده درم در آب سرد حل کرده بنوشند و یا بگیرند آب انارین مشجم آنها افشرده هر واحد سه اوقیه و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم و یا ربوب قامع خون مثل رب حصرم و ریباس و لیمو و به هر کدام که باشد ده درم و گلاب ده درم به برف سرد کرده بنوشند و غذا ماء الشعیر سازند و تلیین طبیعت برب آلوی سیاه و بنقوع مشمش یا بنقوع فواکه مع ترنجبین و شیرخشت و ماء الفواکه نمایند و اگر قوت ضعیف گردد بسبب استفراغ خون و اخراج آن غذا ماء الشعیر بجوزهٔ مرغ دهند و استفراغ بدن باین مطبوخ کنند **صفت آن** سنای مکی پنج درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی گل سرخ هر واحد سه درم تمر هندی ده درم آلوی سیاه عناب هر واحد بیست عدد سپستان آلوی کوهی هر واحد چهل عدد همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید و شیرخشت و ترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و تا آخر روز بران صبر کنند تا استفراغ صالح نماید بعده در آخر روز بماء الشعیر بیست درم غذا سازند و اگر حرارت قوی و تشنگی شدید باشد لعاب اسپغول و لعاب بهدانه هر واحد ده درم بروغن بادام پنج درم و طباشیر نیم درم بدهند و زبان و دندان را در هر روز سه مرتبه بسرکه و گلاب بشویند بعده بر زبان او هر دو لعاب مذکور بروغن بنفشه مسح کنند دفع سکند ایشان از شربت عناب اگر با تپ سرفه باشد و اگر نباشد شربت ریباس و حصرم و لیمو و ترنج و غذا ماء الشعیر مع عدس و سرکه دهند و زیر او برگ خلاف یا کدو فرش کنند و حوالی او کدو و خیار و به و سیب و ظروف پر از آب بنهند و مسکن او در مهب شمال یا زیر بادگش مبلول بگلاب باشد و باید که بدن را بپارچها

پوشیده دارند تا استنشاق هوای سرد نمایند و سردی هوا مسام را بند نسازد و اگر با این تپ سرفه و درد پهلو و سینه باشد هر صبح جلاب از بنفشه و نیلوفر
هر واحد سه درم عناب و سپستان هر واحد ده عدد و از شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و تلیین طبیعت بشربت بنفشه و ترنجبین و شیرخشت
یا فلوس خیارشنبر هر واحد بست درم کنند و اگر با وی سهر باشد سحرگاه شربت خشخاش ده درم در آب گرم حل کرده بدهند و اگر قبض طبع باشد و از ملین
و شیاف اجابت نشود این حقنهٔ لین بعمل آرند بنفشهٔ خشک سپستان نیلوفر هر واحد سه درم جو کوفته یکمشت برگ چقندر یکدسته همه را در دو رطل آب
بجوشانند تا نیم رطل بماند صاف کرده شکر سرخ ده درم آبکامه پنج درم روغن بنفشه ده درم بران ریخته حقنه کنند و بعد از ان تلیین طبیعت بسکنجبین ساده

نسخه حقنه ملین

و قرص طباشیر ملین نمایند و هرگاه در بدن بقیهٔ مرض باقی ماند و تحلیل نشود و ماده در عروق هنوز باقی باشد بگیرند تخم کاسنی سه درم پوست بیخ کاسنی
پنج درم و در آب جوش داده صاف نموده سکنجبین ساده ده درم داخل کرده بنوشند و یا هر صبح این سکنجبین بزوری ده درم بنوشند که آن ادرار بول و تلطیف اخلاط
و تنقیهٔ عروق از بقایای اخلاط کند صفت آن تخم کاسنی تخم کشوث هر واحد سه درم پوست بیخ کاسنی پوست بیخ کبر هر واحد هفت درم تخم خربزه

نسخه سکنجبین بزوری

و تخم خیار و تخم بادرنگ هر واحد پنج درم همه را نیمکوفته در دو رطل آب و نیم رطل سرکه تند یک شبانروز بخیسانند پس بجوشانند تا ربع آن برود مالیده صاف
کرده شکر سفید یکمن انداخته بقوام جلاب آرند **خجندی** گوید که بعد فصد هر صبح شربت تمرهندی یا شربت انار یا شربت عناب با آب شدید البرد
یا با یخ یا برف بنوشانند و غذا المزورهٔ عدس محمض بآب غوره ترش و مزورات مطبوخ بزرشک یا سماق سازند و تلیین طبیعت بشیرخشت و تمرهندی
یا بشربت ورد مکرر و شیرخشت یا با آب انارین مشحومین و شیرخشت یا بشربت آلو مسهل یا بنقوع مشمش و عناب و سپستان و آلو و گل سرخ و ریوند چینی
کنند و اگر حرارت قوی و تشنگی سخت باشد و با وی سرفه بود لعاب بهدانه یا بزرقطونا با اندک نبات که بسیار شیرین نگردد و بروغن بادام و طباشیر بدهند و اگر
با وی سرفه نباشد اشربهٔ مذکوره و سکنجبین ساده بآب برف و لعاب اسبغول بنوشانند و آنچه نافع این مرض است آب کاسنی بسکنجبین و شربت صندل
یا آب شاهتره یا آب هندوانه است سه روز یا پنج روز بدهند و اگر مریض ضعیف بسیار باشد کعک باریک سوده بشکر و آب سرد یا پست جو بشکر بدهند
و گاهی اقراص کافور و طباشیر داده میشود و ماءالقرع این تپ را نافع بود و اگر قبض طبع باشد تلیین بحقنهٔ لین کنند و این ملین نافع این علت است آلوی بخارا

نسخه ملین

عناب سپستان هر یک پانزده عدد مویز منقی ده درم تمرهندی ده درم گل سرخ سه درم شاهتره یک قبضه تخم خرفه کوفته تخم کشوث بنفشه
بادیان تخم کرفس هر یک دو درم هلیلهٔ زرد سنای مکی هر یک پنج درم جوش خفیف داده در شیشه کنند و سه روز در آفتاب داشته بعد سه روز هر صبح چهل درم
باده درم سکنجبین و ده درم خمیرهٔ بنفشه بنوشانند **ابومنصور** گوید که اگر حمی مطبقه در ابتدا باشد مبادرت بفصد کنند و خون بسیار برارند و اگر زبان مریض سیاه
گردد و اعراض تپ محرقه عارض شود تدبیرش بدانچه در باب او بیاید باید کرد و فصد نکنند و ربوب حامضه بدهند و تقلیل غذا نمایند و چون فصد کنند و هنوز
در ابتدا باشد ربوب مذکوره در اغذیه استعمال نمایند و آب سرد و قرص کافور نیز بخورانند و چون از تپ خارج شوند از شراب و لحوم و شیرینی پرهیز کنند تا
آنکه خوب صحت یابند و بعادت خود رجوع کنند و **بقراط** گفته که کل تپ دائمه اگر در روز سوم منقلع شود بهتر و امیدوارتر است و اگر در روز سوم شدت کند
دلالت بر شر و صعوبت نماید و اصحاب صناعت گفته اند که اصعب امراض و اعظم آنها حمیات دائمه است و ثابت گفته که مریض را در جمیع امراض حاد
بشب با جلاب اسبغول و بهدانه بنوشانند و بعد تنقیه یا ظهور نضج گل ارمنی از یکدرم تا دو درم بدهند که خاصیت او تعدیل خراج و منع ماده مائل
بصدر است و محمد بن زکریا گوید که اگر درین تپ تاخیر در فصد کنند لیکن اعتماد بر شرب آب سرد شدید البرد بمریض نمایند و چندان بنوشانند که رنگ سبز گردد
و ارتعاد کند پس اگر تپ آهسته گردد کفایت باشد و اگر عود کند اعادهٔ آن نمایند تا آنکه آهسته گردد و تپ نرم شود و بعده تدبیر حمای لینه کنند
و این تدبیر حمی بسیار نافع است و تجربه و امتحان آن کردم و از ان خلق کثیر از خطر عظیم خلاص یافته و نوشیدن آب سرد ترک نکنند و لزوم او نمایند
مگر آنکه تپ با ورم معده یا جگر باشد و با وجود این نیز نوشیدن او نگذارند اگر حاجت بسوی آب شدید باشد و از ورم معده یک خوف نکنند الا آنکه ورم
در رحم یا گرده یا مثانه و خاصة در حجاب و ریه و صدر باشد و علامتش شدت التهاب تپ و هیجان خفقان است اگر درین حال دوام کنند آنرا از مطفیات تسکین نمایند

ودران نجات نبود زیراکه قلب چون مختنق گردد دلالت کند بر غلیان خون ودرین هنگام آنرا خلاص نبود مگر بنوشیدن آب سرد تاآنکه رنگ سبز گردد زیراکه
اشیای بارد بالقوه درین بدانچه احتیاج بسوی آن باشد نرسد واینچنین کسان اگر درین حال آب سرد ننوشند بعد اندک مدت ایشان را غشی افتد وعرق
در جوف آنها ودر اغشیهٔ دماغ بشگافد ورعاف یا قی خونی نمایند وهلاک شوند ودر نوشیدن آب سرد ضرری نیست الا تطویل مدت تپ وتبلید آن وصلابت
ورم در احشا وازین هلاک عاجل دفع گردد اما چون فصد وآب سرد استعمال کنند وبقیهٔ حرارت او باقی ماند آب انار یا گلقند یا ماء الشعیر یا سکنجبین یا قرص کافور
علاج کنند ومن طریق جالینوس در امراض حاده اختیار نمودم وآن تبرید مع ترطیب ست واگرچه این نضج وبحران را بطی میسازد زیراکه من این طریق را
حریز ودیگر را خطیر دیدم ونمیگویم که من طریق بقراط در انتظار بحران سلوک نمی نمایم ولیکن من آنرا در معرفت انتها ونضج وهنگام ادنی ضعف که در قوت
عارض شود وگفته که هرگاه در تپ مطبقه فصد را تاخیر افتد رب ترشی ترنج وتمر هندی دهند که آن عفونت خون منع کند وتطفیهٔ حدت او نماید ابن هبة الله
گوید که علاج تپ دموی فصد در ابتدا است وخون مقدار کثیر خارج نمایند زیراکه اخراج خون درین تپ علاج عظیم ست ولازم نیست که بایام سابق از ابتدای
آن التفات نمایند چون اهتمام بفصد کنند بلکه رعایت قوت کنند پس اگر قوت قوی باشد در سائر ایام فصد کنند ودر استفراغ بزودی از روزهای بحران احتیاط
نمایند تا قوت را از جهاد عائق نشود ومتاخرین تا روز سوم فصد میکنند. و روز چهارم از فصد احتراز مینمایند زیراکه دران توقع بحران بعرق یا برعاف ست
ومحتاج تر از انواع ثلثه این تپ بسوی فصد متزائده ست پس باقی انواع باآنکه نوع اخیر محتاج بفصد بود بلکه حاجت درین هر دو از روی اضطرار شدید تر ست
وبعد فصد مریض را ماء الشعیر وبعد آن سکنجبین بنوشانند وآب انار میخوش وآب تمر هندی وآلو بجلاب بدهند وشیرهٔ تخم خرفه وتخم خیار بسکنجبین ولعاب اسپغول
بجلاب بنوشانند پس اگر التهاب زیاده شود ماء القرع بسکنجبین بنوشانند واگر مریض ضعیف گردد ماء الشعیر بدفعات دهند وزبان را بخرفه وکتان در لعاب اسپغول
آلوده بمالند واگر سبات عارض شود تقویت سر بصندل وگلاب وآب حی العالم نمایند وتبرید سینه بگلاب کافور کنند واگر سرفه حادث شود لعاب بهدانه
وشربت خشخاش استعمال کنند وچون تپ ساکن شود مزورات معمول بکدو واسفاناخ وبیخ کاهو وشاخ خرفه خورانند وهرگاه صحت یابند در حمام داخل
کنند وغذا بچهٔ مرغ با آبهای مطفی حدت خون مثل آب سماق وآب غوره سازند خضر ابن علی گوید که اولا ابتدا بفصد وتطفیه وتلطیف غذا وتلیین طبیعت
بحقنهٔ لین که دران جو داخل بود وفتیلهٔ مسهل وآب نقوع آلو در روز دوم نمایند وهمچنین در روز سوم طبیخ آلو ومشمش وعناب وسپستان وگل بنفشه وسنای مکی
وخطمی وتخم خیار با شیرخشت وترنجبین استعمال کنند وغذا پست جو یا آش جو بشربت نیلوفر واستعمال نقوع تمر هندی وآب انار میخوش مشموم مناسب پس
اگر تلیین قلع آن نگردد وحال متوقف بینند وقاروره سرخ غلیظ باشد ومرض بروز هفتم رسیده باشد وحال از تلیین وتدبیر تا روز دهم بدستور باشد
در روز دهم ریوند خطائی طفل را ربع درم وبالغ را نیم درم وجوان را نیم مثقال در شربت آلو وعسل خیار شنبر وروغن بادام بدهند وعقب آن شوربای
بچهٔ مرغ بجو مقشر پخته باید داد پس اگر تپ در روز یازدهم زائل نشود تلیین طبیعت بحقنهٔ لین در روز دوازدهم کنند واگر حقنه بمریض مناسب نبود
شیرهٔ گل بنفشه وسنای مکی ونیلوفر شامی هر واحد یکجزو واصل السوس ربع جزو در عرق گاوزبان وعرق نیلوفر برآورده ترنجبین سه جزو حل کرده بشربت آلو
ونیلوفر شیرین ساخته استعمال کنند وچون روز چهاردهم نیز تپ منقلع نشود ریوند وغاریقون در عسل خیار شنبر بدهند واگر نفخ در فم معده بود تخم کشوث
اضافه نمایند وغذا شوربای چوچهٔ مرغ باشد تاآنکه تپ قلع گردد واین معالجات ازین حیثیت نیست که آن تپ دمویست بلکه ازانجهت ست که آن تپ
عفونیه هست واین وقتیست که تپ دموی صرف نباشد بلکه مختلط بصفرا بود وبهتر علاج صاحبان تپ اصلاح مزاج هوای واصل بقلوب الشبابست
وآن بصندل وگلاب وسرکه نمایند واگر مناسب وقت باشد آب سرد نعم العلاج ست انطاکی در نزهة میگوید که علاج تپ دموی فصد واخراج خون
باستقصاست واگرچه بدفعات بود بحسب قوت بعد ازان باستعمال مبردات مثل ماء الشعیر وریباس وفواکه خصوصا عناب وآلو وتدهین بمثل
روغن بنفشه وسرکه وصندل وتغذیه بمثل بنوماش وعدس وزرشک وانچه مخصوص مطبقه ست شربت عناب ومطبوخ فواکه وماء القرع وماء الشعیر
ست این همه بعد از فصد استعمال کنند ودر تذکره مینویسد که علاج سونوخس که ناشی از خون داخل عروق بلا تعفن فصد ست تا بغشی رسد واگرچه

در دفعات باشد بعده تبرید برلبوب فواکه واشربهٔ آنها وسکنجبین وتمر هندی وگاهی حاجت بماء الشعیر افتد وبسیار باشد که بمجرد فصد قلع گردد وبسیار است که بماء القرع ومالش بروغنهائی که در غب مذکور گردد احتیاج شود وعلاج مطبقه که ناشی از تعفن خون آنست که اگر اکثر خون یا بعض آن تعفن پذیرد مبادرت بفصد ست اجماعًا واگر کل متعفن گردد جالینوس وتابعین او از فصد اولًا منع میکنند ودلیلی برای ایشان نیست وبهرحال اصلاح خون واجبست تا صاف گردد باستعمال مولدات آن مثل شربت عناب وخشخاش وریباس واصول وتغذیه بچیزی که مولد آن باشد سوای لحوم ومثل بهومانش چیزی نیست وعدس باسرکه بالغ النفع ست ومزورات آلو وانبر باریس دهند واین دوا برای این تپ مجرب واز تراکیب منست ونسخهٔ آن همان مطبوخ افتیمون است که در علاج سرسام دموی در قول مولف خلاصه مذکور شده وآن مطبوخ از خواص عجیبه ست آنرا یاد باید داشت ومالش بدن خصوصًا دست ویا بمورد وکشنیز تر وسرکه کنند وبعصفر وحنا خضاب بر پای بندند وهرگاه تعفن خون از خلط دیگر باشد علاج مرکب نمایند واز مجربات شربت چهار مثقال از آب کشنیز تر با دیان سبز در تپ دموی بسیست

حمیات صفراویه

شیخ الرئیس میفرماید که حمیات صفراویه سه قسم ست غب دائره وغب لازمه ومحرقه پس غب دائره یا خالصه باشد وآن از صفرای خالص بود ویا غیر خالصه وآن از صفرای غلیظ الجوهر باشد بسبب اختلاط صفرا با بلغم از روی اختلاط مازج موحد یعنی ترکیب او از ان گونه باشد که هر دو ماده یکی شده باشند وامتیاز میان هر دو نبود وقرشی در شرح قانون مینویسد که عفونت صفرا یا در خارج عروق باشد وآن یک قسمست که آنرا غب دائره گویند ویا در داخل عروق باشد وآن دو قسم ست زیرا که آن یا قریب از اعضای شریفه مثل قلب باشد وآنرا محرقه نامند ویا چنان نباشد وآنرا غب لازمه خوانند ومحرقه نیز اگرچه لازمه ست مگر آنکه هرگاه او مخصوص باسمی گردید این باسم عام مخصوص شد بعده هر واحد ازین سه نوع یا ماده آن صفرا تنها باشد وآن خالصه ست ویا چنان نباشد وآن غیر خالصه باشد پس اقسام حمای صفراوی شش باشد اکنون هر واحد را در سه قسم بیان مینمایم **قسم اول** در غب دائره واین را در یونانی طریطاوس گویند ودر هندی اکتره نامند وآن تپ صفراویست که یکروز در میان آید بالرزه وسرما وماده آن در خارج عروق متعفن گردد پس اگر آن ماده صفرای خالص باشد غب دائره خالصه گویند واگر صفرای محیه یا مرهٔ صفرا باشد آنرا غب دائره غیر خالصه نامند وچون ماده غب خالصه صفرای خالص ست واندر گوشت ومائل بپوست واقع امید سرعت قبول نضج وتحلیل درین بیشتر ست اما بجهت وقوع خطا ومبالغه در تبرید ماده بی نضج وبی استفراغ ماند پس بسیار باشد که این تپ بغیر خالصه منتقل گردد وبطول کشد وباشد که از جهت تدابیر گرمی وخشکی افزا بمحرقه وبسرسام منتقل شود ودر غب دائره لرزه در ایام ابتدا قوی‌تر وشدیدتر باشد ودر ربع بخلاف این بود وایضًا لرزه ابتدا القوت کند بعده اندک اندک نرم گردد وبسرعت زائل شود ودر ربع بعکس این باشد وحرارت غب سالمتر از حرارت محرقه بود وهر قدر که لمس دست را بر بدن بعض طول دهند التهاب زیاده نگردد بلکه گاهی التهاب آن کم گردد ودر محرقه التهاب زیاده شود ونبض او سریع غیر مستوی در انقباض وانبساط بلکه مختلف دران هر دو باشد ودر ابتدا اوقات انبساط حمی از تضاغط نبض لابد ست وخاصهٔ این تپ ست که یکروز در میان آید اما اگر دو غب مرکب گردد نوبتهای او مانند تپ بلغمی هر روز عائد شود پس کسیکه رعایت غب بنوبت کند در غلطی افتد بلکه واجبست که رعایت دلائل دیگر نماید از نبض وقاروره وتدبیر سابق ودیگر علامات ماده صفراوی ونوبتهای آن موکد آنست ولهذا گفته اند که اعتماد کلی بر نوبت حمیات نکنند در دلالت بر نوع مرض بلکه با وجود آن لحاظ دیگر عوارض هم میباید که شدت عوارض دلالت بر حدت ماده میکند وضعف بر برودت ماده واگر سه غب مرکب شود درینصورت نیز تپ هر روز آید اما یکروز کم ویکروز زیاده همچون شطر الغب که ماده صفرا وبلغم او خارج عروق متعفن شده باشد ووجه اشتداد یکروز در میان آنست که چون سه غب جمع میشود یکروز نوبت یک غب میشود وروز دوم نوبت دو غب واجتماع دو غب باعث ازدیاد اعراض ست وفرق درین ودر شطر الغب مذکور از اعراض لازمه هر یک تواند کرد واصحاب غب را گاهی حب خلوت عارض شود بسبب اذیت از روشنی وکلام وآوازها وبسیار باشد که غلیان صفرا نزد جگر احساس نمایند وفرق میان غب خالصه وغیر خالصه آنست که ماده خالصه لطیف خفیف باشد ونوبت او در چهار ساعت تا دوازده ساعت منقضی گردد واکثر ازان زیاده

نشود پس اگر ازین بسیار زیاده گردد آن غیر خالصه باشد و در اکثر مدت نوبت خالصه تا هفت ساعت بود و گاهی از چهار تا هشت و تا نه ساعت
باشد و درینصورت در چهار یا پنج دور منقطع شود و انقطاع او بخروج صفرا در اسهال یا بقی یا بعرق یا بهر دو باشد و همچنین خالصه از هفت دوره
زیاده نگردد اگر در علاج غلطی واقع نشود و گاهی بسبب لطافت ماده در یک نوبت منقضی گردد و دران ادرار بول یا عرق یا قی یا اسهال منقی بدن از صفرا
واقع شود و نضج در بول روز اول یا در سوم یا در چهارم یا در هفتم ظاهر گردد پس اگر از هفت دوره زیاده تر شود آن از جمله غیر خالصه باشد و همچنین اگر
مدت لرزهٔ آن طول کند غیر خالصه باشد و تزید نوائب خالصه و تقدم لرزهٔ آن بر یک نمط محفوظ النسبت و متشابه باشد و در غیر خالصه مختلف غیر مضبوط
بود و همچنین در خالصه تشابه نوائب بر حد واحد باشد و چون صاحب او آب زیاده نوشد از بدن آن بخار رطب برخیزد و تری بر پوست ظاهر گردد گویا
عرق خواهد کرد و گاهی عرق آید و در غیر خالصه از ان گرانی بسیار و تمدد در سر دریابد و گاهی بعرق وافر منقلع نشود و گاهی بلرزهٔ قوی ابتدا کند و تزید آن
مستوی نباشد بلکه گویا زیاده شود پس تقدم کند و نافض نماید و اعراض صعب دران کم بود و ایضاً غب غیر خالصه اکثر از انتقال حمیات دیگر واقع
شود و در آخر نوبتها عرق کمتر از خالصه آید و بول در خالصه رقیق میباشد و در غیر خالصه غلیظ **و فرق** در غب غیر خالصه و شطر الغب آنست که
شطر الغب را دو ماده متمایز که باهم ممتزج و متحد نباشند واجب کنند و موجب غیر خالصه ماده واحد بود که آن فی نفسه ممزوج از بلغم و صفرا باشد گویا
که شی واحد اند و بدین سبب فعل هر واحد ازین دو خلط بانفراده محسوس نگردد و لهذا برای شطر الغب دو نوبت یکی نوبت صفرا دوم نوبت بلغم بود و برای
غب غیر خالصه یکنوبت و غب غیر خالصه گاهی تا مدتی دراز طول کند و قریب شش ماه بماند و گاهی در آخر بتهیج ربو و یا ک و ترهل و بعظم طحال مؤدی گردد **ثابت**
بن قره گوید که تقدم نوبت در حمیات دلالت بر تزید مرض کند و تاخر آن بر انتقاص مرض دلالت نماید درازی گوید که تقدم نوائب دلالت میکند بر رقت
اخلاط و تاخر آن دلالت نماید بر غلظ و کثافت آن و خجندی گوید که گاهی بحران این تپ به بثور لب میشود و آنرا بفارسی تبخاله گویند و بدان تپ
زائل میگردد و آنرا بمرات آزموده ام و علی بن زین گوید که این تپ از حمیات سلیمه است البته هلاک نمیکند مگر آنکه تپ دیگر گردد و قرشی گوید که چون
درد سر در روز اول عارض شود در روز چهارم قوی گردد و در روز هفتم مفارقت کند و اگر در روز سوم عارض شود در روز پنجم قوی گردد و در روز نهم مفارقت
نماید و در روز یازدهم بحران گردد **قسم دوم** در غب لازمه و دائمه و آن حمای صفرای لازم دائم است که یکروز در میان شدت کند و بی لرزه و سرما آید و سبب
این تعفن صفرا است در تمامی عروق بدن بعید از قلب و درین تپ اعراض نسبت بغب دائرهٔ خالصه بیشتر باشد و نسبت بمحرقه کمتر و لرزه دران نبود
مگر بر سبیل بحران و عرق نیز نباشد مگر در آخر و یا در روز بحران **و فرق** میان غب دائم و محرقه از روی اعراض آنست که حرارت و سوزش در محرقه
شدید تر بود و فترات درین ظاهر تر باشد و کرب و غثیان و اختلاط عقل و خفقان و غشی و سیاهی زبان درین نباشد بخلاف محرقه و بدانند
که مادهٔ غب لازمه اگر صفرای خالص بود و خطا در علاج نشود از یکهفته تجاوز نکند و شدت و خفت اعراض بحسب خلوص و عدم خلوص مادهٔ آن نسبت
که صفرا باشد و آهرن گوید که گاهی حمای غب بعد سه یا چهار نوبت حمای محرقه میگردد **قسم سوم** در محرقه و آنرا بزبان یونانی قادسوس و قوسوس
و قاریقوس و قاریقیسوس و فاریطوس مندا باختلاف نسخ و آن تپ لازم حاد شدید بر یک و تیره و قوی الاعراض است و بقول شیخ محرقه از جنس غب لازمه است
بسبب لزوم آن اما تفاوت اشتداد و فتور محرقه غیر محسوس بود و اعراض این شدید باشد بسبب حدت ماده و کثرت آن و یا وقوع آن بقرب
قلب و در عروق فم معده یا در نواحی جگر خاصةً و بالجمله در اعضای شریفه قریب قلب و اما در غب دائره صفرا در لحم و بسوی جلد بود و در غب لازمه
در عروق بدن بعید از قلب پراگنده باشد و هم او مینویسد که محرقه مثل غب دائره بر دو گونه است یکی محرقهٔ صفراوی و آن مثل خالصه است در غب
و سبب آن کثرت عفونت صفرا است یا در داخل عروق تمامی بدن یا در عروق قریب نواحی قلب خاصةً یا در عروق نواحی فم معده یا در عروق کبد
دوم محرقهٔ بلغمی و آن مثل غیر خالصه است و از بلغم شور افتد که در عروق متصل نواحی قلب متعفن گردد چنانچه ابقراط در ابیذیمیا گفته و بلغم مالح از
مائیت بلغم مع صفرای حاد پیدا شود پس صفرا که متعفن شود در مادیت مخالط مائیت بسیار بلغمی باشد و ملا سدید گوید که بلغم شور در حکم صفرا است

در حدت و نفوذ و چون در عروق نواحی قلب و فم معده و کبد تعفن یابد حدت و اشتعال عظیم مانند صفرا بهم رساند و چون محرقه در اعراض شدیدتر از غب است
بدین سبب واجب بود که مدت این کوتاه تر از غب باشد درینصورت یا بزودی خلاصی خواهد شد از مرض یا هلاکت رو نماید و پیران را حمیات محرقه
خالصه کمتر عارض شود و اگر عارض گردد اکثر هلاک شوند و اما کودکان و جوانان را بسیار افتد لیکن در صبیان خفیف تر و قلیل الخطر باشد بسبب
رطوبت امزجهٔ ایشان و در شبان صعبتر بود بسبب ناریت امزجهٔ ایشان و کثرت ابخرهٔ آنها معین آن و لهٰذاست که در صبیان مع سبات افتد
بنا برانکه حرارت غریبه تثویر ابخره بسوی راس کند و بقراط ذکر کرده کسی را که در تپ محرقه رعشه عارض گردد اختلاط ذهن رعشه را ازان زائل کند همچنین
زوال اختلاط عقل برعشه گردد و اکثر محرقه بقی یا اسهال یا رعاف منقضی شود و هم او گفته که اگر در محرقه سرفه اندک عارض گردد تسکین عطش نماید
و حرارت در محرقه در اکثر امر قوی در ظاهر نبود و در باطن قوی باشد و تکسر اعضا دران کمتر از غیر خود بود و چون صبیان را عارض شود از اغذیه تائب
کراهت کنند و آنرا قبول ننمایند و شیر که مص کنند فاسد و ترش گردد و گویند محرقه که با شدت اعراض بود مسمی ست بحاده و نکس در محرقه کمتر افتد و اگر افتد
سهلتر از دیگر باشد بشرطیکه سوء تدبیری کرده نشود و الا بروز سوم هلاک میکند و رازی فرموده که خدر بعضی اعضا با خفقان در همان روز موجب موت است
و انچه در فصل سرد افتد بدتر باشد و بحران این تپ بیشتر اندر روز ششم یا هفتم بود و انچه از ششم بگذرد امید خلاص پدید آید و انچه از هشتم بگذرد
غالب دران خیر بود و انچه از چهاردهم بلکه از دوازدهم بگذرد کم ضرر کند و انچه از هفتدهم بگذرد و اگر خطائی در تدابیر نکنند هیچ خوف نباشد جهت سرد شدن ماده
فی الجمله و مقاومت قوت و تقلیل سبب و الفت دل با آن و گفته اند که در محرقه چون ناگاه راحت پدید آید بی آنکه بحران ظاهر بوده باشد استفراغی
یا انتقالی و بدون تسکین باشربهٔ باردهٔ موافقه و بدون انتقال از هوائی بهوائی لائق تر و سرعت نبض آهسته شود و قوت ضعیف باشد زود
بمیرد و درین تپ نه قشعریره عارض شود و نه عرق مگر نزد انقلاع آن و سائر اعراض حمای غب درین تپ قوی تر و شدید تر باشد حتی که درین زبان
یا سیاه شود و آن بدتر است و یا خشن گردد و این سالمتر است و یا زرد شود و آن متوسط میان هردو باشد و غثیان یا قی نشان بودن ماده است
در حوالی معده و محرقه با مطبقه بسیار مشابه است و فرق میان هردو آنست که مطبقه بطور غب اشتداد ننماید و این را اشتداد از روی غب بود
و قوی تر ازان باشد و بادی سرخی رنگ رو و چشم مفرط نبود بلکه اندک باشد و نه پری رگها و نه تمدد در بدن بود و نه حالت شبیه بربو و ضیق النفس
چنانچه در مطبقه باشد و بقراط گفته هر که را حمای محرقه باشد بعده در آخر لرزه حادث شود تپ و منحل گردد و اگر منحل نگردد و قوت مریض قوی باشد
باخطر بود و اگر ضعیف باشد هلاک گردد و جالینوس گوید که از خواص حمای محرقه هذیان و رعاف است و حمیات محرقه در زنان قلیل الخطر از انست که
در مرد ان می دید انکه اگر محرقه در ایام از ازواج یعنی جفت اشتداد نماید این علامت ردیست بیشتر در روز ششم هلاک کند و در روز چهارم بدان منذر باشد و دران عرق سرد و غیر آن بود

علاج کلی حمیات صفراوی

شیرهٔ مغز تخم کدوی شیرین از دو درم تا سه درم تنها یا با شیرهٔ تخم کاهوی مقشر دو درم در عرقیات مثل عرق شاهتره و عنب الثعلب و نیلوفر و سائیده
هر یک چهار یا پنج توله بر آورده شربت نیلوفر دو توله داخل کرده خاکشی از یکنیم درم تا دو مثقال پاشیده بنوشند و اگر قوت ضعیف باشد و یا با تپ
خفقان بود عرق بید مشک گلاب عرق کیوڑہ عرق گاوزبان بقدر سه سه توله نیز اضافه کنند و صندل سفید را در گلاب سائیده پارچه بآن تر نموده
بر جگر و دل نهند از برای قلق و اضطراب و خفقان بسیار مفید بود و عطر خس و صندل و گلاب و نیلوفر و کشنیز سبز ببویانند و در غلبهٔ هذیان روغن گل
و سرکه و گلاب آمیخته پارچه بدان تر کرده بر سر نهند که صداع را نیز کثیر النفع است و ایضاً هر گاه با تپ درد سر بود پایها در آب گرم صرف نهند یا در آبیکه ادویهٔ
بارده دران جوشانیده باشند داولا حاجم نی شرط استعمال کنند اگر امر شدید باشد و لخلخهٔ بارد استعمال نمایند و گاهی محتاج شوند بفصد سر رو و گاهی حاجت
بفصد باسلیق افتد اگر ماده حوالی قلب بود و قوت و خون مساعدت آن کند بالجمله اگر صداع و سهر بسبب تصاعد ابخره یا عرض دیگر لاحق شود
تدبیرش بدانچه در مقام هر یک مسطور است و نیز در ذکر اعراض حمیات حاده در آخر بحث حمیات مذکور گردد باید کرد و اگر سرفه باشد لعاب بهدانه در

تبرید اضافه کنند و اگر درد گلو باشد شیرهٔ عناب داخل کنند و غرغرهٔ مناسب نمایند و نزد شدت حرارت شیرهٔ مغز تخم تربوز زیاده کنند و تا چهار روز بشیرهای
همین بزور اکتفا نمایند و روز پنجم شیرهٔ تخم خیارین را اضافه سازند مگر آنکه روز پنجم روز قوت تپ افتد که دران هیچ وجه تحریک خوب نیست و خیارین بسبب
قوت ادرار محرک ست و اگر حاجت تبرید زیاده باشد شیرهٔ تخم خرفه نیز داخل نمایند و بروز هفتم تخم خیارین از نسخه دور کنند و دادن شیرهٔ تخم کاسنی بعد از هفتم
مناسب بود بسبب قوت تفتیح و یبس آن و حرارتی که در آنست در ابتدا استعمال نمیکنند مگر در تپ یرقانی که قبل از روز هفتم نیز استعمال آن مینمایند
و اگر حاجت باشد بوقت شام اندکی از مبردات مثل لعاب بهدانه که در عرقیات مذکوره برآورده باشند شربت نیلوفر یا شربت انار و خاکشی افزوده باید داد
و عند قبض طبیعت شربت بنفشه و بزرقطونا استعمال کنند و قرشی بوقت شام تخم خیارین را نیز حکم نموده لیکن استاد مرحوم در کمال شدت تپ استعمال
میفرمودند و از برای خشکی زبان مضمضه از لعاب اسبغول سفید بود و نیز اسبغول را در پارچه بسته در آب انداز ند و بر هر دو لب بمالند از برای خشکی آنها مفید ست
و در تپ صفراوی جمیع اشربه بغیر ترش احتمال استحاله بصفرا دارند مگر شربت نیلوفر که بالخاصیت مستحیل نمیشود و بشرطیکه مالغی نباشد دادن شیرهٔ
آلو بخارا و شیرهٔ زرشک و سکنجبین مناسب باشد و غثیان و قی را هم نافع آید و گاهی عند کمال شدت تپ بمبردات کافور یا قرص آن استعمال کرده میشود
اما آنجا که ماده بنسبت حرارت غالب تر باشد نضج و تنقیه مقدم دارند مع رعایت تبرید و بعد تنقیه تبرید افزایند و در ابتدا مسهل قوی نباید داد بلکه
قبل از هفتم بهیچ وجه تحریک خوب نیست اما اگر حاجت قوی باشد تلیین طبع بآب فواکه نمایند و جائیکه تپ شدید باشد احتیاج منضج نمیشود در روز هشتم و دهم و دوازدهم
از مسهل بارد تنقیه کنند و ایضاً اگر تپ زائل نشود با بقیهٔ ماده دریافت گردد روز هشتم مسهل داده روز نهم مبردات دهند و لیکن قلیلی بنسبت ما بعد مسهلات و عوض خاکشی
اسبغول کنند و در روز دهم مسهل ثانی داده در یازدهم استعمال تبرید نمایند پس اگر بقیهٔ حمی باقی باشد مسهل سوم دهند بعده اگر ازین تجاوز نماید و تپ باقی ماند از تبرید شدید
باز مانند و بمعالجهٔ غب غیر خالصه میل کنند و ایضاً بعد مسهلات و عدم زوال حمی اقراص طباشیر با کافور مع بعض مبردات یا بسبار الخیار مشوی و یا ماء الهند با بطریق مخصوصه
آنها میدهند و معمول آنست که بعد بجز داز مسهل قرص طباشیر ملین یا قرص زرشک صغیر بآب کاسنی سبز مروق و شربت بزوری و خاکشی بدهند و گاهی عوض
کاسنی مروق چکیدهٔ کاسنی کرده میشود و بعد ازان العلاج تپ مرکب بپردازند غذا در ابتدا آش جو و کھچڑی مونگ دهند و گاهی برنج جریش کوفته در آب پخته شربت نیلوفر
و انار و امثال آن اضافه نموده بعد گذاشتن آن در آب سرد مینوشانند و اکثر مرضا ازان لذت می یابند و اگر تپ شدید نباشد در ماء الشعیر عوض اشربهٔ مذکوره شکر یا نبات
اندک انداز ند **صفت** قرص طباشیر ملین که بعد تنقیه اگر تپ باقی باشد در حمیات صفراویه و مرکبه معمول ست طباشیر چهار درم ترنجبین ... درم مغز تخم کدو مغز تخم خیارین نشاسته
صمغ عربی کتیرا تخم خشخاش هر یک یکدرم بلعاب اسبغول سرشته اقراص سازند خوراک پنج ماشه **صفت** شربت بزوری بنسخهٔ معمولی بیخ کاسنی تخم خیارین تخم کاسنی تخم خربزه
خار خسک هر واحد یکتوله همه را نیمکوفته شب در آب تر کنند صباح جوش داده صاف نموده با نیم آثار شکر سفید بقوام آرند **میرزا علی شریف** نوشته که در تپ صفراوی اول
عرق عنب الثعلب ده توله رئیس الاشربه دو توله شربت نیلوفر دو توله خاکشی چهار ماشه دهند و بجای شربت سکنجبین نیز خوب ست بشرطیکه سرفه نباشد و در تزاید مغز تخم
کدوی شیرین دو توله بر نسخهٔ اول بیفزایند و در شدت حرارت لعابات بارد علی سبیل البدلیه و شیرهٔ کاهو بیفزایند و تبرید دو وقت کنند و روز چهارم خیارین و پنجم رب
مغز تخم هندوانه و ششم روز تخم کاسنی بر سبیل بدلیه بیفزایند و روز هفتم کاهو و روز هشتم مسهل از ترنجبین و شیرخشت و خیار شنبر و گلقند و تمر هندی و آلوی بخارا
و گل سرخ براد و یهٔ تبرید افزوده بدهند و اگر سرفه لاحق باشد خطمی خبازی داخل سازند روز دوم مسهل لعاب بهدانه و اسبغول شربت نیلوفر بحسب حاجت شیرهٔ مغز تخم کدو بیفزایند
و لعاب ریشهٔ خطمی از پیچش ایمن سازد و استاد در نسخهٔ مذکور بعد مسهل تخم کاسنی نیز میدادند و اگر از امراض صدر مثل ضیق و غیره یار باشد سپستان اصل السوس گل بنفشه
گاوزبان مویز منقی در مسهل داخل سازند و هلیلجات قبل از شانزدهم دادن ممنوع ست و غب خالصه زیاده از چهارده روز نمی ماند اگر باقی ماند غیر خالصه باشد پس از پانزدهم
شیرهٔ اصل السوس و عنب الثعلب افزایند و پس ازان در مسهل هلیلجات و سنا نیز اضافه کنند **سویدی** مینویسد که ضماد گل کدو نافع کرب و التهاب حادث در حمیات
صفراوی و مجرب منست و شرب ماء القرع با نبات و کذا ترشی ترنج و کذا آب غوره و کذا آب هندوانه و اکل جرم آن و کذا الفقوع مشمش خشک و کذا اکل نیلوفر و کذا اکل بنفشه
گرملین نیز هست و کذا آب لیمون و شربت آن که مسکن قی نیز هست و کذا خیار شنبر و کذا سپستان که انفع ادویهٔ حرقت البول ست و کذا تخم کشوث که مفتح سده است

وکذا سویق قرع وکذا ایست جو و ضماد و شرب صندل سفید و فرش برگ و شاخهای خلاف وکذا قصب فارسی در خانه صاحب تپ و تغذیه بمزوره خیار
وکذا اسفاناخ که افضل اغذیه صاحبان حمای صفراویست بعد چهار درهم و شرب حشیشه تخم اسفاناخ هر واحد نافع حمای صفراویست انطاکی در تذکره خود
مینویسد که غب یا خالصه باشد و او آنست که یکروز نوبت کند و روز دیگر زائل شود و یا کثیر المادة سریع التحلل باشد و او آنست که هر روز آید و یا لازمه بود
و او آنست که منفصل نشود و اغبیا از اہل این صناعت قسم دوم را مرکب از دو غب مینامند و چنین نیست و ازین معلوم شد که حکم کلی حمی که هر روز آید
بنحویکه آن بلغمی ست خطاست و همچنین حکم بمطلق زمان دوری بر انواع حمیات و عمده درین علامات خلطیه است بالجمله خالی نیست که اشعار واقع شود یا بقوت
ماده از روی کمیت یا کیفیت یا هر دو معًا یا ضعف آن و همچنین همه از علامات معلوم شود پس در اول واجبست مبادرت بقی از آب و عسل و آب هندوانه
تا آنکه تلخی از دهن منقطع شود و آب دران شیرین گردد بعد ازان در پنج اقسام باقی خالی نیست که طبیعت نرم باشد یا نه و در صورت اول سکنجبین بماء الشعیر
و عناب و شرب آب انار و ماء القرع و شربت نیلوفر یا بنفشه کفایت کند و در صورت ثانی تمر هندی و آلو و گل بنفشه افزایند و مطبوخ خرانجبار شیر خشت و ترنجبین
و شربت ورد صاف کنند این مجموع در سه اقسام اول خصوصًا در قسم سوم و آنچه ازین ادویه میسر شود در قسم اخیر سیما در قسم سوم نیز و واجبست مبالغه در تبرید
در هفته اول بخوف انتقال این تپ بسوی دق و اکثار از آب فواکه بعد هفته مذکور و گفته اند بمنع آن اصلا و اولا و این احکام بحسب اقسام غب بتغیر میشوند
چنانکه گفتیم بعده فصد بعد تلیین و نضج نه قبل آنها جائز بود و هرگاه علامات امتزاج ماده آن با خون ظاهر باشد و الا غب خالصه بشطر الغب منتقل شود چنانکه
محرقه بتشنج یا دق انتقال مینماید هنگام تقلیل تبرید و واجبست تازگی بدن یا دهان بارده مثل روغن کدو و بنفشه و مورد و بفرش گلها و قرب آب
و لباس مصقول و غسل دست و پا بآب سرد و استنشاق و طلا بمورد و صندل که هر دو در سرکه و گلاب و آب کدو تر کرده باشند خصوصًا که تپ با صداع
باشد و گاهی حاجت باستعمال کافور افتد چون اتفاق اسهال شود با شدت حرارت و الا آب خلاف و زرشک اکتفا نمایند و هرگاه قوت در نوائب
ساقط شود استعمال مسلوقها و زراحت جائز بود خصوصًا در سردی و الا اطریه یا مزوره آلو و خرفه کفایت باشد و کدو را با سرکه درینجا فائده اعظم است
و این دوا از تراکیب من مجربست صنعت آن سنای مکی گل بنفشه سپستان عناب هر واحد اوقیه گل سرخ تخم کاسنی مغز تخم کدو و خیار هر واحد
نیم اوقیه همه را در چهار صد درم آب بپزند تا پنجاه درم بماند پانزده درم خیار شنبر و بست درم ترنجبین بمالیده صاف نموده استعمال کنند و سه مرتبه تکرار
آن نمایند پس اگر از اقسام اول یا محرقه باشد بعد ازان این حبوب بقدر یک مثقال با شربت بنفشه و آب تمر هندی صنعت آن صبر ریوند چینی
پوست هلیله زرد هر واحد یکجزو سقمونیا گل سرخ مصطکی انیسون کثیرا هر واحد نیم جزو بماء القرع یا خلاف حبها سازند و بتکرار استعمال کنند اگر تپ
زائل نشود و این از مجربات ما و عدیم الخطاست صفت ممسک الارواح که هنگام سقوط قوی از تواتر حمیات بکار آید و باقی احتراق و فتور و خفقان
و آنچه بدماغ از نکایت تپ واصل شود و لاغری و ادبار قوت شائبه زائل کند گلاب عرق بید عرق نعنع هر واحد یکجزو که مجموع پنجاه درم باشد دران
مصطکی و ریوند و بادیان هر واحد یکدرم بجوشانند تا نصف بماند صاف کرده در هر رطل این شربت سیب و شربت بنفشه و شربت ورد و خوشبو
هر واحد سه اوقیه داخل کنند و بقوام آورده استعمال نمایند صفت نقوع که در اخر حمیات مستعمل میشود و آنرا مستاصل میسازد و ایضا از مجربات ما ست
پوست هلیله زرد و هلیله سیاه هر واحد اوقیه سنای مکی گاوزبان تخم کاسنی شاهتره زرشک کشنیز خشک هر واحد نیم اوقیه بکوبند و با مثل نصف آن هر واحد
انگور منقی و انجیر و سپستان تر کرده بعد شش ساعت ازان بنوشند و بعد چهل و هشت ساعت تبدیل آن نمایند بعد ازان در حمام داخل کنند و بمورد و مازو
و عدس و اقماع گل سرخ سوده بسرکه سرشته مالش کنند و بعد آن بحناء و عصفر بسرکه سرشته و کشنیز سبز بر دست و پا خضاب نمایند و راحت لازم گیرند و مثل تخم ریحان
و بزر قطونا و تخم مرو خورند و از مجربات شرب آب بطلب شکر در غب ست و تعلیق زعفران و مرجان و بخور بموی بکر و خرقه حیض اول او ایضا در زریه مینویسد
که تنقیه صفرا نمایند بمسهلات مع اصلاح اغذیه و تبرید چنانکه در علاج محرقه مذکور شد مع مبالغه ماء القرع و سکنجبین و آب هندوانه و تمر هندی و حبوب صبر
و آنچه اختصاص بغب دارد قرص بنفشه بماء القرع و ماء الشعیر و آب تمر هندی و خیار شنبر ست وکذا شربت لیمون و طبیخ هلیله وکذا حب [illegible] فرش [illegible] حنا

وصفصاف و برگ نی فارسی نمایند و بزور ذی لعاب مثل تخم مرو و اسپغول بنوشند و انچه تجربه کرده ایم قی کردن بهندوانه و آب عسل ست پس استعمال شربت درد و بنفشه بسکنجبین و این علاج بعینه برای محرقه نیز هست قرشی و سدیدکازرونی مینویسند که اگر با غلبه صفرا در خون کثرت یابند فصد هم تعمل نمایند یعنی در ابتدا نکنند بلکه بعد اندک نضج و تنقیص صفرا بحقنه ملین و اخراج خون اندک نمایند خصوصاً اگر غیر خالص باشد و در ایام اول سکنجبین ساده و شربت نیلوفر دهند و اگر تشنگی یابند با شیرهٔ تخم خیار و خرفه و مغز کدو بدهند تا تفتیح سدد و تسکین عطش و ادرار و تبرید نماید و گویند که اولی آنست که مدرات را در حمیات بعد روز چهارم استعمال کنند و بعد اندک نضج اگر احتیاج تلیین باشد شربت بنفشه و نیلوفر همچنین شربت دینار یا یکی از ان هر دو بشربت آلو و لعاب اسپغول یا شربت لیمو بشربت نیلوفر یا بنفشه یا حماض یا نیلوفر یا سیب بنوشانند و شربت سیب و لیمو و حماض وقتی باید داد که تپ با ضعف قلب و معده باشد یا نقوع حامض یا حلو بشکر یا شربت بنفشه یا نیلوفر بدهند و اولی آنست که در دادن نقوع تاخیر دو سه روز نمایند زیرا که در نقوع قوت اسهالیه است و ایضاً دران غذائیت است یا آب انارین بشربت بنفشه و اولی آنکه بشربت ورد دهند و کرر یا بهلیله دهند زیرا که آب انار اسهال بالعصر میکند پس واجب است که انچه باوی جمع کنند ایضاً مسهل بالعصر باشد نه ملین مثل شربت بنفشه بلکه مانند شربت ورد و یا تمر هندی در آب گرم مالیده با شکر یا شربت بنفشه دهند و این اولی ست بهر آنکه شربت بنفشه مصلح تمر هندی ست و این نیز اصلاح آن مینماید و آب هندوانه بشکر یا سکنجبین بغایت نافع ست و ماء القرع نیکوست و اولی تاخیر آب فواکه تا روز ششم و هفتم ست و این وقتیست که بدان ارادهٔ تلیین قوی و اسهال باشد بجهت آنکه خوف آنست که غب خالصه بغیر خود منتقل گردد اگر در ابتدا اکثرت آب فواکه نمایند و تلیین طبیعت هر روز دو مجلس بفتیله و حقنه ملین کنند اگر طبیعت باشربهٔ مذکوره نرم نگردد و در آخر روز و در شب و هنگام احتیاج باشربه اضافه نمایند مدرات مثل تخم خیار و بادرنگ و خصوصاً اگر تپ با تشنگی باشد و هرگاه عطش افراط کند شیرهٔ تخم خرفه تنها یا مغز تخم کدو یا تخم خیار با سکنجبین و یا شربت آلو بدهند و گاهی در تپ صفراوی خصوصاً خالصه احتیاج بخورانیدن کافور در بعض اشربهٔ مذکور افتد و اگر در انجا غثیان و قی باشد آب زلال تمر هندی باشکر و یا ترنجبین دهند و گاهی برای تلیین ریوند چینی اضافه میکنند و در فعل قوی‌تر میگردد و یا بشربت نیلوفر و سکنجبین و اگر با مثل این اشربه شربت دینار افزایند نافع‌تر باشد و یا نقوع از تمر هندی چهل درم عناب ده عدد گل نیلوفر پنج عدد بنفشه سه مثقال خیسانیده در آب آن بیست درم ترنجبین سفید حل کرده نیم درم ریوند چینی افزوده بنوشانند اگر طبع قبض بود یا شربت تمر هندی یا شربت آلو بالو دران حل کنند و اگر طبیعت بسیار نرم باشد که موجب ضعف گردد پس شربت حماض یا شربت انار ترش منعنع یا سکنجبین سادهٔ مانی دهند و گاهی این قوابض نزد قبض طبع و امثال آن اگر معده ضعیف مسترخی باشد استعمال میکنند و تلیین طبیعت دران هنگام بحقنهای لینه و فتائل مسهله مینمایند پس اگر قی و غثیان مثل شربت انار منعنع منقطع نشود بگیرند طباشیر و سماق و کشنیز خشک و زرورد و باریک سائیده بشربت سیب استعمال کنند و گاهی نزد شدت غلیان صفرا و التهاب آن درین کافور افزوده میشود و مسهلات نقوع مقوی مثل شیرخشت و ریوند و یا آب انارین بهلیله دهند و هلیله را قبل از نضج تام باید و هفته ندهند چنانچه شیخ فرموده که آن سدد و مقبض بعد اسهال ست و ایضاً اگرچه آن مسهل صفرا است لیکن دران یبس و تجفیف بسیار ست و از ان خوف نفع سنطاریا ست پس احسن درین تپ ترک آنست و یا چهل درم شربت ورد و مکرر با بیست درم سکنجبین به آب بسیار سرد بدهند که مسهل بالعصر ست و یا مغز خیارشنبر بشربت بنفشه و روغن بادام شیرین دهند و خصوصاً اگر با تپ سرفه و خشونت در سینه باشد و یا تمر هندی و مغز خیارشنبر در آب گرم مالیده شکر و روغن بادام داخل کرده یا شربت بنفشه عوض شکر کنند و اندک ریوند افزایند و گاهی ترنجبین یا شیرخشت اضافه میکنند و اگر تپ صفراوی غیر خالص باشد گلقند افزایند و اولی آنست که تاخیر مسهل تا نضج کنند الا آنکه صفرا متحرک هیجان باشد با وجود آنکه خطر استفراغ قبل از نضج در غب امراض صفراوی کمتر از انست که در غیر اوست و در روز نوبت خصوصاً که روز بحران روز نوبت افتد مثل هفتم و یازدهم استفراغ نباید کرد و اولی ایام برای استفراغ هشتم و دهم و دوازدهم و شانزدهم ست و اما در روز ششم خطر عظیم ست زیرا که گاهی دران بحران اضطراری متقدم می افتد چنانکه در روز هشتم بر سبیل تاخیر اتفاق افتد الا بحران روز ششم ردیست بهر آنکه قبل از انتها بود پس اگر دران روز اتفاق مسهل شود غالباً هلاک کند خصوصاً اگر مسهل قوی و مواد بسیار باشد اغذیه باید که تاخیر غذا دو یا سه روز نمایند و بر اشربهٔ مناسبه اقتصار ورزند و بعد ازان ماء الشعیر یا شیرهٔ مغز نان در آب سرد تر کرده و یا شیرهٔ پست جو خصوصاً اگر با غثیان باشد هر کدام از ینها با شکر یا شربت نیلوفر بدهند مگر آنکه ضعف

در نبض یابند که دران هنگام شوربای بچهٔ مرغ واجب بود و اگر ضعف مدرک نشود بماء الشعیر و مانند آن بدون بچهٔ مرغ غذا سازند و هرگاه ضعف بهم رسد
و مرض درانتها یا قریب بانتها باشد و شوربای بچهٔ مرغ دهند در معده فاسد گردد بسبب اشتغال طبیعت دران هنگام بدفع مرض از غذا و کرب آرد و تشویش بهم رساند
و بدان تقویت معتدبه حاصل نشود پس هرگاه تب خفت پذیرد و اشتها بجنبد مزورهٔ اناردانه یا آلو یا زیرباج یا لیموئیه یا اسفاناخ یا خرفه یا ملوخیه یا بقلهٔ یمانیه
دهند و اینها در روغن بادام شیرین بریان کنند و بسرکه یا آب لیمو ترش سازند اگر سرفه نباشد و بعضے کسان قناعت بمزورات نکنند بلکه محتاج بچوزهٔ مرغ در ایام
ابتدا باشند بلکه در روز نوبت و ایشان متحلل بدن اند و اما غیر ایشان را غذا در روز نوبت و در حالت قبض طبیعت نباید داد
ادویهٔ موضعیه لتسکین صداع ایشان و تنویم آنها بچیزهائی باید کرد که در علاج صداع حار و در سهر که بسبب حرارت بود مذکور شد مثل خشخاش و بنفشه و نیلوفر
و مانند آن و ترطیب زبان ایشان بدانچه در جفاف اللسان گذشت مثل لعاب بهدانه و اسبغول و مغز خیار و تبرید جگر ایشان بنهادن خرقهٔ مبلول بگلاب
و آب کاسنی یا آب خیار باندکی سرکه بر محل جگر نمایند و گاهی باندک کافور دران اضافه کرده میشود و شستن دست و پا بآب گرم و آب سبوس گندم برای ایشان نافع
بود بجهت تسکین صداع و کشیدن ابخرهٔ متصعده بسوی دماغ ایشان و واجبست که در ابتدای نوبت بآب گرم و سکنجبین قی کنانند و در وقت شدت حرارت
شیرهٔ بزور بارده و شربت آلو یا سکنجبین استعمال کنند و نزد ابتدای عرق ادرار عرق ایشان از سکنجبین با آب هندوانه یا آب سرد یا بشیرهٔ تخم خیار نمایند و عرق را مسح
کنند تا ادرار او زیاده گردد و در مسکن آب بپاشند و دران حرارات آب زیاده کنند و نزد ایشان از فواکه سیب و امرود و به و زعرور و خیار و از ریاحین برگ مورد
و برگ بید و اوراق اشجار بارد خوشبو مثل برگ سیب و ریحان بران آب پاشیده و از گلها گل سرخ و نیلوفر و گل بنفشه بدارند و جمیع لخلخهای بارد خوشبوها
مرتب از گلاب و آب خلاف و نیلوفر و آب مورد ببویانند و اندک سرکه دران افزایند الا اگر بحوالی باشد قریب سرکه نگردند و گاهی حقنه بمثل آب هندوانه یا آب خیار
ایشان را نفع کند **بعض متاخرین** دستور العمل علاج تب صفراوی چنین نوشته اند که اول مسکنات مثل شربت بنفشه یا شربت نیلوفر یا شربت
گاوزبان در عرق شاهتره و عرق نیلوفر و عرق کاسنی حل کرده خاکشی پاشیده دهند یا از روز اول تب شربت نبات و آب گلاب و عرقیات ادویهٔ سبک
دهند و یا شوربه کنند با شیرهٔ کاهو یا شیرهٔ خرفه یا شیرهٔ مغز تخم کدو و بشرط تشنگی بسیار و گرمی زائد بیفزایند و شربت انار داخل کنند و بعد چهار روز اگر
تب و تشنگی تسکین یابد و منضج صفرا خواهند نقوع دهند تا زود نضج یابد اگر سرفه و نزله نباشد آلو بخارا زرشک تخم کاسنی گاوزبان شب در آب ترکرده صبح مالیده
صاف نموده شربت بنفشه حل کرده خاکشی پاشیده دهند و اگر تب و تشنگی ساکن نشود تا هفت روز لعاب بهدانه و شیرهٔ مغز تخم کدو و شربت بنفشه
ادویهٔ سابق دهند که همین نضج خواهند داد و تا چهار روز چنانکه مسهل مهلک ست دوای قوی نیز ممنوع ست مگر در یرقان اشتراکی کبدی که بحران او
روز چهارم مشخص آلو و تمرهندی و آب کدو و آب کاسنی و آب تربوز وغیره جائز داشته اند اما هرگاه غلبهٔ صفرا بود و تب یکروز در میان یا هر روز
آید شیرهٔ تخم خرفه شیرهٔ تخم کاسنی هر یک شش ماشه سکنجبین دو توله داخل کرده دهند و در شدت تشنگی و احتراق تبرید زیاده کنند و شیرهٔ خیارین و شیرهٔ
تخم کاهو و لعاب اسبغول بیفزایند بلکه قرص طباشیر کافوری سه چهار ماشه نیز دهند و اگر اسهال بود قرص طباشیر قابض هم بدهند و در محرقهٔ
کهنه آب کاسنی سبز مروق و سکنجبین نیز خوبست و برای اخراج صفرا قرص طباشیر ملین و شربت ورد مکرر و شربت دینار بحسب تقاضای وقت و مزاج دهند غرض
تا روز هفتم که روز بحران ست تسکین مزاج نموده باشند و درین اثنا اگر خود بخود اسهال شود قرص طباشیر افیونی چهار ماشه و کشنیز خشک چهار ماشه و کافور قدری
و تخم کاسنی بریان شش ماشه و شربت حب الآس یا شربت بهی یا رب آن دو توله دهند و در صورت بودن سرفه ترشی موقوف دارند و بهدانه سه ماشه
و اصل السوس چهار ماشه در نسخها ضم سازند بالجمله بعد از هفت روز که روز نوبت نبود مسهل از مغز فلوس شش توله و تمرهندی سه توله با لعاب اسبغول دهند
و اگر قوی خواهند ترنجبین و شیرخشت هر یک چهار توله افزایند و اکثر در شدت گرمی و تشنگی در آب کدوی مشوی و شیرهٔ تخم خیارین یکتوله مغز فلوس و تمرهندی
مالیده نیز میدهند و بعد از نقای ماده اگر حاجت شود برای تسکین حرارت زائد ماء القرع با شربت نیلوفر یا سکنجبین یا قرص کافور دهند که برای تسکین
صفرا و هیجان آن نافعست و مزیل حرارت و مسکن تشنگی و همچنین ماء الخیار و آب تربوز و آب کاسنی درین باب با شربتها و قرصهای مذکوره نافع بود و اگر در نوبت

روز هشتم باید مسهل بعد زوال نوبت وتسکین بعد سه چهار ساعت دهند لیکن مسهل بروز نوبت گاهی مضر وگاهی مهلک ست واگر غب دائم ولازم باشد گاهی حمی
بود بعد سوم روز و بعد تسکین حرارت وعطش منضج بطور طبیخ نیز جائز ست بنفشه نیلوفر کاسنی هر یک ۳ ماشه خیسانیده یا جوشانیده نبات یک نیم تولہ خاکشی چهار ماشه
داخل کرده دهند واگر منظور باشد که هم تسکین تپ شود وهم نضج ماده حاصل آید کدام شیرهٔ مناسب یک روز مثل شیرهٔ کاهو یا شیرهٔ مغز تخم تربوز یا شیرهٔ
خیارین شش ماشه نیز آمیختن جائز ست از روز پنجم منضج صرف دهند وبعد از گذشتن هفتم روز بحران بدستور مسهل بدهند ودر میانه روزهای مسهل تبرید یا منضج
باید داد بحسب تقاضای حال بیمار واگر غب غیر خالصه باشد در ادویهٔ سابقه بادیان وگلقند افزایند تا بلغم نیز نضج یابد واگر عطش بود خیارین هم افزایند وغذا
کهچری یا آش جو یا کدو دهند ایضاً بعضے علاج آن بطریق کلی ودستور العمل چنین نوشته اند که تا روز سوم شیرهٔ مغز تخم کدو با لعاب اسپغول وشربت نیلوفر بدهند
ودر روز چهارم شیرهٔ تخم کاهو وخیارین عوض تخم کدو نمایند ودر روز پنجم که روز نوبت ست مسکن باید داد وبجای شربت سکنجبین کنند ودر ششم که روز سکون ست فی الجمله تحریک
مناسب ست شیرهٔ مغز تخم هندوانه وکاسنی وخیارین عوض تخم کدو کنند ودرین روز مسهل جائز نیست که خطرناک ست ودر روز هفتم که روز نوبت اول بحران ست بجای
تخم کاسنی وخیارین شیرهٔ مغز تخم کدو وهندوانه دهند ودرین روز هیچ وجه تحریک جائز نیست ودر روز هشتم مسهل از فلوس خیارشنبر وترنجبین وشیرخشت وآب
تمر هندی وخمیرهٔ بنفشه وگلقند با عرق کاسنی ونیلوفر وروغن بادام بنوشانند ودر روز نهم شیرهٔ تخم کاسنی ومغز تخم کدو ولعاب بزرقطونا وشربت نیلوفر وعرق
بید مشک بخورانند وسکنجبین بعد مسهل درین روز بسبب خوف حدوث سحج مناسب نیست ودر روز دهم مسهل روز هشتم بدهند ودر روز یازدهم که روز انذار ورود نوبت ست
فی الجمله تحریک در مواد برای استعداد دفع بروز بحران آینده ضرور ست شیرهٔ تخم خیارین بدهند وباعتبار ضرورت تسکین شیرهٔ تخم کدو بلعاب بزرقطونا وبرای تسکین حرارت
مسهل واخراج بقیهٔ ماده از مسهل با شربت انارین ویا شربت نیلوفر وعرق کاسنی وبید مشک دهند اگر بقیهٔ تپ باقی باشد روز دوازدهم نیز مسهل روز هشتم بدهند
ودر روز سیزدهم هر چند روز نوبت ست درین روز بقانون مقرر تسکین ضرور ست ولیکن چون تنقیه شده از تحریک ضرری متصور نیست واز برای استعداد تحریک روز چهاردهم
که روز بحران حقیقی این تپ ست فی الجمله تحریک ضرور ست شیرهٔ تخم کاسنی وخیارین با لعاب بزرقطونا وشربت نیلوفر بدهند ودر روز چهاردهم که روز بحران ست
واستعمال محرک هیچ وجه مجوز نیست شیرهٔ مغز تخم کدو وهندوانه با لعاب بزرقطونا وشربت بنفشه وعرق بید مشک یا بید ساده بدهند ودر روز پانزدهم باعتبار آنکه
بعد از بحران ست اعانت بر دفع بقیهٔ ماده که باقی مانده واز تحریک طبیعت دفع نشده محرک باید پس شیرهٔ خیارین ولعاب اسپغول وسکنجبین داخل نمایند واگر تا پانزدهم
تپ زائل نشود در شانزدهم باز آن مسهل دهند وبعد از شانزدهم حکم حمیات مرکبهٔ صفراویه دارد بعلاج آن باید پرداخت

علاج غب دائره

هر چه در علاج کلی حمیات صفراوی نوشته شد بعمل آرند ودر روز نوبت غذا ندهند ودر آغاز نوبت تی بسکنجبین وآب نیمگرم کنند واگر در وقت شروع لرزه تشنگی غالب بود
آب گرم جرعه جرعه بنوشانند وبعد رفع لرزه وسرما آب سرد بدهند وسکنجبین درین وقت نیز مناسب ست وچون تپ فرود آید پاشویه فرمایند ویا بیمار در آب گرم نشینند وبما لند
تا بقیهٔ حرارت از سر فرود کشد وعرق که آید از پارچه نشف کنند تا ماده از راه عرق مندفع گردد ودر ابتدای نوبت خواب نباید کرد ودر روز راحت اشربهٔ مطفیه مثل شربت آلو
وتمر هندی ونیلوفر ولعاب اسپغول وماء الشعیر بنوشانند واگر حاجت بسیار باشد قرص کافور دهند واسهال صفرا بثمار الفواکه مثل آب آلو وتمر هندی وآب انار
مع شحم آن افشرده وشربت ورد مکرر وشیرخشت وامثال آن که در آن تلیین اندک مع تسکین مفرط باشد باید کرد وغذا مزورات ترش معمول از تمر هندی ومشمش وانار
ونیشوق واز بقول بارده مثل کدو وکاهو وکشنیز سبز وخرفه واسفاناخ سازند وگویند که آب کاسنی سبز با سکنجبین یا شربت دینار مجرب ست وآب تمر هندی با نمک
یوم راحت وبدون نمک روز نوبت انفع ست واگر پر اسپ که بر زانوی او میباشد بقدر چهار سرخ در گلوری پان نهاده قبل از آمدن لرزه بیک گهڑی بخورند
برای دفع لرزه مجرب نوشته ذکر بعض تراکیب نافع تپ صفراوی از مطب اساتذهٔ کرام لعاب اسپغول شیرهٔ مغز تخم کدوی شیرین هر یک شش ماشه
در عرق کاسنی وعرق عنب الثعلب وعرق شاهتره هر یک پنج توله بر آورده شربت نیلوفر دو توله حل کرده خاکشی پنج ماشه پاشیده بنوشند وگاهی عوض تخم کدو
وعرق عنب الثعلب وعرق شاهتره شیرهٔ خیارین ولعاب بهدانه سه ماشه وعرق بید ساده کرده میشود وگاهی بجای خیارین وعرقیات شیرهٔ کاسنی داخل کرده میشود

دیگر تبرید آلو بخارا ده دانه بعرق شاهتره ده توله دست مالیده لعاب اسبغول یکتوله نبات یکنیم توله داخل کرده خاکشی چار ماشه پاشیده بنوشند **دیگر** آب تمر هندی
سه توله شیرهٔ تخم کاسنی شیرهٔ مغز تخم کدو هر یک شش ماشه لعاب بهدانه سه ماشه گلاب چهار توله گلقند دو توله بدهند **دیگر** سکنجبین لیمونی سه توله بعرق عنب الثعلب
هفت توله گلاب چهار توله حل کرده خاکشی شش ماشه پاشیده بنوشند وگاهی شربت لیمون دو توله و بجای عرق مکوه عرق شاهتره ده توله عرق کیوڑه چهار توله
کرده میشود **دیگر** بعد مسهل لعاب بهدانه شیرهٔ تخم خیارین شربت بنفشه اسبغول پاشیده وگاهی تخم خرفه شش ماشه خمیرهٔ بنفشه دو توله عوض شربت بنفشه میکنند
وگاهی بعد مسهلات آب تمر هندی سه توله شربت نیلوفر دو توله خاکشی پنج ماشه عوض شربت بنفشه و اسبغول کرده میشود **دیگر** خیسانده گل سرخ گل بنفشه
گل نیلوفر هر یک شش ماشه خیسانیده صاف نموده شیرهٔ تخم کاهو شیرهٔ خیارین هر یک شش ماشه نبات دو توله داخل کرده بنوشند **دیگر** عنب الثعلب هفت ماشه
گل بنفشه شش ماشه گل نیلوفر هفت ماشه اصل السوس چهار ماشه خطمی خبازی هر یک پنج ماشه شاهتره شش ماشه تخم خیارین کوفته نه ماشه در آب گرم تر کرده صبح
مالیده صاف نموده نبات خاکشی داخل کرده بنوشند **دیگر** مسهل حمای صفراوی فلوس خیارشنبر شش توله ترنجبین چهار توله آلو بخارا ده دانه گلقند چهار توله
بعرق بادیان عرق شاهتره عرق عنب الثعلب هر یک ده دام مالیده صاف نموده روغن بادام شش ماشه داخل کرده بنوشند غذا دو پهر نخوداب و شب شله و تا دو پهر
بجای آب عرق شاهتره عرق کاسنی عرق مکوه هر چه مناسب دانند **دیگر** فلوس خیارشنبر شش توله تمر هندی چهار توله شکر سفید چهار توله بعرق شاهتره بست و پنج
توله مالیده صاف نموده روغن بادام داخل کرده بنوشند **دیگر** برای مراقی با رطوبت دهان گل بنفشه گل نیلوفر عنب الثعلب تخم کاسنی بیخ کاسنی بیخ
بادیان هر یک شش ماشه مویز منقی دو توله خطمی خبازی گاوزبان اصل السوس هر یک شش ماشه تمر هندی دو توله شب خیسانیده صبح خام مالیده گلقند
داخل کرده صاف نموده بنوشند **ذکر بعض ادویهٔ مرکبه** مفید تپ صفراوی این حب زهر مهره در تپ و قی صفراوی و تسکین حرارت معمول است زهر مهرهٔ
خطائی سائیده دو جزو مروارید صلایه کرده یکجزو هر دو را باز باهم خوب صلایه کرده حب بگلاب بسته بقدر دو ماشه بدهند **حب** برای تپ صفراوی و لرزه
بنگ چهار جزو کافور یکجزو سائیده حب بقدر فلفل بهبندند و تا چهار عدد چهار گهڑی پیش از آمدن لرزه و تپ بدهند و حب الشفا معمول علویخان نیز مجرب است
دوائیکه تپ لرزهٔ صفراوی را نافع است تمر هندی دو دام در آب گرم بمالند و شکر سرخ دو دام دران حل کرده صاف نمایند و اول اسبغول بقدر دو دام
در قدری آب انداخته بنوشند و بعد یک گهڑی شربت مذکور بنوشند و سه روز بهمین طور بعمل آرند که مجرب و ملین طبع است غذا شربت تمر هندی یا خشکه یا نان
یا کهچڑی مونگ **دیگر** بگیرند ست گلو و طباشیر هموزن و هر دو را سفوف ساخته یکماشه در تپ که با لرزه و سرمای شدید آید بدهند روز اول بر طرف شود
و اگر گلوی سبز را با قرص طباشیر سائیده یا خیسانیده دهند نفع بین کند **دیگر** برای تپ غب معمول اطبای هند بیخ نیم و گل و برگ ببول و اندرجو هر یک
دو دام در چهار سکورهٔ آب جوشانیده شیر گرم بنوشند **دیگر** برای تپ گرم مستعمل ایشان آمله برگ بهنگ بادیان هر سه ادویه سائیده در شیر بز که خام باشد
بیامیزند و در هر دو کف دست و پای خوب مالش کنند تپ فرود آید **دیگر** شیرهٔ تخم کاهو شیرهٔ تخم خرفه هر واحد دو درم در آب برآورده آب تمر هندی دو توله
افزوده اسبغول مسلم یکتوله خورده بنوشند و یا شیرهٔ برگ شاهتره و تخم کاسنی هر واحد دو درم با آب سائیده سکنجبین ساده دو توله داخل کرده بنوشند **سفوف**
که حمیات حاره را مجرب است قنب یکجزو تخم اسفاناخ دو جزو شکر مساوی خوراک دو درم صبح و شام با آب **دیگر** که تپ و لرزه را عجیب است برگ خیال و کوکنار
مساوی کوفته بیخته قبل از نوبت بدو ساعت هر قدر که در دو انگشت آید گرفته بخورند **مطبوخ آلو** که لطیف العمل است و در تپ غب جهت دفع حرارت
و تلیین شکم در حالت ضعف قوت و فصل گرما و عدم قدرت باستعمال مسهل قوی توان داد آلو بخارا بست عدد تمر هندی ده درم هر دو را در دو رطل آب
بجوشانند که چهار اشود پس صاف کرده قند سفید ده درم آمیخته بنوشند و چند روز برین مداومت کنند **مطبوخ هندی** که برای تپ لرزهٔ صفراوی
عجیب الفعل است خس صندل سرخ کشنیز پوست بیخ نیب پدما کهه گلوی سبز همه مساوی بگیرند و هر روز بقدر دو دام از این ادویه در یک سیر آب بجوشانند
تا نیم پاو آب بماند صاف کرده بنوشند و در مجربات نوشته که این ادویه هر یک پنج ماشه گرفته جوکوب نمایند و در سه پاو آب بجوشانند تا نیم پاو بماند صاف نموده بدهند
تپ گرم دور شود و هر فرضی که از شرب شراب پیدا شود مفید بود تا بنجروز یا هفت روز بکار برند و صاحب تکمله سوای خس بجهت تپ صفراوی مفید نوشته

وگفته که اگر زیاده تبرید خواهند خس نیلوفر صندل سفید بیفزایند واگر قبض مطلوب باشد دار فلفل یا زیره سفید زیاده کنند و برای منع قبض مویز منقی اضافه نمایند ودر سفوف اصل السوس مناسبت **ایضاً** گلوی سبز دو هفت ماشه پتاگل نیلوفر خس صندل سفید و سرخ برگ بانسه بدستور جوشانیده مدهند واگر احتیاج تلیین افتد هلیله داخل سازند یا مغز فلوس بیفزایند واگر مریض از خوردن ادویه تلخ کاره باشد از ادویه مذکوره عرق کشیده دهند **نقوع** برای غب از مجربات حکیم علی عناب پنجاه عدد آلو بخارا بست عدد تمر هندی دوازده توله در آب تر کرده قدری از آن آب اول شب صاف کرده بیاشامند و مداومت کنند و روز نوبت غذا ندهند مگر وقتیکه مریض طفل باشد یا وقت نوبت در اواخر روز باشد و بعد از نوبت هرگاه اشتها شود غذا برنج و شربت تمر هندی بدهند الا وقتیکه اسهال عارض شود پس بقوابض بارده مثل قرص کافور و قرص طباشیر قابض و یاقوتی بارد و شربت صندل و امثال آن علاج کنند و در حال روز نوبت از فیوامع و ورق الخیال و کافور بحسب مزاج وقت غلبه ترکیب کرده دهند

اقوال حذاق سویدی گوید که شرب آب انار ترش هشت اوقیه با دو اوقیه سکنجبین و کذا تخم خیار با سکنجبین و کذا مغز تخم کدو در حمای غب مجرب منبت و شرب طباشیر کذا تمر هندی و کذا آب لبلاب سفید و کذا ماء الشعیر و کذا لعاب بهدانه با اختلاط بزر قطونا در مشروبات و مزورۀ خیار و کذا برگ قطف بروغن بادام و اندک سرکه و فرش برگ و شاخ نرم صفصاف در مسکن و تعلیق چشم سرطان نهری بر صاحب غب و اختلاط کدوی کوچک مربی با سرکه در غذای مریض هر واحد نافع حمای غب ست و فادزهر معدنی را چون در آفتاب نهند و عرق کنند و آنرا صاحب حمای غب بلیسد کرب او زائل شود و تب بشکند **مؤلف اقتباس** مینویسد که درین تب تدبیر خفیف از آنچه در محرقه گفته شود بکار برند و لیکن چون درینجا لرزه و نوبت و آسایش میباشد پس رعایت نه چیز واجب دانند **اول** آنکه در ابتدای نوبت و در وقت شدت سرما و لرزه و اشتداد تب هیچ قسمی از اقسام غذا نباید داد بعد از فرو شدن تب بوقت اشتها در دادن غذا و آب سرد مختار اند و در ابتدا دادن مسهلات قویه و هلیلجات منع نمایند بلکه بخیار شنبر و ترنجبین و آلوی بخارا و گلقند تلیین طبع فرمایند و یا بنقوع فواکه و یا بمطبوخ که در قول ابن الیاس خواهد آمد و یا بنقوع مشمش که در قول صاحب کامل بیاید **دوم** آنکه در شروع نوبت سکنجبین ساده چهار توله در گلاب و آب هندوانه هر یک نیم پاو داخل کرده نوشانیده قی کنانند و سه چهار نوبت تکرار نمایند و بپر مرغ از خارج مدد کنند تا نقای تام حاصل شود بعده طباشیر سه ماشه در شربت لیمون کاغذی دو توله آمیخته بلیسانند و شربت صندل ترش و سکنجبین مقطری هر یک دو توله در عرق بید ساده و نیلوفر و گلاب هر یک شش توله داخل کرده بدرقه نمایند و بعد از انقضای دوره جهت درد سر و رفع بیهوشی پاشویه کنند و ضماد جو مقشر در شیر بز سائیده بر پیشانی و صدغین نمایند که فی الفور درد را دور میکند و بهوش می آرد و همچنین ضماد دال ماش مقشر در شیر بز سائیده و ایضاً دال نشک و کذا ضماد برگ بید ساده تنها و کذا برگ گلاب چنانچه بسیار کسان بدین تدبیر بزودی صحت یافتند و حاجتی به تنقیه نیفتاد و غذا پالک و خرفه با دال ماش پخته با برنج و یا کدو به لیمون ترش ساخته بنان تنک دهند **سوم** آنکه در روز هفتم چون بحران تام نشود پس باید که بروز هشتم یا دهم و یا دوازدهم بمسهلین مناسب اسهال صفرا نمایند چنانچه بعضی را از شیرۀ گل سرخ و بنفشه یک یکتوله برگ سنا یکنیم توله و آب آلوی بخارا پانزده عدد گلقند چهار توله شیرخشت چهار توله ترنجبین شش توله شربت ورد مکرر چهار توله سکنجبین ساده سه توله ده دوازده بار اجابت طبع بفراغت شده و بعضی را بخیار شنبر و ترنجبین هر یک شش توله گلقند و شربت ورد مکرر هر یک چهار توله سکنجبین سه توله تمر هندی هفت توله روغن بادام هفت ماشه پانزده مجلس بلکه زیاده اجابت شده و بعد از آن نوبت باندک برودت و حرارتی یکدوره یا دو دوره آمده پس بمجرد مراعات غذا و کم خوردن نوبت بدوره سوم نرسیده و صحت تام یافتند و افضل آنست که ترنجبین را در تبهای حاره صفراویه بی ترشی استعمال نباید کرد بنا بر آنکه این نیز مانند کدو مستحیل بصفرا میشود لیکن باید که بعد از نوبت سوم آنچه که بلغم افزا بود هرگز ندهند که بیم انتقال غب خالص بغیر خالصه و تب بلغمی دارد و این هنگام سکنجبین بزوری معتدل و اصولی بنفع عظیم کند و ساده مضر بود و انطاکی در ابتدای ظهور باری اغتسال آب سرد از مجربات خود نوشته و بعضی اشخاص یا سیاهی من در شروع دوره در حوض پر از آب سرد تا بگلو نشستند و منجمله آنها بعضی در مرتبه اول و بعضی در دوم و بعضی در سوم صحت یافتند **چهارم** آنکه در روزهای آسایش آب سرد بسیار و دیگر مبردات و مرطبات و حامضات مضعف معده اصلا ندهند که در وقت غیر حرارت ضعف آوردن آنها بسی مضر و نضج بطول میکشد و ممکن است که خلطی دیگر متولد شود و وحشت زیاده گردد و چون درین تب مجال آسایش بسیار است پس بدادن آب سرد بسیار و دیگر مبردات چندان دلیری نکنند کذا فی الاکسیر **پنجم** آنکه در قرب نوبت تن خود را پوشیده دارند و بامری مرغوب غیر مضعف مشغول نمایند و قی کنند

واگرنتوانند اندک ملین بمعدل صفرا مثل آب افشرده انار ریز سه توله ترنجبین پنج توله دهند و در روز راحت نقوع فواکه و شاهتره بنسخهٔ جامع الجوامع بدهند ششم آنکه
در وقت غلبهٔ تپ و فرود آمدن لرزه اشربهٔ سرد که مقوی قلب باشند مانند شربت نیلوفر و لیمون کاغذی و سکنجبین تفاحی لیموئی علوبخاران در گلاب و عرق بیدمشک داخل کرده بدهند
و یا طباشیر در آن آمیخته و سکنجبین ساده و شکر تری با آب تر ریز دهند فی الفور حرارت و تشنگی و کرب را بنشانند و در انحطاط باید که دست و پا را در آب نیم گرم لمحه بدارند و بنا بر رفع خشکی
و درشتی زبان پیوسته آلوی سیاه و یا زردآلو و یا تمر هندی و یا بهدانه در دهن دارند و یا از لعاب اسپغول و بهدانه و ریشهٔ خطمی در گلاب بر آورده لمحه بلمحه غمغمه نمایند هفتم آنکه
روز سیزدهم از غذا مطلقاً باز دارند و اگر ضعف بسیار بود بر کشکاب و شربت نیلوفر و آب انار مصری قناعت ورزند تا بنوبت هفتمی که روز چهاردهم است بخیر بگذرد کذا فی النبض الکبیر
هشتم آنکه چون نوبت از هفت زیاده شود معلوم نمایند که غب خالص بغیر خالص مبدل گشت پس ضرور بمعالجهٔ آن رجوع نمایند و در نضج مواد بیشتر اعانت فرمایند کذا
فی اصول التراکیب النجندی نهم آنکه بعد از گذشتن روز چهاردهم ملاحظه فرمایند که ماده بکدام جانب متوجه است مثلاً اگر میل باعلی بود مانند فم معده علامتش تلخی دهان
و غثیان مع لذع و قلت اشتها باشد پس باید که اول اوگرای مونباش و برنج داده بمقیئات صفرا قی کنند بعده طباشیر سه ماشه در مربای سیب و بهی بدو توله آمیخته با گلاب نیم پاو
بدهند و اگر ماده باسفل مائل بود علامتش پیچش شکم یا قبض و نفخ دال بود پس تنقیه بمسهلات مرکبه نمایند و اگر میل بمحدب جگر بود علامتش احساس ثقل بسیار بجانب راست
در شکم بود باندکی درد پس بمدرات بارده ادرار نمایند و بر خلاف جانب میل ماده هیچ یکی را دفع ننمایند که آن باعث ضعف و آفت عظیم میگردد کذا فی الاکلیل فائده
بدانند که بعد از نضج و تنقیهٔ ماده جهت تحلیل باقی آن در حمام معتدل برند در روز راحت که نفع عظیم دارد و تا دو سه روز بلکه یک هفته متواتر قرص طباشیر ملین سه ماشه در شربت
کشوث علوبخاران یکنیم توله با مروق کاسنی و مکوه هر یک هفت توله شربت بزوری معتدل چهار توله بدهند کذا فی المفتاح ابو سهل گوید که گاه استفراغ کرده میشود ماده
حمای غب را باشیای مدر صفرا ببول اگر حرکت آن بسوی جگر باشد و استفراغ کرده میشود بقی اگر حرکت آن بسوی فوق بود و بر فم معده ریزد و استفراغ کرده میشود باسهال
از حقنهای لینه اگر حرکت او بسوی امعا باشد و استفراغ کرده میشود بعرق از مرخات اگر حرکت او بسوی ظاهر بدن باشد و گاهی تلطفیه کرده میشود سوء مزاج حمای
غب را بچیزیکه تلطفیهٔ آن بالطبع کند مثل کاهو و کشک شعیر و بشرب آب سرد و گاهی تلطفیهٔ آن بچیزی کنند که مطفی او بالعرض باشد مثل چیزهائیکه استفراغ مادهٔ حار
یا سبراو کند زیرا که هرگاه استفراغ کنند بدن سرد و تر گردد و گاهی اطفای آن بچیزی کرده میشود که جامع هر دو امر باشد مثل استحمام و استعمال روغن سرد در حمام تبرید
و تلیین اعضا کند که تپ تخفیف آن و لذع آن کرده است و باید که استعمال کنند ازین اشیا آنچه مریض خواهش آن کند و آنچه معتاد آن بیشتر باشد پس اگر شهوت معتاد
او باستحمام در یک روز دو مرتبه باشد اجازت آن دهند و اگر صاحب تپ عفنی شراب قبل از نضج مادهٔ تپ بنوشد حمی زیاده و قوی گردد لاسیما غب بجهت آنکه شراب مادهٔ
تپ را زیاده کند و تند و تیز و ترقیق آن نیز نماید پس سدد زیاده گردد و هرگاه بعد نضج بنوشد نفع کند از جهت آنکه آب را که بدان ممزوج سازند بسوی اعضا برساند پس
تبرید و ترطیب آنها کند زیرا که آب تنها عسر النفوذ است و از جهت آنکه تحریک استفراغ ببول و عرق کند و از جهت آنکه تقویت قوت کند و از جهت آنکه غذای بدن شود و باید
که شراب صاحب غب رقیق سفید ممزوج با آب بسیار باشد و طعام او چنان باید که کیفیت آن سرد و مرطب و کمیت او بمقدار امکان هضم مریض باشد و آن مثل کشک جو و زردهٔ
بیضه ماهی رضراضی و کدو و خیار و کاهو و بقلهٔ یمانی و خرفه و چوچهٔ مرغ و بازوهای دراج و کله پاچهٔ جدی است پس بعضی ازینها ترطیب صرف کند چون زردهٔ بیضهٔ
نیمبرشت و بعضی تبرید و ترطیب هر دو کند همچون ماهی رضراضی و بعضی تغذیه و تبرید و ترطیب و تنقیهٔ مادهٔ تپ نماید مثل کشکاب جو و لهذا این افضل چیزیست که صاحب
حمای غب آنرا تناول کند بوعلی سینا مینویسد واجب است که یاد دارند اصولی را که ذکر کردیم در علاج کلی حمیات یعنی از اسهال و غذا و جمیع ابواب که مراعات آن در
واجب است و بنا بر آنست و التفات نکنند بسوی قول کسی که در ابتدا بمسهلات قویه و بهلیله و مانند آن رخصت داده الا بصفتی که مذکور شد بلکه لازم است مبادرت
در ابتدا بتلیین خفیف بمثل آنکه در انجا ذکر کردیم و بمثل تمر هندی که بقدر چهل درم شب در آب گرم تر کرده صاف نمایند و شیرخشت یا ترنجبین بدان آمیزند و یا با آب انار ریز
و شکر و بمثل طبیخ لبلاب و ترنجبین و مویز منقی و یا نقوع آلو و ترنجبین یا شیرخشت یا شربت بنفشه یا خمیرهٔ بنفشه و گاه لعاب اسپغول با بعض اشربه مثل شربت آلو و ازلاق
و تلیین میکنند بطبیخ عدس بلبلاب و یا حقنهای لینه مثل حقنه بطبیخ خطمی و عناب و سپستان و اصل السوس و روغن بنفشه و عصارهٔ چقندر و روغن بنفشه و بورق
بدستور معلوم و این تلیین بحقنه و غیره وقتی باید که حاجت بدان مس کند زیرا که صواب آنست که ماء الشعیر و مثل آن از شربات غذائیه از اغذیه و مزورات ندهند

مگر هنگامیکه تلیین طبیعت کرده باشند بدانچه مذکور شد با وجود آنکه اسهال در ابتداء تپ غب خالصه کمتر ضرر دارد و از مثل او در غیر آن و اگر چه آنرا نیز ضرر بزرگست و اگر
ممکن بود که فصد تا سه دوره نکنند عمل نمایند و کذلک چون خوف کنند که مرض هیاج خواهد شد فصد کنند پس آنچه از خطا واقع شود کمتر از غیر این خطا خواهد بود و دوا طبیعت کم
تحریک بچیزی روز نوبت نکنند مگر بضرورت و غذا ندهند مگر بزد شرائط مذکوره و ادرار بول بشیرهٔ بزور نمایند و باید که ورود نوبت بر مریض در وقتی باشد که آن گرسنه بود
و در معدهٔ او چیزی نباشد بلکه واجبست که هر صباح سکنجبین بنوشند و بعد از آن بدو ساعت ماء الشعیر دهند در روزیکه نوبت نباشد و سکنجبین بعد نوبت نیکوست
و همچنین نهادن پای در آب گرم تا بقایای حرارت را جذب کند و مستحب ست که در سکنجبین خصوصًا در اواخر شیرهٔ بزور مدر باشد و یا قبل نوبت بسه یا چهار ساعت
و بعد نوبت ماء الشعیر دهند و چون تلطیف واجب گردد و این قریب منتهی باشد مثل آب انار و آب هندوانه و مانند آن بدل ماء الشعیر نوشانند و تدریج تدبیر او بر وجه
مذکورهٔ سابق نمایند و هر قدر که منتهی قریب گردد تلطیف تدبیر کنند و در ایام اول بکشک جو نان در آب سرد ترکرده یا بجغندر یا شیرهٔ او در آب گرفته غذا باید ساخت
و گاهی از بنو ماش و عدس ساخته میشود و هرگاه طعام در معدهٔ او ترش گردد سوای ماء الشعیر بسیار رقیق چیزی ندهند و اگر احتیاج بنوشیدن آن افتد به پختن
بیخ کرفس اندران اندک قوی کنند و اگر معده سرد زیاده باشد و تپ غیر شدید و غیر خالص بود دران اندک فلفل داخل کنند حسب رای بقراط پس اگر علامات بر قرب
بحران دلالت کند بماء الشعیر و آب انار و سکنجبین اکتفا کنند و فواکه نیک برای ایشان انار شیرین و چاشنی دار و آلو پخته و خام ست و اما هندوانه چیزی عظیم النفع
با وجود لذت آن تلیین و ادرار و کسر شدت حرارت کند و عرق آورد و دستنبویه کوچک مضرت نکند و از بقول کدو و خیار و بادرنگ و کاهوست **و بدانکه** مقصود
در تغذیهٔ صاحب غب یا ترطیب ست چنانچه در آخر آن اطراف تیهو و خروس خصی و مغز سر جدی بکسی که غثیان نباشد و زردهٔ بیضه داده میشود و یا تبرید و ترطیب
هر دو چنانچه مثل آب کشک جو میده دهند و در تبرید بسیار افراط نکنند خصوصًا در ابتدا مگر آنکه التهاب شدید دریابند و یا خوف انقلاب او بمحرقه یا غب لازمه باشد پس گاه
بیمار بحران برسد و نضج در قاروره ببینند و آن رسوب محمود یعنی سفید مستوی القوام متشابه الاجزاست پس اگر بحران در تنقیهٔ بدن از ماده کفایت کند بهتر و الا در آن
هنگام معالجه بچیزیکه اعانت طبیعت بدان مناسب و ادرار یا اسهال باقی یا عرق باید کرد و نقیض طبیعت درین امر نکنند پس اگر میل طبیعت بمدفع ظاهر انه بکنند استفراغ
بمسهل کنند و از انجمله سقمونیا بقدر یک دانگ در جلاب ست و یا طبیخ هلیله بتمر هندی و ترنجبین و مویز و اصول کاسنی و بادیان و خیار شنبر بدستوریکه میدانند و مختار اند
که آنرا مقوی بشاهتره و سنا و سقمونیا کنند و ایضا قرص طباشیر مسهل موافق ایشانست و این نسخه مستعمل درین صنعت بگیرند پوست هلیلهٔ زرد چهار درم نبات سفید
بست درم سقمونیا یکدانگ با آب سرد بخورند و بعد از آن معالجه بادرار نمایند و اگر در انجا حرارت مفرط و التهاب عظیم باشد و استفراغ کرده باشند در نوشانیدن ایشان
چیزی از مطفیات قویه که در تدبیر امراض حاره گفته شد باکی نیست و گاهی عوض آن بر اضمده که بر سینه نهند قناعت میکنند **و اما** حمام باید که قبل از نضج قریب او
نگردند و بعد نضج و نزد انحطاط آن افضل علاج ایشانست و خصوصًا معتادان آنرا و با وجود آن خطا در ادخال ایشان بحمام قبل نضج سالمتر از مثل این خطا در غیر
غب خالصه ست و واجبست که حمام ایشان معتدل در حرارت خوش هوا رطب باشد که دران عرق برفق کنند بنحویکه قلب ایشان ملتهب نگردد و بروغن بنفشه
و روغن گل مضروب بآب مالش کنند و دران مقام اطول ندهند بلکه بسرعت بیرون آیند و معاودت موافق تر برای ایشانست از اطالت مقام و نزد خروج از حمام
در آب نیم گرم بنشینند و بقدر استلذاذ دران مقام کنند که آن موافق بود و بعده چون از آبزن بعد حمام خارج شوند شراب ابیض رقیق ممزوج بآب بسیار بنوشند و بر جای بخسپند تا عرق بسیار
کنند و اگر مادهٔ مرض چیزی باقی باشد از آن نضج یابد و بعد از آن با غذیهٔ مبردهٔ مرطبه و بقول بدین صفت غذا سازند و بعد انحطاط از نوشیدن شراب ممزوج با آب کثیر خوف
نکنند و تدارک کند آب نافذ در اعضا بقوت شراب و مخالطت آن با آب چیزی را که در شراب از تسخین اندک باشد پس درین هنگام شراب ممزوج تبرید شدید و ترطیب کند و اگر
در انجا اعراض از عطش و صداع و سهر و غیر آن باشند علاج آنها در ذکر اعراض مذکور گردد و چون بعد بحران چیزی از حرارت لازم باقی ماند سکنجبین با بهای مدر مثل آب
مرودی کاسنی و عنب الثعلب یا سکنجبین که دران بشوره مثل خیارین و اصول و مثل بیخ کاسنی پخته باشند استعمال باید و **صاحب کامل** گوید که چون ظاهر شده که علاج حمای عفنی بتطفیهٔ
حرارت و یا باستفراغ خلط متعفن باشد پس حمای غب محتاج بهر دو امر ست مگر آنکه چون حرارت در حمای غب خالصه قویتر و بیشتر از ماده است احتیاج در علاج آن بتطفیه حرارت بیشتر
از عنایت باستفراغ ماده باشد بهر حال چون این تپ ابتدا کند باید که تلیین طبیعت باشیائی کنند که با وجود تلیین آنها تبرید نیز داشته باشند مثل آب انار بشحم آن

افشرده وشکر ومثل آب آلو وتمرهندی با خیارشنبر ویا آب لبلاب که دران خیارشنبر مالیده باشند یا شکر وشربت ورد مکرر سکنجبین با برف یا آب سرد هر واحد بقدر حاجت بنوشانند پس اگر با تپ صداع وکرب باشد باید که حقنهٔ لینه که دران ماء الشعیر وعناب وسپستان وبنفشه ونیلوفر وحقیند وخطمی وسبوس گندم وروغن بنفشه وشکر سرخ وآبکامه داخل باشد استعمال نمایند تا ماده را باسفل جذب کند ومسکن مریض سرد باشد که بران باد شمالی گذرد واگر فصل گرما باشد واگر موسم سرما بود در جای معتدل الهوا دارند وبعد از استفراغ روز دوم نگاه کنند اگر روز نوبت باشد آب انار چاشنی دار وجلاب باندک تخم خرفهٔ باریک سوده ویا آب تمرهندی مالیده صاف کرده باندک آب هندبا ویا آب خیار باندک تخم خرفه وطباشیر بنوشانند ودر میان نوبت بعد رفع لرزه وسرما آب سرد قوی البرودت بنوشند اگر در معده وجگر ضعف وورم نباشد ولاسیما اگر خلط نضج یافته باشد چه آنرا در شکستن تیزی حرارت فعل نیک است وحذر کنند از دادن آب سرد در وقت نوبت تپ کسی را که تپ او غب خالص نباشد یا غیر او از حمیات مانعه باشد تا آنکه نضج ظاهر نگردد ودر وقت لرزه هم ندهند واگر روز نوبت نباشد ماء الشعیر چهل درم تا پنجاه درم با شکر یا شربت بنفشه ده درم بدهند وبعد چهار ساعت پانزده درم تا بست درم سکنجبین ساده با آب سرد بنوشانند وانار میخوش بمکند ونباید که سکنجبین عقب ماء الشعیر دهند ونه با وی آمیزند تا آنرا از معده قبل هضم آن نافذ نکند وبدن را غذای جید نرسد وایضا ماء الشعیر تبرید وتنویم میکند مادام که در معده باشد قبل رسیدن آن بجگر واستحالهٔ آن بخون واگر مریض سکنجبین قبل از ماء الشعیر بیک دو ساعت بدهند باک نیست که این موافق نیکوست وایضا بعد ماء الشعیر بچهار ساعت سکنجبین بدهند تا ماء الشعیر را از معده وامعای دقاق بسوی جگر بسهولت نافذ کند وبعد از ان بیکدو ساعت مزورهٔ معمول بکدو یا قطف یا اسفاناخ وبقلهٔ یمانی وخبازی وبیخ کاهو هر کدام ازینها که حاضر باشد بآب انار وآب غوره وروغن بادام یا سرکه وزیت بروغن بادام یا مغز بادرنگ وخیار وکاهو وخرفه بآب حصرم وآب انار وآب آلوی تازه یا آب زرشک ومانند آن از اغذیهٔ بارده که آنها صاحب این تپ وسائر حمیات را موافق اند چنانچه بقراط در کتاب فصول خود ذکر نموده که اغذیهٔ مرطبه موافق جمیع صاحبان تپ اند ولاسیما کودکان وزنان وکسی که ارطب مزاج باشد وصبیان ارطب مزاج از جوانان اند وزنان ارطب مزاج از مردان پس ایشان محتاج اند در حمیات بتر طیب زائد تر تا بحال طبعی خود رجوع کنند ومع ذلک باید که اگر فصل گرما باشد اغذیهٔ ایشان بیشتر سرد کنند وازین حذر نمایند در کسیکه معده یا کبد او ضعیف باشد ودر شب چیزی از شربت غوره یا آب انار وطباشیر ولعاب اسبغول وشیره تخم خرفه هر واحد بقدر حاجت بآب سرد بدهند وبران خواب کنند ور روز نوبت ماء الشعیر ندهند وتاخیر غذا تا وقت انقضای نوبت یا وقت خفت آن کنند پس اگر نوبت در آخر روز باشد بدادن ماء الشعیر که بسیار رقیق باشد در اول روز باکی نیست وهمواره تدبیر برین حال باشیای مبرد مسکن نمایند تا آنکه علامات نضج در بول پدید آید پس این تپ اگر خالص باشد اکثر بهفت دوره نوبت کند وهرگاه علامات نضج ظاهر گردد مریض را در حمام معتدل الحرارت داخل کنند ودر خانهٔ اوسط بنشانند وآب شیرین معتدل الحرارت بران ریزند تا ماده را تحلیل کند ونضج او کامل گرداند واگر صاحب این تپ خالصه را بحمام بعد روز هفتم داخل کنند واگرچه علامات نضج ظاهر نشود باکی نیست لاسیما اگر مریض معتاد دخول حمام هر روز یا میان دو روز باشد یا نفس او میل باستحمام کند آنرا موافق تر بود ولیکن دخول در حمام بروز غیر نوبت باشد ومعدهٔ او خالی از غذا بود ونشاید که مریض را دلک بسیار استعمال کنند تا آنرا ماندگی پیدا نشود ومایهٔ غرض طبیب در ادخال او بحمام ریختن آب معتدل الحرارت بر وی باشد تا بقایای صفرا تحلیل گردد وترطیب خشکی بدن نماید وباید که ریختن آب گرم بر بدن بتدریج باشد یعنی اولا نیمگرم پس اندک گرمتر از ان بعده آب معتدل در حرارت وبعد از ان بتدبیر یکه مذکور شد بپردازند واگر نفس مریض مائل بچیزی از ماهی رضراضی یا ماربی یا بچهٔ مرغ کوچک باشد در خورانیدن او باک نیست که آن ترطیب بدن او کنند ولیکن ماهی بطریق سکباج وبچهٔ مرغ بآب غوره وآب انار ومانند آن بپزند واگر مریض را غثیان عارض شود ودر دهن تلخی دریابد در استعمال قی بسکنجبین وآب گرم وپاک کردن معدهٔ او مضایقه نیست وبعد قی شربت انار یا شربت غوره بآب سرد وگلاب بنوشند واز سائر اشیا که دران حدت وحرارت باشد از غذا وغیر آن اجتناب نمایند وسکون وراحت بعمل آرند وغضب نیاورند که این مقوی صفرا است پس صاحب حمای غب خالصه چون این تدبیر استعمال نماید تپ او از هفت دوره تجاوز نکند وبسیار باشد که در چهارم وپنجم وششم دوره منقضی گردد جرجانی وایلاقی مینویسند که سبب حمیات عفنه دو چیز است یکی اجتماع خلط عفن در بدن دوم حرارت وفساد مزاج که از عفونت تولد کند پس علاج بدفع خلط وتعدیل مزاج باید اما در تپ غب حاجت بتسکین حرارت غریبه وتدبیر مزاج فاسد بیشتر از تنقیص ماده باشد لیکن اولی تر آنست که با تدبیر مزاج از تدبیر کم کردن ماده نیز غافل نباشند وموافق ترین چیزی برای آن آب انار وغیر آنست

که در قول صاحب کامل گذشت و شربت آلو و شربت بنفشه و مقدار پانزده درم خمیره بنفشه بگلاب مالیده صاف کرده و مقدار دو درم اسپغول بشربت آلو آمیخته
که این شربتها حرارت غریبه را بنشانند و طبع را نرم کنند پس اگر با تب صداع و کرب باشد تلیین طبع بحقنه لین اولی تر باشد صفت حقنه بگیرند بنفشه و خطمی و سبوس
گندم هر یک ده درم عناب بست عدد سپستان پنجاه عدد کشنیز سی درم همه را در چهار آثار آب بجوشانند تا بیک آثار آید صاف کرده مقدار پنجاه درم تا سه استار
ازین مطبوخ بستانند و سی درم شکر سرخ دران بگدازند و پنج درم آبکامه آمیخته بعمل آرند دیگر بنفشه و نیلوفر و خطمی و بابونه هر یک ده درم سبوس گندم ده درم انجیر
پنج عدد سپستان پنجاه عدد جمله را بدستور سابق بپزند و ده استار ازان گرفته ده درم لعاب اسپغول و ده درم روغن بنفشه بیامیزند و دو درم بوره ارمنی دران
حل کرده بکار برند و اگر پنج درم آبکامه آمیزند قویتر گردد و اگر قوت مساعد باشد تا نخست طبع را نرم نکنند چیزی غذائی مثل ماء الشعیر و غیره نشاید داد و اگر طبع هر روز
یک مجلس یا دو مجلس اجابت کند حاجت تلیین نباشد و بعضے طبیبان گفته اند که درین تب دوائی که دران حرارت و خشونت باشد نشاید داد زیرا که ایمن نباشند
از انکه تب محرقه گردد یا برسام باز گردد لیکن هر چه تری و سردی میدارد باید داد محمد زکریا گوید که اگر قوت مساعد باشد و تب غب خالصه بود بگیرند بست درم
پوست هلیله زرد و در آب گرم شبانه روز تر کرده بدست مالیده صاف کنند و بیست درم ترنجبین دران حل کرده روز راحت سحرگاه بنوشند و میگوید دانگی و نیم
سقمونیا در بیست درم جلاب که با آب آمیخته باشد حل کرده بروز آسایش بدهند که تن را یکبار از خلط صفرا پاک کند و بعد این شربت تب باز نیاید و اگر باز آید
ضعیف باشد و همچنین میگوید اگر فصل گرما باشد و بیمار از اهل تنعم یا ضعیف بود هر شب ده درم تمر هندی و بیست عدد آلوی سیاه فربه در یک آثار آب بپزند تا نیم
گردد مالیده صاف نموده ده درم شکر آمیخته بنوشد و بران خواب کند و بامداد پیش از طلوع آفتاب کشکاب دهند و اگر از آلوی پخته و مالیده کراهت کنند
صبح آلو را بکارد بزنند و با تمر هندی در آب گرم تر کنند و شبانگاه بغیر مالیدن صاف کرده شکر آمیزند و بدهند خوشتر و لطیف تر باشد و قومی گفته اند که اگر در ابتدای
مرض و در تزاید آن حاجت تلیین طبع باشد هر روز دو استار ترنجبین در آب حل کرده بدهند و اگر بدین نرم نشود پنج استار تمر هندی در آب گرم شب تر کنند
و صبح مالیده صاف نموده ده درم شیرخشت یا ترنجبین حل کرده بنوشند و خوزجلیس میگوید سه استار ترنجبین در آب سرد حل کرده کسی را که بتلطیف تدبیر
حاجت آید بجای کشکاب باید داد و اولی تر آنست که در تبهای گرم دست از ترنجبین کوتاه دارند و اگر چاره نباشد با تمر هندی و آب آلو بدهند و بعوض آن آنجا که ده درم
ترنجبین خواهند داد هفت درم شیرخشت دهند بالجمله ترنجبین را در تب صفراوی بدون چیزی ترش چون آب غوره و آب انار ترش و آب آلو و تمر هندی نشاید داد زیرا که مستحیل
بصفرا گردد و اگر در تب دهان خشک شود و تشنگی غلبه کند پیش از کشکاب شربتی مرطب چون جلاب خام با آب آلو و آب تمر هندی و آب خیار ترش و ماء القرع و آب هندبا
و آب برگ خرفه و شیره تخمها و لعاب اسپغول با شکر بنوشند و اگر دهان خشک نشود پیش از ماء الشعیر سکنجبین دهند و اگر بیمار از کشکاب کراهت کند ماء القرع ممزوج با آب انار
بجای کشکاب باشد و نوشیدن شیره برزور بیراد در اول اندرین تب موافق باشد و اصل درین تب آنست که در روز نوبت بجز شیره تخم خرفه و سکنجبین یا آب تمر هندی یا آب غوره
شکر آمیخته یا آب انارین یا آب خیار ترش و اندکی شکر چیزی دیگر نباید داد و اگر حرارت سخت قوی باشد درین شربتها قدری طباشیر سوده آمیزند و بالجمله درین روز هیچ غذا
ماند چون کشکاب غیر آن دور دارند و روز راحت صبح سکنجبین سرد کرده خورند و بعد دو ساعت کشکاب و باز سکنجبین بعده مزورات بنوعی که در قول سابق گذشت و مزوره
ماش مقشر یا طفشیل از ماش مقشر با آب غوره بدهند و بهتر آن باشد که مزوره کدو و ماء غوره بسازند و یا بعد آن چیزی ترش بخورند بهر آنکه کدو بسیار لطیف است اگر در معده
صفرا باشد بدان مستحیل گردد و مزوره زرشک و آلو و بنفشوق بمغز بادام و شکر موافق بود و سکنجبین بزوری که بروز نوبت پنجم یا ششم خورند باین صفت باید بگیرند شیره تخم خیار
و تخم خربزه هر یک بست درم اول تخم کاسنی ده درم را کوفته در سی درم سرکه و سی درم آب بجوشانند تا به نیم آید صاف کنند پس شیره تخمها و سی استار شکر آمیخته بقوام
آرند و کف بردارند و چون عدد نوبتهای این تب هفت باشد و این هفت نوبت در چهارده روز منقضی گردد پس نظر کنند اگر مریض تخلیطے و طبیب غلطی نکرده باشد بعد از
نوبت پنجم غذا کمتر و سبک تر باید داد و بعد از نوبت ششم که روز آسایش بود و از روز سیزدهم باشد آن روز غذا منع کنند و بر کشکاب یا آب انار قناعت نمایند تا در نوبت
هفتم بحران تام گردد و تب منقضی شود و اگر بعد از روز چهاردهم حرارتی باقی مانده باشد سکنجبین بزوری که مذکور شد باید داد و اگر حاجت باشد اندکی بیخ کرفس دران سکنجبین بپزند
ابن الیاس میگوید که علاجش سه گونه است اول تطفیه حرارت غریبه دوم استفراغ خلط عفن سوم تدبیر بغذای ادق و مختار و باید که هر صبح جلاب از تخم کاسنی و نیلوفر

هر واحد سه درم و از ترنجبین و شکر سفید هر واحد ده درم بنوشند و یا تمر هندی بست درم با شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم در آب سرد حل کرده و یا جلاب از آب انارین
مشحوبین سه اوقیه و از شکر و ترنجبین هر واحد ده درم و غذا ماء الشعیر و یا هر صباح جلاب آلوی سیاه ده عدد و از ترنجبین و شکر سفید هر واحد ده درم بدهند و همین تدبیر
تا روز ششم بگذرانند بعده روز هشتم تلیین طبیعت کنند بنقوع فواکه یا مطبوخ آن یا بنقوع مشمش یا باین مطبوخ **صفت** آن سنای مکی گل سرخ هر یک پنج درم
بنفشه نیلوفر تخم کاسنی تخم خبازی هر یک سه درم آلوی سیاه عناب هر واحد بست عدد آلوی جبلی سپستان هر واحد سی عدد همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل
آید در ان شیرخشت و ترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده صاف کنند و سحرگاه بنوشند و تا آخر روز بران صبر کنند بعد از ان بماء الشعیر چهل درم غذا سازند و اگر مریض
از مطبوخ کاره باشد و بر شرب او قادر نبود شربت ورد مکرر سی یا چهل درم با سکنجبین ساده بست درم و آب برف دو رطل بنوشد و این وقتیست که فصل تابستان
قوی و مریض را تشنگی شدید باشد و الا این حقنه تلیین کنند **صفت** آن سنای مکی پنج درم یا هفت درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی هر واحد سه درم گل سرخ پنج درم
عناب سپستان آلوی بخارا هر واحد بست عدد سبوس گندم یک کف لبلاب یک دسته برگ چقندر یک باقه خطمی یک کف کشک جو یک کف همه را در سه رطل آب بپزند تا یک رطل
بماند در ان خیارشنبر و شکر سرخ و شربت بنفشه و روغن بنفشه هر واحد ده درم داخل کرده در محقنه انداخته بعمل آرند و چون استفراغ بدن و تنقیه از اخلاط صفراوی کنند
تبدیل مزاج بجلابات سرد مثل سکنجبین ساده و آب هندوانه و شیرهٔ تخم خرفه با شکر سفید ده درم نمایند و اگر با این تپ سرفه و درد در ناحیهٔ پهلو باشد هر صبح شربت بنفشه
و ترنجبین و شکر سفید هر واحد ده درم بنوشند و یا جلاب از تخم کاسنی سه درم و بنفشه و نیلوفر هر واحد چهار درم و از شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم و غذا ماء الشعیر
دهند و اگر از تپ چیزی بعد این تدابیر باقی مانده و نوبهٔ دیگر مسهل مذکور استعمال آورند و چون تپ بالکل زائل شود باید که هر صبح سکنجبین ساده ده و گلاب واحد ده درم و قرص
طباشیر ملین یکمثقال بدهند این دستور تا روز چهاردهم است و بعد انقضای چهاردهم هر صبح شیرهٔ خرفه با سکنجبین ساده دهند و اگر احتیاج تلیین زیاده افتد قرص طباشیر ملین
با آب نقوع سه اوقیه و ترنجبین بست درم بدهند و غذا مزورهٔ آب انار میخوش یا آلوی کوهی یا تمر هندی با کدو و اسفاناخ یا مزورهٔ ماش با اسفاناخ و کدو دهند **صفت**
قرص طباشیر ملین نافع درین تپ طباشیر دو درم ترنجبین مغز تخم بادرنگ مغز تخم خیار مغز تخم کدو هر واحد یکنیم درم کتیرا صمغ عربی خشخاش سفید نشاسته هر واحد
نیم درم همه را باریک سائیده بلعاب اسپغول سرشته قرص سازند و در سایه خشک کنند شربتی از ان یکمثقال و بدانند که از شان حمیات تسخین ابدان و تجفیف آن بکثرت تحلیل
و آن محتاج است در رد او بحالت طبیعی بسوی چیزیکه تبرید و ترطیب کند پس اگر فصل گرما و سن جوانی و مزاج اصلی حار یابس و مزاج عرضی نیز همچنین باشد احتیاج به تبرید
و ترطیب زیاده تر افتد تا بحالت طبیعی خود رجوع کند پس می باید که هر صبح شیرهٔ تخم خرفه چهل درم با سکنجبین ساده ده درم بنوشند و برف سرد کنند اگر جگر و معده
ضعیف نباشد و شربت حصرم و آب انار و طباشیر و تخم خرفه ایشان را نافع است و چون مرض منقضی شود و تپ زائل گردد و ببینند که مادهٔ مرض منقلع شده مریض را در حمام
داخل کنند و چون از حمام خارج شوند زمانی طویل استراحت کنند تا بشره بحال طبیعی عود کند پس سکنجبین ساده ده درم گلاب و عرق بید هر کدام که باشد ده درم بنوشانند و غذا
مزورهٔ زرشک و انار دانه و تمر هندی با مغز بادام و شکر سفید و لحوم بچهٔ مرغ و ماهی صغار رضراضی دهند **خجندی** گوید که هر صبح سکنجبین ساده ده و شربت نیلوفر بنوشانند خصوصا
اگر با صداع باشد یا شربت تمر هندی یا شربت اجاص و شربت دینار و تلیین طبیعت روز فترة باب انارین بشحم آن افشرده بشیرخشت و شربت ورد مکرر یا شربت آلو
مسهل یا نقوع مشمش نمایند و غذا ماء الشعیر یا بنو ماش ترش با آب فواکه حامضه و بکدو و اسفاناخ و این مطبوخ نافع این تپ است سنای مکی پنج درم پوست هلیله
زرد سه درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی هر یک ده درم تمر هندی ده درم عناب سپستان هر یک ده عدد ریوند چینی نیم مثقال شیرخشت ترنجبین گلقند بغدادی
هر یک ده درم برسم مقرر مرتب ساخته صباح بنوشند و الا این حقنه تلیین کنند و نسخهٔ آن همانست که در قول ابن الیاس گذشت لیکن درینجا عوض تخم کاسنی و آلو
و گل سرخ و شکر سرخ و شربت بنفشه و روغن آن ترنجبین ده درم روغن کنجد پنج درم ست و وزن عناب سپستان هر یک پانزده عدد جو کوفته پنج درم باقی
بدستور و چون این تپ اشتداد نماید باید که تلیین طبیعت باشیائی کنند که با وجود تلیین او تبرید نیز کنند مثل تمر هندی و آلو و آب هندوانه و سکنجبین با شیرهٔ تخم کدو
یا تخم خیارین با شربت مذکوره و اگر با سعال یا وجع حوالی جنب باشد هر صبح شربت بنفشه و نیلوفر دهند جالینوس گفته که حذر کنند از تلیین شکم محموم در روز
الا بحاجت عظیم و اهرن گوید که اگر تلیین شکم صاحب غب بسبب ضعف او یا بسبب عسر اجابت و شدت یبس او ممکن نباشد آب فواکه در زلقه حقنه کنند و ثابت گفته که

نسخهٔ مطبوخ مسهل

نسخهٔ حقنه ملین

نسخهٔ قرص طباشیر ملین

نسخهٔ مطبوخ مسهل

چون احتیاج بخورانیدن قرص کافور باشد نباید خورانید مگر بعد ظهور نضج در قاروره و بعد تنقیه و چون ارادهٔ تبرید جگر بنهادن خرقهٔ مبرد نمایند
بعد خلو معده از طعام بعمل آرند و علی ابن ربن گوید که معالجهٔ غب بمبردات شدید نکنند که آن تغلیظ ماده کند و تپ طول نماید و ورام پیدا کند سعید
ابن هبة الله گوید که چون حدوث این تپ از سخونت مزاج و خروج او در حرارت و یبوست و امتلای بدن از صفرا بود واجبست که علاج او باستفراغ
مادهٔ زائدهٔ عفنه و تبرید مزاج و ترطیب آن نمایند پس بدین سبب لازم ست که ابتدا بتلیین طبیعت بآب آلو و آب تمر هندی بشیر خشت، و آب
انارین بشحم آنها با شکر یا بشربت ورد مکرر بسکنجبین و برف و گلاب کنند و اگر التهاب شدید باشد و قوت قوی و امتلا بسیار بود و حال بفصد اقتضا کند
فصد مریض در روز راحت نمایند و روز دوره بر استعمال مبردات مثل ماء الشعیر قبل دوره بچهار ساعت اقتصار کنند تا مریض آنرا قی نکند و مزاج او حدت
بپذیرد و بعد ان سکنجبین و آب انار با آب سرد بنوشانند و در زمان لرزه آب انار چاشنی دار و آب تمر هندی بدهند و در زمانهٔ التهاب و شدت عطش شیرهٔ تخم خرفه
و ماء القرع بسکنجبین شکری و لعاب اسپغول بآب انار و جلاب بنوشانند و آخر روز ماء الشعیر بدهند و در شب استکثار مبردات کنند و سحرگاه قرص کافور بسکنجبین
خورانند و اگر قوت ضعیف باشد در روز راحت غذا بمزوره سازند و اگر قوت بسیار ضعیف و خوف حدوث غشی در روز دوره باشد قبل نوبت اندکی از مغز نان
مبلول بآب انار ترش بخورانند و اگر قی زیاده شود رب بهی یا رب غوره دهند و اگر عرق کثرت نماید قطع آن بمالش روغن مورد کنند و اگر خلفه اسراف نماید قرص طباشیر
قابض بآب سیب استعمال کنند و شیرهٔ انار دانه برب بهی نوشانند و تبرید معده کاو بآب سماق و گلاب کنند پس اگر علامات نضج ظاهر شود در حمام داخل کنند و بر سر
مریض آب شیرین معتدل الحرارت نطول سازند و چون تپ مفارقت کند از بچهٔ مرغ کوچک بآب غوره یا بآب انار یا بآب انبر باریس غذا سازند بدعت و سکون امر تپ بهند
ابو منصور گوید که جوانی را دیدم که آنرا حمای غب بود و چون نوبت چهارم آمد بایستاد در وقتی که مفارقت میکرد حد انشد و اعراض او در افزایش شروع کرد
پس مبادرت بفصد او کردم و در دو دفعه خون او بسیار برآوردم و تپ منقلع شد و خروج تام از آن یافت و ایضاً در حمای غب خالصه نظر کنند اگر مریض قوی و طبیعت
قبض و زمانهٔ تنقیهٔ او بعید باشد اسهال بآب فشی اکه بارد کنند یا منقوع هلیله و غیره که از محمد زکریا در قول جرجانی مسطور شد بکار برند و اگر نوبت بصبح باشد ماء الشعیر
بشبیغ نوشند چه اگر قریب نوبت دهند آنرا قی کنند و غذا ببقول بارد سازند و مزورانی که در آن شیرینی و ترشی باشد و نان سمید محلول در آب مصبوغ دانه انار میخوش و شکر
بخورانند و بیست جو را در آب گرم تر کنند و بگذارند تا سرد گردد بعده بآب سرد شسته با شکر بنوشند و اگر غذای قویتر خواهند زیرباج یا عدسیه مزوره بکدو و سرکه و شکر
و روغن بادام بلا زعفران و یا سنبوسک با اسفاناخ و کدو و بطریق مزوره و کاهو و شاخهای چقندر مسلوق بروغن بادام یا روغن کنجد شیرین یا بسماق ترش کرده یا مصل
و بادام سوده آمیخته و یا مزورهٔ ماهی کوچک و کدو و شاخ خرفه و یا سرکه و بادام خورانند و از لحوم اجتناب نمایند و از مغز یا خیار و بادرنگ بخورند و ماء القرع و آب هندوانه بجلاب
و سکنجبین دهند تا تعدیل مزاج کنند و لیکن تبرید و تلطیف بقدر حرارت حمی باید و اگر طبیعت از خود دو سه مجلس بر روز آید مسهل ندهند و سائر تدبیر بعمل آرند و بدل آبهای
مسهله آب انار میخوش بلعاب اسپغول هر شب بنوشانند و بر جگر او در شب و در اوقات خلو شکم خرقه در صندل و گلاب تر کرده سرد ساخته بر نهند و وقت غذای او قبل
نوبت بسه ساعت و بعید تر از آن نیز و نه کمتر از دو ساعت مقرر سازند زیرا که اگر بقرب نوبت باشد تپ قویتر و گرمتر گردد و در ایام راحت و بعد انحطاط حمی از جمیع اشیای
مسخن از اغذیه و تعب و سهر و حمام و نشستن در آفتاب حذر کنند و اگر تپ با التهاب و حرارت شدید باشد در نوشیدن ماء القرع یا ماء الخیار یا آب هندوانه یا لعاب اسپغول
بآب انار میخوش یا جلاب تکثیر نمایند و ماء الشعیر بسیار دهند و اگر روز دراز یا در غذا کمی باشد بار دیگر ماء الشعیر بنوشانند و قرص کافور هر روز سحرگاه قبل از ماء الشعیر
بقدر دو ساعت بسکنجبین ساده بخورانند و اگر تشنگی و سوزش سخت باشد این حقنه که مسکن عطش و مطفی لهیب ست بعمل آرند **صفت** آن بگیرند ماء الشعیر ده اوقیه
لعاب اسپغول یک اوقیه روغن کدو یا روغن گل خام یک اوقیه سفیدی بیضهٔ خام دو عدد همه را باهم آمیخته بدان حقنه کنند و هرگاه تپ مفارقت کند و نوبت نکند بر همین تپ بیر سه روز بمانند بعده گوشت
مرغ و بزغاله بخورانند بعد از آن بعادت اول کنند **خضر** گوید که در وقت نوبت نقوع عناب و آلوی بخارا بشربت نیلوفر شیرین ساخته بنوشانند و استاد من گفته که
واجبست احتراز از آنکه محموم را نوبت ملاقی شود و معدهٔ او خالی باشد پس قبل از وقت نوبت بشش ساعت غذا دهند تا وقت نوبت غذا هضم شود و در وقت
وقت جهاد او قوی باشد و در آن وقت با غذا محتاج نبود و همچنین ست امر در سائر حمیات نائبه پس اگر غلطی افتد و غذا بقرب نوبت داده شود قی کنند بآب نیمگرم

که سکنجبین لیمون حل کرده باشند و بعد قی تسکین نمایند و خواب آورند و شربت لیمون یا نیلوفر یا نارنج دهند و از شمیدن کافور و مورد در شب اجتناب نمایند زیرا که هر دو سهر آورند و بسیار باشد که اطراف صاحب تپ سرد گردد بسبب غور حرارت آن بسوی باطن و تبخر حرارت غائره بسوی سر پس اطراف را در آب گرم نهند و شرب آب سرد ترک نمایند و گاهی کبد ایشان ضعیف میگردد پس تقویت آن بشربت اصل الهند با دگلقند کنند و تنقل بگلقند و شربت لیمون و بهی فرمایند

علاج غب لازمه

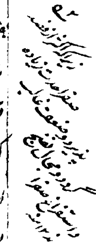
بدستور علاج غب دائره معالجه فرمایند اما درینجا نسبت بغب دائره بیشتر بنضج ماده کوشند و بدادن مبردات شدیده چندان مبادرت نکنند خاصة که غیر خالص بود و تا اثر نضج ظاهر نشود تنقیه نفرمایند و در ابتدا جز بحقنه لینه یا بآب فواکه و گلها و شربت بنفشه و مانند آن تحریک طبع نکنند و از حمام باز دارند و شربت لیمو و نارنج و شیره تخم کاسنی و آب تمر هندی و آلو بخارا نافع و بیت تبرید بالعاب بهدانه سه ماشه لعاب اسپغول پنج ماشه شیره تخم کاسنی شش ماشه در عرق عنب الثعلب و عرق شاهتره و عرق بید ساده برآورده سکنجبین بزوری یا ساده دو توله حل کرده خاکشی پاشیده بدهند و گاهی شیره خیارین نیز افزوده میشود و یا خیسانده تخم کاسنی شکوفته عنب الثعلب گل سرخ گل نیلوفر هر یک شش ماشه اصل السوس مقشر پنج ماشه نبات یکنیم توله بنوشند **و اگر** تپ تجاوز از بیست روز نماید قرص طباشیر ملین یک عدد یکمثقال در سکنجبین دو توله آمیخته بخورانند بعد ازان شیره زرشک شیره تخم کاسنی شیره تخم خیارین هر یک هفت ماشه در عرقیات مناسب برآورده شربت نیلوفر دو توله اضافه نموده بنوشند **و اگر** بلغمیت همراه باشد عوض قرص طباشیر قرص گل نمایند **و اگر** تپ اول روز مع سرما آید و باز لازم گردد و با نزله و سرفه باشد لعاب بهدانه شیره تخم کاهو در آب برآورده شربت نیلوفر خاکشی داخل کرده بنوشند روز سوم شیره تخم خیارین نه ماشه بجای کاهو کنند بعد دو سه روز عنب الثعلب خطمی هر یک هفت ماشه بنفشه شش ماشه نیلوفر اصل السوس مقشر هر یک چهار ماشه خبازی شاهتره هر یک شش ماشه سپستان پنج دانه جوشانیده شربت بنفشه دو توله خاکشی شش ماشه داخل کرده بدهند و بعد دو سه روز که خلل نزله و سرفه کم شود گل سرخ تخم کاسنی اضافه کنند و در روز دهم مغز فلوس شش توله گلقند چهار توله سنای مکی شش ماشه روغن بادام پنج ماشه افزوده شربت و خاکشی موقوف کرده مسهل دهند و بجای آب عرق مکوه و غذا سه پر شله دیگر روز تبرید لعاب بهدانه شیره تخم خیارین در آب برآورده شربت بنفشه اسپغول شش ماشه داخل کرده بنوشند و روز دوازدهم در مسهل گلقند یکتوله سنای مکی شش ماشه زیاده کنند روز دیگر همان تبرید بدهند بعده اگر تپ مفارقت نکند در منضج مذکور عناب پنج کاسنی مویز منقی اضافه کرده دو روز دیگر داده روز شانزدهم اجزای مسهل مسطوره افزوده مسهل سوم دهند بعده همان تبرید بنوشانند **و اگر** با خلل جگر و اندک تهیج چهره باشد شیره تخم خیارین شیره تخم کاسنی در عرق مکوه عرق شاهتره برآورده شربت بزوری بارد خاکشی انداخته بنوشند غذا شله و آب آهن تاب نوشیدن دهند **و اگر** با سرفه و نرمی طبع باشد شیره تخم خرفه بریان شیره اصل السوس عرق بارتنگ برآورده رب بهی داخل کرده بارتنگ پاشیده بنوشند **و اگر** با نزله و فصل گرما باشد و بعد منضج و مسهل نکس گردد منضج مع تسکین مثل بهدانه سه ماشه جوشانیده شیره مغز تخم تربوز شش ماشه شربت نیلوفر دو توله خاکشی شش ماشه دهند باز عناب ده دانه اصل السوس چهار ماشه با بهدانه جوشانیده و بجای شربت نیلوفر شربت بنفشه داخل کرده بنوشانند بعده مسهل برعایت عوارض دهند **و اگر** تپ با صداع مراقی و قی باشد تخم کشنیز شش ماشه بعرق عنب الثعلب ده توله گلاب چهار توله اندک گرم کرده سکنجبین ساده دو توله حل کرده دهند دوم روز شیره مع تخم هندوانه شش ماشه افزایند باز برعایت نضج عناب پنج دانه گل بنفشه چهار ماشه بعرق شاهتره و عرق مکوه هر یک پنج توله جوشانیده شیره خیارین شش ماشه شیره کاهو شش ماشه شربت بنفشه دو توله خاکشی شش ماشه داخل کرده دهند باز اگر تپ کم شود تبدیل شیرجات چنانچه گاهی بجای خیارین شیره مغز تخم هندوانه و گاهی مغز تخم کدو و گاهی بجای کاهو شیره تخم کاسنی باز خیارین و کاهو کنند باز اگر اندکی درد سر مراقی و بخارات باقی بود شیره کاهو شیره مغز تخم هندوانه هر یک شش ماشه نبات دو توله اسپغول شش ماشه روز دوم عوض کاهو خیارین و عوض تخم هندوانه شیره خرفه بهمان وزن نمایند **و اگر** با طیش سر و سینه و تمام بدن از حدت بخارات و خفقان باشد فصد کنند و اگر خلل کم بود حجامت قفا فرمایند و عناب پنج دانه آلو بخارا هفت دانه جوشانیده صاف نموده شیره تخم کاسنی شش ماشه شربت نیلوفر دو توله خاکشی چهار ماشه دهند **مصنف اقتباس** مینویسد که اول برای تسکین و تعدیل حرارت و صفرا تبرید مثل سکنجبین ساده چهار توله با آب هندوانه بست و پنج توله داخل کرده صبح دهند و وقت شام سبوس اسپغول نه ماشه خورده شیره خیارین نه ماشه با شربت آلو و یا لیمون

چهار توله خورند و یا شوربای از گل نیلوفر و خطمی و بنفشه و کدو و برگ بید ساده و سبوس گندم و نمک شور هر یک دو قبضه سازند و از گل بنفشه و تخم کاهو و گل ارمنی و صندل سفید و گشنیز هر یک سه ماشه ضماد بر سر نمایند و لخلخه از گلاب عرق بید مشک هر یک یک نیم توله آب گل سد گلاب آب کادی آب کاهو هر واحد یک توله صندل سفید حصض تخم کاهو گل ارمنی هر یک چهار ماشه ساخته ببویانند و غذا آش جو و یا برنج با ماش دهند و روز چهارم شیرهٔ بنفشه یک توله در گلاب و عرق کدو و نیلوفر هر یک شش توله برآورده آلوبخارا هفت عدد تمر هندی چهار توله مالیده شربت نیلوفر چهار توله داخل کرده بنوشانند و وقت شام آب انار شیرین نه توله و نبات سه توله دهند و اگر اجابت طبع نشود شیافات و حقنهای لینهٔ بارده طبع را بگشایند و اگر فصل و سن نیز گرم بود فی الحال باسهال صفرا پردازند بخیار شنبر و تمر هندی و ترنجبین هر یک شش توله آلوبخارا بیست عدد گلقند چهار توله شربت آلو مسهل پنج توله روغن بادام هفت ماشه و انتظار نضج نکنند جهت آنکه این علت از امراض حادهٔ است و در تلیین تعجیل باید کرد و الا بهلاکت میرساند کذا فی اسرار الاطبا و وقت شام غذا اسفاناخی دهند و صبح شیرهٔ خیارین و کاسنی هر یک نه ماشه لعاب ریشهٔ خطمی سه ماشه در گلاب و عرق بید ساده و نیلوفر هر یک شش توله برآورده شربت نیلوفر چهار توله داخل کرده اسبغول نه ماشه خورده بنوشند و غذا به دستور دهند و در خلاصة التجارب نوشته آب سرد هر ساعت تجرع کردن صفرا را نضج دهد و تسکین حرارت نماید و عرق بجنباند و این تب تا یکهفته بمرگ میکشد و یا بتمامه زائل میشود بسبب لطافت ماده کذا فی المحیط **بعضی** گویند که نخست تدبیر تسکین حرارت و تعدیل و تسکین صفرا کنند بمثل سکنجبین و آب هندوانه و لعاب اسبغول و شیرهٔ تخم خیارین با شربت لیمو یا شربت آلو اگر ضعف در معده نباشد و همچنین بکشکاب و آب سرد و آش انار در رشک و تمر هندی و تلیین طبیعت کنند هر روز دو سه مجلس بشربت بنفشه و آلو یا تمر هندی یا اندکی شیرخشت اندرین آبها یا در ترنجبین قندی یا در آب انار این فشرده و اگر ازین مقصود حاصل نشود بشیافات نرم و خنک مدد کنند مثل شکر و بنفشه و اشباه آن و آلو رسیده برنج خنک کرده خوردن هم نفع عظیم کند و بعد ظهور آثار نضج به بینند اگر غلبهٔ خون یابند فی الحال فصد کنند و خون بمقدار مناسب برآرند و فصد ناقص نیز نکنند و بعد فصد مراعات قوت و تسکین صفرا کنند بشربتها و غذای لائق و چون قوت باز آید بعد شبانروزی اقلاً اسهال صفرا کنند از ملینات مناسبه و اگر بعد نضج در خون غلبه نباشد و سحنه و فصل و سن هم مقتضی آن نبود فی الحال باسهال صفرا مشغول شوند و اگر بقی نیز لختی صفرا دفع کنند مفید بود و غذا با و شربتها خنک کرده بسیار مفید بود و آنجا که قوت ضعیف باشد بعد تنقیه مثل گوشت بچهٔ خروس در آش داخل باید کرد و کباب آن آب انار زده یا اندک خشکه پلاو و اگر فشرده آلو برنج سرد کرده نافع باشد معتاد آنرا و آش آلو با اندک یودینه و چقندر درین مرض بسیار نیکو بود و همچنین آش انار و اگر زیادتی علاج محتاج شوند خفیف علاجهای محرقه بکار برند **شیخ** میفرماید که علاج غب لازمه چون علاج غب دائره است لیکن مراعات باحوال النضج ماده بیش ازان باید کرد که در غب دائره و تبرید بسکنجبین معمول از تخم خیار و تخم کاسنی خاصةً هر دو کوفته نمایند و بعد ازان بدو ساعت ماء الشعیر دهند و تلطیف غذا کنند و حقنهای لینه در ابتدا استعمال نمایند و با درار پردازند و باید که اسهال برفق کنند و مسهلات در ابتدا نباید داد الا مثل شربت بنفشه و آب فواکه مثل آلو و تمر هندی و حقنهای قویه استعمال نکنند مگر حقنهٔ لینه

علاج حمای محرقه

طریق علاج این همانست که در علاج کلی حمیات صفراوی مسطور شد و هر چه در علاج غب دائره و لازمه گذشت حسب حاجت بکار برند و نظر کنند که حرارت غالب ترست یا ماده اگر حرارت غالب تر باشد اول بتسکین آن کوشند و در محرقه تسکین حرارت بیشتر از غب مطلوبست و افراط تبرید در ینجا ضرورست و جهت تسکین حرارت اشربهٔ قوی التبرید مثل شربت آلو و تمر هندی و سکنجبین ساده و لعاب اسبغول و شیرهٔ خرفه و آب بسیار سرد دهند و برای اطفای حرارت قلب شربت صندل و شربت حماض اترج خوردن و خرقه بصندل و گلاب و اندکی کافور سرد ساخته بر سینه نهادن نفع تمام دارد و قرص کافور حرارت قوی بنشاند و قصور در تبرید و ترک تطفیه درین تب خطر عظیم دارد چه اکثر مؤدی بدق میگردد و در ازی گفته اکثری را دماغ و معده و قلب از شدت حرارت بریان میگردد و اعصاب ایشان متشنج میشود هنگام تقصیر در تطفیه برعایت تقریب بحران علاً و اگر ماده بر حرارت غالب بود اول بنضج او کوشند بمنضج بارد بعده مسهل صفرا دهند و در آخر بتسکین حرارت رجوع نمایند و در ابتدا مسهل قوی نباید داد و در حالت قبض ماء الفواکه دهند و در صورت لینت شکم آب انار مع تخم آن کوفته بنوشانند و اگر سرفه باشد آب عناب سرد کرده دهند که تسکین عطش و سرفه میکند و افشرهٔ آلو کم ترشی مفید میشود **ذکر بعض ادویه** نافع تب محرقه شیرهٔ تخم کاهو نه ماشه لعاب اسبغول نه ماشه لعاب

بهدانه سه ماشه عرق مکوه عرق بید ساده عرق کاسنی گلاب هر یک پنج توله شربت نیلوفر دو توله **دیگر** که با نفث الدم باشد لعاب بهدانه سه ماشه شیرهٔ
پوست بیخ انجبار پنج ماشه شیرهٔ تخم خرفه شش ماشه در عرق مکوه عرق بارتنگ برآورده شربت بنفشه دو توله خاکشی شش ماشه داخل کرده بنوشند و اگر سرفه
بسیار باشد شیرهٔ اصل السوس سه ماشه افزایند **دیگر** که بعد سه روز از اسقاط حمل تپ آید و سرفه هم بود لعاب بهدانه سه ماشه شیرهٔ اصل السوس پنج ماشه
در عرق عنب الثعلب عرق شاهتره برآورده شربت بنفشه دو توله خاکشی شش ماشه داخل کرده دهند **دیگر** اگر تپ و قی و غنودگی و بول احمر از هر دو موقوف
از کثرت انصباب صفرا و حرکات مواد عجز طبیعت و ضغطه ماده باشد و عمر جوان و فصل گرما بود اول فصد باسلیق کنند و تبرید لعاب بهدانه سه ماشه عرق
بید ساده عرق کاسنی عرق نیلوفر هر یک چهار توله گلاب دو توله شربت نیلوفر دو توله خاکشی شش ماشه وقت شام و شیرهٔ عناب پنج دانه شیرهٔ مغز تخم
تربوز شیرهٔ تخم کاهو هر یک شش ماشه عرقیات ده توله شربت بنفشه دو توله خاکشی پنج ماشه بجهت صبح دهند و پاشویه کنند و شاخ بر پاها بکشند **دیگر**
برای تپ حاد تبرید دهند و هر روز یک شیره اضافه کنند تا روز سوم این دهند لعاب بهدانه شیرهٔ تخم کاهو شیرهٔ تخم خیارین شیرهٔ مغز تخم کدو شیرهٔ تخم کاسنی پنج ماشه
آلو بخارا پنج دانه در عرق عنب الثعلب عرق شاهتره برآورده شربت نیلوفر دو توله خاکشی پنج ماشه داخل کرده بنوشند روز هفتم چون بیقراری زیاده بود و تشنگی با فراط
و بول سوزان باشد شیرهٔ تخم کاهو و مغز تخم تربوز و خرفهٔ سیاه هر یک یکتوله اضافه کنند و خیارین موقوف نمایند و روز هشتم این مسهل دهند شاهتره پنج ماشه
عنب الثعلب گل سرخ هر یک هفت ماشه گل نیلوفر شش ماشه تخم خیارین تخم کاسنی هر یک یکتوله شب در آب گرم تر نموده صبح مالیده صاف کرده مغز فلوس هفت توله
تمر هندی چهار توله ترنجبین دو توله گلقند دو توله مالیده صاف کرده روغن بادام پنج ماشه لعاب اسپغول یکتوله اضافه کرده بنوشند وقت تشنگی بجای آب عرق مکوه
بیاشامند وقت دو پهر نخود آب و سه پهر شلهٔ ملایم تجویز ند روز دیگر تبرید داده فردای آن در مسهل سنای مکی هفت ماشه اضافه کنند **دیگر** اگر در تپ محرقه از خیسانده
هذیان عارض شود پاشویه و لخلخه و تبرید بکار برند و خیسانده موقوف کنند و پارچه در سرکه و روغن گل تر کرده بر تارک سر نهند **دیگر** اگر با سوء تنفس بنا بر هیجان ماده بود
انتظار نضج نکرده برای تنقیص ماده عیاج مسهل خفیف دهند **دیگر** اگر با تهوع و تشنگی باشد لعاب اسپغول شیرهٔ کاسنی هر واحد یکتوله در عرق بادیان ده توله برآورده
دو توله سکنجبین دو توله داخل کرده خاکشی پاشیده دهند و نارنگی پخته جائز دارند **دیگر** اگر مرد نحیف صفراوی مزاج و از خون خالی عرق باشد فصد نکنند که مهلک ست
و عوض تبرید گل بنفشه گل سرخ هر یک چهار ماشه در عرق عنب الثعلب ده توله جوشانیده شیرهٔ خیارین شش ماشه شربت بنفشه دو توله خاکشی چهار ماشه دهند و اگر آثار نزله
ظاهر شود گل سرخ موقوف کرده بهدانه سه ماشه اصل السوس چهار ماشه افزایند و عوض خیارین شیرهٔ مغز تخم هندوانه و شیرهٔ کاهو کنند **حب کافور** نافع تپ محرقه
و دق و مسکن حرارت صندل بگلاب سوده زهر مهره سوده کات سفید کتیرا تخم خرفه مقشر تخم خشخاش هر یک یکدرم کافور زعفران هر واحد نیم درم مغز تخم کدو مغز
بهدانه هر واحد یک نیم درم بلعاب بهدانه یا اسپغول حبها سازند و باقی نسخ حب کافور در حمای دق خواهد آمد **سفوف هندی** مفید تپ محرقه ست گل طباشیر زهر مهره
سوده صندل سفید سوده کات سفید مروارید سوده هر واحد یکمثقال کافور زعفران هر یک نیم مثقال سفوف ساخته بقدر مناسب بشربت نیلوفر آمیخته خورانند
قرص طباشیر که در حمیات حاره مستعمل طباشیر یکتوله زرشک دو توله تخم کاهوی مقشر مغز تخم کدوی شیرین مغز تخم تربوز مغز تخم خیارین هر واحد یکتوله
گل سرخ تخم کاسنی تخم خرفه هر یک شش ماشه کتیرا نشاسته هر یک سه ماشه صمغ عربی دو ماشه کافور یکماشه زعفران دو سرخ کوفته بیخته بلعاب اسپغول اقراص سازند
خوراک سه ماشه با آب کاسنی مروق یا چکیدهٔ آن **قرص طباشیر کافوری ملین** که در تپهای گرم مجرب رب السوس صندل سفید کتیرا صمغ عربی هر یک دو درم
تخم کاسنی تخم خرفه تخم کاهو گل ارمنی هر یک سه درم مغز تخم کدو مغز تخم خیارین گرد سماق هر یک پنج درم زرشک طباشیر هر یک هفت درم ترنجبین ده درم کافور یکدرم
زعفران یکماشه بدستور قرص سازند **قرص کافور** بعد مسهلات اگر حرارت باقی باشد و سرفه نیز بود معمول ست طباشیر صمغ عربی کتیرا صندل سفید هر یک
چهار ماشه و نیم نشاسته مغز تخم خیارین مغز بهدانه اصل السوس مقشر هر یک ماشه مغز تخم کدو خرفه مقشر هر یک یکتوله بزرالبنج دو ماشه کافور سه ماشه زعفران یک نیم ماشه
کوفته بیخته بلعاب بهدانه قرص ساخته سه ماشه از آن سائیده در شربت نیلوفر سرشته بلیسند **اقوال حکما** صاحب اقتباس گوید که هیچ تدبیری نافعتر از تسکین
حرارت نیست و آن بدستوری نمایند که در علاج غب لازمه مذکور شد لیکن درینجا در تبرید مبالغه نمایند و آنچنان باشد که وقت صبح ماء القرع و ماء الخیار بوزن چهل درم

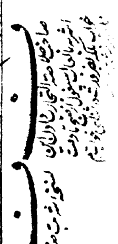
گرفته شربت صندل چهار توله آمیخته بر برف سرد کرده و یا بشوره پرورده اول قرص طباشیر کافوری سه ماشه در شربت لیمون یکنیم توله آمیخته بلیسانند و پس
بنوشند اگرچه اقراص بعد نضج و تنقیه بعمل می آید لیکن درینجا جهت انتظار نضج درین امر هیچ قصور نباید کرد و از درازی مرض بسبب تبرید کثیر نباید ترسید و در
خلاصة التجارب نوشته که سکنجبین که از شیرهٔ خیارین و تخم خرفه و کاسنی در آب هندوانه گرفته و از آب آلو و تمر هندی و اندک سرکه و اندک صندل و قند بقدر کفایت ترکیب
داده باشند عظیم النفع ست و نزد فقیر نقوع آلو شیر سه توله در گلاب و عرق بید ساده و نیلوفر هر یک هفت توله و شربت نیلوفر و سکنجبین عقطری هر یک دو توله اثری
عظیم دارد و از صندل سفید و گل بنفشه و کنب بید و کشنیز خشک و کاهو هر یک یک ماشه سوار یکتوله بر پیشانی و صدغین ضماد نمایند و صندل سفید و کشنیز خشک و تخم مورد
هر یک یکتوله در گلاب و دوغ گاو سوده بر معده و جگر و دل نهند و نگذارند که خشک گردد بلکه بعد هر ساعت بگلاب و دوغ تر سازند و خیار و بادرنگ تر بپاره کرده ببویانند و تخم
و مغز آنها بر تارک سر و حوالی دل نهند و بر کف دست و پا بمالند و این لخلخه ببویانند آب برگ بید ساده و بید مشک و طحلب و کشنیز سبز و عرق بید مشک و گلاب هر واحد
یکتوله حضض مکی صندل سفید پوش در بندی هر یک چهار ماشه گل ارمنی نه ماشه کافور یکماشه و غذا آش جو با شربت نیلوفر دهند و یا اسفاناخ و بنوماش و کشنیز سبز
با نان و یا برنج خورانند و همچنان تا هفت روز بگذرانند و در هشتم این مسهل دهند گل بنفشه گل نیلوفر عنب الثعلب تخم کاسنی گل سرخ هر یک شش ماشه آلو بخارا ده عدد سپستان
در گلاب و عرق نیلوفر هر دو یکنیم پاو خیسانیده صبح مالیده صاف نموده خیارشنبر هفت توله ترنجبین پنج توله گلقند چهار توله شیرخشت سه توله مالیده باز صاف کرده
شربت آلو مسهل علویخان چهار توله روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده بنوشانند و بجای آب بر عرق نیلوفر و بید ساده اکتفا نمایند و وقت شام شش ماشه اسفاناخ خورانند
و روز نهم این تبرید دهند طباشیر ده ماشه سوده در خمیرهٔ صندل ساده یکتوله آمیخته ورق نقره یکعدد پیچیده بلیسانند و بالایش شیرهٔ خیارین و مغز تخم کدو تر هر یک نه ماشه
لعاب بهدانه و ریشه خطمی هر یک سه ماشه در گلاب و عرق بید ساده و کاسنی و نیلوفر هر یک هفت توله برآورده شربت نیلوفر چهار توله حل کرده اسپغول نه ماشه کف زده بنوشند
و وقت دوپهر غذا خشکهٔ گیلانی با اسفاناخ دهند و همچنین سه مسهل دهند پس بنگرند اگر اندکی تپ باقی باشد جهت رفع آن طباشیر سه ماشه در شربت نیلوفر دو توله آمیخته
بلیسانند و بالایش ماء القرع یکنیم پاو و شربت صندل سه توله و شربت نیلوفر یکنیم توله بدهند تا روز پانزدهم روز شانزدهم اگر تپی باقی مانده باشد باز مطبوخ هلیلهٔ زرد
و شربت ورد مکرر الهلیلی چهار توله و سکنجبین ساده چهار توله بنوشانند و غذا وقت شام شوربای بچه بز شیرخواره با برنج دهند و در روز هفدهم قرص طباشیر ملین سه ماشه در شربت انار
شیرین دو توله سرشته با شیرهٔ خرفه و کاسنی و خیارین و تخم خربزه هر یک شش ماشه لعاب اسپغول سه ماشه در گلاب و عرق بید مشک و نیلوفر هر یک هفت توله برآورده شربت بزوری
معتدل یا بارد چهار توله حل کرده تخم ریحان هفت ماشه پاشیده بنوشند و غذا بدستور دهند و بسا باشد که نوبت این تپ تا یکهفته نمیرسد در خیر و شر و مفارقت و نادر باشد که
بمطبوخ هلیله حاجت آید کذا فی الاکلیل و میر بهاء الدین قلمی فرموده که هرگاه اثر نضج پدید آید و حرارت و اعراض هیجان بر جای باشد سحرگاه قرص کافور در سکنجبین باید داد و بوقت طلوع
آفتاب کشکاب سرد کرده بعد از آن دیگر شربتها سرد کرده دهند و آب سرد بدستور لطیفه کنند اگر در احشا البسیار آفتی نباشد و بعضی بعد ظهور نضج فصد فرموده اند و بعد از آن مسهل صفرا و خون نیست که درینجا

بفصد چندان حاجت نتوان کرد که در مطبقه پس فصد وقتی واجب شود که علامات امتلای خون ظاهر بود و قوت قوی الا استفراغ صفرا باید کرد بچهار شربت و اگر عمل آن ضعیف باشد سنای مکی داخل
باید ساخت و سائر ملینات قوی که گرم نباشد هم نیکو بود و مسهل قوی رخصت نیست و بعضی اندکی سقمونیا در ملینات با مصلح آن تجویز کرده اند جهت سرعت عمل و تبرید بالعرض و ازجمله
قویها مناسب بود و بعضی در تنقیه تاخیر فرموده اند اگر طبع هر روز بشفقت خویش دو سه مجلس اجابت صفرا کند و این غلط ست جهت آنکه آن فعل دال بر غلبه خلط بدست و میل
کردن طبیعت بدفع آن و بلاشک چون مددی نباشد بزودی طبیعت از آن عاجز آید و تدارک نپذیرد بل هنگامیکه مریض را از آن اجابت خفت عظیم حاصل شود و طبیب
از علامات چنان دریابد که خلط کم و قوت وافیست و بهمان مقدار نقا حاصل میشود اگر مددی نکند جائز باشد و استفراغ را از سوم و چهارم و پنجم روز تا تاخیر نباید کرد که
بعد از آن قوت استفراغ کمتر باشد و ماده مهیاج ست کذا فی النبض الکبیر و آنچه از هفت روز بگذرد و قوت نیکو بود در روز هشتم استفراغ کنند و آنچه از هشت روز در گذرد
و قوت وفا کند در روز دهم استفراغ جائز بود اگر محتاج باشد و چون از دهم بگذرد باستفراغ حاجت نشود چه اگر قوت بر جاست بحران نیکو قادر بود و مرض نیز فی الجمله
خنک شده ست و اگر قوت ضعیف ست خود استفراغ نشاید کرد در هیچ مرضی و مؤلف قوانین العلاج نوشته بسیاری مردمان را که حرارت این تپ غالب داشتند
و اشتهای طعام نداشتند و از شدت تشنگی رنج یافتند و احشای ایشان هم از آفتی خالی بود بعد ظهور نضج که روز نهم میباشد و در تپ البته خفتی ظاهر گردیده بود

دوغ گاوی بربنج ویا ابقر سرد کرده ۵ا درم همراه طباشیر سه ماشه بنا بر منع آن از عفونت وآنانکه معتاد بهم بودند گاهی بی نان گاهی با نان از حزرات گاوی بسیار
میدادم وتبرید عظیم می بخشید چنانچه اندکی فواشا پیدا میکرد و بعد ازان هر روز بهمان وقت تا سه چهار روز فواشا بدستور میشد بلکه غثیان متنوع وقتی هم پدید آمدی و تب
هم بهمان قدر برحال خود بود و غترابی ظاهر پیدا میکرد ولیکن جهت رفع فواشا و تب و دیگر عوارضات طباشیر و گرد سماق ودانه هیل وست گلو هر یک یکماشه سوده در
شربت لیمون و نیلوفر هر یک یکنیم تولہ آمیخته لیسانیدم و غذا چون میخواستی بلاد و خشکه گیلانی با حزرات مقرر داشتم از روز چهار دهم بخیر میگذشت و بروز هفتدهم
وهژدهم صحت کلی می یافتند و باید دانست آنجاکه از خشکی زبان و دهان لبها بترقد و بیمار بسیار برنج بود باید که پیوسته آلو بخارا و یا زردالو و یا تمر هندی در دهان نه
و یا بدانه و باید که لعاب از بهدانه و ریشه خطمی و اسپغول و تخم خطمی و گل خطمی گاو زبان همه و یا هر چه بدست آید در آب شیرین بر آورده لمحه لمحه مضمضه کنند که بسی مفید است
شیخ الرئیس وشراح قانون مینویسند که علاج محرقه بعینه علاج غب خالصه است وچون محتاج استفراغ شوند مثل آنکه گفته شد یعنی از ملینات برای تنقیص ماده بجهت
تخفیف بر طبیعت در انضاج باقی ماده واخراج چیزی که در امعاء وقریب او باشد تا بجا از ان بسوی سر و قلب صعود نکند و ورث قلق بیشتر نگردد پس تعجیل در ان اولی است
واما استفراغ تام بعد نضج باید کرد وفصد گاهی التهاب پیدا میکند اگر دران صفرا بسیار خارج نشود وگاهی نفع می بخشد اگر در انجا قاروره کدر و سرخ باشد و محرقه محتاج
بتلطیف تدبیر شدید تر است زیرا که مرض حاد تر و بحران و منتهای آن سریعتر بود و همچنین بتبرید بالفعل چیزیکه آنرا بخورند از غذا و دوا با وجود بودن آن بارد بالقوه
و چون از سقوط قوت خوف کنند از تغذیه چاره نباشد واگرچه اشتهای او نداشته باشند و خصوصا در شخصیکه از ان چیزی بسیار تحلیل شود بسبب تخلخل بدن آن
وایضا محتاج بود تبلیین در ابتدا قویتر مثل شربت ورد مکرر و سکنجبین و آب سرد برف یا شربت بنفشه یا حقنه لینه تا مواد و ابخره بسوی اعلی متصاعد نشوند وایضا
بمعالجات حمای حاده که مذکور شد بجمیع اقسام موصوفه از اشربه و ملینات وغیره وگاهی هنگام فتور قلیل از تب خواب کردن براب تمر هندی با شکر محلول نیکو باشد
وگاهی اندکی کافور دران داخل کرده میشود اگر احتیاج به تبرید قوی باشد و سکنجبین بشیره تخم خرفه و شیره تخم کاسنی ایشان را خوب است و هندوانه یعنی مغز تخم آن و نزدیک
کمال احتیاج آب مغز او همراه سکنجبین و امثال آن تا مستحیل بصفرا نگردد برای ایشان بهتر است و در شرب آب سرد آنچه مذکور شد از نبودن ورم در جوف و نه ضعف در
معده و کبد و نه ضعف حرارت غریزی معتبر دارند پس اگر مانعی از موانع مذکور نباشد چندان بنوشانند که نوبت بسبز گردیدن رنگ بیمار برسد و گاهی از اختلاط ذهن طلب
آب را فراموش میکنند پس واجب است که هر وقت اندک اندک از ان بنوشانند بجرعهای بسیار تا خشکی بر حلق و دماغ ایشان مستولی نگردد و خاصه شخصی را که زبان او خشک
دیده شود و اعراض مفرط آنرا بدانچه در ذکر اعراض مذکور گردد و هر چه در ابواب آنها مسطور شد معالجه باید کرد و باید که از افراط رعاف بر صاحب محرقه احتیاط کنند که دران خطر
بزرگ است و واجب است رعایت نفس ایشان چه شدت و تواتر آن دلالت بر ضعف قوت و کثرت حرارت کند پس رعایت آن بلخلخه بارد خوشبو و تدبیرات مقویه
شمومات و طلاها نمایند و نواحی صدر را تشنج شدن ندهند بسبب کثرت حرارت و یبوست و باید که حفظ رؤس ایشان نمایند بسرکه و روغن گل و صندل و گلاب و کافور
و مانند آن انچه تبرید راس و ردع ابخره از ان و حفظ رطوبت آن کند و تنطیل بمطبوخات که دران بقولات بارده بجوش کرده باشند چنانچه سابق مذکور شد برای توسیع مسام
واخراج حرارت باید کرد و هرگاه بیداری با ایشان اشتداد نماید معالجه آن کنند بمنومات مثل شیره تخم خشخاش و مغز تخم کدو و مانند آن و نوشیدن شربت خشخاش
واگرچه از خشخاش سیاه ساخته باشند در مثل این حال بد نیست و در آخر محرقه یعنی در منتهی یا قبل آن اقراصی که برای آن نیکو است قرص کافور است و دران وقت سکنجبین
بشیره تخم خیار و کاسنی و تخم خرفه هر واحد دو درم سکنجبین از بست و پنج درم تا سی درم بحسب حاجت برای ایشان موافق بود و اگر آنجا اسهال باشد قرص طباشیر قابض نافع است
قرص کافور که نیکو است طباشیر گل سرخ هر واحد دو درم و نیم تخم خرفه تخم کاسنی هر واحد سه درم مغز تخم کدو مغز تخم خیار هر واحد دو درم صندل سفید یکنیم درم رب السوس
نشاسته هر واحد یکدرم کافور یکنیم دانگ زعفران دو دانگ شربتی از ان دو درم **ایضا** گل سرخ چهار درم مغز تخم خیار و خربزه و بادرنگ و تخم خرفه هر واحد دو درم
صمغ عربی نشاسته کثیرا رب السوس هر واحد یکدرم زعفران دو دانگ کافور یکنیم دانگ شربت دو درم و هرگاه مرض انحطاط بین نماید بحمام که آب آن مائل بسردی باشد
باک نیست و حمام از صاحبان حمای محرقه برای کسی محبوب تر است که تب او از بلغم شور باشد **مصنف ملکی** گوید که هرگاه حمای مطبقه از عفونت صفرا باشد
وقوی الحدت و حرارت بود و لغب اشتداد کند مثل حمای معروف بقوسوس و آن محرقه است پس می باید که استکثار تبرید و تلطفیه حتی الامکان نمایند که این تدبیر

وانفع ترین چیزیست که درین مرض استعمال آن کنند واگرچه در نضج و بحران دیر کنند دران ضرر نیست و هرگاه درین تدبیر قصر کنند مریض را خطر دارد و بدین جهت
باید که مریض را در اول روز ماء القرع سی درم و جلاب ده درم و طباشیر سوده نیم درم دهند واگر باوجود آن عطش و کرب شدید باشد ماء القرع با قرص کافور باید داد
و بعد اندکی ماء عقب آن ماء الشعیر با آب انار بدهند و وقت خواب ماء الخیار یا آب هندوانه باندک جلاب یا شربت خشخاش یا شربتی که در تپ دموی مسطور شد
با نیم درم طباشیر و یکدرم تخم خرفه و یکدرم مغز تخم خیار و نیم درم مغز تخم کدو بدهند و این همه در فصل گرما یا ربیع به برف سرد کرده باید داد و تبرید جگر و معده بخرقه کتان
مبلول در قیروطی مبرد معمول از آب کاسنی یا کشنیز و خرفه و گلاب مضروب بموم سفید که بروغن گل و روغن بنفشه و اندکی سرکه ساخته باشند باید کرد و سر کرده
شند اگر فصل تابستان باشد و نیلوفر و بنفشه تازه و صندل و گلاب کافور بو یانند و مسکن او سرد باشد زیر بادکش که دران باد آید یا در مواضعی که دران هوای
شمالی آید و آب بپاشند و از بید و گل سرخ و گل سیب و بهی فرش سازند و حوالی او ظروف گلی پر از آب سرد و برف باشد و دران سنگریزه اندازند تا مریض بدان نظر نماید و اگر
فصل زمستان باشد قیروطی نیمگرم نهند و مسکن معتدل الهوا باشد و اگر جایگاه مریض سرد باشد بجامهای معتدل پوشیده دارند و بگذارند تا هوای سرد استنشاق
نماید و تلطیف حرارت خارج از طبع کند و تقویت حرارت غریزی که در سینه و قلب اوست و دثار از حقن حرارت بداخل بدن منع نماید و از تحلل آن عائق نباشد و مریض را
بکثرت کلام و آواز سخت اهل خانه و همسایه ایذا نرسد و همواره باین تدبیر ملازم باشند تا آنکه مرض بمنتهای خود برسد و وقت بحران حاضر آید پس دران هنگام باید که
تلطیف غذا بغایت کنند و بر جلاب و آب انار و آب سیب میخوش و شربت بنفشه اقتصار فرمایند تا بحران تمام شود و مرض بانحطاط افتد و باید که نظر کنند اگر بدانند که بحران
بعرق خواهد شد و دران شک نبود مریض را از جای سرد بموضع قلیل البرد ببرند و اگر بینند که بحران بنوع دیگر خواهد شد در مکان او بگذارند و چون بحران کامل شود
و مرض بسد بانحطاط آورد آنگاه بتدبیر ناقهین پردازند و هرگاه در بدن بقیه ماده مرض باقی ماند و تحلیل نشود و در رگها بقایای اخلاط محتاج بتلطیف و تنقیه باشد
باید که مریض را آب کاسنی و آب کشوث مروق هر واحد بیست درم با یکنیم اوقیه سکنجبین بزوری سه یا پنج روز بدهند که این تلطیف بقایای ماده غلیظ کند و تنقیه
آن از طرق و مجاری نماید و اصلاح جگر و ادرار بول کند و دران منفعت کثیر در بقایای اخلاط است و اگر باوجود این حال قبض طبیعت باشد باید که نقوع مشمش
استعمال نمایند که آن تنقیه بدن و اخراج بقایای اخلاط حار از ان برفق و سهولت کند صفت آن بگیرند آلو بخارا و عناب و مشمش هر یک بیست عدد

سپستان سی عدد مویز منقی بیست درم تمر هندی بیست درم گل سرخ هفت درم بنفشه ریحانی تخم کاسنی تخم کشوث هر واحد چهار درم سنا شش درم شاهتره
ده درم بادیان انیسون هر واحد دو درم پوست هلیله زرد کوفته پانزده درم در شش رطل آب جوش خفیف دهند و در ظرف فراخ دهن بروز در آفتاب و بشب
در خانه گرم بدارند و بعد سه روز صاف کرده از ان هر روز چهار اوقیه با یک اوقیه سکنجبین و یک اوقیه شربت بنفشه بنوشند و باید که تدبیر صاحب مرض حاد باین
تدبیر نمایند و از خطا حذر کنند زیراکه ادنی خطا در صاحب مرض حاد ضرر عظیم کند بغذا باشد یا بدوا چون در غیر وقت او استعمال نمایند و اما در امراض مطاوله
مضرت خطای اندک ظاهر نشود مگر آنکه از ان استکثار کنند و بران ادمان نمایند **ایلاقی و جرجانی** مینویسند که درین تپ باطن گرم تر از ظاهر میباشد
پس تدبیر تسکین حرارت دران قویتر باید کرد و اصل تسکین حرارت چهار گونه است تبرید هوای خانه و خورانیدن اشربه و اغذیه بارده و استعمال اضمده و نطولات
بارد بر سر و سینه و جگر اما تبرید هوای خانه و تبرید غذا در معالجات حمیات حاده مذکور شد و از اشربه سکنجبین که از شیره تخم خیار و بادرنگ و تخم خرفه و تخم کاسنی
ساخته باشند و آب آلو و آب تمر هندی سخت موافق باشد لیکن اگر طبع نرم بود آب انار دانه و پست جو اولی تر بود و اگر نرمی طبع بیش ازان نباشد که هر روز
یک مجلس یا دو مجلس اجابت کند چیزیکه نرمی طبع زیاده نماید نباید داد و تدبیر بازداشتن نباید کرد و اگر لینت طبع زیاده تر گردد بقبض آن پردازند و شربت
ریباس و شربت سیب ترش و انار و لیمون و شربت ترشی ترنج با گلاب هر ساعت باید داد و شربت صندل البیاض موافق بود و آب هندوانه و آب خیار ترش

و ماء القرع باندک آب غوره یا اندکی شکر یا سکنجبین باید داد و هر روز ازین شربتها اندک اندک تجرع نمایند و هرگاه اثر نضج پدید آید و حرارت تپ و اعراض آن بر حال
خویش باشد سحرگاه قرص کافور با سکنجبین ساده بدهند و وقت برآمدن آفتاب کشکاب سرد کرده خورانند و اگر در معده و جگر و در اعضای اندرونی ضعف و ورم
نباشد آب سرد سخت نافع باشد بالجمله در آب سرد و کشکاب سرد دادن انتظار نضج باید کرد **صفت** شربت صندل بگیرند صندل سفید سوهان کرده

پنجاه درم و یکشبانه روز یا بیشتر در سرکه پنج استار و آب غوره پنج استار و آب یک رطل خیسانیده بجوشانند تا به نیمه آید مالیده صاف نموده با شکر دو رطل بقوام آرند شربتی ده درم
با بشیره تخم خرفه و اگر کسی را سرفه باشد این شربت بی سرکه و آب غوره برای او بسازند و بسیار باشد که بیمار بسبب برآمدن بخره بدماغ از خویشتن غافل شود و اگرچه تشنه باشد
آب نخورد و نخواهد هرگاه اثر غفلت ظاهر شود هر ساعت در دهن او اندک آب بچکانند و اگر حاجت باشد لعاب اسپغول رقیق با جلاب خام یا آب انار باید داد و در دهن آلو بخارا
و دانهٔ تمر هندی بدارند تا دهن تر دارد و تشنگی بنشاند و اگر مانعی از نطولات بر سر نباشد بروغن گل یا نیلوفر سرد کرده یا آب یخ بر سر نطول کنند که تشنگی بنشاند و اگر مانعی مثل
زکام و نزله و سرفه باشد یا در سر گرانی یابند دلیل صعود بخارات بر دماغ باشد با وجود این موانع هیچ ازین نشاید کرد و مضرترین چیزی با این موانع دوشیدن شیر بر سر است
از بهر آنکه بیم بود که سرسام تولد کند لیکن اگر بخار صاعد بسوی سر بخار صفرا باشد این دهنها و آب سرد و شیرعه سودمند بود و فرق میان بخار صفراوی و بخار بلغمی آنست که
با بخار صفرا خواب نباشد و بینی خشک شود و بخار بلغم منخر را تر دارد و سر گرانتر باشد و غفلت و سبات با آن باشد و اگر درین حال بینی و روی سخت سرخ باشد
خون از بینی آوردن صواب باشد و الا تدبیر امالهٔ ماده بجانب پایها باید کرد و بسیار باشد که بسبب تشنگی گرمی و خشکی تب باشد پس بشرب شربت خشخاش بماء الشعیر
با حرارت و یبوست تب برابری کنند و بخواب روند زیرا که در خواب تری کشکاب و سردی آن بقعر بدن رسد و تشنگی زائل شود و اگر بیمار بر پشت باز خفتن عادت
دارد تکلیف تغیر عادت نمایند از بهر آنکه خفتن بران شکل دهان را خشک گرداند و بیمار تشنه شود **صفت** حبی که تشنگی بنشاند مغز تخم خیار و خیار بادرنگ و تخم کاهو
و رب السوس و اصل السوس و ترنجبین مساوی ساییده بلعاب اسپغول یا بهدانه حبها سازند و در دهن گیرند **صفت** قرص طباشیر که تشنگی بنشاند طباشیر پنج درم کتیرا
صمغ عربی نشاسته هر یک سه درم رب السوس هفت درم تخم خرفه مغز تخم خیار بادرنگ مغز تخم کدوی شیرین هر یک چهار درم بلعاب اسپغول قرص سازند
و هر صبح بروغن بادام در دهان گیرند و ساعتی بدارند پس بریزند و زبان را بمندیل درشت بمالند تا بخار و درشتی از ان برخیزد و عقب آن اندکی لعاب
اسپغول با جلاب آمیخته بدهند و در اکثر اوقات برو خرقهٔ کتان بگلاب و صندل آغشته بر سینه نهند تا نفس آن باعتدال شود و سرکه و گلاب و روغن گل و اندکی
کافور هر ساعت ببویانند و بر جگر نیز خرقهٔ کتان بگلاب سرد آغشته بدارند لیکن ازین احتراز نمایند در وقتی که بیمار دران عرق کند و بشرهٔ او را سرد نکنند
تا تحلیل را که نزدیک است باز ندارد و مرض طول نکند و اگرچه درین تب درازی مرض سالمتر از تیزی تب بود محمد بن زکریا میگوید سحرگاه آب آلو
دهند و بامداد کشکاب و نیمروز آب خیار یا آب هندوانه و وقت خواب لعاب اسپغول و در فرو نشانیدن حرارت هیچ تقصیر نباید کرد و سخن طبیبان جاهل
که گویند مبالغه کردن در تسکین حرارت در بحران تاخیر کند التفات نباید کرد که من هر دو طریق را آزموده‌ام تسکین حرارت را بی خطر و سالمتر یافتم و تقاعد از تسکین حرارت
باز سپردن مریض بمرض است تا احتراق حمی دماغ و معدهٔ او را بریان کند و اعصاب را بکشد و بقوهٔ خشک تولد کند و بسیار باشد که بسبب تشنج خشک حادث
در اعصاب عضله ضیق النفس پیدا گردد پس سینه و گردن او را بموم روغنی که از روغن بنفشه سازند چرب دارند و اگر دران بنفشه و خطمی کوفته بپخته بسرشند سخت
موافق باشد و بر سینه و گردن کدو تراشیده و برگ خرفه کوفته بروغن گل سرشته ضماد کنند و تدبیر غذا چنانکه در غب خالصه دائره مذکور شد باید کرد و اگر بیمار غذا نخواهد یا مانعی
از ان بود در روزی دو بار کشکاب باید داد بار دوم آن وقت که قوت تب اندکی دران ساکن شود و در روزی که تب سوزان تر و صعب تر باشد کشکاب با آب آلو آمیخته باید داد
تا هر بار بیمار برای شربتی تعب نکشد و تا در صعوبت تب معدهٔ او از شربتی سرد یا از چیزی که بغذا ماند خالی نباشد و جالینوس درین تب وقت صعوبت حرارت
آن امر بطعام فرموده تا خوف سقوط قوت نباشد و اگر بیمار را اشتهای طعام نباشد تدبیر او در ذکر اعراض حمیات حادث خواهد آمد و اطعمهٔ خوشبو که اشتهای طعام را
بجنبانند پیش او همی آرند چون مرغ ملفوف بخمیر و مشوی در تنور که پیش او بشگافند و بسیار باشد که بسبب فصد صفرا تیزتر شود و کذا تب سوزان تر گردد پس اول
در قاروره نگاه باید کرد اگر قوام او غلیظ و رنگ او سرخ باشد فصد باید فرمود و اگر بر خلاف این باشد فصد نشاید کرد بلکه تدبیر اسهال نمایند بنوعیکه در علاج غب خالصه
دائره مذکور شده و اگر طبیعت نرم باشد و بحبس آن حاجت آید قرص طباشیر قابض باید داد و از جلاب و سکنجبین حذر باید کرد **صفت** قرص طباشیر ممسک بگیرند
طباشیر و گل سرخ هر یک دو درم و نیم تخم خرفه تخم کاسنی هر یک سه درم رب السوس نشاسته هر واحد یکدرم کافور نیم درم زعفران دو دانگ شربتی دو درم و کشکاب از
بیست جو بسازند و دانه پنج عدد حب الآس نیکوفته و بهی پاره کرده بپزند و بنوشند و اگر دران گل ارمنی یکدرم و صمغ عربی نیم درم داخل کنند قوی‌تر باشد و شربت سیب

وبهی وریباس آنرا موافق باشد واین سفوف الطین آنرا نافع بود صفت آن اسبغول بریان کرده گل قرسی طباشیر هریک دو درم صمغ عربی یکدرم واگر اسهال خونی باشد درین سفوف کهربا دم الاخوین ریوند چینی زیاده کنند وباشربت بهی دهند یا آب سماق یا آب برگ خرفه یا آب برگ حماض وغذا مزورهٔ انار دانه یا سماق یا زرشک که دران برگ خرفه وبرگ حماض پخته باشند بدهند وکعک در آب بهی وآب سیب آب سماق نیک باشد ابن الیاس گوید که علاجش علاج غب خالصه است وهر صبح جلاب از تمر هندی وشکر سفید وترنجبین هر واحد ده درم وآلوی سیاه ده عدد بنوشانند وغذا ماء الشعیر با بنفشه ونیلوفر وتخم خشخاش دهند یا آب انار بن بشحم افشرده سه اوقیه وشکر سفید وترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند وتلیین طبیعت بماء الفواکه یا نقوع مشمش یا مطبوخ فواکه نمایند ومطبوخ را محتبس نگذارند ودر نیمروز آب صادق البرد بیاشامند ولهذا نبی علیه الصلوة والسلام فرموده که الحمی من فیح جهنم فابردوها بالماء وباید که مبالغه در تبرید وتطفیه نمایند زیراکه تاخیر در تبرید وتطفیه در مثل این مرض خطرناکست واگر تشنگی شدت کند واز مطبوخ کراهت نماید یا اورا غثیان باشد باید که معالجه بشربت ورد مکرر چهل مثقال یا سکنجبین ساده بست درم وبرف دو من کنند واین وقتیست که با تپ سرفه نباشد وهرگاه ایشان را اسهال خصوصًا با سهر عارض گردد هر صبح جلاب از شربت بنفشه وشربت خشخاش هرکدام که باشد ده درم با ترنجبین ده درم بنوشند وتلیین طبیعت باین مطبوخ کنند سنای مکی پنج درم بنفشه نیلوفر وتخم کاسنی تخم خبازی هر واحد سه درم سپستان عناب هر واحد بست عدد در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید ودران شیرخشت وترنجبین هر واحد بست درم مایده صاف نموده سحرگاه بنوشند وتا آخر روز بران صبر کنند تا خوب اسهال کند بعده در آخر روز غذا ماء الشعیر سازند ودر هر حال از تبرید وتلیین غافل نباشد وچون بینند که مریض هذیان میگوید باید که موی مقدم سر او بتراشند وخرقهٔ کتان بسرکه وگلاب وصندلین وروغن گل آغشته بنهند تا ردع ماده وتبرید مفرط کند وتقویت دماغ نماید وساعت بساعت تبدیل آن نمایند ویا بگیرند صندلین وگلاب وسرکه وآب خیار وآب بید وشیر دختران ودر شیشهٔ فراخ سر انداخته خوب جلبانیده هر ساعت لخلخه سازند واگر سهر شدید عارض شود لیسیدن شربت خشخاش در شب باکی ندارد ومسکن ایشان مهب شمال وزیر خیشات مبلول بگلاب باشد وزیر آنها برگ بید وبرگ کدو فرش کنند وحوالی ایشان ظروف سبز پر از آب بنهند وبروی آنها خیار وکاهو وکدوی تر وسیب وگل به وبنفشهٔ تر ونیلوفر بدارند وبادکش که بران گلاب پاشند ترویح نمایند وبر سینه بگلاب وصندلین وکافور طلا سازند واین وقتیست که فصل گرما تیز باشد واما هرگاه سرما باشد در مکان معتدل سکونت اختیار نمایند وخوشبوهای بارد مقوی دماغ مثل بنفشهٔ تر وصندلین وگلاب ببویند وهرگاه تنقیهٔ بدن کردند وعروق از صفرا پاک شد هر صبح شیرهٔ تخم خرفه بست مثقال با سکنجبین ساده ده درم بنوشانند یا آب نقوع فواکه پنجاه مثقال یا آب هندوانه وماء الخیار هر واحد پنجاه درم با قرص طباشیر ملین یکمثقال وغذا ماء الشعیر بتخم خشخاش وبنفشه ونیلوفر تا آنکه چهارده روز بر مریض بگذرد وبعد انقضای این مدت سکنجبین یا شربت سیب یا شربت حماض بگلاب بدهند وغذا مزورهٔ زرشک یا آلوی جبلی یا تمر هندی یا انار دانه با مغز بادام وبچهٔ مرغ سازند وهرگاه حرکت کنند وقوت قوی گردد بعد بست روز در حمام داخل نمایند وباید که هوای حمام معتدل باشد تا کرب نیارد وبعد خروج از حمام در مسلخ استراحت باید کرد زمانهٔ معتدبه تا آنکه بشره بحالت اولی عود کند وحرارت بشره ساکن شود وحرارت مکتسبه از حمام زائل گردد بعده شربت سیب یا شربت بهی هرکدام که باشد ده درم با گلاب ده درم ویا از سکنجبین ساده وگلاب وعرق بید هر واحد ده درم بنوشانند وجامهٔ صندلی گلاب بران پاشیده بپوشند وامتصاص انار میخوش یا انار دانهٔ میخوش وسیب ترش وبهی ومغز خیار وبادرنگ وهندوانه ومشمش خشک وآلوی رطب یا خشک وشفتالوی خشک کرده وسکنجبین سفرجلی وشربت انار وشربت سیب وشربت لیمو سازند **خجندی** گوید که هر صبح شربتی از سکنجبین ساده یا شربت نیلوفر یا شربت تمر هندی یا آلو وجلابات بلعاب اسبغول غیر صادق الحلاوه سرد بنوشند ودر مسکن بارد نشینند وتلیین طبیعت بتمر هندی وشیرخشت وشربت ورد مکرر ببرف ویخ ویا نقوع مشمش وفواکه خشک وآب هندوانه سازند وتنقل از انار وبهی کنند وآب انار بتخم کوفته با ترنجبین وشکر یا شیرخشت بدهند وغذا ماء الشعیر بمغز بادام بکدو یا کاهو واسفاناخ یا آب غوره ترش کرده یا خیر ترش ومانند آن ویا نان مغسول یا کعک بجلاب شکر تر کرده بدهند وتلیین طبیعت بحقنهای لینه مثل ترنجبین وعناب وسپستان وجو کوفته وبنفشه وخطمی وچقندر سازند وآب صادق البرودت سیما در نیمروز خصوصًا در فصل گرما منع نکنند واگر احتیاج بزیادت تلیین باشد مطبوخ هلیلهٔ زرد وفواکه خشک وریوند نمایند واگر از مطبوخ اکراه کنند تلیین طبیعت بشربت ورد مکرر مع شربت دینار

صفت سفوف الطین

صفت مطبوخ مسهل

یا شربت آلو مسهل نمایند و از حبس شکم حذر کنند تا ماده مرتقی نشود و سرسام حادث نگردد و چون سرفه خصوصاً با بیداری عارض شود هر صبح شربتی از شربت خشخاش
یا بنفشه یا شربت عناب و نیلوفر بنوشانند و در هر حال از تبرید و ترطیب و تلیین غافل نباشند و این مطبوخ آنرا نافعست و نسخه او همانست که در قول ابن الیاس گذشت
لیکن در اینجا وزن نیلوفر و غیره هر یک دو درم و عناب سپستان هر واحد پانزده عدد و شیرخشت ترنجبین هر یک پانزده درم ست و غذا بنوماش بمغز بادام و چون بینند
که هذیان میکند حلق مقدم راس مریض نمایند و بخرقه درشت بمالند و محاجم بر کتفین و فخذین و ساقین بغیر شرط نهند و پایها بشویند و باشنان و باشیای خشنه بمالند و
نهادن ادویه بارده بر سر مضر نیست پس ترک او نمایند و قرص کافور یکدرم بشربت صندل یا آب خیار یا هندوانه یا ماء القرع برای ایشان نافعست و آنچه بر زبان او
از صفرا یا سودا باشد بخرقه کتان که دران اسپغول و شکر باشد بمالند **ابن هبة الله** گوید که طبیب را میباید که در اول امر بدن را ازعاج شدید بمسهل قوی ننماید بلکه
که مریض را آب آلو و آب تمرهندی بسکنجبین مرتب از تخم کاسنی بنوشانند و ماء الشعیر دهند و بعد دو ساعت آب انار میخوش بدهند و در بقیه روز ماء القرع با طباشیر
و جلاب و شیره خرفه بسکنجبین و لعاب اسپغول بدهند و در آخر روز ماء الشعیر بنوشانند و در شب مبردات دهند و تبرید جگر بصندل و گلاب بخرقه آلوده نمایند و هرگاه علامات
نضج ظاهر گردد و حدت باقی باشد باید که مریض را اقراص کافور دهند و صبح ماء الشعیر بنوشانند و آب انار میخوش بدهند و اگر تشنگی شدید و آروغ سالم و خلط نضیج
بود مریض را بشرب آب ببرف سرد کرده در وقت التهاب افراط نمایند و در افراط آن قبل از نضج حذر کنند بلکه استکثار در شرب شیره تخم خرفه و لعاب اسپغول با سکنجبین
نمایند پس اگر طبع قبض باشد تحریک آن بشربت بنفشه کنند و اگر اسهال اشتداد نماید مریض را اقراص طباشیر مسک دهند و رب بهی بدهند و نیلوفر و صندل و کافور
ببویانند و در خیوش ساکن کنند و بپارچها بپوشند اگر موضع شدید البرد باشد و بگذارند که استنشاق هوا نمایند تا مزاج قلب باعتدال آید و خدام را امر کنند که از آواز
قوی باز مانند و بعد انحطاط مرض غذا مزورات مرتب از آب غوره و سماق سازند و بعد صحت داخل حمام کنند و از بچه مرغ معمول با آبهای مذکوره غذا سازند و اگر خوف رجوع
مرض باشد آب کاسنی بسکنجبین یا نقوع مشمش بشربت بنفشه بنوشانند که آن اخلاط حار را بسلامت برارد ان شاء الله تعالی **ابن نوح** گوید که محرقه محتاج
تدبیر در علاج بمثل آنست که در حمای غب گفتیم مگر آنکه آنرا قوی سازند بحسب زیادتی این تپ در قوت و حرارت بر حمای غب و مریض را درین تپ هر شب آب آلو
و تمرهندی بنوشانند الا اگر طبیعت هر روز دو مجلس اجابت کند و سحرگاه قرص کافور لازم گیرند و بعد طلوع آفتاب ماء الشعیر و در روز هر ساعت ماء القرع یا ماء الخیار
یا آب تربوز دهند و غذا نان مغسول یا مفتوت منخبص بشکر سازند و در آب نوشیدنی اندک اسپغول اندازند و لعاب او بجلاب و آب انار بنوشانند و امر کنند که روغن بادام
در دهان گیرند و آنچه بر زبان از خشونت و زردی یا سیاهی باشد بخرقه کتان بمالند و لعاب بزر قطونا و شکر لعوق کنانند و پارچه در صندل و کافور و گلاب آلوده سرد
کرده بر جگر و سینه در اکثر اوقات بدارند و آب شدید البرد بنوشانند بنوعیکه در باب حمای مطبقه مذکور شد تا آنکه رنگ سبز گردد و در عده افتد که باین حدت تپ را در ساعت
ساکن نماید پس بیمار عرق کند و صحت یابد یا قریب بصحت گردد و اگر طبیعت بشدت انطلاق نماید آب سیب جو با قرص طباشیر قابض بدهند و جلاب و سکنجبین
و شکر ازان دور دارند و رب انار و سیب و بهی ترش ساده بدهند و اگر هذیان شدید باشد کثرت دوشیدن شیر بر سر نمایند و بروغن بنفشه سعوط فرمایند و جالینوس
گفته که اشیای قابضه در امراض حاده مثل امرود و بهی استعمال نکنند مگر آنکه بمریض غشی یا ذرب باشد و جالینوس هرگاه مریض را ضعیف دیدی و در معده او صفرا
بودی آنرا طعام میخورانید در وقتیکه التهاب تپ اندران بودی بجهت خوف ضعف طبع و اراده تعدیل معده آن و اهرن گفته که صاحب حمای محرقه را آب سرد ندهند
مگر بعد ظهور نضج که آن بتلید حمی و تغلیظ ماده و احداث سدد مینماید و ثابت گوید کسیکه از اصحاب حمیات حاده در سر خود ثقل دریابد دوشیدن شیر بران نشاید
و نه چیزی از روغنها و آبها بران نهند و نه سعوط بکار برند و لیکن درین حالت استعمال انکباب مطبوخ بابونه باید کرد و دست و پای اندران باید نهاد و ابن زکریا گفته که
و درین تپ مریض را منع نکنند اگر اراده نوشیدن آب سرد و رب و فواکه ترش نماید و در تبرید و ترطیب آن قصور نکنند که دران خوف هلاکت ست چنانچه سابق مذکور شد
و اهرن گوید که هرگاه در امراض حاده احتیاج بنوشیدن سکنجبین و ماء الشعیر افتد ابتدا بسکنجبین نمایند و ماء الجبن نیز مثل اوست و در محرقه اسهال بچیزیکه مخرج صفرا باشد بغایت نافعست

علاج غب غیر خالصه

در ابتدا سه روز یا پنج روز تبرید برای تسکین حرارت دهند لیکن اندازه تبرید بر قدر اخلاط صفراوی و بلغمی و بر مقدار تیزی حرارت باید و رعایت حرارت در اعانت نضج و

مسهل بحسب حاجت تواند کرد و اعتنا بتقویت معده بسیار باید کرد و لهذا شربت لیمو و سکنجبین ساده بزوری بهتر از شربت آلو و تمر هندی باشد بعد از آن نقوع یا غیر آن هم ایام
مسهل استعمال کنند و در ان سنای مکی نیز داخل نمایند و هرگاه مسهل در روز هشتم یا دهم یا دوازدهم استعمال کردند پس بعد یک مسهل یا دو مسهل از استعمال منضجات
چاره نباشد لیکن منضج بعد استعمال تبرید یکروز عقب مسهل بدهند و در ان هنگام منضج را قوی سازند بنحویکه در ان اصول و مانند آن داخل نمایند و چون معلوم کنند
غلظ و لزوجت و کثرت در خلط و قوت مساعد باشد استعمال تبرید و ریوند و غاریقون بد نیست و هرگاه از مسهلات فارغ شوند و تیزی تپ بشکند لیکن هنوز باقی
باشد قرص ورد صغیر و کبیر و قرص زرشک صغیر و کبیر و مانند آن و شربت بزوری بارد و معتدل و حار استعمال باید کرد و گاهی هنگام قبض شکم شربت و بنا نیز استعمال کرده میشود لیکن استعمال
اقراص با نقوع مناسب یا مطبوخ یا با آب کاسنی مروق یا با حلیده تخم کاسنی نمایند و گاهی نقوع و منضجات و مسهلات در آب کاسنی مروق استعمال میکنند و بعض تدابیر مناسبه علاج شطر الغب خواهد آمد
و بدانند که نیکوترین تدابیر آنست که بعد هر دو سه روز خصوصاً وقت آغاز نوبت قی فرمایند با رعایت حال بادکه غالب و استعمال مدرات مفید بود و شیرهٔ کاسنی و بادیان
و خیارین و تخم خربزه با سکنجبین بزوری موافق است و اگر روز نوبت ترک غذا ممکن نبود در آخر تپ حریره یا آش جو یا اندکی سویق گندم توان داد و بقول حکیم ارزانی یا رجه
نان خمیری با شربت نبات بهتر از سویق بود **صفت** قرص طباشیر ملین که در غب غیر خالص بعد تنقیه احساس گرمی کنند مفید است طباشیر گل سرخ هر یک پنج
درم تخم کاهو مقشر مغز تخم خیارین بادرنگ مغز تخم کدوی شیرین هر یک سه درم رب السوس دو درم ترنجبین خراسانی ده درم قرصها سازند خوراک چهار ماشه و نیم **صفت**
دوائیکه برای غب غیر خالص کهنه مجرب است برگ انبه و برگ نی و برگ نیب و گل بابونه و اشنه هر یک سه توله انیسون یکنیم توله در یک سبوچه جوش
کرده قبل از نوبت بخور نمایند و گل بابونه و افسنتین هر واحد یکماشه در شربت قنطوریون یک توله آمیخته بخورانند و بالایش شربت کشوث
علونجان چهار توله در عرق مکوه و شاهتره و کیوره هر یک چهار توله حل کرده بنوشانند غذا شوربای چوزه مرغ بنان خشکار و تا یکهفته استعمال نمایند **اقوال مهره**
مصنف اقتباس مینویسد که نخستین ملاحظه فرمایند که تفاوت از خالصه چه قدر و قسمت بحسب اعراض و لوازم چنانچه اگر صفرا و بلغم غالب بود و بسیار دور از خالصه نباشد معالجه
خالص پردازند با زیادتی رعایت جانب نضج و روز هشتم این ملین عظیم الاثر است خیار شنبر هفت توله گلقند چهار توله شربت ورد مکرر چهار توله سکنجبین ساده شش توله روغن گل
هفت ماشه و روز نهم شیرهٔ بزور بارده در عرق کاسنی و نیلوفر و مکوه برآورده شربت نیلوفر و اسپغول داخل دهند و بهمین نمط تا دوازده روز بگذرانند و در روز سیزدهم جهت
نضج این مطبوخ دهند برگ شاهتره تخم کاسنی مکوه بنفشه گل سرخ هر یک هفت ماشه سپستان سی عدد تخم کشوث سه ماشه گل نیلوفر پنج ماشه آلوبخارا هفت عدد
گلقند چهار توله تا روز پانزدهم و روز شانزدهم در مطبوخ پوست هلیلهٔ زرد هلیلهٔ سیاه سنای مکی هر واحد یکتوله خیار شنبر هفت توله شربت ورد مکرر اهلیلجی چهار توله
ترنجبین هفت توله روغن گل هفت ماشه اضافه نموده بنوشانند و غذا وقت شام شله یا شوربای بچه بز دهند و در روز هفدهم قرص گل سه ماشه مروق کاسنی مکوه
هر یک هفت توله شربت بزوری بارد چهار توله تخم شربتی هفت ماشه بدهند و برهمین نهج تا انقضای تپ ثابت مانند و علویخان در عشرهٔ کامله نوشته اند که
طریق تدابیر فی الجمله آنست که به بینند اگر بول غلیظ و سخت رنگین باشد و علامات امتلای خون ظاهر بود فصد کنند باعتدال بعد ظهور آثار نضج و در غیر روز
نوبت و بحران قوی بعد از فصد بغذا و شربتهای جالی و مائل بگرمی بنضج خلط دهند مثل کشکاب که اندران نخود و اندک بادیان و یا صعتر و اشباه آن پخته باشند
و آش حلیم جو که دران نخود و اندک شبت و زیره و کشنیز و جوجه مرغ پخته باشند و مانند سکنجبین بزوری و اصولی و نعناع شربت و اشباه اینها و بعد از نضج تام
بتلیین ملایم دفع خلط فاسد باقی کنند **واگر** بلغم بر صفرا غالب باشد پس معالجه تپ بلغمی نائبه پردازند و سردیها و ترشیها ندهند و ملول نشوند که مدتی دراز میدارد
و در دفع آن بزودی نکوشند بلکه در نضج مواد و تعدیل مزاج و تقلیل خلط فاسد برفق بعد از نضج و مراعات قوت بواجبی متوجه باشند و بالجمله احوط آنست که
روز نوبت قبل از آمدن تپ سکنجبین عسلی و یا عنصلی چهار توله در آب سرد مع نیم آثار و نمک طعام یکتوله آمیخته بدهند و قی کنانند و دو سه مرتبه تکرار نمایند تا تنقیه
بقی خوب حاصل شود پس جهت تقویت و تسکین گلقند و سکنجبین لیمونی هر یک دو توله آمیخته بلیسانند و بالایش گلقند عسلی چهار توله در گلاب و عرق مکوه و بادیان هر یک
نیم پاو جوش کنند که نیم آید صاف نموده نیمگرم بنوشانند و غذا نخوداب چوجهٔ مرغ دهند و یا نان بشوربای مرغ یا نان تنک دهند و بعد از ده دوازده دوره جهت حصول
نضج این مطبوخ دهند پوست بیخ کاسنی و بادیان برگ شاهتره بادرنجبویه مکوه گل سرخ هر یک هفت ماشه افسنتین انیسون هر یک سه ماشه مویز منقی یکنیم توله

بنفشه نه ماشه پرسیاوشان اصل السوس هر یک پنج ماشه گلقند سه توله و بعد از حصول نضج تنقیه بمعجون خیارشنبر کنند با ضافهٔ بعضی ادویه در مطبوخ مسهل زبده
خطائی هفت ماشه برگ سنا دو توله پوست هلیلهٔ زرد هلیلهٔ سیاه هر واحد یکتوله خیارشنبر شش توله ترنجبین هفت توله شربت دینار چهار توله روغن بادام پنج ماشه
ودوقت شام غذا بدستور دهند و صبح قرص افسنتین سه ماشه در جوارش مصطکی نه ماشه سرشته همراه عرق مکوه و کاسنی هر یک هفت توله شربت بزوری سه توله بدهند
و سه چهار روز استعمال نمایند بعده این مطبوخ دهند شکاعی بادآورد تخم کشوث افسنتین غافث هر یک سه ماشه مکوه بادرنجبویه تخم خربزه قرطم هر یک هفت ماشه
مویز منقی یکتوله شربت افسنتین دو توله و چون بعد چهار یا پنج ماه بینند که بکدام تدبیر نمیرود و قاروره بسبب غلیظ و رنگین ست باید که فصد باسلیق و یا اسیلم کنند چنانچه
گذشت و این دوا دهند شیرهٔ تخم کشوث سه ماشه گلوی سبز تخم خربزه هر یک نه ماشه در گلاب و عرق مکوه هر یک نیم پاو شربت بزوری چهار سه توله داول قرص افسنتین سه ماشه
در شربت بزوری معتدل یکنیم توله بلیسانند در نوبت اول یا دوم یا سوم موقوف میشود و آما آنجاکه بعد از شش ماه صلابت در سپرز یا جگر پدید آید اگرچه رهائی از این دشوارست
خصوصاً که سرفه و یا اسهال هم یار باشد پس این دوا بدهند قرص کبر سه ماشه در جوارش مصطکی و خمیرهٔ گاوزبان هر یک هفت ماشه آمیخته بلیسانند و تخم کشوث
بیخ کبر هر یک پنج ماشه مکوه برگ شاهتره بادرنجبویه تخم خربزه هر یک هفت ماشه گاوزبان اصل السوس مقشر هر یک پنج ماشه عرق مکوه یکنیم پاو جوش کرده شربت افسنتین
دو توله خاکشی و تخم ریحان هر یک پنج ماشه داخل کرده بنوشانند **دوای** علویخان که بعد هفت هشت ماه درین باب از مجربات ست قرص زرشک چهار ماشه جدوار
خطائی جندبیدستر هر واحد بقدر یک نخود در شربت کشوث والد اوشان دو توله آمیخته بلیسانند بعده بادیان نه ماشه انیسون تخم کشوث هر واحد یکمثقال آمله
عود قماری عود صلیب هر یک یکدانگ مکوه هفت ماشه در عرق مکوه و شاهتره و بادرنجبویه هر یک هفت توله جوش کرده مالیده صاف نموده سکنجبین بزوری چهار توله
خاکشی هفت ماشه داخل کرده بنوشانند **دوائی** که از مجربات حکیم شریف خان ست و راقم هم اکثر جا استعمال کرده هرگز تخلف نکرده گلقند و سکنجبین ساده هر واحد
یکنیم توله آمیخته بلیسانند و شربت بزوری سه توله در گلاب و عرق کاسنی و مکوه هر یک پنج توله نیمگرم بنوشانند تا دو هفته و پوشیده نماند که در اکثر چون مدت این
تپ دراز گردد ضعف ریه و جگر و ورم جگر و سپرز و ماساریقا عارض شود پس باید که بمعالجه عضو مؤف کوشند بدستوریکه هر یک بجای خویش بیان یافته لیکن منجر
باستسقا گشته بهلاکت می انجامد کذا فی نبض الکبیر و بدانند که بعد زوال این تپ تا حصول قوت تام از استعمال آب سرد و دیگر سردیها و تریها و ترشیها اجتناب
ورزند تا مورث امراض صعب نگردد **و اگر** بلغم و صفرا برابر بود پس در علاج حد اوسط اختیار نمایند و عنایت بر قوت مصروف دارند و اکثر در نضج و ادرار و تعریق
و تفتیح مسام کوشند و آنچنان باید که بحمام بروند و بخور معرق استعمال نمایند و بتنقیه کمتر مشغول شوند مگر آنجاکه ضرورتی داعی باشد کذا فی التلخیص و قرص ورد که درینجا نافع
در قول جرجانی و ایلاقی خواهد آمد و آمیری را که از مدت پنج ماه مبتلا بغب غیر خالص بود و اندک صلابت جگر و تهیج رو و اطراف میداشت این دوا دادم دوار الکرکم صغیر
بنسخهٔ والد علویخان هفت ماشه در ورق طلا یکعدد پیچیده اول بلیسند بعده شیرهٔ تخم کشوث هفت ماشه تخم کاسنی و مکوه هر واحد یکتوله در گلاب و عرق مکوه و شاهتره
هر یک ده توله بر آورده صاف نموده در دیگچهٔ قلعی دار انداخته زیر او آتش چوب کنار دو شاخه کنند و سفال آب نادیده مدور بشکل فلوس ساخته هفت عدد در آتش خوب
سرخ نموده از دست پناه گرفته دران اندازند و تا هفت یا نه بار تکرار نموده صاف کرده شربت کشوث علویخان سه توله خاکشی هفت ماشه داخل کرده بنوشند
و غذا قورمهٔ بچهٔ بزباتان خشکا مقرر کردم و تا دو هفته همین دوا و غذا دادم و بجای آب عرق مکوه نوشانیدم در مدت دوازده روز صحت کلی یافت و شخصی دیگر از هفت ماه
غب غیر خالص داشت و در شروع ماه ششم زحیر بواسیری و در ذبیگاه و معالیق جگر و سپرز بدرد ریه پیدا گردید و ضعف کامل و سقوط اشتها بهم رسیده بود من بعد
معاینهٔ حال اول فصد اسیلم چپ کرده خون بمقدار شش توله گرفتم و این دوا دادم شیرهٔ بادیان و قرطم هر یک نه ماشه و بادیان خطائی چهار ماشه لعاب گاوزبان
هفت ماشه لعاب تخم مرو چهار ماشه در گلاب و عرق کیوره و عرق بید مشک هر یک هفت توله بر آورده شربت گاوزبان و بنفشه هر یک دو توله داخل کرده تخم فرنجمشک
چهار ماشه تودریین دو ماشه کف زده بنوشند و غذا پلاو بنوارش اهلیلهٔ زرد کی و شلجمی که بروغن گاو زیاده پخته باشد و روز سوم از حصول تعصبات بلغم و ریم ذراحجات
سده با بلغم و خون آلوده خارج شد و زحیر و درد موقوف گردید لیکن دورهٔ تپ بوقت مقرر اندک خفیف آمد جهت رفع تپ روز دیگر این دوا دادم قرص گل صغیر
سه ماشه در جوارش عود شیرین چهار ماشه و شربت بنفشه یکنیم توله و ورق طلا یکعدد آمیخته بلیسند و بالایش شربت بزوری اصولی علویخان و شربت کشوث ایشان هر یک

سہ تولہ خاکشی یک تولہ در عرق مکوہ و شاہترہ ہر یک پاؤ آثار داخل کردہ بجوشانند کہ بہ نیمہ آید صاف نمودہ بنوشند و غذا بدستور روز دوم آمدن عرق
شروع گردید و تا چہار روز بعد از آمدن لرزہ عرق بمعمول خود می آمد روز پنجم عرق موقوف شد و تپ خفیف ہمان وقت می آمد و بہمین تدبیر در سہ ہفتہ از درد
تپ ہم نجات یافت و اشتہا بحالت اصلی آمد مسیحی گوید کہ ہرگاہ حمای غب غیر خالصہ باشد باید کہ مریض را طعام بحذر و احتیاط بخورانند پس لازم ست کہ
امساک از غذا کنند اگر قوت قوی و مرض عسر النضج باشد و غذا باعتدال استعمال نمایند اگر قوت ضعیف بود و مرض کثیر البعد از نضج نباشد و نشاید کہ صاحب
غب غیر خالصہ را در حمام قبل از نضج مادہ داخل کنند و ہرگاہ صاحب این تپ قوی باشد باید کہ روز فترہ غذا دہند در روز نوبت ترک غذا کنند تا روز غذا انتعاش
قوت او گردد در روز ترک غذا نقصان در مرض پیدا کند بسبب افنای مادہ و اگر قوت او متحمل این نباشد و عادت او این را واجب نکند باید کہ ہر روز غذا دہند
ولیکن غذای او روز نوبت لطیف تر و خفیف تر باشد و واجبست کہ درین تپ آرام و سکون اختیار کنند زیرا کہ حرکت در مادۂ تپ ضرر بیشتر ازان کند کہ
حمام میکند و ایضاً طبیعت را از انضاج مادہ منع نماید و در سکون مادہ در موضع خود بقرار و سکون ماند و طبیعت را امکان استیلا بران باشد و ایضاً گاہی صاحب
این تپ را تضمید پوست شکم با ضمادہ منضج بلغم معدہ و شکم و مرخی تمدد حادث در شکم بسبب بلغم فائدہ بخشد و ایضاً حسوہائی کہ بسرعت ہضم شوند آنرا نافع بود زیرا کہ
ہرگاہ چیزی عسر الانہضام تناول کند قوت او ضعیف گردد و مرض او طول کند بجہت آنکہ اگر آنرا ہضم نکند مستحیل ببلغم گرداند و در مادۂ تپ و در عسر نضج آن افزاید پس
بدان سبب تپ درازتر و دشوارتر گردد و آنچہ استعمال حقنہا در غب خالصہ باید لین باشد چہ مادۂ او لطیف سہل الاستفراغ ست و در غب غیر خالصہ حقنہای حادہ
می باید و ہرگاہ درین تپ بدل در بدن بسیار و قوت قوی و سن شباب و فصل ربیع باشد باید کہ فصد صاحب او کنند و ہرگاہ خلط بلغمی غالب باشد معالجہ باشیای
مقطع و مسخن باید کرد تا غلظ بلغم و لزوجت او قطع گردد و برودت او تسخین یابد پس سہل الخروج و استفراغ گردد و در غب خالصہ عنایت بتطفیہ سوء مزاج حمی بیشتر
و باستفراغ خلط مادۂ تپ کمتر بود و در غیر خالصہ باید کہ اکثر عنایت باستفراغ خلطی کہ مادۂ این تپ باشد و اقل عنایت بتطفیہ مصروف دارند و گاہی معالجۂ
غب غیر خالصہ باشیای مدر بول کردہ میشود اگر اشیای مذکورہ شدید الحرارت و یبس نباشند و الا در حرارت تپ بیفزایند و جزو رطب رقیق کہ در بلغمست فانی
سازند و غلیظ تر باقی ماند و آنرا غلیظ عسر التحلل گردانند پس میباید کہ ادرار بچیزہای حار یابس باعتدال نمایند و مع ذلک اعتنا بتقویت معدہ کنند و گاہی
درین علت استفراغ بادویۂ مسہل صفرا و بلغم برفق نفع میکند و ہمچنین قی بعد طعام مفید میشود و استفراغ در غب غیر خالصہ و ہمچنین در تپ بلغمی و در حمای
سوداوی باید کہ بعد از نضج و بعد ترقیق خلط و استعداد او برای خروج باشد شیخ میفرماید اموریکہ بدان علاج غب غیر خالصہ مخالف غب خالصہ باشد آن
امور لیست کہ بدان مشارک بود حمیات باردہ را از عدم ترخیصیکہ گاہی بدان اصحاب خالصہ را رخصت دادہ میشود و آن چند امرست یکی آنکہ در خالصہ انتظار
نضج در استفراغ نمیکنند دوم آنکہ دران انتظار اکثر تا زمانۂ انحطاط نمیکنند اگر انتظار نضج کنند بخلاف غیر خالصہ کہ دران با وجود نضج تا کہ زمانۂ انحطاط نیاید تحلیل
مواد و خروج آن بمسہل و حمام بوجہ حسن نشود سوم حمام کہ آن بر صاحبان غب غیر خالصہ حرام کردہ شدہ چہارم تغذیہ ہر روزہ یا قریب تغذیہ از انچہ ایشان را
مضر بود بلکہ واجبست کہ یکروز غذا دہند و آن یوم راحتست و یکروز نہ و آن یوم نوبتست و در اغذیۂ ایشان انچہ حالی و گرم اندک باشد می باید و تغذیہ در اوائل علت
غلیظ تر بود از انچہ در اوائل خالصہ باشد بعدہ تدریج بتلطیف کنند فوق تلطیف غب خالصہ و تلطیف دران در اوائل بگرسنہ داشتن بیشتر از تلطیف بغذای بسیار
لطیف بود پنجم آنکہ تبرید کمتر باشد بسبب قلت حرارت مادۂ آن ششم آنکہ در ابتدا حقنہ حادتر بعمل آرند اگر سیلان مادہ بمقعر کبد و امعا معلوم شود و بلغم غالب بعد
ہفتم آنکہ انتظار نضج در اسہال قوی ایشان بیشتر کنند ہشتم آنکہ در ماء الشعیر ایشان قوت منضجہ محللہ باشد مثل آنکہ برای کسیکہ در معدۂ او ماء الشعیر ترش گردد
بیان کردیم بلکہ قوی تر ازان باشد پس گاہی احتیاج میشود بآنکہ دران زوفا و صعتر و پودینہ و سنبل بحسب مزاج بیزند و چغندر ایشان را نافعست و خلط نخود
بماء الشعیر و در آخر آن نخود آب نافع بود و واجبست کہ در قرب غیر خالصہ از خالصہ و بعد او ازان نظر کنند و بحسب آن تخالف میان علاج او و علاج خالصہ کنند
پس اگر غب غیر خالصہ قریب بسیار از خالصہ باشد میان ہر دو بمخالفت اندک خلاف ورزند و ہرگاہ قارورۂ ایشان غلیظ بینند فصد کنند و چون فصد نمایند
احتیاج بحقنہ نیفتد و بدانکہ نافعتر برای ایشان از قی کردن بعد طعام چیزی نیست و از مسہلات و ملینات در اوائل آن مانند انچہ قریب باعتدال ست آنکہ گلقند

مطبوخ و سکنجبین ست و گاهی درین هر دو خیار شنبر داخل سکنیم و قویتر ازین آنست که دران قدری تربد داخل کرده شود و حقنها در ابتدا نزد من بهتر از مسهلات دیگر ست و آن
حقنها ست که دران قوت خار خسک و بابونه و چقندر و قرطم و بنفشه و سپستان و انجیر و اندکی تربد و دران خیار شنبر و روغن کنجد و بورق باشد و گاهی حاجت بحقنهٔ حاد تر
ازین افتد بحسب بعد حمی از خالصه و اما معینات بر انضاج مثل سکنجبین مخلوط بچیزی از گلقند و سکنجبین اصولیست و بعد روز هفتم و حصول نضج مثل طبیخ افسنتین ست
که آن نافع ملطف ماده مقوی معده ست و دران قوت اسهالیه و ادرار و تفتیح نیز هست و سکنجبین آب بادیان و آب کرفس یا سکنجبین نافعست و اگر از روز چهاردهم
تجاوز کند بخوردن قرص ورد صغیر باک نیست و اگر مرض طول کند از مثل قرص غافث و طبیخ آن و گرم کردن نواحی شراسیف بکماد چاره نباشد و ضماد ازین قبیل ست
کر ازان چاره نیست و ایضا تضمید پوست شکم ایشان بدانچه انضاج نماید و ارخای تمدد کند اگر انجا باشد و چون معلوم کنند که نضج حاصل شده استفراغ و ادرار نمایند
و خوف نکنند و از مستفرغات جیده برای ایشان اینست که بگیرند ایارج پنج درم و تربد هفت درم و عصارهٔ کاسنی و غافث هر واحد سه درم و تخم کرفس و هلیلهٔ زرد
و کابلی هر واحد پنج درم و بآب کرفس حبها سازند شربتی ازان دو درم و ازین قبیل ست این مطبوخ جید بتالیف ما بگیرند غافث و افسنتین و هلیلهٔ کابلی هر واحد پنج درم
تخم خربزه و تخم خیار و تخم بادرنگ و تخم کرفس و شکاعی و بادآورد هر واحد ده درم تربد سفید یکدرم خیار شنبر شش درم مویز منقی بست عدد و سپستان سی عدد و انجیر
ده عدد و گلقند فارسی پانزده درم و بریسم متعارف در آب بجوشانند و ازان قدح بزرگ گرفته یک قیراط سقمونیا دران داخل کرده بنوشند و گاهی احتیاج بدوای
قوی من وجه و ضعیف من وجه می افتد اما قوت او بحسب استفراغ او خلط لزج را باید و اما ضعف او بحسب آنکه استفراغ بسیار در یکدفعه نکند و این چنان باشد که
شربت دوای قوی کم کنند بلکه بتدریج بدان نمایند پس استفراغ خلطیکه احتیاج باستفراغ آن باشد بتکرار باشد تا قوت ضعیف نشود و این دوا نیست که تفریق
وجع آن ممکن نبود تا قلیل او اسهال خلط ردی اندک آرد و کثیر او اسهال آن بسیار نماید و اما سلاقات گاهی اندک آن هیچ فعل نمیکند و مثل این دوا بکار برند بگیرند
تربد نیم درم یا کمتر یا زیاده تر ازان بحسب حاجت و سقمونیا قریب یک طسوج یا زیاده ازان بگلقند فارسی سرشته بخورند و یا بگیرند از غاریقون و سقمونیا بالقیاس
مذکور یعنی از اول نیم درم و از ثانی یک طسوج و بگلقند بسرشند و بخورند و یا این دوا در آب گل سرخ تازه یک اوقیه یا در شربت در انداخته بنوشند صاحب کامل
گوید که چون این تپ از مخالطت بلغم با صفرا میباشد و ماده دران بیشتر از حرارت بود لهذا می باید که اکثر عنایت باستفراغ خلط باشد و بهر حال باید که بقاروره نظر
کنند و نبض را ملاحظه نمایند اگر بول رنگین بینند و در نبض سرعت یابند اول مریض را ماء الشعیر بشکر باید داد و بعد سه یا چهار ساعت سکنجبین با آب سرد و غذا
بشوربای بچه مرغ معمول با آب غوره و انار و زیرباج سازند و این در روز غیر نوبت باشد و اما روز نوبت غذا مزوره و مغز خیار و بادرنگ پخته بدهند که آن تبرید
و ترطیب و ادرار بول کند و این بعد انقضای نوبت دهند و باید که بطبیعت نظر کنند اگر قبض باشد تلیین بفلوس خیار شنبر و ترنجبین و تمر هندی بمقداری
نمایند که طبیعت باعتدال آید و بعد ازان ماء الشعیر دهند و عقب او سکنجبین این در روز غیر نوبت دهند و در روز نوبت سکنجبین تنها با آب سرد قناعت کنند و بعد از انقضای
نوبت مزورات غذا سازند و چون بر مریض هفت روز بگذرد و علامات نضج پدید آید باید که در استفراغ باسهال یا بقی یا بادرار بول شروع کنند اما باسهال از طبیخ
افسنتین نمایند زیرا که با فسنتین درین تپ از چند وجه انتفاع یابند یکی آنکه دران قبض ست و بدین جهت او مقوی معده است و چون معده درین تپ ضعیف میشود
بسبب بلغم پس باید که تقویت معده نمایند تا غذا را هضم گرداند و بلغم پیدا نکند چه تولد بلغم اکثر از ضعف معده شود هر گاه قادر بر هضم اغذیه نبود دوم آنکه افسنتین
ادرار بول کند بتلطیف خلط بلغمی و تفتیح مجاری سوم آنکه دران قوت جاذبه برای صفراست و آن اصل خلط محدث بهر این تپ ست و استعمال افسنتین نشاید
الا بعد نضج ماده چه اگر قبل نضج آنرا استعمال نمایند ضرر بین پیدا کند بهر آنکه در افسنتین دو قوت متضاده ست یکی ازان قابضه و دیگر مسهله پس هر گاه قبل از
نضج استعمال کنند بقبض خود در ماده لزوجت و صلابت بیفزاید که تحلل آن دشوار گردد و قوت مسهله اراده اسهال آن خلط نماید و بسبب خامی و متانت آن برآن
قادر نباشد و دران خلل طبیعت را اذیت و تعب حادث گردد و اما هر گاه افسنتین را بعد نضج استعمال نمایند قوت قابضه که اندر انست
بتقویت اعضا و تشدید آنها نماید و اعانت او بر دفع مواد و اخراج آن کند و ماده بسبب لطافت خود بغیر اذیت و کلفت طبیعت بسرعت خارج گردد و ایضا از
بعض اوقات استعمال کنند آب سلیلا با اندک تربد و بسفایج بشکر یا فلوس خیار شنبر بحسب ادعای حاجت از کمیت و ایضا این قرص بنفشه استعمال کنند صفت آن

بگیرند بنفشه اریحانی جید دو درم تربد سفید یکدرم سقمونیا نیم دانگ رب السوس نیم درم باریک سائیده شکر سرخ پنج درم آمیخته بآب گرم بخورند که این دوا نهک درین تب ست چه از شان این قرص اسهال صفرا و بلغم ست و سزاوار نیست که دوای مسهل در اول مرض استعمال نمایند مگر بعد از آنکه خلط نضج یابد و علامتش ظاهر گردد الا آنکه مرض هیاج باشد و ماده منتقل از موضعی بموضع دیگر باشد و مریض را قلق بود که دران هنگام استفراغ خلط کنند و دران تاخیر ننمایند و اما اگر خلط هائج نباشد و علامات نضج ظاهر نگردد دوای مسهل استعمال نکنند زیرا که اگر استعمال آن کنند لطیف خلط مستفرغ گردد و غلیظ او تنها باقی ماند و نضج او متعسر شود و ایضاً استعمال حقنه باید کرد هرگاه ماده مائل بجانب مقعر کبد یا عروق یا امعا بینند پس اگر خلط بلغمی غالب تر باشد حقنه حاده که غسل امعا از بلغم کند استعمال نمایند و اگر خلط صفراوی غالب تر باشد حقنه معتدل میان لینه و حاده بعمل آرند و اگر خلط مائل بفوق و ناحیه فم معده باشد و مریض تلخی در دهن یا لذع معده یا غثیان دریابد باید که استفراغ بقی بعد غذا استعمال نمایند که او سهل تر برای خروج اوست پس اگر خلط بلغمی غالب باشد بدان اشیا چیزی ملطف مقطع مثل بودینه و ترب و صعتر آمیزند و اگر صفرا غالب بود مریض را کشک جو و ماهی تازه و سرکه و کاسنی و سرمق و مانند آن خورانند و چون استفراغ بقی کنند باید که معده را پاک نمایند و مع ذلک سکنجبین و آب گرم استعمال کنند و در معده چیزی از غذا و غیر آن باقی نماند پس هرگاه دانند که معده پاک شده شربت سیب ساده یکی شربت بدهند و هرگاه ماده مائل بجانب محدب جگر بینند و قریب بشر اسیف جانب راست ثقلی بهم رسد ادویه مدر بول و اغذیه مدره استعمال نمایند و لیکن دوای مدر بول قوی الحرارت نباشد بلکه مثل طبیخ کرفس و بادیان بود و اگر مغز تخم خربزه و بادیان و دو قومسادی باریک کوفته بوزن دو درم بجلاب یا سکنجبین وقت خواب بآب سرد بخورند سخت موافق باشد و چون این تب طول کشد و از سه هفته درگذرد و اگر علامات غلبه خون مثل سرخی رنگ و عظم نبض و غیر آن ظاهر بینند فصد هفت اندام نمایند و بحسب حاجت و قوت خون بگیرند بعده تلطیف و تغذیه بچوجه مرغ و تیهو استعمال کنند و هر روز قرص طباشیر ملین یک مثقال با سکنجبین یکنیم اوقیه و آب سرد بدهند و اگر علامات غلبه خون ظاهر نباشد فصد نباید کرد پس اگر علامات غلبه بلغم ظاهر تر بود دادن یک استفراغ بلغم باسهال و قی کنند بنوعیکه در علاج تب بلغمی مذکور گردد استعمال باید کرد و فیمابین استفراغات زمانه بمقداری باید که بدن در آن قوی بود و اخلاط نضج یابد و قوت را بتواتر استفراغات ضعیف نسازند که حفظ قوت اندر مرض ضرورترین تدابیر ست و بعد استفراغ درین تب چون بطول انجامد قرص زرد صغیر که بطباشیر ساخته باشند هر روز یک مثقال با یک و نیم اوقیه سکنجبین ممزوج بآب سرد بدهند و اگر قاروره رنگین و نبض سریع باشد ماء الشعیر که اندران بادیان پخته باشند استعمال نمایند و تغذیه بلحم طیور لطیف مثل بچه مرغ و تیهو معمول الطریق زیرباج یا مطجن یا اسفیدباج سازند و غذا روز غیر نوبت یکبار بدهند یا روز نوبت ترک غذا کنند و تلطیف او بعد انقضای نوبت نمایند تا روز ترک نوبت حفظ قوت و روز نوبت قوت را مشغول بمقاومت مرض و افنای ماده کرده شود و اگر قوت مریض متحمل ترک غذا روز نوبت نباشد و آنرا عادت بترک غذا نبود باید که در روز نوبت تغذیه بحریره مرتب از سبوس گندم و شکر و روغن بادام و یا کشک جو یا چیزی از پست گندم بآب سرد بقدر میل نفس علیل دهند و این بعد انقضای نوبت یا انحطاط حرارت غریبه بسوی اسفل از سینه و شکم بدهند و باید که از اغذیه بطی الانهضام اجتناب نمایند و اگر عادت شراب باشد بعد ظهور علامات نضج در بول و بعد یکساعت از غذا اندک شراب ابیض رقیق که کهنه و نو نباشد بآب ممزوج بنوشانند که ازان انتفاع یابند و اگر شراب قبل از نضج استعمال کنند حرارت زیاده و قوی گردد بسبب ازدیاد صفرا و تذویب خلط و انتشار آن در جمیع بدن پس سده ها پیدا شود و با خلاط نیک بیامیزد و آنرا نیز فاسد گرداند بالجمله سزاوار نیست که شراب درین تب در غیر آن استعمال نمایند مگر بعد ظهور علامات نضج و باید که درین مرض تضمید معده بضماد مسخن و مقوی آن و منضج خلط بلغمی و مانع از تولد او اندران نمایند و این ضماد آنرا نافعست بگیرند لادن سه درم و در روغن سوسن مخلوط بروغن گل هریکی هفت درم بگدازند و گل سرخ پنج درم و سک و رامک هر واحد دو درم باریک سوده آمیخته بر معده در حالت خلوی آن از غذا ضماد کنند و ایضاً استحمام بآب گرم که اندران بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش جوشانیده باشند استعمال باید کرد و بر معده بریزند لاسیما اگر خلط مائل بظاهر جلد مثل لذع و حکه و بثور ظاهره اندران محسوس گردد و استحمام درین تب خاصة و در حمای بلغمی و ربع استعمال نباید کرد مگر بعد از نضج زیرا که اگر استعمال آن قبل از نضج در مثل این حمیات کنند که ماده آنها غالب تر از کیفیت و غلیظ بدون تلطیف بود سه مضرت پیدا کند یکی آنکه این خلط اگر بگداز و تحلیل نشود سیلان نماید و در سده افزاید و بدان سبب عفونت زیاده گردد دوم آنکه چون خلط عفن بحرارت حمام بگداز و در بدن منتشر گردد و با خلاط جید مختلط شود و آنرا متعفن سازد سوم آنکه استحمام تحلیل

لطیف ماده کند و غلیظ آن باقی ماند و نضج و تحلل آن دشوار گردد و صاحب این تپ را میباید که راحت و سکون استعمال کند تا خلط ساکن ماند در موضع خود تا آنکه نضج یابد و از حرکت و تعب اجتناب نماید که این اذابت خلط و انتشار او در بدن گرداند و با خلاط جیده بیامیزد و آنرا فاسد کند و احاله آن بعفن نماید و در ماده تپ افزاید و مکث آن طول کشد بهر آنکه جالینوس ذکر کرده که این تپ بمردی جوان عارض شد و بران شش ماه قیام نمود و من شخصی را دیدم که آنرا این تپ در آخر فصل تابستان حادث گردید و فصل ربیع مکث نمود با وجود آنکه تدبیر او نیک کردم بالجمله سزاوار آنست که درین تپ تدبیری که ذکر نمودم استعمال کنند و از ماسوای آن اجتناب ورزند جرجانی و ایلاقی مینویسند که بعد این تپ از غب خالصه بمقدار طول نوبت تپ باشد پس بمقداریکه از دوازده ساعت افزون باشد بعد او از غب خالصه بدان مقدار بود و علاج باندازه درازی آن متغیر سازند پس اگر بخالصه نزدیک باشد علاج او اندکی بگردانند و اگر ازان دورتر باشد علاجش بیشتر متغیر سازند و اگر قاروره غلیظ و رنگین باشد نخست فصد اولی تر بود و اگر اتفاق فصد نیفتد از تلیین طبع بحقنه یا شربت چاره نباشد و حقنه نافعتر بود و بر اشربه و اغذیه بارده چندان دلیری نشاید کرد که در غب خالصه باید کرد و اگر در هر چند روز طعام لائق قی بخورند و قی کنند سخت سودمند باشد و بعد از نضج مسهل معتدل باید داد و کشکاب که از جو و نخود و نانخواه نیم پز پزند نافعتر باشد و اما آنچه اعانت بر نضج نماید سکنجبین بزوری است یا گلقند یا سکنجبین سرشته با آب بادیان گلقند دران مالیده و اگر گلقند را در آب گرم بدست مالند و اندکی بادیان دران جوشانیده صاف کنند و سرکه آمیخته سکنجبین سازند شربتی لطیف منضج باشد و چون اثر نضج پدید آید باهستگی تدبیر استفراغ باید کرد و چیزیکه بعد نضج بدان تنقیه کنند گلقند گداخته است که سکنجبین آمیخته قدری خیارشنبر دران حل کرده باندکی تربد ترکیب داده باشند و شربت افسنتین مسهل موافق دافع معده و مقوی آنست تا غذا هضم کند و از ان بلغم تولد نکند **صفت** شربت افسنتین بگیرند افسنتین رومی پنج درم تربد سفید تراشیده نیمکوفته دو درم سنبل الطیب یکدرم گل سرخ پانزده درم در سه من آب بجوشانند تا یکمن بماند صاف نمایند و هر صبح چهل درم یا ده درم شکر یا یکدرم صبر بنوشند **نوع دیگر** افسنتین هفت درم مصطکی اذخر سازج هندی سنبل صبر غاریقون گل سرخ هر یک دو درم زعفران نیم درم جمله را در دو من آب بپزند تا بنصف آید صاف کرده بکمن عسل یا شکر یا ترنجبین آمیخته بقوام آرند و در بعضی نسخها یکدرم بیخ بادیان و یکدرم بیخ کرفس و انیسون و نانخواه یا بادیان و اسارون هر یک نیم درم و نعناع یکدرم زیاده کرده و قرص بنفشه درین مرض مسهلی نافعست و نسخه آن در قول صاحب کامل گذشته لیکن درینجا وزن سقمونیا دانگی نوشته و تا اثر نضج خوب ظاهر نباشد این مسهل نباید داد و گاهی دران قرص یک دانگ پودینه و انیسون زیاده کنند دو دانگی کتیرا در آب کرفس یا آب کاسنی یا گلاب حل کرده ادویه بدان بسرشند و حبها سازند و بکار برند نافع بود و مطبوخ شیخ بوعلی سینا که در قول او مسطور شد بقدر صد درم با نیم دانگ سقمونیا مسهل موافق ست لیکن ده درم تخم کرفس دران بسیارست گمان بر خطای ناسخ ست اگر چنان بزرگی فکر بلیغ کرده باشد از دو درم تا پنج درم کفایت بود و بعد تنقیه قرص طباشیر و قرص گل و مانند آن موافق باشد و نسخه قرص طباشیر همانست که در ذیل علاج این تپ مسطور شد و نسخه دیگر که در تپها که با تشنگی و سرفه بود سودمند باشد اینست **صفت** آن طباشیر گل سرخ صمغ کتیرا هر یک چهار درم مغز تخم خیار و خیار بادرنگ تخم خرفه اصل السوس هر یک هشت درم زعفران دو درم نشاسته سه درم کافور یکدرم ساییده بلعاب اسپغول بسرشند و قرص سازند شربتی یک مثقال **صفت** قرص ورد برای غب غیر خالصه که دران صفرا بر رطوبت غالب باشد نافع گل سرخ ده درم سنبل الطیب سه درم اصل السوس پنج درم تخم کاسنی مغز تخم خیار هر یک چهار درم قرصها سازند از هر یک مثقالی **نسخه دیگر** در تپ غب غیر خالصه که صفرا و رطوبت برابر بود نافعست گل سرخ ده درم سنبل دو درم مصطکی یکدرم تخم کاسنی پنج درم شربت یکمثقال **صفت** قرص بنفشه اگر با تپ سرفه باشد سودمند بود بنفشه گل سرخ هر یک پنج درم مصطکی یکدرم مغز بادام مقشر پنج درم گل ارمنی نشاسته رب السوس هر یک سه درم صمغ عربی مغز تخم کدو مغز تخم خیار هر یک پنج درم شربتی یکمثقال **صفت** قرص بنفشه اگر با تپ سرفه و طبع قبض باشد نافع بود بنفشه ده درم تخم خشخاش تخم کاسنی مغز تخم خیار هر یک پنج درم کتیرا رب السوس هر یک چهار درم قرص سازند و هر صبح یکمثقال با جلاب بخورند و اگر احتیاج باسهال شود چهار درم سقمونیا و هفت درم تربد زیاده کنند و شربت دو درم نمایند **صفت** قرص غافث که در آخر تپهای کهن نافع و ضد ورم و ندیرقان و درد جگر را مفید بود عصارهٔ غافث پنج درم گل سرخ سنبل الطیب هر یک دو درم طباشیر سفید سه درم ترنجبین ده درم شربتی یک مثقال **صفت** قرص مازریون که در غب غیر خالصه که با تشنگی و درد سر بود و طبع قبض باشد سودمند بود مازریون هفت روز در سرکه تر کرده

نسخهٔ شربت افسنتین

نسخهٔ قرص طباشیر

نسخهٔ قرص ورد

نسخهٔ قرص بنفشه

نسخهٔ قرص غافث

صفت قرص زرشک

خشک نموده آرد جو هلیلهٔ زرد نبات سفید مساوی شربت یکمثقال **صفت** قرص قرظ در تپهائیکه با اسهال باشد سود مند بود قرظ و طراثیث و بلوط و حب الآس
و تخم حماض برابر شربت یکمثقال دهند **صفت** قرص زرشک در تپهائیکه با تشنگی و گرمی و ضعف معده و جگر باشد سود مند بود زرشک چهار درم گل سرخ دوازده درم
اصل السوس عصارهٔ غافت مغز تخم خیار و خیار بادرنگ نشاسته کتیرا صمغ عربی طباشیر زعفران تخم خرفه هر یک دو درم لک ریوند چینی سنبل الطیب هر یک یکدرم
کافور نیم درم ترنجبین چهار درم ترنجبین را در آب حل کرده ادویه سوده بدان بسرشند و هر قرصی بوزن یکمثقال سازند شربتی یک قرص **صفت** نسخهٔ دیگر او که در
تپهائیکه با ورم معده و جگر باشد نافع بود زرشک از دانه پاک کرده رب السوس و گل سرخ و مغز تخم خیار و مغز تخم خربزه هر یک سه درم مصطکی و سنبل و عصارهٔ غافث هر یک
دو درم فوه و ریوند چینی و زعفران یک یک درم تخم کشوث تخم کاسنی هر یک سه درم طباشیر یکنیم درم ترنجبین شش درم قرصها سازند شربتی یک مثقال و بسیار باشد که خلط عسر
باشد و حاجت بضماد کردن شکم آید و نسخهٔ ضماد همانست که در قول صاحب کامل گذشت لیکن درینجا مصطکی دو درم زیاده است و اگر دو درم دارچینی و دو درم اشنه داخل
کنند قویتر باشند و اشیای مدر بول بعد ظهور نضج نافع بود و بهترین چیزها درین باب سکنجبین بزوری بود **ابن الیاس** گوید که علاج غب غیر خالصه و شطر الغب آنست که هر
صبح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس هر واحد سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر با نخود و بادیان پخته و یا هر صباح جلاب از سکنجبین ساده ده درم
و گلقند ده درم بیاشامند و از شرب آب سرد و فواکه رطب بقول حذر کنند و سزاوار نیست که در ابتدای مرض مبادرت باستعمال مسهلات قویه و افراط در اسهال کنند
و چون علامات صفرا غالب باشد هر صبح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس هر واحد سه درم و نیلوفر چهار درم و آلو بخارا ده عدد و از شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده
درم بنوشند و بهمین طریق تا روز هفتم بگذرانند و هرگاه آثار نضج در قاروره پدید آید اسهال باین مطبوخ سازند **صفت آن** سنای مکی پنج درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی
بادیان اصل السوس مقشر کوفته هر واحد سه درم اسطوخودوس بسفایج کوفته هر واحد چهار درم هلیلهٔ زرد و کابلی هر واحد پنج درم مویز منقی ده درم آلوی سیاه
عناب سپستان هر واحد بست عدد جمله را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید در ان فلوس خیار شنبر پانزده درم ترنجبین بست درم مالیده صاف نموده سحرگاه
بنوشند و بران تا آخر روز صبر کنند تا تنقیه نیک گردد بعده در آخر روز ماء الشعیر که در ان نخود پخته باشند غذا سازند بعده یک یا دو یا سه روز بحسب قوت و واجب راحت
دهند بعد از ان قرص بنفشه بخورانند که آن اسهال صفرا و بلغم نیک کند و نسخهٔ آن همانست که در قول صاحب کامل گذشت لیکن درینجا پوست هلیلهٔ زرد یکدرم عوض سکر
با آب خالص سرشته قرص سازند و آن همه یکشربت است صبح با آب گرم یا جلاب شکر سرخ ده درم بخورند و اگر درین تپ بلغم غالب بود هر صبح جلاب از اصل السوس سه درم گلقند
ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر با نخود و پودینه و دارچینی دهند و هرگاه خلط مائل بجانب محدب جگر محسوس گردد و علامتش آنست که قریب شرب اسیف اسهال گرانی اشتداد و ادویهٔ مدره
مثل بادیان و شیرهٔ بزور ثلثه استعمال کنند و اغذیهٔ مدره مثل نخود و دارچینی دهند و اگر ماده بجانب مقعر کبد میل کند و علامتش احساس ثقل در معده و قی و تهوع است تلیین
طبیعت بمعجون خیار شنبر هفت مثقال یا سنای مکی هفت درم و شکر سفید ده درم کنند و اگر روز نوبت مریض متحمل ترک غذا نباشد ماء الشعیر با نخود پخته و اندکی از شکر
سفید بدهند و فضل درین مرض آنست که هر صبح از شرب سکنجبین ساده و گلقند شکری هر واحد ده درم تجاوز نکنند و بر شرب ادویهٔ لطیفه ملطف دلیری ننمایند تا ماده لطیف
شده بسوی سر صعود نکند و از ان سرسام متولد گردد لاسیما اگر بادی صداع یا صاحب مرض ضعیف الدماغ باشد و لهذا بقراط گفته که تپ مشایخ و بلغمی مزاجان لین شدیدا
در ایشان ببلادت حمی ولین آن مغرور نشوند و بر تسخین اقدام ننمایند مگر بعد احتیاط و تثبیت و بعد تنقیه سکنجبین بزوری و قرص ورد نافع بود و اجزای قرص ورد
همانست که در قول جرجانی گذشت همه ادویه را باریک سائیده با آب بادیان سرشته قرص سازند و در سایه خشک کرده هر صبح یکمثقال بخورند و اگر تپ مزمن گردد قرص غافث
دهند بعد از ان هر صبح سکنجبین ساده ده درم و گلقند ده درم مالیده بنوشند و غذا زیرباج از لحوم ماکیان و تیهو و کبک و دراج و نگذارند که طبیعت قبض شود بلکه در هر هفته لقدر
قوت و طاقت تلیین آن نمایند و تضمید معده درین مرض بضماد مقوی معده و مسخن آن و منضج ماده که در معده باشد باید کرد مثل این ضماد **صفت آن** سک رامک
مصطکی لادن علک الانباط گل سرخ مساوی لادن را گداخته و باقی را سوده بدان آمیخته در غلو ضماد سازند و در هر هفته بحمام داخل کنند و این طول العمل آرند بابونه اکلیل الملک مرزنجوش
شبت در آب پخته آب گرم بر شکم بسیار بریزند و از معالجهٔ این علت غافل نباشند که بسرعت مؤدی بسدهٔ و استسقا میگردد **خجندی** گوید که تدبیر این نیز قریب از تدبیر غب خالص است الا
آنکه مرلوست برقی قبل الدوار در روزهای نوبت باید کرد و قبل از ان ماء الشعیر و بعض اشربهٔ ملطفه مثل سکنجبین بنوشند و آب گرم قی کنند و اگر مرض طول کشد ماء الشعیر که در ان پنج ستبح بادیان

دیگر او دو تخم او پخته باشند بنوشانند که آن تلطیف ماده و اخراج آن بعرق و بول کند و تساهم بجو بیخ بادیان و تخم آن کنند خصوص وقت لرزه بر جمیع بدن ضماد حب پیچ نیز آن دو دو بگیرند تا آنکه عرق آید و همچنین
نهادن دست و پای در آب گرم زیر جامه تا گرمی و بخار آن بجمیع بدن رسد پس اگر زائل نشود و مدت دراز گردد قرص ورد که در حمیات بلغمیه مذکور گردد و نقوع صبر بدهند
کاسنی و بادیان بدهند و اگر از سه هفته تجاوز کند بتدبیر اصحاب حمای بلغمی پردازند لیکن اصل مراعات احوال نضج ست و تدبیر سکنجبین مرتب از تخم خیار و تخم کاسنی
و استعمال حقنهٔ لین معتدل و این در اوائل بهتر از مسهل ست و نوشانیدن مدرات و گفته اند اگر قاروره غلیظ ببینند فصد کنند و ندانم که چگونه فصد درین تپ نافع باشد
چه آن مرکب از بلغم و صفراست و فصد دران بهیچ طور مفید خواهد شد در روز نوبت غذا ماء الشعیر بشیرهٔ مغز بادام بعد انقضای نوبت بدهند و بعد ظهور علامات نضج
پس از روز چهارم اسهال با فسنتین کنند و قرص بنفشه آنرا نافع ست و از اقراص نافعه برای این تپ قرص ورد صغیر ست نسخهٔ آن گل سرخ ده درم سنبل الطیب
سه درم رب السوس یکدرم مغز تخم خیار تخم کاسنی هر واحد یکدرم جمله ادویه ساییده قرص سازند شربتی ازان یکمثقال و این قرص حمیات مرکبه را که دران صفرا غالب باشد
نیز نافع بود ابن نوح گوید که بهر اسهال این قرص ورد بخوراند گل سرخ ده درم مغز تخم کدو و خیار هریک پنج درم صندل سفید سقمونیا هریک نیم درم کافور ربع درم
بآب خرفه قرص سازند و بقدر قوت بخورند و در روز نوبت هیچ علاج نکنند مگر قی بسکنجبین و آب گرم و باقی همانست که در قول خجندی گذشت

حمیات بلغمیه

بدانکه از قانون و شروح آن مستفاد میشود که تپ عفنی بلغمی که آنرا در یونانی مقیمارد من و لو دمنس گویند بر دو قسم ست یکی نائبه که هر روز نوبت کند و مادهٔ او خارج
عروق یعنی معده و دماغ و ریه و جز آن بمواضع خالی در بدن متعفن گردد و آنرا بعربی مواظبه و در یونانی امفریموس و اصطمایوس نامند دوم لازمه که مادهٔ آن داخل
رگها تعفن پذیرد و آنرا الثقه گویند و تپ بلغمی را اوقات کلیه مثل سائر حمیات بود و کمتر اوقات ابتدای آن در اکثر هجده روز باشد و اقلاع آن در اکثر بحران میان
چهل و شصت روز بود و اسلم آن نقی الفترات باشد که بعد آن گرمی در بدن باقی نماند و لاسیما کثیر العرق که آن دلالت کند بر رقت ماده و قلت او و تحلل بدن و اقلاع
او از مسام بسبب غلبهٔ طبیعت بر ماده و اطول اوقات این علت زمانهٔ تزید باشد با وجود آنکه انحطاط او نیز دراز تر از غب بود و بلغم عفن گاه زجاجی باشد و گاه
حامض و گاه حلو و گاه مالح و اکثر تپ بلغمی عارض شود باصحاب امتلاء که بنوازل آنها بسوی معده ریزد و دران متعفن گردد و بدانکه اگر با تپ سردی باشد نبض ضیق
و صغیر گردد بسبب تکثیف برودت و تقبیض آن و علامات بلغمی دائرهٔ آنست که آنچه بسبب بلغم زجاجی و حامض باشد سردی در حامض کثرت نماید و لرزه
در زجاجی شدید تر بود ولیکن در ابتدا اندک باشد و سردی دران یکبارگی غلبه نکند بلکه اندک اندک در اطراف ظاهر شود بعد ازان بحدی رسد که اطراف مثل برف
سرد گردد و گرم نشود مگر بدشواری و یکبارگی گرم نشود و نه بتدریج متصل بلکه اندک اندک مع عود سردی و گاهی سردی او را در ابتدا قشعریره مخالط گردد پس سردی
بسبب ماده باشد که عفن نشده و قشعریره بباعث آنکه متعفن گشته و اعظم سردی و لرزهٔ آن در ادوار منتهی باشد و این تپ از ماده نباشد که نخس پیدا کند
تا سبب لرزه بطریق نفض یعنی دفع ابخرهٔ دخانیه گردد زیرا که عفونت این عفونت چیزی نرم ست و بسیار باشد که در نوائب اول بدون سردی و لرزه ابتدا
کند بلکه تا مدتی تاخیر نماید و گاهی سردی بود و لرزه تا مدتی نباشد و اما آنچه از بلغم شور باشد قشعریره دران تقدم نماید و سرما و لرزهٔ او اشتداد ننماید و چون تپ بگذرد
سردی قویتر شود و اگرچه باندازهٔ سردی زجاجی نباشد و اما آنچه از بلغم حلو باشد در اوائل آن تا اکثر نوائب قشعریره و سرما و لرزه کمتر تقدم نماید و سردی آن
کمتر از سردی همه انواع بلغم باشد و حرارت این تپ در اکثر مردم بدون التهاب و کرب و بلا عظم شوق بسوی هوای سرد و آب سرد و کشادن بدن و تململ و نفس عظیم
و نافع باشد بخلاف سائر حمیات که مواد آن حار باشد و گاهی حرارت او در زمانهٔ تزید بقدر ساعتی یا دو ساعت متوقف گردد و گمان شود که آن بانتها رسیده
و آن هنوز در تزید باشد زیرا که باز در زیادتی شروع کند و همچنین آنرا در زمانهٔ انحطاط وقوفات باشد و رنگ صاحب تپ بلغمی مائل بسبزی و زردی در میان سفیدی
باشد تا آنکه مجموع مثل رنگ ارزیز نماید حتی که در منتهای تپ که دران سرخی رنگ مثل منتهای دیگر حمیات نباشد و تواتر و صغر نبض او شدید تر از تواتر
و صغر نبض ربع و غب باشد لیکن سریعتر از نبض ربع نبود و گاهی بطی تر ازان یا مثل او در ابتدا باشد و شدید الاختلاف مع عدم نظام بود و در صبیان
و ضعیفان این تپ اختلاف نبض بسیار بود و دلائل نبض بر تپ بلغمی از صحیح ترین دلائل ست و تقدم اغذیهٔ مولد بلغم و تخمه ها و سحنهٔ بلغمی و نرمی ملمس و ضعف

ثم معده و سقوط اشتها و گاهی عظم الطحال او سبوق آروغ ترش بسیار در اکثر اوقات نیز بر تپ بلغمی دلالت کند و تپ لثقه مشابه ترین حمیات بدق ست از جهت آنکه حرارت او شدید نباشد و نه مفارقت کند بلکه ساکن لازم بود و مریض را نحافت بدن لابد باشد بسبب ضعف هضم که قلت اغتذا آنرا لازم ست و لهذا بعضی معالجه آن بعلاج این کنند و بموت مریض انجامد و فرق میان هر دو آنست که لثقه بعد تناول غذا اشتداد نمیکند و سحنه ممتلی و منتفخ و نبض لین میباشد و ایضاً تقدم تدابیر بلغم افزا چون کثرت اکل و شرب و عدم تنقیه و استحمام بران گواهی میدهد و تپ برد و مواظبه مشتبه میگردد و سن و بلد و فصل نیز شاهد او باشد بخلاف دق که نبض دران صلب و ممتد بود و تحته روز بروز بگداز د و عقب خوردن طعام حرارت اشتعال نماید و از آثار امتلاء و عفونت هیچ پیدا نباشد و علامات خاف پدید آید و گویند که تپ لثقه بزنان و پیران و خواجه سرایان و بیکاران و نزلی مزاجان اکثر افتد و صاحبان تخمه و آروغ ترش و کسانی را که بر امتلای طعام حمام کنند یا حرکت عنیف نمایند و کسانی را که میوهای سرد تر خورند و بالاش آب سرد نوشند و یا اشربه ترش خوب سرد کرده و یا مضعفات معده خورده باشند و بران حرکات عنیفه کنند و ایضاً کسانی را که چیزهای بلغم افزا بسیار خورند و استفراغات کمتر کنند و چون کهنه شود ورم او و اطراف ظاهر میشود و منجر باستسقا میگردد و بحران این بعد روز چهاردهم بود و اکثر میان بست و سی روز افتد و بعرق باشد یا باسهال و اکثر ادوار تپ بلغمی در آخر روز و هنگام شام و عشا آغاز کند و ضعف معده خاصه لازم این تپ ست چنانچه عظم الطحال لازم ربع و صداع لازم غب باشد و بعد نضج و تلطیف ماده عرق بسیار آید لیکن ازان تپ زائل نشود و جالینوس گفته که ردی ترین حمیات دائره بلغمی نائبه ست خجندی و ابن الیاس مینویسند که حمای بلغمی دائره تپ طویل عسیر البرء مزمن ست که بسرعت زائل نشود و بسیار باشد که تا شهور باقی ماند و مع ذالک خطرناک ست و منجر باستسقای لحمی گردد اما سیما هرگاه در زمستان یا خریف حادث شود و اسلم او آنست که نوبت او قصیر و عرق دران کثیر باشد و در لثقه نبض شدید تر در سرعت و تواتر بود و قاروره بسیار غلیظ و رنگین و کدر باشد و در شش ساعت فتره کند و از بقیه حرارت خالی نباشد و حمای این تپ عرق نکند مگر نزد انقلاع کلی و از تپ بلغمی آنست که دران اعضا گرم نشود و آنرا زهر یری نامند انطاکی گوید که در حمای مواظبه گاه حفظ ادوار بود و گاهی تقدم و تاخر نماید بحسب حرارت مزاج و برودت آن و اکثر بعد سه دوره متغیر شود و بتجدید کسل و خمیازه و فغازه و قلت حرارت ابتدا کند بعده اعراض از لرزه و سرما و غیر آن یادتی نماید و سببش ملازمت اشیای مولد بلغم مثل شیر و ماهی و غسل آب سرد و جلوس سنگ و جماع عقب تناول چیزهای بارد ست و علامتش لین نبض و صغر آن اولاً و بعده اختلاف آن و سفیدی قاروره و رقت آن بسبب بیده دست و فساد معده و سوء هضم و دریجا مثل صداع در غب لازم بود و قلت عطش مگر آنکه بلغم شور باشد و قلت حرارت الا آنکه بلغم حلو یا مالح بود و فرق در بلغم خالص و حلو و مالح آنست که صلابت نبض در مالح باشد و فرط لین نبض در حلو مع شخوص و از علامات او اختلاف بدن در حرارت و برودت در یکوقت و قلت عرق و تدریج حرارت بزیادتی ست **انتباه** حمیاتی که در اکثر احوال از جنس حمیات بلغمی باشد مثل حمای اقیالوس و لیفوریا و تپ لیلی و نهاری و حمای غشیه خلطیه همه جدا مذکور گردد ۵

علاج حمای مواظبه

تا روز چهارم برای تسکین تبرید خفیف مثل عرق شاهتره و عرق عنب الثعلب و شربت انار و شربت نیلوفر و سکنجبین ساده و خاکشی هر یک بمقدار مناسب بدهند و یا گلقند بعرق عنب الثعلب و گلاب مالیده صاف نموده سکنجبین داخل کرده خاکشی پاشیده بنوشانند و اگر تسکین نیابد شیره مغز تخم کدو یا تخم خیارین استعمال کنند و بعد دو سه روز چون حرارت ساکن شود چو شانده ادویه مناسبه دهند و گاهی نزد حرارت هوا و بودن مریض جوان حار مزاج یا بودن تپ شدید الحرارت میان اقسام بلغمی خیسانده استعمال کرده میشود و بالجمله چون ماده این تپ غلیظ ست روز پنجم ادویه قلیل الحرارت از منضج بلغم گرفته شب در آب گرم تر کنند و صبح مالیده صاف نموده شربت بنفشه خاکشی داخل کرده بدهند و بعد از نضج بروز مسهل از مسهل بلغم که ازان ادویه شدید الحرارت دور کرده باشند تنقیه کنند و در مسهل دوم یا سوم داخل نمودن سنای مکی و تربد سفید و غاریقون نیز حکم نموده اند و در مسهلات او مثل تمر هندی و آلو و عناب و غیره از ادویه صفرا داخل نکنند مگر نزد مس حاجت بدان و قی کردن نزد آغاز نوبت نفع کثیر دارد و تا آمدن تپ معده را از غذا خالی دارند و در ابتدای نوبت خواب نباید کرد و اگر ازین تدبیر تپ نرود قرص زرشک یا قرص گل با آب کاسنی سبز مروق یا با چکیده کاسنی و شربت بزوری و خاکشی دهند و گلقند و سکنجبین هر دو ممزوج نموده و یا شربت ورد و سکنجبین باهم مخلوط نموده نیز نافع بود و غذا درین تپ و در هر تپی که بدیر زائل میشود موقوف نباید کرد و چون خاکشی بلکه مکرر از عرقیات مناسبه روز اول یکجوش روز دوم دو جوش و همچنین تا

هفت روز یک یک جوش زیاده داده با شربت بزوری و یا شربت بنفشه دهند و باز تا آخر هفته دوم هر روز یک یک جوش کم کنند برای تپ بلغمی و مرکب بسیار مفید بود لیکن این نسخه خاکشی مطبوخ مخصوص بحمیات داخل عروق ست که نفوذ و تفتیح سدد از جوشانیدن زیاده تر حاصل میگردد و لهذا در حمیات مذکوره عرقیات نیز بجهت لطافت مخصوص ست و دستور بعض متاخرین در معالجه حمای بلغمی اینست که بهر نضج بادیان اصل السوس هر یک چهار ماشه انیسون سه ماشه جوشانیده صاف کرده گلقند مالیده دهند و گاهی زرشک در منضج می افزایند تا گرمی ادویه را اعتدال دهد و اگر تفتیح نیز خواهند شربت بزوری یا سکنجبین بزوری داخل سازند و بعد از گذشتن هفته و ظاهر شدن نضج مواد پرسیاوشان پنج ماشه تربد سفید شش ماشه مویز منقی دو توله انجیر زرد سه دانه برگ سنا یکتوله در منضج افزوده جوشانیده صاف کرده مغز فلوس خیارشنبر شش توله گلقند چهار توله مالیده باز صاف نموده روغن بادام چهار ماشه اگر نباشد شیره مغز بادام هفت عدد آمیخته مسهل دهند و اگر بهر اخراج بلغم کثیر غلیظ مسهل قویتر خواهند بوقت چهار گهڑی شب باقی مانده حب ایارج هفت ماشه بآب گرم خورده خواب کنند و صبح مسهل مذکور بنوشند و یا دهند که یکروز اول از مسهل قوی نیمچه مسهل از بادیان بنفشه خطمی هر یک شش ماشه سنای مکی یکتوله گل سرخ پنج ماشه مویز منقی دو توله تخم کاسنی نه ماشه سپستان یازده دانه گلقند یا شربت بنفشه دو توله دهند چون سده برای روز دوم مسهل قوی که مذکور شد بدهند ولا سده و قبض شود و همچنین تا از حب ایارج صبح یکدو بار اجابت نشده باشد صبح مسهل جوشانده ندهند که شکم دم گردد و نفخ شده حال تباه گردد و اگر بعد از ان تپ مفارقت نکند و دو هفته بگذرد قرص گل صغیر با عرق بادیان و غیره دهند **ذکر ادویه مفرده یونانیه و هندیه** که در تپ بلغمی نافعست نوشیدن طبیخ غافث بسکنجبین برای حمای بلغمی و تفتیح سدد بی نظیر سود بیست و کذا آشامیدن آب کاسنی صحرائی لاسیما بسکنجبین مجرب اوست و شرب طبیخ بادیان بسکنجبین شکری و کذا آب بادآورد یا طبیخ آن و کذا طبیخ انیسون با بسکنجبین و کذا طبیخ بیخ اذخر بسکنجبین و کذا تخم بادرنجبویه و کذا انخواه و کذا اقشار کندر و کذا غاریقون و کذا ریوند بسکنجبین بعد نضج و کذا پوست بیخ آزاد درخت با بلیله کابلی و سیاه و با شاهتره در ربیع و خریف بعد کمال نضج و قی کردن بقطعهای ترب در سکنجبین تر کرده یا آب ترب بسکنجبین آمیخته یا تخم ترب کوفته جوشانیده صاف کرده سکنجبین آمیخته و تعلیق استخوان بازوی راست خروس سوراخ کرده بر صاحب تپ بلغمی و کذا چشم راست خروس و خلط دارچینی در اغذیه و اکل کرنب هر واحد نافع تپ بلغمی ست **دیگر** در بیاض استاد مرحوم مرقوم ست که اگر خانه عنکبوت سفید صاف کرده نصف عدد تا یکعدد در قند سیاه پیچیده بی اطلاع مریض پیش از نوبت لرزه و تپ بلغمی و ربع بخورانند دفع شود باید که سه روز بدهند و چون گرم بسیار است در تپ صفراوی زنهار ندهند **دیگر** شب یمانی نبات مساوی کوفته بیخته قبل نوبت از یکماشه تا دو ماشه بآب سرد بخورند و اگر پهٹکری را بریان نمایند بهتر ست اما کسی را که سرفه خشک باشد او را نباید داد و این دوا بعضی کسان را شکم براند و فی الفور تپ زائل شود **دیگر** که صاحب دارالشکوه بجهت تپهای بارده مزمنه از تجارب خود نوشته روز اول دار فلفل یک عدد شب در آب خیسانیده صبح دار فلفل با آب آن بنوشند و روز دوم دو عدد و روز سوم سه و همین نوع تا چهارده روز بچهارده دار فلفل رسانند انگاه یکیک همچنین کم کنند تا بیکی آید انشاء الله تعالی شفا بخشد **دیگر** که تپهای مزمن را مفید ست برگ شفتالو دو نیم عدد همراه یکعدد فلفل سیاه سائیده علی الصباح بنوشانند حتی که بحد فوق نافعست **دیگر** جهت حمیات مزمنه از حکیم ارشد تخم کشوث چهار ماشه در آب جوشانیده صاف نموده با سکنجبین بنوشند و اگر خواهند دو نیم ماشه تخم کشوث سائیده در سکنجبین آمیخته بلیسند و بالای آن عرق عنب الثعلب هفت توله بیاشامند **دیگر** حکیم علی گوید که در علاج حمای بلغمی خواه مائیه بود خواه لثفیه یا غیر از این دوائی یافته نشد زنجبیل سفید بی ریشه با شش مثل آن نبات سفید کوفته بیخته سفوف کنند و هر شب یک مثقال بخورند **دیگر** نافع تپ بلغمی که نیل کرنجوه سه عدد با یکعدد فلفل گرد بآب سائیده بنوشانند و اگر مغز کرنجوه بآب سوده در بینی چکانند تپ لرزه را فرصت دهد **دیگر** نافع حمای بلغمی برگ آک زرد شده در انگشت خاکستر نمایند و وقت صبح بقدر چهار سرخ با شهد خورند **ذکر ادویه مرکبه یونانیه و هندیه** که مفید تپ بلغمی ست **تبرید** برای حمیات بلغمیه اول گلقند دو توله بخورند بعده شیره تخم کاسنی شیره تخم خیارین هر یک چهار ماشه در عرق عنب الثعلب و عرق شاهتره هر یک پنج توله بر آورده شربت بزوری بارد یا شربت نیلوفر دو توله داخل کرده خاکشی پاشیده بنوشند **دیگر** برای تپ و درد شکم گلقند دو توله در گلاب چهار توله عرق مکوه عرق بادیان هر یک پنج توله مالیده صاف کرده خاکشی نه ماشه پاشیده بنوشند **دیگر** در حالت قبض طبع شربت بنفشه بآب گرم بدهند و اگر تشنگی بسیار نباشد شربت بسفایج یا شربت انجیر موافق بود و یا شربت اکسپستان

وبسفایج وانجیر و مویز منقی و اصل السوس و شکر و ترنجبین و گاهی سنا نیز داخل کرده بسازند و با شیرهٔ تخم خیارین و کاسنی بدهند **حب قرطم** برای حمای مواظبه مغز
حب القرطم یکدرم تربد موصوف یکدرم غاریقون سفید تخم کرفس انیسون هر یک نیم درم نمک هندی دو دانگ کوفته بیخته حبها سازند بعرق بادیان جمله یکشربت **حب
هندی** جهت دفع تب مزمن اسپند بریان نیم توله سیاه دانه فلفلمویه دار فلفل هر یک یکتوله کوفته بیخته در قند سیاه سه و نیم توله آمیخته بوزن نیم بهلولی غلوله
بندند و با آب گرم نهار بخورند **نوع دیگر** بجهت تب و لرزه پهٹکری بریان سهاگه بریان نمک لاهوری اجواین خراسانی هر واحد یکدام کوفته بیخته با آب برگ دهتوره سائیده
حبها بقدر نخود سازند و دو گهڑی پیش از آمدن تب لرزه یکحب یا دو حب بخورانند **حب سم الفار** برای تب لرزه معمول حکیم غلام امام کات سفید چهار توله گل سرخ
چهار ماشه سم الفار چهار سرخ هر سه را سائیده حب بقدر فلفل گرد سازند و چهار گهڑی پیش از آمدن تب یکحب بخورانند و از ترشی و بادی و روغن پرهیز کنند و حب
آنند بهیرون و حب رام بان نیز در حمیات بلغمی نافعست **دوای هندی** برای تب لرزه از بیاض استاد مغفور دار فلفل و فلفل گرد و قرنفل و سنده
هر واحد یکدرم اجواین و نمک شور هر یک نیم درم سفوف کرده بقدر یکدرم بخورند **ایضا** برای تب هر روزه ببول جوانسه اندر جو ملیٹهی چهال نیب هر یک
شش ماشه شب تر کرده صبح جوش داده شهد انداخته بنوشند **ایضا** برای تب لرزه هرتال طبقی منسل کنیری هر دو را در آب گیکوار چهار پاس کهرل نمایند
بعده در سکوره نهاده گل حکمت نموده خشک کنند و در ده آثار پاچک دشتی بسوزند پس خاکستر آن روز اول بقدر دو برنج در برگ تنبول با مصالح یا در بتاشه بجزات
بدهند روز دوم و سوم یک یک سرخ دهند غذا کهچڑی مونگ **دوای نافع** تب بلغمی برگ تلسی شش ماشه فلفل گرد چهار عدد دار فلفل یک عدد نبات سفید یکتوله
در آب سائیده بنوشند **سفوف** نافع تب و لرزهٔ بلغمی فلفل سیاه دانهٔ قاقله کبار نبات سفید مساوی کوفته بیخته از سه ماشه تا شش ماشه خورده باشند
سفوف قنب که جهت تب و لرزه معمول است فلفل گرد دار فلفل کلونجی چرائیته گیرو هر واحد یکماشه برگ قنب دو ماشه کوفته بیخته یکماشه با آب سرد
یک گهڑی پیش از نوبت تب بدهند و اگر مریض طفل باشد از یکماشه کمتر دهند **شربت** که برای تب بلغمی با سرفه و ربو دستور القنیه معمول است بادیان تخم کاسنی
تخم کشوث بسفایج ساذج هندی سلیخه اسارون بیخ سوسن صعتر سنبل الطیب انیسون تخم کرفس شکاعی بادآورد گل غافث زوفای خشک هر واحد یکدرم
بیخ بادیان بیخ کاسنی گل سرخ ریوند خطائی لک مغسول شکر تیغال پرسیاوشان گاوزبان عنب الثعلب هر یک دو درم اصل السوس تخم خربزه تخم خیارین
هر یک سه درم مویز منقی چهار درم انجیر زرد هفت عدد قند سفید یکرطل بدستور شربت بسازند خوراک دو سه توله **نوع دیگر** معمول در تب بلغمی مرکب بیخ بادیان
بیخ کاسنی اصل السوس شاهتره بادآورد شکاعی گل غافث هر یک سه مثقال تخم کاسنی تخم کشوث بادیان تخم خیارین تخم خربزه هر یک دو مثقال قند سفید یکنیم پاو
بدستور مرتب سازند **قرص افسنتین صغیر** حکیم عابد سرهندی نوشته که در تب جدید و عتیق شدید و ضعیف حادث از بلغم حلو یا حامض یا زجاجی
یا مالح در قوی معده و کبد و ضعیف آن و بسیط یا مرکب با تب دیگر این قرص را تجربه کرده ام افسنتین رومی که بغایت تلخ باشد تخم کرفس اسارون انیسون
مغز بادام تلخ مساوی باریک سائیده بآب سرشته قرص سازند و در سایه خشک کرده باندک آب استعمال نمایند **قرص انیسون** حکیم محمد [illegible] مینویسد که مریضی را
دیدم که از قرص افسنتین منتفع نشد و باستعمال این قرص انیسون نجات یافت انیسون افسنتین مغز بادام تلخ سنبل الطیب صبر زرد هر یک چهار درم عصارهٔ غافث
ساذج هندی اسارون هر یک سه درم مصطکی تخم کرفس هر واحد یکدرم کوفته بیخته در گلاب قرصها سازند و بقدر یکدرم با طبیخ افسنتین استعمال کنند **مطبوخ**
که بجهت حمای بلغمی مفید بیخ بادیان گاوزبان انیسون اصل السوس عنب الثعلب شکاعی بادآورد مویز منقی تخم کشوث انجیر زرد در عرق گاوزبان و عرق عنب الثعلب
و عرق بادیان جوش داده شربت دینار یا گلقند چار توله حل کرده استعمال نمایند **ایضا** بادیان یکدرم بیخ بادیان اصل السوس گاوزبان بیخ کرفس هر واحد دو درم
پرسیاوشان سه درم گلقند دو توله سکنجبین بزوری دو توله انداخته بنوشند **ایضا** که با سرفهٔ نزلی باشد اصل السوس چار ماشه دارچینی دو ماشه مویز منقی ده دانه
بعرق بادیان ده توله جوشانیده شربت بنفشه دو توله خاکشی شش ماشه داخل کرده بدهند **نقوع** نافع تب و نزله گل بنفشه شش ماشه بهدانه سه ماشه
زوفای خشک چهار ماشه شب خیسانیده صبح شیرهٔ خیارین شش ماشه نبات یکنیم توله داخل کرده خاکشی شش ماشه پاشیده بنوشند **اقوال اکابر** عیسی بن یحیی گوید که
حمای بلغمی را مواظبه نامند بهر آنکه هر روز وارد میشود پس معالجهٔ آن بر امر کلی چنان باید کرد که تلطیف کمتر و استفراغ بیشتر نمایند و اما بتفصیل باید که ترک کنند تا آنکه بر آن

چهار نوبت بگذرد پس مهدم برا شیای ملطف ماده و مرقق آن بنوشانند بعد از آن چون خلط لطیف گردد استفراغ با ادویه مسهل بلغم نمایند و اعتنای کلی بمعده کنند
و خاصته بفم آن و عنایت بامر معده در وقت منتهای مرض باشیائی کنند که اعانت در استفراغ ماده نماید و مع ذلک اشیای مقوی معده از داخل و خارج استعمال نمایند
و باید که غذا قلیل التبرید قوی التلطیف و تقطیع باشد و از اغلظ ابتدا کنند و مدام بتلطیف برفق نمایند تا آنکه نزد انتهای مرض لطیف گردد بعد از آن اعاده بتدریج
بسوی غلیظتر کنند شیخ الرئیس و شراح قانون مینویسند که علاج تب بلغمی نائبه مختلف میشود بحسب اوقات او اعنی ابتدا و انتها و انحطاط و بحسب ظهور
نضج و خفای او اندرین تب و بحسب مواد آن اعنی بلغمیه حامضه و بلغمیه زجاجیه و بلغمیه مالحه و حلوه و علاج جمیع اصناف او مشترک میشود در وقت ابتدا
اندر سه چیز یکی در وجوب تلیین معتدل بگلقند و غیره و دقی سیما نزد نوبت و دوم در وجوب استعمال ملطفات و مقطعات و مدرات و چون بر تب سه روز بگذرد
ماده دران بسبب تب رقیق گردد پس اگر تاخیر مدر تا سه روز کنند انسب ست و قبل آن تحریک ماده کنند و ایذا رسانند و هیچ نفع نکنند و سوم در استظهار بتلطیف تدبیر
با اعتدال و مناسب ست که در سه روز اول بر ماء الشعیر بشکر اقتصار کرده میشود با امید آنکه منتهای او قریب تر بود یا بسبب رقت ماده و یا باعث قلت
آن و اگر بیقین معلوم شود که منتهای او بعید ست تلطیف تدبیر نکنند با وجود آنکه گرسنگی و خواب و ریاضت بران اگر ضعیف نکند بغایت نافع ست درین مرض
بلکه در ابتدا تا هفتم روز بتغلیط میل نمایند بعد از ان تدریج بتلطیف کنند لیکن استظهار بتلطیف تدبیر اولا واجب میکند پس اگر ظاهر گردد که منتهی بعید ست
ممکن بود که تلافی ضعف حاصل از تلطیف بتغلیط تدبیر نمایند بعده بتدریج بتلطیف تا وقت منتهی کنند و هر گاه از روز هفتم تجاوز کنند بتلطیف تدبیر
قیام ننمایند چه این ضعف آرد و در ضعف فم معده افزاید و هر قدر که طول او بیشتر محسوس گردد تلطیف کمتر کنند با وجود آنکه تلطیف در تب بلغمی بالجمله
واجب تر ست از آنچه در ربع واجب بود و لهذا لازم ست که در خورانیدن او مثل بچه مرغ سرعت نکنند بلکه نان بمزورات دهند مگر آنکه خوف ضعف کنند
یا انحطاط ظاهر گردد بعد از آن علاج مختلف میشود آنچه سببش بلغم شور و حلو باشد و آنچه سبب او زجاجی و حامض بود که ازین حمی فرفوریوس زهر یرے
که بدن دران گرم نشود حادث میشود با آنکه در اولیین یعنی حادث از شور و حلو احتیاج تلیین بدوای لین و با تبرید اندک می افتد و در ثانیتین یعنی زجاجی
و حامض بدوای سخت تر حاجت میشود بسبب غلظ و لزوجت ماده و در اولیین احتیاج میشود بتقطیع بملطفات مقطعات که دران تسخین بسیار
نباشد و اگرچه بتخفیف کثیر بود و در ثانیتین حاجت میباشد بچیزیکه تلطیف بتسخین و تقطیع بحرافت خود نماید و خصوصا هر گاه بلغم مختلط بسودا
باشد در مثل اولا بدست از همچون کمونی و معجون کبریت و استعمال مملحات مثل مری و اوفق ادویه که در ابتدا استعمال کرده شود گلقند عسلی و شکری ست
تا روز هفتم و ایضا استعمال آب بادیان و آب کاسنی و آب کرفس بحسب حاجت با گلقند بعد روز هفتم بد نیست و سکنجبین شکری یا عسلی شدید المنفعت ست
و ایضا ماء العسل بزوفا و ممکن ست که بدین تدبیر برسند با آنکه اراده تلیین کرده شود و خصوصا مسهل مرتب از گلشکر فارسی که آن مسهل ملین ست
و اگر احتیاج بقوت تلیین آن افتد در آب لبلاب بمالند و اگر اراده تلیین زیاده باشد خیارشنبر و فانیذ بدان مخلوط سازند و ایضا گلقند مرتب بشیره ترنجبین در آب لبلاب
حل کرده و بران الحاح بمسهلات در ابتدا و بعد آن نکنند و خصوصا اگر با ماده بلغم صفرا باشد چه خروج آن مؤدی بفساد مزاج خواهد شد و بسیار مردم در ابتدا مثل
دواء التربد در هر شب و مثل مصطکی در هفته دو دفعه و مثل حب بزوریدره میخورانند و نسخه دواء التربد اینست که بگیرند زنجبیل و مصطکی هر واحد ده جزو تربد بیست جزو
نبات سفید مثل مجموع ادویه کوفته بیخته هر شب بقدر یک مثقال یا کم و زیاده بحسب مزاج بخورانند و این وقتی میدهند که اگر طبیعت نرم نباشد و اگر هر روز دو مرتبه
اجابت کند احتیاج آن نباشد و اما نزد من انتظار نضج بهتر ست و تلیین بچیزهائیکه اولا ذکر آن نمودیم اولی ست بلکه واجب ست که اندکی از بلغم بیرون آرند
و باقی تا نضج بگذارند و این بنرمی و اندک اندک بغیر تکلیف بود بعده بمدرات متوجه شوند تا بقیه او با درار برآید و همچنین کراهت کرده شود از دوائیکه مشابه بود
بآب آلو و تمر هندی و عناب مانند آن آنچه مضعف معده بارها باشد و اسهال اجزای رقیق نماید و غلیظ باقی ماند و اگر ماده مائل بزیادتی برودت
باشد مغز قرطم آمیزند و اگر ماده مائل بصفراویت باشد شربت بنفشه و خمیره بنفشه یا قیر خشت یا بنفشه خشک سوده بیامیزند و استعانت بحقنهای لینه معمول
از عسل و نمک و آب چقندر و روغن کنجد و قی با آب ترب و تخم ترب در سکنجبین بزوری ترکرده و مانند آن نمایند و اگر احتیاج بقی کردن بیشتر باشد بسبب کثرت عروض غثیان

وتغیر ذائقه دهن تخم ترب سوده تا یکمثقال با آب سرد بخورانند وقی با وجود آنکه مضعف معده است بسبب تحریک سخت لیکن بسیار شدید المنفعت در قلع
این علت بسبب اخراج ماده آنست ولازم است که در قی تا روز هفتم برای نضج انتظار کنند تا در ابتدا از سختی آن ورم معده حادث نشود واگر بر مریض قی
کردن متعذر باشد بران اجبار بسختی نکنند واگر آنرا قی خود بخود آید خصوصًا در ابتدای دوره بند نکنند مگر در هنگامیکه افراط نماید وضعیف کند مثل مینه و شربت
نعنع وانچه بعد ازین ذکر آن خواهم کرد بجنس آن بپردازند واگر در سر عارض شود نطولات بابونجی مع نهادن دست و پاها در آب گرم و بستن ساقین بقوت استعمال
نمایند واگر احتیاج بماء الشعیر افتد آنرا با اصول مثل بیخ بادیان و کرفس بمقدار معتدل بپزند واستعمال نمایند و یا سکنجبین عسلی با وی دهند اگر ماء الشعیر در معده
ترش نگردد و یا ماء العسل بدان مخلوط سازند اگر ترش گردد واولی وقت شرب ماء الشعیر آنست که در بول مریض از ابتدا رنگینی باشد پس واجب است که اولا گلقند
بخورانند وبعد دو ساعت ماء الشعیر بنوشانند ولازم نیست مالش بدن بمروخات محلله وریختن نطولات ملطفه اگر مرض در ابتدا بود یا در بدن خلط متحرک
باشد که آن ارخای احشا بتسخین طلب خود نماید واز آب سرد اجتناب کنند وهرگاه بول غلیظتر و سرختر بینند فصد کردن بد نیست و واجب است که دران هنگام
سکنجبینات زیاده دهند وبدانند که مالش بدن از معالجات نافعه برای ایشان است وهر قدر که بلغم لزج تر وغلیظتر باشد مالش نافعتر بود وگویند که مالش بنسج عنکبوت
مع روغن زیتون بسیار نافع است بالخاصیة وهرگاه مرض در تزید شروع کند وبعد از تزید باید که اکثر عنایت بفم معده مصروف دارند وانچه تقویت آن کند
استعمال مطبوخات متخذ از پودینه و مصطکی وانیسون است واستعمال قی بنحویکه مذکور شد بترب مع تقلیل غذا وگلقند که در زمانه تزید وبعد روز هفتم دهند بدان ادویه
مقوی فم معده که دران ادرار بول بسیار بود مثل انیسون و مصطکی مخلوط سازند و با آب گرم دهند خصوصًا در ابتدای دوره که آن سقاومت لرزه و سر باکند مع ذلک
تلطیف عطش کاذب خواهد کرد اگر آن هیجان نماید واکثر در استفراغ بلغم وخام درین وقت تزید رخصت میدهند واولی آنست که انتظار نضج تام نمایند وهرگاه مرض
بحدت شروع کند وشدت نماید باین قرص انتفاع یابند بگیرند بلیله زرد وصبر وعصاره غافث وعصاره افسنتین هر واحد پنج درم زعفران و مصطکی هر واحد
شش درم قرص سازند وهر روز یکدرم وهر شب نیم درم ازان بخورند وچون نضج پدید آید اعانت نضج مثل برگ کرفس و بادیان و بیخ اذخر و پرسیاوشان نمایند واگر
معلوم شود که ماده بسیار بارد است باستعمال اندک فلفل در غذا واستعمال اندک شراب رقیق نیز بسیار باکی نیست وگاهی اعانت کرده میشود بر انضاج وتحلیل
از روی معونت قوی بمروخات محلله واین موافقتر است درین مرض از آنکه در سائر حمیات بود ولازم است که در تدبیر مروخات اعتبار قوت وتپ ولرزه کنند پس اگر
قوت قوی باشد وتپ بسیار صعب نباشد در قوت مروخات افزایند والا روغنهای لطیف مائل باعتدال مثل روغن بابونه وخیری وسوسن وزیت استعمال نمایند
وهرگاه مرض از روز چهاردهم تجاوز کند از استعمال دوائیکه تلطیف بیشتر کند مثل آب بادیان و کرفس چاره نباشد وگاهی ببزور آنها و بانیسون و مانند آن مثل سکنجبین بزوری
که دران زوفا و حاشا افتد وتا استعمال قرص گل حاجت آید وگاهی درین قرص برای تقویت معده احتیاج شود بزیاده کردن کندر و مصطکی وسعد وافسنتین و مانند آن
بحسب وجوب مشاهده یعنی اگر اراده تقویت معده بیشتر باشد مصطکی وسعد افزایند واگر اراده تحلیل مع تخفیف بود کندر وافسنتین وامثال آن زیاده کنند وشراب
رقیق ایشانرا بعد گذشتن چهارده روز نفع کند بسبب تلطیف خود وتقویت حرارت غریزی وادرار وتعریق او وچون نضج وقوت طبیعت بینند اقراص افسنتین
بخورانند وبعد آن چون دریافت کنند که سردی در آغاز نائب ابتدا میدهد ومرض در ابتدا نیست آب گرم که دران مثل تخم کرفس وانیسون وحب جوشانیده باشند بنوشانند
وایضًا امثال او مثل تخم کشوث و بادیان و تخم گندنا استعمال کنند وقویتر ازینها نطولات وبخورات ومانند آن مثل دلک وغیره است وگاهی در نافض شدید مطبوخ
باین نسخه مینوشانند بگیرند زنجبیل وصعتر ونانخواه هر واحد سه درم کشنیز چهار درم گل سرخ پودینه هر واحد سه درم مویز هفت درم برسیم مقر بجوشانند شربت سه اوقیه
وهرگاه نضج تام بنگرند استفراغ وادرار نمایند بادویه که قوی باشند ومثل دواء الکبریت بخورانند واگر ماده از بلغم بارد تر مثل زجاجی وحامض باشد تریاق فاروق
بدهند وایضًا لازم است که بعد تنقیه قرص ورد کبیر با آب بادیان خورانند وهر شب دواء الترید وحب صبر معمول لغافث یا مرتب بافاویه دهند واز قبیل این مستفرغات
مطبوخ باین نهج است بگیرند ایارج هفت درم تربد ده درم هلیله سیاه غافث هر واحد پنج درم نمک هندی سه درم بادآورد وشکاعی هر واحد چهار درم انیسون سه درم
با آب کرفس بجوشانند وبقدر حاجت از سه اوقیه تا هفت بنوشند وقویتر ازان این قرص است بیخ بادیان بیخ کاسنی نسخه اصل السوس هر واحد ده جز وایارج هشت

نسخه قرص غافث

نسخه مطبوخ بزوره

نسخه بیخ کرفس

عصارهٔ غافث بیخ تخم کرفس بادیان هر واحد چهار گل سرخ سنبل الطیب پودینه هر واحد هفت قرصها سازند وازدرم تا دو درم استعمال کنند **مطبوخ جید** هر بیخ مذکور از هر واحد ده مویز منقی هفت انیسون مصطکی هر واحد سه شکاعی بادآورد غافث هر واحد چهار درم در سه رطل آب بپزند تا بیک رطل باز آید و چند روز بر ناهار بنوشند تا نضج ظاهر شود **قرص جید** نزد از مان و اشتداد نافض بدهند بگیرند ایارج عصارهٔ غافث افسنتین شکاعی بادآورد هر واحد پنج تخم کرفس بادیان انیسون هر واحد سه نمک نفطی چهار تخم کشوث هلیلهٔ کابلی هر واحد ده غاریقون پانزده قرص ورد دسبت تربد سی واز آن اقراص سازند واین مسهل قویست **ایضاً** صبر هلیلهٔ زرد ریوند مصطکی عصارهٔ غافث افسنتین هر واحد یکجزو زعفران نصف جزو سابیده استعمال نمایند واین خفیف تر از اول ست **ایضاً** ایارج هلیلهٔ کابلی نمک هر واحد چهار تخم کرفس بادیان انیسون هر واحد یک نیم درم افسنتین پنج قرص ورد سه شکاعی بادآورد هر واحد دو درم کوفته بیخته حبوب سازند واین در نفع قریب بنسخهٔ سابق ست **مطبوخ جید** غافث بیخ اصل السوس نانخواه هر واحد سه تخم کرفس بادیان هر واحد چهار گل سرخ پنج بجوشانند و هر روز سه اوقیه بنوشند نزد اراده انضاج و تحلیل بقیه **ایضاً** اصول ثلاثه یعنی بیخ بادیان و بیخ کرفس و بیخ کاسنی هر واحد ده انیسون تخم کرفس هر واحد دو درم شکاعی بادآورد غافث افسنتین هر واحد بیخ قنطوریون سه درم جوشانیده چهار اوقیه از آن بنوشند هرگاه در بلغم عفونت و غلظ باشد **ایضاً** حشیش غافث شاهتره شکاعی بادآورد افسنتین هر واحد پنج مویز ده هلیلهٔ زرد ده درم واین برای بلغم شور و آنکه صفرا بر آن غالب باشد موافق تر ست واگر غاریقون تا یکدرم و ثلث سفوف کرده یا بعسل آمیخته چند روز بخورند بآب گرم تطاول مرض را منع کند باخراج بلغم غلیظ و تخم انجره مثقالی بعد نضج بسیار عجیب ست سفوف کرده یا بعسل بدهند واگر برای محموم حبوب اسهال بسازند باید که در آن بسبب ضعف جگر ریوند و تخم کشوث زیاده کنند و بسبب ضعف معده مصطکی و انیسون و بسبب ضعف طحال و غلظ او بیخ کبر واسقولوقندریون بهر آنکه اکثر همراه این تپ عظم طحال بود و گاهی برای آن بزیاده کردن سعد و حب البان و حلبه احتیاج شود و مع ذلک در استعمال مسخنات رعایت حال شدت تپ کنند تا افراط تسخین واقع نشود **واما مستفرغات** که آن قویتر محتاج الیه درین مرض هنگام نضج ست از انجمله اینست که در شربت مذکورهٔ سابق حب تربد زیاده کرده شود و حقنهای قویه استعمال کنند واز قبیل آن این حب ست مصطکی یکدانگ عصارهٔ افسنتین ربع درم شحم حنظل یکدانگ ایارج فیقرا نیم درم بسکنجبین عسلی حبها ساخته بآب گرم بخورند و منجمله آن حب مصطکی و صبر ست واگر ماده مائل بحرارت باشد بگیرند از اقراص طباشیر مسهل سه قرص و تربد یکمثقال و سقمونیا نیم مثقال و عصارهٔ غافث دو مثقال و بقدر قوت بخورند که اخراج بلغم و صفرا کند و در حرارت نیفزاید **والیضاً** غافث و افسنتین و پرسیاوشان و هلیله و شاهتره و مویز منقی مساوی جوشانیده بترنجبین یا گلقند شیرین کرده بقدر حاجت بنوشند که هرگاه در ماده شوریت از اختلاط صفرا باشد نفع بخشد واگر بدن متحمل اسهال نباشد توجه بملطفات و مدرات و معرقات از دثار و تبخیر بآب جوشانش و حمام نمایند واز جمله چیزیکه هنگام عدم احتمال بدن باسهال قوی احتیاج بدان افتد تقوع صبر بعسل ست **و هرگاه** مرض رو بانحطاط آورد درین هنگام بدخول حمام قبل از طعام باک نیست **واما اغذیه** ایشان پس لطیف مثل سرکه و زیت ست و گاهی در آن اندک مری می آمیزند خصوصاً در اخر تپ واما غذای قویتر تیهو و بچهٔ مرغ و کبک و دراج ست بعد انحطاط و لازم ست که در آن خصوصاً نزد نضج چیزیکه در آن تقطیع باشد مثل سرکه و خردل و مری داخل کنند واگر بلغم حامض ردی النضج باشد گندنا و نخود آب بهترین اغذیه برای ایشان بود چون در آن زیره و شبت و زیت داخل سازند **و ایضاً** ابوارد معمول از چقندر و آبکامه و سرکه و زیت مغسول و کوامیخ مثل کامخ کبر و کامخ شبت و صعتر و انجدان و ملیون و اجتناب از بقول سرد و رطب نمایند و وقت غذا بعد خفت نوبت یا اقلاع آنست و قبل نوبت کمتر از چهار ساعت فاصله نباشد واما اندازهٔ خواب ایشان باید که مساوی بیداری باشد تا که نضج موکول بخواب و تحلیل به بیداری باشد و حمام ایشان را شدید المضرتست مگر بعد انحطاط **تدارک قی** ایشان چون افراط نماید باید که درین استعانت بمثل میبه و شربت انار نعناعی معروف نمایند واگر حاجت بقوی تر باشد بگیرند انار دانهٔ میخوش ده درم کندر سفید مصطکی هر واحد پنج درم پودینهٔ خشک هفت درم در دو رطل آب بجوشانند و در آن چند شاخهای پودینهٔ تازه اندازند تا آنکه آب بنصف آید **تدارک اسهال** ایشان هرگاه مفرط گردد اما حبس او بدانچه معلوم ست از قوابض تدبیر یعنی تصرف در اسباب ستهٔ ضروریه که منجمله آن غذاست واز قوابض دوائیه نمایند واما تلافی ضعف آن بخورانیدن عقب آن چوجهٔ مرغ بریان یا مطبوخ و بجوزات یا روائح منعش قوت مثل روائح کباب و فواکه خوشبو چون سیب و بهی و امرود سازند **واگر** تهیج در وجه و اطراف عارض شود باستعمال مثل این قرص انتفاع یابند

بگیرند انیسون و لک مغسول هر واحد پنج درم بادام تلخ مقشر و زعفران و مر و زراوند هر واحد چهار درم تخم کرفس و بادیان و فقاح اذخر هر واحد سه درم عصارهٔ غافث
سه درم و نیم سنبل الطیب شش درم ایارج فیقرا هفت درم گل سرخ ده درم و ازان قرص ساخته استعمال نمایند و گاهی احتیاج بمثل امروسیا و دواء اللک و دواء الهند
افتد **قرص** برای طول حمی با سردی گل سرخ مصطکی سنبل الطیب بادیان تخم کرفس تخم کاسنی عصارهٔ غافث افسنتین هر واحد چهار درم طباشیر پنج درم قرص
سازند و بوزن یکدرم تا دو درم همراه ده درم گلقند که در طبیخ بادیان بقدر دو اوقیه مالیده باشند بدهند و ناخواه بعسل سرشته را منفعت عظیم ست در حالت طول
این علت و گاهی احتیاج افتد در طول سردی بمالش بدین طور که ابتدا از منکبین و اربیتین کنند و هرگاه در دست و پا حرارت منتشر گردد و گرم شوند پس اگر
شبیه بماندگی محسوس گردد باز بدلک رجوع کنند و اگر سخونت بدلک اشتداد نماید مالش بروغن گرم مضایقه ندارد تا آنکه عضو بسخونت محتاج الیه برسد پس آنرا ترک
نمایند و بعضو دیگر متوجه شوند و از روغنهای نیک زیت شیرین ست که دران قبض نباشد و روغن بابونه و روغن شبت مطبوخ در ظرف مضاعف و چون از
مالش روغن فارغ شوند روغن را نشف کنند تا کرب نیارد و تسدید مسام و اگر عقب دلک یابس دلک بروغن کنند باکی نیست و آنچه حفظ معدهٔ ایشان از ضعف
نمایند آن مالش فم معده بمثل روغن بابونه و روغن ناردین و روغن شبت ست و قوی تر ازان روغن رازقی ست و از اضمدهٔ نافعه اینست که بابونه و اندک
مصطکی را در شراب مع دو چند آن عسل بپزند و اگر اشتها ساقط بود بهتر آنست که بشراب استعمال نکنند بلکه بمیفختج که دران خرمای خام و خرمای پخته و اکلیل الملک
و افسنتین جوشانیده باشند ضماد نمایند **صاحب کامل** گوید که علاج حمای مواظبه مثل علاج سائر حمیاتست یعنی بتطفیهٔ حرارت غریبه و تنقیهٔ ماده و چون ماده
درین تپ بیشتر از حرارت بود باید که عنایت دران اکثر باستفراغ خلط بلغمی مصروف باشد و لهذا سزاوار آنست که تدبیر صاحب او در آغاز حدوث آن باین طور
نمایند که صبح سکنجبین دو اوقیه باندک آب آمیخته بدهند و بعد گذشتن سه روز صبح گلقند شکری هفت درم دهند و بعد سه ساعت دو اوقیه سکنجبین بقدری
آب آمیخته باید داد و اگر دران حرارت قوی لذاع و بول رنگین بود و مریض تشنگی یابد باید که در سحرگاه پنج درم گلقند دهند و بعد طلوع آفتاب ماء الشعیر که اندران بادیان
پخته باشند چهل درم بدهند و بعد چهار ساعت دو اوقیه سکنجبین بآب سرد باید داد و باید که اگر ماء الشعیر دهند قبل از نوبت بشش ساعت بدهند و کمتر از چهار ساعت
میان آن و ابتدای نوبت فاصله نباشد تا حاضر شدن وقت نوبت منحدر گردد و معده ازان خالی شود و چند روز همین تدبیر بعمل آرند تا حرارت منقضی گردد و اگر
درینجا حدت و حرارت نباشد ماء الشعیر استعمال نباید کرد و گلقند و سکنجبین بطریق مذکور استعمال نمایند تا آنکه علامات نضج پدید آید و غذا مزورهٔ معمول بچقندر و سرکه
و مری و کرویا و دارچینی باشد و اگر فصل تابستان بود سرکه و زیت معمول بشکر و نعناع و طرخون و کرویا دهند و اگر قوت ضعیف باشد تیهو و دراج مطبخ و مشوی
و مکبب خورانند و توابل او فلفل و زیره و دارچینی باشد و هرگاه علامات نضج ظاهر گردد تنقیه ببعض ادویهٔ مسهل بلغم مثل تربد و غاریقون و مغز قرطم باید کرد و این حب
مسهل بلغمست **صفت آن** بگیرند تربد یکدرم غاریقون چهار دانگ حب النیل نیم درم ایارج فیقرا چهار دانگ نمک هندی یکدانگ همه را باریک ساییده حبها
سازند و بآب نیمگرم سحرگاه بخورند نافعست باذن الله تعالی دیگر بگیرند تربد سفید و مغز قرطم هر واحد یکدرم غاریقون چهار دانگ نمک نفطی دو دانگ تخم کرفس انیسون
هر واحد یکنیم دانگ همه را باریک ساییده حب بندند و در سحر بآب گرم بخورند و در هر هفته یکبار گاه در وسط او و گاهی بعد اول آن استعمال او نمایند و قی بعمل آرند بسکنجبین
که دران ترب خیسانیده باشند اول ترب را بخورند و بعد آن سکنجبین بآب گرم مع اندکی نمک جریش بنوشند که این تقطیع بلغم و تلطیف او کند و خروج او سهل گردد
و اگر قی وقت نوبت استعمال کنند بهتر باشد و اگر قی بر خلو معده آسان نبود اندک ماهی شور مع ترب بخورند و ایضا استعمال قی بتخم ترب و تخم سرمق
بسکنجبین عسلی سرشته و آب گرم که دران شبت جوشانیده باشند با نمک جریش باید کرد و ایضا درین تپ گاه گاهی اشیای مدر بول مثل کرفس و بادیان تازه
استعمال کنند و این با اغذیه مخلوط سازند و یا این طبیخ اصول بنوشند **صفت آن** بگیرند پوست بیخ کرفس و پوست بیخ بادیان و تخم آن هر دو و انیسون و حاشا
هر واحد بقدر حاجت و در آب خوب پخته صاف نموده گلقند دران مالیده نیمگرم بنوشند **صفت طبیخ دیگر** که قوی ترست بگیرند هر دو بیخ مذکور و اصل السوس هر واحد
ده درم حشیش غافث و حاشا و افسنتین هر واحد هفت درم مویز طائفی بیست درم شکاعی و بادآورد هر واحد چهار درم مصطکی سنبل الطیب هر واحد یکنیم درم هلیلهٔ کابلی
هلیلهٔ سیاه هلیلهٔ زرد هر واحد پنج درم در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده هر روز چهار اوقیه ازان با هفت درم گلقند شکری بخورند و هرگاه مدت این تپ

دراز گردد و بدان تمادی یا یام شود باید که عنایت بلغم معده و تقویت آن نمایند بنحویکه تضمید آن بضمادی کنند که دران لادن و گل سرخ و رامک و مسک باشد و این ضماد نافعست
سک اصیل سه درم لادن دو درم گل سرخ قصب الذریره هر واحد پنج درم زعفران یکدرم همه را باریک سائیده بمطبوخ کمیسوسن یا آب مرزنجوش و نمام و مانند آن بسرشند
و این دوا برای تقویت فم معده و تلطیف بلغم بدهند **صفت** آن قرص ورد یکدرم مصطکی عود خام هر واحد دو دانگ همه را باریک سوده با هفت درم گلقند
بسرشند و باید که گلقند را خوب بخایند تا انهضام او بسرعت گردد و عمل او نیک شود و اگر قرص غافث با سکنجبین بدهند بسیار موافق بود پس اگر بلغم بسیار و قاروره
سفید باشد سکنجبین عسلی بگیرند و هرگاه خوف حدوث سدد در جگر و برودت مزاج آن باشد قرص افسنتین یا قرص لک با سکنجبین بزوری بدهند و از کثرت شرب
آب و لا سیما آب برنج سرد کرده منع کنند و هرگاه این تپ طول کشد و بول سفید و فصل سرما و سن پیری و مزاج مریض بارد رطب باشد باید که مریض را تریاق
کبیر یکروز در میان بوزن دو دانگ تا نیم درم با آبیکه دران زیره و حاشا یا قدری اسارون جوشانیده باشند بدهند و اگر معجون فلافلی و غیر آن از معجونات حاره مثل
مثرودیطوس و سجزینیا بقدر بندقه بدهند نافع باشد و اما هرگاه فصل گرما و مزاج علیل حار و سن شباب باشد تریاق و چیزی از معجونات حاره نباید داد و بر اقراص که
ذکر آن کردیم سکنجبین شکری یا عسلی یا گلقند بحسب مشاهده قوت مریض و ضعف آن و سائر اشیائیکه بموافقت آن استدلال بر احتیاج بسوی آن کرده شود اقتصار
نمایند و باید که صاحب این مرض را از همه فواکه تر و جمیع اشیای مولد بلغم مثل شیر و ماهی و غیر آن منع کنند و مویز سفید که دران اندکی قبض باشد و شکر و عسل بادام
مغز فرطم و پسته و حبة الخضرا بخورند و در بعض اوقات جوارش شکر بدهند که بدان انتفاع یابند و از حمام منع کنند تا وقتیکه علامات نضج ظاهر نگردد و تپ را به انحطاط
شروع نکند که آن ردیست و بعد ظهور آثار نضج حکم بحمام نمایند و با آب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش و نمام و برنجاسف و شیح و مانند آن از اشیای ملطفه
نطول و آبزن سازند **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که در علاج تپ بلغمی قوانین مذکوره در ابواب گذشته فراموش نکنند و معالجه بحسب انواع بلغم نمایند پس اگر ماده
بلغم شیرین باشد ادویه معتدل در حرارت و تلطیف استعمال کنند و گاهی چیزی سرد بدان آمیزند مثلا چون گلقند یا سکنجبین سرشته و مانند آن و اگر ماده بلغم ترش
یا زجاجی باشد ادویه قویتر و گرمتر و ملطف تر مثل فلافلی و کمونی و مانند آن دهند و اصل در علاج جمیع انواع بلغم آنست که در ابتدای مرض عنایت به سه چیز مصروف
دارند یکی تلیین طبع بقدر اعتدال دوم قی باندازه معتدل سوم تدبیر ادرار بول با دویه ملطف معتدل و اگر دانند که ماده غلیظ است از غذا در ابتدای مرض منع نکنند بلکه
تدبیر معتدل کنند و آنجا که تدبیر مریض بطعام در اول مرض غلیظ کرده شود و عادت او همان باشد پس عادت او پیوسته جاری ندارند بلکه بعد یکهفته از آن برگردند و بالجمله
تدبیر غلیظ درین تپ جائز نیست چنانچه در تپ ربع جائز است و اولا مزوره تنهائی گوشت بدهند پس اگر از ضعف قوت ترسند مزوره بمرغ باید داد و بهترین تدبیر
در علاج این تپ آنست که در ابتدای مرض خاصة در ابتدای نوبتها قی فرمایند بسکنجبین عسلی و آب گرم و آنچه بآسانی برآید غنیمت شمارند و اگر چیزی برنیاید تلطیف ماده
کنند و با معاودت برند و آنجا که ماده غلیظ باشد نخست چیزی ملطف چون سکنجبین ساده یا بزوری بدهند و قی با آب ترب و سکنجبین بزوری آورند و اگر ترب را در سکنجبین شب
تر کنند و صبح برآورده آن سکنجبین بنوشند و بعد از یکساعت ترب و تخم ترب و شبت در آب جوشانیده صاف نموده سکنجبین قدری آمیخته بیاشامند نیک بود و اولی تر
آن باشد که قی بعد یکهفته فرمایند و بهترین اشیا برای تلطیف ماده گلقند است در آب گرم حل کرده و بعد یکهفته اگر حاجت بچیزی ملطف تر افتد با آبیکه دران گلقند حل
کنند بادیان یا تخم کرفس بجوشانند که لطیف تر شود و سکنجبین بزوری و سکنجبین ساده و ماء العسل که دران قوت زوفا باشد ملطف است و یوحنا ابن سرافیون بر آنست
که تا هفت روز نگذرد آب بادیان و مانند آن نشاید داد و بعد هفته سخت صواب باشد و چون از بیماری یکهفته بگذرد اگر چه اثر نضج ظاهر نشده باشد شبت و ماء التربد
دهند اگر طبع نرم نباشد و صبح پنج درم گلشکر بخورند و عقب او ده درم سکنجبین عسلی بنوشند و آنجا که سرما و لرزه سخت قوی باشد شربت صعتر و شربت مرزنجوش سودمند
بود **صفت** شربت صعتر بگیرند صعتر و نانخواه و زنجبیل و گل سرخ و پودینه و کشنیز خشک هر یک سه درم مویز منقی بیست عدد جمله را در دو صد درم آب بپزند تا
سوم حصه باقی ماند صاف کنند و پیش از وقت نوبت بیک ساعت مقدار سی درم گرم کرده بخورند **صفت** شربت مرزنجوش بگیرند مرزنگوش و اذخر و پودینه
و بابونه و عاقرقرحا نیمکوفته از هر یک پنج درم جمله را مثل شربت صعتر بپزند و هرگاه اثر نضج پدید آید با این حب اسهال آورند نسخه آن همانست که در قول صاحب کامل
گذشت لیکن درینجا وزن تربد چهار دانگ و حب النیل یکدرم و نمک نفطی دو دانگ است و مقل یک دانگ افزوده و نوشته که حبها با آب کرفس سازند **صفت**

نسخهٔ ماء الاصول

ماء الاصول که بعد ظهور آثار نضج نافع ست و ادرار بول کند بگیرند بیخ کرفس و بیخ بادیان و بیخ اذخر و پرسیاوشان و انیسون هر واحد هشت مصطکی تخم کرفس هر یک
دو درم جمله را در یکمن آب بپزند تا به نیمه آید صاف نموده هر صبح چهل درم گرم کرده ده درم گلشکر دران مالیده صاف کرده بنوشند صفت مسهلی که تنقیهٔ بدن از مادهٔ
تب بلغمی کند و از ترکیب محمد زکریاست ایارج فیقرا نیم درم تربد یکدرم شحم حنظل یکدانگ غاریقون نیم درم عصارهٔ افسنتین یکنیم دانگ مصطکی یکدانگ جمله را شاید
با سکنجبین عسلی بخورند و اگر فصل سرما و مریض بارد المزاج باشد تریاق اربعه با آب بادیان بدهند و اگر ماء الاصول که در قول شیخ گذشت و دران قنطوریون دقیق سه درم
داخل ست اجزای آن در دومن آب بپزند تا النصف بماند و هر صبح سی درم با گلقند هفت درم بدهند نافع بود و اگر سه درم مصطکی دران داخل کنند بهتر باشد و اگر بادی
صفرا باشد این ماء الاصول دهند و نسخهٔ آن همان نسخهٔ مطبوخ دیگر ست که در قول صاحب کامل گذشت لیکن درینجا پوست بیخ کرفس و حاشا و سنبل الطیب و بلیلهٔ کابلی
مطروح ست و عوض آن بیخ اذخر هفت درم انیسون سه درم ست و وزن مصطکی دو درم و بادآورد پنج درم و هلیلهٔ زرد ده درم و هلیلهٔ سیاه هفت درم
نوشته و این حب تنقیهٔ دماغ و معده کند و نسخهٔ آن همان مطبوخ ست که در قول شیخ گذشت و دران ایارج هفت درم ست لیکن درینجا وزن ایارج فیقرا
هشت درم و عصارهٔ غافث چهار درم ست و گل سرخ چهار درم و مقل سه درم افزوده مقل را در آب کرفس حل کرده ادویه سرشته حبها سازند شربتی یکنیم درم تا

نسخهٔ قرص گل

دو درم و اگر از مسهل بلغمی باشد اعتماد بر ماء الاصول و اشیای ملطفه باید کرد که هم عرق آرد و هم ادرار بول کند و قرص گل درینحالت و بعد ظهور آثار نضج سخت نافع
باشد صفت قرص گل به نسخهٔ ابن زکریا گل سرخ ده درم اصل السوس عصارهٔ غافث هر یک شش درم عصارهٔ افسنتین سه درم مصطکی اسارون سنبل الطیب
عود خام فقاح اذخر هر واحد یکدرم شربتی سه درم با ماء الاصول و گلقند نوع دیگر اگر مرض طول کند و ماده سخت غلیظ باشد نافع بود انیسون تخم کرفس بادیان هر یک
سه درم بیودینهٔ خشک قاقله خیربوا هر یک دو درم عصارهٔ غافث عصارهٔ افسنتین فقاح اذخر ریوند چینی سنبل الطیب فطراسالیون مصطکی زعفران هر واحد
یکدرم گل سرخ ده درم شربتی سه درم با ماء الاصول و اگر بر پشت پای و پشت چشم وروی تهبج و ورم ظاهر شود این قرص گل با ایارج فیقرا باید ساخت و نسخهٔ آن همانست
که در قول شیخ برای تهبج وجه و اطراف گذشت لیکن درینجا بیودینهٔ خشک چهار درم ریوند چینی شش درم عوض مرماحوز نوشته و جمله را با آب عنب الثعلب سرشته قرصها
سازند و هر صبح یکنیم درم با ماء الاصول بدهند صفت قرص گل به نسخهٔ جالینوس که در تبهای کهنه که با لرزهٔ سخت و آماس پشت پای وروی باشد سود دارد انیسون
گل سرخ صبر هر یک چهار درم ساذج هندی اسارون افسنتین مغز بادام تلخ عصارهٔ غافث هر یک سه درم تخم کرفس یکدرم با آب کرفس سرشته قرص سازند
و آب بادیان و سکنجبین بدهند و اگر نانخواه سوده بعسل سرشته سه درم بدهند در آخر تبهائی که با لرزهٔ شدید باشد و بدیر گرم شود نافع بود ابن الیاس گوید که
در تپ مواظبه اول انچه می باید کرد تلطیف بلغم بجلابات ملطفه و ماء الشعیر مرکب بالملطفات ست و هر صبح جلاب از سکنجبین ساده ده درم گلقند شکری ده درم دران
مالیده بنوشانند و غذا ماء الشعیر که دران بادیان سه درم پخته باشند بمقدار چهل درم بدهند و اگر حرارت قوی باشد و مریض لهیب و کرب و عطش دریابد هر صبح جلاب
از تخم کاسنی سه درم و شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر با نخود و بادیان پخته دهند و در نیمروز چون حرارت و تشنگی اشتداد نماید سکنجبین ساده ده درم
با آب سرد بنوشند و یا هر صبح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس هر واحد سه درم و شکر سرخ یا گلقند ده درم بیاشامند و هر گاه آثار نضج در قاروره از قوام و رسوب
بینند تنقیهٔ بدن باین مطبوخ کنند صفت آن سنای مکی پنج درم اصل السوس سه درم بلور نجبویه گاوزبان هر واحد چهار درم تربد خراشیده کوفته دو درم گلقند عسلی
ده درم بادیان افسنتین رومی تخم کاسنی حاشا پوست بیخ کبر هر واحد سه درم سنبل رومی یکنیم درم هلیلهٔ زرد و کابلی هر واحد هفت درم مویز طائفی ده درم حب القرطم
پنج درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید فلوس خیار شنبر پانزده درم دران مالیده صاف کرده بران اسطوخودوس و ایارج فیقرا یک مثقال انداخته سحرگاه
بنوشند و تا آخر روز بران صبر کنند تا تنقیه نیک نماید و در آخر روز آب کشک جو که دران دراج و تیهو پخته باشند غذا سازند اگر قوت ضعیف باشد و الا ساده بدهند بعد
دو یا سه روز راحت داده این حب سحرگاه بخورانند و نسخهٔ آن همان حب تربد و مغز قرطم ست که در قول صاحب کامل گذشت و اگر وقت نوبت مقی که تلطیف بلغم نماید
و قی آورد بدهند نافع باشد مثل آنکه ترب را در آب خوب بپزند و صاف کرده دران آب سکنجبین ساده ده درم و نمک طعام یکدرم انداخته بنوشانند و طبیب را میباید که در معالجه
این تب ملول نشود زیرا که البطی البرء عسر الانقلاع کثیر العود ست و در هر هفته یکدو بار بحسب قوت تقاضای طبیعت نماید پس اگر طبع قبض باشد تلیین آن بسنای مکی و معجون

خیار شنبر و حب ایارج و حب غاریقون باید کرد و در ایام دیگر مدرات بول مثل بادیان و انیسون و تخم کرفس و تخم خربزه دهند و قرص ورد و قرص غافث از انافع ست و هرگاه مرض طول کشد بهر تقویت فم معده گلقند با مصطکی بخایند و فرو برند و این ضماد بر فم معده نمایند **صفت** آن قصب الذریره سک اسکه گل سرخ هر واحد ده درم زعفران نیم درم همه را باریک سوده با آب مرزنجوش و نمام و قیصوم بسرشند و باید که غذا ماء الشعیر با لحوم تیهو و دراج و نخود و دارچینی و بادیان دهند و عقب آن گلقند ده درم با مصطکی یکدرم خوب خاییده فرو برند و هر صبح قرص غافث یکدرم با سکنجبین بزوری ده درم بخورند **صفت قرص غافث** بگیرند عصارهٔ غافث ترنجبین هر یک شش درم طباشیر گل سرخ سنبل الطیب هر واحد دو درم همه را باریک سوده با آب خالص سرشته قرص سازند **صفت** سکنجبین بزوری تخم کاسنی بادیان تخم کشوث هر واحد سه درم عصارهٔ غافث دو درم پوست بیخ کبر پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر واحد پنج درم انیسون یکدرم همه را نیمکوفته در سرکهٔ کهنه ربع رطل و آب دو رطل یک شبانه روز تر کرده بجوشانند تا بنصف رطل آید و صاف کرده شکر سرخ و فانیذ یک رطل داخل کرده بقوام آرند و اگر فصل گرما و سن شباب و تشنگی باشد ترنجبین ساده ده درم با گلقند شکری ده درم اقتصار کنند و غذا مزورهٔ ماش مع لحوم دراج و تیهو و ماکیان دهند و مویز سرخ طائفی و کشمش و مغز فندق و مغز حب المحلب تنقل فرمایند و از حمام و در آمدن اندر آب سرد باز دارند باقی همانست که در قول صاحب کامل گذشت **خجندی** گوید که اگر حرارت بشدت باشد سکنجبین ساده تنها یا شربت لیمو با آب سرد و آب برگ کاسنی و بادیان بنوشند و هرگاه آثار نضج پدید آید مطبوخات یا حقنها تنقیه نمایند **نسخهٔ** مطبوخ مناسب آن بادرنجبویه گاوزبان هر یک سه درم تربد سفید یکمثقال بادیان افسنتین جاشنا تخم کاسنی هر یک دو درم پوست هلیلهٔ کابلی پوست هلیلهٔ زرد هر یک سه درم فلوس خیار شنبر ده مثقال گلقند پانزده درم روغن بادام شیرین دو درم باقی اجزا مع اوزان همانست که در قول ابن الیاس گذشت لیکن بیخ کبر و سنبل و حب قرطم و ایارج مطروح ست و اگر ارادهٔ اسهال مفرط باشد ایارج سردار و کنند و هر قدر که خلط غلیظ تر باشد دلک نافعتر باشد و اگر فم معده ضعیف باشد با غذیها شفه و تا نخورش معمول از سرکه و مری و چقندر و زیت غذا سازند و فم معده را بروغن ناردین یا روغن بان بمالند و مصطکی و کندر و مانند آن بدهند و چون از چهارده روز تجاوز کند احتیاج بسکنجبین بزوری افتد و این قرص غافث ایشان را نافعست **نسخهٔ** آن عصارهٔ غافث ترنجبین هر یک ده درم سنبل الطیب گل سرخ هر یک پنج درم طباشیر دو درم شربتی یکمثقال بماء الاصول و یا باین طبیخ پوست بیخ کرفس و بادیان هر واحد ده درم و تخم این هر دو و نانخواه و انیسون و زیره و بادآورد و شکاعی هر یک پنج درم در چهار رطل آب بپزند تا دو رطل بماند صاف کرده دو اوقیه از آن باده درم سکنجبین و یکدرم قرص مذکور بدهند و شونیز با عسل سرشته سه درم خوردن از نانخواه نافعترست چند روز بران مداومت نمایند

ابو منصور گوید که علاج حمای بلغمیه دائره آنست که در ابتدای نوبت تپ از سکنجبین عسلی اوقیه با آب نیمگرم قی کنانند و در قی بر مریض درشتی نکنند بلکه سکنجبین و آب بسیار بنوشانند و آنچه بسهولت بر آید غنیمت دانند و جهد بتنظاف و استقصا ننمایند و هر شب این دواء الترید بخورانند تربد مثل سرمه سوده ده درم مصطکی و زنجبیل هر واحد یکدرم نبات همچند مجموع شربت یک مثقال الا آنکه طبیعت دوبار در روز و شب اجابت کند و چون صبح شود گلقند شکری پنج درم با انیسون و مصطکی بخورانند و عقب او سکنجبین عسلی یک اوقیه بنوشانند که این تدبیر ادرار قوی نماید و نفع بلیغ بخشد و وقت طعام او حتی الامکان بعید تر از وقت نوبت کنند و بسکنجبین غرغره فرمایند و مالش سینه و فم معده بروغن ناردین یا روغن بابونه یا ببعض ادهان حارهٔ لطیفه کنند و تقویت فم معده و کبد بکندر و مصطکی و سعد و مانند آن نمایند و اگر حاجت حقنه باشد با آب شبت و بابونه و سپستان و لبلاب و عسل و روغن کنجد گاه گاه بعمل آرند و اگر ماء الشعیر مس کنند با تخم کرفس و بادیان بپزند پس اگر در معده ترش گردد ننایند داد و این تدبیر تا یکهفته بکار برند اگر در طول نوبت او دو اعراض او کمی رو نماید و وقت نوبت تاخیر کند بهمین تدبیر بگذرانند و اگر تپ را زائد یا واقف بینند اسهال قوی باین معجون آورند **نسخهٔ** آن همان مسهل ست که در قول ایلاقی گذشت بعد از آن تعدیل تدبیر نمایند اگر مریض ضعیف باشد بچهٔ مرغ و لحوم بریان و قلیها و مطنجنات دهند و از شوربا و ترید اجتناب کنند و اگر تپ از چهارده روز بگذرد قرص ورد یا طبیخ پوست بیخ کرفس و غیره که در قول خجندی مذکور شد بدهند و در هر دو شب یکبار بدواء الترید اسهال کنند و اگر هنوز تپ قوی باشد معجون مذکور دهند و هرگاه در تپ نقصان بین نماید لزوم حمام کنند و هر روز قبل از غذا عرق آرند و پرهیز از شرب آب سرد نمایند که آن تپ را بغایت دراز میگرداند بسبب تغلیظ خلط و تجمید او و اگر تشنگی باشد آب گرم بتسکین او نماید بسبب گداختن خلط و تحلیل آن و اگر صداع عارض شود بر سر آب گرم مطبوخ بابونه

واکلیل الملک و نمام بریزند و بروغن سعوط نباید کرد و اگر سرما و لرزهٔ تپ اشتداد نماید وقت نوبت آب گرم که دران مصطکی و حبق وغیره ادویه که در قول شیخ گذشت
جوشانیده باشند بنوشند و زیر جامهٔ او را بآب طبیخ حبق و بابونه و اذخر و مرزنجوش و نمام و شبت و یا طبیخ عاقرقرحا تبخیر نمایند که آن منع سردی حادث درین تپ
و در ربع نیز کند و اگر ماده غلیظ جامد باشد و علامتش طول نوبت و شدت سماجت فرهٔ دهن ست سکنجبین ندهند که آن غلظ او می افزاید و اگر ماده رطب لین باشد
و علامتش خروج او در قی یا براز ست سکنجبین باید داد که آن جلای خلط بارد و تفتیح سدد جگر و گرده و انحدار خلط رطب نماید و شراب قوی کهنه صرف نافع بود
و این قرص نافع سوء مزاج درحمی بلغی ست بگیرند انیسون و صبر و گل سرخ هر یک چهار درم سازج هندی و افسنتین و کرویه و تخم کرفس هر یک دو درم عصارهٔ غافث
و مصطکی و بادیان هر یک سه درم وج یکنیم درم کوفته بیخته قرص سازند و هر روز یکدرم بآب گرم و سکنجبین عسلی بخورانند سعید گوید که علاج حمای نائبهٔ بلغمیه بچیزی باید
که ملطف و مقطع باشد و بدین سبب باید که مریض را سحرگاه سکنجبین در آب بنوشانند و بعد آن گلقند شکری دهند و بعد صبح ماء الشعیر اندک قبل از چهار ساعت
از زمانهٔ نوبت بدهند اگر حرارت قوی و بول رنگین و مریض شاکی تشنگی باشد پس سکنجبین بعد زمانی بدهند و تلیین طبع بآب تمر هندی و سکنجبین کنند یا به تقویهٔ مع
بگلاب و آب مورد و املاک نمایند و اگر حرارت اندک باشد عوض ماء الشعیر گلقند دهند و آبیکه دران مصطکی جوشانیده باشند بنوشانند و هرگاه علامات نضج ظاهر گردد
و قوت قوی باشد تنقیهٔ بدن بایارج یا بحب صبر کنند و اگر قوت ضعیف بود قرص بنفشه و شکر دهند و اگر قوت متحمل آن نباشد حقنه کنند و بتخم سرمق و سکنجبین و آب
مطبوخ شبت قی آورند و اگر قوت ضعیف بود و تغذیه ممکن نباشد ماء الشعیر که دران پودینه پخته باشند یا شامند و سکنجبین بنوشانند و اگر در معده ترش گردد عوض
آن مزوره زیرباج یا بسبر که و مری و شکر غذا سازند و اگر زمانه طول کند و خوف سقوط قوت باشد غذا ابداج و تیهو مطنجن کنند و امر بخاییدن مصطکی نمایند و اگر مریض را
قی عارض گردد و بدن ممتلی باشد بحبس آن نپردازند و خاصةً در ابتدای نوبت و اگر قی کثرت نماید رب انار با پودینه بدهند یا رب حصرم یا انار دانه که دران پودینه
جوشانیده باشند و اگر سردی عارض در ابتدای نوبت عظیم باشد آب مطبوخ انیسون بنوشانند و زیر مریض آب مطبوخ مرزنجوش نهند و شراب عسل بنوشانند و اگر
زمانهٔ تپ دراز گردد و تهیج وجه و اطراف بسبب برودت خلط غالب رو نماید قرص گل بسکنجبین بخورانند و اگر مزاج بارد باشد قرص لک دهند و تدریج در غذا
و سائر عادات کنند تا آنکه بدن قوی گردد قرشی و خضر مینولسیند که علاج تپ بلغمی انضاج بلغم ست و تنقیهٔ آن و تقویت فم معده و قی در هر نوبت یا اکثر نوبتها
اشربه سکنجبین یا شربت لیمو یا شربت نیلوفر مع لیمو یا شربت قشر اصل دهند یا همچنین شربت بنفشه و سکنجبین یا شربت دینار و شربت ورد یا سکنجبین بزوری
یا عنصلی بآب گرم و یا جوشاندهٔ تخم خیار و بادرنگ و کاسنی و زرشک با سکنجبین ساده یا بزوری یا شکر دهند و بزور با وجود تسکین تشنگی و تبرید حرارت تپ انضاج بلغم بجا
میکنند و آب لیمو بشکر نافع ست و شربت انار شیرین هنگام سرفه نیکوست و نزد تشنگی آب اصل السوس بشربت لیمون یا سکنجبین شیرین کرده جرعه جرعه بدهند گاهی
ماء العسل حار یا جلاب گرم بآب اصل السوس استعمال کرده میشود اگر حرارت قوی نباشد و گاهی گلقند بشربت لیمون یا سکنجبین بزوری یا عنصلی بجوشاندهٔ بادیان
و اصل السوس و تخم کرفس و پرسیاوشان استعمال میکنند هنگام غلظ بلغم یا شربت ورد و سکنجبین یا شربت افسنتین اگر در معده ضعف باشد و قریب اقراص نگردند در همه حمیات عفنیه تا آنکه
مرض به بست روز نرسد و هرگاه از بست روز تجاوز کند و زمانهٔ او طول کند و زائل نشود احتیاج بقرص زرشک کبیر یا قرص ورد کبیر افتد یا مثل قرص انبرباریس را که آن را
بشربت پوست بیخ دهند یا با قرص گل بدهند و برای اقراص غافث فعل عجیب ست درین تپ و طبیخ غافث و شکاعی و بادآورد و شاهتره و کاسنی و کشوث
و اندک خطمی بشکر یا سکنجبین تنها یا بگلقند بدهند و گاهی این ادویه با ادویهٔ ملین طبیعت مثل تمر هندی و آلو بخارا و سپستان ترکیب میدهند و از ان شربت میسازند
و اما آلو بخارا یا تمر هندی تنها ایشان را مضر ست و آلو مضرتر ست و ده درم گلقند و سی درم سکنجبین آنرا نافع ست و دوا ء التربد از درم تا مثقال و تا دو درم ملین طبیعت
و اگر معلوم کنند که در جگر ضعف ست شربت دینار با آب کاسنی عرق یا ندک آب سماق و مروق بشکر تنها یا با ریوند اگر احتباس طبع معتاد بود و قوت متحمل باشد باید داد
دادار و گرسنگی و مالش بدن و تقویت فم معده آنرا نافع ست مستفرغات منجمه آنها نقوع حلو با ترنجبین ست و بعد روز هفتم ظهور نضج در قاروره در مستفرغات
ایشان غاریقون اندر مطبوخ و در لعوق داخل کنند و اگر در نضج دیر گردد سکنجبین بزوری و اصولی دهند و بعد ظهور آثار نضج در بول در روز شانزدهم این لعوق دهند
غاریقون ریوند تخم کشوث غافث هر واحد نیم درم پوست هلیلهٔ کابلی یکدرم در شربت اصول یک اوقیه آمیخته بلیسانند و از مستفرغات جیده این مطبوخ ست سپستان

سی عدد و تخم خیار و کاسنی و غاریقون و اصل السوس و زرشک هر یک دو درم بسفایج و قنطوریون و سنای مکی و هلیله کابلی و هلیله زرد هر یک پنج درم جوشانیده
صاف کرده خیار شنبر از ده درم تا پانزده درم ترنجبین یا شکر یا گلقند بست درم مالیده باز صاف نموده با تربد و ریوند هر یک نیم درم مقل زرد و کتیرا هر یک ربع درم
و یا حب ایارج یا ایارج فیقرا و یا حب اذراوند و هلیله کابلی و غاریقون و مقل ازرق و کتیرا و تربد هر یک دو دانگ کوفته بیخته بروغن بادام چرب کرده بمغز خیار شنبر بسرشند
و یا لعوق خیار شنبر با اندک غاریقون بدهند و اگر قوت ضعیف باشد اقدام بر استفراغ ایشان نکنند تا انعاش قوت آنها و تلیین طبیعت ایشان بریوند و سکنجبین یا
بفتائل مسهله یا حقنهای لینه که دران قرطم و بسفایج و قنطوریون افتد باید کرد و اعتنا نمایند بشرب مدر ادرار ایشان بمثل تخم خیارین و خربزه و تخم کرفس شیره بر آورده
سکنجبین ساده داخل کرده و خصوصاً اگر تپ از بلغم شور باشد **مقیئات** تخم ترب بسکنجبین عسلی و آب گرم یا سکنجبین با آب اصل السوس یا بیخ خربزه و اصل السوس جوشانیده
صاف کرده بسکنجبین **اغذیه** ماده این مرض اگرچه غلیظ بلغمی ست لیکن طویل میباشد پس محتاج تکثیر غذا بیشتر از صفراوی بود مادام که قوت متحمل باشد در اوائل
شوربا درین تپ تاخیر نمایند تا روز چهاردهم و بعد از چهاردهم شوربای بچه مرغ با دارچینی و شبت یا بقرطم استعمال کنند و در ایام اوائل نخود آب بشکر در روغن بادام یا ماء الشعیر
بشکر یا بعسل و یا ماء الشعیر مرکب با لطفات مثل نخود و قدری دیان بکار برند و گاهی احتیاج میشود بزیادتی تسخین ماء الشعیر مثل اندک فلفل یا بادیان یا مصطگی و باید که عقب آن سکنجبین بزوری
یا ساده بنوشند تا انحدار آن کند و مغز نان یا شربت لیمون و مزوره عدس تا یا زیرباج و مزوره انار دانه بسرکه و شیره بادام بشکر و آب لیمو با شکر دهند **ادویه موضعیه** مالش فم معده بروغن
سنبل یا روغن گل که دران سنبل و مصطگی جوشانیده باشند یا یکدو جزو در دو افسنتین با آب قرنفل ضماد سازند **انطاکی** گوید که درینجا چیزی بهتر از شربت اصول اولا و سکنجبین عنصلی یا عسلی بعده امتلاء
شکم از ماهی و بران شرب طبیخ شبت و ترب مع بوره ارمنی و عسل و قی کردن آن نیست که در سرعت ازاله آن تجربه صحیح یافته و در شرح اسباب است که دواء التربد عجیب ست
و قدر شربت آن ذکر کرده و باید که چهار مثقال بدهند و ملازمت گلقند عسلی وقت عشا نمایند و دادن شربت لیمون مضایقه ندارد برای تقطیع و هنگام احساس بزیادتی
حرارت شرب چیزیکه تسکین عطش نماید مثل شربت نیلوفر و بنفشه جائز است و هرگاه زمانه تپ طول کشد قرص گل یا زرشک معین کنند و این حب درین تپ مجرب ست
صنعت آن ایارج فیقرا یکجزو تربد غاریقون مقل ازرق سکبینج هر واحد نیم جزو بوره ارمنی نمک هندی انیسون هلیله کابلی هر واحد ربع جزو بآب کرفس حب سازند
شربتی مثقال بسکنجبین عسلی یا بشربت اصول و اگر حرارت زیاده باشد ریوند نیم جزو افزایند و در سرسام و سن پیری اشق و حلتیت هر واحد ربع جزو اضافه کنند و آب تخم
بمصطگی و بادیان و کرفس و کشوث بنوشند و مالش بدن خصوصاً فم معده بروغن بهی یا زیت که دران سنبل و ریوند و بورق و لادن و مصطگی جوشانیده باشند باید
و غذا آب نخود و در زیادتی حرارت ماء الشعیر دهند و هنگام سقوط قوت بچه مرغ جائز است و ابازیر داخل کنند اگر تشنگی نباشد و از مجربات بخور افسنتین ست و تعلیق سه
مثقال بلور یک قطعه در جلد بز و بخور با استخوان سنگ پشت و تعلیق دندان مرده و پنیر مایه خرگوش شربا و بخوراً و اکل لحم فرس در مطلق تپ بارد و در نزهت نوشته که
در تپ بلغمی ابتدا القی نمایند پس اسهال آورند بعد از آن اکثار نمایند از سکنجبین بزوری و عسلی و آب نخود و شبت و بورق و تدهین بدن بمثل روغن بابونه و مرزنجوش
که دران بورق حل کرده باشند و علاج مختص تپ بلغمی مطلقا قی کردن بماء العسل و سکنجبین بزوری و طبیخ شبت و ترب و بورق ست بعده شرب غاریقون و ریوند
وانچه دران تربد و شحم حنظل افتد **مصنف خلاصه** مینویسد که چون از اول دریابند هر بامداد دو اوقیه سکنجبین عسلی یا شربت اصول با اندک آب آمیخته بدهند
و بعد سه روز گلقند وغیره دهند بدستوریکه در قول صاحب کامل گذشت تا هنگامیکه علامات نضج ظاهر شود و اگر هر شب وقت خواب دواء التربد استعمال نمایند
فائده تمام دارد و صبح گلقند هفت درم با مصطگی و انیسون بدهند و بعد از نضج مسهلی مرتب سازند ازین نوع سنای مکی بسفایج تخم کاسنی هر یک چهار درم اصل السوس
مقشر غاریقون تربد خراشیده هر یک یکمثقال تخم خطمی بنفشه خاکشی هر یک سه درم آلو بخارا دو اوقیه عناب سپستان هر یک یک اوقیه مویز منقی شش درم بادیان
انیسون هر واحد یکدرم جوشانیده صاف نموده مغز فلوس خیار شنبر دو اوقیه ترنجبین شش درم شکر سفید نیم اوقیه روغن بادام یکدرم اضافه نموده ریوند چینی نیم درم
سوده پاشیده بنوشند و حبی که در قول انطاکی گذشت درین باب بغایت مجربست و حب صاحب کامل نیز ستوده است بعد از هر هفته یکبار دهند و بهمین نوع تنقیه
فرمایند و این معجون درین باب بغایت قویست و نسخه آن مسهلی ست که در قول ایلاقی گذشت و باز بتدبیر نخستین رجوع نمایند و اگر بوقت نوبت قی بمقیئات بلغم
کنند بغایت سودمندست و باقی تدبیر همانست که در قول صاحب کامل مسطور شد **مؤلف اقتباس** گوید که گلقند عسلی تازه و سکنجبین ساده هر یک دو توله بلیسانند و الا ایش

گلقند شکری چهار توله در گلاب یا در آثار و عرق بادیان نیم پاو بجوشانند که بنیمه آید صاف نموده نیمگرم بنوشانند و غذا نخوداب چینهٔ مرغ و یا شوربای بچهٔ مرغ لم یعد بانان تنک دهند تا یکهفته و در قوانین العلاج مرقوم ست که تلطیف غذا در اوائل لازم بود چون بنوماش و برنج و ماش مقشر و شوربای چوجه مرغ بعد نضج و اجب باشد برای حفظ قوت و یا گوشت مرغ کلان بعد چهار دهم و نخوداب بگوشت کبوتر بچه بعد بست و یکم و بجای آب در ابتدا بر ماء العسل اکتفا ورزند و تا یکهفته بمقیئات بلغم قبل از نوبت قی کنند بکرات و مرات و قید یکهفته جهت آنست که معده رنجانیده میشود و ورم پیدا مینماید و روز نهم ملاحظه نمایند که بلغم از کدام قسم ست پس مناسب آن ادویه بکار برند چنانچه در بلغم زجاجی ادویهٔ قویه و گرم ملطف تر باشد مثل شکاعی و بادآورد و افسنتین و غافث و جعده و قنطوریون دقیق و برنجاسف و مانند اینها و در دیگر اصناف خفیف از اینها بدهند و اغذیهٔ منضجه گرم در نیجا بسیار دهند و بعد انقضای دوره غذا دهند و جهت تقویت معده این ضماد کنند لادن سک المسک مصطکی افسنتین سعد گل سرخ هر واحد یکتوله بآب برگ ریحان و پودینهٔ سبز و تا پانزده روز برین تدبیر مانند ولیکن جهت حصول نضج این مطبوخ دهند اصل السوس مقشر انیسون پرسیاوشان هر یک پنج ماشه بادرنجبویه شاهتره هر یک هفت ماشه مویز منقی یکنیم توله انجیر زرد سه عدد گاوزبان پنج ماشه خمیرهٔ بنفشه گلقند عسلی هر یک سه توله و یا مطبوخی دهند که در قول ابن الیاس گذشت و روز شانزدهم وقت شب معجون مسهل حلو یخان سه ماشه یا معجون که مذکور گردد خورانند و صبح در مطبوخ مذکور برگ سنا یکتوله تا دو توله پوست هلیلهٔ زرد هلیلهٔ سیاه هر واحد یکتوله ریوند خطائی تربد سفید هر یک هفت ماشه زنجبیل سه ماشه خیارشنبر شش توله ترنجبین پنج توله شربت دینار سه توله روغن بادام پنج ماشه و آلوبخارا ده عدد اضافه نمایند و وقت دو پهر نخوداب دهند و وقت شام نان ترید بشوربا و یا شله بخورانند و روز هفتدهم تبرید دهند بدین صفت قرص افسنتین سه ماشه در جوارش مصطکی مرکب حلو یخان نه ماشه آمیخته بلیسانند و اصل السوس مقشر گاوزبان هر یک پنج ماشه انیسون چهار ماشه بادیان بادرنجبویه هر یک هفت ماشه در عرق مکو و گلاب و عرق شاهتره هر یک شش توله جوشانیده مالیده صاف نموده شربت بزوری اصولی حلو یخان سه توله تودری یا حرف هفت ماشه اضافه کرده بنوشانند و غذا بدستور و همین طور سه چهار مسهل زاده بعده قرص غافث سه ماشه در شربت افسنتین یکتوله آمیخته با مطبوخ که در آن اصول ثلاثه ست و در قول شیخ گذشت عوض افسنتین مصطکی سه درم و گلقند ده درم داخل کرده دهند **صفت معجون مسهل** تربد سفید برگ سنا حب النیل مدبر هر یک سه درم گلقند غاریقون هر یک دو درم سقمونیای مشوی یکتوله مغز تمر هندی چهار توله در سه چند عسل و قند قوام ساخته بیامیزند شربتی از یکدرم تا دو درم دوا الترید هر شب یکمثقال دادن درین باب بسیار نافع ست و بعد از حصول نضج باید که باز تکرار تنقیه نمایند بدستور سابق و اگر ازین تدبیر هم مفارقت نکند پس نگرند اگر قاروره رنگین و غلیظ باشد فصد باسلیق و اسیلم بکشایند و خون بقدر قوت بسیار بگیرند جهت اخراج بلغم غلیظ و مواد متعفنه عاجل النفع ست و اگر ازین هم تب نیز باقی ماند مروق بدوا المبارک بشربت بزوری دهند و هرگاه مرض طول کند قرص گل رازی دهند و نسخهٔ آن همانست که در قول ایلاقی بعد قرص گل بنسخهٔ ابن زکریا بنوع دیگر مسطور شده و آنجا که بعد چهار پنج ماه یا کم و زیاده تهیج و آماس در پشت چشم و پای پدید آید باید که قرص گل با ایارج فیقرا که در قول مذکور که در قول شیخ گذشته بدهند و بتدبیر سوء القنیه رجوع نمایند ولیکن بفاصلهٔ یکروز تا سه هفته وقت شب دوای رازی دهند اجزای آن همان مسهل ست که در قول ایلاقی گذشت با نبات مساوی آمیخته شب بدهند و صبح شربت دینار کبیر چهار توله در عرق عنب الثعلب و بادرنجبویه هر یک هفت توله دهند و روز دیگر دوا الکرکم کبیر نه ماشه و شربت افسنتین و سکنجبین فوهی هر یک دو توله در عرق مکو و یا در آثار حل کرده بدهند و بخور برگ نیب و بادیان جهت عرق آوردن و در رفع این تب معمول ست و بخور عاقرقرحا همین اثر دارد و در انطاکی نوشته قنفد سه ماشه در شربت افسنتین یکتوله لیسیدن در رفع این تب از تجربات خود ترقیم فرموده و همچنین بخورلثهٔ حیض زنیکه اول بار او را حیض آمده باشد و در عشرهٔ کامله در حمای بلغمی دائره مرقوم ست که بعد از گذشتن چهار ماه یک فنجانه کشکاب با نیم مثقال فلفل سیاه سه ساعت قبل از نوبت دادن در سه روز رفع این تب میکند بجهت کثرت ادرار و رفع تعفن و بقراط در فصول نوشته که آب گرم قبل از نوبت بر سر بیمار افکندن از مجربات ست و قاضی ثناء الله صاحب مرحوم در معالجات ثنائی قلمی فرموده اند که در تپ بلغمی دائره ملازمت تا چهل روز متواتر گلقند عسلی و سکنجبین ساده مساوی دادن بهتر از این چیزی دیگر نیست

علاج حمای لثقه

علاجش بعلاج حمای مواظبه نمایند مگر اقدام بر تسخین بملطفات درینجا باحتیاط و تدریج نمایند زیرا که مادهٔ این تپ در عروق محصور است ازینجهت بسرعت تحلیل نشود
بلکه باستعمال ادویهٔ محللهٔ ملطفه متحرک و متبخر گردد و حرارت آن بسوی اعضای اصلیه خصوصاً قلب بطریق عروق برسد و آن گرم گردد و بدق مؤدی شود و ایضاً درآن
خوف حدوث سرسام بارد است چنانچه وجه آن عنقریب در اقوال مبین گردد و در دادن مبردات نیز آن دلیری نشاید که در تپ صفراوی زیرا که ماده را خام کند و مرض
بطول کشد و فساد آن بجگر رسد و منجر باستسقا شده علاج مشکل گردد و آنجا که سرفه باشد ترشی دور باید داشت و حبوب مسکن سرفه بدون مخدری ساخته
در دهن دارند و آنجا که دماغ قوی بود و صداع نباشد تنقیهٔ بلغم بقی گاه گاهی بعد طعام بمقی مناسب یا باسهال برفق بعد ظهور نضج بمسهلی که سخت گرم و تیز نباشد
مناسب بود و آنجا که صداع باشد بحقنه و شیاف شکر تلیین طبع اولی است و دیگر تدابیر که در غب غیر خالصه مذکور شد حسب حاجت بکار برند غیر از مخدرات بجمله
جهت تلطیف خفیف و تقویت معده سکنجبین و گلقند و عرق بادیان دهند و اگر دماغ ضعیف بود سکنجبین نباید داد و بر گلقند تنها خواه بعرق بادیان و امثال آن
بحسب وجوب مشاهدهٔ حال اقتصار ورزند و تلیین طبع بمغز خیارشنبر کنند و بعد نضج تنقیه و ادرار بول نمایند و بعد تنقیه قرص گل سود دارد و آنجا که در سینه
خشونت بود مطبوخ بنفشه و سپستان و پرسیاوشان و اصل السوس و خطمی فائده نماید و استحمام بعد نضج تام کثیر النفع است بشرطیکه در دماغ ضعف نبود و صداع
نباشد و اگر لثقهٔ کهنه مشتبه بدق باشد طبیخ اصل السوس بادیان پرسیاوشان هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه نانخواه دو ماشه قرنفل چهار عدد جوشانیده
نبات یکتوله داخل کرده دهند بعد از آن مسهل بدهند و دستور العمل بعض متاخرین در علاج این تپ آنست که هفت روز نضج ماده بدین دوا کنند گل بنفشه اصل السوس
بادیان هر یک چهار ماشه عناب هفت دانه جوشانیده گاهی گلقند گاهی شربت بنفشه دران حل کرده خاکشی پاشیده بنوشند و روز هشتم بدین مطبوخ مسهل دهند
گل بنفشه بادیان عنب الثعلب اصل السوس هر یک نه ماشه پرسیاوشان شش ماشه عناب ده دانه جوشانیده صاف نموده مغز خیارشنبر ترنجبین هر یک شش توله
گلقند چهار توله مالیده باز صاف کرده روغن بادام شش ماشه انداخته بنوشند روز نهم جوشاندهٔ مذکور روز دهم مسهل مسطور روز یازدهم دوای روز نهم روز دوازدهم
مسهل مذکور روز سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم عنب الثعلب تخم کاسنی هر یک چهار ماشه گلاب پانزده توله در جوشاندهٔ مذکور داخل نمایند روز شانزدهم این مسهل دهند
عناب ده دانه گل بنفشه گاوزبان بادیان مکوه اصل السوس هر یک نه ماشه پوست بیخ کاسنی شش ماشه سنای مکی یکتوله جوشانیده فلوس خیارشنبر ترنجبین گلقند
روغن بادام باوزان سابق افزوده بدهند روز هفدهم هلیلهٔ مربی بگلاب شسته بخورند بعده دوای روز چهاردهم بدهند غذا شوربای قلیهٔ خشکه روز مسهل میانه روز
نخوداب و شب شوربا و خشکه روز هژدهم قرص گل صغیر با سکنجبین بزوری معتدل سرشته بخورند بعده شکاعی پوست بیخ کاسنی عنب الثعلب هر یک چهار ماشه جوشانیده
گلقند حل کرده بدهند بعد از آن همین ادویه استعمال نمایند تا خاطر جمع شود **اقوال افاضل** شیخ الرئیس می فرماید که علاج حمای بلغمیهٔ لازمه مسمی بلثقه علاج بلغمیه
نائبهٔ هر روزه است و فرق فیما بین آنست که درین تپ باید که استعمال ملطفات حاده بآهستگی نمایند و اگر اقتصار نمایند بر مثل سکنجبین و گلقند و جلاب عسل و ماء العسل
و آب بادیان و کرفس و اصول ثلثه یعنی بیخ کاسنی و بادیان و کرفس نفع کند زیرا که این ادویه بنضج ماده برفق نمایند و تحریک آن بسوی اعضای رئیسه نکنند و گاهی
کامخ شبت و کامخ کبر ایشان را نفع نماید و خصوصاً در وقت ظهور آثار نضج در ماده و تدبیر غذای ایشان در مراعات زمانها یعنی بتوسیع در اغذیه کثیر الغذا و خلاف
آن یعنی بتجویع و تلطیف و قوت قوة و ضعف آن مثل تدبیر مواظبه است که در سابق مذکور شد و از ادویهٔ جیده برای ایشان **قرص عشره** است که دران ده ادویه است
و در قرابادین نوشته **و ایضاً** از ادویهٔ جیدهٔ مجربه برای ایشان این قرص گل است گل سرخ شش درم رب السوس شش درم سنبل الطیب هر واحد چهار درم مصطکی
کهربا هر واحد سه درم انیسون دو درم **و ایضاً** این قرص غافث نسخهٔ آن غافث چهار درم گل سرخ یک درم و ثلث طباشیر دو درم و نیم ادویه سوده بآب قرص سازند
و ایضاً غافث سه اوقیه گل سرخ نیم رطل سنبل الطیب نیم رطل طباشیر چهار اوقیه **و ایضاً** این قرص افسنتین نسخهٔ آن افسنتین اسارون تخم کرفس انیسون
مغز بادام تلخ شکاعی بادآورد عصارهٔ غافث مصطکی سنبل الطیب هر واحد دو درم **جرجانی** و ایلاقی می نویسند که علاج این تپ همچون علاج تپ بلغمی نائبه است
جز آنکه در علاج این تپ مباشرت به ادویهٔ منضجهٔ ملطفه چندان دلیری که در نائبه کنند درینجا نتوان کرد خاصة اگر با وی صداع یا ضعف دماغ بوده باشد زیرا که بیم آن
باشد که در وقت تحلیل ماده لطیف تر گشته بدماغ بر آید و سرسام آرد پس اولی تر آن باشد که معده را بگلقند قوت دهند و برای تلطیف خلط از سکنجبین ساذج

نسخهٔ قرص عشره

نسخهٔ قرص غافث

یا سکنجبین که در ان بیخ بادیان پخته باشد یا جلاب با اندک بادیان با آب کرفس جوشانیده تجاوز نکنند و از قرص گل نیز تجاوز نکنند و از بهر این بقراط گفته است که تب مردم پیر ازرم و آهسته تر باشد و برز می و آهستگی تب ایشان غره نشاید کرد و بر چیزهای گرم دادن دلیری نباید کرد الا بعد احتیاط تمام و اگر دماغ قوی باشد و صداع نبود و تب آهسته باشد بعد نضج تنقیهٔ بلغم بحبها کنند که دران شحم حنظل باشد و ادرار بول بماء الاصول نمایند و قرص غافث و قرص افسنتین سودمند بود

صفت قرص غافث بگیرند غافث سی درم گل سرخ شصت درم طباشیر چهل درم شربتی دو درم **نوع دیگر** عصارهٔ غافث شش درم گل سرخ سنبل طباشیر ترنجبین هر یک دو درم شربتی یکمثقال و **صفت** قرص افسنتین در قول شیخ گذشت یکمثقال ازان با پنج درم گلقند و یا پانزده درم سکنجبین ساده بدهند و نسخهٔ قرص گل نیز در قول مذکور مسطور شد لیکن درینجا عوض رب السوس اصل السوس نوشته و شاهتره و انیسون مطروح است و شربت آن یکمثقال و چون اکثر این تب در آخر مؤدی باستسقا میگردد پس هرگاه علامات آن پدید آید بعلاج آن مشغول باید شد و نسخهٔ ماء الاصول که ادرار بول نماید و مزاج را باصلاح آرد همانست که در علاج حمای مواظبه در قول ایلاقی بحوالهٔ قول صاحب کامل مذکور شد **مصنف حاوی صغیر** نوشته که در تب لثقه هر صبح جلاب از تخم کاسنی سه درم و پوست بیخ آن پنج درم و از شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر با اندک نخود پخته بدهند و یا جلاب از سکنجبین ساده ده درم آبکه گلقند شکری ده درم دران مالیده باشند داخل کرده بنوشند و از آب شدید البرد منع کنند و در غذا تقلیل باید کرد و اقدام بملطفات قویه درینجا بتدریج دخل کنند و هرگاه اثر نضج در قاروره ظاهر شود تلیین طبیعت باین مطبوخ نمایند سنای مکی پنج درم تخم کاسنی اصل السوس مقشر نیمکوفته بادیان گل سرخ بنفشه نیلوفر هر واحد سه درم مویز سرخ طائفی ده درم آلوی سیاه عناب هر واحد بست عدد همه را در سه رطل آب بپزند تا بیک رطل آید و دران فلوس خیار شنبر و ترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و تا آخر روز بران صبر نمایند هرگاه اسهال خوب نماید جلاب بار دار شکر سفید و عرق گاوزبان هر واحد ده درم و تخم ریحان دو درم بنوشند و در آخر روز غذا ماء الشعیر که دران نخود و لوبیا پخته باشند بدهند و دو یا سه روز راحت دهند پس قرص بنفشه مقوی بسقمونیا و تربد و یا معجون خیار شنبر پنج مثقال در آب گرم حل کرده بنوشانند و باقی علاج و تدبیر او مثل علاج مواظبه باشد غیر آنکه قرص غافث و لک درین تب لائق نیست **ابن نوح** خجندی بعد بیان امتناع با قدام مسخنات مینویسند که توجه بر تقویت معده بگلقند و قرص ورد نمایند و اگر دماغ صحیح باشد و تب آهسته بود مدرات قویه مثل ماء الاصول و بزور و ماء العسل و دواء الکرکم و کمونی و فلافلی دهند و ازقی بمقطعات مثل سکنجبین و آب گرم باز نمانند و نان العسل و کامخ کبر یا مرقهٔ معمول بانجدان و صعتر بخورانند بقراط گفته کسی را که تب بغیر صفرا باشد ریختن آب گرم بر سر او بمرات کثیر سود دارد و شرک هندی گوید که افضل علاج حمای بلغمی قی کردنست ولیکن بعد روز هفتم تا معدهٔ او ورم نکند و آهرن گوید که اطبا حمای بلغمی را تشبیه داده اند بچوب تر که در آتش انداخته باشد پس دخان او بسیار برخیزد و سوختن او کم باشد و ابن سرافیون گفته که صاحبان تب بلغمی را اجازت حمام ندهند مگر بعد ظهور نضج چه او ایشان را ضرر دهد و علی بن زین گوید که درین تب از مالش بروغن حذر کنند که ابطاء تحلیل تب کند و محمد زکریا میفرماید که درین تب اعتماد بر ادرار بول غلیظ باشد بمثل غافث و شاهتره و بادآورد و شکاعی و اشق و کندر و مانند آن و رجوع طویل و خواب ان انطاکی گوید که علاج حمای مواظبه بعینه علاج حمای لثقه است لیکن در لثقه مزید اعتنا بتسخین واجبست زیرا که خلط در قعر عروق است و ایضاً بدلک خشن و بخور دادن بکیه مفتح باشد مثل ماء العسل و کرفس برای انضاج و ایضاً تعریق زیرا که عرق دران نمی آید مگر در اقلاع کلی **میر عوض** گوید که اگر درین تب دماغ ضعیف و رنجور باشد استعمال مسخنات جائز نیست و باعث احداث لیثرغس میگردد و معرقات درین باب فائدهٔ تمام دارد **صفت** سفوفی که درین کار آزموده است بیارند حلزون چندانکه خواهند و یکشب در سرکه ترکنند انگاه اینچه از ان از گوشت باشد بیرون اندازند پس آن حلزون را بسوزانند چندانکه سپید گردد و بعد از تنقیهٔ خلط فاسد بقدر ثلث درم تا دو ثلث با شراب یا روغن گاو بوقت نوبت یا ظهور اشتداد بدهند و بدن بیمار را بپوشانند که از عجائب تجارب است و کم دیده شد که حاجت بتکرار عمل افتاده باشد **صفت** مطبوخی که علی بن زین در حمیات مزمنهٔ بارده میستاید صعتر گل سرخ زنجبیل هر یک سه درم کشنیز خشک چهار درم پودینهٔ نهری پنج درم مویز منقی هفت درم همه را در دو رطل آب بجوشانند تا بنصف آید صاف نموده ثلث رطل نیمگرم بنوشند و دوا محمد صاحب دارا شکوهی در ذیل ادویهٔ مفرده نافع حمای مواظبه مسطور شد **مؤلف** اقتباس مینویسد که درینجا بیشتر از مواظبه در ادرار کوشند و باستفراغ کمتر متوجه شوند و از استعمال مسخنات شدیده

نسخهٔ قرص غافث

نسخهٔ مطبوخ ملین

در ابتدا سخن اجتناب نمایند تا مورث سرسام گشته موجب هلاک نگردد کذا فی الاکسیر دوای نواب علویخان که در رفع این تپ بعد سه چهار ماه از مجربات ست
قرص گل سه ماشه در شربت بنفشه یکتوله بلیسانند و بالای آن تخم کاسنی یکتوله در عرق کاسنی و عرق مکوه و گلاب هر یک ده توله تر کرده در جوی انداخته بطور
رهی بچکانند و هفت مرتبه تکرار نمایند بعده در ظرفی مسی قلعی دار که بر آتش انگر چوب کنار سرخ کرده باشند انداخته صاف نموده سکنجبین بزوری دو توله داخل کرده
بنوشانند و در خلاصة التجارب نوشته که بعد تنقیه این دوا بسی مفید ست ناخواه مقشر یکتوله شب در آب شیرین خیسانیده صبح صاف نموده یک پیاله آن
بعسل شیرین کرده بدهند دوائی که حکیم بقاء الله خان از مجربات خود نوشته اند دار فلفل یک عدد قرنفل دو عدد در عرق کاسنی و مکوه هر یک یک نیم توله شب خیسانیده
صبح بدست مالیده قند یکتوله افزوده صاف کرده دهند و هر روز قند نیم توله دیگر اجزا بدستور بیفزایند تا چهارده روز پس هر روز بنحویکه اضافه کرده شد بکاهند
تا هر یک بوزن روز اول برسد بعده بگذارند و چون هشت ماه بگذرد و سرفه و تهیج اطراف پدید آید این دوا دهند ص شیرهٔ مکوه خشک شیرهٔ گلوی سبز هر یک یکتوله
واصل السوس مقشر هفت ماشه و تخم کشوث سه ماشه در عرق مکوه و شاهتره هر دو یاو آثار بر آورده مثل کوکنار هفت نوبت چکانیده شربت بزوری حار
و شربت کشوث و الد علویخان هر یک دو توله داخل کرده و هفت عدد پارهٔ سفال آب نادیده در آتش سرخ کرده هفت کرت از دست پناه گرفته دران انداخته
صاف نموده بدهند و لیکن باید که اول قرص افسنتین سه ماشه در شربت کشوث دو توله بلیسند و بالای طعام مصطگی سه ماشه در دوا الکرکم آمیخته بدهند
صبح و شام تا یکهفته که عظیم الاثر ست و سالی تا مدت نه ماه لثقه داشتم و هر چند تنقیه و تعدیلات بکرات و مرات بکار بردم سودی نمیکرد حکیم کبیر علیخان معاین
احوال و قاروره و نبض فرموده فی الفور امر بفصد باسلیق نمودند و این دوا دادند شیرهٔ فقاح اذخر هفت ماشه شیرهٔ تخم کشوث سه ماشه در عرق مکوه و افسنتین
هر یک هفت توله بر آمده پارهای سفال آب نادیده در آتش سرخ کرده هفت مرتبه داغ داده شربت قنطوریون نواب علویخان دو توله داخل کرده خاکشی
و تخم بادرنجبویه هر یک سه ماشه کف زده بنوشند تا دو هفته استعمال این فرمود در مدت یک هفته ازین تدبیر صحت یافتم

حمیات که اکثر از قسم بلغمیات بود

و گاهی از صفرا نیز باشد و از اقسام سودا البته نباشد و هر یک ازان مخصوص باسما و احکام ست و آن شش قسم ست اول انفیالوس که آنرا افیالوس
و انفالیوس نیز گویند و در سریانی فرسولسوس نامند و آن تپی باشد که دران اندرون بدن برودت محسوس شود و بیرون آن حرارت باشد و حدوث این تپ
از بلغم زجاجی بود که در باطن و قعر بدن حاصل شود و آن موضع را بسبب برد خود سرد گرداند پس آنچه ازان عفن شود ازان بخار گرم در ظاهر بدن منتشر و متفرق
گردد و در ظاهر بسبب آن حرارت آرد و آنچه متعفن نشود در باطن سردی آرد و برودت او قبل از زمان نوبت بر آن ظاهر نشود که تا وقتیکه آن ساکن باشد عضویکه
او اندران نیست ازان الفت گیرد و از سردی او منفعل نشود و چون حرکت کند وقت نوبت و ملاقی گردد بعضوی از اعضای باطنی مجاور آن عضو که
مالوف او نیست ازان منفعل گردد و سردی او احساس نماید و هر گاه عفونت دران آغاز کند حرکت نماید و اندک متفرق گردد و بسبب غلظ و لزوجت خود
در تمام بدن عام نگردد تا در ظاهر بدن نیز سردی ازان حادث گردد و این تپ تا دیر میماند و منجر باستسقای لحمی گشته بهلاکت میرساند و پیران ازین تپ
کمتر نجات می یابند دوم لیقوریا که آنرا لنقوریا نیز گویند و آن تپی ست که اندران در باطن بدن حرارت بسیار محسوس شود و در ظاهر آن برودت و این تپ
در اکثر بلغمی بود و گاهی صفراوی هم حادث از صفرای محیه بسیار غلیظ و آن از بلغم عفن چنان عارض شود که بلغم در باطن چون مشتعل شود و عفن گردد آن موضع را
گرم گرداند و بهر آنکه چیزی که ظاهر بدن را گرم کند بسبب غلظ و شدت برد او بسیار متحلل نشود پس ظاهر بدن بانتشار بخار آن بسیار گرم نگردد و بهر آنکه قوت مع
خون و روح بسوی چیز اذیت که آن باطن بدن ست متوجه شود پس ظاهر بدن از حرارت خالی شود و بارد گردد چنانچه در غشی و خصوصا هر گاه در ظاهر بدن
بلغم خام زجاجی بارد باشد که آن اعانت بر برودت ظاهر بدن کند و ایضا بهر آنکه بسیار باشد که ازان بلغم که در باطن بدن ست بخار قلیل ضعیف الحرارت متحلل گردد
و بسوی ظاهر بدن صعود کند و آن بسبب حرارت منفصل گردد و اندک مدت حرارت همراه آن باشد بعده آن حرارت ازان بخار زائل شود مثل آنکه از بخار آب گرم
زائل میگردد پس هر گاه آن زائل شد و آن بخار بلغم حاصل قبل از عفونت شدید البرد بوده پس سردی آن عود کند و ظاهر بدن را سرد سازد و این نوع در اکثر نائبه بود

واما این تب از صفرا چنان عارض گردد که هرگاه صفرا اندک و غلیظ در باطن باشد و عفن شود و آن موضع را گرم گرداند و از ان ابخره بسیار بسبب قلت و غلظ آن تحلل نشود که ظاهر بدن را گرم سازد همان حالت که در بلغمی مذکور شد عارض شود یعنی سخونت باطن بحرارت عفونیه و برودت ظاهر بسبب عدم تحلل ابخره گشته بسوی آن و این نوع صفراوی را لطیقوس نامند و اما لیفوریا اسم جنس ست و صفراوی نوعی از انست و لیفوریا در مدت طویل تر از شطر الغب میباشد بسبب اتحاد شدید صفرا با بلغم انطاکی گوید که قیاس مقتضی آنست که لیفوریا از صفرای محترقه داخل عروق و بلغم جصی قریب سطح جلد که حرارت بحد حل او نرسد عارض گردد و درین نوع اگر برودت ظاهر اشتداد نماید حرارت باطن بحد تسوید زبان و آثار کرب و قلق و اختلاط عقل و ثقل رسد پس در علاج او جای طمع نیست و این حالت را چند بار مشاهده کردیم که در همان هفته عقب او موت رو نمود و اگر چنان نباشد بعلاجش پردازند سوم تبی که دران هر واحد از حرارت و برودت معا در هر یک از باطن بدن و ظاهر آن در حالت واحد یافته شود یعنی آنکه حرارت در موضعی از ظاهر بدن و برودت در موضعی دیگر از ظاهر آن یافته شود و همچنین حرارت در موضعی از باطن بدن و برودت در موضعی دیگر از باطن آن یافته شود شیخ میفرماید که مثل این تب اگر باشد پس چنان افتد که دو ماده بارد بلغمی باشد که بسبب تعفن یکی از ان در باطن بدن حرکت کند و دیگر در ظاهر آن و هم یا یکی از ان هر دو در ظاهر و باطن بسیار منتشر نباشد بعده وقتیکه هر دو در تعفن شروع کنند هر یک از ان بخار حار لطیف بنواحی خود رساند و آن هر دو چون بارد ست بخار خود را گرم نمایند و بجرم خویش سرد سازند بسبب تبرید خلط بارد در حال حرکت معلوم شده و آن مرور ماده بارد بر اعضا است که برودت آن الس نداشته باشند و گویند که حدوث او چنان بود که در خارج بدن یکی رطوبت صفراوی و دیگر بلغمی یا سوداوی باشد پس عفونت ضعیف حادث شود که بدان صفراوی بنا بر سرعت قبول او تسخین را بسبب حرارت خود گرم گردد پس ظاهر بدن و باطن آنرا گرم گرداند و اما رطوبت بلغمی و سوداوی پس بر تسخین او این عفونت قوی نگردد بلکه سیلان آن نماید پس بگدازد و سائل گردد و آن بارد ست ظاهر بدن و باطن آنرا سرد سازد جائیکه برسد و جائز هست که هر دو رطوبت متمیز باشند و یا مختلط باشند و بادی الانفصال آنها بحرارت ضعیفه سهل باشد چهارم حمای غشیه و آن تبی ست که چون ابتدا کند غشی حادث گردد و بیمار در هر نوبت بیهوش و بی قوت و بی طاقت شود و دران غشی بسبب ماده آن افتد و آن در اکثر بسبب بلغم خام تخمی متفرق بسیار در بدن که از کثرت او قوت مقهور گردد و لختی از ان بجانب دل و فم معده بریزد عارض شود و در اکثر اعانت در آن ضعف فم معده کند و آن بلغم چون متحرک شود و در عفونت شروع کند قوت حیوانی و طبیعی را اکثر مقهور گرداند و متحیر کند و از تدبیر غشی در تب عاجز شود چنانکه اگر قوت را با ماده بگذارند به تدبیر ماده وفا نکند و اگر با استفراغ ماده و تا تنقیه مشغول شوند ماده در میان نماید بسبب غلظ و کثرت خود و بحرکت خالق قوت و روح حرکت کند و اگر با استفراغ آن باسهال یا فصد سختی مشغول شوند قوت متحمل آن نباشد و چگونه تحمل نماید که درینجا با وجود همگون ماده غشی افتد و با این همه حاجت ایشان با استفراغ بیشتر باشد بسبب غلبه ماده بکیفیت و کمیت او و ایضا حاجت ایشان بغذا اشد باشد زیرا که اخلاط ایشان خام بود دران خونی نباشد که غذا بدن دهد و انعاش قوت نماید و بدن بی غذا باشد بسبب تحلیل حمی و عدم وصول تغذیه و اگر تکلیف غذا دهند ماده فاسد زیاده گردد و اگر غذا ندهند قوت ساقط شود و در ابتدای آن چنان عارض شود که بسوی قلب چیزی از ماده بارد محدث غشی بریزد پس نبض صغیر و بطی و متفاوت شود بسبب برودت ماده مصبوب بعده طبیعت در تسخین ماده و تلطیف آن جهد کند و عفونتی که بعض اجزای آنرا بسوی قلب تحریک داده بران اعانت کند پس قلب از ضرر برودت آن خلاص یابد و در ضرر حرارت آن افتد پس نبض سریع خصوصا در انقباض آن گردد و مع ذلک صغر و بطو و تفاوت غالب بود و اگر با این تب در بعض حشای مریض ورم باشد امید صحت آن نباید داشت و سردی اطراف و عرق سرد و نملیه اقسام از نوبت در انواع این تب مع انضغاط نبض و عدم زوال این عوارض بعد رفع غشی بیمار را ابد درکه دوم و یا سوم ملاک میکند و اگر با این اعراض وقت دوره ششم ورم گردد و آبلهای سیاه بر همه بدن پدید آید عنقریب هلاک گردد و ایضا این تب در بعض اوقات از صفرای غالب غلیظ عارض شود و گاهی از اخلاط رقیقه ردیه افتد و اکثر آن صفراوی شدید الرقت و غوص ردی الجوهر سمی باشد که آنرا تعفن در ابدان بسیار حار یابس مزاج عارض شده باشد و این نوع حاد بود که نبض و قوت را در یک یا دو نوبت ساقط کند و با تهیج ذوبانی بود که در بدن بسرعت حادث شود و گاهی با وی قوت تا روز چهارم وفا نکند و شیخ الرئیس این نوع را که از کیموسات صفراوی حادث شود حمای غشیه دقیقه نامیده بسبب تغیر اعضا و انحطاط آن بسرعت و عروض غشی و گاهی غشی در حمیات از اسباب دیگر افتد مثل درد شدید و سهر و استفراغ

مفرط و حرکت مفرط و تدبیرش در ذیل تدارک اعراض حمیات حادّه مسطور گردد انطاکی گوید که از حمیات مرکبه تپی ست که آنرا مغشیه نامند بسبب وقوع غشی در نوبت
آن و این حادث شود بسبب کثرت تحلل مادّهٔ فاسد بسوی فم معده و قلب پس قوتها و حرکات ضعیف شود و حس غالباً برود و بادی عجز قوت بسرعت و سقوط نبض
ظاهر گردد و این گاهی از بلغم غلیظ مراری باشد و بنوبت آن آید و بادی علامات آن ظاهر شود و گاهی از صفرا بود و بنوبت غب آید و در هر دو حال وفات بهم مرتبه
شرط نیست بلکه اکثر بهست و گاهی صفراوی آن فعل محرقه کند و انواع این تپ عسر بعید البرء ست بلکه اکثر اطبا گفته اند که صفراوی قطعاً هلاک کند و چرا نکند که اکثر
دوا بحرکت خود جذب اخلاط بزیادتی طرف قلب و معده کند و ترک آن نیز موجب تراکم آن گردد و غذا مختلط بصفرا شود و فاسد گردد و ترک آن سقوط کلی قوت واجب کند
پس ازین جهت عسر گشت **پنجم** حمای نهاری و آن تپی باشد که نوبتهای در روز عارض شود و فترهای او بشب و این تپ دراز تر و ردی تر بود از تپ لیلی زیرا که مادهٔ او
از مادهٔ لیلی غلیظتر ست و الا بسبب حرارت روز تحلیل یافته و بسیار باشد که بسبب طول خود و عروض او در گرمی روز در تپ دق اندازد و اگر این خبیث نبودے
عروض او وقت انفتاح مسام و تحلل بخار نگردیدی پس عارض نشود مگر بسبب کثرت ماده و قوت آن و مع ذلک طبیب محتاج بود که صاحب آنرا غذا الشب دهد
و نگذارد که بر امتلای معده خواب کند پس تکلیف به بیداری خواهد داد و آن قوت را ساقط میکند و مقاسات حمی در گرمی روز و بیداری در سردی شب ضرر در دق
اندازد و بالجمله این از حمیات عسر العلاج ست **ششم** تپ لیلی و این تپی باشد بعکس نهاری که بشب آید و بروز رها کند و این نیز مثل نهاری ردیست و
طویل المدت بطیٔ الحرکت غلیظ الماده عسر الانفعال از فعل طبیعت و مادهٔ این هر دو تپ بلغم زجاجی لزج ست که در بدن منتشر گردد لیکن عفونت بسیار نیافته باشد

علاج انفیالوس

علاجش مثل علاج تپ بلغمی نمایند و اول سکنجبین و گلقند با عرق کاسنی و بادیان و عنب الثعلب و خاکشی دهند بعده مطبوخات مناسبه از اصول و بزور و اوراد
مناسبه استعمال کنند و بعد از یکهفته و یا زیاده ازان چون ماده نضج یابد در همان مطبوخات سنا و تربد و غاریقون و خیارشنبر و گلقند و روغن بادام افزوده
مسهل دهند و در استعمال ادویهٔ منضجه و مسهله و غیر آن و اختیار اغذیه و جز آن همان قاعده که در علاج مواظبه و لثقه گذشت مرعی دارند و این تپ نیز مثل
جمیع حمیات بلغمی محتاج بتقویت معده بود و گلقند با مصطگی و انیسون جهت تقویت معده در سائر حمیات بلغمی نفع تمام دارد و انطاکی گوید که در علاج این تپ
نزد من لابدست امتزاج چیزی از علاجات سودا و بعضی گویند که علاجش خفیف از شطر الغب نمایند بلکه بعلاج حمای غشیهٔ بلغمیه پردازند چنانچه دلک متمادی
و گرم داشتن بدن درینجا مفید ست و صاحب خلاصة التجارب نوشته که علاج این بعلاج حمای غشیهٔ خلطیه و مواظبه نزدیک ست و لیکن دلک و گرم کردن ظاهر
بدن درینجا جائز نباشد و در وقت نوبت بیکبار اندر آب سرد غوطه خوردن اگر از فصل و سحنه و عمر مانعی نباشد علاجی نیکو بود و نفس گرفتن بمقدار امکان فی نحو
مفید ست و فلفل سیاه کوفته در عسل و سیر غالب در طعام بتفاریق و جندبیدستر بعسل آب نافع بود **شیخ** میفرماید که علاج انفیالوس و لیفوریا قریب از علاج
حمای بلغمی ست که سابق مذکور شد و نائبه و لازمهٔ بلغمیه نیز هر دو در طریق علاج متقارب اند و لازم ست که اولا ابتدا بسکنجبین عسلی و شکری کنند و ایضا گاه گاهی
درین هر دو رب غوره مطبوخ بعسل و شربت ورد امر کرده میشود و اگر عفونت شدید و حاجت بتسکین بسیار باشد بعد ازان تدریج از طریق نوشیدن بزور
مثل بادیان و کرفس و آب اوراق آنها تا انقوع صبر و قرص ورد بمصطگی و حب صبر و ایارج فیقرا و حب غافث نمایند و در هر دوا اعتنا بمعده فرمایند و قی بآب
لوبیا و ترب و شبت و پودینه و مدرات استعمال کنند و از مسهلات نافعه درین هر دو تپ آنست که از هلیلهٔ سیاه و زرد و تربد و شکر سازند و از انچه نفع بلیغ
دارد حقنهای مائل بحدت ست که دران مغز قرطم و قنطوریون دقیق و شبت و بابونه و خار خسک و اکلیل الملک و مری و عسل افتد **مجوسی** گوید که ابتدا نمایند
اولا در علاج انفیالوس باستعمال گلقند در هر روز نجا بیدن نیک بوزن هفت درم و بالایش آب نیمگرم بنوشند و بعد دو ساعت ازان دوا و قیهٔ سکنجبین بزوری
بیاشامند و اگر سردی شدید یا بول خام باشد گلقند و سکنجبین هر دو عسلی بکار برند و غذا بچهٔ مرغ بطور اسفیدباج یا زیرباج یا معلنجن بدارچینی و زیره و کرویا و مانند
آن پخته بخورند و بعد هفت روز این دوا دهند **صفت آن** تربد یکدرم غاریقون چهار دانگ صبر سقوطری نیم درم کوفته بحریر بیخته بسکنجبین بسرشند
و سحرگاه خورده بالایش آب گرم بنوشند و بعد اسهال فردای آن صبح قرص گل با گلقند بدهند و اگر در معده ضعف باشد اندک مصطگی و عود دران اضافه سازند

واگر در معده ضعف نباشد و درانجا حرارت بود قرص گل بسکنجبین بخورند و بر روز در حمام داخل کنند و آب نیمگرم بران ریزند و در حمام زیاده قیام نسازند تا لطیف
خلط بگدازد و غلیظ باقی ماند و مع ذلک دلک معتدل در سائر بدن او استعمال نمایند بعد ازان بسائر تدبیر اصحاب حمای بلغمیه پردازند جرجانی و ایلاقی گویند که
علاج هر دو نوع یعنی انفیالوس و لیفوریا بیکدیگر نزدیک ست و بیشتر عنایت بتقی باید کرد و قی بسکنجبین و تخم ترب و مانند آن باید فرمود و از اول مرض تا هفت روز هر روز
صبح هفت درم گلشکر بخاید و بعد دو ساعت سکنجبین ساده بست درم بنوشد و بعد یکهفته نقوع صبر و ایارج فیقرا و حب صبر و شربت گل دهند **صفت** حب صبر
صبر سقوطری دوازده درم هلیله زرد چهار درم مصطکی سه درم گل سرخ انیسون زعفران هر واحد یکدرم کتیرا مقل هر یک یکدرم شربتی دو درم **صفت** نقوع صبر
صبر سقوطری چهار دانگ سوده در آب کاسنی چهل درم حل کنند و یک شبانه روز گذاشته بنوشند و اگر عوض صبر ایارج فیقرا کنند روا باشد **نسخه دیگر** بادیان
پنج درم در دو من آب بپزند تا به نیم من باز آید صاف کنند و ده درم ایارج فیقرا دران حل کرده در شیشه کرده در جای گرم بنهند و روز سوم سی درم ازان گرفته نیمگرم
بنوشند معده را از اخلاط لزج پاک کند و صداع متولد از بخار معده را زائل نماید **صفت** شربت گل گل سرخ اقماع جدا کرده دو من بگیرند و در ده من آب بپزند
تا به نیمه آید صاف کرده و یکمن عسل و دو من شکر انداخته بقوام آرند **صفت** مسهلی که بعد از نضج باید داد و نسخه او همانست که در قول مجوسی گذشت و در آخر
این حمیات کمونی و نوشدارو و مانند آن سود دارد و بعضی اطبا گفته اند اگر این تپ بمرد پیر باشد بعلاجش مشغول نباید شد زیراکه ازان خلاص نیابد و اگر مرد کهل
و قوی باشد ادویه ملطفه مثل دواء المسک و بمارالاصول بدهند و اگر فصل زمستان باشد شلیثا و مثرودیطوس و تریاق کبیر نافع بود **ابن الیاس** گوید
که بهر تلطیف بلغم در ابتدا هر صبح جلاب از بادیان و بادرنجبویه هر واحد سه درم و گلقند شکری ده درم بنوشانند و غذا مزوره بونباشی نخود و مغز بادام دهند
و تلیین طبیعت بمطبوخ تربد و معجون خیارشنبر و قرص بنفشه کنند و سکنجبین بزوری با قرص غافث و لک و گل بخورانند و اگر سرفی شدید یا بول غلیظ سفید
خام باشد تخم کرفس و بادیان هر واحد سه درم با گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا مزوره نخود و مغز حب قرطم بلحوم ماکیان و تیهو و دراج دهند و یا هر صبح
سکنجبین بزوری حار که دران عصاره غافث باشد ده درم با قرص غافث یکمثقال بخورانند و غذا نخوداب و مغز حب قرطم و دارچینی و زیره و کرویا و هرگاه
نضج تام در قاروره ببینند این حب دهند که آنرا نافع ست و قاطع بلغم زجاجی غلیظ از عمق بدن بقوت صبر سقوطری یکدرم غاریقون نیم درم تربد سفید
یکدرم مقل یکدانگ باریک سائیده بآب کرفس سرشته حبها سازند و این یک شربت ست سحرگاه بخورند و تا آخر روز بران صبر کنند و هرگاه
اسهال نیک کند جلاب بارد از شکر سفید و عرق گاوزبان هر واحد ده درم تخم ریحان دو درم بنوشانند و غذا نخوداب و گوشت ماکیان و دارچینی
سازند و دو یا سه روز راحت دهند بعده سکنجبین بزوری ده درم با قرص گل یکمثقال بخورانند و باقی تدابیر او تدبیر حمای بلغمی ست

علاج لیفوریا

و قسم سوم که دران حر و برد معاً محسوس گردد معالجه این هر دو بعلاج انفیالوس کنند اما تدبیر لیفوریا محتاج برفق در استعمال ادویه حاده جالیه مقطعه از تدبیر
انفیالوس ست و دلک بدن و تمریخ او بروغنهای گرم بسیار کنند و رب غوره بعسل بنوشند و هر چه در علاج مواظبه مرقوم شده بکار برند لیکن بر سبیل اینجا
آن جرأت نتوان کرد و دلک متمادی و گرم داشتن تن اینجا عظیم نافع بود و باید که مصطکی یا کندر یا قاقله بخایند **انطاکی** گوید که قیاس مقتضی آنست که علاج
قسم سوم مذکور که مرکب از انفیالوس و لیفوریاست مرکب از علاج صفرا و بلغم باشد و اگر لیفوریا از صفرای غلیظ افتد علاجش نزدیک بعلاج غب غیر خالصه
باشد و دلک درینجا نیز بسیار نافع بود و بتدبیر مرکب از تدبیر بلغمی و صفراوی مثل شطر الغب پردازند و گلقند با سکنجبین بغایت نیکوست و بقول انطاکی
اولاً بعلاج صفرا معالجه نمایند بعد ازان بمالش بدن از بوره ارمنی و قصب الذریره محلول در غالیه یا روغن بابونه دقی کردن بآب عسل و هندوانه درین نوع
بغایت فعل محمود دارد بران اعتماد نمایند **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که علاج تپی که حرارت در باطن باشد برفق باید کرد و در ابتدا سکنجبین ده و گلشکر باید داد
و در آخر مرض نقوع صبر و ایارج فیقرا و آب بادیان و آب کاسنی و قرص گل و مانند آن و قوانین که در علاج حمیات بلغمی مذکور شد مطالعه باید کرد **صاحب کامل**
گوید که تدبیر صاحب حمای معروف بلیفوریا بتدبیر حمای بلغمی باید کرد و بحسب مشاهده نضج خلط و خامی آن پس اگر خام باشد تدبیر او باشیای ملطف سازند

مثل گلقند و مصطکی با آبیکه اندران بادیان و تخم کرفس انیسون جوشانیده باشند و سکنجبین عسلی و عنصلی با آب حاشا یا آب پودینهٔ کوهی دهند و قرص افسنتین در بعض اوقات
سکنجبین و ایضاً معجون حلتیت احیاناً بحسب مشاهدهٔ حاجت بسوی آن و ایضاً معجون فلافلی و تریاق ولیکن این اشیا بعد نضج و تنقیه بدوای مسهل مرکب از تربد و غاریقون
و ایارج فیقرا و شحم حنظل و حب النیل و غیر آن که اسهال بلغم کند استعمال نمایند و اگر فصل و مزاج و سن احتمال این ادویه ننماید مطبوخی که دران هلیلهٔ کابلی و هلیلهٔ سیاه افتند
تنقیه کنند و در حمام داخل نمایند و بر بدن او آبیکه دران بابونه و اکلیل الملک و حاشا و پودینه پخته باشند نطول سازند و مالش بدن بروغنی که اندران بابونه و شیح و قیصوم
یا شبت مطبوخ بود و یا بروغن قسط نمایند **مصنف حاوی** و خجندی مینویسند که هر صبح جلاب از نیلوفر و بادرنجبویه هر واحد سه درم با گلقند شکری ده درم بجوشانند
و غذا مزورهٔ ماش و نخود سازند و هرگاه حرارت و تشنگی افراط نماید و مریض را طاقت آن نباشد تخم کاسنی سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند
و غذا ماء الشعیر با نخود و در معالجهٔ این تپ از ملطفات و مسخنات غیر شدید السخونت غافل نباشند زیرا که حدوث این تپ از اخلاط بلغمیهٔ لزجهٔ غلیظه است و با عراض
لازمهٔ او ملتفت نشوند و از قلق مریض و التهاب و کرب و عطش او خوف نکنند و هر روز جلاب از بادرنجبویه سه درم و گلقند شکری ده درم و از مصطکی نیم مثقال بدهند و با بادیان
و تخم کرفس هر واحد سه درم بجوشانند و صاف کرده سکنجبین بزوری ده درم داخل کرده دهند و تلیین طبیعت بحقنهائیکه در حمای بلغمی گذشت باید کرد و هرگاه آثار نضج
در قاروره ظاهر گردد اسهال بمطبوخی نمایند که دران اسطوخودوس و تربد و غاریقون باشد و خوردن قرص افسنتین و معجون فلافلی و تریاق کبیر و مثرودیطوس ایشان را
نافع است و اگر مزاج و سن و فصل احتمال ادویهٔ ملطفه و مسخنه و قوی الاسهال نکند مطبوخی که دران آلو و عناب و سنا و شاهتره و هلیلهٔ زرد و کابلی و سیاه باشد با مغز
خیارشنبر بنوشانند و هرگاه بدن پاک شود و اعراض لازمه ساکن گردد در حمام غیر شدید الحرارت داخل کنند و بر بدن او آب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و شبت و قیصوم گرم
بریزند و بعد خروج از حمام روغن بابونه و شبت و مانند آن بر بدن بمالند و گاهی این نوع حمی از مادهٔ صفرای محیهٔ غلیظه افتد پس هر صباح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس
و نیلوفر هر واحد سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر با تخم کاسنی و اصل السوس دهند و اسهال بمطبوخ فواکه یا بمطبوخ
هلیلهٔ زرد و خیارشنبر نمایند و هر صبح نوشیدن شربت دینار و سکنجبین ساده نیز نافع است

علاج حمای غشیهٔ بلغمیه

هنگام غشی علاج غشی نمایند و بعد ازان علاج تپ بلغمی کنند و حقنهٔ لین که دران اندک حدت باشد بعمل آرند و مالش بدن بپارچهٔ درشت سازند و خواب آورند
و هنگام گرسنگی و نزد ابتدای نوبت ماء الشعیر بشکر یا عسل شیرین کرده و بنان که در ماء السکر ترکرده باشند غذا دهند و هر صبح یکمثقال تخم کرفس جوشانیده با سکنجبین عسلی
بنوشانند و بادیان و گاوزبان و تخم کاسنی و گلقند حسب حاجت افزایند و وقت غشی استعمال یاقوتیه نافع است و اگر از صفرای غلیظ باشد علاجش بعلاج غب خالص
نزدیک بود و این شربت اسهال برفق کند و نافع تپ غشی و مرکب است آلو بخارا پانزده عدد سنای مکی شاهتره گل سرخ مویز منقی بیخ بادیان بیخ کاسنی تربد سفید
هر واحد یکتوله گاوزبان بسفایج بنفشه گل غافث هر یک دو درم تخم کشوث یکدرم قند سفید یکنیم پاو و اگر عوض آلو دو توله تمرهندی ترکرده آب آن بیندازند جائز است
خوراک تا ستوده **اقوال حذاق** شیخ میفرماید که علاج این تپ دشوار است چنانچه گوش ما کرده شد و طریق علاجش تنقیهٔ بتدریج سنت از ادویهٔ لطیفه بسوی ادویهٔ قویه خصوصاً
اگر طبیعت بنفسه اجابت نکند پس بحقنها تنقیهٔ ماده که در امعا و عروق قریب آن باشد از فضول نمایند و در مادهٔ باقی عروق بعیده تلطیف بدلک استعمال کنند که
آن بهترین مستفرغات است و جالینوس گفته که من از استفراغ اکثر صاحبان این تپ عاجز هستم مگر بمالش بدن و بهترین وجه در مالش ایشان آنست که اول نهارا
از بالا بزیر فرو هم بمالند بپارچهای درشت خراشندهٔ جلد پس انهار را از بالا بزیر بعد ازان دستها را از دوش تا کف دست بنحویکه جلد سرخ گردد پس ازان پشت و سینه
و شکم را از فوق بتحت و باز رجوع نمایند بمالش ساقها و رانها و غیر آن بترتیب اول و بمرتبه که پوست سرخ شود و چنان سازند که زمانهٔ مریض نیم در مالش بگذرد
و نیم در خواب اگر ممکن باشد و بالجمله قانون علاج ایشان تلطیف ماده است بغیر تسخین بسیار و از ملطفات نافعه مثل ماء العسل است خصوصاً با قوت زوفا و یا
تخم کرفس یعنی اندکی ازان در آب او پخته باشند و مانند آن چون سکنجبین و جلاب صبح بدهند و اگر آنجا اسهال بمفرط باشد ماء العسل را زیاده مطبخ دهند تا قریب العقاد
گرداند که آن اسهال کم و معتدل نافع کند و غذا بیشتر دهد و سکنجبین عسلی نیز ایشان را نفع کند اما در تابستان و آنرا که عادت شرب آب سرد باشد آب بسیار ممزوج کرده

باید داد و در زمستان آب سرد البته نباید نوشید و بر آب گرم اقتصار نمایند و تناول جمله اشربه گرم کرده ایشان را اولی ترست مگر نزد ضرورت فصل سخت گرم و شدت
بیقرار کردن گرمی و تشنگی سخت و موافق‌ترین چیزیکه برای تشنگی دهند سکنجبین عسلی ست و شراب رقیق ایشان را در ابتدا نافع بود خصوصاً اگر تب ایشان غیر قوی
باشد و این کمتر بود خصوصاً در پیران که اکثر تب قوی باشد و صاحبان این تب را بعد غذا از شراب چاره نباشد برای اعانت هضم و بر طبیب واجب است که نبض
صاحب این مرض را دائم ملاحظه نماید پس هرگاه بینند که دفعةً در ضعف و سقوط شروع میکند مریض را نان در شراب ممزوج با آب تر کرده بخورانند اگر ورم احشا مانع نباشد
زیرا که اگر ورم مقارن این علت گردد نه علاج را وجهی باشد و نه امید خلاص را جایی اعنی هرگاه مثل این تغیر در نبض حادث شود و ورم در اعضای اندرونی بود دوای این
طعام از انجمله است که بنسوی آن محتاج اند نزد اشتداد غشی پس خورانیدن آن نفع نخواهد کرد و باید که عقب آن طعام مالش بدن استعمال نمایند و اما غذائی که بران خواب
کنند یعنی در شب بخورند و از پس آن بخسپند آن ماء الشعیر است و بران مزید نکنند مگر هنگام سقوط قوت و اگر زیاده کنند نان در جلاب یا ماء العسل تر کرده بخورند و حمام
برای صاحبان این تب مضرترین اشیاست و همچنین هوای گرم و سرد بسیار و اگر دران اندک خلط صفراوی باشد دقی سهل بود و تخفیف نماید بسیار نافع بود و بالجمله
قی کردن برای حاجت بر آوردن دران خلط اولی ست **جرجانی** و ایلاقی مینویسند صواب آنست که اولا از شروع تب تا سه روز ماء العسل دهند و هیچ چیز دیگر
ندهند و اگر قوت ضعیف باشد اندکی کشکاب بدهند و آن از کشک جو و نخود نیما نیم و یا دو حصه کشک و یک حصه نخود بحسب مشاهده حال بپزند و اگر بچیزی دیگر
حاجت آید اندکی نان در جلاب یا ماء العسل ثرید کرده دهند و اگر در ابتدای مرض قبض طبع باشد نخست تنقیه روده بحقنه از آب چقندر و اندکی بوره ارمنی باید کرد
و بدن او را بروغنی که دران قبض نباشد چون روغن خیری یا روغن کنجد بمالند بدستهای مختلف و پارچه درشت تا خلط لطیف شود و در زمستان روغن خیری بهتر باشد
و جای خواب او خشک باید معتدل در حرارت و برودت و خواب معتدل سود دارد و خلط را نضج دهد و خواب بسیار مضر بود و در اعضای باطنی گرانی پیدا کند و آب با سکنجبین
آمیخته بنوشند و از آب سرد پرهیز کنند و در سرما آب گرم دهند و اگر آب گرم بدون سکنجبین بنوشند جائز است و اگر از ماء العسل مدبر بزوفا و کرفس خوف گرمی ماده باشد
ماء العسل ساده صواب تر باشد و اگر طبیعت مجیب باشد تدبیر قبض نباید کرد مگر آنکه خوف سقوط قوت باشد و اگر بیمار از ماء العسل نفرت کند و یا اسهال از حد تجاوز کند عوض
آن ماء الشعیر یا آب گندم باید داد و اگر حاجت باشد که اندک سماق و انار دانه و گندم باهم بپزند جائز باشد و فصد کردن بهیچ وجه جائز نبود **انطاکی** گوید که جالینوس در حیلة البرء
گفته که علاج این بفتیلهای لین و حقنهای قلیل الحدت و قلیل الجذب برای تنقیه ماده امعا باید کرد پس اگر از بلغم باشد این فتیله بکار برند سنای مکی یکجزو سرگین
موش نمک بوره ارمنی تخم خطمی تخم ملوخیا هر واحد نیم جزو شکر سرخ ربع جزو بعسل مقوم سرشته مثل خسته زیتون شیاف سازند و بروغن گل چرب کرده بردارند
و بعد ساعتی تبدیل نمایند و یا این حقنه بعمل آرند خطمی سنای مکی هر واحد یک اوقیه عناب سپستان ترید سفید اذخر هر واحد نیم اوقیه تخم کاسنی رب السوس هر واحد
سه درم شحم حنظل بوره ارمنی تخم کرفس هر واحد یکدرم با چقندر و یا بچه بپزند و نیمگرم بدان حقنه کنند با اندک زیت اگر سرما باشد و الا از روغن کنجد و تکرار نمایند اگر قوت
متحمل باشد و ملازمت تغمیز بجهات اربعه بدن کنند و ابتدا از ساقین شرط نیست پس هرگاه اعراض ساکن شود ماء العسل بنوشانند و اگر شکایت حرارت کنند
بماء الشعیر آنرا ممزوج سازند و جهد نمایند که آب مستعمل ایشان در شرب و اکل مدبر بتخم کرفس و مصطکی باشد و غذا آب کعک بشکر غالب سازند و اگر قوت ساقط گردد
بچه مرغ در قدر آب بپزند و آنچه از ان شیره بر آید بنوشانند **ابن الیاس** گوید که ابتدا بپاشیدن آب سرد بگلاب بر روی صاحب این مرض کنند و شکم او بملایمت بمالند و دست
و پای او بعصابها محکم بربندند تا ماده باسفل منجذب گردد و دهن و بینی او بند کنند تا حرارت غریزی بداخل رجوع کند و سکنجبین ساده با آب گرم در حالت غشی بنوشانند
تا مواد را از فم معده باسفل منحدر سازد و استفراغ بقی نمایند و هر صبح جلاب از تخم کاسنی و بادیان هر یک سه درم و گلقند شکری ده درم بنوشند و یا تخم کرفس سه درم جوشانیده
صاف نموده سکنجبین ده درم بران انداخته بنوشند و غذا ماء الشعیر بشکر سفید شیرین کرده بدهند و بحقنه لین که دران ادنی حدت باشد حقنه سازند مثل این حقنه سنای
هفت درم اصل السوس بادیان بنفشه قنطوریون دقیق هر واحد سه درم برگ چقندر یک باقه سبوس گندم یک کف جوشانیده صاف نموده روغن زیتون [illegible]
و عسل و شکر سرخ هر واحد ده درم نمک و بوره ارمنی هر واحد نیم درم بران ریخته حقنه کنند **قرشی** حکایت کرده که این تب والد او را عارض شد و از خوردن اغذیه غلیظ
کثرت نموده بود پس تنقیه او بعد نضج ده مرتبه نمودم بادویه که دران غاریقون و ترید و مانند آن بود و غشی و سقوط نبض و فساد رنگ و اضطراب نفس و غیر آن

در حالت این ماده بحالی خود بود و این همه نزد فراغ از تنقیه و هم برطرف گردید و از ابتدای مرض تا آخر آن شوربای بچه مرغ از ان قطع نکردم و مشروب در غیر ایام تنقیه وقت صبح شربت لیمو تنها و شربت سیب و یا شربت بنفشه و با اصل السوس در بعض ایام بود و در آخر روز شیرهٔ تخم خیار یا سکنجبین مصنف اقتباس گوید که درین تپ هیچ چاره نبود جز آنکه اندک اندک غذای تریاقی منضج بدفعات دهند مانند شوربای مرغ که نخود در ان افتاده باشد یا ندکی انار دانهٔ کوهی و همچنین شوربای مرغابی قبل از نوبت و آیضاً دوائیکه بالخاصیت حفظ قوت و تحلیل ماده و تقویت معده و اعضای رئیسه می نماید مانند فادزهر بری و جواهر مهره و جدوار و عنبر و مشک و امثال اینها بقدر دو سه ماشه در شربت سیب و یا بهی و یا شربت یاقوت دو توله سرشته همراه عرق کیوڑه و یا در مغلی جلو و اشباه اینها و قبض شکم را بشیاف تیز و حقنهٔ گرم در حالت غشی بکشایند و عوض آب ماء العسل دهند که در ان قوت بعض ادویهٔ ملطفه باشد مانند مصطگی و بادیان و بادیان ختائی و انیسون و مانند اینها و حجامت بر ساقین و میان کتفین نمایند که همان وقت بهوش می آید و همچنین بستن رانها و دستها عظیم الاثر است و چون نوبت تپ بگذرد و ضعف بسیار باشد ماء اللحم ساده را با شراب ریحانی چهارم حصه بنوشانند و غذا نان ترید اول در شراب ریحانی بعده در شوربای مرغ خورانند و باقی معالجه همه آنچه در مواظبهٔ بلغمی نوشته شد بعمل آید مع رعایت ضعف

علاج حمی غشیه صفراویه

بعلاج حمی محرقه علاج کنند و اول گلاب و عرق بیدمشک برنج سرد کرده بر رو و سینه زنند و ربط اطراف و دلک و وضع محاجم بدستور بلغمی نمایند و این لخلخه ببویانند عرق بیدمشک و گلاب و آب سیب و بهی و خیار و کشنیز سبز هر واحد یک توله صندل سفید تخم کاهو گل ارمنی هر یک سه ماشه کافور یک ماشه و مویهای بدن را از موچنه برکندن فی الفور بهوش می آرد و همچنین ریختن آب شیرین تازه بر ناخنهای دست و پا از آفتابه و یا از مشک بفاصلهٔ یک وجب و همچنین مالیدن سرکه و گلاب و چون بهوش آید این دوا دهند شیرهٔ زرشک و مغز تخم کدو و خیارین و کاسنی هر یک نه ماشه در عرق نیلوفر و زرشک و کاسنی و بیدمشک هر یک شش توله برآورده شربت لیمون و صندل ترش هر یک دو توله داخل کرده بنوشند و یا آب تمر هندی و انارین نه توله با نبات سه توله دهند و غذا نان ترید با آب انارین و عرق بیدمشک خورانند و یک گهڑی قبل از تپ این دوا دادن در منع دورهٔ آن اثر عظیم دارد گل ارمنی هفت ماشه در آب دریا یک فنجانه برنج سرد کرده و عرق زرشک سه توله و شربت سیب ترش و شربت لیمون هر یک دو توله آمیخته بنوشانند و همچنین گل قبرسی و یا قیمولیا و یا نیشاپوری و یا داغستانی نافع است و همچنین نوشیدن مسکه در آب دریا و آیضاً مقطر سرکه و در قوانین العلاج مرقوم است که بدورهٔ دوم قرص طباشیر کافوری علوی خان سه ماشه در شربت صندل یا دو توله یا دوغ گاوی دادن و جامهٔ باریک کهنه در دوغی که صندل سفید در ان ساییده باشند آغشته بر سینه و دل نهادن عظیم الاثر است و غذا آش جو با شربت صندل و اندک عرق بیدمشک دهند و بر بستر بیمار برگ بید ساده و برگ ترنج و ریحان و سداگلاب فرش نموده بالایش در هر لمحه صندل سفید در گلاب سوده بپاشند و نگذارند که خشک شود و همچنین گل ترنج و سداگلاب و حنا و نیلوفر و گلاب و گوڑبل و یاسمین و چون دو سه نوبت از تدابیر مذکوره بخیر بگذرد پس همگی بمعالجهٔ غب خالص پردازند و مصنف اقتباس نوشته که مریضی را پیش از شروع دوره سرکهٔ مقطر سه توله در آب یخ یک فنجانه دادم و وقت شروع دوره طباشیر ست گلو دانهٔ هیل هر یک یک ماشه سوده در شربت انارین دو توله لیسانیدم و چهار سقا را امر کردم که آب چاه تازهٔ شیرین از مشک بر سر ناخنهای هر دو دست و پا بفاصلهٔ یک وجب بریزند هنوز نوبت ریختن آب هر چهار مشک تمامه نرسیده بود که این نوبت سوم سبک تر از هر دو نوبت سابقه منقضی گشت و وقت عصر این دوا دادم زهر مهرهٔ بری یک ماشه جواهر مهره دو ماشه در شربت لیمون دو توله آمیخته با شربت انارین و شربت زرشک دو دو توله در عرق بیدمشک و عرق زرشک و عرق صندل هر یک پنج توله بخورند و غذا قورمهٔ بچهٔ بز شیرخواره با نان روغنی و اچار مقطر که در ان لیمون کاغذی و کچومر ابنه افتاده باشد و مربای کرونده و تمر هندی مقرر داشتم و در دورهٔ چهارم همه تدابیر سابقه بکار بردم و شیر بز دو حصه روغن گل خام یک حصه آمیخته بر تارک سر مالیدن امر کردم بفضل الهی بخیر گذشت و صحت کلی یافت و بقول حکیم میر ضیاء الدین عبرت سکنجبین تفاحی علوی خان در کیوڑه و گلاب و عرق کاسنی دادن و پاشویه کردن و شاخها کشیدن نافع است

اقوال مهره انطاکی گوید که اگر این تپ از صفرا باشد پس اگر قوت ساقط بود آنچه آزموده ایم اینست که یک قیراط فادزهر مع دو قیراط زباد و ده درم گلاب هر روز صبح بدهند و یک قیراط عنبر با بست درم سکنجبین و پنجاه درم ماء الشعیر وقت دو پهر و بر قلب و اطراف این لخلخه طلا سازند برگ مورد تازه

جراده کدو یا خیار هر واحد یک جزو نعناع نیم جزو صندل ربع جزو سرکه مثل مجموع ادویه گلاب و آب سیب هر یک مثل سرکه و نصف آن باندک کافور آمیخته استعمال نمایند این همه از مجربات ماست پس هرگاه قوت عود کند یا موجود بود این حقنه بعمل آرند صنعت آن خطمی گل سرخ بنفشه هر واحد یک اوقیه تخم شاهتره و کاسنی و خبازی و سپستان و عناب هر واحد نیم اوقیه سبوس گندم رب السوس حنا ستا پاک کرده هر واحد ربع اوقیه جوشانیده صاف نموده آب بقله و روغن کنجد هر واحد سه اوقیه ترنجبین یک نیم اوقیه آمیخته حقنه نمایند و مکرر بعمل آرند اگر قوت احتمال نماید مع ملازمت شرب ماء الشعیر و سکنجبین و بعد سکون اخلاط مداومت آب انارین نمایند و قبل از خطا ست زیرا که بجنس خلط مستحیل شود و هرگاه غشی تواتر کند کعک در شراب و شکر تر کرده بنوشانند که غذا نافع و هد و انعاش قوت بسرعت نماید و بخلخه سیاه طلا کنند بو علی مینویسد که تضمید سینه او بصندل و گلاب باید کرد و انعاش قوت بغذای اندک اندک نمایند ولیکن غذای او مثل نان در آب انار تر کرده بر یخ سرد نموده مے باید اگر مریض را اشتها باشد و همچنین در آب فواکه قابضه دیگر و اگر برای قوت احتیاج بمصوصات معمول از بچه مرغ بسرکه و آب غوره و بقول بارد و خصوصاً کشنیز سبز باشد نافع بود ابن الیاس گوید که هر صباح آب انارین تشحم آن افشرده سه اوقیه با ترنجبین ده درم و یا تمر هندی و شکر سفید هر واحد ده درم بنوشانند و یا بگیرند آلو سیاه ده عدد عناب پانزده عدد تمر هندی و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم و جلاب ساخته بنوشند و غذا ماء الشعیر که در ان نیلوفر و تخم کاسنی پخته باشند هر ساعت با آب انار میخوش آمیخته بدهند و تلیین طبیعت بماء الفواکه یا نقوع مشمش باید کرد و در استفراغ او مبالغه نکنند تا غشی مبادرت نکند بسبب سقوط قوت و مریض فواکه بارد مثل بادرنگ و خیار و سیب ترش همه بر برف سرد کرده بخورد و بر سینه بصندلین و گلاب و کافور و اقاقیا و آب بید ضماد سازند و زیر او برگ خلاف فرش کنند و حوالی او ظروف گلی پر آب نهند و امر کنند که مریض هنگام گرسنگی نان در آب انارین مالیده بخورد ابو منصور گوید که مبادرت کنند و ماء الشعیر با آب انار میخوش و آب سیب ترش آمیخته بدهند و بیمار را در مکان هوادار نهند و پیراهن او را بصندل و گلاب تر کرده بپوشانند و بدن او را بصندل و گلاب بمالند و حوالی او برف لب یار نهند و تبرید هوا سازند و نزدیک او برگ بید و انگور و سیب و بهی و تر بر فرش کنند و بنفشه و گل سرخ و نیلوفر بویانند و در خانه گلاب بپاشند و هر ساعت اندک اندک نان میده در آب انار میخوش تر کرده بخورانند و بچه مرغ معمول با آب حصرم و خیار و کدو بدهند و آب سرد بنوشانند و قبل نوبت اقدام نمایند و آب انار که در ان نان میده تر کرده باشند یا ماء الشعیر یا شراب رقیق با آب بسیار آمیخته بنوشانند و اگر قبل از نوشانیدن این غشی افتد دهانش بکشایند و کعک سوده در آب سرد آمیخته یا ماء الشعیر بچکانند و اگر غشی شدید تر باشد کعک سوده بشراب رقیق که با چند آن آب سرد آمیخته باشند وجور سازند و بماء الشعیر ماء القرع و روغن گل سرد کرده حقنه کنند و از هوای گرم و حمام و تعب و سهر و از جمیع استفراغات پرهیز باشند و غسل با آب سرد کنند و در هر وقت و اگر چه در ابتدای نوبت باشد غذا بدهند و اگر حرارت تپ او بغایت شدید باشد دوغ با قرص کافور بنوشانند

علاج تپ لیلی و نهاری

آنچه در حمیات بلغمی مذکور شد بهمان قانون استعمال نمایند و تلطیف تدبیر کنند و هر چه بلغم را در ابدان منع فرمایند و از الشیره بزور مدره و شربت بزوری و تعریق بحمام و ریاضت سود دارد و تنقیه بلغم ضروریست و ابن الیاس گوید که در حمی نهاری صبح سکنجبین ساده با گلقند شکری ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر نخود پخته و تلیین طبیعت بفلوس خیار شنبر کنند و باید که بشب غذا بدهند و نگذارند که بر امتلا خواب کند صاحب او آنکه لیف بیلدی نماید در لیلی اسلم و اقصر تست و بعلاج نهاری معالجه کنند غیر آنکه غذای او در روز و وقت خلو نوبت باید داد

حمیات سوداوی

و این دو قسم ست یکی ربع دوم خمس و سدس و ما فوق آن و این جمله مسطور گردد پس اگر ماده ربع خارج عروق متعفن گردد تپ روز چهارم آید و آنرا ربع دائره گویند و در یونانی ططرطاوس نامند و این اکثر افتد و اگر داخل عروق عفن شود تپ لازم باشد و بروز چهارم شدت کند و آنرا ربع دائمه خوانند و این کم افتد و اگر دو ربع مرکب شود و دو روز آید و یک روز نه و آنرا ربع معکوس نامند و اسباب ربع تناول مولدات سودا است مثل بادنجان و لحم بقر بعده آنچه تعفن او نماید و آن حرارت غریبی ست و از اسباب تولد سودا یکی ضعف طحال ست که بدان سبب سودا را بخود جذب نکند و از خون جدا نتواند کرد و در بدن بسیار گردد و سودای طبیعی در دی خون طبیعی ست و غیر طبیعی حراقی و رمادی ست که از سوختن اخلاط حاصل شود پس آنچه از احتراق خون حادث شود آنرا

سوداي دموي گويند و ربع كه از تعفن آن افتد ربع دموي نامند و آنچه از احتراق صفرا متولد شود سوداي صفراوي گويند و ربع كه از عفونت آن افتد
ربع صفراوي خوانند و آنچه از احتراق بلغم پيدا شود سوداي بلغمي خوانند و ربع كه از تعفن آن افتد آنرا ربع بلغمي گويند و آنچه از احتراق سوداي طبيعي تولد كند
سوداي سوداوي نامند و ربع كه از عفونت آن عارض شود ربع سوداوي گويند و بعضے اطبا گمان كرده اند كه ربع از سوداي طبيعي متولد نشود زيراكه
آن متعفن نمي شود بسبب يبوست خود و عدم رطوبت و مثل اين قول نبايد شنيد بهر آنكه از شان هر رطوبت بالفعل آنست كه تعفن پذيرد و اگرچه
در استعداد عفونت متفاوت باشد زيراكه آنچه يابس بالقوه باشد بعيد الاستعداد براي عفونت از رطب بالقوه بود و اكثر ربع عقب امراض و حميات
مختلفه و عقب حميات متفقه بسبب اختلاف اخلاط متولد آنها و از عفونت آن اخلاط حادث گردد زيراكه هرگاه مدت طول كند اخلاط خاكستر شوند بسبب
عجز طبيعت از تدبير آنها و مستفرغ نگردند بسبب عصيان آنها و سودا كثرت پذيرد پس وقتيكه آن عفن شود ربع عارض گردد و بسيار باشد كه ربع عقب
مرض طحال پيدا شود و معهذا لكن در اكثر از وجع يا صلابت طحال خالي نبود و سالم تر ربع آنست كه از ورم طحال يا غير آن حادث نشود و نه با وي ورم
طحال بود زيراكه ربع كه از ورم طحال پيدا شود بيشتر باستسقاي زقي و قليله مائي مؤدي گردد و ربع سليم از امراض رديه سوداويه مثل ماليخوليا و صرع و سكته
و فالج و نقرس و دوالي و اوجاع مفاصل و جذام و برص اسود و جرب و سرطان و مانند آن خلاص ميگرداند و دران امان از تشنج رطب ست زيراكه
در ربع خلط يابس ست و آن در اكثر مرض سليم و كم خطر بود بخلاف حمي صفراوي و اگر در علاج آن خطا نيفتد مدت دراز آن بر يكسال زياده نشود
و اگر اندر علاج خطا كنند يا ماده بنهايت غليظ و سخت خام باشد تا دوازده سال لزوم نمايد و فوق آن و بعضے اطبا گفته اند كه مردي كهل را اين تپ
تا بست سال لزوم نمود و رازي گويد شخصي را ديدم كه تا چهل سال تپ ربع داشت و انطاكي گفته ميگويند كه اقل مدت اين تپ آنست كه در
نيم سال منقلع گردد و از معالجه من اكثر در چهل و پنج روز زائل شده و در دوره پانزدهم منقلع گرديده و گاهي بعد موقوف شدن سه دوره باز عود نموده
و ربع طويل اكثر باستسقاي انجامد و ربع صيفي در اكثر قصير المدت بود و خريفي طويل باشد و شيخ الرئيس گفته كه فصل خريف دشمن صاحب حمي ربع ست
و از علامات حمي ربع دائره آنست كه اولا بسرما و لرزه اندك شروع كند بعده در هر نوبت سرماي او بيفزايد بعد از ان نزد منتهي اندك كم شود و بعد آن
بتدريج كمتر گردد چنانچه در بلغمي و چونكه ماده غليظ و سرد باشد بدير گرم شود و هرگاه بدن گرم گردد حرارت مشتمل بر تمام بدن نباشد بلكه درينجا حرارت
با قشعريره بود و اين تپ مؤدي بضعف بصر شود ليكن نزد نضج زائل گردد و نوبت ربع بست و چهار ساعت انگاه باشد كه ماده آن سوداي خالص
صرف بود و اگر از احتراق خون يا صفرا يا بلغم باشد مدت نوبت او از ان كم گردد و بسيار باشد كه حمي غب در فصل تابستان افتد و به تپ ربع در زمستان
باز گردد و اكثر حميات مختلف المواد بحميات مختلطه كه نوبتهاي آن انتظام نبود مؤدي گردد بسبب اختلاف بقاياي اخلاط باقي بعد حميات پس هرگاه
آن بقايا مستقر بر ترمد گردد و بر ربع استقرار نمايد و نبض در ربع مائل بصلابت بود بسبب يبوست خلط كه آن شريان را بسوي داخل ميكشد گويا كه مثل
نبض پير باشد در تواتر و مائل باستوا بود تا وقتيكه خلط سوداوي متحرك نشود و هرگاه حركت كند نبض مختلف بسيار گردد بسبب غلظ ماده و تفاوت او
نزد فتره ظاهر باشد و اين دلالت تام بر ربع ست و اكثر نوبتان اتفاق افتد اجماعا غير مستوي و انقباض شديد السرعت بر خلاف آنكه در غب بود
و نبض ربع اشد احساس از نبض بلغمي در صغر و تواتر باشد و ليكن مثل او در بطو بود و كول در ربع اندر جميع اوقات مرض در عدم نضج مشتابه بود
بسبب برودت ماده و غلظت آن مگر نزد منتهاي جيد ليكن احوال او در رقت و غلظ و صفائي و كدورت و الوان او مختلف باشد زيراكه سودا از اخلاط شتى
متولد شود و از علامات نضج ماده ربع كمي سرما و لرزه است و غلظ و سياهي قاروره و لينت نبض و بدانكه چون حدوث اين مرض ابتداء از
سوداي طبيعي بنهايت كم مي باشد و در اكثر بعد از تپهاي عفني ديگر بسبب احتراق آن خلط احداث مي نمايد پس علامات هر خلطي كه از احتراق آن
سودا حاصل شده باشد در ابتدا ظاهر بود و در وسط زمان علامات مركب شود بسبب استمالت احتراق و اضمحلال خلط اول بعلامات سوداے خالص رجوع نمايد

علاج كلي حمي ربع

بدانکه تب ربع مانند مالیخولیا بر دو طریق می باشد یکی آنکه سببش سودای طبیعی باشد دوم آنکه سبب او احتراق خلطی از اخلاط اربعه باشد پس علاج قسم دوم مشترک باشد بعلاج سوداء و علاج آن خلط که از احتراق آن سودا حاصل شده باشد و بحسب غلبهٔ خلط بدانچه در مالیخولیا مسطور شد و هرچه در اقسام این تب مذکور گردد علاج باید کرد و درین تب بسیار پرهیز نکنند و بعد از چهل روز که ماده نضج یابد تنقیه کنند و دستور استعمال هلیلجات ثلاثه در مسهلات انواع حمی ربع اینست که در ربع صفراوی پوست هلیلهٔ زرد نه ماشه و هلیلهٔ سیاه و کابلی هریک چهار ماشه و مساوات هم جائز ست و در سوداوی بعکس آن و در بلغمی هلیلهٔ زرد متروک و عوض آن غاریقون و تربد و زنجبیل داخل میکنند و درین تب اکثر ضرر بطحال و تنقیه در حال کسادمی باشد پس لازم که همیشه از احوال جگر و طحال باخبر باشند تا صلابت نیفتد و گاه گاهی جهت تقویت آنها در ابتدا سکنجبین و در وسط مرض و آخر آن بعد از نضج قرص زرشک و غافث و سکنجبین بزوری دهند و در روز نوبت غذا ندهند و در غیر روز نوبت غذا مانند غذای اصحاء دهند لیکن مایل بترطیب باشد و از طعامهای غلیظه و میوهای سرد و تر و شیر و خضرات و از جملهٔ مولدات ریح پرهیز باید کرد و آب درین مرض کم استعمال نمایند و نزد ضرورت اندک اندک بنوشند بطریق مکیدن و معتدل در حرارت و برودت باشد یا آنکه عوض او عرق گاوزبان و شاهتره و یا عرق عنب الثعلب مناسب ست مگر بعد خوردن طعام یکدو مرتبه آب خالص بدهند و اگر آهن تاب یا طلا تاب بود بهتر ست و در ابتدا هرچه ادرار قوی کند نشاید داد چون خربزهٔ شیرین و بادیان و مانند آن که بجهت استفراغ رقیق ماده و بقای غلیظ نضج تاخیر میکند و فصد در جمیع اصناف توان کرد مگر آنجا که خون سرخ و صاف آید که درین حالت البته خون نباید گرفت که ضرر دارد و در شروع هر ماه فصد اسیلم کردن و قدری خون گرفتن در جمیع اقسام ربع سوداوی دو روز نوبت طحال را مالیدن و محاجم بلا شرط بران نهاده بسیار مکیدن مجرب حکیم ارزانی مرحوم ست که بغایت نفع میدهد و اگر محجمهٔ ناری نهند بهتر باشد شیخ میفرماید که درین مرض اول نگاه کنند که آیا از سودای دموی ست یا سودای بلغمی یا سودای صفراوی یا سودای سوداوی بعد از آن تدبیر هر واحد بدانچه مخصوص آن نست و مذکور خواهد شد باید کرد لیکن برای جمیع اصناف آن احکام علاج ست که دران مشترک اند و آن اینست که ماده همه را ملم کنند اندر ابتدا پس واجب ست که تامل نمایند اگر غلبهٔ خون بینند و خصوصاً اگر ربع از سودای دموی بود دران هنگام فصد کنند و خون بقدر حاجت بگیرند و گاهی کثرت خون در دوامت او واجب میکند اخراج خون بسیار و اگر حاجت فصد نباشد و فصد نمایند ضرر کند از جهت ضعف و از جهت اخراج ضد سودا که آن خون ست و از جهت تحریک اخلاط بسوی خارج و در ابتدا از خلط محدث تب سخت استفراغ نمایند برای تخفیف نه برای تنظیف یعنی اخراج ماده تمامه که این وقت نضج باید و لیکن استفراغ بعد یکروز از نوبت باشد تا طبیعت از مجاهده روز نوبت استراحت یابد و واجب ست که در ابتدا ادرار قوی کنند و باید که مرخیات استعمال نمایند و اگر در مشروبات مرخیه صواب نباشد مثلاً بسبب ضعف معده بدل آن حقنهای موافقه مرطبه از مثل بنفشه و خطمی و خبازی بعمل آرند لیکن حقنه لین باشد چه در حقنهٔ قوی آنگاه رخصت داده شود که مرض بمنتهی رسد و اگر طبیب دلیری کند و در ابتدا اسهال قوی سوداء امرات نماید و آن مرض را تمامه منع کند صواب یا خطا باشد بنابر خوف انصباب ماده غیر منضجه بر عضوی شریف و واجب ست که روز نوبت از خوردن طعام منع نمایند و تکلیف صوم دهند و آن روز از آب سرد باز دارند و در باقی ایام گوشت تیهو یا بچهٔ مرغ در ابتدا تا سه چهار روز ضرور ست بعد از آن بچهٔ فرغ تنها بهتر ست و در غیر روز نوبت گلقند در آب گرم مالیده در وقت صبح و شام بدهند و یا سه درم گلقند در ده درم سکنجبین دهند و طبیب میداند که واجب ست استعمال ادویهٔ مخرجهٔ هر خلط محترق در ترتیب کار اسهال بدان در ابتدا کنند پس اگر سودای صفراوی باشد چیزی از جنس هلیله و بنفشه اگر بلغمی باشد چیزیکه دران قوت از تربد بود و اگر سوداوی باشد چیزیکه دران قوت از بسفایج و افتیمون و مانند آن بود استعمال باید کرد **و ایضاً** او میداند که ماء الجبن بهترین بدرقه برای استعمال قوای موجوده در ادویهٔ مذکوره ست و گاهی استعمال ماء الجبن تنها بنجاح میرساند خصوصاً هرگاه حرارت مسلط بود و گلقند خوب جوشانیده آب صاف او گرفته قائم مقام ماء الجبن ست و خصوصاً هرگاه در معده ضعف باشد و یا خلط بارد غالب بود

وایضاً قی از امور نافعه است دران وخصوصاً قبل از طعام وبعد طعام دیگر نیز وخصوصاً روز نوبت قبل از نوبت وخصوصاً اگر سوداء بلغمی باشد ونفع
او در ابتدا تنها نیست بلکه در هر وقت باشد و واجب ست که در ابتدا و اوائل نضج تا قبول نضج کامل حمی نکنند در استفراغ فضول بچیزیکه گرمی قوی نماید و
نه بچیزیکه خشکی قوی آرد از و و از ترک غذا و نه بچیزیکه باسهال ضعیف کند و ایضاً نه بچیزیکه در ابتدا از تلطیف تدبیر ضعیف نماید و بدانکه چون ربع در فصل گرما
ابتدا کند باید که اولا ماء الشعیر بسکنجبین بنوشانند تا تنقیح طریق برای در رو فضول نماید و بسرعت منقضی گردد و این بعد فراغ نوبت مقدم بسه یا چهار ساعت باید
و هرگاه ربع در سرما عارض شود مدرات بکار برند زیرا که قی و اسهال دران فصل متعسر می باشد و برای خوردن اقراص وجهی نیست و بدانند که اشیای بارد رطب
سهل الانهضام جید الکیموس موافق این مرض ست از جهت تپ و از جهت مضادت یکی از دو کیفیت سودا که آن یبوست ست پس واجب بود استعمال آنها
نیز مثل استعمال اشیای حار رطب هنگامی که خوف ضرر در نضج باشد از جهت اطفای حرارت و خام کردن ماده و بقدریکه از ان ضرر بنضج نباشد و یا مخلوط سازند
بدان چیزیکه تعدیل برودت آنها کند و رطوبت آنها کم نکند و آن اشیای معدل برودت حار باعتدال اند و از جمله اشیای بارد یابس احتراز نمایند و اشیای بارد
رطب موافق این مرض مثل کاسنی ست و کاهو و خربزه و شفتالو احیاناً و واجب بود اجتناب از امثال اینها یا بسبب شدت برودت و این در مثل کاهو موجود ست
و در خربزهٔ شیرین نیست و یا بسبب شدت ادرار و مؤدی به تغلیظ خون بانفصال مائیت و این در خربزه موجود ست و یا بسبب تهیهٔ عفونت و مخالطه برای عفونت
و این موجود ست در شفتالو و باید که رعایت امثال این امور در اشیای بارد رطب کنند و اما اغذیهٔ حار باعتدال باعتبار زائد در رطوبت بسیار نافع ست
خصوصاً چون ارادهٔ تعدیل حرارت او هنگام عدم ارادهٔ استعانت بدان بر انضاج بیار رطب کنند مثل آمیختن انجیر بکاسنی و در ابتدا خوف نیست به تناول
چیزی که دران ملوحت و حرافت و تقطیع باشد اگر خوف سورت حرارت نباشد و اما در آخر مرض ازان چاره نیست و قرص افسنتین تا آخر مرض نافع ست
و آنچه بربع نفع کند نشستن در آب گرم شیرین قبل از غذا هر روز ست و استحمام که ترطیب کند و عرق نیارد و هیجان حرارت نماید و لزوم آرام و سکون و
ترک ریاضت و حرکات بدنی و نفسانی مثل فکر و وهم و غم و غضب کنند و جمیع حمیات سوداوی محتاج به مطلبات بود و بعده مختلف باشند در اندازهٔ احتیاج به تبرید
و تسخین باختلاف خلط محترق و حاجت او بسوی مخففات بنابران باشد که دران قوت تقطیع و جلا و اطلاق بود نه بسبب تخفیف که آن درینجا بالذات
مطلوب نیست و باید که رعایت امر معده نمایند باضمدهٔ جید مقویه باین قوی الحرارت و لطیف آن حسب وجوب حال سودا که بسیار بارد یا حار بحرارت احتراقی
باشد و رعایت طحال و کبد و تدبیر آن کنند تا صلب نگردد و ورم نکند و گاهی تنقیه بقی احتیاج بآب ترب و تخم آن مخلوط بسکنجبین افتد و گاهی استعمال
کرده بیشتر و بتقدیم خوردن حقنه و نمک دریا ماهی و خردل و مانند آن انچه جلاء و غسل کند قبل آن و گاهی استعانت میکنند بعد از ان بشرب آب بسیار پس
عقب آن بسکنجبین می نوشند و قی می کنند و انچه آنرا انفع می کند تناول آن روز نوبت و قی کردن بران و از مضرت سرما و لرزه و حدت تپ ایمن بسیار زد
اینست که ثوم بعسل بخورند و سکنجبین عسلی بنوشند و از طعام ممتلی شوند پس آب گرم نوشیده قی کنند و هرگاه نوبت منقضی گردد و شب اندک غذا و بنید و
صبح استحمام نمایند و پنج ساعت قبل از نوبت طعام برای قی بماهی و ترب و شبت بخورند که این اکثر نفع می کند و اگرچه قی نباید و قی کردن قبل از نوبت
برای هر خلطی که باشد تخفیف نوبت و اقلاع آن می نماید و تدبیر جید اینست که روز نوبت ترک غذا کنند اگر مانعی از ضعف و غیره نباشد
و تا انقضای نوبت غذا نخورند و روز دوم در حمام داخل شوند اما اگر ماده نضج یافته باشد بر رسم مقرر حمام نمایند و اگر نضج نشده باشد در حمام تا دیر نشینند
سوای آنکه بر تن آب گرم بریزند بمقداریکه ازان بدن لذت یابد و ترطیب نماید کمتر ازانکه بحد ثوران اخلاط رسد و در روز سوم استعمال قی کنند برای دفع فضول
طعام و برای آنکه حمام آنرا رقیق کرده و گداخته باشد و با وجود این برای صاحب ربع سزاوار ست که استعمال قی در روز نوبت نیز کنند گیلانی می نویسد
که انچه نزد ما بتجارب متواتره صحیح یافته شده اینست که روز نوبت قبل از آن به پنج ساعت تخمیناً امر کنند بتناول قدر صالح از حلوای لذیذه و لا سیما انچه
بمغز بادام شیرین ساخته باشند بعده از اشربهٔ لذیذه انچه ازان لذت یابند اگر خواهند بنوشند و دو سه ساعت بران صبر کنند بعد ازان آب گرم
ساده یا آبی که دران چیزی از تخم ترب کوفته و از شبت و قدری عسل زعفران و نمک جوشانیده باشند بنوشند بقدر آنکه ازان شکم پر شود و بعد آن حرکت کنند تا انچه خورده است قی شود

پس باستقصا قی نمایند کہ این تدبیر تخفیف در نوبت وتقلیل امتداد مرض میکند وعقب او نفع بلیغ حاصل میشود قرشی در شرح قانون نوشته که حاجت در علاج حمی ربع بترطیب در اشربه واغذیه بیشتر ست از انچه در جمیع حمیات مادی باشد کمتر از حاجت تپ دق واین بهر آنست که ماده آن شدید الیبوست ست واما حاجت او بتبرید کمتر بود وصاحب این تپ بسخنات خفیفه کثیر الرطوبت انتفاع یابد وحاجت درین تپ بانضاج ماده زیاده تر از دیگر حمیاتست زیراکه ترقیق ماده یابس ارضی دشوار تر ست از ترقیق خلط رطب ولهذا نضج آن در مدت دراز تر میشود واز ادوی قویه بساست که اخراج رقیق ماده کنند وغلیظ آن بگذارد پس اقدام بران نباید کرد مگر بعد نضج تام وباید که درین تپ حقنها بسیار لین کثیر الدهن باشد برای تلیین امعا وترطیب آن وازالهٔ ضرر یبس ماده ودرین تپ منع از آب سرد بیشتر از انست که در تپ صفراوی ودموی وکمتر از تپ بلغمی ومنع آن در غیر وقت نوبت اولی ست واین بهر آنست که حرارت نوبت مضرت برودت آنرا اندک تدارک مے نماید

علاج ربع دموی

از فصد ومسهل وغیره هرچه در علاج مالیخولیای دموی مسطور شد بعمل آرند اما اگر در فصد خون سرخ وصاف برآید بند کنند وبدانند که ماده از شدت غلظ بر نمی آید پس آنرا بحمام ودیگر تدابیر مرطبه باصلاح آورده فصد نمایند وبعد فصد شوربای مرغ وتیهو وگوسفند جوان که دران ماش مقشر ونخود نیکو پخته باشند با نقوع آب تمر هندی وآب انار ین سود دارد وایضاً اسهال سودا بماء الجبن مقوی بافتیمون مانند آن انچه مخرج سودا بغیر تسخین باشد مثل بنفشه وشاهتره وهلیلهٔ کابلی وبسفایج ومغز خیار شنبر وترنجبین نمایند وبرای ادرار سکنجبین وماء الشعیر بنوشانند واگر بعد فصد باسلیق یا صافن تا چهل روز گلقند وسکنجبین ساده یا افتیمونی هریک دو توله آمیخته بلیسانند وبالاش گلاب کشته هفت توله بنوشانند بعده تنقیهٔ سودا بمطبوخ افتیمون فواکی حکیم علویخان نمایند نیز سود مندست **اقوال حکما** شیخ میفرماید که اگر سودا دموی باشد بفصد رگ باسلیق انتفاع یابند بعد ازان استفراغ لطیف کنند بمسهلے که دران منقیات خون از قوای شکاعی وباداورد وبسفایج وشاهتره وهلیلهٔ کابلی وعناب وآلو وگلقند افتد واین نوع ربع سریع القبول برای علاج ست **مجوسی** گوید که در اول حدوث او نظر کنند پس اگر نبض عظیم بود ودران اندک سرعت باشد وبول سرخ غلیظ بود وسن منتهای شباب باشد باید که مبادرت بفصد باسلیق یا بهفت اندام از دست چپ نمایند ونگاه کنند اگر رنگ خون سیاه درد ی باشد خون بمقدار حاجت اخراج نمایند اگر قوت مساعدت کند واگر خون سرخ بود باید که بند کنند وچیزی ازان بیرون نیارند وهرگاه فصد بطریق صواب واقع شود باید که تغذیهٔ مریض بغذای محمود الکیموس مثل لحم بچهٔ مرغ وماکیان وتیهو وخروس خصی فربه وبیضهٔ نیمبرشت وگوشت بزغاله وبره نیک پخته مثل زیرباج وطباهج واسفیدباج ومطنجنه که دران دارچینی وکرویا وشبت افتد باید ساخت واز اغذیهٔ مولد اخلاط غلیظ سوداوی مثل بز بزرگ وبقر کامل وکوامیخ والبان وکرنب وعدس وسائر حبوب مانند اینها منع کنند **ایلاقی** وجرجانی مینویسند که علاج ربع دموی که از کثرت درد خون طبیعی تولد کند آنست که اول رگ باسلیق یا اکحل از دست چپ کشایند اگر خون تیره وسیاه برآید مقدار حاجت بیرون آرند ورگ فراخ بزنند تا دردی خون بیرون تواند آمد واگر سرخ جید باشد هیچ بیرون نکنند وفصد واستفراغ روز نوبت نشاید کرد بلکه روز سوم ازان مثلاً اگر روز شنبه نوبت باشد روز دوشنبه فصد کنند واگر روز دوم از نوبت در حمام معتدل داخل شوند وچندان بنشینند که رطوبت حمام در رگها واعضا اثر کند وقبل از آمدن عرق بیرون آیند نفع کند وخلط نرم وپخته گردد وبعد فصد غذا دراج وغیره دهند که در قول مجوسی گذشت ودر اول مرض عنایت بجگر وطحال مصروف دارند وسکنجبین وماء الشعیر بترتیبی که مذکور شد سود دارد واگر بمسهل حاجت آید این مطبوخ شاهتره موافق باشد **صفت آن** شاهتره ده درم عناب آلو بخارا مویز منقی هریک سی عدد تخم کاسنی پنج درم پوست بیخ بادیان وبیخ کرفس هریک دو درم جوشانیده صاف نموده چهل درم ترنجبین دران حل کرده باز صاف نمایند واین مطبوخ هلیله نیز نافع بود **صفت آن** هلیلهٔ زرد وکابلی مقشر هریک هفت درم گل سرخ تخم کاسنی هریک پنج درم مویز منقی آلو بخارا سپستان هریک سی عدد پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان انیسون هریک یکدرم برگ کرفس تر برگ کاسنی هریک دسته کوچک پودینهٔ تر ده شاخ بنفشه پنج درم تمر هندی بست درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند ودر نیم رطل ازان سی درم ترنجبین حل کرده صاف نموده بنوشند واگر قویتر خواهند هفت درم شاهتره وپنج درم سنای مکی وپانزده درم فلوس خیار شنبر زیاده کنند وتا بست روز از مرض نگذرد ازین مسهلات هیچ ندهند وشربت بعد مسهلات آب کاسنی وسکنجبین دهند یا آب انار مز یا آب آلو وسکنجبین

واگر حرارت قوی نباشد سکنجبین بآب بادیان تر صواب باشد وقی کردن در جمیع انواع ربع نفع دارد **ابن هبة الله** گوید که این تب اگر حادث شد از احتراق خون باشد و بدن ممتلی و نبض عظیم و چهره سرخ بود فصد باسلیق یا اکحل نمایند و اگر علامات خون ظاهر نباشد فصد نکنند بلکه هر روز ماء الشعیر بسکنجبین بزوری بنوشانند و بعد آن سکنجبین ساده دهند و هنگام قبض طبع آب آلو و عناب بشکر باید داد و آب کاسنی و سکنجبین و آب انار میخوش و جلاب بنوشانند و وقت نوبت سکنجبین با آب گرم دهند و در ابتدای حدوث آن اشربهٔ ترش بدهند و اگر التهاب عظیم باشد اندک مبردات استعمال نمایند و غذا روز راحت اگر قوت ضعیف باشد زیرباج بچه مرغ دهند زیرا که پرهیز سخت تحلیل قوت کند و در زمان انتها تلطیف تدبیر کنند و در روز دوره از غذا منع نمایند تا طبیعت بهضم آن مشغول نگردد پس هرگاه علامات نضج ظاهر شود تنقیهٔ بدن بمطبوخ افتیمون کنند و وقت دوره بآب مطبوخ شبت قی کنانند و بعد آن ده درم گلقند شکری بخورانند و عقب او آب گرم بنوشانند و در تلیین طبیعت بحقنه حریص گردانند و هرگاه مرض از چهل روز تجاوز کند قرص غافث بسکنجبین ساده بدهند و اگر تهیج در پایها ظاهر شود قرص افسنتین بسکنجبین بزوری بدهند و تا علامات نقا ظاهر نشود در حمام فسحت ننمایند و هرگاه خلط نضج یابد بحرکت اندک امر کنند و در حمام داخل نمایند تا آنکه علامات نقا پدید آید و بدین تدبیر ملازم باشند تا آنکه تب منقضی گردد **ابن الیاس** گوید که اگر در ابتدا علامات خون ظاهر باشد فصد باسلیق یا هفت اندام از جانب راست کنند و هر صبح جلاب از اصل السوس و تخم کاسنی هر یک سه درم و گلقند ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ بنوماش و نخود و مغز بادام سازند و بعد ده روز تنقیهٔ سودا باین مطبوخ کنند **صفت آن** سنای مکی پنج درم بادرنجبویه گاوزبان تخم کاسنی بادیان اسطوخودوس بسفایج نیلوفر هر واحد سه درم گل سرخ چهار درم بنفشهٔ تر یا خشک پنج درم هلیلهٔ زرد و کابلی و افتیمون در صره بسته هر واحد هفت درم شاهترهٔ تر یک دسته و اگر نباشد تخم آن سه درم آلوی سیاه عناب سپستان هر واحد بست عدد تربد خراشیده دو درم بلیلهٔ آمله هر واحد سه درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا یک نیم رطل بماند فلوس خیار شنبر و ترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و در آخر روز مزورهٔ نخود و بنوماش و مغز بادام مع لحوم ماکیان و تیهو و کبک غذا سازند و در اول امر تلیین طبیعت باستعمال ملینات لطیفه مثل سنا و بنفشه و آلو و مویز و ترنجبین یا ماء الجبن کنند و اگر بمثل این اشیا طبع نرم نگردد این حقنهٔ لین بعمل آرند سنای مکی پنج درم بنفشه نیلوفر هر واحد سه درم سپستان بست عدد مویز سرخ ده درم سبوس گندم یک کف برگ چقندر یک دسته همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند صاف کرده روغن کنجد و آبکامه هر واحد ده درم فلوس خیار شنبر پانزده درم داخل کرده بکار برند و در روز نوبت غذا ندهند و امر بقی از سکنجبین و آب گرم و نمک و روغن کنجد نمایند **ابو منصور** گوید که اگر درین تب بول غلیظ و بدن سرخ و عروق ممتلی ممتد باشد ابتدا بالفصد باسلیق کنند از دست چپ بعد از آن بعض ادویهٔ مسهل سودای مذکور در باب مالیخولیا بدهند و این مطبوخ بنوشانند **صفت آن** هلیلهٔ زرد و سیاه هر یک ده درم سنا و شاهتره هر یک پنج درم آلو بخارا بست عدد عناب پنجاه دانه تخم کشوث تخم کاسنی بادیان بیخ بادیان هر یک سه درم در دو رطل آب بجوشانند تا نیم رطل باقی ماند بر آن شش درم افتیمون انداخته از آتش فرود آرند و صاف کرده بنوشانند و قبل دورهٔ آن روز نوبت بسکنجبین و آب نیم گرم قی کنند و در دیگر روزها آب کاسنی وغیره که در قول ایلاقی گذشت بدهند **انطاکی** گوید که اگر از خون محترق باشد اول فصد باسلیق از دست راست کنند اگر طحال صحیح باشد و الا از دست چپ و ازین تفصیل خلافیکه درینجا واقعست رفع میگردد و در خروج خون مادام که رنگ آن متغیر گردد استقصا نمایند اگرچه بدفعات باشد اگر قوت از گرفتن آن در یکمرتبه قصور نماید و هرگاه فصد کنند و خون سرخ بیرون آید قطع حذر کنند و قطع او واجب بود والا سودا غلبه کند و خطا کرده کسیکه فصد غیر باسلیق درینجا نموده و این زلهٔ فاضل ست و بعد از فصد ملازمت این نقوع واجب **صنعت آن** انجیر مویز هر واحد ده اوقیه عناب سپستان آلو بخارا تمر هندی هر واحد یک اوقیه انواع هلیلجات هر واحد نیم اوقیه بدستور مرتب ساخته بنوشند و در هر سه روز تبدیل نمایند و بعضی طبیخ این مینمایند پس اگر بعد این تدبیر طول کشد تدبیریکه در ربع سوداوی بیاید واجب بود **میر عوض** نوشته که اگر قوت و سن مساعدت کند اول رگ باسلیق زنند راست یا چپ بطریقیکه در قول انطاکی گذشت اگر خون سیاه بیرون آید چندان گیرند که رنگ آن متغیر گردد و هرگاه که خون سرخ ناصع بر آید فی الفور بند کنند که اخراج اینچنین خون مورث مضرت کلی ست انگاه نقوع اجزائیکه در قول مذکور مسطور شد در عرق گاوزبان و عرق شاهتره شب تر کرده صبح صاف نموده بنوشند و این مطبوخ قرشی تخم بادرنگ و کاسنی و خیار و کشوث هر یک سه درم اصل السوس

و قند سفید هر یک دو درم گاوزبان پنج درم با شربت عناب سکنجبین سودمند ست و بعد از ظهور نضج مطبوخ مسهل که در قول ابن الیاس گذشت با ضافهٔ تخم کشوث سه درم مویز منقی ده درم هلیلهٔ سیاه پنج درم روغن بادام یکدرم بنوشند و باز تبدیل بر اوایل رجوع کنند و بشربت عناب و ماء الفواکه و ماء القرع و ماء الشعیر ناسید و چون مدت دراز شود بنوعیکه در ربع سوداوی باید علاج نمایند

علاج ربع صفراوی

هرچه در علاج مالیخولیای صفراوی مسطور شد استعمال نمایند و ماء الشعیر ساده یا مبرد بشکر یا شربت نیلوفر نافع بود و اگر با شربت نیلوفر شربت بادرنجبویه عرق گاوزبان اضافه نمایند احسن باشد و یا جلاب بارد نزد شدت تشنگی و یا حار هنگام عدم تشنگی و سکنجبین در بعض اوقات و یا شربت حماض یا شربت نیلوفر یا شربت سیب بعرق گاوزبان عرق نیلوفر و تخم ریحان بنوشند یا مطبوخ قرشی که در قول هیر عوض مذکور شد استعمال نمایند و گاهی احتیاج بمثل شربت آلو یا نقوع آن افتد چنانچه حکیم علی گیلانی مبتلا باین مرض شده بود و شبی قرشی را در خواب دید که اشاره باستعمال آن بنجار نمود پس استعمال او بطریق دوا و غذا و شرب او کرد و بعد یازده روز تب مفارقت تام نمود و بقول ابن ماسویه ترشی ترنج نافع حمای ربع حادث از احتراق صفرا است و واجبست که در مسهلات این نوع مثل شاهتره و هلیلهٔ زرد و سقمونیا و افتیمون و سنا و تمرهندی و بنفشه داخل کنند و در پنجا حمام بعد نضج نفع دهد و غذا بنوماش و برنج با غوره بهترست و اگر قوت ضعیف بود در روز راحت گوشت طیور نیز توان داد **اقوال اطبا** شیخ میفرماید که اگر سودا صفراوی باشد طبیب را لازم ست استعمال تبرید و ترطیب بالغ از ادویه مثل شیرهٔ خرفه و خیارین و سکنجبین و اغذیه مثل ماء الشعیر و نشستن در آب معتدل و غسل کردن بدان و تلیین طبیعت در ابتدا بمثل آنکه از بنفشه و سپستان و عناب و آلو و ترنجبین کنند و آنکه از ماء الجبن نمایند بقوت بسفایج که بعد اخذ ماء الجبن دران بجوشانند یا بسکنجبین افتیمونی و شربت ورد و آب لبلاب و خیار شنبر و اما اسهال تام بسبب آنکه بعد بست روز میسر آید زیرا که نضج درین مدت ظاهر شود اگر ماده سودای صفراوی باشد بعد ازان تدریج نمایند بچیزیکه تلطیف و تقطیع نماید مثل افتیمون و تربد و بسفایج و سنا و اگر احتیاج باصلاح معدهٔ صاحب این نوع ربع افتد بمروخات از دهان و اطلیه نمایند و در حرارت آنها از مثل بابونه و افسنتین و اکلیل الملک و مانند آن تجاوز نکنند و بسیار گرسنگی حتی که در روز نوبت گاهی آنرا موافق نشود و اگرچه روز نوبت اقتصار از غذا برانکه غذای تف کنند و از منقیات نافعه درین نوع طبیخ هلیله است و افتیمون و سنا با سکنجبین که دران بنفشه مطبوخ باشد و گاهی آنرا حلتیت بریاشتا میخورانند خصوصا روز نوبت و قی میکنانند اگر از خود غثیان شود **جرجانی** و ایلاقی مینویسند که علاج ربع صفراوی نزدیک دموی ست اول فصد کنند و هر روز که نوبت تب نباشد در آبزن گرم نشینند و ماء الشعیر و سکنجبین و آب انار ترش و آب کاسنی و آب بادیان تر بنوشند بقانونی که در علاج ربع دموی مذکور شد هر یک بوقت و جایگاه خویش و طبیعت بمطبوخ هلیله و غیر آن که در قول شیخ گذشت نرم کنند و اگر اول بحقنه نرم استفراغ نمایند صواب باشد و اگر روز نوبت در ابتدا که وقت حرکت خلط باشد قی کنند سودمند بود **صفت** مطبوخیکه بدان قی کنند هلیلهٔ زرد و کابلی هر یک هفت درم بنفشه افتیمون سنای مکی هر یک چهار درم تخم ترب تخم شبت تخم خربزه نیمکوفته بیخ خربزه هر یک پنج درم همه را بپزند و صاف کرده بمقدار صد درم یا کمتر ازان یا پنجاه درم سکنجبین آمیخته نیمگرم بنوشند و اگر مدت دراز شود این قرص استعمال کنند **صفت آن** غافث انیسون تخم کرفس زعفران هر یک سه درم ریوند چینی لک مغسول سنبل الطیب پوست بیخ کبر حب البان هر یک چهار درم گل سرخ تخم کشوث هر یک شش درم بادیان پنج درم کوفته بیخته بآب کرفس قرص ها سازند شربتی دو درم با سکنجبین یا بآب بادیان یا آب کاسنی **صفت** قرص دیگر ترکیب ثابت بن قره گل سرخ زرشک طباشیر هر یک سه درم تخم کاسنی تخم کشوث هر یک دو درم صمغ عربی نشاسته رب السوس هر واحد یکدرم لک مغسول ریوند چینی عصارهٔ غافث هر یک نیم درم قرص سازند شربت یکدرم **صفت** سکنجبین افتیمونی که در ماء الجبن بکار آید افتیمون دو درم بسفایج ده درم گاوزبان پنج درم بادرنجبویه سه درم خربق سیاه دو درم بسفایج و خربق را نیمکوفته و افتیمون و خربق را جدا جدا در صره بسته جمله را در صد درم سرکه و صد درم آب بپزند تا به نیمه آید صرهٔ افتیمون انداخته مالیده صاف نمایند و یکمن شکر داخل کرده سکنجبین سازند و طعام هر روز مزورهٔ ماش و کدو و قلیهٔ خیار و زیرباج بمغز بادام دهند و تا سه هفته نگذرد دراج و جوجهٔ مرغ ندهند الا اگر قوت ضعیف باشد و بعد از چهل روز گوشت بره و بزغاله دهند و از میوه ها انار باید داد **سعید** گوید که اگر تب ربع از احتراق صفرا حادث شود مریض را ماء الشعیر بنوشانند و بعد آن سکنجبین و تبرید و ترطیب مزاج کنند و اسهال بماء الفواکه نمایند و خون خارج نکنند بلکه قی در روز نوبت بسکنجبین و آب گرم کنند و غذا

روز راحت بمزورات سازند و نزد صلاح اجازت بچهٔ مرغ دهند و در حمام داخل نمایند و از تعب و صوم و سهر حذر کنند **ابن الیاس** گوید که اگر از احتراق صفرا
بود هر صباح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس هر واحد سه درم آلوی بخارا ده عدد و شکر سفید و ترنجبین هر یک ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر نخود و بچهٔ مرغ
و بعد نضج تام تنقیهٔ بدن از صفرای محترقه باین مطبوخ کنند **صفت آن** سنای مکی هفت درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی هر واحد سه درم هلیلهٔ زرد گل سرخ
هر واحد پنج درم مویز سرخ ده درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید فلوس خیارشنبر و ترنجبین هر واحد ده درم مالیده صاف نموده بنوشند و در آخر روز مزورهٔ
ماش مع نخود و مغز بادام و اسفاناخ و سرمق غذا سازند و یا بگیرند سنا هفت درم و بادرنجبویه و گاوزبان هر یک سه درم و با شکر سفید ده درم جوشانیده صاف نموده
معجون نجاح پنج مثقال داخل کرده صبح بنوشند **صفت** معجون نجاح مستعمل درین تپ پوست بلیله و آمله و هلیلهٔ سیاه و کابلی هر واحد ده درم تربد سفید بسفایج
افتیمون هر واحد پنج درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته بسرشند شربتی از آن هفت درم و یا این حب بخورانند که اسهال سودا برفق نماید پوست هلیلهٔ کابلی بسفایج
اسطوخودوس افتیمون هر واحد یکدرم نمک هندی یکدانگ گل سرخ دو دانگ مصطکی نیم درم کتیرا یکدانگ کتیرا را در آب گرم حل کرده ادویه کوفته بیخته بدان سرشته
حبها سازند و این یکشربت است **خجندی** گوید که درین نوع هر صبح سکنجبین ساده و شربت دینار بماء الجبن بنوشانند و علاجش قریب از علاج دموییست مگر فصد
و سکنجبین افتیمونی آنرا نافع بود و اکثر استفراغ او بقی در ابتدای نوبت باشد و بعد نضج تنقیه باین مطبوخ مناسب کنند تخم کاسنی بنفشه نیلوفر هر یک دو درم
تمر هندی ده درم سنای مکی پنج درم هلیلهٔ زرد پنج درم عناب ده عدد فلوس خیارشنبر ترنجبین هر یک ده درم روغن بادام شیرین یکدرم برسم مقرر تیار ساخته
صبح بنوشند **محمد بن زکریا** گفته که ملاک علاج ربع اسهال سودا و ترطیب بدنست و گفته که برای حمیات مادی چیزی بهتر از اسهال نیست که آن آتش
ملتهب در فضولست پس اگر فضول را نیابد منطفی گردد **انطاکی** گوید که علاج ربع صفراوی سکنجبین ساده و ماء الشعیر و ترنجبین و خیارشنبر و افتیمون بشیر
و هر نوع از انواع ربع که طول کند علاجش بعلاج ربع سوداوی باشد بسبب تمحض سودا باستحکام احتراق پس بعلاج آن باید پرداخت **مصنف** خلاصه
بعد ذکر علاج قول ابن الیاس گفته که روز نوبت بسکنجبین و آب گرم یا با آب خربزهٔ هندی و عسل و آب گرم قی آورند و جهت تلیین شربت ورد مکرر و ترنجبین و شربت بنفشه
استعمال نمایند **صفت** مسهلی که بغایت مناسبست سنای مکی پنج مثقال گاوزبان پرسیاوشان بادیان شاهتره تخم کاسنی هر یک دو مثقال عناب بیست دانه
آلوی بخارا ده دانه در یک کاسه آب بجوشانند تا بنیمه آید صاف نموده شیرخشت چهار مثقال فلوس خیارشنبر ده مثقال مالیده صاف نموده روغن بادام یکدرم ... مثقال اضافه کرده بنوشند

علاج ربع بلغمی

نضج و اسهال بدستور مالیخولیای بلغمی نمایند و در مسهل آن مثل هلیلهٔ کابلی و تربد و بسفایج و غاریقون داخل کنند بلکه شحم حنظل اگر بلغم بسیار غلیظ باشد و یا مطبوخ
افتیمون تربدی و حب غاریقون و علوبخان تنقیه نمایند و قی بمقطعات مثل طبیخ شبت مع سکنجبین که در آن ترب تر کرده باشند خصوصاً نزد ابتدای نوبت
کنند بعده گلقند بخورانند و سکنجبین بزوری بنوشانند و آنچه در ربع سوداوی بیاید حسب حاجت بکار برند چنانچه مطبوخ که در قول انطاکی خواهد آمد اولاً با گلقند
بعده بسکنجبین بزوری و کذا آب کرفس با شکر و حب ... خیلی سودمندست و قرص زرشک جهت تقویت جگر و قرص غافث برای تقویت ... ال باید داد ...
که سرما و لرزه قوی باشد در ابتدای نوبت بخار طبیخ بنفشه و بابونه و گل خیرو و گل سرخ بعد گرفتن چادر بر سر به بدن رسانند **اقوال معره** شیخ میفرماید که اگر سودا بلغمی باشد
سکنجبین عسلی با آب کرفس و بادیان و مانند آن آنچه منضج و ملین طبع باشد و گرمی باعث اسهال کند چون گلقند عسلی ده درم یکی از هردو و آب هندبا کوره هر روز بدهند
و اگر احتیاج بتلیین زائد افتد در ابتدا اندک مسهل بلغم از قوت تربد و بسفایج آمیزند و اندک اندک تدریج کنند تا بقوت غاریقون برسند و قی بسکنجبین بزوری عسلی
و مانند آن مثل آب بیخ خربزه و تخم ترب و نمک آورند تا آنکه در نضج شروع کند و تکمید معده و تضمید آن بدانچه قوی تر باشد حتی که خرما و انجیر و مانند آن مثل حلبه
و مصطکی سازند و همچنین تمریخ آن با دهان ... بتدریج تا روغن قسط و گاهی نزد زیادتی غلظ احتیاج افتد بقی کردن باز سکنجبین که در آن قوت خربق سفید باشد
چنانچه خربق را شب در سکنجبین تر کنند و صبح صاف کرده آن سکنجبین را در آب گرم بنوشند بلکه گاهی حاجت آید تا آنکه خربق سفید در ترب خورند و یا قوت
خربق در ترب باشد و یا خربق بذاته اگر خوف ضعف قوت نباشد و این قرص ربع بلغمی را نافع مرمکی پنج درم زعفران فطراسالیون هر واحد پنج درم

سنبل الطیب چهار درم ونیم جند بیدستر سه درم انیسون سه درم ونیم تخم کرفس کوهی یا بستانی هر واحد چهار درم حماما پوست سلیخه میعه هر واحد دو درم وثلث سیسالیوس اندروخون معجون هر واحد یکدرم ودو ثلث درم و ایضاً اگر ماده بلغمی باشد این حب مسهل بعد نضج در پنجروز یکمرتبه خوردن نافع بود افتیمون نانخواه غاریقون هر واحد هشت درم تخم کرفس بادیان انیسون هر واحد سه درم نمک نفطی پنج درم ایارج فیقرا تربد سفید هر واحد ده درم شربتی دو درم ونیم **ایلاقی** و جرجانی گویند که در ابتدای مرض هیچ استفراغ قوی نکنند بسبب خامی ماده که لطیف آن از استفراغ بیرون آید و غلیظ باقی ماند و عسر تر شود و هر روز ده درم جلنجبین در پانزده درم آب بادیان و ده درم آب کرفس جوشانیده صاف کرده بخورند و اگر اراده تلیین طبیعت باشد پنج درم مغز تخم قرطم و ده درم شکر در نیم من آب لبلاب آمیخته بخورند و اگر وقت لبلاب نباشد پنج درم هلیله سیاه کوفته و پنج درم مغز قرطم با آب نقوع مویز خورند و اگر جلنجبین مسهل هر هفته یکبار بخورند صواب باشد **صفت آن** تربد دو ثلث درم یعنی چهار دانگ زنجبیل نیم دانگ بسفایج نیم درم گلنگبین ده درم آمیخته بخورند جمله یک شربت است و اگر مریض محرور و فصل گرما بود ماء الجبن بشکر دهند تا طبع نرم شود و اگر حقنه نرم سازند صواب بود **صفت** حقنه نرم انجیر شکری ده عدد حسک دو درم سبوس گندم ده درم بابونه پانزده درم شبت پنج درم در یکنیم من آب بپزند تا سوم حصه بماند صاف کرده پانزده درم روغن کنجد تازه و ده درم شکر سرخ و یکدرم نمک در آن حل کنند و بکار برند و طعام بهر نرم داشتن طبیعت برگ چقندر و اسفاناخ بپزند و با آبکامه خوشبو کنند و شوربای خروس پیر و گنجشک و از فواکه انجیر شکری و مویز دهند و اگر روز نوبت وقت سواقی کنند با آب شبت و ترب و عسل و نمک صواب باشد و کسی را که قی دشوار بود ترب را چون درم ببرند و در دیگ بگسترند و اندک نمک بران پاشند و بالای آن صفت دیگر از ترب بنهند و بران نمک اندازند و همچنین سه چهار ته نهاده سکنجبین عسلی بر سر آن ریزند و یکشب بگذارند و صبح چندانکه توانند ازان ترب بخورند و طعام ماهی شور با چقندر پخته و با خردل سوده بخورند و بعد قی آن سکنجبین با آب نیمگرم بنوشند و ریاضت و مالش آهسته هر دو سود دارد و مسام را بکشاید و اخلاط را نرم کند و هرگاه اثر نضج پدید آید مسهل مثل مطبوخ افتیمون بنوشند و نسخه آن در علاج ربع سوداوی در قول صاحب کامل خواهد آمد و اگر ازان کراهت کنند این حب بدهند **صفت آن** افتیمون یکدرم تربد نیم درم نانخواه دو دانگ بسفایج چهار دانگ انیسون تخم کرفس بادیان هر یک دو دانگ ایارج فیقرا یکدرم غاریقون یکدرم نمک هندی مقل هر یک نیم درم به آب بودینه حبها سازند شربتی یکنیم درم وقت خواب مطبوخ صبح بنوشند و اگر این حب هر هفته دو درم و نیم وقت خواب بخورند روا باشد و این سفوف بعد نضج در هر هفته یکبار بخورند و نسخه آن نیز در قول مذکور بیاید و هرگاه مدت دراز شود و فصل سرما آید معاجین گرم مثل معجون حلتیت و فلافلی بخورند **صفت** معجون حلتیت بگیرند برگ سداب و فلفل انگزد هر چهار برابر کوفته بیخته در شهد مصفی بسرشند شربتی نیم مثقال ثابت بن قره و محمد زکریا میگویند که اگر وقت نوبت مثقالی ازین معجون بخورد و خود را در جامه گرم بپوشد تا عرق کند سخت نافع بود **نوع دیگر** زنجبیل فلفل نانخواه سلیخه هر یک سه درم حلتیت چهار درم سنبل الطیب ده درم پودینه کوهی انیسون هر یک پنج درم عسل مصفی سه چند ادویه شربتی یکدرم با آب بادیان و کرفس **صفت** فلافلی فلفل سیاه فلفل سفید دار فلفل هر یک بست درم زنجبیل سیزده درم عود بلسان سیزده درم تخم کرفس سلیخه سیسالیوس اسارون هر واحد شش درم پودینه کوهی انیسون هر یک پنج درم سنبل الطیب حماما هر یک چهار درم عسل مصفی دو چند ادویه شربتی یکدرم تا یکمثقال **صفت** قرص که اندرین تپ سود دارد برگ سداب حماما هر یک چهار درم افتیمون هفت درم انیسون سعد هر یک سه درم جند بیدستر یکدرم رب السوس هفت درم تخم خشخاش سفید شش درم کبریت سوخته دو نیم درم کوفته بمثلث سرشته بعد ظهور نضج و استفراغ قبل از نوبت بسه ساعت مقدار دو درم با آب گرم بخورند و اگر هر هفته مترودیطوس و تریاق بقدر دو دانگ بخورند نیکو باشد **سعید** گوید که اگر تپ حادث از احتراق بلغم باشد مریض را گلقند بدهند و آب بادیان با سکنجبین بنوشانند و هنگام ظهور علامات نضج تلیین طبیعت با آب عناب و هلیله کنند و از اغذیه غلیظه پرهیز کنانند و بعد نضج اندک شراب بنوشانند و در آخر زیرباج بچه مرغ بدهند و اگر معده ضعیف گردد قرص زرشک با سکنجبین خورانند و از افراط در غذا و امتلا ازان حذر نمایند **ابن الیاس** گوید که هر صبح جلاب از اصل السوس مقشر نیم کوفته و تخم کاسنی هر واحد دو درم گلقند عسلی ده درم جوشانیده صاف کرده بنوشند و غذا مزوره نخود و مغز تخم قرطم بماکیان و تیهو و تدرو سازند و این تدبیر تا ده روز کنند بعده بقاروره نظر کنند اگر ماده نضج یافته باشد بدین مطبوخ اسهال آرند **صفت آن** سنای مکی هلیله سیاه و کابلی افتیمون در صره بسته هر واحد هفت درم تربد تراشیده کوفته دو درم بادیان تخم کاسنی تخم کشوث افسنتین رومی اسطوخودوس بسفایج هر واحد سه درم بادرنجبویه گاوزبان هر واحد چهار درم مویز طائفی

ده درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا یکنیم رطل بماند فلوس خیارشنبر و ترنجبین هر واحد پانزده درم دران مالیده صاف کرده غاریقون نیم درم بران انداخته
سحرگاه بنوشند در روز دوم از نوبت و بعد مسهل و بعد یوم نوبت قرص غافث یکمثقال بسکنجبین بزوری ده درم بخورانند در روز نوبت منع از غذا کنند
و آب گرم که دران شبت و ترب و بیخ خربزه و نمک و عسل و اصل السوس جوشانیده باشند قی آورند زیرا که اخلاط در وقت نوبت در هیجان و ثوران
میباشد و حرارت تپ آنرا مرتفع میسازد پس خلط بسهولت خارج میشود **خجندی** گوید که هر صباح مطبوخ اصل السوس و تخم کاسنی و بادرنجبویه
با گلقند شکری بنوشند و بعد ظهور آثار نضج در قاروره بمطبوخات تربدیه استفراغ کنند و این مطبوخ نافع این نوع ست سنای مکی هلیله سیاه و کابلی
بادرنجبویه هر یک پنج درم تربد یکمثقال گاوزبان افتیمون در صره بسته هر یک دو درم بادیان تخم کاسنی تخم کشوث هر یک دو مثقال عناب ده عدد غاریقون
نیم درم فلوس خیارشنبر ترنجبین هر یک پانزده درم روغن بادام شیرین یکمثقال برسم معهود تیار ساخته بنوشند و این قرص غافث آنرا نافع ست
نسخهٔ آن عصارهٔ غافث یکجزو سنبل الطیب نیم جزو طباشیر پنج جزو ترنجبین بقدریکه دران ادویه جمع گردد و این قرص حمیات کهنه و یرقان و درد جگر
و طحال را نیز نفع کند و تفتیح سده نماید شربتی ازان یکمثقال ست با ده درم سکنجبین بزوری **صفت آن** پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر یک
ده درم بادیان تخم کرفس پوست بیخ کبر هر یک سه درم در سه رطل آب و یکرطل سرکه یکشبانه روز تر کنند بعده صاف نموده مقابل هر رطل آن نیم رطل شکر اضافه نموده بقوام آرند

علاج ربع سوداوی

بطریق مالیخولیای سوداوی علاج نمایند و ایضاً علاجش نزدیک بعلاج ربع بلغمی ست و گلقند دو توله اول بخورند بعده عرق گاوزبان عرق نیلوفر عرق بید ساده
عرق عنب الثعلب سکنجبین ساده دو توله آمیخته بنوشند و گاهی برعایت شرکت طحال عرق کاسنی و عرق شاهتره و عرق بادیان عوض عرق گاوزبان و نیلوفر و بید سادہ
داخل کرده میشود و یا اصل السوس تخم کاسنی گاوزبان اسطوخودوس عنب الثعلب مویز منقی بادیان بیخ بادیان بیخ کاسنی تخم خیارین خیسانیده گلقند
داخل کرده دهند و بعد نضج در مسهل ادخال افتیمون بسفایج سنای مکی ضرورست و هلیلجات بدستوریکه در علاج کلی ربع گذشت داخل نمایند و یا منضج سودا
از بادیان چهار ماشه بادرنجبویه شش ماشه جوشانیده گلقند یکنیم توله داخل کرده بدهند و اگر خواهند شربت افتیمون یا افتیمون بصره بسته داخل سازند و در
مسهل فلوس خیارشنبر شش توله و ترنجبین یا شیرخشت و افتیمون بصره بسته و بسفایج و اسطوخودوس داخل کنند لیکن بعد نضج کامل و یا این منضج بدهند
شاهتره گاوزبان بیخ کاسنی اصل السوس مقشر افتیمون در صره بسته هر واحد دو درم سپستان مویز منقی هر یک بیست عدد بسفایج یکدرم انجیر چهار عدد گلقند
دو توله **بالجمله** بعد ظهور نضج در قاروره و بعد سبک شدن لرزه و باقی ماندن قشعریره که اینهم دلالت بر نضج میکند مسهلات قوی و حبوب مخرج سودا و ماش
بدن و ادرار بول و آوردن عرق نفع کند و استعمال این تدابیر قبل از نضج بغایت مضر بود و باید که درین تپ اسهال بدفعات نمایند مع رعایت قوت فیمابین
مسهلات زیرا که خلط سوداوی عسر الانفعال ست در یکدو مسهل تمامه برنمی آید و نقای تام حاصل نمیشود بلکه لازم ست که بعد هر مسهل ماده را مهیا باستفراغ باستعمال
منضجات سازند بعدازان باهستگی و نرمی مستفرغ نمایند بکرات و مرات تا قوت ضعیف نگردد و ماده بتمامه مستاصل گردد و هیچ استفراغ روز نوبت جائز نیست
مگر قی و بعد نضج اگر حاجت فصد باشد باسلیق کشایند و باشد که بفصد صافن حاجت آید و اگر مزاج ضعیف شده باشد اول خیسانده سبک دهند و در ماء الجبن
گاهی شربت نیلوفر و گاهی شربت بنفشه یا عناب و گاهی عرقیات و شربت انار تخم فرنجمشک بدهند چون ماء الجبن قریب نیم آثار رسد مسهل باین طور دهند
افتیمون در پارچه بسته سنای مکی هر یک یکتوله بسفایج پنج ماشه تربد سفید شش ماشه در عرقیات جوش داده صاف کرده مغز فلوس هفت توله گلقند
چهار توله روغن بادام شش ماشه با ماء الجبن مخلوط کرده بنوشند و سفوف لاجورد و شربت سودا نیز استعمال کنند و تبرید صرف عرقیات و شربت انار و تخم ریحان
دهند و دواء المسک حلو و قرص انبرباریس بوعلی سینا نیز بکار برند و غذا کیچری در نخوداب و گاهی ماء الشعیر در نخوداب یا همراه شربت انار شیرین دهند

ذکر بعض ادویهٔ یونانیه و هندیه که نافع تپ ربع ست **حب الشفا** از بیاض حکیم علویخان که جهت صداع مزمن و جمیع امراض حاره و بارده
نافعست و در تپ ربع و سائر تپهای مزمن مستعمل زعفران دو دانگ گل سرخ گل ارمنی زنجبیل هر یک دو نیم دانگ ریوند چینی پنج دانگ افیون تخم تاتوره

هر واحد یکمثقال کوفته بیخته بآب بیکه دران شیر خشت حل کرده باشند سرشته حبها بقدر نخود سازند پس برای تپ ربع پیش از نوبت بیکساعت بآب گرم سه حب
فرو برند و برای امراض دیگر دو حب صبح بخورند مجربست **حب هلیله** حکیم محمد جعفر علاج تپ ربع محمود آقا باین حب بدین طریق نموده بود که در اول یوم راحت
وقت طلوع آفتاب دو مثقال ازین حب تناول نمایند و بالایش قهوه دارچینی یک پیاله بنوشند و غذا درین روز نخوداب گوشت خروس بچه سازند و در روز
دوم گلقند هفت مثقال سکنجبین هفت مثقال با عرق گاوزبان یا آب آنار حل کرده بنوشند و غذا آنروز شوربای گوشت بره تناول نمایند و در جمیع احوال
از حموضات و لبنیات و بقولات پرهیز سازند بگیرند پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه برگ سنا هر یک پنج مثقال ایارج فیقرا سه مثقال عصارهٔ
افسنتین یکنیم مثقال سقمونیای مشوی شاهتره هر یک یکمثقال نمک هندی یکدانگ کوفته بیخته بروغن بادام چرب ساخته حبها سازند و دو مثقال با قهوهٔ مذکور یا گلاب
بخورند و در روز نوبت این حب ذهب یکعدد صبح و یکی شام فرو برند **صفت** حب ذهب طلای مکلس فادزهر معدنی جدوار خطائی برگ قنب هر واحد یکمثقال
جوز بوا مصطکی زعفران هر یک چهار دانگ دارچینی قرنفل هر یک نیم مثقال صمغ عربی دو دانگ کتیرا یکدانگ کوفته بیخته بگلاب سرشته حبها سازند بقدر نخود
حب حلیتت که حمیات ربع را سود دارد هلیلهٔ زرد عصارهٔ غافث هر یک دو درم حرف یکدرم حلیتت یکنیم درم ادویه را کوفته بیخته بآب حبها سازند
و خشک کنند شربت یکدرم بآب گرم **حبی** که برای تپ لرزه مجربست ریوند چینی یکماشه تخم دهتوره یکنیم ماشه سونٹھه سه ماشه کوفته بآب ادرک یک پهر
کهرل کنند و حبها برابر ماش هندی بندند و حسب مزاج بدهند و بعضے تا چهار عدد خوراک این برای تپ صفراوی گفته اند **ایضاً** که بجهت تپ ربع مجرب
برگ دهتوره سیاه برگ پان گنگیری فلفل گرد هر یک دو نیم درم باریک ساخته قدر فلفل سیاه حب سازند یک صبح و یک شام بآب گرم بدهند در دو سه نوبت
دفع شود و یک حب دو گهڑی پیش از لرزه بدهند و اگر گرمی معلوم شود شیرهٔ بادیان نیمگرم بنوشند **ایضاً** که ربع را نافع ست پلاس پاپڑه پوست سرخ
از وی دور کرده مغز او و مغز تخم کرنجوه مساوی بسایند و قدری آب آمیخته بقدر فلفل حبها سازند و هر روز یکحب بخورند مجرب نوشته **دوائی** که تپ ربع را
دفع کند کلونجی چهار درم باریک سائیده با شهد خورند چهار روز متواتر روزیکه تپ آید از صبح آن شروع کنند **دیگر** که برای رفع لرزه و تپ معمول ست
سهاگه بهل یک عدد سائیده یکساعت پیش از نوبت بخورند و بالایش آب لیموی کاغذی نیم عدد افشرده بنوشند همچنین تا سه نوبت **ایضاً** برای
تپ ربع برگ تنبول مغز بادام هر یک سه عدد برگ قنب یکنیم ماشه نبات شش ماشه سائیده قبل شش گهڑی از آمدن تپ بنوشند **دیگر** که در ازالهٔ تپ ربع
مجرب نوشته انگزد یکماشه نمک دو ماشه هر دو را در یک سیر آب بجوشانند هر گاه چهار دام بماند بنوشانند در دو روز دفع شود **ایضاً** که در جمیع انواع
ربع و تپ مرکب مجرب آهک یعنی چونه مقدار سه چهار ماشه یا کم زیاده در آب حل نمایند و یک عدد لیمون کاغذی دران افشرده بگذارند هر گاه اجزای غلیظ آهک نشیند
آب صاف آنرا که بالا ایستد بنوشند و دردآنرا بیندازند و باید که این دوا وقت شروع نوبت تپ یعنی ظهور کسل و گرانی بخورند اگر یکبار کفایت نکند یکنوبت دیگر
بدهند **دیگر** دافع تپ ربع نوشادر سه سرخ فلفل گرد دو عدد کوفته بیخته روز نوبت خورانیده باشند **دوائیکه** آنرا جرانکس دهتوره گویند برای دفع تپ لرزه
مجرب تخم دهتوره در سکوره کرده دهن آن بند نموده گل حکمت کرده در آتش نهند که سوخته خاکستر گردد پس برآورده آن خاکستر بقدر یک سرخ در قوی مزاج را تا چهار سرخ
با قدری آب دهند تا چند روز **ایضاً** مسمی بجرانکس دافع تپ ربع و بلغمی و صفراوی نائبه توتیای سبز پنج ماشه تنک هرتال ورقی ده ٹانک چونه صدف پانزده ٹانک
باریک سائیده بآب گهیکوار چهار پاس کهرل نمایند و یک قرص بسته در دو سکوره نهاده گل حکمت کرده در چقر مربع یکذرعه پاچک دشتی سه و بالا داده آتش دهند هر گاه
سرد شود برآرند خوراک یک سرخ در بتاسه غذا شیر برنج در سه روز تپ دفع میشود و در ربع روز نوبت از صبح دهند و این دوا هر قدر که کهنه شود تاثیر او زیاده می شود
و در نسخهٔ حکیم ارزانی جنت مکانی وزن نیله تهوتهه نیم دام و هرتال و چونهٔ گهونگه هر یک دو دام ست و نوشته که در شیرهٔ گنوار تا دو پاس کهرل کرده در سفال خام ناپخته
طلا نموده سفال دیگر بران بپوشند و کنارهٔ هر دو سفال که باهم پیوسته باشد از گل و پوست شالی محکم کرده در آوهٔ کلال یا در پاچک دشتی آتش دهند لیکن آتش بسیار
باید داد چون سرد شود برآرند و مرد کلان را تا دو نیم سرخ در شکر یا برگ تلسی کوفته باید داد و از ترشی و بادی و روغن پرهیز نمایند زین دوا تپ ربع کهنه زائل می شود و بعضی
کسان را که ازین دوا قی شود نفع زودتر دهد و چونهٔ صدف و گهونگه عبارتست از انکه صدف یا گهونگه را در آتش بسوزند تا سوخته سفید شود **ایضاً** آهک سفید

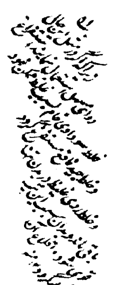
چهار درم زرنیخ سرخ دو درم توتیای سبز یکدرم باریک ساییده در آب یکپاس کهرل کرده بدستور آتش دهند خوراک یک سرخ غذا شیربرنج **دیگر** که بخاصیت عمل کند در ربع الکثر تجربه شده زرنیخ سرخ اشنخار آهک مساوی سحق کنند و در سفال کرده زیر آن آتش دهند تا پخته گردد و اندازهٔ پختگی او آنست که ریزه از چوب نی یا کاه در میان دوا ایستاده کنند که سر چوب بسفال برسد و آتش متوسط کنند پس ریزهٔ چوب بیرون آورده نظر کنند اگر سر او سیاه شده و آتش گرفته باشد و زنگ دوا گردد دوا پخته شده باشد پس فرود آورده باز ساییده بقدر یکسرخ در تباسه پیش از نوبت بدهند و در روز راحت هم دهند **دوائی** که تپ ربع را مجرب نوشته و دیگر تپهای برطرف سوداوی مدهند پیپل مرچ سیاه برگ تلسی هر سه برابر باهم کوفته بقدر یکیک ماشه یا کسری زیاده بحسب مزاج و سن مریض بڑی بندند و یکی از ان یک گهڑی پیش از آمدن تپ با آب سرد بدهند و پرهیز هیچ نیست و بسمندر پهل اینچه باریک سرد و دراز همچون خستهٔ خرما باشد بهتر است **شربت** که مصنف دارا شکوهی بجهت حمیات سوداوی از مجربات خود شمرده گل بنفشه گاوزبان هر یک پنج مثقال در یک نیم پیاله آب بجوشانند تا نیم پیاله بماند صاف نموده با شصت مثقال قند سفید بقوام آورده هر صبح در هفت قاشق آب حل کرده دو مثقال تخم ریحان و قدری گلاب اضافه نموده بنوشند **قرص** که درین تپ مجرب مرهند سیت بادیان زیره سیاه هلیله سیاه قرص ساخته استعمال نمایند که از نوبت سوم تجاوز نکند فاحفظ فانه من الفیوض **معجون ربع** از مجربات حکیم عماد الدین محمود چون روز نوبت قبل از تپ دو ساعت مقدار دو نخود تا نیم مثقال تناول نمایند البته در سه نوبت قطع کند و مسمی است بحب لولو جند حلتیت دارچینی قرنفل شونیز مر صاف میعهٔ سائله هر یک سه درم افیون سداب فلفل گرد هر یک یکدرم عسل برابر جمله **اقوال حذاق** سویدی گوید که شرب غافث و کذا اسرلاشترغاز و کذا الاجورد چهار قیراط فعل عجیب دارد و کذا هوفاریقون در شراب و کذا پنیر مایهٔ خرگوش بقدر باقلا و کذا تخم پنجنکشت دو درم و کذا اشونیز سوده بسکنجبین روز شنبه اگر تپ بسیار طول کند و کذا خردل و کذا قسط و کذا آب کاسنی و کذا غاریقون و کذا پوست درخت آزاد درخت با هلیله سیاه و شاهتره در ربیع یا خریف و کذا آب کاسنی صحرائی و کذا کرفس با قه جوش شدید داده صاف نموده با سکنجبین و کذا نانخواه و کذا آب برگ بادروج و کذا برگ حندقوقا و تخم آن هر کدام چهار عدد و کذا پنیر مایهٔ بزغاله بقدر سه باقلا و کذا بابونه و کذا ارلوند و کذا تخم لسان الحمل چهار عدد قبل شروع نوبت و کذا اشوربای خروس پیر بقرطم کوفته و بسفایج پخته و کذا خاکستر شاخ نرگاو چون در نیم ماه بسوزد و سوزانندهٔ او کلام نکند تا الفراغ از سوختن آن و کذا طبیخ اسقولوقندریون و کذا اطریفلن چهار برگ یا چهار تخم آن بشراب **و اکل** حرشف و کذا لسان الحمل مسلوق بروغن بادام و کذا گوشت خارپشت و کذا لحم افعی مدبر که در تریاق می اندازند و کذا عنصل بریان و کذا جرم طرخشقوق و کذا کرنب و کذا ترب و کذا لحم ناقه در روز راحت در چهار ادوار که مجرب یالقی است و کذا بچهٔ ماکیان که افضل غذای صاحب ربع است و کذا دراج و تیهو و زرزور و کذا نخود آب مطیب بدار صینی مصطکی **و تعلیق** هدبه یکعدد در پارچه بسته بر صاحب تپ و کذا عین الدیک در خرقهٔ کتان بسته و کذا کرم عکوب که آن حرشف است در سر او میباشد چون در جلد مدبوغ ببندند و کذا خاکی که بران سگ سیاه رنگ بول کند بندقه آن بسته و کذا قرن حیهٔ مقرنه و کذا فقرهٔ گردن بط و کذا استخوان غوک و کذا استخوان میت و کذا قطعهٔ لحم تیس و کذا ذراریح در پارچهٔ سرخ بسته و کذا عظم سوراخ دار بازوی خروس و کذا موی کنس بزنر در خرقهٔ کتان بسته و کذا چشم راست تمس و کذا دندان نهنگ السیرتمساح و کذا جوز الطیب بکعدد که مجرب صحیح است و کذا استخوان خوک و کذا نسج عنکبوت بر بازو بستن و کذا السبالای موش کور و کذا جلد فیل و کذا عظم طوطو که در بازوی چپ باشد از جانب چپ گرفته **و بلع** فسافس در نقبهٔ باقلای کرم خورده داخل کرده و کذا سپش سر در سوراخ باقلا کرده بموم بند نموده **و بخور** تخم ترنج و کذا عرن یعنی برادهٔ سنب دار پشت و کذا بیخ بقلة الرمل و پوشیدن لباس زن صاحب لفاس و شرب تعلیق قند کذا دو و کذا حلتیت و کذا بندق هندی و قطع چوبدستی از درخت پنجنکشت از دست خود ... بدان بیرون آوردن نافع حمای ربع است و اگر بگیرند شکر هفت درم سقمونیا ربع درهم حجر ارمنی مغسول دو درم در تپ ربع بدان تنقیه کنند مجرب است **ابوسهل** گوید که در حمای سوداوی یعنی ربع اگر در صاحب او آثار غلبهٔ خون بینند و قوت قوی و سن و فصل محتمل باشد فصد از دست چپ باید کرد و بسوی خون نگاه کنند اگر سیاه باشد بیرون آرند و اگر سرخ باشد فی الفور بند کنند و قصد تلطیف خلط که آن مادهٔ تپ است و تهیهٔ آن برای خروج سازند هرگاه علامات نضج ظاهر گردد ادویه که مسهل سودا است بگیرند ... تا قوت ضعیف نکنند و تا فضول اخلاط از خارج نگردد و اما غذا در تپ ربع باید که مولد خون نیک باشد تا بحرارت و رطوبت خود مادهٔ این تپ را یعنی سودائی که آن بارد یابس است مقهور سازد و تعدیل آن نماید و ملطف و محلل ربع هم باشد و این بهر آنست که گاهی باز خلط سوداوی در معده و طحال ریاح و نفخ غلیظ موذی پیدا میشود و تلیین شکم باشد مثل ... جمیل و حریره

معمول از زیت و مری و بقول ملین شکم بهر آنکه آنچه در بدن مجتمع شود بتدریج خارج گردد و غیر مولد خلط غلیظ باشد زیرا که غذای غلیظ از استفراغ منع کند و خلط سوداوی را فزاید و همچنین مولد خلط ردی و خلط بارد و نفخ نباشد و قابض شکم نبود و درین تپ اولا حقنه کردن بحقنهای لینه نفع کند تا ترطیب و بوست این خلط نماید و آنرا مهیا با ستفراغ کنند و بعد استعداد حقنهای قویه استعمال نمایند زیرا که این خلط بشدت خارج میشود و ایضا درین تپ در هر چند روز تناول چیزی حاد مثل خردل و فلفل و غیر آن از معجونات ملطفه نفع نماید و درین تپ مشی معتدل و دلک معتدل سود دارد و باید که دران حمام در ابتدای مرض استعمال نکنند و چون تپ ربع طویل المدت میباشد پس میباید که تدبیر غذا دران اندر ابتدا غلیظ باشد تا قوت قبل از رسیدن مرض بمنتهای خود ضعیف نگردد بعد ازان هر قدر که مرض بمنتهای خود قریب گردد از تدبیر غلیظ کم نمایند و در لطافت او بیفزایند تا آنکه چون مرض بمنتهی رسد تدبیر بغایت لطافت رسد بعده چون مرض در انحطاط شروع کند تدبیر را بغلظ اندک اندک باز آورند مانند آنکه در تلطیف او عمل کرده باشند و این برای انتعاش قوت و بهر عود بدن بصحت بود و این تدبیر بیست عام در جمیع امراض مزمنه و هرگاه تپ ربع بمنتهی رسد باید که بتلطیف تدبیر نمایند و آرام و سکون اختیار نمایند تا ماندگی و حرکت فعل طبیعت را قطع نکند بعده چون مرض منتهی گردد و خلطی که آن ماده مرض ست نضج یابد دوای مسهل سودا بکرات و مرات بخورانند و بعد ازان مریض را چیزی از تریاق بخورانند که آن تلطیف بقیه این خلط و تحلیل آن کند و تنقیه بدن ازان نماید و بدل تریاق دواء الحلتیت و مثرودیطوس جائز ست و نشاید که مریض را چیزی ازین معجونات قبل از نضج و رسیدن مرض بمنتهی و تنقیه بدن بمسهلات بخورانند تا هیجان و تحریک خلطی که آن ماده تپ ست نماید پس بسوی اعضا بریزد و با خلاط نیک که در انجاست مخلوط گردد و احاله او طبیعت خود گرداند و هرگاه این عمل در موضع واحد انبدان کند تپ در شدت افزاید و سوء مزاج خبیث گردد و اگر عمل او در دو یا سه موضع بود بحسب آن حمیات ربع حادث شوند و تپ مرکب گردد شیخ الرئیس میفرماید که اگر سودای سوداوی صرف از قبیل دردی خون باشد اسهال او در ابتدا هنگام قبض بآب لبلاب و فانیذ نیکوست و استعمال گلقند عسلی و شکری خوبست و در آخر آن استفراغ بمثل طبیخ هلیله زرد و سیاه و شاهتره و مویز نمایند و چون ماده مرض نضج یابد درین هنگام نیز ای فصد موقع بهترست از باسلیق فصد نمایند بشرطیکه غلبه خون ظاهر گردد و بالای طعام قی بقوت یا باهستگی حسب فصل و حاجت کنند دا دمان او نمایند که آن اصل بزرگ ست و استفراغ بادویه و حقنهای قویه سازند و ادویه که در مثل این وقت استعمال کنند آن افتیمون و بسفایج و غاریقون و اسطوخودوس و حجر ارمنی و لاجورد هر دو مغسول و غیر مغسول و آب برگ بنطافلون بشربت عسل ست و گاهی نزد عصیان ماده احتیاج بخربق سیاه افتد و گاهی در صفراوی سنا و شاهتره با فتیمون و قی بسکنجبین کفایت کند و بعد استفراغ برای ربع بلغمی و سوداوی آن تریاق و مثرودیطوس و دواء الحلتیت بخورند و فلفل تنها در آب و مثل خردل بخورند و این اشیا مدام استعمال نکنند بلکه در هر سه روز یکبار و در ابتدا و قبل استفراغ در مدت بعید تر ازان و همچنین فلافلی و مانند آن از جوارشات حریفه مقطعه و بچیزی ازین چیزها قبل از نضج تعجیل نکنند زیرا که اگر طبیب تریاق و مانند آن در ابتدا بخوراند ربع را بربع دیگر مرکب کند و گاهی امراض دیگر آورد و بعضی صداع در سر او حرف لیف و اگر در اواخر این مرض فصد واجب گردد بران اقدام نمایند و جالینوس گفته که خلقی کثیر را از ربع باین تدبیر صحت ساختم که بعد نضج ایشان را مسهل نوشانیدم بعد ازان عصاره افسنتین و پس ازان تریاق خورانیدم و گویم که حلتیت و فلفل هر دو مفرد بسیار نافع ست چون نضج ظاهر شود و وقت انتها برسد و صاحب تپ ربع را صحنا و کامخ کبر و خردل و آبکامه و همه آنچه دران قوت ملطفه قوی باشد بخورانند و گاهی طبیب را احتیاج افتد بعد چهل روز از تپ بخورانیدن مثل دواء الحلتیت بقدر کنار هر صبح و همین قدر هر شب اگر تپ حاد نباشد و اصل او صفرا نبود و از اقراص نافعه درین وقت یعنی بعد ظهور نضج و رسیدن منتهی و نزد انحطاط این قرص ست صفت آن بگیرند عصاره غافث و زعفران هر واحد سه درم اسقولوقندریون و لک و ریوند و طباشیر هر واحد پنج درم تخم حماض و تخم خرفه و گل سرخ و سنبل الطیب و تخم کشوث و انیسون و تخم کرفس و بیخ کبر و حب البان و بادیان هر واحد چهار درم بآب کرفس سرشته قرص سازند و بآب بادیان و کاسنی و کشوث بخورند و این دوا نافع از بسیار وجوه ست چون ماده نضج یابد بگیرند مر مکی بیست و هفت درم سنبل الطیب سیزده درم فطراسالیون پانزده درم انیسون ده درم عاقرقرحا قسط فقاح اذخر هر یک پنج درم بشراب کهنه یا بعسل زنجبیل بسرشند و شربتی مثل جوزه و گاهی اطبا در آخر این عرض و برای قلت ایذا ازان و کثرت حرارت بتلطیف ماده تا تهیین را دوائی باین صفت میخورانند بگیرند بزر البنج و بیخ لفاح یک قیراط و حلتیت قریب سه باقلا و ایضا ازین قبیل ست

چون بگیرند پودینهٔ بستانی چهار مثقال و تخم انجره بست مثقال و افیون یک مثقال و اقراص بسیار کوچک بسازند شربتی یکدرم بعرق گاوزبان و بادرنجبویه
و آنچه ایشان را استعمال او بعد ظهور اثر نضج تا آخر آن نیکوست اینست که بگیرند مویز منقی یا هروی و ثوم دشتی و مورد تازه هر واحد یکجزو در آب خیسانیده
خوب بجوشانند و صاف کرده یک اوقیه از آن بنوشند **وایضاً** تخم کرفس و انیسون و قردمانا هر واحد پنج درم سعتر دشتی و غافث هر واحد هفت درم نانخواه
چهار درم شکاعی سه درم مویز ده درم در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید **و دوای جید** برای ایشان اینست بگیرند نانخواه و سنبل الطیب و پودینه
هر واحد ده درم کرویا و انیسون هر واحد هفت درم حلتیت پنج درم زنجبیل چهار درم سلیخه سه درم در عسل بقدر کفایت بسرشند شربتی یکدرم با آب کرفس و بادیان
وایضاً قرص باین صفت عصارهٔ غافث ده درم اسقولوقندریون و طباشیر و بادیان و سنبل الطیب و زعفران هر واحد پنج درم
لک و ریوند هر واحد چهار درم تخم خرفه و تخم خیار هر واحد شش درم با آب کرفس قرص سازند و با سکنجبین بخورند و چون لرزه اشتداد نماید تی کردن با آب نیمگرم و از
آن انفع کند و اگر این کفایت نکند بدانچه مذکور شد بحسب وقت آنرا قوی سازند و تنجیر بنطولی که در آن شبح و بابونه و مانند آن پخته باشند یا رحیه پیچیده بخونت را جمع
ذکر مسهلات که بعد نضج بدان محتاج گردند هلیلهٔ کابلی شش درم افتیمون افسنتین هر واحد پنج درم هلیلهٔ زرد عصارهٔ غافث آمله هر واحد چهار درم تخم کرفس
انیسون بادیان هر یک دو درم جوشانده از آن بسازند و اسهال با آهستگی نمایند **و یا بگیرند** کشمش ده درم هلیلهٔ کابلی افتیمون هر واحد هشت درم شاهتره هفت درم
شکاعی قنطوریون غلیظ هر یک شش درم غافث پنج اذخر هر واحد پنج درم در پنج رطل آب بجوشانند تا بیک رطل باز آید **حب خفیف** چون در هر پنج روز یکبار
استعمال نمایند درین تپ نافع بود و مجرب است افتیمون ترید سفید هر یک ده درم کرویا انیسون هر یک هفت درم نانخواه هشت درم تخم کرفس بادیان هر یک
سه درم بسفایج شش درم غاریقون هشت درم نمک هندی پنج درم ایارج فیقرا یازده درم با آب پودینه حبها سازند شربت یکنیم درم و هرگاه با وجع طحال
بود باین دوا انتفاع یابند و برفق اسهال کند اسقولوقندریون پانزده درم غاریقون دوازده درم هلیلهٔ سیاه ایارج فیقرا هر واحد ده درم هلیلهٔ کابلی افسنتین
هر واحد هشت درم شکاعی بادآورد کما فیطوس عصارهٔ غافث هر واحد هفت درم ثمر طرفا پنج کبر هر یک پنج درم تخم کرفس انیسون بادیان هر یک سه درم از آن معجون یا حب سازند

تغذیهٔ ارباب ربع

صواب آنست که تدبیر ایشان در اول هفته تا سه هفته بقدری تلطیف مائل گردانند بغیر آنکه قوت ضعیف گردد و این چنان باشد که از گوشت و زهومات
اجتناب نمایند زیرا که این تقلیل ماده و تخفیف اعراض بر ایشان و قصر مدت مرض ایشان نماید و بعد از آن لابد است از انعاش قوت بمثل ماهی رضراضی و بیضهٔ
نیمبرشت و بچهٔ ماکیان و تیهو و هرگاه مریض بمدت مثل مدتی که در آن زهومات منع ست برسد و آن سه هفته ست و مرض کم نگردد از مراعات قوت چاره
نباشد و خورانیدن غذائیکه آن قوی‌تر ست مثل گوشت ماکیان و بره و بزغاله و پرندهٔ نرم گوشت مانند تذرو و دراج و ماهی جید که بزرگ جثه نباشد و باید که
شرط در غذای صاحب ربع آنست که جامع چهار خصلت باشد یکی آنکه نافخ نباشد بلکه محلل نفخ مولد از سودا بود دوم آنکه غلیظ نباشد بلکه ملطف غلیظ
بود سوم آنکه قابض نبود بلکه ملین شکم باشد چهارم آنکه خون متولد از آن محمود بود و اکثر غذا که چنین باشد آنست که در آن حرارت و رطوبت بود و کیفیت تغذیه
قبل نوبت و اختیار ساعات و کمیت تقدیم در باب تدبیر غذا در علاج کلی حمیات عفنی معلوم شده و ایضاً معلوم کرده اند که گاهی احتیاج بغذا در روز
نوبت و قریب آن بسبب ضعف کور در اینجا میشود لیکن صواب آنست که تپ بر خلو شکم ملاقی گردد تا طبیعت بمادهٔ غذا غیر مادهٔ مرض مشغول نشود تا آنکه
مادهٔ مرض را دفع کند و شراب سفید رقیق ربع را نافع بود **صاحب کامل** گوید که هرگاه علامات غلبهٔ خون یافته نشود فصد نشاید کرد و همچنین استفراغ
بچیزی از ادویهٔ مسهله در اول امر نکنند مادام که خلط خام باشد لیکن میباید که طبیعت معتدل بنرمی اندک باستعمال اغذیهٔ ملین شکم مثل بقول معمول بروغن
و سرکه و زیت باشد چون اسفاناخ و چقندر و سرمق و شوربای خروس و قنبره و مویز خراسانی و آلوی شیرین و انجیر خشک با اندک مغز قرطم و هرگاه طبیعت قبض
شود تلیین او با آب آلوی شیرین و مویز و سنا و خیارشنبر و ترنجبین یا ماء الجبن بشکر و مانند آن باید کرد و اگر باین ادویه طبع نرم نگردد حقنهٔ لین با آب چقندر
و روغن کنجد و مری استعمال نمایند و باید که تعدیل غذا درین تپ کنند و در آن غذای غلیظ عسر الانهضام استعمال نکنند که در مادهٔ تپ افزاید و غذای

لطیف هم استعمال نمایند که قوت را ضعیف کند فلهذا باید که تعدیل غذا نمایند تا حفظ قوت بوقت منتهای مرض کنند و از غلظ او اندک اندک کم نمایند
پس هرگاه تپ بمنتهای خود برسد دران هنگام تلطیف غذا باید کرد تا قوت بمدافعت مرض مشغول گردد و همچنین در سائر امراض و در هر روز بگلقند یا
سکنجبین متواتر اقتصار نمایند و در روز نوبت تپ از غذا منع کنند تا طبیعت بمقاومت مرض مشغول گردد و حمام درین تپ البته استعمال نباید کرد
مگر بعد منتهای آن در انحطاط و استعمال مشی آهسته و مالش بدن بمقدار معتدل سزاوار است تا مسام بکشاید و ماده رقیق گردد و مدام مثل این تدبیر
درین تپ تا ظهور علامات نضج استعمال نمایند و هرگاه آثار نضج ظاهر گردد ادویه مسهل سودا مثل این مطبوخ استعمال کنند **صفت آن** هلیله کابلی
و سیاه هر واحد ده درم بلیله آمله اصل السوس مقشر هر یک پنج درم آلوی بخارا بست عدد مویز منقی بست درم سنا پنج درم افسنتین رومی برگ بادرنجبویه
بسفایج کوفته گاوزبان گل سرخ هر یک چهار درم اسطوخودوس سه درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا یک رطل آید هفت درم افتیمون انداخته
از آتش فرود آورده ساعتی صبر کرده افتیمون را خوب بمالند در آب شده اوقیه صاف کرده غاریقون یک مثقال صبر سقوطری و نمک نفطی هر واحد نیم درم حجر ارمنی
دو دانگ باریک سوده بران انداخته نیمگرم بنوشند و مسهل در روز دوم از نوبت استعمال کنند و بعده قرص غافث دو مثقال با دو اوقیه سکنجبین سکری
ممزوج بآب بدهند و در روز نوبت سکنجبین که دران ترب تر کرده باشند با آب گرم مطبوخ شبت استعمال نمایند و قی آورند و باید که صاحب این تپ بعد از
نضج در هر هفته یکبار این دوا استعمال نماید **صفت آن** هلیله هندی و کابلی هر واحد هفت درم بسفایج افتیمون هر واحد سه درم همه را باریک
سائیده سه درم ازان با مثل او شکر سلیمانی بخورند و بالای آن آب گرم بنوشند و این دوا روز دیگر از روز نوبت بخورند و هرگاه زمانه این تپ متمادی شود
و مدت او طول کشد و فصل سرما بدان لاحق گردد و آثار نضج ظاهر گردد باید که دران بعض معجونات حاره مثل معجون حلتیت یا حب حلتیت در هر سه روز نیم مثقال
تا یکدرم استعمال کنند و یا قدری از معجون فلافلی بخورند و نسخه آن در علاج ربع بلغمی در قول ایلاقی مسطور شد و این معجون دیگر نیز حمای ربع را بعد نضج
سود دهد و نسخه او همان معجون حلتیت نوع دیگر است که در قول مسطور مذکور شد لیکن درینجا وزن نانخواه و سلیخه هر واحد هشت درم ست باقی بدستور
وایضاً در هر هفته معجون مثرودیطوس یا تریاق کبیر هر واحد بقدر حاجت و مقدار تحمل طبیعت مریض بدهند تا تلطیف خلط نماید و باید که ازین معجونات
قبل از نضج ماده مرض حذر نمایند که ازان مضرت بسیار حاصل شود و باید که ازانها حذر کنند اصحاب مزاج حار و در سن شباب و فصل تابستان و اگر
این کسان را ضرورت خوردن آنها داعی گردد اندکی ازانها باحتیاط استعمال کنند و در اکثر امر در مثل این حال اقتصار نمایند بر قرص غافث بسکنجبین
یا گلقند و بر استعمال قی در روز نوبت و بر تناول سکنجبین با آبیکه دران پودینه نهری و افتیمون جوشانیده باشند و اما هرگاه فصل زمستان و سن
مریض سن شیخوخت و مزاج او بارد رطب بود و خلط ابتداء نضج کرده باشد پس بدادن این معجونات حاره باکی نیست و پرهیز مریض از اغذیه بد یا بس
و مولد سودا و غلیظ الجوهر نمایند و باید که صاحب این تپ را شراب بعد نضج ماده مرض دهند ولیکن شراب کهنه نباشد و نه نو و ممزوج باندک آب باشد
و چون این تپ بمنتهای خود برسد تدبیر غذای صاحب او بتدبیر لطیف کنند مانند تیهو و بچه مرغ و مزورات در وقت منتهی یا بازوی طیهور و گردن آنها
و امثال آن تا قوت بمقاومت مرض مشغول گردد و ماده او پاک شود و آرام و سکون و قلت حرکت اختیار نمایند تا طبیعت بمرض مشغول گردد و حرکت
از مقاومت عائق نشود و باید که عنایت بجگر و طحال درین تپ مصروف دارند و عنایت باین هر دو تا ضعیف نشوند و یا سدد دران هر دو یا غلظ حادث
نشود باین طور نمایند که صاحب او را قرص زرشک یا قرص غافث بسکنجبین در وسط مرض و آخر او بعد نضج بدهند و اما در ابتدای او سکنجبین بزوری
را استعمال کنند **ابن الیاس** گوید که اگر از عفونت سودا باشد هر صبح جلاب از گلقند ده درم و تخم کاسنی سه درم و پوست بیخ کاسنی پنج درم بنوشانند
و غذا مزوره بنوماش و نخود و مغز حب قرطم بدهند و هرگاه اثر نضج ظاهر شود اسهال سودا بحبوب مسهل سودا که در ربع بلغمی مذکور شد یا بمطبوخ افتیمون یا حب
آن نمایند و یا تلیین طبیعت بمعجون نجاح و سنا و تخم شاهتره و بادرنجبویه و گاوزبان کنند و باید که درین تپ اسهال متواتر نمایند و باید که کسر لزوجت
و فرا شاد درین تپ بسد لکعه ادرار و تعریق نمایند و تناول شوربای خروس پیر با نخود و بسفایج چنانچه در باب قولنج گفته شد ایشان را نافع ست

وایضاً تناول تریاق کبیر یا مثرودیطوس در هر ماه یکدو مرتبه سودمند بود و تناول این معجون برای این تپ نفع بین دارد سنبل الطیب و وج هر واحد پنج درم
فلفل و زنجبیل هر واحد یکدرم حلتیت دو درم نانخواه سلیخه هر واحد چهار درم همه را باریک ساییده بعسل کف گرفته معجون سازند شربتی ازان یک مثقال با آب بادیان
یا با آب کرفس و برای حفظ کبد و طحال قرص زرشک کبیر یا صغیر یکمثقال بسکنجبین بزوری یا بارالاصول بدهند ابن نوح گوید که درین تپ قصد تدبیر آنکس نمایند
که اراده فربه شدن بدن خود نماید و نگاه کنند اگر اعراض او کم نشود و در وقت او تاخیر نگردد باستفراغ قویتر پردازند و اگر تپ از چهل روز تجاوز کند و مریض فربه
توانا باشد توسیع غذا بران نمایند و هر صبح بقدر جوزه فلافلی یا بمقدار کنار دوا الحلتیت و همچنین وقت خواب بدهند و در غیر روز نوبت بحمام عرق آورند و شراب
بنوشند و خاصیت دوای حلتیت ست که آن تسکین برودت تپ و منع لرزه کند و همچنین آب جرجیر افشرده عمل کند اگر بقدر دو یا سه اوقیه ازان بنوشند و کذلک
اگر یکدرم قسط یا عود بلسان یا غاریقون یا بیخ سوسن آسمانجونی هر کدام که باشد بماء العسل قبل از نوبت بخورند و ایضاً مالش بروغنی که دران قسط و عاقرقرحا
یا شیح پخته باشند قبل از نوبت تسخین بدن و تسخین لرزه کنند و ادرار بول نمایند و بعد انهضام غذا این قرص بخورند بگیرند عصارهٔ غافث سه درم لک ریوند
حب البان هر یک چهار درم بادیان سه درم زعفران دو درم با آب کرفس سرشته اقراص بوزن مثقال سازند و یکی ازان بسکنجبین یا با آب بادیان و کاسنی
و کشوث بخورند و اما از اصحاب حمای ربع کسیکه نحیف البدن باشد و بر مزاج او یبوست غالب بود باغذیه و ادویهٔ حار یابس علاج نکنند که این در تپ دق
اندازد بلکه معالجهٔ او بمرطبات و مسخنات نمایند مثل استکثار دخول حمام بغیر آنکه دران عرق آید و ریختن آب بسیار بر بدن او و نشستن در ابزن و مالش
بروغن کنجد و خیری و شرب شراب رقیق بمثل او آب ممزوج و اعتماد در اسهال او بر ماء الجبن با نبات کنند و غذای او خروس پیر مع بسفایج و نخود باشد
و روز دوره قی بسکنجبین و گلاب و آب نیمگرم آورند و لازم این قرص نمایند صفت آن گل سرخ زرشک طباشیر هر یک دو درم تخم کاسنی و کشوث
هر واحد یکدرم ریوند عصارهٔ غافث هر یک نیم درم رب السوس سه درم اقراص بوزن یکدرم سازند و یکی ازان بخورند و بگیرند افتیمون و ساییده در مویز منقی
سرشته هر صبح بخورند و غذا البسر که زیت مع روغن کنجد و شکر طبرزد سازند و هر روز گلقند بخورانند و دست و پا در آب گرم بدارند و اگر مع ذلک در دهن او رطوبت باشد
سکنجبین معمول از تخم کاسنی و بادیان و کرفس بدهند و زردهٔ بیضه و انجیر در عسل ترکرده بخورند و تنقل بمغز بادام و پسته و فندق و مغز چلغوزه و شکر و فانید و حبة الخضرا
و کنجد مقشر و مویز طائفی سازند و گرد و پیش او روز دوره طغارهای پر آب گرم که دران بابونه و شیح و پودینه جوش داده باشند بنهند و بسیار جابوشند تا بخار او
ببدن رسد و زود گرم شود خجند و قرشی مینویسند که اگر در خون کثرت یابند بعد چند روز که نضجی حاصل شود فصد کنند پس اگر خون رقیق مائی بر آید فی الفور بند نمایند
و ابتدا باستفراغ خفیف کنند و بعد نضج تام باستیصال سودا پردازند بتدریج و بدفعات و بعد نضج و تنقیه در آخر آن تریاق فاروق و دواء المسک حلو خوردن نیکوست
و ایضاً بعد سه هفته قرص غافث و قرص زرشک ریوندی بدهند و معهذا استعمال ریوند در اوقات متفرقه نمایند و از آب سرد منع کنند مگر در وقت دوره
و روز نوبت ترک غذا نمایند مگر آنکه نوبت در آخر روز آید و گرسنگی اشتداد نماید پس اولی آن باشد که معده را بمثل ماء الشعیر بشکر یا شربت نیلوفر یا بمزورهٔ ملوخیه
یا اسفاناخ یا کاسنی یا خرفهٔ مطجن بروغن بادام مشغول دارند و در روز راحت غذا بمثل بچهٔ مرغ و ماکیان فربه و برهٔ یکساله بطور اسفیدباج پخته یا با ناردانه و مویز و یا
با آب لیمو و شکر سازند و از مسهلات این مطبوخ نیکوست عناب سپستان تمر هندی آلوی بخارا هر یک ده درم سنای مکی بسفایج شکاعی بادآورد تخم ریحان
شاهتره هلیلهٔ سیاه و کابلی گل بنفشه گاوزبان هر یک پنج درم تخم خیار و کاسنی زرشک افتیمون هر یک سه درم جوشانیده صاف نموده پانزده درم مغز
خیار شنبر و یکدرم روغن بادام و پانزده درم گلقند داخل کرده بریوند چینی یکدرم و حجر ارمنی و لاجورد و مقل ازرق و کتیرا و سقمونیا هر یک ربع درم تقویت داده بنوشند
و مطبوخ افتیمون و حب آن هر دو نیکوست و کذا افتیمون بشیر نعاج و ایارج لوغاذیا محموده و واجبست که اعادهٔ استفراغ مرةً بعد اخری نمایند تا بدن پاک گردد
و سفوف مسهل سودا بماء الجبن مشکورست و کذلک آب شاهتره و شربت شاهترهٔ مرکب تنها و با ریوند فائده دارد و باید که در ابتدای نوبت قی بسکنجبین و صمغ
و اصل السوس آورند و در غیر نوبت قبل از غذا و اگر بعد غذا باشد بهترست و بعده بر تقویت معده گلقند و شربت لیمو دهند و اقتصا با دوار ایشان نمایند
در بعض اوقات و خصوصاً نزد شدت حرارت و عطش بشیرهٔ خیارین و خربزه و کاسنی و روز دوم از نوبت در حمام داخل شوند و در ابزن آب شیرین نشینند و آب

حمام بیشتر از هوای او استعمال نمایند و وقت ابتدای نوبت دریافت کنند که ابتدای وجع از کدام مکان ست پس هر جا که معلوم شود بدانند که محل ماده و مستوقد عفونت همانست و آن موضع را بروغن بابونه و نمک چرب کنند و اطراف بمالند و در ابتدا گرم نهند انطاکی گوید که آنچه از نفس سودا باشد واجبست که اولا این مطبوخ بنوشانند که آن عجیب النفع کثیر الفائده ست من تالیف آن نمودم و بتجربه صحیح یافتم صنعت آن جو مقشر سی و شش درم آلو بخارا اسطوخودوس بسفایج تمر هندی هر واحد پانزده درم افتیمون عصی الراعی عناب تخم کرفس بیخ خطمی تخم شاهتره تخم کاسنی تخم خرفه مغز تخم خیار گاوزبان هر واحد هفت درم پوست بیخ کبر گل بنفشه گل سرخ هر واحد چهار درم همه را کوفته در ده چند آن آب بجوشانند تا چهارم حصه بماند صاف کرده نیمگرم با شکر یا شربت نیلوفر یا شربت بنفشه بنوشند و تا شش روز تکرار این در ایام راحت کنند اگر قلع آن نکند و تمام نضج ظاهر شود سفوف سودا بماء الجبن چند روز بدهند والا شیر شتر با فتیمون دهند تا نضج تمام گردد پس سفوف مذکور بدهند و اگر زائل نشود ایارج لوغاذیا دهند و دادن تریاق کبیر خطاست بسبب قبض پس از وی حذر کنند و واجب بود حمام در روز راحت و اندران تکثیر جلوس در آبزن و ترطیب بادهان بارده نمایند و هرگاه یبوست زیاده شود احتقان بشوربای کله پاچه جائز بود و اکثر آن زائل میشود بخوردن غاریقون یکدرم و حجر ارمنی و مروارید هر واحد نیم مثقال و این مجربست چند بار روز دوم از نوبت استعمال نمایند و بدل حجر ارمنی لاجورد کنند و اما اغذیه بقول مثل اسفاناخ و کدو و ماکیان و برهٔ فربه بدهند و هرگاه نوبت بروز خود استیعاب نماید غذا ندهند والا جائزست اگر هضم وسعت کند و از مجربات مثل طیهوج و تیهو و کلاغ و سار است و کذا کرفس و بخور با فستین و تعلیق یاقوت و خلد و موش و اکل طحال خاربشت و بخور بزهرهٔ او و در نزهت نوشته که شرب افتیمون و بسفایج و لاجورد مغسول بربع ست و از مجربات مروارید محلول در ترشی ترنج ست و بخور تخم او و شرب آب کرفس شکر و در خواص آمده که پارچهٔ زن ذات نفاس قبل غسل او چون ببوشد ربع را زائل کند و کذا خوردن لحم قنفذ و تعلیق عظم مثقوب در بازوی خروس و هدهد مؤلف اقتباس و خلاصة التجارب نوشته اند که چون زمانهٔ این مرض و نوبت آن درازست و زمان بر شاکی آن بسیار و خلط سوداوی بسی عاصی ست تدابیر آن برفق باید کرد و در ابتدا اغذیهای معتادهٔ لطیفه چون بچهٔ مرغ و گوشت بچهٔ بز شیر خواره که دران زردک و یا شلجم و یا چقندر و یا اسفاناخ و یا کشنیز سبز افتاده باشد بروغن گاو پخته با نان تنوری خشکار دهند و استفراغات قوی نباید کرد و محرکات خلط و چیزهای گرمی و خشکی افزا دور باید داشت و در تحریف طبع بزوال آن نباید کرد خصوصا که اندران فصل عارض شده باشد و همچنین بیشتر از هفتا در روز در دفع آن نباید کوشید و اهتمام در نضج ماده درین تب بیشتر باید کرد از جهت یبوست و غلظت ماده و در تعدیل مزاج بچیزهای مائل بگرمی و بسیار رطب باید کوشید و اگر در روز نوبت طاقت ترک غذا نداشته باشد قبل از نوبت بشش هفت ساعت اندکی از غذای سبک معدل سودا دهند و مدرات و معرقات و هرچه رقیق اخلاط را دفع کند همه مضر باشد و بدین جهت خربزه نفع نکند با وجود ضدیت طبع آن با سودا و آنجا که آفتی در سپرز باشد اول بمعالجهٔ آن پردازند که تپ بزوال آن زائل میشود و اگر بیمار دسترس ماء الجبن نداشته باشد عوض آن آب شاهتره و یا آب گلوی سبز مروق با سکنجبین افتیمونی دهند که همان اثر دارد و در ذخیره نوشته است آنجا که ماده سخت غلیظ باشد هر بامداد هفت درم گلقند با ده درم سکنجبین ساده سرشته بدهند و مویز منقی با مغز پسته و بادام تنقل کنند و هرگاه غذا خواهند نخوداب بمرغ فربه جوان و یا زیرباج بمرغ بوقت اشتها بکار برند و از فعل متعب دور باشند و گوید که بدین تدبیر بسیار تبهای ربع زائل شده ست و در اوائل این عرض اگر با خراج مادهٔ غالب و نرم داشتن طبع حاجت آید حقنهٔ معتدل اللین در هفته یکبار در غیر روز نوبت و شیاف بلین معتدل از شکر و بنفشه و مغز خیار شنبر و مانند آن بکار برند در هفته یکدو کرت نافع بود و در آغاز نوبتها اگر قی کردن لازم گیرد عظیم نافع بود و قدری سکنجبین عنصلی بگلقند آمیخته صباحهای غیر نوبت و یا سکنجبین افتیمونی با گلقند سرشته هرگاه طبع از حرارت خالی باشد عظیم مفید آید و نضج و تحلیل سودا نیکو کند و پنیر تازه بی نمک با عسل خوردن غذای نافع بود در روز سوم از نوبت و بعد از تنقیه بمسهلات سودا تخدیر بحب الشفا و امثال آن لازم بود بدستوریکه در غب غیر خالصه مذکور شد و حب الشفا درین باب اثری عظیم ست چنانچه برادر استاد از یکسال این تپ داشت و اطبا از علاج آن عاجز شده بودند ازین دوا در دو نوبت خورده صحت یافت بگیرند زنجبیل یکجزو ریوند چینی دو جزو تخم جوزماثل سه جزو جمله را باریک ساییده با دو برابر آن عسل بسرشند و در تحریف حضرت استاد در ربع پیدا شد و چهار ماه کشید و نوبت آن در آخر روز قرار یافت و غذا نخوداب بمرغ فربه و قلیه و پلاو و چرب بگوشت برهٔ فربه و شوربای گوشت گوسفند فربه و جوان با برنج و امثال اینها و گاهی اندک سرکهٔ کبری کم ترش با طعام و گاهی

گلقند با سکنجبین عنصلی صبح خوردندی و از سرد یعنی میوه‌های سرد و تر و آب سرد و ادویه گرم و خشک حذر کردندی و تنقیه نیز کرم فرمودی و چون نوائب ضعیف شد قبل از نوبت بدو ساعت مقدار یا قلام مرکی را با دو دانه فلفل سوده با یک قاشق آب گرم میخوردند جهت منع تعفن خلط و دست و پا و تن را گرم نگاه میداشتند و آرزو ز طعام و شربت در صباح اندکی میخوردند تا بسیاری خلو معده اخلاط را زود در حرکت نیارد و قوت برجای ماند چند نوبت چنین رعایت نمودند صحت یافتند و این دوا در اکثر ربعهای خفیف آزموده‌ایم و نافع آمد **بالجمله** اگر ربع از سودای طبیعی باشد چیزهای گرم و تر بکار باید داشت و در نضج سودا محض کوشیدن و هیچ سختی نکردن و در جمله اقسام آن برفق مرض را که کهنه باید ساخت انگاه برفع آن بدستور کوشیدن و آنجا که آفت طحال سبب آن شده باشد اولا علاج سپرز باید کرد و بسیاری را دیدیم که علاج سپرز ایشان کردند و ربع ایشان بدان زائل شد و بعضی ترک طبیبان را دیدیم که محل نبض را بر ساعد بفتیله داغ میکنند و ربع کهنه بدان زائل میشود و ربعی را اندر خریف در جائیکه دوشاب می پزند نشانیدن دو سه ساعت باز روز خود را گرم نگاه داشتن در آنجا و بوی بخار دوشاب شمیدن و بخار و هوای آنرا دریافتن نسبی نافع آید و مجربست با وجودیکه علاج ربع در خریف صعوبتی دارد لیکن آنچه سخت کهنه باشد ممکن العلاج بود اندرین فصل بخلاف آنچه در دیگر فصل افتد و نو باشد و آنجا که دوشاب مویزی پزند و غلبه باشد هوای آن انسب بود **میر عوض** مینویسد که استعمال مروارید محلول در اقسام تبهای سوداوی با عرق گاوزبان و امثال آن از مجربات است و این دوا درین باب بغایت مجربست بیارند برگ صبر تر یک قطعه و پوست بالای آن تراشیده مغز او را بر آتش دارند و قدری زرد چوب و اندکی نمک سیاه بران پاشیده از آتش فرود آورند و در پارچه انداخته بیفشارند آبیکه از وی بیرون آید مقدار یک فنجان بنوشند انشاء الله تعالی در سه روز زائل سازد **نوع دیگر** که در سه روز فائده تمام دهد پوست درونی درخت نیم پنج درم در نیم آثار آب بجوشانند و چون نیم باقی ماند صاف نموده سه چهار قطعه سنگ چقماق آتش تافته اندران فرو برند چندانکه آب مذکور سه دام بماند سرد کرده بنوشند و من جوانی را دیدم که از مدتی بس دراز باین علت مبتلا بود و هیچ دارو سودمندی نیامد آخر برگ کرنجوه با بیست و یکدانه فلفل سیاه با آب سائیده صاف نموده چند روز نوشید صحت کلی یافت و باید دانست که در تبهای نائبه فرمنه که سخت بلرزاند گاهی استعمال ادویه مخدره قبل از نوبت بسبب تخدیر طبیعت را از ورود نوبت آگاه نسازد و چون چند نوبت باین نوع بگذرد بیمار از علت پاک بیرون آید باذن الله تعالی **صفت** دارو که درین کار عجیب الاثر است ورق الخیال پوست خشخاش برابر کوفته بیخته قبل از ورود نوبت بدو ساعت چندانکه بدو انگشت برآید بخورند لیکن باید که نخست بدن را از اخلاط پاک کرده باشند **نوع دیگر** افیون یکماشه فلفل سیاه دو ماشه انگشت چوب کیکر شش ماشه هر سه را باهم سائیده بدارند و مقدار یکماشه یا کم و زیاده مریض قبل از ورود نوبت بدو ساعت رو بجانب قبله ایستاده فرو برد و باید که قبل استعمال این دوا بدو پاس غذا میل نموده باشد و الا ناشتا قی آورد و فائده دوا فوت شود و یک خوراک کافیست و الا در سه روز زائل میکند باذن الله تعالی

علاج ربع لازمه

درینجا نیز نخست بنگرند که مادهٔ مرض از کدام خلط حاصل شده پس در غذا و دوا و تنقیه مراعات آن کنند بدستوریکه در اقسام ربع دائره مفصل مسطور شده مع رعایت حرارت و برودت آنچه لائق حال باشد از آنجا اخذ نمایند و ایضاً اینجا در هر حال فصد باسلیق و یا صافن واجب بود و ادرار بول نیز بعد از نضج درینجا بس نافعست بماء الاصول معتدل و سکنجبین و امثال آن هرچه در گرمی و سردی معتدل باشد و اگر حاجت تلیین بود ملین مناسب یا مطبوخ افتیمون دهند و در ابتدا بحقنهٔ ملین بسند کنند و مسهل قوی بعد نضج تام باید داد و قی در روز نوبت بسکنجبین و آب گرم فرمایند و عقب قی بگلقند و شربت سیب و مانند آن تقویت معده نمایند و استحمام باب شیرین و مالش ملایم نفع دارد **شیخ** میفرماید که قانون علاج درین قریب قانون ربع دائره است و در اشیا اندک مخالفت دارد از انجمله اینست که میل بسوی اعتدال در مسخنات و بسوی تبرید درین تپ اولی بود بسبب لزوم تپ پس واجبست که در علاج این مثل سکنجبین و گلقند و سکنجبین بزوری و بماء الاصول معتدل و افشرجات بعسل استعمال کنند و منجمله آن اینست که فصد درین واجب تر بود زیرا که ماده در عروق محصور است خروج او بفصد سهل باشد و از انجمله است که در غذا رخصت لحوم درین مرض کمتر بود بسبب کثرت اشتعال قلب درین و از دیاد تسخین لحم **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که اتفاق ربع دائمه کمتر افتد و اگر باشد سببش آن بود که ماده در دو یا سه عضو باشد و هر یکی بنوبتی دیگر آغاز کند و علاجش همانست که مذکور شد لیکن تدبیر طعام و شراب دارد باید که

همه مائل باعتدال باشد و اولی تر چیزها سکنجبین ساده شکری و گلشکر بود و اگر حاجت آید سکنجبین بزوری و گلنگبین و ماء الاصول معتدل و آب بادیان تر و آب کرفس
استعمال نمایند و فصد باسلیق ازین تپ سود دارد و گاه باشد که بفصد صافن حاجت آید **ابن الیاس** گوید که هر صبح سکنجبین ساده یا بزوری معتدل
این نسخه بنوشانند **صفت آن** تخم کاسنی پوست بیخ کاسنی بادیان هر واحد سه درم تخم خربزه تخم خیار تخم بادرنگ هر واحد پنج درم نیم کوفته در دو رطل آب و نیم رطل
سرکهٔ کهنه یکشبانه روز خیسانیده بجوشانند تا چهارم آن فانی گردد از آتش فرود آورده صاف کرده شکر سفید یک رطل داخل کرده بقوام آرند و بگیرند گلقند شکری
ده درم و درین سکنجبین آمیخته بدهند و باقی علاج او مثل علاج ربع دائره است از تنقیهٔ خلط سودا و فصد باسلیق و هفت اندام درین تپ اولی است اگر علامات
خون ظاهر باشد و مریض بحسب سن و قوت و فصل متحمل آن بود **ابو منصور** گوید که معالجهٔ این سکنجبین و گلقند و ماء الاصول بادیان و هندبائی کنند و فصد باسلیق
کنند بعد ازان صافن بگشایند پس ازان شروع بادرار بول نمایند اگر بغلبهٔ الحرارت بود غذا نخود آب و سرکه زیت سازند **انطاکی** گوید که علاج حمای ربع دائمه در اقسام او
مثل ربع دائره است بغیر زیادتی که در دائمه حادث از خون که دران فصد صافن در اواخر علاج کنند و درین انضاج بیشتر وقتی باید کرد تا ازان تحلیل نماید و دیدم از علامات تحلیل آن تسوید
موی سفید بسبب شدت طبخ آن مواد را و عمل او در رطوبت غریبه پس سیاه میشود چنانچه شان حرارت غریبه اند آنست و هرگاه اشتداد نماید موسفید گردد بسبب فرط احتراق و بسیار باشد که
ازین تپ ملازمت شربت بسفایج مطبوخ بمویز بشکر شیرین ساخته **مصنف** اقتباس مینویسد که نزد من بهتر آنست که اول رگ باسلیق و یا صافن زده جهت انضاج تا چهل روز گلقند گل مشکی
و سکنجبین هر یک دو توله بلیسانند و بدرقهٔ گلقند چهار توله در عرق شاهتره و بادرنجبویه هر یک هفت توله مالیده صاف نموده بدهند و بعده تا یکهفته این مطبوخ دهند برگ شاهتره بادرنجبویه
بسفایج افتیمون گل سرخ هر یک هفت ماشه افسنتین سه ماشه تخم کشوث در لته بسته گاوزبان یک پنج ماشه مویز منقی یکنیم توله گلقند سه چهار توله و غذا نخود آب جوجه مرغ بعد یکپاس از دوا دادن وقت
دو پهر نان باشوربای پلاو بچهٔ مرغ دهند و تنقیه بمطبوخ افتیمون غاریقونی نواب علویخان نموده جهت ادرار سکنجبین افتیمونی بزوری ایشان در گلاب بدهند و جهت
تقویت خمیرهٔ مروارید و ماء اللحم دهند **صفت خمیرهٔ مروارید** بگیرند مروارید ناسفته یکتوله بعرق کیوڑه و بید مشک صلایه کرده بسد یشب سبز طباشیر گل گاوزبان
هر یک نه ماشه بسفایج دو درم عقربی تخم بادرنجبویه هر یک هفت ماشه کوفته بیخته آمله مربی بکلان بیست و پنج عدد در کیوڑه یکشبانه روز خیسانیده مالیده با سه چند آن
قند قوام ساخته ورق طلای محلول سه ماشه حل کنند شربتی هفت ماشه تا نه ماشه **صفت ماء اللحم** گوشت حلوان بز پنج آثار گوشت بچهٔ مرغ سه عدد گل سرخ
پنج توله بسفایج تخم فرنجمشک بادرنجبویه شاهتره گاوزبان بستان افروز هر یک سه توله گل گاوزبان چهار توله برگ گاوزبان هفت توله ابریشم مقرض خام
بست و پنج توله صندل سفید سه و نیم توله مویز منقی سی توله زعفران سه ماشه ریحان سبز پودینه برگ ترنج هر یک نه توله گلاب پنج شیشه آب شیرین چهار شیشه
بدستور مقرر بکشند شربتی از نه توله تا پانزده توله و قرص زرشک کبیر و قرص گل کبیر درینجا بسیار نافع است و این حب راقم برای ربع دائره و لازمه از مجربات است
در سه چهار دوره بمیساند هرگز تخلفی نمیکند ولیکن بعد از تنقیه پوست بیخ بقلهٔ یمانی صحرائی که آنرا بهندی کهوجه گویند سه توله زنجبیل صبر سقوطری هر یک یکنیم توله
کوفته بیخته حبها بقدر نخود سازند شربتی یکحب قبل از نوبت با آب گرم و صاحبزادهٔ مظفر علیخان را از نه ماه ربع لازمه بود و از ماء الجبن هم فائده نشده بود بلکه
ضعف زیاده گردیده بنا بر تقویت خمیره و ماء اللحم بدستور و جهت رفع نوبت حب مذکور دادم در سه چهار نوبت موقوف شد لیکن وقت نوبت تپ خفیف می آمد
پس جهت رفع دوره عوض حب سفوف طباشیر و ست گلو و دانهٔ هیل هر واحد یکماشه نبات برابر روز نوبت دادم و بنا بر رفع تپ هر روزه شربت افتیمون
اصولی علویخان سه توله در عرق شاهتره و گاوزبان هر یک هفت توله نوشانیدم و غذا پلاو و قورمه با نان تنوری مقرر داشتم و خمیره و ماء اللحم بدستور دادم
در یکماه صحت یافت **ایضاً** نجو خان بهادر را از مدت یکسال و سه ماه تپ ربع می آمد و از ماء الجبن نیز فائده نشد و رنگ همه بدن سیاه شده بود و اندکی سختی در
سپرز هم بود و از ضعف طاقت قیام و قعود هم نمانده حکیم میر ضیاء الدین عبرت معالجه باین طور فرمودند که وقت صبح قرص کبر سه ماشه در خمیرهٔ صندل ترش
رازی یکتوله ورق طلا یکعدد سرشته شربت سیب و شربت افتیمون هر واحد یکنیم توله در عرق شاهتره و عرق ابریشم ساده هر یک هفت توله حل کرده دادند
و غذا وقت دو پهر پلاو کبری با چار آمله و قورمهٔ بچهٔ بز با نان خشکار مقرر نمودند و وقت شام شربت یاقوت علویخان دو توله در عرق شیر نه توله و تخم فرنجمشک
هفت ماشه **صفت عرق شیر** بسفایج دو دو بیخ عقربی تخم شربتی تخم فرنجمشک گاوزبان هر یک پنج توله ابریشم خام بست و پنج توله گل سرخ گل مشکی هر یک

هفت توله آب لیمون شربتی آب انار ولایتی هریک نیم آثار آب تربوز دو آثار سیب ولایتی نیم آثار کسیرو یک آثار برگ خرفه نیم آثار و سه فلوس نبات یک آثار شیر بز پنج آثار عرق کشند شربتی از نه توله تا بست توله و قبل از وقت دوره یک گهڑی دوای آکاس پخته و لیمون که در ذکر ادویه نافع ربع دائره مسطور شد نوشانیدند ازین تدبیر در مدت یکنیم ماه لرزه موقوف گشت لیکن بروز دوره تپ بمعمول خود می آمد برای رفع آن سفوف برگ یا در نجبویه سه ماشه با نبات برابر می دادند و هر روز شربت کشوث والا علو یخان و شربت افسنتین هریک دو توله در گلاب و عرق بید مشک هریک هفت توله نوشانیدند و بهمین تدبیر در دو ماه صحت کلی یافتند لیکن سیاهی بدن باقی بود جهت رفع سیاهی و ضعف خمیره گاوزبان عنبری با عرق زردک علو یخان دادند در مدت سه چهار ماه سیاهی رفع شد صفت عرق زردک بگیرند زردک از پوست و استخوان پاک کرده پنج آثار گل گاوزبان گل فرنجمشک گل سرخ هریک نه توله برگ گاوزبان بسفایج درونج عقربی هریک هفت توله ابریشم خام چهل توله صندل سفید پنج توله اشنه سنبل الطیب هریک چهار و نیم توله عود خام و عود غرقی هریک سه و نیم توله زعفران نه ماشه مشک عنبر اشهب یک یک ماشه شربتی از هفت توله تا پانزده توله با شربت مقبول نواب علو یخان چهار توله و تخم فرنجمشک نه ماشه

علاج ربع معکوس

واین هم نوعی از ربع ست که دو روز می آید و یکروز نه و همه اسباب و علامات این مانند ربع دائره بود لیکن ربع اسلم ست واین ارداء بلکه مهلک ست کذا فی الاندمیر یا و علاج این تماما همانست که در ربع دائره مسطور شد ولیکن باید که در ینجا در تقویت و تفریح و تسکین بیشتر از اسهال و ادرار کوشند و سفوف بادرنجبویه و یا شاهتره درین باب مجرب ست و همچنین سفوف تخم هردو با نبات مساوی شربتی سه ماشه و گاهی این نوع در آخر ربع دائره می افتد و در دوره چهارم بهلاکت می انجامد و گاهی از ابتدا شروع میگردد و بدوره ششم بعروض غشی بهلاک میرساند قسطا بن لوقا گفته که نوعی از ربع ست که آنرا منعکسه گویند و او آنست که دو روز نوبت کند و یکروز راحت دهد و علاج این تلطیف تدبیر در روز اول کنند تا غذا از طبیعت ثقل نیارد و تنشیط بدن روز دوم بحمام و راحت نمایند و استعمال قی روز سوم کنند زیراکه حمام ترقیق اخلاط نماید و سیلان او بسوی معده کند

حمیات دیگر از انواع حمیات سوداوی

که آن خمس و سدس و سبع و ثمن و تسعه و عشر ست هریک بکسر اول و اسامی هریکی از اینها بحسب دوره اما خوذ ست مثلا اگر سه روز در میان آید خمس گویند زیراکه روز مع روز ترک آن پنجم روز باشد و همچنین اگر چهار روز در میان آید سدس خوانند و باقی را همچنین قیاس کنند تا عشر که هشت روز در میان آید و زیاده از عشر نیز اتفاق افتد چنانچه قرشی گوید مردی را دیدم که تپ او در هر هجده روز یکنوبت می آمد و حکیم ارزانی مینویسد عورتی را دیدم که سیزده روز در میان او را تپ می آمد و محشی شرح اسباب نوشته که شخصی را در هر ماه دوبار تپ می آمد بالجمله بقول شیخ این حمیات را در یونانی فیماطوس نامند و قومی مثل این حمیات را دواره نامیده اند بسبب طول دوران آنها و انطاکی گفته حمای فائته و سمی سراقیه و متعدیه از مجرای طبیعی و این مسمی باسم ادوار آنست پس حمای خمس گویند اگر در پنجم روز واقع شود و همچنین دیگر اقسام آن و وجود خمس اجماعی ست و اما ما فوق آنرا جالینوس منکر ست و دیگران اثبات آنها میکنند چنانچه قول قرشی وغیره مذکور شد و سدس و سبع و ما فوق آنرا بقراط نیز ذکر کرده و جالینوس گوید که من در عمر خویش ازین تپها هیچ ندیده ام و نه خمس جلی قوی را دیدم که آن حمی مثل خفی ضعیف ست و میگوید بعید نیست که سبب این تپها تدبیری بود یعنی بسببی از اسباب بادیه باشد چون حرکت و ریاضت قوی و دفعةً یا طعام و شراب و دوای ناموافق یا چیزی از اعراض نفسانی چون فرحت و غضب و غم و فکر که اندر مزاج اثر کند هر وقت که سببی ازین اسباب تازه شود تپ تولد کند یعنی سبب ادوار و عودات آنها عودات تدبیر و ادوار آن باشد نه ادوار مواد که منصب گردد و میگوید که واجبست در امتحان این تپها رعایت کردن یعنی تا غلطی واقع نشود یعنی امتحان نمایند که آیا این حمیات از عودات تدبیر ست یا از ادوار انصباب مواد و شیخ الرئیس میفرماید که جالینوس مثل منکر ست برای وجود این حمیات یعنی دلیل ندارد زیراکه میگوید ندیده ام و نمیگوید که نمیتوانند شد پس باشد منکر شد و مثل عطف حب نوبت که برای امثال این تپها اصل دیگر یعنی سوء تدبیر گفته و چون بلفظ بعید نیست گفته و بالجزم نگفته که سبب این تپها آنست لهذا ماند موجب شد لیکن بقراط تحقیق قول در وجود سبع و تسع نموده و این در ظاهر متعذر و مستحیل نیست تا احتیاج رجوع در ان بسوی تاویلی افتد که حدوث آنها از عودات تدبیر ست واقوالی که بقراط در باب این حمیات گفته اینست که سبع طویل المدت ست و قتاله نیست و تسع در مدت دراز تر از آنست و مهلک نیست و گفته که خماسی دی کرن

حمیات نیست زیراکه قبل از سل یا بعد آن افتد و این مبنی بر تجربهٔ اوست و شیخ گوید که ما گمان میکنیم که این قول بقراط را که خمس بدتر از همه است وجه این است که از سل مراد دق
باشد و مراد او از خمس مطلق نیست بلکه مراد او از این آنست که بعضی از صنف خمس از بدترین تبهاست بهر آنکه او قبل از دق و بعد آن بود زیراکه حمیات چون طول کشند
و اندازه رسانند در اکثر اعضای رئیسه گرم شوند و بدق ادا کنند و ایضاً دق چون سبقت کند بعید نیست که در اخلاط اندر آخر دق رمادیت و عفونت عارض شود پس حمای
خمس حادث گردد و واجب نیست که انکار از امراضی کرده شود که مشاهدهٔ آن در زمانی یا بلدی اتفاق نیفتد و ایضاً واجب نبود که گویند حمای خمس را مادهٔ خامس لابد نیست
زیراکه ربع بسبب آنکه مادهٔ آن سوداست دوره بطریق ربع نمیکند بلکه بنابر آنکه او قلیل و غلیظ است و بعید نیست که در بعض ابدان سودا غلیظ تر و قلیل تر باشد و آنرا
عفونت عارض شود و هنگام تحرک او بسوی مستوقد اجتماع او دران بطی تر باشد پس جائز است که نوبت بطور خمس نماید بغیر لزوم مادهٔ خامس و مردی ثقه از من
گفته که حمای تسع را مشاهده کرده ام و اما خمس را ما بتکرار دیده ایم و برای آن مضطر بگفتن این سخن نبوده ایم که در انجا خلطی دیگر بود **الحاصل** این حمیات از قبیل حمای ربع
اند زیراکه مادهٔ این تبها از جنس مادهٔ ربع بود لیکن آن ماده غلیظتر و کمتر باشد و لهذا بسرعت مجتمع و متعفن نشود و پس زمانهٔ راحت دران طول کشد و اکثر این تبها از سودای بلغمی
باشند و بیشتر بعد حمیات دیگر عارض شوند **علاج** معالجهٔ این تبها همچون علاج تب ربع باید کرد لیکن چیزهای بغایت گرم و مسهل قوی نشاید داد مگر بعد از آنکه نضج تام
پدید آید و اگر استفراغ بحسب حال کنند صواب باشد مثلاً اگر صاحب تب لاغر خشک مزاج باشد تنقیه بادویهٔ مخرج سودای احتراقی نمایند و اگر لحیم شحیم بسیار خوار بود
بادویهٔ مخرج بلغم و روز نوبت قی بملطفات و مقطعات خلط غلیظ لازم گیرند و مراعات جگر و سپرز و معده مرعی دارند بدانچه در حمای بلغمی ذکر یافته و گلقند و سکنجبین
قلیل الحموضت نفع دارد و اشربه و اغذیه بحسب حرارت و برودت مزاج اختیار نمایند بهنجیکه در اقسام ربع مفصل مذکور شد **شیخ** میفرماید که علاج اصناف این
حمیات قریب از علاج ربع بلغمی است و احتیاج در علاج آنها بزیادتی صوم و تلطیف تدبیر و نوم بر هضم بود تا مادهٔ غلیظ بدان تحلل و نضج یابد و ایضاً احتیاج بتغلیظ
تدبیر افتد تا قوت ضعیف نگردد و این هر دو یعنی تلطیف و تغلیظ متضادتین است و تا وقتیکه این حمیات قوت را ضعیف نکنند خوف نمیکنیم چنانچه تلطیف
تدبیر و استعمال صوم تا مدتی بر مریض می نمائیم و تلافی ضرر تلطیف هر وقت که میخواهیم بتغذیهٔ اغذیهٔ جید الغذا و سریع الهضم و مزید خون متولد از آن و غیر مخلط
ماده و غیر مزید آن میکنیم و از نافعترین عالجات برای این قی کردن است بخربق و تخم ترب و ترب که دران خربق خلانیده باشند و تخم سرمق و استفراغات بایارجات
و بعد از آن استعمال تریاق و مانند آن از معاجین بکار رود و درین هنگام نفع میکند تعریق بادویه در حمام گرم بغیر استعمال آب و بغیر استعمال مرطبات **مجوسی** گوید حمیاتی
که در هر پنج یا شش روز نوبت میکنند چون حدوث آنها از خلط سوداوی مفرط الغلظت باشد در علاج آنها احتیاج بتدبیر اصحاب حمای ربع می افتد از
تلطیف خلط و استفراغ آن بادویهٔ مسهل سودا و تلطیف غذا و ترک تخلیط و استعمال قرص غافث و سکنجبین و گلقند احیاناً و بصوم در روز نوبت و قی سکنجبین
که دران ترب قطع کرده تر کرده باشند و آب شبت و نمک هندی و عسل و همه آنچه مانند اینها استعمال کرده میشود در علاج حمای ربع که چون مدت او طول کشد
جرجانی گوید که مرا غلامی بود او را این نوع تبها می آمد و من همچنانکه جالینوس گفته گمان بردم که این غلام هر وقت تخلیطی میکند و بدان سبب هر وقت این تب نوبتی
همی آید پس گوش بران داشتم و بر ورق تقویم وقت ابتدای نوبت تب او نشان کردم و مدت نوبت آن نگاه داشتم و روزهای راحت که بی تب بود معلوم کردم
و ابتدای نوبت دیگر نشان کردم و مدت نوبت آن نگاه داشتم چند نوبت همچنین نگاه داشتم معلوم شد که تب سبع است و مزاج او گرم بود او را دیگر روز بعد روز نوبت
صباح سکنجبین بشیرهٔ تخم خرفه دادم و بعقب آن بعد چند ساعت کشکاب دادم و بروزهای دیگر گلشکر با سکنجبین ساده دادمی و غذا از زیرباج و شوربا بنخود و شبت
و گوشت بره یا مرغ و در روز پیش از روز نوبت نخوداب دادمی یا زیرباج مزوره بمغز بادام و روز نوبت جز سکنجبین زوری سخت اندک با آب آمیخته هیچ ندادمی و این نیز جهت آنکه تا آب ساده
تنها نخورد و قبل از آمدن نوبت آن روز امساک غذا فرمودمی و از اجزای معجون نجاح حبی ساختم و بعد روز نوبت بدو روز مقدار دو درم دادمی و این حب دو بار بیش ندادم
بدین طریق علاج تب او زائل شد **ابن الیاس** گوید که علاج او اخراج بلغم غلیظ از بدنست و اینکه هر صبح جلاب از بادیان و اصل السوس خراشیده کوفته هر واحد سه درم
و گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ نخود و مغز حب قرطم و لحوم دراج و تیهو و کبک دهند و تلیین طبیعت بمعجون خیارشنبر یا معجون نجاح کنند و روز نوبت امر بصوم و ترک
غذا بالکل نمایند و قی با آب طبیخ تخم شبت و تخم خربزه و بیخ آن و تخم ترب و برگ و بیخ آن و نمک و عسل و کنگرزد آورند و باقی تدبیر آن مثل تدبیر حمای ربع است

و در معالجهٔ این تپ اهمال ننمایند چه مودی بربع بسرعت میشود اگر اخلاط بسیار و رطوبت مفرط گردد و اگر رطوبات وافر و اخلاط بسیار نبود بدق انجامد **ابن هبة الله** گوید که علاج حمیاتی که بنوبت خمس و سدس و مافوق آن آید بترک بدپرهیزی و اسهال وقی باشد زیرا که این حمیات حادث میشوند یا بسبب فرط احتراق یا بسبب بدی تدبیر و بدین جهت واجبست که در علاج این تنها تمسک نمایند بدانچه در علامت حمای بلغمی و سوداوی مذکور شد اگر بدن نحیف باشد اسهال سودا و تدبیر اصحاب ربع کنند و اگر فربه باشد تدبیر ارباب تپ نائبهٔ بلغمی نمایند **ابو منصور** گوید تپی را دیدم که در هر هفت روز نوبت میکرد و مریض نحیف البدن حار یابس مزاج بود پس لزوم اسهال بماء الجبن نمودم و در تدبیر غذای او تلطیف کردم و در بست و هفت روز نوائب او منقلع شد **سدید** وغیره شراح قانون مینویسند که مادهٔ این حمیات لابد شدید الیبوست باشد والا عفونت را در زمانهٔ بسیار طویل قبول نمیکرد و هرگاه چنین باشد تلطیف در تدبیر غذای آن جائز نبود مگر در روز نوبت فقط واما در ایام راحت حال بدن او مثل ابدان صحیح مزاجان میباشد پس واجب آید که غذا درین ایام مثل آن باشد که در حالت صحت بود و مائل تر بتر طیب یا اندک لطیف تر باشد زیرا که تغذیه از مرطبات است پس مثل معدل این ماده باشد **انطاکی** گوید که علاج این انواع بتسخین و تلطیف واستعمال ادویهٔ مخرج بلغم و سوداست مع جاری داشتن بدن درین همه بر مجرای صحت باغذیه و مارا درین باب علاجی مجرب نیست زیرا که هیچ ازین تپها ندیده ام ولیکن میگویم که چون بسفایج بجوشانند و آب او گرم با دار صینی بنوشند علاج ناجح باشد بسبب تحلیل دوای اول سودا را و بسبب ثانی بلغم غلیظ را بنابر تلطیف آن و در زبده گوید که مختص بدان انیسون و باداورد و کشوث است و سه برگ پنج شرباً و در خواص است که بخور سرگین فیل تپ را ببرد **شریف خان** مینویسند که زنی را تپ بود و معالجهٔ او اطبائی تامل میکردند هرگاه تپ او طول نمود پس او نزد من آورد و چون در حال او غور کردم دانستم که حمای خمس است پس علاج او به تنقیه و تطفیه نمودم زیرا که مادهٔ آن از صفرای محترقه بود بعد ازان ماء الجبن نوشانیدم و نفع بلیغ نمود و با ماء الجبن جز ادویهٔ خفیفه مثل قرص انبرباریس وغیره ممکن نبود و حدت ماده و ضعف مریضه از استعمال سفوف لاجورد وغیر آن از ادویهٔ قویه مانع بود و سن مریضه قریب شصت سال بود و صورت تپ او این بود که یکروز بشدت می آمد و در روز دوم بشدت کم ازان و در سوم کمتر از شدت دوم و در چهارم کمتر از شدت سوم و در پنجم اشتداد مثل شدت روز اول میکرد بعده در ششم مثل ثانی و در هفتم مثل سوم و در هشتم مثل چهارم و در نهم مثل پنجم شدت میکرد و بهمین هیئت مدتی بود **مؤلف** گوید که از کلام ابن اشرف الحکما مدرک میگردد که آن حمای خمس لازمه بود پس قول بعضی که این حمیات دائره میباشند اکثریه باشد

حمیات مرکبه

بدانکه ترکیب این حمیات ترکیب حقیقی نیست بلکه ترکیب اعتباریست و حمیات مرکبه از امراض مجتمعه است نه از مرکبه زیرا که مرض مرکب آنست که از اجتماع دو مرض یا زیاده بران مرض وحدانی پیدا گردد و احکام و علامات و علاجات او غیر احکام و علامات و علاجات مفردات او باشد چنانچه **شیخ الرئیس** مثال او با ورم و بثور داده زیرا که آن مرکب از سه مرض مفرد یعنی سوء مزاج مادی و تفرق اتصال و مرض ترکیب است و آنرا احکام و علامات غیر آنست که برای مفردات اوست مثل زیادتی مقرحه در حجم عضو و جمع ریم و انفجار و اما سل مرض مرکب بترکیب حقیقی نیست زیرا که آنرا علامات غیر علامات مفردات او یعنی قرحهٔ ریه و تپ دق نیست و نه علاجات و احکام غیر آنکه برای مفردات اوست و همچنین تپ مرکب مثلاً شطر الغب که آنرا علامات غیر علامات مفردات او از غب و بلغمی نیست و نه علاج غیر از علاجات آنها پس تقسیم حمیات بمفرد و مرکب مجرد اصطلاح است نه از امراض مرکبه از روی ترکیب حقیقی چنانچه آن معتبر نزد تعریف مرض مرکب است **بالجمله** حمیات بایکدیگر ترکیب می یابد و اقسام مرکبات او بسیار است و ضبط او ممکن نیست **گاهی** از انواع داخل در دو جنس بعید مرکب شود مثل ترکیب تپ دق با حمای عفنی و حمای یوم با حمای غلیانی **و گاهی** از یک نوع داخل در جنس واحد مانند آنکه از دو غب خالصه یا غیر خالصه مرکب گردد و بر دورهٔ نائبهٔ بلغمی هر روز نوبت کند اگر روز راحت غب اول روز نوبت غب ثانی خواهد بود و یا از دو ربع مرکب شود و دو روز اخذ کند و یکروز ترک نماید و آنرا ربع معکوس گویند چنانچه سابق مذکور شد و یا سه ربع ترکیب یابد و بنوبت بلغمی هر روز آید چون در هر دو روز راحت ربع اول روز نوبت ربع ثانی و ثالث باشد و یا سه غب مرکب گردد پس اگر بطریق مبادلا آید نوبت روز سوم شدید تر باشد بسبب اجتماع اعراض دو دوره زیرا که آن روز منتهای دور روز اول و ابتدای یوم ثالث بود و همچنین روز پنجم و این ترکیب از سه غب مشابه بشطر الغب باشد چنانچه ترکیب از دو غب مشابه نائبهٔ بلغمی میباشد

ویا از دو خمس ترکیب پذیرد دو روز آید و دو روز نه ویا به خمس مرکب شود دو سه روز آید و یکروز نه ویا از دو سدس ترکیب یابد و دو روز نوبت کند و سه روز ترک نماید
و مانند آن **وگاهی** از دو نوع ویا اکثر از آن داخل در جنس واحد مرکب گردد مثل غب با بلغمی چون حمای معروف بشطر الغب ومثل ترکب حمیات اورام ومثل غب
با محرقه وانچه ازین هر دو وازورمیه صفراویه ترکیب یابد **وگاهی** واقع میشود ترکیب حمیات بوجه دیگر واو آنست که از دائره عفنی یکنوع بالازمه بهمان نوع مرکب گردد
مثل غب دائره بالازمه ومواظبه بالنقه وربع دائره بادائمه ویا از عفن دائره یکنوع بالازمه نوع دیگر ترکیب یابد چون غب دائره با مطبقه ویا غب بالنقه ویا غب
باربع دائمه ویا مواظبه با مطبقه ویا مواظبه با غب لازمه ویا مواظبه باربع لازمه ویا ربع دائره با مطبقه ویا ربع دائره با غب لازمه ویا ربع دائره بالنقه وهمچنین عفن
دائره یکنوع با دائره نوع دیگر مثل غب دائره با مواظبه وغب دائره باربع دائره ومواظبه باربع دائره ویا از عفن لازمه یکنوع بالازمه نوع دیگر مرکب شود چون مطبقه با غب لازمه
ویا بالنقه ویا باربع دائمه وغب لازمه بالنقه ویا باربع دائمه ولنقه باربع لازمه وسخن گروهی که گفته اند در تپ لازمه مرکب نشود معتبر نیست **وگاهی**
انواع ترکیب واقع میان حمیات بنوع دیگر بود مانند آنکه دو خلط ممتزج باشند یا منفرد ومانند آنکه هر دو متساوی در مقدار باشند یا مختلف ومانند آنکه
حمیات متداخله باشند ویا مبادله ویا مشابکه وتفصیل این آنست که صاحب کامل گفته که ترکیب بعضی حمیات **بالبعض** دیگر بر دو وجه **بود** یکی بر جهت امتزاج
پس اگر هر دو خلط متحد شده دو تپ همه مختلط ممتزج باشند از اول ابتدای نوبت آن هر دو وانقضای آنها در زمانه واحد بود دوم بر جهت مجاورت پس اگر هر واحد
از دو خلط منفرد باشد در آن هنگام نوبت آن هر دو در دو وقت مختلف بود وهمچنین انقضای آن هر دو وهر واحد از اخلاط مرکبه یا متساوی در مقدار باشد
ویا بعض آن بیشتر وبعض آن کمتر باشد وابن هبة الله گوید که ترکیب حمیات بر سه قسم ست اول ترکیب ممازجه واین انگاه باشد که ماده هر دو تپ یا خارج
عروق بود ویا داخل عروق ودر تپ هنگام ابتدای نوائب وانقضای آن هر دو در زمان واحد باشد وثانی ترکیب مشابکه واین وقتی باشد که هر واحد از دو خلط منفرد
بود یعنی یکی از آن داخل عروق ودیگر خارج عروق باشد ابتدای هر دو تپ در یک وقت ابتدا کنند وثالث ترکیب مقارنه واین وقتی باشد که چون هر واحد از دو تپ
دوره خود را تمام کند تابع او دیگر مقارن آن گردد وماده او داخل عروق باشد خواه خارج عروق وشیخ میفرماید که اصناف ترکیب حمیات سه گونه ست یکی ترکیب
مداخله واو آنست که هنوز یک تپ در بدن باشد که تپ دیگر داخل شود پس بالضرور اعراض مشتد گردد دوم ترکیب مبادله واین آنست که بعد گسار یدن یک تپ
دیگری داخل شود خواه بمجرد مفارقت اولی خواه بعد زمانی پس دیگر بدل از اولی باشد در بقای حرارت بعد اقلاع آن سوم ترکیب مشارکه واو آنست که هر دو تپ
بیکدفعه در گیرند خواه ترک آن معا باشد یا نه ومشارکه را مشابکه نیز گویند جهت شدت مداخلت ومجوسی گوید که گاهی سه نوع از حمیات مذکوره مرکب گردند وگاهی
چهار نوع یا زیاده بران از اختلاف تراکیب مرکب شوند وشارح اسباب مینویسد که ترکیب حمیات عفنیه یا ثنائی بود وآن تا سی وشش قسم ست ویا ثلاثی باشد
واین یکصد وشصت قسم بود ویا رباعی باشد وآن پانصد وشصت قسم بود پس جمله انواع این هر سه ترکیب هفتصد وپنجاه وشش میشود وگفته که خماسی ومافوق آن
نیز برین قیاس بود واز هزار قسم تجاوز کند وحکیم ارزانی نوشته که ترکیب حمیات گاه بر سبیل انتظام بود اگر از اقسام مرکبات باوقات محفوظ آید وگاه بر سبیل اختلاط باشد
چنانچه تپی لازم بود وگسارد وبگیرد با انتظام واینچنین تپ را مختلطه گویند وحمیات مختلطه جدا مذکور خواهد شد وسمرقندی گوید که از حمیات مرکبه کثیر الوقوع آنست
که از ترکیب صفرا وبلغم افتد ولهذا این تپ میان سائر مرکبات مخصوص باسم خاص گردیده وآن شطر الغب ست واین علیحده مسطور گردد **الحاصل** در معرفت
حمیات مرکبه مهارت تمام درکارست تا در تشخیص نوع آن مغالطه نیفتد لهذا گفته اند که بر نوبتهای حمیات اعتماد کلی نباید کرد بلکه درینجا می باید که بدیگر اعراض لازمه
مختصه بهر واحد استدلال نمایند زیرا که نزد ترکیب بهم اختلاط می افتد واعتبار نوبت ساقط میگردد چنانچه گاهی تپ مرکب دوره شبیه بدوره مفرد یا بدوره مرکب دیگر
پیدا میکند مثل آنکه از ترکیب دو غب دائره نوبت تپ هر روز می آید وهمچنین از ترکیب سه ربع دائره واین نوبت هر روزه دوره تپ بلغمی ست پس هرگاه معالجه بتدبیر
تپ بلغمی کنند مریض هلاک گردد وازینجا معلوم شد که دلالت نوائب بر نوع تپ ضعیف ست پس در معرفت نوع تپ اعتماد بران نکنند بلکه لازم ست که فرق نمایند
میان این حمیات باعراضی که لائق هر واحد از مواد باشد **شیخ** وشراح قانون مینویسند که اگر این حمیات از غب خالصه مرکب شوند چنان عارض گردد که نوبتهای او
بتقصیر سرعت کنند تا آنکه اولا ضعف از آن متلاشی گردد وغب ثانی باقی ماند مثلا چون صفرای خالص در دو موضع متعفن شود ودر موضعی صفرا اندک ودر موضع دیگر

صفرا بسیار باشد بالضرور نوبت هر واحد از آنها بسوی قصر جلدی خواهد کرد بسبب شدت حرارت و حرکت صفرا و بساست که نوبت تپی که مادهٔ آن اندک ست خواهد رفت
و گاهی بر ترکیب حمی معاودت قشعریره بعد سکون تپ دلالت کنند زیرا که باز آمدن قشعریره دلالت میکند بر اخذ نوبت تپ دیگر که بر تپ اولی داخل شده و طبیب عالم بدلائل
هر تپ و اعراض او را عیب ست که ترکیب تپ را اول روز یا دوم دریافت نکند و این نزدیک طبیب مجرب که معالجه بدقت نظر میکند آسان ست اما درین زمانه اگر در
وسط هم دریابد غنیمت ست و شناختن ترکیب حمای دق با تپ عفونت سخت مشکل ست خصوصا چون مرکب شود تپ دق همراه بلغمی لثقه که مادهٔ آن
بلغم شور باشد زیرا که اطبا درین مرکب فترات و ابتداهای لرزه و قشعریره و معاودات عرق را ملاحظه نمایند اگر اوقات جزئیه برای این حمیات باشد و مفتره بود و دالا بر
علامات آنچه اظهر بود و بر عفونت دلالت کند از تغیر بول و نبض و لزوم تپ و لذع آن نگاه کنند و علامات دق را فراموش نمایند و گمان کنند که درینجا حمیات عفونت
فقط لازمه یا مرکبه از لازمه و دائره و گاهی ترکیب حمیات متعدده متوالی گردد حتی که ظاهر شود تپ واحد متصل متشابه که شبیه بسونوخس باشد در دوام آن و دران هنگام
از رجوع کردن بسوی دلائل چاره نباشد و عمده درین انتفای علامات سونوخس و غلبهٔ جوست که از نبض و قاروره و احوال مریض معلوم شود و هرگاه نوبتهای حمیات
کوتاه باشد اتصال آن لاحق نشود بلکه فیما بین هر دو تپ فتره ظاهر گردد مثلا چون تپ مرکب از دو غب خالصه باشد و هر یکی ازین هر دو دور گیرد یکی هفت ساعت
ما بین وقوت گردد و غب دوم از روز دوم هفت ساعت بگیرد البته اتصال نخواهد شد مگر بسبب امر عظیم از کثرت عدد حمیات خصوص کثرت عدد در حمیاتی که فترات آن
طویل باشند مثال آن چون چهار حمیات قصیره مرکب شوند پس یکی از اول روز تا نیم روز گیرد و دیگری از نیم روز تا مغرب و سومی از مغرب تا نیم شب و چهارمی از نیم شب
تا اول روز بعده نوبت تپی که از اول روز شروع میشد خواهد آمد و باعث تلاحق خواهد شد و هرگاه حمیات مختلفه در مدت و ازمان مثل شطر الغب مرکب شوند اولا اتحاد تراکم
منقلع شود بسبب سرعت تحلل مادهٔ او که صفرا ست در زمانه باقی ماند و اقلاع او متعسر گردد خواه هر دو دائره باشند یا لازمه یا دائره و لازمه و گاهی با شطر الغب مرکب شود
غب دیگر یا بلغمی یا سوداوی پس اگر با غب باشد غب منقلع گردد بسبب حدت ماده و شطر الغب خالص بماند و اگر با بلغمی یا سوداوی باشد شطر الغب منقلع شود و بلغمی یا
سوداوی خالص باقی ماند زیرا که شطر الغب بنسبت بلغمی و سوداوی الطف ست بسبب بودن صفرا جزوی از مادهٔ آن و هرگاه بینند که حمای مطبقه ست و بادی لرزه
بود و عرق نباشد و یا بینند که گاهی در لرزهای بسیار عرق بکمرتبه کند بر مرکب بودن آن گواهی دهند و همچنین هرگاه در تپ لازمه افراط در سردی دست و پا و تقبض آن
بینند و اما سردی و تقبض اندک گاهی در لازمه میباشد **صاحب کامل** گوید که آنچه از حمیات مرکبه ترکیب او بر جهت مجاورت باشد معرفت او سهل ست از
اوقات نوائب حمیات و مدت زمانهٔ آن پس اگر حمای دائمه با تپ نائبه مرکب گردد استدلال نمایند بر حمای نائبه بالرزه که در وقت نوبت تپ آن افتد و بر دائمه بدوام
و اما آنچه ترکیب او بر جهت مخارجت باشد معرفت او عسر شاق ست بسبب اختلاط علامات بعضی آن ببعض دیگر لا سیما اگر اخلاط ممتزجه متساوی باشند که این عسر
و اصعب بود و اگر یکی از دو خلط در ترکیب آنها غالب تر باشد معرفت او سهلتر بود زیرا که علامات خلط غالب ظاهر تر باشد و سزاوار آنست که درین باب جودت
تمیز و حسن نظر استعمال کنند و در حمیات مرکبه بر نوائب آن در استدلال بران اعتماد ننمایند زیرا که گاهی حمیات غب نوبت در هر روز میکنند و اطبای ناقص مقرر میکنند
که آن حمای مواظبه ست و گاهی حمیات ربع نوبت غب مینمایند پس گمان میکنند که آن حمای غب ست و دران علاج ناموافق استعمال مینمایند و بدان سبب نوبت
تپ زیاده میشود و شدت میکند تا آنکه مریض بدان علاج هلاک میگردد بهر آنکه دران ضد محتاج الیه استعمال میکنند و لهذا میباید که استدلال بر تپ از نفس طبیعت او
و از اعراض خاصه بدان نمایند تا دلالت صحیح شود و علاج بموقع خود واقع گردد پس اعتبار نوائب حمیات نباید کرد **بعضی** گویند که در هر واحد از تراکیب غلطی واقع میشود
لیکن در ترکیب مداخله و متشابکه اکثر غلطی می افتد و طریق تمیز رجوع بسوی اعراض هر واحد ست و واقف نمیشود بر کیفیت حمیات مرکبه مگر کسیکه معرفت حمیات
مفرده را محکم کرده و دران تبحر داشته باشد و لهذا نشاید که کسب معرفت نوع تپ از دور آن نمایند زیرا که اتفاق افتد از حمای غب آنچه دورهٔ او در هر روز باشد
و این بقدر آن باشد که دران از صفرا و بلغم مشترک بود و گاهی مریض در یک روز و شب دو یا سه مرتبه تپ کند و آن تپ از جنس واحد بود و گاهی از دو جنس مختلف باشد
و گاهی تپ کند بحمای غب پس حمای ربع یا بلغمی یا دق و گاهی یک تپ لازم بود و دیگر دائر بران و گاهی اوقات و نوائب مقارنت کنند و یا در یک وقت متفق
شوند و گاهی متباعد گردند پس نظام دوار فاسد شود و این مثل مریضی باشد که او را حمای غب و ربع آید پس یکروز غب نوبت کند و روز دیگر ربع بران نوبت نماید

و در روز سوم غب آید و در روز چهارم فتره افتد و در روز پنجم اتفاق نوبت هر دو افتد و در ان امر مشتبه شود و بر اسباب او وقوف دشوار گردد و ایضاً گاهی با این مریض اتفاق افتد که روز چهارم او را حمای یوم آید بعارضی که او را از عوارض آن عارض گردد پس در نظم فساد زیاده شود **قرشی** در شرح قانون می نویسد که چون تب چند روز پی در پی در گیرد بعده یکروز یا چند روز بگذارد ممکن نیست که یک تپ باشد زیرا که اگر یک تپ بودی یا اقتضای اخذ در هر روز کردی و البته ترک ننمودی یا مقتضی ترک بودی و در روزهای بسیار متوالی اخذ نکردی پس لابد از حمیات مرکبه باشد و عدد تپ بحسب عدد ایام اخذ بود و ضابطه در معرفت عدد حمیات نزد ترکیب و معرفت اسم نوع حمی آنست که ایام اخذ تپ با ایام ترک آن ضم نمایند و یکروز بیفزایند و از حاصل آن اسم هر واحد از حمیات مشتق بود و عدد حمیات بحسب عدد نوبتها باشد مثال این آنست تپیکه چهار روز اخذ کند و سه روز ترک نماید پس این چهار تپ باشد و حمای ثمن بود زیرا که ایام اخذ چهار است و اما آن ثمن باشد بهر آنکه ایام اخذ با ایام راحت هفت است و چون یکروز بران زیاده کنیم مجموع هشت روز باشد و مشتق از ان ثمن باشد و همچنین تپی که سه روز اخذ کند و شش روز ترک نماید این سه تپ باشد و تپ عشر بود اما سه حمیات بهر آن باشد که عدد ایام اخذ سه است و اما آن تپ عشر بهر آن بود که سه با شش نه روز باشد و چون برین یکروز افزودیم عشر باشد و مشتق از ان تپ عشر باشد و غیر آن را برین قیاس نمایند **علاج** اولاً کیفیت ترکیب تپ بالغور دریافت نمایند بعده بحسب آن هر چه در حمیات مفرده مذکور شد ترکیب داده بعمل آرند با مراعات فصل و حال مریض و ابتدا و انتهای مرض و این جزئیات موقوف بر رای طبیب است تا هر چه مناسب بود بعمل آرد و آنجا که تپ از احتراق اخلاط باشد گاه گاه استفراغ فرمایند و بیشتر در تسکین کوشند و از اشربه و اغذیه هر چه لطیف بود بدان امر نمایند تا ماده زیاده محترق نگردد و در جمله تقویت جگر و طحال لازم دانند و همه قوانین که سابق مذکور شد درینجا نیز مرعی دارند و بعض ادویه مفرده و مرکبه که درینجا مسطور میگردد حسب حاجت استعمال کنند

ذکر ادویه مفرده و مرکبه که نافع حمیات مرکبه است شرب بادآورد و کذا ازخر که آن حر است و کذا غاریقون و کذا ریوند بعده نضج تام و کذا اکل تخم سه یا چهار برگ آن و اکل سرطان نهری بریان با اندک فلفل سیاه و کذا لحم تار شیت چند مرتبه و تخور سرگین فیل و کذا سرگین طاوس و کذا دندان فیل و کذا آخر دست راست قنفذ بستانی و تعلیق استخوان بازوی راست خروس سوراخ دار و کذا چشم راست خروس و کذا ارم قرخشک کرده در خرقه کتان بسته و کذا هر دو لب بالا و زیرین گوش و کذا قطعه سرگین گوزن و قطعه شاخ آن هر واحد نافع حمیات مرکبه مزمنه است و اخلاط انیسون در ادویه حمیات مرکبه مقوی فعل آنهاست و نوشیدن طبیخ غافث با سکنجبین در حمیات مرکبه و مزمنه و تفتیح سدد مجرب و سود بسیست و استعمال بنفشه با گلقند در حمیات مرکبه بلی عدیل است و راقم اکثر شیره کاو یا شیره بادیان و شکر بعمل آورده و در حمیات مرکبه و بلغمیه مفید یافته و خوردن ریوند با شیره خرفه نیز برای اکثر اقسام تپ مجرب نوشته اند و اگر تخم کشوث بقدر چهار ماشه در آب شیره برآورده یا جوشانیده صاف نموده سکنجبین داخل کرده بنوشند تپهای مزمنه را نافع است و اگر خواهند دو نیم ماشه تخم کشوث سائیده در سکنجبین آمیخته بلیسند و بالایش عرق عنب الثعلب هفت توله بنوشند **دیگر** که در حمیات مرکبه و مزمنه کثیر النفع معمول است بگیرند گلوی سبز نیم دام تا یکدام و آنرا از کارد پارچه پارچه نموده در ظرف گلی انداخته آب خالص بران ریزند و زیر آسمان گذارند صبح در صافی انداخته اندکی افشرده آب زلال آنرا با شربت مناسبه بنوشند و گاهی همراه قرص زرشک و قرص گل نیز استعمال کرده میشود و اگر این دوا را سائیده یا خیسانیده یا جوشانیده با قرص طباشیر دهند نفع بین میکند و در ابتدا شبه گلو که بر درخت نیم پیچیده بهتر باشد و درین باب سریع النفع مشهور شده حتی که بدرق هفید یافته شد و گاهی در حالت بودن سرد اصل السوس مقشر نیکوفته نیز بدان خیسانیده و بصورت غلبه حرارت شیره خیارین افزوده میشود و گاهی ادویه دیگر مثل کاسنی و بیخ کاسنی و بیخ بادیان و تخم خطمی و گل غافث و شکاعی وغیره حسب حاجت همراه آن خیسانیده داده میشود **دیگر** بقول اکثر هنود همایه هفت ماشه با مساوی آن شهد در آب جوشانیده نوشیدن نافع حمای کهنه است **دوا** برای حمای مرکب نزله اصل السوس بهدانه هر یک چهار ماشه پرسیاوشان بنفشه هر یک پنج ماشه جوشانیده صاف نموده شیره تخم خیارین شش ماشه نبات یکنیم توله داخل کرده بنوشند **ایضاً** برای تپ مرکب گل سرخ گل بنفشه اصل السوس تخم کاسنی نیکوفته هر یک چهار ماشه جوشانیده نبات یکنیم توله آمیخته خاکشی پنج ماشه پاشیده بنوشند **ایضاً** بنفشه هفت ماشه اصل السوس چهار ماشه آلو بخارا پنج دانه تخم کاسنی نه ماشه در آب گرم تر کرده صبح گلقند داخل کرده مالیده صاف نموده خاکشی پنج ماشه پاشیده بنوشند **ایضاً** اگر بعد مسهلات در جگر حرارت باقی ماند قرص ورد صغیر چهار ماشه سوده بشربت انارین دو توله سرشته بخورند بالایش آب کاسنی سبز مروق ده توله شیره تخم خیارین شش ماشه

نبات یکنیم تولہ بنوشند **فائدہ** چون تب غفنی بعلاج معمولی از ادویۂ منضج و مسہل زائل نشود توجہ بحال احشا باید کرد و از مس کردن شکم اگر درد شود دلالت بر ورم کند
و اگر تپ نباشد بر ریح و اگر از مس کردن خفیف بدون غمز سوء تنفس گردد آفت در عضلات باشد و اگر بی غمز کردن سوء تنفس نشود و چون غمز قوی با نگشت
کنند سوء تنفس یا درد پیدا شود باید دانست کہ آفت در احشا ست خواہ در جگر باشد خواہ در قعر معدہ و در نفس جگر درد نمیشود بجہت عدم حس الا بواسطۂ غشای
مجلل آن **ایضاً** اگر بعد مسہلات تپ بدون تشنگی باشد و در شکم صلابت بود گلقند یکتولہ سکنجبین سادہ یکنیم تولہ سرشتہ بخورانند بعد آن کاسنی شاہترہ مویز منقی
بعرق شاہترہ جوشانیدہ شربت بزوری دو تولہ خاکشی چار ماشہ بنوشانند دوم روز شیرۂ مغز تخم ہندوانہ شیرۂ تخم خربزہ ہر یک شش ماشہ افزایند ربانہ
قرص گل صغیر چہار ماشہ سودہ پاشیدہ بدہند بعدہ اگر اسہال شود طباشیر یکماشہ سودہ بشربت انارین سرشتہ بلیسانند بالائش شیرۂ عنب الثعلب شیرۂ
تخم خرفہ ہر یک شش ماشہ نبات یکتولہ بنوشانند و اگر اسہال بدستور باشد بارتنگ چار ماشہ دانۂ ہیل سہ ماشہ سودہ بآب پختہ شربت انار شیرین دو تولہ زہرمہرہ
یکماشہ سودہ داخل کردہ بدہند بعدہ شیرۂ خرفہ شیرۂ مغز تخم ہندوانہ شربت انار شیرین زہر مہرہ دہند اگر اسہال موقوف شود و صلابت رحم ظاہر گردد گل خطمی
سہ ماشہ گل سرخ چار ماشہ عنب الثعلب چہار ماشہ در عرق عنب الثعلب یا بسیر جوشانیدہ گلقند دو تولہ داخل کردہ بدہند **ایضاً** برای تپ بعلاقہ کبد
گلقند یکتولہ در عرق عنب الثعلب تولہ گلاب دو تولہ مالیدہ صاف کردہ شربت بنفشہ یکتولہ خاکشی پنج ماشہ داخل کردہ بنوشند باز اگر شکایت درد و قراقر شکم باشد
عنب الثعلب گل بنفشہ گل سرخ اصل السوس تخم کاسنی شب در آب گرم تر کردہ صبح مالیدہ گلقند داخل کردہ صاف نمودہ شربت بزوری خاکشی اضافہ کردہ
بنوشند **ایضاً** اگر تپ و سرفہ و خلل جگر باشد عنب الثعلب اصل السوس گل گاوزبان در آب جوش دادہ مالیدہ صاف کردہ شیرۂ تخم خیارین شربت بنفشہ
خاکشی داخل کردہ بنوشند باز تخم خطمی و خبازی و گل بنفشہ افزایند **ایضاً** اگر بعد مسہلات وقت تپ بدن از اندرون سوزان باشد قرص بنفشہ کہ مذکور
گردد با آب کاسنی مروق بدہند **ایضاً** برای حمای مرکب بعلاقہ کبد اول تبریدات دادہ روز سوم چنانچہ معمول ست منضج از بنفشہ خطمی عنب الثعلب گاوزبان
ہر یک چہار ماشہ مویز منقی ده دانہ وغیرہ جوشانیدہ گلقند دو تولہ داخل کردہ بدہند و بعد نضج در مسہل سنای مکی یکتولہ گل سرخ شش ماشہ در طبیخ و مغز فلوس خیارشنبر
پنج تولہ ترنجبین چہار تولہ روغن بادام شش ماشہ بدستور معمول افزودہ بدہند بعد ازان اگر تپ مفارقت نماید و از چہاردہ روز تجاوز نماید قرص زرشک
خوردہ بالائش از کاسنی دو تولہ چکیدہ ساختہ با شربت بزوری دو تولہ خاکشی شش ماشہ پاشیدہ تا ہفتہ بدہند **ایضاً** در حمای کہنہ بعد تنقیہ بجہت تفتیح
سدد کبد و ادرار و دفع بقایای مواد رطوبی و تقویت جگر شیرۂ خیارین شش ماشہ شیرۂ اصل السوس چار ماشہ نبات یکتولہ خاکشی چار ماشہ دہند باز شربت بنفشہ
دو تولہ در عرق شاہترہ و عرق عنب الثعلب ہر یک پنج تولہ حل کردہ خاکشی پاشیدہ باز شیرۂ عنب الثعلب شیرۂ تخم کاسنی ہر یک شش ماشہ شیرۂ بادیان چہار ماشہ
شیرۂ خار خسک شش ماشہ شربت بزوری معتدل دو تولہ خاکشی پاشیدہ باز بجای شربت گلقند دو تولہ شیرۂ تخم خربزہ شش ماشہ افزایند باز آب
کاسنی سبز مروق ہفت تولہ شیرۂ تخم خرفہ شش ماشہ لعاب بہدانہ سہ ماشہ شربت بزوری بارد دو تولہ بدہند باز قرص طباشیر سودہ افزایند غذا شلہ
ایضاً چون بعد تنقیہ معمولی تپ باز عود نماید آب کاسنی سبز مروق ہفت تولہ لعاب اسپغول شیرۂ خیارین ہر یک شش ماشہ شربت بزوری بارد دو تولہ
خاکشی پنج ماشہ غذا شلہ باز قرص زرشک صغیر چار ماشہ سودہ بگلقند سرشتہ ہمراہ آب کاسنی دوازدہ تولہ شیرۂ بادیان شش ماشہ شربت بزوری دو تولہ
باز شیرۂ خیارین شش ماشہ افزایند **ایضاً** حمای مزمن آب کاسنی سبز مروق چار تولہ شیرۂ اصل السوس چہار ماشہ شربت بنفشہ دو تولہ خاکشی چار ماشہ
دوم روز گلقند دو تولہ آب کاسنی دہ تولہ شیرۂ خیارین شیرۂ عنب الثعلب ہر یک چہار ماشہ شربت بزوری معتدل دو تولہ خاکشی پنج ماشہ باز بجای
خیارین شیرۂ مغز تخم ہندوانہ شش ماشہ و بجای عنب الثعلب اصل السوس چار ماشہ کنند باز ہمہ شیرجات موقوف نمودہ آملۂ مربی یکعدد بورق نقرہ پیچیدہ
با شیرۂ بادیان شیرۂ خیارین شربت بزوری دہند **ایضاً** برای تپ کہنہ و سرفۂ شدید دقی و صلابت معدہ شیرۂ مکوہ شیرۂ اصل السوس شیرۂ خیارین در
عرق مکوہ عرق شاہترہ بر آوردہ شربت بزوری خاکشی داخل کردہ بنوشانند و مکوہ خشک مغز خیارشنبر در آب مکوہ سبز حل کردہ نیم گرم بر شکم ضماد سازند بعدہ
ازان عنب الثعلب گل بنفشہ گل نیلوفر اصل السوس خطمی خبازی تخم خیارین خیسانیدہ شربت بنفشہ خاکشی داخل کردہ بدہند **ایضاً** بعد مسہلات برای تقیہ

تپ وسده گسید رعایت، تپ احشائی قرص زرشک صغیر چار ماشه بسکنجبین ساده یکتوله سرشته با شیرهٔ خیارین و شیرهٔ کاسنی هر یک شش ماشه عرق مکوه عرق شاهترج
عرق گاوزبان عرق کاسنی هر یک چهار توله شربت بزوری دو توله خاکشی شش ماشه صبح و بجهت شام لعاب بهدانه دو ماشه عرقیات شربت بزوری خاکشی بدستور
اگر آثار نزله و زکام ظهور نماید دو سه روز بوقوع خفیف نزله بهدانه سه ماشه خطمی شش ماشه اصل السوس گاوزبان هر یک چهار ماشه نبات یکتوله بدهند اگر زائل نشود
بعد نضج عنب الثعلب تخم کاسنی پرسیاوشان گل بنفشه بیخ کاسنی خطمی هر یک شش ماشه گاوزبان اصل السوس هر یک چهار ماشه در آب کاسنی نیم آثار شب تر کرده
صبح مالیده صاف نموده شیرهٔ خیارین شش ماشه شربت بزوری دو توله خاکشی پنج ماشه داخل کرده سه چهار روز داده روز مسهل سنای مکی یکتوله فلوس خیار شنبر
شش توله گلقند ترنجبین هر یک چهار توله روغن بادام شش ماشه افزوده مسهل دهند بعده تعدیل و تقویت نمایند **فائده** در اورام حارهٔ احشاء و تپهای مزمن
و مقاسات مرض ترکیبات آب کاسنی از اساتذه ماثور است چنانچه مردم نحیف با حمی و سرفه و مسلولین را بوقت ضرورت ملین در ماء القرع و ماء الخیار ترکرده معمول ست
و برای تعدیل بعد تنقیه بکار می برند **ایضاً** برای تپ کهنه و کثرت تشنگی و عقب نوشیدن آب فی الفور بول کردن و سوزش بدن شیرهٔ خرفه سیاه شیرهٔ گلو در عرق
شاهتره بر آورده شربت انار داخل کرده اسبغول پاشیده بنوشند اگر از اسبغول طبیعت برهم شود عوض آن خاکشی کنند **ایضاً** برای حمای مزمن موهم بدق و سل
خاکشی چهار ماشه بعرق عنب الثعلب ده توله عرق کیوڑه دو توله اندکی گرم کرده شیرهٔ اصل السوس چهار ماشه شیرهٔ تخم کاسنی شش ماشه نبات یکتوله یا زشیرهٔ خیارین شش ماشه
شربت بزوری دو توله و خاکشی شش ماشه پاشیده دهند **ایضاً** برای حمای مزمن مشتبه بدق و سل گاوزبان اصل السوس پرسیاوشان هر یک چهار ماشه جوشانیده
شیرهٔ تخم خیارین شش ماشه عرق عنب الثعلب ده توله شربت بزوری شربت دیاقوزا هر یک یکتوله حل کرده خاکشی چهار ماشه پاشیده بنوشند و بجهت شام دیاقوزا
یکتوله و عرق مکوه هفت توله بعده دو سه روز شیرهٔ اصل السوس شیرهٔ تخم خطمی هر یک چهار ماشه شیرهٔ خیارین شش ماشه شیرهٔ بادیان چار ماشه عرق عنب الثعلب یازده توله
شربت بزوری صندل دو توله خاکشی چار ماشه پاشیده دهند و بجهت شام سفوف ست گلو دو ماشه طباشیر نیم ماشه مغز کنول گٹه سه ماشه دانه هیل یکماشه دار فلفل
[illegible] عدد [illegible] سوده همراه عرق عنب الثعلب ده توله دهند بعد از آن صبح در سفوف مذکور نانخواه یکسرخ سوده عوض نبات آمیخته همراه شیرهٔ اصل السوس شش ماشه
عرق عنب الثعلب هفت توله نبات یکتوله بدهند غذا شد بعده عوض اصل السوس شیرهٔ بادیان شیرهٔ عنب الثعلب یک چار ماشه دهند و سنبل الطیب سوده در سفوف
افزایند بار [illegible] سفوف با دویهٔ مفتحه چار روبار دمع تقویت معده باید داد دار فلفل سه عدد نانخواه دو سرخ مغز کنول گٹه سه ماشه اصل السوس چار ماشه رُب [illegible]
چار ماشه عنب الثعلب هشت ماشه سوده بقدر مناسب در گلقند یکتوله سرشته تناول نمایند بالائش عرق مکوه عرق بادیان هر یک پنج توله بنوشند غذا ابلا دکم روغن
ایضاً حمای مزمن مرطوب [illegible] شاهتره شش ماشه مویز منقی دو توله دار فلفل چار دانه بعرق بادیان هفت توله گلاب چار توله جوشانیده شیرهٔ تخم خیارین شش ماشه
شربت نیلوفر دو توله خاکشی چار ماشه دهند یا زشیرهٔ مغز تخم کدو شش ماشه عوض خیارین کنند یا زشاهتره موقوف نمایند **دوائیکه** در حمای مرکب از بلغم و صفرا
خصوص بعد تنقیه معمول ست سکنجبین گلقند هر یک چار درم بهم آمیخته بخورند عقب آن شیرهٔ بادیان شیرهٔ تخم کاسنی شیرهٔ تخم خیارین هر یک سه درم در عرقیات
مناسب کشیده شربت بزوری بارد هشت درم اضافه نموده بنوشند و گاهی خاکشی بقدر سه درم نیز اضافه کرده میشود **ایضاً** که برای تپ مرکب از صفرا و بلغم
مجرب نوشته کاسنی کشنیز خشک هر یک یکتوله اجود نه ماشه دار فلفل شش ماشه جمله را سه حصه نمایند و یک حصه در آب پنج توله شب تر کنند و صبح آب صاف آن
بنوشند و چار توله دیگر آب درون انداخته بدارند و شام بنوشند و همچنین تا سه روز هر دو وقت بعمل آرند **دوائیکه** برای حمای مزمن نافع اصل السوس مقشر شش ماشه
گلوی درخت نیم سه ماشه الاچی کلان شش عدد نیمکوفته در آب جوش داده در شب نهند صبح صاف نموده نبات دو توله انداخته بنوشند **سفوف هندسے**
که در حمیات مرکبه نافع است ست گلو طباشیر دانه هیل هر یک نیم توله نبات سفید یکنیم توله خوراک از چهار ماشه تا شش ماشه معمول است **سکنجبین بزوری معتدل**
جهت تپهای مرکب و تفتیح سدد جگر و سپرز نافع و ادرار بول میکند تخم کاسنی بادیان تخم کرفس هر یک سه درم تخم خیارین تخم خربزه هر یک پنج درم پوست
بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان هر یک هفت درم همه را نیمکوفته بسرکه تند بست درم و آب سه رطل یک شبانه روز تر نمایند و بجوشانند و صاف کرده با یک من قند سفید
بقوام آرند و بکار برند **شربت کشوث** در تپهای کهنه که قریب بدق باشد همواره مجرب و معمول است تخم کاسنی بادیان هر یک پنج مثقال بیخ کاسنی

اصل السوس تخم کشوث تخم خیار یا درنگ هر یک ده مثقال تخم خیار گل کشوث ریشهٔ کشوث تخم خربزه بیخ بادیان رب السوس هر یک هفت مثقال قند سفید شصت
مثقال شیرخشت سی مثقال بدستور ترتیب نمایند **ایضاً** مسمی بشراب الحیات که ابدا از بیست روز در جمیع حمیات جهت اصلاح مزاج احشا و دفع و تحلیل بقایای مواد
از سکنجبین بزوری بسیار نافع است زرشک سی مثقال تخم کشوث پنج مثقال تخم کاسنی چهار مثقال گل کشوث ریشهٔ کشوث هر یک سه مثقال گل سرخ بادیان
گزمازج هر یک دو و نیم مثقال جوشانیده صاف کرده با قند یا شکر پنجاه درم بقوام آرند و هر روز از پنج مثقال تا هفت مثقال در تپ صفراوی و دموی
با شیرهٔ خیارین و کاسنی و اگر حرارت غالب تر باشد با قرص کافور و در حمای بلغمی و سوداوی و حمیات مرکبه با قرص زرشک صغیر و یا قرص ورد صغیر هر کدام که مناسب
دانند با شیرهٔ تخم کاسنی و بادیان و یا بدون اقراص بنوشند **شربت بزور** بهترین نسخه هست و مکرر بعمل آمده برای تپ مرکب و حمیات کهنه و ادرار بول
و حیض و اخراج سنگ گرده و مثانه و دفع یرقان و تفتیح سدد جگر و سپرز نافع است تخم کاسنی بادیان تخم خربزه تخم خیارین مغز تخم کدو حب قرطم هر یک پنج
مثقال پوست بیخ کاسنی گل غافث تخم خطمی اصل السوس سنبل الطیب بنفشه انیسون گاوزبان هر یک سه مثقال کوفتنی را نیمکوفته جمله را یک شبانه روز در پنج
رطل آب تر نمایند و مویز منقی بیست درم آمیخته بجوشانند تا دو رطل بماند صاف نموده قند سفید یکمن اضافه کرده بقوام آرند شربت یک اوقیه و اگر غافث
نباشد عوض آن شاهتره یا افسنتین اندازند و هرگاه چهار مثقال ریوند خطائی باریک سوده بعد قوام آمیزند در اخراج سنگ نافع تر گردد **شربت** برای تپ
مرکب از صفرا و بلغم بیخ بادیان بیخ کاسنی اصل السوس شاهتره مویز منقی هر یک چهار درم تخم خربزه تخم کشوث شکاعی بادآورد گل غافث هر یک سه درم تخم خیارین
تخم معصفر تخم کاسنی بادیان برادهٔ صندل سفید گل سرخ گل نیلوفر هر واحد دو درم قند سفید سه چند ادویه **ایضاً** برای تپ مرکب که قریب بدق بود
نافع است تخم کاسنی بادیان بیخ کاسنی تخم خطمی اصل السوس گاوزبان هر یک سه مثقال مویز منقی بیست و پنج مثقال سنبل الطیب گل بنفشه بادآورد
شکاعی هر یک دو و نیم مثقال قند سفید نیم سیر ترنجبین یا دو سیر بقوام آرند **ایضاً** که برای تپ با تهیج اطراف مجرب است بیخ بادیان بیخ کاسنی هر یک چهار درم
مویز منقی دو توله بادیان تخم خیارین تخم خربزه بنفشه شاهتره اصل السوس گل نیلوفر تخم کشوث برادهٔ صندل گل سرخ عنب الثعلب گاوزبان ریوند خطائی لک مغسول
هر یک دو درم قند سفید یکنیم رطل **شربت بزوری معتدل** برای حمیات مرکبه و امراض جگر معمول تخم کاسنی تخم خیار تخم بادرنگ تخم خربزه هر واحد یک مثقال
و ربع آن بیخ کاسنی دو مثقال و نیم بیخ بادیان یکمثقال و ربع آن قند سفید دوازده مثقال بطریق متعارف تیار سازند **طبیخ افسنتین** که در تپ مرکب
بکار آید انیسون تخم کرفس افسنتین رومی اسارون بادیان بیخ اذخر هر کدام بقدر حاجت جوشانیده صاف نموده استعمال نمایند **عرق نمک** معمول اهل فرنگ
برای رفع تپ کهنه و استسقا و یرقان نمک سانبهر بریان نمایند که سرخ شود هم وزن آن گل که از ان ظروف میسازند ممزوج کرده باریک سائیده جهابسته در شیشه
گل حکمت کرده اندا فته عرق چکانند شربتی دو سرخ تا چهار سرخ **قرص زرشک** نافع از برای حمیات مرکبه و سدهای جگر و استسقای حار زرشک لک مغسول
دارچینی گل سرخ تخم کاسنی تخم کشوث هر یک دو مثقال ریوند چینی یکمثقال کوفته بیخته اقراص سازند شربتی دو درم با سکنجبین و آب کاسنی و عنب الثعلب مروق
قرص گل که جهت تپهای مرکبه کهنه سودمند است گل سرخ اصل السوس مقشر هر یک چهار درم طباشیر سنبل الطیب افسنتین هر واحد دو درم ترنجبین سه درم بگلاب قرص سازند و پنج ماشه
همراه چکیدهٔ کاسنی و شربت بزوری دهند **قرص بنفشه** که تپ کهنه را بسیار نافع است بنفشه مغز بادام مغز تخم کدو مغز تخم خیار کثیرا هر یک پنج درم رب السوس گل ارمنی نشاسته
هر یک سه درم مصطکی یکمثقال سنبل الطیب یکدرم کوفته اقراص سازند شربتی یکمثقال **مطبوخ** که در حمای کبد بکار آید بادیان بادآورد عنب الثعلب گل بنفشه گل سرخ گل نیلوفر تخم کاهو
تخم کشوث بیخ کاسنی هر یک سه درم آلوی بخارا هفت دانه همه را در نیم آثار آب بپزند هرگاه سوم حصه ماند صاف نموده سکنجبین ساده یا بزوری یا گلقند بقدر هفت درم اضافه نموده بنوشند
مطبوخ که برای تپ کبد بی عدیل است گلوی سبز شاهتره تخم کاسنی هر واحد یکتوله شب در آب تر کرده صبح جوش داده صاف نموده دو توله شربت بزوری آمیخته نوشانند و اگر
بلغم غالب باشد عوض کاسنی نائی که دوای هندیست داخل کنند و شربت بزوری معتدل آمیخته دهند و اگر سرفه هم باشد اصل السوس مقشر نیمکوفته دو درم افزایند و اگر تپ مزمن
بود مثل تخم کشوث و گل غافث و افسنتین و شکاعی و بادآورد و بیخ کاسنی و تخم خربزه افزایند **مطبوخ هندی** برای تپهای کهنه و تپ لرزهٔ مزمن خس صندل سرخ کشنیز نرکچور زنجبیل گلوی سبز
هر یک یکدام کوفته سه حصه سازند و یک حصه در هشت سکوره آب بجوشانند هرگاه یک سکوره باقی ماند صاف نموده بخورانند اگر طفل باشد موافق سن او کم کنند **ماء المنضج بالیابس** که عبارت از چکیده

کاسنی هست در حمیات مرکبه که بلغمیت در وی زیاده باشد از آب برگ کاسنی نفع بسیار می‌نماید بارها بتجربه رسیده بگیرند تخم کاسنی چهار توله نیم کوب کرده شب در آب یا در عرقیات مناسبه
مثل عرق بادیان که بقدر نیم رطل باشد تر نمایند و از دو گهری شب باقیمانده در صافی کنند که هر چهار گوشه آنرا بچهار چوب بسته باشند داخل نموده هفت مرتبه مثل رشتی گریزانند
قطره قطره بچکانند بعد ازان آب صاف گرفته با شربت مثل شربت بزوری و با اقراص مثل قرص گل بکار برند و دادن چهل روز یا بیست روز یا کم و زیاده موقوف
بر رای طبیب است و از ابتدای شروع تا انتها مقدار تخم کاسنی همین قدر باشد و در امزجه ضعیفه و در صبیان از دو توله شروع نمایند **اقوال حذاق**
صاحب کامل گوید که علاج حمیات مرکبه باید که مرکب از علاج تب مفرد بود و این چنان باشد که درین تب نظر کنند و جودت تمیز و حدس و تخمین صناعی استعمال
نمایند و بدان دریافت کنند که آیا حمی مرکب از دو خلط است یا از سه یا بیشتر ازان اگر از دو خلط باشد نظر کنند که آیا آن هر دو با یکدیگر ممتزج است و یا هر واحد
ازان هر دو منفرد در موضع از بدن پس اگر چنین باشد باز نظر نمایند که آیا دو تب مرکب متساوی در قوت است و یا یکی ازان قویتر از دیگری و یا شدیدتر در خطر پس هرگاه
دو تب متساوی باشد در علاج آن احتیاج افتد بامتزاج تدبیر از ادویه و اغذیه موافقه هر واحد ازان هر دو با یکدیگر مزج متساوی و اگر یکی ازان هر دو قویتر از دیگر باشد
استعمال تدبیر موافق حمای قوی زائدتر و قویتر باید و موافق حمای ضعیف کمتر و ضعیفتر و هرگاه از دو تب یکی شدید الخطر از دیگر باشد باید که توجه علاج و تدبیر
بسوی تب شدید الخطر بود تا ازان مریض ایمن گردد و همچنین میباید که در سائر حمیات مرکبه برین قیاس عمل نمایند و از انجا که حمیات مرکبه کثیر العدد و مختلف التراکیب بالذات
و نقصانست ممکن نیست که برای هر واحد ازان ترکیب خاص و کلام مفرد وضع نمائیم زیرا که شرح آن طویل گردد لیکن برای متولی علاج این حمیات باید که در علاج
حمیات مفرده مرتاض باشد و صورت هر واحد ازان و علاج آنها بانفراده شناخته باشد زیرا که اگر عارف آن باشد ممکن بود که سائر حمیات را که ازان ترکیب یابد بجودت
قیاس علاج نماید مثال این حمای شطر الغب است که عنقریب مسطور گردد **جرجانی** گوید که همچنانکه تبهای مرکب ممتزج بود از حمیات صفراوی و دموی و بلغمی و سوداوی
علاج نیز آمیخته باشد و بر طبیب واجب است که بنگرد تا علامات کدام تب قویست و ترکیب آن از چه ماده است پس تدبیر علاج بحسب آن نماید و در تبهای مرکب
و حمیات خمس و سدس و غیر آن اولیتر آن باشد که استفراغ کمتر کنند تا اخلاط کم نشود و حرارت باعضای اصلی متعلق نگردد و بدق ادا نکند و تا قوت بسبب کثرت استفراغ
ضعیف نشود و مقاومت مرض نکند ما دام که قوت بر حال خود باشد از طول مرض اندیشه نباید کرد و آنجا که حرارت قوی باشد قرص کافور دادن صواب باشد لیکن
ترکیب قرص از چیزهای بارد رطب باید کرد چون مغز تخم خیار و بادرنگ و تخم خربزه هندی و تخم کدوی شیرین و بهدانه و تخم خشخاش و تخم کاهو و مغز بادام و کثیرا و غذا
باید که میل بسردی و تری داشته باشد و چیزی باید که عفونت کمتر پذیرد چون زیرباج و حصرمیه و مزوره بالک و آلوی بخارا و در همه ترشیها کدو و خیار و اسفاناخ
داخل کنند زیرا که کدو و اسفاناخ سرد و ترست و اگر چه نارکست چون در ترشیها باشد از عفونت دور بود **ابن الیاس** گوید که اولا دریافت نمایند که آیا امتزاج دو خلط
امتزاج متحد مستحکم است یا غیر متحد غیر مستحکم چنانچه در غب غیر خالص و شطر الغب و باید که نظر کنند و بحدس دریابند که آیا آن هر دو خلط داخل عروق است یا در خارج آن
و بنگرند که آیا یک ماده ازان هر دو شدیدتر در حدت و بیشتر خطرناکست چنانچه در حمی معروف بشطر الغب میباشد یا نه پس علاجش گاه باستفراغ کنند و گاهی بتطفیه با مطبوخ
که هر صبح جلاب از تمر هندی و شکر و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر بخشخاش دهند تا اخلاط بسرعت محترق نگردد و از استحاله احتراق منع کند و یا
جلاب از سکنجبین ساده ده درم و گلاب و آب کاسنی هر واحد پانزده درم با یک مثقال قرص طباشیر ملین بنوشانند و اگر قوت قوی باشد و مریض لاغر و خشک بدن نبود
اسهال بملین خفیف مثل این ملین کنند سنای مکی بنفشه هر واحد هفت درم گل سرخ پنج درم تمر هندی ده درم کاسنی سه درم تربد سفید خراشیده یک درم فلوس خیارشنبر بیست درم ترنجبین
پانزده درم و لیکن تدبیر این تبها بحسب غلبه یکی از دو خلط در دو تب باشد پس اگر صفرا غالب بود و تشنگی شدید و کرب و لهیب قوی باشد تطفیه حرارت و استفراغ صفرا باید
و اگر بلغم غالب باشد و با وی عطش و لهیب و کرب نباشد تلطیف خلط و استفراغ بلغم نمایند و اگر بیشتر از دو خلط باشد سه بود یا چهار تدبیر بحسب واجب و غالب آنچه در آن
و خطر شدیدتر باشد باید کرد و اگر بینند که جمیع اخلاط متعفن محترق شده اند باید که صرف عنایت بتقویت قوت نمایند تا مقاومت وقوع این بلیه کبری و واقعه عظمی نماید
و اگر مع ذلک حرارت قوی و تشنگی شدید و کرب و لهیب قوی و بول ناری بد بود و نبض دقیق صلب بود و بدن در خشکی و ذبول شروع کرده باشد سکنجبین ساده با آب کاسنی و قرص کافور
و ماء الشعیر بسرطانات نهری بدهند و مبالغه در تبرید بدن و ترطیب آن نمایند **خجندی** گوید که بحدس صناعی دریابند که تب مرکب دائمه است یا دائره خلطیه است یا دقیه

ولازم ست کہ تفتیش اسباب و اعراض نمایند بعده معالجہ باہم کنند یا بدانچہ زوال تب دوم بدون زوال اول نشود و محمد زکریا گفتہ کہ ممکن نیست تصور حمیات مرکبہ
بعلاج مخصوص بدان بلکہ معالجہ بترکیب علاج مفردات آن کنند و بالجملہ شربت تمرہندی و سکنجبین سادہ بعرق کاسنی و گلاب بدہند و از اقراص نافعہ در مثل این حمیات
قرص طباشیر یکمثقال با دہ درم سکنجبین ست و اگر قوت قوی باشد اسہال بحقنۂ لین نمایند و یا بمسہلات خفیفہ مثل سنا و تمرہندی و شیرخشت و ترنجبین و خیارشنبر و گلقند
و مانند آن و اگر دیدند بول شروع کند و یا سرفہ باشد قرص کافور شربت خشخاش بخورانند ابن نوح گوید کہ طبیب را سزاوار آنست کہ التفات بنظام ادوار نکنند و بران
حکم ننماید بلکہ امعان نظر در اعراض و دلائل آن کند پس از ان معالجہ بحسب آن در قوت و ضعف و خلوص و اختلاط نماید و بر کسیکہ ہر روز تب کند اقدام بعلاج تب بلغمی
نکنند چون اعراض بدان شہادت ندہند و نہ بر کسیکہ یکروز در میان او را تب آید بعلاج حمای غب بلکہ حکم باعراض و دلائل او باید کرد و علاج حمیات مرکبہ از علاج حمیات مفردہ
استزاج نمایند و ہرگاہ مریض را دو یا سہ تب آید و یکی از ان خطرناک باشد علاج تب خطرناک نمایند و از دیگر خوف نکنند و مثال این آنست کہ شخصی را تب ربع باشد
پس آنرا از ورم معدہ یا جگر یا در بعض آلات تنفس او تب حادث شود درینصورت ہمگی قصد باین تب ورمی کنند و ربع و نوبت او را بگذارد و اگرچہ قوی باشد و چون بینند
شخصی را تب غب می آید و نوبت تب بچہار دہ ساعت رسد و جمیع اعراض حمای غب دران معلوم شود لیکن آن عرق قوی نباشد بداند کہ در غب خالصہ نباشد پس
علاجش بعلاج تب بلغمی بقدر مشاہدۂ قوت اعراض و ضعف آن مرکب باید کرد بہاء الدین گوید کہ در حمیات مرکبہ علاج ہر یکی بتدابیر معلومۂ مفردات آن باید کرد با زیادتی
اہتمام در مراعات قوت بواسطۂ بودن مریض ہر روز اندر تب و بعد از نضج و کہنگی مرض چون بدادن مخرجی رفع نوبت یکی کردہ شود بہمان دستور ہر روز آن دوا
باید داد در رفع نوبت دیگری نمودن اگرچہ ممکن بود کہ برفع یکنوبت رفع جملہ شود جہت قادر شدن طبیعت بر تحلیل مادۂ فاسد و اگر ازالۂ بعضی مشکلتر بود اسہل را رفع باید کرد
و نوائب خلط عسیر را گذاشتن تا نضج بیشتر شود و مریض دمی بزند و قوتی یابد تن او باز آید و مزاج علاج را قابلتر شود آن ہنگام ازالۂ آن نیز آسان باشد و اشتباہ
میان مرکب از غب خالصہ و غیر خالصہ و شطر الغب عظیم بود لیکن در علاج بیکدیگر قریب باشند و در خمس و سدس و غیرہ اگر ترکیب واقع شود علامات و معالجات اینہا قریب
بعلامات و معالجات ربع باشد و اما در مرکب از حمای دق و حمای خلطی عفنی علاج آنست کہ خلط فاضل فاسد را برفق استفراغ کنند بعد نضج تام و بعدہ قانون علاج دق
مرعی دارند و انجا کہ دق با حمای سوداوی افتد کہ از احتراق بلغم افتادہ باشد و کہنہ بود علاج آن سخت مشکل باشد جہت آنکہ با وجود یبس غالب تدبیر ہر یکی
ضد تدبیر دیگری باید و ایضاً چون با حمای بلغمی بسببی قوی اتفاق افتد و در چنین محلہا جز توسل بخواص اشیا چارہ نباشد و اما مرکب از غب لازمہ و دائرہ
علامات و معالجات این تب قریب بعلامات و معالجات مفردات آن باشد و چون طبع را اینجا تحیر بیشتر واقع ست تدبیر باحتیاط تر و باہتمام تر باید کرد

شطر الغب

بقول شیخ و شراح قانون این تپی ست مرکب از دو تپ کہ یکی غب و دیگر بلغمی باشد و مادۂ او مرکب از صفرا و بلغم بود کہ علیحدہ علیحدہ متعفن شوند چہ اگر یکجا متعفن شوند غب
غیر خالصہ حادث شود پس شطر الغب ہر روز نوبت کند بنوبت بلغمی و در یکروز نوبت غب و بلغمی ہر دو باشد و این یا بر سبیل مشابکہ و توافق بود کہ ہر دو تپ یکبارگی اخذ کنند و یا
بر سبیل مبادلہ و جوار کہ یکی بعد اقلاع دیگری در گیرد و یا بر سبیل مداخلہ و طریکہ یکی بر دیگری در اثنای آن داخل شود و دشوارترین اقسام در معرفت نوع اول است پس ثانی و در شطر الغب
گاہی ہر دو تپ لازمہ باشند اگر عفونت ہر دو خلط داخل رگہا باشد و گاہی ہر دو دائرہ باشند کہ منقلع شوند اگر عفونت ہر دو خلط در خارج عروق بود و گاہی صفراوی لازمہ باشد
اگر عفونت او داخل عروق باشد و بلغمی بخلاف آن بود یعنی مواظبۂ دائرہ و گاہی این ہر دو بالعکس باشند و اطبا شطر الغب خالص تپ مرکب از غب دائرہ و بلغمی لازمہ را گویند و ماسوای
آن ہر سہ قسم مذکورہ را غیر خالص شمارند و این بسزاوار فضل اشتغال نیست زیرا کہ مجرد اصطلاح ست و در معالجہ بحقیقت نفع نمی بخشد بالجملہ شطر الغب چہار قسم باشد یکی خالص و سہ غیر خالص
و گاہی درین تپ سابق بسوی عفونت صفراوی بود و گاہی ہر دو معاً متوافق باشند و ایضاً گاہی مادۂ فاعل حمای بلغمی غالب تر بود و گاہی مادۂ فاعلہ حمای صفراوی غالب تر باشد
و ہر چونکہ باشد مادۂ بلغمی نوبتہای صفراوی را درازتر گرداند و در بحران بطی تر سازد و مادۂ صفراوی نوائب بلغمی را کوتاہ کند و گاہی شطر الغب تطویل یابد تا نہ ماہ و مافوق آن کشند
بسبب اختلاف علاج ہر دو مادہ و تحیر طبیعت و گاہی از شطر الغب مرض حاد پیدا شود و گاہی از قاتل ترین حمیات بود زیرا کہ مؤدی بدق و بامراض مزمنہ عسر البرء گردد بجہت بدی
تدابیر و گاہی استدلال بر شطر الغب از وجوہ مختلفہ بود پس گاہی از اعراض و وقوع از عادات واقع شود و گاہی از عادات مثل آنست کہ انسانی را در بدن او تولد صفرا بسیار گردد

وعفونت زود تر پذیرد بعده آرام کنند وریاضات معتاد ترک نماید واغذیه واصناف تدابیر مولد بلغم استعمال کنند وبلغم بسیار شود پس هر دو خلط متعفن شوند مرض او شطر الغب باشد ویا
انسانی باشد که در بدن او تولد بلغم وعفونت آن بسیار گردد بعد آن ریاضت بسیار نماید ومولدات صفرا از اصناف تدابیر سخنه استعمال کنند وصفرا کثرت نماید وهر دو متعفن شوند مرض او
نیز شطر الغب باشد ویا سن او تولد صفرا وبلغم واجب کند بنحویکه جوان گردد بعد کودکی وغلبه رطوبت ویا کهل شود بعد جوانی وحدت مزاج پس حال کودکان که از سالهای کودکی بسالهای
جوانی برسند همچون شخصی باشد که در بدن او تولد رطوبت بسیار باشد وریاضت وتدبیرهای گرم کننده استعمال کند وحال جوانان که از جوانی بکهولت رسند همچون شخصی باشد که در بدن او صفرا
بسیار بود وبریاضت معتاد باشد پس از ریاضت باز ایستد وتدبیر رطوبت افزا استعمال نماید بدین سبب بیشتر حالها امراض هر دو شطر الغب باشد واما اعراض مثل نبض وبول وبراز
چیزی بازتی وبراز وحال نضج وعلامات او وحال تشنگی در قلت وکثرت وحال لمس در اختلاف وحال قشعریره ولرزه در تکرار واحوال اوقات ونوائب [illegible] کامل
گوید که از حمیات مرکبه که آنرا اسم خاص ست آن تپ را اطریطاوس نامند وآن شطر الغب ست واو خالص باشد یا غیر خالص چنانچه سابق مذکور شد وگاهی این تپ
از دو حمای متساوی در قوت مرکب شود وگاهی از دو تپ که یکی قویتر از دیگر باشد پس بر شطر الغب خالص استدلال نمایند بچهار دلائل یکی آنکه دائمه بود بسبب حمای بلغمی دائمه
دوم آنکه آنرا نوبتها در هر روز باشد لیکن نوبت یکروز خفیف سهل ویکروز شدید صعب بود بسبب خفت او حرکت بلغمی دائمه ست در یکروز مفرد وبدون لرزه بنا بر بودن
ماده او داخل عروق وبسبب صعوبت او در روز دیگر بنا بر بودن روز نوبت غب دائره ست وحدوث لرزه شدید که با غب می افتد وباوجود آن حرکت تپ بلغمی که هر روز
نوبت میکند سوم آنکه ابتدا ان در اوقات نوائب صعب لرزه شدید حادث گردد وگاهی لرزد وقشعریره دران دو سه یا چهار مرتبه در یکروز تکرار نماید چهارم آنکه دو تپ
متساوی در قوت بود شدید متساوی شدید وضعیف متساوی ضعیف باشد واما اطریطاوس غیر خالص بعضی ازان آنست که مرکب از حمیات متساوی
در قوت باشد وبعضی آنکه یک تپ غالب تر در ترکیب آن از دیگر باشد اما آنچه متساوی در ترکیب باشد پس آنچه ازان مرکب از غب دائره ومواظبه باشد دران لرزه
هر روز آید لیکن روزی ضعیف با قشعریره وسردی اطراف باشد وروز دیگر با لرزه شدید ودر معده سوزش وتیزی بود ودیگر از اعراض تپ بلغمی تنها ظاهر گردد ودر روز دوم
اعراض بلغمی مع اعراض صفراوی ظهور نماید وآنچه ازان مرکب از غب لازمه ولثقه باشد دران لرزه وقشعریره نبود وآنچه ازان مرکب از غب دائمه ومواظبه باشد آن شبیه [illegible]
بود الا آنکه مخالف او باشد دران که لرزه آن شدید نبود زیرا که لرزه درین نوع بسبب تپ بلغمی بود وآن شدید نباشد بلکه شبیه بقشعریره بود در بادی نخس نبود بلکه مشابه بامتلا
باشد وهرگاه ترکیب این تپ از حمیات غیر متساوی باشد اعنی اخلاط محدثه آن غیر متساوی بود پس علامات تپ غالب تر ظاهر تر باشد وعلامات تپ ضعیف تر خفی تر
بود سید اسمعیل در ذخیره گفته که گاهی در شطر الغب ماده بلغمی ماده صفراوی را عسر تر کند وبدان سبب نوبتهای تپ صفراوی دراز تر گردد وبحران دیر تر کند وگاهی ماده
صفرا ماده بلغم را لطیف کند وزود تر نضج دهد وبدان سبب نوبتهای تپ بلغمی سبک تر شود وبحران زود تر کند لیکن بهر حال نوبتهای مرکب عسر تر بود ودیر تر گذرد وبالجمله در
تپ عرق کمتر آید ودر خفی علائی نوشته که اگر تپ یکروز آید ودر دوم روز هیچ اثر آن نباشد غب خالصه بود بشرطیکه خالصه مرکب با خالصه دیگر نباشد واگر دوم روز
تپ نیاید اما اثری ضعیف ازان پیدا شود غب غیر خالصه بود واگر یکروز تپ بشدت آید ودوم روز نیز آید اما کمتر ازان شطر الغب باشد وگاه باشد که سه غب خالص مرکب شود
وماننده شطر الغب یکروز کم ودیگر روز زیاده همی آید بسبب آنکه یکروز نوبت یک غب میشود ودر روز دوم نوبت دو غب ونزد راقم فرق بینهما از عدم آثار بلغم در غب مرکب ووجود آن
در شطر الغب توان کرد مصنف خلاصة التجارب گوید که بسیار باشد که شطر الغب بعد بیست روز علاج پذیرد ومخفی نماند که چون این مرض از دو ماده متخالف فی الغایت
واقع میشود طبیعت را در تدبیر آن تحیری عظیم حاصل میگردد والم اصناف شطر الغب آن بود که از هر دو تپ نائبه افتد وفرق آن در نوبتها ظاهر وبا مهلت باشد ودر غیر مرکب
از دو نائبه اشتباه بیشتر واقع شود واحتیاط عظیم در تشخیص آنها واجب بود سمرقندی گفته که این تپ دراز بود وبسیار روزها کشد گاهی تا یکسال امتداد نماید [illegible]
باشد احشا را فاسد کند علاج معالجه آن متوسط در تبرید وتسخین میان حمای صفراوی وبلغمی مفرد نمایند وعمده در علاج آن اکثر تنقیه بلغم وصفرا باشد بقی واسهال وادرار
وتعریق بحسب غلبه خلط بعد ظهور نضج وتعاهد قی روز نوبت نمایند وسکنجبین ساده یا بزوری بنوشند بحسب شدت حرارت وقلت آن وغلبه یکی از هر دو خلط برد ودیگر
وگلقند وقرص گل وقرص غافث بخورند بالجمله طریق دوا وغذا درین تپ نیز همانست که در علاج غب غیر خالصه مذکور شد مع مراعات اوقات وحسب غلبه اخلاط ولهذا
ابن الیاس علاج هر دو یکجا نوشته چنانچه در احوال غب غیر خالصه گذشت وادویه که در علاج حمیات مرکبه مسطور شد حسب حاجت درینجا استعمال نمایند وتا استفراغ مسهل

نشاید مادامیکه نضج ظاهر نشود اما اگر طبع قبض بود ملینات توان داد هرچند نضج ظاهر نشده باشد و دستور العمل بعض اساتذه در علاج شطر الغب اینست که منضج اخر بادیان بیخ بادیان بر سیاوشان سویز منقی مبدانه زر یکنیم یا و آب جوشانیده چون نصف بماند شربت گاوزبان آمیخته دهند و یا برنجاسف چهار ماشه تخم کاسنی بنفشه هریک شش ماشه بادیان چهار ماشه عناب پنج دانه در عرق شاهتره یا عرق عنب الثعلب هفت توله و یا هر دو نیم نیم پاو جوشانیده صاف کرده شربت اصل السوس داخل کرده دهند و اگر سرفه یا نزله و زکام باشد مضمضات نه دهند و بادیان بنفشه عنب الثعلب گل نیلوفر زوفای خشک سه ماشه در نیم آثار آب جوشانند هرگاه سوم حصه بماند شربت زوفا دو توله یا شربت خشخاش یکتوله یا دیاقوذا داخل کرده دهند و اگر مواد با فراط باشد ادویه منضجه بارد داخل سازند مثل بادیان بیخ بادیان کاسنی عناب سپستان مویز منقی جوشانیده صاف کرده نبات یا گلقند حل کرده دهند و برای تلیین شکم بعد از گذشتن چهارده روز هلیله مربی یکعدد وقت شب نیز جائز است و هرگاه ماده نضج یابد ادویه مسهل مثل خیارشنبر و روغن بادام افزایند و در مطبوخ منضج گل سرخ سنای مکی داخل کنند و هلیله زرد برای اخراج ماده صفراو هلیله کابلی برای اخراج ماده بلغم و هلیله سیاه برای اخراج ماده سودا نیز در مسهل داخل میکنند و اگر عادت قبض باشد هلیلجات خوب نیست و یا گل خطمی شش ماشه تخم خطمی پنج ماشه یا ریشه خطمی چهار ماشه بنفشه شش ماشه وغیره برای اصلاح هلیلجات داخل کنند

ذکر بعض ادویه نافع تب ولرزه افیون چهار درم صندل سفید زعفران هریک دو درم دارچینی یکدرم فلفل سیاه دو نیم درم کوفته بیخته حبها سازند بقدر یکسرخ و یک حب قبل از یکساعت بدهند و طفل را نیم حب و کیفی را دو نیم تا سه سرخ بدهند **حب هندی** که در ازاله تب لرزه صفراوی و بلغمی مشترک النفع و مجرب است دارفلفل قسم خرد که آنرا پیپل گویند مغز کرنجوه هریک سه ماشه زیره سفید برگ مغیلان هریک یکنیم ماشه باریک سائیده بآب حبها بقدر نخود سازند و یکحب صبح و یک وقت ظهر و یکحب وقت شام بدهند همچنان سه روز بکنند **ایضاً** که تب ولرزه مزمن را مجرب است پراسپ مقدار نخود افیون یکسرخ برگ نیم دو نیم عدد برگ شفتالو یکنیم عدد جمله را سوده در قند سیاه آمیخته سه حب سازند و سه گهڑی پیش از آمدن تب یکحب فرو برند چون تب شروع گردد یکی دیگر بخورند اغلب که بحب سوم احتیاج نیفتد و اگر مریض قوی باشد از جمله دو حب سازند و افیون را افیون بیشتر اندازند و نیمه برگ نیم و شفتالو باید که در طول بستانند نه در عرض **قرص غافث** که جهت شطر الغب و تبهای کهنه مجربست عصاره غافث شش درم طباشیر ده درم سنبل الطیب دو درم گل سرخ پنج درم بآب اقراص سازند شربتی یکدرم **مطبوخ** بجهت بقایای شطر الغب مصطگی هریک نیم درم اصل السوس بیخ بادیان بیخ کرفس هریک دو درم تخم غافث هریک سه درم کشنیز خشک گل سرخ هریک چهار درم ترنجبین بست درم بسه رطل آب بپزند تا به نیمه آید صاف کنند و هر روز نیم رطل بنهار دهند

اقوال اطبا شیخ میفرماید که در علاج شطر الغب واجب آنست که عنایت شدید باستفراغ ماده بطریق اسهال و قی و ادرار و تعریق بیشتر از تلطیفه باشد و در مسهلات انتظار نضج لازم بود مگر آنکه از جنس ملینات باشد و شکم براند و تشویش بتحریک قوی نیارد مثل آب لبلاب بگلقند اگر بلغم غالب باشد و مثل ترنجبین و شیرخشت و نقوع تمرهندی و شربت بنفشه اگر صفرا غالب بود و مثل مرکبات ازین هر دو اگر هر دو خلط مساوی باشند و بعد ظهور نضج اگر استفراغ بدوای قوی کنند جائز است و ایضاً واجبست که قی بحسب ماده غالب باشد یا بآب ترب سکنجبین گرم نزد غلبه بلغم و یا سکنجبین بآب گرم نزد غلبه صفرا و باید که ادرار بادویه معتدل نمایند و اگر در نوشیدن مطبوخات قبل از نضج سرعت کنند خوف سرسام باشد **واما** ادویه نافعه در زمانیکه از تزید تا منتهی باشد برای اصلاح ماده و انضاج آن و تلافی آفات آن از مفردات افسنتین ست که رومی وجید باشد و لیکن استعمال او بعد هفتم روز و ظهور نضج باید و اگر در استعمال او جلدی کنند تحریک خلط نماید و اخراج او نکند و کرب و خم و غثیان پیدا کند پس بر ماده بسبب تلخی خود وخشک کند و بسبب قبض خویش تبلید ماده از تحلیل نماید و جالینوس و اطبای سابق او بیمار الشعیر که دران ازکی فلفل باشد معالجه می نمودند و بعضی اطبا گفته اند که جالینوس در سهو فرو رفته بنحویکه تعجب از ان لازم می آید و تامل نکرد که فلفل تب برافروزد و ماء الشعیر تبلید ماده کند و این معارض خطائی کرده که مختص باین معنی نیست بلکه مختص بقانون مقرره در معاضدت طبیعت است که چون طبیعت برای مقابله مثل این مواد بمدد برخیزد با دویه مرکب از مبردات و مسخنات باشد تا طبیعت میان هر دو قوت دواے مرکب تمیز کند پس قوت مبرده را بسوی تب و ناحیه قلب برای اطفای حرارت و تبرید قلب مصروف گرداند و مسخنه را بماده برای تحلیل و انضاج آن و کسیکه معالجه شطر الغب

بغیر این کنند و طبیعت بر تمیز قوتین قوی نباشد بهر طور که علاج کنند سود نمیدهد و آن کس که اعتراض کرده میگوید که لازم آن باد که ملطفات بدون تسخین قوی مثل کرفس
و شبت استعمال می نمودند الست که ممکن ست که فلفل بسبب قلت غود بدان گرمی نباشد تا آنکه تسخین او بشکند و تلطیف او از تلطیف کرفس بسیار کم نباشد
و ماء الشعیر معاون او گردد در ایصال قوت او و استیصال افراط حرارت او و تر کردن مواد را تا نفوذ قوت او در مواد سهل گردد پس از عجب عجیب آنست که جالینوس را
از کسانی شمار کرده که جاهل اند از جنینی که فلفل ملتهب حمی ست و آنرا سجای شخصی شمرده که ازین غافلست تا آنکه فتوی بخلط فلفل با ماء الشعیر داده و اما مرکبات
از ادویه که استعمال آنها در وقت میان تزید و انتها واجب بود مثل اقراص افسنتین و اقراص ورد ست **قرص خفیف** جید برای شطر الغب نسخه آن همان قرص گل
که در ادویه حمیات مرکبه مسطور شد **دیگر** برای تپ ملتهب گل سرخ شش درم تخم حماض صمغ عربی هر واحد چهار درم نشاسته سه درم زرشک طباشیر تخم خرفه هر واحد
دو درم کتیرا زعفران سنبل الطیب ریوند چینی هر واحد دو دانگ کافور یکدانگ قرص بسازند **قرص دیگر** جید برای صاحب این تپ خصوصاً اگر مع ذلک شکایت
اسهال و سعال کند سنبل الطیب عود زعفران زرشک یا عصارهٔ او هر واحد سه درم ریوند چهار درم طباشیر گل سرخ با قماع او لک صمغ بریان کهربا هر واحد پنج درم
تخم حماض بریان شش درم گل ارمنی هفت درم ازان قرص بسازند **نسخهٔ دیگر** که جید ست گل سرخ شش درم زرشک صمغ تخم حماض هر واحد چهار درم سنبل الطیب
غافث طباشیر نشاسته تخم خرفه تخم خیار هر واحد دو درم تخم کاسنی تخم کشوث هر واحد یکنیم درم رب السوس یکدرم لک ریوند هر واحد نیم درم همه را جمع نموده قرص سازند
حب جید برای این مرض و جمیع تپهای مزمنه و حمیات موذی احشا خصوصاً هرگاه مادهٔ بلغمی غالب تر باشد صبر سقوطری مصطکی هلیلهٔ زرد ریوند خطائی عصارهٔ غافث
عصارهٔ افسنتین گل سرخ هر واحد یکجزو زعفران نیم جزو بآب کاسنی حبها سازند شربتی دو درم بسکنجبین **نسخهٔ جید** صالح در قرب نضج و مسهل ست صبر مصطکی
عصارهٔ غافث عصارهٔ افسنتین گل سرخ هر واحد یکجزو زعفران نیم جزو بآب کاسنی حب ساخته دو درم بسکنجبین بخورند **ابن عباس** گوید که شطر الغب
حمای صعب پر خطرست زیرا که بدن صاحب او از تپ خالی نبود بسبب لزوم تپ بلغمی بران و تکرار غب در روز نوبت غب صعب باشد و لرزه دران اشتداد
نماید و حرارت دران قوی گردد و بول رنگین بود و بدن نکایت قوی بردارد بسبب اجتماع دو تپ بر بدن و بسیار باشد که امر این تپ بدق انجامد بسبب
شدت تکلیف او بدن را و افنای او رطوبات آنرا پس در ابتدا باید که صاحب او را ماء الشعیر بشکر بنوشانند و بعد سه ساعت سکنجبین یا جلاب بدهند و روز
نوبت مزوره معمول از کدو و بنوماش و قطف و اسفاناخ یکبار بزیرباج و یکبار بآب انار غذا سازند و روز خالی نوبت بجوزهٔ مرغ یا تیهو بطریق اسفیدباج یا زیرباج
یا مشوی بآب انار و آب غوره و روز نوبت شیرهٔ تخم خرفه بجلاب و آب سرد و مغز تخم خیارین بدهند پس اگر بدن درین تپ قوی باشد و آنرا لاغری و خشکی عارض
نشده باشد باید که در بعض اوقات اسهال بفلوس خیارشنبر و تمرهندی و اندک تربد نمایند و در بعضی اوقات حقنهٔ لین بعمل آرند ولیکن تدبیر درین تپ
بحسب قوت یکی از دو تپ باید کرد پس اگر حمای غب قوی تر و شدید تر در اذیت باشد قصد تطفیهٔ حرارت و تنقیهٔ صفرا بیشتر کنند و اگر تپ بلغمی قوی تر
و شدید تر بود قصد تلطیف خلط و استفراغ بلغم اکثر نمایند و اگر هر دو مساوی در قوت باشند قصد تعدیل علاج و استفراغ هر دو خلط مجموع باید کرد و هرگاه
این تپ طول نماید قرص طباشیر ملین بسکنجبین بدهند تا چند روز و اگر حرارت قوی و بول سرخ و در نبض دقت و صلابت و سرعت باشد و بدن را تپ
نکایت رساند و در جفاف شروع کند باید که قرص کافور دهند و عقب آن ماء الشعیر نوشانند و تدبیر اصحاب دق بعمل آرند در تبرید بدن و ترطیب آن
بدانچه در علاج حمای دق مذکور گردد حتی الامکان حیله سازند **جرجانی** و ایلاقی گویند که طریق صواب در علاج این تپ آنست که تدبیر تلیین طبع و قی و ادرار بول
و تفتیح مسام و تعریق و تنقیهٔ بدن از ماده بچیزهای سهلتر و سبکتر و بدان طریق که آسان تر باشد فزون از تدبیر تسکین حرارت کنند و استفراغ قوی بعد نضج
کنند و اگر حاجت تلیین پیش از نضج باشد و مادهٔ صفرا و بلغم هر دو برابر بود فلوس خیارشنبر بآب تمرهندی و قدری تربد جائزست و اشربه ازان نوع که در غب
غیر خالصه مذکور شد و درین باب گلقند و سکنجبین بزوری شکری و سکنجبین سادهٔ عسلی و شربت غورهٔ عسلی و نقوع صبر در آب کاسنی و آب بادیان موافق
باشد و ادرار بول بآب نخود و شیرهٔ بزور در عرق بادیان کشیده باید کرد و غذا هم بران ترتیب باید که در غب غیر خالصه مذکور شد و در روزیکه تپ قوی تر باشد
مزوره بآب غوره و آب انار ترش و اسفاناخ و مغز بادام و آن روز که تپ آهسته تر باشد دراج و تذرو بریان کرده بآب غوره دهند و در طعام نخود و شبت و صعتر

صاحب علاج [illegible] [illegible] ۱۲

وآبکامہ واندک بادیان وزیرہ داخل کنند ہر یک بحسب غلبۂ بلغم وصفرا وتدبیر استفراغ نیز بران ترتیب داد وبہ ازان نوع باید ساخت وبالجملہ در علاج این تپ باب علاج غب غیر خالصہ مطالعہ باید کرد صفت حب مسہل کہ بعد از نضج باید داد ایارج فیقرا یکدرم شحم حنظل نیم درم سقمونیا ربع درم یعنی یکنیم دانگ کتیرا دو دانگ مقل یکدانگ حبہا سازند چنانچہ رسم ست وحبی کہ در آخر تپہای کہن ہر شب دو درم بدہند سوای صبر اجزای ہمان حب جید ست کہ در قول شیخ گذشت ونوشتہ کہ در بعضی نسخہا عوض بلیلۂ زرد صبر سقوطری ست واگر عصارۂ غافث وعصارۂ افسنتین میسر نشود غافث وافسنتین عوض آن کنند وقرص گل کہ در آخر تپہای کہنہ سود دارد وشربت آن دو درم بود ہمان نسخۂ قرص خفیف ست کہ در قول مذکور مسطور شدہ ودو نسخۂ قرص گل دیگر نیز ہمانجا مذکور ست شربت نسخۂ اول دو درم ونسخۂ ثانی دو نیم درم ابن ہبۃ اللہ مینویسد کہ انواع این تپ سہ ست یکی آنکہ ہر دو خلط دران متساوی باشند وعلاج او متوسط نمایند مثل گلقند وآب گرم وماء السکر وشربت سکنجبین وغذا مزورۂ زیرباج دوم آنکہ غالب خلط صفراوی باشد وعلامات او از قصر نوبت ولرزہ وعرق وقی ظاہر بود وعلاج این نوع استعمال سکنجبین محلول در آب نیمگرم ست وشرب ماء الشعیر بجلاب واستعمال سکنجبین با آب سرد بعد ازان وتنقیۂ بدن بمطبوخ وتعدیل مزاج بجلاب واستعمال سکنجبین با آب سرد وشرب آب آلو وآب تمرہندی بشیرۂ تخم خرفہ وسکنجبین وہرگاہ اعراض او خفت یابد غذا مزورات دہند واگر قوت ضعیف باشد استعمال شوربای بچۂ مرغ زیرباج یا آب انار ترش دہند واگر قوت قوی باشد در اغذیہ اسراف نباید کرد تا مدت امتلا نیفزاید سیوم آنکہ بلغم غالب باشد درین لازم ست کہ گلقند بخورانند وبعد آن آبیکہ دران مصطکی وعود جوشانیدہ باشند بنوشانند وسکنجبین بزوری استعمال کنند وتنقیۂ بدن بحب صبر نمایند پس اگر زمانۂ تپ طول کشد قرص غافث بسکنجبین استعمال کنند وغذا مزورۂ زیرباج سازند خجندی گوید کہ ہر صبح شربت از سکنجبین سادہ وتخم کاسنی وتخم خرفہ بنوشانند اگر بادی تشنگی باشد وبا تخم خیارین اگر صفرا غالب بود وبا شربت لیمو وسکنجبین بزوری معمول از تخم خیارین وکاسنی ودر ابتدا آلمبین بحقنۂ معتدل یا دلی از مسہلات مشوبہ وشرب مدرات ست وباید کہ تدبیر بلطف بگرسنگی بیشتر از تغذیہ باشد وقتی بعد غذا نافع ست وسکنجبین سادہ بگلقند این مرض را نفع کند وغذا ماء الشعیر بتخود وبادیان وبیخ آن وزوفا وسنبل وپودینہ وزیرہ وصعتر دکردیا مزاج بمغز بادام یا بچوزۂ مرغ اگر قوت ضعیف باشد زیرباج وہرگاہ آثار نضج ظاہر شود وآن استیلای طبیعت بر قہر مادۂ مرض ست ووقت آن انتہا یا انحطاط بود پس اسہال بافسنتین وگلقند بغدادی مسہل نمایند کہ آن تقویت معدہ وتنقیۂ آن نماید وخلط موجب مرض را اخراج کند وآنچہ این مرض را نفع کند نہادن دست وپا در آب گرم ونہادن آب گرم زیر جامہ وبخور از بادیان وبیخ آن زیرا کہ تا عرق آید وبعد استفراغات ومسہلات پس از دو چہار درم قرص افسنتین دہند یا قرص گل بعضیر سکنجبین بزوری بخورانند انطاکی گوید کہ اگر قوت ساقط نبود نزد من واجبست قی بطبیخ شبت وعسل بکرد وبسکنجبین وآب گرم روز دیگر تا آنکہ نقاہی یا عالی بدن ظاہر شود بعد ازان ماء العسل ابارج فیقرا یکروز بخورند وشربت اصول یا سکنجبین بزوری روز دیگر واین حب صحیح مجرب درین تپ از تراکیب منسوبست صنعت آن صبر غاریقون ہر واحد یکجزو تربد بلیلۂ زرد ہر واحد نیم جزو گل سرخ سقمونیا حلتیت سکبینج ہر واحد ربع جزو مصطکی ثمن جزو با آب کرفس حبہا سازند شربتی بمثقال با شربت اصول مطلقا وبماء العسل در نائبہ وسکنجبین در ہر دو دائرہ ودر ہفتہ دو مرتبہ بخورند ظاہر ست کہ اگر آن تپ اقلاع باشد دو داعدد روز آن واجب بردو الانقص بدان روز حفت کنند وغذا باید کہ قبل نوبت باشد واگر قوت ساقط بود در استفراغ بکاہند ودر غذا بیفزایند خجندی گوید کہ برای صاحب این مرض سزاوار آنست کہ از ورزش وسکون وراحت نماید تا خلط در موضع خود مستقر باشد تا آنکہ نضج یابد زیرا کہ حرکت وزحمت اخلاط را رقیق گرداند وآنرا در عروق منتشر نماید وبا علاج نیک نضج گردد وآنرا فاسد سازد وبدرازۂ تپ بیفزاید واز حالیکہ این تپ غفلت نباید کرد کہ آن مؤدی باستسقا میگردد میر بہاء الدین در خلاصۃ التجارب نوشتہ کہ طریق اصوب در علاج اہتمام تمام ست با استفراغ لیکن قبل از نضج تام قی باید فرمود در اوقات لائقہ تا بقی کہ از ہر خلطی لختی دفع کند واگر قبل از ہر نوبت بقی آن خلط استفراغ کنند نیکو بود ونرم داشتن طبع بحقنہ وشیافات معتدل وملینات خفیف باید تا از ہر خلطی لختی دفع شود اما چنان باید کہ غلیظ ورقیق ہر دو دفع شود واگر بتسکین حرارت احتیاج بسیار بود اولا دران باید کوشید بنوعیکہ مانع نضج نشود وبعد نضج اسہال صفرا وبلغم باید کرد لیکن اگر غلبۂ بلغم باشد آب لبلاب با شربت ورد مکرر نیکو بود واگر غلبۂ صفرا باشد سنا وشیر خشت در منضج مناسب بود واگر ہر دو خلط غالب باشند فلوس خیارشنبر در آب مرویا مغلی حاضر واندک تربد ومنا سب بود وشربتہا وغذاہا کہ در مطلق غب غیر خالصہ مذکور شد اینجا موافق باشد لیکن

در نوبت صفرا شربت وغذای صفراشکن باید داد ودر نوبت بلغم مقطع ومنضج بلغم بکار باید داشت وادرار وتعریق بعد از نضج تام وبعد از استفراغ بمسهلات نیکو عظیم نافع آید وبدستورهای سابق مرعی باید داشت وجالینوس قبل از نوبت بلغمی بچند ساعت کشکاب باندکی فلفل ساییده فرموده است ونافع یافته ومن جوانی را که در فصل خریف در بری شطر الغب داشت از نائبتین واعراض بلغمی بیشتر رنجه میداشت بعد بست وپنج روز که نوائب آن ظاهر ومقرر شده بود در صباح نوبت بلغمی بسه ساعت پیشتر از نوبت شربت کشکاب جو با نیم مثقال فلفل ساییده دادم ودیگر هیچ ندادم وآن نوبت بخیر گذشت وبهمین صحت یافت وآنجا که مرکب از غیر نائبتین باشد چون طبع را مهلت آسایش نیست علاج باحتیاط بسیار باید کرد ودر استفراغات برفق تمام مرعی داشتن وهر خلط که غالب باشد طریق نضج وتدبیر رفع آن بیشتر کردن واگر مساوی باشند حد وسط نگاهداشتن عنایت برعایت قوت هرچه تمامتر باید نمود وقرص گل کافوری اندر آخر این تپ از لازمتین نافع آید ومخدرات وقتیکه تپ لازم باشد نباید داد مگر وقتی که نیک کهنه شده باشد آنگاه حافظ الصحت وامثال آن نافع آید مصنف **اقتباس** مینویسد که بسا باشد که این تپ تا بیک سال میکشد پس باید که از معالجه برطبع ملال نیارند وعلاج خفیف از غب غیر خالصه نمایند ولیکن درینجا بر تقدیر در نضج وتفتیح مسام وتعریق بیشتر از غب غیر خالص کوشند با دخال حمام معتدل وبخور وهرگاه این تپ کهنه گردد ومریض را سخت بلرزاند پس استفراغ بادویه قویه نمایند اگر بتمامه صحت کلی حاصل گشت فبها والا باز منضجات حاره استعمال نمایند تا ماده پخته قرار نوبت گیرد پس آنرا بمخدرات مانند حب الشفاء وحافظ الصحت وقنب وغیره گذرانند وملاحظه کهنگی تپ جهت دادن منضجات بعد از تنقیه برای آنست که چون ماده این تپ مختلط است ودر اول غلبه بود ونوبتهای او غیر مضبوط هرگاه در اول قرص منضجات حاره ودیگر گرمیها داده شود صفرا بیشتر بحرکت آورد وماده را گرم تر رساند وفساد آن باخلاط داخل عروق سرایت کند وتپ لازم پیدا شود ولیکن چون تپ کهنه شد وماده سرد گشت وتخفیفی یافت وطبیعت بآن خوگر شد پس آن هنگام منضجات وگرمیها بزودی تحلیل آن کند ومجال آن فسادات نماند وملاحظه قرار گرفتن نوائب برای استعمال مخدرات بهر آنست که چون محل حرکت وقبول تعفن خلط مقرر شد مخدرات در قرب آن محل طبع را مشغول میسازند از انشای فعل مقرر واخلاط وبخارات را در وقت آن تسکین میکند چنانکه آن وقت بگذرد وحرارت غریزی اخلاط مجتمعه را تحلیل کند ونگذارد که تعفن پذیرد وهرگاه آن وقت مقرر در گذشت برحسب اقتضای طبع مرضی تعوق دران کیفیات وحالات پدید می آید تا بار دیگر بمحل نوبت میرسد انشای آن صورت میکند وچون محل نوبت مقرر نیست هرگاه که کیفیت مخدر برطرف شده ماده بحرکت آمد وفعل خود تمام میکند برحسب مقتضای طبع مرضی وتاخیر استعمال مخدرات از تنقیه بجهت آنست که چون خلط بسیار در غلبه باشد بتخدیر تسکین آن مشکل بود ودو ممکن ست که از مخدرات غلظ یابد وبفسرد وفسادات دیگر سخت تر از ان بظهور آیند که علاج آن مشکل گردد ودر عشره کامله نواب علوی خان مرقوم ست کسی را که تنقیه کرده شد وتپ کهنه شده باشد وتحلیل خفت یافته حاجت به تنقیه دیگر نباشد وبی تکلف مخدرات بکار برند ودستور استعمال مخدر آنست که قبل از نوبت بچهار ساعت دهند مقداریکه دانند که آن مقدار بیمار را البته می گیرد پس ببینند که اگر مزاج مریض ضعیف ست آنرا بشربت مقوی که غذائیت محض دران نباشد دهند مانند شربت سیب در عرق گاو وبید مشک ومانند آن واگر بزیادتی چیزی بنضج وتحلیل وتعدیل محتاج بود در سکنجبینات منضج حل کرده یا در شربت عسل یا در عسل تنها یا در عسل زنجبیل مربی یا در شربت دینار دهند واگر مریض بمخدری معتاد بوده باشد وبجهت مرض ترک آن کرده از ان معتاد او مقداری دهند که تخدیر کند اگر تخدیر آن مضرتی نداشته باشد همچو افیون که تخدیر آن مضر بود والا بحب الشفاء وامثال آن تخدیر اولی باشد وآنجا که مریض را در مدت گرفتن مخدرات امساک غذا مضر بود پس باید که قبل از ان غذای مناسب مزاج اندکی بخورانند آنگاه مخدرات بعمل آرند چنانچه اگر نوبت بعد ظهر آید باید که صباح غذا دهند خصوصاً که بیمار نازک مزاج باشد وآنجا که با وجود تخدیر سرما ولرزه وحرارتی پدید آید در اثنای آن حذر واجبست از مسکنات سرما ولرزه وحرارت چیزی بکار داشتن ودر اثنای راحت تدارک یبس وحرارت بادویه مقوی اعضای رئیسه که معتدل باشد باید کرد مانند شربت به وانارین وسیب وگاوزبان در عرق گاوزبان وبید مشک وگلاب وامثال اینها ودر روز نوبت قبل از مخدر وبعد از ان تا انقضای نوبت دست وپا وپشت مریض را گرم داشتن وآسایش جستن وتا ممکن بود از آب سرد ودیگر تریها وسردیها وترشیها اجتناب ورزند وتا سه چهار نوبت بدستور مخدر بکار برند وهرگاه نوبتی بدین تدابیر بخیر بگذرد پس باید که تا سه روز دیگر نوبت را بهمین دستور گذارند آنگاه چون صحت مزاج قرار یابد بتدریج از پرهیز بیرون آیند واگر مخدر بکار نبرند وباشربه واغذیه علاج کنند انجا طبع را بلعبها وصنائع وغناهای مرغوبه مشغول دارند تا تفریح ازو حاصل گردد **فائده** بدانند که بیماریهای مهلکه که درین تپ در ماه هفتم وهشتم ویا کم وبیش پدید آیند اینست

صلابت جگر و طحال و اختلاج معده و دل و جگر و غشی متواتر و تهیج رو و دست و پا و سدهٔ ماساریقا و اسهال کبدی **اما** در صلابت جگر و طحال این دوا دهند قرص کبر سه ماشه در سکنجبین بزوری دو توله بلیسانند و افسنتین اسارون انیسون هر یک سه ماشه تخم پنجنکشت بیخ کبر بیخ کرفس ریوند خطائی فقاح اذخر هر یک پنج ماشه برگ شاهتره پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی عنب الثعلب هر یک هفت ماشه جوش کرده گلقند سه توله سکنجبین عنصلی یکنیم توله داخل کرده بنوشند و انجیر خام صحرائی چهل عدد برگ گز دو توله در آب شوربه بیزند که خوب مهرا شود مالیده صاف نموده مقل اشق هر یک چهار ماشه سهاگه کندیک هر یک سه نیم ماشه برگ سداب اشنه گز مازج هر یک یکنیم مثقال گل گز برگ سو هر یک سه ماشه سرکه دو نیم توله آمیخته موضع صلابت را اول بروغن گل چرب نموده ضماد سازند و غذا شوربای بچهٔ مرغ با نان روده دهند و بجای آب بر عرق نکوه و دگر اکتفا کنند **و اما** در اختلاج معده آب دریای شیرین هفت آثار آهن تاب کنند و همچنین بنقره و طلا و نیم آثار از آن گرفته مصطگی چهار ماشه برگ تنبول پخته سه عدد الائچی کلان چهار عدد بادیان خطائی سه ماشه بجوشانند که به نیمه آید صاف نموده نبات سه توله داخل کرده بنوشانند و غذا شوربای سنگخواره با نان تنک دهند و جای اختلاج بپارچه درشت مالیده روغن جوز بمالند **و اما** در اختلاج دل خمیرهٔ گاوزبان عنبری نه ماشه با عرق عنبر هفت توله بدهند و یا انوشدارو لولوی علویخان با عرق گاوزبان عنبری دهند **و اما** در اختلاج جگر جواهر مهره یکماشه در جوارش آمله نه ماشه ورق طلا یک عدد شربت یاقوت علویخان دو توله آمیخته با عرق سیب مرکب معصوم علیخان توله و عرق بابرشیم ساده و تخم فرنجمشک نه ماشه بدهند و غذا پلاو و قلیهٔ زردی و شلجمی بخورانند **دوائیکه** هر سه اقسام اختلاج را نفع است لاجورد مغسول مصطگی پوست بیخ کبر هر واحد یکماشه سوده در دواء المسک معتدل نه ماشه ورق طلا یک عدد آمیخته بلیسانند بعده شربت یاقوت سه توله در عرق عنبر پنج توله عرق زرشک هفت توله تخم شربتی هفت ماشه بنوشند و هرگاه قسمی از اقسام اختلاج زیاده گشته احداث غشی نماید پس این لخلخه و ضماد بکار برند که فی الفور بهوش می آید صفت لخلخه گلاب و سرکه مقطر هر یک یکتوله شونیز و سنبل الطیب و عود خام هر یک سه ماشه عطر عنبر و مجموعه هر یک سه ماشه مرتب ساخته پیش بینی دارند صفت ضماد دال بوباش مقشر بشیر پرسوده سه توله عود خام سه ماشه روغن گل سه توله سفیدی بیضهٔ مرغ دو عدد عطر گلاب سه ماشه و بعد بهوش آمدن این دوا دهند عرق کیوڑه و عنبر و گاوزبان عنبری هر یک پنج توله تخم فرنجمشک هفت ماشه **و اما** در غشی متواتر بدستوری علاج کنند که در غشی مطلق نوشته شد **و اما** در تهیج رو و اطراف ضماد از انیسون و برگ عنب الثعلب نمایند **و اما** در سدهٔ ماساریقا و اسهال کبدی علاج بهمچنین نمایند که در مقام آنها مذکور شد **حکایت** نواب نظام علیخان را شطر الغب لاحق شد و از قدیم مراقیت در مزاج میداشتند در مدت یکنیم ماه صحت یافتند لیکن بعد یازده روز باز عارض شد چنانچه وقت خواب اندکی حرارت با لرز خفیف سه چهار بار می آمد و تپ تا چاشتگاه می ماند و هفت ماه بران منقضی شد و سقوط اشتها و لاغری بدن و اختلاج قلب و ضعف بدرجهٔ غایت شده بود و اطبا تپ دق قرار داده مبردات شدیده مثل قرص کافور و ماء القرع هر دو وقت میدادند و اندک تهیج رو و اطراف هم ظاهر شده بود چون رجوع علاج بمن فرمودند از فصد باسلیق دست راست خون بوزن دوازده توله گرفتم و این دوا دادم شربت یاقوت نواب علویخان و شربت کشوث والد اوشان هر یک دو توله در عرق کیوڑه و عرق عنبر و ماء اللحم ساده هر یک سه توله حل کرده تخم فرنجمشک چهار ماشه پاشیده و غذا مطنجن با بالائی جغرات گاوی و شراب که وقت شام معمول قدیم بود از وزن معمولی چهارم حصه بعرق کیوڑه دو حصه ممزوج کرده دادم و عوض غذا دو عدد کباب شامی و یکتوله کشمش دادم اختلاج بمجرد اخراج خون چهارم حصه مانده بود و وقت شب دورهٔ تپ هم بقدر نیمه صبح قرص زرشک کبیر سه ماشه در دواء الکرکم صغیر چهار ماشه شربت بزوری با صول علویخان یکتوله ورق طلا یک عدد آمیخته لیسانیدم و بالای آن عرق مکوی بعد آن سه توله شیرهٔ انیسون سه ماشه شربت کشوث والد علویخان دو توله نوشانیدم و گفتم که اکثر اوقات دانهٔ انار شیرین ولایتی که چهارم حصهٔ آن دانهٔ هیل باشد تنقل فرمایند و غذا بدستور و وقت شام جواهر مهره جدوار خطائی اطفار الطیب هر یک یکماشه در شربت یاقوت و کشوث هر یک یکتوله ورق طلا یک عدد آمیخته شربت سیب ولایتی دو توله تخم شربتی چهار ماشه و هر روز مروق گلو یکتوله و انیسون یکماشه اضافه نمودم تا ده روز هر دو وقت دوا و غذا بدستور داشتم و از روز یازدهم مروق وغیره بدستوریکه شروع کردم کاستن آغاز نهادم روز بستم اختلاج و تهیج و لرزه همه موقوف شد لیکن تپ خفیف بحول می آمد بر وزن نسبت و کم تبدیل غذا کرده پلاو مرغ و گوشت شوربای مرغ سلیمانی و نان خشکار دادم و بعد یکماه دوا انوشدارو لولوی جواهر دار هفت ماشه ورق طلا یک عدد عرق عنبر هفت توله ماء اللحم ساده سه توله مقرر داشتم و تنقل دانهٔ انار بدستور بود و بهمین تدبیر در مدت یکنیم ماه صحت کلی یافتند **ایضاً** زنی حامله را شطر الغب عارض شد

و تا مدت هفت ماه کشید و سختی جگر هم میداشت و در شروع ماه هشتم اسهال کبدی پدید آمد و بعد سه چهار روز وضع حمل شد و وقت نیم روز ناگاه اختلاج قلب پیدا شده و وقت ظهر دوره آمده بیهوش گشت من لخلخه و ضماد دیگر سابق نوشته شد بعمل آوردم بعد یکپاس بهوش آمد پس این دوا دادم جواهر مهره لاجورد مغسول هر یک نیم ماشه در شربت سیب و کشوث هر یک یکتوله سرشته همراه شیرهٔ انیسون پنج ماشه و زرشک و ریشه انجبار هر یک چهار ماشه و بادیان هفت ماشه و گاوزبان پنج ماشه شربت حب الاس و خشخاش هر یک یک نیم توله گل مغسول دو ماشه تودری سه ماشه تخم فرنجمشک چهار ماشه بخورند و جهت دفع دوره این تجویز دادم برگ نی سبز نیم آثار بادیان نیم پاو سنبل الطیب یک تنکه هر یک چهار و نیم غلوس در سبوچه آب بجوشانند و وقت آمدن لرزه در سه عدد خشت گلی آب انداخته گرد اگرد داشته همه تن را به ضمائی پوشیده تبخیر کنند و چون عرق بیاید از زیر پا که ضماد آنرا پاک سازند و چون آب بسردی گراید سه عدد خشت در آتش سرخ کرده در طشتها اندازند تا باز آب گرم شود و عرق بسیار آید و همچنین پنج و سه مرتبه طشتها اندازند بهمین تدبیر در مدت بیست روز صحت یافت سمرقندی گوید که آنچه تجربه کرده ایم و این تپ را قلع کند و نکس نشود اگر صفرا در ان غالب بود این است که تخم کاسنی نیم کوفته گل نیلوفر اصل السوس قشر نیم کوفته هر یک سه درم آلوی بخارا ده دانه در یک رطل آب شب تر کنند و صبح بجوشانند تا نیم گردد در یخ باید صافی کرده ده درم شکر سرخ و ترنجبین آمیخته باز صاف نموده نیم گرم بنوشند و هرگاه نضج ظاهر شود حال طبیعت بقرص بنفشه مسهل نمایند و نسخهٔ آن در علاج غب خالصه مذکور شد قول ابن الیاس مذکور شد صبح آنرا آب گرم بخورند و عقب او مطبوخ مناسب بنوشند و بهتر درین تپ ترک غذا روز نوبت بتمامه و اگر متحمل فاقه نباشد ماء الشعیر یا نخود پخته یا نرک شکر سفید بدهند و برادویهٔ ملطفه بسیار جسارت ننمایند تا بیرسام و غیره نانجامد سیما اگر باوی صداع یا ضعف دماغ باشد و در علاج او تساهل نکنند زیراکه در اکثر مؤدی باستسقاء و غیره از امراض سدیه میگردد و باید که روز نوبت صفراوی تبرید و روز بلغمی تلطیف نمایند و اگر صفراوی قوی باشد تبرید و اسهال بمخرجات صفرا و اگر بلغمی قوی بود اسهال بمخرجات بلغم و تلطیف اکثر کنند

حمیات مختلطه

بدانکه حمای مختلطه که آنرا مختلفه نیز گویند تپی باشد که آنرا دوری و نوبتی معین محفوظ نباشد چنانچه تپی لازم باشد بعد از ان غب منتقل شود و یا تپی چند روز بطریق لزوم یا غیر آن آید پس برود و باز مرتبهٔ دوم آید و تقدم کند یا تاخیر نماید و علی هذا القیاس و علامات این تپها نیز مختلط میباشد و سببش یا عدم بعض اعضا باشد و علامات وجود ورم است و یا سوء تدبیر مریض در ماکل و مشرب و غیر آن پس سبب در او وارد عودات آن عودات تدبیر ردی وارد و آن باشد و یا دوار مواد که منصب شود و عودات آن و علامتش وجود تدبیر ردیست و یا احتراق اخلاط و گردیدن آنها بسوی تردد اعضای متعدده و علامتش عدم سببی از اسباب مذکوره است و این نوع منتقل گردد و یا استحالهٔ ماده بجنس دیگر بدون احتراق چنانچه اگر حمای بلغمی بصفراوی منتقل میشود نزد استعمال کثرت تسخین و بعکس آن نزد افراط تبرید و یا اختلاف مواد در کثرت و قلت و غلظت و رقت چنانچه اگر مواد کم شود غلظ و غب او بعد غرا آید و نوبت ها وارد به خمس یا سدس و غیر آنها منتقل گردد و یا ضعف مریض زیراکه قوای او چون ضعیف شود بسرعت تحلیل ماده قوی نگردد پس نوبت طول کند و فتره کوتاه شود و بسا باشد که تپ تا چند ادامه گردد بسبب عدم تحلل ماده منصبه نوبت اولی و اتصال ماده موجبه نوبت ثانی باولی و یا دیگر اسباب اختلاف ادوار و طول و قصر نوائب که در ابتدای بحث حمیات خلطیه در قول ابن عباس و بوعلی و غیره مفصل مسطور شد **علاج**

در ورمی علاج ورم کنند و در سوء تدبیر باصلاح تدبیر و در احتراقی گاه استفراغ و گاهی تلطیف نمایند تا از استکمال احتراق باز ماند و استفراغ بسبب شدت رداءت و استیلای تپ متعسر گردد و این تبرید برای تلطیف درین تپ نافع نوشته اند لعاب بهدانه سه ماشه لعاب اسپغول پنج ماشه شیرهٔ تخم خرفه و خیارین هر یک نه ماشه شربت نیلوفر دو توله خاکشی چهار ماشه و گاهی بجای خرفه و خیارین شیرهٔ تخم کاسنی پنج ماشه و گاهی عوض خرفه شربت بنفشه و گاهی شیرهٔ مغز تخم کدو و کاسنی و عرقیات بارده و سکنجبین بزوری عوض خرفه و شربت نیلوفر و خاکشی داخل کرده میشود بالجمله طریق علاج این است که در حمیات مرکبه مسطور شد مع رعایت خلط غالب گویند که درینجا در نضج و تقویت اعضای رئیسه بیشتر کوشند و در اسهال و ادرار کمتر توجه نمایند و ابومنصور گوید که اگر تپ محافظت هیچ دور نکند و باوجود آن در عضوی از اعضا وردی و ورم محسوس نباشد باید دانست که از ماده انتقال بریع میکند و الا از دوام خالی نبود پس در صورت اول لزوم استفراغ صفرا و بلغم معا گاهی و تلطیف گاهی بکار تا احتراق را تمام نکند و در صورت دوم بعلاج تپ مشغول نشوند و تمامی توجه بر علاج ورم آن عضو مصروف داشته بنوعیکه در باب آن مذکور است بعمل آورند

حمیات ورمیه

تبهائیکه تابع اورام بود بحسب حدوث ورم در ظاهر یا باطن ورم بر دو قسم ست **اول آنکه** بر تبع اورام ظاهر بدن پدید آید و این نخست از جنس حمیات یوم باشد زیرا که اکثر حرارت متولد از وجع درین اورام بسوی قلب سادی شود و سبب تب گردد بدون عفونت مادهٔ آنها و اسباب این اورام در اکثر اسباب بادیه باشند چون زخم و سقطه و ضربه و گاه این حمی یوم مستحیل بجنس دیگر حمیات شود بسبب آن صعوبت ورم و کثرت و بدی آن ماده باشد و بسبب کثرت ماده امتلا بود که از اسباب سابقه حاصل شده باشد چنانچه شیخ میفرماید که هرگاه عفونت اورام ظاهر بسبب عظم ورم یا قرب او از قلب سادی بسوی قلب گردد تب از غیر جنس حمای یوم یعنی عفنی شود و اکثر امثال این حمیات عفنیه از اسباب سابقه بدنیه و امتلاآت باشد و گاهی از قروح بود که بسوی آنها مواد خبیثه متوجه شود و در لحوم رخو محتبس گردد و عفونت آن بسوی قلب سادی شود و ابن نجح گوید که اگر تب از ورم حادث از سقطه یا ضربه باشد آن از جنس حمای یوم بود و در ان خطر بسیار نیست و اگر ورم ابتدا از غیر سقطه و ضربه باشد خطر او بحسب شرف عضو بود بالجمله علامت این تب آنست که بعد ظهور ورم در اعضای ظاهر چون بن ران و بغل و پس گوش تب عارض گردد و علاج این قسم در علاج حمای یوم ورمی بتفصیل مذکور شد

دوم آنکه بر تبع اورام باطن افتد و این تبها عفنی باشند و سختی و آسانی این تب بحسب دوری و نزدیکی عضو متورم از دل باشد و نوبتهای تب بحسب ماده بود و بسبب قلت و کثرت و رقت و غلظت آن و تبهای تابع اورام باطنی بحسب کثرت اورام آن بسیارست و بعض اورام باطن را نام حمای خاص ست همچنین حمیات آنرا اسمای مخصوص ست مثل قرانیطس که در یونانی اسم ورم حار حجاب دماغ یا نفس دماغ ست و تابع او تب بود که آنرا حمای قرانیطسیه گویند و مثل سرسام که در فارسی اسم ورم راس ست و تابع او تب باشد که آنرا حمای سرسامیه نامند و مثل خناق که نام ورم نواحی حلق و حنجره ست و تابع او تب بحسب مادهٔ او بود و آنرا حمای خناقیه خوانند و مثل برسام که اسم ورم غشای صدر و اضلاع و عضلات باشد و تابع او تب با سرفه و ضیق النفس باشد که آنرا حمای برسامیه گویند و مثل شوصه که نام ورم غشاست و تابع او تب باشد که آنرا حمای شوصیه نامند و مثل ذات الریه که اسم ورم حار ریه ست و تابع او تب و سرخی چهره و تواتر نفس و سرفه دائم بود و آنرا حمای ریئیه گویند و امثال اینها و اما اورامیکه آنرا و حمیات آنرا اسم مخصوص نیست مثل ورم جگرست و تابع او تب گرم با تشنگی و تنگی نفس و سقوط شهوت طعام و دردی در کتف و چنبر گردن زیر پهلو و قبض شکم بود و مثل ورم معده ست و تابع او تب و سقوط قوت و شهوت و درد استخوانهای صدر باشد و مثل ورم مریست و تابع او تب گرم باشد و عسر بلع و درد میان هر دو کتف و مثل ورم طحال و تابع او تب سوداوی بود و مثل ورم امعا و تابع او تب بحسب مادهٔ ورم و درد پشت و قبض طبع باشد و مثل ورم گرده است و تابع او تب با درد کمرگاه بود و مثل ورم مثانه و تابع او تب گرم و اختلاط عقل و عسر بول باشد و مثل ورم رحم و تابع او تب همچون تب ورم مثانه بود و بدانند که بمثل این اورام آنگاه تب پیدا شود که مادهٔ آن حار بنفسه باشد مثل خون و صفرا یا مرکب ازین هر دو یا حار بعفونت باشد مثل بلغم عفن و از اورام بارده حدوث تب ممکن نیست مگر باین وجه و گاهی حمیات اورام قوی بود و گاهی آهسته و گاهی از جنس غب و گاهی از جنس ربع و گاهی از جنس مواظبه و گاهی بادی قشعریره و لرزه باشد شیخ میفرماید که بدترین حمیات حادث از اورام باطن آنست که از ورم قسم حمره در بعض احشا باشد پس درد و تشنگی و التهاب اشتداد نماید و بران دلائل مخالطت صفرا بسیار با خون دلالت کند مانند سرعت نبض و تواتر او و ناریت بول و زردی رنگ و غیر آن و آن اورام باطنی مثل ورم صماخ و غیر آنست که سابق مسطور شد و گاهی مختلف میشود حمیات آنها در شدت و ضعف بحسب قرب از قلب و بعد از ان و ایضاً آنچه از ان در اعضای لحمیه باشد تب او شدیدتر باشد و آنچه در غشائیه و مانند آن بود تب او ضعیف تر باشد و آنچه در جوار شرائین بود تب او شدیدتر باشد و آنچه در جوار اورده تنها باشد تب او ضعیف تر بود و این حمیات از ادوار خفیفه خالی نبود و اگرچه لازم باشد بحسب مواد منصب بسوی اورام آن ادوار بحسب تولد آن و حرکت آن و بحسب جذب حرارت و الم در انجا لیس برای هر خلط دور لائق او باشد و بدانکه بسیار باشد که ورم در ذات الجنب و مانند آن زائل شود و تب باقی ماند و این دلالت کند بر آنکه نقای تام ماده واقع نشده و این حمیات چون طول کشند بدق مودی گردند خصوصاً هرگاه اورام در جگر باشد و اما اورام حجابیه چون مستحکم گردند مهلت دق ندهند چه اگر خفیف باشند بلا انتقال بمرضی دیگر زائل شوند و اگر قوی باشند در اکثر بلا اهمال هلاک کنند و علامات و اعراض با حمیات ورمیه مارالذکر هستند یافته میشود یکی علامات و اعراضی که دلالت بر عضو علیل کنند مثل نبض منشاری و وجع ناخس بر ورم نواحی صدر و همچنین سرفه خشک ا دلا و سرفه

ثانیاً و مانند آن از اعراض ذات الجنب دال بر ورم نواحی سینه و مثل تشنج که اکثر همراه اورام حار در اعضای عصبیه باشد دوم علامات و اعراضیکه دلالت بر جنس ماده کنند مثل دلالت اشتداد تب بنوبت غب برانکه مرض صفراویست و مثل حرارت ملایم و عالی شبیه به بهجت و سرور برانکه ماده دمویست و مثل سفیدی رنگ بدن و موضع محاذی ورم برانکه بلغمی ست سوم علامات و اعراضیکه بر حال مریض دلالت کنند و آن احوالیست که بسلامت مریض بشارت دهند مثل نرمی ورم و سکون تب و اعراض و ظهور ریم بسیار در قاروره و احوالیکه بهلاکت مریض منذر باشد مثل عود تب بعد سکون آن و ظهور تقیح و ثقل و حرقت در موضع دیگر یا صفاء قاروره و خلو آن از ریم و گاهی مختلف میباشند اورام باطنی در ایجاب حمی و قوت آن و دوام آن و فترهٔ آن بحسب عظم ورم فی نفسه و عظم عروق آن و بحسب اعضای آن زیراکه از اعضای باطن بعضی آنست که قریب از قلب باشند مثل فم معده و حجاب و یا شدید المشارکت بقلب باشند مثل کبد و ریه پس در هر دو صورت تب قوی دائمه لازم باشد و بعضے آنست که بعید از قلب قلیل المشارکت بدان باشند مثل گرده پس آن بسبب اورام خود حمیات قویه و لازمه واجب نمیکنند بلکه اکثر آن مفتره باشند و از جنس حمیات مختلطه و حمیات غب و ربع و خمس و سدس یعنے دو بادی لرزه و قشعریره باشد و ام آن مشکل گردد که آیا این حمیات اورام ست یا حمیات مذکوره و ثقل در موضع گرده و ناحیه کمرگاه و درد و اختصاص حرارت بعضو زیاده از حرارت معتاد بران دلالت کند و چون ریم در عضوی مجتمع گردد و آن قریب از عضو رئیس باشد یا قوی المشارکت باوی و یا شدید الحس بود و آن عضو عصبی باشد پس با وجود اشتداد حمیات تابع اورام آنرا قلق عظیم و تشنج عارض شود و گاهی تابع آن اعراض غریبه دیگر باشد مثل ورم رحم که همراه آن با تب صداع و درد گردن و حرارت بود و اگر حرارت درین اورام مشتعل گردد بسیار شدید الحدت نباشد چنانکه در محرقه مگر آنکه امر عظیم باشد مثل آنکه مادهٔ ورم بسیار خبیث الجوهر حار بود و سبب در عدم شدت حدت درینجا آنست که عفونت در اورام غیر ناشی و غیر متحرک بسوے خارج بدن باشد بلکه مختص بعضو واحد بود **علاج** بدانکه علاج این حمیات بعلاج حمیات حاده کنند از تسکین و تبرید و تنقیه بعد از علاج اورام از ردع و ارخاء و تحلیل و انضاج و تفجیر و تنقیه و الحام زیراکه اصل درین تنها علاج ورم ست مع مراعات علاج تب از تبرید و ترطیب و این حمیات در علاج خود مخالف علاج حمیات ساذجه حاده یعنی خالی از ورم اند باین نوع که درین حمیات بنوشیدن آب سرد و بدخول حمام رخصت نیست و اگر ورم صفراوی باشد نهادن پارچه مبلول باشیای بارده مبرد بالفعل از خارج بر ورم مثل آب کاهو و حی العالم و خرفه و کشنیز با ندک آرد جو سفید مدام بر برف سرد کرده و تبدیل آن جائز بود و گاهی زیت الانفاق و روغن گل برای ارخاء مع القبض بدان مخلوط کرده میشود و اگر کاهو مغسول سرد خورند بدان انتفاع یابند **بالجمله** احتیاج به بیان علاج مستقل برای این تنها هیچ نیست بهر آنکه عرض ورم ست پس باید که بعلاج ورم هر عضوی که بجای خویش مسطور شده متوجه شوند که بزوال آن ورم تب خود زائل گردد و در اورام باطنی حاره فصد در ابتدا ضرورست و بعض ادویه معمول اساتذه نافع تب اورام احشا در علاج حمیات مرکبه ضبط یافته از انیز ملاحظه فرمایند

حمیات وبائے

بدانکه وبا تعفن و فسادست که در هوا عارض شود و از کیفیت اصلی متغیر گردد و هرگاه هوای ملکی متعفن شود و از راه دهان و بینی و مسام و شرایین بدل رسد روح آنرا فاسد گرداند و رطوباتیکه اندر دلست جملهٔ آنرا متعفن سازد و از دل بدماغ و جگر رسد و ارواح و رطوبات آن هر دو را نیز فاسد و متعفن گرداند پس حرارت عفونی بسائر اعضا سرایت کند و تب عارض گردد و بدوام سبب لازم باشد اگر بزودی تدارک آن نشود هلاک گرداند و اگر سمیت مفرط در آن باشد مهلت علاج ندهد و چون اثر هوا در ابدان و ارواح سریع تر ست بنا بر آنکه ضرورت استنشاق او از ستهٔ ضروری باعث زندگی حیوان زیاده از همه امور ضروریه است که دمی و لحظهٔ خالی از آن نمیتواند ماند بجهت کمال حرارت و لطافت روح حیوانی و دوام احتیاج او بترویح و ایصال مدد بهوا پس هرگاه آن هوا عفن فاسد گردد اخلاط بدن خاصةً اخلاط نواحی دل را زود گنده سازد و چون سبب عام ست مرض نیز عام گردد و اکثر خلق آنملک را عارض شود مگر کسی را که بدن او از اخلاط بد پاک باشد و مسامات او کشاده نباشد و مزاج او قوی بود و بتدبیر دافع آن فساد مشغول باشد و گاه باشد که فساد آن هوا بدل حیوانات دیگر نیز سرایت کند و حیوان بسیار هلاک گردد و سبب وبا سه گونه است یکی اسباب سماوی از اختلافات اوضاع کواکب باهم و تاثیر شعاع آنها به بعض آنها و تغیرات هوا و مولدات و احتقان ابخرهٔ ردیه در جوف زمین و صعود آنها و اختلاط بهوا و افساد جوهر آن و غیر اینها از اموریکه بر مردم مخفی باشد و سوای ذات

عالم السر والخفیات احدی را بران اطلاع کما ینبغی حاصل نیست دوم اسباب ارضی مثل جدال و قتال عظیم که در ملکی واقع شود و کشتگان را دفن نسازند و متعفن
گردند و هوای آنجا نیز متعفن گردد و مثل آبهای ایستاده و آب نیستانها که متعفن گردند و یا مزابل و قاذورات و مستنقعات جلود که تعفن بسیار یابند و باعث
فساد هوا گردند سوم اجتماع اسباب سماوی و ارضی هر دو موجب فساد هوا و این بدترین وبا باشد **و علامت وبا** آنست که هوا به تنفس و استنشاق
مردم را خوش نیاید و از آن تفریحی و راحتی نیابند بلکه متنفر و متاذی گردند و چون بر بلندی یا بر سر کوهی برآیند و در هوا نظر کنند آنرا گرد آلود و دود ناک و غلیظ و کدر
مشاهده نمایند و بر سر عمارت هیچو دود و غبار پیچیده نماید بی آنکه دودی باشد و حیوانات ذکی الحس مثل لقلق و هدهد و خطاف بگریزند و آشیانه خود را بلکه بیضه
و بچه خویش گذاشته بملک بعید که هوای آن خوش باشد بروند و غوک و حیواناتی که از عفونت پیدا شوند مثل مگس و وزغ و هوام و حشرات بسیار شوند و حیوانات
و حشرات که زیر زمین مسکن دارند مانند موش و روباه و مار و کژدم و هزار پا از سوراخ خودها بر زمین آیند و باز در ان نروند و آنچه بر نیایند بمیرند و آن شواهد وقوع وبا سبقت
تغیرات هوا بود در حرارت و برودت متوالی بغیر محل و زیاده از دستور و عادت فصل و وقت و غبار ناکی هوا و غلظت و تیرگی و رطوبتهای بی محل و ممتد بالتعاقب
حر و برد و در اواخر تابستان شهب و رجوم و ستاره دنباله دار و سیر شهاب بسیار ظاهر شوند و حال فصول سال از وضع طبیعی خود متغیر گردد خصوصا تابستان و کثرت تیرگی
هوا اندران فصل و بسیاری زرع نبات خبیث و باران در موسم خود کم بارد و لیکن ابرهای غلیظ متراکم بسیار باشد و هوای خوش و صاف بی ابر کم باشد و غلات را هلاک
نقصان عظیم رو دهد و خریف صیفی و ربیع شتائی گردد **و بدانند** که در بلاد حاره و دامن کوهها وبا و فساد هوا نسبت بجاهای دیگر بسیار واقع میشود و در بلاد بارده
و یا حاره که کثیر الرطوبت دور از کوه کمتر می افتد و وبا که در فصل ربیع افتد ردی تر و خبیث تر باشد و فساد هوا ضرر نمیکند مگر کسی را که بدن او مستعد برای قبول اثر او باشد
و استعداد صبیان و جوانان برای قبول وبا شدید تر از استعداد کهول و مشایخ بود و بالجمله حمای وبائی بدترین اقسام حمیاتست و خصوصا اگر طاعون با وی یار
بود و مردم از ین بلا کمتر رهائی یابند اللهم احفظنا من شر کل بلاء و وباء **شیخ الرئیس** میفرماید که گاهی عارض میشود هوا را استحاله در کیفیات او بسوی حرارت
و برودت و در طبیعت و جوهر او بسوی تغیر و عفونت چنانچه آب را عارض میگردد و متغیر در طعم و رنگ و بد بو و متعفن میشود و این را وبا نامند و همچنانکه آب متعفن
نمیشود در حالت بساطت خود بلکه بجهت اختلاط او از اجسام ارضیه خبیثه که بدان ممتزج گردد و آنرا از بساطت او خارج کند و جمله را کیفیت ردیه عفنه پیدا نماید
همچنین هوا متعفن نمیشود در حال بساطت خود بلکه بنا بر مخالطت او از ابخره ردیه که بدان ممتزج گردد و برای جمله کیفیت ردی حادث کند و این اختلاط گاهی بسبب
وزیدن بادهای بسیار باشد که بسوی موضع نیک خالی از فساد ابخره ردی رسانند از مواضع بعید ردی که در ان مغاک آبهای بد و اجسام گنده در معرکه جنگ
یا در ان وبای قتاله بود که آن اجسام را دفن نکنند و نسوزند و گاهی بسبب قریب ارضی از موضع حادث دران باشد و گاهی عفونات و ابخره بد در باطن زمین پیدا شده
باسبابیکه بجزئیات آن شعور نداریم پس آن بظاهر برآید و مضرت او و آب و هوا پدید آید و هرگاه بسببی از ین اسباب مذکوره هوا متغیر شود و وبا تولد کند و حمیات
حادث بسبب هوای یابس کمتر بود از حادث بسبب هوای رطب مگر صفراء در هوای یابس کثرت پذیرد پس آن نیز سبب حدوث حمیات صفراوی گردد و اما حمیات
وبائیه از هوای کدر رطب افتد و حمیات در هوای رطب اکثر بود و لیکن آن در حدت کمتر و در مدت درازتر و در تابستان خشک کم باران کمتر حادث شود و در حدت بیشتر
و در صحت یا هلاکت سریعتر باشد و افضل فصول آنست که حافظ طبیعت خویش باشد و تبدای همه این تغیرات از استحاله در کیفیت و در طبیعت شکلی از اشکال
فلکیست که من موجب او را نمیدانم و اگرچه قوم منجمین دران چیزی غیر منسوب بحجت صحیح میگویند لیکن واجبست دانستن این امر که سبب اول بعید برای این تغیر واقع
در عالم کون و فساد از وبا و غیره اشکال سماویست و سبب قریب او احوال ارضی و دران هنگام قوای فعاله سماوی از قوای کواکب و غیره و قوای منفعله ارضی از مواد
عناصر ترطیب شدید واجب کند در هوا بانگیختن ابخره و ادخنه بسوی آن و انتشار او دران و تعقیب آن بحرارت ضعیفه کائن در ادخنه و هرگاه هوا باین طور گردد
و بسوی قلب و دماغ روح را که در دلست فاسد کند و آنچه حاوی او و رطوبتست عفن شود و حرارت خارج از طبع دران حادث شود و از طریق شرایین در همه بدن منتشر گردد
حمای وبائی افتد و خلقی را از مردم عام گردد خاصة که در نفس ایشان استعداد بود زیرا که فاعل تنها چون حاصل شود و منفعل مستعد نباشد فعل و انفعال حادث
نشود و استعداد ابدان برای انفعال وبائی آنست که بدن ممتلی باخلاط ردی باشد چه بدن پاک از فضول ردی از ین کم منفعل میشود و ایضا ابدان ضعیفه از ان

منفعل گردد مثل کسانیکه کثرت جماع نمایند و همچنین ابدان واسع مسام رطب کثیر الاستحمام و گاهی در حمیات وبائی مریض و حاضر قریب او حرارت زیاده معلوم نکنند و نبض و بول بسیار متغیر نشود و مع ذلک بسرعت مهلک باشد و اطبا در امراو متحیر شوند و اکثر کسی را که از صاحبان اقسام این تپ نفس بد بو شود بمیرد زیرا که عفونت در قلب مستحکم شود و آن قوی تر سبب هلاکت

علامات وبا

چیزیکه دلالت کند بر وبا از اشیائیکه قائم مقام اسباب او ست اینست که رجوم و شهب در ابتدای خریف کثرت نماید و هرگاه هوای جنوب و مشرق در زمستان بسیار وزد و زد و غلظت هوا و ضباب در یابند و گمان باران کنند و معهذا غبار ناک خشک یابند و باران نیاید باید دانست که مزاج زمستان فاسد شده و آما و بای تابستانی خبیث ردی بود و بر آن قلت باران در فصل ربیع مع سردی دلالت کند بعده چون هوای جنوب در تابستان کثرت نماید و روزی چند هوا مکدر گردد و باز مدت یکهفته یا زیاده بران صاف شود بعده سردی بشب و شدت گرمی در روز و ابرها و کدورت هوا و حرارت حادث گردد وبا بیاید و حمیات وبائی و جدری و غیره احداث نماید و همچنین هرگاه تابستان بسیار گرم نباشد و هوا بسیار تیره بود که اشجار را غبار ناک کند و در خریف شهب و نیران و نیازک باشد این علامت وباست و همچنین هرگاه در فصلی ببیند که هوا در روزی چند مرتبه متغیر شود در روزی صاف گردد و آفتاب صاف بر آید و روز دیگر مکدر شود و آفتاب در پرده غبار طلوع کند حکم حدوث وبا باید کرد و آما علاماتی که بر سبیل مصاحبت برای سبب ست مثل آنست که غوکان و حشرات متولد از عفونت بسیار بنظر در آیند و موش و دیگر جانوران که در قعر زمین سکونت دارند بر ظاهر زمین بر آیند و چون مدهوش و متحیر و لسیمه باشند و حیوان ذکی الحس مثل لقلق و مانند آن از آشیانه خود بگریزند و گاهی بیضه خود بگذارند ایلاقی و جرجانی مینویسند که معنی وبا فساد هواست همچنانکه آب چون در آب دان دیر ماند و یا بسبب آنکه چیزی از قوت نباتات بد با او بیامیزد طبیعت او از حال خویش بگردد و عفونت پذیرد هوا نیز بسبب آنکه در میان درختان و میان مغاکها دیر بماند و یا بسبب ابخره ردیه یا دخان که با وی آمیزد و حرکت بادهای خوش معتاد با و نرسد و او را نجنباند طبیعت هوا بگردد و عفونت پذیرد و هیچ چیز با روح هر حیوان شدید تر در امتزاج از هوا نیست و هرگاه که هوا ردی گردد ضرور مرض بحیوانات عارض شود و لهذا جانوران که حس آنها لطیف ترست مثل پرستوک و لک لک از جائیکه هوای آن ردی گردد بگریزند و وبا در هوای تر بیشتر از آن افتد که در هوای خشک و بدین سبب در تابستان گرم و خشک وبا کمتر باشد و هر فصل که بر طبع خویش باشد چنانکه مثلاً در خریف هوا سخت گرم و سخت سرد نباشد و باران معتدل آید و در فصل زمستان سرما و باران بیحد نباشد و بی سرما و باران معتاد نبود و فصل بهار بر غایت اعتدال باشد و لیکن گرما معتاد نباشد هرگاه که فصول سال بر ینگونه باشد اندران سال وبا نباشد و بیماری کمتر باشد و باید دانست که هرگاه وبا پدید آید هوای خانه بهتر از هوای صحرا باشد و تا در بدن خلط بد نباشد هوای بد دران اثر نکند لیکن اگر شخصی باشد که جماع بسیار کند یا هر روز حمام نماید و مسام او بدان سبب گشاده باشند در مسام او هوای ردی در آید و اخلاط او را فاسد کند اگرچه در بدن خلط ردی نباشد هوای بد دران اثر کند و هوای بد میوه‌ها و نباتات را تباه کند و همه حیوانات را زیان دارد و هر که از میوه‌ها و گوشت آن جانوران خورد که ازان نباتات خورده باشند مضرت آن بدو رسد و اکثر اوقات وبا در آخر تابستان یا در فصل خریف افتد و گاه باشد که همه علامات تپ وبائی در یک شخص پدید آید و گاهی بعضی ازان ظاهر شود و بعضی نه و قلت و کثرت ظهور آثار او بحسب کمی و زیادتی رداءت ماده ست انطاکی گوید که تپ وبائی پیدا میشود نزد تغیر آب و هوا و خروج آنها از بساطت یا یکی ازان هردو و این تغیر واقع میشود یا باسباب علویه مثل قلت امطار و تناثر شهب و صواعق یا شروق ذی شعاع مثل مریخ که دران هنگام اجزای سمیه در هوا و آب منفصل میگردد و ازان تعفن موجب فساد ابدان لازم میشود و یا باسباب سفلیه مثل دخان و غبار و مثل مردهای گنده و روائح کریهه و احتباس ابخره و کثرت زلازل و مثل منافع و مواضع برنج و کتان و شدید ترین وبا آنست که عقب جنگ افتد زیرا که بوی آدمیان قوی الفعل ست و گفته اند که این تپ مخصوص بسه علامت است اول تغیر چیزیکه خارج شود پس از نفس بوی عفونت شمیده شود و کذا حال فضله بود مع کثرت تلون بسبب استنشاق هوای فاسد و شرب آب متغیر دوم عموم آن با کثر مردم بسبب استنشاق ایشان هوا را و شرب ایشان آب را و اکل فواکه که آنرا فساد مذکور داخل شود و اکل لحم حیوانی که آنرا همین فساد بهم رسد و از آن نجات نمی یابد مگر کسیکه بقوت مضاد عفونت مثل تنقیه و استعمال ادویه مانع ازان اختیار نماید سوم تقدم چیزیکه بر وبا دلالت کند مثل قلت باران در هر

حیوان ذکی مثل کبک و تلقی و کثرت ضباب و از علامات او که محتمل مشارکت ست تواتر نبض و نفس و شدت کرب و غشی مع خفت حرارت در ظاهر و خروج مواد بالوان مختلفه در قی اکثر و صداع ست **علاج** بعلاج تب دموی بپردازند و چیزهای خوشبو بویانند و دواء المسک بارد و مفرح بارد خورانند و یاقوتیها و تریاق الذهب و جوارش مرجان و معجون راحت را درین باب منفعت عظیم ست و هرچه در علاج دق بباید حسب حاجت بکار برند مگر حمام و شراب و شیاف تازه که درینجا نشاید و بمجرد ظهور تب اول فصد باسلیق کنند و خون بسیار گیرند و بعد آن قرص طباشیر کافوری سه ماشه در رب انار ترش یکتوله سرشته بخورند و بالایش شیرهٔ کاسنی و خیارین و مغز تخم کدوی شیرین و زرشک هر یک نه ماشه و تخم کاهو هفت ماشه و آلوی بخارا هفت عدد در گلاب و عرق بید مشک و نیلوفر و بید ساده هر یک شش توله بر آورده شربت نیلوفر و لیمون هر یک دو توله داخل کرده دهند و از گل بنفشه و صندل سفید و تخم کاهو و حضض هر یک سه ماشه بر صدغین و پیشانی ضماد نمایند و پارچهٔ باریک در دوغ و یا در آب صندل سوده تر نموده بر سینه نهند و نگذارند که خشک گردد و وقت ظهر آب افشردهٔ انار ترش نه توله با شربت صندل ترش و یا شربت سیب لیمونی علو یخانی دو توله دهند که بسیار نافع ست و همچنین افشردهٔ لیمون کاغذی و تمر هندی و فالسه و کرونده و اناناس و راحت جان هر واحد مفید و غذا خشکهٔ گیلانی و یا دیگر غذا که ذی ترشیت باشد با مربای تمر هندی و کرونده و انبه و اچار مقطر که در آن آمله و کچور و لیمون افتاده باشد خورانند و آب سرد به برف و یا بشوره پرورده شکم سیر یکبار نوشیدن عظیم الاثر ست و اندک اندک نوشیدن ضرر عظیم میرساند و کافور و گلاب و صندل و سرکه در گلاب پاش کرده ساعت بساعت در خانه بپاشند و برگ ترنج و لیمون کاغذی و سیب و ریحان و پودینه و کشنیز و کاهو و بید مشک و بید ساده و گل نیلوفر تازه و گل چاندنی و گورهل توده توده در خانه گرد بستر بیمار نهند بلکه بر بستر هم ریزند و لحظه لحظه رشاشات بعرق بید مشک و گلاب به یخ سرد کرده بپاشند و بیمار را در خسخانه بدارند و عطر خس و یاسمین سفید ببویند و بر بدن خود مالند و نوشیدن گل ارمنی نه ماشه در آب سرد یک پیاله نافع ست و کذا در سرکه و آب سرد ممزوج بالمناصفه و کذا همه گلها چون گل داغستانی و غیره و همچنین نوشیدن سرکهٔ مقطر بوزن پنج توله در یک پیالهٔ آب یخ و خمیرهٔ صندل ترش و عرق زرشک و عرق فواکه فی الفور نفع میدهد **دوائیکه** در حمای وبائی مستعمل قرص کافور چهار ماشه بشربت انارین یکتوله سرشته بخورند و بالایش آب کاسنی تازه مروق آب عنب الثعلب سبز مروق هر یک هفت توله سکنجبین ساده سه توله حل کرده بنوشند غذا در حالت حرارت یکوقت آش جو با نبات دهند و وقت ضعف گوشت بچهٔ مرغ و بزغاله و طیور خفیفه مثل تیهو و کبک بحموضات مثل زرشک و سماق و غوره اصلاح داده چه وقت ضعف مزاج اللحم رواست و اگر گرمی تب زیاده نباشد زردهٔ بیضهٔ مرغ جائز و یک وقت هرچه مناسب باشد و غذای غلیظ مثل گوشت دواب و شیر و فواکه ممنوع ست **ایضاً** که درین تب در حالت قبض توان داد آلوی بخارا هفت دانه گل سرخ گل بنفشه هر یک شش ماشه تمر هندی سه توله عناب پنج دانه در عرق بید ساده و بید مشک و کیوڑه و عرق گاوزبان هر واحد سه توله عرق عنب الثعلب عرق کاسنی عرق شاهتره هر یک پنج توله گلاب چهار توله خیسانیده خام مالیده صاف کرده گلقند یا خمیرهٔ بنفشه سه توله مالیده صاف نموده بنوشند و اگر حرارت کم بود پنج بادیان شش ماشه با دیان چهار ماشه کشمش سبز دو توله داخل سازند و اگر در تلیین قوی العمل خواهند شربت ورد مکرر چهار توله فلوس خیار شنبر و خمیرهٔ بنفشه هر یک سه توله و هلیلهٔ زرد نه ماشه بیفزایند باکی نیست و گاهی برای دفع عفونت سکنجبین ساده نیز داخل سازند که نافع حال ست و عمل زود تر گردد و مرهٔ سنای مکی نه ماشه و گل نیلوفر شش ماشه اگر حدت نباشد جائز ست **ایضاً** که در حال لینت طبع توان داد شیرهٔ زرشک پنج ماشه شیرهٔ عناب پنج دانه شیرهٔ خرفه شش ماشه شیرهٔ تخم حماض چهار ماشه در عرق صندل و کیوڑه هر یک دو توله عرق کاسنی عرق بارتنگ هر یک چهار توله گلاب آب پودینه آب لیمون هر یک یکتوله بر آورده شربت سیب شربت انارین منعنع شربت بهی شربت ترنج شربت غوره هر یک یکتوله داخل کرده بارتنگ چهار ماشه پاشیده دهند و اگر حرارت زائد باشد قرص کافور قابض سه ماشه یا اجزای قرص مذکور چهار ماشه سوده همراه دوا دهند و برای تقویت قلب با شربت سیب سرشته دهند و گاهی شیرهٔ دانهٔ هیل سه ماشه اگر گرمی کم باشد و تخم ریحان بریان چهار ماشه پاشیده دهند **شربت فواکه** که جهت فساد خون و تب محرقه و وبائی و حرارت گرده و قی صفراوی و اسهال مراری نافع ست و در مرض حصبه و جدری که با غلبهٔ صفراویت بهم رسد بسیار مفید و معمول عناب بست دانه سماق انار دانهٔ ترش کشنیز خشک هر یک پنج درم همه را کوفته در عرق صندل و عرق کاسنی هر یک نیم رطل شب خیسانیده صبح بجوشانند هرگاه نصف بماند صاف نموده آب انار شیرین آب بهی شیرین آب امرود آب هندوانه آب نیشکر آب سیب شیرین هر یک ده درم عرق بید مشک گلاب هر یک بست درم قند سفید دو چند شربت ترشی ترنج یکچند داخل کرده بقوام آرند و اگر آب آلو و آب حصرم و آب تمر هندی

هم اضافه کنند قوی‌تر گردد **اقوال حذاق** شیخ میفرماید که جمله علاج ارباب حمیات وبائی تخفیف وتقلیل مواد است واین بفصد واسهال باشد ولازم است که در ان مبادرت
باستفراغ کنند پس اگر ماده غالب دموی بود فصد کنند واگر اخلاط دیگر باشد استفراغ آن نمایند وباید که تبرید خانهای ایشان واصلاح هوای آن نمایند اما تبرید خانه باین طور
کنند که گرداگرد فواکه ورياحين بارده وبرگ شجر بارد نهند ولخالخ ونضوحات معمول از فواکه بارد الرائحه واز کافور وگلاب وصندل بکار برند ودر خانه او هر روز چند بار بپاشند
وخصوصاً گلاب وخلاف ونیلوفر واگر در خانه رشاشات آب باشد بهتر بود واما اصلاح هوا عنقریب ذکر کنیم وبرای ایشان استعمال کنند قرص کافور وربوب بارد وآب رائب
ورائب مسکه گرفته وگلاب که در ان مصل ترش خوشبو حل کرده باشند وایضاً سرکه بآب سرد ونوشیدن آب سرد بسیار یکبار سخت سودمند است واما اندک اندک
گاهی هیجان حرارت کند پس اگر امر متمادی گردد بآنکه شراسیف بکشد ودست وپا سرد شود وبیداری واختلاط عقل طول نماید وسینه بلند وپست شدن بنظر آید
از استعمال پوشش گرم جاذب حرارت بسوی خارج چاره نباشد وچون اشتها ساقط گردد غذا بزور بخورانند زیرا که اکثر کسیکه بر خوردن آن دلیری کنند وبا تعسر
بخورد طبیعت او بر طعام اقبال نماید وزنده ماند پس لابد است از جبر کردن ایشان بر غذا وواجب است که اغذیه ایشان از ترشیها ومجففات باشد وقلیل المقدار
بود بهر آنکه اغذیه ایام وبا نیز ردی باشد پس کثرت او از جهت ردائت وایضاً از جهت امتلا ضرر کند **جرجانی** وایلاقی مینویسند که تدبیر کسیکه او را تپ وبائی بود
آنست که اول بدن از خلط فزون پاک کنند وهوای خانه ببخور ومیوهای خوشبو وبصندل وکافور وگلاب ورياحين بارد چون بنفشه ونیلوفر وبرگ بید خوش کنند وهر ساعت
اندکی گلاب وسرکه بآب بید بپاشند وهر صبح قرص کافور دهند برب غوره ورب سیب ورب بهی ورب امرود ورب ترشی ترنج ورب ریباس ورب لیمو آنچه حاضر
باشد واگر ازین هیچ حاضر نباشد سرکه بآب بیامیزند وسرد کنند ودر ان قرص کافور حل کنند ویا مصل ترش در گلاب بگدازند وقرص در ان حل سازند وبدهند ونیز
مصل در گلاب حل کرده وسرد کرده بی قرص کافور سودمند باشد وتشنگی بنشانند وآب یخ که بغایت سرد باشد اگر یکبارگی شربتی تمام بخورند سود دارد واندک اندک
زیان دارد وبر تشنگی صبر کردن سخت ضرر دارد وخاصه بر طعام واگرچه آرزو نباشد اندکی از طعام ترش باید خورد **سعید** گوید که بعد فصد اگر خون غالب باشد
وبعد تنقیه اگر خلطی دیگر ظاهر بود اصلاح کیفیت اخلاط جسم کنند باستعمال مشروبات مبرده که در حمیات حاره استعمال کرده میشود واستکثار ربوب قابضه مثل
رب سیب ورب حصرم وانار کنند وفواکه مبرده مثل امرود وسیب وانار وبهی بخورند وآب تمر هندی وسکنجبین رمانی ویا شیره خرفه بآب انار چاشنی دار وسکنجبین ساده بنوشند
وسحرگاه اقراص کافور برب ترنج بدهند وتبرید سینه بصندل وکافور کنند ودر زوایای خانه گلاب وسرکه بپاشند وغذا قابض مطفی حدت خون مثل سماقیه ورمانیه دهند
واز دخول حمام منع کنند واغتسال بآب سرد نمایند واز اغذیه حاره وشیرینی حذر کنند **ابن الیاس** گوید که فصد واسهال واخراج رطوبات فضلیه از بدن کنند
وهر صبح جلاب از تمر هندی وشکر سفید هر واحد ده درم بآب برف بنوشانند ویا سکنجبین ساده وگلاب هر واحد ده درم بآب برف حل کرده بدهند ویا قرص کافور
یا قرص صندل هر کدام که باشد یکمثقال بشربت حماض یا ترنج یا سیب ترش بخورند وغذا مزوره از آب غوره یا زرشک یا انار دانه یا سماق مع بچه مرغ ومغز بادام
واسفاناخ سازند وانار ترش مع شحم او هر روز دو عدد یا زیاده بمکند ویا بگیرند آب حصرم وآب سماق وآب لیمو وآب ترنج وآب نارنج هر واحد یک رطل وبر آتش بغیر شکر
قوام سازند وهر صبح سه اوقیه بآب برف بنوشند وکبر مخلل ورائب وآب آن ودوغ مسکه دور کرده ایشان را نافع است وباید که تبرید خانه بپاشیدن آب ونهادن
فواکه بارده واطراف اشجار بارد مثل بید وشاخ انگور وبرگ سیب ورياحين بارده وکافور وگل سرخ وصندل کنند وخانه را هر روز چند بار بپاشند واگر در آبیکه بپاشند گلاب
آمیزند بهتر باشد واصلاح هوا گفته ببخوراتیکه مذکور گردد وبر صدغین صندل وکافور وگلاب ضماد سازند وباید که اغذیه ایشان اندک واز ترشیها باشد مثل سرکه وسکباج
ومصل ومضیره وزرشک وانار دانه سازج واگر قوت ضعیف باشد با بچه مرغ بسازند واز امتلا وریاضت وحرکات سخت واعراض نفسانی وهرچه محرک اخلاط
ومسخن بدن باشد حذر کنند **انطاکی** گوید که اولاً فصد واجب است بعده تنقیه وملازمت اشربه بارده مثل شربت بنفشه وریباس ولیمون وگل حامض وقی
تا آنکه معده پاک شود پس استعمال مسهلات مذکور در حمیات حاره بعد از ان عنبر وفادزهر با گلاب بعده شرب گل ارمنی یا مختوم وطلا بآبیکه در ان کافور وصندل
حل کرده باشند وپاشیدن سرکه وپودینه وآس وبخور بعنبر ولادن یا طرفا واز مجربات درین تپ آنست که بگیرند سی درم گل سرخ خشک وبست درم گلقند شکری
وهمچنین هر دو گلاب خالص وهمه را در چهار صد درم آب بپزند تا چهارم باقی ماند صاف کرده ده درم روغن گل آمیخته نیمگرم استعمال نمایند که سریع العمل یابند واگر

اعراض اشتداد نمایند بادوی بست درم خمیرهٔ بنفشه یا گل او که تازه باشد یا خشک آمیزند **حکیم ارزانی** مینویسد که هرگاه تپ وبائی ظاهر شود بزودی تن را از
اخلاط فزونی پاک کنند بی انتظار نضج و خانه را بفواکه و عطریات بارده چون سیب و لیمون و نسرین وغیره که در قول جرجانی گذشت معطر دارند و محافظت کنند تا باد خارجی
در نیاید و چون بترویح حاجت آید هوای خانه را ببادکش بجنبانند و سقف خانه بلند باید و مسکن هرچند که از زمین برتر بود بهتر آنجا که اسباب ارضی موجب وبا باشد
وآب شدید البرودت یکبار شکم سیر دادن لعبه جرعه جرعه هر لحظه نوشانیدن نفع تمام دارد و صندل و کافور و سرکه و گلاب بر سینه نهادن و در شیشه کرده هر لحظه بوئیدن
سودمند ست و تو شیشه نمایند که اهم مهمات درین مرض تقویت دل و دماغ ست و ازالهٔ عفونت و چون عفونت در جسم کثیر الرطوبت زود اثر کند واجبست که از اغذیهٔ
رطبه و هوای رطوبت ناک حذر کنند و ازینجاست که تبخیر عطریات در خانه بر سبیل دوام نفع تمام دارد زیرا که بخور خوشبو هم مصلح هواست و هم مجفف او و کذلک تقویت
میدهد دل و دماغ را و خشک میسازد رطوبات را و زائل میکند عفونت اخلاط را اما باید که مجمر دور باشد و بخور بدرجهٔ اعتدال بود چنانچه بیمار را هیچ مضرتی از آن نرسد و تنفس
خفگی نکند **میر بهاء الدین** نوشته علاج این تپ آنست که نقل هوا کنند اولاً انگاه بدستوری که در تدبیر اصلاح هوای وبائی گفته شود از غذا و شربت و دوا مرعی دارند
و عوض معاجین گرم کافوریات اندر ترشیها خورند و اگر نقل ممکن نباشد باید که تا ضعف و اعراض قویه پدید نیامده مبادرت کنند بخشک ساختن بدن باستفراغ رطوبات
زائده بفصد و مسهل سبک و یا ملین قوی و باستعمال غذاهای ترش و خشک کنندهٔ بدن و تریاقی مثل مرغیکه آنرا باب غوره و لیمو و یا ترنج و یا سماق بریان کرده باشند
و بزیره و کشنیز خشک آنرا آلاییده و بانار دانه کوفته آگنده و خشکه یا پلاو و مثل یا طعامی دیگر کم رطوبت که تریاقی و ترش باشد و قرص کافور اندر ترشیها دادن و اندر دوغ
بی مسکه نافع بود هر روز یکنوبت و گل ارمنی و گل مختوم یکشربت اندر ترشیهای مذکور یا گلاب عظیم مفید آید و بر تشنگی و گرسنگی صبر کردن عظیم مضر بود و اگر اشتها کم بود
اندک بزور طعام باید خورد چنانچه امتلا نشود و خلوت نیز نمانند و تدبیر مسکن و بوییدن تریاقیات بدستوریکه در حفظ از هوای وبائی گفته شود اعظم تدابیر بود و لیکن گرمیها و بخورات
گرم دور باید داشت و در تقویت دل بدانچه ممکن گردد تقصیر نباید کرد و طریق استفراغ آنست که اگر خون غالب باشد فصد نیکو کنند و از پی آن تریاقی خنک چون کافوریات
و اشباه آن بدهند و اگر خلط دیگر غالب باشد استفراغ آن کنند بملینات قوی و تریاقی و مسهلات تریاقی سریع العمل قلیل المقدار و اینجا انتظار نضج نباید کشید که
مجال تنگ ست و غرض تقلیل رطوبات ست نه رفع سبب و احتیاط عظیم در مسهل باید کرد که مبادا چون دل ضعیف ست فسادی کند و آنجا که اعراض بد ظاهر شده باشد
استفراغ نتوان کرد و توسل بتریاقات خنک و معتدل باید کرد و بزعم من آنست که در اول حال بعد فصد تام اگر هر صبح و شام معصور انار ترش یا شربت عصیر غوره که حب الشفا
بدنگ اندران حل کرده باشند خورد و مراعات غذا بمقدار لائق در شب و روز کند بهترین تدبیری باشد **مؤلف اقتباس** نویسد که اگر غلبهٔ خون یافته شود باید که اول
رگ باسلیق زده خون بقدر حاجت بگیرند پس همان روز و یا بفاصلهٔ دو سه روز از فصد ملین مبارک در گلاب و عرق بید مشک مالیده روغن گل اضافه نموده بدهند
و اگر آلو و یا تمر هندی و ترنجبین و شیرخشت هم ضم کنند میشاید و مسهل هرگز ندهند و رعایت قوت و ضعف ملحوظ دارند زیرا که همه اعضای رئیسه ضعیف اند مبادا که اندکی
از مواد سمیه بر اینها ریزد و فسادی عظیم پیدا کند و برگ مفاجات بکشد و خانه و مسکن بیمار را لمحه لمحه بسرکه که حلتیت در ان حل کرده باشند بپاشند و بعد از تنقیه و کم شدن
رطوبات تریاقات بارده و ربوب حامضه و شربت صندل استعمال نمایند و بهر حال در تقویت اعضای رئیسه کوشند و چون پوست شکم طرنجیده گردد و اطراف
سرد شوند و دم زدن دشوار بود پس درین حالت چاره نباشد جز آنکه تریاقات حارهٔ بزرگ مانند مثرودیطوس و تریاق فاروق دهند و لباس پشمی و یا دیگر
گرم کننده بپوشانند و بلحتی بدن را بمالند و مالیدنی سخت و جدوار سه ماشه در عسل سه توله آمیخته بلیسانند و بجای آب ماء العسل دهند و سالی تپ وبائی
پیدا شده بود و در روز دوم آن ارتعاد در همه اعضا پدید آمدی و در روز سوم یا چهارم بثرهای سیاه مانند حصبه بر همه بدن ظاهر میشد و ضعف و هذیان و تشنگی و بیخوابی
و بیقراری غلبه میکرد یا سوزشی و بدبوئی دهان و بروز پنجم یا ششم و یا نهم بهلاک می انجامید و چون اطبا بروز هشتم چنانچه معمول است مسهل میدادند دیگر تدابیر مناسب
بکار می بردند همه علامات مذکوره زیاده میشد و بروز نهم یا دهم انطباق مری پدید آمدی و بعد یکپاس هلاک گشتی و هر کسی که نزد من میرسیدی بی انتظار روز بحران
بروز دوم یا سوم یا چهارم اول فصد باسلیق و یا اکحل میکردم و خون بقدر قوت میگرفتم و بعد پنج شش گهڑی مغز خیارشنبر هفت توله و گلقند چهار توله در عرق بهار
نارنج و گلاب هر دو پاو آثار و شربت آلو مسهل نواب علوی خان چهار توله و روغن بادام شش ماشه میدادم و بجای آب گلاب و عرق بهار نارنج و گاوزبان و وقت شام

غذا خشکهٔ گیلانی با مربای تمر هندی خورانیدم و صبح زهر مهرهٔ تبریزی یکماشه طباشیر دو ماشه در شربت سیب دو توله آمیخته لیسانیدم و بالای آن شیرهٔ مغز تخم تربز
و مغز تخم کدو هر یک نه ماشه لعاب بهدانه و اسپغول هر یک سه ماشه در عرق بهار لیموی کاغذی چهار توله عرق گاوزبان عرق بید مشک هر یک شش توله بر آورده
شربت به سه توله تخم فرنجمشک هفت ماشه داخل کرده نوشانیدم ازین تدبیر انطباق مری هم نشدی و همه عراض منکره بر طرف شده بصحت انجامید سے
و اگر احیاناً کسی را انطباق مری پدید آمدی محجمهٔ ناری و یا شیشهٔ حجامت بر فقرهٔ دوم از فقرات گردن و زیر زنخ میگذاشتم و دران وقت زردی بیضهٔ مرغ نیم برشت
دو عدد در آب باران پخته بمقطر ترید کرده با پارهٔ نان زرده میدادم و ازان مریض صحت می یافتی چنانچه قریب پانصد کس باذن الله تعالی بهمین تدبیر شفای کلی یافتند
و در سالی اندر آخر فصل زمستان هوا متعفن پیدا کرده مورث تپ مطبقهٔ دموی شده بود و خلقی کثیر ازان هلاک میشد چنانچه روزی وقت چاشتگاه نواب نظام علیخان
را مع بعضی نسیان دفعة درد سر و گرانی اعضا با تکسر پدید آمد و بعد از ظهر تپ شدید با غثیان و هذیان عارض شد وقت عصر فصد اکحل همه کرده خون وافر گرفتم که بعضی
انجامید نه همه اعراض و شدت تپ همان زمان موقوف گشت لیکن اندکی تپ و درد سر خفیف باقی ماند پس من شیرهٔ خیارین و کاسنی و زرشک هر یک نه ماشه
و تخم کاهو هفت ماشه آلو بخارا هفت عدد در گلاب و کیوڑه و عرق کاسنی هر یک شش توله بر آورده شربت عناب و صندل هر یک دو توله داخل کرده هر یکی را
همین قدر دادم و بر سر ضماد از صندل سفید و کاهو و کشنیز و گل ارمنی هر یک سه ماشه کردم و بر سینه دو دل صندل سفید و گل ارمنی در دوغ سائیده پارچه ململ تر کرده
نهادم و غذا جغرات گاوی و مربای گرونده و تمر هندی با خشکهٔ گیلانی مقرر ساختم و لخلخه از بوش در بندی و گل ارمنی و داغستانی و حضض مکی و صندل سفید یک یک
سه ماشه آب کشنیز سبز و ریحان سبز و گلاب کهنه هر واحد یکتوله کافور یکماشه تیار کرده بویانیدم و بهر حیله تسکین حرارت میکردم که خواب آید و بهمین تدبیر صحت یافتند
تدبیر اصلاح هوا و حفظ از وبا بدانکه در ایام وبا تندرستان را واجبست که اگر خلط فزونی در بدن یابند تنقیهٔ او نمایند اما بی حاجت تسکین بهتر از
تحریک ست چه بسیار باشد که تحریک بی حاجت بآفت انجامد جهت ثوران اخلاط ساکنه و احداث ضعف در طبیعت و هر چه مفتح مسام بود چون ریاضت و کثرت
جماع و استحمام و جز آن از وی باز مانند و مداومت زهر مهرهٔ خطائی بقدر یک قیراط دافع ضرر هوای وباست و همچنین خوردن ارجیل دریائی بقدر برنج با گلاب و گل مختوم نیز
رافع مضرت هوای وباست و بوئیدن ترنج و فرش کردن برگ آن مجربست و بوئیدن نارنج و برگ آن و همچنین لیمو نیز دافع فساد هواست و بخور موم جهت دفع عفونت
هوای وبا نافعست و تبخیر کافور و سعد و صندل و سک و عود و عنبر و مشک و ترنج و طرفا و برگ غار بالخاصیت اصلاح هوا میکند و آب بید و گلاب در خانه پاشیدن
نیز نافع بود و بیش کسیکه پیچا مدام باشد هوای بد با و نمیرسد و همچنین نگاه داشتن سیب و بهی و ناشپاتی و نیلوفر و بنفشه و کدو و گل سرخ نزد خود از اثر هوای وبا محفوظ
دارد و گویند که برای اصلاح هوا بخور درونج و طرفا مجربست و کذا بخور عنبر و شم او و خوردن ترنج و نارنج و سرکه همه مجرب و پیاز مشهور النفع ست و اگرچه شم آنها باشد و بقول
گیلانی شرب و پاشیدن در موضع و بخور کردن صبر خاصیت عظیم دارد و بقول حکیم ارزانی روغن گاو بسیار خوردن و بر بدن مالیدن درین ایام نفع تمام دارد
شیخ الرئیس میفرماید که اصلاح هوا یا بحسب اصحا باشد یعنی کسانیکه هنوز از هوا مریض نشده باشند و یا بحسب اصحا و مرضی اما آنچه بحسب اصحا بود غرض دران آن باشد
که تجفیف هوا و منع عفونت آن کنند بهر چیزیکه باشد پس اصلاح بتجویز عود خام و عنبر و کندر و مشک و قسط شیرین و میعه و سندروس و حلتیت و علک و قرنفل و علک البطم
و لادن و عسل و زعفران و سک و سرو و عرعر داشنه و غار و سعد و اذخر و ابهل و وج و شاهانک و بادام تلخ و اسارون کنند و گاهی ازین مفردات ترکیب میدهند و در خانه
سرکه و حلتیت بپاشند و اما بحسب اصحا و مرضی تبخیر بصندل و کافور و پوست انار و سیب و مورد و بهی و آبنوس و ساج و طرفا و ریباس نمایند و باید که تبخیر همچنین از بعید کنند
و واجبست که از بدن اخراج رطوبات فضلیه کنند و تدبیر او از هر وجه از قلت غذا مائل بتجفیف سازند مگر ریاضت استعمال نباید کرد و نه حمام و نا شربه و بر تشنگی صبر نکنند
و اصلاح هوا بدانچه مذکور شد باید کرد و میل غذا بحموضات کنند و تقلیل آن نمایند و لیکن لحم که استعمال کنند در حموضات بپزند و هلام و قریص و مصوص مرتب بسرکه و غیر آن
از سماق و آب غوره و آب لیمو و آب انار ترش تناول نمایند و مخللات نافعه بخورند خصوصاً کبر در سرکه پرورده و حلتیت بالخاصیت نافع ست و منع عفونت
میکند و آنچه از وبا خلاص گرداند استعمال تریاق و مثرودیطوس قبل تاثیر وبا و حدوث حمی ست مع سائر تدبیر صواب از اغذیه و غیره و دوا معمول از صبر دو جزو و زعفران
و مر یک یکجزو هر روز ازین قریب یکدرم استعمال نمایند که این نافع وباست **ابومنصور** گوید که اگر در گرما باران بسیار بارد و ابر در شب و روز دوام نماید در یک

جنوبی دران بکثرت باشد و یا ہوا اندران در اکثر کدر غبارناک غیر متحرک بود و مع ذلک جنوبی کدر باشد لازم ست که مبادرت به تنقیهٔ بدن از فضول اخلاط حار رطب کنند
و اگر در انجا ادنی دلیل خون باشد فی الحال فصد نمایند و لحظه دران توقف نکنند و لحوم و شیرینی و فواکه رطب و حلوا و حمام و اغتسال بآب گرم و شراب مزور ترک نمایند
و اگر از لحم چاره نباشد بچهٔ مرغ و دراج و بره و بزغاله معمول بسرکه بخورند و در اغذیه اکثار سرکه نمایند و رب و فواکه ترش قابض که سابق مذکور شد استعمال کنند و کثرت شرب
سکنجبین شکری ترش نمایند و لزوم مجلسی که دروازهٔ او بسوی شمال باشد باید کرد و از جمیع اشیای مرطب بدن حذر کنند **و اگر** در آخر تابستان حرارت شدید باشد
و خریف شدید الیبس کثیر الغبار و بطی المطر و برد بود باید که تبرید مجلس نمایند و ترطیب بپاشیدن آب کنند و لزوم آرام و ترک تعب و جماع و سیر در آفتاب و صوم و مداومت
گرسنگی و تشنگی نمایند و آب برف بنوشند و صباح سویق بشکر و آب برف خورند و از اغذیهٔ مسخنه و شراب حذر کنند مگر شراب ممزوج بآب بسیار و ماء الشعیر بنوشند
و خصوصاً ابدان حارهٔ یابسه و استکثار اکل خیار و بادرنگ و کدو و مانند آن و اغذیهٔ مبرده نمایند و قیلوله در مکان سرد لازم گیرند پس اگر درین زمان بسیار مردم
و بهائم مریض شوند و در ہوا اندک شعاعات ظاهر شود و کسیکه مریض شود بسرعت بمیرد و نفس مریضان تنگ گردد و دہن ایشان بدبو شود و کرب و سوزش و تشنگی
و سردی دست و پا یابند و قی کنند و در اسهال مادهٔ بد مختلف برآید باید که از ثمرات و بقول که دران فصل پیدا شوند و شرب آب که بر ظاهر زمین ایستاده باشد اجتناب
نمایند و در خانه نشینند و از ہوای بیرونی بگریزند و در خانه هر روز آب و سرکه آمیخته بپاشند و اگر مع ذلک در ہوا بوی عفن و بد باشد تبخیر بصندل و عود رطب و عود در گلاب
ترکرده و کافور و قسط و کندر و میعه و سک و مر نمایند و پارچهٔ صندلی بپوشند و بر دروازہا پرده در گلاب ترکرده آویزند و غذا از سرکه و عدس و سماق و کشک سازند
و آب و سرکه ممزوج جرعه جرعه بیاشامند و شراب ترک نمایند و گلاب و آب بسرکه بنوشند و قرص کافور آنرا نافع بود اگر بدن پاک باشد و گاہی خناق در ربیع کثرت نماید
در بعض سالها و مع ذلک قاتل ردی باشد پس باید که اقدام بفصد سرد و حجامت ساقین و اسهال شکم نمایند و هر شب بگلاب که دران سماق ترکرده باشند و برب
توت شامی و برب جوز غرغره سازند و گاہی سکته و فالج در سرما کثرت نماید باید که تعاهد تنقیه بحبوب مذکوره در باب آنها کنند و تمریخ و تعطیس و غرغره و تقلیل غذا
و تلطیف او نمایند و بالجمله باید که نظر بمرضی کنند که دران حادث شود و مقابله باضداد آن کنند و روفس گفته که اگر دوای صبر و زعفران و مر که در قول شیخ گذشت
هر روز دو وقت و یکمثقال با شراب ممزوج بآب یک اوقیه بخورند سخت سودمند ست و ندیدم احدی را که این دوا در ایام وبا خورد و سالم نماند محمد زکریا گوید باید دانست
که این ادویه در هر حال استعمال نباید کرد و جالینوس گفته که شرب گل ارمنی بسرکه و آب سرد د بار نفع کند و تریاق الافاعی خیلی سودمند ست **ایلاقی** و جرجانی گویند
که در ایام وبا از خانه بیرون نشوند و ہوای خانه را احتیاط کنند که ردی نگردد بایں طور که دران هر روز چند بار عود و مصطکی و چوب گز وغیره که در قول شیخ گذشت بحق
بسوزند و انگزد در سرکه حل کرده هر روز اندرون و بیرون خانه دو سه دفعه بپاشند و چون در ہوای تر وبا بیشتر از ان افتد که در ہوای خشک بدین سبب دست از اغذیهٔ
مرطبه باز دارند و طعام خشکی افزا باید خورد و گوشتها بسماق و زرشک و ریباس و انار دانه و غوره و سرکه باید پخت و از عادت کمتر باید خورد تا امتلا پیدا نکند و حقیقت
در مزاج سرد و تر سود دارد و این جمله تدبیر تندرستان و تدبیر منع مضرت وباست و باید دانست که در ایام وبا گرسنگی و تشنگی صحیح و مریض را سخت زیان دارد
خاصته بیمار را که حفظ قوت او می باید و بدانند که اندکی غذای نیک خوردن امیدوارتر از طعام بازگرفتن باشد **صاحب کامل** گوید که امراض حادث از تغیر ہوا
گاہی بسبب تغیر جوہر ہوا و استحالهٔ او بسوی فساد و عفونت بود پس در مردم امراض ردیهٔ قتاله مثل طاعون و حمیات خبیثه مهلکه و جدری وغیره پیدا کند و امراض
وبائیه بجمیع مردم حادث نشود لیکن آنچه حادث شد از تغیر جوہر ہوا باشد از شان او ست که آن اکثر بکسی افتد که در بدن او اخلاط ردی مشاکل جوہر ہوای ردی
در الوقت و مستعد بقبول موثر دران ازین امراض باشد پس اگر حدوث آنها از فساد ہوا و استحالهٔ جوہر او بود چون این حال برای ہوا در اکثر امر از افراط حرارت و رطوبت
بران حادث میشود لهذا واجب ست که احتراز از حدوث این امراض اولا بفصد کنند بعده بدوای مسهل که از شان او استفراغ فضول حار باشد بعد از ان باستعمال
تدبیر سرد مجفف و باجتناب از ملاقات ہوای گرم و سمائم و تعرض بآفتاب و استعمال سکون و راحت در جای سرد و قریب آب جاری و مکان بلند شمال رویه
و فرش خانه ببرگ بید و مورد و گل سرخ کنند و ظروف که دران مورد کوفته مطیب بگلاب و صندل و کافور باشد بنهند و نفوخ مطیب بدان در بادهنجات باشند
و تبخیر در مکان بصندل و کافور نمایند و آب و سرکه ممزوج دران بپاشند و بآب شیرین سرد غسل کنند و ترک امتلا از غذا نمایند و بر گرسنگی و تشنگی صبر کم کنند

و از لحوم مواشی مسن و اغذیهٔ مولد کیموس ردی اجتناب نمایند و اگر وبا در آن هنگام در کدام مواشی یافته از لحوم آن ماشی اجتناب ورزند و بر لحوم طیور مثل بچهٔ مرغ و دراج و تیهو و کبک و مانند آن مطبوخ بسرکه و عدس و آب انار و آب غوره و آب سماق و حماض و زرشک و بوارد معمول بعض اینها و بمغز خیار و بادرنگ و بیخ کاهو و کاسنی هر دو اقتصار نمایند و از حلوا و فواکه شیرین و سریع الفساد حذر کنند و انار و امرود و بهی و سیب چاشنی دار و ترش و آلو و شفتالو و توت و مانند آن بخورند و آب برف بنوشند و قریب نبیذ نگردند و رب سیب و رب ریباس و رب حصرم و شربت لیمو با آب برف بنوشند و درین باب از تناول گل ارمنی بسرکه ممزوج بآب [illegible] انتفاع یابند و اگر فصل تابستان شدید الحرارت باشد و مردم را تشنگی بسیار عارض شود باید که قرص کافور با سکنجبین ساده یا رب غوره دهند و چون اکثر کسانیکه برایشان خوف حدوث امراض وبائیه بود صاحب مزاج حار رطب و طفل یا صاحب سن حداثت باشند زیرا که مزاج حار رطب بر ابدان اینها غالب بود پس ایشان را میباید که استکثار از اخراج خون بفصد و غیره کنند و در استعمال اشیای مبردهٔ مجففه که مذکور شد بیفزایند و همگی پرهیز از تدبیر و اشیای مسخن مرطب نمایند و گاهی امراض وبائی مهلک اکثر در هنگامی حادث شود که چون خریف شدید الیبس قلیل المطر عقب تابستان شدید الحرارت باشد مثل حمیات محرقه و صفراویه که در آن قی صفراوی و کرب و عطش باشد پس درین هنگام واجب است که اقدام باستعمال تدبیر مبرد مرطب نمایند مثل ماء الشعیر و لعاب اسپغول و لعاب بهدانه بجلاب و برف و خوردن لوز و مغز بادرنگ و خیار و مزورات معموله بقطف و بقلهٔ یمانی و بچهٔ مرغ معمول بعدس و آب انار و روغن بادام و نوشیدن پست جو با آب سرد و نبات و مانند آن از تدبیر و از ماسوای این اجتناب ورزند و باید که نظر کنند بامراضیکه درین وقت حادث شوند و در مردم منتشر گردند پس اقدام بحفظ از حدوث آن مرض کنند بدانچه از اغذیه و ادویه بدان مرض نافع بود بهر آنکه گاهی خوانیق و اوجاع حلق کثرت نمایند و نزد آن بفصد و حجامت بر ساق و استعمال حقنهٔ لین و غرغره بگلاب که در آن سماق تر کرده باشند و برب توت باندک آب کشنیز تر و آب مطبوخ عدس با آب انار میخوش و مانند آن از انچه درین مرض بدان انتفاع می یابند اقدام نمایند و گاهی در بعض اوقات امراض بارد بلغمی مثل سکته و فالج و غیر آن کثرت نمایند پس میباید که اقدام نمایند به تنقیهٔ بدن از حبوب نافعهٔ آنها مع تدبیر مسخن ملطف که در باب علاج امراض بارده مذکور شد و همچنین لازم است که هرگاه در مردم غیر این امراض حادث شود تدبیر بچیزیکه نافع آن مرض باشد به تنقیهٔ بدن از خلط محدث آن و ایراد بدل بمواد موافق آن از اغذیه و ادویه کنند و ایضا چون امراض وبائیه گاهی حادث گردد از قبیل بخارات عفنه مخالط هوا مثل بخارات متحلله از مردهای مردم و بهائم و وحل از آبیکه در آن بقول و فواکه بسیار افتد پس عفن شود واجب است که با وجود از تنقیهٔ ابدان و تدبیر مضاد مرض حادث در بدن که مذکور شد از آن بلد و از جائیکه در آن اتفاق این افتد جدا شوند اگر این ممکن بود و الا بمکان بالای آن باد که بدین عفونات گذر کند سکونت اختیار نمایند و یا در سرد آبهای خوش هوا و در خانهٔ که در آن هوا بسیار نیاید و سرکه بپاشند و بورد و ریاحین بارده فرش کنند و تبخیر در مسکن ببخورات خوشبو مثل عود و صرف و صندل و کافور و مشک و ند نمایند و اگر تبخیر موضع بکندر و سندروس کنند خیلی موافق بود و اکثار از استشمام ریاحین بارد خوشبو نمایند پس کسیکه ارادهٔ خلاصی از امراض وبائیه کند باید که تدبیر برین مثال نماید **خجندی** گوید که چون وبا عفونتی است و هر عفونت را لابد است که از حرارت غریبی باشد که در جسم رطب فعل کند و این چنان باشد که حرارت غریزیه مقاومت آن ضعیف بود فلهذا انچه وبا را نفع کند یا بتقلیل رطوبت بود تا ماده کم گردد و تاثیر او را کم قبول کند و این مثل استفراغات بفصد و اسهال و قی بود و یا باطفای حرارت غریبی فاعل عفونت و این مثل اشیای بارده قابضه که قامعه بود و میباید که این اشیا مجفف باشد تا بتقلیل مواد نیز نفع کند زیرا که اشیای مرطبه مهیا برای عفونت بود بتکثیر ماده و همچنین میتوان یا بتقویت حرارت غریزی باشد و این یا بچیزی بود که در آن خاصیت تقویت و منع فساد باشد چنانچه در تریاق و یا چنین نباشد چنانچه در حلتیت و درونج عقربی و مانند آن **خضر** گوید که تدبیر وبا آنست که هنگام ظهور علامت او قبل از حدوث او مبادرت بسوی استفراغ بفصد و بادویهٔ مامون الغائله خالی از سمیت و مضاف بسوی آن ادویهٔ تریاقیه باید کرد اگر امتلا محسوس گردد بسبب آن امتلا زیرا که ابدان نقی از هوای وبائی کمتر منفعل میشوند و تا ممکن باشد ترک تحریک اخلاط در ایام وبا باستفراغ خصوصا بمسهل اولی است و تعدیل مزاج بشرب آب انار میخوش بشکر یا سکنجبین ساده یا شربت حماض یا لیمو یا ریباس یا حصرم یا سیب ترش با آب سرد بلکه ببرف نمایند و جماع و شبه آن و فواکه شیرین و سریع الفساد مثل شفتالو و خوبانی و خربزه و آلو بالو شیرین و تر و هر انچه ازدیاد خلط برد ارت یا حدت و حرارت آنکه در او استحاله بسرعت حادث شود ترک نمایند و از اغذیهٔ غلیظه و ردیه مثل لحوم مواشی بزرگ جثه اجتناب ورزند و از شوربا و از شراب تو پرهیز کنند و کهنهٔ آن اندکی

ضرر نکند بلکه گاهی نفع کند خصوصاً چون بگلاب و عرق بید ممزوج بود و بران بتقلیل مبردات ترش کنند و با غذیه لطیفه مثل بچه مرغ و تیهو و دراج بطریق زیرباج یا آب
انار وغیره که در قول صاحب کامل گذشت یا بخرفه و بر مجففات اقتصار نمایند و صحنای شامیه نافع ست و کل حوامض نیکوست و فواکه خوشبو مثل سیب و بهی و ورد
و زعرور و انار و ترنج و آنچه سریع الفساد نباشد بخورند و از بقول کاهو و کاسنی خصوصاً بسرکه خورند و از کرفس و جرجیر و رشاد و پیاز الا بسرکه پرورده و گندنا و مانند آن
اجتناب نمایند و در آب مشروب گل ارمنی بجوشانند و یا باندک سرکه آمیزند و در مسکن آس و خلاف فرش کنند و اندرون خانه و بیرون آن چند بار سرکه و گلاب آب بید
هر روز بپاشند و ظرفا بسوزند چون صندل و کافور و عود و لبان و گل سرخ وغیره تبخیر سازند و استنشاق موم و وبای حادث شد از بوی مردار و مقابر نافع ست و قد زمانه
بقراط بزمین سودان وبا عارض شده بود حتی که بشهر بقراط قریب شده و امر کرد بجمع کردن اشجار خوشبو و ادهان وغیره گرداگرد شهر و تدخین آن نمود و بدان فساد هوا
اعتدال یافت و از وبا سالم ماندند و ازین حکمت بقراط و فضیلت او ظاهر شد و آنچه قدما بر موافقت آن برای مقاومت وبا اتفاق دارند تریاق الافاعی ست
حتی که جالینوس گفته که در وبای عظیم که برایشان واقع شده بود خلاص نیافتند مگر کسانیکه استعمال او کردند و صبر وغیره اجزای او همانست که در قول شیخ مسطور شد
نیم مثقال ازان با گلاب بعض اوقات تناول نمایند **صفت** شربت که وبا و طاعون و جدری و حصبه را نفع بخشد و تقویت معده و کبد حار نماید و تقویت قلب
و تسکین جوش خون و قمع صفرا و ردع ابخره کند و خفقان و خمار را نافع بود آب گل سرخ و آب انار ترش و آب غوره و آب ترشی ترنج و آب سیب میخوش هر واحد یکجزو آب سماق
و سرکه خمر هر واحد ربع جزو و مقابل هر رطل از مجموع پنج درم گل ارمنی آمیخته یکشبانه روز بگذارند پس صاف کرده با همچندان شکر افزوده شربت بسازند و بعد فرود آوردن از
آتش بکافور قیصوری خوشبو کنند و بزرگان از یک اوقیه تا دو اوقیه و اطفال کم ازان استعمال نمایند **انطاکی** گوید که واجبست تقدم بفصد بعده تنقیه بچیزیکه مخرج
خلط فاسد یا غالب باشد و کثرت اکل بقول و قطانی و حوامض و تقلیل اشیای مولد خون مثل گوشت و شیرینیها این همه مع اصلاح هوا حتی الامکان باید و آنچه
متعلق باحکام او و استیفای علاج او ست در طاعون عنقریب مذکور گردد و در نزهت گفته که ملازمت بخور میعه و مقل و فرش در مکان بمورد و نعناع و شم پیاز و سیب
و بهی و تقلیل حمام نمایند و ترک لحوم و حلویات و خصوصاً چون سال ربیعی باشد **بعض متاخرین** مینویسند که هرگاه آثار حدوث وبا ظاهر گردد باید که مردم آن بلد
مبادرت به تنقیه بدن از فصد و حجامت دقی و اسهال و ادرار و تعریق وغیره بحسب واجب و تخفیف رطوبات باستعمال مجففات و تعدیل غذا و مسکن نمایند
لیکن نباید که بمسهلات قویه مضعف قلب و دیگر اعضای رئیسه مثل تربد و غاریقون و حب الملوک و حب السلاطین و سقمونیا و مانند اینها تنقیه کنند بلکه بملینات مانند
مغز فلوس با روغن بادام و هلیله بروغن چرب کرده و تمر هندی و شیرخشت و امثال اینها و تقلیل غذا و شراب بهترین مجففاتست و خلو معده نیز مضر ست بلکه بمقدار قلیل
و اندک اندک غذا تناول نمایند بمقداریکه بزودی هضم شود و ثقل نیارد و سوء هضم بهم نرسد و فضول بسیار ازان تولد نیابد و از اغذیه و فواکه رطبه سریع العفونت مانند
گوشت بسیار و روغن بسیار و شیرینی و ماهی و شیر و ماست و انگور و شفتالو و هندوانه و خربزه و خیارین و کدو و بقول و امثال آن پرهیز نمایند و نشستن در گهواره
و حرکت ملایم دادن بهتر از سکون مطلق ست و باید که ملاحظه نمایند اگر حدوث وبا از اسباب سماویه باشد لازم ست که در مکان غائر پست سقف بند دروازه مسکن
نمایند و هوای آنرا تعدیل و اصلاح کنند و هوای خارج را داخل شدن ندهند و اگر از اسباب ارضیه باشد واجبست که در مکان بلند و صحرای بلند وسیع ساکن شوند و اگر از
هر دو سبب باشد دران هنگام خانه بهتر از صحراست و بهتر آنست که خانه اختیار نمایند که دران حوض آب و فواره و نهر نباشد و سرکه که دران پیاز و سیر پرورده باشند بر سطح خانه و در و
دیوار و سقف آن اکثر اوقات بپاشند و از کندر و زراوند طویل وغیره ادویه بخور که در قول شیخ گذشت مجموع یا آنچه میسر آید با عسل سرشته تبخیر نمایند و لخلخه ساخته بویند
و لیکن سعد یکه دخان تبخیر ایذا بدماغ نرساند و بکثرت بوییدن خوشبوها با رعایت ضد مزاج شخص و هوا چنانچه در مزاج حار طیوب بارده مانند کافور و نیلوفر و بنفشه
و صندل و در مزاج بارد طیوب حاره مانند مشک و عنبر و لادن و جند و قرنفل و جوزبوا و امثال اینها بویند و دائم پیاز و سیر در سرکه پرورده بویند و پارچه اندر آنها تر کرده
پیش بینی دارند و اگر ضرورتی داعی نگردد از مکان بر نیایند و الا سرکه بسیر و پیاز پرورده قدری با خود ببرند و دائم خرقه بدان تر کرده نزد بینی و دهان برارند و بزودی
در مکان خود معاودت نمایند و هرچه بخورند دران سیر و پیاز و سرکه بیامیزند و اغذیه ترش بی چربی و روغن تناول نمایند و شیرینی مطلق تناول نکنند و از لحوم حیوانات
آن بلد حتی المقدور نخورند و تریاق الطین و برشعثا و فلونیای رومی و شربت کادی و مفرحات یاقوتیه و جدوار خطائی و فادزهر معدنی هرچه میسر آید گاه گاه

بحسب مزاج و لائق تناول نمایند و هر روز خوردن نیم درم تا یکدرم ازین دوا مفید صبر سقوطری مرکی زعفران کشمیری مساوی کوفته بیخته بعسل کف گرفته معجون سازند
ولیکن هنگامیکه هوا سرد بود و سردی بر مزاج غالب باشد نه گرمی که دران مضرتست و خود را از غم و هم و غضب محفوظ دارند و اگر تشنگی غالب باشد جرعه جرعه آب بنوشند
وگاهی بمضمضه تنها اکتفا نمایند و اگر سرکه بمقداریکه تغیر فاحش در مزه ننماید با آب آمیخته بنوشند بهترست از آب خالص زیراکه سرکه بهترین مصلحات آب وبا و نافعترین اشیا در وبا ست
و اگر سرکه نباشد آب را جوش دهند و اگر توانند که آب آن بلد خصوصاً آب چاه و حوض و تالاب نوشند اولی ست و آب جاری را چندان مضرت نیست و با وجود این تدابیر امیدوار فضل
پروردگار بوده وسواس و فکر و اندیشه باطل را بخود راه ندهند زیراکه واهمه خلاق ست انتهی شیخ الرئیس حمای جدری و حصبه را از جنس حمیات وبائی شمرده آن در امراض اورام و بثور مسطور خواهد شد

حمیات اطفال

بدانکه تبها که بصبیان حادث میشود اکثر تب خلطی میباشد بسیط بود یا مرکب و نوع آن را بطوریکه در طریق تشخیص حمیات خلطیه مسطور شد تشخیص نموده علاج آن بسکتر از علاج تب بزرگان
کنند لیکن طفل شیرخواره را چون تب عارض شود اصلاح شیر دایه کنند تا استعداد عفونت از ان مندفع گردد و نیز قوت طفل بسبب ضعف قادر بر احاله الادویه و اصلاح آن
نیست و غرض ازین آن نیست که آن در علاج کافی ست بلکه این جمله شرائط ست گاهی اصلاح شیر به پرهیز میکنند و گاهی بادویه بالجمله اگر تب دموی حادث شود و طفل زیاده
از شش ماه باشد بعد از سه روز باید که سرهای گوش او را تشرط زنند و قدری خون گیرند و اگر در ینجا زلو چسپانند نیز جائزست و گفته اند که اگرچه اخراج خون از دیگر مواضع معروف
نیز سودمندست لیکن خون سر گوش موافق تر و در ازاله غشی و ضعف قویتر بتجربه رسیده و گاه باشد که خون بعد از تشرط زود بیرون نیاید و چون گردن و گوشهای او را
سخت بمالند خون آمدن گیرد و اگر طفل صغیر و مرضعه جوان و دموی مزاج باشد بلا توقف مرضعه را فصد کنند و استعمال کافور نشاید و از مسخنات پرهیز فرمایند و مطفیات
خون همچون عناب و کشنیز و شاهتره و امثال آن که در حمای دموی مذکور شد استعمال نمایند و عناب جوشانیده صاف نموده سرد کرده در شبانه روز بکرات نوشانیدن در ازاله
تب مطبقه و حصبه قوی الاثرست و در انجاکه با وجود این تب صداع نیز رنج دهد و از اخراج خون تسکین نپذیرد پاشویه کنند و طبیعت را بشیافه نرم فرود آورند و شموم
و طلای مناسب بکار برند و بدانکه لازمه این نوع حمی ست که عرق نمی آید مگر روزیکه تب مفارقت می نماید و لهذا تعریق درین بسیار مفید ست و تدبیر معرقه اینست که برگ
نی تازه و تر آن را کوفته بیفشارند و بر تارک سر و کف دست و پای مریض بمالند و بدن را بپارچها گرم دارند که عرق بسیار خواهد آمد و اگر تب صفراوی باشد تلیین طبیعت
مرضعه بماء الفواکه و دیگر ملینات مناسبه نمایند و اگر طفل تناول غذا مینموده باشد قدری او را نیز بنوشانند و الا تدبیر مرضعه کافیست و اگر در مزاج مرضعه غلبه خون
دریابند او را فصد نمایند و جهت تسکین صفرا و کسر حدت آن سکنجبین با عرق کاسنی و خاکشی سنگ بشو و یا دیگر اشربه و ادویه مسکنه موافقه بخورانند و از اشیای مولد
صفرا طفل و مرضعه را باز دارند و اگر طبع او قبض باشد بشیافات لینه آن را منحل سازند و اگر حنای تر را نرم سوده بر کف دست و پا و تارک سر کودک بمالند حرارت قوی را
فرو نشاند و آب انار شیرین و آب خیار با طباشیر بدهند که سودمندست و اگر بتعریق احتیاج باشد همان تدبیر معرقه که در تب دموی مذکور شد بعمل آرند و پاشویه نیز مفید ست
و اگر صداع نیز آن باشد و ازین تدبیر تسکین نیابد بأضمده و اطلیه و شمومات پردازند و بقول شیخ درین نوع تبها طفل را آب انار با سکنجبین و مانند آن بخورانند لیکن استعمال
حموضات وقتی باید که معده طفل از شیر خالی باشد و بعد از تناول حموضات بزودی شیر ندهند تا از ضرر تجبین و فساد و سمیت شیر محفوظ ماند و پاشویه که در تبهای گرم
بجهت ازاله صداع و جذب حرارت سود دارد اینست گل بنفشه گل خطمی برگ بید برگ کنار سبوس گندم هر واحد بقدر حاجت جوشانیده استعمال نمایند و بعضی چقندر
نیمکوفته و بعد جوش آب هندوانه می افزایند و شیافه لینه که در تبهای گرم بکار برند سریع العمل ست اینست که گل بنفشه سه درم گل خطمی دو درم سنا پنج درم مغز خیارشنبر
هفت درم نمک سنگ یکدرم شکر سرخ هفت درم کوفته بقدر حاجت شیاف سازند و بروغن بادام چرب کرده استعمال نمایند و اگر تب بلغمی باشد زنجبیل در آب
جوشانیده یا نقوع ساخته گاه گاه میداده باشند و بعضی گفته اند که این دوا بعد از سه هفته طفل و مرضعه را چند روز دادن فائده تمام میکند و در ابتدا هر بامداد
مرضعه را آبیکه دران بادیان و بیخ کاسنی و اصل السوس جوشانیده باشند با گلقند بدهند و طفل را نیز قدری از ان بخورانند و آب سرد کمتر دهند و بر تشنگی و گرسنگی صبر فرمایند
و بعد از نضج ماده اگر مرضعه را مسهل بلغم دهند مناسب ست و سائر تدابیر و ادویه مجربه که در تب مرکب بیاید هر چه انسب دانند بکار برند و از هر چه مرخی و مضعف معده است
پرهیز کنانند و اگر تب سوداوی باشد و این کودکان را نادر افتد پس بجهت نضج ماده اول مرضعه را طبیخ مویز منقی و بادیان و اصل السوس و سپستان با گلقند بدهند

وغذا نخوداب سازند وبعد از انقضای چهل روز مسهل سودا دهند وچند نوبت تنقیه فرمایند واگر طفل غذا خوار باشد پرهیز قوی هرگز نفرمایند لیکن از استعمال فواکه
رطبهٔ سریع الفساد چون خربزه وشفتالو وبقول شدید البرودت چون کاهو وکاسنی وهرچه بارد یابس بود اجازت نه‌هند بعد ازان دوا الملحیت بر ضعه دادن
سودمند ست وهمچنین دیگر ادویهٔ مجربهٔ ربع وچون این تب مزمن میباشد غایت امر وقصد دران مراعات نضج ماده ست بارعایت قوت وتا هنگامیکه دادن
ادویه بمرضعه کفایت باشد بطفل نباید خورانید وباقی تدابیر بحسب انواع مادهٔ سوداوی یعنی سودای طبیعی واحتراقی در انواع حمای ربع بتفصیل مذکور شد واگر
تب مرکب باشد هرچند اقسام او بسیارست لیکن اینچه کودکان را بیشتر افتد شطر الغب وغب غیر خالصه است وقانون علاج آنها اینست که در علامات ترکیب
آثار غلبهٔ هر خلط که دریابند ادویهٔ مخصوصهٔ آن در ترکیب نسخه مرعی دارند واصول تدبیر نضج وتنقیه وپرهیز ست وسکنجبین اصولی وقرص گل وشربت دینار
سودمند ست واگر قبل از وقت نوبت لرزه قدری ماء العسل وگلاب بنوشانند نفع تمام دهد ودر آغاز لرزه از آب سرد باز داشتن ضرورست بلکه آب گرم
دهند وچند ساعت پیش از نوبت انگشتی چند از عسل یا سکنجبین عسلی لیسانیدن لرزه وتپ کهنه را سود دهد ونانخواه سوده بعسل سرشته همین حکم دارد
واگر مصطگی باریک سوده همچند آن نان خشک سوده بیامیزند ومقدار نخود حبها سازند وبعد از طعام یک حب طفل را بخورانند مفید ست وآنبسیار باشد که در تپ نائبهٔ
بلغمی بعد از گذشتن چهل روز قبل از نوبت بچند ساعت مقدار نخودی بازجند بیدستر خورانیدن نفع کلی بخشد وجوزبوا قدری بعسل سرشته پیش از نوبت خورانیدن
واز آب باز داشتن در منع لرزه سریع الاثرست لیکن تکرار استعمال شرط ست اقلا دو سه نوبت ومدار کار در علاج حمیات مزمنه بر تقویت معده است وبدانند که
طفل غذا خوار را که از شیر باز گرفته باشند اگر توانند کله را از گوشت وروغن باز دارند بهتر والا هرچه خواهش نماید وشدید المضرت نباشد میتوان داد زیراکه تدبیر
اطفال در امر تغذیه برخلاف تدبیر بزرگانست ودر اکثر امور متابعت طبع بیمار در صورت ازمان مرض خصوصا کودکان را در خورانیدن اغذیه واجبست وتکثیر غذا
در هیچ صورت جائز نیست که موجب ضرر وفساد کلی ست **فائدهٔ جلیله** در حمای عفنی اگر ماده وموسم حار بود به تبرید وتسکین محتاج باشد واگر ماده زیاده بود
بنضج واستفراغ واگر حرارت تپ محتاج تسکین وکثرت ماده داعی استفراغ بود اول بتسکین پرداخته بعده باستفراغ ماده پردازند اما کثرت تبرید بلا ضرورت
ویا استعمال مفتحات ومدرات قویه مثل کاسنی وگلو وشاهتره در ابتدا نشاید که موجب غلظ ماده وطول مرض میگردد واگر ورم سبب تپ بود درینصورت
تبرید مضر ورم ست پس بمفتحات ومدرات معتدلهٔ قلیل الحرارت ضرورت می افتد بلکه ورم اگر در تپ حادث شود رعایت ورم بیشتر ملحوظ باید داشت که امور
علاج حمی مبنی ست بر دفع ورم یعنی حرارت حمی محتاج تبرید وماده محتاج اسهال ست واین هر دو در ورم نمیتوان کرد واگر بعد اخراج ماده اثر تپ باقی باشد مسکنات
ومبردات لطیف کافی بود واگر مادهٔ قلیل غلیظ در عروق باعث سده وعفونت اخلاط باشد وازاسهال دفع نگردد لاجرم بمحللات ومفتحات مع رعایت تبرید
رجوع کرده آید مثل بادآورد وشاهتره وگلو واذخر وافسنتین وتخم کاسنی وغیر آن با دیگر ادویهٔ مدرهٔ بارده ودرین وقت اطبای فرنگ کنین وغیره که میدهند نفع میکنند

حمای دقیه

بدانکه معنی دق در لغت هدو وهزال ست وچون حرارت این تپ هادی ونرم باشد وهزال ولاغری لازم دارد بدین نام مسمی گشته ودر اصطلاح اطبا تپ دق
عبارت ازانست که حرارت غریبه اولا باعضای اصلی خصوصا بقلب تعلق گیرد چنانکه رطوبات بدن را بتدریج فانی سازد واین تپ را بحسب انتقال حرارت
از رطوبتی بر طوبت دیگر سه درجه است وتوضیح آن موقوف بر دانستن این مقدمه است که در بدن دو جنس رطوبت ست یکی را رطوبات اولی گویند که عبارت از
اخلاط اربعه ست دوم رطوبات ثانیه که از اخلاط ثانیا در بدن پدید می آید واین یا فضول باشد همچون عرق واشک ومنی ومخاط وشیر وحیض ومانند آن
ویا غیر فضول یعنی آنکه از حالت اولی استحاله یافته در اعضا نفوذ کرده باشد وهنوز جوهر بدن نگردیده واین نوع غیر فضول چهار قسم ست **اول** رطوبتی
که خلع صورت خلطی کرده وهنوز قبول صورت عضوی نکرده محصور در رگهای باریک بود که آنرا عروق شعریهٔ ساقیه گویند وچون ازان منفصل شود در اعضا
حاصل گردد ومغذی بدن این رطوبت ست باستحالات دیگر وسبب بیماریها بسیار میشود بقبول عفونت وفساد ودر نیامده دنملیان **دوم** رطوبتی
که با فواه ساقیهٔ شعریه گذشته در همه اعضا پراگنده است بسان شبنم ومستعد برای تغذیهٔ آنها وآن بعینه رطوبت اول ست چون ازان عروق منفصل گردد

[illegible]

واستحاله دیگر یابد واین رطوبت اجزای مفاصل را نیز نرم میدارد و هرگاه که بدن غذا نیابد طبیعت اندرین تصرف کند و دیگر بار بگدازد و غذا سازد سوم رطوبتی
که قریب العهد بجمود و انعقاد باعضا گردیده و بحسب مزاج بجوهر اعضا مستحیل شده نه ازجهت قوام یعنی غذای آنها گشته و صورت و مزاج عضوی یافته لیکن هنوز
بصلابت عضو نگشته از جهت قرب عهد بسیلان و این قابل تر برای تحلل از اجزای قویمه اعضاست چهارم رطوبتیست که اتصال اجزای اعضای مفرده بایکدیگر از
ابتدای خلقت بدانست و این از ماده منی که از ان اعضا متکون شده در اعضا حاصل ست و از بطلان آن تفرق و تفتت بهم رسد و مثال رطوبت قسم اول یعنی
محصوره و دوم یعنی رطوبت طلیه روغنی ست که در چراغدان باشد و مثال قسم سوم یعنی رطوبت قریب العهد بانجماد روغن متشرب در جرم فتیله است
و مثال قسم چهارم یعنی رطوبت ماسکه اجزای مرکبات رطوبتی ست که بدان اجزای پنبه اتصال دارد و ازان فتیله ساخته شده پس هرگاه حرارت غریبه
قسم اول را ازین رطوبات که اندر عروق صغار محصور ست تمام کند و در افنای قسم دوم شروع نماید چنان باشد که شعله چراغ روغن مصبوب در چراغ را فانی کند و کار
بدان رسد که روغن داخل فتیله خرج خواهد شد و این درجه اول تب دق باشد و باسم جنس یعنی مطلقاً مخصوص گردد و در یونانی آنرا افطیقوس نامند و علاج این آسان بود
لیکن تشخیص بدشواری توان کرد و چون این قسم دوم را نیز فانی سازد و در افنای قسم سوم شروع کند چنان باشد که شعله چراغ روغن چراغ را فانی نماید و در افنای روغن
متشرب در جرم فتیله شروع کند و این درجه دوم دق باشد و بذبول مسمی گردد و بیونانی قارلیموس و مارسموس گویند و ذبول را سه مرتبه ست ابتدا و وسط و انتها و تشخیص
این درجه آسان بود لیکن علاج بدشواری پذیرد و مرتبه اول این درجه دوم قابل علاج بود بسعی تمام و مرتبه دوم که وسط آنست ممکن العلاج بود بجد و حذق کامل و مرتبه
سوم که انتهای اوست مریضی که بانتهای این درجه دوم رسد کمتر خلاص یابد و علاج نپذیرد خصوصاً چون نوبت بکمی لحم و ظهور عظام بسبب نحافت و خشکی رسد و اگر این
قسم سوم را نیز تمام کند و در افنای قسم چهارم شروع نماید این چنان باشد که گویا شعله چراغ جرم فتیله در طوبات اصلیه آنرا در احراق شروع کند و این درجه سوم دق باشد
و باسم مفتت و متفتت موسوم گردد و در یونانی انجیس و یا ماطس خوانند و این امکان علاج ندارد و بدانکه گاهی دق گویند و ازان مراد جنس حمی دق بود یعنی هر سه قسم را
دق گویند و گاهی از دق مراد درجه اول از درجات ثلاثه آن باشد بهرآنکه چون هر دو قسم دیگر باسم خاص یعنی ذبول و مفتت مخصوص شده قسم اول را باسم عام یعنی
دق مخصوص کردند و حدوث دق یا از اسباب سابقه بود و یا از اسباب بادیه اعظم اسباب سابقه چون حمای یومیه و درمیه و محرقه و غب خالص و غیر خالص و شطر الغب
و ورم حار سینه و جگر و گرده و مثانه و امعا و رحم و سده ماساریقا و حرارت شش و معده و جگر و گرده و غیر آن که حرارت بدل یا زدهد و اسباب بادیه چون غم و هم
و غضب و تعب و بیخوابی و جوع مفرط و عطش ست و لاسیما در سن شباب و مزاج گرم و خشک و فصل تابستان و جز آن که دل را گرم کند بغایت زیرا که مبدای دق دل ست
آملی گوید که حدوث این تب ابتداءً در اغلب از اسباب بادیه بود و چون ببدن مستعد برای قبول آن بهم رسد مثل حرکت مفرطه که آن تسخین و تجفیف بدن کند یا
قلت ورود اغذیه بر بدن یا استعمال اغذیه و ادویه مسخنه یا سهر دائم یا افکار دائمی در قرات کتب و الحاح نظر در سائر علوم یا غضب مفرط بسبب اشتعال ارواح و [illegible]
آن حدت و ناریت و بسیار باشد که تدبیر طبیب در دق اندازد و این یا بسبب غفلت او از جانب قلب بود در امراض حاره از استعمال ضمادات مبرده و یا
بسبب منع او مریض را از استعمال آب سرد هنگام اشتیاق و شدت تشنگی آن بجهت خوف ضعف معده و یا از اضطرار او نزد سقوط قوت و تواتر غشی باستعمال
اشیای حار منعش قوت مثل شراب و ماء اللحم و دواء المسک و غیر آن از ادویه مفرحه و اغذیه لطیفه حاره پس هرگاه بقلب رسد و بدان سوء مزاج حار بود دران حرارت
متمکن گردد و در دق اندازد و یا از مبالغه در تقلیل غذا بود هنگامیکه حاجت داعی باستعمال تکثیر غذا باشد پس حرارت مشتعل گردد و باعضا متشبث شود و گاهی دق
حادث شود بسبب طول امراض زیرا که آن جوهر اعضا را فاسد و ضعیف کند حتی که از غذا نفرت نمایند و احتداد و اشتعال آنها زیاده گردد و تپ قوی شود و در دق اندازد
و گاهی دق بسبب افراط اسهال افتد و گاهی باز درد شدید مسخن روح شیخ و بعض شراح قانون مینویسند که گاهی حرارت جگر و ریه و معده مؤدی بدق میگردد اگر
حرارت این اعضا بدل متعلق گردد لیکن نفس حرارت آنها دق نبود بلکه دق آنست که بسبب قلب باشد یعنی هرچند حرارت جگر و شش و معده هم بذبول میکشد لیکن
تا آن حرارت بدل که معدن حرارت بدنست ادا نکند این مرض متحقق نمیگردد و این مرض از قسم حمیاتی ست که آنرا نوبتها و اوقات نوائب نیست و گاهی دق بعد
حمیات یوم افتد و گاهی بعد حمیات عفونت و اورام و دق دوکتر انتقالی میباشد و کمتر ست که ابتداءً عارض شود و اعضای اصلی را مشتعل گرداند و خلط و روح قبل آن

مشتعل نشود بلکه لازم ست که حفظاً در وی اولاً گرم گردد بعده بمرور ایام اعضای اصلی سخونت پذیرد مگر آنکه سبب بسیار قوی عارض شود که خاص گردد تعلق
حرارت متعلقه باعضا سوای ارواح و اخلاط مثل آنکه در جرم قلب حرارت قوی پیدا شود و بحسب سبب واحد گاهی سبب دق میگردد و گاهی سبب حمای یوم میشود مثل غم
وهم و غیره اسباب بادیه پس بحسب شدت تعلق او دق حادث شود و بحسب ضعف تعلق او حمای یوم متولد گردد مثل آتش که آن چوب را بر دو وجه بسوزد یکی بر وجه
تسخین آن بدون تغییر در آن و این بجهت تعلق ضعیف بود دوم بر سبیل اشتعال و آن تعلق قوی‌تر از آنست و حمای عفونت و ورمی بسیار بدق منتقل گردد بسبب
شدت حمای عفنیه یا کثرت تلطیف غذا در آن یا منع آب سرد یا قلت مراعات جانب قلب بالطلیه و اضمده و خصوصاً در امراض اعضای مجاور قلب مثل حجاب و بسیار
باشد که اضطرار طبیب در دق انداز چنانچه در قول آملی گذشت و گاه دق مفرد بود و گاهی با حمیات عفونت و اورام مرکب شود و بدترین ترکیب او با حمای خمس و سدس
و سبع ست بهر آنکه درین حمیات احتیاج استفراغ بمسهل قوی باشد و در دق رخصت آن نیست و دق در اول امر عسر المعرفت سهل العلاج ست بسبب دشواری
شناخت آن در ابتدا اشتباه آن بحمیات دیگر خصوصاً بحمای لثقه ست از جهت عدم غلبه خشکی بر اعضا و عدم ظهور آثار خاصه آن و بسبب سهولت علاج آن
قلت فنای رطوبات و بحال بودن قوای اعضاست و در آخر آن سهل المعرفت صعب العلاج ست بسبب آسانی معرفت از ظهور خشکی اعضا و غلبه [illegible] تغیر
بدن و صلابت و دقت نبض و غیره علامات مختصه آنست و باعث دشواری علاج فنای رطوبتی که بدل آن متعسر ست و آخر ذبول البته غیر قابل علاج [illegible]
زیرا که اعاده رطوبات منویه با وجود سقوط قوتها غیر ممکن ست بامکان عادی **انطاکی** گوید که حمای دق آنست که تعلق آن بسوی اعضا تجاوز کند حتی که رطوبات
اعضا بسبب حرارت مشتعله درین تپ همچون روغن برای چراغ گردد چون نفوذ کند استخوانها باریک شود و موت رو نماید و ازینجهت بعد تمکن لا علاج بود و قبل تمکن آن عسر العلاج
پس اگر تشبث او بغیر اعضای رئیسه بود معالجه آن سهل باشد و اگر باعضای مذکوره متعدی گردد یا اولاً بآنها متشبث شود پس اگر بقلب تشبث نماید بسوی
باقی اعضا بلا واسطه متعدی گردد و مفضی بهلاک شود قطعاً لا سیما در کسانیکه مزاج و رطوبت آنها لطیف باشد مثل اهل حبش و یا از دیگر عضو رئیس بسوی
قلب متعدی شود بعد آن بسوی باقی اعضا پس معلوم شد که مخوف‌تر دق آنست که اولاً بقلب تشبث کند زیرا که او رئیس مطلق ست بقول اصح بلکه
قائلین بتقدیم دماغ تصریح نموده اند که تپ قلب مخوف‌ترست پس این قول اجماعیست و اختلاف کرده اند در آنکه متشبث بدماغ اولاً مخوف‌ترست یا متشبث
بکبد بقراط و اتباع او و رازی و مسیحی و ابوالفرج بسوی اول رفته اند و ابن قره و بختیشوع و فاضل جالینوس بسوی ثانی و هر دو فریق بر مذهب خود ها استدلال
نموده اند و مرا تا حال ترجیح احدی درین مسئله ملخص نشده و از شیخ الرئیس چیزی درین باب ندیدم و بدانند که اقسام خلط هشت گونه ست چهار از ان اخلاط
معروفه ست و چهار آنست که در قانون آنرا رطوبات ثانیه مسمی ساخته و آن در اعضا مثل تری یا شبنم پراگنده شده پس لا جرم این تپ چهار قسم شد
بحسب عدد رطوبات ثانیه اول متشبث برطوبتی که در عروق ست و آنرا دق مطلق گویند دوم متشبث برطوبتی که در عظام ست و مسمی بعضویه ست و آن
بذبول موسوم گردد سوم آنکه متعلق برطوبت منویه باشد و این رطوبت مصحوب باعضا از اول خلقت بود و از منی حاصل شود و جمهور اطبا بر انحصار دق
درین سه نوع اند و این اخیر را دق تفتت نامند و صحیح موافق بقوم اطبا اسم این مرسله ست و چهارم دق تفتت ست و آن تعلق تپ برطوبتی ست که آنرا عنصر
گویند و آن آنست که تماسک جوهر عظام بدانست و اسباب دق مثل تعب و هم و سهر و کثرت تناول مجففات و جماع خصوصاً بر خلو معده ست و از اسباب آن
طول حمیات محرقه و امراض و مصابرت عطش بدان و خطا در غذا یا در زمانه او یا در مقدار اوست و گاهی از ورم متسدد بسبب حبس حرارت افتد و از کثرت تناولی
اشیای حار یابس خصوصاً برای صاحبان یابس مزاج و از لبس مثل پشم و سوی بغیر حائل بودن چیزی میان او و بدن یا در گرما و از صناعت گرم مثل آهن‌گری و از کثرت
ایضاً او در نزهت مینو سید که تپ دق حرارتی ست که از اعتدال تجاوز کند حتی که باستخوانها و رطوبتی که در انهاست بتدریج متشبث گردد و اول او را دق مطلقاً
و ثانی او را ذبول و آخر آنرا تفتت گویند و اول آن مدرک نمیشود مگر ماهر نبض را یا مستوقظ نفس خود را زیرا که هرگاه غذا در هضم شروع کند این تپ مشتعل گردد
چنانچه هنگام ورود روغن چراغ روشن میشود و اما باقی اقسام او سهل الادراک ست زیرا که ذبول بدن را تحلیل و لاغر کند و رنگ بگرداند و چون بآخر رسد آواز باریک شود
و چشم و بناگوش فرو نشیند و ناخنها کج گردد و این تپ یا از تپ عفنی نافتد بسبب اهمال یا سوء تدبیر یا خطای طبیب و یا تخلیط در اغذیه و ادویه واقع شود

وتلافی آن ممکن نبود و گاهی ابتداءً حادث شود چون هم و غم و کد افراط نماید و دق شدید تر از روی خطر آنست که یابس مزاج و لاغر را در مثل ملک حجاز بفصل گرما حادث شود ابو منصور از جالینوس نقل کرده که ابدان صفراویه نحیفه یابسه مستعد برای وقوع در حمیات اند هرگاه از طعام و حمام امساک نمایند و در ریاضت و سهر و جماع اسراف کنند در دق افتند و اکثر حمیات دق و ذبول نزد حر و یبس در قلب یا معده یا جگر بود و چون دق بعد حمیات قویه یا طویل المدت شروع گردد دق خبیث ردی باشد و چون عقب حمای یوم آغاز کند آن دق مبتدی غیر مستحکم باشد پس اگر معالجه نکنند ایضاً بذبول مؤدی گردد و ایضاً جالینوس گفته که ذبول و دیدم که سبب آن ورم روده قولون بود که مدت آن دراز گشت و بذبول ادا گردید و دیده ام که سبب آن ورم مری و مثانه و گرده و ورم طحال و ورم ماساریقا بود و هرگاه که از پس ذرب لاامعاد و درازی مدت آن تب آهسته پدید آید و معلوم شود بسببی از اسباب که تشنگی در دل و نواحی آن تولد کرده است حکم باید کرد که تب دق است و یهودی گفته هر تبی که یکهفته بماند و آهسته و لازم بر یک حال بود نه زیاده شود و نه کم آن دق باشد پس اگر دو هفته باقی ماند مستحکم گردد و اگر سه هفته بماند سخونت پذیرد و مجوسی گوید حمای دق که از اسباب سابقه حادث شود آن از ابتدا ذبولی بود و آنچه از مثل اسباب بادیه افتد آنرا در ابتدا دق گویند و چون زیاده شود آنرا ذبول و سل نامند **طریق تشخیص تپ دق و اقسام آن** هرگاه تپ حادث شود و سه روز یا زیاده دوام کند و منقطع نشود و قوی الحرارت نبود و با وی چیزی از اعراض حمیات حاره مثل تشنگی و قلق و کرب و خشکی زبان و سیاهی آن و تکسر و ضربان و صداع و بدبوی بول و عظم و اختلاف نبض و لرزه و غیر آن از اعراض تابع حمیات عفنی نباشد و دران فتره و نوبت پدید نیاید و مع ذلک حرارت ساکن ملایم دائمی قائم بر یک حال باشد مگر عقب غذا هر وقت که بخورند اشتداد نماید و در شب وقت خواب زیاده شود آن تپ حمای دق باشد **و ایضاً** نبض دقیق صلب متواتر ضعیف ثابت بر حال واحد و بول مائی بود و تپ آهسته و لازم باشد و هرگاه دست بر بدن بیمار گذارند سخت گرم نبود و در لمس حرارت کم از حرارت سونوخس و غیر آن از حمیات خلطیه محسوس گردد و در ابتدای لمس ساکن تر باشد و چون ساعتی دست بر بدن ماند گرمتر نماید و بقوت و سوزش همواره افزاید و مواضع عروق و شرایین گرمتر از جای دیگر بود و حرارت متشابه بود و کم نشود [illegible] در حمای لازمه و فتره نکند چنانچه در تپ دائره و بیمار از این حرارت سخت آگاه نباشد زیرا که آن سوء مزاج متعلق و مستوی شده است و مثل مزاج اصلی گردیده لیکن نزد تناول چیزی از غذا حرارت زیاده و مشتد گردد و نبض قوی شود و اندکی میل بعظم نماید چه طعام در حق مدقوق بمنزله روغن در چراغ باشد که روشنی آنرا مدد دهد و چون تپ از غذا زیاده میشود لهذا اجهال الاطبا از غذا منع میکنند و مریض را بهلاک میگردانند و این از دلائل قویه این تپ است ازینجاست که بعضی اطبا برای امتحان این تپ گفته اند که صاحب تپ را در اوقات مختلف طعام بخورانند پس اگر چنان یابند که بعد طعام او را دائم تپ زیاده میشود و چهره او سرخ میگردد و نبض او بعظم و سرعت میگراید بی شک آن تپ دق باشد و اگر چه بعد تناول غذا در سائر حمیات لامحاله اشتعال و تغیر در احوال رو مینماید اگر اضطراب حرکات طبیعت واجب نماید لیکن در تغیر و اشتعال دق و دیگر تپها فرق بسیار است و آن اینست که در حمیات دیگر بعد غذا فواق و طول نوبت تپ و تکسر و گرانی اعضا و سردی دست و پا و اختلاف نبض زیاده میشود و در دق بجز ظاهر شدن تپ هیچ نباشد بشرطیکه با دیگر تپ مرکب نباشد و ایضاً اشتعال دق مثل اشتعال سائر حمیات بعد تضاغط نبض نباشد و نه بر ادوار معلومه بلکه مدقوق در هر وقت که غذا بخورد اشتعال پدید آید و اگر بول را بتفحص نظر کنند دهنیت دران محسوس گردد این همه دلائل درجه اول باشد و هرگاه این درجه بحد ذبول تجاوز کند صلابت نبض و ضعف و صغر و تواتر آن اشتداد نماید و خصوصاً اگر بسبب وقوع در دق یا ورم باشد که تحلیل نشود تواتر او بسیار ازدیاد نماید و همچنین سرعت بیفزاید و نبض از قسم معروف بذنب الفار گردد و آن نبضیست که بتدریج در اختلاف از نقصان بسوی زیادتی شروع کند و یا بالعکس و این بر آنست که طبیعت جهد کند تا از اذیت خلاص یابد پس عظم طلب نماید و از صغر برای طلب تنسیم بعظم منتقل گردد و بعد از ان ضعف غلبه کند پس بصغر انتقال نماید و همچنین استمرار کند و اقسام نبض ذنب الفار در کتاب نیر اعظم بتفصیل اتم نوشته ام و ذبول که با ورم باشد اگر از شرب شراب حاد بود بدل ذنب الفار نبض مسلی باشد یعنی در دقت مثل مسل بود و بسبب افراط تحلیل شراب رطوبات را و اعراض ذبول مثل ضعف نبض و صغر او بسیار شدید نباشد زیرا که بدین جهت مهلت ندهد بلکه بهلاک مؤدی گردد و با جمله در بول دهنیت و رسوب همچون صفائح سبوس ظاهر تر شود و بول اندکی غلیظ گردد و چشم غائر شدن گیرد و مریض لاغر شود و گوشت او نقصان پذیرد و بر جلد او خشکی و چهره او لاغری رو نماید تا که ذبول بمرتبه اول باشد علامات مذکوره نیز کمتر پدید آیند و همچنین زیاده تر میگردند تا که بمرتبه دوم رسد و ما دام که بعضی از گوشت و خون و تازگی و رونق و قوت باقی بود و استخوانها بگوشت پوشیده باشند نبض

زیاده و دقیق و صلب نباشد و علامات مذکوره قوی مستحکم نگردد امید صلاح و رجای علاج قائم بود و اکثر در مرتبهٔ اولیٰ مرض زائل شود و **هرگاه** ذبول بانتها رسد
غور چشم اشتداد نماید و چرک خشک در چشم کثرت پذیرد و سر استخوانها از هر عضو و از چهره بلند و ظاهر گردد و صدغین فرو نشینند و جلد پیشانی کشیده گردد و رونق و تازگی
از جلد و چهره برود و چنان ماند که بران غباری افتاده است یا از آفتاب سوخته و بر داشتن ابرو و پلک گران گردد و چشم پلکی آلوده پوشیده بغیر خواب بود و بینی
باریک شود و گوشها تنگ و کوچک و زرد گردند و حنجره بلند شود و استخوان سینه ظاهر گردد و آواز باریک شود و عروق ظاهر و خالی از خون نماید و موی دراز گردد و پیش افتد
و کتفها بر افرازد و شکم لاغر گردد و به پشت بچسپد گویا که جلد خشک است که کشیده شده و با وی جلد سینه بکشد و **هرگاه** از درجهٔ دوم تجاوز نماید و بدرجهٔ سوم رسد
دهنیت در بول پدید آید و خشکی بدرجهٔ رسد که گوشت همه بدن بتحلیل رود و موی ریزیدن گیرد و ناخنها منحنی و متقوس گردد و بجز پوست و استخوان هیچ نماند و
اسهال ذوبانی عارض شود و عضو عضو فها بگدازد و طمع در صحت او نباشد و زود بمیرد **و انطاکی** گوید که هرگاه ذبول بمرسله انتقال نماید ظهور حرارت کم گردد یا معدوم شود
و نبض نملی گردد و قاروره دهنی صفائحی و ناخنها سبز نماید و از ان دار منخسف الصدر کشیدگی محسوس شود و آواز باریک و سانها دقیق گردد و ملمس خشک شود و نفس
تنگی کند و سرفهٔ خفیف ظهور نماید و اگر مع ذلک اسهال باشد و در ان خون آید بیمار روز چهارم بمیرد و الا در روز هفتم زیرا که او ذوبان است بتخفیف سرعت کند و گویند
که از علامات اوست کثرت سپش قریب موت و تغیر رائحه **تعلیم** این همه که مسطور شد از دلائل دق مفرد بود اما از دلائل ترکیب دق با حمیات عفونیه آنست که
با وجود دوام تپ نرم نوبت عفونت مشتد گردد و از قشعریره یا لرزه هم خالی نباشد اگر مادهٔ تپ عفنیه خارج از عروق بود و ایضاً با هر تپ که مرکب شود از اعراض
خاصهٔ او توان دانست و نیز از دلائل ترکیب او با تپ عفنی بقای حرارت خشک بعد آخر انحطاط نوبت و بعد عرق وافر است و زیادتی در ذبول و نحافت
نسبت بآنکه حمای عفنی واجب کند و دهنیت در بول و براز [illegible] اگر دق ظاهر و تپ عفنی خفی بود تضاغط نبض واقع در ابتدای نوبت بران دلالت کند
چه مثل این تضاغط البته در دق منفرد غیر موجود بود و بدانند که گاهی دق متشبث بمعده ابتدا نماید پس مزاج جگر بسبب مجاورت معده فاسد گردد و تهیج قدمین
در [illegible] پیدا شود و [illegible] مرقوقین از اشتباه ایشان باصحاب الشقه بود زیرا که جهال اطبا آنرا الشقه گمان کنند و معالجهٔ دق بعلاج این نمایند
از استعمال مسخنات در [illegible] بهر دو در حمیات بلغمی مسطور شد و علامات انتقال حمای یوم بحمای دق در بحث حمیات یومیه گذشت و بقول شیخ از دلائل
انتقال حمای یوم بسوی [illegible] دق [illegible] ازدیاد حرارت در روز سوم است و در اکثر حمای یوم بعد دوازده ساعت در انحطاط شروع کند و هرگاه تپ از ان
مدت تجاوز کند و علامات امتلا ظاهر نشود بلکه تا روز سوم استمرار و اشتداد نماید آن دق باشد و بقول جرجانی هرگاه حمای یوم از سه شبانروز در گذرد
و علامت [illegible] ظاهر نشود و حرارت از انچه اول بود زیاده نگردد و تن خشک تر از ان شود که آن تپ واجب کند و رنگ روی زرد شود باید دانست که
حمای یوم بدق منتقل گشت **علاج** اگرچه دق بعد استحکام علاج پذیر نیست و در ابتدا مشابه بحمای لثقه میباشد اما اگر طبیبی بصلابت و دقت و تواتر
نبض و زیادتی حرارت بعد از غذا معلوم کند باید که قرص طباشیر ملین و یا قرص کافور با تبرید یا ماء الخیار یا ماء القرع دهد در صورتیکه حمای عفنی با تپ دق
مرکب نشود و معدهٔ مریض ضعیف نباشد دادن اقراص مذکوره با شیر بز و شیر خر و شیر دختر بسیار مناسب است و اگر سرفه هم باشد خمیرهٔ خشخاش و مانند آن
که در علاج نزله و سرفهٔ نزلی گذشت با قراص مذکوره آمیخته باید داد و یا اندرین تپ کافور از چهار سرخ تا یکماشه یا طباشیر یکماشه یا مروارید یکماشه یا قرص
طباشیر کافوری چهار ماشه یا زمرد سبز سوده چهار سرخ یا لعل سرخ سوده چهار حبه بخمیرهٔ مروارید یا خمیرهٔ گاوزبان یا شربت نیلوفر آمیخته بخورند یا لالیش شیرهٔ
خرفه تا دو توله یا لعاب بهدانه و شیرهٔ مغز تخم کدو شربت نیلوفر و شربت تمر هندی و حماض و غیره بدهند بالجمله تقویت و تبرید درین تپ مد نظر باشد
و اگر اسهال شریک بود قابضات چون طباشیر یکماشه و کافور قیصوری چهار سرخ با شیرهٔ بارتنگ و رب بهی بدهند و اگر تپ عفنی با تپ دق مرکب شود
اسهال برفق کنند مثلاً گل بنفشه نیلوفر عناب سپستان عنب الثعلب گاوزبان سنای حجازی شب در عرقیات خیسانیده مغز فلوس تمر هندی ترنجبین
گلقند روغن بادام داخل کرده بدهند و شیر خشت برای اخراج صفرا نیز اضافه میکنند و در علاج تپ دق بهر نوع تبرید و ترطیب نمایند یعنی باشربه و البان
و هوا و اطلیه و تمریخ و آبزن و حمام و غیره و بعض ادویهٔ مبرده مثل کافور باعث تجفیف میشود و همچنین بعض اشیای مرطبه مثل شراب موجب تسخین میگردد پس باید که

کافور با ادویهٔ مرطبه مخلوط نموده بخورانند و همچنین شیر الب با آب ممزوج کرده وقت هضم غذا دهند و در تپ دق از مرخیات و مضعفات معده احتراز کنند و ادویهٔ مرطبه در آب جوشانیده
اندران نشینند پس هرگاه بیرون شوند روغن کدو بر تمام بدن بمالند و روغن مذکور در گوش و بینی چکانند و شوربای گوشت چوزه یا بزغاله و چوزهٔ مرغ و بقول بارده
و آش جو غذا سازند و نمک در طعام ایشان کم اندازند و زردی بیضهٔ نیمبرشت نیز مناسب بود و از اشیای خشک و نمکین و تیز و گرم و گرسنگی و تشنگی و غم و غضب احتراز
کنند و در مساکن بارده و صبا باد شمال و کنارهٔ آب مسکن سازند **ذکر ادویهٔ مفرده و مرکبه** که در تپ دق مستعمل ست بگیرند گلوی سبز که بر درخت نیم پیچد بقدر یکتوله کوفته
شب در آب تر کنند و صبح آب زلال آن گرفته با نبات شیرین ساخته بنوشند و برین مداومت نمایند که مجرب ست و اگر سرفه هم باشد چهار پنج ماشه اصل السوس مقشر نیمکوفته با گلو
بخیسانند و همراه تریاق النزله استعمال کنند و اگر حرارت زیاده باشد شیرهٔ خیارین یا مغز تخم کدو بقدر هفت ماشه نیز با آب زلال آن اضافه کنند **دیگر** تخم گاوزبان بوداده
کوفته بیخته با قند سوده برابر آمیخته بقدر حاجت بدهند و بعضی اوقات طباشیر و ست گل افزوده فائده نموده و نفع این در سرفهٔ دقی بیحد ست و معمول حکیم بقا خان
دیگر شیرهٔ تخم اسفاناخ در دق مجرب نوشته و شیرهٔ مغز بادام با شکر نیز نافع **دیگر** گوش خر را شرطه زده پنج یا شش قطرهٔ خون او با آب باران آمیخته بنوشند و غذا از آش شعیر
باشد همچنین سه مرتبه کنند گویند که مایوس را شفا امید بود **دیگر** گویند که بخور لتهٔ حیض زنیکه اول بار او را حیض آید مزیل حمای دقیه از اسرار خفیه است و برای کسانیکه اکثر
مردم خانهٔ آنها بمرض دق مرده باشند اگر یوم شنبه یا یکشنبه بالاتفاق قضای میت شود باید که شلواربند آن میت را بیرون آرند و بعد برداشتن جنازه آن فوراً آن شلواربند را
در دهلیز خانه بسوزند انشاء الله تعالی باز این مرض بکسی از صاحب آن خانه نخواهد شد و گویند که این عمل مجرب ست **آبزن** که در حمای دق بکار آید و فائدهٔ عظیم و تبرید نماید گل نیلوفر
گل بنفشه خشخاش جو مقشر نیمکوفته تخم خطمی برگ کاسنی برگ بید برگ خبازی تراشهٔ کدو تراشهٔ تربوز تراشهٔ خیار تخم کاهو برگ آلو برگ خرفه برگ اسفاناخ جمله یا هرچه ازینها
میسر آید در آب بسیار بجوشانند و مریض را در ان بنشانند لیکن سر بیمار بیرون از آب باشد و آب نیمگرم بود و بعد بر آمدن و نشف کردن بدن بروغن بارد مثل روغن کدو و
خشخاش وغیره مالش بدن سازند و نزد یک اطبای هند آبزن از شیر بز یا شیر ماده گاو مفید ست و بدن را بدان مالش کرده باشند **حب شفا** برای مدقوق
و مسلول و نزلات حاره و تقویت قلب حار از مجربات حکیم علوی خان مروارید سوده یکمثقال شکر تیغال مغز تخم خیارین صمغ عربی هر یک شش درم گل نیلوفر یک مثقال تخم خطمی
سفید یک درم کتیرا مغز تخم کدوی شیرین تخم کاهو تخم بستان افروز مغز بهدانه نشاسته طباشیر صندل سفید تخم خرفه مقشر رب السوس سریشم ماهی عنبر اشهب هر یک دو درم
کافور قیصوری یک نیم دانگ افیون مصری زعفران هر یک نیم درم کوفته بیخته بلعاب بهدانه سرشته حبها سازند بقدر نخود شربت پنج عدد و اگر در مزاج بسیار گرم رب السوس یک درم
و عنبر نیم درم کنند بهتر ست **حب کافور** که جهت تپ دق نافع و خشونت سینه و سرفه را دافع بزر البنج نیم ماشه افیون یکماشه گل ارمنی گل نیلوفر مغز تخم کدو مغز تخم هندوانه
هر یک دو ماشه طباشیر رب السوس تخم خرفه کافور هر یک سه ماشه صمغ عربی چهار ماشه تخم خشخاش سفید مغز تخم خیارین هر یک شش ماشه کوفته بیخته بلعاب اسپغول حبها بقدر نخود
سازند هر صبح هفت حب با شیرهٔ تخم خرفه دو درم و شیرهٔ تخم خیارین دو درم و رب انار شیرین ده درم یا شربت نیلوفر بخورند مجرب ست در سه روز نفع بین میکند **نوع دیگر** جهت تپ دق
محرقه و بوقت لینت طبع نیز مفید ست مروارید زهرمهره صندل سفید بگلاب سوده هر یک دو مثقال طباشیر گل نیلوفر تخم خرفه مقشر بریان صمغ عربی بریان تخم خشخاش سفید بریان مغز بهدانه
بریان رب السوس هر یک یک درم زعفران نیم درم بزر البنج افیون هر یک ربع درم کافور نیم مثقال بشربت انار شیرین حب بندند و بعرق صندل و شیرهٔ تخم خیارین دهند **ایضاً** از علوی خان
که مجرب بلاتخلف ست رب السوس تخم خطمی گل ارمنی هر یک دو دانگ صمغ عربی کتیرا سرطان سوخته نشاسته گل بنفشه نیلوفر تخم خشخاش مغز تخم کدوی شیرین مغز تخم خربزه صندل سفید
گل گاوزبان کوکنار هر یک یکمثقال مغز بهدانه نیم مثقال کافور قیصوری زعفران هر یک یک دانگ افیون یک طسوج بلعاب اسپغول سرشته حبها بقدر نخود سازند شربتی وقت صبح پنج عدد با آش جو
و شام سه عدد با شیر خرد یا آب سادهٔ یا عرق کافور **حب کافوری** تالیف الحکیم علوی خان از برای امراض شدید الحرارت و حمیات حاده و تپ دق که با اسهال باشد مجرب ست کافور قیصوری نیم
مثقال طباشیر سفید مروارید ناسفته صندل سفید کشنیز مقشر هر یک دو مثقال مغز بهدانه مغز تخم کدو هر یک چهار مثقال گل ارمنی زهرمهره هر یک یکمثقال صمغ عربی دو دانگ صمغ را در عرق صندل
حل کرده ادویه را صلایه کرده نیست سائیده و آنچه کوفتنی ست کوفته بیخته بآن سرشته حبها بقدر نخود سازند شربتی یک مثقال با آنچه مناسب باشد **دوائیکه** در دق و سرفه معمول آب
عنب الثعلب سبز مروق هفت تولهٔ شربت نیلوفر دو تولهٔ خاکشی شش ماشه و هر روز یکتوله آب دق افزایند و هرگاه سرفه غلبه کند لعاب بهدانه سه ماشه شیرهٔ اصل السوس چهار ماشه شیرهٔ خشخاش
سه ماشه اضافه نمایند با شربت عناب افزایند و روزیکه در شکم درد باشد گلقند دو توله در عرق بادیان هفت توله مالیده صاف کرده دهند بعد رفع درد آب خیار هفت توله شربت بنفشه

دو تولہ خاکشی شش ماشہ ہمراہ خمیرۂ خشخاش صبح و بوقت شام خمیرۂ مذکور ہمراہ لعاب بہدانہ شیرۂ اصل السوس شربت بنفشہ خاکشی بعدہ قرص طباشیر کافوری نیز شیرۂ آمیختہ
ہمراہ آب خیار شربت بنفشہ خاکشی داخل کردہ بدہند و آب خیار یک یک تولہ افزودہ تا دوازدہ تولہ رسانند بعد ازان اگر دست و پا ورم کنند بآب کدو مروق ہمراہ قرص کافور و شربت اعجاز دہند
ایضاً برای تپ دق و ضعف جگر و سرفہ طباشیر صمغ عربی کتیرا ہریک نیم ماشہ بشربت بزوری بارد آمیختہ ہمراہ شیرۂ خیارین یکتولہ شیرۂ تخم خشخاش سہ ماشہ در عرق کدو
برآوردہ شربت انار شیرین یکتولہ خاکشی شش ماشہ داخل کردہ بخورند **ایضاً** برای دق و سرفہ و زحیر لعاب بہدانہ لعاب ریشہ خطمی عرقیات نبات بارتنگ اگر فائدہ نشود چہار تخم
در عرق عنب الثعلب جوش دادہ رب بہی بروغن بادام داخل کردہ و تخم فلوس خیارشنبر سہ دانہ بروغن چرب کردہ خورانیدہ بنوشانند ہرگاہ دانہ بیرون آیند سفوف الطین پنج ماشہ بروغن
چرب کردہ ہمراہ لعاب بہدانہ لعاب ریشہ خطمی شیرۂ تخم خرفہ عرقیات رب بہ بارتنگ تخم ریحان تخم مرو داخل کردہ بخورند **ایضاً** برای سرفہ شدید و تپ قریب دق بعد اسقاط حمل
ہفت ماہہ خمیرۂ خشخاش خوردہ بہدانہ سہ ماشہ عناب چہار دانہ سپستان نہ دانہ تخم خطمی پنج ماشہ در آب جوش دادہ صاف کردہ شربت بنفشہ خاکشی داخل کردہ بنوشند
چون در نبض صغر و تواتر معلوم شود سپستان موقوف کردہ شیرۂ مغز بادام مقشر و تخم کاہو اضافہ کنند بعدہ چون طبع نرم گردد رب بہ بارتنگ عوض شربت و خاکشی کنند وقت
شام لعاب بہدانہ سہ ماشہ شیرۂ اصل السوس دو ماشہ در عرق گاؤزبان برآوردہ رب بہ بارتنگ داخل کردہ بنوشند و قرص سرطان کافوری مرتب سازند **ایضاً** برای دق مزمن
با تپ خلطی آب کاسنی سبز مروق شیرۂ تخم کاسنی شیرۂ تخم خرفہ در عرقیات و شربت بزوری با زشیرجات موقوف کردہ بارتنگ افزودہ بدہند و برای تقویت جوارش آملہ مرتب سازند **ایضاً**
جہت مدقوق قرص طباشیر کافوری چہار ماشہ سودہ بگلقند دو تولہ سرشتہ بخورند بالائش شیر بز پاؤ سیر نبات دو تولہ بنوشند اگر حمای خلطی با تپ دق مرکب نباشد شیر خر و بز و زن و دوغ آب آہن
و ماست و الا ممنوع **ایضاً** اگر جوانی بکثرت جماع و ریاضت مبتلا بدق گردد و ہر روز یکدو بار اسہال نیز آید سفوف ست گلو گاؤزبان صمغ عربی طباشیر ہریک دو ماشہ سرطان سوختہ
چہار ماشہ کوفتہ بیختہ بارتنگ مسلم نہ ماشہ آمیختہ ازین سفوف بقدر نہ ماشہ ہمراہ لعاب بہدانہ سہ ماشہ شیرۂ تخم خرفہ شش ماشہ شیرۂ تخم خیارین ہفت ماشہ عرقیات دہ تولہ شربت خشخاش
دو تولہ تخم ریحان شش ماشہ پاشیدہ دہند **ایضاً** برای حالۂ صفراوی و نزلی مزاج و حرقت بدن و دست و پا بعد غذا شیرۂ مغز تخم ہندوانہ شش ماشہ لعاب بہدانہ سہ ماشہ
در عرق عنب الثعلب دو تولہ نبات یکنیم تولہ خاکشی شش ماشہ دہند روز دوم شیرۂ خیارین شش ماشہ افزایند و بجای خاکشی اسپغول کنند روز سوم عناب پنج دانہ تخم کاسنی شش ماشہ
اضافہ کنند پس اگر ضعف بسیار و ذبول و نبض دقیق و بعد طعام سرفۂ خشک و نزلہ بسوی حلق متوجہ بود و حمای عفنی ہمراہ دق نباشد برای ترطیب مزاج و تسکین تپ گدائی شیر بز
پاؤ سیر نبات یکتولہ خاکشی شش ماشہ چند روز دہند باز ہمراہ قرص طباشیر چہار ماشہ سودہ بر شیر پاشیدہ بدہند و شیر بز در سرفہ یابس نیز معمول ست **ایضاً** برای دق آب تربوز
شیر بز ممزوج نمودہ از نیم پاؤ شروع کنند و یکدام ہر روز بیفزایند تا بیک آثار برسد باز یک یک دام ہر روز کم کنند تا بہ نیم پاؤ برسد لیکن خاکشی چہار ماشہ پاشیدہ خوردہ باشند و پرہیز دافعہ
کنند اگر در یکبار فائدہ نبینند چند بار ہمچنین افزایند و بکاہند و الا موقوف سازند **دوائیکہ** برای دق معمول اہل ہند ست سبوس نخود سہ دام در قدح آب شب تر کنند و صبح صاف
کردہ از یکدام گلوی سبز و دو عدد دانہ فلفل و نصف مغز کرنجوہ در ہمان آب شیرہ کشیدہ از پارچہ گذرانیدہ ہمچنین سہ ہفتہ بنوشانند **دواء المسک بارد** نافع خفقان و غشی حار
و دق و سل مروارید ناسفتہ کہربای شمعی بسد ابریشم مقرض ہریک دو درم طباشیر سفید غنچۂ گل سرخ کشنیز مقشر صندل سفید تخم خرفہ ہریک چہار درم مشک خالص دو دانگ
بدستور مقرر مرتب سازند با نبات مقوم سہ چند ادویہ شربتی از یکدرم تا یکمثقال **نوع دیگر** برای دق کہ با اسہال باشد مشک کافور ہر واحد یک دانگ صندل سفید بگلاب سودہ مروارید
کہربا مرجان زہر مہرہ آملہ طباشیر گل سرخ پوست بیرون پستہ زرشک کشنیز مقشر بریان گل گاؤزبان نشاستہ بریان ہر واحد یکنیم درم مغز تخم کدو مغز تخم خیارین گل نیلوفر
تخم خرفہ بریان ورق نقرہ ہریک دو درم قند سفید دو چند شربت حب الآس یکچند ادویہ بدستور مرتب سازند **سفوف** کہ در دق و سل و اسہال و سرفۂ خشک کہنہ کہ با حرارت مزاج بود
ہموارہ معمول ست کتیرا اسفید چہار و نیم دام صمغ عربی دو و نیم دام نشاستہ یکدام اصل السوس ہفت و نیم ماشہ مغز تخم خیار مغز تخم سردہ مغز تخم تربوز ہریک سہ درم و نیم کافور پنج
سرخ صندل سفید نہ دام بختہ قند سفید شش دام بختہ سفوف سازند و اگر از ہمین اجزا معجون سازند نفع زیادہ کند **ایضاً** برای دق از نسیان والد مرحوم کتیرا صمغ عربی طباشیر ہریک
پنج ماشہ سائیدہ سہ حصہ کنند و یک حصہ نہار با شیر بز کہ تازہ باشد بخورند **ایضاً** برای دق و سرفہ کہ گاہگاہی در سرفہ خون ہم آید مجرب ست گلو طباشیر کشنیز مقشر ہر واحد دو درم
صمغ عربی دو درم دم الاخوین اقاقیا کتیرا کہربا بسد ہریک یکدرم سفوف سازند و یکدرم ازین در دو تولہ شربت مرکب آمیختہ بلیسند **شربت مرکب** کہ با سفوف سابق بعمل می آید عناب بست دانہ
بنفشہ گاؤزبان تخم خطمی خبازی عود صلیب ہر واحد دو درم تخم خشخاش مویز منقی اصل السوس مقشر نیمکوفتہ ہریک چہار درم سپستان بست و ہفت عدد پرسیاوشان پنج انجیر نیمکوفتہ برادہ صندل

هر واحد سه درم قند سفید نیم رطل شربت نیلوفر نیم رطل شربت مرتب سازند **عرق کافور** از والد حکیم علویخان نافع سوء مزاج حار و حمی دق و محرقه ساده گل نیلوفر کدو تازه
باقلای ... هر واحد یک اوقیه برگ کاهو کنب بید برگ کاسنی جو مقشر هر یک نیم من تبرید صندل سفید شش مثقال گل سرخ دو من تخم خرفه سه نیم من طباشیر سفید کتیرا هر یک ده مثقال عرق بید مشک
... نیلوفر عرق بید ساده هر یک یک من گلاب دو من بدستور مقرر عرق کشند و در وقت عرق کشیدن کافور قیصوری بست مثقال سوده در ته ظرفی که عرق در آن بچکد بپاشند تا عرق
بران بچکد و در نسخه دیگر حکیم ممدوح وزن گل سرخ کما او تیه و کدو تازه نیم من و صندل سفید ده مثقال و عرق بید مشک و عرق بید ساده هر یک دو من ست و گل بید شاهتره
گل گاوزبان گل بید مشک هر یک یک وقیه بادیان سیب شیرین به شیرین امرود شیرین هر یک نیم من صندل سرخ تخم کاسنی مغز تخم کدو تخم خیارین تخم کاهو تخم خربزه گل بنفشه هر یک
ده مثقال عرق کاسنی دو من آب بقدر ضرورت عوض برگ کاسنی و تخم خرفه و طباشیر و کتیرا و عرق نیلوفر مرقوم ست **نوع دیگر** که قوی تر ست کافور پنج درم برگ کاهو و کاسنی و پنبه مجنون
و بارتنگ و خاکشی همه شیر هر یک چهار توله کنب بید نه توله گل نیلوفر گل گاوزبان گل سرخ تخم خرفه تخم خیارین تخم تربوز کشنیز خشک خبازی خطمی کاهو خس هندی هر یک دو توله صندل
سفید تخم کاسنی گل بنفشه هر یک نه توله باقلای تازه خیار و بادرنگ و کدو شیرین و پرده تربوز و جو مقشر و سیب بهی دام و دو اناس هر یک نیم آثار کسیر و یک آثار خاکشی یک نیم پاؤ
کتیرا بست و پنج مثقال تخم تاج خروس و تخم نیلوفر هر یک نه توله گلاب پنج شیشه عرق بید مشک عرق نیلوفر عرق شاهتره عرق صندل هر یک دو شیشه برگ ریحان برگ ترنج
برگ بستان افروز هر یک دو قبضه شربتی از پنج توله تا نه توله **عرق شیر** معمول حکیم اکمل خان جهت تپ دق و سوداوی نافع و مسکن لهیب حرارت و مرطب بدن ست
کدوی تازه برگ کاسنی سبز برگ کاهو هر یک چهار دام کسیر و گل بید گل نیلوفر هر یک نیم پاؤ گل سرخ صندل سرخ صندل سفید عنب الثعلب گاوزبان تخم خیارین مغز تخم کدو تخم کاهو
هر یک دو توله کشنیز خشک چهار توله تخم کاسنی گل گاوزبان زهر مهره خطائی طباشیر سفید هر یک یک توله تخم خرفه سه توله گل کنول پنج توله گلاب دو آثار عرق بید مشک عرق شاهتره
عرق عنب الثعلب هر واحد یک آثار عرق بید ساده چهار آثار شیر بز ده آثار آب باران بقدر حاجت بطریق متعارف عرق کشند و اگر سرد زیاده خواهند کافور پنج مثقال سوده
افزوده در ظرفی که عرق بچکد بهن نمایند و درین صورت عرق شیر کافوری نامیده شود **نوع دیگر** برای دق و سل از مجربات استادی مرحوم آب برگ خرفه آب کدو آب تربز آب خیار
هر یک نیم آثار تخم خرفه تخم خیارین گاوزبان کشنیز خشک گل سرخ صندل سرخ صندل سفید هر یک دو توله خاکشی چهار توله گل نیلوفر سه توله تخم کاسنی طباشیر هر یک یک توله
آب لیموی شربتی بست عدد عرق بید ساده عرق نیلوفر عرق گاوزبان هر یک یک آثار قند سفید نیم آثار شیر بز سه آثار ادویه را شب در عرقیات خیسانیده صبح شیر داخل کرده عرق
کشند و هفت توله همراه قرص کافور سه ماشه بنوشند و اگر خواهند شربت نیلوفر یا شربت سیب داخل کرده بنوشند و چون بحد ذبول رسد قرص کافور با شیر خر یا شیر بز یا شیر زنان
خاکشی پنجماشه پاشیده استعمال کنند **ایضاً** بجهت ترطیب بدن صاحب دق شیر بز دوازده آثار عرق نیلوفر عرق کاسنی عرق بید ساده آب هندوانه هر یک پنج آثار آب
سیب شیرین نیم آثار آب لیموی شیرین ده آثار آب زردک آب نیشکر هر یک پنج آثار آب به شیرین نیم سیر گل نیلوفر گل بنفشه گاوزبان طباشیر هر یک پنج توله جراده کدو سه عدد
جراده خیار بست عدد صندل سفید تخم کاهو هر یک دو توله تخم کاسنی نیم پاؤ تخم خرفه پنج توله خاکشی شش توله اصل السوس چهار توله برگ کاسنی سبز بید مشک گلاب هر یک دو آثار
عناب صد عدد گل سرخ سه توله کافور قیصوری پنج ماشه بروهن نیچه بندند **عرق مرکب** تالیف حکیم شریف خان صاحب گل نیلوفر گل بید کسیرو هر یک نیم پاؤ گل گاوزبان
گل سرخ مغز تخم کدو تخم کاهو تخم خیارین گل کنول کشنیز خشک هر یک دو توله تخم کاسنی صندلین طباشیر هر یک یک توله تخم خرفه سه توله برگ کاهو سبز چهار دام خیار یکعدد و دانه انار
شیرین دو عدد سیب شیرین دو عدد بهی ناشپاتی هر واحد یک عدد و عرق بید عرق عنب الثعلب عرق نیلوفر هر یک چهار آثار بید مشک یک آثار آب باران بقدر حاجت
شب تخیسانند و صبح بطریق متعارف عرق بکشند **نوع دیگر** مخترع حکیم اجمل خان کاسنی چهار درم گل سرخ بنفشه نیلوفر تخم تربوز تخم خربزه عنب الثعلب بادیان خاکشی
اسپغول ترنجبین هر یک دو توله گاوزبان خطمی خبازی هر یک یکنیم توله تخم خیارین تخم کدو تخم کاهو هر یک سه توله صندل سفید بیخ کاسنی هر یک یک توله صندل سرخ
اصل السوس طباشیر سفید هر یک نه ماشه عناب پانزده دانه کافور چهار ماشه مویز منقی چهار توله الایچی خرد زهر مهره هر یک نیم توله تخم خرفه چهار توله برگ بید پاؤ آثار تخم بالنگو
هفت ماشه بطریق مشهور عرق کشند **قرص کافور** که جهت سعال حار و سل و دق و حمیات محرقه که با سرفه باشد معمول ست نسخه آن در قول صاحب کامل
خواهد آمد و مدم از آن برای سرفه با دیاقوذا یا شربت خشخاش و لعاب بهدانه بدهند و برای دق و حمیات حاده آب انارین و ماء القرع و ماء الخیار و آب هندوانه و آش جو دهند
نوع دیگر که تپ دق و محرقه و جمیع اقسام تپهای حاره و یرقان را نافع و تشنگی بنشاند و بقرص مبارک مسمی ست گل سرخ ترنجبین هر یک پنج درم مغز تخم خیارین

طباشیر هر یک یکنیم درم تخم کاهو سه نیم درم مغز تخم خرپزه سه درم تخم کاسنی چهار درم مغز تخم کدو دو درم رب السوس یک مثقال کافور یکنیم دانگ کوفته بیخته اقراص سازند قرص
طباشیر کافوری نافع جمیع انواع تپ دق و حمیات محرقه و مسکن تشنگی کافور یک درم طباشیر سفید مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ تخم کاسنی تخم خرفه تخم کاهو گل سرخ صندل
سفید هر یک چهار مثقال کوفته بیخته بلعاب اسپغول سرشته اقراص سازند شربتی یک مثقال نوع دیگر لولوی از اختراع علویخان که برای تپ دق و سل و خفقان حار
و حمیات محرقه وقتیکه با اسهال باشد و نیز برای نفث الدم و قی الدم و اسهال دموی و کبدی و ذوبانی مجرب النفع است مروارید ناسفته طباشیر سفید سرطان سوخته تخم خشخاش
سفید تخم کاهو تخم خرفه مقشر کتیرا هر یک سه مثقال کهربای شمعی رب السوس غنچه گل سرخ هر یک دو مثقال مغز تخم خیارین پنج مثقال صمغ عربی بسد محرق هر یک یک مثقال
کافور قیصوری یک درم زعفران ابریشم مقرض هر یک دو دانگ کوفته بیخته آب بارتنگ سبز سرشته اقراص سازند شربتی یک مثقال قرص مجرب جهت حمی حار و دق که
با اسهال بود مروارید ناسفته زهر مهره ساییده کهربا ساییده هر یک یک ماشه طباشیر گل ارمنی افغانی صمغ عربی بریان گلنار فارسی تخم حماض بریان گل سرخ گل ارمنی اقاقیا پوست
بیرون پسته حب الآس دانه هیل هر یک دو ماشه نشاسته تخم خشخاش تخم کاهو کشنیز مقشر هر یک سه ماشه خرفه مقشر بریان صندل سرخ صندل سفید هر یک چهار ماشه
کوفته بیخته بشیره برگ بارتنگ اقراص سازند خوراک نیم درم ماء القرع و ماء الخیار هر دو از برای تپ دق و دموی و صفراوی و اخلاط محترقه و سرفه حاره و التهاب
مزاج و رفع تشنگی نافع است طریق ساختن آنها اینست که بگیرند خیار و یا کدو تازه و از سر کارد چند جا بزنند پس بگل زرد یا آرد جو که ضخامت آن بقدر یک انگشت
باشد گرفته در تنوری که شدت گرمی آن فرو نشسته باشد بدارند تا بریان شود صبح از تنور بیرون آورده گل یا خمیر دور کرده سر آنرا بریده بیفشارند و آب که برآید صاف نموده
همراه شربت نیلوفر بدهند و اول روز از هفت توله شروع نمایند بعد از ان یکیک و دو دو توله هر روز اضافه نموده تا یک رطل رسانند همراه او اقراص مناسبه و اشربه لائقه که مقتضی
وقت باشد و اگر احتیاج تبرید زیاده باشد یخ و برف سرد نموده بکار برند و پس از ان بدستور هر روز کم نمایند و دادن چهل روز یا زیاده و کم موقوف برای طبیب است
و باید دانست که ماء القرع مستحیل بصفرا میشود و پس لازم است که بخوف استحاله با ترشی مناسب استعمال نمایند در جائیکه سرفه مانع استعمال ترشی باشد سویق جو یا شربت
نیلوفر برای اصلاح آن نیکوست و ماء الخیار را در نسبت بماء القرع زیاده طارد ماده حمی را از جهت ادرار رفع میکند و مستحیل بصفرا میشود و ماء البطیخ الهندی یعنی آب تربوز
جهت حمی دق و تپهای گرم و حرارت جگر نافع و بعضی نوشته اند که مثل آب کدو مستحیل بصفرا میشود و لیکن فقیر چند جا حمی دق که همراه او تپ صفراوی بود و آب کدو باشربه مانع استحاله
بصفرا استعمال کرده آب و مستحیل بصفرا گشته و باعث ازدیاد حمی صفراوی گردیده بعد از آنکه آب کدو موقوف کرده آب تربوز استعمال نموده باعث ازدیاد حمی عفنیه نگردیده
تسکین حدت حمی دق نموده و طریق استعمال و مقدار شربت او مثل ماء القرع است و صاحب قادری گوید که تا یکهفته از ابتدای تپ نگذرد استعمال وی نبود دیگر فوائد ربطه کثیر المائیت
جائز نیست که ماده را خام کند و سکنجبین جهت تفتیح سده و ادرار بول و یرقان و مواد محترقه و اعانت هضم با تمر هندی جهت مواد صفراوی مجرب و حکما با شیرخشت و امثال آن
جهت تپهای حاد و رفع اخلاط ردی الکیفیت که کم مقدار باشد مفید و مولد خون رقیق و بلغم تیسرون و مرطب بدن و مضر سپرز و معده بارده مصلح او گلقند و عسل و قند
و امثال آن و تربوز هر چند شیرین تر بهتر طریق گرفتن آب او آنست که بنوک کارد مغز او را بزنند تا آب از ان جدا شود پس آن آب را صاف کرده بنوشند ماء اللحم بسیط که
ضعف قلب و تپ دق را نافع گوشت فربه و سرخ از چربی جدا کرده ورق ورق نمایند و در آب شیرین بپزند بحدیکه بگدازد و آب غلیظ گردد و پس در قرع انبیق عرق کشند و اگر با بعضی
ادویه مناسبه کشیده استعمال کنند منافع بسیار مشاهده نمایند و اگر بطریقیکه در قول صاحب کامل خواهد آمد مرتب ساخته بعمل آرند نفع آن نیز بیشتر حاصل شود معجون راحت که در امراض
حاره و صداع عصبی و تپ دق معمول است و حکیم عابد سرهندی نوشته که آنرا بارها آزموده و خطا نکرده و ندیدم که حمیات حاره جدید و قدیم را قلع نکند سیما دق را که شفای تام می نماید
لیکن اگر بدان سوء تدبیر واقع شود خورانیدن او اصلا فائده نمیکند کافور قیصوری نیم مثقال مروارید ناسفته یاقوت رمانی طباشیر قاقله صغار و کبار هر واحد یکنیم درم صندل سفید
تخم شاهتره و بیخ انجبار مغز تخم خیارین مغز تخم هندبانه مغز تخم کدوی شیرین تخم خشخاش سفید هر یک سه درم آمله منقی حب الآس تخم کاهو تخم خرفه صمغ عربی زرشک گل سرخ
رب السوس هر یک چهار درم و نیم ترنجبین شش درم تخم کاسنی کشنیز خشک هر یک هفت درم و نیم گلاب بید مشک هر یک هشت دام پخته رب به شیرین رب انار شیرین هر یک
ده دام پخته نبات سفید دوازده دام آب کدو تازه آب هندوانه هر واحد یکصد و آب عناب بست دانه ادویه خشک را کوفته بیخته رب و آبها و نبات را بقوام آورده آمیزند شربت
یک مثقال مفرح بارد نافع مدقوق و مسلول که با لبنیت طبع بود صندل سفید بگلاب سوده طباشیر گل سرخ تخم خرفه مقشر بریان کشنیز مقشر بریان ابسکر بانعم هر واحد ۹

مروارید سوده بگلاب آب پوست بیرون پسته گل نیلوفر گل گاوزبان حب الآس هر واحد یکدرم مغز تخم خیار مغز تخم کدو شیرین هر یک دو درم زعفران کافور هر یک دو دانگ ورق نقره یکدرم
قند سفید سه چند ادویه و اگر سرفه بسیار باشد صمغ عربی رب السوس تخم خشخاش سفید گل ارمنی هر واحد یکدرم افزایند **نقوع** نافع تپ دق گلوی سبز نیم کوفته یکتوله اصل السوس
مقشر نیم کوفته شش ماشه تخم خطمی خبازی شاهتره گل نیلوفر هر یک هفت ماشه در پاو آثار آب گرم شب بخیسانند صبح آب صاف گرفته شیره تخم کاهو تخم خرفه هر یک شش ماشه در آب
مذکور برآورده نبات سفید یکنیم توله داخل کرده بنوشند و چند روز برین مداومت نمایند **یاقوتی بارد** نافع تپ دق و بخار سوداوی سوخته تالیف حکیم علویخان مروارید
ناسفته کهربای شمعی هر واحد هشت ماشه یاقوت سرخ عنبر اشهب کافور هر یک دو ماشه ورق طلا یکماشه ورق نقره یکنیم ماشه گاوزبان سه ماشه زعفران سه ماشه بسد محرق ابریشم
مقرض هر یک شش ماشه آمله شیر پرورده چهار توله و شش ماشه صندل سفید یکتوله طباشیر بهمنین کشنیز مقشر پوست بیرون پسته گل نیلوفر گل سرخ هر یک هفت ماشه شربت
سیب شیرین شربت انار شیرین ولایتی عرق بیدمشک گلاب عرق گاوزبان هر یک ده توله نبات سفید نیم سیر بدستور مقرر مرتب سازند خوراک یکدرم **اقوال متاخرین**
صاحب کامل مینویسد که در اول امر هنگامی که قوت متماسک و بر اعضا گوشت باشد و بدن نیک حال بود و نبض دقیق صلب نباشد و سائر علامات مشتبه باشد و خوب ظاهر
نشود در ان صحت و صلاح ممکن بود و چون بتدبیر لائق تدبیر نمایند و اول آنچه لائق استعمال بود آنست که مسکن ایشان در فصل گرما اندر موضع سرد باشد که در ان هوای شمالی
وزد و بر اطراف او خار و خس گلی نو پر از آب سرد شیرین نهند و ریاحین بارده مثل گل سرخ و نیلوفر و بنفشه و گل سیب و امرود و برگ بید و برگ انگور و مورد تر و صندل و گلاب
و کافور پیش او دارند و خواب بر فرش نرم کنند و اگر فصل سرما بود در جای معتدل الهوا بنوعی که از ان فراشا نگردد ساکن باشند و از تعب و حرکت و بیداری و گرسنگی و تشنگی
و جماع باز دارند و تحریک غضب و غم نسازند و هر روز ماء الشعیر با نبات بقدر حاجت بدهند و بعد نوشیدن آن جلاب و شربت خشخاش یا شربت عناب بقدر دو اوقیه
با آب سرد بدهند و در آبزن که آب او شیرین نیمگرم باشد در آیند و بعد از خروج آن چوزه مرغ یا پاچه بزغاله بطور اسفیدباج بچیزی از کدو یا بیخ کاهو و اسفاناخ و قطف پخته
غذا سازند و در بعض اوقات حریره معمول از آرد سفید و شکر و روغن بادام و اناطریه بخورند و گاهی بماهی های بی بطور اسفیدباج یا بریان بروغن بادام یا کباب آن در آب
و نمک انداخته و گاهی با دوغ بزنوسن و صحیح الجسم غذا کنند و اگر در انجا تپ ظاهر نباشد و آهسته بود بشیر تازه و لاسیما شیر خر غذا سازند و بیضه نیمبرشت ایشان را موافق بود
و کذا مغز خیار و بادرنگ و بیخ کاهو و بیخ کاسنی هر دو مربی بود مانند آن و غذای ایشان در روز دو مرتبه اندک اندک بمقداریکه معده بسرعت هضم کند و اعضای آنها قبول کنند
باید داد و از فواکه انار شیرین و شفتالو و نبطی و سیب پخته و عناب تر بخورند و اکثار اینها نکنند و انجیر و انگور بد نیست اگر بمقدار معتدل و پخته باشند و موز بخورند و از حلواها
آنچه بخشخاش تر و شکر و آنچه از بادام تر یا مغز تخم کدو شیرین و مغز تخم خیار و مانند آن بسیار زند و آب ایشان را از آب سرد منع نکنند و از اغذیه حار یابس پرهیز کنند و بر سینه و جگر
پارچه مبلول بصندل و گلاب و بقیروطی معمول بگلاب و آب خرفه و آب کشنیز تر و آب حی العالم و روغن گل و روغن بنفشه بدارند و چون پارچه گرم شود باسرد تر از آن تبدیل
سازند و سر بروغن بنفشه جید و مربی بمغز تخم کدو و روغن نیلوفر استنشاق نمایند و لباس ایشان پارچه کتان ملایم مثل تستری و قصب باشد اگر ممکن بود و اگر پارچه ایشان
بصندل و گلاب رنگین کردن توانند در قوت نفوس اعضای ایشان بیفزاید **و اما کسی** که در ان چیزی از علامات ذبول ظهور کند و تپ ظاهر بود باید که از هوای گرم
حذر نماید تا نزلات عارض نگردد و هر روز قبل از طلوع آفتاب قرص کافور با آب انار یا آب هندوانه یا ماء القرع یا ماء الخیار بدهند و چون آفتاب طلوع کند ماء الشعیر که در ان
خشخاش و عناب پخته باشند و بران روغن بادام شیرین یا روغن تخم کدو یک مثقال چکانیده بنوشانند و بعد سه ساعت از ان اندک شربت خشخاش یا شربت عناب
یا جلاب بدهند و در آبزن آب شیرین که در ان گل نیلوفر و بنفشه و پوست کدو جوشانیده باشند بنشانند و این در خانه اوسط حمام و یا در جای معتدل الهوا باشد و در خانه
گرم حمام داخل نکنند و نه در موضعی که کرب یا عرق نماید و در آبزن تا کشت معتدل بوده بر آیند پس بر بدن روغن بنفشه یا روغن تخم کدو بمالند بعده نشف کنند و اندک
صبر نموده غذا دهند با سفیدباج گوشت بچه مرغ در روغن بادام و اطریه و در ان قطعه کدو و مغز کاهو باشد و سائر آنچه مذکور شد و بعد عصر باز مثل صبح در آبزن نشانند
و بدستور غذا دهند و اکثار از ان ننمایند و هنگام خواب جلاب یا شربت عناب بلعاب بزرقطونا و لعاب بهدانه و شیره تخم خرفه که در آب شیرین برآمده باشند یا یکدرم
روغن بادام شیرین بدهند و سائر تدبیر مبرد و مرطب مع استعمال قیروطی مبرد بعمل آرند **صفت** قرص کافور بگیرند مغز تخم کدو مغز تخم خیار مغز تخم خربزه هر واحد پنجدرم
گل سرخ رب السوس طباشیر هر واحد سه درم صمغ عربی نشاسته کتیرا صندل سفید هر واحد دو درم تخم خرفه یکدرم کافور نیم درم تا نیم مثقال همه را باریک ساییده بلعاب

[illegible]

اسپغول سرشته اقراص سازند و اگر با این تپ پیچش شکم باشد این قرص دهند صفت آن خشخاش سفید مغز تخم کدو تخم خرفه مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ مغز همه بادام همه بریان
هر واحد شش درم صمغ عربی طباشیر تخم حماض اقاقیا گل قبرسی هر یک سه درم نشاسته دو درم گل سرخ پنج درم کافور نیم درم باریک ساییده بلعاب بزرقطونا قرص سازند وزن
یک مثقال با آب سیب و آب امرود و آب به سحرگاه بدهند و بعد طلوع آفتاب آب پست جو که دران اندکی حب الآس و قطعات به پخته باشند و بران صمغ عربی و گل ارمنی
بقدر حاجت انداخته بنوشند **صفت** قرصیکه تپ دق را نافع ست اگر با وی اسهال بود بگیرند مغز بهدانه و مغز تخم کدو و مغز تخم خیاره بریان هر واحد پنج درم گل ارمنی
و شاه بلوط هر واحد چهار درم گل سرخ تخم حماض کهربا حب الآس هر واحد سه درم طباشیر صمغ عربی هر واحد دو درم همه را باریک ساییده با آب به سرشته قرص سازند بوزن یک مثقال
بر به مربی و در آب سرد آمیخته وقت سحر بخورند و غذا ماش مقشر بریان یا نخود مقشر مطبوخ اسفیدباج پخته بدهند **و اما کسی** که دران علامات ذبول خوب ظاهر شده باشد
الا بحالی نرسیده باشد که دران صحت ممکن نیست ایضا تدبیر مذکور بپردازند و سحرگاه قرص کافور با اندکی شیر خر یا شیر زنان که کف آن از پنبه دور کرده باشند استعمال نمایند
اگر با وی تپ قوی حاد نباشد بعد ازان در آبزن نیمگرم در جایی معتدل یا در خانه اوسط حمام ترتیب دروازه بنشانند و اندک مکث دران نمایند پس بیرون آمده در آب
سرد شیرین در آیند اگر فصل گرما باشد و اگر سرما بود در آب نیمگرم باید بعده روغن بنفشه خالص بر بدن مالند و اگر روغن آن معمول به مغز تخم کدو باشد نافع تر باشد بعد ازان
اندکی صبر کرده ماء الشعیر یا شربت خشخاش بنوشند و بعد سه ساعت باز اعادهٔ دخول آبزن با آب نیمگرم که دران بنفشه و نیلوفر و پوست کدو و پوست خشخاش و جو مقشر
نیمکوفته و گل بابونه و تخم خطمی و خبازی و برگ آ[illegible] و برگ کاهو و حی العالم و مانند آن جوشانیده باشند باید کرد و دران اندک مکث کرده بیرون آیند و در آب سرد شیرین که بسیار
سرد نباشد تا ازان بدن را تکلیف نرسد و فرا شاکنند در آیند بعده ازان خارج شده بروغن بنفشه و نیلوفر مالش کنند و پارچه بپوشند و غذا بچوجهٔ مرغ یا تیهو یا ماهی [illegible]
و غیره از اغذیهٔ سریع الانهضام سازند و از غذا امتلی نشوند لیکن غذا بمقداری باید که بسرعت هضم شود و بهنگام آخر روز که معده از غذا خالی شده باشد حریره که بسرعت
هضم گردد استعمال نمایند و ازین حریره درین مرض انتفاع یابند **صفت آن** جو مقشر کوفته بست درم باقلای سفید کوفته ده درم ماش مقشر خشخاش سفید هر واحد
هفت درم بادام شیرین مقشر پنج درم همه را در سه رطل آب بپزند تا پخته گردد صاف کرده آب کدو بران انداخته بار دیگر خوب بپزند بعده آب آن صاف نموده بر چهل درم
ازین آب بست درم آب انار میخوش و چهار درم روغن بادام ریزند و مغز نان میده بقدر حاجت دران شکسته از چهار اوقیه تا نیم رطل ازان بنوشند و اندک صبر کرده در آبزن
نشینند و بدستور صبح دران عمل نمایند و هرگاه ازان خارج شوند معده خالی بود و هر چه خورده است خوب هضم شده باشد و از معده منحدر گشته پس لعاب و جلاب یا آب انار
و شربت خشخاش که مذکور شد بدهند و اگر تپ قوی نباشد شیر زنان از پستان بمکند یا شیر خر [illegible] بنوشند و اگر درانجا حرارت و تپ ظاهر باشد نزدیک شیر نگردند
و دوغ گاو بدستوریکه در سل مذکور شد بدهند و بر سینه قیروطی صبر ضماد کنند و اگر در بعض اوقات طبع قبض گردد خیارشنبر و ترنجبین و لعوق اجاص یا آلو تازه یا قوسینی شربت
بنفشه ترکرده و مانند آن بدهند و لازم ست که از نرمی شکم حذر کنند که آن درین مرض مذموم ست و هرگاه که طبیعت نرم گردد سفوف الطین و شربت حب الآس و آب سیب
و صمغ عربی و گل قبرسی بدهند یا قرص طباشیر قابض که زعفران ازان دور کرده باشند و شربت آس دهند و این قرص بدهند که در مثل این مرض نافع ست **صفت آن**
مغز تخم کدو و مغز تخم خیار و بادرنگ بریان هر واحد سه درم صمغ عربی نشاسته گل قبرسی هر واحد یک نیم درم خشخاش سفید بریان چهار درم تخم خرفه بریان طباشیر تخم حماض شاه بلوط
هر واحد دو درم صندل سفید یک درم کافور نیم درم همه را باریک ساییده بلعاب اسپغول قرص سازند و از یک مثقال تا دو درم با آب [illegible] بدهند و بدوغ که بران کعک سوده انداخته
یا بزوره معمول بماش مقشر بیاض مطبوخ بقطع سفرجل که اندک بلوط سوده بران پاشیده باشند غذا سازند و شاه بلوط و غبیرا و زعرور و کنار خشک بخورند و هرگاه امراض
این تپ بذبول موذی گردد و یبس بدن و جفاف او مستحکم شود و رطوبات فانی گردد و تازگی حیات ازان برود دران علاج سود ندارد و بشفای او سبیل نیست لیکن بهر حال
سزاوار ست که حفظ قوت او نمایند تا مدتی حیات او باقی ماند و این چنان باید که شیر زنان از پستان بمکند و بر بدن شیر تازه هنگامی که دوشیده باشند نطول سازند و اگر ممکن
باشد که در آبزن شیر نشانند بعمل آرند و چون ازان بیرون آیند بر بدن او آب شیرین که دران بنفشه و نیلوفر جوش داده باشند بریزند بعده روغن بنفشه خالص بر بدن مالند
و غذا لحوم بچه ماکیان و دراج و تیهو کوفته که دران قطعهٔ سیب شامی و بهی و اندکی شراب انداخته باشند و اگر خواهند عوض دارچینی قطعهٔ عود خام اندازند و شوربای آن بنوشند
و یا ماء اللحم اگر گوشت بزغاله کوچک و بچه مرغ با آب سیب و بهی سازند و اندکی کعک دران آمیزند که این حفظ قوت او نماید و ماء اللحم باین نوع بسازند بگیرند گوشت مرغ [illegible] باریک

در نسخه [illegible] در دق و اسهال [illegible]

ودق کنند و در دیگ سنگین انداخته قدری گلاب بچکانند و سر دیگ پوشیده زیر او آتش ملایم کنند و چون آب بگذارد و ظرفی صاف کرده بگیرند و گوشت را باز بر آتش گذارند
و هر قدر که آب بر آید آنرا صاف کنند و گوشت را بفشارند تا هیچ تری در گوشت نماند پس این آب را باز در پاتیله انداخته بجوشانند تا بجنبد تر گردد و قدری نمک و کشنیز آمیخته
استعمال نمایند و چیزی که اشتهای آن کند از ان منع نکنند و روایح خوشبو مثل صندل و گلاب و کافور پیش او دارند و بقطعهٔ صندل و عود خام و کافور بخور سازند و قمیص او بصندل
و گلاب و کافور رنگین بسازند و در مسکن یاسمین مثل شاهسفرم و نیلوفر و گل سرخ و گلهای فواکه بید فرش نمایند و اگر فصل گرما باشد حوالی او ظروف پر از آب سرد و نخالخ خوشبو نهند
و مسکن او چنان باید که در آن باد شمالی آید و گاهی بر چهرهٔ او گلاب سرد کرده بپاشند و با این حالت تدبیر کلیه سبیل او باشد استعمال نمایند زیرا که از ان اندک مدت حیات او دراز خواهد شد
و موت بسوی آن سرعت نخواهد کرد انشاء الله تعالی شیخ الرئیس میفرماید که علاج دق تبرید و ترطیب ست و هر واحد ازین هر دو تمام میشود بتقریب اسباب و در رفع اسباب
او یعنی تسخین و تجفیف و گاهی سبب یکی از ان هر دو سبب ضد دیگر میشود مثل سبب تبرید که آن گاهی سبب تجفیف میگردد و آن ضد ترطیب ست مانند تبرید با قرص کافور و طباشیر
و امثال آن و ایضا گاهی سبب ترطیب سبب تسخین میشود و آن ضد تبرید ست همچون شراب که آن ترطیب میکند لیکن تسخین نیز می نماید پس لازم ست که رعایت این امور نمایند
و هرگاه حاجت به تبرید قوی داعی باشد آن ببیس بعد همراه آن یا پیش یا پس از ان چیزیکه دران قوت ترطیب باشد مثل ماء الشعیر و شیرهٔ خرفه و لعاب اسپغول و مانند آن دهند
و همچنین اگر حاجت بترطیب قوی سریع افتد مثل ماء اللحم و شراب لازم ست که با وی یا پیش یا عقب آن چیزیکه دران قوت تبرید باشد مثل شربت نیلوفر و بنفشه همراه تخم خرفه
و تخم خیارین بدهند و اگر سبب دق ورم یا الم در عضوی باشد علاج او اولاً واجب بود و هر که خواهد که تبرید او از فنون مختلفه مثل ترطیب و تقویت ترکیب دهد موافق بود
کسی را که تپ بسیار اشتداد نماید پس واجب ست که ابتدا نمایند و اقراص کافور و مانند آن در سکنجبین وقت سحر بدهند اگر سرفه نباشد و هنگام طلوع آفتاب ماء الشعیر در جهت
با سرطانات اگر از ان کراهت نکنند یا با جلاب یا آب انار و در خواب لعاب اسپغول اگر ضعف معده و غیر آن مانع نباشد و تدبیر مبرد همانست که معلوم شده از اشربهٔ
مبرده مثل شربت نیلوفر و بنفشه و انار و صندل و از بقول مثل کاهو و خرفه و کاسنی و از اقراص مثل قرص کافور و از اضمدهٔ مبرده مثل صندل و گل ارمنی با آب برگ کاسنی و کاهو
و خرفه و مروخات از موم و روغن بنفشه و آبهای سرد و مانند آن و تبرید هوای او حتی که در سرما اگر احتمال آن نکند بسبب ضعف مزاج پوشش خفیف بران کنند زیرا که تبرید
هوای او بهترین اشیا ست و مثل پوشانیدن لباس که بصندل و کافور رنگین و بویا کرده باشند و اشمام چیزیکه دران گل سرخ و کافور و صندل باشد و فواکه بارده و ریحان
بران گلاب پاشیده و تجنیب از عرق و حمام کنند و لازم ست که وضع اضمدهٔ بسیار سرد را بر اعضای قریب از اعضای تنفس طول ندهند که گاهی او بتنفس آواز ضرر عظیم رساند
و واجب ست که مریض براحت و خواب و سکون و فرحت میل کند و از انچه غضب و حزن و غم آرد و از جوع و عطش طویل اجتناب نماید و بر ایشان واجب بود که اضمدهٔ مبرد
خوشبو استعمال کنند که آن حاضر النفع اند خصوصا بر سینه و قریب او و سر گردد باشند و دران قبض نباشد زیرا که قبض با وجود احداث تخفیف قوت دوا را از غوص منع
میکند و باید که مدام تبدیل او نمایند تا دوا گرم نگردد و بدن و قلب را گرم نسازد و با مراعات شدت تبرید او زیرا که اگر سرد بسیار کنند بعید نیست که عضو را ضعیف کند
و چون قریب اعضای تنفس باشد بعید نباشد که حجاب و غیره را تخدیر نماید و از اخراج نفس بسهولت منع نماید و تدبیر مرطب بجملهٔ آن اغذیهٔ لینه و فاکهیه است و آبزنها
و مروخات و ضمادات و نشوقات و سعوطات و راحت و سکون و عدم هجوم گرسنگی یا تشنگی بر مریض **ذکر ادویهٔ مبرده** برای مدقوقین که مبرد صرف باشند یا ترطیب
اما مرطبه از آنها پس جمیع آن غذائیه است یا آنکه بران غذائیت غالب باشد مثل ماء الشعیر مطبوخ بسرطانات و باید که دست و پای آنها بکنند و دمها و
آلایش آن دور کرده با آب سرد و نمک و خاکستر سه مرتبه یا زیاده بشویند تا پاک و صاف از بوی بد گردد بعده در ماء الشعیر بپزند و مثل دوغ گاو رقیق همچون آب و مثل آبهای
بقول مذکوره در علاج حمیات حاده و مثل لعاب اسپغول و اما در سرکه تجفیف شدید و قوت تحلیل ست پس واجب ست که بچیزیکه مقاومت هر دو خصلت یعنی تجفیف و قوت
تحلیل نماید مثل آمیختن او با آب بسیار یا ببعضی مرطبات لینه چون لعابات بنوشند و در شیر خر شک کرده اند که با وجود ترطیب مبرد باشد حتی که قومی تبرید او را فضیلت
بر تبرید دوغ گاو داده اند لیکن آن کسی را موافق بود که او را بجز تپ دق دیگر نباشد و ماده خلطی مهیا بعفونت نبود و لازم ست که از بستن شیر در معده حذر کنند و انچه منع بستن آن
کند شکر ست و چون خوف حدوث عفونت از شیر گردد اسهال برفق نمایند و اگر خوف تسخین شود چند روز ترک نمایند و دران ایام معالجه بقرص کافور و طباشیر و آب فواکه مثل
آب انار و سیب کنند بعده اعادهٔ شیر کنند و کل ادویهٔ مبرده که دران ترطیب نیست مثل اقراص معلومه یعنی قرص کافور و قرص بسد بارد و مثل این قرص طباشیر ست

[illegible]

ف مطلب که درین قرص [illegible] کی قرص الدق ساخته [illegible] [illegible] دق [illegible] مطلق [illegible] [illegible] باشد [illegible] [illegible] نوشته [illegible]

صفت آن طباشیر گل ارمنی هر واحد چهار درم گل سرخ شش درم تخم خرفه مغز تخم خیارین مغز تخم کدو کهربا هر واحد سه درم قرصها سازند شربتی دو درم و این بسیار نیکوست
ایضاً قریب آن بارتنگ نشاسته صمغ کتیرا هر واحد سه درم گل ارمنی طباشیر هر یک چهار درم تخم خشخاش پنج درم مغز تخم کدو و خیار تخم خرفه هر واحد شش درم مغز بهدانه مغز
تخم خربزه مغز تخم خیار بادرنگ هر واحد هفت درم رب السوس ده درم بلعاب بزرقطونا قرص سازند و اما مرخات و اطلیه و ضمادات مبرده و نشوقات و سعوطات مبرده همانست
که سابق معلوم شده و بهترین مرخات بروغن کدو و خشخاش و نیلوفر و بید و بنفشه است و اما فرش مبرد مرطب آنست که محرک بود از ادیم بگلاب پاشیده و یا کتان از جنس
آنکه در طبرستان میسازند و میان او پر از چیزی مسحوق مثل پنبه و پشم نباشد بلکه از جنس کتان محلوج باشد و مدام تجدید آن کنند و یا فرش از حریری باشد که در آن آب پر کنند
و بر آن دو رخت نهجی باشد که آب منبسط گرداند و اجتماع او را باز دارد و قرب فرش آب و مجاری آن بود و زیر او برگ درخت بارد رطب مثل بید و حی العالم و بقول رطب
و ریاحین بارده مثل گل سرخ باشد و ایضاً برگ شجر بارد و شاخهای نرم انگور و مانند آن **ذکر ادویه مرطبه** برای مدقوقین اما آنچه با تبرید باشد ذکر او در ذکر ادویه مبرده گذشت
والحال کلام در کیفیت نوشیدن شیر و دوغ و در کیفیت استعمال آبزن و حمام و در استعمال مرخات و ادهان و اطلیه و سائر تدبیر باقی ماند و طریق نوشیدن شیر در باب سل
و بیس معده معلوم شده پس باید که آن قانون باشد و بعد شیر زنان مثل شیر خر کدام شیر نیست و بعد از این شیر بز است و باید که علف او از حشایش و بقول بارد رطب باشد
چنانچه معلوم شده و آنها خصوصاً شیر خر قلع دق نماید اگر آنرا قابلی باشد و در شیر باکی نیست مگر آنکه عفونت واقع یا متوقع بسبب مادهٔ حاصله در بدن باشد و شیر برای
صاحبان دق از اول تا آخر آن نافع است و شیر زنان از پستان مکیدن موافق تر از جمله شیرهاست و قانون در نوشیدن دوغ نیز قریب آنست و اولی آنست که ابتدا
از ده درم کرده تا سی درم رسانند و زیاده بران نمایند اگر قوت اعانت کند و اگر خواهند چیزی از اقراص مبرده نزد حاجت تبرید شدید بادوغ مخلوط سازند و اگر بر مقدار مذکور
در ابتدای تشنگی یعنی ده درم تا آخر آن که سی درم باشد زیاده نمایند مختار اند بشرطیکه قوت بر هضم او اعانت کند **و اما آبزن** پس افضل او آنست که نیمگرم باشد و حرارت
بسیار در ان نبود و معذلک در ان قوت بقول و حشایش مبردهٔ مرطبه بود و آبزن چنان باشد که تری نماید نه که عرق آرد و جائز نیست که آبزن را بخار گرم باشد و اگر از استعمال
آبزن بارد مانع نبودی بران اختیار نمی بود و لیکن مانع از ان ضعف ابدان ایشان است و نحافت آن و اما در ابتدای مرض ایشان بسبب عدم نحافت گاهی آبزن بارد
شفا بخشد و اما ضعیف البدن را گاهی آبزن بارد شفا بخشد مع تبرید اندک که در مزاج او آبزن بارد و اصعب کند و معالجه تبرید ضعیف البدن ممکن بود و اگر ضعیف تر از آن باشد
خوف وقوع آن از تبرید آبزن در دق الشیخوخت بود و این در کمتر باشد و لیکن آن شخص را با وجود وقوع او در ان زمانه موت بطی تر گردد و گاهی با وجود آن مدت مدید زنده ماند
و بسیار باشد که نقل او باین دق نیکوتر باشد و اما آنچه مارا در ان باز کلام آبزن است صواب تر آنست که ابتدا آبزن نمایند که آن اندک گرم باشد و بسوی بارد معتدل البرد
که احتمال آن نمایند تدریج کنند زیرا که این تدریج بدن را قابل آب سرد گرداند چه الم بود و مخالفت در مزاج دفعةً میباشد و ایضاً بدن با آب گرم استفاده [illegible] متحمل بارد
می نماید و اگر تکرار آبزن در روزی سه مرتبه کنند صواب باشد و لازم است که برفق استعمال نمایند یعنی مدت طویل در ان مکث ننمایند تا سقوط قوت تحلیل مفرط نکنند
و اگر ماء الشعیر دو ساعت قبل از آبزن تناول نمایند صواب بود و اگر تقدیم آبزن بعد نوشیدن شیر بدل کنند تا مجاری غذا را فراخ گرداند بعد از ان ماء الشعیر و مانند آن
از اغذیه مرطبه بخورند بعده زمانی بران صبر کنند بعد از آن آبزن استعمال نمایند تا غذا منبسط گردد و نیکو باشد و بعد آبزن و حمام مالش بدن بروغنهای سرد تر مثل روغن بنفشه
خصوصاً معمول از روغن بکدو و همچنین بروغن نیلوفر و روغن کدو سازند و اگر بعد آبزن معتدل الحرارة بسوی آبزن مائل تر ببرودت اندک که احتمال آن کنند نقل نمایند بعد
از ان روغن بمالند صواب بود و اگر تقدیم مالش روغن و تعجیل آن از آبزن ثانی کنند بعده اندک در آب سرد تر داخل شوند نیکو باشد و این نزول در آب سرد بجهت احتمال
قوت باشد و بتدریج در ان تا آنکه تا آب سرد تر رسند باک نیست و بهترین اوقات این صنعت بعد هضم طعام است و اگر ممکن بود که بعد آبزن گرم در آب سرد یکبارگی
در آیند بغیر تدریج پس آن از جهت علاج بالغ تر است و از جهت خطر شدید تر و بر تقدیر آن باهستگی در خطر کمتر از در آمدن مریض یکبارگی اندر آنست و کمتر در منفعت
و لیکن برودت بقدر برودت آب تابستان باشد که آن مابین نیمگرم و شدید البرد بود و اگر تقدیم دوشیدن شیر بر اعضای او نمایند اگر ضعیف نبود و یا آن ممزوج با آب
گرم بود و اگر ضعیف باشد بعد ما آبزن استعمال کنند صواب باشد پس اگر شیر بر بدن دوشند شدید الترطیب بود و البان جید برای دوشیدن شیر زنان و شیر خر است
و لازم است که از پستان بدوشند و اولی آنست که وقت خواب مالش بروغنهای مذکوره بر همه بدن و مفاصل کنند **و اما حمام** مدقوق را در دخول و رخصت نیست

الا چون بنحوی باشد که عرق نیارد و نه گرم کند و نفس را تغییر دهد پس آب او و از هوای او گرم کمتر باشد و حرارت آب او نیمگرم بود بنوعیکه در مسام نفوذ کند و ایذا نرساند و عرق نیارد و چون در بدن مدقوق ماده مهیا بعفونت نباشد و خصوصا چون این ماده مهیا بود و طعام هضم نشده باشد در ان وقت رخصت حمام نیست بلکه واجب ست که حمام در هنگامی کنند که اراده منبسط شدن مهضوم از حمام در بدن باشد و دران لبث طویل نکنند بلکه بسرعت بیرون آیند و بعد ازان چیزی از مرطبات غذائی و از حریرا که از مغز کدو معمول از جو و شیر بخورند و چون مدقوق را در حمام تشنگی عارض شود ماء الشعیر و ماء الرائب و شیر خر تسکین آن نمایند و لازم ست که ادخال ایشان در حمام پس اخراج آنها بنوعی باشد که با وی البته تعب نرسد و در مواضع دیگر بدین خبر داده ایم و ازان اندکی اعاده میکنیم که بل واجب ست که در محفهٔ محمول که دران فرش نرم گسترده باشد بسوی حمام برند حتی که دران بخانهٔ اول حمام برسند پس محفه نرم نقل کنند ازانچه حمام را مصالح بود و دران خانه یا در خانهٔ اوسط اگر گرم نباشد لباس دور کنند و دیگی ازان هر دو خانه لبث نکنند مگر بقدر نقل از محفه و انفاس قلیل و بقدر برآوردن لباس بعد ازان در خانهٔ سوم که شدید الحرارت نبود داخل شوند و دران بقدر احتمال خود برای آبزن مقام نمایند انیست انچه اطبا گفته اند و نزد من بهتر آنست که آبزن او در خانهٔ اوسط معتدل باشد پس هرگاه بعد آبزن معتدل از آبزن بارد مفارقت کنند بمندیل یا بفرجیه دوته بپوشند و بفراش و محافه خود نقل کنند و عرق بمنادیل نشف نمایند و روغن بمالند و غذا دهند

در تغذیهٔ اصحاب دق

تفریق غذا برایشان واجب ست و یکبار شکم سیر نخورند و بهترین اغذیهٔ ایشان ماء الشعیر جو ست و نان گندم مغسول در آب سرد و البان اگر مانعی از عفونت و غیره ازان نباشد و دوغ گاو که آن کثیر الغذا ست ترکرده و ماش و کدو و از فواکه هندوانه ست و اگر با قبال طبیعت و شهوت صادق و قوت معده احساس نمایند بخورانیدن پنیر تازه بی نمک باک نیست و اگر قوت ضعیف باشد شوربای زیرباج خوشبو بکشنیز تر مطبوخ بمثل دراج و تیهو مضایقه ندارد و گاهی احتیاج میشود بعد خوردن شوربا نوشیدن اندک شراب رقیق ممزوج با آب بسیار و گاهی بخوردن مصوصات از لحم دراج و تیهو و کبک و بچهٔ مرغ و رهلام ترش یا قریص حامض از لحم بزغاله و لحم بقر احتیاج آید اگر در انجا قوت هضم باشد و مصوص و قریص برای ایشان نافع و مقوی و در مثل این حال ست و گاهی نزد افراط ضعف از ماء اللحم مخلوط بشربت فواکه بارد ترش یا از زرده بیضهٔ نیمبرشت چاره نباشد و هرگاه ضعف بغایت متمادی گردد احتیاج افتد بخورانیدن آب گوشت ماخوذ از اضلاع بزغاله بنمک اندک که آنرا اصلاح کرده و همچنین آن آب سیب و مثل سیب و همه آن شربت سیب بیران ریخته باشند و نیمگرم بنوشانند و اما آب سرد که بسیار شدید البرد نباشد در آشامیدن او انیجا باک نیست مگر آنکه مانعی باشد و این مانع یا ورم شکم و حجاب باشد و یا در بدن اخلاط غلیظ یا اخلاط خام بود که آنها محتاج بنضج باشند و علامت نضج ظاهر نشده باشد و اگر نشان نضج ظاهر بود و بشرب آب سرد خوف کمتر باشد و همچنین اگر دق انتقالی از سرسام یا برسام باشد دران منع نوشیدن آب سرد از همه آن اولی ست زیرا که دق چون وارد شود بر امراض مضعف قوت داو مرخی و مذبل عظم و لحم ست بر ضعف قوت وارد گردد پس هرگاه دق را با وجود اضعاف نوشیدن آب سرد مطابق شود ضرر در جنس دیگر از دق افتد و آن مشارک این جنس ست در میض مخالف آنست در حرارت و برودت و یبوست بمثل شیخوخت فی الهرم ست و این مرض صعب ست که حرارت غریزی دران باطل شود و همچنین آب بسیار سرد مفرط گاهی ایشان را در هر حال ضرر کند و حرارت غریزی عضای اصلی ایشان را فاسد کند و گاهی در موت ایشان سرعت نماید یا بقسم دیگر از دق یعنی دق شیخوخت ایشان را ببرد

در تدارک احوال تابع دق

از انجمله غشی ست و تدبیر آن از روی تغذیه بمقویات و مفرحات ذکر کرده ایم و از انجمله اسهال ست و لازم ست که معالجه و تدارک آن نمایند زیرا که دران خطر عظیم ست و از معالجه او اولی اینست که در ماء الشعیر ایشان آب پست انار روانه یا سیب انداز ند و یا در جو برای ایشان جاورس بریان یا صمغ یا عدس که پوست آن دور کرده داخل کنند و یا شیر مطبوخ بسنگ گرم یا آتش تنها تا آنکه مائیت او برود و خصوصا با جاورس و این قرص بخورانند گل ارمنی پنج درم شاه بلوط بریان گل سرخ هر یک چهار درم طباشیر کهربا هر یک سه درم تخم حماض حب الآس تخم زرشک هر واحد شش درم با آب بهی قرص سازند و صبح ازان یکدرم تا یک مثقال با آب امرود بخورانند و هنگام خواب سبغول بریان با آب سرد و شربت سیب یا بهی بدهند و همچنین سفوف طباشیر که دران مقل مکی ست بسیار نافع ست و اگر تسبیح مؤدی گردد معالجه بحقنهای او که مذکور شده باید کرد و آن از مشروب موافق تر نیست ابو سهل گوید ما دام که حمی دق در درجهٔ اولی و ثانی بود معالجهٔ او ممکن باشد و هرگاه در درجهٔ ثالث یعنی ذبول رسد لا علاج ست زیرا که بمنزلهٔ پیری گردد که علاج او نیست و ممکن ست که درین وقت تسکین حرارت او کنند و اما ازالهٔ یبس او البته ممکن نیست و علامات وقوع در ذبول انیست و آن در تشخیص مذکور شد پس هرگاه بدن در لاغری و ضعف بآن حد رسد البته علاج او نیست و اما مادامیکه در بدن خون و گوشت و تازگی و رونق و قوت باقی و وافر بود علاج او ممکن و صلاح او مرجو باشد و در اکثر امر علت زائل گردد و موافق ترین آشیا برای ایشان تبرید و ترطیب ست و چیزی نافعتر درین امر مانند

در هوای بادنه نشینند بلکه در آب شیرین معتدل الحرارة مدتی صالح نشینند بعده در آب سرد یکبارگی در آیند بعد ازان بیرون آمده روغن بنفشه بمالند و ماء الشعیر بنوشند و غذا با ماهی
رضراضی و بقول رطب سازند و راحت و سکون لازم گیرند و در نرمی بستر ایشان مبالغه کنند و بر روغن بنفشه و کدو استنشاق نمایند و تا ممکن باشد خواب را طول دهند و از
بیداری و فکر و غضب و تعب و جماع حذر کنند و تدبیر سر در مرطب استعمال نمایند و مصابرت بر گرسنگی و تشنگی هم چنین بایشان از طعام ایشان را مضر بود و اگر حمام و آبزن
هر روز دو یا سه مرتبه استعمال کنند افضل باشد خصوصاً کسی را که دران این تپ اثر کرده و نقصان ظاهر شده باشد و لازم ست که حمام چنان باشد که عرق نیارد و کرب
نماید و در حرارت بدن البته نیفزاید و نه چنان باشد که ازان در بدن قشعریره و مسام بند گردد و ماء الشعیر صبح بنوشند و بعد دو ساعت در آبزن داخل شوند چون ازان
خارج شده روغن بمالند بعده صبر کنند تا آنکه ماء الشعیر از معده منحدر گردد و بعد ازان باز در آبزن اندر حمام در آیند و دران آنقدر صبر نمایند که بدن منتفخ و سرخ گردد باعتدال
پس ازان بیرون آیند و در آب سرد یکبارگی فرو روند و ازان خارج شده روغن بمالند و طعام تناول کنند و اگر حرارت قوی نباشد و شکایت یبس زیاده تر بود شیر بسیار موافق
باشد و موافق‌تر من الالبان شیر زنان ست پس شیر خر پس شیر بز و در شیر اندک شکر اندازند تا در معده بسته نگردد و پس شیر بدل ماء الشعیر بنوشند و بعد ازان بخوابند و اگر شیر از
مستحیل گردد و یا بدن بعد تناول آن گرم زیاده از اول شود بدل او دوغ ترش که مسکه او خوب دور کرده باشند بنوشند و یا بماء الشعیر عدول نمایند قرشی مینویسد
که علاج دق در ابتدا اسهل ست اگرچه بمعرفت او صعب بود و چرا نباشد که دران نه احتیاج بانضاج ست و نه باستفراغ و نه بتقدیر غذا اگر بحسب احتمال قوت معده و دران
کفایت میکند تبرید و ترطیب بادویه و اغذیه و مشروبات چنانچه در غب لیکن از مرخیات معده احتراز کنند زیرا که ضرر ضعف آن عظیم ست و چرا نباشد که اینجا طبیب محتاج بتکثیر
بدل ما یتحلل ست تا مقابله فرط تحلیل کند و چون با دق تپ عفنی باشد بچیزی علاج کنند که نفع آن مشترک باشد و بر فوق اسهال نمایند تا حمی عفنی زائل شود و علاج دق سهل
گردد و هر گاه قریب ذبول شود محتاج بعلاج قوی گردد و طریق نیک آنست که در ربع اخیر شب شیره تخم خرفه بسکنجبین قلیل الحموضت یا بشکر سفید و بقدر شعیره کافور بدهند و چون
آفتاب طلوع کند قدحی از ماء الشعیر مبزر بشکر دهند بعد دو ساعت اندر آبزن که در آب او خیارین و خرفه و کاهو و تربوز و گل نیلوفر و بنفشه و جو مقشر همه یا آنچه ازینها حاضر باشد
جوشانیده داخل کنند و تا دو ساعت دران نشینند بطوریکه سر آن بلند در هوای سرد باشد و چون ازان بیرون آیند روغن بنفشه یا کدو بمالند و در گوش و بینی چکانند بعد ازان یکساعت
آرام نموده بشوربای گوشت بزغاله یا بره یا ماکیان فربه یا بر شفتا یا گندم یا ماهی نهری بریان اگر شیر استعمال نکنند غذا سازند یا زردی بیضه گرم کرده یا نیم برشت بدهند
و در طعام ایشان نمک کم اندازند و هر گاه قریب هضم شوند شراب ابیض که شش ساعت قبل از شرب او آب بسیار ممزوج کرده باشند بنوشند و بران تنقل بقرص لیمو یا بمغز خیارین
یا بقرص کافور یا تخم خرفه و شکر یا حلوا از شکر و نشاسته یا روغن بادام یا ماء القرع و هندوانه و تخم خشخاش و تخم خرفه و مغز تخم کدو و مغز بادام نمایند و گاهی درین اندک کافور افزوده میشود
بعد ازان بر فرش کتان نرم پر از نبید بر روی خواب کنند و گاهی برای ایشان فرش بر شباک موضوع بر حوض بسازند و وقت عشا باغذیه مذکوره غذا سازند و مجلس ایشان قریب
آب و فضای سبز که دران هوای سرد بسیار آید اختیار نمایند و فرحت و آرام فرمایند و در روبروی ایشان گلها و ملونات و مشمومات فرش کنند و نزدیک آنها تکثیر غنای ملایم و الوان
و از فواکه سیب و خیار و امرود سازند و شفتالو و خوبانی و آلو و هندوانه و انگور که بسیار شیرین نباشد تنقل نمایند و خوشبوهای سرد لذیذ بسیار ببویند ابن الیاس گوید که هر صبح
جلاب از شربت خشخاش ده درم و شربت عناب ده درم و یا از شیره تخم خرفه بیست درم با شکر سفید ده درم و یا از آب هندوانه و یا از ماء الخیار هر کدام که باشد ده درم بنوشانند
و غذا ماء الشعیر یا بچه کوچک ماکیان و ماهی خرد رضراضی یا یا رباه دهند و آبزن و تمریخ بدن بعمل آرند و بعد خروج از حمام ماء الشعیر که دران بچه مرغ پخته باشند غذا سازند
و پارچه کتان بصندل و گلاب و کافور رنگین کرده بپوشانند و بر سینه ایشان بصندلین و گلاب و کافور ضماد کنند و گاهی بدوغ و رائب مسکه آن دور کرده غذا دهند
و اگر با وی تپ ظاهر نبود شیر تازه بز جوان و شیر خر معلوف بحشائش رطب بدهند و از اسهال و عرق حذر کنند و از آب سرد باز ندارند الا اگر معده و جگر ضعیف باشد
و اگر حدوث دق از اعراض نفسانی مثل غم و غضب و هم باشد تسکین نفس بچیزیکه فرحت او نماید از الحان و حکایات خوش و مزیل هم و حزن و کلفت غم باغتسام کلام و حیلها
و ملاهی و لعب عجیبه و ادخال آبزن و استحمام آب نیم گرم نمایند و هر صبح جلاب از شربت خشخاش یا از شربت سیب شیرین بگلاب هر واحد ده درم و مفرح یاقوتی بارد یکمثقال
بدهند و غذا ماء الشعیر باسفاناخ و کدو و تضمید صدر بصندل و کافور و گلاب کنند و اگر حدوث او از سهر مفرط باشد علامتش تقدم بیداری و غائر بودن چشمها مائل بتنگی
و انتفاخ جمیع بدن و بودن نبض صغیر ضعیف و بول سفید رقیق ست و علاجش خواب و راحت و استحمام و تمریخ بروغن بنفشه و بادام و کدو ست و هر صبح شربت خشخاش

ده درم و یا شربت بنفشه با ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ ماش و مغز بادام و اسفاناخ دهند **وانچه** از اسهال قوی باشد که تا آن حرکت روح یا بحرارت اعضاء ازو دائمی
مستفرغ عارض شود علامتش حدوث دق عقب اسهال است و علاجش حبس طبیعت بقرص طباشیر قابض همراه رب بهی و گلاب است و مغوث حب الرمان و غذا
مزورهٔ سماق با بچهٔ مرغ یا نرشک بچوزهٔ مرغ و تضمید سینه و معده بادویهٔ مقویه قابضه مثل صندلین و گلنار و اقاقیا و رامک و گل ارمنی و گلاب **وانچه** از فاقه مفرطه و گرسنگی
و تشنگی شدید باشد علاجش اینست که هر صبح آب هندوانه سه اوقیه با شکر سفید ده درم و یا شیرهٔ تخم خرفه بست درم و رب سیب و بهی و حماض هر کدام که باشد ده درم بگلاب
بست درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر بچوزهٔ مرغ یا ماهی کوچک رضراضی دهند یا ماء الشعیر که دران سرطان پخته باشند بیاشامند و نوشیدن لعاب اسپغول و بهدانه بشکر و روغن
بادام یا بنفشه نافع بود و هرگاه تپ ظاهر شود و بدن در ذبول شروع کند تدبیری که در قول صاحب کامل گذشت بعمل آرند و هنگام خواب لعاب اسپغول وغیره بدستور دهند اگر
در معده ضعف نباشد و اگر دران ضعف باشد در شب اقتصار بر دادن رب انار شیرین و جلاب نبات مصری بگلاب و عرق بید مشک هر واحد ده درم نمایند و تبرید
هوای ایشان کنند حتی که در سر بازیرا که تبرید آن افضل از تسخین است و شموم که دران گل سرخ و کافور و صندل باشد و ریحان بگلاب پاشیده بو بشنوند هرگاه در شب
از خواب بیدار شوند جلاب بار و شکر مصری بگلاب هر واحد ده درم و یا شربت عناب و لعاب اسپغول و بهدانه یا شیرهٔ خرفه بدهند و چون صبح گردد بدستور روز اول
نوشانیدن جلاب و ادخال آبزن و حمام و تمریخ بادهان مرطبه مذکوره بعمل آرند و بعد عصر مثل صبح آبزن بکار برند و غذا مزورهٔ ماش و مغز بادام و کدو و اسفاناخ و مغز کاهو
دهند و بر معده و سینه ضمادهٔ مبرده مثل صندلین و گلاب و جرادهٔ کدو و کافور ضماد کنند لیکن اضمدهٔ مبرده تا دیر ندارند و نسخهٔ قرص کافور همانست که در قول مذکور
مسطور شد لیکن درینجا مغز بهدانه عوض مغز تخم خیار است و وزن صندل یکدرم باقی بدستور و کذا اقراص دیگر و حریره و چون علامات ذبول خوب ظاهر گردد اگر میسر
شود که در آبزن شیر تازه و روغن بنفشه نشانند اولی باشد و چون از آبزن بیرون آیند آب شیرین مطبوخ بنفشه و نیلوفر بر بدن ریزند و بروغن بنفشه و کدو و نیلوفر بدن
را چرب کنند و اگر غذا کعک سمید در دوغ ترکرده دهند نافع باشد و غذا از ماش و نخود و کدو و گوشت بچهٔ مرغ و تیهو و ماکیان و نوشانیدن آب انار و سیب ترش هر واحد
ده درم شکر سفید ده درم در نیم... ایشان را نافع بود در وقت ضعف قوت این ماء اللحم ایشان را نافعست بگیرند گوشت ماکیان و تیهو و دراج و کبک و در قرع انبیق
نهاده مثل گلاب عرق کشند و هر روز سه اوقیه بدهند و شربت حماض یا سیب بگلاب و بید مشک هر واحد ده درم با مفرح یاقوتی یا دیک مثقال بنوشانند و غذا
ماء اللحم بقرع انبیق برآورده و باقی تدبیر همانست که در قول صاحب کامل گذشت جرجانی و ایلاقی وغیره می نویسند که تدبیر این تپ بتبرید و ترطیب بود و آن از پنج
وجه باشد یکی تدبیر هوای خانه و مسکن و مفرش و اوچنان باید که در فصل گرما اندر خانهٔ خنک که باد شمال اندران گذرد بیمار را بدارند و اگر در خانه آب جاری باشد
و بستر بر لب آب کنند یا سر بر آن آب نهاده بیمار را بالای او دارند بغایت نیک باشد و یا ظروف پر آب گرد او و ریاحین بارد رطب وغیره که در قول صاحب کامل
گذشت پیش او نهند و بادکش از کتان ساخته و ترکرده آهستگی بجنبانند و بستر از کتان وغیر آن که در قول شیخ گذشت بسازند و پیش از خوردن طعام و یا بعد انحدار
غذا از فم معده بر سینه و کتفهای او خرقه بصندل و گلاب و آب کشنیز تر و آب برگ خرفه و آب حی العالم و روغن گل و روغن نیلوفر و روغن بنفشه آلوده بر نهند و چون
گرم شود بردارند و دیگر نهند و در شبانروزی از دو یا سه بار زیاده ننهند و اگر از سردی آن خرقه تن بیمار بلرزد آنرا نیمگرم کرده بر نهند و بشب روغن بنفشه و کدو
بر ناف و کف پا و دست و بینی و گوش و مقعد بمالند و اگر فصل سرما باشد هوای خانه معتدل باید تا زکام نشود و بستر از کرباسهای شسته و نرم باید کرد از پنبه بسیار بود
و کسوت مریض بحسب فصول اختیار نمایند مثلا در گرما کتان و توزی باید بصندل و کافور خوشبو کرده و در سرما کرباس نرم شسته **دوم** تدبیر حمام و آبزن و تمریخ
باید که حمام و آبزن نیمگرم باشد و حرارت آب چنان باید که بیمار را خوش آید و اگر در آب او بنفشه و نیلوفر و برگ کدو و برگ کاهو بپزند سخت نیک باشد و اگر کدو
بتراشند و اندکی کشک جو نیمکوفته در آب آبزن بپزند هم نیک باشد و در حمام و آبزن زیاده ازان ندارند که پوست از آب نرم شود و تری پذیرد و آنرا که در بدنش
گوشت نحتی بر جای بود صواب باشد که اول در آبزن نیمگرم نشانند و بتدریج آب مائل بسردی در آرند تا که نوبت بآب سرد رسد و چون از آبزن فارغ شوند روغن
بنفشه یا کدو و یا بادام را اندکی آب بهم زنند پس اندام او بدان چرب کنند و بجامه و بستر باز آرند و باقی همانست که در قول شیخ گذشت **سوم** تدبیر شیر و دوغ دادن
و طریق استعمال این هر دو در بحث سل مفصل مسطور شد و هرگاه ترسند که بسبب دوغ تپی یا عفونتی تولد کنند دوغ با قرص طباشیر دهند و نسخهٔ قرص مذکور همان است

که در قول شیخ گذشت لیکن درینجا وزن گل ارمنی و کهربا هر یک دو درم ست کوفته بیخته بآب بارتنگ یا لعاب اسپغول سرشته اقراص سازند هر قرصی یک مثقال
چهارم تدبیر اشربه و ادویه باید که وقت صبح دو قرص کافور با شربت خشخاش یا همراه آبها که در قول صاحب کامل گذشت جلاب آمیخته بدهند و وقت برآمدن آفتاب کشکاب
بسرطان پخته یا بآب انار شیرین یا جلاب آمیخته بنوشانند و بعد چهار ساعت از دادن ماء الشعیر سبست دوم شربت عناب یا شربت خشخاش بآب سرد آمیخته بنوشانند و وقت ...
لعاب اسپغول و جلاب خورند یا شربت عناب یا شیره تخم خرفه و شکر و روغن بادام یا لعاب بهدانه و جلاب و اگر معده ضعیف باشد ازین شربتها هیچ نخورند بجز آب انار شیرین
و برای کشکاب سرطانی سرطان ماده بهتر باشد و نشان ماده آنست که سوزنی در ان فرو برند اگر رطوبتی همچون شیر از وی برآید نشان مادگی باشد و اگر سرطان بدست نیاید
عناب و خشخاش اندر کشکاب بپزند و روغن بادام بران چکانیده دهند **صفت** کشکاب که در اول ذبول نافع بود بگیرند ماء القرع و کشک جو و سرطان صاف کرده
اندران بپزند و روغن بادام یا روغن کدو بران چکانیده بدهند و طریق شستن سرطان در قول شیخ گذشت و نسخه قرص کافور در قول صاحب کامل مذکور شد **نسخه**
دیگر قرص کافور بگیرند تخم کاهو هفت درم گل سرخ ترنجبین هر یک ده درم طباشیر مغز تخم خیار مغز تخم خیار بادرنگ هر یک دو درم تخم خرفه شش درم مغز تخم کدو چهار درم
رب السوس سه درم کافور نیم درم کوفته بیخته بلعاب اسپغول قرص سازند **نوع دیگر** طباشیر گل سرخ هر یک پنج درم تخم خرفه مغز تخم خیار و بادرنگ مغز تخم کدو صندل سفید
هر یک سه درم تخم کاهو تخم کاسنی هر یک چهار درم سرطان سوخته رب السوس هر واحد یکدرم زعفران کافور هر یک نیم درم ترنجبین ده درم کتیرا صمغ عربی هر یک یکنیم درم کوفته
بیخته بلعاب اسپغول یا بلعاب بهدانه سرشته اقراص کنند و در بعضی نسخها عود خام و سنبل الطیب هر یک یکدرم زیاده کرده اند و کافور یکدرم ست و الطبع نرم باشد قرص
خشخاش هم دهند و نسخه آن در قول صاحب کامل گذشت و یک نسخه قرص قابض در قول شیخ در تدارک احوال تابع دق مسطور شد و شبانگاه یک مثقال اسپغول بریان
کرده و نیم درم صمغ عربی بریان کرده و نیم مثقال گل ارمنی و یکدرم سرطان سوخته با رب بهی یا با شربت حب الآس دهند **پنجم** تدبیر اغذیه هرگاه شربت و کشکاب و شیر
و دوغ و غیر آن که خورده باشند هضم شده باشد غذا دهند و هر قدر که غذا خواهند خورد آنرا اندک اندک بتفاریق خورند بچند نوبت تا گرانی نیارد و حرارت تپ قوی نشود و از
اغذیه ماش مقشر که با کاهو و اسفاناخ و کدو و مغز بادام پخته باشند موافق باشد و کشک جو با عدس سرخ و کدو و ساق کاهو یکجا بپزند و با روغن بادام یا شیره مغز بادام
بدهند و قلیه کدو و قلیه خیار و قلیه اسفاناخ دادن جائزست و اگر نان پاکیزه را در آب گرم ترید کنند پس آب از ان بریزند و نان را در آب یخ آغشته بخورانند حرارت تپ
را باطل کند و اگر قوت ضعیف باشد بدل آب سرد بشراب ممزوج ترکنند چنانکه شراب یکجزو و آب سرد چند جزو باشد و اگر وقتی صفرا غلبه کند مصوص و هلام و قریص که در قول شیخ
گذشت موافق باشد و زیرباج اگر سخت ترش نباشد بدراج و چوزه مرغ خانگی و مغز بادام بسیار و با شکر چاشنی کرده نیک باشد و نان فطیر نشاید خورد و آب بسیار سخت سرد
زیان کلی دارد و حریره که خداوند ذبول راسود دارد و رطوبت افزاید در قول صاحب کامل گذشت و ماء اللحم بدستور **ابومنصور** گوید که لزوم ماء الشعیر کنند و اغذیه معمول
از بقول بارد رطب مثل خرفه و ملوکیه و کاهو و کدو و خیار و بادرنگ دهند و اطلیه بارده مثل صندل و گلاب و آب خرفه و کشنیز تر و کافور بعد خلو معده از طعام بر سینه گذارند
و در فصل سرما در مسکن ایشان آتش منقلان نباشد و لباس حار خفیف بپوشند و خاصةً سر ایشان پوشیده دارند تا زکام و نزله پیدا نشود و دو دست و پا را بغن ملایم کنند و اگر
روز طویل باشد در آبزن مرتبه سوم قبل از وقت عشا داخل شوند و قرص کافور بر دل و کبد که حمیات محرقه را نیز نیکوست نسخه او همانست که در قول جرجانی گذشت
الا درینجا وزن طباشیر پنج درم و تخم کاهو نه درم و تخم خیارین پنج درم ست و تخم کاسنی دو درم زیاده شربتی دو درم **صفت** سفوفی که اصحاب دق را دهند چون طبیعت
ایشان نرم باشد گل سرخ طباشیر هر یک پنج درم گل ارمنی صمغ عربی هر یک دو درم عصاره زرشک عصاره سماق هر یک سه درم تخم حماض مقشر گلنار هر یک دو درم
مقل مکی یکنیم درم کشنیز در سرکه ترکرده بریان نموده دو درم کوفته بیخته دو درم ازان صبح و مثل او بشب با رب بهی و رب ریباس ساده بدهند و جالینوس گفته که اصحاب دق
محتاج بشرب آب شدید البرد و مقدار کثیر آن نیستند زیراکه با عضای اصلی ایشان بسبب لاغری و قلت گوشت و خون خود با ضرر میکنند و من خلقی کثیر را در ابتدای وقوع
ایشان اندر دق آب سرد فقط نوشانیدم و دران نشانیدم و صحت یافتند و اهرن گوید که حمی دق محتاج باسهال نیست چنانکه حمیات عفنی بدان محتاج اند و نه محتاج بچیزی
ملطف و مفتح سدد وست چنانکه حمیات یوم بدان محتاج اند و ثابت گوید که اگر اصحاب دق از شرب شیر التهاب پیدا شود بسوی دوغ گاو نقل کنند و یک مثقال ازین قرص
بدهند بآب خیار بزنه مار و نسخه او همانست که در قول شیخ گذشت و دران بارتنگ ست لیکن درینجا گل سرخ شش درم زیاده است و وزن مغز بهدانه نیز شش درم ست و بعد

ساعتی ماء الشعیر سرطانی که در ان قطع کدو نیز پخته باشند بنوشند و بکدو و سرمق و بقلهٔ یمانی و ماش مقشر بروغن بادام غذا سازند و هرگاه طبیعت ایشان منحل گردد عوض ماء الشعیر
آب سپست جو که بدان صمغ بریان پاشیده باشند بنوشند و محمد بن زکریا گفته بهترین چیزیکه بدان تبرید قلب اصحاب دق کنند و تسکین عطش ایشان کنند اینست که آب حصرم افشرده
بر برگ خرفه انداخته بکوبند و آب آن افشرده بر برف سرد کنند و دران اندک آب جو مخلوط کرده پارچه بدان آلوده بر سینه گذارند و چون گرم شود تبدیل آن نمایند تا مدتی که مریض از ان
بدان خود احساس نماید و تشنگی او ساکن گردد و بدان روغن گل مخلوط سازند اگر در شکم ورم حار باشد و تازه که بآب سرد شسته و در آب سرد تر کرده باشند بخورند و در حالت
ضعف باید که از تبرید قلب باضمده بگذرند و همچنین از اغذیهٔ بارده و هوای سرد که این مودی بذبول بارد میگردد و ابو منصور مینویسد که من شربت کدو را در دق نافع دیدم چون
در ابتدا باشد و در جمیع حمیات حاده و خصوصاً که با طفال باشد و اما بالغین و خاصة کهول آن را بغایت احتیاط و حذر استعمال کنند و چند کس را دیدم که ایشان را تب حاد عارض شد
و مبادرت بشرب شربت کدو نمودند و مفلوج گشتند و باید که هرکس بقدر قوت خود و مقدار مرض خویش بخورد **صفت** شربت کدو بگیرند آب آلو و آب تمر هندی و آب زرشک و آب
توت سیاه و آب حماض و آب سیب ترش و آب بهی و آب ریباس و آب غوره و آب هندوانه و گلاب و آب خیارین و سرکهٔ خمر هر یک ده استار و کدو منقی ده استار گرفته بکوبند و در دیگ
اندازند و پنج من آب بران انداخته بجوشانند بآتش ملایم تا بدر حل آید بعده این آب را تمام بهم در دیگ جمع کنند و بران دو نیم من نبات سفید انداخته بقوام آرند پس فرود آورده
ده مثقال کافور خالص و پنج استار طباشیر سوده آمیزند و در ظرفی بردارند و استعمال نمایند و باقی همانست که در اقوال سابق گذشت **خجندی** گوید که هر صبح شربت نیلوفر یا حماض یا شربت
صندل و خشخاش با شیرهٔ تخم خرفه یا آب تربز یا ماء الخیار یا ماء القرع هر کدام که حاضر باشد بنوشند و غذا ماء الشعیر مع گوشت بزغاله و بچهٔ مرغ و ماهی کوچک رضراضی و ملوخیه و اسفاناخیه
و قرعیه با بچهٔ بزغاله و روغن بادام یا خشخاش بقدر قوت خورند و چون تب ظاهر بود و بدن در ذبول شروع کند آبهای مذکوره یا آب انار با دو مثقال ازین قرص کافور بدهند **نسخهٔ آن**
طباشیر مغز تخم کدو مغز تخم خیار تخم خرفه هر یک چهار درم گل سرخ هفت درم عود هندی کتیرا صمغ عربی هر یک دو درم اصل السوس صندل سفید ترنجبین نشاسته شکر طبرزد هر یک
سه درم کافور زعفران هر واحد یک درم کوفته بیخته بگلاب و لعاب اسبغول قرص ساخته در سایه خشک کنند شربتی یک درم و یا قرص کافور و قرص خشخاش که در قول صاحب کامل گذشت
بقدر یک مثقال با شیر خر یا شیر زنان هر کدام که خواهند بست درم بخورانند باقی تدبیر در اقوال سابق گذشت **انطاکی** گوید که ملاک امر در تب دق تبرید و توفیر رطوبات است تا حرارت
مشتغل از تحلیل بدان مشغول شود و الطف آن اغذیه مولد خون بود که التصاق و تشبث آن بسرعت گردد مثل شیرهٔ بادام بشکر و شوربای بچهٔ ماکیان و کدو و خرفه و از
مجربات اینست که ماکیان را قطعه قطعه نموده بکوبند و با مغز بادام سوده در شیشه کنند و سر او بند نموده در آب نهند و بپزند تا مهرا گردد و استعمال نمایند و اکثار گل ارمنی
و گلاب بشکر و مالش بروغنهای مرطبه مثل بنفشه و کدو و کاهو و فاغیه و مورد و فرش گلها و تبرید گرد اگرد بیمار و نشستن در آبزن بغیر یک تحلل و تعدیل هوا و تبرید او
حتی الامکان و امساک از جماع و از لباس مخفف مثل پشم و موی و از قرب آتش و آفتاب نمایند و سزاوار است برای ایشان ملازمت لعابات و روغنها و راحت و لباس
معتدل و کتان و شرب شیر تازه با شکر بسیار نافعست و از انچه تجربه کرده ایم اینست که بگیرند آب کاهو و گلاب و آب علیق هر واحد یک جزو آب لیمو نیم جزو و بدان صندل
و آرد جو و سفید اب مخلوط کرده بر بدن طلا نمایند بتکرار مع ملازمت چیزهائیکه مذکور شد و گاهی احتیاج میشود نزد شدت اعراض بقطع زفر پس در ان هنگام مثل او چیزی
نیست ولیکن غذا ماء الشعیر سبز بعناب و قطعهٔ بهی و امرود و سیب باشد و همچنین آب خرفه بشکر است و از اسهال مفرط اجتناب کنند تا قوت بسرعت تحلیل نکند و بران
اکثار از خیارین یا بیهاد و شستن آنها با آب نیمگرم و روغن گل لازم است و هر تب دق که در مرطوب باشد سهل تر بود و بالعکس و کذا اگر مرکب شود به نسبت باضدادهم
آن **ایضاً** در نزهت گوید که همه انچه در سل و قرحه گذشته و قرص گل و کافور و ریوند و شربت عناب و مطبوخ افتیمون و فواکه و شیر تازه و روغن بادام و شکر و گل مختوم
و شوربای جوزهٔ مرغ بانواع بقول استعمال کنند **گیلانی** در مجربات خود مینویسد که با قرص کافور خاصه میدهیم با شراب انگوری وقت سحر قبل از طلوع صبح و شیرهٔ خرفه
میدهیم وقت طلوع آفتاب و غذا در چاشت میدهیم گاهی بیک روز رفع میشود و گاهی تا سه روز میدهیم و اگر بیمار قوی باشد بحمام سفر ستیم که بتدریج در آب گرم در آید و چون
خوب گرم شود غافل او را در آب سرد بیندازند یا آب سرد چند کوزه غافل بر سر او بریزند و باین حیله چند مدقوق شفا یافته اند **صفت** قرص کافور خاصه کافور نیم جزو
زعفران چهار جزو مغز تخم کدو پنج جزو مغز تخم خیارین چهار جزو عسل سفید چهار جزو کوفته بیخته بعسل اقراص سازند و این حب بتدریج دق زائل میکند **صفت** حب مذکور
زعفران یک دانگ افیون بزر البنج هر یک نیم مثقال گل ارمنی مغز تخم کدو مغز تخم هندوانه گل نیلوفر کشنیز مقشر صمغ عربی طباشیر تخم خرفه هر یک دو مثقال تخم خشخاش مغز تخم خیارین

هر یک سه مثقال کافور پنج مثقال کوفته بیخته بلعاب اسپغول سرشته بقدر نخود حبها سازند هر صبح هفت حب با شیرهٔ تخم خیارین سه مثقال و شربت نیلوفر شربت انار
هر یک پنج مثقال بدهند و در نسخهٔ دیگر بوزن گل ارمنی دو نیم مثقال و طباشیر سه مثقال و تخم خشخاش سه و نیم مثقال و کافور دو مثقال است و مریضی که دق مرکب داشت
و مواد غلیظ نیز فی الجمله در بدن او بود و زانو از وجع مفاصل چنان بسته بود که اصلا حرکت نمیکرد و بغایت بی قوت بود اول روغن تربت بر زانو مالیده شد نهایت نافع آمد
و اندکی تریاق خورانیده شد و اندک منضجی که در تپ بلغمی میدهیم و بشیاف یکدو مرتبه حل طبیعت کرده شد یک تپ لثقه مفارقت کرده و بجهت دفع تپ دق دو هفته باین ادویه
مداومت فرمودیم تپ زائل شد و قوت گرفت ادویه اینست نبیذ زبیب تازه و قرص عنبر محلول در عرق کاسنی و عرق نیلوفر و عرق بید مشک هر یک دو مثقال قرص کافور
خاصته نیم مثقال چون هوا گرم بود شبانه روزی چهار مرتبه این داده میشد و یکدو مرتبه آب هندوانه باندک قرص عنبر محلول و غذا دیگر اگر نیز می طلبید اندک اندک داده میشد
غذای مدقوق و هر چه باو میدهند باید که کم کم باشد اگر چند دفعه بدهند باکی نیست بلکه لازم ست سعید گوید که تدبیر این تپ بحسب درجات آن منقسم بسه قسم ست تدبیر
درجهٔ اول بشرب ماء الشعیر و بعده بشرب شربت خشخاش با آب سرد کنند و اگر جسم خالی از عفونت باشد شیر خر بنوشانند بعد اعتنا بآن خوردادن غذا بدان از حشائش بارده
مثل کشنیز و کاسنی و جو نوشانیدن آب شیرین و بعد شرب شیر مدقوق را آب انار بنوشانند و از بقول بارده مثل کاهو و خرفه غذا سازند و خیار خورانند و غذا از شوربای بچهٔ مرغ
و باچهٔ بزغالهٔ شیرخواره بدفعات دهند تا هضم ایشان فاسد نگردد و حریره از آرد سفید و شکر و بادام سازند و در آبزن یکبار قبل از طعام و بار دیگر بعد آن نشانند و در آب نیلوفر
و کاهو بجوشانند و در حمام داخل کنند و موم و روغن بنفشه و کدو بر بدن مالند و بعد غسل در حمام در مسکن بارد نشانند و کافور و صندل بویانند و بر فرش رطب خواب کنند و اگر حلوا
طلب کنند حلوای شکر و خشخاش و روغن بادام دهند و گلاب بر سینه بمالند و لباس نرم بپوشانند و اگر تپ ظاهر بود قرص کافور سحرگاه و ماء الشعیر صبح و بعد آن آب انار دهند
و سفوف مبرد بدهند و از اسهال باستعمال سفوف حب الرمان حذر کنند و علاج درجهٔ دوم استکثار از مشروبات باردهٔ رطب است مثل ماء الشعیر که در آن خشخاش پخته باشند
و شرب شیرهٔ تخم خرفه و طباشیر و کافور و در حمام داخل کنند و روغنهای مرطب بمالند و تعدیل هوای مسکن کنند و غذا بچهٔ مرغ و بزغالهٔ خورد سازند و بر بستر رطب خوشبو بخوابند
و کسر تیزی حرارت قلب ایشان کنند به چیزی که بسوی آن میل باشد و تدبیر درجهٔ سوم اینست که طمع در صلاح او نباید داشت پس اگر اسهال عارض شود موت او قریب
بود بالجمله تدبیر این قسم بسیار صعب ست زیرا که شفای او نیست الا واجب ست که تدبیر مریض بتدبیر مبرد مرطب نمایند و حفظ قوت او کنند و از چیزیکه اشتهای او کند
منع ننسازند که ازین تدبیر گاهی مرض تاخیر نماید و تا مدتی حیات او طول کشد خجسته گوید که غرض در علاج آن مقصود بر تبرید و ترطیب ست پس اگر مرطب غیر مبرد دهند
آنچه تبرید کند شریک نمایند و اگر مبرد دهند آنچه ترطیب نماید قرین او سازند اگر مزاج مریض رطب نباشد مثال این آنست که شراب مرطب ست لیکن غیر مبرد زیرا که او
گرم ست در مزاج خود پس می باید که از آن اندک با آب بسیار ممزوج کرده دهند تا نیت ترطیب کند و همچنین رعایت کنند آنچه از مبردات دهند بنوعیکه بدان چیزیکه در آن ترطیب
باشد مخلوط سازند یا آن چیز در نفس خود مرطب مع تبرید باشد مثل تخم خیارین و مغز تخم کدو و در آبزن داخل کنند و بعد آن روغن بنفشه و بادام بمالند و ماء الشعیر بنوشانند
و غذا از بقول بارد و رطب سازند و بهر دوا که در آن تریاقیت مع تبرید بود یا شد مثل کافور آن دوا را منفعت شدید مینماید و شیرهٔ تخم خیار و مغز تخم کدو و شربت انار شیرین
و شربت خشخاش با قرص طباشیر کافوری بدهند و اگر اسهال از شرب شیر یا دوغ بهم رسد گلقند چند روز بخورانند تا شکم باعتدال آید بعده اعاده نمایند اگر شیرهٔ بزور با قرص
مذکور نمایند باقی همانست که در قول قرشی و غیر آن مسطور شد میر عوض می نویسد که اگر در دق اندر مرتبهٔ اول تبرید و ترطیب با غذیه و ادویهٔ مبردهٔ مرطبه چون ماء الشعیر
و جوزه مرغ و شربت عناب و نیلوفر و شیرهٔ خرفه و سکنجبین بدهند و شفتالو و زردآلو بخورانند و آنچه در درجهٔ دوم یا نزدیک آن برسد بعلاج قوی تر محتاج باشد
پس در آخر شب شیرهٔ تخم خرفه در عرق گاوزبان گرفته با یکی از اشربهٔ مذکوره یا قند سفید شیرین ساخته و مقدار شعیره کافور ریاحی اندر آن حل کرده بدهند و اگر قرص کافور
و غیره که بقول صاحب کامل گذشت دهند رواست و در وقت طلوع آفتاب نیم سیر ماء الشعیر با پنج درم قند سفید گرم یا سرد بحسب میل طبیعت بنوشند و آنچه اشربهٔ
شیرین مذکور شد بر تقدیری توان داد که خوف از استحاله او بصفرا نباشد و الا اجزا از شربت نیلوفر و شربت حماض و لیمو و ترنج و سکنجبین و انار ترش نتوان داد و سفوف
سرطان تالیف صاحب تحفه جهت دق و سل و سرفه و لینت طبع و منع نزلات حاره بغایت نافع ست و چون کار خداوند این بیچ ذبول رسد حین وقت از علاج
وی دست باز دارد و بهیچ آرزوی که از اغذیه و اشربه و غیر آن او را پدید آید منع نفرمایند و باقی در اقوال سابق گذشته مصنف خلاصة الحکمت میگوید که هر چند

اطبا تجویز شربت بنفشه و نیلوفر در صورت سرفه و الا شربت القرع و لیمو و غیره نموده اند لیکن آنچه احقر تجربه یافته شیر بزی را درین تپ منفعت بسیار است و اولی آنست که مطلقا
آنرا استعمال نمایند **شریف خان** مینویسند که من علاج مدقوقی که بدرجه دوم رسیده بود بنوشانیدن شیر بز نمودم با شربت نیلوفر و وقتی قرص طباشیر قابض و گاهی
قرص کافور حسب حاجت استعمال کردم و شیر اولا از هفت توله شروع نمودم و تا سه روز برهمین قدر توقف کنانیدم بعد ازان هر روز یک یک توله افزودم تا آنکه به پاو آثار
رسید بعده برهمین قدر وقفه نموده باز زیاده کردم پس هنگامی که آنرا سوء هضم و غیره عارض گردید از شرب او باز داشتم و بعده بار دیگر دادم و جالینوس گفته که اگر تدبیر
آبزن و مرخ آب نبودی بعلاج دق سبیل نمی یافتم **مولف** اقتباس مینویسد که تدبیر مبرد و مرطب از نه وجه باید کرد **اول** در تدبیر لباس و هوا و مسکن و مفرش یعنی باید که
در خانه که آب راگذر نباشد و باد شمال را ممر نبود باید که طبقهای بسیار پر آب گرداو نهند و خیار و بادرنگ و کدو و ترنج و هندوانه پاره پاره کرده دران اندازند و همچنین گلهای
بارد خوشبو و غیر خوشبو مانند گل نیلوفر و بنفشه و گڑهل و کدو و چاندنی و گل سرخ و سداگلاب و سدا سهاگن و یاسمین و بیله و هار سنگهار و بید مشک و کرنه و نارنج و کافوری
و داودی پیش نظر دارند و همچنین از گلها و برگهای سرد توده توده گرد اگرد بیمار نهاده دارند و لخلخه بصندل و گلاب و سرکه و آب یخ آنرا تر دارند و در شبانروزی چهار پنج مرتبه
تجدید نمایند و زمین و روی دیوارهای خانه را بآب گلاب و سرکه تر سازند و شاخهای تر مانند خرفه و بقله یمانی و چاندنی و بید و بید مشک و باقلا و کشنیز سبز مع گل پیش
بیمار دارند و در هر چند ساعت تازه سازند و تمام درون و بیرون خانه را بگل سفید خوشبو که آنرا بهندی بیڈول گویند و یا گل ملتانی و یا گل ارمنی و نیشاپوری
تازه تازه بمالند و باقی همانست که در قول جرجانی گذشت **دوم** تدبیر حمام و آبزن اگر در آب حمام گل بنفشه و نیلوفر و برگ کدو و خطمی و کاهو و کشنیز همه سبز هر یک
سه قبضه بپزند بهتر باشد و آبزن باین طور سازند گل بنفشه و نیلوفر و گڑهل و کاسنی و خیار و سداگلاب و باقلا و هار سنگهار و سدا سهاگن و چاندنی و کشنیز هر یک
پاو آثار برگ بید و کاسنی و کاهو و کشنیز و گلاب و خطمی و خبازی هر یک نیم پاو جو مقشر نیم آثار خیار و بادرنگ و کدو هر یک نیم آثار پنج توله مغز تربوز سه پاو گلاب هفت
شیشه آب شیرین بقدر حاجت براده صندل سفید شش توله همه و یا هر چه ازینها بدست آید بکار برند و دو ساعت نجومی قبل از آبزن آتش جوش دهند و اگر از یکساعت
نجومی در آبزن نیز بیمار بنشیند باید که او را برکرباس مفروش نشانیده بردارند و گوشه های او گرفته بآهستگی در آبزن فرو گذارند و دو سه مرتبه بردارند و بگذارند پس بیرون
آورده روغنهای مرطب بمالند و یکساعت نجومی استراحت فرموده غذاهای قویه مرطبه مانند گوشت بزغاله و بره و بچه مرغ خانگی که دران جو مقشر پخته باشند بدهند و باقی در
قول شیخ گذشت **سوم** تدبیر تمریخ و ادهان مرطبه چون روغن کدو و بنفشه و کاهو و خشخاش بچهارم حصه شیر بز و یا زن و یا خر و مسکه گاو و یا بز و باید که بعد نیم ساعت
به پنبه نرم مندوف تن را پاک نموده باز تجدید تمریخ نمایند و بعد از غذا تدهین فرمایند **چهارم** تدبیر دادن شیر خر و بز و زن **پنجم** تدبیر دادن دوغ و طریق این هر دو در باب سل
مسطور شد **ششم** تدبیر استعمال حبوب و سفوفات و اقراص و عرقیات و ماء القرع و ماء الخیار و آب هندوانه و این همه در ذکر ادویه نافع دق مسطور شدند **هفتم** تدبیر اضمده
و اطلیه باید که قبل از غذا بکار برند بدین صفت کشنیز سبز و گل سرخ و بستان افروز هر واحد یکتوله کشنیز خشک تخم کاهو صندل سفید گل ارمنی هر یک هفت ماشه
کافور سه ماشه بر حوالی دل ضماد کنند و پارچه کتان بران چسپانند و نگذارند که خشک شود و ضماد آرد جو باندکی کافور بسیار مجرب است **هشتم** تدبیر تنقل سبز و بارده
مانند مغز تخم خیار و بادرنگ و تربز و کدو و پنیده باید که برف سرد کرده میان هر دو طعام بکار برند و اگر اندکی کافور و نبات سوده بران پاشند بهتر باشد و همچنین دانه انار
ولایتی و به و سیب و زرد آلو و ناشپاتی و تربز و عناب و انگور تازه در عرق بید مشک و برف پرورده **نهم** تدبیر اغذیه آنچه درینجا سودمند است اینست نخود ماش مسلم یا مقشر
که با پالک هندی و رومی و یا برگ کاهو و با کشنیز و یا با کاسنی و یا بادرنگ و با خرفه پخته باشند با نان تنک و یا برنج دهند و یا کدو و سبزی خیار و بادرنگ و پنیده و توری و پیسته
و امثال اینها اسفناج و یا در لحم بزغاله و بره پخته دهند و یا کله پاچه بز و یا چوزه مرغ و ماهی خرد دهند و ماء الشعیر ساده و سرطانی و نخجی بسی نافعست **فائده** هرگاه که طبع نرم شود
باید که بپشت کنار و شاهبلوط و تخم جو زعرور و قرص طباشیر قابض لولوی علوی خان و حب و سفوف لولوی ایشان دهند نسخه قرص در ذیل ادویه مرکبه گذشت **صفت**
حب مذکور طباشیر سرطان سوخته ابریشم مقرض مروارید ناسفته کهربا صندل سفید لعل یاقوت رمانی و سفید جز مهره خطائی انجبار دم الاخوین مغز بهدانه نشاسته بریان
شادنج مغسول عصاره لحیة التیس صمغ عربی حب الآس کثیرا رب السوس هر واحد یکدرم مغز تخم کدو و خیارین و کاهو هر واحد یکنیم درم بسد سوخته اقاقیا مغسول طراثیث
گل ارمنی و قبرسی و مختوم و داغستانی هر یک یکدرم زعفران افیون هر یک سه حبه کافور چهار حبه بلعاب بهدانه حبها سازند شربتی یکدرم با عرق بید مشک هفت توله **صفت**

سفوف مقوی کهربا مروارید ناسفته بسد یا مهره صندل سفید زرشک ابریشم مقرض طباشیر پوست بیرون پسته دانه هیل کشنیز خشک انار دانه سماق تخم ریحان کهربا مصطگی
گل کاسنی هر یک یک مثقال ورق طلا عنبر اشهب هر یک دو دانگ ورق نقره یک مثقال و یک دانگ تخم بارتنگ تخم شربتی هر یک سه مثقال شربتی از یک مثقال تا دو
مثقال با عرق بارتنگ و غذا آش جو بریان با چهارم حصهٔ آن عدس مقشر پخته دهند و رازی فرموده که حب الآس و مانند آن در آش جو پخته دهند و هرگاه که بیمار را از ضعف
غشی آید باید که ماء اللحم ساده و یا ممزوج بشراب چهارم حصهٔ آن دهند بگیرند گوشت بزغاله از چربی پاک کرده بوزن یکنیم پاؤ در پاتیلهٔ قلعی دار نهاده گلاب و بید مشک
و آب باران هر یک پاؤ آثار داخل کرده سر آنرا پوشیده بآتش ملایم بپزند تا آب از گوشت جدا شود و گوشت هنوز ناپخته باشد از و بگیرند و بیفشارند تا هیچ تری در گوشت
نماند پس آن آب را در پاتیله انداخته در اندکی روغن بادام و یا گاو مطیب ساخته و اندکی کشنیز خشک و نمک لاهوری اضافه نموده بجوشانند که به نیمه آید بنوشانند و هر روز
تازه تیار سازند **ماء اللحم مرکب** منقول از قوانین العلاج که درین باب بسیار مفید است گوشت بزغاله نیم آثار کشنیز خشک دانه هیل آمله سانج هندی هر یک دو تولہ نمک لاهوری
و پیاز در روغن گاو بریان کرده سیب ولایتی ده عدد کسیرو یا پاؤ آثار صندل سفید سه تولہ گل نیلوفر گل گاوزبان تخم خرفه هر یک شش تولہ مغز تخم کدو پنج تولہ برگ گاوزبان ابریشم
خام خاکشی هر یک نه تولہ آب تربوز و خیاره و لیمو شربتی هر یک نیم آثار گلاب و بید مشک هر یک یک آثار عرق گاوزبان و بید ساده هر یک دو آثار برگ ترنج و ریحان و پودینه سبز
هر یک یکقبضه بدستور عرق کشند شربتی از هفت تولہ تا نه تولہ و مختار ابن هبل فرموده که خاکشی مدبر با شیر بز درین باب عظیم الاثر است و طریق او اینست که خاکشی هر قدر که خواهند
در پارچه سفت دوته بسته در دریائی که آب آن شیرین بود یکصد و یک مرتبه غوطه دهند و در سایه خشک ساخته با شیر بز یا غیر ما یاده استعمال آرند و بدانند که چون نوبت بذبول
رسد و عقب آن غشی متواتر و خفقان و اسهال و ذربانی و تشنج و زحیر و تهیج اطراف افتد و عرق بسیار آید درین حالت دست از علاج باز کشند و بیمار هر آرزوئی که از اقسام
اطعمه و اشربه در دل داشته باشد هرگز باز ندارند که قرب موت است تا خواهشی در دل نماند **و اما** آنجا که تپ دق صاحب ورم باطنی را افتد باید که همگی عنایت در تحلیل
و اصلاح آن مصروف دارند و آنچنان باشد که ابزنها و حقنهای محلله معتدله و همچنین اضمده و اغذیه و اشربه بعمل آرند و هر دوائیکه تحلیل و اصلاح ورم نماید اگرچه گرم بود بکار برند
خصوصاً که تریاقیتی در آن باشد و در استعمال مبردات چندان دلیری نباید کرد که ضرری عظیم میرساند و صاحب خلاصة التجارب نوشته که زنی را از صعوبت وضع حمل و سوء
تدابیر در رحم ورم پیدا شده بود و مدت آن دراز گشته و تپ آهسته چند روز ظاهر و گاهی مخفی بودی و بذبول انجامیده والدهٔ او که از طبابت وقوفی داشت حقنهای نرم و منضج
و محلل و معتدل چون شیر گاو و پارچه در آن تر کرده و فرزجهای محلله در هفته دو سه نوبت او را فرمودی بهمین تدبیر آن ورم تحلیل یافت و خلاص شد و ایضاً دختری نوجوان را
در غب خالص بسبب کثرت استعمال مبردات ورم رحم پیدا شد و تپ خفیف و حبس حیض داشت و نوبتش نزدیک ذبول رسیده بود و اطبا تپ دق تجویز کرده قرص کافور
بماء الشعیر سرطانی میدادند و هیچ فائده نمیشد و من از معاینهٔ قاروره و نبض و دیگر عوارض دریافت کردم که تپ دق نیست همه عوارض از ورم رحم اند و امر باستعمال
حقنهای لینه منضجه معتدله علوبخان و فرزجها و اطلیه و اضمده کردم و دوا شیرهٔ حب کاکنج و تخم خربزه هر یک نه ماشه صعتر چهار ماشه در عرق مکوه و اشترغار هر یک نه تولہ برآورده
شربت کشوث علوبخان و شربت بزوری هر یک دو تولہ داخل کرده دادم و غذا شوربای بچهٔ مرغ با نان تنک مقرر کردم بهمین تدبیر در مدت دو ماه صحت کلی حاصل شد
و اما در حالت ترکیب تپ دق با حمی عفنیه بعد از رعایت اشتراک تدبیری نمایند که نضج و تحلیل خلط عفن کند و آنچنان باشد که اگر تپ صفراوی بود شربت بنفشه و آلو وغیره
دهند و اگر تپ بلغمی بود دیس مطبوخ افسنتین و شربت بزوری حار دهند و اگر تپ سوداوی باشد مطبوخ بسفایج وغیره دهند و اگر احتیاج باستفراغ آید جهت رفع عفونت
برفق مغز خیار شنبر با شیرخشت و ترنجبین و گلقند و روغن بادام دهند بعده قرص گل صغیر و طباشیر و یا زرشک با شربت بزوری و مروق بید ساده و یا گلو دهند و بعد از
زوال تپ عفنی بمعالجهٔ تپ دق مشغول شوند و مهما امکن نگذارند که طبع نرم گردد و اگر نرم شود باید که بزوری تمام در حبس وی کوشند بدستوریکه سابق نوشته شد و شخصی
از طفولیت بنزله بارد مبتلا بود و حمی شطر الغب از مدت شش ماه میداشت آخر سقوط قوت و اشتهاء و لاغری بدن بدرجهٔ غایت رسید و اطبا حمی دق بسبب انتقال
شطر الغب تجویز نموده بقرص کافور و آب بید ساده و دیگر مبردات علاج میفرمودند و تا مدت نه ماه هیچ سود نکرد چون بمن رجوع کرد تپ بلغمی لازمه نزلی تشخیص کرده
قرص افسنتین سه ماشه در خمیرهٔ گاوزبان عنبری نه ماشه سرشته همراه مروق گلو که بر درخت نیم پیچد سه تولہ و اصل السوس هفت ماشه و شربت کشوث علوبخان
و شربت بزوری معتدل هر یک یک تولہ داخل کرده دادم و گفتم که هر روز مروق یکنیم تولہ و هر دو شربت شش ماشه اضافه نمایند تا یکهفته و وقت شام حب سیماب مطبوخ

حکایت

حکایت

صمغ عربی که درنزله معمول ست باید داد و غذا شوربای بچه مرغ و سنگهواره و غوغائی نان روغنی تنوری مقرر کردم و گفتم که بعد هفته مرق و شربت بدستور یکه اضافه نموده بعد ده
بکار برند و بعده هر دو مضاعف دهند تا یکهفته و همچنین بکار برند و حسب معمول دارند لا این تدبیر در مدت ده روز صحت کلی یافت

دق الشیخوخة

یعنی دق پیرانه هر چند این مرض از جنس حمیات نیست لیکن عادت اطبا بران جاری شده که آنرا بعد حمی دق ذکر میکنند زیراکه این هر دو مرض در بعض لوازم چون دقت جسم
و لاغری آن مشترک اند و انسان بصورت مدقوق می نماید و اگرچه میان اسباب این هر دو منافات ست و معنی دق الشیخوخت استیلای یبوست بر مزاج ست بغیر تپ و گاهی
با وجود غلبه خشکی بر مزاج در حرارت و برودت معتدل بود و این کمتر ست و گاهی با خشکی برودت نیز غالب بود و این حال را دق الشیخوخت و دق الهرم نیز آن نامند که بدن
را پیش از رسیدن وقت پیری احوال پیری از ذبول و یبس و شکن بر اعضا عارض شود و درین مرض پیران سریعتر از جوانان افتند و جوانان سریعتر از صبیان واقع
شوند با آنکه گاهی جوانان و صبیان را نیز عارض شود و اسباب این مرض پنج نوع ست یکی استیلای برودت از شرب آب سرد در غیر وقت او چنانچه بعد حمام و جماع
و عقب حرکات سخت و ریاضت قوی و یا در حالت ضعف بدن در هنگامیکه مسام کشاده باشد و قوت تحلیل شود و اعضا بر کشیدن آب سرد بسوی احشا حریص شوند پس آب
اعضای باطنی را سرد کند و معده و حرارت غریزی را ضعیف نماید و بدان سبب قوت غاذیه از کار خویش باز ماند و همچنین در حمیات عفونی که هنوز ماده خام باشد و قوت ها
ضعیف از آب سرد خوردن سردی غالب شود و ماده بغیر نضج و قوتها از کار باز ماند چنانکه در آخر زمانه پیری باشد **دوم** بخارات ردیه اخلاط بارده که بجانب دل صعود کنند و مزاج
دل را سرد نماید و حرارت او منطفی شود و مزاج او بسوی جمیع اعضا سرایت کند **سوم** حرارت که بسبب ریاضت یا حمیات محرقه یا اوجاع شدیده و غیر آن رطوبات تحلیل کند و
فنای رطوبات حرارت غریزی بمیرد و عقب آن برد و یبس پدید آید و یا آن حرارت رطوبات را بگدازد و این انحاد حرارت غریزی بخنق و غمز دیر نمود نماید و عقب او بسبب نبود
حرارت و بجهت عدم ورود بدل طبیعت ضعیف گردد و برودت و یبوست غلبه کند **چهارم** استفراغات قوی که سبع و ماده حرارت غریزی در ان استفراغ خرج شود و قوتها
تحلیل گردد و حرارت غریزی ضعیف شود و **پنجم** افراط تبرید باشربه و ضمده و اغذیه بارده در علاج اصحاب حمیات حاره و دق و دیگر امراض گرم تا بدان سبب حرارت غریزی
منطفی گردد و مزاج متغیر شود و سردی غالب آید بالجمله چون این مرض مستحکم شود علاج نتوان کرد و اگر آنرا علاج بودی پیری و موت را باز داشتندی **و علامات** این مرض
آنست که بدن و چهره خشک و بدرنگ بود و باشد که رنگ بسبزی گراید و بصورت مدقوقان بود و علامات ذبول و نحافت و تشنج پیدا باشد مگر با وی اشتعال و التهاب
و تپ نباشد بلکه اکثر ملمس بارد بود اگر با یبوست برودت باشد و نبض مریض مثل نبض اصحاب حمی دق نبود بلکه صغیر بطی متفاوت باشد مگر آنکه ضعف اشتداد نماید که در ان
هنگام نبض متواتر شروع کند و خصوصا در کسی که ابتدای این مرض از شرب آب سرد بهم رسیده باشد و بول ایشان سفید رقیق مائی باشد و احوال مریض از خشکی و زوال نضارت
اعضا مشابه احوال پیران باشد و قلت اشتها و ضعف هضم بود **و علاج** تدبیر مرطب مسخن و تعدیل مزاج کوشند تا مرض مستحکم نشود و مثلا جدوار خطائی یکماشه جواهر مهره
نیم ماشه در خمیره گاوزبان عنبری نه ماشه و رق طلا یکعدد آمیخته بخورانند و شربت یاقوت علوی خان دو توله در عرق عنبر شش توله حل کرده تخم شربتی و فرنجمشک یک
سه ماشه پاشیده بنوشند و بعد یکساعت نجومی نیم بریان زردی بیضه مرغ نیم برشت خورانند و بالایش چهل درم شراب انگوری بدهند و بعد دو ساعت حمام و آبزن سازند
که مرزنجوش و گل بابونه و گل ماشقانه و تخم گاوزبان و تخم انجره هر یک ده مشت در ان پخته باشند و بعد یکساعت ازان شوربای بچه بز یا مرغ و یا کبوتر بچه که در ان دارچینی
و خولنجان و زنجبیل داخل کرده باشند با نان دهند و خواب کنند و چون بیدار شوند و غذا نیک هضم شده باشد روغن نرگس و سوسن و خیری تنها یا با موم بر همه بدن بمالند
و وقت شام ماء اللحم با شراب ممزوج اول بدهند و بفاصله نیم ساعت نجومی دوای صبح نوشانند و بعد هضم دوا غذا مغور با نان دهند و خوردن مربای زنجبیل و سیب و ترنج
و اناناس و شقاقل که با عسل ساخته باشند بسیار نافع ست و همچنین لیسیدن عسل تنها و همچنین نوشیدن شربت سیب چهار توله در عرق کیوڑه و بادرنجبویه هر یک شش توله
سفید و لازمی گفته که شیر گاو تازه نیم پاو با سه توله قند سفید تا دو هفته خوردن رافع این علت ست و باید که ابتدا بمسخنات قویه نکنند و الا مریض تغیر مزاج مفاجاة هلاک گردد
بلکه بتمهل و تدریج استعمال نمایند و از هر چه محلل بود باز دارند و ترک ریاضت کنند شیخ میفرماید که معالج علاج این مرض هنگام غیر استحکام بر رجائی کند که مستحکم نشود
و نزد استحکام با امید نه نماید که زمانه هلاکت اندکی دیر کند بدون آنکه شفا حاصل گردد و قانون در معالجه ایشان تسخین و ترطیب ست و از مرطبات کلی حمام ست چنانچه معلوم شد

وآنرا استعمال نکنند مگر بعد هضم طعام زیرا که اگر آنرا اعقب تناول طعام استعمال نمایند قوت اسقاط کند دوم حقنه معمول از کله پاچه و نخود و گندم هر سه کرده و انجیر و خار خسک
و بابونه و تخم حلبه با ... روغن کنجد و قدری روغن بان اشتمال کنند و بالش بدن بالای طعام استعمال نمایند و شیر از پستان مکیدن ایشان را شدید النفع است و غسل
برای آنها نهایت نافع بود چنانچه او در اصحاب حمی دق گفته غایت مضرت است سوم هر غذای مرطب سهل النفوذ سریع الانحدار که در آن لزوجت نباشد مثل ماء اللحم و زرده بیضه نیم برشت
و شراب رقیق خوشبو قلیل المقدار برای ایشان مفید و موافق است و واجب است رعایت ترطیب از آبزن و اضمده و مروخات و اغذیه وغیره که در باب دق گفته است
و بدان چیزی ... از روغنها مخلوط سازند ایلاقی و بجای ... باید دانست که این علت را علاج از مهر آن باید کرد تا مستحکم نشود و چون مستحکم گردد زود هلاک کند و اصل علاج
این مرض آنست که جهد نمایند تا مزاج را بگرمی و تری باعتدال باز آرند و آنچه در آن اعانت کند حمام و آبزن بعد انهضام طعام است و این حقنه ازو موافق باشد صفت آن
سر و پاچه بره را پاک کرده بکوبند و یک مشت نخود و یک مشت گندم و ده درم شبت و ده درم بابونه و ده درم خار خسک و ده عدد انجیر سیاه فربه در پنج من آب بپزند تا ده سیر از آن
آب بر ود صاف کرده مقدار ده استار یا ربع من این شوربا بستانند و ده درم روغن گاو و ده درم روغن کنجد تازه و پنج درم روغن بان و اندکی موم گداخته بهم بیامیزند و حقنه
کنند سه روز متواتر و پنجم روز ترک نمایند و باز این حقنه سه روز دیگر بکار برند و پنج روز دیگر بگذارند و باز حقنه کنند چند بار برین ترتیب این حقنه بعمل آرند و هر بار که حقنه کنند از پس آن
اعضا را بروغنی لطیف مثل روغن نرگس و سوسن و خیری چرب کنند و هر صبح ترنج مربی یا زنجبیل پرورده و شقاقل پرورده باندکی از عسل آن بخورند و پس از یکساعت
پنج زرده بیضه نیم برشت یا بیشتر بخورند و بالای آن مقدار چهل درم تا پنجاه درم شراب انگوری بخورند و دو ساعت بران صبر کرده در حمام روند و چون از آن برآیند آسایش
کنند پس شوربای لحم بره و نخود و توابل پخته بخورند و شیرینی از عسل سازند و اگر اراده خوردن شراب بعد طعام کنند از صد درم زیاده نخورند و بوییدن نرگس و مرزنجوش و ترنج و عود
صلیب سود دارد و هرگاه قوت بدان باز آید و اثر تری ظاهر گردد ماء الجبن کبار چون دواء المسک و شرودیطوس و تریاق کبیر موافق باشند و از مجامعت دور باشند ابن زهر
گوید که حیله کنند بهر حیله لطیفه تا بدن فربه شود و این چنان باشد که عسل مربیات حاره مثل عسل زنجبیل ... و مانند آن بدهند و شوربای لحوم بره و کبوتر بچه غذا سازند و شراب
رقیق صاف بنوشند و در آبزن که اندر آب آن بابونه و مرزنجوش پخته باشند نشینند و خوشبوی یاسمین بویند و عود بخور کنند و در شب و روز بدن را بموم روغن که از روغن خیری
یا نرگس ساخته باشند چرب کنند ابن الیاس گوید که هر صبح شربت سیب شیرین ده درم با شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا زرده بیضه نیم برشت و هریسه معمول بلحم بط
و ماکیان و ماء اللحم و نخوداب بلحوم بزغاله و بره دهند و عسل با شکر سپید ایشان را انفع است و ابدان ایشان را بقیروطی متخذ از روغن بنفشه و کدو چرب سازند و مروخات بروغن گاو
و پیه بط و ماکیان و مرغابی سازند نجندی گوید حق آنست که شفا درین مرض متعذر است زیرا که آن به ترطیب باشد و ترطیب باغذیه بود و آن بهضم تمام شود و هضم در ایشان ضعیف
بود بسبب برودت و آن محتاج تسخین باشد و اکثر مسخنات مجفف اند بلکه همه مسخن قوی مجفف باشند گویند که نافعتر چیزی برای ایشان از شراب ممزوج بعد هضم غذا ... است

ذکر اعراض تابع حمیات

شیخ میفرماید اعراضیکه در حمیات حادث میگردد مثل نافض و برد و قشعریره و عرق بسیار و رعاف و غشی ... و اسهال و ضعف و یبس فم و عطش و غشی و سبات
کثیر و سهر لازم و خشونت زبان و عطاس سخت و صداع صعب و سعال متواتر و سقوط اشتها و بولیموس و شهوت کلبی و شهوت ردی و فواق است مجوسی گوید که گاهی
حمیات را اعراض کثیر مختلفه تابع میشود و بعضی ازان مشاکل حمی و ملایم مزاج آن بود و علاج آن مثل علاج تپ باشد مثلا صداع که در تپ بسبب ابخره حاره متصاعد
بسوی سر عارض شود و علاج تپ و علاج صداع بیک نوع تدبیر باشد و بعضی اعراض مخالف مرض بود و علاج او مضاد علاج مرض باشد و چون قصد بعلاج یکی ازین دو
نمائیم دیگر زیاده شود پس درین هنگام می باید که نظر کنند هر کدام ازان هر دو که قوی تر و غالب تر باشد بر مریض قصد مداوات آن نمایند و عنایت بعلاج آن باشد پس
اگر مرض قوی تر و عظیم الخطر بود قصد علاج او کنند و از عرض نیز غافل نباشند و اگر عرض قوی تر و خوف ازان بیشتر باشد قصد در مداوات عرض کنند بعد از انکه از مرض غافل
نباشند مثال آن این است که شخصی را تپ موی باشد علاج آن فصد است مگر آنکه معده آن علیل بود و بسبب تخمه که او را عارض شود یا فساد طعام که در معده او فاسد گردد و او را ازان
غثیان و لذع و تقلب نفس عارض شود و بسبب این قوت او ضعیف گردد درین صورت اقدام بر فصد نباید کرد زیرا که اگر فصد آن کنند ضعف قوت و انحلال زیاده شود
بسبب نقصان حرارت غریزی باخراج خون بلکه قصد علاج معده و تقویت آن نمایند تا آنکه امر او مستقیم گردد بعده فصد مریض کشایند و ایضا مثال

دیگر آنست که انسانی را تپ حاد باشد و آنرا غشی بهم رسد پس طبیب را لازم ست که مضطرب نگردد بلکه شراب بر مریض پاشد و عطریات استعمال اشیای سخنه از خوف انحلال قوت حیوانی گرداند و اگرچه شراب در تپ افزاید لیکن غشی بازروی خوف اعظم ست پس برین قیاس معالجه حمیات و اعراض تابعه آنها و سایر امراض که بادی اعراض ردیه باشد باید کرد چنانچه درد اوجاع قولنج هنگام اشتداد صاحب او را اشیای مخدره مسکنه اوجاع دهند و اگرچه در سبب مرض افزاید و آنکه اعراض تابع حمیات قبض شکم و غشی و غیر آنست که در قول شیخ مذکور شد سعید گوید که عرق تبی که تابع او اعراض غریبه باشد از استعصار اعضای رئیسه بمشارکت بود و استدلال بران بغشی عظیم باقی متواتر یا سعال مقلق یا عرق مفرط یا سهر موذی ست و بعضی متاخرین مینویسند چند اعراضیکه در حمیات حاره پدید آیند اگرچه مهلک اند لیکن باید که بی تدبیر هم نگذارند و آن تشنج یابس و قی الدم و نفث الدم و درد شکم و درد سر که بعد از تنقیه افتد و ضیق النفس و کرب و عسر البلع و احتلام و غیر آنست که در قول شیخ گذشت و از ابتدا اهم مهلک اند خصوصا که بعد از تنقیه افتد

تدبیر ناقض و قشعریره و برد

یعنی لرزه و فراشا و سردی قی کردن بآب گرم و سکنجبین مجرب ست و بعض ادویه مانع لرزه در انواع حمیات خلطیه مسطور شده و بقول شیخ آنچه از آنها تابع او عرق بود و آن بسرعت صلاح یابد و محتاج تدبیر نباشد و بحرانی را واجب ست که معارضه نمایند بدفع از ادویه رادعه و حابسه و نه بدانچه ضعیف کند و غیر بحرانی را گاهی بستن دست و پا و مالش نرم و گرم کردن پوشش و مالیدن روغن شبت و بابونه اگر احتیاج افتد ساکن نماید و اما قوی از اعراض مذکوره چون دوام کند در حمیات باشد یا در غیر آن لازم ست که دست و پا را و دو موضع کثیر بر بندند و بروغن بابونه و اصل السوس بمالند و بعضی تقویت این روغن بمثل قاقله و جند بیدستر و سداب و شیح و پودینه و بورق و فلفل و عاقرقرحا می نمایند و گاهی از دهن تجاوز میکنند باستعمال لطوخات خردل و حلتیت و گاهی این ادویه را یعنی از قاقله تا آخر در آب می پزند بعده دران روغن را جوش میکنند و آب جرجیر درین باب نافع ست اگر بر بدن بمالند و یا در روغن بپزند همچنین پودینه دشتی و آب او ست صفت روغن جید برای این عوارض بگیرند شبت خشک و مرو و پودینه و سداب و فلفل و عاقرقرحا و در شراب نیک بجوشانند پس صاف کرده نصف او روغن کنجد داخل کرده بپزند تا آب فانی شود و روغن بماند بمالش استعمال نمایند و از روغنهای قوی در مثل لرزه تپ ربع روغن قسط و روغن قیسوم و روغن سوسن و روغن بادام تلخ ست و در یک اوقیه روغن بقدر سه درم فلفل و یک دانگ عاقرقرحا سوده آمیزند و افسنتین در روغن کنجد جوشانیده یا زیت که دران کرفس پخته باشند استعمال نمایند و دخول در زیت گرم بسیار نافع ست و گاهی احتیاج بمشروبات افتد و اکثر آنست که شرب آب بسیار گرم و انکباب بر بخار آن تسکین آن نماید و اگر ازین ساکن نشود و ماده غلیظ تر باشد در آب انیسون و پودینه و تخم کرفس و مصطکی و جرجیر و شبت و مانند آن بجوشانند و تبخیر بآبیکه دران مثل شیح و قیسوم و پودینه و شبت و اذخر و سداب و مرزنجوش و قسط جوشانیده باشند باید کرد و بزور حاره جمیع ادویه قوی الادرار تسکین لرزه نماید و از آنکه مسکن لرزه عظیم در تپ ربع و مانند آن که از اخلاط غلیظ حادث شود آنست که قسط یک مثقال بآب گرم بخورند یا غاریقون بمثل او در آب گرم و غاریقون را منافع عظیم ست و گاهی با آن اندک افیون می آمیزند و خواب و عرق می آرد و شدت لرزه و غیره را دفع میکند و ایضا ایرسا مقدار مثقالی بآب گرم بخورند و ایضا ابهل وزن مثقال بآب گرم و ایضا فطراسالیون مثقال بآب گرم و از مرکبات تریاق فاروق و تریاق حکیم غزه و کمونی و فوتنجی و فلافلی ست و شربت عسل که دران مثل سداب و حلتیت و عاقرقرحا و فلفل جوشانیده باشند حب مجرب که مریض یکساعت قبل از لرزه بخورد و بر بستر دراز شود و هوای او بآتش و پوشش گرم بود پس تعدیل با منع او نماید بگیرند میعه و مر و افیون و جاوشیر و فلفل هر واحد یک جزو و بروغن گاو سرشته بقدر باقلا بخورند ایضا بگیرند جاوشیر و جند بیدستر و حلتیت و عاقرقرحا و افیون اجزا متساوی و مثل او ساخته استعمال نمایند نسخه دیگر حب بگیرند جاوشیر و سکبینج و انجدان و زیره سیاه و تخم کرفس و فلفل هر واحد یکنیم مثقال بزرالبنج و زعفران و زراوند و جند بیدستر و فرفیون و مرو نانخواه و زنجبیل هر واحد دو دانگ تخم حرمل و عاقرقرحا هر واحد یک مثقال بعسل معجون سازند شربتی یک بندقه بآب بسیار گرم و گاهی دران بنوشیدن شراب گرم کرده و ادویه و اغذیه گرم و اسهال بمثل ایارج و سفرجلی و تریاق حاجت افتد بلکه اگر لرزه متعب و خصوصا بدون تپ باشد حب منتن بخورانند که این شفای او ست صاحب کامل گوید که علاج لرزه و قشعریره آنست که مریض آب گرم جرعه جرعه بسیار دفع بنوشد و عضلات ساقین او را باعصابهای عریض بر بندند و اسفل قدم و کف او بمالند و دست و پای او در آب گرم گذارند و لزوم پوشش جامها نمایند پس اگر لرزه و قشعریره مدام بسیار پیدا شود باید که مالش بدن بدستهای بسیار باعتدال نمایند تا آنکه مالش همه بدن را عام گردد و در زمانه اعراض او دست را بروغنی که دران حاشا و پودینه کوهی و بابونه و مانند آن پخته باشند

چرب کرده باشند و اگر تپ بلغمی و سوداوی قوی باشد درین روغنها اندک فلفل یا جندبیدستر حل کنند و اگر غاریقون یک درم تا یک مثقال بخورند لرزه حادث از اخلاط بلغمی غلیظ را نیز منفعت بیّن نماید و همچنین بود دینه نهری اگر با ماء العسل بخورند گیلانی گوید که وقت لرزیدن بدن هر دو پای مریض را در آب گرم نهند و روغن شبت و روغن بابونه گرم کرده بر مهرهای پشت و بر دست و پای بمالند قدری افیون و ورق الخیال با یاقوتی معتدل یا حار ممزوج کرده بخورانند قبل از لرزه و عقد آن گلاب گرم کرده بدهند.

تدبیر افراط عرق در حمیات

بقول شیخ بحرانی راحتی الامکان بند نباید کرد و چون ضرورت افتد و از حد تجاوز کند باید که ترویح و تبرید مکان نمایند و اگر کفایت نکند مریض را امکان سر در گهواره نشانند و عرقی که آید آنرا بار بار نشف نکنند که این سبب ادرار و تکثیر اوست و گاهی غشی می آرد پس نشف او در غشی افزاید و ترک نشف عرق را حبس کند و لازم ست که مالش بدن بروغن گل قوی و بروغن مورد و بروغن بید و بروغن گلنار نمایند و یا بهی مخت و سیب زنخت و گل سرخ و گلنار و دیگر قوابض در آب جوشانیده صاف کرده دران روغن انداخته بپزند تا آب فانی شود و آن روغن را سرد کرده بمالند و گاهی حب الآس و گلنار و کهربا مثل غبار سوده و مانند آن ادویه قابضه بر بدن می پاشند و حبس عرق میکند و گاهی حبس میکند سرکه ممزوج با آب عصاره حصرم و طبیخ گلنار و طبیخ مازو و طبیخ مورد و آب بید عجیب ست و آب حی العالم همین اثر دارد و چون امر مشتد گردد ازین ادویه حبس عرق نگردد و طلا بلعابات بارده و بصمغ نمایند و خصوصاً چون در امثال این صندل و کافور آمیزند خصوصاً چون با این هر دو طلا کرده بهوای سرد ترویح نمایند و در اشتداد امر واجب ست که برف بر دست و پا نهند و یا اطراف دران نهند و یا با آب سرد غسل کنند اگر بران صبر نمایند و حرارت شدید و بحرانی و قوت قوی باشد عباس گوید که اگر عرق مفرط باشد و خوف سقوط قوت بود بدن مریض بروغن مورد یا آب مورد و توتیا سوده با گلاب و یا بروغن خلاف چرب کنند و یا گل سرخ خشک و مازو سوده بر بدن پاشند و اگر مکان مریض گرم باشد بجای سرد که دران هوای سرد آید نقل کنند تا بدن بدان قوت یابد و عرق بایستد جرجانی گوید که تدبیر باز داشتن عرق آنست که جامه سبکتر کنند و هوای خانه خوش گوار دارند و اگر حاجت آید برگ مورد تر و آب بهی بروغن گل بجوشانند تا آب برود و روغن بماند بر پشت و مفاصل بمالند و اگر مورد تر نباشد برگ مورد خشک و گلنار و گل سرخ و معصفر و بهی پاره کرده در آب بپزند و بقدر چهارم حصه آن آب روغن انداخته بجوشانند تا آب برود و روغن بماند و اگر مازو نیز کوفته با ادویه مذکوره بپزند قوی تر باشد و برگ مورد سوده بر بدن پاشند و اگر افراط عرق از حد بگذرد لعاب اسپغول و بهدانه با صمغ عربی آمیخته طلا کنند بعضی متاخرین مینویسند که اگر عرق بحرانی باشد و علامتش آنست که یک دو پاس یا چهار پاس نهایت یکشبانه روز ماند و هر لمحه بیمار را راحت و خفت رو دهد او را هرگز بند نکنند بلکه چیزهای معرقه نوشانند تا طبیعت را مدد کند و اگر از عرق ضعف و ثقل دم بدم ظاهر گردد همان ساعت آنرا حبس کنند و الا بغشی انجامد و بهلاک سازد و این روغن در حبس آن عجیب الاثر ست آب بهی و سیب هر دو عفص و آب جلنار و آب گل سرخ تازه و حب الآس تازه هر یک دو توله روغن گل برابر همه آمیخته بجوشانند که آبها سوخته روغن بماند صاف نموده تخم مورد و گلنار صندل سفید و مازو و کهربا هر یک هفت ماشه سوده آمیخته بمالند

تدبیر رعاف مفرط

تبریدات و اطلیه و اضمده بارده کافوریه و افیونیه استعمال نمایند و آب سرد بر سر ریزند و طلا و نشوق روغن بادام و کدو و مسکه افضل ادویه مانع رعاف ست و بقول شیخ واجب ست که بمنع رعاف بحرانی مبادرت نکنند تا ممکن بود و چون باز داشتن رعاف در حمیات حاده واجب گردد دست و پا بر بندند و محجمه بجانبی که مقابل منخر راعف باشد بر جگر یا طحال نهند بعده تبرید آن موضع که از طرف او خون آید باید کرد و حتی الامکان تا وقتیکه از تبرید رعاف بند شود محاجم نباید نهاد و در بینی بعض قطورات مذکوره در باب رعاف بچکانند و اگر مانعی نباشد تبریدات مذکوره در باب تپ آن نمایند و گاهی اسباب تپ ربع را رعاف بهم رسد و احتیاج اعانت آن بر عفات معلومه افتد و دران شفای ربع باشد و اگر خوف افراط رعاف باشد آنچه مذکور شد بعمل آرند جرجانی گوید که یخ بر سر و پیشانی نهند و یا پیه [illegible] آب سرگین خر تر کرده در بینی نهند یا قطره از ان آب در بینی چکانند

و شخصی را دیدم که هیچ تدبیر رعاف او باز نتوانستم داشت از دست همانجانب فصد فرمودم مقدار بیست درم خون بیرون کردم در حال بایستاد

تدبیر قی مفرط

اگر بحرانی نباشد بزودی بند نمایند تا ضعف و غشی نیفتد پس باید که پوست سماق و طباشیر و زرشک هر واحد یک ماشه سوده و شربت انار بن منعنع دو توله آمیخته بلیسانند و آب سیب شیرین و آب بهی [illegible] و آب نعناع ترش کوهی و گلاب هر یک هفت توله پوست بیرون پسته هفت ماشه بجوشانند تا به نیمه آید صاف کرده نبات سه توله داخل کرده بنوشانند

و از صندل سفید و تخم خرفه و تخم مورد و گل سرخ هر یک نه ماشه در آب برگ مورد و سیب و بهی ترش سرشته بر فم معده ضماد نمایند و بشیاف نرم ماده را باسفل مایل ساختن نیکوست و اگر بقی سودا بر آید اکثر هلاک میسازد و شربت سیب و سکنجبین مقطری هر یک دو توله در آب برف نوشانند شیخ میفرماید که قی بحرانی را نیز قطع نکنند مگر بضرورت یعنی خوف سقوط قوت بود و اکثر اوقات قی و غثیان ایشان بقی منقطع میشود در معونت چیزیکه استخراج خلط موذی بآن کنند مثل سکنجبین ساده و آب گرم و گاهی احتیاج افتد بقوی کردن تدبیر پس بدل سکنجبین ساده سکنجبین بزوری کنند و اگر خلط متشرب در طبقات معده و غلیظ باشد بهتر آنست که ادویه مثل صبر مغسول و ایارج کنند و اگر متشرب نباشد اکثر ایارج و صبر نفع کند و اگر متشرب غیر غلیظ باشد سکنجبین با آب گرم آنرا پاک کند و بعد از آن تعدیل او بشرب آب انار بین نمایند و اگر آنرا قی کنند بار دیگر بنوشانند تا اعتدال و تسکین یابد و همچنین شربت نعناع با انار دانه و گاهی تسکین او و تبرید معده نماید اگر قی صفراوی باشد و واجب نیست که اشیای عفص مسکن قی بعفوصت و حموضت قابض اند او از خلط متشرب قریب نمایند زیرا که آنها ردی است در تشرب خلط افزایند و اما خلط غیر متشرب را گاهی اشیای عفص بقی دفع کنند و اگر چه غلیظ مایل باسفل باشد و گاهی معده را بقی کردن آن از فوق قوی نماید اگر خلط رقیق باشد و اما چون قی از صفرا دوام کند و از قبیل متشرب نباشد استعمال قوابض خصوصاً اضمده نافع بود مثل ضماد مرتب از پوست بیخ انار و مانند آن چون اقاقیا و گلنار و گل سرخ بشراب ممزوج یا بسرکه ممزوج و برای قی سودای مفرط اسفنج در سرکه تر کرده بر معده نهند و اگر حاجت بادویه قوی تر افتد ادویه مذکوره در باب قی استعمال نمایند ایلاقی و جرجانی مینویسند که هرگاه ماده تپ در حوالی فم معده باشد غثیان و تهوع و کرب قوی بود و قی کمتر کنند پس اگر اراده قی کردن باشد بسکنجبین و آب گرم صواب باشد و اگر ماده متشبث بمعده غلیظ باشد ایارج فیقرا که صبر مغسول دران باشد سودمند بود یا حب صبر باید داد و بعد آن آب انار ترش و شیرین دهند تا حرارت ایارج را تلافی کند پس اگر قی امتداد کند و از افراط آن ضعف گردد شربت انار که دران پودینه پخته باشند و آب سیب ترش یا آب بهی که پوست بیرون پسته دران جوشانیده باشند آنرا باز دارد مسیحی گوید که اگر با تپ قی عارض شود شربت انار منعنع یا رب ریباس یا رب بهی یا رب غوره بدهند و پست سیب یا آب سیب مخوش با پوست بیرون پسته بنوشانند و بر معده ضماد صندل و گلاب و آب سیب و آب برگ و آب بید با اندکی کافور و لادن نمایند

تدبیر اسهال

که صاحبان تپ را عارض شود طباشیر کشنیز بریان کتیرا گل ارمنی اسپغول مساوی سفوف ساخته دو درم با شیره تخم خشخاش و خرفه هر یک هفت ماشه لعاب بهدانه سه ماشه شربت خشخاش دو توله بدهند و اگر با اسهال خون هم یار باشد قرص کهربا سه ماشه با شیره کشنیز خشک و خرفه و خشخاش بریان هر یک نه ماشه شیره بهدانه سه ماشه لعاب ریشه خطمی چهار ماشه شربت خشخاش دو توله شربت حب الآس دو توله سبوس اسپغول پنج ماشه دهند و غذا ماش مقشر با برنج بدهند بوعلی مینویسد که علاج این در باب اسهال گفته ایم بدان رجوع نمایند و آنچه بطریق اغذیه نفع کند ماش بریان و عدس بریان بکشنیز است هر کدام از این هر دو بعد جوشانیدن و ریختن آب اول آن با انار دانه ترش کرده بخورند ابن عباس گوید که اگر با تپ طبیعت نرم باشد آب پست جو بصمغ عربی و گل قبرسی هر واحد یکدرم بدهند و اگر در آن حب الآس یا قطعات بهی بجوشانند بهتر باشد و شربت سفرجل و شربت ریباس بنوشند و سفوف معمول از اسپغول و تخم ریحان اندک بریان کرده با اندکی صمغ عربی و گل قبرسی و طباشیر بدهند و غذا مزوره زیرباج بزبیب و انار دانه یا بخرفه یا حماض معمول بسماق یا غوره یا زرشک سازند و اگر صلاح نباید آب پست جو بنوشانند پس قرص طباشیر قابض بشربت سفرجل بخورانند و اگر این طبیعت با خون باشد سفوف طین یا سفوف کهربا با آب سماق یا آب خرفه وغیره که در علاج آن مذکور است بدهند و معهذا باید که نظر کنند اگر اسهال بحران حادث شده باشد قطع او سزاوار نیست بلکه آنرا ترک نمایند مادام که قوت متحمل باشد مگر آنکه اسهال اسراف نماید و قوت ضعیف گردد پس آنچه حبس طبیعت کند استعمال نمایند

تدبیر عطش مفرط

شیره بزور بارده مانند خیارین و مغز تخم کدو و هندوانه هر یک نه ماشه شربت نیلوفر چهار توله و یا افشره تمر هندی بگلاب دهند و یا لعاب بهدانه و اسپغول هر یک سه ماشه در گلاب نیم پاره دمادم بهدانه و یا آلو و یا یخ در دهن داشتن و مضمضه بآنها کردن نفع کثیر دارد شیخ میفرماید که واجب است چرب کردن سر بروغنی بارد مثل روغن تخم کدو و کاهو بسیار سرد کرده بر سر ریزند در تابستان و مانند اگر مانعی مثل نزله وغیره نباشد و ایضاً آبهای سرد مثل جرادهٔ کدو و خرفه و کاهو بار برند و در دهن گرفتن لعاب بهدانه مخلوط بروغن گل اعلی با نقوع آلو و حب مغز خیار بادرنگ و کدو و خشخاش سیاه و اصل السوس حب مرقوم در قرابادین برای تسکین عطش و از اشیای خاییدنی و مکیدنی

تمر هندی سهل و عطش گاهی از یبوست بود و آنرا خواب قطع کند و گاهی از حرارت باشد و بیداری آنرا منع نماید

تدبیر خشونت و لزوجت و سواد زبان

شیخ میفرماید که لزوجت را بخیزران یا بشاخ بید در روغن گل و شکر طبرزد آلوده بخراشند تا آنکه پاک شود و یا باسفنج و اندک نمک در روغن گل زیرا که از حک کردن بر مریض تخفیف بسیار شود و نیز در خشونت او بغیر لزوجت باکی از یبوست باید که پستان یا تخم آلو یا نبات بقدر باقلا در دهان گیرند و بهدانه ترطیب زبان و منع خشکی او کنند و باید که دهان بسیار گشاده و بر پشت خواب نکنند که این هر دو زبان را خشک میکنند و باید که سیاهی بر زبان ایشان نگذارند بلکه بجالیات معلومه بخراشند و الا ابخارات خبیثه بسوی سر صعود کند و مرض را در سلام انداز

تدبیر سبات

که باصحاب حمیات عارض شود روغن گل و سرکه برابر آمیخته بر تارک بمالند و ریاحین حاره مثل مرزنجوش و نرگس بعوبانند و بقول شیخ بکلام و آوازهای بلند از سبات باز دارند و عضای او محکم ببندند که از آن الم یابد بحسب قدرت اگر مانعی نباشد و شیاف لطیف بردارند اگر قبض طبع باشد و در اوقات راحت تب نایبه یا فتره تب لازمه میان کتفین و فقار گردن حجامت نمایند

تدبیر سهر

یعنی بیداری که آنرا ارق نیز گویند شیخ میفرماید که روغن خشخاش و استنشاق با روغن تخم کاهو و روغن نیلوفر و کدو و الصاق چیزی از مخدرات مشهوره بر صدغین و انکباب ابخره ادویه مرطبه و اشمام نیلوفر و لفاح و ریحان بگلاب پاشیده از بعید و نطولات مرطبه جمله معلوم شده و همچنین اگر غلظ ماده مانع نباشد خوردن شربت خشخاش و لعوق او بعده تدبیر نهادن چراغ و غبار و بروی مریض و غیره در باب سهر مذکور شده و چون خفت و سکون از نوبت یا از شدت تب دریابند مداومت شستن رو بآب طبیخ خشخاش سیاه باندکی سرخ و پیچ آن نمایند و اگر در انجا اخلاط بورقی باشد بآب طبوخ بابونه و اکلیل الملک و اقحوان و خشخاش و شستن و بر بخار او انکباب نمودن نفع کند صاحب کامل گوید که هرگاه با تب سهر باشد باید که مریض را خشخاش تازه بشکر بخورانند و روغن بنفشه و روغن تخم کدو مربی به بنفشه تر بنوشانند و بنفشه تازه بر سر ضماد کنند و آب طبوخ جو مقشر نیم کوفته و خشخاش مع پوست و بنفشه تازه و گل بابونه و چراوه کدو و مانند آن تکمید سر نمایند و این تدبیر وقتی بعمل آرند که سهر از علامات بحران نباشد و هرگاه سهر بسبب بحران باشد تحریک مریض نمایند و طبیعت او را بچیزی مشغول نسازند و باید که شیر از سر بیمار دور دارند زیرا که گاهی ضرر عظیم میکند و از آن خوف ورم دماغ بود از بهر آنکه در شیر تحلیل قوی است پس اگر در سر یا ماده ملاقات گردد تحلیل آن نماید سعید گوید که مریض را خشخاش بماء الشعیر پخته بدهند و شربت خشخاش و بنفشه بنوشانند و افیون ببویانند و بر صدغین بدان طلا سازند

تدبیر عطاس شدید

بقول شیخ گاهی ضرر عطاس شدید با ایشان بسیار شود زیرا که بکشیدن دماغ و اعضای صدر ایذا رساند و سر ایشان را از بخار ممتلی سازد و قوای ایشان را ضعیف کند و گاهی رعاف آرد پس واجب است که پیشانی و چشم و بینی بمالند و دهن بگشایند و حنک را بزور بمالند و سر و گردن را بکشند و قلب و ضع آن کنند و دست و پا بمالند و در گوش روغنهای نیمگرم مائل باندک حرارت اندازند و ترطیب عضلات و فک بروغنهای طب سازند و زیر قفا تکیه گرم کرده نهند و از خواب یکبارگی بیدار نسازند و از غبار و دخان و هر چیز که در بوی او حدت باشد احتراز نمایند و سیب و گل و کافور و اسفنج بحری ببویند ابن عباس گوید که آروغ بسیار آورند و حصر نفس نمایند و اطراف و سائر بدن را بسیار گردن را بروغنهای مرطبه مثل روغن بنفشه بمالند و اندک در گوش چکانند و نقره قفا بخرقه گرم یا بشیم تکمید نمایند و آنجا که عطسه محتبس باشد و سر ببخار ممتلی گردد و اراده آمدن او کنند فتیله کاغذ در بینی داخل کنند و گردن بسوی بالا بکشند و کندش ببویند

تدبیر صداع و ثقل راس

حجامت سیاه تیز نمایند و پاشویه بعمل آرند و شیخ میفرماید که در صداع ایشان دست و پا و خصوصا ساعد را بعصابه بربندند و کف پا بمالند و شیاف لین جاذب ماده بسوی اسفل بردارند و تقویت سر بمبردات معلومه نمایند و اگر از نزله یا سرفه مانع نباشد نطول سر بطبیخ گل سرخ و بنفشه و جو و برگ بید و مانند آن و همچنین روغن گل و روغن بید نمایند و اگر این کفایت نکند بنطولات مبرده ملینات مثل بابونه و خطمی و اکلیل الملک و مخدرات مثل خشخاش مخلوط سازند و شیر بر سر ندوشند مگر نزد زوال تب پس اگر قوت قوی باشد شیر نیم بدوشند و اگر ضعیف باشد شیر زنان دوشند و از شیر نزد امتلای رطب بدنی سابق حذر کنند و همچنین از جمیع مرطبات از نطولات و ادهان اجتناب نمایند و استعمال مرطبات

دفع نمایند که بخار زعفرانی و سر را پس قلیل النوم باشد و چون امتلاء در سر از بخار رطب کثرت نماید جذب او بسوی اسفل بشیافات و حقنها و بستن اعضای سافله حتی خصیتین باید کرد و در ثقل سر واجب است که از دوشیدن شیر بر سر و ریختن روغن بر آن یا نطول یا سعوط اجتناب نمایند بلکه به تبخیرات و نطولات بابونجی که در آن بنفشه و سبوس و مانند آن که مسام را بگشاید اقتصار ورزند صاحب کامل گوید که دوای صداع عارض در تب آنست که گلاب و سرکه و روغن گل بر سر ریزند و روغن گل دو جزو و گلاب سه جزو و سرکه یک جزو باشد و اگر اندکی آب برگ خرفه یا آب خیار یا آب حی العالم یا آب جرادهٔ کدو با وی مخلوط سازند نفع بین نماید و اگر با این قدری صندل و گلاب و بنفشه تازه و نیلوفر آمیزند نیکو باشد و همچنین اگر بنفشه تازه بر سر نهند و اگر صداع باین ساکن نشود این ضماد استعمال کنند صفت آن افیون یکدرم تخم کاهو تخم خطمی هر یک یکدرم شیاف مامیثا پوست خشخاش هر واحد دو درم همه را با یک سائیده با آب کاهو و آب خرفه و اندکی سرکه آمیخته بر سر ضماد کنند و روغن نیلوفر معمول تخم کدو در بینی چکانند و نیلوفر و بنفشه تازه ببویند و ماء الشعیر و آب انار میخوش بنوشانند و اگر دانند که در معده چیزی از صفرا است که بخار او بسوی دماغ بر می آید سکنجبین و آب گرم نوشیده قی کنند تا آنکه معده پاک شود و عقب آن شربت غوره و شربت تمر هندی و آب انار میخوش و مانند آن دهند

تدبیر سعال

در سرفهٔ ایشان لعاب بهدانه و اسپغول و شیرهٔ تخم خرفه با شربت خشخاش بنوشند و این حب پیوسته در دهن دارند مغز تخم کدو و مغز بهدانه مغز تخم خیارین تخم خطمی خبازی نشاسته کتیرا طباشیر هر یک سه ماشه در لعاب اسپغول سرشته حبها بقدر نخود سازند و آنچه [illegible] با شربت نیلوفر دهند شیخ میفرماید که سرفه اکثر ایشان را از حرارت یا یبس عارض شود پس باید که حب السعال و لعوقات خشخاش و شیر مرتب بمغزیات بارده و نشاسته و مانند آن در دهان دارند و قیروطیات مبرده مرطبه معمول از روغن گل خالص و لعاب اسپغول و آب خرفه و مانند آن استعمال نمایند مصنف ملکی گوید که اگر با تب سرفه باشد باید که ماء الشعیر عناب سپستان و اصل السوس مقشر کوفته بپزند و صاف کرده خمیرهٔ بنفشه در آن مالیده با شربت بنفشه حل کرده و روغن بادام بر آن چکانیده بنوشند و لعاب بهدانه و اسپغول با اندک نبات سفید و روغن بادام بدهند و حریرهٔ معمول از آب جو مقشر معمول از باقلای خشک کوفته با شکر و روغن بادام دهند و غذا مزورهٔ اسفاناخ و قطف و سرمق و خبازی با ماش مقشر و کشنیز تر و خشک به روغن بادام سازند و وقت خواب این سفوف دهند مغز تخم کدو و خیار و بادرنگ هر واحد چهار درم صمغ عربی نشاسته کتیرا طباشیر هر واحد دو درم مغز بهدانه یکدرم همه را با یک سائیده بحریره پخته دو درم بجلاب یا با مثل او شکر بدهند.

تدبیر وجع معده

بقول شیخ از انصباب صفرا بسوی معده میباشد پس اگر در ابتدای دورهٔ تب عارض شود اندک شربت سیب با سکنجبین دهند و بعضی مقدار این هر دو هر یک دو توله با گلاب نیم پاو نوشته اند و نیز این سکنجبین تفاحی چهار توله و آلو بخارا ده عدد در گلاب نه توله مالیده بدهند و نیز اشلهٔ اسفاناخی خورانند

تدبیر حبس طبیعت

هر گاه قبض شدید باشد شیرهٔ گل بنفشه گلقند یک توله آلو بخارا پانزده عدد گلاب پاو آثار گلقند چهار توله و یا ملین مبارک دهند و بقول صاحب کامل طبیخ خیارشنبر و ترنجبین و تمر هندی و آلو و مویز و بنفشه و گل سرخ هر واحد بقدر حاجت بدهند و یا لعوق خیارشنبر دهند و قبل غذا آلو بخارای شیرین مبلول بجلاب یا شربت بنفشه بخورانند و آب لبلاب بشکر سرخ و آب انارین شیرین هم آنها افشرده با شکر بدهند و اگر ازین اجابت نشود و مریض از تناول اغذیه ایذا یابد و حبس طبیعت از چهار روز تجاوز کند حقنهٔ لین معمول از آب چغندر با افشرده شکر سرخ و مری و روغن کنجد استعمال کنند و یا حقنه که در آن [illegible] بنفشه کوفته بست درم در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل آید و در آن بست درم فلوس خیارشنبر مالیده صاف کرده هفت درم روغن بنفشه و مثل او مری داخل کرده باشند بعمل آرند و یا شیاف از خطمی و بورق و شکر سرخ و یا شیاف از نرگس استعمال کنند و غذا مزورهٔ لبلاب بروغن بادام و اسفیدباج بزیت سازند

تدبیر بطلان اشتها

جوارش فواکه نه ماشه با عرق زرشک شش توله بدهند و اگر آثار ماده در معده دریافت گردد اول تنقیهٔ آن بقی و مسهل نمایند چنانچه بوعلی سینا نوشته که گاهی سبب او خلطی [illegible] شناخته میشود و از علاماتیکه در باب بطلان شهوت طعام گفته شد پس استفراغ بقی یا اسهال نمایند و اکثر بداخل کردن انگشت در حلق [illegible] انگیختن معده را بجهت قی اکتفا یابند خصوصا چون ماده لزج یا ترش قی کنند و گاهی از شدت ضعف قوت بود پس معالجه سوء مزاجی که ضعف واجب کرده بضد آن نمایند بدانچه معلوم شده و لازم است که قریب بغذا [illegible] اشتها برانگیزد و مثل بوی پست جو مبلول آب یا آب و سرکه ببرند و جوارش منسوب بصاحبان تب یعنی بارد مثل جوارش طباشیر و آمله و مانند [illegible] ممزوج آب یا گلاب و آب [illegible]

فواکه مفصص خوشبو مثل بهی و سیب بایند و اندکی سرکه و قریب و قریض ماهی یا بزغاله و مانند آن بدهند و بعد ایام اول اضمده مرتب از فواکه که دران تسخین و حبس باشد چنانکه گفته شد بر معده نهند و مالش معده بروغنهای خوشبو مثل روغن گل و سفرجل بسیار نافعست صاحب کامل گوید که سقوط شهوت غذا مع حمیات اشتها را بوییدن اغذیه خوشبو بجنبانند مثل شمیدن بچه مرغ که آب در غلاف خود در تنور بریان کرده پیش روی مریض بشگافند تا بوی آن به دماغ وی رسد و شمیدن سویق مطبوخ و نان گرم نیک پخته و شمیدن فواکه خوشبو و قابض چون سیب و بهی و مکیدن آنها و انداختن ثفل آن نهادن بدن را بروغنهای خوشبو مالند و اکل صندل در آب سیب و به و آب طلع و روغن بید بر فم معده ضماد کنند و باید که برای دادن غذا مریض شخصی را متولی سازند که ازان بیمار خوف و حیا کند و قول او قبول نماید و امر بیمار مریض مهمل نگذارند زیرا که ترک غذا قوت ضعیف میکند و تعلیل کند و اگر ذهاب شهوت بعد مفارقت تپ ناقهین را عارض شود بعض ادویه مسهله لینه بقدر احتمال قوت استفراغ نمایند و باقی آنچه اگر برایشان سهل بود با وجود تدبیر مذکور ریاضت ملایم مثل اندک پیاده رفتن و در گهواره نشستن و بآواز بلند خواندن و مانند آن از ریاضت و حبدن و مالش ملایم نمایند قبل از غذا اندکی از شراب افسنتین بخورند و یا چند جرعه از سکنجبین عنصلی بنوشند که این منفعت بین نماید و اغذیه خوشبو مثل نان گرم و کباب گرم و اغذیه که در حالت صحت خواهش میکردند پیش روی آورند که اشتهای ایشان را بجنباند

تدبیر بولیموس

که آنرا جوع البقر نامند گلاب و عرق بید مشک به دو برابر و سرکه چهارم حصه آمیخته بدهند و سکنجبین تفاحی در آب سرد دهند و غذا نان ترید در آب سرد که شربت در آن باشد خورانند و بقول شیخ واجب ست که علاج کنند بمشمومات و بگل خراسانی یا از نبق و هلول بسرکه و ایضا مصوصات و نان پاکیزه گرم و گوشت بریان ببویانند و دست و پای به بندند و گوش و موی بکشند و تقویت دماغ بنطولات مبرده مرطبه نمایند زیرا که اکثر بولیموس ارباب حمیات بسبب بطلان حس فم معده بواسطه مشارکت شعبه عصب که برای حس از دماغ بفم معده آمده میباشد و بدن طلب غذا میکند لیکن حس فم معده تقاضای غذا نمی نماید

تدبیر شهوت کلبی

شیخ میفرماید که معالجه آن بمشمومات بارده و بجلاوات نمایند و بقول جرجانی از ترنجبین و مغز تخم کدو و مغز تخم خیار و مانند آن حلوا سازند و روغن بادام بدهند

تدبیر غشی

بقول شیخ گاهی غشی در حمیات بسبب انصباب صفرا بسوی فم معده عارض شود پس می باید که قبل از نوبت یا نزد نوبت قطعه نان بمیده آب انار و آب غوره بدهند و بدانند که چون غشی و تپ جمع شود غشی اولی بالعلاج ست و اگر احتیاج طعام افتد اندک نان ممزوج به درم شراب کهنه و الا شربت سیب کهنه که فضول رطوبات او تحلیل شده باشد بدهند و بسیار باشد که فصد در غشی افزاید و حقنه لین موافق تر بود و دوقی ایشان را نافعست و بستن ساقین و نهادن دست و پای در آب گرم و هرگاه افاقه از غشی گردد بهتر آنست که پست جو سرد کرده که دران انار دانه باشد بخورانند تا از سقوط قوت ایمن گردند صاحب کامل گوید که هرگاه صاحب تپ را غشی عارض شود باید که نظر کنند که سبب در حدوث او چیست پس اگر او انصباب صفرا بسوی فم معده باشد آب سرد بر روی صاحب او زنند و فم معده شکم او را بمالند و دست و پای او بعصابها محکم بربندند تا ماده با سفل منجذب گردد و یک لحظه دهن و بینی بگیرند تا حرارت غریزی بدن اجتماع کند و شراب رقیق ممزوج آب سرد بحلق چکانند و چکانیدن سکنجبین و آب گرم در مثل این حال نافعست بنابر انحدار صفرا از فم معده بسوی اسفل و یا خروج او بقی و اگر غشی بسبب اسهال عارض شود معالجه بسائر تدابیر مذکوره ماسوای سکنجبین و آب گرم کنند و گلاب و صندل و کافور ببویانند و بادکش بجنبانند مع پاشیدن گلاب بسیار سرد بر چهره و نان بشراب تر کرده دهند و شربت سیب و شربت بهی بنوشانند و بر معده آبهای قابض مثل آب بهی و آب امرود و آب شاخ انگور ضماد کنند و اگر غشی بسبب خبث حمی و رداءت خلط عارض گردد باید که در وقت نوبت تپ محکم ساق بربندند و قدم و کف پا و دست بمالند تا ماده از باطن بدن بظاهر او و از اعضای شریفه بسوی اعضای خسیسه منجذب گردد و از خواب در زمان نوبت منع کنند زیرا که انسان در خواب ست که مواد را بسوی داخل بدن متوجه میگرداند پس حرارت غریزی را فرو میکند و ایضا از غذا باز دارند تا حرارت غریزی بهضم غذا از انضاج ماده و اصلاح آن باز نماند و بگردد و امتلا نیفزاید که اطفای حرارت کند و اما هرگاه غشی در ابتدای نوبت بسبب ضعف عارض شود باید که غذا قبل نوبت تپ بدهند بعد از آنکه نظر کنند که اگر تپ [illegible] صعب باشد نان بشراب رقیق تر کرده دهند و اگرچه شراب در تپ افزاید لیکن تقویت قوت حیوانی کند بدن را غذا دهد و شربت سیب

و آب او و آب بهی دهند و دست و پای او به بندند و بمالند تا ماده را باطراف جذب کنند و بسوی خارج میل آن نماید و اگر آن غشی قوی باشد مریض را قبل از نوبت سیب و امرود و انار دهند بخورانند تا معده بدان قوی گردد و حفظ قوت حیوانی نماید اما هرگاه که تب ابتدا کند غشی عارض شود باید که صاحب او را نان مبلول بشراب گرم کرده بدهند تا نفوذ او بسوی اعضا بسرعت گردد و تطییب آنها نماید و از تخفیف آنها باز دارد سعید ابن هبة الله گوید که اگر غشی تابع اسهال بود حبس آن نمایند و اگر تابع افراط عرق باشد آب سماق و آب غوره و آب برنج بر نهار بیاشامند و اگر منقطع نشود بر بدن کهربا و گل ارمنی و مرزنجوش و برگ سوسن و برگ طرفا کوفته بیخته بعد چرب کردن بدن بروغن بید یا روغن گل بپاشند و مسکن مهب شمال یا خیوش سازند و غذا پچه ماکیان با آب سماق دهند مؤلف اقتباس مینویسد که فی الحال گلاب یا عرق بید مشک بر برف سرد کرده بر رو دمیدن زنند حجامت بلا شرط کنند و شراب ریحانی سه درم ممزوج با آب سرد در حلق چکانند و نان ثرید در شراب آب یخ چند لقمه خورانند تا قوت باز آید پس جهت رفع حرارت شربت سیب و صندل ترش در عرق بید مشک نوشانند و اگر مریض عادت غشی قدیم داشته باشد باید که آنرا قبل از شروع نوبت چند لقمه نان تنک در آب غوره و یا انار کوهی و یا سیب و یا بهی ترش و یا لیمون کاغذی و انار کی شراب ریحانی تر نموده خورانند

تدبیر ضیق النفس

نقوع سپستان پانزده عدد آلو سیاه پنج عدد عناب هفت عدد بنفشه نیلوفر عنب الثعلب هر یک هفت ماشه با شربت بنفشه دو توله بدهند و قیروطی موم زرد سه توله در روغن گل هشت توله گداخته آب جرادهٔ کدو و برگ خرفه هر یک یکنیم توله صندل یکتوله کتیرا هفت ماشه داخل کرده بر سینه مالند شیخ میفرماید که ضیق النفس ایشان را عارض میشود یا بسبب تشنج و یبس عضلات نفس و یا بسبب مادهٔ خانقه نازل بحلق و یا بسبب ضعف مستولی بر عصب که بسوی اعضای نفس آمده و معالجهٔ اول مراهم مرطبه نمایند و علاج دوم بر چیزی مانع خناق باشد و علاج سوم تبدیل مزاج دماغ و مالش گردن بچیزیکه مبرد و مرطب بود و گاهی بر معده نیز مثل جرادهٔ کدو و خرفه و صندل بروغن گل و مانند آن نهاده می شود

تدبیر شدت کرب

آنجا که کرب بسیار بود در گهواره داشته بجنبانند و برگ بید ساده و سیب و لیمو و ترنج و ریحان و گل سرخ و سداگلاب زیر او فرش نمایند و لمحه لمحه آب سرد که صندل سفید در آن سوده باشند تر دارند و بادرنگ و خیار و سیب و بهی و کدو و تربز بریده جو بایانند و در ظرفی کلان گلی که پر از آب شیرین باشد انداخته نزدیک بیمار دارند و گویند که پیوسته نظر بران دارد و ماء القرع با شربت نیلوفر نوشانند و آب حی العالم سبز بروغن گل برابر آمیخته و صندل سفید دو حصه افزوده بر تارک سر و معده و دل گذارند و حقنهٔ معتدل علو بخان بکار برند و نگذارند که کرب مستقر گردد و بخارات خبیثهٔ آن بدماغ بر آید و آنرا مشوش ساخته بهلاکت انجامد بو علی سینا مینویسد که چون کرب بسبب حصول خلط لاذع در فم معده و وصول اذیت او بقلب کثرت نماید تبرید معده از اغذیه کنند و ترویح بمروحه نمایند و در موضع قریب حرکت آب مفروش سبز گیاه و شاخهای سرد و ریاحین بارده از نیلوفر و گل سرخ و نضوحات بارده مرتب از فواکه خوشبو بارد و صندل سکونت ورزند و بسیار باشد که کرب ایشان را حقنهٔ بارد معمول از آب کدو و خیار و آب خرفه و حی العالم بروغن گل نفع نماید

[illegible]

تدبیر عسر الازدراد

برای دشواری فرو بردن طعام و شراب باید که بروغن گل بمالند و یا آب گل سداگلاب و ریحان سبز هر یک هفت توله روغن گل نه توله بجوشانند تا همه آب بسوزد و روغن بماند گل ریحان و فرنجمشک هر یک نه ماشه آمیخته بمالند و حقنهٔ بارد علوبخان فی الفور نفع بین می نماید شیخ میفرماید که اگر عسر ازدراد در تپ مطبقه عارض شود فصد کنند و اندک خون بر آرند و غذا بسرکه دکاهو دهند اگر اشتهاء دران اندک جید باشد و الا بماء الشعیر اقتصار ورزند و از قوت بعض شکم حذر کنند و اگر قبض طبع باشد حمول و حقنه از مسهل بیاز نوبت

تدبیر برد اطراف

در سردی دست و پا اندکی جدوار و بسباسه بمالند و جوارش جالینوس بخورانند و بقول شیخ اکثر حرارت ایشان بسوی باطن برای حمایت اعضای رئیسه از فرو رفتگی بسیار دم اطراف سرد می شوند و حرارت غائر تحریک بسوی سر مینماید پس دست و پا در آب گرم نهند و آب سر [illegible]

تدبیر کثرت احتلام

باید که این سفوف بدهند تخم نیلوفر تخم کاهو هر یک یکنیم توله طباشیر تخم خرفه گل نیلوفر هر یک یکتوله تخم تاج خروس دو توله شربتی نه ماشه با آب برف

تدبیر تشنج یابس

باید که سینه و گردن را بقیروطی که از روغن بنفشه بادام هفت توله و موم سفید سه توله و تخم خطمی یک توله سوده آمیخته مرتب ساخته باشند چرب سازند و از تراشه کدو و خیار و برگ خرفه و اسفاناخ و جو مقشر هر یک یکنیم توله و روغن گل دو نیم توله بر گردن و سینه ضماد نمایند و آب زلال علوبخارا نافع تشنج یابس بعمل آرند و غذای رقیق مرطب مانند شوربای بچه مرغ فقط نوشانند انتهیٰ و فواق و قی الدم و نفث الدم نیز از اعراض حمیات ست و تدبیر اینها همانست که در محل هر یک مسطور شد مع رعایت تب

نافض بلا حمی

یعنی لرزه بی تب پوشیده نماند که هر چند این مرض از اقسام حمیات نیست لیکن بعضی اطبا مثل سمرقندی و غیره بعد بیان حمیات بوجه کثرت عروض او در حمیات آنرا درینجا ذکر نموده اند بالجمله گاهی لرزه بدون آنکه بدن را گرم کند و بغیر آنکه مودی بحمی گردد بادوار عارض میشود و سببش در اکثر بلغم زجاجی میباشد و از دیگر اقسام نیز ممکن الوقوع ست که بلا عفونت در بدن منتشر گردد و بادوار متحرک شود و بسوی عضلات بریزد و ببرودت خود آنرا ایذا دهد و به تب نه انجامد بسبب خلو او از عفونت و علامتش نوبت که بر سبیل دوره تب بلغمی هر روز می آید بوقت معین بی تشنگی و بدون کرب علاج تلطیف تدبیر و اخراج بلغم باسهال و ادرار نمایند و تعریق بحمام و ریاضت و تعب کنند و این از اسهال اولی بود زیرا که نزد اسهال مواد در جمیع اعضا منتشر گردد پس بهتر آنست که در تعریق و تفتیح مسام سعی بلیغ نمایند و این چنان باشد که قبل از نوبت لرزه بحمام برند تا دیر نشسته دارند و اگر حمام میسر نیاید این بخور گیرند اشنه سنبل الطیب برگ گز برگ نیب برگ قنب برگ نی هر یک نیم پاو بادیان یک چهٹانک در سبوچه جوشانیده بکار برند و یا برگ نیب خشک و شاهتره و برگ گز خشک و شونیز تنها یا همه بر اخگر چوب تمرهندی انداخته دخان گیرند که در دو سه نوبت رفع می نماید و کذا بخور کبریت و بخور موی انسان و بخور گهونگها و چون کهنه گردد باید که تنقیه بدن نمایند بطریقیکه در حمای مواظبه گفته شد و اگر بعد تنقیه هم بماند دوا را الحلتیت قبل از نوبت بوزن یک بندقه بشربت افسنتین و شربت کشوث علوبخارا هر واحد یکتوله بیاشامند و بالایش شربت بزوری حار شربت بادرنجبویه هر یک دو توله در عرق بادیان و بادرنجبویه هر یک هفت توله عرق افسنتین سه توله بنوشانند در دو سه نوبت رفع دوره می نماید و همچنین جندبیدستر چهار حبه فلفل گرد یکنیم ماشه در دواء المسک تلخ هفت ماشه آمیخته بخورانند و شراب ریحانی یکنیم توله بعرق شاهتره چهار و نیم توله عرق افسنتین سه توله آمیخته بنوشانند و ایضاً شونیز و تخم بادرنجبویه هر یک یکنیم ماشه در عسل دو توله آمیخته و ایضاً گوشت خشک موشک پران سه ماشه در عسل یکنیم توله و ایضاً گوشت خارپشت و ایضاً گوشت سمو یکنیم ماشه و نانخواه یکنیم ماشه عسل دو توله و ایضاً مغز بهدانه سه ماشه بعسل دو توله و بستن اطراف و مالش نرم و تمریخ بروغن قسط در راحت عظیم الاثر ست و همچنین خوردن قسط شیرین یکمثقال و نیمه آن غاریقون با آب گرم

احکام نکس

بدانند که نکس باز آمدن مرض را گویند قبل از آنکه بحال صحت اول از قوتهای بدن و غیره آمده باشد و نکس از اصل مرض بدتر بود بنا بر آنکه مردم اول از صحت در مرض افتند و قوت کشیدن بیماری دارند بخلاف نکس که مریض دران ضعیف تر بود چه در حالت ضعف قوت می افتد و قوت او از مرض ضعیف شده پس طبیعت مقاومت معاودت مرض نتواند کرد و نکس بدتر آنست که زود تر افتد زیرا که هنوز قوت مریض ضعیف باشد که مرض باز عود کند و نکس دو نوع ست یکی آنکه بسبب خطای مریض یا طبیب در تدبیر افتد و این سالم تر ست از آنکه بدون خطای تدبیر پدید آید و خطا چنان باشد که در حالت نقاهت مریض سوء تدبیر نماید یا طبیب بنا بر جودت هضم و قوت مربای آمله یا انوشدارو یا گلقند عسلی یا قرص گل و غیر آن ادویه که هم دهد از ان گرمی و اشتها افزاید و کثرت اکل باعث زیادتی مواد گردد دوم آنکه بدون خطا و نحو آن باوجود صواب تدبیر افتد و این نوع بدتر از اول ست زیرا که دلالت بر بقیه مواد ردیه مرض در بدن و حرکت او موجب مرض دارد و بقیه مواد مرضی که بعد بحران باقی ماند بر وجه نکس آید دیگر آنکه تدارک او نمایند یعنی بحران اسهالی را باسهال و ادراری و عرقی را بادرار و عرق اعانت کنند و هر مرضیکه قبل از نضج بحران کند از امراض حاده و یا بحران ناقص شده و بحرانیکه لائق نباشد جهت قلت نضج پس بی نکس نباشد علامات نکس شیخ میفرماید کسی که تب او ببحران تام و در روز او ساکن نشود بلکه چیزی باقی ماند بدان خوف نکس باشد و ایضاً اگر سکون او بغیر بحران بود البته از نکس رستگاری نباشد و خصوصاً چون بحران ناقص مثل جدری یا یرقان یا جرب باشد و بالجمله بسبب جلدی ماده و مقاومت در جلد بماند و استدلال کرده میشود بر نکس از ضعف قوت و سقوط اشتها و غثیان و خبث نفس و قلت هضم و فساد طعام

در معده یحموضت یا دخانیت وانتفاخ شراسیف ونواحی کبد وطحال وفساد خواب وطول بیداری وشدت تشنگی وشدت تهیج روی که علامت عظیم نکس ست خصوصاً
در پلک بالا وخاصة ورم آن وبقای آن مع اختلال تهیج وجه واز آنچه بر نکس دلالت میکند اینست که بدن طعام را نیک قبول نکند وبدان لاغری زائل نشود وخصوصاً
چون اعراض دیگر مذکوره ظاهر شود یا شدت کند ودر اوقات نوائب مرضیکه اول لاحق بوده باشد وگاهی استدلال کرده میشود بر نکس از نبض چون ددان تواتر وسرعت باقی ماند
وا ز غائر شدن خراجات بحرانی وغیب گردیدن آنها وا ز بول چون دران رنگینی بسیار از زردی یا شقرت یا سرخی باقی باشد ویا آن خام بود ودران رسوب معلق
ور اسب نبود وچون بول مریض مشابه بول طبیعی او نباشد وبعض فصول اعانت بر نکس از بعض آن بود مثل خریف که دران نکس بیشتر افتد از انکه در سائر فصول واقع شود
وایضاً جنس مرض اعانت در دلالت بر نکس کند مثل حمیات ورمیه چون حرارت وتلهب در احشا بعد آن بماند ومثل صرع وسدر وسوداع کرده وجگر وطحال وشقیقه و
ونوازل وانچه از نوازل پیدا شود چون رمد وغیره وامراض نفس گویند که از جمله ممدات نکس هوای خریف ست واستعمال مسخنات ومقویات معده وطعال واستلا
وجماع وتعب ودیگر اعراض نفسانی مناسب مرض **علاج** در هر دو نوع نکس علاجی ضعیف از اصل مرض بعمل آرند ولیکن درینجا ادرار وتعریق بیشتر از اسهال کنند
ورشته پرهیز در دست دارند تا بزودی صحت حاصل گردد وبسا باشد که بسبب کردن پرهیز حاجتی بعلاجی دیگر نباشد وبالجمله اصل کلی تقویت قوت ست بحکمت عملی
وتعدیل ماده علت وتقلیل با رسال مناسب وتسکین وتفریح وریاضت معتدله **ونقل ست خجندی** گوید که شیخ الرئیس در قانون گفته رای آنست که دران مبادرت
بمعالجه نکنند تا آنکه وجه امر ظاهر گردد زیرا که آن در اکثر خبیث باشد ومراد شیخ بمعالجه درینجا معالجه بمسهل ومانند آنست واما بملطفیات ومصلحات مزاج از مبادرت چاره نباشد
تا نکس را بشکند **جالینوس** گفته که انچه حفظ از نکس کند آنست که چون تپ ساکن شود واعراض او زائل گردد مدتی بران پرهیز که در حالت تپ کرده باشد قرار گیرد
واکثر مدت آن باشد که یکهفته پرهیز کند تا آنکه روز بحران بزرگ بران بگذرد وبعد هر مرض مدت بحران مرض پرهیز باید کرد وبتدریج بغذای اول باز آید

احوال ناقهین

بدانکه ناقهین جمع ناقه هست وناقه کسی را گویند که از بیماری خلاصی یافته باشد وهنوز بحال صحت تام وقوت باز نیامده باشد واین را ناقه حقیقی نامند واگر از مرضی رهند
بمرض دیگر گرفتار شده باشد آنرا ناقه حقیقی نتوان گفت بلکه مریض بود بمرض دیگر انتقالی ویا غیر انتقالی ویا خود بعضی از اعراض مرض سابق باقی بود اورا البته ناقه غیر حقیقی
گویند وخصوصاً در حمیات **شیخ** میفرماید که گاهی ناقهین را انکس عارض شود چون ایشان را حالاتی که در باب نکس گفته شد بسیاری پدید آید وگاهی ایشان را اشتداد قوت
وضعف آن بحسب آنکه در تدبیر ناقهین بیاید عارض شود وگاهی ایشان را حالتی عارض گردد که از چیزیکه تناول نمایند انتفاع نیابند وابدان آنها بقوت رجوع نکند بسبب
بقای سوء مزاج وعدم تولد خون صالح وگاهی ایشان را اخراجات عارض شود چون بدن آنها از اخلاط فاسد باستفراغ تام پاک نشده باشد وبقیه آن بعضوی ریزد
وخراج تولد کند وگاهی ایشان را فساد بعض اعضا عارض گردد بسبب اندفاع ماده فاسد بسوی آن وگاهی ایشان را امراض عارض شود ضد مرضی که اول بوده باشد
چون برایشان افراط در چیزی مضاد مرض آنها نمایند یعنی افراط در تبرید کنند ومرض اول حار بود وبالعکس مثل آنکه عارض شود ثقل زبان وفالج وقولنج بارد وسکته وصرع
وصداع لازم وشقیقه ومانند آن چون تبرید طبیب از اندازه تجاوز کند وگاهی ایشان را حکه بسیار عارض گردد وآنرا آب نیمگرم زائل کند وگاهی ایشان را حالتی عارض
شود که مو سفید گردد بسبب عدم شعور ایشان در کثرت تناول غذای مولد بلغم ویا بسبب تحلیل رطوبت غریزی که سیاهی مو را قائم دارد چنانچه زراعت را عارض
شود که هرگاه آب نیابد خشک شود وسفید گردد وبعد از ان چون بحال تندرستی باز آیند سیاهی موی آنها عود کند چنانچه زرع را نیز عارض گردد که اگر آب بدو رسد سبز او باز آید

تدبیر ناقه

شیخ میفرماید واجبست که با ناقه در هر چیزی رفق نمایند وبران اغذیه ثقیل وارد نکنند ونه چیزی از حرکات وحمامات واسباب مزعجات حتی که اصوات وغیر آن که محرک ومهیج
باشد وبتدریج ریاضت معتدل ملایم نمایند که آن بسیار نافعست وچیزیکه در خون او افزاید از اغذیه لطیفه چون شوربای چوزه مرغ وغیر آن استعمال نمایند ولازمست
آرام وفرحت وسرور اختیار کنند واز استفراغات وخصوصاً جماع اجتناب نمایند وشراب باعتدال آنرا نافعست وخصوصاً شراب لطیف رقیق واولی ناقهین که
برایشان از توسیع در غذا منع کننده کسی ست که بحران او ضعیف شده باشد چه آن مستعد برای نکس ست ومثل او اکثر محتاج باستفراغ بود یعنی تنقیه بقیه مواد بهترین

اسهال مسهل لطیف باشد لاسیما چون براز صفراوی ببینند یا مائل برنگ خلط و قوام او از اخلاطیکه ازان تپ عارض شده باشد و در اشتها خللی یابند و چون اراده
آن کنند ناقه را راحت دهند و تقویت قوت هم او برفق از اغذیه و ادویه نمایند بعد ازان استفراغ کنند و گاهی احتیاج افتد باستفراغ و تقویت هر دو معًا باغذیه اگر طاقت
استعمال ادویه صرف نیابند و درین هنگام اغذیه او دوائیه مسهله سازند و یا باوی قوای ادویه مسهله موافقه مخالف مزاج مرض مثل آلو و شیرخشت و ترنجبین و مانند
آن برای اصحاب صفرا ممزوج نمایند و برای ارباب بلغم جلنجبین و ترنجبین و گاهی ایشان با درار نفع یابند پس عروق آنها ابدان پاک گردد و گاهی این فعل مدرات
معروفه مثل تخم خیارین و خرفه و خار خسک و شراب ممزوج کنند و بدیگر ادویه غیر مشهوره حاجت نیفتد و اما فصد پس ناقه را باخراج خون کم احتیاج افتد و گاهی حاجت
نیز بدان افتد اگر بقیه از خون باشد و بران انتفاخ سحنه و علامات خون دلالت کند لاسیما چون مثل بقیه تپ در عروق از نبض و قاروره دریابند و بثور در لبها
پدید آید و گاهی طبیب را محتاج گرداند بفصد صاحب تپ رداءت خون او بنا بر بقیه ردائت اخلاط ردیه دران پس لازم گردد که خون ردی او خارج کنند
و دران باغذیه خون جید افزایند و اولی در استعمال مستفرغ آنست که بتدریج نمایند و چیزی دفعةً بعمل نیارند و خواب روز گاهی ناقه را ضرر رساند بارجاع
او بدین آنرا بسبب رطوبت حاصله از سوء هضم حادث از تحیر طبیعت از جهت تحریک روح بسوی داخل و خارج و گاهی آنرا نفع کند باسایش او یا گرم کردن
او بسبب انتعاش قوت و حرارت و تحلیل بقیه مواد و چون موافق نیفتد پس گاهی تپ آرد بنا بر آنکه خام کند و قوت حرارت غریزی را بشکند و احتیاط در جمیع ناقهین
که نقی از مواد موجبه حمی و غیر نقی از ان باشد آنست که امر ایشان بر تدبیری که در مرض بود از مزوره وغیره دو سه روز تا قریب او جاری دارند و بالجمله مقداری که
از روز بحران که قریب روز صحت او باشد تجاوز نماید بعد ازان بتدبیر ما فوق او بر بند یعنی در غذا توسیع نمایند و واجبست که برای ناقه نقی و آنکه تپ او سلیم باشد
تلطیف تدبیر او ننمایند یعنی غذا کمتر نکنند تا بدن او گرم و حال او بد گردد بحرارت گرسنگی و لازم نیست که بدن او از لاغری حاصل در اندک ایام بسوی فربهی در اندک
روز باز کنند زیرا که قوت او باقیست پس خون صالح بسرعت متولد شود و بخلاف او یعنی بغیر نقی و غیر سلیم الحمی خلاف این کنند یعنی تدبیر مرض بعد زوال او چند روز
جاری دارند و اگر ناقه را اشتها نشود بدانند که دران امتلا است و اگر اشتها شود و هضم نشود پس باید دانست که آن غذا را بنفس خود زیاده از طاقت و فوق قوت طبیعی میدارد
و قدرت بر هضم و تفریق غذا در بدن ندارد و یا در بدن او اخلاط بسیار است و طبیعت مشغول بدان بهت و یا قوت معده او بسیار ساقط است یا قوت جمیع بدن و حرارت غریزی او ساقط است
پس احاله غذا الائق طالب مستحیل کردن طبیعت ازان غذا برای اعضا نمیکند و امثال اینها از ناقهین که در بدن ایشان اخلاط کثیر و قوت معده و بدن آنها ساقط بود اگر چه
در ابتدا خواهش طعام کنند لیکن حال ایشان مؤدی بسقوط اشتها گردد زیرا که آفات و امتلای اخلاط ردی قوی و زیاده روز بروز گردد و ناقه را که اشتها نباشد بعد
اشتها شود بسبب انتعاش قوت بهتر از آنست که او را اشتها باشد بعد ازان اشتها نبود پس اگر اشتها دوام کند و بدن بقوت و فربهی نگراید قوت اشتها و آله
آن یعنی عصبه حس فم معده هر دو صحیح باشد و قوت هضم و آله او یعنی قعر معده هر دو ضعیف بود و اولی آنست که تدریج کنند ناقه از تیهو و بچه مرغ بسبز غاله و بعاد
رجوع نکنند و هنوز در عروق او تنگی باشد از بقیه ماده یا از حصول یبس بسبب حرارت مرض و سکنجبین گاهی ایشان را سحج پیدا کند بسبب ضعف امعای ایشان و همچنین سایر
ترشیها و از تدبیر ناقهین نقل ایشان بسوی هوای مضاد آنست که با تنها باشد و از تدبیر ایشان مراعات چیزیست که واجب بود حذر کردن او در نوع مرض آن تا
مقابله کنند بدانچه امن بود ازان مثل صاحب سام که واجب بود بران خوف کردن از خشونت سینه تا در سعال نیفزاید و واجب نیست که ناقه در حمام عرق آورد چه گوشت او
ضعیفست تحلیل گردد و چون عرق در ناقه کثرت نماید در بدن آن فضول باشد و تراشیدن موی سر ناقه را فربه کند بنا بر آنکه مسام را بند کند و زکام و نزله پیدا نماید خصوص در هوای سرد

تغذیه ناقه

واجبست که غذای او در کیف حسن الکیموس سهل الانهضام باشد و لازمست که صبر بر گرسنگی و تشنگی نکند و گاهی احتیاج افتد بمائل کردن کیف غذا بسوی ضد مزاج مرض
سابق بسبب بقیه از او یا بنا بر احتیاط و بدانند که اغذیه رطبه سیاله در غذا شدن سریعتر باشد و در غذا ادلون کمتر و غلیظه ثخینه بضد آن بود اطعمه باشد یا اشربه و ما جبلست
که ایشان را بار داشت خورانند اگر خواهش بدان بقیه حرارت نکند بلکه لازمست که تدبیری نمایند بدانچه او معتدل بود و او را حرارت لطیف مع رطوبت کامل سریع القبول
برای هضم باشد و غذای او در مقدار چندان باشد که هضم و انفصال آن نیک گردد و آنرا بتدریج بیفزایند اگر ثقل در معده ببینند و نه قراقر کنند و نه سرعت

انحدار و نه بطوی او بسیار داز ان کم کنند اگر از نقل و غیره چیزی زبون واند و چون ناقه یکبارگی ممتلی شود و معدهٔ او کشیده گردد اکثر تپ کند و همچنین واجب نیست که دفعة
آب بخورد چه بیشتر دران خطر باشد و اما وقت غذای او وقت اعتدال هواست در اوائل شب تابستان یا نیمروز زمستان الا آنکه اشتها و غیره استعجال نماید و درین صورت
واجبست که غذائی را که آن کمتر از پرکردن شکم باشد تفریق نمایند و آب بسیار سرد از قبیل چیزیست که ناقه از ان اجتناب کند چه گاهی بعض احشار ا ضعیف کند و گاهی
تشنج پیدا کند و دیدیم شخصی را که باین هلاک شد و بدانکه اشتهای ناقه گاهی کم شود بسبب ضعف یا اخلاط در معده و یا وی در اکثر مثل غشی بود بنا بر ابخرهٔ فاسده بسوی
قلب و گاهی کم شود بسبب جگر یعنی قلت جذب او و ضعف جگر ظاهر شود از رنگ و از براز رقیق سفید و گاهی کم شود بسبب اخلاط در همه بدن و تخمه و گاهی بسبب ضعف
قوت بدن و حرارت غریزی یا در معده خاصة باشد پس تدبیر هر واحد بدانچه معلوم ست برفق تر که ممکن بود باید کرد و بدانند که سکنجبین سفرجلی برای ناقهین بهترین دواست
و خصوصاً چون اشتهای ایشان ساقط باشد بسبب ضعف در معدهٔ آنها و از تشنج در امان باشند و اما مقویات معده که گرمتر از ان باشند مثل قرص ورد و مانند آن
گاهی سبب نکس گردد **صاحب کامل** گوید که ناقهین از مرض آنند که از حمیات و امراض حادهٔ خلاصی یافته باشند و از ان خارج شوند پس ابدان ایشان ضعیف
و خون در انها قلیل میباشد اما ضعف بدن بسبب انهاک مرض آنها و استعمال تدبیر لطیف در ایشان و کثرت تحلل ابدان آنها بحرارت تپ بود و اما قلت خون
بسبب احراق حرارت حمی خون را و افنای آن بسبب کثرت تحلل و قلت غذا و لطافت آن پس حرارت غریزی در ابدان ایشان بهمین اسباب ضعیف گردد فلهذا محتاج
بتدبیر انعاش و زیادتی قوت میباشند و اول آنچه سزاوار است استعمال او در ایشان اینست که تدبیر ایشان بعد انقضای مرض تا سه روز مثل تدبیر ایشان که در وقت
مرض بود از تلطیف غذا و خوردن مزورات و مانند آن بدستور باشد تا از عود مرض بدان امین باشند بعد ازان نقل نمایند بسوی غذائیکه آن غلیظ تر ازان باشد اندک
اندک بتدریج مثل گردنهای بچهٔ مرغ و تیهو و رانها و بازوهای آنها بعده انتقال کنند تا سینهٔ آنها و تا ماهی رضراضی و بحری و جبلی و نهری پس ازان بسا بچهٔ بزغاله و بره و گردن
آنها سپس بلحوم آنها اندک اندک و همواره برین زیاده نمایند در هر روز بمقداریکه قوت ایشان متحمل باشد تا آنکه بغذائی رسند که عادت آن داشته باشند بتدریج و اگر
شراب خوار باشد در ابتدا شراب ابیض رقیق خوشبو ممزوج بآب دهند بعده ازان ترقی بقوی تر ازان نمایند تا آنکه بمقدار عادت خود که در وقت صحت او بود برسد و استحمام
بآب شیرین نیمگرم در خانهٔ اوسط حمام نمایند هرگاه در انجا حرارت ظاهر تا باشد و دران قیام را طول ندهند و آنرا امتلای غذا و شراب و از صبر بر جوع و عطش و ایضاً اغذیهٔ بسیحنه
و ریاضت سخت و نشستن در آفتاب و غضب و بیداری و جماع حذر کنند زیرا که این همه تسخین مزاج ایشان و تحلیل جوهر ابدان آنها مقدار کثیر نمایند و بدانسبب قوت آنها ضعیف
گردد و باید که تفقد در امر ناقه نمایند که بدن او چنان نباشد که هنوز از مادهٔ مرض بخوبی پاک نشده باشد و در بدن او بقیهٔ ماده باقی بود و از علاماتیکه این را بدان معلوم کنند
آنست که صحت مریض ببحرانی یعنی باستفراغ یا ورم یا خراج یا غیر آن از اشیائیکه بدان بحران میباشد نباشد و یا بحران غیر تام و نضج غیر کامل باشد پس اگر در نبض عنف سر
یا تواتر یا در بول رنگینی معلوم کنند و یا تلخی در دهن یا تشنگی یا درد سر یا اعضا شکنی یا گرانی در بدن یابند و یا عرق بسیار آید لاسیما در وقت خواب اینهمه دلالت میکنند
بر آنکه در بدن فضولست و آن محتاج بتنقیه است پس اگر با وجود اینها کلال در مفاصل یا تعب در بعض اعضای او دریابند توقع خروج خراج در ان عضو باشد و چون علامات
از علامات مذکوره به بینند باید که از عود مرض حذر و احتیاط بسیار کنند و تدبیر ناقه مثل مرضی یا قریب از ان باستعمال اشیای مبردهٔ مطفیه و تلطیف غذا و استفراغ بدن
نمایند لاسیما اگر مریض مع ذلک ناقص الاشتها باشد و یا اشتهای غذا بود و بخورد و بدن او فربه نشود که این تاکید بر دلالت آن نماید که بدن او غیر نقی ست چنانچه
بقراط در کتاب فصول گفته که چون ناقه از مرض چیزی از غذا نخواهد و یا ازان بخورد و بدن او زیاده نشود بدن او محتاج بتنقیه باشد و چون این حال به بینند باید که تقلیل
غذای او و تلطیف آن و تنقیهٔ بدن نمایند زیرا که اگر این تدبیر نکنند مرض عود کند و بدن مریض صحیح نماند چنانچه بقراط گفته ابدانیکه پاک نیستند هر قدر که آنرا غذا دهند
شر بیفزاید پس بدین جهت میباید که نظر کنند اگر علامات خون دران ظاهر باشد فصد کشایند و از خون مقدار حاجت و احتمال قوت اخراج نمایند و در اخراج او زیادتی
نکنند زیرا که ناقه از مرض محتاج بزیادتی خون جید در بدن خود باشد و اگر علامت صفرا غالب تر بود باید که استفراغ بدوای مسهل صفرا کنند که الطف باشد و اسهال او با سهلی
بود مثل مطبوخ فواکه و خیار شنبر و ترنجبین و لبلاب یا بنفشهٔ خشک بشکر یا شربت ورد تا بدین از عود مرض امین گردد بعد ازان در تدبیر که [illegible] شروع نمایند پس
اگر بینند که ناقه را بعد استفراغ غذائیکه هضم نمیشود و طبیعت او نرم شود و بدن او زیاده نگردد بدانند که ناقه در مقدار غذای خود زیادتی میکند چنانچه بقراط گفته که ناقه

از مرض چون غذا بخورد و بدن او از آن قوت نیابد این دلالت کند بر آنکه او غذا زیاده از آن میخورد که بدن او تحمل آن نیست پس برای این واجبست که تقلیل از غذای او کنند
و هر صبح گلقند پنج درم تا هفت درم او را دهند و بعد ساعتی سکنجبین سفرجلی پانزده درم تا بست درم بنوشانند که این آنرا نافعست و چون این تدبیر در ناقہ استعمال کنند
بحال صحت خود رجوع کند و قوت او زیاده شود و بدن او بسرعت فربه گردد چنانچه بقراط گوید ابدانیکه در زمان اندک لاغر شوند رجوع آنها بسوی فربهی در زمانہ اندک بود
و آنکه در زمانۂ طویل لاغر شوند بفربهی در زمانۂ طویل رجوع کنند **ابو منصور** گوید برای کسیکه از حمیات حاده بیرون آید سزاوار آنست که از رجوع با غذیۂ صحیح مزاجان پرهیز
نماید و غذائیکه در حال مرض خورد میخورد بر آن اقتصار نماید و یا آنکه اندکی قویتر از آن باشد بعد از آن بتناول اغذیۂ اصحا اندک اندک تدریج کند و از تعب و شراب و هم و مسکن
گرم و جمیع مسخنات بدن وغیر آن که سابق مذکور شد اجتناب نماید و لاسیما کسانیکه از مرض بحران تام خارج نشده باشند و کسانیکه در ایشان آثاریکه بر بقایای مرض دلالت
کنند باقی باشند مثل زیادتی تلخی در دهن یا تواتر در نفس باقی یا طعم غریب در دهن یا اختلاط و تشاویش در خواب و مانند آن که در قول سابق گذشت پس تدبیر اینکسان
خاصتہً بتدبیر مرضی نمایند تا اینهمہ آثار منقضی شود و صحت او پدید آید و غذا و آب اندک اندک خورند و دفعةً بسیار ننوشند و خاصتہ در فصل خریف و از آب بغیر سرد
البتہ ننوشند و اگر اشتها قوی باشد و در هضم ضعف بود بقدر اشتها نخورند بلکه بقدر هضم حتی که چون هضم جید شود غذای او تمام گردد بعد از آن بحرکات و سائر اعمال خود
که عادت او در حالت صحت باشد تدریج نمایند و کسی را که از خوردن غذا بدن قوت نیابد بلکه طبیعت او نرم گردد از مقدار غذا و از شرب آب کم کنند و سکنجبین سفرجلی دهند
و بر جگر او ضمادات مقوی آن نهند و ناقہ را اغذیۂ غلیظہ و عسر الهضم ندهند تا آنکه قوت او بکمال رسد بلکه غذای رقیق سریع الهضم دهند اگر غذای او هضم نشود و شراب
ابیض رقیق یا ممزوج بدهند و از قوی متعرض نشوند و بقراط گفتہ که امتلای بدن از شراب سهل تر از آنست که از طعام ممتلی گردد **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که ناقہ
بهر عادتی که از ریاضت و طعام و شراب داشتہ باشد تدریج نماید و از فکر و غم و هم و جمیع انواع استفراغ اجتناب کند و مردم محرور صفراوی را آب بزور و شراب لطیف
ممزوج سود دارد و کثرت خواب در روز حرارت غریزی را ضعیف کند و تپ آرد و دوام اشتها بسبب غلبۂ سودا و انصباب آن بسوی فم معده از طحال بود و هرگاه
ناقہ بشب عرق بسیار کند بر دو حال دلالت نماید یکی آنکہ طعام افزون از کفایت میخورد دوم آنکه در تن او هنوز فضلہ هست پس تدبیر او بریاضت و بتدبیر لطیف باید کرد
و بقراط گوید که عرق بسیار در خواب بغیر سبب موجب آن دلالت کند بر آنکه صاحب او غذا را بیشتر از حمل بدن او بر بسیار دیس اگر این بغیر تناول طعام باشد دلالت نماید
بر آنکه محتاج باستفراغ ست و بسیار باشد که خلط رقیق لطیف بعرق خارج شود و غلیظ لزج باقی ماند و علامتش آنست که مریض بعد عرق هیچ راحت نیابد و ضعف بیفزاید
و هر چند حرارت غریزی قویتر شود تحلیل پوشیده تر باشد و از ینجا معلوم گردد که کثرت عرق کار طبیعی نیست سبب آن یا کثرت ماده هست یا انفتاح مسام یا عجز طبیعت از
هضم طعام یا حرکتی و ریاضت قوی **ابن الیاس** گوید که تدبیر ناقهین از مرض تدبیر مشترک میان تندرستان و بیمار انست پس میباید که صرف عنایت بتفقد
امر نبض و قاروره نمایند اگر علامات بقیۂ ماده معلوم شود و آن در قول صاحب کامل گذشت و یا مریض فی نفسہ تقلب و خبث نفس و قلت نشاط دریابد بدانند که در بدن
و عروق او فضلات محتاج بتنقیه هست پس مبادرت نمایند بتنقیۂ آن از حسن تدبیر بالتدریج و از معالجات قوی و استفراغات سخت حذر کنند بسبب ضعف قوت
ناقہ و قلت احتمال او برای معالجۂ قوی و تدبیر بالغ در لطافت پس هرگاه بنقای بدن او و خلو عروق او از بقیۂ مواد فاسد یقین شود تدبیر آن بتدبیر مرض از
تلطیف غذا و خوردن ماء الشعیر یا مزورات نمایند تا آنکه سه روز از تپ و مرض او بگذرد و از عود مرض امین گردد بعده بدانچه غلیظ تر باشد اندک اندک تدریج نمایند
و در اول روز چهارم از انقضای مرض گردنهای بچۂ مرغ دهند و در روز پنجم گردن و بازوهای آنها و در روز ششم این مع رانهای آن و در روز هفتم اینها
مع سینۂ آنها ضم نمایند بعده انتقال بپایچۂ بره و بزغاله و گردن آنها نمایند بعد از آن بلحوم آنها اندک اندک نقل کنند و هرگاه در ایشان قوت
حرکت و نشاط دریابند استحمام بآب نیمگرم نمایند و از فرح مفرط و فکر کثیر و غضب و سهر و بحث و مطالعه و قرائت کتب حذر کنند و اگر بدن ناقہ
از تناول غذا فربه نشود تلیین طبیعت و اسهال او برفق نمایند بملینی که بی غائله باشد مثل مطبوخ فواکه و نقوع مشمش و ترنجبین و شیرخشت
و یا هر صبح سکنجبین ساده و گلاب هر واحد ده درم با یک مثقال قرص طباشیر ملین بدهند و غذا مزوره از آلوی کوهی و مغز بادام
و اسفاناخ یا از تمر هندی یا از ماش مقشر و مغز بادام سازند و اگر ناقہ را بعد استفراغ غذا نیک هضم نیابد تقلیل غذا کنند و هر صبح سکنجبین سفرجلی

اقتباس مؤلف بود نافع آنرا جلی بسفرجل سکنجبین تناول غذاست تقلیل او تدبیر آید بسیار عرق را ناقه اگر همچنین و دهند مرغ بچه زیرباج از غذا و بنوشانند درم ده واحد هر گلاب و
نوشتن گذ بعد و انجامد بهلاکت و آید پدید اول بیماری ضد مرض و دو گردد بر مزاج مبادا که کرد باید فرنشاید بسیار مبالغه هم و بود مرض ضد که دوائی و شراب و غذا بر تعیین در ناقه که میسد مینو
قدری و بدهند باشند کرده ترید دران که تنک نان با یا و کهنه و اول قسم برنج همراه باشد پخته و گاو ماده یا و بادام روغن باندک که مرغ بچه گردنهای شوربای تب از روز سه
نماشید اشتها تحریک معتاده مرغوبه باغذیه بود کم طعام اشتهای چون و نمایند اضافه گوشت و شوربا گذشت سابق اقوال در که بستوری روز هر و بدهند هم گردن گوشت
سکنجبین و خان علوی لولوی و انوشدارو ترش عود جوارش و انارین جوارش و یاقوت و به و سیب شربت و مصطکی با سیب های اشتمام انگیختن بر و معده تقویت جهت
کباب قاقله و زیره دران که مرغ چوچه یا و بزغاله گوشت کباب و طعام از قبل بدهند عنبر عرق و مشک بید عرق و کیوڑه عرق و گلاب یا و قرنفلی گلاب در ایشان تفاحی
سناست های عطر و سازند موقوف را دانه انار باشد سرفه اگر و دهند نان با کرده کباب باشند کرده پر او شکم در کوفته باهم جمله دانه انار و پیاز و خشک یا سبز پودینه و
ایام خواب از بغیر روز در چون و نمایند رفع آن مانند و لائقه بملینات بدفعات بدن تنقیه و معتدل سواری و ریاضات بر آید بسیار عرق خواب در چون و ببویند مزاج
رتینا آن برگ و مورد تخم و سرو برگ و گز گل و سرخ گل مانند حابسات وقت درین کند مسام گشادگی و طبیعت ضعف بر دلالت خارجیه اسباب از سببی بلا آید عرق
ورزند اکتفا العسل ماء بر آب بجای و بنوشانند گرم گرما انداخته آب در عسل براید بدشواری بلغم و باشد سرفه اگر و نپردازند بسیار تدبیر به آید بیشتر خواب چون و بمالند بدن و
چنین و تخم بیخته منقی مویز قدر همین با عدد هشت هفت بادام خوردن همچنین و میدهد نفع نیز عسل در بریان کتان بزر تفسیدن و بلیسانند الصنوبر حب یا و کتان العوق یا
گرد فلفل از یا و ماشه سه یکی هر خشک زوفای و عربی صمغ و السوس رب از سازند مرکبی یا و دهند نبات با تنها زوفا سفوف یا و بزدبه پیهی وشیه بادام لوز خوردن
ماشه پنج خشک زوفای مطبوخ صبح دوم روز در و دهند بادام روغن در ترنجبین باتر مبارک ملین نشود رفع سرفه زین اگر و ماشه دو سنگ [illegible] و برابر هر [illegible] دکا کرد
مرغ شوربای غذا و دهند بنفشه شربت با ماشه سه تربجبویه در ماشه بنفشه هفت ماشه چار زبان گاو یکتوله منقی مویز عدد هفت عناب ماشه پنج السوس اصل
خشک زوفای یا و عربی صمغ کذا و دارند دهن در تنها السوس رب براید آسانی به بلغم سرفه در اگر و دهند بادام لعوق بعده آرند بعمل بار چهار سه همچنین و خورانند تنک نان با
تنها یا و دهند مکوه و زبان گاو عرق در خشخاش شربت یا و خشخاش خمیره یا و اقوزا یا و دهند باقلا لعوق که باید و بود خشک سرفه اگر و اندازند دهن در نبات با سوده
صبح وقت گرما فصل در غذا و آید پدید هضم جودت تا خورانند شیرینی قسم از اندکی غذا بعد را ناقه دهان در خشت شیر یا کتیرا داشتن همچنین و نافعست بسیار که بلیسانند
ریل بهندی که بریان شالی یا و بدهند آن چند دو کشمش و زیاده و کم یا و توله نیم یکی بوزن مقشر بریان نخود ظهر وقت و باشد بسیار اشتها اگر و برآمده روز ساعت و یکپه
دهند متفرق و اندک اندک مرتبه سه دو روزی در غذا سرما فصل در و بدهند غذا شام وقت و دهند نبات آن وزن نیم با توله سه یا دو گویند

بیان بحران

چون مؤلف هیچمدان رساله بحران بتفصیل تمام و تبسیط تام جداگانه تالیف نموده لهذا درینجا بتحریر برخی از فوائد ضروریه و ایام مسهل و بحران وغیره و علامات
بحران و تدبیر در روز آن اقتصار ورزیده بدانکه بحران تغیر بدیست که تابع مجادله میان طبیعت و مرض باشد و این بهر آنست که قوت با مرض تنازع و محاربه و اجتهاد
در قهر و غلبه خود و دفع ماده مرض و اخراج او از بدن میکند و همچنین مرض بمقابله قوت وجهد در غلبه خود و ظفر بران مینماید پس هرگاه قوت بر مرض ظفر یابد بحران جید باشد
و مریض سالم ماند و هرگاه مرض بر قوت مظفر گردد بحران ردی بود و مریض هلاک شود پس هر بحران یا جید باشد یا ردی و هر واحد ازین هر دو یا تام باشد و یا ناقص
و بحران جید تام آنست که طبیعت غالب آید و ماده مرض را یکبارگی از جمله بدن خارج کند و مریض دفعة صحت تام یابد و بحران ردی تام آنست که مرض غالب آید
و فی الفور مریض هلاک گردد و این هر دو نوع در امراض حاده افتد که مدت آن تا چهار روز یا هفت روز یا چهارده روز بود و بحران جید ناقص آنست که اگرچه طبیعت غالب آید
و بحران نیک کند لیکن جمله ماده را یکبارگی دفع نسازد بلکه مابقی را اندک اندک بدفعات دفع کند و بحران ردی ناقص آنست که مرض غالب آید و بحران بد کند اما یکبارگی
هلاک نسازد بلکه طبیعت را بعد از ان اندک اندک ضعیف سازد و هلاک نماید و این هر دو نوع اندر امراض غیر حاده افتد که مدت آنها کمتر از چهل روز بود و بقول قرشی
بحران جید تام گاهی بدفع کلی و بازاله ماده مرض از جمیع اجزای بدن باشد و آنرا بحران استفراغی نامند و گاهی چنین نباشد بلکه بازاله ماده مرض از نواحی اعضای کریمه

وشریفه بسوی بعض اعضای خسیسه واطراف بود واین را بحران انتقالی گویند وبعضی تحلل وذبول را از اقسام بحران ناقص شمرده اند لیکن شیخ الرئیس میفرماید که گاهی از
بحران ناقص آن باشد که قریب بحران بود وآن در بحران جید ناقص تحلل ست ودر ردی ناقص ذبول بدن واین هردو در شمار بحران ناقص در ترتیب آثار اند واز قسم بحران
نیستند زیراکه شرط بحران آنست که دفعةً بود واین هردو تدریجی اند وایضاً مسیحی گوید که از امراض بعضی آنست که انقضای آنها ببحران باشد وآن امراضیست که سریع الحرکة
بود وبعضی آنست که انقضای آنها بتحلل اندک اندک باشد واو آنست که بطی الحرکة بود وانقضای این را بحران نگویند بلکه نضج وتحلل نامند پس هر مرض که زائل شود
یا بنضج وتحلل بود چون مادهٔ فاعل مرض اندک اندک تحلیل شود تا آنکه بتدریج فانی گردد ویا ببحران زوال پذیرد واین یا باستفراغ بود چون مادهٔ فاعل مرض بسوی خارج جمله مندفع
گردد ویا بانتقال وخراج چون آن ماده بعضو غیر شریف مندفع شود اما نضج وتحلل در امراض طویلهٔ مزمنه ومواد بارد بود اندک اندک مثل تپ لثقه وربع ومرض مزمن را علامات
هائله وحرکات صعبه نمیباشد واما بحران باستفراغ در امراض قصیرهٔ حاده باشد مثل حمیات صفراویه که در ان دفعةً استفراغ افتد یا برعاف یا بقی یا باسهال یا بعرق یا بادرار
بول ویا بخروج خون از مقعد ویا بدرور حیض وانتقال آنست که طبیعت بر ماده مستولی شود وآنرا بضعیف تر عضو دفع کند ودروی از ان ورم وخراج حادث شود واین را
بحران انتقالی گویند وهمچنین هر مرض که هلاک کند یا بسبیل بحران هلاک نماید ویا بسبیل ادبال وذبول آنست که قوت اندک اندک تحلیل پذیرد **فائده** هرگاه بحران در ابتدای
مرض افتد قتال باشد وهرگاه دروقت منتهای او بود تام باشد ودر انحطاط مرض بحران اصلا نیفتد ووقت بحران واحد ست وآن وقت منتهی ست ووقت موت واحد نیست
بلکه گاهی در ابتدا وگاهی در انتها بود وبحران تام در وقت منتهای مرض باشد وبحرانیکه تام نباشد گاهی در وقت تزید مرض بود بسبب محرک بد مثل مرض خبیث سریع الحرکة
ومثل معالج چون اشیای مستفرغه قبل نضج مادهٔ مرض استعمال کند وبحران واقع در وقت منتهای مرض اکثر فاضل محمود باشد وبحران واقع در تزید مرض اگر جید
وبسلامت بود بحران ناقص باشد واگر ردی وبهلاکت بود دران مریض سخت بدحال گردد وبردی ترین وجوه باشد بالجمله بحران تام جز بوقت انتها نباشد اگر جید باشد
نیک تام بود وبر استیلای طبیعت وقوت بر مادهٔ ردی دلالت کند واگر ردی باشد بر عجز قوت وهلاکت دلالت نماید **فائده** افضل بحران آنست که بعد
نضج تام افتد تا ماده بالکلیه بدان مندفع شود وایضاً باوجود نضج تام طبیب ببقای بدن بدان وثاقت نماید یعنی باندازهٔ مادهٔ محدث مرض اندازهٔ مادهٔ
مندفع باشد وایضاً هرگاه اندفاع ماده حاصل شود عقب او خفت ظاهر گردد وایضاً سلیم الاعراض بود وچنان باشد که روزی از ایام انذار بدان خبر دهد
پس در روز بحران محمود واقع شود مثل روز هفتم وچهاردهم وهفدهم وتوقع بحران تام الدفع در امراض حادث از مواد رقیقهٔ حاده ودر قوت قوی باید کرد
وامید بحران انتقالی در قوت ضعیف ومادهٔ غلیظ باید داشت وایضاً حال بحران تام الدفع مختلف بود زیراکه اگر ماده دران شدید الرقة باشد بعرق بحران
کند واگر از ان کمتر در رقت بود واگر بسیار گرم باشد برعاف بحران نماید والا بادرار واگر رقیق نباشد باسهال وقی بحران کند **فائده** بدانند که بعض اعضا را
بحران مخصوص آن بود پس بلغم بینی وریم گوش بحران امراض سر باشد وچرک چشم واشک از بحرانات امراض چشم ونفث از بحران امراض سینه وهمچنین خراج
پس گوش از بحران امراض راس وخراج بغل بحران امراض قلب وخراج کنج ران بحران امراض جگر باشد واین اندفاعات بحرانی باشند اگر مواد مندفعه بسیار
ودفعةً آید ودر ایام باحوری بود واگر مواد اندک بود وبدفعات بسیار ریزد آنرا در حقیقت بحران نگویند زیراکه حرکت دفعیهٔ قویه از لوازم بحران ست وکشادن خون
بواسیر بحران جید برای امراض بسیارست وبهترین بحرانات رعاف ست پس اسهال پس قی پس بول پس عرق پس خراجات از قبیل بحران انتقالیست
وبسیار باشد که بدین امراض بیکبارگی زائل شوند اگر خراجات سلیم باشد واگر ردی بود اعضا را بمیراند وگاهی بحران تام یا ناقص بتعقد عضله وعصب وجرب وقوبا
وسرطان وبرص وغدد وداء الفیل ودوالی وانتفاخ اطراف وغیر آن بود وبعضی از اقسام بحران انتقالی آنست که بخراج مؤدی نگردد بلکه مثل لقوه وتشنج واسترخا
ووجع ورک وپشت وزانو ویرقان پیدا کند وبهترین انتقالات آنست که بسوی اسفل باشد وبهتر خروج وانتقال آنست که بسوی خارج وبعد نضج تام وبعید از
اعضای شریفه بود **فائده** طبیب میتواند که از احوال مشاهده مثل نضج بول ونفث وضد آن بر بحران جید وردی استدلال کند وهرگاه مرض علامات بحران را
که مذکور گردد قبل از وقوع نضج تحریک نماید آن دلالت بر بحران ردی کند واگر در انجا اندک نضج باشد دلالت بر بحران ناقص نماید واگر نضج تام باشد بر بحران جید تام دلالت
کنند وبحران تام جید با شدیاردی نزد منتهی بود وگاهی نزد شروع در انحطاط وارد گردد وبدین سبب بحران تام در سردی مشدید هوا درنگ کند پس بر طبیب واجبست

که تلافی ضرر سردی هوا هنگام حدوث بحران بعرق نماید و مسکن مریض را گرم کنند و بدانند که بحران در وقت راحت و اقلاع نوبت یا مرض کمتر واقع شود و در وقت تضعیف از شدت در حمیات لازمه بندرت و اندک و بدانند که بحران در امراض سلیمه اکثر تاخر نماید و در امراض قتاله تقدم کند و مریض از عهدهٔ عرض او انصرام نیابد دفعةً نه بسبیل تحلل مگر آنکه استفراغ محمود یا خراج محمود افتد و هر بحران که در ایام باحوری افتد امیدوار تر باشد و آنچه در غیر آن بود بر رداءت حال مریض دلالت کند و اکثر ردی باشد بهر آنکه ماده در غایت رداءت بود و طبیعت متحیر مضطر ولهذا در امراض سلیمه بحران در روز آن واقع شود بهر آنکه طبیعت غیر مضطرب باشد و بالجمله حرکت بحران قبل وقت او یا بسبب رداءت ماده و شدت حرکت و حدت آن بود چنانچه در امراض حاده و یا بسبب قوت مرض و عجز طبیعت از مقاومت او و یا بسبب امری خارجی محرک مواد و طبیعت مثل خطا در ماکول و مشروب و بسبب تحریک دوای مسهل در غیر وقت او و یا ریاضت و یا بعارض نفسانی چه عوارض نفسانی را مدخل در تحریک بحران قبل از وقت او و تبدیل جانب اوست چنانچه فزع بحران را اسهالی یا قیئی یا بولی میگرداند بعد از آنکه اگر عرقی باشد و سرور و غضب آنرا عرقی میسازد بعد آنکه اگر بولی یا اسهالی باشد و چون تقدم مقاومت بنحوی باشد که قوت را چنان ضعیف گرداند که تا قرب منتهی باقی ثابت نماند آن دلیل موت باشد و هرگاه قوت را بقیه تا منتهی باقی ماند دلیل سلامت باشد و هر روز یکه دران نوع بحران محمود باشد و دران روز علامات ردی پیدا شود آن لا لائق هلاکت

تقسیم ایام مرض

بدانکه جمله ایام مرض سه گونه هست بعضی ازان روزهای بحران باشد و آنرا ایام باحوری گویند و بعضی روزهای خبر دهنده که بحران کی خواهد شد و آنرا ایام انذار و منذره گویند و بعضی روزها که نه از ایام باحوری باشد و نه از ایام انذار اما بسبب انحراف بحران دران روزها واقع میشود و آنرا ایام واقع فی الوسط گویند یعنی متوسط میان ایام باحوری و ایام منذره و مسمی بدان بهر آن شده که از شان بحران ست چون تقدم یا تاخر (تقدم و تاخر ۱۲) وقوع او نماید دران روز افتد

ذکر ایام مسهل

بدانکه حسب رای حذاق اطبا درین حصر برای استعمال مسهل روز مقرر ست و آن ۸ و ۱۰ و ۱۲ و ۱۶ و ۱۸ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۲ و ۳۳ و ۳۵ و ۳۶ و ۳۸ و ۳۹ باشد و این وقتیست که روز نوبت یا روز شدت درین ایام نباشد و اما اگر باشد پس باید که در روز بحران که قوی نیستند مثل نهم و یازدهم و مانند آن مسهل دهند و بعضی اطبا استعمال مسهل در روز ششم میکنند و این از خطر خالی نیست بنا بر بودن او روز بحران ردی بسیار و روز پنجم و چهارم اگرچه روز انذار اند لیکن رداءت درانها مثل ششم نیست پس اگر ضرورت از هیجان ماده و غیره واجب گردد و مهلت ندهد و معلوم شود که درین هر دو روز بحران واقع نخواهد شد این هر دو اولی بمسهل از ششم باشند نزدیک بعض و نزد بعضی بالعکس و چون تپ مواظبه باشد یا دو غب بطریق مبادله مرکب شوند درینصورت احسن آنست که مسهل بعد رفع نوبت یا قبل از آمدن او بنحویکه عمل مسهل تا وقت آمدن آن منقطع شود استعمال نمایند ولهذا بعض احیان در شب که ربع یا کمتر ازان باقی ماند استعمال مسهل میکنند یعنی در روز نوبت معلوم کنند که نوبت کدام وقت می آید مثلاً اگر در نصف روز بیاید مسهل بهر شب باقی مانده باید داد که عمل مسهل تا وقت آمدن نوبت منقطع گردد و اگر طبیب مناسب داند بعد از نوبت مسهل دهد و گاهی رای طبیب حکم میکند باولویت این حکم که تپ روزی قوی آید و روزی ضعیف و روز ضعف روز بحران قوی باشد مثل هفتم و یازدهم و روز قوت روز هشتم و دهم باشد پس درین هنگام اگر مسهل در هشتم بعد زوال نوبت استعمال کنند اولی ازان باشد که مسهل روز ضعیف استعمال کرده شود و اگر بعد زوال نوبت نیز باشد زیادت وثوق بهشتم و دهم از هفتم و نهم بود و اگرچه هشتم نیز روز بحران ردی میباشد لیکن دران بحران نمی افتد مگر در کمال ندرت و بهتر آنست که حالات را نظر کنند اگر بحران واقع نشود مسهل استعمال کنند و الا نشاید سیما اگر علامات بحران شروع گردیده باشد و بدانند که چون تپ عارض شود پس زائل گردد و بعد چند روز باز آید درینصورت اولی آنست که مسهل در روزی دهند که روز بحران باعتبار مرض و نکس هر دو نباشد و اگر این نسبت بهر دو میسر نشود پس اعتبار نکس بهتر باشد

ذکر ایام بحران

بدانکه اطبا ایام بحران را باستقرا و تجربه ثابت کرده اند و آغاز حساب بحران که بران امر مسهل و تغذیه موقوفست اطبا چنان مقرر کرده اند که اگر روز آغاز تپ اکثر از نصف باقی ماند آن روز را براسه اعتبار میکنند و اگر کم از نصف باقی ماند آنرا اعتبار براسه نمیکنند بلکه داخل در روز دیگر مینمایند که این باقی جزو آن روز است بالجمله اگر تپ مثلاً در دو پاس اول روز شنبه آید آن روز روز اول تپ شمار کنند و اگر بعد از دو پهر آید آنرا در حساب ندارند بلکه شمار روز اول از روز یکشنبه کنند مگر آنکه تپ نائبه باشد و نزد شیخ الرئیس اولی آنست که اعتبار وقت ابتدای نفس تپ کرده شود و در انجا خروج از حالت طبیعی در مزاج خوب ظاهر شود واما ابتدای صداع و تکسر اعضا را اعتبار نیست و انداختن مریض خود را در بستر از معتمد علیه نباشد و چون زن برآید بعده آنرا تپ عارض شود پس حساب از تپ کنند نه از زائیدن و ایام بحران که دران جمیع مستفرغات ممنوع ست این سیزده روز ست ۴ و ۷ و ۱۱ و ۱۴ و ۱۷ و ۲۰ و ۲۴ و ۲۷ و ۳۱ و ۳۴ و ۳۷ و ۴۰ و بعد چهلم روز نزد محققین بحران قوی لازم نبود مگر شصتم و هشتادم و صدم و اگرچه بعضی چهل و دوم وغیره نیز گفته اند و بقراط گفته که از ایام بحران انچه طاق باشد قویتر از جفت در بحرانست در اکثر امر بتجربه و بدانکه گاهی متصل شود ایام و مثل یوم واحد برای بحران گردد و این اکثر بعد بستم بود باستفراغ باشد یا بخراج و امید نیست که انقضای امراض بعد چهلم ببحران باشد لیکن بنضج و تحلیل و بدانند امراضیکه در روز طاق نوبت کنند مثل حمای غب و اکثر حاده چون محرقه و سونوخس بحران آنها سریعتر باشد و در روز طاق بود و لهذا در غب انتظار یازدهم کرده میشود و انتظار چهاردهم نمیکنند مگر کمتر چنانچه اگر نوبت تقدم یا تاخر کند پس بحران در سیزدهم افتد و مرضیکه در روز جفت نوبت کند مثل ربع و سدس و ثمن بحران بطی تر کند و بحران آنها در جفت اکثر باشد مثل چهلم و شصتم و هشتادم و ماه چهارم و سال چهارم

ذکر ایام واقع فی الوسط

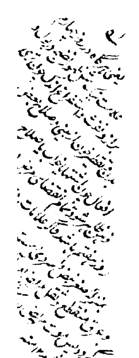
یعنی ایامیکه در وسط ایام مسهل و ایام بحران واقع اند و آن ایام بحران اند که قوی نیستند و آن شش روز ست ۳ و ۵ و ۹ و ۱۱ و ۱۳ و ۱۷ و برای اینها احکام ایام بحران ست بهر آنکه درین روزها نیز تغیر و حرکت واقع میشود پس تحریک از مسهل وغیره نباید کرد و بقول شیخ و مسیحی روز ششم نیز از ایام واقع فی الوسط ست و ایضاً مسیحی دوازدهم و پانزدهم را نیز ازین ایام شمرده

ذکر ایام انذار

بدانکه مراد بانذار درینجا اخبار بوقوع امر عظیم در مستقبل ست محمود باشد یا مذموم و در عرف عام آن اخبار بوقوع امر مذموم در مستقبل ست چه اگر اخبار بوقوع امر محمود باشد آنرا بشارت نامند بالجمله بعضی از ایام بحران که مذکور شد منذر بعض آنست چنانچه روز چهارم بهفتم و یازدهم بچهاردهم و هفدهم به بستم و یا بست و یکم و بست و چهارم به بست و هفتم و چون انذار یعنی خبر دادنست پس هرگاه مثلاً بحران در روز هفتم خواهد شد تغیری در روز چهارم خواهد بود و این تغیر خبر میدهد به بحران روز هفتم اگر علامات بحران نیک باشد و صلاح بعض احوال بود و یا منذر بروز ششم باشد اگر علامات او بد بود خصوصاً در محرقه و نائبه و بحران در هفتم یا نهم بانذار چهارم در غب بسیار میباشد و روز نهم نیز منذر بیازدهم و در اکثر بچهاردهم باشد و چهاردهم یا بهفدهم یا بستم یا بست و یکم منذر بود و بستم بچهلم و اگر علامات نضج در روز هفتم ظاهر شود بحران در روز یازدهم یا چهاردهم افتد

علامات بحران

بدانکه احوال و امور که آن علامات برای وقوع بحرانست مثل هیجان مرض و قوت حرارت و قلق و اضطراب و جستن و از پهلو بپهلو گردیدن و گرانی سر و اختلاط ذهن و صداع و درد گردن و سبات و سدر و دوار و خیالات در چشم و ظلمت بصر و طنین و دوی و اختلاج لب و غثیان و تشنگی و خفقان و غشی و درد فم معده و سوزش معده و تغیر رنگ چهره و تنگی نفس و دشواری آن و درد پشت و لرزه و رعده و رعشه و تغیر نبض از حال خود باشراف یا انخفاض و عسر بول و قبض شکم وغیره اعراض صعب باشد پس هرگاه این علامات یا بعض او در شب پدید آید دلالت کند برانکه بحران فردای این شب باشد و اگر در روز ظاهر گردد دلالت نماید برانکه بحران در شب آینده متصل آن روز خواهد بود پس اگر باوجود این علامات نبض موجی مع تری جلد و سرخی و انتفاخ جلد و بول

زنگین مائل بغلظ و در مرض مزمن لرزهٔ قوی و بعده تپ باشتداد کند و درد اعیائی و قوت قوی و علامات جید باشد لاسیما اگر براز و در بول کم شود دلالت بر بحران عرقی کند **و اگر** نبض عظیم و شاهق یا صلب و سریع و انتفاخ عروق و خارش بینی و سرخی رنگ چهره و چشم و پرهٔ بینی دفعةً و تمدد در جانب جگر یا طحال بغیر وجع و دیدن رشتهای سرخ و تاریق پیش چشم و سیلان اشک دفعةً و شدت اشتعال سر و صداع ضربانی و درد گردن و ترقوه و طنین و صمم و سدر و عطاس باشد دلالت بر بحران رعافی نماید **و اگر** انضغاط نبض مع انخفاض آن و سفیدی قاروره و ثقل و درد مثانه و نتوی ناف و انتفاخ قضیب و حرقت احلیل و احتباس براز و قلت عرق و صلابت ظاهر بدن باشد بر بحران ادراری دلالت کند **و اگر** ناریت بول و اختلاج لب زیرین و غثیان و ظلمت و غشاوهٔ چشم بلا تبارق و تلخی دهن و درد فم معده یا سیلان لعاب و خفقان معدی و صداع بعده لرزه و سردی شکم و ضیق النفس و سقوط رنگ و زردی چهره باشد بر بحران قیئی دلالت نماید **و اگر** نبض صغیر مع قوت و عدم صلابت آن و مغص و قراقر شکم و ثقل شراسیف و تمدد در ان و درد پشت و اختلاج در عضلات شکم و قلت بول و عرق و گرانی در اسفل شکم و انتفاخ دران و کثرت رنگینی براز از سابق و آمدن او زیاده تر از عادت و بلندی و نتوی شکم باشد دلالت بر بحران اسهالی کند **و اگر** سائر علامات دال بر بحرانات دیگر نیابند و گرانی در رحم و در تهیگاه و در اعضاء و درد و تمدد در انجا و اختلاج در فرج و کشادن فم رحم و فرو تر آمدن آن دریابند حکم نمایند که بحران طمثی خواهد بود **و اگر** نبض عظیم مائل بقوت و فقدان سائر دلائل توجه ماده بطرف دیگر و عادت سیلان خون از مقعد و ثقل و اختلاج در نواحی مقعد و درد در تهیگاه و ضربان در حوالی عجز و پشت و ثنار و اعضا شکنی باشد بحران از کشادن عروق مقعد و خون بواسیر باشد

علامات بحران انتقالی

و آن قوت تپ مع ثبات وجع در موضعی از بدن و احتباس استفراغات از بول و براز و عرق مفرط و رقت و سفیدی بول و تاخیر نضج یا عدم او مع صحت قوت و جودت نبض و لاسیما در امراض سلیمهٔ بطیهٔ عدیم النضج باشد بعده وجع و انتفاخ عروق در مثل بغل و کنج ران و پس گوش و شدت التهاب و جهتی که دران عضو ضعیف است یا وجع مفاصل یا وجع متعب بر جهت انتقال ماده دلالت کند پس عسر بول و گرانی سر و ثقل سمع و سبات و عروض ضیق النفس دفعةً علامت دال بر نقل ماده بسوی اعالی باشد و ثقل و درد در ناحیهٔ اسفل مع التهاب و انتفاخ در کنج ران یا در زانو و ورم رخو از جنس تهبج دران هر دو جا علامت انتقال ماده باسفل باشد و چون قوت صحیح و علامات جید باشد و رقت بول زمانهٔ دراز دوام نماید این منذر بخراج بود و همچنین توجه مریض بصحت بغیر بحران ظاهر بعده بودن شریان صدغین شدید الانبساط کثیر الضربان و رنگ پژمرده و نفس متواتر و گاهی سرفهٔ خشک دلیل عروض خراج در مفاصل است و فصل زمستان و سن کهولت از دلائل وقوع بحران بخراج است بلکه از اسباب اوست و از دلائل قویه بر بحران خراجی تاخر بحرانات دیگر از اوقات آنهاست و درازی مرض حار زیاده از بیست روز و ایضاً با وجود تاخر آن بحرانات تام نباشد و خراجات در امراض مزمنه استطالت والا اکثر در اعضای سفلی باشد و در مرض حاد تر در اعضای علیا و در متوسط در هر دو جانب زیر و بالا

علامات داله بر بحران جید

بهترین علامات بحران فاضل آنست که نضج تام شده باشد بعده در روزی از ایام بحران محمود که مذکور شد مثل هفتم و چهاردهم واقع شود و آن روز مناسب از ایام انذار منذر بود و با ستفراغ باشد نه بانتقال و نه بخراج و استفراغ او از خلط فاعل مرض و در جهت مناسب باشد و بیمار احتمال او بسهولت کند و حال قوت و حال نبض که در اوقات علامات صعب قوی متین باشد و خصوصاً چون هر دو در قوت ازدیاد نمایند و اختلاف نبض کم شود و مستوی گردد و ایضاً اگر عقب اعراض مذکوره مریض راحت و خفت یابد و اعراض که با بحران باشد نقصان پذیرد و حرارت ساکن گردد و رنگ بیمار نیک شود و نبض او قوی گردد این دلالت بر بحران جید تام کند

علامات داله بر بحران ردی

اصول این آنست که مخالف علامات جیدهٔ مذکوره باشد و این مثل آنست که حرکت بحران قبل منتهای مرض و نضج بود و آنکه در روز غیر باحوری باشد و آنکه بادی نبض در صغر و سقوط اخذ کند و استفراغ از غیر خلط محدث مرض بود و آنجا که علامات بحران مع احوال متوسط میان احوال بحران جید و احوال بحران ردی

ظاهر شود بحران ناقص غیر تام باشد یعنی مرض بدان منقضی نگردد لیکن انقضای او تا روز باحوری که قریب او خواهد آمد تاخر کند مثل آنکه بحران در روز هفتم افتد در ان مرض منقضی نشود بلکه بقایا از ان باقی ماند که بحران او تا روز نهم یا یازدهم متاخر گردد و اگر بدان انقضای مرض باشد مرض معاودت کند و مریض نکس نماید و نکس هرگاه مع اعراض ردیه باشد و قوت ضعیف گردد مهلک بود و اگر قوت قوی باشد مریض ازان سالم ماند

تدبیر روز بحران

بقول شیخ لازم ست که در روز بحران و آنچه قریب آن باشد تدبیر مریض بتدبیر خاص بمرض او مسکن و مقوی طبیعت نمایند و البته حرکت ندهند برو او قرشی گوید که هرگاه بحران جید تام بعد ظهور علامات نضج و توفر قوت وغیره حادث شود یا عارض شده باشد سزاوار نیست که تحریک مواد از عضو دیگر مثل جذب بمحاجم کنند و نه دران جذب بدوای مسهل و نه بغیر آن از تهییج مثل ترعیف و تعریق و قی و ادرار نمایند بلکه بر طبیعت بگذارند و این ترک تحریک و عدم تعرض طبیعت در بحران کامل است و اما در بحران ناقص باید که اعانت طبیعت نمایند بدانچه موافق حرکت بحران باشد مثلاً اگر علامات دفع طبیعت مادهٔ مرض را با سهال ظاهر شود و قوت قوی نباشد و یا سده و ثقل در امعا باشد دران هنگام باید که اعانت طبیعت بمفتح ملین نمایند تا فعل طبیعت آسان گردد و جرجانی وغیره مینویسند که روز بحران مریض را بهیچ وجه حرکت نباید داد و مریض را ساکن باید داشت و کار طبیعت باید گذاشت اما اگر دانند که اگرچه طبیعت غالب است لیکن در اتمام کار خود محتاج باعانت ست میتوانند که آنرا یاری دهند بحسب ارادهٔ او مثلاً اگر دانند که طبیعت ماده را برعاف دفع خواهد کرد و محتاج اعانت ست سر را گرم دارند و آب گرم بسیار بر سر ریزند و اگر بتعریق حاجت باشد آب گرم بیش او نهند و بردائی بیمار را در پوشند مع ظرف آب و عرق را بپارچه خشک همیکنند تا بیشتر آید و اگر محتاج بقی بود قی فرمایند و اگر حاجت تلیین داشته باشد تلیین طبع نمایند و اگر مفتقر بادرار باشد مدرات نوشانند چنانچه در علاج صداع بحرانی گفته شد و همچنین هر استفراغ بحرانی که مفرط شود و خوف ضعف گردد حبس او باید کرد و هیچ استفراغ بحرانی را بلا ضرورت نباید بست و در بحران انتقالی هرگاه معلوم شود که بعضوی از اعضا ماده منتقل شده خواهد ریخت و ریختن ماده بدان عضو آفت قوی خواهد آورد تا که آن عضو را قوت دهند و ماده را بعضوی دیگر که ازو خسیس تر بود و ریختن ماده بران کمتر مضر بود باز گردانند بطریقیکه سهل تر باشد و طریق باز گردانیدن ماده از عضوی بعضوی بر چند وجه ست **یکی** آنکه عضو یکه برابر او ست بر بندند چنانچه متالم گردد تا بسبب الم ماده بدان سو باز گردد **دوم** آنکه بر عضو یکه برابر او ست محجمه و شیشه یا شاخ یا کدو گذارند یا ادویهٔ جاذبهٔ گرم ضماد نمایند **سوم** آنکه اگر ماده در دست راست بود بدست چپ کاری سخت کنند و بار گران بردارد **چهارم** آنکه اگر ماده در سر و چشم باشد باید که ادویهٔ مسکن درد بران استعمال نمایند و پایها را سخت بمالند یا در آب گرم گذارند یا بر ابطها یا پایها از ساق تا کف بر بندند تا ماده از بالا فرود آید و همچنین هرگاه ماده بباطن خواهد افتاد در وی بمعده و سینه آرد بازوها و رانها قوی بر بندند تا باطراف برگردد و ادرار بول یا تعریق باز ماند و عرق یا ادرار بول و اسهال یا قی باسهال بالجمله ماده را که از عضوی باز گردانند بجانب مخالف باید گردانید بعضوی دور تر یا نزدیکتر مثلاً کسی را که از کام و دهان خون براید و خواهند که بجای مخالف که قریب باشد باز گردانند بجانب بینی باز گردانند و اگر خواهند بعضوی دور تر باز گردانند از اعضای اسفل رگی کشایند و همچنان کسیکه بواسیر دارد و بعضوی نزدیک آنرا خواهند گردانید رگی از رگهای نیمهٔ بالا بکشایند و هرگاه خواهند که ماده را از عضوی باز دارند قانون کلی آنست که نخست درد ساکن نمایند که بعد سکون آن باز گردانیدن سهل باشد و بهیچ وجه بعضوی شریف و قوی الحس و ضعیف ماده نشاید آورد و تا ممکن بود بعضوی خسیس که قریب تر باشد و قوی بود و حس کمتر داشته باشد باید آورد و چون باز گردانیدن ماده مطلوب شود تمهل نباید کرد که ارجاع ماده در ابتدا آسان بود بجهت قلت ماده **پوشیده نماند** که اگر ماده در بدن اندک باشد و قلیل الحرکة بود باز گردانیدن او بدون استفراغ کفایت باشد و مضرت نرساند اما اگر بدن ممتلی و ماده کثیر الحرارت بود اماله مع استفراغ باید کرد تا آفتی دیگر ازان نجامد و در اخراج او رعایت محاذات لازم شناسند مثلاً اگر ماده بجانب دست راست بود فصد از دست چپ باید کرد یا از پای راست و بالعکس و اگر بجانب راست مائل بفوق بود از همان جهت رگ باید زد از دست راست یا از پای راست و اگر بجانب چپ مائل باعلی باشد فصد از دست چپ باید کرد و همچنان اگر ماده در پای راست بود فصد از دست راست کنند و اگر در پای چپ بود از دست چپ کنند و همچنان برای ارجاع مادهٔ جگر رگ از دست چپ باید زد و برای ارجاع مادهٔ دل و سپرز از دست راست و آنچه گفته شد از رعایت مخالفت و اخراج ماده احتیاط بر تقدیریست که هنوز ماده در انصباب و ریزش باشد و بعد ازانکه

ماده از ثوران و انصباب ایستاده باشد فصد برای ازالهٔ مرض بالطرف مقابل عضو مؤف باید کرد و کذلک از اعضای ظاهری بعد استقرار ماده تنقیه از ذات عضو باید کرد که درین هنگام امالهٔ او بیفائده است بسبب سکون حرکت آن

اورام و بثور ظاهر بدن

بدانکه اورام جمع ورم ست یعنی آماس و آن زیادتی غیر طبیعی ست که در عضوی حادث شود از مادهٔ فضلیه ممدده بنهجیکه موجب ضرر گردد و درد آرد بمس کردن او ویا بغیر مس و موادیکه ازان اورام پیدا شود شش ست یعنی اخلاط اربعه و مائیت و ریح و هر ورم یا حار باشد ویا غیر حار و ورم حار یا از خون باشد یا از صفرا و نزد شیخ الرئیس ورم حار عام تر ازانست که حادث شود از خون یا از صفرا فقط بلکه از هر مادهٔ که حار بجوهر خود باشد چون خون و صفرا و یا حار بالعرض بود که آنرا حرارت بعفونت عارض گردد چون بلغم که بعفونت گرم شود و سودا احراقی حار باحتراق که در ماده حاصل شود و دران باقی ماند از حرارت چندانکه آنرا مدخل در اورام ست پس مادهٔ ورم اگر خون باشد فلغمونی گویند و اگر صفرا باشد حمره نامند و اگر هر دو ماده مرکب باشند و خون غالب بود غالب را مقدم میدارند و فلغمونی حمره گویند و اگر صفرا غالب باشد حمرهٔ فلغمونی گویند و اما ورم غیر حار یا از مادهٔ بلغمی باشد یا سوداوی یا مائیت یا ریحی و اورام بلغمی دو نوع ست اگر مادهٔ آن مخالط و داخل جوهر عضو و غیر متمیز بود ورم رخو گویند و اگر خارج ازان و متمیز در غلاف باشد سلع لینه گویند و اکثر اورام زمستان بلغمی باشد حتی که حار ازان سفید رنگ بود و اورام بلغمی مختلف بود بحسب غلظ بلغم در خاوت و رقت او حتی که مشابه مادهٔ سوداوی و مادهٔ ریحی گردد و اورام حادث از مادهٔ سوداوی سه قسم ست اگر سودا داخل عضو و مولم بود سرطان گویند و اگر ساکن مادی باشد صلابت گویند و اکثر این هر دو بلغمی بود و اگر خارج بود و مولم نباشد اقسام غدد بود که ازان جمله خنازیر و سلع ست و اما اورام مائیه اگر عام بود استسقا و اگر خاص بود قیلهٔ مائی و ورم حادث در قحف از مائیت و مانند آنست و اما اورام ریحی دو نوع ست اگر ریح مخالط عضو و ملایم بود تهبج گویند و اگر مجتمع و صلب بود نفخه گویند

و بثور

جمع بثره ست و آن از جنس ورم بود زیراکه بثور اورام صغار ست چنانچه اورام بثور کبار ست و بثور نیز مانند اورام بعضی دموی باشد مانند جدری و شرای دموی و بعضی صفراوی مثل شرای صفراوی و نمله و جاورسیه و جمره و نار فارسی و مختلط مانند حصبه و نملهٔ متاکله و مسامیر و جرب و ثآلیل و غیره و بعضی بلغمی مانند شرای بلغمی و بعضی سوداوی مانند عرق مدنی و جرب سوداوی و ثؤلول و بعضی ریحی مانند نفاخات و بعضی مائی مثل نفاطات شیخ و شراح قانون مینویسند که اورام و بثور حاره که از خون باشد یا از دم محمود بود یا از دم ردی مذموم و هر واحد ازین هر دو یا غلیظ یا رقیق باشد پس اقسام ورم دموی چهار بود **یکی** متکون از خون محمود غلیظ و این مختص باسم فلغمونی مطلق ست و این لحم و جلد هر دو را اخذ میکند و با ضربان میباشد **دوم** کائن از خون محمود رقیق و آن فلغمونی نیست که جلد را تنها فرا میگیرد و این شوکه و شرای دموی ست و با ضربان نمیباشد بسبب خلو ظاهر جلد از شرایین **سوم** حادث از خون ردی غلیظ و ازین انواع خراجات ردیه حادث شود پس اگر ردائت و احتراق او اشتداد نماید حمره حادث گردد و احتراق و خشکریشه پیدا کند و بدتر ازان نار فارسی ست **چهارم** حاصل از خون ردی رقیق ست و این فلغمونی مائل بجمره بود مع ردائت و خبث پس اگر رقیق تر باشد حمرهٔ فلغمونی باشد و اگر ردائت او زیاده تر بود حمرهٔ ذی نفاخات و نفاطات و احتراق و خشکریشه حادث شود و چون مادهٔ ورم حار کثیر باشد و ورم بسیار بزرگ گردد آن از جملهٔ اورام طاعونیهٔ قتاله بود و این اصناف اورام ردیه و مانند آن در سال و با کثرت مینمایند و ردی از اورام حاره آنست که بسوی انحطاط که تابع او نرمی و کوچکی میباشد منتهی نشود و نه بسوی جمع ریم بلکه بسوی فساد عضو مؤدی گردد و متعفن گرداند و فساد عضو گاهی از فساد مادهٔ او باشد و گاهی بسبب عظم آن ورم و ودائما از عظم ورم و کثرت ماده نباشد بلکه گاهی از خبث ماده بود و بد آنند که اورام کمتر از مادهٔ مفرد صرف باشند و اکثر آنها مرکب بوند از مواد و بدانکه هر ورم که در ظاهر بود و با وی ضربان نباشد آن ریم نکند **صاحب کامل** گوید که ورم غلظ و انتفاخ ست که در عضو حادث شود از فضل مادهٔ که تمدید و ملای آن نماید و این ماده یا انصباب نماید بسوی آن از عضو دیگر که او را دفع کند و از نفس خود پاک نماید و یا در همان عضو متولد شود و انصباب ماده از عضوی بعضو دیگر بسبب اجتماع این اسباب ستهٔ میباشد

یکی قوت عضو دافع ماده چون اعضای رئیسه و شرایین و اورده دوم ضعف عضو قابل ماده که اعضای قوی آنرا دفع نماید و ضعف اعضا یا بالطبع بود مثل جلد و لحم غددی که در مغابن ست و یا خارج از طبع باشد مثل اعضائیکه بدان آفات رسیده یا در حالت حمل یا بعد آن سوم کثرت مادهٔ فاضل در بدن بسبب سوء تدبیر انسان در صحت او مثل کثرت اغذیهٔ ردیه و قلت ریاضت و استحمام چهارم ضعف قوت غاذیه که در عضو قابل ست پنجم فراخ بودن مجاری که دران فضول از عضو قوی بسوی عضو ضعیف جاری گردد ششم بودن عضو قابل ماده در اسفل از موضع عضو دافع و اما تولد ماده در عضو بسبب ضعف غاذیهٔ آن العضو بود پس غذائیکه بسوی آن آید انهضام تام نیابد و فضله دران باقی ماند و بعد آن اندک اندک زیاده گردد تا آنکه عضو ممتلی و متمدد شود و دران ورم حادث گردد پس هرگاه در عضوی از اعضا ورم بیکبارگی پیدا شود آن از انصباب فضل ماده از عضوی دیگر بسوی آن باشد و این در اورام حاره بود و هرگاه ورم بتدریج حادث شود و اندک اندک بیفزاید این یا از انصباب فضول اندک اندک و یا از فضول متولد در عضو باشد و این در اورام بارده بود و هر واحد از اورام یا مفرد بسیط باشد و حدوث او از خلط واحد از اخلاط اربعه بود و یا مرکب باشد و حدوث او از بیشتر از خلط واحد بود و اصناف این اورام بسیار ست زیرا که گاهی از دو خلط و گاهی از سه و گاهی از چهار مرکب گردد و ترکیب او یا از اخلاط متساوی در کمیت باشد و یا یک خلط ازان بیشتر یا کمتر بود و لهذا اورام مرکبه بحسب زیادتی و کمی در ترکیب بسیار بهم رسد و شناخت این اورام از دلائل مختلطه بود پس آنچه مرکب از اخلاط متساوی باشد شناخت او دشوار و تمیز او صعب بود و آنچه ازان مرکب از اخلاط مختلفه در کمیت باشد تعرف او از دلائل خلط غالب بود و ازین اورام مرکبه بعضی را نامیست که بدان معروفست و بعضی را اسمی نیست **جرجانی** و ایلاقی گویند که مادهٔ اورام و بثور گرم یا خون بود یا صفرا و تا خون طبیعی از حال خویش متغیر نگردد سیلان نکند و یکجا جمع نشود و ازان آماس نخیزد و هرگاه که لختی صفرا با خون بیامیزد خون گرمتر شود و تیزتر گردد سیلان کند و ازین آماس و بثره پدید آید و همچنین صفرای طبیعی که آنرا حمره گویند مادام که بر حال خویش بود ازان آماس تولد نکند از بهر آنکه بس لطیف بود لیکن اگر از حال طبیعی بگردد و بسیار بود با خون در رگها بگذرد و بهمه اندام رسد یرقان زرد ازان تولد کند و اگر سخت گرم شود و در یک عضو گرد آید و بسبب لطافت و رقت در گوشت نپاید و بظاهر جلد آید ازان نمله تولد کند و اگر غلیظتر بود و لختی در گوشت نیز بماند ازوی نملهٔ متآکله تولد کند و همچنین از سودای طبیعی یرقان سیاه تولد کند و چون از حال خود بگردد ازان آماسها و بثرهای سوداوی تولد کنند چنانکه گفته آید **انطاکی** گوید شک نیست که خلط مندفع بسوی موضع مخصوص هرگاه لطیف باشد مانند بخار صاعد از مثل سرکه و صمغ او بحلی که بسوی آن متوجه شود بطریق رشح بود پس عروق و لحم را نکایت نرساند بلکه بسباب است که ازان اذیت مطلقاً حاصل نشود بغیر جلد و اگر بضد این باشد حکم بالعکس بود و ضرر عام گردد پس برین اصل واجبست که هر ورم که از خلط لطیف مخصوص بجلد حادث شود بغیر اختلاط بلغم بسرعت بثره آرد و اگر حار باشد و منتشر شود بلا تآکل اگر لطافت او اشتداد نماید و انفجار او سهل گردد چون از حدت خالی باشد و الا منعکس شود و همه آنچه گفته شد **مسیحی** گوید که ورم درد میکند بحسب حرارت ماده و برودت او که مزاج را متغیر سازد و یا حدت او که نخس و تآکل نماید و یا کثرت او که تمدد و ضغطه آرد پس بعض این آلام بسبب سوء مزاج و بعض آن بسبب تفرق اتصال باشد و یا بسبب اجتماع این هر دو و ورم صفراوی بحرارت و حدت خود درد کند پس مزاج بحرارت او متغیر گردد و تفرق اتصال بحدت او شود و ورم سوداوی کمتر درد نماید و لیکن شدید التمکن و کثیر الاذیت برای عضو بود و ورم بلغمی از سوداوی زیاده درد کند و از صفراوی کم و تغیر مزاج و بضغطه و تمدید الم آرد و ورم دموی تمدد و الم بسبب کثرت ماده و تغیر مزاج بحرارت او آرد **منصور** گوید که سبب وجع در اورام تقیح آنهاست بهر آنکه خون را دران حالتی شبیه بغلیان و احتراق عارض میشود پس وجع هیجان کند تا آنکه غلیان او ساکن گردد و ریم بمنزلهٔ خاکستر از احتراق چیزی و اما ضربان مخصوص باورامی ست که در قعر لحم باشند و آنچه ازان در جلد باشد ضربان نبود مثل ورم که آنرا حمره نامند **مصنف خلاصة التجارب** گوید هر تفرق اتصال که در عضوی پدید آید پس اگر بسبب جمع و احتباس خلطی یا ریحی یا بخاری یا مائیتی اندر خلل و یا تجاویف آن العضو بود تا حجم آن عضو بیشتر از دستور و مقتضای اصلی و طبیعی گردد و بعضی بزرگتر و برآمده تر شود آنرا ورم خوانند و بفارسی آماس گویند و بعضی خردتر آنرا بثره نامند و ازینجا واضح گردد که بثره مطلقاً آماسی باشد خرد و ورم مطلقاً بثرهٔ بود بزرگ و اکثر اطبا بران رفته اند که ورم در اعضا بغایت نرم چون جرم دماغ و در اعضائیکه بغایت صلب اند چون استخوان هرگز نمیباشد و شیخ مانع و مدعی این هر دو ست و اصح قول شیخ ست چنانچه میگوید که ورم عارض میشود با عضای لینه و گاهی عارض میگردد چیزی شبیه بورم در استخوانها که حجم آنها غلیظ گردد و رطوبت آنها زیاده شود و غریب نیست که عضو قابل زیادتی بغذا فضول را قبول کند چون دران نافذ گردد

یا اندمال حادث شود و هر آماسیکه مادهٔ غالب آن گرم باشد آنرا ورم حار گویند و آنچه مادهٔ غالب آن سرد باشد آنرا ورم بارد خوانند و بدیگر طبائع نسبت نکنند بجهت قلت علیه آن دو کیفیت و عدم فاعلیت دیگرها

اسباب اجتماع مواد اورام و بثور

بقول میر بهاء الدین سبب جمع و حبس مادهٔ ورم در اعضا یا سابق بود چون امتلاء و فساد خلط و دفع طبیعت بدان محل و ضعیفی و ذبولی عضو و قابلیت او مر قبول خلط فاسد را و یا لاحق و بادی بود چون رسیدن زخم و آسیب و الم و کوفت و جاذبی یا ماسک خارجی بعضو و سبب جمله بثور تغیر اخلاط بود از حال طبیعی و اشتغال طبیعت بدفع آن بخارج بدن جهت عجز او تحلیل آن اولاً و یا مسارعت برفع و منع آن از داخل و بقول سمرقندی و خجندی و ابن الیاس و خضر سبب حصول مواد و اجتماع آن در اعضا اسباب ستهٔ انصباب ماده است که در قول صاحب کامل گذشت و یا اسباب بادیه مثل ضربه یا سقطه که بعضوی برسد و بجهت ثوران حرارت دران بسبب وجع و حدوث ضعف دران خون بسوی آن انصباب نماید و بنابر امتلای آن ورم پیدا شود و بقول انطاکی از اسباب اورام هر حرکت سخت بعد امتلاست و بعد بلا استفراغ و وضع محجمه بلا شرط است و هم او گوید که بثره عبارت از تاکل جلد یا نتو و بر اوضاع مخصوصه است مادهٔ او خلط فاسد بود و اگرچه بسیط باشد و سبب فاعلی او اندفاع مادهٔ فاسد بحرارت بود بنوعیکه جلد را مس کند و غایت او افساد و تاکل جلد است و صورت او مختلف بود

علامات اورام و بثور

باید که کیفیت وجع و لون و ملمس آنها دریافت نمایند اگر درد مع ضربان و تمدد باشد و رنگ او سرخ و ملمس او گرم بود ورم دموی باشد و اگر درد مع حرقت و التهاب بود و رنگ او سرخ مائل بزردی و ملمس او گرمتر از اول باشد ورم صفراوی بود و اگر درد نبود و رنگ او سفید و ملمس او سرد و ملایم باشد که دران انگشت فرو رود ورم بلغمی بود و اگر با نقصان حس باشد و رنگ او مائل بسیاهی و ملمس او بارد و صلب بود ورم سوداوی باشد و اگر مرکب از دو خلط بود در رنگ و ملمس و درد آن بحسب آن باشد و اگر قلت وجع با ثقل بود ورم مائی باشد و اگر با خفت بود ورم ریحی باشد و انطاکی گوید که جمیع بثور اگر رشاح باشد از رطوبت بود پس چیزیکه ازان ترشح کند اگر مائل بسفیدی باشد از بلغم بود و الا از خون و اگر غیر رشاح باشد از یبوست سوداوی بود و اگر صلب تیره سبز اطراف باشد و الا صفراوی بود و برای مادهٔ مرکب از بثور حکم بسائط او ست پس صفراوی ترشح کند اگر با یکی از دو خلط رطب یعنی خون یا بلغم مرکب شود و اگر مادهٔ او مائل بسرخی باشد مع توفر علامات صفرا از هر دو خلط حار یعنی خون و صفرا بود و علی هذا القیاس

معالجات اورام و بثور

در قانون و شروح آن مسطور است که از اورام بعضی حار و بعضی بارد رخو و بعضی صلب است و اسباب آنها یا بادیه است مثل ضربه و سقطه و نهشه و یا بدنیه مثل امتلاء و ورم حادث از اسباب بادیه یا با امتلای بدن و یا با اعتدال اخلاط متفق شود و حادث از اسباب بدنیه و از بادیهٔ موافی با امتلای بدن خالی نیست از آنکه یا در اعضای مجاور اعضای رئیسه باشد مثل مفرغات آنها و یا نباشد پس اگر در اعضای مجاور آنها باشد جائز نیست که قریب آن رادعات کنند و اگر در مجاور آنها نباشد جائز نیست که چیزی از محللات قریب او بربند در ابتدا بلکه واجب است که اصلاح عضو دافع کنند اگر او را عضوی دافع باشد و یا اصلاح همه بدن نمایند اگر او را عضو واحد نباشد و بعد اصلاح هر دو آنکه ردع نماید و بسوی خلاف جذب کند و قبض نماید بر ورم استعمال کنند بالجمله غرض باستعمال رادعات در ابتدای اورام منع ماده از زیادتی نفوذ در عضو متورم است و تکثیف عضو و تقویت او تا نفوذ ماده را قبول نکند بسبب برودت یا قبض آنها و احتیاط از استعمال آنها در صورت بودن عضو وارم قریب از اعضای رئیسه چون مفرغهٔ فضول آنها بهر آنست تا آفت بسوی آنها بردع قبل اصلاح عضو دافع یا کل بدن عود نکند و در حکم اینست ورمیکه از دفع طبیعت مادهٔ کثیره یا ردیه را بر سبیل بحران یا بر سبیل دفع امتلاء از عضوی یا از بدن باشد و آنکه از ورم حار حادث از اسباب بادیه بود و آنکه از اسباب بدنیه باشد و بدن ممتلی بود و منع از محللات بهر آنست که جذب مواد میکنند پس گاهی بر تحلیل قادر نمیشوند و زیادتی ورم واجب میکنند و اصلاح مثل معوقات یا بفصد یا استفراغ بمسهلات و غیر آن نمایند و گاهی جذب بسوی عضو موضوع در جانب مخالف از مصب ماده واجب نیست که بدوای جاذب یا باستفراغ شود بلکه حاصل شود بمثل ریاضت عضو جانب مخالف یا برداشتن چیزی گران بران یا وضع محاجم و بسیار باشد که ماده از دست متورم منجذب گردد چون بدست دیگر چیزی گران بردارند و ساعتی امساک آن نمایند و اما قابضات واجب است که قابضات رادعه در اورام حارهٔ بارد مزاج صرف غیر مخلوط بچیزی حار باشند

وایضاً بارد بالفعل بکار برند و در اورام بارده مخلوط بچیزیکه او را قوت حاره مع قبض باشد مثل اذخر و اظفار الطیب باشند و واجبست که حار بالفعل بعمل آرند و بهر قدر که اورام حار
و بارد در تزید یا معان نمایند و از ابتدا بعید شوند از قابض کم کرده باشند و محلل بدان آمیزند تا آنکه بانتها رسند پس دران هنگام مساوی میان رادع و محلل مخلوط سازند و در انحطاط
بر محلل و مرخی اقتصار نمایند و واجبست که در ورم بارد در خوانچه تحلیل او کنند نشاف مییبس بیشتر ازان باشد که در ورم حار بود و اما ورم حادث از سبب بادیه که در انجا امتلا از
اخلاط نباشد یعنی آنچه باعتدال اخلاط باشد و واجبست که معالجهٔ آن در ابتدا بارخا و تحلیل کنند و الا اگر در انجا امتلا باشد معالجهٔ او مثل معالجهٔ اول نمایند یعنی قسمیکه از سبب بادی
یا بادی موافی با امتلای بدن باشد و بدانچه علاج او کنند آن استعمال رادع بعد اصلاح عضو یا همه بدنست در ابتدا پس خلط میان آنها و میان محللات پس اقتصار بر محللات و مرخیات و آنکه
چون عضو متورم مفرغهٔ عضو رئیس باشد مثل مواضع غددیه از گردن و حوالی گوش برای دماغ و بغل برای قلب و کنج ران برای جگر البته جائز نیست که قریب او
دوای رادع نمایند نه بسبب آنکه این علاج اورام نیست چه این معالجهٔ آنست غیر آنکه پیروی این امر میکنیم که علاج نکنیم اورام آنها را و جهد نمائیم در زیادتی آن اورام
و جذب مواد بسوی آنها و خوف نکنیم از اشتداد ضرر بعضو متورم بسبب طلب مصلحت عضو رئیس و بسبب خوف این امر که چون ردع ماده کنیم بسوے
عضو رئیس بازگردد و ازان ضرری بهم رسد که تدارک او ممکن نباشد پس ما پیروی وقوع ضرر بعضو خسیس میکنیم ازینجهت که عضو رئیس انتفاع یابد حتی که جهد میکنیم
در جذب مادهٔ عضو رئیس بسوی خسیس و تورم این اگرچه بمحاجم و اضمدهٔ جاذبهٔ حاده باشد و چون مثل این اورام و خصوصاً در مواضع خالی از لیف عضل
ریم کنند پس گاهی خود بخود بشگافند یا بمعونت انضاج و گاهی احتیاج بانضاج و شگاف هر دو افتد و انضاج تمام میشود بچیزیکه دران با وجود حرارت
تسدید و تغریه باشد که بدین هر دو حرارت غریزی طانج منضج محصور گردد و باید که دوای منضج حار بالفعل مائل باعتدال باشد و باید که رطب بود و کسیکه طلب
انضاج بمثل این منضجات نماید بران واجبست که تامل نماید در حال عضو پس اگر حرارت غریزی دران ضعیف یابد و عضو را مائل بفساد ببیند بران مغریات
و مسددات استعمال نکند و مفتحات استعمال نماید و شرط عمیق بران زند بعده ادویهٔ که دران تحلیل و تجفیف باشد استعمال کند و بسیار باشد که ورم غائر
بود پس احتیاج بجذب او طرف جلد افتد و اگرچه بمحاجم ناری باشد و این جذب گاهی ممکن بود بدلک و گاهی بوضع ادویهٔ محمرهٔ مقرحهٔ جاذبه از باطن و محاجم ناری
قوی تر ازان هر دو تدبیر است و این باید که بعد تنقیهٔ بدن باشد پس هرگاه ورم بسوی ظاهر منجذب گردد استعمال رادع جائز نبود بلکه استعمال مرخیات
واجبست و فصد و اسهال بسبب خوف رجوع ماده بسوی باطن جائز نیست و اما اورام صلبه سوداویه مجاوز حد ابتدا قانون دران آنست که یکبار تلیین آن نمایند
بدوائیکه اسخان او و تجفیف او اندک باشد تا اجزای کثیف او متحجر نگردد بسبب شدت تحلیل بلکه همه مستعد تحلیل گردد بعد ازان محلل قوی بران استعمال کنند بعده
اگر از تحلیل خوف تحجر ما بقی باشد باز دوم بر تلیین آن متوجه شوند و همواره همچنان بعمل آرند تا آنکه او همه فانی شود در هر دو مدت تلیین و تحلیل و اما اورام نفخیه
یعنی ریحیه مثل تهبج را معالجه بچیزی نمایند که تسخین کند با وجود لطافت جوهر برای تحلیل ریح و توسیع مسام و ایضاً واجبست که اعتنا بجسم مادهٔ محدث بخار ریحے
نمایند یعنی تنقیه ازان ماده واجب بود اگر امتلا بسیار باشد و الا واجبست که درین ادویهٔ مذکوره قوت منقی و جرم مقطع باشد و تدبیر دیگر استعمال مسخنات محلل
ریح و استعمال ادویهٔ مفتحهٔ مخلخل مسام و وضع آنها زمانی طویل بر عضو ست و استعمال حمام یابس و گرم و گاهی محاجم ناری و علاج با اینها جائز نیست تا وقتیکه تنقیهٔ
تام ببدن از فضول حاصل نشود و اما از اورام بعضی اورام قروحی ست مثل نمله پس باید که تبرید او مثل تبرید فلغمونی ننمایند و لیکن ترطیب آن سزاوار نیست و اگرچه ورم مذکور
اقتضای ترطیب مینماید بلکه میباید که تجفیف آن نمایند **انطاکی** در نزهت گوید که قاعده در اورام آنست که علاج همه بضد اوست و اگر مستند بعضو رئیس باشد
تقویت او بران مقدم دارند و آنچه واقع بر تنقیه باشد اکتفا کرده شود و دران بوضعیات و غیر او را به تنقیه سبقت کنند و در تذکره مینویسد که اورام را چهار زمانه است
بلکه هر مرض را و آن ظهور ست و آنرا ابتدا نامند و تزید و وقوف و انحطاط و شک نیست که واجبست در اول اصلاح به تنقیه و در دوم ردع و در سوم امتزاج رادع و محلل
و در چهارم اقتصار بر محلل و زمانهٔ اول مهیا بودن ماده برای ابتدای مرض یا ظهور اوست پس واجبست نظر در چیزیکه بدان علاج در هر وقت باشد بلکه واجب بود صرف
مهم انظار بسوی آن تنقیه و بالجمله قانون برای علاج مطلق ورم مبادرت بفصد و تبرید ست در ورم حار مطلقاً برای اصلاح کیفیت بدان و در خلط یابس و اصلاح کیفیت
و کمیت هر دو در غیر یابس بعد ازان تنقیه بماء الشعیر و جمار و خیار شنبر و کدوی مشوی و مزج اغذیه بدانچه تولید خون کم نماید مثل بقول و ماش و عدس و تبرید موضع

بمثل مورد وبنفشه وصندل وسرکه وکشنیز تر ودر ورم بارد به تنقیه ودر همه اگر تکون ماده وقرب او از جلد ظاهر شود استفراغ بشرط شاید تا مؤدی بتعفین وفساد عضو وحرارت نگردد بعده اصلاح بشرط مذکوره این قانون عام ست وآنچه تحلیل اورام حاره میزود بی نماید حنا ومورد ست هر دو بسرکه وآب کدو وکشنیز سرشته وکذا حی العالم وسفیده بیضه وآرد باقلا وآرد جو وسخالات همه معاون خصوصاً سنبا دج وبرای اورام بارده شیح وغاریقون وقطران ومیعه سائله وزعفران وآرد حلبه وفرفیون واشق وسرگین گاو بعسل یا زیت وبرای مرکب بدانچه ترکیب بآنها کرده شود عبد العزیز گوید که علاج اورام در ابتدا تنقیه ست ودر تزاید طلای رادع وآن هر دوای بارد قابض ست مثل صندلین وفوفل واقاقیا وآرد جو وگل سرخ وکاسنی وعنب الثعلب ودر وقت بار رادع محللات وآن هر دوای حار رطب ملطف ست مثل اکلیل الملک وبابونه وتخم کتان وحلبه وقرطم وبیخ خطمی وموم وپیاز مطبوخ ودر انتها محللات فقط پس اگر تدبیر مذکور فائده نکند بنضج پردازند بدانچه در دمامیل بیاید ودوای مجرب برای ورم حار طلای شیر گاو با سفید ابست وکذا ریوند زرد وصندل وبرای ورم حار دردناک اسیغول وپوست خشخاش کوفته جوش داده بروغن گل آمیخته مجرب ست وآز مجربات تامه برای اورام تخم خطمی ست یا دو چند آن تخم خرما بسرکه واز مجربات کامله برای تحلیل اورام پشک بز سوخته با حلبه وباقلاست وترک لحم وشراب در جمله اورام وبثور مناسب ست ودر ضرورت اصلاح لحم بحموضات نمایند علاج اقسام بثور در بثور غریبه مسطور گردد

فلغمونی

ورم غلیظ کثیر الانتفاخ ست که ماده او خون باشد وشیخ الرئیس مینویسد که اولا اسم فلغمونی را در زبان یونانیان بر هر التهاب که در عضوی حاصل میشد اطلاق میکردند وبعد ازان هر ورم حار را میگفتند وبعده ورم دموی را بدان موسوم ساختند وکم اتفاق افتد که فلغمونی بسیط باشد وآن در اکثر با ورم حمره یا صلابت یا تهیج مقارن کند ومدام اند تا وقتیکه طبیعت مقهور ماده نگردد ازان ورم وفلغمونی در ظاهر حادث نشود وباید دانست که چون بثور دملی در مقدار تجاوز کند منذر بدمل عظیم جامع ریم گردند ومسیحی گوید که اسم فلغمونی واقع میشود بر کل التهاب که در عضو حادث شود وگاهی از سوء مزاج حار بلا ماده وگاهی از سوء مزاج حار با ماده بود پس اگر از سوء مزاج حار بلا ماده باشد در عضو التهاب فقط شبیه بحمی که در ان عضو تنها اخذ کند حادث شود وهمچنین همواره اشتداد نماید وازان در عضو فساد حادث گردد واگر از سوء مزاج با ماده باشد ویا خون تنها بود ازان ورم معروف بفلغمونی خاص حادث شود وصاحب کامل گوید که اگر خون جید معتدل در مزاج وجوهر او باشد وبعد حصول او در عضو عفونت حادث شود ازان ورم مسمی فلغمونی خالص حادث گردد واحوال این ورم دموی بحسب عضو حادث شده ازان مختلف بود پس هرگاه در سر وچهره باشد ماشرا نامند واگر در غشای دماغ حادث شود آنرا سرسام گویند واگر در طبقه ملتحمه افتد آنرا رمد خوانند واگر در حنجره افتد خناق نامند واگر در غشای مستبطن اضلاع پیدا شود آنرا ذات الجنب واگر در ریه بود ذات الریه گویند واگر در حجاب حادث گردد برسام نامند واگر قریب ناخن پیدا شود داحس واگر در لحم رخو که زیر بغل وکنج ران ودر گردن وپس گوش ست پیدا شود ودر ان ریم بسرعت تولد نکند آنرا طاعون واگر بسرعت ریم کند خراج گویند وچون در غیر این اعضا حادث گردد آنرا ورم فلغمونی مطلق گویند وچون این ورم ریم کند آنرا انطا ما نامند

اسباب فلغمونی

بقول شیخ فلغمونی را اسبابست که بعضی ازان سابق بود از امتلا یا رداوت اخلاط یا ضعف عضو قابل واگر چه امتلا ورداوت اخلاط نباشد وبعضی ازان بادی مثل فسخ یا قطع یا کسر یا رض یا خلع یا حرق نار یا تعب یا قروح که در عضو کثرت نماید پس ماده بسوی آن میل کند بسبب وجع وضعف وگاهی بسوی آن مواد میل کند پس در مسالک ضعیف تر محتبس گردد چنانچه در قروح وجرب مولم اورام در مواضع خالی عارض میشود وانطاکی گوید که سبب او اکثار از اغذیه رطبه است مطلقاً وحار رطب بسمر او قلت استفراغ واصحار در آفتاب وپوشیدن پشم وبرداشتن چیزی گران وسکر با امتلا وکذا احلام

علامات فلغمونی

تمدد وضربان وانتفاخ وحرارت بلمس وسرخی رنگ ورم وتپ وتشنگی وکرب وعظم نبض وحمرت بول ست وشیخ میفرماید که از علامات او حرارت والتهاب وزیادت حجم وتمدد وقلت قبول برای انغماز ست وضربان اگر ورم غائر یا قریب بشرائین باشد ویا بعضو عصبی برای حس او آمده باشد وهر قدر که شرائین بزرگتر وبیشتر در عضو متورم باشند ضربان ودرد او شدید تر باشد وتحلل او اگر قابل تحلیل بود یا ریم کردن او سریعتر باشد وچون فلغمونی در عضو حساس باشد تابع او درد شدید بود وهر چونکه باشد درد لازم گردد که عروق صغار آن عضو که خفی باشند ظاهر شوند وبعد

ع بجهت آنکه ازان التهاب حادث نمیشود بسبب احتقان خون وانسداد منافس ...

فلغمونی بتزید حجم و تمدد ظاهر گردد و انتهای او بانتهای این و درین هنگام ریم کند اگر قابل ریم کردن باشد و انحطاط او بلینت و ضعف مرض آغاز کند و فلغمونی ردی آنست
که بانحطاط شروع نکند و نه ریم کند و مثل این مؤدی بموت عضو و تعفن او گردد و بسیار باشد که این بسبب عظم ورم و کثرت مادهٔ او بود و بسا است که بسبب خبثت
ماده بود و اگرچه ورم کوچک باشد و بدانند که آنچه تحلیل پذیرد ضربان در خفت و لهیب در سکون شروع کند و آنچه ریم کند بازدیاد ضربان و حرارت و ثبات اینها معلوم
گردد و آنچه عفن شود بعسر نضج و تیرگی و شدت تمدد دریافت گردد و مجوسی گوید که اگر خون محدث فلغمونی معتدل المزاج غلیظ الجوهر باشد از ان فلغمونی در لحم
حادث شود و علامات مذکوره قوی‌تر و تمدد و ضربان شدیدتر باشد و اگر خون با وجود اعتدال رقیق الجوهر بود از ان فلغمونی در جلد پیدا گردد و علامات مذکوره
دران ضعیف‌تر باشد و بادی ضربان نبود و جرجانی مینویسد که مادهٔ خون در اورام دموی بیشتر با صفرا آمیخته بود و بس گاه باشد که مادهٔ صفرا که با آن آمیخته بود
زود تحلیل پذیرد و باقی صلب گردد و گاه باشد که رطوبتی رقیق با خون آمیخته باشد و آماس همچون تبهیج نماید و برنگ سرخ و بلمس گرم بود و صلب نباشد و گاه
آماس پخته شده درد و ضربان آهسته گردد و خضر گوید که مآل ورم دموی بیکی از چهار چیز باشد یکی آنکه تحلیل پذیرد و درین درد و ورم کم شود و اعراض او اندک اندک
خفت یابد تا آنکه بالکل زائل شود دوم آنکه ریم کند و خراج گردد و درین تمدد و ضربان دوام نماید و حرارت و درد اشتداد کند بیشتر از آنچه قبل این باشد و اعلای
او به نتو و تمدد اخذ کند و بنرمی و کبر اندک اندک میل نماید و چون نرم شد درد ساکن گشت و حرارت خفت نمود نضج یافته باشد سوم آنکه صلب گردد و این بسبب
تحلل رطوبت آن و بقیهٔ مادهٔ صلب بود و درین درد ساکن شود و عظم ورم کم گردد و صلابت ازدیاد پذیرد و گاهی صلابت آنچنان گردد که زائل نشود چهارم آنکه
عفونت و فساد پذیرد و این بسبب عدم مبادرت بعلاج او بود تا آنکه افواه عروق و منافذ که در جلد است فاسد شود و تنفس عضو معدوم گردد پس فساد و تعفن
بسوی آن سرعت کند و این فساد مسمی بغانغرایا است و چون عوارض آن مستحکم گردد آن سفاقلوس باشد و علیحده مسطور گردد و میر بهاء الدین مینویسد که
رنگ فلغمونی بسرخی تیره گراید و باشد که بسبزی مائل شود و چون انگشت بران بلحتی فشارند سرخی آن زائل نشود و اگر مادهٔ آن نیک بود زود پخته گردد و سر کند و در پیش آن
بزودی صلاح یابد و باشد که تحلیل پذیرد و ریم نکند و هر ورم که پخته شود درد و ضربان لتسکین یابد و محل آن از خارش خالی نباشد **علاج** فصد کنند و زلو چسپانند
و تبرید لعاب بهدانه و شیرهٔ عناب در عرق شاهتره و عرق کاسنی و عرق عنب الثعلب بر آورده شربت نیلوفر داخل کرده خاکشی پاشیده بنوشند و تقلیل غذا نمایند

و آش جو و مانند آن از اشیای بارده غذا کنند و بعد نضج از منضج صفرا بمسهل آن تنقیه نمایند و در سه روز اول رادعات مانند صندلین و فوفل و گل ارمنی و گل سرخ
و عنب الثعلب در آب کشنیز سبز و آب کاسنی سبز و آب عنب الثعلب سبز ساییده ضماد کنند و این مرهم رسوت نیز درین باب مفید بود بگیرند رسوت یکدرم موم سفید
دو درم روغن گل روغن بنفشه هر یک چهار درم روغن و موم را گداخته رسوت ساییده بیامیزند و اگر ماده از دفع اعضای رئیسه بود و در پس گوش یا زیر بغل
یا بن ران ورم باشد و همچنین اگر درد شدید باشد استعمال رادعات روا نبود بلکه مرخیات محلله چون موم و روغن گل با محللات استعمال نمایند بدستوریکه در اورام
مغابن مسطور گردد و در بعضی جا ارسال علق چنان فائده میکند که درد باقی نمی ماند اکثر نزد و تزید و انتها بعمل می آید و بعد از سه روز تا سه روز دیگر ادویهٔ محلله
مرخیه مانند بزر کتان بابونه اکلیل الملک آرد جو خطمی با رادعات بیامیزند و بعده در زمانهٔ انتها محللات مساوی با رادعات کنند و در زمانهٔ انحطاط بر محللات صرف
اقتصار نمایند و هرگاه ماده تحلیل نشود و ریم کند درد و تپ شدت کند آنوقت منضجات مانند بزر کتان و حلبه و شیر انجیر ضماد کنند و ضماد آرد جو ریوند چینی
جغرات با هم پخته از منضجات قویه است و چون نضج یابد درد و تپ ساکن شود و اگر دست بران نهند فرو رود آنرا از ادویهٔ مفجره و یا با آهن منفجر گردانند و هرگاه ماده
بکلی مستفرغ گردد مرهم زرد یا مرهم خل استعمال کنند **ذکر ادویهٔ مفرده نافع** اورام حار ضماد عصارهٔ جرادهٔ کدو و شرب و ضماد خماهان که آن حجر صرف است
محکوک بر مسن یکی اخضر بآب و ضماد بیخ فاشرا که آن کرمة البیضا است و ضماد گل کدو و ضماد برگ خشخاش بگلاب سرشته و ضماد ملوخیه که آنرا اسمسیم الما نامند
و با گوشت پخته میخورند هر واحد مجرب سویدیست و ضماد برگ سبز قصب فارسی تنها و بسرکه و کذا تخم قطف و شاخ نرم او و کذا کدوی خام کوفته و کذا برگ یا
گل بنفشهٔ تازه کوفته با آرد جو آمیخته و کذا بابونه و آرد جو و رب انگور که محلل است و کذا آرد ترمس بسویق و آب آمیخته و کذا اسفیداب ارزیز بآب عنب الثعلب و کذا
گلنار و مغره بسرکه و کذا مداد محلول بآب و کذا کنجد غیر مقشر و کذا تخم حماض سواقی کوفته و کذا آرد گندم مخلوط ببعض عصارات بارده و کذا آب کشنیز سبز و روغن گل

و سرکه و کذا گل نیلوفر بگلاب سرشته و کذا عصارهٔ تازهٔ او و کذا تخم اسفاناخ بگلاب و کذا رصاص محکوک بعض او بر بعض با یکی از عصارات بارده و کذا آب کرنب
بسویق و کذا تخم او و کذا خطمی مطبوخ بروغن گاو که منضج ست و کذا خبازی مطبوخ مدقوق بروغن گل آمیخته و کذا گل حنا سوده بگلاب سرشته یا بسرکه آمیخته و کذا
آب خرفه بآرد جو سرشته و کذا دم الاخوین و کذا ابیروج بسویق و کذا بیخ او بگلاب و سرکه و کذا برگ سرو و آرد جو و کذا گل سرخ تازه سوده یا خشک بآب پخته و کذا
صندل سفید و طحلب و آب کاسنی و کذا صندل سرخ و آب خرفه و کذا آب کاسنی بآرد جو و روغن گل آمیخته و کذا گلاب و سرکه و حنا و کذا مرداسنگ بآب کاسنی و کذا عدس مقشر و سویق و کذا
حب الاس سفید که قوی تر از سیاه ست و کذا اقاقیا در ابتدا و کذا گل مختوم و سرکه و روغن گل و کذا شاه صینی بسرکه و گلاب و کذا آب بهی و سرکه و جو و کذا مازوی سبز بروغن گل یا بسرکه و کذا اسفیداج
بیضه و اکلیل الملک و کذا ریوند بسرکه و کذا غبار آسیا بگلاب و روغن گل و کذا اسماق بگلاب در ابتدا و کذا پوست انار ترش و کذا حضض و عدس مقشر بگلاب و سرکه سرشته و کذا بیخ نیلوفر
و کذا برگ برنج و کذا روغن گل و سفیدی بیضه و زعفران که مسکن غلیانست و کذا شکر و ترمس سوده و آرد جو بآب سرشته و کذا گلنار سوده بآب حی العالم
سرشته و کذا شگوفهٔ انگور و کذا حجر الیهود ذکر برای مرد و انثی برای زن **و شرب و ضماد** تخم خشخاش و کذا گل بنفشه و کذا زرشک مطبوخ و کذا آب
خار خسک و کذا آب شاخ انگور و خیوط و برگ نرم او و کذا هلیلهٔ زرد و کذا کافور و کذا ریحان کافوری و کذا عنب الثعلب و کذا آب کاکنج و کذا خولان **و شرب**
عرق عناب بشکر و کذا ترنجبین و کذا مقل مطبوخ بسرکه و کذا نیل هندی ربع درم **و اکل و ضماد** بقلهٔ قطف بروغن بادام و کذا کاهوی بستانی و کذا
مطبوخ و کذا بقلهٔ یمانی و کذا عدس مقشر و کذا بقلهٔ عنب الثعلب **و تعلیق** کهربا بر صاحب ورم حار **و تبخیر** سرکه بر سنگ آسیای گرم انداخته و خلط
ورم غلیظ کثیر الاسقی هر واحد نافع ورم حارست **ذکر ادویهٔ مرکبه** نافع اورام گرم **تنزوی خطائی** که در اقسام اورام مجرب النفع ست حنا
صبر سقوطری و از ان هر ورم حار را میگفتند کافور گل سرخ هر یک سه مثقال پوست هلیلهٔ زرد اقاقیا گل ارمنی عدس عصارهٔ مامیثا هر یک پنج مثقال افیون
پنجاه مثقال زرد چوب دو مثقال قهوه ته بماده بگرد داران بآب مامیثا تر کرده و خشک نموده اقراص سازند **حب رادع** مانع اورام و بثور گیرو رسوت هلیلهٔ سیاه
اقاقیا پوست انار فوفل صندل سرخ مرداسنگ کات سفید برابر گرفته حبها سازند و بآب برگ عنب الثعلب یا سرکه طلا نمایند **حب محلل** که در تحلیل
اورام و غدد لوزتین کار تنزوی خطائی میکند جدوار صندل سرخ کریلهٔ خشک کالی زیری گل ارمنی رسوت خستهٔ انبه عنب الثعلب تخم خطمی بابونه
اکلیل الملک فوفل هر واحد دو درم زرنباد زرد چوب هر یک یکدرم آرد عدس آرد جو هر یک سه درم حب سازند و بآب برگ مکوه سبز یا سرکه ضماد کنند
و در نسخهٔ دیگر ریوند چینی کات سفید گیرو عوض کریله و خستهٔ انبه و گل ارمنی و بابونه و اکلیل و فوفل و زرنباد و زرد چوب و آرد داخل ست **دوا برای**
ورم دموی کله در هوای سرد بعد فصد سر رو و ارسال علق عناب چهار دانه بهدانه سه ماشه سپستان نه دانه تخم خطمی شش ماشه در عرق شاهتره جوش داده
نبات یکنیم توله داخل کرده بنوشند و عنب الثعلب پنج ماشه مغز فلوس یکتوله تخم خطمی چهار ماشه در آب مکوه سبز ضماد نمایند بعد دو روز آرد جو گل خطمی
اکلیل الملک عوض مغز فلوس کنند اگر قدری گره باقی ماند عنب الثعلب پنج ماشه گل بنفشه شش ماشه گل سرخ اصل السوس هر یک پنج ماشه خبازی
شش ماشه در نسخهٔ سابق افزوده شب در آب گرم تر نموده صبح مالیده صاف کرده شربت نیلوفر دو توله داخل کرده بنوشند و مغز فلوس یک توله
عنب الثعلب اکلیل الملک گل خطمی هر یک پنج ماشه بابونه نه ماشه در آب مکوه سبز سائیده ضماد کنند **ایضاً** برای کلهٔ متورم در هوای سرد بعد فصد
قیفال در تبرید مذکوره تخم خطمی افزوده جوش داده بنوشند و ضماد مغز فلوس عنب الثعلب گل خطمی کنند بعده زلو چسپانند اگر قدری ورم باقی ماند
جهت تحلیل در جوشانده سپستان خبازی افزایند و در ضماد محللات چون بابونه اکلیل الملک اضافه نمایند **ضماد رادع و محلل** جدوار رسوت
بآب کشنیز تازه ضماد کنند و گاهی صندل سرخ و گیرو افزوده بآب عنب الثعلب تازه بعمل می آید بعده ریوند چینی افزایند و از آب برگ نیب مطبوخ
بشویند **ایضاً** که تسکین وجع و تحلیل ماده نماید تخم خشخاش کوفته در شیر گاو بپزند و باز بسایند تا مثل مرهم شود پس گل سرخ و قدری زعفران
سوده و موم صاف در روغن گل گداخته آمیزند و ضماد کنند و گاهی برای فرط تحلیل بابونه و خطمی و حلبه وغیره افزوده میشود در سن یکهزار و دو صد
و پنجاه و یک هجری نواب نظیر الدوله جهانگیر محمد خان بهادر را ورم گلو بشدت عارض شد و از فصد و تنقیهٔ مجوزهٔ اطبا انکار بود مؤلف همین ضماد

حکایت

بعمل آورده استعمال دو سه مرتبه بعون شافی حقیقی همه ورم تحلیل گردید بعطای خلعت فاخره و اضافهٔ مواجب نوازش فرمود **ضماد** که در تحلیل ورم دموی بابتدا آن کنند صندل سرخ زعفران برابر بآب کشنیز سبز و یا شیاف مامیثا و حضض و صبر بآب کاسنی سبز طلا کنند **ایضاً** که در وقت انتها بکار آید سبوس گندم گل خطمی بابونه بآب کرنب طلا نمایند که مسکن درد و محلل ست و یا آرد جو ده درم روغن کنجد ده درم آب خالص صد درم پخته طلا کنند **ضماد** که برای نضج اورام معمولست گل خطمی گل بنفشه گل بابونه اکلیل الملک حلبه تخم کتان تخم شبت مساوی کوفته بیخته در آب پخته ضماد نمایند و بالای آن برگ پان بندند **ضماد مفجر** مستعمل در اورام حاره بعد نضج انزروت تخم مرو کتیرا مغز خستهٔ تمرهندی مغز تخم بیدانجیر حلبه خمیر نان برگ چقندر کوفته بشیر گاو پخته زردهٔ تخم مرغ روغن بیدانجیر زهرهٔ گاو داخل کرده ضماد نمایند و اگر جلد آنجا سخت باشد سرگین کبوتر با سرگین کبوتر برانجی پاشیده ضماد نمایند **ایضاً** سفیده ورم مغز پنبه دانه مغز گردگان خمیر ترش برگ کرنب پخته پیاز پخته خردل سرگین کبوتر درهم آمیخته مثل مرهم سازند **طلای نردی** که در جمیع اورام حاره مجربست صندل سرخ گل ارمنی شیاف مامیثا حضض مکی بوش در بندی سفیداب ارزیز فوفل دکهنی بزرالبنج سفید مرداسنگ ریوند چینی از هر یک یکجز و افیون بیخ لفاح از هر یک نیم جز کوفته بآب کشنیز تازه و گلاب و سرکه و امثال اینها سرشته اقراص سازند **مرهم حل** که درین باب مجربست مرداسنگ ده درم صلایه نموده با ده درم موم سفید و بست درم روغن گل حل کنند و قدری سرکه اضافه نموده مرهم سازند **اقوال حکما**

ابوسهل گوید که هرگاه حدوث فلغمونی از سبب بادی حادث از خارج مثل صدمه و ضربه و قطع باشد باید که استفراغ خلط مجتمع دران ورم بتحلیل از اشیای مرخی و محلل باسخان و ترطیب آن و باشیای جامع ماده و بشرط نمایند و اگر حدوث او از سبب سابق باشد مثل امتلا در بدن که ازان چیزی بسوی عضوی بریزد و ورم حادث کند واجب ست که در علاج آن ابتدا نمایند اولا باستفراغ جمیع بدن بفصد بعد ازان معالجهٔ عضو وارم کنند پس اگر درد شدید نباشد استعمال نمایند اشیائیکه منع کند ماده را که انصباب نماید بسوی عضو بقبض خود و فانی کند آنچه دران حاصل شده به یبس خود و تقویت عضو نماید بتطفیهٔ حرارت او و تعدیل مزاج او مثل ضماد مرتب از حی العالم و پوست انار مطبوخ بشراب و یا سماق و آرد جو بدستور و اگر درد شدید باشد بر عضو چیزی نهند که قبض و ارخای او نماید مثل قیروطی معمول از موم و روغن گل چون دران پشم یا اسفنج آغشته بران نهند بارد در گرما و نیم گرم در سرما و بعد آن بالای عضو اندکی اسفنج مبلول بشراب قابض یا آب سرد ممزوج باندک سرکه گذارند بعد ازان نگاه کنند اگر علامات ریم ظاهر نشود استعمال نمایند ادویه که از شان آنها دفع و تجفیف بغیر تهییج وجع باشد مانند مرهم مرتب بقلقطار و اگر علامت جمع ریم پدید آید اولا معالجه بضماد مفتح نمایند و آن ضماد دیگر دو مرتبه استعمال کنند و آن ضماد اشیائیکه دران قوت قبض باشد مخلوط سازند و آن مثل ضماد متخذ از آرد جو و شراب یا بسرکه ممزوج ست بعد ازان شگاف دهند و ریم که دران باشد خارج کنند بعد معالجه نمایند باشیائیکه دران تجفیف و قبض باشد فقط و از اشیای مرخی حذر کنند پس اگر زخم ... باشد بسرکه ممزوج یا بشراب بشویند و اگر در انجا ورم حار نباشد ضماد مرتب بعدس و اگر ورم باشد ضماد مرتب بقلقطار و صبر بران گذارند و بالای آن اسفنج مبلول بشراب قابض نزد کثرت احتیاج بتقویت و بسرکهٔ ممزوج نزد فرط حاجت بتطفیه نهند و هر ورم از انصباب فضول بسوی یکی از اعضا و احتقان او دران میباشد و دلالت میکند برانکه این فضول را استفراغ ازان عضو باید کرد لیکن اگر حدوث او از سبب بادی باشد و در بدن امتلا نباشد از ابتدای امر استفراغ او باشیای مرخی و محلل و اشیای جمع کنندهٔ ریم و بشرط بمشاریط نمایند و اگر حدوث او از سبب سابق بود پس نشاید که ارادهٔ تحلیل فضله حاصل دران عضو باشیای مرخی نمائیم و ایضاً سزاوار نیست که علاج او باشیای مانع و دافع نمائیم تا آن فضول بسوی عضوی از اعضای رئیسه جلیل الخطر مندفع نگردد بلکه سزاوار آنست که اولا استفراغ جمیع بدن ازان خلط کرده شود بعد ازان اشیای دافع و مانع و مجفف و مقوی استعمال نمایند امداد ادویهٔ دافع برای منع مادهٔ منصب بسوی آن عضو بود و امداد دوای مجفف برای فنای ماده حاصل در عضو و امداد دوای مقوی برای تقویت عضو ست تا آنچه دران حاصل شده از نفس خود دفع نماید و آنچه بعد آن بسوی او بریزد آنرا قبول نکند و فلغمونی را در ابتدا بعد تنقیهٔ همه بدن اگر از سبب سابق باشد باید که علاج باشیای دافع و مانع فقط یعنی رادعات نمایند و اما در صعود و در منتهی ازین جهت که این دو وقت بسط اند میان ابتدا و انحطاط باید که اشیای معالجه مرکب از اشیای قابضه و محلله باشند و قابضه در وقت صعود بیشتر و قویتر و محلل در وقت انتها بیشتر و قویتر بود و اما در انحطاط چون حرارت کم شود و در موضع غلظ یا سیاهی باقی ماند و آن وقتی ست که دران علت فلغمونی بالحقیقت نباشد پس باید که علاج باشیای مر...

ومحلل نمایند وتنقیهٔ باقی فضول از عضو کنند وبغیر این معالجه نکنند **بوعلی سینا** مینویسد که چون فلغمونی از سبب بادی حادث شود خالی نباشد از آنکه یا ملاقی
شود بعد نقای بدن یا امتلای آن پس اگر در حالت نقا ملاقات کند احتیاج بجز علاج ورم نباشد وآن اخراج مادهٔ غریبهٔ محدث ورم ست واین بمرخیات ومحللات
ملینه بود مثل ضماد آرد گندم مطبوخ با آب وروغن وگاهی شرط غنی کند ومؤنت را کفایت باشد وخصوصاً چون ورم کثیر الماده بود واما اگر با امتلای بدن ملاقی شود
پس واجبست که ورم را بمرخیات مس نکنند که جذب کند بسوی عضو زیاده از انچه تحلیل از ان نماید بلکه لازم ست که تنقیهٔ ماده بفصد کنند وگاهی احتیاج باسهال افتد
بعد از ان استعمال مرخیات نمایند وقریب ست علاج این از علاجیکه سبب او امتلای بدن باشد وفرق آنست که این محتاج بردع بسیار در ابتدا نیست چنانکه
او محتاج بدانست بلکه کمتر از ان واگر سبب سابق غیر بادی باشد واجبست که ابتدا باستفراغ نمایند از فصد واز اسهال اگر حاجت این باشد وحاجت باستفراغ
یا بنا بر آنست که بدن غیر نقی بود ویا بهر آنکه مرض عظیم باشد پس از استفراغ وتقلیل ماده وجذب او بسوی خلاف چاره نباشد واگر در بدن فضول بسیار نباشد
عضو را از ورم ضعف حادث میشود پس مواد بدن بسوی آن منجذب میگردد واگرچه در مواد کثرت نباشد ولازم ست که درین رعایت شرائط معلومه از فصل
وسن وبلد وغیره نمایند وابتدا بروادع کنند الا در مواضعیکه شرط آن در معالجات اورام کرده شد بعده در تزید باد خال مرخیات با روادع مقابله نمایند وهر قدر که
در تزید زیادتی نماید مرخیات را اندک اندک بیفزایند ونزد منتهی ووقوف ورسیدن حجم وتمدد بنهایت مرتبه مرخیات رطبه غالب نمایند ومجففات در منتهیات
خلاص کننده است واما مرخیات رطبه برای توسیع مسام وتسکین درد ست ومجففات بهر آنست که برای منع بقیهٔ ماده از بودن ریم کنند پس اگر بتمامه زائل
نشود وچیزی باقی ماند اندکی بماند که آنرا چیزیکه دران حدت باشد تحلیل نمایند وگاهی از ردع شدت درد بسبب احتقان ماده وارتکاد عضو بنابر تغلیظ بردرادع
عارض شود وگاهی از ان ارتداد ماده بسوی اعضای رئیس گردد وگاهی صلابت ورم عارض شود وگاهی عارض گردد که عضو در سبزی وسیاهی اخذ کند خصوصاً
چون معالجهٔ بدان در اخرام وقرب انتها کرده شود وبدانند که شدت درد طبیب را محتاج بادویهٔ مرخی ماده بغیر جذب میگرداند وگاهی باوی تبرید ضعیف بود که مانع
ارخا نشود واما از ارتداد ماده بسوی اعضای رئیسه استفراغ ایمن میسازد الا آنکه انچه از مواد موجب ورم از اعضای رئیسه بر سبیل دفع از ان آمده باشد واعضا
قابله از ان مثل مفرغه باشند برای آنها پس دران حالت بسوی ردع ودفع البته سبیل نیست وچون خوف میلان ورم بصلابت باشد مرخیاتی که دران تسخین وترطیب بالقوت
باشد استعمال نمایند **اما ادویهٔ رادعه** پس انچه متوسط ست عصارات بقول بارده است که اکثر در مواضع دیگر ذکر کرده ایم مثل عصارهٔ خرفه وکدو وکاسنی وعصی الراعی
وغیر آن وعصارهٔ عنب الثعلب خاصةً وجرم او کوفته برای ضماد نیکوست وعصارهٔ برگ اسپغول نیز وقیروطی باب سرد وگاهی دران اسفنج در سرکه وآب سرد تر کرده
کفایت این امر کند وکاکنج قویست در ابتدا وهمچنین پوست انار وحی العالم وسویق مطبوخ بسیار وخصوصاً در سرکهٔ ممزوج بآب وقوی ایضاً سماق وطحلب بسیار نیکوست
پس اگر احتیاج بتقویت از برای قبض افتد دران صندل واقاقیا ومامیثا وفوفل وبنج وحشیشهٔ معروف بحشیش الاورام در ابتدا خیلی جید ست وگاهی اعانت تخفیف وقبض انها
بزعفران کرده میشود وترطیب در ابتدا بسیار خطیر ست وچون افراط در تبرید واقع شود گاهی بفساد عضو وفساد خلط محتبس در ورم انجامد وورم در سبزی وسیاهی
آغاز کند پس اگر خوف چیزی از ینها باشد ضماد آنموضع بآب جو ولبلاب وچیزیکه دران ارخا باشد باید کرد واگر از ینها چیزی ظاهر شود شرط بران موضع زنند وخون بکشایند
وانتظار ریم ونضج نکنند واین انگاه ست که ماده منصب بسیار مفرط بینند وگاهی عضو بمیرد واز شرط بعضی غائرتر وبعضی ظاهرتر بود واین بحسب مکان ورم وحال
عضو باشد وبعد شرط بآب دریای شور وسائر آبهای شور نطول سازند وبچیزیکه دران ارخا بود ضماد نمایند واگر حاجت رش ونطول نباشد اقتصار بر مرخیات کنند
وبدانند که استعمال ادویهٔ قوی الردع در اول وقوی التحلیل در آخر ردیست مهما امکن حذر کنند وهمچنین از آب سرد حذر نمایند مگر در مثل حمره واز تحلیل شدید درد
حادث میشود پس اگر اراده تدبیر تسکین وجع در ابتدا باشد نزدیک آب گرم وروغنهای مرخیه وضمادات از امثال این ادویه نگردند ولیکن بگل ارمنی در آب سرد
گداخته یا مع روغن گل اجازت دهند وافضل روغن گل آنست که از گل وزیت باشد چه در زیت اندک تحلیل ست وبعد س مطبوخ بگل سرخ ویا بمرداسنگ
بروغن گل پس اگر این ادویه وامثال او فائده نکند لبلاب استعمال کنند که آن شدید الموافقت در ابتدا وانتهاست وسرمق وخار خسک وکرفس وبادرنج همین اثر
دارد وبسیار باشد که تسکین وجع نماید شراب شیرین مطبوخ بروغن گل بلکه عقید عنب واندک موم بریشم یا صوف زوفا در گرما سرد کرده ودر سرما نیمگرم نهند

مضار روادع

مسکن وجع

یا اسفنج در شراب قابض یا سرکه در آب سرد ترکرده گذارند و زعفران را در تسکین وجع داخل کنند و هرگاه بینند که ورم طریق خراج سلوک مینماید تبرید ترک نمایند
و طریق نضج و کشادن اخذ کنند پس هرگاه ورم با نتها رسد از مثل شبت و بابونه و خطمی و بزر کتان و مانند آن چاره نباشد بلکه از مرهم داخلیون و باسلیقون
و در مرهم فلقطار بتخفیف بغیر وجع ست و لهذا استعمال او نزد سکون لهیب از فلغمونی نیکوست و اگر خوف ریم کردن نباشد صالح بود و بهتر آنست که بالای
او صوف در شراب قابض ترکرده نهند و لحم محتاج بتخفیف از عصب بیشترست و کمتر لحم از روی حاجت بسوی تخفیف آنست که شراین کمتر باشد و بساست
که حاجت بشرط قبل نضج افتد و بسیار باشد که در جذب ورم از عضو شریف بسوی خسیس بجواذب حیله کنند بعده معالجهٔ آن نمایند و تفتیح آن کنند و آنچه حاجت
بتفتیح از اورام حاره افتد آنست که سر او را با اسپغول و حوالی آنرا بمطفیات ضماد سازند و اطلیه و ضمادات با مرغ طلا نمایند زیراکه انگشت الم آرد صاحب کامل
گوید که اگر حدوث فلغمونی از سبب خارج باشد پس اگر بدن غیر ممتلی بود علاج باشیای مرخیه کنند و او چنان باشد که بروغن نیم گرم و آب گرم آنرا غرق سازند و آرد جو
و حلبه و شبت و خطمی ضماد کنند و باعتدال بربندند تا ورم تحلیل شود پس اگر در ورم چیزی از خون و ریم جمع گردد باید که شگاف و شرط بغیر خوف از انصباب ماده استعمال
نمایند مگر آنکه بدن ممتلی باشد پس اگر چنین باشد تنقیهٔ بدن از خلط ردی موجب ورم کنند یا بفصد یا باسهال و بعد از ان شگاف دهند و اگر حدوث او از انصباب
ماده باشد باید که اولا ابتدا با ستفراغ بدن بفصد از رگ موافق آن عضو کنند یعنی اگر ورم در اعلای بدن فوق ترقوه باشد فصد سرو نمایند و اگر زیر آن باشد هفت اندام
کشایند و اگر در اعضای سفلی باشد فصد باسلیق از جانب علیل گیرند و خون حسب حاجت بمقدار سبب و سن مریض و مزاج و عادت او و فصل بیرون آرند بعده بر عضو
وارم در اوائل مرما دام که ماده در انصباب باشد باشیای مبردهٔ قابضه برای تقویت عضو و دفع ماده و منع او از انصباب به تبرید و قبض آنها مثل صندلین و فوفل و گل ارمنی
و اقاقیا و شیاف مامیثا و گل سرخ و آب کاسنی و آب حی العالم و آب کاهو و جرادهٔ کدو و طحلب و اسپغول مضروب بیکی ازین آبها ضماد کنند و اگر عدس مقشر را بجوشانند
و بایکی ازین آبهای مذکوره بسایند و بر ورم ضماد نمایند بدان انتفاع یابند و بدیگر ادویه که از شان آنها تشدید ماده و منع او از انصباب ست صفت دوای
نافع درین باب بگیرند صندل سفید و سرخ هر واحد سه درم شیاف مامیثا دو درم گل قیمولیا و فوفل هر واحد یکنیم درم همه را باریک سائیده بحریر گذرانیده با آب کاسنی
و آب حی العالم یا آب خرفه یا آب کاهو آمیخته ضماد سازند و بعد از سه یا چهار روز نزد آنکه ورم در تزید باشد باید که باشیای قابضهٔ مانعه اشیای محلله مثل بابونه و آرد جو
و خطمی مخلوط سازند و با آب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب کشنیز و مانند آن بیامیزند و اندک اندک در تحلیل افزایند تا آنکه ورم بمنتهای خود برسد و انصباب ماده منقطع گردد
پس آنگاه باید که اشیای مانعه و محلله متساوی در مقدار و قوت باشند مثل طلای بزرد و بوش در بندی محلول با آب عنب الثعلب و آب کاکنج و آب شبت و مانند آن
از آبهای محلله و باید که نگاه کنند پس اگر با ورم در اوائل مرو وجع شدید باشد اشیای مبرده و مقویه استعمال نکنند بلکه سزاوار آنست که اشیائیکه با آن قبض و ارخا باشد
استعمال نمایند مثل قیروطی مرتب از موم و روغن گل با شراب شیرین و در ان پشم چرک آلوده ترکرده بر موضع لزوم نمایند و مع ذلک بالای عضو خرقهٔ کتان مبلول
بسرکه ممزوج با آب سرد گذارند و مریض از چیزهای شیرین و تیز و از اغذیه حاره پرهیز کند و بر مزورات معمول بکدو و بنوماش و اسفاناخ و سرمق و سرکه بزیت و مغز بادرنگ
و خیار اقتصار نماید و اگر حرارت قوی و در انجا تپ باشد ماء الشعیر و آب انار و سکنجبین و تخم خرفه و مانند آن بنوشانند و هرگاه ورم در انحطاط شروع کند سزاوار نیست
که اشیای مبرده بهیچ وجه و سبب استعمال کنند بلکه میباید که باشیای محلله مثل بابونه و اکلیل الملک و خطمی و شبت و پرسیاوشان و صبر و مانند آن بلعاب بزر کتان
یا آب کرنب آمیخته ضماد نمایند و اگر با این چیزها اندک زعفران آمیزند نفع بخشد و اما هرگاه ورم در ریم کردن آغاز نماید باید که باشیای مسخنه مثل تخم مرو و بزر کتان با آب و روغن بنفشه آمیخته ضماد کنند
و اگر فصل گرما باشد با اسپغول ضماد سازند و اگر این درجمع ریم و انضاج وفا نکند بنان خمیر آرد جو مطبوخ با آب و روغن بنفشه یا زیت مغسول یا روغن خیری ضماد کنند و بر ورم آبیکه در ان تخم خطمی
بابونه و زیت و عسل جوشانیده باشند نطول نمایند و یا بگیرند انجیر سفید فربه شیرین جوش کرده شیرهٔ او برارند بدان تخم کتان و تخم مرو و حلبه بسرشند و یا بگیرند آرد سبوس دار و بشیرهٔ انجیر و روغن [illegible]
بسرشند و یا بگیرند خمیر ترش و انجیر مطبوخ و تخم مرو و بزر قطونا و با هم سرشته بر ورم لزوم نمایند که این نضج دهد و اگر شیرهٔ انجیر مطبوخ گرفته بزر کتان و حلبه هر واحد یکجزو پرسیاوشان نیم جزو زوفا
ربع جزو باریک سوده بدان بسرشند و بر ورم ضماد نمایند نضج و جمع ریم بسرعت نماید و چون پیاز نرگس باریک سوده بزر کتان و بیخ سوسن باریک کرده بدان آمیزند نضج دهد و ورم
کند و باقی در خراج مسطور گردد پس هرگاه نضج یابد و ریم کند و نکشاید شگاف باید داد و اگر فلغمونی سفاقلوس گردد علاجش جدا بیان یابد

مانع

محللات

منضجات

جرجانی و ایلاقی مینویسند که اگر آماس از امتلا باشد اولاً فصد نمایند و حجامت کنند بعده ادویهٔ مسهل چون آب فواکه و مطبوخ هلیله و بنفشه و لبلاب دهند و بعد ازان ادویهٔ
رادع بکار برند و در میان ادویهٔ محلل با رادع مرکب سازند و بآخر همه محلل بکار برند و ادویهٔ رادعه سابق مذکور شد و ادویه که در اوجاع مفاصل حار مسطور شده درینجا
سود دارد و آن دوا در میانه وزنها بکار برند شیاف مامیثا و حضض و زعفران و حنا و صبر کوفته بیخته بآب کشنیز تر سرشته طلا کنند و برای تحلیل موم صاف یکجزو روغن شبت
شش جزو گداخته بابونه باریک سوده بسرشند و طلا کنند و چون خوف صلابت ورم باشد کشنیز تر بسایند و دران روغن گل داخل کنند تا آنکه مثل مرهم گردد ضماد
کنند و هرگاه رنگ ورم متغیر گردد و بسبزی یا سیاهی مائل شود شرط زدن صواب باشد و هر ورمی که در گوشت نرم و موضع فراخ مثل مغابن باشد تا پخته نشود چاره
نباشد پس صواب آنست که اول تنقیهٔ بدن از مادهٔ ردی کنند پس ادویهٔ منضجه برنهند و جالینوس گوید که اگر ورم عظیم و ضربان صعب بود امید تحلیل نباید داشت
و ادویهٔ منضجه و محلله غیر مسخنه ضماد باید کرد صفت ضمادیکه ماده را تحلیل کند و ورم را گرم نکند و نگذارد که صلب گردد و رنگ بگردد و جالینوس آنرا وصف کرده
آرد جو را بسرکه یا بآب کشنیز تر بپزند و ضماد کنند لیکن این ضماد در اول مرض نباید نهاد و هرگاه بینند که درد و ضربان و حرارت ورم کم نشود باید دانست که در بدن امتلای
قوی است و اخلاط ردی از عروق باعضای بسیط چون گوشت و عصب و غشا و مانند آن رسیده و در اجزای آن فرو رفته پس علاج او آنست که اول تنقیهٔ بدن
کنند بعده بر ورم شرط زنند یا زلو چسبانند پس آرد جو پنج درم روغن کنجد پنج درم آب صاف پانزده درم بپزند تا سطبر شود طلا کنند و اگر حاجت بمحلل قوی باشد
بدان ضماد سازند و اگر بینند که ریش خواهد کرد ادویهٔ مقرحه نهند و اگر ورم در عضوی بود که دران عروق بسیار باشد یا قریب مفصل بود زودتر باید شگافت تا
رگها و بندگاه را فاسد نکند و اگر در لحم باشد تا تمام نضج نباید شگافت ابن هبة الله مینویسد که علاج فلغمونی بحسب سبب موجب آن مختلف است اگر سبب
بادی باشد و بدن غیر ممتلی بود بادویهٔ محلله مثل موم و روغن و آب نیمگرم کنند و بآرد جو و حلبه و خطمی ضماد نمایند و بآب ریاحین بشویند پس اگر دران خون فاسد جمع شود
شرط زنند و اخراج آن نمایند بعده بادویهٔ منقی و مدمل معالجه نمایند و اگر سبب فاعل او بدنی باشد اول فصد نمایند مادام که فضول در انصباب باشد از جانب
مقابل و بعد استقرار آن در عضو از جانب مخالف و بعد فصد ادویهٔ رادعهٔ فضول مثل صندلین و گل ارمنی و سفیداب الارزیز و شیاف مامیثا و آب کاسنی و افیون
و آب کاهو و آب حی العالم و طحلب و مانند آن بر عضو نهند پس اگر ورم عظیم باشد و خوف ضغطهٔ شرایین و اطفای حرارت غریزی و فساد عضو بود شرط زنند و بگذارند
تا خون ازان سائل گردد بعد ازان بدانچه مانع فساد باشد معالجه نمایند و اگر با ورم تب باشد مریض را از غذا منع کنند و ماء الشعیر بنوشانند و بعد آن سکنجبین
و باید که شیرهٔ تخم خرفه بآب تمر هندی و جلاب بدهند و چون بر ورم چهار روز بگذرد ادویهٔ مبرده کم نمایند و اندک آب شبت و آب کاکنج اضافه کنند و چون حدت مرض
بانحطاط آید ضمادیکه دران پرسیاوشان است و آن در قول صاحب کامل گذشت بر عضو نهند و اگر ورم بریم کردن مؤل گردد بقیروطی نضج دهند و اگر نضج
دشوار شود بچقندر و روغن کنجد ضماد سازند نیمگرم و اگر منفجر نگردد بشگافند و بروغن گاو یا مسکه معالجه نمایند و بعد پاک شدن باندمال آن پردازند ابن
الیاس گوید که بعد فصد جذب خون بسوی خلاف بوضع محاجم کنند و تلطیف تدبیر نمایند پس در ابتدا این ضماد مانع مواد از انصباب و مضیق مجاری
و مغلظ ماده بعمل آرند فوفل گل ارمنی اقاقیا صندل سرخ صندل سفید شیاف مامیثا هر واحد سه درم کوفته بیخته بآب کاهو یا بآب حی العالم ضماد کنند
و اگر درد شدید و یا ماده مندفع از اعضای رئیسه باشد رادع بالاتر از موضع ورم برای منع انصباب ماده ضماد نمایند و بر نفس ورم قیروطی دار و از گوشت
و شراب مریض حذر کنند و هر صبح جلاب از عناب ده عدد و آلوی سیاه پانزده عدد و شکر سفید ده درم بنوشانند و یا بگیرند آب انارین مشحوم هر واحد پنجاه درم
بشکر و ترنجبین هر واحد ده درم و یا سکنجبین ساده ده درم با شیرهٔ خرفه سه اوقیه بیاشامند و اگر با آن سرفه باشد شربت بنفشه ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر دهند
اگر حرارت قوی باشد و اگر حرارت ضعیف و تشنگی غیر شدید بود مزورهٔ ماش بمغز بادام و اسفاناخ دهند و تلیین طبیعت بماء الفواکه یا بمطبوخ آن نمایند و اگر حدوث
او از خون ردی فاسد باشد و حرارت غریزی ضعیف بود معالجه بمبردات نکنند که آن حقن حرارت غریزی کند و اخلاط ردیه را بسرعت متعفن سازد بلکه علاج بنضج
و بادویهٔ تحلیل باشد مثل مغز نان با آرد جو بمطبوخ آب و روغن بنفشه یا روغن خیری کنند و بر ورم آبیکه دران حلبه و بزرکتان و بیخ خطمی و روغن زیت مغسول جوشانیده
باشند نطول سازند و یا بگیرند پرسیاوشان و انجیر لحیم و زوفای رطب و تخم کتان و حلبه و تخم مرو و بیخ سوسن و همه را در آب و زیت بپزند و ضماد نمایند و پیاز

مطبوخ بروغن خیری یا روغن زیت چون بر ورم ضماد نمایند آنرا نضج دهد و چون نضج یابد شق نمایند باقی همانست که در قول صاحب کامل گذشت **خجندی** گوید که بعد فصد در ابتدا ضمادات رادعه مثل اقاقیا بگلاب و آب کاسنی و آب کاهو بکار برند و هر صبح شربت عناب یا شربت انار یا شربت تمر هندی یا شربت آلو و نیلوفر بنوشند یا سکنجبین یا شیرهٔ خیارین بعد از ان تلیین طبیعت بحقنهای لینه و فتائل خفیفه نمایند و اسهال بمطبوخ فواکه شیرخشت و ترنجبین و شربت ورد مکرر یا تمر اجاص مسهل آورند و آنچه تسکین درد نماید سفیدی رقیق بیضه است چون بروغن گل برهم زنند و خرقهٔ کتان بدان آلوده بر ورم نهند **ابو منصور** گوید که اگر ورم از خون و صفرا باشد فصد کنند و اگر در بدن اخلاط ردیه عفنه باشد و مریض بعید العهد از استفراغ بود مسهل بنوشانند و ایضاً قی کنانند تا بدن او پاک گردد بعده میل باغذیه نمایند که اخلاط جیده پیدا کند و اسهال بطبیخ هلیله یا ایارج الفواکه نمایند و درین تاخیر نکنند بعده در ابتدا با دویهٔ مبردهٔ مقویهٔ عضو مثل ادویهٔ مذکوره در باب نقرس حار طلا کنند و اگر فائده نکند دران ادویهٔ مخدره مثل بزر البنج و افیون و بیروج مخلوط سازند و یا ضماد از برگ بنج تر و مغز نان سفید بسازند و بعدس مقشر با آب کشنیز تر سوده و اندک کافور افزوده ضماد کنند پس گاهی ورم باین تدبیر سرد میشود و ریم نمیکند و اگر لهیب و ضربان ساکن نشود یا ورم در لحم رخو در بیخ گوش و بغل و کنج ران باشد آن لا محاله ریم کند پس ادویهٔ مبرده ترک نمایند و جاذبه و منضجه مثل این ضماد استعمال کنند بگیرند تخم مرو و تخم کتان و سرگین کبوتر و همه را بانجیر جمع کرده ضماد نمایند و یا مویز منقی از تخم بمثل او نمک سرشته ضماد سازند و یا انجیر جوشانیده بسایند و اندک راتینج آمیخته ضماد کنند و یا انجیر بخردل کوفته بروغن سوسن یا روغن کتان ضماد نمایند و یا جرجیر بروغن گاو پخته ضماد سازند و ادویهٔ مبردهٔ مذکوره استعمال نکنند مگر بعد تنقیهٔ بدن و بعد استقصای تهذیب

خضر گوید که آنچه از دفع عضو رئیس در مغابن باشد مرخیات مثل روغن گاو و الیه استعمال کنند و گاهی نطول آب گرم کفایت کند و آنچه از ضربه و سقطه افتد دوای رادع درینجا نیز جائز نبود مگر آنکه ضعیف بود مثل روغن گل نیمگرم و آنچه از سبب بدنی باشد روادع مسکن وجع مثل قیروطی موم سفید و روغن گل و آب کشنیز سبز نیمگرم استعمال کنند و نزد قوت وجع و عدم التهاب اندکی زعفران دران افزایند و گاهی آب کشنیز تنها یا آب کاسنی یا آب عنب الثعلب یا آب بارتنگ یا آب خرفه کفایت باشد و گاهی گلاب می آمیزند و سرکه نیز اگر درد نباشد و بعد ابتدا منضجات محلله و ملینه مثل حلبه و تخم کتان با روادع آمیزند بار دا اینها کماد و با آب مطبوخ اینها نطول و ثفل اینها ضماد سازند و یا زردی بیضه و اندک پیاز بریان و روغن گاو کهنه و زعفران و خمیر آرد برای نضج ضماد کنند و اگر جلد غلیظ باشد مثل سرگین کبوتر و کندر افزایند و استاد من برای اورام حاره و اورام صلبه امر بطلای خیارشنبر بروغن بادام شیرین می نمود که درین انضاج و تلیین و تحلیل است و مرهم داخلیون تنها در انتها نیکوست **انطاکی** گوید که علاج فلغمونی اولاً فصد است پس تبرید و نطول بمثل بابونه و اکلیل و خطمی و کشنیز بعد از ان این ادویه ممزوج بمثل صندل و فوفل و گل سرخ و مورد و سرو و مازو بعده در اخیر خاصة چنانچه در قاعده در معالجات اورام گذشت و از ادویه ابتدا گلنار معتبره است و خشخاش و کاهو و برگ کنار و حنا در وسط و این با اطیبان و رصاص محرق در اخیر و کذا اکده و گل سرخ و آنچه ازین هر دو از روغن و غیره باشد **گیلانی** مینویسد در فلغمونی که از سبب خارجی باشد و در بدن امتلا نبود و ایضاً در انجا که عضو سیاه گردد بر ورم شرط عمیق زنند تا بموضعیکه دران ماده بهم رسیده برسند و جالینوس ذکر کرده که شرط خفیف در فلغمونی سبب فساد او و اہلاک عضو است و شرط عمیق سبب شفا و صلاح او است[1] و در ابتدا خوف از محللات بجهت آن میباشد که تحلیل ماده و ازدیاد حجم آن پس ورم زیاده شود دوم تحلیل لطیف ماده و تکثیف غلیظ آن بدان پس ورم صلب گردد سوم ازدیاد وجع بزیادت و اسخان ادویه اند که سبب ورم اگر بادی باشد استعمال روادع قویه دران البته جائز نیست و خاصة اگر درد شدید باشد[2] فلهذا درینحالت اقتصار بر مثل روغن گل کنند اگر احتیاج بتقویت وجع بود و اگر چنین نباشد لازم است که اقتصار بر مرخیات محلله نمایند اگر ورم قابل تحلیل باشد و منضجه اگر قابل ریم کردن باشد و بعد نضج مفجرات یا شگاف باهن و مانند آن بعمل آرند و عمده درین باب حفظ قوای اعضای رئیسه و تقویت ارواح است بمثل مفرحات یاقوتی مع شربت گاوزبان و اگر مزاج موافقت کند اندکی از تریاق دهند پس این تدبیر از استفراغ و اخراج خون بلکه رادع نیز اگر واجب بود و خوف از غائلهٔ او باشد غنی سازد و از تشمیم گلاب قسم اعلی منفعت عظیم در منع مادهٔ کثیر متوجه بسوی قلب مشاهده کرده ایم و این امور از اسراریست که عادت اطبای حکمای آنها جاری شده مگر برای اولاد خود ها و مادر تلامذه و اولاد خود فرق نمیکنیم بالجمله اگر مع ذالک بدن ممتلی باشد احتیاج باستفراغ و تبدیل مزاج و منع لحوم و اصلاح اغذیه مثل مزورات و مانند آن افتد اما چون سبب ورم بدنی باشد منع لحوم اگر ضعف شدید عارض نشود و اصلاح اغذیه و استفراغ واجب ست و اگر چه در بدن امتلا ظاهر نشود

اگر آنکه بدن بسیار پاک باشد و جمله فضول همان باشد که مادهٔ ورم شده ولیکن این بسیار بعید است و اما ردع را در ابتدا شرائط است که در معالجات کلی اورام مذکور شد
از انجمله اینست که ردع واجب بود وقتیکه حدوث ورم از دفع بحرانی یا از عضو رئیس بسوی مغابن نباشد با آنکه درین نیز استثناست زیرا که گاهی ردع در مثل این صور
جائز بود اعنی هرگاه حدوث ورم از دفع عضو رئیس باشد و این انگاه است که خطر در ورم سریع تر بسوی هلاکت بود مثل خناق صعب قاتل که دران ردع جائز است
واگرچه مادهٔ او از دفع دماغ باشد بنظر خلاص مریض بالفعل و عدم رجوع ماده بسوی دماغ در تقدیر رجوع گاهی قتل نکند و بر تقدیر قتل دران مهلتست بخلاف خناق صعب و اما وجوب تحلیل
در اخر برای ازالهٔ مادهٔ مورمه است و خلط این هر دو میان این دو وقت بهر آنست که از رادع منع زیادتی و از محللات ازالهٔ مادهٔ ورم شود و اگر ورم در عضو بارد مثل
اعضای عصبیه و مانند آن باشد باید که استعمال رادع نیمگرم کنند نه بسیار حار و نه بارد بالفعل خصوصاً چون حس عضو قوی باشد چنانچه در گوش و اگر چنان نباشد بارد استعمال نمایند

سقاقلوس

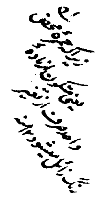
در یونانی بمعنی موت عضو است و آنرا بالعربی خبثه گویند و او نوع ردی از فلغمونی است که از خون غلیظ در بعضی اعضا حادث شود و بسبب عظم ورم و خبث و رداءت
ماده با خطاط شروع نکند و بجمع ریم نیز نگراید تا بحدیکه عروق و شرایین آن عضو را منضغط سازد و از انبساط و انقباض برای ترویح حرارت غریزی او منع کند پس آن حرارت
فرو میرد و چون انطفای او بنهایت رسد خون عفونت و فساد پذیرد و از ان سیاهی و موت عضو و فساد جوهر او حادث گردد حتی که حوالی او از جلد و غیره متعفن شود
و تقدم ما دام که بحد فساد و تعفین عضو نرسیده باشد بلکه بزوال رونق و نضارت رنگ آن آغاز کند و حس آن عضو باطل گردد و ضربان او ساکن شود آنرا
غانغرایا نامند و شیخ میفرماید که عضو را فساد و تعفن عارض میشود بسبب مفسد روح حیوانی که اندر انست و یا بسبب مانع آن از وصول بسوی عضو و یا بسبب
جامع هر دو معنی یعنی مفسد و مانع اما مفسد مثل سموم حاره و بارده مضاد جوهر روح حیوانی و مثل اورام و بثور و قروح ردیه ساعیه مسمی بالجوهر و آنکه بران خطا واقع شود
چنانچه در ریختن روغن در قروح غائره خطا شود پس گوشت متعفن گردد و به تبرید شدید بر اورام حاره پس مزاج عضو فاسد شود و اما مانع سده است و آن
سده یا عرضی بادی بود مثل بستن بعض اعضا محکم پس این چون دوام نماید عضو فاسد شود بسبب احتباس روح حیوانی از ان یا احتباس قوت ساطعه بر روح حیوانی
که در قلب از نفس منتشر میشود پس مزاج او فاسد شود و هلاک گردد و گاهی سده بدنی بود مثل ورم حار ردی ثابت عظیم غلیظ المادة مسدد منافذ و مداخل نفس که بدان
روح حیوانی زنده بود و این با وجود آنکه حبس کند مزاج را نیز فاسد کند و انچه از ان در ابتدا بود و حس عضو ذی حس فاسد نشود غانغرایا نامند خصوصاً آنکه
در ابتدا فلغمونی باشد و انچه در استحکام بود بنحویکه حس عضو ذی حس باطل شود و این بفساد لحم و قریب او حتی که استخوان بود ابتدا گویا عقب ورم آنرا سقاقلوس گویند
و گاهی غانغرایا سقاقلوس گردد بلکه آن طریق بسوی اینست و همه این عارض میشود در لحم و عظم و غیر آن و چون شروع کند که افساد او در عضو ساعی گردد و انچه گرد
فاسد بود و ورم کند و گاهی مؤدی بفساد گردد و دران هنگام برای این جمله عارضه اکله گویند و برای حال جزو از عضو یکه عفن شده موت گویند و اگر مادهٔ این مرض غلیظ نبودی
فساد عضو لازم نشدی بلکه مندفع میشد و **انطاکی** گوید که این مرض در بلاد حاره پیدا نشود مگر بندرت زیرا که حقیقت او غلظ مادهٔ دمویست بنحویکه حس را باطل
کند بسبب خمود حرارت غریزی و آن طالب تکثیف است و این برودت مفرط حاصل شود و مبدای این مرض را غانغرانه خوانند **علاج** اگر این مرض در ابتدا بود نزدیک
تمام بر ورم شرط عمیق زنند چندانکه بجای مادهٔ فاسد برسد پس بآب نمک نطول سازند و بعد اخراج خون اشیای مانع عفونت بتجفیف و تقطیع رطوبات متعفنه بران
عضو طلا سازند مثل آرد کرسنه با گلاب و سکنجبین ساده سرشته و یا گل ارمنی و مازوی سبز و شب یمانی باریک سوده بعسل آمیخته و هرگاه نوبت باماتت حرارت عضو
رسیده باشد علاج او بجز بریدن آن عضو نیست پس فی الفور بقطع آن عضو پردازند تا فساد او بدیگر اعضای مجاوره سرایت نکند و آنرا نیز فاسد نسازد و اگر قطع
ممکن نباشد حوالی آنرا داغ کنند تا از فساد او دیگر اعضا سالم ماند و بعد قطع بمدملات رجوع نمایند و هرگاه ببانند که مادهٔ این مرض ریم میکند بزودی آنرا انچه پخته گرداند
در برای پختن محللات مرخیه بکار برند زیرا که اگر این ورم صلب شود علاج کمتر پذیرد پس اگر میل بصلابت نموده باشد گاهی بدوای ملین بران نهند و گاهی محلل تا باشد
که صلب تر نشود و بابطال عضو نگراید **انطاکی** در نزهت مینویسد که هرگاه تغیر عضو از هیئت طبیعی گردد تدارک او نمایند بانچه در فلغمونی مذکور شد پس اگر
اهمال نمایند یا رادع بعمل آرند امر عضو بفساد مؤول گردد و احتیاج بقطع آن افتد **شیخ** مینویسد که غنغرایا مادام که در ابتدا است امید علاج آن باشد و اما

هرگاه فساد در گوشت عضو مستحکم گردد از دور کردن جمیع آن چاره نباشد پس هرگاه بینند که رنگ عضو متغیر شده آن در طریق تعفن باشد درینصورت واجبست که مبادرت بلطخ آن از دوائی نمایند که منع عفونت کند مثل گل ارمنی و گل مختوم بسرکه پس اگر این فائده نکند از شرط غائر مختلف الوجوه در مواقع و چسپانیدن زلو و فصد رگهای قریب آن که کوچک باشند چاره نبود تا خون ردی برآید مع حفظ برای آنکه مطیف بموضع ست مثل اطلیهٔ مذکوره و برنفس موضع مشروط چیزیکه تعفن را منع کند و مضاد او باشد از انچه آنرا غوص قوی بود مثل آرد کرسنه بسکنجبین یا مع آرد باقلا خصوصاً مخلوط بنمک بنهند و از انچه بران طلا میکنند حلتیت ست و تخم قریص نیز و زراوند مدحرج و آب برگ شفتالو یکیک جزو زنکار نیم جزو بآب بسایند تا بقوام عسل آید برقرحه و حوالی آن طلا کنند و باقی ادویه در علاج قروح متآکله و در علاج قروح متعفنه خواهد آمد **گیلانی** گوید که در غنغرایا ادویهٔ مانع از تعفن اعضا بران گذارند و آن کرسنه بسکنجبین و همچنین آرد شیلم یا آرد باقلا است و قویتر ازین آنست که با آن نمک آمیزند یا قرص اندرون یا جوز کهنه و ایضاً حشیش قریص و ترمس تلخ آنرا پاک کند و بعضی اطبا علاج باین چیزها بعد قطع و تقویر و ازالهٔ لحم فاسد باحتیاط میکنند پس دران هنگام استعمال نمک بکنند تا گنند و برای او دوا مرکب سازند از آرد جو و آرد گندم با آب و زیت پخته و مرهم باسلیقون و مرهم مافاریقون استعمال کنند و انچه خشکریشه را قلع کند اینست که زنان را کرفس یا بیا دروج یا بیخ سوسن یا بیخ جاوشیر یا زراوند مدحرج هر واحد ازینها یکجزو بعسل بسایند و در ابدان نرم آرد کرسنه بعسل کفایت کند **صفت** دوای نافع غانغرایا از صفات اوریباسوس بگیرند زنگار و عسل و شب مساوی بآب سایند و لطوخ بدان نمایند و انچه قلع غنغرایا کند آرد بیخ سوسن ست چون بترب و نمک ضماد کنند و گاهی سرکه بآن نیز می آمیزند و ایضاً آنرا قلع کند ضماد مغز شاهبلوط و چون برگ مورد را بشراب پخته بعسل بسایند و ایضاً ترب بسرکه سوده آنرا قلع کند مانند داغ تا آنکه بعمق برسد

حمره و حمرهٔ فلغمونی و فلغمونی حمره

بدانکه حمره ورم صفراویست که بفارسی سرخ باد گویند و او دو قسم ست یکی آنکه مادهٔ او صفرای صرف باشد و آنرا حمرهٔ خالص نامند دوم آنکه مادهٔ صفرای ممزوج باخون رقیق باشد و آنرا حمرهٔ غیر خالص خوانند و علامت خالص آنست که ورم سرخ شفاف براق شدید الحرقت باشد چون بانگشت غمز کنند سرخی از انجا متفرق گردد و مائل بسفیدی نماید و باز بسرخی گراید و سساعی باشد یعنی باعضای مجاور بسرعت متعدی گردد و با تپ و تشنگی و التهاب و قلق بود و در غیر خالص همین علامات باشد الا بسرعت متعدی نشود و بغمز انگشت سرخی او کمتر متفرق گردد و دران رنگ ورم سرخ مائل بغلظ و بول سرخ و غلیظ و نبض سریع مائل بعظم باشد **و شیخ** میفرماید که عادت اطباست که ورم دموی صرف را فلغمونی و صفراوی صرف را حمره نامند و مرکب ازین هر دو را باسم مرکب از ان هر دو و آنچه غلبه دارد مقدم دارند پس اگر خون غالب باشد فلغمونی حمره و اگر صفرا غالب بود حمرهٔ فلغمونی گویند و فرق در حمره و فلغمونی که بدان تمیز از فلغمونی کرده شود آنست که حمره سخت سرخ و رنگ او ظاهرتر بود از بقایای صفرت و در فلغمونی سرخی مائل بسیاهی یا سبزی باشد و اکثر رنگ خون آن در گوشت پنهان بود و سرخی حمره بنهادن انگشت باطل شود و مکان او سفید گردد بسبب لطافت مادهٔ حمره و تفرق آن پس سرخی او بسرعت عود کند و سرخی فلغمونی برخلاف این باشد و در سرخی حمره زردی همچون رنگ زعفرانی بود و این در سرخی فلغمونی نباشد و ورم حمره در ظاهر جلد بود و فلغمونی غائر در گوشت نیز باشد و حمرهٔ خالص یعنی با صفرای صرف مثل مورچه زدن میشود باطراف خود و در رنگ موضع او زردی باشد نه در فلغمونی و حمرهٔ صدیدیه در موضع ورم و حوالی او آبله پیدا کند و این در فلغمونی کمتر بود و حمرهٔ خالص دست را دفع نکند و فلغمونی دفع کند و هر قدر که زیادتی خون بر صفرا افزون باشد مدافعت ظاهرتر بود اگر ماده مختلط باشد و وجع و ضربان در فلغمونی شدیدتر بود و در حمره تپ شدیدتر از ان باشد و گاهی حرارت حمره بحدی رسد که جلد را بسوزد پس مسمی بحمره گردد و فلغمونی چنین نباشد و التهاب حمره کم از التهاب فلغمونی نبود بلکه بیشتر بود لیکن تمدد فلغمونی و وجع او بسبب تمدد بسیار باشد و لهذا وجع حمره کمتر بود و حمره در رخسار بیشتر حادث شود و این معروف بماشراست و اولا از سرخی ابتدا کند و ورم از دیاد نماید و در همه چهره منبسط گردد و هرگاه حمره از شکستن استخوان زیر جلد و کذا فلغمونی حادث شود آن ردی ست و اختلاف میان حمرهٔ فلغمونی و میان فلغمونی حمره معلوم شده **و مسیحی** مینویسد که ورم معروف بحمره یا از خون باشد که مرهٔ صفراوی مخلوط بود و آن ردی تر ست و یا از خون رقیق بسیار لطیف باشد که از حرارت ساده جوش زند و این در ردائت کمتر از اول ست و مائل تر بسوی داخل بدن بود و از حمره بعضی خالص بود و او آنست که در جلد افتد و از ان

تجاوز نکند و با آن از علامات حرارت و حمرت شدیدتر از حرارت و حمرت فلغمونی ظاهر شود و چون بر موضع او لمس نمایند خون از موضع غمز جدا شود پس رجوع کند و درد و ضربان
و تمدد و ترضض او از فلغمونی کمتر بود و بعضی از ان غیر خالص بود و او آنست که از خلط غلیظتر از خلط اول حادث شود و لهذا درد آن شدیدتر باشد و بسوی داخل بدن مائل تر بود
و گاهی فلغمونی با حمره مخالط میشود یا بتساوی و یا بکثرت و بیشتر پس باسم مرکب از هر دو اسم نامند و هرگاه ورم حمره از خون گرم غلیظ جوشنده حادث شود دران قرحه
ذی قشر صلب و ورم حار موجع حادث گردد و با وی آبلها نبود و هرگاه از مثل این خون پیدا شود الا با وی زرداب مختلط باشد با آن آبلها باشد شبیه بآبله سوخته
آتش و چون آن آبلها بشگافند دران جا قرحه بهم رسد که آن را قشر صلب باشد **و مجوسی** گوید که اگر با صفرا چیزی از خون رقیق مختلط گردد ازان ورم معروف بحمره حادث
شود و علامتش سرخی در ظاهر جلد و حرارت و لهیب شدید و ضربان و وجع ست و سائر این اعراض شدیدتر ازان باشد که در ورم فلغمونی و حمره فلغمونی بود و هم او گوید که
اگر خون جید نباشد و نه معتدل المزاج بلکه شدید الحرارت بود و مع ذلک رقیق باشد ازان ورم مسمی بحمره حادث شود و آنرا حمره خالص گویند و این در روایت کمتر از حمره
مرکب از خون و صفراست **و طبری** گوید که سبب فاعل مرض حمره فساد خون و احتداد او بصفراست بنحویکه دران اندک صفرا آمیزد حتی که جوش زند و زیاده شود از
مواضع فراختر از موضع او که عروق ست پس عروق دقاق منتسج بر لحم زیر جلد و غشا بشگافد و ما بین جلد و لحم بریزد پس اگر خون اکال شدید الحدت باشد در موضع
عمیق گردد و لحم را اخذ کند و اگر حار باشد و اکال نبود زیر جلد و غشا منبسط گردد و این حدت در خون از خوردن اطعمه حاره مثل فلفل و سیر و ماهی شور و جلاده و عسل
و نوشیدن نبیذ صرف و مانند آن حادث شود و هم او گوید که حمره منقسم میشود بدو قسم یکی منبسط زیر جلد پس در جلد سرخی ظاهر شود دوم عمیق در لحم و این بحمره فلغمونی
شهرت دارد و گاهی این نوع عضو را فاسد کند و بمیراند و گاهی بکشاید و زائل شود حسب قلت ماده و کثرت خبث و صلاح آن و صورت حمره بر دو نوع میباشد یا منقطع
مستبعد و ذی خطوط و یا ملتئم متصل و رنگ او حسب جوهر او بود **و جرجانی** و ایلاقی مینویسند که حمره ورمی ست دموی که از خون گرم و ردی تولد کند و قوام
خون رقیق بود و باشد که اندکی بغلظت گراید و اکثر در آخر قرحه گردد از بهر آنکه ماده او خون ردی باشد **و انطاکی** گوید که حمره بقول اصح ورمی ست که از خون باشد
و نزد اکثر از صفرا بود و علامت حمره حادث از صفرا احمرت ناصع و شدت براقیت و حرارت و التهاب و سهولت غمز و ذهاب لون بدان و عود آنست
و حمره کائن از خون عکس این بود و مرکب بحسب آن **علاج** در صفراوی خالص سوای فصد مانند علاج فلغمونی نمایند لیکن درین تبرید زیاده کنند و در فلغمونی
تخفیف مفرط سازند و کدو و برگ خرفه و کاهو بسایند و بلعاب اسبغول سرشته ضماد کنند و دیگر ادویه مبرد و مرطب طلا کنند و درین نوع حاجت باضمده
محلله نیست و در غیر خالص بعد فصد مسهل صفرا دهند بعده اطلیه را دعه بکار برند و در تزیید و انتها محللات نیز داخل سازند موافق حاجت بدستور فلغمونی
و ضماد اقاقیا و صندلین و گل سرخ و گلنار مساوی بآب کاسنی و کشنیز و کذا صندل و کشنیز تر و برگ خرفه و برگ بارتنگ و اسبغول در ابتدا نافع ست و علاج فلغمونی
حمره و حمره فلغمونی مرکب از علاج ورم دموی و صفراوی نمایند **اقوال حذاق** شیخ الرئیس میفرماید لازم ست که دران استفراغ بدن باسهال صفرا
نمایند و اگر حاجت بمعاودت اسهال افتد بعد فصد بعمل آرند و این بحسب مشاهده غلبه از هر دو ماده بود بعد ازان متوجه تدبیر او بمبردات مقویه معلومه در باب
فلغمونی گردند و آب سرد بریزند چندانکه رنگ موضع او متغیر شود و بالجمله تبرید در حمره واجب ترست زیرا که لهیب و وجع التهابی دران بیشتر بود و استفراغ
در فلغمونی بهر آنکه ماده دران عاصی تر و غلیظتر باشد و واجبست که مبردات او در ابتدا قوی القبض باشند و قبض او بر برودت او غالب بود و اما در قرب انتها
برودت او شدیدتر از قبض او باشد و مع ذلک حذر نیز کنند تا ماده بسوی عضو باطن یا بسوی عضو شریف باز نگردد و ایضا حذر نمایند تا عضو سیاه
و تیره نگردد و در طریق فساد آغاز نکند و هرگاه چیزی ازین ظاهر شود در ضد طریق قبض و تبرید شروع کنند یعنی ادویه محلله ملینه بکار برند پس اگر حمره روان بر جلد
باشد معالجه بچرک رصاص مع شراب عفص مطبوخ یا برگ چقندر مطبوخ در شراب نمایند و علاج کنند بچیزیکه دران تحلیل و تخفیف قوی مع تبرید باشد و آن
مثل این مرهم ست بگیرند ابریشم کهنه سوخته بدون شستن دوازده درم و نیم انگشت قلب درخت صنوبر مثل او موم زرد پانزده درم چرک رصاص ده درم
سپیدبرگ کهنه بآب شسته پانزده درم روغن مورد پنج اوقیه و ایضا خفیف تر ازین مرهم مرتب از چرک رصاص بآب سداب و روغن گل و موم ست **ابوسهل** گوید
که حمره حادث از سبب بادی در ابتدای امر محتاج باشیای مرخی عضو مستفرغ ماده آنست مثل ضماد مرتب از آرد جو خاصة بعد شرط موضع بیاسکے

و معالجهٔ حمرهٔ حادث از سبب سابق اولاً باستفراغ بدن بدوای مسهل صفرا کنند و اگر مانعی از اسهال باشد بفصد نمایند بعد ازان علاج بدوای مبرد و مرطب
نمایند مثل کاهو و حی العالم بعد ازان هنگام تسکین حرارت مثل علاج فلغمونی بشرط زدن و بضماد ادویهٔ محلله کنند **صاحب کامل** گوید که حمره گاهی از غیر ورم
باشد و حدوثش از صفرای تنها بود و گاهی با ورم باشد و حدوث او از مخالطت صفرا با خون رقیق بود پس هرگاه حمره از غیر ورم باشد باید که تنقیهٔ بدن بادویهٔ
مسهل صفرا مثل هلیلهٔ زرد و تمر هندی و آلوی بخارا و مانند آن نمایند و باشیای مبردهٔ مطفیه مثل جرادهٔ کدو و حی العالم و خرفه و آب کاهو و آب بارتنگ و غیر آن
که در ورم فلغمونی مذکور شد بر موضع ضماد نمایند و اگر حمره با ورم باشد باید که مبادرت بفصد کنند اگر مانعی مثل سن پیری و طفلی و مزاج بارد و غیره نباشد و اخراج
خون بمقدار حاجت کنند و اسهال شکم بمطبوخ فواکه نمایند و در ابتدا بر عضو اطلیه که در باب ورم دموی برای ابتدا مذکور شد طلا کنند و در صعود و منتها بدستور
و باید که بهمین طریق علاج ورم مرکب از ورم حمره و فلغمونی بادویهٔ مرکب از ادویهٔ موافقه هر واحد ازان هر دو ورم نمایند و اغلب دوای مرکب موافق باقوی تر
ورم از ورمین باشد **ابن الیاس** گوید که علاج حمرهٔ خالص اینست که هر صبح جلاب از عناب ده عدد آلوی سیاه بست عدد تمر هندی ده درم با شکر سفید
و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر مع جرادهٔ کدو دهند و بر موضع ورم اشیای مبردهٔ مطفیه مثل جرادهٔ کدو و طحلب و آب حی العالم و آب کاهو
و آب بارتنگ ضماد کنند و تلیین طبیعت باین مطبوخ نمایند سنای مکی هلیلهٔ زرد هر واحد هفت درم تمر هندی ده درم آلوی سیاه و عناب هر واحد بست عدد
آلوی کوهی سی عدد تخم کاسنی سه درم بنفشه نیلوفر هر واحد پنج درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید شیرخشت و ترنجبین هر واحد پانزده درم
مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و تا آخر روز بران صبر نمایند تا از صفرا مقدار صالح اخراج نماید بعده در آخر روز ماء الشعیر که دران عناب و بنفشه پخته باشند
غذا سازند و دو یا سه روز راحت دهند بعده اگر چیزی از ماده باقی باشد نقوع مشمش با شکر سفید و ترنجبین بنوشانند و اگر ورم حمرهٔ غیر خالص زائد اللحم باشد مبادرت
بفصد کنند و تلیین بمطبوخ فواکه و طلا بدستور فلغمونی نمایند **خجندی** گوید که هر صبح شربت آلو و تمر هندی بنوشانند و غذا ماء الشعیر باشیای ترش از فواکه رطبه
سازند و ادویهٔ مبردهٔ مسکنه ضماد کنند و تلیین بشیرخشت و آب انارین یا بتمر هندی و شربت ورد مکرر ببرف یا بشربت اجاص مسهل و بنقوع مشمش و نیلوفر و بنفشه
با ترنجبین و شیرخشت و یا بمطبوخ هلیلهٔ زرد مع ریوند و تمر هندی و سنا و مانند آن نمایند و چون حمره بسعی اخذ کند بران ادویهٔ بارده مثل این دوا طلا سازند بگیرند
خبث الرصاص و بسایند و برگ چقندر مطبوخ بشراب کهنه بیامیزند و بدان طلا نمایند یا مرهم سداب که در قول شیخ گذشت بعمل آرند **انطاکی** گوید که فصد کنند
در حمرهٔ دموی مطلقاً و در صفراوی اگر حرارت اشتداد نماید خلاف اکثر اطبا بعد ازان ردع نمایند بمحللات ممزوجه بعد تلیین بماء الشعیر و تمر هندی و خیار شنبر
و هلیله و واجبست شرط و استفراغ ماده بعد تبرید التهاب بلعابات و از مجربات اینست که قیمولیا و سفیداب و حنا با آب کشنیز و حی العالم بسرشند و لطوخ بدان سازند
که این محلل و رادع است پس اگر قرحه شود صبر و سفیداب بروغن گاو سرشته بر سازند که این عجیب است و شخصی خبر داده که باین مرض چند بار مبتلا شدم و مثل او
نیافتم و از خواص است که بقر و شرط زنند و خون که ازان خارج شود بپر کبوتر سفید بران لطوخ سازند که آن زائل گردد و همچنین مرداسنگ با آب مورد و اگر الیه را ابتدا گافند
و بر حمره نهند آنرا زائل کند و همچنین جرام مغز و حجر بقر در سرکه است و جوز السرو و برگ او و زعفران مجموع یا مفرد ضماداً و جوز السرو و آرد جو بحمرهٔ غائر مختص است و آن
دموی است و سحیق او با سحیق بحجم چون با آب برگ قصب فارسی بسرشند حمره را از سعی و عود او بدان منع کند و در نزهت گفته که علاج حمره بعد تنقیهٔ اخلاط نماد
اسپغول بسرکه است و آرد جو با کاسنی و بنفشه و بارتنگ پس اگر مع ذلک علامات خون باشد ماده مرکب بود و علاجش نیز مرکب باید **گیلانی** مینویسد
که اگر حاجت بفصد افتد فصد نیز کشایند اگر مانعی نباشد و حمره از خون رقیق بود یا خون با وی غالب باشد و هر قدر که مادهٔ او رقیق تر باشد حتی که مائل بسوی
خارج بود منع فصد بیشتر باشد و هر قدر که مادهٔ او غلیظ تر بود حتی که در عمق غائر تر باشد منع فصد کمتر بود و بعد ازان تصفیهٔ خون بمثل شربت آلو و عناب مبرد و یا
بنقوع فواکه و بماء الشعیر و بماء القرع مع سکنجبین یا با آب هندوانه و یا شیرهٔ تخم خیارین و خرفه بسکنجبین نمایند و بعد ازان تضمید باشیای مبردهٔ مرطبه مثل جرادهٔ کدو
و آب خرفه و کاهو و بارتنگ و عنب الثعلب و صندلین و فوفل و کشنیز و سرکه سازند و این قسم حمره باضمدهٔ محلله محتاج نیست و غذا یا حصرمیه بکدو و یا [illegible] با سفاناخ
بروغن بادام یا شیرهٔ آن دهند **طبری** گوید که حمره سه نوع هست یکی اسلم و او آنست که منبسط زیر جلد و رقیق و درخشنده و منقطع غیر متصل باشد و چون بران

انگشت بنهند سرخی ازان زائل شود و بعد زمانی عود کند و این نوع دیگر زائل شود چون فصد کنند و شرط زنند دوم همین نوع ست الا آنکه متصل غیر متفرق بود و این نوع محتاج بفصد و شرط و طلا بسرکهٔ کهنه و گل ارمنی ست و گاهی احتیاج بادویهٔ قویه مثل شیاف مامیثا و آب عصی الراعی و مانند آن شود سوم آنکست که در جلد عمیق باشد و رنگ او بسیاهی اندک مائل بود و این نوع محتاج بشرط عمیق ست و این نوعی ست که جالینوس بر طبیبی که رای بشرط خفیف داده بود تشنیع کرده و امر بشرط عمیق و فصد هر دو دست نموده و جالینوس درین علت و امثال آن از حمیات دموی امر باخراج خون بحدی نموده که بر مریض غشی افتد و در ابتدای مرض تبرید موضع به تبرید قوی نمایند بعده طلا بشیاف مامیثا و برگ سوس و آب عصی الراعی و گل ارمنی و سرکه کنند و اغذیه درین همه باید که عدس مقشر مطبوخ بسرکه و شکر باندک عناب و سائر مزورات مسکنهٔ خون باشد و نوعیکه در گوشت عمیق بود آنرا حمرهٔ فلغمونی گویند پس اگر موضع سیاه شود طریق معالجهٔ او اینست که سیاهی با آهن برگیرند تا بموضع صحیح متعدی نگردد و بعد اخذ لحم علاج بمرهم حل نمایند و هم او گوید که علاج حمره فصد و اخراج خون بسیار و پرهیز مریض و لزوم او ماء الشعیر و مزورات ست و از اطلیه گل ارمنی و سرکه و گلاب و تبرید موضع بخرقهٔ مبرد مبلول در آب عنب الثعلب و آب حی العالم و عصی الراعی و آب برگ اسپغول و آب برگ بید و آب جرادهٔ کدو و مانند آن و اگر زائل نشود بر موضع شرط غیر عمیق زنند که آن از شرط بسرعت زائل شود **بعضی** شراح قانون نوشته اند که سزاوار آنست که در اول ظهور این حمره فصد رگ دست نمایند سیما رگ قیفال و اگر این رگ ظاهر نبود هر انچه ظاهر باشد بکشایند و اگر از فصد مانعی باشد باید که دوای منقی استعمال کنند و اسهال مریض بمسهل صفرا نمایند و میباید که این علاج در جمیع اقسام حمره که در سائر اعضای بدن بود استعمال کنند و یا حقنهای قویه بعمل آرند و لطوخ مواضع بادویه که برای حمره مذکور گردد باید کرد و دفع ماده که بسوی مواضع بریزد بادویهٔ مبرده نمایند و انچه جمع شود تحلیل آن باشیای منضجهٔ مرطبه کنند قبل از انکه عضو تیره رنگ یا سیاه گردد و باید که مدام ادویهٔ ملطوخه بران رطب باشد و لطوخ در هر اندک مدت کرده شود و اول فاول باسفنج لین رطب مسح کنند و انواع حمره در ابتدا محتاج باشیای میباشد که جامع رطوبت مع تبرید بغیر قبض باشند مثل حی العالم و خرفه و بزرقطونا و عدس الماء و کاسنی و کدو و عنب الثعلب و کاهو و شیاف مامیثا و برگ عوسج

طلا برای حمره و جمیع اورام حارهٔ ملتهبه در جمیع اعضا بگیرند صندل سرخ و سفید و فوفل و شیاف مامیثا و گل ارمنی مساوی و بآب کشنیز طلا نمایند و ایضاً برای ایشان مرهمی که از موم و روغنها با آب سازند و بادوی اندکی افیون یا شوکران یا یبروج آمیخته باشند نیکوست و ادویهٔ مرکبه دو مرهم مرکب از موم مصفی و روغن گل باید که روغن چهار چند موم باشد و روغن گل مرتب از زیت انفاق بی نمک باید و موم و روغن در صلایه حل کنند و بران آب سرد اندک اندک بقدریکه قیروطی آنرا تشرب نماید بریزند و اگر با آن اندکی سرکهٔ سفید صاف مخلوط سازند و ابهتر گردد و ایضاً سفیداب و گل قیمولیا مع عنب الثعلب و یا مرداسنگ بروغن گل و یا قلقطار بروغن و سفیداب بسرکه و حضض و اقاقیا بسرکه تا آنکه حرارت ساکن و کم گردد پس میباید که ادویهٔ بسیطه مثل کبریت زرد بسرکه و روغن گل و یا سداب بسرکه و روغن گل و یا سداب بسفیداب و سرکه و زیت و یا مرداسنگ بآب گندنا و چقندر استعمال کنند و ادویهٔ مرکبه مثل این قرص بعمل آرند بگیرند مرداسنگ و سفیداب و زعفران و گوگرد زرد بمیفتج و ایضاً ضماد بخیوط کرم و باطراف علیق و بادرنگ نمایند بعد از ان عدس افزایند و اگر آب بادرنگ یا آب عنب الثعلب بشراب بسایند و بدان قروح را لطوخ سازند منفعت عظیم نماید و همچنین اگر تخم کرفس بریان کرده بشراب و زیت پخته بسایند و بر قروح نهند و یا گل قیمولیا با آب عنب الثعلب سوده لطوخ موضع بدان نمایند و یا بگیرند مرداسنگ چهار اوقیه و در آب گندنا و آب چقندر هر واحد یکرطل بسایند و موضع را بدان لطوخ سازند و هرگاه این قروح مزمن گردد در حمرهٔ ساعیه یعنی ساعیه که با آبلها باشد چرک رصاص بشراب عفص سوده بر موضع لطوخ نمایند و چون اکاله بایستد قیروطی معمول بچرک رصاص استعمال کنند و عدس بعسل پخته بر موضع ضماد کنند و اما در حمرهٔ دیابه که زیر جلد باشد بگیرند خبث رصاص و بآب سداب سوده استعمال نمایند و یا مرهم پشم کنند که در قول شیخ گذشت بعمل آرند **دیگر** در حمره که سعی و تاکل بسرعت نماید بگیرند پوست انار شیرین شش درم مرداسنگ شش درم پشم غیر مغسول سوخته شش درم قلب چوب صنوبر سوخته سه درم موم دوازده درم سفیداب هشت درم کندر دوازده درم شب یکدرم و بشراب و روغن مورد آمیخته استعمال کنند

حمرهٔ اطفال

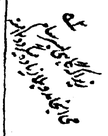
و آن بسرخ باده معروفست باید که اول تنقیهٔ مرضعه و تعدیل خلط نمایند و هلیلهٔ سیاه و جرائتهٔ و شاهتره و سرپهوکه و عناب و برگ حنا و گل منڈی و کشنیز خشک و گلو

وصندل سرخ ودهماهه وبرم ڈنڈی ونیل کنٹھی وجواسه ومجیٹهه وچاکسو برگ نیم گل سرخ چوب کادی برگ گز بادیان کاسنی نرکچور اصل السوس پچ خراسانی رسوت زرد چوب
نگنند بابری گل معصفر ومانند آن از ادویهٔ مصفی خون دهند ورسوت صندل سرخ هریک دو ماشه نرکچور سه ماشه چاکسو چهار ماشه افیون زرد چوب برگ حنا هر واحد
یکماشه مرداسنگ نیم ماشه برگ نیم برگ بکاین هریک پانزده عدد کوفته بیخته در آب جهابقدر جاورس بسته وقت صبح یکحب باشیر مادرش میداده باشند واگر
حاجت باشد حجامت وزلو بکار برند واگر بثور متقرح بود مرهم سفیداب مفید وبثور سیاه وقرحی قتال باشد **حب سرخ باده** مجرب ومعمول پوست هلیلهٔ زرد
سرپهوکه گل سرخ برگ شاهتره تخم کشنیز نیکوفته دهمایه صندل سرخ برم ڈنڈی نیل کنٹھی هریک سه ماشه برگ حنا دو ماشه زیرهٔ سفید فلفل سیاه گل کچنال هر واحد
یکماشه برگ بکاین برگ نیم هریک پنج عدد ادویه را کوفته بیخته در اب برگ حنا وتخم کشنیز که شب در آب خیسانیده صبح آب صاف آن گرفته باشند دران جهابقدر
نخود کلان بندند وغذا کهچڑی وخشکا کم نمک وپرهیز از شیرینی وترشی وگوشت نمایند **دوای سرخ باده** برای کسیکه اطفال او باین مرض اکثر مبتلا شوند باید
مادر وپدر طفل قبل از حمل چند روز برین دوا مداومت نمایند بلکه مادرش در عین حمل بخورد عناب هفت دانه صندل سرخ صندل سفید برگ حنا گل سرخ برم ڈنڈی نیل کنٹھی
هریک سه ماشه شاهتره هفت ماشه پوست درخت کچنال گل منڈی هریک چهار ماشه سرپهوکه پنج ماشه شکر سفید دو توله بطریق جوشانده یا خیسانده استعمال کنند
روغن که برای سرخ باده بی نظیرست چاکسو صندل سرخ کمیله هریک سه نیم ماشه سپیاری چهالیه سنگ جراحت کات سفید لوهچون وچ خراسانی هلیلهٔ زرد
پهٹکری حنای خشک هر واحد یا دکم دو ماشه دهمایه یکدام برگ نیب یکدام برگ بکاین دو دام نیله تهوتهه یکماشه فلفل سیاه هفت ماشه روغن سرشف یک چٹانک
ویکپاو اول برگها با نصف لوهچون بسایند ودو قرص بندند وروغن را بر آتش نهاده دران قرصها بسوزند بعده همه ادویه سوده انداخته آمیزند ویکپاس در ظرف آهنی
بادستهٔ چوب نیم حل نمایند ووقت حاجت بمالند **سفوف** که درین مرض مجرب بلا تخلف ست نرکچور زیرهٔ سیاه برگ حنا برگ نیم پتیس نیل کنٹھی وریٹهی پاپڑی
سهس بید مجیٹهه پوست انار دهماهه بکین رکت چندن اوجلا چندن سورانجان دهنیه دوای اول یکجزو ودوم دو جزو وسوم سه جزو وهمچنین تا دوای اخیر که هفت جزو
میشود گرفته کوفته بیخته نگهدارند وقت حاجت طفل را از یکماشه تا نه ماشه بحسب سن شب در آب ترکرده صبح صاف نموده بدهند ونه ماشه خوراک طفل کلانست
که قریب سن بلوغ باشد واگر طفل بسیار کوچک بود بدایهٔ طفل قدری میداده باشند واگر ازین مرض بدن طفل ورم کرده ومتقرح شده باشد ثفل این دوا با آب
برگ حنا سائیده ضماد سازند **ایضاً** اگر اطفال کسی ازین مرض هلاک شوند جهت اصلاح خون حیض که غذای جنین میشود در حالت حمل بمادر طفل بدهند که
نفع کلی دارد ومجربست شاهتره اصل السوس کشنیز بادیان برگ حنا گیرو برگ نیب سرپهوکه آمله الایچی خرد نیلوفر صندلین گل سرخ مساوی سفوف سازند
شربتی دو درم بآب بعد ماه پنجم تا نهم در ابتدای ماه هر روز تا سه روز خورند **ضماد** برای سرخ بادهٔ اطفال گل معصفر برگ نیب صندل سرخ زرد چوب بآب سائیده
ضماد کنند واگر پخته شود رسوت کات سفید صندل سرخ سفیداب بآب کشنیز سبز ضماد نمایند **مطبوخ** که برای فساد خون وسرخ بادهٔ اطفال مجرب صندل سرخ
برگ حنا کشنیز خشک هریک چهار درم گل معصفر دو درم همه را نیکوفته هفت خوراک سازند ویک خوراک در نیم پاو آب جوش داده هر صبح بنوشند ودر ثفل آن
آب دیگر انداخته شام جوش داده بخورند وآن ثفل را سوده بربدن بمالند وبآب گرم بشویند غذا نان گندم وروغن بی نمک وگاهی عناب شاهتره دهمایه برگ نیم
زرنباد پوست هلیلهٔ زرد عوض گل معصفر افزوده وهریک نیم ماشه برای طفل یکساله شب خیسانیده صبح جوش داده صاف نموده داده میشود **ایضاً**
مسهل مغز فلوس خیارشنبر گل سرخ عناب سپستان چاکسو نرکچور صندل سرخ چکه دانه هلیلهٔ زرد هلیلهٔ سیاه بادیان جوش داده بعمل آرند **نقوع** برای سرخ باده
سرپهوکه پنج ماشه برگ نیم شش ماشه شاهتره چهار ماشه گیرو برنگ کابلی برگ هریک دو ماشه گل منڈی برم ڈنڈی چاکسو چرایته رسوت صندل سرخ نرکچور پوست
هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه پوست بلیله آمله هریک یکماشه جوکوب نموده قدر حاجت شب ترکرده صبح صاف نموده بدهند **ایضاً** نیل کنٹھی نکند باری برم ڈنڈی سرپهوکه هریک شش ماشه مرچ سیاه
پنج عدد شب در اب خیسانیده صبح در همان آب شیره کشیده صاف کرده بدهند وبالای آن پوری گرم بخورانند در سه روز فائده بخشد برای جوان یک خوراک ست ولطفل حسب سن بدهند

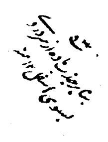
ماشرا

اسم سریانی ست وآن ورم دمویست که در روی وپیشانی ظاهر شود وگاهی تا سر مرتقی شود وهمه روی وسر را عام گردد وبقول جرجانی ماشرا آماسی ست سخت گرم وسوزان

وماده آن خون گرم باشد مختلط باصفرای بسیار و حمره خالص بدان نزدیک باشد و اکثر در بینی ورود حوالی چشم پدید آید واز سر بینی آغاز کند همچون حمره خالص گوید
این علت را هم در بینی وردی دیدم و ممکن بود که در یک اندام نیز افتد و آنطاکی گوید که نوعی از ورم حار مسمی بماشرا است و درد در پشت بران تقدم نماید بسبب تولد
ماده او در شریان عظیم واقع بران و مرتقی شود تا آنکه ظاهر گردد در چهره و حلق بشدت سرخی و التهاب و کثرت خون و طبری گوید که این مرض صعب عظیم الخطر ست زیراکه
چون در دردی اشتداد نماید و ماده او کثرت پذیرد گاهی بسوی حنجره و آلات تنفس و عضلات داخله غوص کند و نفس منقطع گردد و هرگاه ورم از چهره بسوی
جلد سر صعود کند و عقل ثابت باشد دلالت بر سلامت کند و برانکه دماغ سلیم ست و برانکه ماده رقیق ست و آن در سطح روست پس اگر ورم ابتدا کند و بسوی سینه
و حلق نازل شود دلالت بر فساد و خطر نماید و گاهی ماده بسوی قلب نزول کند و در یکروز بکشد **بالجمله علامتش** سرخی شدید با خارش در چهره هست و انتفاخ هم
و گوش و رخسار و بینی با وجع و ضربان شدید و تپ حاد و تشنگی و لهیب و کرب و قلق **علاج** انچه در فلغمونی مسطور شد بعمل آرند و گویند که درینجا اگر مانعی نباشد
چندان خون برارند که نوبت بغشی رسد و اگر فصد ممکن نبود بر ساق حجامت نمایند و بعد اخراج خون تلیین طبع بآب فواکه کنند و اگر بعد فصد امتلای خون باقی بود
بروز دوم یا سوم باز فصد کنند و اشربه و اغذیه مبرده مغلظ خون مثل طبیخ عدس و کشنیز خشک یا کشک جو با عناب یا ماش مقشر موافق بود و اگر عناب میی دانه
جوشانیده آب آنرا با سکنجبین بدهند نفع تمام دهد و علاج این مرض در امراض سر نیز مسطور شده **اقوال جهره** ابن الیاس گوید که فصد سر رو نمایند اگر مانعی
از سن و ضعف نباشد و خون بقدر قوت و واجب بیرون آرند و هر صبح جلاب با آلو و عناب و تمر هندی با شکر سفید و ترنجبین بنوشانند و تلیین طبع بماء الفواکه
یا مطبوخ آن یا بنقوع مشمش نمایند و هنگام اسهال بر سینه و حلق باشیای رادعه مقویه مثل صندلین و فوفل و اقاقیا و مامیثا ضماد سازند تا ماده در انجا نریزد
و حقنهای لینه و شیافات غیر حاده بعمل آرند و بالجمله تلیین طبیعت برفق و ملایمت نمایند بعده تبرید سر و چهره بصندل و گلاب و کافور کنند و غذا ماء الشعیر دهند
و بعد تنقیه تام و خلو سر و رگها از اخلاط مشتعل فاسد هر صبح سکنجبین ساده و گلاب هر واحد ده درم با قرص طباشیر ملین یکمثقال بدهند و این قرص بآب انار ترش
بست درم و آب هندوانه با شیره خرفه هر واحد بست درم بخورانند و طبیعت را تا حصول تمام صحت محتبس نگذارند **خجندی** گوید که بعد فصد هر صبح شربت عناب
یا شربت تمر هندی بنوشند و سکنجبین ساده بشیره تخم خیارین اگر با آن تشنگی باشد و غذا آش جو با اسفاناخ و عدس با کشنیز خشک و عناب و جراد که دهند و فرو دادن
ترش درینجا اولی ست و از فواکه انار ترش و سیب ترش و بهی و خیار و هندوانه و مانند آن خورانند و تلیین بنقوع فواکه یا شربت آلو مسهل و شیر خشت و ترنجبین و شربت

ورد مکرر سازند و در اوائل استعمال رادعات خطر دارد و بعد تنقیه شربت انار با شیره تخم خرفه بنوشند **طبری** گوید ما دام که قوت اطاعت کند فصد از هر دو دست
و صافنین و حجامت بر ساقین نمایند و تلیین طبع بچیزی بسیار خفیف مثل آلو و تمر هندی کنند و تضمید صدر و حلق باشیای مبرده و مقویه نمایند پس تبرید سر و دو
بپارچه مبلول بگلاب و اندک کافور کنند و اگر چشم منطبق گردد بگشایند و در ان شیر دختر و آب کشنیز تر که سرمه حل کرده باشند بچکانند و لزوم شرب ماء الشعیر نمایند
و از غذا بر مزورات مرتب بعدس مقشر و اسفاناخ و کاهو و کاسنی مسلوق و مطیب و مانند آن اقتصار ورزند و گاهی درین علت احتیاج بفصد ماقین و منخرین
و رگ زیر زبان افتد و هرگاه قوت اطاعت کند بفصد این همه باک نیست و این بسیار امر میکرد که عدس و کشنیز خشک تخم بیرون کرده خوب جوش داده صاف نموده
با سکنجبین بنوشند و بعضی اطبا در ماشرا این سفوف میخورانند نشاسته کتیرا صمغ فارسی تخم خرفه تخم کاسنی مساوی سوده اندکی کافور آمیخته بقدر واجب
با سکنجبین بخورند و بعضی درین سفوف مغز تخم خیار و مغز تخم بادرنگ افزوده قرص میسازند و آنرا قرص کافوری نامند **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که نزد
ظهور ماشرا مبادرت بطلای عصارات بارده چون عصاره کاهو و عصی الراعی و حی العالم و نیلوفر و کشنیز تر و کاسنی و عنب الثعلب و تراشه کدو

و اسپغول و مانند آن سازند و استفراغ صفرا بآب انارین و طبیخ هلیله زرد نمایند و حقنهای قویه آنرا نافع بود و فصد نیز بعد تسکین حدت صفرا نافع باشد
و عصارات مذکوره با موم روغن که از موم سفید و روغن گل سازند آمیخته طلا سازند و در آخر اگر بران موضع شرط زنند صواب بود و ادویه محلله که در فلغمونی مذکور شد
بکار برند و ماشرا که بسبب بادی باشد و از قروح حادث شود آرد جو و آب کشنیز تر ضماد کنند و شرط زدن واجب بود خاصة اگر میل بسیاهی کند یا صلابت شود و از
اطلیه عصاره نعناع بروغن گل و آب سداب با سرکه و روغن گل و قیمولیا یا سفیداب و سرکه و روغن گل و مرداسنگ با آب برگ چقندر یا آب گشنیز و اگر آب هر دو یا نفشه

سداب بلعنج خشک بگیرند **دوا** برای ماشرای مذکور مرداسنگ و کوکرد زرد و سفیداب و زعفران همه را بپخته سرشته طلا کنند **مرهم** نافع ماشرا و نمله و حرق نار بگیرند برگ خطمی تر یکرطل و در گلاب و روغن کنجد بپزند و با چهار اوقیه روغن گل و دو نیم اوقیه مرداسنگ و دو نیم اوقیه سفیداب با آب کشنیز تر یا آب خرفه سوده قدری مغز نان بادی آمیخته مرهم سازند **دیگر** برای ماشرای مزمن روغن بید انجیر یکرطل موم پنج اوقیه مرداسنگ چهار اوقیه زنگار دو نیم اوقیه این هر دو را بسرکه بسایند و با روغن و موم گداخته بیامیزند **انطاکی** گوید که فصد کنند پس حجامت ساقین و شرب آب تمر هندی و جو و کدوی مشوی و خیار شنبر و هلیله و نهادن مثل فلغمونی و لعابات و آنچه در حمره مذکور شد مع لزوم شرب عناب و کشنیز و صندل **سر هندی** گوید که شخصی را از دوستان من این مرض عارض شد و صعوبت او بحد کمال رسیده چون قوت باقی بود فصد گرفتم پس بقوع مشمش دادم که از آن هر روز یکدو بار اجابت میشد و بر روی او از شقیقه تا شقیقه دیگر و از موی پیشانی تا زنخدان بیضه هندی که در آن پلا هیچ نیست و دیگر اجزای آن در امراض سر در علاج ماشرا مسطور شد در آب باریک ساییده نیم گرم ضماد کنانیدیم و از روز اول صحت شروع گردید تا آنکه شفای کلی یافت و آن ضماد را یاد دارند که عمل شریف مجربست اکثر در خناقات حاره و بارده شرب آب او و ضماد ثفل او استعمال کرده میشود و در دو روز فائده مینماید

ورم رخو

که آنرا اوذیما نامند و آن ورمی ست بلغمی نرم سفید رنگ و با آن حرارت و درد نباشد و چون انگشت بران نهند فرو رود و موضع غمز ساعتی همچنان غائر ماند الا آنکه از ریح بخاری بود که دران اثر انگشت نماند و بقول شیخ هر قدر که مادهٔ این ورم رقیق تر باشد نرمی او افزون تر و نفوذ انگشت سهلتر بود در جائیکه آنرا غمز کنند مع مما لغتی که در تهیج نباشد و هر قدر که ماده غلیظ تر باشد مائل بصلابت و برودت بیشتر بود و بسیار باشد که آن از بخار بلغم بود پس آن از قبیل تهیج باشد و فرق اوذیما و اورام سوداوی بقلت سختی و قلت تیرگی کرده میشود و چون از ضربه و مانند آن عارض شود ماده بسوی موضع او سوای بلغم جذب نشود پس غیر ورم بلغمی پیدا نکند و این کم باشد و از درد خالی نبود و مسیحی گوید که ورم معروف به تهیج ورم رخو ست که با وی الم نبود و حدوث او یا از ریح بخاری بود مثل آنکه از این در ابدان مستسقیان و ارباب سل و کسانیکه مزاج اعضای اصلی ایشان فاسد شده باشد پدید آید و یا از بلغم منصب بیکی از اعضا و طبری گوید که این ورم رخوی در دو بهر آن باشد که از تسیلان رطوبت رقیق یا از رطوبت شیرین بسوی عضوی بود و چون با آن حدت و لذع نیست در ینجا وجع نباشد بلکه عضو را ارخا و تهیج آرد و یا از این رطوبت مذکوره باشد و یا از ریاح نفاخهٔ غلیظهٔ رطوبی مرتقی از معده هنگام نقصان حرارت او و گاهی این ورم از نقصان حرارت جگر و کثرت رطوبت او بود و این همه سلیم سریع الزوال اند تا آنکه از تغیر قوت محیله دم و بر دکبد مفرط نباشد پس اگر از تغیر قوت باشد آن مؤدی باستسقا گردد و اگر از کثرت رطوبت و یا از ریاح سمجه مع صحت قوت بود آن سلیم ست و انطاکی گوید که سبب ورم رخو استعمال مولدات بلغم و شرب آب بر مثل شیر خصوصا فواکه تفه چون خربزه و غالب مشمش ست و مادهٔ او بلغم ست اگر از غمز فرو رود و عود او بعسر باشد و الا ریح و بخار بود و همه مغیر لون و موجب وجع نیست **علاج** بعد از نضج بمنضج بلغم از مسهل آن و حب ایارج تنقیه کنند و یا از مطبوخ تربد علوبخان بسر دار وی غاریقون و ایارجات کبار تنقیه نمایند بعده اضمده و اطلیه مجففه بعمل آرند خصوصا که پیش از آن عضو را بپارچهٔ خشن بسیار مالیده باشند و نطرون را بآب و سرکه ساییده ضماد نمایند و یا نمک و خاکستر کرنب و سرگین گاو و شعبت و صبر در سرکه ساییده ضماد کنند و در نسخهٔ نفیسی خاکستر کرم عوض کرنب ست و مجرب و صبر و بورهٔ ارمنی برابر انفع و دیگر اضمدهٔ محلله مثل سرگین گاو و مرهم باسلیقون نافع و تکمید بدخن گرم کرده مجفف مثل دفنا دن عضو در آب نمکین و آب کبریتی و آب بورقی و شبی و شستن بآب دریای شور بارد نافع بود و اگر مرض طول کند و بدن صلب باشد سرگین کبوتر و خردل و نمک و صبر و تخم مرو سلوی سوده بآب مورد و سرکه ضماد کنند و اگر ورم رخو در کله یا جائی دیگر قریب النضج باشد گل بابونه گل خطمی تخم کتان کوفته بپخته بشیر گاو و پخته بروغن گل آمیخته ضماد نمایند که منضج و مفیدست **ذکر ادویهٔ نافع اورام بلغمی** خوردن بیخ زرنب مطیب بجوز و ثوم و کرویا و یا نطول بآب طبیخ او برای تحلیل این اورام مجرب و مفیدست **و ضماد** فلفل مخلوط بمرهم داخلیون و کذا بیخ قثاء الحمار تنها و با آرد جو و کذا سرکه بشونیز سوده و کذا بابونه و ترمس و موریز منقی و کذا ترمس سوده بسرکه پخته و کذا مقل و زنج آن زعفران و کذا نمک و سرکه و صابون و کذا اشنان و موریز منقی و کذا برگ سوسن یا بیخ او بشراب کهنه پخته و کذا حرف مثل او و افسنتین مخلوط بسرکه و کذا برگ چقندر مطبوخ و کذا برگ نیل و کذا برگ خرزهره و کذا شاهسفرم سوده بسرکه و کذا انجیر کوفته با آرد جو و زفت پخته که منضج ست و کذا سبوس گندم بشراب پخته و کذا زراوند طویل و کذا

نماد ممزوج بآب وکذا انزروت و مثل او نطرون وکذا لادن وکذا اکلیل الملک وکذا بیخ نرگس و روغن آن وکذا علک البطم وکذا البسفایج وکذا آثار مشک سوده بآب شبت
وکذا سرگین کبوتر با آرد جو و زیت و آب آمیخته **وشرب وضماد** اشق وکذا حاشا بسرکه وکذا مقل ازرق وکذا کاشم وکذا دو قو و برگ آن وکذا کرنب و انواع نبات
وکذا سورنجان وکذا حرف وکذا نیل هندی وکذا شیح ارمنی و جبلی وکذا حب القلقل وکذا هوفاریقون وکذا راسن وکذا صعتر وکذا مرمکی وکذا اسفنج سوخته وکذا تخم انجره
وکذا اذخر وکذا کندر وکذا خاریقون **اقوال فضلا** مسیحی گوید که تهبج عارض از ریح بخاری بسرعت زائل شود و آنرا مالش بسرکه و روغن گل و نمک کفایت کند
و علاج تهبج حادث از بلغم منصب بسوی بعض اعضا در اول حدوث او باشیائی نمایند که از شان آنها تشدید و تحلیل هر دو باشد و لهذا می باید که بران اولا اسفنج
در سرکه ممزوج بآب تر کرده نهند و هر گاه اسفنج جدید نباشد باید که بنطرون و آب خاکستر بشویند و اگر بدن نرم باشد سرکه ممزوج بمقدار ملایم استعمال کنند و اگر
سخت باشد غیر ممزوج بکار برند پس اگر حاجت بدوای قوی تر ازین افتد در قوت قابضه باختلاط چیزی مثل شب یمانی با سرکه و در قوت محلله بامتزاج خاکستر با آن
بیفزایند و اگر تهبج در دست یا در پای باشد و اسفنج بران نهند باید که برباط بربندند بنوعیکه از اسفل بندند و بسوی فوق آورند و از اسفل نرم و از فوق سخت بربندند
تا عضو چیزی را که بسوی آن بریزد بافراط قبول نکند **بو علی** گوید که تنقیه باسهال کنند و پرهیز از مولدات بلغم امر ضروریست و بعد ازان واجبست که ابتدا در علاج
بچیزی باشد که جامع تجفیف و تحلیل بود و لازمست که موضع را بخرقه درشت بزور بمالند پس بران مجففات استعمال نمایند و مس کردن آب بران واجبست
و از ادویه جیده در ابتدا استعمال اسفنج جدید مغموس در سرکه ممزوج بآب یا مبلول در آب بورق و خاکستر بر النست در جوهر اسفنج تجفیف و تحلیل ست و هر قدر
که مرض در تزید باشد سرکه که دران اسفنج تر کنند اندک تیز تر گردانند و وقت منتهی آنرا بنهایت حدت رسانند و تنها مخلوط بروغنهای شدید التحلیل با اسفنج استعمال
کنند و **ایضا** در هر وقت اسفنج مبلول در آب خاکستر چوب انجیر و انگور و بلوط و مانند آن استعمال کنند و لازمست که اسفنج را از جمیع جوانب کشاده دارند تا ماده بجانب دیگر میل نکند
و اگر اسفنج یافته نشود عوض او پارچه دو ته کرده بآب خاکستر استعمال نمایند چون یکی بعد دیگری بران ادامت نمایند اکثر کفایت کند و آب آهک قوی تر ست **و ایضا** آنچه نفع
کند روغن گل بسرکه و نمک و کرنب سوخته ست و کرنب سوخته تنها نیکوست و نخود آب کرنب عجیب ست و باید که در ابتدا تنها و بعض مجففات محلله بربندند از اسفل بسوی فوق تا نفعست
اگر ماده غلیظ نباشد و آب مورد نیکوست در ابتدا و بعد آن اگر ادویه را بدان بسرشند و چون این ورم در عضو عصبی یا رباط یا وتر باشد در ادویه او چیزیکه ازان تلیین حاصل شود مخلوط
سازند و اگر مع ذلک درد باشد بسببی که گفته شد واجبست که اول بتسکین وجع بمثل زوفای رطب و میفختج و قیروطیات از زیت کنند و نطول بشراب سود فایض
نمایند و بعد ازان آب خاکستر و مانند آن استعمال کنند و از اطلیه جیده اینست که بگیرند مر و حضض و سعد و صبر و زعفران باندک اقاقیا و گل ارمنی و بسرکه و آب
کرنب بسرشند **و ایضا** برگ طرفا و نمک و زیت و گل ارمنی بسرکه ضماد کنند **و ایضا** برای کهنه باد و بگیرند چرک حمام و جوش کرده بنوره بقوام آرند تا مثل خمیر گردد طلا
نمایند **و ایضا** موضع را بزیت طلا کنند و بران اسفنج یا پشم بسرکه تر کرده نهاده بربندند و دوار الحمیر نافعست و آنچه او را نافع بود اینست که برگ سوسن را در آب
جوش داده بپیشترند و بران نهند که این عجیب ست و همچنین شبت و حضض در سرکه و آب خاکستر سوده و از اطلیه قوی النفع سرگین گاو و کندر و میعه و اشنه
و قصب الذریره و سنبل و افسنتین ست همه نافع بود و گاهی ترهل عارض در اقدام حوامل را افتاح قصب که ازان جاروبها میسازند در سرکه تر کرده بران نهادن
نفع میکند و بهتر آنست که آنرا سائیده ضماد کنند و گل قیمولیا بسرکه و شب یمانی نافعست و از نطولات آب طبیخ کرنب یا شبت یا طبیخ پوست ترنج ست و ترهل که
تابع استسقا و امراض دیگر باشد علاجش سبب آنرا زائل کند **صاحب کامل** گوید که اگر تولد ورم رخو از ریح بخاری باشد بانقضای مرضی که تابع او بود
زائل شود و اگر از انصباب ماده بلغمی بسوی بعض اعضا باشد علاجش باستفراغ خلط بلغمی از ادویه مسهله مثل تربد و شحم حنظل و مغز قرطم و حب ایارج و غیر آن
از ادویه مفرده و مرکبه نمایند و از اغذیه مولد بلغم مثل ماهی و شیر و مانند آن مریض پرهیز کند و بادویه که تشدید و تحلیل نمایند مثل سرکه و آب ممزوج مانند نطرون
اسفنج نو یا پشم چرک آلوده تر کرده بر عضو نهند و باید که نگاه کنند اگر بدن مریضی که دران ورم پیدا شده نرم باشد آب غالب تر از سرکه و نطرون اندک گیرند و اگر
بدن سخت باشد سرکه غالب تر و نطرون بیشتر کنند بسبب سردی بدن از حال طبیعی بزیادتی در اشیای مجففه و اگر بدن معتدل باشد سرکه و آب مساوی گیرند
و اگر بدن صلب بود و این دوا کفایت نکند اندک شب یمانی و قدری خاکستر چوب انگور بدان مخلوط سازند و اگر این هم فائده نکند بگیرند صبر و افسنتین مساوی

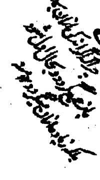
و باریک ساییده بسرکه و آب سرشته بر عضو ضماد کنند و چون این ادویه استعمال کنند باید که عضو را ببندند بطریقیکه در قول مسیحی گذشت اگر این ممکن باشد و ایضاً
سماق و صبر را باریک سوده با آب مورد و اندکی سرکه آمیخته ضماد کنند لاسیما در ابدان صلبه که این نافع ست **طبری** گوید که معالجهٔ ورم رخو بحسب موضع مختلف بود
پس اگر ورم و تهبج در چشم و رخسار باشد علاج بکم کردن غذا و اقتصار بر اشیای ناشفهٔ محموده کنند مثل لحم تیهو یا کبک یا تدرج یا لحم حمل صغیر بر آتش کباب کرده و از
شرب آب بسیار و از آب یخ و برف منع کنند و بر آب محمود بسرد بهوا بعد طبخ آن در ظرف آهن تا آنکه نصف او فانی شود و اقتصار نمایند و تقویت معده بجلنجبین و مصطکی
کنند و باین ضماد بگیر صبر و مرواشنه و مصطکی و سنبل الطیب مساوی و از موم و روغن ناردین موم روغن ساخته ادویه کوفته بیخته بدان آمیزند بر فم معده ضماد کنند و بعد ازان
امر بریاضت براسپ و تحریک جمیع اجزای او و دخول حمام عقب ریاضت نمایند و غرغره بمری نبطی و اندکی عاقرقرحا کنند و در بعض اوقات بخاییدن مصطکی و انداختن آب دهن بر تمام نمایند
و این تنها باید پرهیز گاهی از غیر او غنی سازد **و اگر** تهبج در دستها باشد و این گاهی از سیلان رطوبت و ریاح نافخه حادث شود بمعالجهٔ مذکور حل طبیعت افزایند اگر ازان
بالغی نباشد باین حب نار مشک و ناردین اقلیطی و زنجبیل چینی و دار فلفل هر واحد یکدرم گل سرخ و عصارهٔ سوس هر واحد نیم درم سنبل الطیب و مصطکی هر واحد دو ثلث
درم سقمونیای مشوی دو ثلث درم صبر سقوطری هموزن همهٔ ادویه این همه را بسایند پس بلیلهٔ سیاه ده درم و برگ ترنج مثل او در شراب کهنه بجوشانند تا مهرا گردد صاف
کرده ادویه بدان سرشته حبها بقدر فلفل سازند و در هوا خشک کرده دو درم بخورانند و زیاده و کم بقدر قوت مریض دهند و غذای او مثل غذای اول سازند و بران طعام محمود
اندک نبیذ کهنه سرخ رنگ بیاشامند و واجب نیست که صاحب این مرض شراب سفید و خوصی و شراب تازه بنوشد و از جمیع فواکه رطب اجتناب نمایند و تقویت جگر او
باین ضماد کنند فوفل و اشنه هر واحد دو دانگ پوست پستهٔ تر نیم درم قصب الذریره یکنیم درم زرشک دو درم گل سرخ و حضض هر واحد یکدرم همه را بسایند و اندک
در شراب جید و آب سیب بیجوش و آب مورد حل کنند و بر خرقه بمقدار جگر تراشیده بران مالیده در هر روز یکبار بر نهار ضماد کنند و هنگام خوردن طعام آنرا بردارند و از انچه
مالش بر تهبج دستها بدان نمایند این روغن ست بگیر بذر و فای خشک و زیرهٔ کرمانی و صعتر فارسی و خاکستر چوب انگور مساوی پس همه را در روغن ناردین بجوشانند
و بگذارند تا نیمگرم بماند پس بر دست او مالش کنند پس اگر تهبج او به بستن محتاج گرداند بر کف و باطن او رفادهٔ مبلول بسرکه و خاکستر چوب انگور و روغن گل نهند و از طرف انگشتان
تا وسط ساعد بر بندند که این ازالهٔ او و تقویت عضو نماید **و اگر** تهبج در پایها باشد [illegible] باین جمله علاج نمایند و بقی کردن برین طریق که ابتدا طعام او سالح و ترب بسیار
تیز کنند بعده شوربائیکه دران ترب بسیار و برگ سرمق پخته باشند از شوربا و ترب و سرمق بخورند و بالایش آب گرم و خینه تازه بنوشند تا ممتلی گردند بعد ازان پر مرغ
بروغن بادام چرب کرده باهستگی در حلق اندازند تا آنکه همه آنچه در معدهٔ او باشد بیرون آید و این عمل وقتی نمایند که از روز شش ساعت گذشته باشد و دران روز
چیزی نخورند و نه دران شب و اگر تشنگی رنج دهد اندک جلاب یا قدری شربت سیب شیرین و اندکی آب جرعه جرعه بنوشند و چون صبح شود بار دیگر بر نهار چنان معالجه نمایند
که ترب بسیار بجوشانند تا مهرا شود پس آب آن گرفته سکنجبین آمیخته بنوشند پس پر مرغ استعمال نمایند تا آنکه معده پاک گردد بعده مداومت نمایند بر اطعمهٔ ناشفهٔ خفیف
و برکتر مقدار آنها انچه ممکن باشد و اگر در سینهٔ او خشونت و اضلاع او ماندگی باشد بموم و روغن مالش آن نمایند و بران آب گرم بسیار ریزند **و بدانکه** پرهیز و تقلیل
طعام و تقویت معده ازالهٔ این مرض کند و بمعالجه حاجت نیفتد پس اگر تخفیف نشود حل طبیعت او بیک دفع یا دو دفع بحب مذکور نمایند و تضمید معده و جگر او کنند
و ازان نبیذ موقوف نکنند اگر بر طعام بود اندک بدهند تا تقویت حرارت غریزی و تجوید هضم نماید و اگر بعد هضم طعام باشد زیاده ازان بدهند پس اگر ورم زائل نشود
دست و پای را این روغن بمالند بگیر کرفس و شونیز در سرکه بجوشانند تا مهرا شود پس آن سرکه بگیرند و مثل او روغن گل بران ریزند و بار دیگر بجوشانند بعده
دران اندک خاکستر چوب انگور حل کنند و دران اسفنج یا پشم تر کرده دائم بر پای نهند تا آنکه تهبج تحلیل شود و اگر تحلیل او دشوار گردد بسبهی بمالند و رفاده دران دوا
تر کرده از طرف انگشتان تا وسط ساق ببندند این تدبیر انگاه ست که تهبج از سیلان رطوبت باشد و اما هرگاه از اندفاع ریاح و رطوبت غلیظ باشد باید که
فصد مریض کشایند و بصورت خون او نگاه کنند پس اگر غلیظ سیاه باشد زیاده اخراج آن نمایند و اگر مائل بسرخی خالص و رقت بود ازان کم گیرند و معالجهٔ او
بعده بتدابیر مذکوره نمایند و پرهیز از اطعمهٔ مولد ریاح کنند و این سفوف برای او ترکیب دهند مرماحوز خشک و شقائق و برگ مرزنجوش و صعتر فارسی و بذر و فای
خشک و زیرهٔ سیاه و کندر ذکر و مصطکی و عود خام و وج ترکی همه برابر ساییده دو دانگ ازان بخورند و بران جرعهٔ شراب کهنه بنوشند و این سفوف تهبج را بر

بغیر تدبیر دیگر چون از ریاح غلیظ باشد الا آنکه طبیب را واجبست که رعایت مزاج مریض نماید تا مدت بپذیرد و این علاج که مذکور شد علاج رطوبا تست چون با صحبت
قوت کثرت نماید و علاج ضعف قوت در باب استسقا مذکور شد بولس در کناش خود نوشته که اگر سبب او فساد مزاج باشد علاج باصلاح مزاج کنند و بعد از آن تا
عضو بروغن و نمک و سرکه و اگر سبب او مادهٔ بلغمی باشد بعد نضج اسهال بلغم با ایارج یا حب ریوند نمایند و بعد اصلاح مزاج بگلقند عسلی و سکنجبین عسلی و نوشیدن
آب کاسنی و بادیان بسکنجبین بزوری و قرص ریوند بالک و این قرص افسنتین کنند افسنتین سه جزو تخم کشوث تخم ترب تایک جزو عصارهٔ غافث نیم جزو ملک
مغسول یکجزو کوفته بیخته بآب مقل محلول در آب بادیان رطب قرص سازند شربتی از آن دو درم با ده درم سکنجبین بزوری و دوا آلکرم خاصهٔ درین مرض و آب
برگ ترب بسکنجبین بغایة الاصول نیکوست و غذا نخوداب بازیرباج و قلایا و مطنجنات بابازیر حاره و لحوم خفیفه مثل کبک و عصافیر و لحوم صید خورند و پرهیز از
حموضات و مرطبات واجبست بعد از آن تقویت عضو بسرکه و آب ممزوج بنطرون کنند و یا بگیرند شب یمانی و در سرکه حل کنند و این سرکه با آب آمیخته پشم پاره بدان
آلوده بران نهاده بربندند و مالش بنمک و زیت نفع کند و برگ طرفا و برگ آس یا برگ دلب ضماد کنند و یا بسرکه و گل ارمنی طلا سازند و یا صبر و مر و اقاقیا و شیاف
ماميثا و زعفران و سعد و گل ارمنی سوده مثل بندق ساخته وقت حاجت باندک سرکه و آب کرنب طلا کنند و اگر تهیج بر چهره و پلک باشد بگلاب و آب کاسنی
و اندک سرکه طلا نمایند و اگر ورم در عصب باشد ببرگ کرنب و اندک کندش و سفیداب بآب مورد ضماد سازند و ریختن آب سرد آنرا فائده کند جرجانی گوید که
این دوا را طلاء الترهل گویند بگیرند اجزای بنادق که در قول بولس گذشت مع حضض و بسرکه و آب کرنب سرشته بنادق کنند همچون مهرهٔ شطرنج و بوقت حاجت
بکار برند دیگر بورهٔ ارمنی و سعد و گل ارمنی و زیرهٔ سیاه و پشک گوسفند و قصب الذریره و خاکستر برگ کرنب و آرد جو همه را بسرکه سرشته ضماد کنند و شب یمانی
و حضض سوده هر دو بسرکه و آب خاکستر طلا کردن سود دارد و اگر آماس در روی و پشت چشم باشد طلای ترهل با گلاب و آب کاسنی و اندکی سرکه سائیده طلا کنند و تهیج
عارض بعد حمیات و امراض طویله را بسرکه و گلاب و روغن گل و آب مورد تر اسفنج ترکرده بر موضع نهند و برگ طرفای رطب و برگ مورد تر و حنای تر کوفته ضماد کردن
سود دارد و طریق گرفتن آب خاکستر اینست بگیرند چوب انجیر یا چوب بلوط یا چوب انگور خشک و سوخته خاکستر آن در آب یکشب ترکنند و صبح صاف کنند و سرکه بدان
آمیخته نمد یا خرقه ترکرده بر موضع نهند که همه آماسهای نرم و آبناک را سود دارد ابن الیاس گوید که هر صبح مطبوخ بادیان و اصل السوس هر یک سه درم با
گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا نخوداب و شیرهٔ مغز قرطم دهند و بعد نضج تام تنقیهٔ بدن از بلغم بحب ایارج یا معجون خیار شنبر مع سنا کنند و بزیت و نمک دلک
نمایند و اگر کفایت نکند افسنتین پنج درم بسرکه و آب سرشته ضماد کنند و یا بگیرند حرمل و سعد و صبر و زعفران و بدان ضماد سازند خجندی گوید که هر روز
شربت اصول عسلی بنوشند و بعد نضج استفراغ بلغم بحبوب مناسبه تربد یا مطبوخی که دران تربد و غاریقون و سنا باشد باید کرد و این طلا او را نافع ست سعد
اشنه مورد شبت سنبل الطیب میعه بآب خاکستر ضماد کنند پس اگر در او دیما مادهٔ رقیق یا ریحی باشد ادویهٔ قوی التحلیل آنرا نفع کند و یا شگاف دهند
تا مادهٔ او سیلان کند انطاکی گوید که علاج ورم رخو تنقیهٔ بقی و استفراغ خلط مثل ایارج و معاجین مجلله چون فلاسفه و ترک مثل باقلا و شیر و نهادن جاورس
و بورق و طرفا و سرو و مالش او بزیت ست و بهم او گوید که این ورم مختص ست بمزید نطولات در ابتدای او بادویهٔ حاره مثل طبیخ اکلیل و بابونه و کمادات بیار چه
گرم و شونیز و نمک و سبوس و جاورس پس هرگاه متوقف شود ضماد بمثل حضض و زعفران و اقاقیا و سلاقهٔ سوسن و سرگین گاو و گل ارمنی نمایند همه یا آنچه
میسر آید بعسل اگر حرارت نباشد و بعسل و سرکه اگر حرارت باشد و مفرط نبود و الا آب کدو و کشنیز سرشته و در انحطاط صبر ممزوج کنند و صبر با حنا
و روغن بادهٔ گاو لغایت نافع و کافیست و این تدبیر ربیع منع از مولدات خلط و رطوبات مثل شیر و خربزه باید کرد

سلع

ورم غلیظ است که از گوشت جدا بود و بدان چسپیده نباشد و بهر طرف که بگردانند زیر جلد در جای خود بگردد و در عظم از مقدار نخود تا بقدر خربزه مختلف بود
و آنرا کیسه باشد محتوی بر مادهٔ آن و مادهٔ این ورم بلغم غلیظ بود که از عروض برد و یبس غلظ او افزاید و سبب تولد او تخمه و سوء هضم ست و آنرا در هندی
رسولی گویند و اگر در گلو باشد غرنامند و شیخ و جرجانی مینویسند که سلع از جنس دبیلات بلغمی ست که احتوای اخلاط بلغمی نماید یا متولد از بلغم باشد و قوام

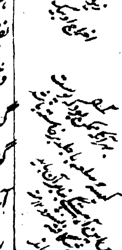
آن مختلف بود بعضی مثل گوشت باشد و بعضی مانند عصیده و بعضی همچون عسل و بعضی باشد که مادهٔ آن خشک گردد و اگر بشگافند چیزی مانند ... امثال آن دریابند و بسیار
باشد که در غوص مفاصل همچون سلعه چیزی سپید برآید و چیزی صلب پیدا شود که شبیه بود بچوب الحاق و لیسو داوری الا آنرا بلغی گردانیدیم دگاهی تعقد عصب ... گردد و مشابه سلع
و سلع نباشد و فرق میان سلع و آن آنست که سلع از همه طرف متحرک بود و آن گره بطول حرکت نکند بلکه براست و چپ بجنبد و بسیار باشد که از ضربه چیزی شبیه بسلعه حادث
شود پس اگر ابتدا معالجه به بستن بران کرده شود زائل گردد و تحلیل یابد و صاحب کامل و غیره گویند که اقسام سلعه چهار است **یکی شحمیه** و شحمیه بر آن گویند که مشابه بشحم در رنگ
و قوام بود و مادهٔ این غلیظتر و باردتر باشد و بغمز فرو نشود و نه نزد غمز پهن شود **دوم عسلیه** که آنرا شهدیه نیز گویند و مسمی بعسلیه بر آن شده که مشابه بعسل در رنگ و قوام بود و مادهٔ او
لطیفتر و رقیقتر از همه اقسام میباشد و لهذا آنرا عفونتی بود و مائل بزردی باشد و نزد غمز تطامن کمتر از ریم کند و بسرعت رجوع نماید **سوم آردهالیه** و این را بسبب مشابهت او
بآردهاله بدین نام خوانند و آن لفظ فارسی است مرکب از آرد که مشهور است و هاله یعنی روغن تازه که از مسکه گداخته گرفته باشند و اطلاق او بر حریرهٔ غلیظ میکنند
که از آرد و روغن مثل عصیده میسازند و مادهٔ این غلیظتر و خشکتر از عسلیه بود و لهذا غلیظ مائل بسیاهی بود **چهارم شیرازیه** زیرا که مشابه بشیراز در سفیدی و غلظ
بود و این لفظ را در فارسی اطلاق میکنند بر ماست خوش خوری که از شیر مثل حریره غلیظ میسازند یعنی اقسام مذکورهٔ این ورم محتوی بر مثل این اشیا میباشد و شحمیه [illegible]
انواع است و صاحب او اندک الم هنگام مس معلوم کند و اما هر سه اقسام دیگر در ملمس نرم و در حس کم میباشند و ابن هبة الله گوید که استدلال بر سلعهٔ صغار از
تحریک او زیر جلد نزد غمز بران کرده میشود و سلعهٔ غددیه بسیار صلب بود و بیخ او تنگ باشد و عصائیه بزرگتر از غددیه بود و بیخ او فراخ باشد و شهدیه نزد لمس
مندفع گردد و بسرعت عود کند و اصل او ضیق و جسم او مثل لحم و سم بود **علاج** علاجش از تنقیه و غیره مانند علاج ورم صلب کنند به سرگین گاو و مرهم داخلیون
و مانند آن ادویهٔ محلله ضماد نمایند و اگر مزمن باشد ادویهٔ حاده مانند فلفل و فربیون نهند و یا آنرا شق کرده بتمامه بیرون کشند پس مراهم مدمله بکار برند و گویند که بستن برگ لکرونده
بروغن چرب نموده و گرم کرده روزی دو سه بار تا هفت روز در تحلیل سلع کوچک نافع است و کذا تخم سن در آب سوده نهادن سود دارد و اگر بر آن موضع شرط زنند
و شب یمانی سوده بر آنجا گذارند و چند روز بهمین طور جراحت تازه نموده استعمال کنند اثری تمام دارد و این دوا سودمند است حبه سفید نمک لاهوری بآب لیمون
ساییده نخستین سلعه را شرط زده بران طلا نمایند در چند روز بتحلیل برود و در مجربات اکبری نوشته که اگر زرد چوب و ارطهسه ماگه را سرمه سا کرده بر قطعهٔ کنوار انداخته ببندند
در چند روز رفع شود و اگر جونکه یا ان و بچی لوته هر دو برابر بآب کهرل نمایند و بقدر نیم نخود در میان رسولی گذارند بعد سه چهار روز منضج شده ماده برآید بعد ازان مرهم گذارند
و تا به شدن آب هرگز نرسانند که بیم عود است **ضماد** که سلع را از بیخ بر کند سجی چونه سندور ... گنجشک همه برابر صابون قدر کفایت کهرل کرده بر بیخ رسولی بمالند
و بالایش چهار داغ دهند هرگاه ماده دفع شود بروغن گاو تر کنند و بالای آن برگ بیل خرد نرم ببندند **دیگر** صابون سجی چونه نوشادر شنگرف همه برابر ساییده
با روغن کنجد خمیر کرده بر رسولی کلک زده طلا کنند که خواهد ترقید اصلاح زخم آن بسیله ... کنند **دیگر** افیون سم الفار نیله تهوتهه سجی در دره چهر کوفته بیخته بآب حل کرده
بر رسولی بمالند **دیگر** چوک نیله تهوتهه سجی نوشادر بروغن کنجد بمالند **مرهم داخلیون** که برای تحلیل جمیع صلابات و سلعه و خنازیر و تعقد عصب و تسکین
اوجاع معمول است روغن زیتون کهنه از سی تا چهل درم مرداسنگ بست درم لعاب تخم خطمی اسپغول تخم کنوچه حلبه تخم کتان هر یک از پنج درم تا هفت درم تخمها را شب
در آب تر کنند و صبح لعاب غلیظ ازان بگیرند و مرداسنگ باریک ساخته در زیت انداخته بر آتش نرم گذارند و بچیزی حرکت دهند تا مرداسنگ بسته نشود پس از آنکه روغن
سیاه گردد از آتش فرود آرند و لعابها در ان انداخته بجوشانند تا غلیظ گردد پس فرود آورده برهم زنند و اگر خواهند که قوی الاثر باشد زفت و خاکستر چوب انگور و مر و صابن
هر یک سه درم خبث الحدید یک درم باریک ساخته اضافه نمایند **اقوال الطبا** مصنف اقتباس نوشته که اول تنقیهٔ بدن از بلغم یا یارجات کبار و مطبوخ افتیمون
تربدی نمایند بکرات و مرات تا استیصال بلغم شود پس اولی آنست که پوست را باهستگی بشگافند بنهجیکه کیسهٔ سلعه پاره نگردد و از دست بر آرند که هیچ ازان باقی
نماند پس باید که بنابر منع از ازدیاد سیخ آهنی بآتش سرخ کرده داغ دهند و بمراهم مندمله مندمل سازند و کسی را که قوت شگافتن نداشته باشد باید که مقل ازرق
و اشق و مرداسنگ و مر مکی هر یک یکتوله بسرکه در روغن گل برابر سرشته ضماد نموده بالایش صفحهٔ اسرب که مقدار حجم آن باشد و آنرا نیکو فراهم گیرد و هموار ببسته دارند
که در ابتدا بالخاصیت آنرا در اندک مدت تحلیل می نماید و دستور اخراج سلعه که بکرر بتجربه در آمده اینست که سلعهٔ نو بود یا کهنه سوای سلعهٔ گلو سه روز متواتر

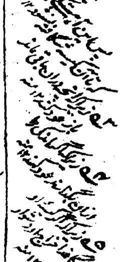
تیزاب فاروقی یا سبز در مرهم رسل و اعجاز آمیخته بر حوالی آن باید گذاشت و روز چهارم تیزاب سفید اندکی دران آمیخته بنهند و چون ورمی و دردی که ازان پدید آید
آنرا بمرهم ابیض کافوری و مرهم اصفر حکیم بقا خان تسکین باید نمود و طلا از کنجد سوده و بنو باشم و ریوند خطائی هر واحد یکتوله در روغن گل و سرکه سرشته بر پوست
خوک بچه بقدر عظم سلعه آلائیده بران گذارند و بعصابه محکم بربندند که حوالی پوسیده در دو سه روز خود بخود جدا گشته بیفتد پس بنگرند اگر اندکی از ریشه آن مانده باشد
آنرا با آهن دیا روغن گاو داغ داده بمرهم سیاه و بمرهم اعجاز مندمل سازند و در قوانین العلاج مرقوم ست که طلای غوتا غنبا درین باب اثری عظیم دارد چنانچه باز احتیاج
باستعمال تیزاب اصلا نیفتد **ابن الیاس** گوید که هر صبح جلاب از بادیان سه درم و گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا مزوره نخود و مغز قرطم دهند و چون
اثر نضج در قاروره بینند باید که تنقیه بدن از اخلاط بلغمی غلیظ سازند بحب ایارج و حب لوغاذیا یا معجون خیار شنبر مع سنا یا مطبوخ که دران تربد باشد تا بزرگ و زیاده
نگردد و لازم موضع با ضماد محلله مثل مرهم دیاخیلون کنند که آن گاهی تحلیل در زائل میکند در ابتدا و اگر شیرازیه باشد علاجش بادویه محلله و یا قطع و شگاف ست
و همچنین اگر عسلیه بود و چون شگاف ممکن نباشد بران ادویه حاده محرقه مثل فلد فیون و دیگ بردیگ نهند و اگر آرد مالیه باشد دران ادویه محلله نفع نکند بلکه محتاج
بادویه معفنه یا قطع باشد و اگر شحمیه باشد دران ادویه محلله و معفنه فائده نکند و آنرا سوای قطع و اخراج ما فیها علاجی نیست و چون بشگافند کیسه او بتمامه بکشند
و از علاج نافع عظیم برای شیرازیه امینست که موم منقی و مقل و آهک و صابون بران نهند ابن نوح گوید اما که سلع کوچک ضعیف باشد بادویه محلله که در باب ورم صلب
مذکور گردد علاج او نمایند و انار ادویه مخصوصه او امینست که اشق را در سرکه تند حل کرده بدان ضماد نمایند و یا نانخواه بیخ کرنب بزفت و زیت آمیخته و یا بپوست مقشر
ضماد کنند و آیین مرهم باسلیقون درین باب قویست سوم را بتنبیه پیه گاو و زفت مساوی گرفته بدان ضماد نمایند و اگر سلع بزرگ باشد و دران ادویه اثر نکنند علاجش

بجز تعفین او یا بادویه معفنه و یا بشق و اخراج او نباشد و چون در علاج کوچک تساهل نمایند بزرگ گردد و اما سلع که در مقدم گردن باشد در علاج او این دوا مجرب است
بگیرند فلفل سیاه و سفید و دار فلفل و فلفلمویه و دارچینی و قرفه و خولنجان و نوشادر و تخم قثای بری و نعنع همه مساوی کوفته بیخته نیم وزن جمله شکر آمیخته یکمشش
کوفته بسرشند و بنادق سازند و صبح بر پشت خوابیده و سر بسوی خلف داشته بندقه در دهن گذارند و بگذارند تا آنکه حل شود و بتدریج فرو برند تا نوبت به پنج بندق
رسد که این سلع را ببرد تا آنکه چیزی ازان باقی نماند و محمد بن زکریا گفته که اگر سلعه بزرگ باشد آنرا اشق کرده چیزیکه دران باشد اخراج آن نمایند پس دران روغن
یا دوای حاد گذارند تا در چند روز متعفن ساخته بیرون آرد و خضر گوید که در ابتدا بعد تنقیه بدن از بلغم غلیظ این ضماد بعمل آرند قنه ده درم حلتیت پنج درم جاوشیر
هفت درم فرفیون سه درم مقل ازرق چهار درم سکبینج سه درم قنه را در سرکه حل کرده همه را بآب کشنیز سبز سرشته ضماد کنند و بعد هر سه روز تبدیل ضماد نمایند که
نضج و انفجار آن نماید اگر سلعه نرم باشد و در نسخه دیگر اشق پنج درم نیز داخل ست شیخ و جرجانی مینویسند که آنچه از سلع غددی و صلب تر بود علاج او سوای قطع
و شگاف نیست انطیلس گفته که اولا پوست را که بالای سلع ست صاحب او بدست چپ بکشند یا کسی دیگر بدست خود بگیرد و بکشند تا پوست از سلع برخیزد و جدا
گردد پس آن پوست را آهسته آهسته بشگافند و چون جلد شگافته شد و پوست سلعه ظاهر گردد کنارهای جلد از هر دو جانب بصناره کشیده دارند و کیسه سلعه از

گوشت قطع کنند و گاهی کشط او آسان بود و گاهی دشوار باشد و درینصورت آنرا آهسته آهسته از قمادین سلخ کنند تا کیسه درست با چیزیکه در جوف آن باشد بیرون
آید و چون بیرون آرند و جلد از موضع شگاف فاضل نباشد بسبب کوچک بودن سلعه خون از جراحت پاک نمایند و جراحت را بماء العسل بشویند و بدوزند و دوا
رویانندهٔ گوشت بران نهند و اگر جلد بسیار فاضل گردد بسبب بزرگی سلع آن پوست افزون را قطع کنند تا زشت نباشد پس جراحت را بماء العسل شسته
بدوزند و اگر سلعه قریب عصبی یا رگی بود و ازان کشط توان کرد بکشط آن خوف نیست و اگر محتاج سلخ بقمادین باشد و خوف قطع چیزی غیر سلع باشد آنچه ازو
بیرون توان کرد بیرون کنند و بر باقی روغن گاو کهنه نیمگرم یا دوای حاد نهند تا آن باقی پوسیده گردد و بالحام او نپردازند تا آنکه معلوم شود که چیزی از کیسه دران
باقی نمانده و چون سلع بزرگ را اخراج کنند دران روز از پنبه آنرا پر سازند و معالجهٔ او بعد واکنند و چون شگاف دهند باید که کیسه را بتمامه بکشند و اگر بعض سلع
باشد و اگر سلخ آن ممکن بود و کیسه را مع سلعه بیرون کنند بهتر باشد و اگر چیزی از کیسه باقی ماند دوای حاد دران گذارند پس بروغن گاو والحاق نمایند و اگر
قوام سلعه نرم باشد چون عسل و مانند آن احتیاط در نگاهداشتن کیسه بیشتر باید کرد تا دریده نشود بلکه حیله کنند تا با کیسه بیرون آید پس اگر عرق عارض شود

صولب آنست که آنرا بر وفند واستوار کنند و برباطات بربندند و هرگاه چیزی بسیار ازان سائل شود وآن سبب ضعف بسیار گردد واجب ست که مراعات صاحب او بمقویات طبیعت نمایند و هنگام خواب حفاظت نمایند زیراکه گاهی بدان غشی سرعت میکند و باید که معالجه نمایند کسی را که بران خوف غشی باشد و بسیاری از صاحبان سلع متحمل سلخ نباشند و نه ادویهٔ حاده بسبب عظم مرض و ایضاً بسبب مزاج ایشان و سوای شگافتن احتمال نمایند پس لازم ست که در ایشان سلعه را بشگافند و انچه ازان بیرون توان کرد بیرون آرند و از برآوردن کیسه تعرض نکنند بلکه هر روز بعد اخراج مادهٔ مجتمعه دران روغن گاو نیمگرم بنهند که ازین کیسه بوسیده شده خود بخود بیرون آید و اما علاج سلعهٔ عسلیه شهدیه آنست که در ابتدا بچیزی حار تکمید نمایند پس مویز منقی ضماد کنند و اولی آنست که جلد را بشگافند پس بران مراهم نهند و گاهی دوای حاد مثل آهک و صابون در باد و غیر آن که در مفجرات خراج مذکور گردد در شگافتن جلد کار آهن کنند و ایضاً بگیرند آهک چهار درم دردی شراب سوخته ده درم نطرون دو درم میعه یکدرم در آب رماد جوش خفیف داده در حقهٔ رصاص بدارند و همواره بآب رماد تر دارند تا خشک نگردد و ایضاً این دوا که برای ثآلیل و غدد و مانند آن نیز نیکوست بگیرند خربق سیاه و زرنیخ سرخ هریک دو جزو قشور مس چهار جزو و بروغن گل لطوخ سازند و یا بگیرند تخم انجره و قشور مس و زرنیخ و از لذع و احراق او بترسند و بروغن گل ضماد کنند و از اضمدهٔ جیده برای عسلیه و سائر سلعات حاره نیز و آنچه دران خلط نرم باشد اینست لادن قنه مقل اشق چرک خانهٔ زنبور عسل علک البطم مساوی و ازان مرهم سازند و از نزد بات بلا کثرت لذع اینست بگیرند بورق و نصف او خربق و ازان مرهم روغن بموم و روغن گل بسازند و ایضاً آهک پنج جزو قلقطار یکجزو زرنیخ یکجزو ساییده استعمال کنند و اما غدد که مشابه سلع بود و آن قسمی از تعقد ست اگر اخراج او ممکن بود مثل سلع و ضرر او بعصب و غیره از عضو مجاور نباشد بشگافند و اگر در دست و پای و در جای متصل عصب و اوتار بود باخراج او متوجه نشوند که صاحب او در تشنج افتد بلکه آنرا بکوبند و بران چیز گران بندند تا تحلیل شود و علامت مثل این آنست که غمز بران تخدیر عضو کند **طبری** گوید سلع که دران ادنی صلابت باشد و از زیر دست بلغزد و چون اورا مس کنند صاحب او اندک الم احساس نماید علاجش تنقیهٔ صاحب او ست اگر قوانین ازان مانع نباشند بمطبوخ افتیمون و ایارجات محرر بمقویات و صاحب او را بآب ترب جوشش کرده و سکنجبین و تخم سرمق و کنگر زد امر بقی در هر اندک مدت کنند و لزوم پرهیز و ترک طعام شب نمایند و تقدیر غذای او بحسب بدن و مزاج او کنند تا آنکه در بدن او فضول غذا که طبیعت آنرا بسوی آن موضع دفع کند مفید نماند و گاهی معالجه باهن کنند اگر عضو سلیم باشد و علاج او بسه طریق ست

طریق اول آنکه ضماد بمرهم اسرنج کنند تا آنکه نرم کند پس بمرهم دیاخلیون مرکب بخاکستر چوب انگور و خاکستر زفت حتی که مثل آب رقیق گردد بعده بسوی آن نظر کنند پس اگر رقیق شود تحلیل گردد عضو را باهن مس نکنند و بران صبر نمایند تا آنکه تحلیل شود و اگر مثل آب گردد و متوقف شود چنانکه نه کم گردد و نه تحلیل پذیرد بران اضمدهٔ کشاینده بنهند تا بکشاید و آنچه دران باشد خارج گردد پس در اخراج غشای او که بران محتوی باشد تلطف نمایند و چیزی ازان بگوشت چسپیده نماند بعده علاج موضع بمرهم منبت لحم که آن مرهم مرداسنج ست پس بمرهم مختم که آن مرهم راتینج و کندر ست باید کرد و قبل ذکر دو طریق دیگر مراهم و ضماد مذکور درین باب بیان میکنیم **صفت** مرهم اسرنج بگیرند اسرب و بر سنگ خشن بآب بسایند و سوده آنرا خشک کنند دو درم ازان بگیرند و اسرنج سه درم بعده موم روغن بنفشه پیه بط و پیه ماکیان بسازند و تسقیهٔ او بر آتش از لعاب حلبه و لعاب تخم کتان کنند تا آنکه ممکن باشد بعده از آتش فرود آورده بران ادویهٔ مسحوقه انداخته در هاون بسایند تا نرم گردد و مخلوط شود پس بر سلع ضماد کنند **صفت** مرهم دیاخلیون مرکب بگیرند همه لعابات مثل لعاب اسبغول و لعاب حلبه و لعاب بزرکتان هر یک سه درم مرداسنگ خام صد درم زیت اصفر یکرطل صغیر و همه را بر فوق بجوشانند تا بغلظ شروع کند بعده پنج درم گل زفت که از گداختن زفت زیر او باقی می ماند و اگر نباشد بنصف وزن آن زفت بگیرند و خاکستر چوب انگور پنج درم و آرد ترمس تلخ سه درم و صدا الحدید یکنیم درم بران اندازند و بسایند تا مخلوط گردد و بر سلع ضماد کنند پس ما غلب از طبیعت این مرهم آنست که سلعه را تحلیل کند و بگدازد و آورده است من ابو ماهر علاج سلعهٔ صلب که زیر ابض زانو ظاهر شده بود و از مس او بحدید خوف وقوع ضرر بود بلزوم این مرهم بعده مرهم اسرنج نمود پس سلعه بالکل زائل شد و باز عود نکرد و اما ضماد یکه آنرا منفجر سازد و از آهن غنی گرداند اینست که بگیرند گندم یکیکف کبیر و برگ خرزهره یکدسته و هر دو را در شیر بجوشانند و بستر شیر میش ست تا آنکه مثل خاگینه گردد پس بر سلعه ضماد کنند و اگر بسبب

صلابت جلد انفجار او دشوار گردد قدری اشق و اندکی توبال مس سوده درین ضماد افزایند که آن بسهولت بکشاید و بهترین دوا که در کشادن خراجات بعد نضج تجربه کرده ایم اینست که چرک خانهٔ زنبور و بزرکتان هر دو بکوبند و بعسل آمیخته بر سلعه ضماد کنند و چون آنرا بکشاید بران نگذارند تا غائر نکند واما مرهم منبت لحم اینست که بگیرند موم در روغن گل و بران اندک سفیدهٔ ارزیز و قدری مرداسنگ کوفته بیخته داخل کنند و حرکت دهند تا مخلوط شود پس در هاون انداخته بران اندک سفیدهٔ بیضه رقیق اندازند و بسایند تا مخلوط گردد بعد ازان آب سرد ببرف بران ریزند و بیامیزند تا مغسول و سفید شود بعده بدان علاج کنند هر جراحت و هر خراج را که ارادهٔ انبات لحم آن باشد پس هرگاه سطح جراحت با سطح جلد برابر گردد این هم موقوف کنند و بمرهم راتینج و کندر علاج آن نمایند و نسخهٔ او بعینه همین نسخه است دران کندر و راتینج بقدر واجب زیاده کنند و اگر نبات لحم زائد شود حتی که بر سطح جلد بلند گردد بران قطعهٔ پنبه نهند و بالای آن قاده اندک خشن بندند یکبار که این لحم را کم کند بگداز دپس دوا منبت علاج کنند **طریق دوم** آنکه سلعه را بسر مبضع معروف برده از موضع اسفل سلعه شگاف دهند بعده فتیلهٔ قوی از پنبهٔ منفوش اندران نهند و هر روز فتیله را دراز و طول افزایند تا آنکه سلعه بشگافد و ازان مادهٔ گداخته و ریم برآید پس غلاف او خارج کنند که آن بسهولت برآید چون موضع او رسیده گردد بعده مطابق آنکه مذکور شد علاج **طریق سوم** آنست که نظر کنند بسوی سلعه و بمقدار تشبث او بموضع و بجوهر عضو پس جلد او بشگافند اگر ازان مانعی نباشد و شگاف صلیبی دهند و سلعه را بصناره بگیرند و از جائیکه بدان متشبث باشد برفق جدا کنند تا مع غلاف برآید پس بمرهم مسکن وجع منبت لحم که مذکور شد علاج کنند و دران چیزی از شحم زیاده کنند که آن فی الفور تسکین اوجاع میکند و معالج جهد نماید که جلد شگافته مشوش نشود و این طریقه را بعضی حذاق حیان اختیار میکنند که سلعه را چند در محکم می بندند تا آنکه در جای اندک از جلد مجتمع گردد بعده اخراج او برایشان آسان میشود و موضع اثر کوچک میگردد **و بدانند** که اخراج سلعه و شگافتن خراجات و مداوای خنازیر با آهن البته نشاید مگر بعد فصد و استفراغ و لزوم پرهیز در رد مزاج مریض باعتدال او پس واجب است که طبیب ازین غافل نباشد گیلانی میفرماید که گاهی علاج سلعه بعد فصد و استفراغ و تنقیهٔ بدن باینطور میکنند که حیله برای اخراج او در فصل موافق نمایند و آنرا صلیبی یا بطول بشگافند و بصناره برداشته بمشراط یا بنوک آله شگاف استیصال آن کنند تا بعد التحام عود نکند و سلعه که در حدود یافوخ یا بالقرب گوش باشد باید که از شگافتن شریان حذر نمایند پس اگر از خطا نوک نشتر بشریان رسد با آهن داغ دهند بعد ازان بمرهمی که دران صمغ صنوبر و اشق و کندر و مانند آن باشد علاج کنند واما دوائیکه بعد اخراج سلعه بدان پر کنند و احتیاج تکرار ندارد بلکه در یکبار کفایت کند آن ذرور معروف بسر قولون است و نسخهٔ او اینست که بگیرند قاقیا دو درم مر صاف نیم درم گلنار سه درم جفت بلوط یکدرم گل سرخ گل ارمنی هر واحد دو ثلث درم و همه را سائیده بحریر بیخته موضع سلعه بدان پر کنند و ببندند بغیر آنکه آنرا آب رسد پس در یک مرتبه صحت یابد و همچنین سائر خراجات شگافته را چون بدین ذرور در اول پر کنند در یکدفعه الزاق آن نماید

غدد و عقد

گاهی در بعض اعضا ورم غددی چون بندق و جوز و کم و زیاده ازان پیدا شود و بیشتر بر پشت کف دست و بر پیشانی باشد و در اول امر چنان بود که اگر بران غمز نمایند متفرق گردد بعد ازان عود کند در اکثر و گاهی عود نکند و بقول طبری بعضی از غدد طبیعی بود چون غدد بیخ زبان و قریب او و عدهٔ منی و گردن و بغل و بن ران و این نوع را احتیاج بعلاج نیست و بعضی غیر طبیعی باشد که درینجا مقصود است و این در جمیع مواضع از اعضای بدن حادث شود بالجمله غدد جسمی است صلب که در ظاهر بدن از مادهٔ غلیظ بلغمی و گاهی سوداوی متولد شود و از برد و یبس منعقد گردد و گاهی زیادتی قبول کند و آنرا غدد سلعیه گویند و چون زیادتی قبول نکند آنرا سلعهٔ غددی نامند و غدد در حقیقت از اقسام سلعه است لیکن فرق فیما بین هر دو آنست که غدد سخت باشد و زیادتی قبول نکند مگر بندرت و او را کیسه نبود بخلاف سلعه و گاهی بشود غددیهٔ کوچک عارض شود و از جنس اورام غددی نوعی است که آنرا فوجشلا گویند و گویا که مخصوص است باین اسم آنچه پس گوش باشد و جرجانی گوید که نوع دیگر از غدد است که آنرا اسامیر گویند و آن باتباع شیخ جدا مسطور گردد **و اما** عقد دو نوع است **یکی** ریحی و این در مواضع معرا از لحم مثل پشت کف و قدم و جبهه چون بندقه و جوزه و غیره پدید آید و در ابتدا هنگام غمز غائب شود و بعده بهیئت خود باز آید و آن یا بادرد باشد و یا بی درد بود **دوم** لحمی یعنی آنچه در جوف او بود بجنس لحم غددی مستحیل گردد و این بلمس صلب باشد و بغمز متفرق نگردد و بعض متقدمین این را ثوالیل مندفنه نامند بسبب صلابت آن و این در جمیع اعضا

ونزد مفاصل حادث شود حتی که مفاصل را از تحریک بسهولت منع کند واکثر عروض این بعد خراجات بود و بیشتر در انگشتان پای و در اسافل حادث شود و از رفتار
منع کند و گاهی عصب هنگام لحوق تعب منعقد گردد و آن مشابه سلعه بود و فرق آن در سلعه مسطور شد و گاهی بعد بریدن شق عصب و هتک او صلابت و عقده
عارض شود و ایضاً گاهی در اعضا بعد انجبار آنها صلابت و شدت پیدا شود **انطاکی** گوید که گاهی اخلاط بر کیفیات دیگر جمع شوند بعضی از آن مثل بندق
باشد بهر دو جانب فقط حرکت کند و آنرا عقد نامند و بعضی از آن مخالط جلد باشد و اصلا حرکت نکند و آنرا غدد خوانند و این گاهی ریحی بود بغمز زائل شود و عود
کند و آنچه ازین پس گوش باشد آنرا فوجیلا گویند و از عقد بعضی صلب بود و بعد کسر یا شق پیدا شود و این را علاجی نیست **علاج** در غدد مانند علاج ورم صلب
کنند و بعد تنقیه اطریفل غددی خورانند و بستن پارهٔ اسرب بران مفید بود و چون اسرب در آب عنب الثعلب سوده طلا کنند و بالائش قطعهٔ اسرب ببندند در تسکین
وجع و تحلیل غدد نافعتر باشد و اذراقی سوده طلا کردن نیز سود دارد و بقول بعض مجربین در ازالهٔ غدد و سلعه چیزی نافعتر از بادیان و کندش نیست و از تناول
اغذیهٔ غلیظهٔ مولد بلغم و سودا احتراز کنند و در بثور غددی مراهم منضجه و محلله بران نهند و برگ خطمی را در نرم کردن او خاصیتی هست چون بران ببندند و برگ [illegible]
و اکاس بیل و برگ سنبهالو در آب جوشانیده [illegible] آن بر آن بندند و ثفل آنرا ساییده ضماد نمایند و بعد چند روز که نرم شود برگ بیل و برگ کٹائی کوفته نیم گرم ببندند
که منفجر گردد و زائل شود و عقد را بمالند و چوب [illegible] بکوبند تا پهن و متفرق گردد و بعده صبر و حضض و اقاقیا و گلنار و روغن آس ضماد کنند و بالائش قطعهٔ
اسرب ثقیل نهاده محکم بربندند و بعد سه روز گشایند پس اگر عود کند تا پهن بیرون آرند و اگر بادی در وی باشد باید که قیروطی بمالند پس بنطولات محلله مثل
طبیخ بابونه و اکلیل و شبت و مرزنجوش و خطمی و زوفای خشک و بیخ سوسن و تخم کتان و قرطم نیکوفته نطول سازند و روغنهای محلله مثل روغن بابونه و سوسن
و نرگس و نسرین بمالند و عقد لحمی را بروغنهای نیم گرم و شحم و مخ [illegible] مالش نمایند و ادمان حمام کنند و اگر فائده نشود شق کرده بیرون آرند و اگر شق ممکن نبود
مدام بدست بکوبند و لزوم بستن اسرب نمایند و بسیار باشد که [illegible] اگر علاج نکنند و در عقد ریحی ادویهٔ محلله ضماد کنند و دائم محلله بمالند و ادامت حمام نمایند
اقوال حکما شیخ میفرماید که علاج غدد از جنس علاج سلع ست و بسا ست که کفایت نماید اینکه بکوبند و بشکنند و بران اسرب ثقیل محکم بربندند پس آنرا
تحلیل کنند خصوصاً چون زیر اسرب طلای محلل مثل دیاخلیون و مانند آن از اضمدهٔ محلله طلا نمایند و ایضاً واجب ست که بعد تحلیل او اسرب بندند که این سبب
منع معاودت اوست و علاج بثور غددیه شکستن اوست و افشردن چیزیکه اندران باشد و بستن اسرب بران و علاج فوجیلا علاج اورام غدد و اورام پس گوش
ست و دوای مخصوص او اینست که خاکستر خرمهره بشحم [illegible] سرشته ضماد کنند که این دوا نظیر خود ندارد و ایضاً خاکستر [illegible] بقیروطی روغن سوسن
کهنه مخلوط ساخته استعمال کنند که حنا زیرا نیز نفع کند **صاحب کامل** گوید که علاج تعقد که در بدن حادث شود مرهم داخلیون ست و پرهیز از اغذیهٔ
مولد بلغم و سودا و استفراغ بدن ازین دو خلط و اگر این فائده نکند بابهام بران غمز قوی نمایند و بشکنند بعد ازان قطعهٔ اسرب یا دیگر چیزی صلب بران
محکم بندند که ازین تدبیر زائل شود و هم او گفته که عقد غددیه را نگاه کنند اگر شبیه بسلع باشد باید که علاج او بعلاج سلع نمایند و اگر از آن جنس نباشد و آن
تعقد صلب ست علاجش بادویه مثل داخلیون و غیر آن کنند پس اگر نفع نکند آنرا بچیزی سخت بزنند غیر متصل تا آنکه بشکنند پس آن زائل گردد ان شاء الله تعالی
ابومنصور گوید که عقد عارض در قدم و دست کثیر الاستعمال که آن معروف بقردون ست علاجش آنست که اگر ممکن باشد قطعهٔ ازان ببرند پس نشتر [illegible]
و بران دوای حاد بپاشند یا عسل بلادر طلا کنند بعد ازان روغن گاو و نمک بران طلا سازند تا آثار او را اصلاح دهد **داود** گوید که علاج غدد و عقد
بربط اسرب و مالش بادهان حاره کنند و صبر و حضض و صمغ زیتون مجرب ست و کذا روغن آجر و طلای بارود و بورق و سندروس در خواص ست که اگر [illegible]
جداة بگیرند و بپزند تنها بخورند انواع آن ببرد و مجربی مرا جز این داده و خاکستر حلزون و کرم بشحم و زیت طلا کردن و کذا صبر نافع **طبری** گوید که اگر غدد زیاده نشود
و در موضعی نباشد که ایذا دهد و ضرر بحرکت کند برای اخراج او وجهی نیست و اگر زیاده شود و ایذا رساند اخراج آن نمایند مگر آنکه زیر استخوان یا زیر عصب باشد و اما
چون ارادهٔ تذویب او باشد از ضمادات و مراهم که در سلع ذکر کردیم بعمل آرند و اگر ظاهر جلد بود تذویب او آسان باشد بمرهم دیاخلیون مرکب یا غیر مرکب که در
سلع بیان نمودیم ضماد کنند و بالای مرهم پارچهٔ اسرب بشکل غدد نهاده محکم بربندند و لزوم این دائم نمایند پس اکثر تحلیل شود و زائل گردد و اگر تحلیل نشود و نرم و تنک شود

آید بریش بتدبیر سلع بود با ضمادهٔ محلله و در قدد نوعی ست که در و کند سیاه انچه در میشیا نی ظاهر شود و دران نوعی ست که آنرا در دنباشد البته سیاه انچه بر سر پدید آید پس اگر طبیب اخراج او مناسب داند جلد او صلیبی بشگافد نه غیر آن و علاج او بمرهم کند و حفظ جلد شق شده بنهجی نماید که پراگنده نشود و عقد لحمی اگر در گوشت باشد شگافته بیرون آرند که قطع لحم منعقد خارج شود و اگر در عصب باشد باخراج آن متعرض نشوند بلکه ضماد برای تلیین نمایند چه عقد بسرعت نرم شود و عقد ریحی که بادرد باشد بر اینهم شحوم ضماد نمایند و انچه بغیر درد بود بر ان پارچهٔ اسرب محکم بندند که آن بسرعت زائل شود و اگر بر کف و قریب ازان باشد بزور بمالند و بچیزی گران بکوبند که الم آرد پس در ساعت زائل شود و اگر بر مفصل باشد بشدت غمز کنند که آن در مفصل فرو رود و زائل گردد و اگر قریب مفصل باشد بسر انگشت دفع کنند تا آنکه قریب از مفصل گردد پس بران غمز کنند تا فرو رود و اگر باوی الم باشد بد واو بالش متعرض آن نشوند و گاهی از تمریخ بقیروطیات و استعمال نطول و آب گرم زائل شود و اما انچه در اعصاب از تعب منعقد گردد باید که چند روز روغن قیروطی بمالند بعده امر بدخول حمام و تمطی و تمدد اعضا دران کنند که آن بسهولت منحل گردد و گاهی در اعصاب چیزی معروف بتفریح از شل شی ثقیل حادث شود و او متمدد گردد حتی که در طول او قدری بیفزاید بسبب فرط تمدد پس الم شدید آرد و این محتاج باستفراغ بدن بفصد و دوا و بعده بتمریخ و اما انچه از شق عصب تعقد افتد آنرا علاجی نیست و بهر تخفیف تمریخ نمایند و اما انچه عقب تعب و اعیا و انچه از اورام صلبه و ورم اذنین و غدتین زیر حنک حادث شود این همه نزد ذکر انواع اورام صلبه در خود ذکر خواهم کرد

خنازیر

ورم صلب شبیه بغدد ست که در لحوم رخو یعنی در گردن یا کنج ران یا زیر بغل حادث شود و اکثر این ورم در مقدم گردن یا جوانب او باشد و یک غده یا دو یا زیاده ازان بود و هر واحد ازان در غلاف خاص آن باشد چنانچه سلع و این ورم را خنازیر بهر آن نامند که اکثر در گردن خنازیر میباشد و بقول قومی بهر آنکه خنازیر کثیر الاولاد بود و این ورم کثیر العدد باشد بالجمله مادهٔ او بلغم غلیظ ست که از تخمها و سوء هضم و تخلیط غذا و قلت تنقیه در بدن جمع شود و باعضای نرم ریزد پس صلب گردد نزد بقای او دران لحم و حال او در اول امر قریب از حال فلغمونی بود و اگرچه مادهٔ او بلغمی بود لیکن خالی از سوداویت هم نباشد و شیخ میفرماید که خنازیر مشابه سلع بود در نتو و قبول غمز و فرق میان هر دو آنست که خنازیر از گوشت جدا نباشد مثل سلعه بلکه آن بگوشت چسپیده باشد و اکثر در لحم رخو عارض شود و خنزیر بسیار بزرگ کمتر بود و گاهی از یکی آن بسیار پیدا شود و درین مشابه ثالیل بود و گاهی منتظم العقد باشد و مثل حمائل گردد و گویا که مثل عنقود بود و بالجمله خنازیر غدد سقیروسی ست و بعضی خنازیر بادرد بود و بعضی بی درد و این را علاج دشوارتر ست و گاهی در علاج او احتیاج بشگافتن و بوسیده کردن آید و مردم شدید الاستعداد بخنازیر در ناحیهٔ گردن و سر کسانی ست که گردن آنها کوتاه و امزجهٔ ایشان مرطوب باشد و اکثر مواضع تولد خنازیر گردن و بغل ست و وجه تسمیهٔ او بخنازیر بسبب کثرت عروض او بخنازیر باشد بنا بر حرص و کثرت تخمهای آنها و یا بسبب آنکه شکل گردن صاحب او در اکثر مشابه گردن خنازیر بود که بسوی راست و چپ میل نکند و اسلم خنازیر آنست که صبیان را عارض شود و دشوارتر او آنست که جوانان را عارض گردد و طبری مینویسد که خنازیر علتی ست که متولد شود از غلظ خون و فساد آن بنحیکه سوداوی الکیفیة و غلیظ گردد پس هرگاه کمیت او کثرت نماید از رگهای باریک بیرون آید و در عضو بایستد و بسبب برد و غلظ خود حرارت مغلیه را از عضو باطل کند و دائم غلیظ و سخت گردد حتی که ورم صلب سلعیه بهم رسد و حجم موضع بزرگ شود و تمام او جنس واحد باشد و آن ورم صلب سوداوی متحجر ست و او بر سه نوع بود **یکی آنکه** مثل غدد بسیار بمکان عضو متحیز باشد و حرکت کند حتی که متخیل شود که آن میان جلد و لحم ست و این اسلم انواع اوست و فرق میان این نوع و سلعه آنست که سلعه رخو باشد و ملمس آن ملمس گوشت چرب بود و این صلب تر باشد و ملمس او ملمس عظم و عصب بود و فرق دیگر آنکه در سطح خنازیر شبیه بعجز و عقد صلب ظاهر شود و سلع املس متساوی السطح مستدیر الشکل باشد **دوم آنکه** در شکل مثل نوع اول بود سوای آنکه متشبث بموضع بود چنانکه حرکت نکند مگر بدشواری و فرق درین نوع و در سرطان آنست که باوجود تشبث او بموضع بران عروق سبز در اطراف او شبیه بپای سرطان معوج ظاهر شود و بر خنازیر عروق پدید نیاید **سوم آنکه** منبسط بود در جلد بسیار ظاهر نگردد و متقرح شود پس صورت او مثل صورت انجیر خام باشد چون شق گردد و این بدترین انواع خنازیر ست **علاج** جهت نضج مواد مطبوخ اسطوخودوس بسفایج بادریان بادرنجبویه پوست بیخ بادیان

شاهتره عنب الثعلب هریک هفت ماشه انیسون سه ماشه انجیر زرد چهار عدد مویز منقی دو توله گلقند عسلی چهار توله بنوشانند غذا وقت نیمروز نخود آب مرغ
تنها یا نان خشکار با شوربا و وقت شام شوربا و نان بعد هفت هشت روز جهت تنقیه وقت شب حب واصلی و یا حب خیرزان خورانند و صبح مطبوخ مذکور
برگ سنا مکی نیم توله تربد سفید ریوند خطائی هریک پنج ماشه زنجبیل دو ماشه هلیله سیاه یکتوله مغز خیارشنبر شش توله ترنجبین چهار توله شربت دینار شربت
اسطوخودوس مسهل علاو یخان هریک دو توله روغن بادام پنج ماشه اضافه کرده بنوشانند و بجای آب عرق بادرنجبویه و شاهتره دهند و غذا وقت دوپهر نخود آب
و وقت شام شلغم بچه مرغ و یا نان ثرید در شوربای مرغ بدهند و صبح عود صلیب نرکیاشه دانه هیل دو ماشه سوده در جوارش جالینوس هفت ماشه آمیخته و بالای آن
یکعدد پیچیده اول بخورانند بعده انیسون تخم کشوث هریک سه ماشه بادرنجبویه بادیان هریک شش ماشه گاوزبان پنج ماشه جوش داده صاف نموده شربت بزوری
حار سه توله تخم کنوچه و یا حروف پنج ماشه کف زده بنوشانند و همچنین چهار پنج و یا زیاده مسهل داده بنابر تعدیل مزاج اطریفل غددی دهند و بهتر آنست که قبل از نوشیدن
منضج سه چهار روز بمقیئات بلغم قی متواتر کنند **بالجمله** اول تنقیه بدن از بلغم و سودا کنند بعد ازان بیخ سوسن سائیده در مرهم داخلیون آمیخته ضماد سازند
و اگر تحلیل نشود آرد جو ترمس بابول کودکان ضماد نمایند تا نضج یافته منفجر گردد پس مرهم زنگار نهند و اگر ازین تدبیر فائده نشود بشگافند و بیرون کنند بعد آن
ادویه مدمله بکار برند و آئین ضماد اگر در ابتدا بکار برند تحلیل کند و در انتها متقرح ساخته بسازد برگ حنای خشک موی میش سرخ سوخته آهک آب نادیده هریک سه توله
نیلاتهوته سوخته یکتوله در مسکه میش سیاه آمیخته بعمل آرند **دیگر** که در دو هفته متقرح ساخته بهی سازد صابون آهک آب نادیده هریک سه توله قند سیاه کهنه
سه ساله شش توله در آب شور حل کرده بکار برند و گاهی مصطکی و ریوند چینی و حلبه هریک نیم وزن هر دو دوای مذکور افزوده میشود و قوی تر میگردد و صاحب اکسیر
نوشته که ضماد بندق هندی و همچنین تخم سرس در رفع خنازیر از مجربات است و اگر تخم سرس با آب سائیده بقدر کنار دشتی حبها ساخته هر روز یک حب تا شش بخورند
نیز نافع بود **ذکر ادویه نافع خنازیر اطریفل غددی** که درین باب مستعمل ست هلیله سیاه پانزده درم پوست بلیله آمله تربد موصوف هریک هفت درم افتیمون
ده درم بسفایج اسطوخودوس غدد گلوی گوسفند خشک کرده هریک پنج درم سنای مکی چهار درم غاریقون زرنباد شیطرج نوشادر هریک سه درم انیسون قرنفل
سنبل الطیب قرنفل جوزبوا اذخر بوا مصطکی هریک دو درم کوفته بیخته بعسل مصفی سه چند بسرشند شربتی پنج درم و در نسخه دیگر بلیله آمله تربد هریک پنج درم
بسفایج اسطوخودوس سنای مکی هریک هفت درم ست باقی بدستور **حب هندی** که جهت خنازیر و سلعه و غدد گلو مجرب حکیم شاه محمد ست الایچی خرد پنج دانه
سونتهه مرچ پیپل هڑ بهیڑا آمله هریک پاو کم پنج ماشه کوفته بیخته نگاهدارند و هلیله بلیله آمله تربد سفید خراشیده مغز املتاس هریک دوازده و نیم دام پخته کوب
کرده در پنج سیر آب شب ترکرده صبح بجوشانند چون سوم حصه بماند بدست مالیده آب غلیظ آن بگیرند و بست و پنج دام پخته گوگل کوفته دران حل کرده باز بر آتش گذارند
و جوش دهند چون غلیظ مثل معجون شود ادویه که اول کوفته بیخته نگاهداشته اند داخل کرده حبها سازند و هر روز نیم دام خام تا نیم دام پخته بخورند **سفوف غددی**
نافع خنازیر غدد گردن گاو میش که بجانب زنخ میباشد بست عدد خشک کرده قرنفل یکتوله جوزبوا چهار عدد با سه پنج ماشه زنجبیل یک آثار کوفته بیخته سفوف
سازند خوراک یکتوله وقت صبح در سرما استعمال کنند و از شیرینی و بادی پرهیزند و اگر مزاج حار نباشد تا دو توله بخورند سه روز خورند و سه روز بگذارند همین طور تا چهل روز
بعمل آرند **ضماد مجرب** مخترع حکیم اکمل خان صبر مرمکی نانخواه ایرسا تخم کتان هریک دو ماشه زراوند مدحرج فلفل سیاه فلفلمویه جرایته اشق مقل راتینج
حلتیت قسط فرفیون قنه هر واحد یکماشه حلبه نیم ماشه کوفته بیخته در آب قرص سازند و وقت حاجت اندکی در آب حل کرده ضماد نمایند و در خلاصه مرقوم ست
که در ظرفی که از بیخ گز بسازند آب و طعام خوردن مفید بود و مرهم داخلیون و مرهم رسل خصوصاً بر پوست تازه خوک طلا کرده استعمال کردن بغایت نافع ست
و قیروطیها اگر از پیه خوک سازند بهتر باشد **دیگر** بقول خضر اگر مارخانه را بسوزند و خاکستر او بزیت سوده طلا کنند خنازیر را تحلیل کند و برد مجرب صحیح ست و چون از زرد
بانک نطرون سوده طلا کنند اورام گلو و خنازیر را تحلیل کند **دیگر** برگ اراک یعنی پیلو در بول شتر سائیده بنهند و بالایش برگ پان بندند که منفجر و محلل ست **دیگر**
منضج سرطان تازه کوفته ضماد نمایند و صبح و شام تازه کنند تا سه روز بعده برگ تاتوره سیاه و نمک شور برابر کوفته صبح و شام تا سه روز ضماد نمایند بعد نضج
بادویه منفجر سازند **دیگر** سرگین گاو خشک بابونه اشق خطمی باریک ساخته بهم آمیخته ضماد کنند **دیگر** تخم کتان تخم حلبه تخم کرنب سوده ضماد کنند **دیگر مجرب محلل**

زراوند کندش هر کدام یکجزو اشق دو جزو با قدری عسل نرم گردانند و باقی ادویه کوفته بیخته بدان آمیزند و پیوسته ضماد نمایند **دیگر** مجرب ایرسا زراوند زفت
هر یک جزوی در مرهم داخلیون مثل هر سه ممزوج کرده بر خنازیر گذارند و اگر سم اسپ سوخته داخل کنند اولی ترست **دیگر** مجرب اسحاق زفت بر آتش نرم بگدازند
و بیخ کلم سوخته برابر آن بیامیزند و ضماد کنند **دیگر** منضج و مفجر تخم کتان تخم کنوچه بیخ سوسن کبود تخم حلبه در شراب پخته سرگین کبوتر قدری کوفته آمیخته طلا کنند
اقوال مهره شیخ الرئیس مینویسد که اصل معول علیه در علاج صاحبان خنازیر استفراغ و تلطیف تدبیر ست و از استفراغ فاضل قی ست و از اسهال بلغم غلیظ
وخصوصاً بحب و اصلی چاره نیست و ایضاً بگیرند از تربد و زنجبیل و شکر مساوی و تا دو درم بخورند که این با وجود اسهال بلغم غلیظ غیر مسخن ست و مسخ هم نیست و فصد
نیز نافعست و لازم ست که لا محاله از قیفال باشد و اما تلطیف تدبیر چنان باید که اجتناب نمایند از اغذیهٔ غلیظ و شرب آب بران و تخمه و امتلا و مهما امکن گرسنه مانند
و هر انچه امتلای سر از ماده نماید ترک نمایند و واجبست که حفظ سر نمایند از انچه مواد را بسوی آن مائل گرداند از منتصبات مالیه مثل سجود در رکوع طویل و نساده پست
و از افعالیکه جذب مواد بسوی سر کند مثل کلام بسیار و آواز قوی و ضجر سرت و حجامت ارباب خنازیر را در اکثر امر موافق نیست و بسیار باشد که خنازیر یکه در ذبول
و تحلل آغاز کند بسوی حال اول عود نماید و جمله تدبیر خنازیر مشاکل تدبیر سقیر دس از جهت نفس مرض بود و خنازیر چون بزرگ شود جراحان علاج او با هن
و بدوای حاد میکنند و این مؤدی بتقرح و فساد او میگردد پس در امثال این لابدست از استفراغ و تنقیه و تلطیف تدبیر در غذا و استعمال ادویهٔ محلله بملایمت و از آن
و مرهم رسل منسوب بجوارین را در خنازیر قادحه اثر عظیم یافته ایم و لیکن برفق و مدارات و از مرهم نیک برای خنازیر مثل دیاخیلون ست و گاهی باین مرهم ادویهٔ
دیگر که آنرا قویتر کند مخلوط میسازند مثل بیخ سوسن خاصةً بسبب خاصیتی که اندرانست و مثل پشک گوسفند و بز و مثل حرف و بیخ قثاء الحمار و مویز کوهی و انجیر
که قبل از پختن بفیند و خشک شود یا آرد باقلا و بادام تلخ و مقل بدان آمیخته استعمال نمایند و از مراهم جیده اینست **صفت آن** بگیرند آرد جو و باقلا و پیه
مرغابی یک یکجزو و بیخ حنظل شب یمانی بیخ سوسن زفت رطب هر واحد نیم جزو با زیت کهنه بعد گداختن پیه و زفت ادویهٔ سوده جمع کنند **مرهم جید** که صلب را
در هفته و کم صلب را در سه روز تحلیل کند و جالینوس در قاطاجانس ذکر کرده بگیرند خردل و تخم انجره و کف دریا و زراوند و مقل و اشق و زیت کهنه و موم و از آن دو
که بران نهند زفت ست آرد بدان سرشته یا با عنصل یا بیخ کرنب سوده بدان سرشته و بیخ کبر مع مقل و ترمس بسرکه و بعسل و یا بسکنجبین و یا بسرگین گاو مجموع
یا مطبوخ بسرکه و این همه با پیه خوک یا بزیت جمع کنند **دوای جید** حلبه چهار جزو آهک و نطرون یک یکجزو بعسل آمیزند **و ایضاً** بیخ قثاء الحمار و برگ غار
سوده با علک البطم یا خاکستر آن هر دو بدان سرشته **و ایضاً** آرد کرسنه و پشک بز و گوسفند و خصوصاً کوهی ببول کودک آمیخته لطوخ ساختن **و ایضاً**
این دوا مرکی ده جزو اشق هفت آرد بلوط بیخ قنه که آن بارزد ست و چرک خانهٔ زنبور عسل یکیک همه را بسایند. **و ایضاً** درهادون دبق ممضوغ در ایارج
هر واحد یک رطل قنه سه اوقیه جمع کنند و آن لطوخ جیدست و از ادویهٔ جیده موم صمغ صنوبر پیه خوک بی نمک فراسیون زنگار اجزا مساویست از ان لطوخ بسازند
و ایضاً راتینج یکجزو قشور مس دو جزو شب یمانی زرنیخ هر واحد چهار جزو از ان لطوخ سازند و از ادویهٔ نیک دواء القطران و دوای قثاء الحمار و دوای الکندش
و دوای مسمی اسندوسن و ادویهٔ مرتب از حیاتست و دوای ساده از حیات اینست که بگیرند مار مرده و در دیگ مطین بگل حکمت در تنور خاکستر کنند بعد
بسرکه مخلوط بعسل بالمنا صفه بسرشند و از ادویهٔ جید دوا از قردمانا و حرف و سرگین کبوتر بزیت ست و همه مفردا نیز نافع ست و همچنین آرد کرسنه با تنها
و تنها بسرکه و عسل یا بزفت و زفت و موم **و ایضاً** بگیرند مویزج کوهی و نطرون و راتینج و آرد کرسنه و با عسل و سرکه آمیزند و یا بگیرند بیخ سوسن و تخم کتان
و در شراب جوش داده بعده سرگین کبوتر بقدر مناسب آمیخته مثل ضماد بسازند که آن عجیب ست و بول شتر اعرابی و منجمد از ان ضماداً و مرهماً و مخلوطاً با دویهٔ خنزیریه
تجربه کرده شده و نافع یافته و مغات از اضمدهٔ عجیب ست و بعضی از اطبا یعنی کندی زعم کرده که مثانهٔ شاخ بز چون بسوزند و تا یکهفته هر روز دو درم بخورند آنرا
بسازد و باید که در سه ماه یکهفته بعمل آرند و **بدانکه نوعی** از خنازیر آنست که دران سرطانیتی باشد و در مثل آن واجب ست که ادویهٔ حارهٔ مذکوره را بروغن گل
بسرشند و سه روز ترک نمایند پس استعمال کنند و خنازیر یکه مزاج آنها حارتر بود لازم نیست که بر آنها افراط ادویهٔ جاذبه کنند بلکه آنرا مثل سویق گندم با آب کشنیز
کفایت باشد و قویتر از ان مرباد و چند آن حضض مخلوط با آب کشنیز ست و تدبیر غالب داشتن آب کشنیز و تغلیب دوای دیگر بحسب مشاهده و موجب شدت

التهاب و قلت آن باشد و اگر در علاج خنازیر حاجت باستعمال آهن باشد باید که استعمال او در خنازیر مجاور عروق کبیره و عروق شریفه و عصب باحتیاط باشد زیرا که مردی در شگافتن بعض خنازیر خطا کرد و شعبهٔ عصب راجع را جراحت رسید و آواز باطل گردید و گاهی عصب را زخم نرسد لیکن برهنه شود و بسبب برد کثیف گردد و مزاج او بد شود پس فعل او باطل گردد تا آنکه مزاج او بتسخین عود کند و گاهی خطا کنند و جراحت بوداج رسد و دم او داج درین آنست که غائر باشد فلهذا چون از جانب سلیم شگاف دهند واجب است که آنچه از خنزیر قریب او باشد بگیرند و باقی را بدواء حاد آنرا باطل کنند و از جانب آفت تعرض ننمایند **مجوسی** گوید که علاج خنازیر بتنقیهٔ بدن از فضول بلغمی بادویهٔ مسهل بلغم و سوداء و بفصد و پرهیز از اغذیهٔ مولد این دو خلط مثل اغذیهٔ غلیظه چون لحوم بقر و بزرگ بز و هریسه و پنیر و بیضهٔ منعقد و مانند آنست و تقلیل غذا و تلطیف او و ریاضت قبل غذا و استحمام بآب شیرین و اما ادویه باید که در اول حدوث او ادویهٔ مفتحه استعمال نمایند و یا شگاف دهند و مادهٔ که در آن باشد بیرون آرند و در آن هنگام بچیزی که نخورد و بوسیده سازد علاج نمایند و اما هرگاه بران زمانه دراز گردد باید که معالجه باشیای ملینه محلله نمایند مثل مرهم دیاخیلون چه آنرا درین مرض و در سائر اورام صلبه فعل عجیب است و باین ضماد تضمید سازند **صفت آن** بگیرند آرد باقلا و آرد جو هر واحد ده درم بیخ سوسن آسمانجونی و بیخ خطمی و زفت رطب هر واحد پنج درم پیه مرغابی و موم سفید هر واحد ده درم ادویه کوفتنی را باریک بکوبند و به بول طفل غیر بالغ لت کنند و گداختنی را بگدازند و بزیت اتفاق کنند و ادویه بدان سرشته بر خنازیر ضماد کنند و مرهم رسل و مرهم شنگرف آنرا نافع است **صفت ضماد** منضج خنازیر آرد جو و آرد ترمس مساوی باریک کوفته بیخته ببول گاو کهنه یا بول کودک غیر محتلم و زفت رطب بسرشند که این تحلیل و تنضیج آن نماید و چون نضیج یابد و بگشاید دوای حاد مثل فلدفیون بران استعمال نمایند و بعد از ان روغن گاو تا آنچه فلدفیون خورده باشد ساقط شود پس اگر چیزی از ان باقی ماند بران اعادهٔ فلدفیون یا دیگر بردگیه نمایند پس روغن گاو تا آنکه پاک گردد و چون پاک و صاف شود لذا مرهم زنگار بران کنند تا آنکه مندمل گردد **طبری** گوید که علاج جمیع انواع خنازیر واحد است و زیادتی و کمی بحسب ردائت نوع واقع شود پس نگاه کنند بقوت مریض و سن و مزاج او اگر ضعیف القوة حار مزاج باشد تعرض باستفراغ او نکنند مگر بماء الفواکه و اصلاح اغذیهٔ او نمایند و بر جوزهٔ مرغ زیرباج و بریان زیادتی نکنند و از طعام شب قطعاً منع کنند و باندک شراب جید الجوهر اجازت دهند و اگر قوت او اطاعت کند فصد باسلیق از جانبی نمایند که دران خنازیر باشد پس اگر خنازیر در اعضای سفلی باشد فصد هر دو صافن یک دفعه یا دو دفعه حسب قوت کشایند و از انچه بران ضماد کنند برای تلیین و تحلیل آن ضمادات است که بسوی عضو خون صحیح بیارد و تسخین موضع باعتدال نماید و تحلیل کند مثل ضماد معروف بضماد ابرش تا آنکه تلیین او نماید **صفت آن** بگیرند زفت بست درم خاکستر چوب انگور پنج درم زوفای رطب ده درم سرگین گاو دراعی خشک کهنه ده درم تخم حلبه شش درم آرد ترمس تلخ پنج درم صمغ انجدان ده درم همه را کوفته بیخته بموم روغن از پیه کلیان یا بط و اگر مزاج مریض متحمل باشد از چربی شیر و پیه پلنگ و پیه خرس و مانند آن با تخم گرم بسازند بعده با پنج درم روغن ادویهٔ محلوله انداخته مخلوط نمایند و بدان ضماد کنند اگر میسر باشد و این ضماد برای خنازیر و جمیع اورام صلبه بغایت حسن التاثیر است و آنچه بدان خنازیر را ضماد نمایند مرهم داخلیون و مرهم معروف بجرانی است اما داخلیون جهت بات و مرداسنگ و سفیداب است و گاهی دران تنبیج و مرمکی افزایند و اما مرهم جرانی زفت و اسفیداج و اقلیمیای فضه و کاغذ سوخته و موم در روغن است و گاهی دران بعد مرتب گردانیدن سقیه بآب کشنیز کرده میشود و از ضمادات خنازیر اینست که بگیرند گندم مسحوق و انجیر یکجزو و هر دو را در بول شتر اعرابی بجوشانند و هنگام پختن بوره ارمنی دران انداخته حل کنند تا مخلوط شود بر خنازیر ضماد کنند و این ضماد گاهی منفجر میسازد اگر بر مقدار واجب زیاده کرده شود و گاهی آنرا تحلیل کند بتمامه **وایضاً** آنچه بدان ضماد کنند اینست که بگیرند سنگ پشت و آنرا ذبح کنند پس خون و گوشت و پیه او گرفته باهم بکوبند بعده اندک شراب بران چکانیده ضماد نمایند و این ضماد خنازیر را منفجر نکند و سبب است که در اندک مدت آنرا تحلیل نماید **وایضاً** از اضمدهٔ خنازیر اینست که بگیرند سرگین فیل و پشک بز و سرگین نرگاو و بسوزند و بزیت و سرکه آمیخته طلا کنند که انفجار و تحلیل او نماید و بعض متاخرین ذکر کرده اند که چون سنگ مقناطیس را بسرکه و آب سداب سوده طلا نمایند خنازیر را منفجر و تحلیل سازد **وایضاً** برای خنزیر عظیم خاکستر کیل وارد با علفل و آرد ترمس و خربق سیاه سوده طلا کنند پس تقرح آن و قلع آن نماید حتی که اثری از ان باقی نماند البته و در خربق تنها این نفع است و گاهی معالجه خنازیر باین طور میکنند که اسرب را با کشنیز محکوک ساخته بران طلا می نمایند و اثر نیک مینماید پس اگر تحلیل او دشوار شود و اذیت او زیاده گردد با آهن یا با ادویهٔ حاده

مثل ورید برد یگ ببرند و بعد از ان بمرهم ختل علاج کنند مگر آنکه وران موضع خطر باشد مثل حلقوم و حنجره و مری و یا در بیخ گوش و اکثر خنازیر در گلو و بغل ظاهر میشود و ممکن ست
که در جمیع اعضای بدن پدید آید چنانچه غدد و سلع ظاهر شود و آما نوع متقرح را بهترین معالجه قلع او بآهن و استیصال او وداغ موضع ست تا شدید و تنگ از قبول فضول
گردد و اما هرگاه زیر عظام باشد او گاهی استخوان را خراب کند و بشکند و گاهی صاحب او را هلاک کند و مختنق نماید و جالینوس ذکر کرده که خنازیر و سقیروس و داء الفیل از
یک ماده افتند خفیف تر و خشک تر آن ماده سقیروس ست پس ماده داء الفیل پس ماده خنازیر و طریقیکه در معالجه خنازیر ابو ماهر موسی بن سیار سلوک مینمود آن
فصد باسلیق ابطی و استفراغ بمطبوخی ست که مذکور گردد بعده لزوم پرهیز و اقتصار بر مزورهٔ زیرباجات و منع از امتلای طعام و خوردن فواکه و لزوم آن و ضماد
خنازیر بداخلیون و مرهم حرانی پس باین تدبیر تحلیل و تذویب او میگردید **نسخهٔ** مطبوخ مذکور هلیلهٔ سیاه و کابلی و زرد تخم دور کرده هر واحد هفت درم آمله بلیله سنا
اسطوخودوس غافث قنطوریون افسنتین رومی جعده شکاعی هر واحد سه درم افتیمون پنج درم باریون چینی دو درم در پارچه صره بسته در حالت طبخ انداخته
مویز منقی پانزده درم همه را در پنج رطل آب بپزند تا بیک رطل آید افشرده صاف کنند و قبل دو ساعت از نوشیدن او این حب بخورند **نسخهٔ آن** خربق سیاه در شیر
تازه جوش داده خشک کرده نیم درم شحم حنظل یکنیم دانگ حب الغار دو دانگ نمک نفطی یکدانگ سقمونیای مشوی سه طسوج همه را سوده بعسل سرشته حب کوچک
بهن ساخته بخورند و بعد دو ساعت مطبوخ مذکور بنوشند اگر مزاج متحمل باشد و قوت مساعدت کند سه شربت ازین در مدت بست و یکروز بخورند و میان هر شربت
فاصلهٔ هفت روز دهند و گاهی در معالجهٔ سلع و خنازیر و غدد اگر در مواضع صعب باشند و قطع آنها بآهن ممکن نبود و نه وضع دوای حاد بداغ یا رد میکنند و آن
اینست که بگیرند انبوبهٔ آهن و بعد نهادن بر سلعه یا خنازیر مص قوی دو یا سه روز متواتر کنند حتی که مص خرق آن نماید پس فتیلهٔ پنبهٔ کهنه دران نهند و هر قدر که آنرا
بخورد فتیلهٔ پنبه زیاده نمایند تا آنکه از جرم او چیزی باقی نماند پس علاج بمرهم کنند و این طریق در علاج آن محمود ست جز آنکه ایام او طول میکشد **جرجانی** و ایلاقی
مینویسند که از ترشیها پرهیز کنند و اسهال بحب و اصلی و حب خیزران نافع بود و حبهای دیگر مخرج بلغم غلیظ و سودا چون حب افتیمون و مانند آن نافع و بالیدن با اینها
صفت حب و اصلی سنبل الطیب و سلیخه و حب بلسان و عود بلسان و اسارون و دارچینی و مصطکی و زعفران هر واحد یکدرم صبر شانزده درم اسطوخودوس
شحم حنظل هر یک پنج درم تربد هفت درم سقمونیا چهار درم شکاع هندی دو درم حسب دستور حب سازند شربتی دو نیم درم تا سه درم **صفت** حب خیزران ایارج فیقرا
سه درم غاریقون دو نیم درم شحم حنظل یکنیم درم انزروت چهار درم تربد هفت درم جاوشیر چهار دانگ نوشادر دو درم سقمونیا یکمثقال بآب گندنا حب کنند شربتی یکدرم و آول چیزهای نرم کننده طلا
کردن سودمند بود چون پیه مرغ خانگی و پیه بط و مانند آن پس ادویهٔ تحلیل کننده بکار برند چون مرهم داخلیون و مرهم رسل بهر آنکه این مرهمها حرارت غریزی را بدان موضع آرند تا تحلیل
بدین حرارت شود و در نسخهٔ مرهم داخلیون درینجا اسپغول داخل نیست باقی اجزا بدستور **صفت** مرهم رسل بگیرند مقل و کندر هر یک سه جزو اشق پنج جزو
جاوشیر و مر و بارزد و زنگار و زراوند هر یک دو جزو مرداسنگ چهار جزو راتینج چهارده جزو موم بست و چهار جزو روغن زیت صد و بست جزو ادویهٔ خشک را
بکوبند و صمغها بسرکه حل کنند و بارزد و موم و روغن بگدازند و همه باهم آمیخته بکار برند و اگر خواهند که مرهم داخلیون را قوت زیاده دهند زفت و زراوند
مدحرج هر یکسو یکجزو بادی بیامیزند و هرگاه که خنازیر نرم شود آنرا بشگافند و بمرهم زنگار علاج کنند **صفت** مرهم زنگار بگیرند زنگار دو درم علک الانباط
و موم هر یک پنج درم روغن زیت سه استار چنانچه رسم ست مرهم سازند و بعضی اطبا درین پنج درم راتیانج زیاده کنند و هرگاه که مادهٔ مرض بریده شود
و گوشت پوسیده پاک گردد ادویهٔ رویانندهٔ گوشت بکار برند و روغن مغز تخم شفتالو بریان کرده در بینی چکانیدن سودمند بود **ابن الیاس** گوید
که هر صبح جلاب از بادیان و بادرنجبویه هر واحد سه درم و گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا نخوداب بمغز حب قرطم و برین مداومت نمایند تا آنکه نضج
در قاروره پدید آید بعد از ان تنقیهٔ بدن از فضول بلغمی بقی کنند باین طور که تخم شبت و تخم ترب و برگ آن و بیخ آن و بادیان و اصل السوس در آب جوشانیده
صاف کرده نمک و عسل بران انداخته بنوشند و با پر مرغ بروغن کنجد آلوده قی آرند و بعد قی ده درم گلقند عسلی خاییده فرو برند و غذا نخوداب با مغز قرطم
سازند و تلیین طبع بحب ایارج یا بحب قوقایا یا بمطبوخی که دران تربد و اسطوخودوس و غاریقون باشد و یا استفراغ بدن بحب صبر مذکور در باب فالج
نمایند و از قدید و غیره اغذیهٔ مولد بلغم و سودا پرهیز کنند و بگیرند اشق هفت درم آرد کرسنه هفت درم قثاء الحمار برگ غار هر واحد سه درم علک البطم

چهار درم بارزد چرک خانهٔ زنبور عسل هر واحد سه درم همه را باریک ساییده با بول طفل نابالغ سرشته بر خنازیر ضماد کنند و از ادویهٔ جیده برای این مرض
پیه خوک و صمغ شجر صنوبر مساوی حل کرده است تا آنکه یکذات شود بدان ضماد نمایند و یا بگیرند پیه خوک و آرد کرسنه مساوی و در روغن با بول شتر اعرابی
حل کرده ضماد سازند **خجندی** گوید که اصل السوس در جلاب که در قول سابق گذشت افزایند و غذا حمصیه بلحوم طیور فاضله یا خرفان دهند
و در دوای مقی بیخ خربزه عوض باد یا نست و لبنیات و لحوم صید ترک نمایند و اسهال با یارج لوغاذیا کنند و تدبیر عمده در علاج این مرض استفراغ
در هر وقت ست و ضماد بر محلول در شراب کنند و کذا آرد باقلا و بادام تلخ بلعاب حلبه و اندک سرکه آمیخته و اطریفل غددی این مرض را نافع ست
نسخهٔ آن پوست هلیلهٔ کابلی تربد سفید غدد گردن میش در سایه خشک کرده هر یک ده درم پوست بلیله آمله افتیمون هر یک هفت درم بسفایج
اسطوخودوس نوشادر هر یک پنج درم غاریقون خیربوا قرفه سنبل الطیب قرنفل جوزبوا زرنباد هر یک سه درم انیسون مصطکی دارچینی هر یک دو درم
ادویه کوفته بیخته بعسل سه چند ادویه بسرشند شربتی از آن سه درم **طلای نافع** پشک بز مرمکی ایرسا زفت آرد باقلا قنه مساوی زفت و قنه را گداخته ادویه
بدان بسرشند و طلا نمایند و تمریخ موضع با مخاخ و شحوم نافع ست و شخصی را دیدم که خنازیر او قطع کردند دست و پایهای او بعد قطع مسترخی گردید و بالجمله
علاج با ادویهٔ مفجره اولی از آهن ست و ثابت گفته که چون فتیله را ببول شتر اعرابی طلا کرده بعد تفجر خنازیر در آن داخل کنند نفع عجیب بخشد و علی ابن زین
گوید که مشاش شاخ گوزن سوخته هر روز دو درم تا یکماه متواتر خوردن خنازیر را ببرد **ابن نوح** گوید که این دوا بسیار قوی التحلیل ست مرداسنگ با سرکه
بسایند و در هم چندان زیت بپزند تا آنکه غلیظ گردد بعده هم چند زیت کف خردل اندازند و حرکت دهند تا غلیظ شود پس استعمال نمایند دیگر اشق بسرکه
تند حل کنند و بعسل بسرشند و یا دبق مقشر را بمضغ نرم کنند و با راتینج آمیخته بر پارچه طلا نمایند و لزوم بر موضع کنند و یا بگیرند برگ دفلی و بپزند تا مهرا شود
بعده ساییده ضماد کنند و یا بگیرند پشک بز کهنه و بسرکه و عسل بسایند تا ممزوج گردد ضماد نمایند که این بلیغ النفع ست و یا بگیرند تخم ترب و مغز بادام تلخ
بکوبند و بدان ضماد کنند و یا بگیرند حلبه و تخم کرفس و تخم کتان و بعد سحق بخطمی آمیزند و لزوم او نمایند و یا بگیرند سرگین گاو خشک و بخطمی آمیخته لزوم کنند و یا
بگیرند بیخ کبر کوفته بیخته بشیر دختران بر خنازیر طلا کنند و بالای آن برگ چقندر نهند صبح و شام این عمل نمایند و چون بینند که در اکل او شروع کرد آنرا از آن
بردارند و از ابریشم سیاه در سرکه و نمک آلوده مسح کنند و یا آرد ترمس بسکنجبین سرشته ضماد نمایند **انطاکی** گوید که علاجش تلطیف غذا حتی الامکان و ریاضت
بر گرسنگی و تنقیهٔ اخلاط بقی و اسهال ست بعد از آن اضمده که در علاج سلعه گذشت مثل داخلیون با خاکستر ایرسا و چون انجیر را بپزند تا آنکه مهرا گردد و با وی
خاکستر پشک بز بیامیزند و ضماد نمایند خنازیر را تحلیل کند و کذا زفت و خولان و سفیداب و گاهی قطع میکنند و پاک مینمایند و بر محل او داغ میدهند
و درین خوف نیست مگر آنکه بشریان رسد **میر عوض** مینویسد که اولا نضج ماده وقتی نمایند بدستوری که در قول ابن الیاس گذشت و بعد دو سه روز
از قی بجب و اصلی تنقیه فرمایند و در هر چند روز اسهال آورده باشند و سم گورخر سوخته خاکستر آنرا با روغن سرشته طلا کردن ماده خنازیر را تحلیل کند و پشک بز
سوخته با سرکه و شهد سرشته ضماد نمودن فعلی عجیب میکند و ریته هندی با سرکه ساییده مالیدن ازین قبیل ست و پیوسته این تدابیر بکار برند اگر تحلیل
یافت فبها و الا پخته گردانیده بشگافند و بادویهٔ حاده تمام گوشت فاسد بر بایند بعد از آن بمراهم مدمله علاج کنند **گیلانی** گوید که مرهم جیده که در مرض صلابت
در هفته تحلیل کنند و آن در قول شیخ گذشت در تحلیل اورام صلبه و غددیه و سرطانیه عظیم النفع ست و در استعمال من بسیار آمده و ایضا این دوا خنازیر را
نفع کند آهک بعسل یا بچرک حمام یا بزیت و یا بشحم خنزیر و یا بگیرند آهک یکجزو و حلبه چهار جزو و بعسل آمیخته بران گذارند که این دوا غلیظ را تحلیل کند
و آنچه لایق نضج باشد آنرا نضج دهد دیگر برای خنازیر بگیرند زیت کهنه دو رطل موم یک رطل قلقونیا چهار اوقیه نطرون چهار اوقیه سیر دوازده راس اول سیر را
مقشر کرده چند روز در زیت تر کنند بعده بجوشانند تا سیر مهرا گردد پس دور کرده ادویهٔ گداختنی در زیت بگدازند و از آتش فرود آورده نطرون سوده
بران اندازند و این دوا مفجر جراحات عظیمه است **ایضاً** خاکستر چوب انجیر دو اوقیه شب یمانی یک اوقیه بورق یک اوقیه زفت رطب یک اوقیه **صفت**
دوای محلل خنازیر بگیرند شب یمانی و زرنیخ سرخ هر واحد چهار درم قشور نحاس دو درم زرنیخ زرد یک درم موم بقدر کفایت این ادویه را بروغن گل سرشته چند روز بگذارند بعد از آن استعمال کنند

ضماد اطریفل غددی

ورم صلب

آماس سخت بغیر درد ست که در عضوی پدید آید و آنرا در یونانی سقیروس نامند و آن دو نوع ست یکی سقیروس خالص و او آنست که با وی حس و الم نباشد
و آن لاعلاج ست دوم سقیروس غیر خالص و او آنست که با وی قدری حس باقی باشد و بغیر درد بود و علاج این دشوار ست پس سقیروس یا از سودای غلیظ
صرف اصلی حادث شود و رنگ او اسربی بود و یا از سودای مخلوط ببلغم و رنگ آن مائل تر برنگ بدن باشد و یا از بلغم تنها افتد که صلب شده باشد و رنگ او رصاصی
بود بارد الملمس و در صلابت از سوداوی کم باشد و خالص در اکثر امر برنگ اسرب باشد و صلابت شدید بود و گاهی بالای او موی باریک که بعربی زغب گویند
پیدا شود و گاهی باز آن آن باشد که رنگ او همچون رنگ بدن بود و از عضوی بعضو دیگر منتقل گردد و آنرا قونوس گویند و گاهی برنگ بدن صلب عظیم باشد که به نشود
و نه انتقال نماید البته و هر سقیروس یا مبتدی بود یعنی از ابتدا عارض شود و او آنست که اندک اندک ظاهر شود و زیاده گردد و یا مستحیل از ورم دیگر باشد مثل فلغمونی
یا حمره یا خراج در موضع خالی و اکثر صلابت احشا بعد از ورم حار عارض شود چون بمبردات لزجه از اغذیه و ادویه علاج کرده شود و گاهی سقیروس سرطان گردد و فرق
و بعد آن از سرطان بحسب کثرت التهاب در آن و قلت آن و ظهور ضربان اندر آن و خفای آن و ظهور عروق حوالی آن و غیر ظهور او باشد بالجمله ورم صلب اکثر
بعد ورم حار حادث شود **علاج** در سوداوی بعد نضج از مسهل سودا و در بلغمی از مسهل بلغم و در مرکب از سودا و بلغم بمسهل مرکب هر دو خلط تنقیه کنند و محللات
ملینه مانند مرهم داخلیون استعمال نمایند و پیه بط و پیه خروس و پیه روباه و مغز ساق گاو و اشق و مقل و لعاب اسپغول و روغن بابونه بمالند و لعاب حلبه
و لعاب بزرکتان و بیخ خطمی با پیه بط جمع کرده بر ورم ضماد کردن بلیغ صلابت ست و یا اولا نجیار شنبر و روغن بادام شیرین و موم مطبوخ سازند و اگر تحلیل
نشود مثل خطمی و بعده بابونه و اکلیل الملک و حلبه افزایند و روغن سوسن و روغن بابونه بگیرند و بمطبوخ خطمی و بابونه و اکلیل الملک و سبوس گندم نطول سازند
و اگر تحلیل نشود و ریم کند علاج خراج نمایند **ذکر ادویه مفرده** نافع اورام صلبه ضماد بخور مریم و کذا غالیه مجرب سوید بیست **و ضماد** جوز السرو کوفته
بشیر تازه آمیخته و کذا ترمس تلخ بسرکه و عسل و یا تنها مدقوق و مطبوخ و کذا برگ کبر یا پوست بیخ آن بسرکه و یا ثمر آن و کذا اصابون و کذا شیح ارمنی و کذا [illegible]
و کذا شونیز بسرکه و کذا برگ نسرین یا گل آن بسرکه پخته و کذا تخم فنجنکشت و کذا سرگین کبوتر با آرد جو و کبریت و آب و یا بسرکه و کذا سرطان نهری زنده کوفته
و کذا زوفای خشک بشراب کهنه و کذا پیاز نرگس بریان کوفته بروغن خیری آمیخته و کذا عدس مقشر بسرکه پخته و کذا مر و انجیر و جوز السرو و برگ او بطلا آمیخته و کذا
نطرون و انجیر و تخم کتان کوفته نیک پخته و کذا راتینج و آرد جو و انجیر و زفت پخته و کذا ایرسا بالعسل آمیخته و یا بشراب پخته و کذا بزرکتان با آب سوده و یا بالعسل آمیخته
و یا بعنصل بریان و زیت آمیخته و کذا شراب کهنه و موم زرد و مقل ازرق آمیخته و کذا شراب کهنه بکیجز و سرگین کبوتر و شیلم نیم جنه و کذا پیه بز باده و خاکستر
چوب انگور و کذا سنگ مرمر سوده با راتینج و زفت آمیخته و کذا حلزون بتمامه کوفته و کذا آرد جو و سرگین کبوتر و عسل با آب پخته و یا زفت عوض عسل داخل کرده
و کذا اصل السوس مقشر باریک سوده با آب پخته و کذا فراسیون و پیه گردهٔ بز و کذا آرد باقلا و آرد حلبه بعسل و کذا انجیر خام کوفته نیک پخته و کذا زیت کهنه و سرگین
کبوتر و آرد جو و کذا کندر و کذا انزروت و نطرون مساوی آمیخته و کذا روغن آجر با اشق محلول آمیخته **و شرب و ضماد** مغاث و کذا میعه سائله
و کذا مغز حب المحلب و کذا اشق و کذا پوست بیخ کبر و کذا پرسیاوشان و کذا پیه مرغابی و کذا جاوشیر و کذا سورنجان و کذا مصطکی و کذا جوز بوا و کذا افتیمون
و شرب حرشف مطبوخ و آب تازهٔ آن و کذا کرم هر واحد ملین صلابت ست **ذکر ادویه مرکبه** دوائیکه در تلیین اورام صلبه نافع ست پیه بط پیه
ماکیان مغز ساق گاو موم زرد همه را بروغن بگدازند و بر عضو نهند یک شبانه روز و قبل از وضع دوا بر عضو تنطیل کنند بطبیخ خطمی یا با آب صرف نیم گرم و تضمید
مکرر نمایند و هر بار نخست تنطیل لازم دانند و چون نرمی در ورم پدید آید محللات بکار برند **ضماد** که بورم صلب مجرب ست سبوس گندم خوب بکوبند تا باریک
شود از پارچه گذرانیده با اشق و سکنجبین عسلی سرشته بر موضع ورم بندند **دیگر** خاکستر خرما دو جزو خطمی یک جزو کوفته بیخته بشهد و یا سکنجبین آمیخته ضماد نمایند
و آب نیم گرم ریختن بسیار نافع ست **دیگر** بجهت اورام صلبه بسیار نافع ست زوفای خشک عنب الثعلب تخم مرو کتیرا انزروت حلبه بزرکتان کوفته بیخته
بشیر تازه پخته زردهٔ تخم مرغ و روغن گل داخل کرده در هاون بدسته بمالند تا همچون مرهم شود نیم گرم ضماد کنند و گاهی نان خشک و برگ چقندر نیز داخل کرده میشود

دیگر اورام صلبه را نرم کند کنجد شاهدانه گل سرخ بزر کتان حلبه بابونه اکلیل الملک تخم شبت مساوی کوفته بگلاب سرشته ضماد نمایند دیگر پشک گوسفند زرنیخ
مقل و اضلیون زراوند مدحرج مساوی بشیرهٔ انجیر خام سرشته بر پارچه کشیده ضماد نمایند دیگر منضج ورم صلب و مفجر توتیای سبز سهاگه بریان سجی هلدی هر واحد یکدرم
میده گندم تخم حلبه هر یک دو درم چهال پیپل ریوند چینی هر یک شش درم جدا جدا کوفته بیخته در آبیکه برگ سنبهالو و برگ نیب جوش داده باشند آمیخته ضماد نمایند
مرهم اشق که در تحلیل صلابات و خنازیر و سلع از مجربات حکیم علی است خردل کف دریا زراوند طویل تخم انجره کبریت زرد مقل اشق هر یک دو جزو زیت کهنه دوازده جزو
ادویه را بغایت نازک بسایند که مثل غبار گردد و مقل و اشق را در زیت حل کنند و ده جزو موم زرد گداخته اضافه کنند و ادویه را بران ریزند و بمالند تا مرهم شود و چون خواهند
استعمال کنند یکجزو ازین مرهم و یکجزو روغن گل و یکجزو روغن زیت باهم مخلوط کرده ضماد کنند و اجتناب از مبردات و مرطبات والتزام گرسنگی و تشنگی بیمار را لازم است و اتفق
این مرهم عظیم المنفعت است در تحلیل اورام صلبه و غددیه و سرطانیه و شخصی شصت ساله را بر معدهٔ او غدهٔ سقیروسی بشکل گره قریب بنصف قطعهٔ آن بود و قطر قاعده اش
دراز تر از یک شبر بود و این مرض زیاده از سی سال داشت پس علاج او بدین مرهم نمودیم و در مدت چهار ماه صحت یافت و این مرهم نزد ما کثیر الاستعمال است و بطریق مختلف
استعمال آن مینمائیم گاهی بطریق مرهم و گاهی بطور ضماد بطبیخ وغیره چنانچه ادویهٔ او مثل غبار سائیده و زیت و موم را حذف کرده و مقل و اشق را بسرکه تند حل کرده
ادویهٔ مسحوقه بدان آمیخته ضماد کرده میشود و غائص تر و سریعتر در نفع میگردد و فائدهٔ عظیم ترمی نماید لیکن گاهی جراحت قلیلی میکند و اگر برگ خطمی سفید کوفته بگلاب تر کنند
تا مثل خمیر گردد بعده بمرهم مذکور و مرهم داخلیون مساوی سرشته بر ورم گذارند در انضاج و تملیس و تحلیل اورام صلبه حتی که مادهٔ خنازیر افعال عجیبه و آثار غریبه از آن
بظهور میرسد **اقوال اکابر** ابوسهل گوید سقیروس که از بلغم غلیظ حادث شود علاجش باشیای ملین نمایند و اشیائیکه نرم کند باید که مزاج آنها از حرارت در درجه
دوم یا سوم باشد و باید که از یبوست در درجهٔ اول باشد و مع ذلک واجبست که مسدد و مغری باشد بمقدار اندک تا ورم را تحلیل بسیار نکند و تجفیف و تصلیب او ننماید
و باید که یکبار تلیین او و بار دیگر تحلیل او نمایند اما تلیین بنابر آنست که بدان خلط غلیظ مستعد برای تحلیل گردد و تلیین باشیای قلیل الاسخان و التجفیف حاصل شود
و اما تحلیل بنابر آنست که بدان چیزیکه تلیین آنرا مهیا ساخته فانی گردد و تحلیل باشیائی حاصل گردد که تسخین و تجفیف نماید شیخ مینویسد که ازین اورام آنچه حس
داشته باشد علاج او واجب بود و اعتماد بعد تنقیهٔ بدن بدوای مخرج خلط فاعل مرض که گاهی آن تنقیه بفصد بود اگر خون بسیار سیاه باشد بر دوائی باید که تحلیل و تلیین
هر دو نماید و بر دوائیکه محلل و مجفف بود علاج این نکنند که او مؤدی بشدت تحجر خواهد شد بسبب تجفیف غلیظ و تحلل لطیف و واجبست که برای علاج آن دو دوره
مقرر سازند یکی دور تحلیل بمدرات که در ان تجفیف بسیار نباشد و دور دیگر برای تلیین و این هر دو دوره متعاقب متعاودن باشند و لازم است که العضو را در دورهٔ تحلیل گرسنه
نمایند و جذب غذا بسوی عضو مقابل او بتحریک آن مقابل و ریاضت آن و ایجاع آن کنند و در دورهٔ تلیین آنرا شکم سیر نمایند و جذب غذا بسوی آن کنند بمالش
و مانند آن و بطلای زفت و حاجت بقوت ادویهٔ محلله و ملینه و ضعف آنها مختلف بود بحسب تخلخل عضو و تکاثف و شدت صلابت آن و ایضا ترکیب ادویه
چنان باید که جامع هر دو قوت باشد و واجبست که کثرت حمام نکنند و ملینات که با آنها اندک تحلیل بود آن مثل شحوم است چون پیه ماکیان و مرغابی و گوساله و نرگاو
و گوزن خاصة و مخ آنها و پیه بز و پیه خر آنرا نیکو است و شحوم درندگان چون شیر و گرگ و پلنگ و خرس و مانند آن چون روباه و کفتار و شحوم جوارح طیور و لازم است
که بدان مثل اشق و مقل و قنه و مصطکی مخلوط سازند اگر تحلیل خواهند و مفرد استعمال کنند اگر تلیین منظور باشد و افضل شحوم مذکوره پیه شیر و خرس است و در لعاب
حلبه و کتان تحلیل و تلیین است و باید که درین شحوم و امثال آن از ملینات تمسک البته نباشد بلکه واجبست که فعل او مثل فعل آفتاب در موم از روی تلیین و تذویب
باشد و بحدی نرسد که تجفیف نماید و از محللات که در ان اندک تلیین باشد مقل صقلابی و زیت کهنه و روغن حنا و روغن سوسن و قنه و لادن و میعه و زوفای
رطب است و بهترین آنها آنست که در عنف و جفاف کمتر باشد و در رطوبت شدیدتر بود و مصطکی نیز قریب ادویهٔ مذکوره است و در روغن حنا و روغن سوسن
و انجیر بسبستی و پیه انجیر تحلیل و تلیین هر دو موافق کفایت است و از ملینات اینست که بگیرند دردی روغن کتان و دردی روغن کنجد و هر دو را بجوشانند و بعد از انکه
نیک بجوشد چربی چکتی و دنبه اندازند و استعمال کنند و کماد و ادویهٔ جیده برای او اینست که بگیرند قثاء الحمار و بیخ خطمی و از ان هر دو لطوخ سازند و اگر با وی میعه آمیزند
بهتر باشد و چون لینت در ورم ظاهر شد لازم است که باشق محلول در سرکهٔ کهنه بسیار روز ها لطوخ سازند بعد از ان معاودت تلیین نمایند و با قنه و جاوشیر بکار برند

و یا بگیرند قنه و اشق و مقل و همه را بسایند و بروغن بان و روغن سوسن و اندک لعاب حلبه و تخم کتان لت کنند و مثل مرهم بسازند و چرک حمام از ادویهٔ شدید النفع است
چون در مراهم اورام صلبه افتد و اگر چرک حمام یافته نشود بدل آن خطمی و نطرون استعمال کنند و از اضمدهٔ جیده وقت تحلیل ضمادیست که در خنازیر ذکر کردیم و ضماد
نابرلیس و قومادن و چون ورم شدید الغلظ باشد از سرکه چاره نبود ولیکن واجبست که استعمال سرکه و ادخال او در ادویه در اواخر باشد نه در اول آن و آنگاه باید که مبالغه
در تلیین واقع شود و مع ادخال فترات تلیین و با استعمال سرکه آهستگی و ملایمت نمایند و اگر باستعمال او ملایمت نکنند بعصب ضرر کنند و متحجر نماید و طبیب استعمال سرکه
بیشتر در انجا نماید که ورم در عضو لحمی باشد مثل آنکه در طحال بود و گاهی طلای موضع بسرکه کنند و تبخیر بدان نمایند بعده طلا مثل جاوشیر پس اشق و ابتدا باندک رقیق
کنند بعد از ان در قوت زیاده نمایند بعده بتلیین تدریج کنند و واجبست که بر ورم روغن لین که در ان قبض نباشد استعمال نمایند و آن موافق تر از آب است
و خصوصاً روغن شبت مرتب از شبت رطب و انچه از صلابات در اوتار و عصب باشد معالجه بمقطعات نمایند و از معالجات جیده بهر این تبخیر از سنگ گرم
خصوصاً سنگ آسیاست که بران سرکه ترش پاشیده باشند و بهتر چیزها که از ان تبخیر کنند مارقشیشاست و لازمست که مبالغه در تبخیر و تدخین نمایند تا آنکه عرق
ظاهر گردد و گاهی طلا بمارقشیشا بسرکه سوده میکنند و نفع میکند و واجبست که درینجا نیز در استعمال سرکه آهستگی نمایند تا تفریق لطیف و تصلیب کثیف نکنند و تو
عصب را بافراط فاسد ننماید و آن در ابتدا ردیست پس بهر استعمال او فترات نمایند و در میان آن تلیین کنند و چون ابتدا نمایند تبخیر عضو کنند بدانچه ذکر کردیم
و دران هنگام طلا با دویهٔ موافقه نمایند و این در عضو لحمی اسلم است **مجوسی** گوید که اگر حدوث سقیروس از قبیل بقایای ورم حار از کثرت استعمال ادویهٔ مبردهٔ قابضه
بران و تحجر و تصلب ماده باشد پس علاج آن باشیای ملینهٔ مسخنه نمایند و آن اشیائیست که اسخان آنها در درجهٔ ثانی و ثالث و یبس آنها در درجهٔ اولی باشد و از ادویهٔ
که چنین باشد مغز ساق گاو با موم و روغن بنفشه است و پیه گوزن و نرگاو و پیه خرس با مقل بگدازند و استعمال کنند و یا مرهم داخلیون استعمال نمایند و یا بگیرند مقل ازرق
و اشق هر واحد پنج درم مرزنجوش تازه باریک سوده سه درم پیه قاز ده درم مقل و اشق را با آب گرم حل کرده با دویه آمیزند تا مثل مرهم گردد و بر ورم صلب بدان ضماد
نمایند و اما ورم صلب هرگاه از مادهٔ سوداوی باشد که بسوی عضو بریزد یا دران تولد کند پس علاجش بشرب ادویهٔ مسهلهٔ منقی سودا مثل مطبوخ افتیمون و شرب
ماء الجبن مرتب از پنیر مایه باین سفوف کنند **صفت آن** هلیلهٔ سیاه پوست هلیلهٔ کابلی هر واحد هفت درم افتیمون بسفایج هر واحد چهار درم نمک نفطی
یک نیم درم همه را باریک کوفته سه درم بماء الجبن بمقدار حاجت بدهند و پرهیز مریض از اغذیهٔ غلیظهٔ مولد سودا مثل لحوم بقر و عدس و کرنب و نمکسود و لحم بز و مانند
آن کنانند و بر موضع مرهم داخلیون ضماد کنند و یا باین ضماد **صفت آن** بگیرند اشق و مقل و بارزد مساوی و در هاون باندک چربی ماکیان و بط و روغن بان
و یا روغن سوسن بسایند تا مثل مرهم گردد و بر پارچه طلا کرده بهنهند و یا این ضماد بعمل آرند بگیرند انجیر سفید شیرین و در آب خوب بجوشانند تا آنکه پخته شود پس ازان آرد حلبه
و بزر کتان خطمی سفید مساوی باندا خته در هاون باندک روغن سوسن بسایند تا هموار گردد و بر ورم ضماد کنند که این در تحلیل و تلیین نافع است **ضماد** محلل اورام
صلبه بگیرند پیه شیر و پیه خرس و پیه گوزن هر واحد پنج درم مقل و اشق و جاوشیر هر واحد دو درم و شحم را بروغن گل بگدازند و صموغ را با آب گرم بسایند و همه را
آمیخته بر ورم بمالند و ایضاً میعهٔ سائله بازیت کهنه گرفته بر ورم بمالند **طبری** گوید که در ابتدا فصد باسلیق از هر دو دست کنند و در میان هر دو فصد فاصله
چند روز حسب اقتضای قوت مریض دهند بعد از ان اگر مانعی نباشد بحیثیکه در معالجهٔ سرطان مذکور شود استفراغ ماده نمایند و چند روز بگذارند پس مطبوخ افتیمون
که نسخهٔ او در علاج مالیخولیا مسطور شد تنقیه کنند و از اغذیه بقلیل تر از لطیف ترجیح الامکان اقتصار ورزند و از اغذیهٔ غلیظه بالکل منع نمایند تا نخورش باشد
یا میوه و امر بنشستن در چشمهٔ نطرونی و کبریتی و شرب آبهای آنها کنند که این استیصال او کند و ببرد و معجونیکه برای ابتدای این ورم ابوماهر موسی بن سیار
ترکیب داده اینست **نسخهٔ آن** عصارهٔ غافث خالص افتیمون هلیلهٔ سیاه و کابلی ایارج فیقرا هر یک ده درم اسقولوقندریون و آمله هر واحد پانزده درم
افسنتین رومی اصفر طری و گاوزبان هر یک پنج درم سلیخهٔ هندی و بوزیدان و تودری و شیطرج و مصطکی هر یک سه درم همه را باریک سائیده بموبز منقی سرشته
در پنج روز دو مثقال از ان استعمال کنند پس اگر حال طبیعت نماید ازین بی شک صحت یابد و اگر حل نکند باندک سقمونیای مشوی در سیب بقدری تا به آن قوی سازند
و این معجون تنها با پرهیز از استحکام این ورم هنگام ابتدای آن منع کند و آنرا ببرد پس اگر ابتدای این ورم در طبیعی باشد که بوا هی او معین مرض بود بطریق

یا تولید سودا مریض ببلد دیگر که هوای او معین طبیعت بر مقابلهٔ مرض باشد نقل کنند پس هرگاه این مرض زیادتی کند و هنوز حس عضو زائل نشود بدوای
مذکور علاج کنند و در معالجهٔ او اینقدر زیاده نمایند که دائم این ضماد استعمال کنند بگیرند مرهم داخلیون و مرهم اسرنج که هر دو در معالجهٔ سلعه مذکور شده هر واحد
پنج درم آرد ترمس ده درم جوز الخشب که آن عود زنجی ست و خاک زفت و یا زفت که دران بو نباشد یا هر دو هفت درم همه را در آب کشنیز سبز حل کنند و این تنها
برای تحلیل این ورم نافع ست و بقراط ذکر کرده که کشنیز حار یابس ست و بران استدلال نموده که آن تحلیل خنازیر و اورام صلبه میکند و جالینوس ازان در ادویهٔ
مفرده بیان نموده و اگر این قول او صحیح نبودی جالینوس این ضماد را با این آب ذکر نکردی و این ضماد مع لزوم پرهیز و تلطیف غذا این ورم را البته می برد
و ایضاً این ورم را با این قیروطی ضماد میکنند بگیرند اسرب محکوک پنج درم مرداسنگ سه درم موم مصفی ده درم و این را بزیت بجوشانند و بلعاب حلبه و تخم کتان
تسقیه نمایند بعده از آتش فرود آرند و حل کنند تا آنکه مخلوط گردد این ضماد را احرانیان اسقیا نامند و آن مجرب ست و ملاک امر در معالجهٔ این ورم کثرت استفراغ
باشیای موافقه و پرهیز مریض ست و اما چون مستحکم شود و حس عضو برود پس انچه دران حاصل شود البته مستحیل و متغیر نگردد و هرگاه مستحیل نشود از حال او متغیر
نشوند و آنرا علاج نبود **ابن الیاس** گوید که تنقیهٔ بدن از خلط غالب بران نمایند باین طور که هر صبح جلاب از اصل السوس و بادرنجبویه هر واحد سه درم گلقند
ده درم بنوشانند و غذا عزوره نخود و مغز قرطم دهند و چون نضج در قاروره ظاهر شود استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون یا بحب آن کنند و یا بگیرند سنای مکی هفت درم
بادرنجبویه اصل السوس هر واحد سه درم بادیان دو درم و با شکر سفید پانزده درم جوشانیده صاف نموده با معجون نجاح هفت مثقال سحرگاه بنوشند و بگیرند پیه شیر
و خرس و روباه و پلنگ و شحوم جوارح طیور و همه را بگدازند و بادی سیعه و مقل و مصطکی مخلوط کرده بدان طلا کنند **صفت** ضماد دیگر محلل اورام صلبه بزرکتان تخم
کنوچه تخم خطمی هر واحد ده درم حلبه پنج درم انجیر سفید بست درم همه را با انجیر در هاون بکوبند تا هموار گردد بر ورم طلا نمایند **خجندی** و غیره مینویسند که هر صباح
مطبوخ بادرنجبویه و گاوزبان و اصل السوس و بادیان با گلقند بدهند و غذا حمصیه بلحوم فاضلهٔ لطیفه سازند و اجتناب از اطعمهٔ مولد سودا مثل عدس
و برنج و مانند آن کنند و استحمام خفیف استعمال کنند و در حمام مکث نباید کرد و تنقیه بمطبوخات نمایند که دران سنا و بسفایج و فارلقون و بلیلهٔ سیاه و کابلی
باشد و اگر عضو ضعیف الحس گردد عسر البرء باشد بر مقدار حس او و دران هنگام باید که مدام ازان امالهٔ ماده بفصد و اسهال بمخرجات سودا کنند تا ضرر او عظیم نگردد
و اغذیهٔ محموده مثل جوجهٔ مرغ و دراج و مزورات خورانند تا ورم زیاده نشود و علاج اورام صلب و علاج نقرس بارد باهم نزدیک ست آنرا مطالعه باید کرد **صفت**
دوای نرم کننده خاکستر برگ کرنب در اتیانج و اشق و مقل همه بسرکه حل کرده بر بندند و پیه بط با خطمی نرم کننده هست **گیلانی** گوید که در علاج این مبادرت بتنقیهٔ
بدن از خلط فاعل کنند و اگر علامت خون ظاهر باشد تنقیه بفصد نمایند بعد ازان با دویهٔ مسهلهٔ مخصوصهٔ ماده بعد نضج آن و اگر علامت خون ظاهر نباشد
اولاً نضج ماده نمایند پس مسهل استعمال کنند غیر آنکه درین صورت تنقیه یک دفعه نباید کرد بلکه بدفعات نمایند نضج دهند پس استفراغ نمایند و همچنین تا هنگامیکه
نقای تام حاصل گردد بعد ازان اصلاح غذا کنند تا خلط نیک عوض مادهٔ متحلل تولد کند و در بعض اوقات مفرحات مقوی قلب دهند چه ماده سوداویست
بعد آن تدبیر قطع مادهٔ منصب بعضو بمالش عضو مقابل او یا بطلای زفت بر عضو مقابل کنند و تدبیر تحلیل مادهٔ مابقی نمایند باینطور که بر عضو ملینات صلابت
مثل شحوم نهند و بعد لینت ماده دوای محلل که تحلیل او قوی نباشد بران گذارند پس اگر چیزی از ماده باقی ماند بتکرار تحلیل آن نمایند تا آنکه ماده بتمامه فانی گردد
لیکن محلل عضو متخلخل باید که ضعیفتر از محلل عضو متکاثف باشد و همچنین محلل عضو لین بنسبت محلل عضو صلب و درین ماثن تعاهد حمام کنند مگر استکثار آن
ننمایند بلکه استعمال او در اوقات متباعده باشد و رطب بود و دران آبزن استعمال کنند و دران حشایش مرخیه مثل تخم خطمی و خبازی و روغن بنفشه و چه قدر زیاده
نمایند و همواره این تدبیر بپردازند تا آنکه بالکلیه زائل گردد **انطاکی** گوید که صلابات گاهی از ورم رخو بعینه عارض شود چون علاج آن بد گردد چنانچه سرد شود یا خشک گردد
بغیر تحلیل و در علاج این قسم گاهی جهلا ابتدا بتنقیهٔ خلط سوداوی میکنند بجهت علم ایشان که صلابات نشود مگر از سودا و حال آنکه علاج این در بادی الرای تسخین
عضو بود بدانچه در ورم رخو گذشت و ترطیب او بادهان حاره چون روغن پسته و بادام مثل یاسمین یا زنبق و بضمادات مانند بزر و خطمی وانچه در سرطان بیاید مثل
روغن کنجد و روغن گاو و مسکه را درین فصل نیک ست و اما انچه اندر ورم صلب اصالةً باشد علاجش تنقیهٔ خلط ست و فصد گاهی بسبب افراط خلط در کمیت بود و گاهی

بسبب حرارت در کیفیت خاصه و لهذا گاهی فصد در سوداوی کرده میشود و در بیجا چیزی از مطبوخ افتیمون و شربت فواکه شیرین کرده نافع نیست و گاهی حاجت استعمال آن جوز و دام گردد پس هرگاه بقای ماده بیقین شود علاج بوضعیات مذکوره نمایند و اگر در غدار ماکیان بجیفه آن و مثل آن ورم و موید اقتصار ورزند اولی باشد در بهشت گفته که علاج این ورم بعلاج سلع نمایند انتهی

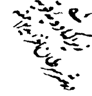
مسامیر

و آن جمع مسمار است و مسمار عقده مستدیر سفید مثل سر مسمار بود و مسامیر از بهر آن گویند که در پوست جای کرده و در گوشت نشسته باشد و شکل او مستدیر بیخ مرتفع بود و رنگ آن سفید از بهر آن باشد که ماده آن رطوبتی بود افسرده و بسیار باشد که از خراش جلد و بعد خراجات و عقب علاج آن عارض شود بعده در جسم کثرت نماید و اکثر آن در پای و انگشتان پای و در اسافل بدن حادث شود و از راه رفتن باز دارد و مسامیر نزد بعضی از اقسام ثالیل است و بعضی دیگر از انواع غدد شمرده اند چنانچه جرجانی و ایلاقی مینویسند که نوع دیگر است از غدد که آنرا مسامیر گویند و آن چیزی باشد همچو ثولول نگونسار یعنی چنانکه ثولول بیرون پوست باشد این اندرون باشد در گوشت نشسته **علاج** باید که آنرا شق کرده مثل سلعه بیرون آرند و اگر اخراج آن ممکن نباشد مدام بدست بکوبند و بمالند و لزوم بستن اسرب بران کنند و از زروت و نوشادر و زنگار با آب صابون سرشته طلا کردن از علاج خاص او نوشته اند باقی علاجش از بحث غدد و ثالیل اخذ کنند و بسا است که اگر علاج این نکنند سرطان گردد کذا قال الشیخ

سرطان

عبارتست از ورم سوداوی صلب تیره رنگ موذی مولم که تولد او اکثر از سودای باحتراق محترق یا از ماده صفراوی صرف و یا محترق از ماده بلغمی مخالط صفرا بود و گاهی از سودای محترق از سودا باشد و از سودای صرف در دی خون حادث نشود پس اگر ماده او سودای صفراوی بود البته متقرح گردد و این بدست و آنچه از احتراق بلغم و قدری صفرا افتد اکثر آنست که متقرح نگردد و این عسر العلاج است و گاهی متقرح شود و اگر ماده از سودای محترق باشد درد و سوزش او صعب بود و ریش نگردد **و فرق** درین ورم و سقیروس آنست که سرطان با درد شدید و سوزش و ضربان و سرعت ازدیاد و انتفاخ بود و در حوالی این رگها ظاهر گردند و سرخ نباشند چنانچه در فلغمونی بلکه مائل بسیاهی و تیرگی و سبزی و ایضاً غالباً حدوث این ابتدائاً باشد و غالباً حدوث ورم صلب انتقالی از ورم حار بود و ایضاً سرطان گاهی متقرح گردد و ایضاً فرق با سقیروس حقیقی آنست که سرطان را حس در موضع متورم بود و آنرا البته حس نباشد و اکثر این در اعضای متخلخل عارض شود و لهذا در زنان اکثر افتد و ایضاً در اعضای عصبیه و رطبه مثل پستان و رحم در زنان و مردان را بیشتر در حوالی حلق و حنجره و در خصیه و قضیب و در امعا و معده و ایضاً در روی و سایر مواضع رطبه افتد و هرگاه بر پشت عارض شود در اکثر قاتل بود و در ابتدای عروض خفی الحال باشد و چون سرطان ظاهر شود امر معرفت او مشکل تر بود در اول ظهور او و در اکثر امر اجده علامات او پدید آید و در ابتدا بقدر بادام یا باقلای کوچک بسیار سخت گرد شکل تیره رنگ باشد و در موضع آن اندک حرارت بود و بعد از ان زیاده شود تا آنکه مثل خربزه گردد و هر چند که زیاده گردد رگهای تیره و سبز شبیه بپای خرچنگ پدید آید و بشعله آتش ماند که پیوسته ملتهب باشد درد و سوزش و التهاب و ضربان بمقدار کم و بیشی آمیختن صفرای سوخته با سودا بود و چون سرطان متقرح شود قرحه سیاه هولناک ظاهر گردد و لب او غلیظ سرخ یا سبز منقلب بخارج باشد و در ان شبیه بشحم بود و از ان زرداب بدبو سیلان کند و با درد و سوزش خفقان نیز و غشی شود **بالجمله** از سرطان بعضی شدید الوجع و بعضی قلیل الوجع و ساکن بود و بعضی متمادی بتقرح گردد و بعضی غیر متقرح باشد و گاهی متقرح بغیر متقرح منتقل شود و گاهی علاج او با آهن بسوی تقرح بگرداند و لبهای او را غلیظتر و صلبتر کند و این ورم مسمی بسرطان بسبب یکی از دو امر باشد یعنی یا بسبب تشبث او بعضو مثل تشبث سرطان بصید کننده او و یا بسبب صورت او و استدارت آن در اکثر مع رنگ او و حدوث عروق او مثل پایهای آن گرداگرد او **و بدانند** که ماده این مرض مفسد حاد غائص است چون مستحکم گردد به نشود بخلاف ماده صلابت و ایضاً بخلاف ماده جذام که ماده او اگرچه حاد مفسد است لیکن باین مرتبه نیست و نه غائص است بلکه منتشر در ظاهر بدن بود و لهذا جذام طول کند و ایضاً به شود بنسبت سرطان الحاصل سرطان مرضی است بغایت صعب و خطرناک که طمع در اصلاح آن نباید داشت و اگر در آغاز برسند و تدابیر صائبه بکار برند میشاید که توقف کند و از زیادتی باز ماند **علاج** فصد کنند و زلو بچسپانند و بعد نضج منضج سودا و مسهل سودا و معجون تنقیه نمایند و بتسکین حرارت جگر کوشند و چیزهائیکه در ان حدت بود استعمال نکنند و خوردن اطریفل غددی مجرب است و سنگ آسیا و سنگ آهن تیز کن و اسرب با آب عنب الثعلب سبز و آب کشنیز سبز با هم بسایند پس همه آمیخته روغن گل افزوده طلا کنند تا ورم را از زیاده شدن منع کند بعد از ان

سفیدهٔ ارزیز گل ارمنی آب کاهو بروغن زیت آمیخته طلا نمایند تا محافظت از تقرح نماید واگر متقرح گردد سفیدهٔ ارزیز توتیای مغسول بروغن گل طلا سازند تا اندمال یابد و گویند که اگر سنگ پشت مجموع سوخته بروغن گاو طلا نمایند سرطان متقرح را مجرب و بعدیل ست و در بیاض استادی مرحومی مسطور ست که روغن سیاه را خوب جوش داده سرد کرده استخوان پشت سنگ پشت تازه باشد یا خشک کوفته در روغن انداخته حل سازند چون غلیظ شود طلا نمایند که سرطان و جمیع قروح را نافع ست و اسرب سوخته نیز مجرب نوشته اند و بعضی اطبای هند مینویسند که برای سرطان که از اثر هیت گویند آمله منقی شب در بول ماده گاو نازاییده تر کنند و صبح ساییده طلا نمایند و بالایش برگ نیم نیم گرم کرده بربندند و گویند گیاه کندره پونجی که بطرف میوات میباشد اگر آنرا در بول گاو نازاییده بسایند و بر سرطان طلا کنند آنرا زائل میکند و اگر برنج سرخ مقدار چهار درم در دوغ گاو خوب بپزند تا مثل مرهم گردد و بر موضع سرطان بهند پس منع کند آنرا از زیادتی در ابتدا و از تقرح بعد از آن و تنقیه و اندمال متقرح نماید و بهترین ادویه استخوان گربه ست که بآب هلیله و بلیله و آمله ساییده طلا نمایند **ضماد** حکیم علویخان که در ازالهٔ سرطان متقرح از مجربات ست پوست انار عدس مقشر گل مغره هر واحد یکتوله کوفته بیخته در خشش توله قند سیاه کهنه سه ساله و اگر زیاده از سه سال باشد بهتر بود با هم آمیخته بکار برند و از خواص این دوا آنست تا که در قرحه فسادی و آفتی باشد تمام دوا بر قرحه میماند و چون دوا بقدر یکحبه نیز آنجا نماند پس بداند که قرحه بصحت انجامید و اکله و قروح خبیثه را هم نافع ست و در بیاض حکیم اجمل خان مسطور ست که ادویه اربع قند مساوی گرفته بآب سحق کرده استعمال نمایند لیکن باید که گرد سرطان مثل حلقه ضماد نمایند و بالای سرطان از دوا هیچ نباید نهاد که بی این نفع نمی بخشد **مرهم سرطان** معمول و مجرب حکیم بقا خان شنگرف فلفل سیاه کات سفید زرد چوب هر یک یکدرم ترپهله سه درم برگ بهی که خشک شده افتاده باشد یکدرم جدا جدا کوفته بیخته سیماب موم سفید هر یک یکدرم روغن گاو بقدر حاجت دم بروغن گداخته جمله را یکجا حل کرده مرهم سازند و بر سرطان و دمل بر پارچه طلا کرده بچسپانند و گرد اگرد سرطان دو قطعهٔ اسرب را بآب گشنیز سبز و سرکه با هم ساییده طلا نمایند **ایضاً** که در دبنشاند و جراحت را باصلاح آرد صندل سفید یکدرم بوش دربندی اقاقیا هر یک دو درم شیاف امیثا موم سفید هر یک چهار درم سرطان سوخته یکعدد روغن گل قدر حاجت بدستور مقرر مرهم سازند و بعمل آرند **ایضاً** برای سرطان و قروح پستان از بیاض مجربی منقول زبان هنگ سوخته یکعدد در سکپور سنگ جراحت تنزوی خطائی دانهٔ هیل ایزروت هر یک دو ماشه کافور بهیم سینی شنگرف رومی صندل هر یک سه ماشه فلفل گرد بست و یکعدد روغن گاو درو دام **اقوال حذاق** شیخ میفرماید انچه توقع در علاج او باید داشت آنست که چون ابتدا کند پس گاهی ممکن بود که منع کنند حتی که بر حال خود باقی ماند تا زیاده نشود یا حفاظت نمایند تا متقرح نگردد و گاهی در بعض احیان اتفاق افتد که سرطان مبتدی به شود و اما مستحکم به نشود و لبیار باشد که در باطن سرطان خفی عارض شود و دران صلاح مثل آن باشد که بقراط گفته که حرکت ندهند پس اگر حرکت دهند بسا ست که مؤدی بهلاکت گردد و اگر ترک نمایند و معالجه نکنند پس گاهی مدت طول کند مع سلامت و خصوصاً چون اصلاح اغذیه کنند و غذائیکه تبرید و ترطیب نماید و مادهٔ ساکن سالم پیدا کند مثل ماء الشعیر و ماهی رضراضی و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت و مانند آن اختیار نمایند و اگر در انجا حرارت باشد دوغ گاو تازهٔ مسکه صاف کرده بدهند و بقول رطبه حتی که کدو بخورانند و گاهی سرطان کوچک متحمل قطع باشد و اگر ممکن بود که بچیزی باطل گردد پس امکان آنست که باطل شود بقطع شدید الاستیصال متعدی بطائفه که قطع او از مطیف ورم سیال بجمیع عروق ساقی آن بود حتی که از ان چیزی باقی نماند و بعد از ان خون بسیار از ان سائل گردد و تقدم تنقیهٔ بدن از مادهٔ ردیه بسهال و فصد کنند بعده حفظ او بر بقای او با غذیهٔ جیده در کمیت و کیفیت و تقویت عضو بر دفع نمایند با وجود آنکه قطع او در اکثر اوقات شر او افزاید و گاهی بعد قطع بداغ حاجت افتد و گاهی در داغ خطر عظیم بود و چون سرطان قریب اعضای رئیسه و نفیسه باشد و بعضی قدما حکایت کرده اند که طبیبی قطع پستان مسرطن از بیخ او نمود پس در پستان دیگر سرطان پیدا شد گویم که ممکن ست که پستان ثانی در طریق سرطان کردن باشد و این حالت را موافق افتاده باشد و ممکن ست که بر سبیل انتقال ماده باشد و این ظاهر تر ست **ذکر ادویهٔ موضعیه** برای سرطان که بدان ارادهٔ چهار غرض کرده میشود یعنی ابطال سرطان اصلا و این دشوار ست و منع از زیادتی و منع از تقرح و علاج متقرح پس آنکه بدان ارادهٔ ابطال سرطان کرده شود دران مثل دوائی اختیار کرده شود که در وی تحلیل باشد برای آنکه از مادهٔ ردی حاصل شده و دفع باشد برای آنکه مستعد برای حصول بود در عضو از ان و شدید القوة والتحریک نباشد

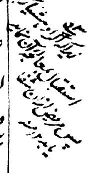
ولهذا واجبست که دران از ادویهٔ لذاعه اجتناب ورزند و ازین جهت انچه از ادویهٔ جیده دران از معدنیات باشد مغسول بود مثل توتیای مغسول و گاهی بدان
اندر روغنها مثل روغن گل و مع روغن خیری مخلوط کرده میشود و اما منع زیادتی پس توصل کرده شود بدان بتجسیم ماده و اصلاح غذا و تقویت عضو بادویهٔ رادعه
معروفه و استعمال لطوخات معدنیه مثل حکاکهٔ سنگ آسیا و سنگ مسن و مثل لطوخ مرتب از حکاکهٔ محکوک از صلایه و دستهٔ اسرب برطوبت مصبوب
بر صلایه مثل روغن گل و مثل آب کشنیز و آیضا تضمید بآب غوره کوفته جید نافع ست و آنکه بدان ارادهٔ منع تقرح کرده شود پس لطوخات مذکوره برای منع زیادتی
ست اگر دران سوزش نباشد پس آن همه نافع ست خصوصا چون حکاکهٔ مذکور از دسته و صلایهٔ اسرب آمیخته شود و هرگاه فی الجمله گل مختوم یا گل ارمنی
یا زیت انفاق یا آب حی العالم یا سفیداب اسرب باشد کرا این ترکیب نیکوست و انچه بلیغ النفع ست تضمید بسرطان بنهری تازه ست و خصوصا با قلیمیا
و اما علاج متقرح پس انچه برای آن جید ست اینست که پارچهٔ کتان در آب عنب الثعلب تر کرده مدام بران دارند و هرگاه قریب خشک شدن رسد بران آب را
چکانند و یا بگیرند مغز گندم و کندر و سفیدهٔ ارزیز هر واحد یکدرم گل ارمنی و گل مختوم و صبر مغسول هر واحد دو درم همه را ساییده بر سرطان رطب بطریق ذرور
و بر یابس بطریق مرهم مرتب بروغن گل استعمال کنند و نفع میکند آنرا دواء التوتیا یا توتیای مغسول بآب خرفه یا لعاب اسبغول **صاحب کامل**
گوید که سرطان چون مستحکم و بزرگ گردد ممکن نیست که آن علاج قبول کند و بعید ست که به شود و قومی قطع او با آهن میکنند چون در عضوی استیصال و قطع
او ممکن بود حتی که از بیخ او چیزی باقی نماند و اما هرگاه دران این ممکن نباشد پس مخاطرهٔ او از چند وجه باشد یکی آنکه گاهی در عضو شرائین و عروق بزرگ بود
و از ان خروج خون چندان عارض شود که بر مریض خوف باشد و اگر عروق و شرائین ببندند آفت باعضای رئیسه رسد که از ان این عروق و شرائین منشو
کرده باشد و ایضا ممکن نیست که اصل آن عضو باشد و اما هرگاه این ورم را در ابتدای او دریابند باید که اولا فصد از عروق موافق عضویکه دران ورم باشد
از جانب علیل گیرند چون قوت و سن و مزاج و فصل و مانند آن مساعدت کند و اگر مرض بزمان باشد می باید که اعتنا بادرار حیض نمایند و تنقیهٔ بدن بادویهٔ
مخرج مرهٔ سودا کنند مثل طبیخ افیتمون و غاریقون و غیره از ادویه که استفراغ خلط سوداوی نماید و باید که بر استعمال آن یکدفعه اقتصار نکنند بلکه بیشتر
تا آنکه بدان از ان خلط پاک گردد و این حب موافق ست برای استفراغ خلط سوداوی و مرهٔ سودا بگیرند هلیلهٔ سیاه یکدرم افیتمون یکدرم اسطوخودوس بسفایج
هر واحد یک نیم درم سنگ نفطی دو دانگ خربق سیاه نیم درم غاریقون یکدرم همه را باریک ساییده بآب سرشته حبها سازند شربتی از سه تا چهار درم و چون
استفراغ بدان از ان خلط نموده می باید که تدبیر بماحب و بتدبیر معتدل مائل برطوبت مسکن حدت سودا نمایند تا انچه در بدن پیدا شود خون نیک باشد
و مسکن مریض در جای معتدل الهوا مقرر کنند و باغذیهٔ محمود الکیموس غذا سازند مثل لحوم بچهٔ بز و جوجهٔ مرغ و بچهٔ میش و ماهی رضراضی مرتب بطبیخ نیک با
بقلهٔ یمانی و کدو و تطفل و ایضا ماء الشعیر و ماء الجبن و سفوف مسهل سودا خورانند و اما انچه بر عضو علیل گذارند باید که در اول امر قبل استفراغ ادویه که منع
و دفع ماده باعتدال نماید چون آب عنب الثعلب و آب کاسنی و کاکنج و کشنیز و مانند آن باشد و چون استفراغ بدان و تنقیهٔ او از خلط سوداوی کردند ادویهٔ محلله
باعتدال استعمال باید کرد مثل دواء مرتب بتوتیا **صفت آن** توتیای کرمانی سوده مغسول دو درم و دانگ و سفیداب ارزیز هر واحد یکجزو و موم ربع جزو دا دا
کوفته بیخته موم را در روغن گل گداخته ادویه آمیخته مرهم سازند و دوای مرتب بقلقطار منسوب بجالینوس استعمال کنند و مرهم زنجفر و مرهم رسل این را و سائر
اورام صلبه را نافع ست و چون سرطان متقرح گردد معالجه باین مرهم باید کرد **صفت آن** بگیرند سفیدهٔ ارزیز و توتیای مغسول مساوی و بروغن گل و آب
عنب الثعلب یا آب خرفهٔ سبز یا آب کشنیز تر یا لعاب اسبغول یا آب کدو یا آب خیار هر چه از ینها حاضر باشد ساییده بر متقرح نهند و گاهی این دوا را قبل از تقرح
می نهند زیرا که از تقرح او منع میکند و این دوا آنرا نافع ست **صفت آن** بگیرند هاون اسرب یا ارزیز و دستهٔ اسرب و دران گل ارمنی یا گل مختوم انداخته
باسرکه ممزوج بآب و یا با شیر شتر خوب بسایند تا آنکه سیاه گردد و بر سرطان متقرح طلا نمایند و اگر با وی حی العالم در روغن گل بسایند نافع باشد باذن الله تعالی
ابن الیاس گوید که در ابتدا فصد کنند و هر صبح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس هر واحد سه درم با شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ نخود و ماش
بمغز بادام و بعد ظهور اثر نضج در قارورهٔ تنقیهٔ سودا بمطبوخ افیتمون و غاریقون نمایند و مبالغه در تنقیهٔ بدن از ان خلط کنند و یا این حب بخورانند و نسخهٔ این حب است

که در قول صاحب کامل گذشت لیکن درینجا وزن نمک یک دانگ و غاریقون نیم درم و هلیلهٔ کابلی یک درم عوض خربق سست و آب کرفس جهت سازند و این که شربت سست
و یا ماء الجبن با افتیمون بدهند و بعد تنقیه هر صبح سکنجبین بزوری ده درم در آب گرم حل کرده بنوشانند و غذا زیرباج لحوم تیهو و ماکیان و غیره که مذکور شد و اگر با حرارت مزاج
باشد غذا ماء الشعیر با بچهٔ مرغ سازند و ایضاً بعد تنقیه ادویهٔ محلله مثل توتیای مغسول بروغن گل و روغن خیری بر ورم نهند و از نهادن ادویهٔ ضعیف التحلیل و قوی التحلیل
بر عضو متورم حذر کنند و چون سرطان متقرح گردد و از ان زرداب سیلان نماید استعمال این مرهم او را نافع بود توتیای مغسول و گل مختوم و گل سرخ و گل ارمنی مساوی
در هاون رصاص بدستهٔ آن با روغن گل سحق بلیغ نمایند و طلا کنند و این دوا نیز نفع بلیغ نماید بگیرند سرطان نهری تازه و شق کرده بران نهند هر روز یک مرتبه یا دو مرتبه
و یا بگیرند خاکستر سرطان با قیروطی روغن گل و بدستور مرهم استعمال نمایند **خجندی** و ابو منصور گویند که در اوائل فصد اکحل و رگهای مناسب موضع او کنند و خون
بقدر احتیاج بیرون آرند و از اغذیهٔ مولد سودا و صفرا مثل عدس و قنبیط و بادنجان و لحم وحشی و البقر و شراب سیاه غلیظ و مانند آن که خون غلیظ پیدا کند و از جملهٔ اغذیه
و ادویهٔ حاره که خون را سیاه کنند اجتناب نمایند و هر صباح شربت از گاوزبان و تخم کاسنی و بادرنجبویه و اصل السوس با شکر بنوشند و غذا آش یا ماء الشعیر
بمغز بادام یا بچهٔ مرغ و لحم خرفان و بعد ظهور آثار نضج در بول تنقیه متواتر با دویهٔ مطبوخهٔ مسهل سودا مثل سنا و بسفایج و افتیمون و اسطوخودوس و هلیلهٔ سیاه

و کابلی و مانند آن کنند و ماء الجبن بترنجبین با افتیمون آن را انفع کند و باید که در نضج و تنقیهٔ مادهٔ این مرض مبالغه نمایند و اما چون عظیم و تمام شود علاج او بملایمت
نمایند تا متقرح نگردد و این چنان باشد که از تسخین فی الحال از ادویه و اغذیه و غیره حذر کنند و ببقول بارده تبرید آن نمایند و اگر متقرح گردد این ضماد نیکو بود
بکار برند نشاسته و سفیداب و کندر و صبر و گل ارمنی بروغن گل مرهم سازند و نهند پس اگر شدید الرطوبت باشد بران خشک بپاشند و بقراط گفته صاحب سرطان را
مرات بسیار از سودا اسهال نمایند بعد از ان اگر متقرح باشد زنگار یا دوای حاد بران نهند و یا پشم پاره ای بآب سرد تر کرده نهند و عضو را بر بندند بنوعی که ماده بسوی آن
سیلان کند پس این ممکن است که اصول یا او متآکل گردد و ماده بسوی آن مسائل نشود و با این بس نوشته که امید این دارم از قول بقراط و محمد بن زکریا گوید من هم
که این در ماده او بیفزاید و ایضاً گوید که من به سرطان که در بیخ گوش مردی بود بعد از انکه متقرح شده بود زنگار پاشیدم و آن را اندک اندک میخورد و بسیار سودا نکرد
و امید صحت او بدان کردم و گفته که خوردن لحوم افاعی مطبوخ بآب و نمک و شبت و شراب ریحانی تنقیهٔ بدن و نشف مادهٔ سرطان از ان میکند و ملح افاعی نیز همچنین
فعل کند و ایضاً قوی تر از انست **ابن هبة الله** گوید که چون طبیب این مرض را در ابتدای او دریابد فصد باسلیق نماید و استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون
مکرر کنند تا آنکه بدن پاک گردد و مریض را دوائی بنوشانند که تسکین حدت نماید مثل ماء الشعیر و شیرهٔ تخم خرفه و تخم خیارین و از اغذیهٔ مولد سودا حذر کنند پس اگر
قوت ضعیف گردد باید که لحم ماکیان و بچهٔ آن و بچهٔ بز بخوراند و معالجهٔ ورم در ابتدا بانچه مانع و رادع باشد باید کرد و دوائی که در ان حدت باشد البته استعمال نکنند
و در آخر ادویهٔ محلله باعتدال مثل موم و روغن و صبر استعمال نماید پس اگر ورم ریش گردد این مرهم مرکب علاج نماید **صفت آن** سفیدهٔ ارزیز و توتیای مغسول
و مرداسنگ و گل ارمنی مغسول و عصارهٔ بارتنگ هر واحد دو جزو نشاسته و صمغ عربی هر واحد سه جزو ادویه را کوفته بیخته بران موم و روغن گل اندازند
و حوالی ورم را بگل ارمنی مسحوق در هاون رصاص بآب عنب الثعلب یا آب کشنیز طلا کنند پس اگر طبیب بعلاج او با آهن اقدام نماید و قریب او شریان
بزرگ و عصب کلان نباشد باید که آن را از بیخ بر کنند تا از ان چیزی باقی نماند و خون را بزودی بند نسازند بلکه رگهای گرداگرد او را بیفشارد تا خون غلیظ از ان
برآید بعد از ان بعلاج سائر جراحات بادویهٔ ملحمه معالجهٔ او کنند و بقراط گوید که علاج سرطان با آهن هیجان مرض نماید و سبب هلاکت علیل گردد
و چون با دویه تدبیر او نمایند زمانی طویل باقی ماند **جرجانی** و ایلاقی مینویسند که تدبیر صواب در علاج این مرض آنست که حفظ او نمایند تا بر مقدار خود بماند
و زیاده نشود و در ریش نگردد و غذای سرد و تر بکار برند چون اسفاناخ و کدو و روغن بادام و هر وقت که آغاز علاج کنند اول بدن را از مادهٔ سودا پاک باید کرد
و استفراغ درین علت بماء الجبن صواب تر بود و در هر چند روز چهار درم افتیمون در ماء الجبن باید داد یا در ماء العسل و اگر عوض ماء العسل و افتیمون در هر چند روز
طبیخ افتیمون با سکنجبین آمیخته دهند صواب باشد و هر چه در علاج مالیخولیا مذکور شد و هر چه در علاج جذام خواهد آمد علاج این مرض است و حرارت جگر با اغذیه
موافق و اشربه و اضمده ساکن باید کرد و باعتدال باز آرند تا سوخته شدن خون باز دارد و ادویهٔ محلل قوی را درین علت مضرت زیاده از منفعت بود

وادویه معدنیه مغسول که تحلیل آن باعتدال باشد و سوزنده نبود سود دارد و توتیای مغسول که باروغن گل طلا کنند ممکن بود که مادهٔ غلیظ سرطان را بتمامه تحلیل کند بآهستگی خاصته که زود دریابند و علاج ازین نوع کنند و کمتر ازین آن که بران حال بماند و زیاده نشود و من حکاکه سرب را که بآب کاسنی یا کشنیز یا کاهو بسایند و توتیا و سفیداب و صبر هر یک اندکی در دسته و صلایه سرب بسوده در ابتدای ظهور سرطان آزموده ام آنرا زائل میکند و گل مختوم وغیره که در قول شیخ گذشت بآب کاهو یا لعاب اسپغول در دسته و صلایه سرب سوده طلا کردن بغایت سودمند است و هندبا که ریش گردد غوره کوفته ضماد کردن و سرطان ریش تازه کوفته با قلیمیا ضماد کردن سود دارد خاصه اگر حرارت و سوزش و ضربان باشد و گل ارمنی بسرکه حل کرده طلا کردن نافع و هرگاه ریش گردد خاکستر سرطان نهری و اقلیمیا هر یک برابر در قیروطی روغن گل و حکاکه سرب بآب برگ خرفه و آب برگ کاکنج سوده با لعاب اسپغول طلا کردن سود دارد **طبری** گوید که بسوی مریض نظر کنند اگر آنرا قوت صالح باشد تنقیه بفصد کنند حتی که قریب غشی گردد و بر اغذیه مولد خون نیک مثل زیرباجات بلحوم جدی یا حملان صغار و بچه مرغ و زرده بیضه نیمبرشت و نبیذ خوص و مانند آن اقتصار نمایند و حفظ قوت او فرمایند بعد ازان استفراغ باین حب کنند **نسخه آن** بگیرند خربق سیاه در شیر بز سه روز تر کرده خشک نموده ماهیزهرج حب الغار هر واحد سه طسوج حب النیل نیم دانگ شحم حنظل یکنیم دانگ افسنتین رومی غاریقون هر واحد دو دانگ ایارج فیقرا نیم درم نمک نفطی سقمونیا هر واحد یک دانگ و دو شعیره کوفته بحریر بیخته بآب کرنب نبطی بسرشند و حبها مثل فلفل سازند شربتی سه درم و ثلث بشوربای اسفیدباج هفت روز پرهیز دارند بعده این حب بخورند و بعد آن ده روز صبر کنند پس ازان یکشربت مطبوخ افتیمون بنوشند بعده از شرب دوا باز مانند و بدن را راحت دهند و در ایام راحت اطریفل کبیر استعمال نمایند اگر مزاج او متحمل آن باشد استعمال او در هر سه روز بوزن یکنیم درم کنند و غذا خفیف تر انچه بران قدرت باشد و صالح تر و کمتر در کمیت باشد و قریب چیزی از فواکه نگردند این استفراغ دائم استعمال نمایند مگر آنکه مانعی ازان باشد پس اگر ببینند که این معالجه دران اثر میکند و از حجم و صلابت او کم شود بران دوام نمایند و اگر این معالجه اثر نکند پس مس او بآهن دران خطر است و بعض اطبا ذکر کرده اند که عروق او بدماغ اتصال دارد پس اگر بدین اراده آن کرده اند که فضول تجاوز میکند بسوی او از دماغ از عروق دقاق و از سائر اعضا درست است و اگر اراده عروق متشبثه او کرده که متصل بدماغ اند غلطی کرده پس اگر انسانی بر قطع او اقدام نماید و بران جسارت کند آنرا قطع کند بطوریکه شرح آن میکنم یعنی آنرا و حوالی او را ضماد کنند بموم روغن که تسقیه آن با سرب محکوک و لعاب اسپغول و لعاب بهدانه کرده باشند و آنرا شسته خوب حل کنند تا مخلوط گردد و ضماد این چند روز متواتر کنند تا آنکه نرم کند بعد ازان بپارچه درشت بمالند حتی که عروق حوالی او ظاهر گردد و غلیظ شود بعده ابتدا کنند در قطع عروق حوالی او و داغ طرفی که ازان آغاز کرده بعد ازان آنرا بصناره بگیرند و در قلع او استقصا نمایند حتی که استیصال آن گردد بعده موضع را بصوف که باین مرهم آلوده باشند پر کنند بگیرند زوفای رطب و لعاب بهدانه و بموم روغن معمول بروغن بنفشه بیامیزند و در هاون کرده آب عنب الثعلب بران انداخته حل کنند تا آنکه خوب ازان جذب کند و قوت آن اخذ کند پس بدان صوف آلوده موضع سرطان را بدان صوف پر کنند و اسفنج تازه در آب عنب الثعلب تر کرده بالای صوف نهند تا از خشک شدن منع نماید و آنچه دران من تجربه کرده ام بهتر آنست که بر موضع هر روز شیر دختر از پستان بدوشند بعده آن مرهم نهند و بالایش آن اسفنج تا آنکه موضع نرم کند و تحلیل ابتدا نماید و بریم در شیح بقایای او بگدازد و ازان پاک شود و موضع خشک گردد و حذر کنند از آنکه او را مس نمایند بادویه حاده پس هرگاه مده کرد و موضع نرم شد صحت یابد الا آنکه زمانه صحت او بعید گردد تا آنکه انچه در عروق متصل آن باشد فانی شود و خون صاف گردد و بهترین چیزیکه طبیب درین مرض عمل نماید احتراز و ترک اقدام بران بآهن است مگر هنگام ضرورت و اما چون سرطان مستحکم شود و در اعصاب متشبث گردد و حس موضع باطل کند بسبب فرط صلابت و منع روح از سلوک درین بقعه علاج آن نیست و امید صحت او نباید داشت و هر مرض چنان نیست که علاج نزد انتهای آن کرده شود و نه هر آنکه نزد ابتدای او معالجه نمایند بلکه بعضی مرض چنان باشد که در ابتدای او قبل از آنکه مستحکم گردد علاج او کنند مثل امراض سوداویه و بعضی آنست که نزد استحکام او علاج کنند مثل نزول الماء در چشم و امثال این بسیار است پس این علت را چون در ابتدای او علاج کرده شود زیاده نشود و بزرگ نگردد و اشتداد ننماید و علاج این مرض در ابتدای او استفراغ بدن دائم است و اقتصار بر اغذیه محموده و اکثر اطبا درین مرض غلطی میکنند زیرا که حدوث این و حدوث سلعه یکسانست و تساهل از معالجه این میکنند تا آنکه مستحکم میگردد پس واجب است که طبیب هشیار باشد نزد جمیع زوائد که در بدن ظاهر شود بخوف آنکه سرطان یا داء الفیل باشد و گاهی سرطان در بعض اوقات صلب شود حتی که عروق او کشیده گردد و چندان الم آرد که مریض را بیقرار گرداند و درینصورت [illegible] سرطان

ضماد کنند **نسخهٔ آن** موم روغن بروغن بنفشه و پیه لطا سازند و بران اندک سفیداب و اندک آرد ترمس باشیده برهم زنند تا مختلط گردد و این مروخ معروف
بقیروطی سرطان آنرا نافع موم در روغن بروغن بنفشه ساخته از آتش فرود آورده لعاب بهدانهٔ شیرین و اندک پیه گردهٔ بز بی نمک و قدری زوفای رطب و اندکی
صبر سقوطری بران اندازند بعد ازان تسقیه بآب جرادهٔ کدو یا آب برگ خلاف یا آب برگ خبازی دهند و مخلوط سازند و خوب حل کنند بعده بر سرطان بمالند
هرگاه صاحب او را استفراغ و فصد کرده باشند تا موضع مسترخی نگردد و جذب ماده نکنند و این علاج وقتی سرطان را لازم کنند و از تمدد منع نماید و چون ورم گردد الم زائل شود و صاحب او اذیت نیابد

اورام ریحی و نفاخات عضلات

بدانکه ورم ریحی دو نوع ست یکی آنکه ریح مخالط و مداخل جوهر عضو بود و ملایم باشد و آنرا تهبج گویند دوم آنکه ریح مجتمع در موضع واحد در جوف عضو یا میان فضای
در عضو بود و صلب باشد و آنرا النفخه نامند و بقول شیخ از اورام ریحی انچه از بخار لطیف غیر متبلد بود مشابه تهبج و مانند آن باشد و آنچه از بخار ریحی غلیظ بود نفخه گویند
و آنرا مدافعت بود و مثل زق منفوخ باشد و گاهی بضرب دست آواز کند و خصوصاً چون در فضائی باشد که دران جمع گردد مثل معده و امعا و میان اغشیهٔ مجلل عظام
و میان استخوانها و اغشیهٔ مطیف بعضلات و میان عضلها و همچنین انچه مطیف با وتار باشد و گاهی در افضیه متحلل نشود بلکه اعضای متصله را تمزیق نماید و دران داخل
شود یا اندران متولد گردد پس منحرج بتمزیق آن شود و ریح باقی بماند و محتبس میشود لسبب کثافت و غلظ خود و لسبب کثافت عضوی که محیط آن باشد و ضیق مسام او
و گاهی انسان بر عضوی مثل زانو توهم ورمی محتاج بشگاف کند پس آنرا بشگافد و ریح صرف ازان برآید و از عجائب مشاهدات راقم اینست که حافظ فضل کریم را ورم
زانو عارض شده و هر بار که ورم را جنبش میکردند آروغ بآواز بلند می آمد بعد چندی باستعمال محللات آن ورم زائل شد و آروغ نیز موقوف گشت و بولس گوید که گاهی
ریاح منفخه زیر جلد تولد می یابد و گاهی زیر صفاقات که بالای استخوانهاست و آنکه محیط بعضلات ست میباشد و گاهی این ریح در شکم میان البطن و صفاق جمع میشود
و آنرا استسقای طبلی نامند و فرق میان این ورم و میان ورم رخو بلغمی با وذیما آنست که باوجودیکه درین انگشت فرو رود اثر غمز او باقی نماند و ازان آواز مثل
آواز طبل آید **بالجمله** علامت نفخه سبکی ورم و عدم گرانی ست و آنکه مانند مشک پر باد باشد و از انگشت فرو رود و زود بحال خود باز آید و اثر او نماند **علاج** بعد از
نضیج بنضج بلغم از مسهل بلغم تنقیه نمایند و استعمال گلقند و گلاب و عرق بادیان و شربت بزوری حار نفع دارد و محجمه بلا شرط بر موضع ورم نهند و روغن بابونه و نرگس
و هفت برگ بمالند و جاورس و ارزن را گرم کرده بدان تکمید کنند و سورنجان تلخ زنجبیل بابونه نمک طعام هر یک شش ماشه سوده در روغن بابونه و روغن نرگس
هر یک دو توله آمیخته نیم گرم بمالند و **ایضاً** سنبل الطیب و بزر البنج هر یک نه ماشه ساییده در روغن گل سه توله آمیخته و ضماد زعفران سه ماشه در سفیدی بیضهٔ مرغ
حل کرده و یا صبر یک توله مغز خیارشنبر دو توله در آب عنب الثعلب سبز ضماد کنند و بالایش برگ بید انجیر سرخ بروغن گل و یا بابونه چرب نموده بربندند و هر چه در علاج ورم رخو
برای تهبج مسطور شد بکار برند **شیخ الرئیس** مینویسد که انچه مشابه تهبج باشد علاجش از جنس علاج او بود و اما در علاج نفخه احتیاج بچیزی افتد که جلد را متخلخل گرداند
و انچه اندران باشد آنرا تحلیل نماید و آنرا بر موضع تا مدت طویل مکث ممکن بود و آن مثل مراهم و ادهان و مانند آنهاست و کمتر ازان میاد سائله و امثال آنست و لابد
که در غایت لطافت باشد تا بسبب لطافت اجزای او بر غوص مفرط متمکن بود و گاهی احتیاج بوضع محاجم بغیر شرط آید تا نفخه را تحلیل کند و ازادویهٔ موضعیهٔ آن
روغنهای گرم لطیف الاجزاست مثل زیت که دران چون سداب و زیره و بزور ملطفه مثل تخم کرفس و انیسون و نانخواه و شبت و مانند آن پخته باشند و از مراهم محلله و مفشو
برای نفخه که در اعضای وتریه و عضلیه افتد اینست که بگیرند چرک دیوار حمام و بآب حل کرده در پاتیله انداخته بران آهک آب نادیده اندازند بقدریکه دران احتمال قوام مثل
قوام گل باشد و جوش داده بدان لطوخ سازند و گاهی از شراب و آهک جوشانیده مرهم میسازند و مرهم جید معتدل بگیرند زوفای خشک و بسایند و بر قیروطی مرتب از
موم زرد و روغن شبت بپاشند و ازان مرهم لطوخ بسازند و نفخه که در عضلات بسبب کوفته شدن آن عارض شود واجبست که از ادویهٔ حارهٔ مفرط و حریفه اجتناب
نمایند تا عضو ازان متوحش نشود و نفرت نکند بلکه چون بمحللات معالجه کنند چیزی از مسکنات وجع بدان مخلوط سازند و مثل این علاجات بمثل میفخج ست که در زیت
حل کرده صوف زوفا دران تر کرده باشند و اگر با حرارتی باشد بروغن گل صوف زوفا تر نمایند و اگر زوفای رطب در روغن گل حل کنند بهتر باشد و اینهمه نیم گرم مائل
بحرارت استعمال کنند و نگذارند که سرد گردد زیرا که سردی بمثل این مضرست و اگر در انجا از ابتدا درد باشد پس بران روغنهائیکه دران تسکین درد باشد مع منع ماده

که در ابتدا باید استعمال کنند چون روغن بنفشه و روغن گل بابونه و روغن شبت پس هر گاه اندک خفت یابند در ادویه آنچه دران قوت تحلیل زیاده باشد آمیزند
مثل نطرون و سرکه پس مثل خاکستر پس مراهم محلله مثل مراهم مذکوره **ابن الیاس** گوید که هر صباح جلاب از تخم کاسنی و بادیان هر واحد سه درم و از
شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ نخود و ماش بمغز بادام و یا هر صبح سکنجبین بزوری ده درم در آب گرم حل کرده بیاشامند و غذا مزورهٔ زیرباج بلحوم مأکیان
و تیهو و از منفخات حذر کنند و تلطیف تدبیر نمایند و در نفخه در جلاب مذکور تخم سداب سه درم داخل کنند و غذا نخوداب و مغز قرطم و عضو معلول را بروغن بابونه
و سداب بمالند و یا بگیرند تخم کرفس و انیسون و نانخواه هر واحد ده درم و در یکمن آب بجوشانند تا بنصف رطل آید صاف کرده روغن زیت نیم رطل بران ریخته
بملایمت بجوشانند تا آب فانی شود و روغن بماند و بر عضو بمالند **خجندی** گوید که هر بامداد شربت از تخم سداب و بادیان و نانخواه و تخم فنجنکشت هر واحد
یکدرم با ده درم گلقند بنوشند و غذا حمصیه بلحوم فاضله و بر تناول معاجین محلل ریاح مثل فلافلی و تریاق اربعه و دحمرثا هر کدام که حاضر باشد یکمثقال مداومت
نمایند و روغن جندبیدستر و مانند آن بمالند و تکمید با رد جو و جاورس یا سبوس گندم و نمک کنند و خاکستر چوب انگور با آب برگ سرو و طرفا و ابهل سرشته ضماد
نمایند و یا آب رماد بشویند یا اسفنج بدان تر کرده تکمید کنند و طریق آن در علاج ورم رخو در قول جرجانی گذشت **خضر** گوید که نطول آبیکه دران سبوس گندم
یا بابونه و اکلیل الملک و حلبه جوشانیده باشند بر عضو نمایند و در تهیج لطوخ بخولان در آب عنب الثعلب یا آب کشنیز کنند و اگر از ضعف جگر باشد علاجش
در امراض جگر مذکور شد و عمده درین همه اصلاح غذا و تلطیف آن و حذر و احتیاط از زدارات هضوم ست **بعضی** متاخرین مینویسند که اگر تهیج در آخر
تپهای بلغمی افتد و بر رو و پشت چشم و پا پدید آید ماء الاصول پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی اذخر هر یک هفت ماشه بیخ کرفس اصل السوس مقشر
هر یک پنج ماشه عنب الثعلب بادرنجبویه هر یک هفت ماشه مویز منقی دو توله مصطکی چهار ماشه گلقند عسلی چهار توله چهار پنج روز داده تنقیهٔ بدن نمایند و بعد از
تنقیه شربت بزوری حار چهار توله در عرق اذخر نه توله دهند تا یکهفته و غذای شوربای مرغ با نان خشکار و ضماد جدوار یا زرنباد در آب عنب الثعلب سازند و اگر سببش
سوء مزاج جگر باشد علاج سوء القنیه نمایند و اگر از بخار بواسیر باشد بنهجی که در سوء القنیه مسطور شده علاج او نمایند و اگر اسباب مذکوره نباشد و تهیج تمام بدن را
شامل بود و فرق درین تهیج و استسقا آنست که درینجا تشنگی اصلا نمیباشد بخلاف استسقا که تشنگی در هر سه نوع آن لازم ست اول تنقیهٔ بلغم نمایند بعده
علاج خفیف استسقای لحمی بکار برند و شستن بمطبوخ اشترخار و کذا آب خاکستر چوب انگور به تیزاب فاروقی و ایضا طلای تخم مورد در سرکه و گلاب و روغن گل
نافعست و بدانند که این مرض بی خلل جگر کمتر افتد و اگر با تهیج اندکی صلابت فم معده و قبض شکم و غلبهٔ خفقان و سوء تنفس باشد فصد باسلیق کنند و روز دوم
مغز خیار شنبر و گلقند و گلاب و عرق گاوزبان و روغن بادام دهند و بعد ازان اگر خشکی دماغ و بیخوابی باشد روغن بادام و خشخاش برابر بر تارک سر مالند و اندکی
در بینی و گوش چکانند و خمیرهٔ گاوزبان با عرق بیدمشک و کیوڑه دهند و بخوردن حریره امر کنند

دبیله

عبارتست از ورم بزرگ حجم و رنگ آن مانند رنگ جلد بود و با آن درد نباشد مگر بسبب عروض عفونت در ماده یا باستعمال ادویهٔ ذی حدت و نزد ریم گردیدن در داخل
او جائی باشد که دران مواد خبیثه جمع شود و **طبری** گوید که دبیله مثل دمل بزرگ ست مستدیر و مستطیل و گاهی منبسط بود و گاهی رنگ آن همرنگ دمل باشد لیکن در
اکثر مخالف از دمل بود و برنگ جلد باشد پس اگر با ماده حاصله دران حدت بود با ظهور او الم بود و اگر ماده بارد غلیظ باشد الم کمتر بود و سبب دبیله مادهٔ عفنهٔ غلیظهٔ
غیر نضیجه قلیل الحدت منسه ست متولد از فساد غذا بسبب سوء هضم و تخمه یا اغذیهٔ غلیظه که هضم نشود بجهت قلت حرارت و کثرت کمیت غذا و ورود ارت کیفیت آن
پس متعفن و فاسد گردد و چون ماده حار نبود و بلید باشد پس آنچه ازان پیدا شود یا چیزی مثل روغن بود و بنا بر لین که دران باشد و یا مثل عسل بود بنا بر غلظ که
اندران باشد و یا مثل پیه گداخته که جمود او محکم نشده باشد زیرا که قدرت آن ندارد که نضج یابد و ریم سفید رقیق بهم رسد و بهمین جهت آنچه در دبیلات پیدا شود
اجسام مختلفه بود مثل زگال و صوف و سنگریزه و ناخن و اشیای سیاه و نیلگون و آسمانی و آسیا شبیه بخزف و گل سیاه بدبو و مانند آن و آلو ماهر از من ذکر
کرده که در بیمارستان دبیله را شگافتند و ازان قطع مشابه زرنیخ زرد بر آمد و ازان قطعه گرفته بر آتش نهادند و قطعهٔ زرنیخ نیز بر آتش گذاشتند و بوی هر دو یکسان

بود و سببش آن بود که در ماده کیفیت زرنیخی در طبع او پیدا شده و حرارت ضعیفه دران اثر کرده پس زرنیخ دران پیدا شد چنانچه در معدن متولد میگردد و هر چه در دبیله
از انواع اجسام پیدا شود برین قیاس باید کرد و اما تغیر هضم و سوء هضم و تخمه از اسباب بسیار بود و بعض آن مخصوص بجوهر و بعض آن مخصوص بکیفیت و بعض
آن مخصوص بکمیت باشد پس انچه مخصوص بجوهر بود آنست که معده و آلات هضم ضعیف گردد و انچه مخصوص بکیفیت بود آنست که کیفیت کیموس
متغیر شود و انچه مخصوص بکمیت ست آنست که مقدار کیموس بیفزاید یا کم گردد و بدین معانی هضم فاسد شود و انچه مذکور شد حادث گردد
و ابن نوح گوید که دبیله با ورم بود یا بلا ورم بود و سببش ضعف هضم و سوء هضم ست یا بسبب کثرت اکل یا تناول اغذیهٔ غلیظه یا ضعف معده و جگر یا بهم یا فکر طویل
که در مزاج قلب برودت پیدا کند و بدان سبب فم معده سرد شود پس هضم ضعیف گردد و از تخمه رطوبات غلیظهٔ لزجه در عضوی پیدا شود و این رطوبات گرداگرد آن ازان
اجسام فاسد کند و برای نفس خود موضع بسبب طول مکث او دران بهم رساند بعده رنگ این رطوبات متغیر گردد یا بسوی سفیدی و آنرا شحمیه نامند و یا بسوی زردی
و آنرا عسلیه گویند و یا بسوی سیاهی و آنرا عقیدیه خوانند بعد ازان درین رطوبت اجسام صلب مختلف که از جنس رطوبت باشد متولد گردد بلکه از جنس
اصناف اجسام صلبه باشد مثل ریزهٔ موی و پارهٔ استخوان و قطع خزفها و ریگ و گچ و چوب و غیر آن که در قول طبری مسطور شد چون بشگافند در آن این اشیا
یافته شود و بعض آن بسیار بدبو و بعضی بی بو باشد و خجندی گوید که مادهٔ محدث ورم یا مجتمع در فضای مخصوص باشد و آن دبیله است یا چنین نباشد و آنرا
اسمای دیگرست و مادهٔ دبیله گاهی حار بود و آنرا خراج نامند و گاهی چنین نباشد پس باسم دبیله مختص گردد و گویند که از خواص دبیله است که با آن درد البته نباشد
و بر اجسام غریبه محتوی بود مثل دردی زیت و گل و غیر آن که مذکور شد و این اجسام از حرارت غریبی در فضول مختلفه متولد شوند که بعض آن از احتراق صفرا و بعض
آن از انعقاد او و بعض آن از انعقاد بلغم و از احتراق او و بعض آن از احتراق خون و بعض آن از احتراق سودا و انعقاد و غلظ او پیدا شود و علامت دبیله آنست
که جای غمز او کمتر فرو رود و از جای غمز ریم و خون و مائل بصلابت باشد و انطاکی گوید که دبیله عبارت از اجتماع اغذیهٔ زیاده از حاجت ست میان صفاقات
و تجاویف و این مجتمع را بسبب خامی او و میل او از مسالک طبیعی فاعل آن از حرارت ضعیفه منقسم گرداند بچیزی که مشابه گچ باشد اگر اصل او بلغم بود و خاکستر
اگر سودا باشد و خشت سوده اگر خون سوخته بود و زنگار اگر صفرا باشد و ریم اگر قریب از طبیعی بود و گاهی مشابه مو و رشته و غیر آن باشد و سبب همه اختلاط اغذیه
و تناول اشیای خام و شرب بالای اکل قبل از هضم و قلت ریاضت و لزوم دعت ست و علامتش ظهور نتوست زیر جلد مع سلامت جلد و استدارت شکل
غالبا و نرمی او و قلت درد مگر آنکه بر ماده لذاعه حاده محتوی باشد **علاج** اول تنقیهٔ بلغم کنند بعد ازان ادویهٔ ملینهٔ محلله مانند مرهم داخلیون استعمال کنند و از
لعاب خطمی و تخم کتان و حلبه و پیه گوزن و پیه نرگاو و روغن گل مرهم ساخته ضماد نمایند تا نضج یابد پس بشگافند و مواد ردی را بیرون آرند بعده ادویهٔ مدمله را
بکار برند و علاج این قریب از علاج خراج ست سوای آنکه اخراج چیزیکه در دبیله باشد در یکدفع نشاید بسبب کثرت آن و مخالطت روح بدان تا غشی نیفتد
بلکه استخراج ماده بدفعات کنند و ضماد نعنع بستانی با آرد جو پخته و کذا سرگین کبوتر بسرکه و عسل و کذا حرف و کذا حلبه و کذا عرق کشتی گیران بغبار آسیا سرشته
دبیله را بشگافد و ضماد خطمی بسرکه یا شراب پخته و کذا پیاز نرگس و کذا پرسیاوشان و کذا آرد جو بآب پودینه و عسل و کذا سیر سوخته نضج دبیله کند و طلای
قند بعسل و کذا اشنان سبز در شراب آمیخته تحلیل دبیله نماید و خوردن لبلاب پخته بروغن بادام یا روغن کنجد تازه و کذا ضماد برگ و خیوط آن کوفته نیز نافع
دبیله است **ابن الیاس** می‌نویسد که هر صبح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس و گاوزبان هر واحد دو درم و از شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ
ماش و نخود با مغز بادام خورند و تنقیهٔ بدن بمطبوخ فواکه نمایند که دران تربد و هلیلهٔ زرد و خیارشنبر و گلقند باشد و بهر تلیین طبیعت سنای مکی هفت درم بنفشهٔ
خشک و اصل السوس و پرسیاوشان هر واحد سه درم تربد خراشیده کوفته دو درم هلیلهٔ زرد هفت درم جوشانیده صاف نموده بنوشند بعد ازان بلطیف
تدبیر نمایند و اگر با ضعف قوت باشد جوجهٔ مرغ در مزوره داخل کنند و دبیله را با دهان و شحوم و العبهٔ ملینهٔ منضجه و بمرهم داخلیون ضماد نمایند و چون نرم گردد با آهستگی
بشگافند و انچه اندران باشد بدفعات پاک کنند و بعده از پنبهٔ کهنه پر کنند تا تنقیهٔ آن بتمامه کنند بعد ازان التحام او بمراهم نمایند که برای ادمال قروح غائر مذکور گردد
و نوعی از دبیله است معروف بدبیلهٔ منکوسه و او آنست که از زیر جلد بعید باشد و غائر عمیق بود و انچه دران جمع شود در عمق جمع گردد و با آن درد لذع باشد

و علاجش علاج دبیله است مع احتیاط و حذر از مسهلات قویه و استقصا در معالجه و اسهال چندانکه استفراغ بتدریج اندک اندک نماید **انطاکی** در نزهت
مینویسد که علاجش مبالغه در تنقیه است بعده تلیین و انضاج او پس شق و استخراج ماده و اگرچه بدفعات باشد بحسب قوت پس منقیات از مراهم پس مدملات
و از الطف چیزیکه بدان پاک کنند صابون و بزر کتان و بزر قطونا و گندم خاییده و انجیر و قرطم است و قسمی ازان دبیلهٔ منکوسه است که بجس ظاهر نشود و کمتر
آنست که مریض ازان سالم ماند و چون بشگافند موادیکه دران باشد ظاهر نگردد تا شگاف باستخوان نرسد و در تذکره گوید که استفراغ خلطی نمایند که غلبهٔ او معلوم
شود و تحقیق گردد تولد ماده ازان بمناسب او و مرکب بحسب او و چون تنقیه یقین گردد نضج ماده او لا بنطول مثل طبیخ بابونه و حلبه و اکلیل الملک و خطمی کنند
و عقب آن ادهان مرخیه مثل مسکه و روغن بنفشه و موم استعمال کنند بعده هر تخم ذی لعاب چون اسبغول و بزر کتان بزیت بر بندند پس اگر منفجر نشود بیخ نرگس
بروغن گاو یا روغن سوسن و خردل بکار برند و اگر نشگافد بآهن بشگافند و مبادرت باین نباید کرد بعده پاک کنند اگر قوت را امکان آن باشد در یکدفع و الا
بدفعات متعدده زیراکه ماده خارج نمیشود مگر باقدری از ارواح و چون پاک کردند بماء العسل بشویند و بمرهم جاذب و بینبهٔ کهنه پر کنند و مرهم داخلیون را در تنقیهٔ باب
شانی عظیم است و معظم فائده نهادن او قبل از شگافتن بود و قسمی از دبیله آنست که آنرا منکوسه نامند و او آنست که بسوی باطن قریب تر باشد و این چون بسوی
باطن بشگافد هلاک کند و گاهی بادویهٔ مذکوره علاج کرده شود و بکشاید و ایضاً مآل او بموت باشد آنچه در عضو غیر مجوف بود بسبب غلبهٔ سلامتی درینصورت و از جمع بات
حشو او بصبر و مرداسنگ و روغن گاو دست و باوجود این مبالغه در پرهیز از زفر و هر چیز سرد مثل خربزه و بعد کشادن او از شوربا خصوصاً چرب بسبب تولید او
ماده را واجبست بعده اگر ماده دلالت بر وجود بلغم کند مثل خروج او سفید مائل بغلظ و شفافیت تعاهد استعمال غاریقون بشحم حنظل و روغن بادام و عسل کنند و یا
بر سوداء مثل تیرگی و غلظ او و غرابت اجسام خارجه لزوم حجر ارمنی بمعجون اسطوخودوس نمایند که این را سر غریب است و یا بر صفرا مثل زردی یا در قیق حاد صبر و هلیله
بآب بنفشه یا گلاب حب بسته بدهند و یا خون باشد فصد جانب محاذی کنند نه مقابل باز روی خلاف و اهم آن بجوف انجذاب ماده سمی بسوی بدن و از
چیزیکه دبیلات را بشگافد اینست که تیلات را بآرد جو بپزند تا مهرا گردد و بران نهند و کذا سرگین کبوتر و پشک بز بعسل و در خواص است که چون سنگی را بر سنگ کنند
و پیش ازانکه بزمین رسد بگیرند و در گردن صاحب دبیله بیاویزند فائدهٔ تمام دهد **طبری** گوید که بسوی آن نظر کنند اگر صلب باشد فصد مریض کنند اگر ازان مانعی نباشد
و استفراغ بدن او نمایند اگر قوت اطاعت او کند پس بمطبوخ افتیمون یکدفعه یا دو دفعه بحسب حاجت و مقدار قوت و اقتصار بر اغذیهٔ محموده کنند مثل تیهو و بچهٔ مرغ
و دراج و اگر مدت نگذشته باشد مزورات معمول بسرکه و شکر سفید و مانند آن دهند بعده نظر کنند بموضعی که دران دبیله است پس اگر تضمید او جائز بود چیزیکه آنرا نرم کند
مثل پیه بط و پیه مرغابی و ثرب بز و پیه خرس اگر یافته شود ضماد نمایند و واجب نیست که شحوم در نهایت حدت باشند مثل پیه شیر و پیه نسر و پیه عناق الارض
چه گویند که این حادترین شحوم است پس شحوم مذکورهٔ سابق جمع کرده ازان موم روغن سازند بعده بر آتش آنرا تسقیه دهند بلعاب اسبغول و لعاب حلبه و بهم زنند
تا مختلط گردد پس بر دبیله ضماد کنند تا نرم گردد و اگر باین دوا نرم نشود بمرهم داخلیون که دران مرداسنگ و اسرب محکوک بآب شبت داخل کرده باشند ضماد
نمایند و اگر این مرهم آنرا نرم نکند باین دوا ضماد سازند بگیرند گندم مطبوخ بلعاب اسبغول و لعاب حلبه و لعاب تخم کتان و مع اشق بکوبند تا مثل مرهم گردد بدان
ضماد کنند که این خراجات صلبه را نرم کند و اگر بدین نرم نشود بگیرند اشق و زفت و علک الانباط و بهم را بآتش در شراب بگدازند بعده بر پارچه طلا کرده بچسپانند تا نرم
نرم کند و هرچه دران باشد بپزد و از آنچه دبیله را ضماد کنند برای نرمی شیرزرق فارسی مطبوخ بگندم و جاورس مقشر است و بعد از طبخ در هاون بکوبند تا مثل مرهم
گردد بعده موم روغن ببعض شحوم مذکوره سازند و بر آتش تسقیهٔ آن بلعاب حلبه و لعاب بزر کتان نمایند بعده از آتش فرود آورده اندک مرداسنگ بران اندازند
پس با گندم مطبوخ مع شیرزرق جمع کرده باریک و نرم بسازند بعد ازان بر دبیلهٔ صلبه ضماد کنند اگر سرما باشد گرم کرده و اگر گرما باشد همچنان و تضمید او چنان باید
که یکروز ضماد نمایند و یکروز ترک کنند و اگر باین دبیله نرم نشود متعرض بشگاف نشوند و نقل مریض ازان بلد و هوا بمضاد آن از بلد و هوا کنند و یا ترک معالجه
نمایند تا آنکه فصل مقابل آن فصل آید و بالجمله دبیله را بآهن مس نکنند تا وقتیکه نرم شود و ریم بسطح جلد بیرون آید حتی که حاس بدان احساس نماید پس هرگاه اراده
شگاف او نمایند بسوی موضع او نظر کنند اگر قریب قلب یا جگر یا خصیتین یا طحال یا معده باشد شگاف او بطول دهند از بعیدترین مواضع از عضو شریف

وانچه دران باشد یکدفعه خارج نکنند بلکه در چند روز و بدفعات بیرون آرند پس اگر انچه ازان خارج شود شحمی باشد آنرا با پنبهٔ کهنه تهاپر کنند و اگر عسلی باشد از پنبه
و سرکه پر سازند و اگر نفطی یا صدیدی سیاه باشد با پنبه و سرکه و نمک پر کنند و همواره آنرا پر نمایند تا آنکه آنرا پاک کند و بمقدار غور او نظر کنند و دریافت نمایند که آیا او
بحجاب رسیده است یا نه پس اگر رسیده باشد احتراز نمایند و جهد کنند در نهادن رفادها و بستن بر اشکالی که ریم بسوی خارج بیرون آید و به شکلی نحو اینکه ریم
ازان سیلان کند و بند نشود و مراهم مناسب هر یک استعمال نمایند و اگر بحجاب نرسیده باشد امیدوارتر و سالمتر باشد و علاجش بمرهم منبت لحم و جالی کنند
و موضع بطر انگذارند که تر بماند یا چرک کند پس اگر چرک نماید بشراب کهنه بشویند و اگر تر بماند بمرهمی که دران قلقطار افتد علاج کنند و چون ابتدا بتحم کند
مرهمیکه دران کندر و زراوند و اتینج و گلنار افتد استعمال نمایند و چون هر دو لب او قریب شوند و از لحم ممتلی گردد ذرور خشک که معروف بسر قولونست و آن گلنار
و گل سرخ و دقاق کندر و مر باشد استعمال کنند که این غشا را صلب کند و از انتقاض منع نماید و زیادتی و کمی در علاج بحسب رای طبیب است و این علاج هر
جنس دبیله است و از دبیلات نوعی است معروف بدبیلهٔ منکوسه و آن در اکثر احوال قاتل بود و البته نضج نکند و اگر بشگافند سوای خون ازان بیرون نیاید
و چون شگاف تا باستخوان رسد آنجا ریم برنگی که مذکور شد ظاهر شود چه غائر بود و گاهی غشای موضوع بر عظم را بوسیده کند و بغشای مستبطن اضلاع برسد
و منکوسه بهر آن نامند که ریم آن زیر آن میرسد و بسوی خارج او بیرون نیاید که بگشاید و علاجش همان علاج است که مذکور شد سوای آنکه واجب است که عنایت
بمعالجهٔ او بیشتر از اول بود و اگر دبیلهٔ رخو باشد و دائم انچه حوالی اوست آنرا متعفن سازد مضر نیست که حوالی دبیله را داغ متصل بلیغ دهند تا موضع سخت
گردد و متعفن نشود و فرق میان دبیله و میان دمامیل و خراجات بسیار است بعضی از آنست که مذکور شد و بعضی آنکه خراج و دمل را چون بشگافند دران کیسه نیابند
و در دبیله وعا و کیسه یافته شود و لهذا آنرا دبیله نامند و معنی او آنست که آنرا دو کیسه است زیرا که بیله بمعنی کیسه است پس در یکی از دو کیسهٔ آن ذرد آب فاسد
متعفن بود و در کیسهٔ دیگر اشیای غریب باشد که مذکور شد مثل چوب و نکال و ریزهٔ ناخن و پشم و موی و مانند آن و واجب نیست که طبیب جسارت کند بر دبیلات
نه بر علاج آن مگر آنکه چون صاحب او را جودت قوت و صحت بنیه و حسن قبول برای معالجه دریابند و در مقالهٔ بعض بصریین خواندم که واجب است که محجمه بی شرط یا قدح
شوصه بر دبیله نهند پس اگر بر مریض ازان غشی نشود امید صحت او باید داشت زیرا که وضع محاجم ماده را بسوی خارج بیرون آرد پس شگاف سهل بود و گمان من
آنست که امر بوضع محاجم وقتی کرده اند که چون دبیله بر مواضع سلیمه از بدن باشد و ابو ماهر معالجهٔ دبیلات بتلیین و تحلیل می نمود و ندیدم که او اشاره بشگاف البته کرده باشد

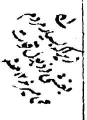
خراج

عبارت است از ورم حار کبیر الحجم بالم و ضربان که در آخر پخته شود و ریم کند و بقول بعضی فرق میان خراج و دبیله آنست که در خراج ماده اندک
بود و در دبیله ماده بسیار باشد و شیخ الرئیس و غیره مینویسند که خراج از جملهٔ دبیلاتست انچه از اورام حار ریم کند و اسم دبیله واقع میشود بر هر ورم که در باطن او
موضعی فارغ باشد که بسوی آن ماده بریزد پس هر ماده که باشد دران بماند و خراج آنست که از جملهٔ این حار باشد پس ریم جمع شود و گاهی ورم حار ابتدا کند بجمع ریم
و تفرق اتصال باطن و گاهی چنان ابتدا نکند بلکه ابتدا کند با بتدای اورام حارهٔ صحیحه که اوقات اربعه او دران متمیز بود و چون فلغمونی بعده امراو نزد منتهی مؤول گردد
بریم یا با خذ اخلاط مخالطه و عصبیه و رملیه و شعریه و غیر آنها و با وجود این بعضی اطبا ورمی را که دران اخلاط ازین جنس باشد باسم دبیلات مخصوص کرده اند و چون
این خراج از مادهٔ غلیظ بود که طبیعت آنرا بسوی عضوی دفع کند پس ممکن نیست که در جلد نافذ شود و بطریق بخار یا عرق ازان تحلیل گردد و نه ایضا آنرا عضو مشرب کند
که ترهل پذیرد چنانچه در استسقا بلکه اتصال عضو متفرق گرداند بسبب غلظ خود بتفرق ظاهر و در خلل آن متفرق ساکن گردد و در اکثر او در اسرع تر ظاهر شود
و خصوصا اگر ماده حاد باشد پس آن خراج آغاز بتعفن کند و لحم حوالی خود را بسبب حدت و عفونت خود بوسیده سازد حتی که ریم جمع شود پس آن ریم
نضج یابد پس منفجر گردد یا بفساد جلدی که بر آنست و تاکل آن و گاهی احتیاج شود بتقویت در انضاج و انفجار بمنضجی و مفجری و گاهی حاجت آن نیفتد
و هر قدر که خراج را ارتفاع شدیدتر و سرا و تیزتر و سرخی و گرمی سخت تر بود خلط محدث او در حرارت شدیدتر و آن در نضج و تحلیل و انفجار سریعتر باشد و خصوصا
بلند باید صنوبری شکل مثل دمل بزرگ و انچه خلاف این یعنی پهن و فرو رفته کم سرخ بود آن غلیظ الماده ردی مائل بسوی باطن قلیل الوجع ثقیل الحرکت باشد

و دیر تر پخته شود و چون سر کند زخم آن کشاده بود و اکثر آن باشد که چند جای سر کند و آخر یکی شود و ردی تر از این آنست که انفجار او بسوی باطن شود پس هر عضوی که بگذرد آنرا فاسد کند و از ین قبیل ست که بسوی جانبین مندفع شود و هر عضو قابل آن نیست که در ان خراج حادث شود چنانچه در مفاصل خروج خراج نادر باشد پس اگر در انجا خراج بر آید امر عظیم باشد و ماده سخت مفرط بود و بدترین و خبیث ترین خراجات آنست که بر اطراف عضله کثیر العصب قوی الحس بر آید که الم و آفت او بیشتر باشد و خراجات مختلف باشند در مدت نضج ریم آنها بحسب خلط در لطافت و غلظ او و مزاج در حرارت و برودت و اعتدال او و بحسب فصل و سن و جوهر عضو و خراج نضج نیابد و ماده که اندر انست مستحیل بریم نگردد بسبب قلت حرارت غریزی در عضو و بسبب غلظ جوهر ماده و گاهی در باطن بکشاید بجنب ظاهر نشود بسبب غائر بودن ریم در گوشت و یا غلظ جلد یکه بر آنست و گاهی بر نضج ریم واقف شوند بسرعت و گاهی واقف نگردند بحسب جوهر او در غلظ پس بسرعت نرم نشود و اگر چه نضج یابد و در رقت پس بسرعت نرم گردد و بحسب لحم که بسیار یا اندک بران باشد **اسباب خراج** وقوع بسوی ریم امتلاء و کثرت ماده و فساد آنست و اسباب این اسباب او تخمه و ریاضات ردیه ست و امراضیکه باستفراغ ظاهر بحران نکنند و آفات نفسانی از غموم و هموم مفسد خون و نوعی از خراجات است که آنرا طرمیسوس نامند و آن خراجیست که منفجر شود و زرداب شبیه بلحم جید بیرون آید بعده از ان ریم بار دیگر ظاهر گردد و قسمی از خراجات است که آنرا تین گویند و آن خراج قرحی ست مستدیر سرخ که صاحب او از تب خالی نباشد و اکثر امر و حدوث او در اکثر امر در سر بود و گاهی در غیر آن حادث شود و سببش خون سوداوی کثیر المقدار است که رطوبات بلغمی بدان آمیخته باشد پس قوام ماده و رنگ آن و نضج آن مختلف بود **دلائل** خراج بودن ورم و جمع ریم زیادتی گرمی موضع ورم و سختی آن و ضربان و اشتداد وجع و احساس تمدد مفرط ست **دلائل** نضج کامل ماده خراج و پختن ریم علامت نرمی ورم و فرو رفتن او زیر انگشت وقت لمس و سکون شدت درد و ضربان و ظهور اندک غارش در ان نشست

احکام ریم

بدانکه ریم جید آنست که سفید و هموار بود و آنرا بوی بد بسیار نباشد زیرا که سفیدی ریم دلیل قوت طبیعت ست و هموار قوام دلالت کند بر آنکه طبیعت در ریم فعل مستوی و تصرف تمام کرده و آنرا نیک پخته و ریم متفق الانفعال از قوت هاضمه ست و فعل او در عاصی و مطیع مختلف نیست و عدم شدت بوی بد دلیل بعید تر بودن او از عفونت قویست و ریم ردی آنست که بدبو باشد دال بر عفونت که آن ضد نضج ست و دلالت بر اشتداد حرارت غریبی و عصیان ماده از قبول نضج متساوی کند و چون ریم متباین الاجزا در الوان و قوام بود آن نیز از جنس ردی مخالف جید باشد و اگر چه در رداءت مثل ریم بدبو دال بر عفونت نیست و هر ریم که در بدن حاصل شود آنرا لابد ست از عفونت بسبب فعل حرارت غریبی و یا نضج یعنی طبخ ماده ورم و یا تبرد بسبب ضعف حرارت غریزی و عدم حدوث حرارت غریبی در ان و در ین هنگام مستحیل بکیفیت ردی گردد و یا استحاله بنوع دیگر و مسمی گوید خراجی که جمع شود در ان مباین گردد اجزای عضو که باهم متصل بود حتی که فیما بین آنها فضائی بهم رسد و این یا عقب مرض دیگر باشد و یا بغیر تقدم مرض دیگر بود پس اگر عقب مرض متقدم باشد آن مرض یا فلغمونی مفرد و یا فلغمونی مرکب با حمره بود و اگر بغیر تقدم مرض دیگر باشد این نزد تولد ماده در بعض اعضا یا انصباب او از عضوی دیگر بسوی آن بود پس تفرق میان اجزای آن کند حتی که در ان فضا پیدا شود و در ان آن ماده جمع گردد و آن ماده اگر رطوبت باشد چون مدت بدان طول کند بانواع مختلفه متغیر گردد و در ان اجسام شبیه بسنگ و دردی زیت و دردی شراب وغیره که در دنبیله مسطور شد متولد شود و خراج که جمع گردد اگر در باطن بدن باشد و لاسیما در عضوی از احشا معرفت او دشوار ست و اگر در ظاهر بدن باشد معرفت او سهل بود و بدانچه لمس ادراک او نماید از خاص بلمس او چون بران غمز کنند و گاهی جای غمز خراجاتی که جمع گردد مختلف بود بحسب نوع رطوبتی که در ان مجتمع شود مثل رطوبت رقیق و ریم و خلط لزج مخاطی و غبیط و دم و علقه و هر واحد ازین بلمس و غمز مدرک گردد **مؤلف خلاصة التجارب** می نویسد که هر خراجیکه پدید آید و باز گردد نیکو نباشد و هر خراج که بر محلها گوشت دار افتد بهتر باشد جهت سرعت قبول نضج و اندمال و هر خراج بحرانی که محل آن کشاده تر شود اولی بود جهت تمام آمدن ماده مرض مقدم و هر خراجیکه مستعد بود بهتر باشد و زود تر پخته شود **علاج** در اول امر فصد کنند و مسهل بار دهند و اگر خراج در اطراف بود و مالغی از قی نباشد قی بهتر از مسهل نوشته اند و از ماکولات نمایند ظله ردیه پرهیز کنند و بتقویت قوت پردازند و نزد جمع شدن ریم تضمید بمنضجات خفیفه که در ان باوجود حرارت تغریه نیز باشد مثل خطمی و بزرکتان و خمیر و انجیر خشک و موم و زیت و کندر و زعفران نمایند و نطول بآب گرم سازند و نزد ظهور علامات نضج و نرمی ورم اگر از خود نشگافد انفجار او بادویه مفجره اولی ست

والانشگاف دهند و آنچه دران باشد بدفعات بیرون آرند اگر ماده بسیار باشد بعده از پنبه کهنه پاک کنند و بمراهم مدمله مرتب از مثل سفیداب و توتیای کرمانی
و گلنار رومی و مازو و دم الاخوین و انزروت مندمل سازند **اقوال حکما** ابو سهل گوید که چون خراج مجمع ریم ابتدا کند باید که نظر کنند پس اگر امید تحلیل ماده و قدرت بران و طمع در منع او
از بودن ریم باشد استعمال اشیای محلله کنند و اگر طمع در تحلیل ماده نباشد اشیای مقیحه استعمال نمایند و چیزها ئیکه در تحلیل او و منع او از ریم استعمال کرده میشود آن ضماد معمول از
نان گندم ست چون طبیخ او بکثرت نمایند و ضماد مرتب از آرد جو مطبوخ بطبیخ انجیر خشک پس اگر با وجود استعمال این اشیا حالت آن موضع متمدد شدید باشد بران شرط غیر عمیق زنند
بعده بران ضماد دیگر که دران آرد جو مطبوخ افتد بنهند و اگر ببینند که ورم کمتر از آنچه باید تحلیل میشود و بدانند که آن محتاج بتحلیل بیشتر ازین مقدار ست پس با نجیر ادویه که تحلیل آنها
بیشتر باشد مثل زوفا و پودینه کوهی و نمک بیفزایند و اگر ببینند که ورم میل بصلابت کرده با ضماد بیخ قثاء الحمار و بیدانجیر و اکلیل و بیخ خطمی آمیزند و اگر در تحلیل او طمع نباشد اولا اشیای
مسکن وجع مثل قیروطی و حمول البعقیه انگور استعمال کنند بعد از ان اشیای مقیحه مانند نطول آب نیم گرم و زیت نیم گرم و ضماد مرتب از آرد گندم و آب و زیت با حتدال پخته استعمال نمایند
و چون ریم کامل گردد خراج را بشگافند پس اولا با شیائیکه تنقیه و غسل نماید مثل ماء العسل علاج کنند بعد از ان بحسب ملاحظه حال زخم معالجه فرمایند و این چنان باشد که اگر زخم سلیم از ورم
حار باشد باید که در علاج او مرهمی که تجفیف نماید بغیر سوزش و بدون قبض شدید مثل مرهم مرتب از شب و استخوان سوخته و قلقطار استعمال نمایند بوعلی مینویسد که اما استفراغات آنچه
بدان علاج اورام در اوائل آن نمایند مگر آنکه خوف رجوع ماده بعضو شریف باشد چنانچه بیان کردیم و چنانچه جهال اطبای زمان غلطی میکنند پس امر ایست که دران خراج حار و اورام حاره غیر خراجیه
مشترک ست و از تدبیریکه بدان مخصوص ست آن تحلیل ماده ایست که دران جمع شود و این بر دو وجه ست یکی از ان تدبیر جاری بر صواب ست چون مرض بسیار خارج از معتاد نباشد و

آنست که حیله در انضاج ماده ریم و در کشادن او و بعد از ان باید کرد و آنکه رعایت قوت و حفظ او نمایند تا وجع و انفجار دفعه آنرا ساقط نکند بلکه واجب ست که رعایت کند طبیب صاحب او را که چگونه تقویت
قوت و حفظ آن نماید بدانچه معلوم ست و باید که صاحب دبیله را با غذیه جیده غذا سازند مگر آنکه خراج در احشا باشد پس بطبع و رجاحت بتلطیف غذا آید **دوم** تدبیر خارج از صواب بسبب جمع و ارتحال
و او آنست که چون مرض عظیم باشد و خراج در عظم خود متجاوز از معتاد و خوف استعجال امر در انتظار نضج اندران باشد یا دانند که قوت با نضاج جمله آن وفا نکند
و اگر تدبیر انضاج کنند آن مؤدی بتاثیر غیر انضاج خواهد شد پس از شگاف چاره نباشد مع احتیاط رسیدن آهن با عضای کریمه قریب خراج که در مس حدید بدان
خطر ست و همچنین هرگاه معلوم کنند که ماده چنان غلیظ ست که نضج نخواهد یافت و یا خوف کنند که حرارت غریزی در عضو چندان قلیل ست که نضج نخواهد کرد و یا خوف
نمایند که آن بسبب قلت خود احالهٔ ماده بغیر انضاج حقیقی خواهد کرد و یا خراج قریب مفاصل و اعضای رئیسه باشد پس خوف فاسد کردن او اعضای متصله
آنرا باشد و اگر تدبیر انضاج با دویه مغریه یا منضجه کنند بعید نبود که مغریه نفوذ نسیم را در منافذ منع کند و منضجه حرارت ضعیف را حرکت دهد و این همه بر تعفین عضو
اعانت نمایند پس در امثال این امور لابد ست از شرط غائر و شگاف عمیق بعده عقب آن ادویه که در غایت تحلیل و تجفیف باشند بکار برند و واجب ست که
شگاف و شرط در طول لیف عصب عضو بود مگر آنکه اراده بطلان فعل آن عضو از خوف وقوع تشنج باشد پس لیف را در عرض قطع کنند و سالم مانند از آنچه خوف بود
و اکثر طول لیف با طول بدن بود مگر در اعضای مخصوصه مثل الیاف زیر بغل و کنج ران که بعرض واقع ست و همچنین اکثر طول لیف با چینها و شکنها یافته میشود مگر در اعضای
مخصوصه مثل پیشانی و نزد یک عضو شگافته داده و شرط زده آب و روغن و چیزیکه دران شحم باشد نباید کرد و اگر چاره نباشد از شستن آن با آب و عسل یا آب شراب
یا سرکه ممزوج بشویند پس اگر ورم و التهاب بعد شگاف اشتداد نماید بعد پس مقشر ضماد کنند و اگر این حاجت نباشد ملحمات و مراهم استعمال نمایند و بدانند که این شگاف مؤلد زرداب و چرک تا صورت
ولیکن چون اندران رستگاری نباشد چاره نیست و اولی آنست که بران صبر کنند تا آنکه موضع لحمی قلیل العصب و عروق نضج یابد و باید دانست که خراج صنوبری مرتفع تیز سر کم محتاج بشگاف قبل نضج و بعد آن بود

تدبیر انضاج خراجات ظاهری

واجب ست که حرارت ادویه منضجه او قریب از حرارت بدن باشد و آنرا اندک تغریه بود و ازین در اول درجات نطول آب نیم گرم ست و تضمید بآرد گندم یا جو و گندم خاییده
ازین بهتر ست و نان با آب و زیت یا موم و زعفران و دقاق کندر و زفت و روغن گل یا پیه خنزیر و یا ضماد خطمی و برزکتان و ایضا ضماد از انجیر خشک شیرین فربه تنها یا بآرد
و خصوصا ضماد چون دران زوفا و صعتر بری داخل کنند یا آبیکه دران این هر دو یا اندک نمک پخته باشند بیامیزند و گاهی دران پیه یا روغن زیاده کرده میشود و قوت ازین
حرارت با علک البطم ست و ادویه مرکبه از مویز و میعه و قنه و مرداسنگ دراتیانج و صمغ و مصطکی و زوفای رطب و بیخ قثاء الحمار و بیخ دم الاخوین و مرهم جالینوس

بروغن حبه الخضرا مع صبر و موم و خصوصاً چون آنرا مرهم باسلیقون وازهتر ادویه درین باب دوای سنگ مار قشیشا باشد مست که بران نهند تا آنکه از خود بیفتد

تدبیر خراجات ظاهری بعد نضج

چون خراج غلیظ الجلد بود و با وجود نضج امید انفجار او نباشد و نزدیک آن عروق و اوتار و عصب باشد پس واجبست که شگاف دهند و شدیدترین آنست که قریب مفاصل باشد و برای شگاف موضع ریم را بجویند و جهد کنند که شگاف باسفل واقع شود مگر آنکه ممکن نبود و اگر خراج سمین باشد بقدریکه ریم ازان برآید بشگافند تا سمین بجا سوای غدد ملتزق نگردد و اگر موضع خراج نحیف باشد جمله آنرا در طول بشگافند و بدانند جائیکه دران ریم باشد پس ظاهر شود خصوصاً چون بانگشت بجنبش نمایند و ملاحظه بانگشت دست دیگر کنند که آیا چیزی از جنبش مندفع میشود و موضع ریم ظاهر گردد از میل رنگ او بسفیدی و تا که نضج نیابد مائل بسرخی باشد و گاهی جای ریم مائل بزردی و سبزی بود اگر ریم جید نباشد و معتمد لمس ست نه بصر لیکن بصر معین او بود و واجبست که در شق خطوط طبیعی را از چینها لزوم نمایند مگر نزد ضرورت در اعضائیکه وضع لیف آنها در طول مخالف وضع شکنها باشد پس اگر اتباع شکنها در شگافتن خراج پیشانی نمایند جلد پیشانی بر رو افتد بلکه این محتاج آنست که مخالفت چینها نمایند و اما در مثل بن ران واجبست که شگاف همراه شکنها در عرض جلد دهند و چون خراج را شگافند و اخراج نمودند چیزی را که اندر آنست باید که مبادرت بالصاق جلد بالحم او کنند تا خشک مثل خزف و صلب نگردد و چنان شود که ملتصق نگردد و دران جای خفا حادث شود که آن همواره ممتلی گردد و مثل خراج اول عود کند و هر قدر که پاک کنند باز ممتلی گردد و در حقیقت از جنس ناصور شود و قبل از آنکه الزاق او نمایند فی الحال باید که آنرا پاک کنند و اگر حاجت آید که بر سر میل خرقه در شست پیچیده دران داخل کنند و بدان پاک نمایند و بخارند پس الزاق او نمایند و بعصابه بر بندند بنحویکه در رباط کهوف و قروح غائره مذکور گردد و صواب جید باشد و واجبست که در شگافتن رعایت شرائطی که ذکر کردیم مرعی دارند بعده شگاف از نضیج تر موضع و لحیم تر و بعید تر از عروق و شرایین و اوتار نمایند و بدانند که شگاف مختلف بود بحسب مواضع چنانچه انطلیس گفته که خراج اگر در سر باشد بشق مستوی شگاف نمایند بار استی بیخ نبات شعر و اگر در موضع چشم باشد مورب مشابه وضع چشم و اگر در بینی عارض شود مستوی بقدر طول بینی و اگر نزدیک چشم باشد هلالی شبیه بسر هلال و کجی او بسوی اسفل بود و اگر در فکین و پس گوش باشد مستوی بطول و اگر در ساعد و مرفق و بازو و ران و ساق باشد همه در طول و همچنین در عضل شکم و پشت و در کنج ران و بغل شگافی کنند که از عرض نیز اخذ کنند تا ناصور نگردد و اگر قریب ران یعنی در سرین باشد مستدیر مورب و همچنین اینچه قریب مقعد باشد و در پهلو و اضلاع بوریب و اضلاع هلالی شکل مقرن و اما در خصیه و قضیب مستوی در طول بشگافند و مدام حریص باشند بانکه شگاف متابع شکل کیانی باشد انچه قدرت بران باشد و حفظ از رسیدن او بعصب کنند و ایضاً واجبست که مدام تفقد وضع لحم موضع و لیف عضله نمایند زیرا که ما حریص هستیم برانکه شگاف باتساع موضع اندک باشد تا قطع حادث نشود و لیکن موضع التحام حسن و غیر وحشی باشد لیکن بهر حال اهتمام نمایند که شریان یا رگ بزرگ یا عصبه یا لیف عضله قطع نشود

شگاف بحسب خراج

اگر کوچک باشد چیزیکه دران بود از موضع سیلان کند پس شگاف در آن موضع نمایند اگر بزرگ باشد شگاف وسیع دهند بعده انگشت سبابه چپ دران داخل کنند و آنرا بشگافند بنوعیکه تا سر او منتهی گردد بعده ها ایضاً در شگاف ثانی داخل نمایند و علی هذا حتی که بران آید و اگر خراج را موضع مستقل باشد و ممکن بود اخراج چیزیکه دران باشد شگاف دران موضع دهند و اگر مستدیر باشد و اورا شکلی بود که انچه دران باشد از یک شگاف خارج نشود شگاف در اسفل او در دو یا سه موضع نمایند بقدریکه بدانند که هرچه دران مجتمع گردد فی الحال سیلان کند بعضی گفته اند که چون خراج در مفصل یا عضو شریف یا موضع او قریب استخوان یا غشا باشد در شگاف قبل از استحکام نضج او سرعت کنیم تا که ریم چیزی را از این اعضا فاسد نکند گوئیم که این تدبیر دقیقست که چاره از شگاف نباشد پس اگر امید باشد که آن خود بخود بشگافد نه شگاف دهند و همچنین اگر امید باشد که آن با دویه منفجره بکشاید و مناسبت که اطلاء دویه منفجره دوائی یافته شود که قائم مقام شگاف باشد و بسیار باشد که جلد او بشگافند و یا اندکی از آن ببرند پس بران منفجر نهند تا که خالص تر باشد و اما خراجات سلیمه که دران بسیار حرارت نباشد مثل آنرا آب گرم نضج و انفجار نماید و اما خراجات معفنه ازان ضرر شدید یابد بسبب آنکه آب گرم بسوی آن جلب ماده نماید و چون بینند که خراج را آب گرم اصلاح داده پس وقت بجودت او کنند

مفجرات ظاهری

بدانکه تضمید بیخ نرگس بهم درم صعب را میشگافد خصوصاً با آب و عسل و روغن سوسن جرش داده یا بیخ قصب تازه بعسل سرشته یا زفت خشک سگ که خانه زنبور عسل و یا مرهم ادوسلوس

و یا بگیرند موم و راتیانج و روغن گاو هر واحد یک رطل و زفت خشک و عسل هر واحد نیم رطل و زنگار سه اوقیه و زیت قدر کفایت و دواء الثوم نیز بسیار نیکوست و یا بگیرند اشق مثقال و شمع دو مثقال و ملک البطم
چهار و کبریت زرد سه و نطرون سه جزو از آن هم سازند و آنچه تجربه کرده ایم اینست که بگیرند مغز بنبدانه و جوز بویا و خمیر و کرنب پخته و پیاز پخته و خردل و سرگین کبوتر و از آن ضماد سازند پس
بسرعت بشگافد و ایضاً داخلیون در لعاب خبازی حل گداخته و صابون با نخیر سرشته و از ادویه منفجره قائم مقام شگاف اینست که مرهم مرتب از عسل بلادر و زفت رطب مساوی
بر آتش جمع کرده بر خراج تا نیمروز بدارند پس آنرا بشگافد و ایضاً آنچه قویست بگیرند اشخار و آهک آب نارسیده پس در آب چندانکه آب بر سر او ایستد تر کنند و جوش داده
صاف نمایند و درین آب سه بار تکرار اشخار و آهک نمایند پس بگیرند و در ظرف مس کرده بر آتش نهند تا نمک منعقد گردد و بگیرند ازین نمک اندکی و چهارم حصه او نوشادر و در لعاب حلبه و شحم
عسل بلادر آمیخته استعمال کنند و یا بگیرند زراریح و سائیده بازیت کهنه آمیخته بر آتش ملایم زکال نهند تا همه منحل گردد پس مثل مرهم سائیده ضماد نمایند خصوصاً چون در آن پیل پا یا سرگین
گنجشک یا سرگین بط داخل کنند و بعضی اطبا کبیکج ذکر کرده اند **و از ادویه محلله** سرد دوای حار محلل را بر عضو دیگر زند و مرتبه تکرار نمایند مع تسخیف عضو و تحلل او
بکمادات فاعل آن از آنچه دران رطوبت حار باشد و هر قدر که تحلیل شود تکرار وضع دوا و تکمید کم کنند و واجبست که تدبیر از ادویه ملینه خالی نگذارند حتی که سختی او
نرم شود اگر پیدا گردد و ورم منجمد نگردد پس اگر ریم زائل و تحلیل شود و صلابت بماند استعمال ادویه ملینه تنها واجبست و ادویه ملینه ریم و ادویه محلله آنست
مثل بوره و خردل و سرگین طیور و زرنیخ و آهک و قردمانا و مقل کندر و علک البطم و مصطکی و دبق آمیزند با سرکه و زیت کهنه جمع کنند و دوا مرتب بثوم و دوا مرتب
با قحوان و دوا مرتب از عاقرقرحا و مویزج و بورق بعسل و قبل هر واحد ازین موضع را با آب گرم صاف کنند و دوای بارقشیشا و نسخه آن اینست بگیرند حجر بارقشیشا
ده وار ده درم اشق مثل او آرد باقلا شش درم و راتیانج رطب آمیخته بر جلد الطوخ سازند و بر ریم نهند و بگذارند تا آنکه از خود بیفتد و باید که فی الفور استعمال کنند که آن بسرعت
خشک گردد و این دوای مرتب از نوشادر بگیرند نوشادر یکجزو و دو بار زد ربع جزو مرداسنگ یکجزو و ثلث جزو و زیت کهنه یکجزو و دو ثلث جزو از آن الطوخ سازند چون او ریه نفع
نکند احتیاج بشگاف یا داغ افتد چنانچه سابق ذکر کردیم **جرجانی** گوید که اول استفراغ باید کرد و ماده را بجانب مخالف جذب نماید چنانچه در علاج اورام حار معلوم شد لیکن احتیاط
باید کرد تا بسبب استفراغ و جذب ماده بعضوی شریف باز نگردد و بعد از ان تدبیر رسانیدن ماده باید کرد و حفظ قوت باغذیه ستوده کنند و دوای مرتب از عاقرقرحا و غیره
و کذا دوا مرتب از نوشادر باقی ریم را تحلیل کند و جراحت را پاک نماید از بیرون طلا کنند هر دو در قول بوعلی گذشت و کذا دیگر تدابیر **ابن الیاس** گوید که در اول
امر فصد و اخراج خون بقدر قوت و حسب واجب کنند بعد از ان تنقیه بدن و استفراغ ماده محدثه آن و هر صبح جلاب از عناب ده عدد و تخم کاسنی سه درم و شکر سفید
و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا مزوره ماش مغز بادام و چون اثر نضج در قاروره ظاهر شود پس استفراغ بدن از خلط موجب او نمایند و نزد جمع ریم تضمید
بمنضجات کنند پس بشگافد **مجوسی** گوید که بر تضمید خراج بخرمای مطبوخ با روغن گاو کند نضج نیک نماید و ایضاً انجیر بروغن گاو پخته ضماد کنند و یا تخم کتان و انجیر
و کنوچه باریک سوده با آب سرشته بر خراج چسپانند پس اگر ورم عسر النضج معلوم شود چقندر مطبوخ بروغن کنجد گرم ضماد کنند و هر گاه سرد شود تبدیل آن نمایند که این نضج
دبیل و خراجات کند و ایضاً چون پیاز با آب پخته باریک سوده بروغن زیتون بجوشانند و گرم بر ورم بندند نضج ماده و جمع ریم کند و چون بعد نضج نکشاید بشگاف
دهند و بر همین مثال تدبیر سائر اورام که محتوی بر مواد باشند و آنرا البطا مانند جاری میشود **خضر** گوید که سرگین گاو و رها چون با سرکه آمیخته بر خراجات حاره نهند تسکین
آن نماید و استاد من گفته که چون صاحبان اورام را بینند که اورام ایشان ریم میکند پس بگذارند تا هر چه خواهند بخورند و بنوشند و پرهیز بسیار نکنند تا ماده زیاده
شود و ریم جمع گردد و چون بینند که ریم نمیکند بلکه تحلیل شدنی ست پس پرهیز کنند و بد پرهیزی نکنند تا ماده زیاده نشود و تحلیل ضعیف نگردد و ایضاً گفته که کثرت
شوربا و میوهای تر در قروح نکنند تا ریم زیاده نگردد و نه تکثیر غذا کنند یکبار بلکه امر متوسط باشد و ایضاً گوید که استعمال مسهل بعد انفجار ورم یا اراده انفجار جائز نیست
پس اگر طبیعت ایشان قبض باشد بحقنه لین تلیین نمایند نه با دویه مسهله **بهاء الدین** مینویسد که بعد تنقیه بپزانیدن ماده مشغول شوند و چنان فکر
کنند که عرض دوای ضماد منضج کمتر از عرض خراج بود تا خراج پهن نشود و جای بسیار را پخته خراب نکند و میانگاه و محل بر آمده خراج راسعی باید کرد تا زود تر پخته شود
و در ابتدا رادع با منضج ضم کرده استعمال کنند تا جذب و میل مواد و خام ماندن و دیر پخته شدن حاصل نشود و بعد از ان منضج بغیر رادع بکار برند و اگر مریض بعد
تنقیه مداومت حب الشفا یا حافظ الصحة نماید تا ریختن خلط بمحل مرض و تعفن آنرا منع کند و قوت را نگاهدارد و الم را کم سازد و صاحب آنرا از ان آگاهی نباشد بهتر بود

بلکه واجب باشد وگاه باشد که ماده غالب پخته باشد در محل علت وجای آن وصلاح پزانیدن آن جمله نباشد اگر لختی بسر پاکی آنرا شرط زنند چنانچه در حجامت میکنند تا
اندک ماده آن بی جذب دفع گردد انگاه مراهم محلله نهند مناسب بود وزلو چسپانیدن بر حوالی مرض عظیم نافع آید وآنجا که محل علت از رگ مقرر نگردد جز زلو انداختن
ودستکاری چاره نباشد ومخفی نماند که خراج بحقیقت از اصناف فلغمونی ست ومراعاتیکه در تدابیر آنجا بحسب اختلاف واسباب سابقه وبادیه وغیره مذکور شده
جمله را با دستورهای اینجا نیز مرعی باید داشت واینجا اهتمام در پزانیدن بیشتر باید کرد وآنجا اهتمام در تحلیل وغلامی را تپ گرفت حضرت استاد او را بر ناشتا
حب الشفا در آب معصور انار دادند ونیم شب عرق آمد وخراج بر ساق او ظاهر شد وقت عصر حضرت تیزاب گرم کرده بسر چوب بر میانگاه آن خراج قطره قطره نهادند
وآن هر لحظه بزرگتر میشد چنانچه در ساعت نجومی بمقدار نیم انار مخروطی بر آمد وتکرار تیزاب بدستور میکردند در ساعتی دیگر بشگافت وخون وچرک بیرون آمد وهمه عوارض زائل شد وآن جراحت را بمراهم اصلاح فرمودند

دمل

وآن بثره بزرگ صنوبری شکل در اکثر ومولم در ابتدا بود واین نیز از جنس خراجات ست وابتدای خراج بود وماده آن خون حادست که با آن رطوبت غلیظ
فاسد آمیزد وتولد او از حرارت بهضم واز حرکات وریاضات وجماع وسواری وکثرت حمام بر امتلاء وخصوص مردم فربه را واکثار اغذیه مولد خون مثل گوشت
وشیرینی وایضاً عدم جماع بسبب توفر ماده باشد وبسیار بر امدن دملها منذر بخراج بود وبدترین دمل آنست که غائر تر باشد وبقول طبری علت او یا از کیفیت باشد
یا از کمیت پس آنچه از کیفیت باشد آنست که با خون رطوبت غلیظ فاسد آمیزد وخون را فاسد کند واز فساد آن کیفیت حاده پیدا شود ورگ متحمل آن نگردد ومیان
جلد ولحم افگند ودمل حادث گردد وگاهی عمیق شود وآنچه از کمیت باشد آنست که خون کثرت پذیرد واز مقدار غذا بیفزاید وعروق ممتلی گردد واحتمال او نکند وبسوی
عضو افگند واین نوع عمیق کم شود وسلیم ست وبقول خجندی دمل که در عانه افتد منذر بصحت باشد وبقراط گفته که چون صاحب دمل در روز چهارم یا هفتم یا یازدهم
تپ کند آن بد باشد **علاج** مانند فلغمونی علاج آن نمایند ومبردات خصوصاً میخوش ومصفیات خون بنوشند وتقلیل غذا وترک لحوم وحلویات وشراب کنند
وایضاً از روز اول تا سه روز رادعات مثل صندل وفوفل واسبغول بگلاب بر هم زده ومانند آن ضماد کنند وبرگ نیم در آب پخته بر آن بستن برای تحلیل وانضاج
ماده نافع بود وبخور برگ نیم یا برگ سبنهالو نیز محلل اورام ست وهمچنین برگ پیوپٹن وبرگ عباسی نیم گرم کرده بستن مفید ست وچون آرد جو را در عصارات بپزند وانگه
ریوند چینی سوده آمیزند وطلا نمایند در پختن اورام نهایت سودمند ومعمول ست وتخم کنوچه وتخم ریحان وکذا انجیر زرد در شیر وعسل پخته ضماد کردن نیز ماده را
می پزاند وهمچنین ضماد آرد گندم با اندک بورق وروغن بزرکتان واگر بعد پختن از خود منفجر نشود برگ نیم ونمک هر دو را سائیده بر آن نهند وخمیر ترش وسرگین کبوتر
وتخم کنوچه وآهک آب نارسیده در زردی بیضه وعسل حل کرده ضماد کردن نیز مفجر قویست ویا باهن بشگافند وبعد بر امدن ریم بمراهم منبت لحم مرهم
از گلنار ودم الاخوین ومازو واقلیمیای فضه وموم وروغن علاج نمایند واگر قرحه رطب پر چرک ویا سیلان زرداب باشد ذرورات مثل ذرور معمول از گلنار
ومر وصبر وزرد چوب سوخته واسرنج وفوفل سوخته وکات سفید بکار برند وکسی را که هر سال دمل بر آید تنقیه بدن او هر سال لازم شناسند تا از سرطان وآکله
وجز آن ایمن مانند **ذکر ادویه یونانیه نافع دمامیل** اگر بازوی سبز هفت عدد در گلو صاحب دمامیل ببندند صحت یابد واز مجربات مکرره سوید یست
وضماد زعفران مثل یا موم زرد برای نضج دمل نیز مجرب اوست وکذا خمیر آرد گندم وکذا اگر گندم خائیده روزه دار وکذا کنجد بریان کوفته بیت
بسوختن رسد با برگ چقندر وکذا موم در روغن سوسن زرد وکذا حلبتی دنبه کوفته برای صلب هر واحد بر نضج آن مجرب اوست وبستن برگ حی العالم کبیر در ابتدای
دمل در تحلیل وتسکین الم آن نیز مجرب خود نوشته **وضماد علک البطم** بسرکه سوده یا بموم زرد آمیخته وکذا تخم خطمی وبرگ وبیخ آن تنها یا با شراب پخته وکذا
زیت ونمک با عسل ویا بمویز منقی وکذا تخم انجره کوفته بآب دهن روزه دار سرشته وکذا اقردانا وسرکه وکذا اصل السوس کوفته پخته وکذا رب السوس وکذا پیاز نرگس
تنها یا بریان کرده سوده روغن خیری آمیخته ویا با عسل وکرسنه وکذا چرک چراغدان وکذا بیخ قثاء الحمار مثل او صمغ بطم ویا پیه بز وکذا عصارة قثاء الحمار وصمغ عربی وکذا
انجیر در شراب پخته ویا مطبوخ با برسیاوشان وکذا مقل وزعفران وکذا بورق وعلک البطم وکذا میعه یابسه مخلوط با ادویه دمامیل یا میعه سائله وکذا ثوم بآب وشیر
بالمناصفه پخته سوده وکذا موز وانجیر مساوی وکذا آرد باقلا وآرد حلبه بموزن وکذا خردل کوفته بشراب کهنه سرشته وکذا ارزیز سوخ ودنبه بز وکذا آرد جو در حرف

وسرکه وکذا آرد جو وپوست بیخ کبر وکذا انجیر خام ونطرون وکذا کبریت وعسل وپیاز نرگس وکذا عصارهٔ گندنا با نمک وکذا بزرکتان وشیلم وسرگین کبوتر وکذا اغرنی السمک
بسرکه وعسل بگداخته وکذا از وفای رطب وکذا اکل زوفا که آن جراست وکذا موم زرد در روغن کنجد وآب چقندر وکذا اسقمونیا بعسل وزیت وکذا بیخ سوده
پخته وکذا پیه بقر با نمک آمیخته وکذا از بادهر واحد منضج ومفجر دمامیل وخراجاتست **وشرب** شقایق النعمان منع خروج دمامیل کثیره وتعدیل مزاج واستفراغ
مادهٔ آنها کند وکذا اهلیلهٔ زرد استفراغ مادهٔ دمامیل نماید وکذا انزروت که منضج ست وضماد آن نیز وکذا رخام هر روز یکمثقال بعسل برناشتا سه روز متواتر
مزیل دمامیل صعب ست **واکل** ریباس بکثرت نافع حدوث دمامیل ست وکذا شخصیکه بران دمل کثرت نماید وکلیهٔ حمل بخورد پس حلف کند که بعد ازین کلیهٔ
دیگر نخواهم خورد جملهٔ دمامیل ازان دور شود **وضماد** کندش وآرد جو وشراب کهنه در ابتدا تحلیل دمل کند وکذا پوست بیخ کبر محلل اورام ضربیه است وکذا آب کشنیز سبز
وآرد باقلا در ابتدا تحلیل دمامیل وخراجات کند وکذا بیخ درخت گل سرخ **دوا** روزیکه دمل ظاهر شود آنرا بروغن کنجد یا بسفیدهٔ تخم مرغ سرشته ضماد کنند که زیاد
نمیکند وحجم نمی پذیرد **ایضاً** که در نضج وتفجر دمامیل مجرب وعجیب ست تخم کتان حلبه مساوی کوفته در آب بپزند وقدری قند حل کرده فرود آرند وضماد کنند **ایضاً**
که دمل وسائر اورام را نضج دهد حلبه تخم کتان خستهٔ تمر هندی سرگین کبوتر آرد گندم برابر کوفته با آب وشیر بپزند وگرم ضماد نمایند **ضماد منضج** که در دمامیل واورام
صلبه وخراجات از مجربات والد حکیم علویخان ست انزروت تخم مروکتیرا خستهٔ تمر هندی مغز تخم بیدانجیر تخم کتان هر یک یکجزو خمیر نان دو جزو همه را در شیر مادهٔ گاو
بپزند تا مهرا شود پس زردهٔ تخم مرغ یکعدد زهرهٔ گاو یکتوله صابون عراقی یکتوله داخل کرده مثل مرهم ساخته ضماد نمایند ودر نسخهٔ دیگر تخم ریحان بجای تخم کتان
وروغن گل وروغن بابونه عوض زهرهٔ گاو وصابون ست ونوشته که اگر صلابت دمل زیاده باشد بزرکتان آرد حلبه بابونه اکلیل الملک زوفای خشک
برگ چقندر گل خطمی مقل از هر یک یکجزو داخل کنند وبجای روغن گل روغن بیدانجیر نمایند واگر بسیار سخت باشد مغز حب السلاطین ربع جزو داخل کنند وچون
نضج یافته باشد وبسبب سختی جلد منفجر نشود صابون عراقی وسرگین کبوتر وسرگین بز از هر یک جزوی آب زهرهٔ گاو ربع جزو داخل کرده ضماد نمایند واگر ازین هم
منفجر نشود یک قیراط سم الفار آمیزند که در دو سه روز نهایت تا پنج روز مادهٔ صلبه می برآرد **ضماد مفجر** که ورم دمامیل بکشاید خمیر نان سه جزو بورهٔ ارمنی نمک شا...
سرگین کبوتر سرگین خروس هر یک یکجزو با هم سرشته ضماد کنند **طلا** مفجر دمامیل ومجرب بعید یل وسریع الاثرست وکار نشتر مینماید آنکه آب نادیدهٔ کوه
درخت ذات الذنب که بهندی بڑه گویند سوخته خاکستر کرده هر دو مساوی بآب سائیده بر دمل بموضعیکه وا نمودن خواهند بگذارند **مرهم شمانیه** که جهت
نضج دمامیل وخراجات از مجربات ست کتیرا تخم کتان تخم کنوچه سریش هوجه گل بابونه گل خطمی انزروت مساوی کوفته بیخته با شراب سرشته نیمگرم استعمال نمایند
مرهم جهت پر کردن زخم دمل وغیره معمول روغن کنجد چهار دام داغ کرده سیندور یکدانگ انداخته بسوزانند تا که سیاه شود پس موم سفید دو درم اندازند
بعده سنگ بصری مرداسنگ هر یک دو دانگ سوده انداخته فرود آرند ودر نسخهٔ دیگر نیله تهوتهه یکماشه عوض سنگ بصری ست **ذکر ادویهٔ هندیهٔ مفید دمل**
گوند ببول در آب حل کرده بر آتش بپزند وبر پارچه طلا کرده بر دمل بچسپانند نوبت استعمال سه مرتبه نرسد که دمل وخیارک دفع گردد وبهترین ادویه است **دیگر** که محلل
ورم ومسکن درد ست اجواین باریک سائیده در آب لیمو واگر نباشد در سرکه بپزند ونیمگرم بر ورم گذارند **دیگر** اسگند ناگوری در آب سائیده هر روز دو بار طلا کنند
دیگر از بیاض استادی مرحوم پوست اریٹه تخم دور کرده باریک بسایند وبر پارچه بپز نموده بر دمل بچسپانند وضماد اکاس بیل گوار خام سائیده نیز برای دمل ودیگر
اورام نافع نوشته **دیگر** مغز خستهٔ انبه بآب سائیده نیمگرم طلا کنند که در تحلیل اورام کار جدوار میکند **دیگر** که ورم را تحلیل کند پوست بیخ ارنڈ بیخ بسکهپره
دسونٹھ سائیده نیمگرم طلا سازند وبستن برگ دهتوره سیاه نیمگرم وکذا برگ سرس وکذا برگ بڑ بروغن زرد چرب کرده نیمگرم بر ورم نیز محلل ست **دیگر** بسکهپره
کچله کالی زیری مرچ برگ نیم نربسی برابر بآب سائیده طلا نمایند **دیگر** که ورم را در ابتدا فرو نشاند وبعد ازان نضج دهد وبکشاید وکشاده را از ریم وچرک پاک کند
وخشک گرداند بالجمله رادع منضج مفجر مدمل ست وبعید یل گوگل مین پهل هر دو باریک سائیده بر پارچه نهاده بچسپانند وضماد بیخ بسکهپره بآب سائیده نیمگرم
همین عمل دارد وعجیب النفع ست **دیگر** که تحلیل کند گوگل بهینسیه وایلوه وآنبه هلدی هر سه را باریک سائیده در آب لیمو بآتش نرم بپزند وبچوبی بگردانند
تا مانند سریش شود فرود آورده بدارند وطلا می نموده باشند **دیگر** برگ گولر بآرد جو ضماد کردن محلل ست وکذا کاینپهل یکجزو زنجبیل گنگلهی هر یک دو جزو بسرکه

سائیده گرم کرده دیگر که ورم را بپزاند پوست پیپل سائیده ضماد نمایند و یا تخم بواسن سائیده نیم گرم طلا سازند و یا تخم تمر هندی کوفته در آب چنکار بزند که معمول ست
دیگر برگ کنگهی برگ تمر هندی بیخ جوش داده سائیده بالای ورم بندند دیگر روز پخته گردد دیگر برگ سدا گلاب برگ نیم برگ انار برگ سنبهالو تاب نشسته در پارچه
پیچیده و از گل آلوده در خاکستر گرم دفن نمایند بعده برآورده نیم گرم بر دمل بندند و برای سرعت تفتیح پیاز نیز داخل نمایند دیگر برگ سرو دال مونگ سیخال کبوتر هر سه
سائیده نیم گرم بندند که منفجر گرداند و تنباکوی خوردنی قدری در آب پخته ضماد کردن همین عمل دارد دیگر گوند سهجنه و زر سیاه کهنه سیخال کبوتر هر سه را در ماء الدان
بکوبند که مثل معجون شود قرص کرده بر دمل گذاشته برگ بید یا بید انجیر یا برگ پیپل گرم کرده بر بندند که برای گشادن دمل و تحلیل صلابت آن مفید تام ست دیگر برای
قرحه او رنگ زیبی نیز ضماد این کثیر النفع ست دیگر برای دفع دمل و خیارک سبوس گندم سبوس اجواین هر واحد یکدام آهن کهنه دو ماشه نمک شش ماشه همه را
در بول پخته نیم گرم ضماد نمایند دیگر میده لکڑی گوگل سهاگه در آب سائیده بر پارچه طلا کرده بر ورم چسپانند ضماد که در انفجار دمل قوی ترست تخم سرس مین پهل
زنگار هر واحد نیم ماشه ریوند چینی پیاز برگ نیم هر یک یک توله ایلوه تخم حلبه هر یک شش ماشه اکلیل الملک گوگل السی هر واحد هفت ماشه کوفته پخته بشراب بند
آمیخته نیم گرم ضماد نمایند **ایضاً** صابون ریوند چینی مقل مین پهل سائیده بر پارچه طلا کرده نیم گرم بچسپانند **ایضاً** برای گشادن دمل چونه آب نادیده در
صابون آمیخته در یک روز سه چهار بار طلا نمایند و ببندند **ایضاً** جمال گوٹه مغز نارجیل باریک سائیده بر دمل گذارند زود بکشاید **ایضاً** مفجر تخم تمر هندی
پنج مثقال بکوبند و چرک چراغ نیم مثقال در آب گرم بگدازند و با هم آمیخته نیم گرم بربندند **ایضاً** منضج و محلل اورام جدوار زنجبیل پوست کالیسر فلفل سیاه
کالی زیری مساوی کوفته بیخته در آب گرم آمیخته بهم زنند و بر آتش پخته ضماد کنند **ایضاً** منضج و مفجر تال مکهانه بارتنگ هر دو برابر کوفته بیخته در شراب انگوری
کهنه بپزند و بر پارچه مالیده بچسپانند صبح و شام تبدیل کنند نهایت تا سه روز **ایضاً** آرد مونگ آرد جو آرد لوبیا آرد عدس کیرو همه برابر بسرکه و آب پخته بر ورم
دمل ضماد کنند که مجرب ست و مسکن درد **ایضاً** که مفجر اورام و دمامیل ست گل معصفر پوست جوز القی مقل مساوی کوفته بیخته در آب برگ لیکوار بپزند تا بقوام آید
بر برگ بید انجیر پهن کرده ببندند و ببندند و بعده یک شبانه روز تبدیل نمایند **دوای مفجر** چونه گلی آب نارسیده یک بهلولی سجی نیم بهلولی خاکستر پوست درخت
پیپل نیم سیر شاهی با آب خمیر نموده استعمال نمایند باین طور که اگر دمل یا ورمی دیگر پخته شود و جای نشتر زدن نباشد اندکی ازین دوا بر سر آن گذارند تا خشک
شود بعده بپارچه درشت مالیده بران عصابه بربندند که در یک پاس بشگافد و اگر بعد یا سیر کار از مقصد برآمده باشد از پارچه درشت اندک خاریده بمالند و چون
خشک شود بردارند و در روزی سه چهار مرتبه بگذارند و دور بردارند و یا بر تولول دیگر همین طور بمالند بر طرف شود و اگر بر داغ برص که برابر روپیه باشد مگر خراشیده
طلا نمایند آتش جاری ساخته بر طرف نماید **جهیری** معمول اطبای هند که در پختن اورام اثر تمام دارد آرد برنج یا آرد جوار چهار دام در یک آثار جغرات یا دوغ
بطور فرنی بپزند تا غلیظ گردد بربندند و اگر قوی تر خواهند آرد حلبه و تخم سن سوده هر یک یکدام ایلوه سوده نیم دام اضافه نموده بدستور بپزند و بعمل آرند و گاهی پشک
گوسفند سوده درین پخته بعمل آورده و سریع الاثر یافته و داخل نمودن دیگر ادویه منحصر برای طبیب ست **مرهم مجرب** برای پزانیدن و گشادن دمل زفت رومی
زنگار اجواین بزرکتان حلبه راتینج بهروزه جوز القی مقل مرکی توتیای هندی زنجبیل ریوند چینی شیر مدار شیر انجیر شیر اک الله ادویه را کوفته بیخته در شیرها سائیده موم
در روغن گداخته مرهم سازند **مرهم رال** که برای زخم و دمامیل مجرب ست رال بست و پنج مثقال شنگرف زرنیخ هر یک نیم درم نیله تهوته یکدرم سپیده در چهار دام
مرداسنگ هشت درم سائیده موم پنجاه مثقال بروغن کنجد هفتاد مثقال گداخته بدستور مرهم سازند **اقوال اکابر** شیخ الرئیس میفرماید که چون دمل ظاهر شود
علاجش تا قریب سه روز علاج اورام حاره باشد بعد ازان بتحلیل و انضاج مشغول باید شد که گاهی تحلیل شود و این کمتر بود و گاهی نضج یابد و واجب نیست
که از علاج دمل غافل شوند زیرا که بسیار باشد که بخراج عظیم انجامد و ازین استفراغ بقدر واجب از فصد یا اسهال ایمن گرداند و چون با دمل ضربان و قاعده او اصل
باشد از تنضیج حاره نبود پس اعانت بران باستعمال منضجات کنند و مبتلا بکثرت خروج دمامیل را اسهال و ملایم کردن جلد بحمام مستعمل علی الدوام در یابد صحت
ازان خلاص نماید و از منضجات او تخم کنوچه کوفته بشیر پخته هست و انجیر و خردل و عسل یا انجیر تنها بعسل و گندم خاییده برای انضاج او نیکوست و همچنین
مویز بی بورق سرشته و یا انجیر بخردل مخلوط بروغن سوسن و دوای دمل معروف بدواء الخمیر و دوا باین صفت انضاج بر فق کند روغن گاو یک نیم اوقیه خمیر ترش ده اوقیه

جراحات کنند طبری گوید که علاجش فصد مریض ست و استفراغ خون اندک و اخراج صفرا با دویه که مخرج صفرا باشد مثل سقمونیا و افسنتین و شربت در دیگر بعده
لزوم مریض بماء الشعیر و حریره مرتب از نشاسته و شیر نرم و اگر فصل ربیع باشد ماء الجبن بروغن بادام نوشند و غذا از بچه ماکیان رطب و پاچه بره سازند و در جمیع تدبیر مسلک
ترطیب و تعدیل حرارت سلوک نمایند و دائم بر عضو موم روغن که از روغن بنفشه ساخته و بران اندک زوفای رطب انداخته باشند بمالند و اگر در شهری باشند که هوای او گرم و خشک
بود بسوی بلدیکه هوای او بارد و رطب کثیر الرطوبت باشد نقل کنند و اگر فصل گرما بود مسکن او بپاشیدن آب و بادکش و فرش برگ بید خوش سازند و امر بشمیدن بنفشه و نیلوفر
نمایند و هرگاه مریض اراده پیچیدن رشته بیرون آمده نماید بر موضع روغن بمالد پس بآهستگی آنرا به پیچد و علامت خروج و انقضای او ظهور خارش در موضع ست و علامت
ابتدای خروج او نیز خارش موضع است و فرق میان اول و دیگر آنست که خارش اول با الم بود و خارش دیگر بالذت باشد پس هرگاه رشته بگسلد به حیله یا بحال طبیعی موضع آن
دهن کشاده ماند از اسفل صلب و مترشح بریم متصل گویا که او سرگین گنجشک ست پس اگر رشته در عضوی دیگر ظهور نماید این موضع به گردد و اگر منقضی گردد ایضاً بعد
زمانی به شود و ملتحم گردد و ماده ایکه دهن کشاده باشد و ریم که مذکور شد ترشح کند و رشته در عضو دیگر ظاهر نشود یقین کنند که درینجا بقیه آنست و جراحت ملتحم نشود تا آنکه طبیعت
آن فضله را تحلیل نکند و یا رشته از موضع دیگر بیرون نیاید و اما چون منقضی گردد و موضع او بوضع باقی ماند علاجش آنست که ثراله یا برف آنرا انجار زند تا منبسط گردد و از آن
خون برآید پس ترک نمایند که آن خشک ریشه کند و به شود و همچنین انچه در ملک جرجان ظاهر میشود علاجش بعینه همین علاج ست و بهترین اشیا در معالجه نوشیدن ماء الجبن
و ترطیب بدن با غذیه است پس اگر در بدن امتلا ظاهر شود استفراغ او با شربه خفیفه کنند و اولی آنست که از حقنه لینه بر روغن بسیار باشد مجوسی گوید که هرگاه علامات
این مرض ظاهر شود و جائی از عضو آبله کند واجب ست که ابتدا ابتدر بترطیب بدن کنند با غذیه محموده و خوردن لحوم معتدل المزاج و دخول حمام و نطول آب گرم بر جای
مرض و از خوردن بقول حریفه مثل پیاز و سیر و خردل و ترب و از تناول اغذیه غلیظه و حریفه مثل کوامیخ و ماهی شور و لحم نمک سود و خرما و مانند آن پرهیز نمایند و صاحب
صبر سقوطری هر روز یکدرم بخورد و بر موضع بصبر طلا نماید که این از حدوث او منع کند و اما چون ظاهر شود باید که نظر کنند اگر صاحب او التهاب و تپ یابد و طبیعت معتدل
باشد ابتدا بفصد باسلیق از دست مقابل موضع مرض کنند و اگر طبیعت محتبس و تپ باشد اسهال بماء الفواکه نمایند و بادی اشیای سرد مرطبه مانند ماء الشعیر وغیره استعمال
کنند و اگر در بدن تپ نباشد و حرارت در جای خروج رشته بود باید که صاحب او در القوع صبر بآب کاسنی بدهند و چون خوب ظاهر گردد انچه ازان ظاهر شود آنرا بر قطعه سرب
بر بندند و بران به پیچند و هر قدر که ازان بیرون آید بران پیچند و اندک اندک باهستگی بکشند تا منقطع نشود و همه برآید و در بدن چیزی ازان باقی نماند و این ضماد کنند موم
ربع رطل روغن کنجد یک رطل مرداسنگ خاکستر نی هر واحد سه درم بوره یکدرم موم را در روغن گداخته ادویه بران انداخته مرهم سازند و بر موضع طلا کنند و ایضاً با سپغول و روغن بنفشه
ضماد کنند و اگر رشته بگسلد موضع را در طول بسوی ناحیه که ازان رشته آمده باشد بشگافند تا همه ماده که درانجا باشد خالی گردد و دران روغن زرد و پنبه کهنه نهند تا ما بقی آنرا
بخورد و بعده با دویه منبت لحم علاج کنند خجندی گوید که بعد فصد هر صبح منضجات فضول غلیظه بنوشانند تا آنکه آثار نضج در قاروره ظاهر شود بعده تنقیه بمطبوخ افتیمون
و حبوب و مطبوخات مخرج سودا کنند و اطریفل صغیر مخلوط بسنا و شاهتره آنرا نافعست و هرگاه حادث شود و طبع قبض باشد بحقنه لینه یا بمطبوخ فواکه و هلیلجات تلیین نمایند
و غذا ماء الشعیر و ماش مغز بادام دهند اگر با آن تپ باشد و الا گوشت طیور فاخته و حلوا خورانند و از گسستن رشته احتیاط نمایند و غلامی را دیدم که از انقطاع رشته بعد چهار
پنج روز بمرد و ضماد خاکستر نی وغیره که آن در ذیل علاج گذشت اعانت بر خروج رشته می نماید باقی همانست که در اقوال سابق مسطور شد ابن نوح گوید که انچه منع حدوث
او کند اینست که حب اصطمخیقون یا قوقایا یا این معجون بخورند بگیرند هلیله و بلیله و آمله و زنجبیل و تربد و قنبیل هر واحد یکجزو کوفته بیخته با مثل آن فانید سرشته ده درم ازان بخورند
و این معجون را خاصیتی ست در منع این مرض و ترک لحم و شراب البته کنند و از خوردن بقول و فواکه در بلادیکه عادت تولد این مرض دران باشد پرهیز باید کرد و چون التهاب و آبله
ابتدا کند صبر تا سه روز بخورانند و طلا کنند و چون رشته برآید بر قطعه اسرب یکدرم به پیچد بعده ضماد آرد گندم و زردی بیضه و روغن گل بر موضع نمایند گیلانی گوید که ردع
و منع رشته از خروج بعد تکون ماده بوجهی از وجوه جائز نیست و اصل دران رعایت دو امر ست یکی تنقیه بدن از مواد ردیه که ازان این مرض پیدا میشود و دوم تحصیل خون نیک و طبع
مزاج و اخلاط رطبه و رطوبات عذبه که دران حدت و لذع و حرافت و مانند آن نباشد و ماء الشعیر بعناب و آلو بخارا استعمال کنند اگر در طبیعت قبض باشد و الا ماء الشعیر ساده با نمی
و امثال آن نوشانند و بالش عضو بروغنهای مرطب کنند و استحمام رطب و طلای عضو باطلیه مرطبه و ریختن نطولات مرطب از حشائش مرطبه مزیل حدت اخلاط معذب آن

نمایند و معجون قنبیل و اطریفل ملین آن نیز خاصیتی ست و مادهٔ آنرا در مدت ده روز مستاصل گردانند و نسخهٔ آن در قول ابن نوح گذشت و ضماد مجرب اینست که در سر که تخم کرنبه
بیز نموده موضع را بروغن گل مسح کرده بران نهند و چون برگ صبر را بکار تراشیده بر موضع به بندند هر وقت که اشد از احوج معالجات این مرض علاج مجربست گویا که میان این مرض
و صبر منافعت و مقابله بحسب خاصیت ست و چون رشته بگسلد از ان اوجاع شدیده و احوال هائله از ان بر مریض خوف باشد حادث شود لهذا اشارت کرده اند که عضو را
که دران رشته بر آید در آب گرم غرق کنند تا بحرارت آب بیرون آید بعده بانگشت اندک اندک دفع کنند و در طبیعت رفت جذب ست بهر وجه که خواهند استعمال کنند و مرهمی
که از جلب التقاط رسانند و آنکه از سنبل مرتب کنند و بروغن نیکوست و ایضاً بگیرند اشق و پیاز نرگس و بیخ نی و سائیده بعسل سرشته بران موضع ضماد کنند و این ادویه اگر معوج بعسل نهند
نیز نفع بخشد و بعد شگافتن و التیام مرسل مصمرهم جدوار تالیف من استعمال کنند **خضر** گوید که استفراغ ماده نمایند اگر سوداوی باشد بمثل شربت شاهترہ مدبر با ریوند و هلیله سیاه
و حجر ارمنی و اگر از بلغم فسده بود با غاریقون و هلیله کابلی آمیزند و اغذیهٔ مرطبه مثل ماکیان فربه و شوربا های چرب و حریره جو و تخم خیار و مغز تخم کدو دهند **میر عوض** میگوید
که درین زمان بطور اطبای هند چنان رواج یافته که اول روغن زرد بر تمام ورم رشته همی مالند بعد از ان برگ عشر بستانند و روغن بران مالیده گرم نمایند و بر تمام ورم
تکمید کنند بعده شهد یعنی که دوای هندی ست معروف با یک سوده با بول آدمی سرشته قرص سازند و بر سوراخ نهاده بر بندند از بیخ بیرون می آید و اگر عوض دوای مذکور
آرد ماش هندی یا موٹھه چلدام انگزه و کیٹانک درماندک آب سرشته قرص ساخته بر بندند بعد مالش روغن و تکمید بدستور هم نافع بود **مصنف اقتباس** گوید که اول
فصد صافن و یا باسلیق از جانب دیگر کنند و تنقیه بمسهلات بلغم و سودا بکرات و مرات فرمایند و حمام معتدل متواتر استعمال نمایند و نقوع صبر بآب کاسنی سبز سه روز
و یا هفت روز بدهند که قلع این علت میکند و وزن صبر روز اول نیم درم و روز دوم یکدرم و روز سوم یکنیم درم و روز چهارم دو درم باید و اندر پنجم نیم درم هر روز بکاهند
و همچنین تا هفت روز دهند و شب خیسانیده صبح باشکر بدهند و هرگاه رشته گسسته شود و عضو ورم کند آن عضو را در آب شور و یا در آبکامه شب یمانی و نمک طعام و تنکار
دران جوشانیده باشند بدارند و باضمده و اطلیهٔ الکده و نطولات جاذبهٔ نضجه مدد نمایند تا باز بزودی پدید آید و انجا را بنشتر شگافته تمامه بر آرند و بر هم الحاز و غیره
مندمل سازند و خوردن اطریفل قنبیل علو بنجان که قاتل دیدان است و اطریفل هامان منع از حدوث آن میکند و در دفع این مرض عظیم الاثرست **صفت**
اطریفل هامان گیرند پوست هلیله کابلی بست درم پوست بلیله آمله افتیمون هر یک ده درم برنگ کابلی پانزده درم زنجبیل شیطرج هندی سعد کوفی زوفا قسط تلخ
هر یک سه درم سانج هندی دو درم بسفایج اسطوخودوس هر یک هفت درم غاریقون پنج درم مصطکی انیسون قرنفل خیربوا کندر جوز بوا هر یک دو درم فلفل دار فلفل
نارمشک حاشا هر یک چهار درم عسل سه چند چهار وزن ادویه شربتی از سه تا چهار درم **مؤلف جوامع** گوید که علاج آن اطریق عموم آنست که اهل آن مکنهٔ بلدیکه دران
این مرض عام باشد و خصوص معتادین بدین مرض در فصل بهار البته تنقیه بدن نمایند از فصد و مسهلات صفرا و بلغم مانند حبوب سقمونیا و صبر و قوقایا و نقوع صبر یا مطبوخ
افتیمون و یا هلیلجات و سنا یا مغز فلوس خیار شنبر و شیرخشت و یا شربت ورد مکرر و یا ترنجبین و روغن بادام و دوا بالتدریج و حب عصاره ریوند و مانند آن امثال اینها
بعد از منضجات و بعد از تنقیه استعمال کنند اطریفلات چند روز مانند اطریفل سنائی و افتیمونی قنبیلی و معجون قنبیل که قامع مادهٔ آنست و کثرت اهتمام نمایند و در سوی
مزاج را تصفیهٔ خون و فصد و حجامت و اخراج خون بقدر ضرورت و قوت و بعد از ان اشیای معدله مزاج خون از اشربه و ادویه مناسبه بیاشامند و اغذیهٔ لطیفه مولد
خون صاف لطیف خورند و اجتناب از اغذیه و اشیای مولد آن مثل پنیر خشک شور و گندنا و تره تیزک و گوشت گاو و مرغ پیر و بز پیر و پر خوری و تخمه و آشامیدن آبهای
غلیظ را کد نمایند و بعد از ظهور رشته قدری پیاز کوبیده آب آنرا بران بفشارند و آهسته آهسته آنرا بکشند تا بر آید و نگسلد و آب پیاز بران میفشرده باشند اگر تمام
آن بیکدفعه بر آید بهتر بزودی دهن آن زخم را بند نمایند که هوا یا آب داخل آن نگردد و اگر قدری بر آید و باقی بآسانی بر نیاید آنرا بحال خود بگذارند و بران آب پیاز بفشارند
و قطعهٔ پیاز را بران گذاشته آنچه بر آمده آنرا بچوب یا میل سرب پیچیده بعصابه بر بندند و بعد از زمانی کشاده بران آب پیاز بفشارند و بملایمت آنرا بکشند تا بر آید و اگر باز تمام
بآسانی بر نیاید بدستور بران آب پیاز افشرده و قطعهٔ پیاز گذاشته به بندند و بعد زمانی بدستور کشند و همچنین بعمل آرند تا تمام آن بر آید و اگر رشته بگسلد و ورم کند و درد
شدت نماید و از ان تپ بهم رسد و مریض بی قرار باشد این ضماد کنند نسخهٔ آن همانست که دران روغن چراغ یعنی روغن بزرکتان و شیشه و غیره است و در ذیل
علاج مسطور شد بر پارچه مالیده بر ورم گذارند و هر روز تبدیل نمایند مده سه چهار روز پخته گردد پس اگر خود بخود منفجر نگردد نشتر زنند و بملایمت بفشارند که ریم آن

برآید پس فتیله بصابون آلوده یا برگ نیم سوده بروغن تر کرده گذارند تا بند نگردد و بران آن ضماد را گذارند تا باقی نیز پخته شود و همه چرک آن برآید بعده آنرا بمرهم مناسب ملتیم سازند **طریق استعمال منضجات و مسهلات** درین مرض اگر ماده صفراوی باشد گاوزبان شاهتره بسفایج اسطوخودوس بادرنجبویه گل بنفشه گل نیلوفر افتیمون در صره بسته هریک دو مثقال آلو بخارا آلو سیاه انجیر زرد شمش اصفهانی سپستان هریک ده دانه مویز منقی بست دانه تمر هندی زرشک هر واحد دو مثقال ادویه را سوای افتیمون شب در آب دو رطل خیسانیده صبح بجوشانند تا آنکه سوم حصه آب بماند پس صره افتیمون را انداخته یکدو جوش دیگر داده فرود آرند و افتیمون را بمالند و افشرده دور کنند پس صاف نموده سکنجبین افتیمونی پانزده مثقال در حل کرده بیاشامند و در روز دوم تخم خربزه تخم خیارین هر سه نیمکوفته هریک دو مثقال در طبیخ و ترنجبین ده مثقال بعد طبخ اضافه کنند و در روز سوم بیخ کاسنی بیخ بادیان اصل السوس عنب الثعلب پرسیاوشان هریک دو مثقال مغز فلوس خیارشنبر پانزده مثقال روغن بادام یک مثقال در حل کرده بیاشامند و شب حب سقمونیا یا صبر یا قوقایا و یا حب عصاره ریوند بهر کدام که مناسب دانند بخورانند و صبح روز چهارم این مسهل کامل جامع بدهند قنطوریون دقیق تخم کاسنی گل سرخ هریک سه مثقال سنای مکی چهار مثقال عود هندی پنج درم عناب ده دانه پوست هلیله کابلی هلیله سیاه هریک دو مثقال مع ادویه منضج روز اول سوای آلو و انجیر و مویز و شمش اصفهانی و تمر هندی و زرشک مع ادویه روز دوم و سوم لیکن وزن افتیمون چهار مثقال و سپستان بست دانه کنند و در سه رطل آب شب تر کرده صبح بدستور بجوشانند و صاف کرده شیرخشت گلقند هریک ده مثقال بر اجزای مسهل سابق افزوده و سکنجبین دور کرده ریوند چینی یکدرم سوده بران پاشیده نیمگرم بنوشند و روز پنجم یک عدد هلیله مربی بگلاب شسته با یکدانگ حجر ارمنی مغسول آمیخته بخورند و بالایش شربت گاوزبان ده مثقال عرق بیدمشک و گلاب هریک ده مثقال حل کرده بیاشامند و در روز ششم منضج روز اول و در روز هفتم نسخه روز دوم و در روز هشتم منضج روز سوم و شب نهم حبوب مذکوره و صبح آن مسهل روز چهارم بیاشامند و در امزجه حاره اسطوخودوس قنطوریون و باد رنجبویه داخل نکنند و در کاهیدن و افزودن اوزان ادویه منضج و مسهل بحسب مزاج و سن مریض موقوف برای طبیب است **و اگر** ماده بلغمیت داشته باشد روز اول منضج از گاوزبان بادرنجبویه بسفایج قنطوریون دقیق زوفای خشک عنب الثعلب پرسیاوشان اسطوخودوس افسنتین هریک دو مثقال انجیر زرد هفت دانه مویز منقی بست عدد جوشانیده صاف کرده ترنجبین گلقند هریک پانزده مثقال حل کرده صاف نموده بنوشند روز دوم پوست بیخ کاسنی بیخ بادیان ایرسا بیخ کبر اصل السوس هریک دو مثقال بیفزایند روز سوم فلوس خیارشنبر پانزده مثقال روغن بادام یک مثقال زیاده کنند شب چهارم ایارج فیقرا یکدرم پوست هلیله کابلی تربد سفید هریک دو دانگ زنجبیل غاریقون شحم حنظل مقل ازرق کتیرا هریک یکدانگ سوده بروغن بادام چرب کرده حب ساخته بورق طلا سه عدد پیچیده وقت خواب فرو برند و عقب آن آب نیمگرم بنوشند و یا ایارج فیقرا غاریقون نرم سفید ریوند چینی تربد سفید هریک نیم درم شحم حنظل نیم دانگ سقمونیای مشوی یک نیم دانگ حجر ارمنی مغسول و یا حجر لاجورد نیم درم مصطکی مقل ازرق کتیرا انمک هندی هریک دو نخود بادہ مثقال شربت بنفشه سرشته بخورند و بالایش آب نیمگرم و صبح ادویه روز اول و دوم و سوم سوای زوفا و عنب الثعلب پرسیاوشان و اسطوخودوس و افسنتین و انجیر و بیخ کاسنی و ایرسا گرفته پوست هلیله کابلی پوست بیخ کرفس گل سرخ هریک سه مثقال سنای مکی چهار مثقال شیرخشت پانزده مثقال در آن حل کرده تربد سفید موصوف دو مثقال بران پاشیده بنوشند و روز پنجم هلیله مربی یک عدد شسته مصطکی سوده نیم مثقال آمیخته بخورند بعد آن نبات سفید پنج مثقال گلاب عرق بادرنجبویه هریک ده مثقال شربت نموده بنوشند و روز ششم نسخه روز اول و روز هفتم نسخه روز سوم و شب هشتم ایارج لوغاذیا چهار مثقال حب ساخته فرو برند و بالایش آب نیمگرم بنوشند و روز هشتم نسخه روز چهارم بنوشند و غذا درین ایام میان روز نخوداب گوشت مرغ جوان یا دراج یا کبک و شب پلاو از یکی ازین گوشتها و روز نهم نسخه روز پنجم بنوشند بعده پنج شش روز دیگر هلیله مربی و مصطکی با شربت اسطوخودوس پنج مثقال و عرقیات مذکوره و تخم فرنجمشک یک مثقال بخورند **و اگر** ماده سوداویت داشته باشد روز اول گاوزبان شاهتره بسفایج بادرنجبویه عنب الثعلب سیاوشان اصل السوس مقشر گل بنفشه گل نیلوفر هریک دو مثقال عناب انجیر زرد هریک ده دانه جوشانیده صاف نموده ترنجبین سکنجبین افتیمونی هریک پانزده مثقال حل کرده باز صاف کرده نیمگرم بنوشند و روز دوم و سوم تخم خیارین تخم خربزه پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان بیخ کشوث افتیمون در صره بسته هریک دو مثقال اضافه نمایند و شب چهارم حب لاجورد یک مثقال سوده بروغن بادام چرب نموده معجون نجاح دو مثقال سرشته حب ساخته بورق نقره پیچیده وقت خواب فرو برند و عقب آن آب نیمگرم بنوشند و صبح پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه گل سرخ هریک دو مثقال سنای مکی چهار مثقال شمش اصفهانی دوازده دانه مویز منقی بست عدد فلوس خیارشنبر پانزده مثقال شیرخشت ده مثقال روغن بادام دو مثقال عوض پرسیاوشان بیخ کشوث در نسخه روز اول و دوم و سوم افزوده مسهل دهند و روز پنجم هلیله مربی یکعدد بگلاب شسته لاجورد مغسول یکدانگ آمیخته در ورق طلا

دو عدد بریان پیچیده بخورند بعد آن تخم بالنگو یک مثقال شربت گاوزبان پنج مثقال گلاب ده مثقال بنوشند و روز ششم دوای روز اول و روز هفتم نسخه دوم و روز هشتم مسهل آن روز شب هشتم دوای شب چهارم و روز هشتم دوای روز چهارم بنوشند و درین ایام وقت ظهر شوربای قیمه یا نخوداب گوشت مرغ جوان بخورند و شب پلاو و قلیه چلاو و بعد این چهار روز مداومت بخوردن هلیله مربی بگلاب شسته و شربت از نبات و گلاب و عرق گاوزبان و عرق بید مشک هر یک پنج مثقال تخم شربتی یک مثقال پاشیده باید کرد و اگر صاحب این مرض را اوجاع مفاصل باشد در منضجات و مسهلات آن سورنجان داخل نمایند و اگر زن بود و ادرار طمث منظور باشد در سوداوی تخم کشوث و خسک و اسارون و شیطرج هندی و در بلغمی حلبه و خبازی و انیسون و شیطرج شیخ و کما فیطوس و کمازریوس و اگر صفراوی باشد تخم خیارین تخم خربزه تخم کاسنی تخم کشوث و مانند اینها در منضجات و مسهلات آن اضافه کنند و اگر اندک ماده باقی مانده باشد چند روز بعد فراغ از مسهل مداومت باطریفلات مذکوره و معجون قنبیل نمایند

سعفه

و آن بقول شیخ از جمله بثور قرحیه است که اول به بثور مستحکم خفیفه متفرقه در چند مواضع آغاز کند و بعد آن بقروحی که بران خشکریشه بود متقرح و ریش گردد و مائل بسرخی باشد و بر سر کودکان بسیار حادث شود و آنرا بهندی گنج نامند و صاحب اوراگنجه و زند بلوغ زائل گردد و گاهی بر روی و گاهی در سائر بدن افتد و آن دو نوع ست یکی رطب که ازان زرد آب سیلان کند و آنرا شیرینجیه و سعفه رطبه نامند و دوم یابس و این نوع بغایت خشک باشد و پوستهای تنک سفید ازان جدا شود و بقوبائیت یابس ابتدا کند و بسیار باشد که در سر ماثوران کند بسرعت و در کرما زائل شود و سبب سعفه رطوبت ردیه حادۀ اکاله است که با خون آمیزد و ایضاً اخلاط غلیظه ردیه پس غلیظ ازان زیر جلد محتبس شود و ورم و بثور پیدا کند و رقیق ازان منتشر گردد و بحدت و تاکل خویش جلد را ریش و فاسد کند و ازان زرداب لذاع سیلان نماید و سبب نوع یابس آن خلط سوداوی ست بسیار که رطوبت حریقه باوی آمیزد پس بسوی جلد مندفع گردد و آنرا فاسد کند و بخورد و قشور ازان جدا گردد و صاحب کامل گوید که سعفه قروحی ست که در سر حادث شود و آنرا خشکریشه بود و آن انواع ست نوعی را ازان شهدی گویند و حدوث او از بلغم شور بود و علامتش آنست که او قروح بود و باوی در جلد سر سوراخهای باریک شود و در سوراخهای او رطوبت شبیه بشهد بود و نوع دیگر آنست که آنرا تینی نامند و آن قروح مستدیر صلب ست که بالای آن سرخی باشد و در جوف او چیزی مانند تخم انجیر بود و نوعی دیگر است که آنرا اجوزی خوانند و آن نیز قروح مستدیر صلب بود و باوی در سر سوراخهای باریک بود الا سوراخهای این کمتر از سوراخهای سعفه شهدیه باشد و ازان رطوبت مانند آب گوشت بیرون آید و نوعی دیگر ازان بثور کوچک سرخ ست که در شکل بسر پستان مشابه باشد و ازان رطوبت شبیه بمائیت خون برآید و نوعی ازان یابس سفید رنگ شبیه بشوره است که ازان پوستهای سفید جدا شود و ابن الیاس گوید که حدوث سعفه تینیه بخیجی از فضلات عفنه و رطوبات فاسده بود و این اکثر بصبیان حادث شود خصوصاً صبیان فربه را بسبب کثرت رطوبت ابدان و کثرت صعود بخارات و ضعف اعضای ایشان و نوع سعفه شهدی منبت اشعار را فاسد کند و نوعی دیگر از سعفه ست که بروس الابر معروف ست و در مسام و منابت موها حادث شود و ازان رطوبت مانند آب گوشت سائل گردد و بقول طبری مادۀ مولد این فضول غلیظه مع کیفیت حارۀ حریفه بود و نوعی دیگر که آنرا سعفه حمرا نامند در جلد سر حادث شود خاصةً و هرگاه موی سر تراشند جلد سر سرخ خالص الحمرة ظاهر شود و باشد که رنگ او بسیاهی مائل بود و صاحب وارس دست و جع دریابد و جالینوس ذکر کرده که اگر این قرحه کند صاحب او ازان شفا نیابد و اگر متقرح نگردد و بعلاج موافق معالجه نمایند صحت یابد و گاهی با آن خارش و الم بود و گاهی ازان پوست باریک جدا شود و خجندی گوید که مادۀ سعفه معروف بروس الابر صفراوی حاد بود و صنفی دیگر از سعفه ست که آنرا سعفه سودا گویند و آن مائل بسیاهی باشد و جرجانی و ایلاقی مینویسند که سعفه و شیرینیه یعنی شیرینجی بثرها بود که بر سطح بدن برآید و در گوشت غائر نباشد لیکن بعضی فراخ شود و درد و خارش و سوزش کمتر بود و سعفه بیشتر بر جلد سر برآید و شیرینیه بر سر و روی و دیگر اعضا برآید و سوزش شیرینیه زیاده از سوزش سعفه و سائل تر از سعفه بود و آنچه از سعفه برآید ریمی بود غلیظ و لزج که قوام او چون قوام انگبین بود و باشد که رقیق تر بود و باشد که خشک بود و هیچ ازوی سیلان نکند و باشد که شوره برآید چون نمک و آنچه از شیرینیه سائل گردد رقیق بود و انطاکی گوید که سعفه قروحی ست در اعضای راس و از فساد خلط پیدا شود و بادی موضع فاسد گردد و گاهی باوی ورم باشد و علامات او آنست که اگر بسبب یکی از دو خلط رطب یعنی خون یا بلغم باشد سعفه رطب باشد پس اگر از بلغم بود و سواد او بسفیدی مائل باشد و الا اگر از خون بود بسرخی زند و آنچه بسبب یکی از دو خلط یابس یعنی صفرا یا سودا باشد علامتش تقشف و یبس و تیرگی سوداوی ست و زردی صفراوی و خروج پوست مثل سبوس از هر دو و گاهی با صفراوی رطوبت مراری بود و در حال صغر سن بسبب رطوبت بسیار افتد

[1] روس الابر یعنی سرهای سوزن چون درین نوع لازم ست که مسام آنکس گرد و دو و بیمای آن موضع ایستاده شوند و سخت گردند گویا سوزن ست لهذا مسمی باین اسم شده ۱۲ منه سر غلظ المطابع

واین مرض را بنج و قراع نامند و بصحت هنگام بلوغ مفارقت کند و گاهی بنابت مو دائم فاسد شود پس به گرده مو نروید و بعضی ازان شهدیه باشد و در جلد سر سوراخ مثل سوراخهای قرص شهد گردد و بعضی ازان مشابه انجیر و تشقیق و تبثر آن بود و بعضی ازان آنست که با وی جلد بسیار سرخ گردد و خون سیلان کند و ازاله مو و حسب زمان و ابدان و فصول بسیار مختلف بود و آنچه گفتیم بدان عود میکند و میر بهاء الدین مینویسد که قرع را آنرا کچلی و کلی گویند نوعی از سعفه بود و بسیار باشد که پوست را بخورد و مسام را به بندد و همچو محل داغ نماید چنانچه بعضی کلان را واقع میشود و قسم دیگر سعفه متقرح بود و آنرا شهدیه گویند و این بر روی و دیگر اندامها بیشتر ازان افتد که بر سر و باشد که پوست سر را بخورد و مادهٔ این خلط حاد جید مخلوط از صفرا و بلغم شور و طبری گوید که فرق میان شهدیه و سعفه رطبه آنست که بالای سعفه رطبه پوست باریک رطب نماید و زیر او ریم بود و آن قطعهٔ متصل باشد حتی که گاهی در بقعهٔ سر بمقدار چهار انگشت یک قطعه بود و در شهدیه مکشوف باشد و در سوراخهای او صدید واقف نماید مثل و قوف عسل در شهده و غیر متفرق بالزاق قطعه واحد بود و سوراخها کشاده باشد بخلاف سعفه و از ین مرض نوعیست معروف بعجر و آن شبیه بدمامیل و خراجات است که در جلد سر ظاهر شود و سخت باشد و ریم نکند و مثل غدد باقی ماند بعده منحل و متلاشی گردد و از مواضع دیگر ظاهر شود و جالینوس گفته که اکثر دیده ام که این علت باولاد صیادان ماهی حادث میشود و باین قول ایماکرده بسوی آنکه این علت از بخارات غلیظهٔ لزجه تخمیه میباشد **علاج** اگر طفل شیر خواره باشد تنقیه مرضعه کنند بفصد سر رو و اسهال از طفل نیز خون بگیرند بحجامت و چسپانیدن زلو و در مریض جوان تنقیهٔ او بفصد و مسهل حسب غلبهٔ خلط نمایند و بر اغذیهٔ لطیفه مثل قلیه کدو و اسفاناخ و زردهٔ تخم مرغ اقتصار ورزند و بعد تنقیه و اصلاح خون باطلیهٔ سعفه طلا نمایند مثلا از چوب مغز بادام تلخ گلنار رائنج کاغذ سوخته مازو برگ مورد بیخ سوسن اقاقیا قنبیل جمله یا هر چه ازینها بهم رسد باریک ساخته بسرکه و روغن گل آمیخته طلا کنند و در سعفه یابسه تنقیهٔ خلط سوداوی نمایند و ترطیب مزاج باغذیهٔ مرطبه و حمام و غیر آن از تدابیر مرطبه که در امراض سوداوی مسطور است بعد ازان آب گرم و لعابات مثل لعاب تخم خطمی و بنفشه و تخم کنوچه و تخم کتان بر سعفه ریزند و قیروطی و شحوم و روغنهای بارد بمالند و همان روغنها در بینی چکانند و اگر سعفه غلیظ و صلب باشد آهن بخراشند تا خون آلوده گردد پس سرکه و نمک و آب صابون بمالند و یا بر آن زلو چسپانند بعده بدوای سعفه که قوی التجفیف باشد مثل مرهم احمر طلا کنند **بیان ادویه مفرده نافع سعفه** اگر مریض را در حمام غسل دهند و مکان سعفه را بمنشفه موی سر و سر را بشویند تا آنکه پاک گردد و خشک شده جدا شود و سر را بمنشفه خوب نشف کرده بروغن گل چرب نمایند و برگ سوسن کوفته بیخته بران پاشیده بچسپانند و لباس پوشانیده از حمام بیرون آرند و همچنین سه یا چهار مرتبه بعمل آرند مریض صحت یابد و مجرب سویدی است و اگر خاکستر بروی سوخته نزد خروج از حمام و بعد چرب کردن بروغن گل بر سعفه کبوس نمایند نیز مجرب است و اگر در جائیکه سعفه باشد رگی بزرگ تفحص نمایند و فصد او کرده خونی که ازان خارج شود بر سعفه طلا نمایند بالخاصیت مجرب نوشته و کذا ریوند مثل غبار سوده بسرکه طلا کردن مجرب است و سکه خوردن و طلا کردن سعفهٔ یابس را مجرب ممدوح الیه است و ضماد حنای قریش بر سعفه مجرب نوشته و کذا ضماد ایرسا و اگر کانا ر بروغن کنجد در شیشه انداخته تا چهل روز در آفتاب بیاویزند و مثل روغن گل بسازند و سعفه را اکثر بدان چرب نمایند بالخاصیت مجرب است و طلای روغن گل شفتالو بموم زرد و کذا طلای خرزهٔ بقر بآب و کذا استخوان فیل سوخته و کذا آب ترشی ترنج بمرهم آمیخته بتکرار نیز از مجربات اوست و ضماد بول انسان بزیت یا بخاکستر چوب انگور و کذا سرگین کبوتر بآرد جو و کذا قسط هندی سوده بآب یا بعسل و کذا غری السمک بسرکه حل کرده و کذا اکر و یا یا قرطمانا سوده بسرکه سرشته و کذا دهنج بسرکه سوده و کذا مغز تخم بید انجیر و حب بلسان و فندنیج زرد جدا جدا سوده مساوی بعسل سرشته و کذا حلبه کوفته بعسل بخته و کذا آرد حلبه و بورق و آب چقندر و کذا ترمس تلخ بسرکه و عسل و کذا اسفیداب بروغن گل و کذا خزف تنور بسرکه و کذا اسکبینج بسرکه و کذا افیون و نمک بزاک سرشته ضماد کردن و بعده بعد چهار ساعت بآب سرد شستن و کذا تخم شفتالو سوده و کذا خون روباه و نمک و خرزهٔ بقر و کذا آب کرفس و آب بادیان و فندنیج زرد و کذا سرطان سوخته بسرکه هر واحد نافع سعفه است و اگر مریض بحمام غسل کند و خشکریشه از سعفه بشوید و هنگام بیرون آمدن از حمام سعفه را بروغن گل چرب کرده بران تنبول طائفی خشک بچسپانند و پارچه پوشیده از حمام برآید و سه مرتبه این فعل کند سودمند بود و همچنین کبوس کاغذ سوخته بزیت و یا بسرگین فیل سوخته و کذا تدهین بروغن زنبق و کبوس نیم سوخته و غسل سعفه بطبیخ کبیکج برات و کذا آب کبریتی و اکل و ضماد حب الصنوبر کبار و طلاء سوط ترته و فندق و حنائی که تمام شب بدان خضاب کرده خشک نموده سائیده باشند و شرب و طلای دارسی و کذا اسکنجبین با آب نمام و تعلیق ملق بر صاحب سعفه و اختلاط زرمومثل غبار سوده با دویهٔ سعفه نیز مفید است و بقول اطبای هند گل تنباکو سوده و یا پوست ته کفش کهنه سوخته بروغن سرشف آمیخته و یا برگ ارند نرم کوفته بقدری نمک سائیده و یا گوگرد چیزی سرخ است سائیده با اجزات آمیخته و یا خردل نصف بریان و نصف خام سائیده

با روغن سرشف آمیخته و یا سم اسپ سوخته بروغن کنجد آمیخته و یا ثمر بکاین همکوفته در روغن سرشف سوخته یا برگ فراش ساییده قرص بسته در روغن تلخ سوخته صاف کرده
و یا کلونجی بسرکه و یا برگ چقندر خام سوده و یا سرگین بز سوخته بر سعفه طلا کردن هر واحد نافع ست **ذکر بعض ادویهٔ مرکبه معمول در اقسام سعفه**
دوائیکه جهت سعفه اطفال مجرب ست نیله تهوته تنکار شده دوده خانه کسی که نخود بریان میکند دو دام در روغن سرسون بریان نمایند پس بچمچه آهنی خوب بسایند و بر سر طلا نمایند اولا
اندکی سوزش میکند بعد ساعتی ساکن شود و اگر آمله سوخته نیم پاؤ کوکنار سوخته ربع پاؤ حنا کمیله هر واحد دو دام سهاگه بریان خاکستر گلخن هر واحد نیم دام زیاده کنند و زن توتیا دو دام
هر یک نیم دام کنند و در روغن مذکور حل کرده بکار برند مفید تر باشد **روغن اوراق** که نافع سعفه ست و مجرب برگ یاسمین برگ نیب برگ فراش برگ بسکهپره برگ بید انجیر
برگ بکاین هر واحد پنج دام ساییده قرص نموده در پاؤ آثار روغن کنجد بسوزند که سیاه شود صاف کرده کمیله مرداسنگ برگ حنا سهاگه بریان زردچوب سوخته کات سفید باچی
سوخته آمله سوخته فلفل گرد سوخته هر واحد دو درم نیله تهوته نیم درم ساییده در روغن انداخته بچوب نیب حل نمایند و بعد تراشیدن موی سر بمالند **ضماد**
مفید سعفه و مجرب خشخاش خشک کمیله چونه بری هر یک یکدام نیله تهوته نیم دام کته ششدام کوفته بیخته بروغن سرشف آمیخته بمالند و ساعتی در آفتاب نشینند و اگر آرد نخود دشتی
و اندکی نیله تهوته سوخته باریک ساخته در جغرات ترش آمیخته کف مال کنند تا مانند خمیر شود پس موی سر تراشیده بمالند و بعد یکپاس بشویند نیز نافع ست **ایضاً** هلدی
سوخته آمله سوخته برگ حنا هر یک دو توله سهاگه بریان کمیله مرداسنگ فلفل سوخته هر واحد یکتوله نیله تهوته یکنیم ماشه کوفته بیخته بروغن تلخ آمیخته بعد حلق سر مالیده باشند
مجرب ست **ایضاً** که در سعفه رطب و یابس و جرب مجرب گوگرد و سیماب توتیای سبز هر یک سه ماشه گل سوخته تهوته یکنیم توله کهرل کنند که سیاه شود و در روغن تلخ آمیخته
بمالند و بعد یکساعت سرگین گاومیش بمالند و بعد خشک شدن مالیده دور کنند و آب سرد بشویند سه بار کافی ست **ایضاً** برگ حنا چهار توله باچی مرداسنگ کمیله کته
سهاگه هر یک دو توله نیله تهوته سه ماشه کوفته بیخته با روغن تلخ آمیخته بکار برند **ضماد** که سعفه یابس و قوبا را مجرب ست مغز تخم کدو ده جزو توتیای مغسول دو جزو شنگرف
هفت جزو بشیر تازه ضماد کنند که در سه بار زائل کند تضمید نمیل با سرکه بدیل ست **طلای سعفه** که همواره معمول ست آمله سوخته نیله تهوته سوخته مرچ سیاه سوخته
پوست خشخاش سوخته مرداسنگ بریان همه برابر باریک ساییده در روغن زرد که یکصد و یکمرتبه از آب شسته باشند آمیخته طلا کنند **طلای هندی** که جهت هر قسم سعفه
و شوره سر اطفال مجرب ست کمیله کیرو کات توتیای سبز شورهٔ قلمی هر یک یکجزو مرداسنگ فلفل گرد هر یک دو جزو برگ حنا چهار جزو ساییده بروغن تلخ داغ کرده آمیخته بعد حلق
سر بمالند **ایضاً** که برای سعفهٔ رطبه شدید العفونت کثیر الصدید بی نظیر ست نیله تهوته برشته فلفل سیاه سوخته هر یک نیم توله عدس مدست سوخته آمله پوست انار
کوکنار کمیله سوخته هر یک یکتوله ساییده در روغن سرشف آمیخته طلا نمایند **ایضاً** قنبیل تنکار زردچوب باچی در روغن تلخ دو پاس کهرل کرده بکار برند **مرهم سعفه**
که قروح سر را از مجربات ست کمیله خام مرداسنگ زرد سبز پوست انار زردچوب جمله برابر باریک ساخته موم را در روغن گل گداخته بسرشند و سرکه انگوری قدری اضافه کرده
برهم زنند و موی سر تراشیده بمالند و اگر روغن گل نباشد روغن کنجد و گلاب داخل کنند **نوع دیگر** که در جمیع انواع سعفه مجرب ست کافور رباحی شش سرخ زردچوب
گل سرخ اقاقیای مغسول هر یک یکدرم گلنار کاغذ سوخته هر یک دو درم سفیداب سه درم موم زرد هفت درم روغن گل بیست درم بدستور مرهم سازند **اقوال اکابر**
ابو سهل گوید که سعفه سر اگر در بدنی باشد که خون بران غالب بود باید که معالجه بفصد قیفال کنند بعده حجامت بر یکی از دو صدغ نمایند اگر فصد کفایت نکند فصد رگ پیشانی
کشایند و اگر در بدن غلبه یکی از اخلاط دیگر باشد تنقیهٔ بدن بدوای مسهل آن خلط نمایند و اگر در بدن امتلا نباشد و مرض ضعیف بود در آن از تنقیهٔ بدن استغنا باشد و باطلیه
از ادویهٔ مقطع و ملطف و محلل و معذالک بلالذع کفایت باشد و این غرض حاصل شود هرگاه ادویهٔ محلله ملطفه را بروغن و سرکه مخلوط سازند **صفت دواء القرطاس** نافع
سعفه و قوبا مثل امراض ساخته مغسول از زرت کاغذ سوخته هر واحد دو جزو گوگرد غیر سوخته یکجزو بسرکه ساییده طلا کنند **دیگر** گوگرد خاکستر کدو شحم حنظل بسرکه تند ساییده
طلا نمایند **دیگر** صمغ صنوبر گلنار مساوی بسرکه و روغن گل سرشته طلا کنند **دیگر** خاکستر چوب انگور زراوند مدحرج گلنار مازو را تیغ در سرکه و روغن سوده بسایند و طلا نمایند
دیگر مرداسنگ زردچوب مساوی بسرکه و روغن گل بسرشند **دیگر** کشنیز خشک سوخته خزف تنور حنا بسرکه و روغن گل طلا کنند **دیگر** برای صبیان مازو خام در زیت
بسوزند و ساییده با دو نمک آمیزند و استعمال کنند **دیگر** برای ایشان مرداسنگ بادام تلخ سوخته مازو زردچوب مساوی بسرکه و روغن گل طلا کنند **دیگر** برای
سعفهٔ رطبه طبیخ خرزهره بشویند پس این طلا کنند توبال نحاس قنبیل هر واحد دو جزو خاک کند رشب یمانی هر واحد چهار جزو زراوند قلقطار خاکستر چوب انگور هر یکجزو

یکجزء بسکه و روغن گل طلا سازند شیخ میفرماید که علاجش قریب بعلاج قوباست و عنقریب ذکر کنیم لیکن الآن میگوئیم که سعفهٔ یابس را نفع میکند استفراغ خلط صفراوی
و سوداوی و بلغم شور مثل طبیخ هلیله با افتیمون که دران صبر و سقمونیا داخل کرده باشند و بعد آن استعمال کنند چیزیکه تنقیهٔ باقی با ترطیب کند مثل ماء الجبن بشاهترهٔ رطب
بگیرند از جمله یک رطل و هلیله سیاه ده زنند هر واحد سه درم افتیمون ده درم نمک نفطی ده دانگ بآن هر دو آمیزند و بعد ازان بر ماء الجبن افتیمون اقتصار نمایند اگر طبیعت متحمل
باشد و افراط نکنند و یا بر چیزیکه احتمال آن کند و از هر چیزیکه دران شیرینی مفرط باشد خصوصاً خرما و یا تلخی یا تیزی یا شوریت بود اجتناب نمایند و بر اشیای تفهمه مولد خلط
سالم که دران لذع نباشد اقتصار ورزند و ترطیب بدن برطوبت معتدله از حمام وغیره کنند و فصد از عروق دستها گیرند اگر حاجت بدان ماس بود و یا از رگی که آن عضو را
غذا میرساند مثل رگ پیشانی در سعفهٔ حادث بر سر و رگی که در جلد سر باشد و رگ پس گوش و آن در اکثر امر بر سر میباشد و ایضاً حجامت هر گاه در سر باشد و اگر در اعضای
سافله بود فصد صافن کشایند و چون این فعل کنند سعفه را خوب بخارند تا آنکه خون آلوده گردد و جهد دران نمایند که خون بسیار ازان سیلان کند بعد آن علاج بادویهٔ موضعیه
نمایند و خصوصاً چون بعد سائل شدن خون نمک و سرکه بمالند و سعفهٔ یابس را حمام متواتر بغیر اطالت جلوس دران و نهادن عضو بر بخار آب گرم و نیمگرم در روزی چند بار
و ادهان شحوم و تدبیر مرطب بغذا و تدهین و سعوطات نفع کند و در استفراغ آن احتیاج بود بادویه که جذب سودا بقوت نماید و اسهال آن کند و بعد آن ماء الجبن بدستوریکه
مذکور شد استعمال کنند و بچسپانیدن زلو قریب سعفه باک نیست بعده از خاریدن و خون آلوده کردن چاره نیست بعد آن ادویهٔ موضعیه استعمال نمایند و قومی زعم کرده که
خون فصد اندک قریب سعفه مثل رگ پس گوش برای سعفهٔ سر علاج اوست باید که آنرا طلا نمایند بعده بآب چقندر زرا بشویند **و اما ادویهٔ موضعیه** برای سعفهٔ
رطب پس برای مبتدی و آنکه بر بدن رطب و ابدان اطفال باشد مثل حنا و شل و سمه با مازو سوخته بروغن جلتی دنبه است که این بغایت مجرب است و مثل ادویهٔ مرطب
از قوابض مجففه چون پوست انار بسرکه و روغن گل و گاهی دران مرداسنگ داخل کرده میشود و گاهی احتیاج باستعمال دوائی افتد که دران جلا نیز باشد مثل زراوند و سیاه
باشد که سعفهٔ متوسطه را مالش بسرکه و نمک و اشنان سبز صحت بخشد و خشک شده خشکریشهٔ آن ساقط گردد و از ادویه درین مرتبه توتیا و اقلیمیا و کاغذ سوخته بسرکه است
و یا بگیرند مرداسنگ و چرک نقره و بادام تلخ سوخته و زردچوب هر واحد یکدرم بسرکه و روغن گل و همچنین بیخ سوسن آسمانجونی و عود بلسان و کور و حب البان
سوده و ایضاً عدس و مغز و بسرکه و ایضاً بادام تلخ و مازو سبز هر دو سائیده ازان طلا بسرکه سازند بعد قوام کردن بآفتاب و ایضاً گویند که بگیرند سرطان زنده و با مرزنجوش
کوفته بیفشرند و بدان سعوط کنند و برطوبت سرطان تنها و اما سعفهٔ مزمن و آنکه در ابدان صلبه باشد دران احتیاج بود بمثل قلقطار و قلقند و سوری و زاج بحر و نمک
و کبریت و خاک سیماب زردچوبه و دواء القراطیس و توبال نحاس و دخان تنور و نمک اند قوابض محلله است و ایضاً مثل مرداسنگ و سفیداب و اما خزف خشک از مجففات
قویه است و سرگین کبوتر از محللات شدید الجلاء تجفیف است و همچنین سرگین سوسمار و سرگین زرزور و خصوصاً خورندهٔ برنج و مرهم زردچوب جمیع سعفه را نفع کند و مرهم سرخ مرتب
از زردچوب و حنا و زراوند و پوست انار و مرداسنگ و دوائیکه در سعفهٔ یابسه ذکر کنیم و این دوا جید است قیمولیا و کوگرد سبز و خاکستر کدو و شحم حنظل مساوی بسرکه یا دوائی کشنیز
سوخته وغیره یا دوای خاکستر چوب انگور وغیره و یا طبیخ خرزهره وغیره که همه در قول ابوسهل گذشت **ادویهٔ موضعیهٔ** سعفهٔ یابس پس مزمن قوی ازان محتاج بدوای
حاد بود که آنرا بنحو رد تا آنکه بگوشت صحیح برسد بعد ازان معالجه بمرهم قروح مثل مرهم زردچوب مرداسنگ و سرکه و زیت کنند و سعفهٔ یابس که کمتر ازان باشد معالجهٔ آن بچیزیکه
بدان علاج سعفهٔ مزمن اول مذکور میکنند باید کرد و ترطیب بدن باغذیه و نشوقات و حقنها وغیر آن نمایند **دوائی جید** برای سعفهٔ رطب یابس روغن بادام تلخ و روغن
خردل هر واحد نیم سکرجه بسرکه یک اسکرجه شیاف مامیثا و مازو هر واحد سه مثقال فیلزهرج یک مثقال زردچوب و بورق هر واحد نیم مثقال ادویه را سائیده و بهر دو روغن و سرکه خوب
حل کنند پس بر هر سعفه و جرب و قمل و قوبا و تمرط شعر و داء الثعلب و خراز استعمال کنند **صاحب کامل** گوید صاحب سعفه را می باید که بر نقره حجامت کند و اگر از کسانی باشد
که در ایشان فصد ممکن بود خون بمقدار معتدل از رگ قیفال بیرون آرند و همچنین اگر آنرا شربت ای مسهل ممکن باشد مطبوخ شاهتره و هلیله کابلی و سیاه بنوشانند و از گوشت
و شیرینی پرهیز کنانند و باشیای مرطبه تدبیر نمایند و غذا بعدس و گوشت طائری که خفیف و لطیف باشد و ماهی رضراضی سازند و بعد ازان بقرص سعفه طلا کنند **صفت**
قرص سعفه زردچوب مغز بادام تلخ هر واحد یکجزو باریک سائیده صقل دو جزو و سرکه یکشبانه روز تر کرده در هاون سوده باهم بسرشند و اقراص ساخته در سایه خشک سازند و وقت
حاجت باریک ساخته بآب کاسنی و سرکه و روغن گل سرشته استعمال کنند و ایضاً این طلا بکار برند **صفت آن** زراوند طویل و راتینج و اقاقیا و گلنار مساوی کوفته بیخته باندک

روغن گل و سرکه حل کرده استعمال کنند دیگر بروغن کنجد بر سر مالند و بران برگ سوسن باریک سوده و یا بیخ سوسن آسمانجونی سوده بپاشند دیگر مازو سبز و مورد خشک مساوی
کوفته بحریر بیخته و موم نیم درم و سرب سوخته نیم درم و مرداسنگ ده درم بروغن کنجد گداخته دوا بران انداخته مرهم سازند این دوا مجرب صالح برای ابدان نرم ست و اما هرگاه بدن
سخت و درشت باشد این دوا استعمال کنند صفت آن بگیرند مرداسنگ مازو و اقاقیا و گلنار و برگ سوسن و برگ خرزهره و برگ حنا و پوست انار ترش و [illegible]
و زردچوب و اقلیمیای فضه و چرک آن همه مساوی باریک ساییده بحریر بیخته و در هاون بسرکه و زیت حل کرده وقت حاجت استعمال کنند دیگر زنگ و زاج هر دو سوخته مازو
و زردچوب و چرک نقره و مرداسنگ و خاکستر سیماب و زراوند طویل مساوی باریک ساییده بروغن گل و سرکه در هاون حل کنند و بر سعفه کثیر الرطوبت که در ابدان لینه باشد
طلا کنند دیگر خزف تنور و سرگین کبوتر و نمک مساوی باریک ساییده بزیت سرشته بر موضع طلا کنند دیگر خزف سراج اخضر که زمانی طویل استعمال کرده باشند باریک ساییده
و دخان تنور به بول طفل نابالغ بسرشند و بر طشت برنجی طلا کنند و یکشبانه روز بگذارند پس ازان خراشیده بروغن گل سرشته بر موضع طلا کنند نفع بخشد پس اگر این [illegible]
فائده کند بهتر والا فصد هر دو رگ پس گوش نمایند و بخونی که ازان برآید بر سر طلا کنند و آنچه در سعفه نفع کند اینست که بگیرند خاک سباکان نقره و باریک ساییده بروغن گل خوب سرشته
و بر سر طلا کنند بعد حلق بنوره دیگر از جالینوس بگیرند کاغذ سوخته و اسرب محرق مغسول و عنزروت هر واحد یک اوقیه گوگرد چهار درم باریک ساییده بسرکه سرشته استعمال نمایند
و یا بگیرند قرطاس سوخته و بسرکه سرشته بر سعفه طلا کنند که آنرا به سازد و هرگاه سعفه یابس سفید باشد که ازان پوست سفید جدا شود باید که تدبیر صاحب او باغذیه مرطبه کنند و بروغن بادام
شیرین و روغن تخم کدو یا روغن بنفشه سعوط کنند و این روغنها بر سر نیز بمالند و اگر سعفه صلب باشد لازم ست که آنرا با آهن بخارند تا آنکه خون برآید بعده بفلدفیون با سرکه طلا کنند
و بعد ازان بمرهم احمر طلا سازند و آب سرطان کوفته مع روغن نیلوفر سعوط کنند و چون سعفه در روی عارض شود باید که بگیرند صبر سقوطری یک جزو و مرداسنگ نیم جزو و در هاون بروغن گل و اندک
سرکه بسایند و طلا کنند و اگر سعفه در وجه یابس باشد بگل ارمنی و کافور و زعفران بسرکه و گلاب حل کرده طلا کنند که این نافع ست طبری گوید که از علاجات سعفه رطب استفراغ ست اگر ممکن باشد
بدوائیکه منقی دماغ و معده بود و بعده استعمال طلا دران جالینوس ذکر کرده که آن از معالجات بالغه اوست و گفته که گاهی معالجه سعفه صبیان بقرطاس مصری سوخته مع زیت کردم و قرطاس طلائی برای این
مرض ذکر کرده و گفته که این بالغ النفع و کافی ست و آن اینست بگیرند کاغذ سوخته دو درم و رسختج یک نیم درم اقلیمیای فضی و ذهبی هر واحد دو درم زردچوب سه درم [illegible]
دو درم شوک قتاد سوخته سه درم عنزروت دو درم کوفته بیخته بسرکه بسرشند و اقراص ساخته خشک نمایند و هرگاه اراده استعمال او کنند بسرکه حل کرده طلا کنند جالینوس
گفته که این طلا بالغ کافی ست و اما در قرابادین شاپور بن سهل قرصی باین نسخه ذکر کرده و شاپور گفته که اهل بیمارستان برین اتفاق دارند زردچوب
دو درم رسختج یک درم زرنیخ زرد و سرخ هر یک نیم درم اقاقیا یک درم آهک آب نادیده یک درم پوست انار سه درم کوفته بیخته بآب بیخ حماض سرشته قرص سازند و بزیت و سرکه
بقدر امکان استعمال کنند که این خطا نمیکند البته و اگر صاحب این مرض طفل باشد فصد شعب عروق راس کنند و بر گوش او شرط زنند و حجامت بر نقره نمایند و لازم ست
که دران کدامی از طلا استعمال نکنند مگر بعد خاریدن آن و اگر بعد این طلا ورم در حدقه و بیخ گوش حادث شود طلا را ازان دور کنند و بآب چقندر بشویند بعده مرهم متخذ

بمرداسنگ و سرکه بکار برند و ترکیب او اینست که بگیرند پنج درم مرداسنگ خالص و باریک ساییده بحریر بیخته در هاون کنند و بران اندک زیت و سرکه تند کهنه قدری قدری
انداخته حل کنند تا نرم گردد پس ظرف او در آب سرد نهند تا بالفعل سرد گردد بعده بر سر طلا کنند حبیش گفته که من علاج سعفه رطبه باین مرهم کردم و صحت یافت و زائل
شد و بعد آن بر خلقی تجربه کردم و بدان انتفاع یافتند و ابن ماسویه گفته قومی را در حران دیدم که علاج سعفه رطب بپوست انار بریان سوخته در سرکه گداخته میکردند
و دران اثر میکرد غیر آنکه موضع سعفه را میسوزد و در بیمارستان بصره دیدم که برگ علیق مطبوخ با چقندر بموضع طلا استعمال می نمودند و قشور جلد جدا میشد تا آنکه
مثل آتش سوخته میگردید بعده علاج بمرهمی که مذکور شد میکردند و صحت تام می یافتند و در اهواز مردی را از حذاق اطبا دیدم که سعفه را از سر طفلی با آهن خراشید بعده
بقرص معروف بشاپوری طلا کرد و ورم سر پیدا شد و منجر بهلاک آن طفل گردید و این بهر آن ذکر کردم که در خراشیدن مبالغه نکنند خصوصا در سر اطفال
که اکثر مؤدی بهلاک میگردد و اگر از خراشیدن اذیت رسد طلا نکنند مگر بمرهم سفیداب فقط و از مس کردن آن با آب حذر کنند و سعفه شهدیه در معالجه قریب باینست
الا آنکه علاج شهدیه صعب ترست بسبب کثرت زرداب رطوبت او و احتمال علاج بالاستقصا مثل سعفه نمیکند و محتاج بعلاج زیاده تر بود و آنچه واجب ست
زیادتی در معالجه شهدیه آنست که اسکندر در کناش خود معروف براحت طبیب گفته که سوراخهای شهدیه نیز بنگار داغ کنند و داغ او اینست که [illegible]

سوراخهای او کنند پس بزنگار پر نمایند جالینوس در قاطاجانس گفته که بهترین زنگار درین باب آنست که از مس گیرند و این نوع سعفه را باین قول مخصوص کرده و گفته که بعد
زوال این مرض در روئیدن موی طمع نباید داشت بهر آنکه جلد را فاسد میکند بعده حکایت کرده که او صاحب سعفهٔ شهدیه را در حمام دید و از حال او سوال کرد او گفت که این از پیش سالها است
که هر گاه ارتفاع می شود در سر او رجوع میکند پس جالینوس معلوم کرد که آن محتاج بنشف ست و آن مرد را از حمام بیرون برده آنرا امر باقتصار بر اغذیهٔ ناشفه کرد و فصد
و تنقیهٔ سر او نمود در زمانی قلیل از آن صحت یافت و علاج سعفهٔ معروف بموسلالا باستفراغ بحسب امکان ست نزد استعمال قوانین آن بعده موی را بموچینه بکنند تا همه اصول
آنها ظاهر شود بعد آن محاجم بغیر شرط در مواضع متفرقه بنهند تا از آن زرداب شبیه بروغن بر آید و هر گاه از زرداب هیچ نماند بار دیگر محاجم بسرکه نهند تا بیخ موها سفید
گردد و گاهی برای آن این دوا میسازند و او را روغن خل باین طریق سازند که بگیرند سرکه یک رطل و در دیگ سنگین انداخته بست درم روغن گل بران ریزند و جوش دهند
تا آنکه سرکه فانی شود و در روغن بماند پس بگیرند ازین روغن بست درم و فرفیون یکدانگ نفط و شیطرج هندی و کهربا که آن صمغ جوز هندی ست و راتینج که آن صمغ
صنوبر ست هر واحد یکدانگ کاغذ مصری سوخته و مداد چینی و خستهٔ هلیله سوخته و زرد عفص هر واحد نیم درم تخم ترنج سوخته یکدرم و این را معروف بدوای دفس ست
و حنین بن اسحاق گوید که درین دوا ودع سوخته و زرنیخ افزایند و ابن سیار گوید که در آن زرنیخ را تجربه کردم و مفید یافتم این همه را بسایند و در آن روغن حل کنند و بر موضعی
که محجمه از آن جدا کنند طلا نمایند که دیگر تبه کفایت کند و من دیدم در اهواز علاج این مرض بعلاجات بسیار غیر از کندیدن موی نمودند و در آن علاج سود نکرد و هر گاه طول کرد موی او
کندیده علاج کردم و از آن صحت یافت غیر آنکه بعد از آن دیدم که موی او بسیار ضعیف شده و علاج سعفهٔ معروف بمجر گرسنه داشتن صاحب اوست و اصلاح غذای او و بر سر او
آب مطبوخ حشائش محلله بریزند و حجامت بر ساقین کنند چه از تقلیل غذا و جذب ماده باسفل بدن این زائل میشود و در اهواز جاریه را دیدم که این مرض داشت پس اصلاح غذای
او کردم و آن باندک سعی زائل شد و این علت مردم کبار و کسی که حرارت او قوی باشد کم حادث میشود و در صبیان اکثر می افتد و گمان میکنم که شرط اذنین در آن مفید باشد
لیکن در کتابی ندیده ام و حنین بن اسحاق این مرض را در کتاب حشائش ذکر کرده و گفته که حشیشهٔ معروف بفیل گوش چون بپزند و آب او بیفشارند و بر سر صاحب مجر بریزند آنرا
تحلیل کند و علاج عام سعفهٔ حمرا بعد استعمال قوانین فصد و اسهال و قطع چهار رگ و فصد پیشانی و طلا باین طلاست بگیرند آب کدو و آب برگ بید و آب برگ خبازی و برگ
خطمی و همه را جمع کنند بعده موم و روغن برو روغن بنفشه ساخته باین آبها اندک اندک تسقیه دهند تا آنکه از آن بسیار تشرب کند بعده در هاون انداخته بران قدری زبد البحر و سپیدا
اندک و ودع سوخته اندازند و بسفیدهٔ بیضه حل کنند تا مختلط گردد پس بر مواضع حمرا طلای ثخین بدان نمایند و سه روز بدارند بعده بآب گرم و سرکه بشویند تا پاک گردد
بعد از آن راحت داده بهمین طریق بدفعات اعاده بدان نمایند پس اگر فائده شود بهتر و الا بگیرند برادهٔ مس و بران آب پاشیده در موضعی که آنرا باد نرسد بگذارند تا زنگار کند بعده بگیرند
زنگار آن و در سرکه حل کرده اندک روغن گل یا روغن بنفشه بران چکانیده بر موضع طلا کنند و از قرحه کردن حذر نمایند و هر گاه که جلد او متغیر گردد و از گوشت نتو کند معالجه
ترک نمایند تا متقرح نگردد و بعد آن اعادهٔ آن کنند و هر وقت که امتلا شود تنقیه نمایند و جماعتی را دیدم که برای این مرض فصد رگ منخرین و ماقین کردند و ازین مرض
صحت یافتند ابن الیاس مینویسد که علاج سعفهٔ شیرینج انیست که اگر با حرارت مزاج باشد هر صبح جلاب با زعناب ده عدد و شکر سفید ده درم بدهند و غذا مزورهٔ ماش
بمغز بادام و اسفاناخ سازند بعد از آن تنقیهٔ بدن بمطبوخ هلیله یا بمطبوخ شاهتره و هلیلهٔ سیاه و کابلی کنند و از عدسیه با گوشت بچهٔ مرغ غذا دهند و بعد تنقیه بقرص سعفه
طلا نمایند و ترکیب او در قول صاحب کامل گذشت لیکن در بیخ او زن زردچوب سه بادام تلخ هر یک بست درم و مقل پنج درم ست و یا طلای زراوند طویل و غیره که در
همان قول مذکور شد بکار برند و صاحب سعفهٔ رامی باید که حجامت بر نقره کند و اگر آثار غلبهٔ خون غالب باشد و فصد ممکن بود فصد سر رگ گیرند و در سعفهٔ مبتدی و خصوصاً در صبیان
زردچوب و پوست انار و مرداسنگ و حنا بروغن گل و سرکه نفع کند و علاج سعفهٔ یابس آنست که شیر زنان و روغنهای سرد در بینی چکانند و هر صبح شربت بنفشه و ترنجبین
هر واحد ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ مذکوره دهند و آب گرم و لعابات بارده مثل لعاب اسپغول و لعاب بهدانه بران ریزند و اگر سعفه صلب غلیظ باشد باهن بخار نمایند چندانکه خون
بر آید و بران زرلو اندازند و صبر سقطری و مرداسنگ هر یک پنج درم بروغن گل و اندکی سرکه حل کرده طلا نمایند و علاج سعفهٔ شهدی انیست که تنقیهٔ بدن از اخلاط فاسده
بمطبوخ افتیمون یا بمطبوخ هلیله یا بحب ایارج یا بحب اصطمخیقون کنند و موضع او را بزنگار پر کنند بعده هر انچه در آن باشد نشف نمایند و علاج سعفهٔ معروف بموسلالابر
آنست که هر صبح جلاب با زاصل السوس سه درم و شکر سفید ده درم دهند و غذا نخود آب و مغز بادام سازند و بعد از نضج تنقیهٔ بدن از صفرای محترقه و ردیه بمطبوخ هلیله

یا حب افتیمون کنند و بران محجمه گذارند تا آنچه دران باشد امتصاص نمایند تا آنکه ازان رطوبت مانند روغن براید بعد ازان گل ارمنی و مرداسنگ در سرکه و روغن گل
طلا کنند و علاج سعفه رطبه فصد قیفال و اخراج خون بقدر قوت و حاجت است و تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون یا هلیله و این طلا کنند کاغذ سوخته اسرب سوخته انزروت
هر واحد ده درم کبریت سه درم بسرکه سرشته استعمال نمایند و با طلای خزف تنور و غیره که در قول صاحب کامل گذشت بسرکه استعمال کنند و یا بقیروطی معمول از موم
و روغن بنفشه که دران اندک کف دریا و خرمهره و صدف سوخته داخل کرده بسفیدی بیضه سرشته باشند طلا نمایند ابن نوح گوید که چون سعفه غلبه باشد نگاه کنند
اگر مریض قوی و بدن ممتلی بود ابتدا بالفصد سر و نمایند بعده فصد رگ پس گوش کشایند بعد ازان فصد بعض عروق سر آنچه ظاهر تر باشد بگیرند و حجامت بر نقره
کنند بعده دوای مسهل حسب وجوب صورت بنوشانند و از اغذیه مثل لحوم بقر و خرد روشکار و قدید و مالح و تمر و اغذیه معفونه مرتب از جزو پیاز و گندنا پرهیز کنند
و بلحوم طیور و زرده بیضه و ماهی کوچک غذا سازند بعد ازان بعلاج سر قصد نمایند و سر را بروغن کنجد چرب کرده بران عود بلسان سوده پاشند و یا مقل بسرکه
حل کرده و یا حب البان بسرکه سوده طلا کنند و باب سبوس گندم بقدر ثلث آن سرکه انداخته گرم کنند و بدان سر را بشویند و بعده باب چقندر بشویند و اگر سعفه
مزمن شود و دوا لم کند این طلا بکار برند نمک و زاج هر دو سوخته و گوگرد و دیگر ادویه طلائی که دران نمک و زاج است و در قول صاحب کامل گذشت آمیخته بسرکه
و روغن گل طلا نمایند و در سعفه یابس سرطان زنده یا مرده بجوش بکوبند و افشرده در بینی چکانند و اگر سعفه باطفال باشد بر گوش آنها شرط زنند و خون آن بر سر ایشان
طلا نمایند و در مرضعه اسقوف هلیله و انیسون و شاه بخورانند و اگر بدن او ممتلی و قوی باشد فصد کنند و حب اصطمخیقون و حب ایارج بدهند و امر بپرهیز و ترک
جماع و استعمال ریاضت کنند و این طلا سعفه صبیان را نافع زردچوب و حنا و زراوند و مرداسنگ و پوست انار بسایند و بسرکه و روغن گل آمیخته طلا کنند و اگر
سعفه بر روی باشد و حمرا بود نفع میکند و آنرا دمان حمام و آبکباب برآب نیمگرم هر روز و فصد پیشانی بعده چسپانیدن زلو بران و یا خوب بخارند تا خون ازان سائل شود
پس نمک و سرکه بمالند و بران مرهم احمر موصوف طلا کنند و نفع میکند آنرا طلای صابون و نهادن آن تا آنرا مص کند پس بآب گرم شستن و بمرات اعادهٔ این کردن
و یا بطلای عصارهٔ خرفه مداومت کنند و آنچه از ادویهٔ مفرده سعفه را نفع کند چون بران مفرد یا مجموع طلا کنند شیاف مامیثا و مازو و حضض و زردچوب و بورق و روغن
بادام تلخ و سرکه و مر و گوگرد و صمغ و مرداسنگ و موم سفید و زرده بیضه و بول گاو و دهن و زرنیخ و زرنباد و نوشادر و شحم حنظل و جو سوخته و بیخ کبر و برگ انجیر خشک
و بیخ نی خشک و شب یمانی و صبر و لبان و برگ زیتون و قطران است و گویند که سعفهٔ رطبه را به کند چون کاغذ سوخته بسرکه سوده بران طلا کنند محمد بن زکریا گفته
که این طلا برای سعفهٔ رطب است و بهتر ازین دوائی نیست بگیرند خزف تنور کهنه ده جزو نمک یک جزو باریک سائیده بسرکه طلا کنند و گفته که در علاج سعفه و قروح
رطبه و در حصف و جرب که آن تخلف نمیکند اعتماد بر سرکه و نمک کنند که چیزی بهتر ازین در تخفیف ماده نیست مع امن از ورم ابن هبة الله گوید که علاج سعفهٔ
رطبه که ازان زرداب سائل شود فصد قیفال است اگر مریض قوی باشد و یا حجامت اگر مریض ضعیف بود و رگ سر مثل رگ پس هر دو گوش یا رگ پیشانی بکشائیم
و بعد فصد اگر یکی از اخلاط بدن ردی باشد و قوت متحمل تنقیه بود استفراغ بدن کنند اگر غالب صفرا باشد بمطبوخ هلیله یا قرص بنفشه و اگر غالب بلغم باشد بحب صبر
و مریض را از اغذیهٔ غلیظه مولد آن مثل ماهی و لحم بقر و شیرینی چون حلوا پرهیز کنانند و تقلیل غذا کنند و سهل الهضم مثل بچهٔ مرغ دهند و قصد راس بروغن آس
و روغن گل با برگ علیق و برگ حنا و پوست صنوبر و عدس کنند و چون انصباب فضول بایست در علاج این مرض از ادویهٔ طلا بغیر آنکه هیجان حرارت کند موافق باشد
صفت طلا برای سعفهٔ رطب حادث بابدان صبیان زردچوب ده درم حنا و رخام و کشنیز سوخته هر واحد سه درم مرداسنگ یک مثقال
ریوند یکدرم پوست انار پنج درم مازو و سفیداب هر واحد چهار درم بادام سوخته شش درم اقلیمیای نقره و قند و گلنار و دم الاخوین و رصاص محرق هر واحد
دو درم ادویه کوفته بیخته بروغن گل و سرکه پرورده بر سر مکرر طلا نمایند که تجفیف و دفع آن کند و علاج سعفهٔ یابس ترطیب بدن از اغذیهٔ مرطبه مثل ماهی صغیر طری
و ماکیان و زردهٔ بیضه کنند و موم و روغن و پیه ماکیان بر سر طلا نمایند و مریض را هر روز چند نوبت در حمام داخل کنند و بر سرش آب نیمگرم ریزند و اگر مریض
جوان باشد از جماع آنرا منع کنند و اگر این مرض باطفال باشد رگ پس گوش بکشایند و بخون آن بر سر طلا کنند و بعد ازان بمرهم احمر طلا سازند و سر را باب
چقندر و سبوس و مطبوخ آب و سرکه بشویند جرجانی و ایلاقی میفرمایند که سعفه بیشتر از خون مخلوط بصفرا یا بلغم شور ردی تولد کند اما آنچه از خون صفراوی تولد

شود ریم او رقیق و سوزان بود و آنچه از بلغم شور تولد کند ریم او غلیظ باشد پس استفراغ صفرا بمطبوخ هلیله و افسنتین و سقمونیا باید کرد و تنقیه بلغم بحب صبر و قوقایا کنند پس موم طلا کرده
و این طلا کودکان را سود دارد زنگار خام بی سوده با روغن گل بریان کرده بسایند و بسرکه طلا کنند در هر ماه سه روز از آن روغن در بینی کودکان چکانند و بعضی اطبا مویز خشک
و بعضی آمله با بنفشه آمیزند سعفه که بر روی مانند بثرهای سرخ بود علاج آن حجامت است و روی بر بخار آب گرم داشتن و رگ پیشانی زدن و در دیده چه انداختن و گل ارمنی و کافور
با سرکه و گلاب طلا کردن و باقی در اقوال سابق مسطور شد **خجندی** گوید که علاج سعفه که از آن زرداب سیلان کند و آنرا شیرینج گویند اگر با حرارت بود حجامت است و شرب
شربت عناب و سکنجبین و غذا لعوق ماش یا جو مغز بادام و اسفاناخ و کدو و ماهی رضراضی و تنقیه بدن بمطبوخ شاهتره و هلیلجات و بعد تنقیه طلا بقرص سعفه و علاج سعفه یابس است
که هر صبح شربت نیلوفر یا بنفشه یا ترنجبین بماء الجبن بنوشند و استفراغ خلط موجب کنند و ترطیب مزاج باغذیه رطبه مثل ماء الشعیر و اسفاناخیه و قرعیه و علاج سعفه اسود فصد
قیفال است و اخراج خون بقدر قوت و حاجت و فصل و استفراغ بمطبوخ افتیمون و مطبوخ هلیله بعد از نضج و طلای دواء القرطاس آنرا نافع بود و کذا قیروطی که در قول ابن ایلیا
در علاج سعفه حمرا گذشت **انطاکی** گوید که بعد تنقیه حجامت سر کنند در سعفه رطب و ترطیب و در سعفه یابس مثل الغبه و شحوم و از مجربات برای سعفه رطب اینست که مرو
مقل و صبر و حب البان و زرد چوب ابهر که در بول انسان سرشته برات طلا کنند و بعد آن بطبیخ ترمس بشویند و برای سعفه یابس آرد جو سوخته و سرکه و موم طلا و کافور و حنا
بعد نیک کردن او از دست طلا یا پیه بز نیز نرد و بعد آن بروغن بلعم چرب کنند **گیلانی** مینویسد چون این مرض از مواد مختلفه میباشد لابد است در علاج او از
اخراج آن مواد و آن مثل طبیخ افتیمون و غیره آنچه مخرج صفرا و سودا و بلغم شور هر سه مواد معاً باشد یعنی از شان آن دوا دافع این هر سه خلط بود مثلاً پوست هلیله زرد از هفت
تا ده مثقال با افتیمون سه درم شب در آب تر کنند و صبح جوشی خفیف داده خوب مالیده صاف کنند پس صبر و سقمونیا بقدر حاجت سائیده بآب آن مطبوخ حب بسته
بخورند بعده طبیخ بنوشند بعده تنقیه باقی مع ترطیب مثل ماء الجبن و شاهتره چنانچه در قول شیخ گذشت باید کرد بعد از آن بماء الجبن سی درم و افتیمون یک نیم درم اقتصار
ورزند و گاهی فصد رگ منخرین و ماقین برای سعفه که در روی باشد میکشایند لیکن سعفه که بر وی افتد کم صحت یابد و برانند که ادویه وضعیه مستعمل در سعفه و جرب از هر قسم که باشند
باید که از چیزی گوگرد و زرنیخ و میعه سائله خالی نباشند که این سری از اسرار طباست لیکن می باید که استعمال آنها در هوائی بود که بارد نباشد و باید که استعمال ادویه
موضعیه مطلقاً بعد تنقیه و استفراغات باشد و از علاجات سعفه یابس استفراغ ماده فاعلاً و است بمطبوخ مرکب از افتیمون و هلیلجین و تخم کاسنی و شاهتره
و گل سرخ و تمر هندی و ترنجبین و ترطیب مزاج باشربه مرطبه و غیر آن که در اقوال سابق گذشت **مصنف** خلاصة التجارب گوید آنجا که قرحه وسیع نبود و درد کند و ریم
رقیق و سوزان تر آید اول تنقیه صفرا کنند انگاه قوابض در سرکه و روغن گل حل کرده طلا کنند و اگر خون غالب باشد اول تحتی خون کم کنند بفصد قیفال یا بشرط
گوش و رگ پس گوش و رگ پوست سر و رگ پیشانی اگر علت بر سر و روی و حوالی آن باشد و اگر بر اعضای پائین باشد فصد صافن یا باسلیق انسب بود انگاه مسهل
دهند و حجامت حوالی مرض هم نیکو بود و بعد بر مرض چسپانیدن تدبیری است بعد فصد و بعد تنقیه اگر ریش فراخ شود و رطوبت غلیظ لزج از آن ظاهر گردد اول استفراغ بلغم
باید کرد آنگاه طلاهای مناسب وقت نیست کسی را که برداشت سوزش سرکه و نمک باشد اگر تیزاب فاروقی بمالد و بعد آن مرهم روغن بمالد چند آنکه یکبار چرک آن کشیده شود
پس چند روز بر آساید و بار دیگر مداومت تیزاب و روغن با مهلت نماید تا آنکه ریش بصلاح آید بهترین علاج برای مطلق سعفه بود و این بس عجیب است و مداومت
طلای موم روغن نفط و بصابون و آب گرم شستن کسی را که طاقت تیزاب نباشد علاج بی بدل است و سعفه اطفال را زود باصلاح آورد و کف گوشت جوشیده در این مرض
مکرر مالیدن بس مجرب است و آنجا که ریش خبیث تر یابند تیزاب بکار برد و موم روغن نفط هر دو باید و بسیار آزموده است و آنجا که خشکی سعفه غالب بود بحمام و بخار آب گرم آن
محل را از جرم باید داشت و تراشیدن آن محل و خون آن بیرون کردن بعده مرهمی که از مرداسنگ و زرد چوبه و روغن زیتون و سرکه سازند طلا کردن هم مناسب است
و همچنین مغز شفتالو تلخ سوخته سائیده مالیدن و مغز بادام تلخ و شمعش همین حکم دارد لیکن اگر مرداسنگ و توبال مس سوخته و حنا و اندک سرکه ضم کنند بهتر بود و آنجا که ریش سخت
گرم و عفن باشد گل ارمنی و کافور در سرکه و گلاب حل کرده طلا کردن و غذای مصلح خلط بکار داشتن نافع بود و مرداسنگ و پوست انار و زراوند طویل و زرد چوبه برابر
باد و چند آن حنا کوفته بیخته در سرکه و روغن گل حل کرده طلا کردن سعفه اطفال را نافع بود و سام ابرص را خشک کرده سحق نموده با روغن زیت طلا کردن بغایت
بود و سحوق آنرا اگر در روغن بریان کرده طلا کنند بهتر بود و سرگین فیل را سوخته با روغن گل طلا کردن مفید بود و همچنین زهره خوک را با عسل طلا کردن و سعفه موسومی علاج

له زیرا که جلد او نحیف است احتمال ادویه حاده کند استعمال آن نشاید ... عه زیرا که هوای ... ۱۲ منه مد ظله

روغن مس

واصلاح تام نپذیرد و معذلک تیزاب کاری را اندران اثری نیک بود مؤلف اقتباس نوشته که سعفه یابس اکثر در سر افتد و باشد که تا ابروی و سینه و دستها برسد پس اول رگ سر و زنند و بفاصله سه چهار روز رگ پیشانی زنند و باز بفاصله سه چهار روز رگ پس گوش کشایند و تنقیه بدن بجوارشکبین و سفوف ملاحیه و حب آن شوپالهی علو سیخان فرمایند و بعد از تنقیه قنبیل برگ حنا و مهره زرد سوخته بورق بریان هر یک ۱ توله در روغن سرشف سرشته طلا کردن نفع بسیار است و همچنین روغن یاسمین و کذا مسکه گاو با چونا از تخم سداپ باروغن سیاه در یکهفته به صحت انجامد سعفه رطب که آنرا شهد یه گویند اکثر زنان بسبب احتباس حیض افتد و با سیلان ریم از منفذ و خشکی و شدت و صداع باشد دران فصد قیفال گیرند و بفاصله سه روز رگ سر و صافن زنند و بعد چهار روز تنقیه نفس عضو نمایند بگذاشتن زلو و تنقیه بدن و دماغ بمطبوخ افتیمون و اسطوخودوس علوسیخان کنند و جهت تسکین درد این بخور بکار برند برگ قنب سبز و برگ گلاب و برگ انار و برگ نیب و پوست درخت انبه کهنه هر یک سه توله عنب الثعلب پنج توله هر روز صبح و شام بآبی بشویند که دران برگ نیب و برگ بهت و برگ انار سبز جوشانیده باشند بعده باین مرهم مندمل سازند مردار سنگ مغسول زردچوبه قنبیل مس سوخته برگ حنای خشک قنبیل هر یک سه ماشه موم سه توله در روغن گل گداخته مرهم سازند سر هندی گوید که نوعی از شبور سر است که بثور کوچک سفید بعد تراشیدن موی سر پدید آید و بعد چند روز بشود و آن عسر العلاج است و مرات دیدم که باین تدبیر منقلع میشود یعنی حلق راس کنند و تمر هندی مالک بی لیمو قطع کرده متصل حلق سر نمایند که این منع حدوث آن مطلقا می کند

قوبا

عبارت است از خشونتی که در ظاهر جلد حادث شود با خارشی و رنگ او گاهی مثل بسیاهی گاهی مائل بسرخی بود و کنار های او در اکثر سطبر و سرخ باشد و آنرا بفارسی کری و بهندی داد گویند و اکثر حدوث آن از خون حاد لطیف بود که آنرا مره سودا غلیظ مختلط گردد و گاهی از مخالطت رطوبت رقیق و بلغم بورقی حادث شود و این قوبا مزمن بود که ازان پوستها همچون فلوس ماهی جدا شود و این مشابه ترین قوبا بسعفه یابس است و از قوبا نوعی است خبیث مؤدی بجذام و آن قوبا ساعی بود شیخ الرئیس میفرماید که قوبا از سعفه یابس اخبث وارداء و آکال و بسیار غائر بعید نیست و سبقش با قریبا از سبب سعفه است و سر تعبیر قوبا از روی صحت آنست که ماده رقیق او عجایب باشد و بعضی از قوبا رطب سوی است که هنگام خارش تری ظاهر شود و این سالم تر است و بعضی ازان یابس و اکثر آن از بلغم شور بود که با حراق تحلیل بسودا گردد و بعضی از قوبا منتشر بود بسبب شدت خشکی و کثرت غور و آن مثل برص اسود و مثل خشکریشه باشد و بعضی ازان غیر منتشر بود و از قوبا بعضی ساعی خبیث بود و او آنست که ماده حاده رقیقه دران غالب تر باشد و بعضی واقف بود و او آنست که اجزای غلیظ ارضی بران غالب تر باشد و بعضی از قوبا نو بود و بعضی ازان مزمن بود و قوبا مرض حریفی است و طبری گوید که قوبا شبیه به بثور منبسط متقشر بود که در سطح جسم حادث شود و در اکثر مستدیر الشکل باشد و گاهی بر استدارت منبسط شود حتی که مسافت بسیار از جلد در گیرد و گاهی بندرت مستطیل الشکل باشد و قوبا سه جنس است و انواع آن بسیار بود پس جنس اول موی است و او آنست که از فساد خون و مخالطت رطوبت فاسد بود و جنس دوم رطوبی است و آن از فساد رطوبت و سخونت و عفونت او بود و جنس سوم سوداوی است و آن از خلط سوداوی هنگام احتراق اخلاط و استحاله آنها بسودا افتد و رنگ موی سرخ بود و رنگ رطوبی سفید مخالط بسرخی یا زردی و رنگ سوداوی مائل بغبرت تیره باشد و گاهی با قوبا درد شبیه بدرد بدن و کام اختلاط صفرا با غلط موجب او بود و دران حدت حادث شود و گاهی با آن خارش لذت دهنده بود و این بنابر مخالطت خلط حریف با سبب فاعل او باشد و اگر خارش مستلذ نباشد بلکه مولم بود دلالت کند بر آنکه آنچه بدان مخلوط شده خلط لذاع حاد است و ایلاقی گوید که سبب این مرض دو چیز است یکی خلط ردی در بدن دوم قوت طبیعت کر خلط را بنابر اشفاق بر اعضای رئیسه بسوی ظاهر بدن دفع کند و خلط ردی دو گونه باشد یا حاد رقیق و علامتش خلش و دغدغه و سوزش و سیلان است و یا غلیظ سوداوی مخلوط با خون و علامتش خشکی قوبا و عدم خلش است و اگر مرکب بود علامات مرکب باشد و انطاکی می نویسد که قوبا حار است و بعضی اطبا تخصیص حار زباد آنچه در سر باشد کرده اند و قوبا بغیر آن و هر جا که باشد قوبا خشونتی است و چون خبیث گردد آنرا حکه لازم شود و سعی کند و در اغلب از مقدمات جذام بود و سبب آن فساد ماده و مخالفت اغذیه و ادمان اشیای مغلظه مثل لحم بقر و بادنجان است و علامت آن بود نقش تنگ خلط است و خروج رطوبت از رطب آن و خشکی او از یابس آن علاج در ابتدا اگر کم باشد بمالیدن بعضی ادویه چون روغن گندم و نخود و پوست ناجیل و چوب شیشم و چاکسو دشتی و روغن گل و بادام تلخ مفید و ایضا مالیدن موم ماتند صمغ بادام تلخ و اشق و صمغ بطم و مقل و مانند چوب بطم یا کیکر تلخ بود و یا سرکه آب لیمو تنها و یا سنگ مار خشک تخم پنواڑ و بیخ پالک جو چوبی بیخ کسوندی و تخم تمر هندی هر واحد با آب لیمو سوده و یا صابون و رسوت و بلیله و مرکی و آمل و ذراتی هر واحد

در سرکه سابیده و یا روناس با عسل و کذا آب مقطر لوبان وست آن و یا آب برگ سیم و یا برگ هارسنگار و یا آب برگ کاه بندر یا که در موسم برشکال می روید تنها و یا با سهاگه مساوی
و یا بورق در آب برگ ملتاس بمالند و اگر کهنه و یا زیاده بود علاجش مثل علاج جرب کنند و بعد فصد هفت اندام و یا باسلیق هر چه مناسب باشد تنقیه بمطبوخ افتیمون و یا شاهتره
کنند و ماء الجبن و هند و تدبیر خفیف جذام بکار برند و مروق شاهتره و کذا انقوع برادهٔ شیشم با شربت عناب تا چهل روز نوشیدن از مجربات ست و اطلیهٔ قویه چون طلای سعفه طلا
نمایند و باید که پیش از طلا از تو چسپانند و یا از چیزی بخارند که خون فاسد ازان برآید و اگر قند سیاه کهنه قدری گرفته بدست نرم کرده بر موضع داغ بچسپانند و بردارند تا
یکپاس همچنین کنند همه ریشهٔ او برآید بعده اگر خواهند شیر انجیر طلا کنند که در رفع آن از مجربات استاد مرحوم ست و گیاه لنتو پری که بغایت تیز ست جهت قوبا
و برص سیاه مالیدن نافع و بعد زوال قوبا ادویهٔ رادعه چند روز طلا کنند تا عود نکند و آنرا که بدوا به نشود دشق نمایند اگر ممکن بود بسبب دوای حاد نهند تا گوشت فاسد [illegible]
بعده مرهم سفیداب و مانند آن جراحت را مندمل سازند و در قوبای متقشر اول فصد اکحل یا باسلیق کنند و اگر زن باشد هر دو صافن کشایند و منضج سودا یا مطبوخ
افتیمون نضج داده تنقیه بمسهل سودا و حب لاجورد و مطبوخ افتیمون غاریقونی علوخیان کنند پس ماء الجبن یا چوب چینی خورانند و خوردن اطریفل افتیمون علوخیان
با این عرق نیز مفید ست شاهتره نیم آثار سرجوکه برگ گز و گل نیب و گل بکاین و تخم کاسنی و گل کاسنی و مکوه و افتیمون هر یک بست توله برادهٔ شیشم و آبنوس هر یک
سیزده توله منڈی با بیخ و برگ گل یک آثار عناب کلان یکنیم پاو بسفایج هفت توله در بیخ عقرلی چهار توله گل گاوزبان نه توله گل نیلوفر پاو آثار شب خیسانیده صبح شیشه
عرق کشند شربتی از نه توله تا بست توله با شربت عناب سه چهار توله و غذا گوشت بزغاله شیرخواره و چوزهٔ مرغ بنان گندم و بجای آب عرق کاسنی و گلاب برابر و میان طعام
آب دریا نهند **ذکر ادویهٔ مفردهٔ نافع قوبا** ضماد بپانوزر اوند و خربق سیاه و بادام تلخ که مجرب ست و حلتیت در زیره و سرشش و کروه بنج که مجرب ست و دوع
و بیخ قثاء الحمار و قرفة الدارچینی و سرگین خرگوش و خربق سفید هر واحد بسرکه سوده و کذا انمک بسرکه و زیت یا بسرکه و روغن گل و کذا احماض خام یا شراب پخته بعد غسل موضع
بسرکه و نطرون و کذا بیخ آن بسرکه پخته و کذا کندر مخلوط بزفت و سرکه و کذا سرگین کبوتر با آرد جو و کذا کبریت بزیت و یا بروغن بادام و کذا حرف بعسل تنها یا بسرکه نیز و کذا خرمهرهٔ
سوخته و کذا کف دریا تنها یا بشراب کهنه و کذا عصارهٔ قثاء الحمار یا برگ آن و کذا مغز تخم بیدانجیر و زرنیخ زرد و بلسان سوده بعسل آمیخته و کذا شیلم و کبریت و سرکه آمیخته و کذا شیلم
و پوست ترب و نمک و کذا شیر انجیر و آرد جو و سرکه و کذا تخم ترنج در قوبای وجه و کذا اقشار کندر و پیه بط و کذا گل شقایق النعمان و کذا آب شبت تازه بعسل جوشانیده تا قوام آن
غلیظ گردد و کذا شبت و سلب و عسل و کذا دارچینی بسرکه و عسل و کذا سرگین ناخته با آب ترب و کذا تخم شهدانج بگوگرد آمیخته و کذا کندش و تخم ترب و کذا حلزون بتمامه
کوفته و کذا حلبه و انجیر بسرکه سوده و کذا آب برگ انجیر و نطرون و کذا شب یمانی بعسل و کذا برگ حمیض و کذا روغن گاو و سداب و عسل و کذا مغز تخم بیدانجیر و شاخ گوزن سوخته
و تخم گندنا و کذا فائهٔ زنبور عسل و چرک بدن کشتی گیر که مجرب ست و اکل و ضماد خربق سیاه و کذا اجر جندم و کذا شحم حنظل و کذا مسکهٔ تازه و کذا ترشی ترنج در قوبای صفراوی
و کذا دارچینی و کذا انسرین و کذا اسم تر سوخته و کذا سرکهٔ عنصل و کذا اسفاث و کذا گاوزبان سلوق بروغن بادام تا چهل روز و ابن سرابیون گوید که علاجی نافعتر در قوبا
از مداومت استعمال آب گرم نیست **ذکر ادویهٔ مرکبه که در قوبا مستعمل** **حب طلا** که برای قوبا معمول مؤلف و عجیب الاثر ست مرداسنگ گوگرد آمله سار نوشادر سهاگه
بریان فلفل گرد مازو کات سفید صمغ عربی تخم ترب برابر نیله تهوتهه نصف بگیرند و کوفته بیخته به آب لیمون حبها سازند وقت حاجت قوبا را خاریده به آب لیمو یا آب ساده سابیده
طلا نمایند و اگر بجای تخم ترب افیون داخل کنند بهتر ست **ایضاً** مجرب گوگرد کشته یا پڑ یا نیله تهوتهه سندور مرچ سیاه سهاگه تیلیه مرداسنگ هر واحد یکدرم سیماب دو درم
اول گوگرد و سیماب را یکجا کهرل نمایند که هر دو سیاه شود و پس ادویهٔ دیگر کوفته آمیخته خوب بسایند و به آب حبها ساخته وقت حاجت بسرکه سابیده بمالند **ایضاً** که اکثر برای
قوبا تیار می ماند و مجرب ست باجی گهونگچی سرسون هر یک دو درم تخم پنوار چهار درم نیله تهوتهه ده ماشه کوفته به آب لیمو سابیده بقدر کنار دشتی حبها سازند وقت حاجت
یکمب بسرکه یا آب ترب سوده ضماد کنند و در نسخهٔ دیگر کوتهه عوض نیله تهوتهه ست و وزن همه برابر و بروغن ترش سرشته بکار برند که جهت گج داد معمول و مجرب ست
حب قوبا که درین باب مجرب ست پلاس پاپڑه گندهک سهاگه بریان افیون برابر گرفته به آب لیمو کهرل کرده حبها سازند و قوبا را خاریده به آب لیمو حل کرده طلا سازند
و در نسخهٔ دیگر که آنهم معمول ست چینی گوند کات سفید مازو عوض پلاس پاپڑه هست **ایضاً** مجرب سهاگه نوشادر پهٹکری تخم پنوار افیون هر یک ده ماشه چونه یکماشه در آب لیمو
چهل گهڑی حل کرده حب بندند و قوبا را خاریده به آب لیمو و اگر نباشد به آب ساده سابیده بمالند **ایضاً** مجرب سهاگه خام رال گندهک باچی سیماب هر یک چهار ده ماشه مازو چهار ماشه

تا آب لیمو حب بسته بدستور طلا نمایند و در نسخهٔ دیگر توتیای سبز صندل سفید عوض ال و بابچی ست و وزن همه برابر **ایضاً** برای داد مجرب حقیر العباد نوشادر گندهک آملسار توله
هر یک نه ماشه مازو شش ماشه سفیده سهاگه هر یک پنج ماشه نیله تهوتهه از یک ماشه تا سه ماشه در آب لیمو سه روز حل کرده حب بسته بدارند وقت حاجت در آب مذکور حل کرده قدری
داد را خاریده طلا نمایند **دوای قوبا** یعنی داد منقول از بیاض استاد علیه الاعتماد سندور پیه مرغ هر دو بادشه چوب نیم صلایه کرده بمالند و یا صمغ عربی مازو سبز کوفته
در سرکه حل کرده طلا سازند و یا شورهٔ قلمی برگ گل بکله برابر در آب لیمو سوده طلا نمایند و یا زردچوب چونه پان آب سائیده بمالند **ایضاً** که در ازالهٔ قوبا مجرب برگ نورستهٔ
خیار شنبر یکجزو ترشی انبه یکجزو شاخهای نرم زقوم دو جزو باریک سائیده موضع قوبا را خاریده ضماد نمایند در دو سه بار زائل شود **ایضاً** ترشی انبه دو توله توتیای سبز شش ماشه
هر دو را باریک سائیده دو یکنیم پاو آب آمیزند و در شیشه کرده در آفتاب گذارند وقت حاجت قوبا را خراشیده با پر مرغ آلوده بمالند و این دوا در اصلاح قرحه و رنگها نیز مفید ست
ایضاً مفید قوبا لوبان کوڑیه شکر سفید آب لیمو سائیده طلا کرده باشند **ایضاً** مجرب تخم پنوار زردچوبه سهاگه کات سفید لیمون برگ صدبرگ در آب سائیده حبها بسته
با آب لیمو یا آب شبینه سائیده ضماد نمایند **ایضاً** آمله صندل سرخ گوند چنیه ال سهاگه کات مساوی با آب سائیده قوبا را خاریده بمالند و در نسخهٔ دیگر گندهک آملسار تخم پنوار
عوض صندل و گوند و رال ست **روغن گندم** نافع قوبا و سعفه و محلل و ملین و مسکن سوزش و حرارت و مفید اورام صلبه گندم صاف شب در آب تر نموده صبح در شیشهٔ گردن
بطریق قرع و انبیق جنتر روغن بر آرند و یا گندم را شسته شب در هوا دارند صبح بر تختهٔ سنگ و یا صفحهٔ آهن گرم نهند و از بالا قطعهٔ آهن بغایت گرم گذاشته بخشش کنند آنچه رطوبت سیاه
گرد آید و او برآید بستانند و همچنان گرم بمالند **روغن پوست نارجیل** از مجربات والد مرحوم پوست جوز هندی دو سیر بابچی یک سیر گوگرد شتری یا و سیر اشخار پنج درم
نیم کوفته در شیشه پر نموده بطریق چوه بچکانند و موضع داد خاریده بمالند **نوع دیگر** از مجربات احقر پوست سخت نارجیل کرجل توتیای سبز نوشادر آهک آب نا دیده منکا هر یک
دو نیم درم همه را نیم کوفته روغن کنجد بست درم ممزوج کرده در شیشهٔ آتشی یا در ظرفی کنه بطریق تپال جنتر روغن کشند **روغن پاچاک دشتی** که خشونت جلد و قوبای مزمن را دفع کند
بگیرند پاچاک دشتی و در دیگ گلی پر سازند چندانکه چهار انگشت کنارهٔ دیگ خالی ماند و سبوچه پهول آب پر کرده بر سر آن دیگ گذارند بجای سرپوش و بر آتش پاچاک دشتی که بر زمین
روشن کرده باشند آن دیگ را گذارند و یا دیگ مذکور را بر دیگدان نهاده زیر آتش چوب کنند و ساعت بساعت سبوچه را که بالای دیگ ست بردارند و آنچه عرق
مانند بر ته سبوچه جمع شده باشد بانگشت شلیده در ظرفی بگیرند و باز آن سبوچه را بر دیگ گذارند و همچنین کنند تا آنکه هیچ عرق بر نیاید پس عرقی را که در ظرف گرفته باشند قدری
بر قوبا بمالند بعد خاریدن آن پاچک دشتی **نوع دیگر** برای هر قسم داد و اکوته نافع ست بیارند پاچک دشتی یک آثار و هرتال پنج دام پخته و روغن کنجد یک آثار و هرتال را در
روغن حل کرده هر عدد پاچک را ازین روغن غلاف کنند و در ظرفی گلی ته بته نهاده و گل حکمت نموده بطریق تپال جنتر روغن بگیرند اغلب که از دو سه بار زیاده حاجت
استعمال نشود **روغنی** که برای قوبا و جرب بغایت سودمند ست زرنیخ ده درم گوگرد پنج درم سیماب پنج توله روغن زرد یک آثار شاهجهانی سیماب را باگوگرد بسایند تا سیاه شود
آنگاه زرنیخ را حل کرده مد پاو آثار روغن بانگشت خوب لت کنند و بر پارچه آب نارسیده بمالند و بر سیخ آهنی پیچیده برشته محکم کرده بر طشتی پر از آب بیاویزند و آتش دهند
و روغن باقی را اندک اندک بر آن پارچه همی ریزند و روغنی که بچکد از روی آب جمع کرده وقت حاجت بر جرب و قوبا بمالند که فی الفور زائل میکند **ضماد** که برای داد لاثانی
ست سیماب دو توله گندهک آملسار گندهک توتیه مرداسنگ هر واحد شش ماشه سوای سیماب همه دوا را باریک سائیده دو توله روغن زرد داغ نموده در تهالی کانسی ادویه
مع سیماب از کتوره کانسی خوب حل کنند تا که سیاه شود نگهدارند و قوبا را از پاچک دشتی بخارند که سرخ شود پس دوا بمالند تا یک گهری که عاجل الشفا ست **ایضاً** که برای قوبا
و جرب و قروح خبیثه از مجربات حکیم ملو خان ست بابچی کالی زیری تخم پنوار گندهک آملسار مساوی کوفته شب بآب خیسانند و صبح در کهرل بمالند تا نرم گردد و روغن
کنجد در آن حل کرده بر موضع قوبا و جرب و قروح بمالند و بعد از دو سه ساعت بآب گرم و سرکه و سبوس گندم بشویند و اگر بمالیدن بر طرف نشود هر روز تا سه روز نشاستهٔ یک پیاله
ماست خوری از آب آن بنوشند که انشاء الله تعالی هر قسم قوبا و جرب که باشد بر طرف گردد طلاء که برای داد معمول ست تخم پنوار آمله لاکهه برابر کوفته موضع داد را کهجلیده خوب
بمالند بعد از آن دوای مذکور را با آب طلا کنند و در نسخهٔ دیگر کات عوض لاکهه و دو عدد گیری بابچی مرقوم ست **ایضاً** معمول مازو سهاگه بریان گندهک چاچیه کتهه پتهریا
هر واحد یکتوله مرچ سیاه شش ماشه نیله تهوتهه بریان سه ماشه در عرق لیمو سائیده حبها بندند و بوقت حاجت طلا کنند **ایضاً** مجرب سهاگه تلیه گندهک شکر سفید برابر
کوفته بیخته بآب طلا کنند **ایضاً** معمول مجرب گندهک آملسار گندهک چاچیه کتهه سفید رال کوته بابچی هر یک یکتوله تخم پنوار شش توله کوفته بیخته بآب شبینه سرشته

بکار برند **ایضاً** که جهت قوبا مجرب و بی نظیر ست سهاگه بریان فلفل سیاه هلیله زنگی پوست بیخ پاکل جوئی هر چهار برابر در آب لیمو سحق کرده بر موضع قوبا طلا نمایند
در سه روز مستاصل گرداند بنحویکه مجال عود نماند و در نسخه دیگر سندور عوض فلفل ست و درخت پاکل جوئی را گل بگله نیز گویند **ایضاً** از بیاض استاد مرحوم تخم پنواڑ
آنه مین بهیل ببول سرخ برگ سناهر واحد یک توله کوفته بیخته نگاهدارند وقت حاجت بقدر کفایت در حبزات آمیخته طلا نمایند و اگر قوبا تر باشد یکتوله مصطکی نیز
افزایند و در نسخه دیگر سهاگه و برگ آگ زیاده است و نوشته که مجموع را سائیده در دوغ ترش آمیخته یک روز در آفتاب داشته بر موضع داد طلا کرده بگذارند تا خشک شود
و طلا بر طلا کنند تا سه بار پس بشویند **مرهم** برای داد و بیوست مجرب حکیم علی ملک البطم اشق مقل رال و مرج هر یک سه ماشه روغن گل چربی بز موم هر یک یک توله
بدستور مرهم سازند **اقوال مهره** مسیحی گوید که اگر قوابی از اخلاط حاده لذاعه باشد باید که معالجه باشیاء مسکنه ملطفه کنند و اگر از اخلاط غلیظه بود با دویه قوی التلطیف
و تحلیل نمایند[1] و اولا استفراغ ماده باسهال کنند و تدبیر بچیزیکه مضاد علت باشد مائل گردانند و مداومت استعمال آب شیرین گرم کنند و بعد استحمام اطلیه موافقت
استعمال کنند پس اگر قوبا کثیر الرطوبة باشد طلای مجفف استعمال نمایند و اگر غیر رطب باشد بچیزیکه جلا بغیر تجفیف کثیر نماید و در قوبهای کهنه آنچه جلا بغیر تلذیع نماید مثل آرد جو
و باقلا و آب چقندر مطبوخ و سبوس میده و تخم خربزه مقشر استعمال کنند و اگر نافع نباشد آرد ترمس و نخود و تخم ترب نیشاسته بسرکه استعمال نمایند و برای قوبا منفعت قوی
عظیم نماید اگر روغن گندم بر رب ترشی ترنج طلا کنند و اما قوبای صبیان و ابدان نرم رطب را مسح آب دهن قبل از خوردن چیزی و آب شقائق النعمان و آب حماض
و **ایضاً** مازو و هلیله سیاه اگر هر دو بسرکه بپزند کفایت باشد و اما قوبای کثیر الرطوبت محتاج بادویه قویه باشد همچو خربق سفید و سیاه و کبر و برگ فنجنگشت و تخم آن چون
بعضی از اینها یا همه با موم و راتینج آمیخته طلا نمایند و اما قوبائیکه از اشیای حاره هیجان کند باید که دران اشیای قوی بلا لذع استعمال کنند مانند امیثا بکنند و یا کف دریا
و کتیرا و یا گوگرد و یقفر الیهود و یا توبال مس بصمغ پس اگر قوبا مزمن و متمکن گردد احتیاج بادویه قویه مرکبه افتد مثل این دوا خربق سفید چهار مثقال آرد ترمس صدف محتوق
نطرون هر واحد سه مثقال سائیده طلا نمایند **دیگر** اشق آرد ترمس هر واحد یک مثقال بورهٔ سرخ دو مثقال بسرکه تند حل کرده طلا کنند و بعد اندک زمان تا آب
گرم بشویند و سه روز این عمل کنند و اما قوبائیکه دران جلد متقشر گردد و با خارش باشد و آن برص اسود دست می باید که دران اخراج خون کنند اگر همه بدن ممتلی و متحمل
بفصد باشد بعده ادویه مسهل خلط سوداوی بنوشانند و چون تنقیه بدن کردند طلا بخربق سفید و سیاه با آب مغسول و یا انزروت کبر و صبر بسرکه شقائق النعمان و بیخ کرم
ابیض بسرکه نمایند و اگر دراینجا خارش باشد بگیرند برگ خرزهرهٔ سبز و در روغن شیرین بپزند تا مهر اگر دود و سرکه سائیده بران روغن کنجد و موم سرخ گداخته اندازند
و حل کنند بعده بران گوگرد غیر سوخته پاشیده برهم زنند تا همواگر دود و در آفتاب و یا در حمام طلا کنند **بو علی سینا** مینویسد که قوبا در اصل علاج محتاج بادویه جامع
تحلیل و تقطیع و اذابت و تلطیف مع تسکین و ترطیب باشد و اول زین هر دو بحسب ماده غلیظ بود و ثانی بحسب ماده حار رقیق و بحسب غلبهٔ یکی از دو امر محتاج تغلیب
یکی از دو تدبیر باشد و چسپانیدن زلو بهترین علاج ست و احتیاج بود در امر تنقیه و اتباع آن بمار اجبن بطریقیکه مشاهده واجب کند و تغذیه و ترطیب و تدابیر
بچیزیکه سعفه بدان محتاج بود و همچنین حمام از بزرگترین معالجات اوست و گاهی احتیاج بمفارقت هوای خشک افتد و قومی گفته که آنچه منع حدوث قوابی کند
و حادث آنرا صحت بخشد اینست که نمک مغسول که غسل او بصبر باشد یکدرم با سه اوقیه مطبوخ ریحانی خورند و چون قوبا منتشر گردد و کثرت پذیرد علاجش علاج خذام ست

معالجات موضعیه

اما برای قوبهای نو و متوسط از ادویه مفرده ترشی ترنج ست و برای قوی نیز صمغ عربی بسرکه و صمغ بادام و صمغ آلو بسرکه و میعهٔ سائله بسرکه و خردل بسرکه بغایت مفید
و آب کبر تیز و آب شور و زبد و کف دریا و سریش چرم و آب دهن انسان روزه دار و چرک دندان او و تخم خربزه و بیخ خنثی و آهن اسلرش ست و روغن بادام تلخ
تلکوست و سنگ سبوبه و برگ کبر بسرکه و سنگ سبوبه هر قوبا را بخاصیت نفع میکند و اقاقیا و مغاث در روغن گندم قوبای عارض هر بدن ضعیف و قوی را اصلاح نماید
و زرد چوب برای قوبهای مبتدی مداومت ریختن آب گرم بران بعده مالش بروغن بنفشه کنند و این فعل علی الدوام نمایند و گاهی طلای ماء الشعیر آنرا ببرد خصوصاً
با کزمازج و سعفه رطبه را نیز مفید بود و لعاب اسپغول و آب برگ سبز آن و آب خرفه و صمغ آلو نافع برای قوبای صبیان ست بگیرند صمغ بادام و سریش چرم و میعه سائله
و بسرکه آمیخته طلا کنند و یا بگیرند سریش نجاران و کندر و گوگرد و سرکه سحق کرده استعمال نمایند و اما قوبای مزمن ردی محتاج بادویه قوی تر بود مثل عصارهٔ ترشی ترنج

مقوم بطیخ ومثل روغن نخود و روغن برنج و روغن گندم خاصةً وصمغ بادام تلخ وگوگرد و پشک بز سوخته وکف دریا و قطران و زفت هر دو عجیب است و همچنین ادهان طلا
بنفط سفید و سرگین حیوانات مذکوره در باب سعفه و فنجنکشت وکبر واشق وخربق وحب البان وثافسیا خاصةً لاسیما چون ازان قیروطی بروغن خردل سازند و سنگ سبوه
واشق بسرکه در قوباها و کندش وخاکستر کبوتر و زرد چوب وخردل وحرف وتخم حرجیر وعسل بلادر بغایت مفید واز مرکبات آنیست که پستانند قردمانا و بسایند و با روغن گندم
بیامیزند وخاکستر سیم حل وگوگرد وصمغ بطم وشجیر حب البان بسرکه بسیار قوی است وبرای قوبای متقشر نیز و یا بگیرند کندر وزاج وکبریت وصبر ومر هر واحد یکدرم صمغ دو درم وبسرکه
طلا کنند و یا بگیرند بورهٔ ارمنی نیم مثقال روغن گندم سه درم ترشی ترنج تفر الیهود هر یک دو درم تخم حرجیر شونیز خربق سیاه زاج سوخته هر واحد یک نیم درم وازان طلا سازند
و یا سنگ سبوه بکوبند و بسرکه طلا کنند و یا بگیرند زاج ومر وکندر وشب وکبریت وصبر و بطلا سرشته طلا نمایند دوای جید حب البان ده جزو گوگرد زرد چهار جزو سنگ سبوه
یکجزو باریک ساییده بسرکه در روغن طلا کنند و یا بگیرند کبریت و دقاق کندر واشق و در سرکه گداخته بکار برند و یا بگیرند سرگین سگ واشنان گازران وکبریت ابیض
وسداب ودخان تنور وپوست انار وخاکستر حلزون وزرنیخ زرد وسرخ وکبریت اصفر مساوی و در سرکه وزیت حل کرده طلا نمایند مجوسی وصاحب جامع گویند که حدوث
قوبا از مرهٔ سودا میشود چون کثرت اغذیهٔ مولد آن کنند واز انچه دران انتفاع یابند فصد وشرب دوای منقی سودا وپرهیز از اغذیهٔ مولد آنست واما انچه بدان تطلیهٔ
موضع نمایند سنگ سبوه بسرکه است وهلیله زرد را باریک ساییده بصمغ آلو سرشته بسرکه حل کرده بر موضع طلا نمایند و یا علک البطم باندک موم وزیت گداخته وبران
گوگرد باریک سوده وسرکه آمیخته لزوم موضع کنند و یا بگیرند سرگین زنبور وسرگین سوسمار و باریک ساییده بسرکه سرشته بکار برند واگر قوبا بر چهره باشد بگیرند گندم
و بر قطعهٔ آهن یا سندان خوب گرم نهاده بمطرقه بران بخش نمایند و رطوبتی که ازان سیلان کند بگیرند و بر قوبا طلا کنند و یا بگیرند تخم فنجنکشت و باریک ساخته بسرکه طلا
نمایند و یا بگیرند سریشم چرم پنج درم وکندر دو درم سوده بسریشم در آب گداخته بسرشند و بر قوبا طلا سازند و اوفق علاج در قوبا که بارها آزموده ایم استعمال ایارج بن
بحب افتیمون است طبری در علاج قوبای سر گوید که علاج عام قوبا استفراغ بدن است بحسب خلطی که فاسد شده و بدترین انواع او سیاه سوداوی است واکثر انچه
در استفراغ بدن هنگام حدوث آن استعمال کرده میشود مطبوخ افتیمون ومطبوخ افسنتین است واین نسخهٔ اوست بگیرند هلیله سیاه وکابلی وزرد هر واحد ده درم بعد
دور کردن خستهٔ آنها افسنتین رومی ده درم شاهترهٔ خشک مویز منقی هر یک پانزده درم سنای مکی بیخ سوسن آسمانجونی مامیران چینی هر واحد پنج درم افتیمون هفت درم
همه را بطریق مطبوخ بپزند یکشربت ازان مقدار یکصد و بست درم گرفته سه طسوج سقمونیا و یکدرم غاریقون دران حل کرده نیمگرم بنوشند اگر یکشربت کفایت نکند معاودت
آن نمایند و بر خلقی تجربهٔ این کردم وازان مع لزوم پرهیز صحت یافتند وقومی را از اهل عباده دیدم که در اکثر ابدان ایشان قوبای سیاه بود ومعالجهٔ آن بشرب نقوع صبر
نمودند وبرای علاج او ببصره رفتند وچند روز قیام نموده این نقوع نوشیدند وازان صحت یافته بوطن خود باز گشتند حتی که در بصره مکانی که دران مقام میکنند معروف گشت
وبرای ایشان دران جا مکانات مرتب شده اند بگیرند صبر سقوطری خالص پنجاه درم وزرد چوب ده درم ومامیران چینی پنج درم وآنرا با مویز مع تخم در آب کاسنی تر کنند و در
آفتاب سه روز بدارند بعده هر روز ازان یک قدح مقدار چهل درم با سه درم روغن بادام بنوشند وکسی را که از ایشان بواسیر باشد درین اجزا مقل زیاده کنند وبروغن خستهٔ
مشمش بنوشند وغذای او شوربای گوشت فربه باشد وبرین ده روز تا بست روز قائم مانند و در هر دو روز یکبار در حمام داخل شوند پس بغیر طلا ازین صحت یافتند
و باز گشتند واکثری را از ایشان سبب کثرت تولد آن در بلد آنها سوال کردم و بیان نمودند کسی که در بلد ما قیام کند و بنوعی از ماهی شور تعرض نماید آنرا این حادث نمیشود
و هر که آن ماهی را تا پنج مرتبه بخورد آنرا این مرض پیدا گردد و از انچه انواع قوبا را در ابتدا بدان طلا نمایند وجالینوس آنرا ذکر کرده چرک دندان اطفال است چون بر ناشتا
باشند وروغن گندم و در آخر آن چون طول کند حرمل کوفته باز بد در سرکه حل کرده است واهل هوا ازین حرمل را سوخته وغیر سوخته بسرکه استعمال میکنند وآنرا دواء النفس
نامند واین دوا حسن التاثیر است وآنرا بسرعت قلع میکند واما اهل عراق آنرا بصمغ آلو محلول بسرکه طلا می نمایند وآنرا قلع وزائل میکنند لیکن الم شدید می آرد وابن ماسه
را دیدم که چون قوبا با اطفال حادث میشد خرما میگرفت وآنرا مثل معجون ساخته مدام بر قوبا غمز بدان میکرد وقوبا بسرعت از سطح جلد منقلع میشد و دران سوراخها
مثل فرو بردن سوزن ظاهر میگردید وازان آب زرد ترشح میکرد ومدام آن آب را نشف میساخت تا آنکه پاک میشد وسوراخ قلیل ظاهر باقی می ماند بعده بروغن گندم
و یا نخود یکبار طلا می نمود وقوبا خشک میشد واز جلد جدا میگردید ومن این را در مردم کلان استعمال کردم وتاثیر نیک نمود واز اطلیهٔ قوبا آنست که دود چراغ روشن کرده

و خار الو گیر ند وقت پر انجیر بدان آمیخته بر قوبا بمالند تا ورم کند و نضج یابد پس اعمال آن نمایند و اگر استعمال این خار بغی بسیار پیدا شود موضع را بسرکه بشویند و بروغن گل
چرب کنند که از این خارش ساکن شود و چند پیرزال را دیدم که معالجه قوبا بادویه پوشیده میکردند و از ایشان دریافتم که صدای حدید فرنگار آن بسرکه لخته است وده
استعمال کردم و بدان نفع یافتند و قوبا قریب العهد اصلاح می یابد و بعید العهد گاهی متعسر میگردد و بعد فصد و استفراغ بران زنگ چسپانیدن بد نیست تا خلطی
که خارج از عروق بدان وقت سیلان متعاص نمایند و رنگ آن قوبا عریض بود و کثیر المده باشد و از آن صفائح مثل قشور جدا شود و گاهی از آن خون سائل
گردد و این بسیار دشوار است و جماعتی را دیدیم که این نوع ایشان را حادث شده بجمیع ابدان آنها عام گردید و بجذام مؤدی شد و این از بعض علامات جذام است
پس او اجب ست که علاجش علاج ابتدای جذام باشد و ذکر این نزد ذکر جذام بهتر ست و نوعی از قوبا صغار الشکل عظیم الحکه هست و این ملالت میکند برآنکه خلط موجب
او حریف لذاع ست و این نوع بقوبای جربی معروف ست و این اکثر در خصیتین و در کمر حادث میشود و انسان بخارش آن ایذا می یابد و آنرا بجواب میگیرد دلالت
علاج جرب کثیر الحکه است و سوای این در بیمارستان دیدم که برای این نوع وصف طلا بقطران میکردند و آن اثر نیکی می نماید و حکه افی الحال زائل میکند و ایضاً دیدم
که دران مالش آب انار غیر پخته فی الفور اثر میکند و عقب او روغن گل بمالند و نوعی از آن صغیر شبیه به بثور ست و آن بقوبای منتشر معروف ست و این العهد استفراغ
و پرهیز شستن بسبوس گندم و تخم خربزه و آبهای گرم و مالش بروغن گل زائل میکند و آنچه از خادم سقلابی در علاج قوبا استفاده آن کردم و در کدامی از کتب ندیدم آن
ست که مبسر گرم حل کرده بر قوبای خشک طلا کنند که این در یکدو دفعه آنرا زائل میکند و آنان موصل مرادچینی بسرکه حل کرده بر قوبا بگذارند و برحالتی می ماند
در زیاده و فراخ نمیشود ایضاً او گوید که علت معروف بحکاک جبهه مرضی ست که در جلد پیشانی شبیه بقوبا ظاهر شود غیر آنکه رقیق بود و از آن پوست باریک جدا گردد
و باآن اندک خارش بود و صورت او صورت حریره یا آرد ماله است که آنرا بر چیزی طلا کنند پس خشک گردد و سفید رنگ شفاف رقیق بنماید و شخصی را دیدم که بر جبه بدن
او این مرض عام شده بود و سبب فاعل او رطوبت رقیقه فاسده متغیر الکیفیت ست که در حوالی دماغ مجتمع شود و این اکثر در مقدم سر بود پس طبیعت بنابر تنقیه دماغ از
اقرب مواضع مقدم دماغ که آن جبهه است دفع کند بعده بران منجمد و خشک شود و بشکل مذکور گردد و با آن خارش بهر آن باشد که دران خلط فاسد اندک حدت بود پس لذع
مسام کند و این علت عسر ست علیل از آن صحت نمی یابد مگر بپرهیز تام و امثال امراض مزمنی که در سر حادث شود چون فاعل آن خلطی باشد که از دماغ مترشح شود عسر البرء
بود و علاج این استفراغ بدن بحسب امکان ست و فصل و اولی استفراغ سر ست بچیزیکه مشاکل سن مریض و مزاج او باشد و چون از آن فارغ شوند مداومت شستن
پیشانی بآب گرم نمایند و عقب آن بموم و روغن ضماد کنند و اگر این کفایت نکند آرد عدس و گل سرخ در سرکه بجوشانند تا آنکه مثل حریره غلیظ گردد و بر پیشانی بدفعات
متواتر طلا نمایند و هر گاه دو روز برین طلا کنند روز سوم بآب گرم بشویند و اگر آرد باقلا یا آرد کرسنه و آرد جو بآب مطبوخ زوفای ستری پخته ضماد کنند آنرا زائل کند ایضاً
گوید که علاج قوبا اولاً بفصد بعده باسهال مره سودا و ادرار خال مریض بحمام و تعدیل خلط موذی بشرب آب انار و آب آلو بجلاب کنند و بغذا غوره زیرباج یا بچه مرغ مترتب
بآب غوره دهند و بعد تنقیه و حمام و تعدیل فضول اگر قوبا متمکن لاع در کهنه بود و عسر الزوال باشد و بخارش شدید و سقوط قشور غلیظ و شدت خشونت بران اطلا
کنند و این را باطلیه جرب طلا نمایند صفت طلائیکه این نوع قوبا را انفع کند شیاف ماميثا و مرو زعفران و آرد ترمس و کندش و کف دریا و بورق کوفته بسرکه حل کرده بر
موضع طلا کنند و ایضاً از انچه بدان انتفاع یابند انیست که ترشی ترنج و یا ترب و سرکه بمالند و آب چقندر یا آرد جو و نخود و تخم خربزه و سبوس بآب گرم بشویند و اگر قوبا تر خشک باشد
ملینات مثل موم و روغن و کتیرا استعمال کنند و پیه بط و مرغ یا سرکه بمالند و بآب نیم گرم بشویند و اگر حادث در ابدان صبیان باشد بآب دهن روزه دار و یا بصمغ آلو
و سرکه طلا نمایند ایلاقی در جامع جالینوس میگوید که نظر کنند که کدام خلط مفرد یا مرکب ست اگر اخلاط مرکب بود و استفراغ اخلاط یکسان باید کرد و اگر یکی از اخلاط غالب بود
تدبیر استفراغ آن خلط نمایند و از خلطهای دیگر غافل نباید بود و اگر خلط تیز در رقیق بود استفراغ بادویه باید کرد که در علاج جرب مذکور شده و استفراغ خلط غلیظ بدارو باید کرد
که در علاج امراض سوداوی چون مالیخولیا و غیر آن مسطور شده و مدام بحمام رفتن و بآب گرم شیرین شستن بهترین علاج آنست و بعد حمام اطلیه استعمال نمایند
لیکن اگر قوبا تر بود بادویه مجففه باید و اگر تری اندک بود بادویه جالیه باید و اگر مزمن بود ادویه قویه طلا و مقطعه باید پس اگر قوبا قلیل الرطوبه بود و در گوشت فرو رفته نباشد
گشکاب غلیظ مالیدن سود دارد خاصة اگر آرد جو و آرد باقلا بدان بسرشند و چقندر و سبوس گندم و تخم خربزه کوفته در آب خوب پخته طلا کنند و تخم ترب با انگشت

حکاک جبهه

ایلاقی تنقیه مسام و تحلیل مواد غلیظ و کسر حدت خلط ملتزق و تقویه اعضا آن کننده ۱۲ منه محمد اعظم

و به سرکه تر کرده طلا نمایند و روغن گندم با ترشی ترنج آمیخته طلا کردن سود دارد و هلیله زرد به سرکه سوده نافع بود و کودکان را طلای چرک دندان بر ناخنها سود دارد و صمغ تند آلو و کتیرا به سرکه یا ترشی ترنج حل کرده دوای مجرب است قوبای غیر کهنه را زائل کند و بانو به سرکه سوده و لک به سرکه حل کرده و مانند آن و اگر از قوبا رطوبت بیشتر آید عفص و مازو و صمغ و کتیرا و شیاف مامیثا و مقل و قوبال مس و سنگ سبوبه با سرکه طلا کنند و آنچه بدین ادویه زائل نشود اول زرو چسپانند تا خون ردی را جذب کند بعده بران محجمه نهند تا خون آنکه از زلو باقی مانده باشد خارج نماید پس موم روغن که از روغن گل ساخته باشند طلا کنند و یک شب رها کنند و روز دیگر آرد جو و آرد نخود و تخم خربزه و سبوس گندم و گشنیز در آب پخته طلا نمایند و شب رها کرده دیگر روز بطبیخ بابونه و بیخ خطمی در حمام بشویند و اگر چیزی باقی ماند دیگر بار دیو چه بران اندازند و همین علاج را دیگر بار اعاده نمایند و اشق به سرکه حل کرده قوبای کهنه را سود دارد و یا کندش و زرد چوب نیز افزایند صفت دوای قوی تر گیرند زاج و بارود روغن گاو سوده سه روز بگذارند پس روغن ازان صاف کرده آن روغن طلا کنند تا قوبا دور کند و گوشت پدید آید پس بمرهم علاج کنند دیگر مازو خام بی سوراخ پنج درم در بول گاو یک سکوره و سرکه یک سکوره بپزند تا نرم شود و سائیده طلا نمایند دیگر سر شیم ماهی چهار درم کند ده درم به سرکه حل کرده طلا کنند دیگر مازو و کتیرا و خبث الحدید به سرکه حل کرده طلا کنند دیگر برای قوبائیکه حصبیه باشد سفیداب هشت درم گوگرد ده درم مویزج یک درم به سرکه طلا کنند و هرگاه قوبا از علاج پاک گردد بران ادویه رادعه که آن موضع را قوت دهند طلا باید کرد تا معاودت نکند **ابن الیاس** گوید که در ابتدا فصد نمایند و بعد نضج ماده تنقیه بدن از اخلاط محدث آن بمطبوخ افتیمون یا بمطبوخ هلیله مقوی بتر کنند و بعد تنقیه تامه هلیله زرد و صمغ آلو و صبر مساوی سائیده به سرکه کهنه و روغن گل آمیخته طلا نمایند و اگر قوبا رقیق مبتدی باشد مورد و مغاث مساوی سائیده به سرکه تر سرشته طلا کنند و اما هرگاه مزمن شود و جلد با آن متقشر گردد این طلا بکار برند قرد مانا مویزج هر واحد ده درم بیخ سوسن آسمانجونی گوگرد زرد هر واحد پنج درم نخود پشک بز هر واحد شش درم همه را با سرکه یک ساله سائیده به سرکه کهنه سرشته طلا کنند **انطاکی** گوید که تنقیه بفصد و اسهال کنند بعده اطلیه مناسب مثل شیر انجیر و نطرون و بیست و شب و دیو بند و عصفر و نمک و شونیز و شحم حنظل به سرکه برای حار و عسل برای بارد بکار برند و از مجربات من برای جمیع انواع او این دوا است مرکی قشر کف دریا گوگرد شب یمانی مساوی بقطران سرشته بعد خاریدن طلا نمایند و ملازمت حمام کنند **گیلانی** مینویسد که بیشتر در علاج قوبای قوی بفصد و اسهال مادهٔ دافع سودا و اخلاط سوداویه احتیاج می افتد و مطبوخ افتیمون را دخل تام است در نفع قوبای رطوبی و سوداوی و قوبائیکه ماده او دموی باشد و فصد معین او جهت علاج موضعیه مستعمل در قوبا مختلف بود بحسب اختلافات مرض از جهت ماده و جنس او و کیفیت او بحسب حرارت و قرب بصلاح و از جهت مرور زمانه بران و از جهت موضع مرض و غیر اینها بحسب این امور ادویه موضعیه باید و علاج قوبای مزمن علاج قوبای سوداوی ماده است و اگرچه ماده او در اصل دموی باشد مثلاً و از ادویهٔ کثیر المنفعت در قوبائیکه قوی الماده نباشد روغن پوست نارجیل است و طریق ساختن آن اینست که پوست سخت نارجیل را صاف کرده خرد خرد بشکنند و در آب تر کنند تا نرم شود و آب بسیار نباشد بلکه چندان تر کنند که نم بردارد و بپارچه صاف کرده در شیشهٔ مطین اندازند و در دهن او سیخهای کاه یا نی نهند و در وسط طبق سوراخ کرده بر دیگدان نهند و سر شیشه ازان سوراخ واژگون بیرون کنند و زیر او مقابلهٔ آن در دیگدان قدح نهند و بر طبق آتش ملایم روشن کنند پس روغن سیاه حاد که ازان بچکد نگاهدارند و بطریق طلا بعد طلا استعمال نمایند و بشویند و باز طلا کنند و همچنین مرات عمل نمایند که بعون الله تعالی نفع تام نماید و کذلک طلای لبان مصعد آنرا نفع بخشد باین طریق که لبان را بکوبند و در ته دیگ فرش کرده و در وسط آن قدح نهند و بر سر دیگ ظرفی وصل کنند و آن ظرف را از آب پر نمایند و زیر دیگ آتش نرم کنند پس اندکی آب در قدح و زیر سرپوش چیزی سفید مثل آرد بسته بوجمع شود و آن هر روز نگاهدارند و نزد حاجت چنین استعمال کنند که بگیرند اندکی از جوهر مصعد مذکور و در آب مسطور آمیخته چند بار بدان طلا نمایند که نفع تام نماید و از عادت هاست که امر میکنیم اولاً بشرب روغن زرد یا مسکه در آب گداخته بطریقیکه ظرف آنرا در آب گرم نهند تا بگداز و صاف کرده بنوشند و یا روغن بادام بیاشامند و این اصلی ست هر روز مقدار سه درم در ابتدا بنوشند و بعد ازان تا ده درم یا زیاده ازان بیفزایند و بران تا شش ماه مداومت نمایند بعده اگر احتیاج تنقیه شود مسهل سودا استعمال کنند بعده روغن پوست نارجیل یا لبان مصعد با آب مقطر او استعمال کنند که ازین هر دو تدبیر قوبا باقی نمی ماند خصوصاً اگر رعایت تدابیر درین مدت و بعد این کنند و میل آن ترطیب گردانند **بولس** گفته که معالجهٔ قوبا بادویهٔ قوی التجفیف نمایند و استفراغ بدن باسهال کنند و بران ادویهٔ منقیه بطلا استعمال نمایند مثل نخود و هر دو خربق و حراکه که مسحوق باشد چون زرفت یا موم

یا زنجبیل آمیزند وزبل عظایه وزبل ندزور که آنرا برنج تنها خورانیده باشند واکثر قوبائی که در ریش ودر جای دیگر باشد باین علاج تنها وبروغن گندم صحت یابد واگر قوبا مزمن
باشد سرگین بنجشک بسرکه سائیده ضماد کنند ویا برگ کبر بسرکه سوده ضماد نمایند واما ادویه مرکبه انیست که بگیرند سر ریش حجاران نیم اوقیه کندر یکنیم درم سرکه نیم قوطولی
ادویه را در سرکه گداخته بر قوبا طلا کنند وایضاً بگیرند قلقطار یک اوقیه صمغ یک اوقیه گوگرد زرد نیم اوقیه بورق نیم اوقیه قاقله شصت عدد سائیده بسرکه سرشته طلا کنند بر جای
صحیح آنرا نرسانند وچون خشک شود بآب سرد بشویند وایضاً بگیرند قلقدیس وکبریت زرد ونطرون وکندر مساوی وبرای قوبا در سرکه وبرای حکه در شراب سرشته
بکار برند واز علاجات قوبای مزمن ردی بعد تنقیه بدن واصلاح حال او آنست که بران دوای حاد بپاشند تا بخورد وگوشت ظاهر گردد وبعده بمرهم علاج کنند تا آنکه
صحت یابد واین طلا قوبای ردی مزمن را نافع ست رامک کثیرا تخم خربزه مساوی بسرکه سرشته طلا کنند **ابوالحسن** گوید که قوبای ردی زائل میشود بفصد واستفراغ
وطلا باشیای غساله که جلا کنند مثل مغز خربزه وتخم آن واشنان وآرد باقلا وآرد نخود وچون باینها در حمام بدفعات بشویند پس این طلا بران نهند بگیرند صمغ عربی وصمغ فارسی
وکثیرا مساوی واشق نصف یکجزو ودر سرکه تر کنند تا همه بگدازد وبعده بدفعات بران مالند که آنرا زائل کند ودر ابتدای او روغن گندم نفع کند واگر بران دائره بکشند
از سرکه که در آن مازو تر کرده باشند قوبا منتشر وفراخ نشود واگر بعد فصد واستفراغ طلا متعسر گردد بران زلو چسپانند که استیصال او نماید **واما** طلوبی را نوشیدن مطبوخ
افتیمون واستعمال ایلیج فیقرا وغرغره بمویزج وعاقرقرحا بماء العسل حل کرده زائل کند واگر مریض حار مزاج باشد بفصد او باک نیست وبادویه ناشفه واشیای قابضه طلا کنند
مثل اقلیمیای فضی ونرسیج بگلنار وگل سرخ سوده همه بحسب حاجت بسرکه حل کرده وایضاً آب دهن صائم قبل افطار در آخر روز بران انداختن نافع بود وچرک دندان
او بران بمالند واز آنچه بدان طلا کنند حرمل وکندش ومسکه سوده بسرکه حل کرده هست وایضاً آنرا تشریط بسوزن وکشادن عیون آن بسوزن ومالش بسرکه وبیخ انجدان
نفع بخشد **واما** سوداوی بطئی الزوال عسر البرء بود وعلاجش فصد باسلیق وشرب مطبوخ افتیمون ولوفاذیا با آب هلیله سیاه ومویز ست وطلا شحوم بط ومرغابی
وچند صوم وسعوط دائم نمایند وجمیع انواع قوبا را شرب آب چشمه کبریتی وجلوس دران وآبهای گرم وغسل بدان بسیار نافع ست ودر همه لزوم اصلاح اغذیه وتعاهد [illegible]
محموده نمایند وهر نوع آن که متعسر گردد ودر گوشت عمیق شود وقیح کند یا سفید گردد دوای حاد بران نهند تا آنرا استیصال گرداند وبخورد وبعد از آن علاج او بمرهم کنند
ومالش جمیع انواع او بحسک جبلی که معروف بحسک قنفذی ست ولو آنست که چون حیوان دران سیر کند بدان متعلق گردد وخاصة بصوف اغنام واذناب الخیل کلان مخروطی
الشکل ست وبران خار کوچک بود واز آن آب بسیار برآید چون بیفشانند پس با آب ویا آب برگ او قوبا را بمالند دریکروز آنرا به کند وایضاً این ثولول را نفع کند اگر بدان بمالند
واما انواع قوبا بسیار ست بحسب ترکیب وامتزاج آن وبحسب ابدان وامزجه آنها ونوع سوداوی از آن چون در جلد عمیق گردد وزمانه او طول کند وپرهیز نکنند موذی بجذام گردد واعضا
را بریزاند پس هرگاه اتفاق این حال شود باید که معالجه او بمعالجه اوائل جذام کنند ورامک در سرکه حل کرده بر قوبا طلا کردن تاثیر عجیب دارد ومن کدامی از کتب آنرا نیافتم الا آنرا
تجربه کردم وسریع التاثیر یافتم حتی که آن گاهی بازاله او در یک طلا میکند **محمد حسین** مینویسد که پوست بیخ پالک جوهی وهلیله سیاه هر یک دوازده مثقال تنکار بریخته
چهار ونیم مثقال مازو سبز کات هندی هر یک سه مثقال کوفته هشت پاس بآب لیموی کاغذی بسایند پس اقراص ساخته در آفتاب خشک نمایند ونزد حاجت
بآب سائیده طلا نمایند بعد از آنکه موضع قوبا را بخرقه درشت ویا کیسه حمام مالیده باشند پس بگذارند تا خشک شود وخشکریشه آن خود بخود جدا گردد واگر احتیاج باقی باشد
باز بدستور طلا نمایند واگر این قرص را با آب برگ پالک جوهی تازه بسایند وبمالند بهتر وقوی تر گردد وچند دفعه بعون الله تعالی زائل میگردد ونیز مالیدن صابون سوده با تنکار
محرق مفید ست واگر بدین تدابیر صلاح نیابد ومحتاج بجراحت نمودن واخراج مواد باشد بران سیر سوده گذارند تا آبله کند ومجروح شود پس مرهم سفیداب یا غیر آن گذارند

ثالیل ومسماریه وعقعف قرنیه وامثال آن

بدانکه ثالیل جمع ثولول ست که بفارسی زخ وبهندی مسه نامند وآن بثور صلب مستدیر ست که در بدن رسد وشش نوع بود یکی منکوس و او آنست که غیر منبسط بود
بلکه املس شبیه به بشره صلب باشد غیر آنکه مستدیر بود ودر گوشت فرو رفته باشد گویا که در لحم مرکوز ست وگویند او آنست که بیخ او ذو شظایا باشد دوم تینی متشقق بزرگ
مستدیر ذی شظایا بقدر حب اللبس سوم متعلق چهارم مسماری که سر او چون سر میخ بزرگ پهن بود وبیخ او باریک اندرون بدن فرو رفته پنجم مسماری یعنی میخ وسفیدی مائل
آهن گرم سرد میکنند ودران بورق وصبر ومر حل کنند وبمالند واما علاج نوع منکوس آنست که متقرح گردانند بعد فصد واستفراغ بعده از روغن نوره بران آبله افکنند
آهن گرم سرد میکنند ودران بورق وصبر ومر حل کنند وبمالند واما علاج نوع منکوس آنست که متقرح گردانند بعد فصد واستفراغ بعده از روغن نوره بران آبله افکنند
تا وران خون ظاهر شود بعد از آن بسرکه بشویند وبروغن گل چرب سازند که آن زائل شود وهرگاه تر گردد بمرهم کبیر علاج کنند ودرین نوع چون دانه او بزرگ شود ودر بعضی شتر

احتباس او در رگهای کوچک گردد یا خلط سوداوی یا مرکب از سودا و بلغم که طبیعت بظاهر پوست دفع ساخته باشد و بقول شیخ سبب فاعل این مرض طبیعت
و سبب مادی خلط غلیظ سوداوی که گاهی سودا از بلغم یابس بسیار که در خون کثرت پذیرد مستحیل گردد و گاهی نفس خون را بسبب احتقان و کثرت او و عدم سبب
تعفن مستحیل بسوی خشکی و سردی عارض شود خصوصا در عروق صغار که در امثال آن خون متعفن نمیشود بسبب قلت او و قرب او از اسباب خارجی که آنها در تخفیف تعفن
از تعفین میباشند لاسیما چون خون درجه بهر خود هار بسیار نباشد گاه باشد که ثولول بسیار ریزه اندک وقتی در عضوی پدید آید و گاهی بازان یکمرتبه بر که بعید و سبب آنچه
شود و هرگاه آن ثولول بزرگ اشتعث یا باطل کنند بهر تدبیر که باشد دیگران ساقط شوند و باشد که ثآلیل متفرق بر آیند و ابو منصور گوید که ثآلیل دو نوع است یکی از آن
رطب لین و دیگر صلب جاسی و آنرا اسامیر گویند و سبب رطب بلغم مشتبه بسودا است و سبب یابس سودا بود و انطاکی گوید که ثآلیل ابتر منحط نامند و آن رطوبتی ست که از
سودا منتج شود غالبا مختلف ذی طول و قصر و فروع و شقوق که بیخ آن باریک باقی غلیظ بود و پدید و گاهی بسبب خبث ماده درد کند **علاج** شونیز با سرکه و نمک
با سرکه هر روز مکرر بمالند و پوست مالیدن روغن گل و چربی بط و مرغ مفید بود و بعد از نضج تنقیه بلغم و سودا بمسهل کنند بعد آن حب افتیمون خورند و اگر ازین چیز با فائده
نشود با آهن قطع کنند یا دوای تیز مانند فلدفیون بمالند و هرگاه گوشت زیاده خورده سوزش کند مرهم سفیداب را استعمال کنند و نوشادر با زرنیخ و ذکار با آب پیاز
سرشته طلا کردن نیز ثآلیل را ساقط کند و همچنین سرانشکنا انگریزی که کاشتک گویند در آب سائیده طلای رقیق ساختن بعد اسقاط آن مجرب ست و اگر ثولول
را بناخنگیر خراشیده تخم نیل در شیر درخت انجیر سوده ضماد کنند در یکروز نفع میدهد یا زردچوب سائیده در کاغذ پیچیده بطور فتیله ساخته سر آنرا سوزانیده ثولول را
بآن داغ کنند و از دست برکنند و گویند که کشنیز خشک در آب سائیده ضماد کردن مجرب ست در دو سه نوبت خشک شده می افتد و سرگین طاوس با سرکه طلا کردن
و یا صدف سوخته با سرکه ضماد نمودن و کذا برگ و شاخ خرفه بران مالیدن مفید بود و اگر ثولول را از پاچک دشتی خارید چونه و سجی در آب حل کرده بمالند در دو سه روز
بیفتد و اگر از پارهٔ شب یمانی مکرر بمالند که خون آلوده شود و یا پشک بز با سرکه سائیده طلا کنند و یا سهاگه تیلیه نصف بریان و نصف خام با آب لیموی کاغذی
سرشته بمالند و یا با سجی با سرکه سائیده بر بدن بمالند و یا چوکه در آب لیمو سائیده طلا نمایند نیز مفید بود و صاحب تحفه نوشته که اگر نخود خشک را در اول هلال بعدد
ثآلیل گرفته هر یک آنرا یک عدد نخود مالیده مجموع را در لته بسته از میان هر دو پای از بالای شانه آن لته را بجانب عقب بیندازند در آخر آن ماه جمیع ثآلیل بر طرف
میشود و بعضی گویند که این عمل بتجربه در آمده و اگر برگ پان گنگیری بگیرند و بران چونه بمالند و فتیلهٔ آن ساخته در زر انگشت و سبابه گرفته بر سه بمالند چنانچه از ناخن نیز
خراشیده شود در اندک مدت همگی منقلع گردد و اگر سه کلان باشد دو سه روز همچنان کنند تا تمامه منقلع شود درین باب مجرب ست **ذکر ادویهٔ نافع ثآلیل** طلای
روغن گندم و کذا حلتیت و مغز انجیر خشک و کذا آب چقندر سرخ و کذا کندر با سرکه و زیت هر واحد در قلع ثآلیل مجرب سویدی ست **وضماد** بیخ درخت خلاف سوخته
و کذا برگ آن با سرکه و کذا مرو سلیخه و عسل و کذا سرگین کبوتر با آب دهن و کذا حلتیت بشیر انجیر یا بعسل و کذا تخم بیدانجیر بعسل و کذا آب برگ انجیر و کذا انجیر خام بنطرون و آرد
گندم پخته و یا تنها پخته بموم زرد آمیخته و کذا اشق با سرکه و کذا فرفیون بزیت و کذا سام ابرص کوفته و کذا خاکستر او و برگ کتان و بورق و کذا پیاز عنصل بریان و کذا
خاکستر شاخ انگور با سرکه و کذا ودع سوخته و کذا گل سرخ پخته یا خام سوده و کذا سرگین گاو با سرکه و کذا اسداب بنطرون و کذا سرگین گنجشک با آب دهن روزه دار
و کذا اصداف صدید بشراب و کذا مرقشیشا و راتینج و کذا خون سنگ پشت و کذا پشک موش و کذا خاکستر بادنجان با سرکه سرشته و کذا تخم تره سوخته با سرکه و کذا اترج بافته
با سرکه آمیخته و کذا سرطان نیم سوخته و کذا خون بز و کذا خون خر بشونیز آمیخته **و دلک** بلاجورد و شرب آن و کذا انجرو با شامی تازه **و داغ** بشاخ آهن ثمرات و کذا
بفتیلهٔ پنبهٔ کهنه سه چهار مرتبه هر واحد دافع ثآلیل ست **اقوال حکما** ابو سهل گوید که ثآلیل را باین طور قلع نمایند که بگیرند زوفا و شب یمانی و چربی بط سرشته طلا کنند
و یا تخم حرجیر با سرکه و زهرهٔ گاو بسایند تا مثل مرهم گردد و هر روز مرات کثیر طلا نمایند و یا برگ مورد و برگ کبر و یا با سرکه و نمک و کذا زاج با سرکه سوده و خرنوب نبطی سحوق
با سرکه بمالند و بهره وا ازین در روزی چند بار بمالند و اگر آنرا اصول باشد آنرا و حوالی آنرا شرط زنند و بر آن شیر انجیر چکانند یا دوای حاد اکال مثل زرنیخ و بورق و غیره
بران نهند پس هرگاه سیاه شود و متاکل گردد بران اندک روغن زرد نهند حتی که آنچه متاکل شده باشد منقلع گردد و اعاده این تدبیر مرات کنند تا آنکه تمامه زائل شود
و اگر در بدن کثرت آن باشد تنقیه بدن با دویه مخرج سودا نمایند و تدبیر آنچه که ترطیب و تلیین نماید مائل گردانند شیخ میفرماید که المبادرت بتقلیل خون بفصد

قوله بهتر آنکه از قفا یکی بعضو مجاور برسد نحتی را از آن مزاج ماده خود متحیل سازد پس آن خشک و سرد گردد و بتدریج ثآلیل کثرت نماید ۱۲ منه

واستفراغ سودا امری ست که ازان چاره نیست اگر مرض کثرت پذیرد و از اقتصاد و اعتدال تجاوز کند و همچنین تدبیر مولد خلط نیک و غیر آن از آنچه ذکر او مرات گذشته
و اما علاج موضعی با دویه باید که دران تلخی و قبض بود و پس تخفیف ازان برای ثولول خفیف استعمال باید کرد مثل مالیدن روغن پسته دائم و بطبیخ گندم مصفی و برگ
بعد سه روز طلا بکنند با سماق و روغن بان و ایضا برگ کبر و جوز السرو و زیتون خام و کزمازج نیز خوب ست و برگ مورد تر برای خفیف و قوی و پوست جوز تر و چه
خشک و خرنوب با وجود قلت اذیت او برای ثولول عظیم قوی نیکوست و پوست بیخ غرب و خاکستر او بسرکه و آنچه جید و بانفع ست اینست که بگیرند حرمل
و حنا و کوفته بیخته بآب سیر طلا کنند و اما قوی ازان برای ثولول قوی بکار برند مثل طلای مرتب از نوره و زرنیخ و اشخار و خصوصا با سیماب کشته لاسیما خاکستر بلوط
و زیت و نمک با آب پیاز و بلبوس و پشک بز و ایضا ذراریح بزرنیخ و ایضا غسل بلادر در اسقاط او قوی ست و شیر توع چون بتکرار بران مالند ساقط کند
و دو سه کرم که بیخ نیز از مسقط عظیم اوست و شونیز ببول چون ضماد نمایند عجیب ست و زهره بز نیز ایضا و حلتیت و مرهم جاوشیر و بیلات که آن مرهم بلادر ست [illegible]
ترکیب غسل پوست جوز رطب و زجاج و آهک زنده هر واحد یک جزو کوفته بیخته بران نهند و یا بگیرند زنگار و کاغذ سوخته هر واحد پنج درم شحم حنظل شش درم بورق
شش درم نوشادر چهار درم اشخار و زرنیخ زرد هر واحد هشت درم زهره گاو شش درم اشنان فارسی هفت درم کوفته بیخته بآب صابون طلا نمایند و از معالجات ثآلیل
قلع اوست و این گاهی بانبوبه پر چلیوه بزرگ و یا نقره و یا آهن بود که تجویف او بمقداری باشد که دران ثولول باندک دشواری در آید و جرم او حاد و قطاع باشد پس آن
ثولول باندک زور در آن در آرند و بران بپیچیده نزدیک بیخ آن اندک بفشارند که آن استاصل کند و یا بصناره ثولول را بکشند تا آنکه بیخ او کشیده گردد بعده بآله تیز که تا بیخ او
رسد قطع کنند و بعد قلع آن روغن زرد بران نهند و ایضا هرگاه دوای حاد بران گذارند و قلق آرد دوای حاد بردارند و بران روغن زرد نهند و چندی ترک کرده باز اعاده
او کنند تا آنکه سقوط آن تمام شود و گاهی قلع آن باین طور میکنند که از آنچه متصل اوست با آهن لطیف مقور جدا میسازند بعده بران دوای حاد میگذارند و تجربه کرده ام
قطع آن باستره عمیق تر حتی الامکان مع مراعات سطح جلد بعده مالش موضع بصابون و سعد و گل سرخ تا خونیکه ازان سیلان کند سائل گردد و محتبس شود و بعد آن
ما بقی ساقط گردد طبری گوید که علاج ثولول حادث در پیشانی و روی بهمان نهج که در علاج عدسیه و حنطیه بیاید باید کرد و گاهی امر بقلع او میکنند که این اسهل انقلاع ست
با عروق او بر آید و آنچه بدان طلا کنند و دیگر روز یا بعد دو روز آنرا زائل کند برگ حسک جبلی رطب ست این بران بمالند که آنرا خشک کند و بیفگند و ایضا صمغ
در سرکه حل کرده طلا کردن آنرا زائل کند و من درین این دوا استعمال میکنم بگیرند بورق یک درم برگ مورد تر سه درم نمک طبرزد یک دانگ و بسایند و بدان یکی را بعد دیگری
بمالند تا آنکه خون بر آید بعده ترک آن کنند و ایضا بعد دو روز بمالند پس بهفته و زائل شود و این را در همه یکدفعه استعمال نکنند و هرگاه بزرگ و سخت و صلب گردد در روغن [illegible]
ساعتی بران بمالند تا آنکه دران خون ظاهر شود بعده بشویند و بروغن چرب کنند که خشک کند و بیفگند غیر آنکه واجب ست که بعد استعمال روغن از آب سرد و هوای سرد محفوظ
دارند و بآب گرم بشویند و اگر موضع متقرح و گرم شود مرهم کافور دران استعمال نمایند و نوع ثولول تینی را که بدترین انواع ست نیز بعلاج مذکور معالجه نمایند پس اگر این علاج دران
فائده نکند اولی آنست که دوای حاد و روغن نوره بران نهند تا آنرا استاصل گرداند و دیدم که حب و بروغن نوره منقلع شد و بیخ او مثل درهم معد ظاهر شد و بران هم دوای حاد
ضماد شد حتی که منقلع گردید پس بران مرهم منبت لحم گذاشتم تا آنکه اصلاح یافت و از نافع ترین چیزیکه بدان ثآلیل استعمال کنند نیست که بگیرند چوب آس رطب و یکطرف او
در آتش نهند تا گرم شود و بطرف دیگر نشیش و تری بر ظاهر گردد بگیرند ازین آب و بر ثولول بمالند و این در روز بعمل آرند و در شب بهر روغنی که خواهند و بهتر آن روغن گل ست
چرب سازند که آن بغیر وجع بفتد و باز عود نکند ایضا او گفته که علاج ثولول متشقق ذات شظایا که سبب فاعل او خلط یابس ارضی سوداوی بود نوشیدن ماء الاصول
بروغن بادام تلخ ست بعده شرب مطبوخ افتیمون و دلک آن بآب برگ حسک جبلی و آب بورق و برگ مورد کوفته ببورق و اگر متعسر و صلب گردد بران روغن نوره
چکانند چنانچه سابق مذکور شد و آنچه بدان علاج ثولول کنند بعد تنقیه و اصلاح غذا ماء الشعیر و بروغن گل و موم و شحم هم ست و اگر تا چهل روز هر روغن و بهتر آن روغن گل ست
بمالند ساقط گردد و بعض اوائل ذکر کرده اند که طلای او بآب ظهر یکدفعه یا دو دفعه خشک کند و بیفگند و این دوا که تجربه آن کرده ام استعمال کنند بگیرند آب آهنگران که در آن
آهن گرم سرد میکنند و دران بورق و صبر و مر حل کنند و بمالند و اما علاج نوع منکوس آنست که متقرح گردانند بعد فصد و استفراغ بعده از روغن نوره بران آبله افگنند
تا دران خون ظاهر شود بعد ازان بسرکه بشویند و بروغن گل چرب سازند که آن زائل شود و هرگاه متقرح گردد بمرهم کبیر علاج کنند و درین نوع چون دانه او بزرگ شود و بر موضعی منتشر

اندرون یا قریب از عضوی شریف بود پس واجب ست که بران مرهم داخلیون چند روز نهند که یا آنرا تحلیل کند یا تفتیق کند و فضلات او امالی گرداند پس بنشتر بگشایند تا آنچه اندران باشد سائل شود و خشک گردد و از بهترین چیزها که برای قلع ثآلیل متعلقه و مسامیر منتشره منکوسه استعمال نمایند این دوا است و این نسخه مجرب بن سیارست بگیر گوگرد و زرنیخ زرد و قلقطار خاکستر غرب مساوی پس بعض را بسر که و بعض را بزفت سرشته بر ثولول طلا نمایند و بر مسامیر که باشد ازین کم شود و زائل گردد و درین تقدیر مستراح نیست چه مجرب ست و بعضی مردم برای این عسل بلادر بیان کرده اند و این خطای بزرگ ست لاسیما در بلاد گرم که مورث ساعیه میگردد و گاهی بجمیع بدن تعدی میشود و گاهی ازان مریض صحت می یابد و باز بعد یکسال عود میکند و شخصی را دیدم که قروح متولد از عسل بلادر آنرا از هم فرود حتی که آن را بطریق اسقاط قوت و ایراث حمیات مطبقه هلاک گردانید پس واجب ست که انسان از استعمال عسل بلادر حذر نماید و ما یتوعات مثل شیر انجیر و شیر مازریون و شبرم قوت در استعمال آنها نیز خطر ست و سالمترین چیزیکه استعمال نمایند همان ست که ذکر کردیم و اگر انسان اراده تعدیه بغیر آن کند پس بهترین چیزها روغن نوره است که مذکور شد مجوسی گوید که حدوث ثآلیل و مسامیر از خلطین غلیظین بلغمی سوداوی میباشد و صواب علاج آن استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون و غاریقون یا حب اصطمخیقون معمول بافتیمون ست و پرهیز از مولدات این هر دو خلط و آنچه از اضمده قلع آن کند پشک بز باریک سوده بسر که سرشته بر ثولول نهادن ست و مالش موضع در روزی مرات بامسر که خمر و نمک قلع آن نماید و یا بگیرند قشور رس و باریک سائیده بسر که بسرشند و لزوم موضع کنند و یا بگیرند قنطاریون و باریک سوده بثلث سرشته بر ثولول نهند و اگر این ادویه فائده نکند دوای حاد مثل خلدفیون و دیگ بردیگ نهند که این او را بخورد و بسوزد و بعده بر بیخ او روغن زرد گذارند حتی که خشکریشه را قلع کند بعده اعاده دوای حاد کنند بعد آن روغن زرد نهند تا آنکه جمله مستاصل گردد و بعد ازان معالجه او بدوای منبت لحم نمایند و گاهی نفع میکند اینکه سنگ فلفل یا اشخار و اشنان فارسی و بورق مساوی باریک سوده بآب قنابری یا آب صابون بسرشند و ثولول را بموی ببندند و بران این دوا پاشند که در روز سوم آنرا ساقط کند صفت ضمادیکه ثآلیل را قلع کند بقوت زنگار مس سوخته شحم حنظل بورق نوشادر اشخار زرنیخ زرد زهره گاو اشنان فارسی هر واحد یکجزو آهک آب نارسیده نیم جزو باریک سوده بآب صابون یا بآب اهک سرشته بر ثولول لزوم نمایند بعد از آنکه بیخ او موبسته باشند دیگر آهک آب نارسیده در دردی شراب باریک ساخته بآب دهن سرشته بر ثولول ضماد کرده باشند که این خشک نماید و بسوزد و اگر این ادویه نفع نکند باستره قطع کنند بعده بدوای حاد و بمرهم زنگار و بعسل بلادر داغ دهند تا آنرا مستاصل گرداند و بسوزد و باید که آنرا باهن قطع نکنند مگر بعد استفراغ بدن از خلط غلیظ ابن نوح گوید که نگاه کنند اگر ماده او هنوز منقطع نشده باشد و در طریق خروج بود باید که تنقیه بدن کنند اما در رطب لین از بلغم و اما در صلب حاسی از سودا بعد ازان علاج رطب نمایند باین طور که بکبر رطب بجز و نوب بنفلی که این قوی ست بمالند و میل باغذیه لطیف مولد خلط محمود مثل اسفیدباجات و لحوم طیور و حملان کنند و اکثار دخول حمام نمایند و شراب رقیق ممزوج بآب بسیار بنوشند و اما بر صلب زرنیخ زرد بمویز کوفته طلا کنند و سه روز بران بگذارند پس بگشایند و بیخ برآرد و اگر چیزی باقی ماند اعاده او نمایند و یا بپوست صفصاف بسر که سرشته طلا کنند و یا عسل بلادر بران نهند که آن قلع او نماید و یا قلع او کنند و حوالی او شرط زنند و بران دوای حاد پاشند و هرگاه سیاه شود روغن زرد بران نهند تا آنکه ساقط گردد و از جمیع مولدات سودا پرهیز کنند علی بن زین گفته که حل یعنی کرم سرگین را بآب بسایند و بر ثولول طلا کنند که این در ساعت استیصال او کند و ثوبار انیز زائل کند و همچنین خون سگ و بول آن جرجانی در ایلاقی مینویسند که اول استفراغ سودا باید کرد و تدبیر برای تری او کنند و استفراغ بماء الجبن کردن صواب تر باشد و از چیزهائیکه درین باب بکار آید اینست که مازو و شب یمانی با شحم حنظل ضماد کنند و برگ کرنب تر مالیدن نافع بود و کزمازو بکوبند و بسر که سرشته ضماد سازند و بیخ برآرد و بآب صابون و اشنان و آب اشخار آنرا بشویند و اگر مازو سوده بسر که سرشته ضماد کنند نفع بخشد و کعب بول که از زمین برخیزد و دمنی طلا کردن مجرب ست ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب از تخم کاسنی و بادیان هر واحد سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزوره نخود و مغز بادام سازند و بر تناول این جلاب و غذا تا پنج روز مداومت نمایند و هرگاه نضج در قاروره ظاهر شود استفراغ بدن بمطبوخ و حبوب مذکوره در قول مجوسی نمایند و بعد تنقیه بچیزیکه قلع او نماید ضماد کنند و شیر انجیر خام یا شیر ثافسیا بران چکانند و یا بگیرند قنطافیلون و باریک سائیده بسر که سرشته طلا کنند و یا بمرهم زنگار طلا نمایند و یا بگیرند این دوا که از همه قوی تر و در قلع او بهتر است اشنان سبز فارسی زهره گاو زنگار مس شحم حنظل نوشادر آهک آب نارسیده مساوی همه را باریک سائیده بآب اشنان بسرشند و بر ثولول طلا کنند و باید که باهن قطع نکنند خجندی گوید که علاج او فصد ست اگر احتیاج آن باشد و هر صبح

شربت از بادیان و اصل السوس و گاوزبان بشکر بنوشند و غذا حمصیه خورند و تنقیه بدن بعد نضج بمطبوخ افتیمون و مطبوخات که در آن غاریقون باشد باید کرد و بعد تنقیه تام اضمده و اطلیه استعمال نمایند و حق آنست که بران ادویه حاده کالا نهند تا آنرا سیاه کند پس آن را روغن زنند و نهند انطاکی گوید که ابتدا بتنظیف بدن کنند و اگر چه فصد باشد بعد از ان قطع نمایند بچوب انجیر و کرمیخ با قلا داغ دهند که این مجرب است و همچنین پیاز غمک و سرکه و سرگین کبوتر و گنجشک بورق و آب دهن روزه دار و خاکستر کرم و صفصاف و پشک گوسفند و شتر و همه انچه مدقوق باشد گو رشد گیلانی مینویسد که از غرائب چیزیکه دیده ایم اینست که یکی را از صبیان که سن او قریب بیست سال بود ثآلیل بسیار در جمیع بدن او عارض شده مردی بادی طلاقی شد و او را امر کرد که کف کبیر از مویز باد و درم تربد فائق سفید و در آب خیسانیده صاف کرده سحرگاه بنوشید و او حسب گفته آن شخص عمل کرد و ده مجلس او را اجابت شده و در شب دوم از ان مرض بتمامه زائل شد و این از عجائبات است و گاهی از ثآلیل نوعی باشد که بذاته ساقط شود و اگر بیخ ثآلیل باریک تر باشد بقطع او بپردازند و اگر بیخ آن بزرگ بود حوالی آن شرط زنند و برای ادویه حاده باشند و اگر بعد قطع بعد ادویه حاده داغ استعمال کنند اولی بود و اگر آله داغ از طلا باشد بهتر است و اگر چه این امر منافی مراعات سطح جلد است و بعضی از استعمال عسل بلادر منع کلی نموده اند و این حق نیست زیرا که بعض مردم از خوردن عسل بلادر و لبس او نیز ضرر نمی یابند ولیکن چون آنرا بمغز جوز یا روغن آن مخلوط کنند اصلاح او بتمامه نماید و گاهی بحرم فقط قطع میکنند باین طریق که بگیرند موی قوی یا رشته ابریشم خوب بافته و بدان بیخ ثآلیل محکم به بندند که آن ساقط کند لیکن قطع آن با آهن بسرعت بر و داز فساد او ایمن گرداند با وجودیکه آن خطرناک بسیار است اگر در وقت خود واقع نشود یعنی هرگاه بدن ممتلی باشد و دوای مجرب بگیرند فلدار بیخ و قلقدیس چند بید ستر مساوی و بعلک البطم مخلوط سازند تا مثل مرهم گردد و بر مسامیر نهند بعد از آنکه تنقیه او کنند دیگر بگیرند اشخار و آهک و زنگار هر واحد یکجزو و بآب رماد یا ببول طفل نابالغ سرشته بدان علاج کنند که آن نافعست مرهم که قطع ثآلیل و مسامیر کند زنگار و کاغذ سوخته هر واحد یکدرم آب عروس و آب صابون اول هفتده درم عسل هشت درم فرفیون شش درم بیزند تا مرهم شود و بمالند بهاء الدین گوید که تخم حنظل با شب یمانی طلا کردن مفید بود و طلا کردن منی آدمی بعد از آنکه ثولول را بخوبی خراشیده باشند و صلابت آنرا اندکی دور کرده نافع بود و طلای نوره معمول چند ساعت هم نافع آید و فلدار بیخ با مویز کوفته طلا کردن قوی بود و ثولول را در اوائل آهن تابیده داغ کردن عظیم مفید آید و مداومت سر مرس نافع و مجرب است و مسمار یه را اگر توانند بدستکاری بیرون آورند و الا آنرا بخراشند و صمغ کوچک از سر خالص بران بسته دارند تا آنرا تحلیل کند و اگر نوشادر و انزروت و غیره که در ذیل علاج مسطور شد بران بندند عظیم نافع آید و تیزاب فاروقی نهادن بسیار مفید بود و عسل بلادر هم قوی بود و فلدار بیخ و همچنین سیماب کشته و خاکستر بلوط و نمک تلیات را بآب پیاز سرشته طلا کردن و یک شبانه روز بران گذاشتن نافع بود و مخفی نماند که هر دوای تیز و قوی که بر بثرات نهند باید که احتیاط کنند که از عرض بثره زیاده نشود تا عضو صحیح را نسوزاند و ریش نکند

عدسیه و حنطیه

و آن بثوریست که اکثر بر پیشانی و روی حادث گردد و شبیه بثآلیل بود غیر آنکه املس و چسپیده بود و شکل اول بشکل عدس و شکل ثانی بشکل گندم و در مقدار طول هر دانه از انها باشد و عدسیه زرد رنگ چسپیده بپن بود و حنطیه بشکل گندم و دراز مائل بسرخی باشد و بعضی گویند که رنگ عدسیه سرخ و حنطیه زرد بود و سبب اول رطوبتیست که باختلاط صفرا فاسد شود و غلیظ گردد و سبب ثانی رطوبتی که بخون فاسد شود و غلیظ گردد و بعضی بعکس این گفته اند و آن اقرب بصواب است علاج تنقیه بدن بادویه منقی رطوبت و اخلاط غلیظه فاسده کنند تا آنکه معلوم شود که بدن پاک شد و لزوم پرهیز از اطعمه غلیظه نمایند بعده تطلیه او باین طلا کنند بگیرند صمغ بطم و باموم و روغن بگدازند و در هاون انداخته بران اندک صمغ آلو و مویزج و شیطرج هندی کوفته اندازند و حل کرده بر موضع طلا نمایند تا آنکه خشک شود بعد مدام تجدید بران کنند تا آنکه بریزد و خشک گردد و بعض اطبا زفت و شمع را بر خرقه مالیده بران می نهند و آنرا دو روز گذاشته جدا میکنند پس گاهی در یکدفعه خارج می نماید همه را انچه بر چهره از ان باشد و انچه آنرا ابراء اینست که خاکستر نی و شیطرج سوخته باندک سریش گداخته بران چسپانند تا خشک شود پس بسختی جدا سازند و مکرر متواتر عمل آرند تا آنهمه منقلع گردد و از لطیف ادویه که همان استعمال کنند اینست که از روغن حب الغار و موم و سپیده بیضه مرغابی و سپیداکیان قیروطی ساخته هر روز یکبار و در شب یکبار بر موضع لزوم نمایند که این آنرا ساقط کند و بسیو شخصی را این علت باکثر مواضع از بدن او بود و او این دوا را تا چهل روز استعمال کرد پس آنهمه بغیر دوا استفراغ

زائل وساقط شد وطلا به کندش گو گرد ه بورق بسرکه نیز نافعست واگر کزمانج باریک سوده بسرکه سرشته بران نهند وچند نوبت از بیخ برکنده شود ابن الیاس گویدکه علاج حدسیه فصدست اگر خون غالب باشد بعده تنقیهٔ بدن بمطبوخ هلیله وآنرا برگ کبر وخرنوب ومورد وآب شونیز بمالند ویا صمغ بطم وصمغ آلو وکندش وکبریت وبورق بسرکه نافع

توثه

بثرهٔ متقرحه مستعرضه بنحو است انجم تا لورکه اکثر اماندر عمق رخساره ماخذ کنند وگاهی در مقعد وفرج پیدا شود وسبب حدوث او خلط غلیظ بود که دران حدتی باشد یعنی خون فاسد مخلوط بصفرای محترقه فاسده ویا بلغم غلیظ محترق مع صفرای حمیه باشد وگاه سلیم بود وگاهی خبیث ومولم باشد علاج در ابتدا فصد سر ودا خراج خون بحسب قوت وسن فصل کنند بعده تنقیه بدن بمطبوخ هلیله یا بمطبوخ فواکه مع تربد وشاهتره وهلیله نمایند وبعد تنقیهٔ تام مرهم زنگار ودیگر ادویه حاده که در ثالیل گذشت بران نهند تا آنکه فانی گردد وگوشت صحیح ظاهر شود ویا استیصال آن بخراشیدن از آهن یا نبات کنند تا آنکه خون وزرداب ازان سائل شود بعده علاج بمرهم احمر واسود منبت لحم نمایند وصاحب او از تناول گوشت وشیرینی بالکلیه واز اغذیهٔ حریفه وبقول که دران حرافت باشد مثل سیر وپیاز وترب وخردل وبلند آن حذر کنند وتجویز شرب اشربهٔ معطفیه وسکنجبین وتلیین طبیعت بمطبوخ هلیله مقوی بعر بد ونقوع فواکه وآب شاهتره مروق نافع بود دستوریدی گوید که ضماد پشک گوسفند بسرکه ویا عسل بلادر یا شیر انجیر یا شیر یتوع دیگر یا ثمر خام جمیز سوده یا زهرهٔ نمر یا برگ سلق مسلوق یا خاکستر گوشت گوسفند سوخته یا حاشا نافع توثه است

نفاطات ونفاخات

بدانکه نفاطات آبلها باشند که اندرون آن خون یا آب تنک باشد ومشابه با بله سوخته آتش بود وسبب آن رقت وغلیان خون ست بحرارت ناریه حتی که از ان مایت جدا شود ودر اطراف عروق زیر جلد مندفع ودر انجا محتبس گردد ونفاخات آنست که دران بخر وریح ریح نباشد وماده آن ریح بود در جلد محتبس گشته وشراح قانون مینویسند که گاهی این هر دو لفظ را بیک معنی اطلاق میکنند وگاهی میان هر دو فرق می نمایند واین بهترست پس نفاخات را آبلهای هوائی ونفاطات را مائی مخصوص گردانند ولابد مائیت در قوام غلیظ تر از هوائیت باشد واین دو نوع بود یکی مائی که بسبب مائیت مندفع از غلیان اخلاط باشد که ازان ماده یکبارگی زیر جلد تصاعد کند وبسبب فرط کثافت جلد از نسبت ما تحت او دران نافذ نشود بلکه نفاخهٔ مائیه باقی ماند دوم دموی یعنی آنکه بدل مائیت خون باشد واز انچه اول حادث شده عارض شود لیکن مادهٔ این غلیظ تر از اول بود ودرین خون بیشتر از مائیت باشد واز تحت جلد منفتح شود علاج فصد کنند ولعاب بهدانه شیرهٔ عناب عرق شاهتره وعرق ثعلب برآورده شربت نیلوفر داخل کرده بنوشند وبعد از نضج تنقیه بمسهل باره کنند وخوردن انار وکذا عدس مقشر باسرکه وعناب پخته سفید بود وهرچه مسکن حدت خون مغلظ آن باشد از اشربه واغذیه بخورند ودر اول ظهور عدس مقشر بسرکه سوده ویا پوست انار در سرکه آغشته طلا کردن وحنا بستن نافع واگر بزرگ شود آبلها را بسوزن بشگافند وبیفشارند بعد ازان مرهم سفیداب نهند ویا بسفیداب ارزیز ویا مرداسنگ مدبر بگلاب وآب مورد طلا کنند ویا بعد شگافتن نفاطات واخراج زرداب مرداسنگ مع گل سرخام واقلیمیای فضه بروغن گل بر موضع نهند تا صلب گردد وطلائیکه در نار فارسی گذشت نیز نافع بود ودر علاج نفاخات از مرهم داخلیون ومانند آن کنند وتکمید از سبوس گندم ونمک نیز نافع بود وچیزهای محلل ریح باید خورد وتفتیح مسام کنند واز مولدات ریاح حذر نمایند وآنجا که خلطی باشد وزیاده شود تنقیه باید کرد واقوال اطبا شیخ وگیلانی مینویسند که تنقیهٔ بدن وفصد ومانند آن واستعمال تدبیر وغذا بطریقیکه در سابق مذکور شده باید کرد ودر ابتدا که قریب ظهور باشد مثل عدس مطبوخ بآب ومثل پوست انار یا پوست شاخ آن مطبوخ بآب که نرم شود نیمگرم بر موضع آن نهند واین بعد حصول علم بآنکه خروج او معضر تر از بازگشتن مادهٔ او بسوی باطن ست بعمل آرند والا دران هنگام اولی آنست که اعانت بر ابراز او کنند وآب نیمگرم بر جلد ریزند تا بسهولت برآید پس اگر نفاطات برآید واراده علاج نفس او کنند وغلیظ الجلد ضد کنند باید که از سوزن بشگافند وانچه اندران باشد سائل گردانند ودر رقیق الجلد گاهی بنفسه بشگافد ونغلید که مهلت دهند بلکه آنرا نیز بشگافند وچیزیکه اندرون آن باشد بآهستگی اندک اندک بیفشارند واگر سوراخ بند شود ونفاخه پر شود باید که مرتبه دوم وسوم سوراخ کنند وجلد منضم شدن ندهند تا آنکه جراحت زیاده مندمل گردد بعده از دو حال خالی نبود که یا صحت یابد ویا قرحه شود پس اگر قرحه کند علاج بمراهم اسفیداجیه ومرتکیه ومانند آن نمایند خصوصاً چون اندران مثل ابرسا داخل باشد ومراهم حمر مزمله چون ساهی ومتاکل گردد وسائر انچه در انجا مذکور شد بکار برند ابن الیاس گوید که علاج این هر دو تنقیهٔ بدن از اخلاط موجبهٔ آنهاست وفصد

واخراج خون بقدر قوت دهن و باید که هر صبح جلاب از عناب ده عدد و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مدسیه دهند و هر چه مغلظ خون باشد مثل شربت که در کرده آن کاری ست و شربت عناب و شربت آلو و رب سیب و رب بهی هر کدام که باشد ده درم بگلاب ده درم بدهند و آب انار بی نضج کنند بطفشیل غذا سازند و اگر متقرح شود در اعضائی باشد که در معالجه او تجفیف بغیر حاجت بود و بر مرهم قلقطار و قلقدیس معالجه نمایند خجندی گوید که فصد از رگ مناسب عضو و اخراج خون بقدر قوت نمایند کنند و اشربه قابضه مغلظه مثل شربت انار و شربت حماض و رب ریباس بنوشانند و مزورات ترش مثل سماقیه و زرشکیه و حصرمیه بعد از آن دهند و بعد شگافتن چون احتیاج بتجفیف زیاده باشد سفیداب و مرداسنگ و گل سرخ خشک سوده بران پاشند حکیم علی مینویسید که این دوا نافع ست پیه بط بگدازند و با آن مرداسنگ سوده آمیزند و بر پارچه مالیده بر جراحت نهند و یا اصل السوس با آب سوده با روغن زرد حل کرده بران نهند و دیگر مرداسنگ و گوگرد زرد مساوی بسرکه و روغن مورد حل کنند تا غلیظ گردد و با زیت مطبوخ آن نمایند و ایضا این دوا برای آنکه بثور آکله در لب و مانند آن افتد و بالجمله بر اعضائیکه دران حاجت تجفیف شدید تر بود نافع ست بگیرند قلقطار و قلقدیس هر واحد هشت جزو بورق دو جزو و آب بسایند و استعمال نمایند و همچنین پشک بز بعسل دوای جید مجرب قدما که بعض متاخرین نسبت آن بخود کرده اند بگیرند انزروت و صبر و کندر و زنگار و سفیداب مساوی و همچنین گل ارمنی و از ان بنادق سازند و در سرکه و آب حل کرده بر موضع طلا با لاسم طلا میکرده باشند حتی که دران تقبض شدید حادث شود و خشکریشه گردد پس آن یا خود بخود ساقط شود و یا زیر آن رطوبت باشد و احتیاج بگردانیدن خشکریشه و سقاط آن افتد و همواره همچنین بعمل آرند حتی که جمله ساقط گردد مجوسی گوید که علاج نفاطات آنست که در نفاطه سوراخ کنند و زرداب که اندران باشد بیرون آرند و بعد ازان مطبوخ ضماد کنند و شاخ انار را در آتش مشتعل گردانند و بدان داغ دهند و هرگاه منفجر شود مرداسنگ با پیه خنزیر سوده بران نهند.

بثور صغار

جالینوس گفته که گاهی بثرهای کوچک از رطوبات رقیه مندفع بسوی ظاهر جلد محتقن میان گوشت و پوست پیدا شود خصوصا در ابدان جلیله کثیف الجلد پس اگر رطوبات حار لطیف باشد بثور از بدن بلند و سر آن باریک و تیز بود و اگر بارد یا غلیظ باشد پهن و منبسط بود. علاج اگر ماده حار باشد تنقیه بدن بفصد و حقن و حبوب و اسهال مطبوخ یا نقوع فواکه مقوی بهلیله زرد و کابلی و سیاه و تربد کوفته نمایند و اگر غلیظ باشد بمطبوخ مقوی بتربد و یا حب ایارج کنند و از اغذیه مولد اخلاط غلیظ اجتناب نمایند و بعد تنقیه پارچه را آب گرم تر کرده ساعت بساعت بدان تکمید کنند و یا در حمام داخل نمایند تا مواد محتبسه را از مسام بسوی ظاهر جلد خارج کند پس حنا و زهره و سداب و مر هر واحد یکجزو باریک سائیده بسرکه تر کرده طلا کنند و بعد دو ساعت بآب گرم غسل نمایند و یا بگیرند کندر و باریک ساخته بزیت سرشته طلا سازند و آنکه ماده گرم بود آب گشنیز تر و سرکه و روغن گل طلا نمایند و از اغذیه گرم پرهیز کنند و زیرباج بچه مرغ غذا سازند و باید که از تکمید و طلا قبل تنقیه بدن حذر کنند تا ماده بسوی ظاهر بدن منجذب نگردد و بثور کثرت نماید اقوال اکابر ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب اصل السوس سه درم و گلقند شکری ده درم بنوشند و غذا مزوره نخود با مغز بادام خورند و تنقیه بدن بحب ایارج یا مطبوخ مقوی با ایارج و تربد کنند و یا هر صبح سکنجبین عسلی ده درم بنوشند و تنقیه بدن باین مطبوخ کنند سنای مکی هلیله سیاه و کابلی هر واحد هفت درم تخم کاسنی بادیان اصل السوس مقشر هر واحد سه درم تربد مقشر کوفته ده درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید دران فلوس خیارشنبر ده درم ترنجبین ده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و از اغذیه غلیظه و تناول فواکه رطبه حذر کنند خجندی گوید که در حار اگر علامات خون ظاهر باشد فصد کنند و اخراج خون بقدر احتیاج نمایند بعده تنقیه بدن برانچه مقتضی خلط غالب باشد بعد نضج کنند اما در بارد هر صبح مطبوخ اصل السوس گاوزبان با گلقند شکری یا عسلی بنوشند و غذا حمصیه خورند و بعد ظهور نضج در قاروره تنقیه بدن بمطبوخی که دران سنا و هلیله کابلی و تربد و خیارشنبر و ترنجبین و گلقند و غیره باشد باید کرد و اگر خواهند با ایارج یا ایارج فیقرا مقوی سازند گیلانی مینویسید که گاهی بثور از تصاعد کیموسات غلیظه در جلد افتد و این اکثر در اعلای جلد بود و بسبب تکاثف آن پس کسانی را که این از کثرت کیموس در عمق جلد حادث شود باید که اولا باسهال تقدیم نمایند و اگر در عمق کیموس نباشد باید که استفراغ از نفس جلد کنند تا باسهال رقیق بسوی عمق منجذب نگردد و تنقیه او از جلد بضمادات و اشیای تسخین کننده باید سیما اگر بثور عریض باشد که آن از کیموس بسیار بارد یا غلیظ بود پس درین صورت برگ غار تر و سداب دو تا کنند مساوی بگیرند و با زیت سائیده مطبوخ نمایند و با بثور رابکند و مع زیت مطبوخ کنند و برگ چقندر تر گرفته سوده ضماد نمایند و یا بگیرند موم هشت درم کبریت

مثل او نمک یکدرم و ادویۂ خشک را سائیده بر جمه زیت نیم قوطوی انداخته بپزند هر گاه مثل مرهم گردد استعمال کنند	

بثور لبنیه

اکثر در سن شباب بر رخسار و بینی بثور سفید مثل نقطۂ شیر عارض شود و چون آنرا بیفشرند چیزی مثل روغن زرد منجمد بر آید و آنرا در فارسی روغاره و بهندی مهاسه گویند و سبب او مادۂ صدیدی ست که بسوی سطح جلد بطریق بخارات بدن مندفع گردد و در مسام حاصل شود و بسبب غلظ خود تحلیل نشود و گیلانی از طبری نقل کرده که این مرض معروف بزیروان ست و وجه تسمیۂ او بدان بهر مشابهت او بدانهای کمون ست که آن زیره باشد **علاج** تنقیۂ بدن و دماغ بفصد سر رود و مسهل و حبوب مناسبه کنند و بعد تنقیه مطفیات خون استعمال نمایند و بر روی ربجالیات مثل آرد کرسنه و پوست بیضۂ مرغ و استخوان سوخته و قیمولیا و آرد باقلا بشویند و اگر کفایت نکند چیزی که دران تجفیف و تحلیل باشد مثل خربق سفید و نصف آن ایرسا بسرکه سرشته ضماد سازند و یا بزرکتان مع بورق و انجیر و شونیز مع سرکه طلا نمایند **ذکر ادویۂ یونانیه مفید بثور لبنیه** ضماد برگ سوس مطبوخ مجرب سویدی ست و ضماد سلیخه مخلوط بعسل و کذا موی انسان سوخته بسرکه سرشته و کذا عصفر و سرکه و کذا پشک گوسفند و کذا آب برگ خرزهره و کذا جلد مهره سوخته باب سرشته و کذا حنا و کذا خبث الحدید بسرکه حل کرده و کذا اسفیداب بروغن گل و کذا سیر سوخته و کذا سیر خام بسرکه و عسل آمیخته و کذا زیره بسرکه و کذا کرسنه بعسل و کذا اقاقیا و کذا کف دریا و کذا خزف تنور بسرکه و کذا مرداسنگ بسرکه و کذا زاج بشراب کهنه و کذا خون خرگوش گرما گرم و کذا بزرکتان و مرو نطرون همه سوده و کذا بوش دربندی و کذا مرو سداب و برگ فلی مساوی و کذا پیه ماکیان مسلی و پیاز کوفته و عسل و ذرور سلیخه و کذا اسم خر وحشی سوخته بعد چرب کردن بثور بروغن گل و کذا دم الاخوین و شرب و ضماد هلیلۂ زرد و کذا دارچینی هر واحد نافع بثور لبنیه است و آین طلا جهت بثور روی مجرب ست کافور زعفران هر یک نیم دانگ گل ارمنی گل مختوم هر یک یکدرم کوفته بیخته بگلاب و سرکۂ انگوری سرشته طلا سازند و اگر بثور رطب باشد مرداسنگ یکدرم صبر سقوطری پنج درم کوفته بیخته بروغن گل و سرکه طلا نمایند **ایضاً** تخم ترب تخم خربزه هر یک یکتوله آرد باقلا دو توله در سرکه تر کرده خشک نموده مغز بادام قسط شیرین اکلیل الملک کتیرا هر یک ششماشه کوفته بیخته نگاه دارند و همراه شیر میش بمالند نسخۂ مطب ست **ایضاً** کف دریا زراوند مدحرج تخم ترب هر یک سه توله ابهل یکنیم توله افسنتین نیم توله بیخ سوسن آسمانجونی نیم توله کوفته بیخته باب قرص سازند وقت حاجت باب سائیده بر رو بمالند مجرب ست **ایضاً مجرب** کف دریا مغز بادام تلخ مقشر برابر نرم سائیده شب بر رو بمالند و صبح باب گرم بشویند **ایضاً** از علوی خان برای رفع مهاسه و صفائی رنگ تخم ترب بیخ نی گل بنفشه عنب الثعلب کتیرا هر یک ششماشه کوفته بیخته باب کیله و آب برگ حنا و سرکه سرشته شب بر رو بمالند و صبح باب گرم بشویند و اگر از آرد نخود و آب آمله بشویند بهتر باشد **ایضاً** انزروت رومی باب لیمو سائیده شب طلا نمایند و صبح باب بشویند و یک هفته اثر از مهاسه نماند **ذکر ادویۂ هندیه نافع مهاسه** مغز گونگچی سفید بروغن کنجد سرشته اٹنه سازند و شب بر روی بمالند و صباح بشویند و بچند روز مهاسه و کلف را دور کند و در نسخۂ دیگر نمک سنگ عوض روغن ست **دیگر** جوانسه در آب جوش داده از ان رو بشویند و یا تخم خرما سائیده بشیر گاو اٹنه سازند و یا زرنباد کف دریا باب سائیده اٹنه نمایند و یا خرمهرۂ زرد کوفته بعرق لیمو در پیاله چند بار تر کرده و خشک نموده سائیده صبح و شام مالند چهره را هم صاف کند **دیگر** کلونجی بسرکه سائیده شب ضماد نمایند و صبح بشویند و کذا نانخواه و یا کنار دشتی سوخته خاکستر آن باب طلا سازند و یا ثمر بکاین خشک کرده بسایند و باب دوغ آمیخته بر رو ضماد نمایند **دیگر** نرکچور یا آنبه هلدی یا نمک سنگ در آب سائیده طلا نمایند که برای مهاسه مفید بود **دیگر** دافع مهاسه مغز تخم ریٹه کوفته بیخته بشیر ماده گاو سرشته مالیده باشند **دیگر** پوست درخت سرس کنجد سیاه مساوی بسرکه آمیخته طلا سازند **دیگر** مجیٹه صندل سرخ عدس بوده کونپل بڑ کوفته بیخته شب بر مهاسه طلا نمایند و صبح بشویند **دیگر** مغز تخم کنار اصل السوس قسط تلخ مساوی باب سوده بر رو طلا کرده باشند و در نسخۂ دیگر قند سیاه نیز داخل ست و جهت زود برآوردن کیل مهاسه قرنفل باب سوده طلا کردن نافع ست **دیگر** از بیاض والد مرحوم برگ نیم بیخ سوسن پوست سرس باهم سائیده طلا نمایند **دیگر** پوست درخت سرس پوست درخت خیار شنبر پوست درخت انار دار هلد بوده ناگرموتهه برگ نیب قسط تلخ باریک سوده طلا کنند چون خشک شود باب گرم بشویند **دیگر** که برای مهاسه و صفائی چهره مجرب ست آرد نخود بریان مقشر ششماشه مرداسنگ سه ماشه سفیدۂ کاشغری چار ماشه آب بیاض تازه بر رو مالند و بعد خشک شدن باب برگ نیب بشویند و بهر صفائی چهره بروغن یاسمین آمیخته بکار برند **دیگر** خوبکلان صندل سرخ صندل سفید بگلاب

ساییده بر رو طلا نمایند **دیگر** زرد چوب بقدر سه چهار باشه در قلم ساق گاو نهاده بخمیر گرفته در خاکستر گرم تنور گذارند تا خوب پخته شود بر آورده در آب سرد سوده ضماد نمایند
و بعد دو سه گهری بسبوس نخود بشویند **اقوال حکما** طبری گوید که اولا استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون نمایند بعده تنقیه سر باستعمال از ین حبوب یعنی حب قوقایا یا حب
ایارج یا حب صبر و طبیب عالم از ین حبوب جهت ترکیب و هر دو بحسب مزاج مریض زیاده و کم نماید و در تنقیه این شرائط و قوانین استفراغ استعمال کند بعد از ان لزوم شستن رو
باب گرم مع اشنان و شکر و تخم خربزه و سبوس کنند پس اگر بثور زائل شود و ورم و تصلب و وال نپذیرد لزوم این ضماد نمایند خباثی پخته دو درم بر علک الانباط بعد حل کردن
آن بسرکه انداخته بسرشند و اندک زیت بران ریخته بر رو ضماد کنند و اگر از ین زائل نشود دیگر بند خاکستر چوب انگور و در سرکه حل کرده رفاده بدان لت ساخته بر رو نهاده
تر خواب بر بندند و صبح بگشایند و در حمام داخل نمایند و بریختن آب گرم بسیار امر کنند بعده از هوا محفوظ دارند تا آنکه عرق و تری بدن خشک گردد و زنان پیر را و بصر
دیدیم که درین مرض روغن خلوق و دلک براحت استعمال میکردند و این را اثر میکرد بلکه آنرا زائل می نمود **گیلانی** از بوس نقل کرده که چون بثور در چهره ظاهر شود سکنجبین
آنرا لطوخ نمایند و بآهستگی آنرا بمالند و مطبوخ آن بشبب یمانی مع علک البطم و بادام تلخ بسرکه ساییده باید کرد و اگر بثور غلیظ گردد بگیرند صابون که آنرا غلیفون نامند
بقدر چهار درم و کندر یکدرم و اشق یکدرم و آب سوده بثرها را بدان لطوخ سازند و بعد ساعتی بشویند **غمره** برای بثور عارض در چهره بگیرند بوره ارمنی دو درم گل
مختوم یکدرم کافور نیم دانگ زعفران نیم درم و باریک ساخته بگلاب و سرکه سرشته طلا کنند و اگر بثور رطب باشد بگیرند آرد ترمس و آرد باقلا هر واحد یکجزو آرد عدس نیم جزو
و در شب بر رو طلا کنند و صبح بشویند سه روز یا پنج روز این عمل آرند **غمره دیگر** چوب بگیرند جو مقشر کوفته در پاتیله انداخته شیر تازه دو رطل بران ریخته بجوشانند تا شیر
فانی شود بعده بر آورده خشک کنند و بگیرند زرد چوب و کتیرا هر واحد سه درم و همه را کوفته بیخته بسفیدهٔ بیضه سرشته بر رو طلا نمایند و بآب سبوس بشویند **ایضا** اگر
بثور با خشونت بود نفع کند بگیرند موم و علک البطم هر یک ده درم زنگار دو درم و در زیت گداخته بر رو طلا کنند و ساعتی بگذارند و مسح کنند که این قلع آن کند و یا بگیرند
حشیش افیون یعنی خشخاش رطب مع برگ و شاخ او و با نمک و سرکه بسایند **ایضا** بگیرند زعفران و محلب و فوه و کندر و مر مساوی و با پیه گوساله و روغن مصطکی بیامیزند
و بدان لطوخ سازند و یکساعت ترک کرده با سفنج نشف نمایند و این دوا برای رو و سائر بدن اصلاح نماید و رنگ بشره خصوصا رنگ چهره را سرخ کند
ابن الیاس گوید که تنقیهٔ بدن بمطبوخ افتیمون یا حب آن کنند و تنقیهٔ دماغ بحب ایارج نمایند بعده بآبیکه دران بابونه و بنفشه و اکلیل و شبت جوشانیده باشند رو بشویند
و اگر این علاج کفایت نکند خاکستر چوب انگور و خاکستر خرمهره هر واحد سه درم شونیز یکدرم ایرسا هفت درم تخم کتان **گلنار** هر واحد دو درم همه را کوفته بیخته بسرکه کهنه
سرشته طلا نماید **خضر** گوید که بعد تنقیهٔ بدن تضمید بمجففات و تناول تریاق کنند و آنچه درین تجربه کرده شده شونیز و بورق بسرکه سرشته است و ضماد نوشادر سوده در تیز
کردن عضو بعد آن بروغن گل و روغن حنا و جماعتی باین تدبیر صحت یافته و تخم کتان با گل سرخ آنرا نافع ست **انطاکی** گوید که سبب بثور لبنیه در اغلب مادهٔ غلیظهٔ بلغمیه
است و علاجش اولا فصد رگ بینی ست بعده استعمال چیزیکه در بثور بلغمیه گذشت و از مجربات در مطلق بثور خصوصا در لبنیه شونیز و بورق و نوشادر بسرکه سرشته مکلفا [illegible] البان [illegible] عسل

شیلم

و آن بثور بشکل شیلم ست که در رخسار یا در همه روی ظاهر شود و از خبث ماده و حرارت خالی نبود و از جمله علامات او ست که چون لمس کنند صلب باشد و حوالی او بمقدار درم
سرخ شود و اولی آنست که علاج او بسرعت نمایند چه اگر بگذارند و مریض تساهل نماید عمیق شود و جمله روی را در گیرد و گاهی جلد رو ساقط شود و دران هلاکت علیل باشد
و سبب آن خون حاد حریف فاسد الکیفیت اکال ست که از عروق باریک خارج شود و برین موضع بریزد و ممتنع نیست که این مرض در جمیع بدن حادث شود غیر آنکه
اکثر این در رو پیدا شود و ابن الیاس این را از جملهٔ بثور غریبه شمرده و گفته که آن بثور صغار صلب ست که گاهی متقرح شود و گاهی بلا آن حکه و الم باشد و انطاکی گوید که بثور
شیلم کوچک مستطیل سیاه بصورت شیلم بود و لا بخصوص بر رخساره باشد پس اگر ترک نمایند در همه چهره منبسط گردد و در اعماق داخل شود و ازین جهت در علاج او وجوب
کرده اند که شق نمایند و از ان خون منعقد خبیث الرائحه اخراج کنند خصوصا اگر در آن سرخ گردد مثل درم مستدیر شود نوعی از ین در لب دیدیم و آن شق گردیده
و از ان خون غبیط سیاه ظاهر شد پس آنرا شق کردیم و در اصل آن مثل دانهٔ خشخاش دیدیم و هنگام رفع او التیام یافت و سبب او خون سوداوی ست که حرارت غریبی آنرا
منعقد ساخته **علاج** فصد سر رو کنند و استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون نمایند و آن موضع را شق کنند که گاهی آنجا خون منعقد شبیه بعدسه یافته شده و آنرا بیرون آرند

و بچیزی علاج کنند که سیاه نشود و او فوق چیزیکه بدان معالجه نمایند مرهم سفیداب و مرهم رصاص محرق ست و اگر این کفایت نکند آن موضع را داغ بلیغ دهند و بمرهم خل علاج کنند تا اثری که باقی ماند سرخ بود و اگر بعد داغ بمرهم سفیداب علاج کنند اثر او سفید شود و این مرض بیشتر در بلاد بصره و اهواز شود بسبب خوردن خرما و ماهی شور و اهل او داغ را قبل استفراغ و شگافتن موضع استعمال میکنند ابن الیاس گوید که در اول امر فصد قیفال و اخراج خون بحسب قوت و ضرورت کنند و استفراغ بدن بمطبوخ فواکه یا بمطبوخ هلیله نمایند و هر صبح جلاب از آب انار بن مقشر آن افشرده با شکر و ترنجبین هر کدام ده درم و یا آب هندوانه بقدر بساده و شکر ده درم بنوشند و غذا از فروج و تمر هندی و مغز بادام و اسفاناخ بخورند و گاهی بدین معالجه تحلیل نشود و بشق و اخراج ماده محتاج گردد بعد از ان بمراهم مدمله علاج کنند نجیب الدین گوید که علاجش فصد ست و ترک اطعمه حریفه و لحوم شدید الحرارة و حلاوی کثیره و باید که این بثرات را بشگافند بعده معالجه بمراهم کنند گیلانی مینویسد احتراقات که در روی عارض شود علاجش اولا بفصد قیفال و تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون و غاریقون و شرب سناء هلیله کابلی و مویز منقی و شرب ماء الجبن با سفوف منقی سودا باشد و این سفوف درین باب نیکوست بگیرند هلیله کابلی و زرد و سیاه هر واحد ده درم بسفایج کوفته افتیمون هر واحد پنج درم اسطوخودوس چهار درم غاریقون سه درم نمک هندی دو درم همه را باریک کوفته سه درم از ان با نیم رطل ماء الجبن و ده درم شکر طبرزد بخورند که این تنقیه بدن از سودا کند و هرگاه بدن پاک گردد بر موضع لو بچسپانند که آن همه خون محترق را از موضع امتصاص نماید پس اگر موضع زلو بخراشند تا پاک شود بعده بران مرهم احمر معمول از مرداسنگ زرد و چوب سرکه و زیت طلا نمایند و معالجه بعلاج قروح کنند که منفعت بیشتر نماید

بلخیه

بثور مع قروح و خشکریشات و سیلان زرداب ست و آن از جنس سعفه ردیه رطبه خبیثه ساعیه بود در ابتدا حوالی خود را بسبب فساد بخورد و در اکثر با آن خفقان و غشی بود و گاهی بسبب گزیدن جانوری مثل پشه خبیث در تیلا عارض شود و بسبب کثرت حدوث آن در بلده بلخ مسمی به بلخیه شده و ابو منصور گوید که بلخیه قرحه منبسط در لحم بود و آنرا عمق بسیار نباشد و شر این رتمه و ساند و با آن تپ بود و چون نضج یابد سوراخها و سرها بسیار مدرک گردد و سبب وی خون حاد فاسد بود و ابن الیاس گوید که بلخیه از بثور ردیه خبیثه ساعیه است و حدوث او از اخلاط محترقه فاسده از صفرا و بلغم یا سودای محترق بود و انطاکی گوید که بلخیه بثوریست که در بلاد بلخ یافته شده بعده مثل آبله از تنگ منتقل ببلاد دیگر گشته پس بدان موسوم ساختند و سبب آن حرارت غریبه ست که غریزی آنرا از قلب دفع کرده پس انچه حوالی او از غشاء اضلاع و صدر ست قرحه کند و ازین جهت غشی و خفقان بادی بود و گاهی از ان حجاب صدر متاکل شود و قتل کند پس هرگاه خارج سیاه یا سرخ گردد علاج نپذیرد علاج بقول شیخ علاجش مثل علاج سعفه ردی نمایند و انچه خاص باین نفع کند طلا بگل ارمنی و سرکه است بدوام حتی که آنرا خشک کند و از ان تقشر با فرو افتد و بگوشت صحیح برسد و از ان عفونت و فساد زائل کند و یا این دوا که قوی و مجرب شیخ ست بکار برند زراوند مدحرج و زنگار و اشق و مقل و خردل و زاج مساوی بروغن گندم و سرکه و اندک عسل مرهم ساخته طلا کنند و یا بخراشند تا گوشت فاسد بر داید و چون گوشت صحیح پدید آید مرهمی که از دم الاخوین و مرداسنگ و کندر و سفیده ساخته باشند جراحت را مندمل سازند ابو منصور گوید که اولا فصد کنند و مسهل صفرا دهند و لزوم ماء الشعیر و اغذیه بارده نمایند و معالجه قرحه با ضمده بارده مثل مرهم سفیداب و مانند آن کنند و اگر امر دشوار باشد آبهای فواکه ترش مقوی قلب مثل آب انار ترش و آب سیب و ریباس بشکر یا شربت صندل نوشانند و بر قلب و ضماد بگل سرخ و صندل و خرقهای سرد نهند و قرص کافور با آب سرد و گلاب دهند و مقام او در موضع سرد و هوای بارد سازند ابن الیاس گوید که تنقیه بدن از اخلاط غلیظه فاسده بمطبوخ افتیمون یا حب آن یا مطبوخ هلیله سوری بغاریقون کنند و نوشیدن ماء الاصول و بزور ایشان را نفع کند و از تناول گوشتها و شیرینها و اغذیه حریفه حذر کنند و مرهم معمول از مقل و زراوند مدحرج و زاج و زنگار و زرد چوب و مویزج و زراوند تاج مساوی کوفته بیخته بسرکه کهنه و اندک روغن زیت و عسل سرشته طلا نمایند انطاکی گوید که علاج بلخیه طبیخ افتیمون و سکنجبین و نقوع صبر و لبن نجم ست و تحجین جیم بالکند

بطم

بثره سیاه بزرگ بقدر حب البطم و نخود و پسته ست که در ساق عارض شود و متقرح گردد و از ان زرداب سیاه سیلان کند و سبب حدوث او خون فاسد محترق سوداوی ست و شیخ در مقامی نوشته که بطم بثور سوداوی ست که در ساق مثل ثمر طرفا یا حبة الخضراء یعنی ظاهر شود و در جای دیگر گفته که آن قروح سوداوی ست و ماده او بعینه ماده دوالی ست و علاجش از جهت تنقیه علاج دوالی ست و قروح سوداوی که قانون علاج آنها مذکور گردد طبری گوید که بثور ساق بثور اسود کبار ست و آن عسر البرء ست و از ان نسیان

کمتر صحت یابد و انطاکی گوید که بطلیه شبیه بعلم باشد در لون و استدارت و سبب آن فساد هر دو خلط بارد معاً مع غلبهٔ سودا بود و مختص بساقین باشد و خروج آن در تب دق
روز چهارم هلاک کند و ذی مادهٔ سائله از ان مایوس البرء ست علاج فصد باسلیق کنند و بعد از ان مبرات قی نمایند و هر صبح شربت عناب یا نیلوفر یا ماء الشعیر یا ماء الجبن بنوشند بعده
زلو بر ساقین چسپانند و حجامت باشرط کنند و علاج سائر قروح خبیثه معالجه فرمایند طبری گوید که علاج این فصد باسلیق و ابطین و جبهه است مع استعمال قوانین فصد و مسهل بقدر
قوت بعد آن تنقیهٔ معده بقی با حتراز و احتیاط از افساد چشم یا فم معده پس هر گاه معده پاک گردد و از کثرت اخراج خون ضعیف شود بران زلو اندازند دو سه دفعه و ایضاً
و بدان شرط و مص بشاخ حجامت استعمال نمایند و از انچه معالجه بدان کنند روغن نوره ست که از ان بر هر بثره از این بثور نقطه دهند و بران لخلخهٔ صبر کنند بعده بسرکه
بشویند و بر وی گل تعلیق آن نمایند و از آب احتیاط کنند که آن خشک گردد و این از بالغ ترین چیزی ست که بدان معالجهٔ این بثور نمایند و آنچه این بثور را بدان
طلا نمایند اینست خاکستر قیصوم و خاکستر چوب خاو و ماميران چینی و زراوند طویل و پوست بیخ کبر و حنای سوخته مساوی همه را باریک سوده بسرکه و اندک زیت حل کنند
و ایضاً صدف سوخته و مر و صبر مساوی سائیده بسرکه حل کرده طلا نمایند و ایضاً بگیرند بیخ بردی رطب و کوفته آب آن بفشرند و جوش دهند تا غلیظ گردد بعده برین
قرحه طلا کنند و دیاسقوریدس ذکر کرده که این هر بثرهٔ عفن را زائل کند و بعضی متاخرین از اهل علاج ذکر کرده اند که شستن این بثور بآب حماض تجربه کرده ایم که از ان
مریض انتفاع یافت و اکثر بثور در اندک زمانه زائل شده و ایضاً از اطلیهٔ این بثور اینست که صمغ فارسی و عربی در سرکه تر کنند تا آنکه بگدازند بعده بدان طلا نمایند و بعضی
از اطبای ناقص شربتی که دران شحم حنظل بود بشخصی دادند و ساقین او ورم کردند و بدان امر عظیم وارد شد و از ان هلاک گردید پس طبیب را جائز نیست استفراغ در بثور
ساق و روفس ذکر کرده کسی که مسهل در بریاسموس و بثور ساقین استعمال کرد جنایتی مؤدی بهلاکت نمود و چون این بثور منفجر گردد و ریم و زرداب بکثرت نماید بآن
مرهم طلا کنند بگیرند زنگار مستحق بسرکه و قلقطار و خاکستر اشنان هر واحد یک جزو بیست و موم و روغن بسازند و بران این انداخته حل کنند و بدان طلا نمایند تا آنکه زرداب
او زائل شود و موضع گرم گردد و گوشت صحیح پدید آید بعده دو روز سکنجبین که دران اندک زردهٔ بیضه داخل کرده باشند ضماد کنند بعد از ان بمرهم مصلح قروح عفنه علاج کنند
و چون ابتدا باندمال کند بمرهم و سیخ معالجه فرمایند ابن الیاس گوید که علاجش فصد باسلیق ست و اخراج خون بقدر قوت و واجب تعاهد سکنجبین و آب گرم
و هر صبح جلاب از عناب ده عدد تخم کاسنی سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ ماش و نخود و مغز بادام خورند و استفراغ بدن بمطبوخ هلیله
یا بمطبوخ فواکه که دران تربد و شاهتره اندازند باید کرد و یا تلیین طبع باین مطبوخ کنند سنای مکی هلیلهٔ زرد هر واحد هفت درم آلو سیاه بست عدد تخم شاهتره گل سرخ
هر واحد سه درم بنفشه نیلوفر هر واحد پنج درم تربد ده درم مویز طائفی ده درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید دران خیار شنبر و ترنجبین هر واحد ده درم
مالیده صاف کرده بران سقمونیای مشوی نیم دانگ انداخته سحرگاه بنوشند و بعد تنقیهٔ تام بران زلو چسپانند و یا شرط زنند و بمحاجم امتصاص نمایند و در امر او
اهمال نکنند که گاهی بقروح دیگر خبیثه انجامد و بران مرهم خاکستر قیصوم و غیر که در قول طبری گذشت طلا نمایند

بثور اصداغ

بثریست که بر بنا گوش ظاهر شود و بزرگ شبیه بدامیل کوچک بود و ریم نکند و سرخ شود و رنگ و براق و مسترخی گردد و چون طبیب جس او نماید گمان کند
که مملو بریم ست و اگر بشگافتن او اقدام نماید سوای خون بسیط چیزی از ان بر نیاید و اکثر احوال ناصور گردد و التحام نیابد و خام باغدود در سر او ریم سفید
ظاهر شود و بیخ او غلیظ بود و بقول انطاکی مخرج از ان مایوس از صحت ست و خروج آن در دق در روز سوم مهلک بود و برای نفسا در روز هفتم اگر تصرف
در بحران کند و هر گاه در ایام افراد و امراض حاده بروز نماید دلالت بر سلامت کند و گاهی از صدغ مرتفع شود و تا اعماق فضیح یابد و بناصور و غرب ملحق
گردد و صحت نیابد و هر قدر که شدت نماید صداع حادث کند و بصر را تاریک گرداند بالجمله سبب آن مادهٔ غلیظ ست که از سر نازل شود مع رطوبتی
که خون فاسد بدان مخلوط باشد و خالی از حرارت و خام بماند علاج فصد سر و تنقیهٔ بدن و سر کنند بعده ماذو و ماضد مفتشیه نمایند مثل آرد جو و خطمی و آرد
باقلا و ترمس و کرسنه بآب بادیان و سرکهٔ کهنه آمیخته و ایضاً بموم و روغن محلل ضماد کنند و اگر تحلیل نشود بشگافتن او متعرض نگردند و اگر طبیب جاهل
بشگافتن او اقدام نماید امر بوداع کنند قبل از آنکه ناصور گردد و این بثور معروف ست اکثر در بلاد شام تا حد موصل متولد میشود و بعد استفراغ بسر

از ترک او و اصلاح غذای مریض علاج او نیست و حمات کبریتی برای او شدید الموافقت ست چنانچه اهل موصل گویند که آن تحلیل نمیشود مگر درین حمات و اغذیه غلیظه
و مفسد خون ترک نمایند و انطاکی گوید که قانون در علاج او ازاله موی ست هر قدر که طول کند و تعمیق او و فتق و پر کردن بالکرسی و قطع

بثور قفا

و این شبیه به بثور اصداغ در پس سر و گردن عارض شود و گاهی با آن تپ و لهیب و سوزش باشد و بقرب نخاع عظیم گردد و در خطر اعظم و قاتل بود و کسی که او را
این بثور بر آید کم خلاص یابد و آن شبیه به حب بزرگ باشد و سبب او فضول ابخرهٔ حاد ست که از دماغ در مجاری نخاع نازل شود و بسبب قرب او از دماغ و از غرزهٔ
معروف بود تد که بران سر موضوع ست قتل کند و آن درد شدید کند چنانچه گاهی دماغ ازان ورم کند و مؤدی بهلاکت گردد علاج فصد کنند و مسهل دهند و اصلاح
غذای مریض نمایند و بهر تبرید و ترطیب دماغ روغن بنفشه و شیر زنان در بینی چکانند و بر سر مالند و بهر تبرید بر موضع برگ اسپغول و برگ بارتنگ هر دو کوفته بلعاب
اسپغول سرشته ضماد نمایند پس اگر صلب باقی ماند ترک کنند و باهن مس نکنند که دران خطر ست و طبری گوید دیدم کسی را که این بثور بر آمد قبل از نضج هلاک شد و اگر این
و بثور صدفین را در علامات موت سریع داخل کنند چنانچه بقراط در سائر علامات ذکر نموده جائز ست و ابن الیاس گوید که هنگام ظهور او فصد سر رو کنند و اخراج خون بقدر
قوت واجب نمایند و هر صبح سکنجبین ساده و گلاب هر واحد ده درم بنوشند و غذا مزوره ماش بمغز بادام و اسفاناخ خورند و از لحوم و حلاوی حذر کنند و استفراغ بدن بمطبوخ
هلیله و مطبوخ فواکه نمایند و تضمید موضع ببرگ اسپغول و برگ بارتنگ و برگ خلاف و کاهو یا آب حی العالم و عصی الراعی سازند و خجندی گوید که علاجش ترک اغذیهٔ ردیه
و اطعمهٔ حاده است و فصد باسلیق و ترک لحوم در اوائل و تلیین طبیعت بمطبوخات اهلیلج و تضمید ببرگ کاسنی و مانند آن که سابق مذکور شد

بثور اقروخوردون

و آن ثؤلول در جلد مشابه ثآلیل مستدیر ست بیخ او ضیق بود حتی که گمان شود که آن چیزی متعلق یا مشابه بطرف و تر باشد و لهذا قسمی ازان ثآلیل مسامیر نامند علاج آنچه بدین
نفع کند آنست که عصارهٔ قثاء الحمار و نمک بران نهند و یا دقاق کندر بسرکه و آرد و نطرون و یا شیر انجیر بران لطوخ کنند و یا شیر حلتیت و یا سر ماهی شور که صحناه گویند
سوخته و زنگار و گوگرد زرد سوخته و یا برگ بادروج بقلقدیس و یا آب سائل از چوب انگور تر که نزد سوختن او بر آید و یا پشک گوسفند بسرکه و یا لطوخ زهرهٔ بز نر و یا ضماد
بشراب و نطرون کنند و یا اندک نطرون ببول طفل نابالغ و یا بسرگین گاو مع سرکه

بثور بادنجانی و نیلنجی و اسود

طبری گفته که جالینوس این را از انواع جمره و نار فارسی ذکر کرده و گوییم که ظهور بثور و انواع و الوان آنها بحسب جوهر ماده ست پس اگر ماده شدید الفساد حاد حریف رقیق باشد
رنگ او سیاه یا بادنجانی یا نیلنجی بود و شدیدترین آن سیاه ست پس نیلنجی پس بادنجانی و در اول ظهور این بثور سرخ بود و هر گاه بثور زائل شود اصول آنها سیاه یا نیلنجی یا بادنجانی
باقی ماند و الم آن شدید با قلق باشد و این دلالت میکند بر بقای ماده در عضو علاج واجبست که معالجه بفصد و اسهال و لزوم پرهیز نمایند و بر موضع شیاف مامیثا و آب
عنب الثعلب طلا کنند و تبرید او چند روز نمایند بعده آب نیمگرم بران ریزند و اعاده به تبرید کنند تا آنکه سیاهی و بادنجانیت و نیلنجیت زائل شود پس هر گاه رقت جلد و نفعه
محسوس شود و ماده و اشراف آن ظاهر گردد و استعمال شرط خفیف بر بقعه باک ندارد تا باقی ماده ازانجا خارج گردد و اگر ماده بعید باشد بر موضع این ضماد بکار برند بگیرند آرد جو
و آرد باقلا و در سرکه و آب عنب الثعلب سرشته بر موضع طلا کنند و لزوم بقعه بخرقهٔ مبلول دران باید کرد تا آنکه تحلیل گردد و درد زائل شود

بثور غریب

یعنی نادر الوقوع بدانکه طبری آنرا هفت نوع بیان نموده چهار ازان جدری و حصبه و نمله و جمره که عوام آنرا نار فارسی گویند و گفته که علامت و علاج و سبب شامل این همه ذکر
کردیم و هر نوع ازین انواع اربعه باقسام بسیار مختلف بحسب اختلاف مواد و امزجهٔ بدن منقسم میشود و آن سه نوع باقی کامر آنها بر اطبا مشتبه میگردد اول معروف
بذات الاصل ست و آن بثور صغار سفید مترفعه قلیل الالم باشد بعده اصول او صلب گردد حتی که صلابت حد اصول او شبیه بغدد محسوس شود و این بدترین انواع بثور ست
و منقسم بدو قسم می شود یکی ازان منقلب میگردد و مثل دمل عظیم می شود و این سهل ست و قسم دوم بر صلابت خود باقی میماند و تحدید او اندک بود و این صلابت بسهولت

نضج نمی یابد بلکه بتدریج مترشح میشود و بعده بقیهٔ آن صلب منعقد باقی می ماند و بزمانهٔ دراز تحلیل می یابد و سبب فاعل آن خلط غلیظ سوداوی ارضی ست که از احتراق
رطوبت متولد شود و پیه‌ها بین جلد و لحم آنرا ببنگند دوم ازین انواع غریبه نفاخات ست که در اعضای لحمیه اولا کوچک ظاهر شود و بعده فراخ گردد و بعد از تعمیق
شود و سبب فاعل این رطوبتی ست که از بعدت جگر پیدا شود و بحرارت حدت یابد و اگر بسیار باشد استسقای لحمی پیدا کند و اگر اندک بود در کیفیت او جاهلی باشد
از آن نفاخات بهم رسد سوم از انواع مذکوره بثور سرخ صلب کوچک ست که بغیر الم در موضعی ظاهر شود بعده مخفی گردد و بعد از آن در جای دیگر ظاهر شود و در زمانی
طویل باقی ماند و سبب فاعل این بخارات دموی غلیظ ست پس اگر بسیار باشد از آن شرای دموی حادث گردد و اگر قلیل بود از آن این بثور بهم رسد چهارم قدری
و خجندی انواع بثور غریبه را پنج نوع گفته اند یعنی ذات الاصل و بثور سرخ صلب که ذکر هر یک بعده قول طبری گذشت و نمله و بثور اصداغ و بثور قفا که سابق مسطور شد و انطاکی
گوید که بثور غریبه یعنی قلیل الوجود که معروف بذات الاصل ست سببش فساد سودا است اگر مائل بسیاهی باشد و فساد خون اگر مائل بحمرت بود و هر دو نوع سخت و تیز سر باشد
غیر آنکه سرخ گاهی مخفی شود و گاهی ظاهر گردد و منتقل شود و حکم او حکم شرا ست و اما سفید گاهی ترشح کند با وجود صلابت بیخ او و این شر الانواع ست و گاهی نضج دشوار گردد
بسبب احتراق **علاج** بدانکه معالجه این جمله اقسام تنقیه است بفصد و مسهل حسب اخلاط و اطلیه و اضمده حسب هر واحد از آن چنانچه در اقوال اطبا مسطور گردد و لکن
بعض ادویه مخصوصه بثوریکه در موسم گرما و برشکال آنچه از یالیدن عنکبوت وغیره آن باشد مسطور میشود پس اگر در فصل صیف بثورات کوچک غلیانی سوداوی ظاهر آید
بهم رسد اول فصد کنند و شیرهٔ عناب شیرهٔ کشنیز خشک عرق عنب الثعلب عرق شاهتره شربت نیلوفر خاکشی دهند بعده منضج از عناب و کاسنی و آلو بخارا و شاهتره و گل نیلوفر
و سپستان و خطمی و خبازی وغیره داده فلوس خیار شنبر و سنای مکی وغیره افزوده مسهل دهند و اگر خواهند برای اخراج سودا و بلغم از پوست هلیلهٔ زرد هلیلهٔ سیاه بسفایج هر یک
چهار ماشه غاریقون سه ماشه تربد موصوف هفت ماشه شحم حنظل دو ماشه مقل کتیرا هر یک نیم ماشه کوفته بیخته بآب حب ساخته آخر شب همراه عرق عنب الثعلب نیم گرم بخورانند
و صبح بر رقه مسهل بدهند و بعد فراغ از مسهلها از گل منڈی شاهتره هر یک پاو آثار صندل سرخ چرائته پوست هلیلهٔ کابلی هر یک نیم پاو نیم کوفته در دوازده آثار آب
عرق هفت آثار کشیده نیم پاو از آن با شربت عناب بنوشانند **ایضاً** برای بثور سرخ اطراف و چهای سرخ بعد فصد و تنقیه معجون معصفر همراه این عرق منڈی بدهند
منڈی یک آثار پوست نیم چرائته هر یک نیم آثار سرپھوکه پوست هلیلهٔ زرد هر یک پاو آثار صندل سرخ عنب الثعلب بسفایج هر یک نیم پاو عناب پنجاه دانه ادویه کوفتنی را
کوفته همه را در دوازده آثار آب تر کرده صبح عرق کشند و نیم پاو با شربت بنفشه سه توله بنوشند **ایضاً** اگر بثور سرخ ورم در بدن شود و دور گردد بسبب غلیان خون بعد فصد
عناب شاهتره چرائته پوست هلیلهٔ زرد خیسانیده با شهد دهند بعده منضج از گل بنفشه شاهتره خیارین کوفته هر یک پنج ماشه بیخ کاسنی گاوزبان هر یک شش ماشه عنب الثعلب
چهار ماشه مویز منقی ده دانه سپستان بیست دانه آلو بخارا هفت دانه جوشانیده گلقند داخل کرده دهند پس مسهل بعمل آرند **ایضاً** بعد تنقیه شاهتره هلیلهٔ زرد بریان سیاه شان
هر یک شش ماشه اصل السوس چهار ماشه جوشانیده شهد داخل کرده دهند و بر بثور جدوار زنجبیل گیرو رسوت مساوی بآب عنب الثعلب تازه سوده ضماد کنند **ایضاً**
برای بثورات از فساد خون عناب پنج دانه شاهتره شش ماشه سرپھوکه هفت ماشه منڈی شش ماشه شب در آب گرم تر کرده صبح صاف نموده نبات دو توله داخل کرده بنوشند
حب نافع بثور و جوشش که بر بدن شود گیرو رسوت هلیلهٔ زنگی مرداسنگ کات صندل سرخ مساوی کوفته بیخته حب سازند و بآب برگ عنب الثعلب ضماد نمایند
حب کرامات که برای جمیع انواع بثور خصوص سوداوی معمول مرداسنگ پوست هلیلهٔ زرد قنبیل آهک آب نادیده کات سفید هر واحد یکجزو نیله تھوتھه نیم جزو
بآب حب سازند و وقت حاجت بروغن زرد سوده طلا نمایند **حب نافع** بثور کات مرداسنگ نیله تھوتھه بریان بیل گری مساوی ساییده حب بندند و وقت
حاجت بآب ساییده طلا سازند و نیز این حب نافع ست برای قروح که در آن سوراخ مثل غربال پیدا شده مشهور بقرحهٔ لوز رنگ زیبی ست **ایضاً** نافع بثور کات
سفید نیله تھوتھه بریان سپاری سوخته مرداسنگ پوست هلیلهٔ زرد ریوند خطائی مساوی بآب حب سازند و وقت حاجت طلا نمایند **دوائیکه** جهت بثوریکه
بعد بینی و سر در موسم برشکال بهم رسد مفید ست خستهٔ انبهٔ کته سفید صندل سفید بآب ساییده طلا کنند **دیگر** از ورام و بثوریکه در ایام برسات بسبب رطوبت
ظاهر شوند نفع دهد زرد چوب سوخته و پھٹکری هر دو برابر باریک ساخته بروغن نیمگوم حل نمایند و بر پارچه نهاده استعمال سازند **دیگر** قشور دال عدس سوخته
آمله سوخته برابر حنا کمیله قدری و اندکی نیله تھوتھه بریان با روغن ساییده بر دانها بمالند **ایضاً** برای دفع ورم و بثور و سوزش آن خصوص شرکه تر مینی

پدید می آید ورم و درد و حرقت از حد می فزاید نهایت مفید و مجرب ست پکهان بید را در آب گاو سبز ساییده ضماد نمایند و آنجا که شدت درد و ضربان زائد از حد باشد
نمود فصد سر رگ گیرند و قدری مرداسنگ با پکهان بید افزوده بگلاب ساییده بکار برند ضماد که بثور متقرح را نفع بخشد روغن گل سه توله در سرکه انگوری پنج توله باتش
ملایم بجوشانند تا سرکه برود و روغن بماند مثل مرداسنگ دو ماشه برگ حنای خشک قنبیل شاهتره هر یک سه ماشه کوفته بیخته بآن خوب حل کرده ضماد نمایند ضماد معمول اطبای
هند برای بثور که زیر گردن بر سینه میشوند و آنرا کنتهه مالا گویند تخم سن تخم ترب تخم سهجنه جو سرشف السی برابر کوفته بیخته بروغن گاو ساییده ضماد میکرده باشند ایضاً که
بدین باب آزموده است آنبه هلدی سه و نیم ماشه هالون نیله تهوتهه هر یک دو نیم ماشه اد در ساییده در روغن سرشف بقدر شش توله آمیخته طلا کنند ایضاً برای مرض مذکور
سپاری چهالیه بادام مع پوست هر واحد پانزده عدد هر دو را در پارچه بسته بالای آن گل طلا کرده در آتش یا چک دشتی بسوزند بعده برآورده در روغن السی حل کرده دارند
و بر بثور مالیده باشند ضماد برای بثور که زیر بغل میشود صندل سرخ و سفید و بیخ آک زردچوب ساییده ضماد کنند ضماد نافع بثور که با سوزش باشد گیرند از دوکات سفیده
بسرکه ضماد نمایند ضماد نافع بثور که از مالیدن عنکبوت بر بدن میشود و مشهور است که غلط مشهور است بآب ساییده طلا میکرده باشند دیگر برگ انار ترش برگ تمر هندی در آب
کیله ساییده ضماد نمایند دیگر آمچور ساییده طلا کنند و بعضی قدری نمک شور نیز می آمیزند دیگر کنجد در شیر ساییده طلا کنند و یا آنبه هلدی بآب ساییده و یا چرونجی ساییده
بمالند و یا چونه بآب لیمو یا بروغن سرشف یا بروغن کنجد ساییده طلا نمایند دیگر کیل و زردچوب بآب ساییده یا صندلین و مرداسنگ بسرکه ساییده یا زیره سفید زنجبیل بآب
ساییده یا جوار گیر دبآب مکوه طلا کنند دیگر پتنگ نیم پلو اصل السوس ناگکیسر هر یک نیم دام ساییده هر دو وقت ضماد کنند در سه روز صحت میشود دیگر خراطین سوده یا گل
پس انگنده آن ضماد نمایند مرهم نافع برای بثور که رطوبت آن هر جا که برسد بثور دیگر پیدا شود و مکرر بعمل آمده روغن تلخ ششدام کمیله یا بچی سوخته هر واحد یکدام جاتیم دام
فلفل گرد سه و نیم ماشه مرهم سازند **اقوال اطبا** طبری گوید که در بثور ذات الاصل تنقیه بمطبوخ افتیمون کنند و فصد باسلیق نمایند بعده تعدیل طعام کنند و لزوم بثور های
زیر باجی یا اسفید باجی ماکیان نمایند بعده تضمید آن صلابت در ابتدای ظهور مدام باسپغول بغیر روغن کنند تا آنکه ورم کند پس هرگاه درد کم شود و ریم جمع گردد این ضماد بکار برند
بگیرند تخم کنوچه و اسپغول هر واحد یکجزو بعده برگ چقندر و برگ کاسنی کوفته در روغن کنجد بجوشانند تا نرم مثل مرهم گردد بعد ازان از آتش فرود آورده بران کنوچه و اسپغول
ناکوفته و اندک زرده بیضه انداخته ضماد کنند تا آنکه نرم شود و دران پراقیت ریم ظاهر گردد بعده بشگافند و ریم بیرون آرند و اگر مریض از آهن بترسد بگیرند اشق و در زرده
بیضه آمیخته بر سر بثره گذارند که این باعتدال بشگافد و هرگاه ریم خارج گردد از پنبه کهنه آنرا پر سازند تا زخم صاف گردد بعده علاج آن کنند و از آب حفظ آن نمایند تا آنکه
خشک گردد و علاج نفاخات بسوراخ کردن از سر سوزن نمایند و زرداب ازان خارج کنند و بدخول حمام و عرق آوردن امر نمایند بعده تقویت جگر باین ضماد کنند.
بگیرند مصطکی و نارمشک و فوفل و مرو سنبل الطیب مساوی بعده موم روغن زرد روغن ناردین یا روغن قسط یا روغن بلسان ساخته از آتش فرود آورده ادویه مذکوره
کوفته بیخته آمیزند و هنگام خلو معده از طعام بر فم معده و جگر ضماد کنند تا سه روز و یا یکشبانه روز این ضماد بعمل آرند بگیرند گل سرخ و قصب الذریره هر واحد یکجزو و پوست
بیرون پسته و عسالیج کرم و گل حنا اگر میسر آید والا حنای سوخته همه مساوی و بآب مورد رطب آب سیب میخوش آمیخته بر جگر و فم معده ضماد کنند تا جوهر کبد منحل نگردد
زیرا که انحلال جوهر او مؤدی بهلاکت میگردد چنانچه فاضل جالینوس ذکر کرده که مردی از ارباب ماسلسس تغریق کبد متورم بروغن کرده باشیای مرخیه بران ضماد نموده پس
مریض را عرق لزج آمده هلاک شد و علاج نوع سوم بثور غریبه فصد صافن ست و بعد فصد استفراغ بمطبوخ افتیمون و اقتصار بر اغذیه محموده مولد خون رقیق باید مثل
لحم جدی و بچه مرغ رطب و سرمق و کاهو پخته و مانند آن و این طلا بعمل آرند بگیرند برگ اسپغول و برگ بارتنگ و جرادة کدو و همه را باریک ساییده اندک آرد جو بران اندازند
و با هم آمیخته بر بثور ضماد کنند که آن ظاهر نشود و موضعی که بران ضماد کنند قوی گردد **ابن الیاس** گوید که علاج نوع سوم بثور غریبه فصد و اخراج خون بقدر قوت ست
و هر صبح سکنجبین ساده و گلاب هر واحد ده درم یا آب تمر هندی و شکر سفید ده درم یا آب انار بی تخم آنها افشرده هر واحد سی درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بدهند
و غذا مزورة تمر هندی یا انار دانه مغز بادام و اسفاناخ و یا جلاب از عناب و آلو سیاه هر واحد ده عدد و شکر و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و تلیین طبع بماء الفواکه
یا آب نقوع شمشش کنند **انطاکی** گوید که در اقسام بثور ابتدا بفصد کنند نزد ظهور علامات خون پس ادویه مسهله پس ادویه منضجه از ضمادات پس محلل بکار برند مگر
منفجر گردد و بعلاج قروح معالجه نمایند این همه مع تلطیف غذا و لبس مناسب و در بثور سوداوی این منضج استعمال کنند **صنعت آن** مویز یکجزو عناب سپستان

یا خرفه یا هندوانه یا تخم کدو و یا لعاب اسبغول و خاکشی سنگ شو باندک قند یا شربت کدر یا عناب و اگر لینت باشد با شربت صندل یا سیب یا دوغ گاو که مسکه گرفته باشند و بسیار ترش نباشد یا آب هندوانه رسیده شیرین و امثال اینها و اگر بسبب بوازدگی باشد تدبیر آن نمایند و دستور اهل بنگاله در باب خشک کردن آبله آنست که از روز یازدهم و دوازدهم یا زیاده که دانهارا بخشکی آورند زرد چوب تازه یکوزن علف سبز یعنی دوب و برگ نیم تازه هر یک عشر وزن برنج سفید سدس وزن همه را با آب باریک ساییده و قدری آب دیگر داخل کرده مثل دوغ غلیظ نموده بر تمام بدن با آهستگی با پر مرغ بمالند که معین بر خشکی و ریختن خشکریشه است بزودی و این در صورتیست که اندک نمی بر دانها باقی باشد و اگر خشک باشند مقدار ربع یا خمس هر چهار جزو روغن کنجد نیز داخل کرده بدستور چهار روز یکمرتبه بمالند تا پوست دانهار یخته شود و درین ایام تبرید باید داد از شیرجات وغیره که سابق مسطور شد و از ادویه و اغذیه حاره اجتناب فرمایند و اگر در موضعی زخم گردد پارچه بروغن گل تر کرده بران موضع اندازند یا پیراهن بروغن گل تر کرده بپوشانند و دائم آنرا بروغن تر دارند تا التیام یابد و یا مسکه گاو تازه بیک صد و یک آب شسته مکرر بمالند و اگر ازین التیام نیابد بمراهم معالجه نمایند و اگر در جراحت کرم افتد آب برگ شفتالو و صبر بران ریزند و پس بمرهم علاج کنند

تدبیر ازاله خشکریشه

بقول جرجانی خشکریشه آن پوست را گویند که بر روی ریشها پدید آید هرگاه آبله خشک شود و خشکریشه بماند بنگرند اگر خشکریشه خشک و باریک باشد و زیر او هیچ تری نباشد روغن نیمگرم بمالند یا بران چکانند تا زود بیفتد و بهترین روغن از برای این کار روغن کنجد تازه است اما آنچه بر روی باشد روغن پسته بمالند و روغن کنجد از آن دور دارند و اگر خشکریشه سطبر باشد یا زیر پوست او رطوبتی باشد آنرا با آهستگی بی روغن بردارند در رطوبت از وی بچینند پس بنگرند اگر عمق دارد یعنی به پوست فرو رفته باشد ذرور از صبر و مر و زرد چوب و مرداسنگ و اقلیمیای نقره و سفیدهٔ ارزیز و اسرنج بران پاشند و اگر عمق ندارد و با پوست برابر بود شب یمانی و نمک سوده بپاشند و بگذارند تا بار دیگر خشکریشه آرد و دیگر بار با آهستگی بردارند و بنگرند اگر در زیر خشکریشه همچنان رطوبت باشد همچنین علاج کنند و اگر رطوبت نبود بعلاج حاجت نباشد و اگر دیگر بار خشکریشه بر دارد بروغن چرب کنند تا بیفتد **مجوسی** گوید که چون جدری در جفاف اخذ کند تملیح بنمک سوده بروغن کنجد استعمال کنند و آنرا بر بدن در آفتاب طلا نمایند اگر فصل سرما یا ربیع یا خریف باشد در مکانیکه آنرا سردی نرسد و آبیکه دران مورد جوشانیده باشند غسل کنند پس اگر متقشر نگردد بار دیگر اعادهٔ تملیح بعد سه روز نمایند **انطاکی** گوید که اگر صحیح بودن صحت و وثوق بسلامت باشد نمک در روغن حل کنند و آنرا بپر مرغ طلا نمایند و یا جامه بروغن تر کرده بپوشانند و الا حذر از آن کنند **بعضی** گویند که در اواخر که خشکریشه تمام ریخته یا بعضی مانده اگر غده عارض گردد خزف پارها که در چاه یا نهر یا حوض یا تالاب میباشد بر آورده ساییده بمالند و ضماد سبوس جو با آب برگ کاسنی بسیار مفید و مجربست و سبوس جو و تخم خبازی و تخم خطمی کوفته با شیر پخته مثل مرهم نهادن نیز آزموده است و اگر شیر بدست نیاید با آب برگ کاسنی یا برگ عنب الثعلب یا آب خالص نیز مفید است و ایضاً ضماد آرد جو با نصف وزن آن ریوند چینی نافع و مجربست از اینها تحلیل یابد یا منفجر گردد

تدبیر حفظ اعضا از آفت جدری

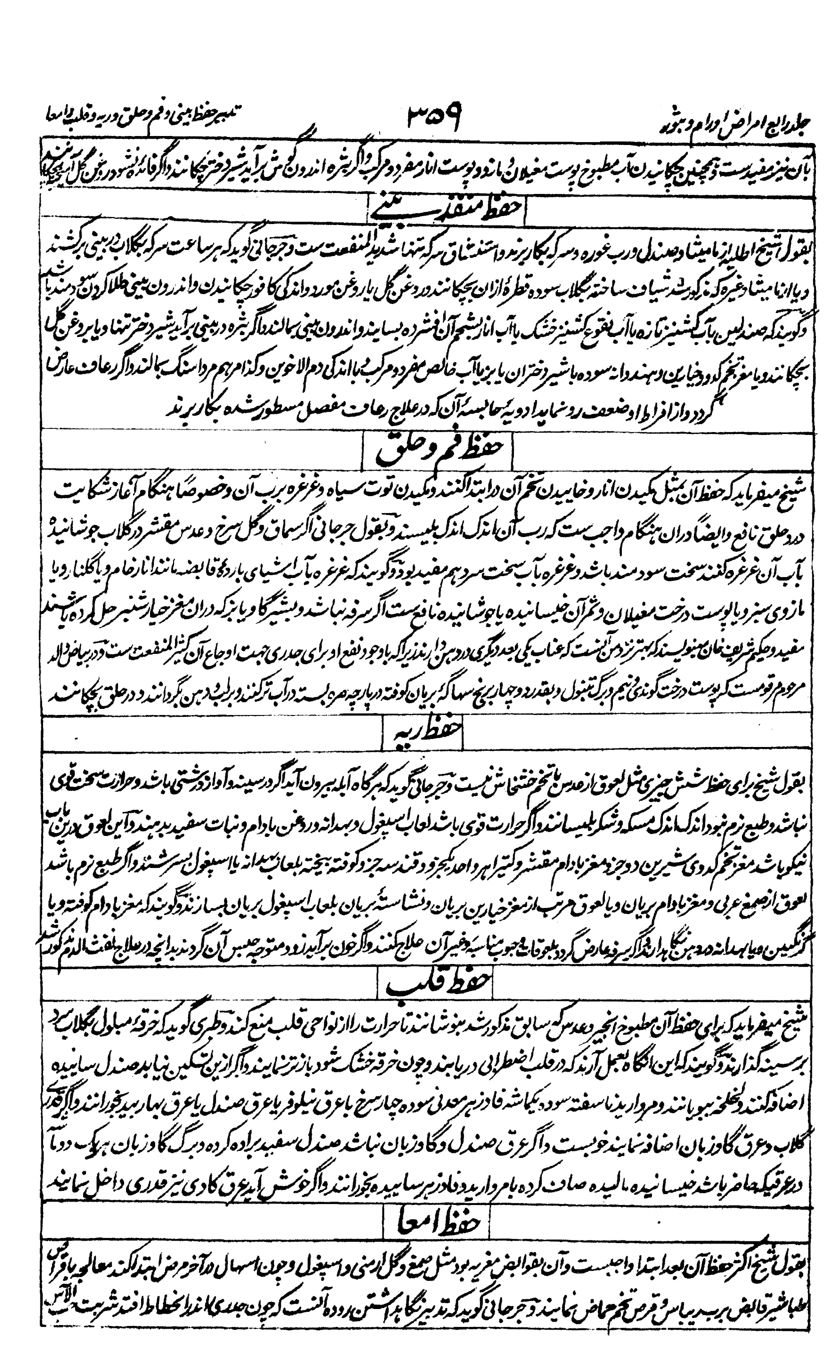
اعضائیکه از آفت آبله نگاه باید داشت آن چشم است و گوش و منفذ بینی و حلق و ریه و قلب و امعاء و مفاصل از بهر آنکه مضرت این اندام عظیم باشد و متقرح شوند اما چشم را بیم آن باشد که تباه شود و یا بران بیاض عارض شود و اما گوش را خوف کری باشد و اما منفذ بینی پس گاهی دران قروح عارض شود و مجرای هوا بند گردد و گاهی قوت شامه زائل شود و اما حلق گاهی دران خناق عارض شود و گاهی از قروح آن منع فرو بردن طعام و شراب گردد و گاهی بالکلیه تا آنجا مؤدی شود و اما ریه گاهی از بثور جدری و حصبه دران ضیق النفس شدید عارض شود و گاهی در سل اندازد چون قرحه کنند و اما قلب گاهی محترق شود از شدت گرمی و اما امعا گاهی دران سحج و قروح عارض گردد که تلافی او دشوار باشد و اما مفاصل پس آنست که بسبب بزرگی دانها و خباثت ماده حرکت آن دشوار گردد یا باطل شود

حفظ چشم

بقول شیخ بهتر آنست که مری جو و آب گشنیز در چشم کشند و گاهی بدان سماق و کافور داخل میکنند و خصوصاً در اول روز و قطور مری تنها نیز نافع و همچنین سرمه با آب گشنیز و با آب سماق پرورده و دران کافور داخل کرده در چشم کشیدن و ایضاً آب شحم انار نیکوست و خصوصاً در ابتدا و اما چون جدری ظاهر شود سرمه بگلاب و کافور موافق تر باشد و ایضاً گویند که اکتحال نفط سفید بسیار خوبست و زمان در بلاد ما بعد جدری و حدوث آفت در چشم روغن پسته استعمال میکنند اگر غمامه باشد آنرا قلع کند و اصلاح چشم نماید و هنگام ظهور بثره شیاف ابیض نیکوست و صاحب کامل گوید که عنایت بامر چشم از ابتدا باید کرد تا دران بثره ظاهر نشود و پس آب گشنیز تر و آب انار چاشنی دار اندر چشم چکانند و هرگاه دران بثره ظاهر گردد کحل اصفهانی حزبی با آب گشنیز تر در چشم کشند و یا گلاب که دران سماق تر کرده باشند در چشم بچکانند قبل ازانکه بثره دران ظاهر شود و طبری گوید که برای حفظ عین سرمه بکشند و این قطور بچکانند بگیرند آب گشنیز تر و آب عصی الراعی و هر دو بجوشانند پس صاف کرده کحل شلوذی با این آب خوب حل کنند و دران اندک کافور ریاحی داخل نمایند بعده مدام در چشم او این آب بچکانند تا حفظ مزاج چشم کند و از خروج بثره منع نماید و من این کحل را ترکیب دادم و تجربه کردم و ندیدم که هرکه بدان در وقت جدری اکتحال نمود در چشم او بثره برآمده باشد ملح چینی یکدرم کحل اصفهانی سه درم نشاسته دو ثلث درم کافور یکدانگ باریک ساییده با آب عنب الثعلب و آب عصی الراعی و آب گشنیز تر بدفعات تسقیه دهند و خشک کرده بسایند تا مثل غبار گردد بعده در چشم کشند یا بپاشند و یا بگیرند قطعهٔ اسرب صاف نرم و بر دست بمالند تا آنکه دست سیاه شود و چرک آن جمع گردد پس آن چرک را از کارد بردارند بعد ازانکه کارد یا دست را بگلاب تر کرده باشند و چون آن چرک جمع شود اندک کافور بدان آمیخته در چشم کشند و جرجانی گوید که چون نشان آبله بر بدن پدید آید سماق را در گلاب تر کرده صاف نمایند و اندکی کافور دران حل کرده شبانه روز چند نوبت در چشم چکانند و آب گشنیز تر و آب انار ترش در چشم چکانیدن چشم را از آبله نگاهدارد و اگر مازو بگلاب بسایند و بچکانند سخت قوی باشد صفت شیافیکه از بیرون چشم طلا کنند حضض و صبر و شیاف مامیثا و اقاقیا هر یک یکدرم زعفران نیم دانگ همه را نرم سوده شیاف سازند و با آب گشنیز تر ساییده طلا کنند آبله را از چشم باز دارد و هرگاه که آبله در چشم پدید آمده باشد کافور اندر گلاب حل کرده بچشم بچکانند و هرگاه اندر سیاهی چشم آبلهٔ بزرگ برآمده باشد سرمهٔ اصفهانی و کافور با آب گشنیز حل کنند و هر ساعت در چشم چکانند و اگر سرمه بگلاب حل کرده بچکانند نیز سود دارد و پس رفاده بر پشت چشم و تختهٔ اسرب باندازهٔ چشم بالای رفاده نهاده بسته دارند تا چشم را فرو نشانده دارد و گاه گاه بکشایند و باز بربندند و هرگاه بینند که این تدبیر سود ندارد و چشم سرخ باشد آبکامهٔ نبطی که ترش نباشد بچکانند و انطاکی گوید که خضاب کف پا در ابتدای ظهور جدری بحنا و زعفران و معصفر و سرکه تا روز انقطاع آن واجب بود و کذا اکتحال سرمه و خاکستر برگ زیتون بگلاب و گویند که تعلیق عین هرهٔ معدنی معروف آبله را از چشم منع کند و اکتحال بخار برگ بهی و زیتون نیز مجربست و سویدی نوشته که خضاب اسفل قدم بحنا و داشتن آن تمام شب در سالم ماندن چشم از آفت جدری عجیب مجرب من است و چون سرمه را بسایند و با آب ترشی ترنج مصفی هفت روز در آفتاب پرورده نمایند و بعد ازان در چشم کشند نظر را که از جدری و حصبه ضعیف شده باشد قوی گرداند و حکیم شریف خان مینویسند که والد ماجد سرمه با آب خالص سوده در اول ظهور حمای جدری استعمال میفرمودند و گیلانی گفته که آنچه تجربه کردم و نافع یافتم بلکه هرکسی که قبل ظهور جدری و حصبه استعمال کرد چشم آن از وی سالم ماند اینست که بگیرند آب گشنیز تر و آب پیاز خشک و با هم آمیخته سماق و اندکی کافور ساییده در چشم چکانند و اکتحال نفط سفید حکیم عابد سرهندی در تجربه صحیح یافته و کشیدن زرد چوبه در آب لیمو ساییده و مداومت بران مع لزوم پرهیز دافع بیاض و راجع بصرست و مامیران عوض زرد چوبه همین حکم دارد کذا قال ابن بیطار و انطاکی گوید که پوست آبله سوده اکتحال نمودن رفع بیاض عین حادث از جدری نماید و گویند که قطور آب نقوع هلیله و آمله نافع ست و هرگاه آبله در چشم پدید آید باید که خشکریشهٔ جدری با آب حلزون که بهندی گهونگا نامند ساییده مکرر در چشم بچکانند و آب حلزون تازه تنها نیز مفید ست و اگر برگ گشنیز حاضر نباشد گشنیز خشک را جوکوب نموده در آب تر کرده آب صاف آنرا بدل آب برگ آن داخل کنند

حفظ گوش

خجندی گوید که در گوش او شیاف مامیثا بسرکه و آب سوده و یا آب بادیان تر باندک نبات و قدری زعفران بچکانند و بعضی گویند که صندل و شیاف مامیثا و آب غوره ساییده چند قطره در گوش بچکانند و فتیله نیز بدان آلوده در گوش بگذارند و چکانیدن روغن گل یا روغن مورد باندکی کافور و گذاشتن فتیلهٔ آلوده

با آن نیز مفید ست و همچنین چکانیدن آب مطبوخ پوست مغیلان و مانند و پوست انار مفرد و مرکب و اگر بثره اندرون گوش برآید شیر دختر چکانند و اگر فائده نشود روغن گل آمیخته بچکانند

حفظ منفذ بینی

بقول شیخ اطلیه از مامیثا و صندل و رب غوره و سرکه بکار برند و استنشاق سرکه تنها شدید المنفعت ست و جرجانی گوید که هر ساعت سرکه بگلاب در بینی برکشند و یا از مامیثا وغیره که مذکور شد شیاف ساخته بگلاب سوده قطره ازان بچکانند و روغن گل یا روغن مورد و اندکی کافور چکانیدن و اندرون بینی طلا کردن سود مند باشد و گویند که صندلین با آب کشنیز تازه یا آب نقوع کشنیز خشک یا آب انار بشحم آن افشرده بسایند و اندرون بینی بمالند و اگر بثره در بینی برآید شیر دختر تنها و یا بروغن گل بچکانند و یا مغز تخم کدو و خیارین و تخم خربزه و بهدانه سوده باشیر دختران یا بزیا آب خالص مفرد و مرکب با اندکی دم الاخوین و کذا مرهم مرداسنگ بمالند و اگر رعاف عارض گردد و از افراط او ضعف رو نماید ادویه حابسه آن که در علاج رعاف مفصل مسطور شده بکار برند

حفظ فم و حلق

شیخ میفرماید که حفظ آن بمثل مکیدن انار و خاییدن تخم آن در ابتدا کنند و مکیدن توت سیاه و غرغره برب آن و خصوصاً هنگام آغاز شکایت درد حلق نافع و ایضاً دران هنگام واجب ست که رب آن اندک اندک بلیسند و بقول جرجانی اگر سماق و گل سرخ و عدس مقشر در گلاب جوشانیده باب آن غرغره کنند سخت سودمند باشد و غرغره باب سخت سرد هم مفید بود و گویند که غرغره با آب اشیای بارده قابضه مانند انار خام و یا گلنار و یا مازوی سبز و یا پوست درخت مغیلان و ثمر آن خیسانیده یا جوشانیده نافع ست اگر سرفه نباشد و بشیر گاو یا بز که دران مغز خیار شنبر حل کرده باشند سفید و حکیم شریف خان مینویسند که بهتر نزد من آنست که عناب یکی بعد دیگری در دهن دارند زیرا که باوجود نفع او برای جدری جهت اوجاع آن کثیر المنفعت ست و در بیاض والد مرحوم مرقوم ست که پوست درخت گونذی و نیم و برگ تنبول و بقدر دو چهار برنج سهاگه بریان کوفته در پارچه صره بسته در آب ترکنند و بر لب و دهن بگردانند و در حلق بچکانند

حفظ ریه

بقول شیخ برای حفظ شش چیزی مثل لعوق از عدس یا تخم خشخاش نیست و جرجانی گوید که هرگاه آبله بیرون آید اگر در سینه و آواز درشتی باشد و حرارت سخت قوی نباشد و طبع نرم نبود اندک اندک مسکه و شکر بلیسانند و اگر حرارت قوی باشد لعاب اسبغول و بهدانه در روغن بادام و نبات سفید بدهند و این لعوق درین باب نیکو باشد مغز تخم کدوی شیرین دو جزو مغز بادام مقشر و کتیرا هر واحد یکجزو و قند سه جزو کوفته بیخته بلعاب بهدانه یا اسبغول بسرشند و اگر طبع نرم باشد لعوق از صمغ عربی و مغز بادام بریان و یا لعوق مرتب از مغز خیارین بریان و نشاسته بریان بلعاب اسبغول بریان بسازند و گویند که مغز بادام کوفته و یا گزنگبین و یا بهدانه در دهن نگاه دارند و اگر سرفه عارض گردد بلعوقات و حبوب مناسبه وغیر آن علاج کنند و اگر خون برآید زود متوجه حبس آن گردند بدانچه در علاج نفث الدم مذکور شده

حفظ قلب

شیخ میفرماید که برای حفظ آن مطبوخ انجیر و عدس که سابق مذکور شد بنوشانند تا حرارت را از نواحی قلب منع کند و طبری گوید که خرقه مبلول بگلاب سرد بر سینه گذارند و گویند که این انگاه بعمل آرند که در قلب اضطرابی دریابند و چون خرقه خشک شود باز تر نمایند و اگر ازین تسکین نیابد صندل سائیده اضافه کنند و لخلخه ببویانند و مروارید ناسفته سوده یکماشه فادزهر معدنی سوده چهار سرخ با عرق نیلوفر یا عرق صندل یا عرق بهار بید بخورانند و اگر قدری گلاب و عرق گاوزبان اضافه نمایند خوب ست و اگر عرق صندل و گاوزبان نباشد صندل سفید براده کرده و برگ گاوزبان هر یک دو ماشه در عرقیکه حاضر باشد خیسانیده مالیده صاف کرده با مروارید و فادزهر سائیده بخورانند و اگر خوش آید عرق کادی نیز قدری داخل نمایند

حفظ امعا

بقول شیخ اکثر حفظ آن بعد ابتدا واجبست و آن بقوابض مغریه بود مثل صمغ و گل ارمنی و اسبغول و چون اسهال در آخر مرض ابتدا کند معالجه بافراص طباشیر قابض بربسد یا بس و قرص تخم حماض نمایند و جرجانی گوید که تدبیر نگاهداشتن روده آنست که چون جدری اندرا انحطاط افتد شربت الآس

وقرص طباشیر و رب بهی و مانند آن دهند و گویند که اگر اسهال شود و از ان خفت و راحت حاصل شود زود متوجه حبس آن نشوند و الا با غذیهٔ و ادویه که سابق مسطور شد حبس نمایند و اگر بیل گری با نبات از سه ماشه تا یکتوله بخورانند نافع بود و کذا گل فوفل یعنی موچرس از نیم درم تا یکدرم نرم کوفته با ماست چکیده آمیخته مفید و دیگر سفوفات مناسبه با شیرهٔ بهدانه بریان و خشخاش و جو مقشر و صمغ عربی اگر سرفه نیز باشد بدهند و اگر پیچش عارض گردد سفوف الطین با لعاب بهدانه و اسپغول در شیرهٔ خطمی و شیرهٔ تخم خرفه و خشخاش و بارتنگ و پوست بیخ انجبار اگر خون آید و ایضاً کهربا و دم الاخوین و گل ارمنی و زهر مهرهٔ خطائی با لعابات و شیرجات مناسبه باید داد

حفظ مفاصل

بقول جرجانی صندل و شیاف مامیثا و گل ارمنی و گل سرخ و اندکی کافور بگلاب سائیده و قدری سرکه بر و چکانیده بر مفاصل طلا کنند و اگر بر مفصلی خراج بزرگ بر آید زود بشگافند تا مادهٔ مجتمعه دران خارج گردد پس تدبیر درست کردن جراحت کنند و مراهم که سابق مسطور شد بکار برند تعلیم اکثر کسانیکه درین مرض هلاک میشوند بعد از به شدن علت خناق و سرفهٔ شدید و ذات الریه و سوء تنفس و سحج و اسهال دموی معوی و زحیر و سقوط اشتها عارض میشود و بسا است که با خر فلغمونی و یا دبیله تولد کند و بهلاکت انجامد و گاهی همان بثره قرحهٔ خبیثه پیدا کند و منجر بنا صور گردد پس هر مرض که دران یا بعد زوال آن عارض گردد تدارک آن نمایند بتدابیر یکه در باب هر یک مسطور ست لیکن چون بعد رفع جدری و حصبه حرارت آن تا چند روز در بدن میماند باید که دوای بسیار گرم استعمال ننمایند و از تناول اغذیهٔ گرم نیز باز دارند و انجا که بعد زوال جدری و حصبه تپ و سرفه باقی ماند باید که جهت رفع آن شربت نیلوفر دو توله در عرق مکوه و شاهتره هر یک شش توله خاکشی پنج ماشه دهند و اگر حرارت زیاده بود قرص طباشیر ملین چار ماشه در شربت نیلوفر یکتوله آمیخته بلیسانند و شربت صندل ساده و نیلوفر هر یک دو توله در عرق نیلوفر و گاوزبان هر یک شش توله خاکشی پنج ماشه بدهند و اگر طبع نرم بود قرص طباشیر قابض با شربت خشخاش دهند و یا شربت حب الآس و تخم شربتی ماشه

تدبیر قلع آثار جدری

بدانکه بقول گیلانی تا وقتیکه بر نشان آبله یکسال نگذشته باشد دران علاج اثر میکند و بعد آن علاجش عبث ست و گفته که درین باب از مجربات من این نسخه ایست که آثار را قلع میکند و میان زنان مشهور شده و آن اینست که بگیرند بیخ نی فارسی ده درم مغز بادام تلخ برنج سفید هر یک هشت درم آرد نخود مغز پنبه دانه تخم خربزه هر یک هفت درم کرسنه سرگین کبوتر هر یک پنج درم مقل و مرداسنگ هر یک چار درم ایرسا و قسط و شاخ گوزن هر یک سه درم پوست بیضه و نطرون و زراوند طویل و برادهٔ عاج هر یک دو درم کوفته بیخته بار دیگر باریک بسایند بعده روی با آب گرم بشویند دو یا سه درم ازین دوا گرفته با آب آمیخته بر روی طلا کنند یا بمالند و بگذارند همچنین هر شب بعمل آرند و صبح بشویند و برین مداومت کنند و اگر هر صباح و شام تجدید آن نمایند اولی بود و کذلک در هر عضو که ارادهٔ ازالهٔ آثار جدری و غیره از ان و یا تحسین لون آن باشد استعمال کنند شیخ میفرماید که آنچه آثار جدری قلع کند بیخ نی خشک کرده آست و آرد باقلا و حکاکهٔ چوب بید و حکاکهٔ بیخ عنزروت و تخم خربزه و پوست خشک آن و برنج شسته و مار الشعیر و سفیدهٔ بیضه و طین متخلخل و مرداسنگ و دباب سفید و نشاسته و بادام شیرین و بادام تلخ و آرزد و غنهار و روغن سوسن ست و روغن پسته و پیه خر و روغن گل و مانند آن و آبی که از سمسم شتر وقت بریان کردن آن برآید بغایت نافع و از ادویهٔ قویه کف دریا حجر فلفل قسط اشق کندر صابون بورق استخوان سوخته استخوان بوسیده تخم ترب آرد ترب خشک کرده زراوند ترمس ست و از مطعومات جید محسن لون انار شیرین ترش و شراب خوشبو و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت و شوربای ماکیان و کبک و دراج و تدرج فربه ست و لازم ست که صاحب او مداومت حمام نماید و از مرکبات اینست بگیرند استخوان سوخته و پشک گوسفند کهنه و خزف نو و نشاسته و تخم خربزه و برنج مغسول و نخود هر واحد ده جزو حب البان و ترمس و قسط و زراوند طویل هر واحد پنج جزو بیخ نی خشک بست جزو و ازین طلا بآب خربزه یا بآب خیار دشتی و مار الشعیر یا آب باقلا مرتب ساخته شب بر عضو گذارند و صبح بآب مطبوخ بنفشه بشویند دیگر تالیف حکیم قریطن خزف جدید استخوان کهنه بیخ نی فارسی نشاسته ترمس تخم خربزه برنج شسته حب البان قسط مساوی گرفته ازان غمره سازند و ایضاً ترمس نخود سیاه جرجانی و ایلاقی مینویسند دوائیکه در طلا کردن بعد بکار آید و نشان آبله بسترد اینست مرداسنگ سفید کرده و بیخ نی خشک و استخوان بوسیده و کف دریا و قسط و انزروت و مغز بادام تلخ و زراوند طویل

وتخم ترب وتخم خربزه وتخم کنگره ولعاب آرد باقلا و برنج و ترمس و سفال بو ونشاسته ونخود ولوبیا و پشک گوسفند کهنه وحب البان در آب معصفر طلا کنند صفت طلای دیگر آرد باقلا آرد نخود هر یک سه درم تخم خربزه پنج درم مرداسنگ سفید کرده دو درم برنج نی خشک سه درم همه را بکوبند و بگشکاب سرشته طلا کنند پس از آنکه از حمام بیرون آیند بعده پوست خربزه و بنفشه و سبوس نخود همه کوفته در آب بجوشانند وروی بدان آب بشویند و دیگر بار تازه طلا کنند صفت طلای دیگر آرد باقلا پنج درم تخم کنگره دو درم و نیم قسط شیرین دو درم مرداسنگ سفید کرده دو نیم درم بدستور سابق بکار برند صفت طلای دیگر قوی تر سفیداب مرداسنگ سفسول ترمس برادهٔ عاج هر یک سه درم برنج نی خشک آرد نخود استخوان بوسیده آرد برنج مغز تخم خربزه حب البان مقشر قسط هر یک چهار درم همه را بکوبند و بلعاب تخم کتان سرشته شب طلا کنند و بامداد بنفشه و بابونه در آب بجوشانند وروی بدان آب بشویند مجوسی گوید که چون آبله متقشر گردد طلا بگل ارکسب سفید باندکی نمک نمایند و تا پنج ساعت بگذارند پس بآبیکه دران بورد و انجیر جوشانیده باشند بشویند بعده دو یا سه روز ترک نمایند بعد ازان بآرد برنج سفید و جاورس و اندکی زعفران طلا کنند و یکشبانه روز بران بدارند و صبح بآبیکه دران سبوس و انجیر جوشانیده باشند بشویند حجند بنی وغیره مینویسند که آرد ترمس مغز بادام تلخ قسط شیرین تخم ترب تخم جرجیر بهر واحد یکجز و ساییده طلا سازند و با برنج نی خشک و آرد باقلا و مغز تخم خربزه و برنج و نبات و مغز بادام و آرد جو از هر یک مقداری نرم سوده بسفیدهٔ تخم مرغ طلا سازند و اگر آثار آبله شبیه بکشند باشد پیه بط و مرهم داخلیون ضماد کنند و یا مرداسنگ سفید آرد نخود برنج نی خشک استخوان کهنه قسط حب البان آرد برنج تخم خربزه کوفته بیخته بآب خربزه یا لعاب حلبه و تخم کتان سرشته طلا نمایند و یا مرداسنگ را سفید سازند و بروغن گل آمیخته طلا نمایند و بدانند که مرداسنگ را سفید کرده بهر آن درین ادویه داخل میکنند که جلد را جلا میدهد و سفید ناکرده سیاهی می آرد و طریق سفید کردنش آنست که مرداسنگ و نمک مساوی سوده در ظرفی گذارند و بر سر او آب بند بخته در آفتاب نهند چون آب گرم شود آنرا بریزند و دیگر آب بران اندازند و همچنان تجدید آب میکرده باشند تا آنکه سفید گردد انطاکی گوید که آنچه آثار جدری را زائل کند طلای صدای حدید بسرکه است و همچنین ودع سطفے در آب لیمو و کذا بورق بآب باقلا اطبای هند مینویسند که برای ازالهٔ نشان چیچک آنبه هلدی برنج سرکنڈه خرمهرهٔ سوخته مساوی کوفته بیخته بشیر میش آمیخته شب برو طلا سازند و صبح بنقوع سبوس بشویند و یا استخوان آدمی یا آهو بآب شبینه سوده طلا کرده باشند و یا خوبکلان در شیر گوسفند سوده مالیده باشند

حمیقا

بفارسی خارک و باد آبله و کور آبله و آبله پوچ و آبله پوک و پوکگ گویند و بهندی پینسا ها و در افغانی لاکرطا کا کرطا و در ملک مالوه کنکر بهتر نامند و آن نوعی از جدری سلیم تر است که دانهای او بزرگ سفید متفرق بود و زیاده از صد دانه نمیباشد و از قلت عدد او شمار میتوان کرد و از خواص اوست که بی تپ بود و حواس جمیع و عقل و نفس مریض برقرار ماند و شیخ فرموده که حمیقا چیزیست میان جدری و حصبه و ازین هر دو سالمتر است یعنی مادهٔ او را کثرت مثل کثرت مادهٔ جدری نیست و نه دران حدت و فساد است مثل حدت مادهٔ حصبه و گویند که در ابتدای ظهور که هنوز کوچک بود دانها آبدار میباشند و بتدریج تا سه روز تمام پر آب میشوند و بکمال میرسند و بعد ازان رو بانحطاط و پژمردگی می آورند و تا سه چهار روز دیگر تمام خشک میشوند و این را نیز از جملهٔ امراض وبائیه وافده شمرده اند و هر شخصی را در مدت العمر یکمرتبه بر می آید و تا سه مرتبه نیز گفته اند و صاحب خلاصة التجارب تا هفت مرتبه نقل کرده بیشتر حدوث آن بعد جدری است و کمتر آنست که اول حمیقا بر آید بعد ازان جدری و اعراض و علامات آن قریب باعراض و علامات جدری و حصبه است لیکن در جمیع وجوه اسلم از انهاست و مدت مکث این کمتر و اندر هوای خشک مولد حصبه اطفال مرطوب و کسانی را که تدابیر رطوبت افزا از خوردن میوها و غذاهای تر دارند افتد و اندر هوای مولد آبله اطفال صفراوی و آنها را که تدابیر خشکی فزا دارند پدید آید و گویند که انواع کلی آن دو نوع بمشاهده در آمده یکی آنکه دانهای آن بتدریج ظهور میکند لیکن همان قسم ابتدا آبدار و بیان تپ خفیف و خارش بدن و بیخوابی تا دو سه روز و بعد ازان رو بتخفیف می آورد و تمام دانهای آن آب بر میدارد بلکه بعضی دانها سرخ یا خارش بر می آید و باز فرو می نشینند و زائل میگردد دوم آنکه دفعةً همان قسم آبدار بر می آید و زود دبلند پر آب مے شود

هویا آن تپ و خارش کم بسیار و بزودی خشک میگردد علاج این نوع محتاج بعلاج نیست انخود زائل شود و اگر حاجت افتد سبکتر از علاج جدری کنند و گویند که علاج خوش
از ابتدا خورانیدن مسهل است و از روز سوم یا چهارم غسل نمودن بآب سرد بهر روز یکروز در میان و غذا مزورات بارده مانند دوغ با چلاو و عدس مقشر و ماش مقشر پخته
با چلاو و یا کدو و یا بلبول یا اسفاناخ پخته با روغن بادام و یا مسکه بسیار کم و اگر بی روغن باشد بهتر یا ماء الشعیر با اندکی نبات یا بایکی از اشربه مناسبه مثل شربت کادی یا جلاب
یا نیلوفر یا عناب و امثال اینها و در اواخر تبرید فرمودن بمزورات مذکوره در جدری و آنچه در حصبه بباید و احیاناً اگر محتاج باعانت شود بنا بر خفیفه جدری باعانت نمایند
بمثل خورانیدن مطبوخ انجیر زرد یکعدد و زردک سه عدد نخود با پوست یکتوله لک خام سه ماشه جوشانیده صاف نموده با شیره تخم هندوانه و یا شیره تخم کدو و یا شیره تخم خیارین
و یا شیره تخم خرفه مقشر هر کدام که باشد یکتوله خاکشی سنگ شوره ماشه یا مطبوخ خفیف دیگر دو سه روز دهند و از برای رفع خارش صندل سرخ سائیده بر بدن بمالند
و بگذارند تا خشک شود پس بآب غسل نمایند و هر عارضه که رو دهد بتدابیر که در جدری ذکر یافت معالجه نمایند

حصبه

بثور یست سرخ رنگ متفرق بقدر دانه جاورس و چون شروع کند اول ورم گیرد خطوط مستدیر سرخ رنگ با پوست ملتصق شبیه بنشانهای گزیدن کیک پدید آید
و بعد از آن در همان موضع دانها ظهور نماید و پخته نشود و ریم نکند بلکه خشک بشیه باریک گردد و پوست او مانند سبوس جدا شود و ماده او خون ردی صفراوی و اندکی ست
و میل بخشکی دارد و بدین سبب بثور او کوچک تر باشد لیکن حصبه گشنده تر است و این هم از جمله امراض وبائی ست و هر که مستعد حصبه باشد خشک و لاغر و صفراوی باشد
خصوص که تدبیر صفرا افزا از ادویه و اغذیه و فواکه حاره مثل خرما و عسل و حلویات از قبل نموده باشد و هر گاه که زمستان خشک گذرد و سرما بر عادت آن ولایت نباشد و تابستان
گرم و خشک باشد اندر آخر خریف حصبه بسیار افتد و علامت خاصه حصبه آنست که تپ او گرمتر و تابیه یعنی اندوه ناک تر از تپ جدری باشد و غثیان و قلق بیحد بود و در بیشتر حالها یکبار گی
بیرون آید و جدری در یک هفته و زود تر اندر سه روز بیرون آید و بثرهای حصبه بزرگ نباشد و از پوست برداشته نشود و شیخ میفرماید که حصبه گویا که جدری صفراوی ست
و میان هر دو در اکثر احوال فرق نیست بجز اینکه حصبه صفراویست و در حجم کوچک تر و گویا که از جلد تجاوز نمیکند و بادی بلندی معتد به نمیباشد و خصوصاً در اوائل امر مبدء آن
در اول ظهور او نتوء و بلندی میباشد و از جدری کمتر بود و چشم را تعرض از جدری کمتر کند و علامات ظهور این قریب از علامات ظهور جدریست لیکن تهوع درین اکثر و کرب
و اشتعال اشد و درد پشت کمتر بود و علامات سلامت این علامت سلامت جدریست پس حصبه سریع الظهور و نضج سلیم ست و صلب و اخضر و بنفسجی ردیست و آنچه
بطی النضج متواتر الغشی و کرب باشد آن قاتل بود و ایضاً آنچه یکبارگی غائب شود ردی مغشی ست و محمود گوید که حصبه در چشم و حلق کمتر حادث شود و حدوث
آن از خون رقیق بسیار تیز میباشد حتی که مره صفرا میگردد و علامت حصبه تپ محرقه و کرب و سوزش و خوف و قلق و اضطراب و بیخوابی و تشنگی شدید و خبث
نفس و خارش بینی ست و اسلم آن سریع الخروج سرخ رنگ غیر شدید الحمرة ست و خجندی گوید که حصبه سلیم آنست که تا روز چهارم و قریب آن بر آید و از این گریا نقل
کرده که چون جدری و حصبه را ببینند که خروج او دشوار گردد و تپ و کرب ساکن نشود و تخفیف نیابد و بادی غشی و خفقان هیجان نماید مریض هلاک شود و ایضاً
مراعات چشم و باقی اعضا از آن واجبست زیرا که من اکثر اطفال را دیدم که یک چشم ایشان درین مرض زائل شد و میر بهاء الدین مینویسد که سبب این مرض
دفع طبیعت بود مر خون صفراوی حاد را که غلیان عفونی یافته باشد و از جمله امراض وافده و وارده است یعنی چون در جائی پدید آید خلقی بسیار بدان گرفتار شوند بجهت
مصاحبت و مقارنت و ملاقات یکدیگر و چون این مرض بیشتر اندر خریف و بهار و در بدی هوا افتد مردمی را که صفراوی باشند در تن ایشان بسیار پدید می آید
و بیشتر افتد و این مرض در مدت عمر هر کسی را یک نوبت البته پدید می آید و دو نوبت هم دیده ایم و زیاده ازین نادر بود و آنجا که طبیعت قوی بود اندر سه روز از تپ
بروز کند و الا در هفته بباید و آنچه از هفته درگذرد و هنوز هیچ بروز نکرده باشد اکثر با خطر بود و دیدیم شخصی قوی مزاج را که دو روز اندک تملی بود و در روز سوم از سر تا پا
حصبه سرخ بیرون کرد و بخیر گذشت و پرهیزی نداشت و دیدم چند کس را که اندر تپ گاهی فراشا میکردند و سخت سرفه داشتند بعد هفته حصبه سرخ بروز کرد و بدستور
و سلامت یافتند و هیچ محصوب از درد پشت و یا بهیا خالی نباشد و در بلده ری از جهت مناسبت هوا و تدابیر مثل کثرت تناول انگور شیرین و دوشاب و خرما و گرمیها
و شیرینیهای دیگر و بدبوی و گرمی روز این مرض بسیار افتد و بتجربه چنان یافتم که بول محصوب اکثر سرخ و غلیظ باشد چون الحظه بهند ز دیده شود همچون بول اخر تپ

وسلامتی نفس و آواز و قبض شکم اندرین مرض نشان خیر بود جهت دلالت بر سلامتی آلات تنفس و کمال قوت و میل ماده بخارج و باختلاف ظهور و خفای آن
نیک نباشد جهت دلالت بر عجز طبیعت و میل ماده باندرون و این در اکثر احوال منتهی بوقوع اسهال باشد یا بغشی خصوصاً که رنگ آن بنفش بود و هرگاه
تشنگی و کرب عظیم شود و ظاهر تن سرد گردد و رنگ حصبه بسیاهی یا بسبزی گراید هلاکت نزدیک بود و بیهوشی آنرا که فصد نکرده اند درین مرض سخت بد باشد و برسام
مهلک زود منتقل شود و اسهال قبل از بروز و بعد از بروز ناقص هم نیک نباشد اما بعد از بروز تمام و وفور قوت و بعد یازدهم اکثر آن بود که بحران شافی باشد مجرب
و رعاف بحرانی درین مرض نیکو و اکثر با سلامت باشد و هرگاه مصحوب را اسهال خون افتد حال بد باشد بتخصیص در اواخر لیکن ممکن بود که اگر قوت بجای باشد
و اعراض بد دیگر نباشد و امتلای دموی بوده باشد بخیر خلاص یابد خصوصاً در اوائل و در انجا که خون ناب آید زود هلاک گردد و اگر آنرا بچیزهای قابض علاج کنند
در احشا ورم تولد کند و هلاک گرداند و آنرا که اسهال خونی نباشد امیدوارتر باشد اگرچه از خطر خالی نباشد و بعضی گویند که انواع ردی حصبه را از جمله طواعین شمرده اند
و در ردی آن اکثر گرانی و زنگاری و طعم دهن تلخ و چشمها زرد و نبض سریع و بول ناری میباشد و بهترین انواع این نیز آنست که با او نبض و نفس و شعور و میل بر غذا
و آب برقرار باشد و بزودی و آسانی سرخ بیکدفعه بروز کند در روز سوم از ظهور علامات و بعد از بروز تپ و سائر اعراض کم گردد و زود خشکریشه آرد و تا هفتم و نهم
صحت یابد و خلاف اینها همه بد و با خطر باشد و آنچه روز ششم و هفتم بروز کند و سرخ رنگ باشد و بعد بروز اعراض زائل گردد متوسط بود و آنچه هفت روز گذشته
و هنوز و انتهای آن بروز نکرده باشد و اعراض آن بسیار شدید بود و اکثر آنست که با خطر باشد خصوص آنکه سیاه و یا کبود و یا سبز و یا صلب و یا عطش بسیار و باطن
ملتهب و ظاهر بدن سرد بود و نفس و حواس برقرار نباشد و آنچه از چهارده روز تجاوز کند ممکن البرء است علاج آنچه در علاج جدری مسطور شد حسب حاجت
بعمل آرند چه علاج این قریب بعلاج آنست بهر آنکه حصبه مثل جدری صفراوی بود و بعضی اطبا بالفصد و اسهال در ابتدای این مرض امر کرده اند و اسهال بعد روز ششم
از مرض جائز داشته اند و بقول ابن الیاس و خجندی حق آنست که این هر دو غیر جائز است بهر آنکه ماده این مرض صفراوی در غایت حرارت و فساد و بعید از نجاح
و صلاح است بلکه تدبیر صواب درین آنست که بتسکین اخلاط و تغلیظ آنها و منع آنها از حرکت نمایند بشرب شربت عناب و یا عناب در آب صاف جوش کرده بغیر شکر
و بریان باندک خاکشی پاشیده بنوشند و یا شربت امرود و سیب یا شربت انار و صندل و حماض بهر تقویت قلب بنوشند و غذا ماء الشعیر با عدس باشد و حق آنست
که این مرض حذاق و نطاسی را در معالجه خود متحیر می سازد زیرا که اگر بالکل طبیعت بگذارند و استفراغ و تلیین طبیعت نکنند خوف ارتقای بعض مواد بسوی دماغ و حدوث
سرسام بود و اگر معالجه بتحریک و استفراغ کرده شود بهلاکت انجامد بسببی که مذکور شد بالجمله ماده او را اصلا حرکت ندهند و از لینت طبیعت حذر کنند خصوصاً بعد روز هفتم در
چه اسهال دران خطرناک است و هر صبح شربت عناب و یا شربت خشخاش بنوشانند اگر با آن سرفه و الم در حلق و سینه باشد و انار شیرین بمکند و غذا بدستور سابق بود
و ازین معالجه تجاوز نکنند تا آنکه تپ ساکن شود و تیزی ماده شکسته گردد و درین مرض از نوشانیدن ترنجبین و شیرخشت حذر کنند مگر آنکه طبیعت بسیار قبض شود
که دران هنگام در ماء الشعیر بنفشه و نیلوفر و عناب و سپستان داخل نمایند و بامداد شربت بنفشه بست درم در آب گرم بنوشانند و اگر طبیعت نرم باشد ماء الشعیر که دران
حب الآس پخته باشند باندکی صمغ عربی و گل ارمنی بنوشانند و یا مثقالی از قرص طباشیر قابض با ده درم رب حب الآس بدهند و بهی و امرود بمکند **صفت**
قرص مذکور تخم حماض چهار درم گل سرخ هفت درم صمغ عربی طباشیر سفید هر واحد سه درم نشاسته بریان دو درم همه را باریک ساییده بلعاب اسبغول سرشته اقراص سازند
و با رب بهی یا رب آس هر کدام که حاضر باشد مقدار ده درم بخورند و غذا جاورس بریان با مغز بادام و جو و خشخاش بریان و باید که خاکشی مقدار یک کف در
فرش صاحب حصبه و چیزی بر بدن او بپاشند و مریض از تناول جوزه مرغ و مانند آن حذر کنند تا آنکه تپ او بتمامه منقضی گردد و تا روز چهاردهم در درون مریض
اگر تابستان باشد صندل و مورد بسوزند و اگر فصل زمستان باشد طرفا و شاخ انگور و انار و انجیر و ازین معالجه تا انقضای تمام مرض تجاوز نکنند ایلاقی
و جرجانی مینویسند که چون ماده حصبه کمتر و تباه تر میباشد و سبب او غلبه صفرای سوخته و افساد او خون را بود لاجرم شربتهای خداوند حصبه سرد و تر باید تا با خشکی و تیزی
صفرای سوخته برابری کند و اصلاح خون نماید چون کشکاب و لعاب اسبغول و مانند آن و کشکاب و لعاب را با آب غوره یا آب انار ترش و مانند آن بیامیخت و باید دانست
که مثال ماده حصبه همچو آب ایستاده است که مدتی دراز اندر آبدان ایستاده باشد و عفن شده و حرارت آفتاب آنرا سوخته باشد و لطافت از وی برده باشد پس هرگاه

آب هلیله زرد و بسیار جلاب آمیز و فساد او کمتر شود همچنین هرگاه که شربتهای سرد و تر خداوند حصبه بنوشد و اندر معده و جگر او در رود و برگها بگذرد و با خون بیامیزد خون او بصلاح آید
با آنکه کشکاب خداوند آبله را و سینه و حلق را نیز سخت موافق نباشد لیکن خداوند حصبه را موافق تر باشد از خداوند آبله و لسیت آب سرد و آب غوره و آب ریباس و آب زرشک نیز
خداوند حصبه را موافق تر باشد و ماء القرع و آب هندوانه و آب خیار ترش نیز صاحب حصبه را موافق تر از خداوند آبله باشد و اگر با بیرون آمدن آبله تپ سخت گرم باشد بدین
شربتها حاجت آید و بدانند که طبع خداوند آبله و حصبه نگاه باید داشت تا اسهال نیفتد که اندران خطر باشد خاصه اندر آخر حصبه سخت بد باشد لیکن گاهی اندر ابتدای آن حاجت
بتلیین طبع افتد از برای دو معنی یکی آنکه صداع و حرارتیکه باشد بدان زائل شود دوم آنکه ماده لختی کمتر شود و علامت حاجتمندی بتلیین طبع و تقلیل ماده آنست که گماشته
ممتلی باشد و رنگ روی سرخ نباشد و نبض موجی بود و تپ گران باشد و سخت فروزان نباشد و همچنین تپهای ابتدائی بلیده گویند و هرگاه که احوال این باشد بفصد
حاجت نبود لیکن باسهال حاجت باشد پس هلیله زرد مقشر را در آب بجوشانند و صاف کرده نبات سفید داخل نموده بنوشند و اگر آب انار ترش با تخم کوفته
نبات دران داخل کرده بدهند صفرا و رطوبت را کمتر کند و هیچ گرمی نکند و خداوند حصبه را اگر آلوی سیاه بکار دربزنند و در جلاب ترکنند و آن جلاب بنوشانند
و آلو ترکرده چند دانه بخورانند وقت حاجت کم کردن ماده آن انسب بود و باید دانست که در حصبه ترنجبین نشاید داد زیرا که مضرت آن خداوند حصبه را همچون
مضرت عسل باشد بر مردم محرور و بیقراری و غثیان زیاده شود و بنفشه و آب لبلاب همچنین بنش کشتن و تاسه زیاده کند و همچنانکه اندر آبله اولی ترآنست
که اگر علامات غلبه خون ظاهر گردد نخست لختی خون کمتر کنند همچنین در حصبه اولی تر آنکه نخست لختی از صفرا کمتر کنند پس بتسکین مشغول شوند خاصه اگر تپ سخت
گرم و دهان تلخ و چشم زرد و بول ناری باشد و آنرا که طبع نرم باشد بهیچ وجه تدبیر اسهال آوردن نباید کرد و همیشه اندر آبله و حصبه احتیاط باید کرد تا بعد از پنج روز
طبع نرم نشود خاصه اندر حصبه و هرگاه که از نرم شدن طبع احتیاط کنند کشکاب از پست جو سازند یا از کشک جو بریان کرده تا طبع نرم نشود و اگر زیاده
ازین حاجت آید پست انار دانه و کشک جو بریان کرده نیمانیم یکجا بپزند چنانکه رسم است و اگر طبع سخت نرم باشد صمغ عربی و طباشیر بران کشکاب افگنند
و اگر بدین کار برنیاید پیش از کشکاب مذکور بقدر سه درم سفوف الطین با رب بهی ترش ده درم بخورند پس کشکاب بنوشند **صفت سفوف الطین**
گل سرخ طباشیر تخم حماض سماق زرشک گل مختوم هریک یکجزو پوست خشخاش صمغ عربی گلنار هریک نیم جزو و اگر کار دراز گردد دوغ ترش پالوده
و مسکه را ازان جدا کرده با کعک و صمغ عربی بدهند و رعایت کردن در حصبه آنست که در اول اندکی اسهال آرند و در آخر حصبه رها کنند که اسهال نشود
ابن نوح گوید که اهرن گفته که علاج جدری و حصبه مثل علاج حمیاتست هرگاه با اسهال باشد و محمد بن زکریا نوشته که حصبه خبیث تر از جدریست
و میباید که در حصبه اخراج صفرا برفق بغیر اسخان کنند مثل آب آلو و انار ترش بشحم کوفته با شکر و ماء الشعیر و آب هندوانه و ماء الخیار و ماء القرع و لعاب
بزرقطونا و مانند آن و اگر عقب شرب اینها غم و کرب بهم رسد و بیم بیهوشی و غشی باشد آب گرم جرعه جرعه بدهند و ساعتی دران بنشانند و مالش بدن
کنند و بجامه بپوشند تا بدان تسکین یابد **مصنف** خلاصة التجارب گوید که جوانی کشمیری را دردی حصبه سیاه پیدا شد و نزدیک بهلاکت رسید
حضرت استادی او را سه عدد انجیر خشک با مغز جوز دادند بخورد و صحت یافت و طریق علاجیکه بر محصوبان تجربه کرده ایم و بی خطر بوده آنست
که در اوائل فصد و یا تقلیل دم فرموده ایم و بعد ازان جهت تسکین و تقویت کشکاب ساده سرد کرده و آش جو که اندران عناب و اندکی کشنیز سبز
جوشیده باشد داده ایم و آنرا که ازین غذا نفرت شده برنج اندر آب مطبوخ جو پخته داده ایم و با آب سرد و آب عناب جوشیده و اندک یخ و شفتالو تسکین
حرارت کرده و گاهی آب آلو جهت تسکین صفرا با آب عناب خلط کرده ایم و گاهی که دهن سخت خشکی کرده هندوانه شیرین سرد کرده داده ایم و اگر شکم نرم بوده
منع عمل نموده ایم و آلو و هندوانه نداده ایم آن هنگام غذا ماش برنج اندر آب جو پخته فرموده ایم خصوصاً بعد بروز حصبه و بدین ترتیب و تدبیر هیچ محصوبی را
خطائی نرسیده و بسیار از حصبهای بد باین تدبیر صحت یافته اند و آنجا که بروز دیر میشود و ناقص یا متراجع ست طبیعت را یاری دادن احتیاج است
باید که تن او را بجامه پوشیده دارند و جرعه جرعه آب سرد بدهند و اگر قوت داشته باشد که قدری آب گرم ساعتی در شیب جامه او دارند تا بخار آن تن او را
نرم و مسام او را گشاده سازد صواب بود و انجیر چند عدد در آب عناب جوشانیده آب او دادن هم ممد بروز بود و اگر قبل از بروز طبع نرم باشد منع بروز کند

ودیا هم حدوث اسهال باشد مزیدان بهی ترش و رب آن و مزیدان انار دانه و زرشک موافق بود قبل از غذا و بسیار دیدم که در بیخ و ترشی مبالغه کردند و حصبه
بهم گوشت اما گرانی در زبان و یا در گوش پیدا کردند و بران ماندند و انجا که گرانی سر و صداع و یا بیهوشی و غفلت بسیار شود و امتلای خون باشد و فصد
نشده و حصبه نیز هنوز بروز نکرده اگر ممکن بود تقلیل دم غیر از آن هیچ تدبیری مفید نیاید و اگر امتلای دم نباشد و یا فصد در اوائل شده باشد ماده را
از دماغ باز باید داشت بحقنه و شیاف و بپاشویه و بویانیدن کافور و لخلخه بارد و مالیدن تیزاب بر کفهای دست او و بعد بروز آنرا که ضعفی باشد و غذای
قوی تر خواهد جوجه مرغ باید داد پخته یا کباب کرده و بغایت تری اندر ری هوای مولد حصبه شد در اطفال و کودکان و چنان بود که سرفه سخت و شعله پیدا میکرد
و بعد یکروز تب مطبقه قوی پدید می آمد و بوقت شب هنگام سرفه تب بیشتر میشد و اکثر را آواز گرفته بود و در روز پنجم حصبه سرخ بر تمام بدن ظاهر میشد
و چنان تجربه شد که انجیر جهت سرفه میدادند نافع بود و بروز حصبه را نیز مدد میکرد و ترشیها مضر بود هم سرفه را و هم تب را و غذای نافع بعضی را شوربا
برنج بود و گوشت گوسفند اندران جوشیده و حلیم گندم گوشت اندران جوشیده و بعضی را آش جو ساده و بعضی را قوغان برنج و بعضی را ماش برنج
و دیگر چیزها و ترشیها و سردیها و شیرینیها هیچ نمیدادند و بعضی کودکان معتاد میوه را انار املسی اندکی میدادند و بدین نوع تدبیر جمله صحت یافتند اکثر در
هفت روز و در یازدهم بحران تام بعرق بود و چون مرض هوائی و ضعیف بود حاجت به تنقیه نمیشد و بیشتر احتیاج بتنقیه کودکان سخت مرطوب
و مردم رسیده را باشد جهت قوت سبب تخصیص که تدابیر اکل و شرب ایشان بد بوده باشد و حضرت استادی هیچ محصوب را نمیگذاشتند که
جامه پاک بپوشد جهت آنکه گزیدن سپش برای بروز حصبه نیکو باشد بعضی متاخرین مینویسند که اگر صفرا در کمال غلبه و زیادتی و در طبیعت نیز قبض باشد
بزودی طبع را نرم نمایند بملینات مناسبه و دافع صفرا مثل ماء الشعیر یا شربت آلو یا تمر هندی یا آب انارین معصور با شحم و شیرخشت یا باین نقوع فواکه مثل
تمر هندی پنج توله آلوی بخارا و زرد آلوی ترش هر یک پانزده دانه سپستان عناب هر یک سی دانه در عرق کاسنی یا آب مروق آن بقدر پاو سیر تر کرده
مالیده و دو توله تا چهار توله شیرخشت حل کرده بنوشند یا مغز خیار شنبر و تمر هندی در آب کاسنی مروق یا عرق آن حل کرده صاف نموده با شیرخشت
و روغن بادام بخورند اگر سرفه نباشد و الا این نقوع حلو بدهند عناب سپستان هر یک بست دانه خوبانی مویز منقی هر یک پانزده دانه در عرق نیلوفر
یا کدو تر کرده با چهار توله شیرخشت بخورند یا مغز فلوس و سپستان را در آب هندوانه خیسانیده صاف کرده با شیرخشت و روغن بادام و یا مغز فلوس را
در لعاب بهدانه و اسپغول و ریشه خطمی مالیده با شیرخشت و روغن بادام دهند پس بنگرند اگر خون نیز کمال غلبه داشته باشد و جوان محرور المزاج را فصد
اکحل یا باسلیق وغیره نمایند بعد از آن مطفیات و مسکنات صفرا و خون بدهند مثل اشربه که سابق مذکور شد و شربت نارنج و ترنج و لیمو و ریباس
و غوره و توت و آلو و زرشک و سکنجبین هر کدام که مناسب باشد با عرق کاسنی یا آب برگ کاسنی و خاکشی سنگ شو و یا اسپغول پاشیده
پس اگر غلیان و حدت ماده قوی و رقیق باشد متوجه بتغلیظ آن شوند بمبردات مغلظه بقدریکه غلیان و حدت آن کم گردد نه بسیار از صدمانه شیره
تخم خیارین یا مغز تخم کدو یا مغز تخم هندوانه بشربت عناب یا نیلوفر یا کادی یا جمار نخل و ازین همه بهتر قرص کافور است با آب انار ترش یا کشنیز
آن یا شربت بهی ترش و سماق و مانند آن اگر سرفه نباشد و اما اگر غلیان و حدت چندان نداشته باشد احتیاج بتغلیظ نیست که آن بسیار
ضرر دارد بلکه اگر ماده غلظتی داشته باشد ترقیق آن نمایند و اعانت طبیعت بر بروز مثل آب برگ بادیان و برگ کاسنی و برگ عنب الثعلب با
خاکشی سنگ شو و عرق کادی یا جمار نخل و شربت آن کنند و اگر برگهای مذکوره نباشد شیره تخم آنها با خاکشی و شربت کادی و عرق گل و بیخ آن
بدهند و محافظت بعض اعضای شریفه بتدابیریکه در جدری گذشت باید کرد و از مالیدن روغن بر بدن اجتناب نمایند این همه تدابیر قبل
از بروز حصبه است اما بعد بروز مغلظات و مبردات البته نباید داد و ملاحظه غلبه صفرا و حدوث ثوران آنرا نیز از دست ندهند و معینات بر بروز
می باید خورانید مثل آب بادیان وغیره مسطوره یا نقوع یا مطبوخ تخم آنها باضافه بیخ کاسنی و بیخ بادیان و گل نیلوفر هر یک یکدرم تا یک مثقال
با یکی از شربتهای مناسبه ده درم خاکشی سنگ شو و اگر حصبه در بروز دیر کند سه عدد انجیر و سی عدد سپستان و ده دانه آلوی بخارا در ان

مطبوخ اضافه نمایند تا انگاه که داهنها تمام بر وز کنند و اگر این کفایت نکند یکی از مطبوخات مذکوره در جدری که مناسب دانند بدهند و بدن را
گرم دارند و اندک اندک آب گرم بخورانند تا فی الجمله عرق آید لیکن با شرائط مسطوره در جدری از بحال بودن نفس و حواس وغیره و اگر خشکی دماغ
یا بیخوابی عارض گردد شیر دختر در بینی چکانند و یا رچه بدان تر کرده بر تارک سر او بگذارند اگر ازین تخفیف حاصل نشود در گوش نیز بچکانند
در کف دست و یا بجاهای دیگر چند قطرهٔ آب در روغن یاسمین بمالند تا سفید گردد تدهین نمایند و غذا بمزورات بی گوشت و روغن مثل
آش جو باندکی نبات یا شربتی ترش مناسب یا بی شیرینی و شربت و یا ماش مقشر و کدو و اسفاناخ و خرفه و یا ملوبل بعدس مقشر یا ماش مقشر
و تورئی باندک نمک و روغن بادام پخته همه چاشنی دار بآب انار و سیب ترش و زرشک و آلو اگر سرفه نباشد والا بی چاشنی با چلاو و نان در
جمیع اوقات موافق و مناسب ست و هر گاه تشنه شود آب سرد که بهوا سرد شده باشد نه ببرف و شوره بدهند و اسپغول بران بپاشند و اگر
سرفه نباشد سکنجبین ساده یا عرق کاسنی یا بید ساده یا نیلوفر نیکو مسکن عطش ست و اگر تشنگی بسیار غلبه کند و بهیچ نوع تسکین نیابد آب سرد
مقداری کثیر بخورانند وقتی فرمایند که بسیار معین بر تسکین تشنگی ست و در مکان معتدل الهوا در ابتدا بنشانند و در آواخر بعد ریختن خشکریشه اند
مکان سرد هوا دار نشانند و مبردات مثل شیرهٔ تخم خرفه و مغز تخم هندوانه و مغز تخم کدو و امثال آن و یا ماء الشعیر با یکی از شربتهای مناسبه و یا
اسپغول با عرقی و شربتی مناسب و سکنجبین و یا آب هندوانهٔ رسیده و مغز تخم خیارین و کسیرو و یا دوغ گاو مسکه گرفته که بسیار ترش نباشد
و یا میوهای بارد ترش و چاشنی دار مثل انار و توت و آلو و ریباس اگر سرفه نباشد والا سرد شیرین مثل شفتالو و انار شیرین و سپستان تازه
و مانند اینها مناسب ست و بآب سرد اکثر غسل کرده باشند یکروز یا دو روز در میان و بدانند که اگر اسهال در اواخر این مرض عارض گردد
زود متوجه حبس آن گردند بتدابیری که در جدری ذکر یافت و محافظت قلب و دماغ و جگر و اعضای تنفس درین مرض بسیار لازم شمرند
بخوشبوهای سرد مثل صندل بگلاب سوده و بید مشک و کافور و نیلوفر و مانند اینها و خورانیدن مروارید سوده و فادزهر معدنی با عرقیات مناسبه مثل
عرق بید مشک و بهار بید و نیلوفر و گلاب و اشربهٔ مناسبه مثل شربت صندل ترش و سیب ترش و ریباس و انارین و نهادن پارچهٔ تر کرده بر سینه
و جگر و تارک سر بسیار مفید ست و اگر در ابتدا اتفاق تلیین و اخراج خون نشده باشد بعد بروز متعرض آن نشوند مگر بضرورت بسیار قوی اما مسهلات
قویه را حذاق اطبا در هیچ حال اندرین امراض تجویز نکرده اند زیرا که دران خطر از ملینات زیاده ست و از خوردن گوشت و روغن
و چیزهای گرم و چرب و خوشبوهای تند و بدبو متعفن و از مکان گرم متعفن و از کثرت تناول غذا و سوء هضم و از
خلو معده و از شرب آب ثقیل متعفن اجتناب باید کرد و در وقتی از اوقات که قبض بسیار عارض گردد و بسبب صعود
ابخره و مواد بدماغ خوف حدوث سرسام یا اختلال حواس و یا رسیدن بخار آن بقلب و حدوث غشی باشد ناچار تلیین شکم بملینات
مذکوره و یا بحقنهٔ لینهٔ بارده کنند بالجمله بعد از ظهور حصبه از مبردات و ملینات احتراز واجب ست اگر در اواخر طبع نرم شود بشربت
حب الآس و طباشیر و صمغ عربی و گل ارمنی و زهر مهرهٔ خطائی و قرص طباشیر قابض و رب بهی و مانند آن باز دارند و اگر اسهال دموی بود
بشربت انجبار و مثل آن معالجه نمایند و اگر رعاف افتد و خوف ضعف و سقوط قوت بود فی الفور بحبس او کوشند که افراط آن خطر
دارد و ادویهٔ حابس آن در علاج رعاف بتفصیل گفته شد و آنرا که خواب نیاید در آخر مرض شربت خشخاش توان داد و سرفهٔ شدید را
بلعوقات معتدله دفع باید کرد و همچنین هر عرض را بادویهٔ مناسب آن تدارک نمایند والله تعالی هو الشافی و فی الصعاب هو الکافی

شرا

بثور پهن مائل بسرخی بود و با خارش و کرب باشد و دفعةً حادث شود پس اگر دموی باشد سرخ تر و گرم تر بود و بسرعت ظاهر شود و در روز
شدت کند و اگر بلغمی باشد سفید بود و در شب شدت کند و شیخ گفته که گاهی رطوبت ازان سیلان کند و در اکثر ام کرب او و حکه در شب

ف [illegible]

اشتداد نماید و سببش بخارات حارست که یکبارگی در بدن ثوران کند و آن یا از خون صفراوی پیدا شود و یا از بلغم شور و چون شرا موضع فراخ در گیرد و اگر فصد نکنند خوف حدوث تپ غب باشد و طبری نوشته که شری مرضیست که جهال اطبا دران تهاون میکنند چنانکه در صداع خبطه تهاون نمایند و از تهاون در خبطه زکام پیدا میشود و از تهاون در زکام نزله تولد میکند و از تهاون در نزله ذات الریه و ذات الجنب و شوصه حادث میگردد همچنین از تهاون در شری فساد مسام و جلد میشود و از فساد او ضعف اعضا و از ضعف آن انصباب مواد بسوی آن و از انصباب مواد جرب و دمامیل و دبیلات و بثور ردیه و فساد لحم میگردد و گاهی بسقوط اعضا می انجامد و شری یا از خون گرم حاد بود که دران حرافت باشد و چیزی از رطوبت فاسده غلیظه باوی آمیزد و یا از رطوبت رقیق فاسد باشد که بشوریت حدت یابد و انچه از رطوبات مالحه باوی آمیزد از سر نزول نماید و گاهی با رطوبت چیزی از اخلاط سوداوی فاسد الکیفیته آمیزد و بحسب سبب موجب رنگ شری و صورت او باشد پس انچه از خون سخین باشد که در حدت کمتر از خونی بود که در حمره و نمله میباشد صورت شری بثور صغار سرخ رنگ بود و باوی کرب و قلق و حالت شبیه بحمی باشد و انچه از رطوبت فاسد باشد صورت او بثور کبار سفید رنگ بود و با آن غثیان و تهیج باشد و گاهی باوی قذف رطوبت بود و گاهی با نوع اول قذف صفرا باشد و ظهور او نزد اندفاع خلط بسوی سطح بدن و تنگی مسام و ضعف از اخراج آن بسبب کثرت او یا غلظ او یا هر دو باشد پس مسام متورم شود و جلد متقشر گردد و انچه ظاهر شود مثل بثور پهن گردد و با آن حکه بود بسبب حرافت و ملوحت که در خلط ست و نجندی گوید حق آنست که هر دو نوع شری در شب کثرت نمایند و خارش آرند لیکن در بلغمی بیشتر بود و این مرض از صفرا و سودا کمتر افتد بسبب قلت تبخر بنا بر یبوست آنها

علاج شرای دموی

فصد هفت اندام کنند و لعاب بهدانه شیره عناب شیره صندل در عرقیات بارد برآورده شربت نیلوفر داخل کرده بنوشند و گیرو و پتکاری هر دو ساییده بر بدن بمالند و یا سبوس گندم و تخم خربزه ساییده بمالند و روغن گل و سرکه و گلاب مالیدن خیلی مفیدست و آب نیمگرم بر بدن ریختن نافع و عدس مقشر با سرکه خوردن مفید و یا بعد فصد عناب پنج دانه شاهتره شش ماشه در عرق شاهتره ده توله جوشانیده شیره تخم کاسنی شش ماشه سکنجبین دو توله داخل کرده بنوشند و گیرو و نمک سانبهر و سبوس نانخواه هر یک دو ماشه بر جلد بمالند تا تفتیح مسام و تحلیل بخارات کند و طین مغره با سکنجبین ساده خوردن و برگ بانس بآب جوشانیده غسل کردن و سبوس گندم و کشنیز خشک بر آتش انداخته دود آن بر تمام بدن رسانیدن از مجربات والد مرحوم ست و آب کاسنی مروق با سکنجبین و خاکشی نوشیدن و خاکشی و اسپغول هر یک دو درم با جلاب خوردن و جمیع که در علاج ماشرا گذشت استعمال کردن نیز نافع بود و اگر فائده نشود نضج ماده از منضج بارد نموده تنقیه صفرا بمسهل بارد که دران هلیلجات نیز داخل کنند باید کرد و استعمال قرص کافور با تبرید مذکور نیز فائده میکند ذکر ادویه نافع این نوع شرا شرب و ضماد عصاره بارتنگ و کذا عصاره کشنیز سبز بعسل و اگر مویز منقی و یا زیت خوشبو داخل کرده ضماد نمایند نافعتر باشد و کذا افسنتین و کذا تخم کاهو و کذا جمار نخل نافع و شرب عرق بید ساده سی درم بشکر و بردن مریض در حمام و طلای بدن او بآب بید در حمام و کذا شرب کشنیز خشک و شکر هر یک دو درم هر روز و کذا برادۀ آبنوس مثل غبار سوده که مسکن غلیان خونست و کذا نقوع تمر هندی و کذا آب لیمو و کذا نیل هندی نیم درم که مسکن جوش خونست و کذا اطرخون اندک خوردن و ضماد پشک گوسفند یا برنج مثل غبار سوده بسرکه آمیخته و کذا نان گندم بآب کشنیز و کذا برگ خیار بعسل آمیخته و کذا عصاره برگ آس یا حب او تنها یا بشراب و روغن گل پخته و کذا سماق بآب گندنا سرشته یا تخم گندنا مساوی او آمیخته و کذا آرد جو و تخم گندنا مساوی و کذا مغره بسرکه یا بآب حل کرده و کذا آب کاسنی در روغن گل و کذا برگ توت باریک سوده در حمام و کذا صبر بسرکه و غبار آسیا بسرکه و عسل و کذا بقم و کذا خولان

باب حل کرده هر واحد نافع ست و اگر دوغ گاو بنوشند و هم طلا نمایند نافع بود و اگر برگ کنجد جوشانیده غسل نمایند برای باشرا هم مفید ست
ضماد شرای حار از بیاض اوستاد مغفور عنب الثعلب کشنیز کاکنج قدری آرد جو باهم آمیخته طلا نمایند و لباس سرخ قطعاً نپوشند
طلا حضض مازوی سبز صندل سفید زرد چوبه برابر کوفته بیخته بسرکه و گلاب طلا نمایند **عرق صد برگ** برای شرا که با حرارت
و سوزش باشد بسیار مفید ست گل صد برگ زرد یا و آثار در آب بیخ کیله دو آثار شب تر کرده صبح عرق کشند و دو توله صبح و شام بنوشند
و اگر با قرص کافور دهند بهتر ست **اقوال حکما** ابوسهل گوید که شری اگر از خون باشد که حدت و سخونت پذیرد باید که فصد کنند بعد آن مطبوخ
تمر هندی و آلوی بخارا و هلیلهٔ زرد و بنفشه بنوشند و یا آب انارین با تمر هندی بیاشامند و یا بگیرند هلیلهٔ زرد دو درم ایارج فیقرا یکدرم
و بسکنجبین سرشته بخورند **شیخ** میفرماید که اگر خون غالب باشد مبادرت بفصد واجب ست بعده اسهال صفرا نمایند اگر قوت
متحمل باشد بمثل هلیله دو جزو و ایارج یکجزو و شربتی سه درم در سکنجبین و لتسکین او بمثل تمر هندی و آب انارین و آب انار میخوش و نقوع خوبانی
و ماء الرائب و قرص طباشیر کافوری با آب انار کنند و نوشیدن آب گرم در روزی چند بار آنرا نفع بخشد و تلیین طبیعت صاحب او کنند و نقوع
سماق صاف کرده سه اوقیه نوشیدن تسکین تمام نماید و از اغذیه طفشیل و سرکهٔ زیت بروغن بادام و سرکهٔ زیت با آب غوره و دوغ باشد
جرجانی و ایلاقی مینویسند آنرا که علامات خونی ظاهر بود در حالیکه پدید آید آب غوره طلا کنند و شربت غوره و آب غوره با آب سرد دهند
تا ساکن شود و هرگاه که تسکین شد فی الفور رگ زنند و حجامت کنند و اگر آب غوره حاضر نباشد سرکه و گلاب و آب کرفس و روغن گل طلا باید کرد
و بنقوع تمر هندی و دوغ ترش تسکین دهند و اگر بعد از فصد نیز معاودت کند و قوت قوی باشد بگیرند هلیلهٔ زرد دو درم ایارج فیقرا یکدرم
کتیرا یکدانگ و با آب کرفس حبها ساخته بدهند و اگر حرارت عظیم باشد آب انار و دوغ و غیر آن با قرص کافور یا با قرص طباشیر باید داد و اگر مدت
دراز گردد نقوع صبر با آب کاسنی یا با آب عنب الثعلب بدهند و اگر اثر غثیان بود برقی یاری دهند تا بخوبی قی کند **ابن هبة الله** گوید
که اگر شری حادث از خون صفراوی باشد فصد باسلیق کنند و آب آلو و آب انار و آب تمر هندی بسکنجبین بنوشانند و اگر طبیعت نرم باشد
رب بهی یا آب بهی یا شربت سیب بدهند پس اگر علامات صفرا ظاهر باشد با آب انارین بشکر اسهال آورند و اگر کرب آنرا لاحق شود شیرهٔ تخم خرفه
بسکنجبین یا با اسبغول بجلاب بنوشانند و اگر ساکن نشود قرص کافور دهند و غذا بسماقیه و حصرمیه سازند و بدن را با آب عنب الثعلب
و آب کشنیز و کاکنج و قدری آرد جو و سرکه طلا کنند و در آبیکه بنفشه و نیلوفر در ان جوشانیده باشند بنشانند **ابن الیاس** گوید که اگر مبادرت
بفصد نکنند خوف غب بر ان باشد و بقدر قوت و فصل و هوا خون بر آرند بعده تنقیهٔ بدن از صفرا بمطبوخ فواکه مقوی بسقمونیا و یا
بمطبوخ هلیلهٔ زرد بفلوس خیار شنبر و یا شیرخشت و ترنجبین هر واحد ده درم نمایند و هر صبح آب انارین بشحم آنها افشرده هر واحد
بست درم بترنجبین یا شیرخشت ده درم بنوشانند و یا هر بامداد آب هندوانه یا ماء الخیار یا سکنجبین ساده یا ماء الرائب هر کدام که باشد
ده درم بشکر سفید ده درم بدهند و غذا مزورهٔ آب انار ترش یا آب غوره بمغز بادام و اسفاناخ و کدو سازند و قرص کافور یک مثقال بماء الرمان
بست مثقال ایشان را نافع بود **طبری** گوید که علاج نوع دموی بفصد و اخراج خون بحسب قوت کنند و ماء الشعیر و سکنجبین ساده
بنوشند و اقتصار بر مزورات معمول با آب غوره و آب سیب ترش و سرکه و کاهو و کاسنی و اسفاناخ و مانند آن نمایند و اگر زوال او
دشوار گردد و قوت اطاعت کند حل طبیعت باین مطبوخ کنند بگیرند هلیلهٔ زرد منقی بست درم آلو سی عدد عناب پنجاه عدد تمر هندی
منقی از لیف و حب سی درم ترنجبین مثل او تخم کشوث تخم کاسنی برگ عنب الثعلب کشنیز خشک توت سیاه خشک کرده هر واحد
پنج درم همه را جوشانیده صاف نموده یکصد درم گرفته هفت درم فلوس خیار شنبر مالیده بار دیگر صاف کرده نیم دانگ انطاکی مشوی
انداخته نیمگرم بنوشند و اگر ازین تدبیر زائل نشود و قاروره حاد باشد سفوف کافور بخورانند نسخهٔ آن بگیرند تخم کاسنی تخم کشوث

تخم خرفه هر واحد سه درم مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ هر واحد پنج درم نشاسته کتیرا صمغ عربی هر واحد یکدرم پنج گل آن حشیشه سفید رنگ ست
سه درم بازوی سبز یکدرم کافور سه طسوج کوفته بیخته سفوف سازند و اگر قرص بندند بهتر بود و هر روز سه درم با دو اوقیه سکنجبین ساده
بخورند و غذا که مذکور شد تناول نمایند پس هرگاه قاروره او بحالت طبیعی عود کند و شری زائل نشود آب کاسنی و آب عنب الثعلب
و آب کشنیز سبز و آب انار میخوش گرفته پست جو یا آرد آن یک شبانه روز دران ترکرده بر هم زنند تا لزوجت دران پیدا شود و بر همه
بدن ضماد نمایند و هرگاه که خشک شود اعاده او کنند و یک شبانه روز این عمل کنند بعد ازان در حمام داخل شوند و اگر باین تدبیر زائل نگردد
سرکه بگلاب و روغن گل در حمام بمالند که ازین ضرور زائل شود و از طلای عجیب این نوع که بعد تنقیه بعمل آرند اینست که در آب برگ سبی
و آب برگ بنفشه قدری صندل و بوشش حل کرده بکار برند این فی الفور یا دیگر روز ازاله آن نماید و گاهی درین نوع نقوع مذکور در علاج
صداع حار نوشانیده میشود **خضر** مینویسد که علاجش فصد و اسهال صفرا برفق بمثل نقوع مسهل یا آب انارین بهلیله سهت و استعمال
نقوع حلو و حامض و تغذیه بمزورهٔ انار دانه و سماق و ملوخیه و خرفه فرمایند و در طعام و نقوعات کشنیز خشک زیاده کنند و استاد من امر
میکرد بنوشیدن شیرهٔ تخم خرفه و تخم خیار هر واحد سه درم شاهتره یکدرم در آب براورده شیرین کرده **گیلانی** گوید که عنب الثعلب تنها
یا با کشنیز تر بران نهند و یا مویز یا تخم بکوبند و بر خرقه مالیده بران نهند و باید که از اخذ اشیای حریفه حامضه و مالحه و از حمامات و آفتاب
و گرمی آتش پرهیز کنند و بر بدن او نشاسته عصفری طلا نمایند و برگ زیتون با آب خوب بجوشانند و سرد کرده بر بدن نطول سازند
و اگر مریض را این دوا بخورانند نفع دهد بگیرند بودینهٔ نهری و جمیز هر واحد دو درم طباشیر گل سرخ هر واحد نیم درم کافور یک قیراط کوفته
بآب انار ترش یا بآب خیار بدهند و گلاب و روغن گل بعصارهٔ کرفس و کشنیز تر بمالند و تسکین لهیب بنقوع سماق یا تمر هندی یا شربت
حصرم یا آب انار ترش یا دوغ ترش نموده فصد کنند و خون بمقدار معتدل برآرند و اگر مع ذلک مرض در تزید باشد و قوت قوی بود
فصد از دست دیگر بگیرند و خون مقدار کثیر برارند اگر قوت مساعدت کند و ماء الشعیر با آب انار چاشنی دار بدهند و غذای مناسب
وقت شام دهند و بگلاب سرد کرده و صندلین و آب کاسنی و کشنیز و آب خرفه و آب حی العالم و آب کاهو و آب عنب الثعلب و کاکنج
همه یا هر چه ازینها حاضر باشد طلا کنند و تدبیر مبرد مرطب لازم گیرند مثل ماء الشعیر و غیره و حریرهٔ معمول از آب سبوس گندم و شکر و روغن
بادام و مانند آن دهند و تلیین طبیعت بماء الفواکه و ترنجبین بماء الشعیر کنند و اگر بعد از فصد عود کند حب صبر بخورانند و مداومت بر ماء الشعیر
مرکب با آلو یا شربت بنفشه یا ماء الفواکه بترنجبین نمایند اگر طبیعت قبض باشد و غذا مزورهٔ معمول از تمر هندی یا آلو یا زردآلو و سماق و غوره
سازند **انطاکی** گوید که علاج دموی بعد فصد شرب ماء الشعیر و تمر هندی بشربت انار و شربت ورد و شربت بنفشه ست و طلا با طین
و آنچه در علاج نار فارسی بیاید و در خواص آمده که صاحب شرا چون جوخ احمر بر بدن خود بپوشد صحت یابد و کذا الباس حایض و کسیکه
غسل کند بآبیکه آفتاب او را ندیده باشد از شرا شفا یابد و چون سماق بجوشانند و بعسل آمیخته بر شرا طلا کنند آنرا ببرد **مؤلف** اقتباس مینوسید
که در شرا که از بخار خلط حاد خونی یا صفراوی باشد اول فصد هفت اندام کنند و مطفیات خون و مسهلات صفرا بکار برند بعده این عرق
مصفی خون دهند برگ شاهتره نیم آثار عنب الثعلب برادهٔ شیشم گل سرخ برادهٔ آبنوس گل نیلوفر هر یک پاو آثار صندل سفید تخم کاسنی
عناب کلان افتیمون تخم بادرنجبویه هر یک نیم پاو شب در آب تر نموده صبح پنج شیشه عرق کشند شربتی از نه توله تا بست و پنج توله
و بدانند که در مرض تفتیح مسام و عرق آوردن بحمام بسیار مفیدست و این چنان بود که از برگ شاهتره و برگ گز بر اخگر انداخته بخور گیرند
و از چادر بدن را بپوشند سوای رو و همچنین بخور خاکشی و کذا بخور چوب گلاب و همچنین غسل کردن بآبیکه دران نانخواه و برگ شاهتره و برگ
کنار و سبوس گندم و نمک طعام هر یک یکمشت جوشانیده باشند و مالیدن خاکشی سوده در روغن گل عظیم الاثر و مجربست و همچنین

[illegible]

نسخهٔ عرق مصفی خون

غسل بآبیکه دران سبوس گندم دو قبضه خاکشی یک قبضه ونمک طعام نیم قبضه پخته باشند ومالش بدن نفع کثیر دارد

علاج شرای بلغمی

گلقند وسکنجبین هردو ممزوج نموده همراه گلاب وعرق عنب الثعلب خورند ودر حمام روند وآرد جو وتخم کرفس وسرکه بمالند ویا نمک وسیده بر بدن
بمالند واز شکر واجواین تبخیر کنند وتنقیهٔ بلغم نمایند ویا سکنجبین ساده دو توله بعرق شاهتره وعرق عنب الثعلب وعرق بادیان هریک
پنج توله حل کرده خاکشی شش ماشه پاشیده بنوشند وعود وعنب الثعلب هریک دو ماشه کشنیز خشک سه ماشه براخگر گذاشته
دود آن بر بدن گیرند ونانخواه وگیرو در سرکه سوده مالیدن نافع بود وگویند که ضماد بادام تلخ سوده در شراب کهنه آمیخته وکذا قنبیل وکذا ابهل
وکذا انجیر خام سوده بنمک وسرکه آمیخته وکذا آب برگ انجیر وکذا آب گندنا دو ششم حصهٔ آن نمک وکذا اقاقیا وعصفر ومیعهٔ سائله مساوی
بآب بادیان سرشته وکذا برگ سعد تازه وکذا مرداسنگ یکجزو گوگرد نصف جزو بسرکه وروغن گل سوده وکذا سیر ونمک وکذا فلفل ونمک
بآب کرنب سرشته وکذا زرنیخ سرخ بروغن گل مخلوط کرده وکذا کندر سائیده بزیت آمیخته وشرب کبابهٔ چینی یکدرم سوده باسه درم شکر وشرب
وضماد اشق بآب حل کرده وکذا مرزنجوش پنج درم وکذا کرنب وکذا اتودری هر واحد نافع ست ودر بیاض استاد مرحوم مرقوم ست که
پهتکری در آب سائیده گرم کرده بر بدن مالند وشکر در آب جوش خفیف داده خاکشی پاشیده بنوشند وابهل هفت عدد بآب نیمگرم خوردن
مجربست وتخم شبت قریب آنست وحلتیت عجیب ست وزیرهٔ سیاه سالم وکذا فلفل کوفته بآب سفید وبخور زرد چوب نیز نافع وکذا [illegible]
تخم قرطم دو توله بآب سائیده خوردن وبعده بآب گرم غسل کردن فوراً زائل میکند ومجربست لیکن عند امتلا تنقیه ضرور وسبوس اجواین بسرکه
سائیده وکذا حب السمنه وگیرو مالیدن نافع ومالش عاقرقرحای سوده بروغن کنجد آمیخته مجرب وآین حب از بیاض والد ماجد منقول ومفید ومعمول
گیرو ومویز منقی زنجبیل نمک سیاه هریک هفت ماشه بقدر کنار صحرائی حب بندند هشت عدد ویکی بیندازند واز هفت حب باقی هر روز نهار
یکحب بآب فرو برند وآین ضماد نافع ست مغز بادام تلخ بورهٔ ارمنی تخم ترب سائیده بلعاب حلبه آمیخته بعد از تکمید بآب گرم یا بعد خروج از
حمام طلا نمایند **اقوال اکابر** مسیحی گوید که اگر از بلغم شور باشد آب جوز السرو رطب بمقداریکه در قول شیخ بیاید با صبر بخورند ویا تخم فنجنکشت
سه درم بلبن حامض خورند ویا بگیرند پودینه دو درم طباشیر گل سرخ هر واحد نیم درم وبآب انار ترش بدهند ویا سماق را در آب ترکنند واز نقوع او
سه اوقیه گرفته دران یکدرم ابهل سوده آمیخته بنوشند ویا خشت نو در آب ترکنند وآب او صاف کرده مقدار چهار اوقیه از آن با یکدرم
کبابه سوده بنوشند **شیخ الرئیس** مینویسد که اگر خلط بورقی باشد تنقیهٔ بدن کنند بهلیله که نصف وزن او ترید باشد شربتی سه درم
وآب جوز السرو ترید یک اوقیه با یکدرم صبر بدهند وعصفر سائیده بسرکهٔ ترش بزنند وسه درم بدهند وآب مغره ویا خشت نو در آب ترکرده
بنوشانند **ایلاقی** وجرجانی گویند آنرا که علامتهای بلغمی ظاهر بود دهم اولاً اندک خون کم کنند بعده تنقیهٔ بلغم باین دوا نمایند پوست هلیلهٔ زرد
دو درم ترید سفید یک مثقال زنجبیل دو دانگ سقمونیا انیسون کتیرا هر واحد یکدانگ بآب کرفس حبها سازند این یک شربت بود وهر صبح
ده درم گلقند عسلی یا ده درم سکنجبین ساده سرشته بدهند واگر گلشکر با نیم درم انیسون دهند روا بود وحمام وعرق آوردن ومسام گشادن
هردو نوع را سود دارد وسه درم تخم فنجنکشت کوفته بیخته با سه اوقیه شیر تازه بدهند **سعید** گوید که اگر شری سفید باشد جلنجبین وسکنجبین عسلی
بخورند واسهال بایارج آورند وباید که کبابه نیم مثقال ودو اوقیه سکنجبین خورند وغذا مسخن بدن مثل قلایا ومطنجنات سازند وبرنهار در حمام
بنشینند **ابن الیاس** گوید که اگر حدوث شری از بلغم بورقی باشد هر صبح سکنجبین عسلی ده درم بدهند ویا بگیرند بادیان واصل السوس
هر واحد سه درم وبا شکر سفید ده درم جوش داده بنوشند وتنقیهٔ بدن بمطبوخ هلیلهٔ مقوی تبرید کنند ومالش بدن باسپستج وآب کرفس نمایند
طبری گوید که علاج نوع رطوبی از شری حل طبیعت مریض ست باین حب اگر قارورهٔ او سفید باشد بگیرند مصطکی یکدرم سنبل الطیب

غاریقون تربد گل سرخ رب السوس هر یک دو دانگ شحم حنظل سه درم افسنتین دو ثلث درم افیتمون نیم درم همه را با یک ساییده در سکنجبین سرشته
حبها سازند شربتی ازان سه درم و ثلث و دو شربت ازان بخورند و بشرب سکنجبین بزوری امر کنند اگر بلد و فصل مانع ازان نباشد امر بدخول حمام
در هر روز دو مرتبه و بخاییدن مصطکی و انداختن آب دهن نمایند و از اغذیه بر مزورات معمول بسرکه و شکر اقتصار ورزند و اگر باین طریق زائل نشود
و قاروره سفید و قوت قوی باشد مطبوخ افیتمون بنوشانند و هر شب وقت خواب دو دانگ فصه ایارج فیقرا بخورانند و اگر باین دوا نیز زائل نگردد
این نقوع صبر بیاشامند بگیرند صبر سقوطری سی درم گل سرخ ده درم مصطکی پنج درم مامیران چینی سه درم همه را در ظرف چینی کرده بران آب کاسنی
مروق بمقداری که آنرا بپوشاند انداخته دو روز در آفتاب بدارند پس هر روز صد درم ازان با سه درم روغن بادام تلخ بنوشند و اگر مریض را بواسیر باشد
درین نقوع قدری مقل داخل کنند و تکمید مقعد او بروغن گل نیم گرم کنند و این هفت روز بنوشند و غذا دران ایام مزورات شیرین با روغن بادام
مفرط باشد و اگر باین تدبیر زائل نشود این سفوف کبابه دهند **نسخهٔ آن** بگیرند کبابه سه درم بازدی سبز دو درم و بیخ مذکور در نوع اول چهار درم
تخم انجره پنج درم گل سرخ سه درم و همه را ساییده سه درم بر نهار بخورند و بالایش بست درم سکنجبین بزوری بنوشند و استعمال هلیلهٔ مربی درین علت
نافعست پس اگر چیزی ازان ماند در حمامات کبریتی بنشانند و آب آن بنوشانند و آب ریحان که دران بادام تلخ و آرد ترمس شامی و برگ آزاد درخت
پخته باشند تا آنکه غلیظ گردد بر مواضعیکه باقی مانده باشد طلا نمایند بعد ازان امر بدخول حمام و دلک بسبوس گندم و تخم خربزه کوفته و مغز او اگر
فصل او باشد باید کرد و از عجائب تجربه درین نوع که دیگر و زر زائل میکند تخم آزاد درخت سوده طلا کردنست و این مجربست دران شائبهٔ کذب
نیست دیدم اطبای شام را که همه باین دوا درین نوع امر میکردند و تجربهٔ آن کردم و نیک یافتم و هرگاه ازین هر دو نوع شری نوعی ثالث مرکب گردد از
رنگ و صورت او ظاهر شود ازین هر دو علاج برای او علاج ترکیب دهند و دران تلطف نمایند و دیدم شخصی را که شرای دموی عارض شده و چیزی
شبیه بعرق بدبو ازان ترشح میکرد و دانستم که این از بقیهٔ خلط محدث مرض است که اندک اندک منحل میشود پس تلطیف تدبیر او کردم و لزوم
حمام نمودم و ازان پاک شد و دیدم که امر شری بجرب سودی گردیده و مکث او طول کرد و بغسل کردن در چشمهٔ کبریتی زائل شد **گیلانی**
و مجوسی مینویسند که سکنجبین عسلی دو اوقیه با آمله نیم مثقال تا یکدرم و یا با کبابه نیم مثقال تا یکدرم سوده و یا با یکمثقال پودینهٔ نهری
سوده بدهند و بآب کرفس و سویق شعیر بر بدن طلا کنند و آنچه تجربه کرده شده در هر نوع موافق آمد اینست پودینه دو درم طباشیر
دو درم گل سرخ نیم درم کافور یک قیراط در آب انار ترش بخورانند و یا ابهل بر نهار بدهند و اگر زائل نشود مطبوخ بهلیله و بفواکه بنوشانند و تبرید
و ایارج قوت دهند و اگر نفع نکند ماء الجبن باین سفوف نوشانند **صفت آن** هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه هر واحد پنج درم تربد سه درم
بادیان و غاریقون هر واحد دو درم همه را ساییده سه درم با نیم رطل ماء الجبن و ده درم شکر سفید بدهند سه روز تا پنج روز و هر روز ماء الجبن
اندک اندک بیفزایند تا بیک رطل رسد **انطاکی** گوید که علاجش بگلقند عسلی و سکنجبین عسلی و تربد و غاریقونست و طلا با آب کرفس و بورق
و کتیرا و طبیخ سبوس و بابونه و کاه گندم و کشنیز و کرنب اکلاً و طلاءً مجربست و در بلغمی بزیت و عسل و کذا کندنا و حی العالم و آب قصب
طلا کنند **مصنف خلاصه** و غیره مینویسند که سکنجبین عنصلی بنوشند و غذا بغیر فتق دهند و اندکی گرسنگی کشیدن مناسب بود و حب الشفا
بالای طعام بسیار نافع آید و اگر با شرا غثیان بود بآب گرم و غیره مدد کنند تا قی تمام کرده شود و بعده طبع را نرم باید داشت و در جمله احوال نرم داشتن
طبع اولی بود و عورتی باستعمال الصمدهٔ قابضه بر کمرگاه بقایای حیض را پیش از پاک شدن منع کرد و روزه گرفت بعد یکروز این مرض پیدا شد
اول رواد ع از خارج بدن بکار برد پس مسهل صفرا و بلغم خورد اندک نفع کرد لیکن مرض باقی بود هرگاه سردی و ترشی خوردی زیاده تر شدی و ماست
سخت مضرت کردی و هرگاه طبع نرم گردیدی بهتر شدی ناگاه پیش از عادت باز حیض او گشود و بآن صحت یافت و طول الغی نیز همچنین گرد و ماء الجبن
هم سودمند نشد و تا یکسال احتباس حیض و شری میداشت و در هر روز و شب هفت هشت نوبت شرا پیدا آمدی حکیم بایزید مرحوم اول فصد صافن

کردند وچندان خون گرفتند که بغشی انجامید بعده مطبوخ پوست خیارشنبر که در علاج احتباس طمث گذشت نوشانیدند وبخور از برگ گز وگل فنجنکشت وبرگ داؤدی داشته وخاکشی هر واحد یکمثقال در ظرفی گلی جوشش کرده هر روز وشب هفت هشت نوبت دادند وغذا شوربای لوه وابوفضل بنان رو مقرر نمودند وغسل بمطبوخ برگ فنجنکشت وخرزهره وگز وسنبل الطیب هر یک دو قبضه وحمول از حب توتیای علویخان کردند روز دوازدهم حیض گشود وخون بسیار آمد وغشی افتاد بعد بستن اطراف وپستان خون موقوف شد وبهوش آمد وصحت یافت وایضاً نوشته اند که غسل کردن با آبیکه دران برگ فنجنکشت وبزر البنج وبرگ گز هر واحد یک قبضه ویا افسنتین وافتیمون هندی وسداب یک سیر جوشانیده باشند وکذا بیخ سرکنده وکذا برگ نیم وگز در بلغمی وسوداوی مجرب است

علاج شرای سوداوی

اگر مانعی نباشد فصد کنند وبعد نضج از منضج سودا مسهل سودا یا بمطبوخ افتیمون یا شاهتره اهلیلجی علویخان وحب افتیمون تنقیه کنند وماء الجبن نوشانند واطریفل شاهتره وافتیمون علویخانی با عرق چوبچینی دهند واگر ازین تدبیر رفع نگردد چوب چینی خورانند ومردی آتشکی را این نوع شرا عارض شد ومقدور ماء الجبن نداشت بمداومت سفوف مبارک مخرج سودا امر کردم واز ان نجات یافت وعرق گل نیلوفر مرکب نیز درین باب مجرب است ودر بیاض استاد مرحوم نوشته که در شرای یابس هر روز دو سه مرتبه در آب گرم یا طبیخ ادویه مناسبه نیمگرم بنشانند ونقوع عناب وآلو وکشنیز وشاهتره با سکنجبین اثر تمام دارد اگر علی الدوام بنوشند وهر کرا اکثر اتفاق این مرض افتد فصد واسهال مکرر باید کرد واز محرکات ماده اجتناب لازم دارند وحکیم شریف خان مینویسند که گاهی شرا در غایت ندرت از سودا حادث شود وچون بگیرند تخم مرو مکیدرم تا یکمثقال وباریک سائیده بران اندک اندک آب بریزند ولعاب او برارند وبران اندک روغن یاسمین چکانیده بر نباشتا سه روز فرو برند شرای سوداوی را زائل کند وگویند که مجرب است واز ادویه لائقه درین مرض ماء الجبن با ادویه مناسبه است وآب شاهتره مروق وآب کاسنی مروق با تراکیب مناسبه وآب برگ نیب وپاوسات وچوب چینی وتراکیب اینها

نمله

بقول شیخ یک بثره یا بثور صفراویست که حوالی خود اندک ورم پیدا کند وساعی ومتجاوز از مکان خود باشد وگاهی قرحه گردد وپوست را اندکی بخورد جهت تیزی وسوختگی ماده صفراوی آن وگاهی تحلیل شود بی آنکه ریش گردد از جهت قلت رداوت ورقت ماده وقوت طبیعت ورنگ نمله مائل بزردی بود وباحدت والتهاب باشد مع قوام تولولی سست بیرون بیخ آن در اکثر عریض باشد مگر قسمی از ان که فرو خوردن مانند بیخ او باریک تر از سر او بود گویا که معلق است ودر هر نمله مثل گزیدن مورچه محسوس میگردد وبالجمله ورم جلدی ساعی که غائر نباشد آن نمله بود ولیکن بعضی از ان جاورسی است وبعضی اکاله وچون قرح گردد متعفن شود وباسم تعفن مخصوص گردد وایضاً بقول شیخ بثور صفراوی اگر از صفرا بسیار لطیف حاد حریف در داخل جلد محتبس نشود حادث گردد از ان نمله تولد کند پس اگر لطیف تر ورقیق تر وحاد تر باشد از ان نمله ساعیه حادث شود واین زیر جلد بود واگر ماده ردی تر وغلیظتر باشد چنانکه دم حاد محترق یا صفرای سوخته آمیزد نمله اکاله حادث گردد واین جلد را بخورد ودر لحم غائر شود وقرحه اندازد وجرجانی گوید که نمله بثور خرد بود وبتدریج بیکدیگر نزدیک وباهم پیوسته گردد وجای بسیار از حوالی خویش فرا گیرد وبا سوزش وخارش باشد وملمس گرم بود وسوزش او مثل سوزش گزیدن مورچه بود ولهذا مسمی بنمله شده وبعضی گفته اند که نمله روان وساعی از مکانی بمکان دیگر میباشد همچون روانی مورچه واز ینجاست که او را نمله گویند وگاهی عقب او تپ وتشنگی شدید پدید آید واکثر بثراتی که بر جلد پدید آید وهمین باز شود ومتقرح گردد وغائر زیاده نباشد واز خارش وسوزش خالی نبود وآنرا از نمله شمرده اند وساعیه نیز گویند ونمله دو گونه است یکی آنکه ماده او صفرای خالص بود وآنرا نمله ساذج گویند واین در ظاهر جلد ساعی میباشد فقط ودوم آنکه ماده او صفرای محترق حاد مختلط با اندک خون حاد محترق باشد وآنرا نمله متآکله خوانند پس سوزش جلد وزردی رنگ آن علامت نمله ساذج است وسرخی رنگ وخارش وسرعت تقرح وآنکه در ظاهر وباطن جلد ساعی باشد نشان نمله متآکله بود وانطاکی گوید که نمله بثوریست وظاهر آنست که از لطیف صفرای حاد افتد که حرارت آنرا دفع کند پس گاهی کثرت پذیرد بحسب ماده وگاهی تجاوز کند ومنتقل گردد وآنرا ساعیه نامند ولابد است که متقرح شود وگاهی مستدیر شود وآنرا جاورسیه گویند وگاهی گچینه شود چنانکه آب زرد آید وآنرا خوانند ودر اعلاء انواع است که هر چند مندمل شود از مکانی دیگر قرح کند وآنرا عیون تعدد باشد واهل زردقه آنرا اصلا نامند بجهت مشابهت بعمل آن حیوان زمین علاج در نمله ساذج تنقیه صفرا کنند بعده اطلیه

مبردۀ مجففه مثل ماميثا و صندل و اقاقیا و سوت در آب کاسنی سبز و آب عنب الثعلب ضماد کنند و اگر ماده شدید الحدت متاکل باشد بعد تنقیه بمطبوخ هلیله و تمر هندی حتی الی آن بطلای و طلا
و طلا کردن گل ارمنی و سوت و کافور و سفیده تخم مرغ مفید بود و بعد از اسهال اگر حاجت باشد فصد کنند و درینجا ادویه قوی التجفیف استعمال باید کرد و تدارک جراحت بمرهم سفیداب فرنگی

ذکر بعض ادویه نافع نمله گویند که ضماد جوز السرو یا برگ او و آرد جو و کذا انکت طعام و بندقای خشک و سرکه و کذا آب کشنیز سبز تنها و یا نان گندم و یا آرد جو و کذا حصص بگلاب
و کذا آب عنب الثعلب بسفیداب در روغن گل و یا با پست جو و کذا وسمه و کذا آب برگ مورد بروغن گل و شراب و کذا مورد خشک سوده بآب و زیت انفاق بروغن گل آمیخته
و کذا خاکستر بید بسرکه و کذا برگ خلاف و کذا اقاقطا را بآب کشنیز سبز و کذا روغن گندم و کذا مازو بسرکه سوده و کذا انجیر بسرکه و نمک و کذا اسپغول بسرکه و روغن گل و کذا
لبستان افروز بسرکه و کذا حجر البقر بآب کاسنی و کذا پشک بز سوخته بسرکه سرشته و کذا آب سداب و سفیداب و سرکه در روغن گل و کذا زعفران و پوست درخت توت و کذا عدس
مقشر باکلیل الملک و عسل و پوست انار بآب پخته و کذا موم زرد در روغن گل و شرب و ضماد حی العالم صغیر و کذا خولان و کذا آب عصی الراعی و اکل و ضماد خبازی و غسل نمله
بنمک و سرکه بمرات هر واحد نمله را سود مند ست و ضماد کما فیطوس بعسل و کذا آب برگ زیتون بری و کذا پوست درخت توت و زفت رطب و کذا سبوس گندم با یک
سوده و زفت رطب و کذا پوست درخت صنوبر کبار با قلقند سوده و کذا سوی الانسان سوخته بسرکه و کذا ضماد و اکل سرکه هر واحد نمله را از سعی بازدارد **اقوال حکما**

مسیحی گوید هر چند که سعی میکنند و آن نمله است محتاج بود از جهت حدوث او از سبب حار یعنی مره صفرا بسوی اشیای مبرد و محتاج نبود بسوی اشیای مرطب اگرچه ماده
او یابس است و ما چون معالجه این مرض کرر باشیای مبرد و مرطب کردیم فائده نکرد بسبب صعوبت علت بران قهر مرض بسبب بجهت شدت و قوت او حتی که بر تحقیق
او قادر نشد آنرا ترک نمودیم و در علاج او اشیای مسخن و مجفف استعمال کردیم و آنچه مقتضی بحسب سبب است ترک نمودیم اصلاً پس اگر این نیز نجات نبخشید و مرض آنرا مقهور
گردانید باستعمال اشیائی که در غایت تسخین و تجفیف ست مثل زرنیخ و قلقطار مائل شدیم و اگر ازین هم فلاح حاصل نشد و مرض آنرا مقهور ساخت باستعمال چیزیکه در غایت
حرارت و یبوست بالفعل بود و آن آتش ست امر کردیم و آن موضع را بدان داغ نمودیم و نمله سه قسم ست دو نوع ازان در ظاهر جلد حادث شوند و آن نمله بسیطه و نمله جاورسیه
و سوم نمله متاکله است و آن انست که در جلد غائر شود و گوشت را بخورد و باید که معالجه هر دو قسم اول با دویه قلیل التجفیف کنند و علاج قسم اکال مختلف بود بحسب کثرت یبوس ماده او
که در ابتدا است باید که موضع او بطلای مبرد و مجفف طلا کنند لیکن لازم نیست که در تجفیف و تبرید قوی باشد و بطلا رب عقید انگور یا بشراب مائی که دران اندک قبض باشد حل کنند
و ضماد از چوب انگور و علیق و بارتنگ باشد و بعد ازان باشیائیکه در تجفیف شدید باشند ضماد کنند مثل ضمادیکه دران با وجود ادویه مذکوره عسل یا عدس یا پست جو داخل بود
و یا ضماد مرکب از پوست انار و سماق بشراب و پست جو پس اگر مکث نمله طول کشد اشیائیکه در تجفیف شدید تر باشند استعمال نمایند و در سرکه که تیزی او اندک شکسته باشند
یا بشراب قابض حل کنند و آن نمله که در ظاهر جلد باشد علاج او در ابتدای او باشیای معتدل التجفیف مثل ماميثا بآب که اخته باید کرد و اگر فائده نکند باید که آنرا در سرکه یا با آب
عنب الثعلب یا آب بارتنگ حل کنند شیخ میفرماید که در علاج نمله اگر استفراغ خلط بحسب واجب نکنند بلکه علاج قروح نمایند چیزیکه آنرا به کند از موضع دیگر قریب و یا از نفس
آن موضع عود نماید و همواره جلد را نیش بخورد و مادامیکه بسقمونیا و استفراغ ماده نمله نافعست و اما طریقیکه بدان معالجه نمله کنند آنست که در نمله اکال از مرطباتی که زجر دارد استعمال
میکنند اجتناب نمایند و در ابتدای او مثل کاهو و حی العالم و نیلوفر و طحلب و خرفه استعمال نکنند بلکه اگر ضرورت بود مثل عنب الثعلب خصوصاً خشک سوده بکار برند زیرا که
دران تجفیف ست و مثل بارتنگ و علیق و عدس لعدان آن و پست جو و پوست انار و شاخ انگور پس اگر بران خوف تاکل و تقرح باشد با این مبردات چیزی از عسل و یا نمک
اتفاق کنند بسرکه استعمال کنند و آبیکه از چوب انگور رطب در سوختن آن سیلان کند نیکوست و پشک بز بعسل و یا سرگین گاو بسرکه و چون تاکل و تقرح ظاهر شود اقراص
اندرون بشراب قابض یا سرکه ممزوج بآب یا عصاره قثاء الحمار و نمک و زهره بز نر و سداب منطرون یا فلفل یا نطرون ببول طفل استعمال نمایند **صاحب کامل**
گوید که چون حدوث نمله از مره صفرا میباشد لهذا در علاج او احتیاج بشرب دوای مسهل صفرا مثل طبیخ فواکه مقوی بسقمونیا و یا آب لبلاب بفلوس خیارشنبر یا آب هلیله
و تمر هندی میشود و بعده بران اشیای مبرده مجففه طلا کنند و بحسب سبب محدث این مرض که آن مره صفرا است واجب آنست که علاج باشیای بارد رطب باشد
لیکن چون نمله قروح ست و قروح محتاج بدوای مجفف او بود بسبب رطوبتی که دران میباشد لهذا مقاومت سبب محدث مرض ترک کرده شد و بسوی مرض قصد
کرده شد و ازین جهت واجب بود که طلا با دویه مجففه استعمال کرده شود الا آنکه ادویه که در نمله حادث در ظاهر جلد استعمال کنند در تجفیف کمتر بغیر لذع باشند

مثل شیاف مامیثا واقاقیا وحضض بآب کاسنی وآب عصی الراعی آمیخته وعدس مطبوخ مسحوق بگلاب یا بگیرند گل قبرسی وارمنی وقیمولیا هر واحد یکجزو واقاقیا نیم جزو وهمه را در آب شاخ عرفیا یا آب عنب الثعلب یا آب بارتنگ آمیزند و اما نوع دوم نمله که آن نمله متاکله است باید که در آن ادویه در تجفیف قوی تر باشند مثل قیمولیا بسرکه وگلاب استعمال کنند ویا موی سوخته طلا نمایند پس اگر این ادویه بحاجت کفایت نکند ومکث او طول کند باید که بقرص معروف باندرون طلا کنند ونسخه آن در علاج جدری در قول مدروح الیه مسطور شد باید که آنرا خشک کرده وقت حاجت باریک سوده بحریره پخته بگلاب آمیز حتی که مثل حریره گرم حمام گردد بر موضع طلا نمایند صفت مرهم نافع نمله متاکله وسائر قروح محتاج بتجفیف بگیرند مازوی خام یکجزو مورد خشک یکجزو باریک سائیده در روغن گل که در آن مع موم مقدار ثلث او گداخته باشند بیامیزند تا مرهم گردد بر موضع طلا نمایند واگر در آن برگ آس یکجزو افزایند بهتر باشد نوع دیگر بگیرند مرداسنگ وزرد چوبه هر واحد یکجزو و ازو نیم جزو گلنار زراوند قنبیل هر واحد یکجزو همه را باریک سائیده موم در روغن گل گداخته آمیزند تا مرهم شود و بر نمله طلا کنند ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب از تمر هندی وشکر سفید وترنجبین هر واحد ده درم بنوشند ویا بگیرند عناب آلو سیاه هر واحد بیست عدد وشکر و ترنجبین هر واحد ده درم ویا بگیرند تخم کاسنی ونیلوفر هر واحد سه درم با شکر سفید ده درم وغذا ماء الشعیر سازند بعد از آن تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه با شیرخشت وترنجبین یا با فلوس خیارشنبر کنند ویا بگیرند هلیله زرد و تمر هندی وآلو بخارا وشیرخشت وترنجبین مقوی بسقمونیا و بنوشند بعد از آن اطلیه مبرده مجففه استعمال کنند ودر اطلیه او از مبردات اجتناب نمایند زیرا که قروح است بارتنگ وعلیق وعدس واقاقیا وصندل وحضض بآب کاسنی یا آب عصی الراعی طلا کنند ویا بگیرند گل ارمنی وگل قیمولیا هر واحد سه درم اقاقیا وصندلین هر واحد یک نیم درم وهمه را باریک سائیده بآب بارتنگ وآب خرفه بسرشند وعلاج نوع متاکل آن بمجففات قوی التجفیف نمایند مثل قیمولیا وگل سرخ هر واحد سه درم کوفته بیخته بآب عصی الراعی یا گلاب سرشته طلا کنند واگر متمادی ومزمن گردد واین دوا نفع نکند بقرص اندروني وطلای سرد طلا نمایند طبری گوید که علاج نمله وجاورس واحد است غیر آنکه عنایت بنمله واجب است که موکدتر باشد وعمده در علاجش فصد است واستفراغ باین مطبوخ اگر قوت اطاعت کند وقوانین اطلاق آن نماید پوست هلیله زرد بیست درم تمر هندی از لیف وتخم او پاک کرده بیست درم آلو سی عدد کشنیز خشک ... عنب الثعلب یک ... عناب سی عدد توت سیاه خشک کف ترنجبین از خار پاک کرده پانزده درم تخم کاسنی کشوث هر واحد پنجدرم همه را حسب الواجب بپزند وصاف کرده وزن سه طسوج سقمونیای مشوی در آن حل کنند ومن سقمونیا را در آن دخل نمیکنیم واز این کشربت یا دو بنوشند ولزوم شرب ماء الشعیر وسکنجبین ساده کنند اگر معده او متحمل شرب آن باشد والا سکنجبین بآب کاسنی وآب عنب الثعلب دهند واگر معده او متحمل این هم نباشد آب عنب الثعلب بشربت سیب وگلاب بدهند ودر معالجه او طریق تطفیه حتی الامکان بغیر آنکه معده او ضعیف گردد سلوک نمایند وبرای این شربتی است که اهل حران آنرا ترکیب داده واستعمال نموده اند وآن تاثیر نیکو دارد بگیرند آب ریباس وآب غوره وآب توت سیاه وسرکه کهنه هر واحد صد درم ودر آن پوست بیخ کاسنی وبیخ عنب الثعلب وکشوث هر واحد پنجدرم بجوشانند تا مهر اگر دد واز ثفل صاف کرده شکر طبرزد یکمن چندانکه آن آب اندازند وبقوام شربت آرند ودوا به تطفیه بدین اندک کافور افزوده وچیزیکه درین مرض بدان طلا نمایند اینست که بگیرند گل ارمنی وصندل سفید وگل سرخ وجلنار وبآب عنب الثعلب حل کرده طلا کنند وگاهی بآب عنب الثعلب تنها طلا کرده میشود وحنین ابن اسحق طلائی برای حمره ونمله تالیف نموده ومسیحی بشر ساخته وتجربه کرده شد ونیک یافتم گل ارمنی وصندلین ... شیاف مامیثا وتخم کاسنی ودر آن طباشیر وکافور وحضض افزوده ومتاخرین در آن اندکی افیون زیاده کرده اند ومن افیون را در آن دخل نمیکنیم این همه را بسایند ودر آب عنب الثعلب سرشته بنادق دراز مثل زرد باریک سر واز اسفل پهن سازند وباین شکل بهر آن میسازند که درسائیدن آسان باشد بآب عنب الثعلب وگلاب وبسیار اندک سرکه غیر کهنه بسایند وبر نمله وحمره طلا کنند ونگذارند که خشک شود وبچیزیکه اطبای بصره نمله وحمره را طلا میکنند اینست که برگ عصی الراعی وحی العالم وبرگ اسپغول وبرگ بارتنگ وبرگ بید بگیرند وباریک سائیده بر آن اندک آرد جو انداخته مخلوط میسازند وبر موضع حمره ونمله طلا میکنند ودر یکروز صحت می یابد وتحلیل میشود وبعضی اطبا در معالجه این مرض بغلطی روغن استعمال میکنند ودر صحت او تاخیر میشود ودر مدت دراز به میگردد وحمره ونمله را چون التیام میشود اثر آن باقی نمی ماند واگر بماند در اندک مدت زائل میگردد ودوا ایضاً در مقام دیگر نوشته که گاهی حل طبیعت صاحب نمله بآب لبلاب مقوی بسقمونیا کرده میشود وبعده بر موضع آن لزوم این طلا نمایند گل سرخ گلنار گل ارمنی باندکی سرکه وآب عنب الثعلب حل کرده بکار برند والبته روغن بدان مس ننمایند ودر شربتی که سابق مذکور شد دائم صاحب حمره ونمله استعمال کند وبعد استفراغ فصد کنند وفرق در معالجه حمره ونمله اگر قوی باشند همین است که در معالجه حمره ابتدا بفصد کنند پس اسهال آورند ودر نمله باسهال ابتدا کنند بعده فصد نمایند ابن هبة الله ...

که علاج این باستفراغ بدن بود اگر نمله ساذج باشد بچیزی که اخراج مره صفرا باسهال کند مثل آب تمر هندی و ناودس خیار شنبر و بار الفواکه تنقیه نمایند و بعد اسهال بر عضو ادویه سرد مجفف
مثل شیاف مامیثا و اقاقیا و گل ارمنی و طین خام و حضض و آب کاسنی و آب حی العالم و عصی الراعی و گلاب طلا کنند و غذا مزوره آب غوره یا عدس مقشر مطبوخ بسرکه یا بچه مرغ
معمول بسرکه سازند و اگر نمله مشوب بخون رقیق باشد علاجش اولا بفصد کنند پس اسهال از چیزی که اخراج صفرا کند و شرب مبردات و طلا از ادویه مبرده قابضه که مذکور شد در ابتدا
نمایند و در آخر ادویه محلله و همین علاج معالجه ماشرا نمایند زیرا که از خون حاد صفراوی حادث میشود و اگر نمله متاکله باشد علاجش بادویه که در تجفیف قوی باشد باید کرد صفت مرهم
که نمله متاکله را نفع میکند مازو سبز و مرداسنگ و زرد چوب هر واحد یکجزو گلنار و مورد و عصاره باتنگ هر واحد دو جزو سماق و ... جمیع را بموم روغن آمیخته مرهم سازند جرجانی
و ابن نوح و ایلاقی مینویسند که اول تسکین حرارت باید کرد و بمطبوخ هلیله استفراغ صفرا کنند و اگر خون سخت غالب بود و از سرخی و عظم مفرط زیادت گردد اول رگ زنند
پس باسهال مشغول شوند و گرد اگرد آن موضع صندل سرخ و فوفل و شیاف مامیثا و سفیداب ارزیز و گل ارمنی هر واحد یکجزو پوست بیخ و افیون هر یک نیم جزو همه را با هم
بگلاب سرشته قرص سازند و بوقت حاجت بگلاب سوده طلا کنند و اگر اندکی سرکه آمیزند صواب باشد و بران موضع که ریش گشته باشد مرهم سفیداب طلا کنند و اگر هنوز خارش
و سوزش بود و ریش نشده باشد طلای مذکور بر جمیع اعضا طلا کنند هم بر موضع خارش و هم بر گرد اگرد آن و هر وقت که بشویند برگ بید در آب جوشانیده بدان آب بشویند و طعام عدس
با آب غوره و امثال آن دهند و قرص ورد و اصبر سود باشد انطاکی گوید که علاج نمله فصد و تنقیه و ترک هر چیز شور و شیرین و تیز و ریاضت است و اکثار از شرب ماء الشعیر و مطبوخ هلیله زرد
و فواکه و تریاق او صبر است و مرکباتی که ازان ترکیب یافته باشد و اولا باطیان و کشنیز و ادهان مرخیه طلا کنند تا آنکه التهاب تسکین یابد بعد ازان مثل خولان و مامیثا و اقاقیا و آنچه
در اورام حاره مذکور شده و خاکستر شعر و کرم و برگ قصب سبز و آس و سفیداب و سرکه را درین مزید اختصاص جهت منع سعی و غیره است و کذا گزنبا اکلا و طلاء

جاورسیه

بثور خورد مستدیر شبیه بآبله کوچک کاورس است که سر او سفید و بیخ او سرخ بود و گاه باشد که با آن ورم و سوزش شدید و سیلان زرداب یا رطوبت بود و بخارش ابتدا کند مثل حب
و سبب او صفرا غلیظ تر از ماده نمله است و کمتر در حرافت و حدت مخلوط با قدری بلغم مائی که در داخل جلد محتبس شود و لین مائی و متاکل نگردد بخلاف نمله که آن ساعی باشد شیخ
و طبری و غیر آنها جاورسیه را از اقسام نمله شمرده اند و جرجانی و ایلاقی گویند که جاورسیه بثور ... بود و بسیاری و اندکی و سختی و نرمی آن باندازه ماده بود و بالجمله میل بصلابت دارد
و صاحب خلاصة التجارب مینویسد که این موسوم بجاورسیه بجهت مشابهت آن در خوردی و گردی بدانه جاورس شده و رنگ آن از زردی بسیاهی گراید و قوام آن
بصلابت مائل بود و نسبت بنمله جهت اختلاط ماده صفراوی این با بلغم و سودا هم بدین سبب گرمی بلمس و سوزش و خارش این کمتر بود و تحلیل او دشوارتر از نمله بود علاج
فصد کنند و جهت تنقیه صفرا و بلغم مطبوخ هلیله با ترید یار کرده بدهند و پوست انار و گل ارمنی بسرکه و گلاب طلا نمایند و اگر رطوبت بلغمی افزون تر بود و آن از قلت سوزش
توان دانست باید که بمجففات قویه طلا فرمایند و این مطبوخ صفرا و رطوبت بلغمی بیرون آرد پوست هلیله زرد و تمر هندی عنب الثعلب تخم کشوث تخم کاسنی از هر یک بقدر حاجت
گرفته بجوشانند و صاف کرده بحسب سبب ترنجبین و سقمونیا و ترید یار کرده بدهند و چون علاج آن بعلاج نمله نزدیک است حسب حاجت از انجا برگیرند اقوال اکابر شیخ
میفرماید که جاورسیه مشابه نمله است و در علاج لیکن اولی در اسهال این است که در مسهل مثل ترید باشد با وجود آنکه اسهال صفرا کند و اگر دران قوت افتیمون بود بهتر باشد
بعد ازان بگیرند مازو و کزمازج و صندل و پوست انار و گل ارمنی و همه را بسرکه و گلاب بمقدار یکه سوزش نیارد آمیخته بپر مرغ بران لطوخ سازند و شیر تازه و در علاج این مرض
موافق تر است و چون از ابتدا تجاوز کند معالجه بمثل سر ماهی شور سوخته بشراب عفص نمایند و قوی تر ازین هرگاه احتیاج بتجفیف بلیغ افتد اینست که بگیرند برگ
بادروج و بکوبند و دران قلقدیس داخل کرده استعمال کنند و قوی تر ازین زنگار و گوگرد زرد سوخته است ازان لطوخ بشراب یا آب چوب انگور که وقت سوختن برآید بایدکرد
محمد گوید که علاجش فصد است و اسهال بچیزیکه اخراج صفرا و رطوبات کند و هر صبح جلاب از تخم کاسنی و نیلوفر هر واحد سه درم و آلو سیاه ده عدد و شکر سفید ده درم
بنوشند و غذا ماء الشعیر اگر تپ و حرارت قوی باشد و اگر ضعیف بود مزوره از آلو کوهی و تمر هندی یا ماش مغز بادام و اسفاناخ و کدو تر بدهند و باقی علاج او مثل علاج نمله است
خضر گوید که علاج این فصد و تنقیه بدن است بمسهلی که دران مثل غاریقون و هلیله کابلی و شاهتره سبز و شربت شاهتره سبز و شربت شاهتره مرکب افتد و بعد تنقیه
بدن آبیکه دران مویز و بابونه و بورق جوشانیده باشند بشویند و بحناء در سرکه سرشته و آب کاسنی بعد غسل آب کبریتی لطوخ سازند و گوگرد و کندش و بورق و نمک

طلا نمایند و تلطیف غذا بسیار نکنند بلکه غذا از لحوم لطیفه سازند و همه آنچه در اکله بباید بکار برند و ملازمت حمام نمایند که از انفع اشیا فی ابدای این مرض است شریف خان مینویسند که از مجربات والد من سفوف چوب گز ست برای اخراج مواد فاسده و محترقه از مثل این امراض که گاهی بعد منضجات و مسهلات و گاهی همراه ماء الجبن استعمال کرده میشود و معجون عشبه از اختراع من نافع جمیع علل مذکوره است مؤلف اقتباس خلاصه میگوید که تنقیه بمطبوخ افتیمون و تمر هندی نافع و اگر در ابتدای ظهور بثور علق یا حجامت و رسیه بر سر هر دانه مقدار عرض آن تیغ از فاروقی نهند و چون خشک شود دیگر نهند و چنان رعایت کنند که تیزاب از غیر سر دانه باطراف آن تجاوز نکند نفع عظیم بخشد و تحلیل و منع نیکو کند و ضماد و حجاد رسیه تریاقی چاشنی دار یا ساده با

جمره

دانهائیست که بر بدن ظاهر شود متفرق یا مجتمع بهمین بسیار سرخ و هر دانه او قطع بزرگ از مکان در گیرد در گوشت غائص گردد و درد او مثل درد و سوزش نهادن اخگر بر عضو بود و از ان مریض را قلق و بیخوابی شود و گویند که بجهت همین درد و سوزش او مسمی بجمره شده و ماده او ریم نمیگردد بلکه خشک ریشه گشته پوست از ان فرو می آید و سببش صفرای غلیظ شدید الحدة و رداءت ست که دران خون حاد بیامیزد و بقول جرجانی و ایلاقی و بهاء الدین جمره بثور سخت گرم و سوزان با خارش صعب و خورنده بود و هر جا که پدید آید پوست را بسوزاند و بخورد و اندکی بگوشت فرو رود و خشکریشه سیاه برآرد همچون خشکریشه جائیکه داغ کرده باشند و بدین مناسبت آنرا جمره یعنی آتش پاره نام نهاده اند و رطوبت کمتر دارد و ماده او بسودا مائل بود و گاهی از یک بثره بیش پدید نیاید و گاهی بثور متعدد و متفرق برآید و ابتدای آن با خارش سخت باشد اندران محل و بزرگی مسطح ظاهر آن اولا مقدار نیم نخود بود یا اندکی بزرگتر و بزرگ آن بقدر نخود بود یا بزرگتر از ان لیکن حوالی آن ورم کند و محل آن چون خورده شود بزرگتر نماید و گاه باشد که هیچ بثره اولا پدید نیاید لیکن آن محل نخست بخارد و بسوزد و سخت سرخ شود پس از ان برنگ رصاصی یا خاکستری گردد و گاه باشد که از سوزش و عفونت و سمیت ماده درد حوالی آن بهمه صعب گیرد و باشد که هلاک کند و در سالهای وبا و قرب آن این مرض بسیار افتد و ماده این بثره صفرا و سودای احتراق عفن باشد و شیخ میفرماید که اسم جمره و نار فارسی گاهی اطلاق کرده میشود بر هر بثره اکال آبله آور سوزان محدث خشکریشه مثل عضو سوخته آتش و یا داغ و گاهی اسم جمره اطلاق میکنند بر بثوریکه مکان را سیاه کنند و عضو را مائل انگشت گردانند بغیر رطوبت و کثیر السوداویت خالص و بثور او قلیل العدد کبیر الحجم ترمسی باشد و گاهی در انجا بثور نبود البته بلکه در اول بسرخی و حکه مثل جرب ابتدا کند و گاهی آبله کنند و از ان چیزی که از جای سوخته داغ سیلان کند بچکد و موضع رمادی اللون یا اسود بود و گاهی رصاصی باشد و سوزش شدید هم با آن بود بغیر حمرت صادق بلکه مائل بسیاهی یا سیاه بود و جمره بطی تر در ظهور و غائر تر از نار فارسی است چه ماده او ماده بثر اقوی بود و از صفرا محترق مخالط سودا باشد و لهذا از ان خشکریشه سیاه پیدا شود و جمره بسوداویت شدید تر از نار فارسی باشد و در هر دو فرق زیاده نیست و گاهی بادی و با صناف نمله و جاورسیه ردی حمیات ردیه قتاله بود و این بسبب وبا باشد و بسا ست که مشابه فلغمونی گردد و مائل بسوداویت بود در ابتدای امر خصوصا در سال وبا و ابن الیاس گوید که جمره حبات بهمین شدید الحمرة مثل جمر بود و گاهی بادی تپ شدید و التهاب و خشکی آب دهن و تشنگی سخت بود و اگر بسیار زائل باشد با آن غشی عارض گردد و انطاکی در تذکره مینویسد که جمره مسمی بجمره از جهت تشبیه او بسوزش و ایلام آن در عضو بجمره آتش شده و آن فی الحقیقت عبارت نوعیه ماده سیولانی او صالح برای شبیر و نمله و نار فارسی و حب افرنجی معروف در مصر بمبارک باعتبار آنست که هر واحد از ان در محل خود مذکور گردد و پس آن بثره واحد بود یا اکثر فاعل او حرارت معفنه است و ماده او آنچه احتراق یابد یا تغلیظ گردد خصوصا از خلط بارد یابس و صورت او خشکریشه غائر مبسوط بود که با احتراق سوزش آرد و بخورد و غایت او تسوید جلد و تفتیح آن و نخر عظام و صعود ابخره بخارات ست که قریب از اکله بود و از ان زرداب سائل شود و اکثر از خون سوداوی بود و اسباب و غالبا ادمان مثل لحم بقر و بادنجان و سیر ست مع قلت ریاضت و کثرت غم و عدم تنقیه بدن و گاهی از دوای سمی مثل زرنیخ و ریح و از عدوه خصوصا از قبل جماع و خوردن چیزیکه نفوذ نماید بالای فاسد الکیموس مثل شراب لحم بقر و علامت سابق او حرارت بدن بلا عطش و تغیر نفس بلا اذیت در مجاری و ظهور کعن سیاه در بول و بدبوی براز زیاده از عادت ست پس گاه ماده بسوی موضع خروج متوجه گردد و دران هنگام علامات او حرقت عضو ست و حرارت آن و نقص حس آن و سیاه شدن جلد آن و ظهور رداءت مخالف رنگ طبیعی مصحوب بعلاماتی که مذکور شد و گویند که هرگاه خروج او در محلی باشد که صاحبش آنرا نظر نیاید مثل پیچ گردن دلالت بر موت کنند و صحیح آنست که چون احتراق اثر کند و آنچه بران نهند و غور او زیاده گردد جای طمع در صحت او نباشد و ایضا در نزهة می گوید که جمره ورم شدید الحرارة فاسد الماده که لون او مشابه حرق نار بود مستدیر گردد ملتهب باشد و بگشاید بخشکریشه و غالبا قتل کند چون بغائر شود و یا محاذی قلب باشد و یا سیاه گردد و صاحب اقتباس نوشته که علامت

جمره ظهور بثرات متعدده متفرقه در همه بدن و یا بر یک عضو خاص بود چنانچه دست و پا و چهره باعراضیکه سابق مذکور شد و بیشتر تنفطهای پر آب باشند و چون آن آبها نهابر
هر جا که برسد بر انجا بثره و یا تنفطه با سوزش پدید آید مع اختلاف رنگ چنانچه اول بسرخی شدید بود و در تزاید مائل بصاصیت و رمادیت باشد و در آخر سیاهی پیدا کند
و خشکریشه سیاه بر آید علاج اول تنقیه بفصد هفت اندام نمایند و اگر مانعی بود بحجامت باشرط بر ساقین کنند و خون در هر دو بسیار گیرند و ماء الجبن نوشانند و الا مطبوخ شاهتره
وافتیمون فواکهی علوبخاران دهند بعده نوشیدن نقوع حضض و طلا کردن آن خیلی مفید ست و باقی علاجش بعلاج نمله نمایند الا آنکه درینجا گاهی بشرط عمیق بر موضع جمره حاجت افتد
و در اطلیه نمله کافور افزوده درینجا بکار برند و از ادویه خاص که بدان معالجه جمره نمایند انیست که بقدری سرکه بر گل خالص بریزند تا بجوش آید پس کافور سوده بدان گل خوب مخلوط کرده
طلا سازند و اگر گل ارمنی یا گل ملتانی فزایند بهتر باشد و اولی آنست که بعد فصد پوست انار بسرکه ترا قیده آن موضع را بشرط زنند و بالایش لوگذارند و ضماد از گل ارمنی و سرکه
سازند و یا مرداسنگ بگلاب سوده یکتوله گل ارمنی دو توله کافور سه ماشه در مسکه گاوی که بیست و یکمرتبه در آب شیرین شسته باشند آمیخته بکار برند و اگر جمره در پای و ساق افتد
و ازو دیوچه و ماء الجبن فائده نشود فصد هر دو صافن کنند و خون چندان بگیرند که نوبت بغشی رسد پس از قشرهٔ انناس نیم پاو عرق کیوره سه توله شربت یاقوت علوبخاران سه توله
تخم خرفه خشک هفت ماشه پاشیده بنوشند تا سه روز متواتر و غذا دال مونگ مقشر و خشکه و نان سمید و قورمه حلوان مقرر سازند و حب تنقیهٔ علوبخانی که در آبله فرنگ
بیاید سوده در روغن گاو بست و یکمرتبه شسته آمیخته بران طلا نمایند و روز چهارم وقت صبح حب مذکور بکیند و بالائی جزات سه توله آمیخته دهند و بالایش نان سمید بوزن
سه توله و همین قدر روغن و قند سفید بهم مالیده خورانند تا یکهفته و غذا و طلا بدستور و وقت شام دوای قشرهٔ مذکور دهند که در دو هفته صحت میشود **اقوال حذاق**
شیخ میفرماید که در علاج جمره و نار فارسی لابد از فصد ست تا خون صفراوی خارج شود و اگر مرض هائل باشد چندان خون برآرند که قریب بغشی شود و گاهی در جمره حاجت
بشرط عمیق افتد تا خون ردی محتقن که آن در طبیعت سم ست خارج گردد و این وقتی بعمل آرند که ماده مائل بصفراویت باشد و علاج بوضع ادویه مثل علاج حمره ضروریست
لیکن واجب نیست که ضماد شدید التبرید باشد چنانکه در حمره کرده‌اند و ایضاً محل ابتداء اندک ماده این بسوی باطن منتشر شود و همچنین جائز نیست که ضماد شدید القبض استعمال نمایند
و جائز نیست استعمال محللات نه در اول ظهور او و نه نزد اول سکون التهاب بلکه واجب ست که ادویه مجففه که در ان اندک تبرید و تحلیل مع دفع باشد استعمال نمایند
مثل ضماد معمول از برگ بارتنگ و عدس مقشر و نان بسیار سبوس دار و ایضاً ماز و بسرکه خمر و آزاد درخت بسرکه خمر و شب بسرکه جیده در وقت ابتدا و بعد آن انیست که بگیرند انار ترش
و شق کنند و در سرکه بجوشانند تا آنکه نرم گردد پس بسایند و بر خرقه نهاده بران محل بگذارند که این در هر وقت نیکوست و این مرض ساقلع نماید در ابتدا و انتها و گاهی در داد و یه
این وقت و بعد آن این افتد که بگیرند جوز تازه و یا پست بسایند و موبیز و انجیر بشراب و روغن خشخاش سیاه و بهتر آنست که ازین همه ضماد بسازند و از ادویه نیکو در اکثر اوقات
انیست افیون مع اقاقیا و زاج سوری و قشور مس پوست انار هر واحد دو درم زهره نحاس یکدرم بزر البنج یکدرم و امثال این ادویه بران نهند که متقرح نشده باشد و اما در متقرح
لابد ست از مجفف قوی مثل مرهم های اندرون افراسیون و اقراص اندروس و دواء القیشور بشراب حلو یا اسفیداج و سائر آنچه در علاج جمره متقرحه و نمله و جاورسیه مذکور شد
و واجب ست که بران ضماد در روزی دو بار و در شب یکبار یا دو بار ضماد نمایند حتی المقدور معفنات استعمال نکنند و لازم ست که آنچه محیط موضع بود در موضع احتراق
را بگل ارمنی مع سرکه و آب سائر آنچه مبرد و رادع باشد تعهد نمایند و آنچه قریب آنست صوف زوفا در شراب تر کرده است پس هر گاه التهاب ساکن شود و قروح باقی ماند
علاج بمثل مراهم راسیه و مرهم دیا بوطابون و سائر ادویه قروح متاکله باید کرد و ایضاً این دوای مرکب مرداسنگ یکرطل زیت کهنه یکنیم رطل زرنیخ یکرطل مرداسنگ را در زیت بپزند
تا بته بچسپد بعده بران زرنیخ بریزند و ایضاً این مع ابرای جمره که بر ذکر و لب و مانند آن افتد و بالجمله بر اعضائیکه در تجفیف او حاجت شدیدتر باشد نافع بگیرند قلقطار
و قلقدیس هر واحد هشت درم بورهٔ ارمنی دو درم و آب سابیده استعمال نمایند و همچنین شب یکسان بعسل ست پس هرگاه خشکریشه و لحم فاسد ساقط گردد و لحم صحیح ظاهر گردد
معالجه بعلاج جراحات بسیطه نمایند و گاهی خشکریشات و لحم ردی را ادویه معروفه ساقط کنند در روغن اقحوان ای اسقاط او نیکوست و بالجمله اشتغال باسقاط خشکریشه و علاج
باقی بعلاج جراحات صحیحه بسیار صواب ست و دوای جید مجرب برای تعدما که بعض متاخرین نسبت آن بخود کرده بگیرند عنزروت و صبر و کندر و زنگار و سفید اب مساوی
و همچند همه گل ارمنی و از آن بنادق سازند و در سرکه و آب حل کرده بران موضع طلا بعد طلا نمایند تا آنکه دران تقبض شدید پیدا شود و خشکریشه گردد پس یا بنفسه ساقط شود و اگر زیر او
رطوبت باشد و یا محتاج گردد بآنکه خلع او کنند و ساقط نمایند و همواره همچنین بعمل آرند تا همه ساقط گردد جرجانی و ایلاقی میفرمایند که اگر قوت قوی باشد و هیچ مانعی نبود

اول رگ زنند و خون بسیار بیرون کنند چندانکه نزدیک غشی رسد و گاهی بر جایگاه مرض شرط باید زد و خون ردی بیرون کردن و ضمادها چنان باید که دران با قوت برودت
قوت تحلیل و تخفیف باشد چون ضماد برگ بارتنگ و غیره که در قول شیخ گذشت همه ابیز ند و ضماد کنند و طعام چیزی باید که بسردی و ترشی میل دارد سعید گوید که اگر خون
غالب باشد فصد مریض کنند و اصلاح مزاج بشرب ماء الشعیر و سکنجبین نمایند و شیرهٔ تخم خرفه و جلاب بدهند و عضو را باب حی العالم و آب عنب الثعلب و شیاف مامیثا طلا کنند
و اگر صفرا غالب باشد تنقیهٔ بدن بمطبوخ فواکه نمایند و ماء الشعیر نوشانند و بعد دو ساعت سکنجبین سادہ بانی دهند و تعدیل طبع نمایند اگر قبض گردد آب تمر هندی و شکر و عضو
را بگل ارمنی و آب بارتنگ و گلاب و آب کشنیز طلا سازند ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب از نیلوفر و تخم کاسنی هر واحد سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم و یا آب
انار ترش مفتح آنها افشرده هر واحد بست درم بشکر و ترنجبین بمقدار سابق بنوشانند و غذا ماء الشعیر دهند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه یا بنقوع مشمش یا بمطبوخ هلیله مقوی سقمونیا
کنند و باقی علاج او بعلاج نمله و حمره نمایند لیکن در اطلیهٔ این نوع ای شدید الردع و التبرید نشاید و از خاص ادویه که بدان معالجهٔ این نمایند اینست که درد ی سرکه برگل برنیند
تا بجوشد و بران اقاقیا یا شیره طلا کنند خجند گوید که فصد و استفراغ صفرا کنند و مراعات سودا نمایند و باید که بعد تنقیه بر چیزی که ترقیق خون و ترطیب آن نماید
و در مائیت آن افزاید مثل حسای شعیر مبرد و عناب و تخم خیارین و شربت نیلوفر مشغول شوند و از اغذیه بر فرورات مثل اجاصیه و قراصیه و ملوخیا اقتصار نمایند و چون
تشنه شوند آب آلو و آب خیار و آب هندوانه و لعاب اسبغول بنوشند و شربت آلو و شیرهٔ تخم خیار دهند و چون مرض بانحطاط آید جوزهٔ مرغ بجو مقشر و لحم بچه بز بدهند
و از ادویهٔ موضعیه بر مسکه و آب کشنیز اقتصار کرده زنند و بر موضع جمع ریم نهند تا بگشاید پس دهن قرحه اندک مسکه بروغن گاو بنهند و حوالی آن خرقه مبلول بگلاب
و آب کشنیز سبز گذارند و چون پاک شود بمراهم مثل مرهم سفیداب یا مرهم نوره علاج کنند تا مندمل گردد و نگذارند که ماده البته جمع شود و اگر ریم باقی باشد و حرارت معاودت
کند بران پارچه مبلول بگلاب و گل ارمنی نهند و بحضض و کافور و لعاب اسبغول طلا سازند انطاکی در تذکره مینویسد که اولا بدارت بشرط واجب بود و عمیق زنند
برای خروج ماده بنوعی که مستاصل گردد بعد ازان انچه ارخا و ترطیب و جذب نماید چون حرام مغز و پیه و بچهٔ مرغ بر آن نهند پس آنگاه ماده زیاده گردد فصد کنند
و الا شرب ماء الشعیر و شربت و رد و سکنجبین سه روز کفایت باشد و از تبرید با طلیه قبل تنقیه حذر کنند تا ماده بسوی باطن منعکس نگردد و اگر ماده نزد شرط بر جلد صحیح سیلان
کند بر آن شور پیدا کنند و اگر قبل شرط فصد کنند جذب ماده بسوی داخل نماید بعد ازان این حب هر روز دو مثقال بدهند که آن سریع العمل حسن الفعل مشتمل بر صحت
انه تراکیب مجرب من ست صنعت آن صبر یک اوقیه بسفایج نیم اوقیه سقمونیا پوست هلیله مصطکی هر واحد سه مثقال مجرا رمنی یک مثقال با آب کاسنی حبها سازند
و چون تنقیه ظاهر گردد و ضعیات نهند و بهترین آنها دردی سرکه است بگل خالص و سفیداب سرشته بعد ازان انار ترش و مازو هر دو بسرکه پخته و همچنین عدس مقشر
پس اگر سوزش و گرمی اشتداد نماید و از انعکاس ماده امن گردد مورد و کافور با ثیل سوده بر نهند و اگر در انجاد و ر کردن لحم فاسد واجب گردد شک تنها نهند اگر لحم فاسد بسیار
نباشد و الا باندکی زنگار نهند بعده صبر و مر و اسنگ و دهن گاو و این همه مع اصلاح اغذیه حتی الامکان می باید و همه انچه در اکله و در نمله مذکور است درینجا مستعمل بود و از ادویهٔ ناجحه
در علاج این قبل از شگافتن اکثار وضع مسکه است و همچنین بعد آن برای تطفیه باب کشنیز زند و قوت لعیب و شرب آب سیب بعنبر و آلو و شیرهٔ تخم خیار بعمر دار یو محلول
شربا و طلاء آنرا بسرعت صحت بخشد و در نزهه گوید که خون خروس و برگ بید انجیر و پوست انار و اجزای سرو را بحمره اختصاص عظیم ست بهاء الدین گوید
که اگرچه غلبهٔ خون نباشد فی الجمله خون کم کنند بفصد یا حجامت خصوص حوالی حمره اگر مانعی نباشد و بعد ازان تنقیهٔ صفرا و سودای احتراقی کنند بمسهلی که دران تریاقیتی
نیکو بود و چون تقلیل خون را مانعی باشد بر مسهل اقتصار لازم بود و گاهی احتیاج افتد با نکه محل مرض را اشرط زنند و نافع بود و زلو چسپانیدن بسی مفید آید و اگر کسی اطاقت
سوزش داغ با آهن نباشد اولی آنست که از تیزاب فاروقی آنرا داغ کنند و چندان تیزاب بگرم کرده بران نهند که دران محل سوراخ شود و بحرکت آید و آنجا که این مرض از بحران انتقالی
افتد این عمل واجب بود و مرهم کوزهٔ فقاع طلا کردن عظیم مفید آید و بر محل ورم حوالی مرض گل ارمنی در سرکه حل کرده طلا کردن سخت مفید باشد و پوست تازهٔ خرگوش حواره بر محل
مرض بستن عظیم نافع بود و غلامی را بر زنخ حمره پیدا شد و تمام زنخ و حلق او ورم کرد بار بعد سوزش عظیم و تپ کرد حضرت استادی او را از چربیها و گوشت پرهیز فرمودند و غذاهای
ترش دادند و بوقت خواب معصور انار ترش شیرین تام و بالای آن حب الشفای بزرگ میدادند و جدوار با آب بارتنگ سوده در شبانه روزی چندین نوبت بر محل مرض
و حوالی آن طلا فرمودند بهمین علاج اعراض آن در سه روز برطرف شد بعده بمرهم سفیداب جراحت آنرا باصلاح آوردند و این علاج بسیار تجربه پیوست و انفع از همه

نار فارسی

بثر مو باشند پر آب رقیق با سوزش شدید و خارش بسیار و درد و ورم حوالی و چون برآید بزودی خشک ریشه گردد و قبل از ظهور شود بدن خطوط سرخ و طلاوسی پدید آید مشتعل بانه
آتش و لهذا بنار فارسی مسمی شده و گویند که چون درین سوزش و آبله ظاهر میشود همچنانکه از سوختن آتش پدید می آید بدین مناسبت آنرا نار گویند و تخصیص بفارسی غالباً بجهت
آن کرده باشند که اولا این مرض اندر فارس پدید آمده باشد و اهل فرس از جهت سوزش آن آنرا آتشک گفته باشند و اندر حوالی این بثره بثرهای خرد از جنس او و از غیر جنس
او بسیار پدید آید خصوصاً رطوبت و عفونت آن بهر جائیکه رسد و خشک ریشه سیاه کند و حوالی پوست را لختی بجوزد و بسود و گاه اندک بهن شود و این بثره نیز در سالهای وبا
و قرب آن بسیار افتد و بر اثر این نیز تبهای گرم مهلک پدید آید لیکن مادهٔ این بدون گرمی و سوداویت و عفونت نباشد کا اندر جمره و بعضی این را جمره گویند و بعضی جمره را
نار فارسی و آتشک گویند و هر دو را مترادف دانند و ابن ابی صادق گفته که این مرض یا بسبب حدوث او ببلاد فارس بسیار و یا بسبب آنکه هر که اولا علاج او اخذ کرده
از فارس بوده مسمی بنار فارسی شده و قرشی نوشته که موصوف بفارسی بهر آن شده که اهل فارس در زمانهٔ قدیم عبادت آتش میکردند و دائم آتش آنها مشتعل می ماند و آن
لامحاله قوی باشد بسبب دوام اشتعال و التهاب و پس این مرض ابدان بقوت آن تشبیه دادند و بآن مسمی ساختند و شیخ الرئیس میفرماید که گاهی اسم نار فارسی اطلاق کرده میشود
بر آنکه بثره از جنس نملهٔ اکال محرق محدث آبله بود و در ان سعی در رطوبت باشد و مادهٔ او صفراوی باندک سودا بود و غور او کم باشد و بثور بسیار و کوچک بود گویا که در انجا خلط
حار کثیر الغلیان و شر باشد و نار فارسی از جمره در ظهور و در حرکت سریع تر میباشد و مادهٔ او حاد بود و آنچه در لحم ازان عارض شود در تحلل سریع تر باشد و آنچه بعصب عارض گردد
ثابت تر و بطی تر در تحلل باشد و آن قریب از جمره است الا آنکه مادهٔ این بصفراویت شدید تر و مادهٔ جمره در سوداویت شدید تر است و گیلانی از طبری نقل کرده که نزد ما
اطبا جمره و نار فارسی در صورت یکی است و نزدیک بعض آن نار فارسی و جمره و نمله در صورت واحد ست و امر چنین نیست زیرا که نار فارسی دانهای بزرگ باشد و الم او
شدید تر و در لحم غائر گردد و نمله چنین نیست و اما جمره محتاج بشرط شود و آنرا بعد زوال او اثر باقی ماند و نار فارسی چنین نیست و بعد زوال او را اثر بادنجانی و نیلجی و سیاه
باقی نماند و الم او تا بقای اثر بماند و این فرق ظاهر است و اگرچه این همه جنس را جدا اند و اما صورت نار فارسی آنست که سرخی شدید مع غلظ در جلد بود و نزد ظهور او
در بدن شواظ مثل زبان آتش باشد چون بلند شود و زیر جلد منبسط نگردد و الم او شدید بود و از خاص اعراض او نیست که آن در جائی که ظاهر شود متمیز گردد بنار بقای
اثر آن بعد زوال آن و انطاکی گوید که این مسمی بنار فارسی شده بسبب کثرت او در فرس و بسبب آنکه آثار و بثور حادث در ان مشابه سوختگی آتش در حمرت و تلهب
میباشد و گاهی خطوط طولانی دراز شود و گاهی مستدیر گردد و تا کل نماید و بسرعت ظاهر شود و مادهٔ او خلط صفراوی مع اندک خون رقیق باشد و اسباب او دمان اکل اشیای
حار لطیف مزمن مثل ثوم و خردل است و سیر در آفتاب و قلت استفراغ **علاج** هر چه در علاج جمره گذشت بعمل آرند و باید که درینجا بعد فصد و اسهال باشیائی که خون را رقیق
و مرطب گردانند و در مائیت او افزایند تا حرارت محرقه ازان زائل گردد متوجه شوند مثل آب شاهتره تازه مروق و آب کاسنی سبز مروق با دویهٔ مناسبه استعمال نمایند و ایضاً
جهت تسکین تلیین شربت عناب و شربت کدو و آب تمر هندی و آب نارین مع هندبا و در سرکه سوده طلا کنند تا متسع نگردد و مغز تخم شفتالو سوخته و سفال آبخوره طلا کردن
هم مفید بود و بقول شیخ طلای جوز کهنه چرب برای نار فارسی بعد سکون التهاب باقی ماندن قرحه نیکوست و بقول ابن بطلان و رازی و غیره ضماد آب کرنب مع پست جو
و نمک و کذا تخم کرنب مع نمک و کذا بارتنگ و کذا کشنیز سبز بمویز منقی و کذا کرسنه بعسل و کذا آب برگ زیتون بری و کذا آب بابونه هر واحد نافع نار فارسی است **اقوال اطبا** طبری
گوید که علاج این مع علاج جمره واحد ست از طلای او بعد فصد و استفراغ و التزام مریض ما الشعیر و شربت مذکور در نمله اینست که بگیرند حضض یکجزو و کافور یکجزو و در لعاب
اسپغول و لعاب تخم بارتنگ بهم بیامیزند و دران خرقه تر کرده بران موضع تا زمانی بدارند که مریض را خوش آید و حرقت زائل کند و هر گاه درد آن بسردی این کم شود طلای آن
بکار برند **مجوسی** گوید که نار فارسی گاه مفرد پدید آید گاهی در بعض اوقات با جدری ظاهر شود و علاجش واحد ست الا آنکه می باید که مواضع آبله ها را ثقبه کنند و بر آن
سفیداب مرداسنگ و صندل سفید و کافور بگلاب سوده و دران پنبه تر کرده بنهند و موضع را هر وقت بدان تر دارند و اما چون نار فارسی مفرد باشد باید که صاحب او
بفصد نماید و خون بمقدار حاجت حسب احتمال قوت و غیر آن بر آرد بعد ازان آبله ها را بسوزن سوراخ کنند تا زرداب او سیلان کند بعده مرهم سفیداب که در آن
اندک کافور باشد ضماد نمایند و هر وقت که دران چیزی از آب جمع شود سوراخ کرده همان مرهم طلا نمایند و بعد ازان گل ارمنی با آب و سرکه طلا کنند **ایلاقی** و جرجانی مینویسند

که اول فصد کنند و مطبوخ هلیله و تمر هندی تنقیه نمایند و هر بامداد کشکاب و ماء القرع و ماء الخیار و آب هندوانه ولعاب اسپغول و شکر و مانند آن بنوشند و بثوره را بشگافند و آب آن بچینند و اگر لختی از پوست آن بمقراض ببرند تا آب ان مجتمع نگردد و آنچه ازان تراوش کند بر چینند صواب باشد و حوالی او را بگل ارمنی در سرکه حل کرده طلا کنند و بثور مرهم سفیداب طلا سازند **ابن هبة الله** گوید که علاج نار فارسی بفصد بود و اگر ممکن نباشد حجامت نمایند و باصلاح اغذیه پردازند و بعد آن آبله ها بسفیداب وغیره که در قول مجوسی گذشت بروغن بادام طلا کنند پس اگر رطوبت مترشح بسیار باشد عفص صندل و چوب و کافور در آب کاسنی یا آب حی العالم طلا نمایند و غذا اسفیدباج مرغ بآب غوره دهند **ابن الیاس** گوید که هر صباح جلاب از آب انار بنوشند آنها افشرده سه اوقیه و از تمر هندی ده درم و از عناب و آلو هر واحد ده عدد بشکر و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر اگر تپ ظاهر باشد و الا مزورهٔ ماش باسفاناخ و کدو یا مزورهٔ زرشک و مغز بادام و اسفاناخ سازند و تلیین طبیعت بماء الفواکه یا مطبوخ هلیله کنند و یا بامداد آب هندوانه سه اوقیه بشکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بهم هند و یا هر صبح آلو سیاه و آلو کوهی و عناب هر واحد بست عدد و تمر هندی ده درم بگیرند و بشکر سفید ده درم بجوشانند و دران شیرخشت ده درم و ترنجبین بست درم آمیخته سحرگاه بنوشند و بعد تنقیه بصندلین و فوفل و شیاف مامیثا و سفیداب ارزیز و گل ارمنی هر واحد ده درم کوفته بیخته بآب کاسنی یا آب حی العالم یا آب عصی الراعی یا آب کشنیز تر یا آب عنب الثعلب سرشته طلا کنند و چیزیکه از انفع ما جل نجشد انیست که حضض و غیره که در قول طبری گذشت طلا نمایند و یا بگیرند بادزهر خام و فوفل مساوی و کوفته بیخته بسرکهٔ کهنه و گلاب سرشته طلا کنند و از تناول حلویات و لحوم و شراب بالکل حذر نمایند **انطاکی** گوید که اولا فصد واجب بود و تنقیهٔ صفرا و اکثار ماء الشعیر و بنفشه و شربت آن و شربت ورد و طلای محل بآب خرفه و برگ مورد و زعفران و سفیداب وکذا ترمس بسرکه و عسل بخته و آهک را هفت مرتبه در آب شسته بروغن گل آمیخته و کشنیز سبز بعسل و ایضا سرگین کبوتر بعسل مع بزر کتان

آبلهٔ فرنگ

گویند که این مرض در سن نهصد و چهار در جزائر فرنگ ظاهر شده و لهذا متقدمین اطبای یونان ذکر آن نپرداخته اند و الحال در جمیع بلاد شایع گردیده و بآتشک شهرت یافته و بعضی گویند که این مرض قدیم ست از عهد سکندر و مراد از شور غریبه همین ست و بعضی این را مرض طائر گویند بنابر آنکه میگویند که در عهد کیان جانوری پرید و بر شخصی خیال کرد و همان وقت اثر آن در مواد رسیده فاسد گردید و مرض مذکور پدید آمد و از ان شخص بدیگران رسید **بالجمله** مرض مذکور چون حادث شود در ابتدا بثور بر قضیب و حوالی آن در مردان و مانند فرج زنان برآید و بزودی قرحه گردد و بزرگترین اسباب حدوث او جماع ست خاصة بازنی که اثری ازین مرض دران بوده باشد و مزاج او حار و اخلاط او کثیر الفساد بود خصوصا آنکه بادی بسیار مردان جماع کنند پس موضع مخصوص او بسبب کثرت وقوع منی ها متعفن گردد و مرد مبتلا بدین مرض چون بازن مجامعت کند آن زن باین مرض بیمار شود و گاهی این مرض از باهم خوردن طعام و باهم نشستن بصاحب آن حتی که از بول و براز کردن در یکجا متعدی گردد و سبب بادی او اخلاط محترقه است که رنگ و مزاج را فاسد کند و این علت بسیار ردی و فاسد ست اکثر بتمامه زائل نشود مگر در ندرت و نزد ظهور او در اکثر ورم در کنج ران عارض شود و آن بدبا اگر پخته شود و بشگافد بسیار تکلیف دهد و گاهی متعفن شود و هلاک کند و بعضی را بعد حدوث این مرض اوجاع مفاصل و غیر آن از امراض ردیه پیدا شود و گاهی حشفه و بعض اجزای قضیب ساقط گردد و گاهی قرحه بینی عارض شود و استخوان اندرون آن بوسیده شده بینی فرو نشیند و گاهی قرحه در حلق پیدا شود و سوراخ در کام گردد و گاهی بجذام انجامد **انطاکی** گوید که حب فرنجی در مصر معروف بمرض مبارک ست بنابر تفاول و نزد بعضی عرب حجاز بشجر و آن مرضی ست که اولا اهل فرنگ را بهم رسیده و منتقل شده بجزیرهٔ عرب در سن هشت صد و هفت پدید آمده و متزائد شده تا آنکه کثرت نموده و اطبا ذکر آن نکرده اند و متاخرین آنرا بنابر فارسی ملحق ساخته اند و این جهل ست و دران بسط کلام بنابر عموم بلوای آن میکنیم و میگوییم که آن مرضی ست که بمجرد معاشرت متعدی شود و این فعل بجماع سریعتر گردد و ماده او از کل اخلاط بود پس آنچه از خون باشد علامتش آنست که آبله بزرگ و مستدیر و سرخی او بسیار شدید و نزف خون و رطوبات مع التهاب و خارش بود و آنچه از صفرا باشد علامتش با علامات مذکوره قلت رطوبت و زیادتی حدت و زردی رنگ ست و در مصر ضنان نامند و آنچه از بلغم بود علامتش انبساط و انتها و عدم خارش و کثرت رطوبت و سفیدی آنست و آنچه از سودا باشد علامتش خشکی و صلابت و تیرگی جوشش و درد بندهاست و گاهی با بیشتر از یک ماده مرکب شود و علامتش اجتماع علامات مذکوره است و لهذا الخلطی که بدان بدن فاسد گردد در عروق داخل شود و پس کسل و ثقل و تپ حادث گردد و از خلط حار ضربان در مفاصل پیدا شود و بعد از محل و احد تنفیذ نماید خبیث ترین

او آنست که ابتدا از مذاکیر و مغابن کند و جماعه اطبا ابتدای آن بر اهم مدمله نمایند پس متحجر گردد و بدن ببیر دوازان حذر باید کرد عماد الدین محمود شیرازی مینویسد که مرض معروف با تشک در قدیم الایام نبوده واز امراض جدیده است و لهذا در کتب قدما ذکر آن نیست و گویند که ابتدای ظهور آن در ملک فرنگ بوده و از جهت آنرا آبله فرنگ گویند واز جهت آنکه مانند آتش سوزنده است آنرا آتشک نامند واز برای آنکه اولا در بلاد ارمن بهم رسیده واز انجا ببلاد دیگر انتقال یافته ارمنی دانه خوانند و اطبای متاخرین در تطبیق آن با امراضی که در کتب قدما مذکور است اختلاف نموده اند بعضی از اقسام نار فارسی دانسته بجهت مشابهت این بدان و بعضی از جمله نفاطات شمرده و بعضی از اقسام جرب تصور نموده بلکه گفته اند جرب جذامی است لیکن باستقرا انچه یافته اند از اقسام جرب نیست سبب و ماده فاعل آن سودای محترق و یا متعفن است که در ان غلیان و ثوران بهم رسد بسبب استعداد میل بظاهر جلد بدن و یا بباطن آن نماید و ازان ورم و آبله بهم رسد و یا نه زیرا که غلیان موجب انفصال اجزای غلیظه سوداویه از لطیفه و رقیقه دمویه است خواه آن ورم متقرح گردد یا نه و بدین تقریر با هیچیک از امراض سوداویه منطبق نمیگردد زیرا که هیچیک آنها بطریق اندفاع سودای مذکور بواسطه غلیان بنحو مذکور نیست و با جدری نیز زیرا که در جدری غلیان است و بواسطه آن انفصال می یابد اجزای دمویه فاسده از اجزای صحیحه و درین علت انفصال اجزای سوداویه از دمویه است پس رسید که این مرض غیر امراض مذکوره است **و علامت** آن مطلقا ضعف تمام بدن و ضعف اعصاب و عضلات و مفاصل است بنوعی که از برداشتن اندک چیزی عاجز شود و بی تپ که باعث آن باشد و در بروز دانها احساس بسوزشی نمایند که گویا آن موضع را با آتش داغ میکنند و رنگ آن موضع در اکثر احوال مائل بکمودت میباشد و در دانهائی که برآیند نیز حدت و سوزش باشد و رنگ آنها تیره بود و بشب از وجع مفاصل بخواب بیقرار و آرام باشد و اگر سبب آن ماده ریاحیه باشد که باد فرنگ نامند درد اندر مواضع مختلفه باشد و بسرعت از جائی بجائی نقل نماید و گاهی از سرعت حرکت و انتقال بحدی رسد که باندک زمانی از دست بپا و از پا بدست و از دست راست بدست چپ و از پای راست بپای چپ و بالعکس و همچنین بهر جا انتقال نماید و در ایام اول بدن بر آمده باشد تا هنگامی که دانها بروز تمام یابند و بعد از بروز دیر باصلاح آیند و از خصائص این مرض است که اوجاع آن باطلا و ضماد و استفراغات تسکین چندان نمی یابند بلکه در اغلب اوقات اشتداد عظیم می نمایند و محرمان این مرض ظاهر است که بمعالجات مقرره در کتب باصلاح نیاید مانند صداع و رمد و درد گوش و دندان و امثال انها که باسهال و غیر آن زائل نگردد معالجه آن بادویه مقرره مخصوصه این مرض نمایند جهت آنکه امثال این احوال اکثر بواسطه ماده سوداویه عسر الانقلاع میباشد و معالجات مخصوصه این مرض استیصال آن عمده اند و نفع کلی می نمایند و لهذا جزم میکنند که این امراض البته از اقسام و یا از توابع آن اند که چون آن مرض زائل گشت امراض که تابع آن اند نیز زائل میگردند و نیز از خصائص بعض این مرض است که گاهی دانهای کوچک صلب بر سطح بدن بی درد و حرقت برمی آیند و چند گاهی مانده پس ناپدید میگردند **و علامت** دموی آن یعنی حادث از خون حاد محترق آنست که رنگ آن مائل بسرخی و عروق ظاهر برآمده و بشره منتفخ باشد و غیر آن که در قول الخطائی گذشت و تدبیر سابق و مزاج و سن و سحنه و فصل و بلد و غیره دلیل **و علامت** صفراوی آن که حادث از صفرای حاد محترق باشد ظهور دانهای خرد سرتیز و پرآب و عدم حمرت قوی و هواری حوالی دانها و سوزش آنها و سرعت تقرح و خروج زرداب رقیق از آنها با حدت و حرارت بهر جا که برسد متقرح سازد و دانهای این شبیه بنمله و سائر بثور صفراویه باشد با اندک سیاهی و تیرگی و تدبیر مقدم و مزاج و غیره امور مذکوره شاهد آنست **و علامت** بلغمی آن یعنی حادث از بلغم محترق قلت عدد بثور و بزرگی و پهنائی آنها و انتفاخ پشت چشم و ثقل تمام بدن و کثرت آب و مائل بسفیدی بودن بثور باشد و تقدم تدابیر و غیره امور مذکوره گواه آنست **و علامت** سوداوی آن یعنی حادث از احتراق سودا قلت عدد و صغر دانها و تفرطح و سواد و کمودت آنها و حوالی آنها و رنگ سیم آنها و کمی حدت و سوزش و غلظ قوام مده و دیر باصلاح آمدن آنها بود و سائر امور مذکوره از تدبیر متقدم و غیره دلیل و گواه آنست **و بدانکه** اسباب این مرض چنانچه ذکر یافت بالذات سودا نیست که احتراق بود یا تعفن و یا حدت یافته باشد چه هیچیک از انواع این علت خالی ازین نیست لیکن گاه ماده آن سودا تنها میباشد یعنی سودای محترق از سودا و گاه سودای محترق از اخلاط دیگر پس انها چهار قسم شدند و گاه ماده ممتزج از ینها میباشد بحدیکه باهم اتحاد یافته باشد و گاه باهم امتزاج و اتحاد تمام نیافته و گاه ریاح میباشد خواه آن ریاح متولد از سودا باشد و یا از اخلاط دیگر و رطوبت و گاه بابات میباشد و لهذا اقسام این مرض مانند جنون بسیار است **و بدانکه** این مرض از امراض مسریه است یعنی سرایت از شخصی بشخصی می نماید و قوی ترین انواع

سرایت آنست که از مباشرت با زنان و یا مردان صاحبان این علت واقع شود و بعد از آن آنچه در حمام واقع شود که نزدیک شخصی نشیند که او را این مرض باشد و یا در موضعی
که صاحب این مرض نشسته باشد نشیند و گاه از مواکله و ملابسه و مجانسه نیز واقع میشود مثلا در یکظرف و یک کوزه باهم طعام و آب بخورند و یا لباس یکدیگر را بپوشند و یا بر یک
فرش باهم نشینند و هر چند گفته اند که این مرض از جمله امراض متوارثه نیست که از والدین با ولاد سرایت نماید بطریق ارث لیکن در بعض اطفال صاحبان این مرض دیده شد
که سرایت نموده **بهاء الدین** گوید که ارمنی دانه که اندر خراسان بآبله فرنگ مشهور است بجهت کثرت مشابهت اکثر آن بجدری بود در هیئت نه در جمیع اعراض با نواع
پدید آید بعضی را آبله های بزرگ و غالب بهم پیوسته بیکبار پدید آید و آب گیرد و سخت بزرگ شود و سوزش بکند و بخار و درد کند و بعضی را دردو دانها کمتر باشد و بعضی را
در اول حال شبیه بنمله ظاهر شود و هیچ آب نگیرد و همچنین خشکریشه پیدا کند و بزرگ شود و پوست را لختی بخورد و بعضی را اندک آب گیرد و زود ریش گردد و محل آن سوزش و درد
و حرارت عظیم کند همچو جمره و گاهی بسعفه خشک اکال باز گردد و گاهی بنمله بعد بیشتر ظهور آن اول ابر پوست سر بود یا بر ذاکیر و گاه باشد که بر اکثر اعضا برآید بتدریج و آنچه اول
برآمده باشد هنوز باقی بود و بعضی را نه بلکه بیک نوبت برآید و گاه باشد که بر بعضی اعضا غلبه کند خصوص بر سر و بر بعضی نباشد و یا کمتر بود بتخصیص بر پایها و گاه باشد که بثرات
اندک و متفرق بود **و اعراض** آن غلبه حرارت مزاج است و ماندگی و خاریدن بدن و درد مفاصل بمرتبه که حرکت مشکل تواند کرد و در شبها درد مفاصل بیشتر شدت کند و آنرا
که دانه کمتر برآید وجع مفاصل بیشتر بود و گاه باشد که وجع ثاقب بود چنانکه بیمار خواهد که خود را هلاک کند و گاه باشد که زمین ساز دو یا پایها بیکار شود همچو مفلوج و گاه باشد که با وجود درد مفاصل
پایها ورم کند و تهیج در پشت چشم و روی پدید آید و اشتهای طعام کم شود و هضم ضعیف گردد و گاه باشد که از اول انتها غالب آید و تا آخر وجع نباشد و بحران تام آن چنانچه بعضی
دریافته اند چون تخلیطی نشود در هفتده ماه بود و قبل از آن چون علاج نیکو کنند تخفیفی نیکو یابد و بعد چند روز باز دیگر دانه و یا درد و ورم عود کند و بعضی را که مزاج قوی بود و اخلاط
بد در تن او کمتر باشد دانه کمتر پدید آید و اعراض آن کمتر تکلیف دهد و بسیار باشد که قبل از ظهور بثره حرارتی و تپ و سستی در بدن پدید آید و بعلاج و استفراغات گاهی کمتر شود و یا
غلبه کند پس ناگاه بثره ظاهر شود و یا خود حرارتی و اعیائی و درد مفاصلی پیدا شود و بعد مدتی از ایام بثره ظاهر شود و دیدم زنی را که مدتی گلوی او درد میکرد ناگاه آبله فرنگ برآورد
و بسیار باشد که اول بثره ظاهر شود و آنگاه ازین اعراض بعضی یا همه پدید آید **و بدانند** که این مرض از جمله امراض مسری بود ولیکن بسیار سریع السرایت نباشد و از مجامعت
با آتشک دار زودتر از مصاحبت پدید آید و از رسیدن بخار تن او بتن دیگر در حمام و یا رسیدن عرق و آلایش فوطه و لباس او زودتر از ملاقات و ادراک نفس او پدید آید و ماده
این مرض خلطی بود عفن مرکب از اخلاط فاسده ولیکن بلغمیت و سوداویت احتراقی بر آن غالب بود و این خلط عفن هر خلطی را که در بدن بیشتر و غالب تر یابد آنرا عفن سازد و
بجنس خود مستحیل گرداند و گاهی فساد ماده بحدی رسد که ریش او آن عضو را بخورد و تباه کند و بسیار باشد که بثرات آن با اعراض پدید آید و بثرات بر طرف شود و درد و ورم و بدی
هضم باقی باشد تا مدت بحران تام و با آن حرارت نیز گاهی ظاهر شود و کسی که اندرین مرض تخلیطات کند و در علاج تقصیری نماید تا دو سه چهار سال و بیشتر اندرین مرض بماند
ولیکن بی دانه و یا کم دانه چنین بود و اما بسیار دانه از مدت بحران تام مذکور در نگذرد و بعلاج صحت یابد و بعضی را که اخلاط بد بسیار در بدن باشد و بثره بسیار پیدا کند
و علاج نیک نیابد زود هلاک گردد **علاج** چون ماده این مرض خبیث متعلق باعماق بدن است لهذا معالجه آن با دویه سمیه نفاذه کرده میشود با آنکه در آن خطر است
بسبب احداث آنها ضرر بان مفاصل و فساد بدن و ترک آنها اولی است مگر بسبب اضطرار بحالت توت مریض و بعد تنقیه و تقویت اعضای رئیسه که در آن هنگام آنها اکثر
ادویه هندیه حاده بشرط توافق مزاج بسرعت نفع می بخشد و بعض تراکیب ادویه هندیه مثل سکپور وغیر آنرا خصوصیت عجیب باین مرض است و اگرچه در ظاهر غیر موافق
بود لیکن مجربین آنرا استعمال میکنند و ادویه یونانیه بدیر نفع میکند لیکن آن سالم از ضرر است اما کثرت تبرید درین مرض نقصان کلی دارد که درد مفاصل می آرد **بالجمله**
اگر مریض محروری مزاج و یا نازک طبع و ضعیف باشد علاج با دویه یونانی کنند مثلا عناب شاهتره سرپهوکه چرائته هلیله سیاه نیمکوفته صندل سرخ برگ حنای خشک و امثال آن
شب در آب سا گرم تر نمایند و صبح آب زلال آن گرفته شهد سفید داخل کرده بنوشند و بعد از چند روز فصد هفت اندام یا باسلیق کنند و در صورت حدت ماده بعد از نضج
تنقیه صفرائی سوداوی مانند مالیخولیای صفراوی نمایند و ماء الجبن و شیر بز بکار برند و آب شاهتره سبز مروق دادن نیز بسیار فائده میکند و استعمال عرق گل نیسر مرکب و شربت
یاوسات و عشبه و معاجین مناسبه نیز معمول است و در حالت عدم حدت ماده بعد نضج تنقیه آن بدستور مالیخولیای بلغمی و سوداوی کنند و بعد از آن عرقیات مصفی خون
و معاجین عشبه و چوب چینی استعمال نمایند **و اگر** مریض غیر محروری مزاج و قوی باشد اگر غلبه خون بینند اولا فصد کنند و الا بمسهلات هندی مثل حبوب حب السلاطین

وغیره و سفوف حب النیل و سفوف مسهل سیاه و جز آن تنقیه نمایند و بعد از آن حب توتیا و یا مرداسنگ و یا رسکپور و یا ملادر و غیر آن حسب ضرورت بکار برند
و بدانند که چوب چینی و عشبه درین مرض فائده بلیغ می نماید خصوص بعد تنقیه و طریق استعمال چوب چینی در تحت جذام مسطور گردد و طریق خوردن عشبه درینجا مرقوم میشود
طریق خوردن عشبه بدانکه عشبه بیخ یاسمین صحرائیست و چون از طرف مغرب می آرند یا آنکه اول اهل مغرب را اطلاع بر منافع آن حاصل شده بعد از آن در سائر
بلاد اشتهار یافته عشبه مغربی نامند و مزاج آن گرم در اوسط درجه دوم و در آخر آن یابس ست و بعضی گرم و خشک در سوم نوشته اند و بهترین آن است که باریک و سرخ رنگ
باشد و چون بشکنند از آن غبار ظاهر گردد و مغز او سفید بود و منفعت آن در اکثر امراض مثل چوب چینی ست مگر در امراض و امزجه حاره سوداویه که چوب چینی مفید
و این مضر ست و در بعضی امزجه و امراض بارده بلغمی و سوداوی فوائد این زیاده از چوب چینی ست مثل اوجاع مفاصل و نقرس و درد اعضا و ضعف معده و نوشته اند که
برای بواسیر بغایت مفید ست و در فالج و استرخا و لقوه و رعشه که چوب چینی مضر ست این فائده میکند و در اثنای زخم آتشک توان داد و دستور فصد و تنقیه
قبل از استعمال آن و طریق طبخ و شرب و اختیار اغذیه و اشربه در آن و احتیاط از اعراض نفسانی و حرکات متعبه و حمام و جز آن بدستور چوب چینی بود و حاصل آنکه در عشبه
همه چیز واجب و غیر واجب مثل چوب چینی ست مگر در عشبه خوردن نمک جائز داشته اند و در مرض مزمن بخار از دیگ آن گرفتن بتمام بدن یا بعضو مؤف بدستور نافع دانند و بعد از فراغ تا چهل روز
پرهیز بدستور نیز واجب ست و مدت دادن این دوازده روز یا پانزده یا بست یا چهل روز مفوض برای طبیب ست و هرگاه آب عشبه از برای شرب وفا نکند و عشبه قلیل باشد
ثفل آنرا جوشانیده بکار برند و در شرب آن نیز شرط است که سرد ننوشند و اگر در گلاب ممزوج کرده بنوشند نیز رواست و هرگاه این دوا بطریق سفوف و معجون استعمال نمایند باید که در سفوفات
و معاجین چوب چینی عوض چوب چینی بوزن آن عشبه را گرفته با همان ادویه ترکیب نمایند و بدان نهج میل فرمایند و حکیم ارزانی مرحوم نوشته که بعضی اوقات هر روز یکنیم مثقال
عشبه کوفته بیخته با همچند آن نبات سوده تا بست روز یا بیشتر یا کمتر بحسب حاجت و ضرورت با گلاب داده شد و از ترشیها و لبنیات و فواکه تر و آب سرد در اثنای خوردن و بعد
فراغ تا دوازده روز پرهیز نموده اثر تمام بخشیده و گاهی عشبه را بالنصف و نبات کوفته بیخته در سه روز اول هر روز یکنیم مثقال در امزجه ضعیفه و دو مثقال در متوسطه و دو نیم مثقال
در قویه و سه روز دیگر دو و نیم مثقال تا سه مثقال یا سه نیم مثقال و سه روز دیگر سه مثقال تا سه نیم مثقال تا چهار مثقال با گلاب تا نه روز داده آمد با پرهیز و نفع تمام نمود
ذکر بعض تراکیب از مطب اساتذه برای آتشک با تپ و غیره عوارض اگر با تپ باشد شاهتره چرایته هر یک شش ماشه اصل السوس چهار ماشه جوشانیده شهد یک نیم توله
داخل کرده دهند و گاهی عناب و همایه صندل سرخ تخم کاسنی نبات عوض اصل السوس و شهد کرده میشود و گاهی درین آلو بخارا نیز افزوده میشود و گاهی شاهتره و همایه
صندل سرخ هر یک شش ماشه جوشانیده شیره خیارین هفت ماشه شربت نیلوفر دو توله خاکشی پنج ماشه و گاهی عناب گل بنفشه گل سرخ عرق شاهتره بجای صندل در
جوشانده و شیره مغز تخم کدو و شربت بنفشه بجای خیارین و شربت نیلوفر کرده میشود و گاهی کاسنی کوفته افزوده میشود و هرگاه اخراج مواد نیز منظور باشد چرایته شاهتره
صندل سرخ گل نیلوفر کاسنی کوفته هر یک شش ماشه بیخ اندراین نه ماشه جوشانیده شهد دو توله داخل کرده دهند **ایضاً** اگر از مادهٔ آتشک در ایام سیح گرانی گوش و طنین
و عسر حرکت و درشتی و تنفس عارض شود شاهتره پوست هلیله زرد هر یک شش ماشه اسطوخودوس چرایته هر یک چهار ماشه جوشانیده شربت بزوری دو توله حل کرده دهند
بعد تعدیل و نضج ماده این مسهل دهند شاهتره گل سرخ عنب الثعلب پوست هلیله زرد و هلیله سیاه گل خطمی گل نیلوفر گاوزبان اسطوخودوس هر یک شش ماشه بیخ حنظل
سنای مکی هر یک نه ماشه جوشانیده گلقند سه توله ترنجبین چهار توله فلوس خیارشنبر شش توله روغن بادام شش ماشه و دو پهر خواب و شب شله ملایم و بجای آب عرق شاهتره
دهند روز دوم اطریفل کشنیزی یکتوله عرق شاهتره و غیره یا و سیر شیره تخم کاسنی شش ماشه نبات دو توله بعد تنقیه معجون عشبه همراه عرق شاهتره دهند غذا پلاو و قلیه و از
لبنیات و حموضات و بقولات اجتناب نمایند و در اثنای استعمال معجون عشبه گاهی مویز منقی ده دانه گاوزبان شش ماشه جوشانیده شربت بنفشه دو توله شیره خیارین شش ماشه
داخل کرده و تودری سفید شش ماشه پاشیده و گاهی هلیله مربی یکعدد خورده بالایش گل سرخ شش ماشه کشنیز خشک چهار ماشه بعرق شاهتره جوشانیده تخم شربتی نبات گاسے
اسطوخودوس گاوزبان گل سرخ کاسنی کوفته جوشانیده گلقند هر روز که انحراف طبیعت شود تعدیل آن نمایند **ایضاً** اگر بعد مسهلات بثورات نرود و فصل گرما باشد
پوست هلیله زرد شاهتره و قصب الذریره تخم کاسنی کوفته عنب الثعلب سیاوشان هر یک شش ماشه هلیله سیاه بیخ حنظل هر یک چهار ماشه جوشانیده گلقند داخل کرده دهند
ایضاً برای بثورات و درد عضو مخصوص شاهتره چرایته پوست هلیله زرد صندل سرخ هر یک شش ماشه جوشانیده شهد دو توله داخل کرده دهند و صندل سفید برگ حنا

مرداسنگ هر یک یکماشه بروغن حنا ضماد فرمایند **ایضاً** اگر دهن آمده باشد و درد اعضا بود هلیله سیاه چهار ماشه دهمایه شاهتره چرایته تخم کاسنی صندل سرخ هر یک ششماشه
جوشانیده شهد خالص دو توله دهند و کمیله برگ حنا هر یک چهار ماشه نیله تهوتهه سوخته یکماشه سفیده کاشغری مرداسنگ هر یک دو ماشه بروغن گل ضماد کنند **ایضاً** اگر بثورات
بقدر عدس تمام بدن در فصل گرما باشد عناب پنج دانه شاهتره دهمایه کشنیز خشک هر یک ششماشه جوشانیده گلقند دو توله مالیده دهند روز دوم صندل سرخ تخم کاسنی کوفته
هر یک چهار ماشه روز سوم هلیله سیاه افتیمون هر یک ششماشه افزایند بعد ده یازده روز برای تنقیه بیخ حنظل نه ماشه داخل کنند **ایضاً** شاهتره دهمایه صندل سرخ هلیله سیاه
هر یک ششماشه عناب پنج عدد جوشانیده شهد داخل کرده روز دوم چرایته ششماشه روز سوم گل سرخ گلو هر یک ششماشه افزایند بعد ده روز بیخ حنظل نه ماشه اضافه کنند **ایضاً** عناب
پنجدانه شاهتره دهمایه چرایته هلیله سیاه کشنیز خشک جوانسه هر یک ششماشه جوشانیده شهد دو توله داخل کرده روز دوم گل نیلوفر تخم کاسنی گل خطمی هر یک ششماشه افزایند بعد هشت روز
بیخ حنظل ششماشه برای تنقیه داخل کنند **ایضاً** اگر از رسکپور وغیره دهن آمده باشد پوست بیخ جهربیری چهال کچنال پوست کوکنار چهال سرس جوشانیده صاف نموده
مضمضه نمایند و شیره عناب پنجدانه شیره تخم خرفه ششماشه عرق شاهتره و مکوه و کاسنی ده توله شربت بزوری دو توله بنوشند **ایضاً** برگ چنبیلی کوکنار مازو سبز هر یک
چهار ماشه جوشانیده مضمضه نمایند و چون لعاب دهن موقوف شود شاهتره چرایته هر یک ششماشه صندل سرخ پوست هلیله زرد هر یک چهار ماشه جوشانیده
شهد داخل کرده دهند **ایضاً** اگر با بتخاله دهن و درد گلو و سرفه از نوازل باشد اصل السوس عناب گل نیلوفر بهدانه اسطوخودوس کشنیز خشک جوشانیده شربت بنفشه
خاکشی داخل کرده بنوشند روز دوم شیره کاهو افزایند چون سماجت حرارت داشته باشد لعاب بهدانه شیره کاهو شربت نیلوفر عرق شاهتره خاکشی برای تسکین دهند

ذکر بعض ادویه مرکبه یونانیه که در مرض آتشک معمول است دوائیکه جهت آتشک مجرب و مکرر بعمل آمده بادیان دو درم شاهتره سه درم تخم کاسنی سه درم گلقند
دو توله سه روز این منضج بنوشند بعده بگیرند حب النیل بقدر نه ماشه تا یکتوله کوفته بیخته شکر تری همچند آن آمیخته بقدر ششماشه با گلاب نیمگرم یا آب گرم بخورند بعد
اسهال غذا کهچری ملایم بخورانند روز دیگر تبرید از اسپغول و شربت دهند و یکروز در میان بدستور مسهل بدهند و اگر قوت ضعیف باشد دو مسهل دهند و اگر خواهند
عوض این مسهل سفوف حب النیل بخورانند و بعد انقضای سه روز از مسهل بگیرند افیون یکدام شنگرف نیم دام هر دو را با آب سائیده ده قرص سازند و یکی را دو دمود نه قرص
که باقی ماند یک قرص صبح در قلیان گلی که دران آب هم باشد با آتش چوب کنار بطور تنباکو بکشند و یک قرص بدستور وقت دوپهر بکشند و یک قرص شام همچنان سه روز بعمل آرند
غذا نخود بریان یا نان نخود بی نمک و بی روغن تا سه روز پس روز چهارم کهچری ملایم دهند اگر دهن جوش کند از چهال کچنال مضمضه کنند **سفوف حب النیل** که بعد نضج و تنقیه بهر
مبتدی دهند حب النیل هشتاد دانه با روغن بادام چرب نمایند و با یکدانگ زنجبیل و دودانگ ریوند چینی و نیم درم گل سرخ کوفته بیخته با آب نیمگرم یا گلاب گرم بدهند **سفوف**
عشبه که برای آتشک و جمیع قروح خبیثه موثر است عشبه مغربی چهار توله پوست هلیله زرد صندل سرخ سنای مکی هر واحد یکتوله کوفته بیخته سفوف سازند از هفت ماشه
تا نه ماشه با آب نیمگرم یا عرقهای مناسب بعمل آرند و بعضی درین سفوف تخم گل عباسی و سرپهوکه و باچی و گل سرخ هر یک نیم توله نیز می افزایند و معمول حکیم ارشد اینست که عشبه
دو جزو سنای مکی یک جزو شکر برابر سفوف کرده یکتوله با آب نیمگرم بخورند غذا دو پیازه کم نمک خورند و سفوف چوب گز که در بحث جرب بیاید نیز بتدریج تنقیه مواد این مرض میکنند
و همواره معمول است **نوع دیگر** که با آتشک و دیگر امراض سوداویه جلدیه بعد تنقیه برای استیصال ماده فاسده معمول است عشبه مغربی ده مثقال ریوند خطائی دو نیم مثقال
جلاپا انگریزی یک مثقال بادو بالابرگ سنا پنج مثقال پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله گل سرخ هر یک یک مثقال بادو بالابرگ شاهتره یکمثقال
کوفته بیخته نبات سفید نصف وزن ادویه آمیخته سفوف سازند و هر روز بقدر یکتوله همراه عرق شاهتره خورده باشند و اگر شکایت درد مفاصل هم باشد سورنجان شیرین
بوزیدان بقدر دو مثقال افزایند و اگر در مزاج مریض رطوبت غالب باشد اسطوخودوس دو مثقال هم اضافه نمایند **شربت عشبه** که قالع مواد سوداوی و نافع آتشک است
عشبه مغربی سه توله چوب چینی سه درم عناب پانزده دانه برادهٔ صندل سفید و صندل سرخ جوانسه چرایته هر یک دو درم برادهٔ چوب آبنوس برادهٔ چوب بجیسار
هر یک دو نیم درم شب آب تر کرده صبح جوش داده صاف کرده نبات یکرطل و ربع داخل کرده بقوام شربت آرند **نوع دیگر** که برای تصفیه خون و دفع مواد آتشک
معمول و دیگر اقسام شوره و قروح و آکله حلق را مفید است عشبه مغربی هشت درم آلو بخارا عناب هر واحد دوازده دانه شاهتره بنفشه جو مقشر هر یک دوازده درم برادهٔ چوب
شیشم چهار درم همه را در دو رطل آب بجوشانند هرگاه نصف بماند صاف نموده با یکرطل شربت بنفشه و یا قند سفید بقوام آرند دوازده درم صبح و همین قدر شام

با عرق شاهتره و بید مشک و گلاب نیمگرم تا بست روز بخورانند و غذا آش جو و بجای آب عرق چوب گز یا دیگر عرق مناسب بدهند و اگر قوی تر خواهند وزن عشبه
بست درم نمایند و دیگر نسخه ذکاء الله خان وزن عشبه چهار درم چوبچینی بست درم و شاهتره و بنفشه هر یک دو درم ست و چوب چینی چهار درم مغز تخم کدو مغز تخم خربزه
هر یک ده درم عوض چوب چینی شیشم داخل **شربت پاوسات** که بزبان اهل فرنگ شیشم را گویند جهت اصلاح قروح خبیثه و آتشک و جرب و قوبا و غیره امراض سوداوی
مجرب ست و این نسخه قوی تر و انفع از نسخه متعارف آنست برادهٔ چوب شیشم پاو سیر برادهٔ چوب چینی نیم پاو در آب گرم سه آثار یکشب و روز تر دارند بعده جوش داده مالیده
صاف نموده عناب بست و پنج عدد صندل سرخ صندل سفید هر یک سه توله شاهتره پوست هلیله زرد افتیمون بسفایج گل نیلوفر هر یک دو توله گل سرخ گل بنفشه
هر یک سه توله در آب مذکور یکشبانه روز تر داشته بعده جوشانیده صاف کرده نبات سفید یکنیم آثار داخل کرده بقوام شربت آرند پس نصف آن جدا کرده دارند در نصف
باقی سنای مکی ده توله سورنجان شیرین دو نیم توله باریک سوده آمیخته نگاهدارند و طریق نوشیدن این هر دو قسم شربت آنست که برادهٔ شیشم بقدر نیم دام یا یک توله
در یکنیم پاو آب بجوشانند تا نصف بماند صاف نموده شربت غیر مسهل آن بقدر شش توله داخل کرده بخورانند وقت صبح و همین طور وقت شام و بعد پنج شش روز
شربت مسهل آن بقدر ده توله همراه جوشاندهٔ مذکور وقت صبح میداده باشند استعمال آن تا دو هفته یا بست و یکروز و یا چهل روز مفوض برای طبیب ست غذا در
حین استعمال این قلیه و نان و پلاو دهند و از حموضات و بقولات و لبنیات پرهیز نمایند و روز استعمال شربت مسهل از نان هم اجتناب اولی ست **شربت چوب چینی**
مسهل مواد آتشک چوب چینی گل سرخ بسفایج سنای مکی صندل سرخ صندل سفید بادیان هر یک چهار درم نبات پاو آثار بدستور مقرر شربت مرتب سازند و هر روز
دو توله بخورند غذا دال خشکه و کھچڑی **نوع دیگر** قامع مواد سوداوی و قامع مادهٔ محترقه و نافع آتشک چوب چینی دو توله عشبه مغربی سه توله برگ شاهتره بادرنجبویه
برادهٔ چوب شیشم گل منڈی برگ گاوزبان تخم شاهتره افتیمون در پارچه بسته تخم کاسنی برادهٔ صندل سرخ هر واحد نه ماشه شب در آب چهار رطل بخیسانند و صبح بجوشانند
که یکنیم رطل باقی ماند صاف نموده بقند سفید یکنیم رطل بقوام شربت آرند شربتی سه توله **عرق گل نیب** که دافع فساد خون و نافع بثور سوداوی و آتشک و شری
و جذام مجرب ست برادهٔ صندلین عنب الثعلب نیلوفر گل خیرو هر یک پاو آثار گل سرخ بنفشه گاوزبان هلیله سیاه نیمکوفته هر یک نیم پاو خس هندی نیم پاو دو چهار دام
تخم کاسنی یکنیم پاو اسطوخودوس گل گاوزبان گل معصفر هر یک چهار دام الایچی خرد نیمکوفته دو دام شاهتره سرپھوکہ هر یک نیم آثار گل کیوڑہ از دو تا چهار عدد عناب
سپستان هر یک پنجاه دانه مویز منقی دو صد عدد کشمش سبز سه صد عدد گل نیب از یک آثار تا دو آثار نبات پنج آثار همه را در آب هشت پاس تر کنند و هفت آثار عرق کشند
خوراک روز اول چهار توله تا سه روز بعده پنج توله تا سه روز بعده هشت توله تا هفت روز بعده نیم پاو مدام بخورند و اگر خواهند درین عرق چای خطائی جوش داده بطریق
قهوه خورند **عرق شاهترهٔ مرکب** دافع آتشک و اوجاع مفاصل و ریح و درد تمام بدن و رافع مواد امراض سوداوی مثل آتشک و خارش و قوبا و کلف و چھائین
و استعمال این بعد تنقیه در امراض مذکوره همراه معجون عشبه یا چوب چینی یا اطریفل شاهتره معمول ست شاهتره پوست هلیله زرد پوست بیخ نیم که زیر گل باشد افتیمون
دنجت ملوه سرپھوکہ هر واحد یک آثار چرائته نیم آثار بیخ یاسمین گاوزبان گل سرخ صندل سفید و سرخ هر واحد پاو آثار بدستور معروف عرق کشند و شش توله با شهد دو توله
بخورند بر ناشتا تا یک چله **عرق چوب چینی** نافع شخصی که عادی شراب بود و آتشک بر آورده باشد و مفرح و مسکر ست برادهٔ چوب چینی گل سرخ برادهٔ چوب شیشم
سرپھوکہ شاهتره هر یک نیم رطل خار خسک یکرطل پوست هلیله کابلی گل منڈی هر یک یک نیم رطل پوست مغیلان شش رطل قند سیاه بست آثار عناب صد عدد همه را در
خم اندازند وقتیکه لاهن تیار شود عرق سبک کشند و وقت دو آتشه کردن گل سرخ نیم من برادهٔ صندل سفید و سرخ هر واحد شش توله خس هندی ده توله عرق نیلوفر عرق
گاوزبان عرق کیوڑہ هر واحد یک مینا آمیخته عرق کشند **منضج و مسهل** که در مرض آتشک معمول ست بعد فصد باسلیق یا هفت اندام و اخراج خون وافر بحسب طاقت
عناب آلو بخارا هر واحد پنج دانه سپستان یازده دانه تخم کاسنی تخم خیارین گل بنفشه گل نیلوفر تخم خطمی برگ بادرنجبویه منڈی برم ڈنڈی برگ شاهتره چرائته سرپھوکہ بیخ کاسنی
بیخ بادیان تخم خربزه بسفایج افتیمون در پارچه بسته هر یک شش ماشه گل گاوزبان برگ گاوزبان هر یک چهار ماشه مویز منقی یک توله شب در عرق کاسنی عرق شاهتره
عرق منڈی هر یک هفت توله تر داشته صباح مالیده صاف کرده گلقند دو توله داخل کرده بنوشند تا پانزده روز اما اگر حرارت مفرط نباشد آلو بخارا گل نیلوفر تخم کاسنی
خیارین حذف کنند و همچنان افزودن بعض ادویه بحسب مزاج مریض محول بر فکر معالج ست بعد ازان تمر هندی پنج توله گل سرخ مغز خسک دانه حب النیل ریشه خطمی

بیخ حنظل هر یک شش ماشه سنای مکی نه ماشه مغز فلوس شش توله ترنجبین چهار توله شیرخشت دو توله در منضج افزوده آلو بخارا هفت عدد مویز منقی دو توله تخم خطمی
عرق کاسنی عرق گاوزبان منوده دو وزن عرقیات هر یک سی توله گرفته بدستور شب تر داشته صباح مالیده صاف ساخته شیرهٔ مغز بادام شیرین هفت عدد بالا انداخته
بنوشند و اگر معده عاصی باشد بدین مسهل اجابت بخوبی نشود و اخراج مواد نگردد پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه افسنتین برومی اضافه کنند و اگر اسهال
زیاده شود بعض ادویهٔ مسهله کم نمایند و روز دیگر این تبرید دهند هلیلهٔ مربی یک عدد شسته خسته دور کرده بورق نقره یکعدد گرفته اول بخورند بالای آن شیرهٔ عناب
چهار دانه شیرهٔ تخم کاسنی پنجماشه در عرق منڈی عرق شاهتره هر واحد ده توله بر آورده شربت نیلوفر دو توله حل کرده تخم ریحان پنجماشه یا اسبغول مسلم ششماشه پاشیده بنوشند
و اگر هنگام اجابت پیچ و درد شده باشند لعاب ریشهٔ خطمی پنجماشه باید افزود و بعد انفراغ از دو مسهل باز در منضج بدستور سابق نوشیده دو مسهل حب لاجورد باید داد باین طریق
که حب لاجورد یکتوله همراه عرق منڈی عرق شاهتره نیم نیم پاو ترنجبین دو توله پاسی از شب مانده بخورند و بخوابند و صبح دم برخاسته مسهل از عناب شاهتره منڈی تخم کاسنی
چرائته گل سرخ بیخ کاسنی مویز منقی بسفایج افتیمون سنای مکی مغز خسکدانه حب النیل هلیلهٔ سیاه پوست هلیلهٔ زرد خیارشنبر ترنجبین شیرخشت گلقند عرق منڈی عرق
شاهتره شیرهٔ مغز بادام بدستور معمول مسهل بنوشند این طریق بعض متاخرین است و متقدمین در بدرقهٔ صبح با حبوب خیارشنبر شامل میکنند این امر برای حبیبت
روز دیگر تبرید بدستور داده فردای آن مسهل حبوب بدستور دهند و بعد از چهار مسهل یعنی دو از خیارشنبر و دو از حب لاجورد تا هفت روز مثل تبرید سابقه تبرید بنوشانند
و بعد پانزده روز مطبوخ که دران پوست بیخ نیب است و دیگر ادویهٔ هندیه مذکور گردد تا هفت روز بنوشانند و اگر مرض زائل نشود یک هفته مهلت داده حب بالا در هفت روز
نهایت چهارده روز بخورانند و اگر از حب مذکور دهن بجوش حب را ترک نموده دلیهٔ گندم همراه جغرات خورانیده شود و غرغره که دران معمول است بعمل آرند و اگر ورم
زیاده شود و بشکل خناق پیدا گردد رگ قیفال زنند و ذرور چسپانند و تدبیری حسب قوانین طبی باید کرد و هرگاه ازین نجات یابد و اثری از قلاع و ورم لثه و وجع دندان
و جریان رطوبت باقی ماند آنگاه ذرورات و سنونات و مضمضها بکار برند و سوای آن هر علتی که از اکل ادویهٔ آتشک مانند تپ و زحیر و سحج وغیره حادث شود بعلاجش پرداخته آید

صفت حب لاجورد که بهتر تنقیه درین مرض معمول است ایارج فیقرا ایوند غاریقون جلا یا انگریزی شحم حنظل هر یک یک مثقال تربد موصوف دو درم پوست هلیلهٔ کابلی
یکدرم حجر لاجورد حجر ارمنی هر یک نیم مثقال زنجبیل نمک لاهوری رب السوس هر واحد یکماشه کوفته بیخته کتیرا مقل ازرق یک یکماشه در عرق بادیان حل کرده دران حب بقدر
مونگ بندند قدر شربت یکتوله همراه مسهل مذکور **مطبوخ** که برای رفع آتشک مجرب نوشته بیخ حنظل دو توله سنای مکی شاهتره هر واحد یکتوله گل سرخ نیم توله همه را در یکنیم آثار
آب بجوشانند هرگاه نصف بماند صاف کرده بنوشند همین قسم تا سه روز و اگر در سه روز تفاوت نشود سه روز دیگر بخورند غذا دو پهر آب مونگ شام دال خشکه و در نسخهٔ
دیگر پوست هلیلهٔ زرد بلیله هلیله سیاه آمله صندل سرخ خارخشک عوض شاهتره و سنا و گل سرخ است و وزن هر یک یکتوله **معجون عشبه** تالیف حکیم شریف خان
بجهت آتشک و اخراج مواد سوداوی و بلغمی و وجع مفاصل معمول است پوست بلیلهٔ زرد چهار درم پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه پوست بلیله شاهتره بسفایج فستقی تربد سفید
مجوف خراشیده افتیمون از هر واحد پنج درم آمله سه درم برگ سنای مکی ده درم عشبهٔ مغربی پنج توله با شهد سفید سه وزن ادویه بدستور معجون سازند خوراک از هفت ماشه تا یکتوله
و گاهی عوض عشبه چوب چینی یاو آثار درین ترکیب نموده شده برای مواد سوداوی بسیار نافع آمد **نوع دیگر** نافع بقروح خبیثهٔ آتشک و ناصور و اکله و خارش
و دافع اوجاع مفاصل و مقوی اعضای تناسل و مجرب است بادیان صندل سفید هر یک دو دام بسفایج فستقی سنای مکی هر یک شش دام عشبهٔ مغربی دوازده دام
شهد خالص بست و چهار دام قند سفید یک آثار ادویه را بعد کوفتن بیختن وزن کرده بگیرند و معجون سازند قدر خوراک یکدام صبح و یکدام شام با آب مطبوخ عشبه که یکدام
عشبه را با هفت آثار آب خالص جوش دهند هرگاه ثلث بماند صاف نموده قدری از آن بشهد خورند و باقی بجای آب خوردن این آب استعمال سازند و آب دیگر
نخورند و اگر با عشبه یکدام چوب گز جوش دهند بهتر و قوی تر بود و در نسخهٔ دیگر وزن عشبه و سنا هر یک هفت دام و بسفایج چهار دام و عسل و قند سفید سه چند ادویه است
و قید استعمال آن آب عشبه نیست غذا گوشت بز یا دراج یا مرغ با نان خمیر **نوع دیگر** که برای آتشک و مواد سوخته و استسقا و قبض و نفخ و تصفیهٔ خون و رنگت
مجرب عشبهٔ مغربی ربع رطل برگ سنای مکی بادیان هر یک دوازده درم بسفایج فستقی شانزده درم صندل سرخ چهار درم قند شهد ربع رطل عسل نیم رطل بقوام آرند
و در بیاضی وزن بادیان و صندل سرخ هر یک شش درم و بسفایج دوازده درم و قند و عسل هر یک نیم پاو است و تربد سفید شش درم زیاده کرده خوراک یکتوله

تا یکنیم توله ونوشته که این معجون تنقیه مواد آتشک از بدن بالکل نماید ونطفه وتوالد وتناسل را صاف کند وخارش وجرب وکلف را دور رساند و درد مفاصل وخشکی دماغ
وجمیع امراض سوداوی را نافع **نوع دیگر** مخترع حکیم ببر علیخان برای استیصال مواد آتشک وقروح خبیثه وبثور سوداوی بواصیر وتصفیه خون معمول ست عشبه مغربی
هفت ونیم توله چوب چینی شش توله بسفایج برگ سنای مکی هر یک سه توله بادیان برادهٔ چوب شیشم برادهٔ آبنوس چرائته هلیله سیاه هر یک یکنیم توله گل سرخ برگ شاهتره برگ عشبه که
برگ خرا عنب الثعلب یک یک توله گلو انیسون گل بابونه گاوزبان گل گاوزبان هر یک نه ماشه خوبانی دوازده عدد شهد خالص دو نیم وزن همه ادویه بدستور معجون ساخته چهل روز
در غله جو بدارند بعده از یکتوله تا دو نیم توله بخورند غذا قورمه و نان روابی نمک یا کم نمک **نوع دیگر** معمول حکیم ذکاءالله خان نافع آتشک مقوی قلب مفید علل اعضای
تناسل و اوجاع مفاصل که بسبب آتشک باشد مشک خالص ورق طلا هر یک نیم درم ورق نقره زعفران هر یک یکدرم سورنجان بوزیدان هر یک یکنیم مثقال عنبر اشهب
دو درم کهربای شمعی ابریشم مقرض گل سرخ تخم خشخاش بسفایج مروارید ناسفته بادرنجبویه هر یک یک مثقال مغز تخم خربزه ثعلب مصری هر واحد دو مثقال پوست
هلیله کابلی کشنیز مقشر مغز تخم کدو شیرین مغز تخم تربوز هر واحد سه مثقال عشبه مغربی بست توله اول عشبه را ریزه ریزه کرده شب در عرق گاوزبان و عرق شاهتره
و عرق عنب الثعلب هر واحد یک آثار گلاب نیم آثار تر کرده بجوشانند تا نصف بماند مالیده صاف کرده قند سفید نیم آثار عسل نیم پاو داخل کرده بقوام آرند وادویه
سوده آمیخته معجون سازند و دو مثقال تا دو نیم مثقال بخورند وگاهی کافور یکنیم مثقال درین نسخه افزوده می شود بعد دفع مرض آتشک که گرمی ونقاهت باقی باشد
فائدهٔ عجیب دارد **معجون چوب چینی** که مسهل اخلاط محترقه ومصلح خون فاسد ومجرب ست بادیان یکدرم صندل سفید گلو تازه افتیمون هر واحد یکدرم
پوست هلیله زرد هلیله سیاه پوست هلیله کابلی شاهتره پوست بلیله چرائته تربد سفید هر یک دو درم سنای مکی چهار درم عشبه مغربی دوازده درم چوب چینی نیم پاو
قند سفید یک سیر عسل پاو سیر بدستور مقرر معجون سازند **نوع دیگر** بجهت بادفرنگ وتقویت باه مستعمل حکیم بقا خان چوب چینی بهمه صفت موصوف نیم پاو سنای مکی
هفت توله بسفایج فستقی صندل سفید وسرخ هر یک سه توله بادیان دو توله شهد خالص نبات سفید گلاب هر یک نیم آثار اول همه ادویه جدا جدا کوفته بیخته نگاه دارند
ونبات و عسل را بقوام آورده ادویه را اندک اندک دران انداخته حل کنند و در ظرف چینی بدارند صبح چار توله وقت شام دو توله بخورند و در نسخهٔ دیگر وزن بسفایج چار توله و عسل سی توله آست
غذا زیر بریانی وپلاو مرغ و گوشت حلوان **نوع دیگر** دافع مواد آتشک وفساد خون چوب چینی چهل مثقال مغز تخم کدو شیرین تخم خشخاش سفید هر یک چهار درم گل سرخ
هلیله سیاه آمله پوست بلیله شاهتره صندل سفید کاکنج مغز تخم خیارین کشنیز خشک تخم کاهو هر یک سه درم طباشیر چوب گز هر یک دو درم ریوند خطائی یکدرم عسل چند
ادویه شربت حسب حال **نوع دیگر** دافع مواد آتشک مستعمل بعد تنقیه پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست هلیله آمله گل معصفر صندل سرخ تخم کاهو
چرائته بسفایج گل سرخ تخم کاسنی گل گاوزبان شاهتره مغز تخم کدو شیرین مغز بادام کشنیز مقشر هر یک چهار درم تخم خشخاش سه درم گاوزبان دو درم چوب چینی نیم پاو
قند سه چند **مرهم سفیده** جهت آتشک و سوزش آن و دیگر جراحات وتسکین درد و اندمال عجیب الاثر ست سفیدهٔ کاشغری شسته مرداسنگ هر یک پنج درم کتیرا سه ماشه
افیون یکماشه رسوت یکدرم کافور دو ماشه موم سفید پنج درم روغن گل بست درم لعاب بهدانه دو ماشه سفیدی تخم مرغ یکعدد اول روغن وموم را گداخته فرود آورده
ادویه سوده آمیزند پس لعاب بهدانه و سفیدهٔ تخم مرغ داخل کرده بکار برند **مرهم فرنگ** برای جراحت آبلهٔ فرنگ وهر زخم تیر وتفنگ وغیره وقروح منقول از بیاض شاه
مرحوم کافور سنگ جراحت هر یک دو ماشه مرداسنگ یکماشه توتیای کرمانی یکتوله کته سفید چهارده ماشه رال یکتوله موم سفید یکدرم روغن گاو پانزده درم ادویه سائیده
از پارچه گذرانیده روغن وموم گداخته ادویه دران حل کرده از هفت آب بشویند و در ظرف چینی نگاه دارند و بر لته کهنه گذاشته بر زخم نهند **مرهم** رال تالیف والد حکیم علویخان
که بجهت قرحهٔ قضیب بی نظیر ومجرب ست رال سفید اقلیمیا دم الاخوین مرداسنگ توتیای کرمانی اسرنج توتیای هندی گلنار فارسی نوفل سوخته هر یک یک جزو موم دو جزو
روغن گاو پانزده وزن موم اول توتیای هندی را در ظرف سفال آب ندیده بریان کنند وباقی ادویه را کوفته بیخته موم بروغن گداخته سائر ادویه را مخلوط سازند و بر پارچه
کتان مالیده بر زخم گذارند و هر روز بکرات زخم را بآب برگ حنا یا آب چوب چینی بشویند **مرهم چوب چینی** که جهت جراحت آتشک نافعتر از دیگر نسخهای آنست مرداسنگ شنگرف
هر یک دو مثقال کات هندی چوب چینی هر یک چهار مثقال موم سفید پنج مثقال مسکه گاو بست مثقال بدستور معمول مرهم سازند واگر نصف کات را سوخته داخل سازند بهتر خواهد بود
ذکر بعض ادویهٔ هندیه که در مرض آتشک مجرب ومعمول ست **بخور** که جهت زخم آتشک و نواصیر و بواسیر بغایت نافع و بعدیل اسپند دو ماشه کات اجواین خراسانی

ناخواه هر یک یکماشه شنگرف زغال هر یکی نیم ماشه همه را کوفته بیخته سفوف سازند و از مجموع چهارده پڑی بندند جهت زخم بر کرسی نشسته و خود را بچادری پوشیده یک پڑی ازین سفوف بر آتش اخگر نهاده دود آن بر زخم رسانند و اگر بواسیر و نواصیر باشد باید که چنبری خرد بکنند و دران اخگر پر کرده و ازین سفوف بالای اخگر اندازند و مقعد بران چنبر نهاده دود دهند و بستانند و اگر بسبب بیماری آتشک در کام سوراخ شده باشد باید که دود این سفوف بطریق تنباکو بکشند و بقول بعضی مجرب همچنین کشیدن دود برگ خشک گشته درخت انبه زود ازاله سوراخ کام می نماید **ایضاً** برای آتشک مجرب النفع رسکپور شنگرف هر واحد ششماشه توتیای سبز سه ماشه موم سفید دو دام روغن گاو چهار دام پارچه بافته ربع درع یکیه برگ نیم در روغن مذکور سوخته دور نمایند و صاف کرده موم اندازند هرگاه گداخته شود کزغان فرود آورده رسکپور انداخته حل کنند بعده شنگرف سوده اندازند پس نیلاتهوتهه بعد ازان ازپارچه موم جامه کرده شش فتیله نموده از یک فتیله بانگشت چوب کنار بخور گیرند خود را از چادر پوشیده تا سه روز غذا برنج و شیر

حبوب حب السلاطین مخفی نماند که درین مرض اسهال این حبوب نافعتر از مسهلات دیگرست اگر مریض ضعیف نباشد یا مزاج او بسیار حار نبود در استیصال ماده این علت بهتر ازین مسهلی نیست و ترکیب آن بسیارست اما درینجا آنچه معمول ما بی غائلهاست حواله قلم میشود حبی که برای تنقیه درین مرض مجربست فلفل سیاه مغز کرنجوه مغز جمال گوته مدبر زنجبیل هر واحد پنجماشه بقدر نخود حب بندند و پنج شش حب همراه آب گرم فرو برند غذا وقت سه پهر کهچڑی با روغن بسیار خورند همچنین سه روز بفاصله یکروز یا بلافاصله استعمال کنند و در بیاض استاد مرحوم در مجربات مرقوم ست که اگر یکحب صبح و یکشام تا سه هفته بخورند هر روز یکان دست می آرد و برای قروح و نواصیر نافع بود **ایضاً** معمول شنگرف مدبر که آنرا در آب لیمو و شیر گاو یکروز بسایند و خشک سازند سهاگه زنجبیل دار فلفل هر یک نیم دام چوب چوک جمال گوته مدبر در سرگین هر یکی دام بشیر گاو بسایند و بقدر نخود حب ساخته سه چهار عدد یا زیاده بدهند غذا حجزات و برنج خورانند **ایضاً** زنجبیل فلفل گرد سیماب مدبر که در پارچه بفشرند تا آنکه سیاهی او دور شود و [illegible] کهرل کنند گوگرد مدبر که آنرا سوده در کفچه آهنی نهاده قدری روغن زرد انداخته بر آتش گذارند چون گداخته شود در شیر گاو اندازند سهاگه هر یک دو ابرابر مغز جمال گوته مدبر برابر همه بشیر گاو ساییده مقدار دو حبه حب بندند خوراک دو سه حب باب گرم غذا شیر و برنج یا حجزات برنج **ایضاً** از بیاض والد مرحوم شنگرف یکدام مغز حب السلاطین مدبر چهار دام در آب لیمو چهل و دو پاس کهرل کرده حبها سازند و بقدر چهار رتی در قند سیاه پیچیده بخورند و بفاصله سه روز این مسهل داده بعده حب توتیا بخورانند **ایضاً** شنگرف مغز جمال گوته هر واحد سه ماشه مغز نارجیل کهنه یکتوله خرما یکعدد مغز بادام چهار عدد برگ تنبول هفت عدد خوب باریک ساییده حب بقدر کنار دشتی سازند خوراک یکحب غذا کهچڑی مرغن بخورند **ایضاً** از حکیم محمد جعفر مغز حب السلاطین تر بدر موصوف شنگرف مساوی ساییده در شیره برگ پان بمقدار نخود حب بسته در سایه خشک کنند و بکار برند **ایضاً** خرمای خسته دور کرده دو عدد مغز نارجیل تازه دو توله حب السلاطین مدبر مصفی پنجعدد همه را یکجا کرده خوب بکوبند و هفت حب بندند یکی از ان پس سر اندازند و شب غذا کهچڑی خورده صبح یکحب از ان با عرق بادیان یا آب بخورند غذا خشکه و شکر و روغن زرد آمیخته آخر روز و اگر حرارت محسوس شود و اسهال مفرط آید حجزات خورند و با غذا هم آمیزند و روز دیگر تبرید لعاب بهدانه سه ماشه لعاب بیشه خطمی پنج ماشه نبات سفید دو توله اسپغول مسلم ششماشه پاشیده بنوشند و آخر روز غذا کهچڑی مونگ با روغن زرد و حجزات باشد همچنان هر شش حب بفاصله یکروز باید خورد **ایضاً** مغز جمال گوته نیلاتهوتهه کتهی هر واحد یکماشه ساییده سه حب سازند و هر روز یکحب در پوست انبه اچار پیچیده بخورانند سه چهار دست و یکدو بار قی خواهد شد و در سه روز استیصال ماده مرض شده احتیاج دوای دیگر نخواهد بود مجرب بلاتخلف ست لیکن شرط آنست که دو فلوس برای خریدن ادویه بگیرند هر قدر که از خرید آن باقی ماند تباشه آن خریده بران فاتحه جناب سرور کائنات داده باطفال تقسیم نماید

حبوب توتیا و مرداسنگ و زنگار بدانکه حبوب این چنینها در اکثر بعد تنقیه مفید می افتد و جائیکه ماده قلیل باشد قبل از تنقیه نیز نفع بخشد و ازین حبوب نه اسهال میشود و نه دهن جوش میکند لیکن بعضی را فتیان میشود پس بعد خوردن حب دو سه لقمه نان بروغن مالیده خورند یا قدری بالائی شیر بالایش بخورند و این حب توتیا همواره معمول ست هلیله زنگی یکتوله طباشیر شش ماشه نیلاتهوتهه سه ماشه در آب لیموی کاغذی یا در آب آتا کهرل کنند هرگاه آب خشک شود بمقدار کنار دشتی حب سازند و یکی صبح و یکی شام بخورند و از شیرینی پرهیز نمایند **نوع دیگر** پوست هلیله زرد آمله کات سفید توتیای سبز هر واحد دو دام در آب لیموی کاغذی دوازده عدد ساییده بدستور حب ساخته بخورند و از ترشی و بادی نیز پرهیز کنند **نوع دیگر** که قرحه حلق و بینی را نیز نافع هلیله سیاه پنجدام نیلاتهوتهه فلفل سیاه هر یک دو نیم دام کوفته بآب لیموی کاغذی یکصد و یکعدد کهرل نموده بدستور حبها ساخته بخورند و نسخه دیگر وزن هلیله چهار دام و فلفل یکدام و توتیای سبز ربع دام ست غذا دال مونگ **حب مرداسنگ** که در ازاله این مرض بی نظیرست مرداسنگ

کافور ہر واحد دو مثقال قرنفل یکمثقال در آب برگ تنبول که با مصالح بود و بقدر نیم پاو باشد چہار پاس کہرل کردہ بقدر نخود حب بندند و یک صبح و یکشام خورند و غذا شیر برنج یا دال
مونگ با نان و روغن زرد ہر قدر که خواہند خورند و بعد نہ روز که آتشک رفع میشود اگر گرمی معلوم شود کاسہ دوغ گاو که دران زیرہ سفید بقدر دو سہ ماشہ سائیدہ آمیزند
دو سہ روز خورند **نوع دیگر** معمول جناب والد ماجد غفر اللہ لہ که درین باب بیعدیل ست اجواین خراسانی اجواین دیسی اجمود جوانی ہر یک یکتولہ مردار سنگ سہ ماشہ قند سیاہ
کہنہ سہ تولہ در آب درخت بسکھپرہ که شاخ او سرخ باشد ہشت حب بندند یکی بامداد زند و از ہفت حب یکی صبح بآب برنج پختہ بی نمک بخورند و روزانہ خفتن ندہند
غذا برنج بی نمک و یا نان گندم بی نمک و یا با روغن بسیار بخورند دیگر از ہمہ اشیا پرہیز نمایند و خوبی این حب آنست که از دہن آب بسیار بدون جوشش دہن خارج شود و مادہ مرض
بالکل دفع گردد و سوراخ کام نیز مندمل شود و اکسیر الاثر ست **نوع دیگر** مجرب از بیاض حضرت استادی رحمہ اللہ تعالی ہلیلہ زنگی سہاگہ کشتہ پارہ یا ہر واحد یکتولہ مردار سنگ
ششماشہ نیلہ تھوتھہ سہ نیم ماشہ ہمہ را در آب لیموی کاغذی تا سہ روز کہرل نمایند بعدہ حبوب بقدر کنار دشتی بستہ یک حب صبح خوردہ باشند و یکی بعد ظہر غذا برنج با جغرات
بی نمک و تا ہفت روز بخورند بعد ازان تا سہ روز دیگر این غذا بخورند و اگر مزاج قوی باشد وزن مردار سنگ نیز یکتولہ کنند **حب زنگار** که برای آتشک نافع ست کتہ سفید
دو تولہ زنگار جوتہی ہر یک سہ ماشہ افیون سپاری چکنی کہنہ ہر یک دو ماشہ کونپل بید انجیر چو گیا دو تولہ ملائی شیر یا در آثار ہمہ را سائیدہ مع ملائی در ظرف بہول از دستہ بہول سہ روز
سحق کردہ حب سازند اگر زخم یا داغ سیاہ مثل داد باشد بران طلا سازند و یک حب بخورند **حبوب سم الفار** این حبوب نیز مثل حبوب سابق عمل میکنند و درد مفاصل را
ہم دفع می نمایند لیکن در استعمال این شرط ست که از ترشی خصوصاً از دال مونگ بسیار پرہیز نمایند و الا ضرر وجع مفاصل بشدت پیدا شود و بہترین نسخ آن اینست
سم الفار پنج ماشہ نیلہ تھوتھہ دہ ماشہ کتہ سفید بست ماشہ مغز تخم نیب چہل ماشہ سرسہو که ہشتاد ماشہ در آب کتائی خرد کہرل کردہ بقدر نخود حب بندند صبح یک حب در ملائی شیر
یا در کہوہ پیچیدہ بخورند و از ترشی و بادی نیز پرہیز کنند **ایضاً** برای زخم آتشک و اوجاع مفاصل سم الفار یکتولہ کتہ سفید چہار تولہ در آب لیموی کاغذی و آب کتائی خرد و آب
کتائی بزرگ که آنرا ستیاناسی گویند ہر یک سہ پاو کہرل نمایند و بقدر مونگ حب بندند و یک حب صبح و یکشام در اچار انبہ یا بالائی جغرات گاو یا فقط بلع نمایند پرہیز
از شیر و دال مونگ ضرور ست دیگر ہرچہ خواہد بخورد **ایضاً** مجرب برای آتشک مغز بہلاوہ سم الفار کتہ پھٹکری سہاگہ ہر چہار برابر کوفتہ بیختہ بآب لیمو کہرل کردہ حب بستہ بقدر
دانہ مونگ روز اول یکحب صبح و دو حب آخر روز تا ہفت روز بخورند و بعد ازان یک حب اضافہ نمایند و دو حب صبح ہم بخورند آخر روز برای دفع گرمی خشکہ با ماست بخورند
ایضاً که بجارش نیز نافع سم الفار یکماشہ کتہ سفید کافور چینیہ دانہ الایچی سفید ہر یک سہ ماشہ ادویہ را در شیرہ برگ تنبول یکصد عدد حل کردہ بقدر مونگ و موتہہ حب بستہ
یکحب صبح و یکشام خوردہ بالایش بیڑہ پان بخورند تا چہاردہ روز یا بست و یک روز خورند غذا نان نخود بی نمک و یا نان گندم با روغن گاو بخورند **ایضاً** مجرب ست سیماب
مصطکی عاقرقرحا ہر یک بست ماشہ سم الفار یکماشہ لیموی کاغذی دو عدد اول سیماب و سم الفار در اندکی آب لیمو کہرل کنند تا سیماب کشتہ شود بعدہ ادویہ دیگر کوفتہ بیختہ
بآن ضم نمایند و در آب لیمو باقی صلایہ کردہ بقدر مونگ حبوب سازند دو حب صبح با شوربای چرب گوشت بز و یک حب شام ہمراہ شوربا بخورند تا سہ روز یا زیادہ غذا گوشت
بز و نان و گویند که اگر کسی را از شدت این مرض موی بختن گیرد و دست و پا و کمر بیکار گردد یا در کام و قضیب سوراخ شود و این حب بخورد و از ترشی پرہیز دارد سر نوجوان گردد
و دردہا بالکل برطرف شود **ایضاً** که در افنای مادہ این مرض خیلی مفید سم الفار گل قیمولیا یعنی کہریا مٹی دانہ ہیل کات ہندی کافور قیصوری ہر واحد یکتولہ گلاب خالص
نیم آثار اول دو دوا را جدا جدا صلایہ کردہ مخلوط سازند و قدری قدری گلاب انداختہ کہرل نمایند تا ہمہ گلاب جذب شود و حبہا برابر مونگ بستہ خشک نمایند و ہر روز یکحب
با سہ چہار تولہ گلاب تنہا یا شہد خالص یکتولہ آمیختہ نیمگرم کردہ بنوشند و تا بست و یک روز استعمال نمایند و اگر یک چلہ بخورند دیگر فوائد مثل تقویت باہ و زیادت
اشتہا و سرخی رنگ و دفع فتق آبی و ورم خصیہ حاصل شود در غذا دال تور و گوشت بز مدہن با نان گندم ہر دو وقت خورند و اگر استعمال این حبوب بضرورت
قوی در مزاج حار کنند برای تبرید شیرہ تخم خرفہ و کاسنی وغیرہ و عرق کیوڑہ و شربت انار و عرق شاہترہ دہند **حبوب رسکپور** سیماب بلادر بدانکہ حبوب این اشیا
جوشش دہن در اکثر پیدا میکنند و مادہ علت را بطریق آب دہن برمی آرد لیکن متحمل تکلیف آن جز مزاج قوی نباشد و ضعفا استعمال نباید کرد و این حب رسکپور
برای آتشک انفع و مجرب ست رسکپور دانہ الایچی سفید قرنفل عاقرقرحا ہر یک ششماشہ کوفتہ بیختہ بآب سرشتہ حبہا مقدار دانہ فلفل گرد بندند و یکحب در ملائی شیر پیچیدہ
ہر صبح بخورند **نوع دیگر** رسکپور مرچ سیاہ ہر یک سہ نیم ماشہ بیخ اندرائن ہفت ماشہ قرنفل بست و یک عدد در آب برگ پان حب بقدر نخود بستہ یکی صبح و یکشام

خورده باشند غذا نان بی نمک با روغن بسیار **نوع دیگر** برای باد فرنگ از بیاض استاد مرحوم رسکپور نیم دام قرنفل شانزده عدد فلفل گرد بست و یکعدد اول رسکپور را
در روغن گاو بریان نموده فلفل و قرنفل را علیحده سوده با آن آمیخته در بست برگ تنبول تر ترتیب سحق نموده مقدار کنار دشتی حب بسته یک حب هر صبح بخورند غذا شیر و برنج
اگر دهن بجوشد پوست کچنال پنج دام پوست هلیله زرد نیم دام در چهل دام آب بجوشانند تا ده دام بماند مضمضه نمایند تا سه روز متواتر صبح و شام و در نسخهٔ حکیم الممالک
که برای آتشک و سائر قروح خبیثه مجرب دبی مثل ست وزن رسکپور یک مثقال و ربع و قرنفل بست و یکعدد و فلفل سیاه نیم مثقال برای مرض متوسط در شدت سکت
و نوشته که در مرض خفیف ربع مثقال از رسکپور و بهمان نسبت یعنی خمسان قرنفل و فلفل کم نمایند نرم سوده باب خالص یا آب برگ تنبول هفت عدد حبوب سازند
روز اول یکعدد صبح و یکعدد عصر فرو برند و در باقی روزها صبح یکعدد فرو بردن کافی ست و اگر مرض کامن و مزمن مستحکم شده باشد حب مذکور را آب عشبهٔ مغربی بدهند
و اگر مرض احداث زخم و حرقت در مثانه و مجاری بول و قضیب نموده باشد آب ریوند چینی بدهند باین طور که دو درم ریوند چینی را در نیم من تبریزی آب صاف آنمقدار
بجوشانند که ربع بماند صاف نموده نصف آن صبح عقب حب نصف شام بیاشامند و اگر در سر و حوالی آن جوششها بسیار و چرک از آن جاری باشد نیز آب مذکور
بدهند و در جذام شدید و قروح خبیثه و جرب طب یا بس نیز آب عشبه بدهند و باید که در ایام شرب دوا و چند روز بعد آن از نمک و ترشی و ماست و بقول و امثال آنها اجتناب
نمایند و بغیر از نان گندم و روغن گاو و گوشت بره تناول نمایند و اگر بسبب جوشش دهن از خوردن نان عاجز باشند از آرد گندم و بچهٔ مرغ و روغن گاو حریره پخته میل نمایند
و مصالح گرم در آن توان کرد اما پیاز و سیر و بقولات اصلا نباید نمود و از نیها اجتناب اولی ست و اگر جوشش دهن زیاده باشد با شیر بز و پوست مغیلان و کات هندی مضمضه
نمایند و دهن را بدان بشویند و اگر جوشش دهن بسیار زیاده باشد مرغ را کشته آلات اندرون آنرا بر آورده با پر و بال در دیگ کرده باب بجوشانند تا پخته شود آب آنرا صاف کرده
بآن مضمضه نمایند و بعد از فراغ از خوردن دوا و چاق شدن زخمها و جوشش دهان باید که این مسهل دهند تا اثر نکایت سیماب از بدن خوب دور شود سنای مکی هلیله سیاه
گل سرخ مساوی نرم سوده صبح مقدار دو و نیم مثقال آنرا با عسل سرشته بخورانند و غذا شوربای قیمه و تا چهل روز پرهیز نمایند خصوصا از جماع **حب سیماب** که بعضا
باد فرنگ مجرب سیماب ماشه نانخواه هشت ماشه قند سیاه بیست ماشه اول نانخواه را با قند بسایند که خوب نرم شود بعد از آن سیماب انداخته بسایند تا حل شود و اندک
آرد گندم انداخته هفده حب سازند و یک حب با آب سرد بخورند غذا کهچری و نان بی نمک روغن بر بدن هرگز نمالند که بسیار مضرت دارد اگر دهن جوش نماید شوربای
گوشت نمک اربد دهند و چهال کچنال و پنج جهر بیری جوشانیده از آن مضمضه سازند و اگر بسیار شدت کند فصد جهار زنند کنند و بر زخمها مرهم سیماب استعمال سازند و دیگر
نسخ او در اقوال مسطور گردد **حب بلادر** که بعد تنقیه استیصال مرض آتشک نماید بلادر کلاه دور کرده هشت عدد بزر البنج سفید نانخواه کنجد سیاه هر یک هفت ماشه
مغز ناجیل تازه یکتوله سیماب چهارده ماشه طباشیر سفید شش ماشه قند سیاه کهنه چهار توله ادویه باریک سائیده پس بلادر بعده سیماب آمیخته بسایند و قند سیاه مخلوط کرده
چندان بکوبند که یکذات گردد پس بست و هشت حب سازند و یک صبح و یک شام در حلوا یا بالائی نهاده بلع نمایند و احتیاط دارند که جرم حب بکام و دهان و لهات
نرسد غذا شیر و برنج یا شیر برنج بی شیرینی و اگر سیر نشوند گوشت بزبی مرچ و پلاو بخورند اگر تا چهارده روز بخورند بسیار مناسب است و انسب آنکه یکوقت صبح خورده باشند
چه هر کس که دو وقت میخورد بلاشک دهن میجوشد و بسیار میجوشد که کار مشکل می شود و این امر در استعمال هر حب بلادری یاد دارند **ایضاً** از بیاض استاد مغفور اجواین
خراسانی اجواین هندی کنجد سیاه عاقرقرحا سیماب بهلانوه کلاه دور کرده هر یک هفت ماشه قند سیاه کهنه بقدر دو فلوس همه ادویه کوفته بعده سیماب و قند سیاه
داخل کرده تا دوازده پاس در هاون دسته خوب بکوبند چون مانند موم گردد و رنگ کرنجوه پیدا کند بقدر کنار دشتی حب بندند و یکحب ثابت یا پاره پاره نموده همراه
جغرات بالائی دور کرده زیر و بالا جغرات نموده معلق در حلق فرو برند و بالای آن نیم پاو جغرات بخورند وقت صبح نهار و شام و بعد از یکپاس غذا بخورند و از دال مونگ
و روغن زرد و شیر و قند سیاه و گوشت بز و شیرینی و بالائی پرهیز نمایند و دال ماش همراه نان گندم یا کهچری ماش یا بره ماش یا کچوری ماش که در روغن کنجد ترتیب داده باشند
و اچار انبه روغن دار و ماهی و گوشت گاو بخورند و اگر مرض بشدت باشد اول مسهل دهند باین طور جمال گوته مقشر نموده در روغن زرد تر کرده چهار رتی کتیرا ده ماشه
مغز ناجیل یک فلوس همه کوفته سه پڑیه تیار سازند و یکی صبح بخورند بعد از فراغ اسهال برنج با جغرات بی نمک و شیرینی بخورند بعد از سه مسهل حب مذکور استعمال نمایند
و در نسخهٔ حکیم عزیز الله خان اجمود عوض اجواین هندی و عاقرقرحا مسطور و در وزن قند سیاه سه دام باقی بدستور **ایضاً** نسخهٔ نواب کریم الله خان عاقرقرحا بهلانوه

اجواین خراسانی اجواین دیسی مازو سبز اجمود سیماب کنجد سیاه هر یک نه ماشه قند سیاه کهنه ده فلوس بدستور سابق کوفته حب بقدر ریٹھه ساخته با جغرات بخورانند وقتیکه دهن آید از پوست گوندی و پوست کچنال و برگ چنبیلی و پوست ببول جوشانیده غرغره کنند و در نسخهٔ دیگر مغز نارجیل یک فلوس عوض مازو ست و وزن کنجد سیاه و قند سیاه هر یک بقدر یک فلوس **ایضاً** از حکیم صادق علیخان اجواین خراسانی اجمود اجواین ساده کچلا بهلانوه هر یک چهار ماشه سیماب سه ماشه در کهرل انداخته دو پهر کهرل کنند بعد ازان کچلا را کوفته داخل نموده چهار گهڑی بلو بند بعد ازان بهلانوه را کلاه دور کرده چهار گهڑی دیگر کهرل نمایند و با دو وزن ادویه قند سیاه کهنه بیامیزند و شانزده حب بسته یک صبح همراه جغرات که بقدر پاو آثار باشد و یک حب شام همراه دوغ پاو آثار تا هشت روز بخورند و پرهیز از دال مونگ و ترب و شیر و شیرینی نمایند و اگر از خوردن این حب جوشش دهن شود از پوست کچنال و پوست کنار دشتی و یا هلیله بلیله آمله در آب جوش داده مضمضه کنند **دوا ایکه** بجهت خشک کردن زخم آتشک مجرب ست شنگرف بریان کرده زنگار مرداسنگ بریان کرده نیله تهوتهه بریان کرده را هر یک دو ماشه خرمهرهٔ زرد سوخته چهار عدد سپیاری چهالیه سوخته یکعدد اول شنگرف و مرداسنگ و نیله تهوتهه هر سه را بسایند بعده خرمهره و سپیاری بسایند بعده زنگار و را با هم آمیزند خوراک از یکنیم سُرخ تا دو نیم سُرخ باین طور که اول نان گندم بوزن چهار دام بروغن زرد خوب مالیده اندکی ازان گرفته دوا دران انداخته غلوله بسته بخورند بعد ازان باقی نان بخورند **دوای مسهل** که خیلے سودمند ست سنا کهوپره چهاره فلفل سیاه هر یک هفت و نیم ماشه مغز جمال گوٹه یکنیم عدد کوفته بیخته سه پڑیه بندند و نیم مغز جمال گوٹه سوده در هر پڑیه انداخته بوزن ده ده ماشه پڑیه بندند و سه روز بخورند بعده حب بلادر خورند تا پنج شش روز وقتیکه دهن آید دو سه روز آب دهن برفتن دهند بعده الایچی گل سُرخ سنبل الطیب تواکهیر بنسلوچن سوده در دهن بپاشند و چهال ببول و جهر بیری و کچنال برگ پیابانسه برگ چنبیلی سپیاری جوش داده مضمضه کنند **نوع دیگر** که برای آتشک و اقسام بثور و جرب مجرب ست بیخ حنظل فلفل سیاه هر یک چهار درم جدا جدا سائیده باز با هم بسایند و سه حصه نموده هر حصه بفاصله یکدو روز بخورند گاهی دو حصه کفایت می کند غذا شوربای کلاه بز کنند **دوای حقه** که آتشک و نوازل متقرحه یعنی پینس و قرحهٔ حلق و خنازیر را از اسرار مجربه نوشته پوست بیخ آک سی و پنجدرم دارچینی مرداسنگ هر واحد یکدرم شنگرف دو درم باریک سائیده چهارده قرص سازند و دخان یک قرص در قلیان خالی از آب تحت عصر بکشند بطوریکه هوا نرسد پس غرغره بروغن زرد کنند و غذا بنان مع ربع رطل روغن زرد نمایند فاحفظه واجعله ذخیرة فهو من الاسرار المکتومة **ایضاً** دافع آتشک شنگرف توتیای سبز هر یک دو نیم دام بای برنگ پنجماشه پوست بیخ آک ده ماشه و اگر مزاج قوی باشد بست ماشه از جمله شش قرص ساخته در حقه بی آب از آتش کنار مثل تنباکو کشند و دود بر زخم دهند و گل او که مثل خاکستر شود بلعاب دهن بر زخم نهند این عمل سه روز نمایند یک صبح یکی شام غذا مزعفر باشد اول مسهل بگیرند بعد ازان این عمل نمایند **ایضاً** شنگرف عاقر قرحا مجیٹه سهاگه اجواین نیله تهوتهه همه جوکوب نموده چهارده پڑیه ساخته قرص بسته یک صبح و یکی شام در چلم حقه گلی نهاده از آتش چوب کنار مثل تنباکو کشند چون از یکطرف سوخته شود منقلب نموده کشند و اگر درین ضمن قی شود مضایقه ندارد و غذا حلوا یا چوره شکرتری خورند و خاکستر گل سوخته بر زخم پاشند این سه روز نهایت هفت روز کافی ست و اگر دهن جوش کند برگ یاسمین در آب جوش داده مضمضه نمایند و اگر بر عضو ورم بود از مریل جوش داده بخور کنند **ذرور** مخترع و مجرب اعتبر برای خشک کردن زخم آتشک کته سفید سپیاری سوخته سنگ جراحت هلدی سوخته سیندور دم الاخوین صدل السوس مقشر برابر باریک سائیده بعد استعمال مرهم سکپورسه چهار روز و اندمال زخم قدری ازین ذرور چسپانیده بر بندند و هر قدر که دوا بچسپد دور نسازند و از جائیکه جدا شود دیگر ازین ذرور هر روز بچسپانند تا آنکه زخم خشک شود **دیگر** بوداراسوخته ششماشه خرمهرهٔ زرد سوخته پنج عدد فوفل سوخته یکعدد نیله تهوتهه بریان یکماشه مرداسنگ کته سفید سنگ جراحت از هر یک دو ماشه کوفته بیخته ذرور سازند **دیگر** نافع قرحه قضیب کیمخت چرم بودار کاغذ خرمهرهٔ زرد سپیاری چهالیه موی سر آدمی شاخ گوزن پهٹکری هر واحد سوخته کات مرداسنگ کندر هلیلهٔ زنگی سفید شسته سیندور رال مازو گل ارمنی صبر گلنار اترروت هر کی ازین ادویه هر چه مناسب دانند با مجموع کوفته بیخته بعد چرب نمودن زخم بروغن گل بپاشند **دیگر مجرب** چرم کفش کهنه مدس نخود هر سوخته سائیده بپاشند و بدانند که ادویهٔ ذرور هر قدر که باریک بسایند در اثر قوی تر میشود **دیگر** که جراحت قضیب و جذام و بواسیر و هر جراحت را خشک کند آمله سوخته لوده پٹهانی پهٹکری سوخته و اندکی نیله تهوتهه ده ده بروغن بریان کرده جمله را باریک سائیده اول بر جراحت اندک روغن گاو مالیده بالایش این دوا بپاشند **دیگر** صاحب تکملهٔ هندی نوشته که استخوان کاسهٔ سر آدمی سوخته زبان سگ سوخته کته سفید سرمه ساکرده بر زخم پاشیدن برای التحام زخم و تسکین درد آب حیات ست

روغن برای سوراخ کام که از آتشک شده باشد مجرب نوشته نکهه که دوای معروف ست هفت دانه اریته پاوسیر نکهه را جوکوب سازند و باریته ثابت آمیخته هر روز اندکی
آب شب تر نمایند تا نرم شود صباح در شیشه گل حکمت کرده اندازند چنانچه دو حصه شیشه خالی باشد و بطریق پتال جنتر بچکانند قدری بر سوراخ کام هر روز دو بار از دست بمالند تا به نیکفیته
سفوف مسهل سیاه که بکالاجلاب معروف ست در اخراج سودا و بلغم و استیصال مادهٔ آتشک بی نظیر و مجرب بمرات کثیر ست بگیرند سیماب گندهک برابر و هر دو را
یکدو روز کهرل کنند و هر چند زیاده بسایند بهتر باشد و تی کمتر خواهد آورد و بعده برابر هر دو جزو حب السلاطین افزوده هر سه را خوب بسایند بعد از آن سنگ بصری مساوی هر واحد از
سیماب و گندهک آمیخته بار سحق نمایند تا آنکه سنگ بصری باریک گردد پس همه را برداشته در ظرف گلی لیپ نمایند و کهرل شسته آب آن در ظرف مذکور اندازند چندانکه بر دو مقدار
دو انگشت آید و بالای آتش نهند تا آنکه آب خشک شود و هنوز قدری تری باقی ماند که از آتش فرود آرند و در سایه ته و بالا کرده نگاهدارند که خشک شود پس در ظرف
شیشه یا چینی بردارند و از زود چهار سرخ نهایت تا یکماشه در دهن انداخته همراه شیر نیمگرم از یکپاو تا نیم سیر فرو برند غذا روز مسهل سوای شیر و برنج دیگر نخورند و در مفتاح المجربات
وزن سیماب و گندهک آمله سار هر واحد یکجزو و مغز حب السلاطین سه جزو و عوض سنگ بصری کیرو نیم جزو مرقوم ست **نوع دیگر** که مواد را بخوبی برآرد سیماب گوگرد آمله سار
هر واحد یکدرم سهاگه تبیطرج مرچ سیاه زنجبیل هر واحد سه درم مغز حب السلاطین سنبری دور کرده یازده درم در آب باسی یکپاس کهرل نمایند و نگهدارند خوراک تا دو سرخ
همراه شربت نبات **ضماد** بجهت شور آتشک از مطب آمله نیله تهوتهه سوخته بلیله سیاه کته سفید کمیله برگ خنا مرداسنگ مساوی سوده ضماد نمایند **دیگر** کمیله مرداسنگ
حضض مکی رسوت کیرو هر واحد یکماشه بروغن گل ضماد نمایند **فتیله** که برای آتشک مجرب شنگرف زنگار هر یک هفت ماشه موم بست و یکماشه هر دو اجزا سوده در
موم گداخته خوب حل کنند پس بر پارچه باریک طلا کرده هفت حصه آن پارچه نموده هفت فتیله سازند و هر شب یک فتیله در چراغ روغن گاو در روی بیمار بتفاوت
یکدرعه بسوزند تا هفت شب و اگر دهن بیمار جوش کند برگ چنبیلی جوشانیده مضمضه نمایند و غذا شیر مادهٔ گاو با خشکه و پرهیز از شیرینی نمایند **مضمضه** نافع جوشش
دهن که از خوردن سیماب و رسکپور وغیره بهم رسد پوست بلیله زرد پوست بلیله آمله موچرس گوکنار تنتریک شاهتره مساوی در آب جوشانیده صاف کرده با قدری روغن کنجد
و شیر گاو مخلوط کرده مضمضه کنند و در مفتاح گوکنار و تنتریک مطروح ست و مضمضه از پوست مغیلان و پوست جهربیری و پوست درخت ترهنبی و پوست درخت
کچنال جوشانیده نیز نفیس ست **مرهم رسکپور** که جهت اندمال زخم آتشک و قروح خبیثه و تسکین درد معمول ست دم الاخوین سه ماشه رسکپور شش ماشه باهم ساییده در
روغن زرد که یکصد و یکبار آب شسته باشند ممزوج نموده بکار برند و آنچه بایست از دوا جدا شود دور کرده باشند و بعد روییدن گوشت صالح ازین مرهم زرد و مناسب بعمل آرند
مرهم شنگرف که جراحت را زود باصلاح آرد و مجرب ست شنگرف نیم دام رال یکدام نیله تهوتهه از دو تا چهار سرخ بریان کرده روغن کنجد یکدام ادویه باریک ساییده بروغن
آمیخته ده بار آب بشویند و بکار برند **مرهم سنگ پلیه** که در اندمال قروح آتشک و غیر آن عدیل ست سنگ جراحت یکهان بید سنگ پلیه هر یک ششماشه مرداسنگ
یکنیم ماشه رسکپور دو توله همه را باریک ساییده در روغن گاو سه توله که آب شسته باشند آمیخته باستعمال آرند **مرهم سیاه** که برای آتشک معمول ست روغن زرد هفت توله نیم
موم سفید سه و نیم توله رال هفت توله نیله تهوتهه ده ماشه و نیم شاخ بز سوخته چرم کهنه سوخته سیماب برگ نیب هر یک یکتوله و نه ماشه اول برگ نیب را با سیماب بسایند
تا آنکه برگ مذکور سیاه گردد پس روغن زرد و موم گداخته از پارچه صاف کرده اول برگ نیب انداخته خوب بسایند بعد از آن ادویه انداخته حل کنند و هر قدر که حل شود خوب بشویند
من بعد سه بار آب شیرین شسته نگاهدارند **مرهم چوب چینی** که برای آتشک بی نظیر ست چوب چینی یک توله شنگرف سیندور سفیدهٔ کاشغری شسته مرداسنگ
سنگ بصری چیندرس سیماب هر یک سه ماشه کات سفید نه ماشه سیماب را با ادویه ساییده برگ شیشم یاو آثار سوده آب آن برآرند و صاف کرده با روغن گل نیم پاو و موم
سفید چهار دام نیز نهند هر گاه آب شیشم جذب شود ادویه آمیخته مرهم سازند **مطبوخ هندی** که جوشش آتشک زائل گرداند و فساد خون را باصلاح آرد خصوص هرگاه
بعد از تنقیه استعمال کرده شود و در اثنای نوشیدن آن احتیاج بپرهیز نیست و اگر خواهند قلیه و خشکه بخورند و گویند که برای این مرض بهتر ازین دوا کم دیده شده و بارها بتجربه
درآمده پوست درخت نیم پوست درخت کچنال بیخ اندراین بهلی ببول کتائی خرد با برگ و بیخ و پوست قند سیاه کهنه هر یک نیم پاو در سه آثار آب بجوشانند هرگاه چهارم
حصه بماند صاف نموده در شیشه نگاهدارند همه هفت خوراک ست بخوراک هر روز بخورند اگر باز حاجت باقی ماند مرتبه دوم مرتب کنند و بعضی شربت بادسات مسهل نه توله
با این همه کرده می نوشانند و انفع میشود **اقوال متاخرین** انطاکی گوید که برای قسم چهارم دانهٔ فرنگ چیزی واجب تر از اولا از فصد باسلیق نیست بعد از آن تنقیهٔ خلط

غالب پس فصد هفت اندام پس باقی علاج و بهترین ادویه موثر نیست که این مطبوخ سه مرتبه متواتر بنوشند صفت آن سنا فوه غاسول هر واحد
پانزده درم بیخ فی فارسی عناب هر واحد ده درم گل سرخ هفت درم جدوار پنج درم کوفته در شش چند آن آب بجوشانند تا سوم حصه بماند صاف کرده بر بسخر نوب بنوشند
و بعده صفراوی گل بنفشه بست درم بیخ خطمی پانزده درم زیاده کنند بعد ازان سکنجبین یا شربت ورد بجاء الجبن تا هفته بنوشند بعده خیارشنبر تا سی درم بدان نیز آمیزند
پس معجون هندی یا آنچه از سقمونیا و مروارید مرکب باشد بدهند اگر بر آن قادر باشند والا تکرار مطبوخ مذکور کنند پس هرگاه خشک شود بسرکه و صابون بشویند و بجا گستر بندند
و سفیداب و صبر و آب لیمو که دران قدری زنگار حل کرده باشند طلا نمایند و در قسم بارد آن ابتدا بقی از طبیخ شبت و ترب و بورق کنند و در سوداوی شیر و بورق و روغن گاو
و سکنجبین نمایند بعده اسهال بلغم بتربد و شحم حنظل و غاریقون و اسهال سودا بلاجورد و افتیمون کنند و مروارید هر چونکه استعمال کنند ازان خلاص نمایند مطلقاً بعده تدبیر کنند
چنانچه در قسم حار گذشت و آنچه درین علت نفع عظیم نماید چوب چینی ست لیکن بعد تدبیر که مذکور شد استعمال نمایند و اصل استعمال او که فائده بسیار دارد اینست که
ده درم ازان بکوبند و در شش صد درم آب بجوشانند تا سوم حصه بماند صاف نموده در طعام و شراب استعمال کنند و بجا او بگیرند و همچنین تکرار نمایند تا آنکه صحت تام حاصل شود
و اهل مصر آنرا در عسل و خل کرده استعمال می نمایند و آن نیکو نیست و آنچه آنرا نفع کند طبیخ عذبه بسناست و اما در استعمال زهره بر خطرست و همچنین در خوردن سیماب
معمول بآرد گندم و کرکم و کبریت و لبان و فرفیون و سلیمانی بطور حب مثل نخود و کذا تدهین اطراف ایشان باین نیز که این همه بسیار خطرناک ست و گاهی نجات
بخشد و فائده دهد اگر با قوت مزاج طاقی گردد و بسا ست که عقب و تنافیس اطراف و ضربان مفاصل شود **بهاء الدین** گوید که نخست تنقیه باید کرد و غذاهای
تریاقی کم ترشی بکار برند و تسکین حرارت بکافوریات و غیره نمایند و هرگاه که ترشی و سردی خوردن درد و اعراض دیگر را افزاید باید دانست که خلط بلغم عفن بورقی و اشباه
آنست و از سردی و ترشی حذر کنند و اگر بخلاف این بود باید دانست که خلط صفرای محترقه است و ترشیهای تریاقی بکار برند و آنجا که شرات یکیک پدید آید
بتیزاب مدبر رفع هر یک نمودن عظیم نافع آید و مداومت خوردن و بوییدن تریاقات بعد تنقیهٔ مناسب هر خلطی واجب بود و حذر از شیرینیها و گرمیها که خلط را
تیز کنند و بجوش آرند لازم بود و همچنین از هر چه باد انگیزد و در شراب درین مرض مضر عظیم بود و در هر ماه چند نوبت ملینات قوی مثل فلوس خیارشنبر در مغلی مناسب و یا شیر خشت
اند معصور انار و نقوع سنا حل کرده باید داد و ملیحات نیز مناسب بود و هر سه ماه حجامت بر ساقین عظیم نافع بود و تیزاب مدبر نرم بر محل درد مفاصل مالیدن مفید بود و همچنین
تیزاب در روغن مورد که مرکی اندران حل کرده باشند مالیدن نفع تمام بخشد و در دها را و روغن مغز تخم تلخ شفتالو و زردآلو مالیدن بسی نافع آید و بخور برگ مورد و گز و صندل
و انگز و در هر هفته چند نوبت زیر دامان مریض که بسیار دانه بود کردن بسی مفید آید و محل مرض الطبیخ اشترخار و گل سرخ و مورد و گز که اندک سرکه اندران باشد هر روز شستن
خصوص در گرما مفید بود و جدوار بگلاب ساییده بر محل زخمها و ورد طلا کردن نافع بود و چون از مباشرت عارض شده باشد هر شب جدوار ساییده بآب در احلیل
باید چکانید و با پر مرغ اندر فرستادن و بر خصیها مالیدن و ورد و مرو ماز و آرد بآب ساییده بمالند بر دانها و در هفته یکنوبت یک مثقال و دو مثقال العسل سرشته
بخورانند قی و اسهال چند واقع میشود و عظیم مفید می آید و اکثر را بدین نوع علاج کنند و مداومت خوردن جدوار هر صباح در گلاب ساییده و همچنین فادزهر حیوانی
و گل مختوم و گل ارمنی در شربت بهی و یا در لعابی مناسب و حب الشفاء در معصور انار حل کرده و حافظ الصحت و تریاق کامل و اشباه اینها بیخ این علت را بر کنند.
و اکثر آن بود که پیش از هفده ماه اصلاح نیکو کنند و لبنیات اکثر آبله دار را مضر بود الا دوغ آب گاوی تازه در گرما بعضی گرم مزاجان را سیر و گندنا و پیاز اندر طعام
بسی نافع آید حمله را و اکثر آنچه در هندی نافع بود و اینجا نیز نافع آید چربیها و گوشت نازک اینجا بسیار مضرت نکند و گوشت کبوتر بچه و امثال آن بسی مفید آید و گوشت حیوانات بشت
در اسوداوی این مرض عمده و **بالجمله** بدین تدابیر تعدیل و مراعات مزاج کنند تا وقت بحران تام و من بعض مردم بلغمی مزاج را در هر ماه دو سه نوبت مسهل جیپال
داده و بسی نافع شده و بعضی را بعد مسهل مداومت معجون سیماب فرمودم صحت یافتند مدت این مرض چون دراز ست برفق و مدارا تنقیه بدفعات و بهم رسانیدن
قوت واجب بود والسلام **مصنف اقتباس** نوشته که اول تنقیه بدن بفصد اکحل و باسلیق حسب حال بیمار کنند و بفاصلهٔ یک هفته بمسهلات مناسب با مطبوخ
شاهتره و یا آلو و یا افتیمون و غیره که علویخان و یا افتیمون تربدی والد ایشان نمایند و این معدانابر نواب نظام علیخان تالیف نموده شد بسیار مفید افتاد چنانچه بدون
تنقیه در سه روز همه دانها خشک شده صحت یافتند سهاگه شنگرف هر دو برابر در موم زرد اقراص ساخته و یا در پارچه بافته فتیله ساخته دود آن بگیرند و حب جیپال بعد تنقیه مواد

نسخهٔ حب توتیا

آتشک اثری عظیم دارد بعده این حب توتیای نواب علویخان خورانند که از ان جوشش دهن هم نشود و مکرر تجربه در آمده و گاهی تخلف نکرده توتیای سبز بریان کچیله بلیلهٔ سیاه سه توله کوفته در ظرف آهنی بدستهٔ چوب نیب که بر سرش فلوس نصب باشد در آب لیموی کاغذی تا دوازده پاس بسایند و بقدر نخود حبها ساخته وقت صبح یک عدد در بالائی جغرات گاوی نهاده بلع نمایند و بالای آن نان میده بوزن سه توله بهمین قدر روغن گاو دهند و تا یکهفته برابر خورانند و بعد آن چهار روز تا فاصله داده اگر زخمی و یا دانه باقی بماند باید که باز تا یکهفته بدستور دهند و از دال نخود ماش و گوشت بز پرهیز نمایند و دیگر همه چیزهای ناخوردنی بخورند و اگر تدابیر مذکوره به نشود اگر مناسب حال بیمار بود مطبوخ چوب چینی بنوشانند و بعد تنقیه حب جیپال مداومت معجون سیماب و سفوف ذخوره که در قرابادین کبیر مرقوم است بکار بردن عظیم الاثر است و همچنین حب سیماب و بلادر و رسکپور وغیره که از ان دهن بجوش می آید نافع آید هرگاه دهن از خوردن حبوب مذکوره آمده باشد و ورم دهن و درد بحدی بود که تا دو سه هفته یا زیاده هیچ قسمی از آب و طعام در دهن نرفته باشد پس باید که فصد سر رو کنند و خون دا گیرند و غرغره بطبیخ کله پاچه بز کنند بکرات و مرات که اثری عظیم دارد و همچنین از برگ وگل بیاپانسه محمد اکبر مینویسد که اگر از خون محترق باشد فصد کنند و بدفعات در اخراج خون مبالغه نمایند و بعد فصد هفت اندام یا باسلیق فصد رگ سر و یا صافن نفع تمام دارد و آنرا که جوشش در سر و روی بود فصد رگ پیشانی سودمند است و طفل و حامله را بجای فصد حجامت فرمایند میان هر دو شانه یا بر هر دو ساق و بعد فصد چند روز آسایش دهند و آب انارین و آب تمر هندی و شربت لیمو و رب ریباس و شربت زرشک بحسب تقاضای حال بدهند و تا ممکن بود به تنقیه بدن کوشند و ادویه بر آبله نهند و این مطبوخ سنا فائدهٔ کلی دارد سنای مکی چهار درم شاهتره سه درم تمر هندی بیست درم پوست هلیله سه درم پوست بیخ کبر یکدرم عناب سپستان هر یک پانزده دانه عنب الثعلب تخم کاسنی نیمکوفته گل سرخ تخم خطمی هر یک یکنیم درم جمله را بجوشانند و شیرخشت بقدر حاجت داخل کرده نیمگرم بنوشند و کمی و زیادتی وزن ادویه موقوف برای طبیب است و معجون شاهتره سه مثقال بطبیخ عناب هر صباح خورانیدن در بست روز مادهٔ ادرا خشک میسازد و هرگاه جراحت در ذکر شود و بخصیه سرایت کند این مرهم شادنج بکار برند شادنه مغسول کنند و انزروت هر یک یک مثقال روغن گل دوازده درم موم سفید یکنیم درم و این ذرور انزروت بعمل آرند انزروت شادنه اقاقیا گلنار دم الاخوین زراوند جمله برابر باریک ساخته بر جراحت پاشند و اگر زخم هم ...ذرور کور آبله خشک نکرده و این طلا استعمال نمایند زراوند طویل دو درم کندش یکدرم مغز زرد آلوی تلخ ده درم سیماب کشته دو درم همه را سائیده بسرکه تر نمایند و بروغن گل حل کرده در حمام بمالند واگر از صفرای سوخته باشد جهت تعدیل مزاج صفرا شربت نارنج و لیمو و آب انارین و تمر هندی و سکنجبین دهند و بعده اگر مانعی نبود فصد نمایند و الا حجامت فرمایند و این مسهل درینجا نفع دارد پوست هلیلهٔ زرد سنای مکی شاهتره هر یک پنج درم تمر هندی آلو بخارا هر یک پانزده درم تخم کاسنی نیمکوفته تخم خطمی عنب الثعلب را دانه نیمکوفته گل سرخ هر یک یکدرم عناب سپستان هر یک بست دانه شیرخشت یا ترنجبین بیست درم جمله را مطبوخ ساخته شیرگرم بنوشانند و آب تمر هندی شکر رسانیده باید که آنکه سقمونیا صفرای سوخته می برآرد و نقوع صبر که در علاج جرب ذکر یافته اینجا نیز جلیل الاثر است و حب شاهتره مفید است و اگر جوشش در روی و سر پیدا آید گل ارمنی دو درم گل مختوم یکدرم کافور نیم دانگ زعفران نیم درم مرداسنگ دو مثقال همه را باریک سوده بگلاب و سرکه طلا نمایند و آنچه جراحت را زود خشک سازد و گوشت در حال برویاند ذرور کنند رومی و انزروت و دم الاخوین ست و طریق استعمال او آنست که اول مریض را بحمام برند و جراحتها را نیک بشویند و بعده ذرور مذکور بران افشانند و اگر از بلغم عفن عارض شود تنقیهٔ بلغم بحب صبر سطر اسطوخودوس و حب ایارج و حب قوقایا و مانند آن نمایند و در هر هفته یکبار قی فرمایند و غرغره بسکنجبین و آبکامه که دران عاقرقرحا سوده آمیخته باشند نفع دارد و عدس گل سرخ حلبه تخم حنظل در آب بجوشانند و آب کرفس آمیخته در حمام بمالند و از روغن گل و بابونه و مغز ساق گاو و پیه بط و موم قیروطی سازند و عاقرقرحا و قسط باریک ساخته در آن آمیزند و بر مفاصل بمالند و اگر جراحت شده باشد کندر رومی و انزروت و مرداسنگ و دم الاخوین و صبر هر یک برابر باریک سوده بران پاشند و هر چه بلغم افزاید خاصه گوشت گاو منع نمایند و این طلا نفع دارد کندش دو درم زراوند مدحرج دو مثقال زنجبیل سه مثقال سیماب کشته دو درم میویزج یک مثقال همه را بسایند و بسرکه در روغن کدو در حمام بمالند و اگر از سودا پدید آید اسهال سودا بمطبوخ افتیمون و حبوب مسهلهٔ سودا نمایند و مطبوخ زنجون شاهتره و هلیلهٔ مربی و آمله مربی نفع دارد و غرغره بسکنجبین عسلی که دران پوست بیخ کبر باشد یا ایارج فیقرا که بعسل حل کرده باشند بآب گرم سودمند است و این طلا فائده دارد کندش اقلیمیای فضه مرداسنگ هر یک دو مثقال تنور کهنه سه مثقال گوگرد یکدرم زرد چوب یکدرم زراوند دو مثقال سیماب کشته دو درم سوده بسرکه در روغن گل در حمام بمالند و اگر جراحت باشد مرداسنگ کندر و گل مشو و گل سرخ و انزروت باریک ساخته بر جراحت بپاشند تنقیه تا امکان بود داروی قوی نمالند و در تنقیهٔ بدن کوشند و اگر طفل بود یا حامله بود و دارو نتواند خورد بدین معجون مداومت فرمایند که در دست ...

نسخهٔ مطبوخ سنا

نسخهٔ مرهم شادنج

نسخهٔ ذرور انزروت

ماده را ساکن کند و تجربه پیوسته پوست هلیلهٔ زرد پوست بلیلهٔ کابلی پوست بلیلهٔ آمله تربد زنجبیل شاهتره هر یک پنج مثقال قنبیل چهار مثقال افتیمون سه مثقال کوفته بیخته بعد
و بیست مثقال فانید و یک شمش که در عرق چند ادویه بود لبسر شسته و دو درم تا دو مثقال بخورانند فائده آنجا که آبلهٔ فرنگ از اخلاط مرکب باشد بحسب اقتضا به تنقیه و اشربه و اغذیه
تصرف باید کرد و بدانند که فصد در همه انواع نفع دارد اگر مانعی نبود میر عوض گوید که در نوع حار نخستین فصد باسلیق کنند و این منضج دهند عناب شاهتره آلو بنجارا گل بنفشه
و نیلوفر مویز منقی سپستان پر سیاوشان تخم کاسنی تخم خربزه چند خشک حبه بانی زرشک در عرق شاهتره و عرق نیلوفر و عرق بید ساده جوشانیده صاف نموده شربت عناب
شربت دینار خمیرهٔ بنفشه حل کرده بنوشند و بعد از ظهور نضج در جمیع انواع مسهل باین نوع دهند غاریقون از غربال موئینه گذرانیده یک مثقال ایارج فیقرا دو دانگ
با شربت بنفشه سرشته حبها ساخته با آب گرم فرو برند و چون دو سه نوبت شکم براند سنای مکی پنج مثقال بسفایج نیمکوفته عنب الثعلب هر کدام سه مثقال گل سرخ پر سیاوشان
شاهتره هر کدام دو مثقال نیلوفر یک مثقال عناب سی دانه همه را در یک کاسهٔ آب بجوشانند چون از نیمه کمتر ماند صاف نموده شیرخشت پانزده مثقال حل کرده بنوشند چون
عمل دوا قطع شود شربت قند و گلاب و تخم ریحان میل فرمایند غذا نخود آب **صفت** حبی که درین کار مجرب و معمول است و جمیع قروح خبیثهٔ مزمنه را سودمند است سیماب
سه درم مقل کتیرا صمغ عربی انزروت ریوند چینی تربد سفید هر کدام پنج درم غاریقون نشاسته زعفران مصطکی هر کدام دو درم برگ حنا مغز پسته مغز بادام هر یک
سه درم کافور سقمونیا ای شوری جدوار هر کدام یک درم سیماب را با آب لیمو و حنا بکشند و اجزای دیگر کوفته بیخته با آب لیمو سرشته حبها بقدر نخود سازند و یکدانگ با آب گرم
بدهند بعد از تنقیهٔ کامل و اگر حاجت افتد رگ هفت اندام زنند و بر حب سیماب مداومت نمایند باین نوع فلفل سیاه چهار مثقال هلیلهٔ زنگی سه مثقال کوفته بیخته
سیماب هفت مثقال قند سیاه پانزده مثقال آرد میده و روغن گاو هر یک شش مثقال همه را باهم آمیزند و کف مال کنند تا سیماب کشته شود آنگاه مجموع را چهارده بخش
سازند هر روز دو بخش گرفته از آن دو حب ساخته یک صبح و یکی را آخر روز فرو برند و خود را باعتدال بپوشند غذا شیر برنج بی نمک بقند سفید سوده و نان خمیری بی نمک
و یا بچه بز و بزغاله بی نمک **صفت** سفوف سیماب که همین حکم دارد هلیلهٔ زنگی پوست هلیلهٔ زرد فلفل سیاه هر یک دو مثقال کوفته بیخته سیماب هفت مثقال شکر
شانزده مثقال همه را باهم آمیخته کف مال کنند تا سیماب کشته شود پس چهارده حصه سازند و هر روز یکی صبح و یکی شام کف زنند و قدری گلاب بعد آن بنوشند و بدن را
باعتدال پوشیده دارند و بعد از استعمال این دوا اگر جوشش رسیده بپختگی آید لبسر که و صابون بشویند و بخاکستر فندق و غیره که در قول انطاکی گذشت طلا کنند و اگر باصره
بسبب سیماب ضعیف شده باشد اقلیمیای زر کوفته بیخته در سنگ سماق صلایه نموده هر صباح میل زرد در چشم کشند تا بخار سیماب را بخود جذب کند و قوت باصره را
بحال آورد و مالیدن این قیروطی سیماب برای بقیهٔ این مرض بغایت سودمند است موم نیم مثقال و سه مثقال روغن ماده گاو دو سه مثقال روغن پیه گرده بز که سه
آب شسته باشند حل کرده شش مثقال سیماب و چهار مثقال برگ حنا سوده اضافه نموده کف مال کنند تا سیماب کشته شود آنگاه سه بخش کنند و هر روز یک بخش بجای لنج
و به پیش گوش و زیر بغل و کنج ران نرسانند و خود را باعتدال بپوشند و اگر جوشش دهان تشویش دهد نخستین چند روز بجهت تسکین درد آبیکه خبازی یا بنفشه در آن جوشانیده باشند
صاف کرده زمان زمان در دهان گیرند و در آخر که لعاب فتن کمتر شود بجهت دفع جوشش خرفه و طباشیر و سماق مساوی کوفته بیخته بر جایگاه جوشش پاشند و اگر جراحت
آبله مزمن شده باشد این مرهم نوره صبح و شام بران گذارند موم سفید سه مثقال در روغن کنجد یا روغن گل ده مثقال حل کرده آهک به آب شسته در سایه خشک کرده
و بیخته صلایه نموده دوازده مثقال کتیرا اسفیداج سوده یک مثقال اضافه کرده صلایه کنند تا مرهم شود استعمال نمایند و اگر خشکیهای سفید رنگ بشکل ثوبا بر دست و پا و عضوی
دیگر حادث شود فلفل سیاه در آب جوشانیده عضو مؤوف را بر بخار آن بدارند یا آب آنرا البته دهنه طلا کنند و باشد که بعد ازین علت اندر دست و پا شقاق فاحش هم رسد و بعیر
بدستور یکبد علاج شقاق باید بعمل آرند **صفت** دوائیکه آبلهٔ فرنگ را سودمند است توتیای سبز پیپل سکپو قرنفل فلفل سیاه آمله مقشر سپیاری دکهنی الایچی خرد ست گلو
گوگرد آمله سار هر کدام یکدرم سیماب یکماشه کوفته بیخته با آب لیموی کاغذی حل کنند تا سیاه شود آنگاه بقدر نخود بزرگ حبها ساخته دو حب با آب لیمو وقت صبح و دو حب وقت شام بخورند
و یک حب با آب لیمو ساییده بر زخمها طلا کنند تا چهارده روز از هیچ چیز پرهیز ننمایند اگر دهان آید برگ چنبیلی جوشانیده مضمضه نمایند و این مرهم بجهت زخمهای آتشک مجرب ست
کات سفیدهٔ قلعی کهنه هر کدام چهار درم رال پنج درم موم سفید شش درم توتیای سبز بقدر نخود دستور یکماشه روغن ماده گاو سه دام همه را بطریق مرهم ساخته بر لتهٔ کهنه مالیده بر زخمها
گذارند تا هفت روز **صفت** تدبیر آبلهٔ آتشک را سودمند است شنگرف یکدام پخته پوست بیخ آک خشک کرده انگشت چوب کنار هر کدام دو دام بخته همه را چهارده حصه ساخته

یک صبح و یکی شام کاغذ بالا کشیده شل تنباکو در حقه بکشند غذا شیر و برنج بی نمک در یک هفته شفا یابد عبد العزیز گوید که محافظت دندان نزد شرب سمیات و حفظ بینی و چشم هنگام بخور آنها واجب است و مبالغه در سائیدن مشروبات سمیه جوشش دهن کمتر آرد و مضمضه بروغن زرد یا بطبیخ پوست کنار یا آب یا تمیین آنرا دفع کند و همچنین زر ورد و زرد آلو و برگ مورد و کندر و سعد و اصل السوس و دم الاخوین و مازو مساوی آنها گاهی محتبس میشود سیماب در بدن در درد مع اختلاج می آرد و از مجربات برای اخراج آن اینست که سنا تربد تر بهلیله کوکر و آمله سار چا کمار ریوند خطائی مساوی بسایند خوراک شش درم تا چهل روز شب برنج بخورند و در روز شوربا بنوشند بعضی مینویسند که در ابتدا بهترین تدابیر اصلاح غذا و تولید خلط صالح است و هر گاه مادهٔ آن دموی باشد بفصد احتیاج تمام شود و اگر بعد از فصد زیادتی در خلطی یابند منضجات مناسبه آن خلط نضج دهند و بعد از آن مستفرغات لائقه آن خلط استفراغ نمایند و اگر سودای صفراوی باشد نضج آن بمنضجات آن کنند مانند مطبوخ نیلوفر و اصل السوس مقشر و بنفشه و بیخ کاسنی و خبازی هر یک سه درم آلو سیاه ده دانه با ترنجبین ده درم مقاسه روز بنوشند و بعد از ان تنقیه بمسهل مطبوخ هلیله زرد شاهتره افتیمون در صره بسته بسفایج فستقی تربد سفید محکوک گل سرخ هر یک سه درم سنای مکی پنج درم جوشانیده مالیده صاف نموده در ان مغز فلوس خیارشنبر و شیرخشت هر یک ده درم حل کرده باز صاف نموده روغن بادام بران چکانیده نیمگرم نموده بنوشند و تربد کوفته مطبوخ مسهل صفر است و اگر بعد مسهل بار دیگر همان منضج را بیاشامند پس آن مسهل را و بعد از استراحت در روز آخر حب از ایارج فیقرا و غاریقون و تربد و ریوند چینی و شحم حنظل و مقل و کتیرا و محموده از هر یک دو دانگ کوفته بیخته بآب سرشته حبوب سازند و فرو برند و هر گاه عمل بکند سنای مکی تربد موصوف کوفته افتیمون گل بنفشه بادیان هر یک سه درم جوشانیده مالیده صاف کرده مغز خیارشنبر ترنجبین هر یک ده مثقال دران حل کرده باز صاف نموده روغن بادام دو درم بران چکانیده بنوشند و غذا درین ایام نخوداب گوشت حلوان و مرغ فربه بازیره و دارچینی و آخر روز شربت نبات باگلاب و عرق گاوزبان و تخم ریحان بنوشند و اگر مادهٔ آن سودا متولد از سودا باشد منضجات آن قریب منضجات سودای بلغمیه و مسهلات آن نیز نزدیک مسهلات آن باشد و لیکن درینجا باید که افتیمون و بسفایج و هلیله سیاه که عمده اند در اسهال سودا بیشتر باشد و حجر ارمنی و لاجورد در حبوب داخل نمایند از هر یک دانگی تا نیم درم و غذا و شربت آخر روز درین بدستور مذکور و از اشربهٔ موافقه اکثر انواع را شربت گاوزبان بنفشه و اسطوخودوس و گاه سکنجبین افتیمونی ست اگر در مادهٔ آن سودای بلغمی باشد و اگر سودای دموی باشد شربت عناب یا شربت بنفشه و یا گاوزبان و عرق شاهتره و گلاب و بیدمشک و در اوقات طغیان علت غذا ماش مقشر و برنج و شیرهٔ بادام و اسفاناخ بهتر است و اگر بچهٔ مرغ و گوشت گوسفند داخل کنند هنگامیکه دفعهٔ از زمان مرض ضعف قوت باشد بد نیست و حمام گاه گاهی مجوز است لیکن بسیار گرم نباشد و دران توقف بسیار نمایند و از ترشیها البته احتراز کنند تا باعث وجع مفاصل و اوجاع عظیمه نگردد که بی طاقت سازد اما

علاج باد آتشک آنست که چون مادهٔ باد آن خلط سوداوی ست علاج اصلی آن دفع مادهٔ آنست باستعمال منضجات و مسهلات مخصوصهٔ آن که ذکر یافت و بعد از ان تناول مانند جدوار بگلاب سوده بقدر دو دانگ و نبات و عرق بادیان و گلاب و تخم بادرنجبویه عقب آن بیاشامند و آشامیدن زرنباد و انیسون هر یک نیم درم با نبات سه درم سفوف ساخته خالی از منفعتی نیست و دواء المسک و مخلص اکبر و تریاق اربعه و از همه بهتر تریاق فاروق و مثرودیطوس ست از هر کدام که باشد یک مثقال آنرا سه حصه نموده روزی یک حصه را فرو برند و عقب آن سنبل الطیب و زرنباد و مصطکی بگلاب جوش داده با نبات سفید بنوشند و مالیدن موم روغن جدواری تالیف حکیم عماد الدین محمود شیرازی بسیار نافعست این را خصوصاً بعد از تنقیهٔ ماده **صنعت آن** جدوار خطائی دو مثقال کندر مصطکی هر یک دو مثقال صابون سقی نیم قالب برگ حنا سه مثقال آب لیمو بقدر حاجت سورنجان قسط مغاث زراوند طویل حب الغار صاف مقل سکبینج جاوشیر زرنباد هر یک دو مثقال سیماب چهار مثقال روغن بابونه روغن سوسن روغن زیت کهنه روغن گل هر یک پانزده مثقال موم زرد صاف ده مثقال پیه گردهٔ بز بست مثقال موم را با روغنها بگدازند و صمغها را با گلاب بسایند و صمغها را با سرکه حل کنند و همه را باهم ممزوج نمایند و سیماب را با پیه خوب بمالند تا کشته گردد و مطلق اثری ازان نماند داخل ادویه نمایند پس خوب صلایه نمایند که یکسان مانند مرهم شود و چند روز بگذارند که خوب مزاج گیرد و بعد ازان سه حصه نموده هر حصه بمالند و ابتدا از میان دو ابرو کنند تا پس گوش و گردن و مقدار چهار انگشت پهنا بمالند و بر تمام مهرهای پشت و سر و گوش و مرفق و رسغ و بندهای انگشت و رگ زانو و مفصلهای قدم بمالند و از چنبر گردن و استخوانهای سینه تا معده و میان ناف تا سر معده بمالند و بر مقابل دل و جگر و زیر بغل نمالند که بد است و بعد ازان رختهای گرم بپوشند و از هوای سرد و اطعمهٔ حامضه اجتناب نمایند و غذا شوربای بچه مرغ و ماش مقشر و برنج و اسفاناخ با دارچینی بخورند و آب نیمگرم بنوشند و جلاب قند و یا نبات و گلاب و عرق گاوزبان و بیدمشک و تخم شاهتره

و فرنجمشک بنوشند و جهت دفع مضرت سیماب اندند انها دهان پاره نقره نگاه دارند یا سرکه و گلاب و آب برگ گشنیز تازه مضمضه کنند و از حموضات لبنیات و بقول و اشال
اینها اجتناب نمایند و تا سه روز صبر نمایند اگر در بین اثنا عرق بسیار آید و دانها تمام ریخته شود و اوجاع بالکل زائل گردد سه روز دیگر توقف نموده پس بحمام روند و غسل کنند
والا حصهٔ دوم را نیز بنحو مذکور بمالند و پرهیز را بدستور مرعی دارند و بعد سه روز از مالیدن اگر اثری از آثار مرض نماند بحمام روند و بدن را بصابون بشویند اولا و بعد از ان بآب
سبوس گندم و گل خطمی و بنفشه در آب جوش داده و اگر مرض بسیار قوی و کهنه باشد و بمالیدن دو دفعه زائل نگردد حصهٔ سوم را نیز بران بدستور بمالند و اگر بسیار قوی باشد و بعضی از آنها
باقی باشد بران اذان موم روغن بمالند تا اصلاح یابد و در امراض بسیار قویه شدیده مقدار سیماب را میتوان افزوده تا شش مثقال رسانند و وزن سیماب زیاده ازین و مالیدن
آن بلا ترتیب مذکوره مهلک بود و این موم روغن باین ترتیب بهترین ترکیب بیبقیه است و من آنرا تجربه نموده ام و مفید یافته ام و از مجربات من ست و خوردن ترکیب
زیبق خصوص با تلیمانی در کمال مضرت ست و اگر با ادویهٔ مسهله استعمال نمایند چندان خطری ندارد جهت آنکه ادویهٔ مسهله برودی زیبق را اخراج می نماید اگر وزن زیبق و مقدار
شربت آن نیز کم باشد و بعد از زیبق در تاثیر درین مرض چوب چینی ست بطریق مخصوص آن

جرب

که بفارسی گر و بهندی کهجلی و کهاج نامند بثوره کوچک ست که با سرخی ابتدا کند و با آن خارش شدید و سوزش بود و گاه ریم کند و گاهی نه و اکثر در دستها و پایها و میان انگشتان
و شکم و پشت و خصیه و کنج ران ظاهر شود و گاهی در سائر جسم عارض گردد و اگر ماده بسیار بود در علاج او اهمال نمایند در شب خصوصاً وقت خواب شدت نماید و او از امراض متعدیه است
که از یکی بدیگر انتقال کند و در فصل بلدی که اندر هوا عفونتی بهم رسد دران بلد بسیار افتد بالجملهٔ سبب حدوث جرب یا فساد خون بود بذاته و یا بسبب مخالطت صفرا قریب
باستحاله بسودا یا سودای محترقه و یا بلغم شور که با خون آمیزد و بحسب اختلاط این اخلاط با خون و کیفیت احوال آن در حدت و سکون و غلظ و رقت و کثرت و قلت انواع جرب
و اختلاف اعراض او از درد و خارش و غیره باشد چنانچه مذکور گردد و سبب فساد خون و احتراق اخلاط کثرت تناول اغذیهٔ حریفه و غلیظه مملحه مثل ماهی شور و گوشت خشک کرده
و کثرت استعمال ادویهٔ گرم مثل فلفل و زنجبیل و خردل و چیزهای شور و شیرین و شراب غیر آنست که خون را فاسد کند و دران این اخلاط غیر طبیعی متولد گردد و قوت دافعهٔ آن را
بعرق با یکدفع کند و جلد بسبب ضعف خود آنرا قبول کند و دران محتبس شود و جرب حادث گردد و بقول جرجانی جرب از خون غلیظ و عفن تولد کند که بر کهاد رآمده باشد
و طبیعت آنرا بظاهر تن دفع کند و بقول خجندی ممکن نیست که جرب از سودای صرف خالص افتد و گویند که جرب دو نوع ست یکی خشک که ریم نکند و از ان وقت خاریدن
رطوبت سائل نشود مگر اندک تری ظاهر شود و بثور آن خشکریشه گردد و این دلالت بر غلظ ماده و یبوست او کند و صحت او بدیر باشد و دوم تر که از ان ریم و زرداب سیلان کند
و گاهی از ان خون سیاه سائل شود و گاه باشد که دران حیوان مشابه بیضهٔ سپس متولد گردد و این دلالت بر رقت ماده و رطوبت او کند و آنچه از بدن مکان واسع اخذ کند
آن نیز از جملهٔ جرب رطب باشد **الحاصل** جرب بحسب اختلاف مواد و استعداد آن در کثرت و قلت و حدت و برودت و بساطت و ترکب مختلف الصور و الاعراض میباشد
مثلاً آنچه بران صفرای حاد غالب بود سر بثور تیز و سرخ رنگ و بادرد و خارش شدید باشد و گاهی از شدت اعراض تپ عارض گردد و از ان زرداب جدا براید و آنچه بران خون
غالب بود رنگ آن سرخ و در سائر اعراض قریب بصفراوی باشد و احیاناً از ان خون براید پس اگر با سوداویت بود خون سیاه و رنگ تیره باشد و آنچه بران سودا غالب باشد
بیخ آن سیاه و کم درد و حکه بود و زمانی دراز بماند و بدیر صحت یابد و آنچه بلغمی باشد بثور سفید رنگ و منبسط بر جلد و آبناک بود و خون رقیق مائی بر آید و ایضا شیخ میفرماید که آنچه باشد
و انحصوص تیز سر از جمیع بثور بود و خلط آن حادتر و سوزش آن بیشتر و حدت آن شدیدتر باشد و آنچه عریض تر و در اطمینان شدیدتر بود و خلط آن در حدت کمتر باشد و اسباب تولد ماده جرب
قریب اسباب تولد قمل و سعفه و خراز و قوبا بود و قریب آنهاست در علاج و جرب متقشر خشک قوبا و خریف کثرت پذیرد و جرب عظیم فاحش جراحت پدید آرد و بقوبا و قشف منتقل گردد
و انطاکی گوید که جرب از امراض عامهٔ ظاهر در سطح جلدست ماده آن جمله حریف و مالح ست با دمان مثل سیر و نمکسود و آنچه خون را غلیظ کند و اگرچه حار باشد مثل بادنجان و خرما و از
اعظم اشیا که آنرا پیدا کند لحم بقر ست و فاعل آن حرارت ضعیفه است و صورت آن بثور مختلف در کیفیت ست مصحوب بخارش مطلقاً و تقرح غالباً و غایت آن فساد جلد
و انواع آن مثل اخلاط با فراد و ترکیب ست و ممکن بود تحقیق اصل او کسی را که اندکی وقوف بر صناعت باشد زیرا که الوان او تابع اصول ماده او بود و آنچه از ان از صفرا باشد
با وجود زردی رنگ تیزی سرها و تلهب زیاده باشد پس اگر با زرداب بسیار و مواد سائله بود جرب رطب باشد و از خون اگر سرخ بود و التهاب کند و الا از بلغم باشد و الا بالعکس

در جانبین و برای هر کب حکم آنست که غالب در رنگ ماده بود مع عدم تساوی و برای معتدل حکم اوست جرب در بلاد رطب حار مثل مصر از اخلاط گرم و در غیر آنها از بلغم و سودا
بسیار افتد و ایضاً کسی که از بلد حار یابس مثل حجاز بسوی رطب مثل مصر و روم انتقال نماید بسبب استعداد ماده اولاً و لین مسام ثانیاً و در زنگ و حبشه یافته نشود بسبب تحلیل
کردن حرارت او چیزی را که در سطح جلد باشد و نه در صقالبه و چین بسبب تکاثف ظاهر بسبب سردی و قوت حرارت غریزی بر حل مواد پس اگر ساکنان آنها بسوی اقلیم سوم و چهارم
نقل کنند جرب بایشان مبادرت کند و مثل بصره و اهواز هند کثرت نماید خصوصاً چون هوا خراب گردد و اکثر آنچه جرب را واجب کند قلت ریاضت ست مع تناول
اشیای ردی الکیفیت و قلت حمام و پوشیدن پارچهای چرک آلوده و ملازمت غبار و دخان و فرق میان جرب و حکه آنکه جرب ست و تولد کرم در ان و کثرت ریم و تقرح
بخلاف حکه و وجود جرب میان اصابع و پوست شکم و شکنهای آن غلبه کند بسبب رقت آن و انصباب مواد بسوی آن و ایضاً او بنزهت مینویسد که حکه و جرب بثور و قروح
مخصوص بمفاصل و مغابن و پوست شکم ست غالباً و گاهی عام گردد بحسب ماده و آنچه عظیم اللذع مشتمل بر مثل زرداب باشد جرب ست و آنچه از جلد ظاهر نشود و بخاریدن
او لذت یابد حکه هست و گویند که رقیق الکیفیة حاد قلیل الکمیة حکه هست و ضد آن جرب و یا متقادم جرب و حادث حکه و هر چونکه باشد ماده و علاج هر دو واحد ست و همچنین
اسباب و آن ادمان حریف و مالح و قدید و حلاوات مع شراب ست پس خون فاسد شود و جوش زند و بسوی جلد مندفع گردد پس محدد الراس حار قوی الحمرت باشد و منتظر
بارد و منزاف رطب و بالعکس و بهاء الدین گوید که مادهٔ جرب تر بلغم شور ست که با خون آمیز روان در جلد محتبس گردد و ازین جهت متقرح بود و مادهٔ جرب خشک صفرا سیت بغایت
محترق که مخالط خون شده و بر پوست ریخته و ازین جهت تری و قرحه نکند و چون حدت در هر دو ماده واقع ست بدانجهت خاریدن و درین مرض عظیم باشد و اندر هوای عفن
و نمناک و کنار دریا این مرض بسیار افتد و همچنین از بسیار خوردن چیزهای شور و تیز و شیرین عفص چون دوشاب انگور و خرما و اشباه آن و از خوردن مغز جوز تنها و با دوشاب جرب
و جوششهای بد بسیار پدید آید **علاج** ادویه مصفی خون بنوشانند و تنقیه بفصد و مسهل سودا و ماء الجبن کنند چنانچه در علاج آبله فرنگ مسطور شد و رعایت خلط غالب نمایند
و همگی توجه بتصفیه خون و تطفیه آن مصروف دارند مثلاً عناب پنج دانه شاهتره شش ماشه بعرق شاهتره ده توله جوشانیده صاف نموده شیرهٔ مغز تخم کدو یا تخم خیارین یا کاسنی
شش ماشه شربت بنفشه یا شربت نیلوفر یا نبات دو توله داخل کرده بدهند و اگر حرارت در مزاج زیاده باشد بعد از آن سه ماشه در جوشانده افزایند یا خیسانیده بدهند و اگر تپ
باشد خاکشی پنج ماشه پاشیده دهند و یا شاهتره نه ماشه صندل سرخ کوفته سه ماشه هلیلهٔ سیاه کوفته هفت ماشه شب در آب تر کرده شربت عناب داخل کرده بنوشند و روغن گل
و سرکه و گلاب هر یک یک توله باهم آمیخته دو گهری بدان بدن بمالند بعده دو سه گهری آب غسل کنند و یا شاهتره چرایته کشنیز خشک هر یک شش ماشه پوست هلیلهٔ زرد
یک توله جوشانیده صاف نموده شهد خالص یک نیم توله داخل کرده بنوشند و اگر خارش با ضعف قلب باشد شیرهٔ عناب پنج دانه شیرهٔ صندل سرخ سه ماشه در عرق شاهتره بر آورده
شربت نیلوفر دو توله داخل کرده بنوشند و اگر با تهیج چهره و دست و پا از نزله باشد شاهتره بیخ کاسنی تخم کاسنی بعرق شاهتره جوشانیده شربت عناب داخل کرده بدهند و اگر با
سرخی چهره باشد بعد فصد باسلیق عناب شاهتره بعرق شاهتره مالیده آب تمر هندی و شهد داخل کرده بنوشند و یا عناب پنج دانه شاهتره کاسنی کوفته گل نیلوفر هر یک شش ماشه
کشنیز خشک عدس مسلم هر یک چهار ماشه جوشانیده نبات دو توله دهند و یا ز هلیلهٔ سیاه چرایته کشنیز خشک پوست هلیلهٔ زرد جوشانیده شهد داخل کرده دهند و اگر با انتفاخ بدن
از خارش باشد عناب شاهتره چرایته دهمایه تخم کاسنی کوفته هلیلهٔ سیاه کوفته جوشانیده سکنجبین حل کرده بنوشند باز برسیاوشان گاوزبان بادیان بیخ بادیان شهد خالص عوض دهمایه هلیله
و سکنجبین کنند و اگر دانها بر تمام بدن با خارش و سوزش باشد بعد فصد باسلیق عناب بعرق شاهتره مالیده صاف نموده شیرهٔ کاهو نبات داخل کرده دهند و صندل سوده
آمده جو آب کشنیز تازه و روغن گل بمالند و یا اطریفل کشنیزی یک توله بخورند بالایش شاهتره گل نیلوفر خیارین کوفته هر یک شش ماشه بعرق شاهتره یا آب انار جوشانیده نبات دو توله
داخل کرده بنوشند و اگر با تپ باشد شیرهٔ دهمایه چهار ماشه شیرهٔ خیارین شیرهٔ شاهتره هر یک شش ماشه شیرهٔ عناب پنج دانه سکنجبین ساده سه توله دهند بعده آب کاسنی مروق
شش توله شیرهٔ خیارین شیرهٔ تخم شاهتره هر یک شش ماشه سکنجبین وری دو توله داخل کرده خاکشی شش ماشه پاشیده دهند و اگر با سرفه باشد عناب پنج دانه شاهتره شش ماشه
کشنیز خشک چهار ماشه عدس مقشر شش ماشه بعرق شاهتره ده توله جوشانیده شربت عناب دو توله داخل کرده دهند و بدانند که صاحب جرب را شیر حابت ملغی خون و آب
کاسنی تازه و آب شاهتره سبز دادن معمول ست و اگر مادهٔ ذات الجنب بظاهر جلد آمده جوشش و حکاک بهم رساند عناب شاهتره بعرق شاهتره و عرق عنب الثعلب جوشانیده
شیرهٔ مغز تخم هندوانه شربت بنفشه داخل کرده خاکشی پاشیده بنوشند روز دوم خیارین افزایند باز عناب شاهتره کشنیز خشک بعرق شاهتره جوشانیده شیرهٔ تخم خرفه

شیرهٔ کاسنی شربت نیلوفر خاکشی دهند و مرهم سفیداب کافوری از موم و روغن گل و سفیدهٔ کاشغری و مرداسنگ و کات سفید ساخته ضماد نمایند و اگر خارش با جدری مثل چیچک‌های آتشک
باشد بعد فصد تجویز مسهل کنند و عناب پنج عدد شاهتره تخم کاسنی کوفته گل سرخ هر یک شش ماشه گاوزبان افتیمون افسنتین نیلوفر هر یک چهار ماشه شب در آب گرم خیسانند صبح
جوشانیده صاف نموده گلقند دو توله داخل کرده بنوشند بعد دو سه روز وزن افتیمون بصره بسته شش ماشه کنند و چرایته دهمایه بادیان کشنیز خشک اسطوخودوس هر یک شش ماشه
آلو بخارا هفت دانه عوض گاوزبان و افسنتین داخل کرده بدهند و دو سه روز دیگر منضج داده سنای مکی نه ماشه پوست هلیلهٔ زرد شش ماشه داخل کرده فلوس خیارشنبر ترنجبین
چهار توله روغن بادام پنج ماشه افزوده مسهل دهند و بعد مسهل اطریفل صغیر یکتوله خورده شیرهٔ عناب پنج دانه شیرهٔ دهمایه شیرهٔ کاسنی هر یک شش ماشه سکنجبین افتیمونی دو توله داخل کرده
بنوشند و دوای مالش خارش بکار برند باز شاهتره چرایته صندل سرخ پوست هلیلهٔ زرد هر یک شش ماشه خارخسک چهار ماشه در آب گرم خیسانیده صبح صاف کرده شهد دو توله داخل نموده
بنوشند باز شیرهٔ خیارین شیرهٔ تخم شاهتره هر یک شش ماشه عرق شاهتره ده توله سکنجبین لیمونی دو توله داخل کرده بنوشند بعده معاجین تجویز نمایند و اطریفل شاهتره تیار سازند **ذکر ادویهٔ
مفرده** نافع جرب حکیم سویدی گوید که آرد عدس تلخ و سعد باریک سوده بسرکه سرشته طلا کردن مجرب من است و کذا اسبوس گندم بسرکه پخته و کذا روغن شیطرج بلبن جاموس گویند
که ضماد شب یمانی باسرکه و عسل و یا با برگ کرم و عسل پخته و یا با عصارهٔ برگ کرم در حمام و کذا اشک تر سوخته بسرکه سرشته در حمام و کذا پنیر کهنه و سعد و سرکه در حمام و کذا روغن
گندم و کذا اسفنج بر برنج سرخ و زیت و یا بسرکه و کذا مامیران و کذا شیطرج بسرکه و کذا کبیکج بسرکه و یا بروغن گل و کذا کبریت بعلک البطم و سرکه و یا نطرون مساوی و سرکه
و کذا کندش بزیت و یا بسویق و سرکه و کذا شونیز بسرکه و روغن گل و کذا زاج سوخته بزردهٔ بیضهٔ مشوی در روغن گل و یا بسرکه و آب کشنیز و کذا شیر انجیر بسویق سرشته و کذا برگ خرزهره
بزیت و مرداسنگ و کذا مرتشیشا بسرکه و کذا سیماب و کبریت و نمک و یا مرداسنگ و کندش در روغن کنجد و کذا کف دریا بسرکه یا بشراب و کذا زنگار و صمغ بطم و مس سوخته و نطرون و کذا
خربق سفید و مشیر و کذا روغن شیطرج چون شیطرج را در شیر تازه بپزند تا مهرا شود صاف کرده بوزن او زیت انفاق آمیخته باز بجوشانند تا شیر فانی گردد و زیت بماند و کذا مرداسنگ و سیماب
مقتول و میعهٔ سائله و برگ فلی با آب سوده و کذا نطرون و قلقند و زنگار بسرکه و کذا عفص بسرکه در زیت آمیخته و کذا بیخ زرنیخ زرد و زیت و کذا بروغن تر و حنا سرشته و کذا اشنان بسرکه
پخته و کذا تخم شلغم بسرکه و کذا اقاقیا سوده بسرکه و یا آب بادیان سبز آمیخته و کذا آب چوب کذا سرکه و عسل و سیر ساییده و شرب تخم شاهتره و کذا افتیمون و کذا تخم بادرنجبویه کوفته و مثقال
آن و کذا استای مکی و کذا درنج و کذا خطمی و کذا آب خارخسک و کذا گاوزبان مسلوق بروغن بادام و کذا تخم مرو و کذا انزروت سه روز متواتر هر روز یک درم هر واحد نافع جرب است
و بقول حکمای هند چون یک دام تخم پنوار را کوفته در نیم رطل خمرات حل نموده در ظرف گلی آب نارسیده دو سه روز بگذارند که متعفن گردد بعد از آن بر بدن بمالند از برای جرب مفید بود و اگر
قدری نیله تهوتهه نیز اندازند بسیار نافع بود و اگر تخم پنوار از یکمثقال تا سه درم هر صباح همراه آب سرد بخورند در ازالهٔ حکه و جرب و قوبا و ریختن مو و رفع هر فساد دیگر در اخلاط پیدا شود
و از مجربات حکیم علی و اگر شنگرف شش ماشه جوکوب نموده آتش بنظر فی گرفته جاییکه آبله بود مقابل آن بسوزند و چادر به سر گرفته دود آن بموضع آبله رسانند و سه چهار روز متصل بکنند مجرب حکیم علوی خان است
ذکر ادویهٔ مرکبه که در جرب معمول راقم ست **اطریفل شاهتره** موافق نسخهٔ معمولی که مداومت آن رافع جرب است پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ زنگی
پوست بلیله آمله گل سرخ افتیمون صندل سفید بگلاب سوده سرپهوکه کشنیز مقشر قصب الذریره هر یک دو درم مغز تخم کدو شیرین چهار درم برگ شاهتره ده درم کوفته بیخته بروغن گاو
چرب کرده به سه وزن شکر سفید قوام بسرشند خوراک تا دو توله و نسخهٔ متعارف آن در قرابادین مسطور است **حب کبریت** که جرب و قوبا را نافع بود و اصلاح خون نماید و مکرر
بعمل آمده گوگرد آمله سار مغسول بشیر سجره پوست هلیلهٔ زرد دو جزو پوست بلیله آمله هلیلهٔ زنگی سرپهوکه اصل السوس صندل سرخ شاهتره هر واحد یک نیم جزو گیرو گل سرخ گل نیلوفر
هر واحد یکجزو کوفته بیخته بقدر نخود حبها سازند شربت یک مثقال بعرق شاهتره اقل یکهفته و اکثر تا پانزده روز خورند **دوائیکه** بجهت خارش بعمل می آید عناب شاهتره گاوزبان
گل منڈی برهم ڈنڈی صندلین سرپهوکه چرایته برگ حنا پوست هلیلهٔ زرد برادهٔ ابریشم برادهٔ چوب آبنوس برادهٔ چوب بجیسار هرن کهری نگند بابری وقت شام در آب گرم تر نمایند
صبح صاف کرده شهد یا شربت نیلوفر موافق مزاج داخل کرده بنوشند و مالش بر جرب از سیماب شش ماشه گلاب چهار توله آب لیموی کاغذی یکتوله آب کشنیز تازه آب شاهتره
تازه آب سرپهوکه سبز روغن گل هر یک دو توله سهاگه بریان دو ماشه پهٹکری بریان نه ماشه در کهرل سحق نموده بر بدن بمالند **ایضاً** که مجرب ست حنا کمیله کتهه پاپڑ مرداسنگ
هر یک چهار ماشه سیماب سه ماشه نیله تهوتهه بریان دو ماشه دانه الایچی سفید یکماشه اولاً هر سه ادویهٔ اول را با سیماب بسایند پس دیگر اجزا داخل کرده خوب ساییده در روغن زرد که یکصد
و یک مرتبه شسته باشند آمیخته بمالند تا سه روز **ایضاً** که در جرب یابس و رطب همواره معمول ست کافور گوگرد آمله سار هر یک سه ماشه نیله تهوتهه یکماشه باریک سوده در روغن گاو

سه توله بست و یکبار شسته حل کرده بر بدن بمالند و چهار گهری در آفتاب نشینند بعده آرد نخود و دهنا مالیده غسل کنند و سه روز متواتر بعمل آرند و گاهی وزن نیله تهوتهه هم سه ماشه
کرده میشود **ایضاً** از مجربات حکیم علی کبریت زرد صاف ده درم باریک بسایند و با صد درم پیه گوسفند مخلوط کنند و دو درم میعه سائله اضافه کرده بر بدن بمالند که جرب
متقیح را هیچ چیز مثل این نیست و جرب کهنه در یکهفته زائل میشود و اگر زرنیخ در روغن کنجد بپزند و آن روغن بمالند نیز این عمل کند و در جرب خشک نیز نافع بود و میعه
سائله برای دفع بوی کبریت ست **ایضاً** معمول حکیم علویخان برای جرب و قوبا توتیای کرمانی تخم پنوار هر یک یکتوله مغز تخم خربزه مغز تخم خیارین کالی زیری هر یک دو توله
در سه ... روغن گل هر یک چهار دام کهرل سازند تا مثل مرهم شود پس بمالند و غسل فرمایند **دوائی** که در جرب طب و یابس عجیب التاثیر و مغنی از سائر تدابیر ست گندهک
چوک مرداسنگ سهاگه کمیله کته سفید پهتکری منسل هر واحد شش ماشه نیله تهوتهه سه ماشه همه را باریک ساییده در روغن سرسون حل کنند و بمالند و بعد دو سه گهری از آب
سرد غسل نمایند **ایضاً** نافع برای خارش بدن و خصیه و قضیب انار ترش یک عدد در سرکه انگوری بظرف مسی بی قلعی بپزند تا مهرا شود پس در کهرل انداخته گوگرد زرد پوست هلیله
توتیای کرمانی مغز تخم خربزه بریان مغز تخم خیارین مغز تخم کدو بریان تخم پنوار پوست کدو سوخته حضض مکی هر واحد یک مثقال کوفته بیخته داخل کرده خوب حل کنند پس روغن گل بقدر
حاجت انداخته در هم سازند تا مانند مرهم شود بر بدن بمالند **ایضاً** سفیده کاشغری ششماشه شاهتره هفت ماشه مرداسنگ هلیله زنگی هر یک چهار ماشه چوک دو ماشه کافور یکماشه
همه ادویه باریک ساییده در روغن چنبیلی حل کرده مالش نمایند و معجون شاهتره با عرق شاهتره بخورده باشند غذا کم نمک **ایضاً** گوگرد دو درم توتیای سبز بریان سیماب سهاگه
هر یک نیم درم در روغن گاو که بست و یکبار شسته باشند آمیخته بر بدن بمالند و بعد دو گهری غسل کنند و بدانند که اگر برگ نیم نیم آثار در پنج آثار آب بجوشانند چون چهارم بماند
صاف کرده از ان آب روغن که در ادویه خارش می آید بپزند تا بشود بعده با ادویه آمیخته بکار برند بسیار مفید گردد **ایضاً** که دیگر وزن دفع میکند سم الفار سه نیم ماشه کبریت
توتیای هندی هر یک هفت ماشه ساییده با روغن گاو پنج شش توله در ظرف آهنی با دسته چوب نیم تا چهار گهری بسایند بعده سوای سر و گردن و بغل و کنج ران بر همه
بدن مالیده در آفتاب نشینند بنحویکه سر تا گردن در سایه باشد و بعد یکپاس گل زرد و کنجاره روغن بر بدن خوب مالیده غسل نمایند و بعضی اوقات تنها سم الفار بقدر یکدو ماشه
سوده در روغن زرد نسه آمیخته بمالش آن صاحبان جرب کهنه را ایما نموده و در عمل یکدو بار صحت کلی حاصل شد **روغن** که برای خارش بعدیل ست بابچی یکتوله هرتال زرد
ششماشه سنکهیه چهار ماشه جدا جدا ساییده آمیزند پس روغن سرسون پاو آثار در کوزه گلی که زیر او گل چسپانیده و گلوی او در چوب دو شاخی بسته باشند انداخته بر آتش گذارند
چون روغن خوب گرم شود ادویه مسحوقه اندازند و قتیکه خوب سوخته شوند آن روغن را در طشت پر آب ریزند و از بالای آب روغن بدست بردارند بطوریکه مسکه از دوغ
برمی آرند و وقت صبح بر بدن بمالند و بعد چند ساعت آرد نخود مالیده غسل نمایند و اگر بسیر مقشر هشت نه جوه و برگ کنیر سی و یک عدد عوض بابچی و سنکهیه در روغن مذکور
سوخته و از آتش فرود آورده حل کرده بکار برند جرب و سعفه و قوبا و سائر بثور که آب از ان جاری باشد مجرب و بیغائله است **نوع دیگر** برای جرب طب و آبله که بسبب فساد
خون با خارش شدید باشد و از کثرت خارش و طول مدت جلد سیاه و سطبر مثل جلد فیل شده باشد از مجربات والد مرحوم ست برگ کنیر سفید سه آثار خرد خرد کرده در آب
یک سبوی کلان تا سه پاس بپزند بعده روغن کنجد پاو آثار در ان انداخته سه چهار جوش داده فرود آرند و در ظرفی پر از آب سرد آن آب و برگ و روغن بریزند چون روغن
بالای آب آید آنرا از دست بر کناره جام جمع کنند بدستوریکه روغن از ماست میگیرند و در ان روغن توتیای سبز یکدرم سفیده قلعی دو درم شب یمانی یکدرم مرداسنگ یکمثقال
رسکپور دو مثقال باریک ساییده مخلوط کرده مالش نمایند و اگر از ان آب و برگ بدن را بشویند نیز فائده بخشد **سفوف گنز** که برای جرب و سعفه و سوزاک و آتشک
و هر قسم آبله که باشد بسیار مفید ست دفعه دوم صابعد از تنقیه و بارها بتجربه رسیده پوست هلیله زرد چهار ماشه پوست هلیله کابلی سی ماشه پوست بلیله چوب گنز هر یک یازده ماشه
آمله هلیله سیاه هر یک ده ماشه شاهتره سه ماشه گل سرخ ششماشه ریوند چینی پنجماشه برگ سنای مکی بست ماشه کوفته بیخته هموزن ادویه شکر سفید آمیخته سفوف سازند
خوراک یکتوله یا نه ماشه صبح با آب نیمگرم اگر مزاج مساعدت نماید علی التواتر بخورند والا دو سه روز خورند و موقوف نمایند و باز شروع کنند و صغیر السن ضعیف المزاج را کمتر ازین قدر
باید داد **شربت شاهتره** مدبر طبع را نرم کند و اخلاط بلغمی و سوداوی محترقه بر آرد و جرب و حکه و جذام را نافع و تسکین اخلاط صفراویه کند تخم کشوث سه درم گل سرخ
زرشک بیدانه هر یک پنج درم گل بنفشه هفت درم پرسیاوشان اصل السوس بسفایج سنبل سنای مکی گل گاوزبان هلیله سیاه پوست هلیله کابلی هر یک بست درم پوست
هلیله زرد تمر هندی هر یک سی درم آلو بخارا گل نیلوفر تازه هر یک سی عدد عناب سپستان هر یک پنجاه عدد همه را نیمکوفته در ده آثار آب شاهتره یکشبانه روز

تر دانند پس بجوشانند تا آنکه سوم حصه برود صاف کرده نگهدارند شربتی از نیم هفت درم تا بیست درم با ماء الجبن و گاهی بمغز خیار و کشنیز و شقوم(?) نیا اضافه می سازند و در نسخه دیگر
افسنتین هم می نویسند مرهم طلیست ضرب ورد الملیلی نیز برای خارش نافع ضماد گوگرد که جمع جرب بارها آزموده است گندهک آملهسار نیلاتهوتهه کیله مرداسنگ از هر واحد یک توله
همه را باریک سائیده سه حصه نمایند و یک حصه در روغن زرد که سه چهار توله باشد آمیخته بر بدن مالند و سه چهار گهری در آفتاب نشینند بعد از آن حنا و آرد نخود در آب آمیخته
بر بدن مالیده غسل نمایند و سه روز همچنین کنند و گاهی برای تقلیل حدت دوا و دفع بوی گندهک کافور یک دو ماشه و صیغه سالله سه ماشه افزوده میشود ایضا به نسخه معمول آنجناب هادی
گندهک آملهسار کیله باچی سیماب فلفل گرد هر یک نیم توله توتیای سبز سه ماشه ادویه کوفته بیخته با سیماب کهرل نمایند تا رنگ دوا آسمانی گون شود بعد از آن روغن چنبیلی
نیم پاو انداخته تحقیق بلیغ نموده بکار برند ایضا معمولی برای خارش کبریت سیماب بزر البنج شنگرف هر واحد چهار ماشه سائیده سه حصه کنند و هر روز یکحصه در روغن گاو که یکصد
و یکبار شسته باشند آمیخته بمالند ایضا که مکرر بعمل آمده گندهک آملهسار نیلاتهوتهه سوخته سیماب پهٹکری بریان فلفل هر یک شش ماشه سوده در روغن زرد که یکصد و یکبار شسته باشند
شش توله آمیخته طلا نمایند و بعد دو گهری بآب نیمگرم غسل کنند و از آرد نخود بشویند در سه روز خارش دفع می گردد ایضا که برای جرب بهتر ازین نسخه نیست تخم پنواڑ باچی تخم ترب
گوگرد هر واحد یک مثقال توتیای سبز نیم مثقال فلفل سوخته برگ حنا هر یک پنجماشه مرداسنگ کیله آمله سوخته نوشادر هر واحد یکدرم سیماب سه ماشه مغز تخم نیب ده درم از زرت(?) کافور
سهاگه بریان هر واحد یکدرم روغن گاو ده درم همه را در ظرف کانسی چرب(?) حل کرده طلا سازند و بمالند و بعد سه گهری بآب نیمگرم غسل کنند ضماد شنگرف که برای جرب در ملمست
شنگرف هشت ماشه نیلاتهوتهه مرداسنگ کیله هر واحد ششماشه سندور مقشر ماشه سیماب سه ماشه حنا ده درم روغن زرد نیم پاو اول سیماب و تهوتهه و مرداسنگ سائیده ادویه دیگر
آمیخته کهرل کرده نگهدارند و طلا کرده بر بدن مالش کنند و بعد دو گهری غسل نمایند ضماد نافع جرب و معمول مجرب مرداسنگ سفیده کاشغری کته سفید حنای خشک هر یک
ششماشه توتیای سبز کافور بهیمسینی(?) هر واحد سه ماشه کمیله نه ماشه سنگ جراحت چهار ماشه همه را باریک سائیده در روغن زرد که بیست و یکبار بآب شبینه شسته باشند بیامیزند
و طلا کرده باشند ایضا که بجهت جرب و آبله مستعمل مرداسنگ حنا کیله چوبچینی خشک هر واحد یکجزو نیلاتهوتهه نیم جزو کته شنگرف(?) کوفته بیخته در روغن تلخ یا شیر آمیخته بمالند ساعتی
در آفتاب نشینند طلاء مجرب جهت جرب و حکه و کوفته کیله مرداسنگ هر یک چهار درم نیلاتهوتهه پهٹکری یکدرم کوفته بیخته باب برگ تنبول کهرل کنند تا چون مرهم شود و بمالند و گاهی
برگ حنا و کته و خصوصی روغن حنا افزوده و بسیار مفید یافته نوع دیگر که جرب مطلق را مجرب است حکیم ما گفته که تجربه کرده ام و بی نظیر یافتم بگیرند کبریت و حنا هر واحد یک مثقال
پوست هلیله زرد و سیماب مقتول و شیطرج هر یک نیم مثقال فلفل سیاه ... روغن کنجد(?) ده بیست مثقال بدستور معمول مرتب ساخته شب طلا نمایند و صبح در حمام بآب سبوس
و سرکه بشویند عماد الدین محمود ملائی(?) شنان مخلوط بسرکه تجربه کرده و لطوخ خیر برای هر دو نوع جرب تر و خشک مجرب حکیم ممدوح اگر تا صعین بدان لطوخ کنند جرب را از جمیع
بدن برطرف نماید نفط سفید زرنیخ زرد هر واحد یکدرم نوشادر نیم درم نمک هندی یا اندرانی سه ربع درم بکار برند نوع دیگر از مجربات حکیم علی زنگار یکدرم حنا
دو اوقیه هر دو را سائیده بروغن تخم کتان خمیر کرده بر هر دو دست و پای خضاب کرده بخوابند و صبح بشویند مرهم هم نسخه حکیم علوی خان سیماب دو توله نیلاتهوتهه شنگرف ماشه حنای خشک
نیم پاو روغن ماده گاو پاو آثار همه را در ظرف آهنی بادسته آهنی تا چهار پاس حل کنند بعده در آفتاب نشسته بر بدن خوب بمالند بعد چهار گهری آرد نخود بآب آمیخته بر بدن مالیده
از آب سرد غسل نمایند و همچنین سه روز استعمال کنند مرهم که جهت آبله خارش و آتشک فائده دارد کته زرد(?) کته سفید صندل سرخ صندل سفید مرداسنگ هر یک
دو توله کافور چینی سه توله سائیده روغن گاو نیم پاو یکصد و یکمرتبه بآب شسته آمیخته حل نمایند و حسب حاجت هر روز مالیده باشند تا یکهفته معجون شاهتره دافع فساد
خون و گرمی مزاج و مفید جرب و حکه پوست هلیله زرد کابلی پوست بلیله آمله برگ سنا مکی(?) هلیله زنگی هر واحد یکتوله شاهتره دو توله چرایته اصل السوس هر یک دو درم
تخم خشخاش دو مثقال کوفته بیخته بروغن گاو چرب کرده بسه چندان قند قوام آورده آمیزند معجون که برای جرب یابس مجرب نوشته ترنجبین(?) سفید چهار ده درم مغز چلغوزه
ده درم و نیم مغز بادام مقشر بادیان هر یک هفت درم اصل السوس سه نیم درم مصطکی دو مثقال زرد چوب دو درم ایرسا یک نیم درم کوفته بیخته با شهد بقدر حاجت بیامیزند خوراک
یک توله وقت شب حنا هشت مثقال گوند سهجنه یک مثقال در آب پخته نیم گرم ضماد کنند تا یکهفته اقوال مجربین مسیحی گوید که در جرب حادث از عفونت(?)
خون غلیظ حادث میشود باید که ابتدا بفصد کنند پس اسهال بهلیله و شاهتره براتب نمایند و بعد تنقیه طلاء استعمال سازند و معالجه جرب رطب بادویه بسیار خشک کنند
مثل این دوا کتیره کندش(?) نیم درم زراوند طویل چهار درم عروق الصباغین سه درم خاک سیماب ده درم سائیده بسرکه و روغن گل سرشته در آفتاب یا در حمام

طلا کنند دیگر کندش مغز هر دو سابیده بسرکه سرشته طلا نمایند دیگر زرنیخ سرخ و زرد هر دو مرداسنگ سیماب کشته عروق الصباغین کندش اشق مغز بادام تلخ برگ خربزه خشک زراوند سابیده بسرکه و زیت سرشته استعمال کنند دیگر زراوند طویل مغاث کندش اشق بادام تلخ عروق الصباغین عدس مقشر مرداسنگ چرک نقره بسرکه و زیت آمیخته بکار برند دیگر برای قوبا و سعفه و جرب شحم حنظل کندش کبریت زاج هر واحد سه درم مرداسنگ مامیثا هر واحد هشت درم تخم حرمل بریان روغن زیت هر واحد دوازده درم سیماب کشته دو درم سابیده و بزیت آمیخته استعمال نمایند دیگر برای جرب رطب کبریت ابیض غیر محرق کندش نمک طعام خاکستر بلوط عاقرقرحا قنبیل بسرکه و روغن گل سرشته بعمل آرند دیگر کندش بورق خشک زراوند طویل اشخار سوخته زیبق مقتول اشنان مرداسنگ گوگرد غیر سوخته زرنیخ ملنوز زنگار سفیداب حب بلسان سابیده بزیت و روغن گل و روغن غار آمیخته استعمال کنند و این در قلع ثالیل و آثار سیاه و جرب و سعفه نافعست شیخ میفرماید که روغنها بصاحبان جرب ضرر کنند و سکنجبین ایشان را انفع دوا اگر خوف سحج نباشد و اول و افضل علاج جرب و آنچه بیشتر بران اکتفا کرده شود آن استفراغ است بچیزیکه اخراج خلط حاد محترق و بلغم شور نماید بعده اصلاح غذا و تدبیر مرطب چنانچه در اخوات این باب دانسته اند و استعمال اشیای مائیه تفهه کاسن از سرعت تعفن او باشد مثل هندوانه و کاسنی و کاهو و مانند آن و ایضاً از خارج و جماع اصلاً ترک نمایند و از مستفرغات جیده برای اقسام مواد جرب طبیخ افتیمون بهلیله زرد و شاهتره و سنا و بسفایج و افسنتین ست و گاهی دران گل سرخ و کاسنی و مانند آن داخل کرده میشود و گاهی دران مامیران بخاصیتی که اندر انست و گاهی سقمونیا شامل می نمایند و ایضاً مغز چلغوزه و سقمونیا نیکو و بالغ النفع ست طبیخ جید بگیرند هلیله زرد و مویز هر واحد بست درم و در سه رطل آب بجوشانند تا سوم حصه بماند و صاف کرده از جملهٔ آب و در ثلث رطل بستانند و قیاشنبر ده درم دران مالیده باز صاف کرده غاریقون یکدرم داخل کرده بنوشند حب جید که آن حب شاهتره است بگیرند هلیله زرد و کابلی و سیاه هر واحد پنج درم صبر سقوطری هفت درم سقمونیا سه درم مدام بآب شاهتره بسرشند و بگذارند تا خشک شود و چند بار تسقیه دهند و بگذارند تا خشک گردد و این عمل سه چهار مرتبه نمایند پس حبوب سازند دوای قوی جید برای جرب فرمن بگیرند هلیله زرد و بلیله و آمله و برنگ کابلی مقشر هر واحد یکدرم تربد دو درم و بغایند سرشته قرص سازند شربتی برای اسهال تام از ده تا پانزده تا بست درم بآب گرم و گاهی درین سقمونیا داخل میکنند نزد شرب و گاهی از جرب ردی فرمن خلاص میگردانند دوام شرب صبر لیکن متواتر سه روز هر روز مثقالی بعده یکروز در میان تا سه روز و یا سه روز ترک نمایند و معاودت بتواتر کنند و یا در میان تفه بحسب مشابهه و حب نمایند و معالجه سحج بحقنه کنند اگر عارض شود و این نافع مستاصل جرب ست و بهتر آنست که آنرا در آب کاسنی تر کرده بنوشند و یا آن اندک آب بادیان کنند اگر از آب بادیان مانعی نباشد مثل حرارت مزاج و مقداریکه دران صبر باشد از یکدرم تا یک مثقال بود و چون متحمل مداومت آن نباشند ترک نمایند و ایضاً نقوعات اجاصیه نافعست و یا بگیرند رب هلیله زرد تخفه از خشک کردن آب مطبوخ او در آفتاب و از ان برای جرب طب از پنجدرم تا ده درم بشکر بخورند و این برای جرب صفراوی و برای جرب رطب هست و ممکن ست که مثل این از جمیع مسهلات گرفته شود و بعض آن بعضی مخلوط سازند و گاهی با یکدیگر آمیخته از ان رب و حبوب ساخته شود و مار الجبن با افتیمون نیکوست چون هر روز بدستوریکه در غیر این باب مذکور شد استعمال نمایند و با هلیله و آب فشرده شاهتره چند روز متواتر نوشانیدن نافعست و آنچه قائم مقام منقیات برفق ست آنست که حب صبر بسقمونیا و زعفران مرتب سازند و از ان هر شربت پنج حصه بگیرند و آین نسخه هلیله زرد صبر سقوطری کثیرا گل سرخ هر واحد یکدرم زعفران ثلث درم و ایضاً بگیرند از دوائیکه دران برنگ می افتد و مذکور شد هر روز یا دو روز از دو درم تا سه درم و قومی گفته که چون استفراغات بکثرت نمایند و از ان فائده یافته نشود پس اولی آنست که تخفیف نمایند و بر آشامیدن صاحب ض هر روز صبح و شام بر بیست گندم بشکر و آب بسیار اقتصار ورزند و گفته اند که انچه صاحب جرب یابس و حکهٔ تقشفیه را نافع بود اینست که تا سه روز هر روز از روغن کنجد یکصد و سی درم با نصف آن سکنجبین بنوشند و بعضی مردم آب عناب بدان مخلوط کرده اند و این را تجربه کردیم علاج بالغ النفع است الا آنکه مضعف معده است و از مرکبات مناسبه برای این ادویه چرک نقره و مرداسنگ و قنبیل و عروق ست بسرکه و روغن گل بسرشند و جرب قوی را نیز بدان طلا نمایند و خفیف تر از ین گل ارمنی و کافور و زعفران هر واحد نیم درم بسرکه و آب عنصل و روغن گل عام برای خفیف است و برای آنکه اندک قوی تر باشد بزرالبنج ست بسرکه و روغن گل سابیده در حمام استعمال نمایند و ایضاً آب انار ترش و روغن گل و بورق و بهتر آب انار آنست که دران قوت شحم او نیز باشد و همچنین آرد عدس و مغز و سرکه آمیخته در آفتاب بنهند تا گرم شود پس طلا نمایند و اما معاجین که احتیاج استعمال آنها افتد مثل معاجینی ست که حاجت خوردن آنها بصاحبان قوبا و سعفه و بهق میشود اعنی انچه نرم از آنها باشد مثل اطریفل صغیر بقشمش و ایضاً مثل این معجون بگیرند سنا و شاهتره

هر واحد دو درم هلیله زرد چهار درم و قشمش معسل ده چند همه آنها او دیه موضعیه برای جرب همه آنست که دران جلا باشد و گاهی کفایت کند انچه دران جلای او با تقویت جلد
و اصلاح مزاج آن باشد مثل آب ملوکیه و حماض و چقندر و انار و مثل سبوس بیده و آرد عدس مقشر و ایضاً اقاقیا بسرکه و تخم و جوف خربزه و نشاسته عصفر و آب کرفس و طبیخ حلبه و آب پوست
غرب و گاهی احتیاج افتد بچیزیکه دران تحلیل قوی باشد مثل شحم حنظل و علک الانباط بآب نعناع و راتیانج بسرکه و زراج بریان و خصوصاً زراج بسرکه و روغن گل و همچنین
قلقند و اخوات آن و خرزهره بسیار قوی ست و گاهی کفایت کند سرکه که دران برگ خرزهره تر کنند پس با روغن کنجد بیزند و گاهی با دویه حاده مثل روغن گل مخلوط بیسایند
تا منع افراط حدت کند و مثل پوست انار برای مثل آن یعنی برای قبض و تکثیف تا جلد قوی گردد و تا تاثیر ادویه حاده قبول نکند و از انچه تجربه کرده شده تخم حرجیر است که روغن
آن بگیرند و جرب را خاریده در آفتاب گرم بدان مالش نمایند و یا قریب کانون نشینند و تکرار این کنند که بغایت نیکوست **دوای جید** بگیرند مرداسنگ و زراونده مساوی
و با سرکه خمر بسایند و در کوزه گلی کرده در جای نمناک تا یکماه دفن کنند و بعد از آن بطریق طلا استعمال کنند که این بالغ النفع ست با وجود قلت لذع و کندش و زیبق
مقتول و چرک نقره و زراوند و کبریت و قنبیل و اشخار و مس سوخته و مغاث و نوشادر و عدس تلخ و تخم حرمل و اشق و زنگار و اشنان قصارین و سرگین بیگاه و سرگینهای مذکور
در باب دیگر و قثاء الحمار و ایضاً پوست چوب انگور سوخته بر موضع جرب بپاشند بعد جرب کردن بمسکه و پس از آن بربندند و تجدید آن نمایند تا آنکه زائل شود و گاهی
قردمانا بسرکه و علک الانباط بسرکه نفع بخشند اما از ادویه مرکبه جیده اینست که بگیرند سیماب کشته و برگ خرزهره و اقلیمیا و مرداسنگ و بسرکه و روغن گل طلا نمایند و شب
و بران خواب کنند و صبح در حمام بدن را اولا بسرکه و اشنان سبز بآب گرم بشویند بعده بآب سرد بعد از آن بروغن مالش نمایند **دوای سهل** مرداسنگ و زرنیخ زرد
مساوی بسرکه یکهفته در آفتاب بسایند و نزد حاجت بدان طلا کنند و ایضاً زیبق مقتول و میعه سائله بروغن گل آمیخته استعمال کنند و ایضاً سیماب کشته و میعه سائله
و بزر البنج و قسط اجزا مساوی و ایضاً کندش یکجزو مغز سه جزو بسرکه طلا کنند و چون ادویه قویه مجففه محلله و یابسه مقشفه استعمال کنند عقب آن روغنهای معروفه مثل
روغن سعد و بید و نیلوفر و بنفشه و مانند آن بمالند و خصوصاً در جرب یابس و قلیل الرطوبت و در جرب رطب چیزیکه در تجفیف شدیدتر باشد استعمال کنند و در جرب
یابس چیزیکه در تجفیف کمتر بود بعمل آرند و انچه اندران زیبق مقتول افتد آنرا حتی المقدور از نواحی معده و اعضای کریمه دور دارند در علاج جرب یابس و حکه قریب
یکدیگرست و تحمات(?) جرب و اغذیه صاحبان جرب در علاج حکه مذکور گردد و بدانند که حجامت ساقین در جرب فاحش نفع میکند **صاحب کامل** گوید که هرگاه
جرب پیدا شود باید که مبادرت بفصد هفت اندام و شرب مطبوخ مقوی بصبر و ترید کنند و طبیخ هلیله و سنا و مویز بنوشند و صفت آن اینست پوست هلیله زرد
کوفته پنج درم مویز منقی سی درم سنای مکی هفت درم شاهتره ده درم تمر هندی از تخم و لیف پاک کرده پانزده درم در سه رطل آب بجوشانند بآتش معتدل تا آنکه بیک رطل
آید صاف کرده نیمگرم بنوشند و یا بگیرند آب شاهتره افشرده و از سه روز تا پنج روز در هر روز نیم رطل با شکر ده درم بنوشند بعد از آنکه قبل او صبر سقوطری باریک ساخته
یک مثقال با آب بادیان سرشته حب ابسته در سایه خشک کرده خورده باشند و چون آنرا با این حب بدهند منفعت بین نماید حب برای جرب و نسخه این همانست که در آن
کثیرا و غیره یکدرم ست و در قول شیخ گذشت در آب کاسنی مثل نخود حب ساخته بر ناشتا از مثقالی تا دو درم بخورند و بعد آن آب افشرده شاهتره صاف کرده نیم رطل
بنوشند و حب شاهتره که نافع جرب ست اجزای آن نیز در قول شیخ مذکور شد مثل نخود حب ساخته خشک کنند و از یکدرم تا یک مثقال یکروز در میان بخورند پس هرگاه
بدن از خلط ردی پاک شد باید که اطلیه مجففه استعمال کنند و از انجمله این طلاست مویزج قردمانا هر واحد ده درم کبریت اصفر پنج درم همه را باریک ساییده بسرکه و روغن گل
سرشته در حمام بدان طلا نمایند دیگر زیبق مقتول و دفلی و اقلیمیای فضه و مرداسنگ و کندش و اشخار مساوی باریک ساخته بسرکه و روغن گل سرشته در حمام طلا کنند دیگر بورق
و نمک و قسط و کندش هر واحد دو درم میعه سائله ده درم سوده بروغن گل آمیخته شب طلا کرده بران خواب کنند و صبح در حمام با اشنان فارسی بشویند دیگر آهک مغسول
بسرکه ساییده در حمام طلا کنند دیگر برگ خرزهره و حنای مکی هر واحد ده درم زراوند طویل یا مدحرج و گوگرد زرد هر واحد چهار درم همه را باریک ساییده و بروغن گل و سرکه
سرشته در حمام یا در آفتاب طلا کنند بعده بآبیکه دران مورد و برگ سوسن جوشانیده باشند و بعد آن بگل سرخ و صندل غسل کنند دیگر کندش و کبریت ابیض و زرنیخ سرخ
مساوی خاکستر چوب انگور هم وزن همه باریک ساییده بروغن گل حل کرده در آفتاب یا در حمام بدان طلا کنند و بآب مطبوخ مورد و گل سرخ غسل نمایند دیگر عروق پنج درم
زراوند طویل و مدحرج هر واحد ده درم برگ خرزهره و برگ سوسن شاهتره هر واحد سه درم همه را باریک کرده بروغن گل سرشته در حمام استعمال کنند پس اگر باین ادویه صلاح یابد بهتر

و الا ماء الجبن هر روز از نیم رطل تا یک رطل با دو اوقیه آب شاهتره تر و یک مثقال صبر حب ساخته قبل از خورده بنوشند و گاهی از جرب و حکه مودی بحدوث احتراقات و قروح عسر البرء در بدن میگردد و دران هنگام تناول مطبوخ افتیمون و غاریقون و بعد آن ماء الجبن واجب ست و بچیزی از اقراص سعفه و بادویه که در باب سعفه مذکور گردد طلا کنند و اگر جرب خشک باشد صحت او دشوار بود پس این طلا بکار برند صفت آن زاج و مرداسنگ سنای مکی و حنا هر واحد دو درم کنجد و بادام تلخ هر واحد سه درم عروق چهار درم همه را باریک سائیده بسرکه و روغن گل سرشته بعد تنقیه بدن بدان طلا کنند ابن الیاس گوید که در ابتدا فصد اکحل نمایند و هر صبح جلاب از عناب و سپستان هر واحد ده عدد بنفشه خشک تخم کاسنی هر یک سه درم با شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و غذا مزوره ماش و نخود و با شیره بادام و این جلاب تا هفت روز بنوشند پس بقاروره نظر کنند اگر دران نضج پدید آید تنقیه بدن بمطبوخ هلیله مقوی ابهر و تربد نمایند و یا این مطبوخ سنای مکی هفت درم پوست هلیله زرد پنجدرم مویز طائفی ده درم شاهتره اگر تر باشد یکدسته و اگر خشک باشد پنجدرم از تخم آن تمر هندی بست درم بنفشه و نیلوفر هر واحد سه درم افسنتین رومی یکدرم آلو سیاه و آلو کوهی و عناب و سپستان هر واحد بست عدد همه را باتش معتدل در سه رطل آب بپزند تا بیک رطل آید در آخر جوش افتیمون هفت درم در صره بسته دران اندازند بعده از آتش فرود آورده صاف کرده دران فلوس خیارشنبر و ترنجبین هر واحد بست درم مالیده سحرگاه بنوشند و بران صبر کنند تا بدن از اخلاط فاسده تنقیه یابد و در آخر روز مزوره ماش و نخود و مغز بادام غذا سازند و یکروز راحت دهند بعد از آن بگیرند آب شاهتره افشرده سه اوقیه و دران شکر ده درم حل کرده بنوشند تا هفت روز متواتر و یا حب شاهتره بخورند که آن نفع بلیغ می نماید صفت آن بگیرند هلیله زرد و سیاه و کابلی صبر سقوطری هر واحد یکدرم سقمونیای مشوی در جوف سفرجل نیم دانگ تخم شاهتره یکدرم مقل یکدانگ همه را باریک سائیده بآب شاهتره سرشته حبها سازند و این یک شربت ست و هرگاه بدن از اخلاط محترقه فاسده پاک گردد ادویه مخصوصه جرب استعمال نمایند آن در قول صاحب کامل مذکور شد و این طلا از همه قوی تر ست بگیرند بورق و مقل و کبریت زرد و کندش و قسط و برگ [illegible] و زراوند طویل و مویز همه را سائیده بسرکه کهنه و راتینج در روغن گل آمیخته در حمام بدان طلا سازند و یکساعت بران صبر کرده بدن را بآب مطبوخ آس و برگ سوسن بعد آن بآب گل سرخ و صندل بشویند و یا بگیرند خاکستر چوب انگور بست درم گوگرد زرد پنجدرم باریک سائیده بسرکه و روغن گل آمیخته در آفتاب طلا کنند و مداومت حمام نمایند و اگر جرب یابس باشد برء او عسر بود پس باید که بر بدن روغن بنفشه و روغن کدو و روغن بادام شیرین طلا کنند و هر روز در حمام نشوند و [illegible] از روغنهای مذکوره بر بدن طلا نمایند و خوردن ماء الجبن با افتیمون ایشان را نافع بود و بر بدن این طلا کنند مغز بادام تلخ سنای مکی مرداسنگ هر یک سه درم کندر پنجدرم همه را باریک ساخته بسرکه کهنه و روغن گل سرشته طلا سازند و هر صبح عناب ۵ عدد در آب خوب جوش داده صاف کرده سکنجبین ساده ده درم حل کرده بنوشند و غذا مزوره ماش با اسفاناخ و کدو و تره خورند و از اغذیه غلیظه حذر کنند و فواکه میخوش مثل انار و سیب ترش ببهی و هندوانه و خیار و بادرنگ و مانند آن تناول کنند نجیب الدین سمرقندی گوید که نوعی از جرب خشک ست و آن اگر اندک خفیف باشد و مزاج با آن متغیر نشود و قاروره رنگین نگردد و در نبض تغیر نبود بسا ست که دران کفایت کند مالش بروغنهای مرطبه مثل روغن بنفشه و کدو و بادام و مسکه تازه و استحمامات خفیفه بآب شیرین و دلک با آرد نخود و سبوس گندم و بورق و غسل بآبهای گرم و اقتصار بر اغذیه مرطبه مثل ماء الشعیر بشیره بادام و از اشیای مالحه مثل ماهی شوره و گوشت خشک کرده و شراب صرف و استعمال اغذیه حریفه و حلویات اجتناب نمایند و آب کاسنی با اندک آب بادیان بنوشند و ماء الجبن سکنجبین یا با شربت مرطبه مثل شربت نیلوفر و بنفشه بیاشامند پس اگر بسیار قوی باشد و دران این تدابیر اثر نکند و آثار غلبه صفرا ظاهر گردد و اگر احتیاج بفصد بود فصد هم تسلیم کنند و جرعه شربتی از شربت دیناری یا شربت نیلوفر یا شربت بنفشه یا ترنجبین بماء الجبن بنوشند و تلیین طبیعت بمطبوخی که دران هلیله و سنا و شاهتره و کاسنی و افتیمون باشد باید کرد صفت مطبوخ مسهل که برای این نوع نیکوست پوست هلیله زرد و هلیله کابلی و سنای مکی و تخم کاسنی و بنفشه و نیلوفر هر یک سه درم افتیمون گاوزبان بسفایج اسطوخودوس هر یک دو درم شاهتره پنج درم تمر هندی پانزده درم مویز منقی ده درم ترنجبین بست درم فلوس خیارشنبر ده درم عناب ده عدد سقمونیا نیم دانگ غاریقون دو دانگ حجر ارمنی یکدانگ ماميران یکدرم روغن بادام دو درم حسب رسم مرتب ساخته سحرگاه بنوشند و طلا مرتب از روغن گل و گلاب و آب کرفس و سرکه و خشخاش سوده بسرکه و قیروطی معمول از روغن بنفشه و موم که دران اندک کافور باشد نافع ایشان ست و تسکین حکه نماید طلا نافع این نوع عروق بورق قسط فربیون کندش هر واحد یکدرم مویز سائله ششدرم بسرکه و روغن گل در حمام طلا کنند و سه ساعت بران صبر کرده بشویند بعده بدن را بروغن گل بمالند دیگر که انواع جرب [illegible] دهد برگ خرزهره و حنا باقی

در قول صاحب کامل گذشت و نوع دیگر از جرب تر است پس می باید که فصد کنند و استفراغ بطبیخ افتیمون با یک مثقال ایارج نمایند صفت مطبوخ نافع این نوع پوست
هلیله زرد هفت درم سنای مکی پنج درم افسنتین دو درم شاهتره یکقبضه افتیمون دو درم تمر هندی پانزده درم گلقند بغدادی پانزده درم تربد یکدرم حجر الاجور دیکدانگ
محموده نیم دانگ فلوس خیارشنبر ده درم عناب ده عدد روغن بادام یک مثقال حب نافع جرب هلیله زرد یکدرم سقمونیا ربع درم گل سرخ ربع درم و این یکشربت است
و آنچه آنرا انفع کند طلا بزر تیغ ترکی مسمی بسم الفار یعنی تراب الهالک بروغن گل است شسته و بدان طلا کنند و نوع دیگر از جرب است که در اثنای آن مثل بچه قمل متولد شود و آن مختار الصور
بود و من آنرا مشاهده کرده ام علاجش تنقیه بدن از اخلاط فاسده متعفنه است و تفتیح مسام و استعمال اطلیه که در علاج قمل و صیبان ذکر خواهم کرد محمد زکریا گفته که چون جرب برای
ناقهین عارض شود لزوم حمام غیر حار کنند و از اطلیه حاده حذر نمایند که خلق کثیر ورم کرده و هلاک شده و گفته که آنچه جرب را انفع بخشد آنست که بزر شاهتره بخورانند پس شیر آن جو
ابو منصور گوید که در علاج جرب یابس کفایت میکند حمام دائم و دلک بدن بغیر آنکه عرق آید پس اگر امر دشوار تر باشد اخراج خون بفصد حسب قوت جرب کنند و در هر ماه چهار
طبیخ هلیله بنوشند و لزوم ماء الجبن نمایند و باطلیه مرتب از میعه و کندش و سیماب کشته و روغن گل طلا کنند و در اغذیه میل باشیای چرب نمایند و شراب با آب بسیار ممزوج کرده
بنوشند و آماده جرب رطب نیز فصد و مطبوخ استعمال نمایند و باطلیه مرتب از خربق و کندش و بورق صناعی و مرداسنگ و قسط و چرک نقره طلا کنند و در اغذیه بترشیها میل سازند
صفت مطبوخ هلیله بگیرند هلیله زرد پانزده درم سنا و شاهتره هر یک پنج درم مامیران چینی دو درم افتیمون چهار درم افسنتین سه درم گل سرخ دو درم تخم کاسنی سه درم
همه را سوای افتیمون در سه رطل آب بجوشانند تا ده ثلث رطل بماند بران افتیمون انداخته از آتش فرود آرند و مالیده صاف کرده ده درم ترنجبین در آن حل کرده بخورند و ازین شربتها
متوالی بنوشند و یا آب افشرده شاهتره تنها با شکر چند روز بیاشامند و حب نافع جرب در قول خجندی گذشت و حب شاهتره در قول شیخ شربت آن از یک مثقال
تا دو درم سفوف نافع برای جرب پوست هلیله زرد را جوکوب کنند و در یکمن غمره آب در ظرف آبگینه زیر آفتاب وقت گرمی نهند تا آنکه قوت او در آب آید پس صاف کرده
ثفل او دور نموده آن آب را در آفتاب گذارند تا خشک گردد از آن پنج درم تا ده درم بشکر مثل او بخورند گاهی مثل این از هلیله و افتیمون و اسطوخودوس بسفایج می سازند
و برای جرب و جمیع امراض سوداوی نفع میکند و ایضاً گاهی از هلیله کابلی و تربد و افتیمون همچنین مرتب میکنند پس آب را صاف کرده صبر و غاریقون دران داخل می نمایند
و هرگاه قریب بخشک شدن رسد از آن اقراص و حبوب می سازند و تنها و با مطبوخ و با ماء الجبن برای جرب کهنه میخورانند صفت نقوع نافع جرب چون مزمن شود
بعد فصد و اسهال بگیرند پانزده عدد آلو بخارا و ده درم نبات سفید و دو ثلث رطل آب گرم بران انداخته تر کنند پس مالیده صاف کرده بنوشند و اگر جوش دهند بهتر باشد
و گاهی دران سنا و شاهتره می افزایند و از آن هر روز چهار اوقیه می نوشند صفت معجون برای این هلیله زرد بگیرند و شاهتره و سنا هر یک نیم جزو شمش بمقدار یکه دران ادویه
سرشته شود و هر روز بقدر بیضه بخورند و لزوم ماء الجبن بهلیله و شکر آنرا نافع بود و دو قرص بزرنگی نافع جرب در قول شیخ گذشت و آنچه جرب کهنه را مستاصل گرداند صبر در آب کاسنی
تر کرده است سه روز بخورند و سه روز ترک نمایند پس اعاده کنند همچنین تا آنکه ده مثقال خورده شود و در یک شربت صبر از یکدرم تا یک مثقال باشد و اگر ممکن بود دران اندک
بادیان اندازند بهتر باشد و اگر عقب آن تشنج افتد در غذا دهنیت زیاده کنند و روغن بادام یا کنجد یا زیت تازه مغسول بنوشند و چون اسهال کثرت نماید و بند نشود هر روز لزوم
تمر هندی و پست گندم و شکر با آب بسیار و دوغ ترش کنند و غذا بارد دهند و در جرب سهل الانهضام سازند و شراب با آب بسیار ممزوج گردانند و از اغذیه مالحه و حریفه و توابل مثل کرنب
و بادنجان و قدید و گوشت شکار حذر کنند طلا برای جرب رطب ابن سرابیون ذکر کرده که این نظیر ندارد حتی که ثالیل را قلع نماید خبث الحدید و کندش و مورد خشک وزن او مطوّل
و اشخار و مس سوخته و سیماب کشته و اشنان و سرگین کلب که سفید بود و مرداسنگ و دخان   و کبریت سبز و زرنیخ زرد و سرخ و مازو و زنگار و سفیداب و حب الغار مساوی
سوده بروغن گل و زیت و روغن غار سرشته استعمال کنند و اگر قرحه شود حب الآس و پوست انار و قلقند بسرکه و روغن گل سرشته طلا کنند و یا برگ مورد و شونیز و زیبق مقتول بسرکه
و روغن گل طلا نمایند و یا برگ دفلی در سرکه یکشبانه روز تر کنند پس با آب بجوشانند تا آنکه سرکه قوت او بگیرد و صاف کرده با مثل او روغن کنجد بپزند تا سرکه فانی شود و روغن بماند صاف نموده
بدان مالش نمایند و یا بگیرند مامیران و چرک نقره و قنبیل و مرداسنگ و عروق و کندش هر واحد یکجزو مغز سه جزو و بسرکه سرشته طلا کنند و ثابت گوید شخصی را دیدم که جرب داشت روغن کنجد
بسکنجبین هر روز یک رطل تا سه روز نوشید صحت یافت و ابن زکریا گفته که بعد طول تجربه صحیح یافته شد که جرب و سعفه محتاج بشیرین کردن خون اند و این با غذیه نافعه میشود
جرجانی و ایلاقی می نویسند که اول فصد باید کرد و پس از مطبوخ هلیله بنوشد و هلیله کابلی و شاهتره و تمر هندی استفراغ کردن و برای استفراغ قرص بنفشه مسهل موافق است و بعد

استفراغ آب شاهتره بنوشند یا هلیله زرد با شکر سفوف ساخته یا اطریفل شاهتره بخورند و نقوع صبر که از یکدرم تا یک مثقال در آب کاسنی یکشبانه روز تر کرده صبح بنوشند تا هفت
و سه روز ترک کرده باز سه روز بنوشند همچنین تا آنکه نه درم یا نه مثقال خورده شود و باقی خون را صاف کند و جرب کهنه را نیست گرداند **صفت طبیخ شاهتره** نسخه این
همان طبوخ هلیله است که در قول ابو منصور مذکور شد لیکن درینجا وزن شاهتره هفت درم است و مغز خیار شنبر پانزده درم و شیرخشت سی درم عوض ترنجبین است صاحب
جرب تبه را سود دارد و حب شاهتره در قول شیخ گذشت شربتی از آن دو درم تا دو مثقال **معجون شاهتره** هلیله زرد ده درم سنای مکی شاهتره هر یک پنج درم ریوند چینی یکدرم
چوب کبر دو درم بکوبند و بشهد سرشند شربت سه درم تا چهار درم با آب فواکه و قرص برنگی صاحب کبریت را سود دارد و نسخه آن نیز در قول شیخ مسطور شد و بعد این تدبیر با ادویه طلا
کردن استعمال نمایند بگیرند مامیران و چرک نقره و زنجبیل و مرداسنگ و زرد چوبه برابر بسرکه و روغن گل طلا کنند دیگر اقلیمیای نقره مرداسنگ زرد چوب خاکستر بلوط کندش سفال
تنور کهنه گوگرد برابر بروغن زیت طلا کنند دیگر که جرب تر و خشک را سود دارد بگیرند کندش دو درم زراوند چهار درم خبث الفضه شادنج ده درم زرد چوبه سه درم سیماب کشته سه درم
بسرکه و روغن گل طلا کنند دیگر تخم ریواج بست درم مغز تخم زردآلو بست درم سیماب کشته ده درم نمک طعام دو درم همه را کوفته بسرکه تر کنند و با جزآت طلا نمایند در حمام و اگر
بار دیگر کنجد طلا کنند روا باشد دیگر که خشک را سود دارد قسط شیرین کندش هر واحد یکدرم میعه سائله روغن گل هر یک پنج درم در گرمابه طلا کنند دیگر که خشک را سیماب کشته میعه هر
روغن گل در هاون بمالند تا چون مرهم شود در گرمابه طلا کنند دیگر خبث الفضه مرداسنگ کشنیز سوخته گلنار قنبیل هر یک پنج درم کندش سه درم بروغن گل طلا کنند یک شب
دو بار ابن هبة الله گوید که علاج جرب رطب و یابس بفصد باسلیق و ترطیب مزاج و تسکین احتراق خون بشرب مبردات و اصلاح غذا نمایند و بعد چند روز اسهال بمطبوخ فواکه
و شرب آب شاهتره تر به هلیله و شکر و در آخر بماء الجبن کنند و بعد از آن اطلیه استعمال نمایند **صفت طلا** برای جرب یابس زرد چوب بورق نمک زاج قسط کندش هر واحد
یکدرم میعه سائله بحیند همه ساییده بروغن گل آمیخته بر بدن طلا کنند و بآب گرم غسل نمایند بعد از آن مالش بدن بروغن کافور کنند **صفت طلا** برای جرب رطب برگ
خرزهره کندش و سیماب کشته و اشخار و مرداسنگ و چرک نقره و نمک طعام و خزف تنور هم مساوی ساییده بسرکه و روغن گل سرشته بر بدن طلا کنند و باشنان سبز غسل نمایند
و بر بدن آب بسیار بریزند و بروغن گل و گلاب مالش کنند خضر و قرشی مینویسند که ابتدا الفصد کنند بعد استفراغ ماده بطبیخ فواکه یا طبیخ افتیمون یا سفوف سودا یا بماء الجبن
یا شیر با افتیمون و شکر یا آب شاهتره که در آن هلیله زرد و سیاه و کابلی هر واحد چهار درم تر کرده باشند و شربت شاهتره مدبر بریوند و حجر ارمنی و استعمال صبر و پوست هلیله زرد هر واحد
یک مثقال با آب کاسنی در علاج آن بغایت نافع است و در هر روز ما الشعیر بشکر یا آب شاهتره سکنجبین یا شربت لیمو و شربت شاهتره یا نقوع حلو و حامض بشکر استعمال کنند
و شربت سکنجبین عنصلی برای بلغمی نیکوست و این سفوف مبدل مزاج بماء الجبن جید است بگیرند طباشیر و زرشک و گل سرخ و بزر قطونا و مغز تخم بادرنگ و خیار و کدو شیرین
و تخم خرفه و خشخاش سفید و صندل سفید و شکر و باید که تعدیل مزاج جگر حار باستعمال نقوع زرشک و آلو بخارا و گل سرخ تازه و نیلوفر کنند و گاهی در آن شیره تخم خرفه بشکر
می افزایند و استعمال میکنند و اگر آب شاهتره تر و آب کاسنی بشکر بنوشند آنرا انفع بخشند و گاهی در آن مثل هلیله سیاه و گاوزبان تر میکنند و از اغذیه هر چیز [illegible]
مثل بقول بارده رطب چون کاسنی و بقله یمانی و خرفه و اسفاناخ و مثل کشک جو و قرعیه و رمانیه و حصرمیه و اجاصیه و عنابیه و لحم بره یا نار ترش و لحم بچه مرغ و تا ممکن
بود تقلیل لحوم کنند و تکثیر خوردن کاهو و کاسنی بسرکه و شکر نمایند و حذر نمایند از چرب و سفید باجات ساذجه و اطعمه حامضه و اکثار از دسم و لاسیما روغن کنجد و بادام
و روغن گاو و مانند آن از آنچه در آن کیفیت حاده نباشد و کثرت شرب آب سرد و شیرین ارباب جرب را نافع است و از مجربات اینست که آرد نان ایشان بعرق شاهتره
سرشته بپزند و بروغن بادام و مغز فندق بخورند و برای ایشان علاجی نافعتر از حمام و پاک کردن بدن و دوام شستن بآرد ترمس و نمک و لیمو و عقب آن تدهین بروغن
بنفشه و بروغن حنا و مالش در آن بروغن گل و سرکه باندک آب کرفس و قلیلی از بورق نیست و بعد خروج از حمام با پارچهای نرم از کتان نظاف بپوشند و بعد استفراغ بالغ
و نقای تام از مواد محترقه بکبریت و زیبق مقتول و کندش و اشق و زنگار و نوشادر که بالنصف آنها مرداسنگ و سفیداب و مثل آنها نمک اندرانی و مثل همه اناردانه بریان
باشد و روغن گل و روغن بنفشه و گلاب و آب کشنیز سبز و سرکه افزوده طلا نمایند و گاهی احتیاج بکافور افتد و از ادویه نافعه زرنیخ و برگ خرزهره سوده و میعه سائله و سرکه مفرد و مجموع
بروغن کنجد سرشته است و طلوع بقطران نافع بود و غسل بآب دریای شور یا آب حمات نافع است و آرد ترمس و آرد باقلا و مغز تخم خربزه چهار یک ساییده بگلاب و سرکه آمیخته بر
بدن طلا نمایند و بلحم خربزه مالش کنند و بآب نیم گرم که در آن پوست درخت انگور و آس و حلبه و سبوس و تخم خبازی جوشانیده باشند نطول کنند و ضماد سبوس گندم با سرکه

نافع جرب ست **انطاکی** در تذکره گوید که اولا اکتفا بشرب ماء الشعیر و آب شاهتره و سکنجبین در جرب دموی و صفراوی کنند بعده فصد باسلیق در دموی پس شرب مطبوخ فواکه نمایند و اگر متمادی گردد فصد اسلیم گیرند و گاهی حاجت بفصد در صفراوی بسبب حرارت کیفیت داعی گردد چنانچه در جذام و آنچه از صفرا باشد مختص بمطبوخ هلیله و نقوع صبر باشد و علاج جرب که از بلغم بود مطبوخ افسنتین ست و خوردن ایارج که بدو مثل آن از صبر و غاریقون گردانند و علاج جرب که از سودا باشد شرب سفوف سودا و ماء الجبن و طبیخ افتیمون و اسطوخودوس صحیح ست نه آنکه اطبا اجمال او درینجا کرده اند و آنچه مرکب باشد با صول او در باید کرد و در همه از چیزیکه شیرین و نمکین و ترش و تیز از اغذیه باشد اجتناب نمایند مطلقاً و اگرچه واجب زیادتی مبالغه در دموی ترک شیرین ست و در صفراوی نمکین و در سوداوی ترش و تیز و بهترین اغذیه اینجا آنست که تفه باشد مثل کدو و هندوانه و اسفاناخ و قطف و کاسنی و کاهو و در مجربات صحیحه کندی ست که اگر یک مثقال از سرگین سفید کلب با ربع مثقال کبریت بروغن گنجد سرشته بخورد جرب و حکه عاصی را قلع کند و اگرچه کهنه باشد و احتیاج بتکرار این نشود و قریب اینست شرب یک مثقال از صبر با نصف آن از مصطکی و اکثر تکرار این تا هفت بار بود و هرگاه نقا ظاهر شود و بدن پاک گردد ادویه وضعیه استعمال کنند بهر آنکه قبل آن جائز نیست و افضل آنها سیماب کشته بکبریت و نمک سوخته و زنگار و مرداسنگ و سرکه و قطران و صمغ صنوبر و خاکستر سعف نخل و اشق و برگ زیتون و آب او و گلاب و آب کشنیز و کرفس ست مجموع یا مفرد و مالش بآرد مغز خربزه و برگ مورد در حمام و طول مقام در آب گرم و روغن بنفشه و ازانچه بدن را بسیار پاک کند اینست که برگ عرزه را بپزند تا احمر گردد بعد از آن آب او و زیت و شمع بپزند که این روغن عجیب ست و همچنین شب یمانی و نطرون و خاکستر شبک

ایضاً در نزهت مینویسد که علاج جرب و حکه فصد ست مطلقاً پس تبرید در جا بآب طلبین و شعیر و عناب و تمر هندی بعده حبوب صبر و طبیخ افتیمون در یابس و هلیله و حمام و شربت اصول در بارد با ایارج و اصلاح اغذیه و ترک جماع و هرچه خلط غالب را پیدا کند و مالش و تنظیف بدن بعد از آن طلا برای حار بآب کشنیز و حی العالم و عنب الثعلب و صبر و خوالان و طین و سفیداب و سرکه و روغن بادام و آب لیمو مجموع یا مفرد و برای بارد بآب کرفس و انزروت و حضض و صبر ایضاً و زیت و زرنیخ و کبریت بتکرار بعد غسل و آن را بطبیخ ترمس و بورق و مغز خربزه بشویند و از مجربات سرگین کلب سفید شربا و دهنا ست و این دوا از خواص حکه تو اولیست گوگرد بازو پوست انار مساوی انزروت نیم جزو صمغ صنوبر ربع جزو سفیداب مرداسنگ هر واحد ثمن جزو بسایند و از آن هر مرتبه دو درم بخورند و بحسب قوت خلاط با یکدرم صبر باشد و بگیرند از آن یکجزو و از نمک سوخته و سعف و ظلف بز هر واحد نیم جزو همه او در زیت بسایند و بدان طلا کنند و صبح بشویند و اعاده نمایند که این مجرب ست **گیلانی** گوید که چون این مرض از امراض مادیه ست در علاج او از استفراغ ماده و ازاله چیزیکه از آن حادث شده و آن بثور و قروح ست چاره نیست و لیکن این مردم را اکثر در علاجش استفراغ ماده کفایت گردد و فصد استعمال نمایند هرگاه در خون کثرت بسیار باشد و خاصه در جرب یابس و ایضاً حاجت درین مرض بترطیب کاسر حدت ماده شدید بود و لهذا بسیار باشد که فصد سبب حدوث جرب گردد بلکه بیشتر عقب فصد یکبارگی حادث شود و حجامت علی اولی از فصد ست چون حاجت باخراج خون باشد و تاست که در جرب و خاصه رطب آن کرم کوچک سفید سیاه سر پیدا میشود در حکه کثرت می نماید و در علاج او اعتنا بچیزی مخرج آن کرم می باشد مثل تبخیر از بزر البنج و از غرائب مشاهده درین باب آنست که ورم ازین قبیل ساشگافتند و آن مملو از کرم کوچک بصفت مذکور بود و عدد آنها بسیار بود بنحویکه ذکر او ناخوش ست و آن ورم را غور در لحم بود و کرم در غایت صغر بود و بهترین چیزیکه از مسهلات در علاج این مرض استعمال کنند آن حب صبر ست و این بخاصیتی که اندر آنست نفع میکند و نسخهای او بسیار ست و بهترین آنها اینست که مینویسم و در غایت جودت و نفع ظاهر شده بنوعی که بمثل او دوا بتقریب دیگر نافع نیم و نسخه او اینست که بگیرند صبر فائق مغسول و حجر ارمنی مغسول هر واحد چهار مثقال غاریقون و شحم حنظل و سقمونیای مشوی هر واحد دو مثقال بادیان نیم مثقال مصطکی یک مثقال روغن بادام شیرین بقدریکه حجر ارمنی و حنظل و سقمونیا اندک چرب گردد و جمیع خام ممزوج بگلاب بسرشند و وزن عسل چهار مثقال و وزن گلاب سه مثقال باشد و شربت تمام دو مثقال ست بر آن زیاده نکنند و در اکثر اوقات یک مثقال یا یکنیم مثقال کفایت میکند بعد انضاج استعمال کنند و بعد اسهال پرهیز از امور ردی الغذا بغایت نمایند و اگر بعد یکهفته از اخذ این مسهل مالش بدن باین روغن جرب استعمال کنند نافع تام بود بعد از آن بعلاج دیگر احتیاج نگردد و صفت روغن مذکور بگیرند گوگرد زرد فائق و باریک بسایند و بروغن چکیتی و نبهگد اخته یا بروغن بادام یا بروغن گاو خوب لت کنند و باید که گوگرد یکجزو و روغن ده جزو باشد و بر آتش ملایم در غایت نرمی بجوشند و انگشت بزنند تا گمان شود که گوگرد سود و گداخته شده و خائیدهٔ مالیدن بانگشت آنست که گرمی آتش بسیار نباشد که گوگرد سوخته شود و یا منجمد گردد و بعد از آن همیشه بقدر پنجم حصه گوگرد بر آن بیفزایند پس مالش بدن بدان نمایند و از سردی هوا اجتناب ورزند و تا سه روز صبر کنند و هر روز تجدید مالش بدان نمایند لیکن تجدید قمیص که روز اول

پوشیده باشند نباید کرد و باید که این دوا بر سر و مقابل دل از سینه و پشت و بر فم معده نهند بعد در حمام غسل کنند و در اغلب اوقات که از حمام بیرون آیند از جرب صحت یابند خصوصاً
از جرب رطب سیما اگر بر آن یک هفته صبر نمایند لیکن باید که بدان سه مرتبه فقط در سه روز اول باشد و اگر در آن هفته سه مرتبه یا زیاده از مفرحات یا توتیه بحری از اشربه مقوی قلب
مثل شربت گاوزبان و شربت سیب بدهند و یکبار یا دو بار اندکی از تریاق فاروق دهند حتی که اعضای کریمه از رئیسه و غیره قوت یابند و مواد را از قرب خود با ظاهر دفع کنند
اولی و انجح باشد و اگر این سفوف بدهند جایز است نسخه آن بگیرند گوگرد خام ده درم مامیران پنجدرم شکر سفید پنجاه درم کنجد مقشر کوفته پنجاه درم با هم آمیخته هر روز پنجدرم
بخورند و این وقتی دهند که اگر بسوی او حاجت افتد و در غیر این تدبیر آنچه مذکور شد حاجت نیفتاد و این دوا از جرب باران فصلست بگیرند بیضه مرغ ده عدد و در سرکه بسیار ترش
بخیسانند تا آنکه پوست آنها نرم شود پس زبان سرکه بجوشانند و زردی او برون آرند و گل و سرکه باقی ماند مع مرداسنگ بسایند تا او را قوام درست شود بمالند و ایضا مرداسنگ
بسرکه و روغن گل بسایند تا مثل مرهم گردد و جرب شدید الحدة را بدان طلا کنند و گویند که علاج جرب رطب والا فصد و اخراج خون است پس اسهال بحسب خلط غالب
و اگر غالب صفرا باشد اسهال بادویه مسهل صفرا مثل مطبوخ هلیله زرد و شاهتره و مطبوخ خیارشنبر کنند و اگر کفایت نکند اسهال صفرا نمایند و تلیین طبیعت باین نقوع کنند
آلوبخارا و تمرهندی هر واحد ده درم در سه رطل آب بجوشانند و در شب بگذارند پس مالیده صاف کرده ده درم نبات سفید انداخته بنوشند و اگر در طبخ این سنا و شاهتره
افزوده هر روز چهار اوقیه بنوشند بهتر باشد و سفوف رب هلیله آنرا بسیار نافع بود و آن در قول ابومنصور مذکور شد و غذای ایشان از بقول بارده رطب و حسای و سمن و شوربای کم مصالح
و سویق و کشک جو سازند و بعد تنقیه اطلیه لینه که در آن جلا باشد مثل آب بالوخیا و آب حماض و غیره که در قول شیخ گذشت در حمام بمالند و اگر حاجت بقوی تر از آن افتد آب
کرفس و سرکه و روغن استعمال کنند و اگر غالب سودا باشد ایضا فصد کنند و ترطیب مزاج نمایند و یکهفته راحت داده استفراغ بمطبوخ افتیمون یا بمطبوخ هلیله و سنا و شاهتره
و مامیران و هستین کنند و یا بحب مرتب از صبر و افتیمون و هلیله و بسفایج و اسطوخودوس و تربد که در آن صبر و غاریقون داخل کنند و بگذارند تا آنکه قریب بخشک شدن رسد
پس از آن حبوب سازند که جامع النفع گردد و آنرا تنها یا بمطبوخ و ماء الجبن در جرب کهنه استعمال کنند و خوردن صبر جرب کهنه را قلع نماید چنانچه در اقوال سابق مسطور شد
و اما اطلیه باید که قوی تر باشند از آنچه مذکور شد و طلا که در آن کندش و دو درم است و در قول جرجانی گذشت نافع بود و روغن خربزه که در قول ابومنصور مسطور شد قوی
و بالغ النفع است و ایضا مالش با دهان معدنیه مثل روغن نوره و روغن زرنیخ و روغن کبریت و روغن کندش کننده و طلا بعلک الانباط محلول بآب نعنع و سرکه جرب کهنه را نافع بود
و اگر غالب بلغم باشد باید که ادویه مسهله از جنس آنکه اسهال بلغم نماید مثل تربد و شحم حنظل و غاریقون و مانند آن بسازند و همچنین اطلیه که در آن ادویه محلله بلغم و مجففه غالب بود و اما
جرب یابس که علاج آن مشکل تر است معالجه آن اولا باغذیه و اشربه رطبه و استحمام بآب شیرین و زیادتی در غذای چرب مثل شوربائی که در آن روغن کنجد و روغن بادام و مسکه تازه
منسوب باشند آن بود از آنچه در آن کیفیت عاده نباشد باید کرد و هرگاه جرب رطب گردد تنقیه بفصد و اسهال بطریقی نمایند که مسطور شد بهاء الدین مینویسد که نخست
اسهال صفرای محترقه و بلغم شور باید کرد و مسهلاتی که در آن صبر باشد باید داد و مسهل سفوف حب النیل بکرر دادن هم سخت نافع بود و مجربست و نسخه آن در علاج آتشک
مسطور شد و بعد تنقیه اصلاح مزاج برفق و تدریج کنند بطریق آن نقل هواست و اصلاح هوای مسکن بضد طبع ماده و ترک جماع و چیزهائیکه ممد ماده باشد و استعمال غذاهای شیرین
و ترک غلیظ و طعامهای کم نمک چرب بگوشت مرغ و گاهی با نار دانه مناسب بود و گوشت بزغاله نیز مناسب باشد و ملازمت حمام سبک نافع عظیم آید و مداومت حب الشفا
نافع بود و ملازمت مهارسم معجون زیبق عظیم نافع بود و گویند که نقوع صبر در آب کاسنی و آن در قول جرجانی گذشت خیلی سودمند باشد و کهنه را نافع آید و اگر از رگی که میان
انگشت خنصر و انگشت شهادت است از هر دو دست یکبار فصد کنند عظیم نافع بود و بسیار کس بهمین صحت یافته اند و دیدم که برگ شلغم را کوفته دو سه روز گذاشتند و بعد از آن
در حمام بر خود مالیدند هر جائیکه گر بود بدین طور ساختند و بعد از آن بآب گرم شستند صحت یافتند و بعضی مکرر کردند تمام بصلاح آمدند و اگر بدین تدبیر زایل نشود بعد
از آنکه کهنه شده باشد بمالیدن داروهای قوی علاج باید کرد چه بسیار بود که زود ادویه بر آن نمالند و بخارات آن بجگر باز رسد و سوء القنیه و ورم پدید آید و این تجربه کرده شد
و این حال دلالت کند بر آنکه این ماده گرم فضله ایست که از جگر دفع میشود و بنا بر مناسبت تام میان جگر و دست بیشتر بر دست و میان انگشتان اولا ظاهر شود و یا بگیرند گوگرد
و سیماب کشته و زراوند طویل برابر کوفته بیخته در ریاست گاوی سرشته طلا کنند دیگر زرنیخ زرد و زراوند و مرداشج و صد بن و مرداسنگ و کندش و بادام تلخ مساوی کوفته
بیخته با روغن زیت یا کنجد مرهم سازند و طلا کنند میر عوض گوید که اگر مانعی نبود فصد کنند پس از آن بر طبق غلبه هر خلط ادویه مناسب آن بدهند و بدن را پاک

سازند و شاهتره و سنای مکی و خیارشنبر را در همه انواع لازم دارند و حب سقوطری را در ازاله جرب صعب و مزمن اثری تمام ست و طریق استعمال آن چنین ست که تا ده روز
متواتر هر روز یک مثقال باید داد و بعد از آن یک روز بدهند و یک روز موقوف دارند تا مجموع نه مثقال خورده شود و بعد از تنقیه و تعدیل اطلیه مناسبه بکار برند **صفت**
طلائیکه جمیع انواع جرب و حکه را سودمند ست مرداسنگ سیماب سرب هر کدام دو مثقال سرب را بگدازند و فرود آورده سیماب را در آن انداخته حرکت دهند تا منعقد شود
پس با مرداسنگ در هاون باریک بسایند بعد با دو استار سرکه و دو استار روغن گل سرشته طلا کنند دیگر توتیای سبز نیم دام کبریت آمله سار یکدام کافور چینی دو درم کوفته بیخته
سه حصه نموده یکی از آن در یکدام روغن ماده گاو آمیخته بر بدن مالیده دو ساعت در آفتاب نشینند بعد از آن گل یا آرد نخود با آب سرشته بر بدن مالیده با آب سرد غسل نمایند و یک روز
در میان توقف نموده آن دو حصهٔ دیگر را نیز اگر حاجت افتد استعمال کنند **مولف** اقتباس گوید که اول رگ هفت اندام زنند و تنقیهٔ بدن بمطبوخ شاهتره و یا افسنتین
و یا با میران نواب علویخان نمایند و غذا کم نمک تفه دهند و ترک لحوم کنند و اگر بدین تدبیر زائل شد فبها و الا ماء الجبن و یا آب شاهتره و یا چوب چینی حسب حال بعمل آرند و طلای
حب توتیای علویخان که در آتشک گذشت در روغن گاو بسرشت و یکمرتبه در آب شسته حکه و جرب کهنه را نافع ست و مکرر تجربهٔ راقم درآمده **ضماد** که بعد از تنقیهٔ بدن
هر دو گونه جرب را نافع ست آب برگ مکوه مع تخم و آب حنا و انار ترش خام مع تخم و شحم و سرکه هر یک پنج توله روغن گل چهار توله در ظرف آهنی انداخته بجوشانند تا سرکه و آب
بسوزد و مالیده صاف نموده مغز تخم کدو شیرین و تربز هر واحد یکدرم تخم پنوار نیم ماشه انداخته بچوب نیم خوب بسایند تا دو پهر بعده مرداسنگ یکدرم توتیای سبز مغسول یکمثقال
سفیدهٔ کاشغری یکتوله آمیخته بکار برند دیگر که جرب کهنه را در سه روز به میسازد آنبه هلدی توتیای سبز کبریت زرد هر یک دو مثقال سیماب یکتوله رائی یکرثه دو نیم توله حرف
دو توله کوفته بیخته با توتیا و غیره سوده در بیضهٔ مرغ سه چهار عدد مع سفیدی و زردی پر کرده بخمیر آرد گندم پیچیده در تنور نهند تا خوب پخته گردد بر آورده اندکی در مسکهٔ گاوی
که بسرشت و یکبار بلکه چهل و یکمرتبه در آب شیرین شسته آمیخته بکار برند **میرزا علی شریف** در معمولات خود مینویسد که در جرب و حکه عناب شاهتره گاوزبان گل بنفشه گل نیلوفر
گل سرخ خطمی خبازی چرائته کاسنی بیخ کاسنی تخم خربزه آلو بخارا زرشک هلیله سیاه گلقند با ضافهٔ آب انار این پنج پنج توله بدهند و بروز سوم بسفایج و برادهٔ چوب آبنوس مسهل
سنا و هلیلجات غاریقون برنگ کابلی تربد زنجبیل خیارشنبر روغن بادام بیفزایند و گویند که تربد اگر در مطبوخ داخل شود مسهل اخلاط محترقه است و اگر سردار و مع زنجبیل نموده شود
مخرج بلغم ست و درین مسهل آمله نیز داخل کرده میشود و بعد تنقیه برگ حنای تازه برگ پان بنگله هر یک دو جزو سیماب یکجزو با هم صلایه کرده توتیای سبز مرداسنگ فلفل سیاه
تخم پنوار بابچی سندور کمیله چوک هر یک نیم جزو آمیخته کهرل کنند و روغن گاو یکصد و یکبار شسته هفت جزو روغن کنجد سفید ده جزو آمیخته بمالند و این طلای جرب نیز
نافع بود مرداسنگ برگ حنا شحم حنظل اقلیمیای نقره آرد عدس مقشر سیماب باید که اول سیماب را با سرکه قتل کنند و ادویه را با روغن گل آمیخته ضماد کنند و این طلا نیز برای جرب
و آبله ها مجرب ست مرداسنگ برگ حنا قنبیل نوره هر واحد یک مثقال توتیای سبز نیم مثقال کات یکدانگ باریک سائیده در روغن گل آمیخته بر بدن طلا کنند
و ساعتی در آفتاب نشینند **طبری** گوید که انواع جرب بسیار ست و کثرت انواع او بحسب اختلاف اخلاط موجب او و بحسب ترکیب بعضی با بعضی بود و من آنجمله را در یک باب ذکر
میکنم و اگرچه طول شود و فرق میان انواع او و علاج هر نوع از آن مشروحاً بیان مینمایم **نوع اول** آن دانهٔ کوچک خشک ست که ریم نکند و آنرا بریق و امتلا ظاهر
نشود و از آن جلد منقشف گردد و با آن خارش لذیذ بود و عقب آنکه عقب او وجع و حرقت باشد و سبب موجب او خلط حریف لذاع ست که آنرا چیزی از احتراق خون
مختلط شود و آن غیر متحرک بود و معنی این آنست که جالینوس ذکر کرده که خلط چون لذاع بخاری باشد و اندک متحرک بود حکه پیدا کند و اگر خلط باین صورت باشد و بسیار بود
حرکت اقشعراری احداث نماید پس اگر زیاده شود تپ پیدا کند و اگر خلط باین صورت باشد و غیر متحرک و اندک بود حکهٔ لذیذ و بثور کوچک احداث نماید و اگر متحرک باشد
و غلظ او زیاده شود جرب یابس مختلط بحکه مع لذع پیدا شود و این خلط بوصفی که مذکور شد بهم میرسد از افراط کردن انسان در خوردن سیر و پیاز و نمکسود و ماهی شور
و بقول حریفه و کل اطعمهٔ حارهٔ یابسه و مورث جرب گردد هر نوع که باشد علاج این آنست که استفراغ مریض در اول ظهور این نوع از جرب نباید کرد بلکه اصلاح اغذیه نمایند
و اقتصار کنند بر اسفیدباجات معمول از گردن بره و بچهٔ مرغ و حملان و اگر مریض بدان ضرر یابد مزورات معمول بماش و اسفاناخ و کدو و خرفه و بقلهٔ یمانی یا حریرهٔ مرتب
از نشاسته و در آن روغن بادام و روغن کنجد مقشر بریان سوده داخل کرده باشند بدهند تا آنکه بدن او تری یابد و امر به آبزن و دخول حمام کنند بعده فصد نمایند اگر ممکن بود
از اکحل اخراج خون بحسب قوت او کنند و بعد فصد چند روز بر آن صبر نمایند و مزاج او نظر کنند پس اگر متغیر نشود استفراغ باین مطبوخ کنند بگیرند هلیله زرد منقی بیست درم

وهلیله سیاه و کابلی گل سرخ بنفشه افتیمون شاهتره خشک هر یک پنج درم افسنتین رومی پانزده درم افتیمون رابع سه درم مامیران چینی و یکدرم ریوند چینی هر دو کوفته در پارچه صره بسته وقت طبخ در ادویه اندازند برگ عنب الثعلب خشک بست درم و اگر تر باشد باد کبیره تمرهندی از لیف پاک کرده بست درم عناب سپستان هر یک سی عدد آلو بخارا بست عدد مویز منقی پانزده درم کشنیز خشک کف کبیر همه را بدستور مطبوخ بجوشانند و ازان یکشربت بحسب قوت مریض و احتمال او صاف کنند و بر آن پانزده درم شکر سوده انداخته نیمگرم بنوشند و ازین مطبوخ در مدت پانزده روز سه شربت یا دو بحسب قوت او بنوشانند و اگر متحمل نباشد بر یکشربت اقتصار کنند و بعد این تدبیر بدخول حمام امر کنند هر روز یکدفعه صباح بر ناشتا داخل شوند و عرق خفیف آرند که از بدن او سیلان نکند و بدن او تر گردد و عرق بمسام متعلق شود پس بپارچه پاک کنند و مالش بدن او بروغن گل خالص خوب کنند و ساعتی بعد مالش در خانه اوسط بنشینند بعده بر بدن آب گرم بریزند و باشنان سبز شدید اللوحت مالش نمایند و چون از غسل فارغ شوند بگیرند روغن گل اندک و گلاب بمقدار صالح و ممزوج نموده بمالند و بسوی خانه سرد بیرون آیند و ساعتی توقف نمایند پس بدن پاک کرده لباس بپوشند پس هرگاه لزوم این تدبیر نمودند بصورت جرب در نقصان و زیادت او و مزاج آن نظر کنند اگر مزاج بسوی حرارت متغیر شده باشد لزوم شرب ماء الشعیر و سکنجبین معمول باصول کاسنی و بادیان صرف بغیر آنکه دران تخم یا بیخ کرفس باشد باید کرد تا آنکه مزاج او باعتدال اید و بحالت طبیعی عود کند و اگر مزاج او متغیر نشود و جرب بر حال خویش باقی ماند یا زیاده گردد اعاده باستفراغ بار دوم و سوم کنند و امر بلزوم حمام و پرهیز بنوعی که مذکور شد باید کرد تا آنکه نقصان در جرب آغاز کند پس هرگاه کم شود علاجش بدو طریق بود یا صبر بران مع این تدبیر تا آنکه کم گردد و زائل شود یا تطلیه او باین طلا نمایند تا بسرعت کم شود و طریق اول نزد من بهتر است صفت طلا بگیرند خاک سیماب یکجزو اقلیمیای فضی مثل او نوشادر ربع جزو کندش نیم جزو برگ خرزهره نیم جزو همه را باریک بسایند بعده میعه سایله یکجزو و روغن گل ده جزو گرفته باهم آمیزند و اگر حاجت ترطیب او بیشتر باشد روغن زیاده کنند بعده بران اندک سرکه کهنه بریزند و اگر خواهند دوا را دو حصه کنند و در یکحصه سرکه آمیزند و حصه دیگر بغیر سرکه بگذارند بعده چهار روز متواتر بر بدن مریض طلا نمایند یکروز بحصه که دران سرکه باشد و روز دوم بحصه بغیر سرکه و روز پنجم در حمام داخل کنند و بسبوس و اشنان بدن او را خوب بمالند قبل ازانکه عرق کند بعد ازان عرق آورند و بران آب گرم بسیار بریزند و بعد آن باشنان و تخم خربزه کوفته مالش نمایند پس هرگاه از حمام خارج شوند انچه بر جلد باشد زائل شود و حکه ساکن گردد و بر جمله پرهیز قائم مانند و در غذا از سرکه و روغن بادام تجاوز نکنند و آلو ماهی موسی بن سیار صاحب این نوع جرب را در اول امر او امر باقتصار بر سرکه و روغن بست روز و شرب سکنجبین میکرد بعده امر بقعود در آب چشمه کبریتی و استعمال حمام و بعد آن روغن گل مینمود و برین زیاده نمیکرد پس هرگاه ازانچه ذکر کردیم فارغ شوند و جرب زائل شود نظر کنند بحال مریض و انچه معالجه دران اثر کرده باشد پس اگر حال بدن و سحنه او بد گردد و لاغری و خشکی پدید آید ماء الجبن و روغن بادام و سکنجبین بسیار روزها بنوشانند که بدان دو امر یعنی ترطیب بدن او و تغیر خلط موجب این نوع جرب بسوی رطوبت مندیه جمع کرده باشند و بعضی اطبا صاحب این نوع جرب را امر بپرهیز تام میکنند چنانچه ذکر کردیم بعده مشی هر روز بمقداریکه بدن او گرم و تر گردد و بعد ازان جلوس در آب بحر و تسکین حدت آن خلط و حرارت خارج از اعتدال موجب فساد آن خلط میشود و این نیز طریق محمود است غیر آنکه انچه وصف آن کردیم احمد و اسلم است و ذکر طلاهای این نوع جرب استقصا نمی کنیم بهر آنکه در مقداریکه ذکر کردیم کفایت است انتباه گیلانی مینویسد باید دانست که انها امور خطیره و علاجات بعیده از صواب اند و اولی در علاج این قسم جرب آنست که مریض را مدتی مدید روغن گاو در آب گرم جوشنده گداخته یا مسکه بهمین طور گداخته هر روز یک اوقیه بنوشانند و اندک اندک زیاده کنند تا آنکه بدو یا سه اوقیه برسد پس بدن مریض و مزاج او بدین ترطیب یابد بعده اگر خواهند مسهلات بنوشانند و بهترین آنها حب صبر مذکور است دیگر در جرب یعنی کبریت در روغن زنبق گداخته باندک میعه که مذکور شد بمالند و یا امر بجلوس در آب چشمه کوگرد نمایند و اگر میان این همه تدابیر بترتیب مذکور جمع کنند امید است که ازان اثری ازین نوع جرب باقی نماند **نوع دوم** جرب معروف بجرب زرودی است و این درد او تها بیشتر از نوع اول است و خارش او بی لذیذ و عقب او الم شدید باشد چنانکه قریب بود که مریض گریه کند و صورت او اینست که دانه آن در جائی از جلد ابتدا کند بعده انچه دران باشد بسیلان آغاز نماید تا آنکه اخذ کند از جلد مسافت بقدریکه در انجا دانه دیگر بزرگتر از دانه اول پدید آید و میان هر دو خلطی و وصل شود که از دانه اول سیلان کند پس خارش لذیذ در دانه اول و الم در دانه دوم بود و همه بدن باین صورت باشد و چون دانه چند بر یکی از خطوط کف دست واقع شود انچه ازان سیلان کند مسافتی از جلد بعیدتر اخذ نماید و همچنین دیگر

بر مفاصل واقع شود آنچه سیلان کند از دانه اول تا دانه دوم از آن حیوان ناخفد در مسام تولد کند و حیوان شبیه بچه سپش پیدا شود که از دانه اول رفتار کند تا آنکه بدانه دوم برود و آنجا بایستد و گاهی این حیوان بسر سوزن بر آید و چون بر ناخن نهند و پیش روشنی آفتاب یا گرمی آتش کنند بر ناخن حرکت نماید و هرگاه در میان دو ناخن قرع کنند از آن آوازی مثل آواز بچه سپش شنیده شود و این نوع جرب در معالجه سهل ترین انواع ست بهر آنکه چون استفراغ بدن بچیزی کنند که اخراج خلط ماده جرب او نماید و بچیزی که قتل این حیوان کند طلا نمایند زائل شود و هرکه غلطی در معالجه این نوع جرب کند استعمال حمام و روغن گل نماید و این نوع را طریق آن گرداند که بدن متخلخل گردد و خلط موجب این نوع جرب خلط مرکب ست که در آن سوزش و تیزی بود و در آن رطوبت نمسه دسمه باشد و آن رطوبتی ست که چون در امعا بود از آن دیدان و حب القرع تولد کنند و هرگاه با دیگر خلط دیگر مرکب شود و مثل بخاریت غلیظ گردد و بمسام و زیر جلد در آید و این نوع جرب پیدا شود و علاج این نوع جرب آنست که تنقیه بدن مریض بحسب امکان نمایند اعنی بحسب اطلاق قوانین باین حقنه خار خسک بابونه اکلیل الملک حلبه هر واحد یک کف شحم حنظل کوفته سه درم برگ شبت برگ سداب هر واحد کف کبیر مامیران چینی سه درم خربزه خشک که از خراسان می آورند سی درم خطمی سبز و سبوس گندم هر دو در صره بسته هر واحد کف کبیر همه را بپزند تا مهرا شود و مثل حریره گردد پس صد درم از آن صاف کرده یکدرم بورق و نیم درم نمک کوفته بیخته و سی درم روغن کنجد و هفت درم شکر حل کرده نیمگرم حقنه کنند و این حقنه پنج مرتبه یا چهار دفعه در مدت یکهفته بعمل آرند اگر قوت او متحمل آن باشد بعده تا یکهفته ترک نمایند و از اغذیه غلیظه پرهیز کنند و بر زیرباجات اقتصار نمایند و از کثرت دخول حمام منع کنند و اگر احتیاج بدخول حمام افتد جلوس در آن طول ندهند بعد از آن این مطبوخ نوشانند بگیرند هلیله سیاه و پوست هلیله کابلی هر واحد ده درم پوست بلیله زرد و پوست هلیله ریوند کوفته شاهتره هر یک پنج درم حشیش غافث و قنطوریون و اسطوخودوس غاریقون سفید و تربد سفید خراشیده هر واحد سه درم افسنتین رومی افتیمون هر واحد هفت درم مامیران چینی کوفته یکنیم درم مویز منقی بست درم همه را بدستور مطبوخ بپزند و یکصد درم از آن صاف کرده پنج درم شکر سوده در آن آمیزند پس عسل خیارشنبر علیحده بر آورده پانزده درم در آن مالیده نیمگرم بنوشند و از این مطبوخ سه شربت بنوشند اگر قوت متحمل آن باشد و زیاده شربت و اگر قوت او احتمال این نکند الا یک شربت بر آن اقتصار ورزند و لزوم پرهیز نمایند و امر بخوردن جلنجبین در هر روز کنند و اگر در مزاج او حدت شود تسکین او بسکنجبین که در نوع اول مذکور شده باید کرد و بعد تسکین مزاج او بصورت جرب از زیادتی و نقصان او آگاه کنند پس اگر زیاده شود یا بر حالت واحد بایستد اعاده استفراغ نمایند و اگر قوت او متحمل آن نباشد در لطافت پرهیز زیادتی کنند تا آنکه استفراغ ممکن گردد پس استفراغ بار دوم و سوم نمایند تا آنکه جرب کم دیده شود و بعده این طلا کنند بگیرند سیماب که جرم که استعمال نمیکنند و بجا کستر درخت انگور در روغن گل قتل کنند پس بگیرند کنار برگ خرزهره مامیران چینی و اقلیمیای فضه توبال نحاس هر واحد یکدرم و همه را باریک سائیده با سیماب مقتول آمیخته بر بدن طلا کنند سه مرتبه در شش روز در هر روز یکبار وقت شب صبح در حمام داخل شوند و باشنان و اندکی سرکه مالش نموده بدن را ببرگ کنار یا خطمی یا بهر دو بشویند و بدن را بکدام روغن مس نکنند و طلا را ترک ننمایند تا آنکه همه از جلد فرو ریزد و صاف گردد و در جمیع این ایام پرهیز نمایند که بهترین اشیا بجمیع انواع جرب پرهیز صادق ست **نوع سوم** جرب معروف بجرب ناری ست و صورت این جرب بصورت نمله باشد و فرق میان هر دو آنست که این بخارد و نمله الم آرد و خارش نماید و رنگ نمله اکثر مائل بزردی و سفیدی یا بسرخی بود و رنگ این نوع جرب شدید الحمرة باشد و خارش او لذیذ بی الم بود و هنگام نهادن دست بر آن بخارات حاره بر خیزد و در بیم که در آن جمع شود حاد رقیق باشد و این نوع جرب اکثر در ایام گرما حادث شود و سبب موجب او خلط حاد حریف ست که از مخالطت رطوبت فاسده غلیظ گردد و علاجش فصد مریض از هر دو دست و هر دو صافن است اگر قوت را امکان این باشد و ماء الشعیر بنوشانند و استفراغ او بمطبوخ هلیله زرد و تمر هندی و آلو که ذکر او در مواضع کثیر نموده شد بدفعات متوالی نمایند بعد از آن بصورت جرب و مقدار اعراض او نظر کنند اگر ساکن و کم نگردد این نقوع بنوشانند تمر هندی از لیف و تخم او پاک کرده پنجاه درم آلو بخارا عناب هر یک پنجاه عدد گل سرخ کشنیز خشک شوشت بغدادی هر یک کف کبیر برگ عنب الثعلب یک کف تخم کاسنی تخم کاهو هر واحد کف متوسط ترنجبین بست درم همه را در ظرف آبگینه یا چینی سبز کرده بر آن آب بقدر واجب اندازند و در روز در آفتاب دارند بعد از آن هر روز یک قدح از این آب با پانزده درم سکنجبین ساده بنوشند و هرگاه جرب بنقصان آغاز کند این طلا بکار برند بگیرند موم روغن برابر اندک مامیران چینی و قدری کافور و قلیلی سرکه غیر کهنه انداخته یکجا حل کنند و شب طلا نموده صبح در حمام داخل شوند و بدن را بغیر دلک بآب [illegible] جو و سبوس گندم قبل از عرق کردن بشویند بعده بروغن بدن را بمالند و عرق ضعیف آورند و غسل کرده بیرون آیند و دخول حمام یکبار بر ناشتا و بار دیگر بعد غذا باشد و استعمال روغن گل [illegible] طلا برای این نوع نیکوست **نوع چهارم** جرب معروف بجرب رطب ست و صورت او آن

صبر دو درم سقمونیا یکدانگ فرا اینده واین دو شربت سازند و هر شربت را پنج بندقه ساخته بشکر آغشته هر صبح بر نهار فرو برند و بالای آن ماء الجبن صاف کرده سکنجبین اندک
روغن بادام شیرین داخل کرده بنوشند و این را تا هفت روز بنوشند مگر آنکه اسهال افراط نماید که دران حالت چهار روز یا سه روز بحسب رای طبیب اقتصار نمایند که آن
در حقیقت این نوع جرب را زائل کند چون مدت ادام استعمال کنند **نوع ششم** جرب معروف بجرب جذامی ست و گاهی جرب سوداوی نامند و صورت او آنست که از
بثور بزرگ متفرق در بدن بود چون بگشاید ازان خون سیاه یا دهن زردابی سیلان کند و او خارش نماید مرکب باد رد و سبب فاعل او خلط سوداوی ست که خون فاسد غلیظ
با وی آمیزد و این خلطی ست که چون در بدن کثرت نماید جذام پیدا کند و این چون زائل شود آثار او سیاه باقی ماند گویا که جلد محترق شده و گاهی انسان با این جرب هلاک گردد
و این نوع جرب با اهل بصره بسیار افتد بسبب خوردن گوشت خشک و هر طعام غلیظ شور مثل کوامیخ حریفه و علاجش بحسب موضع بدن مختلف بود اما چون در ساقین
باشد در صحت او بسرعت طمع نبود و چون با امتلای بدن باشد شفای او سهل تر بود پس علاج عام او نیست که نظر بمزاج مریض و فصل سال کنند اگر فصل سرما باشد البته مغافصةً تنقیه
او نکنند و اگر وقت گرمای شدید باشد ایضاً معالجه او نباید کرد مگر هرگاه وقت ممکن باشد نظر بقوت مریض کنند اگر قوی باشد فصد باسلیق و فصد اسیلم هر دو صافن
کشایند و میان هر فصد فاصله ایام چندان باید که امن از سقوط قوت بود و تغذیه بغذای قوی تر کنند که جوهر آن مولد خون محمود باشد مثل لحوم بره و بچه مرغ و از
بقول کاهو و کاسنی و از شراب ابیض جید الجوهر ممزوج بنوشند بعد ازان این مطبوخ بنوشند بگیرند برگ عنب الثعلب و کاسنی هر واحد یکدسته و ازان آب چندان بر آرند
که این اجزا دران آب جوش کرده شود افسنتین رومی خالص زرد پانزده درم شاهتره بست درم حشیش غافث و قنطوریون هر واحد یکدرم اسطوخودوس سنای مکی هر واحد
سه درم اسقولوقندریون ده درم کمافیطوس کمازریوس هر واحد پنج درم افتیمون بسته در صره بسته با سه درم مامیران و دو درم ریوند هر دو کوفته و بعد جمیع اجزا و یکصد
سی عدد عناب و می دانه آلو بخارا و بنفشه پنج درم و تمر هندی بست درم هلیله سیاه و کابلی هر واحد ده درم انداخته در پنج رطل حقیقی آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده یکدرم
غاریقون و دو ثلث درم ترید و نیم درم لاجورد مغسول و یکدانگ [illegible] فیقرا [illegible] سوده بعسل [illegible] کنند لیکن میان این تحجیر و وقت شرب مطبوخ
دوازده ساعت باشد بعد [illegible] نیم دانگ نمک نفطی سوده [illegible] درم شکر سفید اندازند و بنوشند و ازین شربت سه شربات در مدت [illegible]
بیاشامند مگر آنکه ازین مانعی از ضعف قوت باشد یا صداع یا تپ عارض شود [illegible] در زیادت و نقصان جرب و در زیادت و نقصان او نگاه کنند اگر مرض کم گردد دوا او [illegible] بکنند
از غذاهای او کم کنند [illegible] و بچوزه مرغ [illegible] نمایند و آنچه درین جرب بدان طلا کنند این طلاست بگیرند برگ خربزه و کندش و مامیران چینی و بورق ارمنی مساوی و همه را در سرکه
بجوشانند تا مهرا گردد بعده بگیرند خاکستر افتیمون و خاکستر قیصوم و نمک زجاج که آنرا زبد القوارير گويند و خاک سیماب مساوی بقدر یکه مناسب اجزای مطبوخه باشد بعده
این همه را بسایند و در آبیکه جوشانیده اند اندازند بعده روغن گل یا هر روغنی که خواهند بگیرند و در دیگ مضاعف بپزند مع اندک کبریت و قدری نوشادر تا آنکه روغن قوام
اخذ کند و کبریت بگدازد و سوخته نگردد بعده این روغن بران ادویه ریزند و باید که مقدار روغن وافر بود و همه را حل کنند تا مختلط گردد [illegible] دانکه این جرب جدا جدا طلا
کنند و از طبیعت این جرب نیست که منبسط شود و یکی با دیگری متصل گردد بلکه هر دانه در جای خود مقیم شود و طلا او تشبب کند و صبح در حمام داخل شوند تا آنکه منکشف گردد
و بریزد و هر دانه ازان که متقشر شود و منکشف نگردد بران زلو چسپانند بعد تقدم این همه تدابیر و لازم ست که در ابتدای مرض قبل استفراغ بدوا از چسپانیدن زلو حذر کنند
و از آنچه معالجه این نوع جرب بدان می کنند شرب آب چشمه کبریتی ست و نشستن دران و چیزی قریب بدان تاثیر ازین آب و جلوس دران ندیدم و گاهی این جرب را
بعد فصد و استفراغ بدوا این معجون زائل می کند بگیرند هلیله سیاه [illegible] درم افتیمون ده درم مامیران چینی ده درم باریک سائیده بقشمش یا مویز منقی سرشته
هر روز یکدرم بخورند و یا یکروز در میان پس در هر سه روز سه درم کنند و چیزیکه بدان تمام میشود علاج این نوع جرب شرب ماء الجبن بروغن بادام و سکنجبین و شیر بز
اگر فصل ربیع باشد [illegible] اگر تعفین این جرب باستخوان رسد علاجش علاج ناصور باشد از نهادن دوای حاد و بعد ازان علاج بمرهم **نوع هفتم** از جرب معروف
بقمع ست و این دانها [illegible] بزرگ متفرق بود که اصول او صلب چندان بلند از جلد باشد که بحس ظاهر شود و ریم در سرهای دانها بود و چون انسان بدانه ازان
نظر کند چنان ظاهر شود که گویا بدو نصف مقسوم ست نصف اعلای و پر از ریم بود و نصف اسفل صلب سرخ رنگ و چون ریم بر آرند نصف ثانی بر جلد مثل ثولول املس صلب
که ازان آب نیز چکیده باقی ماند و این نوع خارش کم دارد و سبب فاعل او خلط غلیظ سوداوی ست که از فساد طبیعت [illegible] پیدا شود و سوداوی گردد علاجش نوشیدن مطبوخ افتیمون ست

صبر دو درم سقمونیا یکدانگ افزایند و این دو شربت سازند و هر شربت را پنج بند ساخته یک هفته صبح بر نهار فرو برند و بالای آن ماء الجبن صاف کرده سکنجبین اندک
روغن بادام شیرین داخل کرده بنوشند و این را تا هفت روز بنوشند مگر آنکه اسهال افراط نماید که دران حالت چهار روز یا سه روز بحسب رای طبیب اقتصار نمایند که آن
در حقیقت این نوع جرب را زائل کند چون مدتی او استعمال کنند **نوع ششم** جرب معروف بجرب جذامی ست و گاهی جرب سوداوی نامند و صورت او آنست که از
جلد رگ متفرق در بدن بود چون بگشایند ازان خون سیاه یا ریم زردابی سیلان کند و او خارش نماید مرکب باشد و سبب فاعل او خلط سوداوی ست که خون فاسد غلیظ
باو آمیزد و این خلطی ست که چون در بدن کثرت نماید جذام پیدا کند و این چون زائل شود آثار او سیاه باقی ماند گویا که جلد محترق شده و گاهی انسان باین جرب هلاک گردد
و این نوع جرب با اهل بصره بسیار افتد بسبب خوردن گوشت خشک و هر طعام غلیظ شود مثل کوامیخ حریفه و علاجش بحسب موضع بدن مختلف بود اما چون در ساقین
باشد در صحت او بسرعت طمع نبود و چون بالای بدن باشد شفا او سهل تر بود پس علاج عام او آنست که نظر بمزاج مریض و فصل سال کنند اگر فصل سرما باشد البته معالجه
او نکنند و اگر وقت گرمای شدید باشد ایضاً معالجه او نباید کرد و هرگاه وقت ممکن باشد نظر بقوت مریض کنند اگر قوی باشد فصد باسلیق و فصد اسیلم و هر دو صافن
کشایند و میان هر فصد فاصله ایام چندان باید که امن از سقوط قوت بود و تغذیه بغذای قوی تر کنند که جوهر آن مولد خون محمود باشد مثل لحوم بره و بچه مرغ و از
بقول کاهو و کاسنی و از شراب ابیض جید الجوهر ممزوج بنوشند بعد ازان این مطبوخ بنوشند بگیرند برگ عنب الثعلب و کاسنی هر واحد یک دسته و ازان آب چندان برآرند
که این اجزا دران آب جوش کرده شود افسنتین رومی خالص زرد پانزده درم شاهتره بست درم حشیش غافث و قنطوریون هر واحد یکدرم اسطوخودوس سنای مکی هر واحد
سه درم اسقولوقندریون ده درم کمافیطوس کمادریوس هر واحد پنج درم افتیمون [illegible] ده درم در صره دبسته باسه درم مامیران و دو درم ریوند هر دو کوفته و بعد جمیع اجزا در کیسه
سی عدد و عناب و سی دانه آلو بخارا و بنفشه پنج درم و تمر هندی بست درم هلیله سیاه و کابلی هر واحد ده درم انداخته در پنج رطل آب جوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده یکدرم
غاریقون و دو ثلث درم تربد [illegible] الاجوه مغسول [illegible] یکدانگ سقمونیای مشوی [illegible] لیکن میان این تخمیر و وقت شرب مطبوخ
دوازده ساعت باشد بعده [illegible] نیم دانگ نمک نفطی [illegible] و هفت درم شکر سفید انداخته بنوشند و ازین شربت سه شربت [illegible]
بیاشامند مگر آنکه ازین مانعی از ضعف قوت باشد یا [illegible] الغرض تبعیت جرب در زیادت و نقصان او نگاه کنند اگر مرض کم گردد دو دانگ [illegible] کنند
از غذای او کم کنند و [illegible] جوزه مرغ [illegible] نمایند و آنچه درین جرب بدان طلا کنند این طلاست بگیرند برگ [illegible] مامیران چینی [illegible] مساوی [illegible] سرکه
بجوشانند تا مهرا گردد بعده بگیرند خاکستر افتیمون و خاکستر قیصوم و نمک [illegible] زاج [illegible] و خاک سیماب مساوی بقدریکه مناسب اجزای مطبوخه باشد بعده
این همه را بسایند و [illegible] بجوشانیده [illegible] بعده روغن گل [illegible] روغنی که خواهند بگیرند و در دیگ مضاعف بریزند مع اندک کبریت و قدری نوشادر تا آنکه روغن قوام
اخذ کند و کبریت بگدازد و سوخته نگردد بعده این روغن بران ادویه بریزند و باید که مقدار روغن وافر بود و همه حل کنند تا مختلط گردد [illegible] و اگر این جرب جدا جدا طلا
کنند و از طبیعت این جرب نیست که منبسط شود و یکی با دیگری متصل گردد بلکه هر دانه در جای خود منبسط شود و طلا در شب کنند و صبح در حمام داخل شوند تا آنکه منکشف گردد
و بریزد و هر دانه ازان که متعسر شود و منکشف نگردد بران زرنیخ بپاشند بعد تقدیم این همه تدابیر و لازم ست که ابتدای مرض قبل استفراغ بدوا از بپاشیدن زرنیخ حذر کنند
و از آنچه معالجه این نوع جرب بدان می کنند قرب آب چشمه کبریتی ست و نشستن دران و چیزی قریب بدان تاثیر ازین آب و جلوس دران ندیدم و گاهی این جرب را
بعد فصد و استفراغ بدوا این معجون زائل می کند بگیرند هلیله سیاه [illegible] درم افتیمون ده درم مامیران چینی ده درم باریک سائیده [illegible] مویز منقی سرشته
هر روز یکدرم بخورند و یا بگیرند [illegible] در هر سه روز سه درم کنند و چیزیکه بدان تمام میشود علاج این نوع جرب شرب ماء الجبن بروغن بادام و سکنجبین و شیرخشت
اگر فصل ربیع باشد پس اگر تعفین این جرب باستخوان رسد علاجش علاج ناصور باشد از نهادن دوای حاد و بعد ازان علاج بمرهم **نوع هفتم** از جرب معروف
بقمع ست و این دانها [illegible] متفرق بود که اصول او صلب چندان بلند از جلد باشد که [illegible] ظاهر شود و ریم در سرهای دانها بود و چون انسان بدانها ازان
نظر کند چنان ظاهر شود که گویا بدو نصف مقسوم ست نصف اعلای وی پر از ریم بود و نصف اسفل صلب سرخ رنگ چون ریم برآرند نصف ثانی بر جلد مثل ثولول [illegible] صلب
که ازان [illegible] بجلد باقی ماند و این نوع خارش کم دارد و سبب فاعل او خلط غلیظ سوداوی ست که از فساد [illegible] آن پیدا شود و سوداوی گردد علاجش نوشیدن مطبوخ افتیمون ست

اگر قوت متحمل باشد بعده فصد باسلیق و پرهیز از اغذیهٔ غلیظه و اقتصار بر مزورات تا آنکه ورم و انهای او تحشف ظاهر شود بعد ازان این سفوف هر روز دهند برگ فیلگوش خشک هلیله سیاه و کابلی تودری هر یک پنج درم مامیران چینی سه درم شاهتره ده درم شکر سفید مثل همه پس بجوشند همه کنجد بریان جمله را باریک ساییده باهم آمیخته صبح بر نهار سه درم بخورند و غذا سرکه و روغن کنجد و شکر یکجا کرده بدهند و هرگاه دانها تحشف گردد و اصول آنها صلب باقی ماند بدوام آنجا مدیا بالم و خلش در بیخ دانها و این دلالت میکند بر آنکه حصّه ازان زایل شد و انتفاخات که از رطوبت بود تحلیل شد و باقی ازان حدت و رقت یافت پس علاج بچسپانیدن زلو یا شرط بر سر دانه کنند و واجب نیست که البته طلا کنند چون دران درد حادث گردد بلکه مالش روغن و دخول حمام استعمال کنند یا تنوری بجدوث حکه مستلذه بغیر الم دران گردد و این دلالت کند بر آنکه باقی ازان خلط حریف لذاع است و علاج او درین هنگام آنست که این طلا بکار برند کندش ده درم برگ دفلی خستهٔ هلیله سوخته هر یک سه درم سیماب مقتول بخاکستر و روغن ده درم سیعهٔ سائله پنج درم ساییده باهم آمیخته بسرکه و زیت مخلوط سازند و ازان سه روز طلا نمایند بعده در حمام داخل شوند و اگر ازین خارش زایل نگردد دیگر بگیرند سیماب مقتول یکجزو و نوشادر ربع جزو و قیر وطی بروغن گل ساخته سر دکرده دران حل کنند بعد ازان بر دانها بتدریج طلا کنند و بر بدن او بیکدفعه یا دو دفعه طلا نمایند پس اگر باین زایل نشود و متعسر گردد نشستن در چشمهٔ کبریتی و نوشیدن آب آن بی شک ازاله او نماید **نوع هشتم** جرب معروف بتدقق ست و او آنست که انسان بدن خود را بخارد پس زیر جای خاریدن قشف مفرط ظاهر گردد و هر جاییکه از بدن متعفن شود و یا دران سوزن بخلانند ازان خون بسیار سیاه غلیظ القوام بر آید و جمیع موها که بر بدن او باشد غلیظ و خشن و سفید گردد و خارش او بالم اندک باشد و سبب فاعل آن خون سوداء محترق حریف الکیفیة لذاع عفن بدبو بود و علاج آن اگر قوت مساعدت کند فصد باسلیق نمایند و ترک تنقیهٔ او بدواء ابتدای مرض کنند و لزوم پرهیز سازند تا که ظهور دانها در جلد ابتدا نماید و خارش کم گردد بعده اعادهٔ تنقیه بفصد باسلیق کنند و لزوم تناول اطریفل باین نسخه نمایند هلیلجات ثلاثه هر واحد ده درم بعد دور کردن خستهٔ آنها هلیلهٔ آمله منقی افسنتین رومی هر واحد پنج درم افتیمون ده درم همه را ساییده بمویز منقی بسرشند و هر روز دو درم ازان تناول نمایند پس اگر طبیعت او ازین منحل گردد بسرعت صحت یابد و اگر منحل نشود زمانه دراز به شود و این معجون را در آخر ام دهند و امر بدخول حمام نکنند مگر بعد استعمال این معجون بعده امر باستعمال روغن گل و دخول حمام کنند تا آنکه خارش زایل شود و قشف و آثار باقی ماند دران هنگام ماء الجبن و روغن بادام تلخ و شیرین و سکنجبین ایام متوالی بنوشند که قشف زایل و نرم گردد و بشرب آن و درین وقت اگر اراده نوشیدن دوا برای استیصال قشف نمایند مطبوخ افتیمون بنوشند بعده لزوم اغذیهٔ مصلح خون مثل بچهٔ ماکیان و یا بچهٔ بره کنند و نبید سفید ممزوج بنوشند تا آنکه جلد او صاف شود و قشف بالکل زایل گردد **نوع نهم** جرب معروف ببثوث ست و صورتش آنست که دانها متفرق بهن با جلد بود و با آن خارش غیر لذیذ باشد و چون آنرا غمز نمایند ریم بر آید گویا که از عمق بدن بر می آید و دانهای او باستدارت فراخ شود و در گوشت عمیق گردد و سبب فاعل این نوع رطوبت عفن ست که آنرا اندکی از صفرا مخلوط گردد و بدان تیز و عفن گردد و علاج این سفوف ست بگیرند صبر سقوطری پنجاه درم خبث الحدید بر بسرکه بریان بر روغن بادام دو درم گل سرخ پنج درم زرد چوب سه درم مامیران دو درم هلیله سیاه سه درم همه را ساییده صبح بر نهار سه درم ازان بخورند و غذا شوربای لحم بزغاله یا برهٔ شیرخواره دهند درین مداومت نمایند تا آنکه ریم او کم گردد بعده تنقیه بفصد و بمطبوخ افتیمون کنند و فاصله میان فصد و شرب دوا ده روز کنند و اگر قوت ضعیف باشد پانزده یا بست روز نمایند و چون فصد درین وقت نمایند ابتدا بتقشیر و تنشیف رطوبت او کنند پس این طلا استعمال نمایند برگ خرزهره بسرکه بپزند تا مهرا شود بعده این سرکه بگیرند و بروغن گل خوب برهم زنند و در هر پنجروز یکمرتبه مالش این نمایند که این نوع جرب را خاصة زایل کند و از بهترین اشیا برای این نوع و برای جمیع انواع جرب شرب صبر ست مگر آنکه در آنجا سببی مانع از شرب او باشد مثل بواسیر پس مزاج پس کسی که حال او چنین باشد بدل نقوع صبر ماء الجبن کنند و سقمونیا و یا افسنتین و یا هر دو بران اضافه نمایند و هر نوع از انواع جرب که با وی قحل و یبس باشد و استفراغ صاحب او بچیزی که واجب بود کرده شد آنرا ماء الجبن بعالج تو و بعد ازانکه از ادویه که بمقابلهٔ او کنند بدان مضاف سازند

خاتمهٔ باب

در غرائب آنچه از جرب حادث شود و غرائب معالجات ماخوذ از تجارب و از عجائب آنچه مشاهده او بصحت قیاس و عقل کرده شده و آنچه سبب نفع او مخفی باشد و این ادویه را که اراده ذکر او در غرائب انواع جرب میکنم در ابواب سابق داخل ننمودم بلکه برای آن نهاد این باب جدا ساختم و آنرا نوادر معالجات و غرائب جرب موسوم کردم بهر آنکه دران طبیب را هرگاه که در استعمال چیزی نماید که برد آن بسوی وی قیاس او راه ممکن باشد مع آنکه ذکر او از تجربه کنم و طبیب ناقص حذر کند از آنکه چیزی ازان استعمال نماید بهر آنکه او را در آنچه سابق گذشت فسحت و غنا ازین باب ست گوییم که قومی را در بصره دیدیم که جلد ایشان متقشر خشن شد و جلد و حتی که مثل جلد جاموش گردیده و بشره سرخ شده و اکثر موهای ابدان ایشان افتاده بود و خارش

عجیب بایشان حادث شد که آن هنگام سردی هوا در صبح اندک ساکن میشد و وقت نیم روز خارش هیجان می نمود و جلد منتفع میشد تا آنکه در چشم ایشان تهیج ظاهر شید

و ذکر میکردند که اجواف آنها خارش می نمایند و این نوع جرب در کدامی از بلاد ندیدم و از حذاق اطبا درین سوال کردم و گفتند که سبب و رطوبت غلیظ ست که چیزی از صفرا

باو آمیخته و ازان بخار غلیظ که دران حدتی ست پیدا شده و آن رطوبت بسوی جمیع اعضا سیلان میکند و تهیج حادث میگردد بطوریکه آن رطوبت مع بخار غلیظ انعقا

ست و خارش می آرد از جهتی که آنچه باو آمیخته دران حدت و حرافت ست و دیدم که ایشان معالجه این نقی کنانیدن دائم و مالیدن جمیع بدن بخاکستر چوب انگور مخلوط

بروغن گل معمول بزیت انفاق و سرکه میکردند تا آنکه شروع بتحلل تهیج او میکرد و بعده بصورت مابقی از جرب نگاه می نمودند پس اگر رشح نمیکرد برین معالجه که آن قی و طلای مذکور

ست ادامت میکردند و اگر رشح میکرد باستفراغ او بمرور ایام باین نقوع می نمودند افسنتین سه درم یا پانزده درم سنای مکی بست درم ترنجبین سی درم فلوس خیار شنبر سی درم

افتیمون ده درم مامیران چینی سه درم صبر سقوطری بست درم مویز منقی سی درم همه را در ظرف چینی باده چند آن آب نخیسانند و یکروز در آفتاب دارند و هر روز شصت درم

ازان با پنج درم روغن بادام شیرین بنوشند تا هر روز یک یا دو مجلس اجابت نماید و غذا شوربای زیرباج شیرین معمول با طراف یا بچه مرغ باشد پس اگر اسهال زیاده گردد

مدتی آنرا ترک نمایند بعده معاودت بنوشیدن او کنند و این نقوع را در هر پنج روز تازه گردانند که آن قوی گردد و چون زیاده ترازین گذارند ضعیف شود و هنگام شرب این

مطبوخ بر طبیب واجب ست که از مراعات مزاج مریض غافل نماند پس اگر مزاج او حدت پذیرد بسوی طریق تسکین مزاج و تعدیل او عود کنند و این نوع جرب را کم دیدم که بعد شرب

این نقوع باقی ماند و هرگاه استفراغ مریض آن یکبارگی کنند جلد لاغر گردد و خشکی شدید پیدا شود و هرجای بدن را که بخار در رشح نماید و چون استفراغ باین نقوع بتدریج نمایند تشنج

حادث نشود و بخوبی زائل شود پس هرگاه خارش زائل شود و جلد منبسط گردد لعل باستعمال موم روغن و دخول حمام کنند که موی ریخته بروید و این از غرائب نوادر ست و ایضاً

جربی را دیدیم که در اهواز حادث میشود و آثار او آنست که صفائح سیاه در بعض بقاع بدن میباشد و صورت بقعه مثل سوخته آتش بود پس رنگ او سیاه گردد و الم شدید آرد

و اطبای حذاق میدانند که این از خلط سوداوی لذاع حاد محترق ست و اخلاط او از سوء تدبیر و خوردن مالح و صحناة نان برنج و بقول حریفه محترق میگردد و نوعی از سودای محترقه

حادث یا بسبب هم میرسد پس هرگاه بسوی جلد میریزد آنچه مذکور شد پیدا میگردد و دیدم که علاج این نوع باین دوا میکردند و آن غریب ست تصحیح بعض او بطریق قیاس ممکن

ست و بعض او از حد قیاس خارج بود سوای آن تجربه که کردم بعد از آنکه ایشان را دیدم که بران جسارت می نمایند پس آنرا احسن التاثیر قریب النجع یافتم و آن این نوع جرب را

در سه چهار روز زائل میکند و کم دیدم از ایشان که هفت روز خوردند و زائل نشد میگیرند مرداسنگ خام دو درم کبریت آب نارسیده ده درم مامیران چینی دو درم شکر سفید

پنجاه درم و هر روز بنا شتا یکنیم درم میخورند و بران وایت تازه می نوشند و خلط سیاه مثل قیر قی میکنند و مهاربای ضلع صحیح و روغن بادام بریان کرده غذا میسازند و دوام شرب آب سرد

و قرص برف میکنند پس این دوا این نوع جرب را در چهار روز زائل میکند و این نیز از غریب انواع جرب و غریب معالجات اوست و ایضاً اهل شام را بر وجهی دیدیم که هرکه را جرب

هر نوع که میشود خیر کرده سفوف شاهتره نامیده اند بعد استفراغ و فصد و اصلاح غذا میدهند نسخه سفوف مذکور میگیرند برگ شاهتره خشک ده درم فنبیل سه درم ثلث کشنیز

خشک بست درم مامیران چینی پنج درم همه را سائیده سه چند آن شکر سفید بران می اندازند پس حریره از نشاسته ساخته بران این سفوف سه درم و تا چهار و تا پنج درم

بقدر قوت مریض انداخته میدهند و این در جرب اثر محمود میکند و طلای ایشان برای جمیع انواع جرب این طلاست میگیرند نوشادر دو درم کندر سوخته ده درم صمغ عربی

پنج درم سیماب مقتول پانزده درم و این همه را در سرکه آمیخته بدان طلا میکنند پس احراق عجیب می نماید و آنرا تاثیر و نفع ظاهر ست و چون برایشان صعب میگردد و بقایای

جرب باقی میماند مریض را روغن کنجد چند روز متواتر می نوشانند بعده رایب تازه ایام متوالی و از آنچه استعمال میکنند چسپانیدن زلو بسیار بر بقایای جرب ست

و بدان انتفاع می یابند چون این بعد تنقیه بمطبوخ و فصد باشد و این غریب از معالجات ست و ایضاً اهل طبرستان در جمیع انواع جرب یابس بعد استفراغ بمطبوخ

کنجد بریان کوفته بشکر استعمال میکنند و بدان انتفاع بین می یابند و در جمیع انواع جرب رطب استعمال می نمایند جلوس در چشمه کبریتی که اندک نطرون در آن آمیخته باشد

و جلوس دران بطول میدهند و آب آن می نوشند و ابدان ایشان جرب یکبارگی میریزد و این آبهای کبریتیه جمیع انواع جرب را نافع بود و ایضاً از غریب دوا یکه من

استعمال آن میکنم و از اوائل آنرا اخذ کرده ام و آن در جمیع انواع جرب رطب و یابس حسن النفع سریع التاثیر ست و بحسب مزاج انسان ترکیب داده میشود و آن

مریض البتہ بعد استفراغ و فصد و اصلاح غذا خورانیده میشود نسخهٔ آن اینست بگیرند کبریت آتش نادیده ده درم مامیران سه درم کنجد بریان کوفته پنجاه درم شکر سفید

پنجاه درم این همه بوزن یکصد و سیزده درم شهد هر روز از ان پنج درم بدهند و تناول جملهٔ این تمام نمیشود که جرب البته زائل میگردد و هر نوع که باشد و در ایام تناول این امر میکنیم بدخول حمام و مالش بروغن گل و آنکه اقتصار نمایند بر خوردن مزورات و گاهی اضافه میکنیم بر اجزای مذکوره چون مزاج مریض حار باشد طباشیر و تخم خرفه و تخم کاسنی و تخم کشوث و تخم کاهو و ریوند و عصارهٔ زرشک و مانند آن برای حفظ اعضای شریفه پس تاثیر او محمود می یابیم و واجب نیست که طبیب استعمال دوای مذکور کند چه من آنرا ذکر نکردم الا بعد تجربه در جمیع امزجه و جمیع بلدان و جمیع اوقات سال و باید که امتناع از استعمال او در ایامی باشد که دران شرب دوا منع میکنند مثل وقتی که دران آفتاب نزد منقلب باشد قبل آن پنج روز و بعد آن ده روز بعد ما از استعمال و امتناع نیست از غریب ادویه که استعمال آن بطریق طلا می کنم نسخه آن اینست که بگیرند آمله درست و بلیله زرد درست هر واحد بست درم نوشادر زیبق مقتول هر واحد سه درم و این همه را در زیت و روغن کنجد بجوشانند و از بخاریکه ازان بر آید خود را نگاه دارند پس آن روغن را مع ثفل گرفته بران مواضع جرب مالش نمایند و پیش آتش نشینند مادامیکه خوش آید و هر گاه از گرمی آتش الم احساس نمایند ترک آن کنند و همچنین در جمیع اعضا تا همه بدن شامل گردد اگر بر عمل این در یک شب قادر باشند جرب در یک شب زائل شود و همچنان متعاقب بعده در حمام داخل شوند و بروغن گل مالش نمایند و چون این همه ذکر کردم پس طلای کلی جامع بالغ در فعل نهایت در نوع او بیان می نمایم بعد فصد و استفراغ و اصلاح غذا در آخر جرب نه در اول آن استعمال کنند این نسخه او ست کندش دو درم بیخ حلفا سه درم بیخ درخت انار دو درم بیخ عنب الثعلب پنج درم بیخ حماض دشتی سه درم هلیله سوخته پنج درم تخم ریباس سه درم برگ خربزه سی درم سیماب کشته بخاکستر انگور یا خاکستر چوب سه درم شیدم اقلیمیای نقره دو درم میعه یابس سعلب هر واحد ده درم جوز سوخته پنج درم سنج توبال حدید هر یک ده درم نوشادر سه درم عاقرقرحا بیخ انجدان هر دو سوخته هر واحد سه درم همه را سائیده با زیبق مقتول بیامیزند بعد ازان بقطران لت کرده در دیگ سنگین مستطیل الجوانب همه آمیخته اندازند بعده بران طبق سفالین محکم کرده در تنور گرم یک شب گذارند و صبح از تنور برآرند و بگذارند تا آنکه سرد گردد بعد ازان همه دوا را برآرند اگر مثل حمیه گردد بهتر والا در تنور باز نهند بعده سائیده بقدر چهارم حصه آن نمک آمیزند و همه را در روغن گل و سرکه حل کنند چندانکه قیمی ماند پس بدان یک یک عضو را طلا کنند و بر جای دیگر طلا نکنند تا آنکه جای اول به نشود و باک نگردد و کسی که به سوزش او صبر کند طلای او یکبارگی مضایقه ندارد و این طلا معروف بسیاری ست بهر آنکه اول کسی که آنرا جمع کرده سیار بن موسی حرانی بوده و آن نادر طلاست به تجربه و استعمال آن کرده ام و از استعمال او نفع بزرگ دیدم

حکه

یعنی خارش و این مانند جرب بود لیکن درین بثور نمیباشد و سبب حکه بخارات حریفهٔ حادهٔ لذاعه ساکن زیر جلد ست و اخلاط حاده مثل خون رقیق حاد مخالط خلط صفراوی لذاع و این اخلاط و بخارات یا رقیق لطیف قلیل المقدار باشد و ازان حکه سریع البرء حادث شود بنا بر سرعت تحلل آن و یا غلیظ کثیر المقدار بود و ازان حکه متطاول بطی البرء حادث گردد بسبب بطوء تحلل و اندفاع آن و آن اکثر عارض شود از کثرت تناول نمکسود و ماهی گنده شور و پنیر کهنه و سیر و پیاز و جوز و الیان و کوامیخ و مانند آن هر چه خلط ردی پیدا کند و از قلت استحمام و کثرت چرک بر بدن و کسانی که بعد جماع آب گرم غسل نکنند و مالش بدن نمایند بیشتر درین مرض افتند و این دلیل قوی ست بر وجوب غسل بعد جماع در شرع شریف و گاهی حکه پیران را حادث شود بسبب ضعف جلد ایشان و کثرت تولد بلغم شور در ابدان ایشان بنا بر سوء هضم و ضعف حرارت غریزی و ضعف قوتها از تحلیل بخارات محتقنه زیر جلد خصوصاً اگر از اغذیه مولد خلط ردی مالح حریف که مذکور شد کثرت نمایند و صحت ازان در ایشان دشوار ست و هر گاه مادهٔ حکه بغلظت مائل بود با سبوسه میباشد و شیخ میفرماید که اسباب تولد مادهٔ جرب بعینه اسباب تولد مادهٔ حکه است لیکن آن قوی با فساد فرق در جرب و حکه آنست که با حکه اکثر بثور نبود چنانکه در جرب میباشد و صیبی و زیر جلد بعد دفع طبیعت دینجا یا بسبب انسداد مسام و کم پاک داشتن بدن ست و یا بسبب ضعف دافعه چنانکه پیران و بعضی بیماران را در آخر امراض و در نقاهت عارض میشود خصوصاً چون ماده بسیار یا غلیظ باشد و یا بسبب اغذیه ردیه که ازان خلط ردی حریف پیدا شود مثل غذای نمکین و تیز و مانند آن و یا بسبب سوء هضم که بدان غذا عفن گردد و حکه گاهی خالی از قشور نخالی بود که از عمق چیزی اخذ نکند و حکه سن پیری کمتر علاج پذیرد و تدبیر و مداوای آن کرده شود و مالجمله مادهٔ حکه میان جلد جمع میشود و اگر ازان چیزی در بدن باشد آن جرب یا بسبب دو شیرینیها مولدات حکه دشوار اند و انطاکی گوید که حکه تغیر سطح جلد و در لمس ست مع لذع مستلذ چون بخارند و بسیار رد و میان او و جرب فرق نمیکنند و فرق میان هر دو از سه وجه بود اول آنکه حکه از سطح جلد تجاوز نمیکند بخلاف جرب دوم آنکه ازان در کیفیت ردی تر و در کمیت کمتر میباشد سیم وجه سوم ذکر کرده و او آنست که حکه قرحه نمیکند و جرب عبارت از کهنه شدن حکه است

نسخهٔ طلای سیاری

نقل از ... قلیل زمانی بثوری بود و درین ... تن استقرار باشد ... علاج آن که خلط فاسد حکه آورد ... اگر زمانه دراز ان طول کشد جرب گردد ... ۱۲ منه عفا الله

وایضاً بعضی حکه بمثل مالش و استحمام منحل گردد مانند آنکه از سردی عارض شود و از اسباب حکه بعد عهد از استحمام و پوشیدن جامه درشت حابس و کثیف ست و اکثار اشیای حریف
و مالح و قدید و ممارست غبار و دخان و جماع بعد تناول مثل گندنا و خردل و ماده آن اخلاط رقیقه است و صورت آن بثور خفیف الادراک غالباً و خشونت اکال و فاعل
آن حرارت ضعیفه یا غریبه است و غایت آن انتشار بثور و فرط تقریح و علامتش ترشح رطوبات و لین ملمس ست در دموی و بلغمی و بالعکس اگر از صفرا و سودا باشد و ابن هبة الله گوید
که تولد حکه یا از خلط بلغمی غلیظ چسپنده زیر جلد ست که بسبب طول لبث خود متعفن شود و قوت از دفع او عاجز گردد و یا بسبب خلط لذاع محتشر زیر جلد یا مخالط خون محتبس
در عروق و استدلال بر خلط غلیظ ببرودت مزاج و تدبیر مبرد کنند و بر خلط حار بتدبیر مسخن و مزاج حار و شدت سوزش نمایند علاج بدستور جرب علاج کنند و نسخه اخراج مواد محترقه
نماید مثل مطبوخ افتیمون و مانند آن بدهند بعد ترطیب خلط و تعدیل قوام او و مهیا ساختن او برای استفراغ بنوشانیدن ماء الشعیر و ماء الجبن و بعد ازان اصلاح غذا و امالهٔ
آن نمایند بسوی چیزی که ازان رطوبت شیرین متولد گردد و استعمال حمام و مالش اندران لازم گیرند و از جماع بالکل منع کنند و تدبیر حکه پیران اصلاح غذا و مداومت حمام
و شستن بدن بطبیخ ریحان و مورد و گوشت خربزه است و اگر حکه مزمن مزاج سوداوی باشد شاهتره و هلیله زرد هر یک ششماشه بعرق شاهتره یا در آثار خیسانیده صاف کرده
شهد یکتوله داخل کرده دهند و مرداسنگ سفیداب کافور هر یک پنج ماشه بسرکه سوده روغن گل آمیخته ضماد سازند یا بجای در حکه اگر غلبه خون بینند اول فصد کنند مناسب حال
و ماء الجبن و سفوف لاجورد و حب آن دهند و روغن یاسمین سه توله آب لیمون کاغذی یکنیم توله سهاگه یک توله مرداسنگ نه ماشه بمالند و بعضی گلاب و قدری کافور عوض
مرداسنگ میکنند و در شیر میش یک آثار گوگرد یکنیم توله سوده آمیخته ضماد نموده جغرات بندند و مسکه آن گرفته بمالند که در سه روز حکه را دور کند و اگر در بالائی شیر ماده گاو نبات
دو توله و قدری گلاب قسم اول مخلوط کرده هر روز تا یکهفته بخورند مفید ست و کذا در بالائی و گلاب قدری رسکپور اضافه کرده بر بدن مالیدن سودمند و در بیاض والد مرحوم مرقوم ست
که اگر در مسکه میش نیم پاو که با آب یکصد بار شسته باشند سیماب شش ماشه کیله دو توله حل کرده مالش نمایند خارش دفع کند و مالش تخم خشخاش با آب لیمون سائیده و کذا چونه
یا شوره قلمی در روغن تلخ آمیخته و کذا صابون با آب سوده و یا افیون در روغن کنجد سوخته و یا ضماد روغن گل که سرکه سرشته و یا تخم بالنگو تخم خشخاش مساوی با آب سائیده و بعد ازان
با آب گرم غسل کردن نافع ست و یا سیماب را با برگ حنا یا آب برگ پان یا آب لیمو بسایند تا همچون خاکستر شود پس در روغن گل آمیخته بمالند و بعضی گلاب و روغن یاسمین
عوض روغن گل نوشته اند و این حب نیز جهت خارش نافع ست افیون یکدام سهاگه دو دام نصف سهاگه بریان کنند و نصف خام دارند پس با هم خوب حل کرده مثل کنار دشتی
حبها بندند و عند الحاجت حب را در آب حل کرده بر موضع خارش خوب بمالند در دو سه روز فائده میکند و این دوا برای حکه که از هوای بارد و آب سرد پدید آید نافع بود اسگند
شش درم زنجبیل سه درم فلفل موبه یکدرم شکر چهار درم سه چهار خوراک سازند و این ضماد برای خارش خشک بی بثور مفید ست تخم خشخاش کنجد مقشر برگ حنا سهاگه مرداسنگ
هر یک ششماشه بروغن یاسمین یا روغن گل یا آب لیمو سائیده قدری کافور آمیخته بمالند و بعد دو گهری غسل کنند **ایضاً** مرداسنگ یکتوله سیماب چهار ماشه آب ریحان روغن
ماده گاو و گلاب هر یک چهار توله روغن را با آب شیرین بست و چهار بار شسته آمیخته مثل مرهم ساخته وقت حاجت بمالند **ایضاً** که برای خارش خشک مجرب ست هر گاه کر
بمالند گل ارمنی یکدام کافور زعفران هر یک دو ماشه روغن بادام دو توله بسرکه و آب گل کافیشه دو توله سائیده بمالند **فائده** در بیاض والد مغفور بخط ایشان مسطور ست
که گاهی خارش شدید از رسیدن کنبله بر بدن پیدا میشود و کنبله کرمی ست مشهور پس گیرند جلیبت و در آب سائیده بران موضع خوب بمالند و بشویند و یا چونه با آب سائیده
مالش نمایند و از پارچه گلیم بشدت بمالند و یا قند سیاه کهنه و یا برگ کنجد تازه بمالند فقط **اقوال حکما** ابو سهل گوید که حکه اگر از خلط حاد ردی محتبس در عروق باشد علاج
باخراج خون نمایند اگر بدن متحمل باشد بعده استفراغ با دویه موافقه مثل هلیله و شاهتره و افتیمون و خربق سیاه و شحم حنظل کنند و بعد تنقیه بدن ادویه جالیه از خارج در حمام استعمال
نمایند و اگر ماده در عروق نباشد بلکه زیر جلد باشد فقط فصد استعمال نکنند لیکن اکتفا باسهال کنند و صرف عنایت فرمایند باستعمال ادویه که جلا و تنقیه از خارج نماید
پس ابتدا کنند بغسل از آب گرم بعده با آب چقندر و آب حماض و سبوس میده بسرکه سرشته و آرد باقلا و پوست خربزه و آب کرفس و بورق و آب طبیخ باقلا مالش نمایند و اگر تولد
حکه از خلط شور باشد باید که مالش بدن با آرد حلبه و عسل و عصارهٔ قثاء الحمار و آب کبر و آب خاکستر و مطبوخ حنظل کنند و ایارجه [illegible] انفع کند بگیرند گل سرخ و یا سرکه [illegible]
تا آنکه قوام بهم رسد بعده نصف وزن گل سرخ کبریت سوده مخلوط سازند و در حمام بر بدن بمالند و اگر اراده کنند که قوی تر گردد کبریت مساوی گل سرخ گردانند و ایضاً نفع
کند اگر بگیرند آب کرفس تازه و دران اندک سرکه آمیخته بر بدن در حمام بمالند و اگر حکه بسبب صفرا باشد باید که در حمام استحمام نمایند با آب شیرین گرم که دران مورد و شاهتره

وجوف خربزه پخته باشد **بوعلی سینا** مینویسد که علاج حکه یابسه بعد استفراغ اگر احتیاج بدان افتد بادویه که در علاج جرب معلوم شده مثل نوشیدن دوغ گاو ترش ست
و مثل استحمام بآب نیمگرم و استعمال مالش از روغنهای بارد خصوصاً چون در آن آب کرفس داخل کنند و علاج جرب یابس و حکه یابس قریب یکدیگر ست و از ادویه لینه
در آن خشخاش بسرکه سوده است و ایضاً برگ سوسن و ایضاً صبر بآب کاسنی و ایضاً نشاسته در ادویه داخل کرده میشود و آب کرفس بسرکه و گلاب نیکوست و از ادویه قویه
قیروطی ست که در آن افیون باشد مالش بدن بدان حکه را ساکن کند فاما ادویه قویه آنست که از ادویه اولی ترکیب دهند و در آن نوشادر داخل کرده بسرکه طلا نمایند خصوصاً
بخصیه و ایضاً شب یمانی و قطران و این حکه باطن بر و فرج را نیز نفع کند بخرقه حمول سازند و پیران در علاج حکه که ایشان را عارض شود بطلای دردی شراب باندک شبت
بطلب انتفاع یابند و اما تحللات برای حکه مجرب مثل آب دریای شور گرم کرده یا آب سبوس یا طبیخ قثاء الحمار ست و اما غذا برای صاحبان جرب و حکه آنچه ترطیب نماید
و خون نیک پیدا کند و اغذیه مائل بسبزروت و جلوبت و لحوم معتدل و اصحاب حکه شتویه را لابدست از استعمال روغنهای نرم در متناولات مثل روغن بادام و کنجد و مانند آن
مجوسی گوید که حکه عارض میشود از خلط شور که آن از خون رقیق آمیزد و از خلط صفراوی لذاع پس گاهی لاحق شود باید که استعمال فصد و شرب ماء الفواکه مقوی تبرید نمایند و از لبان
و گوشت ماهی شور و اشیای مالحه و حریفه پرهیز کنند و بر بدن آب سبوس گندم و آبیکه در آن پوست ریخت انگور پخته باشند بریزند و افراط استحمام آب شور نمایند و در حمام آب مطبوخ
پوست کرم و چغندر بر بدن کوفته و حلبه و سبوس بر بدن نطول کنند و چون سرکه گرم کرده بروغن گل بر بدن طلا نمایند و همچنین آب مطبوخ قثاء الحمار و آلشتین؟ بدن باندک آرد مسکل
و باقلا و مغز تخم خربزه باریک سوده بروغن گل نافع باشد و اگر حکه از خلط غلیظ بود و مدت او دراز گردد در حمام آب کرفس و سرکه و روغن گل و اندک بورق مالش بدن نمایند که
تسکین آن کند و یا بگیرند بورق و افیون و باریک سائیده بروغن گل و موم گداخته آمیخته در شب بر بدن بمالند و صبح در حمام داخل کنند که تسکین آن و تلطیف حرارت آن کند
و بیضه سائله در روغن گل چون در حمام طلا نمایند نفع بخشد و اگر بول طفل نابالغ بر بدن طلا کنند بدان انتفاع یابند و استحمام آب بحر نافع حکه است و این دوا نافع حکه بود و شیاف
مامیثا یکجزو بورق نیم جزو قسط تلخ سدس جزو همه را باریک سائیده بسرکه ممزوج آب بسرشند و در حمام بدان طلا نمایند و اگر از خلط رقیق باشد گلاب و سرکه و حنا بسرکه و شتر
و لحم خربزه بروغن گل و آب چغندر طلا کنند و صاحب حکه را باید که بر خاریدن ادمان نکند و بران صبر نماید و باید که دوامست پاک کردن بدن از چرک و اعتنا بتنظیف آن
نماید و پارچهای کتان پاک بپوشد بلزوم تدبیر مذکور کند که حکه زائل گردد باذن الله تعالی **ابن الیاس** گوید که علاج حکه فصد و استفراغ بدن بمطبوخ فواکه یا بمطبوخ هلیله است
و هر صبح شربت بنفشه و ترنجبین هر واحد ده درم در آب گرم حل کرده بنوشند اگر با آن سرفه باشد و غذا مزوره ماش بمغز بادام و اسفاناخ و کدو و ترخورند یا تمر هندی و شکر سفید هر واحد
ده درم و یا سکنجبین ساده بگلاب هر یک ده درم بنوشند و یا هر صبح نقوع شمش سه اوقیه گرفته سقمونیا نیم دانگ در آن حل کرده بیاشامند و غذا مزوره تمر هندی یا زرشک یا آلوی کوهی
بامغز بادام و اسفاناخ و کدو بخورند و دوام استحمام نمایند و در آن بروغن بنفشه و روغن کدو و روغن گل مالش کنند یا تخم خربزه بمالند یا بگیرند آب چغندر و آب خبازی و بر بدن نطول کنند
و اگر سبب حدوث حکه بلغم بورقی غلیظ باشد نقوع صبر و یا مطبوخ هلیله مقوی بتربد و صبر بنوشند و در حمام مالش بدن بآب کرفس و روغن گل و روغن بنفشه و سرکه باندکی بورق
کنند و گاهی سبب آن بخارات لطیف بود که بسوی جلد آید و آنجا متعفن شود و بوی بدن بد بو گردد و علاجش مالش بدن بآب گرم و روغن بنفشه است و صاحب حکه لباس
نرم پاک مثل توزی و کتان بپوشد و بگیرند مغز بادام مقشر و خشخاش مساوی و بسرکه سائیده در حمام بر بدن طلا کنند **طبری** گوید که آنچه بمشایخ حادث شود لاعلاج است سوای
آنکه طریق در معالجه ایشان اصلاح اغذیه و شرب نبیذ متوسط در قوت و لزوم دخول حمام و مالش بدن بروغن گل و سرکه است و اما در کهول علاج ایشان فصد و استفراغ بمطبوخ
افتیمون و لزوم اغذیه رطبه و نوشیدن ماء الشعیر و اصلاح اغذیه حتی الامکان ست پس اگر زائل نشود معاودت باستفراغ و فصد و نوشیدن ماء الجبن و شیر خر نمایند و دوام
بمالش در حمام بآب پخته کرفس و سرکه و روغن گل و بورق ارمنی کنند بعده در حمام داخل شوند و عرق آورند و نشف عرق بپارچه نمایند پس مالش بدوای مذکور کنند و در خانه مسخن
تا ساعت زمانی بنشینند پس اگر عرق مرتبه دوم آید در یکدیگر نشف شود و اگر عرق نکند بر بدن اشنان انداخته بمالند بعده سبوس سوده و آرد باقلا بمالند و در شب اندک روغن
گل بر بدن مالند و اما در جوانان و صبیان فصد کنند کسی را که از ایشان ممکن باشد و استفراغ باین مطبوخ بگیرند آب شاهتره مروق یک رطل و بران سه درم صبر سقوطری
و ده درم مامیران و پنج درم هلیله زرد و سه طسوج سقمونیای مشوی کوفته بیخته انداخته بنوشند و از این سه شربت بنوشند بعده آنچه مذکور شد از آب کرفس وغیره در روز
و بروغن گل در شب مالش نمایند و لزوم پرهیز و اصلاح غذا کنند و کسی که مزاج او صحت باشد ماء الشعیر و ماء الجبن یا شیر خر نوشانند و در صبیان شرط ازین و وضع محاجم

[illegible]

میان کتفین و پرهیز از اغذیه ردیه و مالش بچیزی که مذکور شد کفایت کنند و گاهی بروغن گل و دخول حمام ایشان را کفایت باشد و چون این معالجات خاصه ذکر کردیم پس
علاج کلی برای حکه بیان میکنیم که هرگاه در جرب و بثور نباشد فصد صاحبان حکه واستفراغ ابدان ایشان بادویه که مخرج احتراقات بود باید کرد و این که ذکر میکنیم نافع اصحاب حکه
است بگیرند آب کاسنی و عرق و دران فلوس خیارشنبر و اندک غاریقون منخول بجلاب سرشته بمالند و از ان شربات متوالیه بنوشند و چیزی از ادویه که بود در نفع و افضل و احسن
اثر در استفراغ اخلاط محترقه از خیارشنبر نیست و آنچه بر بدن ایشان طلا نمایند و خطا نکنند در یک روز فایده کند انیست که بگیرند برگ خرنوب و در سرکه بجوشانند پس سرکه صاف کرده
اندک خاک سیماب و قدری روغن گل بران انداخته بر بدن مالش نمایند که این تاثیر نیک دارد و بگیرند برگ سبز که هنوز خشک نشده باشد و آب او برآیه و خسته بلیله
سوخته دران آب حل کنند پس بران اندک سرکه و روغن گل و قدری کندش انداخته بآتش ملایم بجوشانند و بگذارند تا سرد شود بعده در حمام داخل شوند و بیرون آمده
بدان مالش کنند و این ابلغ النفع است و اصحاب حکه را امر کنند بدخول حمام و صبر بر فضاء گرم تا آنکه بدن او گرم شود پس بیرون آمده آب سرد مضمضه نمایند و استنشاق بدان
کنند بعده در آب نیم گرم بنشینند و بر خود از ان آب بسیار بریزند و این در یک دفعه بخارات محتقنه بیرون آرد و بعضی مردم را چون حکه بغیر جرب پیدا میشود و کد و تعب استعمال
می نمایند تا آنکه عرق آید بعده در حمام داخل میشوند و بر خویشتن آب نیم گرم بسیار میریزند و خوراک خود سرکه و شکر و روغن بادام میسازند و ازین تدبیر حکه زائل میگردد ابن هبة الله
گوید که علاج حکه تابع خلط بلغمی غلیظ باستفراغ بدن از حب صبر است و آب کرفس وغیره که سابق مذکور شد و در حمام طلا کنند جسم را آب بحر یا آب حمات بشویند پس اگر زمانه مرض
طول کند شیاف مامیثا وغیره که در قول مجوسی گذشت بر بدن طلا نمایند و علاج حکه حادث از خلط حار بفصد اکحل و اسهال بمطبوخ فاکهه و مواصلت حمام باید کرد و بدن را پاک
دارند و از اغذیه مفسد اخلاط اجتناب کنند و اگر بقیه آن در جسم باقی ماند آرد ترمس و باقلا و مغز تخم خربزه باریک سوده بگلاب و سرکه آمیخته طلا سازند و آب نیم گرم که در ان
پوست بیخ کرنب و چغندر و حلبه و سبوس و تخم خبازی جوشانیده باشند بر بدن نطول نمایند و اگر خلط شدید الحدة باشد اندک افیون در موم و روغن گل گداخته بشب
طلا کنند و صبح در حمام غسل نمایند و باید که صاحب حکه را از استعمال اغذیه مالحه و حریفه منع کنند و بر بقول بارده مثل کاهو و کاسنی و بوارد ترش و لحوم خفیفه اقتصار ورزند و اندک
شراب ممزوج بنوشند و در حمام بموم و روغن طلا کنند ابن نوح گوید که برای حکه بگیرند گل ارمنی یا مختوم سه درم کافور زعفران هر یک نیم درم و بسرکه و آب عصفر مطبوخ بسرشند
و روغن بادام افزوده چند مرتبه طلا سازند و یا بگیرند آب انار ترش و بابورق و روغن گل آمیخته بپزند تا اندک غلیظ گردد و در حمام طلا کنند و بورق را بعد طبخ دران اندازند و
بسرکه ممزوج آب سوده بدان طلا نمایند و یا بگیرند آرد عدس مقشر و در سرکه و روغن گل حل کرده طلا کنند و دوای قوی در تسکین حکاک آب پوست جوز رطب است یا آبیکه دران
حلبه یا شحم حنظل جوشانیده باشند و یا بگیرند مغز بادام تلخ و مازو و سنبل و بکر سائیده در آفتاب بنهند تا گرم شود و طلا سازند و یا بروغن کنجد چرب کنند و بران برگ سوسن بپاشند
و یا بگیرند مازو پنج درم و مرداسنگ یک اوقیه و روغن انداخته بدارند تا منتفع نگردد بعده سائیده طلا کنند و گاه باشد که خارش سخت در ذقن عارض شود چنانکه صاحب آن بکند دیگر
ریش و ست کشاید و این بنوبت هیجان کند پس باید که وقت نوبت هیجان حکه بحمام داخل شوند و ذقن را باین ادویه طلا نمایند بوره ارمنی یکدرم شحم حنظل نیم درم صندل
سرخ دو درم نشاسته پنج درم کوفته بیخته با سرکه کهنه و روغن گل سرشته استعمال کنند بعده در سائر ایام تدابیر اصحاب مالیخولیا پردازند و بترطیب بدن آن نمایند و اگر
حکه باشیری باطفال باشد حجامت یا ارسال علق نمایند اگر طفل از شش ماه گذشته باشد بعده آبیکه دران نیلوفر و گل سرخ و بنفشه و جو مقشر جوشانیده باشند غسل کنانند
و مرضعه را مطبوخ هلیله و شاهتره و اندک بادیان بنوشانند و مداومت سکنجبین فرمایند و از کد و جماع منع نمایند و اگر طفل ده ساله باشد حجامت کنند و آب هلیله و آب انار
میخوش و خیارشنبر و شیره خرفه بنوشانند و از حریف و مالح منع کنند خجندی گوید که علاج حکه فصد هفت اندام یا حجامت است و هر صبح شربت بنفشه و نیلوفر با سکنجبین
بماء الجبن و مغز تخم خیارین یا تخم خرفه بنوشند و اغذیه مبرده مرطبه مثل اسفاناخیه و ملوخیه و قرعیه بروغنهای بارد و رطب یا معتدل در حرارت بخورند و آنچه اصحاب این مرض
را نفع دهد نقوعات مشمشیه و سکنجبین است و اوامت استحمام بآب شیرین و مالش بروغن گل و بنفشه و کدو انطاکی گوید که فصد باسلیق و معالجه نمایند مطلقا و بعد آن اگر حاجت
متحقق گردد بعد از ان تنقیه خلط غالب کنند و همه آنچه در جرب گفته شد در اینجا بعمل آرند و از مجربات در دموی شربت بنفشه بماء الشعیر و آلو بخارا و عناب است و در بلغمی
لزوم غاریقون و صبر و مصطکی و در صفراوی صبر و هلیله کابلی و زرد و سقمونیا مسلوی یک مثقال از ان بآب تمر هندی بخورند و در سوداوی همین ادویه باضافه لاجورد
یا حجر ارمنی بعد از ان طلای مومرنج سابق و کثرت استحمام و مالش بآب نوشادر و آب لیمو و مغز خربزه طبق و سرگین کبوتر و حنا از مجربات مکتوم سرگین سفید سگ با

آن کبریت در ربع آن مصطکی و ثمن آن صمغ و عشر آن صبر ست جمع سازند و تا دو مثقال بخور ند گیلانی از بولس نقل کرده که حکه بعارض مشایخ از کبر سن بتمامه به نیفعود
لیکن تخفیف می یابد و اما حکه که در غیر مشایخ از حرارت خلط بود باید که معالجه باستفراغ آن خلط کنند اگر صفرا یا بلغم فاسد یا عفن شده باشد و یا از بلغم شور بود و این از سن مریض
و مزاج او و تدبیر او و از فصل و بلاد و ماتقدم آن شناخته میشود و پس اگر ظاهر شود که خلط در عروق با خون ست ابتدا بفصد عروق باید کرد و اگر خلط بکیفیت تنها ایذا دهد باید که استفراغ
آن بکنند و ادویه مصلح آن دهند بعده بعلاج خارجی مصروف شوند و حمامات بر ناهار و بعد تناول غذا استعمال کنند و در اوقات هر روز دو مرتبه در حمام داخل شوند و باید
که آبیکه دران چقندر یا حلبه یا سبوس یا خبازی بری و بستانی یا جو مقشر پخته باشند غسل نمایند و معهذا با آرد باقلا یا آرد ترمس یا بدو الی کا از خربزه سازند مالش کنند
و اگر مرض طول کشد امان دخول حمام نمایند و آبیکه بدان پودینه جبلی و برگ غار و بیخ قثاء الحمار و کبر و آب خاکستر یا سرکه و نمک تکمید کنند بعده بران نطرون خشک مع
دردی شراب بپاشند ... یکرطل و کندر یکرطل و کبریت زرد یکرطل و گل قیموليا نیم رطل مرکب با نزند و اگر خواهند که عرق خشک شود نمک بران پاشند نیز جائز بود
و باید که بطلوخ بسرکه و زیت با موم جبلی یا با کبریت سازند و یا بانزیج سرخ یا با اینهمه کنند و یا بخردل مع اندک جوز الطیب و سکه و زیت یا بخلزون سوخته سوده بعسل و بابیخ
حماض یا با شیاف منقیه بطلوخ سازند و اگر در مواضع قرحه فسود مرهم رطب که باسفیدوس میسازند استعمال باید کرد و یا موم بقدر را وقیه بروغن حنا یکنیم اوقیه گداخته کوگرد زرد
یک اوقیه آمیخته بعمل آرند و یکی بگیرند و خل جو نیکبار یکیک اوقیه و آب کرفس یا بینه در حمام استعمال کنند و کرفس تنها اگر بکوبند و بدان در حمام اغتسال نمایند منفعت عظیم نماید
بهاء الدین گوید که اگرچه حکه از قسم بثرات نیست اما چون میان جرب و حکه مناسبت بسیار ست تدابیر آنرا با تدابیر جرب ذکر میکنند و تدبیر هر دو در تنقیه و تغذیه بیکدیگر
نزدیک باشد و اما در استعمال ادویه از خارج در حکه آنقدر مبالغه نشاید کرد که اندر جرب و بدوای حاد احتیاج نیفتد و آب انار ترش و غوره بروغن گل طلا کردن و آرد باقلا و تخم خربزه
کوفته با آب کرفس و بوره طلا کردن و تعهد شستن بموم روغن گل جرب را شستن کافی بود و تیزاب فاروقی را نرم ساخته بدان شستن و بعده بروغن گل چرب کردن انفع علاجها
بود و جرب وحکه را او آنجا که ضعف هضم و ضعف قوتها سبب باشد علاج ضعفها باید کرد و آنجا که سبب چرک و کثافت جلد بود بغسل و مالش و دهن صلاح باید داد آنکه جرب
و حکه بحرانی را زود علاج نباید کرد که اندران خطر عود مرض و احتمال مرض دیگر باشد و هرگاه مزاج بقوت آید جرب و حکه بعدی به بهتر شدن نیارد علاج به تیزاب اولی بود
و حکه که ما در زاد و حکه پیری را علاج و اصلاح تمام کم میسر گردد و آنچه بسی مجرب ست در علاج مطلق جرب و حکه کهنه غسل ست آب بحدن گوگرد و از آب های شور

و بعال ... که ماده ... بیکی ...

حصف که آنرا بهندی انبهوری نامند

بثور کوچک مثل گاورس ست که بر ظاهر جلد متفرق یا مجتمع بود و با خارش باشد و چون خارش او مثل خلیدن سر خار بود و لهذا بثور شوکی نیز گویند و این در بلاد گرم و شدت گرما و بر بدن کسانی عارض
که عرق بسیار کنند و کمتر بشویند و چرک آنرا خوب دور نکنند اکثر عارض شود خصوصاً چون هوای سرد و آب سرد بدان رسد و از ان جلد کثیف و مسام بند شود و سبب او رطوبات رقیق
حاد صفراوی ست که با خون آمیزد و بقول شیخ موادی ست که کسل کند یعنی تخلف از حرکت سریع نماید بسبب ثقل خود از لحوق عرق سریع الخروج و بسبب رقت ماده پس در سطح
جلد محتبس شود گویا که او ثفل عرق ست که لطیف آن ترشح کند و آن ثفل از ترشح عصیان نماید و در جلد محتبس ماند و یا بخارات گرم غلیظ ست چون محتقن شود و از خروج باز ماند
هنگام انسداد مسام بسردی و در سطح جلد محتبس شود و در انجا رطوبات رقیق گردد و بثور شود و گاهی هیچ بثور ظاهر نبود و بلکه خشونتی مثل خشکریشه محاک و سوزش اندک در جلد
پدید آید چون ماده در غایت غلظ بود و عرق آمده باشد و انطاکی گوید که حصف رطوبت حاره ست که باقی ماند بعد رشح عرق در بلاد حار نزد سردی هوا و بدین سبب کثیف گردد
و مثل ذره و کوچک از ان بر آید با اندک خارش بود و در مصر ... النیل نامند بسبب حدوث او نزد زیادتی آب نیل و غالب اسباب او قلت تنقیه و کثرت آب سرد ست و طبری گوید
که حصف چیزی ست شبیه بنماء کوچک مثل ذره بزرگ و مثل دانه جاورس که در بدن مردم اندر تابستان ظاهر شود چون عرق بسیار کنند و در آب سرد در آیند و بهوای بارد نشینند
و سبب موجب آن دو سبب ست یکی هوای حار جنوبی و دوم بخارات بسیار که از اخلاط منحل گردد پس هرگاه انسان تعرض بهوای سرد نکند و بآب سرد غسل نماید و ناگه عرق
آید بقمیص یا مندیل خود خشک کند آن از حصف سالم ماند و اگر بآب سرد غسل کند مسام تنگ گردد و آن بخارات حار متوسط در غلظ از خروج باز ماند و بثور کوچک بحسب
تنگی مسام و صغر او پدید آید و تاثیر آن بحسب خلط غالب در بدن بود پس اگر غالب بران صفرا باشد سوزش او مختلط بخارش بود و اگر غالب خون باشد حصف با خارش
بسیار نباشد و رنگ او مائل بسرخی بود و اگر غالب بر بدن او بلغم باشد رنگ او مائل بسفیدی بود و کم درد و با خارش ضعیف باشد و یا سوزش و حدت نباشد و اگر خلط غالب

سوداء باشد حکه و سوزش و رنگ غیر معتاد از مجاری اعتدال و متوسط بود **علاج** بآب سرد غسل کنند و صندل سفید بگلاب سوده و یا گل سرشو بلعاب تخم خطمی آمیخته و یا گل
سفید که بهندی پنڈول نامند و یا حنا در آب کاسنی سرشته بر بدن ضماد کنند و بهر رفع چرک و تفتیح مسام بآب گرم که دران سبوس گندم و بابونه و اکلیل جوشانیده باشند غسل کنند
و بعد ازان سرکه و گلاب بمالند و اگر زائل نشود تنقیه بفصد و مسهل بار کنند و مطفیات خون دهند و بعد تقلیل اخلاط حاده اطلیه و اغتسال بعمل آرند و در مسکن سرد استراحت نمایند
و بدن را خنک دارند و منع عرق کنند باستعمال ادویه و غیره و طلا کردن روغن گل بامورد و یا مسکه تازه با کتیرا آمیخته سخت نافع آید و گاه باشد که مرض قوی تر افتد پس در طلاها
سرکه و روغن دخل باید ساخت **اقوال اکابر** شیخ الرئیس میفرماید که قطع ماده او کنند بفصد و اسهال اگر در بدن زیاده باشد و همچنین واجب ست که معتاد آن هر وقت استظهار
باستفراغ اخلاط حاده نماید و آنچه آنرا باز دارد و ازاله آن کند استحمام و پاک کردن بدن از چرک ست بعده اغتسال بآب سرد و مالش در حمام بگوشت خربزه مع آرد عدس بعد عرق
آمدن ایشان را نیکو ست بعد آن بشاهسفرم بعده ایضا تخم خربزه بعدس و آرد باقلا و اما صندل ابو اسنع کند با وجودیکه او خارش پیدا می نماید پس اگر با کافور باشد این فعل
نکند و ایضا حنا اگر رنگ او را مکروه ندارد ازان انتفاع یابد و آنچه مشابه آب انار و حماض و عدس و آلو بخارا و تمر هندی باشد تناول کنند و استعمال هر چیز که عرق را منع کند مثل
طبیخ مورد و گل سرخ و آب کشنیز و گویند که آب در آفتاب گرم کرده آنرا نفع کند و همه آبها که دران قوت قبض جوشانیده باشند و ترک حرکت و اجتناب از مواضع گرم عرق آرد و طلب مکانهائیکه
دران باد بسیار آید و ترویح بباد کش بسیار و اغتسال بآب سرد آنرا منع کند و ایضا مسوحات مثل روغن مورد و روغن گل و درین مسکه را خاصیت عظیم ست خصوصا با کتیرا
و صمغ و ایضا مسوحاتیکه دران قوت مرداسنگ و خبث و توتیا باشد خاصة و خاکستر برگ مورد و زریره برگ آس و برگ غار تازه و سداب و دقاق کندر و گاهی حصف از طلای
غری السمک در آب گداخته نفع کند و گاهی در مرض قوی احتیاج بهو برنج و کندر و کبریت افتد و اما آنچه ازان قرحه کند معالجه آن بمثل زرد چوب و مازو و گل ارمنی و سفیداب
بسرکه نمایند و مرهم سفیداب آنرا نیکو ست و گاهی آن قروح بفساد عظیم برسد و علاجش علاج حرق نار باشد و اگر آن مستحکم گردد علاج سعفه نمایند **طبری** گوید که علاجش
فصد ست اگر ممکن باشد و نوشیدن ماء الشعیر و اقتصار بر مزورات حصرمیه و زیرباجیه و مالش بدن در حمام باین دوا بگیرند آرد جو بحریر بیخته و آرد باقلا بعده برگ شفتالو تر
یک کف کبیر گرفته باریک ساییده آمیزند و بلعاب اسپغول برهم زده در حمام بعد عرق بر بدن طلا کنند و زمانه صالح دران نشینند بعد ازان بدن را بسبوس میده بمالند که این
نشف حصف و تجفیف او نماید و آنرا از جلد بریزاند و آنچه برای حصف بر بدن طلا کنند مغز خربزه بآب او ست و ایضا تخم آن کوفته بر بدن طلا نمایند و گاهی از برگ شفتالو تنها
طلا می نمایند و کسی که بسوزش دو الحکة صبر کند پس بهترین اشیا برای حصف اینست که بگیرند سرکه و گلاب و اندک کافور و در شیشه بجنبانند بعده در حمام رفته عرق آورند
و آنرا از پارچه نشف کرده بدوای مذکور مالش نمایند که او ساعتی احراق مسام نماید و دران غوص کند و قطع بخارات و ازاله حصف همان روز نماید و بعضی در ایام گرما حصف
بهم رسید و بر بدن روغن مالیدند و حصف باهم چسپید و مثل قوبا گردید پس بهتر معالجه او آنست که بروغن مس نکنند البته و لابد ست از استفراغ بدن بحسب امکان مردی از
اطبای اهواز بمن میگفت که اگر حصف را بمغز ترنج مخلوط بمغز خربزه تر بمالند دیگر روز آنرا زائل کند و بالجمله بعد استفراغ و اقلال از طعام محمود انسان را از حصف ایمن گرداند و چون
اشتداد نماید و صحت او دشوار گردد و شبیه بجرب شود پس بهترین اشیا آنرا آب چشمه کبریتی ست **صاحب کامل** گوید که بگیرند مغز خربزه و با اندک شونیز سرشته در حمام
بعد عرق طلا نمایند و کثرت استحمام بآب گرم مطبوخ اکلیل الملک سبوس کنند و از ریختن آب سرد بر بدن منع نمایند و ایضا مغز خربزه با آرد جو و روغن گل سرشته طلا کنند و یا بگیرند
سرکه و سنای مکی و نمک جریش و در حمام بدان مالش نمایند که نافع بود و یا بگیرند مازو و زرد چوب مساوی باریک سوده و در سرکه و روغن گل سرشته در حمام بعد عرق طلا کنند
و ساعتی بران صبر کرده بسبوس و آب سرد بشویند و آرد باقلا و ترمس و آرد جو اگر بسرکه سرشته در حمام طلا نمایند حصف را نفع دهد **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که ابتدا بفصد
کنند پس استفراغ بمطبوخ هلیله و شاهتره نمایند و در حمام بآب کشنیز و سرکه و گلاب طلا کنند و طلای حنا و سرکه در حمام نافعست و اگر مورد را بپزند و آن آب بسرکه و گلاب
طلا کنند سود دارد و در آب سرد نشستن و سرکه و گلاب مالیدن فائده کند و غذا چیزهای سرد و تر باید داد **ابن الیاس** گوید که هر صبح جلاب از تخم کاسنی و اصل السوس
هر واحد سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزوره نخود و ماش مغز بادام خورند و اگر آثار خون غالب باشد فصد نمایند و اخراج خون بحسب قوت واجب کنند بعد آن
مالش بدن بمغز خربزه یا تخم آن کوفته در حمام و یا بگیرند اندک سبوس جو و ارزن و بدان مالش بدن نمایند و تکثیر استحمام کنند بآب گرم که دران تخم خربزه و سبوس و اکلیل و شبت
جوشانیده باشند و یا بگیرند سرکه خمر و حنا و نمک جریش و در حمام بدان مالش فرمایند و یا در حمام نشینند حتی که عرق آید و بعد عرق مالش بدن بمغز خربزه یا تخم او مع ورس نمایند

و یا طلای بدن بآرد جو و آرد باقلا بسرکه در حمام کنند **خجندی** گوید که این دلوک آنرا نافعست جاورس سبوس گندم تخم خربزه اکلیل الملک مساوی سائیده در حمام بمالند بعد غسل کنند و مالش بنمک و بآرد عدس اشنان و سبوس در حمام آنرا نافعست و بگذارند تا عرق آید و اگر حدوث او بسبب سیدن سردی ببدن و بند شدن مسام باشد هر صبح جلابی کرده قول ابن الیاس گذشت باضافه آنکه ذرباج خوفند **ابو منصور** گوید که سبب حصف شوری عرقست مع قلت اغتسال و علاجش اسهال صفراست و مغز خربزه را طلا کردن بالخاصیت درین نافع و اگر رقت او غبا شد مغز تخم آن باندک سرکه طلا نمایند و موضع را بسرکه بشویند و نوشیدن آب تشنه آنرا نافعست و آب طبوخ برگ آس بدان بنید و با آرد عدس و اندکی کافور بآب کشنیز تر سرشته طلا کنند **مسیحی** گوید که طلا بصندلین مازو و زرد چوب بسرکه و گلاب کنند و یا کتیرا در آب تر کرده بروغن گل طلا نمایند و با بیکه دران برگ مورد و گل سرخ جوشانیده باشند جسم را بشویند **انطاکی** گوید که خفیف تا دقیقه عظیم نگردد طلا بآرد جو و سفیداب و آب لیمو و سرکه و گل ارمنی و روغن گل نمایند و حمام کنند پس اگر عظیم گردد فصد و اسهال باید و همو تدبیر مذکور نیز بعمل آرند و کلام درین مثل حکه است بغیر فرق

بنات اللیل

بثرهای کوچک احمر رنگ بدن باشد که با خارش و درشتی جلد و کرب شدید در سرما و وقت شب پدید آید و خاصه این مرض است که خارش درین باشد و نماید و در ابتدا از خاریدن لذت یابند لیکن بعد خاریدن درد شدید و سوزش و جای خارش بهم رسد و سبب آن احتباس فضول و ابخره واجب التحلیل زیر جلد است بسبب کثافت جلد و تنگی مسام و گاه نزد جودت هضم و در شب بسبب اجتماع حرارت در باطن بخارات کثرت نماید و بنا بر سردی هوا و غور حرارت مسام زیاده تنگ شود و جلد بسیار کثیف گردد و این مرض حادث شود و چون اکثر عروض آن در شب می باشد لهذا بنات اللیل نامیده اند و بعضی متقدمین اطلاق بنات اللیل بر شری کنند زیرا که او نیز اکثر در شب هیجان میکند و بقول گیلانی اسباب حدوث این مرض بدوام تمام حی شود و یکی از جهت بدن مثل تضییق مسام در خلقت یا بعارض پس هرگاه هضم جید باشد و سائر امور بر مجرای طبیعی جاری بود لامحاله زیر بدن در رطوبات و ابخره واجب الانفکاک بعرق و غیر فضله آگردد و چون از اطلا بسبب تنگی مسام منع کند آن ابخره محتبس شود و از جرم در آنجا متعفن گردد و سبب این مرض شود و دوم از جهت امور خارجی مثل سردی هوا و ریاح بارد و امثال آن و چون از اینان شب آنست که هوای او سرد میگردد و بسبب ظهور این بثور اگر چه در ابتدای روز باشد الا انکون آن و اول بروز آن در شب بود و لهذا مسمی ببنات اللیل شده و گاهی این مرض در روز نیز عارض میشود در این نزد استعمال آب سرد و یا ریاح بارده عارض گردد چنانچه هنگام غسل بآب سرد و با مسافران را وقت وزیدن باد سردی افتد **علاج** تنقیه بدن از مواد که آن ماده بخارات باشد بفصد و مسهل نمایند اگر حاجت آن بود و بعد از ان تدبیر تفتیح مسام بانحمام و مروخات و دلوکات که در علاج حکه و شری و غیر آن مسطور شده باید کرد و مالش بآب کرفس و دردی سرکه نافعست چنانچه شیخ الرئیس گفته که آب کرفس از سیالات مناسبه انیست و از ادویه نافعه این دردی سرکه است تنها و بورق و خاو زعفران و ایضاً صبر و مر از بهترین ادویه اینست و خصوصاً بعسل سرشته و همچنین صبر بآرد عدس و اندک سرکه و عسل و قرحه جالی و ایلاقی مینویسند که اول فصد و تنقیه بمطبوخ بلیله و نقوع صبر و آب انار و مانند آن کنند و در حمام حنا و آب کرفس طلا کردن و کذا سبوس گندم بسرکه و کذا آب چقندر و کذا آرد باقلا با سرکه طلا نمودن سود دارد و اگر این خارش طول کشد و ماده آن خلط بورقی باشد آرد حلبه بعسل آمیخته در حمام طلا کنند و بطبیخ قثاء الحمار یا بطبیخ تخم حنظل بشویند و آب کرفس و سرکه و روغن گل و یا آبیکه خربزه در ان جوشانیده باشند نافعست و آب انار با تخم حنظل طلا کردن سود دارد و اگر برنج سفید ده دو اوقیه کوفته بسرکه بسایند تا چون مرهم شود و یک اوقیه گوگرد سوده آمیزند و در حمام طلا کنند نافع بود و کسی را که قی کردن آسان باشد سود دارد **صفت** دوای سودمند تخم کرفس بادیان انیسون هر یک یک مثقال ریوند چینی گل سرخ هر یک دو مثقال ترنجبین برابر همه شربت چهار درم در آب سیستان سه روز متواتر بدهند و ابن الیاس گوید که تنقیه بدن از بخارات بفصد باسلیق یا هفت اندام و اسهال بحب الفواکه یا مطبوخ آن کنند و غذا مزوره ماش و مغز بادام و اسفاناخ دهند و توسیع مسام بدخول حمام و مالش بدن بسبوس و تخم خربزه نمایند و **انطاکی** گوید که معالجه بنات اللیل بچیزی نمایند که در بثور صفراوی و حکه مذکور شده و آنچه آنرا مخصوص است این معجون است **صنعت** آن کشنیز خشک تخم کاسنی تخم خرفه مساوی کبابه چینی نصف یکجزو شربت پنج درم بآب بقله و شکر و میر بهاء الدین نوشته که اگر خلط فضلی بسیار در بدن نباشد مسام را کشاده سازند بحمام و تمریخات و شستن تن بآرد باقلا و طبیخ چقندر و بدن را از سردی محفوظ دارند و غذا در روز نخورند و شب هیچ نخورند و بالای طعام حب الشفا یا حافظ الصحه بکار برند و از شربت و میوه و غذای خشک مسدد حذر کنند و اگر خلط بسیار بود اول تنقیه کنند آنگاه مسام جلد را بکشایند بدستور و آنجا که ماده آن خلط بورقی بود و مفارق آن باین دو دوا نیک نشود و بعد از تنقیه بلغم بقی و اسهال بدن را بطبیخ تخم حنظل و اندک آرد حلبه

در حمام نشوند هر روز بعد از آن آب کرفس و سرکه و روغن گل طلا کنند و غذاهای مفتح وجالی بهند غضیف از علاج جرب و حکه بکار برند و مصنف قرابادین گفته که جهت تفتیح مسام در حمام روند و در آب گرم تا دیر نشینند و ضماد از آرد باقلا و صبر و مر و شگوفه حنا برابر با آب برگ تاریان سازند و سداب و اشترخار و کوه هر یک یک قبضه اکلیل الملک نیم قبضه چغندر با برگ یک آثار با آب پخته بدن را بشویند بعده روغن بید مالیده

عرق مدنی

بفارسی رشته و در هندی نارو گویند و او هست که اولا بر عضوی خارش و سوزش شدید پیدا شود بعده آنجا بثره بر سطح جلد ظاهر شود پس انتفاخ یابد و آبله گردد و بعده سوراخ شود و از آن چیزی بشکل رگ باریک سرخ رنگ مائل بسیاهی مثل کرم اندک اندک بیرون آید و پیوسته دراز گردد و مقدار درازی او بحسب مقدار فضول منعقده رگ باشد پس اگر فضول بسیار بود طول کند و تا دو دست بر آید و اگر اندک باشد کوتاه بود و تا یک وجب بیرون آید و گاهی قبل از ظهور این مرض شرا بر بدن پدید آید پس آبله آن ظاهر شود و اکثر در پا و ساق و ران و گاهی در دستها و پهلو عارض شود و دیده ایم که شخصی را بر پشت و دیگری را در عضو تناسل بر آمده بود و چون آنرا بکشند بگسلد و از آن ورم و درد عظیم عارض گردد بلکه مدتی دراز کند و اگر منقطع نشود **بالجمله** سبب آن بقول شیخ و سمرقندی و ابن الیاس و غیرهم فضول ردی ست که در عروق حاصل شود و این فضول یا خون گرم ردی سوداوی باشد یا بلغم سوخته که آنها را حرارت مفرط و خشکی مزاج خشک بریان و منعقد ساخته و بشکل رگ گردانیده باشد بسبب حصول در جوف رگها پس طبیعت آنرا به سبیل دفع فضول بسوی بعض شعبهای عروق باریک دفع کند و جلد منتفخ شود و سوراخ گردد و بسبب شدت اندفاع آن شیخ میفرماید که چون اکثر زیر جلد مثل کرم حرکت میکند لهذا بعضی گمان میکنند که آن حیوان ست که در بدن پیدا شود از اخلاط فاسد متعفن در عروق بتکیف بکیفیتی که از آن دیدان متولد میگردد و قرشی گفته که این حق ست چه بعد خروج حرکت او را مشاهده کرده ام و خجندی گوید که این در حقیقت عرق نیست و آن حیوان ست که در بدن پیدا شود چنانچه باقی اقسام کرم متولد میشود و تولد او از ماده مائی شدید العفونت و فساد بود و از اسباب و شرب آبهای عفن ست و نیک نزاعی از آن بحسب مزاج او آنست که از آن این حیوان پیدا گردد و درین حکمت منفعت عظیم ست و ایضا ابو منصور گوید که سبب این مرض فساد اخلاط و تعفن او ست و انتقال و بکیفیتی که از آن پیشتر پیدا شود چون در ظاهر بدن باشد و کرم چون در باطن بود و چون در عروق که داخل لحم ست مرتبک گردد از این مرض پیدا شود و بعضی گمان میکنند که آن شعبه از لیف عصب ست که فاسد و غلیظ گردد و طبیعت آن را بسوی خارج دفع کند و جالینوس گوید که از امر او چیزی واضح تر و معتمد حاصل نشده و گویند که بعض آبهای غلیظ کدر و بعض بقول که آنرا در احداث این مرض خاصیتی باشد مثل ترب آنرا پیدا کنند و عروض او در بلاد دیگر آبهای آنها ردی و راکد شد بسیار بود و لهذا در یمن بکثرت افتد و در قریات شام که مردم آنها آب باران مجتمع در حوضها که مکشوفه میشوند بسیار میشود و ایضا در بلاد خوزستان و غیر آن مثل جرجان و نواحی آن بسبب خوردن پیازها بسیر متولد میشود و لیکن در آنجا منبسط و فراخ میگردد و مثل قرحه بزرگ میشود و اکثر تولد او از اغذیه خشک غلیظ مولد سودا بود و کذا شیرینی بسیار خوردن و غذا نیک هضم نشدن و کثرت تعب خصوصا کسی را که معتاد او نبود و حدوث این مرض ست و هر قدر که ماده مولد آن در بدن تیزتر باشد درد شدیدتر بود و حرکت او بیشتر باشد حتی که در اندک مدت بیرون آید و گاهی در یک بدن در چهل یا پنجاه موضع پیدا شود و با وجود این زود بعلاج خلاص یابند و در ابدان رطب متخلخل استعمال کننده حمامات و اغذیه رطب و شراب کم افتد و چون صورت این رشته مثل رگ بود و اکثر در مدینه منوره متولد شود لهذا به عرق مدنی مسمی شده و ایضا در بلاد گرم و خشک مثل مصر و حبش و هند اکثر حادث شود و طبری گوید که عرق مدنی از آن می نامند که در بلده موصوفه هنگام بسیار خوردن مردم کراث نبطی را اکثر پیدا می گردد و لهذا اطبای آن بلاد بایں اسم نامیده اند و اما در یونانی آنرا عرق حبلی گویند بسبب درازی او مثل حبل و چون اطبا دیدند که این عرق در مدینه اکثر متولد میشود اسم یونانی را گذاشته بعرق مدنی موسوم ساختند و گیلانی گوید بعید نیست که مراد از مدینه مدینه دیگر از شهرها باشد مثل مدینه معروف بمدینة الحکماء زیرا که این مرض درین مدینه بسیار عارض میشود بخلاف مدینه منوره **علاج** فصد باسلیق و صافن از جانب مخالف کنند و بعد از نضج تنقیه سودا و مسهل آن نمایند و ماء الجبن دهند و در اول ظهور آبله صبر نیم درم بخورانند در روز دوم یک درم و در روز سوم یک نیم درم بدهند و آبله را نیز بصبر طلا سازند و هر گاه رشته ظهور نماید بر پاره اسرب که بوزن یکدرم باشد آنرا به پیچند و از گسستن رشته پرهیز نمایند و آب گرم بران ریزند و روغن نرگس و بنفشه بمالند و خاکستر نی سه درم مرداسنگ پنج درم با موم و روغن آمیخته بمالند و اگر صابون قبرسی در روغن کنجد گداخته مثل مرهم ساخته ضماد کنند بغایت نافع ست و پوست انداخته مار در قند سیاه حب بسته خوردن مفید بود و اگر نقش پر طاوس در قلیان بکشند و یا در قند سیاه آمیخته بخورند از اله رشته کند و اگر پر اسپ بقدر نخود در قند سیاه حب ساخته بخورند نیز سود دارد و اگر اندکی مغز جمال گوته آب بلیله بیده بر محل رشته نهند اگرچه سوزش بسیار آرد لیکن در یکبار دفع کند و هر گاه بگسلد باید که آن موضع را در طول بشگافند و بیرون نمایند

بیرون آرند و بعد از آن پنبهٔ کهنه در روغن زرد تر نموده در آن موضع نهند تا بقیهٔ آن را بخورد و بعد از آن مرهم مدمل بکار برند دیگر خبیثه سوده آرد ماش زرد چوب سوده سرگین مرغ بیاب پخته
مغز بادنجان پخته روغن چراغ همه را درهم نموده در ظرفی پخته نیم گرم بندند برای ورمیکه بعد از گسیختن رشته حادث شود مجرب است **ذکر بعض ادویه** نافع عرق مدنی حب که رشته را
بغیر کلفت برمی آرد انگزه یک سیر شاهی قند سیاه کهنه چهار سیر شاهی از همه هفت حب بندند و هر روز یکی با سه توله روغن گاو بخورند **ایضاً** سهاگه بریان کنجد و قند سیاه شش جزو همه پخته
هر روز بقدر نه ماشه بخورند **دوای** مجرب بعض اطبا مرداسنگ یکماشه سوده در چهار پنج توله روغن زرد آمیخته همراه کهچری بخورند در ابتدای مرض که شرا و آبله ظهور کند بدهند که همان
روز زائل شود دیگر سهاگه نیم درم در روغن زرد حل کرده هر روز تا سه روز بخورند و غذا چرب باید خورد و گویند که هرگاه علامت خروج رشته معلوم شود کافور مرچ سیاه طلا کنند
که بر نیاید و مادهٔ او تحلیل گردد دیگر حنا در سوده در روغن گاو آمیخته طلا کنند که همه یکبار بر آمده زائل گردد و یا سرگین کبوتر و قند سیاه طلا کنند و یا از بیخ و سعد و یا مقل و اشخار
طلا نمایند **دیگر** برای دفع رشته صابون بلادر هر یک چهار دام روغن گاو نیم پاو اول بلادر را در روغن سوخته دور کنند پس صابون انداخته بپزند و حل کرده بدارند و بر پارچه
مالیده بچسپانند و از آب محفوظ دارند و این دوا در ابتدای ظهور آبله نیز مفید و راقم پیاز را بریده عوض بلادر در روغن سوخته بدستور ساخته اکثر بعمل آورده خیلی مفید یافته **دیگر**
افیون پیاز صابون روغن کنجد اول صابون و پیاز را ریزه ریزه کرده در روغن جوش دهند پس افیون حل کنند که مثل مرهم شود بر دهن نارو و حوالی آن ضماد کنند و هنگام
تیاری دوا بخار آن بموضع رشته بدهند پس ضماد کنند و بعضی صابون دو دام و آب پیاز و روغن کنجد هر واحد یک تانک گرفته هر سه را در ظرف آهنی می پزند تا سخت شود
پهن کرده همه بر نارو می بندند در چند روز دفع میکند **دیگر** ابرک سیاه یک توله باریک کوفته در شیر آگ یک توله قرص بسته زخم را بشراب شسته بر بندند و بالایش برگ تنبول نهند
و از صبح تا شام بسته دارند در چند بار تمام بیرون آید و اگر هرتال را در شیر برگ آگ ساییده قرص ساخته بر موضع آبله بندند و بالایش برگ پان و یا برگ آگ نهند نیز نافع بود
ضماد نافع عرق مدنی رال یکدام صابون دو دام افیون ده ماشه باریک ساییده در روغن کنجد هشت دام پخته مخلوط سازند که مثل مرهم شود بر برگ تنبول مالیده صبح و شام
بندند **ایضاً** مجرب اسپغول تخم کنوچه مرداسنگ سوده در سرکه جوشانیده موضع را بروغن گل چرب کرده بر آن بندند **ایضاً** اسپغول تخم ریحان در آب لیمو ساییده ضماد کنند
و در هر پاس تجدید آن نمایند و ضماد برگ ریحان نیز نافع است **ایضاً** که بغایت مفید و مجرب است پیخال کبوتر صحرائی هشت جزو تنکار یک جزو هر دو را ساییده در بول آدمی پخته
ضماد نمایند و سه روز بسته دارند بعده دوا را جدا کرده سر رشته با آهستگی بیرون کشند و باز ضماد نمایند اگر تمامه بر نیاید **طلا** برای رشته پیپر یک نیم توله سیندور باقشک سه پتهی باهم
ساییده بر موضع جراحت صبح و شام نهند تا جراحت را زیاده و اگر ده تمام رشته را بر آرد **اقوال حذاق** شیخ الرئیس میفرماید که محافظت از عرق مدنی در بلادیکه پیدا
می شود و از اغذیه که متولد میگردد بمضادت سبب او نمایند و آن باستفراغ خون ردی از فصد باسلیق یا صافن بحسب موضع و تنقیهٔ خون بمثل شربت هر دو هلیله و طبیخ
افتیمون و شرب حب قوقایا خاصةً و استعمال اطریفل مرتب از سنا و شاهتره و ترطیب بدن با غذیهٔ مرطبه و استحمام و سائر تدابیر مرطب معلوم باشد و هرگاه اثر او ظاهر شود صواب
آنست که تبرید عضو با ضمادهٔ مبردهٔ مرطبه مثل عصارات باردهٔ معروفه بصندلین و کافور بعد تنقیهٔ بدن استعمال نمایند و ایضاً استظهار بچسپانیدن زلو بر موضع آن کنند
و از اطلیهٔ جیده طلا از صبر و صندل و کافور است و یا مرو و نیز قطونا و شیر تازه پس اگر فائده نشود و آبله کردن آغاز نماید مناسب است که آن را منع کند و بگذارد و تخفیف الم
در آن کند اینکه صاحب او سه روز متصل هر روز یکدرم و نیم صبر بخورد و بر آن صبر طلا کند و یا بروغن و رطوبت لزج صبر تر طلا نماید و همچنین در ابتدای آن که خارج گردد
و اگر از این علاج متاثر نشود و بیرون آید صواب آنست که برای او چیزی که بر آن بر بندند و بر آن با آهستگی اندک اندک بپیچند مهیا سازند تا بالکل خارج شود و نیز انقطاع و بهتر پاره
پارهٔ اسرب است که بر آن بپیچند و بر ثقل او در جذب رشته اقتصار نمایند که با آهستگی منجذب شود و منقطع نگردد و در تسهیل خروج آن جهد کنند باین طور که در تسخیف
و تخلخل عضو بنطول از آب گرم و لعابات مبرده و ادهان لینهٔ بارده و لطیف الحرارة و مانند آن مداومت نمایند تا خروج او سهل گردد و گاهی بدین آسان نگردد بلکه احتیاج
بمثل تلطیخ بروغن خیری یا زنبق یا بان افتد بر آن مرهم زفت استعمال کنند و اگر حدس واجب گردد که آن را بشگافند و بالکل بیرون آرند و مانعی نباشد بشگافند و اخراج نمایند
و از استعمال ادویهٔ حاده حذر کنند که آن گاهی با کله مؤدی گردد و هرگاه بر او اخراج او دمان و لکات بنمک اندک اندک کنند و از خلف با آهستگی بمالند و از مخرج او بلطف بکشند
بالکل خارج شود و خصوصاً چون بعید تر از شلغ او بشگافند و در آنجا زیر او میل داخل نمایند و دفع کنند و او امت مسح کنند و آن بلیح اندک اندک و با آهستگی بیرون آید هرگاه
این عمل بدان کنند بالکل خارج گردد پس اگر منقطع شود و در بشید تا گردد از قطع شدن او چاره نباشد تا آنکه بار دیگر گرفته شود بعده با آهستگی بیرون آرند و معالجه موضع علاج

جراحات کنند **طبری** گوید که علاجش فصد مریض ست و استفراغ خون اندک و اخراج صفرا بادویه که مخرج صفرای صرف باشند مثل سقمونیا و افسنتین و شربت ورد و مکرر بعده لزوم مریض بماء الشعیر و حریره مرتب از نشاسته و شیر بز و اگر فصل ربیع باشد ماء الجبن بروغن بادام نوشند و غذا از بچهٔ ماکیان رطب و باچه بره سازند و بعد جمیع تدبیر او مسلک ترطیب و تعدیل حرارت سلوک نمایند و دائم بر عضو موم روغن که از روغن بنفشه ساخته و بران اندک زوفای رطب انداخته باشند بمالند و اگر در شهری باشند که هوای او گرم و خشک بود بسوی جایکه هوای او بارد و رطب کثیر الرطوبت باشد نقل کنند و اگر فصل گرما بود مسکن او بپاشیدن آب و بادکش و فرش برگ بید خوش سازند و امر بشمیدن بنفشه و نیلوفر نمایند و هرگاه مریض اراده پیچیدن رشته بیرون آمده نماید بر موضع روغن بمالد پس بآهستگی آنرا بپیچد و علامت خروج و انقضای او ظهور خارش در موضع ست و علامت ابتدای خروج او نیز خارش موضعست و فرق میان اول و دیگر آنست که خارش اول باالم بود و خارش دیگر باللذت باشد پس هرگاه رشته بگسلد بحیله یا بحال طبیعی موضع آن دهن کشاده ماند لهذا اسفل صلب و مترشح بریم متصل گویا که او سرگین کنجشک ست پس اگر رشته در عضوی دیگر ظهور نماید این موضع به گردد و اگر منقضی گردد ایضاً بعد زمانی به شود و ملتحم گردد و ماد امیکه دهن کشاده باشد و ریم که مذکور شد ترشح کند و رشته در عضو دیگر ظاهر نشود یقین کنند که درینجا بقیهٔ آنست و جراحت ملتحم نشود تا آنکه طبیعت آن فضله را تحلیل نکند و یا رشته از موضع دیگر بیرون نیاید و اما چون منقضی گردد و موضع او بخضر باقی ماند علاجش آنست که ژاله یا برف آنرا انجا رند تا منبسط گردد و از ان خون برآید پس ترک نمایند که آن خشک ریشه کند و به شود و همچنین انچه در ملک جرجان ظاهر میشود علاجش بعینه همین علاج ست و بهترین اشیا در معالجه نوشیدن ماء الجبن و ترطیب بدن باغذیه است پس اگر در بدن امتلا ظاهر شود استفراغ او باشربهٔ خفیفه کنند و اولی آنست که از حقنهٔ لینه بروغن بسیار باشد **مجوسی** گوید که هرگاه علامات این مرض ظاهر شود و جائی از عضو آبله کند واجب ست که ابتدا بتدبیر ترطیب بدن کنند باغذیهٔ محموده و خوردن لحوم معتدل المزاج و دخول حمام و نطول آب گرم بر جای مرض و از خوردن بقول حریفه مثل پیاز و سیر و خردل و ترب و از تناول اغذیهٔ غلیظه و حریفه مثل کوامیخ و ماهی شور و لحم نمکسود و خرما و مانند آن پرهیز نمایند و صلحای صبر سقوطری هر روز یکدرم بخورند و بر موضع بصبر طلا نماید که این از حدوث او منع کند و اما چون ظاهر شود باید که نظر کنند اگر صاحب او التهاب و تپ یابد و طبیعت معتدل باشد ابتدا بفصد باسلیق از دست مقابل موضع مرض کنند و اگر طبیعت محتبس و تپ باشد اسهال بماء الفواکه نمایند و بادوی اشیای مبردهٔ مرطبه مانند ماء الشعیر و غیره استعمال کنند و اگر در بدن تپ نباشد و حرارت در جای خروج رشته بود باید که صاحب او در انقوع صبر آب کاسنی بدهند و چون خوب ظاهر گردد انچه از ان ظاهر شود آنرا بر قطع اسرب بر بندند و بران بپیچند و هر قدر که از ان بیرون آید بران بپیچند و اندک اندک بآهستگی بکشند تا منقطع نشود و همه برآید و در بدن چیزی از ان باقی نماند و این ضماد کنند موم ربع رطل روغن کنجد یکرطل مرداسنگ خاکستر نی هر واحد سه درم بوره یکدرم موم را در روغن گداخته ادویه بران انداخته مرهم سازند و بر موضع طلا کنند و ایضاً باسیغول و روغن بنفشه ضماد کنند و اگر رشته بگسلد موضع را در طول بسوی ناحیه که از ان رشته آمده باشد بشگافند تا زهر ماده او که در انجا باشد خالی گردد و دران روغن زرد و پنبهٔ کهنه نهند تا مابقی آنرا بخورد و بعده بادویهٔ منبت لحم علاج کنند **خجندی** گوید که بعد فصد هر صبح منضجات فضول غلیظه بنوشانند تا آنکه آثار نضج در قاروره ظاهر شود بعده تنقیه بمطبوخ افتیمون و حبوب و مطبوخات مخرج سودا کنند و اطریفل صغیر مخلوط بسنا و شاهتره آنرا نافعست و هرگاه حادث شود و طبع قبض باشد بحقنهٔ لینه یا بمطبوخ فواکه و هلیلجات تلیین نمایند و غذا ماء الشعیر و ماش مغز بادام دهند اگر با آن تپ باشد و الا گوشت طیور و فضا و حلوا نخورانند و از گسستن رشته احتیاط نمایند و غلامی را دیدم که از انقطاع رشته بعد چهار پنج روز بمرد و ضماد خاکستر نی و غیره که آن در ذیل علاج گذشت اعانت بر خروج رشته می نماید باقی همانست که در اقوال سابق مسطور شد **ابن نوح** گوید که انچه منع حدوث او کند انیست که حب اصطمخیقون یا قوقایا یا این معجون بخورند بگیرند هلیله و بلیله و آمله و زنجبیل و تربد و قنبیل هر واحد بجزو کوفته بیخته با مثل آن فانیذ سرشته ده درم از ان بخورند و این معجون را خاصیتی ست در منع این مرض و ترک لحم و شراب البته کنند و از خوردن بقول و فواکه در بلاد یکه عادت تولد این مرض دران باشد پرهیز باید کرد و چون التهاب و آبله ابتدا کند صبر تا سه روز بخورانند و طلا کنند و چون رشته برآید بر قطعهٔ اسرب یکدرم به پیچند بعده ضماد آرد گندم و زردی بیضه و روغن گل بر موضع نمایند **گیلانی** گوید که دفع و منع رشته از خروج بعد تکون ماده بوجهی از وجوه جائز نیست و اصل دران رعایت دو امر ست یکی تنقیهٔ بدن از مواد ردیه که از ان این مرض پیدا میشود دوم تحصیل خون نیک و ترطیب مزاج و اخلاط رطبه و رطوبات عذبه که دران حدت و لذع و حرافت و مانند آن نباشد و ماء الشعیر و عناب و آلوبخارا استعمال کنند اگر در طبیعت قبض باشد و الا ماء الشعیر ساده یا مغز فلوس و امثال آن بدهند و بالش عضو بروغنهای مرطب کنند و اهتمام بر ترطیب و طلای عضو باطلیهٔ مرطبه و ریختن نطولات مرطب از حشائش مرطبه و مزیل حدت اخلاط و معذب آن

نمایند و معجون قنبیل در ابطال آن خاصیتی ست و ماده آنرا در مدت ده روز مستاصل گرداند و نسخهٔ آن در قول ابن نوح گذشت و ضماد مجرب اینست که در سرکه تخم کنوچه
بپزند و موضع را بروغن گل مسح کرده بران نهند و چون برگ صبر را بکارد تراشیده بر موضع به بندند در هر وقت که باشد از اجود معالجات این مرض و علاج مجربست گویا که میان این مرض
و صبر منافعت و مقابله بحسب خاصیت ست و چون رشته بگسلد از ان اوجاع شدید و احوال هائله از ان بر مریض خوف باشد حادث شود لهذا اشارت کرده اند که عضو را
که دران رشته بر آید در آب گرم غرق کنند تا بحرارت آب بیرون آید بعده بانگشت اندک اندک دفع کنند و در طبیعت رفت جذب ست بهر وجه که خواهند استعمال کنند و مرهمی
که از طب الفقرا برسانند و آنکه از سنبل مرتب کنند درین مرض نیکوست و ایضاً بگیرند اشق و پیاز نرگس و بیخ نی و سائیده بعسل سرشته بران موضع ضماد کنند و این ادویه یا گرم مفرد بعسل نهند
نیز نفع بخشد و بعد شگاف والم مرهم رسل بعده مرهم جدوار تالیف مؤلف استعمال کنند **خضر** گوید که استفراغ ماده نمایند اگر سوداوی باشد بمثل شربت شاهتره مدبر با ریوند و هلیلهٔ سیاه
و حجر ارمنی و اگر از بلغم شور بود با غاریقون و هلیلهٔ کابلی آمیزند و اغذیهٔ مرطبه مثل ماکیان فربه و شوربا های چرب و حریرهٔ جو تخم خیار و مغز تخم کدو دهند **میر عوض** میگوید
که درین زمان بطور اطبای هند چنان رواج یافته که اول روغن زرد بر تمام ورم رشته همی مالند بعد از ان برگ عشر ببندند و روغن بران مالیده گرم نمایند و بر تمام ورم
تکمید کنند بعده شهدینی که دوای هندی ست معروف باریک سوده با بول آدمی سرشته قرص سازند و بر سوراخ نهاده بر بندند از بیخ بیرون می آورد و اگر **عوض** دوای مذکور
آرد ماش هندی یا موتهه چهار دام انگزه یکماشه نمک در اندک آب سرشته قرص ساخته به بندند بعد مالش روغن و تکمید بدستور هم نافع بود **مصنف اقتباس** گوید که اول
فصد صافن و یا باسلیق از جانب دیگر کنند و تنقیه بمسهلات بلغم و سودا ایارجات و مرات فرمایند و حمام معتدل متواتر استعمال نمایند و نقوع صبر بآب کاسنی سبز سه روز
و یا هفت روز بدهند که قلع این علت میکند و وزن صبر روز اول نیم درم و روز دوم یکدرم و روز سوم یکنیم درم و روز چهارم دو درم باید و از روز پنجم نیم درم هر روز بکاهند
و همچنین تا هفت روز دهند و شب خیسانیده صبح با شکر بدهند و هرگاه رشته گسسته شود و عضو ورم کند آنعضو را در آب شور و یا در آبکامه شب یمانی و نمک طعام و تنکار
دران جوشانیده باشند بدارند و باضماد و اطلیه و الکمده و نطولات جاذبه منضجه مدد نمایند تا بازود بدید آید و انجا را بنشتر شگافته تمامه بر آرند و مرهم اعجاز و غیره
مندمل سازند و خوردن اطریفل قنبیل علویخان که قاتل دیدان است و این اطریفل هامان منع از حدوث آن میکند و در رفع این مرض عظیم الاثر ست **صفت**
اطریفل هامان بگیرند پوست هلیلهٔ کابلی بست درم پوست بلیله آمله افتیمون هریک ده درم برنگ کابلی پانزده درم زنجبیل شیطرج هندی سعد کوفی زوفا قسط تلخ
هریک سه درم سانج هندی دو درم بسفایج اسطوخودوس هریک هفت درم غاریقون پنج درم مصطکی انیسون قرنفل خیربوا کندر جوزبوا هریک دو درم فلفل دار فلفل
نارمشک هاشا هریک چهار درم عسل سه یا چهار وزن ادویهٔ شربتی از سه تا چهار درم **مؤلف جوامع** گوید که علاج آن بطریق عموم آنست که اهل و سکنهٔ بلدیکه دران
این مرض عام باشد و خصوص معتادین بدین مرض در فصل بهار البته تنقیهٔ بدن نمایند از فصد و مسهلات صفرا و بلغم مانند حبوب سقمونیا و صبر و قوقایا و نقوع صبر و مطبوخ
افتیمون و یا بلیلجات و سنا با مغز فلوس خیارشنبر و شیرخشت و یا شربت ورد مکرر و یا ترنجبین و روغن بادام و دوا المسهل و حب عصارهٔ ریوند و ماء الجبن و امثال اینها
بعد از منضجات و بعد از تنقیه استعمال کنند اطریفلات چند روز مانند اطریفل سنائی و افتیمونی قنبیلی و معجون قنبیل که قامع مادهٔ آنست و کثرت استحمام نمایند و در دوای
مزاج را تصفیهٔ خون و فصد و حجامت و اخراج خون بقدر ضرورت و قوت و بعد از ان اشیای معدلهٔ مزاج خون از اشربه و ادویهٔ مناسبه بیاشامند و اغذیهٔ لطیفه مولد
خون صاف لطیف خورند و اجتناب از اغذیه و اشیای مولد آن مثل پنیر خشک شور و گندنا و تره تیزک و گوشت گاو و مرغ پیر و برنج پیر و پرخوری تخمه و آشامیدن آبهای
غلیظ راکد نمایند و بعد از ظهور رشته قدری پیاز را کوبیده آب آنرا بران بفشارند و آهسته آهسته آنرا بکشند تا بر آید و نگسلد و آب پیاز بران بیفشرده باشند اگر تمام
آن بیکدفعه بر آید بهتر بزودی دهن آن زخم را بند نمایند که هوا یا آب داخل آن نگردد و اگر قدری بر آید و باقی بآسانی بر نیاید آنرا بحال خود بگذارند و بران آب پیاز بفشارند
و قطعهٔ پیاز را بران گذاشته انچه بر آمده آنرا بچوب یا میل سرب پیچیده بعصابه بر بندند و بعد از زمانی کشاده بر آن آب پیاز بفشارند و بملایمت آنرا بکشند تا بر آید و اگر باز تمام
بآسانی بر نیاید بدستور بر آن آب پیاز افشرده و قطعهٔ پیاز گذاشته به بندند و بعد زمانی بدستور بکشند و همچنین بعمل آرند تا تمام آن بر آید و اگر رشته بگسلد و ورم کند و درد
شدت نماید و از ان تپ بهم رسد و مریض بی قرار باشد این ضماد کنند نسخهٔ آن همانست که دران روغن چراغ یعنی روغن بزرکتان و شیشه و غیره است و در ذیل
علاج مسطور شد بر پارچه مالیده بر ورم گذارند و هر روز تبدیل نمایند بعد سه چهار روز پخته گردد پس اگر خود بخود منفجر نگردد نشتر زنند و بملایمت بفشارند که چرک آن

براید پس فتیله بصابون آلوده و یا برگ نیم سوده بر دهن آن گذارند تا بند نگردد و بران آن ضماد را گذارند تا باقی نیز پخته شود و همه چرک آن برآید بعده آنرا بمرهم مناسب
ملتیم سازند **طریق استعمال منضجات و مسهلات** درین مرض اگر ماده صفراوی باشد گاوزبان شاهتره و بسفایج اسطوخودوس بادرنجبویه گل بنفشه
گل نیلوفر افتیمون در صره بسته هریک دو مثقال آلو بخارا آلو سیاه انجیر زرد مشمش اصفهانی سپستان هریک ده دانه مویز منقی بست دانه تمر هندی زرشک هر واحد دو مثقال
ادویه را سوای افتیمون شب در آب دو رطل خیسانیده صبح بجوشانند تا آنکه سوم حصه آب بماند پس صره افتیمون را انداخته یکدو جوش دیگر داده فرود آرند و افتیمون را
بمالند و افشرده دور کنند پس صاف نموده سکنجبین افتیمونی پانزده مثقال داخل کرده بیاشامند و در روز دوم تخم خرپزه تخم خیارین هر سه نیمکوفته هریک دو مثقال در طبیخ و ترنجبین
ده مثقال بعد طبخ اضافه کنند و در روز سوم بیخ کاسنی بیخ بادیان اصل السوس عنب الثعلب پرسیاوشان هریک دو مثقال و فلوس خیارشنبر پانزده مثقال روغن بادام یک
مثقال داخل کرده بیاشامند و شب حب سقمونیا یا صبر با قوقایا و یا حب عصاره ریوند هر کدام که مناسب دانند بخورانند و صبح روز چهارم این مسهل سهل کامل جامع بدهند قنطوریون
دقیق تخم کاسنی گل سرخ هریک دو مثقال سنای مکی چهار مثقال عود صلیب دو درم عناب ده دانه پوست هلیله کابلی هلیله سیاه هریک دو مثقال مع ادویه منضج روز اول سوای آلو
و انجیر و مویز و مشمش اصفهانی و تمر هندی و زرشک و مع ادویه روز دوم و سوم لیکن وزن افتیمون چهار مثقال و سپستان بست دانه کنند و در سه رطل آب شب تر کرده صبح بدستور
بجوشانند و صاف کرده شیرخشت گلقند هریک ده مثقال بر اجزای مسهل سابق افزوده و سکنجبین بزوری بر کرده ریوند چینی یکدرم سوده بران پاشیده نیمگرم بنوشند و روز پنجم یک عدد
هلیله مربی بگلاب شسته یکدانگ حجر ارمنی مغسول آمیخته بخورند و بالایش شربت گاوزبان ده مثقال در عرق بیدمشک و گلاب هریک ده مثقال حل کرده بیاشامند و روز ششم
منضج روز اول و در روز هفتم نسخه روز دوم و روز هشتم منضج روز سوم و شب نهم حبوب مذکوره و صبح آن مسهل روز چهارم بیاشامند و در امزجه حاره اسطوخودوس و قنطوریون و بادرنجبویه
داخل نکنند و در کاهیدن و افزودن اوزان ادویه منضج و مسهل بحسب مزاج و سن مریض موقوف برای طبیب است **و اگر** ماده بلغمیت داشته باشد روز اول منضج از گاوزبان و بادرنجبویه
بسفایج قنطوریون دقیق زوفای خشک عنب الثعلب پرسیاوشان اسطوخودوس افسنتین هریک دو مثقال انجیر زرد هفت دانه مویز منقی بست عدد جوشانیده صاف کرده ترنجبین
گلقند هریک پانزده مثقال حل کرده صاف نموده بنوشند و روز دوم پوست بیخ کاسنی بیخ بادیان ایرسا بیخ کبر اصل السوس هریک ده مثقال بیفزایند روز سوم فلوس خیارشنبر پانزده مثقال
روغن بادام یک مثقال زیاده کنند شب چهارم ایارج فیقرا یکدرم پوست هلیله کابلی تربد سفید هریک دو دانگ جندبیدستر دانگ شحم حنظل مقل ازرق کتیرا هریک یکدانگ سوده بروغن بادام
چرب کرده حب ساخته بورق طلا سه عدد پیچیده وقت خواب فرو برند و عقب آن آب نیمگرم بنوشند و یا ایارج فیقرا غاریقون ریوند چینی تربد سفید هریک نیم درم شحم حنظل
نیم دانگ سقمونیای مشوی یکنیم دانگ حجر ارمنی مغسول و یا حجر لاجورد نیم درم مصطکی مقل ازرق کتیرا نمک هندی هریک دو نخود یا ده مثقال بنفشه سرشته سحر بخورند و یا
و صبح ادویه روز اول و دوم و سوم سوای زوفا و عنب الثعلب و پرسیاوشان و اسطوخودوس و افسنتین و انجیر و بیخ کاسنی و ایرسا گرفته پوست هلیله کابلی کرفس
گل سرخ هریک دو مثقال سنای مکی چهار مثقال شیرخشت پانزده مثقال داخل کرده تربد سفید موصوف دو مثقال بران پاشیده بنوشند و روز پنجم هلیله مربی یک عدد
شسته مصطکی سوده نیم مثقال آمیخته بخورند بعد آن نبات سفید پنج مثقال گلاب عرق بادرنجبویه هریک ده مثقال شربت نموده بنوشند و روز ششم نسخه روز اول و روز هفتم
نسخه روز سوم و شب هشتم ایارج لوغاذیا چهار مثقال حب ساخته فرو برند و بالایش آب نیمگرم بنوشند و روز هشتم نسخه روز چهارم بنوشند و غذا درین ایام میان روز نخودآب
گوشت مرغ جوان یا دراج یا کبک و شب پلاو از یکی ازین گوشتها و روز نهم نسخه روز پنجم بنوشند بعده پنج شش روز دیگر هلیله مربی و مصطکی با شربت اسطوخودوس پنج
مثقال و عرقیات مذکور و تخم فرنجمشک یک مثقال بخورند **و اگر** ماده سوداویت داشته باشد روز اول گاوزبان شاهتره بسفایج بادرنجبویه عنب الثعلب پرسیاوشان
اصل السوس مقشر گل بنفشه گل نیلوفر هریک دو مثقال عناب انجیر زرد هریک ده دانه جوشانیده صاف نموده ترنجبین سکنجبین افتیمونی هریک پانزده مثقال حل کرده باز صاف کرده
نیمگرم بنوشند و روز دوم و سوم تخم خیارین تخم خرپزه پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان بیخ کشوث افتیمون در صره بسته هریک دو مثقال اضافه نمایند و شب چهارم حب لاجورد
یک مثقال سوده بروغن بادام چرب نموده و معجون نجاح دو مثقال سرشته حب ساخته بورق نقره پیچیده وقت خواب فرو برند و عقب آن آب نیمگرم بنوشند و صبح پوست هلیله زرد پوست
هلیله کابلی هلیله سیاه گل سرخ هریک دو مثقال سنای مکی چهار مثقال مشمش اصفهانی دوازده دانه مویز منقی بست عدد فلوس خیارشنبر پانزده مثقال شیرخشت دو مثقال روغن
بادام دو مثقال عوض پرسیاوشان و بیخ کشوث در نسخه روز اول و دوم و سوم افزوده استعمال نمایند و روز پنجم هلیله مربی یکعدد بگلاب شسته لاجورد مغسول یکدانگ آمیخته در ورق طلا

دو عدد بران بچیده بخورند و بعد آن تخم بالنگو یک مثقال شربت گاوزبان پنج مثقال گلاب ده مثقال بنوشند و روز ششم دوای روز اول و روز هفتم نسخهٔ روز دوم عمل آرند و شب
هشتم دوای شب چهارم و روز هشتم دوای روز چهارم بنوشند و درین ایام وقت ظهر شوربای قیمه یا نخوداب گوشت مرغ جوان بخورند و شب پلاو و قلیه حلوا و بعد این چهار روز
مداومت بخوردن هلیله مربی بگلاب شسته و شربت از نبات و گلاب و عرق گاوزبان و عرق بید مشک هر یک پنج مثقال تخم شربتی یک مثقال پاشیده باید کرد و اگر صاحب
این مرض را اوجاع مفاصل باشد در منضجات و مسهلات آن سورنجان داخل نمایند و اگر زن بود دوا در ارحام منظور باشد در سوداوی تخم کشوث و سکرانه و شکاعی و افتیمون
و در بلغمی حلبه و خسک و انیسون و شکاعی و اشیع و کمافیطوس و کمادریوس و اگر صفراوی باشد تخم خیارین تخم خربزه تخم کاسنی تخم کشوث و مانند اینها در منضجات و مسهلات آن
اضافه کنند و اگر اندک ماده باقی مانده باشد چند روز بعد فراغ از مسهل مداومت باطریفلات مذکوره و معجون قنبیل نمایند

سعفه

و آن بقول شیخ از جملهٔ بثور قرحیه است که اول به بثور مستحکم خفیه متفرقه در چند مواضع آغاز کند و بعد آن بقروحی که بران خشکریشه بود متقرح و ریش گردد و مایل بسرخی باشد
و بر سر کودکان بسیار حادث شود و آنرا بهندی گنج نامند و صاحب دراکنجه و دیلوع زائل گردد و گاهی بر رو و گاهی در سائر بدن افتد و آن دو نوع ست یکی رطب که از ان زردآب
سیلان کند و آنرا شیرنجیه و سعفهٔ رطبه نامند و دوم یابس و این نوع بغایت خشک باشد و پوستهای تنک سفید از ان جدا شود و بقوبا ثبت یا به ابتدا کند و بسیار باشد
که در سر ماثوران کند بسرعت و در دیگر مواضع زائل شود و سبب سعفهٔ رطوبت ردیه حادهٔ اکاله است که با خون آمیزد و ایضاً اخلاط غلیظهٔ ردیه پس غلیظ از ان زیر جلد محتبس شود
و ورم و بثور پیدا کند و رقیق از ان منتشر گردد و بحدت و تاکل خویش جلد را ریش و فاسد کند و از ان زردآب لذاع سیلان کند و سبب نوع یابس آن خلط سوداوی ست
بسیار که رطوبت حریفه بادی آمیزد پس بسوی جلد مندفع گردد و آنرا فاسد کند و بخورد و قشور از ان جدا گردد صاحب کامل گوید که سعفه قروحی ست که در سر حادث شود
و آنرا خشکریشه بود و آن انواع ست نوعی را از ان شهدی گویند و حدوث او از بلغم شوری علامتش آنست که او قروح بود بادی در جلد سر سوراخهای باریک شود
و در سوراخهای او رطوبت شبیه بشهد بود و نوع دیگر آنست که آنرا تینی نامند علامتش قروح مستدیره صلب ست که بالای آن سرخی باشد و در جوف او چیزی مانند تخم انجیر بود و گویند
است که آنرا ابو دخوانند و آن نیز قروح مستدیره صلب بود و در سوراخهای باریک بود الا سوراخهای این کمتر از سوراخهای سعفهٔ شهدیه باشد و از ان رطوبت مانند آب
گوشت بیرون آید و نوعی دیگر از ان بثور سرخ ست که در شکل بسرپستان مشابه باشد و از ان رطوبت شبیه بمائیت خون برآید و نوعی از ان یابس سفید رنگ شبیه
بشوره است که از ان پوست سفید جدا شود و ابن الیاس گوید که حدوث سعفهٔ شیرنجی از فضلات عفنه و رطوبات فاسده بود و این اکثر بصبیان حادث شود خصوصاً
صبیان بسبب کثرت رطوبت ابدان و کثرت صعود بخارات و ضعف اعضای ایشان و نوع سعفهٔ شهدی بنبت اشعار را فاسد کند و نوعی دیگر از سعفه ست که برؤس الابر[1]
معروف ست و در مسام و منابت موها حادث شود و از ان رطوبت مانند آب گوشت سائل گردد و بقول طبری مادهٔ مولد این غلیظ مع کیفیت حاره حریفه بود و نوعی
دیگر که آنرا سعفهٔ حمرا نامند و در جلد سر حادث شود خاصتاً و هرگاه موی سر بتراشند جلد سر سرخ خالص الحمرة ظاهر شود و باشد که رنگ او بسیاهی مائل بود و صاحب او درد سر
دست و وجع دریابد و جالینوس ذکر کرده که اگر این قرحه کند صاحب او از ان شفا نیابد و اگر متقرح نگردد و بعلاج موافق معالجه نمایند صحت یابد و گاهی با آن خارش لازم بود
و گاهی از ان پوست باریک جدا شود و خجندی گوید که علامهٔ سعفه معروف برؤس ابر صفراوی حاد بود و صنفی دیگر از سعفه ست که آنرا سعفهٔ سودا گویند و آن مائل بسیاهی
باشد و جرجانی و ایلاقی مینویسند که سعفه و شیرنیه یعنی شیرنجی بثرها بود که بر سطح بدن برآید و در گوشت غائر نباشد لیکن بعضی فراخ شود و در درد و خارش و سوزش کمتر بود
و سعفه بیشتر بر جلد سر برآید و شیرنیه بر سر و روی و دیگر اعضا برآید و سوزش شیرنیه زیاده از سوزش سعفه و سائل تر از سعفه بود و آنچه از سعفه برآید ریمی بود غلیظ و لزج که قوام
او چون قوام انگبین بود و باشد که رقیق تر بود و باشد که خشک بود و هیچ از وی سیلان نکند و باشد که شوره برآید همچون نمک و آنچه از شیرنیه سائل گردد رقیق بود و انطاکی گوید
که سعفه قروحی ست در اعضای راس و از فساد خلط پیدا شود و بادی بوضع فاسد گردد و گاهی بادی و ورم باشد و علامات او آنست که اگر بسبب یکی از دو خلط رطب یعنی خون
یا بلغم باشد سعفهٔ رطب باشد پس اگر از بلغم بود و مواد او بسفیدی مائل باشد و الا اگر از خون بود بسرخی زند و آنچه بسبب یکی از دو خلط یابس یعنی صفرا یا سودا باشد علامتش
تقشف و یبس و تیرگی سوداوی ست و زردی صفراوی و خروج پوست مثل سبوس از سر و گاهی با صفراوی رطوبت مراری بود و در حال صغر سن بسبب رطوبت بسیار فتنه

[1] رؤس الابر یعنی سرهای سوزن ست که چون بدین نوع آنهم که مویهای آن موضع ایستاده شوند و سخت گردند گویا سوزن ست لهذا به این اسم مسمی شده ۱۲ منه سرخط العلاج

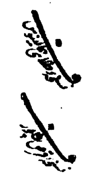
واین مرض را بنج و قراع نامند و بصحت هنگام بلوغ مفارقت کند وگاهی بنابت موی دائم فاسد شود پس بگردد موی زرد و بعضی ازان شهدیه باشد و در جلد سر سوراخ مثل سوراخهای
قرص شهد گردد و بعضی ازان مشابه انجیر در تشقیق و تبثر آن بود و بعضی ازان آنست که باوی جلد بسیار سرخ گردد و خون سیلان کند نزد ازاله موی و بحسب اسنان و بلدان
و فصول بسیار مختلف بود و آنچه گفتیم بدان عود میکند و میر بهاء الدین مینویسد که قرع که آنرا کچلی و کلی گویند نوعی از سعفه بود و بسیار باشد که پوست را بخورد و مسام را به بندد
و همچو محل داغ نماید چنانچه بعضی کلان را واقع میشود و قسم دیگر سعفه متقرح بود و آنرا شهدیه گویند و این بر روی و دیگر اندامها بیشتر ازان افتد که بر سر و باشد که پوست را
بخورد و ماده این علتها خلط دموی مخلوط از صفرا و بلغم شور و طبری گوید که فرق میان شهدیه و سعفه رطبه آنست که بالای سعفه رطبه پوست باریک رطب نماید و زیر او ریم بود و آن
قطعه متصل باشد حتی که گاهی در رقعه سر بمقدار چهار انگشت یکقطعه بود و در شهدیه مکشوف باشد و در سوراخهای او صدید واقف نماید مثل وقوف عسل در شهد و غیر ملتزق
بالزاق قطعه واحد بود و سوراخها کشاده باشد بخلاف سعفه و این مرض نوعیست معروف بعجر و آن شبیه بدمامیل و خراجات ست که در جلد سر ظاهر شود و سخت باشد
و ریم نکند و مثل غدد باقی ماند بعده منحل و متلاشی گردد و از مواضع دیگر ظاهر شود و جالینوس گفته که اکثر دیده ام که این علت باولاد صیادان ماهی حادث میشود و باین قول
ایما کرده بسوی آنکه این علت از بخارات غلیظه از جهت تخمه میباشد **علاج** اگر طفل شیرخواره باشد تنقیه مرضعه کنند بفصد سر رو و اسهال و از طفل نیز خون بگیرند بحجامت
و چسپانیدن زلو و در مریض جوان تنقیه او بفصد و مسهل حسب غلبه خلط نمایند و بر اغذیه تفهه مثل قلیه کدو و اسفاناخ و زرده تخم مرغ اقتصار ورزند و بعد تنقیه و اصلاح خون
باطلیه سعفه طلا نمایند مثلا از چوب غز بادام تلخ گلنار را تنج کاغذ سوخته مازو برگ مورد بیخ سوسن اقاقیا قنبیل جمله یا هرچه ازینها بهم رسد باریک ساخته بسرکه و روغن گل
آمیخته طلا کنند و در سعفه یابسه تنقیه خلط سوداوی نمایند و ترطیب مزاج باغذیه مرطبه و حمام و غیر آن از تدابیر مرطبه که در امراض سوداوی مسطور ست بعد ازان آب گرم
و لعابات مثل لعاب تخم خطمی و بنفشه و تخم کنوچه و تخم کتان بر سعفه ریزند و قیروطی و شحوم و روغنهای بارد بمالند و همان روغنها در بینی چکانند و اگر سعفه غلیظه صلبه باشد تا آن
بخراشند تا خون آلوده گردد پس سرکه و نمک آب صابون بمالند و یا بر آن زلو چسپانند بعده بدوای سعفه که قوی التجفیف باشد مثل مرهم احمر طلا کنند **بیان ادویه**
مفرده نافع سعفه اگر مریض اندر حمام غسل نهند و مکان سعفه را بمنشاه و موی سر و سدر بشویند تا آنکه پاک گردد و خشکریشه جدا شود و سر را بمنشفه خوب خشک کرده بعد روغن
گل چرب نمایند و برگ سوسن کوفته بیخته بران پاشیده بچسپانند و لباس پوشانیده از حمام بیرون آرند و همچنین سه یا چهار مرتبه بعمل آرند مریض صحت یابد و مجرب سویدی ست
و اگر خاکستر بردی سوخته نزد خروج از حمام و بعد چرب کردن بروغن گل بر سعفه کبوس نمایند نیز مجرب ست و اگر در جائیکه سعفه باشد رگی بزرگ تفحص نمایند و فصد او کرده
خونی که ازان خارج شود بر سعفه طلا نمایند بالخاصیت مجرب نوشته و کذا ریوند مثل غبار سوده بسرکه طلا کردن مجرب ست و مسکه خوردن و طلا کردن سعفه یابس را مجرب
ممدوح الیه ست و ضماد حنای قریش بر سعفه مجرب نوشته و کذا ضماد ایرسا و اگر کلنار بروغن کنجد در شیشه انداخته تا چهل روز در آفتاب بیاویزند و مثل روغن گل بسازند و
سعفه را مکرر بدان چرب نمایند بالخاصیت مجرب ست و طلای روغن گل شفتالو و موم زرد و کذا طلای خرزه بقر با آب و کذا استخوان فیل سوخته و کذا آب ترشی ترنج و صابون
آمیخته بتکرار نیز از مجربات اوست و ضماد بول انسان بزیت یا بخاکستر چوب انگور و کذا سرگین کبوتر با دهن و کذا قسط هندی سوده با آب یا بعسل و کذا غری السمک بسرکه
حل کرده و کذا اکر و یا و یا قرن ماعز سوده بسرکه سرشته و کذا دهنج بسرکه سوده و کذا مغز تخم بید انجیر و حب بلسان و زرنیخ زرد جدا جدا سوده مساوی بعسل سرشته و کذا حلبه کوفته
بعسل پخته و کذا آرد حلبه و بورق و آب چقندر و کذا ترمس تلخ بسرکه و عسل و کذا سفیداب بروغن گل و کذا خزف تنور بسرکه و کذا سکبینج بسرکه و کذا افیون و نمک برآب
سرشته ضماد کردن و بعد سه چهار ساعت بآب سرد شستن و کذا تخم شفتالو سوده و کذا خون روباه و نمک و خرزه بقر و کذا آب کرفس و آب بادیان و زرنیخ زرد و کذا سرگین سوخته بسرکه
هر واحد نافع سعفه است و اگر مریض در حمام غسل کند و خشکریشه از سعفه بشوید و هنگام بیرون آمدن از حمام سعفه را بروغن گل چرب کرده بران قنبیل طائفی خشک بچسپاند
و پارچه پوشیده از حمام برآید و سه مرتبه این فعل کند سودمند بود و همچنین کبوس کاغذ سوخته بزیت و یا بسرگین فیل سوخته و کذا دهن بروغن زنبق و کبوس سم بز سوخته و غسل
سعفه بطبیخ کبیکج بمرات و کذا با آب کبریتی و اکل و ضماد حب الصنوبر کبار و طلاء سوطرنه و فقرو رحنائی که تمام شب بدان خضاب کرده خشک نموده ساییده باشند و شرب و طلای
ورس و کذا سکنجبین با آب نمام و تعلیق علق بر صاحب سعفه و اختلاط زمرد مثل غبار سوده با دویه سعفه نیز مفید ست و بقول اطبای هند گل تنباکو سوده و یا پوست ته کفش
کهنه سوخته بروغن سرشف آمیخته و یا برگ ارنڈ نرم کوفته بقدری نمک ساییده و یا گوگرد چیزی سرخ ست ساییده با بعضی آمیخته و یا خردل نصف بریان و نصف خام ساییده

بروغن سرشف آمیخته و یا سم اسپ سوخته بروغن کنجد آمیخته و یا اثر بکاین نیمکوفته در روغن سرشف سوخته و یا برگ فراش سابیده قرص بسته در روغن تلخ سوخته صاف کرده و یا کلونجی بسرکه و یا پهک چقندر خام سوده و یا سرگین بز سوخته بر سعفه طلا کردن هر واحد نافع ست **ذکر بعض ادویه مرکبه معمول در اقسام سعفه** **دوای انگیکه** جهت سعفه اطفال مجرب ست نیله تهوته یکماشه در ده خانه کسی که نخود بریان میکند دو دام در روغن سرسون بریان نماید پس بجبه آهنی خوب بسایند و بر سر طلا نمایند اولا اندکی سوزش میکند بعد ساعتی ساکن شود و اگر آمله سوخته نیم پاو کوکنار سوخته ربع پاو حنا کمیله هر واحد دو دام سهاگه بریان خاکستر گلمن هر واحد نیم دام زیاده کنند و زن توتیا دو دام هر یک نیم دام کنند و در روغن مذکور حل کرده بکار برند مفید تر باشد **روغن اوراق** که نافع سعفه ست و مجرب برگ یاسمین برگ نیب برگ فراش برگ سنبهالو برگ بیدانجیر برگ بکاین هر واحد دو دام سابیده قرص نموده در پاو آثار روغن کنجد بسوزند که سیاه شود و صاف کرده کمیله مرداسنگ برگ حنا سهاگه بریان زردچوب سوخته کات سفید بابچی سوخته آمله سوخته فلفل گرد سوخته هر واحد دو درم نیله تهوته نیم درم سابیده در روغن انداخته بچوب نیب حل نمایند و بعد تراشیدن موی سر بمالند **ضماد** مفید سعفه و مجرب **طلای خشک** کمیله چونه بری هر یک یکدام نیله تهوته نیم دام کته ششدام کوفته بیخته بروغن سرشف آمیخته بمالند و ساعتی در آفتاب نشینند و اگر آرد نخود شسته و اندکی نیله تهوته سوخته باریک ساخته در جغرات ترش آمیخته کف مال کنند تا مانند خمیر شود پس موی سر تراشیده بمالند و بعد یکپاس بشویند نیز نافع ست **ایضاً** هلدی سوخته آمله سوخته برگ حنا هر یک دو توله سهاگه بریان کمیله مرداسنگ فلفل سوخته هر واحد یکتوله نیله تهوته یکنیم ماشه کوفته بیخته بروغن تلخ آمیخته بعد حلق سر مالیده باشند مجرب ست **ایضاً** که در سعفه رطب و یابس و جرب مجرب گوگرد سیماب توتیای سبز هر یک سه ماشه گل سوخته تهوته یکنیم توله کهرل کنند که سیاه شود در روغن تلخ آمیخته بمالند و بعد یکساعت سرگین گاومیش بمالند و بعد خشک شدن مالیده دور کنند و آب سر بشویند سه بار کافی ست **ایضاً** برگ حنا چهار توله بابچی مرداسنگ کمیله کته سهاگه هر یک دو توله نیله تهوته سه ماشه کوفته بیخته با روغن تلخ آمیخته بکار برند **ضماد** که سعفه یابس قوبا را مجرب ست مغز تخم کدو ده جزو توتیای مغسول دو جزو شنگرف هفت جزو بشیر تازه ضماد کنند که در سه بار زائل کند **تضمید** دیل با سرکه مفید ست **طلای سعفه** که همواره معمول ست آمله سوخته نیله تهوته سوخته مرچ سیاه سوخته پوست خشخاش سوخته مرداسنگ بریان همه را باریک سابیده در روغن زرد که کیصد و یکصد بار از آب شسته باشند آمیخته طلا کنند **طلای هندی** که جهت هر قسم سعفه و شوره اطفال مجرب ست کمیله کبیر و کات نوتیای سبز شوره قلمی هر یک یکجزو مرداسنگ فلفل گرد هر یک دو جزو برگ حنا چهار جزو سابیده بروغن تلخ داغ کرده آمیخته بعد حلق سر بمالند **ایضاً** که برای سعفه رطبه شدید العفونت کثیر الصدید بی نظیر ست نیله تهوته برشته فلفل سیاه سوخته هر یک نیم توله عدس سوخته آمله پوست انار کوکنار کمیله سوخته هر یک یکتوله سابیده در روغن سرشف آمیخته طلا نمایند **ایضاً** تنبیل تنکار زردچوب بابچی در روغن تلخ دو پاس کهرل کرده بکار برند **مرهم سعفه** که قروح سر را از مجربات ست کمیله حنا مرداسنگ زردچوب پوست انار زنگ سبز هر یک برابر باریک ساخته موم را در روغن گل گداخته بسرشند و سرکه انگوری قدری اضافه کرده بر هم زنند و موی سر تراشیده بمالند و اگر روغن گل نباشد روغن کنجد و گلاب داخل کنند **نوع دیگر** که در جمیع انواع سعفه مجرب ست کافور ریاحی شش سرخ زردچوبه گل سرخ اقاقیای مغسول هر یک یکدرم گلنار کاغذ سوخته هر یک دو درم سفیداب سه درم موم زرد هفت درم روغن گل بیست درم بدستور مرهم سازند **اقوال اکابر**

ابو سهل گوید که سعفه سر اگر در بدنی باشد که خون بران غالب بود باید که معالجه بفصد قیفال کنند بعده حجامت بر یکی از دو صدغ نمایند اگر فصد کفایت نکند فصد رگ پیشانی کشایند و اگر در بدن غلبه یکی از اخلاط دیگر باشد تنقیه بدن بدواتی مسهل استفراغ نمایند و اگر در بدن امتلا نباشد و مرض ضعیف بود در ان از تنقیه بدن استغنا باشد و با طلیه از ادویه مقطع و ملطف و محلل و معدل کیف بلا لذع کفایت باشد و این غرض حاصل شود هرگاه ادویه محلله ملطفه را بروغن و سرکه مخلوط سازند **صفت** دواء القرطاس نافع سعفه و ثوبال سر امجرب سوخته مغسول انزروت کاغذ سوخته هر واحد ده جزو گوگرد غیر سوخته یکجزو بسرکه سابیده طلا کنند **دیگر** گوگرد خاکستر کرده شحم حنظل بسرکه تند سابیده طلا نمایند **دیگر** صمغ صنوبر گلنار مساوی بسرکه و روغن گل سرشته طلا کنند **دیگر** خاکستر چوب انگور زراوند مدحرج گلنار مازو برابر نیم در سرکه و روغن مورد بسایند و طلا نمایند **دیگر** مرداسنگ زردچوب مساوی بسرکه و روغن گل بسرشند **دیگر** کشنیز خشک سوخته نخود تنور حنا بسرکه و روغن گل طلا کنند **دیگر** برای صبیان مازو خام در دیت بسوزند و سابیده بادی نمک آمیزند و استعمال کنند **دیگر** برای ایشان مرداسنگ با دام تلخ سوخته مازو زردچوب مساوی بسرکه در روغن گل طلا کنند **دیگر** برای سعفه رطبه طبیخ خرزهره بشویند پس این طلا کنند ثوبال نحاس مرقشیشا هر واحد دو جزو خاک کنند شب یمانی هر واحد چهار جزو زراوند قلقطار خاکستر چوب انگور هر واحد

بگیرند و بسرکه و روغن گل طلا سازند شیخ میفرماید که علاجش قریب از علاج قوباست و عنقریب ذکر کنیم لیکن الآن میگوییم که سعفهٔ یابس را نفع میکند استفراغ خلط صفراوی
و سوداوی و بلغم شور مثل طبیخ هلیله با افتیمون که در آن صبر و سقمونیا داخل کرده باشند و بعد آن استعمال کنند چیزی که تنقیهٔ باقی با ترطیب کند مثل ماء الجبن با شاهتره رطب
بگیرند از جمله یک رطل و هلیلهٔ سیاه درنند هر واحد سه درم افتیمون ده درم نمک نفطی ده دانگ با آن هر دو آمیزند و بعد از آن بر ماء الجبن افتیمون اقتصار نمایند اگر طبیعت متحمل
باشد و افراط نکنند و یا بر چیزی که احتمال آن کنند و از هر چیزی که در آن شیرینی مفرط باشد خصوصاً خرما و یا تلخی یا تیزی یا شوریت بود اجتناب نمایند و به اشیای تفهه مولد خلط
سالم که در آن لذع نباشد اقتصار ورزند و ترطیب بدن به رطوبت معتدله از حمام وغیره کنند و فصد از عروق دستها گیرند اگر حاجت بدان ماس بود و یا از رگی که آن عضو را
غذا میرساند مثل رگ پیشانی در سعفه حادث بر سر و رگی که در جلد سر باشد و رگ پس گوش و آن در اکثر امر بر سر میباشد و ایضاً حجامت هر گاه در سر باشد و اگر در اعضای
سافله بود فصد صافن نمایند و چون این فعل کنند سعفه را خوب بخارند تا آنکه خون آلوده گردد و جهد در آن نمایند که خون بسیار از آن سیلان کند بعد آن علاج با دویهٔ موضعیه
نمایند و خصوصاً چون بعد سائل شدن خون نمک و سرکه بمالند و سعفهٔ یابس را حمام متواتر بغیر اطالت جلوس در آن و نهادن عضو بر بخار آب گرم و نیمگرم در روزی چند بار
و ادمان شحوم و تدبیر مرطب بغذا و تدهین و سعوطات نفع کند و در استفراغ آن احتیاج بود با دویه که جذب سودا بقوت نماید و اسهال آن کند و بعد آن ماء الجبن بدستوری که
مذکور شد استعمال کنند و چسپانیدن زلو قریب سعفه باک نیست بعده از خاریدن و خون آلوده کردن چاره نیست بعد آن ادویهٔ موضعیه استعمال نمایند و قومی زعم کرده که
خون فصد از رگ قریب سعفه مثل رگ پس گوش برای سعفهٔ سر علاج اوست باید که آنرا طلا نمایند بعده با آب چغندر و زاج بشویند و اما ادویهٔ موضعیه برای سعفهٔ
رطب پس برای مبتدی و آنکه بر بدن رطب و ابدان اطفال باشد مثل حنا و مشا و وسمه با مازو سوخته بروغن چلغوزه زنبق است که این بغایت مجرب ست و مثل ادویهٔ مرطب
از قوابض مجففه چون پوست انار بسرکه در روغن گل و گاهی در آن مرداسنگ داخل کرده میشود و گاهی احتیاج باستعمال دوائی افتد که در آن جلا نیز باشد مثل زراوند و سیاه
باشد که سعفهٔ متوسطه را مالش بسرکه و نمک و اشنان سبز صحت بخشد و خشک شده خشکریشهٔ آن ساقط گردد و از ادویه درین مرتبه توتیا و اقلیمیا و کاغذ سوخته بسرکه آ
تو یا بگیرند مرداسنگ و چرک نقره و بادام تلخ سوخته و زردچوب هر واحد یک درم بسرکه در روغن گل و همچنین بیخ سوسن آسمانجونی و عود بلسان و کور و بطلوا و حب البان
سوده و ایضاً عدس مغزه بسرکه ایضاً بادام تلخ و مازو سبز هر دو سائیده از آن طلا بسرکه سازند بعد قوام کردن بآفتاب ایضاً گویند که بگیرند سرطان زنده و با مرزنجوش
کوفته بفشرند و بدان سعوط کنند و برطوبت سرطان تنها و اما سعفهٔ مزمن چه آنکه در ابدان صلبه باشد در آن احتیاج بود مثل قلقطار و قلقند و سوری و زاج بحر و نمک
و کبریت و خاک سیماب و زردچوبه و دواء القراطیس و توبال نحاس و دخان تنور و نمک از قوابض محلله ست و ایضاً مثل مرداسنگ و سفیداب و اما خزف خشک از مجففات
قویه ست و سرگین کبوتر از محللات شدید الجلا و تجفیف ست و همچنین سرگین سوسمار و سرگین زرزور و خصوصاً خورندهٔ برنج و مرهم زردچوب جمیع سعفه را انفع کند و مرهم سرخ مرتب
از زردچوب و حنا و زراوند و پوست انار و مرداسنگ و دوائیکه در سعفهٔ یابسه ذکر کنیم و این دوا جید ست قیمولیا و گوگرد سبز و خاکستر کدو و شحم حنظل مساوی بسرکه یا دوائی کشنیز
سوخته وغیره یا دوای خاکستر چوب انگور وغیره و یا طبیخ خرزهره وغیره که همه در قول ابو سهل گذشت ادویهٔ موضعیه برای سعفهٔ یابس پس مزمن قوی از آن محتاج بدوای
حاد بود که آنرا بخورد تا آنکه بگوشت صحیح برسد بعد از آن معالجه بمرهم قروح مثل مرهم زردچوب بمرداسنگ و سرکه و زیت کنند و سعفهٔ یابس که کمتر از آن باشد معالجهٔ آن بچیزیکه
بدان علاج سعفهٔ مزمن اول مذکور میکنند باید گردد و ترطیب بدن با غذیه و نشوقات و حقنها وغیر آن نمایند دوائی جید برای سعفهٔ رطب یا یابس روغن بادام تلخ روغن
خردل هر واحد نیم سکرجه سرکه یک اسکرجه شیاف مامیثا و مازو هر واحد سه مثقال فیلزهرج یک مثقال زردچوب و بورق هر واحد نیم مثقال ادویه را سائیده به هر دو روغن و سرکه کوفته
حل کنند پس بر هر سعفه و جرب و قمل و قوباء تر طلا [illegible] و داء الثعلب خراز استعمال کنند صاحب کامل گوید صاحب سعفه را می باید که بر نقره حجامت کنند و اگر از کسانی باشد
که در ایشان فصد ممکن بود خون بمقدار معتدل از رگ قیفال بیرون آرند و همچنین اگر آنرا شربت [illegible] ای مسهل ممکن باشد مطبوخ شاهتره و هلیلهٔ کابلی و سیاه بنوشانند و از گوشت
و شیرینی پرهیز کنانند و باشیای مطفیه تدبیر نمایند و غذا عدس و گوشت طائری که خفیف و لطیف باشد و ماهی رضراضی سازند و بعد از آن [illegible] سعفه طلا کنند صفت
قرص سعفه زردچوب مغز بادام تلخ هر واحد یکجزو باریک سائیده مقل دو جزو در سرکه یکشبانه روز تر کرده در هاون سوده باهم بسرشند و اقراص ساخته در سایه خشک سازند و وقت
حاجت باریک ساخته آب کاسنی و سرکه در روغن گل سرشته استعمال کنند و ایضاً این طلا اکسیر بد صفت آن زراوند طویل [illegible] اقاقیا و گلنار مساوی کوفته بیخته باید

روغن گل و سرکه حل کرده استعمال کنند دیگر روغن کنجد بر سر مالند و بران برگ سوسن باریک سوده و یا بیخ سوسن آسمانجونی سوده بپاشند دیگر مازو سبز و مورد خشک مساوی
کوفته بحریره بیخته و موم دو نیم درم در سرکه دو درم و ده درم روغن کنجد گداخته ادویه بران اندازند مرهم سازند و این دوا مجرب صالح برای ابدان نرم ست و اما هرگاه بدن
سخت و در رفت باشد این دوا استعمال کنند صفت آن بگیرند مرداسنگ و مازو و اقاقیا و گلنار و برگ سوسن و برگ خرزهره و برگ حنا و پوست انار ترش و بیخ و کهیل
و زرد چوب و اقلیمیای فضه و چرک آن همه مساوی باریک ساییده بحریره بیخته و در هاون بسرکه و زیت حل کرده وقت حاجت استعمال کنند دیگر نمک و زاج هر دو سوخته و مازو
و زرد چوب و چرک نقره و مرداسنگ و خاکستر سیماب و زراوند طویل مساوی باریک ساییده بروغن گل و سرکه در هاون حل کنند و بر سعفه کثیر الرطوبت که در ابدان صلبه باشد
طلا کنند دیگر خزف تنور و سرگین کبوتر و نمک مساوی باریک ساییده بزیت سرشته بر موضع طلا کنند دیگر خزف سراج اخضر که زمانی طویل استعمال کرده باشند باریک ساییده
و دخان تنور ببول طفل نابالغ بسرشند و بر طشت برنجی طلا کنند و یکشبانه روز بگذارند پس از ان خراشیده بروغن گل سرشته بر موضع طلا کنند نفع بخشد پس اگر این ادویه
فائده کند بهتر والا فصد سر و رگ پس گوش نمایند و بخونی که از ان برآید بر سر طلا کنند و آنچه در سعفه نفع کند اینست که بگیرند خاک سباکان نقو و باریک ساییده بروغن گل خوب بسرشند
و بر سر طلا کنند بعد حلق نوره دیگر از جالینوس بگیرند کاغذ سوخته و اسرب محرق مغسول و عنزروت هر واحد یک وقیه کوگرد چهار درم و باریک ساییده بسرکه سرشته استعمال نمایند
و یا بگیرند قرطاس سوخته و بسرکه سرشته بر سعفه طلا کنند که اثر به سازد و هرگاه سعفه یابس سفید باشد که از ان پوست سفید جدا شود باید که تدبیر صاحبش باغذیه مرطبه کنند و بروغن بادام
شیرین و روغن تخم کدو یا روغن بنفشه سعوط کنند و این روغنها بر سر نیز بمالند و اگر سعفه صلب باشد لازم ست که آنرا با آهن بخارند تا آنکه خون برآید بعده بفلدفیون با سرکه طلا کنند
و بعد از ان بمرهم احمر طلا سازند و آب سرطان کوفته مع روغن نیلوفر سعوط کنند و چون سعفه در روی عارض شود باید که بگیرند صبر سقوطری یکجزو و مرداسنگ نیم جزو و در هاون روغن گل و اندک
سرکه بسایند و طلا کنند و اگر سعفه در وجه یابس باشد بگل ارمنی و کافور و زعفران بسرکه و گلاب حل کرده طلا کنند که نافع ست طبری گوید که از علاجات سعفه رطب استفراغ ست اگر ممکن باشد
بدوائیکه منقی دماغ و معده بود و بعده استعمال طلا دارند جالینوس ذکر کرده که آن از معالجات بالغه اوست و گفته که گاهی معالجه سعفه صبیان بقرطاس مصری سوخته مع زیت کردم و در قرطاس طلائی برای این
مرض فکر کرده و گفته که این بالغ النفع و کافی ست و آن اینست بگیرند کاغذ سوخته دو درم روسختج یکنیم درم اقلیمیای فضی و ذهبی هر واحد دو درم زرد چوب شش درم نستقین

دو درم شوک قتاد سوخته سه درم عنزروت دو درم کوفته بیخته بسرکه بسرشند و اقراص ساخته خشک نمایند و هرگاه اراده استعمال او کنند بسرکه حل کرده طلا کنند جالینوس
گفته که این طلا بالغ کافی ست و اما در قرابادین شاپور بن سهل قرصی باین نسخه ذکر کرده و شاپور گفته که اهل مارستان برین اتفاق دارند زرد چوب
دو درم روسختج یکدرم زرنیخ زرد و سرخ هر یک نیم درم اقاقیا یکدرم آهک آب نادیده یکدرم پوست انار سه درم کوفته بیخته بآب بیخ حماض سرشته قرص سازند و بزیت و سرکه
بقدر امکان استعمال کنند که این خطا نمیکند البته و اگر صاحب این مرض طفل باشد فصد شعب عروق راس کنند و بر گوش او شرط زنند و حجامت بر نقره نمایند و لازم ست
که دران کدامی از طلا استعمال نکنند مگر بعد خاریدن آن و اگر بعد این طلا ورم در حدقه و بیخ گوش حادث شود طلا را از ان دور کنند و به آب چقندر بشویند بعده مرهم معروف
بمرداسنگ و سرکه بکار برند و ترکیب او اینست که بگیرند پنج درم مرداسنگ خالص باریک ساییده بحریره بیخته در هاون کنند و بران اندک زیت و سرکه تند کهنه قدری قلیلی

انداخته حل کنند تا نرم گردد پس ظرف او در آب سرد نهند تا بالفعل سرد گردد و بعده بر سر طلا کنند حبیش گفته که من علاج سعفه رطبه باین مرهم کردم و صحت یافت و زائل
شد و بعد آن بر خلقی تجربه کردم و بدان انتفاع یافتند و ابن ماسیه گفته قومی را در حران دیدم که علاج سعفه رطب بپوست انار سوخته در سرکه گداخته میکردند
و دران اثر میکرد غیر آنکه موضع سعفه را میسوزد و در مارستان بصره دیدم که برگ سلیق مطبوخ با چقندر بر موضع طلا استعمال می نمودند و قشور جلد جدا میشد تا آنکه
مثل آتش سوخته میگردید بعده علاج مرهمی که مذکور شد میکردند و صحت تام می یافتند و در اهواز مردی را از حذاق اطبا دیدم که سعفه را از سر طفلی با آهن خراشید بعده
بقرص معروف بشاپوری طلا کرد و ورم سر پیدا شد و این مؤدی بهلاک آن طفل گردید و این بهر آن ذکر کردم که در خراشیدن مبالغه نکنند خصوصا در سر و در اطفال
که اکثر مؤدی بهلاک میگردد و اگر از خراشیدن اذیت رسد طلا نکنند مگر بمرهم سفیداب فقط و از مس کردن آن بآب حذر کنند و سعفه شهدیه در معالجه قریب اینست
الا آنکه علاج شهدیه صعب تر ست بسبب کثرت زرداب و رطوبت او و احتمال علاج بالاستقصا مثل سعفه نمیکند و محتاج بعلاج زیاده تر بود و آنچه واجب ست
زیادتی در معالجه شهدیه آنست که اسکندر در کناش خود معروف براحت طبیب گفته که سوراخهای شهدیه بزنگار داغ کنند و داغ او اینست که نشف زرداب از انه

سوراخهای او کنند پس زنگار بر نهند جالینوس در قاطاجانس گفته که بهترین زنگار درین باب آنست که از مس گیرند و این نوع سعفه را باین قول تخصیص کرده و گفته که بعد زوال این مرض در رو‌ئیدن مو طمع نباید داشت بهر آنکه جلد را فاسد میکند بعده حکایت کرده که او صاحب سعفه شهدیه را در حمام دید و از حال او سوال کرد او گفت که این اصل ساخته دو کرت با رفع سعفه شود و در سر بار رجوع میکند پس جالینوس معلوم کرد که آن محتاج بنشف ست و آن مرد را از حمام بجا داده برد و آنرا امر باقتصار بر اغذیه ناشفه کرد و فصد و تنقیه سر او نمود و در زمانی قلیل از ان صحت یافت و علاج سعفه معروف بروس الا بر استفراغ بحسب امکان ست نزد استعمال قوانین آن بعده موی را بموچینه بکنند تا بن اصول آنها ظاهر شود بعد آن محاجم بغیر شرط در مواضع متفرقه بنهند تا از ان زرداب شبیه بروغن براید و هرگاه انند داب هیچ نماند بار دیگر محاجم بسر که بنهند تا بیخ موها سفید گردد و گاهی برای آن این دوا میسازند دارو روغن جل باین طریق سازند که بگیرند سرکه یکرطل و در دیگ سنگین انداخته بست درم روغن گل بران ریزند و جوش دهند تا آنکه سرکه فانی شود و روغن بماند پس بگیرند ازین روغن بست درم و فرفیون یکدانگ نفط و شیطرج هندی و کهربا که آن صمغ جوز هندی ست و راتینج که آن صمغ صنوبر ست هر واحد یکدانگ کاغذ مصری سوخته و دار چینی و خستهٔ هلیله سوخته و زرد سنجج هر واحد نیم درم تخم ترنج سوخته یکدرم و این دوا معروف بدوای ونس ست و حنین ابن اسحاق گوید که مدین و دع سوخته و زرنیخ افزایند و ابن سیار گوید که بدان زرنیخ را تجربه کردم و مفید یافتم این همه را بسایند و در ان روغن حل کنند و بر سر وقتی که محجمه از ان جدا کنند طلا نمایند که در یکمرتبه کفایت کند و مرید در اهواز علاج این مرض بعلاجات بسیار غیر از کندیدن مو نمودند و در ان علاج سود نکرد و هرگاه طول کشید مو کندیده علاج کردم و از ان صحت یافت غیر آنکه بعد از ان دیدم که موی او بسیار ضعیف شده و علاج سعفه معروف بمجر گرسنه داشتن صاحب او ست و اصلاح غذای او و بر سر او آب مطبوخ حشائش محلله بریزند و حجامت بر ساقین کنند چه از تقلیل غذا و جذب ماده باسفل بدن این زائل میشود و در اهواز جاریه را دیدم که این مرض عارض شد پس اصلاح غذای او کردم و آن باندک سعی زائل شد و این علت مردم کبار و کسی که حرارت او قوی باشد کم حادث میشود و بصبیان اکثر می افتد و گمان میکنم که شرط ازین در ان مفید باشد لیکن در کتابی ندیده ام و حنین ابن اسحاق این مرض را در کتاب حشائش ذکر کرده و گفته که حشیشه معروف بفیل گوش چون بپزند و آب او بیفشارند و بر سر صاحب مجر بریزند آنرا تحلیل کند و علاج عام سعفه حمرا بعد استعمال قوانین فصد و اسهال و قطع چهار رگ و فصد پیشانی و طلا باین طلا ست بگیرند آب کدو و آب برگ بید و آب برگ خبازی و برگ خطمی و همه را جمع کنند بعده موم و روغن بروغن بنفشه ساخته باین آبها اندک اندک تسقیه دهند تا آنکه از ان بسیار تشرب کند بعده در هاون انداخته بران قدری زبد البحر و سیاه اندک و دع سوخته اندازند و بسفیدهٔ بیضه حل کنند تا مختلط گردد پس بر مواضع حمرا طلای ثخین بدان نمایند و سه روز بدارند بعده بآب گرم و سرکه بشویند تا پاک گردد بعد از ان راحت داده بهمین طریق بدفعات اعاده بدان نمایند پس اگر فائده شود بهتر و الا بگیرند برادهٔ مس و بران آب پاشیده در موضعی که آنرا باد نرسد بگذارند تا زنگار کند بعده بگیرند زنگار آن و در سرکه حل کرده اندک روغن گل یا روغن بنفشه بران چکانیده بر موضع طلا کنند و از قرحه کردن حذر نمایند و هرگاه که جلد او متغیر گردد و از گوشت نتو کند معالجه ترک نمایند تا متقرح نگردد و بعد آن اعادهٔ آن کنند و هر وقت که امتلا شود تنقیه نمایند و جماعتی را دیدم که برای این مرض فصد رگ منخرین و ماقین کردند و ازین مرض صحت یافتند ابن الیاس مینویسد که علاج سعفه شیرینج اینست که اگر با حرارت مزاج باشد هر صبح جلاب از عناب ده عدد و شکر سفید ده درم بدهند و غذا مزورهٔ ماش بمغز بادام و اسفاناخ سازند بعد از ان تنقیه بدن بمطبوخ هلیله یا بمطبوخ شاهتره و هلیله سیاه و کابلی کنند و از مدسیه با گوشت بچه مرغ غذا دهند و بعد تنقیه بقرص سعفه طلا نمایند و ترکیب او در قول صاحب کامل گذشت لیکن بعد سیخاو زن زردچوب و مر بادام تلخ هر یک بست درم و مقل پنج درم ست و یا طلای زراوند طویل و غیر که در همان قول مذکور شد بکار برند و صاحب سعفه رطبی باید که حجامت بر نقره کنند و اگر آثار خون غالب باشد و فصد ممکن بود فصد سر رگ گیرند و در سعفه مبتدی خصوصاً در بیمار زردچوب و پوست انار و مرداسنگ و حنا بروغن گل و سرکه نفع کند و علاج سعفه یابس آنست که شیر زنان و روغنهای سرد در بینی چکانند و هر صبح شربت بنفشه و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ مذکور دهند و آب گرم و لعابات بارده مثل لعاب اسپغول و لعاب بهدانه بران ریزند و اگر سعفه صلب غلیظ باشد با آهن بخارند چندانکه خون براید و بران زلو اندازند و صبر سقوطری و مرداسنگ هر یک پنج درم بروغن گل و اندکی سرکه حل کرده طلا نمایند و علاج سعفه شهدی اینست که تنقیه بدن از اخلاط فاسده بمطبوخ افتیمون یا بمطبوخ هلیله یا بحب ایارج یا بحب اصطمخیقون کنند و موضع او را بزنگار پر کنند بعده هر انچه در ان باشد نشف نمایند و علاج سعفه معروف بحب الابر آنست که هر صبح جلاب از اصل السوس سه درم و شکر سفید ده درم دهند و غذا نخود آب مغز بادام سازند و بعد از نضج تنقیه بدن از صفرای محترقه و رديه بمطبوخ هلیله

یا بحب افتیمون کنند و بران محجمه گذارند و آنچه دران باشد استصاص نمایند تا آنکه ازان رطوبت ماند و روغن برآید بعد ازان گل ارمنی و مرداسنگ در سرکه و روغن گل
طلا کنند و علاج سعفه حمرا فصد قیفال و اخراج خون بقدر قوت و حاجت ست و تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون یا باهلیله و این طلا کنند کاغذ سوخته اسرب سوخته انزروت
هر یا صد درم کبریت سه درم بسرکه سرشته استعمال نمایند و یا طلای خزف تنور و غیره که در قول صاحب کامل گذشت بسرکه استعمال کنند و یا بقیروطی معمول از موم
و روغن بنفشه که دران اندکی کف دریا و خرمهره و صدف سوخته داخل کرده بسفیدی بیضه سرشته باشند طلا نمایند ابن نوح گوید که چون سعفه غلب باشد نگاه کنند
اگر مریض قوی و بدن ممتلی بود ابتدا بالفصد سر و نمایند بعده فصد رگ پس گوش کشایند بعد ازان فصد بعض عروق سر آنچه ظاهرتر باشد بگیرند و حجامت بر نقره
کنند بعده دوای مسهل حسب وجوب صورت بنوشانند و از اغذیه مثل لحوم بقر و خبز و روشکار و قدید و مالح و تمر و اغذیه بخوره مرتب از جزر و پیاز و گندنا پرهیز کنند
و لحوم طیر و زرده بیضه و ماهی کوچک غذا سازند بعد ازان بعلاج سر قصد نمایند و سر را بروغن کنجد چرب کرده بران عود بلسان سوده بپاشند و باقل بسرکه
حل کرده و یا حب البان بسرکه سوده طلا کنند و آب سبوس گندم بقدر ثلث آن سرکه انداخته گرم کنند و بدان سر را بشویند و بعده بآب چقندر بشویند و اگر سعفه
مزمن شود و دیر التیام کند این طلا بکار برند نمک و زاج هر دو سوخته و گوگرد و دیگر ادویه طلائی که دران نمک و زاج است و در قول صاحب کامل گذشت آمیخته بسرکه
و روغن گل طلا نمایند و در سعفه یابس سرطان زنده یا مرزنجوش بکوبند و افشرده در بینی چکانند و اگر سعفه باطفال باشد بر گوش آنها شرط زنند و خون آن بپستان
طلا نمایند و مرضعه را سفوف هلیله و انیسون و شکر بخورانند و اگر بدن او ممتلی و قوی باشد فصد کنند و حب اصطمیقون و حب ایارج بدهند و امر به پرهیز و ترک
جماع و استعمال ریاضت کنند و این طلا سعفه صبیان را نافع زردچوب و حنا و مرداسنگ و پوست انار بسایند و بسرکه و روغن گل آمیخته طلا کنند و اگر
سعفه برودی باشد حمر ابو نفع میکند و آنرا ادهان حمام و انکباب بر آب نیمگرم هر روز و فصد پیشانی بعده چسپانیدن زلو بران و یا خوب بخارند تا خون ازان سائل شود
پس بنمک و سرکه بمالند و بران مرهم احمر موصوف طلا کنند و نفع میکند آنرا طلای صابون و نهادن آن تا آنرا مس کند پس بآب گرم شستن و بمرات اعاده این کردن
و یا بطلای عصاره خرفه مداومت کنند و آنچه از ادویه مفرده سعفه را نفع کند چون بران مفرد یا مجموع طلا کنند شیاف مامیثا و مازو و حضض و زردچوب و بورق و روغن
بادام تلخ و سرکه و مر و گوگرد و صمغ و مرداسنگ و موم سفید و زرده بیضه و بول گاو و حرمل و زرنیخ و زرنباد و نوشادر و شحم حنظل و جو سوخته و بیخ کبر و برگ انجیر خشک
و بیخ نی خشک و شب یمانی و صبر و لبان و برگ زیتون و قطران ست و گویند که سعفه رطبه را به کند چون کاغذ سوخته بسرکه سوده بران طلا کنند محمد بن زکریا گفته
که این طلا برای سعفه رطب ست و بهتر ازین دوائی نیست بگیرند خزف تنور کهنه دو جزء و نمک یک جزء و باریک بسایند و بسرکه طلا کنند و گفته که در علاج سعفه و قروح
ردیه و در حصف و جرب که آن تخلف نمیکند اعتماد بر سرکه و نمک کنند که چیزی بهتر ازین در تجفیف ماده نیست مع امن از ورم ابن هبة الله گوید که علاج سعفه
رطب که ازان زرداب سائل شود فصد قیفال ست اگر مریض قوی باشد و یا حجامت اگر مریض ضعیف بود و در رگ سر مثل رگ پس هر دو گوش یا رگ پیشانی بکشایند
و بعد فصد اگر یکی از اخلاط بدن ردی باشد و قوت متحمل تنقیه بود استفراغ بدن کنند اگر غالب صفرا باشد بمطبوخ هلیله یا قرص بنفشه و اگر غالب بلغم باشد بحب صبر
و مریض را از اغذیه غلیظه مولد آن مثل ماهی و لحم بقر و شیرینی چون حلوا پرهیز کنانند و تقلیل غذا کنند و سهل الهضم مثل بچه مرغ دهند و قصد راس بروغن آس
و روغن گل با برگ علیق و برگ حنا و پوست صنوبر و عدس کنند و چون انصباب فضول بایستد در علاج این مرض ادویه محلله بغیر آنکه هیجان حرارت کند موافق
باشد علیه صفت طلا برای سعفه رطب حادث با بدان صبیان زردچوب دو درم حنا و رخام و کشنیز سوخته هر واحد سه درم مرداسنگ یک مثقال
ریوند یکدرم پوست انار پنج درم مازو و سفیداب هر واحد چهار درم بادام سوخته شش درم اقلیمیای نقره و زنگار ده درم الاخوین و رصاص محرق هر واحد
دو درم ادویه کوفته بیخته بروغن گل و سرکه بپرورده بر سر مکرر طلا نمایند که بتجفیف و دفع آن کند و علاج سعفه یابس ترطیب بدن از اغذیه مرطبه مثل ماهی صغیر طری
و ماکیان و زرده بیضه کنند و موم و روغن پیه ماکیان بر سر طلا نمایند و مریض را هر روز چند نوبت در حمام داخل کنند و بر سرش آب نیمگرم ریزند و اگر مریض
جوان باشد از جماع آنرا منع کنند و اگر این مرض باطفال باشد رگ پس گوش بکشایند و بخون آن بر سر طلا کنند و بعد ازان بمرهم احمر طلا سازند و سر را بآب
چقندر و سبوس مطبوخ آب و سرکه بشویند جرجانی و ایلاقی مینویسند که سعفه بیشتر از خون مخلوط بصفرا یا بلغم شور ردی تولد کند اما آنچه از خون صفراوی متولد

نسخه مرهم احمر ق

له بزر الهلیون و ... الحرارت ... مرض ... ۱۲ ...

شود ریم او رقیق و سوزان بود و آنچه از بلغم شود تولد کند ریم او غلیظ باشد پس استفراغ صفرا بمطبوخ هلیله و سنتین و سقمونیا باید کرد و تنقیه بلغم بحب صبر و توقایا کنند پس اسود طلا کردن
و آب تین طلا کنند و کان را سوده ارده با مغز خام پی سوراخ برده من گل بیان کرده بسایند و بسرکه طلا کنند و در هر ماه سه روز از آن روغن در بینی کودکان چکانند و بعضی طلا باسوره خشک
و بعضی آمله با برگ [illegible] سعفه که بر روی افتد بثرهای سرخ بود علاج آن حمام ست و روی بر بخار آب گرم داشتن و رگ پیشانی زدن و دیوچه انداختن و گل ارمنی و کافور
با سرکه و گلاب طلا کردن و باقی در اقوال سابق مسطور شد **خجندی** گوید که علاج سعفه کازازان نه داب سیلان کند و آنرا شهر یخ گویند اگر با حرارت بود حجامت ست و شرب
شربت عناب و سکنجبین و غذا العروق ماش یا جو مقشر با دام و اسفاناخ و کدو و ماهی رضراضی و تنقیه بدن بمطبوخ شاهتره و هلیلجات و بعد تنقیه طلا بقرص سعفه و علاج سعفه یابس ست
که هر صبح شربت نیلوفر یا بنفشه یا ترنجبین بماء الجبن بنوشند و استفراغ اخلاط موجب کنند و ترطیب مزاج با غذیه رطبه مثل ملوخیه و اسفاناخیه و قرعیه و علاج سعفه اسود فصد
قیفال ست بعد اخراج خون بقدر قوت و حاجت و فصل و استفراغ بمطبوخ افتیمون و مطبوخ هلیله بعد از نضج و طلای دواء القرطاس آنرا نافع بود و کذا قیروطی که در قول ابن ایاس
در علاج سعفه حمر گذشت **انطاکی** گوید که بعد تنقیه حجامت سر کنند در سعفه رطب ترطیب و در سعفه یابس مثل العبه و شحوم و از مجربات برای سعفه رطب اینست که مرد
مقل و صبر و حب البان و زرد چوبه که و بول انسان سرشته مرات طلا کنند و بعد آن بطبیخ ترمس بشویند و برای سعفه یابس آرد جو سوخته و سرکه و موم طلا و کافور و حنا
بعد [illegible] اوار دست طلا یا پیه [illegible] زرد و بعد آن بروغن [illegible] چرب کنند **گیلانی** مینویسد که چون این مرض از مواد مختلفه میباشد لابد ست در علاج او از
اخراج آن مواد و آن مثل طبیخ افتیمون و غیره آنچه مخرج صفرا و سودا و بلغم شود بهر سه مواد معا باشد یعنی از شان آن دوا دفع این هر سه خلط بود مثلا پوست هلیله زرد از هر یک
تا ده مثقال با افتیمون سه درم شب در آب تر کنند و صبح جوشی خفیف داده خوب مالیده صاف کنند پس صبر و سقمونیا بقدر حاجت سائیده با آب آن مطبوخ حب بسته
بخورند بعده طبیخ بنوشند بعده تنقیه باقی مع ترطیب مثل ماء الجبن و شاهتره تا ترچنانچه در قول شیخ گذشت باید کرد و بعد از آن بر ماء الجبن سی درم و افتیمون یک نیم درم اقتصار
ورزند و گاهی فصد رگ منخرین و مآقین برای سعفه که در روی باشد میکشایند لیکن سعفه که بروا افتد کم صحت یابد و بدانند که ادویه موضعیه مستعمل در سعفه و جرب از هر قسم که باشند
باید که از چیزی گوگرد و زرد [illegible] سیمابی خالی نباشند که این سری از اسرار اطبا ست لیکن می باید که استعمال آنها در هوائی بود که بارد نباشد و باید که استعمال ادویه
موضعیه مطلقا بعد تنقیه و استفراغات باشد و از علاجات سعفه یابس استفراغ ماده فاعله اوست بمطبوخ مرکب از افتیمون و هلیلجین و تخم کاسنی و شاهتره
و گل سرخ و تمر هندی و ترنجبین و ترطیب مزاج با شربه مرطبه و غیر آن که در اقوال سابق گذشت **مصنف** خلاصة التجارب گوید آنجا که قرحه وسیع بود و درد کند و ریم
رقیق و سوزان تر آید اول تنقیه صفرا کنند آنگاه قوابض در سرکه و روغن گل حل کرده طلا کنند و اگر خون غالب باشد اول تختی خون کم کنند بفصد قیفال یا بشرط
گوش و رگ پس گوش و رگ پوست سر و رگ پیشانی اگر علت بر سر و روی و حوالی آن باشد و اگر بر اعضای پائین باشد فصد صافن یا باسلیق انسب بود آنگاه مسهل
دهند و حجامت حوالی مرض هم نیکو بود و زلو بر مرض چسپانیدن تدبیری [illegible] خصوصا بعد تنقیه اگر ریش فراخ شود و رطوبت غلیظ لزج از آن ظاهر گردد اول استفراغ بلغم
باید کرد آنگاه طلاهای مناسب و حق آنست کسی را که برداشت سوزش سرکه و نمک باشد از تیزاب فاروقی بمالد و بعد آن [illegible] چند آنکه یکبار حرک آن کشیده شود
پس چند روز بر آساید و بار دیگر مداومت تیزاب و روغن با مهلت نماید تا آنکه ریش بصلاح آید بهترین علاج برای مطلق سعفه بود و این بس عجیب ست و مداومت
طلای موم روغن نفط و بصابون و آب گرم شستن کسی را که طاقت تیزاب نباشد علاج بی بدل ست و سعفه اطفال را زود باصلاح آورد و کف گوشت جوشیده و زین مرض
مکرر مالیدن بس مجرب ست و آنجا که ریش خبیث تر باشد تیزاب بکار برند و موم روغن نفط هر دو باید بسیار آزموده ست و آنجا که خشکی سعفه غالب بود بحمام و بخار آب گرم آن
محل را لازم باید داشت و خراشیدن آن محل و خون آن بیرون کردن بعده مرهمی که از مرداسنگ و زرد چوبه و روغن زیتون و سرکه سازند طلا کردن هم مناسب باشد
و همچنین مغز [illegible] تلخ سوخته سائیده مالیدن و مغز بادام تلخ و مشمش همین حکم دارد لیکن اگر مرداسنگ و توبال مس سوخته و حنا و مازو در سرکه ضم کنند بهتر بود و آنجا که ریش بسخت
گرم و عفن باشد گل ارمنی و کافور در سرکه و گلاب حل کرده طلا کردن و غذای مصلح خلط بکار داشتن نافع بود و مرداسنگ و پوست انار و زراوند طویل و زرد چوبه برگ
بادروج و چند آن حنا کوفته بیخته در سرکه و روغن گل حل کرده طلا کردن سعفه اطفال را نافع بود و سام ابرص را خشک کرده سحق نموده با روغن زیت طلا کردن مفید
بود و مسحوق آنرا اگر در [illegible] روغن بریان کرده طلا کنند بهتر بود و سرگین فیل را سوخته با روغن گل طلا کردن مفید بود و همچنین زهره خوک را با عسل طلا کردن و سعفه موروثی علاج

علت زیر که علاج او بجهت سعفه احتمال ادویه [illegible] که استعمال آنها [illegible] علت زیر که [illegible] علاج مخصوص [illegible]

روغن [illegible]

واصلاح تام نپذیرد و معذلک تیزاب کاری را اندران اثری نیک بود مؤلف اقتباس نوشته که سعفهٔ یابس اکثر در سر افتد و باشد که تا بروی و سینه و دستها برسد پس اول رگ سر بزنند بفاصلهٔ سه چهار روز رگ پیشانی زنند و باز بفاصلهٔ سه چهار روز رگ پس گوش کشایند و تنقیهٔ بدن بمطبوخ افتیمون و سفوف لاجورد و حب آن و شربت آلو علوبخارا فرمایند و بعد از تنقیه تنبیل برگ حنا قرصه زرد سوخته بورق بریان هر یک ۴ تولہ در روغن سرشف سرشته طلا کردن نفعست و همچنین روغن یاسمین و کذا مسکه گاوی و روغن تخم سداب با روغن سیاه در یکهفته به میساز د و سعفهٔ رطب که آنرا شهدیه گویند اکثر بزنان بسبب احتباس حیض افتد و با سیلان ریم از بهر بن بود و سوزش در شدت درد باشد دران فصد قیفال گیرند و بفاصلهٔ سه روز رگ سر و صافن زنند و بعد چهار روز تنقیه نفس عضو نمایند بگذاشتن زلو و تنقیهٔ بدن و دماغ بمطبوخ افتیمون و مطبوخ هلیله و آلو بخارا کنند و جهت تسکین درد این نحو بکار برند برگ قنب سبز و برگ گلاب و برگ انار و برگ نیب و پوست درخت انبه کهنه هر یک سه تولہ عنب الثعلب پنج تولہ هر روز صبح و شام بآبی بشویند که دران برگ نیب برگ بهٹ و برگ انار سبز جوشانیده باشند بعده باین مرهم صندل سازند مرداسنگ مغسول زرد چوبه تھبال مس سوخته برگ حنای خشک تنبیل هر یک سه ماشه موم سه تولہ در روغن گل گداخته مرهم سازند مسر هندی گوید که نوعی از بثور سر است که بثور کوچک سفید بعد تراشیدن موی سر پیدا آید و بعد چندی به شود و آن عسر العلاج ست و مرات دیدم که باین تدبیر منقلع میشود یعنی حلق راس کنند و تمر هندی و نمک لیمو قطع کرده متصل بحلق سر نمایند که این منع حدوث آن مطلقا می کند

قوبا

عبارت ست از خشونتی که در ظاهر جلد حادث شود با خارشی و رنگ او گاهی مایل بسیاهی گاهی مایل بسرخی بود و کنارهای او در اکثر مسطر و مشرخ باشد و آنرا بفارسی کرین و بهندی داد گویند و اکثر حدوث آن از خون حاد لطیف بود که آنرا مرهٔ سودا غلیظ مختلط گردد و گاهی از مخالطت رطوبت رقیق و بلغم بورقی حادث شود و این قوبای مزمن بود که ازان پوستها همچون فلوس ماهی جدا شود و این مشابه ترین قوبا بسعفه یابس ست و از قوبا نوعی ست خبیث مؤدی بجذام و آن قوبا ساعی بود و شیخ الرئیس میفرماید که قوبا از سعفهٔ یابس انبسط و اردا و اکال و بسیار غائر بعید نیست و سبقی باقرب از سبب سعفه است و سر تغییر قوبا از روی صحت آنست که مادهٔ رقیق او غائب باشد و بعضی از قوبا رطب سهوی ست که هنگام خارش تری ظاهر شود و این حالت ست و بعضی ازان یابس و اکثر آن از بلغم شور بود که باحتراق مستحیل بسودا گردد و بعضی از قوبا متقشر بود بسبب شدت خشکی و کثرت غور و آن مثل برص اسود و مثل خشکریشه باشد و بعضی ازان غیر متقشر بود و از قوبا بعضی ساعی خبیث بود و او آنست که مادهٔ حادهٔ رقیقه دران غالب تر باشد و بعضی واقف بود و او آنست که اجزای غلیظ ارضی بران غالب تر باشد و بعضی از قوبا نو بود و بعضی ازان مزمن و قوبا مرض حریفی است و طبری گوید که قوبا شبیه به بثور منبسط متقشر بود که در سطح جسم حادث شود و در اکثر مستدیر الشکل باشد و گاهی براستدارت منبسط شود حتی که مسافت بسیار از جلد در گیرد و گاهی بندرت الشکل مستطیل باشد و قوبا سه جنس ست و انواع آن بسیار بود پس جنس اول موی ست و او آنست که از فساد خون و مخالطت رطوبت فاسد بود و جنس دوم رطوبی ست و آن از فساد رطوبت و سخونت و عفونت او بود و جنس سوم سوداوی ست و آن از خلط سوداوی هنگام احتراق اخلاط و استحالهٔ آنها بسودا افتد و رنگ موی مشرخ بود و رنگ رطوبی سفید مخالط بسرخی یا زردی و رنگ سوداوی مائل بغبرت تیره باشد و گاهی با قوبا مد شدید بود دران هنگام اختلاط صفرا با خلط موجب او بود و دران حدت حادث شود و گاهی با آن خارش لذت دهنده بود و این بنابر مخالطت خلط حریف یا سبب فاعل او باشد و اگر خارش مستلذ نباشد بلکه مولم بود دلالت کند بر آنکه آنچه بدان مخلوط شده خلط لذاع حاد ست و ایلاقی گوید که سبب این مرض دو چیز ست یکی خلط ردی در بدن دوم قوت طبیعت که آن خلط را بنابر اشفاق بر اعضای رئیسه بسوی ظاهر بدن دفع کند و خلط ردی دو گونه باشد یا حاد رقیق و علامتش خلش و دغدغه و سوزش و سیلان ست و یا غلیظ سوداوی مختلط با خون و علامتش خشکی قوبا و عدم خلش ست و اگر مرکب بود علامات مرکب باشد و انطاکی می نویسد که قوبا حزاز ست و بعضی اطبا تخصیص حزاز بدانچه در سر باشد کرده اند و قوبا بغیر آن و هر چونکه باشد قوبا خشونتی ست و چون خبیث گردد آنرا حکه لازم شود و سعی کند و در اغلب از مقدمات جذام بود و سبب آن فساد ماده و حرافت اغذیه و ادمان اشیای مغلظه مثل لحم بقر و بادنجان ست و علامت آن بود نشن رنگ خلط ست و خروج رطوبت از رطب آن و خشکی او از یابس آن **علاج** حادرا ابتدا اگر کم باشد مالیدن ادویهٔ خفیف چون روغن گندم و نخود و پوست ناجیل و چوب شیشم و پاپچک دشتی و روغن گل و بادام تلخ سفید و ایضا مالیدن صموغ مانند صمغ بادام تلخ و اشق و صمغ بطم و شحوم مانند چربی بط و مکیان نافع بود و یا سرکه و آب لیمو تنها و یا سنگماره خشک و تخم پنواڑ و بیخ پالک بوبی و بیخ کسوندی و تخم تمر هندی هر واحد در آب لیمو سوده و یا صابون و رسوت و هلیله و مرکی و کتل ماز راقی هر واحد

در سرکه ساییده و یا روغن با عسل و کذا آب مقطر لوبان وست آن و یا آب برگ سیم و یا برگ هارسنگار و یا آب برگ کاه بندر یا که در موسم برشکال می روید تنها و یا با سهاگه مساوی
و یا بورق در آب برگ املتاس بمالند و اگر کهنه و یا زیاده بود علاجش مثل علاج جرب کنند و بعد فصد هفت اندام و یا باسلیق هرچه مناسب باشد تنقیه بمطبوخ افتیمون و یا شاهتره
کنند و ماء الجبن مع هند و تدبیر خفیف جذام بکار برند و مروق شاهتره و کذا انقوع برادهٔ شیشم با شربت عناب تا چهل روز نوشیدن از مجربات ست و اطلیهٔ قویه چون طلای سعه طلا
نمایند و باید که پیش از طلا از لو بچسپانند و یا از چیزی بخارند که خون فاسد از آن برآید و اگر قند سیاه کهنه قدری گرفته بدست نرم کرده بر موضع داد بچسپانند و بردارند و نا
یکپاس همچنین کنند همه ریشهٔ او برآید عجب ست و اگر خواهند شیر انجیر طلا کنند که در دفع آن از مجربات استاد مرحوم ست و گیاه لتو پری که بغایت تیز ست جهت قوبا
و برص سیاه مالیدن نافع و بعد زوال قوبا ادویهٔ رادعه چند روز طلا کنند تا عود نکند و آنرا که بدوا به نشود دشق نمایند اگر ممکن بود و بعد از دوای حاد نهند تا گوشت فاسد را خورده
بعده مرهم سفیداب و مانند آن جراحت را مندمل سازند و در قوبای متقشر نیز اول فصد اکحل یا باسلیق کنند و اگر زن باشد هر دو صافن کشایند و منضج سودا یا مطبوخ
افتیمون نضج داده تنقیه بمسهل سودا و حب لاجورد و مطبوخ افتیمون غاریقونی علونجان کنند پس ماء الجبن با چوب چینی خورانند و خوردن اطریفل افتیمون علونجان
با این عرق نیز مفید ست شاهتره نیم آثار سرپهوکه برگ گز و گل نیب و گل بکاین و تخم کاسنی و گل کاسنی و مکوه و افتیمون هر یک بست توله برادهٔ شیشم و آبنوس هر یک
سیزده توله منڈی با بیخ و برگ و گل یک آثار عناب کلان کلیم پاو بسفایج هفت توله ریوند عقربی چهار توله گل گاوزبان نه توله گل نیلوفر پاو آثار شب خیسانیده صبح
عرق کشند شربتی از نه توله تا بست توله با شربت عناب سه چهار توله و غذا گوشت بزغالهٔ شیرخواره و جوزهٔ مرغ بنان گندم و بجای آب عرق کاسنی و گلاب برابر و میان طعام
آب دریا دهند **ذکر ادویهٔ مفرده نافع قوبا** ضماد پیازه و زراوند و خربق سیاه و بادام تلخ که مجرب ست و حلتیت و زیره و سرپیش و کرو دهنج که مجرب ست و درع
و بیخ قثاء الحمار و قرفة الدارصینی و سرگین خرگوش و خربق سفید هر واحد بسرکه سوده و کذا نمک بسرکه و زیت یا بسرکه و روغن گل و کذا احماض خام یا بشراب پخته بعد غسل موضع
بسرکه و نطرون و کذا بیخ آن بسرکه پخته و کذا کندر مخلوط بزفت و سرکه و کذا سرگین کبوتر با آرد جو و کذا کبریت بزیت و یا بروغن بادام و کذا حرف بعسل تنها یا بسرکه نیز و کذا خرمهرهٔ
سوخته و کذا کف دریا تنها یا بشراب کهنه و کذا عصارهٔ قثاء الحمار یا برگ آن و کذا مغز تخم بید انجیر و زرنیخ زرد و بلسان سوده بعسل آمیخته و کذا اشلیم و کبریت و سرکه آمیخته و کذا اشلیم
و پوست ترب و نمک و کذا شیر انجیر و آرد جو و سرکه و کذا تخم ترنج در قوبای وجه و کذا افشار کندر و پیه بط و کذا گل شقایق النعمان و کذا آب شبت تازه بعسل جوشانیده تا قوام آن
غلیظ گردد و کذا شبت و سداب و عسل و کذا دارچینی بسرکه و عسل و کذا سرگین فاخته با آب ترب و کذا تخم شهدانج بکوگرد آمیخته و کذا کندش و تخم ترب و کذا حلزون بتمامه
کوفته و کذا حلبه و انجیر بسرکه سوده و کذا آب برگ انجیر و نطرون و کذا شب یمانی بعسل و کذا برگ جمیز و کذا روغن گاو و سداب و عسل و کذا مغز تخم بید انجیر و شاخ گوزن سوخته
و تخم کتان و کذا خانهٔ زنبور بعسل و چرک بدن کشتی گیر که مجرب ست **و اکل و ضماد** خربق سیاه و کذا جوز جندم و کذا شحم حنظل و کذا مسکهٔ تازه و کذا ترشی ترنج در قوبای صفراوی
و کذا دارچینی و کذا انسرمین و کذا اسم ... سوخته و کذا سرکهٔ عنصل و کذا امغاث و کذا گاوزبان سلوق بروغن بادام تا چهل روز و ابن سرابیون گوید که علاجی نافعتر در قوبا
از مداومت استعمال آب گرم نیست **ذکر ادویهٔ مرکبه** که در قوبا مستعمل **حب طلا** که برای قوبا معمول مؤلف و عجیب الاثر ست مرداسنگ گوگرد آمله سار نوشادر سهاگه
بریان فلفل گرد مازو کات سفید صمغ عربی تخم ترب برابر نیله تهوتهه نصف بگیرند کوفته بیخته بآب لیمون حبها سازند وقت حاجت قوبا را خارید به آب لیمو یا آب ساده ساییده
طلا نمایند و اگر بجای تخم ترب افیون داخل کنند بهتر ست **ایضاً مجرب** گوگرد کته پاپڑ یا نیله تهوتهه سندور مرچ سیاه سهاگه تیلیه مرداسنگ هر واحد یکدرم سیماب دو درم
اول گوگرد و سیماب را یکجا کهرل نمایند که هر دو سیاه شود پس ادویهٔ دیگر کوفته آمیخته خوب بسایند و بآب حبها ساخته وقت حاجت بسرکه ساییده بمالند **ایضاً** که اکثر برای
غربا تیار می ماند و مجرب ست بابچی گهونگچی سرسون هر یک دو درم تخم پنوار چهار درم نیله تهوتهه ده ماشه کوفته بآب لیمو ساییده بقدر کنار دشتی حبها سازند وقت حاجت
یکحب بسرکه یا آب ترب سوده ضماد کنند و در نسخهٔ دیگر کوتهه عوض نیله تهوتهه است و وزن همه برابر و بدوغ ترش سرشته بکار برند که جهت گج داد معمول و مجرب ست
حب قوبا که درین باب مجرب ست پلاس پاپڑه گندهک سهاگه بریان افیون برابر گرفته بآب لیمو کهرل کرده حبها سازند و قوبا را خارید به آب لیمو حل کرده طلا سازند
و در نسخهٔ دیگر که آنهم معمول ست چینی گوند کات سفید مازو عوض پلاس پاپڑه است **ایضاً مجرب** سهاگه نوشادر پهٹکری تخم پنوار افیون هر یک دو ماشه چونه یکماشه در آب لیمو
چهار گهڑی حل کرده حب بندند و قوبا را خارید به آب لیمو و اگر نباشد بآب ساده ساییده بمالند **ایضاً مجرب** سهاگه خام رال گندهک بابچی سیماب هر یک چهار ده ماشه مازو چهار ماشه

بآب لیمو حب بسته بدستور طلا نمایند و در نسخهٔ دیگر توتیای سبز صندل سفید عوض رال در باجی ست و وزن همه برابر **ایضاً** برای داد مجرب احقر العباد نوشادر گندهک آنوله ساز
هر یک نه ماشه مازو ششماشه سفیده سهاگه هر یک پنجماشه نیله تهوتهه از یکماشه تا سه ماشه در آب لیمو سه روز حل کرده حب بسته بدارند وقت حاجت در آب مذکور حل کرده قدری
داد را خاریده طلا نمایند **دوای قوبا** یعنی داد منقول از بیاض استاد علیه الاعتماد سند و ریسه مرغ هر دو بادشه چوب نیم صلایه کرده بمالند دیا صمغ عربی مازو سبز کوفته
در سرکه حل کرده طلا سازند و یا شورهٔ قلمی برگ گل بکله برابر در آب لیمو سوده طلا نمایند و یا زرد چوب چهنداپان بآب سائیده بمالند **ایضاً** که در ازالهٔ قوبا مجرب برگ نورسته
خیار شنبر بکجزو ترشی انبه بکجزو شاخهای نرم زقوم دو جزو باریک سائیده موضع قوبا را خاریده ضماد نمایند در دو سه بار زائل شود **ایضاً** ترشی انبه دو توله توتیای سبز ششماشه
هر دو را باریک سائیده در یکنیم پاو آب آمیزند و در شیشه کرده در آفتاب گذارند وقت حاجت قوبا را خراشیده با پر مرغ آلوده بمالند و این هم در اصلاح قرحه او رنگ زیبی نیز مفید است
ایضاً مفید قوبا لوبان کوڑیه شکر سفید بآب لیمو سائیده طلا کرده باشند **ایضاً** مجرب تخم پنوار زرد چوبه سهاگه کات سفید اپنون برگ صد برگ در آب سائیده حبها بسته
بآب لیمو یا آب شبینه سائیده ضماد نمایند **ایضاً** آنکه صندل سرخ گونر چنبیه رال سهاگه کات مساوی بآب سائیده قوبا را خاریده بمالند و در نسخهٔ دیگر گندهک آنوله سار تخم پنوار
عوض صندل و گونر و رال ست **روغن گندم** نافع قوبا و سعفه و محلل و ملین و مسکن سوزش و حرارت و مفید اورام صلبه گندم صاف شب در آب تر نموده صبح در شیشه کرده
بطریق ڈول جنتر روغن بر آرند و یا گندم را شسته شب در هوا دارند و صبح بر تختهٔ سنگ و یا صفحهٔ آهن گرم نهند و از بالا قطعهٔ آهن بغایت گرم گذاشته بخشش کنند انچه رطوبت سیاه
گرد آگرد او بر آید بستانند و همچنان گرم بمالند **روغن پوست نارجیل** از مجربات والدم حوم پوست جوز هندی دو سیر باجی یک سیر گوگرد شتری پاو سیر اشنه پنجدرم
نیمکوفته در شیشه پر نموده بطریق چوه بچکانند و موضع داد خاریده بمالند **نوع دیگر** از مجربات احقر پوست سخت نارجیل یکرطل توتیای سبز نوشادر آهک آب نادیده سنکار هر یک
نه نیم درم همه را نیمکوفته روغن کنجد بست درم ممزوج کرده در شیشهٔ آتشی یا ظرفی کهنه بطریق پتال جنتر روغن کشند **روغن پاچک دشتی** که خشونت جلد و قوبای مزمن را دفع کند
بگیرند پاچک دشتی دو دیگ گلی پر سازند چنانکه چهار انگشت کنارهٔ دیگ خالی ماند و سبوچهٔ سپهول آب پر کرده بر سر آن دیگ گذارند بجای سرپوش بر آتش پاچک دشتی که بر زمین
روشن کرده باشند آن دیگ را گذارند و یا دیگ مذکور را بر دیگدان نهاده زیر او آتش چوب کنند و ساعت بساعت سبوچه را که بالای دیگ ست بردارند و انچه عرق
مانند بر ته سبوچه جمع شده باشد بانگشت شلیده در ظرفی بگیرند و باز آن سبوچه را بر دیگ گذارند همچنین کنند تا آنکه هیچ عرق بر نیاید پس عرقی را که در ظرف گرفته باشند قدری
بر قوبا بمالند بعد خاریدن آن **نوع دیگر** برای هر قسم داد و اکوته نافع ست بیارند پاچک دشتی یک آثار و هرتال پنج دام پخته و روغن کنجد یک آثار و هرتال را در
روغن حل کرده هر عدد پاچک را از این روغن غلاف کنند و در ظرفی گلی ته بته نهاده و گل حکمت نموده بطریق پتال جنتر روغن بگیرند اغلب که از دو سه بار زیاده حاجت
استعمال نشود **روغنی** که برای قوبا و جرب سخت سود مند ست زنیخ ده درم گوگرد پنجدرم سیماب پنجتوله روغن زرد یک آثار شاهجهانی سیماب را با گوگرد بسایند تا سیاه شود
آنگاه زرنیخ را حل کرده در پاو آثار روغن بانگشت خوب لت کنند و بر پارچه آب نارسیده بمالند و بر سیخ آهنی پیچیده بر رشته محکم کرده بر طشتی پر از آب بیاویزند و آتش دهند
و روغن باقی را اندک اندک بر آن پارچه همی ریزند و روغنی که بیکبار از روی آب جمع کرده وقت حاجت بر جرب و قوبا بمالند که فی الفور زائل میکند **ضماد** که برای داد لاثوصها
ست سیماب دو توله گندهک آنوله سار گندک لوٹیه مردارسنگ هر واحد ششماشه سوای سیماب هر سه دوا را باریک سائیده دو توله روغن زرد دو داغ نموده در تهالی کانسی اندوه
مع سیماب از کتورهٔ کانسی خوب حل کنند تا که سیاه شود نگهدارند و قوبا را از پاچک دشتی بخارند که سرخ شود پس دوا بمالند تا یک گهڑی که عاجل الشفا ست **ایضاً** که برای قوبا
و جرب و قروح خبیثه از مجربات حکیم علویخان ست باجی کالی زیری تخم پنوار گندهک آمله سار مساوی کوفته شب بآب خیسانند و صبح در کهرل بمالند تا نرم گردد و روغن
کنجد داخل کرده بر موضع قوبا و جرب و قروح بمالند و بعد از دو سه ساعت بآب گرم و سرکه و سبوس گندم بشویند و اگر بمالیدن بر طرف نشود هر روز تا سه روز ناشتای یکپیاله
ماست خوری از آب آن بنوشند که انشاء الله تعالی هر قسم قوبا و جرب که باشد بر طرف گردد **طلا** که برای داد معمول ست تخم پنوار آمله لاکهه برابر کوفته موضع داد را کهچیه خوب
بمالند بعد از آن دوای مذکور را بآب طلا کنند و در نسخهٔ دیگر کات عوض لاکهه و دد دیگری باجی مرقوم ست **ایضاً** معمول مازو سهاگه بریان گندهک چهاچیه کته پاڑ پاپا
هر واحد یکتوله مرچ سیاه ششماشه نیله تهوتهه بریان سه ماشه در عرق لیمو سائیده حبها بندند و بوقت حاجت طلا کنند **ایضاً** مجرب سهاگه رتیلیه گندهک شکر سفید برابر
کوفته بیخته بآب طلا کنند **ایضاً** معمول و مجرب گندهک آمله سار گندهک چهاچیه کته سفیده رال کوٹه باجی هر یک یکتوله تخم پنوار ششتوله کوفته بیخته بآب شبینه سرشته

بکار برند **ایضاً** که جهت قوبا مجرب و بی نظیر ست سهاگه بریان فلفل سیاه هلیله زنگی پوست بیخ پاک جوئی هر چهار برابر بود آب لیمو سحق کرده بر موضع قوبا طلا نمایند
[illegible] قوبا را از اصل گرداند بنحویکه مجال عود نماند و در نسخه دیگر سندور عوض فلفل ست و درخت پاک جوئی را گل بنگاله نیز گویند **ایضاً** از بیاض استاد مرحوم تخم پنواړ
آمله [illegible] سرخ برگ سنا هر واحد یک توله کوفته بیخته نگاه دارند وقت حاجت بقدر کفایت در جغرات آمیخته طلا نمایند و اگر قوبا تر باشد یکتوله مصطکی نیز
افزایند و در نسخه دیگر سه عدد برگ آک زیاده است و نوشته که مجموع را سائیده در دوغ ترش آمیخته یک روز در آفتاب داشته بر موضع داد طلا کرده بگذارند تا خشک شود
و طلا بر طلا کنند تا سه بار پس بشویند مرهم برای داد و بیوست مجرب حکیم علی ملک ابطم اشق مقل راوند مدحرج هر یک سه ماشه روغن گل چربی بز موم هر یک یک توله
بدستور مرهم سازند **اقوال** **مهره مسیحی** گوید که اگر قوبا از اخلاط حاده لذاعه باشد باید که معالجه باشیای مسکنه ملطفه کنند و اگر از اخلاط غلیظه بود با دویه قوی التلطیف
و تحلیل نمایند و اولاً استفراغ ماده باسهال[1] کنند و تدبیر را بچیزیکه مضاد علت باشد مائل گردانند و مداومت استعمال آب شیرین گرم کنند و بعد استحمام اطلیه موافقه
استعمال کنند پس اگر قوبا کثیر الرطوبه باشد طلای مجفف استعمال نمایند و اگر غیر رطب باشد بچیزیکه جلا بغیر تجفیف کثیر نماید و در قوبای بالغ آنچه جلا بغیر تلذیع نماید مثل آرد جو
و باقلا و آب چقندر مطبوخ و سبوس میده و تخم خربزه مقشر استعمال کنند و اگر بالغ نباشد آرد ترمس و نخود و تخم ترب نشاسته بسرکه استعمال نمایند و برای قوبا منفعت قوی
عظیم نماید اگر روغن گندم بسبب ترشی ترنج طلا کنند و اما قوبای صبیان و ابدان نرم رطب را مسح آب دهن قبل از خوردن چیزی و آب شقائق النعمان و آب حماض
و **ایضاً** مازو و هلیله سیاه اگر هر دو بسرکه بسزند کفایت باشد و اما قوبای کثیر الرطوبت محتاج بادویه قویه باشد همچو خربق سفید و سیاه و کبر و برگ فنجنگشت و تخم آن چون
بعضی از آنها یا همه با موم و راتینج آمیخته طلا نمایند و اما قوبائیکه از اشیای حاره هیجان کند باید که دران اشیای قوی بالاذع استعمال کنند مانند ما میثا بکنند ویا کف دریا
و کثیرا یا گوگرد [illegible] قفر الیهود ویا توبال مس بصمغ پس اگر قوبا مزمن و متمکن گردد احتیاج بادویه قویه مرکبه افتد مثل این دوا خربق سفید چهار مثقال آرد ترمس صمغ سوخته
نطرون هر واحد سه مثقال سائیده طلا نمایند **دیگر** اشق آرد ترمس هر واحد یک مثقال بوره سرخ دو مثقال بسرکه تند حل کرده طلا کنند و بعد اندک زمان به آب
گرم بشویند و سه روز این عمل کنند و اما قوبائی که دران جلد متقشر گردد و با خارش باشد و آن بر صاحب سودا ست می باید که دران اخراج خون کنند اگر همه بدن ممتلی و متحمل
بفصد باشد بعده ادویه مسهل خلط سوداوی بنوشانند و چون تنقیه بدن کردند طلا بخربق سفید و سیاه با آب مغسول ویا انجیر کبر و صبر بسرکه شقائق النعمان و بیخ کرم
ابیض بسرکه نمایند و اگر دران جا خارش باشد بگیرند برگ خرزهره سبز و در روغن شیرین بسزند تا [illegible] اگر دو دو در سرکه سائیده بران روغن کنجد و موم سرخ گداخته اندازند
و حل کنند بعده بران گوگرد غیر سوخته پاشیده برهم زنند تا هموار گردد و در آفتاب ویا در حمام طلا کنند **بو علی سینا** مینویسد که قوبا در اصل علاج محتاج بادویه جامع
تحلیل و تقطیع و اذابت و تلطیف مع تسکین و ترطیب باشد و اول ازین هر دو بسبب ماده غلیظ بود و ثانی بسبب ماده حار رقیق و بسبب غلبه یکی از دو امر محتاج تطبیب
یکی از دو تدبیر باشد و چسپانیدن زلو بهترین علاج ست و احتیاج بود در امر تنقیه و اتباع آن [illegible] بطریقیکه مشاهده واجب کند و تغذیه و ترطیب و تدابیر
بچیزیکه سعفه بدان محتاج بود و همچنین حمام از بزرگترین معالجات اوست و گاهی احتیاج بمفارقت هوای خشک افتد و قومی گفته که آنچه منع حدوث قوابی کند
و حادث آنرا صحت بخشد اینست که نمک مغسول که غسل او بصبر باشد یکدرم با سه اوقیه مطبوخ ریحانی خورند و چون قوبا منتشر گردد و کثرت پذیرد علاجش علاج جذام است

معالجات موضعیه

اما برای قوبای نو و متوسط از ادویه مفرده ترشی ترنج ست و برای قوی نیز و صمغ عربی بسرکه و صمغ بادام و صمغ آلو بسرکه و میعه سائله بسرکه و خردل بسرکه بغایت مفید
و آب کبریتی و آب شور و زبد و کف دریا و سریشم چرم و آب دهن انسان روزه دار و چرک دندان او و تخم خربزه و بیخ خنثی و آن اسراش ست و روغن بادام تلخ
[illegible] و سنگ سبوس و برگ کبر بسرکه و سنگ سبوسه هر قوبا را بخاصیت نفع میکند و اقاقیا و مغاث و روغن گندم قوبای عارض هر بدن ضعیف و قوی را اصلاح نماید
و زرد چوب در قوبای مبتدی مداومت ریختن آب گرم بران بعده مالش بروغن بنفشه کنند و این فعل علی الدوام نمایند و گاهی طلای ماء الشعیر آنرا ببرد خصوصاً
با کزمازج و سعفه رطبه را نیز مفید بود و لعاب اسپغول و آب برگ سبز آن و آب خرفه و صمغ آلو نافع برای قوبای صبیان ست بگیرند صمغ بادام و سریشم چرم و میعه مساوی
بسرکه آمیخته طلا کنند و یا بگیرند سریشم نجاران و کندر و گوگرد و بسرکه سحق کرده استعمال نمایند و اما قوبای مزمن ردی محتاج بادویه قوی تر بود مثل عصاره ترشی ترنج

[1] زیرا که آن بجهت شود تفتیح سدد و تلطیف ماده نماید و اول مسهل تحلیل سازد و بر طبیعت خود تسکین و تعدیل فضلات ردی کند ۱۲ منه

مقوم بطبیخ و مثل روغن نخود و روغن برنج و روغن گندم خاصةً و صمغ بادام تلخ و گوگرد و پشک بز سوخته و کف دریا و قطران و زفت هر دو عجیب است همچنین ادامت طلا
بنفط سفید و سرگین حیوانات مذکوره در باب بعقه و فنجنکشت و کبر و اشق و خربق و حب البان و ثافسیا خاصةً لاسیما چون ازان قیروطی بروغن خردل بسازند و سنگ سبوبه
و اشق بسرکه و قوباتا و کندش و خاکستر کبوتر و زرد چوب و خردل و حرف و تخم جرجیر و عسل بلادر بغایت مفید و از مرکبات آنست که بستانند قردة تا و بسایند و بروغن گندم
بیامیزند و خاکستر سیم با عسل و گوگرد بصمغ بطم و شحم حب البان بسرکه بسیار قوی ست و برای قوبای متقشر نیز و یا بگیرند کندر و زاج و کبریت و صبر هر واحد یکدرم صمغ دو درم و بسرکه
طلا کنند و یا بگیرند بورهٔ ارمنی نیم مثقال روغن گندم سه درم ترشی ترنج قفر الیهود هر یک دو درم تخم جرجیر شونیز خربق سیاه زاج سوخته هر واحد یک نیم درم و ازان طلا سازند
و یا سنگ سبوبه بکوبند و بسرکه طلا کنند و یا بگیرند زاج دو درم و کندر و شب و کبریت و صبر و بطلا سرشته طلا نمایند **دوای جید** حب البان ده جزو گوگرد زرد چهار جزو سنگ سبوبه
یکجزو باریک ساییده بسرکه و روغن طلا کنند و یا بگیرند کبریت و دقاق کندر و اشق و در سرکه گداخته بکار برند و یا بگیرند سرگین سگ و اشنان گازران و کبریت ابیض
و سداب و دخان تنور و پوست انار و خاکستر حمام و زرنیخ زرد و سرخ و کبریت اصفر مساوی و در سرکه و زیت حل کرده طلا نمایند **مجوسی** و صاحب جامع گویند که حدوث
قوبا از مرهٔ سودا میشود چون کثرت اغذیهٔ مولد آن کنند و از انچه دران انتفاع یابند فصد و شرب دوای منقی سودا و پرهیز از اغذیهٔ مولد آنست و اما انچه بدان تطلیهٔ
موضع نمایند سنگ سبوبه بسرکه است و هلیلهٔ زرد را باریک ساییده بصمغ آلو سرشته بسرکه حل کرده بر موضع طلا نمایند و یا علک البطم باندک موم و زیت گداخته و بران
گوگرد باریک سوده و سرکه آمیخته لزوم موضع کنند و یا بگیرند سرگین زرزور و سرگین سوسمار و باریک ساییده بسرکه سرشته بکار برند و اگر قوبا بر چهره باشد بگیرند گندم
و بر قطعهٔ آهن یا سندان خوب گرم نهاده بمطرقه بران بخشش نمایند و رطوبتی که ازان سیلان کند بگیرند و بر قوبا طلا کنند و یا بگیرند تخم فنجنکشت و باریک ساخته بسرکه طلا
نمایند و یا بگیرند سریشن چرم پنجدرم و کندر دو درم سوده بسریشن در آب گداخته بسرشند و بر قوبا طلا سازند و او فق علاج در قوبا که بارها آزموده ایم استعمال ماء الجبن
بحب افتیمون ست **طبری** در علاج قوبای سر گوید که علاج عام قوبا استفراغ بدن ست بحسب خلطی که فاسد شده و بدترین انواع او سیاه سوداوی ست و اکثر انچه
در استفراغ بدن هنگام حدوث آن استعمال کرده میشود مطبوخ افتیمون و طبیخ افسنتین ست و این نسخهٔ اوست بگیرند هلیلهٔ سیاه و کابلی و زرد هر واحد ده درم بعد
دور کردن خستهٔ آنها افسنتین رومی ده درم شاهترهٔ خشک مویز منقی هر یک پانزده درم سنای مکی بیخ سوسن آسمانجونی مامیران چینی هر واحد پنج درم افتیمون هفت درم
همه را بطریق مطبوخ بپخته یکشربت ازان مقدار یکصد و بست درم گرفته سه طسوج سقمونیا و یکدرم غاریقون دران حل کرده نیمگرم بنوشند اگر یکشربت کفایت نکند معاودت
آن نمایند و بر خلقی تجربه این کردم و ازان مع لزوم پرهیز صحت یافتند و قومی را از اهل عباد دیدم که در اکثر ابدان ایشان قوبای سیاه بود و معالجهٔ آن بشرب نقوع صبر
نمودند و برای علاج او بیصره رفتند و چند روز قیام نموده این نقوع نوشیدند و ازان صحت یافته بوطن خود باز گشتند حتی که در بصره مکانی که دران مقام میکنند معروفست
و برای ایشان در انجا مکانات مرتب شده اند بگیرند صبر سقوطری خالص پنجاه درم و زرد چوب ده درم و مامیران چینی پنجدرم و آنرا با مویز مع تخم در آب کاسنی تر کنند و در
آفتاب سه روز بدارند بعده هر روز ازان یک قدح مقدار چهل درم باسه درم روغن بادام بنوشند و کسی را که از ایشان بواسیر باشد درین اجزا مقل زیاده کنند و برو غن خسته
مشمش بنوشند و غذای او شوربای گوشت فربه باشد و برین ده روز تا بست روز قائم مانند و در هر دو روز یکبار در حمام داخل شوند پس بغیر طلا ازین صحت یافتند
و باز گشتند و اکثری را از ایشان سبب کثرت تولد آن در بلد آنها سوال کردم و بیان نمودند کسی که در بلد ما قیام کند و بنوعی از ماهی شور تعرض نماید آنرا این حادث نمیشود
و هر که آن ماهی را تا پنج مرتبه بخورد آنرا این مرض پیدا گردد و از انچه انواع قوبا را در ابتدا ابدان طلا نمایند و جالینوس آنرا ذکر کرده چرک دندان اطفال ست چون برشتا
باشند و روغن گندم و در آخر آن چون طول کند جرمل کوفته باز بد در سرکه حل کرده است و اهل هوا ازین جرمل را سوخته دمغز سوخته بسرکه استعمال میکنند و آنرا دوا المخنفس
نامند و این دوا حسن التاثیر ست و آنرا بسرعت قلع میکند و اما اهل عراق آنرا بصمغ آلو محلول بسرکه طلا می نمایند و آنرا قلع و زائل میکند لیکن الم شدیدی می آرد و ابن مسیح
را دیدم که چون قوبا با طفال حادث میشد خرما میگرفت و آنرا مثل معجون ساخته مدام بر قوبا بغمز بدان میکرد و قوبا بسرعت از سطح جلد منقلع میشد و دران سوراخها
مثل فرو بردن سوزن ظاهر میگردید و ازان آب زرد ترشح میکرد و مدام آن آب را نشف میساخت تا آنکه پاک میشد و سوراخ خارج ظاهر باقی می ماند بعده بروغن گندم
و یا نخود یکبار طلا می نمود و قوبا خشک میشد و از جلد جدا میگردید و من این را در مردم کلان استعمال کردم و تاثیر نیک نمود و آنرا طلیهٔ قوبا اینست که زیت چراغ روشن گردم

دهان او بگیرند و شیر انجیر بدان آمیخته بر قوبا بمالند تا ورم کند و نفخ یابد پس اندمال آن نمایند و اگر از استعمال این خارش بسیار پیدا شود موضع را بسرکه بشویند و بروغن گل
چرب کنند که ازین خارش ساکن شود و چند پیرزال را دیدم که معالجهٔ قوبا باد و یه پوشیده میکردند و از ایشان دریافتم که صدای حدید و زنگار آن بسرکه گداخته است و در
استعمال کردم و بدان نفع یافتند و قوبا قریب العهد اصلاح می یابد و بعید العهد گاهی متعسر میگردد و بعد فصد و استفراغ بران زلو چسپانیدن بد نیست تا خلطی
را که خارج از عروق در ان جا مجتمع ست امتصاص نمایند و رنگ آن قوبا عریض بود و کثیر المده باشد و از ان صفایح مثل قشور جدا شود و گاهی از ان خون سائل
گردد و این بسیار دشوار ست و جماعتی را دیدم که این نوع ایشان را حادث شده بر جمیع ابدان آنها عام گردید و بجذام مودی شد و این از بعض علامات جذام ست
پس واجب ست که علاجش علاج ابتدای جذام باشد و ذکر این نزد ذکر جذام بهتر ست و نوعی از قوبا صغار الشکل عظیم الحکه است و این دلالت میکند بر آنکه خلط موجب
او حریف لذاع ست و این نوع بقوبای جربی معروف ست و این اکثر در خصیتین و در کمر حادث میشود و انسان بخارش آن ایذا می یابد و آنرا بجواب میگردانند و علاج
علاج جرب کثیر الحکه است و سوای این در بیمارستان دیدم که برای این نوع وصف طلا بقطران میکردند و آن اثر نیک می نماید و حکه را فی الحال زائل میکند و ایضاً دیدم
که در ان مالش با آب نارنج چنین فی الفور اثر میکند و عقب روغن گل بمالند و نوعی از ان صغیر شبیه به بثور ست و آن بقوبای منتاثر معروف ست و این بعد استفراغ
و پرهیز شستن بسبوس گندم و تخم خربزه و آبهای گرم و مالش بروغن گل زائل میکند و آنچه از خادم سقلابی در علاج قوبا استفاده آن کردم و در کدامی از کتب ندیدم زاج
ست که بسرکه گرم حل کرده بر قوبای خشک طلا کنند که این در یکدو دفعه آنرا زائل میکند و آهل موصل مرداسنگ سفیدی بسرکه حل کرده بر قوبا میگذارند و بر حالتی می ماند
و زیاده و فراخ نمیشود و ایضاً اوگوید که علت معروف بحکاک جبهه مرضی ست که در جلد پیشانی شبیه بقوبا ظاهر شود و غیر آنکه رقیق بود و از ان پوست باریک جدا گردد
و با آن اندک خارش بود و صورت او صورت حزیره یا آرد باله است که آنرا بر چیزی طلا کنند پس خشک گردد و سفید رنگ شفاف رقیق بنماید و شخصی را دیدم که بر جبهه بدن
او این مرض عام شده بود و سبب فاعل او رطوبت رقیقهٔ فاسدهٔ متغیر الکیفیت ست که در حوالی دماغ مجتمع شود و این اکثر در مقدم سر بود پس طبیعت بنا بر تنقیهٔ دماغ از
اقرب موضع مقدم دماغ که آن جبهه است دفع کند بعده بران منجمد و خشک شود و بشکل مذکور گردد و با آن خارش سهر آن باشد که در ان خلط فاسد اندک حدت بود پس اذع
مسام کند و این علت عسر ست علیل از ان صحت نمی یابد مگر به پرهیز تام و لهذا هر مرضی که در سر حادث شود چون فاعل آن خلطی باشد که از دماغ مترشح شود عسر البرء
بود و علاج این استفراغ بدن بحسب امکان ست و فصد و اولی استفراغ سر ست بچیزیکه مشاکل سن مریض و مزاج او باشد و چون از ان فارغ شوند مداومت شستن
پیشانی با آب گرم نمایند و عقب آن بموم و روغن ضماد کنند و اگر این کفایت نکند آرد عدس و گل سرخ در سرکه بجوشانند تا آنکه مثل حریرهٔ غلیظ گردد و بر پیشانی بدفعات
متواتر طلا نمایند و هرگاه دو روز بدین طلا کنند روز سوم با آب گرم بشویند و اگر آرد باقلا یا آرد کرسنه و آرد جو با آب مطبوخ زوفای سعتری بپخته ضماد کنند آنرا زائل کند سعید
گوید که علاج قوبا اولا فصد بعده باسهال مرهٔ سودا و ادخال مریض بحمام و تعدیل خلط موذی بشرب آب انار و آب آلو بجلاب کنند و غذا مزورهٔ زیرباج یا بچهٔ مرغ مترتب
با آب غوره دهند و بعد تنقیه و حمام و تعدیل فضول اگر قوبا متمکن لاجج در لحم بود عسر الزوال باشد و بخارش شدید و سقوط قشور غلیظ و شدت خشونت بران ابتلا
کنند و این را با طلیهٔ جرب طلا نمایند صفت طلائیکه این نوع قوبا را نفع کند شیاف مامیثا و مرزنجوش و زعفران و آرد ترمس و کندش و کف دریا و بورق کوفته بسرکه تر کرده بر
موضع طلا کنند و ایضاً از آنچه بدان انتفاع یابند آنیست که ترشی ترنج و یا ترب و سرکه بمالند و با آب چقندر یا آرد جو و نخود و تخم خربزه و سبوس با آب گرم بشویند اگر قوبا غیر متمکن باشد
ملینات مثل موم و روغن و کتیرا استعمال کنند و پیه بط و مرغ یا مسکه بمالند و با آب نیمگرم بشویند و اگر حادث در ابدان صبیان باشد با آب دهن روزه دار و یا بصمغ آلو
و سرکه طلا نمایند ایلاقی و جرجانی مینویسند که نظر کنند که کدام خلط مفرد یا مرکب ست اگر اخلاط مرکب بود استفراغ اخلاط یکسان باید کرد و اگر یکی از اخلاط غالب بود
تدبیر استفراغ آن خلط نمایند و از خلطهای دیگر غافل نباید بود اما اگر خلط تیز و رقیق بود استفراغ باد و یه باید کرد که در علاج جرب مذکور شده و استفراغ خلط غلیظ بدارو باید کرد
که در علاج امراض سوداوی چون مالیخولیا و غیر آن مسطور شده و مدام در حمام رفتن و با آب گرم شیرین شستن بهترین علاج آنست و بعد حمام اطلیه استعمال نمایند
اما اگر قوبا تر بود باد و یهٔ مجففه باید و اگر تری اندک بود باد و یهٔ جالیه باید و اگر مزمن بود ادویهٔ قویهٔ محلله مقطعه باید پس اگر قوبا قلیل الرطوبه بود و در گوشت فرو رفته باشد
کشکاب غلیظ مالیدن سود دارد و خاصه اگر آرد جو و آرد باقلا بدان بسرشند و چقندر و سبوس گندم و تخم خربزه کوفته در آب خوب بپخته طلا کنند و تخم ترب با نشاسته

علاج جبهه

بیان تنقیح مسام و تحلیل اخلاط غلیظ و کسر حدت خلط رقیق و تغیر مزاج آن کند ۱۲ منه مد ظله

در سرکه تر کرده طلا نمایند و روغن گندم با ترشی ترنج آمیخته طلا کردن سود دارد و هلیله زرد بسرکه سوده نافع بود و کودکان را طلای چرک دندان هر ناشتا سود دارد
و صمغ زرد آلو و کتیرا بسرکه یا ترشی ترنج حل کرده دوایی مجرب است قوبای غیر کهنه را زائل کند و مازو بسرکه سوده و رالک بسرکه حل کرده و مانند آن و اگر از قوبا رطوبت بیشتر آید عفص
و مازو و صمغ و کتیرا و شیاف امیثا و نقل و توبال مس و سنگ سبویه با سرکه طلا کنند و آنچه بدین ادویه زائل نشود اول زلو بچسبانند تا خون ردی را جذب کنند بعده بران
محجمه نهند تا خون آنچه از زلو باقی مانده باشد خارج نماید پس موم روغن که از روغن گل ساخته باشند طلا کنند و یک شب رها کنند و روز دیگر آرد جو و آرد نخود و تخم خربزه و سبوس
گندم و کشنیز در آب پخته طلا نمایند و شب رها کرده دیگر روز بطبیخ بابونه و بیخ خطمی در حمام بشویند و اگر چیزی باقی ماند دیگر باره چوبه بران اندازند و همین علاج را دیگر باره
اعاده نمایند و اشق بسرکه حل کرده قوبای کهنه را سود دارد و یا کندش و زرد چوب نیز افزایند صفت دوای قوی تر بگیرند ذراریح و با روغن گاو سوده سه روز بگذارند
پس روغن ازان صاف کرده آن روغن طلا کنند تا قوبا را دور کند و گوشت پدید آید پس بمرهم علاج کنند دیگر مازو خام بی سوراخ پنج درم در بول گاو یک سکوره و سه که
یک سکره بپزند تا نرم شود و سائیده طلا نمایند دیگر سریشم ماهی چهار درم کندر ده درم بسرکه حل کرده طلا کنند دیگر مازو و کتیرا و زعفران برابر بسرکه حل کرده طلا کنند دیگر
برای قوبائیکه حصیه باشد سفیداب هشت درم گوگرد دو درم مویزج یک درم بسرکه طلا کنند و هرگاه قوبا از علاج پاک گردد بران ادویه رادعه که آن موضع را قوت دهند
طلا باید کرد تا معاودت نکند **ابن الیاس** گوید که در ابتدا فصد نمایند و بعد نضج ماده تنقیه بدن از خلط محدث آن بمطبوخ افتیمون یا بمطبوخ هلیله مقوی بنمایند
و بعد تنقیه تامه هلیله زرد و صمغ آلو و صبر مساوی سائیده بسرکه کهنه و روغن گل آمیخته طلا نمایند و اگر قوبا رقیق مبتدی باشد مورد و مغاث مساوی سائیده بسرکه
تند سرشته طلا کنند و اما هرگاه مزمن شود و جلد با آن متقشر گردد این طلا بکار برند قردمانا مویزج هر واحد ده درم بیخ سوسن آسمانجونی گوگرد زرد هر واحد پنج درم نخود
پشک بز هر واحد شش درم همه را با یک جا سائیده بسرکه کهنه سرشته طلا کنند **انطاکی** گوید که تنقیه بفصد و اسهال کنند بعده اطلیه مناسب مثل شیلم [illegible] نطرون
و سپست و شب و ریوند و عصفر و نمک و شونیز و شحم حنظل بسرکه برای حار و بعسل برای بارد بکار برند و از مجربات من برای جمیع انواع او این دوا است مرداسنگ
کف دریا گوگرد شب یمانی مساوی بقطران سرشته بعد خاریدن طلا نمایند و ملازمت حمام کنند **گیلانی** مینویسد که بیشتر در علاج قوبای قوی بفصد و اسهال که
دافع سودا و اخلاط سوداویه احتیاج می افتد و مطبوخ افتیمون را مدخل تمام است در نفع قوبای رطوبی و سوداوی و قوبائیکه ماده او دموی باشد و فصد [illegible] را جهت
و علاج موضعیه مستعمل در قوبا مختلف بود بحسب اختلافات مرض از جهت ماده و جنس او در کیفیت او بحسب حرارت و قرب بصلاح و از جهت مرور زمانه بران و از
جهت موضع مرض و غیر اینها بحسب این امور ادویه موضعیه باید و علاج قوبای مزمن علاج قوبای سوداوی ماده است و اگرچه ماده او در اصل دموی باشد مثلا و از ادویه
کثیر المنفعت در قوبائیکه قوی المادة نباشد روغن پوست نارجیل است و طریق ساختن آن اینست که پوست سخت نارجیل را صاف کرده خرد خرد بشکنند
و در آب تر کنند تا نرم شود و آب بسیار نباشد بلکه چندان تر کنند که نم بردارد و بپارچه صاف کرده در شیشه مطین اندازند و در دهن او سیخهای کاه یا نی نهند و در وسط
طبق سوراخ کرده بر دیگدان نهند و سر شیشه ازان سوراخ واژگون بیرون کنند و زیر او بمقابله آن در دیگدان قدح نهند و بر طبق آتش ملایم روشن کنند پس
روغن سیاه حاد که ازان بچکد نگاهدارند و بطریق طلا بعد طلا استعمال نمایند و بشویند و باز طلا کنند و همچنین مرات عمل نمایند که بعون الله تعالی نفع تام نماید

و کذلک طلای لبان مصعد آنرا نفع بخشد باین طریق که لبان را بکوبند و در ته دیگ فرش کرده در وسط آن قدح نهند و بر سر دیگ ظرفی وصل کنند و آن ظرف
را با آب پر نمایند و زیر دیگ آتش نرم کنند پس اندکی آب در قدح و زیر سرپوش چیزی سفید مثل آرد بند و جمع شود و آن هر دو را نگاهدارند و نزد حاجت چنین استعمال
کنند که بگیرند اندکی از جوهر مصعد ند که رو در آب مسطور آمیخته چند بار بدان طلا نمایند که نفع تام نماید و از عادت ماست که امر میکنیم اولا بشرب روغن زرد یا مسکه در آب
گداخته بطریقیکه طرف آنرا در آب گرم نهند تا بگدازد و صاف کرده بنوشند و یا روغن بادام بیاشامند و این اولی است هر روز مقدار سه درم در ابتدا بنوشند و بعد ازان
تا ده درم یا زیاده ازان بیفزایند و بران تا شش ماه مداومت نمایند بعده اگر احتیاج تنقیه شود مسهل سودا استعمال کنند بعده روغن پوست نارجیل یا لبان مصعد
با آب مقطر او استعمال کنند که ازین هر دو تدبیر قوبا باقی نمی ماند خصوصا اگر رعایت تدابیر درین مدت و بعد این کنند و میل آن بترطیب گردانند **بولس** گفته که معالجه
قوبا بادویه قوی التجفیف نمایند و استفراغ بدن باسهال کنند و بران ادویه منقیه بطلا استعمال نمایند مثل نخود و هر دو خربق و حرار که بر [illegible] باشد چون زرفت یا موم

یا رتنج آمیزند و زبل خطایه و زبل زرزور که آنرا ابرنیج تنها خورانیده باشند و اکثر ثوبائی که در ریش و در جای دیگر باشد باین علاج تنها و بروغن گندم صحت یابد و اگر ثوبا مزمن
باشد برگ فنجنکشت بسرکه ساییده ضماد کنند و یا برگ کبر بسرکه سوده ضماد نمایند و اما ادویهٔ مرکبه اینست که بگیرند سریش نجاران نیم اوقیه کندر یکنیم درم سرکه نیم قوطولی
او در سرکه گداخته بر ثوبا طلا کنند و ایضاً بگیرند قلقطار یک اوقیه صمغ یک اوقیه گوگرد زرد نیم اوقیه بورق نیم اوقیه قاقله شصت عدد ساییده بسرکه سرشته طلا کنند و بر جای
صحیح آنرا اثر رسانند و چون خشک شود بآب سرد بشویند و ایضاً بگیرند قلقدیس و کبریت زرد و نطرون و کندر مساوی و برای ثوبا در سرکه و برای حکه در شراب سرشته
بکار برند و از علاجات ثوبای مزمن ردی بعد تنقیهٔ بدن و اصلاح حال آن آنست که بران دوای حاد بپاشند تا بخورد و گوشت ظاهر گردد بعده بمرهم علاج کنند تا آنکه
صحت یابد و این طلا ثوبای ردی مزمن را نافع ست رالک کتیرا تخم خربزه مساوی بسرکه سرشته طلا کنند **ابوالحسن** گوید که ثوبای دموی زائل میشود بفصد و استفراغ
و طلا باشیای غساله که جلا کنند مثل مغز خربزه و تخم آن و اشنان و آرد باقلا و آرد نخود و چون بانها در حمام بدفعات بشویند پس این طلا بران نهند بگیرند صمغ عربی و صمغ فارسی
و کتیرا مساوی و اشق نصف یکجزو و در سرکه تر کنند تا همه بگدازد بعده بدفعات بران مالند که آنرا زائل کند و در ابتدای او روغن گندم نفع کند و اگر بران داسه بکشند
از سرکه که دران مازو تر کرده باشند ثوبا منتشر و فراخ نشود و اگر بعد فصد و استفراغ و طلا متعسر گردد بران زرنیخ پاشند که استیصال آن نماید و اما رطوبی را نوشیدن مطبوخ
افتیمون و استعمال ایارج فیقرا و غرغره بمویزج و عاقرقرحا بماء العسل حل کرده زائل کند و اگر مریض حار مزاج باشد بفصد او باک نیست و باوجود این ناشفه و اشیای قابضه طلا کنند
مثل اقلیمیا فضی و زنجبیل و گلنار و گل سرخ سوده همه بحسب حاجت بسرکه حل کرده و ایضاً آب دهن صائم قبل افطار در آخر روز بران انداختن نافع بود و چرک دندان
او بران بمالند و از انچه بدان طلا کنند جرمل و کندش بسکه سوده بسرکه حل کرده ست و ایضاً آنرا تشریط بسوزن و کشادن عیون آن بسوزن و مالش بسرکه و بیخ انجدان
نفع بخشد **و اما** سوداوی بطی الزوال عسر البرء بود و علاجش فصد باسلیق و شرب مطبوخ افتیمون و لوغاذیا یا آب هلیله سیاه و مویز ست و طلا بشحوم بط و مرغابی
و چیزهای سموم و بروغن دائم نمایند و جمیع انواع ثوبا را شرب آب چشمهٔ کبریتی و جلوس دران و آبهای گرم و غسل بدان بسیار نافع ست و در همه لزوم اصلاح اغذیه و تعالج [illegible]
ممدوده نمایند و هر نوع آن که متعسر گردد و در گوشت عمیق شود و تیغ کند یا سفید گردد دوای حاد بران نهند تا آنرا استیصال گرداند و بخورد و بعد از ان علاج او بمرهم کنند
و مالش جمیع انواع او بحسک جبلی که معروف بحسک قنفذی ست و او آنست که چون حیوان دران سیر کند بدان متعلق گردد و خاصة بصوف اغنام و اذناب الخیل که آن مخروطی
شکل ست و بران خار کوچک بود و از ان آب بسیار بر آید چون بیفشانند پس بآب و یا بآب برگ او ثوبا را بمالند دریکروز آنرا به کند و ایضاً این ثؤلول را نفع کند اگر بدان بمالند
و اما انواع ثوبا بسیار ست بحسب ترکب و امتزاج آن و بحسب ابدان و امزجهٔ آنها و نوع سوداوی از ان چون در جلد عمیق گردد و زمانهٔ او طول کند و پرهیز نکنند مؤدی بجذام گردد و اعضا
را بریزاند پس هرگاه اتفاق این حال شود باید که معالجه او بمعالجهٔ اوائل جذام کنند و برانک در سرکه حل کرده بر ثوبا طلا کردن تاثیر عجیب دارد و در کدامی از کتب آنرا نیافتم الا آنرا
تجربه کرده و سریع التاثیر یافتم حتی که آن گاهی بازاله او دریک طلا میکند **محمد حسین** مینویسد که پوست بیخ پالک جوهی و هلیله سیاه هر یک دوازده مثقال تنکار سوخته
چهار و نیم مثقال مازو سبز کات هندی هر یک سه مثقال کوفته هشت پاس بآب لیموی کاغذی بسایند پس اقراص ساخته در آفتاب خشک نمایند و نزد حاجت
بآب ساییده طلا نمایند بعد از انکه موضع ثوبا را بجزه درشت و یا کیسهٔ حمام مالیده باشند پس بگذارند تا خشک شود و خشکریشهٔ آن خود بخود جدا گردد و اگر احتیاج باقی باشد
باز بدستور طلا نمایند و اگر این قرص را بآب برگ پالک جوهی تازه بسایند و بمالند بهتر و قوی تر گردد و چند دفعه بعون الله تعالی زائل میگردد و نیز مالیدن صابون سوده باندک تنکار
محرق مفید ست و اگر بدین تدابیر اصلاح نیابد و محتاج بجراحت نمودن و اخراج مواد باشد بران سیر سوده گذارند تا آبله کند و مجروح شود پس بران مرهم سفیداب یا غیر آن گذارند

ثآلیل و مسماریه و عقف قرنیه و امثال آن

بدانکه ثآلیل جمع ثؤلول ست که بفارسی زخ و بهندی مسه نامند و آن بثور صلب مستدیر ست که در بدن حادث میشود و شش نوع بود یکی منکوس و او آنست که غیر منبسط بود
بلکه املس شبیه به بثرهٔ صلب باشد غیر آنکه مستدیر بود و در گوشت فرو رفته باشد گویا که در لحم مرکوز ست و گویند او آنست که بیخ او دو شظایا باشد دوم متشقق بزرگ
مستدیر که شظایا باشد الیبس سوم متعلق چهارم مسماری که سر او چون سر میخ بزرگ پهن بود و بیخ او باریک اندرون بدن فرو رفته بیخ مسمار یعنی میخ و سفیدی مائل
باشد پنجم قرنی و آن ورا زعقف یعنی لختی کج بجانبی بود ششم طرسوس که زیر او دمه باشد از ان جرکسه دریم پالاید و سبب تولد ثؤلول خلط غلیظ خشک بلغمی ست که زرد

احتباس او در رگهای کوچک خشک گردد یا خلط سوداوی یا مرکب از سودا و بلغم که طبیعت بظاهر بشره دفع ساخته باشد و بقول شیخ سبب فاعل این هم دفع طبیعت است
و سبب مادی خلط غلیظ سوداوی که گاهی سودا از بلغم یابس بسیار که در خون کثرت پذیرد مستحیل گردد و گاهی نفس خون را بسبب اختقان و کثرت او و عدم اسباب
تعفن استحاله بسوی خشکی و سردی عارض شود خصوصا در عروق صغار که در امثال آن خون متعفن میشود بسبب قلت او و قرب او از اسباب خارجی که آنها در تخفیف بعید تر
از تعفین میباشند لاسیما چون خون درجه هر خود حار بسیار نباشد و گاه باشد که ثولول بسیار در اندک وقتی در عضوی پدید آید و گاهی از ان یکبعد دیگر بدید و سبب آنچه مرکه
شود و هرگاه آن ثولول بزرگ ا تعف یا باطل کنند بهتر تدبیر که باشد دیگران ساقط شوند و باشد که ثآلیل متفرق بر آیند و ابو منصور گوید که ثآلیل دو نوع ست یکی از ان
رطب لین و دیگر صلب جاسی و آنرا مسامیر گویند و سبب رطب بلغم مشتبه بسودا است و سبب یابس سودا بود و آقطاکی گوید که ثآلیل را بعضی خطا نامند و آن طوبتی ست که از
سودا متنجه شود غالبا مختلف ذی طول و قصر و فروع و شقوق که بیخ آن باریک باقی غلیظ بود بر وید و گاهی بسبب خبث ماده درد کند **علاج** شونیز با سرکه و نمک
با سرکه هر روز مکرر بمالند و پیوسته مالیدن روغن گل و چربی بط و مرغ مفید بود و بعد از نضج تنقیه بلغم و سودا مسهل کنند بعد آن حب افتیمون خورند و اگر ازین چیز با فائده
نشود با آهن قطع کنند یا دوای تیز مانند فلد فیون بمالند و هرگاه گوشت زیاده خورده سوزش کند مرهم سفیداب را استعمال کنند و نوشادر و انزروت و زنگار با آب صابون
سرشته طلا کردن نیز ثآلیل را ساقط کند و همچنین سیر را اشکنه انگریزی که کاشتک گویند در آب ساییده طلای برقیق ساختن در اسقاط آن مجرب ست و اگر ثولول
را بناخن گیر خراشیده سقمونیا در شیر درخت انجیر سوده ضماد کنند در یک روز نفع میدهد و یا زردچوب ساییده در کاغذ پیچیده بطور فتیله ساخته سر آنرا سوزانیده ثولول را
بآن داغ کنند و از دست برکنند و گویند که کشنیز خشک در آب ساییده ضماد کردن مجرب ست در دو سه نوبت خشک شده می افتد و سرگین طاوس بسرکه طلا کردن
و یا صدف سوخته بسرکه ضماد نمودن و کذا برگ و شاخ خرفه بران مالیدن مفید بود و اگر ثولول را از بیخ چکک دشتی خراشیده چونه و سجی در آب حل کرده بمالند در دو سه روز
بیفتد و اگر از پاره شب یمانی مکرر بمالند که خون آلوده شود و یا پشک بز بسرکه ساییده طلا کنند و یا سهاگه تکلیه نصف بریان و نصف خام با آب لیموی کاغذی
سرشته بمالند و یا سجی بسرکه ساییده بر بدن بمالند و یا چونه در آب لیمو ساییده طلا نمایند نیز مفید بود و صاحب تحفه نوشته که اگر نخود خشک را در اول هلال بعدد
ثآلیل گرفته هر یک آنرا یک عدد نخود مالیده مجموع را در لته بسته از میان هر دو پای از بالای شانه آن لته را بجانب عقب بیندازند در آخر آن ماه جمیع ثآلیل برطرف
میشود و بعضی گویند که این عمل تجربه در آمده و اگر برگ پان گنگیری بگیرند و بران چونه بمالند و فتیله آن ساخته در زیر انگشت وسابه گرفته بر سه بمالند چنانچه از ناخن نیز
خراشیده شود در اندک مدت همگی منقلع گردد و اگر مسه کلان باشد دو سه روز همچنان کنند تا تمام منقلع شود در ین باب مجرب ست **ذکر ادویه نافع ثآلیل طلای**
روغن گندم و کذا حلتیت و مغز انجیر خشک و کذا آب چقندر سرخ و کذا کندر بسرکه و زیت هر واحد در قلع ثآلیل مجرب سویدی ست **و ضماد** بیخ درخت خلاف سوخته
و کذا برگ آن بسرکه و کذا مرو سلیخه و عسل و کذا سرگین کبوتر با آب دهن و کذا حلتیت بشیر انجیر یا بعسل و کذا تخم بید انجیر بعسل و کذا آب برگ انجیر و کذا انجیر خام با نطرون و آرد
گندم پخته و یا تنها پخته بموم زرد آمیخته و کذا اشق بسرکه و کذا فرفیون بزیت و کذا سام ابرص کوفته و کذا خاکستر او و بزر کتان و بورق و کذا پیاز عنصل بریان و کذا
خاکستر شاخ انگور بسرکه و کذا ودع سوخته و کذا گل سرخ پخته یا خام سوده و کذا سرگین گاو بسرکه و کذا سداب و نطرون و کذا سرگین گنجشک با آب دهن روزه دار
و کذا صدا و حدید بشراب و کذا مرقشیشا در اتینج و کذا خون سنگ پشت و کذا پشک موش و کذا خاکستر بادنجان بسرکه سرشته و کذا تخم سوخته بسرکه و کذا ترب کوفته
بسرکه آمیخته و کذا سرطان نهری سوخته و کذا خون بز و کذا خون خرگوش نیز آمیخته **و دلک** بلا جورد و شرب آن و کذا بخور چوب شامی تازه **و داغ** بشاخ آس مرات و کذا
بفتیله پنبه کهنه سه چهار مرتبه هر واحد دافع ثآلیل ست **اقوال حکما** ابو سهل گوید که ثآلیل را باین طور قلع نمایند که بگیرند زرد و شب یمانی و چربی بط سرشته طلا کنند
و یا تخم جرجیر بسرکه و زهره گاو بسایند تا مثل مرهم گردد و هر روز مرات کثیر طلا نمایند و یا برگ مورد و برگ کبر و یا بسرکه و نمک و کذا زاج بسرکه سوده و خرنوب نبطی مسحوق
بسرکه بمالند و بهر دو از ین در روزی چند بار بمالند و اگر آنرا اصول باشد آنرا و حوالی آنرا نشتر زنند و بر آن شیر انجیر چکانند یا دوای حاد اکال مثل دیک بر و مگ و غیره
بران نهند پس هرگاه سیاه شود و متاکل گردد بران اندک روغن زرد نهند حتی که آنچه متاکل شده باشد منقلع گردد و اعاده این تدبیر مرات کنند تا آنکه تمامه زائل شود
و اگر در بدن کثرت آن باشد تنقیه بدن بادویه مخرج سودا نمایند و تدبیر را بچیزی که ترطیب و تلیین نماید مائل گردانند شیخ میفرماید که لا مبادرت بتقلیل خون از فصد

سبب هر آنکه از غذا یک بعضو
مجاور برسد نحفی را از ان نمو
ماده مجتمع گشته ساز و پس آن
خشک و سخت گردد و بتدریج
ثآلیل کثرت نماید ۱۲ منه مدظله

و باستفراغ سودا امری ست که ازان چاره نیست اگر مرض کثرت پذیرد و از اقتصاد و اعتدال تجاوز کند و همچنین تدبیر مولد خلط نیک و غیر آن از آنچه ذکر کرده مر آن گذشته
و اما علاج موضعی بادویه باید که دران تلخی و قبض بود و تیز خفیف ازان برای ثؤلول خفیف استعمال باید کرد مثل مالیدن روغن پسته دائم و بطبیخ گندم صعفی بتر و برگ
بعد سه روز و آب گندنا بسماق و روغن بان و ایضاً ببرگ کبر و جوز السرو و زیتون خام و کنار نج نیز خوب ست و برگ مورد تر برای خفیف و قوی و پوست جوز تر و نابخته
خشک و خرنوب با وجود قلت اذیت او و برای ثؤلول عظیم قوی نیکوست و پوست بیخ غرب و خاکستر او بسرکه و آنچه جید و بانع النفع ست آنست که بگیرند حرمل
و حنا و کوفته بپخته با آب سر و طلا کنند و اما قوی ازان برای ثؤلول قوی بکار برند مثل طلای مرتب از نوره و زرنیخ و اشخار و خصوصاً با سیماب کشته لاسیما با خاکستر بلوط
و زیت و نمک با آب پیاز و بلبوس و پشک بز و ایضاً ذراریح بزرنیخ و ایضاً عسل بلادر در اسقاط او قوی ست و شیر تیوع چون تکرار بران مالند ساقط کند
و دو صمغ کرم و کبیکج نیز از مسقط عظیم اوست و شونیز بهل چون ضماد نمایند عجیب ست و زهره بز نیز ایضاً و حلتیت و مرهم حاد مجرب بیلات که آن مراهم بلادر ست
ترکیب مغتسل پوست جوز رطب و زجاج و آهک نا نه هر واحد یکجزو کوفته بپخته بران نهند و یا بگیرند زنگار و کاغذ سوخته هر واحد پنج درم شحم حنظل شش درم بورق
شش درم نوشادر چهار درم اشخار و زرنیخ زرد هر واحد هشت درم زهره گاو شش درم اشنان فارسی هفت درم کوفته بپخته با آب صابون طلا نمایند و آخر معالجات ثآلیل
قلع اوست و این گاهی با انبوبه پر طیور بزرگ و یا نقره و یا آهن بود که تجویف او بمقداری باشد که دران ثؤلول باندک دشواری در آید و جرم او حاد قطاع باشد پس دران
ثؤلول باندک زور در آرند و بران بپیچید نزدیک بیخ آن اندک بفشارند که آنرا استاصل کند و یا بصناره ثؤلول را بکشند تا آنکه بیخ او کشیده گردد بعده بآلات تیز که تا بیخ او
رسد قطع کنند و بعد قلع آن روغن زرد بران نهند و ایضاً هر گاه دوای حاد بران گذارند و قلق آرد دوای حاد بردارند و بران روغن زرد نهند و چندی ترک کرده باز اعاده
او کنند تا آنکه سقوط آن تمام شود و گاهی قلع آن باین طور میکنند که از آنچه متصل اوست با آهن لطیف مقور جدا میسازند بعده بران دوای حاد میگذارند و تجربه کرده ام
قطع آن باستره عمیق تر حتی الامکان مع مراعات سطح جلد بعده مالش موضع بصابون و سعد و گل سرخ تا خونیکه ازان سیلان کند سائل گردد و محتبس شود و بعد آن
ما بقی ساقط گردد طبری گوید که علاج ثؤلول حادث در پیشانی و روی بهمه آنچه در علاج عدسیه و حنطیه بیاید باید کرد و گاهی امر بقلع او میکنند که این اسهل انقلاع ست
باعروق او بر آید و آنچه بدان طلا کنند و دیگر روز یا بعد دو روز آنرا زائل کنند برگ حسک جبلی رطب ست این برآن بمالند که آنرا خشک کند و بفگنند و ایضاً صمغ
در سرکه حل کرده طلا کردن آنرا زائل کند و من در این این دوا استعمال میکنم بگیرند بورق یک درم برگ مورد تر سه درم نمک طبرزد یکدانگ و بسایند و بدان یکی را بعد دیگری
بمالند تا آنکه خون بر آید بعده ترک آن کنند و ایضاً بعد دو روز بمالند پس بیفتد و زائل شود و این را در همه یکدفعه استعمال نکنند و هر گاه بزرگ و سخت و صلب گردد روغن نوره قلیل
ساعتی بر آن بمالند تا آنکه دران خون ظاهر شود بعده بشویند و بروغن چرب کنند که خشک کنند و بفگنند غیر آنکه واجب ست که بعد استعمال روغن از آب سرد و هوای سرد محفوظ
دارند و با آب گرم بشویند و اگر موضع متقرح و گرم شود مرهم کافور دران استعمال نمایند و نوع ثؤلول تینی را که بدترین انواع ست نیز بعلاج مذکور معالجه نمایند پس اگر این علاج دران
فائده نکند اولی آنست که دوای حاد و روغن نوره بران نهند تا آنرا استاصل گرداند و دیدم که حب او بروغن نوره منقلع شد و بیخ او مثل درهم مدور ظاهر شد و بران هم دوای حاد
نهاده شد حتی که منقلع گردید پس بران مرهم منبت لحم گذاشتم تا آنکه اصلاح یافت و از نافع ترین چیزیکه در ثآلیل استعمال کنند نیست که بگیرند چوب آس رطب و یکطرف او
در آتش نهند تا گرم شود و بطرف دیگر نشیش و تری بر ظاهر گردد و بگیرند ازین آب و بر ثؤلول بمالند و این در روز بعمل آرند و در شب بهر روغنی که خواهند و بهتر آن روغن گل ست
چرب سازند که آن بغیر جهد بیفتد و باز عود نکند ایضاً او گفته که علاج ثؤلول متشقق ذات شظایا که سبب فاعل او خلط یابس ارضی سوداوی بود نوشیدن ماء الاصول
بروغن بادام تلخ ست بعده شرب مطبوخ افتیمون و دلک آن با آب برگ حسک جبلی و آب بورق و برگ مورد کوفته ببورق و اگر متعسر و صلب گردد بران روغن نوره
چکانند چنانچه سابق مذکور شد و آنچه بدان علاج ثؤلول کنند بعد تنقیه و اصلاح غذا ماء الشعیر و بروغن گل و موم و شحم مرهم ست و اگر تا چهل روز هر روغن و بهتر آن روغن گل ست
بمالند ساقط گردد و بعض اوائل ذکر کرده اند که طلای او با آب طهر یکدفعه یا دو دفعه خشک کند و بفگند و این دوا که تجربه آن کرده ام استعمال کنند بگیرند آب آهنگران که درآن
آهن گرم سرد میکنند و دران بورق و صبر و مر حل کنند و بمالند و اما علاج نوع منکوس آنست که متقرح گردانند بعد فصد و استفراغ بعده از روغن نوره بران آیله افکنند
تا دران خون ظاهر شود و بعد ازان بسرکه بشویند و بروغن گل چرب سازند که آن زائل شود و هر گاه متقرح گردد مرهم کبیر علاج کنند و درین نوع چون دانه او بزرگ شود و بر ضعیف نصف شیر

از بدن یا قریب از عضوی شریف بود پس واجب ست که بران مرهم داخلیون چند روز نهند که یا آنرا تحلیل کند و یا تفتیق کند و فضلات او را مائی گرداند پس بسر نشتر
بگشایند تا آنچه اندران باشد سائل شود و خشک گردد و از بهترین چیزها که برای قلع ثآلیل متعلقه و مسامیر متشبثه منکوسه استعمال نمایند این دوا ست و این نسخه ترکیب
ابن سینا ست بگیرند گوگرد و زرنیخ زرد و غونه و خاکستر غرب مساوی پس بعض او بسرکه و بعض او بزفت سرشته بر ثولول طلا نمایند هر ثولول و هر مسامیر که باشد ازین کم
شود و زائل گردد و درین تقدیر مستزاد نیست چه مجرب ست و بعضی مردم برای این عسل بلادر بیان کرده اند و این خطای بزرگ ست لاسیما در بلاد گرم که مورث ساعیه
میگردد و گاهی بجمیع بدن تعدی میشود و گاهی ازان مریض صحت می یابد و باز بعد یکسال عود میکند و شخصی را دیدم که قروح متولد از عسل بلادر آنرا لازم بود حتی که آن را
بطریق با سقاط قوت و ایراث حمیات مطبقه هلاک گردانید پس واجب ست که انسان از استعمال عسل بلادر حذر نماید و اما یتوعات مثل شیر انجیر و شیر ماذریون و شبرم
قوت در استعمال آنها نیز خطر ست و سالم ترین چیزیکه استعمال نمایند همان ست که ذکر کردیم و اگر انسان اراده تعدیه بغیر آن کند پس بهترین چیزها روغن نوره است
که مذکور شد مجوسی گوید که حدوث ثآلیل و مسامیر از خلطین غلیظین بلغمی و سوداوی میباشد و صواب علاج آن استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون و غاریقون یا حب صطمخیقون معمول
با فتیمون ست و پرهیز از مولد این هر دو خلط و آنچه از اضمده قلع آن کند شبک بزر باریک سوده بسرکه سرشته بر ثولول نهادن ست و مالش موضع در روزی مرات با سرکه
خمر و نمک قلع آن نماید و یا بگیرند قشور رس و باریک سائیده بسرکه بسرشند و لزوم موضع کنند و یا بگیرند قنطاریون و باریک سوده بثلث سرشته بر ثولول نهند و اگر این
ادویه فائده نکنند دوای حاد مثل فرفیون و دیگ بر دیگ نهند که این او را بخورد و بسوزد بعده بر بیخ او روغن زرد گذارند حتی که خشکریشه را قلع کند بعده اعاده دوای حاد
کنند بعد آن روغن زرد تا آنکه جمله مستاصل گردد و بعد ازان معالجه او بدوای منبت لحم نمایند و گاهی نفع میکند اینکه سنگ فلفل و اشخار و اشنان فارسی و بورق مساوی
باریک سوده بآب تغابری یا آب صابون بسرشند و ثولول را بموی بربندند و بران این دوا بپاشند که در روز سوم آنرا ساقط کند صفت ضمادیکه ثآلیل را قلع کند
بقوت زنگار و رس سوخته شحم حنظل بورق نوشادر اشخار زرنیخ زرد زهره گاو اشنان فارسی هر واحد یکجزو آهک آب نادیده نیم جزو باریک سوده بآب صابون یا بآب اشق
سرشته بر ثولول لزوم نمایند بعد از آنکه بیخ او بموی بسته باشند دیگر آهک آب نارسیده و دردی شراب باریک ساخته بآب دهن سرشته بر ثولول ضماد کرده باشند که این خشک
نماید و بسوزد و اگر این ادویه نفع نکنند با نشتر قطع کنند بعده بدوای حاد و مرهم زنگار و بعسل بلادر داغ دهند تا آنرا استاصل گرداند و بسوزد و باید که آنرا باهن قطع نکنند
مگر بعد استفراغ بدن از خلط غلیظ ابن نوح گوید که نگاه کنند اگر ماده او هنوز منقطع نشده باشد و در طریق خروج بود باید که تنقیه بدن کنند اما در رطب لین از بلغم و اما
در صلب خاسی از سودا بعد ازان علاج رطب نمایند باین طور که بکبریت رطب و بخور بخلی که این قوی ست بمالند و میل با غذیه لطیف مولد خلط محمود مثل اسفیدباجات
و لحوم طیور و حملان کنند و اکثار دخول حمام نمایند و شراب رقیق ممزوج بآب بسیار بنوشند و اما بر صلب زرنیخ زرد و مویزج کوفته طلا کنند و سه روز بران بگذارند پس بگشایند
انرا بیخ برآرد و اگر چیزی باقی ماند اعاده او نمایند و یا پوست صفصاف بسرکه سرشته طلا کنند و یا عسل بلادر بران نهند که آن قلع او نماید و یا قلع او کنند و حوالی او
شرط زنند و بران دوای حاد بپاشند و هرگاه سیاه شود روغن زرد بران نهند تا آنکه ساقط گردد و از جمیع مولدات سودا پرهیز کنند علی بن زین گفته که جعل یعنی
کرم سرگین را بآب بسایند و بر ثولول طلا کنند که این در ساعت استیصال او کند و ثوباران نیز زائل کند و همچنین خون سگ و بول آن جرجانی و ایلاقی مینویسند
که اول استفراغ سودا باید کرد و تدبیر های تری افزا کنند و استفراغ بماء الجبن کردن صواب تر باشد و از چیزهائیکه درین باب بکار آید اینست که مازو و شب یمانی با شحم
حنظل ضماد کنند و برگ کرنب تر مالیدن نافع بود و گزمازو بکوبند و بسرکه سرشته ضماد سازند از بیخ برآرد و بآب صابون و اشنان و آب اشخار آنرا بشویند و اگر مازو
سوده بسرکه سرشته ضماد کنند نفع بخشد و کعب بول که از زمین بر خیزد روغنی طلا کردن مجرب ست ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب از تخم کاسنی و بادیان هر واحد
سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزوره نخود و مغز بادام سازند و بر تناول این جلاب و غذا تا پنج روز مداومت نمایند و هر گاه نضج و تقارب ظاهر شود استفراغ
بدن بمطبوخ و حبوب مذکوره در قول مجوسی نمایند و بعد تنقیه بچیزیکه قلع او نماید ضماد کنند و شیر انجیر خام یا شیر ثافسیا بران چکانند و یا بگیرند قنطافیلون و باریک سائیده
بسرکه سرشته طلا کنند و یا مرهم زنگار طلا نمایند و یا بگیرند این دوا که از همه قوی تر در قلع اوست اشنان سبز فارسی زهره گاو زنگار رس شحم حنظل نوشادر آهک آب نارسیده
مساوی همه را باریک سائیده بآب اشنان بسرشند و بر ثولول طلا کنند و باید که باهن قطع نکنند خجندی گوید که علاج او فصد ست اگر احتیاج آن باشد و هر صبح

شربت از بادیان و اصل السوس و گاوزبان بشکر بنوشند و غذا حمصیه خورند و تنقیه بدن بعد نضج بمطبوخ افتیمون و مطبوخات که دران غاریقون باشد باید کرد و بعد تنقیهٔ تام اضمده و اطلیه استعمال نمایند و حق آنست که بران ادویهٔ حاده کالغاله نهند تا آنرا سیاه کند پس آن را بروغن زرد نهند **انطاکی** گوید که ابتدا بتنظیف بدن کنند و اگر حاجت فصد باشد بعد از ان قطع نمایند و بچوب انجیر ذکر بیخ یا قلا داغ دهند که این مجرب ست و همچنین پیاز بنمک و سرکه و سرگین کبوتر و کنجشک بول و آب و دهن سعده و دارد خاکستر کرم و صفصاف و پشک گوسفند و شتر و همه آنچه سد قوباند کور شد **گیلانی** مینویسد که از غرایب چیزیکه دیده ایم اینست که یکی را از صبیان که سن او قریب بیست سال بود ثاآلیل بسیار در جمیع بدن او عارض شد و مردی بادی طلاقی شد و او را امر کرد که کف کبیر از موبیز یا دو درم تربد فائق سفید در آب غیسا آمیخته صاف کرده سحرگاه بنوشید و او حسب گفته آن شخص عمل کرد و ده مجلس او را اجابت شد و ده شب دو ماه آن مرض بتمامه زائل شد و این از عجائبات ست و گاهی از ثاآلیل نوعی باشد که بذاته ساقط شود و اگر بیخ ثاآلیل باریک تر باشد بقطع او بپردازند و اگر بیخ آن بزرگ بود حوالی آن شرط زنند و بران ادویهٔ حاده پاشند و اگر بعد قطع بود ادویهٔ حاده و داغ استعمال کنند اولی بود و اگر آلهٔ داغ از طلا باشد بهتر ست و اگرچه این امر منافی مراعات سطح جلد ست و بعضی از استعمال عسل بلادر منع کلی نموده اند و این حق نیست زیرا که بعض مردم از خوردن عسل بلادر و لبس او نیز ضرر نمی یابند و لیکن چون آنرا بمغز جوز یا روغن آن مخلوط کنند اصلاح او بتمامه نماید و گاهی بحزم فقط قطع میکنند باین طریق که بگیرند موی قوی یا رشتهٔ ابریشم خوب بافته و بدان بیخ ثاآلیل محکم بہ بندند که آن ساقط کند لیکن قطع آن با آهن بسرعت ببرد از ضرر او ایمن گردانند با وجودیکه آن خطرناک بسیار ست اگر در وقت خود واقع نشود اعنی هرگاه بدن ممتلی باشد **دوای مجرب** بگیرند ذراریح و قلقدیس چند بید ستر مساوی بعلک البطم مخلوط سازند تا مثل مرهم گردد و بر مسامیر نهند بعد از آنکه تنقیهٔ او کنند دیگر بگیرند اشخار و آهک و زنگار هر واحد یکجزو و بآب رماد یا ببول طفل نابالغ سرشته بدان علاج کنند که آن نافعست مرهمی که قطع ثاآلیل و مسامیر کند زنگار و کاغذ سوخته هر واحد یکدرم آب عروس و آب صابون اول هفتده درم عسل هشت درم فرفیون شش درم بپزند تا مرهم شود و بمالند بهاء الدین گوید که تخم حنظل باشب یمانی طلا کردن مفید بود و طلا کردن منی آدمی بعد از آنکه ثولول را بخشی خراشیده باشند و صلابت آنرا اندکی دور کرده نافع بود و طلای نوره مع محمول چند ساعت هم نافع آید و ذراریح باموبیز کوفته طلا کردن قوی بود و ثولول را در اوائل با آهن تابیده داغ کردن عظیم مفید آید و مداومت سر در س نافع و مجرب ست و مسماریه را اگر توانند بدستکاری بیرون آورند و الا آنرا بخراشند و صفوه کوچک از سرب خالص بران بسته دارند تا بالتحام آنرا تحلیل کند و اگر نوشادر و زرنیخ و غیره که در ذیل علاج مسطور شد بران بندند عظیم نافع آید و تیزاب فاروقی نهادن بسیار مفید بود و عسل بلادر هم قوی بود و ذراریح همچنین سیماب کشته و خاکستر بلوط و نمک قلیات را بآب پیاز سرشته طلا کردن و یک شبانه روز بران گذاشتن نافع بود و مخفی نماند که هر دوای تیز و قوی که بر بثرات نهند باید که احتیاط کنند که از عرض بثره زیاده نشود تا عضو صحیح را نسوزاند و ریش نکند

عدسیه و حنطیه

و آن بثوری ست که اکثر بر پیشانی و روی حادث گردد و شبیه ثاآلیل بود غیر آنکه املس چسپیده بود و شکل اول بشکل عدس و شکل ثانی بشکل گندم در مقدار طول هر دانه از انها باشد و عدسیه زرد رنگ چسپیده بپهن بود و حنطیه بشکل گندم دراز مائل بسرخی باشد و بعضی گویند که رنگ عدسیه سرخ و حنطیه زرد بود و سبب اول رطوبتی ست که باختلاط صفرا فاسد شود و غلیظ گردد و سبب ثانی رطوبتی که بخون فاسد شود و غلیظ گردد و بعضی بعکس این گفته اند و آن اقرب بصواب ست **علاج** تنقیهٔ بدن بادویهٔ منقی رطوبت و اخلاط غلیظهٔ فاسده کنند تا آنکه معلوم شود که بدن پاک شد و لزوم پرهیز از اطعمهٔ غلیظه نمایند بعده تطلیهٔ او باین طلا کنند بگیرند صمغ بطم و با موم و روغن بگدازند و در هاون انداخته بران اندک صمغ آلو و مویزج و شیطرج هندی کوفته اندازند و حل کرده بر موضع طلا نمایند تا آنکه خشک شود بعد مدام تجدید بران کنند تا آنکه بریزد و خشک گردد و بعض اطبا رفته و شمع را بر خرقه مالیده بران می نهند و آنرا ده روز گذاشته جدا میکنند پس گاهی در یکدفعه خارج می نماید همه را آنچه بر چهره از ان باشد و آنچه آنرا ببرد اینست که خاکستر نی و شیطرج سوخته باندک سرکه گداخته بران چسپانند تا خشک شود پس بسختی جدا سازند و مکرر و متواتر بعمل آرند که آنهمه منقلع گردد و از لطیف ادویه که بدان استعمال کنند اینست که از روغن حب الغار و موم و پیه بط و پیه مرغابی و پیه ماکیان قیروطی ساخته هر روز یکبار و در شب یک بار بر موضع لزوم نمایند که این آنرا ساقط کند و سبو شخصی را این علت باکثر مواضع از بدن او بود و او این دوا را تا چهل روز استعمال کرد پس آنهمه بغیر دوا استفراغ

زائل و ساقط شد و طلا به کندش گوگرد به بورق بسرکه نیز نافعست و اگر کرمازج باریک سوده بسرکه سرشته بران نهند در چند نوبت از بیخ برکند شود ابن الیاس گوید که علاج عدسیه فصد ست اگر خون غالب باشد بعده تنقیهٔ بدن بمطبوخ هلیله آنرا ببرگ کبر و خرنوب و مورد و آب شونیز بمالند و یا صمغ بطم و صمغ آلو و کندش و کبریت و بورق بسرکه نمایند

توثه

بثرهٔ متقرحه مستعرضه نحو است انجم زائد که در اکثر امر اندر عمق رخساره ماخذ کند و گاهی در مقعد و فرج پیدا شود و سبب حدوث او خلط غلیظ بود که دران حدتی باشد یعنی خون فاسد مخلوط بصفرای محترقه فاسده و یا بلغم غلیظ محترق مع صفرای محمیه باشد و گاه سلیم بود و گاهی خبیث و مولم باشد علاج در ابتدا فصد سر رو و اخراج خون بحسب قوت و سن فصل کنند بعده تنقیهٔ بدن بمطبوخ هلیله یا بمطبوخ فواکه مع تربد و شاهتره و هلیله نمایند و بعد تنقیهٔ تام مرهم زنگار و دیگر ادویه حاده که در ثآلیل گذشت بران نهند تا آنگه فانی گردد و لحم صحیح ظاهر شود و یا استیصال آن بخراشیدن از آهن یا نبات کنند تا آنگه خون و زرداب ازان سائل شود بعده علاج بمرهم احمر و اسود منبت لحم نمایند و صاحب او از تناول گوشت و شیرینی بالکلیه و از اغذیهٔ حریفه و بقول که دران حرافت باشد مثل سیر و پیاز و تره و خردل و مانند آن حذر کنند و بقول مجنذی شرب اشربهٔ ملطفه و سکنجبین و تلیین طبیعت بمطبوخ هلیله که مقوی تربد و نقوع فواکه و آب شاهتره مروق نافع بود و سویدی گوید که ضماد پشک گوسفند بسرکه و یا عسل بلادر یا شیر انجیر یا شیر یتوع و دیگر یا ثمر خام جمیز سوده یا زهرهٔ بز نر یا برگ سلق مسلوق یا خاکستر گوشت گوسفند سوخته یا حاشا نافع توثه است

نفاطات و نفاخات

بدانکه نفاطات آبلها باشند که اندرون آن خون یا آب تنک باشد و مشابه آبله سوخته آتش بود و سبب آن رقت و غلیان خون ست بحرارت ناریه حتی که ازان مائیت جدا شود و در اطراف عروق زیر جلد مندفع و درانجا محتبس گردد و نفاخات آنست که دران بخر ریح هیچ نباشد و مادهٔ آن ریح بود در جلد محتبس گشته و شراح قانون مینویسند که گاهی این هر دو لفظ را بیک معنی اطلاق میکنند و گاهی میان هر دو فرق می نمایند و این بهتر ست پس نفاخات را آبلهای هوائی و نفاطات را مائی مخصوص گردانند و لابد مائیت در قوام غلیظ تر از هوائیت باشد و این دو نوع بود یکی مائی که بسبب مائیت مندفع از غلیان اخلاط باشد که ازان ماده یکبارگی زیر جلد تصاعد کند و بسبب فرط کثافت جلد از نسبت ما تحت او دران نافذ نشود بلکه نفاخه مائیه باقی ماند دوم دموی یعنی آنکه بدل مائیت خون باشد و از انچه اول حادث شده عارض شود لیکن مادهٔ این غلیظ تر از اول بود و درین خون بیشتر از مائیت باشد و از تحت جلد منفتح شود علاج فصد کنند و لعاب بهدانه شیرهٔ عناب عرق شاهتره و عرق عنب الثعلب برآورده شربت نیلوفر داخل کرده بنوشند و بعد از نضج تنقیهٔ اسهال بار و کنند و خوردن انار و کذا عدس مقشر با سرکه و عناب پخته مفید بود و هر چه مسکن حدت خون و مغلظ آن باشد از اشربه و اغذیه بخورند و در اول ظهور عدس مقشر بسرکه سوده و یا پوست انار در سرکه آغشته طلا کردن و خضاب بستن نافع و اگر بزرگ شود آبلها را بسوزن بشگافند و بیفشارند بعد ازان مرهم سفیداب نهند و یا بسفیداب ارزیز و یا مرداسنگ مدبر بگلاب و آب مورد طلا کنند و یا بعد شگافتن نفاطات و اخراج زرداب مرداسنگ مع گل سرخام و اقلیمیای فضه بروغن گل بر موضع نهند تا صلب گردد و اطلیه که در نار فارسی گذشت نیز نافع بود و علاج نفاخات از مرهم داخلیون و مانند آن کنند و تکمید از سبوس گندم و نمک نیز نافع بود و چیزهای محلل ریح باید خورد و تفتیح مسام کنند و از مولدات ریاح حذر نمایند و آنجا که خلطی باشد و زیاده شود تنقیه باید کرد و اقوال اطبا شیخ و گیلانی مینویسند که تنقیهٔ بدن و فصد و مانند آن و استعمال تدبیر و غذا بطریقیکه در سابق مذکور شده باید کرد و در ابتدا که قریب ظهور باشد مثل عدس مطبوخ بآب و مثل پوست انار یا پوست شاخ آن مطبوخ بآب که نرم شود نیمگرم بر موضع آن نهند و این بعد حصول علم باآنکه خروج او مضر تر از بازگشتن مادهٔ او بسوی باطن ست بعمل آرند و الا دران هنگام اولی آنست که اعانت بر ابراز او کنند و آب نیمگرم بر جلد ریزند تا بسهولت برآید پس اگر نفاطات برآید و ارادهٔ علاج نفس او کنند و غلیظ الجلد دیدند باید که از سوزن بشگافند و انچه اندران باشد سائل گردانند و رقیق الجلد گاهی بنفسه بشگافد و نشاید که مهلت دهند بلکه آنرا نیز بشگافند و چیزیکه اندرون آن باشد بآهستگی اندک اندک بیفشارند و اگر سوراخ بند شود و نفاخه پر شود باید که مرتبه دوم و سوم سوراخ کنند و جلد را منضم شدن ندهند تا آنگه جراحت زیر او مندمل گردد بعده از دو حال خالی نبود که یا صحت یابد و یا قرحه شود پس اگر قرحه کند علاج بمراهم اسفیداجیه و مرداسنجیه و مانند آن نمایند خصوصا چون اندران مثل ایرسا داخل باشد و مراهم حمر و جمله چون ساعی و متاکل گردد و سائر انچه در انجا مذکور شد بکار برند ابن الیاس گوید که علاج این هر دو تنقیهٔ بدن از اخلاط موجبهٔ آنهاست و فصد

واخراج خون بقدر قوت دهند و باید که هر صبح جلاب با عناب ۵ عدد و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزوره دهند و هر چه مغلظ خون باشد مثل شربتی که آن
کافوری است و شربت عناب و شربت آلو و رب سیب و رب بهی هر کدام که باشد دو درم با گلاب ده درم بدهند و آب انار نیز نفع کند و بطفشیل غذا سازند و اگر تقرح شود
و در اعضائی باشد که در معالجهٔ او تجفیف بیشتر حاجت بود بر مرهم قلقطار و قلقدیس معالجه فرمایند خجندی گوید که فصد از رگ مناسب عضو و اخراج خون بقدر قوت نمایند
کنند و اغذیهٔ قابضه غلیظه مثل شربت انار و شربت حماض و رب ریباس بنوشانند و مزورات ترش مثل سماقیه و زرشکیه و حصرمیه بعد از آن دهند و بعد شگافتن چون احتیاج
تجفیف زیاده باشد سفیداب و مرداسنگ و گل سرخ خشک سوده بران پاشند حکیم علی می‌نویسد که این دوا نافع است پیه بط بگدازند و با آن مرداسنگ سوده آمیزند
و بر پارچه مالیده بر جراحت نهند و یا اصل السوس آب سوده با روغن زرد حل کرده بر آن نهند دیگر مرداسنگ و گوگرد زرد مساوی بسرکه و روغن سوده طلا کنند
تا غلیظ گردد و با زیت طلوخ آن نمایند و تیغشا این دوا برای آنکه بیند اکثیر طلب و مانند آن افتد و بالجمله بر اعضائیکه دران حاجت تجفیف شدیدتر بود نافعست
گیرند قلقطار و قلقدیس هر واحد هشت جزو بورق نه جزو و با آب باید استعمال نمایند و همچنین پشک بز بعسل دوای جید مجرب قدما که بعض متاخرین نسبت
آن بخود کرده اند بگیرند انزروت و صبر و کندر و زنگار و سفیداب مساوی و همچنین همه گل ارمنی و از آن بنادق سازند و در سرکه و آب حل کرده بر موضع طلا با اهل علا
میکنودها باشند حتی که دران تقبیض شدید حادث شود و خشکریشه گردد پس آن یا خود بخود ساقط شود و یا زیر آن رطوبت باشد و احتیاج بگردانیدن خشکریشه و سقاطه
آن افتد و همواره همچنین بعمل آرند حتی که جلد ساقط گردد مسیحی گوید که علاج تنفط آنست که در نفاطه سوراخ کنند و زرداب که اندران باشد بیرون آرند و بعد از آن
مطبوخ ضماد کنند و شاخ انار را در آتش مشتعل کرده دانسته بدان داغ دهند هرگاه منفجر شود مرداسنگ با پیه خنزیر سوده بران نهند .

بثور صغار

جالینوس گفته که گاهی بثرهای کوچک از رطوبات رقیقه مندفع بسوی ظاهر جلد محتقن میان گوشت و پوست پیدا شود خصوصا در ابدان جماعه که کثیف الجلد پس اگر
رطوبات حار لطیف باشد بثور از بدن بلند شده آن باریک و تیز بود و اگر بارد یا غلیظ باشد پهن و منبسط بود علاج اگر ماده حار باشد تنقیه بدن بفصد و کحل حجامت
و اسهال مطبوخ یا نقوع فواکه مقوی بهلیله زرد و کابلی و سیاه و تربد کوفته نمایند و اگر غلیظ باشد بمطبوخ مقوی بتربد و یا حب ایارج کنند و از اغذیهٔ مولد اخلاط غلیظ
اجتناب نمایند و بعد تنقیه پارچه را بآب گرم تر کرده ساعت بساعت بدان تکمید کنند و یا در حمام داخل نمایند تا مواد محتبسه را از لحم بسوی ظاهر جلد خارج کند پس خرزهره
و سداب و مر هر واحد یکجزو باریک ساییده بسرکه تر کرده طلا کنند و بعد دو ساعت بآب گرم غسل نمایند و یا بگیرند کندر باریک ساخته بزیت سرشته طلا سازند و آنکه
ماده گرم بود آب کشنیز تر و سرکه و روغن گل طلا نمایند و از اغذیهٔ گرم پرهیز کنند و زیرباج بچه مرغ غذا سازند و باید که از تکمید و طلا قبل تنقیه بدن حذر کنند تا ماده بسوی ظاهر
بدن منجذب نگردد و بثور کثرت نماید **اقوال اکابر** ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب با اصل السوس سه درم و گلقند شکری ده درم بنوشند و غذا مزوره نخود با مغز بادام خورند
و تنقیه بدن بحب ایارج یا مطبوخ مقوی با ایارج و تربد کنند و یا هر صبح سکنجبین عسلی ده درم بنوشند و تنقیه بدن باین مطبوخ کنند سنای مکی هلیله سیاه و کابلی هر واحد
هفت درم تخم کاسنی بادیان اصل السوس مقشر هر واحد سه درم تربد مقشر کوفته دو درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید دران فلوس خیارشنبر ده درم
ترنجبین ده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و از اغذیهٔ غلیظه و تناول فواکه رطبه حذر کنند خجندی گوید که در حال اگر علامات خون ظاهر باشد فصد کنند و اخراج خون
بقدر احتیاج نمایند بعده تنقیه بدن بآنچه مقتضی خلط غالب باشد بعد نضج کنند اما در ربیع هر صبح مطبوخ اصل السوس گاوزبان با گلقند شکری یا عسلی بنوشند
و غذا حصیه خورند و بعد ظهور نضج در قاروره تنقیه بدن بمطبوخی که دران سنا و هلیله کابلی و تربد و خیارشنبر و ترنجبین و گلقند وغیره باشد باید کرد و اگر خواهند با ایارج
یا بغاریقون مقوی سازند گیلانی می‌نویسد که گاهی بثور از تصاعد کیموسات غلیظه در جلد افتد و این اکثر در اعلای جلد بود و بسبب تکاثف آن پس کسانی را که این
از کثرت کیموس در عمق جلد حادث شود باید که اولا باسهال تقدیم نمایند و اگر در عمق کیموس نباشد باید که استفراغ از نفس جلد کنند تا باسهال منقی بسوی عمق منجذب
نگردد و تنقیه او از جلد بضمادات و اشیای مسخن کننده باید سیما اگر بثور عریض باشد که آن از کیموس بسیار بارد یا غلیظ بود پس درین صورت برگ غار تر و سداب خودرو
مساوی بگیرند و با زیت ساییده طلوخ نمایند و یا بثور را بکنند مع زیت طلوخ کنند و برگ چغندر تر گرفته سوده ضماد نمایند و یا بگیرند موم هشت درم کبریت

مثل او نمک یکدرم و دو دیغ خشک را ساییده بر جبه زیت نیم قوطولی انداخته بپزند هر گاه مثل مرهم گردد استعمال کنند

بثور لبنیه

اکثر در سن شباب بر رخسار و بینی بثور سفید مثل نقطهٔ شیر عارض شود و چون آنرا بیفشرند چیزی مثل روغن زرد منجمد بر آید و آنرا در فارسی روفاره و بهندی مهاسه گویند و سبب او مادهٔ صدیدی ست که بسوی سطح جلد بطریق بخارات بدن مندفع گردد و در مسام حاصل شود و بسبب غلظ خود تحلیل نشود و گیلانی از طبری نقل کرده که این مرض معروف بزیروان ست و وجه تسمیهٔ او بدان بهر مشابهت او بدانهای کمون ست که آن زیره باشد **علاج** تنقیهٔ بدن و دماغ بفصد و سهل و جوب مناسبه کنند و بعد تنقیه ملطفیات خون استعمال نمایند و روی را بجالیات مثل آرد کرسنه و پوست بیضهٔ مرغ و استخوان سوخته و قیمولیا و آرد باقلا بشویند و اگر کفایت نکند چیزی که دران تخفیف و تحلیل باشد مثل خربق سفید و نصف آن ایرسا بسرکه سرشته ضماد سازند و یا بزرکتان مع بورق و انجیر و شونیز مع سرکه طلا نمایند **ذکر ادویهٔ یونانیه مفید بثور لبنیه** ضماد برگ سوس مطبوخ مجرب سویدی ست و ضماد سلیخه مخلوط بعسل و کذا موی انسان سوخته بسرکه سرشته و کذا عصفر و سرکه و کذا پشک گوسفند و کذا آب برگ خرزهره و کذا جلد مهر سوخته بآب سرشته و کذا حنا و کذا خبث الحدید بسرکه حل کرده و کذا اسفیداب بروغن گل و کذا اسیر سوخته و کذا اسیر خام بسرکه و عسل آمیخته و کذا زیره بسرکه و کذا اکرسنه بعسل و کذا اقاقیا و کذا کف دریا و کذا خزف تنور بسرکه و کذا مرداسنگ بسرکه و کذا زاج بشراب کهنه و کذا خون خرگوش گرما گرم و کذا بزرکتان و مرو نطرون همه سوده و کذا ابوش در بندی و کذا مرو سداب و برگ فلفل مساوی و کذا پیه ماکیان مسلی و پیاز کوفته و عسل **و ذرور** سلیخه و کذا سم خر وحشی سوخته بعد چرب کردن بثور بروغن گل و کذا دم الاخوین **و شرب** و ضماد هلیلهٔ زرد و کذا دارچینی هر واحد نافع بثور لبنیه ست و این طلا جهت بثور روی مجرب ست کافور زعفران هر یک نیم دانگ گل ارمنی گل مختوم هر یک یکدرم کوفته بیخته بگلاب و سرکهٔ انگوری سرشته طلا سازند و اگر بثور رطب باشد مرداسنگ یکدرم صبر سقوطری پنج درم کوفته بیخته بروغن گل و سرکه طلا نمایند **ایضاً** تخم ترب تخم خربزه هر یک یکتوله آرد باقلا ده توله در سرکه تر کرده خشک نموده مغز بادام قسط شیرین اکلیل الملک کتیرا هر یک ششماشه کوفته بیخته نگاه دارند و همراه شیر میش بمالند نسخهٔ مطب ست **ایضاً** کف دریا زراوند مدحرج تخم ترب هر یک سه توله ابهل یکنیم توله افسنتین نیم توله بیخ سوسن آسمانجونی نیم توله کوفته بیخته بآب قرص سازند وقت حاجت بآب ساییده برو بمالند مجرب ست **ایضاً مجرب** کف دریا مغز بادام تلخ مقشر برابر نرم ساییده شب برو بمالند و صبح بآب گرم بشویند **ایضاً** از علویخان برای رفع مهاسه و صفائی رنگ **تخم** ترب بیخ نی گل بنفشه عنب الثعلب کتیرا هر یک ششماشه کوفته بیخته بآب کیله و آب برگ حنا و سرکه سرشته شب برو بمالند و صبح بآب گرم بشویند و اگر از آرد نخود و آب آمله بشویند بهتر باشد **ایضاً** انزروت رومی بآب لیمو ساییده شب طلا نمایند و صبح بآب بشویند در یک هفته اثر از مهاسه نماند **ذکر ادویهٔ هندیه نافع مهاسه** مغز گهونگچی سفید بروغن کنجد سرشته اپتنه سازند و شب بر روی بمالند و صباح بشویند در چند روز مهاسه و کلف را دور کند و در نسخهٔ دیگر نمک سنگ عوض روغن ست **دیگر** جوانسه در آب جوش داده ازان رو بشویند و یا تخم خرما ساییده بشیر گاو اپتنه سازند و یا زرنباد کف دریا بآب ساییده اپتنه نمایند و یا خرمهرهٔ زرد کوفته بعرق لیمو در پیاله چند بار تر کرده و خشک نموده ساییده صبح و شام مالند چهره را هم صاف کند **دیگر** کلونجی بسرکه ساییده شب ضماد نمایند و صبح بشویند و کذا نانخواه و یا کنار دشتی سوخته خاکستر آن بآب طلا سازند و یا ثمر بکاین خشک کرده بسایند و بآب و دوغ آمیخته بر رو ضماد نمایند **دیگر** زرکچور یا آنبه هلدی یا نمک سنگ در آب ساییده طلا نمایند که برای مهاسه مفید بود **دیگر** دافع مهاسه مغز تخم ریٹھه کوفته بیخته بشیر ماده گاو سرشته مالیده باشند **دیگر** پوست درخت سرس کنجد سیاه مساوی بسرکه آمیخته طلا سازند **دیگر** مجیٹھه صندل سرخ عدس بوده کونیل ٹر کوفته بیخته شب بر مهاسه طلا نمایند و صبح بشویند **دیگر** مغز تخم کنار اصل السوس قسط تلخ مساوی بآب سوده بر رو طلا کرده باشند و در نسخهٔ دیگر قند سیاه نیز داخل ست و جهت زود بر آوردن کیل مهاسه قرنفل بآب سوده طلا کردن نافع ست **دیگر** از بیاض الدمرحوم برگ نیم بیخ سوسن پوست سرس باهم ساییده طلا نمایند **دیگر** پوست درخت سرس پوست درخت خیار شنبر پوست درخت انار دار هلد لوده ناگرموتهه برگ نیب قسط تلخ باریک سوده طلا کنند چون خشک شود بآب گرم بشویند **دیگر** که برای مهاسه و صفائی چهره مجرب ست آرد نخود بریان مقشر ششماشه مرداسنگ سه ماشه سفیدهٔ کاشغری چار ماشه آب بیاز تازه بر رو مالند و بعد خشک شدن بآب برگ نیب بشویند و بهر صفائی چهره بروغن یاسمین آمیخته بکار برند و **دیگر** خوبکلان صندل سرخ صندل سفید بگلاب

سائیده بر رو طلا نمایند دیگر زرد چوب بقدر سه حبابا یا شد در قلم ساق گاو نهاده بخمیر گرفته در خاکستر گرم تنور گذارند تا خوب پخته شود برآورده در آب سرد سوده ضماد نمایند بعده سه گهری بسبوس نخود بشویند **اقوال حکما** طبری گوید که اولا استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون نمایند بعده تنقیه سر باستعمال ازین حبوب یعنی حب قوقایا یا حب ایارج یا حب صبر و طبیب عالم ازین حبوب جهت ترکیب و بدو بحسب مزاج مریض زیاده و کم نماید و در تنقیه این شرائط و قوانین استفراغ استعمال کند بعد ازان لزوم سشتن با آب گرم مع اشنان و شکر و تخم خربزه و سبوس کنند پس اگر بثور زائل شود و ورم و تصلب و زوال نپذیرد لزوم این ضماد نمایند خطمی سفته ده درم بر علک الانباط بعد حل کردن آن بسرکه انداخته بسرشند و اندک زیت بران ریخته بر رو ضماد کنند و اگر ازین زائل نشود بگیرند خاکستر چوب انگور و در سرکه حل کرده رفاده بدان لت ساخته بر رو نهاده تر در خواب بر بندند و صبح بگشایند و در حمام داخل نمایند و بریختن آب گرم بسیار امر کنند بعده از هوا محفوظ دارند تا آنکه عرق و تری بدن خشک گردد و زنان پیر را دیدم که درین مرض روغن خلوق و دلک براحت استعمال میکردند و این مرض را اثر میکرد بلکه آنرا زائل می نمود **گیلانی** از بوس نقل کرده که چون بثور در چهره ظاهر شود سکنجبین آنرا لطوخ نمایند و بآهستگی آنرا بمالند و بطوخ آن بشب یمانی مع علک البطم و بادام تلخ بسرکه سائیده باید کرد و اگر بثور غلیظ گردد بگیرند صابون که آنرا غلیقون نامند بقدر چهار درم و کندر یکدرم و اشق یکدرم و آب سوده بثور را بدان لطوخ سازند و بعد ساعتی بشویند **نسخه** برای بثور عارض در چهره بگیرند بوره ارمنی دو درم گل مختوم یکدرم کافور نیم دانگ زعفران نیم درم باریک ساخته بگلاب و سرکه سرشته طلا کنند و اگر بثور رطب باشد بگیرند آرد ترمس و آرد باقلا هر واحد یکجزو آرد عدس نیم جزو و در شب بر رو طلا کنند و صبح بشویند سه روز یا پنج روز این عمل آرند **نسخه دیگر** مجرب بگیرند جو مقشر کوفته در پاتیله انداخته شیر تازه دو رطل بران ریخته بجوشانند تا شیر فانی شود بعده برآورده خشک کنند و بگیرند زرد چوب و کتیرا هر واحد سه درم همه را کوفته بیخته بسفیده بیضه سرشته بر رو طلا نمایند و بآب سبوس بشویند **ایضاً** اگر بثور را خشونت بود نفع کند بگیرند موم و علک البطم هر یک ده درم زنگار دو درم و در زیت گداخته بر رو طلا کنند و ساعتی بگذارند و مسح کنند که این قلع آن کند و نیز بگیرند حشیش افیون یعنی خشخاش رطب مع برگ و شاخ او و با نمک و سرکه بسایند **ایضاً** بگیرند زعفران و محلب و فوه و کندر و مر مساوی و با پیه گوساله و روغن مصطکی بیامیزند و بدان لطوخ سازند و یکساعت ترک کرده باسفنج نشف نمایند و این دوا برای رو و سائر بدن اصلاح نماید و رنگ بشره و خصوصاً رنگ چهره را سرخ کند **ابن الیاس** گوید که تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون یا حب آن کنند و تنقیه دماغ بحب ایارج نمایند بعده بآبیکه دران بابونه و بنفشه و اکلیل و شبت جوشانیده باشند رو را بشویند و اگر این علاج کفایت نکند خاکستر چوب انگور و خاکستر خرمهره هر واحد سه درم شونیز یکدرم ابریسا هفت درم تخم کتان گلنار هر واحد دو درم همه را کوفته بیخته بسرکه کهنه سرشته طلا نمایند **خضر** گوید که بعد تنقیه بدن تضمید بمجففات و تناول تریاق کنند و آنچه درین تجربه کرده شده شونیز و بورق بسرکه سرشته ست و ضماد نوشادر سوده و حجره کردن عضو بعد آن بروغن گل و روغن حنا و جماعتی باین تدبیر صحت یافته و تخم کتان با گل سرخ آنرا نافع ست **انطاکی** گوید که سبب بثور لبنیه در اغلب ماده غلیظه بلغمیه است و علاجش اولا فصد رگ بینی ست بعده استعمال چیزیکه در بثور بلغمیه مذکور ست و از مجربات در مطلق بثور خصوصاً در لبنیه شونیز و بورق و نوشادر بسرکه ... مستعمل ست ... الابن ...

شیلم

و آن بثور بشکل شیلم ست که در رخسار یا در همه روی ظاهر شود و از خبث ماده و ردارت خالی نبود و از جمله علامات اوست که چون لمس کنند صلب باشد و حوالی او بمقدار درم سرخ شود و اولی آنست که علاج او بسرعت نمایند چه اگر بگذارند و مریض تساهل نماید عمیق شود و جلد روی را در گیرد و گاهی جلد رو ساقط شود و دران هلاکت علیل باشد و سبب آن خون حاد حریف فاسد الکیفیت اکال ست که از عروق باریک خارج شود و برین موضع بریزد و ممتنع نیست که این مرض در جمیع بدن حادث شود غیر آنکه اکثر این در رو پیدا شود و ابن الیاس این را از جمله بثور غریبه شمرده و گفته که آن بثور صغار صلب ست که گاهی متقرح شود و گاهی بلا آن حکه و الم باشد و انطاکی گوید که بثور شیلم کوچک مستطیل سیاه بصورت شیلم بود اولا مخصوص برخساره باشد پس اگر ترک نمایند در همه چهره منبسط گردد و در اعماق داخل شود و ازین جهت در علاج او وجب کرده اند که شق نمایند و ازان خون منعقد خبیث الرائحه اخراج کنند خصوصاً اگر گرد آن سرخ گردد مثل درم مستدیر شود و نوعی ازین در لب دیدم و آن شق گردید و ازان خون غبیط سیاه ظاهر شد پس آنرا شق کردم و در اصل آن مثل دانه خشخاش دیدم و هنگام رفع او التحام یافت و سبب او خون سوداوی ست که حرارت غریبه آنرا منعقد ساخته **علاج** فصد سر رو کنند و استفراغ بدن بمطبوخ افتیمون نمایند و آن موضع را شق کنند که گاهی آنجا خون منعقد شبیه بعدسه یافته شده و آنرا بیرون آرند

وبحیری علاج بکنند که سیاه نشود واوفق چیزیکه بدان معالجه نمایند مرهم سفیداب ومرهم رصاص محرق ست واگر این کفایت نکند آن موضع را داغ بلیغ دهند
و بمرهم خل علاج کنند تا اثری که باقی ماند سرخ بوده اگر بعد داغ بمرهم سفیداب علاج کنند اثر او سفید شود واین مرض بیشتر در بلدهٔ بصره حادث شود و بسبب خوردن خرما
واهی شود واهل او داغ را قبل استفراغ و شگافتن موضع استعمال میکنند ابن الیاس گوید که در اول امر فصد قیفال و اخراج خون بحسب قوت و ضرورت کنند
و استفراغ بدن بمطبوخ فواکه یا بمطبوخ هلیله نمایند و هر صبح جلاب از آب انار بن مشمش آن افشرده باشکر و ترنجبین هر کدام ده درم و یا آب هندوانه بقدر ساوقیه باشکر
ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ تمرهندی و مغز بادام و اسفاناخ بخورند و گاهی بدین معالجه تحلیل شود و نشق و اخراج ماده محتاج گردد بعد از آن بمراهم مدمله علاج کنند نجیبی
گوید که علاجش فصد ست و ترک اطعمه حریفه و لحوم شدید الحرارة و حلاوی کثیر و باید که این بثرات را بشگافند بعده معالجه بمراهم کنند گیلانی مینویسد احتراقات که در و
عارض شود علاجش و لا الفصد قیفال و تنقیهٔ بدن بمطبوخ افتیمون و غاریقون و شرب سنا و هلیلهٔ کابلی و مویز منقی و شرب ماء الجبن با سفوف منقی سودا باشد
و این سفوف درین باب نیکوست بگیرند هلیلهٔ کابلی و زرد و سیاه هر واحد ده درم بسفایج کوفته افتیمون هر واحد پنج درم اسطوخودوس چهار درم غاریقون سه درم نمک هندی
دو درم همه را باریک کوفته سه درم از آن با نیم رطل ماء الجبن و ده درم شکر طبرزد بخورند که این تنقیهٔ بدن از سودا کند و هرگاه بدن پاک گردد بر موضع لوبیا نهند که آن همه محرق را از
موضع امتصاص نماید پس اگر موضع را خوب بخراشند تا پاک شود بعده بران مرهم احمر معمول از مرداسنگ زرد چوبه سرکه و زیت طلا نمایند و معالجه بعلاج قروح کنند که منفعت بخشد

بلخیه

بثور مع قروح و خشکریشات و سیلان صدید زرداب ست و آن از جنس سعفهٔ ردیه رطبهٔ خبیثهٔ ساعیه بود و لهذا حوالی خود را بسبب فساد بخورد و در اکثر با آن خفقان و غشی بود
و گاهی بسبب گزیدن جانوری مثل پشه خبیث در تیلا عارض شود و بسبب کثرت حدوث آن در بلدهٔ بلخ مسمی ببلخیه شده و ابو منصور گوید که بلخیه قرحهٔ منبسط و رحم بود
و آنرا عمق بسیار نباشد و شر این اشتداد سازنده آن تب بود و چون نضج یابد بسوراخها و سرها بسیار مدرک گردد و سبب او خون حاد فاسد بود و ابن الیاس گوید که بلخیه از بثور
ردیه خبیثهٔ ساعیه ست و حدوث او از اخلاط محترقهٔ فاسده از صفرا و بلغم یا سوداء محترق بود و انطاکی گوید که بلخیه بثوریست که اولا ببلخ یافته شده بعده مثل آبله از شهری تک
منتقل ببلاد دیگر گشته پس بدان موسوم ساختند و سبب آن حرارت غریبه ست که غریزی آنرا از قلب دفع کرده پس انچه حوالی او از غشای ضلاع و صدر ست قرحه
کند و از ین جهت غشی و خفقان بادی بود و گاهی از ان حجاب صدر را تا کل شود و قتل کند پس هرگاه خارج سیاه یا سرخ گردد علاج نپذیرد علاج بقول شیخ علاجش
مثل علاج سعفه ردیه نمایند و انچه خاص باین نفع کند طلا بگل ارمنی و سرکه است بدوام حتی که آنرا خشک کند و از ان قشرها فرو افتد و گوشت صحیح برسد و از ان عفونت
و فساد زائل کند و یا این دوا که قوی و مجرب شیخ ست بکار برند زراوند مدحرج و زنگار و اشق و مقل و خردل و زاج مساوی بروغن گندم و سرکه و اندک عسل مرهم ساخته طلا
کنند و یا بخراشند تا گوشت فاسد بر دارند و چون گوشت صحیح پدید آید مرهمی که از دم الاخوین و مرداسنگ و کندر و سفیده ساخته باشند جراحت را مندمل سازند ابو منصور
گوید که اولا فصد کنند و مسهل صفرا دهند و لزوم ماء الشعیر و اغذیهٔ بارده نمایند و معالجه قرحه با ضمادهٔ بارده مثل مرهم سفیداب و مانند آن کنند و اگر امر دشوار باشد آبهای فواکه
ترش مقوی قلب مثل آب انار ترش و آب سیب و ریباس با شکر یا شربت صندل نوشانند و بر قلب و ضماد گل سرخ و صندل و خرقهای سرد نهند و قرص کافور با آب
سرد و گلاب دهند و مقام او در موضع سرد و هوای بارد سازند ابن الیاس گوید که تنقیهٔ بدن از اخلاط غلیظهٔ فاسده بمطبوخ افتیمون یا بحب آن یا بمطبوخ هلیلهٔ مقوی
بغاریقون کنند و نوشیدن ماء الاصول و بزور ایشان را نفع کند و از تناول گوشتها و شیرینیها و اغذیهٔ حریفه حذر کنند و مرهم معمول از مقل و زراوند مدحرج و زاج و زنگار و خرق
و مویز ج و راتیانج مساوی کوفته بسرکه کهنه و اندک روغن زیت و عسل سرشته طلا نمایند انطاکی گوید علاج بلخیه بطبیخ افتیمون بسکنجبین و نقوع صبر و ان مجرب ست و همچنین حب ابلند

بطم

بثرهٔ سیاه بزرگ بقدر حب البطم و نخود و بیشه ست که در ساق عارض شود و متقرح گردد و از ان زرداب سیاه سیلان کند و سبب حدوث او خون فاسد محترق سوداوی ست
و شیخ در مقامی نوشته که بطم بثوری سوداوی ست که در ساق مثل شطرقا یا جنة الخضراء که ظاهر شود و در جای دیگر گفته که آن قروح سوداوی ست و مادهٔ او بعینه مادهٔ دوالی
و علاجش از جهت تنقیه علاج دوالی ست و قروح سوداوی که قانون علاج آنها مذکور گردد جبلی گوید که بثور ساق بثور سودا کبار ست و آن عسر البرء ست و از ان سیلان

اکثر صحت یابد و انطاکی گوید که بطمیه شبیه ببطم باشد در لون و استدارت و سبب آن فساد هر دو خلط بارد مع غلبه سودا بود و مختص بساقین باشد و خروج آن در تب ربع ق
روز چهارم هلاک کند و ذی مادهٔ سائله از ان مایوس البرء ست علاج فصد باسلیق کنند بعد از ان لبرات قی نمایند و هر صبح شربت عناب با نیلوفر یا لینیا رمار الجبن نوشند بعده
زلو بر ساقین چسپانند و حجامت باشرط کنند و بعلاج سائر قروح خبیثه معالجه فرمایند طبری گوید که علاج این فصد باسلیق و بالطیین و جبهه ست مع استعمال قوانین فصد و مسهل
قوت بعد آن تنقیه معده بقی باحتراز و احتیاط از افساد چشم یا فم معده پس هر گاه معده پاک گردد و از کثرت اخراج خون ضعیف شود بران زلو اندازند دو سه دفعه و ایضا
دران شرط و مص بشاخ حجامت استعمال نمایند و از انچه معالجه بدان کنند روغن نوره ست که از ان بر هر بثره از این بثور نقطه دهند بران تا نشانه کنند بعده بسرکه
بشویند و بروغن گل تغریق آن نمایند و از آب احتیاط کنند که آن خشک نگردد و این از بالغ ترین چیزی ست که بدان معالجه این بثور نمایند و از آنهاء این بثور را بدان
طلا نمایند اینست خاکستر قیسوم و خاکستر چوب فاوانیا میران چینی و زراوند طویل و پوست بیخ کبر و حنای سوخته مساوی همه را باریک سوده بسرکه و اندک زیت حل کنند
و ایضا صدف سوخته و مر و صبر مساوی ساییده بسرکه حل کرده طلا نمایند و ایضا بگیرند بیخ بردی رطب و کوفته آب آن بفشرند و جوش دهند تا غلیظ گردد و بعد برین
قرحه طلا کنند و یا سقوریدس ذکر کرده که این هر بثره عفن را زائل کند و بعضی متاخرین از اهل حران ذکر کرده اند که شستن این بثور آب حماض تجربه کرده ایم که از ان
مریض انتفاع یافت و اکثر بثور در اندک زمانه زائل شده و ایضا از اطلیه این بثور اینست که صمغ فارسی و عربی در سرکه تر کنند تا آنکه بگدازند بعده بدان طلا نمایند و بعضی
از اطبای ناقص شربتی که دران شحم حنظل بود بشخصی دادند و ساقین او ورم کرد و بدان اثر عظیم دار شد و از ان هلاک گردید پس طبیب را جائز نیست از استفراغ در بثور
ساق و روفس ذکر کرده کسی که مسهل در برساموس و بثور ساقین استعمال کرد خبائثی مؤدی بهلاکت نمود و چون این بثور منفجر گردد و در شحم ورزد او با و کثرت نماید با مرهم
طلا کنند بگیرند زنگار مسحوق بسرکه و قلقطار و خاکستر اشنان هر واحد یک جزو و نیم موم روغن بسازند و بران این انداخته حل کنند و بدان طلا نمایند تا آنکه زرداب
او زائل شود و موضع نرم گردد و گوشت صحیح پدید آید بعده دو روز بعجین که دران اندک زرده بیضه داخل کرده باشند ضماد کنند بعد از ان بمرهم مصلح قروح عفنه علاج کنند
و چون ابتدا باندمال کنند بمرهم و سنج معالجه فرمایند ابن الیاس گوید که علاجش فصد باسلیق ست و اخراج خون بقدر قوت و دواجب تعاهد قی بسکنجبین و آب گرم
و هر صبح جلاب از عناب ده عدد تخم کاسنی سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ ماش و نخود و مغز بادام خورند و استفراغ بدن بمطبوخ هلیله
یا بمطبوخ فواکه که دران تربد و شاهتره انداخته باشند کرده و یا بلیمون طبع باین مطبوخ کنند سنای مکی هلیله زرد هر واحد هفت درم آلو سیاه بست عدد تخم شاهتره گل سرخ
هر واحد سه درم بنفشه نیلوفر هر واحد پنج درم تربد دو درم مویز طائفی ده درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید دران خیارشنبر و ترنجبین هر واحد ده درم
مالیده صاف کرده بران سقمونیای مشوی نیم دانگ انداخته سحرگاه بنوشند و بعد تنقیه تام بران زلو چسپانند و یا شرط زنند و بحجامت اهتمام نمایند و درامر او
اهمال نکنند که گاهی بقروح دیگر خبیثه انجامد و بران مرهم خاکستر قیصوم وغیره که در قول طبری گذشت طلا نمایند

بثور اصداغ

بثر هائیست که بر بناگوش ظاهر شود و بزرگ شبیه بدامیل کوچک بود و ریم نکند و سرخ شود و رنگ او براق و سرخی گردد و چون طبیب جس او نماید گمان کند
که مملو بریم ست و اگر بشگافتن او اقدام نماید سوای خون بسیط چیزی از ان بر نیاید و در اکثر احوال ناصور گردد و التیام نیابد و خام باغدد و در سر او ریم سفید
ظاهر شود و بیخ او غلیظ بود و بقول انطاکی مقرح از ان مایوس از صحت ست و خروج آن در دق در روز سوم مهلک بود و برای نفسا در روز هفتم اگر تصرف
در بحران کند و هر گاه در ایام افراد و امراض حاده بروز نماید دلالت بر سلامت کند و گاهی از صدغ مرتفع شود و انتعاق نضج یابد و بناصور و غیره ملحق
گردد و بعد صحت نیابد و هر قدر که شدت نماید صداع حادث کند و بصر را تاریک گرداند بالجمله سبب آن مادهٔ غلیظ ست که از سر نازل شود مع رطوبتی
که خون فاسد بدان مخلوط باشد و خالی از حرارت و خام بماند علاج فصد سر و تنقیه بدن و سر کنند بعد ملازمت اضمدهٔ مفتحه نمایند مثل آرد جو و خطمی و آرد
باقلا و ترمس و کرسنه با آب بادیان و سرکهٔ کهنه آمیخته و ایضا بموم و روغن محلل ضماد کنند و اگر تحلیل نشود و بشگافتن او متعرض نگردند و اگر طبیب جاهل
بشگافتن او اقدام نماید امر بداغ کنند قبل از آنکه ناصور گردد و این بثور معروف ست اکثر در بلاد شام تا حدود موصل متولد میشود و بعد استفراغ بهتر

از ترک او و اصلاح غذای مریض علاج او نیست و حمات کبریتی برای او شدید الموافقت است چنانچه اهل موصل گویند که آن تحلیل میشود مگر درین حمات و اغذیه غلیظه و مفسد خون ترک نمایند و انطاکی گوید که قانون در علاج او ازاله موی ست هر قدر که طول کند و تعمیق او و شق و پر کردن بسکر پس قوابع

بثور قفا

و این شبیه به بثور الصداغ در پس سر و گردن عارض شود و گاهی با آن تپ و لهیب و سوزش باشد و بقرب نخاع عظیم گردد و در خطر اعظم و قاتل بود و کسی که او را این بثور بر آید کم خلاص یابد و آن شبیه به دمل بزرگ باشد و سبب او فضول رموی حاد ست که از دماغ در مجاری نخاع نازل شود و بسبب قرب او از دماغ و از حزرهٔ معروف بو تد که بران سر موضوع ست قتل کند و آن در رشد یدکند چنانچه گاهی دماغ ازان ورم کند و مؤدی بهلاکت گردد علاج فصد کنند و مسهل دهند و اصلاح غذای مریض نمایند و بهر تبرید و ترطیب دماغ روغن بنفشه و شیر زنان در بینی چکانند و بر سر مالند و بهر تبرید بر موضع برگ اسپغول و برگ بارتنگ هر دو کوفته بلعاب اسپغول سرشته ضماد نمایند پس اگر صلب باقی ماند ترک کنند و با آهن مس نکنند که دران خطر ست و طبری گوید دیدم کسی را که این بثور بر آمد قبل از نضج هلاک شد و اگر این و بثور صدغین را در علامات موت سریع داخل کنند چنانچه بقراط در سایر علامات دیگر نموده جائز ست و ابن الیاس گوید که هنگام ظهور او فصد سر رو کنند و اخراج خون بقدر قوت واجب نمایند و هر صبح سکنجبین ساده و گلاب هر واحده ده درم بنوشند و غذا از مزورهٔ ماش و مغز بادام و اسفاناخ خورند و از لحوم و حلاوی حذر کنند و استفراغ بدن بمطبوخ اهلیله و مطبوخ فواکه نمایند و تضمید موضع ببرگ اسپغول و برگ بارتنگ و برگ خلاف و کاهو یا آب حی العالم و عصی الراعی سازند و خجندی گوید که علاجش ترک اغذیهٔ ردیه و اطعمهٔ حاده است و فصد باسلیق و ترک لحوم در اوائل و تلیین طبیعت بمطبوخات اهلیلج و تضمید ببرگ کاسنی و مانند آن که سابق مذکور شد

بثور افروخوردن

و آن بثور جلد مشابه ثآلیل مستدیر ست و بیخ او ضیق بود حتی که گمان شود که آن چیزی ست متعلق یا مشابه بطرف و تر باشد و لهذا قسمی را ازان مسامیر نامند علاج آنچه دوین نفع کند آنست که عصارهٔ قثاء الحمار و نمک بران نهند و یا دقاق کندر بسرکه و آرد و نطرون و یا شیر انجیر بران اطلوخ کنند و یا شیر حلتیت و یا سر ماهی شور که سماریس گویند سوخته و زنگار و گوگرد زرد سوخته و یا برگ بادروج بقلقدیس و یا آب سائل از چوب انگور تر که نزد سوختن او بر آید و یا پشک گوسفند بسرکه و یا اطلوخ زهرهٔ بز و یا ضماد بشراب و نطرون کنند و یا اندک نطرون ببول طفل نابالغ و یا بسرگین گاو مع سرکه

بثور بادنجانی و نیلنجی و اسود

طبری گفته که جالینوس این را از انواع جمره و نار فارسی ذکر کرده و گوییم که ظهور بثور و انواع و الوان آنها بحسب جوهر ماده بود پس اگر ماده شدید الفساد حاد حریف رقیق باشد رنگ او سیاه یا بادنجانی یا نیلنجی بود و شدیدترین آن سیاه ست پس نیلنجی پس بادنجانی و در اول ظهور این بثور سرخ بود و هرگاه بثور زائل شود اصول آنها سیاه یا نیلنجی یا بادنجانی باقی ماند و الم آن شدید با قلق باشد و این دلالت میکند بر بقای ماده در عضو علاج واجبست که معالجه بفصد و اسهال و لزوم پرهیز نمایند و بر موضع شیاف ماميثا و آب عنب الثعلب طلا کنند و تبرید او چند روز نمایند بعده آب نیمگرم بران ریزند و اعاده به تبرید کنند تا آنکه سیاهی و بادنجانیت و نیلنجیت زائل شود پس هرگاه رقت جلد بقعه محسوس شود و ماده و اشراف آن ظاهر گردد و استعمال شرط خفیف بر بقعه باک ندارد تا باقی ماده ازانجا خارج گردد و اگر ماده بعید باشد بر موضع این ضماد بکار برند بگیر ند آرد جو و آرد باقلا و در سرکه و آب عنب الثعلب سرشته بر موضع طلا کنند و لزوم بقعه بخرقهٔ مبلول دران باید کرد تا آنکه تحلیل گردد و درد زائل شود

بثور غریب

یعنی نادر الوقوع بدانکه طبری آنرا هفت نوع بیان نموده چهار ازان جدری و حصبه و نمله و جمره که عوام آنرا نار فارسی گویند و گفته که علامت و علاج و سبب و فاعل این همه ذکر کردیم و هر نوع ازین انواع اربعه باقسام بسیار مختلف بحسب اختلاف مواد و امزجهٔ بدن منقسم میشود و آن سه نوع باقی که امر آنها بر اطبا مشتبه میگردد اول معروف بذات الاصل ست و آن بثور صغار سفید و متر فعه قلیل الالم باشد بعده اصول او صلب گردد حتی که صلابت حد اصول او شبیه بغده محسوس شود و این بدترین انواع بثور ست و منقسم به دو قسم می شود یکی ازان منقلب میگردد و مثل دمل عظیم می شود و این سهل ست و قسم دوم بر صلابت خود باقی میماند و تمدید او اندک بود و این صلابت بهبوت

نضج نمی یابد بلکه بتدریج مترشح میشود و بعده بقیهٔ آن صلب منعقد باقی می ماند و بزمانهٔ دراز تحلیل می یابد و سبب فاعل آن خلط غلیظ سوداوی ارضی ست که از احتراق رطوبت متولد شود پشیجهای مابین جلد و لحم آنرا بیفگند **دوم** ازین انواع غریبه نفاخات ست که در اعضای لحمیه اولا کوچک ظاهر شود بعده فراخ گردد پس رقیق شود و سبب فاعل این رطوبتی ست که از برودت جگر پیدا شود و بحرارت حدت یابد و اگر بسیار باشد استسقای لحمی پیدا کند و اگر اندک بود و کیفیت او حار باشد ازان نفاخات بهم رسد **سوم** از انواع مذکوره بثور سرخ صلب کوچک ست که بغیر الم در موضعی ظاهر شود بعده مخفی گردد بعد ازان در جای دیگر ظاهر شود در زمانی طویل باقی ماند و سبب فاعل این بخارات دموی غلیظ ست پس اگر بسیار باشد ازان شرای دموی حادث گردد و اگر قلیل بود ازان این بثور بهم رسد و قسم قندی و نجدی انواع بثور غریبه رابع نوع گفته اند یعنی ذات الاصل و بثور سرخ صلب که بر وعده قول طبری گذشت و نمله و بثور اصداع و بثور قفا که سابق مسطور شد و انطاکی گوید که بثور غریبه اعنی قلیل الوجود که معروف بذات الاصل ست سببش فساد سوداست اگر مائل بباطن باشد و فساد خون اگر مائل بجهت بود و هر دو نوع سخت و تیز سر باشد غیر آنکه سرخ گاهی مخفی شود و گاهی ظاهر گردد و منتقل شود و حکم او حکم شرا ست و اما سفید گاهی ترشح کند باوجود صلابت بیخ او و این شر الانواع ست و گاهی نضج دشوار گردد بسبب احتراق **علاج** بدانکه معالجه این جمله اقسام تنقیه ست بفصد و مسهل حسب اخلاط و اطلیه و اضمده حسب هر واحد ازان چنانچه در اقوال اطبا مسطور گردد و اکنون بعض ادویه مخصوصهٔ بثور که در موسم گرما و برشکال آنچه از مالیدن عنکبوت وغیره آن باشد مسطور میشود پس اگر در فصل صیف بثورات کوچک غلیانی سوداوی در اطراف بهم رسد اول فصد کنند و شیرهٔ عناب شیرهٔ کشنیز خشک عرق عنب الثعلب عرق شاهتره شربت نیلوفر خاکشی دهند بعده منضج از عناب و کاسنی و آلو بخارا و شاهتره و گل نیلوفر و سپستان و خطمی و خبازی وغیره داده فلوس خیارشنبر و سنای مکی وغیره افزوده مسهل دهند و اگر خواهند برای اخراج سودا و بلغم از پوست هلیله زرد هلیله سیاه بسفایج هر یک چهار ماشه غاریقون سه ماشه تربد مجوف هفت ماشه شحم حنظل دو ماشه مقل کتیرا هر یک نیم ماشه کوفته بیخته بآب حب ساخته آخر شب همراه عرق عنب الثعلب نیم گرم بخورند و صبح بدرقهٔ مسهل بدهند و بعد فراغ از مسهلها از گل منڈی شاهتره هر یک پاو آثار صندل سرخ چرائته پوست هلیله کابلی هر یک نیم پاو نیمکوفته در دوازده آثار آب عرق هفت آثار کشیده نیم پاو ازان با شربت عناب بنوشانند **ایضا** برای بثور سرخ اطراف و چنبهای سرخ بعد فصد و تنقیه معجون مصفی همراه این عرق منڈی بدهند منڈی یک آثار پوست نیم چرائته هر یک نیم آثار سرپهوکه پوست هلیله زرد هر یک پاو آثار صندل سرخ عنب الثعلب بسفایج هر یک نیم پاو عناب پنجاه دانه ادویه کوفتنی را کوفته همه را در دوازده آثار آب تر کرده صبح عرق کشند و نیم پاو با شربت بنفشه سه توله بنوشند **ایضا** اگر بثور سرخ دم بر بدن شود و دور گردد بسبب غلیان خون بعد فصد عناب شاهتره چرائته پوست هلیله زرد خیسانیده باشهد دهند بعده منضج از گل بنفشه شاهتره خیارین کوفته هر یک پنج ماشه بیخ کاسنی گاوزبان هر یک شش ماشه عنب الثعلب چهار ماشه مویز منقی ده دانه سپستان بست دانه آلو بخارا هفت دانه جوش داده گلقند داخل کرده دهند پس مسهل بعمل آرند **ایضا** بعد تنقیه شاهتره هلیله زرد پرسیاوشان هر یک شش ماشه اصل السوس چهار ماشه جوشانیده شهد داخل کرده دهند و بر بثور حدوار زنجبیل کبر و رسوت مساوی بآب عنب الثعلب تازه سوده ضماد کنند **ایضا** برای بثورات از فساد خون عناب پنج دانه شاهتره شش ماشه سرپهوکه هفت ماشه منڈی شش ماشه شب در آب گرم تر کرده صبح صاف نموده نبات دو توله داخل کرده بنوشند حب نافع بثور و خارش که بر بدن شود کبر و رسوت هلیله زنگی مرداسنگ کات صندل سرخ مساوی کوفته بیخته حب سازند و بآب برگ عنب الثعلب ضماد نمایند **حب کرامات** که برای جمیع انواع بثور خصوص سوداوی معمول مرداسنگ پوست هلیله زرد تنبیل آنکه آب نادیده کات سفید هر واحد یکجزو نیله تهوتهه نیم جزو بآب حب سازند و وقت حاجت بروغن زرد سوده طلا نمایند **حب نافع** بثور کات مرداسنگ نیله تهوتهه بریان بیل گری مساوی سائیده حب بندند وقت حاجت بآب سائیده طلا سازند و نیز این حب نافع ست برای قروح که دران سوراخ مثل غربال مهیا شود و مشهور به قرحهٔ لورنگ زیبی ست **ایضا** نافع بثور کات سفید نیله تهوتهه بریان سپیاری سوخته مرداسنگ پوست هلیله زرد ریوند خطائی مساوی بآب حب سازند و وقت حاجت طلا نمایند **دوائیکه** جهت بثور که بهبنی و سر در موسم برشکال بهم رسد مفید ست خستهٔ انبه کشته سفید صندل سفید بآب سائیده طلا کنند **دیگر** اورام و بثور را که در ایام برسات بسبب رطوبت ظاهر شوند نفع دارد رال درخت چوب سوخته و چونه گلی هر دو برابر باریک ساخته بروغن نیم گرم حل نمایند و بر پارچه نهاده استعمال سازند **دیگر** قشور دال عدس سوخته آمله سوخته برابر حنا کمیله قدری و اندکی نیله تهوتهه بریان با روغن سائیده بر دانها بمالند **ایضا** برای دفع ورم و بثور و سوزش آن خصوص بثره که تر شی

پدید می آید و ورم و درد و حرقت از حد می فزاید نهایت مفید و مجرب ست پکهان بید را در آب گلو سبز ساییده ضماد نمایند و آنجا که شدت درد و ضربان زائد از حد باشد
زود فصد سر و دگیرند و قدری مرداسنگ با پکهان بید افزوده بگلاب ساییده بکار برند **ضماد** که بثور متقرح را نفع بخشد روغن گل سه توله در سرکه انگوری پنج توله با آتش
ملایم بجوشانند تا سرکه برود و روغن بماند پس مرداسنگ دو ماشه برگ حنای خشک قنبیل شاهتره هر یک سه ماشه کوفته بیخته با آن خوب حل کرده ضماد نمایند **ضماد معمول اطبای**
هند برای بثور که زیر گردن بر سینه میشوند و آنرا کنتهه مالا گویند تخم سن تخم ترب تخم سهجنه جو سرشف السی برابر کوفته بیخته بروغن گاو ساییده ضماد میکرده باشند **ایضاً** که
درین باب آزموده است آنبه هلدی سه و نیم ماشه بالون نیله تهوتهه هر یک دو نیم ماشه ادویه ساییده در روغن سرشف بقدر شش توله آمیخته طلا کنند **ایضاً** برای مرض مذکور
سپیاری چهالیه بادام مع پوست هر واحد پانزده عدد هر دو را در پارچه بسته بالای آن گل طلا کرده در آتش پاچک دشتی بسوزند بعده برآورده در روغن السی حل کرده دارند
و بر بثور مالیده باشند **ضماد** برای بثور که زیر بغل میشود صندل سرخ و سفید و بیخ آگ زردچوب ساییده ضماد کنند **ضماد** نافع بثور که با سوزش باشد گیرو ازوکات سفید
بسرکه ضماد نمایند **ضماد** نافع بثور که از مالیدن عنکبوت بر بدن میشود و مشتده که فله مشهورست آب ساییده طلا میکرده باشند **دیگر** برگ انار ترش برگ تمرهندی در آب
کیله ساییده ضماد نمایند **دیگر** امچور ساییده طلا کنند و بعضی قدری نمک شور نیز می آمیزند **دیگر** کنجد در شیر ساییده طلا کنند و یا آنبه هلدی بآب ساییده و یا چرونجی ساییده
بمالند و یا چونه بآب لیمو یا بروغن سرشف یا بروغن کنجد ساییده طلا نمایند **دیگر** کبل و زردچوب بآب ساییده یا صندلین و مرداسنگ بسرکه ساییده یا زیره سفید زنجبیل بآب
ساییده یا جوار کیر و بآب مکوه طلا کنند **دیگر** پتنگ نیم پاو اصل السوس ناگکیسر هر یک نیم دام ساییده هر دو وقت ضماد کنند در سه روز صحت میشود **دیگر** خراطین سوخته یا گل
پس افگنده آن ضماد نمایند **مرهم** نافع برای بثور که رطوبت آن هر جا که برسد بثور دیگر پیدا شود و مکرر بعمل آمده روغن تلخ شش دام کمیله بابچی سوخته هر واحد یکدام حنا نیم دام
فلفل گرد سه و نیم ماشه مرهم سازند **اقوال اطبا** طبری گوید که در بثور ذات الاصل تنقیه بمطبوخ افتیمون کنند و فصد باسلیق نمایند بعده تعدیل طعام کنند و لزوم بثور باجی
زیرباجی یا اسفیدباجی با کیان نمایند بعده تضمید آن صلابت در ابتدای ظهور مدام با سپغول بغیر روغن کنند تا آنکه تم کند پس هر گاه درد کم شود و ریم جمع گردد این ضماد بکار برند
بگیرند تخم کنوچه و اسپغول هر واحد یکجزو بعده برگ چقندر و برگ کاسنی کوفته در روغن کنجد بجوشانند تا نرم مثل مرهم گردد بعد ازان از آتش فرود آورده بران کنوچه و اسپغول
ناکوفته و اندک زرده بیضه انداخته ضماد کنند تا آنکه نرم شود و دران بر اقیت ریم ظاهر گردد بعده بشگافند و ریم بیرون آرند و اگر مریض از آهن بترسد بگیرند اشق و در زرده
بیضه آمیخته بر سر بثره گذارند که این باعتدال بشگافد و هر گاه ریم خارج گردد از پنبه کهنه آنرا پر سازند تا زخم صاف گردد بعده علاج آن کنند و از آب حفظ آن نمایند تا آنکه
خشک گردد و علاج **نفاخات** بسوراخ کردن از سر سوزن نمایند و زرداب ازان خارج کنند و بدخول حمام و عرق آوردن امر نمایند بعده تقویت جگر باین ضماد کنند.
بگیرند مصطکی و ناردمشک و قوفل و مر و سنبل الطیب مساوی بعده موم روغن از روغن ناردین یا روغن قسط یا روغن بلسان ساخته از آتش فرود آورده ادویه مذکوره
کوفته بیخته آمیزند و هنگام خلو معده از طعام بر فم معده و جگر ضماد کنند تا سه روز و یا یکشبانه روز ازین ضماد بعمل آرند بگیرند گل سرخ و قصب الذریره هر واحد یکجزو و پوست
بیرون پسته و عسالیج کرم و گل حنا اگر میسر آید و الا حنای سوخته بمساوی و بآب مورد رطب و آب سیب میخوش آمیخته بر جگر و فم معده ضماد کنند تا جوهر کبد منحل نگردد
زیرا که انحلال جوهر او مؤدی بهلاکت میگردد چنانچه فاضل جالینوس ذکر کرده که مردی از ارباب ماسلس تغریق کبد متورم بروغن کرده باشیای مرخیه بران ضماد نمود پس
مریض را عرق لزج آمد و هلاک شد **علاج** نوع سوم بثور غریبه فصد صافن ست و بعد فصد استفراغ بمطبوخ افتیمون و اقتصار بر اغذیه محموده مولد خون رقیق بارد مثل
لحم جوجه و بچه مرغ رطب و سرمق و کاهو پخته و مانند آن و این طلا بعمل آرند بگیرند برگ اسپغول و برگ بارتنگ و جراده کدو و همه را باریک ساییده اندک آرد جو بران بیندازند
و باهم آمیخته بر بثور ضماد کنند که آن ظاهر نشود و موضعی که بران ضماد کنند قوی گردد **ابن الیاس** گوید که علاج نوع سوم بثور غریبه فصد و اخراج خون بقدر طاقت
و هر صبح سکنجبین ساده و گلاب هر واحد ده درم یا آب تمرهندی و شکر سفید ده درم یا آب انار بن بشحم آنها افشرده هر واحد سی درم شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بدهند
و غذا فوره تمرهندی یا انار دانه بمغز بادام و اسفاناخ و یا جلاب از عناب و آلو سیاه هر واحد ده عدد و شکر و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و تلیین طبع بماء الفواکه
یا بآب نقوع شمشش کنند **انطاکی** گوید که در اقسام بثور ابتدا بفصد کنند نزد ظهور علامت خون پس ادویه مسهله پس روادع منضجه از وضعیات پس محلل بکار برند و هر گاه
منفجر گردد بعلاج قروح معالجه نمایند این همه مع تلطیف غذا و لبس مناسب **دردر** بثور سوداوی این منضج استعمال کنند **صنعت آن** مویز یکجزو و عناب و سپستان

بسفایج هر واحد نیم جزو بنفشه تخم کاسنی تخم شاهتره هر واحد ربع جزو کوفته در ده چند آن آب بجوشانند تا ربع باقی ماند صاف کرده بشکر تا یکهفته نیمگرم استعمال نمایند بعده اسود سلیم تا دو مثقال استعمال کنند بعد از آن شب و روز بمسکه و پیه ماکیان چرب دارند و هرگاه نرم شود بجلبه و آرد باقلا و اشق و زرده بیضه منفجر سازند بعده پاک کرده مندمل نمایند و معالجه بثور صفراوی بشرب این دوا کنند **صنعت آن** گل بنفشه قنطوریون عناب هر واحد یکجزو تمر هندی نیم جزو گل سرخ تخم خرفه هر واحد ربع جزو و اگر در انجا تپ باشد جو مثل همه افزایند و بطریق اول بجوشانند و استعمال کنند تا آنکه تحلیل ظاهر گردد پس این حب استعمال کنند در هر سه روز دو مثقال **صنعت آن** صبر هلیله سقمونیا هر واحد یکجزو مصطکی نیم جزو بآب کاسنی حبها سازند و سکنجبین استعمال کنند مفرد و اگر ماده و رطوبات بسیار باشد والا ماء الجبن و اگر خطر عظیم گردد لزوم طبیخ برگ عناب کنند بعده آبیکه دران صبر و مازو و مورد و مغز خربزه جوشانیده باشند بشویند و بران سندروس تنها بپاشند اگر دران گوشت زائد نباشد و الا باشکر بعده بمرهم ابیض مندمل سازند و علاج بثوریکه از بلغم باشد قی کردن ست تا آنکه نقا ظاهر گردد بعده استعمال معجون نجاح و تریاق عنبره و فائق کنند و این حب مجربست **صنعت آن** شحم حنظل و مغز آن غاریقون انزروت هر واحد یکجزو تربد صبر حب بلسان نمک هندی هر واحد نیم جزو سقمونیا ربع جزو بآب بادیان حبها سازند شربتی یکنیم مثقال در هر چهار روز و اگر در انجا حرارت نباشد تعاهد نوشیدن ماء العسل کنند و الا شیر گاو بقرطم بعده تحلیل آن بروغن بابونه و بادام تلخ و قسط و غالیه کنند و چون ماده خارج شود الحام او بصبر و مرداسنگ و روغن زرد کنند و مطبوخات مذکوره و حبوب بنیجا از مجربات ماست **صفت طلا** که سائر انواع بثور را نافع ست گل خیری هر واحد افسنتین صابون اشق بزیت و پیه ماکیان بپزند تا یکذات شود استعمال کنند **صفت ضماد منضج** که انواع بثور و سرطانات را منحل گرداند چقندر عنب الثعلب کشنیز سبز برگ سیاوشان خطمی هر واحد یکجزو آرد باقلا آرد جو صابون بزرکتان خمیر آرد هر واحد نیم جزو همه را در روغن زرد و زرده بیضه بپزند بعد از آنکه باندک زعفران و مویز و سکر برهم زنند تا اجزا باهم بیامیزد و بر پارچه پشمی در بلغمی و بر پنبه در سوداوی و بزرکتان در باقی استعمال کنند و اما مفردات مجربه برای بثور پس افضل آنها حنا و مورد و نطرون و تخم سداب و بزرکتان و سیر بعسل ست ضماداً و هلیله مطلقاً و اما در ضماد قصب الذریره حدیث صحیح ست و کذا در حنا لیکن حدیث قصب الذریره صحیح تر ست

امراض جلد

جذام و این مشتق از جذم ست آن در لغت بمعنی قطع ست و بمناسبت آنکه این مرض قطع اعضا یا نسل یا عمر کند بدین نام مسمی ساختند و این مرض را داء السبع و داء الاسد نیز نامند و در وجه تسمیه آن گویند که آن اکثر بشیر عارض میشود و گویند که چهره صاحب آن مثل چهره شیر گردد و همین میگردد و آنرا مشابه بجثه شیر میگرداند و گویند کسی که این مرض در گیرد شکار میکند او را مثل شکار کردن شیر یعنی در آخر آنرا هلاک می نماید و ایضاً این مرض را سرطان عام گویند که در تمام بدن حادث شود پس گاه قرحه کند و گاهی آن و صاحب آن زمانی دراز باقی ماند و اهل اندلس این مرض را مرض کبری نامند و در اصطلاح بقول شیخ مرضی ست ردی که از انتشار سودای غیر طبیعی در تمام بدن حادث شود و مزاج او شکل اعضا را فاسد کند و بسا ست که در آخر اتصال آنها فاسد نماید حتی که اعضا متآکل شود و از تقرح ساقط گردد و بقول صاحب کامل جذام علتی ست که سائر اعضا را خشک کند و فاسد گرداند بسبب یبوست و آن بمنزله سرطان حادث در جمیع بدن ست و انطاکی گوید که جذام عبارتست از فساد اعضایی که غذا نبود چیکه هیچ چیز را البغیر از سودا بخلط دیگر مستحیل نتواند ساخت اگر چه شوربای بچه مرغ و انگور باشد و از نیجاست که بعد از استحکام علاج نپذیرد بسبب اختقار او بکثرت ادویه و عجز طبیعت از آن

اسباب جذام

بقول صاحب کامل حدوث او از ضعف قوت مغیره بود که در لحم ست هرگاه این از برودت و یبوست و از غلبه خلط سوداوی بر خون و افساد او باشد پس آن خون برای تغذیه سائر اعضا رسد و از یبوست تجفیف و افساد آنها نماید و معذلک اخلاط بدن و منی را فاسد کند حتی که این مرض بنسل متعدی گردد و از آبا باولاد حادث شود و ابو منصور گوید که سبب جذام فساد خون و غلظ و جمود او در عروق و فتن او ست حتی که صالح برای غذای اعضا نبود و آن فساد از اغذیه غلیظه مولد سودا باشد پس طبیعت را دفع او بسوی اعضای ضعیفه بسبب حرارت و خبث او در بدن ممکن نبود و شیخ الرئیس و قرشی می نویسند که سبب فاعلی اقدم جذام یا شدت حرارت و یبوست در جگر یا در همه بدن ست که خون را بسوزد و سودای احتراقی گرداند و یا کثرت برودت مزاج جگر یا بدن که خون را کثیف و سرد و منجمد سازد و سودای جمودی گرداند و سبب مادی او اغذیه مولد سودا است و ایضاً اغذیه مولد بلغم چون دران تخمها ستوار افتد و اندران حرارت عمل کند و اجزای لطیف

آنرا تحلیل نماید و باقی کثیف را سودا گرداند و امتلاآت و تناولات بر شکم سیری بعینه اسباب حدوث این مرض بجهت مذکور میگردد و آسباب معینه او کثافت جلد و انسداد
مسام ست پس حرارت غریزی مختنق و ضعیف شود و خون سرد و غلیظ گردد خصوصاً چون طحال ضعیف از جذب سودا و عاجز از تنقیه خون از آن باشد و بقوت دافعه
احشا از دفع آن در عروق مقعد یا رحم ضعیف بود و مسام منسد باشد و گاهی اعانت او فساد مزاج هوا کند خواه فی نفسه چنانچه بشدت حرارت خود خون را بسوزاند یا به
برودت خویش انجماد خون نماید و یا بعفونت خود اجزای لطیف خون را متبخر سازد و درد مادت او باقی ماند و خواه بسبب مجاورت و مجالست مجذوم زیرا که این مرض معدی ست
بسبب آنکه بخار ردی از بدن آن منحل گردد و کسی که قریب آن باشد استنشاق او نماید و گاهی جذام بارث واقع شود و بسبب فساد مزاج نطفه که از آن پیدا شود و یا به
مزاج مستفاد در رحم بحالی که اندران باشد مثل آنکه اتفاق بود علوق در حالت حیض شود و هرگاه حرارت شدید هوا مع رداءت غذای غلیظ مولد سودا از جنس ماهی و قدید
و نمکسود و لحوم غلیظ مانند نرگاو و بز پیر و لحوم حمر وحشی و عدس و کرنب و باقلا مجتمع شود منجر بجذام افتد چنانچه در اسکندریه بسیار بود و سودا چون بخون آمیزد قلیل او بر تولید
کثیر او اعانت کند زیرا که لامحاله خون را غلیظ کند بدو وجه یکی بجوهر غلیظ خود دوم ببرودت مجمد خویش پس احاله او بطبیعت خود چون غلیظ گردد رطوبت او نقصان یابد
و تجفیف او بحرارت بدن سهل تر باشد و هرگاه خون که در بدن ست سوداوی گردد مزاج بدن نیز سوداوی شود پس مزاج جگر هم مائل بسوداویت گردد و گاهی غلظ خون در
مجذومین بدان حد رسد که در فصد ایشان چیزی مثل ریگ با خون آمیخته برآید و سودا گاهی مندفع شود بسوی یک عضو پس صلابت یا سقیروس یا سرطان بحسب احوال
خود حادث کند و اگر رقیق غالی باشد اکله پیدا کند و اگر بسوی سطح جلد مندفع شود برص و بهق سیاه و کلف و ثوالیل مانند آن احداث نماید و گاهی در همه بدن منتشر شود
پس اگر عفن گردد تپ سوداوی پیدا کند و اگر متراکم شود و متعفن نگردد تولید جذام نماید و انطاکی گوید که سبب مادی جذام کل غذای یابس ست یا بارد مثل لحم بقر و بز و عدس
و یا حار لیکن غلیظ که دران هضم عمل نکنند الا بافراط احتراق مثل بادنجان و خرما و ازینجهت واجب ست مبادرت بشرب آب عقب خوردن چیزی یابس بالفعل
و اگرچه زمانه بمقدار هضم نگذشته باشد تا محترق نگردد و یا محرق بحرافت خود مثل ثوم و خردل و سعد و سبب فاعلی او افراط یبس از حرارت یا برودت ست و کذا از سن
بدن خصوصاً از جگر چه آن بالذات مهیء غذاست و سبب صوری او قلب بدن از شکل طبیعی ست و سبب غائی او فساد او ست و تضادی او تولد سوداست پس اگر رقیق
باشد و در ظاهر بدن منتشر گردد یرقان سیاه پیدا شود و یا در باطن انتشار یابد پس ربع حادث گردد و یا غلیظ باشد و مخصوص بعضوی بود درین صورت سرطان پدید آید
و یا عام بود پس جذام افتد و ازینجهت قدما این را سرطان عام نامیده اند در حالی که اگر مخصوص بظاهر اعضا بود و از آن قوبا تولد کند و از اینجاست که گفته اند کثرت قوبا
مقدمه جذام ست و اگر مخصوص بباطن بود قروح قصبه حادث شود و هر واحد در موضع خود مذکور ست و جذام از سودای اصلی افتد و آن در علاج سهل تر ست خصوصاً
در ابتدا و از احتراق صفرا بسوی سودا افتد و آن در خطر و نکایت شدید تر ست و آن اسباب و فساد هوا ست مثل مردار و مقتولان و عفونات و قرب مجذومان و گاهی
مادهٔ او جبلی بود مثل شخصی که در حالت حیض با زن مجامعت کند پس با نطفه بقیه خون حیض که در رحم باشد باهم آمیزد و بچه فاسد پیدا گردد و آن اسباب جبلیه او جماع
بعد خوردن چیزی حریف و مالح مثل خردل و ترتیزک و کوامخ و لحم خشک کرده است چنانچه استرخای عصب و ضعف اعضا و دشواری حرکت و عجلت پیری کسی را بود
که انعقاد او از نطفه باشد که از اشیای مفرط الرطوبه مع برودت مثل شیر و خربزه و کدو پیدا شود و بعضی متاخرین مینویسند که سبب جذام سودای محترقه بود از هر
خلطی که باشد در همه بدن و اکثر مشاهده در آمده که از اسباب شتی می افتد اول آنکه بمصاحبت مجذومان که بخارات فاسده تن ایشان چون بوسیله هوا بروح و دلها
رسد خلطها را تحلیل بجوهر اخلاط فاسد خود گرداند دوم آنکه میل بصید که تباهی مزاج نطفه مجذوم مقتضی آنست سوم آنکه فساد هوا یعنی تعفن آن بزرگترین اسباب این مرض ست
چهارم آنکه کسی که علوق او در حالت حیض اتفاق افتاده باشد پنجم آنکه در حالت نفاس باشد ششم آنکه بسیار خوردن غذاهای فاسد و مولد سودا مانند گوشت گاو و میش
و بادنجان و گوشت آهو و قدید و قند سیاه و سرکه و امثال اینها بود هفتم بسیار خوردن لوبیا و عدس باقلا و نخود همه خصوصاً و تنها که در گوشت گاو و میش تناول نماید باشد همراه جز تناول نماید

انواع جذام و علامات آنها

بدانکه بقول طبری و مجوسی و سمرقندی جذام دو نوع ست یکی آنکه حدوث او از کثرت سودای اصلی بود که آن دردی خون و ثفل او باشد و ازین نوع اعضا فرو ریزد مگر بعد
در آخر بلکه حس آنها باطل گردد و موی بریزد و این نوع معروف بداء الاسد است و گاهی درین علاج سود دهد و صاحب و الدان شفای تام یابد چون در اوائل حدوث

او دقیق گردد دوم آنکه مدد و غذای او مر سودا حادث از احتراق صفرا باشد و با این نوع تاکل اعضا و تساقط آن بود و دور نیست که صاحب صحت یابد آنکه کلام شیخ
مستفاد میشود که آن سه نوع ست چنانچه میگوید که جذام کائن از سودای صفراوی بالجمله تر دید اذیت بیشتر و در اعراض صعب تر و در سوزش و تقریح شدید تر بود لیکن
قابل تر برای علاج ست و کائن از ثفل و دردی خون یعنی سودای طبیعی سالم تر و ساکن تر بود و تقریح نکند و کائن از سودای محترقه فی نفسه در اعراض خود مشابه سودای صفراوی
بود لیکن در قبول علاج بطی تر باشد و انطاکی گوید که جذام از غلیان خون بود و علامتش انتفاخ چهره و شدت سرخی و فرو ریختن موی بسبب کثرت رطوبت ست و آنکه از
احتراق صفرا بود و علامتش سرعت انتشار و قلت سرخی و هزال ست و آنکه از سودای محترقه اصالتا و علامتش یبس مفرط و تمرط شعر و غلظ اطراف و کج شدن انگشتان
و تکسیر ناخنها ست و علامات این سه نوع تقدم قوبا و سرخی با تیرگی و کدورت سفیدی چشم و استدارت حدقه و گرفتگی آواز ست و سهل ترین انواع نوع اول ست و بعید
ترین آنها از صحت نوع ثالث ست و جمله قابل علاج اند تا وقتیکه اطراف از هم فرو نریزد و خجندی گوید که نوعی از آن از سودای صفراوی بود و نوع دیگر آن از سودای بلغمی
یا از سودائی که آن دردی خون و ثفل او ست راقم گوید که از اقوال مسطوره مفهوم میشود که انواع جذام از روی ماده شش نوع باشد چهار از احتراق اخلاط اربعه و پنجم از کثرت
سودای طبیعی که آن دردی خون ست و ششم از سودای محمودی هذا ما یخطر بالبال و ربی اعلم بحقیقة الحال

علامات جذام مطلقا

شیخ میفرماید که هرگاه جذام ابتدا نماید رنگ بدن سرخ مائل بسیاهی گردد و در چشم تیرگی مائل بسرخی ظاهر شود و در نفس تنگی و در آواز گرفتگی بسبب اذیت ریه و قصبه آن
پدید آید و عطاس کثرت نماید و در بینی غنه ظاهر گردد و گاهی سدد و خشم بهم رسد و تحیا خیشوم خشک گردد و موی در رقت و قلت آغاز کند و عرق در سینه و ناحیه چهره ظاهر شود
و عروق زبان غلیظ گردد و بوی بدن خصوصا عرق و بوی نفس بد بو گردد و اخلاق سوداوی از عجب و حسد پدید آید و خوابهای هولناک بسیار مشاهده شود و در
خواب چنان محسوس گردد که گویا بر بدن او بار گران نهاده و بعد از آن ریختن موی و تمرط در آن ظاهر شود خصوصا در موی چهره و ابرو و گاهی پوست جای موی متقلع شود
و ناخنها شق گردد و چهره زشت و منتفخ شود و رنگ سیاه گردد و خون در مفاصل محبوس و عفونت آغاز کند و تنگی نفس از دیاد نماید حتی که با عسر شدید و ربو عظیم گردد و آواز
در غایت گرفتگی شود و لبها سطبر گردد و رنگ او سیاه شود و بر بدن زوائد غددی شبیه بحیوانی که در یونانی ساطوس گویند ظاهر گردد و بعد از آن بدن در تقرح اخذ کند هرگاه جذام
غیر ساکن باشد و غضروف بینی متاکل شود و بعده بینی و دست و پا از هم فرو ریزد و از آن زرداب بدبو سیلان کند و آواز با خفا عود کند و موی باقی نماند و رنگ بسیار سیاه شود
و علاج پذیر نبود و نبض مجذوم ضعیف بود بسبب ضعف قوت و قلت حاجت بهر آنکه مرض بارد ست و بطی غیر سریع باشد بسبب ضعف و برودت و از تواتر لابد باشد زیرا که
نه سرعت ست دران و نه عظم و انطاکی گوید که علامت او براقت سفیدی چشم مائل بسرخی ست و این اول علامتی ست که ابتدا نماید حتی که گویند این علامت پیش از یکسال
بران تقدم نماید و استدارت چشمها و سرخی بدن و بول بعده سیاهی آن هر دو بعده عرق کثیر رنگین پس بوی پس تغیر آواز بخشونت پس گرفتگی آن پس بوی نفس پس کشیدن بینی
و استدارت چهره پس رم کردن بدن اگر جذام متقرح باشد و کجی دست و پا پس سقوط آنها و درین وقت استحکام او گردد و از صحت او یاس بود و نبض در ابتدائی سریع متواتر
صلب باشد و گاهی بطی گردد اگر سودا اصلی بود پس هرگاه مرض توسط نماید تواتر بسرعت کند پس نملی پس ملتوی و متشنج گردد و لها غنه رسد و غلظ لب گاه بادی ابتدا کند
و گاهی در آخر حادث شود پس اعتماد بر دلیل تنها او نبود بلکه عمده دران تفرق اتصال و فحش تغیر هیئت و شکل ست و بالجمله این مرض خطرناک ست و الامور ترقی نشدی و بسبب
او در لطف سرایت نگروی و معدی نبودی و تعدیه او از حدیث صحیح ثابت شده و مولف اقتباس گوید که چون آثار این مرض تمامه نیک ظاهر شوند پس بیمار را از میان مردم
بیرون کنند چنانچه مبروص را بسبب سرعت سرایت آن علامتش آنست که اول رنگ رو و چشم و همه تن سرخ شود و بسیاهی گراید و گوشها و خصوصا نرمه گوش و اجزا
و بینی ورم خفیف سرخ رنگ مائل بسیاهی پیدا کند و آوازش سطبر گردد و منفذ بینی کوفته شود و بوی گنده از بینی و تمام بدن بر آید و یا شنهای پا ترقند و همچنین ناخنهای دست و پا
بلکه کوژ و بد هیئت شوند و چهره او مهیب نماید مانند چهره شیر و نبض مجذوم در همه اوقات ضعیف و بطی باشد و گاهی بتواتر مائل گردد و بول نیلنجی و فستقی بود و اشتباه بدانکه
اطبا اتفاق نموده اند بر آنکه جذام از جمله امراض معدیه سرایت کننده است و بقول شیخ ضعیف ازین مرض عسر العلاج ست و قوی مایوس از علاج و مبتدی قلیل تر
از روی خلاص ست و راسخ و مزمن عاصی تر و این مرض ملازم مزاج اعضا را فاسد کند بسبب مضادت کیفیت او بکیفیت موافق حیات یعنی حرارت و رطوبت حتی که

با عضای رئیسه رسد و دران هنگام قتل کند و اول افساد اعضا از اطراف و اعضای نرم ابتدا کند و دران وقت موی بریزد و رنگ آن متغیر گردد و گاهی بتقرح منتهی شود بعده اندک اندک در همه بدن ساری گردد و اگرچه اول تولد او در احشا بود ولیکن اول تاثیر او در اطراف باشد زیرا که ضعیف تر اند باوجود آنکه گاهی صاحب او قبل انعکاس غائله ظاهر و بر احشا و اعضای رئیسه هلاک شود و موت آن بجذام و یا بسبب سوء مزاج او باشد و جرجانی از شیخ نقل کرده همچنانکه سرطان جذام یک عضو ست جذام سرطان همه تن ست بدین سبب همچنانکه علاج سرطان دشوار ست علاج جذام دشوارتر باشد لیکن از بهر آنکه جذام در همه تن بود و مزاج همه بدن دران یکسان گشته ست علاج آن یک نوع باشد و یکبارگی بعلاج آن مشغول توان بود ازین رو طریق علاج آن یکسان بود و سهل تر باشد و سرطان در یک عضو بود و مزاج آن عضو مخالف مزاج دیگر اعضا بود و با علاج از مراعات احشا و دیگر اعضا غافل نشاید بود و طریق علاج آن ازین رو عسرتر بود و صاحب کامل گوید که جذام از امراض عسر البرء ست و چون این مرض مستحکم شود صحت او ممکن نیست و علاج او دران هنگام بوقوف او بر حال خود و منع از تزید او باشد و همچنین از امراض قوی مثل استسقا و برص و مانند آن بسیار اند که طبیعت را مقاومت بآنها ممکن نبود و اما چون در اوائل باشند پس گاهی صحت یابند مگر این هم بدیر و دشواری نزد مداومت بعلاج و پرهیز باشد و در این نوع گوید که شریرترین جذام آنست که از احتراق صفرا باشد و چون در ابتدای او لاحق شود ممکن ست که به شود و از تزید بایستد و هرگاه نوبت بتقرح اعضا رسد و شکل او فاسد گردد بعید ست که صحت یابد و خجندی گوید حق آنست که علاج این مرض صعب ست و مبتدی دران بسیار عسر البرء ست و قوی متمکن ازان البته امید صحت او نیست و غرض در معالجه این مرض دو امر ست یکی آنکه بر حالتی که او باشد ازان زیاده نشود دوم آنکه اعضا بسرعت متقرح نشوند و انطاکی گوید که این مرض در بلاد بارده بکثرت بود چون کثیر الوخم باشد مثل شام و در بلاد رطبه بقلت بود مگر آنکه ازان صبا نبد باشد مثل مصر و وقوع او در روم نادر بود بسبب غلبه سردی و تری و در حبش و زنج یافته نشود بسبب فرط حرارت محلل اخلاط کثیفه و لهذا دهند اگر تقلیل تخلیط اهل آن در اکل نبودی البته در ایشان بسیار بودی و سزاوار ست کسی را که احساس بورم طحال خود نماید مبادرت بعلاج آن کند و الا در جذام افتد بسبب وفور سودا در خون تر ضعف طحال از جذب او و کذا ضعف هر قوت ممیزه و بعضی گویند که این مرض بسیار مفسد روح ست بلکه مفسد اعضا و محدث تشنج و تعقد و آنچه موروثی بود و خلقی و یا بحرانی اصلاح علاج نمی پذیرد و آنچه هنوز کهنه نشده و ماده آن سخت گشته و غلبه نیافته ممکن العلاج بود علاج فصد باسلیق و صافن و اسیلم کنند و خون وافر گیرند و شاهتره چرایته سرپوکه هلیله سیاه و مانند آن ادویه مصفی خون چند روز دهند بعد ازان نضج ماده حسب انواع سودا نموده از مسهل سودا و ماء الجبن تنقیه کنند بعده حسب ماده ادویه مخصوصه آن بکار برند مثلا در سودای احتراقی معاجین و عرقیات و غیره ادویه مطفی و مصفی خون بعمل آرند و در سودای جمودی ادویه مرقق خون و تراکیب هندیه استعمال نمایند و برای ترطیب استعمال ماء الجبن ساده نافع ترین اشیا ست و خوردن شیر بز جوان سرخ رنگ نیز نافع بود و در هر ماه تلیین طبیعت و اخراج مواد بمسهل معتدل کرده باشند و در خریف و ربیع مسهل قوی دهند و از جمیع محللات حرارت غریزی محترز باشند و روغن کدو و شیر دختر در بینی چکانند و حمام کردن بعد از تنقیه و مالیدن روغن بنفشه یا روغن بادام یا روغن کدو بعد از حمام مفید بود و در روغن زرد را گرم کنند و دران بنشینند و در هفته یکمرتبه قی کنند و چون سبوس از بدن مجذوم جدا شود علامت صحت ست و اگر قوت قوی باشد دادن شوربای افعی و گوشت آن بسیار مفید بود و خوردن مار سیاه غیر افعی نیز فائده میکند و حب سم الفار و معجون اسقیل از مجربات ست و خوردن چوب چینی نیز فائده بسیار میکند و گویند که بسیار خوردن سعد و کذا کندر در جذام می اندازد و ذکر ادویه مفرده و مرکبه یونانیه نافع جذام نوشیدن ماء الجبن بشکر یا شربت حماض شیرین کرده برای جذام حادث از صفرای محترقه مجرب سویدی ست و کذا خوردن ورق طلا ربع مثقال بعسل یا جلاب آمیخته تا سی روز متصل مجرب ست و هم او گوید که اگر شحمه ابی الکمأ هر روز بجوشانند و بروغن کنجد تازه آنرا مطیب سازند و شوربای او بنوشند و جرم او گاه بروغن کنجد تازه و گاهی بروغن بادام بخورند تا سی روز متصل صحت تام یابد و مجرب صحیح من ست و دیگر سعوط زهره روباه و آس و آب کرفس هر ده روز یکبار نافع ست و مداومت شرب کادی هر روز دو درم استیصال جذام کند و خوردن لحم قنفذ خشک کرده و شرب زهره او نیز نافع و ادمان اکل خردل و خلط او بادویه نیز سودمند بود و دیگر پودینه نهری سوده بشراب سرشته بر بدن بمالند که نفع او در مجذوم ست و کذا حقنه بعصاره او تا بست مرتبه نافع بود و دیگر ادامت تناول فرنجمشک خام و پخته تا پنجاه روز جذام مزمن را متوقف سازد و بحکم را زائل گرداند و دیگر تخم حنظل که هیدنا مند بر کف پای مجذوم در حمام بمالیدن نفع عظیم دارد و گویند که از مالش این قی بسیار می آید و نفع می کند و بعضی روغن تخم

حنظل مالیدن بالخاصیت مجرب نوشته اند دیگر هلیله سیاه پنج درم در هفته یکمرتبه تا چهل بار خوردن جذام را در ابتدا او واقف کند و گاهی صحت بخشد دیگر غوک نهری بپزند
تا آنکه مهرا گردد و شوربای او بنوشند که فاوزهر جذام است و چون نزبیت و نمک پخته بخورند نیز برای جذام تریاق نوشته اند دیگر براده عاج یکدرم با آب پودینه نهری ده درم
تا یکماه کامل خوردن جذام را زائل کند دیگر مغز تخم قرطم و تخم افتیمون هر واحد پنج درم ماء الجبن هفتاد درم با یکنیم اوقیه شکر سفید شیرین کرده خوردن در ابتدای جذام نفع
عظیم بخشد و بعضی عسل خیارشنبر ده درم درین ترکیب افزوده و وزن مغز قرطم بست درم و ماء الجبن یکرطل نوشته اند دیگر طبیخ دارچینی سی درم تا سی روز متواتر نوشیدن
قلع و استیصال جذام کند دیگر بعد تنقیه بدن با دویه مسهله هر روز بست درم آب پودینه نهری مروق و یکنیم مثقال تریاق فاروق بدهند تا ده روز بعد از ان تریاق مذکور
در آب پودینه نهری حل کرده بر بدن لطوخ سازند و سه ساعت در آفتاب بنشانند تا خوب عرق آید پس پارچه بپوشانند دیگر بگیرند تخم افتیمون کوفته در پارچه باریک
صره بسته در دو ثلث رطل شراب کهنه شیرین شب بخیسانند و صبح گرم کرده صره را بمالند و با یک اوقیه جلاب شیرین کرده بر ناشتا بنوشند و همچنین هفت روز متواتر
استعمال کنند که مجذوم را نفع عظیم دهد و از تجارب ابن جزار است دیگر توم بری یا بستانی تا چهار مثقال با عسل کف گرفته تا مدت پنجروز متواتر هر روز یکبار خوردن
نفع عجیب نماید و دیگر شرب و طلای خولان و کذا حضض مکی و کذا عصاره فراسیون تا پنجاه روز متواتر و کذا احاشا با عسل و کذا جند بیدستر و تطلیه آن بروغن کنجد و کذا
نخود سیاه و کذا خطمی و کذا پودینه نهری مطبوخ بشراب و شرب گل یا تخم فرنجمشک و کذا تخم حنظل و کذا هلیله کابلی بدوام و کذا روغن بید انجیر هر روز سه درم تا چهل روز
و کذا طبیخ شاهسفرم و کذا تخم عاذبه و برگ او در سرکه پخته و کذا پوست بیخ زیتون هر روز یک مثقال بجلاب تا یکماه کامل متصل و کذا پودینه نهری و کذا کتیرا هر روز دو درم
بشیر بز تا یکصد روز متواتر و کذا برگ و بیخ قثاء الحمار کوفته جوشانیده و کذا تخم بادروج و کذا اشیر خنزیر و کذا خاکستر سنگ پشت مسلم اندک بشراب کهنه حل کرده و اکل
کنجد بقشر بشکر مدام و کذا طاوس بطریق اسفیدباج پخته و کذا شاهسفرم و کذا تخم آن در هر ماه یکمرتبه که آمن از حدوث او تمام عمر است و کذا لحم ماکیانی که پانزده روز تخم
قرطم خورانیده فربه کرده باشند و از چربی آن اطراف را چرب کردن و کذا تخم بید انجیر ده عدد یا دو درم تا چهل روز متواتر و کذا اسطوخودوس تازه نه خشک هر واحد مفید
جذام است و گویند که طلای عاقرقرحا و پوست بیخ کبر و عسل و سرکه نافع قروح جذام است و کذا ذرور شیطرج و کذا پودینه بری و کذا یاقوت و سنباذج هر دو باریک سوده
بر بدن قروح آنرا خشک کند و کذا طلق محلول **اطریفل شاهتره** که خارش و سعفه را سود دهد در جذام و خدر معمول پوست هلیله زرد چهل درم پوست هلیله کابلی
سی درم پوست بلیله آمله منقی هر واحد بست درم شاهتره سی درم ریوند چینی ده درم و گاهی بنابر غرض اسهال ریوند چینی چهار درم کرده میشود همه را کوفته بیخته بروغن بادام
چرب کرده با شش بسر شند شربتی چهار درم تا پنج درم **حب سم الفار** که در جذام حمودی مجرب و معمول است سیماب یکدرم سم الفار یکدرم کندر شش درم ریوند چینی
سه درم صمغ عربی دو درم سیماب را در آب لیمو قتل کنند و باقی ادویه کوفته بیخته آمیزند و در زهره گوسفند یکدرم حب بمقدار مونگ بندند و یکحب صباح و یکشام بخورند
پرهیز از ترشی ضرور است **نوع دیگر** از مجربات بعضی احباء وقتیکه ناخن و اصابع دست و پا ساقط شوند مار سیاه کشته سر آن دور نموده گوشت آنرا از استخوان
جدا کنند و سه ماشه سم الفار با گوشت مذکور کهرل نمایند تا آنکه سیاه شود پس حبها بقدر فلفل سیاه بندند و هر روز یک حب در مسکه گاو آمیخته دهند تا سه روز متواتر
غذا جو دهند دیگر هیچ غذا نباید داد **دوائیکه** در وقت استحکام جذام بکار آید هلیله سیاه پوست هلیله زرد افتیمون هر یک پنج جزو با مویز منقی پانزده جزو سوده آمیخته
هر روز یکتوله بخورند و این قرصها طلا کنند شیطرج هندی زراج سرخ هر یک یکنیم درم سرمه مازوی سبز بوناس خربق سیاه استخوان ماهی شبوط آطریلال هر یک سه درم
عنصل سه درم کوفته بیخته بسرکه انگوری قرصها سازند و بر وز بسرکه ساییده طلا کنند **عرق** تالیف حکیم علویخان که در جذام بعد تنقیه معمول است و از بیاض استاد مرحوم
منقول برگ شاهتره نیم آثار سرپوکه چراتیه چوب بجیسا گل منڈی تخم نیم تخم بکاین پوست هلیله زرد هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله دهمایه زردچوب هر یک
نیم پاو تخم کاسنی بیخ کاسنی پوست درخت نیم پوست بکاین نیل کنٹھی تخم پنوار کشنیز خشک گل نیلوفر گل نیم گل بکاین گل سرخ هر یک پاو آثار گلو سبز سه پاو شیطرج
هندی گل بنفشه برگ گاوزبان هر یک ده دام ناچی سه دام برگ حنا پوست کچنال هر یک چهار دام نیمکوفته در بست آثار آب در شبانه روز تر نموده عرق کشند و هر روز
نیم پاو همراه این معجون بخورند گل سرخ گل بنفشه گل نیلوفر گل گاوزبان بادرنجبویه تخم بادرنجبویه تخم شاهتره برگ گاوزبان هر یک یک توله بسفایج فستقی افتیمون تخم کاسنی
مویز منقی هر یک دو توله عناب لاتی بادیان خطائی چای خطائی جدوار خطائی سنبل الطیب عود غرقی هر یک سه ماشه و در نسخه دیگر هر واحد یکتوله است کوفته بیخته با ملیله

مربای آمله هر یک شش عدد در گلاب و کیوڑه خیسانیده خسته برآورده مالیده صاف کرده عسل و دو چند نبات یکچند قوام ساخته معجون سازند شربتی از نیم توله تا یک توله
معجون اسقیل که درین باب مجرب النفع ست از تالیف حکیم کلو صاحب منقول از بیاض والد ماجد غفر الله لهما پوست هلیله کابلی هلیله سیاه آمله منقی شیطرج هر یک
سه توله و از فلفل خولنجان بسباسه هر یک یکنیم توله اسقیل مشوی هفت و نیم توله زعفران ذراتی هر یک پاؤ کم چهار توله برادهٔ دندان فیل بیست و سه ماشه شهد صاف خام نیم توله
و لکه یکنیم توله سیر را در شیر میش پخته اضافه نماید اولی ست معجون ساخته از هفت ماشه شروع کنند و بتدریج تا یک توله رسانند و قدرت رب شافی مشاهده کنند
و اگر با این عرق بخورند بهبودی شفا یابند تخم کاسنی ملوه برگ حنا شاهتره هر یک نیم آثار پوست بیخ کاسنی برگ و شگوفهٔ کاسنی هر یک پاؤ آثار گاوزبان نیم پاؤ عرق کشند
و بقدر نیم پاؤ بدهند **ذکر ادویهٔ مفرده و مرکبهٔ هندیه مفید جذام** برهم ڈنڈی تازه بقدر دو توله با هفت دانهٔ مرچ سیاه سائیده چهل روز بنوشند و نان نخود بی نمک
بخورند مجرب ست **دیگر** که در ابتدای جذام مفید نگند بابری شب در آب تر کنند و صبح آب لال آن با شهد دو توله هفت روز بنوشند و شیرهٔ آن نیز در فساد خون معمول ست
دیگر بیرن کهری سفوف ساخته نبات سفید هم چند آمیخته بخورند یا در آب یا در عرق شاهتره شب تر نموده صبح آب لال با قند شیرین کرده بنوشند و اگر یکدام آن با چند دانهٔ
فلفل سیاه در نیم پاؤ آب شیره برآورده بنوشند هر روز چند بار اجابت طبع شود و قلع مادهٔ جذام و ضرر نماید و در ابتدا دوای کافی ست و غذا نان نخود با روغن زرد خورند **دیگر**
دافع جذام سبوس نخود بوزن نیم پاؤ گرفته در یکسیر آب تر کرده شب نگاه دارند و صبح مالیده صاف نموده می نوشیده باشند تا چهل و نه روز بعمل آرند و از برنج و شیر و چغرات
هر چه سفید باشد و از ترشی و بادی احتراز کنند و نان و گوشت و شکر بخورند و اگر قدری از مرض باقی باشد چند روز دیگر بنوشند **دیگر** دافع جذام و جوش خون پوست درخت
هنگوٹ کوفته بیخته هر صبح بقدر یکتوله با آب بخورند و از ترشی و بادی و نمک پرهیز ندرر و هفته فائدهٔ کلی میشود **دیگر** آب چکیدهٔ نیم که در وقت مستی میچکد بر بدن مجذوم مالند و غذا نیز
آن نیز مفید **دیگر** نافع جذام حنا سه مثقال شب خیسانیده صبح آب صاف آن با قدری شکر بنوشند تا چهل روز و بعضی وزن حنا که در سایه خشک کرده باشند دو دام
و وزن آب یکنیم پاؤ مقرر کرده و نوشته اند که بعد خیسانیدن صبح بجوشانند چون نصف آب بماند صاف کرده شهد یکدام افزوده نوشیده باشند **دیگر** برگ سرس یکدام بچند
با فلفل گرد دو ماشه در آب سائیده هر روز بنوشند تا چهل روز دیگر از مجربات دبستی بول خر هر روز بقدر نیم پاؤ تا یک هفته بنوشانند و اگر آب فشردهٔ سرگین خر با قدری کافور بنوشند
نیز درین باب خیلی مفید **دیگر** مفید جذام اکاس بیل تازه دو دام در یکنیم پاؤ آب بجوشانند چون نیم بماند صاف کرده با اضافهٔ شهد خالص نوشیده باشند بهتر آنست که دوای
مذکور را از بالای درخت نیب یا کچنال گرفته باشند و اگر دو جزو آن با یکجزو فلفل سیاه صلایه کرده حب بقدر بندق هندی بسته خشک نمایند و هر روز یکی بخورند و چند ماه بعمل آرند در
غذا نان نخود یا گندم بروغن زرد بخورند نیز نافع بود **دیگر** پوست درخت سمندر سیل کوفته بیخته هر صبح یکتوله بخورند با آب تا سه روز و سه روز ترک نموده باز سه روز بخورند و همچنین
تا بیست و یکروز خورند و بیست و یکروز ناغه کنند و غذا درین مدت دال مونگ کهچڑی جائز ست در ابتدا قی خواهد شد و اگر مرض مستحکم شده باشد اول قی آید بعد از چند روز
قی نیاید و بعضی اهل جذام که در ابتدای مرض بخوردن افیون و کوکنار عادت میکنند در مرض تخفیف کلی میشود **حب جذام** از حضرت مولانا فخر الدین قدس سره پوست
بیخ اکه چهار آثار ریخته در سبوچه پر آب انداخته گندم پاؤ آثار در پارچه بسته در سبوچه اندازند و بسرگین فیل یا اسپ زیر زمین دفن کنند و بعد بیست و یکروز برآرند اگر آب
باقی باشد جوش دهند که آب خشک شود و بعد از آن گندم را گرفته خوب کوفته شصت و یک حب بنمایند و هر روز یک حب با نان گندم و روغن بخورند و غذا نان گندم بی نمک
یا روغنی دوائیکه مداومت آن بعد تنقیه فائدهٔ کلی بخشد شاهتره برهم ڈنڈی نگند بابری پوست هلیلهٔ زرد مساوی هر روز بقدر دو توله گرفته شب در آب تر کرده صبح مالیده
صاف نموده بنوشند مجرب ست **ایضاً** که در ابتدای جذام تجربه رسیده و برای جمیع انواع فساد خون و خارش نافع ست پوست هلیلهٔ زرد آمله پوست بلیله مجیٹھ
دار هلد گهرپچ پوست درخت نیم کٹکی گلو همه مساوی جو کوب کرده هر روز بقدر یکدام پخته تا دو دام خام در آب تر نموده صبح جوش داده صاف نموده تا چهل روز بخورند و از نمک
پرهیز کنند و اگر بیخ پاتره و چرائته و سرپھوکه و دهنیه و دهماسه و چهال کچنال اضافه سازند بغایت سریع النفع شود **ایضاً** که برای فساد خون و احتراق و جذام از مجربات ست
پوست هلیلهٔ کابلی پوست بلیله آمله سرپھوکه مجیٹھ برادهٔ شیشم صندل سرخ صندل سفید هر واحد دو توله کوفته نگاه دارند و بقدر سه توله در آب جوش داده شهد خالص
دو توله حل کرده بنوشند و در نسخهٔ دیگر وزن سرپھوکه پنج توله و شهد یکتوله و پوست هلیلهٔ زرد عوض بلیله نوشته **ایضاً** که معروف بکاڑهٔ مجیٹھ ست مصفی خون و نافع
باقسام جذام ست مجیٹھ چهال مرحار نیم زرد چوب منسوت دار هلد چرائته تلخ چتیس کته پاپڑا ترپهله برگ نیل کنبهی یا بی ترنگ بت پاپڑه بیخ خراسانی یا کچی بیخ جوانسه

چهال کنژ اسلوی خیکوب نموده بدارند و هر روز بقدر یک ٹنکه گرفته در نیم تولہ آب جوش دهند چون سوم حصه بماند صاف نموده یکفلوس شهد انداخته بنوشند تا چهل روز
غذا نان گندم و دال مونگ بی نمک **ایضاً** که برای تصفیهٔ خون فاسد مجرب ست موتهه باجچی چرایته پوست بکاین صندل سفید هریک سه ماشه گلو هلیله بلیله آمله هریک
چهار ماشه کٹکی بای برنگ زردچوب پیچ سونٹه کوتهه اندرجو بهنگره کتائی خرد و بزرگ بجیسار هریک دو ماشه همه ادویه را در نیم آثار آب بجوشانند هرگاه شش یا هفت دام
بماند صاف نموده یکتوله عسل یکتوله نبات داخل کرده بنوشند و در نسخهٔ دیگر که مفید جذام و خدرست مجیٹه پوست کرا چیته سورهری دیودار پادهر ستاور چوب کهیر مغز املتاس
پهول فرنگ چهال ثمر مغز کرنج برگ ارو سه بیت پاپڑه سانٹه اتیس بیخ اندراین زیاده است و وزن هریک سه ماشه و نوشته که در سه پاو آب بجوشانند هرگاه چهار دام
باقی ماند صاف کرده بنوشند و اگر خواهند سفوف کرده مقدار یکدام بخورند **ایضاً** للجذام از بیاض استاد مرحوم آب توری تلخ جنگلی گرفته در طشت انداخته رو بقبله
کرده در آفتاب شش ساعت بر بدن بمالند بهمان وقت بقدر نیم فلوس گندک سفوف کرده بخورند بعونه تعالی عرق از بدن سائل شده عقدها تحلیل خواهد شد **ایضاً** که از
خوردن کشتجات حالت جذامی بهم رسیده باشد مجرب ست آب بیخ ترب آب بیخ چولائی دشتی که خاردار میباشد هر واحد یکتوله روز اول بنوشند و هر روز یکیک توله افزایند
و تا نیم پاو رسانند و باز بدستور بکاهند و بر مقدار روز اول آیند هرگاه سبوس از بدن جدا شود چاق گردند **ایضاً** که جهت اخراج هر قسم کشتهٔ خام معمول ست بگیرند
برگ سرپهوکه از یکتوله تا سه توله بحسب ضعف و قوت مریض و از پنج عدد یا هفت تا دوازده عدد فلفل سیاه کوفته هر دو را شب در آب تر نمایند و صبح بطور بهنگ ساییده
صاف نموده بنوشند در سه چهار روز همه کشته از راه بول خارج شود و اگر خواهند که معاینه کنند بول را در پیاله چینی کرده بعد ساعتی بریزند زیر آن ظاهر گردد و اگر شیرهٔ سرپهوکه
سبز بنوشند نیز جائزست **دوای زرنیخ** برای جذام از حضرت شاه شرف قدس سره هرتال طبقی را دوازده پاس در آب بهٹ کٹائی سحق نموده در بیخ کیله کاویده
بنهند و آنچه از اندرون آن کیله برآید بران زرنیخ بنهند و بران سه کپڑوتی کرده و گل آلوده در یکمن یا دو بالا پاچاک دشتی بسوزند بعده چهال درخت اندرجو یک آثار سوده
و یکتوله ازین هرتال آمیخته یک کف دست بخورند **نوع دیگر** برای جذام که جاری شده باشد از بیاض والد مرحوم زرنیخ طبقی زاج سفید کف دریا هریک یکماشه کوفته
بیخته در دو سکوره نهاده گل حکمت نموده خشک کرده در پنج آثار پاچاک دشتی ته و بالا نهاده آتش دهند هرگاه سرد شود برآورده بقدر رتی در منج خورده باشند **نوع دیگر**
که اهل هند آنرا رس هرتال نامند هرتال یکدام مغز کرنجوه پهٹکری هریک دو دام اول مغز کرنجوه نیم کوفته نصف آن در سکوره نهند و بالای آن پهٹکری کوفته نیمه
آن همین نمایند و بالایش قولی هرتال گذارند پس نصف باقی از مغز کرنجوه و پهٹکری بالای هرتال همین نمایند و سکوره دیگر بالای آن گذاشته گل حکمت نموده در هفت
پاچاک دشتی آتش دهند چون سرد شود برآرند و بقدر نیم سرخ با برگ پان خورند در پنجاه روز جذام و برص برطرف شود و بعضی بجای پهٹکری کف دریا میگیرند و بعضی
هرتال دو دام در بیست دام پهٹکری کشته میکنند **نوع دیگر** برای رگت پتی و خندره و آتشک هرتال ورقی یکجزو مرچ سیاه نه جزو هرتال را یکیک مرچ انداخته کهرل کنند تا که مرچ
تمام شود مثل سرمه باریک سازند بعده بوزن یک رتی و اگر گرمی کند نیم رتی در روغن ماده گاو تر و بالا نموده بخورند بعده نان نخود بی نمک با روغن گاو بسیار بخورند بهمین طور تا مدت
بیست و یک روز عمل آرند و پرهیز از جمله چیزها خصوصاً از روغن تلخ که اگر یک قطرهٔ آن بدست رسد تمام بدن آماس کند و نزدیک چراغ هم نروند و بعضی وزن فلفل و هرتال مساوی
یک یک توله نوشته اند و بعضی بغیر فلفل صرف هرتال را یازده پاس در آب کٹائی خرد کهرل کرده در برگ پان میخورانند و مفید میشود **سفوف هندی** جهت جذام ماده [illegible]
بکار آید درخت نیم کهنه که قریب صد سال باشد گل و بار و برگ و پوست تنه و پوست بیخ او هریک نیم آثار پوست هلیله پوست بلیله آمله باجچی گلو هر واحد پاو آثار کوفته بیخته
سفوف سازند قدر خوراک از دو ٹانک تا چهار ٹانک با کاڑهٔ مجیٹه سه چله بخورند و اگر این ادویه با عسل معجون سازند مضایقه ندارند از گوشت و نمک و جمیع ترشیها
و چیزهای گرم پرهیز نمایند و نان نخود بخورند و صد درم قدری نان گندم و نمک بخورند **ایضاً** که مجرب نوشته اند برگ نیم برگ بکن شندیوهی کلان کٹائی با بار و بیخ
و برگ آن آمله اکبرآبادی آنبه هلدی سرپهوکه باجچی همه اجزا واحد اکوفته از هر واحد یکیک توله اکبری بگیرند و ممزوج نموده چهار حصه کنند یک حصه صبح و یکی شام بدهند غذا نان نخود
بی نمک و نان نخود با نمک و بنا بر ضرورت نان میده و کباب بی نمک باید داد **ایضاً** که برای جذام مستحکم مجرب ست پوست هلیله زرد پوست بلیله آمله منقی هر واحد
دو دو دام گل سرخ ست گلو ریوند چینی اصل السوس مقشر دانه الایچی خرد و کلان کشنیز خشک هریک یک دام کیر و پوست تیواج خطائی و اگر نباشد عوض آن پوست
بیخ کتر ابرنج ساٹهی پوست بیخ انجیر دشتی قسط تخم نیوار باجچی سرپهوکه زردچوب هریک نیم دام برگ نیم بار نیم گل نیم پوست بیخ نیم پوست تنه نیم هر واحد یکدام کم کنند

صاف کرده نیم دام همه را باریک سائیده پارچه بیز نموده هر روز با آب سرد نیم دام بخورند غذا برنج ساتهی و دال مونگ کم روغن و کم نمک تا چهل روز پرهیز نمایند **ایضاً**
پوست بیخ انجیر دشتی ده دام مرچ سیاه نیم توله هر دو را کوفته بیخته سفوف سازند و بقدر مناسب بخورند و در ایام خوردن او با آبیکه دران بیخ جهر بیری جوشانیده باشند
غسل نمایند و از غذای سفید پرهیزند **طلا مجرب** میر غلام رسول شراب دو آتشه بقدر چار فلوس بخته هلیله کلان ده عدد نیله تهوتهه ده ماشه نیل تهی ده ماشه آب لیمو
ده عدد آب برگ تنبول آب کوکنار هر یک ده فلوس همه ادویه کهرل کرده هفت روز بر بدن مالش نمایند **عرق معمول** در جذام و خارش و برص و آبله و شوره و قروح و مقوی
قلب بست گل سرخ دو آثار برگ گاوزبان شاهتره صندل سفید و سرخ برگ نیب مغز تخم نیب گل نیلوفر برگ کاسنی گل سیوتی برگ کاهو سبز خس هندی هر واحد
یکسیر گل نیب برگ حنا بادیان خار خسک سرپهوکه گل گاوزبان آمله بهانا نارنج چراتیه چوب چینی براده شیشم کشنیز پوست سنگتره هر واحد پاو سیر پوست بیخ نیب
بادرنجبویه تخم کاسنی گل گوڑہل عناب خارشتر جهال کهنال گل معصفر پوست بیخ کیوڑه پوست جهربیری دانه الایچی خرد هر واحد نیم سیر پوست هلیله زرد پوست بلیله
هلیله سیاه عشبه مغز لی تخم خیارین نیمکوفته افتیمون هر واحد نیم پاو بسفایج فستقی سنبل الطیب تخم خرفه دانه الایچی کلان هر واحد پنج توله سعد کوفی چار توله عود خطائی
سانوج هندی هر یک سه توله برگ پان دو صد عدد زعفران شش ماشه مشک یک ماشه عرق کشند شربت برای طبیب **نوع دیگر** برای فساد خون از بیاض والد
مرحوم پوست درخت نیم برگ نیم تخم نیم گل نیم برگ بکاین تخم بکاین پوست درخت بکاین گل بکاین برگ گلاب گل نیلوفر گل سرخ گل خطمی برگ شاهتره چراتیه سرپهوکه مکوه
گلو کاسنی کشنیز خشک هر یک پاو آثار گل بنفشه برگ گاوزبان هر یک نیم پاو افتیمون بادرنجبویه اسطوخودوس بسفایج صندل سفید صندل سرخ الایچی کلان الایچی خورد
بالنگو هر یک پنج توله پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله سنعی هر یک نیم آثار عرق کشند و در نسخه دیگر پوست درخت کچنال پوست مولسری و بیخ و
برگ بهنگره سیاه و شاخ و برگ جوانسه پوست درخت گولر برگ حنا برگ بید ساده منڈی تخم شاهتره دهمایه بیخ کاسنی چوب بجیسار عناب خس کم منڈی نیل کنٹهی
هلیله سیاه براده چوب آبنوس براده چوب شیشم هر یک پاو آثار عوض برگ گلاب و گل خطمی و مکوه و گل بنفشه و افتیمون و اسطوخودوس و بسفایج و هر دو الایچی و بالنگو مرقوم ست
دو وزن همه مساوی ست و برای دفع مواد سوداوی در جذام وغیره مفید نوشته اند **معجون نیب** دافع جذام و خدر و فساد خون و مواد آتشک معمول پوست شاخ نیب
پوست بیخ نیب برگ نیب پوست شاخ انجیر دشتی هر یک چهار دام شاهتره کشنیز چراتیه تلخ پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله هلیله سیاه شیطرج گل سرخ
بادیان سنای مکی بسفایج و ریونج هر یک دو دام کوفته بیخته بسه چند شهد بسرشند خوراک یک توله و در خوردن این از ترشی و بادی پرهیزند و در غذا نمک کم خورند **طریق
استعمال چوب چینی** بدانکه مزاج چوب چینی نزد محققین مرکب القوی ست لیکن در زائد بودن یکی از دو کیفیت فاعله اختلاف ست و رطوبت فضلیه بسیار دارد
و منافع چوب چینی آنست که او مقوی حرارت غریزی و اعضای رئیسه و باه و اعضای تناسل و معده است و مجفف رطوبت غریبه و ملطف و محلل و سریع النفوذ
در عمق بدن و مفتح سدد و محلل مواد غلیظه و مدر بول و عرق و منقی خون و روح از کثافات و ملین صلابات و تعقدات و قامع قروح خبیثه و جروح مزمنه و نافع مرض آتشک
و آکله و اورام و شوره و جمیع علل سوداویه مثل جرب و حکه و جذام و قوبا و مالیخولیا و جنون و تپ ربع و بواسیر و نواصیر و وجع مفاصل و داء الفیل و داء الثعلب و داء الحیه و سرطان
و بهق سیاه و برص سیاه و رافع سائر اوجاع بارده مادی و سانوج و ریحی و اکثر امراض بلغمی مانند نزله و زکام و استسقا و امثال آن و جهت تحسین لون و تنویم و تسمین بدن
و ابراز جدری و حصبه و رفع سمیت خلط و قطع عادت افیون بی نظیر و انواع بواسیر را در غایت نفع ست بالجمله اهل تجارب اتفاق کرده اند بر آنکه از ادویه مفرده هیچکدام
در هیچ باب بنفع چوب چینی نمیرسد و آنکه در بعضی امزجه در برخی از امراض مضر دانسته اند از عدم مراعات امزجه است چه نحیف و محرور را تعریق بدان و استعمال شیرینی با
و ادویه حاره مضر ست و مبرود را تبرید و کثرت آب یا قلت مقدار چوب چینی و صاحب سده احشا را جرم آن که مسدد قوی ست لهذا در اکثر مواد مستعمل جوشانده او ست
و خوبی چوب چینی آنست که ورده یعنی گلابی و کم گره و غرقی یعنی سنگین باشد و بعضی گفته اند که نیم غرقی بود یعنی چون در آب اندازند بین بین بایستد و نه ته نشیند
و نه بر سطح آب آید لیکن بقعر مائل تر بود زیرا که افراط ثقل او دلیل فجاجت ست و باید که بوسیده و کرم خورده و کهنه و حجری یعنی بسیار سخت که از کارد بدشواری بریده شود
نباشد و در خردی و بزرگی میانه باشد و اگر جامع صفات حسنه باشد بزرگی او بد نیست بلکه هر چند بزرگتر بهتر و الا کوچک بهتر ست دیگر آنکه مثل کمان بسیار کج نباشد
و سطح ظاهری مستوی باشد و باید که ظاهر او مخالف باطن نبود بلکه اندکی سرخ تر باشد و در نرمی و سختی و رنگ مستوی الاجزا بود زیرا که استوا دلیل استوای نضج و جمیع اجزا ست

و بی رائحه بود و دیگر آنکه از مغیرات و مفسدات مثل مجاورت کافور و فرفیون و جند و آهک و مشک و امثال آن و رسیدن نم باران و آب دریا و گرمی آفتاب محفوظ باشد
و دیگر آنکه ریشه دار نباشد و **شخصی** که اراده خوردن چوب چینی نماید باید که اول تنقیه بحسب حاجت کند و اکثر حاجت فصد و اسهال افتد و گاهی بر یکی ازین هر دو اکتفا کرده میشود
و گاهی بیشتر علاوه بر حاجت هر دو ترک نموده می آید و یک هفته قبل از شروع عرقیات مناسبه شرباً و غسلاً بکار برد و آب را ترک نماید و همچنین عادت کم خوردن نمک کند تا آنکه
در وقت شروع نمودن قدر قلیلی از نمک باقی باشد و از برای مزاج گرم خریف و برای بارد ربیع مناسب است و در گرمای گرم و سرمای سرد استعمال او ممنوع است و ایضاً بدون
ضرورت عظیم استعمال این دوا نباید کرد و آسان خوردن چوب چینی کهولت و ابتدای شیخوخت است و در اثنای خوردن آن از آب صرف و هوای سرد و حموضات و بقولات
و لبنیات و فواکه رطبه و تناول نمک و اطعمه غلیظه و کثرت اکل و جماع و حمام و حرکات سخت و جز آن هر چه منافی صحت باشد لازم دانند مگر از شیرینی های مفرط
و ادویه بسیار گرم هم پرهیزند و اگر سن و مزاج مقتضی تبرید باشد شیره خرفه و امثال آن همراه عرق بید مشک و گلاب و دیگر اشربه استعمال توان کرد و اگر دیگر عوارض
مانند پیچش و جز آن رو دهد ادویه مناسبه آن مرض همراه آب چوب چینی یا دیگر عرقیات استعمال باید کرد و تا مقدور از غم و جز آن اجتناب نمایند و بفرحت و بهجت مشغول
دارند و اگر عادت بمسکرات باشد سوای شراب موافق معتاد بوقت آن بعمل آرند و چون از خوردن چوب چینی فارغ شوند همان پرهیز که در میان خوردن آن بود
تا چهل روز مرعی دارند و آهسته آهسته رجوع بعادت خود نمایند و از حمام تا هشتاد روز پرهیز باید کرد **و طریق** خوردن چوب چینی اینست که بگیرند چوب چینی مخوف (؟)
یک مثقال و از کارد ریزه ریزه کرده در ظرف نقره یا مس سفید قلعی دار یا گلی انداخته در عرقهای مناسبه گلاب و عرق کیوره که وزن آنها دو آثار باشد تمام روز تا و بهم (؟)
شب تر نمایند بعد از آن بر آتش ملایم بپزند تا که چهارم حصه بماند پس از آن آهسته آهسته دهن ظرف را وا کنند و نیم دام وقت صباح و نیم دام وقت شام با قدری نبات
سفید شیرین کرده بطریق قهوه بخورند و باقی را در ظرفی دیگر بدارند و بجای آب صرف نمایند و غذا نان گندم و جو و قلیه و شوربا و پلاو و کباب بی نمک و زرده و حلویات
مناسبه و نقل بادام و پسته تنها یا با نبات نمایند و گوشت بچه مرغ و بره و دراج و تیهو و دیگر غذاهای لطیف و سبک مناسب بود و از پیاز بقدر یکه اصلاح گوشت کند و روغن
بقدر معتاد باید خورد و دیگر چهار مثقال چوب چینی بگیرند و از کارد ریزه ریزه کرده در دیگ انداخته در ده آثار آب بطریق سابق بجوشانند تا بنصف رسد آتش را موقوف
نمایند و دهن ظرف را آهسته آهسته وا کنند و این آخر حوائج ضروریه مثل رخت شستن و طعام پختن و استنجا نمودن و جز آن نمایند و قدری ازین گرفته جامه و کلاه و پاسچا (؟)
رنگین نمایند و تا ایام خوردن چوب چینی همین پارچه را در بدن دارند و مکانی را که در آن اراده خوردن چوب چینی می نمایند باید که از همه جانب بکنند که تا هوا اثر نکند
و درهای او را با آئینه یا ابرک مسدود سازند و روشنی بقدر خوش آینده دارند و اگر دیوار و سقف آن نیز پارچه که از چوب چینی رنگین کرده باشند بپوشند و یا پرچهای حنا و خود او
هم از آن رنگ کرده باشند بهتر است و بقول حکیم شریف خان بعد از سه روز یک یکماشه هر روز هر دو چاو از ثفل سابق افزوده باشند باین طریق که روز چهارم پنج و نیم ماشه
و روز پنجم شش و نیم ماشه و روز ششم هفت و نیم ماشه و روز هفتم یازده و نیم ماشه و علی هذا القیاس آنچه چوب چینی اول زبون و سیاه شده باشد در چوب چینی دوم که از نه
برای استعمال تیار می شود افزوده باشند و بقول حکیم نکاء الله خان روز اول چوب چینی ورق ورق تراشیده بوزن سه مثقال در یکنیم آثار آب شیرین بدستور تر کرده بجوشانند
تا نیم آثار آب بماند صاف کرده ثفل آن نگهدارند و آب صاف آن را با دو سیر گیه زرد و یکنیم توله نبات سفید آمیخته وقت صبح و باقی آب با همین وزن نبات بوقت شام
در خلو معده از طعام بدستور نیم گرم کرده بنوشند و روز دوم همین قدر چوب چینی دیگر در همین قدر آب بدستور تر کرده با ثفل مذکور جوشانیده بنوشند و هر چه از ثفل سیاه
شود دور نمایند و باقی ثفل نگاه داشته باشند و بعد هر سه روز یک مثقال چوب چینی نو در ثفل سابق اضافه نموده باشند تا بهفت مثقال رسد بعده همیشه هفت مثقال
چوب چینی را با ثفل سابق در دو آثار آب جوشانیده شیرین کرده بدستور میخورده باشند تا سی و دو روز بعد از آن هر روز یک مثقال از چوب چینی کم میکرده باشند دیگر توله
چوب چینی را علیحده در هفت آثار آب بجوشانند چون پنج آثار بماند صاف کرده آب و را در طعام و در وضو و استنجا و غیره استعمال نمایند و بعد از این در میان مدت
معلومه تا دو توله رسانند و آبش بقدر ضرورت اضافه میکرده باشند و بقول حکیم علوی خان بجهت ابدان قویه و امراض صعبه مزمنه مانند آتشک و جذام و قروح
خبیثه عتیقه و امثال اینها سه روز هر روز سه مثقال و سه روز دیگر هر روز پنج مثقال و سه روز دیگر هر روز هفت مثقال و بعد بهمین ترتیب تا مدت بیست دیگر روز بعد
هر سه روز دو مثقال بیفزایند که تا روز بیست و دوم بپانزده مثقال برسد و باز از روز بیست و سوم بدستور بکاهند که باز به سه مثقال برسد در مدت چهل و پنج روز

مقدار خوردن چوب چینی بدین طریق سه صد و نود مثقال میشود و باید که سرپوش دیگ را از آن نگاه دارند و بخمیر محکم گیرند که بخار از دیگ بیرون نیاید و از هر جا که بخار آمدن
آغاز کند همان وقت بند نمایند و بآتش نرم بجوشانند و سنگی بر سرپوش بگذارند تا از قوت بخار سرپوش مندفع نگردد و طریق معلوم نمودن آنکه آب بمقدار مطلوب
رسیده است اینست که هر قدر آب که بعد از طبخ نگاهداشتن آن منظور باشد در دیگ بیندازند و سرپوش را بر دیگ گذاشته پوشیده آب و دیگ و سرپوش و چوب چینی
و خمیر را وزن نمایند و سنگ وزن آنرا نگاهدارند بعده آن مقدار آب که در طبخ فانی شدن آن منظور باشد بر آن ریخته سر آنرا بدستور سابق مستحکم نموده آتش بسیار ملایم
طبخ دهند تا آنکه بحدس دریابند که بوزن مقرر رسیده آن هنگام از آتش دیگ را برداشته وزن نمایند با وزنه سنگی که نگاهداشته اند اگر برابر باشد فبها و الا باز قدری آتش دهند و آن
نمایند و ساعت بساعت وزن نمایند تا بحد مقرر رسد پس صبح دیگ را فرود آورده نزد خود طلبیده بدستور بنوشند و باید که چنان بپزند که طبخ تمام تا بوقت صبح شود که وقت
خوردن آب سرد نشود و هر چند سر دیگ را نزدیک مریض آهسته وا کنند تا بخار خفیف او بسر و دیگر اعضا برسد و اگر علت در عضوی دیگر بود آن عضو را بر بخار چوب چینی
بگذارند بعد از سه روز تا پنج روز یا هر هفته تعریق می نموده باشند و بهتر آنست که در روز بحران تعریق نمایند و طریق تعریق آنست که مریض را بر کرسی بنشانند
و یا بر کرسی چوبین که بقدر روپیه سوراخ داشته باشد بنشانند و گرد کرسی را از پارچه ملفوف سازند و لحاف بر خود گیرند بطوریکه راه نفس کشاده باشد و دیگ را زیر کرسی در آورده
بتدریج بخار رسانند و صبر کنند که تمام بخار برآید پس از ان دیگ را برآورده آب صافی او گرفته یکدو پیاله از همین آب بیاشامند و تا عرق دارند اصلا از جای خود حرکت نکنند
و بتدریج عرق را از پارچه خشک نموده از لحاف برآیند و لباس خود بپوشند **بالجمله** بعد انفراغ از خوردن چوب چینی عرق چوب چینی یا سفوف چوب چینی شروع نمایند و اگر
چوب چینی نو نباشد از همان چوب چینی که چهل روز باستعمال در آمده است سیاه و بوسیده را دور کرده بکار برند و حکیم شریف خان صاحب در چوب چینی قدیم پاو آثار چوب چینی
تازه انداخته ده آثار عرق همی کشیدند و نیم پاو یا با گلاب و عرق کیوره و عرق گاوزبان و معجون چوب چینی میدادند و جرم چوب چینی در سده و ورم احشا نهایت مضرت
و باید که سفوف و معاجین با ادویه مناسبه هر مرض و مزاج ترکیب داده استعمال می نموده باشند و مقدار خوراک بیخ چینی در سفوف چند روز اول زیاده از دو دانگ یا نیم مثقال
نباشد و بتدریج اضافه نموده از یک مثقال تجاوز ننمایند و در مزاج معتدل از چهار دانگ شروع باید کرد و بتدریج تا یک نیم مثقال باید رسانید و در مزاج قوی از یک مثقال شروع
نمایند و تا دو مثقال بتدریج رسانند و مدت خوردن سفوف چوب چینی تا دوازده یا پانزده روز است و گاهی کمتر ازین مدت نیز کافیست و اگر بعد ازین مدت احتیاج
باقی باشد بهتر آنست که بدستور اول شروع از اقل نمایند و همان ترتیب بیفزایند تا بمقدار اول یا کمتر ازان برسد و معجون چوب چینی تالیف حکیم شریف خان که در مبحث
آتشک گذشت اینجا هم مفید بود و همچنین مفرح بارد و دواء المسک بارد که دران چوب چینی انداخته باشند همراه عرق مذکور نافع بود و اگر در هنگام استعمال احداث
گرمی نماید چند روز از چوب چینی نیفزایند تا رفع آن گردد و پس بقدر احتیاج بیفزایند و اگر بدان اکتفا نشود کم نمایند بقدر ضرورت یا با بعض مبردات مناسبه بیاشامند
و غذاهای گرم را ترک نمایند و در میان شرب چوب چینی و بعد اتمام آن تغیرات و تبدلات بسیار در احوال رو میدهد از ضعف بدن و بی رغبتی طعام و شراب و غیرها
باید که مشوش و متردد الخاطر نگردند و ترک ننمایند زیرا که در اواخر و بعد انفراغ بتدریج طبیعت عود بصحت و تقویت می نماید و آن امور علامات تصرف آن دوا است
در تمام بدن و تحریک آن اخلاط و مواد را اما اگر گرمی بسیار احداث نماید و از کم کردن و تدارک آن بمبردات مناسبه طبیعت باصلاح نیاید و دانند که ضرر خواهد رسانید
ترک نمایند و لجاجت دران نکنند که ضرور چوب چینی را بمقدار و مدت مقرر باید رسانید خواه مریض صحت یابد و خواه هلاک گردد بلکه باید که نظر طبیب بر صحت و ابقای قوت
که راس المال ست باشد که دران نقصانی تازه عائد نگردد الحاصل این دوائی ست بسیار قوی و چنانکه نفع آن عظیم ست ضرر آن نیز خطیر ست باید که بدون تجویز
طبیب حاذق و حضور حکیم مشفق مرتکب استعمال آن نگردند **اقوال حذاق** مولف اقتباس مینویسد که جهت تنقیه اول رگهای متعدده زنند چنانچه اول
رگ سر رو بفاصله سه چهار روز رگ هفت اندام و همچنین رگ باسلیق و همچنین رگ صافن بعده رگ پیشانی و صدغین و داجین و درین اثنا مطفیات خون مثل شیره
کشیده شربت نیلوفر و عناب آمیخته تا هفته دهند و مانند پالک و خرفه و کدو و خیار و بادرنگ و یزدیه تنها و یا در قلیه بچه بز پخته بنان تنک خورانند و یا آش جو با شربت
نیلوفر و یا شیر برنج با قند و یا ملیه شیر گاو بعده تنقیه بدن نمایند بمسهلات مخرج سوداء و لیکن جهت نضج این مطبوخ دهند گل سرخ تخم کاسنی برگ شاهتره و سر پهوکه
افتیمون بسفایج مکوه بنفشه هر یک هفت ماشه مویز منقی پنجاه دانه عناب آلو بخارا هر یک هفت عدد سپستان بست عدد در عرق شاهتره و نیلوفر و مکوه

وگلاب هر یک نیم پاو شب خیسانیده صبح بجوشانند که به نیمه آید گلقند چهار توله مالیده صاف نموده بنوشانند تا دو هفته و غذا قلیه بچه بز ساده و قورمه و پلاو تناول
فرمایند بعد از پانزدهم مطبوخ مذکور پوست هلیله زرد و کابلی هلیله سیاه هر یک شش ماشه برگ سنا یکتوله در شیر بز خیسانیده خیارشنبر هفت توله ترنجبین شش توله شیر خشت
چهار توله شربت شاهتره مدبر یا آلو مسهل چهار توله روغن بادام پنجماشه اضافه نموده بنوشانند و وقت شب حب لاجورد نه ماشه بعرق شاهتره شش توله بخورانند و وقت
دو پهر بخواب نوشانند و وقت شام شله و یا نان ثرید بدهند و صبح لاجورد مغسول دو ماشه در خمیره گاوزبان آمیخته و رق نقره چسپیده بخورانند و بالایش شیره تخم کاسنی خیارین
و مغز تخم کدو هر یک هفت ماشه لعاب بهدانه و ریشه خطمی هر یک سه ماشه در گلاب و عرق بید مشک و نیلوفر هر یک شش توله برآورده شربت نیلوفر سه توله اسپغول
و یا تخم فرنجمشک هفت ماشه کف زده بدهند و غذا وقت دو پهر بدستور دهانند و همین نمط هفت هشت بلکه زیاده مسهل داده معجون حلو یخان با عرق ایشان دهند
و همچنین دیگر مرقیات مصفی خون بکار برند و بعد تنقیه تا چهل روز متواتر خوردن این ایارج اندروخوس قلع و قمع ماده جذام میکند از مجربات ست و اکثر بکرات و مرات
بتجربه در آمده و گاهی تخلف نکرده و برای تنقیه بدن در احتباس حیض نیز معمول اسطوخودوس کمافیطوس غاریقون سفید خربق سیاه فلفل سیاه فلفل سفید مازریون تخم نیلی
پیاز عنصل بریان هر یک هژده درم زعفران فرفیون اشق هر یک هشت درم مرکی چهار درم عصاره قثاء الحمار سه درم مسل پنج رطل شربتی دو درم و اگر از تیز بیرون نگردد
باید که چوب چینی و ماء الجبن بدهند اگر دست رس نشود و الا عوض آن آب شاهتره مروق و یا گلو با شربت عناب دهند و یا شربت شاهتره مدبر و باید که در هر هفته جهت اسهال
و وقت شب حب لاجورد نه ماشه در معجون نجاح دو توله بخورانند و داد و یک مسهل سودا در مروق شب خیسانیده صبح بنوشانند و همچنین تدبیر تا چهل روز کنند پس قیات استعمال
نمایند و نوشیدن این ماء اللحم افعی تالیف علویخان درین باب از مجربات ست گوشت افعی که سر و دم بریده باشد نیکو شسته نیم آثار گوشت بره یک آثار مرغ جوان سه عدد
برگ ریحان برگ ترنج برگ شبت پودینه هم سبز هر یک یکقبضه سانج هندی کشنیز خشک الایچی کلان قرنفل هر یک سه توله پیاز نیم آثار در روغن نیمه بریان کرده صاف نموده
بسفایج بادرنجبویه هر یک چهار مثقال افتیمون برگ گاوزبان هر یک ده مثقال در عرق شاهتره و عرق بیدمشک و عرق کاسنی هر یک یک آثار آب شیرین چهار آثار زعفران
ده مثقال عنبر اشهب مشک تبتی هر یک نیم مثقال در نی بسته سه شیشه عرق کشند شربتی از ده مثقال تا بست مثقال شخصی را انگشتها افتاده و تشقق همه بدن پیدا بود
و آب بدبوی پالامیده این سفوف دادم ریوند چینی شاه پسند که نوعی از حب النیل ست جواکهار هر یک سه توله ترید اکبرآبادی برابر همه نمک لاهوری بقدر ذائقه شربتی نه ماشه وقت
شب و غذا گوشت بچه بز با نان خشکار در مدت یکماه صحت تام یافت باز در ابتدای هر فصل یکماه این سفوف استعمال میکرد بسیار مفید افتاد شخصی که آگه بینی پست شده
و آواز گرفته و تشقق در تمام بدن پدید آمده حب مسهل حب السلاطین تا چهل روز متواتر یک صبح و یکی شام دادم و هر روز چهار پنج نوبت اجابت طبع میشد بعده تا چهل روز اطریفل
شاهتره علویخان که دران عود صلیب ست خورانیدم و باز وقت شب نه ماشه سفوف مذکور و صبح حب مذکور تا یکماه مقرر داشتم چنانچه هر روز هفت هشت نوبت اجابت
طبع میشد و مواد مختلف الالوان خارج میشد و بعد یکماه هر دو را موقوف کرده باز تا چهل روز اطریفل مذکور دادم روز چهل و یکم موقوف نموده حجامت باشرط بر هر دو ساق
و فخذین و بر هر دو دست از ذراع تا بکتفین در یکروز کردم و مغز بندق هندی در روغن گل سوده در منخرین چکانیدم بعد دو گهری خون سوسنی رنگ متعفن از هر دو سوراخ
بینی بقدر فلوس بیرون آمد و بیهوش گشت باستعمال الضمده و نخلخه که در لیشر غش مذکور شده بهوش آمد و آواز او کشاده و بینی بلند شد و بتمامه صحت یافت مصنف خلاصه
از تذکره انطاکی وغیره نقل کرده که در آغاز ظهور این علت فصد کنند از باسلیق است هر چند که بر کثرت خون دلیل نبوده باشد بعد ازان بتلطیف غذا امر فرمایند شوربای
چوزه مرغ با نان سمید و گوشت بره و بزغاله و شکر و روغن و مویز یا پسته و شیر گاو و شیر بز اقتصار ورزند و ماء الشعیر با عناب و شکر تا یکهفته همی دهند و بعد ازان مطبوخ
شبت و نمک و حب البان و کزمازج قی آورند تا سه روز آنگاه منضج از گاوزبان و بادرنجبویه و نیلوفر هر کدام ده درم تخم کاسنی سه درم با شکر سفید و ترنجبین بدهند بعد
از هفته هر گاه علامات نضج اندر قاروره پدید آید مطبوخ افتیمون تنقیه نمایند پس ازان یکهفته یا دو هفته طبع را راحت دهند و درین ایام باستحمام و مالش روغن بنفشه
و نیلوفر و کدو و بادام و شیر مرغ و غرغره بشیر زنان و روغن بادام و تغذیه باغذیه مرطبه و ترطیب بدن مشغول باشند بعده اگر مرض غیر مستحکم باشد این شربت در اول هفته سوم
بدهند بعد آن ماء الجبن با دو مثقال ایارج لوغاذیا در تمام هفته بدهند بعده اعاده شربت در آغاز هفته چهارم کنند که آن صحت بخشد و قریب صد مرتبه تجربه رسیده
و از تالیف من ست صنعت آن سرو ارید سقمونیا هر واحد یکدرم لاجورد هلیله سیاه هر واحد نیم مثقال و الا ماء الجبن با این سفوف سوده دهند هلیله سیاه پوست هلیله کابلی

هر یک از بسفایج سه درم غاریقون سه درم بسفایج افتیمون مطبوخ و گاوزبان هر کدام چهار درم نمک سیاه لاجورد هر کدام یک نیم درم کوفته بیخته سه درم اذان با می درم ماء الجبن بدهند و بروز دوم این مطبوخ مرتب سازند مویز منقی پانزده درم هلیله سیاه برگ حنا هر کدام ده درم تا نخواه پنج درم صلتیت نیم درم همه را در سه رطل آب بپزند تا بسه حصه آید صاف نموده پانزده درم عسل بدان حل کرده تمام هفته بنوشند باین نوع که یک روز ماء الجبن با سفوف سودای مذکور با ماء الجبن روز دوم این مطبوخ و روز سوم باز بماء الجبن معاودت کنند و روز چهارم مطبوخ مذکور همچنان تا دو هفته بگذرانند آنگاه اگر قوت احتمال داشته باشد فصد اکحل یمین کنند و سه روز راحت داده باسلیق چپ کشایند والا چند روز مطبوخ افتیمون نوشانند بعد از آن فصد صافن کنند و شربت مذکور هنگام رجوع قوت دو مرتبه در هفته پنجم بنوشانند این همه مع ریاضت در حال خلو معده و خوردن تریاق کبیر و اربعه بروغن بادام و پشته و اجتناب بسیار و نشستن در روغن کنجد و روغن زرد نیم گرم هر قدر که ممکن باشد و تا مقدور شرب بیضه انوق یعنی رخمه که آن از خواص عجیبه است و همچنین شیر گوسفند که آن صحت بخشد مجرب است بعد از آن برای امن از عود تا یکسال کامل تعاهد بانچه مذکور شد واجب است لیکن شربت مذکور استعمال نکنند مگر در هر دو فصل اعتدال و گویند که از خواص انیست که مار سیاه را در کوزه کرده اند در زبل دفن کنند تا گرم افتد بعده آنرا بخورند که این تجربه رسیده و اکثر ثابت کرده اند که خوردن شیمه زنان جذام را متوقف میکنند و من تجربه این نکرده ام و گویند که ادهان بالش کف پای بشحم حنظل سبز جذام را متوقف کرداند و درین تنها اثر بیست تا آنکه تلخی او در دهن یابند و از ادویه مجربه برای ایشان خصوصا اهل هند انیست هلیله سیاه شیطرج هر واحد ده درم دار فلفل پنج درم بیش سفید ده نیم درم کوفته بیخته چند روز بروغن گاو چرب نموده بعده بعسل بسرشند و شربت او یک مثقال است و این را بزرجل نامند و عقب دوا المسک بخورند که این تریاق او است و واجب است محافظت برقی بجای شور و عسل و شرب فاد زهر در زیادت نوبه قیروانش بتریاق محلول در مسکه و اگر برگ حنا هفت و نیم مثقال در یکصد و پنجاه مثقال عرق گاوزبان خیسانیده بجوشانند تا نخمس آید صاف نموده بایک اوقیه شکر سفید دهند و همین نوع تا چهل روز مداومت نمایند در ازاله این علت از مجربات مکرره است و گویند که هر گاه باین علاج زائل نشود از سایر معالجات دست باز دارند و آزاد تریه موثره نوشیدن نیم اوقیه از بسفایج بایک اوقیه عسل هر روز تا یکهفته است و ده درم برگ حنظل با عسل تا ده روز همین حکم دارد و سعوط بروغن تخم انگور مع زهره کرگس جذام مبتدی را زائل میکند و مستحکم را متوقف میگرداند و همچنین شرب زمرد و زبرجد و ورق طلا و مروارید هر روز نیم درم تا بیست روز و عود نیح مطلقا حتی که طلای او بعد طبخ و خوردن انواع هلیلجات و گوشت روباه و غارشیت بجردل و کذا اید انجیر مطلقا و طلا مر زفت و زیت و نوشیدن طبیخ بیخ گز مویز سرخ عجیب و مجرب ست و کذا میعه مطلقا و ریان و گوشت کفتار اکلا و اگر تخم حنظل برآورند و دران سه اوقیه هر واحد از زیت و آب انداخته بپزند تا آنکه روغن بماند و از ان هر روز تا پنج درم بیک درم حجر ارمنی و ثمن درم سقمونیا بنوشند استیصال سودا نماید و همچنین مداومت خوردن براده عاج تا پنج درم این با آب پودینه و کذا شیطرج مطلقا و شرب غاریقون و خوردن عنصل بریان و کند مطلقا و کذا کبریت و چون عصاره این بانصف وزن هر واحد از قطران و سرکه صبح نیم درم بنوشند جذام را متوقف گرداند و همچنین قاقله و فلفل و مشک سوده و کذا شرب حجر البقر جذام را متوقف کند و مجرب ست و همچنین فاد زهر و زعفران و از مجربات بعد شربت مذکور انیست که بگیرند مروارید و عاج هر واحد یکجز و غاریقون نیم جز و زعفران زهره کرگس و احد ربع جز و بعسل بسرشند و تا سه درم استعمال کنند و بطبیخ پوست بیخ کبر و درخت زیتون نگر فرو برند و استعمال ده قیراط براده عاج و هشت جو زمرد سائیده و شیر بز جوان سرخ رنگ شیر گوسپند تازه که همان ساعت دوشیده باشند بغایت نافع ست تا سه روز یا هفت روز توان داد و بدانند که چون این علت قوی و متمکن شود از فصد و استفراغ بالکل دست باز دارند تا ماده ردی در بدن انتشار یافته باعث هلاکت نگردد و اطبای هند درین باب تراکیب غریبه چون مشیر بزرجلی و امثال آن ایجاد نموده اند بعد از تنقیه بدن بخورند و چندان استعمال نمایند که در چشم تاریکی آورد و بیند از دو بدن مقشر سازد و از آنجمله روغن معذره ست که برادخشک نسان را در کوزه انداخته ته آن سوراخ تنگ نمایند و ظرفی دیگر زیر آن نهند و بگل حکمت گرفته بدستور پاتال جنتر آتش دهند روغنی که در کوزه زیرین بچکد بعد از سرد آتش بر داشته نگاهدارند و بعد از ان نیم درم با برگ تنبول بدهند و تا هفت هفته بهمین نوع عمل کنند و بر بدن نیز ازین روغن بمالند و روغن وشا الخنزیر که بدستور ... برآورند همین حکم دارد و گفته اند که اگر بینی فرو نشسته باشد و اندامها ریخته نیکو شود و در وی بصلاح آورد و گفته اند که مالیدن روغن مار سیاه بر بدن مجذومان باعث روئیدن موست و گوشت قنفذ بخاصیتی که اندر انست بغایت سودمند ست و چون نمک با روغن زیت و شراب آمیخته نزدیک آتش بر اندامها بمالند آلم را ساکن سازد و تعلیق چشم هدهد و چشم نهنگ که در حالت حیات گرفته باشند بالخاصیت مفید ست **انطاکی** در تذکره مینویسد که او لا بفصد

کیا نقل

نسخه بزرجلی

ستة درم

باسلیق ایمن ابتدا کنند بعده مطبوخ افتیمون سه روز بدهند همچنین ماء الجبن بعد آن سقمونیا با لاجورد دیگر روز دهند بعده باسلیق ایسر بگشایند و شیر تازه با شکر
بنوشانند بعده همچنین طبیخ فواکه بعد ازان این مطبوخ انجیر مویز منقی سپستان هر واحد بست درم بنفشه بسفایج اسطوخودوس اصل السوس هر واحد ده درم عناب
گل سرخ هر واحد هفت درم کوفته بچهار صد درم آب شیرین بجوشانند تا چهارم آب بماند و صاف کرده سی درم شربت بنفشه حل کرده استعمال نمایند و تا تمام هفته
تکرار این کنند بعده فصد اکحل عین بگشایند و بر شربت بنفشه و شربت ... دو تریاق کبیر و حمام و طلا بر روغن زرد و روغن کنجد و مسکه در خانه که هوا داخل نشود
هفته سوم اقتصار ورزند بعد ازان شرب حنا تا یکهفته پس اگر این علاج صحت نیابد امر بسیار خطیر بود درینحالت بر تمام مفاصل داغ نهند و طبیخ افاعی نوشانند
و تریاق الذهب و مثرودیطوس در آخر دهند که قطعاً متوقف گردد و صحت او بتمامه ممتنع ست و بدانند که نرسیدم باین علت اصلا که ازاله او کرده ... باینچه ...
و طول کرد آنچه دور کرده دم آنرا امر دارید لاجورد و زمرد و سقمونیا فقط در کم از یکماه و در اطلیه بر مروارید یا دهنج اقتصار کردم و غالب تدبیر که بدان ...
عدم ترتیب علاج ست پس گاهی اسهال می کنند قبل از فصد و احتراقات در بدن راسخ میشود و یا فصد میکنند با وجود قبض و هیجان صفرا پس ... نمایند
و اطفا میکنند و یا تریاق اولا میدهند و خلط محتبس میگردد تا آنکه عظم استیعاب میکند پس ازین حذر کنند که آن از سقطات جهله مفضی بتخلید علت ست مسیحی گوید که
جذام هرگاه در ابتدای حدوث خود باشد علاج پذیرد و اما مزمن از مستحکم علاج قبول نکند و آنچه معالجه آن کنند ابتدا بفصد نمایند اگر بدن متحمل او باشد بعد ازان تن
را به تبرید و ترطیب مائل گردانند بعده ادویه مسهل سودا مثل افتیمون و بسفایج و هلیله سیاه و خربق و اسطوخودوس و لاجورد و حجر ارمنی استعمال کنند و اگر از احتراق مره صفرا
باشد استفراغ بهلیله زرد و سقمونیا و صبر و قثاء الحمار و شحم حنظل نمایند و هرگاه بدن پاک گردد لحوم افاعی مطبوخ بنمک و شبت بخورانند یا قرص افاعی مقدار مثقالی بشربتی
مقدار اوقیه یا تریاق کبیر بشراب دهند شیخ الرئیس میفرماید واجب ست که دران مبادرت باستفراغات و تنقیه بدن از ماده ردی قبل از غلظ مرض نمایند
پس هرگاه متحقق گردد که درانجا خون بسیار و فاسد ست لازم که مبادرت بفصد بلیغ نمایند و اگرچه از هر دو دست باشد و اگر تحقق آن نباشد فصد نکنند لیکن گاهی مر
بفصد او تبفاریق اندک گاهی خرد کرده میشود و اگر خوف از فصد عروق بزرگ باشد ورود انند که خون بارد در ظاهر ست که این ابلغ از حجامت و زلو و کمتر در ضرر
بود و آن مثل رگ پیشانی و بینی ست و اما در اکثر فصد محتاج الیه در علاج این مرض ست و از انچه مستدعی بسوی آنست تنگی نفس و دشواری وست و گاهی احتیاج
بفصد و داج نزد اشتداد بحت الصوت و خوف خنق افتد پس هرگاه فصد کنند لازم ست که یکهفته راحت دهند بعد ازان استفراغ بمثل ایارج لوغاذیا و ایارج شحم حنظل
کنند و مطبوخات و حبوب مرتب از افتیمون و هلیله کابلی وغیره ادویه مسهل سودا که در قول مسیحی گذشت تنقیه نمایند و مضر نبود اگر شحم حنظل و سقمونیا نیز بدان مخلوط
سازند خصوصاً اگر درانجا صفرا باشد و صبر و قثاء الحمار بدان مضاف سازند و شیاف ارسطوس برای ایشان نیکوست و ایضاً ایارج فیقرا خصوصاً چون بسقمونیا قوی
کنند از مسهلات جیده برای مجذومان بود لاسیما اگر شحم بخربق آمیزند و یا بادی حجر ارمنی شریک سازند و در گرما لازم ست که تخفیف نمایند و در مطبوخ تقویت نسازند
تا که آن ادویه مواد را منتشر نکند و شوران او ننماید مطبوخ برای مجذومان نسخه این همانست که در قول مصنف خلاصه گذشت و دران حلتیت نیم درم ست لیکن
درینجا هلیله زرد عوض برگ حناست و بدن او را بروغن گاو بمالند و در آفتاب نشانند تا روغن بجوشد و یا هفتاد قدم راه روند و بر پهلوی راست و چپ و پشت
و شکم منقلب شوند و نان العسل بخورند و دوای مذکور هفت روز بنوشند و هر روز تجدید طبخ او نمایند و در علاج کسانی که مرض آنها مستحکم نشده باشد یک استفراغ کفایت نکند
بلکه گاهی در هر ماه دو مرتبه یا یکمرتبه بحسب مشابه بده احتیاج باستفراغ افتد و آن بادویه معتدله باید و گاهی اسهال کرده میشود هر روز برفق یکدو مجلس بحیثیکه اسهال او کنند از شربات
ناقصه ادویه مذکوره تا چهل روز متواتر و اما ادویه قویه بسیار مثل خربق و مانند آن و ادویه کثیر الوزن در سالی یک بار و در ربیع یکبار در خریف یا زیاده ازین
کفایت باشد و لازم است که بدماغهای ایشان به تنقیه از مثل غراغر مذکور در باب امراض سر و بسعوطات معروفه توجه نمایند نسخه سعوط بگیرند دار فلفل و مامیران
و شیطرج هندی و جوف المرنج هر واحد یک درم جوزبوا شکاع اشنج هر واحد نیم درم آب فنجنکشت سه تولگی روغن کنجد سه تولگی همه مخلوط کرده بپزند تا آنکه آب برود
و روغن بماند پس صاف کرده در شیشه بدارند و در هر دو منخر بچکانند بعده هرگاه ازین کثرت نمایند عقب او سعوطات مرطبه بکار برند و واجبست که از هر چیز مخفف
و محلل رطوبت غریزی ایشان را منع کنند و تعب و غم بر ایشان حرام ست و از هوای حار یابس بهوای رطب معتدل حرکت برند و نقل کنند و بعد تنقیه روغنها ...

بادام مثل عصیر انگور بنوشند و این وقتی ست که استفراغ ایشان بمرات کرده باشند و لازم ست که هر صبح بعد از اندفاع فضول از امعا ریاضت کنند و برفع آواز بلند
تکلیف دهند و بجهند و کشتی گیرند بعده مالش بدن نمایند پس هرگاه عرق کنند نشف آن نمایند و بعد آن روغن بمالند بروغنهای معتدله در حر و برد مرطب در اکثر ام
مقوی در اول زیرا که ایشان در ابتدا احتیاج بمقویات اند مثل هلیله و ایضاً مازو بسرکه و گاهی بر ایشان استعمال کرده میشود مالش بروغن مع شیر زنان و همچنین
که بدان سعوط نمایند و چون یبوست کثرت نماید و هرگاه بر ایشان غثیان هیجان نماید قی کنانند و بهتر آنست که حمام کنند بعده مالش نمایند و چون حمام کنند پس مروخات
ایشان مثل روغن مورد و مصطکی و روغن شگوفهٔ انگور و دار شیشعان و روغن قسط بر اطراف می باید بعد از ان مریض را نیم ساعت راحت داده بعد دیگر مرغ قی آورند
بعده اندک افسنتین بنوشانند و گاهی احتیاج افتد بمالش ایشان در حمام بملطفات محلله که دران نطرون و کبریت و حب الغار و مرنیش نجاران بلکه خردل و صعتر و فلفل
و دار فلفل و عاقرقرحا و میویزج و صبر و بورهٔ ارمنیه افتد و تضمید بدان بر مفاصل ایشان بلکه گاهی احتیاج بمثل فرفیون آید و این انگاه باشد که ایشان را تکلیف استحمام برای
تحلیل فضول و تعریق دهند و گاهی مالش ایشان بتریاق و شلیثا و قفطارغان میکنند و گاهی احتیاج مالش ایشان بمثل این ادویه در آفتاب گرم افتد و بهتر غسولات
او در حمام آبی ست که دران حلبه و صابون خوشبو پخته باشند و واجبست که مجذوم از جماع اصلاً اجتناب نماید و اما اشیا که ایشان را بخورانند از فاضل ادویه تریاق فاروق
مرتب بلحوم افاعی ست و تریاق اربعه و قفطارغان و دبید کبریت و گاهی با اینها سعوط نیز میکنند و ایضاً اقراص افاعی تنها یک مثقال در یک اوقیه شراب غلیظ و یا طلا
و ایضاً اقراص عنصل و بدانند که گوشت افعی و آنچه دران قوت لحم او باشد از بزرگترین ادویه برای این مرض ست و باید که افعی جبلی و یا ریفی و یا شطی نباشند که آن در اکثر
قلیل المنفعت بود و در بسیاری از ان ضرر تعطیش و اتلاف ست بلکه افعی کوهی اختیار نمایند لاسیما سفید رنگ و سر و دم آن یکبارگی قطع کنند پس اگر سیلان خون کثرت
نماید و مار مضطرب باضطراب کثیر زمانی طویل باقی ماند بهتر ست و الا ترک نمایند و موافق از ان آنست که سیلان خون و اضطراب بعد ذبح کثرت نماید و بعده پاک کنند
و بپزند چنانچه مذکور گردد و آنرا و شوربای آنرا بخورند و شرابی که دران افعی بمیرد یا از ان شراب قدری بنوشد قومی بشرب آن شفا یافتند اتفاقاً یا بقصد قتل او را آن
نوشانند تا این مجذوم بمیرد و راحت یابد و یا مردم از مردن آن راحت یابند و یا این فعل باطاعت حکم و روبا باشد و نمک افاعی نیز برای ایشان نافع ست
و اما شوربای افاعی پس بگیرند افعی را و هر دو طرف قطع کرده و شکم صاف نموده و بگندنا و شبت و نخود و نمک اندک در آب بسیار بپزند تا مهرا شود پس استخوان او دور کرده
گوشت او بخورند و شوربای او بنان سمید ترید کرده بنوشند و گاهی با آن بچهٔ کبوتر می پزند تا خوشبو گردد و گاهی نفع این تدبیر در ابتدا ظاهر نشود بعده دفعةً پدید آید
و گاهی پیشتر از عافیت چند روز زوال عقل تقدیم نماید و علامت ظهور فائده دران و وصول بوقتی که دران از استعمال او منع کردن واجب بود آنست که مجذوم
در انتفاخ آغاز کند بعده منتفخ شود پس گاهی عقل او مختلط گردد بعده جلد او بیفتد پس صحت یابد و هرگاه چشم او تاریک نشود و منتفخ نگردد بار دیگر تکرار این تدبیر نمایند
و از ادویه که برای این مرض ستوده اند آنست که مار سیاه را بکشند و دفن نمایند تا آنکه دران کرم افتد پس کرم آنرا بر آورند و خشک کنند و کسی که بران جذام افراط نماید ده
هر روز یک درم بشراب عسل بخورد و ایضاً مالش بروغنی که دران قوت افعی باشد نافع جذام ست مثل زیت که دران افعی پخته باشند و مثل این دوا بگیرند مار سیاه و بکشند و در دیگ
کرده سرکهٔ کهنه هشت اوقیه و آب یک اوقیه و شیطرج رطب بیخ لوف هر واحد دو اوقیه بران انداخته بآتش نرم بجوشانند تا مار مهرا گردد و آب صاف آن گرفته در ظرفی
بدارند و بعد حلق راس و ریش بدان بمالند تا سه روز بعمل آرند و ایشان را از استعمال ادویهٔ افعیه انسلاخ از جلد فاسد و ابدال لحم و جلد صحیح عارض میشود با وجودیکه
مالش مجذوم بمرطبات معتدل الحرارة در بعض اوقات نفع میکند چون یبوست کثرت پذیرد و همچنین سعوط او بمثل روغن بنفشه که دران اندک روغن خیری باشد
و ایضاً تمریخ بشحوم درندگان و نرگاوان و پرندگان و این بعد تنقیه باید و قبل از تنقیه مالش نشاید که تسدید مسام کند و از مشروبات نافعه برای ایشان بزر جبلی و دواء السلاحف
است و شیر از اوفق چیزها ست که بدان معالجهٔ او کنند خصوصاً نزد تنگی نفس و دشواری او و گرفتگی آواز آن و در فترات ما بین استفراغات و باید که بعد دوشیدن فی الفور
آنرا بنوشند و شیر گوسپند برای آن از انفع اشیاست و لازم ست که از ان آنقدر بنوشند که منهضم شود و اگر ممکن باشد بران تنها اقتصار کنند بسیار نافع بود و اگر چاره نباشد
حتی الامکان چیزی سوای نان پاک و شوربای لحوم حملان و مانند آن که عنقریب مذکور گردد بران زیاده نکنند و هرگاه نفس بصلاح عود کند اولی آنست که شیر را ترک
نمایند. با اشیای حریفه متوجه شوند و بدان قی کنند بعد آن و بدانچه مذکور شد استفراغ نمایند بعده اگر احتیاج شود اعادهٔ شیر بحد مذکور کنند و لازم ست که تکرار این تدبیر

زیرا که تعریق ایشان در علاج ایشان قانون جید ست ۱۲ منه

ف بیان دادن افعی

در یکسال چند مرتبه نمایند و اما کسانیکه مرض ایشان مستحکم باشد بفصد ایشان و اسهال بدوای قوی تر مشغول نباید شد بلکه بآهستگی اماله مواد از ایشان بسوی [illegible] نمایند و از خارج چیزیکه مفتح و محلل باشد بکار برند و از اشربه محلله که برای ایشان اینست که بگیرند سرکه یک نیم اوقیه و قطران مثل او و عصارهٔ کرنب دشتی سه اوقیه همه را بیاشامند وصبح و شام بنوشند و یا بگیرند برادهٔ عاج ده قیراط و آنرا با سه اوقیهٔ شراب و روغن زرد بهم آمیخته بخورند و یا بگیرند حلتیت بعسل قدر جوزه و یا بگیرند عنصل بقدر ده قیراط بشربت عسل متقوم مثل لعوق و یا بگیرند زریه کرمانی بوزن پنج درم در عسل بمقداریکه بقوام لعوق آید و آب پودینه برای ایشان بسیار نیکوست از سه تا اونس تا شش و واجب ست که گاهی ماهی شور استعمال نمایند چنانچه برای دوا استعمال میکنند و از اشیای بسیار حریف اجتناب نمایند مگر برای قی کردن و ایضا قدری ازین [illegible] مصالح طعام ایشان و گاهی معالجهٔ ایشان بداغ متفرق بر اعضای ایشان میکنند مثل تارک سر و درزهای سر و بر پیچ حنجره و صدغین و قفا و مفاصل و شتهای پایها و بعضی گفته اند که واجب ست که ایشان را داغ کنند در اول خوف از جذام بداغ در مقدم سر بلند تر از یافوخ و دیگر اسفل ازان و نزدیک منتهای روییدن موی پیشانی بالای ابرو و یکی در یمین سر و دیگر در یسار آن و یکی خلف او فوق نقره و دو نزدیک در زیر قشر یمین و یکی بر طحال و این داغها باید که داغ خفیف و رقیق باشند و چون بر سر داغ نهند لازم ست که باستخوان برسد حتی که استخوان متقشر گردد و اگرچه مرات بسیار بود بعد از انکه حفظ از وصول آنها بدماغ بجمله داغهای مفسد مزاج او کرده شود زیرا که جهال گاهی قتل میکنند زیرا که دست آنها خفیف نمیباشد **صفت ادویه** مرکبه نافع برای ایشان بعضی ازان بزرجلی بیشی ست که قائم مقام گوشت افعی درین مرض ست و بعضی ازان دواء السلاجه است و اما نسخهای بزرجلی بسیار ست اهل هند ذکر آن کرده اند و تجربه آن نموده و از صفات معروفه او نیست و آن نسخه در قول مصنف خلاف گذشت بعد تنقیه بدن از یک مثقال تا دو درم با مثل او دواء المسک بخورند و از ضرر او بترسند که دواء المسک فادزهر اوست **صفت معجون** مسمی بزرجلی اکبر و آن نسخه ایست نافع جذام و برص و بهق و قوبا و زرداب و حکه و جرب کهنه است و عقل را ثابت کند و نسیان را ببرد و آن نیک برای حفظ نافع غشی ست و آن دوائی ست که علمای هند برای ملوک خود ساخته اند بگیرند هلیله و بلیله و آمله و شیطرج هندی هر واحد چهار و نیم درم جوز بوا و خیر بوا و قشار کندر و مو و فو و فلفل و دار فلفل و فلفلمویه و زار قیصر و نار مشک و کندش و عصارهٔ اقیل و ساذج هندی هر واحد هشت مثقال بیش ازرق جید چهار مثقال ادویه را کوفته بیخته و بیش را علحده سوده و ساینده او بینی و دهن خود وقت ساییدن بند کنند و قبل ازان بینی را بروغن گاو چرب کنند و فانید خزانی جید یا سنجری دو نیم من بغدادی بقوام آورده ادویه بسرشند بعده ازان تا دق هر واحد بقدر مثقالی بسازند و هر روز نهار یکی را ازان با آب نیمگرم یا نبیذ بخورند و صفت معجون سلاجه در قانون مذکور ست **صفت دوا** نافع جذام بگیرند هلیله سیاه و پوست هلیله زرد و زنجبیل هر واحد ده درم نانخواه پنج درم حلتیت خوشبو سه درم مویز منقی نیم مکوک که یکمن و ده اوقیه باشد و همه را در سه دوارق آب بجوشانند و دورق چهار رطل بغدادی ست هرگاه آب سوم حصه برود صاف کرده عسل بقدر کفایت انداخته یک رطل ازان بنوشند و فی الحال بر بدن مریض روغن گاو بمالند و در آفتاب نشانند تا عرق آید و دوام کنند که هفتاد قدم راه رود اگر طاقت آن باشد و یکبار بر پهلوی راست و یکبار بر پهلوی چپ و یکمرتبه بر پشت بغلطد و نان و عسل تا هفت روز غذا سازند و با وجود این برای ادویه هر روز تازه کنند **صفت طلا** برای جذام و نسخهٔ آن همانست که دران مار سیاه و سرکه کهنه است و سابق مذکور شد **و اما اغذیه** برای مجذومان همه سریع الهضم حسن الکیموس باید مثل لحوم طیور معروفه بطریق شوربا و ماهی رطب خفیف اللحم مع مصالح بقدر ضرورت و بهترین غذای ایشان نان جو و نان خندروس و حریرهٔ مرتب ازان و بقول رطب ست و گاهی احتیاج افتد بآمیختن مثل چقندر و ترب و گندنا با آن و واجب نیست که از استعمال مقطعات خصوصا قبل از تنقیه مثل کبر و گندنا و بادیان غافل باشند زیرا که این غذا ایشان را از فضول پاک کنند و فضول را برای اندفاع آماده سازند پس هرگاه اغذیهٔ محموده استعمال نمایند این تدبیر نیز بعمل آرند و ماهی شور درین باب برای ایشان بسیار نیکوست و من برین حریص میشوم هنگامی که اراده قی و اسهال ایشان میکنم و کرنب ایشان را بالخاصیت نافع ست و نان بشیر و عسل ایشان را نفع کند و انجیر و انگور و مویز و بادام بریان و قرطم و چلغوزه و آنچه ازینها مرتب سازند ایشان را موافق ست و لازم ست که در روز دو مرتبه مقدار هضم غذا بخورند که یکبار خوردن ایشان را ضرر کند و شراب نزد هیجان مرض نباید نوشید مگر اندک و نزد سکون غلیان شراب رقیق که کهنه نباشد اگر بقدر معتدل بنوشند جائز بود و اما اگر موی ابرو و مانند آن بریزد معالجهٔ او بعلاج داء الثعلب کنند **صفت طلای** دیگر بگیرند مویزج و هلیله سیاه و آمله هر واحد یک جزو و در زیت انفاق پخته بران موضع لطوخ سازند بعد از آنکه بطبیخ عوسج و گلنار شسته باشند ایضا هلیله و مازو را سوخته بسرکه طلا کنند **صاحب کامل** گوید که هرگاه جذام در اول ظهور او بود و قبل از انکه چهره متجهم و متشنج ابتدا نماید و اعضا در تقرح و سقوط اخذ کنند مبادرت بفصد

وداجین و هر دو رگ پس گوش و پیشانی و احیاناً از هر دو هفت اندام در وقت ربیع کنند و در اخراج خون کثرت نمایند تا آنکه غشی ظاهر شود و بعد از چند روز اسهال بدوای
معمول بشحم حنظل و مطبوخ افتیمون و غاریقون مقوی با ایارج فیقرا و شحم حنظل آورند و ده روز راحت دهند پس شیر شتر و ماء الجبن مسفوف مسهل سودا دهند و تغذیهٔ
ایشان باغذیهٔ مرطبه مثل لحوم حملان و جدی و خنانیص و ماکیان و بط فربه معمول بشوربا و پاچهٔ سفید حملان فربه بطریق شوربا و ماهی رضراضی بطور شوربا
یا بریان بروغن بادام کنند و از فواکه انجیر و انگور شیرین دهند و حلوا معمول از روغن بادام و بادام و شکر و پسته و حریره مرتب از مغز گندم بروغن بادام و شکر طبرزد و شیر تازه
دوشیده در ابتدا ایشان را موافق ست و از اوفق اشیا برای ایشان غرغره بشیر گوسپند بروغن بادام شیرین ست هرگاه در حلق گرفتگی آواز باشد و هرگاه مرض مسکون
ابتدا کند لازم ست که از ایشان قطع شیر نمایند و چون فصل گرما باشد تقی باشیای حریفه مثل ترب و تخم جرجیر و ماهی شور کنند و عقب او شربت افسنتین و شربت پودینه
بنوشند بعد از ان استعمال اسهال بادویه که دران خربق افتد باید کرد و کسی را که مرض او مستحکم باشد خربق دادن سزاوار نیست[1] و باید که مسکن ایشان در مواضعی باشد
که هوای او حار رطب بود و از هوای سرد و مواضع یابسه اجتناب نمایند و از اغذیهٔ مولد سودا مثل لحوم بقر و بچهٔ شتر و وحشی و نمکسود و عدس و مانند آن اجتناب
کنند و ریاضت معتدل قبل از غذا و بعد پاک شدن از براز و بول و مالش معتدل استعمال نمایند و مالش با پیه خرس و روباه باندک روغن بنفشه و روغن مغز تخم کدو و روغن پیه بط
و ماکیان نیز نیکو ست و بعد از ان استحمام نمایند و آبیکه دران بابونه و اکلیل الملک پخته باشند بر بدن ریزند بعد از ان بالش بدن آرد نخود و باقلا کنند این همه در اول مرض بعمل آید
و تدبیر صاحب او باین تدبیر کنند که بدن بحالت صحت او رجوع کند و از ان این مرض زائل گردد و اما هرگاه این مرض مستحکم گردد باید که تعاهد فصد وداجین در ایام ربیع و خریف
کنند و محاجم بلا شرط بر فم معده و شکم کشند و با آن اضمده و مسمات در ونافس و براجون استعمال کنند صفت آن حماما و سنبل الطیب و قردمانا و دارفلفل و سلیخه و کندر و قسط
تلخ و عاقرقرحا و مصطکی و مقل و مر و حب بلسان و اشق و شیح و صبر و میعه و بیسالیوس و زراوند مدحرج و طویل و سعد و اکلیل الملک و قرنفل و بیخ سوسن آسمانجونی و روغن
بلسان هر واحد یک اوقیه لادن دو نیم درم زعفران نیم اوقیه علک الانباط و موم هر واحد سی درم آنچه گداختنی ست بروغن ناردین آمیزند و ادویه کوفته بیخته بدان بیامیزند
و با روغن بلسان حل کنند تا هموار گردد و بعد از ان دوای مسهل در همه فصل دو مرتبه اعنی ربیع و خریف استعمال نمایند و ایضاً ماء الجبن بسفوف مسهل سودا دهند نسخهٔ آن
سفوف در قول مصنف خلاصه گذشت سه درم از ان با دو ثلث رطل ماء الجبن مرتب بمغز قرطم دهند و این دوا بنوشانند بگیرند سرکه کهنه یک نیم اوقیه قطران و عصارهٔ کرنب
هر واحد یک اوقیه و این اشیا را مخلوط کرده صبح و آخر روز بنوشند و ایضاً هر روز ریازغنصل نیم مثقال با شربت عسل یا با عسل مثل لعوق ساخته بدهند و در هر سه روز یکبار
حلتیت نیم درم با عسل و روغن گاو سوده بدهند و از ین همه نافع تر اقراص افاعی ست چون یک مثقال از ان با بست درم شراب ریحانی بدهند و چون قرص اسقیل یک مثقال
با آب پودینهٔ سبز دهند و بهتر از ین همه تریاق فاروق ست چون از ان یک درم تا یک مثقال با آب مطبوخ افتیمون و اسطوخودوس و خربق سیاه و گاوزبان بخورند و چون بدن صاحب این
مرض بتریاق لطوخ کنند بدان انتفاع یابند و هرگاه ایشان را لحوم افاعی دهند بعد از آنکه از طرف سر و دم او بقدر چهار انگشت قطع کرده و شکم او پاک کرده و پوست او دور نموده
بطریق شوربا بشبت و گندنا و نمک پخته باشند بدان منفعت بین یابند نه اندک و باید که صید افاعی از مواضع نیک زمین کرده باشند و حذر کنند از آنکه بلوطی یا معطش یا صید کرده
از نواحی بحر و سباخ[2] باشد و صید او در ایام ربیع کنند و چون نمک که از لحوم افاعی میسازند در طعام ایشان استعمال نمایند بدان انتفاع یابند و باید که بر بدن ایشان این طلا نمایند
صفت آن نطرون و آس و گوگرد زرد و فرفیون و برگ انجیر هر واحد یک جزو باریک ساییده بسرکه سرشته بر بدن لطوخ نمایند دیگر بگیرند زرنیخ سرخ ده درم کبریت اصفر
پانزده درم قسط هشت درم آهک شش درم برگ صنوبر و حب الغار خشک هر واحد بست درم کوفته بیخته بآب برگ جوز یا آبیکه دران برگ جوز جوشانیده باشند بسرشند
تا مثل چرک حمام گردد بر بدن طلا کنند و اگر فصل گرما باشد در آفتاب قیام نمایند و در سرما اندر حمام بعده غسل با آب خطمی سفید و آب سبوس گندم و آب مطبوخ بنفشه و نیلوفر و جو
کوفته و مانند آن کنند و باید که لزوم این تدبیر نمایند[3] طبری گوید که در جذام حادث از کثرت خلط سوداوی بغیر احتراق بسیار بدان اگر متحمل و در بدن خون زیاده باشد فصد
باسلیق کنند و غذا بگوشت مرسوده مرقهٔ مجربه و آن شوربای لحوم افاعی ست بعد قطع دم و سر و اخراج آلایش شکم مطبوخ بشبت بسیار و نخود سیاه بدهند بعد از ان فصد عرق
ابطی نمایند و شوربای ماکیان فربه و گوشت آنها بخورند بعده [illegible] نمایند و لحوم حملان بطور زیرباج بخورند و حفظ قوت او نمایند بعد آن فصد وداجین کنند و چوزهٔ ماکیان
و کبوتر بچه و کبک و دراج و بیضهٔ نیمبرشت خورند [illegible] کهنه بنوشند بعده فصد پیشانی و هر دو گوشهٔ چشم و هر دو رگ زیر زبان نمایند و چندان خون برآید که ضعف

[1] زیرا که آن از مسهلات ردیه ست بعض ضعف آورنده است منه مد ظله

فی تدبیر جذام مستحکم

ذکر لحم افعی

[2] سباخ زمین شوره زار منه مد ظله

[3] زیرا که اگر ایشان این عمل کنند امید هست که ازین مرض صلاح یابند منه مد ظله

شدید ظاهر شود بعد ازان لزوم شربت سکنجبین عنصلی و شوربای ماکیان کنند پس اگر در مزاج او حدت شود لزوم ماء الشعیر بسکنجبین نمایند حتی که از ابتدای مرض چهل روز برین
تدبیر بگذرد بعده ازین حب سه شربت در مدت پانزده روز بخورانند نسخهٔ آن خربق سیاه در سرکه تر کرده یک نیم دانگ افسنتین رومی مصطکی غاریقون سقمونیای مشوی
هر یک دو دانگ سنبل الطیب یک دانگ چوب ریح ایارج فیقرا هر یک نیم درم همه را سائیده به آب برگ بادرنجبویه سرشته حبها سازند و در سایه خشک کنند شربتی دو درم و ثلث
و از طعام بر شوربای لحوم افاعی اقتصار ورزند نسخهٔ آن بگیرند افعی جوان و سر و دم او یکبارگی قطع نمایند باین طور که دو مسمار بر چوب آبنوس شبیه بچوبی که بران اموال و زر
میکنند غرز نمایند بعده افعی را بر پشت او بخوابانند و گردن او را از یک مسمار و دم او را از مسمار دیگر ببندند بعد ازان دو مرد بنشینند که کارد آنها بر شکم او باشد بعده کارد بجای
سه انگشت از سر او و سه از دم او بنهند و دفعة بکارد قطع کنند بعده وسط او بگیرند و آنچه در شکم او باشد خارج نمایند بعد ازان افعی را بشویند و هر کدام از افعی که ازان خون
سیلان نکند البته استعمال او نکنند و احتیاط نمایند از امر افعی که ضلالات او کل نباشد بعده با شبت و نخود بپزند تا آنکه لحم او مهرا گردد پس لحم خالص او بگیرند و در هاون
بکوبند تا بایکدیگر نرم گردد و آنرا در ان شوربا آمیزند پس هر گاه مریض منتفع شود و عقل او زائل گردد و اعضای او متقرح شود بلا شک صحت یابد و گاهی بعد فصد و استفراغ
اندک تریاق میخورانند و ازین سفوف نسخهٔ آن زراوند مدحرج فلفل سفید زنجبیل هر واحد یک درم وج دو درم حرمل یک نیم درم طراشقوق خشک هلیلهٔ سیاه مامیران
چینی هر واحد پنج درم قطراسالیون هوفاریقون سعد سفید صعتر فارسی نعناع خشک هوم المجوس بیخ سوسن هر واحد سه درم همه را سائیده بمثل بیخ مجموع
قرص افعی سوده و مثل همه نبات سفید انداخته هر روز ازان بر نهار دو درم بخورند و واجب است که درین مرض چیزی از لحوم افاعی نخورند مگر بعد فصد و استفراغ
و تسکین مزاج و اگر از تناول لحوم افاعی عطش ظاهر شود ازان چیزی نباید خورد و از اشیائی که در علاج این مرض استعمال کرده میشود اینست که بگیرند تریاق کبیر یک مثقال
و در شراب کهنه بگدازند بعده مریض در حمام داخل شود تا خوب عرق کند بعده از حمام بیرون آمده بر بدن خود این تریاق بمالد و این از نافع ترین اشیاست تا وقتیکه مرض
مستحکم نگردد و اما هر گاه مستحکم شود و حس اعضا برود و استحاله صحت قبول نکند و از چیزیکه استفراغ این مریض بدان کنند و اثر نیک نماید بلکه جائز بود که گویند آن شفا یابد
نقل کرده ام او را بسبب حسن تاثیر او و معروف بمختار سلس است و اهل شام و مصر آنرا استعمال میکنند نسخهٔ آن بگیرند پیاز عنصل بریان بست درم بیخ سوسن آسمانجونی
هفت درم هلیلهٔ سیاه بست درم افسنتین افتیمون ریوند چینی هر یک پنج درم بسفایج پوست بیخ کبر هر یک ده درم حشیش غافث و سقولوقندریون هر واحد سه درم همه را
در آب بقدر مناسب یک شبانه روز بخیسانند بعده بطور مطبوخ بپزند بقدر یکصد و بست درم ازان صاف کنند بعده در ان این معجون بمالند شحم حنظل در رسیده نیم درم
لاجورد مغسول دو دانگ غاریقون یک درم نمک نفطی یک نیم دانگ خربق سیاه یک دانگ سائیده بعسل سرشته در مطبوخ مالیده بعد پرهیز این دوا بنوشند که تاثیر او درین مرض
بسیار نیک است و گاهی آن مریض را این دوا می نوشانند و امر بپرهیز پانزده روز میکنند و غذای او در ان نخوداب نخود سیاه بود که با آن لحم حملان پخته باشند و هر روز یکبار
در حمام داخل کنند پس هر گاه پانزده روز شود این دوا بخورانند نسخهٔ آن هلیلهٔ سیاه مویز منقی هر یک بست درم افتیمون افسنتین هر واحد هفت درم بجوشانند تا مهرا
گردد و پس افشرده از آب او یک قدح صاف کنند و دو مثقال لوغاذیا و نیم مثقال دواء المسک وقت باقی ماندن سوم حصه از شب بخورند و چون صبح شود مطبوخ مذکور
بنوشند این نیز از مختار چیزی است که مجذوم بنوشد و لازم است که دائم حقنهای لینه حقنه کنند و بر بدن لحوم افاعی مطبوخ مدقوق بشراب حوضی سرشته طلا نمایند
و در حمام هر روز یکمرتبه داخل شوند که باین طریق صحت یابند و بسیار ذکر کرده که من در مجذومان امتحان کرده ام که هر گاه رگ اسفل او بشگافت و بران اسهال خون
افراط نمود و یا رعاف بسیار آمد و یا خون از بیخ دندان او کشاد بلاشک آن صحت یافت و اما نوع دیگر از جذام که از احتراق صفرا حادث شود علاجش فصد
از اکثر عروق است مع استعمال قوانین فصد و استفراغ بدن او بمطبوخ افتیمون بدفعات و سائر آنچه مذکور شد و حفظ مزاج او کنند تا حدت بسیار نپذیرد و از هوای
یابس و بلد حار یابس بسوی بلد حار رطب که بسیار آب داشته باشد نقل کنند و آب چشمهٔ کبریتی بنوشند و دائم اندران نشینند و درین نوع لحوم افاعی تریاق کبیر استعمال نکنند
بلکه لازم است که لزوم شربت سکنجبین معمول بسرکهٔ عنصل نمایند که این اوفق اشیا برای ایشان است و بعد فصد و استفراغ زلو بر اعضای قریب از مواضع عفنه
بچسپانند پس اگر بعد افتادن زلو بمیرد دلالت کند بر کثرت فساد خلط بر آنکه جمیع اخلاط او بسیار فاسد شده و اگر بعد سقوط او زنده ماند دلالت بر قرب عافیت
نماید و این نوع جذام کمتر حادث شود الا با حمیات شدید صعب پس در اوقات برای تعدیل مزاج ماء الشعیر بسکنجبین بنوشند و زیرباجات چوزهٔ مرغ و شوربای

ماکیان و لحوم جدی شیرخوار چه مانند آن خورند و بهتر طریق معالجهٔ ایشان آنست که دران مسالک طبیب تلطیف مع استفراغ سلوک نمایند و بعد استفراغ و تعدیل مزاج بخوردن
هلیلهٔ بار بار رضا اضی و شرب شراب ابیض صاف اجازت دهند و هر موضع که از اعضای ایشان متقرح گردد بران این ضماد نمایند بگیرند آرد جو بجز بریخته و حشیش ماميثا و عدس مقشر از هر یک
یک جزو و پوست بیرون پسته دو جزو در سرکه و آب عصی الراعی حل کرده ضماد کنند و گاهی ضماد بگل سرخ و گلنار و گل ارمنی و عدس سوده و پوست بیرون پسته کوفته بسرکه سرشته
می کنند و اگر سرکه موافق عضو نباشد بگلاب سرشته بر عضو ضماد نمایند و گاهی تضمید مواضع با سبغول و تخم بارتنگ بآب و سرکه بهم زده میکنند و هر موضع که از سرکه ضرر یابد اندکی روغن گل
باوی آمیزند و هر موضع از اعضای او که صلب گردد و درخشنده بود حتی که مثل دمل و خراج شود و ضربان او عظیم پذیرد ضماد بشراب ترش که با برگ کاسنی کوفته بروغن پخته آمیخته باشند
باید کرد که او بگشاید و مواد ردیهٔ که دران محتقن باشد خارج گردد و ضربان زائل شود ابو منصور گوید که چون بینند که سفیدی چشم مجذوم مائل بکمودت شده و یا گرفتگی در آواز او
آغاز کرده و عرق او بسیار بدبو شده و چهرهٔ او شبیه بمشک پر باد منتفخ گردیده و سرخی او اشتداد نموده و موی ابرو برنت و ریختن شروع گردیده باید که تدارک او نمایند و اول در علاج او
ابتدا بفصد هفت ایام از جانب راست و فصد رگ پس گوش و حجامت کنند بعده چند روز راحت دهند و دران ایام غذا بشیر یا بفصد سازند پس اگر هر روز بر نوشیدن
او اقتصار نمایند بهتر بود و اگر نتوانند نان صاف باوی بخورند و اگر از گوشت صبر نکنند بشیرخواره و حملان و شوربا بخورند و شراب رقیق ممزوج بآب نوشانند و هر روز بر ناشتا
در حمام داخل کنند حتی که خون او رقیق گردد بعد ازان از دست چپ فصد کنند چند روز راحت داده دران غذای مذکور دهند و در حمام داخل نمایند و طبیخ افتیمون مرات
دهند در میان آن راحت داده و از تعب و بیداری حذر کنند و از انجا که اصحاب مالیخولیا را ازان اجتناب سبب بود پرهیز کنند و لزوم ماء الجبن بشکر نمایند و تدبیری سازند مثل آنکه
ارادهٔ تسمین بدن او می کنند و در حمام مالش آن بآب اقلاو نخود و آب چقندر و آب حلبه و بورق و کندر بسرکه و اشنان و کبریت نمایند و در آب نیمگرم بسیار داخل کنند بعد آن بالشرب روغن بنفشه تخم کدو
و بنفشه و شیر زنان کنند و ایضاً شیر زنان و روغن بنفشه در بینی چکانند و روغن بادام یا روغن کنجد تازه چند روز بشراب مائی ممزوج بآب بسیار و یا آب انگور سفید مسکن یصفی بنوشند
و دادن حلتیت بقدر بندقه بعسل و روغن گاو آنرا نیکوست و اما کسی که این مرض دران مستحکم شود علاجش بلحوم افاعی باید و آن معروف بنزر جالی کنند و افعی را بکشند و بطریقیکه در اقوال قبل
مسطور شده شکم او پاک کرده قطع نموده بآب و نمک بشویند و بانمک و شبت و اندکی لنجان و آب و زیت و اندک نخود بپخته بدستور بخورند پس اگر بصر تاریک شود و سفیدی کفایت باشد
والا اعادهٔ آن کنند تا آنکه عوارض مذکوره ظاهر شود و مریض منتفخ گردد و مجذوم این هر دو بخورد مگر بعد تنقیهٔ تام بفصد و اسهال و جالینوس ذکر کرده که افعی در شراب مرده و گداخته بود
و آنرا مجذوم در حالت بیخبری بخورد پس جسم او ورم کرد و جلد ظاهر او افتاد و صحت یافت و ازان معرفت این علاج حاصل شد و آهرن گوید باید که مجذوم از بلد خود ببلد دیگر که هوای
او ازان گرم باشد نقل کنند گفته که هر چیز در بعد دم فاسد میشود حتی که نطفه زیرا که پسر مجذوم از جذام سالم نمی ماند و علی ابن زین گوید که زنی را علت جذام عارض شد و علاجش هفتاد
شب باین دوا کردم و صحت یافت و آن اینست که بگیرند هلیلهٔ کابلی چهل عدد و با افتیمون از پنج درم تا هفت مثقال باریک سابیده با کشمش یا مویز منقی یا فانید سرشته نگهدارند
و هر روز بر ناشتا چهار مثقال ازان بدهند و محمد بن زکریا گوید که جوانی را ازین علت علاج کردم که روی او متجمد شده و موی او ریخته بود بفصد و اسهال بطبیخ افتیمون و حبوب مخرج سودا
و مداومت حمام و آبزن و اغذیهٔ مرطبه و بعد اسهال چند روز راحت میدادم مع حسن غذا و باز اعادهٔ اسهال میکردم تا آنکه در مدت پنج ماه چهل نوبت استفراغ نمودم باذن الله تعالی
موی او رستن گرفت و رنگ و چهرهٔ او به نیکوئی آغاز کرد و چشمها صاف شد و قریب صحت تام گردید آنگاه تدبیر ازان منقطع شد بضرورتی سفر اختیار کرد و بعد شش ماه او را دیدم
بالکل از مرض نجات یافته و بحالت اصلی خود گردیده و درین مدت غیبت همین تدبیر که همراه او کرده بودم بکار برد مگر دران دوای مسهل سوای ماء الجبن نخورده بود و هم او گوید که
بودن خصیان از جذام دلالت برین دارد که مجذوم را از مجامعت البته اجتناب می باید کرد و هیچ علاجی قوی تر برای مجذوم از خصی کردن نباشد زیرا که او تر طیبی میسر که تدبیر
دیگر بدان نرسد خضر گوید که تعاهد بفصد نمایند اگر خون سیاه غلیظ خارج شود و فصد و داجین در اخراج سودا القوت بالغ النفع ست و اولا با اصلاح مزاج خون مبادرت کنند
بنوشیدن آب شاهتره و آب کاسنی و ماء الشعیر ساده و یا بشکر یا بشربت نیلوفر یا جلاب یا با عرق گاوزبان و شکر یا شربت لیمو و شربت شاهتره و عمده در علاج ایشان توجه
بر ترطیب مزاج و ترک اغذیهٔ مولد سودا و بهر مالح و حریف و حاد ست پس اگر خطا بخوردن یکی ازینها واقع شود باید که مبادرت بقی نمایند و در تنقیهٔ معدهٔ ایشان ازان جهد کنند
و در ربیع و خریف مطبوخ افتیمون با حب آن یا ایارج لوغاذیا بدهند و قبل او باستعمال ماء الجبن چند روز اقدام نمایند و تعهد استعمال شربت شاهترهٔ مدبر بریوند و غاریقون و حجر ارمنی کنند
و ترطیب اغذیهٔ ایشان سازند و ملازمت خوردن افتیمون در ماء الجبن خیسانیده بروغن بادام نمایند و از فکر و غضب و نشستن در آفتاب هر چه مورث یبس باشد اجتناب نمایند

وسواری کشتی و آواز بلند و قرائت و دیگر ریاضات قویه گاهی ایشان را نفع کنند و نزد یک شراب صرف و کهنه اصلاح کنند و ممزوج بآب بسیار نیز کم وزن وگاه گاه استعمال نمایند
واز مداومت معاجین حاره و ادویهٔ قویه و استعمال خرما و رطب و بسر و حلاوات حذر کنند و استاد من گفته که درین مرض فصد و داجین و استعمال حشیشی و بزر جلی متروک ست و جالینوس
گفته که در امراض سوداوی مثل سرطان و جذام جائز نیست که اسهال سودا اکثر تا یک یا دو مرتبه کنند بلکه بمرات کثیره نمایند و هر که از اولاد مجذومان غیر مجذوم پیدا شود چون بالغ گردد آنرا
جذام بهم رسد والله اعلم مسیر هندی گوید که تجربه کرده ام در ابتدای جذام مواظبت بر سفوف معمول از خاکستر ریوند و زرد چوب بریان مساوی بآب باران و این را یاد داند که این
عملی ست که تجربه بران شهادت دهد و در صحال مذکور شده که طبیخ طرفا نافع یرقان و جذام ست و تجربه صحیح یافته شد و ایضاً از ادویهٔ مشهورهٔ مجربه و سهل نوشیدن نقوع حنات
و صفت او اینست که بگیرند برگ او ده مثقال یا یک اوقیه و شب در پیاله آب چندانکه آب آنرا بپوشد بخیسانند و صبح صاف کرده بر نهار بنوشند این عمل هفت روز کنند مع جودت
غذا و زرنیخ کشته آنرا نافعست و صفت کشتن او اینست که بگیرند زرنیخ طبقی چهل و هشت درم و در پارچه صره بسته بر دیگ که دران بول ماده گاو باشد بیاویزند و زیر او آتش کنند
تا آنکه زرنیخ نرم و تر گردد و پس خشک کنند بعده تمام روز با شیر عشر کهرل کنند پس قرص بسته خشک نمایند چندانکه چیزی از تری دران نماند بعده همچنین با آب سرهوکه و آب پیزد و آب کیلوا
یک یک بار تمام روز برسانند و بعد هر روز بمبالغه خشک کنند بعد ازان برگ بیخ و شاخ سرهوکه خشک پنج رطل گرفته کوفته بیخته نصف زیرین صبوحچه گلی گرفته از بیرون آن گل حکمت نمایند و در
شکم آن نصف سرهوکه سوده فرش کنند و اقراص زرنیخ بالای آن نهند بعده اقراص را از نصف باقی سرهوکه سوده بپوشند و زیر آن صبوحچه آتش بسیار نرم با چوب دشتی یک روز تا شام کنند بعد ازان آتش تیز
یکسان یک شبانه روز نمایند نگذارند که سرد شود و یا در شدت و نرمی بین مدت مختلف گردد و آن آتش در سرهوکه سوده در گیرد و سرد گردد بعده بگذارند تا آتش از خود سرد شود پس آن زرنیخ را که سفید مائل
بتیرگی خواهد شد بیرون آرند و در ظرف نقره بدارند و مریض را قدر یک تا نیم یا دو برنج در برگ تنبول بخورانند و غذا بر قانون اهل هندستان نخود بی نمک یا برنج با شیر دهند و گمان آنست که این اکثر درست

برص

داغ سفید ست که بر ظاهر بدن حادث شود و اکثر در بعض اعضا افتد و گاهی در سائر اعضا باشد حتی که رنگ همه بدن سفید گردد و این نوع را برص منتشر گویند و سبب او ضعف قوت
مغیره است از تمام تشبیه غذا باجزای اعضا بسبب غلبهٔ بلغم بر خونی که غذای عضو شود و سوء مزاج عضو بسوی برودت فقط و یا بسبب سوء مزاج عضو به برودت و رطوبت بود حتی که لحم او
مثل لحم صدف نرم مائل بسفیدی گردد و سبب خونی که بسوی آن آید مستحیل بمزاج و رنگ آن شود و اگرچه آن خون در جوهر خود پاک از بلغم باشد و گاهی برص در موضع حجامت حادث
شود و بر نشتر او ظاهر گردد بسبب ضعف عضو مجروح بجراحت و الم از کمال فعل آن و بسبب انجذاب رطوبت با خون نزد سعی بقای او زیر جلد و همچنین بر جای داغ و قروح بعد اندمال
حادث شود و فرق در برص ابیض و بهق ابیض آنست که برص سفید رنگ براق املس غائر در گوشت و جلد و تا استخوان نزد استحکام مرض باشد و موئی که دران جا بروید مائل بسفیدی بود
و جلد او فروتر و نرم تر از جلد سائر بدن باشد و نزد استحکام آن چون سوزن دران بخلانند ازان خون برنیاید بلکه رطوبت مائی سفید برآید و اگر آن موضع را بمالند سرخ نشود بخلاف
بهق سفید که سفیدی او رقیق تنک باشد و غائر نبود و در اکثر مستدیر الشکل افتد و پوست از وی جدا شود و یکبارگی ظاهر شود و باستعمال ادویهٔ جالیه بزودی زائل گردد و موئی که در انجا
روید سیاه یا اشقر بود و هرگز سفید نگردد اگرچه مزمن شده باشد و ایضاً چون سوزن در پوست خلانند خون ظاهر شود هرچند مستحکم شده باشد بالجمله این مرض متعدی و بسیار ماند
کننده و عسر العلاج ست بلکه قریب نیست که به شود و خاصه مزمن ازان و خصوصاً اخذ کننده در ازدیاد و برص مولودی لا علاج ست و آنچه امید صحت او بود آنست که چون بمالند
سرخ گردد و عادی غشونتی بود و موئی که بران روید بسیار سفید نباشد و چون جلد او را بسر انگشت و سبابه از گوشت بردارند و دران سوزن بخلانند ازان خون یا رطوبت گلابی بیرون
آید و انطاکی در تذکره گوید که فاعل برص برودت مبطل قوتهاست در ماده او همه غذای بارد مثل شیر ماهی یا غلیظ مثل بادنجان و لحم بقر و صورت او بیاض ست و غایت او مخالفت
عضو یا بدن با مثال او در رنگ و لمس و سبب او استیلای قاسر بر غریزیت قوای غذائیه است پس افعالی که بصحت آنها بدن صحیح بود باطل گردد و مثل زمین شور ناک در احالهٔ
آب شیرین بشوریت شود بنوعی که اگر مثل گوشت و نجیس مربی خورند مستحیل بخلط بارد گردد و بعد ابطلان و تغیر اگر متعلق بمطلق قوتها باشد مرض مذکور عام ببدن باشد و اگر بعضو با شند
مخصوص ان بود و در شدید تر بودن نکایت ازین هر دو حکما اختلاف کرده اند پس معلم اول و بقراط از قدما و رازی و بختیشوع و مالقی از متاخرین بسوی آن رفته اند که برص عام بدن
در نکایت خفیف تر از مخصوص ست و شیخ و غالب اطبا بسوی ثانی رفته اند و نزدیک من وجیه تر قول سوم ست که احدی ذکر آن نکرده و آن اینست که اگر مرض بعضو و سیانی مجاری
غذا از تعلق گیرد مثل شکم مرض اخص سهل در علاج تر باشد و اگر بعید ازان بود مثل بالعکس باشد پس هر گاه مستحکم نبود صحت او ممکن بود و الا از حذاق متعسر نزد و اکثر متعذر باشد و نتیجه بالخاصیت

مولد برص ست خوردن طعامی ست که آن بدبان گربه و موش و منفعه رسیده باشد و پاک کردن بدن بجامهای چرک آلود و تناول طعام و شرابی که در ظرف مسی دیر مانده باشد
واین از امراض متعدیه و متوارثه هست و ایضاً در نزهه گفته که برص بهق عبارت ست از اختلاط خون با بلغم حتی که عضو بارد گردد و احاله غذای خود همچنین کند و اسباب او کثرت
چیزیست که همچنان باشد مثل ماهی و شیر و شرب آب عقب فواکه و بالش برنج و بیمار چه پیوک تاک و طول عهد بحمام و استفراغ و قلت ریاضت و شدید تر آن سفید براق شفاف ست
علاج بعد نضج از منضج بلغم تنقیه بمسهل آن کنند و بدان حب ابن الحرث بطریق حب ایارج بخورند و بعد از تنقیه جهت تعدیل مزاج معاجین گرم مخصوص این مرض بخورند و اغذیه مولد
خون گرم چون گوشت دراج و حیوانات وحشی بریان بمصالح گرم تناول نمایند و از لبنیات و ماهی و بقول بارده و طعام سرد و فواکه تر و جمیع اشیای مولد بلغم اجتناب ورزند و بهتر
ادویه که بعد سائر ایام درین مرض نفع دارد اطریفل و گلقند عسلی و هلیله مربی ست و بعضی ادویه هندی درین باب عجیب الاثر ست و اطلیه بسیار گرم جذابه خون مانند خردل و سرخ
و مویزج و کندش و نوره و زرنیخ سرخ و بورق و شیطرج و عاقرقرحا و شونیز و خربق و همچنین اشیای مقرحه چون عسل بلادر و پیخال کبوتر و فربیون و کبیکج و تیزاب طلا نمایند و چون
بادنجان را در آب بجوشانند تا مهرا شود و آن آب را صاف کرده در روغن زیت بسوزانند و همواره بمالند بالخاصیت نافع ست و درین باب بادنجان وحشی از بستانی قوی تر
یافته شده و بادنجان وحشی را قطع کرده چند روز بر برص مالیدن در ازاله آن مجرب برادر عبد الرحمن خان ست و اگر اول بر موضع برص شرط زده بعد از ان گوگرد را با آب زهره
خارپشت حل کرده طلا نمایند در ازاله داغهای برص تخلف نمیکند و برای برص که بسبب حجامت بود طلای شیطرج و قوة الصبغ و خبث الحدید با آب تقم یعنی تینگ مفید بود
و اگر زائل نشود مصبغات که برص را رنگین کند و مانع از تنفر مردم بود ضماد کنند ذکر ادویه یونانیه نافع برص اکل کرفس الماء بمداومت و کذا لحم خارپشت بملازمت و شرب
آب اطراف نازک درخت کرم هر روز نیم رطل عراقی تا دوازده روز متواتر و کذا بهمن سرخ تا چهل روز هر روز دو درم بعد تنقیه بدن بمسهل و کذا تخم شقائق النعمان هر روز از یکدرم تا دو
درم با آب سرد تا پانزده روز و کذا اشکاعی یا افسنتین رومی و کذا تخم ننخواه و کذا اورس هر روز یک مثقال بجلاب تا چهل و پنج روز متواتر و کذا اغاریقون بمرارت زیاده از ده روز
و کذا بورق نه روز متواتر هر روز دو درم بر ناشتا و کذا تخم اطریلال بکنیم درم با عاقرقرحا ربع درم و یا با برگ سداب یکدرم و یا تنها دو درم با عسل و بعد خوردن آن بموسم گرما در
آفتاب دو ساعت قیام نمودن و موضع برص مکشوف داشتن تا عرق آید و تا سه روز یا پنج روز یا نوزده روز همچنین عمل کردن بعد تنقیه بمسهل و کذا آب برگ و ساق و بیخ و عنب الثعلب
کوفته افشرده هر روز چهل درم تا چهل روز متواتر که مجرب اکثر اطباست و شرب و ضماد حب النیل و کذا کندش و کذا نانخواه و کذا احرف کوفته بسرکه و کذا خردل و کذا شونیز و کذا تخم
بید انجیر بعسل و کذا اوج و کذا انفحه اذخر و ضماد علک البطم و برادهٔ مس و بورق و حبق بعد مسهل و کذا شیر ماذریون بعسل و کذا عقرب سیاه بزرگ خشک کرده سوده و کذا پیاز بسرکه
و کذا اسرگین کبوتر و نطرون و سرکه پنج روز صبح و شام و کذا خردل سیاه و بلادر و خربق سیاه و تخم ترب با سرکه سرشته تا هفت روز در آفتاب و کذا شونیز پنج درم و بلادر یکدرم سوده و کذا
تخم ترب و شونیز و کندش مساوی سوده در خرقهٔ درشت صره بسته اول برص را بدان حک کردن تا خون برآید پس از خرقه بر آورده ضماد کردن صبح و شام تا ده مرتبه و کذا محموده بسرکه
و کذا حماما آب پیاز و کذا ترمس تلخ بسرکه و کذا کباش قرنفل و کندش و تخم ترب بعسل آمیخته بمرارت کثیر و کذا آب کرنب براج و سرکه و کذا کبریت و شیلم بسرکه و کذا عصایه سوخته بعسل
و کذا شیر انجیر و آرد جو و کذا پیاز عنصل بریان و کندش مساوی بسرکه تند و کذا فربیون یکدرم بعسل آمیخته صبح و شام تا هفت مرتبه و کذا سیر صحرائی بعسل و کذا پوست لیمون و خرما
و کذا نطرون و کذا اشک بز سوخته بسرکه و کذا لاجورد بسرکه هفت بار در آفتاب و کذا کبریت بسرکه و زیت سرشته و کذا پوست ترنج سوخته بسرکه و کذا روغن قثاء الحمار و کذا
روغن تخم حنظل و کذا خربق سیاه بسرکه و عنصل و کذا مورچهٔ بزرگ که در مقابر باشد بسرکه چند بار و کذا مغز اندرون چوب خرزهره بمرارت و کذا نوره و کندش و تخم ترب با آب کرنب بمرارت
و کذا اسریش بسرکه و کذا روغن تخم بادنجان بمرارت کثیر هر واحد مفید برص ست **اطریفل** جهت برص و بهق و نمش مجرب حکیم علی پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله منقی
افتیمون تخم جز رودشتی یعنی زردک هر واحد پنج درم جوز بوا عاقرقرحا شیطرج هندی هر واحد دو درم دارفلفل قرفه هر واحد چهار درم کوفته بیخته بشهد سه وزن ادویه بسرشند شربتی
از دو درم تا سه درم و گویند که در نقصان نور قمر استعمال کنند و بعضی گویند که تا پنج درم سه روز متواتر استعمال کنند بعده یک روز ترک نمایند و باز سه روز بخورند که در انواع برص
مجرب ست و اطریفل ها مان نیز کثیر النفع ست و کذا قرص بربکی تیزاب از بیاض والد مرحوم نوشادر سیر توتیای سبز آب لیموی کاغذی بر هر عضو که طلا کنند مثل داغ ست
دیگر مغز حب السلاطین خردل هر دو سائیده طلا نمایند برص سیاه اسود دهد دیگر که برص ناسور را سود دهد گوشت را فانی سازد گوگرد آمله سار شوره قلمی پهتکری سفید سیر سپس
هر چهار برابر در قرع انبیق بچکانند و پنبه در ان ترکرده بگذارند بعده برای اندمال زخم از توتیای سبز سوخته مصطکی رومی شب یمانی موم سفید هر چهار برابر و بهمه چند روغن زرد

مرهم ساخته بکار برند دیگر از مجربات حکیم علی زاج سفید دوازده جزو زاج زرد بست و چهار جزو شوره جبل و چهار جزو باریک ساییده خشک در قرع و انبیق شیشه انداخته تقطیر
کنند و در شیشه نگاه دارند و موضع برص را به سرگین گاو خشک مالیده تیزاب طلا کنند و در نسخه دیگر مسحوق نیز زاج سیاه عوض هر دو زاج مذکور نوشته و وزن هر سه برابر و بایر مرغ
بمالند **حب ابن الحرث** که درین مرض بجای حب ایارج عمل می آید و برای تپهای بلغمی و دردهای بلغمی و فالج و بهق سیاه و سفید نیز مفید بود پوست هلیله زرد هلیله سیاه
صبر انزروت سکبینج مقل شحم حنظل هر یک پنج جزو خردل سعتر فارسی شونیز زیره کرمانی نمک طبرزد علک رومی هر یک یکجزو مقل و سکبینج را در آب گندنا کنند و در طاس چینی کرده زیر
آفتاب گذارند تا حل شود و باقی ادویه را کوفته بیخته بیامیزند و حب بمقدار فلفل سیاه بندند خوراک یک مثقال بعد از نضج تام استعمال نمایند **سفوف** که جهت برص بعد از
تنقیه تام بعمل آرند و عظیم النفع است جند بیدستر دو نیم ماشه عاقرقرحا یکدرم تخم شقائق النعمان دو درم اطریلال چهار درم کوفته بیخته هفت حصه کنند و هر روز یک حصه با آب
گرم بخورند و بعد یکدو ساعت در آفتاب نشینند و غذا نان بی نمک خورند تا بست و یک روز **صبغ** که برص را رنگین کند توتیای سبز ربع حصه شیطرج یک حصه کوفته با آب ساییده
طلا کنند **ضماد** که صاحب تحفه از جمله اسرار شمرده و میگوید که در دفع برص و بهق تخلف نمیکند و در رویانیدن موی داء الثعلب و داء الحیه سریع الاثر است بگیرند سلیمانی یعنی
دار الشکنه یکجزو صندل سفید سوده پنج جزو با آب سرشته طلا کنند و بعد نیم ساعت بشویند و صندلین بجهت رفع سوزش آن طلا نمایند و بر اعضای رئیسه استعمال این جایز نیست
و اگر داغ برص متعدد باشد یکبارگی بر همه ضماد نباید کرد بلکه بر یکی بعد دیگری و بعد از آنکه آبله کند بمرهم علاج کنند **ایضاً** که برص را بکمال مرتبه نفع میکند گوگرد سوخته چهار درم
فرفیون سوخته سه درم بلادر سوخته دو درم خربق سیاه شیطرج هندی شقائق النعمان هر یک یکدرم کوفته بیخته با سرکه طلا کنند **طلا** که برای برص بسیار نافع است شیطرج
هندی تخم ترب فوه الصبغ تخم سداب تخم جرجیر کندش انزروت [illegible] پوست بیخ کبر زرنیخ زرد و سرخ مویزج شب یمانی خردل سفید و سرخ فلفل سیاه زراوند طویل مس سوخته
توبال نحاس حرف بق سیاه نمک اندرانی کوفته بیخته بسرکه خمر آمیخته [illegible] بعمل آرند **مرهم** که جهت برص مجرب است و بهق را فوراً زائل کند مس سوخته زرنیخ زرد شیطرج آهک
زراوند مساوی باریک ساخته در بول صبیان یا سرکه آمیخته بیست روز در آفتاب گذارند و هر روز حرکت دهند و در وقت استعمال موضع را ببول صبیان یا سرکه انگوری شسته
دوا بمالند **معجون آطریلال** نافع برص آطریلال یکدرم عاقرقرحا تربد سفید زنجبیل هر یک یک دانگ با عسل مصفی سه چند ادویه سرشته بعد از تنقیه بمسهلات بخورند و در آفتاب
نشینند و موضع برص را مقابل آفتاب مکشوف دارند تا عرق کند در روز اول نهایت تا روز سوم بر موضع برص آبله گردد و بعد خروج زرداب برص بالکل دفع شود **نوع دیگر**
پوست هلیله کابلی هلیله سیاه بسفایج هر یک پنج درم زنجبیل کندر دار فلفل دارچینی تخم شقائق النعمان هر یک دو درم آطریلال سه درم شهد سفید سه چند ادویه بدستور معهود
معجون سازند حکیم علویخان مینویسند که اینچه گفته‌اند بدل آطریلال در برص ضماد او فرا یافته دوای هندی است که آنرا بابچی گویند باگل مغز فوکر **ادویه هندیه مفید**
برص اجود تازه روز اول چهار ماشه بخورند بعد از آن یک یک ماشه یا دو بالا هر روز افزایند تا بهشت ماشه رسد با آب خالص هر روز ناشتا خورده باشند در دو ماه اگر نفع ظاهر
نشود بماه سوم بابچی [illegible] سه ماشه یا دو بالا داخل کرده خورند پرهیز از ترشی و بادی غذا نان نخود بی نمک اگر نصف وزن اجود گیرد دگر فته کوفته بیخته دو سه ماشه بخورند و غذا
نان بی نمک و بی روغن خورند نیز مفید بود **حب هندی** بجهت برص مجرب صاحب بقائی بابچی مدبر و مقشر پوست بیخ کتومری که عبارت از انجیر دشتی است
پوست بیخ نیم پوست شاخ نیم برگ نیم هر یک پاو آثار همه را کوفته بیخته نگاه دارند و بگیرند چوب کیور ریزه ریزه کرده در هشت وزن آن آب بجوشانند هر گاه نیم وزن چوب آب
بماند صاف کرده ادویه را بآن خمیر کرده حبها بندند و هر روز یک تانک تا دو تانک خورده باشند و غذا نان بی نمک و بعد چندی خشکه برنج ساتهی با روغن گاو بخورند طریق
تدبیر بابچی اینست که بابچی را در بول ماده گاو سرخ رنگ تا نا ساییده تر کنند و هر گاه بول خشک شود دیگر اندازند تا بست و یک روز بر آورده پوست او را دور کنند و در سایه خشک
نمایند **نوع دیگر** که در برص معمول است بابچی نیم آثار گیرد یا دو آثار گندهک آمله سار نیم پاو اول گیرد تا شش پاس با آب شبینه بسایند بعده بابچی کوفته انداخته یکپاس دیگر کهرل کنند
بعد از آن گندهک انداخته تا چهار پاس کهرل نمایند پس حب بندند و یکشبانه روز در آفتاب و شبنم داشته بردارند وقت حاجت با آب ساییده ضماد کرده باشند و قدری با
اوستاد مغفور وزن هر سه مساوی است و نوشته که با آب ادرک خمیر کرده بقدر بندق حبها سازند و یک حب شب در آب انداخته صبح آب صاف را بنوشند و حب ضماد نمایند
و در آفتاب نشینند تا خوب عرق آید بفضل الهی برطرف شود از حموضات و لبنیات پرهیز نمایند در نسخه دیگر وزن بابچی و گندهک یک یک جزو و دیگر نوشته جزو دست و نوشته
که با آب ادرک حب بسته بهمین آب سوده طلا نمایند **دوائیکه** جهت برص مجرب است اسبند دو درم سهاگه تلیه چهار درم زعفران آمله هر یک یکدرم باید که آمله و اسبند را

نوراندک آب تر نمایند وصباح در کھرل ہر دو را بآب مہاوڑ خوب باریک بسایند پس سہاگہ و زعفران دران حل کردہ طلا نمایند **ایضاً** مرہم برص پوست درخت گولر
تخم لالہ ہر دو مساوی کوفتہ بیختہ یک کف ازان بآب ہر بامداد بخورند تا چہل روز و گولر ہر قدر توانند بخورند وصبح نان نخود با روغن بسیار و شام برنج میسر آید غذا سازند
ایضاً از مجربات میان صابر بخش مرحوم کہ ہموارہ معمول مؤلف است بابچی چاکسو انجیر ولایتی تخم پنواڑ مساوی کوفتہ ہر روز یکتولہ یا زیادہ ازان شب در آب تر نمایند
وصبح آب زلال را بنوشند و ثفل ادویہ را سائیدہ برص از پارچہ کشتی خاریدہ طلا کنند و تا چہل روز بعمل آرند غذا نان نخود بی نمک یا نان گندم بی نمک **ایضاً** مجرب راقم
گندھک آنولہ سار گیرو گلنار بابچی مساوی یک مثقال ازان شب در آب تر کردہ آب زلال بنوشند و ثفل را سائیدہ بر داغ طلا نمایند **ایضاً** از حکیم محمد احسن بابچی نیم آثار
نمک سہ پاؤ کوفتہ بیختہ بقدر یک کف دست می خوردہ باشند غذا سوای نان نخود ہیچ نخورند و در اثنای خوردن دوا بابچی پاؤ آثار نمک نیم آثار کوفتہ در روغن شیرگاؤ تر نمایند
ونگاہدارند و ہر روز مالیدہ باشند **ایضاً** از بیاض استاد مرحوم بابچی چہار دام ہرتال طبقی سہ دام بیخ چیتہ منسل گھونگچی سفید ہر یک بست و پنج ماشہ کوفتہ بیختہ با بول
مادہ گاؤ نازا سائیدہ حل کردہ بر موضع ہفت ضماد نمایند **ایضاً** منہ بہن بکاین مع پوست تخم پنواڑ بابچی مساوی کوفتہ ہر روز با گلاب سائیدہ طلا کنند و تا چہار ماہ
از ترشی پرہیزند **ایضاً** عنہ پوست بیخ بلیلہ پوست بیخ نیل ہر یک دہ تولہ پوست بیخ انجیر دشتی گندھک لوٹیہ ہر یک یک تولہ کوفتہ بشیر زنسیاہ طلا سازند **ایضاً** از
مجربی منقول نوشادر ہلدی تخم پنواڑ چونہ کتہ سفید در آب کسوندی کھرل کردہ حبہا سازند وقت حاجت در آب مکوہ سائیدہ بمالند تا چہل روز متواتر **ایضاً** مرہم القاء
کہ مائل بسرخی باشد یکدام سیماب یکدام سہاگہ نیم دام اول سم و سہاگہ را باریک سائیدہ با سیماب حل کنند بعدہ زردی بیضہ مرغ انداختہ کھرل کنند کہ مثل مرہم
شود پس داغ سفید را با پارچہ کشتی خراشیدہ از مرہم مذکور چرب کنند و ہمچنین میکردہ باشند **روغن برص** از بیاض مسطور پوست بیخ چیتہ سہاگہ گھونگچی سفید
مساوی کوفتہ بیختہ بعدہ در روغن کنجد دہ تولہ کھرل کردہ در شیشہ انداختہ مثل چوہ کشند و طلا نمودہ باشند اگر آبلہ افتد برای خشکی فوفل سوختہ و کتہ بپاشند **سفوف**
از مجربات شاہ عظیم اللہ مرحوم منڈی پاؤ سیر سمند سوکہ نیم پاؤ ہر دو را کوفتہ بیختہ ہر روز شش ماشہ یا نہ ماشہ بروغن زرد بخورانند و از شیر و شیرینی پرہیز نمایند و این گولیہا
طلا میکردہ باشند کتول چیتہ مساوی ہر دو را کوفتہ بیختہ بآب لیمو خمیر کردہ حبہا ساختہ وقت حاجت بآب لیمو سائیدہ طلا کنند و اگر بیخ نی نیز درین اضافہ کنند مفیدتر میشود
نوع دیگر پوست بیخ انجیر دشتی پاؤ آثار فلفل سیاہ نیم پاؤ بابچی یک چھٹانک ہر سہ ادویہ سائیدہ از یک نیم ماشہ شروع کنند و اندک اندک افزودہ در دہ روز تا نہ ماشہ
رسانند و باز بدستور کاہیدہ در دہ روز بر مقدار اول بیایند و ہمچنین بیفزایند و بکاہند تا چہل روز تمام شود و درین ایام پوست بیخ انجیر دشتی در گلاب دو آتشہ سائیدہ
مثل اوبٹنہ ہر روز بر داغ بمالند و بعد چہار گھڑی بشویند و از ماہی و گوشت گاؤ و جاموش و حضرات و دال ماش و غیرہ اشیای بادی پرہیز نمایند و قلیہ نخورند **ضماد** از بیاض
والد مرحوم انزروت رومی نمک سنگ گھونگچی سفید نرکچور ہر یک شش ماشہ در آب لیموی کاغذی کھرل کردہ بعد دو سہ روز خشک نمودہ حب بندند وقت حاجت سائیدہ
لیپ نمایند و اگر نمک سنگ اور شیرہ برگ زقوم سبز سودہ بمالند عجیب است **دیگر** برای برص بہق تخم پنواڑ گیرو ہر یک نیم پاؤ پوست بیخ کنیر سفید دو تولہ بآب ادرک
خوب سائیدہ حبوب بندند وقت حاجت بآب ادرک سودہ داغ را با پارچہ کشتی یا بجامہ درشت خاریدہ بمالند و در نسخہ دیگر بابچی عوض پوست بیخ کنیر است طلا [illegible]
سہ دام خام نیلہ تھوتھہ سہ ماشہ کات سفید یکتولہ کوفتہ بیختہ بآب لیمو کھرل کردہ حب بندند و طلا میکردہ باشند **ایضاً** از بیاض حکیم اجمل خان پوست بیخ انجیر دشتی
یکدام آملہ سار یکدام بابچی یکدام کوفتہ بیختہ نگاہدارند و گل ڈھاک مع سیاہی کہ مثل کلاہ بران میباشد دہ دام در آب پنجاہ دام جوش دہند ہر گاہ آب بمقدار پانزدہ دام
بماند مالیدہ صاف نمودہ ادویہ مذکورہ را درین آب حل کردہ مثل کنارہ دشتی حبہا سازند و یک حب در آب سائیدہ بر موضع برص طلا کنند **ایضاً** از گنج باد آورد شحاح
آہک آب نادیدہ مساوی بآب سرشتہ بجای برص طلا نمایند و چون بخشکی گراید از جامہ سطبر خراشیدہ دور سازند و بار طلا سازند و ہمچنین ہر گاہ خشک شود بدستور
تراشیدہ طلا کنند چنانچہ مرتبہ چہارم آنجا مثل داغ گل میشود پس آنرا بروغن کنجد چرب میکردہ باشند در اندک زمان برنگ اصلی باز می آید **ایضاً** پوست بیخ کرنجوہ
مساوی بآب لیمو سائیدہ طلا نمایند بعد شکستن آبلہ روغن زیت بمالند **ایضاً** از مجربات نواب امام علی خان بابچی غنچہ انار ترش ہر یک نیم آثار آب بھنگرہ سیاہ
آب جل نیم ہر یک پاؤ آثار آب لگرونده نیم پاؤ سہاگہ بریان مغز جمال گوٹہ ہر یک پنج دام جملہ ادویہ را در آبہای مذکورہ حل ساختہ حبہا بستہ نگہدارند وقت حاجت موضع
برص از پارچہ درشت مالیدہ حب مذکورہ در آب سائیدہ طلا نمایند در ہفت روز نفع آن ظاہر شود **عرق** کہ جہت برص مجرب نوشتہ اگر سہ چہار ماہ مداومت کنند تا [illegible]

سفید شده باشد بحالت اصلی باز آید زرد چوبه خام پوست درخت نیم گل منڈی تند سیاه هر واحد یک من همه را در خم انداز ند و آب بقدر مناسب داخل کرده در سرگین اسپ دفن کنند بعد دو هفته برآورده عرق کشند نیم پاو صبح و نیم پاو شام بخورند و از ترشی و لبنیات بادی پرهیز کنند و غذا کم نمک خورند **اقوال اکابر** انطاکی در تذکره مینویسد که اولا مبادرت بتحلیل ماده واجب ست اگر صلب یا فصد سر باشد بمنضجات مقطعه محلله بعده اخراج آن بمسهلات و اعتنا بزیادتی جاذب بعد از ان بکمید مسخنات محلله اگرچه بجامه از پشم و مو باشد و اطلیه در آخر و ادهان مطلقا مثل اصلاح اغذیه جائز بود **صفت منضج** که در ابتدای علاج برص بعض استعمال کرده میشود مویز پنجاه درم انیسون سی درم شونیز بست درم بابونه تخم کرفس سنا صعتر هر واحد ده درم گل سرخ قسط شیطرج سداب هر واحد شش درم کوفته در شش صد درم آب خالص بجوشانند تا سوم حصه باقی ماند صاف کرده بعسل شیرین ساخته هر روز بست و پنج درم از ان استعمال کنند و در هفته دوم هر روز یک مثقال ایارج لوغاذیا بمنضج مذکور اضافه نمایند و در هفته سوم بدل لوغاذیا مثرودیطوس کنند پس اگر علامات نقا ظاهر شود بهتر و الا این حب استعمال کنند که از مجربات من ست یک روز استعمال نمایند و یکروز ترک کنند تا دو هفته و شربت او یک مثقال ست **صنعت** حب مذکور غاریقون شحم حنظل لاتیخ تربد سفید بسفایج اسطوخودوس هر واحد یکجزو مصطکی مغز حنظل حجر ارمنی سکبینج مروارید سوده عود هندی هر واحد نیم جزو زعفران پوست بیخ کبر شیطرج هر واحد ربع جزو با آب کرفس حب سازند و اگر امر بدیر کشد مروارید را در آب ترنج حل کنند بدستوریکه در تریاق الذهب گذشت و در حمام با زیت بخورند و بر موضع برص بمالند و از آشامیدن آب احتراز نمایند که این از مجربات صحیحه من ست شربا و طلاء و باید که اکثار تناول عسل در اغذیه و مشروبات و خوردن صعتر و قلیه ها و مطبخات و نان خشک و تخمهای خشک مثل زیره و خوردن مثل فلاسفه نزد هضم و تنقل پسته و جوز و چلغوزه و ترک همه ترشیها مثل سرکه و رطب بارد مثل خیار و بادرنگ و تربوزه و همه سبزیها مگر چقندر و کرنب و لحوم الا کبوتر و گوسپند و بچه شتر نمایند و اطلیه که این را نیز نافع بود در علاج برص اسود بیاید **ایضا** در تذکره میگوید که اولا استیصال ماده بقی نمایند بعده با سهال و بعد تنقیه بالغه تبدیل مزاج بادویه و اغذیه حاره واجب ست و از بزرگترین ادویه بعد تنقیه این دوا ست **اطریلال** دو درم عاقر قرحا تربد سفید زنجبیل سلخ الحیه هر واحد یکدرم بعسل سرشته در زمانه بهار انگور استعمال کنند و برهنه در آفتاب نشینند پس از جای سفید مثل آبله بر آید و همان روز بشگافد بعده مثل قروح علاج کنند و اعاده دوا نمایند اگر مرض عود کند و بعد خوردن این دوا بر تشنگی مصابرت نمایند و اگر آب بنوشند بعد آن مرض زائل نشود و از ادویه آن مثرودیطوس و تریاق و ایارجات و اطریفلات ست و طلا بزنجبیل و بورق و نوشادر و تخم ترب و تخم حرف و قسط و نوره و عسل بلادر و میعه و یا سرگین کبوتر بنطرون و عسل و انواع حرف و خردل و یا آرد باقلا و فلفل و ترشی و ترنج و شب یمانی کنند و این مختارات اطلیه است و گاهی برص از نگین میکنند بمازو و بقم و مغره و فوه و از مجربات اطریلال ست اگر لزوم او بطریقیکه مذکور شد با برگ سداب تا پانزده مرتبه مع مصابرت بر تشنگی نماید صحت بخشد **ابو سهل** گوید که معالجه برص قابل العلاج باین طور نمایند که اولا اصلاح تدبیر کنند بنحویکه همه اشیای سرد و مرطب و مغلظ ماده و خام کننده آن از اطعمه و اشربه و حرکت و سکون و خواب و بیداری و غیره ترک نمایند و لزوم هر واحد انچه مسخن و مجفف و ملطف و منضج باشد باید کرد بعد از ان ابتدا از استفراغ بقی کنند باطعمه ملطفه و مقطعه و بعد آن ادویه کبار مثل ایارج جالینوس و ایارج ارکاغانیس و لوغاذیا و شباد ریطوس بخورند و یا این مطبوخ بنوشند هلیله سیاه و افتیمون و مویز و نمک هندی و بسفایج و یا لزوم این دوا کنند تا آنکه تنقیه حاصل شود دارچینی سنبل الطیب عود بلسان مصطکی اسارون زعفران ساذج هندی پودینه نهری هر واحد یکدرم شحم حنظل چهار درم صبر شش درم کوفته بیخته بوزن یک درم بماء العسل نیمگرم بدهند و هرگاه بدن تنقیه یابد دائم این دوا استعمال نمایند بگیرند معجون کلکلانج ده درم هلیله سیاه یکدرم افتیمون نیم درم و با هم آمیزند و این یکشربت ست **ایضا** این دوا بسیار فائده میکند بگیرند زرنباد و فراد و جزو تخم حرمل یکجزو تخم انجره نیم جزو صبر ربع جزو کوفته بعسل بسرشند شربتی سه درم **ایضا** همچنین این دوا تخم زردک فراده درم مع دو درم افتیمون چهار درم هلیله سیاه پنج درم مویز منقی چهل درم با هم آمیخته استعمال کنند **ایضا** این معجون منفعت عظیم نماید اهل مرا خوش شیح قیصوم قسط جنطیانا زراوند مدحرج فلفل سیاه و سفید و دار فلفل جاوشیر اشق سکبینج مقل اسقولوقندریون فراسیون کمافیطوس کمافدریوس موفودو قوخربق سیاه فرفیون عنصل بریان مویز فاریقون سانج هندی سنبل الطیب زنجبیل فطراسالیون حماما اسطوخودوس دارچینی سلیخه عود بلسان جندبیدستر نانخواه تخم کرفس تخم گندنا پودینه کوهی نقاح اذخر بسفایج قردمانا پوست بیخ کبر بارزد هر واحد دو نیم درم روغن بلسان صبر مرکی هر واحد پنج درم سقمونیا غاریقون شحم حنظل افتیمون هر واحد ده درم کوفته بیخته بعسل بسرشند **معجون** دیگر خربق سیاه پنج درم شحم حنظل شش درم بیخ قثاء الحمار یا عصاره آن چهار درم غاریقون ده درم تربد پانزده درم بسفایج ده درم ایارج فیقرا بست درم تخم زردک فراسنجیین

خردل شونیز هر واحد پنج درم مصطکی ده درم نمک هندی هشت درم سنای مکی بست درم پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه بلیله شیر آمله هر واحد هفت درم زوفای خشک
صعتر بری انجدان انیسون سیسالیوس هر واحد هشت درم نانخواه ده درم کوفته بیخته بروغن بطم یا جوزلت کرده بعسل بسرشند شربتی سه درم بآب گرم **وایضاً** این دوا
نفع کند هر سه فلفل دارچینی سلیخه قرفه قرنفل سعد برنج کابلی مقشر جوزبوا هر واحد یک مثقال حب النیل شش مثقال تربد سفید شکر سرخ هر واحد بست وچهار مثقال کوفته بیخته
باشکر آمیخته بعسل بسرشند ودر ابتدای مرض بهر اسهال نه مثقال یا هفت یا پنج مثقال بدهند بعده فاصله سه روز دهند بعد از ان هر روز یک مثقال بنهار بآب گرم بسیار روزها
بدهند بعده از خارج ادویهٔ شدید الجلاء وتحلیل مثل این طلا استعمال نمایند خربق سیاه میعه پیخ کبر کندش شیطرج ترمس مساوی کوفته بسرکهٔ خمر سرشته طلا کنند دیگر شیطرج
بسایند وبسرکه سرشته طلا نمایند ویا شیطرج نیم کوفته بروغن مورد بپزند بعده در روغن نراج سوده آمیخته بر موضع بمالند **دیگر** خربق سیاه مازو سوده بسرکه سرشته طلا کنند
دیگر خردل مازریون سیاه بیخ سقمونیا فوه مساوی بخون افعی سرشته طلا نمایند دیگر خردل حنا مساوی بسرکه سرشته طلا کنند **دیگر** خربق سیاه گوگرد زرد شیطرج هندی عاقرقرحا
بیخ کبر حرف پشک موش کف دریا مویزج بورهٔ ارمنی مساوی کوفته بسرکه سرشته طلا سازند دیگر مجرب کبریت سوخته فرفیون خربق سیاه هر واحد دو درم سوده بسرکه سرشته
طلا کنند **دیگر** عسل بلادر پنج درم عاقرقرحا سداب کوهی هر واحد سه درم فرفیون خربق سیاه شیطرج هر یک دو درم کوفته بسرکه سرشته طلا نمایند دیگر عنصل بریان عاقرقرحا
ثافسیا فرفیون بلادر شیطرج هر یک دو درم خربق سیاه زراوند طویل حنظیا نا تخم ترب هر یک سه درم کوفته بآب مازریون سرشته طلا کنند **دیگر** بلادر گوگرد خربق سیاه زراوند
طویل قسط همه ادویه را سوخته سائیده بسرکه سرشته طلا نمایند دیگر بادام تلخ ترمس تخم ترب خردل تخم جرجیر تخم گندنا تخم حرف هر واحد پنج درم کتیرا چهار درم زراوند طویل
خربق سیاه هر واحد دو درم کوفته بسرکه سرشته در آفتاب طلا کنند دیگر برگ انجیر خشک برگ سداب بورق مازو مازریون صمغ شیطرج خربق سیاه کندش خردل مساوی بسرکه
بسرشند وطلا سازند **بوعلی سینا** مینویسد که در علاج بهق ابیض ... واجب ... اجتناب از فصد اگر امر قوی آنرا واجب نکند واز حمام مگر گاه گاهی بر نهار واز شراب
الا صرف اندک ونعرق در حمام آنرا نافع ست اگر نقی البدن باشد وایضاً استعمال قی کنند بعد از ان ادویهٔ مستفرغ بلغم اگر بدن پاک از زیاده نباشد بعده مدارات **واما مسهلات**
مثل ایارجات بزرگ خصوصاً ایارج شحم حنظل وحبوب مشابه آن دهند وایارجات با طبیخ هلیله وافتیمون وبسفایج ومویز ونمک خورانند وحب النیل را خاصیت عجیب
در استخراج خلط محدث بهق وبرص ست **و** از مسهلات موافقه برای ایشان ایارج فیقرا مرکب بشحم حنظل ست باین نسخه دارچینی سنبل باقی همانست که در قول ابوسهل
گذشت لیکن درینجا وزن شحم حنظل یکدرم وصبر چهارده درم ست شربتی از یک درم تا یک مثقال بسکنجبین عسلی وآب گرم **وایضاً** از مسهلات موافقهٔ ایشان اینست که بگیرند
هلیله وآمله یک یک جزو وتربد سه جزو وهر جزو یک اوقیه باشد وفانیذ نیم رطل در آب حل کرده بقوام آورند وبدان بسرشند شربتی از سه درم تا پنج درم ومن میخواهم که درین زنجبیل
یکجزو داخل کرده شود ومعاجین اطریفلیه وجوارشیه باین صفت استعمال کنند هلیلهٔ سیاه کندر سفید هر واحد یکجزو زنجبیل ربع جزو وبشیرهٔ مویز بسرشند وهر روز قدر جوزه بخورند
ایضاً هلیلهٔ سیاه آمله شونیز مساوی زوفرا یکنیم جزو هر روز سه درم ازین بخورند وهر گاه گرمی معلوم کنند ترک نمایند **ایضاً** وج دار فلفل هلیلهٔ کابلی مصطکی کندر شونیز حب الغار
بعسل مساوی بسرشند شربتی دو درم وانچه در کتاب اختصارات ذکر کرده اینست که بگیرند سویق گندم بسیار بریان کرده واگر حاجت باعادهٔ بریان کردن او باشد بریان
کنند وعقب او نیم اوقیه مری نبطی بنوشند وتا نیم روز بر تشنگی مصابرت کنند وزوفرا تخم او را در شراب درین باب خاصیت عجیب ست واز آب اطراف انگور هر روز یک قدح
بنوشند که این قشعت برص ومنع از دیاد او کند وشرب تریاق وخوردن لحوم افاعی درین بسیار نافع ست **وایضاً** اقراص افاعی **و** از معاجین وادویه که میان اطریفلی ومسهل بود اینست
که بگیرند تخم زوفرا دو جزو وتخم انجره نیم جزو صبر ربع جزو با عسل آمیزند شربتی سه درم این را دائم استعمال کنند وبعضی مردم با وج وافتیمون میسازند **وایضاً** کابلی پنج دو درم
هلیلهٔ سیاه یکدرم افتیمون دو دانگ تمام سال بخورند وآنچه قائم مقام این ست الا قوی تر در نفع ظاهر تر واحتیاج بشرب آن تا یکسال بود اینست بگیرند وج شش درم
وهلیلهٔ کابلی وبسفایج وعاقرقرحا هر واحد ده درم هلیلهٔ زرد پانزده درم ایارج فیقرا وتخم زوفرا وشحم حنظل هر واحد بست درم نمک هندی هفت درم تربد پنجاه درم غاریقون
پنج درم سقمونیا هشت درم بعسل مصفی بسرشند شربتی از یک مثقال تا دو مثقال **و** ازین قبیل ست این ترکیب کندر بگیرند تخم حرف هشتم حصه کله زوفرا خشک [illegible]
هر واحد سه درم این ادویه را با یکنیم رطل عسل مقوم بیامیزند شربتی از ان هر روز قبل از طعام بقدر حاجت با سویق وبعد آن سه جرعه مری بنوشند وحفظ سر بروغن بنفشه
وروغن گل کنند وغذا بعد آن اسفیدباج دهند وجائز ست که دائم لوغاذیا وثبادریطوس هر روز شربتی صغیر تا نیم درم وکمتر ازان استعمال نمایند وقوی بداغ کردن موضع برص

استفراغ وخلاص واستراحت یافته اند لیکن این مدبرص اندک ممکن بود و هرگاه بدن نقی و مزاج بدن معتدل باشد ادویهٔ مشروبه را بگذارند چه گاهی آنها جلب آفت نمایند و کمتر
آفت آن انیست که نزف الدم عارض شود و روح کم گردد و این هر دو محتاج الیه در علاج برص ست و بر علاج عضو باشیای مخصوصهٔ آن از طلیه وغیره اختصار نمایند و غذای ما
سریع الهضم بغیر لزوجت و دسومت دران بسانند و از بقول و هر آنچه مانند آن اجتناب نمایند **و اما ادویه مبقیه و برصیه موضعیه** اول درجات آنها انیست
که شدید الجلا قوی الجذب برای خون شدید التسخین مزاج عضو باشند و اما بعد از ان انیست که مقرحه مقشره باشند و در ادویه موضعیه دوا بالی ست که برای صبغ یعنی رنگین کردن
استعمال کرده میشوند و بهتر آنست که ادویهٔ موضعیه بعد دلک و تحمیر استعمال کنند و دلک مثل برگ انجیر باشد تا آنکه قریب آن گردد که خون برآید و یا بعد خلانیدن سوزن در
مواضع کثیره و از معینات بر نفع ادویه انیست که لطوخات در آفتاب استعمال نمایند و افضل ادویهٔ برص آنست که قرحه کند یا آبله آرد و ماده سائل شود و به گردد و اعاده برنگ اصلی
نماید و گاهی چندان نمیگذارند که آبله کند بلکه ترک میکنند و بعد حصول تسکین اعادهٔ آن می نمایند و ادویه برصیه بحسب اعتبار اول کلان قوی ست از آنچه مذکور شد مثل خربق
سفید و سیاه و آبک و زرنیخ و کندش و میویزج و بیخ فاشرا و جنطیانا و ابهل و راتیانج و بیخ دم الاخوین و بیخ خنثی و کف دریا و انگزد و پوست بیخ کبر و خردل و حومل و تخم ترب
و بیخ قثاء الحمار و تخم حرجیر و فوه و قاقله و مازریون و زراح و قلقند و زنگار و کبریت و قطران و رخام و بلبوس و قسط و زراوند و شقائق و ثافسیا و فرفیون ست و کرمدانه شدید الموافقت
و ایضاً کبریت بسرکه طلا و بعد طلا و پیاز نرگس آنا آنچه تجربه کرده شد نوشادر و روغن بیضه طلای خوب ست و بیخ لوف عجیب ست و بیخ نیلوفر برای بهق و خون مار سیاه و بیخ سقمونیا و برگ
انجیر خشک و برگ خرزهره و راسن و برگ آن و اشترغاز و آماآ بها پس سرکه و آب زرنیج و آقاقیا بری و آب بلبوس و آب عنصل خاصةً و آب مرزنجوش و خصوصاً بر برص آثار صحاح و آب
راسن و شوربای لحوم افاعی ست و از اطلیهٔ جیده تریاق یا مثرودیطوس یا لوغاذیا یا آقاقیا بری ست و ایضاً شیطرج سوده و خردل و گاهی این زائل کند آنچه در دو جلد باشد
جید روغن موردست که دران شیطرج پخته بعده زراج آمیخته باشند و از طلاهای نیک ذراریح ست که بسرکه سوده طلا کنند و یا بگیرند شاهتره تر یا خشک و در شکم افعی کشته شکمش پاک کرده
پر نمایند و بدوزند و بریان نمایند تا خوب پخته شود پس بگیرند آن شاهتره و بر برص ضماد کنند که بسرعت زائل کند و یا بگیرند برگ خرزهرهٔ تازه و در زیت بجوشانند تا آنکه برگ خشک
گردد پس زیت را صاف کرده موم مصطکی قدری دران گداخته گوگرد زرد سوده بیامیزند که مثل مرهم گردد و در آفتاب طلا کنند **طلا از اهل هند** بگیرند قسط و شیطرج هندی و زرنیخ
سرخ و فلفل و زنگار در ظرف مس با سرکه بسایند و یکهفته بگذارند بعده بدان طلا کنند و در آفتاب قیام نمایند بهق و برص مبتدی را باطل کند یا اشق را در آهک اد در بول طفل شیرخواره
تر کنند و هفت روز تجدید بول نمایند بعده بپزند تا مثل عسل گردد و استعمال کنند تا آنکه قرحه کند پس بگیرند زفت و موم و قطران و پوست جوز سوخته و خون کبوتر بچه در روغن حنا بپزند
تا مخلوط گردد و بر موضع نهند تا آنکه برنگ او برنگ جسم نماید و بهتر آنست که در آفتاب گرم چند بار تکرار این کنند **و بدانند** که استفراغ صاحب این مرض باید که بادویهٔ ضعیفه
مستفرغ مادهٔ رقیق بتدریج باشد و ماء الاصول منضج معلق برای او اسهلست و در آخر آن حب منتن بخورند بعده اعادهٔ ماء الاصول تا دو هفته کنند و تولید خون از لحم
و قلیات و ترک جوامض و شورها نمایند مگر گاهی زیرباج دهند و آب مضرترین چیزها برای آنست لیکن شراب کهنه بغیر تکثیر ملائم ست که مالش موضع هر وقت بپارچه درشت کنند
تا خون بسوی آن منجذب گردد و دخول حمام نیز امضر ست و غذای غلیظ و فواکه تازه و خشک و داغ بر برص دی ست گاهی برص بدان منبسط گردد و کثرت نماید و برص که عقب
داغ پدید آید عیب آن نمی کنند و همچنین حوالی جای شرط **و طلای کثیر الاجزا** که برای معتصم بالله مرتب شده بود در قانون مذکور ست **طلای جید**
از ساذج شونیز خربق شقائق بیخ کبر هر واحد یکجزو شیطرج حضض دمادم که آن زرنیخ ست یا مرزنجوش هر واحد نیم جزو در آفتاب طلا کنند **طلای خفیف** جید نافع از
شقائق و هزارجشان بسرکه است و ایضاً فوه الصبغ کف دریا تخم ترب کندش بسرکه خمر و ایضاً بگیرند براده شبه و خربق سیاه و صفر سوخته و ذراریح و زرنیخ سرخ هر واحد
یکدرم بقطران که در سرکه گداخته باشند سرشته طلا کنند **ایضاً** از اریاسیس خربق سفید فلفل شونیز کف دریا گوگرد زرنیخ فوه الصبغ زنگار شیطرج ذراریح بسرکه سوده
قرص ساخته خشک کنند و وقت حاجت بسرکه سابیده بعد دلک تا آنکه سرخ کند طلا کنند و لطوخ نمایند **و ایضاً** از کتاب الزینت تریطن خربق سیاه فاشرا پوست بیخ
مازریون گوگرد زرد زاج زنگار براده آهن کف دریا برگ انجیر با سرکه مثل خلوق بسایند و در ظرف رصاص نگاه دارند و بعد دلک در آفتاب طلا کنند دیگر از جبریل گوگرد
و فرفیون و خربق هر واحد یکدرم بلادر دو درم عاقرقرحا شیطرج یک یک مثقال بسرکه طلا نمایند **ایضاً** تخم ترب کندش ثافسیا مازریون فوه الصبغ شیطرج حرف عاقرقرحا
میویزج با خون مار سیاه جمع کرده قرص ساخته استعمال کنند با آنکه دران فوه الصبغ خوب جوشانیده صاف کرده باشند بعد حمام **و ایضاً** فوه شیطرج هر واحد نیم درم

تخم ترب نه درم کندش هشت درم بسرکه بعد حمام طلا کنند **دوای ملکی** برگ اذریون و تخم او و خربق سیاه و فلفل مساوی در سرکه چندانکه آنرا بپوشد بپزند تا آنکه مهرا شود
بعده بدان اندکی زاج و قدری شیح و برادهٔ آهن و نطرون و کف دریا انداخته بپزند تا غلیظ شود و موضع را بنطرون شسته بپر مرغ طلا کنند و تحمل باشند و تا ممکن باشد نشویند
تا آبله شود پس آبله را بشکنند و بگذارند تا خشک شود بار دیگر دوا بران گذارند **طلای جید** عسل بلادر هفت درم عاقرقرحا تافسیا سه درم فرفیون چهار درم شیطرج فارسی
دو درم بشیر سرشته طلا کنند و آنچه تجربه کرده ایم اینست که بگیرند عسل بلادر و کبیکج و سرگین کبوتر و ذراریح و شیطرج و تخم ترب و خردل و فوه الصبغ و حنا و وسمه و زاج ابرسا مساوی
بسرکه سرشته بدان لطوخ کنند حتی که آبله کند و بشکنند و معالجهٔ قروح کنند و اعاده نمایند تا آنکه زائل شود و آنچه که برص حادث از آثار محاجم باشد بر آب قنابری و آب مرزنجوش
و فوه الصبغ و شیطرج سحق ساب بقم طلا کنند **و اما اصباغ** که بر برص استعمال میکنند ممکن نیست که دران براوه زان بعینه کرده شود و بسبب اختلاف الوان
بشوها بلکه دران قوانین عطا کرده اند بعده تقدیم و تاخیر کنند پس بعضی از ان اینست که بگیرند شوره و دردی شراب و مغره و فوه و شب و مانند آن و ترکیب داده طلا کنند
صبغی که تجربهٔ آن کرده ایم بگیرند پوست جوز و حنا و وسمه برابر **و ایضاً** نوره و زرنیخ و شیطرج هر واحد یکجزو و فوه الصبغ دو جزو با آب پیاز جمع کنند و بحسب مشاهده
استعمال کنند **صبغ دیگر** مرداسنگ نوره مازو زاج حنا بعسل بسرشند و حل کنند تا سیاه شود و طلای آن استعمال کنند **و ایضاً** زاج قلقند مازو سائیده بسرکه بسرشند
تا سیاه شود و در آفتاب عضو را دلک کنند و بدان چند بار طلا کنند و آن صبغ باقی است **و ایضاً** شیطرج سیاه و خبث الحدید و زاج کفش گران و زنگار و فوه الصبغ و پوست انار
بسرکه خمر بسایند تا سیاه شود و بران چند مرتبه طلا کنند **و اغذیه** صاحب این مرض مشویات و قلایا و مطجنات و مکببات از لحوم خفیفه بمصالح گرم است و اقتصار
بر شراب کنند و از نوشیدن آب بالکل اجتناب کنند اگر ممکن باشد و یا از ان کم کنند و آب جوش کرده و ممزوج بشراب استعمال نمایند **ابن عباس** گوید که برص چون
مستحکم شود عسر البرء بود پس هرگاه از خلانیدن سوزن خون برآید در انوقت علاج او و صحت از ان ممکن بود و اول معالجه که صاحب این مرض احتراز است آنست
که آنرا از اغذیهٔ مولد بلغم مثل البان و ماهی تازه و فطر و کماة و میوهٔ سرد و تر منع کنند و غذا لحوم تیهو و دراج و کبک و لحوم وحشی نمکین بریان با مصالح گرم سازند و عسل و شراب
کهنه هم فره دهند و ادویهٔ مسهل بلغم مثل حب ایارج و معجون مرکب از تربد و غاریقون و شحم حنظل و حب النیل و نمک هندی و نفطی و مانند آن بدهند و این صفت دوای مسهل است
بگیرند تربد سفید مقشر یک مثقال حب النیل ایارج فیقرا هر واحد یکدرم شحم حنظل نمک نفطی هر واحد نیم درم فرفیون ده دانگ همه را باریک سائیده بجز ریخته آب کرفس نفطی
یا با آب گندنا سرشته حبها سازند و خشک کنند شربتی از دو نیم درم تا سه درم با آب گرم و این دوا در هر ده روز یا در هر پانزده روز یکشربت استعمال کنند و ازین مکرر
بعمل آرند و میان هر شربت گلقند عسلی با آبیکه دران تخم کرفس و بادیان جوشانیده باشند بگیرند بخورند و دیگر از اطریفل کبیر دو مثقال با آب مطبوخ تخم کرفس و زیره سیاه و پودینه
کوهی خورند و ایضاً این معجون بدهند که مجرب است و نسخهٔ این همانست که در قول ابو سهل گذشت و دران هر سه فلفل است لیکن درینجا وزن حب النیل برابر تربد است
و هرگاه دوای مسهل از حب و غیره استعمال کرده باشند معجون کلکلانج سه روز در هر روز از یک مثقال تا دو درم بدهند بعد ازان اگر فصل سرما باشد مثرودیطوس و تریاق کبیر بقدر
تحمل سن و فصل با آب مطبوخ نانخواه یا بابونه یا سداب بدهند و اگر قبل تریاق ایارج لوغاذیا یا ایارج جالینوس هر کدام که حاضر باشد چهار درم تا چهار مثقال با آبیکه دران مویز
و تخم کرفس کوهی و پودینهٔ کوهی و قنطوریون و هلیلهٔ کابلی جوشانیده باشند بخورند منفعت بین یابند و ایضاً معجون انقردیا درین مرض کثیر النفع است پس هرگاه تدابیر مذکوره
بعمل آورند و بدن از خلط بلغمی پاک شود باید که این طلا بکار برند **صفت طلا** برای برص اولاً گاهی نفط سفید و زفت طلا کنند و گاهی زرنیخ و خردل سرخ و شونیز و بورق
و عنصل و شیطرج و گوگرد و پوست بیخ کبر و عاقرقرحا هر واحد ازین اگر حاضر باشد باریک سائیده بسرکه سرشته بموضع سفیدی طلا نمایند که نفع بین کند و این **صفت طلای** دیگر
است بگیرند برگ دفلی سوده پنجاه درم در یک رطل زیت خوب جوش داده صاف کنند و ربع رطل موم دران زیت بگدازند و بران گوگرد زرد باریک سوده چهار اوقیه اندازند
و بر موضع سفیدی در آفتاب یا حمام طلا کنند **صفت طلای دیگر** بگیرند عنصل و برگ خرزهره و در زیت جوش داده از ان زیت مرهم سازند بگوگرد و زرنیخ سرخ و در آفتاب
یا در حمام بدان طلا کنند نافع بود **دیگر** بگیرند خربق سیاه و سفید و ترمس و بیخ کبر ابیض هر واحد یکجزو و باریک سائیده بسرکه سرشته طلا نمایند **طلا** که بدان هارون موفق
بالله طلا میکرد بگیرند خربق سیاه و تخم جرجیر و کندش و تخم ترب و شونیز و خردل و نمام و عاقرقرحا و حنظل و پوست بیخ کبر و کرسنه و تافسیا هر واحد پنج درم تخم کرنب دو مثقال
و بادام تلخ و مازریون و انیسون دو درم ترمس و دانه هر واحد ده درم شیطرج و بیخ سوسن آسمانجونی و فوه و بقم هر واحد هفت درم همه را باریک سائیده با آب بقم و آب فوه بسرشند

نسخه بوره

نسخهٔ طلای قریب الاثر

بیاض مطابق اصل

۵۵ زیرا که جوهر او غلیظ مستعمل طبیعت بلغم و بیاض گردد ۱۲ منه

معصفر وخون مار سیاه وزاغ ابلق وسنگ پشت وکبوتر بچه سرشته قرص سازند وخشک کنند وهرگاه اراده استعمال او کنند بزفت وقنه وموم گداخته ودرآفتاب یا حمام طلا کنند
واگر خواهند که قوت او بیفزاید وران عسل بلادر اندازند ونفط سفید وقطران بسرشند وطلای کبریت سوخته وفرفیون وخربق که در قول ابوسهل گذشت مجرب ست
واین صفت طلا برای بهق وبهق سفید ست بگیرند شیطرج خربق سیاه شونیز خردل حضض شقائق مرکی مازو دمادم شب یمانی جوزجندم خانجفلفل زرنیخ سرخ
اقاقیا باریک ساییده بسرکه سرشته طلا نمایند ونشستن درآب چشمه کبریتی یا قیری برص وبهق را بسیار نافع ست **واما صبغ** یعنی آنچه برص را رنگین وخضاب کند
بسیار اشیاست وازانجمله است آنچه این صفت اوست نیل دو درم فوه الصباغین یکدرم باریک ساییده در سرکه خمر سه روز خمیر کرده استعمال نمایند **صفت**
دیگر برای صبغ خبث الحدید ومرکی درآب پوست انار سه روز ترکرده استعمال کنند وباید که قبل استعمال دوا موضع را بآب مازو طلا کنند وبعد دوا آب زاج وشب **صبغ** دیگر
برای بیاض اطراف شاخهای درخت انجیر سیاه در سرکه خمر تر کنند وباریک ساییده بورق وکبریت زرد وشیطرج هندی آمیخته بر موضع طلا کنند بعد ازانکه بسرکه وبورق
شسته باشند **ابن نوح** گوید که مریض را اولاقی کنانند بعد ازان حب اصطمخیقون ودروغن بید انجیر یا لوغاذیا یا ثیادریطوس بخورانند واطعمه حاره یا بسه قلیل وشراب احمر
کهنه بدهند وتریاق یا بلادری استعمال کنند واز شیر وآنچه ازان سازند وخرما وهمه بقول اجتناب نمایند وآب ننوشند مگر مطبوخ وآنچه برای او از معجونات نیکوست
این معجون ست وج دارفلفل وغیر آن که در قول بوعلی گذشت لیکن درینجا زراوند عوض شونیز ست ودیگر معجون همان اطریفل مجرب حکیم علی ست که در ادویه یونانیه
مسطور شده وآنچه بدان معالجه نفس عضو نمایند این طلاست شیطرج سکبینج مویزج فرابیج اجزا مساوی ساییده بطبیخ فوه جمع کنند ودلک موضع از بلبوس خوب کرده
طلا کنند **طلا** تخم ترب وشیطرج وفوه الصبغ وکندش وقسط شیرین وزنگار مساوی بسرکه کهنه ساییده درآفتاب طلا نمایند **طلای دیگر قوی** شحم حنظل عرطنیثا اشنان
برگ خرزهره روغن بادام زرنیخ زرد اشخار آهک آب نادیده مساوی ببول طفل یا سرکه کهنه سرشته چهار روز درآفتاب گذارند وهرگاه خشک شود بول یا سرکه دران
اندازند پس طلا کنند **طلای قوی محمد بن زکریا رازی** ذکر کرده که قباد الملک بدین صحت یافته ونسخه آن همان نسخه ای ملکی ست که در قول بوعلی سینا گذشت لیکن
درینجا نوره عوض تخم بادروج ست ونوشته که موضع را نطرون شسته با پر طائر درآفتاب طلا کنند بمرات پس اگر آبله کند وماده سیلان نماید ترک کنند حتی که اندک خشک
گردد پس اعاده نمایند **طلا** که ابن ماسویه برای معتصم بالله ساخته بود وقلع برص ازان شده در قانون مذکور ست واگر موضع برص کوچک باشد داغ نهند پس معالجه نمایند
حتی که به شود ویا گوشت را قلع کنند وبعسل بلادر طلا کنند تا آنکه قرحه کند ولحم سبز حصه را بخورد پس علاج کنند ویا قلع لحم برص کنند وآنرا دور کنند پس علاج باشیای منبت
لحم کنند ویا رنگین کنند بسرخی یا سیاهی وبرنگ جسم وصبغ که دران شوره است ودر قول بوعلی گذشت بسرکه طلا کنند بمرات کثیر تا آنکه بدان تعلق گیرد واین
برنگ جسم رنگین سازد وبیست روز باقی ماند **صبغ دیگر** مر ومازو وکف دریا بزفت سرشته طلا کنند بعد شستن موضع واین هشت روز دوام نمایند واما برص حادث
در موضع محاجم پس سبزاوار آنست که بر داسنگ سفید کرده بعد فراغ از حجامت طلا کنند بلکه فوه الصبغ بسرکه طلا نمایند وآب مرزنجوش افشرده در محاجم داخل کنند
بعد فراغ بعده بران ساعتی بچسپانند وبعد حجامت چند روز بفوه وشیطرج سوده بآب لقیم طلا کنند پس اگر آن قوی گردد ترک حجامت نمایند ودوام طلا کنند وثابت
گفته که ادویه مسهله در علاج برص فوق ونرمی حسب مزاج وقوت ترکیب استعمال باید کرد **رازی** گوید که از شمعون شنیدم که گفت نهایت اعتماد حکیم در برص ادرار بول
ونهی از بلادری میکرد چه او برص پیدا میکند **سعید** گوید که علاج برص به تنقیه بدن از حب صبر یا حب ایارج کنند ومریض را امر بریاضت شدید نمایند تا عرق بسیار آید
ولزوم قی بعد تناول طعام کنند وگلقند عسلی با اطریفل وهلیله مربی دهند واستفراغ مفرط نکنند وازاغذیه بارد رطب اجتناب ورزند وغذا لطیف مسخن مجفف مثل گوشت
طیور وغزال بتوابل حار سازند واندک سکنجبین دهند وبعد تنقیه بدن اطلیه استعمال کنند واین طلا جلای قوی کند خربق ومیعه مانند وشیطرج مساوی ساییده بسرکه
سرشته بر بدن طلا نمایند ولازم که طلا بورق وسرکه ونفط سفید کنند پس اگر برص مزمن باشد علاج او دشوار ست ولهذا اوجب بود که آنرا رنگین سازند باین صبغ که بیاض
کهنه را نافع شیطرج ونبل وفوه وشب ومغره وزردی شراب خشک همه ساییده بسرکه خمر سرشته خمیر کنند وبر موضع بطبیخ فوه طلا کنند که این رنگین کند وبیست روز باقی ماند
ابن الیاس گوید که هر صبح مطبوخ انیسون وبادرنجبویه هر واحد سه درم باگلقند عسلی ده درم بنوشانند وغذا زیره نخود آب مغز حب قرطم ودارچینی وانیسون وفلفل دهند
واین تدبیر تا ظهور نضج در قاروره بعمل آرند وبعد حصول نضج در خلط تنقیه بدن بحب ایارج واین حب صبر کنند **صفت آن** صبر سقوطری یک مثقال تربد سفید یکدرم

ماهیزهره ایارج یکدرم شحم حنظل یکدانگ حب النیل یکدانگ نیم درم نمک سیاه یکنیم دانگ ایارج فیقرا یکنیم دانگ مقل یکدانگ مصطکی یکدانگ همه را با یک ساییده باب کرفس یا آب گندنا سرشته حبها سازند واین یکشربت ست صبح بخورند وعقب آن جلاب گرم شکر سرخ ده درم بنوشند وایام مواد در هر هفته یکمرتبه استعمال کنند ودر روزهای میانه آن هر روز جلاب با گلقند عسلی ده درم آبیکه دران انیسون وتخم کرفس بادیان هر واحد سه درم جوشانیده باشند بنوشند وغذا مزوره نخوداب با گوشت تیهو کبک قنبراج وماکیان دهند ودر شب بتناول اطریفل کبیر دو مثقال تعاهد نمایند ومعجون کلکلانج هر روز یک مثقال خورانیدن ایشان را نافع ست وآب کرفس کوهی وپودینه کوهی نفع بلیغ نماید وبعد تنقیه بدن از فضول بلغمی این طلا استعمال کنند زنجبیل شرخ اشق خردل شونیز بورق شیطرج هندی گوگرد پوست بیخ کبر عاقرقرحا کندش مساوی کوفته بیخته بسرکه کهنه سرشته بر موضع بیاض طلا کنند **طلای دیگر** خربق سفید وسیاه وخردل وکندش ومویزج وشیطرج هندی وفوه وبورق وپیاز عنصل وتخم ترب وعاقرقرحا وشونیز مساوی کوفته بیخته بسرکه تند سرشته طلا نمایند ویا ادویه مقرحه چون ذراریح وعسل بلادر وثافسیا وسرگین کبوتر وتخم ترب وشیطرج هندی ودمافریون تنها ومجموع بسرکه طلا کنند ویا موضع را بصبغ بنگین بیازند **صفت آن** فوه الصباغین یکدرم نیل واطراف شاخ انجیر سیاه هر واحد سه درم بورق وکبریت نسوده هر واحد هفت درم شوره سه درم دردی شراب چهار درم خبث الحدید یکدرم باریک ساییده بسرکه کهنه آمیزند **خجندی** گوید که هر صبح طبیخ بادیان وانیسون با ترنجبین یا گلقند عسلی بنوشند وغذا حمصیه با لحوم طیور فاخته مثل کبوتر وکبک وگوشت بزغاله یکسال بمصالح گرم خورند بعد ظهور آثار نضج در قارورة تنقیه بحب ایارج ویا بایارج لوغاذیا پنج مثقال کنند وبعد آن مطبوخیکه دران پوست بیخ کبر وبادیان وانیسون وهلیله کابلی وقنطوریون وپودینه کوهی هر یک دو درم مویز ده درم گلقند عسلی دو درم پخته باشند بنوشند ویا حب صبر دهند ونسخه آن در قول ابن الیاس گذشت لیکن درینجا وزن شحم حنظل یکنیم دانگ وایارج فیقرا یکدرم ومصطکی نیم دانگ است وحب النیل مطبوخ ومداومت بر مسهلات در هر ماه دو سه مرتبه کنند **صفت** حب مسهل نافع برص ابیض ایارج فیقرا یک مثقال غاریقون یکدرم شحم حنظل شیطرج زنجبیل هر یک نیم درم سقمونیا یک دانگ سکبینج دو دانگ بآب کرفس حبها ساخته صبح بخورانند **صفت** دوای خاص برای صاحبان برص وقوباء اوقیه تخم انجره نیم اوقیه صبر دو درم ونیم شربتی سه درم ومداومت استعمال این کنند زیرا که دفع ازاله بهق وبرص خاصیت ست وطلای زنگار که نافع ست در قول ابن نوح گذشت **دیگر** شیطرج کندش بیخ کبر زرنیخ مربی بسرکه مساوی بعسل بسرشند **دیگر** مویزج ثافسیا بیخ لوف کف دریا بآب کرفس وعسل طلا کنند **عظیم الفلاسفه ارسطو** گفته هر که برحل کردن لولو واقف گردید تا آنکه آب گردد بعده بر سفیدی برص طلا کند در طلا کردن یکمرتبه آنرا بر باید ودین سطر توقف حل آن واقف شدم واو آنست که مروارید را بسایند وبآب ترشی ترنج لت کنند ودر شیشه کرده آب ترشی ترنج ریخته سر شیشه محکم بندند ودر خمره سرکه کهنه میاویزند وخم را در سرگین اسپ تا چهارده روز دفن کنند بیرون آورند که آن حل شود وبعده استعمال کنند ومن این را ساخته در علاج زنی مبروصه تجربه کردم واثر بین کرد لیکن الاتمام ننمود **دوای مجرب** که برص را باذن الله تعالی ببرد بگیرند ملح خائط که آنرا شوره باروت گویند دو جزو زاج قبرسی یکجزو خوب ساییده در قرع انبیق شیشه تیزاب آن بچکانند وبر موضع برص آنرا بمالند که فی الحال آبله کنند وازان آب قیح سفید جاری شده مندمل شود وازان سیاه شود وآنچه صبغ جید نماید روغن بادنجان ست که بادنجان صغار بقدر بندقه در آب ونمک بجوشانند تا مهرا شود وافشرده صاف کرده سوم حصه آن روغن زیت اندا

خته باز بآتش ملایم بجوشانند تا آب فانی شود ودر روغن بماند **خضر ابن علی** گوید که در ابتدا شروع بمعالجات قویه نکنند بلکه هر شب تخم شقائق النعمان ده درم ربع درم بخورند وتناول اغذیه سفید رنگ مثل لبنیه وارزیه ولیمونیه وهرچه مولد بلغم باشد مثل ماهی وشیر وکاهو وخرفه ترک نمایند وبر شرخ از لحم اقتصار کنند وهمین جدا کنند وگوشت مرغ گوسفند از ماکیان برای ایشان بهتر ست بهر آنکه خون متولد ازین مائل بسفیدی میباشد وتعهد قی باصل السوس وشبت نمایند خصوصا بعد خوردن طعام در هر شهر دو مرتبه وهر روز اطریفل صغیر وگلقند خورند ودر اغذیه بر قلایا ولحم بریان کبوتر بچه ودیگر طیور ولحوم وحشی وغزال مطنجن یا مطبوخ بتوابل حاره اقتصار ورزند ودر ربیع وخریف مطبوخ منضج از خطمی وگاوزبان وپرسیاوشان وعود ووج ومویز وشیطرج وفوه استعمال کنند وازین قدح سکنجبین عنصلی گلقند عسلی تا یکهفته بنوشند بعد ازان تنقیه نمایند با ایارج لوغاذیا یا ایارج جالینوس یا مجموع با تربد وغاریقون وزنجبیل وآطریلال هر واحد یکجزو وبورق جزو وشحم حنظل ثلث جزو سه درم یا چهار درم بخورند وچند روز ترک نموده باز اعاده کنند باستعمال مطبوخ مذکور وبار دیگر تنقیه نمایند ودر سر با معاجین حاره مثل معجون فلاسفه وجوارش نجاح وتریاق ومثرودیطوس استعمال کنند وهرگاه تنقیه بدن بمسهل ومدر ومقی کردند احتیاج باخراج فضول غلیظ از جلد وظاهر بدن باشد وبهترین چیز برای

فی ازالة الاثر

بیاض مطابق اصل

این استعمال نمایند معجون اقاعی و اقراص مرتب از آن ست و اطریفل کبیر هر شب وقت خواب استعمال کنند و ادمان استعمال شربت اصول و سکنجبین عنصلی نمایند و قبل آن تخم شقائق النعمان مسلم و آطریلال هر واحد یکدرم برگ سداب خشک سوده ربع درم استفاف نمایند و این لطوخ بعمل آرند **صفت آن** شیطرج هندی و فوه و گوگرد هر و جزو چهار درم شقائق النعمان تازه مثلث زرنیخ یکدرم کندش یک مثقال ساییده بعسل سرشته موضع را با پارچه درشت بخارند تا رنگ او متغیر گردد بران لطوخ نمایند **لطوخ** از املای استادی رحمه الله شیطرج هندی و فوه الصبغ و زرنیخ سرخ و خردل سفید هر واحد یک مثقال تراب قلقل و زنگار عراقی هر واحد یکدرم تخم ترب سه درم ادویه ساییده بسرکه و عسل هر واحد یک اوقیه سرشته شب لطوخ سازند و صبح آب گرم و آرد ترمس بشویند و نشف کنند بعده بروغن پسته چرب نمایند **دیگر** شیطرج هندی فوه الصبغ خردل سفید هر واحد سه درم تخم ترب پنج درم و ربع هفت درم کوفته آب لیمو ترکرده آمیزند و بدستور استعمال کنند و اگر مرقشیشا بسرکه ساییده بر برص طلا کنند بسبب جلاء القبض صحت بخشد و استعمال ادویه مقرحه قبل از تنقیه جائز نیست تا جذب ماده و ازدیاد مرض نکند و باید که روغن پسته بعد استعمال ادویه شدید الاسخان محمره جذابه خون مثل زفت و نفط سفید و زرنیخ سرخ و بوبق و پیاز عنصل و شیطرج و عاقرقرحا و شونیز وغیره که در قول بوعلی گذشت و بعد استعمال ادویه مقشره منفطه مقرحه مثل ذراریح بسرکه و عسل بلادر و ثافسیا و کبیکج و سرگین کبوتر و تخم ترب و مازریون و فرفیون استعمال کنند تا که اصلاح آبله کند و روغن بادنجان برص اتا یکسال رنگین میکند و این از خواص عظیمه هست طلا که بخاصیت نفع کند تخم شونیز بمالند و بران عسل بلادر طلا کنند حتی که قرحه کند و لحم مبروص بخورد بعده علاج قرحه نمایند و علاج مجائز برای برص انیست که موضع برص را بسوزن بسیار در جمیع اجزای او بزنند و نمک بمالند و ترک نمایند تا جراحت مندمل گردد پس اگر برص زائل نگردد بار دیگر بدستور سوزن بخلانند و سرکه بمالند چون جراحت اندمال یابد برص زائل شود باذن الله تعالی **مولف اقتباس** مینویسد که سهاگه در آب لیمو ساییده طلا کنند و همچنین بوره جاروب و اگر زائل نشود اول تنقیه معده بقیئات بلغم بکرات و مرات نمایند بعده منضجات بلغم بدهند تا حصول نضج پس تنقیه بدن با یارجات کبار نمایند و بعد از تنقیه بر بلیله مربی و آمله مربی و اطریفل کبیر انطاکی و اطریفل افتیمون نواب علوی خان مداومت نمایند و از مولدات بلغم مانند لبنیات و حموضات و بقولات و فواکه رطبه و طعام شب مانده و ماهی پرهیز کنند **صفت** طلائیکه درین باب بسیار مجرب ست شیطرج هندی سه ماشه و سبز زاج سرخ زعفران کف دریا خبث الحدید بسرکه پرورده گوگرد عاقرقرحا خردل قنبیل برادهٔ مس حب النیل استخوان ماهی سوخته بیخ نی مویزج زهرهٔ بز هر یک دو توله بسرکه بیزند که مثل مرهم شود بعده بخون مار سیاه و خفاش سرشته بعمل آرند تا چهل روز **دوای** علوی خان اگر تا چهل روز متواتر استعمال کنند اصلا تخلف نمیکند و اگر در ابتدا تنقیه بدن کرده باشند بهتر والا بی تنقیه هم نفع دارد پوست بیخ انجیر صحرائی پوست چیته صحرائی که در سایه خشک ساخته باشند بابچی هر یک سه توله گیرو چهارم حصه جمیع ادویه کوفته بیخته بقدر نه ماشه وقت صبح بخورند و بالای آن متصل نان میده بوزن سه توله و همین قدر روغن گاو و شکر سفید بهم مالیده تناول نمایند و اندکی ازین ادویه در آب سرد آمیخته بر برص ضماد کنند و غذا قورمه بچه بز و یا چوزه مرغ بروغن بسیار پخته خورند و شاه ارزانی فرموده که این صبغ برص را رنگین سازد و رنگ آن تا سه هفته نهایت یکماه بماند شب یمانی شوره دردی شراب گل ارمنی شیطرج هندی خبث الحدید و سمه برابر بسرکه آمیخته بکار برند **ضماد** که بنابر نواب محمد علیخان غفور والی رامپور تالیف نموده شد و بسیار مفید افتاده بود چنانچه در مدت چهل روز تمامه زائل شد گل ارمنی شیطرج هندی خبث الحدید شب یمانی حنضض مکی نیله تهوتهه گل بادنجان هر یک یکتوله مائین خرد هلیله سیاه بروغن زرد نیم برشته برگ نیل گل دهدی و تخم آن که در موسم برشکال میباشد هر یک دو توله خسته انبه خام شش توله پوست انبه خام چهار توله شوره سه توله دردی شراب و سرکه در ظرف آهنی تا دوازده پاس علی الاتصال ساییده بکار برند و باید که روزی سه ماشه تخم کاهسی که آنرا آطریلال گویند تا چهل روز قلع میکند و در دارالشکوه هست که خوردن سه ماشه بابچی برابر نهایت چهل روز از مجربات ست و انطاکی فرموده که کعب انسان سوخته بعسل سرشته ضماد نمودن از مجربات ست و همچنین استخوان ماهی **طبری** گوید که معالجه برص محتاج ست بازاله خلط و استفراغ بدن ازان و باصلاح مزاج عضوی که دران برص باشد و تقویت آن بغذای مولد خون گرم قوی و بمراعات زمان خاصته چه علاج برص در سرما دشوار ست بلکه قریب نیست که صحت یابد پس گوییم واجب ست که مریض پرهیز کند از شیر و هر انچه ازان بسازند و هر شیر که باشد و اقتصار کند بر لحوم گنجشک و قنابر و کبوتر بچه در پرواز آمده و بر لحوم حملان یکساله و از حلویات انچه بعسل سفید سازند و رعایت هضم او کنند تا تخمه و سوء هضم واقع نشود و طعام نخورد مگر وقت ظهور اشتهای شدید صحیح و بعد دو ساعت از خوردن غذا اندک شراب کهنه صاف سرخ رنگ بنوشد و در بعض اوقات امر بتنقل بمویز طائفی کنند و از انچه تنقیه بدن او در ابتدای مرض بدان کنند این حب ست

نسخهٔ آن شیطرج هندی یکدرم ماهیزهره نیم درم حب الغار وحب النیل هر واحد دو دانگ زنجبیل چینی دو ثلث درم ایارج فیقرا یکنیم درم جندبیدستر یکنیم دانگ
سنبل الطیب مصطکی هر واحد نیم درم صبر سقوطری سوای آنکه در ایارج ست یکدرم شحم حنظل دو ثلث درم مقل ازرق یکدرم تخم کرفس یکدرم سقمونیای مشوی دو دانگ
و نیم همه را ساییده بآب برگ ترنج سرشته مثل فلفل حبها سازند و در سایه خشک کنند شربتی ازان سه درم و ثلث بر نهار بخورانند بعد پرهیز دو روز و بران صبر کنند و هنگام
آخر عمل او آب گرم که دران شکر جوشانیده باشند چند جرعه متواتر بنوشند و بعد این شربت حب ده روز صبر کنند و یکشربت از مطبوخ افتیمون به نسخهٔ رشاپور بن سهل بتغییر زیادتی
و کمی چیزی ازان بنوشند بعد ازان معجون انقردیا در هر پنج روز یکبار بوزن یکنیم درم بخورند و در بعض اوقات مصطکی بخایند و آب دهن بیرون اندازند و غرغره بمویزج
و عاقرقرحا و خردل سوده در سکنجبین یا مری نبطی حل کرده استعمال نمایند و اگر ممکن باشد معالجهٔ او باین طریق کنند که در ابتدای طعام ترب و نمک بخورند بعده از شوربایکه دران
ترب بسیار پخته باشند شکم سیر شوند و بران آب شبت مطبوخ با عسل و نمک بسیار بنوشند پس پر مرغ بروغن بادام آلوده استعمال کنند و بسختی قی آورند تا معدهٔ او پاک
گردد و باید که این علاج وقت نیمروز یا ظهر باشد تا دران روز چیزی نخورد و اگر از تشنگی ایذا یابد اندک شربت سیب شیرین بنوشد و اگر برگرسنگی صبر نکند اندک کعک یا نان
خشک بخورد و بهتر آنست که چیزی نخورد و چون صبح شود هفت درم گلقند عسلی بخورد و طعام او دران روز چیزی ناشف مثل بچهٔ مرغ بریان و لحم حمل صغیر بریان باشد
بعده روز دیگر بر نهار سکنجبین و آب ترب مطبوخ بشبت قی آورند و گویند که بعد قی بسوی معده فضول بسیار از سر و سائر اعضا فرود می آید و چون روز دیگر قی کند معدهٔ
او پاک گردد و این اخلاط مختلط با غذا بسوی سائر اعضا نافذ نشود و اگر مشایخ را برین علاج قدرت باشد او فق و اصلح بود و درین معالجه بهر حال واجب ست که
رعایت مزاج مریض نمایند پس هر وقت که مزاج او متغیر گردد از معالجه باز ایستند تا آنکه مزاج او بحال طبیعی خود رجوع کند بعده اعادهٔ معالجه برفق کنند و از انچه استعمال او در هر
روز واجب ست این معجون ست بگیرند زراوند مدحرج ده درم جندبیدستر دو بیخ قثاء الحمار و فودنج و فطراسالیون و شیطرج فارسی هر واحد پنج درم بازرد و جاوشیر هر واحد
بست درم صمغ را بآب کرنب نبطی تر کنند و باقی ادویه کوفته بیخته بدان بسرشند بعده همه را با عسل کف گرفته بیامیزند پس هر گاه حل طبیعت او خواهند تقویت با ایارج
و خربق بمقدار قصد آن کنند و ازان سه مثقال بخورد و هر گاه استعمال و مثل استعمال معجونات منظور باشد هر روز نیم مثقال بر ناشتا تناول کند و از انچه تجربه کرده ام
از دوای مسهل این حب ست و هر صاحب برصی که امید صحت او بود چون آنرا بخورد صحت تام یافت **نسخهٔ آن** بگیرند خربق سیاه و زنجبیل و دارفلفل و فلفل سفید و شیطرج
فارسی و عاقرقرحا و سنبل الطیب و مصطکی هر واحد یکدرم صبر سقوطری هفت درم جنطیانای رومی و فلفلمویه و اسقوردیون و ایرسا هر واحد نیم درم مازریون مدبر دو درم
همه را باریک ساییده بآب برگ ترنج و شراب کهنه هر دو یا یکی سرشته حبهای بزرگ سازند شربتی دو مثقال و ربع و دائم آنرا استعمال نمایند مگر وقتیکه سردی شدید
یا آفتاب و منقلبات باشد و این حب دیگر ابو ماهر موسی بن سیار ترکیب داده و آنرا الملقب بحب منجح ساخته و آن مجرب ست **نسخهٔ آن** بگیرند کلکلانج یکجزو ایارج فیقرا دو جزو
خربق نیم جزو سقمونیا یکنیم جزو همه را ساییده باهم بسرشند و حبهای بهین سازند شربتی سه درم و من باین حب بعد معرفت سبب عن علاج شخصی نمودم و در چهل روز صحت یافت
و این معجون را حرانیان تریاق البرص نامیده اند و آن در حقیقت تریاقی ست ابو ماهر ذکر کرده که جابر قطیفی علاج عبد الله بن سلیمان بن برص که او را ظاهر شده باین تریاق کرده بود و در
مدت اندک صحت تام یافت **نسخهٔ آن** بگیرند تریاق کبیر پنج مثقال تریاق اربعه ده مثقال معجون کلکلانج ده مثقال معجون انقردیا پنج شحم سقمونیا پنج قثاء الحمار هر واحد پنج مثقال
ایارج فیقرا و ایارج ارکاغانیس و ایارج روفس و ایارج لوغاذیا و معجون مثرودیطوس هر واحد ده مثقال این همه معجونات را بشراب کهنه حل کنند و در آفتاب بنهند و در
شبها زیر آسمان بدارند و هر روز سه دفعه حرکت دهند تا آنکه خشک گردد و ساییدن آنها ممکن شود پس باریک بسایند و بگیرند خبث الحدید مدبر بسرکه بریان بروغن بادام
سی مثقال و باریک ساییده بران انداخته بار دیگر بسرکه چندانکه برسد بسرشند و باز در آفتاب بنهند و بطریق مذکور حرکت دهند و هر روز چند بار حرکت دهند تا عسل را نشف
کند و خشک گردد بعده باریک بسایند و اگر در آفتاب خشک نشود چندانکه ساییدن ممکن گردد با عسل بر همان طریق بسرشند که آن در عسل منحل شود و باید که معجون
گردد و چون ازین تریاق فارغ شدیم ذکر میکنیم محمومی را که جمع کرده او را بخته شود یکبیر تغییر رنگ ص حتی که برنگ بدن تا چهل روز باقی ماند **نسخهٔ آن** شیطرج فارسی و بیخ نی سوخته
و مویزج سوخته و زعفران الحدید و کف دریا و گوگرد ابیض و عاقرقرحا و خردل سیاه و تخم بیر هرج و حب النیل و برادهٔ مس این همه را در صره بسته بسرکه گذارند دران قطعه از حجر محل
داخل کرده باشند خوب بجوشانند حتی که سرکه غلیظ و سیاه گردد بعده و یکبار آنرا طلا کنند و بگیرند و زهرهٔ معجون مار سیاه اگر یافته شود یا خاکستر لحم او یا خون کرکس یا خون خشاف

ماهی شور

دیگر ذکر کرده‌اند این حب از اثر کهنه و موضع را برنگ اصلی باز آرد اگر از نوع قوی شده که صحت پذیر بود اگر از نوع علی باشد که البته نیکو شود و بلون اصلی تا یکسان یا کم یا زیاده باقی ماند بگیرند چون کرکس و خون عقاب و زهره گاو و حنای سوخته و زعفران و خبث الحدید فولاد و شیطرج فارسی و گل کبر یا پوست یا بیخ آن و شحم انار نارسیده شیرین باشد یا ترش و مازو سوخته و غیر سوخته این همه را در صلایه با خونهای مذکوره بدفعات متوالی در آفتاب بسایند تا خشک گردد و باز تسقیه بخونها نمایند تا آنکه مقداری کثیر از انها تشرب نماید و مثل فرو گیرد و بعده بسرکه تند بمقدار طلای موضع حل کرده طلای غلیظ نمایند وقت صبح و بغیر شستن آن وقت عشا تجدید کنند و تا سه روز برین مواظبت نمایند بعده از ان بدست بمالند پس اگر رنگ و شدید التغیر باشد با اندک روغن بنفشه چرب کنند و در حمام داخل نمایند این مجرب در نهایت قوت ست و در بصره زنی بود که علاج اطفال میکرد و دوای برص میداد حتی که مردم از مواضع بسیار نزد او می آمدند و آنچه از دوا و طلا میداد بدان انتفاع می یافتند مدتی با او معرفت گرفتم که آن علاج از وی بیاموزم تا آنکه بیاموختم و آن این حب بود **نسخه آن** زنجبیل و فلفل سفید و خربق سیاه و ایارج فیقرا همه برابر کوفته بیخته با بارزد محلول در شراب سرشته حبها سازند شربتی از آن درمی و این طلا میکرد شیطرج و سرمه و مازو و استخوان ماهی سوخته و زاج سرخ کوفته بیخته قرص سازند و ازین قرص قطعه گرفته بسرکه حل کرده بر برص بدان طلا کنند

بهق ابیض

و آن سفیدی رقیق غیر غائر ست که بر ظاهر جلد حادث شود و در اکثر مستدیر بود و بر چهره افتد و باشد که تا بسینه رسد و آنرا وضح نیز گویند و بهندی چهیپ نامند و سببش سبب محدث برص ست چون ضعیف باشد اما ماده این رقیق و قوت دافعه قوی و ماده برص غلیظ و قوت دافعه ضعیف بود و بقول شیخ سبب او بلغم خام باشد و بقول طبری ماده او رطوبت محترقه است شبیه بغبار میان سفید و سیاه و ایضا طبری بمقام دیگر نوشته که این مرض از رطوبت فاسد بود که بغذا صرف نشود و طبیعت آنرا دفع کند پس اگر رقیق و گرم گردد بطرف سطح بدن مندفع شود از ان بهق افتد و اگر غلیظ شود و بران لزوجت غلبه کند بطرف لحم و عظم اندفاع کند از ان برص پیدا شود و این مرض عام بود و گاهی بقطعه از بدن مثل سینه و گردن و دست و پیشانی و چهره بدان مخصوص باشد پس مدام از ان بقعه پوست باریک جدا شود تا آنکه ماده او فانی شود و زائل گردد و گویند که این مرض بسرعت زائل میشود بسبب اسهال مفرط و اگرچه آن اسهال از هیضه باشد و ایضا باطلیه جالیه زائل گردد و فرق میان این و برص بجهت برص گذشت و ایضا بهق تام متقشر بود و رنگ بشره را تغیر اندک دهد بسوی غبرت نه بسوی بیاض تام و برص شدید البیاض بود و البته متقشر نشود و تغیر مفرط اندر رنگ بشره دهد و بهق مقدم و اسلم از برص ست و در ابتدای بلوغ مردان و زنان را می افتد و انطاکی گوید که بهق مثل برص ست از سبب و تقسیم و این نیز از امراض متعدیه است اجماعا و متوارثه نزد طبیب نظاهر خلاف نیست و صورت او تغیر جلد از رنگ طبیعی ست بسوی سفیدی اگر بلغم غالب بود و گاهی بهق ابیض ضعف گردد تقدیم نماید و بسا باشد که وضع مغنی فراجان را در تابستان حادث شود و در زمستان مختفی گردد و بسبب رقت ماده و میان انگشتان ابتدا کند و اکثر در بلاد مرطوب افتد و قریب نیست که در هند و حبش فته شود چنانچه او در چین و ترکستان کثرت نماید و سبب او خاص کثرت غسل آب سرد ست و خوردن ماهی شور و مثل بادنجان و گویند که پوشیدن پارچهای درشت و سبب عام آنچه در برص گذشت **علاج** سکنترا از علاج برص علاج این نمایند و ایضا تنقیه بمسهل بلغم کنند و گلنار و بابونج برابر وزن گرفته کوفته بیخته در آب آمیخته بمالیدن فائده میکند و دیگر ادویه جالیه طلا کنند و چون کهنه گردد بمعالجات برص پردازند و حکیم ارزانی گوید بسیار باشد که ماده در بدن کمتر بود و باطلیه بی تنقیه نفع تمام حاصل آید و این دوا مجرب ست عاقرقرحا اطریلال پوست بیخ کبر شیطرج هر یک دو درم حمامه را کوفته بیخته بعسل سرشته مقدار یک مثقال بدهند و یک ساعت در آفتاب نشانند تا عرق کند پس همان روز یا روز دیگر هر جا که بهق بود آبله شود و زرداب برآید صحت روی نماید **ذکر ادویه مفرده** نافع بهق ابیض کندش تخم ترب مساوی گرفته بهق را خاریده بعد خاریدن شسته پس خاریده چندانکه خون برآید بعده بدان طلا کردن مرارت مجرب سویدی ست و کذا روغن بیضه نوشادر مخلوط کرده ده بار طلا کردن مجرب اوست و ضماد پوست خربزه زرد خشک کرده مثل غبار سائیده بسرکه سرشته برات و کذا اکل سوسن سفید و کذا خاکستر سرطان نهری و کذا قلب پیاز عنصل باریک سوده در حمام چند بار ضماد و اکل کتیرا ضماد شراب کهنه و آرد باقلا و کذا بیخته بسرکه و کذا فوه بسرکه تند هر واحد مجرب نوشته **و ضماد** قسط بعسل یا سرکه سرشته و کذا فلفل سیاه و نطرون و کذا حمود بسرکه در آفتاب یا حمام و کذا شونیز بسرکه و کذا اسداب بنطرون یا بسرکه و کذا تخم سداب و کندش برابر و کذا اسیر سوخته و غیر سوخته بعسل آمیخته و کذا اسیر و بادیان باریک سائیده در حمام و کذا آرد

با قلا و نخود سرخ هر یک دو درم و فلفل سیاه چهار درم و کذا تخم خطمی بسرکه و کذا شیر انجیر تنها یا با آرد جو و سرکه و کذا انجیر خام بسرکه و آرد گندم پخته و کذا پیاز نرگس بسرکه و کذا پیاز
سوخته یا غیر سوخته بسرکه در آفتاب و کذا جوز السرو و کذا مهره سوخته و کذا کف دریا بسرکه و کذا خردل بعسل و سرکه و کذا خون خرگوش گرم وقت ذبح آن و کذا
پوست درخت دلب بسرکه و کذا برگ حرف سفید سوده بسرکه عنصل و حنا سرشته و کذا مار قشیشا بسرکه و کذا تخم انجره و پیاز نرگس و کذا گوگرد بسرکه و کذا عصارة
قثاء الحمار و یا بیخ آن بسرکه بالخاصیت و کذا کهربا و سرکه و کذا تخم پیاز بسرکه در آفتاب برات و کذا حلزون سوخته و کذا تخم ترب بسرکه یا آب کرفس و کذا اشق بسرکه
و کذا نیل هندی و کذا فربیون بعسل و کذا خزف تنور و تخم ترب بسرکه سرشته و کذا بورق بسرکه و کذا زنجبیل و هیل برابر بعسل و کذا بندق هندی و کذا سیر صحرائی بعسل
آمیخته و کذا پیاز عنصل بریان و کندش مساوی بسرکه سرشته و کذا خاکستر مار که در خانه باشد با آب سداب سرشته بالخاصیت و کذا روغن گاو و عسل و سداب
ده مرتبه و کذا آرد جو و انجیر با آب پخته سوده و کذا شیلم و گوگرد بعد تنقیه در آفتاب یا حمام پنج مرتبه و کذا خربق سفید پنج درم خربق سیاه دو نیم درم باریک سوده بسرکه تند
در حمام چند بار و کذا بیخ یاسمین صحرائی باریک سوده با انجیر در آب پخته آمیخته یا بسرکه آمیخته و کذا جند بیدستر و تخم ترب بسرکه تند سرشته چند مرتبه و کذا کباشی و قرنفل و کندش
و تخم ترب مساوی باریک سوده بعسل سرشته و کذا خاکستر سرطان بحری و کذا تخم مویز پنج درم تخم ترب ده درم بعسل سرشته در حمام چند مرتبه و کذا مازریون بعسل یا بسرکه
و کذا حب البلسان و تخم سداب و انجیر و زرنیخ زرد مساوی بعسل سرشته و کذا اندروش باریک سوده بسرکه سرشته و کذا زوان سفید و کبریت چند بار و کذا مویزج و زرنیخ سرخ برابر باریک سوده بسرکه
سرشته چند بار و کذا سرگین موش و کذا حب محلب باریک سوده یا خاکستر آن و کذا ماميران بسرکه و کذا آب برگ انجیر سیاه و کذا زهره خارپشت و کذا دردی سرکه و کندش برابر
بعسل آمیخته و کذا کرده بز شکافته و گوگرد بران پاشیده بریان کرده نهند یا آن گرفته **و طلاء و شرب** فوه و کذا عصفر بسرکه یا عسل و کذا احرنت سیاه بسرکه و کذا وج
و کندر هر یک مثقال و کذا غرد اسنی کذا تخم اهوه و کذا زراوند مدحرج و کذا زوفا که آن خراست و کذا قنه و کذا غاریقون چند روز متواتر و کذا کرنب و کذا خربق سفید و کذا صبر و کذا فقر الیهود
و کذا شحم حنظل **و اکل** شیر آمله بعسل بمداومت و کذا هیل دو درم هر روز بعسل سه درم تا سی و پنج روز متواتر و کذا هلیله کابلی خسته دور کرده مرات کثیره **و شرب**
آب فراسیون هر روز ده درم تا ده روز و اخلاط محموده با دویه بهق و کذا مرشتن ادویه آن بعسل که مقوی فعل آنهاست و تنقیه بحب النیل و امثال مغز یا پوست خربزه
زرد و کذا برگ ترب در حمام چند بار و غسل با آب کبریتی هر واحد جالی و قالع بهق ابیض ست **و بقول** اطبای هند سهاگه خام در آب لیمون کاغذی حل کرده تا یکهفته
ضماد کنند و در آفتاب نشینند و اگر زرنیخ برابر سهاگه افزوده در ترشی انبه خام سوده طلا کنند نیز مفید بود **دیگر** برگ کیله را سوخته در آب آمیخته بمالند **دیگر** که چیپ را
دور کنند عدس در ظرف گلی بسوزند و با شیر میش سائیده طلا نمایند و تمام روز بدارند وقت شام با شیر مذکور بشویند و سه چهار روز همچنین عمل آرند **دیگر** تخم ترب باریک سائیده
در روغن ترشی آمیزند و طلا نموده در آفتاب نشینند تا خشک شود **دیگر** شبنم از درخت نخود یا گنجد گرفته بمالند **دیگر** بیخ سرکنده با سرکه سائیده طلا کنند **دیگر** زر یلی آب بیخ ره
مالیده باشند **دیگر** سنگ کورنڈ بروغن یاسمین سوده طلا کرده باشند **دیگر** شیر درخت رتن جوت که برخشی احاطه یا فهما لکفرمی نشانند بر بهق بمالند **دیگر** از استخوان
ساق گوسفند نصف مغز او بر آورده گره زرد چوب دران بگذارند و سر سوراخ بار آرد بند کرده همراه گوشت نا خورش بپزند و بعد پختن آن گره را از استخوان بر آورده با
اندک سهاگه خام در آب ساده یا آب لیمو سائیده ضماد کرده باشند که دافع بهق و کلف ست **ذکر ادویه مرکبه** مفید بهق **اطریفل** که بهق ابیض را نافعست هلیله
کابلی بلیله آمله برگ سنا هر یک ده درم ده تو بیست درم وج دو درم مصطکی سه درم افسنتین پنج درم مویز منقی سی درم عسل قدر کفایت **حب** برای چیپ از مجربات
راقم نیله تهوته سم الفار سهاگه بریان هر واحد یکماشه سائیده بقدر نیم نیم سرخ حب سازند و صندل در آب لیمو سوده این حب با صندل سائیده بر بهق ابیض یا اسود
ضماد کنند و بعد یکساعت با آب سرد بشویند **دوائیکه** جهت بهق نافع از بیاض استادی مرحومی نگنده ماشه مرچ سیاه پنجماشه هر دو در پاو آثار آب خورده باشند **ایضاً**
منه مجرب اکاس بیل نیم پاو چوک باچی توتیا گندهک سهاگه هر یک چهار دام مرچ سیاه سه ماشه در بیخ کوفته در آب اکاس بیل کهرل کرده بر بهق بمالند **ایضاً** عنه پوست
بیخ سپستان پوست بیخ نیل دشتی پوست بیخ انجیر صحرائی هر یک ده توله گندهک یک توله کوفته پخته در شیر بز سیاه آمیخته بر موضع بهق طلا کنند **دوائی** که با سهال از شیوه
از بیاض مذکور صندل سرخ ششماشه سم الفار دو سرخ هر دو را در آب سائیده سه حصه کرده هر روز یکحصه بر بهق بمالند بعد چند ساعت بشویند و قدری روغن چنبیلی بجای
دوده سر را استعمال کنند **نوع دیگر** بجهت چیپ صندل سفید چهار ماشه هرتال طبقی دو ماشه هر دو را در آب لیمو سوده بمالند و در آفتاب نشینند بعد خشک شدن

باب گرم بشویند **نوع دیگر** مجرب صندل سفید و سرخ نشاسته هر واحد یک توله سم الفار دو نیم سرخ باریک سوده قدری بگلاب سرشته طلا نمایند **دوای دیگر** برنج ساتهی لاکهه تخم پنواڑ بآب شبینه بکر طلا کنند **ایضاً** سهاگه بریان بابچی تخم ترب مساوی با سرکه سابیده بمالند **ایضاً** برگ کرنج زرد چوبه هر واحد یک جزو سهاگه دو جزو سابیده طلا کنند **ایضاً** تخم ترب زرد چوبه ناگ کیسر سرشف در آب جزات سابیده طلا نمایند **ایضاً** بابچی یک استاگر یعنی هر دو را بآب ادرک دو روز سحق بلیغ نموده حب ها بقدر کنار بشتی ساخته یکی بخورند و یکی ضماد سازند و در نسخه دیگر گندهک آمله سار یک توله نیز داخل است و صرف برای ضماد نوشته **ضماد** برای چیپ تخم پنواڑ نیم پاو سرشف زرد تخم ترب اجواین بای بڑنگ نمک سانبهر زرد چوب صبر سقوطری دار هلد قسط تلخ گوگرد سهاگه بریان هر یک هفت ماشه توتیای سبز بریان دو ماشه سابیده در دوغ آمیخته طلا سازند و در آفتاب نشینند و بعد یک گهری بآب نیم گرم غسل کنند **ایضاً** مرداسنگ رال گندهک آمله سار سهاگه تخم ترب برابر در عرق لیمو سابیده طلا کنند **طلا بجهت** بهق ابیض شیطرج فوه تخم ترب کف دریا خردل شب یمانی زرنیخ برابر بسرکه تیز بسایند و در آفتاب طلا کنند که برص و بهق سیاه را نیز نافع است **طلا برای بهق سفید** زرد چوب آنبه هلدی آمله دانه لاکهه گندهک آمله سار تخم پنواڑ گند بک چاچیه مساوی کوفته بیخته بآب خالص سرشته طلا نمایند **طلا برای بهق** پوست تخم مرغ را در سرکه کهنه سه روز بخیسانند که مضمحل شود بعد از آن نوشادر و نمک کوفته بایکدیگر آمیزند و سه روز متواتر بمالند اگر بر طرف شود بهتر و الا بار دیگر گل... **طلای دیگر** تخم ترب و تخم جرجیر و فوه و کندش و شیطرج و شحم حنظل و مازریون و خردل و سقمونیا برابر کوفته بسرکه طلا کنند و این طلا سخت قوی است قدری قلیل بکار برند و هر گاه برود و آبله کند روزی چند طلا نباید کرد تا ساکن شود پس معاودت باید کرد **معجون بلادر** به نسخه هندی نافع بهق و برص معمول مولف مفتاح بلادر کلاه دور کرده پاو آثار در شیر ماده گاو دو نیم رطل بجوشانند چندانکه شیر منجمد شود و بلادر را برآورده از پارچه صاف کرده نیم رطل کنجد سیاه سوده آمیخته خوب بکوبند تا یکذات گردد پس قسط تلخ دارچینی جوزبویه قرنفل نارمشک ساذج هر یک ده درم بابچی هلیله سیاه هر یک نیم رطل کوفته بیخته با نیم وزن اجزا عسل و پنج رطل شکر سفید بطریق معجون بسازند شربت مثقالی تا دو درم **اقوال اطبا** انطاکی گوید که در بهق ابیض ابتدا باقی آب ترب و عسل بورق کنند و قبل از آن ... نخورانیده باشند بعد از آن این منضج استعمال نمایند اصل السوس ده درم بنفشه ترب ... صعتر ... شش درم بادآورد ... شاه ترج ... هر واحد سه درم ... پوست بیخ کبر هر واحد دو درم در ده چندان آب بجوشانند حتی که ربع بماند صاف کرده همراه ... مرتبه بنوشند و بعد دو هفته برای تنقیه ایارج کبار دهند صبح لوغاذیا کبیر وقت شام و جوارش فلفل اگر تعمل ... و علیل ... مزاج ... سیاه ... بخر ... دهند تا علیه ... خاص بدان روغن بادنجان است که در علاج ... شد و گاهی با آن کندش و شیطرج می آمیزند **ایضاً** ... بسایند ... نوشادر بسایند در سرکه با آب لیمون ... طلا کنند و مالیدن مگس مفید بود و مالیدن محل بهق تا سرخ شود ... طلای مذکور ... گویند که این طلا مزیل بیاض است ... برای مطلق بهق و برص ... که در غیر انسان در همه ... برص گفته شد در اینجا نیز داشتی کام بکار آید و ماء العسل ... بزرگترین ... بهق ابیض ... بهق سفید ... سفید مثل شیر ... مثل خربزه هندی **مسیحی** گوید که در بهق ابیض این معجون بعد تنقیه نفع کند سنبل الطیب مصطکی جوز بوا ... زنجبیل ... سلیخه قسط اسارون تخم کرفس ... نانخواه هر واحد پنج درم افتیمون مویز منقی هلیله سیاه بلیله آمله هر واحد ده درم عسل مقدار حاجت شربتی چهار درم **دیگر** زنجبیل قسط اسارون هر واحد پنج درم افتیمون مویز منقی هلیله سیاه بلیله آمله هر واحد ده درم عسل بقدر حاجت شربت آن چهار درم **دیگر** زنجبیل قسط اسارون هر واحد دو درم افتیمون چهار درم کمازریوس مصطکی جوز بوا اسقولوقندریون سلیخه هر واحد دو درم صعتر کوهی چهار درم صبر غاریقون هر واحد هشت درم تربد سفید مقل هر واحد پنج درم عسل **مقدار** حاجت شربت چهار درم و بر بهق سفید و سیاه هر دو خربق سیاه بسرکه و حلیم ترمس و پوست بیخ کبر بسرکه و فوه بسرکه و شیطرج بسرکه ... زنجبیل طلا کنند و برای بهق سفید قسط جنطیانا مر زراوند مدحرج عاقرقرحا هر واحد یکدرم تخم ترب چهار درم کوفته بیخته بسرکه و قطران بسرشند و طلا کنند ... سوخته چهار درم فرفیون سوخته ... بلادر سوخته نیم درم خربق سیاه دو درم کوفته بسرکه که در آن قطران گداخته باشند بسرشند یا بقطران که با سرکه جوشانیده باشند تا آنکه سرکه فانی شود و قطران باقی ماند و طلا کنند **مجوسی** گوید که علاج بهق ابیض مثل علاج برص است الا آنکه ادویه بهق ضعیف تر در قوت ... باید ... قوت برص و بهق بود

صفت طلا بیخ کبر بسرکه طلا کنند ویا پوست بیخ کبر بسرکه سرشته ویا بترمس باریک سوده بسرکه سرشته ویا آهک آب دیده با آب حل کرده بر موضع طلا کنند واین دواست وازادویهٔ او
برای بهق ابیض شیطرج وعاقرقرحا وتخم ترب وکندش وخردل مساوی باریک سوده بسرکه خمر سرشته در آفتاب طلا کنند **دیگر** زنگار یکجزو نطرون دو جزو باریک سائیده
بعسل بسرشند ودر آفتاب یا در حمام طلا نمایند **دیگر** برای بهق سفید مس سوخته ونوشادر هر واحد یکنیم اوقیه آهک دو اوقیه در سرکه ترکرده یکهفته در آفتاب نهند وطلا کنند
سعید گوید که علاج بهق ابیض بخوردن گلقند عسلی وتعرق در حمام بر نهار وقی در هر ماه دو مرتبه واسهال در هر فصل بحب صبر یا بحب ایارج کنند واز اغذیهٔ مولد بلغم
منع کنند وطلا بحضض ومیعه وگوگرد ومازو وخربق سیاه وکندش ونوره وتخم ترب مساوی سائیده بسرکه خمر سرشته استعمال نمایند **ابو منصور** گوید که علاج بهق ابیض
آنیست که مریض احب مخرج بلغم مثل این حب بخورانند پوست هلیله کابلی دو درم تربد سفید یکدرم عسل بقدریکه سرشته شود شربتی سه درم ویا بگیرند اطریفل صغیر دو درم
تربد یکدرم شحم حنظل ربع درم واین یک شربت ست در هر ماه چهار بار بخورند ویا بعض ایارجات بدهند واز شیر وماهی وخربزه وغیره اغذیهٔ مولد بلغم پرهیز کنند وبخوردن
اطریفل صغیر ودخول حمام مداومت نمایند وبر موضع شیطرج وفوه الصبغ بسرکه طلا کنند ویا بصابون طلا بر طلا بسرکه در آفتاب نمایند که آنرا ببرد وطلا بعد تنقیهٔ
بدن کنند واین طلا قوی ست ونسخهٔ این همانست که در قول مجوسی گذشت لیکن درینجا فوه عوض عاقرقرحا نوشته **ابن الیاس** گوید که هر صبح مطبوخ بادرنجبویه
سه درم بگلقند شکری ده درم بنوشند وغذا مزوره نخود ومغز بادام یا مغز حب القرطم بعد ازان تنقیهٔ بدن بمطبوخی نمایند که دران تربد وغاریقون باشد ومقوی
بشحم حنظل بود وقی کردن بتخم ترب وتخم شبت واصل السوس ونمک وعسل ایشان را نافع بود ونخوداب بالحم ماکیان وکبک وتیهو ودراج غذا سازند وبعد تنقیهٔ بدن
این طلا کنند ونسخهٔ این سوای خردل همانست که در قول مجوسی گذشت ودر نسخهٔ دیگر فوه عوض عاقرقرحاست وخوردن فاشرا بهق وبرص را زائل کند وبگیرند
حنظل وقنطوریون دقیق وموضع را بخرقهٔ درشت مالیده طلا کنند **خجندی** گوید که هر صبح طبیخ بادیان واصل السوس یا بادرنجبویه با گلقند بنوشند وبا یک حب القرطم
در بهق ابیض وبرص استعمال نکنند که آن مورث برص است وبعد نضج تنقیهٔ بمسهلات بلغم کنند یا بگیرند دو درم اطریفل صغیر وتربد یکدرم وشحم حنظل یکدانگ
وکتیرا نیم دانگ سقمونیا نیم دانگ اضافه کنند واین یک شربت ست وبرین در هر ماه سه چهار مرتبه مواظبت نمایند ویا ایارج لوغاذیا وبعد تنقیهٔ تامه استعمال
اطلیه کنند واین طلا آنرا نافع ست شیطرج عاقرقرحا فوه الصبغ سائیده بسرکه سرشته طلا کنند **طبری** گوید علاج بهق ابیض آنیست که نظر کنند بقوت علیل
وسن ومزاج وعادت وصناعت او وبفصل سال پس اگر فصل چنان باشد که دران استفراغ ماده جائز نبود بوجهی سببی استفراغ آن نکنند واز معالجه باصلاح
غذا اقتصار نمایند وغذای او مصلح خون گردانند واز اطعمهٔ مرطبهٔ البته اجتناب ورزند پس هرگاه زمانه برسد که دران استفراغ جائز باشد ابتدا بفصد کنند اگر بدن
ممتلی بامتلای قوی باشد وبعض اوائل صاحب بهق را از فصد منع کرده اند وامر چنین نیست بلکه بهترین اشیا در معالجهٔ او استفراغ بفصد ست اگر امتلا قوی
باشد پس نگاه کنند اگر بهق بر سینه وگردن باشد حقنه که دران بابونه واکلیل الملک واندک شحم حنظل باشد بعمل آرند وبعد دو سه دفعه از استعمال حقنه چند روز
راحت دهند وغذا بدهند بعده این مطبوخ بنوشانند **نسخهٔ آن** هلیله سیاه تخم دور کرده ده درم پوست هلیله کابلی هفت درم پوست بلیله آمله سنای مکی اسطوخودوس
قنطوریون دقیق حشیش غافث افسنتین رومی اسقولوقندریون هر واحد سه درم ماميران چینی شحم حنظل هر واحد یکنیم درم تخم کرفس انیسون بادیان هر واحد
ده درم افتیمون هفت درم ونیم درم ریوند کوفته در صره بسته مویز منقی بست درم همه را بدستور مطبوخ بپزند وصرهٔ افتیمون دران اندازند پس بقدر احتمال
قوت مریض صاف کرده بنوشند واتم شربت او یکصد وبست درم ست وتقویت این شربت چنان کنند که یکدرم غاریقون ونیم درم تربد ودو دانگ
ایارج فیقرا وسه طسوج سقمونیا سائیده بعسل بسرشند وقبل از تناول مطبوخ بیکساعت زمانی دران بمالند واز این مطبوخ در مدت یکماه دو شربت بنوشند
بعده راحت دهند وچند روز ترک نمایند واصلاح غذای او کنند تا قوت او باز آید بعد ازان بصورت بهق نظر کنند پس اگر کم شده باشد حاجت بطلای دیگر
نیست که آن بدخول حمام ومالش منحل ومتفشی گردد واگر کم نشود ومعالجه دران اثری نکرده باشد امر بغرغره از مویزج وعاقرقرحا کنند وآنچه در باب غرغره برای
ذابح ونقوه واسترخا ذکر کرده ایم بعده این طلا کنند بگیرند گوگرد یکجزو ونمک هندی نیم جزو حرمل مثل او تخم ترب کندش هر واحد دو ثلث جزو بیخ عرطنیثا دو جزو سائیده
بسرکه خمر حل کرده در حمام بر موضع بهق سه روز متواتر طلا نمایند ودران عرق آورند پس آب گرم بران ریزند وبپارچهٔ درشت بمالند ودائم تازه وال آن گلقند

عسلی و سکنجبین عنصری دهند اگر متحمل این باشد تا آنکه ازان پاک گردد و از انچه در کتابی ندیدم جماعتی از اطبای فضلا را دیدم که علاج میکردند صاحب بهق ابیض را بطریق که ایشان منع میکردند از احتمام البته و از جماع و اگرچه امتلا بودی و امر میکردند به نشستن در چشمهٔ کبریتی و ایشان را نقوع صبر بکاسنی می نوشانیدند و بهق بآن طریق زائل می شد و از طلائیکه تجربه کرده ایم و اگرچه در کتب نیست خون کبوتر بچه است که بذبح خارج شود و صمغ در سرکه گداخته و مالش او در حمام و اشنان سبز و مغز خربزه مالیدن **ایضاً** او در مقامی دیگر مینویسد که علاج بهق تنقیهٔ بدن باین مطبوخ ست پوست هلیلهٔ کابلی چهل درم افسنتین رومی شاهتره هر واحد پنج درم افتیمون هفت درم قنطوریون حشیش غافث هر واحد پنج درم فودنج هر واحد سه درم مویز منقی بست درم همه را بدستور مطبوخ بجوشانند و بعد صاف کردن هفتاد تا هشتاد درم ازان صاف کرده بران پنج درم شکر سفید و دو دانگ نمک نفطی انداخته نیم گرم بعد پرهیز بنوشند و این دو یا سه دفعه در یکماه بنوشند بعده از اغذیهٔ غلیظه بالکل پرهیز نمایند و بدخول حمام هر دو روز یکبار امر کنند و موضع را بسرکه که دران تخم ترب و کندش سوده باشند بمالند و دائم اطریفل صغیر استعمال کنند و بهترین چیزیکه بآن بهق را بعد تنقیهٔ بدن طلا کنند افشردهٔ برگ انجیره و عسل ترش ست و گاهی آن فلفل سفید سوده بسرکه آمیخته نیز استعمال میکنند و این مرض بسرعت زائل میشود و من خلقی را علاج کردم بریختن آب گرم که دران نمک و کبریت جوشانیده بود و صحت تام یافتند و طلای هر روغن و بهتر زیت ست آنرا زائل میکند و نشستن موضع بآب گرم مدام آنرا دور میکند و محنت و تعب بصولجان و تعب بدن حتی که عرق آید آنرا زائل می نماید و بیخ سوسن آسمانجونی و خاکستر ابریشم که بسرکه حل کرده نیز آن را زائل می کند

بهق اسود

و آن نشانهای سیاه بود که بر جلد حادث شود و چون آنرا بمالند مانند سبوس ازان جدا شود و بعد مالیدن سرخ نماید و چون افراط کند برص اسود حادث گردد و حدوث او از مخالطت مرهٔ سودا با خون و جریان او باوی بسوی جلد بود و اکثر آنست که جوانان را بسبب احتراق صفرا در ایشان و میل او بسوی سودا حادث شود و همچنین در بلاد حاره و در مداومت کنندگان کد و تعب و تناول کنندگان اغذیهٔ حریفه مولد سودا و انطاکی گوید که بهق اسود را اکثر قوابی و حزاز گویند و تعطیش نیز نامند بهر آنکه از افراط عطش افتد و صورت او تغیر جلد از رنگ طبیعی بسوی سیاهی ست بسبب غلبهٔ سودا و اغلب در تولد او تقدم ضعف طحال بود و بسیاست که مقدمهٔ جذام باشد مگر در زنان حامله و از حبس حیض ایشان بسبب استناد او دران هنگام بسوی فضلات خون و سبب خاص او خوردن ماهی شور و مثل بادنجان بود علاج اول فصد کنند و مسهل سودا و ماء الجبن دهند بالجمله مانند علاج جذام علاج کنند و ترطیب بدن و مزاج باستحمام مفرطه و باغذیهٔ مولد خون رطب نمایند و خربق سیاه بسرکه طلا کنند و طلای زرنیخ و زاج و گوگرد بآب ترب مجرب ست و همچنین مرداسنگ سفته با سرکهٔ کهنه سحق کرده بر محل بهق سیاه و سفید مالیدن مجرب و صندل سفید یکماشه سم الفار یکحبه سوده طلای رقیق ساختن و بعد چهار گهری شستن در ازالهٔ بهق سیاه از مجربات صاحب تکمله است **اقوال** جهره طبری گوید که انچه در علاج بهق ابیض ذکر کردم بعینه معالجهٔ بهق اسود ست غیر آنکه انچه بعد تنقیه دهند بجایش اطریفل صغیر و کبیر بدهند اگر مزاج او متحمل باشد و اگر مزاج او حدت پذیرد یا خشک گردد معالجهٔ او بطریق مذکور ترک نمایند و تعدیل بتطفیه و ترطیب کنند تا آنکه مزاج او اعتدال یابد و نقل معالجهٔ او بفصل موافق تر مثل فصل ربیع یا خریف کنند و از بلاد او بسوی بلد او فق نقل نمایند **عیسی** گوید که بهق اسود را نفع میکند اسهال بهلیلهٔ سیاه و کابلی و بلیله و آمله و افتیمون و بسفایج و نمک هندی و لاجورد مغسول و اسطوخودوس و غاریقون و حجر ارمنی و هر چه در بهق ابیض مذکور شد بدان طلا نمایند و خاصته برای بهق اسود این طلا نیکوست زرنیخ احمر و بنطرون و گوگرد آمیخته بعد مالیدن آن بنطرون در آفتاب طلا کنند **دیگر** خربق سیاه خربق سفید آهک مغسول پوست بیخ کبر صبر شقائق النعمان بسرکه طلا نمایند **شیخ** میفرماید واجب ست که ابتدا بفصد کنند اگر در انجا کثرت خون باشد و باستفراغ خلط محترق و سوداوی مثل طبیخ افتیمون و غاریقون و هلیلهٔ سیاه و بسفایج و اسطوخودوس و مویز و انجیر و مانند آن و حجر ارمنی و لاجورد و چون در ادویهٔ آن افتد بالغ النفع بود و خربق و ایارج لوغاذیا و ایارج روفس و غیر آن و از استفراغات ملایم ماء الجبن بافتیمون ست هر روز یک درم افتیمون در یک قدح ماء الجبن باهستگی بنوشند و گاهی نفع میکند آنرا استعمال اغذیهٔ حسن الکیموس و استعمال حمامات و استعمال اطریفلات افتیمونی **سفوف** نافع برای آن و برای برص اسود نیز هلیلهٔ سیاه آمله شونیز هر واحد یکجزو زوفرا یکنیم جزو هر روز سه درم صبح و سه درم وقت عشا بخورند و هرگاه بدن گرم شود چند روز ترک نمایند بعد ازان اعاده کنند و لازم ست عنایت باشتغال باصلاح حال طحال اگر فاسد باشد و از جذب سودا ضعیف بود و بعد ازان اطلیهٔ قاشرهٔ قوی الجلاء و جاذب خون

صحیح استعمال کنند و هرگاه آبله کند چند روز راحت دهند تا آنکه جلد ساقط گردد بعده معاودت کنند اگر بسوی آن حاجت افتد و گاهی نمیگذارند که آبله کند بلکه هرگاه در سوزش
آغاز کند ترک میکنند تا آنکه ساکن گردد بعد ازان اعاده می نمایند و آن ادویه مثل تافسیا و فلفل و خردل و حرف و شیر یتوع و شیطرج و حرمل و تخم ترب و پوست بیخ کبر ست
و طلا بکبیکج نیز نافع در بهق و برص ست بسبب شدت جاذب خون و استخوان بوسیده و نوی کهنه بوسیده از دیوار گرفته و جمیع جالیات قویه مذکوره در باب قلع آثار و امثالها
بدان طلا کنند آب قنابری در طبیخ حنظل ست صفت طلای جید بگیرند تخم ترب و باکندش سوده بر بهق اسود در حمام طلا کنند و ایضاً تخم ترب و تخم خردل با تخم مطبوخ
در سرکه سرشته طلا نمایند ایضاً طلای جید شونیز بریان شیطرج فارسی هر واحد ده درم شب یمانی نشاسته هر واحد سه درم زاج مازو هر واحد ده درم تخم حرمل بریان تخم ترم
بسرکه کهنه طلا کنند بعده اگر اثر عارض شود تدارک آن بشیر زنان نمایند و جمیع اطلیه قویه مذکوره در باب برش و نمش و غیره نافع بهق اسود ست صاحب کامل گوید که دوای
بهق اسود آنست که تنقیه بدن با دویه منقی سودا کنند و از اغذیه مولد سودا منع نمایند و برای بدن ماده معتدل با غذیه معتدله باز آرند و بعد تنقیه بدن این اطلیه
بر موضع طلا کنند سرگین ترزور که آنرا برنج خورانیده باشند ساییده بسرکه آمیخته طلا نمایند و یا بگیرند پیاز دبارک ساییده در آفتاب ان طلا نمایند و یا بگیرند ترس
و بارک سوده بعسل یا سکنجبین سرشته در آفتاب یا در حمام طلا کنند و یا خربق سیاه بگیرند و مثل سابق بدان عمل نمایند صفت طلا برای بهق سیاه زرنیخ و زاج
و کبریت مساوی باریک ساییده بسرکه سرشته طلا کنند ابن هبة الله گوید که علاج بهق اسود بفصد و اسهال مخرج مره سودا مثل مطبوخ افتیمون و منع از اغذیه
مولد سودا مثل عدس و کرنب و لحم بقر و بادنجان و استکثار از حلوا و تعدیل غذا کنند و غذا مرطب مثل لحم ماکیان و حملان صغار و زردی بیضه و شراب رقیق اختیار نمایند
و در حمام داخل شوند و با ین دوا طلا سازند صفت آن تخم ترب تخم جرجیر و کندش و قسط هر واحد دو درم ساییده بسرکه و عسل سرشته استعمال کنند ابن نوح گوید
که علاج این اولا فصد بفصد اندام ست بعد ازان طبیخ افتیمون بمرات کثیر بنوشند و مداومت تناول این معجون کنند بگیرند هلیله سیاه و افتیمون و کوفته با مویز منقی بسرشند
و هر روز بقدر جوزه بخورند و از همه مولدات سودا اجتناب نمایند و غذای او لطیف سریع الانهضام مرطب سازند و ادمان حمام بلا توقف نمایند و تدبیر مالیخولیا کنند و اطلیه
مذکوره در باب بهق ابیض طلا نمایند طلا برای این شیطرج فوه هر یک دو جزو مرداسنگ زاج هر واحد یک جزو در انک چهار جزو بسرکه که اندران قطعه آهن جوش کرده باشند تا آنکه سیاه
شود بسرشند و طلا کنند و از مجربات برای آن اینست که آب قنابری طلا کنند و یا بگیرند خاکستر افعی مگین سوسمار و بغوره برنج مطبوخ ساییده طلا سازند که این هر دو نوع
بهق را نافع و مجرب ست و طلا تخم عنب الثعلب نیز بسیار نافع بود ابن الیاس گوید که در اول امر فصد از اکحل و از داجین کنند و اخراج خون بقدر قوت و واجب نمایند
و از اغذیه غلیظه منع کنند و استفراغ بدن بعد تمام نضج بمطبوخ افتیمون یا حب آن نمایند و یا بگیرند سنا هفت درم بادرنجبویه تخم کاسنی بادیان هر واحد سه درم جوشانیده
صاف نموده شکر ده درم داخل کرده معجون نجاح هفت درم افزوده بنوشند و بعد استفراغ بمخودات و مغز حب القرطم و لحوم تیهو و ماکیان و کبک غذا سازند و استحمام کثیر استعمال
نمایند و ترطیب مزاج کنند و بعد تنقیه بدن موضع سواد را باین ادویه طلا سازند پوست بیخ کبر شیطرج هندی و خربق سیاه و خردل مساوی کوفته بیخته بسرکه کهنه سرشته طلا کنند
خجندی گوید که فصد هر دو هفت اندام کنند و از اغذیه حریفه و لحوم مولد سودا مثل لحم فرس و بقر و خرگوش و لحوم شکار و بقول گرم منع کنند و هر صبح شربت نیلوفر یا بنفشه
یا سکنجبین ساده بماء الجبن بنوشند و غذا حصیم مقشر بادام یا لحوم مرغ اله طیور و جو مثل لحوم مذکوره سازند و بعد نضج بمطبوخات که دران سنا و هلیلجات و افتیمون و خیار شنبر
و مانند آن باشد تنقیه کنند و استحمامات کثیره در غیر وقت خلو استعمال نمایند و بعد تنقیه تامه اطلیه جالیه بران طلا کنند انطاکی گوید که قی بشبت و مغز خربزه و حب البان
و نمک سکنجبین کنند بعده ملازمت بر گلقند شکری و سفوف سودا و آب شاهتره بروغن بادام و شکر نمایند پس اگر حاجت بمطبوخ افتیمون داعی گردد هر روز ازان چهار اوقیه
بنوشند که آن بغایت نافع ست خصوصاً بشکر و نیم گرم و گاهی مقوی بلاجور دکرده میشود و اصلاح اغذیه بدستوری نمایند که در برص گذشت و از اجل مشروب در بهق اسود
ماء السلق ست و جمله چیزها که احتراز ازان واجبست هر چیز سیاه و بارد یابس مثل لحم بقر و ماهی ست و از شنیع جوا ز فصد در بهق سیاه بسبب کیفیت خون نیست بلکه بنا بر رداءت
او در کیفیت ست هرگاه علامات داله بران ظاهر گردد و اطلیه این همانست که در بهق ابیض گذشت گیلانی گوید که کلیه عامه در آثار بهما جت الوان و خصوصاً در بهق
اسود آنست که الحاح بر عضو باستعمال ادویه قوی الجلاء و تقشیر بیاست که مؤدی باحوال ردی وخیم العاقبت فاحش تر از اول میگردد زیرا که از جلد بیشتر از هر دو پوست
او پوست اولی می افتد و پاتحت او رنگین برنگ کریه که علاج او دشوار باشد باقی می ماند و مشاهده کرده شد شخصی را که بهق اسود بر چهره او بود و علاج او بعضی باستعمال

معجون ... افزوده ... معجون ... کف ... بود

حب ملین

این ادویه قویه بران نمود وانچه از جلد ساقط شد موضع بسیار بسیاهی قبیح فاحش تر از اول و زیاده تر و فراخ تر رنگین گردید پلیل و به موضع به تمامه تمام استعمال کنند حب یا ابن الحرث
حب تکبه بندق فرفیون دو اوقیه خربق سفید یک اوقیه گوگرد زرد یک اوقیه وگاهی اشخار سوخته نیز افزوده میشود وازان لطوخ سازند دیگر بگیرند گوگرد زرد و بورق هر واحد نیم اوقیه
قاقله شصت دانه و بسرکه طلا کنند و موضع صحیح چیزی ازان نرسانند و بعد خشک شدن بآب سرد بشویند دیگر آید کرسنه دو جزو تخم جرجیر بادام تلخ بیخ قثاء الحمار هر واحد
یکجزو بشراب و عسل سوده طلا کنند و بعد ساعتی آنرا مالیده دور کنند واین کلف ونمش و آثار سیاه را نیز نفع کند دیگر برگ انجیر را سایه خشک کنند و همچندان شب یمانی آمیخته
بسرکه طلا نمایند و یا بگیرند برگ انجیر نیم اوقیه و نطرون چهار اوقیه و بسرکه در حمام طلا کنند و زرنیخ سرخ براج و یا گوگرد آنرا انفع بلغ نماید واین چنان کنند که موضع را بنطرون بشویند
بعده لطوخ این اشیا در آفتاب کنند **ایضاً** تخم ترب ده درم کندش وقسط هر واحد دو درم مسبر که سرشته طلا کنند **حکیم شریف خان** در حاشیه شرح اسباب مینویسند که حکیم ...
سرهندی گفته که انچه در امثال این امراض بمرات در تجربه رسیده دوای زرد چوب بریان و ریوند سوخته است که ازین امراض چیزی باقی نمیگذارد و در جذام طریق استعمال آن
مسطور شده و هم او گفته که صاحب این مرض را بنوشیدن حنا تا چهل روز امر کردم و در کمتر مدت ازان صحت یافت گویم که من نیز نقوع برگ حنا بقدر چهار توله در آب استعمال
کردم و درین امراض کثیر النفع یافتم و **مولف اقتباس** نوشته که اول فصد باسلیق یا هر دو صافن کنند و جهت تنقیه سودا ماء الجبن یا مطبوخ افتیمون فواکهی علویخان
نوشانند و بعد از افراغ ماء الجبن اطریفل افتیمونی علویخان دهند باین صفت گلقند آفتابی مویز منقی عسل هر واحد یکصد و نود مثقال گلاب کیوره و عرق گاوزبان یک نیم آثار
شب خیسانیده صبح جوش کرده مالیده صاف نموده بقوام آرند و پوست هلیله زرد و کابلی و آمله و هلیله سیاه و زرشک بیدانه هر یک ده درم افتیمون برگ شاهتره [illegible] صلیب
بادرنجبویه هر یک هفت درم تربد سفید پانزده درم غاریقون سفید سه درم کوفته بیخته بروغن بادام چرب نموده بیامیزند شربتی از دو درم تا سه درم و اغذیه رطبه خورند
واین ضماد از مجربات شاه ارزانی ست خربق سیاه تخم ترب قسط تلخ کندش زرنیخ کبریت زرد و تخم جرجیر جمله برابر کوفته در عسل آمیخته بکار برند و ضماد **شیخ الرئیس** که در ان
شونیز بریان وغیره است وآن در قول شیخ گذشت بکرات در تجربه راقم آمده گاهی تخلف نکرده لیکن درینجا سنای مکی عوض نشاسته نوشته

برص اسود

وآن نوعی از بهق اسود است که داغهای سیاه پدید آید و خارش و درشتی باشد و جلد را متقشر سازد و فلوسها مانند فلوس ماهی از جلد جدا شود واین را قوبای متقشر نیز گویند
وشیخ الرئیس میفرماید مرضیکه مسمی ببرص اسود ست نسبت او با برص ابیض مثل نسبت بهق اسود با بهق ابیض نیست بلکه آن جنسی مخالف در معنی از برص ابیض ست زیراکه
برص اسود که آن مسمی بقوبای متقشر ست آن شبیه بتخرف بود که جلد را عارض شود با خشونت شدید و تفلیس ماهی و خارش و آن بسبب خلط سوداوی که آنرا حاجت بتحلیل
اوست تشرب قوی تر از ان نماید که در رنگ تنها اثر کند و آن از مقدمات جذام ست اگر کثرت و شدت نماید و آن با وجود رداءت خود و با وجود آنکه مزمن از ان
زائل نشود اسلم از برص ابیض ست و اما فرق میان بهق اسود و برص اسود تقشر و تفلس و تخرف ست که این در بهق اسود نباشد **علاج** مانند بهق اسود علاج این کنند
لیکن این محتاج تر بتطیب بدن شدید تر و باستفراغ قوی تر بود و بعده جالی تر منجمله ادویه بهق اسود استعمال کنند و گاهی اتفاق افتد صاحب او را که بجماع انتفاع یابد اما
حمام آنرا کثیر النفع ست پس اگر اشتداد یابد بمعالجه او بعلاج جذام نماید و انطاکی گوید که در علاج برص سیاه ابتدا بنوشیدن این منضج کنند شاهتره سنا بسفایج هر واحد
هفت درم سپستان عناب گل بنفشه رب السوس خطمی هر واحد دوازده درم گاوزبان گل سرخ حلبه عصی الراعی بادآورد اسطوخودوس افتیمون حب البان هر واحد
هشت درم کوفته در شش صد درم آب خالص بجوشانند تا سوم حصه بماند صاف کرده بعسل شیرین ساخته هر روز بست و پنج درم ازان استعمال کنند و در هفته دوم
هر روز با نیم مثقال مثرودیطوس اگر باشد والا معجون افتیمون یا نجاح بنوشند و در هفته سوم هر روز با دو مثقال سفوف [illegible] پس اگر مرض زائل نگردد یک مثقال از حب
بخورند که اختراع آن کرده ام و در تجربه صحیح یافته شد بسفایج افتیمون هر واحد یک اوقیه سائیده یک هفته در روغن پسته گذارند بعده گل سرخ صنوبر کثیرا هر واحد نیم اوقیه
[illegible] ارمنی یا لاجورد [illegible] هر واحد چهار درم کوفته بیخته بگلابی که اندران اندک عنبر حل کرده باشند حب سازند و اگر حاجت بمدارید محلول داعی گردد درینجا نیز
بدستور برص ابیض استعمال نمایند اما استعمال اطریلال درین نوع جائز نیست و واجب ست ترک همه اغذیه خشک که آن گرم باشد مثل عسل یا سرد مانند لحم بقر و سائر
انواع ماهی مطلقاً و اکثار شکر و مویز و سفرجلیات و بچه مرغ و اسفاناخ و انگور و انجیر و هر چه مولد خون باشد و پوشیدن مثل حریر و علاج قوبای متقشر و این یکی ست جاذ

مجربات در ازالهٔ این جلای برگ انجیر تسمیم خربزه دو مرتبه بعسل ست اولا بعد و صمغ بلاط نرم شش درم قلقونیا سه درم کندر یکدرم بر آتش مخلوط کنند و بر بلاط اندازند و حرف
وشونیز و تخم شقائق آنرا زائل کند مطلقا و زهرهٔ فیل و ملح سیاه بزفت وقطران طلاء و همچنین بازو و خاکستر استخوان ماهی و غبار پشت و زردهٔ بیضه و روغن و سرکه هر چه از ینها
میسر شود و مداومت استعمال فلفل سفید و خربق سفید و زنجبیل و فیقرا مجرب ست ایلاقی و جرجانی مینویسند که نگاه کنند اگر در بدن امتلای دموی بود اول فصد
نمایند بعده تنقیه کنند بادویه مخرج سودا مثل حب اسطوخیقون و مطبوخ افتیمون و مانند آن و بعد تنقیه اطریفل افتیمونی و معجون نجاح استعمال کنند و استفراغ ماده بماء الجبن
وافتیمون سخت صواب بود و حمام سود دارد و هر شب پاشنه بروغن چرب کردن نفع کند و آین سفوف سه درم صبح و سه درم شب با مویز منقی کوفته بسرشند و بخورند نسخه
این همانست که در بهق اسود در قول شیخ گذشت و آین طلا سودمند ست بگیرند خربق سیاه و سفید و آهک شسته هر یک برابر و بآب آمیخته طلا کنند

کلف ونمش وبرش

کلف که آنرا در هندی جهائین گویند نشانی بود که بر رو افتد و مائل بسیاهی باشد ونمش قطعهٔ مستدیر صرف سیاه یا سیاه مائل بسرخی بود که در جلد حادث شود و بهندی
لهسن گویند و برش که آنرا بفارسی کنجدک نامند نقطهای خرد سیاه ست که اکثر بر رو عارض شود و گاهی مائل بسرخی و تیرگی بود و این همه گاهی مولودی بود و آنرا علاجی
نیست و گاهی حادث بود بعد ولادت و اسباب اینها قریب بیکدیگر ست اما کلف سببش خون سوداوی محترق ست و بخارات اخلاط سوداوی مجتمع در معده
یا در سائر بدن متصاعد بسوی چهره و استکثار تناول اغذیهٔ غلیظهٔ مولد سودا و ادویهٔ حریفه محرقه و اکثر عارض میشود بصاحبان تپ ربع چون تپ ایشان طول کشد
بسبب احتراق اخلاط و کثرت مادهٔ سودا و ضعف طحال از جذب سودا و ایضاً بزنان حامله و زنان را که حیض ایشان بسته باشد بسبب اجتماع فضول حیض ایشان
و ارتفاع ابخره از آن بسوی رو و گاهی بسبب مباشرت در ایام حیض و نفاس و گاهی در موسم سرما می افتد و اما نمش و برش سبب آنها مثل کلف ست الا آنکه مادهٔ اینها
اندک و بالای جلد و در عروق باریک بود بخلاف مادهٔ کلف و فرق میان اینها و میان بهق اسود آنست که اینها صاف باشند و در بهق خشونتی بود و شیخ میفرماید که دم میت
بسبب خونی باشد که از کشادن دهن رگ بسبب امتلا یا شگافتن رگ بسبب ضربه یا غیر آن زیر جلد بند شود و در موضعی چنانکه رنگ و شکل او از آن متغیر گردد پس آنچه
مائل بسرخی باشد نمش بود و آنچه مائل بسیاهی باشد برش بود و آنچه از این پهن گردد آنرا کلف نامند و قومی آنچه مثل نقطه بود آنرا کلف گویند و اکثر صاحب نمش را تشقق شفتین

برش

عارض شود بسبب یبس مزاج او و ابو منصور گوید که نمش دو نوع ست یکی با ارغوانی رنگ و سببش اندفاع مادهٔ سوداوی بسوی سطح جلد ست و این کمتر زائل شود و دوم
مائل بسرخی که گاه زیاده شود و گاهی کم گردد و سببش بخار فاسد سوداوی ست که از معده مرتفع شود و علاج تدبیر این همه مثل علاج جذام باشد از فصد و اسهال سودا
و امثال آن و کلف که از اجتماع سودا در معده باشد و فساد معده و بودن رنگ کلف مائل بسبزی و زردی شاهد اوست درین صورت تنقیهٔ معده و تقویت آن مناسب
بود و فصد باسلیق و اسیلم نفع دارد و آنچه از اجتماع سودا در سائر بدن باشد و بودن کلف سیاه یا مائل بسرخی گواه اوست تدبیرش تنقیهٔ تمام بدن ست از فضول مسهل
سودا و ماء الجبن و این سفوف نفع دارد افتیمون هفت مثقال تربد موصوف غاریقون سفید هر واحد یک مثقال بدو نوبت بشربت سکنجبین بخورند اکثر نسخ مجالس عمل
کنند و هر چه خون را صاف کند و سودا را برآرد مفید بود و بالجمله بعد تنقیه ادویهٔ که جالی و محلل باشند مانند بورق و فلفل گرد و تخم خربزه و جرجیر و ترمس و تخم ترب و کندش
و دارچینی و قسط و مغز بادام تلخ و ایرسا و خاک معدن سیماب که برنگ شنگرف میباشد طلا نمایند و باید که در ابتدای مرض ادویهٔ قابضه مانند آب مورد و گلاب و آب عدس
با ادویهٔ مذکوره بیامیزند و اگر مرض مزمن بود حاجت آمیختن قابضات باطلیه نباشد و ایضاً نزد یک استعمال این ادویه اول بآب گرم آن محل را تکمید نمایند پس طلا کنند تا زود
اثر کند و بعد زوال مرض تا چند روز ادویهٔ قابضه طلا کنند تا مرض عود نکند و چون اطلیه بکار برند احتیاط نمایند که جراحت نشود و اگر سوزش آرد روغن گل بمالند
و نمش و برش محتاج باطلیهٔ قوی تر ازین ادویه بود **بیان ادویهٔ مفرده و مرکبه که نافع این امراض اند** ضماد برگ نیلوفر که در شام می روید در ازالهٔ کلف و نمش
مجرب سویدی ست و کذا بهمنی بسرکه سرشته بالخاصیت و کذا برگ کبر و کذا برگ سنای مکی مثل غبار سوده بسفیدی بیضه سرشته هر شب تا پنج روز و کذا برگ ریباس
مجرب اوست و ضماد انجیر خام و آرد حلبه بسرکه خوب پخته و کذا کباشی قرنفل و کندش و تخم ترب باریک سائیده بعسل سرشته و کذا برگ قثاء الحمار و بیخ آن و کذا
خزف تنور و تخم ترب و کذا تخم خربزه با پوست بیضه شسته باریک سوده و کذا بورق پنجدرم قسط هندی ده درم سوده بعسل سرشته در شب و کذا مرتک [illegible]

وزعفران وقسط تلخ بشیر خر سرشته وکذا برگ حماض وپوست بیخ آن کوفته بسرکه تند سرشته وکذا برگ یاسمین تر وگل آن هر واحد وکذا اغصان چینی سوده دراز اله کلف ونمش از تجارب رازی وابن ماسویه وغیره است وبدیگر اطبا نوشته اند که ضماد تفل الیهود بعسل وکذا تخم ترب بعسل وبروغن تخم او وآب او وکذا انزروت هندی وکذا سنبل الطیب بشراب کهنه یا سرکه تند آمیخته وکذا ترمس تلخ وقسط هندی بسرکه وعسل وکذا سرگین گنجشک بسفیدی بیضه وکذا مغز تخم خربزه با آرد گندم سرشته قرص سازند وخشک ساخته بسایند وکذا پوست خشک آن باریک سوده وکذا بیخ نی فارسی با آرد ترمس تلخ وکذا آب حندقوقا وتخم آن وکذا حضض مکی وکذا قرفه بسرکه یا بعسل وکذا تخم جرجیر بعسل وکذا بزرکتان وانجیر ونطرون وکذا بزرکتان وبورق وکذا پیاز نرگس بعسل وروغن بان وکذا پیاز آن با آرد شیلم وکذا ایرسا وخربق سفید مساوی وکذا ریوند باریک سوده بسرکه وکذا تخم شلجم سوده بسرکه سرشته وکذا وج صبح وهنگام خواب ... مرتبه وکذا اشه دانج بگوگرد آمیخته وکذا انکون خفاش وکذا سرخس بعسل یا ببیه سائله وکذا بیخ سوسن سفید بشیر تازه سرشته وکذا برگ کبیکج وکذا زنگ آهن بآب وکذا آب مرزنجوش بعسل وکذا خرمهره سوخته ودارچینی وآرد باقلا وکذا خربق سیاه وایرسا هر یک سه درم وکذا انکاره وشیطرج بعسل وکذا صابون کهنه وحرف وکذا مر بسرکه وکذا روغن قثاء الحمار بموم زرد وکذا دردی شراب ده درم اشنان پنج درم ویا دردی را سوخته با اشنان مساوی وکذا حنا وهمچندان آن صابون کهنه وکذا برنج سوده بآب خربزه یا بسرکه سرشته وکذا آب پودینه نهری وکذا زراوند مدحرج بسرکه سرشته وکذا استخوان طاوس سوخته بسرکه سرشته وکذا ترب صحرائی وکذا نخود سفید وترمس وبرنج هر سه باریک سوده بزهره بز سرشته وکذا زراوند پنجم حصه زرنیخ بیزند تا مرهم شود ببینه روغن زیت آن زیت بکار بردن **و شرب ضماد** جوز بوا وکذا ماء الجبن وکذا شیر آمله وکذا بسفایج وکذا شیر بز تازه درسرشتن ادویه کلف ونمش با شیر زنان هر واحد جالی ومزیل کلف ونمش ست وگویند که مداومت خوردن بیضه مورث کلف ونمش ست وباقی ادویه مفرده که در باب بهق ابیض مسطور شد نیز نافع کلف ونمش ست ونزد اطبای هند طلای گل چنبیه مع برگ وپوست او بآب سائیده رافع کلف وتیرگی چهره است **دیگر** کلیجن با آب لیمون یا آب ساده سائیده هر روز دو سه بار طلا نمایند وآب برو نرسانند وبعد چند روز برنج سائیده طلا نمایند تا پوست سیاه جدا شود **دیگر** کف دریا با آب لیمون سائیده بر کلف صبح وشام مالیدن بغایت سودمند است **دیگر** گهونگچی سرخ شب در آب تر کرده مقشر نموده مغز آن را با سرکه تند سوده تا سه روز بمالند وبعد از شست پاس قدری روغن گاو شسته مالیده باشند **دیگر مجرب** هرتال بآب کشنیز تر طلا سازند اگر نفع نکند تنقیه کنند **دیگر** که جهت کلف وبرش مجرب نوشته سرسون زرد دانهای کلان چیده بست درم در نیم رطل شیر ماده گاو بآتش ملایم بجوشانند تا تمام شیر جذب شود پس سرسون را خشک کنند وسائیده نگاهدارند وقت حاجت قدری در آب حل کرده برد وبر آثار هر جا که باشد بمالند وساعتی نگهدارند بعده بدست مالیده دور کنند وهمیسان بعمل آرند واگر خواهند که بشویند بآبیکه در آن سبوس گندم جوشانیده باشند بشویند **دیگر** نافع کلف بیخ وشاخ چولائی سوخته بآب آمیخته بمالند وساعتی در آفتاب نشینند وبعد خشک شدن بآب گرم بشویند ونمک سنگ سائیده بر رو بمالند **دیگر** برگ تلسی بآب سائیده مکرر طلا سازند **دیگر** سرسوت بآب گکرونده سوده طلا کرده باشند ویا سیماب با چوک مساوی سوده طلا نمایند **دیگر** بابچی تخم نیم بسرکه سائیده بمالند که نافع کلف ست یا عدس بآب لیمون سائیده طلا میکرده باشند **ایضاً** جهت کلف تخم ترب تخم خربزه آرد باقلا بسرکه تر کرده خشک نموده مغز بادام مقشر قسط اکلیل الملک کتیرا برابر سوده بشیر میش آمیخته بجای کلف بمالند **ایضاً** کنجد سیاه وزیره وپوست درخت سرس با شیر ماده گاو سحق نموده بر کلف بمالند تا یکهفته که کلف را زائل سازد وبشره را نرم گرداند **مجرب** نافع کلف کنجاره سرشف پاؤ سیر نوشادر یکدرم چوک سهاگه هر یک دو درم ادویه را باریک سائیده بروغن سرشف چرب سازند وبزرداب معصفر حبوب ساخته وقت حاجت حب در آب معصفر سائیده طلا کنند وبعد چند ساعت دست از روغن سرشف آلوده طلا را آهسته آهسته دور کنند وتا یکهفته همیسان عمل نمایند اثر کلف نماند **دوائیکه کلف را مفید ست** تخم ترب سپید وآرد باقلا گل معه بفر هر یک یکماشه خوب سائیده در آب حل کرده وقت شب استعمال نمایند **ایضاً** که مجرب نوشته قسط تلخ بیخ سوسن خرء العصافیر برابر در سرکه سرشته طلا کنند **ایضاً** تخم ترب تخم نیوار بابچی مساوی کوفته بیخته بمالند **ایضاً** پهٹکری بریان وحمام مغز نیم هر یک یکدام چونه خانه تنبولی نیم دام هر سه را در آب لیموی کاغذی بسایند تا مثل مرهم شود پس نگهدارند وبمالند در یکهفته نهایت دو هفته کلف تمام دور شود وهر گاه آن بیج خشک گردد دیگر آمیزند طلا معمول دو کلف تال شونه قلمی هر یک یک درم سائیده حصه کنند ویک حصه بآب سرد سائیده بمالند ویک گهڑی در آفتاب نشینند وبآب گرم بشویند در سه روز دفع می شود **نوع دیگر** از معمولات گل سرخ یک توله سم الفار دو سرخ سائیده چهار ماشه آب سوده طلا نمایند **دیگر** تراکیب استعمال سم الفار

که در باب [illegible] ابیقن مسطور شده درین باب نیز مجرب ست طلا که جهت کلف مجرب نوشته سر لیموی کاغذی بکارد بریده ثلث چوب را ریزه کرده در آن لیمو پر کنند و باز
کلاه لیمو بجایش نهاده تا یکهفته در جای محفوظ نگاه دارند پس سه چوب را برآورده با یخ نی کهنه سابیده شب طلا کنند و صبح به آب گرم بشویند دیگر غضب یمانی و کهربا در سرکه
سابیده بر کلف طلا کنند دیگر پوست ترنج زرنباد در آب سوده طلا سازند دیگر پوست درخت نیم پوست درخت سرس ست درخت انار هلدی دار هلد ناگر موتهه لوده پهانی مساوی
سابیده طلا کنند که مهاسه را نیز دفع کند اقوال اکابر ابوسهل گوید که این دوا کلف و نمش را نافع ست بورهٔ ارمنی یکجزو مغز بادام تلخ دو جزو سابیده طلا سازند دیگر
آرد ترمس بورهٔ سرخ بریان مساوی بروغن نرگس آمیخته طلا کنند دیگر برای کلف و برش کندش یکجزو زرنیخ زرد دو جزو بورهٔ ارمنی یک نیم جزو بطبیخ بابونه آمیخته طلا
نمایند دیگر تخم ترب و تخم کرفس با سیکنجبین سابیده بسرکه یا ماست طلا سازند دیگر برادهٔ شاخ گوزن سوده تخم خربزه آرد باقلا بسرکه ترکرده خشک نموده بادام تلخ مقشر
هر واحد دو جزو اکلیل الملک قسط صمغ کتیرا هر واحد یکجزو آمیخته استعمال نمایند دیگر آرد ترمس آرد نخود نشاسته بیخ نی بسفیدی بیضه آمیخته بکار برند دیگر آرد برنج
آرد باقلا بادام مقشر قسط تلخ زراوند طویل با آب خربزه سرشته در شب طلا کنند و صبح به آب بابونه و بنفشه بشویند دوائیکه قلع کلف کند مغز حب المحلب مغز بادام مغز تخم
مغز تخم خربزه خاک معدن سیماب مساوی طلا کنند دیگر ترمس تخم ترب قسط بادام تلخ بورق تخم جرجیر فلفل کردمقل مساوی مقل را در آب حلبه حل کرده ادویهٔ
دیگر سوده آمیخته بکار برند طلا برای برش و نمش مغز بادام تلخ بورق تخم ترب بلعاب حلبه آمیخته بر رو طلا کنند دیگر آرد ترمس و بادام تلخ و تخم کرنب بشیرهٔ انجیر آمیخته
طلا کنند دیگر یا صابون ضماد نمایند و هرگاه سوزش شود بشویند و روغن بادام بمالند بعده اعاده کنند دیگر یا اشق بسرکه حل کرده طلا نمایند و یا مقل را بلعاب حلبه حل کنند و طلا
سازند و هر دوا که برای کلف و برش و نمش و خیلان استعمال کنند بعد خروج از حمام یا بعد تکمید موضع آن به آب گرم بسیار یا آبیکه در آن بابونه و بیخ نی و اکلیل الملک
جوشانیده باشند و بعد تنقیهٔ بدن از خلط غالب و فضولات که بسبب آن این آثار ظاهر شده باشد بکار برند شیخ میفرماید واجب ست که در علاج این همه قبل از آنکه
جمود خون اشتداد نماید و سیاه گردد مبادرت نمایند زیرا که بعد از آن علاج آنها دشوار گردد و اما خون میت و برش را گاهی بسر نشتر که جلد رقیق را جدا کنند خارج می نمایند
پس اگر در آنجا خون جامد باشد با آهستگی برآید و اگر غیر جامد باشد نیز می سائل گردانند بعد از آن علاج تمام طلا با دویه نمایند و علاج برش و نمش مثل این طریق کرده موافق
آمد لیکن لازم ست که عقب آن ضمادیکه در آن قبض باشد بکار برند تا خون از دهن رگها بار دیگر سیلان نکند و با وجود این آمیختن ادویهٔ قابضه با دویهٔ محلله که استعمال کرده
لابد ست تا ادویهٔ محلله ماده را از طریقیکه رگها کشاده شده جذب نکند خصوصاً در ابتدای کلف و لهذا استعمال ادویه که سوزش شدید آرند سزاوار نیست و در مرض مزمن
واقعست خوف آن نیست بلکه واجب ست که بران ادویهٔ محلل لذاع بدوید کمردن و نهادن متواتر استعمال کنند و ایضاً در مزمن اسود نه غیر این هر دو ممکن ست که
خون میت در ابتدا تحلیل شود و ریختن آب گرم بسیار زمانی دراز بران خصوصاً اگر در آن آب قوت محلله باشد و گاهی اولا شرط میزنند و گاهی نفع میکند آنرا طلای
شیاف مر و شیاف وردی و مانند آن چون دو روزی دو بار تکرار آن نمایند بعد از آنکه موضع را بمثل طبیخ اکلیل الملک بشویند و بهتر آنست که این هر دو دوا و غیر آنها با آب
حلبه استعمال کنند و شیاف مر طب از مر قلع ما بقی از تنقیهٔ ادویه که ضعیف ترست میکند و بسا ست که انجیر در سرکه ترشی ترکرده تحلیل خون میت میکند و همچنین نطرون
بریان و سرگین کبوتر و بورق مساوی و بعسل طلا کنند و ایضاً موضع را بنطرون بشویند بعده بصمغ بطم ضماد کنند و شش روز بسته دارند بعده بشویند و سوزن
بزنند تا خون برآید پس خون را پاک کرده شش روز بگذارند بعد از آن نمک بمالند و نیم ساعت بگذارند بعده این دوا انجیر و زیره بران نهند که همه بقیهٔ خون خارج کند
کندر نطرون نوره موم عسل موم را با عسل بگدازند و مخلوط کرده ضماد نمایند و در سه یا چهار و تا پنج روز ترک بر موضع استعمال کنند که اثر خون میت و شم ببرد و از
ادویهٔ مفرده جیده کندش مغز تان ست و بادام تلخ و تخم کرنب و تخم ترب و شیر انجیر و آب جرجیر زهرهٔ بقر و کنکر زد و برگ سیر و ج برنمش و غیره از آثار تا یکهفته بمالند
در مرز نجوش بطبوخ نیک است ای خون میت ست و جمیع ادویهٔ قوی الجلا مذکور در ابواب سابقه و ایضاً مثل قرطمانا و مرثانسیا و پیاز عنصل بعسل سرشته ضماد قوی ست
و کذا بیخ ادفر الحیه و جالینوس و غیره تجربه کرده اند که جوز مقشر باریک سابیده یکشب بران بندند بعده اعادهٔ آن کنند و ایضاً فاشرا و فاشرستین ثقل و حب البان و یا سمین
و خصوصاً رطب و برادهٔ عاج و عصفر بسرکه و خربق سفید و سیاه و دارچینی و ترشی ترنج نیکوست و ایضاً حنظل قوقی و سرگین کبوتر و سرگین گنجشک و سرگین باز و یا گیرند
فلفل یکجزو نوره دو جزو زرنیخ سرخ و زر دهر واحد دو جزو در عسل سرشته بظرف گلی بردارند و چون حاجت استعمال آن شود موضع را بنطرون بشویند بعده بر اتیاخ

تلخ

فائده برای برش

بنجیر و ضماد کنند بعده بگشایند و موضع را بسوزن بزنند و خون صاف کرده بران نمک پاشند و اعاده دوا نیز روز دیگر کنند و مرات این عمل نمایند که دم میت و دشم را برباید یا بگیرند بورق و کثیرا مساوی و ازان اقراص ساخته بسرکه طلا کنند و بصابون بشویند تا که بخشک بار یک سوده با اندک زعفران طلا کنند که این جید و بالغ النفع ست و ایضا بگیرند طین قریطی و مغز نخود دانه و بآب صابون آمیخته طلا کنند که کلف و نمش و بثور را پاک کند و همچنین دردی زیت سوخته و آرد کرسنه و آرد ترمس مساوی طلا کنند **و از ادویهٔ خفیفه** که برش و نمش و جمیع آثار را انفع کند لعاب بهدانه مع زعفران ست و مغز تخم کدو و بطبیخ حلبه و از ادویه که کلف را بر باید تخم ترب و خردل ست چون هر دو را با نجیر و سرکه تر کرده بسر شند و دوا معمول از خردل و زرنیخ هرگاه بمقداری استعمال نمایند که اندک پوست جدا کنند و قرحه نکنند و ایضا این دوا آنرا ببرد بگیرند قسط مع دارصینی و هر دو را در آب زنجبیل بسرشند و طلا کنند و یا بگیرند خاک معدن سیماب باقی همان اجزا است که در قول ابوسهل گذشت و ایضا در زرد مقل و تخم جرجیر بسرشند و ایضا مقل بسرکه این ادویه استعمال کنند و هرگاه سوزش کند دور کنند و اعاده نمایند و ایضا پیاز زعفران و پیاز نرگس سود دارد و ایضا بگیرند تخم جرجیر و نشاسته و مرداسنگ سفید کرده هر واحد یکجزو فلفل زعفران سرگین سوسمار آرد باقلا آرد جو آرد حلبه هر واحد دو جزو روغن بادام شیرین و روغن نارجیل بمقدار ادویه بدان جمع شود و ایضا یا خایون بهاین صفت یک اوقیه مرداسنگ در دو اوقیه زیت کهنه بپزند تا آنکه دران حل شود بعده لعاب حلبه و لعاب خردل مساوی یک اوقیه و مقل و مر هر واحد پنج درم هر دو دوا سائیده پس لعابات بران انداخته خوب بسایند بعد ازان بازیت جمع کنند و ازان دیاخیلون سازند **قرص جید** بافریون چهار درم خردل سفید ده درم اشق مقل هر یک دو درم بآب جمع کرده قرص سازند **دوای ساهر** که نیکوست بگیرند سنگسبویه یکدرم بورق یکدرم تخم ترب و استخوان کهنه و حب البان و سنگ فلفل و ترمس و تخم خربزه و قسط و بادام تلخ و ازان اقراص ساخته استعمال نمایند **دوای جید** بغایت نافع که کمتر نظیر او یافته شود سیماب دو درم دو درم مغز بادام تلخ سوده سحق کثیر قتل کنند تا آنکه اثر سیماب بنظر نیاید و بادام سوده سیاه گردد بعد ازان همچند همه مغز تخم خربزه باریک سوده بران اندازند و یکهفته هر شب طلا کنند و صبح بشویند **و ایضا** سداب کوهی و زوفا هر واحد یکجزو گل رخام سبز سه جزو کندر یکجزو و بورق دو جزو صمغ بطم دو و نیم جزو موم هفت جزو موم و صمغ را بروغن گل بگدازند و بورق و گل رخام را بآب گرم حل کنند و همه را جمع کرده اندکی عسل آمیزند و بحذر از تقرح استعمال کنند و گفته اند که از چیزهائی که کلف را ببرد فصد رگ بینی ست الا آنکه روی را در سرخی مثل روی سعفی میگرداند **ابوالحسن** طبری گوید که در علاج کلف بر طبیب واجب ست که استقصای نظر در مزاج صاحب کلف نماید و معالجهٔ او بعلاجات باطنی کند پس اگر مزاج او مزاج سوداوی باشد صرف عنایت اولا باصلاح مزاج او و استفراغ اخلاط سوداوی کنند بعده معالجهٔ کلف نمایند و اگر مزاج مریض رطب باشد اهتمام اولا بتنقیه بدن او از رطوبات کنند تا متعفن نگردد بعده بعلاج کلف مشغول شوند و بهر حال علاج کلف نکنند الا بعد تنقیه بدن و پرهیز مریض و اقتصار بر لطیف ترین اغذیه بعد ازان باین طلاها که ذکر آن میکنیم طلا نمایند و آن سه قسم ست یکی آنکه در اول آن استعمال کنند نه در آخر آن دوم آنکه در وسط معالجه استعمال نمایند و استعمال در ابتدای آن جائز نبود سوم آنکه در آخر آن استعمال کنند و استعمال او جائز نبود مگر در آخر و اما آنچه در ابتدا استعمال نمایند این طلا کنند بدانکه باول ابتدای حدوث کلف اراده می کنیم و بوسط تزیّد آن و بآخر انتها و وقوف آن بر حد واحد **نسخهٔ طلا** بگیرند گل سرخ یکجزو و آرد عدس یکجزو و مویزج دو جزو تخم فنجنگشت یکجزو و همه را سائیده بشراب قابض یا سرکهٔ کهنه یا بهر دو حل کرده اندک آب مورد بران ریزند و بر موضع کلف ضماد کنند **طلای دیگر** برای مبدای این مرض بگیرند برگ علیق الکلاب و گاو زبان و پوست بیخ سوسن و برگ آن هر واحد یک کف و اکلیل الملک همچند همه جمله را سائیده در آب بادیان که اندران چیزی ازین قابضات یکشبانه روز تر کرده باشند بسرشند پس بر کلف بدان ضماد کنند و اکثر کلف باین تدبیر بالکل زائل میشود و احتیاج بدوای دیگر نمی افتد و هرگاه استعمال این کردند و کلف متوقف شد و زیاده نگردید دران این طلا استعمال کنند **نسخهٔ طلا** که نزد وقوف علت استعمال کرده میشود بگیرند سنگ سبویه یکدرم حجر فلفل یکدرم سم برسوخته دو دانگ کبریت که گاو در آن نزا استعمال میکنند نیم درم همه را باریک بسایند و بخون سنگ پشت یا خون شب پره که آن بهتر ست حل کرده بر کلف طلا کنند و دو شبانه روز آنرا نشویند و در هر نه روز دو بار و در شب یکم تثبیه تجدید آن کنند و در معالجهٔ کلف چیزی بهتر ازین ندیدیم بعد تنقیهٔ بدن مریض و احدی را ندیدیم که این طلا استعمال کرد و صحت نیافت و دران اثر نکرد و آنچه در آخر آن و نزد بقایا که ازان باقی ماند استعمال کنند این طلاست بگیرند برگ غار و حب الغار هر یک دو جزو خاکستر قیصوم و خاکستر استخوان و بیخ آن خاکستر استخوان کفتار ست و کندر و زرنیخ مستعمل هر واحد یکجزو و برگ سداب کوهی و بیخ آن دو جزو زعفران یکجزو و مر دو جزو و صبر نیم جزو همه را بسایند

و موم و روغن از روغن غار ساخته بران نصف این دوای سحوق اندازند و نصف آن در سرکه حل کنند و بر کلف در روز انچه بسر که گداخته طلا کنند و در شب آنرا بآب گرم
شسته انچه بموم و روغن آمیخته اند طلا سازند و این طلا کافی ست کلف کهنه را زائل میکند فکیف کلف نو و در بصره دیدم که عبدان در کلف کهنه این دوا استعمال میکرد
بابونه و اکلیل الملک و اشنان بسایند و بلعاب اسپغول آمیخته بر کلف طلا کنند و دائم بآبیکه دران بابونه و اکلیل الملک جوشانیده باشند بشویند و این دوا اثر نیک میکرد
و عجب اثر را دیدم که انچه در کلف استعمال میکردند و کسی را از اطبا ندیدم که استعمال او می نمود و من تجربه آن کردم و آنرا احسن التاثیر یافتم اینست که بگیرند نان و آنرا با نمک بسیار و اندکی
اندک خوب بخایند بعده بر کلف ضماد کنند و هر روز یکمرتبه بآب گرم بشویند که این کلف را بسرعت زائل میکند و این را بهر آن استعمال کردم که جالینوس نان خاییده را
ذکر کرده پس اثر آن نیک یافتم و از انچه برای کلف استعمال کرده میشود شستن بسیار متواتر بآب دریای شور ست و بدان کلف زائل میشود و دوام کلف را طول نمیدهم بهر آنکه
در معالجه او اشیای منجحه که خطا و خلل نمیکند ذکر کردیم ایضاً او گوید که در نمش حادث یعنی غیر مولودی بهترین چیزی که تجربه کرده ایم آن نمک سوخته و اشنان سوخته و آهک
آب نادیده و صدف سوخته و خاکستر قیصوم و مر و برگ غار و حب الغار و خشخاش سوخته و خرما با خسته سوخته همه را مجموع و مفرد بسرکه و بآب ضماد و تملیط کنند در هر
روز و شب دو مرتبه بعد استفراغ بدن و فصد و گاهی دران این طلا استعمال میکنند غیر آنکه گاهی قرحه میکند اگر طبیب بآهستگی استعمال آن نکند و آن نوشادر و نمک
و اشخار و خاکستر قیصوم ست همه را کوفته بیخته ببول طفل آمیخته طلا کنند که این طلای قوی کند غیر آنکه واجب ست که آنرا در هر سه روز یکبار استعمال نمایند و بعد استعمال
آن بر موضع روغن گل طلا کنند و گاهی دران این طلا استعمال کرده میشود بگیرند کندر در سرکه تر کنند تا آنکه حل شود بعده تخم کرفس و توبال مس سوده بران اندازند
و حرکت دهند بعده موم و روغن ساخته بیامیزند و بر نمش طلا کنند صاحب کامل گوید که چون حدوث کلف و نمش از بخار خون محترق میباشد فلهذا می باید که در حساب
او فصد سرو و شرب دوای مسهل خلط سوداوی و اخلاط محترقه مثل مطبوخ افتیمون و غاریقون و شرب ماء الجبن باسفوفی که دران هلیله سیاه و کابلی و بسفایج و نمک
نفطی و مانند آن افتد استعمال نمایند و پرهیز از اغذیه قوی الحرارة مولد سودا کنند و بر اغذیه معتدله و تدابیر معتدل اقتصار نمایند و بعد تنقیه بدین اطلیه گذارند صفت
طلا برای کلف و نمش بگیرند تخم خربزه و پوست بیخ فی هر واحد پنج درم تخم ترب تخم جرجیر کندش هر واحد دو درم همه را باریک سوده بآب ترب سرشته بر کلف در شب
طلا کنند و صبح بآب سبوس گندم بشویند صفت دیگر برای کلف بگیرند اشنان مربی بلحم خربزه ده درم پوست بیضه و شنج سوخته هر واحد سه درم تخم ترب آرد باقلا
آرد عدس هر واحد پنج درم همه را باریک سائیده بآب سرشته بر و طلا کنند و یا بگیرند بوره ارمنی یکجزو و مغز بادام شیرین دو جزو و باریک ساخته طلا نمایند و هرگاه کلف غلیظ
باشد این طلا کنند خرء العصافیر و آرد جو مساوی سائیده بآب عنب الثعلب سرشته در سایه خشک کنند و بگلاب حل کرده بر موضع طلا کنند صفت دوای دیگر برای کلف
غلیظ خردل را باریک سوده بشیره انجیر سرشته طلا کنند و هرگاه موضع را بسوزد آنرا بشویند و بران کسیر بشیر تازه حل کرده نهند و بآب سبوس بشویند و هرگاه تسکین حاصل
شود اعاده دوا کنند و حذر از افتادن قرحه برد نمایند صفت دیگر حب المحلب حب البان و بادام تلخ مقشر و ترمس و انزروت و تخم ترب مساوی کوفته بیخته بآب عصفر
بسرشند و استعمال کنند صفت دیگر برای کلف غلیظ فلفل و قسط تلخ و خاک سیماب و بادام تلخ و بورق و بیخ سوسن آسمانجونی و کندش و تخم ترب هر واحد یکجزو
همه را باریک سائیده بسرکه و آب بسرشند و شب طلا کنند و صبح بآبیکه دران پرسیاوشان و سبوس گندم جوشانیده باشند بشویند و اما اطلیه نمش قریب اطلیات کلف ست
صفت دوا برای نمش و برش مغز بادام تلخ و عدس مساوی سائیده بآبیکه دران انجیر پخته باشند سرشته طلا نمایند پس اگر غلیظ باشد بخردل سوده بآب انجیر سرشته
طلا کنند دیگر بیخ سوسن آسمانجونی یکجزو خرء العصافیر دو جزو قسط تلخ سه جزو همه را باریک سائیده بسرکه خمر ممزوج بآب سرشته در شب طلا نمایند و صبح بآب سبوس
بشویند صفت برای برش غلیظ زرنیخ زرد دو جزو کندش یکجزو کوفته بروغن گاو سرشته طلا کنند و صاحب ورامی باید که دوام انکباب و جبر بآب گرم نماید دیگر برای
کلف مغز بادام مقشر و همچند آن سیماب بسایند تا سیماب کشته شود بر رو طلا نمایند ابن هبة الله گوید که علاج کلف باخراج خون کنند اگر ازان مانعی نباشد بعده
تنقیه بدن از خلط سوداوی بمطبوخ فواکه و شرب ماء الجبن نمایند و اغذیه محرق خون ترک سازند و تعدیل غذا کنند بعد ازان تحلیل ماده که در جلد رسد ازان خلط
حاصل شده باطلیه نمایند و باید که معالجه کلف در ابتدای حدوث او بادویه محلله و قابضه کنند و هرگاه کهنه شود و سیاهی او قوی گردد لازم ست که ادویه محلله قوی التحلیل
بغیر تعویض استعمال کنند صفت طلائیکه ابتدای حدوث کلف را نیکوست حضض و شیاف مامیثا و آرد عدس و آرد باقلا و مامیران و زراوند و زعفران و تخم خربزه

بجوف

که زیرا که ادویه قوی التحلیل
تنها جذب ماده نمیتوانی کرد
مرضع ... ماده ... موقوف

وپوست بیخ نی ومغز بادام تلخ همه ادویه را کوفته بیخته بعسل بسرشته چندانکه بقوام موم گداخته گردد وبر کلف وشب طلا کنند وصبح بآب سبوس بشویند صفت طلا
برای کلف کهنه تخم ترب تخم جرجیر سرگین گنجشک خردل بیخ نی بادام تلخ خاک سیماب فلفل بورق ترمس قسط ادویه را ساییده بآب برگ ترب سرشته اقراص سازند بگیرند
ازان بشیر تازه یا بکتیرا در آب ترکرده حل کنند واستعمال نمایند وبآب سبوس بشویند واز افتادن قرحه بر چهره حذر کنند واگر آبله افتد راحت دهند واگر زمانه کلف
طول کند بران زلو بچسپانند که آن خونی را که اندران باشد امتصاص نماید وعلاج برش ونمش وخیلان قریب باز علاج کلف ست الا آنکه اینها محتاج بادویه قوی الاسهال
برای سودا اند وواجب ست که طبیب استظهار نماید در تنقیه بدن از مره سودا وبعد ازان تعاهد مواضع نقطه ها بادویه قوی التحلیل کند صفت طلائیکه آنرا برباید
بیخ نرگس وکندش وبورهٔ ارمنی وتخم کرنب وتخم ترب ساییده بلعاب حلبه سرشته طلا کنند وادوان بانکباب بر بخار آب گرم کنند وتکمید رو بدان نمایند تا آنکه سرخ
گردد **ابن الیاس** گوید که در کلف در اول امر فصد قیفال یا باسلیق واخراج خون بقدر قوت کنند واسهال اخلاط بمطبوخ افتیمون وغاریقون وحب ایارج
وشرب ماء الجبن با این سفوف نمایند هلیله سیاه وکابلی وبسفایج هر واحد ده درم نمک نفطی یکدرم افتیمون دو درم کوفته بیخته شربتی مثقال بماء الجبن وبعد تنقیه
بدن از اخلاط محترقه موضع کلف را طلا باطلیه جلائیه محلله مثل این طلا کنند مغز تخم خربزه قسط شیرین تخم جرجیر بورق فلفل حب المحلب مغز بادام تلخ مساوی کوفته بیخته
بآب معصفر شب طلا کنند وصبح بشویند ودو نسخه دیگر همانست که در قول صاحب کامل گذشت وهرگاه کلف غلیظ مستحکم باشد بیک دو مسهل منقطع نشود
بلکه احتیاج بشرب دوای قوی متواتر افتد پس حب افتیمون ومطبوخ آن وماء الجبن بسفوف مذکور هر روز بخورانند ومبالغه در طلا بادویه قوی تر از سابق کنند واین
طلای کلف مستحکم ست فلفل سیاه وقسط تلخ وبادام تلخ وبورهٔ ارمنی وبیخ سوسن هر واحد ده درم تخم ترب پنج درم باریک ساییده بسرکه وآب آمیخته شب طلا نمایند
وصبح بآب مطبوخ سبوس بر سیاوشان بشویند وایضا سیماب مقتول بخاو مغز بادام شیرین باریک سوده طلا کنند وعلاج نمش وبرش در خیلان خواهد آمد **خجندی**
گوید که در کلف بعد فصد اسهال بمطبوخات که دران غاریقون وشاهتره وهلیله سیاه وخیارشنبر وبسفایج ومانند آن باشد باید کرد وبعد تنقیه طلای عصارهٔ قنابری
بشیر مجرب ست **دیگر** بیخ نی تخم خربزه پوست بیخ کبر هر یک پنج درم تخم ترب تخم جرجیر هر واحد یکدرم کندش سه درم همه را ساییده بآب ترب سرشته شب طلا کنند
وصبح بآب مطبوخ سبوس بشویند ودیگر اطلیه همانست که در اقوال سابق گذشت وعلاج برش ونمش در خیلان بیاید **ابو منصور** گوید که اگر کلف مائل بسرخی باشد
فصد سر رو کنند بعده طبیخ افتیمون بعد ازان ایارج بدهند پس بر موضع آن تخم ترب بمغز بادام تلخ وآرد باقلا وتخم خربزه وتخم معصفر طلا کنند ودر ایام راحت باهلیله زرد
وسیاه هر واحد یکجزو زنجبیل نیم جزو شکر همچند همه سفوف ساخته چهار درم بخورانند واگر کلف سیاه باشد محتاج باسهال متواتر بطبیخ افتیمون ولزوم ماء الجبن بود وباطلیه
قویه مثل تخم جرجیر وخاک زیبق وفلفل وبوره وزرنیخ زرد وزراوند ومویزج وگوگرد ودارچینی وسلیخه وعاقرقرحا وآهک وقسط وتخم انجره وشکسطرا شیع وقردمانا وزهره
بقر وجوز السرو وخردل ومانند آن طلا کنند ویا حب المحلب وبادام ومقل نرم بسرکه سرشته طلا کنند ویا بگیرند ریوند چینی وبسرکه سرشته طلا نمایند وخون خرگوش گرم گرم
طلا سازند وباقی اطلیه سابق مذکور شد وعلاج نمش نیز فصد قیفال ونوشیدن طبیخ افتیمون ولزوم ماء الجبن ست واطلیه آن همانست که در قول ابو سهل گذشت
انطاکی گوید که گاهی احتیاج بفصد افتد واولا تنقیه واجب بود وبعده اطلیه بهر دوای جالی منقی مثل خرزهره واملاح ومغز خربزه وافسنتین وبادام تلخ ونوشادر مع
خرمهره در ترشی لیمون تر کرده وتخم ترب بحرف سوخته وسنا ومویزج وبورق وکبریت وقثاء الحمار بکار برند هر چه ازینها بهم رسد بطریق طلا بعسل یا سرکه سرشته یا بطریق غسل
بطبیخ آن وفعل این ادویه ببول انسان واشخار قوی گردد **گیلانی** گوید که در کلف اولی آنست که فصد باسلیق از جانب راست در زنان وفصد اسیلم در مردان
کنند بعده اسهال بطبیخ هلیله وافتیمون وغاریقون وایارج فیقرا یا بماء الجبن مع سفوف سودا یا حب شبیار نمایند وشرب مصفیات خون مثل شربت آلو وعناب
ومانند آن نفع میکند وسفوف افتیمون که در ذیل علاج مسطور شد باوداذقیه سکنجبین ومثل او آب ثابت بن قره درین باب قوی النفع نوشته وبعد تنقیه اطلیه جالیه
که آن در اقوال سابق گذشت بکار برند **دوای دیگر** برای کلف بگیرند پوست بیضه واشنان مربی تخم خربزه وآرد جو وبیخ نی وپوست عدس وآرد باقلاء وفوفل
وکف دریا وماميران چینی مساوی همه ادویه را کوفته بیخته بقدر حاجت بگیرند وبآب ترب سرشته طلا نمایند **دیگر** برای کلف بگیرند کتیرا سه جزو کندش یکجزو ساییده بشیر
دختر یا شیر خر سرشته بر رو طلا کنند دو ساعت بدارند بعده بآب که دران سبوس گندم جوش داده باشند بشویند وعلاج برای کلف غلیظ حادث در رو نیست که بگیرند

اندک فلفل و اندک بورهٔ ارمنی و هر دو را باریک سائیده با آب سرشته بر روی طلا کنند دیگر بگیرند اندک بورهٔ ارمنی و اندکی استخوان کهنه سوخته و بسایند و بر روی طلا کنند دیگر بگیرند
خزف نو و اندکی جوز و فلفل و کوفته بیخته بر چهره طلا نمایند. دیگر بگیرند ترمس باقلا و جو مقشر و نخود و کرسنه و تخم خربزه هر واحد چهار درم قسط و بادام تلخ و بیخ سوسن و حب
بلسان و کف دریا و زراوند مدحرج هر واحد دو درم تخم ترب و سنگ فلفل و کندش و سرگین گنجشک و انزروت هر واحد یکنیم درم همه را باریک سائیده با آب سرشته هر روز
بر روی طلا کنند و با آب سبوس بشویند دیگر بگیرند بیضهٔ مرغ سه عدد و در سرکه تند تر کنند تا آنکه نرم گردد بعده مع پوست آن بسایند و بدان آرد ترمس و آرد جو و استخوان کهنه
هر واحد دو درم مغز بادام مقشر و مغز تخم خربزه هر واحد سه درم زعفران نیم درم آمیزند و آنرا دوئیکه کلف را ببرد انیست که بگیرند دو درم سیماب مقتول در کف دست و دو درم
مغز بادام مقشر باریک بسایند تا مثل مرهم گردد و دران سیماب مقتول خوب آمیزند بعده اندکی ازان گرفته با آب آمیخته بعد خروج از حمام برای مردان و در شب بایام حیض
برای زنان بر روی طلا کنند که کلف را ببرد دیگر برای کلف و نمش آرد ترمس ده درم تخم ترب و تخم جرجیر و قسط و بادام تلخ و بورق و فلفل هر واحد دو درم اشق یکنیم درم
اشق را حل کرده با هم آمیخته بنادق سازند و نزد حاجت بگلاب سوده در شب طلای غلیظ کنند و صبح بطبیخ تخم خربزه و سبوس و بنفشهٔ خشک بشویند و تکمید موضع قبل حمام
بآب گرم از بابونه و بنفشه سازند و یا بران انکباب نمایند حتی که سرخ شود بعده عقب استحمام طلا کنند و بدانند که سیماب مقتول چون در اطلیه استعمال در کلف و نمش و خیلان افتد
نفع بسیار کند محشی شرح اسباب مینویسد که حکیم عابد سرهندی گفته که چون کلف مرض قبیح ست لهذا واجب شد بر من که از ادویه آنچه نزد استاتذهٔ این فن بتجربه رسیده
ذکر نمایم بر طبیب لازم ست که آنرا بعد تنقیهٔ بالغه استعمال کند از انجمله این سفوف ست و آن در قول ابو منصور گذشت همواره بر نهار بخورانند و بر موضع کلف تخم ترب
و مغز بادام تلخ و آرد باقلا و مغز تخم خربزه و سرگین گنجشک طلا کنند و ایضاً خون خرگوش گرم طلا نمایند **صفت** دوائیکه بارها تجربهٔ آن نموده سیماب دو درم بادام مقشر
ده درم سیماب را بمغز بادام و اندک آب گرم بسایند تا کشته شود بعده مغز تخم خربزه برابر هر دو سوده آمیزند و طلا کنند و هر روز بمرات تجدید آن نمایند و تا یکهفته نشویند و بعده بجو
بشویند کلف زائل شده باشد و من این تجربه کردم و هر بعد پنج مرتبه استعمال نمودم و کلف را قلع گردانید الا نوعی که آن بسرعت زائل میشود و همچنین از عدم اجتناب از اشیای
محدث کلف بسرعت عود میکند و طلای دیگر که آنرا بسرعت قلع نماید نسخهٔ آن همانست که دران پوست بیضه و اشنان ست و در قول گیلانی گذشت دیگر بگیرند بیخ
جاموش و آنرا بآب لیمون اندرانی مکیس ساخته طلا کنند که آنرا ببرد و گویند که این برص را ببرد و آنچه در جمیع آثار سوداویه تجربه کرده ام نوشیدن طبیخ پوست بیخ طرفا در شراب کهنه
بست روز تا چهل روز ست که آن قلع کلف نماید بغیر احتیاج بسوی چیزی دیگر از مشروبات و آن در صلابت طحال مذکور شد **مصنف** اقتباس نوشته که اول رگ
باسلیق زنند و بعد سه چهار روز فصد اسلیم کنند و بفاصلهٔ یکهفته و یا ده یازده روز تنقیهٔ سودا بمطبوخ افتیمون و شاهتره نمایند و اگر باقی ماند ماء الجبن نوشانند بعده عرق
شیر با شربت افتیمون بدهند و این ضماد نمایند پوست خربزهٔ خشک و نارنگی و گل گز هر یک نه ماشه تخم کاسنی تخم پنبه هر یک یکنیم توله بروغن بادام و روغن گل سرشته بکار برند
و تخم کاسنی در روغن گل سوده طلا کنند و مالیدن پوست نارنگی تازه و همچنین شبنم که بر درخت کیله بود نافع و کلف که در موسم سرما یا در حالت حمل افتد حاجت معالجه ندارد و اگر
بعد گذشتن سرما یا وضع حمل باقی ماند این ضماد نمایند تخم خربزه با پوست و مغز و گل همیشه بهار و گل خرزهرهٔ سرخ و گل پنبهٔ باغی هر یک سه ماشه در روغن گل آمیخته و بعد دو ساعت
بآرد نخود و باقلا شسته بروغن یاسمین چرب نمایند و حکیم کبیر علیخان علاج نواب فیض الله خان بهادر مغفور والی ریاست رامپور باین ضماد نمودند و در یکهفته صحت کلی حاصل
شد سم الفار یک ماشه صندل سفید هفت ماشه آب لیمون کاغذی سوده طلای رقیق سازند و اگر قدری مرهم داخلیون بمالند و بعد دو سه روز که پوست باریک شود
و سوزش کند اول بروغن گل چرب کرده مغز بندق هندی در شیر میش سوده ضماد نمایند در یکهفته پوست صحیح برآید و صحت یابد و در برش و نمش که اکثر بسبب صعود بخارات فاسده
از ضعف هضم می افتد اول جهت تنقیهٔ معده در هفته سه مرتبه قی کنند بعده جهت تنقیهٔ بدن مسهلات بلغم دهند و بعد از تنقیه تقویت معده باطریفلات نمایند

خیلان جمع خال ست که آنرا بهندی تل گویند

و آن نقطهٔ کوچک سیاه یا سرخ یا تیره رنگ بود که بر جلد حادث شود و فرق در خال و برش آنست که خال مجسم ذی حجم بلند از سطح بدن بود و سبب خال خلط سوداوی عکر
یا خون محترق ست که از دهن رگها بیرون آمده زیر جلد محتبس شود و صلب ذی حجم گردد بسبب غلظ خود مثل صمغ که از شجر برآید و صلب گردد و بموضع افتد بعده خال نیز مثل
نمش و برش گاه مولودی بود و آن لا علاج ست و گاهی بعد ولادت عارض شود و زینت عضو بود مگر آنکه کثیر باشد علاج تدبیر این از فصد و مسهل سودا و اطلیهٔ جالیه همانست

که در کلف مسطور شد و اگر از ان منقطع نگردد باید که آنرا اول سوزن بزنند تا خون از ان برآید پس سرکه و گلاب بشویند و مکرر این عمل نمایند تا خون تمام برآید بعده ادویه جالیه
که در باب کلف مذکور شد طلا کنند لیکن خالی که برنگ توت سرخ باشد از ان تعرض نباید کرد زیرا که آن اکثر متولد در اطراف شرائین بود پس تعرض آن بآهن یا بادویه حاده موذی
بنزف الدم و هلاکت گردد چنانچه جلبری حکایت کرده که شخصی را در بغداد دیدم که بالای ساق او بر کناره شریان خال بود و از قطع او شریان منقطع شد و خون بسیار برآمد و هلاک گردید
بهر آنکه بداغ او تمکن نداشت **ابن نوح** گوید که در خیلان بگیرند پودینه کوهی و در ماء الرمان یا صلایه صابون سرکه بسایند و بر موضع آن طلا کنند و یا بگیرند پوست کدو شیرین بسرکه بشو
بر نهند و یا شاخ انگور تر بسوزند و رطوبتی که از ان سیلان کند بر ان طلا نمایند و بهر طلا کاستعمال کنند بعد حمام با تکمید بآب گرم باید **ابن الیاس** گوید که علاج خیلان و برش و نمش
فصد قیفال و اخراج خون بحسب قوت است بعده اسهال بمطبوخ افتیمون و غاریقون و حب ایارج و لوغاذیا و ماء الجبن مقوی بافتیمون و اصلاح حال اخلاط بتناول غذیه محموده
مثل نخود آب و مغز بادام و لحوم تیهو و ماکیان و حملان و زرده تخم مرغ نیمبرشت و ادامت حمام و ترطیب مزاج و بعد تنقیه اطلیه که در کلف مذکور شد طلا نمایند و یا قوی تر از ان بکار برند
و باید که بعد طلا تعاهد بدلک موضع از آبیکه در ان سبوس و پوست بیخ سیاوشان جوشانیده باشند باید کرد و گاهی خیلان غلیظ باشد و باطلیه تحلیل نشود و محتاج بخلانیدن و اخراج خوانند و بستن بسرکه
و نمک بعد از ان تضمید باطلیه کلف باشد **نجندی** گوید که معالجه نمش و برش و خیلان باخراج خون از فصد بقدر قوت و احتیاج و نوشانیدن ماء الجبن سکنجبین با ترنجبین مقوی بافتیمون باید کرد
و ادامت حمام و ترطیب مزاج بعد نضج پس اسهال بمطبوخ افتیمون مقوی بغاریقون و ایارجات و مطبوخات که در ان بسفایج و هلیلجات و افتیمون و شاهتره باشد و باطلیه مذکوره
در بهق اسود طلا کنند و گاهی این امراض از دفع بحرانی بود چنانچه اگر ماده او با وجود دموییت غلیظ تر باشد و ازین صاحبان تب گاهی در جمیع بدن بود و گاهی مختص باطراف ایشان باشد

وشم

عبارت است از آنکه جلد را بسوزن نها بزنند و سرمه یا نیل در ان پر نمایند و نطرون یا سیاهی یا آب گندنا و جز آن بمالند تا آنجا نقطهای کبود یا سبز پدید آید و این عمل اکثر زنان
هنود بر سبیل زینت میکنند **علاج** اگر خواهند که آنرا دور کنند باید که اول بنطرون و آب گرم آنرا بمالند بعد از ان علک البطم بعسل نرم کرده بران نهند و سه روز ببندند
بعده بکشایند و نمک خوب بمالند و باز علک البطم بران ببندند تا آنکه سیاهی وشم تمام دور شود و اگر امثال این دوا افاقه نکند عسل بلادر و دیگر ادویه مقرحه بران نهند و جای
عسل بلادر سوزن بزنند تا اثر بلادر خوب فرو تر رود و بعد زوال آن بمراهم مندمل سازند و دوائیکه در باب کلف در قول شیخ گذشت نیز وشم را قلع نماید **ابو منصور**
گوید که این طلا بران نمایند که خون میت را نیز نیکوست چون بدان طلا کنند بگیرند زرنیخ زرد و تخم و سنگ سرمه و کندر هر یک نیم جزو و بسایند و باسرکه برای وشم و با آب گشنیز تر
بر دم میت طلا بالای طلا ده بار در یک روز نمایند همچنین سه روز بعده بنطرون شستة اعاده تدبیر کنند و سوزن بزنند و بران اشخار و آهک با شیره ببندند و یا داغ نهند اگر کوچک
باشد و یا بورق بشویند و بران صمغ صنوبر بنهند و تا ده روز بگذارند بعده بکشایند و بورق و عسل بگیرند و بران نهند **ابن الیاس** گوید که بگیرند نطرون و کندش و صمغ
اجاص مساوی و کوفته بیخته بسرکه کهنه و عسل بسرشند و بر موضع طلا کنند **گیلانی** گوید که این دوا قلع وشم کند بگیرند صابون و در آب اشخار حل کرده بدان بر موضع وشم کتابت
نمایند که قلع کند و الا ادویه حاده قالعه چون دیک بردیک و فلفل فیون و غیر آن طلا کنند بعد از ان معالجه قرحه نمایند.

خضرت و سواد

گاهی سبزی و سیاهی بسبب مردن خون زیر جلد بموضعی حادث شود و این بسبب ضربه یا سقطه بود که رگ باریک آنجا زیر جلد بشگافد و خون از ان برآید و منجمد گردد
و یا از خارج جراحتی افتد در پوست و رگ و خون بفراغت نیاید و زیر پوست جمع شود چنانچه بعد از فصد ضیق بشود میگردد **علاج** بعد سکون حرارت و الم ضربه
و سقطه برگ کرنب یا ترب یا پودینه سبز و یا زرنیخ و اشق و یا نطرون سرخ و سرکه ضماد کنند و اگر این کفایت نکند آن موضع را بسوزن بزنند و خون از ان پاک کنند
اگر جامد نباشد و اگر جامد بود و سائل نشود جلد را از یک جانب بنوک نشتر شق کرده از ان جدا کنند پس آنرا باهستگی از سوزن بیرون آرند بعد از ان موضع را بنمک
بمالند و بنطرون و علک البطم ضماد کنند و سبزی که بعد از فصد حادث شود از بستن خشکه گرم و نان گرم زائل میگردد و بقول جرجانی انجیر بسرکه تر کرده اثر خون را
که در جلد مانده باشد زائل کند **اقوال اطبا** سویدی گوید که ضماد عسل مخلوط بنمک و کذا زاج محلول با آب و کذا مرزنجوش و کذا انجدان و کذا آرد ترمس مطبوخ و کذا زفت
و وقاق کندر و کذا اکمافیطوس و کذا جرجیر بعسل و نمک و کذا صبر و کذا زوفای خشک و کذا پودینه دشتی و کذا آرد حلبه پخته در شراب ضماد ها شاهد احمر آثار ضربت

طبری گوید که علاج این بر دو وجه است آنچه بعض متاخرین اختیار کرده اند فصد مریض و نوشانیدن این مطبوخ ست آب عنب الثعلب و آب بادیان بر آورده عناب گرم دران بجوشانند بعده افشرده خیار شنبر و ترنجبین حسب اجب دران بمالند و صاف کرده سه طسوج سقمونیای مشوی و نیم درم مامیران چینی دران حل کرده بنوشانند وامر به پرهیز کنند بعد ازان بر موضع شرط زنند و بران محاجم نهند تا که خون محتقن بر آید بعده گل ارمنی و گل مختوم در سرکه حل کرده طلا نمایند و اما متقدمین گویند که این آثار از حکه مالش و حمام و ریختن آب گرم بران در ایام بعیده زائل شود و گویند که صبر نمایند تا که طبیعت آنرا تحلیل کند اولی از شرط ست و آنچه من معالجه بدان میکنم بعضی آن اختراع ست و بعض دیگر ماخوذ از کتب و دستور اینست که فصد مریض کنند و استفراغ فضول نمایند اگر غالب باشند بعده طلای موضع دائم بروغن سوسن نمایند و گاهی طلای موضع بزنجبیل سرخ در سرکه حل کرده می نمایم و گاهی عسل و اسوخته بسرکه طلا میکنم و از بهترین اشیا که درین آثار و غیر آن از شامه و خیلان استعمال کرده میشود این دهن است بگیرند سوسن آزاد و سوسن آسمانجونی هر واحد ده طاقه و بهزا حشیان پنجدرم و بیخ عرطنیثا یکدرم و این همه را در روغن بجوشانند و بهتر آنها زیت ست تا آنکه مهرا گردد بعده بدان موضع را طلا کنند که این تحلیل خون محتقن در مدت قلیل کند و دیدم که اهل بصره علاج این آثار بدین حبیس میکنند بگیرند آرد کرسنه و آرد نخود و ماش و ان کبار مساوی بعده اندک شکر سفید و اندک زرنیخ سرخ و اندک سنگ فلفل و اندک سنکسبوید حل کرده باریک بسایند و در سرکه اندران اندک فلفل مع لعاب اسپغول جمع کرده با شهد حل کرده ضماد نمایند و این خطا میکنند و از مجربات **مسیحی** گوید که برای سیاهی در چهره آید حلبه آرد جو آرد باقلا بیخ سوسن آسمانجونی هر واحد پنج مثقال نوشادر و اشق هر واحد دو مثقال اشق را با آب گرم حل کرده و باقی ادویه سوده سرشته قرص سازند و وقت حاجت یکی ازان در سفیده بیضه حل کرده استعمال نمایند و گاهی برای آثار در چهره استعمال میکنند آب حلبه و بدان طلامی نمایند و یا مر از طبیخ اکلیل الملک خیسانیده و دران مغز بادام سوده آمیخته طلا کنند و یا بگیرند مغز تخم کدو و خربزه سوده و در آب جایه مطبوخ آمیخته طلا نمایند و یا بگیرند برادهٔ عاج و آرد ترمس و در آب خربزه حل کرده طلا کنند و یا بگیرند سفیداب مرداسنگ مغسول نشاسته مساوی بعسل آمیخته طلا نمایند **دیگر** آرد باقلا آرد هر واحد چهار جزو ترمس بیخ سوسن بیخ نرگس هر واحد دو جزو صمغ یک جزو صمغ را بآب خربزه حل کرده ادویه بدان سرشته طلا کنند **دیگر** بادام مقشر پنج مثقال کتیرا صمغ عربی هر واحد سه مثقال آرد باقلا پنج فوه آمیخته طلا کنند و **ایضا** برای قلع آثار سیاه از جلد عسل بلادر بروغن پسته حل کرده طلا نمایند و یا شرط زنند و بران دوای حاد بپاشند تا آنرا بجورد بعده معالجه بمرهم نمایند **بوعلی سینا** مینویسد که آثار ضربه آثار سیاه را قلع میکند مرداسنگ سفید کرده و آنرا بچیزی از شحوم یا مغز نان طلا کنند و همچنین تخم فلفل معروف چون طلا نمایند آنرا انفع بین کند و کذلک بقله که آنرا فلفل الماء گویند و همچنین برگ کرنب و کندر و ترب و پودینه رطب و زرنیخ هر واحد بمثل آب کشنیز و کرفس و اگر موضع را با آهک و نطرون سرخ مع سرکه تند لطوخ کنند آثار سبز زائل شود و همچنین کندر و نطرون و صبر قلع آثار بادنجانی نماید و افسنتین بعسل طلا کنند و کذلک علک البطم و ایضا لادن و باید که بر عضو چند روز بگذارند و **ایضا** مرهم دیاخلیون نیکوست طلائیکه برای آن جید ست مغز بادام تلخ یکدرم صدف سوخته حرف سفید هر واحد دو درم ماش مقشر نیم درم نخود سفید مقشر دو درم کرسنه یکدرم ترمس نیم درم کف دریا یکدرم استخوان بسیار کهنه یکدرم انزروت یکدرم سایده بکشکاب جو و شکر سرشته بزرداب معصفر طلا کنند **ایضا** حکاک خزف نو بر عضو طلا کنند بکیکج بروغن جوز **ایضا** نطرون اشق مرگو گرد زرد مساوی ازان طلا بسرکه کمسور الحدت نمایند تا قرحه نکند همچنین قیمولیا و سرگین کبوتر و صابون و کندر مساوی بسرکه طلا کنند **ایضا** شاخ گوزن سوخته سفید شده و کندر و آرد ترمس و آرد کرسنه و آرد باقلا مساوی اشق نوشادر بادام تلخ هر واحد ثلث جزو کتیرا صمغ هر واحد ربع جزو **ایضا** بعلک ضماد کنند بعده بگیرند نطرون و آهک و خاکستر چوب انگور و بعسل سرشته طلا کنند و این برای نمش و آثار قروح نیکوست و گاهی احتیاج بشرط افتد **مجوسی** گوید که برای قلع خضرت موضع را بنطرون بشویند و بعلک الانباط طلا نمایند و یا این ضماد کنند نطرون و کندش و صمغ آلو مساوی باریک سایده و بعسل سرشته ضماد سازند و به بندند و در هر سه روز تبدیل آن نمایند و خلانیدن سوزن مسیح خون و مالیدن نمک و ضماد بنطرون و علک البطم قلع خضرت کند و بهتر ازین دوای حاد معروف بدیگ بردیگ ست چون نزدیم طلای آن چند روز کنند تا موضع را بسوزد بعده روغن گاو بران نهند پس هم منبت لحم علاج کنند

آثار قروح و جدری

اثری که بر بدن بعد از قرحه و آبله بماند اگر غائر بود محتاج باشیای سمن بدن باشد و اگر ستوی بود مرداسنگ اسفیداج کندر بروغن گل آمیخته ضماد نمایند و یا مرداسنگ سفیده بارزوغن پیه گاو طلا کنند و اگر اثر قرحه مانند وشم باقی ماند چربی بط بمرهم داخلیون آمیخته طلا کردن مفید بود و نطرون سفید کردن مرداسنگ در بحث جدری در قول خجندی گذشت

قلیمیا

سویدی گوید که ضماد افسنتین بعسل و کذا پودینه نهری بشراب پخته و کذا الادن در روغن گل یا شراب حل کرده و کذا بادام تلخ و کذا نانخواه بعسل آمیخته و کذا قطران و کذا بیخ نی فارسی و کذا مر و کذا بیخ قثاء الحمار خشک بسرکه و کذا آب بیخ شقائق النعمان و کذا عصارهٔ کرنب بشراب و کذا اقشا کندر و کذا افا و انیا و کذا ریوند بسرکه هر واحد جلا آثار قروح نماید و ضماد گل خشخاش آثار و داغ را ببرد **ابوسهل** گوید که برای قلع آثار قروح مرداسنگ سفید مع روغن گل مداومت نمایند و یا بان دیا خلیون بچسپانند و یا نان سپید بخر مامرشته بران چسپانند و برای دور کردن آثار جدری و قروح مرداسنگ مربی بیخ نی خشک آرد نخود استخوان کهنه یا سوخته آرد برنج مغز تخم خربزه حب البان قسط تلخ بلعاب حلبه و تخم کتان آمیخته طلا کنند **شیخ** میفرماید که همه ادویه قویه از آنچه مذکور شد ضعیف از ان آثار قروح را نفع کند و از ادویه مذکوره برای این مجرب بیه خر و آب بیخ نی تر با نمک عسل و حبق نبمک طعام بعسل سرشته است و فاشرا را در زیت بپزند تا غلیظ گردد و این مجرب ست و همچنین ضماد باین صفت بگیرند ایرسا و قسط و مرداسنگ مغسول و شاخ گوزن سوخته و بورق و اشق سائیده استعمال کنند حتی که نمش و کلف را نافع و ایضاً بگیرند پشک شتر یا گوسفند کهنه سفیده استخوان بوسیده و خزف نو و نشاسته و مغز تخم خربزه و آرد نخود هر یک ده جزو بیخ نی خشک بست جزو ترمس پنج جزو حب البان پانزده جزو بآب الشعیر سرشته طلا کنند و اگر درین قسط و مرزنجوش هر واحد ده جزو داخل کنند بهتر باشد و معالجه این آثار در بحث جدری اشاره کرده ایم **مجوسی** گوید که در آثار قروح و جدری مرداسنگ مربی وغیره آن که در قول ابوسهل گذشت بآب تخم خربزه یا بآب باقلا طلا کنند **دیگر** بگیرند حلب و در زیت بپزند تا آنکه غلیظ گردد بر موضع طلا نمایند و یا بگیرند پیه گورخر و پیه بط و بر موضع اثر مرات بمالند که قلع آن کند و یا بگیرند زهرهٔ بز و زهرهٔ بقر و بر اثر طلا کنند و یا بگیرند عصارهٔ کرفس و فراسیون و با یکسانیده بعسل آمیخته طلا نمایند.

باد شنام

سرخی زشت و فاحش ست مشابه سرخی کسی که آنرا جذام شروع گردد و بر چهره و اطراف ظاهر شود خصوصاً در سرما و سردی و گاهی با آن قروح بود و سبب و علامت این سرخی بسیار موی ریزد جلد چون فاسد شود در جلد قروح پیدا کند و اکثر عروض این مرض کسی باشد که خون او گرم سوداوی بود و اعراض علاج او بعلاج کسی باشد که آنرا جذام ابتدا کرده باشد

علاج اول فصد میسر کنند و اسهال بمسهل بار و یا مطبوخ بلیله نمایند و ماء الجبن نوشانند و یا آب شاهتره مروق با سکنجبین افتیمون و نیز علونجان دهند بعده اطریفل شاهتره و علونجانی خورانند و بخور سوده در آب کشنیز سبز سرشته ضماد کنند و در تنقیه بسیار کوشند بحجامت و این بخور برگ شاهتره و نیم سبز و گز و سرو و بادیان هر یک سه توله و اگر فائده نشود تدبیر بتدبیر ابتدای جذام کنند و بر عضو حجامت نمایند و زلو بچسپانند و عقب آن بحیری در پشت بخراشند تا از ان خون بسیار سیلان کند بعده نمک بمالند تا خون باقی بگدازد و تحلیل شود و موضع خراش و قرحه را مرهم احمر و مرهم خل طلا کنند و نافعترین اشیا برای انجذاب خون باقی مانده در عضو آنست که صابون طلا کنند و بگذارند تا خشک شود و خون را گداخته برکشد بعده بآب گرم بشویند و در روزی مرات اعادهٔ آن نمایند تا آنکه ماده تمامه بیرون آید و جلد پاک بماند و مولودی هرگز علاج نپذیرد **ابن الیاس** و نجندی مینویسند که علاجش اخراج خون ست و زلو درین بهتر از حجامت ست و اما از فصد برای ازاله امتلای عام چاره نیست و صاحب و از نوشیدن آب سرد و نشستن در خسخانه و مسکن جهت شمال و هوای بارد حذر کند و هر صبح ماء الجبن بسکنجبین ساده یا دیناری بنوشانند و تنقیه بمطبوخی کنند که دران بلیلجات و شاهتره و افتیمون و تربد باشد و مفرح بارد یاقوتی آنرا انفع بلیغ کند **گیلانی** گوید که درین مرض شدت تبرید مع تقویت نمایند خاصةً تامع تبرید مسکن مانع از تبخر باشد و درین مفرح بارد یاقوتی استعمال کردم و نفع بین نمود و فصد رگ بینی بعد فصد قیفال کثیر النفع ست و از خواص فصد از نسبه ست که آن ازالهٔ حمرت کریهٔ حادث بروجه نماید و چون فصد این رگ نمایند که این سرخی آنرا نباشد این مرض و حمرت آنرا پیدا شود و این از خواص ست و اما زلو کمتر درین سرخی می چسپانند بنا بر ردائت ماده و حدت آن پس باید که اولا بصابون و انجیر طلا نمایند و ترک کنند حتی که امتصاص آن نماید بعده بآب گرم بشویند بغیر آنکه بسوزد و مرات اعاده بران نمایند.

فساد لون

یعنی تغیر رنگ از مجرای طبیعی بسوی آنکه مشابه خلط غالب باشد مثل زردی و سیاهی در یرقان و غلبهٔ رصاصیت در بلغم و شدت سرخی در خون و شیخ الرئیس میفرماید که رنگ جلد مستحیل بعلت شود و سیاهی بسبب آفتاب یا سردی یا هوا یا تحلل و قلت استحمام یا تناول طعامهای شور و گوشت نمک و یا استحاله خون بسوداویت و تحلیل بزردی بسبب اسباب زرد کننده رنگ که آن طول امراض و غموم و فقدان غذا و کثرت جماع و اوجاع و حرارت ... آبهای ایستاده ست و از ناگوارائ

نانخواه و کثرت شمیدن لی دحتی که نظر بدان چنانچه گفته اند و سرکه بلوهان او ندو کننده چهره است و زیره شرب او بطوخ با سرکه و طول مقام در دخانه که زیره بسیار در آن باشد بهتر

تناول سرکه و غمدن گل حتی که سدد در فوهات عروق افگند و تسم قندی گوید که تغییر لون در اکثر یا از دفع طبیعت بود خلط مفسد لون را بسوی ظاهر جلد چنانچه در بحرانات و یا از

غلبه فضول در بدن و اختلاط او با خون مثل آنکه در یرقان سیاه و زرد عارض شود و یا از فساد مزاج احشا مثل طحال چون از جذب سودا از جگر ضعیف شود و مثل جگر چون

از تمیز سودا یا صفرا از خون یا از دفع آنها بسوی مفارغ آنها ضعیف گردد و مثل معده چون از هضم تام ضعیف شود و یا از سوء تدبیر ماکل و مشرب چنانچه سیاهی رنگ

از کثرت خوردن پیاز و کرنب و زردی رنگ از کثرت تناول نانخواه و زیره و افاویه حاره حادث شود و از کلام بقراط مفهوم میشود که رنگ بدن تابع اخلاط بود چون

متحرک بسوی عمق بدن نباشد **طریق تشخیص** اسباب مذکوره باید که نظر کنند اگر رنگ کسی بسیاهی متغیر شده باشد و با آن اسباب یرقان اسود یافته شود سببش یرقان

اسود باشد و الا احوال طول مقام در آفتاب یا سردی یا هوای گرم یا قلت استحمام یا کثرت تناول ملوحات بپرسند پس تقدم هرکدام از ینها که گویند سببش همان باشد و هرگاه این

اسباب یافته نشود سببش استحاله خون بسوداویت باشد و اگر رنگ شخصی بزردی متغیر شده باشد و با آن اسباب یرقان اصفر یافته نشود از حال تقدم طول مرض و غم و فقد

غذا و کثرت جماع و ادمان جماع و قیام در هوای حار و شرب آب غیر جاری و خوردن نانخواه و زیره و سرکه و گل بکثرت سوال کنند پس اقرار بهرکدام ازین اسباب که نماید سببش همان

باشد و الا احوال جگر و معده نگاه کنند اگر در یکی ازین هر دو عضو آفتی و ضعف در افعال مخصوصه آن دریافت گردد سببش ضعف جگر یا معده باشد و ایضا در رنگ سود

سفیدی بیشتر بود و در لون بلغمی زردی اکثر باشد **علاج** اگر سبب فساد رنگ دفع طبیعت خلط مفسد اللون را بظاهر جلد باشد تنقیه بمسهل موافق آن خلط نمایند و

جالیه چون آرد جو و باقلا و نخود و تخم ترب و ایرسا و تخم خربزه و مغز بادام و نشاسته و کتیرا و بوره و مانند آن سوده با شیر آمیخته طلا نمایند و بعد خشک شدن آب نیمگرم بشویند

و یا قدری روغن گل افزوده در شب طلا کنند و صبح آرد نخود که در آن سنبل الطیب باشد بالیده آب گرم بشویند و بروغن یاسمین چرب سازند و همچنین بدفعات استعمال نمایند

و اگر سببش کثرت ماده در بدن باشد تنقیه بدن از خلط فاسد موجب آن یعنی صفرا یا سودا نمایند چنانچه در یرقان اصفر و اسود مذکور شد بعده اطلیه جالیه استعمال کنند و اگر

سبب آن فساد احشا باشد بهر تقویت آن انچه در باب ضعف معده و جگر و سپرز مسطور شد حسب حاجت بکار برند و اگر سبب طول قیام در آفتاب یا هوای گرم و سرد

باشد استحمام نمایند و آب گرم انکباب کنند و عقب آن ادویه جالیه بمالند و در گرمی هوا تبرید نیز استعمال کنند و اگر سبب تناول اشیای مغیر لون باشد ترک آن نمایند و اگر سبب

آن مقاسات امراض باشد تقویت پردازند از خمیره مروارید یا دوا المسک معرق عنبر و شربت یاقوت و اگر بسبب فقدان غذا باشد تکثیر طعام مولد خون رقیق کثیر جید چون

ماء اللحم و بیضه نیمبرشت و نخود و انجیر فرمایند و اگر از غم باشد ازاله آن نمایند و تفریح قلب کوشند و اگر سببش کثرت جماع باشد ترک آن لازم دانند و اغذیه مولد خون خورانند و اگر

بسبب وجع باشد تسکین الم کنند **ذکر ادویه مفرده محسن لون** کثرت خوردن پیاز بسرکه پرورده در تحمیر وجه و تحسین لون مجرب سویدی ست و کثرت تناول

کرفس الماء و کذا اقراصیا و کذا جوز جندم بعسل و کذا اهلیله سیاه و کذا زیتون سیاه و کذا بقله ترنجان سلوق مطیب بروغن بادام و کذا برنج و کذا احاشا و کذا پرسیاوشان و کذا

عنصل بریان و کذا حب الآس و کذا حماما و کذا سر کبوتر مع پر که بریان باشد سوخته هر روز نیم مثقال تا سی روز متواتر هر واحد محسن لون و مزیل صفرت وجه است و اگر خبث الحدید را

مثل غبار سوده و در صلایه دوازده بار شسته در دیگ سفالی اندازند و بران زیت آنقدر که سه انگشت بالای آن باشد بریزند و جوش دهند تا ثلث آن برود و صرف باریک سوده

یک اوقیه آمیخته از آتش فرود آرند و هر روز یک ملعقه بلیسند تحسین و تصفیه رنگ نماید و حق آنست که خوردن خبث الحدید برود معاجین آن در سرخ کردن رنگ و دفع زردی

آن عظیم النفع است و بتجربه راقم رسیده و خلط سنبل هندی و کذا مرکه منصل در اشربه و اغذیه و غسل وجه از ایرسا و کذا با آرد نخود و کذا با آرد کرسنه و کذا با آرد باقلا و تخم شلجم و کذا با آرد

برنج و کذا با آرد ترمس و طلای روغن زنبق یا سوسن با موم زرد بر چهره و کذا غرالی السمک با آرد باقلا و کذا امیده گندم بسفیده بیضه مرات و کذا انمک اندرانی و آرد باقلا و کذا آرد جو با آب

غوره آمیخته در شب و شرب شیر لاسیما شیر زنان شیر بز و کذا آب نقوع نخود و کذا انقوع عذبه کذا غمر صرف هر روز بر نهار و کذا طبیخ ابریشم بشکر و کذا طبیخ انیسون یک محسن لون ست

و گویند که مالیدن برگ خر زهره و گل آن بعیل ست و گذاشتن خرقه مبلول بطبیخ شیطرج بر چهره روی سرخ کند **ذکر ادویه مرکبه** که تحسین رنگ نماید ابتنه که برای جلا

و نفع و براقی آن معمول ترمس تلخ ترب تخم شلجم زرد کچور چاکسو قسط شیرین حب البان حسن یوسف یعنی کلملی هر یک چهار ماشه مروارید ناسفته دو ماشه سفیده کاشغری زرد

مدحرج بیخ سوسن شیطرج نوره مصطکی زعفران آرد باقلا آرد جو آرد نخود بریان آرد برنج کندش تخم جرجیر کف دریا مغز تخم خربزه مغز تخم کدو شیرین مغز بادام هر یک چهار ماشه کوفته

بپزند قرص سازند بکار برند **ایضاً** که جهت تصفیه و تحسین لون برای خیر النسا بیگم تیار شده بود آرد جو آرد باقلای مقشر آرد کرسنه آرد ترمس آرد نخود نشاسته آرد عدس یک یک شش ماشه
مغز تخم خربزه یکتوله کتیرا چهار ماشه کوفته بیخته استعمال نمایند **غمره** مغز تخم تربوز مغز بادام آرد برنج مغز تخم خربزه بیخ بنفشه مغز تخم خیارین خشخاش سفید زیره سفید گلنار گل سرخ گل عصفر
پوست نارنگی برگ بادنجان بار بکاین گز خار شتر پوست نارگیل حب گل خطمی استخوان بوسیده صدف سوخته لعاب اسپغول لعاب بهدانه **ایضاً** زرد چوب برنگ کابلی الایچی زعفران
محیط اشنه سنبل الطیب سعد محلب بیخ کبر بسفایج بیخ نی مامیران فوفل زرنیخ بشیر سوده **دیگر** پوست درخت سرس سورنجان مویز خردل بشیر سوده **دیگر** پیاز عنصل تخم
کنبجی حسن یوسف قسط مروارید انزروت لک کف دریا سنبل الطیب گل ملتانی سفیداب قلعی اکلیل الملک ایرسا **دیگر** آرد عدس آرد نخود مقشر آرد شعیر آرد باقلا بار دیگر
برطلا آرد تخم نیوار آرد جو مغاث سفیده تخم مرغ آب بپوس شیر درخت انجیر روغن چنبیلی پوست تخم مرغ **ایضاً** بجهت آثار جلدیه و تصفیه لون سفید آرد جو نه ماشه مرداسنگ
مغسول ششماشه سرکه کهنه روغن چنبیلی هر یک دو توله روغن گل یکتوله لت کرده بر بدن بمالند **غسول** که جهت دفع زردی بشود یرقان مجرب صاحب تحفه است
پرسیاوشان شیح ارمنی مرزنجوش جعده بابونه اقحوان شبت ترشی ترنج مساوی جوشانیده بآب آن روی را مکرر بشویند **اقوال** مهره شیخ میفرماید بدانکه هر چیز که تجذیب
خون و روح بسوی جلد میکند آن رونق و صفائی و سرخی آنرا می پوشاند و بعینه آنچه جلای ضعیف می نماید جلد را رقیق تر میگرداند حالا آنچه بر روی آن مرده باشد بلطف
می زداید خصوصاً اگر در آن صبغ باشد و با این همه احتیاج می افتد بپوشیدن او از گرمی و سردی و هوا و آشیای محرک خون بسوی جلد این فعل بچهار گونه میکنند **یکی** تولید
خون خصوصاً رقیق **دوم** تنقیه خون مثله **سوم** نشر خون و بسط او و تحریک او بسوی خارج و تفتیح مجاری او **چهارم** تجذیب او و تقسر از داخل بسوی خارج و اشیای
محسن لون بطریق اول مثل تناول نخود و بیضه نیمبرشت و ماء اللحم و شراب ریحانی ست و تناول انجیر خون رقیق منتفع بسوی جلد پیدا میکند و بدین سبب پیش بسیار
در بدن پیدا می نماید و از ناقهین کسی که رنگ او بدگردد و اراده کند که رنگ او برنگ قدیم عود کند با نجیر خشک و پسته انتفاع یابد که این هر دو خون لطیف و حرارت غریزی را
بیفزایند و از آنچه برای این مجرب ست آنست که چند روز متواتر بر ناشتا شراب و شیر بنوشند و اشیائیکه تنقیه خون این عمل کنند مثل اطریفل صغیر و هلیله مربی ست چون
بر دوام استعمال نمایند و بلیله کابلی قوی تر از اطریفل ست و آشیائیکه بسط خون و نشر او این فعل کنند مثل حلتیت و فلفل و سعد و قرنفل ست چون در طعام افتند و مثل
زعفران با وجود آنکه زعفران خون را رنگین تر میکند خصوصاً در سکنجبین و شربت آن تا یکدرم ست و مثل سرو فا بگیرند روفای خشک دو درم زعفران نیم درم و با شکر
بخورند و ایضاً بیج محسن لون ست و بعبت بربری از درم تا دو درم چون در سویقها خوب مخلوط کرده بنوشند تا مورث اشتعال فاحش نگردد و از بقول مثل ترب و گندنا
و پیاز ست و کرنب خاصة و دمان اکل دو ثوم نیز و از افعال و حرکات اغتیاظ و غضب و جدال و ریاضت معتدله و کشتی ست و ایضاً سرور و طرب و مطالعه اشیای مونس
از افعال و اعمال مثل سماع خوش و مجالست انظاف و ظراف و نظر بطرف اصناف مبادرت از برهان در سبق و نظاره اسپ تاختن و اشیائیکه از خارج تجذیب
و نیز بجلا این فعل کنند لطوخات غسولات ست مرتب از آرد باقلای مقشر و آرد جو و کرسنه و آرد گندم و نشاسته و آرد نخود خاصة و آرد عدس و آرد برنج و غری السمک و ایرسا
و لادن و انجیر و کندر مصطکی و روغن آن و پوست بیضه و گوشت صدف و مقل و مرتک و سفیداب و برادهٔ عاج و استخوان بوسیده و محلب و فوة الطیب نیز درین قوی ست
و بادام شیرین و تلخ و تخم خیار و خربزه و قطف و کدو و آرد تخم ترب و تخم جرجیر و اکثر آنست که چهره و رنگ را صاف و پاک میکند طلا به نشاسته و کتیرا با شیر هر روز و عصارهٔ
قنابری و زرداب عصفر و شیر ها که همان وقت دوشیده باشند و طبیخ اخلاف گوساله که در آن صبر کرده باشند و طبیخ تخم صدف و سفیدهٔ بیضه و طبیخ حلبه و طبیخ اکلیل الملک
غسول جید باقلای مقشر کرسنه ترمس تخم ترب مغز تخم خربزه نخود نشاسته از آن غسول سازند **غمره جید** بگیرند آرد باقلا و آرد جو هر واحد یکجزو آرد نخود یکجزو و عدس
مقشر کتیرا نشاسته هر واحد نیم جزو و مغز تخم خربزه دو جزو زعفران بقدریکه رنگین کند شب طلا نمایند و صبح بطبیخ پوست خربزه و طبیخ بنفشه و مانند آن بشویند **دیگر**
بگیرند بادام شیرین و کتیرا و صمغ و آرد باقلا و ایرسا و غری السمک مساوی و غری را در آب بقدریکه همه را کافی باشد گداخته ادویه آمیخته طلا سازند **دیگر** آرد باقلا
و جو و نخود و میده گندم بسفیدی بیضه طلا کنند و از چیزیکه تجلیه قوی کند بلبوس و پیاز و بورق و نانخواه و عسل ست و اشق و روغن بابونه و میعه سائله شدید التنقیه است
و کبریت نیز و زرنیخ و سرگین سمار و بیخ نرگس **غمره قویه** بگیرند زرداب عصفر و بپزند تا غلیظ گردد پس از آن یک اوقیه بگیرند و با این ادویه بسرشند سرگین خشک
و آرد ترمس و آرد نخود و مغز تخم خربزه سوده باهم آمیخته طلا نمایند **غمره دیگر** کتیرا و آبگینه شامی مثل غبار سوده و زعفران و ترمس و مغز پنبه دانه هر واحد یک مثقال و روغن بادام

طلا کنند و چون هر شب نخود و ل سفید و زنجبیل سرخ یا زرد بشیر سر چهره طلا نمایند و صبح بشویند چهره بسیار سرخ گردد ولیکن باید که احتیاط باشد زیرا که زنجبیل در بشره قرحه میکند
پس مقدار او بسیار اندک و مقدار شیر زیاده کنند و این ادویه قوی العلاج است راکه در ابتدای جذام باشد و آنرا تنگ و تشنج و سمی نامند چون بران استعمال کنند آنرا زائل کند و ایضا
از چیزیکه مختص بان است و بقوت تنقیه نماید اینست موم سفید بورق کندر گوگرد زرد مساوی بسرکه قرص سازند و خشک کرده نزد حاجت بسرکه و عسل استعمال نمایند
و کلف و برص درین بهتر از بورق است و ایضا بگیرند صابون دمشقی هر واحد یکرطل و در سه رطل آب بگدازند و بران کندر مصطکی و نطرون مساوی نه اوقیه اندازند و خوب سایند
و بشب استعمال کنند و ایضا آرد کرسنه و آرد نخود و باقلا و جو و ترمس و اریسا و بیخ نرگس مساوی بریک یک جزو از صمغ و اصل سوسن نیم نیم جزو و قرص سازند و بداشتند که همه
آنچه در کلف و بهق و آثار و کمودت خون نفع کند آن درین نفع قوی تر نماید و اندکی ازان کفایت باشد **خجندی** گوید که زردی رنگ گاه از مقاسات امراض و صوم بسیار
و فقدان غذا و کثرت جماع و ادمان حادث شود پس تدبیر هر واحد ازان بچیزی نمایند که مناسب آن باشد از تناول اطعمه جید الکیموس از لحم ماکیان و جوزه آن و تیهو و غیره
و حیدی و ماهی رضراضی و زرده بیضه نیمبرشت و قلیه بکدو و پیاز و انگور پخته و استعمال حمام آب شیرین و اجتناب از بیداری و جماع و غضب و عقب او اندکی از شراب ریحانی بنوشند
و استعمال اطلیه جاذبه خون بسوی ظاهر بدن مثل طلا تخم خربزه و خردل و مر مصطکی و کندر بشیر تازه کنند **غمره** مصفی رنگ با دام شیرین مقشر نشاسته کتیرا همه با آب عصفر آمیخته شب
بر رو طلا کنند و صبح بآب گرم مطبوخ بنفشه و سبوس گندم بشویند **غمره** که روی را سفید کند و از اخلاط فاسده پاک نماید آرد جو آرد نخود آرد باقلا نشاسته کتیرا تخم ترب بشیر سرشته
بر روی طلا کنند و صبح بطبیخ بابونه و بنفشه بشویند **دیگر** که چهره سرخ گرداند زعفران قوة الصبغ کندش مرکی مصطکی مساوی بآب پیاز بلبوس سرشته شب بر رو طلا نماینه
و صبح بآب گرم بشویند و گاهی احتیاج بتسوید و جه یا بزرد کردن آن بسبب مصلحت ما مورافتد و غرض ازان آنست که احوال بر غیر مشتبه گردد **طلائیکه** چهره را زرد گرداند زیره
زرد و آب عصفر هر دو سوده بر چهره طلا کنند و در طعام زیره بسیار اندازند و دائم آنرا ببینید و کثرت بیداری و قلت اکل از مصفرات لون است **طلائیکه** رنگ را سیاه گرداند نوره
مرداسنگ آمیخته بسر و طلا کنند که آنرا آنچنان سیاه کند که **انقلاع** او دشوار گردد و هرگاه اراده قلع او کنند بسرکه که اندران اشنان سبز جوشانیده باشند بشویند و بمصل و یا بترشی
ترنج و یا آرد جو بسرکه مکرر بمالند تا بحالت اولی عود کند **ابومنصور** گوید که برای سفید کردن رنگ بگیرند نشاسته و کتیرا و بشیر سرشته طلا کنند و هرگاه خشک شود بران
اعاده طلا تا یکهفته نمایند و یا بگیرند آرد باقلا و کتیرا و سفیدی بیضه آمیخته طلا نمایند و یا بدان هر روز روی را بشویند و آنچه از اغذیه رنگ را سفید و رقیق و صاف گرداند
خشیر و شحوم و امخاخ و ادهان و لبوب است چون مغز بادام که ازان بخورند **حریره** که رنگ را سفید کند چون مداومت نمایند بگیرند شکر و در شیر حل کنند و ازان حریره به نشاسته
و روغن بادام بسازند **قرص** که همین عمل کند بگیرند شیر و دران شکر حل کنند و دران روغن بادام و مغز استخوان و سفیدی بیضه خوب مخلوط سازند و بلعاب گندم سرشته
بخورند و **ابن ماسویه** گوید که مداومت خوردن کرنب تحسین لون نماید و خوردن نمک بسیار در طعام صفائی رنگ ببرد و **محمد بن زکریا** گفته که طلای چهره بعسل در شب
و غسل او بآب در روز رنگ را پاک و صاف کند و اگر بدن و چهره را بقیمولیا یکرطل نطرون بریان ایرسا سعد سنبل الطیب هر یک یک اوقیه بشویند صاف و نیک گرداند و از
اغذیه که رنگ را سرخ و صاف کند نخود و انجیر خشک و ترب و کندنا و نشاسته و پیاز و انار شیرین و گوشت و شراب سرخ و زردی بیضه نمک و انگور و ثوم و کرسنه و نیسون
و زعفران است و زوفای خشک خاصة در تحمیر لون و استحمام بآب گرم شیرین رنگ را سرخ گرداند **دوائیکه** رنگ را سرخ کند بگیرند زوفای خشک ده درم زعفران سه درم انیسون
پنج درم شکر برابر همه کوفته آمیخته هر روز دو نیم درم بخورند و تناول معجون احمر موصوف در باب علل جگر و همچنین معجون خبث الحدید و فنجنوش رنگ را سرخ و صاف کند
و **تمیمی** گوید که اگر چند روز شیر بشراب آمیخته بنوشند تحسین لون نماید و ایضا خوردن خاکستر طرفا با شکر چند روز رنگ را سرخ گرداند و آنچه رنگ را زرد گرداند مقام
در مواضع حاره و شرب آب ایستاده و بیداری و ادمان خوردن سرکا است و تناول گل و انگشت و زیره و ناخواه خاصة ضماد اگالو و آنچه رنگ را سیاه کند آن تعرض با فتاب است و باد
و تناول اغذیه غلیظ و تعب و ترک استحمام و طلای عصفر و مسود هر دو در قول **خجندی** گذشت **طبری** گوید که فساد بشره گاه عارض میشود برای انسان از دو سبب
یکی از مرض و آن دو قسم است یا از فساد احشا مثل طحال و کبد و معده و یا از حمیات طویله و آلام شدیده **دوم** از بدی غذا و سوء تدبیر و این همه اولا محتاج باصلاح غذا
و اصلاح احشا و صبر بر ناقه تا آنکه هضم او قوی گردد و خون او تازه شود و اگر بعد ازان فساد رنگ باقی ماند این ضماد استعمال کنند بگیرند اشنان اصفهانی و آرد باقلا
و آرد ترمس و آرد نخود و مغز بادام مقشر و مغز بهدانه و مغز تخم خیار بادرنگ و کف دریا که در سفیداب یافته میشود مساوی همه سابیده بشیر تازه

واندکی عسل آمیخته شب بر رو طلا کنند و صبح بشویند و گاهی این همه بشیر آب آمیخته بر رو طلای کنند و گاهی بلعاب اسپغول می آمیزند و بر پارچه طلا کرده بر رو می چسپانند بعده قلع و
با آب گرم که دران سرطانات نهری جوشانیده باشند میشویند و این در تحسین لون متغیر از اسباب مذکوره بانفع النفع ست و اما تحسین لون عرائس و الوان اصحا پس بگیرند
سفیداب صغر که از اسرب و رصاص قلعی میگیرند ده درم و بشیر زنان حل کنند و پنبه بدان بیالایند و روی را بآب گرم شسته بجامه پاک کرده آن پنبه را بر رو بگذارند و ساعتی
روی را پوشیده بگشایند که این رنگ چهره صحیحان بسیار نیک کند و آن چیزیکه بدان تغیر رنگ بسوی سیاهی نزد حاجت او میکنند اینست که بگیرند خبث الحدید مثل غبار
سوده و با عدس سوخته سوده آمیخته بر رو طلا نمایند بعده در حمام داخل شوند و بران آب نیمگرم بریزند بعده روی را بدست بمالند که این تغیر او بسیاهی شبیه بالوان تسویس
گرداند و از آشیائیکه بدان رنگ را زرد میکنند اینست که بگیرند زیره کرمانی و با ربع آن زردچوب بسایند و با آرد جواری آمیخته بر چهره طلا کنند بعده آبیکه دران انجیر پخته باشند بشویند
که این چهره را مثل رنگ مرغیان گرداند و از چیزیکه بدان رنگ چهره سرخ شبیه بشقرت گرداند اینست که بگیرند شیطرج هندی و در سرکه جوش خفیف دهند بعده خرقه در سرکه
آلوده بدان ضرب خفیف متواتر بر چهره دهند که این روی را بسیار سرخ کند بغیر آنکه معلوم شود که این سرخی از لون طبیعی او نیست ابن الیاس گوید که هرگاه رنگ شاحب بود
و اراده سفید کردن او بود هر صبح جلاب سکنجبین ساده ده درم و شربت سیب ده درم بگلاب ده درم بنوشند و غذا قلیه با توابل از لحوم بره و گردن بزغاله بگذر تریا پیاز و از اطعمه
غلیظه مولد سودا و خامت از نانخواه و کرویا و حیص حذر کنند و غمره استعمال نمایند بگیرند بیخ نی و تخم خربزه و آرد ترمس و آرد باقلا و آرد جو و آرد نخود مساوی بشیر تازه سرشته بر رو طلا
کنند و چون اراده سرخ کردن روی باشد تدبیرش خوردن لحوم و حلویات و ترک استفراغ و شیء بسیار و ریاضت و تعب و خواب و زوجماع ست و از خوردن سیر و پیاز بگذرد و قلیه مقلوه
و استحمام کثیر با آب گرم و دلک چه در حمام بخرقه بدلک لین معتدل کنند و چهره را بلک مع اندکی سفیداب ارزیز طلا نمایند گیلانی گوید که این غمره چهره را سفید گرداند جو مقشر چهار جزو
تخم خربزه آرد باقلا آرد نخود سبوس جواری کتیرا هر واحد دو جزو ترمس یکجزو همه را باریک سائیده بشب طلا کنند و صبح بشویند و سه روز یا پنج روز این عمل کنند دیگر دهد اجلاد
بادام شیرین و کتیرا و آرد نخود و باقلا سائیده بماء الشعیر شب طلا نمایند و صبح بآب سبوس بشویند دیگر بگیرند آرد عدس و نخود و باقلا و آرد ترمس و جو و بادام شیرین مقشر
هر واحد یکجزو کتیرا نیم جزو بورق صناعت ربع جزو همه را باریک سوده بشیر تازه بسرشند و بر رو طلا کنند و یکشبانه روز بدارند بعده بآبیکه دران سبوس آن سفید جوشانیده باشند
بشویند و دو سه بار اعاده آن کنند تا آنکه روی سفید گردد دیگر که بهتر ست اشنان مربی با آب پنیر سه روز خشک کرده سائیده یکجزو پوست عاقرقرحا بیخ نی هر واحد ربع جزو همه را
باریک سائیده بآب سرشته بر چهره طلا کنند و تضمید ببرگ کرنب یا ترب یا پودینه تر قوی تر از انست و کسی که اراده تحمیر وجه کند او را از خوردن سحاق و شرب شراب صید کند و اکل ثوم و سفرجل
و استحمام بآب گرم بسیار کند و چهره را دلک معتدل نماید و زنان با وجود این تدابیر بر چهره خود گلگونه مرتب از لک خوب ساخته باندک سفیداب ارزیز طلا نمایند سهرهندی گوید که
در فساد لون از مجربات خبث الحدید مدبر باین صفت ست بگیرند خبث الحدید کهنه که در ویرانه یافته میشود و در آتش سرخ کنند و در بول ماده گاو نازائیده هفت بار سرد نمایند بعده در
نقوع ترپهله هفت مرتبه بعد از ان اقراص ساخته در ظرف مسی نهند و بران برگ درخت پیپل بپوشند و زیر و بالای و پاچک دشتی نهاده آتش دهند تا آنکه اقراص بسوزند در آب لیمو
هفت بار پس در سرکه هفت بار و همچنین در آبکامه سرد کنند بعده در آب کهیکوار اقراص ساخته بدستور سابق بسوزند بعد از ان در شیر آکهه تر کنند و بدان بطوع سازند در ظرفی کرده
گل حکمت نمایند و در آتش پاچک دشتی بسوزند و بعد سرد شدن برآورده باریک سوده بردارند و بقدر ربع ماشه بروغن گاو لت کرده بخورند و این مجرب جید ست و چیزی از عقاقیر ... بدل ... است

حفظ جلد از آفتاب و باد و سردی

شیخ میفرماید لازم ست که بسفیدی بیضه یا آب صمغ یا بموم روغن طلا کنند و یا بگیرند نان بیده و در آب ترکرده صاف نموده چندان آن سفیدی بیضه آمیخته بر چهره بمالند خجندی گوید که
این غمره در سفر برای حفظ وجه از گرمی و سردی نافع ست کتیرا صمغ عربی لعاب اسپغول خشک کرده لعاب بهدانه مساوی بسفیدی بیضه آمیخته خشک کنند بعده سوده بشیر تخم
خرفه سرشته وقت سیر طلا نمایند و هنگام آرام بشویند و ایضا کعک در آب تر کرده بر رو طلا کنند و این غمره با وجود منفعت مذکوره چهره را سفید نیز کند آرد نخود نشاسته کتیرا ... بیضه
بروغن گل یا لبنی ما کیان آمیخته بشب طلا کنند و صبح بشویند بعده طلا نمایند جرجانی گوید که سمید پاکیزه در آب صمغ حل کنند و با سپیده بیضه مرغ طلا کنند حکیم صادق علیخان مینویسد هر که
در سفر باشد ضرور ست که رنگ روی آن متغیر شود در باید که چیزی لزج مثل لعاب اسپغول و کتیرا و صمغ عربی بر روی طلا نماید تا از اثر گرمی و سردی و غبار محفوظ ماند و زنان ختا
در آب نیم ساییده طلا نمودن نیز مفید بود و در مالیدن موم روغن که موم سفید را در روغن چنبیلی گداخته کرده از آب بشویند نیز دیدنی ست سفید ست و بعضی عطر هم در ترکیب داخل میکنند بسیار خوشبو میشود

شقاق جلد و اطراف و وجه

یعنی ترقیدن پوست بدن در هر موضع و دست و پا و روی سبب جمیع شقوق یبوست جلد است و این یبوست یا از اسباب خارجی باشد مثل گرمی مجفف یا باد منشف و برودت یا سرمای
مکثف مجمد و غسل با آب سرد یا آبهای قابض چون شبیه و زاجیه و مانند آن و یا از اسباب داخلی مثل سوء مزاج یابس ساذج یا با ماده حاده حریفه مجففه و اکثر حدوث شقوق دست کسی را
افتد که مزاولت اعمال حاره محلله مکثفه کند بواسطه کثرت تحلیل رقیق ماده و بقول شیخ شقوق پای گاهی بسبب بخره ردیه و گاهی بسبب یبوست و قشف افتد و با بجاگاهی
بدان انتفاع گردد بسبب چیزی که از ان متحلل شود و بقول گیلانی حدوث این از یبوست ساذج بسیار نادر بود و گاهی از حدت اخلاط نیز حادث شود و صاحب کامل گوید که حدوث
شقاق حادث در کفین و اسفل قدمین و عقب از مره سودا و از سوء مزاج یابس بود که برین مواضع غالب آید و طبری گوید شقاقی که در عقب و دست حادث شود طبیب را لازم است
که از ان تهاون نماید چه اگر آن بزرگ شود و مزمن گردد و از حرکت منع کند و سبب وجع لذا آن یبس جلد و قشف اوست حتی که عضو منضغط سازد و پس شق گردد و اکثر در سرما
حادث شود اما کسی که دست و پای و روی او در گرما و سرما هر دو متشقق گردد آن بسبب حدت خون بران و غلبه یبس مزاج آن بود و بعضی گویند که انشقاق گاهی زنان را
در نزدیکی اوقات حیض و دور افتادن آنها از ایام مقرره حیض بنا بر توجه فضلات با عالی و از یبوست مزاج هم میباشد و بسا باشد که همه بدن را فرا گیرد و چنانچه بعد آتشک بیشتر بود
و چون کهنه گردد و احداث جذام می نماید و این نوع عسر العلاج میباشد و راقم بعضی از صاحبان استسقای لحمی دیده که بر ساقها و خصیتین ایشان بسبب کثرت ورم و شدت
تمدد جلد شقاق عارض شده و ازان آب جاری گردیده و این علامت ردی ست **علاج** آنچه از اسباب خارجی فقط تلیین جلد بقیروطیات و ادهان مرطبه و شحوم نمایند و هر چه برای حفظ
جلد از آفتاب مسطور شد هم اینجا فائده میکند و آنچه از اسباب داخلی بود تبدیل مزاج و ترطیب کنند و لعاب بهدانه و عرق شاهتره و شربت نیلوفر دادن و شیر بز همراه خاکشی و ترنجبین
افزودن معمول ست و اگر بسبب خلط ردی باشد اول تنقیه بفصد و مسهل سودا از هلیلجات وغیره کرده ماءالجبن بدهند بعد ازان ترطیب بدن بنوشیدن شیرها و خوردن
روغنها و مالیدن مرطبات و قیروطیات باید کرد و اگر در قرب حیض افتد اول تا یکهفته متواتر استحمام فرمایند و فصد هر دو صافن یا باسلیق یا عرق النسا کنند و باقی تدبیر آنچه
در احتباس حیض ذکر یافته بکار برند که بحرکت و گشادن حیض خود بخود زوال می پذیرد و چون پیه بز گداخته مازو و کتیرا با یکسان سائیده باهم آمیخته در ترقیدگی پاشنه پر کنند نافع بود
و مغز ساق گاو و چربی در روغن بنفشه با اندکی مرداسنگ آمیخته نیز فائده میکند و تشقق پا که از ملاقات اشیای سخت حادث شود و قوابضات مانند حنا و بلوط و گلنار و پوست انار
و جوز السرو بکوبند و با سرکه جوشانیده ضماد کنند و شقاق چهره را از موم و زوفای رطب و پیه بط و نشاسته و کتیرا و لعاب بهدانه و روغن گل مرهم ساخته طلا کردن نیز سود دارد
و شقاق دستها را کنجد سوده و بنفشه سوده با دهان و شحوم سرشته نفع میکند **ذکر ادویه مفرده و مرکبه** نافع شقاق اگر شقایق النعمان را با زیت در شیشه کرده سر او
بند نموده چهل روز در آفتاب بیاویزند شقاق عارض از سردی و حکه تابع آنرا مجرب سویدی ست و کذا ضماد ملک البطم مخلوط بزیت خوشبو و کذا زفت بزیت گداخته و کذا
چربی بز باده گداخته نیمگرم تا سه مرتبه و کذا زیت فتیله چراغ نهادن مجرب دست **و ضماد** سرطان در روغن کنجد بخته تا مهرا شود و صاف نموده موم در آن روغن گداخته و کذا اشق
با آب حل کرده و کذا اقاقیا و کذا روغن حلبه ده درم موم ده درم و کذا لعاب حلبه بروغن گل و کذا انجیر کوفته در زیت و موم و کذا اسفیداج در روغن کتان و کذا عنصل بریان بالعسل
و کذا حب المحلب و کذا روغن سفرجل بموم و کذا روغن بادام یا روغن گل بسندروس و کذا آب برگ انجیر سبز و زیت و موم زرد و کذا بادنجان که در درخت زرد شده باشد بروغن
کتان بخته تا مهرا شود و صاف کرده موم زرد اضافه نموده و کذا اکلیل الملک و پوست انار و عدس با پوست او و عسل بخته و کذا زعفران و مر و دقاق کندر و کذا صدف سوخته
بروغن کنجد و موم زرد آمیخته و یا بروغن گاو مخلوط کرده که مجرب ست و کذا آب برگ انگور تازه شب با عسل باهم بخته و کذا مصطکی در زیت گداخته و کذا صبر سوخته بزیت آمیخته
و کذا اسپغول بعد شستن شقاق با آب گرم و کذا عدس با ریگ سوده بقیروطی زیت و موم آمیخته **و مطول** عصاره چقندر یا آب مطبوخ آن و کذا طبیخ شلغم و کذا طبیخ
کرفس و کذا طبیخ کرنب و کذا طبیخ کرسنه واحد نافع شقاق عارض از برد است **دیگر** برای شقاقی که بسبب سرما در دست و پا افتد صابون لاهوری با آب سائیده بشب
وقت خواب شقاق پر کنند و صبح با آب گرم بشویند عمل یکشب کفایت میکند **دیگر** برای شقاقیکه بعد از مرض آتشک در دست و پا بهم رسد فلفل سیاه نیم پاو شب در آب گرم
تر کرده نگاه دارند صبح جوشانیده دست و پا در ان نگاه دارند تا دو ساعت و عمل چند روز بالکل زائل شود **دیگر** حرام مغز بز با روغن کنجد تازه برای شقاق عجیب ست
و کذا شنجرف بموم و روغن کنجد مجرب **دیگر** برای شقاق دست و پا مجرب آب نیم گرم طبیخ قسط اطراف را ساعت بدارند پس روغن شیره بمالند و بجامه بپوشند اغلب که حاجت بتکرار نیفتد

شیرخشت برای ترقیدن پای مفیدست و دیگر حنا با آب حل کرده ضماد نمایند بعد سه چار گهری دور کرده روغن بیدانجیر بمالند **ضماد دیگه** جهت شقاق از مجربات حکیم محمد زمان سنگ اج
صبر سیاه مساوی با نفط سیاه بمالند و دست را نزدیک آتش بدارند **ایضاً** که جهت شقاق مزمن مجیج بوان بیدلیست پنج درم مرداسنگ سایده با ده درم روغن تلخ بجوشانند تا مثل قطران شود
سه درم قنه اضافه نموده طلی دهند تا غلیظ شود پس موضع شقاق را بآب گرم نرم کرده دوای مذکور را گرم کرده در شگاف شقاق بچکانند و اگر قوی‌تر خواهند سندروس بقدر مرداسنگ
اضافه کنند **قیروطی** برای ترقیدن دست و پا که از سرما بود آب نبات چقندر و شلجم هر یک یک تیله موم سفید پیه گرده بز روغن بابونه هر یک یک سیر طبق دستور پخته دست و پا چرب کنند
ایضاً که شقاق و درشتی چهره و دست و پا را نافع است کتیرا از دوای طلب هر واحد یکدرم موم سفید سه درم روغن بادام یا روغن گل ده درم موم در روغن گداخته کتیرا از دوا حل کرده
در هاون بمالند و اگر نشاسته و لعاب بهدانه و پیه مرغابی و شنگرف اضافه نمایند بهتر گردد **موم روغن** برای شقاق دست و پا و خشکی آنها از مجربات حکیم اجمل خان گل خطمی یک توله
گل بنفشه نیم توله خسکدانه دو توله مغز تخم کدو دو توله پیه گرده بز چهار توله موم سفید یکتوله موجود باشد روغن چنبیلی چهار توله گل خطمی و بهدانه و گل بنفشه را شب آب تر کنند و لعاب آن
بگیرند و از خسکدانه و مغز تخم کدو شیره برآرند و موم و پیه را در روغن گداخته با ادویه مذکوره بدستور مرتب سازند **مرهم شقاق مجرب** صاحب تحفه در نهایت موثر در کهنی و ناخن و تقشر
آن و شقاق لب و اطراف و حکه و جرب و زخم آتشک و شقاق چارپایان آزموده است علک البطم سه درم پیه بز دوازده درم در دیگ مضاعف گداخته استعمال نمایند و بعضی
زوفای رطب سه درم مصطکی و مقل هر یک دو درم موم سه درم نیز می‌آمیزند و وزن پیه ده درم میکنند **مرهم** دافع شقاق پاشنه و انگشتان پا که بهندی بنوائی گویند رال
روغن نیم دهر واحد یکدام موم یا دو دام اول موم در روغن گداخته رال سوده انداخته نگاهدارند و پا را خوب شسته در روز سه چار بار زخم پر سازند و در نسخه دیگر وزن روغن
چهار دام و موم نیم دام است **اقوال حذاق** شیخ میفرماید که در علاج عام شقوق واجب است که تنقیه نمایند اگر خلط ردی باشد و تبدیل مزاج کنند اگر مزاج یابس باشد
و روغنها بنوشند خصوصاً روغن کنجد مقشر تا کیموس او رقیق شود هر روز از آب افشرده انگور و یا نقوع مویز شیرین چند روز متواتر و همچنین طبیخ سرطانات نهری بآب و شکر و مداومت
مالش روغن کنند و اگر از سردی باشد آنرا طبیخ شلجم و برگ چقندر و طبیخ او خصوصاً قیروطیات از آنها و از شحوم معروفه مغز با زفت و قطران نفع کنند و اگر از گرمی باشد قیروطیات
بارده رطبه مضروب بعصارات بارده رطبه و اصلاح غذا و استحمام آب شیرین گرم و منع شقوق لب با این طور کنند که قبل تعرض بنابر سبب آن بقیروطیات و شحوم و امخاخ و روغن گل با زیت
طلا کنند و این شقوق واقع را نیز زائل کند چسپانیدن اشیای باریک مثل پوست بیضه و پوست سیر و پیاز و آماس از شقوق حادث لب پس از ادویه جیده برای آن اینست
که بگیرند دردی بریان و علک البطم و شحم مثل پیه کلیان و مرغابی و عسل آمیزند و یا بگیرند مازو خام مثل غبار سوده بصمغ بطم بر آتش گداخته آمیخته و گویند که چرب کردن ناف
وقت خواب و یا گذاشتن پنبه بروغن آلوده در سوراخ ناف بسیار نافع است و در شقوق پای اگر ممکن بود ازاله او بادامت نهادن پای در آب گرم و مالش او بروغنها و شحوم کنند
و خصوصاً شحم بز و بقر و حرام مغز و موم اندک قوام کرده و ایضاً روغنها خصوصاً روغن بیدانجیر و روغن پاچه و روغن صینی که این غایت النفع است و روغن که از جلکی دنبه وقت نهادن
او بر آتش بریزد بسیار نیکوست و حنا جید است و خصوصاً طبیخ حرمل سرشته بشیره انگور جید است بدان علاج کنند پس اگر فائده نشود و احتیاج شود به پر کردن ادویه مغریه که درآن
نافذ شود چنانچه اطبا معالجه آن میکنند بعد استحمام و نهادن پای در آب گرم باید که در آن کتیرا مثل غبار سوده پر کنند که این عجیب است و ایضاً بگیرند موم در روغن کنجد علک البطم
و میعه سائله جمع کرده پر کنند که این نیز عجیب است و ایضاً قطران کنجد سوده بسیار عجیب است و کندر سوده یا دهان و شحوم خیلی سودمند و ایضاً طلا بسرطان سوخته سوده
بروغن زیت و این در شقاق و تنها انفع و اسرع است و یا بگیرند مغز پیاز عنصل در زیت بجوشانند و در آن علک البطم بگدازند و در شقوق نهند و ایضاً علک البطم در زیت
تنها بغایت مفید است و ایضاً بگیرند آرد مغز تخم بیدانجیر با نمک آب سوده و در پاشنه لزوم آن نمایند و ثفل روغن بیدانجیر برای شقاق مزمن متقرح نیکوست و یا بگیرند مرداسنگ
و موم و زیت و عسل مساوی آنرا قوام سازند و یا سرطان نهری در روغن کنجد بپزند و بدان طلا کنند و ایضاً بگیرند دردی زیت و میعه بطم و علک البطم و علاج جید مجرب بس اینست که بگیرند کتیرا
و مثل غبار سایند و سفیداج نصف وزن آن و کهربا و کندر هر دو سوده هر واحد ثلث آن و علک البطم هیچ کتیرا آمیخته با روغن بیدانجیر جمع کرده استعمال نمایند و گویم کسی که استعمال
مالش پای شسته بروغن هر شب با فاصله نماید از شقاق آنرا ایمن کند و علاج شقوق دست بعلاج خفیف شقوق پای نمایند و علاج شقوق میان انگشتان بمثل آن کنند و خاص برای
او اینست که از اسفیداج مثل غبار سوده ضماد سازند **صاحب کامل** گوید که این مرهم اشقاق را نافع است موم سفید و روغن بنفشه گداخته بدان کتیرا سوده انداخته بر چهره طلا
نمایند **دیگر** موم زرد و روغن گل و لعاب طلب و بیطو و نشاسته و کتیرا و لعاب بهدانه ادویه خشک را سوده و موم و پیه در روغن گداخته ادویه بران انداخته در هاون حل کنند.

وصبح وشام بر شقاق طلا کنند بعد از آنکه چهره را با آب نیم گرم بشویند و در حمام داخل شوند و با آب سبوس جواری بشویند و یا بگیرند دردی زیت و در ان اندک زفت بگدازند
و بران طلا کنند و یا بگیرند پیه بط و دردی زیت و علک البطم و همه را گداخته بر چهره و لب طلا نمایند هرگاه آنرا شقاق عارض شده باشد و یا بگیرند شاخ گوزن سوخته باریک سوده
و با پیه بز سرشته بر شقاق طلا کنند **طبری** گوید که علاج شقاق پاشنه اینست که بگیرند سبوس گندم و یا تخم خربزه کوفته در آفتابه بجوشانند بعده پای در ان نهند و بشویند
بعده نرم شدن بخرقه درشت یا بکارد آهن حک بخراشند حتی که شقاق و حوالی آن از جلد پاک گردد بعده بپارچه نشف نمایند و شق را باین مرهم الیس کنند بگیرند پیه گرده بز و نمک
و بگدازند و بران زفت رطب انداخته حرکت دهند بعده شقوق ابدان کبس نمایند و برین مداومت کنند که صحت تام بخشد و چون صحت یابد آنرا پاک کنند و بزفت و مازو سوده
و پوست انار کبس کنند که این تقویت آن محل کند و هر وقت شق منضم نماید گاهی بران خضاب کرده سرشته و مازو می نهند و این بعد زوال رد البته می باید و کسی که معتاد تشقق پاشنه در سرما باشد
باید که در ابتدای فصل خریف فصد کنند بعده هر پاشنه را بموم روغن استعمال نمایند و پای به پاتابه پشمی بدارند و بران موزه بپوشند و از هوا البته نگاه دارند که از ین ایل شود و در اندک
مدت متملس گردد و گاهی باین طور علاج کرده میشود که بگیرند مغز نیم دانه و باریک ساییده بران پیه بز غیر گداخته اندازند و هر دو را باز بکوبند و بدسته هاون بمالند تا مخلوط شود و مثل
مرهم گردد بر ان موضع شقوق طلا نمایند که این در یکروز صحت بخشد **واما** شقاق انگشتان و پشت کف را باین روغن علاج کنند که زفت را بروغن بجوشانند پس بگذارند
تا روغن بالای آن آید چون سرد شود بعده آن روغن را بگیرند و از ان موم روغن ساخته بر شقاق دست و انگشتان طلا کنند که این در یکمرتبه کفایت کند چون از هوا حفظ آن
نمایند و اگر این اثر نکند باید که اول شقاق را در حمام بشویند و پاک کنند بعده از پارچه نشف کرده بموم روغن مذکور طلا کنند و از هوا محفوظ دارند و بپوشیدن دستانه و رسانیدن
دو آب مختلف بران اگر گرم و سرد و اگر بر آب سرد عقب آب گرم مداومت نمایند از شقاق سالم مانند **واما** کسی که دست و پای و چهره او در گرما و سرما هر دو متشقق گردد و این
بسبب حدت خون و غلبه یبس آن شده علاجش استفراغ خفیف است بعده نوشیدن ماء الجبن و روغن بادام شیرین و میل تدبیر او تدبیر مرطب معتدل برای خون کنند
مثل نوشیدن ماء الشعیر و خوردن جوزه مرغ و یا بچه بزغاله و مانند آن **ابن نوح** گوید که شقاق و تقشر پاشنه از یبوست غالب بود و علاجش اینست که پیه بز بگدازند و بران
مازو سوده انداخته در هاون بمالند تا هموار گردد و در شقاق پر کنند و یا بگیرند پیه و در ان اندک قنه انداخته بپزند تا غلیظ گردد و بران نهند و یا بگیرند روغن و موم و آب مرزنجوش
و مغز ساق گاو و کتیرا و مازو را با هم آمیخته بران نهند و یا بروغن صینی مالش کنند و اگر این فائده نکند ساعتی بآب گرم نهند بعده این دوا بران نهند که یک اوقیه مرداسنگ سه ساکرده
در یک رطل زیت بپزند تا غلیظ شود بعد از ان یک اوقیه بارزد و نیم اوقیه کتیرا در ان انداخته در هاون بمالند و استعمال کنند و یا بگیرند نخود و سوده با ترب بیامیزند و اگر شق وسیع بود
در ان بعض این ادویه نهند و شقاق را منضم کنند و بروزند و بر بندند و اگر شقاق بدست و پای و جمیع بدن عام گردد علاجش اینست که روغن کنجد یا روغن بادام شیرین تا یکهفته
هر روز بقدر بیست درم بشراب رقیق مائی یا آب انگور سفید رقیق بنوشند بعد از ان برای تنقیه مطبوخ افتیمون بنوشند بعده یکهفته دیگر روغن بیاشامند و قصد استعمال مرطب
بدن کنند باغذیه و استحمام آب شیرین و مالش بروغنهای مرطب و نهادن عضو در آب گرم که در ان سبوس جوشانیده باشند و یا مرهم که در ان لعاب بهدانه است و در
قول صاحب کامل گذشت بمالند و یا در حمام داخل شوند بیش گاه شقاق نرم گردد کتیرا شاه سرکه سوده بران پاشند و بعد آن بنایه شست **ابن الیاس** گوید که آنچه از اسباب
خارجی بود بگیرند موم صاف و روغن بنفشه و مغز ساق گاو و خطمی سوده و کتیرا و صمغ او مساوی سودنی را سوده و گداختنی را گداخته باهم آمیخته موضع منشق را بدان طلا کنند
و یا موضع را آب گرم که در ان بنفشه و بابونه جوشانیده باشند بشویند و آنچه از اسباب داخلی باشد تنقیه خلط مجفف بمطبوخ افتیمون یا مطبوخ هلیله نمایند و مقوی با فتیمون تدبیر کنند
و از اطعمه غلیظه مولد سودا حذر نمایند و باغذیه محمود الکیموس غذا سازند و هر روز شیر تازه یک اوقیه بنوشند و هر روز در حمام داخل شوند و آب نیمگرم که در ان بنفشه و خطمی و نیلوفر و خشخاش
پخته باشند بر بدن ریزند و مالش بروغن گل بنفشه یا کدو یا روغن گل بعد خروج از حمام نمایند و بر موضع منشق مغز ساق بقر و پیه ماکیان و بط و مرغابی و نشاسته و کتیرا و لعاب
بهدانه طلا کنند و یا بگیرند موم صاف و روغن مغز ساق گاو و روغن بادام شیرین و روغن تخم کتان و روغن بنفشه و همه را آمیخته در انبیق فایی طب انداخته بر چهره که جلد او
شق گردد طلا نمایند و یا بگیرند روغن گل و روغن بنفشه و روغن پیه بط و مرغابی و روغن پیه بز در ان شاخ گوزن سوخته سوده آمیزند و بر لب منشق طلا کنند و بران
پوست بیضه بچسپانند و در شقاق دست و پا عقب ضماد زفت و کذا علک البطم که در قول صاحب کامل گذشت طلا کنند و کنجد سوده بروغن بنفشه آمیخته طلا نمایند و یا بگیرند بنفشه
خشک و نیک سوده هر روز دو بار طلا کنند و هرگاه شقاق بزرگ و عمیق باشد و باین دوا ملتئم نشود تنقیه بدن بعد نضج اخلاط بجفف مطبوخ افتیمون یا حب آن بمطبوخ هلیله کنند

و دائم حمام استعمال نمایند و با غذیه مرطبه مثل پاچه‌ها یا پاچه‌لان و جیدی غذا سازند و یا خضاب پاهای بحنا در لعاب بیغول و حلبه سوده سرشته باید کرد و در شقوق عقب بگیرند روغن
بنفشه و مغز ساق گاو و موم سفید و روغن اکارع و همه را گداخته مرداسنگ بران انداخته بر شقاق پاشنه طلا کنند **انطاکی** گوید که در علاج شقوق بسبب خارج مثل آفتاب
و مباشرت مجففات مثل زرنیخ کفایت میکند صرف شحوم و لعابات و روغنها و بسبب داخل که از فساد خلط و حدت و بود تنقیه اصلاح غذا نمایند بعد ازان طلا کنند و از اشیای مختصه
بشقاق چهره زوفای رطب و لعاب بهدانه است و بشقاق لب روغن حنا و بنفشه و بشقاق دست دردی خشک سوده و بشقاق پای مازو و خاکستر ملوط و اما شحوم و موم و ادهان و زفت
و مر و افیون و خاکستر شاخ گوزن و مرداسنگ برای مطلق شقوق است و کذا تقشف و شحوم **ایلاقی** گوید که اگر سفیداب ارزیز و یا اسرب و روغن سندروس بسرشند و در حطر قیدگی پر کنند نافع
بود و اگر دست و پای از سرما ترقیده باشد شلجم را میان خالی کنند و موم و روغن در میان نهند و بر خاکستر گرم بپزند و طلا کنند و اگر شلغم پاره کنند و در روغن بجوشانند و ضماد کنند روا باشد **گیلانی**
گوید که در شقوق حادث از ماده قبل از تنقیه مبادرت بحمام نکنند بلکه تاخیر او تا تنقیه بدن نمایند و مالش مسکه را منفعت قوی است و دوشیدن البان از پستان بران بسیار نافع و تطلیل بطبیخ بنفشه
صبح و شام غسل سوده و مندروس و سعوط بروغن بنفشه و مالش جمیع مفاصل و ناف بموم روغن نافع است و روغن معمول از سندروس درین باب منفعت بین دارد و کذا اشقاق مزمن غار در بهم را بگیرند سندروس
و روغن کتان بپزند تا غلیظ گردد پس شقاق بچکانند و آنچه رعایت آن بعد معالجه سزاوار است آنست که موزه بپوشند و پای را از غبار و خاک محفوظ دارند و گاهی بورق بعسل آمیخته
چند بار می چسپانند و نفع میکند و گاهی صمغ صنوبر بران الصاق می نمایند و در رفیده بران میگذارند و اگر ان بهتری کم شود تجدید آن کنند بعده موضع را بشویند

تقشف و تقشر جلد یعنی خشونت و درشتی پوست و جدا شدن پوستهای باریک از جلد

سبب تقشف جلد خلط سوداوی است که از احتراق رطوبت و یا مادیت آن متولد شود پس اگر دران حدت بود سبب تقشف خارش باشد و الا بی خارش بود و سبب تقشر جلد نیز ماده سوداوی
محترق است مگر این لیف لذاع باشد و لهذا این بدون خارش متعلق نبود و گاهی تقشر قدمین از اذیت موزه پشمی و اشیای درشت بود و گاهی از جلد پیشانی قشور باریک جدا شود و با وی
اندک حکه بود و آن مرض معروف بحکاک الجبهه است و در بحث قوباء در قول طبری مسطور شد **علاج** تدبیر این بعلاج شقاق جلد نمایند یعنی تنقیه بدن بمسهل سوداء و ماء الجبن و تطبیب
مزاج بجو بدن بحمام برده و بزغاله و نوشیدن شیر تازه و حمام دائم و لزوم آرام و مالش بقیروطیات و ادهان بارد رطب نمایند و در تقشر قدمین که از موزه و غیره عارض شود ضماد قابضات
از حنا و غیر آن که در علاج شقاق مذکور شد باید کرد **صاحب کامل** گوید که تقشر جلد را این طلا نافع است مویزج و ترمس و قردمانا مساوی همه را باریک ساییده بسرکه حل کرده طلا نمایند
و یا بیخ سوسن آسمانجونی سوده بعسل سرشته طلا کنند بعده در حمام داخل شوند و یا بگیرند گوگرد و نخود و دریشانک و باریک ساییده بسرکه خمر سرشته طلا سازند و اگر مرداسنگ بسرکه و روغن گل
بسایند و بر بدن طلا نمایند منفعت بین نماید **طبری** گوید که علاج تقشف جلد فصد رگ بیض است اگر در خون او چیزی ازان خلط بود تنقیه بفصد کنند و بعد چند روز از فصد این

مطبوخ افتیمون بنوشانند بگیرند هلیله سیاه و کابلی و بذر راز تخم پاک کرده افتیمون در صره بسته هر واحد هفت درم بلیله و شیر آمله هر واحد سه درم شاهتره افسنتین رومی هر یک ده درم
حشیش غافث و قنطوریون دقیق هر واحد پنج درم مویز منقی پانزده درم غاریقون و تربد هر دو نیم کوفته در صره بسته هر واحد یک درم همه را در پنج رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید
مالیده صاف نموده هفت درم شکر بران انداخته نیم گرم بنوشند و این استفراغ با این مطبوخ برای استظهار است حتی که اگر در بدن چیزی ازان خلط باشد مستفرغ گردد و هرگاه از آشامیدن
این دوا فارغ شوند لزوم اطریفل صغیر و گلقند سرشته باید کرد و از همه اطعمه غلیظه مولد خون غلیظ یا سوداء مثل لحم بقر و صید و ماهی شور و پنیر و مانند آن پرهیز کنند و نظر بقوت
مریض نمایند اگر متحمل استفراغ دیگر باشد تنقیه سر او بحبی که دران این قوت باشد مثل حب قوقایا کنند و بعد ازان ماء الجبن بروغن بادام شیرین و تلخ بنوشانند پس اگر ببینند که بدن
او تری اخذ نمود و حال او نیک شد از شرب ماء الجبن باید دانست که بدن او علاج قبول نمود و اگر جلد او بر یک حالت بینند احشا و معده او را امتحان نمایند اگر در احشای او فساد
و غلظ باشد علاج آن کنند و تعدیل مزاج جمیع بدن او نمایند بعده روغن بنفشه و شیر دختران با هم آمیخته در بینی چکانند و بر همه بدن موم روغن و شحمها متواتر طلا کنند
بعد ازان مریض دخول حمام کنند و ترک اطالت دران نماید و بدن او بآرد باقلا و آرد کرسنه و مغز خربزه مع آب و بمالند و چون از حمام برآیند روغن بنفشه و روغن اکارع
بر بدن بمالند پس اگر مرض متواتر گردد باب جو و آب چقندر و آب خبازی همه مطبوخ در شیشه تا آنکه متحد گردند بعد ازانکه بران روغن بنفشه و روغن اکارع و روغن نیلوفر
انداخته در شیشه بجنبانند تا یکذات شود و حقنه کنند در هر روز یک دفعه که باین تدبیر صحت یابد و نافع‌ترین چیزی که درین مرض دیده ایم میاه منبعه است که آن نیم گرم باشد شرب او
و جلوس ان نافع دیده اگر با تقشف خارش باشد با وجود این ادویه مذکوره نفع میکند آنرا آب چشمه کبریتیه و مالش بروغن فلفل با سرکه باین طور که برگ خرزهره در روغن بجوشانند

تا آنکه روغن سبز گردد بعد ازین روغن با سرکه آمیخته بمالند که این خارش و تقشر جلد زائل کند و لازم است که صاحب این مرض از هوای تقشف و استحمام بآب نمک بارد یا شدید الحرارت حذر
نماید ایضاً او گوید که تقشر جلد که او داء الحیه در جمیع بدن است قریب بتقشف جلد است و سبب فاعل هر دو قریب یکدیگر است غیر آنکه خلط موجب تقشر حریف لذاع بود و این
خلط یا خون باشد که حدت پذیرد و آنرا عفونت حریفه بیامیزد یا رطوبت بود که متعفن شود و حدت یابد و یا صفرا حاد الکیفیت لذاع باشد و یا سودا شدید الحرارت بسبب احتراق خلط
بود و هر سبب که ازین اسباب باشد علاج او احدست و تغییر در آن اندک بود و در من معالجه این داء دیده که مقابله این اسباب کنند جمع میکنم پس می باید که فصد مریض از هر دو دست و کنند اگر
قوت او اطاعت کند میان هر دو فصد فاصله کمتر از یک هفته دهند و بعد فصد تنقیه باین مطبوخ نمایند افسنتین هفت درم شاهتره و تمر هندی از لیف و تخم پاک کرده پوست هلیله زرد
هر واحد بست درم سپستان ده درم ترنجبین پانزده درم آلو سی عدد عناب چهل عدد ورد بغدادی یک کف برگ عنب الثعلب یک کف لک کوفته ریوند چینی هر واحد دو درم
مویز منقی پانزده درم همه را در چهار رطل صغیر آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده بالای آن پنج درم شکر و پنج درم روغن بادام شیرین انداخته بنوشند و دو سه مرتبه باین مطبوخ
تنقیه نمایند تا آنکه قوت او قریب بسقوط گردد و از غذا اسفیدباج مرتب بلحم گردن بزغاله و بر مغز سر آن اقتصار ورزند و اگر میسر نشود مزوره مرتب از ماش کرده اسفاناخ دهند و از مزورات
نزد تنقیه منع کنند تا قوت او باز آید پس اگر قوت بینند و مرض زائل نشود در فصل ربیع باشد ماء الجبن مصنوع با افسنتین و هلیله زرد و ریوند بنوشانند باین تنقیه او بسیار نمایند و غذا در ایام
شرب ماء الجبن اسفیدباج مرتب بپاچه بزغاله و لحم بچه مرغ باشد و این ماء الجبن مذکور هفت روز بیاشامند مگر آنکه اسهال بران اسراف نماید که درانصورت این ماء الجبن را ازان قطع کنند سکنجبین سفرجلی
بنوشانند پس اگر سکنجبین معده او را قرع یا امعای او را لذع کند آنرا بروغن گل و تخم بارتنگ یا اسپغول یا انبهار آنها بدهند حتی که شرب او تا بست روز تمام شود بعده قطع آن کنند و بمزاج او نظر
نمایند اگر مزاج حدت پذیرد لزوم شرب ماء الشعیر و جلاب کنند تا آنکه مزاج او اعتدال یابد بعد اعتدال لزوم مالش بموم روغن کنند که این چیزی را که در جلد باشد خارج کند و روغن
بنفشه و روغن نیلوفر بمالند که از طبیعت تنها مائل کردن خلط بسطح بدن یا سریع آنست هرگاه حاد باشد و امر بدخول حمام در هر سه روز یکبار کنند و بدن او را بسبوس میده
یا آرد باقلا یا آرد نخود یا تخم خربزه و خیار و بادرنگ کوفته یا با آب برگ بید کوفته افشرده بمالند پس این مرض باین تدبیر بی شک زائل شود و واجبست که عنایت طبیب بحفظ او از اطعمه
غلیظه و حریفه و حاده اتم باشد و بعضی اوائل ذکر کرده اند که اغتذا بآرد گندم و باقلای مقشر بسیار طبخ داده بروغن بادام شیرین خوردن این مرض را زائل کند ابن الیاس گوید
که در تقشر جلد هر صبح شربت بنفشه و ترنجبین هر واحد ده درم بآب گرم حل کرده بنوشند و غذا مزوره ماش مغز بادام و نخود سازند و تا ششروز برین نهج سلوک نمایند و هرگاه نضج
تمام در قاروره پدید آید تنقیه بدن باین مطبوخ کنند بنفشه خشک هلیله کابلی و زرد و سیاه هر واحد پنج درم سنای مکی هفت درم بسفایج تربد خراشیده کوفته گل سرخ نیلوفر
تخم کاسنی اصل السوس مقشر کوفته هر واحد سه درم اسطوخودوس چهار درم مویز منقی ده درم آلوی سیاه و عناب و سپستان هر واحد بست عدد همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل
آید در ان فلوس خیار شنبر و ترنجبین هر واحد پانزده درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و بعد اسهال در آخر روز مزوره ماش و نخود و مغز بادام و گوشت بچه مرغ و ماکیان و بزغاله
غذا سازند و بعد تنقیه تام ترطیب بدن بماء الجبن کنند و در هر هفته دو مرتبه حمام استعمال کنند و بعد خروج از حمام مالش بدن بروغن بنفشه و روغن بادام شیرین و روغن کدو
نمایند و یا بگیرند روغن بنفشه و روغن کدو و روغن مغز ساق بقر و روغن پیه بط و ماکیان و نیز موم سفید و ازان قیروطی ساخته بر بدن بمالند و صاحب او از اغذیه غلیظه بعید بود و از حریفه
محرق اخلاط حذر کند و امر این مهمل نگذارند چه گاهی مودی بجذام میگردد سعید گوید که علاج تقشر جلد و تحفظ آن باصلاح اغذیه کنند زیرا که اکثر این مرض کسی را افتد که ادمان ماکولات
ردیه نماید و کسی را که چرک بدن او کثرت نماید و کسی را که حمام کم کند و ترطیب ترک نماید و ادمان اشیای یابس کند پس اگر بدن ممتلی از خون ردی باشد فصد مریض کنند و اگر غالب
غیر خون بود اسهال او نمایند و امر بدخول حمام کنند و تعدیل غذای او نمایند و اسفیدباج جوزه مرغ دهند و بعد ازان اطلیه استعمال کنند و این طلا تقشر جلد را نفع میکند مرداسنگ
قردمانا بیخ سوسن آسمانجونی و بیخ کرم ابیض معروف بفاشرا این همه را کوفته بیخته بروغن گل طلا سازند و بعد طلا مریض را بدخول حمام امر کنند پس اگر نفاخات حادث اند تنقط
مملو بمائیت باشند بشگافند و زرداب بیرون آرند و بر موضع مرداسنگ بگل رخام و اقلیمیای فضه بروغن گل نهند تا سخت گردد

چهاجن و ایرس

خشونتی است سرخ یا سیاه رنگ که در دست و پا بهم رسد و جلد تو بر تو مثل قوبا متقشر شود و گاهی در تمام بدن نیز حادث گردد و اکثر بعد زوال مرض آتشک یا از خوردن کشتجات
افتد سببش ماده محترقه است علاج هر چه از تعدیل و تنقیه در بحث آتشک مذکور شد حسب حاجت بکار برند و صابون عراقی را بگلاب سائیده طلا نمایند و بعد یکدو ساعت

آب گرم بشویند و اعادهٔ آن کنند و دیگر ادویهٔ مفرده و مرکبه نافع این مرض که تعلم می آید حسب ضرورت بعمل آرند بخور نافع چهاجن پوست مغیلان پوست درخت ابهل هر یک نیم آثار در دو آثار
آب اندر دیگ سر محکم بسته بجوشانند بعد ملاحظت را پوشیده بخار آن بدست و پا رسانند و بآب نیمگرم آن دست و پا را بشویند پس مسکه گاو بمالند **نوع دیگر** کنائی خرد با بیخ و برگ و شاخ
ریزه ریزه کرده در آب در آوند گلی بدستور جوشانیده دست و پای مریض بروغن گاو چرب کرده مالیده بخار آن گیرند هرگاه آب نیمگرم بماند دست و پا بشویند **نوع دیگر** پوست
درخت نیم یکدام تومرطی تلخ یک عدد هر دو را کوفته در چهار آثار آب بجوشانند تا نصف بماند دست را بر بخار آن بدارند و بعضی نیم دام کاینپهل هم داخل کرده اند **نوع دیگر** فلفل
سیاه را در آب جوشانیده عضو مؤوف را بر بخار آن بدارند یا الته کهنه بدان آب تر کرده بر آن گذارند خشکی که بشکل **تو** با بر دست و پا یا عضوی دیگر بعد از آکشک حادث شود برهم
گردد **دوائیکه** نافع چهاجن و ابرس سهل و قوی الاثر ست تخم خشخاش سفید در شیر میش یا در آب ساییده صبح و شام هر دو وقت بمالند در ده روز صحت کلی حاصل شود **ایضا** بالائی
شیر با خاک سوده آمیخته بر کف دست مالیده باشند **ایضا** شیر بز یا گاو نیم آثار جوش دهند و سرکه انگوری نیم پاو در ان آمیزند هرگاه شیر پاره شود از پارچه تنک آب و صاف کرده
در شیشه بدارند و همین آب بدفعات مالیده باشند **ایضا** نوشادر در روغن تلخ بسایند و بر دست و پا بمالند **ایضا** شیر آک یکقطره با یکقطره روغن کنجد حل کرده بر دست بمالند
در یکهفته صحت یابند **ایضا** شیر آک در ظرف گلی بگیرند و فلفل گرد ساییده در ان آمیخته بمالند **ایضا** که چهاجن را نفع تمام دارد بگیرند قسط یعنی کوته بقدر نیم پاو و بکوبند که باند ولیه
شود و در دیگچی دهن وسیع انداخته آب بقدر مطلوب اندازند بجوشانند تا قوت او در آب آید بعده آتش را از زیر او کم کنند تا آب آنقدر گرم بماند که دست دران توان نهاد پس دستها را
دران در آرند و اندرون آب بدان دوا دستها را با هم بمالند و آب بدستور گرم باشد همچنین یکپاس کنند بعده دست بر آورده تا چهار گهڑی روغن زرد بر دست بمالند بعد از ان به پارچه
پیچیده زیر بغل دو گهڑی بدارند تا گرم بمانند و دو سه روز اگر سردی نرسانند بهتر ست و اولی آنکه این عمل در شب کنند و بار مهیان بخسپند و این مجرب ست از یک دو زیاده حاجت
نمی افتد و اگر چهاجن در تمام بدن باشد همان قدر قسط زیاده بگیرند و در دیگ کلان جوشانیده دران بدستور بنشینند و روغن بمالند **دوائیکه** از بیاض والد مرحوم منقول است
تالمکهانا در شیر میش ساییده در روز و شب پنج شش بار بمالند ابرس اگر از مواد سوداوی دست هم میرسد در دو هفته دور میکند **دیگر** برای ابرس که در دست میشود [illegible]
صندل سفید صندل سرخ هر یک یک تولہ مرداسنگ یکماشه روغن گاو ده تولہ روغن را چند بار بآب شسته ادویه ساییده آمیخته ضماد می نموده باشند **روغن جهت چهاجن**
بکچی دو تولہ سیندور چهار تولہ نیلک اعلی هشت تولہ روغن کنجد نیم سیر اول روغن را بجوشانند چون کف نشیند سیندور ریزند بعد یکساعت بکچی و پس از یکساعت دیگر نیلک انداخته
فرود آرند وقت خفتن در دست و پا هر جا که باشد بآن روغن مالش نمایند و بر آتش دست و پا را گرم سازند و دو گهڑی چرب کرده با هم مالیده بر آتش گرم کرده باشند **ضماد** برای چهاجن
برگ آکشنین خشک شتمالی پیتر یا کهار ساییده ضماد نمایند و برگ هر درختی که باشد نهاده به پارچه پیچیده بخسپند و صبح بشویند و همچنین چند روز بعمل آرند **طلا** برای چهاجن
مجرب حکیم اجمل خان پارهٔ کته اجوائن خراسانی هر یک یکدام روغن گاو چهار دام در ظرف مس با چوب نیم سه روز سحق نمایند بعد از ان طلا کرده با آتش گرمی دهند **ایضا** [illegible]
سیندور هر یک یکدام زرنیخ زرد صبر سقوطری هر یک نیم دام مغز تخم تربوز یکدام سرشیر با قدری آب بر آتش حل کنند و اجزا را کوفته بیخته داخل نمایند تا متشابه هم شود قدری از ان کاغذ
پیچیده بر موضع شقاق بگذارند تا هفت روز **ایضا** خاکستر زقوم خار دار نیم دام شنگرف یکدام هر دو را در مسکهٔ گاو حل کرده جهات نگهدارند هر صبح اندکی آب ساییده بمالند **مرهم** برای
چهاجن اثار مواد سوداویه دیو سعت آن مجرب حکیم شریف خان صاحب گل بنفشه بیخ خطمی مویز جوبه هر یک یک تولہ روغن جنبیلی ده تولہ روغن گل یکتولہ چربی گرده بز موم سفید آب جوهر ساق گاو
هر یک یک تولہ اول ادویه را در آب بجوشانند لعاب آن را بگیرند و بدستور مرهم تیار نمایند **مرهم دیگر** برای ابرس چهاجن هم آب پخته آماده سوخته هر یک یک جزو کمیله کچه و سهاگه خام نیم جزو در روغن تلخ مرهم ساخته بمالند

سحوج جلد یعنی خراشیدگی پوست بدن

و این گاهی با ورم بود و گاهی بی ورم و گاه همه جلد خراشیده شود و منقطع گردد یا متعلق باشد و محتاج بالصاق گردد و بقول طبری سحج جلد از اسباب بادیه حادث میشود چنانچه از رسیدن چیزی درشت
بر پشت یا بر سر و وقوع بران و یا از لغزیدن از اندام یا از سواری ستور بی پالان و یا از تنگی موزه و تسمه کفش نعلین یا از کشیدن ریسمان بر بدن بند و گاهی از راه با نفاخات هم رسد **علاج** اگر سبب
ملاقات اشیای درشت و یا بسبب سواری سپ و یا بسبب تنگی موزه و مانند آن پوست بدن خراشیده شود فصد کنند و خرقه را بگلاب تر کرده بر آن نهند بعد آن مرداسنگ گل ارمنی ساییده بگلاب
و روغن گل آمیخته طلا نمایند و یا روغن گل بمالند و گل سرخ و برگ مورد هر دو ساییده بران پاشند و یا مرهم سفیداب کافوری نهند و اگر چرم کهنه که زیر پاپوش میباشد آن را بسوزانند و بروغن گل آمیخته طلا
کنند خراشی که بسبب موزه حادث شود نافع بود و همچنین بالیدن کندری سوخته نیز عجیب ست و لعابات ادویه سرد کرده روغن بنفشه و اندکی کافور آمیخته طلا کردن یا سحجی که بسبب [illegible]

ریسمان دفع شود مفید بود و اگر بسبب عرق حادث شود پوست کنج ران و اطراف خصیه و عانه خراشیده شود باید که گمیلا و خاکستر برگ حنا در روغن حنا آمیخته ضماد کنند و یا حکاک تیرب
و سفیده اسفیداج و مرداسنگ را در روغن حنا طلا نمایند نافع بود و مرهم کنند دم الاخوین و مرداسنگ ابرسوده پاشیدن نیز مفید است **اقوال اطبا** سویدی گوید که ذرور پوست فندق
سوخته و کذا صنوبر صغار و کذا بیخ خشک سوخته و کذا گلنار و کذا اولیم سوخته و ضماد خاکستر کاغذ و کذا پیه ماکیان و پیاز سوده و کذا آب انار ترش و آب عنب الثعلب و امثال برای سحج فرج
نافع است **طبری** گوید که علاج سحج و نفاخات که از تنگی موزه و آنچه از سواری اسپ حادث شود قریب یکدیگر است باید که تنقیه صاحب او از فصد کنند بعد از آنکه موضع را با حجر
در آب سرد تر کرده سرد نمایند پس هرگاه حرقت و رشح زده باکن شود علاج بقعه باین کنند بگیرند مرداسنگ و سفیداب ارزیز هر واحد یکجزو زرد چوب نیم جزو بعده موم و روغن گل گداخته
تا آتش فرود آورده ادویه خشک سوده آمیخته حل سازند و بران اندک اندک بول اطفال ریزند و بر موضع استعمال نمایند که این حسن التاثیر مجرب است و بعضی اطبا سفیده بیضه عوض
بول طفل می آمیزند و این بهر تسکین وجع و حرقت بهتر است غیر آنکه مدت صحت طول می یابد و آنچه بر سحج طلا می نمایند این مرهم است بگیرند زرده سفیده بیضه و یک اندک آب و قدری
روغن گل انداخته این زرده بیضه بران ریزند و دایم حرکت دهند و آن بر آتش باشد حتی که منقطع شود بعده از آن بر آورده بیاورد کنند و بران اندک سرکه و اندک روغن گل اندازند و حل
کنند بعد از آن طلا کرده تکه بران بپوشند و بران بچسپانند و این نشف چرک و قطع صدید او مجرب است **و اما نفاخات** را باید که بسر سوزن بشگافند و جلد او بران گذارند و بگیرند
حب المحلب مقشر و باریک سوده و مغز نان خشکار یا جواری بادی بکوبند و بران موضع یکشبانه روز بربندند که نشف و کنند و جلد را بر گوشت بچسپاند و حب المحلب گاهی مضغ می کنند
و بران می نهند و هرگاه موضع گرم شود لابد است از تنقیه بفصد و تبرید موضع بعده استعمال چیزیکه ذکر کردیم و ملاک امور سحج جلد و نفاخات حفظ آن از آب سرد و گرم است تا آنکه
وجع زائل شود و رطوبت منقطع گردد و پس آب سرد و هرگاه خشک گشته گرد و آب مستعمل گرم بود و استعمال این ان قابابی وجع آنرا زائل کند و حرارت حادث در آن ببرد و بعضی اطبا قطع جلد
نفاخه میکنند و علاج موضع بر آنچه مذکور شد می نمایند و آن بسیار ارباب نفاخات موزه را اولا فصد امر میکرد و بعده طلا بزهره گاو مع گل ارمنی بر موضع می نمود و بالاین را آزموده‌ایم بسیار
مولم بالم شدید یا فتیم الا اثر محمود میکند و آنچه در علاج این از پیرزنان اخذ کرده‌ایم اینست که بگیرند آرد برنج پنج درم و نمک پنج درم و بران روغن بنفشه انداخته در هاون بمالند تا مثل
مرهم گردد و پس بر موضع طلا کنند و اطبای اهل شام پوست خت انگور کهنه میگیرند و آنرا باریک سابیده با چندان سفیده ارزیز می آمیزند بعده باندک سرکه جوش میدهند تا سرکه برود پس گرفته
بران اندک روغن گل چکانیده خوب حل میکنند و بر موضع طلا می نمایند و اثر محمود میکند و اگر سحج اندک باشد در آن مرکردن موضع بخرقه بارد تا آنکه مرخی تسکین بلکه بر کفایت باشد و بدین استغنا از
استعمال مرهم و سایر ادویه بود **و اما شقفقه** که آن سحج حادث از سواری سیاست و وجع او قلق بود باید که مقصد صاحب او کنند و از استعمال آب در آن منع نمایند که از آن خوف ورم و طول مدت
و از مان او بود و همه آنچه در سحج جلد ذکر کردیم دوا این نیست و عرب این استعمال میکنند موی چارپایه سوخته بجز و جمیع کسانی که ایشان را سحج جلد بهم رسد و آن منضغط بود یا مشقق از فصد
ایشان و قطع ادویه حاره و نوشانیدن ماء الشعیر و اقتصار بر مزورات چاره نیست و در این همه نزد قرب صحت خارش ظاهر میشود و از خاریدن منع کنند و خارش در جراحات علامت شفا و جالینوس
ذکر کرده که خارش در موضع الم در ابتدای مرض دلالت میکند بر تزاید مرض و عظم او و در اواخر مرض دلالت بر زوال او می نماید و گفته که این عام در جراحات و اورام متقیحه است **و اما جرب** یعنی کشیدن
رسن بشدت که از آن جلد خراشیده شود و آن شبیه بسوختگی آتش بود و مثل الم مفرط آرد و اگر بگذارند حتی که زیاد و خشک گشته بهم رسد نکایت و عظیم گردد علاجش اینست که آب اسبغول بر آن ریزند و بران
اندک روغن بنفشه و قلیلی کافور اندازند و خرقه بدان تر کرده سرد نمایند و دایم تر کرده بران موضع بدارند تا آنکه پوست جدا گردد و بعد از آن بمرهمی که در حرق النار بیاید علاج کنند و از اسهل
این علت است بدان که آنرا اثر باقی ماند و طمع در ازاله او نباید داشت سیما اگر جلد محترق گردد و آن بر در ایام زائل شود و اگر این طرف عضله و تر باشد از آب سرد محفوظ دارند سیما باشد یا گرما و موضع
و جمیع بدن را بروغن تدهین کنند و اگر در بدن فضول باشد از فصد باک نیست اگر از آن مانعی نباشد **شیخ الرئیس** میفرماید که اگر جلد محتاج بالصاق باشد معالجه بالصاق نمایند که در باب جراحات
گفته آید و لازم است که حتی الامکان جلد را قطع نکنند بلکه بران منبسط سازند و اگر چه مرات باشد که آنرا ملتصق شود پس اگر بچسپد بمراهم ملصقه بچسپانند و اما بر کفونت بهتر آنست
که بران اغبره بربط استعمال کنند مگر آنکه ممکن نبود زیرا که تجفیف و باد و یه معونت هوا بهتر است و اما سحج خفیف پس ادویه جیده برای سحج مفرد خصوصا سحج موزه را اینست که بگیرند قشر خصوص
رئیه حمل و بران بچسپانند که از این به شود و اگر ورم باشد جلد کهنه سوخته یا روغن گل و زنج محرق آنرا نفع دهد و کدوی سوخته بسیار عجیب و موثوق به است و خاصة در سحج موزه و از ادویه خاصه
محمد بدله آنست که در آن قبض خفیف باشد مثل اقاقیا و مازو خصوصا سوخته و چون آنرا سحج خفیف بود بخیفه بمال آرند کفایت کنند و ایضا گاهی مرهم ابیض کفایت باشد و از ادویه موجزه نیست
که بگیرند سفیداب اشق و روغن گل و روغن مورد و روغن بید انجیر و روغن سوسن و اشق را در آب شراب حل کنند و از آن مرهم سازند و گاهی مرداسنگ تنها با شراب کفایت کند و سماق سحج خفیف را

قوله زیرا که بول اطفال را عفونت نیست ... منفصل نمی‌شود ... و قطع ... ۱۲ منه

خشک کند چنانکه مانع ورم است و از نطولات خصوصاً چون شقاق از سلخ حادث شده باشد آب عدس مطبوخ کرسنه و عدس و آب نمک نیمگرم است و تضمید ببردی خشک کرده باشیر تر لعاب اگر جلد منسلخ شود
محتاج بمنع ورم باشد بهتر چیزیکه در آن تجفیف و تختیم قوی بود و درین امر شوا تر باشد **ابو منصور** در باب سحج و عقر مینویسد که هرگاه موضعی از بدن مجروح شود باید که مبادرت نمایند هنگام تشریح تمام
و بران آب سرد بمقدار کثیر بریزند تا آنکه گرمی او ساکن شود و تکثیف نماید و اگر ممکن نبود بران خرقه کتان در گلاب تر کرده سرد نموده اندازند و هرگاه نیمگرم شود اعادهٔ او کنند و چون گرمی
و حدت تسکین یابد مرداسنگ را بگلاب سوده بران طلا کنند و اگر حکه و وجع و حرقت باشد علاج بمرهم سفیداب نمایند و اما انفتاقات حادث از ضغطهٔ موزه را بشگافند پس گلاب بران ریزند بعده
بحضض و اقاقیا یا گل ارمنی یا مازو در آب سوده طلا کنند یا گلنار با یک سوده بپاشند و اما بر عقر خف اقاقیا بسرکه سوده طلا نمایند و لبشش بر یا جبل ضماد کنند و بعد سکون سوزش
خاکستر چرم زیر پاپوش کهنه بعد چرب کردن موضع بروغن گل بپاشند و بربندند **ابن الیاس** گوید که اگر از سحج جلد چیزی عظیم با خارش و درد حادث شود علاجش فصد باسلیق
و اخراج خون بقدر قوت و سن و فصل است و بعد سکون درد و خارش پارچه مبلول بگلاب سرد کرده بران نهند و یا مرهم مرداسنگ معمول اسفیداج از زیر یا مرهم مرتب از زردچوب
و موم صاف و روغن بنفشه و روغن گل و سفیدهٔ بیضه بران گذارند و بر سحج حادث از مدحبل خاصةً از لعاب بهدانه و لعاب اسپغول و لعاب تخم کنوچه و روغن گل و روغن بنفشه با اندک
کافور قیروطی ساخته طلا کنند و گاهی سحج و تشقق در کنج ران مع زهار متصل خصیتین و بین الاصابع و تحت الابط حادث شود پس مسهل جلاب از عناب ده عدد و بنفشه پنجدرم و شکر سفید ده درم
بنوشند و غذا شوربهٔ ماش خورند بعد از آن تنقیهٔ بدن بمطبوخ فواکه یا حب بنفشه کنند و از تناول لحوم و حلویات و اغذیه و ادویهٔ حاره و حریفه حذر کنند بعده بر بدن روغن حنا مالیده
خاکستر حنا بپاشند و یا بگیرند برگ بید خشک و گل سرخ و بنفشه و مرداسنگ مساوی و کوفته بیخته بران پاشند **جرجانی** گوید که موضع خراش را برهنه کنند تا سردی هوا بدان رسد
و ریح بران بمالند و طبیخ و نقوع آن سخت سودمند بود و شش را کباب کنند و بران موضع نهند و مرهم و سدر و ابر دو درست گرداند

امراض شعر یعنی بیماریهائیکه تعلق بمو دارد

حزاز که آنرا ابریه نیز گویند و بعضی اطبا قشور نامند که معنی او در سریانی سبوس است و آن برای رقیق مشابه سبوس باشد که از جلد سر جدا شود و سببش یا رداءت مزاج سر
یا فساد مزاج همه بدن بسبب غلبهٔ اخلاط بلغمیه یا مالحه یا سوداویهٔ محترقه و یا بسبب بخارات ردیه متعفنه بسوی سر از بدن اخلاط و شیخ میفرماید که حزاز یعنی سبوسه که در سر پیدا میشود قسمی
از تقشر خفیف است که سر را عارض گردد بسبب ضعفی که در مزاج او عارض شود بتاثیر خاص در سطح اعلی از جلد و ردی تر او آنست که نوبت بقرحه کردن و بفساد نمودن منابت شعر
رسد و لزماده حادّه بورقیه یا خون سوداوی میباشد و گاهی بسبب مزاج سر بود که آنچه بدان رسد فاسد گردد و گاهی صرف یبوست عارض مانع آنرا پیدا کند و سائر مزاج بدن جید بود
و گاهی بشرکت عضوی یا سائر بدن باشد و انطاکی گوید که اطلاق اسم حزاز بر قوبا کرده میشود الا اکثر استعمال اطلاق حزاز بر آنست که مخصوص بسر باشد و قوبا بر غیر آن و از فساد خلط
زیر جلد سر حادث میشود پس اگر همه بدن صحیح باشد خلط مخصوص بسر بود و الا بشرکت باشد و سبب مادی او هر خلط است که بکیفیت او فاسد گردد و کسی که تخصیص او ببلغم و سودا نموده
آن تحکم است و ثوران او هر چیز میکند مثل خردل ردی الکیفیت و اگرچه رطب باشد مثل هندوانه و غلیظ مثل باقلا و هر قدید و حریف و سبب فاعلی حرارت محرقه است و صورت او
خشنه تر یا غیر تر و غلیظ و انسلاخ جلد و فساد منابت شعر علامتش اینست که اگر رطب باشد پس اگر تر با افراط بود مرکب باشد و الا اگر غلیظ مائل بسفیدی بود از بلغم باشد و یا مائل
بسرخی بود و لیس خون باشد و الا بالعکس و قول جالینوس که از حزاز حادث از صفرا رطوبات رقیق مترشح میشود ظاهر امراد او صفرای ممزوج ببعض رطوبات باشد و اگرچه حسی بود حال
آنست که این مرض قطعی الدلالت بالوان چیزیکه از ان خارج شود بر مادهٔ او بود و سعید گوید که استدلال بر غلبهٔ بلغم از سفیدی رنگ خراز و جلد سر و بر غلبهٔ خون سرخ خشته یا صفرای محترق
بسیاهی یا شقرت یا غبرت رنگ توان کرد و سن و فصل مزاج و تدبیر سابق نیز دلالت بر مادهٔ موجبه نماید و طبری گوید که این علت را نخاله گویند و این از بخارات رطوبت متکرجه عفنه رقیقه
میشود و این سلم انواع درامراض جلد سر است جالینوس ذکر کرده که این مرض همه بدن را عارض میشود الا اکثر عروض آن در سر و حاجبین میباشد و اکثر این علت کسی را حادث میشود
که در معدهٔ او رطوبات و مزاج دماغ او رطب بود و گویند که این مرض اکثر در صبیان و مشایخ عارض شود **علاج** اگر اندک بود سر را از ادویهٔ جالیه مثل آب چقندر و آرد نخود و خطمی و سبوس
گندم با سرکه آمیخته بشویند و روغن بنفشه و روغن کدو بمالند یا آرد کرسنه و ترمس بلعاب اسپغول ممزوج ساخته و یا مغز خربزه و تخم آن و آرد باقلا و سبوس مالیده بشویند پس
روغن بمالند و اگر بسیار و مزمن بود اول مسهل بلغم و سودا دهند بعد از آن ادویهٔ جالیه در سر اندازند و تا سه روز تعاهد حمام کنند و با ادویهٔ قوی الجلا مثل آرد نخود و بورق و حلبه و [illegible]
و خردل و مویز بسرکه آمیخته بشویند بار دیگر چیزی از لزوجات مثل روغن بنفشه و خطمی و کتیرا و لعابات و مانند آن طلا کنند و اگر زهرهٔ گاو و یک درم بورهٔ ارمنی و ده درم آب چقندر

چهل درم با عسل آمیخته طلا نمایند نافع بود و ایضاً زهره گاو و بوره و شب شف آمیخته مالیدن و کذا پیاز دشتی با سپیده و شهد آمیخته و همچنین هنگره آمله و پوست هلیله و چرک آهن و تخم فجل و شکری مساوی
در سرکه سوده و ایضاً نمک باریک سوده بروغن گل آمیخته مالیدن نافع سبوسه جلد و سر است و اگر آب لیمو و شکر یکجا کرده بر سر بمالند و بعد دو پاس سر بشویند نافع بود و امین الدوله برای حزاز معمول
حکیم علوی خان است آرد نخود چهل درم حلبه بورق نان سبوس گندم زجاج سفید سوده هر یک هشت درم گل خطمی شش درم کوفته در سرکه خمر که ممزوج با آب باشد سرشته بر سر بمالند و از روغن گل
ممزوج بسرکه خمر چرب کنند **اقوال حکما** سویدی گوید که ضماد عصاره شجرة ابی مالک تا نجوز متواتر مجرب من است و کذا موم را بر آتش اندک گرم کرده بدان حزاز را کبس نمایند و هرگاه
موم سرد شود باز گرم کنند و اعاده کبس نمایند و این فعل تا سی و پنج مرتبه کنند تا آنکه حزاز از پوستی که بالای وست پاک گردد و بعده شخصی روزه دار موم را بخاید و بر حزاز ضماد کنند
و همچنین تا سه روز متصل بعمل آرند بالخاصیت آن را نافع و مجرب من است و ایضاً ضماد شاهتره تر یا خشک و غسل سر بطبیخ آن مجرب است و کذا پیاز عنصل در زیت بجوشانند که قریب بسوختن
رسد پس پیاز دور کنند و در زیت گوگرد زرد و موم افزوده قیروطی سازند برای حزاز مجربات است و طلای روغن بادام تلخ و کذا مرمکی با آب چقندر و کذا خاکستر سر پیاز دشتان
و کذا حب الآس من آب چقندر پخته و کذا پیاز بلبوس بسرکه و کذا زجاج سوخته بروغن زنبق و کذا اشق بسرکه عنصل حل کرده و تنکار آمیخته بعد خراشیدن حزاز و کذا خردل و عسل
و کذا اجزاء کرآن زعفران است بروغن گل آمیخته و کذا برگ نیل و کذا برگ کبر بسرکه و کذا پنیر بز فرتوت مومی و کندر و کذا فوه الصبغ بسرکه و کذا عصاره کرنب و کذا سرگین فاخته با آب ترب
سرشته چند مرتبه که مجرب است و کذا خاکستر شاخ انگور و سرگین موش با سرکه و زیت خوشبو با هم پخته و کذا آب زهره گاو و آب گندنا و نطرون و کذا شونیز بسرکه و کذا ریوند بسرکه و کذا صمغ
کتان و کذا حنا بسرکه سرشته تا بست مرتبه و کذا خربق سفید و آرد نخود بسرکه و کذا شبت و زفت باریک سوده با آب حل کرده و اکل و ضماد حلبه و کذا پوست ترنج و کذا جوز جندم
و کذا جوز بوا و کذا حب الصنوبر کبار و غسل سر بکندر و نطرون و کذا طبیخ نخود سرخ و کذا آب زفتی و شراب و کذا طبیخ قنطوریون دقیق بدفعات هر واحد نافع است **ابو سهل** گوید
که در حزاز سر باید که تنقیه بدن کنند بدوای مسهل اگر بدن ممتلی باشد بعده ملوخیا استعمال نمایند و سر بدان بشویند و یا آب چقندر و آرد نخود و آرد ترمس و خطمی و آرد باقلا و آب حلبه و سبوس
و مغز خربزه هر واحد از این با قدری نمک اندک سرکه استعمال کنند و قوی تر از این زهره بزغاله و شحم حنظل و بورق است **بوعلی سینا** نویسد که نوعی از حزاز خفیف بود و آن را علاج خفیف
کفایت کند و طلای سر بروغن گل و بنفشه و بلعابات آن را زائل نماید و نوعی از آن است که شدیدتر از این بود و محتاج بدوائی باشد که در آن جلا و تحلیل قوی بود و پس عقب ادویه
مرطب معتدل بکار برند و نوعی از آن بسیار ردی است بتقریح مودی گردد و در علاج این واجب است که تنقیه بدن بفصد و اسهال نمایند اگر حاجت این باشد و سبب صعود ماده بسوی
سر امتلای بدن بود و بعده علاج حزاز کنند و هرگاه بدوای جالی علاج کرده شود عقب آن روغنها بمالند **ادویه حزاز** که ملایم بغیر سوزش بسیار اند حزاز حدیث ضعیف را کفایت کند
غسل سر با آب چقندر و آب حلبه و تخم خربزه و با آرد نخود و ترمس و باقلا و تخم خطمی مطبوخ در زیت و بلعاب بهدانه و خطمی و کتیرا و با گل خوزی و قیمولیا و خصوصاً با آب چقندر بعد از آنکه
یکساعت بر سر گذارند و تمر هندی و بکرفس و آب آن و طبیخ آزاد درخت و برگ شهدانج و برگ کنجد و این هر دو گاهی حزاز قوی را باطل کنند با وجود لطافت خود و همچنین حصاه
این هر دو و بادام مقشر بسرکه و آرد حلبه بسرکه و یا بگیرند آرد نخود و برگ کنجد سوده با آب چقندر و اندک سرکه و یا بگیرند آرد نخود و خطمی کوفته و بسرکه سرشته طلا کنند و یا سر را بدان بشویند و یا بگیرند
برگ نازک توت مثل غبار سوده و مثل خطمی استعمال کنند و یا خطمی را در زیت پرورده یا کندر در شراب حل کرده بزیت آمیخته و تکرار این تا دو هفته کنند و از ادویه لطیفه سهل غسل سر با آب برگ
بید تر است که این جید و نافع مجرب سلیم است و لازم است که سر را هر کدام از اینها که باشد بشویند بعده در شب مثل روغن گل و بنفشه بمالند **ادویه حزاز** که قوی تر است با غسولات بورق
و کبریت و زهره بزغاله و یا شحم حنظل یا دردی شراب و خردل و میویزج یا آبگینه سوخته یا خربق یا صمغ سداب مانند آن مخلوط سازند و ایضاً بگیرند قیمولیا و زهره گاو و سرشته استعمال کنند
و تا دو ساعت بگذارند یا حب البان و آرد باقلا مساوی با آب پخته سر را بدان بشویند و یا بگیرند دردی شراب یک رطل صابون یک وقیه بورق چهار درم همه را جمع کرده سر را بدان لطوخ
سازند و با آب چقندر و آرد نخود بشویند بعده روغن آس استعمال کنند و گاهی طلای سر بسرگین بکار کرده میشود و بسیار نفع میکند یکشب راحت دهند و یکشب طلا نمایند و غسل و بول
شتر خصوصاً اعرابی شدید النفع است و آبگینه سوده در باب حزاز رطبی قوی است و همچنین دواء الحکه در آن قلقدیس و میویزج اخذ و یا بگیرند ... بورق و قلقند مساوی بدان طلای
سر بعد حلق نمایند و گاهی هر دو بزیت جمع کرده میشود و یا میویزج در زیت بسایند و بدان چرب کنند و یا بگیرند گوگرد و قلقند و بورق مساوی و بلادن در روغن مصطکی گداخته
آمیخته بر سر نهند و گاهی در آن خربق داخل کرده میشود **دوائیکه** بعض متأخرین ادعای آن کرده اند و در تجربه جید یافته شد بگیرند زعفرانی طب نیم جزو سیاه یک جزو روغن خیری یک جزو
صمغ سداب ربع جزو و لادن ربع جزو طول سر را با آب گرم و صابون بشویند بعده بخرقه خشک بمالند تا سرخ گردد و پس یکشبانه روز بدان طلا کنند بعد از آن بشویند **صاحب کامل**

تنجیم

گویند که تنقیهٔ بدن حسب حزاز باید کرد و اگر ممتلی باشد بمطبوخ قوی یا ایارج فیقرا و اگر بدن پاک باشد قصد تنقیهٔ سر بحب ایارج و حب صبر نمایند آن کنند و بعد از آن باید که غسل سر بخطمی سفید
و آب چقندر و بورق و آرد نخود و باقلا کوفته و برگ کنجد نمایند و یا غسل سر با مرزنگوش نمایند و نسخهٔ آن همان نسخه است که معمول حکیم علوی خان است که در ذیل علاج سعفه مسطور شد لیکن در اینجا خردل هشت درم
زیاده است و دوام حلق سر کنند و بر روغن گل و اندک سرکه بخمیر مالند که آنرا زائل کند و یا زهرهٔ گاو و گل قیمولیا بسرکهٔ خمر بکار برند که باذن الله تعالی نافع است **ابن هبة الله** گوید که اگر حزاز
تابع حرارت مزاج سر باشد علاجش باصلاح مزاج راس بود بحجامات و اصلاح اغذیه و غسل سر بدانچه محلل فضول متولد از سوء مزاج او باشد مثل آب خبازی مطبوخ و آب افشرده چقندر و آرد نخود
و آرد ترمس و آرد باقلا و جو از خطمی آمیزند و اگر سر ضعیف باشد بآبهائیکه بدان سر بشویند روغن جوز یا آب مورد یا آب عنب الثعلب و حضض آمیزند و اگر مزاج سر گرم باشد غسل او بلعاب اسپغول
خطمی کنند و مریض را امر بریختن آب نیمگرم بر سر نمایند که این حزاز را ببرد و اگر حزاز حادث از حرارت مزاج بدن و فساد اخلاط او باشد لازم است که ابتدا بتنقیهٔ بدن نمایند از خلط زائد در آن
پس اگر غالب خلط دموی یا صفراوی بود فصد سر رو کنند و اسهال بمطبوخ فواکه نمایند و از استعمال اغذیهٔ حاره حذر کنند و اگر مره سودا غالب باشد تنقیهٔ بدن بمطبوخ افتیمون کنند
و ماء الجبن بنوشانند و غذا گرم و تر دهند و اگر بلغم غالب بود ایارج بخورانند و غذای گرم مجفف بدهند و بر سر این طلا نمایند که حزاز را ببرد اقلیمیای فضه و گل ارمنی خام و مرداسنگ و گوگرد و آرد
نخود و سداب خشک و نمک نفطی و خطمی سفید بهر واحد یکجزو همه را کوفته بحریر بیخته بسرکهٔ خمر و روغن گل بران ریخته بر سر طلا کنند بعد از آنکه بنوره حلق سر مرات کرده باشند و بعد طلا غسل
سر بآب برگ خلاف طلا و آب طبیخ حلبه و بیخ سوسن کنند **طبری** گوید که سبیل علاج این است که تنقیهٔ مریض بایارجات کنند اگر این ممکن بود و اصلاح غذای او نمایند و در آن بعد از آن
موافق معتدل کنند که کیفیات او مضاد کیفیات مرض باشد و از او دیگر آنچه واجب است علاج جلد بدان نیست که بگیرند آرد کرسنه و لعاب اسپغول بر هم زنند و بر سر طلا کنند و بگذارند
تا آنکه خشک شود و پس در حمام مغز خربزه اگر وقت او باشد و الا تخم خربزه سوده و بآرد باقلا و سبوس بشویند که او باین طریق صحت یابد و پاک گردد و در فس گفته که در مرض چون تساقط
نماید مرض معروف بطلق گردد و او آنست که نخاله بچسپد و زیاده شود و براق گردد مثل صفائح طلق و صحت او دشوار گردد و گاهی موی را ببرد پس اگر حلق شود علاجش آسانست
که بعد تنقیه بر سر صاحب او موی نگذارند و دائم طلای آن بسرکه نمایند که در آن افسنتین و اسقولوقندریون جوشانیده باشند پس اگر در مزاج دماغ او میل طبع گرم گردد بعد طلای بسیار طلا
باز مانند و ترطیب مزاج دماغ او بغذا و سعوط مذکور در باب ترطیب مزاج دماغ کنند **ابن نوح** گوید که بعد تنقیهٔ ماده از بدن بفصد و اسهال غسل سر بآب خبازی مطبوخ و آب چقندر
معصور یا بدرک بورق نمایند یا بآرد نخود مع سرکه یا آرد ترمس و باقلا و طبیخ بیخ بلبوس و حلق سر دائم و تدهین بآس هر شب و غسل سر وقت صبح باین اشیا حزاز را ببرد **غسول جید** آرد نخود
صد درم آرد حلبه و سبوس گندم و بورهٔ نان و آبگینه سفید سوده و خردل هر یک پانزده درم خطمی ده درم با اندک آب مدافه کرده خمیر با هم بغسل سر در هر هفته بدان کنند و یا مرا سپیغول یا آن سعود
ربع رطل صمغ عربی نیم رطل کتیرا نیم رطل آبگینه سوده ربع رطل جمع کرده در حمام استعمال نمایند پس اگر با وجود این تدبیر دوام کند هر شب بر سر روغن گل با سرکه بمالند مداومت
کنند طبیعت سنجیده و ابن الیاس مینویسد که بعد نضج تنقیهٔ بدن اگر ممتلی باشد بمسهل ایارجات یا بحب ایارج یا حب قوقایا حب نفشه و مطبوخات که در آن اغاریقون و سنا
و بسفایج و افتیمون و شاهتره باشد باید کرد و بعد تنقیهٔ بدن هر روز سر را بخطمی و غیره که در قول صاحب کامل گذشت بشویند و یا بگیرند آرد نخود و آرد باقلا و آرد حلبه و بورهٔ نان هر واحد

ده درم خطمی سفید هشت درم همه را باریک کوفته بحریر بیخته بسرکه و آب هر دو ممزوج سرشته سر را بدان بشویند و بعد تراشیدن موی سر روغن گل و اندک سرکه بر سر بمالند و خوب آنست
که در علاج این مرض احتیاج بدوائی افتد که در آن جلا برای توسیع مسام باشد تا ماده نافذه راه بانفصال پیدا نماید و با آنکه در آن ترطیب بود تا کسر حدت ماده نافذه بسوی جلد کند
پس تفرق اتصال حادث نشود و گاهی احتیاج افتد بچیزیکه در آن قبض باشد مثل روغن مورد و این وقتی است که اراده منع ماده از نفوذ بقرب ظاهر جلد باشد **جرجانی** در الملاقی
گوید که حزاز خفیف را لعاب خطمی لعاب اسپغول طبیخ چقندر و عصارهٔ برگ او و طبیخ حلبه و تخم خربزه و آرد نخود و آرد ترمس و آرد باقلا و گل خوردنی و قیمولیا همه را بعصارهٔ چقندر سرشته
و دو ساعت بر سر نهند پس بشویند و بآب برگ خلاف و آب برگ کنجد و برگ سنبل برگ چقندر و اندک سرکه چون سر را بشویند و بمالند نفع دارد و بعد شستن روغن مصطکی و مورد
و غیر آن آنچه لائق باشد طلا کنند و حزاز غلیظ اکثر بمشارکت بدن باشد پس اول تنقیه کنند بعده ادویه جالیه قویه بکار برند چنانچه در علاج علی الذنب **انطاکی** گوید که رطوبة
رطل مالا فصد قیفال کنند بعده کسر حدت بسکنجبین و ماء الشعیر و تمر هندی چند روز نمایند بعد از آن اگر قوت و مرض قوی باشد و کم نشود فصد رگ پیشانی یا عروق ثلاثه که بالای گوش است بکشایند
لفصل انبیها آنرا بر دو بعده بنفشه آنچه از آن سازند بدهند و تبرید محل گاهی بسفیداب لعابات و گاهی بصبر و حنا و حب البان بسرکه سرشته باید کرد و در عطریال پس اسهال بحب صبر و رجا
مقل و اسود و سلیخه سفوف لاجورد در بارد و معجون قیصر و نجاح و طبیخ افتیمون از مجربات شراب افشرده انگور بروغن بادام است و این حب از مجربات من است برای مطلق حزاز

وسعفه وانچه تعلق بشعر دارد صنعت آن صبر غاریقون مصطکی هر واحد پنج درم هلیله زرد گل سرخ هر واحد چهار درم سقمونیا سه درم بآب کاسنی سرشته حبها سازند شربت یک مثقال از حب
مجربه که مثل آن نیست خاکستر نخود دو جزو کبریت بریان هر واحد یک جزو صمغ صنوبر دانگ تاک واحد نیم جزو بسرکه و قطران و روغن حبة الخضرا سرشته بشب طلا نمایند و صبح بطبیخ مغز خربزه و نخود و کرسنه بشویند
وگاهی علاجه این مرض بتشریط سر و وضع محاجم میکنند تا آنکه ماده را پاک کنند و بعضی مرهم [illegible] میکنند و میان آن [illegible] طلا میکنند بعدازان بصبر کندر و مر و زعفران طلا میکنند
و این علاج شواست لیکن مجربست و از فوائد غریبه است که چون پنجه خارپشت و مرغابی معجون کبوتر آمیخته طلا کنند [illegible] مجرباند [illegible]

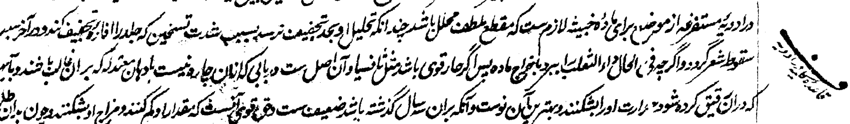
داء الثعلب و داء الحیة

داء الثعلب آن باشد که موی بریزد بطوریکه عضوی از مو عاری ماند و فسادی در جلد پدید آید و اگر پوست باریک نیز از آن جدا شود آنرا داء الحیة گویند و اکثر حدوث اینها در سر و ریش و ابرو باشد و تولد اینها از ماده ردی ست که در جلد و در منابت بیخ مو قرار گیرد و بیخ مو را بسبب خوردن [illegible] و منع غذای جید از ان فاسد سازد و آن ماده گاه صفرای حاد و گاه سودای احتراقی و گاه بلغم شور محترق و گاه خون فاسد غلیظ بود والا آنکه ماده فاعله داء الحیة در عفونت و فساد شدیدتر از ماده داء الثعلب میباشد و لهذا داء الحیة بر ضد آن مشکل تر بود و داء الثعلب زود زوال سهل تر باشد و فقدان نبات شعر که بسبب قلت بخار دخانی و غور مواد صالحه و خون جید فاضل بود چنانچه در آخر امراض مزمنه و حمیات طویله میباشد و یا بسبب تکاثف جلد یا بسبب فرط لین او و یا بسبب کثرت سعت مسام یا فرط ضیق آن خلقی یا عارضی بود آنرا داء الثعلب و داء الحیة نمیگویند بلکه سبب این هر دو مرض انسداد مسام بسبب نفوذ ماده ساده در ان و منع نفوذ بخار دخانی بود لیکن این سبب موی را از متولد نشود و ایضا جمیع انواع این انسداد را داء الثعلب و داء الحیة نمی نامند بل آنرا [illegible] آفت دیگر در جلد نباشد بسبب فقدان نبات موازان مثل سعفه که در سر حادث میشود و مانند آن از قروح ردیه و همچنین برص سفید چون از بلغم مفسد مسام باشد و مزاج جلد را فاسد کند و همچنین انسداد این مسام بنفوذ مواد سوداوی مفسد هیئت عضو و قوام جلد چنانچه در جذام میباشد و بقول طبری فرق در داء الثعلب و داء الحیة آنست که در داء الثعلب موضع فقدان مو املس نرم بود چنانچه انسان احساس نماید که آنرا روغن مس کرده و در داء الحیة جلدی که از ان مو زائل شود خشن شبیه با صول پرهای باشد که از طایر کنده باشند و از داء الحیة چون این مشایخ پدید آید بصعوبت زائل شود و بس اگر به شود موی بروید سفید نرم مخالف رنگ موی سفید ایشان بر آید و مجوسی از بقراط نقل کرده که هرگاه انسانی را داء الثعلب باشد بعدازان آن را مرض معروف بداء الحیة پیدا شود موی [illegible] و کسی اگر داء الثعلب باشد داء الحیة آنرا کم حادث شود سعید گوید که در اکثر امر حدوث این هر دو مرض از غلبه بلغم شور محترق بود و گاهی از غلبه مره صفرای محترقه و سودای ردی محترق جلد مفسد ماده شعر حادث شود و گیلانی مینویسد که عروض این دو مرض از ماده صفراوی ساده نادر بود بلکه از صفرای محترقه که آن غلیظ مخالط بلغم کثیر بود عارض شوند و انطاکی گوید که ماده این هر دو مرض خلط محترق ست و فاعل آنها حرارت مفرط و صورت آنها نقصان شعر یا رفتن آن و غایت آنها فساد منابت او و بین نهایه آن سمی ساخته اند که هر دو حیوان مسطور را عارض میشوند و هرگاه احتراق مفرط باشد جلد زیر مو متقشر گردد و خلط مفسد موجب این امراض مانند آن از انتشار شعر بحکم عقل منحصر در شانزده قسم میشود زیرا که بسبب یکی از اخلاط اربعه بود و هر واحد یا از فساد خلط فی نفسه یا بیکی از اخلاط ثلاثه دیگر باشد و علامات آنها دریافت گردد و سرعت در صحت آن باشد که بسبب یکی از دو خلط رطب بود و بدلک حلق زود سرخ گردد و ردی تر آنست که از سودا باشد و در حدوث آنها از بلغم صرف نزد من توقف ست **طریق تشخیص** نوع ماده این دو مرض آنکه آن موضع را بآهستگی اندک بمالند و بسوی جلد آن نظر کنند اگر سفیدی و نرمی آن باشد و بدن صاحب او فربه بود و استکثار مولدات بلغم از اغذیه بارده رطبه و مفسدات آن از اشیای حریفه مالحه و ابازیر حاره کرده باشد و دیگر علامات بلغم یافته شود ماده آن بلغم شور محترق باشد **و اگر** زردی رنگ و خشکی آن موضع مع نحافت بدن و سرعت نبض و زردی قاروره و تلخی دهن و تشنگی و تقدم استعمال اشیای حریفه مولد صفرا بود و پوست آن محل چنان نماید که گویا بعد طائری ست که موی او کنده باشند ماده آن صفرای تیز باشد **و اگر** کمودت آن موضع و شبه بجلد خاک آلود و تحلل و شدت یبس آن باشد و صلابت نبض و صفائی قاروره یا غلیظ مائل بکدورت و سیاهی مزاج سوداوی و تقدم استعمال اشیای مولد سودا بران گواهی دهد ماده آن سودای محترق باشد **و اگر** سرخی رنگ و تری موضع با سائر علامات غلبه خون مثل حمرت لون جمیع بدن و عظم و سرعت نبض و غلظ قاروره و کثرت پنکی و رطوبت منخرین یافته شود ماده آن خون غلیظ فاسد باشد **علاج** واجب ست که ابتدا از تنقیه بفصد و اخراج خلط غالب کنند بعدازان استعمال مقرحات بر موضع نمایند تا آبله افتد و ازان ماده ردی سائل شود و آن مثل سیر و خردل و تافسیاست پس ازان ادویه منبت شعر که مسطور گردد استعمال کنند و رسانیدن آب به موضع مرض مضر ست و اگر چاره نباشد شیح و پرسیاوشان و مرزنجوش و خطمی در آب پخته بدان آب بشویند بالجمله اگر بسبب احتراق بلغم بود بعد از نضج استفراغ بلغم بقی و مسهل گرم چون ایارج کنند بعدازان آن موضع را بپارچه درشت و یا به عفص بمالند و خردل و سیر سائیده ضماد کنند و اگر مرض قوی باشد عوض مالیدن آن موضع را نشتر زنند **و اگر** بسبب صفرای تیز باشد مسهل صفرا دهند و پارچه [illegible] سرکه گرم تر ساخته [illegible]

آن موضع نمایند و روغن گل بمالند بعد آن گوگرد بسرکه تیز مالش نمایند **و اگر** از سودای احتراقی باشد بمسهل سودا و حب ایارج فیقرا و حب افتیمون تنقیه نمایند و ماء الجبن هم دهند و موضع را بسیر و پیاز بمالند
پس حمام بی حرس چرب بی شیر با سرکه مالیدن نافع بود و گوگرد و فرفیون و خردل سپید بی دخاکستر پشم بز طلا کنند **و اگر** بسبب خلط غلیظ باشد فصد و تنقیه از مسهل بار کنند و آن موضع
را اول بپارچه خشن بمالند بعد آن پیاز عنصل و سیر و خردل و فرفیون طلا کنند **ادویه مفرده یونانیه** نافع داء الثعلب شرب برگ حنظل بنشاسته یا کثیرا یا صمغ عربی اصلاح کرده بعد
تنقیه تا سه **ضماد** بدان بعد شرط موضع مجرب بیدی ست و کذا شرب و ضماد سنای مکی و کذا ضماد خاکستر سر زنبور و روغن بان بعد تنقیه و کذا مالش سیر و بابونه و پوست بیضه سوخته
و کذا **ضماد** حجر البقر و شراب کهنه و کذا دهن روغن نبق که آن روغن یاسمین سفید ست ده درم فرفیون یک درم آمیخته بعد تنقیه و کذا شرب هلیله کابلی و کذا ضماد برگ انجیر مخلوط
بقطران و کذا نمک پیاز و فلفل سواد مجرب ست **و ضماد** نفط سفید و کذا افرون سنگ پشت و کذا بیخ نبات ثافسیا که بی نظیر ست و کذا مویزج بسرکه و زیت و کذا آب برگ
شیلم و کذا پیاز نرگس بسرکه یا آرد شیلم و کذا پشک سوخته بسرکه و کذا انجبین و نوشادر و کذا برگ خرزهره و کذا پیاز عنصل بریان که کندش مساوی بسرکه تیز و کذا زنجار زرد برابر آمیخته و کذا زفت
و بورق و خاکستر بیخ نی مساوی و کذا پرسیاوشان سوخته و غیر سوخته بسرکه و زیت و کذا روغن بید انجیر ده درم با یک درم فرفیون و پاک دریا و کذا تخم کرفس بعسل و کذا مگس سوخته
بعسل و کذا عوک سوخته بزفت یا بزیت و کذا خاکستر شیح ارمنی بمغز بادام تلخ و زیت کهنه و کذا سام ابرص خشک کرده سوده بزیت و کذا کندر بروغن بیضه و کذا کبریت بسرکه و روغن
کتان و نطرون و کذا پوست مار سوخته و کذا موم زرد و آب سداب کوهی و بیخ آن هفت مرتبه و کذا مروارید سوده بعسل آمیخته و کذا شیر بز و اشق و کذا عقرب سوخته و زرگر زنجار سوخته
تا سرخ شود و کذا مار سیاه چهار انگشت از طرف سر و همچنین از طرف دم بریده در زیت و آب بپزند تا مهرا شود و صاف کرده باز بجوشانند تا زیت باقی ماند و کذا زنجار سرخ و رانیج برابر و کذا
دار چینی یا بابونه یا بقطران یا زبد البحر سوخته و کذا خربق سفید بسرکه و کذا سرگین کبوتر بسرکه و زیت و کذا سماق چهار درم خردل دو درم باریک سوده بسرکه سرشته و کذا قسط هندی
بسرکه یا بعسل **و در دا الحیة** پیاز قطع کرده و کذا اشاخ گوزن سوخته و غیر سوخته و کذا پیاز عنصل قطع کرده هر روز که مجرب اقم ست و کذا فلفل سیاه با آرد شیلم یا نمک و پیاز سوده و کذا
هیلیون و کذا قطرون سه درم پیاز عنصل سوده دوازده درم در خرقه بسته **و شرب و ضماد** فطراسالیون و کذا افقاح اذخر بعسل و کذا اسارون و کذا سنجاب طلا و کذا افسنتین یا
یا دارو و کذا شیطرج و کذا بیخ حنظل و کذا عصاره غافث و کذا زیره و کذا سنبل الطیب و کذا نانخواه **و شرب** فیون نیم درم با بیضه نیم برشت و کذا سرطان نهری سوخته دو
متواتر و کذا انزروت مخلوط با ایارج فیقرا و کذا شیر آمله **و ذرور** آبنوس مثل غبار سوده بعد حک موضع و کذا سر خرگوش بحری بعد شرط هر دو واحد نبت شعر در داء الثعلب **ایضا**
در داء الحیه **ضماد** مقل ازرق و پیاز و نمک و کذا کندر و قطران و کذا مویزج بسرکه و کذا آب سیطل که آن بیخ سقز سرخ ست مجرب بدیهی ست و کذا شیلم و فلفل و سرکه بعد شرط که مجرب ست
و شرب و ضماد لادن با ایارج فیقرا و کذا اشا سفوم و کذا ذوفای خشک و کذا شرب آب شاهتره زیاده از یکماه هر واحد نافعست **ادویه مفرده هندیه** نافع داء الثعلب قدری
جغرات گاو را بر زمین مم انداز ند تا آب آن در زمین غایب شود و آنرا بر داشته بر کف دست نهاده قدری تخم نیل سوده آمیخته طلا نمایند **دیگر** موضع موخوره را اول آب مطبوخ
خوب بشویند پس ملک ریک نرده نوشادر سوده در سرکه آمیخته بمالند تا یکهفته **دیگر** فلفل با سرگین بکری در آب سوده طلا کنند **دیگر** مجرب بلا تخلف آمله را به آب لیمو خوب سائیده طلا نمایند **دیگر**
ملح که بر درخت آک میباشد در روغن کنجد سوخته سائیده طلا کردن عجیبت **دیگر** قدری جغرات در ظرف مسی با تابی با فلوس بسایند تا جغرات سبز گردد طلا میکرده باشند **دیگر** مجرب
کف دریا سوخته بسرکه طلا کنند **دیگر** شیر درخت انجیر طلا کردن بغایت مفیدست **دیگر** خاکستر حب النیل طلا کنند **دیگر** دندان فیل سوخته و سوت مساوی طلا سازند **دیگر** گوبل
کریل بآب سوده بمالند تا سه چهار روز و مالیدن بهنگره نیز موخوره را مفیدست **ادویه مرکبه یونانیه و هندیه** بگیرند پرسیاوشان و حب الآس و تخم کرفس مساوی اندکی بسوزند
بنوعی که سیاه گردد و با چربی خرس و روغن ترب آمیخته طلا کنند که در رویانیدن موی داء الثعلب فاضل سد بالستوده است **روغن** که در یک مرض مجرب مؤلف جامع الصناعه است بگیرند تخم نارنج
ده جزو و روغن کنجد یکجزو و آمیخته بآتش ملایم بجوشانند تا آنکه آب فانی شود و روغن باقی ماند پس دارند و هنگام حاجت بعد مالش موضع استعمال کنند **ضماد** مجرب بی عدیل که نه تنها
شیطرج هر یک یکجزو زنجار سرخ دو جزو بروغن زیتون یا بروغن خام سرشته برنهند **ایضا** که جهت داء الثعلب مجرب ست موی زن سرخ سوخته صدف سوخته گوگرد مساوی بروغن
زیتون سرشته اول موضع را به پیاز و اشنان یا پیاز عنصل بسیار بمالیده بشویند پس دوای مذکور بمالند و چند دفعه چنین کنند **طلا** که جمیع انواع داء الثعلب و الحیه را نافع است بیخ نی سوخته
سرگین موش خاکستر خار پشت نوشادر بوره ارمنی مغز بادام تلخ سوخته خربق سفید مساوی کوفته بیخته بروغن زیت طلا کنند **ایضا** کبریت زرد درهم زرنیخ و هم موی سر سوخته
آمله پوست انار پوست خشخاش کمیله سوخته هر واحد یکتوله فلفل سیاه نیم توله سوده در روغن سرشف سرشته طلا کنند **ایضا** بیخ الکس سند و مرچ سیاه و آب پیاز یا ادرک سوده

بمالند **ایضاً** برای جوشیده ... گیلهٔ مکس نیل ... براده سوده با آب طلا کنند **ایضاً** موی سر سوخته صدف سوخته لونگ سوخته هر یکی ماشه بروغن گل سائیده طلا نمایند.

اقوال شیخ الرئیس ... گوید که در داء الثعلب و داء الحیه سزاوار است که اول تنقیهٔ بدن باسهال خلط غالب کنند پس اگر بلغم غالب باشد ایارج روفس یا این حب ... آن ... بدهند تربد سفید دو درم ایارج فیقرا ده درم شحم حنظل سه درم و ثلث حب ساخته دو درم تا سه درم بخورانند و سه شربت یا چهار در یکماه ازین بدهند و جملهٔ تدبیر او بچیزیکه ملطف بلغم و تقطیع و تحلیل او نماید مائل سازند و اگر صفرا غالب بود این حب بخورانند هلیله زرد دو و ثلث درم گل سرخ نیم درم صبر یک درم سقمونیا ربع درم حب سازند و این یک شربت ست و مداومت استعمال او کنند و همچنین تدبیر بچیزی مضاد صفرا مائل گردانند تا آنکه حال بدن باعتدال آید و اگر سودا غالب باشد ایارج روفس ... هند و دران خربق سیاه یا حجر ارمنی افزایند و یا مطبوخ افتیمون که دران بسفائج و هلیله کابلی و اسطوخودوس پخته باشند بنوشانند و سائر تدابیر بچیزیکه مقلل سودا باشد مائل نمایند پس هرگاه تنقیهٔ سر و بدن بعمل آید گرد در طلای موضع بادویه که موی برویاند آغاز کنند و اگر در سر هنوز چیزی از فضول باقی باشد تنقیه بغرغره و مضوغ نمایند چنانچه غرغره از ایارج فیقرا و پوست بیخ کبر و مویزج مخلوط بسکنجبین عنصلی کنند یا بسرکه که دران پودینه و فنجنکشت و راسن و مانند اینها پخته باشند بعد ازان طلا استعمال کنند و از ادویهٔ مفرده که بسیار گرم کند مثل فرفیون ست و کمتر ازان ثافسیا و آن عصارهٔ سداب کوهی ست و کمتر ازان خردل و حب الرشاد و کمتر ازینها کبریت و کف بورق و خربق سیاه و خربق سفید و نطرون و تخم جرجیر و روغن غار و کف دریا خاصه محرق که الطف میشود و زفت رطب و قطران و شیطرج ... و پیه خرس و پیه بط و پیه جوارح و جمیع شحوم لطیفه که ... کنند و بادام مع پوست سوخته ... کنند سوده محلول بسرکه در آفتاب ایام ... و شونیز سوخته و ... سوخته و زرنیخ سرخ و اشنان سبز و سداب خشک و زراوند و پیاز عنصل و پیاز تیز و سیر ست و ازین ادویه بحسب حاجت استعمال نمایند و علاج داء الثعلب مزمن صعب را بادویه قویه و قریب العهد را بضعیفه کنند و هرگاه اراده نمایند که قوت ادویهٔ حاده ساکن شود قیروطی مرتب از موم و روغن شیرین بدان مخلوط سازند و هرگاه اراده کنند که ضعیف قوی گردد روغن غار یا روغن ... آمیزند و علاج عام برای این مرض آنست که موضع را بخرقهٔ خشن بمالند تا آنکه سرخ گردد بعده بدوای حار مالش نمایند تا آنکه ازان سوزش لهیب محسوس گردد و بعد ازان یک روز ترک نمایند و روز دیگر اعادهٔ تدبیر کنند پس اگر آبله کند پیه بط یا چربی ماکیان بمالند و این بادویهٔ حاده چند روز بگذارند پس گاه روییدن موا ابتدا کند چند مرتبه بتراشند و هر روز بپارچه بمالند و روغن که دران قیصوم و پرسیاوشان و بابونه یک یک اوقیه گرفته در آب بپزند تا مهرا گردد پس آب صاف کرده ازان یک رطل بر روغن بان یک رطل بریزند و بآهستگی بپزند حتی که آب بسوزد بردارند و استعمال کنند پس اگر داء الثعلب حادث از خلط صفراوی باشد مالش موضع بکف دریا یا بپارچهٔ درشت کنند تا سرخ گردد بعده پشک موش سوده بعسل سرشته طلا کنند و یا برگ انجیر سوخته مع بادام تلخ با پوست سوخته بسرکه سرشته طلا نمایند و یا نطرون و کف دریا بسرکه آمیخته طلا سازند و هرگاه حادث از خلط سوداوی بود اول موی موضع حلق نمایند و شرط زنند و از پیاز تیز دلک نمایند بعده ثافسیا بروغن ناردین طلا کنند و یا عاقرقرحا با تخم جرجیر یا مویز در زیت مطبوخ چندانکه نصف او بسوزد سرشته طلا نمایند و یا بگیرند قیصوم سوخته و پوست بیخ سوسن و بادام تلخ سوخته و بورهٔ ارمنی هر واحد یک جزو سوده همه را بروغن غار سرشته طلا کنند و هرگاه حادث از بلغم بود اولا موضع را بعنصل یا ثوم بمالند بعده بفرفیون و ثافسیا و خردل و قطران یا روغن غار سرشته طلا نمایند و یا بگیرند ثافسیا فرفیون حب الغار هر واحد سه اوقیه گوگرد یک اوقیه خربق سفید یک نیم اوقیه موم و روغن غار و زیت کهنه بقدر حاجت **صفت** طلائیکه در داء الثعلب موی را بقوت برویاند کف دریا ده درم بورهٔ ارمنی خردل گوگرد ثافسیا فرفیون هر واحد دو درم مویزج و ذراریح هر واحد یک درم زیت کهنه طلا نمایند بعد مالش بپارچه و هرگاه آبله افتد چند روز ترک نمایند و بچربی بط و مرهم سفیداب علاج کنند تا آنکه تسکین یابد بعده اعادهٔ آن کنند اگر احتیاج آن شود **شیخ الرئیس** مظفر ... گفته که صواب تدبیر ... استفراغ خلط فاعل علت داء الثعلب ... بسیار حسن الکیموس ... بدان آنچه معلوم ست و شراب معتدل ممزوج مائل بشیرینی اندک مع رقت و صفا که ازینها زیاده میدهد و حمام آنرا نافع بود قبل هر دلک و بعد آن والا ابتدا باستفراغ بدن از خلط فاعل بادویهٔ مخرجهٔ او کنند و یا بفصد اگر ماده آنرا واجب کند بعد ازان بتنقیهٔ سر ازان خلط بدانچه معلوم ست از سعوطات و نشوقات و غراغر کوشند و بعد تنقیهٔ سر بحسب فضول بعده توجه بر جلد نمایند و تنقیهٔ آن کنند از چیزیکه دران قرار گرفته باخراج او ازان و تحلیل او و درین تعجیل نمایند تا جلد کیفیت راسخهٔ ردیه اکتساب نکند و شک نیست که

در ادویهٔ مستفرغه از موضع برای مادهٔ خبیثه لازم ست که مقطع ملطف محلل باشد چه آنکه تحلیل او بجد تجفیف ترسد بسبب شدت تسخین که جلد را افادهٔ تجفیف کند و در آخر سبب سقوط شعر گردد و اگر چه فی الحال داء الثعلب را ... بسبب اخراج ماده پس اگر حار قوی باشد مثل ثافسیا و آن اصل ست و بابی که ازان چاره نیست با دهان معتدله که بر ان غالب باشند و تا بها که دران قیق کرده شود حرارت او را بشکنند و بهتر ... نوست و آنکه بر ان سال گذشته باشد ضعیف ست و حق قوی آنست که مقدار او کم کنند و مزاج او بشکنند و چون بدان طلا نمایند بزودی بردارند و حق ضعیف آنست که بضد این عمل کنند و واجب ست که در این ادویه مستعمله لطیف باشند والا قوت آنها در غور جلد نفوذ نخواهد کرد و لازم ست که درین ادویه

۱؎ زیرا که بعض این ادویه تیزتر والطف و بعض آن تیزتر و بعض آن نرم تر ست ۱۲ مدظله

تقویت و منع باشد تا سر ماده خبیثه قبول نکند و واجب نیست که همراه آن تقویت قبض بسیار باشد که ماده را از ورود بسوی موضع بعد از نفوذ در مسام او منع نماید نه باید که در آن قوت جذب اجزای خون نیک و بخار علک و از بدن باشد بعد تحلیل او برای فاسد که در باب است تا که جامع تحلیل برای فاسد و جذب برای جید باشد و این بعد تنقیه باید و هرگاه استعمال این دوا کنند واجب است که رعایت تاثیر آنها نمایند و ابتدا بدان بضعیف کردن آن با متزاج چیزی و بتقلیل مقدار آن کنند و در اثر آن نگاه کنند پس اگر مریض تحمل و اثر سلیم باشد و بقوت مقدار او افزایند و اگر متحمل نباشد و اثر عظیم گردد قوت او را بتقلیل مقدار او یا با متزاج چیزی که آنرا اصلاح دهد و ضعیف کند کم نمایند و جهد کنند تا بتقریح و تقویم نه انجامد و خصوصاً در ابدان که مزاج یابس یا جنس آنها لین باشد چون مرطوبین و ضعفا و اطفال و مشایخ و زنان و ارباب صنعت مرطب مضعف و اگر بتقویم و تقریح انجامد تدارک آن بشحوم نمایند و بر آن مثل بیه بط و ماکیان و مثل قیروطی نرم طلا کنند پس هرگاه تسکین نماید اعاده دوا بمقداری کنند که متحمل آن باشد و اگر اثر عظیم گردد در استعمال او فترة کنند و همواره همچنین عمل آرند تا آنکه ماده فاسد تحلیل شود و ماده جید منجذب گردد و علامت تاثیر دوا در آن آنست که جلد سرخ گردد بدلک ملایم تر و کمتر از دلکی که بدان قبل استعمال دوا سرخ میشد پس اگر حال متغیر نشود بدانند که آن محتاج بدوای قوی است و اگر آن بمالش یا رچه سرخ نگردد و دوا از آن شدید تر باشد حتی که خوف فاسد شدن بود بعده آنرا بمثل پیاز بمالند پس اگر سرخ نشود از شرط موضع چاره نباشد و بمثل سیر طلا کنند و آنچه احتیاج بدان در تنقیه جلد از ماده داء الثعلب می افتد چسپانیدن زلو و محاجم و خلانیدن سوزن بسیار است و ایضاً آبله انداختن بادویه حاده که عنقریب ذکر یابد و آنچه آبله افکند آنرا بشگافند و صاف کنند تا مواد از آن بر آید و از چیزیکه اعانت میکند در تحلیل ماده پوشیدن کلاه است که در آن پشم بود دائم شب و روز که آن تحلیل نماید و عرق آرد و باید که در هر دو سه روز بستره موی تراشند و هرگاه موی بروید حلق آن کنند و واجب است که قبل استعمال اطلیه موی سر تراشند و دلک نمایند چنانچه گفتیم بخرقه خشن یا بمثل پیاز و پوست ترب تا آنکه سرخ گردد و دوا اگر دد و مسام بگشاید و گاهی حمام نایب دلک شود و اگر حلق نکنند دوا را رقیق سازند تا در بیخ موی رسد. **و اما استفراغات** پس صفرا و دیّ البطیخ بهلیله مقوی از خربق و افتیمون استفراغ سازند و بحب قوقایا و ایارج فیقرا و ایضاً ایارج شحم حنظل نیکوست خصوصاً در بلغمی و اگر در آنجا سودا باشد بدان قدری خربق سیاه آمیزند و اگر آنجا صفرا باشد سقمونیا بدان مخلوط کنند و ایارج روفس و لوغاذیا جید اند خصوصاً برای سوداوی لاسیما باشد که باستفراغ تنها صحت یابد و اقسام این استفراغات سابق معلوم شده و اگر اراده خفیف تر از آن باشد ایارج مرکب بشحم حنظل در ماه سه چهار شربت آن بخورانند و اگر یک استفراغ فائده نکند بعد راحت دادن میان آن تکرار آن نمایند و هرگاه جلد سر سرخ و عروق او سرخ و ممتلی باشد فصد کنند و بعد فصد کلی اگر رای اجب کند فصد رگهای سر و رگهای پیشانی و صدغین کشایند و اگر برای آن نباشد چیزی از آن بعمل نیارند و اما غراغر و سعوطات و مانند آن در باب معالجات سر معلوم شده **و اما ادویه موضعیه** قوی تر آنها فرفیون است که بر آن زیاده از سه سال نگذشته باشد تدبیر آن بحسب تدبیریکه در قاعده اطلیه گفتیم باید کرد و بعد او ثافسیا ست و این بسیار عجیب بالغ النفع است بعده حرف و خردل و رماد قراریح بترفت رطب سرشته و یا مویزج بروغن غار سرشته و بشیر نوع آبله افکنند و بشگافند تا آنچه تحت او باشد سائل شود و چون پوست بیفتد موی از زیر او بر آید و کبیکج بر عضو اندک مدت نهند و در داء الثعلب قوی بسوی آن احتیاج میشود و بعد از اینها کوکرد و خربق و تخم جرجیر و کف بورق هر دو قسم زبد البحر و پوست نی و بیخ او سوخته و پشک موش و پشک گوسفند سوخته و مرو دار و فلفل و خردل و بندق سوخته و برگ انجیر و کندش و عروق ماییران و قطران است و گاهی در بن هر موی نرگس افتد بعد از آن مثل بادام تلخ با پوست سوخته و مثل کندر چند روز در سرکه قالوق سوده و خرنوب نبطی زاده و نیز این مرض است و افضل دهنهای مستعمله درین مرض روغن غار و روغن بلسان و افضل ادویه شمعیه قطران است و افضل شحوم پیه خرس و خصوصاً آنچه کهنه باشد **لطوخ جید** بخردل و قطران لطوخ کنند **لطوخ قوی** فرفیون ثافسیا و عن غار هر واحد دو مثقال کوکرد نده و خربق سفید یا سیاه هر کدام که باشد هر واحد یک مثقال قیروطی بموم قدر کفایت بسازند **و ایضاً** بورق افریقی دو جزو نوشادر یک جزو در سرکه کهنه سوده طلای رقیق کنند بعد دلک و بعد سه ساعت اعاده نمایند و نشف کرده باشند و سه روز بر این دوام نمایند پس اگر آبله کند تدارک آن بدانچه معلوم شده باید کرد **دوا ایضاً** ذراریح و خردل در روغن بپزند حتی که مثل غالیه گردد و بر آن موضع آبله افکنند برای مرض قوی و کسر قوت او با متزاج برای مرض ضعیف کنند و آنچه کمیاز بیخ خفیف تر و آن عجیب نافع است انیست که بگیرند سرکه کهنه و مثل آن روغن گل خالص و در شیشه کرده بجنبانند بعده موضع را بخرقه درشت بمالند و بدان طلا کنند و ایضاً مالیدن غالیه که در آن اندک ثافسیا باشد و بدانند که صبیان را پرهیز کفایت کند و طفل قریب بلوغ احتمال نیم درم حب قوقایا نماید و کم از ده ساله دو دانگ **صاحب کامل** گوید باید که نظر بداء الثعلب کنند پس اگر حدوث او از خون باشد فصد سر رگ گیرند و خون بقدر حاجت بر آرند و اگر از بلغم باشد تنقیه بدن بحب ایارج و حب قوقایا و حب صبر و ادویه مرکبه از تربد و شحم حنظل

وحب غاریقون و نمک نفطی مانند آن کنند و اگر فصل سرما باشد لوغاذیا و ایارج جالینوس و هندبا بجزدان و مویزج و بیخ کبر سکنجبین عنصلی سرکه عنصل غرغره کنند و سائر غرغرات که جهت
لقوه بدان غرغره میکنند بکرات استعمال نمایند و از اغذیه مولد بلغم مثل ماهی تازه و شیر و لحم بره و مانند آن پرهیز سازند و اگر حدوث او از سودا باشد بحب اسطوخودوس و مطبوخ افتیمون
و ایارج روفس و ایارج ارکاغانیس و ادویه که در آن خربق سیاه و افتیمون و غاریقون و امثال آن از مخرجات سودا افتد اسهال آورند و از اغذیه مولد سودا مثل لحم بقر و کرنب و شیر
و عدس و کرنب و سائر تدبیر مولد سودا اجتناب نمایند و اگر حدوث از صفرا باشد تنقیه بمطبوخ هلیله زرد و سنا و شاهتره و افسنتین و صبر سقمونیا و مانند آن کنند و از تدبیر مولد صفرا مثل
عسل و خردل و سیر و مانند آن منع فرمایند و هرگاه تنقیه بدن و سر کرده شد توجه بعلاج تساقط شعر نمایند و اول آنچه از ین بعمل آرند انیست که مالش سر بخرقه خشن کنند تا سرخ گردد و اگر سرخ
نشود آن عسر البرء است و هرگاه سرخ شود بر موضع شرط بسیار زنند و بران سیر سوده طلا کنند اگر مرض از بلغم باشد و یا حبة الخضرا سوخته یا پیاز عنصل یا پوست بندق سوخته یا بادام
تلخ یا حب البان یا حب المحلب سوخته طلا سازند و ایضاً فرفیون سوده بروغن بان یا روغن اترج سرشته و شیح ارمنی باریک سوده بروغن اترج یا روغن بان یا زنبق آمیخته بر موضع طلا کنند
بعده آب چغندر و بورق بشویند و ایضاً از چیزیکه درین باب انتفاع یابند چربی گرگ و خرس و کفتار و شیر است و بهترین او آنست که کهنه بود چون آنرا با سیر سوده بر سر طلا نمایند
و چون سر گرم شود زیت باریک سوده طلا کنند آنرا انفع دهند و پوست بیخ نی با مغز بادام تلخ در سرکه خمیر سائیده آنرا نافع بود و طلا برای داء الثعلب بگیرند کف دریا پنجدرم و باقی
اجزا همانست باوزان سطوره که در آخر قول مسیحی گذشت و هرگاه این دوا استعمال کنند در موضع احتراق و آبله عارض شود چند روز فاصل بر دوا کنند و بران روغن گل
و سفیداب یا چربی بط و ماکیان طلا نمایند و چون ساکن شود اعاده دوا کنند و اگر مرض از صفرا باشد طلای موضع بشیح سوخته و کف دریا و حمص سوده و حرف سوده بروغن مورد یا روغن
کنجد یا روغن جدید سوده باید کرد و بعده بخطمی و سبوس و آب بید بشویند و اگر مرض از سودا باشد بعاقرقرحا و شیح سوخته و کف دریا و زهره گاو یا زهره گرگ طلا سازند و بآب حلبه مطبوخ یا آب
تخم کتان بشویند و ایضاً بشاقیا و روغن ... بعد دلک پیاز تیز یا سیر ... یا بیخ بادام تلخ و پوست بندق سوخته و بوره ارمنی مساوی سائیده در روغن ... سرشته طلا نمایند و گویند
که چون سر گشنیز داء الثعلب بمالند موی برویاند صفت دوائیکه موی داء الثعلب برویاند بگیرند ذراریح ... بعد دور کردن سر و پا ... آنرا ساییده بروغن بان بسرشند و بران قدری مشک
انداخته استعمال کنند و علاج داء الحیه مثل علاج داء الثعلب است طبری گوید که علاج نوع رطوبی داء الثعلب آنست که حسب مزاج و بلد و فصل و غیره قوانین استفراغ در یافته تنقیه مرض با حب
ایارج فیقرا غاریقون هر واحد یکدرم تربد سفید دو درم نمک نفطی دو ثلث درم ماهیزهرج دو دانگ لاجورد مغسول نیم درم سقمونیا مشوی نیم درم کوفته بیخته مثل فلفل گرد حب ساخته
و سه درم بخورانند بعد از آنکه سه روز پرهیز نخوداب و روغن زیت کرده باشند و وقت پرهیز هر روز یکمرتبه در حمام داخل شوند بعد از ان دو روز پرهیز کنند و یکشربت حب سکبینج بخورند و درین
همه ایام مالش موضع هر روز یکساعت کرده باشند و هرگاه از خوردن دوا فارغ شوند موضع را بسیر دلک نمایند و اگر کفایت نکند از پیاز عنصل بمالند و اگر اینهم کفایت نباشد بر موضع
شرط زنند و این ضماد بران نهند خردل باریک سوده نیم درم صمغ سداب کوهی دو دانگ در سرکه سرشته مثل ضماد بر نهند که این ضماد موی برویاند الا آنکه هرگاه موبر آید سفید باشد و سبیل او
آنست که موی را بتراشند تا قوی تر از ان بر آید و باز بتراشند و همچنین ... تا مثل موی اصلی بروید پس اگر رویدن دشوار گردد موضع را دلک نمایند تا آنکه اندک قرحه شود بعده بران روغنها طلا
کنند و چون راحت شود و این الم زائل شود فرفیون تازه اندک بقدر نخودی بران بمالند که موی درین نوع ضرور برویاند و از چیزیکه بدان معالجه این نوع نمایند از معالجات غریبه که تجربه آن
نیز کرده ام اینست که بگیرند سرکه و خردل و عنصل و شیطرج و خوب بجوشانند تا آنکه ادویه مهرا گردد بعده بگیرند ادویه و سرکه در محجمه کنند و بر موضع نهاده امتصاص نمایند و بران محجمه بگذارند
تا از خود جدا شود و این فعل هر روزی دو سه مرتبه کنند تا آنکه موضع بلند گردد چنانکه معلوم شود که گویا منتفخ شده بعده دو روز راحت دهند پس آنرا بسوزن زده بگذارند که این لا محاله موی برویاند
و ابو عمران موسی بن سیار میگوید که بعد محجمه چربی خرس و خنزیر بمالند و هرگاه بدبو شود سر را بشویند و اعاده مالش کنند تا آنکه موی برویاند پس اگر موی اغبر اللون بروید بران روغن لادن یا آس
و روغن آمله استعمال نمایند صفت روغن آس و لادن بگیرند صد درم برگ آس تر و نیمکوفته در دیگ نو سنگی اندازند و بران چهار رطل شراب کهنه و صد درم روغن کنجد یا زیت انفاق که
آن از زیتون خام میگیرند بریزند و سه درم لادن در پارچه سفید صره بسته وقت طبخ دران اندازند و هر ساعت پارچه را بمالند و بآتش ملایم بپزند تا آنکه شراب فانی شود و روغن بماند بعده
روغن لادن و آس صاف کرده نگاهدارند صفت روغن آمله اینست که بگیرند آمله ده درم و در سرکه پنجروز تر کنند بعده سرکه صاف نمایند و آمله را خشک سازند و پنجدرم آمله دیگر دران آمیخته بخورد
بگذارند پس سرکه صاف کنند و اعاده آمله نمایند و این فعل تا هفت مرتبه کنند و هرگاه سرکه سیاه قابض گردد در دیگ نو صاف نمایند و بعد دو صد درم از آن بیست درم روغن آس آمیخته
بجوشانند تا آنکه سرکه بر رود و روغن بماند بعده آنرا استعمال کنند که این موی را که سفید سیاه گرداند و سیاه برویاند و گاهی این روغن را با ... بدل خضاب استعمال میکنند افریطون زینت آنرا

فن نسخه روغن آس

فن نسخه روغن آمله

ذکر کرده ثابت در رساله خود که بسوی بعض ادبا فرستاده از حارث بن کلده حکایت کرده که آن علاج داء الثعلب ببول پلنگ و بول گرگ و خاکستر استخوان سوخته حیوانی که مزاج او گرم باشد مثل استخوان درندگان یعنی شیر و استخوان پلنگ و مانند آن می کرد و من ابن نصیر را در بیمارستان دیدم که ارباب داء الثعلب را بعد تنقیه طلای موضع بتریاق کبیر می کرد **و اما** داء الثعلب که از صفرا باشد ابتدای علاج او تنقیه است اگر قوت متمکن باشد باین مطبوخ پوست هلیله زرد تمر هندی هر یک بست درم افسنتین رومی هفت درم ترنجبین پانزده درم شاهتره ده درم بنفشه سه درم آلو بخارا عناب هر یک بست عدد در شش رطل عراقی آب بجوشانند تا بیک رطل آید افشرده صاف کنند و دران دو ثلث درم تربد و یک دانگ سقمونیای مشوی حل کرده نیم گرم بنوشند بعد ازان سرکه باعتدال گرم و دران اسفنج فرو برده تکمید موضع بدان نمایند تا آنکه قریب به بثور گردن رسد بعده بروغن خیری یا روغن گل چرب کنند و بنجور بگذارند بعد ازان بخرقه خشن بمالند و کوکرد سوده بزیت آمیخته یکشبانه روز متواتر طلا کنند بعده بگیرند فندق و مع پوست او بسوزند تا خاکستر گردد و در سرکه کهنه حل کرده بر موضع طلا نمایند و آنچه من درین علت که صفراوی باشد تجربه کرده ام قیروطی معمول بروغن خیری ست و موضع را از هوای سرد پوشیده دارند و تکمید باب گرم در حمام کنند این سهل ترین انواع این مرض در علاج ست **و اما** داء الثعلب سوداوی دشوار تر در علاج ست معالجه او بنوشانیدن ماء الاصول چند روز و حریره معمول بمغز قرطم کنند و هرگاه ثابت شود که اخلاط نرم و رقیق گردید مطبوخ افتیمون بنوشانند و قصد تنقیه دماغ بعد این مطبوخ باین حب نمایند افسنتین رومی هلیله سیاه افتیمون ایارج فیقرا هر واحد یکنیم درم بسفایج یک درم لاجورد مغسول دو ثلث درم نمک نفطی نیم درم غاریقون دو درم تربد نیم درم سقمونیای مشوی دو دانگ کوفته بیخته بعسل سرشته مثل فلفل حبها سازند شربتی ازان سه درم و نیم سه شربت در مدت یکماه بخورانند و گاهی رطوبت بسودا مضاف شود پس بعده او کثیر الرطوبت بود و علاج صاحب آن باین حب کنند و این حبی ست که در گرما و سرما و ربیع و خریف عقب طعام تناول کنند و پرهیز دقیق نمایند بلکه از لحوم غلیظه احتراز کنند **نسخه آن** انیسون تخم کرفس بادیان نانخواه زیره کرمانی هر واحد دو درم مصطکی هلیله سیاه هر واحد سه درم صبر سقوطری بچند همه ادویه کوفته بیخته باب برگ ترنج سرشته حبها سازند شربتی ازان یکدرم عقب طعام دائم آنرا بخورند که این رطوبات را از معده و از جمیع بدن خارج کند بغیر آنکه ضعیف نماید زیرا که هر روز یک مجلس یا دو آرد و رئیسی در بلد عراق بود که آنرا داء الثعلب بسیار و غلبه اخلاط سوداوی ظاهر شده بود پس او را لزوم این حب نمودم و داء الثعلب زائل شد و بعد آن عود نکرد و اگر رطوبت با سودا در امعای او محسوس شود این حقنه دران استعمال نمایند قنطوریون باقه خارخسک کوفته قرطم کوفته تخم کتان تخم حلبه برگ سداب هر واحد یک کف چقندر اطراف کرنب هر واحد باقه همه را بپزند تا مهرا شود و مثل حریره گردد بعده صد درم ازان صاف کنند و بران یکدرم بورق و بست درم روغن کنجد تازه یا بید انجیر ریخته در هاون حل کنند و بدان حقنه نمایند و مضر نیست اگر در نوع رطوبی رطوبت در امعا یا در معده یا در دماغ ثابت شود و این حقنه کنند و ازین حب که تنقیه سر میکند بخورانند بعد ازان دلک موضع بسیر خام یا پیاز عنصل خوب کنند بعده بران چربی بط و چربی خرس و چربی شیر و مانند آن از شحوم که استفراغ و تلیین جلد کنند طلا سازند و بگیرند برای او خاکستر سم خر و کوکرد و بیخ نی و بیروح الصنم که در خاکستر اینها خاصیتی ست برای رویانیدن موی و یهودی ذکر این کرده و تجربه او کردم و حق یافتم بسوزند و این خاکسترها را بزیت جمع کنند و بر موضع دائم طلا نمایند که این ضرور موی برویاند و اگر صعب و دشوار گردد موضع را شرط زنند و بسرکه آنرا بمالند و اصلاح غذای آن کنند و میل بسوی آن نمایند که در حرارت او بیفزاید و بسط آن نماید و هرگاه موی برآید موضع را بروغن لادن و روغن ناردین چرب کنند **و اما** نوع دموی علاج آن بفصد باسلیق و لزوم پرهیز و میل و در تدبیر بچیزی که تصفیه خون او کند و مالش موضع بخرقه خشن بسپنج و فای رطب که آن چرک دم گوسفند است چند روز نمایند تا آنکه جلد نرم گردد بعده دلک او به پیاز عنصل و سیر و پیاز کنند و طلای او بثافسیا و فرفیون نمایند که دران موی روید و چون این بیان کردم بیین داء الثعلب قول مجمل و دوای مجمل نیز کرده می کنم و گویم که داء الثعلب فساد شعر و ذهاب آن و تملس جلد بسبب یکی ازین اخلاط بود و هرگاه بقعه را فاسد گرداند و موی را از نفاذ اگر دران منع نماید پس علاج جش استفراغ او ست بحسب نوع مرض و دعای او فی الجمله نزد استفراغ تربد و غاریقون و ایارج و شحم حنظل و اسقولوقندریون [illegible] سیاه و مانند آنست و بسیار دیدم که ابن سیار در نوع سوداوی خربق سیاه می نوشانید و دران نفع میکرد و اما چیزی که بدان [illegible] آن پیاز و سیر و پیاز عنصل و ثافسیا و فرفیون [illegible]

حکایت

و مانند آنست و چیزیکه بدان طلا کنند گوگرد و بندق سوخته و پسته سوخته و کف دریا و بیروج صنمی سوخته و سم بز سوخته و وج سوخته و شحوم سوای حربی
بز و حیربی بقر و امثال آنست و آنچه واجب ست که صاحب نوع سوداوی دائم استعمال نماید هلیله سیاه و کابلی هر دو مربی ست و آنچه صاحب رطوبی
استعمال کند اطریفل کبیر و اطریفل صغیر و معجون القوقیا و جوارش بلادری و مانند آنست و آنچه صاحب نوع صفراوی استعمال نماید این سفوف
معمول بهلیلهٔ زرد ست بگیرند تخم خرفه و خیار و تخم خشخاش و گل سرخ هر واحد یکجزو هلیلهٔ سیاه و پوست هلیلهٔ زرد مثل همه شکر طبرزد برابر
جمله سائیده صبح بر ناشتا و وقت خواب بقدر حاجت بخورند و هلیلجات سوده بموبز سرشته استعمال کنند و آنچه صاحب
نوع دموی استعمال نماید اطریفل معجون بعصارهٔ عناب معقود ست و اصلاح اغذیه بحسب آنکه لائق مرض باشد و این همه استعمال نمایند
مع استعمال قوانین در غذا و دوا و علاج داء الحیه علاج داء الثعلب رطوبی و سوداویست بغیر زیادتی دران سوای آنکه جلد این را
طلا نکنند مگر بچیزیکه آنرا نرم کند بغیر آنکه استفراغ نماید و دیدم که در بیمارستانات درین استعمال چیزی میکنند که در داء الثعلب از دلک و طلا استعمال مینمایند
و گاهی درین نوعی غریب که معروف بذات العروق ست واقع میشود و او آنست که مواضعی که ازان مو زائل شود دران شبیه بعروق سرخ مشابه میشوند بکه
بر جراحت مستطیل واقع میشود ظاهر میگردد و هرگاه جلد نرم شود او نیز نرم و منبسط گردد و علاجش علاج داء الحیه ست **ابن الیاس** گوید که اگر
از خون غلیظ محترق باشد فصد و اخراج خون بقدر قوت کنند و هر صبح جلاب از عناب ده عدد بشکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ ماش بمغز بادام
و اسفاناخ خورند و یا بگیرند شربت عناب ده درم و شربت بنفشه ده درم و بنوشند و یا بگیرند آب انار ترش شحم آنها افشرده سه اوقیه شکر سفید
ده درم و غذا مزورهٔ انار دانه یا اسفاناخ و مغز بادام خورند و دوالماشن موضع بپارچه درشت یا بزوفای رطب کنند و یا بگیرند پیاز عنصل پنج درم سیر و خردل
هر واحد سه درم و بسایند و بسرکه کهنه سرشته طلا نمایند بعد تراشیدن مو **و اگر** از بلغم محترق باشد هر صبح جلاب از بادیان و اصل السوس هر واحد سه درم
گلقند عسلی ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ نخود و ماش بمغز بادام خورند و هرگاه اثر نضج در قاروره ظاهر شود تنقیهٔ بدن بحب ایارج و حب قوقایا و حب صبر
یا بمطبوخ ترید مع شحم حنظل و غاریقون و صبر و نمک نفطی نمایند و غرغره بخردل و بیخ کبر و سکنجبین عنصلی یا با ایارج مع ماء العسل بمرات کثیر کنند و از فواکه رطب
و غیره مولدات بلغم حذر نمایند **و اگر** از مرهٔ سوداء باشد هر صباح جلاب از بادرنجبویه و تخم کاسنی هر واحد سه درم و گلقند ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ نخود
مع ماش و مغز بادام بخورند و هرگاه خلط نضج یابد تنقیهٔ بدن بمطبوخ افتیمون و حب آن و یا ایارج فیقرا و یا ایارج لوغاذیا کنند و از اغذیهٔ غلیظه مولد سودا
مثل لحم نرگاو و نمک سود و قدید و بادنجان و لحم بز حذر نمایند **و اگر** از صفرای حاد باشد هر صبح جلاب از تخم کاسنی سه درم بنفشه پنج درم و شکر سفید
ده درم و از آلو و عناب هر واحد ده عدد و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ ماش بمغز بادام خورند و هرگاه اثر نضج در قاروره
پدید آید تنقیهٔ بدن بمطبوخ فواکه مقوی بسقمونیای مشوی کنند و از تناول اغذیهٔ حارهٔ یابسه و حریفه و حلویات و مانند آن احتراز نمایند و هرگاه بدن
از اخلاط محدثهٔ مرض پاک گردد صرف عنایت بمعالجهٔ سقوط شعر فرمایند و بعد دلک بسیار بخرقهٔ خشن و زدن نشتر غیر عمیق سیر سوده بروغن بابونه
بران طلا کنند **و اگر** مادهٔ مرض بلغم محترق باشد حبة الخضرا و غیره که در قول صاحب کامل گذشت آن همه ادویه را سوده بروغن بان یا روغن اترج
یا روغن یاسمین یا زفت گداخته آمیزند و طلا کنند و یا بگیرند شیح سوخته و بروغن زنبق آمیخته بر سر طلا کنند بعد شستن آن بآب چقندر و بورق و آنچه
مجرب ست در انبات شعر اینست که بگیرند پیه شیر و پیه خرس و پیه گرگ مساوی و بسرکهٔ کهنه سائیده طلا نمایند **و اگر** مادهٔ این مرض صفراوی باشد
هر روز سر را بآب چقندر و آب بید و آب سبوس بشویند و بحضض و غیره که در قول صاحب کامل مسطور شد طلا سازند **و اگر** مرض از مادهٔ سوداوی باشد
بگیرند گوگرد زرد و ثافسیا و فرفیون و خردل و بیخ نی و خاکستر سم بز و قیصوم سوخته مساوی کوفته بیخته بروغن زنبق و ناردین بسرشند و بر سر طلا کنند
بعد دلک او بسیر و پیاز تیز **صفت طلا** برای داء الثعلب ذراریح سر دور کرده سه درم مویزج فرفیون هر واحد یکدرم کف دریا پنج درم بورق
خردل گوگرد زرد ثافسیا هر واحد چهار درم باریک سائیده بروغن زیت یا بروغن زنبق آمیخته بر سر طلا کنند **طلای دیگر** بیخ نی فارسی سوخته خسته خرما

سوخته وسمه مساوی کوفته بیخته در ظرف رصاصی بروغن زنبق بسایند وطلا کنند و **اما** علاج داء الحیه علاج داء الثعلب ست وشستن سر
هر روز باسپغول وگل خطمی سفید وبرگ بید وبدن وسر را هر روز بروغن بنفشه ونیلوفر وروغن تخم کدو بمالند وبنفشه تازه ونیلوفر ببویند واین دو قسمست
که سبب تساقط شعر اتساع مسام ونقصان غذا باشد واما هرگاه انتشار وتساقط او بسبب ضیق مسام باشد قریب او روغن نبرند ومالش سر ببورق
در زهرهٔ بقر کنند ودر حمام داخل شوند وتا دیر دران نشینند وبر سر شیح سوخته ونمک وقیصوم سوخته بمالند وبعد مالش سر را بآبیکه دران نطرون درو
جوشانیده باشند بشویند ویا بگیرند نی فارسی سوخته وخستهٔ خرما سوخته ووسمه هر واحد مساوی وبدستوریکه سابق مسطور شد مرتب ساخته
بر موضع طلا نمایند **ابو منصور** گوید که اگر از جهت خون باشد فصد سر رو کنند بعده طبیخ خیارشنبر وبعد ازان ایارج فیقرا دهند واگر از صفرا باشد
اولاً طبیخ هلیله بعده ایارج فیقرا خورانند واگر از سودا باشد طبیخ افتیمون پس ایارج فیقرا دهند واگر از بلغم باشد حب منتن بعده ایارج فیقرا خورانند
ودر جمیع این انواع میان هر دو روز شربتی از ایارج فیقرا دهند وهرگاه این ادویه خورانند اغذیهٔ لطیفه سریع الانهضام مثل اسفیدباج جرب بلحوم طیر ودراج
دهند واز اغذیهٔ غلیظه مثل لحوم صید ومانند آن وامتلای طعام وخمر پرهیز سازند واز کثرت ریاضت وتعرق وتعب منع کنند و **اما** علاج نفس موضع
اینست که اگر اراده معالجهٔ او باشد حلق او بنوره یا باستره کنند ونوره بهترست بعده بخرقه خوب بمالند حتی که عرق او برآید وبعد آن بآب مرزنجوش
مطبوخ بشویند وبران حضض طلا کنند ویکشبانه روز بران بگذارند وهرگاه صبح شود بآب مورد آنرا بشویند وبران روغن بان طلا نمایند واگر از مالیدن
بدیر سرخ نشود بنجر بورق یا پوست ماهی خشن یا برگ انجیر آنرا دلک نمایند حتی که سرخ گردد وپوست بخراشد پس خون ازان پاک کرده بران چقندر مطبوخ
بشراب ویا انجیر خشک سوخته محلول بشراب بنهند **طلا** برای آن قشور کندر سوخته بشراب مطبوخ حل کرده بدان طلا کنند ویا پیه گرگ بسرکه آمیخته
طلا نمایند وعکس در شراب سوده ویا پیه پشت بندق سوخته وبیخ نی خشک طلا سازند وطلا بروغن بادام تلخ در روغن بید انجیر آنرا نفع کند و **اما** ادویهٔ
مفرده برای این برگ حنظل ست ونوشادر ومویزج وخاکستر کتان وخاکستر پشیاب بز وسیاهدانه وپیه ... وفلفل وغیر آن که در قرابادین گذشت
وهر دوائیکه حار لطیف نفاذ ست آن همه را مفرد ومجموع با سرکه یا بعض روغنهای گرم مثل ... در روغن بید انجیر وروغن غار ومانند آن بر سر طلا نمایند
نفع بلیغ کند پس اگر مکان آبله کند چربی بط یا ماکیان ومرهم سفیده بمالند وچند روز دلک او ترک نمایند **ابقراط** گفته که درین مرض شرب ادویهٔ
حاره سزاوار نیست که آن جلد سر را مثل حالت در ضلع گرداند **اهرن** گوید که جالینوس ایارج فیقرا در علاج این مرض اصل ساخته وازان فرع جمیع علاجها
او نموده وآن اینست که باوی مخلوط میکرد اگر مرض از خون وصفرا بودی سقمونیا وغاریقون واگر از سودا بودی خربق وافتیمون واگر از بلغم بودی
شحم حنظل ودر همه انواع او امر غرغره بآن میکرد وگفته که متقدمین شرط بر موضع میزدند بعده بپیه وسرکه ونمک وافسنتین آنرا خوب میمالیدند واین
عمل مجربست خطا نمیکند **ثابت** گوید که علاج داء الثعلب بمرات کثیر از اسهال اخیر معالجهٔ موضع کردم وصحت تام یافت **محمد بن زکریا** گوید که پیاز را
در داء الثعلب تجربه کردم واو را مغنی از غیر او یافتم واعتماد بران نمودم وبلبوس بهتر از پیاز ست **سعید** گوید که اگر از صفرا مخلوط خون باشد فصد سر رو
کنند وبعد فصد اسهال طبیعت بمطبوخ هلیله نمایند ومریض را از استعمال اغذیهٔ حاره منع فرمایند وامر بشرب رب ریباس ترش مثل رب سیب وبهی
وانار کنند وغذا بچهٔ مرغ وسکباج ماهی تازهٔ کوچک یا مزورات معمول بماش یا اسفاناخ دهند وبعد تنقیهٔ بدن واصلاح اغذیه قصد مواضع که
ازان مو ریخته بدلک شدید از خرقهٔ پشم نمایند واز بیخ نی سوخته مع پوست بادام تلخ سوخته بسرکه سرشته طلا نمایند واگر موی عود نکند بر موضع شرط
زنند وبلادر در روغن کنجد گداخته طلا کنند والیضاً بشیح سوخته وکف دریا وحضض با روغن بید وروغن آس طلا سازند واگر از خلط سوداوی باشد
تنقیهٔ بدن بمطبوخ افتیمون کنند وبعد تنقیه غذا یا بچهٔ مرغ بریان یا زردی بیضه سازند واز امتلای طعام منع کنند وموضع را باقرقرحا یا پیاز عنصل
یا بخردل یا ترب یا زیت کهنه یا مرزنجوش بعد حلق سر بمالند وبر مواضع شرط زنند وسر را بآب حلبه یا بآب برگ کتان بشویند واگر از بلغم باشد تنقیهٔ بدن
بحب قوقایا یا حب صبر کنند پس اگر فصل سرما باشد گلقند عسلی دهند وغرغره بخردل وسکنجبین نمایند واگر فصل گرما باشد قی کنانند واسهال بقرص بنفشه

آورند و باید که از استعمال ادویهٔ قوی الاسخان محرق جلد حذر کنند تا جلد محترق نشود و مو بر نیاید **انطاکی** گوید که هرگاه خلط غالب متحقق گردد ابتدا باخراج او نمایند بفصد اگر خون باشد والا باسهال مثل نقوع اهلیله و صبر در صفرا و ایارج در بارد مع زیادتی غاریقون و تربد در بلغم و مع لاجورد و مطبوخ افیتمون در سودا این همه مع اصلاح اغذیه و اکثار شوربای چرب و سکنجبین و غراغر و معطسات و حمام باشد پس اگر صلاح ظاهر شود و مو بروید فبها والا اگر در موی سرخی بسیار و یا در بلغمی سفیدی باقی ماند بر جلد شرط زنند تا مواد سائل شود و اگر حال احتمال نماید دالا از دم محل بپارچه گر یم و اسقیس و عسل کنند بعد دلک بفرفیون یا خردل و اگر در صفراوی وزردی و در سوداوی کمودت باقی ماند و این هر دو پس و قیحولت ست آنمحل را بشحم خصوصا شحم خرس و شیر بمالند و از مجربات در هر دو مرض مطلقا طلای صمغ سداب و گوگرد و زیت خصوصا چون عقارب دران پخته باشند و خاکستر صدف و سیر ست و در هند طلای او بخاکستر لیف نارجیل و سرکه او و دار فلفل و در چینین بگرم و زردی بیضه و در مغرب بشرب لوغاذیا و طلا بخاکستر اظلاف و فرفیون و در روم قی لثبت و عسل و ترب و مالش بچربی بط و آب خربزه و عسل و دوا جبست بعد آن تعاهد غسل جلد بخطمی و مغز خربزه و ترمس بعد ازان مالش روغن بنفشه و روغن گل چند روز گویند که بیروج را درین هر دو مرض فعل عجیب ست و گویند که در سوداوی فقط و گاهی حاجت داعی گردد بنطولات وقت غلظ ماده پس بهترین آنها دران هنگام آنست که از اکلیل الملک و بابونه و مویزکوهی و بورق سازند و بعد آن بر روغن زنبق که دران لادن پخته باشند طلا کنند و چون رداءت ماده معلوم شود چسبانیدن زلو مناسب می بینیم زیرا که دران نفع ظاهر ست و گاهی نایب از شرط میشود پس بعد تنقیه و شرط ملازمت محل بدلک منبتات شعر نمایند و بهترین آنها مغز جوز بروغن نفط یا زیت ست و مثل اوست خاکسترهای پوست سخت جوز و سم خر وحشی و جلد خارپشت و قیصوم و سم بز و پیاز و آب ترب و روغن آن و اما برگ حنظل را با وجود نفع او بدلک نفع بشرب مدبر او بطوریکه در مفردات گذشت نیز هست و کذا از راوند طویل و زنجبیل و درونج و نوشیدن عذبه تا چهل روز بر ناشتا آنرا ببرد و چون عذبه را ببرگ خربزه و زرنیخ زرد و مویزج و سیر در زیت و عسل بطبخ قوام کرده باشند درین هر دو مرض و در همه آنچه مو را بریزاند طلای مجرب ست و گاهی بآنها چون ماده اشتداد نماید و فصل بارد بود خردل و نطرون اضافه کرده میشود پس اگر خوف قرحه کردن آن باشد محل را بالطلق چرب کنند و اما طلای مگس و سر موش و مورد و لادن و پیه انجیر نیز بالغ النفع ست و اگرچه بغیر سوختن بکار برند و کذا اهل و قطران و پیه روباه یا خرس و عصارهٔ آزاد درخت چون بصبر و مرتک آمیزند و بدان پنج مرتبه در پانزده روز طلا کنند آنرا صحت بخشد و کذا نوشادر و زلو و میعه و زفت ست و بدانند که این ادویه استعمال کرده شود مفرد و مرکب مع بعض آن بشرط آنکه نظر برماده و فصل کرده شود پس از ادویهٔ لذاعه در سرما و نزد تکثف ماده زیاده کنند و بالعکس **ایضا** در نزهت مینویسد که فصد در داء موی کنند و حجامت محل و شرط او در باقی اقسام اگر دشوار باشد بعده تنقیه و اطلیه و بهترین طلا در داء موی اینست که مور در از درپستان بپزند تا آنکه غلیظ گردد پس طلا کنند و کذا حی العالم مع حنا بعد شرط و برگ انجیر مع قطران و در بلغمی عنصل و پیاز و انگزد و فلفل و پشک موش لبسرکه و عسل و در صفراوی مسکه و حنا و آرد جو طلا کرده و عذبه شربا و در سوداوی بندق سوخته و سیر و حب الغار و روغن نفط طلا کرده و ترب مطلقا و تخم آن و کذا نیل هندی و برگ حنظل طلا کرده **گیلانی** از سیام جالینوس نقل کرده که معالجهٔ بلغمی به تنقیهٔ بدن اولا فاولا باین مسهلات بعد نضج ماده کرده میشود اول بگیرند ایارج فیقرا یک مثقال شحم حنظل نیم دانگ کوفته بپخته بآب کرفس سرشته حبها سازند و گاهی زیاده و کم میکنند بحسب وقت دوم تربد سفید ده درم ایارج فیقرا ده درم شحم حنظل سه و ثلث درم شربتی از دو درم تا سه و ثلث سوم حب قوقایا چهارم حب صبر و اگر فصل گرما باشد امر بقی کنند و اخراج بلغم نمایند باین مقی بگیرند شبت و حنظل و سرمق و تخم ترب کوفته و جوشانیده صاف نموده قدح بزرگ ازان بگیرند و ده درم عسل و چهار دانگ جوز القی سوده و اندکی نمک نیز دران انداخته بر امتلا بنوشند پس قی کنند و بعده غرغره بغراغر مذکوره در باب امراض بارد بلغمی و فالج کنند و یا بیخ کبر در آب بجوشانند و صاف کرده ایارج دران حل کرده غرغره کنند و یا خردل بسایند و در سکنجبین آمیخته بدان غرغره نمایند و تبدیل مزاج بماء الاصول و گلقند عسلی کنند خصوصا چون فصل سرما باشد بعد ازان مالش موضع بخرقه درشت یا بعنصل یا بسیر کنند بعده بثافسیا و خردل یا بسیر سوده طلا نمایند بعد شرط اگر مرض

قوی باشد و این طلا نافع ست فرفیون عاقرقرحا زهره بقر سرشته طلا کنند و غذای ایشان شوربا بشبت و نخود کوفته و طباهجات و مطنجنات بهری و خردل و گوشت گنجشک و قنابر و مانند آن انچه مسخن باشد بسازند و از حموضات و شیر و انچه ازان مرتب کنند و جمیع نبیذها و امتلای طعام و اکل لحوم و حبوب و هر طعام که قلیل ازان غذای کثیر دهد و نفخ آرد و از ریاضت بسیار قوی و از تعرق بسیار در حمام اجتناب باید کرد و اگر در موضع مرض از کثرت اطلیه قروح پیدا شود مرهم مرتب از روغن و موم و آب برگ بلوط و آب برگ سوسن و زرده بیضه طلا سازند

علت نقع

و این مرضی ست که در جلد سر حادث شود شبیه بداء الثعلب در شکل او و مشابه برص در رنگ آن و در بقعه بقعه سر متصل یا متفرق بود و گاهی بقعه ازان سرخ مثل اثر قرحه و دیگر سفید مثل بهق باشد و فرق میان این و داء الثعلب آنست که هرگاه داء الثعلب را لمس نمایند آنرا چنان در یابند و خیال کنند که گویا از جلد پست ست و موضع این علت را چون لمس نمایند در یابند که گویا آن از جلد بلند شده و فرق دیگر آنست که داء الثعلب فرک را قبول نکند و زیر فرک سرخ نگردد الا بقدری که انسان را استطاعت تامل او باشد و چون نقع را انسان بمالد سرخی او اشتداد کند و ساعتی بران حال باقی ماند و سبب تولد این علت یکی تنگی مسام ست و دوم بخارات حریفه حاده پس هرگاه بخارات حاده حریفه کثرت نماید و مسام از اخراج آن تنگ باشد او لا موی بسبب تنگی مسام بریزد پس جلد بسبب تنگی مسام از اخراج بخارات منتفخ گردد چنانچه در جلد از غلظ بخار و حدت خون مرض شرا حادث میشود و این علت از امراضیست که بدان شهری مخصوص باشد و در حبش بعلت بلدیه معروف ست چنانچه عرق مدنی در مدینه حادث شود و قوبای سیاه بمصیصه و دمامیل بشهرزور و جرب بطبرستان و مانند آن **علاج** بسط جلد و تلیین او و استعمال آبزن و آب نیمگرم و مالش بروغنهای نیمگرم و تنقیه باین حب کنند ایارج فیقرا دو دانگ تربد نیم درم خربق سیاه یک طسوج ماهیزهرج نیم دانگ نمک سرخ یکدانگ سقمونیای مشوی در سیب باندک برگ ترنج یکدانگ همه را سحق کرده حبها سازند و بعد پرهیز آنرا بخورند و در زمانیکه قواعد تنقیه آنرا مساعد باشد و شربت یا سه شربت ازان بعمل آرند و دیدم که این مرض بشرط و غسل بسبر که زائل شد و از چیزیکه بدان طلا نمایند هرگاه قانونی از قوانین استعمال تنقیه بفصد و مسهل مانع باشد این طلا خاکستر قیصوم و خاکستر پوست بندق و لادن همه را سائیده بموم روغن مرتب از روغن خیری یا مانند آن آمیزند و این علت عسر البرء نیست بلکه بسرعت زائل شود و بهترین علاجش آنست که از استعمال آبهای نیمگرم ذکر کردیم بهر آنکه تفتیح مسام علاج اوست

انتثار شعر

و این عبارتست از ریختن موی ریش و سر و ابرو و سقوط شعر یا بسبب کمی غذا و قلت بخارات جید منبت شعر باشد مثل آنکه ناقهین از امراض و ارباب دق و سل را عارض میشود و یا بسبب تخلخل جلد و اتساع مسام حتی که بخار محدث شعر چون خارج شود متفرق گردد و برای احداث شعر مجتمع نشود و یا بسبب تنگی مسام از جهت یبوست و کثافت جلد مثل جلد پیران پس مادهٔ مو دران نافذ نگردد و یا از جهت رطوبت غلیظ و بلغم مسدد حتی که مسام فاسد گردد و میان بخار خارج و داخل انقطاع رو دهد و بعضی با بعض دیگر متصل نشود و آن از تولد شعر منع کند و یا بسبب حصول مواد خبیثه زیر جلد حتی که ازان بخار دخانی فاسد گردد مثل آنکه در داء الثعلب و داء الحیه میباشد و یا بسبب استیلای رطوبت بر جلد چنانچه در استسقا و غیر آن و صاحب کامل گوید که گاهی سقوط شعر عقب امراض حاده بسبب حرارت شدید و رداءت بخارات حادث شود و گاهی بسبب سعفه یا قروح یا جذام میباشد **طریق تشخیص** اسباب مذکوره اگر آثار داء الثعلب و داء الحیه یا سعفه یا قرحه یا جذام ظاهر بود سبب انتثار شعر همان مرض باشد و الا نظر کنند اگر صاحب او لاغر بود و خشکی جلد و تقدم اسباب محلله و مقاسات امراض و قلت غذا دریافت گردد سببش قلت غذای شعر باشد و اگر نرمی جلد و باریکی مو و سرعت انتثار آن بود سببش تخلخل مسام باشد و اگر خشکی مزاج و کثافت جلد و جعودت و غلظت و شدت سیاهی مو بود سببش تنگی مسام از یبوست باشد و اگر مو باریک گردد و آثار خشکی هیچ نباشد سببش تنگی مسام از رطوبت غلیظ بلغمی باشد و اگر آثار غلبهٔ رطوبت بر بدن ادراک گردد

سببش استیلای رطوبت بر جلد باشد **علاج** اگر بسبب قلت غذا باشد غذای جید بخورند و خواب کنند و حمام نمایند و سر را بخطمی و برگ حنا و تخم مرو بشویند و روغن بنفشه و روغن نیلوفر بمالند و اگر بسبب اتساع مسام باشد باید که هلیلهٔ کابلی و مازو و اقاقیا و مانند آن از ادویهٔ قابضه در آب جوشانیده نطول نمایند و روغنهای قابض بمالند و روغن آمله مالیدن نیز فائده میکند و کذا روغن آس مع پرسیاوشان و قوی‌تر ازین آنست که سه درم لادن در نیم اوقیه شراب قابض یا روغن آس گداخته غلاف سر بدان نمایند و اگر بسبب تنگی مسام از یبوست باشد ترطیب مزاج و مالش بروغن بابونه و بادام و مانند آن کنند و همیشه حمام نمایند و آب نیمگرم بر سر ریزند و شیح سوخته و بادام سوخته با روغن زیت سرشته سر را بدان غلاف نمایند و ماء الجبن و اغذیه و اضمدهٔ مرطبه بکار برند و اگر از رطوبت غلیظ باشد که مادهٔ شعر را آمدن ندهد می باید که کثرت حمام کنند و شیح و برنجاسف و بادام تلخ را بسوزند و با بورهٔ ارمنی و زهرهٔ گاو طلا نمایند و غذای مقطع و مجفف رطوبات و قلیه بکثرت مصالح گرم خورانند و از تناول اغذیهٔ رطب و ماهی و شیر و فواکه تر حذر کنند و درین نوع روغن مالیدن ممنوع ست و اگر بسبب داء الثعلب یا داء الحیه یا جذام باشد علاج هر واحد مسطور شد و اگر بسبب استیلای رطوبت بود تنقیهٔ ماده و تقویت مسام نمایند بدانچه در داء الثعلب مذکور شد و اگر بسبب سعفه و قرحه باشد اشیای محلله ملینه چون خطمی و خبازی و لعابها و روغنها و مراهم و قیروطیات مناسبه استعمال نمایند بشرطیکه جلد اصلی منقطع نشده باشد و بعد اندمال مسام منسد و فاسد نگشته والا علاج نپذیرد **ادویهٔ مفرده و مرکبه** مانع سقوط شعر عصارهٔ کرنب تنها و با نمک طعام و کذا سرگین بز سوخته و کذا اقاقیا و کذا ابلیه و کذا صبر بشراب قابض و کذا زوفرا که آن خراست بعسل و کذا فاغیهٔ حنا و روغن مورد و کذا زجاج محرق بروغن زنبق و کذا برگ سدر و کذا اسنبادج و کذا حب الآس مطبوخ بشراب قابض و کذا تخم چقندر بروغن آس و کذا خصیة الثعلب بزیت و کذا بهمن سفید و کذا برادهٔ چوب شمشاد با حنا آمیخته و ایضاً طلای لادن و شب بسرکهٔ تند سوده تا مثل عسل گردد و کذا برگ انجیر باریک سوده با آب سرشته و کذا پودینهٔ کوهی و پوست بلوط مساوی سوده و ایضاً غلاف سر بعصارهٔ کرنب که دران حنا سرشته باشند و کذا پرسیاوشان پنج درم شراب کهنه ده درم لادن ده درم روغن آس بیست درم و کذا برگ آزاد درخت یکجزو و حنا دو جزو باهم سوده در سر کردن و کذا اسم بز سوخته و مثل او خطمی و ذرور حرف در سر و اکل آن و کذا ابنق خشک کرده و کذا اسنا و کذا تخم بادرنجبویه و مداومت بخوردن ترب و کذا عذبه بعسل و بغیر عسل و کذا وج بدستور و اکل و ضماد بادآورد و ذرور زجاج و کذا دارچینی و غسل سر ببرگ بسفایج و خوردن بیخ آن خراشیده کوفته **روغن** که در منع ریختن مو که از مرض آتشک باشد و بجهت داء الثعلب از مجربات حکیم مؤمن ست و موی سفید که دران برآید سیاه بروید و سه صد و سه مثقال برگ مورد پانزده مثقال در چهار صد مثقال آب بجوشانند تا بنصف رسد پس صاف نموده با صد و بیست مثقال روغن کنجد بجوشانند تا روغن بماند سه مثقال لادن دران حل کنند **طلا** که در تقویت مو و منع ریختن او عجیب الاثر ست کندر مازو هر یک یکدرم مصطکی یکنیم درم قردمانا مرمکی هر یک دو درم لادن سه درم بروغن گل حل کرده در بیخ مو طلا کنند **اقوال حکما** ابو سهل گوید که انتثار شعر را انفع میکند تقویت جلد موضع و گردانیدن آن میان تخلخل و تکاثف و این چنان باشد که با ادویهٔ حاره اشیای قابضه بیامیزند و لادن درین امر موافق‌ترین ادویه است پس هرگاه بروغن مخلوط سازند و بدان سر را طلا نمایند مو از ریختن باز ماند و درین فعل مشابه لادن روغن شجر مصطکی ست و باید که حلق مو از موضع کنند یا دوا را رقیق سازند تا به بیخ مو برسد و اگر مریض پیر و فصل سرما و مزاج سرد باشد دران روغن ناردین بیامیزند و گاهی موی ناقهین بریزد و آن بسبب کمی خون ایشان باشد و در علاج محتاج بچیزی بیشتر از انعاش قوت نباشند **دوائیکه** انتثار شعر را نیکو ست لادن را در شراب عفص تر کنند و بروغن مورد بسایند و نصف لادن پرسیاوشان آمیزند و در حمام یا هوای گرم بعد دلک سر تا سرخ گردد استعمال نمایند پس اگر فصل و مزاج بارد باشد و احتیاج بجذب و تخلخل بیشتر باشد روغن ناردین دران مخلوط کنند دیگر بگیرند پرسیاوشان یکجزو لادن دو جزو بشراب و روغن مورد آمیخته بسر طلا نمایند دیگر حب الغار ده عدد لادن افسنتین هر واحد برابر حب الغار نیکوفته در روغن بپزند و بدان روغن موی را چرب نمایند و از چیزیکه تساقط شعر را انفع میکند روغن آس ست چون تعاهد آن نمایند و لادن محلول در شراب یا در روغن مورد بشب استعمال کنند و صبح بحمام داخل شوند و این دوا شعر متساقط را محکم کند آمله و برگ مورد را در آب بجوشانند تا آنکه آب سرخ گردد بعده دران لادن محلول بشراب آمیخته

بر بیخ مو بمالند شیخ میفرماید که ادویهٔ حافظ شعر آنست که دران حرارت لطیفهٔ جذابه و قوت قابضه باشد و آنکه دران خواص بود که بدان فعل نماید و درینجا
ذکر میکنیم ادویه را که آن لائق تر باین مقام ست و ادویهٔ مفرده که برای حفظ مو و تدارک اخذ او در تساقط نیکوست والآن درینجا ذکر کرده میشود در جمله
آنکه شرط کرده شود هنوز شروط واجبه در تدبیر او پس از امثال این مورد و حب الآس و لادن و آمله و بلیله کابلی و مر و صبر و پرسیاوشان است و گاهی در آن
داخل میشود مازو بنابر قبض او و فیلزهرج خصوصاً بشراب قابض یا روغن آس یا روغن مصطکی و آب مورد یا آب برگ آزاد درخت و ایضاً خاکستر شجرهٔ
بزرکتان سوخته مع تخم آن بروغن طلا کردن و ایضاً پوست جوز سوخته چون بروغن آس و شراب قابض مخلوط ساخته بمالند خصوصاً برای صبیان و از
مرکبات اینست که حب الآس و مازو و آمله در روغن گل یا روغن آس بر وصف معلوم بپزند و استعمال کنند و ایضاً برگ مورد تر و لادن و عوسج و اطراف سرو
و حب الآس کوفته بزیت حل کرده غلاف سر بدان نمایند و ایضاً حب الآس سیاه و تخم کرفس و برگ کرفس و تخم چقندر و برگ عوسج هر واحد یکجزو پرسیاوشان
لادن هر واحد نیم جزو شراب سیاه نه جزو باهم بجوشانند تا شراب سوم حصه بماند بعده بران زیت خوشبو بسعد و سنبل دو جزو انداخته سه جوش دیگر
داده آب و روغن از ادویه خوب افشرده صاف نمایند و در مرتبان کرده وقت حاجت بجنبانند و استعمال کنند که این حافظ و مسود شعر است و ایضاً
تخم کرفس و تخم چقندر و پرسیاوشان و کندر هر واحد دو اوقیه جوز یازده عدد پوست صنوبر یکرطل همه را در دیگ کرده گل حکمت نموده یکشب در تنور بگذارند
تا جمله خاکستر گردد سائیده یکرطل چربی خرس که این بهتر از چربی مرغابی ست آمیزند و بردارند و هرگاه حاجت آن باشد در روغن خوشبو گداخته استعمال کنند
که صلع مبتدی را نیز نافع بود و ایضاً بگیرند یکنیم رطل شراب قابض و لادن یک اوقیه و پوست صنوبر سوخته دو اوقیه پرسیاوشان سوخته مثل او پیه
خرس یکرطل آب عنب الثعلب چهار اوقیه و نیم لادن را در شراب بپزند تا غلیظ گردد و بران ادویه انداخته آمیزند و بردارند و وقت حاجت اندکی از آن گرفته
در روغن خوشبو که بهترین آن روغن ماردین ست آمیخته طلا کنند و گاهی بغیر روغن طلا کرده میشود و از ادویهٔ خفیفه اینست که بگیرند مرمکی و لادن و دهن آس
خصوصاً آنکه از طبخ روغن خیری و آب آس گرفته باشند و شراب قابض و بحسب وجوب مشاهده بیامیزند و طلا کنند و یا بگیرند برگ لالهٔ دشتی بروغن آس و بر سر
مالیده یکشب بگذارند و صبح حمام کنند که این حفظ مو کند و سیاه گرداند و یا بگیرند لادن و پرسیاوشان و خاکستر پوست صنوبر و پیه خرس و از شراب قابض بقدر
کفایت و بمثل روغن مصطکی یا آس مخلوط سازند و یا بگیرند پرسیاوشان و لادن مساوی و روغن مورد بقدر کفایت و یا بگیرند سرگین سوسمار سرگین خارپشت
صحرائی هر واحد پنج درم سداب کوهی دو درم و بشراب قابض سائیده با پیه خرس آمیخته استعمال نمایند و برای حفظ موی ابرو گل شقائق النعمان
چهار جزو رعی الحمام و بیخ آن و برگ انجیر هر واحد یکجزو لادن سه جزو پرسیاوشان دو جزو همه را سائیده بروغن مصطکی بجوشند آن استعمال کنند ایضاً
بیخ فاشرا و بیخ اسراش و خاکستر ثمر صنوبر تازه هر واحد یکجزو بورق دو جزو بروغن آس خوشبو مخلوط سازند و این کلام اکثریست لیکن اگر سبب او یبس مزاج
و قلت خون باشد رفاه بدن کنند و غذائی دهند که جید الغذا و چرب بود و بدان میل بحرارت لطیف باشد و هر شی ترش و نمکین و زمخت و جماع و شراب کهنه
ترک نمایند و ادامت حمام بآب شیرین کنند و نطرون و اشنان و صابون نزدیک بدن نبرند بلکه بمثل آرد باقلا و تخم خربزه و اسپغول و مانند آن بشویند
و اگر بسبب کثرت انسداد مسام باشد احتیاج بدوای محلل و مخلخل افتد پس واجبست که در غذا آنچه مفتح بود مثل خردل و سیر و گندنا داخل کنند و ایضاً
سر جلد بمثل ثافسیا و خردل و پودینه و سداب و پیاز طلا سازند و حمام بآبهای محلله استعمال نمایند و سر را ببورق و کف دریا بشویند و واجبست که صاحب او
از روغنها اجتناب نماید و آنچه بسبب تخلخل باشد آنرا ادویهٔ مذکوره که اکثر میل آن بقبض باشد و اطلیه و ادهان قابضه و دخول حمام و استعمال آب نیم گرم
پس بآب سرد دفعةً نافع بود مجوسی گوید که از سقوط شعر و انتشار آن آنچه از تخلخل جلد و اتساع مسام و قلت غذا باشد تدبیر موافق برای او اغذیهٔ محمودهٔ
مولد خون جید مثل نان خشکار پاک و لحوم بزغاله و برهٔ یکساله و ماکیان و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت و ماهی رضراضی و شراب ریحانی بمقدار معتدل و دخول حمام
و غسل بآب شیرین معتدل الحرارة و غسل سر بخطمی سفید و اسپغول و برگ بید بروغن بنفشه و نیلوفر و شمیدن بنفشهٔ تازه و نیلوفر و بید است و اما آنچه
سقوط مو از تنگی مسام بسبب رطوبت مسدد مسام باشد علاجش بدخول حمام و تا دیر نشستن دران و گاه مالش سر بنمک و گاهی بشیح ارمنی و قیسوم

وشستن آن بنطرون و بورق و زهرهٔ بقر بود و نزدیک روغنها نباید شد و بتدبیر مسخن پردازند و تقلیل غذا کنند و در اغذیه ابازیر حاره مثل کرویا
و دارچینی و فلفل داخل نمایند و شراب کهنه ممزوج باندک آب دهند و اما آنچه سقوط او عقب مرض حاد باشد باید که دران تدبیر مرطب مثل زیادتی در غذا
و خوردن لحوم حملان و جدی و ماهی و شیر و میوهٔ مرطب و سکون و راحت و دخول حمام بغیر درنگ دران و ریختن آب شیرین نیم‌گرم بر سر استعمال کنند و روغن
آس بمالند که آن مقوی شعر ست و همچنین روغن مطبوخ آمله و چون موی بر رویدن ابتدا کند حلق او بیاکی و نوره کنند و بخرقهٔ کتان خشن هر روز بمالند
و بر روغنی که دران برگ سیاوشان و بابونه و آس پخته باشند چرب سازند **صفت** روغن آمله بگیرند آمله یک رطل و بران چهار رطل آب انداخته یک شبانه روز
بگذارند بعده خوب بجوشانند و بران روغن کنجد یک رطل ریخته باتش معتدل نرم بپزند تا آنکه آب فانی شود و روغن بماند و صاف کرده دران اندک لادن گداخته
در ظرفی بردارند و وقت حاجت استعمال کنند و اما تساقط شعر که از سل باشد دران حیله نیست **طبری** گوید که چون تناثر شعر از یبس عارض در جلد باشد
سبیل طبیب آنست که نظر کند بسوی مزاج و سن مریض و ترطیب بدن او بحسب امکان نماید و استفراغ نکند و اگر از اتساع مسام بسبب استرخا از رطوبت
باشد سبیل او آنست که با دویهٔ مسهل رطوبت استفراغ نمایند و استفراغ بمرتبه نرسد که مؤدی بیبس گردد یا مزاج گرم شود و مراعات اینمعنی از مریض
بسیار صعب ست و این درین مرض تنها نیست بلکه در جمیع امراضیکه محتاج تغییر مزاج باشند **ایضا** در تناثر شعر **جواجب** گوید که اگر از فساد غذا باشد
تنقیهٔ بدن از خلط غالب کنند و با غذیهٔ مضاد سبب فاعل غذا سازند حتی که مزاج منقلب شود و خون اصلاح یابد و موی ریخته از حاجبین بروید و اگر
از اتساع مسام و استرخای جلد و فساد او باشد قطع سبب فاعل آن کنند و اغتذا با غذیهٔ مضاد سبب فاعل این علت کنند و اگر از ضیق مسام
و قحل جلد باشد تدبیر مرطب استعمال نمایند و از استفراغ مفرط منع کنند و چون تناثر شعر از فساد غذا باشد بر حاجبین این ضماد نمایند موم روغن
بروغن بنفشه ساخته از آتش فرود آرند و بران اندک لادن و قدری خاکستر بندق انداخته حل کنند و بر حاجبین ضماد نمایند و هر روز یکبار
باب نیم‌گرم بشویند و این سعوط بکار برند روغن بنفشه روغن خیری یکساعت زمانی با آب گرم بر هم زنند بعده از آب صاف کرده بقدر ربع درم ازان
در سه روز یکبار سعوط کنند که این مع تقدم تدبیر مذکور موها بر رویاند و اگر از استرخای جلد و اتساع مسام باشد بعد استفراغ بدن بر موضع این
ضماد کنند موم روغن بروغن آس و روغن لادن ساخته بران اندک اسرب سوخته و اندک گوگرد سفید و اندکی زعفران انداخته حل کنند پس موضع را
ضماد نمایند و هر گاه که ضماد ازان جدا کنند بروغن گل چرب نمایند و اگر از ضیق مسام و یبس جلد باشد از استفراغ منع کرده لزوم غسل موضع باب
گرم که دران بنفشه و برگ خبازی پخته باشند باید کرد و موم روغن دائم بر موضع بمالند و ترطیب تدبیر او کنند و بروغن بنفشه و روغن خیری
و روغن کدو و روغن نیلوفر سعوط نمایند که این جلد را منبسط و اصلاح مسام و رویانیدن مو کند و دوای عام برای تناثر حاجبین که آن دائم استعمال
کرده میشود و فائده و اثر محمود در ایام قلیل میکند نسخهٔ او اینست که بگیرند نفاخات ماهی که در شکم او میباشد و بسوزند و پوست بندق سوخته و بیخ
نی سوخته و لادن همه اجزا مساوی بشراب آمیخته بر حاجبین طلا کنند و کم ست که این دوا اگر بحسب واجب استعمال نمایند و خطا کند **انطاکی** گوید
که در تساقط شعر اصلاح غذا و تقویت منافذ و تکثیف تخلخل به مبرد و بالعکس نمایند بعده اطلیهٔ منبته و مقویه بعمل آرند مثل روغن آمله و آس و لادن
و خاکستر پر سیاوشان و خولان و برگ کنجد سوده و طبیخ رطبه و ترب مطلقا و سداب طلاء و نطولا و آب چقندر و خولان و عذبه بعسل مجموع یا مفرد غلاف سر
بدان بهر تقویت و تدهین بدان برای سبوطت و تطویل و نطول بطبیخ آنها برای تلطیف و تحلیل و از مجربات این دوا ست حنا یکجزو پر سیاوشان
نیم جزو برگ کنجد و خولان و آب مورد هر یک ربع جزو باب ترب بسرشند و شب طلا کنند و صبح باب مطبوخ خطمی بشویند و این دوا تطویل و تحسین
و تقویت و منع تساقط شعر میکند **گیلانی** مینویسد بدانکه آس را منافع نیک ست در باب تقویت مو و منع او از تساقط و حفظ او در سیاهی
و جعودت بلکه زیادتی او و درین هر دو در روغن آن از نسخهای مختلف باختلاف بسیار ست هر واحد از ان حکما بحسب غرض خود نوشته اند و من نیز در
زمانهٔ سابق نسخهٔ جامع بسیاری از ادویهٔ نافعه درین باب نوشتم و بحمد الله تعالی چنانکه باید ظاهر الفوائد بر آمد و با وجود کثرت منفعت او از دهنهای

ودیگر بہتر ست زیراکہ خالی از شراب و از جمیع مانعات از طہارت شرعیہ ست ونسخۂ آن در حفظ الشعر مسطور گردد مع دیگر نسخ روغنہا کہ مقوی شعراند

صلع

داء آنست کہ موی مقدم سر زائل گردد و موی گرد سر سالم بود پس اگر در غیر وقت او کہ آن سن پیری ست عارض شود سببش یکی از اسباب انتثار شعر باشد و اگر
در سن پیری افتد آن صلع طبیعی ست سببش یبوست طبیعی بود کہ بر مزاج دماغ و جلد سر غالب شود و گاہی بسبب دوام برداشتن چیزی گران بر سر حادث
گردد و قرشی گوید کہ سبب صلع یا فرط یبس ست پس شعر غذای خویش کہ آن بخار دخانی ست نیابد و یا فرو رفتن دماغ از انچہ مماس قحف بود پس غذا بسوی
مو نرسد و یا تخلخل مسام کہ دران مادہ محتبس نماند و یا انسداد مسام پس مادۂ مو دران نافذ نشود چنانچہ از قروح سابقہ حادث شود و صلع مختص بمقدم دماغ
بسبب تخلخل آن شدہ و شیخ میفرماید کہ موی ابرو و پلک چشم بزودی نریزد بہر آنکہ منبت آنہا حصف غضروفی حافظ ست ولہذا صلع در مردم حبشی و زنگی
بدیر افتد بسبب شدت ضبط جلد و شعر ایشان و بنابرآن آنہا موکمتر بود و لیکن حفظ مو کنند و بسرعت نریزد و مردم الثغ را صلع نشود بسبب کثرت رطوبت
دماغ ایشان ولہذا ذرب حادث از نوازل ایشان را بسیار افتد و ابن نوح گوید کہ صلع بسبب عدم غذای شعر حادث شود سیما چون بدان حرارت مزاج قلب
منضم گردد ولہذا صلع بکسی کہ موی سینۂ او بسیار و کثیف باشد بزودی افتد و خواجہ سرایان و زنان و صبیان را صلع عارض نشود بسبب کثرت مادۂ
رطوبت و ضعف قلب ایشان و جالینوس گفتہ کہ مردم کوچک سر را صلع نیفتد و علی بن زین گوید کہ ادمان عمامہ تخفیف سر نماید و مورث صلع گردد
و تجنب مو گاذر فی مینو بینند کہ کثرت جماع موی سر و اجفان کم کند و موی ریش و موی بدن بیفزاید **علاج** اگر صلع در سن پیری باشد علاج پذیر نبود و اگر
در غیر آن سن باشد بحسب سبب مانند علاج انتثار شعر نمایند و این دوا صلع مبتدی را منع کند و از ان محفوظ دارد بگیرند پرسیاوشان و برگ آس و پوست
شجر صنوبر و کندر ہر واحد یکجزو و ہمہ را بریان کردہ با لادن و مرکی ہر واحد نیم جزو در شراب کہنہ و روغن ترب بسایند و شب بر سر طلا کنند و صبح بشویند
و مداومت برین نمایند و این روغن منع تساقط شعر و ابتدای صلع کند بازو و ہلیلۂ سیاہ و برگ مورد در شراب بپزند تا مہرا گردد و بگیرند یک رطل
زیت انفاق و دران یک اوقیہ لادن و نیم اوقیہ مصطکی بپزند و این را با شراب بعد از انکہ صاف کردہ باشند بجوشانند تا اندکی از ان غلیظ گردد پس
بر روغن ہمچند آن شراب مطبوخ اندازند و بپزند تا شراب برود و روغن بماند و غلیظ گردد بعدہ در شب بدان لطوخ کنند و صبح بطبیخ آس بشویند و شیخ الرئیس
ادویۂ نافع صلع منبتات شعر بیان نمودہ و آن در انبات شعر در قول آن مسطور گردد **قرشی** گوید کہ صلع یبسی زائل نمیشود و انچہ از انسداد مسام باشد
یا تخلخل بدان بحجام نمایند بعدہ ادویۂ منبت شعر استعمال کنند **طبری** گوید کہ چون صلع در غیر وقت خود عارض شود لازم ست کہ طبیب مزاج مریض را
ملاحظہ نماید اگر تناثر او بسبب یبس باشد کہ مزاج او را باطل کند برای استفراغ متعرض نشوند و اگر از رطوبت باشد استفراغ رطوبت بدوای موافق مشاکل فراغ
کنند و مالش موضع باشیائی نمایند کہ تسخین و تفتیح مسام و جذب بخارات فضلیہ از بدن نماید چہ آن مو بر آرد و اگر آن از صناعت عارض شود مثل
برداشتن چیزی بر سر اشارت بترک آن کنند و اگر از گشادن سر و مشی در ہوای گرم عارض گردد از ان اجتناب نمایند و ایما کنند بپوشیدن سر و تدبیر طبیب او
بمثل ماء الشعیر مطبوخ با خشخاش و دو شیدن شیر زنان بر سر و انچہ در معالجہ صلع عارض از رطوبت داخل شود سعوطات مسخن مزاج دماغ بمثل روغن
مصطکی و روغن ناردین و روغن لادن و طلای موضع بروغن لادن ست و ایضاً انچہ در دوای صلع حادث از یبوست داخل شود سعوطات مرطبہ مثل
شیر زنان و روغن بنفشہ و آب بید و آب جرادۂ کدو مضروب بروغن بنفشہ و مانند آنست و اما چون صلع بعد کبر سن عارض گردد لاعلاج ست و حیلہ در آن نیست علی
و من غلامی پانزدہ سالہ را دیدم کہ او را صلع عارض شد بعدہ آن بجمیع سر او مؤدی گردید و چون علاجش کردم در ہمہ سر او مو بر آمد الا در موضعیکہ آغاز از ابتدا
عارض شدہ بود و بخوف تغیر مزاج او ترک علاج آن نمودم و بعد دو یا سہ سال از ترک معالجہ او را در بصرہ دیدم کہ موی او در رویدہ بود و از تدبیر آن پرسیدم گفت
کہ تدبیری بجز این نکردم کہ در سفر دریای شور اکثر آب او می مالیدم پس معلوم کردم کہ آب بحر استفراغ رطوبات او از موضع صلع بمالش او بران نمود و موسی بن سیار
ذکر مینمود کہ طفلی را دیدم کہ صلع پیدا شدہ و زندہ ماند حتی کہ بزرگ شد و اصلع بود تا آنکہ بمرد پس سوال کردم کہ آیا معالجۂ او کردہ شود گفت نہ و سبب آن ضغطہ باشد

که در رحم واقع شود و مسام را از ان موضع فاسد کند و منسد گرداند و یا در رحم خلط حار تیز بران ریزد و آن موضع را از سر فاسد گرداند و مسام او را متغیر سازد

علت ثعامه

و این مرضیست که در جلد سر افتد و چنان گردد که گویا پوست طائری ست که پر آن کنده اند و موی او مثل زغب گردد و در مس کردن نرم مثل ابریشم باشد و بشره سر منتفخ و زرد ظاهر شود و اکثر این مرض عقب امراض حاده مثل سرسام و برسام حادث گردد لاسیما چون بخارات آنها طول کند و علت ثعامه بهر آن نامیده اند که ریختن پر و باقی ماندن زغب بیشتر در ثعامه یعنی شترمرغ حادث میشود و اطبای بصره این مرض و معالجات آنرا میشناسند و این مینامند چنانکه داء الثعلب و داء الحیه و داء السبع را مسمی ساخته اند و سبب آن فساد مسام و تغیر مزاج بشره ببخارات فاسده ست و ازینجهت عقب امراض حاده حادث شود **علاج** تدبیرش ستردن مو دائم ست و استعمال روغن آس و روغن لادن و روغن آمله و روغن حب الغار و طریق استخراج روغن حب الغار اینست که آنرا در آب جوش خفیف دهند بعده خوب بسایند و آب نیمگرم اندک بچکانند و زیر چیزی گران نهند که روغن ازان سیلان کند و طریق دیگر نیز بر می آرند و آن اینست که حب مذکور را بسایند و بر روغن کنجد بجوشانند بعده بفشرند که همه قوت او با دهنیت که اندر انست بر آید و اصلاح غذای مریض و تجوید دم او کنند چه باصلاح خون و تجوید غذا و استعمال تدبیر مذکور از حلق دائم و تدهین این مرض زائل شود و چون ایام مرض طول کند مرض قوی باشد آن دو دو موی بیالم

تشقق شعر

یعنی شگافتن مو و سببش یبس مزاج ست یا اغذیه یابسه یا بلغم شور یا ماده سوداوی که بر غذای شعر غالب آید و طبری مینویسد که تشقق شعر یا بسبب خارج بود مثل سیر در آفتاب و غبار سباخ و اختلاف آبهای شور و شیرین و حار و بارد و ایضاً گاهی این از مالش شدید در حمام با آب شور باشد و یا بسبب داخل و آن فضول حاد مائل بشوریت و حرافت ست که مو بدان اغتذا نماید پس یبس و تشقق حادث شود **علاج** ادهان ملینه معتدله مثل روغن بنفشه و روغن بادام شیرین و لعابات لزجه چون لعاب خطمی و بزرکتان و لعاب اسپغول و لعاب برگ بید بمالند و اگر تشقق بسیار باشد اول فصد و اسهال سودا بمسهل سودا و مار الجبن و سفوف لاجورد کنند و ترطیب بدن نمایند و اگر بطبیخ برگ کنجد یا برگ خشک آن سوده سر را بشویند و یا بیخ نیلوفر زرد خشک کرده سوده بر سر ذرور کنند و یا بزرقطونا و روغن بنفشه اندر حمام در سر کنند و بعد دو ساعت بشویند هر واحد برای تشقق شعر مجرب سویدیست و مالیدن لعاب گل بنفشه نیز نفع میکند **مسیحی** و ابو منصور مینویسند که موی را دائم بروغن مضروب با آب مالش کنند و بلعاب بزرقطونا و تخم کتان و برگ کنجد بشویند و ادمان حمام کنند و در راحت افزایند و در غذا شیر دهند و تدبیر فربه کردن بدن نمایند و اگر این کفایت نکند فصد متواتر کنند و اسهال بلغم شور و اخلاط ردیه بطبیخ هلیله نمایند **ابن الیاس** گوید که استحمام دائم و ترک اغذیه یابسه مولد سودا مثل عدس و باقلا و نمکسود کنند و دائم بروغن بنفشه و روغن کدو بمالند و یا بگیرند لعاب اسپغول و لعاب تخم کنوچه و لعاب بهدانه و آبیکه دران حنا یک شبانه روز تر کرده باشند آمیخته بر سر طلا نمایند و اگر تشقق مفرط باشد تنقیه بدن از اخلاط سوداوی بمطبوخ افتیمون و حب آن کنند و ترطیب مزاج باغذیه جیدة الکیموس فرمایند **طبری** گوید که اگر بسبب خارج باشد چون مزاج سقیم یا تغیر هوا ناسباب مذکوره احتراز کنند و روغن نیلوفر و بنفشه و کدو استعمال نمایند و خطمی سبز مضروب بلعاب اسپغول بشویند و بعد آن روغن بمالند و ایضاً گاهی علاج این بغسل آزار و باقلا و نخود میکنند پس اگر زوال آن دشوار گردد سر مو بعد خروج از حمام قطع کنند و عقب آن بروغن بنفشه بادام چرب کنند و ایضاً این تدبیر آن انفع کند که صفحه آهن صاف را گرم کنند بعده بران روغن بنفشه اندازند و دخان آن رسانند و این سریع الزوال ست مع قطع اسباب محدثه آن و اما اگر بسبب داخل بود استفراغ صاحب آن بحسب امکان مع استعمال قوانین او نمایند و شیر خر بنوشانند و جالینوس ذکر کرد که نیطولس را تشقق شعر سر عارض شد از خلط شور که در خون او تولد شده بود پس کثرت استفراغ بر خویش نمود و تشقق مع لزوم استفراغ زیاده گردید حتی که طلب مشوره از من نمود و من در انوقت هیجده ساله بودم پس تعدیل او باغذیه سهل التغذیه مولد رطوبت شیرین در بدن نمودم بعده شیر خر نوشانیدم و آن عرض زائل شد و شعر او وافر گردید و این قسم نیز سریع الزوال ست هرگاه مقابله بسبب موجب او کنند و ابن سیار گفته که این مرض بجا در حس حادث شد

و سببش ادمان اکل ملح شور بود و بعد ظهور این علت مداومت تناول هلیلهٔ مربی و غسل شعر ببرگ خوخ مع خطمی نمود و آن زائل گردید

نموست شعر

و این علتی ست که در سر دهنیت ظاهر شود و چنان نماید که گویا تمام موی سر را بروغن بدبو چرب کرده اند حتی که کلاه یا دستارکه بر سر نهند تمام ملوث گردد چنانکه روغن بران ریخته هست و سبب این دسومت غذای شعر و کثرت اوست علاج تنقیهٔ معده و دماغ بمسهل بلغم و حب ایارج نمایند و اطریفل صغیر خورند و اول از ادویهٔ جالی و منظف مثل نوشادر و سبوس و تخم خربزه و مغز بادام تلخ را در آب بجوشانند و سر را ازان بشویند و بعد از چند روز ادویهٔ قابض مسام و مانع خروج بخار چون آس و بلوط و جوز السرو در روغن زیتون و سرکه آمیخته در سر اندازند و یا جهت نضج مواد مطبوخ اسطوخودوس علونیخان دهند و بعد حصول نضج تنقیهٔ بدن و دماغ بایارجات کبار کرده اطریفل اسطوخودوس علونیخان بدهند و سر را بادویهٔ مجلیه مانند سبوس نخود و گندم و برگ سدر و نمک طعام هر یک دو مشت جوشانیده بشویند بعده بطبیخ ادویهٔ قابضه چون تخم مورد و بلوط و کوکنار و جوز السرو و برابر پوست سنبل الطیب و زرنباد و اشنه هر یک یکدرم بورق چهارم حصه در روغن خیری آمیخته بمالند و تکرر تنها بر سر مالیدن بالغ النفع ست ابن الیاس گوید که علاجش تنقیهٔ معده بقی از آب ترب و شبت و تخم خربزه و اصل السوس و بادیان و عسل و نمک سنت و تنقیهٔ سر بخورانیدن حب ایارج و هر صبح اطریفل یکمثقال تناول کنند و عقب آن گلاب ده درم بنوشند و بعد تنقیه تا مدتی آب دریای شور یا آبیکه دران نمک و پودینه پخته باشند بر سر ریزند بعده تنطیل سر بآب مطبوخ آس و مازو و بلوط و جوز السرو کنند طبری گوید که بعد رعایت قوانین استفراغ تنقیه او بایارج و اطریفل مقوی بایارج و مانند آن انچه منقی معده و سر باشد باید کرد و شستن سر ببرگ حنا و برگ غبازی و مالش او بعد ازان بزیت مضروب بآب و ایضاً غسل او بآب نوشادر مع سدر و غسل او در فصل خربزه بتخم آن و مغز آن و ریختن آبیکه دران برگ مورد و جوز السرو و جفت بلوط و سبوس کشنیز جوشانیده باشند و ابن زهر گفته که این مرض حامد بن عباس را عارض شد و معالجه او بعد تنقیه بغسل او از آب شب یمانی یکبار و بآب بادام سوده یکبار هر روز نمودم و مرض زائل شد حتی که بعد ازان شکایت فرط یبس در مزاج شعر خود میکرد و ابن سیار گوید که اشنان را در شیشه بسوزند و خاکستر او را با سرکه و لعاب اسپغول آمیخته سر را بشویند که اثر نیک کند و گاهی لبث این علت طول کند چون صاحب او از اطعمهٔ غلیظه پرهیز نکند

شیب

یعنی سفید شدن موی و این بسبب ضعف حرارت غریزی و کثرت بلغم بود و قرشی گوید که شیب دو قسم ست طبیعی و غیر طبیعی و سبب طبیعی تکرج غذائیست که مو ازو گردد و این رای جالینوس ست و یا استحالهٔ او برنگ بلغم و این رای ارسطاطالیس ست و سبب غیر طبیعی افراط یبس ست پس مو سفید گردد چنانچه رویدگی بعد سبزی بسبب نیافتن آب سفید میشود و این عقب امراض حادهٔ محرقهٔ مجففه میباشد و شیخ میفرماید ما دام که خون بدن چرب غلیظ تیز لزج ست موی سیاه میباشد و چون شروع بمائیت میکند مو بسفیدی میگراید و انطاکی گوید که سبب عروض شیب در غیر وقت او استیلای مائیت بر خون و قلت دسومت غذاست و از تواتر افکار و امراض نیز عارض میشود علاج اگر پیش از چهل سال مو سفید گردد تنقیهٔ بلغم بقی و مسهل کنند و اطریفل و آملهٔ مربی خورند و اگر سفیدی بسیار شود خضاب کنند و گیلانی گوید که هرگاه شیب قبل وقت او ظاهر شود میباید که از اغذیهٔ مولد بلغم اجتناب کنند و طعام لحوم بریان و قلیه ماشف و گنجشک و شفنین و کبوتر بچه در پرواز آمده و مانند آن سازند و شراب صرف کهنه بنوشند و اطریفل صغیر هر روز و کبیر در هر هفته یکبار و کلکلانج گاه گاهی تناول نمایند و دیگر تدبیر که منع از تولد بلغم کند بعمل آرند و ایضاً معالجهٔ شیب که در غیر وقت او باشد بچند وجه کرده میشود یکی تنقیهٔ بدن و دماغ بایارج صغیر و مانند آن دوم استعمال قی سوم استعمال غرغره چهارم تناول معاجین حاده مثل اطریفل صغیر و کبیر و هلیلهٔ مربی و استعمال مثرودیطوس و تریاق در هر سال بزیادة او و بشرط او قوت شباب را نگاهدارد و شیب را بطی کند صفت معجون برای کسیله شیب او را سرعت نماید هلیلهٔ سیاه ده درم بلیلهٔ پنج درم فلفل دو درم زنجبیل دار فلفل شونیز و دوج هر واحد یکنیم درم کندر و طباشیر سفید هر واحد پنج درم صندل سفید و تخم کاسنی هر واحد سه درم کوفته بیخته بعسل هلیلهٔ مربی بسرشند شربتی سه درم پنجم تدبیر مجفف باعتدال مثل قلیها و مشویات و مطنجنات همه ببازار چینی و زیره و کرویا و مانند آن و کوامیخ و واجبست پرهیز از حموضات

و مبردات مثل لبنیات و فواکه رطب و سکر متواتر و استعمال گلاب و کافور و کثرت استحمام و شستن سر بآبیکه دران حنظل و شونیز و مانند آن پخته باشند هفتم
مالش بروغنهائیکه دران ادویهٔ حارهٔ قابضه باشند و انطاکی گوید که علاجش استیصال بلغم است خصوصاً بقی و خوردن معاجین گرم و هر غذای گرم مثل اطریفلات
و جوارش و قلیها با بزور و افاویه و طبیخ جوز السرو بشویند و اکثار خوردن اسطوخودوس و انواع هلیله و مالش بروغن پسته و جوز و قطران و زیت کنند
تدابیر ابطاء شیب سویدی مینویسد که خوردن سفوف آمله هر روز و کذا اسطوخودوس و کذا نسرین خشک سوده یکدرم بسیار روزها و کذا زنجبیل
یکدرم هلیلهٔ سیاه چهار درم نانخواه ده درم بعسل کف گرفته دو وزن ادویه سرشته هر روز هفت درم و کذا هلیلهٔ کابلی یکعدد هر روز بر نهار یکسال کامل و اندهن
قطران در هر چهار روز یکبار در سر و کذا پوست بلوط بشراب کهنه سوده و مالیدن روغن پسته و کذا زیتون دشتی و کذا روباه زنده در آب گرم و زیت انداخته بجوشانند
تا مهرا شود پس صاف کرده باز بپزند تا آب فانی شود و روغن بماند بعده صاف کرده شش ماه بدارند و بعد ازان بر مو بمالند و شستن مو بطبیخ جوز السرو هر دو که
مانع و مبطی شیب است **شیخ** میفرماید که اشیای مبطی شیب دو نوع است یکی تدبیر اسباب اول دوم تدبیر آنکه بنفس شعر رسانیده شود اما اول استفراغ
خلط بلغمی است هر وقت و خصوصاً بقی بر طعام و ایضاً بحقنه و راحت داده اعاده نمایند بعد ازان معاجین و ادویهٔ مشیبه که ذکر میکنیم استعمال کنند
مع استعمال اغذیهٔ حسن الکیموس باعتدال از جنس آنکه ازان خون محمود و متین پیدا شود از قسم قلیها و طنجنات و مکببات و مشویات سوای شوربا و ثرید
و جهد کنند تا بقدر باشند که این اصل است چه هرگاه هضم فاسد شود خون فساد پذیرد و واجبست که چون مزاج بسیار رطب باشد ابازیر گرم مثل خردل
و فلفل و توابل و کوامیخ و مری و خصوصاً بر نهار و چقندر با خردل استعمال نمایند و بر شراب اندک صرف اقتصار کنند و اجتناب از فواکه و بقول رطبه و شیر و ماهی
و هریسه و عصیده و نوشیدن آب بسیار و فصد بسیار و کشیدن موی و سکر مفرط و جماع کثیر و مس کردن مثل کافور و گلاب و روغن یاسمین بشعر و اجتناب از کثرت
استعمال آب شیرین باستحمام و اگر بعمل آرند آنرا بزودی خشک و نشف کنند با آنکه شستن موی حافظ قوت اوست پس اگر استحمام نمایند مثل شحم حنظل
و شونیز و بورق و زهرهٔ نرگاو بطریق غسول استعمال کنند **و اما معاجین** و عقاقیر که تقطیع مادهٔ بلغم و ابطاء شیب کنند مثل خاییدن هلیلهٔ کابلی
هر روز یکعدد و بلع آن که این گاهی حفظ شباب تا آخر عمر کند و همچنین اطریفلات صغیر و کبیر و معجون خبث الحدید و بهتر ازان آنست که دران خبث باشد
و ازین قبیل است که بگیرند هلیلهٔ سیاه و آمله هر واحد یکجزو عسل بلادر از بلادر براورده نیم جزو با روغن گاو بیامیزند و بعسل معجون سازند و استعمال کنند
و این بسیار قویست و واجبست که اندک اندک بقدریکه اثر ردی پیدا نکند استعمال کنند و اتقردیا و شرودیطوس و تریاق هر واحد قویست و لحوم افاعی
حافظ شباب و قوتست چون عادت خوردن آن کرده شود **صفت** معجون معتدل جید بگیرند هلیلهٔ سیاه و برنگ کابلی و دار فلفل و آمله و گاهی بدل
دار فلفل خبث الحدید میکنند و شکر و ازین اطریفل سازند و از جید مجربات است که بگیرند زنجبیل و هلیلهٔ کابلی و دار فلفل مساوی و استعمال کنند و ایضاً لنا
بگیرند هلیلهٔ کابلی بیست درم خبث الحدید چهار درم غاریقون پنج درم زنجبیل دار فلفل قرنفل هر واحد سه درم بعسل سرشته استعمال کنند و لازم است
که این مشیبات یکسال کامل تناول نمایند و هرگاه محب شباب مثل این معاجین بخورد تا نیم روز بران صبر کند بعده غذا تناول نماید **لطوخات**
مانع از شیب جمیع روغنهای گرم مقوی و همه سیالات که مشابه این در طبع باشد حافظ مزاج شعر بر حرارت غریزیه است با آن انچه از غذا دران نافذ شود
متکرج نگردد و آن مثل قطران است چون بدان طلا کنند و چهار ساعت بدارند بعده در حمام داخل شوند و ایضاً این علاج برای صاحب سر بارد مزاج است و همچنین
زفت رطب سائل رقیق و کذلک روغن قسط که این بسیار قویست و روغن بان و روغن شونیز قویتر از همه چیز است و روغن مرتب از شحم حنظل و روغن
خردل و روغن جید قوی اینست که بگیرند روغن خردل و روغن شونیز با آب که دران شونیز بپزند پس دران حنظل بپزند بعد آن یا همراه آن و زیت از زیتون
بری براورده چون ادامت مالش بدان هر روز کنند منع شیب نماید **روغن** جید زیت انفاق سه قسط سنبل یکنیم اوقیه اظفار الطیب نیم اوقیه فقاح اذخر
نیم اوقیه ادویه را یا در روغن بپزند تا سوم حصه بماند و یا در آب تا آنکه آب قوت او خوب اخذ کند بعده زیت را دران آب بپزند تا آنکه آب برود و صواب
درینوقت آنست که مقدار زیت کم نمایند و بر یکنیم قسط اقتصار کنند بعد ازان بگیرند اقاقیا یک اوقیه در شراب گداخته خوب بسایند و مخلوط نموده

استعمال کنند روغن جید بگیرند روغن پنبه دانه و روغن آس و روغن آمله مساوی از جمله یک رطل پس سعد و سلیخه و سنبل الطیب و شونیز و قرنفل و شحم حنظل و قسط
و عود خام و فقاح اذخر و قصب الذریره اجزا برابر از جمله صد درم در آب حنظل اگر یافته شود یا در آب پوست جوز چهار رطل بجوشانند هرگاه آب بنصف بماند بران روغن
انداخته هموارہ بپزند تا آنکه روغن بماند و آب برود و صاف کرده استعمال نمایند **مطبوخ جید** که آن شیب نو را ببرد بگیرند اقاقیا و مازو و حب الآس و بزرالبنج و کشنیز خشک
و سنبل و لادن و عصارهٔ پوست جوز خشک کرده و عصارهٔ شقائق النعمان خشک کرده و زنگ آهن و روسختج و شب یمانی و اقراص باریک بسازند و خشک کرده
در هر ماه سه مرتبه با آب آمله یا آب آس طلا کنند **غلوف جید** بگیرند هلیله سیاه و آمله و مازو هر واحد ده درم لادن بیست درم برگ آس و حب آن هر یک سی درم
در سه رطل زیت اندازند و در آن سه روز بگذارند پس بجوشانند تا آنکه غلیظ گردد و بدان غلاف سازند و از آنچه بیش از ما و در زمانهٔ ما آنرا تجربه کرده اند شرب
لج سرخ بلخی بوزن یک درم ست که این موی سفید بیندازد و بدل آن موی سیاه برویاند لیکن متحمل او قوی البدن مرطوب میشود و لازم ست که بعد آن آنچه
منقی ریه و مرطب او باشد استعمال کنند **ابومنصور** گوید کسیکه اراده کند که موی او زود سفید نشود او مدام تناول اطریفل صغیر هر روز بقدر جوز نماید و اغذیه
قلیها و غیره و ترک چیزیکه از شیر بسازند و حلوا و شرب آب یخ و غیر آن کند و قول شیخ گذشت بعمل آرند و بمری نبطی سعوط کنند و بر ناشتا آنرا ببویند و چقندر
بخورد و اگر آنرا حرارت بهم رسد تسکین او بسرکه و سکنجبین نمایند و از تخمه حذر کند و روغنهای مقوی شعر بمالد و طریق کسیکه ارادهٔ لاغر کردن بدن او کنند سلوک نمایند
و از آنچه ابطاء شیب و اسقاط موی سفید کند ادمان تناول بلادر سیت و معتدلا آنچه منع شیب و تقویت شعر نماید اینست که موی را باین دوا بشویند
شقائق و پوست جوز و لادن و شب و جوز السرو و سعد و وسمه و خطمی و آزاد درخت آمیخته استعمال کنند و هر که اراده کند که موی او بسرعت سفید گردد حمام
دائم استعمال نماید و موی را بصابون و گلاب و آب نسرین و بنفشه بشوید و بروغن بنفشه و یاسمین چرب دارد و سعوط بانها کند و بکبریت بخورد بدو لزوم راحت
و مسکن بارد رطب نماید و بر ناشتا آب سرد بنوشد و اضداد تدبیر یکه مذکور شد استعمال کند **ابن الیاس** گوید که آنچه ابطاء شیب و دفع حدوث او قبل
زمانهٔ او کند تنقیهٔ بدن از اخلاط بلغمی ست در هر سال یکبار یا دو بار بقی و اسهال بحب ایارج و حب صبر و مطبوخ تربد مقوی بصبر و فاریقون و از اطعمهٔ مولد بلغم
و دکه و تعب و غم حذر نمایند و چیزیکه مزاج را بصفرا مائل گرداند و تغلیظ خون کند از قلیها با مصالح گرم و لحوم صید استعمال کنند و اطریفل صغیر و کبیر در هر هفته
دو مرتبه بخورند و بهلیلهٔ مربی تعاهد نمایند و کلکلانج در هر ماه دو بار تناول کنند و سر را بخردل سوده بشویند و تناول کوامیخ مالحه ایشان را نفع دهد و روغن قسط
و بان و زنبق بمالند **بعضی اطبا** از هرارسیس نقل کرده اند که اگر شخصی که سر و ریش او سفید باشد بزهرهٔ خطاف سعوط نماید موی او سیاه گردد و صاحب جامع
گفته که این مجرب نیست و از انطاکی نقل میکنند که خوردن دو حبه دماغ خرگوش با دو اوقیه شیر تازه هر روز تا یک هفته منع شیب میکند و همچنین استکثار اسطوخودوس
بماء العسل و مداومت نهادن هلیلهٔ سیاه در دهن تغیر سفیدی مو بسیاهی بعد یکسال میکند و گیلانی مینویسد که بعضی مجربین را دیدم که عمر ایشان
بنود سال رسیده بود و از موی سر و ریش یکی هم سفید نشده بود و ایشان هر صبح یک هلیلهٔ مربی شسته در دهن میگرفتند و آنرا در دهن میگردانیدند
و لعاب او بغیر رسانیدن دندان بدان و بدون خاییدن آن فرو میبردند تا آنکه همه هلیله میگداخت بعده خستهٔ او می انداختند **ذکر خضابات**
مخفی نیست که نسخهای خضاب بسیار ست از انجمله آنچه بتجربهٔ بعض مجربین در آمده بمعرض تسوید می در آیند بگیرند وسمه یک جزو و حنا سدس جزو و هر دو را در آبیکه
اندران آمله خیسانیده باشند خمیر کنند و دو گهڑی در آفتاب بگذارند بعد آن استعمال کنند **ایضاً** که در دو گهڑی اثر میکند مازو چهار حصه سنگ راسخ دو حصه
نوشادر یک حصه شب یمانی نیم حصه مازو را در گلخن بریان کنند تا سوخته سیاه شود پس همه ادویه را باریک سائیده در ظرف آهنی نهند و آب آمله آمیخته
بدستهٔ آهنی خوب صلایه کنند اول موی را بآب طبیخ آمله بشویند بعد آن خضاب کنند و بعد از دو گهڑی بآب آمله پس بآب گرم بشویند **ایضاً** خضاب
تیزاب فاروقی بگیرند ورق نقره در تیزاب فاروقی چندان بسایند که حل شود و با شانهٔ اسرب بعد از تصفیهٔ مو بمالند و طریق بر آوردن تیزاب مذکور اینست
که شوره هژده ماشه زاج سفید شش ماشه کسیس دوازده ماشه همه را نیمکوب کرده در قرع و انبیق با تش ملایم بچکانند و باید که دهن قرع را بگل حکمت کنند
و هرگاه بخار سرخ نماید آتش را موقوف نمایند **نوع دیگر** معمول مولوی غلام رسول مرحوم نیله تهوتهه و شوره هر یک چهار توله پهٹکری و آب چاه هر واحد یکتوله

از جمله تیزاب کشند پس در یکتوله این تیزاب برادهٔ نقره یکماشه گلاب دو ماشه انداخته ده دوازده روز بدارند بعده از شانه بعمل آرند **نوع دیگر** بنسخهٔ ذکائی
توتیای سبز زاج سفید شورهٔ قلمی هر واحد پاو سیر هر سه را خشک در قرع انبیق انداخته بآتش ملایم عرق کشند بعد ازان سه توله ورق نقره در ظرف آن عرق
انداخته نگاه دارند تا آنکه ورق حل شوند پس چهار دام ازین عرق در یک سیر گلاب حل کرده مسواک را بدان تر نموده بر موی سفید بمالند و چون خشک شود دیگر بمالند
خضاب منقول از بیاض استاد مرحوم مرداسنگ شش ماشه چونهٔ پان چهار ماشه گل ملتانی شش ماشه اول مرداسنگ و گل را صلایه کرده بعده
چونه انداخته بآب خوب حل کنند و بر مو طلا کرده برگ بید انجیر بران بندند و بعد پنج شش گهڑی بآب گرم بشویند و روغن بمالند و در نسخهٔ معمول حکیم شریف خان
وزن هر سه ادویه مساویست **ایضاً** سهل و عجیب سنگجراحت و چونهٔ سنگ مرمر هر یک دو دام مرداسنگ چهار ماشه سرمه سا کرده بقدر احتیاج در آب
حل ساخته طلا نمایند و بالایش برگ پان بندند در مدت کم از یکساعت رنگ خوب میکند و در نسخهٔ حکیم غلام امام وزن سنگ جراحت و چونه هر یک نیم پاو و مرداسنگ
دو دام ست **ایضاً** که بتجربه رسیده بگیرند مازوی سبز یکتوله پاو بالا در ظرف آهنی بر روغن سیاه بریان نمایند هرگاه مازو نرم شود فرود آورده در پارچهٔ ململ
بسته اندر خاکستر دفن کنند تا سه روز پس برآورده با توتیای سبز پانزده سرخ و نمک لاهوری هفت سرخ در ظرف آهنی از دستهٔ آهن آب آمله اندک اندک انداخته
خوب بسایند هرگاه مثل مرهم گردد خضاب سازند و بعد یکپاس بآب آمله بشویند پس اگر جائی بر جلد سیاهی بماند صابون بمالند و حاجت بستن ندارد و الا بعد
اول برگ بید انجیر یا پان باید بست **روغن** از عنایات حضرت ارشادمآبی دام برکاتهم آب بهلی خام ببول چهار توله برادهٔ فولاد یکتوله کسیس شش ماشه کالی کهار
دو ماشه روغن کنجد نیم پاو همه ادویه در روغن دو گهڑی کهرل کرده در آوند آهنی بند نموده زیر زمین دفن کنند و بعد چهل روز برآورده روغن بکار برند **نوع دیگر**
از مجربات مولوی عبد القادر مرحوم کیری انبه پاو آثار مازو برادهٔ فولاد هر یک سه دام انار ترش پاو آثار روغن کنجد سیاه سه پاو ادویه کوفته با روغن در ظرف گلی
کهنه انداخته در سرگین تا چهل روز دفن کنند بعده برآورده آن روغن را بمالند **جرجانی** از شیخ الرئیس نقل کرده که در کتب طب نسخهای روغن خضاب ذکر کرده اند
و گمان برده اند که آن موی را سیاه کند و از تجربه معلوم شده که روغن قوت ادویه از موی باز دارد و حائل گردد میان آن قوت و موی و در ان نفوذ نکند مگر
دوائیکه سخت قوی بود یا آنرا خاصیتی عظیم باشد و این توقع قوت سخت از دوائی تواند بود که رنگ او قویتر از همه بود و پایدارتر چون زنگار آهن و چون زنگار آس
و مثل آب پوست جوز پس بهانا ممکن ست که اگر قوت این و امثال این چیزها در روغن بکار دهند بمیانجی قوت ادویه که آنرا بدرقه کنند چون سرکه و خمر بروغن دهد
و خضابها که بدان موی را رنگین سازند سه نوع ست یکی سیاه کننده دوم اشقر کننده سوم سفید کننده و اول چند خضابها سیاه کننده ذکر کنیم باید دانست
که اصل خضابها که بران اجماع مردم شده حنا و وسمه ست و اثر آنها بحسب اختلاف استعدادات موها مختلف بود و رسم چنانست که مردم اول حنا بر بندند
و یکساعت یا بیشتر صبر کنند پس بشویند و وسمه بر نهند و همچنان صبر کنند و هر چند صبر بیشتر کنند بهتر بود و بعضی مردم حنا و وسمه بهم بر می نهند و بعضی بر حنا
تنها اقتصار کنند و بر اشقر کردن مو راضی شوند و بعضی وسمه تنها بر نهند و رنگ طاؤسی کنند و وسمهٔ هندی زودتر رنگ گیرد لیکن طاؤسی تر بود و رنگ وسمهٔ
کرمانی کمتر بود و دیرتر گیرد لیکن سیاه تر بود و تطویس آن کمتر بود و اگر خواهند که رنگ وسمه همرنگ موی کنند و شقرت باطل گردد از پس آنکه موی را از وسمه
شسته باشند باید که بار دیگر حنا بر نهند و زود بشویند و اگر قبل وسمه آنرا استعمال کنند منع تطویس نماید و بعضی مردم وسمه و حنا هر دو بیامیزند و آب سماق
یا آب انار یا آب رائب یا مصل یا آب پوست جوز بادی بیامیزند و این همه معین اند بر سیاهی و بعضی وسمه و حنا را آبی آمیزند که دران مرداسنگ و آهک
جوش دهند یا در آفتاب نهند تا آنکه صوف سفید که دران تر کنند سیاه شود پس نگاه دارند و این نیز نیکوست و اگر یکدرم قرنفل کوفته بیخته در خضاب داخل کنند موی را
سیاه تر کند و مضرت آن از دماغ باز دارد **تدارک مضرتهای خضاب** اکثر اقسام خضاب دماغ را سرد و ضعیف و فاسد کنند و مستعد نزله و زکام
و سکته و مانند آن گردانند پس صواب آنست که در خضاب چیزی گرم خوشبو که دماغ را قوت دهد چون مشک و قرنفل و لادن و مانند آن داخل کنند یا بعد آن استعمال
نمایند و گاهی از خضاب موی راست و درشت مثل وتر گردد و جعودت او زائل شود و وضع او بد نما گردد و تدارک این چنان باید کرد که با خضاب چیزیکه موی را
باریک کند و مجعد گرداند بیامیزند و گاهی موی را خشک کند و موی شکسته گردد و تدارک او اینست که عقب خضاب مثل روغن بنفشه و روغن خیری بمالند و گاهی

از خضاب بشره سیاه شود آن سیاهی را آب نخود دارد با قلا بشویند و روغن گرم آن سیاهی را زود بشوید

از احوال شعر آنچه تعلق بزینت دارد

و آن حفظ شعر از انتثار و تسوید و تطویل و انبات مو و غیر آنست که مسطور میگردد و اکثر ادویه حافظ شعر از سقوط در باب انتثار شعر مذکور شد و آن مثل لادن و آس
و پرسیاوشان و گل شقائق و سنبل و مصطکی و سعد و تخم چقندر و تخم کرفس و آمله و خاکستر پوست صنوبر و اقاقیا و مازو ست چون ازین ادویه روغن مرتب سازند
و این روغن مخترع حکیم علی در حفظ موی از سقوط و دراز و سیاه و انبوه کردن آن بی نظیر ست صفت آن پرسیاوشان طباشیر پوست سماق زرد ورد گلنار
مصطکی هر واحد یکجزو لادن پوست انار فوفل پوست هلیله هر یک دو جزو پوست بلیله مازو سبز هر یک سه جزو آمله منقی پنج جزو برگ مورد دوازده جزو ادویه
نیم کوفته یک شبانه روز در آب تر کرده بآتش ملایم بپزند تا قوت ادویه در آب در آید و بدست خوب بمالند و صاف کنند بنحویکه جرم دوا همراه آب مانده باشد پس دهن کنجد
خالص پنجاه جزو روغن گل پنجاه جزو اضافه نموده بآتش نرم بجوشانند و بهم میزده باشند و در آخر آن قرص جرم ادویه که بسته میشود اول بیرون آرند و سرد کرده
در ظرفی کنند بعد آن روغن گرم را خنک نموده بران ریزند و همچنان نگاهدارند و باید که در آخر احتیاط کنند که هیچ آب نماند و هیچ روغن نسوزد و ایضاً دوام مدهن بر دهنهای
دیگر که دران حرارت لطیف و قبض باشد چون روغن لادن و روغن مورد و امثال آن حافظ مو باشد و کذا دوام استعمال شانه لیکن در وقت گرسنگی شانه نکنند که در
گرسنگی موی بسیار فرو می آیند و باید که نخستین موها را بآب چقندر بشویند بعده ادویه بکار برند و اگر بآب چقندر قدری خردل آمیزند بهتر باشد ادویه مفرده مطول شعر
و منبت آن شستن موی بطبیخ درخت کنجد و کذا بنقیع کنجی غیر مقشر و کذا برگ بنفشه که مجرب سوید بسیت و کذا برگ مشمش و غلاف سر برگ کنجد خشک سوده و روغن
آمیخته و کذا برگ بطم و حنا مساوی و کذا پشک شتر سوخته بروغن غار آمیخته و کذا برگ غار و برگ آس و برگ آزاد درخت هر واحد دو اوقیه لادن سه درم بآب آس
حل کرده و کذا برگ شاهبلوط و کذا بیخ نی فارسی سوخته و حنا برابر در سر انداختن برگ آزاد درخت با همچند حنا و کذا زجاج بروغن زنبق و کذا خاکستر پرسیاوشان بروغن
و کذا جوهر ارنب بساعتی که شق کرده باشند سوخته بروغن آس آمیخته و کذا روغن ابرسا و کذا بیخ ابرسا مطبوخ بسرکه که مجرب ست و کذا اقیصوم و کذا عرق مقطر موی انسان و کذا
روغن بیضه دانه و کذا مرقشیشا هر واحد منبت و مطول شعر ست و در بیاض استاد مرحوم از اهل هند منقولست که تخم سن در آب سه روز بطور کهلی در سر اندازند
که موی نرم و دراز شوند و برای درازی موی مژگان و ابرو پوست مار سوخته خاکستر آن با روغن زیت بمالند و اگر تخم کدوی تلخ ده آثار در ده آثار شیر میش که از سه ماه زاییده باشد
تر کرده نگاه دارند که همه شیر جذب شود و در سایه خشک کنند و همین طور سه مرتبه جذب شیر نمایند و خشک کنند بعده در چرخ روغن گران روغن برآرند و هر وقتی که
روغن چنبیلی در سر اندازند چهار ماشه ازین روغن هم آمیخته بکار برند موی را دراز کند و اگر گل گوژل یکحصه در سه حصه بهلهل قسم اول انداخته تا چهار روز در شیشه نگاهدارند
بعد ازان بهلیل مذکور بر موی بمالند موی را سیاه گرداند ادویه مرکبه که موی را دراز و سیاه گرداند اشنان آمله اشنه سعد کوفی زرنباد سکاکائی هر واحد یکدام
صمغ عربی نیم دام کنجد سیاه نارجیل کهنه هر واحد دو دام ادویه را کوفته بیخته نگاهدارند و بقدر دو دام گرفته در آب و روغن یاسمین آمیخته بر آتش گذارند و بپزند و بر بیخ
موها بمالند و بعد از سه گهڑی بآب نیمگرم غسل کنند که برای سیاهی و درازی موی معمول ست ایضاً که برای درازی و سیاهی مو عجیب و غریب ست مغز تخم سرشفیه
برگ کنار هر دو مساوی ساییده بقدر دو دام بر بیخ موها بمالند و بعد یکپاس بآب نیمگرم بشویند اما باید که آبش در چشم نرود ایضاً مطول شعر آمله یکدام
باریک ساییده در سفیده بیضه مرغ یکعدد و روغن زرد نیم دام حجرات چهار دام خوب ممزوج نموده شب بر سر بمالند و صبح بآب گرم بشویند تا ده هفته روغن لادن که
موی را سیاه کند و دراز گرداند و از افتادن نگاهدارد لادن ساذج هندی حماما حضض یکی آمله هر یک پنج درم کوفته در سه رطل آب بپزند تا بیک رطل آید صاف کرده یکرطل
روغن کنجد بران ریخته بجوشانند تا آب برود و روغن بماند هر روز سر را بآب برگ کنجد و برگ چقندر بشویند و این روغن بمالند روغن شقائق موی را دراز کند
در یخته را برآورد تخم مورد برگ مورد تخم کرفس تخم چقندر گل شقائق پوست جوز تر لادن پرسیاوشان هر یک پنج درم کوفته در نیم من آب آمیز یکشب بخیسانند و بجوشند تا
دو بانیم رطل روغن مورد باز بجوشانند تا آب سوخته روغن بماند روغن عجیب در حفظ موی از سقوط و دراز کردن آن و سیاه میکند و زود میروید و بجوشد میکند
برگ آس و آمله هر یک ده اوقیه پوست هلیله پوست بلیله هر یک پنج اوقیه مصطکی پرسیاوشان لادن هر یک یک اوقیه و ربع طباشیر نیم اوقیه فوفل دو نیم اوقیه

کوفته بیخته در سه رطل آب بجوشانند و از پارچهٔ منخل صاف کنند و با دو رطل روغن گل بر آتش ملایم بپزند و ثفل که باقی مانده است آن را نیز در دو رطل آب
علیحده بجوشانند پس خوب مالیده بخرقهٔ منخل صاف نموده اضافه کرده بآتش ملایم جوش دهند تا که آب برود و روغن بماند پس ثفل که در روغن باشد گرفته در
شیشهٔ دهن فراخ کنند پس روغن بران ریزند و همین قسم مع ثفل نگاه دارند و وقت حاجت استعمال کنند **طلائیکه** موی را دراز و انبوه گرداند آن فیل
سوخته رسوت مساوی بسایند و بآب حب بسته بدارند و بر موی طلا نمایند **قرص** برای درازی موی آمله یک آثار سکاکائی نیم آثار صمغ دوازده دام شیر میش
پنج آثار همه ادویه را در ظرف آهنی انداخته بر آتش گذارند و دو آثار شیر اول داخل کرده بپزند تا آنکه شیر خشک شود پس دو آثار شیر دیگر اندازند بار دیگر چون شیر جذب
شود باز یک آثار شیر باقی انداخته بپزند و در اثنای پختن کفگیر آهنی میگردانیده باشند چون بسته شود قرص برابر فلوس بندند و خشک گردانند و وقت حاجت
قرص را در آب تر نمایند و قتیکه نرم شود باریک ساییده نیم گرم طلا نمایند **قرص** که در تسوید و تطویل شعر عجیب است آمله خشک چهار دام مازوی سبز دو نیم دام
فوفل پوست انار هلیلهٔ زنگی پوست هلیلهٔ زرد برگ مورد ماهین خرد زرنب هر یک یکدام لوهچون نیم پاو بزر البنج چهار دام اول لوهچون را در پوٹلی بسته بآبیکه در آن
نیله تهوتهه حل ساخته باشند تر کرده بسایند که پارچه رنگ عقیق میشود پس ادویهٔ دیگر کوفته بیخته بالوهچون آمیخته در آبیکه اجمود و اجواین خراسانی جوشانیده باشند
هشت پاس کهرل نموده قرص ساخته نگاه دارند و در شیر میش نیز کهرل کردن مناسب است نزد حاجت بآب بزر البنج و کرفس ساییده بر سر یا ریش طلا سازند
اقوال اکابر شیخ میفرماید که اکثر مطولات شعر چیزهائیست که در جوهر آنها لزوجت باشد و ممکن بود که ازان لزوجت موی اخذ کند و آن را در غذای خود صرف
نماید و آن مثل برگ کنجد و برگ کدو و روغنهائیست که دران حرارت و قبض باشد مثل روغن سوسن محرق بموم یا آن روغن تنها و روغن حنا
و روغن آس خاصةً و نفع میکند این را شستن سر بمنقوع حنظل و آنچه درین نفع کند اینست که بگیرند لادن و آن را در قدح مطین بر آتش نرم انگشت بر بیت
بگدازند و بران قدری مغز خستهٔ زرد آلوی تلخ سوخته پاشیده بر آتش خوب ممزوج سازند و استعمال کنند و برگ آزاد درخت و آب برگ آزاد درین خاصیت نیک است
و برزکتان سوخته بروغن کنجد استعمال کردن نافع **مرکب** بگیرند برگ آزاد درخت و پرسیاوشان نوردمی و مرکی و آمله و در بعض غسولات معروف بر سر
غلاف نمایند و **ایضاً** خردل در طبیخ چقندر داخل کرده بدان سر بشویند و بعد آن بروغن مورد یا بروغن آمله چرب کنند **مرکب جید** بگیرند زهرهٔ نرگاو
و زهرهٔ گرگ و هلیلهٔ کابلی و بلیله و آمله و سادا وران و مازوی درست هر واحد یکجزو ساییده بآب عنب الثعلب هفت روز تر کنند بعده خشک کرده بطریق طلا
با قدری نمک استعمال کنند بعد شستن سر و ریش بآب و عسل و زجاج سوده **ایضاً** جو مقشر سی درم آمله پنج درم هر دو را در آب بیست چند جو خوب بپزند
تا آب قوت آنها بگیرد و قریب یکرطل باقی ماند پس صاف کرده درین آب روغن بنفشه نصف وزن آب و لادن سه درم و برگ کنجد و برگ خطمی و برگ کدوی
تر یا خشک هر یک ده درم بپزند تا آنکه آب برود و روغن بماند **نسخهٔ دیگر** منسوب بکندی شیر آمله بیست درم در دو رطل آب تا چهار رطل بپزند و قبل او
روغن ناردین و جو مقشر و اندک لادن بران انداخته بپزند تا آب برود و روغن بماند **مجوسی** گوید که اشیای مقوی شعر مانع از فساد آن روغن آس
و روغن که دران آمله و هلیله و مورد تر پخته باشند و روغن لادن و روغن افسنتین و روغن شقائق است **صفت** روغن آس بگیرند برگ آس تازه یکرطل
و باریک ساییده روغن کنجد یکرطل شراب ریحانی نیم رطل بجوشانند تا آب برود **صفت** روغن لادن که موی را سیاه و قوی گرداند بگیرند روغن آس
یکرطل و دران لادن یک اوقیه یک شبانه روز تر کنند بعده در دیگ دو ته بپزند تا لادن حل شود بردارند و وقت حاجت استعمال نمایند **صفت** روغن آمله
بگیرند آمله منقی از خسته و آس و پوست بیخ صنوبر مساوی و در آب خوب بجوشانند پس صاف کرده نیم وزن آن روغن کنجد انداخته بآتش ملایم در دیگ
دو ته بپزند تا آنکه آب فانی شود و روغن بماند **صفت** روغن افسنتین که مسود شعر و مقوی آنست بگیرند حب الغار و لادن و افسنتین هر واحد یکجزو
جوز السرو دو جزو کوفته بیخته در پارچهٔ رقیق بسته در روغن آس یک هفته بخیسانند پس دران بمالند تا حل شود و در ظرفی برداشته وقت حاجت استعمال کنند
صفت روغن شقائق بگیرند گل لالهٔ سرخ و در سایه خشک کنند و کوفته بحریر بیخته دو اوقیه ازان بگیرند و در یکرطل روغن آس انداخته بیست روز
در آفتاب گذارند پس در ظرفی بردارند و عند الحاجت استعمال نمایند **ابن نوح** گوید که آنچه تقویت شعر و تطویل آن نماید اینست که ادمان شستن آن

بسلیله و سیاه و آب ترمس و آب چقندر و آرد باقلا و بورق و آب حنظل و زهرهٔ نرگاو کنند و یا صبر در آب مورد سوده ساعتی در حمام بدان طلا کنند پس بشویند و دائم بروغن آس و بروغنهاییکه سابق مذکور شد بمالند و یا آب چقندر مطبوخ که دران اندک خردل سوده انداخته باشند بشویند **صفت** روغن آس بگیرند آب برگ آس تر یا خشک جوش داده و تر بهترست و با یک رطل روغن کنجد و یک رطل شراب ریحانی و نیم اوقیه لادن یکشب نگاهدارند پس بآتش نرم در ظرف مضاعف بپزند حتی که آب برود و روغن باقی ماند **روغن دیگر** که تقویت موی و تطویل آن نماید گل لاله و برگ مورد و پرسیاوشان و سنبل الطیب و سعد و تخم چقندر و تخم کرفس و آمله یکیک مشت و در سه رطل آب بپزند تا نیم رطل بماند پس صاف کرده یکرطل روغن خیری انداخته بپزند تا آنکه آب برود و دران اقاقیا و خاکستر پوست درخت صنوبر هر واحد یک اوقیه آمیخته بدارند و هر روز بمالند محمد بن زکریا گوید امید ندارم که دوائی بهتر از روغن مصطکی دریابم و هر روز روغن مصطکی که دران لادن سوده باشند برای تساقط شعر بمالند و اگر شدید التساقط باشد روغن مصطکی و روغن آس در گرما کنند و روغن ناردین در سرما و گفته که از ادهان و اطلیهٔ قوی البرد حذر کنند و خاصةً در کسیکه آنرا نزله بسرعت عارض شود که آن گاهی بلای عظیم پیدا کند **ابن الیاس** گوید که تطویل شعر اولاً بحفظ موجود بروغنهای قابض مثل روغن آس بود و بعد ازان بادویه که دران قوت جذب و قبض معاً باشد مثل گل سرخ و آس و آمله و پرسیاوشان و برگ آزاددرخت و مرجان موی را بدان غلاف نمایند و روغنیکه دران حرارتی و قبض باشد مثل روغن افسنتین تطویل و تقویت شعر نماید **بعضی** متاخرین منسوب کنند که این دوا در تطویل شعر و در تقویت و اثبات او مجربست بگیرند آمله و برگ آزاددرخت و برگ آس هر یکی پنج استار خطمی سه استار کوفته بیخته در روغن کنجد صاف یکرطل انداخته در آفتاب یا نزدیک آتش یکهفته بدارند و شب و روز بر بیخ موی بمالند و بعد یک هفته بشویند و سه هفته یا زیاده این عمل نمایند و یا موی را بآب آمله تر کنند بعده برگ آزاددرخت و پرسیاوشان و مورد و آمله و لادن و گل لاله مساوی بآب حنظل صلایه کرده بران غلاف کنند و گویند که درین باب شستن موی بمنقوع برگ درخت بکاین عظیم الاثرست و کذا برگ بنیهٔ باغی و کذا برگ کنجد و کذا خطمی و کذا برگ چقندر بعده روغن آمله که دران سنبل الطیب و اشنه و زرنباد و پرسیاوشان داخل بود در سر اندازند و شستن بمنقوع برگ کنار قلمی و پوست بندق هندی بسیار نافعست

انبات شعر

یعنی رویانیدن موی جوان رویانیدن او بطی گردد چنانچه ریش دیر دیر برآید و یا موی ابرو که خفیف باشد قرشی مینویسد که موی از بخار دخانی لزج پیدا میشود چون در مسام معتدل در تنگی و فراخی درآید پس قلت شعر و عدم او و قصر او یا بسبب قلت بخار دخانی باشد بجهت نقصان حرارت و لهذا ریش زنان و خواجه سرایان نمی روید و یا بسبب کثرت رطوبت که دخانیت کم شود چنانچه در صبیان و یا بسبب فرط تنگی مسام بباعث برودت مزاج یا یبوست متکثف مسام که برای جرم شعر وسعت نکند و یا بسبب کثرت فراخی مسام بجهت حرارت متخلخله یا رطوبت مسخفه پس مادهٔ شعر جمع نشود و یا بسبب قلت خون که آن مثل ماده هست برای بخار دخانی چنانچه ناقهین را عارض میشود و یا بسبب مانعی از تکون مثل خلط ردی محتبس در مسام چنانچه در داء الحیه و داء الثعلب طریق تشخیص این اسباب همانست که در انتثار شعر مسطور شد و کذا علاج هر سبب و ایضاً گاهی احتیاج افتد بتعدیل مزاج و تعدیل مسام بتخلخل بکثرت حمام اگر سببش تکاثف مسام باشد و تخفیف آن بمثل تنطیل بآب مورد اگر سببش تخلخل مفرط و وسعت مسام باشد و اصلاح اخلاط و استفراغ خلط ردی و اگر مسام از سوختن یا سعفه یا قرحه فاسد شده باشد علاج نپذیرد و بالجمله جمیع ادویهٔ مذکوره در داء الثعلب انبات شعر میکند و آیین روغن بیضه در رویانیدن موی معمول ست بیضهٔ مرغ در آب جوشانیده زردی بازان گرفته در آوند آهن یا مس انداخته بر آتش نهند که قریب سوختن رسد و ظرف را بطرفی مائل دارند و از چیزی بیفشارند پس برادهٔ عاج و پیچال نکس را دران روغن سوده بهر جا که موی نروید طلا کنند و گویند که کاسهٔ سنگ پشت سوخته بروغن بیضه یا روغن گل یا کنجد طلا کردن مجربست و متقدمین را اعتقاد آنست که چون کنیفش را با روغن بیضه طلا کنند در همه اعضا موی روید حتی که در کف دست و گویند که ضماد مغز سر روباه بالنخی صیت عجیب الفعل ست و بقول انطاکی آنچه انبات شعر بسرعت نماید طلای بیضهٔ عنکبوت و خاکستر شیح و قیصوم بروغن بان و ذریت لادن و روغن قثاء الحمار و روغن تخم ترنج و روغن بادام و سداب ست و گویند که ضماد آرد کرسنه بسرکه سرشته انبات شعر بسرعت میکند و کذا [illegible]

وپیه وآرد گندم وکذا زهرهٔ غراب کبیر مسمی بغداف وکذا زهرهٔ سلوی وکذا دماغ شتر بروغن زنبق آمیخته وکذا روغن گندم وکذا روغن بلسان وکذا روغن آجر وکذا روغن
کدوی تلخ وکذا روغن اذخر و اگر بگیرند سرطان نهری پنج عدد وهمه را از نصف بنصف قطع کرده بآب وزیت بپزند تا مهرا شود و آب بسوزد و زیت بماند پس صاف
کرده بردارند ریش را نزود برویاند وبالخاصیت مجربست وطلای روغن شونیز وکذا روغن بادام تلخ درین باب مجرب سودیست و دندان فیل سوخته قدری
خاکستر آن با شیر بز آمیخته هفت روز بر جائیکه موی بر نیاید بمالند موی بر آید وکلونجی سوخته بروغن زیتون آمیخته طلا کردن مفید و چون بورهٔ ارمنی وزنونا
را سوخته با سرکهٔ کهنه طلا کنند در سه روز بشرط تکرار در هر سه ساعت یکبار در رویانیدن موی مجرب حکیم مومن ست **اقوال محمد بن شیخ** سیف باید که در منبتات شعر
قویه علاج قسمی از صلع که علاج او ممکن ست وعلاج انتثار حاجب ومانند آنست وجمیع ادویه که در داء الثعلب ذکر کردیم وجمیع وجه تدبیر از مالیدن سر و سرخ کردن
واستعمال شحوم بران پس استعمال ادویهٔ قوی در جذب وتحلیل معًا خاص بداء الثعلب نافع ست در صلع وانبات شعر در مرطوب و حواجب و در لحیه و در انوف
هیچ غرب بنهایت تقویت و حفظ عجیب مع تسویدست واما ادویه که عزم ما بذکر آنها درینجاست واگرچه در داء الثعلب بعد اعتبار چیزیکه در آخر باب حفظ شعر
ذکر کردیم نیز نافعست آن اینست که بگیرند ذراریح تازه که پایها و سر آنها قطع کرده در سایه خشک کرده باشند و در روغن بنفشه بسایند و در آن یا در زیت بپزند
تا غلیظ گردد و بقدر حاجت طلا نمایند که آبله افگند پس موی برویاند و همچنین عسل بلادر ست چون بر مواضع تمرط شعر بگذارند و یا کندش در روغن بیضه بسایند
و بقدر حاجت مکرر طلا کنند که موی برویاند و یا بگیرند سم خر سوخته و قرن سوخته و بروغن کنجد طلا نمایند که این قویست واما بیضهٔ مورچه بروغن بان از انجملهٔ است
که در منبتات شمار کرده اند و نزدیک عام مردم آن از انفعات نبات شعر ست وآنچه تجربه کرده شده عصاره ایست که در خانها سیاه شود آنرا کشته خشک کنند
و سائیده بروغن طلا کنند وایضًا زجاج فرعونی مع زنبق سوده وآنچه خفیف تر از این بود اینست که بگیرند دسته و صلایه از رصاص و در آن روغن از روغنهای
معروفه که شعر را نافعست مثل روغن آس یا لادن ومانند آن و یا شحم که معلوم شده مثل پیه خرس و نرگاو و امثال آن انداخته بسایند تا آنکه قوت رصاص
در آن آید و بدان لطوخ کنند وتضمید موضع ببرگ انجیر جوش کرده نیکوست ومائل بانک قویست وایضًا بگیرند مغز بندق بست عدد و بریان کنند چندانکه
سائیده شود و بروغن ترب آمیخته بکار برند و یا بگیرند حشیشه که آنرا خرگوش نامند وقضیب خر و طحال او هر دو بریان هر واحد نیم رطل و لادن بست اوقیه
همه را بیامیزند بعد حل کردن لادن در شراب و استعمال کنند وآنچه فیلغریوس ذکر کرده اینست که بگیرند پیه نرگاو و نمکین نود و شش درم اشنان فی ثافسیا
هر واحد ده درم مر هشت درم لادن مثل این پرسیاوشان چهل وهشت درم قضیب خر چهل وهشت درم طحال خر نود وشش درم طحال و قضیب خر را
بریان کنند و سائیده همه را بشراب اسود جمع کنند و موی سر تراشیده بدان طلا کنند و پنج روز بدارند پس بشویند و دو روز راحت داده باز اعاده کنند
پس اگر قرحه شود علاج آنموضع بشحم مرغابی کنند وایضًا از قریطن بگیرند لطون خرگوش شش عدد و خوب خشک کرده در دیگ گلی گل حکمت نموده بسوزند
و بران برگ عوسج و برگ مورد مثل آن و پرسیاوشان نیز او قیه انداخته بار دیگر در ظرف آبگینه بسوزند بعده سائیده بسه رطل پیه خرس و مثل این روغن ترب
آمیخته بردارند و وقت حاجت در روغن خوشبو استعمال کنند و حب الغار و روغن فلفل و روغن بید انجیر همه از معینات انبات شعر اند وایضًا چون خاکستر قیسوم بزیت کهنه
آمیزند موی ریش را که بدیر روید برویاند وکذا خاکستر شونیز بآب وخصوصًا برای موی ابرو وایضًا برای ابرو جوز دو عدد چندان بسوزند که سائیده شود و یکمثقال خسته خرما
بدستور اندک سوخته و یازده عدد فلفل همه را آمیخته بروغن گل طلا سازند وایضًا خاکستر قیسوم و بندق سوخته و لادن و ذراریح وکندش در روغن بان بسوزند
تا سیاه شود و با همچند غالیه آمیخته بر موضع بمالند و طلا کنند وایضًا پرسیاوشان و حب الآس و تخم کرفس اندک بسوزند تا سیاه شود و با چربی خرس در روغن ترب
آمیزند واتیکه موی ابرو را برویاند بگیرند کندر چهار درم سرگین نهنگ و سرگین خار پشت بحری و سلاب کوهی هر واحد یکدرم بشراب قابض سائیده بچربی خرس آمیزند
واستعمال کنند دیگر برای ریختن موی ابروی قدیم صعب از داء الثعلب یا غیر آن بگیرند شیح یکجزو کف دریا هشت جزو فرفیون حب الغار هر واحد سه جزو
زفت رطب چهار جزو زفت را در روغن سوسن بگدازند و در آن فرفیون نیز گداخته همه ادویه آمیزند دیگر مثل آن بیخ نی سوخته هفت جزو خاکستر عوک پنج جزو
تخم جرجیر چهار جزو بیخ اسرش سه جزو بروغن غار سائیده استعمال کنند **صاحب کامل** گوید که هرگاه موی ریش وغیره در رویدن دیر کند و یا موی ابرو خفیف باشد

عصاره ... پیچک ... در فارسی عشقه ... بقول ابن البیطار ...

نسخه شونیز سوخته

بایدکه روغن بان و روغن اترج بمالند و حبة الخضراء سوخته و بادام تلخ سوخته و حب الغار ساییده بزیت سرشته طلا کنند و یا بغالیه طلا سازند که این
در رویانیدن موی تعجیل نماید و این دوا درین باب نافع ست بگیرند روغن تخم کدوی تلخ و قثاء الحمار و شیح ارمنی سوخته و همه را ساییده بروغن بلسان
یا روغن اترج سرشته طلا کنند و آنچه این عمل کند شونیز سوخته ست چون بچربی گرگ یا چربی خرس گداخته بسرشند و بر موضعیکه احتیاج رویانیدن موی
در ان باشد طلا کنند **ابو منصور** گوید که در مواضعیکه اراده رویانیدن موی بران کنند حب الغار بران موضع بمالند که باین زود موی بروید خاصه چون
آنرا البته که در زیت یا بزیت تنها بسرشند و همچنین اگر بروغن ترب یا بید انجیر بسرشند و ایضا پیه خرس چون بسرکه سوده بدان طلا کنند و از ادویه قویه
درین امنبت که شونیز بسایند و بزیت طلا نمایند و یا بگیرند کف دریا و خاکستر قیصوم و بزیت کهنه سرشته بر موضع بمالند و شراب صرف باعتدال بنوشند
و تدبیر او بچیزیکه امتحان او معتدل نماید مائل گردانند و آنکه موی را برویاند ذراریح که سر و بازو و پای آنها دور کرده باشند بسایند و در روغن بان یک
اوقیه آمیخته در ظرفی بر آتش نرم بجوشانند تا روغن غلیظ گردد بردارند و با اندک مشک و عنبر خوشبو ساخته بر موضع بمالند و اعاده آن کنند تا آثار آید [illegible]
ابن عمری برویاند محمد بن زکریا گفته که مجربی مرا خبر داد که او در انبات شعر و تطویل او چیزی بهتر از برسیاوشان نیافته و چون آنرا در شستن موی زنان
داخل کرده موی ایشان بسیار دراز شده لیکن آن نوبا باید **گیلانی** مینویسد که فقدان نبات شعر بسبب فقدان چیزی از شروط مذکوره در تکوین شعر میباشد
پس اگر این امر در ماده شعر که آن بخار دخانی ست باشد حیله در ازاله او بتغییر مزاج و مانند آن کنند اگر ممکن بود و اگر امر در جلد باشد حیله در تعدیل او در لینت و صلابت
کنند و اگر امر در مسام باشد از اتساع و ضیق و مانند آن حیله در تعدیل او نمایند و این همه از آنچه در سابق مذکور شده معلوم ست لیکن اکثر تمرّط شعر در غالب بسبب
امر احتباس مواد در مسام و تسدید آن میباشد پس بخار دخانی در ان منع میگردد فلهذا اکثر ادویه منبت شعر مزیل آن مواد اند بسبب تحلیل آنها آنرا و جذب آنها آنرا
بسوی خارج و برین اعانت میکند آنکه در اغذیه چیزیکه تفتیح مسام نماید مثل خردل و سیر و مانند آن باشد و استعمال طلای عسل بلادر مشروط باینست که آن جلد
را بسوزد و سبیل این آنست که با آن روغن جوز مخلوط سازند تا از ان این خاصیت رفع گردد و الا آن جلد را بسوزد و آنرا مثل جلد سوخته با آتش گرداند بنحویکه
بران موی اصلا ابدا نروید و حق آنست که بیضه مورچه مانع از نبات شعر ست و جالینوس نیز گفته که آن مانع از انبات شعر ست و منبت نیست **روغن**
که موی را برویاند داء الثعلب را نافع کند بگیرند قیصوم و برسیاوشان و بابونه یکیک اوقیه و در آب بپزند تا مهرا شود پس آب را صاف کرده بر یک رطل آن
یک رطل روغن بان انداخته با آتش نرم بپزند تا آنکه آب برود بردارند و استعمال کنند **دیگر** که انبات موی و منع تساقط آن نیز کند لادن را بشراب حل کنند و با همچند آن
روغن آس آمیزند و هر شب بر بیخ مویها بمالند و صبح در حمام بشویند با آب گرم و ایضا روغن بیضه موی میرویاند و در ریختن او منع میکند و طریق ساختن آن مسطور
شده و بهتر آنست که آنرا بلکه اکثر روغنها که از قبیل او باشد روغن از جوهر او در شیشه و انگون برآرند و طریق آن در اطلیه باه مذکور شده و روغن بیضه را بزودی در
صرف آرند تا بدبو نگردد و **ایضا** لادن سه درم بازو یکدرم مر دو درم مصطکی یکنیم درم قردمانا دو درم کندر یکدرم در روغن گل گداخته بر بیخ مویها طلا کنند که این عجیب ست
ایضا ممدوح الیه الطبری نقل کرده که گاهی موی را صعوبت نبات عارض میشود حتی که انسان را در دمیدن موی ریش تاخر نماید و از وقتیکه در ان رویدن
او واجبست تجاوز کند و این یکی از سه سبب میباشد یکی بسبب قلت غذا بنابر یبس بدن و قلت فضول آن دوم بسبب زعارت جلد و فرط ضیق مسام
آن حتی که در جلد او مسام نماید و بدن او عرق نکند و امراض او را کثرت نماید بنابر دشواری تحلل فضول سوم از معالجه شخصی صناعتی را که جلد او را خصیف سازد
و مسام آنرا تنگ نماید و فضول را از تحلل و خروج منع کند مثل شخصیکه کار در جای برف یا قلل جبال و برداشتن برف نماید و در مواضع بسیار بارد مقام سازد
و علاج آنکه بسبب قلت فضول باشد انعاش طبیعت و قوت اوست بتدبیر موافق و نقل او از اطعمه بچیزیکه ترطیب بدن او و تقویت حرارت او و تکثیر خون او
گرداند و این باقتصار او بر لحوم بزغاله یا بچه مرغ و شرب اشربه ممزوجه و قلت جماع بود و این وقتیست که معده او معتدل باشد و اگر حار بود اقتصار بر اطعمه کنند
که در ان غلظ و لزوجت باشد مثل لحوم گوساله و یا بچه بقر و مانند آن و شرب شراب متوسط در حدت و حرارت پس ترطیب بدن او و تقویت حرارت او موی را
برآرد و طلای موضعیکه اراده رویانیدن موی بران باشد در مثل این مزاج باین طلا کنند بگیرند چربی بط و بگدازند و بران اندک موم و قدری زوفای رطب بیندازند

وبر آتش گذارند و بگیرند اندکی شافسیای نو و قدری فرفیون تازه و بسایند و بدان آمیزند و موضع را بکف دست خوب بمالند تا بشره سرخ شود پس بران
طلای رقیق بسیار خفیف نمایند پس اگر موضع ازان متغیر گردد طلا از وی دور کنند و باندک روغن گل چرب نمایند و هرگاه حرارت ساکن شود معاودت طلا کنند
تا آنکه موی ظاهر گردد پس اگر موی ضعیف یا سفید رنگ بر آید سر آن را بمقراض بگیرند و دران روغن آمله و روغن آس بلادن استعمال کنند و اما اگر قلت نبات شعر
از غلظت جلد و ضیق مسام باشد اگر این مولودی بود موی دران بدشواری و تعب و کد و بلطف در معالجه بروید و آنچه اینست که واجبست که تلیین جلد او کنند
و در آبزن نشانند و بروغن بمالند و اغذیهٔ او حار رطب در ابتدا پس حار یابس در آخر آن باشد و دائم جلد او را بخرقهٔ درشت و بکف دست بمالند بعده بر جلد او
طلا کنند بگیرند پیه بط و پیه مرغابی و پیه خرز و همه را در روغن یاسمین یا روغن خیری یا روغن سوسن بجوشانند و ازان موم روغن سازند و بعد ازان اندک
فرفیون و قدری صمغ سداب و قلیلی بادلم تلخ کوبیده باریک سوده بدان اندازند و بر موضع طلا کنند و یک شبانه روز بگذارند و هر روز یکبار تجدید آن نمایند و بعض
افاضل و یسف چیزی کرده اند که معروف بمقتبسی است و ذکر کرده اند که معتصم بعض اطبا را مکلف گردید که بروید غلامی از غلامان او در عانهٔ آن موی برود
پس طبیبی استخراج این دوا نمود و نسخهٔ آن بگیرند قیروطی معمول بزوفای رطب و آنرا بر بدن بمالند بعده امر بدخول حمام و پوشیدن جامه کنند تا آنکه
عرق ابتدا نماید پس جامه جدا کنند و آب نیمگرم متواتر بسیار بر بدن بریزند و ادمان بران نمایند تا آنکه بدن او تری حاصل کند بعده این طلا کنند خاکستر
حلزون و خاکستر فرفیون و خاکستر بیخ سداب کوهی هر واحد یک جزو خاکستر سم بز و کبریت سوخته هر یک نیم جزو همه را سوده جمع کرده در سرکه و اندکی زیت
حل کرده طلا متواتر نمایند که این موی در هر موضع که خواهند بر آرد و صاحب این دوا ذکر کرده که باین تدبیر و طلا موی در کف دست بروید و آنچه امتناع نبات
شعر از معالجه صناعی باشد که ازان منع کند انتقال از سبب بسوی ضد او از اسباب و مقابله بدن او با ضد او آنچه درین استسخان لو و تلیین جلد او و غیر آن
باشد باید کرد و پس اگر دشوار گردد بعض اطلیهٔ مذکوره بکار برند و افریطن در تکثیر شعر و انبات او و چون رویدن او و خاصةً موی ریش تاخر نماید این طلا ذکر کرده
بگیرند بیضه و در سر آن سوراخ کنند و آنچه اندران باشد مص کنند و بنمک و آب بشویند تا صاف گردد پس بگیرند روغن یاسمین چندانکه نیم بیضه ازان پر
شود و بران دو دانگ فرفیون و یکدانگ افیون و یکدانگ جند بیدستر و یکنیم دانگ مغز پنبه دانه و یکدانگ مشک و مثل اولادن و دو دانگ صمغ عربی انداخته
بجوشانند تا باهم مخلوط شود و بعده سرد کرده استعمال نمایند کسیکه اراده استعمال این بر طریق تغلیف درین نماید موی را بقوت قویه برویاند و این دوا محلل
شافسیا جمیع علل جزئیه که موی را عارض شود نافع است و نسخهٔ این همان المطبوخ قویست که در داء الثعلب در قول شیخ الرئیس مسطور شد لیکن درینجا
حب الغار دو مثقال عوض روغن غار است و نوشته که موم و روغن غار یا روغن بیدانجیر یا روغن زیت کهنه بقدر کفایت بگیرند و اگر اراده کنند که قوی تر
گردد حرف دو مثقال نیز داخل نمایند و این دوا جمیع امراض مزمنهٔ شعر را نفع کند و حی باید که درین مرض مالش بنطرون و سرکه قبل هر علاج استعمال کنند
و دائم حلق شعر آن موضع نمایند و دیده ایم که هر کسیکه حلق و دلک دائم بغیر علاج استعمال نموده موی او بروید طبری گوید که گاهی موی بسعفهٔ رطب یا یابس
بود و پس اگر رفتن موی بسعفهٔ یابس باشد و استفراغ بفصد و اسهال دران ممکن بود دران هر دو استعمال کنند و موضع را باشیائیکه استفراغ فضول نماید و
تلیین و گشادن مسام نماید بمالند مثل آب خبازی که بدان تسقیهٔ قیروطی کرده باشند و مثل آب عصی الراعی که قیروطی بدان سازند و ازین هر دو آب تسقیه
بر آتش کنند بعده در هاون کرده خوب بمالند و تسقیهٔ مائیت آنها کنند حتی که ممزوج و نرم شود پس بر سر طلا نمایند و بهترین چیزیکه درین مرض استعمال کنند
روغن بنفشه و روغن خیری مضروب بروغن گل است و دخول حمام و شستن سر بخطمی مضروب ببرگ کنار و لعاب اسبغول و جماعتی را باین طریق علاج کردیم
و صحت یافتند و هرگاه سعفه زائل شود موی ضرور بروید زیرا که این علاج انبات شعر در مثل این علت است و اما هرگاه ذهاب شعر از سعفهٔ رطب باشد
پس سبیل طبیب آنست که بموضع رویدن موی نگاه کند اگر منقطع شود و سعفه آنرا بخورد و مثل آثار جراحات یا مثل آثار سوختن آتش گردد دران حیله نیست
زیرا که مسام فاسد شده و بعضی ببعض آن چسپیده و اگر جای رویدن موی منقطع نشده باشد علاج بترطیب موضع بدانچه مذکور شده اولا باید کرد و بعده
بدانچه در داء الثعلب مذکور شد که درین موی بر رویاند و جماعتی را از اطفال دیدیم که اکثر ذهاب شعر بسعفهٔ رطب و یابس ایشان را عارض شد و هرگاه بزرگ شدند

آن موی بروید مگر در جائیکه جلد و دان سوخته بود و مسام او فاسد گردیده و آماذ تاب شعر از سوختن آتش سبیل او آنست که ذکر کردیم بخو یکه در مواضعیکه جلد او فاسد نشود
بمرور ایام و بعلاج بروید و این همه که ذکر کردم طریق علاج با دویه و درست بود و گاهی درین تدبیر طعام و شراب نیز وقت حاجت بسوی آن داخل شود چنانچه گاهی
احتیاج بتقلیل افتد و آن هر دو بمقدار قلیل استعمال کنند و یا بسوی تجفیف پس تا شیای مجففه تجفیف نمایند و یا بسوی ترطیب پس با شیای مرطبه و مانند آن
ترطیب کنند حکیم **شریف خان** مینویسند که این دوا غالباً موی را برویاند سنبل الطیب کف دریا موی سوخته بسرکه سائیده طلا کنند تا آنکه موی بروید
و جالینوس این دوا را بتجربه صحیح یافته و این طلا جهت رویانیدن موی عجیب الفعل ست سم بز سیاه سوخته سر نرگس سم خر سیاه سوخته با روغن زیتون
بکار برند و **ایضاً** درین باب پوست درخت انجیر و برگ آن کف دریا سوخته هر یک دو درم فرفیون پنج درم سائیده بآب پیاز سرشته تا دو روز طلا کنند هر گاه
موضع سرخ شود بزراوند مدحرج و لادن و افسنتین سوخته و مورد و حضض مساوی سائیده بآب عنب الثعلب سرشته طلا کنند

منع نبات شعر

بدانکه آنچه موی را از رویدن باز دارد یا مخدر مبرد بود یا مسدد مسام یا بالخاصیت لیکن در استعمال همه لازم ست که اول موی را بکنند یا بنوره حلق کنند بعد
مخدرات مانند بزر البنج و افیون و شوکران ضماد نمایند و یا مسددات مسام مانند سفیده و شب و یا ادویه بالخاصیت مثل خون سنگ پشت و بیضه
مورچه و یا خون وزغ کلان طلا کنند **انطاکی** گوید که گاهی احتیاج بمنع نبات شعر افتد و این بهر دوای که نتف اهتمام باید مثل خون غوک و روغن آن
و روغن شبیر و بیضه مورچه و بیخ و زرنیخ سرخ و اقلیمیا و سفیداب و تخم خشخاش بسرکه و زیت و زهره بز بنوشادر هر واحد لطلا بعد نتف شعر و در خواص
آمده که چون شیر سگ ببسایند تا آنکه غلیظ گردد و بر موضع نتف موی طلا کنند در اول مرتبه منع گردد **سویدی** مینویسد که ضماد باقلای غیر مقشر
بآب و کذا خون حربا و کذا شیر یتوع و برگ آن مکرر و کذا آرد ترمس و کذا خرنوب نبطی و کذا زرنیخ سرخ بآب برگ بنج سرشته و کذا مغز سر خرگوش هفت بار
و کذا تخم بادروج سه درم بورق یکنیم درم باریک سوده بروغن بلسان و میعه سائله سرشته تا بقوام عسل آید هر واحد بعد نتف بتکرار منع نبات شعر کند
شیخ میفرماید که مخدرات سرده آنرا منع کند مثل آنکه اول نتف مو کنند بعده بیخ و افیون و سرکه طلا کنند و شوکران با بینها و تنها در سرکه جوش داده بهتر بود
و جرم غوک نیسانی خشک کرده از نافعات ست چون آنرا بسایند و بلعاب اسپغول یا آب بنج یا سرکه آمیزند و مکرر بعمل آرند و گویند که طلای او بروغن که
دران عظایه پخته باشند منع نبات شعر کند و همچنین بروغنیکه دران خارپشت پخته باشند و گاهی دران ادعای ضد این کنند و آنچه درین ذکر کرده اند
بگیرند قیمولیا و سفیداب ارزیز هر واحد یکجزو و شب نیم جزو و بآب بنج تر بسایند و قومی زعم کرده که خون غوک آجامی و خون سنگ پشت نهری منع از نبات
کند و گویند که همچنین خون شبر و دماغ و جگر اوست و گاهی دوائی ازین مرکب میسازند و گویند که بگیرند غوک نیسانی و خشک کنند و بگیرند از خشک آن
و از خون سنگ پشت نهری خشک کرده و از بورق سرخ و از مرداسنگ و از صدف مروارید سوخته مساوی و بآب سرشته بر نتف شعر در زیر بغل
استعمال کنند و تخم انجره بروغن سوده مالیدن بقوت انتثار شعر کند **مجوسی** گوید که بیضه ماهی و دیگر ادویه مذکوره طلا نمایند پس اگر موی بروید
لازم ست که چند بار آنرا بر کنند و بعد کندن اطلیه ادهان مسطوره بمالند **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که بزر البنج بسرکه بسایند و طلا کنند و آنچه
مجرب ست اینست که بیضه مرغ بعد کندن موی طلا کنند و هر بار که بران طلا نمایند ضعیفتر گردد تا آنکه باطل شود و اسپغول بسرکه بعد کندن موی مکرر طلا کردن
باطل کند **ابن نوح** گوید که بعد نتف چند بیضه ستر و عسل بمرات کثیر طلا کنند و جالینوس گفته هر موضع از بدن که بسیار سرد شود یا خشک گردد بران موی
نروید مثل حال در کف دست و بدن خواجه سرایان و آنچه از امر غوک و حکم در منع نبات شعر ذکر کرده اند دروغ گفته اند محمد بن زکریا گوید زنیکه ریش او بروید باید که ادرار حیض
کنند تا ممکن بود و فصد مدام از پاها کنند و تبرید مزاج او نمایند و بر موضع بعد کندن موی سفیداب ارزیز و قلقند و افیون سوده طلا کنند و اگر از تبرید
خوف کنند شب بران طلا نمایند و مداومت آن کنند که البته موی نروید و گفته که چون شیر سگ قریب العهد بولادت بعد کندن موی طلا کنند موی نروید
و گفته که این دوا بیعدیل ست عظایه دو عدد در دو اوقیه زیت بپزند تا یک اوقیه بماند بعده کف دریا و زرنیخ سرخ و نطرون هر یک نیم اوقیه بران پاشند

وبیزند تا غلیظ شود بعده روی بنظرون خوب شسته بران طلا کنند و صبر کنند تا آنکه موی منقلع شود بعده در حمام داخل شوند و آنرا بشویند و بسرکهٔ مقطر
سخت ترش با نمک طلا سازند پس هرگاه ابتدا بسوزش کند بشویند و بران موم و روغن گل یا الیه نهند این البته موی را باطل کند **گیلانی** گوید که افیون
محلول بسرکه ترش کهنه را تجربه کردیم لیکن میباید که در لطخ موضع باین ادویه کمال سرعت کنند بنحویکه تفاوت زمان محسوس میان کندن موی و طلا
نباشد فلهذا امر میکنیم که منبت شعر را بقطرهٔ دوای محلول لطوخ نمایند پس موی بر کنند و مالش موضع بدوا کنند تا در مسام نفوذ کند بعد ازان پاک نمایند
و تجدید لطخ دوا و مالش کنند حتی که از دوای اول آنچه مخلوط بباقی غذای شعر باشد خارج گردد پس مسام بدوای صرف پر شوند و نهایت تشدید او نمایند پس هرگاه
این عمل مکرر کنند یعنی تکرار کندن موی و طلا کردن دوا سه مرتبه نمایند و نهایت هفت مرتبه در انجا موی نروید و گویند که آنچه برای ابطال شعر تجربه کرده شده
بعد نتف طلا بزهرهٔ جدی است که بدان نیم درم نوشادر آمیخته باشند و مالیدن سورنجان بعد کندن موی ابطال آن میکند و جمیع مجففات منع نبات شعر کنند
بعضی اطبا مینویسند که آنچه منع روییدن مو کند از انجمله طلا کردن بیضهٔ بازه واقعی است که تخلف نمیکند و کذا مغز سر گوسفند و آهک و کذا آهک با سرکه
پخته و کذا از بذرالبنج به سرشتی ترنج و کذا زرنیخ سرخ ببول خر مجرب و در بیاض استاد مرحوم مرقوم است که دیوچه در نمک غلطانیده خشک کرده با بول بز بسایند
و هر جا که موی کنده بمالند هرگز برنیاید و شیر انجیر و زلو بسرکه سوخته و ملخه [illegible] و خون خرگوش و زهرهٔ خارپشت و بیه دراج هر واحد مانع نبات موست
بعد کندن آن طلا کنند و طلای کف دریا و افیون و بزرالبنج بسرکه سوده بعد نتف نافع است و کذا مالیدن آب پیاز با نمک سیاه و سرکه آمیخته و این روغن
در منع روییدن مو معمول حکیم علی خان است آهک ششته پنج درم زرنیخ سوده پنج درم روغن کنجد ده درم همه را ممزوج نموده سه روز در آفتاب بدارند و همیشه
بجنبانند بعد ازان بر طبق مسی افکنند تا روغن جدا شود بعمل آرند و این طلا درین باب صاحب اکمل الصناعت مجرب نوشته آب برگ انجیر بیضهٔ مورچه
کف دریا آب ترنج مساوی مخلوط کرده بعد نتف دو سه مرتبه طلا نمایند هرگز موی ازان موضع نه برآید

حلق شعر

بدانکه بهتر دوای حلق از دوا چیزی دیگر بهتر از نوره نیست اما مردان را حلق موی عانه بنوره ضعف باه است بگیرند آهک آب نادیده و زرنیخ هر دو برابر
کوفته بیخته در آب گرم خمیر کرده یکساعت بنهند پس طلا کنند و بعد دو سه گهڑی بشویند و بعضی اشخار و شورهٔ قلمی افزوده هر چهار مساوی در آب پخته
طلا میکنند و اگر قبل از طلا بر جلد روغن بمالند از سوزش و قرحه محفوظ ماند و اگر قدری کپور کچری کافور سفیدی بیضه داخل کنند جلد خوشبو و خوش رنگ شود
و یا بر چهار جزو چونهٔ زنده قدری آب اندازند هنوز سرد نشود که یکجزو هرتال سوده بیامیزند و خوب لت کرده استعمال نمایند **شیخ** میفرماید که از آهک دو جزو
و از زرنیخ یکجزو بگیرند و اندک صبر دران داخل کرده طلا نمایند که فی الحال حلق مو نماید و اگر از آهک جزو بیشتر و از زرنیخ کمتر بگیرند معتدل تر باشد و اگر آهک
زیاده کنند در عمل بطی تر باشد لیکن عمل کند و گاهی نوره و زرنیخ یک یکجزو گرفته در آب می پزند حتی که پر طائر را بسترد و هر قدر که تکرار عمل درین آب کنند بهتر بود
و در آفتاب نهادن اولی تر باشد و این آب بگیرند و دران اندک روغن بپزند تا آنکه قوت او اخذ کند پس باین روغن طلا نمایند و گاهی این آب را میگذارند
تا آنکه بطور نمک منعقد شود و آن نمک را در آب استعمال میکنند و خاکستر صدف عمل آهک کند با زرنیخ و لطیف تر باشد و اگر بدل آهک آب آهک مکرر مطبوخ
یا مشمش بگیرند و دران زرنیخ سوده داخل نمایند بهتر بود و گاهی علق اخضر که زیرجرا دمیباشد استعمال میکنند و اگر اراده کنند که موی باریک بروید ضعیف شود
در نوره خاکستر چوب انگور یا بورق داخل نمایند و خوب برهم زنند و طلا کنند بعده بآرد جو و باقلا و تخم خربزه بشویند و گاهی آهک و زرنیخ را مثل آب کشک
و آب برنج مرکب میسازند و گاهی دران مر و مصطکی داخل میکنند و گاهی با عانت بکف دریا میفرمایند و علاج کسیکه نوره آنرا سوخته باشد اینست که تعلیف او
کم باید کرد و روز دو باید شست و قبل آن روغن گل بمالند و هرگاه بآب گرم بشویند بعد آن مدت دراز در آب سرد نشینند یا آب بسیار سرد بران ریزند که این
علاج جید است بعده بران عدس مقشر بگلاب سوده و صندل طلا کنند و خصوصاً اگر بسوزد و اگر بسیار بسوزد از مثل مرهم سفیداب و مثل طلا بمرداسنگ
و [illegible] سفیده بیضه و روغن گل و کافور چاره نباشد و آنچه قطع بوی نوره کند اینست که بعد آن بگل مربی در خوشبو و یا گل بسرکه و گلاب طلا کنند

و برگ شفتالو را درین خاصیت عجیب ست و برگ انگور و برگ شاهسفرم سوده و حنا و تخمیر عصفر و گل سرخ و سعد و سنبل الطیب و اذخر و مانند آن مفرد و مجموع
بکار برند **گیلانی** مینویسد که از خواص صبر ست که ازالهٔ بوی زرنیخ و آهک نماید و مقدار یک مثقال ازان داخل کنند و آن درین باب عجیب ست و عجیب تر
ازین آنست که اطبا ذکر آن نکرده اند و عادت اطبا آنست که وزن زرنیخ پنجم حصه از آهک میکنند و از طریق حلق شعر بنوره بقول مجوسی اینست که بگیرند
آهک سفید تیز یک رطل زرنیخ زرد باریک سوده سه اوقیه قردمانا خاکستر چوب انگور هر واحد دو اوقیه گل خطمی نیم اوقیه باریک ساییده با آب گرم حل کنند و بدن را
بروغن گل چرب کنند پس بااین طلا کنند و تا عمل کردن آن بران صبر نمایند بعده بشویند و بروغن گل خالص بمالند پس بران گل سرخ سوده طلا کنند پس اگر نوره بسوزد
و آبله افتد آب سرد بدفعات بربدن ریزند و آرد عدس و گل سرخ بروغن گل و گلاب برهم زده طلا کنند و اگر حرقت شدید باشد باشیائیکه بران علاج حرق النار میکنند
علاج باید کرد و آنچه قطع بوی نوره کند اینست که موضع را بصندل و سماق بریان و گل سرخ و حنا و مانند آن طلا کنند **صفت** نورهٔ ملوکی معتدل نافع اوجاع قطن
و پشت و رکبه و سائر مفاصل و استرخا و کسل طاری از رطوبات بگیرند وج دو رطل و حرشف بسایند و در ده رطل آب با آتش نرم بپزند تا سوم حصه بماند بعده بگیرند
آهک سفید تیز آب نادیده سه رطل و زرنباد و سنبل الطیب و سورنجان و عاقرقرحا و قردمانا و انیسون هر واحد یک اوقیه صبر و جندبیدستر هر واحد یک مثقال زرنیخ
زرد و رقی نه اوقیه باریک بسایند تا مثل غبار گردد بعده بران آبیکه دران وج پخته اند بقدریکه دران سرشته شود بریزند و بنوره حل کنند و بران سفیدی و زردی
دو بیضه انداخته خوب مخلوط سازند و بربدن طلا کنند و ساعتی یا کمتر بقدریکه حلق شعر کند بنهند و دو سه بار تجربهٔ آن کنند پس هرگاه موی بریزد بآب بشویند
بعده بآبیکه دران خطمی سرخ گل جوشانیده باشند و این بهترین چیزیست که درین باب استعمال نمایند **صفت** روغن که حلق شعر نماید اشخار یکجزو آهک
دو جزو زرنیخ زرد ده جزو آب بقدریکه آنرا بپوشد بران انداخته سه روز بگذارند پس صاف کرده آب صاف آن سه جزو روغن کنجد یکجزو بگیرند و با آتش نرم بپزند تا روغن
بماند استعمال نمایند و ساعتی بران صبر کرده بشویند **صفت** نورهٔ سفید قوی تیز که موی را حلق نماید صدف را بسوزند و با آن زرنیخ زرد مثل سرمه سوده
با آب در صلایه بسایند و دو ساعت بگذارند بعده بدان طلا کنند و یا کف دریا بسوزند و یا جبسین که این نیز سفید بود **صفت** دوائیکه موی را باطل کند و آنرا
بسرعت حلق نماید بگیرند آهک نو قوی و بران شش چند آن آب بریزند و سه روز بگذارند پس صاف کنند و دران ششم حصهٔ آن آهک دیگر اندازند و همچنین سه بار تکرار نمایند
بعده دران آب سوم حصهٔ آن زرنیخ زرد سوده اندازند و در آفتاب نهند تا آنکه پر مرغ را بسترد بعد ازان بدن را بدان بصوف بمالند که آن بسرعت موی دور کند و بعد آن
روغن گل بمالند و اگر نوره جلد را بسوزد و بزودی قدری مرهم جاودار یا روغن دیودار استعمال کنند که این بسرعت آنرا زائل کند و اگر احراق قوی نماید کافور بمرهم مذکور
یا بروغن مسطور آمیخته بمالند که منفعت عجیب نماید و بهترین چیزیکه قطع بوی نوره کند صبر ست خواه آنرا بنوره مخلوط سازند و یا با آب سوده بربدن بمالند و از غرائب اینست
که هرگاه آنرا در قطع بوی نوره بغایت مجرب یافتیم آنرا با آهک که بدان عمارات و حمامات بنا میکنند مخلوط کنانیدیم و قطع بوی آن در مدت کمتر از یک هفته گردید بلکه گاهی ابتدا اثر بوی آهک محسوس نشد

تجعید شعر

اگر خواهند که موی جعد شوند مرداسنگ ده درم مازو و آمله و برگ سرو و کزمازج و حلبه از هر یک پنج درم بسایند و با آب مورد طلا کنند بالجمله آنچه بدین کار آید ادویه
مقبضه ست مثل آرد حلبه و روغن آن و سدر و مرو مازو و آهک و مرداسنگ همه مخلوط سازند و یا بر بعض آن اقتصار کنند و بدان غلاف سر نمایند و گاهی
دران بزرالبنج یا روغن او داخل میکنند و گاهی بنج تنها استعمال می نمایند و آهک اندک میسوزد چون آنرا درین جمله داخل کنند خصوصاً چون بدان دو
ثلث او سدر شریک باشد و هر دو بآب سرد بسرشند و همچنین کف نمک تلخ موی را بسیار مجعد سازد و این مجعد نیکوست بگیرند مازو و کزمازج و سنجاله سوزن
و برگ سرو یا تخم او و بهدانه و مرداسنگ و کتیرا و گل خوزی و آمله هر واحد یکجزو آهک آب نادیده نیم جزو با آب سلق بسرشند و استعمال کنند که مجعد مسود ست
مجوسی گوید هر که ارادهٔ تجعید شعر کند باید که بگیرد آهک یکجزو مرداسنگ و آمله و مازو هر واحد دو جزو باریک ساییده با آب مورد تر کرده بر موی طلا نمایند
و خصله خصله ازان برشته محکم به پیچند و بربندند و از قبل دوا طلا کنند و سه شبانه روز بگذارند بعده بگشایند و بسدر بشویند و بروغن بنفشه و روغن گل
چرب کنند و گویند که آنچه تجعید شعر کند ادمان غلاف او ببرگ سداب یا آب مازو ست و یا صمغ با آب مورد بگدازند و اندک اقاقیا دران انداخته بدان

نسخه در بزرالبنج

غلاف کنند و پوست جوز سوخته بشراب ساییده طلا کردن مخشن و مجعد شعر ست گیلانی گوید اطبا گفته اند که سزاوار آنست که حلق سر نمایند قبل هر دوا بعده لطوخ بیخ سفند و لیمون بشراب صرف کنند و یا خاکستر صنوبر نو بروغن آس حل کنند تا مثل عسل غلیظ گردد و بر سر بعد حلق بمالند و یا بگیرند حب الآس و چقندر مساوی و بآب بپزند بعده روغن اضافه کرده بجوشانند تا آب برود و روغن بماند و بر سر بعد شستن او بمالند و یا بگیرند مازو و پر سیاوشان و بآب دریای شور بسایند تا مثل عسل گردد بعده موی را بآب خاکستر بشویند و طلا دور دور کنند پس گاه گاه موی پیچیده گیرند باید که بشویند و خشک نمایند و روغن آس بمالند که این موی را نرم و جعد سیاه گرداند

تسبیط شعر

آنچه موی را راست کند و درهم شدن نهد اینست که روغن کنجد با آب گرم درهم زنند و نیمگرم مدام بر موی بمالند و بعد زمانی بآب گرم بشویند و روغن شبت نیز نفع دارد و شیخ میفرماید که علاجش علاج شقاق شعر ست و آن مذکور شد و بالجمله استعمال روغنهای مرخیه و لعابات مرطبه نمایند و قرشی گوید که سبب افراط جعودت شعر یا سوء مزاج حار یابس ست و این بعلامات او شناخته میشود و بتغیر مزاج متغیر میگردد و یا التوای سوراخ و مسام و این بتغیر مزاج متغیر نمیشود و ادویه مسبط شعر جمیع لعابات لزجه مثل خطمی و اسبغول و بهدانه و روغن بنفشه ست و غذا حنطیه بکله پاچه

ترقیق شعر و تکثیف آن

یعنی باریک ساختن موی و غلیظ کردن آن پس برای ترقیق باید که در نوره خاکستر چوب انگور یا بورق آمیزند و غلوله ساخته آنرا بر موی زمانه معتدل بگذارند و یکجا نهاده ندارند تا پوست را نسوزد بعده بآب بشویند و آرد جو و آرد باقلا و تخم خربزه بمالند و بقول شیخ چون بورق در ادویه شعر داخل شود ترقیق آن کند و قرشی گوید که اگر ببورق غلاف سر نمایند ترقیق شعر کند و چون موی کنده بران بورق را بپاشند رقیق بروید و گیلانی گوید که با غسولات شعر اندک بورق بیامیزند و استعمال کنند همچنین آرد نخود یا آرد باقلا و تخم خربزه و روغن شبت **صفت** دوای مرقق شعر پوست درخت انجیر و پوست درخت انگور سفید دشتی و گل قیمولیا هر واحد بقدر من طبی در دیگ نو کرده گل حکمت نموده در آوه کلال بسوزند بعده بر آورده با آن بورق نیم درم و مازوی درست سعد و ساییده استعمال کنند دیگر بگیرند بورق پنج استار و نیم قیشور بریان سه اوقیه شب یک استار طریق مذکور سوخته استعمال کنند و ایضا آنرا نفع میکند بیخ سوسن خشک و برگ مورد صحرای سیاه و بیخ کرنبه بیضا هر واحد نیم اوقیه آرد ترمس یکنیم قسط و بی روغن استعمال کنند و اولی طریق استعمال این آنست که اندک ازان بگیرند و بآب لت کنند و بدست خوب بمالند بعده آب چندان افزایند که قوام او رقیق گردد و بدان موی را بشویند و بدان لطوخ و غلاف سازند و این در هر روز دو مرتبه و در شب یکمرتبه بعمل آرند طبری گوید که گاهی نرمی در سر مو پیدا یاید حتی که گمان شود که نصف آن باریک و نرم شده و نصف دیگر غلیظ و صلب گردیده و سبب این علت از خارج بود فقط و آن اینست که جائیکه دران این مرض افتد یا قریب دریای شور باشد یا قریب کورهای آهن گران و جائیکه دران آتش افروزند و اما علاج این قطع سبب ست و الابتر ین علاج آن مالیدن روغن ست و مالش روغن بنفشه از سائر ادویه مع قطع سبب غنی میسازد ابن نوح گوید که گاهی بتکثیف شعر حاجت افتد و دوای او اینست که بگیرند حلبه و برگ کتان هر واحد ده مثقال بیخ نی خشک و قردمانا هر یک دو مثقال اقاقیا و مازو و جوز دا هر یک پنج مثقال باریک ساییده بسرکه بر موضع طلا کنند و دوائیکه ترقیق و تکثیف موی کند اینست که با آرد جو و باقلا و کرسنه و بورق و نطرون و کف دریا و کندش و خربق سفید و سیاه و بیخ نجاو شیر و همه آنچه جلا کند مفرد و مرکب طلا نمایند

تشقیر و تحمیر شعر

یعنی اشقر کردن و سرخ نمودن موی و اشقر رنگیست میان سرخی و زردی پس آنچه موی را اشقر سازد حناست و در دردی شراب و اشتنج بهم سرشته و مثل شب و اسفرک مخلوط کرده و زعفران تنها همین عمل دارد و شیخ الرئیس مینویسد گویند که رطوبت سیاله فی بنطی تازه پوست دور کرده چون بران از جانب دیگر آتش روشن کنند خضاب مثل ذهب کند و همچنین زنگار آهن بآب زاج و برین چندان صبر کنند که بر حنا صبر مینمایند و بگیرند حنا و دردی شراب و اشتنج مساوی و اندکی اذخر و بدان خضاب کنند و یا بگیرند حنا و طبیخ کندش سرشته خضاب نمایند و گفته اند که خضاب بشب و اسفرک

در زعفران و یا بمر و نمک شور کنند و یک شبانه روز بدارند و گاهی این را چند روز مکرر میکنند و چون تکرار طلا بتر مس در سرکه سرشته نمایند موی را سرخ کند و ایضاً بگیرند تر مس سوده ده درم مر پنج درم نمک شور سه درم دردی شراب خشک کرده سوخته سه درم آب خاکستر چوب انگور بقدر کفایت محمد قوی بگیرند سماق دو اوقیه مازو سه اوقیه آذریون زرد دو اوقیه پرسیاوشان دو باقه افسنتین یک باقه ترمس مقشر خشک دو کف کوفته در ده رطل آب چند روز تر کنند بعد ازان نیمگرم بر سر ضماد کنند و گویند که سعد و کندش در آب خمیر بجته مستقر قوی ست و گویند که بگیرند دردی شراب سوخته و غیر سوخته و در روغن بان یا روغن اذخر آمیزند

تبییض شعر

انچه موی را سفید کند اینست که سرگین خطاف و پوست خشخاش و لفاح و کافور و تخم ترب و گوگرد زرم سوده بزهرهٔ گاو و سرکه سرشته اول موی را بگوگرد بخور دهند بعد طلا نمایند و چند کرت بعمل آرند تا موی سفید گردد و شیخ میفرماید که از مبیضات شعر سرگین پرستوک و نسرین و ماش و زهرهٔ بوصیر سفید و پوست ترب و زهرهٔ نرگاو و بخار کبریت و گل کبر و گل زیتون مفرد و مجموع ست و خصوصاً ابسرکه و خصوصاً بعد تبخیر آن بگوگرد و بگیرند تخم راسن و پوست ترب خشک و شب و بالنصف جز و صمغ عربی جمع کنند بعد کوفتن و ایضاً بگیرند برگ نسرین و پوست خشخاش و لفاح و اگر بدل این هر دو بیخ کنند قوی باشد و آمیخته خضاب سازند و اگر درین کافور و گلاب بود بهتر باشد و گاهی موی را مبلول میکنند پس در کبریت می پیچند بعده تبخیر بدان میکنند و در شب دو مرتبه بعمل می آرند **گیلانی** گوید که انچه موی را سفید کند اینست که بگیرند غنچهٔ قلومس سفید و بسوزند و بسرکه حل کرده با خطمی آمیزند و چیزیکه بدان موی را بشویند اینست ثمر قلومس و شب و پوست ترب هر واحد یکدرم کوفته با سرشیر پوست بقر بقدر نیم اوقیه آمیزند **ابومنصور** گوید که از مبیضات شعر روغن بنفشه و نسرین و یاسمین ست و استعمال خوشبو و بخور خاصته گلاب و کافور و تعب و خوف و هم و غم و این دوا موی را سفید کند بگیرند خرء الخطاطیف و راسن خشک و ماش و تخم ترب و تخم نسرین و یاسمین و گوگرد و شکوفهٔ کبر خشک کرده ساییده بزهرهٔ بقر و سرکه آمیخته غلاف سر نمایند بعد تبخیر بکبریت و اعادهٔ آن بمرات نمایند و هرگاه سفید شود تعاهد مالش او بروغن یاسمین کنند و اگر ماش را بسرکه بسایند و بر موی طلا کنند سفید کند و اگر گوگرد را بشراب کهنه ساییده طلا کنند نیز سفید نماید و بعض قدما گفته اند که گاهی موی باین سبب سفید گردد که غذا خوب هضم نشود و درینصورت خون ماییٔ گردد و این دریافت شود ازانکه بعضی مرض را موی سفید گردد و چون صحت یابند سیاه شود و گویند که آب گرم موی را سفید کند و آب سرد آنرا سیاه نماید چون بدان استحمام کنند محمد بن زکریا گوید که کندن موی بمرات آنرا سفید میکند و اما انچه سفیدی موی سفید افزاید اینست که ترب با آب سوده بدان غلاف سازند و صبح بشویند یا آب شکر یا لبشیر که دران شکر حل کرده باشند یا لبشیر تنها یا آب رائب

قمل و صیبان و قمقام

قمل را بفارسی سپش نامند و بهندی جون گویند و صیبان بیضهٔ سپش ست که با موی متعلق بود و آنرا بفارسی رشک نامند و بهندی لیکه گویند و قمقام نوعی از قمل ست که متشبث بمسام و غائص دران باشد و مثل بیخهای موی نماید که اندک ورم کرده و چون گرم شوند یا آب نیمگرم بدان رسد سر آنها بیرون آید و این را طبوع نیز گویند و بهندی چجر نامند بالجمله سبب تولد این هر سه نوع فضول حار رطب ردی بود که طبیعت آنرا بسوی ظاهر جلد دفع کند و بسبب غلظ خود از مسام خارج نشود و چرک بدن بادی آمیزد و گرم شود و عفونتی پذیرد پس حیوان مذکوره ازان متولد گردد و از مسام بیرون آید و لهذا اکثر کسانی را حادث شود که غسل کمتر کنند و جلد خود را از چرک پاک ننمایند و در غسل جنابت و حیض تاخیر کنند و ادمان اغذیهٔ ردی نمایند و بقول شیخ گاهی اعانت کند بر تولد قمل اغذیهٔ مولد کیموس جید رقیق متحرک بسوی ظاهر مثل انجیر و برین حرکات محرکهٔ آن اعانت نماید و لاسیما چون با آن بخار متولد از منی یار گردد بمثل حرکت جماع و گاهی اعانت کند بران ترک پاک کردن بدن و غسل و استعمال چیزیکه تفتیح مسام جلد نماید و تحریک مواد محتبسه دران بسوی تحلل کند و نسیم مانع این از استحالات عفنیه و شبیه بعفنیه بسوی آن داخل شود و گاهی قمل غلبه کند حتی که صاحب او مثل صاحب یرقان شود و رنگ او زرد گردد و اشتهای او ساقط شود و بدن او نحیف و قوت منحل گردد و **ابومنصور** گوید که قمل اکثر در سفرها از تغیر آبها و کثرت تعب و عرق و چرک و قلت استحمام و لزوم یک جامه واقع میشود

وبعضی گویند که اکثر از امتلای اخلاط و تداخل و تناول انجیر و شیر یکجا و کم شستن پارچها و خوردن گوشت سوسمار می افتد **علاج** هرگاه بسیار شوند
بعد از نضج بمنضج بلغم از مسهل آن تنقیه کنند و برگ خرزهره و مویزج و قسط و مغز بادام تلخ در سرکه آمیخته طلا نمایند و اگر ضرورت باشد گاه گاه سیماب
در آب ترب آمیخته در سر انداخته باشند و اگر سیماب را در خاکستر یا چکه دشتی در روغن کنجد چندان بمالند که کشته شود و در سر اندازند نیز قمل را بکشد و گویند که
اگر زیبق را در سرکه یا آب برگ ترب سحق بلیغ نموده ریسمان را در ان چند مرتبه تر نموده خشک سازند و آنرا در کمر بندند سپش را قتل نماید و شب یمانی با آب
سوده مالیدن نیز کشنده قمل و صیبان ست و هرچه در کشتن کرم مذکور شد اینجا نیز مفید بود و پوشیدن حریر و کذا در روشنی مهتاب نشسته شانه کردن
بالخاصیت نافع بود و پیوسته جامهای سفید و نو پوشند و پاک دارند و عطرها بمالند و حمام متواتر نمایند و در آب نشستن و غسل کردن عظیم الاثر ست
و چون بتدابیر مذکوره دفع نگردد موهای تمام بدن بپاکی بهتر آنست که بنوره سترده سیماب را در آب برگ حنا و یا شریفه و یا در آب دهن صائم کف مال کرده
بر همه تن بمالند و همچنین زرنیخ در آب برگ شفتالو [illegible] و افتیمون هندی سوده و اگر ریسمانی از موی شتر بافته در سیماب بیالایند و در گلو بندند نیز
فائده عظیم بخشند و خوردن باقلای تر و نعناع سبز و شلجم و شفتالو و زردآلو و خربزه و انگور و دیگر میوهای شیرین پرآب و مدرات عظیم الاثر ست و از تناول
توت و کیل دارد و امرود و حلوای با لطف اجتناب ورزند و گویند که صیبان را بالش سرگین سوسمار و نوشادر بسرکه حل کرده غسل بعد یکساعت قتل نماید و علاج قمقام مثل علاج قمل ست
و غسل بآبیکه در ان اشنه و برگ دفلی و میعه و فلفل سفید و پوست انار پخته باشند و طلا بحنا و سرکه تنند و برگ خرزهره آنرا بکشد **اقوال حکما** سویدی گوید که دمعة قسوس و کذا تخم
مصطکی در قتل قمل و صیبان مجرب ست و آب سداب بر سر انداختن و یا در حمام مالیدن مجرب ابن ماجه ست و طبوخ سیر یا بدن بروغن حل مجرب ملقی ست و طلای شیر لبلاب با
آب آن و کذا مویزج و زرنیخ سرخ یا زرد بشراب و کذا زهره گوساله بعسل و کذا قطران و کذا زراوند طویل و کذا روغن غار و کذا شمد بزیت و کذا کسیلا و خطمی هر یک پنج درم بعسل سرشته
و کذا برگ انار و بیخ حماض سوده بزیت و کذا روغن ایرسا و کذا روغن بنج و کذا خون بوم بسرکه و زیت و کذا سرگین فیل و کذا روغن جوز کهنه و کذا خاکستر
چوب طرفا و غسل بآب حرشف یا بطبیخ خشک آن و کذا آب نمام و کذا آب شاهتره یا طبیخ او و کذا خربق سفید و مویزج در آب حل کرده و کذا آب بابونه
تازه یا طبیخ خشک او و کذا آب نمک درانی و کذا سرکه ممزوج بآب دریای شور و شستن پارچه بآب خاکستر و کذا آب خاکستر جفت بلوط و ذرور بخور
قصب الذریره هر واحد قاتل اقسام قمل ست و اکثار خوردن ترب و اند آنست **بوعلی** مینویسد که در علاج قمل بسیار متولد غیر منقطع النسل اولاً
به تنقیه بدن خصوصاً بفصد و اصلاح تدبیر و ترک چیزهائیکه تحریک مواد بسوی ظاهر نمایند از انچه ذکر آن کردیم احتیاج افتد بعد از ان ادویه موضعیه
استعمال نمایند و ادامت استحمام و پاک کردن بدن نفع کند و اگر مداومت غسل بآب شور پس بآب شیرین کنند بهتر بود و لازم ست که مدام تبدیل پارچها
نمایند و حریر و کتان بپوشند و گاهی ادویه مثل ثوم بطبیخ پودینه کوهی مینوشند و قمل را قتل میکند **و اما** در ادویه موضعیه احتیاج شود بسوی دوائیکه
مجفف محلل جذاب بسوی خارج باشد پس اگر امر عظیم تر بود احتیاج افتد بسوی آنکه با آن قوای ادویه سمیه مخلوط سازند و از ادویه موضعیه سماق بزیت ست
و ایضاً برگ و بیخ حماض و یا شب بزیت و یا برگ آزاد درخت یا برگ انار یا برگ حنظل یا برگ آس یا برگ سرو یا برگ بزر کتان و قصب الذریره در ادهان چینی
در روغن قرطم نافع مانع ست و روغن ترب عجیب ست و پوست سلیخه و زراوند و عاقرقرحا و بیخ خطمی و نمام و جعده و انیسون و مشکطرامشیع و تخم انجره
و برنجاسف و قردمانا و یا بگیرند شیاف مامیثا سه درم قسط نیم درم بورق یکدرم نشاسته برابر همه اول نوره استعمال کنند پس بر بدن طلا نمایند و از
غسولات طبیخ ترمس جید و قوسیت و طبیخ چقندر و طبیخ طرفا و طبیخ پودینه کوهی و طبیخ برگ سرو و برگ صنوبر ست و مرارات اگر در غسولات افتد بهتر باشد
و از بخورات تبخیر بکندش و مویزج و زرنیخ و پشک خاصة و بکبریت ست و از ادویه قویه اینست که بگیرند مویزج و زرنیخ سرخ و بورق و همه را در سرکه و زیت
سائیده بر سر طلا کنند و یا خربق سفید و بورق و یا برگ خرزهره بزیت و یا برگ حنظل و یا بگیرند خردل و کندش سوده و بران اندک سرکه اندازند پس سیماب
انداخته بسایند تا سیماب کشته شود و این قویست از همه ادویه و همچنین انچه بگوگرد و زرنیخ و زراوند و خاکستر بلوط و قسط و مر بسازند و یا بگیرند کندش
و زرنیخ سرخ و زراوند طویل و قطران و زهره بقر بقدریکه در ان ادویه بسرشند و این طلائیست قوی و ایضاً قطران و خطیانا و زرنیخ و روغن سوسن

و ایضاً مویزج و برگ خرزهره و شب یمانی و ایضاً در حمام طلا کنند بشیاف مامیثا یکجزو و بورق نیم جزو و قسط تلخ یکجزو و نشاسته برابر همه بسرکه سرشته
بعد استعمال نوره بکار برند و استعمال این ادویه بعد تبخیر بشل کندش و مویزج بهترست و خصوصاً چون ابتدا الغسولات کنند از جنس ادویه که مذکور شد
ابو منصور گوید که ابتدا به تنقیه بدن کنند بعده بر سر یا بدن یا مکانیکه دران قمل پیدا شود بصبر و بورق و مر در حمام طلا کنند و تا یکساعت بدارند
پس بآبیکه دران برگ مورد و برگ صنوبر تر کوفته جوشانیده باشند بدن را بشویند و اگر قمل خاص در سر باشد بگیرند خربق سفید و بورق یک یکجزو و مویزج
ثلث جزو بهم سائیده در روغن گل حل کرده بحمام طلا نمایند و بعد یکساعت بشویند و اگر صعب قوی باشد بگیرند بورق و سماق و خربق سیاه هر یک یکا
مویزج نیم درم بیخ حماض ثلث درم و کوفته بسرکه خمر سرشته بدان سر را بشویند و یا سیماب مقتول بروغن گل طلا کنند و برگ آزاد درخت یا دفلی در
روغن آمیخته بمالند و یا بآب نطرون سر را بشویند و یا طلای بدن بزرنیخ سرخ و مویزج و کندش و بورق بسرکه نمایند و ساعتی بگذارند بعده بآب گرم
بشویند و تبخیر جامه بکندش یا ترمس یا برگ آزاد درخت و قسط کنند و یا کندش را بروغن حل کرده بمالند و یا زرنیخ زرد و گل سرخ بر بدن طلا کنند
و ابن سرافیون گفته که صاحب این علت را می باید که اغذیهٔ غلیظهٔ حاره و انجیر خشک ترک نماید که این را خاصیتی ست در تولید قمل و ثابت گوید
که سبب قمل و حکه و جرب و خراز و حصف و سعفه همه رطوبات حادهٔ غلیظه است مگر آنکه بعض آن حادتر از بعض دیگر بود و هر انچه نفع بیکی ازینها از
ادویه میکند نفع بدیگر مینماید و ابن ماسویه گوید که در مرض طویل قمل کثیر عارض میشود **ابن الیاس** گوید که چون قمل کثرت نماید تنقیه بدن بحب
ایارج یا حب صبر یا نقوع آن کنند و بعد از ان اغذیهٔ محموده بخورند و صرف عنایت بپاک کردن بدن از چرک نمایند و بآبیکه دران نمک و صعتر پخته باشند
بمرات متواتر غسل کنند و لباس توزی و کتان بپوشند و طعام شب و امتلا از اغذیه خصوصاً غلیظه مولد بلغم ترک نمایند و از انجیر رطب و یابس خاصه
حذر کنند و سیماب مقتول مع مویزج باندک روغن قرطم سوده بر بدن طلا کنند و یا بگیرند زراوند طویل و برگ صنوبر و بارها یک سائیده بزیبق مقتول
بروغن خستهٔ مشمش آمیخته بمالند و بآبیکه دران سبوس جوشانیده باشند بشویند و یا زهرهٔ نرگاو بر بدن طلا نمایند و یا بگیرند آرد باقلا و بسرکه سرشته
طلا کنند و یا بگیرند شیح ارمنی و برنجاسف و در آب پخته بدن را بشویند و یا بگیرند زرنیخ سرخ و زراوند طویل مساوی و کوفته بیخته بروغن بان
سرشته بر بدن طلا کنند و صیبان را خاصه سیماب مقتول مع سرگین سوسمار و نوشادر بسرکه سرشته بر موی مالیدن قتل نماید و علاج قمقام تنقیه بدن
بمطبوخ ترید مقوی بغاریقون نمایند و روغن خستهٔ مشمش تلخ بمالند و یا بگیرند پوست انار و اشنه و اشنان و فلفل سفید مساوی و کوفته بیخته
بروغن بادام تلخ آمیخته بر بدن مالند و یا بگیرند برگ خرزهره و مویزج و سیماب مقتول مساوی و کوفته بسرکه سرشته بر بدن طلا کنند **ابن هبة الله**
گوید که اگر بدن ممتلی ردی الاخلاط باشد استفراغ بفصد کنند اگر خون زائد بود و بدوای مسهل اگر یکی از اخلاط ثلاثه غالب باشد یا بمطبوخ یا بحب ایارج
و بعد تنقیه در حمام داخل نمایند و امر باغتسال بآب شبیه اولا بعده بآب شور کنند تا جلد ایشان از فضول محدث قمل پاک گردد و از اغذیهٔ مولد عفونت
مثل شیر و ماهی والمعز مالحه منع کنند و این طلا که منع تولد قمل کند استعمال نمایند زرنیخ و مویزج و خردل هر واحد یکجزو صبر و مر و گل سرخ و مرداسنگ
و بوره و شیح سوخته و شیاف مامیثا هر واحد دو جزو سیماب کشته و زراوند هر واحد یکجزو و بیخ حماض سه جزو نشاسته هم وزن جمله ادویه سائیده بسرکه و روغن گل
سرشته شب بر بدن طلا کنند و صبح در حمام داخل شوند و بآبیکه دران شیح ارمنی پخته باشند یا بآب چقندر بشویند و بدن را بسبوس کوفته و آرد باقلا بمالند
و اگر قمل در سر و ریش تنها باشد مریض را قرص بنفشه دهند و طلای مذکور بر سر و ریش طلا کنند و سر را ببرگ آزاد درخت بشویند و مریض چشم را بپوشد تا چیزی
از ان بچشم نرسد و در بدن عارض نشود و بر بدن روغن گل و کافور بمالند **طبری** گوید که علاج قمل استفراغ بدنست بحسب وجوب قوانین آن از سن و مزاج و بلد
و فصل و عادت و صناعت و غیره تا بدن پاک گردد چه اکثر متاثر میشود قمل و منقطع میگردد تولد آن باین استفراغ و لازم پرهیز و انچه اطبای بیمارستانات
درین مرض دوای مستفرغ استعمال میکنند این حب ست ایارج فیقرا یکدرم سیسالیوس یکنیم درم خربق سیاه یکنیم دانگ افسنتین تخم کرفس هر یک دو درم
سکبینج در شراب تر کرده سه درم دارچینی دو درم همه را سائیده در شراب بسرشند و بر هر شربت آن یکدانگ هلیلهٔ زرد و یکدانگ سقمونیا مانند حب [illegible] نیم

و اطبا درین علت از اشیای مولد رطوبت و از جمیع فواکه منع میکنند سیما از انجیر و منع از انجیر نزد ابن سینا خطاست بهر آنکه او میگوید که واجبست صاحب اورا
استکثار انجیر زیرا که از قوت انجیر اخراج چرک از عمق بدن ست پس اگر از باطن مندفع شود غسل او از ظاهر بدن کنند و آنچه گفته اند که انجیر قمل پیدا میکند بهر آنکه او اخراج
چرک میکند پس لاجرم چون بجلد و مسام او برسد و آنجا پاک نکنند از ان قمل متولد گردد و اما چون انسان پاک بغسل بدن بود و استحمام نماید و تبدیل لباس
کند قمل پیدا نشود و هرگاه انسان لزوم پرهیز و استفراغ موافق کند و ادمان اکل انجیر نماید در بدن او چرک باقی نماند و بعد از ان از تولد قمل امین باشد و آنچه
بدان طلا میکنند اینست که بگیرند برگ خرزهره و حب الغار یک یک جزو مویزج دو جزو چرک نقره ربع جزو سیماب مقتول ثمن جزو همه را باریک ساییده در سرکه
حل کنند و حلق سر نموده طلای رقیق یکبار نمایند و اکثر حاجت او از ده بار زیاده نیفتد و گاهی در دو بار مفید نشود بسبب صعوبت خلط مولد او و یا بسبب
کثرت آن پس اعاده آن بدفعات کثیر نمایند و اگر نفع نکند بگیرند یک رطل سرکه و در ان پنج درم تخم کرفس و یکدرم میعه یابسه خوب بجوشانند و آنرا بر وعن گل
بر سر مالند و نزد استعمال این سرکه لازم ست که نگاه بمزاج مریض کنند پس اگر رطب باشد بغیر فکر استعمال آن نمایند و اگر مزاج دماغ او یابس باشد استعمال او
باحتیاط کنند و استنشاق آن بروغن بنفشه و روغن کدو و مانند آن کنند و بهترین چیزیکه در طلای این استعمال میکنند آنست که در مرض دیگر معروف
بقملة النسر مذکور میگردد و آن نیز علتی ست که عام بجمیع بدن باشد غیر آنکه اگر این در سر پیدا شود صعب باشد و سببش همانست که مذکور شد از احتباس
رطوبت و فساد آن غیر آنکه فساد چون عام گردد و اشتداد نماید در خلط و سوست باشد قمل متولد از ان بزرگ بود و گاهی نصف این قمل بسوی خارج
جلد بیرون آید و نصف او زیر جلد بماند پس بمیرد و این قمل النسر نزد ماست و قمل النسر مطابق قول دیگر اطبا در باب سموم مسطور گردد و علاج قمل بزرگ که
ذکر آن کردیم همانست که برای قمل مذکور شد و آنچه بدان بر جلد طلا میکنند حتی که قمل را هلاک مینماید و سر را از ان پاک میکند این طلاست بگیرند اقلیمیای فضی و ذهبی
هر واحد یکدرم مویزج پنج کبر پوست شجر آزاد درخت و برگ آن و میعه و برگ خرزهره هر واحد پنج درم کندش یکنیم درم همه را در سرکه بپزند تا مهرا شود و مثل حریره
گردد بر سر طلا کنند باحتیاط و مراعات مزاج دماغ مریض و در هر سه روز بشویند و یکشبانه روز راحت داده باز اعاده آن نمایند و حلق شعر او در هر سه روز یکبار
کنند و آنچه درین و در نوع اول در حرب نفع میکند آبهای شور و شبی و نطرونی و کبریتی ست که آنرا بنوشند و در ان نشینند و علاج شخصی بشرب آب کبریتی
بروغن بادام نمودم و صحت تام یافت و ابن ازرق علاج زنی در مارستان بصره باین طور نمود که شب و نطرون و نمک و کبریت در آب جوشانیده هر روز
یکبار بر سر او ریخت و آن زن حاق شد و موی سر او بعد حلق کثیف تر از اول روییده و حدوث این حالت در جمیع بدن ممتنع نیست لاسیما در بلاد حار رطب
گیلانی مینویسد که اکثر تولد قمل از کثرت خون فاسد میباشد پس اگر قمل در جمیع بدن بود فصد هفت اندام گیرند و اگر در سر بیشتر باشد فصد سر رود
کنند و غذای ایشان آنچه ملطف باشد بهتر ست و پرهیز از اغذیه غلیظه مثل ناطف و عصیده و هریسه و کرنب و نمکسود و امثال اینها واجب ست
و بسا ست که قمل فرو [illegible] برزد و آثار آن باطل میگردد باین تدبیر یعنی فصد و استفراغ و اصلاح غذا و ملازمت پرهیز و مویزج یا زرنیخ سرخ یا هر دو بزیت کهنه سوده
یا سرکه و زیت لطوخ سازند و یا فلفل بزیت و یا عصاره قسوس که آن عوسج ست بعسل و یا مغره بسرکه و یا قطران و یا زفت رطب بشب و یا عصاره
حب الغار و گاهی مویزج بسرکه سوده نفع کثیر بخشد و کبریت و زیبق قویترین ادویه برای قتل قمل ست لیکن زیبق بسیار قویتر ست و اگر با آن بوی کبریت
باشد قویتر گردد و ایضاً بگیرند خربق سفید و حرف و ترمس و در آب پخته بدان غسل کنند و ایضاً بکندش و کبریت و قمقام قمل کوچک ست که در بیخ ابرو یا
بیخ مژگان یافته میشود و دوای مخصوص برای او اینست که برگ غار و پوست بیخ درخت انار و دیگر ادویه که در ذیل علاج بهر آن مسطور شد بجوشانند تا مهرا
شود پس خرقه بر سبابه پیچیده در ان آب فرو برند و بر موی ابرو بمرات متوالیه بمالند و تعاهد قطع آن بسر سوزن در آفتاب نمایند بعده چند روز بیشانه یا
بناخن آنرا بیرون آرند که ازین تدبیر باندک سعی بریزد و اگر این کفایت نکند بگیرند یکحبه نوشادر و یکحبه سرگین سوسمار و ساییده بسرکه آمیخته بر موضع طلا کنند
بعد از ان اگر از کثرت استعمال ادویه و مالش موی ابرو بریزد بعد زوال این مرض روغن لادن و روغن غار استعمال کنند و بخطمی در حمام بشویند و سلمویه
امر بکندن موی ابرو وقت حدوث این مرض میکرد و چند روز بقطران طلا میکرد بعده ادمان بر شستن آن بآب گرم و عقب او مالش بروغن غار

و روغن لادن میتمود و صحت تام میشد و موی ابرو بهتر از اول می رویید و گاهی در معالجهٔ این مرض و در مژگان چشم چون در ان حادث میشد
بعد تنقیه غرغره بمویزج و عاقرقرحا و طلا بر موضع بانذک زهره کرگدن زیاده کرده میشود و نفع سریعتر میکند

امراض ظفر یعنی بیماریهای ناخن

داخس ورم گرم ست که در بیخ ناخن حادث شود با سرخی رنگ و سوزش و درد شدید و ضربان و تمدد قوی و بسا ست که بسبب آن ناخن ساقط گردد و درد او تا بغل و بن ران رسد و گاه بسبب شدت درد تپ آرد و گاهی متقرح شود و مؤدی بتآکل گردد و گاهی از متقرح او ریم رقیق بدبو سیلان کند و درین انگشت را خطر باشد و این ورم را در هندی ببهاری و بس گانهٹه و او نگل بیڑه نامند و سبب آن ریختن خون غلیظ ست بمنبت ناخن و انطاکی نوشته که داخس لفظ یونانی ست بمعنی او ورم اظفار ست و سببش یا تو فرادة ست یا علاج بالید و گاهی از خارج بود مثل ضربه **علاج** فصد باسلیق کنند و زلو بچسپانند و بعد نضج از مسهل صفرا تنقیه نمایند و مازوی سبز و سرکه در ابتدا طلا کنند و همچنین اسپغول با سرکه که در برف سرد کرده باشند نافع بود و وقتیکه درد شدید باشد بنج البنج و افیون بسرکه طلا نمایند و اگر این تدبیر فائده نکند روغن را بسیار گرم کنند و انگشت را دران نهند و اگر ازین هم تحلیل نشود ادویهٔ منضجه مانند تخم کتوچه و تخم کتان ضماد کنند بعده آنرا شگافته آنچه اندران باشد بیرون کنند پس مراهم مدمله را بکار برند **ادویهٔ مفرده و مرکبه** که داخس را نافع ست اگر اشنان را در آب خوب بجوشانند و از آتش فرود آورده انگشت داخس را دران فرو برند در چند مرتبه داخس را نضج دهد و درد ساکن شود و مجرب سوید یست و کذا ضماد آب چقندر و زیت خوشبو و موم بالخاصیت مجرب و ضماد خولان بگلاب و کذا زنگ آهن بروغن گل و موم زرد و یا بآب کشنیز تر و یا بسرکه و کذا صبر بشراب حلو یا بعسل برای متقرح و کذا آس سوده و موم زرد و روغن گل و کذا برگ زیتون بعسل و کذا رب السوس سوده و کذا برگ فراسیون بعسل و کذا شب سوده با آب سرشته و کذا کندش بعسل و کذا شیر انجیر و پوست انار که مجرب ست و کذا آب انار ترش بشحم و اغشیهٔ او بعسل پخته و کذا آرد عدس و آب انار ترش بشحم آن و کذا خاکستر چوب انجیر یا جمیز و پوست انار ترش و کذا دردی زیت بعسل پخته و کذا برگ انگور بستانی کوفته بشب آمیخته و کذا قنه و پیاز بریان و کذا آبگینه و جالهٔ عنکبوت سوده بروغن کنجد آمیخته و کذا افانید و خمیر آرد گندم و کذا بیخ حماض سوده خوب پخته و نیز کندر و صبر و کذا برگ مورد خشک و پوشیدن انگشتری طلائی و آو خال سرکه در ادویهٔ ضماد و نشر بیخ سوسن سفید یکدرم سمار العسل هر واحد نافع داخس ست **ضماد** جهت رفع داخس اقاقیا حضض گل ارمنی فقشاسته امیشا صندل سفید مساوی افیون خمس یکجزو بلعاب اسپغول و سرکه ضماد نمایند **دوای هندی** برای بس گانهٹه یعنی ورمیکه در انگشت پیدا شود کتهٔ سفید سهاگه الاچی خرد ناگرپان سندور هر یک دو ماشه ساییده بر انگشت بندند **اقوال حکما** شیخ الرئیس میفرماید که اگر حاجت بفصد و اسهال باشد بعمل آرند و از تلطیف غذا و تبرید آن چاره نباشد و لازم ست که در علاج این طریق سائر اورام جاری دارند اعنی در مراعات حال ابتدا و تزید و انتها و انحطاط چنانچه معلوم شده و اما ادویهٔ موضعیه او پس در ابتدا او واجبست که انگشت را در سرکهٔ گرم فرو برند چه جالینوس بیان نموده که آن برای داخس سخت سودمند ست و شک نیست که آن در ابتدا انفع ست و خصوصًا با سبوس یا پست جو و مرهم کافوری مرتب از کافور و چون افیون با لعاب اسپغول که در سرکه برآورده باشند بسرشند نفع بسیار کند و تضمید بمازوی سوده گاهی ردع او کند و همچنین چرک گوش و حضض گاهی از ریم کردن آنرا منع کند و ایضًا حضض نیک سودمند ست و کذا لک سماق و برادهٔ عاج و اقاقیا هر کدام که باشد بسکنجبین ضماد نمایند و همچنین مازو بعسل سرشته منع استحکام او کند و مدام در آب سرد بدارند و تسکین درد آن بافیون کنند که این عجیب ست و لعاب اسپغول جید نافع ست و یا بگیرند مازو و پوست انار ترش و توبال مس و انجیر خشک مساوی و بعسل یا برب انگور یا بجلاب سرشته بران بندند و نزدیک او روغن و رطوبت نبرند چون خوف تقرح کنند و اصل السوس را کنند سوده تنها و با غیر آن و حب الآس مطبوخ برب انگور گاهی ردع آن کند **دوائیکه** داخس را دور کند بگیرند صبر و گلنار و کندر و مازو بعسل آمیخته استعمال نمایند و دوا جیب نیست که بر مبردات قیام کنند و گاهی فرو بردن در روغن گرم کرده و صبر بران نجات بخشد و در زمانهٔ وسط کندر بسایند و بران نهند و یا زنگار آهن و ایضًا شونیز سوده و ایضًا لعابات ملینه و شحوم و همچنین قرص اندرون و موساس و چرک گوش قبل از ریم کردن آنرا نیکوست و هرگاه در نضج شروع کند تخم مرو و بزر قطونا

بشیر پخته بران نهند و در قرب انتها ورم کردن لازم ست که نمک را بسوزند و بزیت سرشته بران نهند که این تسکین درد آن نماید و هرگاه ریم تمام گردد بشگافند
بنشتر لطیف صغیر دهند تا آنچه دران باشد بیرون آید و هنگام اخراج مادهٔ آن بقوابض مثل عدس و گلنار و گل سرخ و مثل پست کنار و پوست سیب و پوست بیخ عروق
ضماد کنند و بعد ازان آرد ترمس بعسل و هرگاه قرحه گند صبر از افضل علاجات او بود و همچنین گندر و زرنیخ و مرهم زنگار مخلوط بمرهم سفید اب و انزروت و آنرا بجرقه
در شراب ترکرده بپوشند و لازم ست که در هر وقت گوشت را از ناخن از هر طرف جدا کنند و ناخن را که در گوشت بخلد قطع نمایند مرهم جید که آنرا ابوس ذکر کرده
بگیرند زاج سوخته و گندر یک یک جزو زنگار نصف جزو بعسل سائیده استعمال کنند **و ایضا** مرهم باین صفت بگیرند پوست انار ترش و مازو و توبال مس
و زنگار مس و در عسل آمیخته طلا کنند و بربندند و بر موضع آب و روغن نرسانند و گاهی وقت خوف تاکل احتیاج باستعمال فلنقیفون مرتب از زرنیخ و زاج
و زنگار و آهک افتد که این تخفیف آن کند و چیزی افضل ازین نیست و چون از داخس متقرح ریم سیلان کند داغ دهند یا قطع کنند تا ضرر آن در تمام
انگشت عام نگردد طبری گوید که چون ابتدا نماید فصد و تنقیه بمسهل و تعدیل مزاج بماء الشعیر کنند بعده بیخ ناخن را بموم روغن نرم سازند و هرگاه
نرم شود و ریم خارج گردد و اگر دران باشد حنا را در سرکه که اندران مازو ترکرده باشند سرشته بربندند و بالجمله تقویت آن موضع بادویه که دران برودت و قبض
باشد مثل ماش و مازو و خرنوب کوفته بسرکه پخته باید کرد و بعضی گفته اند که ضماد از بزرالبنج و اندکی افیون آنرا نفع میکند و هرگاه درد زائل شود و ورم
باقی ماند تحلیل آن بضماد اسپغول در سرکه پخته نمایند و ازین طریق تجاوز نکنند و آزوده ائیکه معالجه بدان بعد تنقیه بفصد و مسهل میکنند اینست که بگیرند
تخم کتان و کوفته در سرکه بپزند پس آرد جو و زردی بیضه آمیخته باهم بزنند تا نرم شود بربندند که درد زائل شود و صلابت تحلل پذیرد اگر دران باشد و آنچه
در داخس تجربه کرده ایم اینست که چکتی دنبه شگافته یکروز بران بندند و بعد ازان نان جو در آب ترکرده باندک گنجد باریک سوده بربندند که این ازالهٔ درد
و تحلیل ورم نماید و از معالجات او اینست که دائم این بکار برند بگیرند برگ خبازی و برگ خطمی و برگ بنفشه هر واحد یکمشت و همه را بجوشانند تا مهرا شود و از آتش
فرود آورند و بگذارند تا نیم گرم بماند پس دست را دران نهند و ساعت زمانی بران صبر کنند بعده بگیرند همان برگهای جوشیده و بفشرند و باریک سوده بران
اندک افیون و قدری بزرالبنج انداخته بر انگشت که دران داخس باشد ضماد کنند که این نافعترین اشیا برای اوست پس اگر بعد زوال درد صلابت یا غلظ
باقی ماند لعاب اسپغول و لعاب بزرکتان گرفته بران اندک خطمی انداخته بر تمام موضع ضماد سازند که این تحلیل صلابت او و ازالهٔ الم او نماید **ابن الیاس**
گوید که هر صبح جلاب از عناب ده عدد آلوی سیاه ده عدد تخم کاسنی سه درم و از شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر دهند و شربت بنفشه ده درم
ترنجبین ده درم بیاشامند و اگر با آن تپ نباشد غذا مزورهٔ ماش بمغز بادام و اسفاناخ سازند و فصد باسلیق کنند و خون بقدر قوت و حاجت بر آرند
و تنقیهٔ بدن بمطبوخ فواکه و نقوع شمش کنند و دست را در برف و آب سرد بدارند تا خدر شود یا دست را زیر حرارت خفی برآز آب سرد بدارند و در ابتدا زنگ
آهن و توتیا و گل ارمنی و مازوی سبز خام بسرکه کهنه طلا کنند و یا پیاز بروغن پخته بران نهند تا نضج و انفجار یابد و آنچه اندران باشد تحلل یابد و اگر
بذاته منفجر نشود و ببینند که ریم جمع شده بشگافند و ریم بیرون آرند پس علاج بمراهم مدمله سازند انطاکی گوید که اولا ردع ماده بمازو و سرکه و زنگ آهن
کنند بعده اگر عده و حمی حاصل شود فصد در خون معین کنند و شرب نقوع صبر با هلیله در صفرا و یا تمرهندی بماء الشعیر در هر دو والا ضمادات مع
ترک تناول مثل لحم و حلاوات کفایت باشد و بهر حال لطوخ او بآرد اسپغول و بزرکتان با سرکه یا بچکتی دنبه و مویز و یا بیضه و زعفران و عصفر و آب
بود تا ماده را جمع کند و اگر باین ادویه منفجر نشود با آلهٔ شکاف دهند و هرگاه بشگافد بآهستگی بفشارند و بران ادویهٔ جاذبه بچسپانند که آن به شود
و آنچه تبرید او ببرف گفته اند نیکوست اگر بمحض از حرارت باشد و الا بسبب مفسد گردد و داخس در پای نیز میباشد و از ضمادات جامعه میان ردع و تحلیل
بزرالبنج و افیون بآب کشنیز تر ست و کذا پوست انار ترش و خاکستر چوب آن و صبر و حنا **ایضا** در زنبیه مینوسد که اگر تپ عارض شود فصد
واجب بود بسبب دلالت او بر خبث ماده و ماء الشعیر بسکنجبین یا بشربت ورد و نقوع آلو و عناب بنوشند و بر محل آن مازو و صبر و حنا بعسل اگر
تپ نباشد والا بسرکه طلا کنند و زنگ آهن ایضا و موم بآب چقندر و زیت و اگر تحلیل نشود در روغن گرم فرو برند و یا تحلیل بمویز منقی بچکتی دنبه

وزعفران کوفته نمایند و کذا خمیرهٔ گندم بزیت و آز مجربات شیخ انار بنمک در دردی شراب ضماد کردنست وزفت بروغن گل و حنا بگدازند و لطوخ کنند و نیز صابون را تراشند و با اسپغول و برگ کتان سوده آمیخته و بزیت و آب بجوشانند تا آنکه مرهم گردد و بدان لطوخ نمایند هر خراج را از داخس و غیره منفجر کند و مجربست ابن نوح گوید که برز قطونا مضروب بسرکه ممزوج بآب طلا کنند و بران خرقهٔ مبلول بآب بپوشند و هرگاه گرم شود تبدیل آن نمایند و اگر بدین تسکین نیابد احتیاج بانضاج آن افتد و دران وقت برگ سرو در شیر خر ساییده یا دیگر ادویهٔ منضجه ضماد کنند و اگر بیخ همه ناخن در گیرد و ناخن ساقط شود بدان بازی نکنند تا آنچه بروید کج نشود و محمد زکریا گفته که چیزی موافقتر برای داخس از مرهم سفیداب بمرداسنگ و کافور و افیون ندیدم مصنف

اقتباس گوید که بعد فصد باسلیق و گرفتن خون وافر بریشم ماهی بآب کشنیز سبز حل کرده بیخ سرد نموده ضماد کنند که درد و ضربان و ورم را نافع ست خصوص ضماد در ابتدا و چون کهنه گردد و درد شدید باشد باید که تنقیهٔ بدن بمطبوخ افتیمون اهلیلجی فواکهی علوبخان کنند و یا ماء الجبن بشیر خشت و ترنجبین و گلقند و شربت آلو بخارا دهند و جهت تسکین درد بزر البنج و بیخ تفاح و برگ کتان و افیون و حب کاکنج و عنب الثعلب ضماد نمایند و گذاشتن انگشت در زردهٔ بیضه در یکساعت تسکین درد و تحلیل ماده نماید و از مخترعات فقیر ست و من بارها چنان کردم که در ابتدای ظهور مرهم دخلیون بر انجا گذاشتم و بعده پارچه اندکی ریشم دران ظاهر شد بپارچه پاک کرده تلچهٔ خرگوش با آب لوف نشانیدم در روزی سه چهار مرتبه تکرار کردم درد و ورم بهمین تدبیر در یکروز بتمامه زائل شد و در روز دوم محل زخم بحال خود آمد

طلقیه

مرضی ست که ناخن مانند ابرک سفید و براق شود و بادنی سبب بشکند بسبب استیلای یبوست بران و سببش قلت خونست بجهت ضعف جگر و یا نقصان غذا و یا فساد آن و نشف رطوبات بحرارت خارج از اعتدال و بقول انطاکی سبب آن سردی و خشکی ست که کثیف و حبس کند علاج بعد از نضج تنقیهٔ سودا بمسهل آن کنند و ماء الجبن بنوشند و روغن بادام یا چربی بر بمالند و بهر نوع مرطبات بکار برند و بقول بعض متاخرین نضج بلغم بماء الاصول و تنقیهٔ بدن بایارجات بکار کنند و حب السمنه و مغز بادام تلخ و مغز جوز هر واحد یکتوله در سه بز سه توله موم یک نیم توله گداخته آمیخته ضماد کنند طبری گوید که ماء الاصول پانزده روز بنوشانند پنج روز بگلقند و بجز و دسکنجبین و پنج روز بروغن بادام شیرین و هرگاه در قاروره نضج ظاهر گردد تنقیه بمطبوخ افتیمون که در مالیخولیا بکار آید باید کرد و لزوم تناول اطریفل کبیر و صغیر حسب مزاج و فصل کنند و طعام او از اسفیدباجات یا بچه مرغاله یا زیرباجات و بچه ماکیان و یا مثل زیرباجات و مزورات بماش و کدو و اسفاناخ و مانند آن سازند و بگیرند زوفای رطب یکجز و حب المحلب نیم جز و مغز بادام شیرین دو جز و باریک ساییده اندک چربی گرده بز تازه انداخته حل کنند تا مثل مرهم گردد بر ناخن ضماد کنند و ببندند و از آب سرد و از گل و سرکه و ترشیها احتیاط نمایند تا ده روز و در هر شبانه روز یکمرتبه بکشایند و ضماد را تازه نمایند و هر قدر که ناخن دراز گردد بتراشند بعد از انکه در آب گرم ساعتی بدارند و بعد چهل روز باین تدبیر نرم شود و برنگ طبیعت خود رجوع کند و طلقیه از ان زائل گردد ابن الیاس گوید که هر صبح مطبوخ اصل السوس و بادرنجبویه هر واحد سه درم با گلقند شکری ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ نخود و مغز تخم قرطم دهند و هرگاه نضج در قاروره پدید آید تنقیهٔ بدن بحب صبر یا ایارج یا بمطبوخ افتیمون کنند و بعد تنقیه بزوفای رطب ضماد نمایند و یا بگیرند چربی بط و مرغابی و بز و مغز ساق گاو در روغن بنفشه و روغن تخم قرطم و از ان موم روغن ساخته بر ناخن ضماد کنند و یا حب المحلب با چربی بز کوفته ضماد سازند خجندی گوید که علاجش نوشیدن ماء الاصول یا شربت اصول و مطبوخات از اصل السوس و گاوزبان و بادرنجبویه بگلقند ست و تغذیه بنخوداب از لحوم خفیفهٔ فاضله و تا ظهور نضج برین مواظبت نمایند پس تنقیه بحب ایارج یا بمطبوخ افتیمون کنند بعده تضمید بشحوم لطیفه مثل پیه ماکیان و غیره سازند انطاکی گوید که شربت اصول بگلقند شکری صبح و شام بدهند پس همچنین طبیخ افتیمون مع ملازمت فرو بردن ادویه و روغنهای نیمگرم و قیروطی معمول از موم و روغن کنجد و سفیدهٔ بیضه و لعاب اسپغول پس اگر سخت گردد لازم بروغن کنجد و روغن بادام و لعاب حلبه شربا و تمریخا [illegible] نمایند

برص اظفار

آنست که بر ناخن داغ سفید مانند برص ظاهر شود و سببش رطوبت لزج غلیظ فاسد ست که زیر ناخن بایستد و این سریع الزوال سهل العلاج ست

علاج بعد از نضج تنقیهٔ رطوبات غلیظه از مسهل بلغم کنند و بعد آن صمغ پسته و خاکستر سم بز و بیخ نی و زرنیخ و دبق با سرکه ضماد نمایند و گویند که ضماد سفر تخم زیتون و آرد نخود سرخ و پیگا و وکذا اقفر الیهود و کذا دردی خمر و راتینج و کذا از زفت رطب و موم زرد مساوی وکذا از زرنیخ زرد و زفت رطب وکذا گوگرد و ملک البطم وکذا امیران وکذا اشب یمانی و برگ کبر و عسل وکذا حرف بعسل و موم و بزرکتان سوده وکذا زفت خشک و مثل او موم زرد و ضماد و شرب قطر اسالیون هر واحد قالع سفیدی ناخن ست **شیخ** میفرماید که بگیرند جوز السرو و کوفته بسرکه و آرد و خصوصاً آرد ترمس مساوی آمیخته ضماد کنند که قلع برص کند و همچنین بزرکتان بحرف وکذا لک دردی سوخته بزرنیخ سرخ و راتینج آمیخته و زفت رطب درین باب عجیب ست خصوصاً بزرنیخ سرخ و با جوز السرو و خری السمک عجیب بالغ النفع ست و ایضاً بیخ حماض بسرکه طلا کردن **طبری** گوید که اگر در بدن فضول باشد سبیل او آنست که بمطبوخ موافق یا معجونی که دران ایارج و غاریقون و تربد و سقمونیا افتد تنقیه کنند و امر بغرغره نمایند و مصطکی بخایند و لعاب دهن بریزند و غذا لحوم حملان بریان و قلیهٔ ناشف یا فروده ناشف مثل نان بزیت بریان کرده و بیخ چقندر مطنجن و مری مالح و سرکه و مانند آن سازند و بگیرند زفت رطب یکجزو و علک الانباط یکجزو و باهم آمیخته بران اندک خاکستر سم بز و بیخ نی کوفته بیخته اندازند و بر ناخن بدفعات متواتر ضماد کنند و در هر سه روز تجدید ضماد نمایند بعد ازانکه در حمام داخل کنند و آنرا بشویند و گاهی علک الانباط تنها بروغن زیت حل کرده استعمال مینمایند و ایضاً زیت تنها استعمال میکنند و گاهی بیخ نی سوخته با خاکستر چوب انگور و سرکه جوش داده ضماد مینمایند **صاحب کامل** گوید که بگیرند گوگرد زرد و زرنیخ سرخ مساوی و باریک سائیده بسرکه سرشته بر ناخن طلا کنند و یا بگیرند دبق و زرنیخ هر واحد یکجزو و ذراریح ربع جزو و ثافسیا نیم جزو و همه را باریک سائیده بسرکه کهنه سرشته بر ناخن نهند و یا بگیرند حلبه و بزرکتان و باریک سائیده بسکنجبین سرشته بر ناخن طلا کنند **ابن الیاس** گوید که علاجش تنقیهٔ بدن از اخلاط بلغمیهٔ غلیظه بحب ایارج یا بمطبوخ تربد ست بعد ازان بگیرند ذراریح و دبق مساوی و کوفته بیخته بسرکه کهنه سرشته بر ناخن ضماد کنند و یا بگیرند دردی سرکه کهنه و زرنیخ و بدان ضماد نمایند و یا بگیرند بیخ نی فارسی سوخته و خاکستر سم بز و ثافسیا مساوی و کوفته بسرکه کهنه سرشته بدان ضماد سازند **جندی** گوید که بگیرند علک البطم و زفت رطب و خاکستر سم بز هر واحد اندکی و دو سرکه خمر آمیخته ضماد کنند **دیگر** زرنیخ راتینج ذراریح ثافسیا هر یک قدری بسرکه خمر آمیخته ضماد نمایند **دیگر** جوز السرو ترمس راتینج گرفته ازان ضماد سازند **انطاکی** گوید که علاج آن مثل برص ست و مخصوص آن ضماد زرنیخ سرخ و زفت بحنا ست بعضی گویند که زرنیخ سرخ و جوز السرو برابر در سرش آمیخته ضماد کنند وکذا زرنیخ و راتینج بزفت تر سرشته نفع دارد و یا زرنیخ زرد بعسل سرشته طلا کنند و یا شحم بط و آرد حلبه و صمغ بلوط ضماد نمایند و زفت رطب بدفعات بسیار طلا سازند و شب یمانی بعسل سرشته یا ذراریح بسرکه سرشته وکذا ثافسیا بدبق و یا دردی سوخته و راتینج ضماد کنند

جذام اظفار و تعقف آن

جذام اظفار عبارت از غلظ و اجتماع ناخن ست و تعقف اظفار تشنج و بازگشتن و خم شدن ناخن باشد و گویند که در جذام اظفار ناخن از غایت خشکی مثل استخوان پوسیده گردد که بخراشند ریزه ریزه گردد و این مرض در اکثر از انصباب سودای احتراقی زیر جلد عارض شود و کم ست که این بدون ظهور قوبای سوداوی در بدن حادث شود و این دلیل ردیست منذر بجذام بود بلکه آن جذام ست غیر آنکه این در جمیع اعضا و جمله بدن نباشد و شیخ میفرماید بسا ست که سبب این قاطعی باشد که ناخن را عارض شود و هرگاه ارادهٔ روییدن جسد کند و بدان رفق نکنند و از مس کثیر اشیای سخت حفظ آن ننمایند و الم رسانند پس ناخن جدید بر شکل ردی برآید و در پیدایش خود برین شکل استمرار نماید **علاج** بروغنها و مغز ساق گاو و موم و روغن و مرهم داخلیون و چربی ماکیان و بط و بز و مانند آن بمالند و دردی یوزه نیز مفید بود و چون ملایم شود بکارد بخراشند تا بر شکل طبیعی آید و اگر این تدبیر بعد از تنقیهٔ سودا و ماء الجبن کنند نافع تر باشد و ایضاً بعد تنقیه بفصد اکحل و شرب ماء الجبن بکرات و مرات مرهم باسلیقون و رسل و کافوری استعمال کنند و گویند که ضماد بزرکتان و موم و عسل و کذا حلبه وکذا برگ کیکج وکذا صمغ بطم نافع تشنج اظفار ست و بقول اهل هند برای درشتی و ناهمواری ناخن هرتال و مویز هر دو باریک سائیده طلا کردن مفید ست و یا سکه سیش بر ناخن ضماد کنند پس چوب آکه بسوزند و دود آن بر ناخن رسانند **اقوال جهره** شیخ الرئیس مینویسد که انچه سببش سودا باشد

از تنقیهٔ او چاره نباشد اگر عام ببدن باشد و همه ناخنها همچنان شده باشند و اصلاح غذا برای آن از اوفق اشیاست و کسیکه بر شیر بز و روغن مجد
ادمان نماید اظفار او مستوی گردد و اگر سودا مختص بیک ناخن باشد واجبست که علاج بمعالجات موضعیه کنند و از معالجات موضعیه برای آن اوست
که ناخن را نرم کنند و آنرا برای خراشیدن و همواری مهیا سازد مثل استعمال آهک و زرنیخ بران پس آنچنان گردد که بکارد خراشیده شود هر قدر که خواهند
و همچنین کثرت تضمید آن بثفل بوزه که این برابر کردن آن آسان کند و همچنین اگر احتمال آن کند موم بمالند و آنرا هموار سازند و صمغ سرو ضماد نیک
برای نرم کردن اوست و ایضاً بزرکتان برای تشنج آن نیکوست و چربی میش اگر چند روز بران بهند و بگذارند آنرا نرم کند و اگر نرم نشود چند بار اعادهٔ
او کنند تا آنکه نرم شود و آمادهٔ همواری گردد طبری گوید که علاج آن فصد باسلیق ست و استفراغ بمطبوخ افتیمون و اصلاح خون او و تسکین حرارت آن
با غذیهٔ محموده مثل بچهٔ ماکیان و شوربای ماکیان و بیضهٔ نیمبرشت و مانند آن و کسی را که این علت ظاهر شود امر بخوردن کاسنی کشیر بسرکه و خوردن
کاهو در بعض اوقات سکنجبین و از خوردن عدس و پیاز و سیر و هر انچه خون او را فاسد و متغیر گرداند اجتناب نمایند و لزوم تناول اطریفل کبیر کنند و در بعض
اوقات تناول جلنجبین صرف آنرا انفع کنند و ناخن را موم روغن مغسول بمغز ساق گوزن ضماد کنند و اگر یافته نشود مغز ساق گاو گیرند و دائم بعمل آرند
پس اگر ناخن بطول ابتدا کند بدانند که علاج قبول کرد و اگر دراز نشود و دران رقت و ملاست ظاهر نگردد اعادهٔ استفراغ نمایند و رو بمزورات صرف کنند
و از جماع منع فرمایند مجوسی گوید که ادمان طلا بروغن بنفشه در موم گداخته باید کرد و بالزوم مرهم داخلیون محلول بروغن بنفشه و روغن بادام شیرین کنند
و ضماد ناخن بمصطکی در روغن بان حل کرده بمویز منقی سرشته بعمل آرند جرجانی و ایلاقی گویند که اگر بسبب خشکی بود علامات و اسباب آن بران گواهی دهد
تدابیر مرطبه باید کرد و هر صبح شیر تازه بخورند و روغن بادام خوردن هر صبح با قدری شکر یا اندکی سکنجبین سود دارد و ناخن راست شود و تخم کتان و پیهٔ گوسفند
گداخته نهادن و چند روز بسته داشتن تشنج را ببرد و ناخن را نرم کند و اگر بسبب غلبهٔ سودا بود اول تنقیهٔ بدن بانواع استفراغها نمایند و تبدیل مزاج کنند
و ماء الجبن بکار برند و ضماد مذکور بنهند ابن الیاس گوید که فصد باسلیق کنند اگر بدن از خون سوداوی ممتلی باشد بعد ازان تنقیهٔ بدن بمطبوخ
افتیمون یا بحب آن کنند و اغذیهٔ محموده حسن الکیموس مثل شوربای لحوم حملان و ماکیان و تیهو و دراج خورند و از اغذیهٔ غلیظهٔ مولد سودا
حذر کنند و دیگر بند چربی بز جوان و پیه بط و مرغابی و مغز ساق گاو و موم صاف و روغن بنفشه و ازان موم روغن ساخته بر ناخن ضماد نمایند

تشقق اظفار و تقشر آن

یعنی شگافتن ناخنها پس آنچه از تشقق اظفار در طول از طرف سرهای او بود و از ان اجزای تیز سر برآید و بگوشت بچسبد و ایذا رساند آنرا اذان الفار
و اسنان الفار نامند و سبب این اعراض غلبهٔ یبوست بر بدن و انصباب خلط سوداویست علاج مثل جذام اظفار علاج کنند و ایضاً اگر از
خوردن گل و غیره مسددات جگر ناخنها از هم پاشیدن گیرد تخم کاسنی گل سرخ شاهتره هر یک شش ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده صاف
نموده شیرهٔ مغز بادام مقشر شیرهٔ تخم خشخاش شیرهٔ خیارین هر یک چهار ماشه نبات یکنیم توله داخل کرده بدهند و مالیدن حرام مغز بر روغن کنجد تازه
عجیب ست و کذا اسفندروس سوده بروغن بادام بر آتش قوام نموده از مجربات ست و یا سرکه یکحصه در روغن کنجد دو حصه بجوشانند و دران قدری [illegible]
انداخته بگدازند و چون مثل مرهم شود طلا نموده باشند شیخ میفرماید که درین باز تنقیهٔ بدن باستفراغ خلط سوداوی اگر غالب باشد چاره نیست و ادویهٔ
موضعیه اینست که سرشیر بنمک طعام و دردی سرکه ضماد کنند و یا پیاز عنصل بریان خصوصاً بروغن کنجد طلا نمایند و یا بزرکتان و حرف بعسل ضماد
کنند و بربندند و حرف و نمک هر دو سوده آنرا انفع کنند و اجزای باریک را قلع نماید و یا بسرشیر و سرکه و یا بسرشیر و نمک و دردی شراب طلا سازند و این جرب و تقشر را
نافع بود و همچنین مصطکی بنمک جریش گداخته طبری گوید که علاج تشقق اظفار در عرض ترطیب بدن با غذیهٔ مرطبه و نوشیدن مریض ماء الجبن
و لزوم آبزن و حمام و منع او از جماع بالکل و امر باستنشاق روغن بنفشه و روغن نیلوفر و روغن کدو ست و چیزیکه بدان ناخن را ضماد کنند اینست
که مغز بادام با تخم خطمی سوده بشیر تازه یا بشیر زنان حل کرده ضماد سازند تا آنکه ناخن دراز گردد پس تطع کنند و اما تشقق اظفار نزد سر آنها که آن معروف

باشنان الفارسست و این از قلت موافقت هوا با آن و یبس مستولی بر غذای آن بود و علاجش تضمید بجلد الیه غنم ست و حفظ او از هوا و ترطیب بدان آن و خراشیدن بسوهان اندک اندک هر روز تا آنکه از ان شقاق زائل شود بعده لزوم او حب المحلب بمغز بادام شیرین و مغز پنبه دانه سوده بلعاب اسپغول حل کرده و تجدید او هر روز دو بار و علاج این و علاج شقاقیکه در عرض بود واحدست و بالجمله دانستن این امر واجب ست که شقاق ناخنها و استیلای تقشف بران نمیباشد مگر از یبس خون و غرض طبیب در علاج او اصلاح مزاج و تبدیل آن و لزوم مریض بر تنقیه با دویهٔ مخرج سودا و رطوبت فاسده اگر بدان مریض ممتلی باشد و بعد تنقیهٔ بدن حقنه بروغنها و آب کلهٔ پاچه مطفر و شرب لعابات بسیار نیکوست **ابن نوح** گوید که علاجش اسهال سودا و ترطیب مزاج ست و ناخن را بنمک جریش و مصطکی باهم سرشته ضماد کنند و یا تعاهد غسل او بنمک کنند و خاصةً وقت قطع کردن آن و یا بشحوم و مخها و روغنها و موم ضماد کنند **ابن الیاس** گوید که تنقیهٔ بدن از اخلاط سوداوی بمطبوخ افتیمون یا بمعجون نجاح کنند و ترطیب مزاج بدن بعد تنقیه بماء الجبن مع سکنجبین ساده نمایند و غذا مزورهٔ ماش و نخود و مغز بادام و اسفاناخ و لحوم ماکیان و بزغاله و حملان دهند بعده بچربی بط و بزرولعاب بهدانه و لعاب اسپغول بر ناخن ضماد کنند و یا بسر یش و سرکهٔ کهنه ضماد نمایند و یا بگیرند دردی سرکه و زفت و میعهٔ سائله و بدان ضماد کنند

تقلع اظفار و تقصع آن

یعنی برکنده شدن ناخنها و تجدب آن اگر بسبب زیادتی رطوبت مسترخیه و حسب استرخای سر انگشتان باشد و بواسطهٔ آن ناخن از جای خود جدا گردد تا متقصع شود حسب زیادتی استرخا و کمی آن علامتش آنست که با وی درد نباشد و اگر بسبب حدت خون باشد که بیخهای ناخن را فاسد کند چنانچه در داحس میشود علامتش اینست که با آن خلش و درد بسیار با قلق بود و **خجندی** گوید که این در اکثر از اسباب خارجی مثل ضربه و سقطه یا عقب عارض میشود و **انطاکی** گوید که سبب تقلص و استرخای ناخن استیلای ماده بر ناخن ست پس منقلب شود یا مسترخی و گاهی منقلع گردد **علاج** آنچه از استرخا بود علاجش مانند علاج استرخای مطلق و فالج کنند به تنقیهٔ بدن از بلغم و جز آن و اوبان علاج استرخا زائل کند و آنچه از حدت خون باشد علاجش بعلاج داحس کنند و فصد باسلیق و حجامت ساق و مسکنات حدت خون بعمل آرند **طبری** گوید که آنچه بسبب او رطوبت باشد تنقیه باین معجون کنند ایارج فیقرا افسنتین هر یک نیم درم غاریقون تربد سفید هر واحد دو دانگ گل سرخ رب السوس هر واحد یکدانگ کوفته بیخته سه طسوج سقمونیای مشوی آمیخته بعسل بسرشند و بعد بپرهیز با آب نیمگرم بخورند و بعد از ان ایارج فیقرا با آب مطبوخ شبت و ترب و عسل و سکنجبین دو روز متواتر نمایند و چون احشا پاک گردد بموم روغن آنرا چرب کنند و اگر از حدت خون باشد علاجش فصد هر دو صافن و نهادن محاجم بر ساقین و لزوم شربت عناب و ماء الشعیر ست و تسکین حدت خون بکاسنی و سرکه دکاهو و حدی و ماهی مار بای تازه بروغن بادام بریان کرده و مانند آن باید کرد و اگر با تقلع اظفار دموی تغیر در چشمها باشد آن منذر بجذام بود و اگر این بگزیدن مار یا هوام دیگر باشد علاجش همانست که درباب سموم آنها بیاید **ابن الیاس و خجندی** گویند که اگر با آن ورم و درد باشد فصد باسلیق کنند و اخراج خون بقدر قوت واجب نمایند و برگ مورد و گلنار باریک سائیده بر ناخن ضماد کنند و یا آرد گندم بروغن زیتون سرشته ضماد سازند و یا بگیرند گوگرد زرد و با مغز ساق گاو و پیه بز جوان سائیده بر ناخن ضماد کنند و آئین طلا نیز نافعست آرد گندم کبریت زرد نیم جزو با چربی بز سائیده ضماد کنند **انطاکی** گوید که علاجش تنقیه بفصد و غیره است و بوضعیات مصلح اطراف مثل موم و زفت و صمغ و مازو

احتقان دم و موت آن تحت ظفر

یعنی بند شدن خون و مردن و منجمد گردیدن آن زیر ناخن سببش گشادن شعبهٔ رگی زیر ناخن ست بسبب ضربه یا کثرت خون و مانند آن پس خون از آن بیرون آمده زیر ناخن محتبس و منجمد گردد **علاج** هر روز چند مرتبه آن ناخن را از دهن بمکند و آرد باقلا و سرطان نهری و زرنیخ ضماد نمایند و یا قطران با زرنیخ ضماد کنند **شیخ** میفرماید که علاج آرد مخلوط بزفت کنند و بدان ضماد نمایند و اگر کفایت نکند بلکه احتیاج بعمل دست افتد باید که ناخن را باهستگی

شق مورب باله تیز دهند تا خون از زیر آن برآید و اگر ازین ناخن منقلع گردد خون را سائل کنند و ناخن را بر ما تحت او بآهستگی بچسپانند تا وقایه گردد
و درد نکند بعده رعایت تا چند روز نمایند و اگر در انجا زرداب باشد ناخن را بکشند و یا بر فوق شق نمایند و رد کرده بر بندند و گوشت را نخراشند
که درد عظیم بزرگتر از داحس هیجان نماید بلکه بدان بپوشند و بر ناخن آب و روغن نیمگرم بریزند و در آخر مرهم باسلیقون نهند طبری گوید که علاج جرح
فصد ست و تضمید باین ضماد بگیرند سرطانات نهری و صاف کرده با زرنیخ سرخ بیزند بعده بر ناخن نهند که این خون را زائل کند و طلای آن بزرنیخ سرخ تنها
این عمل کند و اگر بدن مریض ممتلی باشد استفراغ بادویهٔ موافق مزاج او و اصلاح غذای او آنرا انفع کند بعض متاخرین ذکر کرده که چون حشیشة نامیثا بسرکه بیخته
بر ناخن طلا کنند آن خون محتبس البته تحلیل کند مؤلف اقتباس منیه گوید که آرد کرسنه و زفت و سرطان نهری در سرکه بپخته ضماد نمایند بتر است و ببول شسته تخم جرجیر در سرکه طلا نمایند نافع بهست

صفرت اظفار یعنی زردی ناخن

سببش قلت خون و استیلای صفرا است علاج تخم جرجیر در سرکه ضماد کنند و تقلیل صفرا نمایند بمسهلات آن و بعد تنقیه ضماد از طحلب و برگ بید و کشنیز سبز تر
نافع ست و پیه بز و مسکه تنها تنها هم نافع بود شیخ میفرماید که مازو و شب سوده بچربی بط و یا بزهرهٔ گاو سرشته ضماد کنند و یا تخم جرجیر را باریک ساییده بسرکه سرشته
انطاکی گوید که علاج این مثل یرقان ست و ضماد تخم جرجیر و قطران باین مخصوص ست خضرت و خضرت اظفار علاج تیرگی و سبزی ناخنان بقول انطاکی طلای
تخم کرفس و زیت ست مع تنقیه ماریک شدن و فرو نشستن ناخنها سببش یبوست بود علاج برگ حنا در روزی هفت مرتبه بلکه
زیاده ضماد نمایند و تخم حنا نه ماشه با شیر بز یک پیاله تا چهل روز دهند و همچنین ضماد برگ گلاب و تخم کاسنی و کذا گل سداگلاب و برگ آن تا صحت
حاصل شود و مار البجبن دهند و بالائی شیر بران مالند و دیگر اضمده مرطبه نهند

رض اظفار

یعنی کوفته شدن ناخنان علاج در ابتدا برگ مورد برگ انار آرد گندم با روغن گل ضماد کنند بعد ذ بچربی بز و اندک کرنب ضماد سازند و بهتر آنست که اول
فصد کنند و برگ انار و پنبهٔ باغی هر واحد یکتوله زرد چوب زعفران هر یک سه ماشه آرد گندم دو توله بروغن بریان کرده بر بندند همان وقت تسکین درد نماید و همچنین
برگ سرو و سنبهالو و سیدهٔ گندم هر واحد یکنیم توله زرد چوب هفت ماشه بروغن گل و بقول جالینوس اگر پارچه را با نیل زنگ کنند و بر ناخن به پیچند و بالای آن چند روز
بول کنند در دفع درد و ورم بسیار نافع بود شیخ میفرماید که اولا صرف برگ آس یا برگ انار نرم سوده ضماد کنند بعد ازان ملینات پس اگر سرهای عصب منتهی بسوی
ناخن را انتشار حادث شود بران شحوم معروفه و قیروطیات لینه استعمال کنند جرجانی و ایلاقی گویند که درد ناخن و کوفته شدن آن برگ مورد و برگ سرو تر
کوفته ضماد کردن سود دارد و انار نارسیده در شراب پخته سود دارد و اگر کوفتگی قوی بود زیره و مغز جوز با آن بیامیزند که صواب بود و جوز السرو و ابهل کوفته سود دارد
و مغز پسته پخته و کوفته نفع دارد و پیه مرغ و پیه بط و پیه گرده بز با سرگین بز کوفته و سرشته یا با سرگین گاو ضماد کردن نافع ست و اگر کبود شده و خون دران
مرده باشد آرد گندم با زفت بسرشند و ضماد کنند صاحب کامل گوید که آرد گندم بزیت سرشته ضماد کنند و یا گیر اندک کبریت و باریک ساییده بچربی بز
سرشته بناخن لزوم آن نمایند انطاکی گوید که هرگاه ناخن کوفته شود آنرا ابتدا از ضماد آس بمغز محلب و لادن چیزی نیست و این همه با تنقیه باید

انتفاخ و حکهٔ اظفار

یعنی بر دمیدن و خاریدن ناخنان علاج بآب دریای شور دائم بشویند و یا بآبیکه عدس و کرسنه دران جوشانیده باشند بشویند و بلبوس
و زفت و انجیر مطبوخ مفرد یا مرکب ضماد نمایند و در خارش بروغن گل چرب داشتن نیز سود دارد ابو منصور گوید که در جرب و تقشر
ناخن بسرکه و شونیز طلا کنند و یا بنمک و ترمس و یا دردی شراب بسرکه و یا بعنصل و روغن کنجد ضماد نمایند

تدبیر اقلاع ظفر

یعنی کندن ناخن اگر ناخن از قرحه حادث در اصابع و غیر آن فاسد گردد و اراده بر کندن آن باشد بمرهم داخلیون ضماد کنند تا نرم شود بعد آن

زرنیخ زرد و سرخ و جاوشیر بروغن بادام تلخ سوده طلا کنند و یا زفت در زیت بگدازند و بران زرنیخ سرخ و گوگرد زرد باریک سوده انداخته ضماد نمایند تا
آنکه منقلع گردد و بعد انقلاع لزوم محافظت او کنند تا ناخن که بعد آن بروید کج نروید **شیخ** میفرماید که از حیلها در قلع ظفر روی در شکل و در رنگ و در سائر عیوب
آن تا بدل او ظفر نیک بروید اینست که بگیرند صمغ سرو و بدان ناخن دردناک را چند روز ضماد کنند تا نرم نماید بعده در بیخ آن سوزنها بخلانند و از آن
خون بسیار سائل کنند بعد از ان بران سیر کوفته یکشبانه روز بربندند پس در هر روز و شب دو مرتبه سیر تازه بربندند که این ساقط گرداند و ایضاً ادامت تضمید او
بموبزج مهیا بسقوط از ادنی تدبیر گرداند خصوصاً چون بدان جاوشیر بیامیزند یا کبریت بحری سوده ضماد سازند و از ادویه قویه برای قلع ظفر کبیکج ست و ایضاً
دبق بلوط و ثافسیا و زرنیخ و ذراریح بسرکه آمیخته ادامت تضمید بدان کنند و در هر چند روز یکبار تبدیل نمایند و ایضاً زرنیخ زرد و سرخ و گوگرد زرد و علک البطم بسرکه ضماد
کنند و در هر هفته یکبار تبدیل نمایند **ابن نوح** گوید تدبیر یکه ناخن را بیفگند اینست که بعض ادویه لینه ضماد کنند تا آنکه نرم گردد بعد از ان مر و جاوشیر و موبزج بسایند
تا مرهم گردد ضماد نمایند و یا بگیرند زرنیخ سرخ و زرد و روغن بادام و مر و صمغ البطم مساوی و بسلاقیت بجوشانند تا آنکه او را قوام لازق حاصل شود
بدان ضماد کنند و سه روز بگذارند و یا بگیرند کنجد سیاه و قردمانا و شونیز و خردل و نانخواه و تخم جرجیر هر یک دو درم شکم ذراریح ده درم و بسرکه بسایند
بصمغ بطم سرشته استعمال نمایند و یا بزفت طلا کنند و بران زرنیخ سرخ و گوگرد مساوی سوده بپاشند و یا موبزج در روغن مویز کوهی یا سرکه ضماد کنند
حفظ ظفر تا نیکو بروید چون ناخن جدا شود واجبست که انگشت را پوشیده دارند و از هوای سرد و گرم و از آسیب دست و جامه و غیر آن نگاهدارند
و تاخیر استعمال او در امور عادیه نمایند و موافق ترین تدابیر اینست که انگشت را غلافی بسازند چون کلاهی از نقره و غیر آن بشکل انگشت و در ان سوراخ بود تا
هوا بالکل از ان منع نگردد و اگر منع هوا بسبب گرمی یا سردی مفرط واجب گردد بپارچه بپوشند و شکل این کلاه چنان باید که انگشت از طرف ناخن از ان
غلاف آزاد باشد چنانکه مماس او نباشد و از طرفهای دیگر ملاقی بود و یکدو ماه بر انگشت بدارند تا وقت گشادن ناخن خوب تر بر آید **تتمه** بعضی را
پوستها بر اطراف ناخن بسیار خیزد و این طلا آنرا سود دارد مصطکی سه درم سماق دو درم مصطکی را در روغن بیامیزند و سماق حل کنند

امراض متفرقه

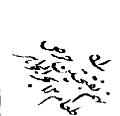
و از انجمله است **کثرت عرق** و آن از پنج سبب است یکی سببی از اسباب خارجی مثل کثرت حرکت و ریاضت و ملاقات گرمی هوا و آفتاب و آتش و غیر آن دوم دفع طبیعت مادهٔ مرض را
سوم امتلای بدن از طعام زیاده از حاجت چهارم امتلای بدن از اخلاط پنجم استرخا و ضعف قوت ماسکه و اتساع مسام **طریق تشخیص** این اسباب باید که نگاه کنند اگر در مرضی بروز
بحران واقع شود سببش دفع طبیعت باشد ماده مرض را و الا حال تقدم کثرت حرکت و ریاضت یا ملاقات هوای گرم و قرب آتش و خوردن دوای گرم بپرسند اگر سببی ازین اسباب خارجی
بوده باشد سببش همان باشد و الا اگر با صحت قوت بود سببش امتلا باشد پس اگر کثرت تناول غذا فوق طاقت باشد و آمدن عرق در پری شکم بود سببش امتلاے بدن
از طعام باشد و اگر با وجود خلو شکم و قلت اکل عرق بسیار آید سببش امتلای بدن از اخلاط باشد و اگر ازین آثار هیچ نباشد و فتور قوت و ضعف بدن روز
بروز بود و سقوط اشتها و خفقانیت و غشی هر لحظه پدید آید سببش ضعف قوت ماسکه و گشادن مسام باشد و انطاکی گوید که در عرق فساد و نفع از جهت کثرت
و قلت و اعتدال او واقع شود پس افراط در وان قوتها را ساقط و ضعیف بتحلیل کند و بحرکت ضعیفه و بعجز قوتها و معده از غذا بسبب تخلیط و کثرت باشد
خصوصاً اگر در خواب اشتداد نماید و گاهی بسبب ضعف ماسکه و قوت دافعه یا بسبب غلبهٔ حرارت بود پس ماده رقیق شود و عروق و مسام بگشاید
و علامت اول وجود سبب ست و در باقی عرق برنگ خلط فاسد باشد و ابن هبة الله گوید که واجب ست دانستن این امر که اسباب فاعله برای تحلیل
بسیار ست یا لطافت ماده بود چون حال در نزف یا کثرت آن چون حال در سکر یا تخلخل مسام چنانچه امر در حمام جاری میشود و یا از خارج حادث
شود مانند هوای گرم و دوای جاذب یا نهوض قوت مثل عرق در تپ حاده عقب شرب آب سرد و یا بسبب ضعف قوت ماسکه چنانچه استطلاق
باصحاب غشی عارض شود و آنچه متحقق شود بسبب اضداد این اسباب مذکوره متحقق گردد و گویند که هرگاه عرق در عضوی کثرت نماید آن عضو ممتلی
یا ضعیف باشد **علاج** تدبیر افراط عرق بقول **شیخ** و ابن عباس و جرجانی و غیرهم در اعراض حمیات حاده مسطور شد بالجمله اگر با وجود کثرت عرق

قوت قوی باشد حبس آن نکنند و تنقیهٔ بدن نمایند و اگر ضعف عارض شود سفیدهٔ کاشغری بروغن گل بمالند و گل ارمنی و مازو و گلنار و گل سرخ
و مرداسنگ بروغن گل و لعاب اسبغول آمیخته بر بدن مالیدن مفید بود و ایضاً آنچه از دفع طبیعت روز بحران باشد حبس نشاید کرد که مضرست
مگر آنکه خوف ضعف گردد و آنچه بسبب فرط حرارت هوا و غیره باشد مقام در مساکن بارده و جلوس زیر خیشات مبلول بگلاب کنند و آنچه از امتلای
طعام باشد تقلیل غذا کنند و گرسنگی و ریاضت اختیار نمایند و آنچه از امتلای اخلاط بود تنقیهٔ بدن از اخلاط بمطبوخ هلیله و مطبوخ فواکه و حب ایارج
و حب صبر و حب قوقایا بحسب مراعات ماده و مزاج نمایند و تقلیل طعام کنند و روغن مورد بمالند و آنچه بسبب اتساع مسام بود مشروبات و اطلیهٔ
سد مسام و حابس عرق بکار برند مثلاً برنج و سماق و کشنیز خشک و عدس و عناب خیسانیده یا جوشانیده آب او بنوشانند و شربت خشخاش نیز
نفع دارد و روغن گل که در ان مازو سوده آمیزند و یا روغن مورد که در ان اندک سفیداب آمیخته باشند بر بدن بمالند و یا گل ارمنی و مرداسنگ و گل سرخ
سائیده بگلاب یا آب مورد یا آب رشتهٔ شاخ انگور یا آب بارتنگ بر بدن طلا کنند و یا آب لف کرم یا مرداسنگ و مازو سوده و یا آب غوره
و صندل و کافور و یا بروغن سفرجل طلا نمایند و ایضاً مازو و سفیداب ارزیز باریک ساخته بروغن گل آمیخته بر بدن بمالند و یا گل ارمنی و مرداسنگ
بگلاب طلا سازند و مورد و گلنار و گل سرخ و اقاقیا و حضض و کندر و صندل سرخ هر واحد بروغن گل یا گلاب سائیده طلا کردن نفع دارد و جمیع لعابات
بارد چون لعاب اسبغول و بهدانه مالیدن مفیدست و قیروطی مرتب از روغن بادام و غبار آسیا و موم سفید و مغز ساق گاو یا چربی بط و مرغ دفع
عرق مینماید و غذا که حبس عرق کند هریسه است و گوشت نمکسود و گوشت گاو و امثال آن هرچه غلیظ بود و از جملهٔ حیلهٔ باز داشتن عرق آنست که جا
بسیار نپوشند و بهوای خوش بنشینند و عرق پاک نکنند **اقوال اطبا** سویدی گوید که طلای صندل سفید بر بدن در حبس و رد عرق مجرب من ست
و طلای آب عنب الثعلب و مازو و کذا برگ آس تر و خشک و کذا روغن گل کرم و کذا گلاب و کذا آب حی العالم و کذا آب بید و پاشیدن مرتک و کذا اسک المسک
و کذا مازوی سبز و کذا شب یمانی و کذا دقاق کندر و کذا کهربا هر واحد باریک سوده و مالیدن آب بهی و کذا زیت انفاق و کذا روغن شجر مصطکی و کذا کافور
ریاحی و نوشیدن آب آهن تاب هر واحد منع در و عرق کند **سعید** گوید که اگر خروج عرق باسراف نماید و قوت بکثرت تحلل ضعیف گردد بدن را بروغن مورد
یا بروغن بهی بمالند و بران سفیداب ارزیز بپاشند و مازو و مورد و گل ارمنی و مرداسنگ و شب یمانی بگلاب یا آب آس تر کرده بر بدن طلا کنند
و علاج عرق پای مالش بشب محلول در آب ست و بحنا و برگ سوسن زیر پا خضاب کنند و بآب قمقم بشویند و بآب مورد یا برگ آن یا برگ طرفا بمالند
انطاکی گوید که تنقیهٔ خلط غالب و اصلاح مزاج بتعدیل و مالش بدن بقوابض مثل مورد و گل سرخ و مازو و عدس و انواع طین و صندل بسرکه نمایند
خجندی گوید که علاج نوعیکه سببش اتساع مسام باشد مسح بدن بروغنهای قابض مثل روغن گل و روغن سفرجل و روغن مورد ست که با آن مانند
سوده و گل سرخ سوده و گل ارمنی و صندل و کافور و مانند آن آمیخته باشند **صفت** دوائیکه حبس عرق کند اگر کثرت نماید کشنیز خشک و پوست سماق
برنج مغسول هر یک ده درم در سه رطل آب بپزند تا یک رطل باقی ماند و از ان سه اوقیه بنوشند بر نهار و اما علاج نوعیکه بسبب حرارت هوا باشد هر صبح نوشیدن
شربتی از سکنجبین یا شربت عنابست یا نقوع فواکه و اشربهٔ مقویه از فواکه حامضهٔ مقویه چون شربت حماض و لیمو و شربت انار و مزورات ترش مثل زرشکیه
و حصرمیه و رمانیه و خلیه و سماقیه بلحوم خفیفه از بچهٔ ماکیان و تناول کاسنی سبز غیر مغسول با سرکه و رائب و دوغ گاو و بنان جو و تنقل میوه های ترش
مثل سیب و بهی و آلو و زعرور و مانند آن و بدن را با آب برگ خلاف یا آب برگ سیب یا برگ بهی یا آب رشتهٔ شاخ انگور یا آب آس یا آب بارتنگ هر کدام
که حاضر باشد بمالند و بر بدن صندل و گل ارمنی و گلاب طلا کنند و گاهی احتیاج بفصد و اخراج خون بقدر حاجت و قوت افتد و در ان مبالغه نکنند
حکیم علی در مجربات خود مینویسد که گاهی عرق سرد نه از قسم بحران باشد و نه از قسم عرقیکه در اواخر نوبتهای تپ میشود و نه از بسیاری مواد بلکه در هندوستان
عرق سرد مردم را بسیار میشود خصوصاً ناقهین را پس نزد ما معجون یاقوتی و عرق چوب چینی بسیار خوبست و این دوا برای دفع کثرت عرق از مجربات است
کزمازج هشت جزو شب یمانی و گل ارمنی هر یک پنج جزو مرداسنگ مازوی سبز سفیدهٔ کاشغری هر یک ده جزو روغن مورد پانزده جزو ادویه را در روغن مورد

بالای سنگ بسایند چندانکه حل شود در ظرفی نگاهدارند و بمالند و اگر عود غرقی را مانند صندل صلایه کرده با گلاب سرشته بر بدن بمالند نافع ست و اگر پیراهن را بآن تر کنند و خشک کرده بپوشند نیز مفید بود و مرداسنگ عجیب نافع ست و اگر برگ مورد و گل سرخ صندل بگلاب بجوشانند و جامه بدان تر کرده بپوشند نیز حبس عرق کند **مولف اقتباس** نوشته که اگر از استرخای قوت ماسکه باشد علامتش خفیف از معالجه استرخای مطلق نمایند با تقویت معده و بعد از حصول تنقیه بدن این ماء اللحم دهند گوشت بچه بز سه آثار جوجه مرغ چهار عدد گنجشک نر پنجاه عدد لوه پانزده عدد بهمن سرخ و سفید شقاقل تودریین قاقلین پوست بیرون پسته پوست ترنج هر یک پنج تولا سعد حب الآس زرنب سنبل الطیب گل گاوزبان اندر جو شیرین هر یک سه تولا نارقیصر کبابه خندان خولنجان چوب چینی هر یک چهار و نیم تولا شاهتره بادرنجبویه شونیز بسباسه جوزبوا قرنفل هر یک هفت تولا زعفران یکنیم تولا مشک عنبر اشهب هر یک سه ماشه نبات یکنیم آثار عرق صندل عنبر گاوزبان هر واحد یک شیشه گلاب پنج شیشه ابریشم خام برگ گاوزبان هر یک یکنیم پاو شب خیسانیده صبح برگ ریحان و ترنج و نعناع همه سبز هر یک سه قبضه اضافه نموده چهار شیشه عرق کشند شربتی از چهار تولا تا نه تولا با تودهٔ لولوی علویخان هفت ماشه دهند بسیار نافع ست و همچنین عرق زرد ک لحمی علویخان با تخم شربتی مفید و نشاسته گندم در سفیدی و زردی بیضه سنگ پشت آمیخته ضماد کردن مانع این عرق ست **اطبای هند** مینویسند که این حب شنگرف برای سیت یعنی عرق آمدن در دست و پا نافع ست شنگرف مغز تخم بنډ یعنی پیټه هر یک یکدرم خرمهره زرد سوخته سه درم فلفل گرد پنج درم کوفته بیخته بدو درم چوک ترش آمیخته حبها بقدر فلفل سازند و یک حب صبح و یک شام خورند و ایضاً برای حبس عرق کف دست و پا پهټکري بآب حل کرده و یا آرد سونګ بریان و یا برگ ببول خشک و یا برگ کنار سائیده بمالند و یا کلتهی بریان و خرمهره زرد سوخته جدا جدا باریک ساخته بر دست و پا بمالند و یا لچهر ضماد نمودن و یکر مول سائیده بر کف دست و پا مالیدن نیز نافع ست و یا بادنجان باندک کوکنار شکوفته در آب جوش داده بآن عضو را تر کرده بمالند و ایضاً تخم دهتوره سیاه سوخته سائیده بقدر یکماشه تا دو هفته خورند و یا پوست درخت نیل بآب در دیگ بجوشانند فرود آورده بخار آن رسانند هرگاه نیم گرم شود از آن بشویند تا یکهفته و همچنین بیخ اونٹ کٹاره در سایه خشک ساخته بسایند و نیم تولا بشهد بخورند تا هفت روز

احتباس عرق

سبب آن یا تکاثف مسام بود یا قلت رطوبات یا غلظ و لزوجت اخلاط یا ضعف قوت دافعه و تشخیص این اسباب چنان باشد که اگر مریض مقام در هوای سخت سرد یا غسل بآب سرد یا آبهای قابضه کرده باشد سببش تکاثف مسام باشد و اگر بدن او لاغر بود و تقدم ملاقات سمائم یعنی هوای بسیار گرم و خشک اتفاق افتد سببش قلت رطوبات باشد و اگر با تهم بلکه در فاهت و ثقل و امتلا بود سببش غلظ اخلاط باشد و اگر افراط خروج فضول معتاده بوده باشد سببش ضعف قوت دافعه بود **علاج** اگر بسبب تکاثف جلد باشد آب گرم که در آن شبت و بابونه و اکلیل و قیصوم پخته باشند بر بدن ریزند و هرگاه جلد تر گردد بدست و پارچه خشن خوب بمالند و روغن بابونه باندکی فلفل سوده یا روغن شبت یا روغن غار بمالند و مریض را از سکون در مواضع بارده و از مقام در مکانیکه هوای او سرد باشد منع کنند و اگر بسبب قلت رطوبات در بدن باشد ترطیب مزاج بآشامیدن ماء الشعیر بروغن بادام و حریره بشکر و شوربای لحوم فربه و شراب ممزوج بآب کنند و بر بدن آب نیم گرم شیرین بریزند و روغن کدو و نیلوفر و بنفشه بمالند و اگر بسبب غلظ اخلاط باشد بعد نضج تنقیه بدن بمسهل بلغم و حبوب مسهله خلط غلیظ مثل حب ایارج و حب قوقایا کنند و امر بتقلیل غذا نمایند و روغن شبت و بابونه دادهان محلله ملطفه مثل روغن زنبق و خیری بمالند و یا بوره ارمنی سوده بروغن غار یا بآب قاقلی آمیخته بر بدن بمالند پس اگر خروج عرق تاخر نماید دار چینی و شونیز و قصب الذریره بر بدن طلا نمایند و روغن ترب بمالند **انطاکی** گوید که قلت عرق تعفین و نتن و امتلا و عسر حمیات واجب میکند و آن یا بسبب غلظ خلط و غذا باشد و علامتش امتلا و ثقل ست و یا بسبب تکرج جلد مثل سردی بود و علامتش حصول آنست و علاج آن تنقیه و استعمال مفتحات و حمام و تنقیه جرک بود

بعد ازان تدهین بچیزیکه مرخی ومفتح باشد وعرق آرد مثل روغن بادام ومار النخیار وقصب الذریره وشیرزنان واعتدال عرق مطلقاً ملطف ومجفف بود وبشره راپاک کند وتعدیل اخلاط نماید پس تعدیل عرق بروجه مقتضی آن واجبست وبدانند که آنچه مدر فضلات مثل حیض وبول بود ادرار عرق نماید وآن مذکور شد سویدی گوید که چون پودینهٔ نهری در دیگ کوچک سربسته بجوشانند ونزد مریض آورده سرو بکشایند بنوعیکه بخار آن بجلد او برسد ادرار عرق مجربست وکذا شرب انیسون ومسح او بر بدن مجربست وبخور بدن بقردمانا که آن کرویای وحشی ست وکذا حب بلسان وکذا تخم انجره وشرب پودینهٔ نهری وکذا آب گرم در ابتدای نوبت تپ یا بعد خروج از حمام وکذا حلتیت مقدار نخود وماش حب شنان مخلوط بعلفردان وکذا آب رماد مخلوط بزیت وکذا زفت بر پشت مریض لاسیما در حمام وکذا روغن یاسمین وکذا روغن تخم ترب وکذا روغن ایرسا وشرب وبخار اقحوان وپاشیدن زهرهٔ ملح بر بدن وطلای عسل وآرد جو وبادام تلخ وکذا حب المحلب وآرد جو وعسل وکذا نمام وکذا آب کرفس وخوردن انجیر خشک وکذا پوست بیخ ترب وکذا الیته وکذا کرفس وشرب وطلای زیره وکذا فطراسالیون وشرب ذردر جعدهٔ جبلی وکذا قسط تلخ وکذا اسلیخه وکذا اشکطرامشیع وکذا برنجاسف وکذا قیصوم وکذا زراوند مدحرج وکذا حب الغار هر واحد ادرار عرق نماید محمد اکبر مینویسد که هرچه مفتح مسام بود عرق می آرد واز تدابیر خارجیه استحمام ست وریاضت وانکباب بر آب گرم وامثال آن وایضاً آب کرفس وگلاب وقدری سرکه در روغن گل بهم آمیخته بر بدن مالیدن وکذا لک روغن بابونه تنها یا بابورهٔ ارمنی آمیخته وروغن غار وبلسان وروغن سوسن وآب ترمس بازراوند ازجمله معرقاتست واز تدابیر داخلیه شرب سکنجبین ساده یا بزوری بآب کاسنی آمیخته وشربت گل وبنفشه همین عمل دارد وتناول نخوداب وقلیهٔ زردک ازین قبیل ست وآب بغایت سرد در تابستان نوشیدن از معرقات ست

عرق الدم

واو آنست که خون صرف از راه عرق آید واین قلیل الوقوع ست وکمتر به میشود واگر عرق مخلوط با خون آید آنرا عرق دموی گویند وسبب این مرض حدت خون ورقت آنست بمعنی لطافت منضم مع ضعف قوت ماسکه علاج فصد بهفت اندام کنند وشیرهٔ عناب ولعاب بهدانه وبهیٔ وشربت نیلوفر بنوشانند وهرچه مسکن خون وکاسر حدت آن بود چون نقوع زرشک وکاسنی وکشنیز وعناب وتوت شامی وزردالوی ترش وانار دانه وشربت آلو وعناب وسماق وانجبار وامثال آن بیاشامند واز مسهل صفرا تنقیه کنند وبعد حصول تلطفیه وتنقیه چیزهای قابض که در کثرت عرق مذکور شد مثل پوست انار وآس وبرگ طرفا وجوزالسرو وگلنار وکوکنار وغبار آسیا وجفت بلوط بآب قمقم طلا نمایند ومالیدن ماء القمقم بر بدن نیز فائده میکند واز اغذیه آنچه مغلظ ومبرد بود بخورانند ابن الیاس گوید که هر صبح سکنجبین ساده صادق الحموضت وگلاب هر واحد ده درم بنوشند ویا عناب ده عدد در آب جوشانیده صاف نموده سکنجبین ساده ده درم بران انداخته بیاشامند ویا هر روز نقوع مشمش یا فواکه هر واحد سیاه وقیه سحرگاه بخورند وغذا مزورهٔ تمرهندی یا زرشک یا انار دانه ومغز بادام شیرین واسفاناخ سازند ویا کاسنی سبز غیر مغسول با سرکه بخورند وغذا نان جو در دوغ گاو ویا آب رائب ترکرده خورند ودیگر آب آلوی رطب ونیز عرور رطب تنقل نمایند وبدن را بآب ورد یا آب لف گرم یا آب برگ بهی یا سیب مالند ویا گل ارمنی وسائیده بآب عصی الراعی یا آب بارتنگ آمیخته بر بدن طلا کنند واگر صاحب این مرض متحمل فصد باشد فصد باسلیق نمایند واخراج خون بقدر قوت واجب وفصل کنند

تغیر رائحه بغل وکنج ران وبدبوی عرق وبول وبراز

بدبوی بغل را صنان گویند وبفارسی گنده بغل نامند وبیشتر ظهور این علت در جاهای پوشیده مثل بغل وکش ران وزیر خصیتین بود وباشد که از تمام بدن بوی بد آید بالجمله سبب این عفونت اخلاط یا عرق وحدت آنها وحرکت آن بسوی جلد ست واعانت میکند بران حرکات مشوشه اخلاط وخاصه حرکت جماع وترک غسل جنابت وحیض وتاخیر آن وچیزیکه خاصیت او تحریک مواد حریفه بسوی ظاهر بدن باشد چون حلتیت وحلبه وسیر وپیاز وبیخ انجدان وبرگ او وخردل وترب وجرجیر ومانند آن علاج بعد از نضج تنقیهٔ خلط متعفن کنند وبهر تسکین حدت اخلاط تبرید

دسکنجبین دهند واغذیهٔ مناسبه مثل بچهٔ مرغ وتیهو باسرکه پخته خورانند واز اشیای مذکوره وریاضت وتعب وجماع احتراز نمایند وبدن
وبغل را از آب نیمگرم بشویند وشب یمانی وبرگ سوسن وسنبل الطیب وصندل ومرداسنگ ساییده بمالند وبامرداسنگ گل سرخ کافور را
بگلاب ساییده طلا نمایند ومداومت حمام کنند واگر این مواضع متقرح شود اول بسرکه وگلاب بشویند بعد آن دوای مذکور طلا کنند
ذکر ادویهٔ یونانیه وهندیه که بوی بد را قطع کند مر مخلوط بشب یمانی وزرورد وکذا مر بآب نعناع بستانی آمیخته وضماد بدان وکذا
بادیان یکدرم مر شش درم سوده بشراب ریحانی سرشته خشک نمایند وباز ساییده بدان کبوس سازند وکذا گل حرشف مطبوخ بلحم وکذا
استفاف ابهل هر روز یکدرم وکذا کبوس سک بسک وکذا خوردن بادنجان بگوشت فربه وکذا اطلای برگ نمام وکذا چرک نقره وکذا
قثاء الحمار خشک کرده وکذا تخم حرمل سوده وکذا شیح بستانی سوخته وکذا پوست بیخ توت وکذا مقل الیهود هر واحد قطع بوی بغل کند
وگویند که اگر سنگ بصری بگلاب سوده بر کاسهٔ سفال نو بمالند وعود را بر مجمر سوخته آن کاسه را بر بخار عود گذارند تا خوشبو گردد بعد از آن آن
توتیا بغل بمالند گنده بغل برود **دیگر** برای بدبوی عرق ریوند خطائی یکدرم جوکوب نموده شب در پنج دام آب ترکرده در شبنم گذارند وصبح
صاف نموده بنوشند ومتصل آن نان گندم بروغن چرب کرده تناول نمایند **طلا** نافع صنان شب یمانی یکجزو مرداسنگ چهار جزو
نرم ساییده بآب برگ شفتالو آمیخته در بغل بمالند وبقول اطبای هند برگ آلو ساییده در بغل بمالند بعده بآب گرم بشویند وشستن بغل
بآب مطبوخ پوست درخت جامن وبرگ آن نیز مفید بود **دیگر** اسپند سوخته وهمچنین پوست بیخ اونت کٹاره ساییده در بغل مالیدن
نافع ومالیدن جمیع عطرها عرق را خوشبو میکند **دیگر** که مجرب نوشته چونکه بابان میخورند قدری ازین بگلاب سرشته در بغل بمالند **اپٹنه**
که بدن را جلا دهد ونرم کند وبوی عرق دور سازد صندل زعفران اگر تگر لوده خس همه را باریک ساخته اپٹنه سازند **دوا** گل انبه ناشگفته
یعنی مور کوفته بیخته دو حصه ازین بایکحصه بسباسه آمیخته نگاه دارند وصبح وشام یک کف یا کم وزیاده بخورند از اعضا وعرق بوی خوش آید
اگر دو هفته مداومت نمایند **ایضاً** سفیدهٔ قلعی بازو مساوی سوده در روغن گل آمیخته مالیدن واز آب جوشیدهٔ بادنجان بدن را شستن
وناگرموته تخم سویه چیرونجی ساییده مالیدن مانع بدبوی عرق ست **اقوال حکما** شیخ میفرماید که علاج فساد رائحهٔ جلد عام اینست که
اصلاح خلط باستفراغ واصلاح مزاج به تبدیل کنند وانچه بهضم او بکیفیت وکمیت جید باشد تناول نمایند ودر حمام وغیره بدن را پاک
کنند وبر باشتا انچه عرق را خوشبو کند مثل سلیخه وفلنجه وایضاً کرفس وحرشف وهلیون وهر مدر بول منقی خون از عفونت بخورند لیکن
بعض آن مثل هلیون بول را بدبو گرداند وانچه آنرا نافع ست شرب نقوع مشمش خوشبوست وخوردن نفس مشمش وتر بدن چون آب آس
وآبیکه دران شب یمانی گداخته باشند ومیسوسن وطبیخ نمام ونعنع وپودینه ومرزنجوش وبرگ سیب وبرگ بید بمالند وایضاً آس سوده
بمالند وایضاً صندل خاصةً وسعد وفقاح اذخر وقصب الذریره وسرو وگل سرخ خاصةً ومرزنجوش وشاهسفرم واشنه وبرگ ترنج
وپوست او وبرگ سیب وبرگ سوسن بسیار نافع ست وایضاً قرص گل سرخ بسک وایضاً انچه تسدید مسام ومنع عرق کند چون سناک
وتوتیا وخاکستر برگ سوسن وشب ومانند آن ومر وصبر وروغن مورد وروغن گل ست **واما علاج صنان** واجب ست که علاج کرده شود
دران بعد تنقیه اگر احتیاج آن افتد بتوتیا ومرداسنگ مربی واقلیمیین وبخاکستر آس، وبآبیکه دران شب حل کرده باشند وگاهی این را
مصندل میکنند وبکافور مخلوط میسازند **قرص جید** بگیرند صندل وسلیخه وسک وسنبل الطیب وشب ومر وساذج وگل سرخ هر واحد
یکجزو وتوتیا ومرداسنگ سفید کرده هر واحد سه جزو کافور نیم جزو وبگلاب قرص ساخته استعمال نمایند بعد خشک کردن **ایضاً** بگیرند گل سرخ
یک رطل بغدادی وسک وسنبل وسعد ومر وشب هر واحد ده درم وبگلاب قرص سازند واستعمال کنند **ذرور** که بوی بدن را خوشبو گرداند
وارباب امزجهٔ حاره را نفع کند بگیرند سعد وساذج وفقاح اذخر ومیعهٔ سائله هر واحد ده درم گل سرخ خشک وبرگ مورد هر واحد بست درم

سعد وفقاح اذخر وساذج را بشراب ریحانی تر کرده خشک کنند وبسایند بعده بران گل سرخ وبرگ مورد سوده اندازند وزعفران را بگلاب حل کرده با دوا باقی آمیزند ودر سایه خشک کرده بسایند وبعد استحمام بدن را خوب از عرق پاک کرده ادویهٔ مذکوره بران پاشند دیگر که قطع بوی عرق بدبو کند واصحاب امزجهٔ بارده را نیکوست بگیرند سنبل الطیب وقرنفل وحماما وعود بلسان وسلیخه هر واحد سه درم قسط واظفار الطیب وسنبل هندی ودارچینی هر واحد دو درم برگ مرزنجوش وسنبل سوری هر واحد چهار درم میعه سائله را در شراب حل کنند وباقی را در آب تمام بسایند وبدستور سابق استعمال کنند دیگر که بوی عرق را قطع کند بگیرند دارچینی وسنبل هندی واظفار الطیب وقسط هر واحد دو اوقیه گل بحیره وخبث اسرب وسفیداب مغسول هر واحد نیم اوقیه شیح وسنبل رومی هر واحد یک اوقیه زعفران وگل سرخ خشک هر واحد سه اوقیه ادویهٔ خشک را بآب آمیز سایند وزعفران بشراب ریحانی حل کنند واستعمال نمایند

شدت بدبوی براز وریح وعلاج آن

این بسبب عفونت اخلاط ویا بسبب تناول اشیائیکه از خاصیت او اینست مثل اشترغاز وسیر وجرجیر وگندنا وانجدان وحلتیت میباشد وایضا بیضه لیکن بوی این را جودت هضم دور میکند وتناول چیزیکه عفونت را بسوی جلد وبول مائل میگرداند مثل حلبه که این عرق وبول را بدبو میکند وبدبوئی براز دفع میسازد وشراب خوشبوی بدبوئی براز زائل مینماید

در نتن بول

اسباب بدبوی بول بعینه اسباب بدبوی براز ست وایضا مدات مثل هلیون وماننده آن که این بوی بدن را خوشبو وبوی بول را بدبو میکند وایضا قروح مثانه وعلاجش سهل ست بدانچه معلوم کرده اند جرجانی وایلاقی مینویسند کسانی را که بوی بغل وبوی عرق ناخوش آید هر وقت که خواهند در حمام امتلا یابند استفراغ باید کرد وخود را بحمام پاکیزه دارند وجامهٔ پاکیزه پوشند ودرورهای خوشبو بکار برند واز طعامهائیکه بوی عرق ناخوش کنند پرهیز کنند وهر صبح از چیزهائیکه بوی عرق را خوش کند اندکی بخورند چون سلیخه وغیره که در قول شیخ گذشت واگر حرشف در آب بپزند وآن آب بخورند ادرار بول کند وعرق را خوشبو گرداند وگنده بغل را زائل کند ومرداسنگ سپید را بسایند وبگلاب تر کنند وقرصها ساخته درمیان گل سرخ تازه نهند وخشک کرده باز بسایند وبکار برند وتوتیا را بآب ونمک بشویند وخشک کرده بگلاب وکافور بپرورند وبکار دارند وسبب بدبوی براز دو چیز باشد یا عفونتی در معا باشد ویا خوردن چیزهائیکه براز را گنده کند وعلاجش آنست که امعا را بایارج فیقرا پاک باید کرد وطعام لطیف باید خورد که قوت هاضمه بران مستولی شود تا عفونت بدان راه نیابد ابن الیاس گوید که علاج تغیر رائحه مغابن وجلد ونتن عرق آنست که هر صبح جلاب از تمر هندی وشکر سفید هر واحد ده درم بآب سرد بنوشند ویا سکنجبین ببرف سرد کرده بیاشامند ویا بگیرند عناب وآلو بخارا هر واحد ده عدد وشکر وترنجبین هر واحد ده درم ویا صبح جدام آب انار بی شحم آنها افشرده باشکر ویا آب هندوانه هر کدام که باشد سه اوقیه بنوشند وتلیین طبیعت بمار الفواکه مع فلوس خیارشنبر وترنجبین کنند ویا هر روز نقوع مشمش شصت درم با ترنجبین ده درم بخورند وغذا مزورهٔ انار دانه یا زرشک یا تمر هندی یا بنوماش ومغز بادام واسفاناخ باشد وصاحب او از تعب وریاضت وتعرض آفتاب حذر کند وهر گاه بدن از اخلاط حادهٔ حریفه پاک گردد بدن را بآب گرم که در آن آس وشب یمانی وگل سرخ جوشانیده باشند بشویند ویا بگیرند برگ سوسن وصندل ومرداسنگ مساوی وبدان بغل وکنج ران بمالند ویا بگیرند مرداسنگ عربی بگلاب وباریک ساخته با آن اندکی کافور بسایند وطلا کنند ویا بگیرند کزمازج وتوتیای کرمانی مساوی وبا گلاب خوب سحق کرده در بغل طلا نمایند ویا بگیرند توتیای کرمانی چهار درم قرنفل یکدرم وسایند بگلاب وقرص سازند ودر سایه خشک کرده وقت حاجت استعمال کنند ویا بگیرند برگ سوسن وبسایند وبگلاب آمیخته طلا نمایند ویا بگیرند توتیای کرمانی وگل سرخ ومسک وسعد وسنبل مساوی وباریک سائیده بگلاب آمیخته بر مغابن طلا کنند واز آنچه بوی بدن وعرق را خوش نماید تناول حرشف ونقوع مشمش خشک ست وگاهی متغیر میشود بوی بدن ومغابن ومیان انگشتان قدم وزیر پستان مردم فربه بسبب عرق شور وترشح اخلاط رقیقه حریفه عفنه بسوی آن وعلاج او فصد باسلیق واخراج خون بقدر قوت وواجب ست استفراغ بمطبوخ هلیله ست وصاحب او از اطعمهٔ حریفه وشیرین وتعرض شمس در ایام گرم وحرکت در هوای حار حذر کند وبدن را بآب گرم مطبوخ مورد وشب یمانی بشویند ودر آب سرد در آید

وذرور این ادویه استعمال کنند گل ارمنی و مرتک وگلنار و توتیا و حنای سوخته و پوست انار مساوی کوفته بیخته بر مغابن بپاشند و یا بگیرند برگ سوسن و شب یمانی مساوی و بر مغابن و میان اصابع قدم بپاشند و اگر مواضع متقرح گردد هر روز بسرکه و آب اندک سرد بشویند و در ان مرهم عروق استعمال کنند و یا بگیرند شب یمانی و کزمازج برابر کوفته بیخته با آب مورد سرشته طلا کنند و گاه باشد که بدبوی در جلد سر عارض شود و اکثر حدوث این در مشایخ و یا اطفال بسبب کثرت رطوبات و ضعف اعصاب ایشان میباشد و علاجش تنقیهٔ بدن از اخلاط بلغمیه بحب ایارج و حب بنفشه است و غذا مزوّر نخود و مغز حب القرطم و بگیرند برگ سوسن و توتیا و مرداسنگ و جوز السرو سوخته و دقاق کندر اجزا مساوی و کوفته بیخته با آب آس سرشته طلا کنند **خجندی** گوید که اکثر فساد بوی عرق بسبب فساد هضم ثالث و رابع عروقی و عضوی میباشد و گاهی از تاخیر غسل جنابت و حیض بود و از چیزهائیکه بوی عرق بدبو را قطع کنند مرداسنگ سفید کرده و توتیای مغسول و برگ آس و توبال نحاس و گل سرخ سوده و صندل و کافور مخلوط بعض آن ببعض دیگر است هر کدام که حاضر باشد و اما اکثر فساد بوی براز بسبب فساد عارض در هضم اول یعنی معدی میباشد و گاهی بسبب اخلاط ردیه حادث عفنه در بدن بود یا از تناول اشیائیکه از خاصیت او این امر باشد و علاجش اینست که بر جودت هضم صبر کنند و طعام نخورند تا آنکه انهضام تام مفهوم شود و گرسنگی غالب گردد و شراب معتدل المقدار نتن براز ببرد لیکن چون کثرت آن نمایند بدبوی او زیاده کند و اما سبب نتن بول در اکثر سوء هضم ثانی ای کبدی میباشد و گاهی قروح کلیه بود و آنچه بدبوی بول را بالخاصیت ببرد کندر و سکبینج و مصطکی و بعض صموغ و طرخونست و علاج صنان شرب اشربهٔ حامضه مثل شربت تمر هندی و سکنجبین ساده و شربت انار و غوره و مانند آن بر برف سرد کرده است و تلیین طبیعت با آب انار مشحو بهلیله و شربت دیگر منقوعات مشمشیه که در ان ریوند و گل سرخ باشد و بعد تنقیه غسولات و ذرورات نتن عرق استعمال کنند و این ذرور که آنرا نفع کند مرداسنگ مربی بگلاب و کزمازج و توتیا مساوی سائیده و اندکی کافور اضافه کرده در بغل بقوت بمالند **قرشی** گوید که صنان را مالش مثل سعد و برگ سوسن و بیخ آن و آس سوده خصوصاً سوخته و توتیا و مرتک و شب و صبر و مر نفع کند از ینها بگلاب و مشک و کافور اگر با آن حرارت مفرط باشد خوشبو سازند و همچنین مشک و سنبل و گل سرخ و برگ سیب مفرد و مجموع **ابن هبة الله** گوید که این ذریره بوی بدن را خوش کند سعد و سازج هندی و فقاح اذخر و گل سرخ خشک هر واحد دو جزو و صندل سفید سه جزو کوفته بیخته بگلاب و کافور سرشته خشک کنند و بار دیگر سائیده بر بدن بپاشند و آبیکه در ان گل سرخ و مورد و مرزنجوش جوشانیده باشند بشویند و چیزی مزیل تر برای عرق بدبو از نوشیدن شراب و خوردن بلیون و حرشف نیست و از آنچه قطع بوی عرق کند مرداسنگ مربی و توتیا و صندل و برگ سوسن است و بگلاب بشویند **انطاکی** گوید که در تغیر بوی تنقیهٔ خلط بفصد یا غیر آن نمایند بعد از ان اکثار شستن جلد بسرکه و مالش او مثل مازو و گلنار و کافور و جوز السرو و مرداسنگ و مرتک بگلاب و شب و مورد و آب مورد کنند **طبری** گوید بدبوئیکه در سر حادث شود بغیر جراحت از عفونت خلط دسم بود که زیر جلد سر حاصل شود و یا بخارات بسوی آن مرتفع گردد پس گرم شود و از جلد سر بعد فساد و گرمی خارج شود چنانچه خلط بعرق برآید و از ان بدبوی گردد و اکثر این در اطفال بسبب کثرت رطوبت و قلت ریاضت و در مشایخ بسبب فساد رطوبت و قلت حرارت حادث شود و علاج این بعد استفراغ موافق استعمال این طلاست برگ سوسن یکدرم مرداسنگ یکدانگ توتیای کرمانی یکدانگ پوست شجر صنوبر دو دانگ جوز السرو سوخته یکدانگ دقاق کندر دو دانگ همه را سائیده بشراب ریحانی حل کرده بر سر طلا نمایند و برای او طلای دیگر است بهتر از ان و این علت را مع قطع بدبوی آن زائل کند بگیرند مر صاف کندر هر واحد نیم درم سماق یکدرم و بسایند و بزیت یا دیگر روغنهای گرم حل کرده بر سر طلا کنند و این بزودی به کند و از آنچه در ان استعمال کنند آب مطبوخ این ادویه است بگیرند جفت بلوط و گلنار و پوست انار و مازوی سبز و برگ علیق و مورزنج و برگ کبر و برگ حنا و در آب بجوشانند تا مهرا شود و بر سر ریزند و سر او را بشویند و عقب آن سرکه که در ان اندک نوشادر حل کرده باشند استعمال کنند و این الطف چیزیست که استعمال او در ین علت دیده ام **ایضاً** او گوید که گاهی بعض مردم را جلد و عرق ایشان بدبو گردد و این اکثر زیر بغل و زیر پا بود چون عرق کنند و این بدبوی بر انواع مختلف بود و هر واحد از ان مناسب خلطیکه موجب او بود

پس آنچه مثل بوی الیه مملحه باشد آن از عفونت رطوبات نمسئه دسمه بود که درا ورده افتد و گرم نشود ولیس چون ترشح کند و بعرق خارج شود با آن بوی عفینه
مؤدی گردد و آنچه بوی او مثل بوی ملح مالحه باشد آن از فساد خون و رطوبت و اخلاط غیر نضیجه عفنه بود که در بدن گرم شود و آنچه مثل بوی سباخ باشد آن
از رطوبات مالحه بود که احتداد و عفونت یافته غیر آنکه کمتر از ان بود که مورث حمیات گردد و بوهای دیگر بسیارست که چون این اخلاط مذکوره با یکدیگر مرکب شود
ظاهر گردد پس بوی بغل معروف بصنان ست و بوی جلد بذفر و بوی قدمین بعفس و علاج این همه قریب بیکدیگرست و ابتدای علاج این آنست که طبیب
بقوت مریض و مزاج او نظر کند اگر متحمل استفراغ باشد ماء الاصول تا هفت روز بنوشاند بعده استفراغ او بمطبوخ افتیمون کند و بعد از چند روز تنقیه دیگر
بحسب قوت او کند و بعد ازان احشای او را مثل جگر و طحال و معده مس کند اگر دران فسادی باشد اصلاح آن نماید و تعدیل مزاج او کند تا هضم او جید
گردد که بعد جودت هضم بوی عرق و جلد خوشبو شود و عفونات زائل گردد و تدبیر او مائل گرداند در علاج او بسوی جهت مخالف مقابل خلط موجب این بد بوی
هر خلط که باشد و بعد فراغ ازین بسوی تدبیر مریض در ماکل و مشرب او عود کند و از اطعمه که بول و براز و عرق را بدبو گرداند مثل انجدان و حلتیت و محروث
و زردهٔ بیضه و حلبه اجتناب نماید و بر اطعمه که از سرکهٔ کهنه و شکر و زعفران و بچهٔ مرغ و تیهو و مانند آن ساخته باشند از انچه خون صحیح پیدا کند و بسرعت بهضم
گردد متوجه شود و بعد فراغ ازین جلد و بغل و قدمین او را او لا این طلا کند بگیرند برگ سوسن و بیخ آن و گل سرخ و پوست عدس و شحم انار و طلع خشک
و در شراب خوشبو یکشبانه روز تر کنند بعده بموزن شراب آب بران ریزند و جوش دهد بعده مریض را در حمام بنشانند تا عرق کند و آب بر خود نریزد و عرق او را
پاک کنند پس بر بدن او آن آب بریزد و بدان بغل و زیر قدم او بمالد و در خانهٔ سرد آنرا بیرون آرد و ساعتی بدارد بعده باز بسوی حمام ببرد و بران آب نیمگرم بریزد
بعد ازان بر بدن او و دوسه روز این دوا بریزد بگیرد زرنباد شنه هر یک دو درم پوست ترنج یک کف و بگلاب بجوشانند تا قریب بمهرا شدن برسد بعده
آن آب را صاف کرده در ظرف پاک انداز و دران گلاب و اندک مشک و قدری کافور انداز و باهم آمیزد و مریض را در حمام داخل کند و عرق آورد و بدن او پاک
نماید پس این آب بران ریزد و بجمیع بدن او و زیر بغل و قدم بمالد بعد آن آب نیمگرم بران بریزد که باین تدبیر بوی جلد و بغل او خوشبو گردد و آنچه بوی بغل
و زیر قدم قطع کند توتیای کرمانی و مرداسنگ و مرقشیثا و خاکستر جوز السرو و خاکستر خرنوب نبطی و خاکستر پوست انار ترش و پوست شجر کافور ست
و آنچه برای ملوک بهر قطع بوی بغل و زیر قدمین بسازند اینست که بگیرند توتیای کرمانی و اقلیمیای فضه و مرداسنگ مربی و خاکستر جوز السرو و پوست انار
و همه را در شیر خر گوش اگر یافته شود و الا بگلاب و آب پوست شجر کافور سرشته تا ده روز خمیر کنند بعده بگلاب حل کنند و در قرع و انبیق بچکانند که از آن آب
خوشبو بچکد پس هرگاه احتیاج بقطع بد بوی بغل و قدمین افتد آنموضع را بدان آب بمالند که بد بوی را بالکل قطع کند بعض اوائل ذکر کرده اند که آن آبست
که از عضو و عرق بوی بد البته قطع کند بغیر ضرری که عضو را لاحق شود و ابوماهر جوارشی ترکیب داده که هر که را بوی جلد او بد بود وی بعد تنقیه و اصلاح غذا
آنرا مداومت نماید این نسخه او ست هلیلهٔ سیاه بروغن بادام بریان کرده بست درم زرنب و برگ شجر مریم هر واحد سه درم مصطکی و قرنفل و کندر هر واحد پنج درم
طالیسفر و نار مشک هر واحد چهار درم برگ فرنجمشک برگ بادرنجبویه هر واحد ده درم عود غرقی یکدرم همه را کوفته بیخته بعده عسل بقدر حاجت گرفته بشراب
برهم زنند تا منحل گردد پس بآتش نرم بجوشانند و کف او بردارند تا صاف گردد بقوام آورده از آتش فرود آرند تا سرد گردد و بدان ادویهٔ مذکوره بسرشند
بسرشتنی رقیق اگر فصل سرما باشد و غلیظ بسرشند اگر زمانه گرما بود و وقت حاجت استعمال کنند که این جوارش دوای عجیب ست بوی جلد و بغل را قطع کند
ایضاً بمقامی دیگر مینویسد که گاهی تعفن کنج ران و بغل و زیر پستان مردم فربه را عارض شود و این علت از فرط عرق بود و اکثر آنمردم فربه را حادث شود
که در اعضای ایشان شکنها باشد از فربهی و سبب این عرق شور یا عرق عفن ست که از اخلاط عفنهٔ حریفه منحل گردد پس هرگاه مردم فربه عرق کنند یا استحمام
نمایند و عرق کنند مثل این مواضع مذکوره و حرکت کنند آنمواضع متعفن شوند و مجروح شوند پس گاهی خشکریشه گردد که زیرا در یم شود و بوی بد آید و نکایت بزرگ
گردد و سبیل علاج کسیکه ازین علت بترسد اینست که از حرکت کردن در تابستان منع کنند و امر به نشستن در آب سرد در هر روز یکبار نمایند و فصد و استفراغ
ماده کنند بعد ازان دران موضع این ذرور استعمال کنند بگیرند برگ سوسن خشک دو درم توتیای بصری سه درم گلنار و گل سرخ و گل ارمنی هر واحد یکدرم همه

حنای سوخته و پوست انار هر واحد دو درم حضض دو ثلث درم کافور یک دانگ وهمه را ساییده بسرکه سرشته قرص سازند و در سایه خشک کرده بدارند و هرگاه اراده استعمال او باشد بسرکه وگلاب آنرا حل کنند و بر موضع طلا نمایند واگر خواهند که بطریق ذرور استعمال کنند قرص نسازند و بر موضع آنرا بپاشند و این ذرور عرقی نامند غیر آنکه ابو عمران موسی بن سیار اختیار کرده که قرص آن سازند تا اجزای آن مختلط گردد و من بطریق ذرور و قرص آنرا تجربه کردم و قرص را نافعتر یافتم و هرگاه موضع متقرح شود بسرکه بشویند و مرهم عروق بسرکه در ان استعمال کنند و نسخهٔ آن اینست بگیرند عروق اصفر یکدرم مرداسنگ یکنیم درم سفیداب یکدرم و ثلث درم وهمه را خوب بسایند و موم روغن بروغن گل سازند بعده بران این ادویه اندازند و آن بر آتش باشد بعد ازان فرود آرند و بگذارند تا نیمگرم بماند پس در هاون انداخته تسقیه بسرکه دهند و بسایند و تا ممکن بود تسقیه ازان دهند و استعمال کنند **گیلانی** گوید که ادویه متناوله که در خوشبو کردن بوی جلد نفع کنند گاه این فعل بسبب تخفیف مبعد بهر مواد از قبول عفونت مفسد رائحه نمایند مثل سلیخه وگاه این فعل بتفتیح مسام کنند تا در ان رطوبات محتبس نگردد و بوی فاسد نشود مثل کرفس وگاه این فعل کنند بباز گردانیدن مواد عفنه از جهت جلد و آن مثل لیمون ست که این رطوبات عفنه را بسوی جهت بول حرکت میدهد و اما ادویهٔ مستعمله از خارج اکثر آنچه این فعل کنند بتشدید مسام و تکثیف جلد نمایند پس در ان آنچه رائحه آنرا فاسد کند نافذ نشود فلهذا میباید که تکثیر ازین ادویه نکنند تا از تولید او حمیات را امین باشند **صفت** دوای مرکب نافع بگیرند مورد خشک و صندل سفید و سعد و قصب الذریره و پوست ترنج و مرزنجوش و شاهسفرم و اشنه وگل سرخ و سک و سنبل و شب بمساوی الاجزا کوفته بیخته بر بغل استعمال کنند وگاهی درین اندک کافور افزوده میشود و بدانند که این مرض سهل العلاج ست الا آنکه اگر علاج آن کنند استتباع او امراض دیگر کنند و مرداسنگ را چون در سرکه حل کنند و بر بغل طلا نمایند صنان آن بزودی زائل شود مگر آن کم ست که مورث مرض نگردد خصوصا آنکه اکثر مواد قلبی ازینجا مندفع شود و شخصی را دیدم که این دوا استعمال کرد و این مرض زائل شد و امراض بسیار بسوی آن متوجه شد ویکی بالبصر بالکل در اندک مدت بغیر ظهور رمد یا ورم و وجع در چشم زائل شد و ضعف او زیاده شده تا آنکه بصر ازان زائل گردید و اولی آنست که برای دفع صنان اغتسال و تطییب استعمال کنند و بهمین اکتفا نمایند و اگر ممکن باشد که استفراغ مادهٔ موجبهٔ آن کنند بعده مواد را بناحیهٔ دیگر متوجه نمایند آن اولی ست و از علاجات این استفراغ فضول ردیه بفصد ست و اسهال مسهل و تلطیف و تسکین اخلاط بدن و تبدیل مزاج باغذیه و اشربهٔ مناسبه و تناول چیزیکه بوی بدن را خوشبو گرداند مثل نوشدارو و از فواکه مشمش و از بقول کرفس بعد ازان شستن بدن و مالش او بآس و شب و برگ سوسن و صندل و طلا بآب سمام و مرزنجوش و برگ سیب کنند **بعضی** متاخرین مینویسند که در صنان ارسال زلو در هر ماه لازم گیرند تا ماده جمع نشود که باعث عفونت گردد و استعمال ادویهٔ مطیب مثل جوهر لوبان که بالخاصیت در اصلاح و تلطیف فضلات ردیه مفید ست کرده باشند و نیز گاه گاهی از ضمادات قابضه و ادویهٔ مقوی جلد تا از قبول ماده باز ماند و ادویه که در ازالهٔ عفونت مخصوص اند بخوراً و غسولاً بکار برند و اغذیهٔ جید الهضم و صالح الکیموس را غذا کنند تا خلط ردی زیاده نشود و این حب خیلی مفید ست گل سرخ برگ مورد زرورد اشنه هر یک نه ماشه مازو سه عدد سفیدهٔ کاشغری مرداسنگ آهک آب نادیده هر یک هشت ماشه صندل سفید سنبل الطیب گل قیمولیا هر واحد یکتوله همه را در گلاب صلایه کرده جهابر فندق بندند و هر روز سه چهار بار بآب یا گلاب سوده ضماد سازند و برگ انار و برگ ریحان و خارشتر در سرکه و آب جوشانیده در روز چند مرتبه بغل را بدان بشویند و برای بدبوی میان انگشتان این ذرور بکار برند توتیای کرمانی مرداسنگ گل سرخ گل ارمنی پوست انار کوفته بیخته بسرکه ترکرده خشک نمایند و نرم سوده باستعمال آرند و اگر بدبوی جلد سر بسر کودکان و پیران باشد بدین دوا پوست درخت مازو و جوز السرو کوفته ضم کنند و بر سر بالیده باشند و گویند که در صنان بهتر آنست که اول فصد کنند و بعده جهت تعدیل مزاج سکنجبین ساده و لیمونی و شربت تنبول و کدر و انارین و سیب و تمر هندی هر چه ازینها میسر شود در گلاب و عرق بهار نارنج و بید مشک و صندل و نیلوفر و عنبر و عود و تنبول و دارچینی و قرنفل دهند و حمام متواتر در سرد مزاجان و فصد سر باسبی مفید ست و همچنین غسل بآب سرد و گرم مزاجان و موسم گرما و ضماد مرداسنگ وگل سرشو در گلاب آغشته بسیار نافع ست و همچنین خاکستر مورد بگلاب و اغذیهٔ کم فضله و خوش گوار

دهند مانند گوشت بچهٔ بز و دراج و لوه و بچهٔ مرغ و نان گندم سبوس دار و ترک خوردن چیزهای معفنه کنند

هزال مفرط

یعنی لاغری بسیار و اسباب این نه گونه است یکی قلت غذا که مادهٔ فربهی ست و عدم وصول بدل ما یتحلل پس بدن بکاهد دوم کثرت تناول غذای لطیف که ازان در بدن خون رقیق تولد کند و از غایت رقت زود تر و بیشتر تحلیل یابد و بدن بهره نیابد سوم اقتصار بر طعامیکه ازان خون نیک تولد نکند و طبیعت آنرا جزو بدن نسازد چهارم ضعف قوت متصرفه در غذا چون قوت هاضمه یا جاذبهٔ اعضا بسبب فساد مزاج اعضا بنوعی از انواع سوء مزاج و بیشتر این بسبب سوء مزاج بارد بود یا بسبب سکون بسیار و ترک ریاضت که بدین سبب قوت جاذبهٔ اعضا چون خفته گردد خصوصاً اگر طبیعت را عادت ریاضت و حرکت باشد که قوت جاذبه بمعونت آن غذا را جذب کند چون آن عادت را ترک نمایند غذا را جذب نکند پنجم آنکه طبیعت خون را که در بدن پیدا شود کاره باشد بسبب امریکه خون را بسوی فساد متغیر گرداند و بباعث آن طبیعت ازان بغض نماید و خون صفراوی کاره تر از رطب مائی بود ششم آنکه در احشا آفتی باشد چنانچه در جگر یا در ماساریقا سده افتد و بدین سبب غذا باعضا چنانچه باید نافذ نگردد یا طحال بزرگ شود و با جگر مزاحمت کند و خون بسیار ازان بخود کشد تا بهرهٔ اعضا ببدن نرسد یا از جگر سودا جذب ننماید و بدین سبب و بسبب ضدیت سپرز با جگر قوت جگر را نیز سست نماید و مزاج او فاسد شود و در توزیع غذا فتوری رو نماید هفتم آنکه کرم دراز و حب القرع در معده و امعا متولد شود و از طعامها هرچه خورده شود غذای خود سازد و بدین سبب اعضا را نصیب تام نرسد هشتم تنگی مسام و منافذ غذا بسبب انسداد آن از اخلاط و انطباق آن از اکتناز که سرما و گرمای مفرط این فعل کند یا دوام رباط مسدد مسام و مجاری پس غذا دران منجذب نشود و گل خوردن و غلبهٔ خشکی از اسباب آن باشد نهم کثرت تحلل پس آنچه از غذا بسوی اعضا منجذب شود ثابت نماند بلکه متفرق گردد چنانچه بسبب گشادگی مسام و از ریاضات سریعه و هموم و غموم و کثرت جماع و امراض محلله عارض شود و تشخیص هر یک ازین اسباب مذکوره وجود آن سبب ست **و بدانند** ابدانی که در زمانه اندک لاغر شوند فربهی بسوی ایشان در زمانهٔ اندک عود کند و آنانکه در زمانهٔ دراز لاغر شوند بحال فربهی باز آیند در زمانهٔ دراز بسبب ضعف قوت آنها از استعمال غذای کثیر و عدم قدرت تصرف دران و قابل ترین ابدان برای تسمین آنست که جلد آنها سست و قابلتر برای تمدید باشد و از آنچه انسان را محتاج بمفرط از لاغری گرداند آن ضعف ست بسبب شدت انفعال از گرمی و سردی و از مصادمات و مصاکات اشیای صلب و از انفعالات نفسانی مثل غم و هم و غضب و از تعب و بیداری و از استفراغ و جماع و ایضاً غذای او در رگهای او محتبس شود و نافذ نگردد پس عفونت پذیرد و فربهی را نیز مضرتهاست که مذکور گردد و فربهی معتدل چون مفرط نگردد مذموم نیست مادام که فربهی ضرر خود پیدا نکند مکروه نبود زیراکه حیات بحرارت و رطوبت ست لیکن واجبست که احتیاط این نیز کنند و طریق افراط را مکروه دارند و اگرچه آفت ظاهر نشود **انطاکی** گوید که هزال در اهل اقلیم اول و ثانی غالباً جبلی بود مثل سمن در اقلیم ششم و هفتم بعده آن یا مزاجی باشد مثل آنکه نزد استیلای مرهٔ صفرا و مرهٔ سودا بود و یا یکی ازان هردو و اگرچه بلا احتراق باشد و یا عارضی باشد و اسباب موجبهٔ آن بسیار ست یا غذائی بود و آن سه قسم ست یکی قلت آن دوم لطافت آن مع وسعت عروق سوم رداءت آن که برای اخلاف و تشبیه صالح نبود و یا بدنی مثل ضعف اعضا و قصور قوای آنها از جذب غذا بسوی آنها و یا نفسانی باشد و اعظم آنها هم ست پس غم پس اهتمام بمثل سیاسات ملکیه و مناظرات علمیه و تحصیل مثل اموال و یا خارج از هر سه اسباب مذکوره مثل افراط در ریاضت و مثل حدادی از صناعات محلله و ازین قبیل ست وجود دیدان بعده هزال یا طبیعی ست و علامتش قدرت بر جماع ست و نشاط و صحت اعضا و امتلای عروق و یا مرضیست و علامتش سقوط قوتها و جفاف و رقت شعر ست و موجبات هزال مطلقاً در بحث سمن مفرط مذکور گردد **علاج** اولا ازالهٔ سبب مهزل کنند بدانچه در مقام هر واحد مسطور ست و بعد از زوال سبب اشربه و ادویه و اغذیهٔ مسمنه استعمال نمایند بحسب حاجت و جهت جذب غذا باطراف و ظاهر بدن بحمام رفتن و بآب گرم بدن شستن نفع دارد و بعد استحمام روغنهای مرطبه قلیل المقدار

بسمالند و درین باب جامهای گرم لطیف پوشیدن و بآرام و سکون کوشیدن و عطریات بوییدن و بعیش و بازی گذرانیدن و با معشوقهٔ دلربا یکجا خوابیدن
بشرط قلت جماع اثر تمام دارد و کثرت تغذیه و استعمال ماء الجبن و ماء اللحم و اکل فواکه و خواب معتدل و اختیار ریاضت قلیل بر سبیل تفرج و معجون لبوب
و حلویات و شیر و برنج و شکر همه مسمن است و از اغذیه که مخصوص باین کار است هریسه و حلیم و کله و پاچه و گوشت طیور مسمنه چون ماکیان و بط و کبک
کباب ساخته و نان سمید و امثال آن هرچه مرطب و مغلظ و جید الکیموس است و در تناول اغذیه رعایت هضم واجب دانند در بعضی صورت گوشت بره
و بزغاله بهترین اغذیه است که ثقل ندارد و بدن فربه میسازد و تکثیر غذا بغایت مؤثر است بشرط هضم بالجمله چه در دوا و چه در غذا رعایت معده ضرور
دانند و بحسب احتمال او ادویه و اغذیه استعمال فرمایند **ذکر ادویهٔ مفرده و مرکبه** که بدن را فربه کند چون زن حجر البقر از ثمن درم تا ربع بجلاب
و لبشربت سیب هر صبح در زیادتی نور قمر قبل دخول حمام بخورد و بعد خروج از حمام شوربای ماکیان یا شوربای لحم گوسفند بنوشد تسمین نیک کند
و مجرب سویدیست و شرب آبیکه نخود در ان تر کرده باشند نیز در تسمین بدن مجرب اوست و کذا نوشیدن آب آهن و کذا شیر زنان مجرب خود نوشته
و گوید که بگیرند بیخ لفاح و قطعهای کوچک کنند و یا بکوبند و در دیگ انداخته از آب پر نمایند و در ته دیگ دیگر سوراخ باریک بسیار کرده بر دهن دیگ اول بنشنند
و بآرد و موی هر دو را وصل کنند و بگیرند مویز و در دیگ ثانی یعنی سوراخ دار انداخته سر آن نیز بآرد و موی بند کنند و زیر دیگ اول آتش معتدل نمایند
تا آنکه آب فانی شود پس مویز گرفته خشک کرده هر روز یک مویز بخورند که در تسمین تجربه کرده ام و ایضاً از تجارب خود نوشته که دوای مسمن از اول ماه
تا چارده روز در زیادت نور هلال استعمال کنند که بزودی فربه گرداند و دوائیکه برای فربهی شخصی مرتب سازند واجب است که در خوردن اندک یا بسیار
از ان کسی دیگر را شریک نگردانند بلکه هر کسیکه براسم او مرتب سازند آنرا بخورد و تجیل که آن رویدگی است در مروج میروید و اکثر برگ او سه عدد میباشد
آنرا کوفته آب او بیفشرند و هر که ارادهٔ فربهی کند صد درم از ان آب با یک نیم اوقیه شکر عراقی بخورد که اسهال خوب می آرد و عقب آن فربهی نیک پدید آید و بوی
این رویدگی مثل بوی خیار میباشد و مجرب اوست و شیر گاو تازه و شیر بز تازه و لبا و شیر گوسفند و امتصاص انار شیرین بعد طعام و خوردن بادنجان سفید
تازه و خوردن مویز و کذا پست جو بشکر و کنجد مقشر بشکر بمرات کثیره و اختلاط آب سبوس گندم در ادویهٔ فربهی و خوردن بوزیدان در حریره و در سفوفات
مسمنه و کذا حب قلقل و کذا مسکه و مالش آن و کذا کرسنهٔ بریان سوده بعسل آمیخته هر روز بقدر جوزه و کذا بیخ یبروج تا نیم درم و کذا قمح و کذا مغز
حب المحلب و کذا سنبل هندی و کذا صمغ بادام و کذا حی العالم با مصطکی و انیسون آمیخته و کذا فوه الصبغ و کذا ترنجبین بدن اطفال را و کذا ارز
با خربزه بعد خروج حمام و کذا اسخاله طلا و کذا اشقاقل و کذا اسمید گندم و نشاسته بشیر تازه پخته و کذا لعبت بربری و کذا دار فلفل و کذا املوط و کذا مویز و کثیرا
و کذا حلبه با آرد گندم پخته و کذا اسورنجان و کذا امقل مکی و کذا ابریشم و کذا قنطوریون دقیق چون استفراغ بدن بدان نمایند و کذا لحم ورل و شحم آن
و کذا اهلیون و کذا موز و کذا غبیرا و کذا صمغ عربی و کذا کتیرا و کذا کرم قز خشک سوده سه درم با حریره آمیخته و کذا تخم شاهسفرم و کذا اسد و کذا تخم بادنجبویه
و کذا طلا و کذا حریرهٔ گندم با حب الزلم سوده آمیخته و کذا لحم ابیض اترج و کذا حریرهٔ پیه بز و آرد سفید و کذا نان گندم نو و کذا حجم بشیر تازه و کذا پست گندم
و کذا حب بطم و کذا روغن خشخاش هر واحد مسمن بدن است و بقول ملکی وغیره اگر تودری را در آب یکشبانه روز تر کنند بعده در خرقهٔ کتان بسته در آرد گندم
نهاده نان او ده قرن بپزند بعد از ان بر آورده و باریک سائیده با آرد سفید و شکر پخته بخورند فربه گرداند و بقول اسرائیلی اگر نقوع غذیه هفت روز بنوشند
بعده قرص سبر د مستعمل در دق استعمال کنند بعده دوغ گاو تا ده روز بنوشند بعد از ان دوغ گاو بنان سفید خشک کوفته بیست روز بخورند
بدن را فربه و لون را حسین گرداند و بقول رازی برنج بشیر تازه پخته بشکر خوردن بدن را فربه کند و بقول ابن ماسویه آرد باقلا و آرد نخود بشیر گوسفند
پخته بشکر خوردن مسمن بدن است و بقول هرمس آرد سفید بشحم یا الیه آمیخته ماکیان را بخورانند تا خوب فربه شود بعده ذبح کرده سرا و بریان کرده بخورند و بگیرند
چربی او و کذا خته لیست و شکر بدان آمیخته ماکیان بخورند و روغن آن بنوشند و دیگری را شریک درین نسازند خوب فربه گرداند و بقول هداینی اگر خصیه
بز در تنور خشک کنند تا مثل سویق بماند و سائیده آرد هدس سفید ده چند آن بیامیزند و همه را در روغن گاو بپزند و در ان اندکی شانخواه آمیخته بپزند

پنج درم بخورند بسرعت فربه گرداند واگر زرشک وتخم کاسنی کوفته هر واحد پنج درم هذا به کوفته ده درم همه را در آب گرم یکشبانه روز تر کنند وصبح صاف کرده با یک اوقیه
شکر عراقی چهل روز متواتر بنوشند فربه کند واز مجربات ابن علی ست واگر حرمل را در آب تر کنند ودران آب گندم تر نمایند وآن گندم را بماکیان بخورانند
وبعد فراغ گندم ماکیان را ذبح کرده بخورند زود فربه کند وبقول شریف اگر ماکیان را کرمی که از قز جدا شود بخورانند تا فربه شود پس آنرا ذبح کرده بخورند خوب فربه
شوند وچهل عوض کرم قز خورانیدن چربی مرغابی بآرد سرشته بماکیان نوشته حریره مسمن بدان نخود سفید در شیر تر کنند تا شیر را جذب کند پس
خشک سازند وبست درم یا ده درم ازان بگیرند وبرنج وکشک جو وگندم هر یک دو درم ونان سپیده خشک ده درم همه را کوفته بیخته در شیر بپزند حریره مانند
وبقند شیرین کرده میل نمایند در چند روز نفع کند دوائیکه برای تسمین از مجربات اوستاد مرحوم ست مغز بادام نشاسته کتیرا شکر سفید مساوی کوفته
بیخته بقدر یکتوله بخورند بعده شیر گاو که دران ثعلب مصری ونارجیل جوشانیده باشند بنوشند **ایضا** از تکمله هندی اسگند کنجد سیاه مقشر هر دو برابر
بکوبند وقند سیاه برابر هر دو آمیزند وقدری ادرک نیز یار کنند وتا ده درم هر روز بخورند وبعضی موصلی بجای کنجد آمیخته وباشکر سفوف کرده نه درم با شیر گاو
میخورند **روغن مسمن** تالیف حکیم عماد الدین محمود بیخ بنفشه دو درم مغز پسته مغز حب السمنه مغز پنبه دانه مغز بادام شیرین هر یک سه درم مغز فندق
مغز انجکاک مغز هندیانه هر یک چهار درم مغز چلغوزه مغز حب الزلم مغز تخم خیارین مغز تخم کدو کتیرا هر یک هفت درم جوز چینی ده درم موم کافوری پنجاه درم
روغن دنبه تازه صد درم علی الرسم مرتب سازند وبعد رفتن در حمام وکشیدن کیسه آن بر بدن در زمانیکه هنوز حرارت حمام باقی بود بمالند وبدن را از
پارچه پشمی پوشیده دارند **سفوف مسمن** اسگند موصلی سیاه موصلی سفید هر سه مساوی در ده چند شیر گاو بپزند چون شیر جذب شود خشک نموده
سفوف سازند وشکر برابر آمیخته هفت درم با شیر باده گاو خورده باشند **معجون مسمن** که در تسمین بدن مجرب نوشته تودری تخم خشخاش سفید هر یک پنج درم
حب المحلب زنجبیل قرفه دارچینی شقاقل هر یک سه درم حب السمنه بوزیدان جوز جندم حب القلقل مقشر هر یک یکدرم زعفران مغز نارجیل مغز بادام مغز پسته مغز
فندق مغز گردگان مغز چلغوزه هر یک هفت درم ادویه کوفته بیخته با سه چند همه عسل مصفی مقوم بسرشند ودر آخر اندکی عنبر اشهب ومشک تبتی اضافه نمایند
واین دوا مقوی باه نیز هست **مسمن عجیب الفعل** در تسمین از حکیم علی بگیرند مغز بادام شیرین وجوز هندی فائق ومغز فندق ومغز پسته وجوز جندم مساوی
وگاهی هموزن یک جزو نشاسته ونیم وزن یکجزو کتیرا اضافه کرده میشود همه را خوب سائیده دو چند همه شکر سفید فائق آمیخته بار دیگر بسایند واز جمله
بقدر ده درم یا کم وزیاده حسب مزاج گرفته با یکرطل شیر تازه جوش خفیف داده بنوشند هر روز یکمرتبه یا دو مرتبه وتا چهل روز برین مواظبت نمایند که
این هزال زائل کند وبسهولت فربه گرداند واثر او در بست روز ظاهر شود **ایضا** بگیرند عناب ومویز هر دو را در آب نیک بجوشانند پس افشرده صاف
کرده بپزند بعده مغز بادام وخشخاش سفید ومغز تخم کدو وصمغ عربی همه بریان کرده سوده اندازند وباز اندکی بجوشانند در روغن بنفشه ودر روغن ماکیان
فربه آمیزند وبجوشانند تا همچون حلوا شود پس گلاب بران پاشند وبجنبانند تا روغن جدا شود وآن حلوا بخورند وآن روغن بر بدن بمالند وبعضی
روغن را جدا نمیکنند وصرف آنرا میخورانند **اقوال اکابر** شیخ میفرماید واجب ست که نظر کنند که کدام سبب در هزال مریض از اسباب هزال ست
پس علاج وازاله او کرده شود مثلاً اگر غذا غیر مولد خون غلیظ قوی باشد آنچه مولد او باشد اختیار نمایند واقتصار نکنند بر غذائیکه خون محمود فقط پیدا کند
چه گاهی رقیق سریع التحلل پیدا شود واگر قوت جاذبه در اعضا کسلان باشد تحریک وتقویت او نمایند ونگاه بسوء مزاج کنند اگر باشد تبدیل او نمایند
ومالش بدن بعد بیداری از خواب از منبهات قوت جاذبه است وگاهی احتیاج بمنع غذا از جانب دیگر وجذب او بجانب مهزول افتد چون هر دو جانب
مختلف باشند مثل آنکه یکدست لاغر بود ودیگر فربه پس احتیاج شود به بستن فربه مبتدی از اسفل بستنی غیر شدید الایلام بلکه بقدریکه مجاری را تنگ کند
وغذا را از نفوذ منع نماید وبموضع قسمت رجوع کند وبجانب دیگر جذب شود وجاذبه بمالش تنبیه یابد وخصوصاً بروغن مثل زیت باندک موم گرم کرده
بدلک غیر مجفف وهرگاه عضو ملتهب شود ترک نمایند بعد ازان اعاده کنند هرگاه ساکن شود واگر منافذ منسد باشد بگشایند واگر بدن شدید الاکتناز
بود وبدین سبب مسام منسد باشد بترطیب لدغای آن نمایند واسخان بمسخنات از متناولات وحرکات بدنی ونفسانی کنند اگر سردی تحصیف او

کرده باشد و تبرید و ترطیب اگر دق و کزاز یا لاغری باشد و بهترین چیزیکه بدان تسخین عضو غیر قابل فربهی بسبب سردی کنند آنست که دلک نمایند پس بران دوائی محمر نهند و اگر بسبب هزال الطحال باشد معالجه طحال کنند و اگر هزال بسبب دیدان باشد قتل و اخراج آن همه کنند بدانچه در باب آن مذکور شد و آسایش و تنعم و بستر نرم و سکون در سایه و نشاط و تعطیر و نوشیدن آب سرد اختیار کنند که این قوت طبیعی را بسیار قوی کند پس تصرف او در تغذیه و دفع فضول نیک گردد و این مبدأ اسباب فربهی ست و از مسمنات خوردن شراب غلیظ و طعام جید الکیموس قوی مولد خون متین ست چون هضم شود مثل هریسه و جوذابات و برنج بشیر و گوشت بریان بسبب آنکه دران از قوت لحم محتبس بود و گوشت سخت پیدا کند و اما لحم مطبوخ گوشت سست منفش غیر ثابت پیدا نماید و گوشت بط فربه و گوشت ماکیان همچنین و گوشت کبک درین باب بلیغ النفع ست و همچنین کبوتر بشکر و حمام بعد طعام شدید الجذب برای غذا بسوی بدن و مسمن ست لیکن صاحب او در معرض حدوث سدد در جگر او بخصوصاً چون طعام او طعام صاحبان طالب فربهی باشد و گذاک سنگ گرده و مثانه کثرت نماید در هر کسیکه این سزاوار بود و اولی کسانیکه این سدد و سنگ ایشان را کثرت نماید کسی ست که در خلقت تنگ عروق باشد و هر کس چنین نیست و ایشان چون ثقل در جانب راست یعنی زیر پهلو احساس نمایند مفتحات سدد کبد معروف بنوشند و قبل طعام ایشان کبر بسرکه و عسل و سکنجبین بزوری بیاشامند تا آنکه ثقل زائل شود و بهتر حمام آنست که بر هضم اول باشد و طعام منحدر شده باشد و با وجود این خوردن طعام عقب خروج از حمام بلا فصل از اسباب فربهی ست و بهتر مسمن حمام ست برای اکثر مردم و خصوصاً کسانیکه ایشان در حال مثل ذبول باشند و باید که استحمام بر اول هضم باشد اعنی چون طعام از معده منحدر شده باشد مگر در اشیا باعیانها و برای جا رزاجان دو وغ مرتب از رائب غیر ترش دهند و از حیلهای تسمین حبس خون بر عضو ست به بستن عضویکه مقابل او در جانب دیگر باشد چنانچه سابق ذکر آن کردیم و زیر عضو ببندند تا جائیکه غذا بسوی آن می آید چون فربه باشد یا فربهی او غیر مطلوب بود مثل ساعد چون لاغر بود و کف سلیم باشد پس نزد رسغ بربندند و یا عضد چون لاغر باشد و کف و ساعد سالم بود پس نزدیک مرفق از اعلی ساعد بربندند و از مسمنات آنست که تعلق بریاضت دارد و آن ریاضت لین بطی ست و همه این معتدل باشد بعد ازان سریع خشن قلیل معتدل در صلابت و لین خصوصاً دلک چنانچه بیان کرده شد تا آنکه جلد سرخ گردد و بعد ازان ریاضت باعتدال کنند و استحمام قصیر نمایند پس مسح بدن او کنند و مالش بدلک یابس نمایند بعده استعمال لطوخات مسمنه کنند و اکثر آن روغنهای شیرین بود و باندکی موم اگر احتیاج این باشد بسبب کثرت تحلیل بدن و تبدیل آب و هوا از بزرگترین چیزیست که رعایت آن واجب بود چه گاهی هزال بسبب اینها باشد و از مسمنات لطوخات ست که بعد تحریکات اعضا و تحمیرات آنها استعمال کرده میشود مثل زفت تنها اگر بسیار سائل بود و یا در روغنی گداخته بقدریکه آنرا سائل گرداند برای لطخ و گاهی تنها که قریب از آتش کنند بر جلد استعمال میکنند تا آنکه بگداز د بعده بچسپانند و برداند چون سرد شود که این جذب غذا بسوی عضو کند و دران حبس او نماید و قوت جاذبه را تنبیه کند و سردی را زائل گرداند و اگر بسبب ضعف قوت یا انسداد مسام در جلد باشد و آنرا از جهت خشونت دهد و مسام بران مسدود سازد پس تنبیه قوت جاذبه کند و هر قدر که جزوی از عضو مستحیل شود باقی ماند و تحلیل نشود و واجب ست که در تابستان یکمرتبه در روز که استعمال کنند استعمال نمایند و در زمستان دو مرتبه و نظر کنند در گرفتن او از عضو و ترک بران بسرعت که آنرا سرخ گرداند بنفخ آن او را یا بطوء آن پس اگر درین سرعت کند در ترک او بران مبالغه نکنند بلکه بسرعت آنرا بردارند بلکه گاهی کفایت کند که آنرا بردارند هرگاه بچسپانند گرم و آن سرد گردد و گاهی نفع کند تقدیم دلک سریع خشن صلب بر زفت بعده طلا کنند و یا بشاخ خیزران بزنند مستوی و خصوصاً بروغن چرب کرده بضربات تا آنکه سرخ گردد و منتفخ شود بعد ازان توقف کنند بهر آنکه زیادتی در دلک و ضرب تحلیل کند بعده زفت بر آتش باعتدال گرم کرده بچسپانند پس هرگاه منجمد شود و سرد گردد دفعةً بردارند و بهتر آنست که قبل زفت بران آب مائل بحرارت و اندک لوبیا بریزند بعده زفت بکار برند و آبهای کبریتی و قیری نیز جذاب غذا بسوی ظاهر ست جالینوس گفته دیدم که نخاسی باین تدبیر غلام لاغر را نهاد و عجز او فربه ساخت پس سرین او در مدت اندک فربه گردید و کسیکه کراهت از زفت کند بدل او روغنی از روغنهای مسدده باندک حرارت استعمال نمایند و اگر آب سرد استعمال کنند

واحتمال او بر همه بدن یا بر عضو کند بعمل آرند و بتراوقات برای این وقت بر داشتن لطوخ در تجدد بست پس قریب ست که قوت احاله او بحون گرداند و در حب
نیست که از علاج بگریزند چون طول کند و فائده نشود بلکه لازم ست که مواظبت بران نمایند بجز قها و ریختن آب گرم پس بدلک از دست پس نرفت و گاهی
احتیاج بجذب خون بغیر دلک بادویه محمره مثل عاقرقرحا و کبریت و مثل ثافسیا افتد و از اعضا البعضی اعضائیست که در تسمین آنها احتیاج بغذا زیاده
تر از معتاد افتد زیرا که بیشتر از معتاد از ان بتحلیل رود و آن محتاج برای سمن بسوی فضل باقی باشد لاسیما که دلک تحلیل کند **واکنون** وارد سکنیم ادویه
متناوله و حقنها را واما ادویه متناوله پس غرض دران از قوای ادویه هضم و حبس غذا در معده و در امعا اندک بقوت ماسکه ست و تنفیذ او در عروق
و بسوی جهات کبد و این فعل مدرات معتدله کنند خصوصا چون در طعام و بعد آن بمدت اندک آنرا بنوشند و بعد از ان احتیاج شود با جماد او در عضو
و این فعل ادویه مبرده و مخدره کند مثل بنج و مانند آن و ادویه بالخاصیت و آن اصل قویست و از انجمله برای معتدل مزاجان اینست که بگیرند
مغز بادام و فندق مقشر و حبة الخضرا و پسته و شهدانج و حب الصنوبر کبار و بعسل سرشته بنادق بقدر جوز سازند و هر روز از ان پنج جوزات تا ده عدد بخورند
و بالای آن شراب بنوشند که این تسمین و تحسین لون و تقویت باه کند **ایضا** دوای جید مسمن و محسن لون بگیرند یک مکوک آرد سمید و پنج اوقیه
انزروت و بروغن گاو هر دو را لت کنند و از ان اقراص ساخته صبح و وقت خواب بخورند و یا بگیرند بادام و بندق مقشر و حبة الخضرا و کنجد و خشخاش مساوی
کسیلا نصف یکجزو فانید بهموزن جمله هر صبح و وقت خواب تا بست درم بطریق سفوف بخورند **ایضا** از کندی بگیرند ربع کیلجه از فروع مقشر و باریک بسایند
و بران دو رطل شیر تازه انداخته بآرد گندم بقدر حاجت بسرشند و از ان اقراص طولانی یا مثل قرص نان کثیف مدمج کوچک از پنج بر شرط زده تا سوراخ شود
بسازند هر قرص بقدر اوقیه یا نصف و نان بپزند و خشک کنند و هر روز دو قرص سوده بخورند **تدبیر جید** برای هزال حادث بسبب خوردن گل و سدد
نواحی جگر و زردی رنگ بگیرند مویز جید و بران چهار وزن آن آب اندازند و بپزند تا بنصف رسد و بر هر قفیز مویز دو رطل خبث الحدید و یک کف نانخواه
و یک کف شکر و یک کف صعتر اندازند و چون در دو سه و نیم جوش آید صاف کنند و برناشتا مقدار نیم رطل از ان بنوشند و بعد سه ساعت
نان بکامخ کبر و گندنا بخورند و بالای آن نبیذ قوی بقدر یک رطل بنوشند بعد از ان چون هفت ساعت بران بگذرد گوشت فربه بخورند و نبیذ نند تا
رطل بیاشامند که این در قوی مزاجان از مهزولان فعل عجیب کند و رنگ نیکو گرداند و یا بگیرند کتیرا و تخم خشخاش و جوز جندم و بهمنین و کبر و کهربا و زرنباد
و مغاث هر واحد سه درم و نیم و کوفته در روغن گاو بریان کنند و بوزن دو من بست گندم بران اندازند و هر روز از جمله تا سی درم بگیرند و از ان حریره بشیر و روغن
و شکر ساخته بنوشند و بعد آن استحمام خفیف نمایند و یا بگیرند مغاث پنجاه درم و خربق بست درم و کتیرا چهل درم و زرنباد سی درم و کوفته بیخته بگیرند مثل
ثلث همه نان سمید و نیز مثل ثلث آن بادام مقشر و ایضا مثل ثلث آن شکر سلیمانی و از ان هر روز بوزن بست درم در شیر گوسفند و افشرده انگور هر واحد یک رطل
بگیرند و از ان حریره ساخته بنوشند **و مفرد مسمنات معتدله** لبوب ست و آردها و گوز گندم و کسیلا خصوصا با پست که آن باوجود این نفع نفخ بست
بشکند و حب السمنه لیکن این در معده تا دیر میماند و مغاث و زرنباد و بهمنین و جمیع ادویه محرک منی مثل بلبوس و گندنا و کرسنه و لوبیا و آزادویه که قریب خواص ست
اینست که بچه مگس عسل و خشک کرده بسایند و اندک از ان بسویق آمیخته بنوشند و ازین قبیل برای محرورین از تدبیر جید اینست که بگیرند دوغ خمرات
شیرین که حموده و بشدت نباشد و نه ترش بود و دو هیئت او در کنند تا نافذتر و خفیف تر گردد پس مهزول آنرا نیم رطل بنوشد و بران سه ساعت توقف کنند
تا آن هضم گردد بعد از ان همو زن او مرتبه دیگر بنوشد و تا عشا طعام نخورد و غذای او بچه ماکیان فربه باشد و اگر متحمل شرب شراب رقیق ابیض بود بنوشد
و اگر قبل عشا برین استحمام نماید و قدح نبیذ رقیق صاف بنوشد بعد از ان خارج شود و طعام شب بخورد بهتر باشد **دیگر** بگیرند نخود در شیر گاو یک شبانه روز
بخیسانند و اگر تجدید شیر بران کنند و اکثر ازین دران بپرورند جائز بود و بگیرند برنج شسته سفید و تخم خشخاش کوفته و گندم و جو جریش هر واحد سی درم
و نان سیده خشک و شکر سفید هر واحد سی درم بادام مقشر پنجاه درم و همه را جمع کرده هر روز سی درم از ان بشیر تازه و یا روغن گاو بپزند و بنوشند
و بعد آن در آبزن بقدر تحمل آن استحمام نمایند و یا بگیرند دو رطل شیر تازه و دیگر رطل آب و آبرا آهستگی بجوشانند تا آب برود و بران یک اوقیه فانید و یک اوقیه

روغن گاو یا روغن کنجد انداخته تا یک جوش داده بنوشند دیگر بگیرند آرد نخود و باقلا و جو و برنج مساوی عدس مقشر خشخاش سفید بنوباش مقشر هر واحد نیم جزو گندم کوفته کنجد مقشر نصف جزو شکر دو جزو همه را بشیر گوسفند ساخته صبح بنوشند دیگر بگیرند بزر البنج در آب غرب بجوشانند و از ان آب بقوت صاف نمایند بعده در سایه خشک کنند و در میان آرد سرشته در تنور خشت نان بپزند و هرگاه سرخ گردد از ان نان بر آورده آن تخم را بسایند و دو مثقال در یک رطل فتیت معمول باز کنجد و خشخاش انداخته صبح و شب سه کف از ان بخورند

دوای عجیب

بگیرند بزر البنج و یک شبانه روز در آب تر کرده بشویند و خشک کرده بروغن گاو خوب لت کنند و بریان کنند بمقداری که سائیده شود و بران چهار وزن آن بادام مقشر و هم وزن آن جوز و مثل آن شکر اندازند و از ان وقت خواب پنج درم بخورند و ایضاً محرورین را کاکنج و عنب الثعلب و کاهو و توت و گوشت کبک فربه کند و مردم بسیار لاغر مفتقر اند بمعالجه مرطبه که در باب دق و در باب یبس معده آنرا ذکر کردیم پس بدان رجوع نمایند و ایضاً اینچنین مردم را باید که طلا بزفت کنند در هر سه چهار روز یکبار بطریق معلوم و منجمله آن برای هر دو این قمیحه هست بگیرند خربق سفید تودری تخم خشخاش هر واحد ده درم لوبیا حب الصنوبر هر واحد سه درم حب السمنه چهار درم سورنجان بزر البنج عاقرقرحا خولنجان بهمن سفید هر واحد یک درم کسیلا پنج درم گندم سفید یک مکوک و گندم را در شیر تر کنند چندانکه بالیده شود پس در سایه خشک کنند و بریان کرده سویق آن بسازند و همه را آمیخته بران روغن گاو ده قاشق بریزند و از ان هر صبح ده درم و هر شب ده درم بخورند و بالای آن شیر بنوشند **دیگر معروف** حرف سفید آرد نخود آرد باقلا نانخواه هر واحد یکجزو کسیلا دو جزو زیره سیاه و فلفل هر واحد نیم جزو سائیده با آب سرشته نان یا در تنور بپزند و خشک کرده با همچند آن نان سیده خشک کرده بیامیزند و هر روز از ان حریره بشیر سازند و یا در شوربای جوزه مرغ فربه داخل کرده قبل طعام بخورند **شراب جید** برای ایشان بگیرند کسیلا پنج درم در دو رطل شراب خوشبو که دران ترشی نباشد بگدازند و سه قدح از ان صبح و شام و وقت خواب هر وقت یک قدح بنوشند و اگر اتباع او بسویق کنند نفع بخشد و لعبت بربری در سویق ایشان را شدید النفع ست لتسخین و ترطیب آنها کند لیکن آن شدید الحرارت ست و از ایشان اصحاب یبس را معالجه بعلاج فربهی بمرطبات معلومه و تدبیر مدقوقان نمایند بعد از ان تدبیر کسیکه یبس او حرارت آورده باشد بتدبیر محرورین کنند و آنکه همراه یبس او سردی باشد بتدبیر ارباب دق شیخوخت پردازند **و اما حقنها** پس هر حقنه مسمن کلیه مثل شیر گوسفند و مانند آن نافع خصوصاً چون دران اندک بارزد حل کنند و بعضی از ان مرکب ست که در باب ضعف باه ذکر کرده ام و از ان یک نسخه ذکر میکنم بگیرند سر بز فربه و آنرا پاک کنند بعده خوب بکوبند و نیم رطل حلبه و دو رطل شیر باوی جمع نمایند و بگیرند گندم و برنج و نخود مهر و سه هر واحد ربع رطل بعد از انکه این همه را جمع کنند و در آب مهرا سازند و صاف کنند و آنرا و آب آنرا نیز بر اخلاط دیگر و همه را بازطبخ دهند در تنور تا آنکه سر نیز مهرا شود و جمله را صاف کنند و از شوربا سه اوقیه بگیرند و از دسومت دوا اوقیه و از آرد بادام و جوز هر واحد یک اوقیه و بدان حقنه کنند و بران خواب نمایند

در تسمین عضو عضو

مثل دست یا پای یا لب یا بینی یا قلفه یا قضیب پس ممکن درین آنست که مختص بدان عضو باشد و این از جهت ماکول و مشروب نیست چه این عام ست بدن را بلکه آن از جهت جذب غذا بسوی آن عضو و حبس غذا بران و تحویل او بر طبع آن بود و این چنانچه معلوم کرده اند بدلک معتدل بخشونت و با دویه محمره پس بدلک که آن قویتر بود و بریختن آب نیمگرم پس طلا کردن بزفت باشد و قومی علق تربیه را که آن کرم سرخ ست در قوت زفت مقرر کرده اند و در ابتدای این باب کیفیت استعمال زفت معلوم کرده اند و برین اعانت میکند توجه ماده بسوی آن به بستن راه از ان بسوی غیر آن و یا از مقسم غذای آن بسوی غیر آن و این همه دانسته اند و بعض اعضا مختص باعمال اند از اعمال حدیده مثل لب و گوش و بینی و در غیر این باب مذکور شد و گویند که اگر لب و بینی متقلص باشند باید که وسط آنرا بشگافند و جلد را از هر دو جانب بکشند و گوشتیکه در وسط آن باشد و صلب از ان شده باشد قطع کنند که دراز شود و تقلص زائل گردد جرجانی مینویسد که اول سبب لاغری باید جست و زائل باید کرد مثلاً اگر سبب لاغری خوردن طعامها بود که از ان خون رقیق پیدا شود و یا خوردن طعامها بود که از ان خون بسیار تولد نکند تدبیر را بگردانند و طعامهای مخالف آن باید فرمود و اگر سبب ضعف قوت هاضمه باشد تنقیه

معده و تقویت آن نمایند چنانچه در مقامش مذکور شده و اگر سبب کسلانی قوت جاذبهٔ اعضا بود حرکت و ریاضت معتدل فرمایند و هر صبح که از خواب بیدار شوند باعتدال بمالند و حمام و مالش بروغن و آب گرم چنانکه معلوم ست و اگر سبب فساد خون باشد تدبیر موافق کنند و خون را باطریفل صغیر و مانند آن صاف کنند و اگر سبب بزرگی سپرز بود یا کرم دراز و حب القرع علاج آن در جایگاهش مذکور شده و اگر سبب تنگی منفذها بود حمام و مالش روغن و آبزن فرمایند و عرق آورند و اگر سبب کشاده شدن مسام بود و اسباب آن زائل باید کرد و در آب سرد باید نشست و باید دانست که نشاط و خوشدلی و کامرانی و جامهٔ نرم و عطرهای موافق و گوشت بره بریان و مغزها چون مغز بادام و فندق و پسته و جوز هندی با شکر و نیشکر همه فربه کننده است و از هریسه و گوشت بریان و گوشت کبک گوشت سخت پیدا شود و محرور را گوشت بزغاله و مرغ خانگی فربه و بره شیر مست و جوزاب نان با شکر و شکر و پنیر تازه تر و دوغ خاصه که نان دران ترید کنند و کاهو و برنج و انگور سفید و بادام تر با شکر موافق بود و از گوشت خشک کرده و طعامهای شور و تیز و تلخ و از ترشیها پرهیز باید کرد و اگر چیزی تیز و ترش و شور آرزو کنند آنمقدار باید که طبع را خوش کند و معجون مسمن که در قول شیخ گذشت هر بامداد بخورند و اگر کسی شراب خوار باشد بعد آن اندکی بخورد **صفت** حریرهٔ معتدل نخود سفید در شیر گاو تر کنند تا شیر را جذب کند و خشک کنند یکجزو ازین نخود و یکجزو کشک جو و یکجزو نان میده خشک کرده و نیم جزو کشک گندم و سه جزو شکر اول نخود و کشک جو و گندم بپزند و اندکی زیره افگنند چون پخته شود نان خشک کوفته و شکر انداز ند و مقداری شیر تازه انداخته بجوشانند تا قوام گیرد و بخورند پیش از آنکه حریره خورند دراعضا بمالند چندانکه اندامها سرخ شود و اگر یکجزو خشخاش و دو جزو مغز بادام مقشر کوفته افزایند صواب بود **صفت** جوارش فربه کننده بهمن سرخ و درا و ند و کسیلا و حبة الخضرا و تودری سرخ و زرد و شقاقل و شونیز و پسته و پست نخود و مغز بادام مقشر و کنجد مقشر برابر همه را کوبند و دو چند حلبهٔ مغسول و بریان کرده سوده با آن بیامیزند و بروغن چرب کنند و بمالند و بعسل بسرشند شربتی زنان را بقدر جوز با شیر تازه و مردان را بقدر بیضهٔ مرغ با آب گرم

در فربه کردن عضو واحد

این بیشتر بمالیدن و طلا کردن بود و باشد که حیله سازند که عضو فربه را لاغر نمایند یا هر دو بیک حال کنند و این چنان بود که مثلا یک دست فربه بود و دیگر دست لاغر آن دست فربه را اول عصابه بپیچند چنانکه از سر دست آغاز کنند و تا زیر بغل هموار بپیچند نه بسیار سخت لیکن چنانکه غذا باز دارد و تا دان دست گذرنیابد پس آن غذا بدیگر دست بمالیدن و طلا کردن خاصه بروغن زیت و اندکی موم گرم کرده و مالیدن معتدل باید و هرگاه عضو گرم شود مالش موقوف کنند و چون ساکن شود باز مالیدن شروع کنند تا بدین طریق غذا از آن یک دست باز گردد و بدین دست آید و اگر مزاج سرد بود زفت رومی طلا کنند پس از آنکه عضو را بآب گرم بشویند و بمالیدن گرم کنند و غذا بدو کشند و بعضی زفت را بر آتش دارند تا نرم شود و بر پوست تازه مالند و گرم گرم و بران موضع نهند که می باید و چون سرد شود بردارند و نگاه کنند اگر عضو زود سرخ میشود زود تر بردارند و اگر دیر تر سرخ شود زود برندارند و باقی همانست که در قول شیخ مسطور شد **ابن الیاس** گوید که علاجش منع اسباب موجبهٔ آنست و تناول اغذیهٔ مقوی جید الکیموس مرتب مثل هریسه و حریره و عصیده و اغذیهٔ چرب و حلوای کثیر الغذا و لزوم خواب و راحت و خوابگاه بار در طیب و حمام بعد طعام و مالش بروغن بعد ریختن آب گرم بر بدن تا غذا بسوی اطراف منجذب گردد و قبل غذا حرکت بمشی طویل آهسته و پوشیدن جامهای نرم و ترک جماع بالکل و اجتناب از حموضات و حرکات سریعه و ملازمت لهو و سرور و استماع غنای لطیف و مالش بدن هر روز قبل طعام تا سرخ گردد و خوردن طعام در روز دو مرتبه از آنچه فربه کند از حبوب گندم و برنج و باقلا چون در شیر تازه بجوشانند با شکر و بادام و فندق و پسته چون با شکر بخورند و آنچه بدن را بسیار فربه کند لحوم حملان و ماکیان و بیضهٔ نیم برشت کرده و جوذابها و اسفیدباجات کم توابل و کم کردن فصد و اسهال و قلت مصابرت بر جوع و عطش و ترک جلوس و مشی در آفتاب و تناول انگور شیرین پخته و انجیر تر سمنهٔ جید که بدن را فربه کند آرد برنج آرد باقلا آرد نخود کعک کوفته جمع کرده بشیر و شکر حریره ساخته هر روز بخورند و بعد آن در حمام داخل شوند سمنهٔ دیگر جید بادام مقشر خشخاش سفید مغز چلغوزه حبة الخضرا و روغن گاو مساوی شکر سفید کوفته بروغن لت کرده بشکر مقوم با آب بسرشند شربت پانزده درم صبح و شب

سمنهٔ عجیبه

که بدن را بزودی فربه کند بگیرند نخود پانزده درم و در شیر تازه یکشبانه روز تر کنند و خشک نمایند برنج مغسول و گندم و جو هر دو مقشر هر واحد سیزده درم بادام مقشر
تخم خشخاش آرد میده هر واحد پانزده درم شکر سفید یک نیم رطل همه را کوفته بیخته هر روز از آن سی درم گرفته با شیر تازه پخته بنوشند **خجندی** گوید که علاجش ازالهٔ
غموم و هموم کثیر و ترک ریاضت بسیار و تعب و خوردن حلاوات و سمنهٔ کثیر الغذا به نشاسته و لبوب و مالش بقیه و طیبات ساذجه بعد استحمام با آب گرم شیرین و مالش
اعضا قبل طعام هر روز تا آنکه سرخ گردد و خوردن مسکه بشکر و ماهی تازه رضراضی غیر مالحه و از فواکه خربزهٔ شیرین و نارجیل و بادام و جوز و پسته و بندق باید کرد
سمنهٔ جید بادام مقشر بندق خشخاش مغز چلغوزه حب السمنه حبة الخضرا هر واحد یکجزو بروغن گاو تازه لت کرده بجلاب بسرشند صبح و شب پنج درم بخورند
دیگر جید تخم کدوی مقشر سوده یکجزو آرد گندم پاک دو جزو آرد برنج دو جزو با شیر گاو خوب بسرشند و اقراص رقیق ساخته نان بپزند بعده هر صبح یک اوقیه بگیرند و سائیده
با شیر و شکر بطریق سفوف بخورند بعده در حمام داخل شوند **سفوف مسمن** که بامغاث بهمن سفید زرنباد جوز جندم خشخاش سفید هر یک هفت درم
کوفته بیخته بروغن گاو بریان نمایند و با شش صد [نسخه] درم پست گندم بیامیزند و هر روز ده درم با شکر و بادام بخورند **معجون مسمن** گویند که بهتر ازین در بن باب
مشهور نگشته تودری سرخ تخم خشخاش سفید هر یک پنج درم حب السمنه بوزیدان جوز جندم حب قلقل هر واحد یکدرم زعفران یکدرم مغز بادام مقشر مغز بندق مقشر
نارجیل هر یک ده استار آرد برنج یکمن عسل کف گرفته دو من شکر سفید فانیذ هر یک یکمن کتیرا نیم من روغن کنجد یک رطل آرد باقلا آرد نخود هر یک ده استار فانیذ
و شکر را کوفته با عسل آمیخته بر آتش نهند تا مخلوط گردد بعده ادویه کوفته بیخته بران اندازند و زعفران در گلاب حل کرده با شکر در پاتیله با آتش ملایم بپزند و بران
روغن اندک اندک انداخته کفچه زنند تا مثل حلوا گردد بعده با جزای اول آمیزند و هر روز پنج درم بخورند و بعد آن استحمام نمایند و در نسخهٔ دیگر تودری سفید پنج درم حب المحلب
زنجبیل قرنفل دارچینی شقاقل هر یک سه درم زیاده است و وزن زعفران دو درم و مغز بادام یکمن و بندق مقشر نیم من باقی بدستور و نوشته که عجیب الاثر است
سمنهٔ نافع برای حار مزاج آرد باقلا یکجزو بادام مقشر یکجزو مغز تخم کدوی شیرین دو جزو و از آن بروغن بادام و آب انار شیرین حریره سازند و آنچه بدن را فربه کند
خوردن طعام بالای شراب است الا آنکه صاحب او را خطر بود اگر تعاهد نفس خود بفصد و اسهال در هر ماه یکبار نکند و کذا دخول حمام بر شکم سیری **قرشی** گوید که
تعدیل مزاج و استفراغ خلط حریف بفصد و غیره کنند و مقابلهٔ هر سبب نمایند و تقویت قوت جاذبه بمالش بعد خواب کنند خصوصاً بروغن و حمام عقب خوردن
غذا اگرچه افراط تسمین کند لیکن از آن خوف سده باشد پس حذر از آن سکنجبین ساده یا بزوری کنند خصوصاً اگر در آن خوف سده باشد و اغذیهٔ طالبان
فربهی همه غلیظ است و لهذا در ایشان سنگ تولد کند **دوای مسمن** نخود در شیر گاو تر کنند تا نرم شود و جو و گندم و برنج و ماش مقشر در آب بسیار بپزند
تا مهرا گردد و مثل آن شیر اضافه کرده جوش دهند و پسته و بندق و شهدانج و حبة الخضرا و جوز و بادام و مغز چلغوزه و تخم خرفه و تخم خربزه و تخم خشخاش
هر یک نیم جزو و بزر البنج و زیره و بهمن سفید و حب الزلم هر یک ربع جزو روغن بادام یا روغن گاو مثل ربع جمله ازین هر روز یک سکرجه استعمال کنند
انطاکی در تذکره مینویسد که علاج هزال ازالهٔ اخلاط ممروره و حریفه است پس اگر هزال طبیعی باشد علاجش هر آنچه نیست که سمن واجب کند
و اگر غیر طبیعی بود پس علاج هزال کائن از ضعف عضو علاج آن عضو است و رد او بسوی صحت و کائن از هم و مانند آن را حیله در راحت از آن کنند و اگر جماع
بتناستی باشد و کائن از کرم را اخراج اوست و همچنین باقی اسباب است **ایضاً** در نزهه گوید کسیکه ارادهٔ فربهی کند اسباب او را اختیار نماید بعده
دوای مسمن استعمال کند و بهترین آن از اغذیه شیر است و انجیر و قلقاس و هریسه و نخود و باقلا و لوبیا بهر نوع که استعمال نمایند و اما ادویه آنچه تجربهٔ او
برای آن کرده ام ذکر میکنم **سمنه** برای کسیکه سن او از پنجاه سال تجاوز نکرده باشد و مبرود بود بگیرند بست درم نارجیل ده درم پسته و پنج درم شاه بلوط
و سه درم دارچینی و یکدرم قرنفل و کوفته در یکصد و پنجاه درم شیر تازه بجوشانند تا سوم حصهٔ او برود پس سی درم شکر در آن انداخته گرم بعد جماع یا حمام
استعمال کنند و یکعدد ماکیان تیار دارند و طبیخ جهرا سازند پس در پنجاه درم شوربای آن چهار قیراط خرزهٔ بقر حل کرده بعد آن بنوشند این را در هر هفته
یکبار استعمال کنند مع ترک ترشیها و نمکینها و اقسام ریاضت مثل جماع و حمام **سمنه** برای محرور مزاج و یابس سبوس گندم و مغز بادام شیرین هر یک

نسخه سه صد

بست درم پسته عذبه تخم خشخاش هر واحد پانزده درم نخود ده درم کوفته بسه صد درم آب شیرین بپزند تا سوم حصه باقی ماند و یکشب بگذارند و صبح صاف کرده با شکر استعمال نمایند و در هر هفته دو مرتبه تکرار این کنند و نقل کرده اند که عذبه تنها این عمل کند و در خواص آمده که اگر کعب بقر سوخت استفاف نمایند فربه کند و چون گندم با خنافس و جرجل سوده بپزند و ماکیان را بخورانند تا آنکه پر آنها بیفتد پس ذبح کرده بخورند بسیار فربه کند و تجربه صحیح یافته شد سمنه که برای هر زمان بلتقط ست مویز یک رطل پسته جو کنجد برنج باقلا بادام پسته جوز چلغوزه بندق شاه بلوط هر واحد نیم رطل بزر البنج خشخاش سنبل فوه مازو نارجیل آمله دار فلفل حلبه صمغ کتیرای هندی هر واحد سه اوقیه خمیره دو اوقیه چوب زر شک که در مصر بعقد و قشر معروفست حب غول انزروت هر واحد اوقیه همه را خوب سائیده در آب سبوس بپزند و دران آهن داغ کنند تا مهرا شود پس همچند همه شیر و نصف وزن آن روغن گاو انداخته بپزند تا شیر برود پس دو وزن آن عسل خالص اگر سرما و مبرود باشد والا شکر انداخته بقوام آرند و فرود آورده بقدر جوزه صبح و مثل او شام استعمال کنند و بدانند که در خواص ثابت شده که هرگاه دوای سمن ... بسیار بیشتر مردم بخورند هیچ فایده نکند بلکه گفته اند که دران اسم شخصی که برای او بسازند یاد کنند و لزوم نیت او بعمل نماید و همچنین ساختن و استعمال کردن آن در زیادتی نور قمر خاصه واجب بود عبد العزیز گوید اکثر مجربات خرما با مغز بادام بغایت مسمن ست و انجیر با نیسوان صبح تا چهل روز خوردن عجیب ست و بیضه گنجشک عدیل خود ندارد و از مجربات کثیر ابغز بادام و نشاسته و شکر ست و کذا دو حبه حجر بقر بجلاب در حمام یا بعد آن و عقب او شوربای گوشت پرند و از مجربات مکرره اینست که آرد جو نخود گندم برنج ماش باقلا کنجد مقشر خشخاش هر واحد یکنیم جزو شکر دو جزو یک کف بشیر گوسفند بطریق سفوف بخورند و ایضا از مجربات کنجد خشخاش شکر هر واحد یکجزو بادام نیم جزو بزر البنج عشر جزو شربت یک اوقیه است و طبیخ سمن شکر با شتا عظیم التسمین ست و بهتر ازان حجر بقر ست سیما با بادام و نخود و از مجرب عجیب اینست که انزروت سه مثقال و نیم حجر البقر قیراط نارجیل هفت مثقال جمله چهار خوراک بعد حمام و اکل بیضه نیم برشت و از مجربات سیر اینست که بچه کوچک زنبور عسل که پر نیاورده باشد در سایه خشک کرده یکدرم بگیرند و آرد سفید ده مثقال و شکر پنج مثقال و حریره بسازند و بیضه نیم برشت با اندک نمک و کند روا انزروت بسیار نافع ست و نخود بریان با مغز بادام مثل اوست و بقراط گفته که هر دوای مسمن ست و بالعکس و سمن بعد شصت سال اثر نمیکند **مؤلف اقتباس** مینویسد که اگر سبب هزال کمی تولد خون در بدن باشد در تولید خون سعی بلیغ نمایند بادویه و اغذیه لطیفه و مفردات لائقه و اگر عدم متانت خون باشد بمتانت خون کوشند و اگر کاره بودن طبیعت از تغذیه خون بواسطه صفرا و غیره باشد ادویه و اغذیه بارده رطبه بسیار دهند و همچنین ترشیها و اگر ضعف قوت متصرفه در غذا بواسطه آرام بسیار باشد ریاضت کنند و با قوتها و معجونات مفرحه همراه ماء اللحم بدهند و اگر بدین تدبیر فربهی روندهد پس ماء الجبن و یا جو بحیثی هر چه مناسب مزاج بیمار باشد استعمال نمایند و عرق شیر و عرق زردک و عرق عنبر و ماء اللحم ساده بشراب ریحانی ممزوج دادن عظیم الاثر ست و باقی انواع او و مثل غلبه جذب سپرز خون را از جگر بسبب غلبه حرارت و مثل کثرت حب القرع و غیره و مثل تحلیلات بسبب محللات خارجیه چون اعراض نفسانی و گشادگی مسام و سبقت مرض و مثل هزال و ضعف گرده و مثل ورم طحال و جگر و ورم اذنی القلب و جمیع امراض معده هر یک را علامات آنها که بجایش بیان یافته شناخته رفع امراض مذکوره رفع باید کرد و باید که تدبیری مناسب آنها که هر یک بجای خویش بیان شده بعمل آرند و استماع اغانی لذیذه و دیدن رقص و ایات و مالیدن عطرهای مناسبه و تبدیل لباس زود زود درین باب آیتی عظیم دارد و همچنین خوردن فواکه رطبه مانند انگور و به و سیب و امرود و انبه و خربزه و موز و مانند اینها و همچنین گوشتهای پر قوت مانند جوجه مرغ و بزغاله و تیتر و لوه و کبک و بیضه اینها و بیضه ماهی و مغز همه حیوانات و حلوای بیضه مرغ و زردک و شیر همه حیوانات و لبوب و غیره

سمن مفرط یعنی فربهی بسیار

بدانکه مضرتهای فربهی مفرط بیشتر ست و امراض که بمردم فربه افتد زود دریافت نمیگردد تا که مستحکم نشود و بشدت میباشد و علاج بدشواری پذیرد و همچنین فربه در هر کار عاجز و محتاج بود چنانچه شیخ الرئیس در عیوب سمن مفرط مینویسد که فربهی بسیار قید گرامی بدنست از حرکت و برخاستن و از تصرفاد

و از امتلاء و فشار زیدۀ رگها بود بیشتر در ان مضیق آنها پس بر روح مجال او تنگ گردد و بسیار منطفی شود و کذلک بسوی آنها نسیم هوا نرسد و بدین سبب مزاج
روح ایشان فاسد گردد و ایضاً ایشان را بیم آن باشد که اندک خون از ایشان بشکافتن رگ ریخته شود در حوالی دل و دماغ آن و رگی یکبارگی شگافته شود
و سبب هلاکت ایشان گردد و در مثل این حال و حالی که قبل او باشد ایشان را ضیق النفس و خفقان حادث شود و درین هنگام تدارک حال ایشان بفصد
کرده شود و بالجمله ایشان در معرض مرگ مفاجات باشند و موت بسوی فربهان بافراط سریعتر بود و خصوصاً کسانیکه در ابتدای سن فربه باشند و در ایشان
عروق باریک فشارده بود و ایشان در معرض سکته و فالج و خفقان و ذرب بسبب رطوبت ایشان و سوء تنفس و غشی و حمیات ردی باشند و بر گرسنگی
و تشنگی صبر نتوانند کرد بسبب ضیق منافذ روح و شدت سردی مزاج و قلت خون و کثرت بلغم و انسان بغایت فربهی نرسد الا کسیکه او بارد مزاج باشد
و لهذا اولاد ایشان کمتر شود و منی ایشان اندک بود و فرزندان بسبب این ضعیف باشند و همچنین زنان فربه حامله نشوند و اگر حامله شوند اسقاط حمل
کنند و ایضاً شهوات ایشان نیز ضعیف بود و جمیع فربهان چون بیمار شوند علاج ایشان صعب بود و چون مریض شوند احساس مرض خود بسر عت نکنند
و فصد کردن ایشان را دشوار بود و در اسهال آوردن ایشان خطر باشد و اگر مسهل عمل کند ایشان را ضعیف گرداند زیرا که حرارت غریزی ایشان ضعیف
و در هزال ذکر کرده ایم که بهترین آدم معتدل است و خصوصاً در فربهی و اگر باشد و از حرکت ضعیف شود پس اگر همراه او از دلائل بر رطوبت بود مبتلا بطول عمر
باشد **علاج** نهر تخفیف مسهل گرم و مدرات قوی دهند و تقلیل غذا و خواب و کثرت تعب و حمام یابس کنند و عرق آورند و روغنهای گرم محلل چون
روغن شبت و قسط بمالند و اطریفلات بر سبیل دوام و همه ادویۀ گرم و خشک خوردن نفع دارد و خوابیدن بر زمین سخت خیلی مفید بود و هر چه در
تسمین گفته شد مخالفت او ضرور است **ذکر ادویۀ مفرده و مرکبه** که بدن را لاغر کند خوردن لک دو درم هر روز بر نهار و کذا سندروس
یکدرم با سکنجبین چند روز متواتر و کذا نان جو برای معتاد بنان گندم و کذا نان دخن و کذا کبر مملوح و کذا زیتون سبز مملوح و کذا ماهی صغار مملوح و کذا
سیر مفرط و کذا پیاز بافراط و کذا گندنای خام و پخته و کذا جرجیر و کذا ماهی شور کنند و کذا لیمون نمکین و کذا گوشت خشک کرده و کذا لحم وحوش قدید
و پنیر کهنه و کثرت استعمال فلفل در طعام و کذا سرکه و مکیدن لیمون سبز بر ناشتا چند روز متواتر و لطوخ بدن مکرر بنطرون و کذا بحجر اسیوس در حمام
بتکرار هر واحد مهزل بدن است و ایضاً گویند که زیر سایۀ مغیلان نشستن و انگشتری رصاص در دست داشتن و در ظرف او آب خوردن بالخاصیت
هزال آورد و اگر لک مغسول یکدرم با سرکه چند روز ناشتا بخورند بدن را لاغر کند و طلای زبد البحر بسرکه نیز مهزل بدن است و در بیاض استاد مرحوم مرقوم است
که اگر لک را باریک سوده با آبیکه در ان ریوند خطائی جوشانیده باشند تر کنند و خشک کرده باز درین آب تر کرده خشک نمایند و هفت مرتبه همچنین کنند باز
سائیده دو درم با آب خورده باشند بدن را لاغر کند و ایضاً اگر زیرۀ سیاه را چهل روز ناشتا خورند لاغر سازد و آب مقطر زیره بجای آب نوشیدن قوی الاثر است
و عجیب الفعل است و آشامیدن هر که ناشتا مهزل قوی است و تخم سداب بستانی و شاخ تازۀ آنرا چند روز ناشتا خوردن بغایت مهزل است **حب سندروس** تالیف حکیم شریف خان
برای ملکۀ بادشاه که فربه بود و اکثر معالجات او را فائده نکرد و این را نافع یافتند سندروس سه مثقال لک مغسول دو مثقال بلیلۀ زرد و بلیله و آمله و بلیلۀ سیاه و بلیلۀ کابلی هر واحد
یکمثقال زیرۀ سیاه دو درم نمک لاهوری یکدرم کوفته بیخته با آب حبها سازند حسب مزاج مریض بدهند و این حب خفقان را نیز نفع میکند و دوائیکه در لاغر کردن بدن
بغایت مؤثر و مجرب است لک مغسول هشت درم نانخواه بادیان زیرۀ سیاه سداب هر یک چهار درم مرزنجوش بورۀ ارمنی هر واحد یکدرم کوفته بیخته هر روز
یکمثقال آنرا با عرق زیرۀ سیاه بخورند و عرق زیره بجای آب بیاشامند هر وقت که تشنه شوند در اندک زمانی لاغر میگرداند **ایضاً** مهزل زراوند
مدحرج جنطیانا هر یک یکنیم دانگ مرزنجوش نیم درم لک مغسول سندروس هر یک چهار دانگ کوفته بیخته دو دانگ بخورند **ایضاً** که بدن را لاغر کند
زیرۀ سیاه یک شبا روز در سرکه تر کرده خشک نموده ده درم تخم کرفس مرزنجوش بورۀ سرخ هر یک سه درم تخم سداب دو درم نانخواه چهار درم همه را کوفته بیخته
هر روز یکمثقال بدهند **سفوف مهزل** از بیاض استاد مغفور نانخواه تخم کرفس سنبل الطیب لک مغسول هر یک نیم درم گل سرخ مرزنجوش هر واحد
یک مثقال کوفته بیخته دو درم صبح با عرق زیرۀ سیاه بخورند **ایضاً منه** سندروس لک مغسول مرزنجوش مساوی کوفته یکمثقال هر روز صبح

بتاب بخورند واطریفل وقت شام **ایضاً** مهزل بدن لک مغسول دو درم زیره سیاه نانخواه هر یک چهار درم خوراک دو درم با سکنجبین دو توله **اقوال مهره**
شیخ میفرماید که تدبیر هزال ضد تدبیر سمن ست و آن تقلیل غذاست و عقب قلت غذا یعنی وقت گرسنگی حمام محلل و ریاضت شدید لیکن غذای او
قلیل المقدار و قلیل التغذیه باشد مع تبعید زمان یعنی بعد ظهور جوع بزمان معتد به استحمام نمایند بعده زمانی صالح صبر کنند پس در ریاضت قوی محلل
شروع نمایند پس زمانی صالح صبر کرده طعام مذکور بخورند و غذا را از جنسی گردانند که غذا اند بد و یا از جنسیکه غذای خشک یا حریف یا شور باشد مثل
عدس و کوامخ و مخللات و لیکن نان ایشان خشکار و نان جو بود و توابل حاره در طبخ آنها زیاده کنند و از آنچه بر تقلیل غذای ایشان اعانت
کند آنست که غذای مذکور ایشان مع آنکه وصف او کرده شد خوب چرب باشد تا زود سیر شوند خاصةً فربهان را که اشتهای ایشان دسومات
ضعیف بود و لیکن طعام ایشان در شبا روز یک وقت باشد و اعانت بتحلیل ماده صالح آن غذا کنند اگر در عرق ایشان جمع شود و برین اعانت کند
شدت تخلخل بدن ایشان بریاضات سخت و درشتی ملبوس و بستر و تبدیل آب سرد بگرم و هوای بارد بحار و دائم گشاده داشتن بدن در سردی شدید
تا مسام بند شود و مسدود گردد و تخصف بدن برای قشعریره شود پس غذا را قبول نکند و تحلل معتدل را که آن مقدمهٔ انجذاب ماورای او باشد
منع نماید پس اگر تابستان باشد کشف برای حرارت کنند تا تحلیل او بسیار شود و زیاده از آنچه بسوی عضو منجذب گردد تحلل پذیرد و استفراغات و قی
اگر غیر معتدل باشند و تبدیل مزاج بسوی ضد مزاج فاعل سمن اگر سردی باشد گرم کنند و اگر حرارت معتدل بود اماله او بسردی یا بگرمی مفرط کنند و در اکثر امر
از انفع اشیا برای بیشتر کسانیکه در فربهی افراط نمایند و مثل این از سردی بود استعمال ادویهٔ ملطفه ست و این برای حار نیز نافع بود و دوا اجبست که
ایشان را ریاضات سخت و استفراغات کنانند بهر آنکه او در اخلاط سه فعل کند هر فعل از آن معین بر تهزیل باشد بعضی از آن اینست که ترقیق خلط
دران و ابعاد او از انعقاد و تعریض او برای تحلل کند و بعضی از آن اینست که ادرار نماید و تحریک اخلاط بسوی غیر جهت عروق کند و بعضی از آن اینست که
خون را افاده کیفیت حاده غیر محبوب برای قوت جاذبه کند و ادویهٔ ملطفه در اکثر امر ادویهٔ مستعمله در اوجاع مفاصل ست و آن ادویه بسیار قوی
در ادرار بول بود نه معتدل که آن اگر مختلط شود غذا را متوجه بعروق گرداند و بر توجه مواد بسوی رواضع عروق قادر نبود و نه بناحیهٔ بول آخذ از جهت
عروق مگر آنکه بعد وقوع هضم ثانی بنوشند و بر جگر رد کنند و در انجا اول فعل او ابتدا کرده باشد بلکه قوی باید که آن منقی ممیز جذاب اخلاط بسوی غیر
جهت عروق بود پس عروق گرسنه شود و سائر افعال کند و **ایضاً** این ادویه ادرار حیض بقوت کنند پس اعانت بر تهزیل در زنان نماید و این ادویه
مثل جنطیانا و تخم سداب و زراوند مدحرج و فطراساليون و جعده ست و سندروس را قوت مهزله بسیار ضد قوت کهرباست و **ایضاً** لک را درین باب
خاصیت عجیب ست و همچنین تخم کرفس را و زراج مهزل قویست لیکن آن خطرناک ست و همچنین مرزنجوش قویست **دوای مرکب**
بگیرند زراوند مدحرج یکدرم فنطوریون دقیق دو ثلث درم جنطیانای رومی و جعده و فطراساليون و ملح افاعی هر واحد ثلث درم و این یک
بشربت ست **دوای قوی** بگیرند بیخ قثاء الحمار و بیخ خطمی و بیخ جاوشیر و از جمله یکدرم استفاف نمایند **وایضاً** بگیرند نانخواه و تخم
سداب و زیره هر واحد یکجزو مرزنجوش خشک و بورق هر واحد ربع جزو لک جزو شربتی هر روز یک مثقال و از ادویهٔ ملطفه سرکه و آبکامه ست
و خصوصاً بر ناشتا نوشیدن مگر آنکه او را ضعف عصب باشد و کسی را که آفت در رحم و مثانه بود از سرکه اجتناب نماید و شرب شراب بر نهار نیز
تهزیل بدن کند بسبب تحلیل و استلای عروق بنجار اگر شرب او بسیار بود پس به اخل عروق نرسد و بران تاخیر طعام نمایند و همچنین ادویهٔ ملین طبیعت
که آن غذا را از عروق باز میدارد و چون بسیار استعمال نمایند قوت جاذبه کسلان گردد و عروق معتاد تخلیه شود از چیزیکه بسوی آن متوجه شود نزد
ادنی حرکت از اخلاط بسوی امعا و هرگاه ادویهٔ ملین طبیعت و ملطف مدر باهم پشتی یکدیگر نمایند بسوی عروق چیزی بسیار متوجه نشود و از ادویهٔ
لاغر کننده تریاق ست و استعمال ملح افاعی و دوار الکرکم و کموني و فلافلی و سجزنیا و انقردیا و دوار اللک و اثاناسیا و امروسیا و اطریفل صغیر و اما
اطلیهٔ ایشان واجبست که یا از جنس چیزی باشد که تبرید و تخدیر قوت جاذبه نماید و دران سمیت باشد مثل شوکران و بیخ و یا از جنس آنکه تحلیل شدید

نماید مثل ادهان و مروخات قوی التحلیل و لازم ست که استحمام ایشان بر ناشتا باشد و هوای او معرق بود نه مائی مرطب و اگر مائی باشد دران دوام نکنند و از پس حمام مبادرت به تناول غذا ننمایند بلکه صبر کنند و بران خواب نمایند و یا حرکت و ریاضت کنند بعده استقرار نمایند بعد آن شی لطیف از طعامیکه خون کم تولد کند بخورند و همچنین واجب ست که دلک او محلل متواتر باشد

در تهزیل اعضای جزئیه

مثل پستان و خصیه و دست و پای و مانند آن و درین تدبیر نیز بسوی احوال و شروط که در تهزیل مطلق گفته شد رجوع کرده شود و اعانت بمعینات مختص بدان نموده آید و برین اعانت کند مثل تسکین او و تبرید او و بستن مسالک غذا بسوی او و لبستن رباط و ادامت او بران مسالک و جذب غذا بسوی مقابل او و باید که ادویه مستعمله دران شدید القبض باشد و ادامت استعمال او کنند و از اطلیه که خصیه را از کبر و پستان را از عظم باز دارد اینست که بگیرند قیمولیا و سفیداب ارزیز و بعصارهٔ بنج و روغن مورد آمیزند و بطریق مروخ استعمال کنند و ادامت طلا بجا که حجر مسن که بعض آن بعضی بساینند بسرکه یا بعصارهٔ بنج کنند و همچنین کثرت طلا بشب هر روز و یا بگیرند طین حر و مازوی سبز و هر دو سابیده یکروز بعسل طلا نمایند بعد آن بآب سرد بشویند و این در یک ماه سه مرتبه بعمل آرند و مخصوص به پستان اینست که بران زیره بسرکه سرشته ضماد کنند و بران پارچه مبلول بسرکه سه روز گذارند بعد از ان بکشایند و پیاز سوسن سفید بران بندند و سه روز دیگر نکشایند و این فعل در ماهی سه بار کنند **ایلاقی** و جرجانی مینویسند که چیزهای تلخ و شور باید خورد و در طبیخ آنها توابل گرم بیشتر باید کرد چون فلفل و خردل و زیره و کرویا و سیر و بر تشنگی و گرسنگی بسیار صبر باید کرد چنانکه اشتهاکه پدید آمده باشد باطل شود و بر بستر نرم نباید خفت و در آبهای معدنها نشانند و آب گرم که دران نمک و زاج و شب و بوره و گوگرد ریخته باشند بجای آب معدنها باشد و سندروس چهار دانگ و نیم با سکنجبین ممزوج بآب سرد خوردن درین باب نافع ست این را کشتی گیران استعمال میکنند تا عضلات و اعصاب ایشان قوی شود و خشک اندام و سبک شوند و نفس ایشان تنگ نشود و خفقان نباشد و در لاغر کردن عضو واحد انچه مذکور شد چون قی کردن و ادویهٔ ملطف خوردن و مانند آن درین باب بکار برند **ابن الیاس** گوید که علاج سمن مفرط اجتناب از اغذیهٔ کثیر الغذا و لحوم و حلویات و شیر و شراب غلیظ ست و باید که اکثر اغذیهٔ صاحب ابقول و ترشیها و اشیای حریفه باشد و همه انچه مجفف بود از اسهال و ادرار و تعریق و تعب و حرکات سریعه قبل غذا و طول مقام در حمام بر خلو معده و مالش با دهان حاره مثل روغن زنبق و نسرین و خواب بر گرسنگی و بیداری و غموم و صوم و تفکر بسیار و غضب و تناول اطریفل صغیر و کبیر و اغذیه و ادویهٔ حاره و قلیهای مبزره و سکون در مساکن حاره و تعرض بشمس و این دوا بدن را بزودی لاغر کند سداب نانخواه بادیان تخم کرفس زیرهٔ سیاه هر واحد پنج درم بورهٔ سرخ مرزنجوش هر واحد سه درم کوفته بیخته یکمثقال تا دو درم بخورند و یا هر روز کمونی یکمثقال خورند که این بسرعت هزال آرد **خجندی** گوید که هر صبح سکنجبین بسیار ترش بنوشند و مزورات حامضه خصوصاً بسرکه بخورند و گویند که ماکیان غیر فربه را در سرکه کهنه یک شبانه روز تر کنند پس بسداب و زیره بپزند و بران ملاومت نمایند که لاغر کند **دوائیکه** بدن را لاغر کند اطریفل صغیر بکجز و ایارج فیقرا چهار جزو آمیخته از جمله سه درم در یک مرتبه بخورند **انطاکی** در تذکره مینویسد که انچه هزال را واجب کند مطلقاً گرسنگی ست و تناول چیزهای شور و ترش و جماع و حمام بر خلو خصوصاً چون دران اقتصار بر هوا کنند و اطالت جلوس و پوشیدن پشم و موی خصوصاً سخت و تعب و جلوس یا خواب بر مثل ریگ و خاکستر و سردی و ریاضت بر گرسنگی و ادامت اخذ مستفرغات از اسهال و تعریق و از مجربات در هزال بسرعت خوردن پودینه بسرکه ست و خوردن لک و سندروس و مرزنجوش و تخم کرفس و مالش بچیزی درشت و روغن گرم مثل بابونه و نفط و در زیر سرگین کردن نوعیکه احتیاج تسمین بود همچنین حاجت داعی بتهزیل بدن باشد پس کسیکه اراده این کند اسباب خاص او استعمال نماید مثل خواب بر زمین و دخول حمام بر ناشتا و لباس خشن و مشی در گرمی و ریگ و خوردن ترش و نمکین و ادویهٔ خاص بدان لک ست و نطرون و سندروس و فلفل و پودینه و پیاز و سیر دگنه نانکلا و طلاء بر ناشتا **مؤلف اقتباس** نوشته که سبب فربهی مفرط غلبهٔ رطوبات و متانت خون بود پس اول تنقیهٔ بدن

بمسهلات بلغم نمایند بعده خون بکرات و مرات از رگهای متفرقه گیرند و باز بکرات مسهلات دهند و همچنین فصد تا هزال پدید آید و ریاضت را درین باب
اثری عظیم ست و تدابیر خشکی افزا اکثر بکار برند و این سفوف دهند نانخواه و لک شسته و زیره و سداب و بادیان خطائی هریک دو مثقال شربتی دو مثقال
و مخدرات خفیفه گاه گاهی استعمال کنند و بر ریگ خفتن و نشستن بسیار مفید ست و همچنین بر زیره و سداب و نانخواه و تخم مورد و برگ سرو و سعد زو همچنین
تکمید بنمک هندی و نانخواه و تخم شبت و اشباه اینها و جمله اعراض نفسانی هزل اند

تشنج جلد راس

طبری گوید که این مرض از فرط یبوست حادث شود و پوست سر چنان نماید که گویا جمع شده حتی که میان اجزای متشنجه راه ها مثل نهرها پدید آید و بقراط ذکر
کرده که این با اهل بلد سماه بسیار حادث شود بسبب عمل ایشان دائم در آفتاب و ابن الیاس گوید که سبب حدوث این یا کثرت تعرض لشمس در ایام
گرم ست و یا کثرت تناول اغذیه و ادویهٔ حاره یابسه و یا کثرت استفراغ رطوبات از جمیع بدن یا از سر تنها و یا کثرت اغتسال بآب شور و شبی **علاج**
تدبیرش بعلاج شقاق اطراف نمایند و یا هر صبح شربت بنفشه و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشانند و غذا مزوره ماش و مغز بادام و اسفاناخ و گوشت
ماکیان و بچه آن و بزغاله دهند و سر را بروغن بنفشه یا کدو یا بادام بمالند و شیر بر سر دوشند و از بنفشه و خطمی سوده و لعاب اسبغول سر را بشویند و روغن
بنفشه و روغن نیلوفر و شیر زنان در بینی چکانند و بآب شیرین نیمگرم که دران بنفشه و نیلوفر و تخم خشخاش جوشانیده باشند غسل کنند و استفراغات
بالکل ترک نمایند و سر را بعمامه که آنرا ابر کنند بسته دارند **طبری** گوید که علاجش گذاشتن جمیع استفراغ ست از فصد و دوا و جماع و قی و غیر آن
از استفراغات و لزوم تدبیر مرطب و سعوطات مرطبه و مالش بموم و روغن و تدهین سر دائم و ریختن آب نیمگرم بسیار بران و کدام وقت سر را کشاده ندارند
و شیر بز و زنان بر سر دوشیدن نیز نافع ست و جورجس ذکر کرده که آلهٔ مثل کلاه که آن تشنج را بفشارد استعمال کنند یا عمامهٔ قوی بندند و دلک خفیف
بدست استعمال نمایند و موی سر او را نتراشند مگر بنوره و بعد آن بموم و روغن طلا کنند و این علت را بجز حمالان و کسانیکه بر سر اشیای گران میبرند ارمد
و یا کشتی گیران ندیدم **خجندی** گوید که هر صباح شربتی از اشربهٔ مبرده مرطبه مثل شربت نیلوفر و شربت بنفشه و شربت خشخاش لشیرهٔ تخم خرفه یا
تخم خیارین بنوشند و فواکه رطب بخورند و اغذیهٔ رطبه مثل ملوخیه اسفاناخیه و کشک جو بگوشت بزغاله و کدو تناول کنند و گویند که سر را بر بخار آب گرم و شیر داشتن نافع بود

غصون جبهه

و آن تشنج جلد پیشانی ست با خارش و سرخی رنگ جلد و سببش امتلای مقدم دماغ از خلط رقیق و ترشح او نزد جبهه ست و این علت اکثر در سرما حادث شود
و از قسم تشنج امتلائی ست **علاج** تنقیهٔ دماغ بمسهل و حب ایارج کنند و یا بمطبوخ هلیله مقوی تبرید و بحب بنفشه نمایند و بعد تنقیه بقیروطی مرتب
از موم و روغن بنفشه و روغن کدو ضماد کنند و یا بزوفای رطب مع سفیدی بیضه طلا سازند و بخطمی و بعض لعابات سر را بشویند **طبری** گوید که اولاً
تنقیهٔ بدن بچیز نافع مزاج مریض و شی بضاد فضول مجتمعه در بدن او نمایند بعده تنقیهٔ سر او بحب مرکب از حب قوقایا و حب صبر و حب ایارج کنند و اگر احوال
مریض فصد واجب کند اگر قوانین آن اطلاق نماید فصد کشایند بعد ازان امر بدخول حمام و آبزن کنند و روغن بنفشه در بینی چکانند و تضمید جبهه باین
قیروطی کنند بگیرند موم و روغن از روغن بنفشه پس کدو را در خاکستر گرم بریان کرده اندک آب او بیفشارند و بر موم و روغن بریزند و اندک زوفای رطب و قدری
سفیدی بیضه رقیق بران انداخته خوب حل کنند تا جمله مختلط گردد بعده بر پیشانی ضماد نمایند و ضماد غلیظ باشد و یک شبانه روز ضماد بدارند بعده تجدید
آن کنند و همچنین بعمل آرند تا آنکه جلد منبسط گردد و باین تدبیر بی شک جلد منبسط شود پس اگر بعد ازان خارش دران موضع پیدا شود این دلالت کند بر بقیه
خلط که مترشح گردد بعد اعادهٔ تنقیه اندک نمایند و روغن گل بران موضع بمالند پس اگر بعد ازان جلد منسلخ و متقشر گردد و بشره سرخ کریه المنظر باقی ماند
این روغن بران موضع طلا کنند که اعادهٔ آن برنگ بشره جمیع بدن کند بگیرند نخود و آنرا در شیشه خوب بسوزند پس بگیرند ازان نخود و از شیطرج هریک یکدانگ
و مرتک اصفهانی یکدو حبه و بالای آن هر روغن که خواهند چندان بریزند که آنرا بپوشد و سرکه کهنه دو چند روغن اندازند و در شیشه کرده سر او بند نمایند

و در آفتاب گذارند و هر روز یکمرتبه شیشه را بجنبانند و اندک روغن گرفته بر ناخن تجربه کنند پس هرگاه رنگ ناخن را اندکی متغیر گرداند روغن را صاف کرده در شیشهٔ دیگر کنند و بر موضع اندک ازان استعمال نمایند و این روغن را چون در آفتاب بگذارند تا آنکه رنگ ناخن را تغیر بین نماید برص و بهق را نگین سازد و اما غصون که بسبب برداشتن بار گران بر سر حادث شود علاجش ترک سبب است و آنچه از آن نوع در طفل باشد حیله در شفای او نیست پس تعرض بعلاج او نبود

قردان

بقول شیخ آن زوائد کثیفه مخلیه است که بر مفاصل دست و پا بسبب شدت عمل و کثرت حرکت می روید و قرشی حکایت کرده که در زمانهٔ ما بر سر بعضی ملوک دمشق دو زائدهٔ عظیمه شبیه بشاخهای چهارپایان روییده بود لیکن آنها بسیار بزرگ نشدند و میان حدوث آنها و میان موت او مدت قلیل بود **علاج** قطع کنند مخلی آنرا آنچه در دنکند بعد ازان بر باقی او ادویهٔ شدید الحرارت از ادویهٔ تألیل استعمال کنند تا آنکه ساقط شود بعد آن روغن گل و بمالند و گیلانی مینویسد که اکثر این مرض تابع مزاج سوداوی بود و بیشتر در زمانهٔ ما کسی را عارض میشود که مرض یا ذو رنگ او را عارض شده باشد و مزاج او سوداوی گردد

انتفاخ و حکهٔ اصابع

یعنی بزرگ شدن و خاریدن انگشتان این اکثر در سرما و خریف وقت صبح بسبب احتقان فضول دران و استحصاف جلد بسبب بردی هوا عارض میشود و انطاکی گوید که این مرض را یونانی غطلاسن نامند و آن ورم حکه است که در اصابع هنگام مس آب سرد وقت صبح در سرما و خریف بهم رسد بسبب تکثف ظاهر و غلظ محتبس و گاهی کثرت نماید پس انتفاخ طول کند **علاج** از آب دریای شور گرم کرده بشویند یا سبوس گندم و چقندر و انجیر و کرنب و عدس مقشر و شلغم و کرسنه و ترمس هرچه ازینها میسر آید در آب جوشانیده انگشتها را ابتدائی بشویند و انجیر را در شراب بپزند و ضماد کنند و اگر رنگ انگشتان مائل بسبزی و تیرگی گردد شرط زنند و بعد عدس مطبوخ ضماد سازند و ابن الیاس گوید که هر صبح سکنجبین عسلی ده درم بنوشند و یا بگیرند بادیان سه درم و یا گلقند ده درم جوشانیده صبح بیاشامند و غذا مزوره نخود و مغز قرطم سازند و انگشتان دست و پا را بآبیکه دران نمک و سبوس جوشانیده باشند و یا بآب چقندر بشویند و یا بگیرند بابونه و اکلیل و شلغم و در آب باندک نمک بجوشانند و بر انگشتان بریزند و یا بگیرند انجیر و کرنب و عدس و در آب پخته اندران اصابع دست و پای دارند و یا بگیرند آرد ترمس و کرسنه و بآب شلغم بپزند و بر انگشتان ضماد کنند و اگر این ادویه فائده نکند بزر البنج را در آب بپزند و بر انگشتها نطول کنند و خجندی گوید بمیاه مالحه بشویند و روغن گل بمالند و اگر رنگ اصابع بخضرت و کمودت مؤول گردد بعد شرط عدس بروغن زیت پخته ضماد کنند و انطاکی گوید که سبوس و انجیر و حلبه و سپستان و بابونه پخته نطول سازند و روغن بنفشه و بادام بمالند و بعسل و قرنفل و زنجبیل و حنا لطوخ کردن پس بآب گرم شستن نافع بود

تعفن ما بین اصابع قدمین

یعنی گنده شدن میان انگشتان پای و این از موزه و مانند آن بهم رسد چون بران لفائف به پیچند و دران رطوبت آب باشد و آن میان انگشتان گرم گردد و جلد را متعفن سازد **علاج** بآب گرم بشویند بعده توتیای کرمانی و گل سرخ و گل سوسن هر واحد یکجزو کوفته بیخته بران بپاشند که در اندک مدت زائل کند

تقرح قطاة

بدانکه قطاة تهیگاه و میان سرین است پس گاهی چنان عارض شود که آنجا اولا سرخی پدید آید بعده شقاق یا قرحه شود بسبب کثرت خوابیدن بر پشت خصوصا مریضان ناتوان را و این علامت ردیست دلالت بر مردن پوست بدن دارد **علاج** چون سرخی ابتدا کند بر پشت خوابیدن ترک نمایند و برای ادع چون حضض و اقاقیا و گل ارمنی و مازو و گلنار و غیر آن طلا نمایند و در هوا گشاده دارند و اما در مریضان مثل پرهای نرم در پارچهٔ نرم پر کرده بستر سازند و اگر متقرح شود مرهم سفیداب استعمال کردن نافع بود و ابن الیاس گوید که موضع سرخ را بصندلین و گلاب طلا کنند و یا بگیرند گل سرخ و آس و اقاقیا و صندلین مساوی کوفته بیخته بگلاب طلا سازند و گلاب و سرکه بران ریزند و مریض را در روزی چند بار بر پهلو بگردانند و اگر ممکن نبود زیر مریض برگ بید فرش کنند و یا مریض را در لحاف نرم تر یا بستر مملو بچادرس بخوابانند و حکیم بایزید مینویسند وقتیکه سرخی ظاهر شود حضض و گل ارمنی و کشنیز خشک و فوفل و گلنار و صندل سفید بیابر ضماد نمایند و همچنین دیگر رادعات استعمال کنند و چون نوبت بتقرح رسد باید که بمرهم رسل و مرهم شافی علاج فرمایند و از برگ بید یا طحلب و یا اتم

پنبه سنبهل فرش سازند و چند مرتبه در روزی از پهلو بپهلو بگردانند تا بزودی به گردد

فساد اطراف از شدت برد

گاه باشد که دست و پا از شدت سردی سبز گردد و متعفن و سیاه شود و بریزد بهر آنکه هرگاه سردی بر اعضا رسد جلد کثیف شود و مسام بند گردد و بدان سبب حرارت و خون و ابخرهٔ حاره بسوی آن متوجه شود و دران بخارات محتقن گردد و عضو را بسوزد و بمیراند و متعفن سازد و انطاکی گوید گاهی از برد اطراف و فساد آن احتقان ماده در اطراف دست و پا عارض شود پس حس گم گردد بعده رنگ متغیر شود و ام متعفنین و سقوط تدریج نماید و ایضاً در تذکره مینویسد که برد گاهی با هوا بود و بس نکایت هست گردد بسبب سریان او در اعضا و گاهی با سکون آن بود و بس نکایت نیارد مگر ظاهر بدن را و آن بتکثیف ایذا رساند پس اگر مزاج بارد باشد نکایت بسرعت آرد و الا اول گرم شود بعده سرد گردد بسبب انحلال حرارت غریزی چنانچه واقع میشود کسی را که مثل افیون تناول کند و درین نوع صاحب او بمجرای طبیعی عود نکند و بدانند که برد رنگ را متغیر کند و بشره را متشنج سازد و متمادی از ان شهوت را ساقط کند بسبب انطفای حرارت و جمود خون کند و موی را منع نماید یا ضعیف کند و امراض او بسیار است مثل تشقیق و رعده و فالج و تشنج و جمود **علاج** هرگاه سرما در کسی کار کرده باشد جلد خود را بجامهٔ گرم بپوشانند و زود بپیش آتش نبرد بلکه بتدریج رود و دست و پا را حرکت دهد و بمالد و بروغنهای گرم مانند زیت و سوسن و یاسمین چرب کند خصوصاً هرگاه فلفل و عاقرقرحا و فرفیون و جندبیدستر و حلتیت دران آمیخته باشند و ضماد قنه و سیر حافظ از فساد دست و درین باب بهتر از قطران دوائی نیست و سیر و جوز و خردل و غیره از اشیای حاره بخورد و روغن گاو بسیار خوب است خصوصاً وقتیکه بران شراب صرف بخورد و حلتیت با شراب نیز نافع ست و پای را با پتاوه پشمی بپیچیده بموزه فرو کند و موزه چنان باید که دران پای توان جنبانیدن و اگر دست و پا بسبب سرما ورم کند شلغم و کرنب و انجیر و بابونه در آب جوشانیده اطراف دران نهادن نافع بود و گفته اند بهترین علاج آنست که اطراف را اندر برف گیرند تا سرما از ان بیرون آید و اگر بسبب سرما رنگ اطراف بگردد و سیاه و سبز شود باید که شرط زنند و اطراف را در آب گرم نهند تا خون تمام برود و خود بخود بند شود پس گل ارمنی در سرکه و آب حل کرده طلا نمایند بعد آن بشراب نیمگرم یا از آب و سرکه بشویند و مکرر چنین کنند و اگر اطراف متعفن شوند نشان بد باشد جز آنکه جدا کنند چاره نباشد تا عضو صحیح محفوظ ماند **طبری** گوید که هرگاه سبزی دست و پا از برد بهم رسد باید که شلجم را بجوشانند تا مهرا گردد پس فرود آورده در حالیکه گرم باشد دست و پا را دران نهند تا آنکه آب سرد شود و اعادهٔ این بدفعات متوالیه کنند تا وجع زائل گردد بعده روغن خلوق و غالیه یا روغن بلسان طلا نمایند و بگیرند روغن یاسمین و دران اندک جندبیدستر بجوشانند و بر موضع طلا کنند و آنچه درین اطبای خراسان ذکر میکنند اینست که میگیرند مبلد نافجه و در آب خوب گرم ترکرده بر اصابع نزد خضرت میپوشند و فی الحال الم زائل میشود و این همه تدابیر وقتی است که عضو متعفن و محترق نشود و هرگاه متعفن و محترق سازد پس تلیین او بمسکه و روغن گاو کنند و هرگاه نرم شود آنچه باطل شده باشد با آهن بگیرند و استخوانیکه متغیر شده باشد خارج کنند و بمراهم موافقه علاج نمایند و آنچه اهل کوهستان بیان میکنند اینست که هرگاه پای ایشان از برف میسوزد آن را بشراب طلای غلیظ متواتر میکنند پس ورم ساکن میشود و اختناق دم را زائل میکنند و موضع احتراق را نرم مینماید تا آنکه حس ظاهر گردد بعده بمسکه و روغن ضماد میکنند تا آنکه نرم شود بعد آن با آهن میگیرند و اما علاج اطبا طلا بمرهم ابیض معروف بمرهم کافوریست که تسقیهٔ او بسفیدی بیضه کرده باشند تا آنکه نرم گردد و محترق ظاهر شود پس آنرا بگیرند و علاج او حسب علاج اعضای محترقه کنند و آنچه بران تجربه کرده ایم اینست که پاهای او را در خون نرگاو یا خون بز هنگام ذبح داخل کنند که این تحلیل وجع و تلیین مواضع صلبهٔ محترقه میکند و درین علت مجرب است **ابن الیاس** گوید کسیکه در سرما سفر کند و یا ماوای او در بلاد بارد بسیار برف باشد او را می باید که صرف عنایت بحفظ اطراف از سردی نماید باین طور پایها را اول بلفائف مرتب از نمد مرغزی و خز بپیچد و پایها را خوب بپوشانند لاسیما که در روز شمالی باد شمالی وزد و با غذیه که دران سیر و پیاز بسیار باشد و دران مصالح گرم مثل فلفل و زنجبیل بود تغذیه کند و دستها و پایها را بروغن بان و زنبق و زیت و روغن غار و روغن ناردین چرب کنند و هرگاه هوا سرد شود موزهٔ نمد مرغزی و فرو ثعلب و دب بپوشد و دست را در دستانهٔ فرو ثعلب یا سنجاب و قاقم داخل کند و هرگاه سردی رسد و ایذا یابد فرود نمد و هر جامهٔ که حفظ نماید بپوشد و با آتش جلد قریب نشود و در حمام داخل شود و جامه را در خانهٔ اوسط بپوشد و چون از حمام بیرون آید در مسلخ استراحت کند بقدر یکه

بشره او بحال طبیعی او عود کند بعد از آن بنخود آب و مغز حب قرطم و لحوم تیهو و ماکیان و کبک و گنجشک غذا سازد و خواب طویل در پوشش جید نماید و اما هرگاه عضو متورم شود آنرا در آب گرم که اندران بابونه و شبت و اکلیل الملک و سبوس گندم و کاه گندم و شلجم و کرنب و شیح و نمام و مرزنجوش و بزر کتان و قیصوم و حلبه جوشانیده باشند بدارد و اما هرگاه سبز یا سیاه گردد شرط زنند چنانچه مذکور شد پس گل ارمنی در سرکه و گلاب حل کرده یک شبانه روز بر موضع شرط بندد و بعد از آن بشراب نیمگرم بشوید تا آنکه گوشت بروید و قرحه خشک گردد و نشاید که صاحب این علت بسکون وجع بعد از آنکه درد شدید باشد مغرور شود و بناید که در امر او اهمال نماید و اما هرگاه در ابتدا تدارک ننماید و عفونت ساری گردد و قریب باشد که انگشتها ساقط شود پس بهتر علاج او اینست که بر آن برگ چقندر و کرنب در روغن گاو پخته بنهد تا آنکه هر آنچه متعفن و سبز یا سیاه شده ساقط شود و یا بر آن عنب الثعلب و برگ خطمی و خبازی کوفته بروغن بنفشه آمیخته در هر روز یکبار یا دو سه مرتبه بنهد بعده معالجه بعلاج قروح نماید **انطاکی** گوید که آنچه سردی را از بدن دفع کند همه حار یابس بالفعل و بالقوه است اکلاً و بخوراً و تدهیناً و **ایضاً** پوشیدن لباسیکه از شان او این باشد و تحفظ از آن در هر مکان که هوای او لطیف باشد مثل مصر و بعد فعلی که مهیا کند عروق را برای قبول آن مثل حمام و جماع باید کرد و الا پیش آتش نشود که اکثر عضو را ساقط کند بسبب تحلیل آن مابقی را و فاسد شود بلکه واجب است پوشش بفرا و جامه ابریشم و موی و چیزی در گرم کردن سخت تر از سمور نیست و کسی را که الم بر در رسد و در سرگین که حرارت غریزی او ثابت باشد خصوصاً در سرگین اسپ نشیند و بخور بموم و عود و زیره بگیرد آنرا منع کند و مجرب است و خوردن سیر و جوز و کذا تدهین بزیت یا روغن گاو که در آن سیر و سداب پخته باشند و شرب راسن و زنجبیل نافع و از آنچه برای دفع برد تجربه کرده شده روغن نعام است طلاءً و عنبر و مشک مطلقاً و هر آنچه بدان علاج امراض بارده میکنند در اینجا بکار آید و **ایضاً** گاهی برد را از غیر انسان دفع میکنند پس در خواص آمده که دخان طرفا اشجار را از سردی محفوظ دارد و کذا قفر و سرگین کبوتر و کسیکه سنگ پشت را بر پشت او دفن کند در زمین از آن سردی باز ماند **ایضاً** در نزهه گوید که آنچه در انتقال اصابع گذشت بدان و بکاه گندم و سرکه نطول کنند پس اگر سبز گردد در آب گرم شرط زنند بعده بروغنهای گرم مالش کنند پس اگر متعفن شود بر آن چقندر و کرنب پخته بنهند تا ساقط شود پس مثل قروح علاج کنند **گیلانی** گوید که اگر عضو هنوز فاسد نشود و ورم نیز نکند بلکه ابتدا السبزی کرده باشد دلک نمایند و با دهان حاره مثل زنبق و رازقی و مانند آن بمالند و اگر ورم کند در آبیکه ریاحین حاره مذکوره سابق و کرسنه و ترمس جوشانیده باشند بنهند و بروغنهای گرم چرب نمایند بعده عدس جوش داده با شراب سوده ضماد کنند و بالجمله یاد باید داشت که هرگاه آثار سرمازدگی بر اطراف و اصابع ظاهر شود اصلاً قریب آتش نروند و بهترین تدبیر یکه اولا باید کرد اینست که بگرمی بدن انسان آنرا گرم کنند و اگر آن انسان قوی باشد اولی بود و اگر سینه او چندان گرم باشد که اطراف سرمازده بحرارت نواحی قلب گرم شود بهتر باشد پس اگر فائده نشود و سردی سخت تر از آن باشد که آنرا این تدبیر نفع کند تدبیر مذکور استعمال کنند **بعضی** متاخرین مینویسند فساد اطراف که در موسم سرما پدید آید چنانچه وقت صبح بسبب رسیدن سردی هوا و یا آب سرد انتفاخ و ورم با خارشی شدید و یا یکی از اینها پدید آید و یا تمام بدن متورم و مترهل و سیاه مانند بدن موتی گردد سببش احتباس بخار النست زیر پوست و در پیران بیشتر افتد باید که اطراف را نزد آتش دارند و یا با آبیکه نانخواه و نمک طعام پخته باشند بشویند و تا دیر در آن نهاده دارند در دو سه روز صحت میشود و همچنین طبیخ شلجم و کذا طبیخ تخم شبت و شلجم و کرنب و رطبه و ترمس و کرسنه و شونیز و اشنه و جاورس و ارزن و نمک طعام جمله یا هر چه از اینها بهم رسد بکار برند و چون دیر کشد تنقیه بمسهلات بلغم نمایند و استحمام متواتر نافع باشد و اما در صورت بودن بدن متورم مانند موتی تدبیر خفیف از استسقای لحمی بعمل آرند.

حرق النار

تنضیج یکه از آتش بسوزد سفیده تخم مرغ و سیاهی دوات را بمالند و گل ارمنی و سفیده کاشغری و مرداسنگ و خارا با آب و سرکه طلا کنند و اگر بسیار بسوزد و آماس افتد فصد کنند و آبله را از سوزن بشگافند و مرهم سفیداب کافوری استعمال نمایند و آهک آب نادیده را در آب حل کنند و بگذارند تا به نشیند پس آب بالای آن گرفته خشک نمایند و همچنین هفت بار بشویند و خشک کنند و ده دام ازین آهک مغسول با یکدام موم و یا نزده دام روغن گل گداخته آمیزند و مرهم ساخته بکار برند

که درین باب بی نظیرست و این مرهم رال نیز نافع ست کافور قیصوری رال کته سفید هر یک چهار مثقال کوفته بیخته مجموع با روغن گاو تازه که مسکه
همه باشد در ظرف آهنی گداخته اول رال را ریخته دو سه جوش دهند پس کته را بدستور پس کافور ریزند و یک جوش داده از آتش فرود آورده بکار برند
که برای رویانیدن گوشت صالح و دفع گوشت فاسد و برای جراحات کهنه و زخم آتشک و ناصور نیز نافع ست و چون رال را در روغن کنجد دو سه جوش
داده از آب سرد مکرر بشویند نیز نافع بود و ایضا در ابتدا اطلای گل سرشو و کذا گل بنڈول و کذا برگ گلاب سبز و گل سداگلاب و کذا برگ خطمی و خبازی تا نفعت
و اگر بسیار بسوزد فورا خون تازه گوسفند طلا کنند و آب انارین بقدر نه توله با شکر سه توله و یا سکنجبین سیب لیمونی علوینجان در گلاب و عرق بید مشک دهند
و غذا شوربای بزغاله و یا چوجه مرغ که دران ترشی اسبه یا زرشک یا انار دانه افتاده باشد با نان یا برنج بدهند **ذکر ادویه یونانیه** بقصد حرق النار
زیت خوشبو و نمک باریک سوده بر سوختگی آتش نهادن بهر تسکین الم و آبله آن مجرب صحیح سویه یسیت و کذا آب برگ بارتنگ و کذا آب برگ چقندر ضماد کردن و کذا
اندروسامن که آن مان انسارست آب برگ تازه او ضماد کردن و برگ خشک او سوده پاشیدن و کذا ابرسا مثل غبار سوده و بروغن گل آمیخته و کذا پوست بز
تازه بساعتی که جدا کنند و آن گرم باشد و کذا ذرور برادهٔ آبنوس و کذا پوست غزال سوخته خاکستر او پاشیدن و کذا برگ نبوت مثل غبار سوده ذرور
کردن و کذا سرگین کبوتر در خرقهٔ کتان صره بسته با آتش سوختن و خاکستر او بروغن گل ضماد کردن هر واحد مجرب اوست و آشعث و ردفس
و غیرها مینویسند که ضماد لبستان افروز و کذا سرگین گاو و کذا اشنان و آرد و عسل و کذا مداد مصری با آب یا سرکه حل کرده و کذا اطرفا بروغن گل و کذا اکمات
تر سوده و کذا اثمر خیار بشحم تازه آمیخته و کذا پوست بیخ آن بسرکه و کذا برگ آن بسرکه و کذا سریشم ماهی بسرکه حل کرده و برگ سوسن کوفته بیخته و کذا آب
حی العالم و سولق و کذا آب مورد و زیت و موم و کذا حب الآس و روغن آن و کذا برگ آن سوخته بروغن گل آمیخته و کذا شحم بقر یا بز تازه آمیخته و کذا
اقاقیا و سفیدهٔ بیضه و کذا جلد ادیم سوخته بروغن گل و کذا اسرنج بموم و روغن گل آمیخته و کذا برگ توت شیرین سوده بزیت خوشبو آمیخته و کذا خاکستر کرنب
بسفیدی بیضه و کذا خاکستر جفت پای کهنه بروغن گل و کذا گل قیمولیا و آب جرادهٔ کدو و روغن گل و یا عوض آب کدو گلاب و سرکه و کذا کنجد مع پوست
باریک سوده و کذا برگ خرفه بیخته کوفته یا عصارهٔ برگ آن و کذا اسفیداب بروغن گل تنها یا مع سفیدی بیضه و صمغ عربی و کذا سریش با آب گرم گداخته
یا سوخته بسرکه سرشته و کذا طبیخ حلبه یا لعاب آن یا آرد آن بروغن گل و کذا عصارهٔ مامیثا و کذا گل حنا و کذا صمغ عربی و سفیدی بیضه و کذا برگ
توت شامی بروغن گل آمیخته و کذا آب پوست باقلای سبز یا برگ او و کذا آب عنب الثعلب و سفیداب و کذا مغرهٔ عراقی بسرکه حل کرده و کذا خطمی خشک بزیت
آمیخته یا برگ آن کوفته بزیت مخلوط کرده و یا لعاب آن بروغن گل و کذا حنا با آب گشنیز سبز سرشته و کذا موی انسان سوخته بروغن گل و کذا استخوان سوخته
بسرکه سرشته و کذا کدوی خشک سوخته بروغن گاو آمیخته و کذا نیل هندی بعسل و کذا مرتک و روغن کنجد و سفیدهٔ بیضه و کذا پرسیاوشان و روغن گل
و موم و کذا آب قرظ یا طبیخ خشخاش آن مخلوط بسفیدی بیضه و کذا عدس باریک سوده بگلاب و روغن گل و کذا فوفل بروغن گل و کذا دم الاخوین و مرداسنگ
و صمغ عربی بیخته بروغن گل آمیخته و کذا آرد جو مغسول با آب بعده مخلوط بسفیدهٔ بیضه و کذا آب کاکنج بسفیداب و کذا مرق و موم و روغن گل و کذا آهک
مغسول هفت مرتبه بسفیدی بیضه آمیخته و کذا قطران **و ذرور** خاکستر برگ سرو و کذا خاکستر جوز السرو و کذا برگ مورد خشک و کذا ادیم سوخته و کذا
جلد کهنه سوخته و کذا ودع و کذا کهربا و کذا شاهسفرم خشک و کذا پوست شجر صنوبر کبار و کذا سنگ مرمر و کذا مغره و کذا پوست خربزهٔ خشک کرده سوخته
و کذا پست جو و سماق باریک سوده و کذا تخم خرفه سوده و کذا پوست شجر صنوبر صغار و مرداسنگ و دقاق کندر برای قروح حادث ازان و کذا اشنان مثل
غبار سوده هر واحد نافع سوختگی آتش ست **دیگر** از رسالهٔ مجربات حکیم علی جائیکه با آتش سوخته باشد اگر آهک را هفت مرتبه شسته یار چیدا با آن لطخ
کنند و بچسپانند ساعت بساعت در جراحت تازه و کهنه که از سوختگی آتش و آب گرم و غیر آن باشد و متعفن شده باشد عجیب نافع ست **دیگر** تگرگ را در
سبوچه پر کنند چون گداخته آب او خشک شود پس خاکی که زیر او بماند آنرا نازک ببلیند و بر جراحت سوختگی بپاشند گوشت متعفن را نا کل کنند و تازه
برویاند و درین باب هیچ چیز باو نمیرسد و زود گوشت بالا می آرد ملاحظه کنند که زیاده نشود و با آب تگرگ شستن آن جراحت نیز خوب ست **دیگر** سفیدهٔ

تخم مرغ بار دجو و کافور عجیب ست و طلای سرکه بغایت مجرب و کتیرا بلعاب اسبغول نیز مفید و کذا صندل و مداد و فوفل با آب عنب الثعلب و روغن گل و طلای
روغن کنجد بلعاب اسبغول نیز مجرب ست **دیگر** بقول صاحب خلاصه اگر در سوختگی آتش کرم افتد شاخ سپستان تازه برگردن ببندند که در دفع آن مجرب ست
و سوختهٔ باروت را هیچ دوا بهتر از مالیدن آب پیاز سفید نیست **دوای سوختهٔ آتش** از بیاض والد مرحوم اول خون بز تازه بران اندازند بعده
سفیدی بیضه افگنند پس ازان موم را در روغن کنجد گداخته از آتش فرود آرند چون سرد شود سفیدی بیضه داخل کنند و عقب آن سفیدهٔ کاشغری
حل کرده بر پارچه مالیده چسپانیده باشند **ایضاً منه** که سوزش دور کند و آبله شدن ندهد مرداسنگ کات سفید هر واحد یکتوله کافور ماشه بروغن گاو
شسته آمیخته ضماد نمایند و ذرور و ضماد مرداسنگ بعده تدهین بروغن گل مجفف ست و عصارهٔ کشنیز با مرداسنگ نیز از مجربات ست **ضماد** برای سوختهٔ
آتش رال کته رسوت صندل سرخ کافور با آب سائیده ضماد نمایند **طلا** که سوختگی آتش را نفع دهد پوست انار کوفته بیخته بکفچهٔ آهنی اندازند و آب
بر سر آن ریزند و بر آتش بجوشانند تا غلیظ شود سرد نموده در کهرل اندازند و زردهٔ بیضهٔ مرغ یکعدد بیامیزند و چندان سحق نمایند که مثل مرهم شود طلا کنند
ایضاً جهت آبله و دمیدگی که از سوختگی بهم رسد بگیرند عدس مقشر و گل سرخ چندانکه خواهند و عدس را نخته با گل سرخ و سرکه خوب بسایند و طلا کنند و خرقهٔ
کتان را در آب سرد تر کرده و بر یخ سرد ساخته بران افگنند **ایضاً** بعد ازانکه پوست از سوختگی افتاده باشد بکار آید گل قیمولیا سفیدهٔ تخم مرغ قدری برگ
با مرهم آهک سائیده طلا کنند **مرهم نوره** منسخه حکیم علویخان سوختن آتش و اکله را نافع ست نوره هفت مرتبه بآب شسته موم سفید هر یک پنج مثقال
مرداسنگ خبث الفضه سفیدهٔ ارزیر شسته اقلیمیای شسته هر یک یکمثقال روغن گل بست مثقال **نوع دیگر** نافع سوختگی آتش آهک شسته
چهار جزو روغن گل یا روغن چنبیلی شش جزو موم سفید دو جزو سفیداب قلعی یکجزو همه را باهم آمیخته کف مال کنند و بکار برند و در نسخهٔ دیگر مرداسنگ
مغسول و سفیدهٔ تخم مرغ و دم الاخوین عوض موم داخل ست **مرهم سفیداب** که برای دفع خارش و آبله که از بدن بجوشد و جهت سوختگی آتش بغایت
مجرب از بیاض اوستاد مرحوم روغن گل بست و چهار دام موم سفید شش دام سفیدهٔ کاشغری دوازده دام سفیدهٔ بیضهٔ مرغ شش عدد کافور قیصوری دو دام اول موم در روغن گداخته از آتش
فرود آرند و دیگر ادویه سائیده داخل نمایند بعد ازان سفیدی تخم مرغ بیامیزند **ذکر ادویهٔ هندیه** نافع سوختگی آتش کونپل درخت برگد در دوغ سائیده بمالند و آب گل اندر مالیدن
و برگ نار سائیده طلا کردن نیز مفید ست **دیگر** برگ نورسته کتار با دوغ تکر بمالند و همچنین برگ حنا با آب سائیده یا مسکه آمیخته و کذا رال بمسکه آمیخته طلا کردن مفید و مغنی ست **دیگر**
کنجد سیاه را سوخته و نرم سائیده با روغن کنجد آمیخته ضماد نمایند و ضماد برگ پوئی سائیده بر عضویکه تازه سوخته باشد و همچنین ضماد برگ و شاخ گل مهندی
که در برشکال هیر وید مفید و مجرب ست **دیگر** از بیاض اوستاد برگ بهنگ خشک سائیده بپاشند و بالای آن روغن شیرین اندازند و کذا ضماد برگ گیکوار
نافع **دیگر** از تکمله پوست درخت تمر هندی سوخته خشک بپاشند و بالای آن روغن کنجد اندازند یا با روغن مذکور آمیخته طلا نمایند در دبنشاند و موی آنجا
بروید **دیگر** برای دور کردن داغ سوختگی آتش قنب را در آوند گلی بسوزند و باریک سوده در روغن کنجد آمیخته در روز دو سه مرتبه طلا کنند و کذا ضماد برگ انار
و برگ جامن مفید **دیگر** بجهت ازالهٔ داغهای سفید که بعد از سوختگی آتش باقی ماند مالیدن بلیله و بلیله و آمله با آب سائیده بغایت سودمند ست
دیگر بعضی مجربین مینویسند که اگرچه تمام بدن سوخته باشد هرگز آبله و ریم نکند و همچنان خشک گرداند پنبهٔ منقوش بر تمامی اعضای سوخته فوراً به تحبیند
بکثرت چنانچه در بالاپوشها می اندازند و همچنان بگذارند و هیچ حرکت ندهند روز دوم نظر کنند اگر پنبه از جائی جدا یا کم شده باشد دیگر بران بپوشند در سه روز
جلد اصلی پیدا شود و پنبه مع جلد سوخته از خود جا بجا جدا شده خواهد افتاد **اقوال حذاق** مسیحی گوید که حرق نار محتاج بادویه باشد که جلا کند باعتدال
بغیر آنکه گرم یا سرد کند و لهذا نفع میکند آرد گل باک خفیف الوزن چون بسرکه ممزوج با آب بران طلا کنند و چون در ساعتی که بسوزد سفیدهٔ بیضه بروغن گل
طلا کنند آبله را منع کند و ایضاً نفع کند اگر بگیرند برگ خطمی تر و برگ خبازی هر واحد یکرطل و بپزند تا مهرا شود بعد ازان بسایند و بران مرداسنگ مرتے
و سفیداب قلعی هر واحد دو اوقیه و نیم روغن گل چهار اوقیه آب کشنیز تر و آب عنب الثعلب هر واحد یک اوقیه اندازند مخلوط کرده ضماد نمایند و چون آبله
افتد نفع کند آنرا عدس مقشر اگر با گل سرخ خوب بجوشانند بعد صبا آرد جو و روغن گل سائیده طلا کنند و ایضاً آنرا نفع کند قیروطی مرتب از موم و روغن گل

و بران نورهٔ مغسول هفت مرتبه انداخته حل کنند تا هموار گردد و یا نورهٔ مغسول بروغن گل و سفیدهٔ بیضه و سفیداب ارزیز آمیزند شیخ میفرماید که در علاج
حرق النار دو غرض ست یکی منع آبله دوم اصلاح آنکه محترق شود و در منع آبله احتیاج افتد بادویه که تبرید نماید بغیر آنکه همراه او لذع بود و اما از جهت آنکه علاج حرق کنند
احتیاج افتد بادویه که دران اندک جلا یا قدری تجفیف غیر کثیر بود بغیر آنکه لذع کند مع آنکه معتدل در حرارت و برودت باشد و اگر با هر دو تدبیر یکبارگی حاجت شود
اولا بمبرد تدبیر کنند بعده اگر احتیاج بتدبیر ثانی گردد آنرا بعمل آرند و اگر آن وقت برسد که آبله کند پس تدبیر ثانی واجب بود و ادویهٔ آن مثل قیمولیا و اطیان
خفیف الجرم و عدس مطبوخ و مداد هندی و مانند آنست و اما مثل کندر و علک و دسومات این را صالح نیست **ادویهٔ حرقیه** بحسب غرض اول بگیرند صندل
یا فوفل یا خشت نو یا خزف نو و آب عنب الثعلب و گلاب نسخه طلا کنند و یا مرهم از زردهٔ بیضه در روغن گل و ایضا کاسنی و آرد جو مغسول و زردهٔ بیضه و روغن گل
و ایضا گل ارمنی و سرکه و ایضا روغن گل و موم چندانکه باید پس دران نورهٔ مغسول با سفیداب و افیون و سفیدهٔ بیضه و اندک شیر داخل کنند و ایضا
بگیرند برگ خبازی و در آب شیرین بجوشانند پس بسایند و از رشته که دران باشد پاک کنند بعده باوی مرداسنگ مربی و سفیداب قلعی وغیره که در قول مسیح گذشت
بیامیزند **ادویهٔ حرقیه** بحسب غرض ثانی بهترین اشیا برای این مرهم نوره ست بگیرند نوره و هفت بار بشویند تا همه تیزی آن دور شود بعده روغن گل
و زیت و اندک موم اگر احتیاج آن افتد باهم بزنند و گاهی درین گل قیمولیا و سفیدهٔ بیضه و اندک سرکه زیاده میکنند **مرهم نوره** نسخهٔ دیگر نوره را بدستور
معلوم بشویند و از آن با آب برگ چغندر و برگ کرنب و روغن گل و موم مرهم سازند و از آنچه درینجا نیکوست و خوف بشور و آبله کردن نباشد اینست که برگ اثل
سوخته و خرنوب سوخته بران پاشند **مرهم** که برای قلیل الحرارت نیکوست و بتجربه جید یافته شده بگیرند سرگین گاو راعی خشک شده و پوست درخت صنوبر
و شکلطرامشیع هر واحد ده درم مرداسنگ سه درم خبث الفضه دو درم خبث الرصاص چهار درم آهک مغسول بآب سرد بتکرار بسیار پنج درم قیمولیا پنج درم گل قبرسی و گل
ارمنی و سفیداب ارزیز هر واحد هفت درم عصی الراعی کوفته ده درم مداد فارسی یا چینی شش درم توتیای سبز هفت درم پشک گوسفند ده درم تخم لبلاب
و برگ آن پانزده درم خبث الحدید و آب برگ خطمی و آب برگ خبازی هر واحد ده درم سوسن آزاد و پیاز آن و سوسن آسمانجونی و زعفران هر واحد پنج درم کافور
چهار درم موم و روغن گل و مغز گوزن و پیه آن مقدار کفایت و آن دوائیکه در قوت شدید تر و صالح ست برای آنکه در حرارت کمتر بود اینست که بگیرند برادهٔ مس
و برادهٔ آهن و در گل پاک یا در گل سرخ سرشته قرص سازند و در تنور یا دیگدان سوخته نگاهدارند و بطریق ذرور هنگام احتیاج تجفیف استعمال کنند و یا بروغن گل
طلا نمایند و ایضا ازین قبیل ست که سرگین کبوتر را در خرقهٔ کتان بسته بسوزند تا خاکستر گردد و بروغن گل طلا سازند که این عجیب ست و مواضع متقرحه را نقع
کنند تا جوش داده و یا بقلهٔ خرفه با پست و برگ مورد سوده و اگر دشوار گردد برگ اثل سوخته و برگ ینبوت سوخته و اگر ازین دشوار تر شود ادویهٔ مدملهٔ قروح
خبیثه استعمال کنند **طبری** گوید واجبست که طبیب معالج تفقد نماید از محترق بنیهٔ او و مزاج او و جوهر عضویکه محترق شود پس اگر جوهر عضو عصبی باشد منکشف
حرق نکند و ترطیب او معدوم ننماید و اگرچه صحت او تاخر نماید و اگر جوهر او جوهر لحمی باشد ترطیب او البته نباید کرد و علاج او نکند مگر بمرهم منشف و اگر جوهر او
عضلی بود یا در جای سوخته او تار باشد لازم ست که بمراهم متوسط بود و بستن او خفیف باشد و بقراط امر کرده که جراحات حرق نار را نباید بست مگر آنکه در وتر
باشد پس بربط خفیف بربندند که ضغطه والم نیارد و حفظ مریض از تناول چیزی نماید که مزاج آنرا گرم گرداند و امر بفصد و استفراغ بمسهل نماید و ترویح موضع او
کنند اگر تابستان باشد و تعدیل نماید اگر زمستان بود و از آب سرد نگاه دارد تا آنکه خشک گردد و اما از آب گرم در اوائل مرض محفوظ دارند و در اواخر او استعمال
آن باعتدال مضایقه ندارد و هر قدر که مریض تقلیل غذای خود کند بهتر و سریعتر به شدن جراحت باشد پس اگر مزاج مریض متغیر نشود و قارورهٔ و نبض او
براعتدال باشد بخوردن گوشت که جوهر او مشابه جوهر عضو سوخته باشد باک نیست و جالینوس ذکر کرده کسی که در اعصاب و عضله و او تار او جراحت بود
واجب ست که غذای او از پاچه و گوشت عضله باشد و این بهر آنست که بقراط گفته که تاخر صحت در جراحات گاهی از قلت غذای ملایم بجوهر عضو بود زیرا که
غذائیکه مناسب عضو نبود طبیعت دران عضو استعمال ننماید و ارجیجانس درین موضع خلاف او بسیار نموده و دو مرهم برای حرق نار که چون در عضو لحمی یا عضلی
و عصبی باشد ذکر میکنیم و این مرهم نسخه مرهمی ست که در عضو لحمی عند حرق نار استعمال کنند و آن بالغ النفع مجرب ست از آن زیاده و کم نمایند بقدر وقت و بقدر

نسخه روغن گل

مزاج علیل بگیرند پای ماکیان سوای خروس وبسوزند وخاکستر او بگیرند وباریک بسایند وبگیرند نمک اندرانی سوخته وباریک بسایند بعده بسفیدی بیضه
وروغن بنفشه مربی سازند تا آنکه مثل مرهم گردد وصورت التحلخه ومرهم کافوری شود وتربیت او بکل کردن وتسقیه او بروغن بنفشه کنند بعد ازان بگیرند
سرنج فارسی وبمرات بشویند وبگذارند تا آب او خشک شود بعده باریک کوفته بیخته سه درم ازین آرد ومثل او خاکستر پای ماکیان ونمک که ازان مرهم ساخته شده
یکنیم درم بگیرند بعد ازان اسرب محکوک یکدرم سفیداب ارزیز یکدرم ونیم بگیرند وهمه را در هاون جمع کرده روغن بنفشه بران اندازند وهموار بیامیزند وحل کنند
تا باریک گردد ومثل مسکه شود بعده بچشند اگر دران شوریت باشد سفیدی بیضه رقیق انداخته حل کنند حتی که سطبر شود وشوریت او زائل گردد بعد ازان
بطریق طلا بر جای سوخته استعمال کنند ونباید پست که این مرهم را در حرق نار باعضای لحمی تاثیر نیک ست واما در اعضای عضلی همین مرهم بعینه ست ودرین
لعاب اسپغول وشیر خر ومغز ساق بقر زیاده کنند وطلا نموده برباط خفیف بربندند واما مرهمی که جالینوس در قاطا جانس در عام حرق نار استعمال کرده اینست که
قیروطی بروغن بنفشه سازند بعده بران اندک سفیداب واندک مرداسنگ اندازند وبگیرند زردی سه بیضه یا چهار بآتش بریان کرده وبران اندازند وقدری
دماغ ماکیان واندکی اسرنج انداخته در هاون بیامیزند بعده اندک کندر بران پاشیده حل کنند واستعمال نمایند وایضاً این مرهم ذکر کرده بگیرند اقلیمیای فضه
یکدرم مرداسنگ نیم درم توتیا دو ثلث درم قرطاس مصری سوخته یکدرم بعده زفت را در زیت گداخته این ادویه اندازند وحل کنند واستعمال نمایند وایضاً این
مرهم ست قیروطی بروغن زیت بسازند پس در هاون کرده بگذارند تا نیم گرم بماند بعده بران مرداسنگ کوفته بیخته بقدر کفایت انداخته حل کنند واندک اندک
سرکه بچکانند تا سطبر وباریک گردد وعلامت خوبی او آنست که سفید شود وازان زردی مرداسنگ زائل گردد بعد ازان در شیشه سطبر انداخته بالایش اندکی زیت
اندازند وشیشه را بجنبانند تا مثل لخلخه گردد بعده سر بالفعل کنند اگر تابستان باشد وگرم کنند اگر زمستان باشد واستعمال نمایند واین مرهم از مراهم در
حرق نار بالغ النفع ست وآثار حرق از بودنش برنگ برص کمتر سالم می ماند سیما چون آتش عضو را خشک کند پس واجبست که در همه مراهم مستعمله در عضو
سوخته که بران خوف سفیدی رنگ باشد اندک حنای سوخته وقلیلی سرمه زیاده کنند چه این هر دو تغیر رنگ میسازند پس اگر سفیدی بعد صحت ظاهر شود
سبیل بازالهٔ او نیست مگر بادویه که علاج برص بدان کنند مثل شیطرج در سرکه جوش داده که این را چون بران موضع طلا نمایند رنگ او را متغیر گرداند وبران تغیر تا
زمانی دراز باقی ماند وبعض اوائل استعمال داغ بارد نزد تغیر جلد تجویز کرده اند وصورت داغ بارد اینست که بگیرند انبوبهٔ طویل آهنی وبر موضع نهاده مص کنند
حتی که جلد بسوزد بعده بسرکه بشویند وبمرهم خل علاج کنند که این به کند ورنگ را متغیر گرداند صاحب کامل گوید که هرگاه جائی در بدن بسوزد باید که فی الفور
بران بیضه بشکنند ویا بمداد فارسی لطوخ سازند ویا بعدس جوش داده باریک سائیده یا بگل ارمنی مع سرکه ممزوج بآب ضماد کنند ویا بگیرند عدس بی پوست وباریک سوده بسفیدی بیضه وروغن گل
سرشته بران طلا نمایند ویا بگیرند اندک سفیداب وروغن گل ومرداسنگ وسفیدی بیضه وباقدری که باهم بزنند وسرد کرده بر موضع طلا کنند ومرهم نوره چون بر موضع طلا نمایند بسیار نافع بود
واین صفت اوست آهک سفید سرد کرده گرفته بران آب اندازند وتا دو ساعت بگذارند بعده آب اندک اندک بریزند وآب دیگر اندازند وهمچنین چهار مرتبه عمل نمایند
وسنگ ریزها که زیر او بماند آنرا دور کرده آنرا بدارند تا آب صاف شود وآهک بته نشیند پس آنرا خشک کرده بروغن گل خالص بیامیزند وباهم بزنند تا مثل مرهم
گردد واستعمال نمایند **ابو منصور** گوید که چون احتراق لاحق شود در اول امر باید که گلاب سرد کنند ودران پارچه تر کرده بر موضع نهند وهرگاه نیم گرم شود
تبدیل آن کنند پس هرگاه لهیب ساکن شود بچیزی که آنرا از تقرح منع کند طلا نمایند وآن اینست که بگیرند عدس مقشر وگل سرخ وبجوشانند تا مهرا شود
بعده آنرا با آرد جو وسفیدی بیضه در روغن گل یکجا کرده بسایند تا نرم شود طلا نمایند وبالایش پارچه بآب برف سرد کرده نهند دیگر که منع از تقرح کند
برگ خطمی سبز بآب بپزند تا مهرا شود بعده از خیوط پاک کرده در هاون اندازند وبا آن اندک سفیداب وآب کشنیز تر وروغن گل آمیخته حل کنند تا هموار شود
ومرهم گردد وبر پارچه طلا کرده بران نهند واگر احتراق عظیم کثیر باشد وقوت صاحب او آنرا موافقت کند فصد کنند وتلطیف تدبیر او نمایند تا العسا
ماده بسوی آن زیاده نگردد وچون متقرح شود بمرهم سفیداب علاج کنند پس اگر قرحه غلیظ شود وتسکین نیابد بمرهم نوره معالجه نمایند وصفت او اینست
که آهک صاف سفید که آنرا در صناعت استعمال میکنند در پارچهٔ باریک ببندند ودر ظرفی که آب باشد آنرا بمالند تا آنکه آهک همه در آب آید وثفل آنرا

نسخهٔ مرهم جالینوس

نسخهٔ مرهم دیگر

نسخهٔ مرهم نوره

دور کنند و آن آب را بگذارند تا آنکه آهسته آهسته نشیند و آب صاف گردد پس آب را بریزند و آهک را بگذارند تا اندک خشک گردد بعده بروغن مورد معمول
بروغن گل خام باهم بزنند تا هموار گردد پس استعمال نمایند و اگر درد شدید باشد اندک کافور دران داخل کنند و آنچه تسکین وجع کند سفیدی بیضه مع روغن
چون بروغن گل آمیخته پارچه کتان آلوده بران نهند و اگر حاجت بتخفیف باشد علاج باین دوا کنند بگیرند جو سوخته شش درم و خطمی سه درم کنند سوخته
و گلنار سوخته هر واحد دو درم و سائیده بپاشند بعد ازانکه بروغن گل چرب کنند که این درین علت بی عدیل است و یا استخوان ماکیان بسوزند و سائیده
بروغن گل آمیخته بران نهند و یا بگیرند عدس مقشر و رامک و عصفر و هلیله زرد و سائیده بران سفیدی بیضه و روغن بنفشه انداخته حل کنند تا هموار گردد
پس برخرقه کتان طلا کرده بران نهند **جرجانی** گوید ادویه که در ابتدا برای حفظ از آبله کردن بکار برند سرد کننده و ناسوزاننده است چون سپیده تخم مرغ
بروغن گل آمیخته آنرا بپر مرغ طلا نمایند و قیمولیا و گل ارمنی که سبک بود بسرکه ممزوج سائیده طلا کنند و برگ خطمی و آرد جو بجیر پخته و شسته و برگ کاهو
کوفته با روغن گل بسایند و طلا کنند و برگ خطمی یا برگ خبازی بمقدار یک رطل بغدادی پخته بسایند و رگها و لیفها ازوی بیرون کنند پس ادویه که در قول
مسیحی گذشت آمیخته طلا کنند و این طلا اورام گرم را نیز سودمند بود اما ادویه که بعد آبله کردن و ریش گشتن بکار برند مرهم آهک است و نسخه آن سابق مسطور شد
ابن الیاس گوید که بگیرند سفیداب ارزیر و مرداسنگ مربی در گل سرخ و باریک سوده بسرکه کهنه بسرشند و ضماد کنند و یا گل ارمنی افزوده سفیدی
بیضه باهم زده سرد بر موضع طلا نمایند و اگر آبله بسیار شود و با آن درد و سوزش سخت باشد هر صبح سکنجبین ساده و گلاب هر واحد ده درم یا آب انار
بشحم افشرده مع شکر سفید بنوشانند و تغذیه بمزورات حامضه مثل آب غوره و انار دانه و زرشک نمایند و فصد سرو کنند و خون بقدر قوت و واجب برآرند
و بر مرهم سفیداب یا مرهم نوره طلا سازند **انطاکی** گوید که قاعده در علاج این مرض تبرید محل و تخفیف اوست خاصة آنچه حرق به آبله کردن کرده آن کشیده
مائیت کند و آنرا از عروق جذب نماید نرسد پس دران هنگام از شرط و امتصاص ماده بمحاجم چاره نباشد و همین بقصد در اینجا مراد اطباست نه فصد اصلیه
و این را بدانند که درین بسیار اطبا راه غلط کرده اند بعده اگر علامات حرارت غالب باشد تبرید از داخل واجب بود والا ادویه وضعیه کفایت باشد و آنچه
حرق نار را مخصوص است ازانجمله مداد محلول بآب است و قریب اوست خاکستر جو بزرده بیضه نفیس گفته که این منسوب بحارث بن کلده است و قوی تر ازان
آرد برنج بسفیداب و خاکستر پای ماکیان است هر آنکه این قوی التجفیف است بلکه در شرح اسباب است که استخوان قوی ترین مجفف است و این قوی ترین
آنهاست و عام بجمیع حرق انواع طلیهاست خصوصا طین قیمولیا و مرهم سفیداب یا مرهم خل و مرهم نوره و کتیرا و نشاسته و لعاب اسپغول و کنوچه بگلاب
و آب کشنیز و بدانند که من دربنجا تبرید مطلقا مناسب نمی بینم بسبب احتمال آنکه حرارت بتکثیف محتبس شود پس فاسد گردد و لیکن اولا تسکین سوزش میکنیم بعده
آنچه مفتح و مرخی مثل روغنها باشد استعمال مینمائیم و اگر اتفاق دوائی افتد که دران تفتیح و اخراج حرارت مع تسکین الم باشد آن بغایت نافع بود و اینچنین
دوا امیسر نشد مگر این دوا که تالیف او کردم و عجیب مجرب آمد **صنعت آن** آب حی العالم سه اوقیه روغن بنفشه یک اوقیه و نیم موم خام نیم اوقیه روغن
و آب را بیزند تا آب برود پس موم اندازند تا ممزوج گردد و سرد کرده بران یکدرم کافور محلول در سفیدی دو بیضه اندازند و مخلوط کرده بردارند **گیلانی**
از بولس نقل کرده که آنچه صالح است برای آنکه معالجه این بدان کنند گل قیمولیا و گل بلاد فرنطس و هر گل سبک است چون لطوخ آن کنند بسرکه که ترشی او
سخت نباشد یا با آب و از آبله منع کند بیضه خام همانساعت بر موضع با پشم نرم بنهند و این تبرید اندک نماید و تخفیف بغیر سوزش کند **خضر** گوید که علاج
مبادرت بتر کردن در آب سرد و پاشیدن برف بر عضو و لطوخ بروشنائی معمول با زمازو و زاج و لطوخ با آب کشنیز سبز یا سفیدی بیضه و مسکه تازه و شیرج
و سفیداب و کافور است و اگر سن احتمال کند فصد کنند و اولی حجامت بر ساقین است و بران خرقه کتان سرد کرده ساعت بساعت نهند و بعد آن مرهم
مطبوخ و گل ارمنی بسرکه یا با آب کشنیز ضماد سازند و این تدبیر ایشان ناگفته است و اغذیه آنها مزورات مثل عناب و آلو بالو و خرفه و شربت ایشان شربت آلو
و شربت نیلوفر باید پس اگر ورم اشتداد نماید و بدن ممتلی باشد تنقیه بطبیخ فواکه نمایند و چون از ... نطول بجوشانده خطمی و گل بنفشه و نیلوفر و جو و لطوخ او مرهم ابیض کنند
پس اگر قرحه و آبله پیدا شود منع افتد علاج بمرهم کافور و مرهم نوره یا مرهم اسفیداج یا مرهم معمول از خاکستر پای ماکیان ... و آرد برنج و سفیداب ارزیز و سفیدی بیضه و روغن بنفشه کنند

حرق الماء

عضوی که از آب گرم سوخته باشد علاجش همانست که در حرق بالنار گذشت و خاکستر موی بزردی تخم مرغ مخلوط کرده در بیخ آبله بسیار فائده میکند و گویند که از ضماد حنا با سرکه سوده آبله نشود و جملهٔ اطبا بان مختص ست و بقول جالینوس و غیره ضماد طلق محلول بسفیدی بیضه سرشته و کذا زردی و سفیدی بیضهٔ خام باهم مخلوط کرده و کذا اسفیدی بیضه بر پنبه مالیده و کذا پنبه یا خرقهٔ کتان کهنه بآب نمک آغشته و کذا کافور و گلاب و کذا صندل سفید بگلاب حل کرده و کذا اسفیداب از زرد و سفیدی بیضه و روغن گل و کذا برگ سوسن سفید و کذا بیخ آن بروغن گل و موم زرد و کذا شنگرف بروغن گل و موم زرد آمیخت و کذا ثمر زیتون سبز که سیاهی دران آغاز کرده باشد باریک سوده و کذا مرداسنگ بآب سوده هر واحد نافع سوختگی آب گرم ست اقوال اطبا ابوسهل گوید که اگر احتراق بآب گرم باشد نفع میکند آنرا قبل از انکه آبله کند آب زیتون نمکین یا مری یا آب سماق یا آب ماهی شور و آب برگ مورد و بعد آبله کردن مرهم سفیداب و مرهم نوره مغسول بوعلی مینویسد که گاهی چنان اتفاق افتد که دیگ جوشیده یا آب گرم بر عضو انسان ریزد و فعل آتش کند و اصوب برای او اینست که فی الحال قبل از انکه آبله کند مثل صندل و گلاب و کافور مبادرت کنند و نگذارند که خشک گردد بلکه هر ساعت پارچه بآب سرد برف تر کرده نهند که این از آبله کردن منع نماید و گاهی مبادرت میکنند و آب زیتون یا آب خاکستر بران میریزند و بهتر آنست که هر کدام ازینها که باشد بسویق یا مرهم نوره بسایند و ایضاً دوای معمول از سرگین کبوتر که در حرق النار مذکور شد بسیار عجیب ست و قروح آنرا معالجه بکنند تا جوش کرده یا خشک کرده که این بهتر ست و سائر آنچه در حرق النار گفتیم باید طبری گوید که واجبست در حرق الماء استعمال آرد برنج مضروب بروغن بنفشه مع گل ارمنی و برای این حرق این مرهم مجربست قیروطی از روغن بنفشه بسازند و دران اندک سفیداب انداخته در شیشه بزنند و بران طلا نمایند و هرگاه آب گرم بسبب شدت حرارت خود گوشت را فاسد کند دران آهن استعمال کنند با این طریق که گوشت فاسد ازان دور کنند بعد ازان این مرهم بران استعمال نمایند بگیرند گلنار و گل سرخ و سفیداب یکیک جزو کنند و را تینج هر واحد نیم جزو بعده قیروطی بروغن گل ساخته این ادویه دران حل کنند تا مخلوط گردد و حارث ابن کلده طبیب عرب ذکر کرده که جو سوخته بزردهٔ بیضهٔ مرغ باهم زده بهترین دوا در سوختگی آب ست و اما آنچه اهل حران در جمیع حروق استعمال میکنند مرهم حل ست که در حرق النار مذکور شد و اول آنکه عضو بسوزد آنرا بزردی سرکه مع اندک گل ارمنی طلا کنند و بگذارند تا خشک گردد و عضو ترشح کند بعده با پشم پاره آنرا پاک کنند و بران مرهم حل استعمال نمایند گیلانی از بعض اطبا نقل کرده که قبل از حدوث آبله بر موضع بزیتون مالح که با سویق بسایند ضماد نمایند و یا شب یمانی با سرکه سوده بر موضع لطوخ سازند و یا زهرهٔ نرگاو و آب بسیار آمیخته بر موضع لطوخ کنند و یا آب و نمک طلا نمایند و یا بیخ سوسن آسمانجونی بشراب سوده و یا ترمس بروغن گل سائیده تا غلیظ کرده لطوخ نمایند و اما ابرفلوس ذکر کرده که این دوای مرکب نیکوست بگیرند خرقهٔ کتان و در عسل آغشته پس بسوزند و خاکستر آن هشت درم سفیداب و موم هر واحد چهار درم روغن گاو و پیه بز هر یک شش درم گرفته ازین مرهم سازند و استعمال کنند و اما آنچه آبله دران افتد سماق و سویق بسرکه سائیده ضماد کنند و یا بگیرند خاکستر مرد و آب پاک کرده بروغن گاو و روغن آمیخته بر پارچه کشیده بران نهند

حرق الدهن

آنچه در سوختن آتش ذکر یافته در سوختگی روغن گرم نیز کفایت کند و این دوا مخصوص ست سفیدی بیضه بقدری زیت و سفیداب آمیزند و در شیشه انداخته بجنبانند تا هموار شود و طلا نمایند و بقول اطبا مغز خستهٔ شفتالو و برادهٔ عاج و سفیدهٔ بیضه بان مختص ست و یا سفیدهٔ کاشغری یکنیم توله کافور سه ماشه سفیدی بیضهٔ مرغ دو عدد بروغن گل سه توله روغن یاسمین یکنیم توله در ظرف چینی بانگشت بمالند تا یکسان شود و بکار برند

حرق الصاعقة والشمس

عضوی که از برق و گرمی آفتاب بسوزد علاج آن نیز همانست که در حرق النار گذشت و مرهم حل نیز نافع بود و در احتراق از آفتاب مرهم کافوری هم مفید طبری گوید که علاج کسیکه او را هوای صاعقه برسد فصد ست و تبرید و پرهیز و نوشانیدن ماء الشعیر و شیرزنان و حقنه بماء الشعیر که دران اندک روغن بنفشهٔ خالص و قدری کافور آمیخته باشند و ایضاً حقنه بماء الشعیر و شیرزنان و روغن بنفشه که همه را باهم بزنند تا نرم گردد تا آنکه وجع ساکن شود و آبله ظاهر گردد پس سوزن

آب آبله برآرند بعده علاج حرق النار نمایند و خصوصاً مرهمیکه دران پای ماکیان سوخته و آرد برنج و روغن بنفشه می باشد و علاج این حرق النار برابرست اما
چون برکسی نار صاعقه افتد طمع در حیات او نباید داشت و معالجهٔ او از فصد وغیره بود و اما سوختن جلد با آفتاب الازم ست که طلا بمرهم کافوری کنند تا جلد
متقشر گردد بعده مرهم خل بران نهند و دائم عضو را بروغن چرب کنند و از جراحیان بعضی امر بشرط موضع بعد فصد و تعدیل مزاج مریض بخرقهٔ مبلول بروغن گل
میکنند یکبار این خرقه و یکبار خرقه در سرکه تر کرده استعمال مینمایند تا آنکه در بقعه رنگ بشرهٔ او پدید آید و اگر رنگ موضع بشدت احتراق او متغیر گردد استعمال مرهمیکه در حرق نار
ذکر کردیم نفع کند و ابن سیار دائم امر بتبرید موضع مینمود چون از حرق شمس میسوخت و یا بآب دریای شور احتراق و تسحج میشد و او را مس بروغن نمیکرد
تا آنکه موضع خدر میشد و حس او زائل میگردید مثلاً بعده آنرا راحت میداد پس باین طریق صحت مییافت و جلد او چنانکه میبود عود میکرد و هر جائیکه بسوزد
یا بخراشد چون مسام او نسوزد تبرید آنرا صحت بخشد اما هرگاه مسام بسوزد و بموضع خون آید علاجش نیست مگر مرهمیکه در حرق نار ذکر کردیم

احتراق جلد از بلادر

اگر پوست از عسل بلادر محترق شود باید که اول حجامت با شرط کنند پس ازان مرهم خل نهند و اگر آبله افتاده باشد آب تربوز سه اوقیه سکنجبین تفاحی لیمونی
علو نیخان سه توله و یا شیرهٔ خرفه و مغز تخم کدو و خیارین هر یک هفت ماشه و شربت آلو چهار توله نوشانند و باید که اول رگ هفت اندام زنند تا سمیت آن
مرایت با عضای رئیسه نکند و بفاصلهٔ دو سه روز برانجا یا کی زده محاجم بزور بمکند پس مرهم سرکه بعمل آرند و آن موضع را بدوغ ترش بشویند و بروغن نارجیل
بران بالیدن مجربست طبری گوید که علاج سوختن جلد از عسل بلادر فصد و تبرید مزاج و نوشیدن کافورست بعده تبرید عضو بعد ازان علاجش بشرط
وضع محاجم و مص موضع بدان نمایند تا خون منقطع شود و زرداب ترشح کند بعده ترک کنند تا هرچه ترشح شدنی ست ترشح کند و موضع متقرح گردد و بران
اشیای مخرج سموم منشف آن نهند پس هرگاه رشح منقطع شود آن ورم را علاج بمرهم خل کنند و گاهی عسل بلادر دران موضع رنگ شبیه برص پیدا کند
و خارش نماید و ساکن نشود مگر بنوشیدن سرکهٔ کهنه و استفراغات کثیره و عاقل پس آن نکند مگر بعد اصلاح آن بادویه و هر کسی که ارادهٔ استعمال آن
کند طریق او آنست که او را بسرکه خوب جوش دهند بعد از انکه مواضع آنرا بسوزن سوراخ کرده باشند **گیلانی** مینویسد که این اصلاح از متقدمین ست و بهتر
اصلاح بلادر و احراق آن اینست که بروغن جوز یا بمغز جوز تازه آمیزند و بالجمله برای اصلاح آن چیزی بهتر از جوز نیست لیکن باید که آنرا قبل استعمال بدان مخلوط
سازند و نفع او بعد استعمال اندکست با وجود آنکه از غیر او بزرگترست **ابن الیاس** گوید که علاج حرق جلد و آبلهٔ آن از استعمال عسل بلادر اینست که
صبح آب هندوانه یا شیرهٔ خرفه هر کدام ازینکه باشد سه اوقیه بسکنجبین سادهٔ خوب ترش ده درم و غذا بمزورات ترش بکدوی تر و اسفاناخ سازند و تلطیف تدبیر
نمایند **انطاکی** مینویسد که علاج حرق بلادر مخصوص ست بحنا و آب مورد و کشنیز تر و آبیکه دران خاکستر انداخته چند مرتبه صاف کرده باشند و یا بپاشند
بسفیداب و سرکه و بیخ کبر و آب کنجد و عدس مقشر **حکیم شریف خان** در فوائد شریفیه مینویسند مردی را دیدم که بلادر جلد او سوخته بود و جریان
عرق دران بکثرت بود پس بران حب السمنه مع ادویهٔ مناسبه استعمال کرد و ازان صحت یافت و همچنین جوز و مغز نارجیل کهنه آنرا نافع ست

جراحات

جراحت تفرق اتصال باشد که در گوشت حادث شود و هنوز ریم نکند و آن یا بسیط بود و یا مرکب بسیط آنست که از عوارض دیگر چون درد مفرط و انصباب
مواد و سوء مزاج و سوء ترکیب خالی باشد و جراحت مرکب آنست که با آن مرضی دیگر مثل سوء مزاج بدن و امتلای آن و مثل ورم و کسر عظم و قطع رگ و عصب بود
یا با اعراض دیگر باشد مثل شدت درد و فساد لحم و **خجندی** گوید که مراد از بسیط در جراحات و قروح آنست که با آن امری دیگر مقتضی علاج دیگر مقترن نباشد و از
مرکب آنکه با آن مثل لحم زائد و نقصان او مقترن باشد بالجمله هر واحد ازان یا صغیر باشد یا کبیر یا مستوی الشفات یعنی هر دو لب او هموار بود که نزد ربط
باهم بپیوندد و یا غیر مستوی و یا غائر و یا غیر غائر و یا منفصل المضغه یعنی آنکه پارهٔ گوشت ازان جدا شود و یا نافذ بباطن و یا غیر نافذ و **جرجانی** گوید که جراحت
ده نوع ست یکی آنکه شگافی راست بود دوم آنکه شگاف گرد بود سوم آنکه پهلوها دراز و پهنا دارد چهارم آنکه لختی گوشت ازان رفته باشد پنجم آنکه غور دارد

بود و اندر رشده باشد غور او ظاهر نباشد ششم آنکه غور او ظاهر بود هفتم آنکه گوشت او گفته بود و خون در اجزای آن گرد آمده باشد هشتم آنکه آماس کند نهم آنکه از ظاهر تن در باطن افتد دهم آنکه باستخوان رسیده باشد و مسیحی گوید که تفرق اتصال اگر در عضوی باز اعضای لحمی باشد آن ملتحم شود و اگر در عضوی باز اعضای عصبی باشد ملتحم نشود مثل جرم عصبی از حجاب و امعای دقاق و اگر در استخوان باشد بذاته التحام نپذیرد لیکن بجوهر صلب که بدان اتصال او شود ملتحم گردد و آن جوهر در طبیعت خود میان لحم و غضروف بود و آن را شبند ست و شیخ میفرماید که ما قصد میکنیم در بعض اعضا اینکه اتصال او متفرق گردد آنکه اتصال او عود کند چنانکه او سابق بود و این در مثل لحم ست و در بعض آن قصد میکنیم که تماس آن که محافظت آن نماید باقی ماند و اگرچه اتصال آن عود نکند و این در استخوانست مگر در استخوانهای اطفال و صبیان که در ایشان امید این عود ست و قومی از اطبا گفته اند که جراحت عصب و عروق را اتصال عود نکند بلکه اکثر بران چیزی الصاقی جاری شود و لبهای جراحت را فراهم گیرد و نگاه دارد و بعضی از اطبا گفته اند که اتصال در شرائین تنها نشود یعنی جراحت شریانها ملتحم نشود و دیگران التحام پذیرند و اما جالینوس ازین انکار نموده و گفته که شریانها نیز بمشاهده تجربه و تجویز قیاس ملتحم میشود اما مشاهده اینست که شریانهائیکه زیر باسلیق ست و شریان صدغ و شریان ساق را دیدم که ملتحم شد و اما تجویز قیاس آنست که استخوان در سختی بطرفیست که ملتحم نشود مگر اندک در اطفال و گوشت در نرمی بطرفیست که ملتحم شود و رگها و شریانها متوسط میان استخوان و لحم ست پس واجب شد که حال آنها بین بین بود و التحام را از لحم کمتر قبول کند و از استخوان سهل تر آنرا قبول نماید پس ملتحم گشتن اگر شق اندک و کوچک باشد یا بدن رطب نرم بود و آنچه خلاف این باشد ملتحم نشود و این نوعی از حجت خطابی ست و معول بر تجربه است و جرجانی گوید خلاف نیست که استخوان کودکان ملتحم میشود خاصةً اگر رگها نرم بود و جراحت کوچک باشد و اگر جراحت چیزی از جلد کم کند خلاف نیست که بدل آن باز نیاید لیکن بجای آن چیزی بیاید همچون جلد املس بی موی و اما رگهای باریک بسیار بود که شاخهای آن بالیده شود و برروید و بجای خود باز آید و در قانون و بعض شروح آن نوشته که بعضی اعضاست که تحمل جراحت نکند و چون جراحتی دران افتد ضرر عظیم کند و در اکثر قتل نماید و خلاص ازان بندرت بود و آن دماغ و گرده و مثانه و امعای دقاق ست و جراحت جگر نیز نازک بود لیکن بران سلامت بسیار تر ازان باشد که از جراحتهای اعضای مذکوره چون خفیف بود و اما دل بهیچ حال احتمال جراحت نکند و توقع سلامت با وجود حدوث جراحت دران نباشد و جراحت معده و امعای دقاق و حجاب اگر اندک بود صاحب او ازان شفا یابد و لیکن بدشواری و حجاب در صحت دشوار تر ست و همچنین صحت معای صائم دشوار بود و اگر جراحت آن خارق باشد بنحویکه از جانبی بسوی مقابل آن نافذ شود صاحب او کمتر صحت یابد و اما امعای غلاظ در صحت سریعتر و در التحام سهلتر ست حتی که خرق آن به شود و گاهی انسان با وجود انخراق آن مدتی زنده ماند اگر ثفل که از موضع خرق خارج شود بسوی انفصال از بدن راه یابد و اما دماغ اگر جراحت او بسیار اندک بود صاحب او اکثر صحت یابد و اگر خارق و نافذ تا بیکی از بطون باشد صحت ممکن نبود و اما جگر اگر خرق دران تا قطع رگ بزرگ رسد ممکن نیست که صاحب او صحت یابد و اما گرده پس التحام او مثل جگر بود لیکن التحام این دشوار تر ست و چون خارق بود ملتحم نشود و قتل کند و اما آنچه ازین جراحات ریم کند و قرحه گردد آن دشوار تر صحت یابد از آنچه ریم نکند و چون با جراحتی که در شکم افتد تهوع یا فواق یا اسهال عارض شود مریض بسرعت هلاک گردد و اگر جراحت در مواضعی بود که اشتداد وجع و ورم دران واجب شود مثل سرهای عضله و اوتار آن و خصوصاً جای عصبانی ازان تا وقتیکه ورم حادث نشود آن دلالت کند بر آفت مستبطنه که بسوی آن مواد منصرف شده و برای جراحت فاضل نمانده و محمد اکبر مینویسد که اگر دل مجروح گردد مهلت ندهد و نشان جراحت او موت عاجل ست و دماغ نیز احتمال جراحت کمتر دارد و نشان جراحت آن اختلاط عقل ست و برآمدن بول بر جراحت مثانه و برآمدن براز بر جراحت روده دلالت کند و جراحت عصب و اطراف عضله مخوف است از تغیر رنگ و سقوط قوت و نبض بعد تواتر و صغر و غشی و اختلاط عقل و تشنج توان دانست و جراحت زانو که در پیش بود مخوف ست و خلاصی ازان کمتر متوقع و جراحت سینه که نافذ بود مخوف ست و نشان او خروج هواست ازانجا و جراحت حجاب مخوف ست و ضیق النفس خاصهٔ او ست و جراحت معده مخوف و برآمدن طعام لازم آنست و جراحتی که در غیر این اعضا افتد امید سلامت بیشتر دارد

علاج کلی جراحت

باید که آنرا بحافظت بدارند تا چیزی دران نیفتد و آنرا چنان بندند که بیکدیگر متصل شود و اگر متصل نشود بباید دوخت و اگر بر جراحت دو سه روز گذشته باشد باید که
از چیزی خشن آنرا بخراشند تا خون ازان جاری شود بعد آن ببندند و اگر جراحت غائر باشد باید که کندر صبر انزروت بذر او ند دم الاخوین ساییده بپاشند و اگر دران
چرک باشد ادویه مذکوره را بعسل بسرشند و استعمال کنند و پنبه کهنه دران پر کنند و این مرهم از برای اندمال بی نظیر ست بگیرند زبان سگ در سایه خشک کرده بسوزانند و در اندکی روغن کنجد در ظرف
آهنین بریان کنند بعد آن برگ نیم را باریک ساییده قرص ساخته در روغن کنجد در ظرف آهنین بسوزانند و دور کنند بعد ازان سوخته زبان سگ ادرین روغن کنجد انداخته بچوب نیم یا دسته آهنین
خوب تر مخلوط کنند و در شیشه نگاه دارند و روغن دیودار نیز درین باب مجرب ست و اگر با جراحت ورم و قطع عصب و عرق و کسر عظم و الم و فساد گوشت و نزف الدم باشد باید که اول علاج
این امراض کنند بعد آن علاج جراحت نمایند پس اگر ورم باشد علاج آن درا ورام گفته شد و علاج قطع عصب و قطع عرق و کسر عظم جدا مسطور گردد و اگر
الم باشد باید که تسکین الم از افیون و بزر البنج و مانند آن کنند و اگر فساد گوشت باشد برگ کاسنی سبز و برگ عنب الثعلب سبز و خطمی بروغن گاو در روغن بنفشه
ضماد نمایند و پاتاله در کنند و اگر نزف الدم باشد علاجش نیز جدا بیاید و صبر کندر دم الاخوین اقاقیا بکوبند و بپاشند **ذکر ادویه مفرده و مرکبه** التحام
و اندمال جراحت تازه کنند اندزیان که آن قبان مقابر ست ذرور آن در التحام جراحات تازه مجرب سویدیست و اقماع انار ترش نیز مجرب و همچنین برگ بو صبیر
و گل آن و کذا ذرور برادهٔ آبنوس مثل غبار سوده مجرب صحیح اوست و کذا خوخ الماء خشک آن بطریق ذرور و رطب آن بطریق ضماد مجرب و کذا پوست خیار سوده
و کذا شرب رب آن پنج درم مجرب اوست و نهادن مازو بشراب قابض سرشته و کذا عصی الراعی و کذا نیل هندی و کذا انزروت و کذا پیاز نرگس و کذا اقفرا
و کذا کندر تنها و با موی سوخته و کذا اکما فیطوس و کذا برگ بستان افروز و کذا حی العالم و کذا مغرهٔ عراقی و کذا گل مختوم و کذا گل ارمنی و کذا برگ چنار تازه و کذا جمار
نخل و کذا پر سیاوشان و کذا سورنجان و کذا زوفرا و کذا برگ جمیز و کذا پوست انار و کذا وسمه که آن برگ نیل ست و کذا اشنگرف و کذا خطیانای رومی و کذا خانه
عنکبوت و کذا پنیر تازه بی نمک و بالای آن برگ انگور یا برگ چنار یا برگ کاهو بستن و کذا حنای مکی و کذا الذاق الذهب و کذا رخام سوخته و کذا اسفنج بشراب
کهنه تر کرده و کذا تخم گشنیز و کذا موی انسان سوخته بعسل سرشته و کذا برگ انگور سوخته و کذا عصارهٔ ام غیلان و کذا خسته خرمای سوخته و کذا مرمکی و کذا لحم
حلزون و کندر و کذا شگوفهٔ حنا و کذا چقندر سوخته و کذا خاکستر ابریشم سوخته و کذا برگ خبازی تر و کذا لحم صدف سوده **و پاشیدن** بیخ کالنج و کذا برگ کنار
و کذا پیاز نرگس خشک کرده سوده و کذا خزف تنور و کذا کافور و کذا خون شتر خشک کرده سوده و کذا دم الاخوین و کذا پوست درخت دلب سوخته و کذا دوغ بغبار
آسیا آمیخته و کذا شیر چینی خشک کرده باریک سوده و کذا خون نرگاو خشک کرده ساییده و کذا تخم فنجنکشت و برگ آن و کذا بقم و کذا بول الابل که دوائی ست و از
عرب می آورند و کذا تخم قرمز و کذا شقائق النعمان سوده و کذا اشمد و کذا برطار سوخته و کذا کدوی خشک سوخته و کذا برگ خیری خشک کرده سوده و کذا برگ نخود سوخته
و کذا برگ امرود خشک کرده هر واحد جراحت تازه را التحام و التصاق نماید و خشک کند **دیگر** از مجربات حکیم علی تنکار بسایند و بر جراحت ریزند و بر هم آورده
ببندند که احتیاج به دوختن نشود و متصل شود خصوص که زخم تازه باشد و اگر زمانی بران گذشته باشد و هنوز خون می آمده باشد نیز استعمال کنند و الا زخم را خراشیده
بعمل آرند **دیگر** برگ سبز کنار بوستانی کوفته بر جراحت نهند که زود پوست برویاند در جراحات و قروح [illegible] خبیثه **دیگر** مجرب برای جراحت تازه پشم
شتر سوخته بپاشند و وا نکنند بلکه هر روز باتش گرم کنند **دیگر** سنگ پشت بسوزند و خاکستر آن نگاهدارند و زخم را بروغن چرب کرده بپاشند در سه روز
آرام میشود **دیگر** پیشیر اکه ازان بوریا می بافند سوخته و کذا برگ کنیر خشک کرده سوده و کذا سنگ جراحت ساییده و کذا پوست درخت سرس خشک کرده
سوده و کذا پر مرغ خانگی سوخته هر واحد بر جراحت پاشیدن زخم را خشک گرداند **دوائیکه** هرگاه خون زخم در شکم مانده باشد هر روز یک قدح آب برگ
دیگر رم جو اکها آمیخته بنوشند **ایضا** از مجربات حکیم علی که منقی و ملحم جراحت ست برگ مغیلان را باریک سفید بسایند و بر جراحت کهنه بندند پاک شود
و ملتحم گردد **ذرور ملحم** که پاشیدن آن بر زخمها و دمامیل و قطع سیف وغیره که بفساد آمده باشد و التیام نیابد در ایام قلیل اصلاح دهد شنگرف انزروت
سفیداب قلعی مرداسنگ دم الاخوین باریک سوده اول چرک از زخم پاک نموده بران مرهم سفیداب بر پارچه مالیده چسپانند بعده وقتیکه مرهم جدا سازند
این ذرور بپاشند نافع ست و گاهی قیروطی از روغن دیودار ساخته عوض مرهم بکار می برند و برودی التحام می نماید مجرب ست **نوع دیگر** از مجربات حکیم سعد الله

ذرور احمر گلنار زرور کندر مرکی مساوی کوفته بیخته بر زخم بپاشند و در تحفه صبر زرد عوض زرور و دم الاخوین مرکی ست و نوشته که از اسرار ست و در اندمال جراحات بغایت سریع الاثر و عظیم الفعل ست
که عجیب ست گوشت را بسر رویاند و جراحت تازه را التصاق میکند و خون بند مینماید کندر صبر انزروت دم الاخوین مساوی بسایند و بر جراحت پاشیده ببندند **ایضاً** مسیح گوید که این ذرور را
ما آزموده‌ایم ریشهای فاسد را اسود دارد و صبر مر انزروت هر یک یک جزو کندر دو جزو همه را باریک سابیده به بیزند و وقت حاجت بپاشند **ذرور** اگر بر زخم ببندند به شود زرد چوب دیودار
دارهلد اصل السوس تربد مساوی کوفته بپاشند **مرهم** که در اقسام جراحت معمول ست رال گل ارمنی هر واحد یکدام توتیای سبز چهار سرخ
روغن شیرین بقدر حاجت ادویه را همراه روغن کهرل نمایند تا بقوام مرهم آید **اقوال حذاق** شیخ میفرماید جراحت لحمیه خالی نیست از آنکه یا شق بسیط
مستقیم باشد یا شق مدور یا ذی اضلاع یا شق مع نقصان چیزی از لحم و گاه غائر نافذ بود و گاهی مکشوف و برای هر واحد تدبیر یست و همه اقسام در
حبس خون سائل اشتراک دارند و آن را بابی جدا ساخته‌ایم و گاهی سیلان خون بقدر معتدل برای جراحت نافع بود در ورم و بثری و حمی را منع کند و از فضول چیزی که
در جراحات رعایت آن کنند منع کردن از تورم اوست بهر آنکه اگر ورم عارض نشود علاج جراحت ممکن بود و اگر آنجا ورم باشد و یا در آنجا رض و فسخ بود در غلاف او
با وجود جراحت خون مجتمع شود و اراده ورم و ریم کند درینصورت معالجه جراحت تا وقتیکه تدبیر آن نکنند و علاج ورم نمایند ممکن نبود و اگر در رض خون بند شود
از تعجیل در تحلیل او چاره نباشد چون آن را قدر معتدبه تشدید باشد و این با حاله ریم در آن بود و تحلیل او بهر حز جالینوس باشد از آنچه معلوم ست و لهذا واجب
آنست که اعانت سیلان خون کنند چون کم آید و اگر شق بسیط مستقیم باشد و از آن چیزی ساقط نشود در تدبیر آن بستن و از آن دهنیت و مائیت
دور داشتن و منع از افتادن چیزی و موئی و غیره در آن بعد حفظ مزاج عضو و جهد در عدم انجذاب بسوی عضو سوای خون طبیعی کفایت باشد و اگر شق عظیم
باشد و اطراف او باهم ملاقی نشود بهر آنکه مستدیر متباعد یا مختلف الشکل بود و از آن اندک لحم رفته باشد علاج آن دوختن ست و منع اجتماع رطوبت در آن
باستعمال مجففات رادعه و استعمال ملطفات که مذکور گردد و اگر غائر باشد بسا ست که بستن الصاق او نیز کند و در گشادن او احتیاج نشود و گاهی بگشادن
او حاجت افتد اگر ممکن بود و این وقتی باشد که بستن او برباطیکه آن را موثق گرداند نفع نکند و خصوصاً هنگامیکه بستن نیکو بر بیخ غور واقع نشود پس مواد
بسوی آن بریزد بسبب ضعف او و بسبب درد که از آن چاره نیست و بسبب حوالیکه آن را در باب قروح ذکر کنیم و اگر حاجت بگشادن آن افتد از نهادن پنبه و مانند آن
بر دهان او تا انشف آن کند چاره نبود خصوصاً وقتیکه بستن بر بیخ واقع نگردد چنانچه گفتیم و یا انصب او نضبی باشد که امکان انصباب ماده ردیه از آن نباشد
و یا در آن استخوانی باشد و یا خوف بود که ناصور گردد و یا از آن رطوبت بسیار ردی شود و آن درین هنگام در حکم قروح باشد نه جراحات عالمی گفته که جراحت محتاج
بود برباط جامع برای هر دو لب او چون اراده التزاق و التحام باشد و اما هرگاه محتاج بانبات لحم در آن باشد احتیاج بدان نبود لیکن محتاج بود دیگر مرتبه برباطیکه
از دهان او چرک بریزاند و مرتبه دیگر برباطیکه بقدر امساک دوا بر آن باشد و گفته سزاوار ست که دهان جراح را امکانی باشد که چرک از آن دائم بطبع خود بریزد یا
باین طور که شگاف آنجا واقع شود و یا آن را باین شکل متشکل گردانند و من بکردم جراحت بسیاری را که غور او قریب زانو بود و دهان او در ران بغیر آنکه او را دهنی دیگر
باسفل نزد زانو سازم لیکن ران را باین طور نصب کردم که قعر بفوق بود و دهن باسفل پس بغیر شگاف در اسفل به شد و همچنین ساعد و کف و غیره را باین
طور تعلیق نمودم که دهن همواره بسوی اسفل بود منیست قول آن عالم و گوئیم که گاهی جراحت چنان واقع شود که بر طبیب قطع تام و جدا کردن عضو واجب شود و اما
هرگاه جراحت چنان باشد که لحم بسیار از آن منقطع شود احتیاج بمنبتات لحم افتد و دوائیکه خشک کند و منع نماید آن را کفایت نباشد بلکه گاهی مجفف و مانع
از جهت آنکه ردع ماده کند که از آن انبات لحم گردد ضرر رساند و گاهی غور بسبب نقصان استخوان باشد بنوعیکه انبات او بتمامه ممکن نبود پس غور باقی ماند چنانکه
گاهی اتفاق افتد که گوشت زیاده تر از واجب بروید و لحم زائد شود و واجب ست که مراد انبات لحم در جراحت اغتذای مریض بغذای محمود حسن الکیموس موافق
عضو مجروح باشد و دوای منبت چنان بود که آن را انبات لحم ممکن باشد و اما جلد را آن دوای منبت نرویاند و بر آن قادر نبود و قوت او بدان وفا نکند چون بالکل
منقطع شود بلکه بمکان او لحم صلب بروید که بر آن موی نروید و اما عروق بسا ست که شعب آن پیدا شود و مثل گوشت بروید و از جراحات بعضی ذی خطر است
مثل جراحات واقع در اعصاب و اطراف عضلات و عنقریب در باب احوال عصب ذکر خواهیم کرد و تابع او اعراض ردیه بود و آن سابق مذکور شد و تابع او

تشنج مهلک در اغلب اوقات بود و چون تشنج در مثل این جراحات عصبیه افتد و علاج قبول نکند پس علاجش قطع عضله است در عرض و راضی بودن بطلان فعل عضله ولیکن تا ممکن باشد تاخیر این علاج تشنج بچیزی دیگر غیر از قطع واجب بود و مثل جراحت زانو گاهی محتاج گردد بنهادن شق صلیبی و در اورام و قروح و جراحات آن استظهار بفصد و اسهال نمایند و منع التحام کنند تا آنکه تنقیهٔ بالغ حاصل شود بعد آن بالتحام او پردازند

تعریف قوت ادویهٔ منبت لحم و ملحمه و مدمله و خاتمه و اکاله

دوای منبت لحم آنست که خون صحیح را عقد لحم نماید پس واجب است که در آن تجفیف بسیار نبود بلکه بحد معتدل بود و نه جلای قوی بسیار باشد بلکه جلای اندک بود بقدری که چرک را بغیر سوزش جلا دهد و محتاج بتقبیض معتد به نباشد و ایضاً محتاج بود بآنکه او در حرارت و برودت بحسب احتیاج جراحت و قرحه در مزاج او بسوی آن باشد لکن آن مزاج از آن زائل شود محتاج بضد آن بقدر زوال او بود و اگر غیر زائل بزوال معتد به باشد بمشاکل هر یکی از حار و بارد و برای بارد بارد بود و ایضاً رعایت تاثیر دوا در موضع کنند تا مقابلهٔ او کنند اگر در اسارت مزاج افراط نماید و اما ادویهٔ ملحمه آنست که میان دو متباعد جمع کند و محتاج بود بتقبیض کردن در هر دو سطح او پس میان هر دو الصاق نماید بند او تیکه درجه هر او ست و اگر خون موجود بود آن خون حاضر در جرح مکتفی عنه در الصاق را تجفیف سریع قبل از ریم کردن بخشند و آنرا این فعل ممکن نبود اگر با آن قوت تجفیف زیاده نباشد لیکن واجب است که جالی نبود بهر آنکه در جلا ضد غرض آنست و محتاج نیست بآنکه بسوی او ماده سیلان کند و منع سیلان آن ماده تجفیف میکند بلکه ملحمه محتاج بتجفیف قویتر و اندک قبض باشد و مدمله خاتمه در حاجت بتقبیض شدیدتر از آن هر دو است زیرا که این محتاج بود بتجفیف چیزیکه بالطبع در جفاف شدیدتر باشد اعنی جلد و اما اکاله ناقصهٔ لحم واجب است که بسیار شدید الجلا باشد

ادویهٔ ملحمهٔ جراحات

قوت این ادویه و موضع الصاق آنرا بیان نمودیم و شک نیست که ذرور از آن محتاج است بآنکه کمتر قوت از دوای متخذ با دهان و قیروطیات باشد و حاجت را با دهان و قیروطیات بسبب آنست که ادویهٔ یابسه و خصوصاً آنچه مثل مرداسنگ باشد و سائر معدنیات بسوی قعر غوص نمیکنند و در مسام نفوذ نمینمایند پس هرگاه از آن قیروطی سازند آنرا سیلان روغن تا قعر رساند و این ادویهٔ ملحمه معدنیات یا نباتات یا حیوانات باشد و آن از معدنیات مثل سفیداب بروغن مورد و موم است و از نباتات اوراق مثل برگ بلوط ضماداً و برگ بید و برگ کرنب و برگ درخت سیب و پوست بیخ آن و برگ بارتنگ و گلنار در سرکه ترکرده قدری از شراب و خصوصاً چون بدان برگ شجر صنوبر ذکر داشتی و پوست بیخ آن آمیزند و برگ سرو شاخهای آن و برگ فنطافلون بعسل و از صموغ علک البطم و خصوصاً از قرب اغصان کبیره و از ثمرات و حبوب جوز تازه سوده یا ملح یا شراب جوشیده ببرگ حماض یا برگ چقندر یا کاهو یا امرود دشتی با وجود آنکه درین منع نزله است و جوز السرو و سیر سوخته و غبار آسیا و سعتر سوخته خصوصاً برای مشائخ با روغن گل و از گلها گل زعرور درست و حشیشهٔ ذنب الخیل خصوصاً در جراحت عظیم یا لم سور آن جراحات قریبه از سر عضلات و از حیوانات جغرات بسیار ترش ملصق جراحات عظیمه است و از مرکبات دوای یارو فیس و هیته دوای سقولادس و وداع الخلاف بمشکطرامشیع و مرهم کتان است

ادویهٔ مدمله و خاتمه جراحات و غیر آن

طبائع این ادویه دانسته اند و ایضاً بدانند که ذرور از آن واجب است که در قوت چیزی نباشد که در هم افتد و الا آن لازم است دانستن این امر که استعمال ادویهٔ مذکوره واجب نیست در وقتیکه سطح لحم صلب مع جلد مستوی شود و اما اگر لحم رطب بود واجب است استعمال آنها در آنچه اگر خشک گردد مستوی شود و این چیز است که بجد شناخته شود پس واجب است که استعمال کنند دوای مدمل را قبل از آنکه نبات لحم در جرح حیکه در آن لحم بر دید باین مبلغ رسد بلکه واجب است که باین نوع باشد که خشک کند و فعل خود نماید طبیعت مقدار محتاج الیه رویاند مع بلوغ مدمل بغایت در ادمال تا آنکه توافق هر دو فعل حاصل شود از لحم و جلد نو رسیده بقدر بدان سطح مجروح مستوی گردد پس اگر رعایت این نکنند ممکن است که اثر قرحه بلند تر از جلد گردد و لازم است که خاتم را در اول زمانیکه استعمال آن نمایند رطب استعمال کنند بعده آنرا خشک استعمال نمایند نزدیک آنکه بمقاربت ختم کنند مر در او بر آن بطرف میل کند و آن ادویه مثل پوست بیخ صنوبر بقیروطی و روغن گل و آس و راتیانج خشک و قیسور و سیر سوخته و قشور مس و زاج کنند و مرداسنگ و قنطوریون دقیق و عروق جید است و استخوان سوخته نیز در او

سوخته شدید الاندمال است و شب نیز و مازوی خام و برگ انجیر و آنکه بقراط کنایت ازان برجل حقیقی کرده چنانچه گویند مشابه است که بدان مراد شیشه
معروف برجل الغراب باشد و سرگین سگ خورندهٔ استخوان و سرگین سوسمار الا آنکه این جالی تر از اول است پس محتاج بود تا آنکه کسر جلای این بقوابض کنند
و بیخ سوسن آسمانجونی و پوست بیخ جاوشیر و توتیا و از منبتات عجیبه در قروح حاره و جروح متورمه صندل و نیلوفر و صبر است و خصوصاً در ناحیهٔ مقعد و ذکر
و گاهی بدادویهٔ از زاج و قلقطار افتد و اگرچه این هردو از جملهٔ اکالات کم کننده گوشت اند لیکن گاهی اندمال کنند در جراحت شدید الرطوبت و خصوصاً چون
بسوزند پس اندمال او کمتر از اکل او نباشد لاسیما چون مغسول کنند پس باندمال مائل تر گردد و اما زنگار و ادویهٔ شدید الاکل صلاحیت آن ندارند مگر بتدبیر
قوی و در بعض جراحات و قروح شدید الرطوبت و اما مس سوخته را چون بشویند آن در اندمال خوبست و هرگاه ارادهٔ ساختن مراهم کنند احتیاج بچیزی افتد
که آن قویتر میان مدملات باشد مثل اقلیمیا و خصوصاً سوخته و قلقطار سوخته و مرتک و سفیداب و اقلیمیا را بسایند و بهتر آنست که بسوزند بعده بدان
قلقطار آمیزند و تسقیهٔ روغن آس بسرکه و شراب قابض کنند و گاهی بران زاج سوخته و گلنار و مازو می افزایند اگر جراحت و قرحه شدید الرطوبت بود

صفت مرهم کتان و این جید عجیب است بگیرند خرقهٔ کتان مغسول و بکوبند تا مثل سرمه گردد بعده بگیرند زیت قوی القبض یا روغن مورد و دران اندکی بازرد
انداخته بگدازند و دران خرقهٔ کوفته آمیخته ازان مرهم سازند که این عجیب است و مرهم اسود انبات لحم کند و چون اراده کنند که انبات او قوی گردد دران کنند و جاوشیر
و زراوند مجموع مساوی اجزا که مثل وزن اخلاط اربعهٔ آن باشد داخل کنند **صفت ذرور خفیف** بگیرند سفیداب و مرداسنگ یکیک جزو چرک رصاص و مر
و مازو هر واحد نصف جزو **ذرور دیگر** صدف سوخته دوازده درم انار کوچک که از درخت افتد و خشک گردد قلقدیس هر واحد بیست و شش درم شاخ
گوزن سوخته قیشور اقلیمیا راتیانج اصل السوس هر واحد چهار درم دقاق کندر پوست درخت صنوبر هر واحد شش درم پوست انار سفیداب شب یمانی
هر واحد هشت درم مازو یکدرم **ذرور دیگر** فوه استخوان سوخته مرداسنگ هر واحد دو درم کندر و صبر هر واحد سه درم انزروت یکدرم مامیثا یکدرم ذرور ساخته
استعمال نمایند **دیگر** گل سرخ سفیداب ارزیز گلنار بزرورد شب یمانی مساوی **ایضاً** بیخ سوسن بیخ جاوشیر مساوی زراوند دو مثقال دقاق کندر
یک مثقال **صفت مرهم** برای جراحات ابدان مشایخ جو بسوزند و ازان قیروطی بروغن گل یا روغن مورد بسفیداب ارزیز مرتب سازند

ادویهٔ منبت لحم در جروح و قروح

خاصیت ادویهٔ منبت لحم دوا و چگونه باید که در مزاج خود بود دانسته اند و واجبست استعمال آن هنگامیکه موضع از چرک و غیره پاک شده باشد و اگر
قاعدهٔ جراحت جز استخوان نباشد استخوان را پاک نمایند و بغایت خشک گردانند و دران تیرگی یا فساد نگذارند مگر بخراشند و نه رطوبت مگر خشک کنند
و خصوصاً در سر بهر آنکه ملاست استخوان و رطوبت او یکی از اسباب منع نبات لحم بالای آنست و چون حک کنند و خشن نمایند آنچه بسوی آن آید از ماده
که ازان گوشت پیدا شود انبات لحم کند و بدانند که گاهی دوائی گوشت را در بدنی یا عضوی برویاند و در دیگر نرویاند و این بهر آنست که گاهی در بدنی تخفیف نماید
و در بدن دیگر تخفیف نکند بحسب دو فراخ دو بدن و گاهی افراط جلا در بدنی کند و در بدن دیگر زیاده نکند و ایضاً اصلا جلا نکند اگر آن دوا محتاج باندک تخفیف
و باندک جلا هر دو مقدر بحسب بدن غیر مطلقین باشد و تاثیر شئی مقدر مختلف بود در اشیائیکه متفق القدر در انفعال نباشند و هر مجفف که یبس او کمتر
از یبس بدنی باشد که علاج او بدان کرده شود آن نیز از انبات لحم قصر نماید بلکه واجبست که یابس تر ازان باشد و لهذا اکثر را انبات لحم نکند در ابدان یابسه که از
اعتدال در یبس تجاوز کرده باشند و تجربهٔ او اینست که بدان معلوم کرده شود آنچه از جفاف و وقوف و از نبات لحم بر استمرار و از توسخ بود پس اگر تخفیفی ببینند که
با آن نخواهد رویید اندک ترطیب نمایند و اگر وسخ کند در دوای یابس افزایند و دوای مستمر در انبات لحم را بر قوت او نگذارند و ایضاً گاهی بعض ابدان را منبت
بعض ادویهٔ غیر منطوق بعلت آن بود فلهذا واجبست که ادویهٔ مختلفی ضعیف و قوی مخلوط سازند و اما استعمال مراهم و حاجت بسوی آنها دانسته اند
و واجب نیست که از دوا اقتصار کنند بر تخفیف و ترطیب بلکه رعایت حرارت و برودت بحسب آنکه ذکر او سابق کرده ایم باید کرد الا مع مراعات
مقابله میان حال قرحه و حال مزاج بدن زیرا که گاهی بدن رطب بود و قرحه یابس و گاهی بدن یابس باشد و قرحه رطب و گاهی هر دو رطب بود و گاهی هر دو

یابس و در اول استعمال کنند آنچه ضعیف تر باشد مثل کندر و آرد باقلا و آرد جو و مانند آن و اگر بدن خشک و قرحه بسیار تر بود احتیاج باد ویه شدید التجفیف باشد بقیاس ادویه منبت لحم مثل زراوند و بیخ جاوشیر و زاج سوخته و در باقی حاجت بمتوسطات افتد چون ایرسا و آرد ترمس و گاهی چنان اتفاق افتد که در بعض ادویه چیزی با خصال باشد که بدان ادویه منبت لحم از تجفیف و جلا محتاج بود و لیکن مفرط باشد پس بسبب تجفیف شدید حابس جرک و مانع ماده و بسبب فرط جلای خود اکال گردد و هرگاه با آن دیگر چیزیکه بضد او آن بود مخلوط کنند آنرا بشکنند و تعدیل او نمایند پس منبت شود مثل زنگار که اگر با آن زیت و موم آمیزند داین هر دو ترطیب عضو و توسیخ او کنند هر دو مقاومت تجفیف و شدت جلای او نمایند و مدمل گردد و لازم ست که زنگار یکجزو وازده جزو موم و روغن باشد اگر در ابدان یابس تر استعمال کنند و یکجزو از دوازده جزو اگر در ابدان رطب تر بعمل آیند و واجب ست که درین دوا نیز امتحان مذکور نمایند و مشایخ محتاج بوند بادویه که دران حرارت بیشتر و جذب قویتر بود و دران مثل زفت و کندر و آرد جو و آرد باقلا و آرد کرسنه و بیخ سوسن و زراوند و اقلیمیا و حشیش جاوشیر افتد و هرگاه دوائی از نفع باز ماند بسوی دیگر مائل شوند و هرگاه دشوار گردد معالجه بچیزی نمایند که او خاص القروح ست

بط جراحات

جالینوس گفته واجب ست که شق کنند موضعی را از آن که شدید تر و نتو و رقیق تر باشد و شگاف بناحیه واجب گردد که سیلان ریم از آن بسوی اسفل ممکن باشد و در شگاف رعایت چینها و شکنهای عضو کنند بوجهیکه در باب جراح ذکر کرده ایم مگر در جائیکه استثنای او نموده شد اما در کنج ران و بغل باید شگاف مع جلد در طبع جاری شود و بعد از آن بران مجففات بغیر لذع باید نهاد و دقاق کندر دران افضل از کندر ست زیراکه او در قبض شدید تر ست و صواب در علاج جراحات آنست که چون بشگافند آب نزدیک او نبرند و اگر چاره نباشد و مریض از غسل صبر نکند باید که جراحت را زیر مراهم موافقه در گیرند و از پارچه مبلول بروغن چنان بپوشند که میان آب غسل و میان جراحت حائل گردد و یا درین بچیزی از حیلهای ممکنه حیله سازند

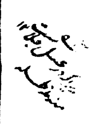
کیفیت ربط جراحات

اما جرح و شق ظاهر را هرگاه اراده کنند که مثل این شق ملتحم گردد لزوم او به بستن نمایند و ابتدا در ربط او از دو سر کنند نه از دیگر روابط پس اگر بزرگ باشد احتیاج لزوم او بر رفادهای مثلث افتد و اگر موضع ممتلی باشد احتیاج بدوختن نیز شود و در فائده مثلثه در جمع لب جرح بهتر از مربع ست و وضع رفادهای مثلث برین مثال بود که شق خط مستقیم میان دو مثلث باشد و هر دو رفاده مثلث یکی او دیگر ج بود و هر دو را بنهند بر شکلی که بینند و هرگاه آن موضع را بر بندند رباط از دو واقع شود لبستن رباط بر موضع شق شدید تر از آن بود که از مربع باشد و جائز نیست در بستن قروح رباط غیر دو سر و این رفائد مثلثه و شکل بستن رفادها ست و نهادن او بر جراحت اینچنین باشد و در کتاب حیل البر گفته که مردی را در پای جراحت بود و غور او قریب کنج ران کو دهن او قریب زانو بود و آنرا بلا ربط بساختیم باین طور که زیر زانوی او تکیه نهادیم و بنوعی آنرا نصب کردیم که دهن آن منصوب بسهولت گردید و همچنین بجرحیکه در ساق و ساعد بود عمل کردیم پس همه بسهولت به شدند و جراحات که هر دو لب آن جدا و متباعد باشد محتاج بود بجمع کردن برباطیکه میان هر دو لب آن جمع کند مگر آنکه بران ازین درد شود و یا ورم باشد و بدان سبب درد کند و اگرچه برفق بود و یا عضله بود که در عرض بریده باشد پس دران هنگام جمع نکنند بلکه در وسط او فتیله نهند بسبب این خوف که جلد ملتحم گردد و عضله غیر ملتحم باقی ماند و جالینوس گفته که همچنین اگر سر را شق کنیم میان هر دو لب او چیزیکه آنرا پر سازد بنهیم و گاهی جلد لبها بسوی داخل قرحه منقبض شود و درین هنگام محتاج بود برباطیکه آنرا بسوی خارج جذب کند پس اگر جراحت در طول افتد محکم بستن او کفایت باشد و اگر در عرض بود محتاج بدوختن باشد و بقدر غور جرح بود غور دوختن اولی از زیادتی تشریح و گفته که گاهی مضطر میشویم بزیاده کردن وسعت جراحت چون تنگ باشد و خوف کنیم بسبب غور آن که اعلای آن ملتحم شود و قعر آن التحام نیابد و یا عضو مجروح در وقت جراحت بر شکلی بود که چون باستوای خود عود کند ممکن نبود که از آن ریم سیلان کند و نه دوا دران داخل شود و اگر بسوی شکل او هنگام مجروح شدن باز آرند درد و هیجان کند پس مضطر شویم که شق موافق کنیم و بدانند برین جمله که آنچه از جراحات در عرض عضله افتد آن اولی بود بآنکه متباعد هر دو لب آن شدید تر باشد ظهنا مستقصا

در جمیع بهر دو لب احتیاج زیاده بود و گاهی باز دوختن و استعمال رفادهای مثلث چاره نباشد و خصوصاً اگر در گوشت نقصان واقع شود و جراحت واقع در طول کمتر محتاج باین باشد

تدبیر جراحات ذی اورام واوجاع

امثال این جراحات محتاج برفق بود و اعتقاد دارند که جراحت البته مندمل نشود تا ورم ساکن نگردد و این حاصل نشود مگر بدوائیکه در آن تخفیف و تبرید در ابتدا و ارخا بعد از آن بود و بالجمله درین علاج اورام استعمال نمایند و از آنچه بدین خاص ست مع عموم نفع او در هر عضو از سر تا قدم اینست که بگیرند انار شیرین و در شراب عفص بپزند بر موضع بدان ضماد کنند **صاحب کامل** گوید که ما اوّلا ابتدا میکنیم بعلاج جراحات بسیطه پس گوئیم که هرگاه جراحت یک شق بغیر غور باشد و آن تازه بخون خود بود علاجش آنست که هر دو لب او را ضم و جمع کنند و میان هر دو لب از وقوع چیزی غریب مثل غبار و مو و روغن حذر نمایند و بچهار رفاده آنرا ببندند باین طور که دو رفاده بر هر دو پهلوی جرح از هر جانب یکی و دو رفاده از فوق و اسفل نهاده بر بندند پس اگر هر دو لب جرح بسوی دراب او بگشاید باید ابتدا به بستن از هر دو طرف کنند تا بسوی وسط آنرا باز آرد و اگر یک لب او بیک جانب افتد باید که ابتدا به بستن از همان جانب کنند که لب بدان سو میل کرده تا بسوی لب دیگر باز آید و اگر هر دو لب مجتمع و منضم نشوند باید که بدوزند و اکثر حاجت بدوختن هنگام وقوع جراحت در عرض بدن بود و هرگاه جراحت گرم شود بر رفادها صندل سوده خشک نهند و بر موضع گل سرخ و صندل و لعاب اسپغول آب کاسنی و آب کشنیز تازه و مانند آن از اشیائیکه منع انصباب مواد کنند طلا نمایند و اما هرگاه جراحت را روز دوم یا سوم یابند و آن هنوز ریم نکرده باشد باید که هر دو لب او را بسر محبس عریض بخارند تا آنکه خون آید بعد آن جمع کنند و بران رفادها بطوریکه مذکور شد بنهند و گاهی این جراحت اعنی بسیط به بستن صرف به شود از روز اول تا سه روز بغیر آنکه احتیاج بدوا شود و اگر جراحت بزرگ بغیر غور باشد باید که بران این ذرور بپاشند **صفت آن** عنزروت دو درم صبر یکدرم افیون دشیاف مامیثا هر واحد یکدرم مر و دم الاخوین هر واحد نیم درم زعفران یکدانگ این ادویه را کوفته بیخته وقت حاجت استعمال کنند و اگر جراحت غائر بود و از آن چیزی از گوشت ساقط شده باشد انضمام اجزای او بقعر ممکن نبود زیرا که بقای فضا در آن لابد ست و آن فضا محتاج بامتلای لحم بود و این بادویه باشد که با آن یبس و جلا بود تا یبس او رطوبت مجتمعه در قرحه را که مانع انبات لحم میکند خشک کند و جلای او چرک را که در آن باشد پاک کند و این بهر آنست که بر قرحه را لابد ست که در آن رطوبت و چرک مجتمع شود زیرا که فضلاتیکه در اعضا جمع میشود آن فضول غذای اوست که دائم طبیعت آنرا دفع کند و آنرا از مسام بسوی جلد بیرون نماید پس آنچه از آن لطیف بود فاشی گردد و بخروج غیر محسوس خارج شود و آنچه غلیظ باشد از آن چرک شود که بر جلد بود و این هر دو فضله در قرحه باقی مانند بسبب ضعف عضو از اخراج آنها و لهذا قرحه در علاج خود بادویه محتاج بود که تجفیف و جلا هر دو کنند اما تجفیف بسبب زرداب و اما جلا و غسل بسبب چرک و سزاوار نیست که دوا شدید التجفیف باشد تا قرحه را ضعیف نکند و از انبات لحم آنرا منع کند لیکن میباید که تجفیف دوا بمقداری باشد که در قرحه زرداب و چرک باشد و آنچه این فعل کند کندر و صبر و زراوند و بیخ سوسن آسمانجونی و اقلیمیای نقره و توتیای کرمانی ست مساوی چون باریک سائیده در قرحه بپاشند و اگر رطوبت و چرک در قرحه بسیار باشد باید که این ادویه را بعسل بسرشند و مثل مرهم سازند و بر پارچه کتان طلا ساخته بر جراحات لزوم نمایند و آنچه درین باب نفع کند این دوا ست **صفت آن** بگیرند صبر و کندر و عنزروت و دم الاخوین مساوی و باریک ساخته در جراحت بپاشند که این رطوبت را از قرحه فانی کند و گوشت برویاند و این مرهم در انبات لحم بسیار نافع ست **صفت آن** مرداسنگ باریک سوده یک اوقیه گرفته بران ربع رطل زیت انفاق انداخته بپزند و حرکت دهند تا منحل گردد بعده بران عنزروت و کندر و بیخ سوسن آسمانجونی هر واحد دو درم باریک سائیده اندازند و حل کنند تا غلیظ گردد و استعمال نمایند و آنچه بدان انتفاع یابند مرهم باسلیقون ست چون فصل تابستان شدید الحرارة نباشد و اگر قرحه غائر بود و دهن او فراخ نباشد باید که بر دهن جراحت پنبه کهنه و روغن گاو نهند و دران عسل داخل کنند و یا دران ادویه منبت لحم بزراقه رسانند و اگر دهن جراحت فراخ بود و آن غائر باشد هر دو لب او باهم ضم کنند و بر بندند لیکن شدید تر لفائف او بر باطن غور جراحت باشد و ارخای آن نزد دهن او بود تا فضول و زرداب بسوی دهن جراحت کشند و از آن خارج شود و عضو را بر شکلی دارند که دهن جراحت باسفل مائل گردد

تا زرداب ازان سیلان کند و اگر این در عضوی ممکن نبود و از جراحت زرداب بسیار آید چون آنرا از اسفل بسوی فوق فم جرح عمیق کنند پس صواب آنست که
جراحت را از اسفل موضع عضو نزد نهایت غور بشگافند تا ریم و زرداب ازان موضع سائل شود و اگر بشگافند تا حد موضع صحیح بکشایند بعد ازان علاج کنند
صواب تر باشد و همچنین امر در علاج اورامیکه دران ماده حاصل شود جاری میگردد چون بشگافند و آنچه دران از خون فاسد و ریم و دردی وغیره بود خارج
کنند و پاک نمایند پس علاجش بمنزلهٔ علاج جراحات غائر بود و آن اینست که از پنبهٔ کهنه خوب پر کنند تا آنکه موضعی خالی نگذارند این در اول روز کنند بعد صبح
بسوی آن نگاه کنند اگر پاک گردد روغن گل با پنبهٔ کهنه لازم گیرند و اگر غیر پاک بود روغن گاو کهنه و پنبهٔ کهنه لزوم نمایند و بدان چندان پر کنند که در جمیع تقعیر او
برسد که این تنقیهٔ قرحه کند و آنچه دران بود آنرا بخورد و آنچه درین بدان انتفاع یابند اینست که جراحت را بعد شگاف بشویند و آنچه اندران باشد بیرون آرند
بسرکه و شراب هر واحد ممزوج بماء العسل که این تجفیف و تنقیهٔ جراحت کند و او این فعل بهر قرحه کند که دران زرداب باشد و تنقیهٔ آن کند بعد ازان نظر
کنند اگر قرحه از زرداب و چرک پاک شده باشد و از تپ و سائر اعراضیکه تابع قروح بود سلیم باشد بگذار لزوم پنبهٔ کهنه نمایند تا نشف کند و یکی از مرهم اسود
معروف بباسلیقون که این با انبات لحم کند و فعل نیک کند و از آنچه گوشت را برویاند شقائق النعمان است چون بسوزند و جراحت بدان پر کنند و فراسیون
را چون بکوبند و بعسل سرشته بر جراحت مثل مرهم لزوم نمایند گوشت بروید و بسطح جلد برابر گردد پس باید که ادویهٔ مدمل و خاتم استعمال نمایند و این ادویه
باید که خشک تر از ادویهٔ باشد که بدان علاج قرحه در انبات لحم کنند و لهذا اکثر ادویهٔ مدمله قابض بود مثل مازو و شب و پوست انار و گاهی این فعل ادویهٔ حاده کنند
چون ازان اندک استعمال کنند و از انجمله اینست که بگیرند اشنان فارسی یکجزو و اشخار نیم جزو و زنگار ربع جزو و باریک سائیده بر قرحه صبح و شام اندکی ازان بپاشند و هر روز
یکبار پاک کنند و بران اندک دوا نهند و یا بگیرند مرداسنگ و برگ سوسن و هلیله و مازو هر واحد یکجزو و پوست انار و عروق هر واحد نیم جزو و همه را باریک ساخته بر قرحه بپاشند
دیگر صبر و عروق و گلنار و مازو و مر هر واحد یکجزو باریک سائیده بر قرحه بپاشند و علاج جراحات مرکبه در علاج قروح مسطور گردد **جرجانی** گوید که اگر جراحت
شگاف راست و هموار بود و از گوشت انجا نرفته باشد آنرا زود خشک ببندند و از طعامها و شیرینها که خون در بدن زیاده کند پرهیز باید کرد تا جراحت آماس نکند
و درست شود و بجز بستن بعلاجی دیگر حاجت نیاید و تدبیرهای دیگر که بجهت باز داشتن دم باید کرد آنست که خرقه را بگلاب و سرکه تر کنند و بر گرد جراحت نهند
و درین باب هیچ دوای نافع تر از انار میخوش که بشراب قابض پخته باشند نیست آنرا بگیرند و ضماد کنند آماس را باز دارد و اورامیکه از جراحت نبود آنرا نیز سود مند
بود و منفعت این تدبیرها آنوقت ظاهر شود که نظر کنند اگر فصد واجب گردد اول فصد کنند و خون بجانب مخالف کشند و اندک کم کنند و اگر مسهل مناسب بود
بدهند و همه جراحتهای تازه را خشک ببندند و دو روز یا سه روز بسته دارند تا خون نگشاید و اگر بگشاید باز ببندند مکرر و زیادو روز دیگر بسته دارند تا محکم شود صواب تر
باشد و اگر جراحت ناهموار باشد و بر غور او بند نیفتد باشد که حاجت آید که آنرا بشگافند پس علاج کنند و اگر همچنین جراحت کهنه باشد علاج آن علاج قرحه باشد و باشد
که جراحت عظیم بود و عضو مجروح را بریدن واجب گردد و اگر جراحت غائر بود و سر او تنگ باشد از بسته شدن سر او احتیاط کنند تا ریم در قعر او جمع نشود و این چنان
بود که پارهٔ پنبهٔ کهنه بروغن گل یا بروغن زیت تر کنند و بر سر جراحت نهند و ادویهٔ رویانندهٔ گوشت و مراهم که علاج بدان میکنند بفتیله فرو نهند و هر روز فتیله
کوچک تر از سابق نهند و پنبهٔ کهنه بروغن گاو تر کرده بر سر آن نهند اما اگر جراحت بر گوشت بود ادویه ازین جنس باید کرد برگ صنوبر در سرکه ممزوج با دو شراب
پخته و مازوی سبز و پوست انار و اقلیمیای مغسول و باریک خشک کرده و شادنج عدسی هر یک تنها یا آمیخته جراحتهای کوچک را گوشت برویاند و درست
کنند و بر بالای این ادویه و گرداگرد جراحت برگ حماض و برگ کاهو و برگ عوسج و برگ علیق باید نهاد و اگر جراحت بزرگ بود پنیر تر سودمند بود و پنیر یکیاز ماست
گرفته باشند نافع بود **گیلانی** گوید اعضائیکه قبول انجبار حقیقی کند غرض در علاج او حصول اتصال حقیقی ست در اجزائی که اتصال او تفرق نماید و این
بچهار امر تمام شود **یکی** جمع چیزیکه متفرق گردد پس اگر این بدست سهل نبود احتیاج بدوختن شود یا قطع جلد زائد یا انبات لحم و مانند آن از آنچه در اجتماع
این اجزا ازان چاره نباشد **دوم** حفظ این مجتمع تا مدتی که دران اتصال تمام شود و این بسکون و بستن بود چه حرکت مفرق ست و گاهی بستن ترک
میکنند در تدبیر بعض جراحات غائره و بجهت آنکه بستن درد یا انصباب خون بموضعی کند که ضرر او بیشتر بود چون ماده بسوی آن بریزد و درین هنگام جراحت

ملتصق گذارند لیکن از نهادن پنبه و مانند آن بران چاره نباشد سوم منع از وقوع شئی غریب میان هر دو جزو و آن غریب آب باشد یا روغن یا مو یا خون و مانند آن که آنجا بود و لهذا در علاج جمیع جراحات قطع سیلان واجبست و این قطع گاهی در ابتدا واجب گردد چون خون صاف یا مریض سخت ضعیف بود که بران از سیلان خون خوف سقوط قوت باشد و گاهی از اول امر واجب نشود بلکه سائل گردانند بقدریکه ازان از حدوث ورم ایمن گردند اگر خوف حدوث آن باشد و قوت متحمل سیلان آنقدر باشد چهارم حفظ طبیعت آن عضو را اعتدال او و از انچه در حفظ طبیعت آن عضو بدان احتیاج افتد تنقیه بدنست تا در انجا فضول نشود که بسوی موضع تفرق بسبب ضعف او مندفع گردد و اما امر غذا پس دران لابدست از اعتبار چهار امر یکی آنکه قلیل التغذیه باشد مثل مزورات و دوم آنکه دران قوت مقاومت برای مزاج حاصل بود و سوم آنکه ملین طبع باشد و چهارم آنکه کم ترش یا بی ترشی بود و در جراحات باید که از آب محافظت نمایند همچنین از هوای سرد و گذار از روغن حار و بارد لیکن گاهی بروغن گرم کرده حاجت افتد بنا بر تسکین درد و تسییل دوا و ترقیق آن تا بقعر جراحت رسد و درین وقت باید که تسکین نمایند بتکمید از خرقهٔ گرم کرده یا بزیت نیم گرم و غیر آن از روغنها و بران قیروطی بزیت انفاق یا بروغن آس و روغن گل باندکی فرفیون نهند و یا بران عاقر العطم باندک زیت پاشند این ست انچه اطبا گفته اند و اما روغن مرکب که ما نسخهٔ آن نوشته ایم و آنرا بروغن دیودار مسمی ساخته ایم آن روغنی ست که عدیل او نیست در اصلاح جراحات چه سر دوا و مرهم که در باب اصلاح جراحات تام المنفعت باشد منفعت این روغن بسیار زیاده تر ازان بود باین وجه که انچه دوای مذکور در هفته عمل کند این روغن در یک شب آن عمل کند و بر خلقی کثیر تجربهٔ آن کرده ایم و دوائی قریب بنفع او نیست مگر مرهم جدوار که نسخهٔ آن نیز ما نوشته ایم و مفردات ادویهٔ این هر دو قریب یکدیگراند و بدانکه اگر طبیب را بصیرت در صناعت او باشد و برین هر دو دوای مذکور ظفر یابد محتاج پرهیز قرب آب از جراحت و ترک استحمام نشود اما اولا بهر آنکه این هر دو موافقترین ادویه ایست که در جراحات استعمال نمایند پس میباید که بعد شگافتن جراحت نیز اینها را بر نمایند و مرهم موافق تر بود زیرا که با آن آب حمام ضرر نکنند و این هر دو دوا در جراحت غیر کهنه بعدیل ست و اگرچه نفع آنها در کهنه نیز بسیار ست مگر آنکه عضو مشرف بتآکل باشد که دران هنگام این هر دو دوا استعمال نباید کرد تا آنکه گوشت بمراهم حاده مثل مرهم زنگار و مثل مرهم رسل زائل شود و اما ثانیا بهر آنکه جراحات باین هر دو دوا مندمل میشود قبل از انکه مریض بر ترک حمام ضرر نکند بهر آنکه این در دو سه روز اندمال جراحات میکنند و سوای ازین روغن و مرهم مذکور چون بر جراحات استعمال کنند و آن تازه بود و زمانه بسیار بران نگذشته باشد این هر دو جراحات را از تورم و از تغیر رنگ او باز دارد و اما اگر در جراحت ورم حادث شود ایضا آن هر دو نافع بود و اگر گرم کنند و بران استعمال نمایند و انفع آن هر دو ادویهٔ مفردهٔ اینهاست چون جمع کنند و بار یک سازند و جراحت را بنحوی گرم نمایند پس بران بپاشند و بر بندند که این ورم را دور کند و رطوبات او را نشف نماید و اگر دران آب یا رطوبتی دیگر داخل شده باشد نشف و تخفیف او کند و با وجود این هر دو حاجت بدیگر دوا نشود و از من یاد دارند که روغن دیودار و مرهم جدوار که از تالیفات ماست از بهترین ادویهٔ مستعمله است برای التحام جراحات و اندمال و ختم آنها و منع سیلان خون ازان و منع ریم و منع تورم و ازالهٔ آن و غیر ذلک درین هر دو غنا از غیر آنهاست **انطاکی** گوید که جراحت اگر بسیط باشد خلو عضو از عوارض مثل اورام و انصباب مواد بود پس اگر تازه باشد در علاج او کفایت کند باز آوردن اطراف او بنوعیکه برابر ملتقی شود و آنرا بدو یا سه رفاده بر بندند و رباط دو سر متوسط بندند و اگر خالی از عوارض مذکوره تقادم کند بتدبیریکه مذکور شد خراشیدن جراحت افزایند تا تازه گردد و با التحام هر دو طرف آن جهد نمایند که مقعر او نیز ملتحم گردد و اگر التحام او بربط ممکن نبود چنانچه در عرض واقع شود بسوزن بدوزند و هر گاه تقعیر او از التحام بسبب غور او ممتنع گردد از اسفل ببندند و دران انچه معد التحام باشد مثل صبر و مر و اسنگ و دم الاخوین و مرداسنج ردت کنند و بپاشند و اگر جراحت مرکب باشد علاج عوارض با وجود آن کنند پس نزلات و اورام بمرد و انواع صندل و آب کاسنی منع کنند و در زمانهٔ انتظار اندمال از تناول چیزیکه مولد خون بسیار باشد مثل گوشت و شیرین منع نمایند مگر با یبوست و هر گاه سفیدی جراحت و مواد او غلبه کند مجروح مثل خربزه و شیر بخورد و یا مائل به تیرگی شود پس مثل باقلا خورد و اگر سرخی باشد مثل لحم البقر و یا سرخی رقیق شود مثل گوشت میش بخورد و مثل این موجب فضل طبیب شود و حیله کنند در انچه زرداب و ایم دران پیدا کند باین طور که ربط او از اسفل محکم کنند و از نزد دهن او

سست نمایند و تعلیق عضو کنند اگر دهن جراحت از اسفل اصالةً نباشد بنحویکه بتعلیق اسفل گردد بعد ازان در تنقیه مثل شکر و زنگار جهد نمایند و درین باب و ما
تجربه کردیم و آنرا جید الفعل سریع النجابة یافتیم و جراحت را از پاشیدن صندل خشک خالی نگذارند حتی که چون در تصریس اخذ کنند تقویت او ببرگ سوسن و مازو و گلنار
و طینها و اشق و سندروس واجب گردد و اگر باریم باشد تعاهد عصر او مع انچه مذکور شد باید کرد و نزد فرط مواد مذکورات خشک بپاشند و الا مثل عسل و تمر هندی بآب
قبض و تنقیه کنند مثل زیت انفاق و روغن مورد کنند و یا دران مثل استخوان باشد بران چیزیکه آنرا قوت جذب او باشد مثل روغن عطاس و زراوند مدحرج
و کندر و اندک زاج بعسل بنهند و آنرا انچه اصلاح جراحت و انبات لحم او کند اینست که مرداسنگ را یکبار در سرکه و دیگر بار بروغن گل خوب بسایند بعده مرهم
سازند پس سفیداب افزایند و استعمال کنند و آنرا انچه بسرعت صحت بخشند تنقیه مواد و اجزای غریبه و چرک بعصر است اگر ممکن بود و الا ادویه سابقه از مراهم
و ذرور و گاهی غور جراحت بعید بود و ریم کند و محتاج بشگافتن از اسفل غور گردد تا پاک کردن آن آسان شود پس درین هنگام مبادرت بسوی آن نمایند اگر
قرب بمفصل و عظام باشد تا آنرا فاسد نکند و الا مهلت دهند تا آنکه نضج یابد زیراکه شگافتن درینهمین قبل نضج فساد عظیم است و گاهی غور بنوعی باشد که
شگاف آنجا نرسد پس ادویه حاده بکار برند و هرگاه صحت ممتنع گردد و سیلان زرداب زیاده شود در جراحت استخوان فاسد باشد که گشادن او و خارج کردن او
واجب بود و اینست علاج جراحت اگر در عضو ظاهر باشد و اما در جراحت اعضای باطن استمداد عسر البرء بسبب دیگر کنند مثل بودن عضو عصبی چه عصب عسر القبول
برای التحام است و یا متحرک مثل حجاب صدر چه حرکت نیز منع التحام کند و یا ممر و مقر اخلاط لذاعه باشد مثل روده صائم و حاصل اینست که جروح باطنی
قلیل البرء است و گاهی حاجت ادعا نماید در علاج جروح بفصد جانب مخالف چنانچه اگر ماده کثیر بود و ورم و درد اشتداد نماید تا ازان میل کند و تسکین او
نماید بسبب آنکه عنایت بدین اولی از عنایت بختم و ادمال است **ایضاً** مؤلف ادمینوبیسه که در جراحت غائره حادثه اگر غور او مثل اعالی او ببستن التقا نماید
بچیزیکه قطع خون کند مثل ذرور صبر و مر و دم الاخوین و اقاقیا و انزروت و کندر بپاشند و گرداگرد او میان رفاده مرجان و گل سرخ و صندل سوده پاشند
و اگر با ورم بود در آب کشنیز و کاسنی استعمال کنند و اگر در فضای او رطوبات و بخار رسیده شود ازاله او باپنبه و ذرور سابق ممزوج بزراوند و توتیا و اقلیمیای
فضه و امثال کنند و انچه قریب غور باشد آنرا بتدریج ببندند و جائیکه ازان زرداب سائل شود آنرا بگذارند بعده علاج مثل قروح نمایند پس باید که از پنبه کهنه
پاک کنند بعد آن مراهم مدمله مثل باسلیقون و داخلیون نهند بعده انچه ختم آن نماید مثل مازو و جوز السرو و عروق و برگ سوس و گلنار و مرداسنگ و هلیله
و سندروس و اطیان و عرتک و ابریشم سوخته بزفت و مانند آن بکار برند و هرگاه نوعی از جراحت با چیزی از خلل در مزاج مرکب شود تعدیل به تنقیه کنند و گاهی
عقب جراحت فصد واجب گردد اگر ازان مانع نبود و اگر آنجا ضربان باشد تسکین او بتکمید مثل انار شیرین مطبوخ در شراب کنند و هرگاه چیزی متعفن شود
و منع اندمال کند ازاله او بمثل مرهم زنگار کنند پس اگر بزرگ شود بآهن دور نمایند و اگر استخوان باشد بخراشند و هرگاه حبس خون متعذر گردد سیر سوده یکروز
بر کنند بعده عازوی مطبوخ در شراب یا منطفی در سرکه و کذا نسج عنکبوت و غبار آسیا و انچه التحام جروح بزودی نماید پوست بیضه و سعد و اقماع رمان ترش
و طباشیر و سداب سوده است و از مجربات اینست که شب و کافور و صبر در آب گندنا و زیت کهنه حل کنند و بدان ادویه جروح بسرشند که این به کند
و با وجود این همه حفظ مریض از گرمی و سردی مفرط و از انچه مولد خون باشد مثل گوشت و حلوا و حدت ماده افزاید مثل پیاز و سیر باید کرد و لابد است از تفقد
حال جراحت چون قرحه شود که آیا از سوء مزاج است پس اصلاح او کنند چنانچه اگر تیره رصاصی نماید سودا پیدا شده باشد یا مریض مثل باقلا و لحم البقر خورده باشد
و اگر بسیار سرخ و با التهاب بود خون غلبه کرده باشد یا مولدات او خورده باشد و علی هذا القیاس **مؤلف زمر** گوید که اگر جراحت غائره باشد لا انبات لحم نمایند بدانچه در قروح
گذشت و اگر چرک بسیار شود جالیات مثل صبر و کندر و زراوند و ایرسا و شکر بعده مدملات از مراهم و غیره بکار برند **مرهم مجرب** دافع ورم جراحت و منقی آن آرد گندم زرد بیضه
روغن گل یا روغن گاو هر واحد بقدر مناسب **ذرور عجیب** مجفف جراحات و قروح و مسکن درد اسرنج البقر سوخته هر واحد یکجزو قاقله صغار دو جزو ذرور خشک کنند که در ختان گذشتست
آن مجفف لحم بسرعت ست و مجرب و از مجربات این روغن شیخ صنعانیست برای اقسام جروح سیما تازه و قروح و ناصور **صفت آن** اصل السوس دیوداد هو جیه پوست
مغیلان زرد چوب واحد چهارصد مثقال روغن چراغ که از پنبه دانه یا تخم کتان باشد شش صد مثقال در آب سه من تبریز بآتش ملایم بجوشانند تا آب فانی شود در هر اسیقولان

که از اسرار مجربه است جراحات مزمنه را بسرعت اندمال نماید و سلع را تحلیل کند گل ارمنی گل سرخ هر واحد دو ثلث مثقالی جفت بلوط یک مثقال مرصاف یکنیم درم
کندر دو درم گلنار سه مثقال و بتجربه رسیده که شادنج گوشت زائد را بخورد و صحیح را برویاند و برای جراحت عمیقه زراوند طویل و کرسنه بعسل مجربست و برای
قروح حاره و جراحات تازه و قطع خون و تسکین درد آن کافور با دویه مناسبه مجربست و علاج جراحات اسلحه مسمومه جذب سم ست با دویه جاذبه که در سموم مذکور شد
باید و منع اندمال آن و شرب فادزهر و ذرور مقناطیس عجیب ست و شستن آن با آب خاکستر چوب انجیر و نمک و نهادن محاجم و ماهی شگافته یا ماکیان نافع ست

علاج جراحت بطن که آنرا جائفه نامند

اگر جراحت بجوف سر کرده باشد هرگاه زخم بر شکم رسد و روده و ثرب بیرون آمده باشد باید که بزودی اندرون سو بازگردانند و جلد شکم بدوزند و اگر دیر شود و از
ملاقات سردی هوا روده منتفخ گردد و اندر نرود باید که بشراب گرم آنرا بشویند یا ابر مرده بشراب گرم تر کرده تکمید روده کنند تا که نفخ او زائل شود و بآب گشنیز و صندل
حوالی او سرد نمایند پس دستها و پایها گرفته بردارند چنانچه پشت او خم شود و روده اندر رود و اگر خود بخود نرود از دست بسلامت اعانت کنند و با پیاز و روغن
و شهد هر سه بهم سوده بر امعا بمالند که از بوی آن اندرون رود و اگر مگسها را در هر دو دست مالیده دستها نزدیک روده برند نیز از بوی این اندرون میرود و مجربست
جرجانی گوید غشائیکه بعربی مراق البطن گویند چون بشگافد روده بیرون افتد پس اگر جراحت کوچک بود روده بجای خود باز نرود و علاجش دو گونه بود
یکی تحلیل نفخ باین تدبیر که اسفنج بآب گرم تر کنند و بفشارند تا آب برود و گرمی در ان بماند و بدین اسفنج تکمید کنند تا باد بدان حرارت تحلیل شود و تکمید بشراب قابض
گرم کرده محلل تر بود و این شراب قوی و سیاه رنگ باید دوم آنکه اگر باد باین تدبیر تحلیل نپذیرد جراحت را فراخ باید کرد و روده را بجای او باز باید برد پس بدوزند و دوختن
چنان باید که دوری و نزدیکی زخم سوزنها معتدل بود نه بس فراخ باشد تا روده را نگاه نتوان داشت و نه بسیار تنگ تا زخم سوزن در هم نیفتد و صفاق اندرونی را
با مراق البطن ملتصق ساخته نگاه دارند و زخم سوزن اول بر لب جراحت مراق زنند و اندرون آن بگذرانند پس به لب صفاق بهم بگیرند و سوزن باز گردانند
و بدیگر لب مراق بگذرانند چنانکه بن سوزن بسوی خویش دارند تا بهمین سان همه جراحت دوخته شود و اگر جراحت بزرگ بود کسی دیگر لبهای جراحت گرفته نگاه دارد
و اندک اندک بدوزنده باز گذارد تا او بدوزد و بستن جراحت را رفاده سه تو باید بر شکل سنبوسه چنانکه جراحت خطی مستقیم بود و دو رفاده یکی ازین سو بود و یکی
سوی خط تا لبهای جراحت را نیک فراهم گیرد برین شکل رفاده بر رخ جراحت نهند و مجروح را بر شکلی خوابانند که گرانی روده ها از جانب
جراحت دور باشد مثلاً اگر جراحت بر جانب راست بود میل او بجانب چپ باید کرد و اگر بر جانب چپ بود میل بجانب راست باید و اگر جراحت باسفل شکم
بود سینه او پست تر باید و اگر بفوق باشد سینه او بلند تر باید تا گرانی روده از موضع جراحت دور بود و اول دوای رویاننده گوشت بپاشند پس جراحت را
بر بندند و چون جراحت بسته باشند پاره نمد مرعزی بزیت گرم کرده تر کنند و بر بغل و بن ران او نهند و حقنه لین از لعابها و روغنها ساخته بعمل آرند و اگر جراحت
بروده رسیده باشد حقنه بشراب سیاه قابض نیم گرم کنند اما اگر جراحت بروده صائم افتاده باشد علاج سود ندارد و امید درست شدن نباشد و اگر بروده
سفلی افتاده باشد علاج توان کرد و اگر ثرب بیرون آمده باشد در حال که هوا بدان رسد از طبیعت خویش بگردد و بفسرد و اگر بجایش باز نهند بوسیده شود
بدین سبب اطبا هر چه از ان بیرون آمده باشد ببرند و جدا کنند باحتیاط تمام و بجای او باز نهند که مضرتها از ان تولد نکند شیخ الرئیس و گیلانی میگویند
که غرض در شق باطن احشا اینست که ملتحم سازند و نگذارند که خون در باطن منجمد گردد و منع نزف الدم نمایند و ادویه نافعه در هر دو غرض اول یعنی التحام جراحت
و عدم تحرک خون برای انجماد مثل عدس بزرگ ست چون در سرکه بپزند و بهتر آنست که باستعمال او مبادرت نکنند و از اشیای ترش و لاسیما از سرکه و آنچه در ان قوت
او باشد احتراز نمایند و یا قنطوریون غلیظ یکدرم بجوزند و بولس گفته که قنطوریون دقیق را تجربه کردم و دوای عجیب یافتم و بعد این در مرتبه دوائیست که آنرا
سمقرطون نامند پس بیخ سوسن پس آرد کرسنه ست و گل مختوم را در التحام و منع انجماد خون غنای عظیم ست و اما آنچه برای منع نزف بپاشند مثل
یکنیم دانگ بزر البنج بماء العسل ست و سائر ادویه مذکوره در منع نزف الدم و نفث الدم اما جرح و شق ظاهر پس عالمی گفته که هرگاه مراق البطن بشگافد حتی که
بعض امعا بیرون آید باید که کیفیت ضم کردن آن معا و داخل کردن آن معلوم کنند و اگر قدری از ثرب بیرون آید پس احتیاج به بستن ربط رباطه چیست یا نه

و دوختن جراحت یا نه و کیفیت طریق دوختن افتد و جالینوس در تشریح مراق ذکر کرده که موضع خصوصا اگر شگافد در خطر کمتر از موضع جهره باشد و بهره وسط بدنست مخصوص باز هر دو جانب راست و چپ بعد چهار انگشت از بهره پس اگر جراحت عظیم بود چیزا معا بیرون آید و ادخال آنها صعب تر و عسر تر باشد و اما در جراحات صغار اگر مبادرت با دخال روده فی الحال نکنند منتفخ و سطبر شود و از ان خرق داخل نشود و لهذا اسلم جراحات واقع بمراق خارج آنست که معتدل العظم باشد و گفته که این جراحات محتاج بچند چیز ست اول آنکه روده بیرون آمده را بموضعیکه برای خاص ست باز گردانند دوم آنکه بدوزند سوم آنکه بر ان دوای موافق نهند چهارم آنکه جهد کنند تا کدام عضو را از اعضای شریفه بسبب آن خطر بهم نرسد و اگر هوا سرد باشد مجروح را در حمام داخل کنند و دست و پای او گرفته بردارند تا روده داخل شود و در بیان مکیم برای طبیب بهتر طریق دوختن جراحت شکم پس گوییم که هرگاه امری باشد که بسوی آن احتیاج اتصال میان صفاق و مراق بود باید که طبیب ابتدا کند و سوزن را در جلد از خارج بسوی داخل در آرد و هرگاه سوزن در جلد و در عضله که براستقامت در طول بدن رفته نافذ شود کناره صفاق را در پهنا ترک نماید و در ان سوزن داخل نکند و سوزن را در کناره دیگر از داخل بسوی خارج نافذ کند و هرگاه در ان نافذ نماید بار دیگر آنرا در نفس این کناره از مراق از خارج بسوی داخل نافذ کند و کناره صفاق که در ینجانب ست بگذارد و سوزن را در کناره دیگر از داخل بسوی خارج نافذ نماید و آنرا مع انفاذ او در صفاق در کناره مراق که در ناحیه او ست نافذ کند تا در ان همه نافذ شود بعده ابتدا ایضا از نفس اینجانب کند و مع کناره که از صفاق در جانب دیگر بسوی خارج ست بدوزد و سوزن را از جلد که قریب اوست بیرون آرد بعده سوزن را درین جلد باز گرداند و کناره صفاق که در جانب دیگر ست مع این کناره از مراق بدوزد و آنرا از جلد که در ناحیه اوست خارج کند پس این امر را بعد اخری بعمل آرد تا آنکه همه جراحت دوخته شود برهمین مثال و رشته در نرمی و سختی معتدل باشد و هرگاه روده در زیر روده بوضع طبیعی خود عود کند تدبیرش بجز آنکه بدان تدبیر جراحات ظاهری کنند باید کرد و هرگاه در روده نافذ ثفل نافذ گردد تدبیر او تلیین آن ثفل ست اگر خشک شده باشد و آن بمثل ریختن آب گرم بران و مانند آنست بعده بانگشتها از موضع دیگر آن ثفل را غمز کنند بسوی اسفل از موضع جراحت و مریض بر پشت خوابیده بود و همچنین کنند تا آنکه بعض ثفل رجوع کند بعده بآب گرم نطول کنند و همچنان عمل نمایند تا همه آنچه خارج شده رجوع کند و اگر رجوع نکند و از احتباس او بر مریض خوف باشد از شگافتن ما فوق او و غمز چاره نباشد تا ثفل رجوع کند اگر ممکن بود و مهما امکن جراحت را توسیع نکنند الا بقدریکه بسوی آن اضطرار بود بعده تدبیر جراحت ظاهری کنند و بقراط گفته که چون ثرب از شکم در جراحت او خارج شود لابد متعفن گردد آنچه از ان بیرون آید و اگرچه زمانه اندک لبث کرده باشد پس بضرورت واجبست که ما فوق او از جلد قطع کنند و شق نمایند و بقدریکه از ثرب متعفن شده قطع نمایند و آنچه از ان غیر متعفن باقی ماند در جوف داخل کنند پس بدوزند و اندمال او نمایند و یا بلا دوختن مندمل سازند موافق حال و ثرب بسرعت تعفن شدید تر از روده و جگر ست بالجمله واجب ست که در دخول او تاخیر نکنند و اگر تاخیر شود ثرب سیاه یا سبز شود و واجب ست که آنچه از ان متعفن شده باشد قطع کنند بعد بستن اطراف عروق بابریشم یا بگیرند مور بزرگ و بر اطراف مضمومه از هر دو جانب قطع بچسپانند بعده از مقراض ببرند بنوعیکه سر آنها آنجا باقی ماند و بعد از ان آنچه قطع کردن او از ثرب مناسب بود آنرا قطع نمایند و باقی را داخل کرده بدوزند چنانچه مذکور شد و تضمید او بصوف مبلول در شراب کهنه عفص نیمگرم بر آتش کرده و بروغن گل نیمگرم باید کرد بعده مریض را اشربه قاطع خون مثل شربت عناب و بارتنگ و عصی الراعی دهند و بروغن گل نیمگرم با شراب عفص کهنه حقنه کنند و نزد من اولی آنست که بخیاطت معروفه یا بسر مورچه بدوزند بعده حواشی جراحت بروغن قیروطی و مرهم جدوار بر کنند که این هر دو آنرا درست کند باذن الله تعالی و اگر جراحت در بهره واقع شود در ان خطر بیشتر ست و دوختن او نیز دشوار تر و اگر در اسفل معده افتد صحت او ممکن ست و اگر در فم آن واقع گردد البته صحت نیابد و اگر در زوائد کبد افتد درستی او ممکن بود و اگر در جرم آن باشد آن به نشود باقی همانست که سابق مسطور شد

علاج جراحت راس

جراحتی که بر سر افتد و از ان استخوان سر نیز شکسته گردد آنرا شجه نامند و جمع او شجاج ست پس اگر استخوان سر شکسته نباشد ذرور ملحم که از صبر و دم الاخوین ساخته باشند بپاشند و اگر استخوان شکسته باشد واجبست که ریزه های او بیرون کنند بعده بمراهم به سازند و ذرور مذکور با دو

التحام جبر عظام هم مینماید مجوسی گوید که اگر جراحت در سر باشد و تا زیر قحف نرسیده باشد این دوا استعمال کنند بگیرند روغن گل ده درم موم سه درم و بگدازند
و بران صبر و مر و اقاقیا و دم الاخوین باریک سوده اندازند و مرهم ساخته استعمال نمایند شیخ میفرماید که تدبیر استخوان در جراحت شجاج و آنچه از اعراض مخوفه او عارض
شود در باب کسر عظام و جبر گفته آید و اما ملحمات قروح او که خارج از سمحاق باشد ادنی دوای مجفف خفیف آنرا کفایت باشد پس دوای راسی مرتب از صبر و مر و کندر
و دم الاخوین بران پاشند و همچنین ادویه خفیفه از آنچه در علاج جراحت مذکور شد و اگر درینجا سیلان خون باشد علاج بادویه نمایند که در باب نزف الدم ذکر کنیم
و لازم ست که صاحب او را دماغ ماکیان بریان کرده آنچه ممکن باشد بخورانند بهر آنکه حسب گواهی قومی او مقوی دماغ و حابس نزف الدم ست و اگرچه درین رای
دیگر ست و همچنین آب انار میخوش و تضمید بعصی الراعی کنند و از ادویه جیده برای جراحت و خون اینست که بگیرند خمیر ترش خشک و ساییده بران پاشند و ترکنند و همچنین
پوست جو با پودینه کوفته گی سر را نافع بود و سائر تدبیر از باب عظام برگیرند گیلانی گوید که در شجه باید که اولا آنرا بچیزی قابض مثل شراب و سرکه و ملح بشویند بعده اشیائیکه
اندمال جراحت نماید مثل مراهم دسمه و لینه از مراهم ابیض استعمال کنند و این دوا منفعت عظیم کند بگیرند سفیداب یکجزو شمع یکجزو روغن مورد بقدر کفایت پس
شمع را با آب بسایند و با آن سفیداب آمیزند و بران روغن مورد ریخته استعمال کنند و یا خوب شسته بروغن و با آن عشور مس آمیخته بروغن مورد سوده استعمال
نمایند و گل قیمولیا و مرداسنگ بشراب و روغن خروع و روغن آس بسایند و استعمال کنند **صفت** دوائیکه سحج و شجه و جراحات مزمنه در لحوم مشایخ و لحوم
لینه را نفع کند بگیرند مرداسنگ ذهبی هشت درم موم ده درم صمغ صنوبر ده درم زیت بقدر رطلی و نیم و مرداسنگ را با زیت بپزند بعده باقی ادویه بران
انداخته بچیزی عریض حرکت دهند و در صلایه بمالند پس استعمال کنند و سزاوار نیست که جلد از جراحات قطع کنند بلکه می باید که بشگافند و دوا بران نهند که آن
دران هنگام بچسپد و اگرچه سیاه شود و اما اگر لحم بکشایند اندمال او دشوار گردد زیرا که جرح الدغ عارض شود و از اشیائیکه نزد تنقیه مس او کنند و هرگاه بر سر جراحت
افتد و بنواحی دماغ و غشا رسد مبادرت بادویه مدمل و ملحم نشاید بهر آنکه اگر چنین کنند بر مریض هلاکت آرند لیکن دران پشم پاره بزیت تر کرده تا سه روز بدارند
تا از ورم و تشنج ایمن گردد بعد ازان مراهم و ذرورات ملحمه مثل ذرور معمول از مر و صبر و کندر و مرهم اسود و مانند آن استعمال نمایند و اگر زراوند سوده بشراب و عسل بپزند
تا غلیظ گردد و بر خرقه مالیده بر جراحت نهند جراحات سر را نافع بود و بارتنگ خشک بروغن مصطکی یا روغن مورد مرهم کرده نیز سود دارد طبری گوید که جمیع
جراحات که در سر واقع شود شش نوع ست و آن در علاج امراض راس از ضربه و سقطه و تفرق اتصال مذکور شد و درینجا مع علاج هر واحد ازان مسطور میشود

اول قاشره

و آن جراحتی ست که از جلد تجاوز نکند و علاجش اینست که اگر عظیم متباعد باشد دهن او کشاده گردد و میان هر دو لب او کبیر شود برفادها ضم نمایند اگر این ممکن
بود و الا بدوزند و طریق دوختن آنست که اول نفوذ سوزن از جلد اعلی بسوی جلد اسفل بترتیب باشد و نفوذ دیگر از جلد سفلی بسوی جلد علیا مستقل برای نفوذ
اولی بود و سوم نفوذ در هر دو جلد مستقیم از فوق بسوی اسفل باشد بعد ازان بران این ذرور بپاشند دم الاخوین اقاقیا عصارة لحیة التیس صمغ الجره صمغ
صنوبر و مر و کندر مساوی الطول بران پاشند و بالایش این مرهم نهند بگیرند موم روغن بروغن گل بعده بران بر آتش اندک زفت خوشبو و مرداسنگ سوده
اندازند و حرکت دهند تا بجوش آید بعده از آتش فرود آورده و همواره حرکت دهند تا آنکه سرد گردد و جالینوس این مرهم را مرهم خیاطت نامیده

دوم ملحمه

و او آنست که در جلد مع لحم افتد و دوای این همانست که گذشت غیر آنکه گاهی محتاج بدوختن نبود و چون احتیاج بدان نباشد علاج بمراهم ملحمه معمول المصنوع سازند
اگر مزاج مریض گرم نباشد و صداع بدان هیجان نکند و الا دران سوای مرهم ابیض معروف بکافوری مغسول استعمال نکنند و او آنست که سابق ذکر کردیم سوای
آنکه او را با آب بشویند بعد از آنکه درهاون اندازند تا آنکه مغسول گردد و سفید شود و چون سفید شد و رنگ او نیک گردد و در قوام مسکه شود اندک کافور غیر مصعد
بران اندازند و بحسب تغیر جراحت تغیر علاج بود زیرا که جراحت گاهی سخت شود و دوا قبول نکند و نگدازد و گاهی رطب گردد و مراهم سیلان نماید و آنرا قبول نکند
و گاهی خشک گردد تا آنکه مثل جلد مدبوغ شود و گاهی لب جراحت متفرق گردد پس محتاج بقطع آن از آهن یا بادویه حاده شود تا آنرا بخورد

سوم موضحه

واین آنست که غشا قطع شود وتا استخوان رسد واستخوان مکشوف گردد تا بحس درآید وعلاج این در اکثر حفاظت او از هواست تا تشنج ردی مهلک پیدا نشود وآنرا بزیت وروغن گاو وکهنه ومانند آن بپوشند وواجبست که در جراحت تامل نمایند اگر موضحه باشد رعایت آن کنند که تشنج نیفتد پس اگر متشنج شود صحت ممتنع گردد وچون تشنج شود سبیل او آنست که علاج باین مرهم عسل نمایند بگیرند تخم انگور سوخته ومرداسنگ وسفیداب هر واحد یکدرم بعده موم روغن بروغن زیت ساخته این ادویه بران اندازند واز آتش فرود آورده اندک عسل سفید بران ریزند وحل کنند تا مخلوط گردد واندک ازان بسر قاشق گرفته برکف دست ممزوج کنند تا نرم شود بعده بران جراحت که متشنج گردد بنهند که آنرا جلا دهد بعده بمرهم موافق رد کنند وبهترین مراهم برای این جراحت چون موضحه باشد مراهم لینه است که از شحوم ومرداسنگ وسفیداب سازند ومعالج جهد نماید که جراحت تخم نکند تا آنکه بر استخوان لحم قوی ملتزق بعظم بروید تا ریم اسراف نماید ودر قحف جلد حاصل نشود واگر نبات لحم ممتنع گردد لازم ست که تامل نمایند تا استخوان بسیار صلب نشود تا آنکه مثل آبگینه گردد ویا سبز وسیاه شود پس اگر چیزی ازینها باشد بآله جراشنده معمول از آهن بسیار تیز بشکلی که جراحت آن شکل را واجب کند بخراشند که چون آنرا بخراشند گوشت بسهولت بروید

چهارم هاشمه

واو آنست که چون جراحت بر سر افتد استخوان قحف شکسته گردد وبغشا مضرت نرساند پس اگر اجزای استخوان متفرق نشود سبیل او اینست که اگر ممکن بود آنرا قائم ومستوی کنند پس علاجیکه در موضحه گذشت باید کرد وبایدکه موضع استخوان را برار ونه طویل ومدحرج باریک کوفته بآب سرشته ضماد کنند بعده علاج کنند بروکند مساوی باریک سوده بعسل وشراب مطبوخ منعقد سرشته بفتیله آلوده بعد ازان بمراهم علاج کنند

پنجم ناقله

واو آنست که استخوان از موضع خود نقل کند وخارج گردد اندک یا بسیار وسبیل این آنست که از ریزه استخوان نگذارند اگر چه کم وکوچک باشد وجراحت را از استخوان پاک نمایند بهر آنکه اگر دران قدری از ریزه استخوان باقی ماند التحام را منع کند بعده بمراهم رویانده گوشت علاج کنند وغذای مریض کله پاچه وعضله لحم سازند وحفظ مزاج او نمایند ومراهم را بحسب وجوب صورت جراحت وتغیر آن تبدیل کنند

ششم مامومه

وآن جراحتیست که بام الدماغ رسد واین غشای رقیق ست که بر دماغ پیچیده ولازم ست که از هوا حفاظت نمایند ومعالج از رسیدن مبضع یا انگشت بام الدماغ را حذر کند بهر آنکه اگر مبضع بدان رسد بران خوف هلاکت بود واگر هوا برسد خوف تشنج وجنون بران باشد واز افتادن چیزی از روغن در اوائل امراو اندر نفس جراحت اجتناب نمایند وعلاجش بعلاج ناقله کنند باتم لطف وخیاطت وکمتر دیدم کسی را که جراحت از قحف او تجاوز کرد حتی که دماغ او کشاده شد وزنده ماند وممتنع نیست که به شود پس هرگاه طبیعت بران لحم دشبذی تشنج نماید وجزو منکشف از دماغ بپوشد از صحت نزدیک باشد وایضاً بر طبیب واجبست که بآله بر دماغ او یار گوشت روینده بران غمز نکند بهر آنکه گاهی صاحب جراحت هلاک شود واین بدترین انواع جراحات مذکوره است

جراحت عصب وعضله

خجندی گوید که تفرق واقع در عصب اگر در طول او باشد آنرا شق گویند اگر کثیر العدد نباشد وشدخ نامند اگر بهجندین باشد واگر در عرض او بود آنرا بتر گویند وگیلانی گوید که رض وفسخ یک معنی دارد وآن تفرق اتصال واقع در طول عضله ست ومع ذلک کثیر الاجزا وفاشی وغائر بود وبدانند که عصب را بسبب کثرت حس وشدت اتصال او بدماغ از تفرق وجراحات اوجاع شدید وآلام عظیم واقع شود وگاهی با آن اختلاط عقل وتشنج بود وجراحت واقع در طول عصب سالمتر ازان باشد که در عرض او افتد وتشنج سیفر باید که چون عضله را فسخ عارض شود بدان سبب میان اجزای او تمدد بسیار از تفرق اتصال عارض گردد ولامحاله بسوی آن خون بسیار ریزد واین ضرر ورم پیدا کند وکمتر احوال او اینست که دران خون مجتمع شود ومتعفن گردد بهر آنکه اکثر آنچه رجای تحلل او کرده شود از منافسی بود که بضغط واقع از فسخ

در خارج و بضغط واقع از ورم در داخل تنگ شده و لهذا اگر تدارک این امر دران کرده نشود مؤدی بفساد عضو گردد و گاهی تا بفسخ و سقطه و صدمه ضرره گردد پس مبادرت بعلاج او واجب بود تا سرطان نشود و لازم نیست که در هیات اطراف عضله باعادهٔ اتصال لیف منقطع مشغول شوند بلکه بتسکین درد پردازند و جرجانی گوید که در جراحت عصب بسیار باشد که بدون تقدم الم تشنج افتد بسبب ظهور ورم عظیم در عصب یا در عضله و ورم عصب از تپ خالی نباشد و گاه باشد که در غیر موضع جراحت آماس پدید آید و تشنگی غالب شود و دهان خشک گردد و بیخوابی رنج دهد و حال جراحت تا که بر او تار بود و بر عضله افتد همین باشد خاصه اگر برو تر بالا که بعضله پیوسته است افتاده باشد و باید دانست که عصب زود عفونت پذیرد بهر آنکه جوهر عصب مخلوق از رطوبت جامدست که برودت آنرا منعقد ساخته و هر جوهریکه برین حال بود بهر حرارتی و رطوبتی غریب که بدو رسد بسرعت عفن گردد بنا بر آنکه بدان بخته شود و بدین سبب آب سرد و گرم آنرا ضرر دارد و از آب سرد تشنج کند و از آب گرم عفن گردد و روغن هم زیان دارد لیکن گاه باشد که بروغن گرم کرده حاجت آید از بهر دو کار یکی آنکه درد بنشاند دوم آنکه ادویه را رقیق کند و بقعر جراحت رساند لیکن چون یبوست ادویه با رطوبت روغن برابری کند مضرت روغن ظاهر نشود و گاهی عصب مجروح ورم می کند که ظهور او بطی تر باشد و همچنین نضج او و قبول او برای علاج بطی بود و گاهی عصب متقرح گردد بقدر حیکه التحام و نضج او بطی باشد و هر جراحتیکه در عصب افتد یا نخس بود یا شق و شق یا با انکشاف عصب باشد یا بغیر انکشاف و هر واحد ازین در طول بود یا در عرض پس لیف صحیح از مجاورت منقطع متالم شود و بدان متادی شود و آن مودی بدماغ گردد و در تشنج و امراض عظیم اندازد و ایضا درین هنگام بدان مضطر گردند که عضوی مجروح را ازین جدا باید کرد تا از آفتها خلاص یابد و جراحت غشا سلیم تر از جراحت اوتار و اعصاب بود بهر آنکه غشا طاقت دوختن دارد و بدانکه جراحت اوتار و عصبها و آماس و درد آنرا ادویهٔ لطیف باید و گرم و خشک و معتدل در گرمی و خشکی تا گرمی آنرا نسوزد و نه خشکی آن او را خشک کند و باید که دران قوت جاذبه باشد و از قوت قابضه باید که خالی بود خاصه در اول علاج و در آخر دوای قابض که دران قوت جلا باشد چون ازوی سوخته و توبال مس و مانند آن استعمال کردن روا باشد و روی سوخته دوائیست که جوهر او ثقیل ست و لطافت دران بهر که پدید آید اگر آنرا درین بسایند و سرکه حرارتی لطیف را که در جوهر چیزهای غلیظ بود ظاهر کند و آنرا لطیف گرداند و قوت آنرا بموضع مرض رساند و اگر چیزی سخت گرم بود گرمی آنرا بشکنند و معتدل گرداند تا گرم کردن آن باعتدال بود و خشک کردن آن تمام بود و اگر عصب برهنه شده باشد هیچ چیزیکه دران تیزی باشد تحمل آن نکند و مضرت او دران بزرگ بود و همچنین ادویه که بالفعل سرد بود متحمل آن نگردد نیمگرم کرده باید چنانکه بگرمی گراید **علاج** در قطع عصب و عضله باید که از هوای سرد و آب گرم محفوظ دارند و دو سه روز آن عضو را در روغن زیت نیمگرم غرق کنند تا از حدوث ورم ایمن مانند بعد آن روغن گل و روغن مورد با اندک فرفیون بمالند و اگر روغن زیتون بدست آید بهتر بود و از شرب آب سرد حذر کنند و اگر تشنج حادث شود عصب را قطع کنند و بروغن داغ دهند **صاحب کامل** گوید که هرگاه جراحت بعصب یا قریب از ان واقع شود باید که بالتحام او نپردازند تا آنکه بران چند روز بگذرد و از حدوث ورم ایمن گردد چه هرگاه بعصب ورم حادث شود از تشنج امن نباشد و آن تشنج تا دماغ رسد و مریض هلاک شود و آنچه در امر آن تعجیل آوردن سزاوار بود اینست. که بران ادویهٔ مفتحه نهند و عضو را بروغن گاو و زیت و روغن بنفشهٔ نیمگرم دو روز غرق دارند و از پشم پاره در زیت گرم تر کرده دو یا سه روز تکمید نمایند و چیزی از آب یا دوائیکه در آب حل کرده باشند قریب عضو نبرند و اگر برای تکمید زیت را باندکی سرکه آمیزند بهتر بود و هرگاه دو یا سه روز بگذرد و درد ساکن شود و از حدوث ورم امن گردد دران هنگام علاج بدوای ملحم کنند و اما هرگاه بعصب نخس از چیزی تیز باریک مثل جوال دوز واقع شود در علاج او بادویهٔ قویتر و شدیدتر در حدت احتیاج افتد تا قوت او ضعیف و نفوذ او در جلد و مصیر او بموضع عصب نشود و دوائیکه این فعل کند مرهم فرفیون ست **صفت آن** زیت انفاق ده درم موم سرخ دو درم و نیم بگدازند و بران فرفیون نو یک درم انداخته مرهم سازند و اگر فرفیون کهنه باشد باید که در مقدار او بحسب کهنگی او افزایند و فرفیون بسیار کهنه استعمال نباید کرد و این دوا جیدست و هرگاه در عضویکه دران عصب ست ورم حار قوی الحرارت عارض شود باید که او را

صفت مرهم فرفیون

معمول بسرکه مثل این دوا استعمال کنند صفت آن قلقدیس چهار دانگ زاج چهار درم توبال مس دوازده درم قنه پنج درم و نیم قشار کندر
هشت درم موم سی و هفت درم و نیم زفت مثل این سرکه کهنه یک رطل دو دوا و قنه را و ادویه را در سرکه چند روز متواتر بسایند و گداختنی را گداخته در روغن
سنگین انداخته حل کنند تا هموار گردد و وقت حاجت بر عضو طلا کنند و بالای آن پشم بسرکه و زیت ترکرده نهند و سزاوار نیست که قریب اعصابیکه
دران جراحت باشد چیزی بارد از ادویه بارده کنند و هرگاه تشنج از جراحت عصب عارض شود مبادرت بقطع عصب متشنج کنند تا تشنج او بسوی دماغ نرسد
و مریض هلاک شود پس فقار پشت بروغن بنفشه مع پیه بط یا ماکیان گداخته بمالند شیخ الرئیس میفرماید که در فسخ و هتک در اکثر احوال از فصد
چاره نباشد بلکه ارباب صناعت مبادرت بدان میکنند و اگرچه بدن نقی باشد و بعد فصد مبادرت با ضمده مانعه و ادهان مقوی عضو کنند و منع او به تبرید
و قبض بود و یا بیکی ازین هردو اگر امر غیر قوی باشد و اما اگر درین تاخیر شود و خون بخلل تفرق مبادرت کند و خوف آفات مذکوره باشد در علاج او از استخراج آن
خون چاره نباشد تا عود اتصال را بسوی حال او مانع نگردد پس اگر ممکن بود که تحلیل یابد بتسخیف مسام از نطولات آبهای گرم و مانند آن و از چیزیکه
بر صاحب ضربها استعمال کرده میشود از انچه مذکور گردد و ایضا با دویه مفشی خون مرده و روغنهای محلله اعیا و با شامیدن اشیای معین بر تحلیل عمل نمایند
و بران اقتصار ورزند و این مفشیات معین بران مثل مقل الیهود و قسط و قنطوریون غلیظ بسکنجبین ست تا سکنجبین نیز بتقطیع بران اعانت کند و اما
ادویه مفشی خون مرده مثل آرد جو و زوفای رطب و سمید بآب سرشته است و قویتر ازین پودینه کوهی باسوسن تست خصوصا چون در سر واقع شود و بالجمله
دوائیکه آنرا از خاصیت بحرارت لطیف بود که بتحلیل لطیف تحلیل نماید و گاهی تجفیف کند بتجفیف لطیف لهذا پس اینقدر اکثر برای کار کافی بود در انچه تفرق اتصالات
او قریب بجلد و ظاهر او غیر غائص باشد و اگر چنین نباشد و تفرقات بسیار و غائص بعید از ظاهر بود از شرط چاره نباشد و بر حالی بود که بران در ادرام
و قروح ردیه باشد و حال او حال مضروب نباشد لهذا اطاعت نکند پس از استعمال جاذبات بقوت از محاجم و شرط چاره نیست و گاهی امر ازین بزرگتر بود
و عضو آماده ورم عظیم حار حاد و ریم کردن گردد درین هنگام واجبست که مبادرت بریم کردن و احاله ماده مجتمعه دران بریم کنند تا در چیزیکه ریم کنند ساکن شود
و ماده بتقطیع تحلل یابد بهر آنکه این بهر حال بریم کند و چون بمعونت علاج ریم سریعتر نماید آن سلیم تر باشد و گاهی ادویه ریم کننده ماده را بغیر ریم کردن تحلیل نماید
خصوصا چون اعانت آن حرارت غریزی و وسعت منافس کند بعده ادویه مذکوره در باب سقطه و صدمه را تامل نمایند و آثار با طلیه بر فسخها استعمال
کرده میشود در صفت او گفته اند که چون رض یا فسخ حادث شود بر بندند و لیکن بندش بر نفس موضع بسیار سخت باشد و باید که مبادرت به بستن نمایند
تا توجه مواد را بسوی مواضع رض بسبب تنگ کردن آن منافذ را منع کند و بهترین بندش آنست که بخرقه مقوی باشد و بسوی فوق بسیار بر بندد و با سفل اکثر
و باید که بر همان خرقه اقتصار کنند و جبائر و رفائد بران زیاده نکنند و نه بران طلا بسیار کنند بهر آنکه احتیاج بتحلیل خون مرده و احتیاج با معان ذهاب رباط
بسوی فوق باشد تا بسوی آن چیزی ماده نریزد و رباط که بسوی فوق رود شسته تر باشد لیکن خرقه باریک سخت بود تا متحمل بندش باشد و اتصال
او بدین سریعتر گردد و این علاج اعنی بندش باید که قبل از ورم کردن عضو باشد بهر آنکه عضو چون ورم کند احتمال سوای رباط معتدل نماید چه جای شدت
غمز و لهذا درین هنگام علاج با ضمده و بریختن آب گرم بران کرده میشود و اما غدد که تابع فسخها بود علاجش به بستن اسرب بران نمایند تا ماده دیر زرگ
نشود و گاهی آنرا میشکنند و میکوبند ایضا شیخ و جرجانی و ایلاقی مینویسند که جراحت عصب را بزودی علاج رویانیدن گوشت نکنند مگر بعد تسکین درد
بخرقها و روغنهای نیم گرم کرده خاصه زیت انفاق و گرم کردن چنان باید که سخت سوزان نباشد و نیمگرم نیز نباشد بهر آنکه نیمگرم بقیاس طبیعت عصب
سرد بود و نیمگرم چنان باید که میل بگرمی داشته باشد و اگر با جراحت درد یا آماس باشند تا هر دو زائل نشود علاج خاص جراحت نشاید کرد **صفت** ضماد دیگر
درد عصب جنبانند بگیرند آرد با قلا یا آرد جو یا آرد نخود یا آرد کرسنه یا آرد ترمس تلخ یا سپست جو و آنرا بسکنجبین عسلی که میل بشیرینی دارد یا بآب خاکستر سرشته
بکار برند بلکه این ضماد را قبل از ورم کردن نیز استعمال کنند و گاهی باستعمال خفیف انتفاع یابند پس هرگاه این تدبیر بعمل آرند و از انصباب فضول با استعمال
فصد و استفراغ امان حاصل شود بالجمام [illegible] بپیچانند و تسکین درد با آب گرم البته نشاید بلکه بروغن لطیف الاجزا که دران قبض نباشد و گرم بحد غیر مفرط بود

چه حار مفرط و بارد هر دو آنرا موافق نیست و بسیار باشد که جراحت قریب عافیت بود و سردی ضرر کند و درد اشتداد نماید و اذیت معاودت کند پس احتیاج تدارک فی الحال بتسکین و بتنطیل و روغنهای مسخن افتد و اگر جراحت در طول بود و عصب برهنه باشد آنرا اول بگوشت پوشند بعده دوا نهند در بند چنانکه لبهای جراحت فراهم گردد و اگر جراحت در عرض باشد دوختن آن ضرور بود پس اگر جراحت بادرد بود و خوف آن باشد که جراحت عصب که در عرض بود از دوختن بوسیده گردد آنرا در عرض تمام قطع کنند و جهد کنند تا آماس نگیرد و عفن نشود از بهر آنکه اگر ورم کند تشنج نماید و اگر عفن گردد عضو بیکار شود بدین سبب نباید گذاشت که جراحت زود بسته شود و اگر جراحت تنگ بود آنرا فراخ تر باید کرد تا زرداب و ریم جمع نشود و غور نکند و مؤدی بعفونت جراحت نگردد و مع ذلک درد شدت کند پس واجب نیست التحام او البته مگر بعد جفاف محکم و امن از ورم و عفونت و بدین سبب در شب و روز آنرا سه بار یا چهار بار باید کشاد و کمتر آن بود که صبح و شام بکشایند و اگر جراحت فراخ بود و عصب برهنه باشد ادویه سخت گرم چون فرفیون و مانند آن احتمال نکند بلکه از ادویه خشک کننده مثل توتیای مغسول استعمال کنند و مرهم از آبک شسته بکار برند در روغن که در قیروطیات و لطوخات این استعمال کنند مثل روغن گل و روغن مورد باشد و اگر علک بکار برند هم شسته بعمل آرند و اگر سر عصب برهنه نباشد ادویه گرم فرفیونی را اول بر ساق و یا بر عضوی دیگر که سخنه و مزاج مانند آن بود امتحان باید کرد تا اگر حاجت آید حرارت آنرا بدوای دیگر بشکنند و باعتدال باز آرند و اگر گرم زیاده باید زیاده گرم بکنند بالجمله اگر دوا برای خشک کردن یا از بهر پاک کردن یا بهر گرم کردن ساخته باشند ترکیب آن در خور مزاج باید کرد و اگر یکبار بر جراحت او بیازمایند و اثر آن بنگرند روا باشد و اعتماد بران کنند و ادویه را چنانچه واجب بود بحسب مشاهده زیاده و کم کنند و واجب نیست که در ادویه چیزی از حدت و لذع باشد و اگرچه دران قبض اندکی باشد در علاج عصب برهنه شده جائز بود مع قوت محلله بلا لذع و خصوصاً چون مریض ضعیف المزاج باشد و اولی اعصاب که ازان سردی و مائیت و دهنیت و مانند آن دور باید داشت آنست که برهنه باشد و اگر عصب مجروح در خلقت قوی بود دران باکی نیست اگر اقراص بولیداس و اقراص قلقطار و اقراص اندرون و افراسیون استعمال کنند بمیفختج و یا بروغن اما در سرما زیت لطیف و در گرما روغن گل و کندر و علک البطم و یا زرد بوزن کمتر از ادویه عصب برهنه هست و جراحت بهر حال که بود و بهر صفتی که باشد صواب آنست که بالای دوا نمد نرم بروغن زیت تر کرده بر نهند و همچنانکه عصب برهنه اولی اعصابست که بدان رفق و نرمی بکار برند و احتمال دوای قوی نکند ایضاً رباطها که بسر استخوانها پیوسته هست اولی بدانست که احتمال دوای قوی کنند و رباطهائیکه بعضلها پیوسته میان این و آنست و جراحات که ازان دور داشتن آب واجب تر است آن جراحت عصب است و همچنین سردی و اگرچه کم باشد مضرترین اشیا برای آنست و ایضاً زیت مضر بود و بسوی آن حاجت نیست مگر بر دشکین و جج گرم کرده بکار برند و لازم نیست که جراحت عصب را بآب و یا بروغن بشویند بلکه آنرا بخرقه نرم و پنبه نرم و پشم نرم پاک باید کرد و ایضاً بمیفختج نباید شست مگر آنکه از ضرر ترطیب او امن باشد و اگر بسببی از اسباب بنهادن روغن حاجت آید و خصوصاً بر عصب برهنه باید اول بمیفختج آلوده کنند پس روغن بآن رسانند جالینوس میگوید که مردی را از آهن باریک جراحت بعصب دست رسید طبیبی بران جراحت مرهم مدمل نهاد جراحت آماس کرد پس دوای مرخی چون ضماد آرد گندم و آب و روغن نهاد دست آنمرد پوسیده شد و بدان سبب هلاک گردید و مثل این بلا تفاوت کثیر مشاهده کردیم و چون تشنج از قروح دران عارض شود واجب است که اگر شق جلد منسد گردد آنرا بکشایند و ادویه نافعه این قروح مجفف او بسیار لطیف استعمال کنند و جهد دران نمایند که بغور آن برسد و اگر جراحت و غیره و نخس باشد و ورم نبود علاجش علاج موضعیست و لازم است که در حرارت و قوت تخفیف قوی تر از دوای مستعمل در شق باشد بهر آنکه نفوذ آن بعرض سهلتر بود و واجب است که تدبیر غذای مجروح عصب لطیف در غایت لطافت باشد پس اگر جراحت آماس گیرد و درد کند هیچ چیز مضرتر از تناول طعام نیست و خصوصاً اگر جراحت در عرض باشد بهر آنکه درانجا بفصد و استفراغ حاجت بود بلا خوف از غشی مثلاً و اگر تنقیه نکنند مضرت افزاید و باید که مجروح را بر بستر نرم بخوابانند و رعایت اعضای قریب از جراحت بتدبیر کنند بخوف تشنج و همچنین گردن و بغل او بروغن چرب دارند خصوصاً اگر جراحت در اعالی بدن باشد و همچنین عانه و قطن و کنج ران را چرب دارند خصوصاً اگر جراحت در اسافل بدن باشد

ادویه جراحت عصب و قروح آن

علاک البطم از بهترین ادویه جراحت عصب ست و امثال صبیان و زنان و کسانی را که مزاج ایشان شدید الرطوبت بود علاک البطم تنها در روغن یا اندکی زیت چندانکه آنرا نرم کند و از دو جهت
بجسند اگر خشک باشد بکار برند و اتینج مبلغ ... و کسانیکه مزاج ایشان خشک تر بود و گوشت سخت تر باشد قدری فرفیون مانند او با آن باید آمیخت کهنه باشد
یا نو اندک باشد یا بسیار بحسب منهاج بدن مجروح و اگر فرفیون قمحی تازه بود کمتر بکار برند و کنند در دوازده جزو از علاک البطم و بیشتر ثلث آن و گاهی بدان غیر فرفیون از شیر یتوع که
استعمال از انست و مجیبت و از حلتیت و از سکبینج و از جاوشیر مخلوط میسازند این همه ادویه مسخن و قویست و آنچه ضعیف ترست بورق و زعوه ادو و گوگرد مسخن بر زیت
در دیگ و چرک حمام و زهره گاو اسیوس ست و هر دوای جاذب رطوبات بسوی خارج و مزاج تیز و خاکستر که از مس گداخته جدا شود و راتینج و اوراق الذهب گاهی در اوایل جراحات
عصب یافته نمی شود مگر خمیر را استعمال میکنند و بدان انتفاع می یابند و از عمق جذب نیک مینماید و بسیار باشد که اگر فرفیون حاضر نباشد بدل آن چرک خانه مگس عسل کنند
و بدان انتفاع یابند و آزموده است و یا ضماد آرد شیلم با آب خاکستر و استعمال علاک البطم اول چیزیست که بدان ابتدا کنند و بعد از آن مرهم باسلیقون مقوی بجزیکه حاجت
بتقویت آن بود از ادویه مذکوره بکار برند که نافع آید و گاهی بعض رطوبات آنکه بنابر تسخین او مخلوط میکنند و باید که مغسول بود و بهتر مغسول آن بآب یا بآب شور ست که آن آب را
در آفتاب گرم کرده باشند و هر قدر که آنرا غسل بیشتر دهند نافع تر گردد و از ادویه جیده دوای جالینوس ست مرکب از موم و راتینج و فرفیون و زفت هر واحد نصف جزو
و زیت غلیظ یک جزو و در روغن بلسان با وجود لطافت او بسیار گرم نیست گوییم که بسبب سرعت تحلیل او و اگر جراحت وخز یا نخس باشد از چیزی تیز باریک مثل مسل و سلی و با آن ورم
نباشد و نه عفونت بود دوا واجب ست که مرهم فرفیون یا سرگین کبوتر استعمال کنند و در بدن لطیفتر فرفیون و در کثیفتر سرگین کبوتر کنند و زیاده و کم حسب مشاهده حال بدن
و سحنه و مزاج او نمایند و مع ذلک واجب ست که دهن وخز بگذارند تا ملتحم شود و اگر تنگ باشد وسیع کنند و بدانند که دوا محتاج الیه در وخز باید که قویتر از محتاج الیه در شق
باشد و هرگاه در جراحات عفونت عارض شود سکبینج و آرد کرسنه نیکوست و اما هرگاه اورام عارض گردد آرد جو و آرد باقلا و آرد کرسنه نیز با آب خاکستر یا آب ساده
کرده در آن قدری سکبینج بود پخته ضماد کنند و چون بینند که جراحت بصلاح آمده در آن هنگام از استعمال اسفنج بر آن غوص نکنند پس واجب ست که ادویه را در آن گداخته
استعمال کنند اما در ابتدا قیروطی از قرص بولیدس در آن بگدازند بقدریکه آنرا گرم گردانند و از آنجمله زرم منفوش گرفته بر آن نهند و ایضاً ورم عارض عصب مجروح اگر فلغمونی
قوی ملتهب باشد در علاج او ادویه مرتب بسرکه و احجار معدنیه استعمال کنند و از انجمله این دواست بگیرند قلقدیس یکدرم یا دو یا زاج یا دکم ده درم قلقطار
مثل این توبال مس دو اوقیه و دو نیم درم قشار کندر یکنیم اوقیه بارزد یک اوقیه موم هفت اوقیه زیت اوقیه سرکه کهنه دو رطل و ربع ادویه خشک را بسرکه تا ده روز بسایند و گداختنی را
گداخته سرد کنند و همه را خوب بسایند تا آنکه هموار گردد و واجب ست که بر عضو علیل زیت دو یا سه مرتبه هر روز بچکانند و نزد نهادن این دوا بر آن باید که از خارج پشم لبنه
و زیت نیمگرم آلوده بر نهند و هرگاه ضماد کرده باشند از سردی نگاه دارند پس اگر احتیاج افتد که بر این عضو ضماد مرتب بسرکه و عسل و خاکستر نهند باید که ضماد مطبوخ
باشد و آرد در آن آرد کرسنه بود و اگر این حاضر نباشد آرد باقلا و آرد جو استعمال نمایند و اگر بعض شظایای عصب را فساد عارض شود محتاج باخراج باشد باید که اشل
عرق بدنی بیرون آرند گیلانی مینوسیه بولس گفته که جالینوس در نخس عارض عصب این ادویه نوشته بگیرند دارچینی و مشکطرامشیع و بادیان و علاک البطم هر واحد
یک اوقیه افیون دو اوقیه صمغ هشت اوقیه دیگر بگیرند حلتیت یک اوقیه موم سه اوقیه روغن بلسان ده اوقیه و باید دانست ادویه که بدان معالجه نخس کنند
اگر بسیار گرم باشد علاج شق عصب بدان ممکن نبود و ایضاً دوائیکه در علاج شق عصب استعمال کنند برای نخس صالح نبود و از حمام بهر حال منع کنند و اگر صبر نباشد حفظ
عضو مجروح از آب کنند و یا بر موضع جراحت مرهمی نهند بالایش پارچه ته کرده مبلول بزیت بر بندند و بعد خروج از حمام آن مرهم و پارچه را دور کنند و تدبیر سابق استعمال
نمایند و باید که اکتفا بتلیین طبیعت مجروح نمایند و اگر چه باستعمال مسهلات یا حقنها باشد و عروض اسهالات بصاحب جراحات متقادمه مخوف ست و باید
مبادرت بکم کردن خون نزد حصول جراحت کنند و اگر چه مقدار خون خارج قلیل باشد و گرد جراحت با ادویه قوی القبض لطوخ سازند و در ساکن داشتن مریض
جهد نمایند و اگر در عصب تحسین بغیر عفونت باشد این مرهم استعمال کنند بگیرند موم سه اوقیه فرفیون یک اوقیه یا بدل فرفیون سرگین کبوتر کنند در کسیکه بدن او سخت
باشد زیت دوازده اوقیه و گاهی درین علاک البطم یک اوقیه میکنند و اگر با فرفیون که یک اوقیه باشد موم و راتینج بریان و زیت و زفت چرب هر واحد نیم اوقیه
کنند بهتر باشد و اگر بدل راتینج چرک خانه زنبور عسل کنند آن هم اولی بود و ایضاً که برای عصب منخوس و برای کسیکه او را سگ دیوانه گزیده باشد نیکوست بگیرند

سرکه یک رطل زفت چرب یک رطل جاوشیر سه اوقیه جاوشیر را با سرکه خوب بلبایند و زفت را گداخته بعده مخلوط ساخته بپزند که این دوا موافق عصب منخوس ست و این دهن نخس را نگذارد که مندمل شود و همچنین جراحت حادث از گزیدن سگ دیوانه و این دوا بدان سخت فقط استعمال کنند و اگر اراده کنند که آن را در صبیان یا زنان و کسیکه بدن او نرم باشد استعمال کنند باید که آن را بروغنهای محلله مثل روغن اقحوان یا روغن بلسان یا زیت کهنه بگدازند و ایضاً درین مرهم سلیقون نفع کند بعد از انکه دران نطرون و آهک یا فرفیون یا گوگرد زرد زیاده کنند و یا سرگین کبوتر صحرائی یا جاوشیر یا سکبینج یا حلتیت یا جندبیدستر افزایند و باید که بگیرند مرهم باسلیقون یک رطل و از هر واحد ازین ادویهٔ مذکوره یک اوقیه که این دوا نافع ست کسی را که در عصب جراحت عارض شود سیما اگر از نخس باشد و باید که استعمال اضمده نمایند که بسکنجبین یا بخاکستر و مع آرد باقلا و کرسنه یا مع پست نخود یا آرد ترمس یا جو یا مع پست آن بسازند و باید که این تدبیر در ابتدای مرض در همان ساعت بعمل آرند و آما از اضمده که از خا نماید باید که در کسانیکه ایشان را جراحت در عصب عارض شده باشد اجتناب نمایند و اما اگر عصب را نخس عارض نشود بلکه جرح بود و جلد یکه بالای اوست بسیار شق گردد حتی که عصب برهنه دائم باشد و شق او در عرض نباشد دران هنگام چیزی از ادویه که بفرفیون مرتب سازند و سائر اشیا که مشابه او باشد استعمال نباید کرد لیکن آب که بمرات کثیره شسته باشند در گرما استعمال کنند و ایضاً ماء العسل بعد از انکه بروغن گل بسیار حل کرده باشند نفع بخشد و روغن مناسب جمیع عصب مجروح ست لیکن روغنهای مستعمله دران ادهان مقویه باید و انچه گویند که روغن را قریب موضع جراحت نبرند بلکه ازان دور باشند زیرا که موضع را آماده عفونت میسازد این سخن را نباید شنید بهر آنکه خوف از رسانیدن روغن در قروح و جراحات کهنه ست که دیم کرده باشد و آن بعید العهد از حدوث بود و کلام ما در جراحات نو ست و چون روغن دیودار که ما ترکیب داده ایم بر مثل این جراحات استعمال کنند ازان منافعی مشاهده نمایند که از و تعجب آید و اول منافع آن منع ورم ست و دوم تسکین درد و منع آن اگر در ابتدای حدوث جراحت استعمال نمایند و سوم منع تغیر رنگ بشره و چهارم جبر تفرق اتصال کند بنوعیکه در موضع جراحت اثر آن محسوس نگردد علاوه از انکه بدان گمان کنند که ماده در بیخ محتبس شده و پنجم آنکه ضرر رسیدن آب بجراحت باز دارد پس اگر جراحت را هر روز بآب بشویند بدان خوف نباشد با وجود این دران امید آنست که در دو سه روز شفا حاصل گردد دیگر از رسانیدن سرکه و سائر ترشیها بجراحات خوف کلی نمایند و تا حال حاجت بدان نشده ایضاً او گوید که تفرق واقع در عضله و خصوصاً در عصبه او در درد شدید آرد پس واجبست که اولا بتسکین آن مشغول شوند بعده باعادهٔ اتصال و این هر دو امر گاهی حاصل شوند در تدبیر واحد و مجتمع شوند در دوای واحد پس روغن دیودار و مرهم جدوار هر واحد جامع این هر دو منفعت ست اعنی تسکین وجع و اعادهٔ اتصال بلکه منع ورم و منع تغیر رنگ و فساد و غیر آن کند و در رسالهٔ مجربات خود گوید که در همه اقسام جراحات از زکام باید اندیشید و زکام عبارتست از تشنجی که در دماغ بهم رسد بسبب اذیت عصب بتفرق اتصال و چون خواهند که زکام در جراحات حادث نشود دنبهٔ گوسفند که تازه باشد بران جراحت بندند و تریاق فاروق خورند که با منفعت و مجربست و از سردی هوا و ترشی و از جنزات پرهیز کنند و در همه جراحات یاد دارند که اگر چرک بسیار باشد اول مرهم تیز بمالند که وسخ دور شود و چون جراحت سرخ شود دوای ملحم مؤلف گوید که دو سه کسان را دیدم که زخم بر دست ایشان رسید و بعد چند روز بسبب رسیدن سردی گردیدن در شب عصاب کزاز عارض شد و علاج ایشان بنشانیدن در مکان گرم و ترک طعام و شراب و نوشانیدن ماء العسل عوض آب و غذا و بعده شرب ماء الاصول و غیره تدابیر اصحاب فالج نمودم و بعون شافی مطلق صحت کلی یافتند

جراحت عرق و نزف الدم

گاه باشد که زخم برگ افتد و سیلان خون بمفرط شود و اولی عروق برای سیلان خون چون راه یابد شریان ست و بستن او مشکل بود و اگرچه ممکن ست که جراحت شریان ملتحم شود لیکن التحام او دشوار بود و بسا ست که شریان ملتحم نشود و انچه محیط شریان ست ملتحم گردد چنانچه در انورسما مسطور گردد و آن را اعضا حال برآمدن خون مختلف بود از بعضی خون بسیار آید چون بشگافد مثل جگر و شش و از بعضی خون اندک برآید مثل مثانه و رحم و گرده بلکه گاهی بطول مدت کثرت نماید پس مؤدی بعاقبت غیر محموده گردد و در هر واحد ازین دو قسم یا خطیر بود یا غیر خطیر انچه از شش و گرده و مثانه آید خطرناک ست و انچه از بینی آید غیر خطرناک بود و انچه از جگر آید کم خطر از آنست که از شش آید و حال سیلان خون از شرایین مختلف بود و انچه از شریانهای بزرگ آید چون شریان وریدی ست و یا گردن خطرناک بود و بیشتر بند نشود و قتل کند و انچه از شریانهای کوچک آید چون قحف حبس او سهل ست و بی خطر بود و بسیار باشد که سیلان خون از شاخهای کوچک شریان بود و خون از خود باز ایستد و فرق میان

شریان و غیر آن اینست که اگر رنگ خون ارغوانی بود و رقیق و گرم مفرط باشد و جهنده بیرون آید از شریان بود و اگر هموار آید و رنگ مائل بسیاهی و اقتمیت باشد از ورید بود
و بدانند هر کسی را که استفراغ واقع شود خصوصاً مادموی و سیما شریانی و افراط نماید و آنرا تشنج حادث شود آن ردی ست و همچنین اگر آنرا فواق پیدا شود آن قاتل است
و اگر غشی با فواق بود پس موت عاجل ست و هذیان مع اختلاط عقل ردیست و اگر مقارن تشنج گردد آن در اکثر قتال بود **علاج** پارچه بسرکه و گلاب تر کرده در جراحت
کنند تا خون بند شود و گرد جراحت بمبردات قوی طلا کنند و دم الاخوین و صبر و قشار کندر باریک سوده بسفیدی بیضه آلوده با پشم خرگوش و مانند آن بران نهند و ببندند
و تا هفت روز رفاده را وا نکنند و برگ حنا و کافور سوده بآب سرد خمیر کرده گرد جراحت ضماد کردن نیز در حبس خون معمول ست و جرم بوره باریک تراشیده در جراحت
بستن و کذا خراطین خشک سائیده بستن و کذا سرگین تازه خر گرما گرم بستن نیز مجربست و یا برگ قنب بریان کنند و مانند سرمه بسایند و در پارچه باریک بسته
بر جائیکه خون بر آید نهاده بر بندند و اگر شمش هر حیوانیکه باشد خشک ساخته بسوزند و خاکستر او بر جراحت نهند خون بند کنند و کذا مصطکی رومی باریک سوده بآب
آمیخته یا پر مرغ باریک در زرده مخلوط کرده بر زخم بستن و اگر گل ارمنی یکجزو و پوست بیخ لفاح و افیون هر یک نیم جزو کوفته بیخته بآب سرشته بنادق سازند و وقت حاجت
بگلاب و قدری سرکه انگوری سائیده طلا کنند و بالای آن خرقه مبلول بآب برف نهند و اگر خشک شود تبدیل خرقه نمایند خون از مواضع جراحت زلو باز دارد
و گویند که ذرور سندروس و کذا نیل هندی و کذا اسویق و پوست انار ترش سوده و کذا زرو بیان سوده و کذا خاکستر ضفدع سوخته و کذا اطلق و کذا خاکستر کاه
سوخته و کذا برگ بید سوخته و کذا بقم سوده و کذا اسفنج سوخته و کذا سرگین کبوتر سوخته و کذا پوست بیضه مثل غبار سوده و کذا موی شتر سوخته و کذا خام سوخته
هر واحد حابس خون از جراحت ست و تعلیق عقیق و طلای سرکه و مازوی بریان و کذا خاکستر چوب انگور ببول انسان سرشته و شرب پنیر مایه خروف
بآب حل کرده و کذا صمغ عربی یکمثقال در روغن گاو یک اوقیه و کذا گل مغره در بیضه و شرب و ذرور و تعلیق کهربا و ذرور بهمنی و تعلیق آن در خرقه صوف سرخ بسته
بر سر مریض نیز حبس خون نماید **مجوسی** گوید که اگر رگی قطع شود و خون منقطع نشود کبس موضع بخرقه مبلول در سرکه و گلاب و وضع خرقه مبلول بدان بر عضوی که
بالای عضو علیل باشد و تبدیل آن بمرات کثیر نمایند و اگر خروج خون از دست یا پای باشد باید که مواضعیکه فوق عضو مریض ست بر بندند که بدین منفعت بین یابند
در باطنه بسیار محکم و نه سست باشد و اگر بدین تدبیر خون بند نشود کبس موضع باصبع بلا ط یا بنجاک جراحان که از دیگدان بر آید و یا کبس بما تنبیج و آهک و غبار گرد
نمایند و اگر رگ ظاهر باشد واجب ست که انگشت بران نهند و ساعتی بگیرند بعده دقاق کندر یکجزو و صبر نیم جزو بسفیدی بیضه سرشته پشم خرگوش بدان
آلوده بر دهن رگ نهند و رباط نیک بلفائف بسیار بندند و سه روز بگذارند بعد از ان بگشایند پس اگر دوا با جراحت لازم بود اندکی دیگر از دوا و اگر دوا گرد آن نهند
و اگر دوا منقطع شده باشد از انگشت بنرمی بران غمز کنند و بآهستگی دوا را از ان جدا کرده دوای مذکور دیگر بران نهند و نیک بر بندند و بران چهار یا پنج پیچ عصابه
و هموار چنین کنند تا آنکه گوشت بر دهان رگ بروید آنچه قطع خون کند اینست که مازو را در شراب یا سرکه بریان کنند و دو بار یک بسایند و بر جراحت پاشند و حبسین با چون بغبار آسیا مخلوط کنند و بسفیدی
بیضه سرشته در ان پشم خرگوش بیالایند و بر موضع لزدم نمایند خون را بند کند **بوعلی** سینا نویسد که در علاج نزف الدم واجبست که ابتدا بحبس او کنند بعد آن علاج قرحه کنند اگر باشد و ممکن نیست
احتباس او در آنچه سبب او ثابت باشد مگر آنکه سبب او زائل کرده شود و اگر حال مهلت ازاله سبب ندهد احتیاج حبس بحوابس او افتد و آن اسباب میست که بدان خون سائل منقطع شود
و آن اسباب را بر وجه استظهار ذکر میکنیم و گوئیم که این اسباب یا گرداننده بسوی غیر جهت آن مخرج بود و یا حبس کننده بدون جهت مخرج قبل وصول بسوی مخرج
و یا مانع در ان مخرج از خروج و یا جامع دو امر یا امور ازین باشد و قسم اول که آن گرداننده بطرف دیگر ست یا بجذب بسوی خلاف از غیر ایجاد مخرج دیگر باشد چنانچه محاجم
بر جگر می نهند در رعاف از منخر راست ساکن میشود و یا بایجاد مخرج دیگر چنانچه فصد باریک صاحب رعاف از دست محاذی منخر میکنند و اما حابس مواد مخرج
بچیزی باشد که حرکت خون و نفوذ او منع کند و این یا بسبب مخثر و یا بسبب مخدر بود و مخدر یا دوا باشد و یا حال برای بدان مثل غشی که این اکثر خون را بند کند و اما
سبب حابس در موضع آن بند کننده مخرج باشد یا برابطه و یا بامساک التقام یا بامساک غیر التقام و یا بخشکریشه بداغ یا بدوای کاوی و یا بجمود و علقه و یا بتغریه و یا
بتجفیف و التحام و یا بلفافه دن از لحم گرد اگرد عرق پس آنرا بند کند و اطباق سخت نماید و باید دانست که هرگاه با جراحت ورم باشد اکثر ازین اعمال متعذر گردد
پس بستن برشته و ذهن کردن فتیله و بستن سخت ممکن نبود و در ان هنگام استعمال تغریه و قبض و تخدیر و تخثیر دم ممکن باشد و اگرچه علاج از بستن و شق یا تقر

دوا باشد چون اگر در آن دردیست و هر عضو به درد آورده باشد و لازمست که عصبه جامع دو امر بود یکی فقدان درد و دوم ارتفاع جهت سیل دم پس اعانت بتدلیه و تعلیق
کرده نشود که خروج خون سهل گردد و هرگاه تمانع هر دو غرض باشد بسوی اوفق بحسب مشابهه و اقرب از احتمال فی الحال میل کنند و اکنون احتیاج بود که وجه ذکر کرده شود بعد اینکه
میل کرده شود بدانند که اول آنچه واجب بود اینست که تفقد نمایند تا آنکه بدانند که آیا رگ شریانست یا ورید بعلامات مذکوره پس شریان را جمع کنند و بدوزند برای امر تدبیر او
و بدان اعتنا بیشتر ازان نمایند که آن بورید کنند بعد ازین گوئیم که اما جذب بخلاف نزف بسوی متحرج از انجمله ایلام عضویست بدلک یا بربط و شد یا بمحاجم و واجبست که عضو مجذوب
الیه عضو مشارک موضع نزف از موضع موافق در وضع بر طرف خط واحد بود که میان هر دو در طول یا عرض و اصل شود و اختیار نمایند از مخالف در موضع از روی طول و عرض
هر کدام ازان هر دو که بعید باشد و آنچه قریب باشد ترک نمایند مثل آنکه در دو جانب سر یا دو جانب دست بود پس بعد میان این هر دو قریب تر از آنست که
ازان توقع صرف تام واجب گردد و این چیز نیست که محتاج بیاد کردن آنست که در کتاب اول در قوانین استفراغ گفته ایم و واجبست که بستن و مالش و مانند آن متباعد
بود از آنچه او اقرب بسوی عضو دوائی باشد بعده ازان فرود آرند و لازمست که در شگافتن شرایین و مانند آن توقع ندارند که این صنعت در حبس خون کافی بود بلکه معین
باشد و همچنین حکم در فصد جانب مشارک مباعدست و اما یکی از دو وجه قسم ثانی که آن سبب مخثر ست مثل خورانیدن اغذیه غلیظه الکیموس مخثر دم چون عدس
و عناب و مانند آنست بکسیکه او را رعاف یا غیر آن کثرت نماید و اما وجه ثانی مثل خوردن مخدرات و آب سرد و تعرض بدن بسردی و خوابست و گاهی غشی افتد
و نزف بند شود و اما وجوه مذکوره قسم ثالث دران رعایت یک امر واجب بود و آن اینست که گاهی شریان چنان نباشد که بقلب از یک جانب منجمله دو جانب آن
متصل بود حتی که چون او را تنها ببندند امن شود بلکه گاهی بجانب دیگر شعبه شریان دیگر که دران غوص کند متصل گردد و خون بسوی او از غیر طریقیکه بسته اند بیاید پس
احتیاج به بستن دو جا افتد و قبل این لازمست که جهتی را که آن مبدای رگ ست بشناسند چه در بعض مواضع از اسفل بود چنانچه در گردن و در بعضی از فوق چنانچه
در ران و پای پس هرگاه جهت معلوم شود ربط و شد دران استعمال کنند و از بعض تدبیر درین آنست که وصل کنند باخراج رگ از ضناره اگرچه بشگافتن اندک گوشتی بود
که آنرا پوشیده و مخفی کرده باشد پس بگیرند بعده ادویه که مذکور گردد استعمال نمایند و اگر شریان باشد اولی آنست که آنرا برشته کتان بربندند و همچنین اگر غیر شریان باشد
لیکن بزرگ بود که خون او باز نه ایستد و چون این فعل کنند لزوم ادویه بران کنند و تا روز سوم و چهارم بسته دارند و دران هنگام اگر دوای مغری را بموضع او لازم بینند
آنرا البته جدا نکنند لیکن حوالی آن با جنس او چیزیکه آنرا اندک تر کند بنهند و اگر از خود جدا شود آنچه بالای اوست وقت گشادن باید که قریب موضع طریق مجرای رگ
بانگشت بگیرند و چنان غمز کنند که از جستن خون امن گردد و آنچه ازان جدا شود آنرا دور کنند و تبدیل او بدیگر نمایند و نصب عضو درین وقت بر شکلی باشد که سزاوار است
و آن اینست که دهن رگ بلند تر از مبدای آن باشد حتی که اگر مثلا در اسافل برده و رحم باشد فرشی نمایند که اسافل بلند بود و اعالی پست باشد و بعید تر بود و آنچه از
وجع باشد بعد ازان سه روز ترک نمایند و لزوم این وتیره کنند تا آنکه خون بند شود و اما امساک بالقام در شریان عظیم ممکن بود و این چنان باشد که بگیرند فتیله
از پشم خرگوش یا نسج عنکبوت یا پنبه باریک یا خرقه کتان کهنه بسازند بعده بران ادویه مغریه و مانع خون بپاشند و در نفس شریان مثل لقمه اندر کنند بعده
بران رباط بندند و گاهی فتیله از مثل پشم خرگوش تنها استعمال کرده میشود و کفایت میکند و واجبست که لزوم بندش نمایند که جدا نشود تا آنکه ملتحم گردد و اما
فتیله پس طبیعت تدبیر امر او در اخراج او اندک اندک و دفع او و غیر آن کنند و اما امساک بلا القام چنان باشد که مثل آن چیز در دهن بنهند و بران بندش نمایند
بغیر داخل کردن او در رگ و حبس او کنند بمثل رفادها و خصوصا رفاده اسفنجی و بعصابهای قوی الشد و بستن او و بعکس بستن برای جذب بود پس در بستن اولی
واجبست که قریب دهن باشد بعده بسوی خلف به پیچند و بتدریج بستن کم کنند و آنجا بخلاف این باشد و بدانند که بستن برفادها و عصابها چون ضعیف
بود ازان مضرت بستن پدید آید و آن جذب ست و ازان منفعت بستن بظهور نیاید و آن حبس و امساک ست پس درین صورت واجب بود که درین باب
تلطف نمایند و چون بندش نیک کنند ایضاً از جانب مخالف بندند تا ماده میل کند و مقاومت جذب این بندش نماید و واجبست که به بستن نوبت بمنع
رسد نه ایلام مگر آنکه او را احتیاج بسوی این باشد بعد ازان اندک اندک آنرا سست کنند و بسیارست که احتیاج افتد بدوختن شق لحم و ضم کردن هر دو لب آن
و بستن و بسیاست که ضم هر دو لب و وضع رفائد حافظ دهن که معلوم شده کفایت کند بعده ببندند بر ادویه منشفه ملتحمه و چون مثل درز شق گردد لازمست

آنرا نزدیک ابتدای او با نگشتهای یکدست بخش کنند بعده ادویه ور فائد نزدیک دهن او بدست دیگر لزوم نمایند و اما امساک بعلقه پس علقه حاصل شود یا
به بستن ممسک در روی دهن که همواره امساک نمایند تا خون منجمد گردد پس بند شود و یا بچیزی بسیار سرد کنند که در خون اثر کند و آنرا بر دهن منجمد گرداند و اما
ضغط از لحم موضع مثل آنست که رگ را در عرض قطع کنند پس از هر دو جانب اول مرتبه متقلص شود پس لحم از جانبی که از آن خون سیلان کند منطبق گردد و این
در موضع لحیم باشد و بسیار اتفاق افتد که احتیاج بقطع شعبه از طرف رگ شود تا دخول او در غور شدیدتر گردد بعده بران ادویه نهند و بسیار باشد که التحام مجری
بغیر امن خون واقع شود و اما بستن بخشکریشه بنفس آتش بود چون کار بزرگ گردد و با دویه کاویه بود مثل آهک و زنگار و زاجات و زرنیخ و زیره نیز و مانند آن بلکه
ضعیفتر باشد چون بر موضع بپاشند و همچنین کف دریا بسا است که بر موضع بپاشند و بر بندند و خون بند شود لیکن خطر درین خشکریشه سریع الانقلاع
از ذات خود و از ادنی مقاومت از انفجار خون و ادنی سبب از اسباب دیگر است پس هرگاه خشکریشه ساقط شود کار بشدت عود کند و لهذا امر کرده اند که داغ
با آتش از آهن بسیار گرم قوی باشد تا خشکریشه عمیق غلیظ کند که سقوط او سهل نباشد و در مدت دراز ساقط شود که در مثل آن گوشت بر وید و از کاویات جیده
معتدل التدبیر آنست که بگیرند سفیدی بیضه و یا آهک آب نا دیده آمیخته بپشم خرگوش و مانند آن بدان آلوده بر موضع نهند و بر بندند و از ادویه جیده بالغ کثیر المنفعت
که بگیرند زیره و آهک و بر موضع نهند و بر بندند گاهی برین قلقطار را فزوده میشود و زاجات ازین جمله ذی قبض مع داغ اند و در نوره داغ است و در آن قبض معتد به
نیست و خشکریشیات متولده بداغیکه آنرا قبض باشد در ثبات درازتر و عمیق تر بود و آب سرگین خر و جوهر سرگین آن از انجمله است که با داغ بجدت تغریه جمع شود
و اما ادویه حابسه بتغریه مثل جبسین مغسول است و علک مطبوخ و نشاسته و غبار آسیا و صموغ و کندر و راتیانج و ایضا موی زانگور بنفسه و ضفدع ازین قبیل
گفته اند و ایضا کوکب شاموس و اما ادویه حابسه بتجفیف و الحام مثل صبر و قشار کندر و مثل تخم مویز بسیار باریک سوده و ماز و بروغن چرب کرده سوخته و بعد
انتهام شعله او سرد کرده و بردی سوخته و راتیانج بریان و زنگار آهن و سرگین اسپ و خر هر دو سوخته و غیر سوخته و خاکستر استخوان و خاکستر صدف هر دو غیر مغسول
زیرا که مغسول از قبیل مغری است و اسفنج در نزف رطب یا شراب تر کرده سوخته و جو سوخته **در صفت ادویه مرکبه** از اصناف مختلف قوی در منع
نزف الدم و از انچه جالینوس ذکر کرده و خوب ستوده و بعد آن اطبا تجربه کرده و کثیر النفع یافته اند اینست که بگیرند قلقطار بست جزو و دقاق کندر شانزده جزو
صبر و فلفل و علک خشک هشت هشت جزو و زرنیخ چهار جزو و جبسین بسیار باریک سوده بیخته بست جزو بدین علاج بذرور بر فتیله و پاشیدن بر موضع کنند
که این عجیب است و یا بگیرند عنزروت و صبر و مصطکی و دم الاخوین و فتیله ساخته ببندند و یا صبر و کندر تنها با پشم بطریقیکه معلوم شده و ایضا اسفنج سوخته
چنانچه مذکور شد بگیرند سحیق او و خبث الرصاص و توتیا و صبر و یا بگیرند کندر و صبر و کبریت و یا بگیرند کندر و کبریت و ذرور مرتب سازند یا فتیله بسفیده بیضه
استعمال کنند و یا بگیرند قلقطار بست جزو و کندر یا دقاق او هشت جزو و راتیانج هشت جزو و جبسین سوخته هشت جزو و یا بگیرند قلقطار و مس سوخته
و قلقدیس و زاج بریان برابر و از ادویه جیده برای نزف الدم و خصوصا از شریان اینست که بگیرند صبر یکجزو در بدن سخت یا نیم جزو در بدن نرم و قشار کندر در
بدن سخت یکجزو و نصف کندر چرب در بدن نرم یکجزو و برین هر دو اقتصار نمایند و یا با این هر دو دم الاخوین و انزروت آمیخته همه را بسفیده بیضه بسرشند
و بر پشم خرگوش بکار برند و یا خشک بپاشند حسب موضع **گیلانی** گوید که همه اشیای موجعه درین مقام ردیست و خاصة اگر آن وجع قریب از
مخرج خون باشد و وجع اگر در جهت مقابل آن مخرج بود نفع کند و لهذا انصب بعض بطوریکه ایلام جهت مقابل مخرج دم آنرا لازم گردد نافع بود و جذب بسوی
خلاف بغیر اعلات مخرج وقتی باید که بدن غیر شدید الامتلا بود و الا خوف اضرار عضو مجذوب الیه باشد و باید که جذب بعد تسکین درد باشد اگر در ناحیه
مخرج بود و اگر جراحت در عضوی باشد که بستن او ممکن نبود پس صواب آنست که بتخصیص حوالی جراحت کنند تا مسالک خون منسد گردد و این حصن باید که
مرکب از جبسین و آرد ماش و اندکی صمغ باشد تا بر بستن قادر گردد و مع ذلک جسم را نسوزد و بهتر چیزیکه مشاهده شده از حوابس خون از جروح و قروح و مواضع
نشتر ها آن براده آبنوس است که آنرا باریک بسایند و بالای آتش در سفال نو کاغذ گسترده بران نهاده گرم کنند و بر موضع بسیار پاشیده بر بندند و من ازین
دوا امور عجیبه مشاهده کردم در امر او شک میکنم که آیا این در حبس خون قویتر است یا مرهم جدوار و روغن دیودار و اما در سائر امور جروح این هر دو مرکب را

نشان دیگر است که چیزی از ادویه با نها نمیرسد **دوائیکه** بلیغ النفع ست در حبس نزف الدم از جراحت یا شریان که منقطع شده باشد بگیرند آهک و قلقطار و دم الاخوین و صبر و جبسین مثل سرمه سوده و بگیرند پنبهٔ باریک و اولا در سفیدهٔ بیضه آلوده پس در دوای مذکور آغشته در جراحت داخل کنند و بران دوای مسطور بسیار پاشیده برببندند و اما در شریان باید که بگیرند آهک و زاج و پیه در را سائیده در جراحت پر کنند و یا پشم خرگوش در سفیدهٔ بیضه ترکرده در صبر و کندر و دم الاخوین سرمه سا سوده آلوده در جراحت بنهند و ببندند و اگر پشم خرگوش نباشد پنبهٔ باریک قطع یا نسج عنکبوت استعمال نمایند و بدانند که ادویهٔ مرهم جدوار و روغن دیودار چون خشک بسایند چندانکه مثل غبار گردد بعده آنرا بر موضع نزف الدم بپاشند نفع بسیار بخشد و خصوصا ادویه که آن اصول آنهاست و آن زردچوب و چوب دیودار و چوب درخت زرشک و اصل السوس و غبار خانهٔ کسیکه نخود بریان کند و مانند آنست

ابورسما

که بعضی ابورسما بنون خوانند بمعنی ابو سیلان خونست و انرا ام الدم نیز گویند و آن آنست که شریانی زیر جلد بشگافد بسبب عروض ضربه بعض اعضا یا وقوع جراحت در جلد و شریان و بعد از التحام جلد گشاده ماندن جراحت شریان پس خون و ریح هوائی که دران شریان بود بیرون آید و در فضائیکه میان جلد و شریانست جمع شود چنانچه شیخ الرئیس در فصل نزف الدم مینویسید که چون بر شریان بعد تفرق اتصال او مکان تنگ نگردد و خلا یابد ام مؤل یا انورسما گردد که مسمی بام الدم و بسیار باشد که شریان ملتحم نشود و آنچه محیط شریانست التحام پذیرد و بران جای تنگ شود پس خون بر سیلان فاحش قدرت نیابد بلکه چیزی ازان بناحیه جلد بیرون آید بقدر یک وسعت یابد و چون بران غمز کنند بسوی شریان عود کند و بباطن رود چنانچه در فتق عارض میشود و گاه باشد که این حال شریان را از باطن عارض شود پس بشگافد بلغیه نشگافتن جلد و زیر جلد ابورسما حاصل شود و این اکثر در گردن و کنج ران و مابض خود بخود عارض شود و بسیار باشد که از سبب خارج و از فصد عارض گردد و اکثر اطبا گمان کرده اند که هر فتق شریان که مؤدی بام الدم گردد آن ملتحم نشود بلکه اکثر آنچه گرد اگرد او باشد ملتحم شود و انورسما گردد و اما نفس شریان ملتحم نشود و امر چنین نیست و انطاکی گوید که ابورسما نتو ئیست زیر جلد که بلمس زائل شود و بسیاهی ظاهر گردد و میان او و خراج بسرخی او و تغیر رنگ جلد دران فرق کرده میشود و سببش **انشقاق** رگ ست و اگرچه وریدی باشد بسببی و کوکه از خارج بود و جلد نشگافد پس خون زیر او جمع شود و اگر آنکه از شریان باشد بسرعت نمو یابد و رنگ او مائل بسرخی خالص بود زیرا که خون شریان همچنین ست و اگر از ورید باشد بعکس بود و اول ذی خطر ست و ثانی سهل

بالجمله نشان این مرض آنست خصوصا گر از انفتاح شریان باشد که آنموضع متحرک بود بحرکت انبساطی و انقباضی تابع حرکت شریان چه هنگام انبساط شریان آنموضع پست شود و عند انقباض بلند گردد و ایضا چون بدست غمز کنند نتو آنموضع کمتر شود و باشد که ازان آواز حرکت خون شنیده شود و رنگ آنمحل در اکثر بادنجانی و بنفسجی باشد **علاج** بچیزهای قابض چون شاه بلوط و مازو و اقاقیا و جز آن ضماد کنند و از مس کردن او بچیزیکه آنرا بشگافد حذر نمایند و بقول ابن الیاس هر صبح گل ارمنی و تخم بارتنگ و نشاسته هر واحد یکدرم بریان کرده برب بهی یا رب آس آمیخته بخورند و غذا مزورهٔ سماق با گوشت ماکیان و تیهو سازند و بر موضع با قاقیا و راک و صندلین و گل ارمنی و گل سرخ مساوی کوفته بیخته بآب مورد تر یا بآب کشنیز تر یا بآب حی العالم یا بآب عصی الراعی ضماد نمایند تا آنموضع سلب گردد و محکم شود و از شگافتن ایمن گردد **انطاکی** گوید که علاج این بتر و سیلان خونست اگر امن از غائله باشد و الا بقوابض محلله نرم گردانند و آنچه در علاجش بتجربه رسیده این ضمادست بسفایج قرطم آرد جو مساوی اسپغول نصف یکجزو زعفران عشر آن همه را در سرکه و عسل سرشته بمرات بچسپانند و این از تالیف ماست و ضماد بشبو نیز نیکوست و همچنین حلبه و آم الدم از قسم اوست الا اطبا غالبا اطلاق او بران کنند دائم النزف باشد و گاهی اختصاص این اسم بر آنچه نزف او شریان کند کرده میشود و امر درین سهل ست و در رعاف آنچه قلع دم و تحلیل او را صالح بود مذکورست

نسوب شوک و نصل و سلی وغیر آن

یعنی خلیدن خار و پیکان و سنان و مانند آن بدانکه استدلال کرده میشود بر وصول سنان و سهام بدماغ باختلاط عقل و تا فضای سینه بخروج هوا و تا قلب بغشی و موت سریع و تا ریه بخروج خون کف ناک و تا حجاب بضیق النفس و تا معده بخروج غذا و تا مثانه بخروج بول و تا شریان بنزف و تا امعا بخروج ثفل

علاج اگر خار و پیکان و مانند آن در عضوی خلد باید که از سوزن یا منقاش یا زنبور بیرون کنند و مرو کند رسا سپیده دران پر نمایند و اگر ازاله بیرون نتوانند کرد باید که
اشق و پیاز نرگس و بیخ نی زرفت و علک البطم را بتیغ زراوند بعسل آمیخته طلا کنند و اگر سرطان نهری خوب کوفته بر جائیکه پیکان خلیده باشد صبح و شام نهند در جذب
و اخراج او مجرب سویدیست و بیخ انگور که در زمین باشد اگر بر مکان دخول پیکان بیاویزند در جذب او بالخاصیت مجرب و کذا طریخ سوخته بر موضع و قوع پیکان
ضماد کردن مجربست و اگر ساق حبس که آن شعر الغول ست تازه گرفته سوده بر موضع مقابل موضعیکه دران پیکان باشد ضماد کنند در طرد و اخراج آن مجرب است اوست
و ضماد ساور که آن جربیست مملوح و کذا اثاغنسیا و کذا چرک خانه مگس عسل و کذا آرد شیلم پخته و کذا پنیر مایه مخلوط بخطمی و زیت و کذا سرگین گاو بسرکه پخته و بیخ مرغ
و کذا لحم صدف یا هر دو کوفته و کذا پیاز نرگس با آرد شیلم و کذا سر حربا و لحم آن کوفته و کذا پیاز بلبوس کوفته بعسل آمیخته و کذا لحم ورل و کذا نیل هندی و کذا چرک بدن که
در حمام بر آید و کذا حلزون مع لحم او کوفته و کذا لحم گربه و خشک کرده آن کوفته که مجرب ابن ماجه است و کذا زهره نحاس بگیرم بیخ سوسن آسمانجونی بقدر درم منشور یون دقیق
یا قلم دو درم باریک سوده بعسل سرشته و کذا کندر و شراب و ایرسا و کذا انجیر خام پخته سوده برگ خشخاش آمیخته و کذا گندم خاییده دهن روزه دار و کذا بزر البنج و اشق
و کذا سر خسی و کذا مشکطرامشیع و کذا پنیر مایه شتر در پختن زیت کنند بر موضع پیکان و سنان هر واحد جذب آن کند و بقول اطبای هند چنیگه پخته مالیده بستن پیکان
بزودی بر آرد و اگر کچله کوفته پخته در بول ماده گاو نازاییده ٹکیه بسته بر زخم نهند در چهار پهر گولی بندوق را بیرون آرد **الطاکی** گوید که مجرب درین باب سیر و شیلم
و روغن عطاس ست مطلقاً و مقناطیس برای آهن خاصةً و حربای شکم شگافته و موش گرم وقت شق او و کذا وزغه و سام ابرص و صدف تازه و اشق و خاکستر
نی فارسی و زرفت و پیاز نرگس **سعید** گوید که چون ارجه و سلی و شوک و غیره در بعض اعضا داخل شود و در موضعی باشد که اخراج او با آهن از ان ممکن نبود تضمید موضع
با دویه مرخیه که ارخای عضو نماید باید کرد که اجسام ناشبه دران منفع گردد و آنچه این فعل کند اشق و غیره ادویه است که مذکور شد هر واحد با عسل سرشته چون
بدان ادویه تکمید موضع نمایند شئی ناشب را خارج کند پس اگر ناشب زج باشد و قریب بود حجر مقناطیس نزدیک او کنند که این او را بکشد و یا آنرا بزنبور
بر آرند و اگر بسبب تنگی دهن جراحت زنبور داخل نشود بنشتر آنرا فراخ گردانند و بقوت آنرا بکشند پس اگر زج در استخوان خلیده باشد آنرا حرکت دهند و بقوت برکشند
و اگر در پیکان زوائد باشد و خوف ایذا عند خروج او باشد جراحت او وسیع کنند و زنبور را بر زوائد خوب قبض کنند تا منضم گردد پس بیرون آرند و اگر جذب او بخوف
انفتاح شریان یا انقطاع عصب ممکن نبود آنرا بگذارند بر آنکه جراحت چون متعفن شود خروج او سهل گردد و هر گاه پیکان بیرون آید و جراحت بزرگ باشد و ورم نبود
لب جراحت بدوزند و دوای خشک بران نهند و بعد آن علاج بمراهم ملحمه کنند و اگر تابع جراحت ورم باشد فصد مریض بگشایند و خون بحسب حاجت بر آرند و حوالی ورم
بصندل و آب حی العالم و آب عنب الثعلب طلا کنند و اگر پیکان مسموم باشد گوشتی را که بآن پیکان رسیده قطع کنند اگر ممکن باشد و آن گوشت شناخته میشود از رنگ او بسیاهی
و تیرگی یا بسبزی و تغیر او از گوشت صحیح و بعده جراحت را بشراب بشویند و ادویه جالیه استعمال نمایند پس هرگاه جراحت پاک گردد اندمال او نمایند و اگر پیکان
در عضو شریف یا شدید الخطر داخل شود و علامات موت ظاهر بینند باخراج آن تعرض نکنند و اگر ازین چیزی ظاهر نباشد حیله در اخراج آن کنند تا از حدوث آفت
و عفونت ایمن گردد **جرجانی** گوید که خرق و خرق هر دو جراحتی را گویند که از آهن یا از خار و مانند آن در بدن نفوذ کند ولیکن خرق آنرا گویند که از چیزی کوچک باریک
افتد چون سر خار و سوزن و مانند آن و خرق بزای معجمه جراحتی را گویند که غور او کمتر از ان بود و آنرا جرم و عظم باشد اما خرق سلیم تر بود و آنرا بعلاج حاجت نبود مگر آنکه خراج
مجروح و گوشت او ردی بود و آماس و ضربان پدید آید خاصه اگر خرق از پوست فرو گذرد و بگوشت رسد و اکثر علاج آن بیش از ان نباشد که ورم و وجع او ساکن شود
و محتاج بتدبیر جراحت نشود و اما خرق را هم احتیاج بتدبیر آماس و درد نشاندن بود و هم علاج جراحت کردن و تدبیر جراحت و تدبیر اورام بحسب کفایت گفته شد
و آنچه از ذکر آن اینجا از امر خرق و خرق لابد ست آن تدبیر یست در اخراج چیزیکه در بدن مانده از شئی آخر و خانق خار باشد یا پیکان و مانند آن و این اخراج گاه بفشاردن و گاه بآله بود که آنچیز را بدان
بگیرند و بیرون کشند و گاه بادویه جاذبه بود اما هر چه بفشاردن و بآله بیرون نتوان آورد ادویه بخاصیت بیرون آرند و فشاردن جراحت تا خار و پیکان و غیره آن بیرون آید کاری ظاهر ست تعلیم حاجت نیست
و آنچه بآله بیرون آرند اول باید که منفذ جراحت بنگرند تا بیرون آوردن پیکان و غیره هم ازانجانب که داخل شده مناسب ست یا از جانب دیگر بگذرانیدن و این چنان بود که
جراحت تنگ باشد و پیکان در گذشته باشد یا چنان بود که پیکان شاخ دار باشد که اگر آنرا بکشند المی عظیم و جراحتی دیگر کند صواب آن باشد که اگر ممکن بود ... ما

وخوف بریدن شریان وعصب نباشد برآن جایگاه بشگافند وپیکان بدانجانب بیرون آرند ودرجمله اجتناب باید کرد تا پیکان وغیره شکسته نشود وآنرا بیازمایند وبآهستگی بجنبانند تا اندازهٔ غرز دران وتشبث وتقلقل او اندران دریافت گردد وبجنبند پس باستقامت برکشند وسر آلهٔ کشیدن خشن چون سوهان باشد تا پیکان وغیره را سخت بگیرد ونگذارد وبسیار باشد که پیکان وغیره آنرا روزی چند بگذارند تا جنبان شود پس برکشند واگر پیکان در استخوان صلیده سخت شده باشد وبرکشیدن آن نتوانند گرداگرد او بمثقب ثقبه کنند تا آسان برآید واگر پیکان در اندامی شریف نشسته باشد چون دماغ ودل وجگر وشش وامعا ومثانه ورحم وعلامات بد ظاهر شده باشد دست بدان نباید برد ونباید جنبانید وطبیب باید که خویشتن را از علاج آن صیانت کند تا از جای ملامت بدو نرسد خصوص چون داند که مجروح خلاص نخواهد یافت پس اگر علامتهای بد ظاهر نشود وگمان افتد که مجروح خلاص خواهد یافت خطر علاج او با اولیای او باید گفت پس علاج کند از بهر آنکه بسیار دیده اند کسانی را که چنین جراحتهای با خطر افتاده است وامید خلاص نبوده وعلاج کرده بفرمان حق تعالی خلاص یافته

اما ادویهٔ جاذبه که بخاصیت خار وپیکان را برآرد اینست که اشق را حل کنند وبران موضع نهند که این جاذب قویست واگر با عسل بسرشند قوی‌تر بود وبیخ نی فارسی رطب بکوبند وضماد سازند تنها وبا عسل سرشته وایضاً برگ خشخاش سیاه وبرگ درخت انجیر با بیست جو وبا بزر البنج خصوصاً با اقلقدیس وکذلک ثمرهٔ بیخ بجاله وایضاً انواع خیری وزراوند وپیاز نرگس این همه ادویه جاذب است واز ادویهٔ حیوانیه بسیار است از انجمله ضفدع مسلوخ سخت عجیب است که دندان را برافکند وایضاً سرطان سوده واربیان وجمیع پنیرمایهٔ جانوران وگویند که عظایه سخت جاذب است واز مرکبات سر عظایه است بزراوند طویل وبیخ نی وپیاز نرگس شیخ گیلانی مینویسند خلقی کثیر را دیدیم که گاهی پیکان در ابدان می ماند وجراحت ایشان مندمل میشود در سالها وناصور عارض میشود وبعد ازان برمی آید پس میباید که در اخراج پیکانها بقطع لحم بسیار واستخوان ومانند آن سختی نکنند که در بقای آنها ضرری چنان نیست که محتاج بآن سختی گردانند ودر اخراج سهام میباید که قبل آن انواع سهام را معلوم کنند چه بعضی ازان از چوب وبعضی از قصب باشد واز چه آنها از آهن بود واز مس واز رصاص واز شاخ جانوران واز استخوانها واز سنگها واز نی واز چوب وبعضی ازان مستدیر باشد وبعضی را سه چهار زاویه بود وبعضی را یک زبان یا دو سه باشد وبعضی را زج مائل بخلف بود تا هرگاه بسوی خارج بکشند در جسم متعلق گردد ودر بعضی مائل بقدام تا مندفع گردد وسوای اینها نیز اقسام او بسیار است وکذا طریق برآوردن هر یک بحسب آن باشد واگر بعد برآوردن پیکان جراحت را ورم حار عارض شود علاجش به تنطیل واضمده کنند وبعد فصد لزوم موضع بزرد وصندلین وآب کاسنی وآب کشنیز ومانند آن کنند وبرفاده صندل خشک نهند وباقی همانست که در اقوال سابق مسطور است

قروح

بدانکه قروح متولد میشود از جراحات واز خراجات منفجره واز بثور پس تفرق اتصال که در گوشت افتد چون ریم کند آنرا قرحه نامند وقرحه گاهی از بثور متأکله وگاهی از انفجار اورام وگاهی از تقادم جراحات حادث شود وریم کردن آنرا لازم بود وسبب ریم کردن آنست که غذائیکه بسوی آن آید مستحیل بفساد گردد بسبب ضعف آن عضو وایضاً بسبب ضعف او فضول اعضای مجاوره بسوی آن رود وانچه از ریم رقیق باشد آنرا صدید نامند وبفارسی زرداب گویند وانچه معتدل وهموار وسفید باشد آنرا قیح گویند ومده نیز خوانند وانچه غلیظتر باشد آنرا وسخ گویند وبفارسی چرک نامند واز ریم وسخ بعضی سفید باشد وبعضی مائل بسیاهی وبعضی چون دردی تیره بود واختلاف الوان آن دلیل بر احوال قروح بود فلهذا تیرگی وزردی آن دال بر ردائت قرحه وقرب موت بود ووسخ سفید دال بر نضج از مائل بسیاهی باشد وصدید از مادهٔ گرم ورقیق ومائیت آن تولد کند ووسخ از مادهٔ غلیظ وتباه وقیح از مادهٔ که نزدیک باعتدال بود وصدید تولید ورم بیشتر کند وقرحه که ازان صدید آید محتاج بچیزهای خشک وسرد بود وقرحه که با وسخ بود با ادویهٔ لطیف وجالی واز قروح بعضی بر جلد ظاهر بدن بود وبعضی با غور وانچه با غور باشد دو گونه بود یکی آنکه گوشت گرداگرد آن صلب گشته وچل روز بران گذشته ولبهای قرحه سطبر شده باشد وآنرا ناصور گویند وآن جدا مسطور گردد دوم آنکه گرداگرد او صلب نباشد وآنرا کهف ومخبا گویند بعضی اطبا مخبا آنرا گویند که زیر جلد نفوذ کرده باشد وریم او میان پوست وگوشت بود وکهف آنرا نامند که در گوشت خانه کرده وعطفی زیر گوشت نموده یعنی بجانبی میل کرده باشد چنانکه گذر او راست نباشد واندرون او فراخ بود وگروهی دیگر قرحه را که در گوشت خانه کرده باشد واندرون او فراخ بود آنرا کهف گویند وآنرا که اندرون او تنگ بود وعمیق باشد ناصور گویند وهرگاه صلابت بر قرحه ظاهر بود آنرا قرحهٔ خرفیه نامند **وایضاً** قروح منقسم میشود باصناف بسیار چنانچه بعضی مولم بود

وبعضی بی درد باشد وبعضی متورم بود وبعضی بی ورم وبعضی نقی یعنی پاکیزه وبعضی غیر نقی یعنی چرک آلوده وبعضی همرنگ بدن بود وبعضی مخالف رنگ و بعضی
صلب تر وبعضی نرم تر وبعضی گرم تر وبعضی سردتر وبعضی عفن باشد وبعضی غیر عفن وبعضی متاکل بود وبعضی ساعی وبعضی رهل بود بارد باشد یا حار و قرحهٔ رهل
مستحیلهٔ قروح موجب اسقاط شعر از قریب آن بود وبعضی از قروح رشاحه بود که ازان صدید زرد گرم محرق حوالی او ترشح کند و آن ردی مهلک ست وبعضی عسر الاندمال
بود و قرحهٔ متعفن غیر متاکل بود بهر آنکه متعفن آنست که برای رطوبت او فساد عارض شود و بدان نسبت صالح برای غذائیت نباشد و متاکل آنکه گوشتی که اندران نسبت
بمیرد و لهذا متاکل ردی ترست و اگر چه هر دو ساعی بود یعنی پهن باز شود اما اگر مادهٔ این سخت تیز باشد و گوشت درست را بخورد آن را العربی قروح ساعیه و متاکله
گویند و اگر ماده بدان تیزی نباشد لیکن بسبب عفونت پهن باز شود این را نیز ساعیه گویند لیکن متاکله نگویند بلکه ساعیهٔ متعفنه نامند اما آنچه ساعی
متاکل باشد بغیر عفونت ولی تپ بود و ساعی عفن با تپ باشد و ازان مفارقت نکند و جالینوس امثال نار فارسی و نملهٔ ساعیه را قروح متاکله نامیده
و قرحهٔ متعفنه را از قرحهٔ مرکبه شمار کرده چه مرکب از قرحه و از مرض عفن بود و قروح سرد را بیخ پهن باشد و سفید بود و خارش اندکی بود و با دویهٔ مسخنه استراحت
یابد و بدیر ریم کند و قرحهٔ گرم را زود سر تیز شود و بیخ او سرخ بود و پهن نباشد و با خارش و سوزش بود و از سردی راحت یابد و زود پخته شود و قروح که صلب
باشد و بسبزی و سیاهی میل کند ردی باشد و قروح ردیه را چون رنگ مخالف رنگ بدن مثل سفید و رصاصی و زرد و سبز و سیاه همراه گردد ردی بود
و مضر ترین چیز با قروح بد و متعفن را باد جنوبی و هوای گرم و تر ست و قروح متولد عقب امراض ردی ست و قروح ریزانند که مواز گرد خود ردی بود و آنچه از جلد
گرد اگرد او بدبو شود ردی تر باشد و ردی تر ازین آنست که گوشت از گرد آن بدبو شود و در علامات موت سریع گفته که چون انسان را اورام و قروح لینه باشد
و عقل او زائل شود هلاک گردد و قروح خبیثه گاهی سبب او جراحتی باشد که مصادف فضول خبیثه از بدن بود و یا تدبیر مفسد و گاهی تابع بثور ردیه باشد
و بعد بثور کردن ازان بسرعت قرحه گردد و دلالت کند بر خبث قرحه تعفن او و سعی او و افساد حوالی او و عسر برء او فی نفسه مع صواب علاج او و بدانکه افضل
دلائل دال بر سلامت قروح و جراحات در آخر آن ریم کردنست بدوای مقیح باشد یا از فعل طبیعت و خصوصاً ریم محمود سفید املس هموار که تمام نضج
یافته باشد و آن بوی بد بسیار نباشد و اما قرحه که دران تشنج حادث گردد و قرحهٔ متعفنه و سرطانیه و خیرونیه و متاکله و مانند اینها از قروح خبیثه که با آن
رجای نجات کمتر بود از آنها ریم تولد نکند بلکه چون در قرحه و لاسیما در امثال قروح مذکوره ریم یا ورم ظاهر گردد آن علامت خیر ست و هر قرحه که اماس گیرد
و ریم کند و سر او کشاده شود اگر بعصب نزدیک باشد ازان خوف تشنج و اختلاط عقل نباید کرد لیکن اگر ام قرحه عظیم باشد و از حد تجاوز کند و آماس او
بغایت شود و باندرون غائر گردد و سر نکند و چیزی ازان بالا نیاید و نزدیک اعضای عصبیه باشد مثل قروح پشت و قروح واقع در مقدم ران و زانو امراد
مؤدی به تشنج و نیز اختلاط عقل گردد و هر قرحه که در اعضای عرقیه یعنی آنکه رگهای بسیار بدان پیوسته باشد واقع شود و اکثر در مقدم تنور بدن بود خاصه
اگر بر پهلوها و شکم باشد و آماس او باندرون باز گردد و سر نکند و چیزی بالا نیاید و با این حالات مذکوره اگر بر نصف اسفل از تنورهٔ بدن باشد دران خوف اسهال
خون بود و همچنین گاهی ازان خوف اختلاط عقل یا خوف وقوع ذات الجنب و ریم کردن بعد ازان و یا نفث الدم باشد اگر در نصف اعلی از تنور بدن افتد
و از علامات جیده برای قروح اینست که موئیکه از حوالی او ریخته باشد باز بروید و قابل ترین ابدان بعلاج قروح آنست که او در مزاج بهتر و رطوبت فضلیهٔ او
کمتر بود مع وجود خون نیک دران پس هرگاه مزاج همه بدن و مزاج جگر معتدل بود قروح و جروح زود درست گردد و هرگاه که مزاج آن از اعتدال بیرون بود
و خشک باشد یا بسیار تر علاج بدشواری و دیر پذیرد لیکن مزاجیکه میل بتری دارد چون مزاج کودکان آن علاج را قابل تر از مزاج خشک بود چون مزاج پیران
و خصوصاً هرگاه مزاج اصلی خشک بوده باشد و مزاج عرضی رطب مترهل چنانچه در مشایخ نیز بد بود و بدین سبب قروح پیران و صاحبان استسقا علاج
پذیرد و ایضاً قروح زنان حامله بسبب احتباس فضول بنابر بند شدن خون حیض ایشان و اما قروح پیران بدو سبب علاج نپذیرد یکی آنکه مذکور شد دیگر
آنکه در بدن ایشان خون نیک کمتر تولد کند و بسیار باشد که قروح پیران به شود و باز سر قرحه شگافته شود و در بعضی قروح اصلا گوشت نروید بسبب رداءت
جوهر او و خبث مادهٔ او و در بعضی لحم بروید و این قابل اصلاح بود و بدو قسم منقسم شود یکی آنکه دران گوشت زائد قبل از تنقیه بروید دیگر آنکه دران لحم زائد

بعد تنقیه بروید و هر قرحه که مدت آن دراز گردد متآکل و عفن شود و چیزی بسیار از جوهر آن جایگاه زائل گردد هرگاه درست شود مغاکی دران باند و بی مغاک نباشد و خاصتاً اگر قدیم بود و تا مدت یکسال باقی ماند و قروح سوداوی درست نشود مگر بعد از آنکه تا بن جمیع فساد او ببرارند تا گوشت و استخوان پاکیزه ظاهر شود پس جراحت را علاج کنند و بدانند اسبابیکه چون عارض شوند قروح فاسد گردند آن ضعف عضو است پس هر ماده را قبول کند و در حرارت مزاج عضو و در حرارت خونیکه می آید یا در کیفیت یا در کمیت اما در کیفیت اکثر آن بسبب حرارت مزاج جگر بود و دران رنگ مائل بسفیدی صاحبی یا زردی باشد و یا بسبب برودت مزاج طحال پس رنگ مائل بسیاهی بود و مثل پدید آید و با آن حرارت جمیع اخلاط بدن بود و از مثل این با وجود آنکه مستفاد میشود آنچه مستحیل بلحم گردد مستفاد میشود از ان ضرر بدانچه بود فضل مستحیلا میگردد اما در کمیت باین طور بود که زیاده شود بر طاقت قوت عضو و ضرر گردد و یا کم شود پس از آنچه لحم قرحه بروید یافته نشود و قرحه صاف پاک باشد و نبات در بشگی پیشه ... فلاح نشود و معلوم نسازد اگر بدن پاک قلیل الدم باشد و یا متحرف که بکنار های آن عارض شود و بسبب اتساع عروق که بسوی قرحه آمده و یا بسبب فساد آنچه قریب او باشد از استخوان و بسبب فساد او که مثل تیرگی و سبزی و سیاهی میل کند و یا بسبب مجاورت عضوی ردی المزاج و قروح صعب العلاج مثل قرحه مستدیره مانند آن قاتل صعب است احتمال شدت درد او نکنند و نه عسر علاج او و صعوبت آن تا اینجا قول شیخ الرئیس و جرجانی و گیلانی تمام شد اکنون بدانکه بقول صاحب کامل قرحه نیز مانند جراحت یا بسیط بود و او آنست که خالی باشد از عوارضیکه مانع اندمال بود و یا مرکب باشد و او آنست که مرکب با سبب بود یا با مرض یا با عرض و ترکیب او با سبب چنان باشد که در انجا ماده بود که بسوی قرحه ریزد و اما مرض گاه از سوء مزاج بود و گاه از مرض آلی اما آنچه از سوء مزاج باشد یا از سوء مزاج حار بود یا بارد یا رطب یا یابس و اما مرض آلی پس بعضی از ان مرض نقصان بود و آن نقصان لحم در قرحه است و سقوط جزوی از عضو و بعضی از ان مرض عظم بود و آن مثل ورم حادث مع قرحه است و بعضی از ان تفرق اتصال بود مثل قطع عصب و کسر عظم و اما ترکیب قرحه مع عرض مثل درد است که با آن باشد و علامت و علاج این همه اقسام در علاج قروح عسر الاندمال بیاید

علاج کلی قرحه

اگر در قرحه ریم و چرک اندک باشد از سرکه و شراب و ماء العسل قرحه را بشویند و پنبه کهنه را بروغن گل ترکرده اندرون آن نهند و اگر بسیار باشد از ادویه جالیه و مراهم مدمله علاج کنند و اگر دهن قرحه تنگ باشد بفتیله مرهم بدان رسانند و اگر دهن او بغایت تنگ باشد قدری سم الفار سوده بعسل یا روغن سرشته پنبه کهنه بدان آلوده در دهن جراحت نهند که فی الفور فراخ تر سازد و درین امر بهتر ازین دوائی نیست و نهادن چوب چوک که کندش نامند بر دهن قرحه همین عمل دارد و کذا ابهلکری خام سوده با آب برگ نیم آمیخته و همچنین مرهم زنگار و اگر پوست نیم یا پوست سرس یا پوست ببول یا چوب چینی هر چه بدست آید جوشانیده بآب آن قرحه را بشویند از ریم او فساد بنواحی متعدی نگردد **ادویهٔ مفرده و مرکبه** که نافع قروح است آهک را هفت بار شسته چون بازیت خوشبو آمیزند و بکار برند قروح را خشک گرداند و کذا پاشیدن خاکستر ظرفا و چون گل سوسن بعسل پخته بر سائر قروح نهند اندمال آن نماید و ذرور برگ کنار مثل غبار سوده تجفیف قروح کند و کذا برگ بهی خشک کرده و کذا برگ ناشپاتی و کذا برگ شفتالو و کذا پوست بیضه سوخته بر قروح نهادن و ذرور سندروس قرحه را خشک کند و کذا بیخ نیلوفر و تخم آن و کذا رصاص سوخته تجفیف و التحام نماید و کذا اسفیداب و کذا ذرور مورد خشک و گویند که آرد جوار با عسل قروح پشت را مجرب است و شاهتره قروح عارض در ظاهر بدن را شربا و ضماداً رازی مفید گفته و بقول اهل هند برگ کنگهی را بر زخم بستن و زبان سگ سیاه خشک ساخته باریک ساییده تا یکهفته پاشیدن و برگ کهیا توری تر یا خشک با آب ساییده بر زخم بستن زود فراهم آرد و پاشیدن برگ کنیر خشک کرده ساییده و کذا پوست درخت سرس خشک کرده و کذا پر مرغ خانگی سوخته و کذا کاسهٔ سنگ پشت سوخته و کذا اسگند ناگوری و کذا برگ سرو سوخته و کذا زردچوب و کذا مازوی سوخته هر واحد مجفف قروح است **دوائیکه** قروح و حرق نار و زخم آتشک را نافع پوست انار سوخته در روغن گاو یکصد و یکبار شسته آمیخته و قدری کافور سوده انداخته خوب حل کنند و بر موضع بمالند **ایضاً** که زخم فرمن را فراهم آرد استخوان سر آدمی ده توله کتهه که با پان میخورند ده توله نیله تهوتهه سوخته یکتوله هر سه باریک ساخته قدری از ان بر دهن هر زخم بر بندند مجرب است **ذروریکه** بهر خشک کردن هر قرحه و تسکین درد عجیب الاثر است سندور سهاگه بریان هر واحد یکجزو دانهٔ الائچی کلان دو جزو ساییده بپاشند

روغن حکیم علوی‌خان که جراحات را در اندک زمانی باصلاح آرد بگیرند جدوار تراشیده برگ نیب بیخ انجبار پوست مغیلان هر یک پنج مثقال در سه رطل آب بجوشانند تا سوم حصه بماند مالیده صاف نمایند و روغن کنجد تازه یکرطل دران آب داخل کرده بجوشانند تا آب بسوزد و روغن بماند پس بگیرند مومیائی دارابجرد و قفر الیهود و مصطکی هر یک چهار دانگ و دران روغن بگدازند بعد ازان مغاث زاج سفید سنگ سرمه کاغذی مصری سوخته سنگ جراحت کات هندی زردچوب هر یک یکمثقال کوفته بیخته داخل کرده کهرل سازند و در شیشه انداخته یک هفته در آفتاب گذارند و هر روز دو مرتبه بهم زنند و پس ازان بکار برند **روغن از بیاض حکیم اجمل خان** که بجهت پر نمودن زخم و برآوردن گولی و حلقهای زره و استخوان شکسته که در زخم مانده باشد نظیر ندارد برگ سنبهالو برگ فراش برگ دهتوره برگ چنبیلی هر یک یکدام همه را باریک ساییده در روغن کنجد نیم آثار انداخته بر آتش گذارند و کفچه زنند چندانکه همه دوا سوخته ته‌نشین گردد بعد ازان فرود آورده حل کنند چندانکه همه یکسان شود پس در ظرفی نگاه دارند تا که درد ته‌نشین گردد پس روغن خالص گرفته بکار برند **روغن قنبیل** که در پر کردن زخم و کشتن کرم مجرب و بی عدیل کمیله روغن سرشف هر یک ده درم هر دو را خوب کهرل کنند بعده صاف کرده باز کهرل نموده پارچه بیز کنند و همین قسم سه بار عمل نمایند تا آنکه خوب بسایند نگاه دارند وقت حاجت پنبه تر کرده بر سر زخم گذارند و در سوراخ چند قطره چکانند **روغن مجرب راقم** که جمیع اقسام جروح و قروح را باصلاح آرد و گوشت فاسد را دور نماید و گوشت تازه برویاند اصل السوس تربد سفید دیودار دارهلد زردچوبه دوده سقف کسیکه نخود دران بریان میسازد هر یک چهار نیم درم برگ حنای تازه برگ نیم سبز هر یک هشتاد درم ادویه را در پنج آثار آب تر کنند و برگها را کوفته قرص بسته در دو رطل روغن کنجد بریان نمایند و ادویه نیز در روغن مذکور انداخته بآتش ملایم بجوشانند تا آب همه سوخته روغن بماند پس صاف نموده بکار برند و اگر بعد صاف نمودن روغن سنگ جراحت رال کته سفید هر یک یکتوله کهربا سندروس مرمکی شب یمانی سوخته هر یک شش ماشه باریک ساییده آمیزند قوی‌تر گردد **روغن بلادر** که برای اندمال زخم بی نظیر و مجرب است بلادر شش عدد ڈلیکه مالی دو دام بخته سندور توتیای سبز رال موم هر واحد یکماشه روغن شیرین نیم پاو اول بلادر را در روغن و موم آنقدر بسوزند که دود آن موقوف شود بعده ڈلیکه مالی انداخته بسوزند و حل نمایند بعده ادویه دیگر انداخته حل کنند پس از پارچه صاف کرده بدارند و بعمل آرند **نوع دیگر** که برای اندمال زخم نظیر ندارد و دافع زخمهای آتشک و مجرب النفع است بلادر تخم کونچ هر واحد یکدام اجوائن خراسانی مرداسنگ هر یک سه ماشه توتیای سبز دو ماشه روغن کنجد نیم پاو اول روغن بر آتش گرم نموده بلادر را اندازند چون سوخته شود اجوائن اندازند چون بسوزد تخم کونچ دران بسوزانند بعده توتیای سبز و مرداسنگ اندازند و از آتش فرود آورده خوب حل کرده نگهدارند اگر جای نازک بود روغن صاف بی درد اندازند و الا مع درد چکانند و اگر روغن کم شود روغن دیگر اندازند حتی که بناصور هم فائده میکند **مرهم جدوار** مخترع حکیم علی گوید که منافع این مرهم مثل فوائد روغن دیودار است بلکه در التحام قروح ازان قوی‌تر و با این منافع برای التیام و اندمال جراحات دوائی بهم نرسد و نه مرهمی جدوار فائق مجرب یکمثقال بهروزه نیم اوقیه زردچوب دیودار اصل السوس برگ حنای خشک دوده سقف خانه کسیکه نخود بریان کند هر یک یک اوقیه پوست درخت مغیلان برگ درخت نیم سبز مهوجویه هر یک دو اوقیه چوبها و بیخها و پوست را کوفته خوب در کهرل بسایند پس با ادویه دیگر سوای بهروزه یکجا کرده در دو نیم من آب بآتش ملایم بجوشانند تا ثلث آب بماند ثفل را خوب افشرده دور کنند در روغن کنجد بست اوقیه داخل کرده باز بآتش ملایم بجوشانند که آب قریب بجذب شدن رسد و اندکی بماند پس اندکی ازین روغن گرم گرم گرفته بهروزه را دران بگدازند و بهروزه گداخته را با دو اوقیه موم زرد مضاف روغن اول ساخته بجوشانند تا آب مطلق خشک شود و مثل مرهم گردد **مرهم اعجاز** مؤلف حکیم ارزانی گوید که این مرهم عدیل ندارد و با وجود این مرهم دیگر حاجت نیفتد جهت زخم شمشیر و بندوق و مانند آن و هر گونه جراحت عسر البرء و ناصور و قروح خبیثه و سوداویه را که هیچ دوا انتفاع نیافته باشد عجیب الاثر و بدیع النفع است شب یمانی توتیای هندی هر یک یکتوله و سه ماشه کات سرخ رال روغن کنجد آب چاه شیرین تازه هر یک پنج توله اول آب در روغن را یکجا کرده در ظرف کاسنی بدست کف مال کنند تا مثل دوغ شود پس ادویه دیگر باریک سوده دران آمیزند و یکپاس دیگر بلکه دو پاس بکف دست همی مالند تا جمله یکذات شود و بقوام مرهم آید پس در ظرف چینی یا نقره نگاه دارند و استعمال نمایند و وقت شب از نمک تکمید اطراف قرحه و جراحت میکرده باشند **مرهم بیضه** بجهت هر قسم زخم از مجربات است و از جمله عجائبات اول بیضه کهنه را در ظرفی بسوزند و خاکستر آن پارچه بیز کنند و بقدر شش بهلی

بگیرند پس روغن گاو پنج بهلولی در ظرفی گرم کنند و موم سفید سه بهلولی دران انداخته بگدازند بعد ازان خاکستر پنبه و پنج خراسانی سه بهلولی سوده اندازند و نیله تهوتهه ده سرخ سوخته سوده نیز داخل کنند و بعد ازان بچوبی ادویه را حل نموده فرود آرند و وقت حاجت بکار برند **مرهم شلجم** برای پر نمودن زخم نظیر ندارد و مجربست و تحلیل اورام و صلابات نماید و برای جمیع زخمهای مزمنه و دملها و زخم آتشک و سوختگی آتش بی عدیل اول شلجم یکعدد تا دو عدد را پاره پاره نموده در روغن گل نیم پاو خوب بریان کرده دور نمایند و از آتش فرود آورده سندور سه دام انداخته از چوب نیم حل نمایند تا خوب حل شود پس کافور سه ماشه انداخته حل کنند و نگاهدارند و در بعضی نسخه کافور نیست **مرهم رال** که جهت جراحات مزمنه و اندمال زخم مجرب و معمول است کات مرداسنگ سنگجراحت هریک یکدام رال شش دام پارچه کمل پشمی سوخته ربع درعه روغن زرد هفت دام ادویه باریک ساییده در روغن مرهم سازند **نوع دیگر** مجرب برای اندمال زخم رال روغن کنجد هریک چهار تولہ موم سه ماشه کافور سفیده کاشغری شسته نیله تهوتهه مرداسنگ هریک دو ماشه الایچی خرد هفت عدد اول الایچی را مع پوست در روغن سوخته مرداسنگ ساییده دران اندازند بعده نیله تهوتهه را انداخته بسوزند من بعد رال سوده بعده سفیده و موم اندازند پس آوند را از آتش فرود آورده کافور سوده اندازند و از دستهٔ آهن خوب حل کنند و نگهدارند **مرهم سیماب** که برای قروح بثور و دمل و آتشک و بثور اطفال معمولست سندور مرداسنگ سیماب هریک دو ماشه رسکپور سفیدهٔ کاشغری کشته سفید هریک یکماشه نیله تهوتهه چهار سرخ همه ادویه را باریک ساییده در مسکهٔ گاو که یکصد مرتبه در آب شسته باشند حل سازند و بکار برند **مرهم سعید خانی** که در جمیع اقسام قروح و جروح عدیل ندارد مرمکی سیاه مرمکی سرخ زنگار کات سفید صبر هر واحد یک مثقال مرداسنگ دو مثقال موم سفید پنج مثقال روغن کنجد سی مثقال روغن را داغ کنند و پیاز سی مثقال دران بسوزانند پس دور کرده موم اندازند و ادویه کوفته بیخته داخل کرده با چوب نیم حل کنند **مرهم سندور** که جمیع اقسام جروح و قروح را نافع است سندور مرداسنگ هریک سه ماشه فوفل یکعدد سونتهه دو گره موم سفید یکدام روغن گاو شش دام اول روغن را در ظرف آهنی گداخته بر آتش داغ کنند پس شاخ نیم که بالای آن برگ نیز باشد هفت عدد دران بسوزند و هر دو گره سونتهه اندازند تا سوخته شود دور کنند پس فوفل دران سیاه کرده بر آرند و با ادویهٔ دیگر سوده موم در روغن گداخته ادویهٔ مسحوقه آمیزند **مرهم تنکار** نافع اقسام بثور و دمامیل و جراحت تنکار بریان فوفل سوخته موم کات سفید رال هریک یکدام روغن زرد دو دام توتیای سبز سوخته سه ماشه بدستور مرهم سازند **مرهم کیمخت** که برای اندمال زخم سریع الاثر است کیمخت سوخته سپیاری سوخته تخم بلیلهٔ زرد سوخته تخم بلیله سوخته بوندی آک سوخته سفیدهٔ کاشغری شسته کات مرداسنگ هریک نیم دام کوفته بیخته در روغن ماده گاو گرم کرده حل نمایند و بکار برند **اقوال اکابر** شیخ الرئیس قانون علاج قروح نوشته بدانکه جمیع قروح محتاج بتجفیف اند سوای آنکه از کوفتن عصب و فسخ آن حادث شود زیرا که این اولا محتاج بارخا و ترطیب است و قروحیکه در غالب احوال محتاج بتجفیف بود محتاج باحوال دیگر از تنقیه و جلا و غیر آن باشد بسبب احتیاج الیه لاحق قروح گردد غیر نفس قروح و هر قدر که قرحه بزرگتر و غائرتر بود احتیاج بتجفیف او شدیدتر و جمع لبهای او و باستقصا سخت تر باشد و گاهی حاجت بخیاطت آید و اعتبار کنند از احوال حاجت باستقصا درین و امثال این بدانچه در باب جراحات گفتیم و بدانند که گاهی قروح در علاج خود محتاج باستعمال ادویهٔ سیاله نافذه مبدرقه فائصه بود و دران هنگام از بودن مراهم و مانند آن چاره نباشد پس واجبست که در ظاهر رطب و در باطن خشک باشند خصوصا در قروح خصوصیه واجب بود که یبوست قوت آنها بر رطوبت جرم آنها سخت غالب باشد و ایضا گاهی احتیاج افتد بخلط ادویهٔ آن بدانچه سائل بود بسببی دیگر و آن اینست که ان چه لازق شوند این را نیز دران بدانند و بدانکه قروح محتاج برباطات و بستن بسه وجه بود یکی برای سائل کردن چرک پس واجب بود که قوت بستن آن نزدیک اخیر قرحه باشد و سست بستن آن نزدیک دهن او بود تا افشردن او نیک باشد و دوم برای حفظ دوای ملحم و منبت لحم بر قرحه و این محتاج به بستن شدید نیست و سوم برای با هم پیوستن هر دو لب و واجبست که درین بستن سست نزدیک هر دو لب نباشد بلکه نیک ضم کننده بود و لازم نیست که از بستن درد بدان حد رسد که ورم کند و باید که معین بر منع ورم باشد بر آنکه با ورم علاج قرحه ممکن نبود پس اگر امکان منع او نباشد و ورم ظاهر گردد مشغول بورم شوند علاج هر ورمیکه باشد مع مراعات نفس قرحه کنند تا آنکه از علاج ورم فارغ شوند پس مراعات قرحه خالص بمانند و همچنین اگر حوالی قرحه سیاه یا سبز گردد علاج او بشرط و اخراج خون کنند اگر خنیه بحجمه باشد بعده لزوم اسفنج خشک پس ادویهٔ مجففه نمایند و چون قرحه فارغ شود یا قرحه ساذج یابند واجبست که اول تامل نمایند که

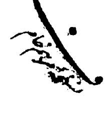
آیا بسوی قرحه از بدن چیزی میریزد و یا نمیریزد بلکه منقطع شده پس اگر چیزی بسوی آن نریزد قصد بعلاج نفس قرحه کنند و اگر بسوی آن چیزی بریزد مشغول بمنع
چیز بلکه بسوی آن میریزد از فصد یا اسهال یا قی کنند زیرا که گاهی قی نیز درین نفع میکند و بقراط بدان شهادت داده و اگر در قروح ریزهای استخوان یا از شبیه یا
غیر آن باشد استعجال در جذب او نکنند بلکه عمل بدانچه در باب عظام خواهیم گفت باید کرد و اول چیزیکه تدبیر او در امر قرحه واجب بود آن تنقیه بادویه است پس تنقیه
بادویه اول پس انبات لحم و ادمال و اگر قرحه را پاک مستوی بلا غور یابند صرف ادمال بدوائی نمایند که دران سوزش نبود و اما در جرک دار از جالی لاذع چاره نباشد و در ابتدای
علاج احتیاج بلاذع افتد بعده تدریج بدوائی نمایند که در لذع خفیف تر باشد تا آنکه وقت رویانیدن گوشت برسد و اوفق درین همه آنست که تا ممکن باشد درد
نیارد بسبب جذب بسیار مواد را خصوصاً چون آنجا حرارت و التهاب باشد و واجبست که اسباب مانع اندمال را معلوم کنند و آن اسبابیست که شمار آن کرده شد و گفتیم
که او آنست که بدان قرحه میل بحرارت کند پس اگر او را اولا علاج آنها نکنند بعلاج قروح کما ینبغی فراغت نیابند بلکه ممکن نبود و بسیار باشد که اصلاح مزاج عضو در اصلاح
قرحه کفایت کند و بسا ست که قرحه مترهل و نرم بود بران گوشت بد بروید و آن فی نفسه بسرخی و گرمی باقی ماند علاج باطلیه مبرد لحم کرد و اگر دآن کنند مثل آب عنب الثعلب
بگل ارمنی و سرکه و اطلیه صندلیه و کافوریه برف سرد کرده و همواره چنین کنند تا آنکه جرح مندمل و تنگ گردد و در قروح شدید الوجع باید که اولا مشغول بتسکین درد شوند
و این لا محاله بهر خیاتی بود مثل روغنها وغیره که معلوم ست و اگرچه آنها مضاد بقروح اند بهر آنکه چون درد ساکن نشود طبیب را قدرت علاج نباشد چون تسکین درد
کنند تدارک قرحه نمایند قروح وسخه یعنی چرکناک محتاج بپاک کردن بود و او آنست که رطوبات او و آنچه ازان سیلان کند مختلف اللون باشد و کثرت نماید و گاهی بجهت سیلان
و گاهی بقدر ورات و مراهم پاک کرده میشود و چون پاک نکنند مداوات دوای صرف تا جرم آن ممکن نباشد خصوصاً از ورات پس واجبست که پاک کنند پس گوشت
برویانند و در دوای منقی جلا بسیار بود و جلای منبت لحم اندک بود چنانچه دانسته اند و گاهی گوشت ردی بروید پس احتیاج تا کل آن بدوای حاد افتد و از خارج
بمرارات طلا کنند بعد ازان قلع او بدوائی کنند که بدان قلع خشکریشه کرده میشود پس علاج کنند و ایضا این طریق علاج ما برای ناصورها ست بهر آنکه در آنها محتاج
بقلع خزف آنها پس بمعالجه آنها میشویم و دوای واحد بحسب بعض ابدان منبت لحم و بحسب بعض آن اکال شدید الجلا بود چون آن بدن بسیار نرم باشد و بسبب
بعض آن غیر جالی و غیر منبت بود و لهذا احتیاج دوا در بدنی بسوی تقویت او افتد یا بزیاده کردن وزن او یا بکم کردن روغن او یا باضافه دوای دیگر که دران تخفیف
و جلا باشد و در بدن دیگر بقیاس آن اکال بود پس احتیاج شود بکم نمودن از وزن او و یا زیاده کردن در روغن او یا اضافه کردن بعض قوابض و اولی قروحیکه دوای
قوی سازند آنست که اندمال او عسر بود و واجبست که دوا بر قرحه تا سه روز بدارند بعده بکشایند چه اگر قبل این دور کنند عمل خود نکند و لازمست که روغن از قروح دور
دارند و اگر چاره نباشد روغن بید انجیر و روغن مورد و روغن مصطکی بکار برند و چون قرحه صرف باقی باشد و عضو حامل القرحه حساس بود لازمست که نرمی در علاج
و وضع ادویه بران و استعمال بندش وغیره بعمل آرند و از درد مند کردن او بدوای قوی حذر کنند و اما در عضو بلید الحس از علاج واجب توقف نباید کرد و عضو باطن
و شریف الخطر و کثیر النفع و قابل آفات بسرعت از قبیل عضو حساس و در حکم اوست و اضداد آنها از باب غیر حساس یا ضعیف الحس است و ازینجاست که
قروح باطنی متحمل نمیشوند مثل زنگار و مانند آن خصوصاً آنچه نوشیده شود و اکثر بمغریات مثل کثیرا و صمغ محتاج بود و آنچه بدان حقنه کرده شود محتاج میان هر دو امر
باشد و از تدبیر صواب در علاج قروح ساکن داشتن اعضای آنهاست و تحرک بحرکت آهسته در ابتدا مضرت کمتر دارد از آنکه بعد از ابتدا حرکت سخت کنند خصوصاً
در بدن ردی الاخلاط و واجبست که در علاج قروح احتیاج بمنعی کنند که از تجاور و التحام میان دو عضو متجاورین واقع شود مثل لصوق که واقع شود میان
پلک چشم و میان هر دو پلک و میان دو انگشت و کموت و مخابی سریع الاستحاله بنواصیر ست و قروح مجاور شرایین و اورده بزرگ مؤدی بورم لحم رخو که مجاور او
باشد مثل کنج ران و بغل و پس گوش گردد چنانچه جرب و مانند آن از آنچه مذکور شد و بعینه بدین سبب مؤدی میگردد خصوصاً چون بدن ردی مملو بفضول باشد
و درین هنگام در داشت اد نماید و مؤدی بقرحه گردد پس واجبست که علاج آن اولا بتنقیه بدن نمایند بدانچه در باب او مذکور شد تا تنقیه ورم حادث در لحوم رخوه
نکنند امید علاج قرحه نباید داشت و احتیاج افتد در مثل این بحفظ قرحه از اذیت بباسلیقون و مانند آن اگر بدن پاک باشد و میان آن و میان عضو حاجز مانع از تأذی
بسوی قرحه در هر حال سازند و واجبست که وصیت جامع بشنوند و آن اینست که از واجبات است که آنچه بدان معالجه قرحه کنند یا موافق بود یا غیر موافق پس اگر موافق

اگر فی الحال نفع نکند همراه او مضرت نباشد و غیر موافق یا مخالف بود بنا بر آنکه ضعیف تر باشد و دلالت کند بران زیادتی چیزی که آن ضد متوقع از انست از تجفیف
یا تنقیه و یا غیر آن از غیر فساد دیگر پس واجب بود که در قوت او افزایند و یا مخالف بود بوجه دیگر مثل آنکه تسخین او فوق آن بود که بسوی آن احتیاج باشد پس
سرخی والتهاب حادث شود و محتاج بکم کردن قوت آن گردد و تسکین التهاب او درینوقت بمرهم مبرد کنند و یا بدان میل بسیاهی و تیرگی نماید پس لازم است که آن تبرید
او سکند و یا تسخین او بقدر محتاج الیه نباشد پس احتیاج بزیاده کردن در قوت سخونت نمایند و یا تر طلی او نماید پس حاجت بزیاده کردن در قوت قوابض و مجففات
مثل گلنار و مازو و مانند آن افتد و یا تجفیف نماید پس احتیاج بتدارک تجفیف آن گردد بدانچه ذکر کرده شود و یا آنرا بخورد و غائر گرداند چنانچه بیان کرده شود
پس حاجت بشکستن قوت جلای او شود و بسیار باشد که دوا موافقت نکند بهر آنکه مزاج مریض مفرط در کدام باب باشد پس احتیاج افتد بدوائیکه در ضد
آن باب قوی باشد حتی که اعادهٔ او بمزاج او نماید و یا ضعیف در باب موافقت او باشد **ابو سهل** گوید که جمیع قروح خالی ازان نیست که یا با آن چیزی از
جوهر اعضا برود و قرحه که همچنین باشد آن شق مفرد صرف باشد و آن محتاج بجمع و ضم یک جزو او بدیگری باشد فقط و اگر شق عظیم باشد مع ذلک محتاج بدوای
مجفف بود و یا با قرحه چیزی از جوهر اعضا برود و این هم خالی ازان نیست که یا جلد تنها باشد و یا لحم تنها و یا جلد و لحم هر دو اما رفتن جلد تنها محتاج باشیائی باشد
که ادمال و تختیم قرحه نماید اعنی چیزهائیکه سطح ظاهر را از لحم بسوی صلابت تغیر دهد حتی که قائم مقام جلد گردد و اشیائیکه این فعل کند بعضے ازان بنفسه این فعل
نماید مثل ادویهٔ قابضه چون مازو و پوست انار و بعضی ازان این فعل بطریق عرض کند بمنزلهٔ ادویهٔ حاده چون زنگار و قلقطار و اما رفتن گوشت تنها در ابتدای
امر محتاج بادویه باشد که گوشت را برویاند بعد ازان بادویه که گوشت را بجلد الصاق نماید و اما رفتن گوشت و جلد هر دو اولا محتاج بعلاج از اشیائی باشد که
گوشت برویاند بعد ازان بچیزهائیکه اندمال نماید و دوای حاد مثل زنگار را اگر اندک استعمال نمایند ادمال و تختیم قروح کند و اگر ازان کثرت کنند گوشت را بخورد و قرحه
را غائر گرداند و پیدا شدن گوشت محتاج بماده و فاعل بود و مادهٔ او خون جید است و لهذا می باید که صاحب قرحه را باغذیهٔ مولد خون محمود غذا دهند و مقدار آن
بحسب تمکن قوت بهضم آن باشد و فاعل او طبیعت عضو بود و لهذا سزاوار است که تقویت طبیعت عضوی نمایند که دران احتیاج برویدن گوشت بود و این
بتعدیل مزاج او باشد و هر دوائیکه بدان علاج قرحه کنند آن مجفف بود مگر آنکه اگر ازان ارادهٔ رویانیدن گوشت باشد باید که ادویه که بدان معالجهٔ قرحه کنند در
تجفیف کمتر باشد تا بافراط تجفیف ننماید و از رویانیدن گوشت در قرحه باز ندارد لیکن آنرا تجفیف بمقداری باید که آنچه در قرحه از صدید باشد آنرا خشک نماید
و میباید که با وجود قلت تجفیف خود جلا و غسل دهد تا چرک قرحه پاک گردد و اگر دوائیکه بدان علاج قرحه کنند از ادویه باشد که بدان ارادهٔ الصاق لحم بود باید که تجفیف
او بیشتر از تجفیف دوائی باشد که گوشت را برویاند بهر آنکه برویانیدن گوشت احتیاج نیست بلکه بتجفیف فقط و اگر احتیاج باین افتد بمقدار اندک باشد و باید که
جالی و غاسل نیز نباشد بلکه قابض بود و اگر دوائیکه بدان علاج قرحه کنند از ادویه باشد که بدان ارادهٔ ادمال و ختم بود باید که ادویهٔ قروح شدید تر در تجفیف باشد
و این بهر سخت کردن لحم و گردانیدن او مثل جلد بود و آن ادویه که گوشت برویاند باید که یبس آنها قریب درجهٔ اول باشد پس اگر همه بدن یا عضویکه دران قرحه است
در مزاج رطب تر باشد و قرحه در رطوبت کم بود باید که علاج از ادویه نمایند که دران یبس کمتر بود مثل آرد جو و آرد باقلا و کندر و اگر بدن یا عضو خشک باشد و قرحه تر
بود یا خلاف این باشد یعنی قرحه خشک و بدن و عضو هر دو رطب بود باید که ادویه متوسط الحال در یبس باشد مانند آرد جو و بیخ سوسن آسمانجونی و اگر بدن یا عضو در یبس
شدید تر و قرحه رطب تر باشد باید که ادویه شدید الیبس مثل زراوند و شجرهٔ جاوشیر بود و قرحهٔ غائره اگر در عضوی معتدل المزاج میان حرارت و برودت باشد باید که
علاج بدوائی نمایند که تجفیف بغیر تسخین یا تبرید کند مثل کندر چون با آرد جو یا آرد باقلا آمیزند و اگر قرحه در عضوی باشد که آنرا حرارت بسیار بود باید که علاج بادوای
مجفف و مبرد نمایند مثل آرد جو یا آرد باقلا و اگر در عضوی باشد که برودت بسیار بود باید که علاج بادویه کنند که تسخین و تجفیف بحسب مقدار برودت او باشد
پس اگر برودت او اندک بود بیخ سوسن آسمانجونی و آرد کرسنه استعمال کنند و اگر برودت او بسیار باشد زراوند و شجرهٔ جاوشیر بکار برند **مجوسی** گوید که قروح متقادم
را ادمال سکبینج و دبق و کندر هر واحد یکجزو زنگار سدس جزو همه را باریک سائیده موم و روغن گل گداخته آمیزند تا مرهم شود و بر موضع طلا کنند که این دوا قوی الادمال است
و گاهی در ابدان نرم مثل زنان و صبیان و خواجه سرایان دوای مجفف بغیر لذع کفایت کند مثل مرداسنگ و شنج سوخته چون باریک سوده بر موضع بپاشند

وگاهی درین کفایت کند نهادن پنبه که منه بر قرحه و مقدار پنبه هر روز اندک اندک بکاهند تا بچیزی دیگر حاجت نیفتد و قرحه خشک شود و گوشت او سخت گردد
واما ابدان سخت جلد در اندمال قروح آنها حاجت با دویهٔ قوی التجفیف افتد تا بحال طبیعی او بگرداند مثل دوائیکه دران مازو و گلنار و صبر و برگ سوس و عروق و انک
زنگار داخل شود و هر قدر که ابدان صلب تر باشند باید که ادویهٔ مجففه قوی تر بود مثل ابدان دهاقین و صیادین صحرا و غیر آنها از ارباب محنت و مشقت و مرتاض
در آفتاب و علی هذا القیاس باید که تدبیر قروح و جراحات همچنین باشد چون مفرد سلیم از اعراض بود

علاج قروح صدیدیه

یعنی قروحیکه ازان زرداب بسیار تراود شیخ میفرماید که درین قروح احتیاج باستعمال ادویهٔ مجففه بود تا صدید را پاک کند بعد ازان برویانیدن گوشت مشغول
شوند پس اگر قروح مترهل باشد بران ادویهٔ رویانیدن گوشت استعمال نکنند چه اگر استعمال آن نمایند غائر و عفن گرداند بسبب ضعف اجسام این قروح بلکه
واجبست که اولا تجفیف نمایند یعنی ادویهٔ منقی صدید اولا استعمال کنند و بعد پاک شدن قرحه ازان ادویهٔ رویانیدن گوشت استعمال نمایند و اگر دوا استعمال
کنند و در رطوبت کمی یافته نشود و یا زیادتی او معاینه گردد بدانند که دوا بحسب آن بدن مجفف نیست پس در تقویت و تجفیف او افزایند و اعانت او بجلا
اندک مثل عسل و بادویهٔ قابضه مثل گلنار و شب یمانی کنند و قوت روغن کم نمایند و روغنی بگیرند که دران تجفیف باشد و ایضا اگر قرحه را بینند که در جفاف افراط
نمود پس از قوای همه یعنی تجفیف و جلا و قبض کم کنند و این وصیت در ادویهٔ منبت لحم قروح یاد دارند و یک چیز غلط نکنند و آن اینست که دوا جالی تر باشد از انچه
می باید پس عضو را بخورد و گوشت او را با رطوبت سائله بجنس صدید مستحیل گرداند و یا در قوت جلا زیاده بود و قرحه را غائر تر و گرم تر و مشابه بمتورم و منحرف لب
گرداند و مریض سوزش ظاهر احساس نماید و بدانند که ادویهٔ مجفف قروح بعضی آنست که آن شدید التبرید باشد مثل بزر البنج و افیون و بیخ لفاح و بعضی ازان آنست
که شدید التسخین باشد مثل ماتیانج و زفت پس طبیب را میباید که تعدیل یکی بدیگر نماید بحسب مقابلهٔ مزاجها از امزجهٔ جزئیه و ادویهٔ منقی صدید آن ادویهٔ مجففه است
مثل شب یمانی و مازو و پوست انار و قشار کندر و مرداسنگ و آرد جو و لیست او و شقائق النعمان و برگ شجر بعوض و اگر هر برگ جوز تازه و ثمر او هیچان یا مطبوخ

بشراب ضماد کنند نفع بسیار کند و نشف رطوبت بغیر اذیت نماید مرهم حمید برای این بگیرند مرداسنگ و یکمرتبه بسرکه و مرتبهٔ دیگر بزیت تسقیه دهند
تا آنکه سفید گردد بعده بگیرند سرمه و در و سنج و زرد چوب و مازو و گلنار و دم الاخوین و شب یمانی و اقلیمیای فضه اجزا مساوی و باریک بسایند و هر واحد از ین
اجزا بقدر سدس از مرداسنگ مذکور باشد و همه را آمیخته بکار برند و بسیار باشد که احتیاج شستن زرداب بسیالات افتد چنانچه در قروح غائره آنرا ذکر خواهیم کرد و از انجمله
آب دریای شور است واما آب شب غسل و ردع و تجفیف میکند و این همه ادویهٔ مذکوره ضرر کند اگر با قرحه ورم باشد و آبیکه دران سعد جوش داده باشند تجفیف
نیک کند و طبیخ هلیله و بلیله و آمله و طبیخ آزاد درخت و برگ کنار نیز درین باب نیکوست **گیلانی** مینویسد که این ذرور تجفیف قروح رطبه کند جفت بلوط
پنج درم زراوند چهار درم اصل السوس یکدرم شب یمانی یکدرم گلنار دو درم سفیداب دو درم سائیده بر قرحه پاشیده ببندند **واکسیر** که قروح را خشک کند
و خون جراحات باز دارد و نسخهٔ آن سوای زعفران همانست که در نواصیر گذشت **ذرور** نافع قروح رطبه مرداسنگ برگ سوسن پوست انار زرد چوب همه برابر
باریک سائیده بر قروح پاشند **ذرور** که قرحه را از ریم پاک کند و قروح رطبه را خشک گرداند و گوشت برویاند و خون از جراحات هر موضع باز دارد انزروت
بست درم دم الاخوین کندر هر واحد ده درم **ذرور** که قرحه را بسرد و خشک کند صبر زرد چوب گلنار مرمازو مساوی باریک سائیده بر قرحه بپاشند که این بسیار نافعست

علاج قروح وسخه

یعنی ریشهای چرکناک گویند که برگ اهل العسل آمیخته نهادن قروح وسخه را پاک کند و کذا اکمادریوس بعسل و کذا مازریون بعسل و کذا بیاز نرگس بکرسنه و عسل و کذا البن بلسان
بزیت و موم و کذا زنگار مطبوخ بعسل و کذا شستن بآب کبریتی و کذا امس سوخته بعسل و کذا گوگرد بقطران سرشته و کذا اسکه و کذا سماق المجبن شستن و کذا فرد تخم انجره
و کذا فراسیون و کذا اقلیمیای نحاسی و کذا خاکستر چوب انجیر و کذا اطراثیث هر واحد قرحهٔ وسخه را پاک کند و بسازد و آب برگ نیب بعسل و اندکی شب یمانی یا نمک آمیخته پارچه بدان آلوده در قرحه
نهادن نیز برای پاک کردن چرک آن معمولست **ذرور** که قرحه پاک کند نشاسته سه درم انزروت عربی سپیده هر یک شش درم تنها یا بسفیدی بیضه حل کرده یا بشیاف ابیض و شیاف ابار

مخلوط کرده استعمال نمایند و اگر انزروت و عسل هر دو برابر باهم بسایند و با عسل را جوش دهند تا آنکه غلیظ گردد پس انزروت سوده آمیزند جهت تنقیهٔ جراحت
و سحج و امتصاص ریم بتمامه مجربست **مرهم زرد** که بجهت پاک کردن چرک و گوشت مردار و برکردن زخم قعردار از مجربات است اجود سنگ بصری کات سفید کمیله
نیله تهوتهه سوخته مرداسنگ هر یک پنج ماشه موم زرد دو دام روغن کنجد چهار دام بدستور مقرر مرهم سازند و شش مرتبه در آب بشویند پس بکار برند **شیخ** میفرماید
که در قروح و سحج واجب است که ادویهٔ جالیه استعمال کنند و از اول ابتدا بدوائی نمایند که آن قویتر و لاذع تر باشد چنانچه در قانون علاج قروح گفتیم بعد از آن تدریج
بمثل شیطرج و زراوند بعسل و اندک سرکه کنند و ایضاً علک البطم بمثل روغن گل یا روغن گاو و ایضاً بیخ سوسن بعسل و ایضاً آرد کرسنه و حشیشة جاوشیر و از مرکبات
مرهم هندی و مرهم سبز همه زنگاری مفرد یا مخلوط باشق و مانند آن و مراهم قیسوریه و مرهم مرتب با آرد کرسنه و مرهم ملح و قرص اسود و قرص اخضر معروف
بقرلوجانیس و از ادویهٔ نافعهٔ جفاف اینست که بگیرند دردی زیت و عسل و شب یمانی مساوی و یا بگیرند سفیداب و جعده مساوی و چون چرک اشتداد نماید برگ
فراسیون بعسل نفع کند و از اضمدهٔ جیده زیتون مملح است و گاهی درینجا نیز حاجت افتد باستعمال چیزیکه از سیالات بشویند چنانچه در علاج قروح غائره
خواهیم گفت و این همه مضر بود اگر ورم باشد **ابن الیاس** مجوسی گوید که چون در قرحه چرک و ریم بسیار باشد محتاج باستفراغ بدن بطبوخ هلیله یا بمطبوخ فواکه
یا شربت ورد یا قرص بنفشه باشد بحسب چیزیکه بسوی قرحه در کمیت و کیفیت سیلان کند و بحسب احتمال قوت مریض و ضعف او و از اغذیهٔ مرطبه و سنکشار
غذا احتراز نمایند و با غذیهٔ لطیفهٔ مجففه مثل کبک و دراج و تیهو بریان غذا سازند و بساست که حاجت بمراهم جالیهٔ مجففه افتد مثل مرهم مرتب از مرداسنگ و زردچوب
مربی بسرکه و زیت و اگر سیلان و رطوبت بسیار باشد مازو و گلنار و شب یمانی و اقلیمیای فضه هر واحد بقدر حاجت بسوی تجفیف در ان زیاده کنند و جالینوس
ذکر کرده که عسل تنها درین کافی است بتنقیهٔ قرحه و مرهم زنگار بزراوند درین باب نافع است و یا این مرهم بسازند که ادمال قروح و تجفیف آن نماید مرداسنگ و برگ
سوسن و مازو هر واحد ده درم پوست انار و زردچوبه هر واحد پنج درم همه را باریک سائیده بر قرحه پاشند و یا بگیرند مازو و گلنار و مساوی و باریک کوفته بیخته
استعمال کنند **خجندی** گوید که اگر ریم بسیار باشد حاجت بحقنهای لینه و فتائل یا بمطبوخ فواکه یا بمطبوخ که در ان خیار شنبر و سنا و گلقند باشد یا بحبی از حبوب
افتد بحسب قوت مریض و ضعف او و اجزای مرهم مدمل مجفف که در قول ابن الیاس گذشت بقیروطی روغن گل و اندک موم مخلوط ساخته مرهم سازند و غیر
مخلوط بقیروطی پاشیدن قویتر در تجفیف باشد **نثور** مجفف قرحه مازو و گلنار مرشنج سوخته برابر سائیده بر قرحه پاشند **نثور** قوی التجفیف که در ابدان
صلابه نافع است مازو و گلنار اقلیمیای فضه شب یمانی برگ سوسن مساوی و اندکی زنگار سائیده استعمال کنند **گیلانی** گوید که این دوا قرحهٔ پر چرک را نافع است
بگیرند بیخ سوسن و فراسیون خشک و زراوند هر واحد هشت درم آرد کرسنه هفت درم این دوا را خشک و یا با عسل استعمال کنند و ایضاً در مجربات خود نوشته
که این مرهم زنگار بنهایت نافع است هرگاه خواهند که جراحت را از چرک پاک کنند بگیرند اندکی ازین مرهم و بموم روغن مخلوط کرده بر جراحت بگذارند که پاک کند و اگر
بسبب کثرت احتیاج افتد و خواهند که بهمین مرهم علاج کنند هر روز قدری از مرهم بیفزایند و موم روغن کمتر کنند تا تیز گردد و گوشت فاسد را بخورد و چون صاف
شود موم روغن بیفزایند و از مقدار مرهم چیزی کم کنند تا جراحت زود نیک شود بگیرند روغن گل یا روغن دیودار یا روغن کنجد هر کدام که باشد بست مثقال
و موم پنج مثقال بر آتش بگدازند و بهم زنند چون گرمی آن کمتر شود چهار مثقال زنگار باریک سوده بیخته آمیزند و بهم زنند تا مخلوط شود و وقت حاجت اندکی
ازین مرهم با قدری موم روغن مخلوط کرده بر جراحت گذارند مجربست **بعضی** متاخرین مینویسند که این مرهم زنگار جراحت با صلاح آرد و قرحه پاک کند
زنگار کندر هر واحد یکنیم دام گنده بهروزه سه دام موم سفید روغن کنجد هر یک بوزن چهار فلوس اول موم و گنده بهروزه بگدازند و صاف نموده برگ نیم سائیده
قرص ساخته در روغن مذکور سوخته صاف کرده زنگار و کندر سائیده آمیزند **ایضاً** که زخم را از چرک پاک کند نیله تهوتهه نیم دام زاج یکدام قنه نیم دام زنگار
پانزده ماشه روغن کنجد دو نیم دام موم سفید یکدام نیله تهوتهه و زاج و زنگار را سرمه سا کرده روغن و موم و بهروزه را بر آتش بگدازند پس ادویهٔ مسحوقه اندک اندک
انداخته بچوب حرکت دهند که خوب باهم مخلوط گردد و بر پارچه مالیده بر زخم گذارند زخم را از چرک پاک کرده بسازد **مرهم مجرب** که چرک دور کند و گوشت برویاند سهاگه
دو نیم ماشه را الی شش ماشه موم تسم اول ده ماشه و نیم روغن کنجد چهار دام ٹکیه نیب بقدر دو دام نیله تهوتهه سه ماشه روغن را گرم نموده ٹکیه نیب را در ان

سوخته دور کنند و موم دران اندازند پس رال پس سهاگه را برشته بیندازند و از آتش فرو گرفته نیله توتیه انداخته بکار برند

علاج قروح غائره وکهوف ومخابی

شیخ الرئیس و گیلانی مینویسند که در علاج این قروح احتیاج بپر کردن گوشت آن افتد و این حاصل نشود مگر بتکثیر غذا و خون و باید که درین علاج آن رعایت حال هضم کنند فلهذا سزاوار آنست که مقدار ماکول بقدر هضم باشد و در اکثر ام مقدار آن کمتر از مقدار زمانهٔ صحت باشد چه هضم لابد بمرض ضعیف شود پس طبیب محتاج شود برای هضم بتقلیل مقدار غذا و برای تولید لحم بتکثیر غذا و این بطریقی ممکن بود که اغتذا بچیزی نمایند که مقدار قلیل او غذای کثیر دهد تا بسبب قلت مقدار او هضم جید باشد و بسبب کثرت تغذیهٔ او خون زیاده پیدا شود و همچنین غذا مانند لحوم خفیفه ست و درین قروح احتیاج با دویهٔ شدیدة التجفیف و تنقیه هر دو افتد پس دوا با وجود بودن او منبت لحم جالی منقی نیز باشد و واجب ست که وضع این قروح بوضعی باشد که دران صدید محتبس نگردد بلکه ازان سیلان کند پس اگر اتفاقاً این وضع یابند و دران بیخ قروح از عضو بسوی فوق و دهان او بسوی سفل باشد بهتر ست و اگر بخلاف این باشد و انسان را تغیر وضع قعر بتکلف نصب غیر طبیعی ممکن بود بعمل آرد و اگر این ممکن نباشد لابد ست از شق قرحه بسوی بیخ او و شق مستقصی که کهف باقی نماند یا از احداث سبیل و منفذ در بیخ او غیر دهان او بعمل دست و درین حال عضو را تامل نمایند که آیا ازین عمل خطر بدان حادث شود یا نه پس هرگاه این کار کنند قرحه را برباط ببندند باین طور که ابتدا از دهان او کنند و انتها بسوی بیخ که آنرا کشاده کرده اند و در اول بخلاف این و بستن محکم در طرف بلند در هر دو وجه کنند و بندش چنان نشاید که بجد درد آوردن عضو و ورم کردن آن رسد و سزاوار ست که شگاف باسفل از جانب صحیح دیگر کنند و ماده را بفشارند و در اخراج آن مبالغه کنند و میباید که در مثل این وقت عنایت بتغذیهٔ مریض نمایند باین طور که اغذیهٔ او لطیف صالح الجوهر باشد و دران جلا بود و ایضاً اعتنا بتقویت جگر او نمایند که آن محیل غذا بخون ست بعده پس از شگاف بالای قرحه تا موضع شگاف ببندند بعد ازان اگر بینند که در قرحه رطوبات باقیمانده چیزیکه دران جلا و تقویت باشد مثل عسل در شراب عفص گداخته یا آب انار و شراب مذکور یا آب دریای شور و شراب مذکور دران پر نمایند و اگر بسوی آن ماده فرود آید اولاً تنقیهٔ بدن ازان ماده کنند بعد ازان اصلاح غذای علیل نمایند بطریقیکه مذکور شد پس دران آبیکه شب یمانی اندران گداخته باشند و شراب عفص دران اضافه کنند بزراقه رسانند و حوالی قرحه بچیزیکه دران تقویت و تکثیف باشد طلا نمایند تا انصباب ماده بسوی آن کم گردد و اگر طبیب را شگافتن آن ممکن نبود و بستن و ادخال فتیلها بادویهٔ منبتهٔ منقیه که بتنقیهٔ خود انبات او را بسبب قوت یکدیگر باطل نکند اشتغال نماید و من مرهم رسل را تجربه کردم و جید بالغ النفع یافتم بمدارات نجاح می بخشد و چون قنطوریون را سوده پر نمایند بسیار عجیب ست پس سونقوطون پس اریسا پس آرد کرسنه و چون تدارک مخابی نکنند دران جلد نیک ملتصق نشود و لیکن ممکن ست که جلد خشک گردد و لزوم مشابه جلد صحیح نماید و قروح غائره و کهوف و مخابی را ادویهٔ تنقیه مبالغ نمیکنند و نه دران گوشت میروید مگر آنکه دران سیالات غساله بزراقات یا بفتائل رسانند خصوصاً چون شکل او چنان بود که در تنقیهٔ آن نصب و عصر از بندش کفایت کند چنانچه بیان او کردیم و عسل از غسالا آنست خصوصاً ممزوج بشراب و آب خاکستر غسال قویست قروح قلیل الوضر متحمل آن نشوند و آب دریای شور قریب آنست که آن غسل و تجفیف نماید و آب شبی غسال ست و مع ذلک مانع ریختن مواد بسوی عضو ست پس اگر ورم باشد چیزی ازینها صلاحیت ندارد و نه شراب و درین قروح واجب ست که بران بالای ادویه در رباط او خرقهٔ ملطوخ بچیزیکه عضو محتاج بسوی آن در صلاح و اعتدال مزاج خود باشد و احتیاج بسوی آن در مقاومت گرمی و تیزی مراهم مستعمله از داخل بود بنهند تا بر دهان قرحه خرقهٔ دیگر مطلی بدوائی باشد که واجب بود و دلیل بر التصاق قرحه قلت سیلان ماده و ملحمانیت اسافل ست و گاهی ازان بندش و قوت دوا رطوبات بسیار یکبارگی بانعصار بر آید پس خشک گردد و مسیحی گوید که قرحهٔ غائره اگر واسع باشد آنرا غور و کهف نامند و اگر تنگ صلب کثیر الوسخ باشد ناصور گویند و قرحهٔ که آنرا غور و کهف خوانند باید که علاج آن باشیای منبت لحم کنند و دران بزراقه ریزند و از مراهم آنچه منقی قروح و منبت لحم باشد بروغن گل گداخته استعمال نمایند مثل مرهم مرتب بکاغذ سوخته بعد ازان چون گوشت بمقدار معتدل دران بروید باشیای منقی آن علاج کنند تا بدان اصلاح یابد و مستعد اندمال گردد و درین قرحه زراقهٔ ماء العسل بعمل آرند که آن تنقیه و غسل زرداب کند و دران راه کنند تا ازان

صدید مجتمع در قرحه سائل شود بعد از آن در آخر ام باشیا ئیکه لحم را بجلد الصاق نماید علاج کنند بعد از آنکه اولا بشراب معتدل بشویند بعده از مراهم که در تجفیف شدید تر و در اجزاء الطیفه باشد گرد اگرد آن بنهند تا بسوی باطن آن غوص کند بغیر آنکه اورا سوزش باشد پس گرد کهف خرقهٔ بزرگ که بران مشتمل گردد طلی یکی از مراهم به پیچند و بر دهان کهف همان خرقه بدان مرهم طلا کرده بگذارند بعده چون مرهم نهند بالایش اسفنج نو نرم بشراب یا سکنجبین تر کرده بگذارند و موضع را بر باطیکه ابتدای او از اقصی کهف و قعر او باشد ببندند و در انجا بندش محکم بود و منتهای او نزدیک دهان کهف باشد و در ینجا بندش سست بود تا صدید مجتمع در قرحه را از سیلان منع نکند و میباید که چون علاج قرحه نکهفه بدستور مسطور کنند مرهم بطوریکه مذکور شد از گرد موضع متکهف قلع نکنند تا آنکه کهف برگردد و جلد باگوشت بچسپد و علامت داله بر پرشدن کهف و التصاق جلد آنست که انچه از قرحه سائل شود بسیار نباشد و نه غیر نضیج باشد بلکه قلیل نضیج بود و با آن درد و ورم نباشد و نه ضامر بود و در دهان قرحه صدید نیک ظاهر شود و رباط باید که در هر سه روز یکمرتبه بکشایند و اسفنج و خرقهٔ صغیر که بر دهان قرحه بود تبدیل نمایند تا انچه از صدید اندران جمع شود سیلان کند و لهذا سزاوار نیست که آن خرقه چسپیده بفم قرحه نباشد بلکه بران معلق باشد و چون بر قرحهٔ متکهفه دوای مدمل نهند نظر کنند بصدیدی که از قرحه سیلان کند و نضج یابد پس اگر در روز اول سائل شود التحام قرحه بعید نبود بهر آنکه گاهی سیلان او از دوائی بود که از گوشت رطوبت زیاده بیفشارد و اگر در روز سوم یا چهارم سائل شود قرحهٔ متکهفه ملتحم نگردد **ابن الیاس** و خجندی گویند که اگر در قرحه غور باشد احتیاج بتجفیف قویتر و ذرور بالغ در تجفیف و مراهم ملحمهٔ مدملة افتد مثل ذرور معمول از صبر و مر و کندر و دم الاخوین و مرهم مرتب از مرداسنگ باین طور که بگیرند مرداسنگ ده درم و بار یک بسایند و بران ربع رطل روغن زیتون انداخته بپزند و حرکت دهند تا منحل و غلیظ گردد بعده بران دم الاخوین و قنه و انزروت و کندر و بیخ سوسن آسمانجونی هر واحد دو درم باریک سائیده اندازند و حرکت دهند تا غلیظ گردد و اگر دهان قرحه تنگ باشد مراهم را بفتیله دران داخل کنند و واجب ست که دهان او ملتحم نشود و هنوز غور باقی بود و بران پنبه بروغن آلوده نهند **صفت** مرهم قوی التجفیف نافع قرحهٔ غائر مرداسنگ سوده بزیت و سرکه در هاون بسایند تا سطبر و سفید گردد بعده بران گلنار و مازو و زردچوب و مس سوخته و دم الاخوین و اسرنج و شب یمانی و اقلیمیای فضه مساوی جمله بقدر ربع مرداسنگ انداخته بسایند تا هموار گردد و بر قرحه و جراحت از صبح تا آخر روز لزوم نمایند **سویدی** گوید که کندر اد مال قروح عمیقه کند و طلای زراوند بعسل گوشت در قروح عمیقه برویاند و کذا با بیخ سوسن و کذا ذرور او تنها و کذا عسل و زفت رطب پخته تا آنکه قوام او غلیظ گردد قروح غائره را نفع کند و کذا ذرور دار شیشعان و کذا ذرور ایرسا و کذا اگل او که مجرب ست و کذا گلنار و کذا مصطگی و شرب طبیخ او و کذا ذرور اشمد و کذا اقاقیا و کذا اسفنج سوخته بعسل و کذا اسورنجان و کذا نیل هندی و کذا ایاذ نرگس سوده بعسل سرشته و کذا قیشور سوخته و کذا اتینج و کذا ابهل و کذا برادهٔ آبنوس و کذا توبال مس و کذا گل سرخ و کذا انزروت و کذا اشنه و نطول طبیخ برگ مصطگی و ذرور اقماری شعیر نیز نافع قروح عمیقه ست **ذکاء الله خان** مینویسند که این روغن بلادر زخم قعر دار حتی که زخم آتشی ناسور دفع کند بلادر هفت دانه را در نیم پاو روغن کنجد بسوزند پس دور کرده دو درم سنگ جراحت سائیده آمیخته نگاه دارند و اگر قعر داری بود دران داخل سازند نافع و سریع العمل گردد باید که وقت حاجت با پر مرغ گرفته آهسته بر زخم تقطیر نمایند

علاج قروح دیدانی

گاهی در قروح کرم کوچک سفید که سر آنها سیاه بود پیدا شود و سبب تولد این کرم عفونتی ست که در رطوبت باشد و استعداد او از مزاج برای قبول حیات پس آن کرم بافنای رطوبت بنابر اغتذای خود از ان قرحه را نفع کند و از ان کرم اکال و حکه عارض شود و از قرحه زرداب و خون سیلان نماید و گاهی از نشستن مگس بر قرحه کرم متولد شود **بالجمله** بهر کشتن کرم هر چه در علاج صداع دودی مسطور شد بکار برند و بعد استعمال دوا چند ساعت زخم را چنان ببندند که هوا بکرم نرسد و جرجانی گوید قرحه که تر بود و عفونت پذیرفته و گندیده شده باشد دران کرم افتد بدین سبب علاج او بچیز ها ی خشک کننده باید کرد چون خاتم البحیره بسرکه یا بسکنجبین سوده و اول بشراب یا بعسل بشویند و برگ سرو و جوز آن و خاکستر کدوی خشک و خاکستر پوست خیار و خاکستر شبت و بشم چرک آلود سوخته و بازنگ بابیست چو همه خشک کننده ست و ادویه که کرم را بکشد و تولد آن منع کند طبیخ افسنتین ست و طبیخ قنطوریون و طبیخ فراسیون بدین مطبوخها بشوینه

وافسنتین بسایند و با نمک آمیخته ذرور کنند و اگر این ذرور بشراب تر کنند و طلا سازند صواب بود و آب پودینهٔ نهری و آب برگ کبر با شراب یا با سقمونیا کرم را بکشد و اگر با این آبها زراوند و قنطوریون غلیظ و بیخ درخت جاوشیر بیامیزند سخت موافق بود و شیخ میفرماید که از اشیای نافعه برای کرم قروح عصارهٔ فودنج نهریست و ادویه که در باب کرم گوش گفتیم و بعض متاخرین مینویسند که شستن زخم بطبوخ افتیمون و پاشیدن فراسیون و قنطوریون و نمک کشندهٔ کرم ست و چکانیدن روغن عنب تنها یا زرنیخ دران سوده در کشتن کرم مجربست و این مرهم مفجر اورام و کشندهٔ کرم زخم ست جدوار تنکار چوب بارنذ توتیای سبز مساوی همه را بروغن نیب کم انداخته بسایند تا بقوام مرهم آید و اگر خواهند که قوی تر شود قدری سم الفار اضافه کنند و این مرهم ڈیکامالی زخم آدمی و اسپ زود به سازد و کرم بکشد و مگس بزخم ننشیند گوگل بهنیسه صابون رال ماهین خرد ڈیکامالی موم سفید روغن کنجد هر یک مقداری مناسب بگیرند و مرهم سازند

انبات لحم در قروح

شیخ الرئیس مینویسد واجبست که برویانیدن گوشت نپردازند تا آنکه قرحه پاک شود و غذا بسوی آن جذب نمایند اگر گرم باشد بدان متصل نشود پس گاه پاک شود هر دوای لذاع و جالی بقوت دور دارند قروح هر نوع و هر کجا که باشد و لازم ست که در استعمال ادویهٔ رویانندهٔ لحم رعایت وصایای مذکوره بعد از آنکه از افراط رطوبت یا افزونی خشکی ظاهر شود باید کرد پس آنچه در باب قروح صدیدیه گفتیم بعمل آرند نه از انجهت که تنقیهٔ قروح رطب کند یا خشک شدید التجفاف گردد بلکه از انجهت که گوشتیکه بروید اگر شدید الرطوبت یا اندک خشک باشد و از آنچه خشکی او کم کند سائل کردن او بزیادتی در روغن و موم اوست اگر مرهم باشد و از آنچه در تجفیف او زیاده کند اینست که غلیظ و خاثر گرداند و دهنیت او کم کرده شود و دران ادویه مثل عسل زیاده کنند و انبات لحم دران بمرهم موافق تر و لطی تر باشد و ذرورات مشکل تر و سریع تر بود و گاهی گوشت سخت شود پس صواب آن باشد که ذرور بپاشند و بمراهم بپوشند و شراب خصوصاً قابض دوای جید تمیع ترین است بسبب آنکه غسل و تنقیه و تجفیف و تقویت نماید ادویهٔ رویانندهٔ باب جراحات ذکر کردیم و از خیار آنها اندک درینجا بیان کنیم و آن اولی باین موضع ست او سرمهٔ سوخته است و انزروت و غری السمک و حلزون سوده و توبال شالوقان و ابار سوخته و وج و برنجاسف و لوف و سعد و خصوصاً برای قروح جنده بسیار قویست و قنطوریون و نانخواه نافعست و زاج سوخته عجیب است در تجفیف و ادمال آن

علاج قروح متاکله

فصد کنند و مسهل بارد دهند و بهر تعدیل سکنجبین ساده یا آب انارین نوشانند و زلو گرد قرحه چسپانند و عضو را در آب سرد گذارند یا پارچه تا آب مورد و گلاب تر ساخته بر برف سرد کرده بران نهند و شراب بسرکه ممزوج نفع دارد و این ضماد مفید است عدس مقشر پوست انار ترش تخم گل برگ مورد برگ حماض گل ارمنی کوفته بیخته بسرکه ضماد نمایند و برگ بارتنگ و آرد جو و برگ زیتون باریک سوده بگلاب طلا کردن سودمند ست و اگر به نشود قطع نمایند شیخ و گیلانی مینویسند که قانون کلی در علاج قروح متاکله و خبیثه اینست که تنقیهٔ بدن کنند و یا تنقیهٔ عضو اگر بدن پاک باشد بحجامت و چسپانیدن زلو بران و تبدیل مزاج او باطلیه و اصلاح غذا نمایند و اگر بدن پاک نباشد اولاً بفصد تنقیه کنند بعد از ان تنقیهٔ صفرا بمسهل آن و نوشیدن ماء الفواکه یا آب انارین هر صبح یا ماء الشعیر در سینه صندل بگلاب سوده مع قدری کافور طلا کنند بعد از ان قرحه را بدردی شراب مکرر طلا نمایند بعده بمرهم سفیداب و یا بسنگ بصری و مرداسنگ و کاغذ سوخته و ماميران و خاکستر مس که وقت گداختن آن بالائش می آید و خاکستر توتهٔ مس بسرکه سرشته طلا کنند و غذا حصرمیه و سماقیه و ریباسیه و رمانیه و انبرباریسیه و اجاصیه و عدسیه و کشکیه و حجیه و اسفاناخیه بگوشت بچهٔ ماکیان یا بزغاله یا ماهی کوچک سازند و میباید که اقدام باین همه تدابیر بغیر تاخیر و بدون مدافعت کنند و تنقیهٔ بدن و عضو اولی بوجوب تقدیم از اصلاح غذا و غیره ست و مدافعت دران از انجمله است که در زیادت او افزاید و گاهی فراخی تا کل بقطع عضو محتاج گرداند بهر آنکه فساد قرحه بعضو دیگر و بقلب متعادی نشود و قرحهٔ متاکله را که با آن عفونت نباشد نفع میکند تنطیل با آب سرد و آب مورد و گلاب و آب عصی الراعی و شراب قابض اگر حرارت نباشد و سرکه ممزوج بگلاب یا با آب ساده بسیار اگر حرارت باشد و مانند اینها از آبهای سرد مجففه و اگر آنجا عفونت باشد آب دریای شور و غیر آن که عنقریب در علاج قروح متعفنه گوئیم استعمال کنند بعد از ان بهتر علاج آن استعمال قوابض مجففه مبرده است مثل پوست انار و عدس مقشر و برگ شجر مصطکی و تخم گل و سنو که مصریه و حب الآس و بلوطات

که دران این دو دیگر باشد داشال این را بهندی شب (؟) مانند آن قوی سازند و همچنین تضمید برگ حماض و شاخ او و شراب بیخته یا تضمید گل رومی بسرکه یا سکنجبین سرشته یا لادن خشک سوخته یا بارزد نک مع الیته بحمی یا برگ زیتون تازه

تعلیم

اکثر اطبا قرحهٔ آکله را در مبحث اورام ذکر کرده اند مؤلف را بیان جمیع اقوال ایشان بالاستیفا درینجا انسب بود و شیخ الرئیس نیز درانجا در ذیل علاج غانغرایا نوشته که از ادویهٔ مانعهٔ آکله اینست که نیز زنگار و شب یمانی و عسل مساوی و بدان لطوخ سازند که این منع کند و متعفن را ساقط نماید و عضو قریب او را نگاه دارد و پس اگر از حال ورم و حال فساد در رنگ تجاوز کند و در ترهل و ترطب اندک آغاز نماید و این طریق اخذ او در تعفن است درینصورت لازم بود که بران زراوند مدحرج و مازو مساوی سوده بپاشند تا بدان خشک گردد و همچنین زاج و قلقطار نیز نیکوست خصوصاً بسرکه و طلای برگ جوز و همچنین قثاء الحمار یا عصارهٔ او پس اگر بعض لحم فاسد گردد آنرا قطع کنند یا ساقط نمایند بمثل اقراص اندرون و قوی تر ازان فلنفیون ست و هرگاه طبقه ازان ساقط گردد بروغن گاو تدارک او کنند و بران نهند بعده باقی را ساقط کنند تا آنکه بلحم صحیح برسد و پاشیدن زاج سرخ بر ترهل و تعفن نیکوست و هرگاه عفونت ظاهر شود در قطع درنگ نکنند والا کار بزرگ گردد و هرگاه ورم گرد تعفن عظیم پذیرد برای آن بیست جو آب بیخ سفوده اند و نزد من این خوب نیست بلکه واجبست که استعمال مثل این بر موضع صحیح باشد تا ازان منع کند و داغ نمایند و هرگاه عضویکه متعفن شود قطع کنند باید که گرداگرد او داغ نهند بآتش و این حزم ست و یا با دویهٔ کاویهٔ محرقه و خصوصاً در اعضای سریع القبول برای تعفن بسبب گرمی او و مجاورت فضول جاریه بسوی آن مثل مذاکیر و دبر پس اینقدر درینجا میگوئیم و در کلام ما در قروح متعفنه آنچه اضافه کردن او درین باب واجبست خواهند یافت سویدی مینویسد که برگ علیق خشک که در ابتدای شهر نیسان گرفته باشند چون بر آکله مرات بپاشند در ازالهٔ آن مجرب من ست و ملیلهٔ زرد و پوست انار و مازو و سماق اندرانی مثل غبار سوده ده روز متواتر بر آکله پاشیدن بالخاصیت مجربست و عسل و نمک و پیست جو در کوزه سوخته خاکستر او پاشیدن نیز مجربست وکذا روغن گل و برز البنج سفید و موم زرد مرهم ساخته آکله را مجرب النفع ست و تخم ترنج باریک سوده بگلاب خوشبو سرشته بر آکله نهادن مجرب و ضماد و شرب حی العالم **و طلای** روغن جوز کهنه وکذا گل ارمنی و صندل سرخ وکذا مقل ازرق وکذا آرد باقلا و مثل آن سماق سوده وکذا زاج بسرکه حل کرده وکذا زاج سرخ بقیروطی وکذا توتیای نحاسی با آب حی العالم آمیخته وکذا مصطکی و سعد و اناغالس و بردی سوخته و لاجورد با آب ترشی ترنج و طبیخ دار شیشعان سرشته وکذا شیر انجیر تنها و یا آرد جو آمیخته وکذا شراب کهنه وکذا ترمس تلخ بعسل وکذا اقلقدیس وکذا اقلقند وکذا عدس و پوست انار ترش و زرور دهمه با آب دریای شور پخته وکذا عدس مطبوخ مع پوست او و اکلیل الملک و پوست انار ترش و عسل وکذا آب کرنب بعسل و آب دریای شور پخته وکذا آب کرنب مخلوط بقطران وکذا زفت بشیر سرشته وکذا برگ عناب و عسل پخته تا بقوام آید و ذرور زراوند مدحرج و مازو وکذا شنگرف وکذا برگ ابهل و تخم آن وکذا رجیع انسان خشک تنها و با برگ سداب خشک وکذا برگ گندر وکذا شیح ارمنی یا جبلی وکذا ابسد وکذا زرنیخ زرد وکذا زهرهٔ ملح وکذا اقلقند وکذا انجدان وکذا گل سوسن وکذا آهک آب نادیده و زرنیخ ساییده در انبوبهٔ قصب سبز کرده و بران کتان مبلول پیچیده در آتش ملایم سوخته پس وا برآورده مثل غبار سوده وکذا برگ عناب باریک سوده وکذا تخم ترنج سوخته و غسل آکله بسرکه تیز وکذا بنمک و سرکه و اکل و ضماد دارچینی با انجیر تازه آمیخته و ذرور و ضماد سمام دشتی و شرب و ذرور تخم آن و اقتلاط برگ اشنان سوده در مرهم آکله و تقطیر زهرهٔ بز کوهی بر آکله هر واحد نافع آکله است **جرجانی** گوید که تدبیر ریش متآکل تنقیه بفصد و مسهل صفرا است و هر صبح آب فواکه و شربتهای ترش و قرص کافور دادن و کشکاب و اغذیهٔ مائل بتری و سردی دادن پس دیوچه بران موضع و حوالی آن برافگندن تا مادهٔ بد خارج شود و بسیار باشد که حاجت آید که قرحه را با بن تمام بردارند یا آن عضو را از تن جدا کنند تا تباهی بعضوی دیگر نرسد و عضو را در آب ترنج باید نهاد و باقی ادویهٔ نطول و ضماد همانست که در قول شیخ گذشت **ابو منصور** گوید که آکله قرحه ایست که ابتدا کند و سیاه در تابعی نماید و سببش مادهٔ مفرط الحدة والحرارة ست و علاجش اینست که بآتش داغ دهند و یا تا گوشت صحیح قطع کنند و دور نمایند و یا بران دوای حاد بپاشند و حوالی آن بگل ارمنی و سرکه طلا کنند و اگر سیاه شود و سیاهی او مترهل گردد بران کرنب جوش کرده بروغن گاو سرشته چند مرتبه نهند تا سیاهی ساقط شود و اعادهٔ این دوا کنند تا آنکه لحم متآکل هر دی پاک شود بعده بسرکه و آب بشویند و بعد الجمیع بدوای رویانندهٔ گوشت کنند و آنچه منع حدوث این مرض کند تعاهد اسهال صفرا و استعمال سرکه و کشنیز تر و بادیان و آب عنب الثعلب و مانند آن

از ادویه مبرده و مدره هست و پولس گفته که چون آکله را داغ دهند بنقره ذوسس بدهند ابن الیاس و غیر آن مینویسند که قرحهٔ آکله که آنرا بفارسی خوره
گویند نوعی از سقاقلوس ست و عبارتست از تاکل و تعفن و فساد که در اعضا عارض شود و سببش فساد روح حیوانی یا امتناع او از وصول بسوی اعضا است
یا سبابیکه در سقاقلوس مسطور شد گویند که گاهی آکله حادث شود در فلغمونی بزرگ حجم و بثره و قرحهٔ سیاه یا سبز ردی المادة کثیر السمیت و مبادرت کند بسوی
و اتساع و گاهی باز انصباب خلط اکال سمی الجوهر حاد حادث شود که روح را بسبب سمیت و مضادت جوهر خود باوی فاسد کند و موضع را متعفن گرداند و بشود
و علامت آکله آنست که بعد از قرحه یا بثره سیاه یا خضرت یا تطویس عارض شود و بسرعت فراخ تر گردد و گوشت گرد خود را بخورد چنانکه گفته اند که در عضوی که
افتد از شب تا صبح مقدار فلوس خیار شنبر گوشت آن عضو را بخورد و صعب ترین زخمهاست و زود هلاک کند و علاجش اینست که هرگاه عضو در زوال نضارت
و تغیر رنگ خود آغاز کند و آن در طریق تعفن باشد باید که مبادرت کنند بتضمید او از ادویه که منع عفونت کند مثل گل ارمنی و گل مختوم و گل سرخ و اقاقیا
و فوفل و صندل و هر صبح جلاب از عناب ده عدد و نیلوفر سه درم و شکر سفید ده درم و یا شربت این هر دو و شربت حماض و سکنجبین و امثال آن بنوشانند و غذا
مزورهٔ ماش یا عدس بآب انار ترش یا آب غوره یا السبه که ترش کرده بدهند و تنقل بکاهو و کاسنی و خرفه سازند پس اگر فائده نشود از شرط غائره و چسبانیدن
زلو بران و فصد عروق صغار مقابل آن برای جذب خون ردی چاره نباشد و بر نفس موضع انچه مانع عفونت باشد باید نهاد مثل ضماد آرد کرسنه بسکنجبین ساده
یا آرد باقلا بدان و باید که مسکن صاحب او سرد بود و بستر او مصندل و زیر باد کش مبلول بگلاب اگر فصل گرما باشد و نزدیک و حوالی او صندل و گلاب و کافور
و ریاحین سرد مثل بنفشه و نیلوفر و گل سیب و بهی و کدو و برگ خیار و بید دارند و موضع را که سیاه و سبز شده باشد بروغن گاو و برگ کاسنی و خطمی و عنب الثعلب
باریک سوده یا اندک روغن بنفشه و روغن گل ضماد کنند تا مرض باز ایستد و فراخ نگردد و علامت ایستادن او آنست که سستی و نرم گردد و دران وقت
بروغن گاو و مرهم شنجار باندکی انزروت ضماد کنند تا آنکه سیاهی ساقط شود و گوشت سرخ ظاهر گردد بعد ازان علاج بمنبتات لحم کنند و چون بینند که قرحه
فراخ میشود و نمی ایستد علاجش داغ ست بآتش یا بدوای حاد اگر فساد در غایت نباشد مثل زاج و زنگار و زراوند مدحرج و قلقطار بسرکه و عسل و چون
عفونت ظاهر شود و مندفع نگردد خطر عظیم باشد پس عضوی که متعفن شده بمنشار قطع کنند و بعد ازان گرد آن داغ دهند تا فساد بعضو صحیح مجاور سرایت
نکند خصوصا در اعضای شریفه سریع القبول برای عفونت بسبب حرارت آنها و اگر آکله تا استخوان منتهی گردد از قطع یا خراشیدن او چاره نباشد اگر فساد
در جزو آن باشد **انطاکی** در تذکره گوید که آکله قرحه ایست چون ظاهر شود گوشت حوالی خود را بخورد و استخوان که قریب او باشد آنرا متقشر سازد بسبب تیزی ماده
و گاهی عضو را باطل کند و گاهی حاجت بقطع ما فوق آن داعی گردد بنا بر سلامت باقی بدن و سبب آکله غفلت از تنقیهٔ ابدان در علاج ست و تواتر تخمها
و سردی معده پس فساد غذا کثرت نماید و کثرت تناول مثل خردل و سیر از اشیای تیز و لحم البقر و بزر خصوصا در ابدان یابسه و گاهی از محنت بود که دفعةً حادث
شود و چیزی خورده باشد که فساد او بسرعت نماید یا بسبب لطافت او مثل انار و شیر یا بسبب غلظ او مثل بادنجان یا بسبب سرعت سریان او مثل روغن زرد
پس آنرا حرکت حرارت غیر طبیعی بسوی مادهٔ سمیه کالهٔ زنگاریه اگر مفرط گردد والا آنرا شبیه مستحیل گرداند پس اگر غلبهٔ حرارت غریزی اشتداد نماید آنرا بالقی خارج کند و عقب
آن تپ شبیه بحمای یوم ظاهر شود والا اگر در جمیع بدن احتراق لطیف گردد حکه تولد کند و اگر کثیف شود جذام یا آبلهٔ فارسی افتد و اگر در بعض بدن شود ساعی بود و نمله باشد
یا واقف بود پس اگر آبله کند مثل نقاطات باشد و یا منبسط شود پس مطلق احتراق باشد و یا مستدیر شود پس اگر بر جلد اقتصار کند مثل جاورسیه و ما میل باشد
و یا بغیر تاکل غائر شود پس حمره باشد و یا با تاکل بود پس آکله باشد و علامت این ثقل عضو ست و درد ناخس و احساس مثل خلیدن سوزن و خار و حکه و تغیر
رنگ جلد باقتمیت پس هرگاه بگشاید حرارت شبیه بآتش پیدا کند و در اغلب گشادن او مستدیر باشد و اگر ذی زوایا باشد امید صحت آن بود و گاهی مادهٔ امراض
مذکوره از تناول سموم که سمی مطلق یا سمی قصیر الفعل مثل بیج باشد حادث شود و در اغلب از صفرا یا سودا بود و نادر باشد تولد او از خون و استحالهٔ او از بلغم بسبب
منافات سبب و ماده و وارد نمیشود و بودن او از احتراق بلغم بسبب خلع او صورت بلغمی را دران هنگام و علاج آن اینست که ابتدا بفصد کنند بسبب ردائت کیفیت
خون اندک گاهی مناسب و اخراج خون چندان نمایند که رنگ خون از احتراق متغیر شود اگر قوت احتمال کند و الا مکرر فصد نمایند هر وقت که قوت ثابت شود بعد ازان

منسخ زنگار

اصلاح اغذیه و تنقیه بدن باستعمال خلط غالب کنند و انچه درین باب تجربه کرده‌ایم اینست که سقمونیا نیم درم برای ضعیف القوی و تا دو درم برای قوی قوت و متانت لاجورد
یا حجر ارمنی مغسول نیم مثقال مروارید محلول غاریقون هر واحد ربع درم جمله یکشربت کنند و در هر سه روز یا زیاده بحسب قوت تکرار این کنند و میان دو این نقوع استعمال نمایند
انجیر عناب سپستان هر واحد شش مثقال افتیمون سنای مکی هر دو سوده بروغن بادام سرشته تخم کشوث تخم ریحان هر واحد چهار درم همه را در پارچه سفت بندند و در آب
تر کنند و در روز و شب بدفعات استعمال نمایند بعده پارچه را مالیده تبدیل ادویه کنند و از علاج ناجب درین معجون لوزی بماء الشعیر و قرطم ست و کثرت تناول
ممنوع از چه مثل کتیرا و ترک همه حریف و مالح و حامض و انچه کثیف باشد مثل بادنجان و لحم البقر و کثرت تناول بیضه و شوربای بچه مرغ و کدو و ترپوز و خبازی و ملازمت
راحت و میاه و شم اشیای رطب مثل گل سرخ و بنفشه نه عکس این مثل مشک و پوشیدن کتان و حریر درین نیکوست و مالیدن بدن خصوصاً محل قرحه بروغنهای
رطب مثل روغن گل و بنفشه **و از وضعیات** مجربه برای این اولاً از اختراع ما اینست که صبر و مرداسنگ مساوی بروغن گاو سرشته طلا کنند پس گاه
ماده خشک شود مروارید و صمغ صنوبر هر دو سوده بپاشند تا آنکه گوشت سیاه باقی نماند و اگر باقی ماند درین هر دو شکر اضافه کنند اگر تعفن اندک باشد و الا دیگر قسم
پاشند و از اطلینه نافعه گل ارمنی و مر و صندل سرخ و نیل هندیست همه را بآب حی العالم بسرشند و آرد کرسنه دو جزو زنگار ربع جزو بعسل بسرشند و کذا شب یمانی و مازو
مبرد بسرکه و کذا زاج و سنگ بصری و شنگرف بدان یا بترشی ترنج و چون مازو و عدس و پوست انار در آب دریای شور بپزند تا مثل مرهم گردد نیکو باشد و سحاله طلا
بلاجورد و بعد شستن او بسرکه پاشیدن مجربست خصوصاً نخاکستر شیح و نخیل و سداب و برازخشک و آکله از امراضیست که مخصوص بعضوی نیست و اکثر مؤدی
بموت گردد چون در پشت برآید و وجود او در بلادیکه حرارت ضعیفه آن بر غریزیه مع رطوبات سریع التعفین غالب باشد کثرت نماید مثل اعمال خیوه و افرنجیه
و اطراف هند و کم ست که در زنج یافته شود پس اگر در انجا یابند علاجش عرق داشتن در مثل روغن کنجد و روغن گاو و روغن بان ست و همچنین در بلاد بسیار گرم
نادر افتد مثل دیار با سبب تحلیل حرارت در اغوار دق از عفونات بسبب احتقان آن بسردی مکثف از خارج و گاهی علاج او بنهادن چیزیکه جذب سمیات
بسوی خود کند مثل حمام و نهادن ماکیان در حال شق کردن آن کرده میشود و این علاج ضعیف ست و همه انچه در علاج قروح بیاید در علاج این نیز نیکوست
و اطبا اجماع نموده اند بر آنکه داغ از انجب چیزیست که از علاج او باشد و موضع آن ذکر نکرده اند و انچه سزاوار بود اینست که گرد آکله مثل دائره نهند و این هنگامیست
که در سعی شروع کند تا از ان باز دارد و بدانچه از خشکریشه پیدا کند و استعمال او نشاید مگر وقتیکه سیاهی استخوان اشتداد نماید و احتباس روح حیوانی از ان گردد و گوشت
مرده او بهیچ وجه کثرت پذیرد که ادویه آنرا حل نکند **ایضاً** در زبده مینویسد که آکله شریست که ابتدا بورم و نخس شدید کند زیاده شود و حوالی او سیاه گردد و آبله
کند و بشگافد و گوشت و استخوان را بخورد و فراخ گردد و گاه از سوء علاج قروح و بثرات حادث شود و علاجش اینست که اگر عضو را فاسد کرده باشد آنرا قطع نمایند
و الا بعد مبالغه در تنقیه دوائی نهند که گوشت را بخورد مثل سلاقه چقندر و کرنب بروغن گاو و شکر و مثل زنگار و هر گاه پاک گردد بذرور مانع از سعی علاج کنند مثل گلنار
چوب انگور و مازو و مورد و نیل و سعد و شیح و ترمس و جوز کهنه و پنیر کهنه بزفت و شب یمانی بعسل و آرد باقلا بعسل نافع و مع ذلک بسرکه هر روز بشویند **طبری**
گوید که آکله خبث ست که در جراحت واقع شود از انصباب خلط عفن حریف اکال بکیفیت سم که موضع را متعفن و محترق گرداند و هر عضو که در ان واقع شود
مهلت استفراغ و فصد و سائر معالجات ندهد و آن خلط مرکب از خون فاسد گرم و رطوبت عفنه و صفرای محترقه بسیار حاد بود پس واجبست که ابتدا بحفظ
موضع نمایند بنطول کردن این آب بگیرند شاخ انگور و برگ علیق و مورد تر هر واحد مشت بزرگ و همچنین عصی الراعی و حشیشه مامیثا و پوست انار و جفت بلوط
و همه را در آفتابه بجوشانند تا مهرا گردد پس موضع را بسرکه و شراب عفص بدفعات بشویند بعده این آب بر موضع و بر اعضائیکه قریب او ست نطول کنند و همین
عمل نمایند تا آنکه مرض بایستد بعده فصد کنند و تنقیه بمطبوخ افتیمون نمایند و عطسه آورند و دائم بینی را افشانند بعده بگیرند سرکه کهنه تند و در ان نمک حل کرده
و پنبه کهنه آلوده در موضع خوب بر نمایند و هر وقت که پنبه را بیرون آرند موضع را بسرکه و شراب عفص بشویند و بدان آب دوائیکه مذکور شد نطول نمایند و از بهترین چیزیکه
بدان علاج آکله کنند در هر موضع که باشد این ذرورست بگیرند آهک آب نادیده و زرنیخ سرخ و زرد و اقاقیا و مر و نمک سرخ و شب یمانی و همه را سوده بسرکه کهنه
آمیخته پنبه بدان آلوده در موضع بر نمایند که این جمله گوشت فاسد را که در انجا باشد زائل کند و گوشت را از مرض صاف کند و بنا بر حسن تاثیر این احتیاج

بتطویل نیفتند و هرگاه جراحت محتاج بمرهم گردد این ذرور بر مرهم اندازند و اگرچه بقیهٔ فاسد در جرح باقی ماند و اگر این مریض در مفاصل افتد در نکایت افزاید از فساد عضو و این نباید بود و پس بر طبیب واجبست که بفصد و نطول که مسطور شد بپردازد و مریض را رب ریباس و رب حصرم و رب حماض و همه آنچه تسکین حدت خون نماید و تطفیهٔ صفرا کند مدام بنوشانند و اگر ظاهر شود که در بدن فضول ردی بسیارست و مریض قوی باشد از تنقیهٔ آن غافل نشوند در هر سه روز یکمرتبه کنند و اگر مرض در خبث زائد باشد لازم است که عضو را از موضعیکه بدان عفونت و فساد نرسیده باشد قطع کنند و سبب مولد این اخلاط خوردن ماهی شور بسیار و صحنا و بادنجان خام و پیاز و سیر و مانند آنست

علاج قروح متعفنهٔ ردیه

شیخ میفرماید که اصل علاج این قروح ردیه تنقیهٔ بدنست یا نفس عضو اگر بدن پاک باشد بآنچه اندران تنقیه تنها بود از حجامت و زلو و اطلیهٔ مصلح مزاج بدانچه بارها ذکر کرده ایم و تجوید غذا و لازم نیست که در علاج آن تمهل نمایند چه اگر تاخیر کنند شر آن زیاده گردد و واجبست که ازان اورام حاره باز دارند و ایضاً از آنچه تسکین او نماید بزر البنج بسوی توست و ایضاً امثال این قروح چون در فساد افراط کند بسا است که محتاج باستیصال گرداند بداغ از آتش یا دوای تیز یا بقطع تا آنکه بجرم صحیح معروف بجودت خون او در رنگ او و استخوان صحیح سفید پاک باقی نماند و در دیگر ازان تولد کند تدارک او بروغن گاو کنند باین طور که هر ساعت تازه تازه بران نهند و اگر اگرچه لواصیر و متخرفه نباشد ردی خبیث بود و گاه احتیاج شود بقطع عضو تا از عفونت سالم ماند و نطولات که آنرا نیکوست مثل آب دریای شور ست و آنها مذکور در باب ناصور نیز واجبست که برین قروح و غیر آن چون ادویه استعمال کنند باید که چند روز بگذارند و نگشایند و ادویه که استعمال آنها درین واجب بود مثل آرد کرسنه بانک شد یمانی ست یا گوشت ماهی شور خشک کرده با اندک مغرتان و زراوند و بیخ کرنب و بیخ چقندر و بیخ قثاء الحمار و بزر کتان لبقلقدیس سوده یا حاشا یا مویز یا انجیر یا برگ درخت انجیر یا لطرون یا زیره و آرد کرسنه یا جو بعسل سرشته یا اضمده به پیاز عنصل مطبوخ بعسل و یا کرنب بعسل و یا کدوی خشک سوخته و برگ زیتون تازه **دوای مرکب** بگیرند زراوند و آب برگ بید انجیر یکیک جزو زنگار نیم جزو و ازان لطوخ با آب در قوام عسل سازند و گاهی احتیاج بتقوی کردن این افتد بعصارهٔ قثاء الحمار و سوری و بران خرقهٔ خشک نهند و ایضاً زراوند و مازو و زیت برابر ازان لطوخ بر قرحه و حوالی آن سازند و ایضاً زاک و قلقطار یکیک جزو زنگار نیم جزو و ایضاً زاج سوری دوازده جزو قلقطار ده جزو زاج چهار جزو و ازین لطوخ بسازند باین طور که در سرکهٔ کهنه نیم قوطولی بپزند تا سرکه بسوزد بعده آنرا بمرود بگیرند و بر قرحه لطوخ نمایند و ایضاً بگیرند قلقطار و زاج هر واحد بست جزو قشور آهن شانزده جزو مازوی سوراخ هیجده جزو نمک یکجزو شب یمانی سوخته نیم جزو **مرهم جید** عنزروت و سنجبج و مازو و زنگار و زراوند با اندک علک بیامیزند تا دران لزوجت آید بعد پاک کردن قرحه استعمال نمایند **و ائیکه بغایت مجربست** زاج سرخ بست و چهار جزو آهک زنده شانزده جزو پوست انار شب یمانی هریک چهارده جزو کندر و مازو هر واحد سی و دو جزو موم یکصد و بست جزو زیت کهنه یک قوطولی **دیگر جید** رصاص بگیرد سوخته و مس سوخته و سفیداب ارزیز و کندر و مردار سنگ و مر و اقلیمیا و جاوشیر و مصطکی هریک دو درم پیه گرده راتیانج علک الانباط و روغن مورد و موم هریک سه درم آنچه گداختنی ست در سرکه بمقداریکه بران ادویه سرشته شود بگدازند و باقی ادویه سوده مجموع بدان بسرشند **دوای منجح** که جالینوس و غیر آن جمع کرده بگیرند توبال مس یک اوقیه زنگار محکوک اوقیه موم نیم رطل صمغ الارکس یکنیم اوقیه بر سم مرهم آنرا بسازند که گداختنی را بگدازند و سائیدنی را بسایند و موم زیاده یا کم بقدر حاجت کنند و بهتر دانسته اند که بدان دیقر و عالیس بیامیزند و جالینوس درین کلام طویل کرده و اگر این قروح بر مثل ذکر باشد دران دوای قرطاس محرق و دوای اندرون و کدوی خشک سوخته یا پشم چرک آلود سوخته و یا ضماد برگ سرو یا برگ دلب سوخته استعمال کنند **جرجانی و ایلاقی** مینویسند که طریق معالجات ریشهای متعفن آن باشد که اول بدن را از خلط غالب پاک کنند و مزاج همه تن و مزاج العضو باصلاح باز آورند و اگر حاجت آید بران عضو محجمه نهند و خون بیرون کنند و دیوچه بر افگنند و طلاها و ضمادهای موافق بکار برند و غذا موافق باندازهٔ معتدل فرمایند و اصل علاج ریشهای عفن آنست که چرک ازان پاک کنند چنانکه در علاج قروح وسخه مذکور شده و مدام بآب دریا و مانند آن بشویند بعد ازان علاج رویانیدن گوشت باید کرد تا آنچه از جوهر گوشت ازان موضع کم شده باشد بجای خود باز آید و این با دویه بود که خشکی و جلای آن معتدل بود چون کندر و آرد جو و آرد کرسنه و بیخ سوسن آسمانجونی و زراوند و بیخ نبات جاوشیر و اقلیمیا و توتیا و مانند آن و چون گوشت بروید و سطح الموضع

مستوی شود تدبیر ادمال قرحه باید کرد و اگر سطح آن موضع هموار نگردد و رطوبت از آن همی سائل شود بدانند که دوای مجفف تر و جالی تر باید داد و به یقدر از حاجت
قویتر باید کرد و بعسل مدد کنند و اگر سخت خشک شود و هیچ تری در آن نماند دوا جالی و خشک نباید و قیروطی سازند و در آن روغن زیاده کنند و اگر بسیار باشد که ادویه
قوی الجلا گوشت را بگدازد و زرداب گرداند و سبب زیاده شدن تری قرحه این باشد و نشان این آن بود که غور قرحه زیاده شود و لبهای آن غیر مستوی و صلب
و سرخ و بیده میده شود هرگاه حال این بود قوت جلای دوا کمتر باید کرد و نشان دال تر بر آنکه قوت جلا کمتر میباید آنست که مریض بغیر دوا آسوده تر باشد و هیچ
و شقائق النعمان و پوست صنوبر جوشانیده با قیروطی آمیخته درین حال نافع بود **صفت** دوای اندرون که در قروح متعفنه ذاکیر و غیره بکار آید بگیرند اقاقیا
ده مثقال شب یمانی چهار مثقال قلقدیس دوازده مثقال و در نسخه سرافیون زراوند مدحرج هم داخل ست همه را کوفته بیبیخته بسرشند **صفت** اقراص
فولادا اندروس که همه قروح عفن را نافع باشد بگیرند پوست انار ده مثقال مر و صبر هر یک هشت مثقال شب یمانی پنج مثقال کندر چهار مثقال قلقند سه مثقال
زهره گاو شش مثقال همه را سائیده بشراب شیرین سرشته قرص سازند و اگر قرحه گرم باشد یا فصل تابستان بود مرهمهای سرد بکار برند و بوقت استعمال
ادویه رویانند ادویه سرد چون سیبروج و برگ بنج و ادویه بسیار گرم چون زفت و راتیانج دور دارند مگر آنکه مزاج از اعتدال بسیار بعید باشد **صفت** مرهم رویانند
مرداسنگ یک اوقیه سوده در روغن زیت یک اوقیه بپزند تا حل شود پس دم الاخوین کندر انزروت بارزد زفت هر یک یکدرم سائیده بسرشند تا قوام مرهم گیرد
صفت مرهم دیگر که در تابستان بکار برند مرداسنگ پنج درم بسرکه بسایند چندانکه حل شود پس بروغن گل چکانند و بسایند تا غلیظ شود مثل مرهم پس سفیداب
پنج درم و اندکی کافور در آن سرشته بکار برند و گاهی درین مرهم اندکی صبر و کندر و دم الاخوین و عنزروت می آمیزند **صفت** ذرور رویانند و قروح رطب را نیز
نافع بود بگیرند کندر صبر دم الاخوین عنزروت نوشادر زراوند طویل همه برابر بسایند و ذرور کنند و اگر گوشت قرحه افزودن گیرد اشنان نرم سوده بپاشند و اگر چیزی
قویتر باید اشخار یا زنگار ذرور کنند و مرهم زنگار گوشت فزونی را ببرد و زنگار که از نوشادر بسازند پس تیز بود آنرا دور دارند **سویدی** گوید که ضماد بوفاریقون و کذا
گل مختوم و کذا عصاره حسک و کذا اطراثیث که مجرب منست و کذا افراسیون بعسل که منقی از چرک ست و ذرور سورنجان و کذا زعفران هر واحد نافع قروح عفنه است

علاج قروح عسر الاندمال و قرحه خیرونیه

بدانکه بقول شیخ قروح عسر الاندمال مطلقاً غیر قروح متاکله و غیر قروح متعفنه ست بلکه این عام تر از آن هر دو بود چنانکه عام غیر خاص میباشد و آن هر دو ساعی
باشند و با این گاهی سعی نبود و مدتی بر حال خود متوقف بود و ایضاً این غیر ناصور باشد بر آنکه واجب نیست که متعفنه بود بالجمله متاکله و متعفنه و ناصور از جمله
قروح عسر الاندمال اند بدون عکس و اما قرحه خیرونیه در فساد و در بعد از اندمال بدرجه غایت ست و این منسوب بخیرون طبیب ست که آن در علاج الحال این
مشهور بود و چون اسباب دشواری اندمال قرحه و دیری صحت او بسیار ست لهذا درینجا هر واحد از آن مع علامات و معالجات جدا جدا مسطور میشود **یکی آنکه**
بسبب کثرت خون بود و علامتش ظهور رگها و سائر آثار غلبه خونست و علاجش تنقیه بفصد و مسهل و تقلیل غذاست **دوم آنکه** بسبب قلت خون
در بدن باشد و از ینجهت در اعضای غیر لحمیه و در بدن پیران قرحه بدیر مندمل گردد و علامتش سلامت قرحه و حوالی آن از ورم ست و خشکی و کمی سرخی آن
و لاغری و زردی بدن و چهره و علاجش تکثیر غذای جید مولد خون صالح ست و گرداگرد قرحه آهسته آهسته بدست مالیدن و مدام بآب گرم تنها یا سبوس
گندم در آن جوشانیده تکمید کردن تا آنکه سرخی و انتفاخ در عضو حوالی قرحه پدید آید و زیاده از ین تکمید نباید کرد تا ماده دیگر آنجا کشیده نشود و گاهی بستن خرقه
بآب گرم تر کرده بر قرحه نافع بود بعده مراهم مدمله چون مرهم اسود و غیره نهند **صفت** مرهم اسود موم و روغن زیتون و علک الانباط و زفت برابر باهم گداخته
بکار برند **سوم آنکه** بسبب رداءت و فساد خون باشد و علامتش فساد رنگ بدن و سحنه ست پس اگر موجب فساد خون تغیر مزاج جگر بود رنگ بدن سفید رصاصی
یا زرد بود بحسب برودت و حرارت مزاج جگر و اگر موجب آن تغیر مزاج طحال باشد رنگ بدن مائل بسیاهی بود و داغ نمش بر بدن پدید آید و جرجانی گوید که فساد خون
از دو گونه بود یکی آنکه رطوبت بد با خون آمیخته باشد و در ریش بدان سبب تری افزاید و مترهل شود دوم آنکه خلط تیز سوزاننده و گدازنده با آن آمیخته باشد بالجمله علاجش اول
فصد ست و اخراج خون فاسد بحسب واجب پس مسهل حسب حاجت بعده اصلاح حال مزاج جگر و طحال بدانچه در باب هر یک مذکور شد و استعمال غذا مولد خون نیک مصفی

آن مزاج پس توجه بعلاج قرحه و بقول جرجانی اگر سبب فساد خون بود اول خلط غالب و بد از بدن پاک کنند اما اگر بدی خون از رطوبات بد بود که با خون آمیخته باشد علاج آن
پس از تنقیه علاج قرحه و نسخه هست چنانچه سابق مذکور شد بالجمله ادویهٔ تیز و خشک کننده باید نهاد تا قرحه خشک شود پس روغن گاو و تا گوشت گننده دور شود پس تدبیر
رویانیدن گوشت کنند و گاه باشد که داغ کردن سود دارد و اگر بدی خون از خلطی تیز و سوزاننده و گدازنده بود که بادی آمیخته باشد علاج آن بعد از تنقیه نهادن
مجمه بر حوالی قرحه بود و خون بد بیرون کردن پس تدارک آن بادویهٔ خشک کنند که در ابواب سابق مذکور شده **چهارم** آنکه بسبب ضعف عضو از انواع سوء مزاج بعد
که بر همه بدن یا بر آن عضو غالب شود و شیخ میفرماید که این سبب سوء مزاج هر چند که اتفاق افتد نبود بلکه از سوء مزاج مفرط بعید از اعتدال که بحسب او از حرارت و برودت بود
و آنچه تابع امزجه از تحلیل مفرط یا تکاثف شدید باشد و اول را اکثر تابع حرارت و رطوبت و یا رطوبت بود و ثانی تابع برودت و یبوست و یا یبوست فقط پس واجب است که علاج
هر موجب او بضد و یا آنچه ضد واجب کند باید کرد و بسیار باشد که سبب آن حرارت جذاب شده و مرسل او در آنجا بود و در علاج آن احتیاج بادویهٔ مبردهٔ قابضه افتد
بالجمله اگر غلبهٔ حرارت باشد علامتش سرخی و سوزش قرحه و شدت درد است و علاجش فصد مریض از جانب قرحه و از رگ موافق آنست و خون بحسب تحمل
قوت و بحسب وجع مرض و سن و فصل بیرون آرند و تدبیر مبرد و مسکن مثل آش جو و آب انار و تمر هندی و مانند آن استعمال کنند و غذا روز فصد بچهٔ مرغ دهند بعده مزورات
و بوارد و اگر در آنجا تپ باشد و اگر تپ نباشد بچهٔ مرغ با آب غوره و آب انار منع نبود و انار و سیب میخوش و شفتالو و آلو و توت بخورانند و علاج قرحه بمرهم مبرد مثل
مرهم مرداسنگ معمول بسرکه و زردچوبه و مرهم سفیداب سازند و بر رفاده صندل خشک نهند در حوالی قرحه بچیزی که بدان اورام حاره را طلا میکنند از صندلین و آب کاسنی
و کشنیز و خرفه طلا نمایند و یا هر صبح سکنجبین ساده یا شربت انار ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ ماش بمغز بادام و اسفاناخ یا مزورهٔ تمر هندی یا آلوی کوهی و مغز بادام
و اسفاناخ دهند **و اگر** برودت غالب باشد علامتش کبودی رنگ و عدم آثار حرارت است و علاجش هر صبح آشامیدن مطبوخ اصل السوس و گاوزبان با گلقند شکری
ده درم است و ترک تدبیر باشیای بارد و تغذیه بنخوداب و مغز قرطم و قلیه و شوربا بتوابل حار و تنقل بمویز و انجیر خشک و اندک شراب نوشند و شرب آب سرد کم کنند
و تکمید قرحه با آب نیمگرم مطبوخ بنمک هر روز چند مرتبه نمایند و مرهم باسلیقون و این مرهم اسود استعمال کنند **صفت آن** بگیرند نیم رطل زیت و مرداسنگ یک
اوقیه سوده آمیخته بجوشانند و حرکت دهند تا آنکه سیاه شود بران بکنند و دم الاخوین و عنزروت هر واحد دو درم انداخته حل کنند تا هموار گردد و در ظرفی برداشته وقت
حاجت استعمال کنند **و اگر** کثرت رطوبت باشد علامتش کثرت زرداب و ریم و چرک و سستی گوشت قرحه است و علاجش هر صبح نوشیدن مطبوخ بادیان
و اصل السوس و بادرنجبویه با گلقند عسلی ده درم است و غذا مزورهٔ نخود و مغز قرطم و دیگر اغذیهٔ ناشفه چون تیهوی مشوی و مطنجن بعده تنقیه مطبوخ هلیله مقوی
تبرید و منع از شرب آب بسیار و استعمال مراهم قوی التجفیف مثل مرهم معمول از گلنار و مازو و زردچوبه و مس سوخته و اسرنج و شب و اقلیمیا و مانند آن که در علاج قروح
صدیدیه و قروح وسخه مسطور شد و یک نسخه مرهم قوی التجفیف در علاج قروح غائره در قول ابن الیاس گذشت آنرا از صبح تا شام لازم گیرند و بعد شام مرهم را جدا کرده پنبه
کهنه بندند و صبح باز اعادهٔ مرهم تا شام کنند پس اگر تجفیف حسب مراد حاصل نشود این مرهم استعمال کنند کندر آرد جو بیخ سوسن آسمانجونی زراوند اقلیمیای فضه
توتیای کرمانی مساوی باریک سوده بعسل کف گرفته بسرشند و در جرح پرچرک و صدید استعمال نمایند و اگر ازین هم مقصد حاصل نشود مرهم زنگار بمقدار معتدل بکار برند
و اکثار از نکنند و نه لبث او را بر این طول دهند تا قرحه را نخورد بلکه یک روز آن مرهم و دیگر روز پنبه کهنه بعمل آرند و بعد نشف قرحه و تنقیهٔ او از چرک نقل بمرهم باسلیقون کنند
پس اگر گوشت قرحه متعفن و فاسد گردد باید که دوای حاد استعمال کنند که آن خشک کند و بعد بهم رسیدن خشکریشه از آن روغن گاو و پنبه بران نهند تا خشکریشه
بیفتد و اگر ازین هم تجفیف بقدر احتیاج بهم نرسد داغ نهند تا گوشت ردی بسوزد و بلحم صحیح سرخ برسد پس علاج بروغن گاو کنند تا خشکریشه ساقط گردد بعده
علاج بادویهٔ رویانندهٔ گوشت کنند **و اگر** غلبهٔ یبوست باشد علامتش نحافت بدن و خشکی قرحه است و علاجش تکمید قرحه با آب نیمگرم و روغن بنفشه و مانند آن
روغن گاو صبح و شام است و یا آب مطبوخ خطمی و بنفشه و روغن بادام و روغن بنفشه و هر صبح نوشیدن اشربهٔ مرطبه مثل شربت بنفشه و نیلوفر و شربت خشخاش
هر کدام که باشد ده درم و تناول اغذیهٔ مرطبه مثل مسکه بشکر و یا ماش بمغز بادام و اسفاناخ و روغن بادام یا حریره‌های چرب مثل حریرهٔ معمول بروغن بادام و شکر
و یا زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت و شوربا های چرب و در مقدار غذا بحسب تحمل او بیفزایند و علاج قرحه بمرهم قلیل التجفیف کنند مثل دوای معمول بآرد جو و آرد کرسنه و باقلا

و عدس بکوبی مرغ و ابنه و نخیره و شیخ میفرماید که اگر بسبب او جفاف مفرط باشد و هنوز ناصور نشده باشد علاج بترطیب معتدل کنند و اندر پرچیده درین باب تغرق آن باید
آب گرم ست تا آنکه عضو غرق شود و سرخ و منتفخ گردد بعده موقوف سازند و ازین قدر تجاوز نکنند که بدان جذب ماده بسیار گردد و آفت عظیم بعضو رسد و بعد ازین دوا را
کمتر در تجفیف کنند و گاهی نهادن خرقه مبلول بآب نیمگرم سود دهد و گاهی احتیاج بخاریدن قرحه و برآمدن خون آن و دلک عضو آن و استعمال مراهم جاذبه زفتیه افتد
پنجم آنکه بسبب بودن گوشت بد یا سخت بر لب قرحه یا داخل آن باشد پس اگر گوشت سخت قریب دهان قرحه بود بنظر درآید و اگر در غور قرحه باشد بانداختن میل در
قرحه و احساس چیزی سخت اندرون قرحه دریافت گردد و علاجش قطع آن لحم ست اگر ظاهر باشد یا آهن بخراشند یا قطع نمایند و اگر در باطن بود بادویه حاده کاله
مثل فلد فیون و دیگ برد یک فانی سازند بعد ازان علاج بروغن گاو کنند تا آنکه خشکریشه ساقط شود بعده مرهم رویاننده گوشت بنهند و شیخ مینویسد که اگر سبب او
ردائت حال لحم محیط قرحه باشد معالجه آن از شرط و اخراج خون که معلوم شده باید کرد و پس تدارک بمجففات نمایند ششم آنکه بسبب بودن استخوان فاسد ردی
در قعر قرحه باشد علامتش گاهی صلاح قرحه ظاهر ست و بعد چندی باز عود کردن آن و سیلان ریم و زردآب بد بو ازان و بعد ادخال میل در قرحه رسیدن او
تا باستخوان و استماع آواز قرعه میل بر استخوان اگر غشای محیط استخوان فاسد شده باشد و علاجش شگافتن آن موضع و کشادن استخوان ست و گذاشتن ادویه حاده
بران و بعده بهر ازاله گوشت گنده نهادن روغن گاو نیمگرم بران و بعد زوال آن و ظهور استخوان تراشیدن یا قطع استخوان بعد ازان جهت رویانیدن گوشت پاشیدن
مرو صبر و انزروت و مانند آن هفتم آنکه بسبب عفونت و ردائت و خبث نفس قرحه بود علامتش سیاهی قرحه ست و اتساع آن و سرعت سرایت فساد و عفونت او
باعضای مجاوره و علاجش تنقیه بدن ست بحسب خلط فاسد مثلا اگر در قرحه سوزش و حرارت بود و حوالی او زرد و رطوبت زرد ازان سائل باشد مسهل صفرا دهند و اگر
حوالی قرحه سیاه و سخت باشد و حرارت شدید نبود مسهل سودا و اگر مائل بسفیدی بود و ریم سفید سائل باشد مسهل بلغم و اگر با درد و سرخی بود فصد باید کرد و فصد در همه
حال سود دارد و در جمله بتعدیل مزاج کوشند بدانچه مناسب خلط ردی باشد و ضماد مناسب نمایند و بعد سقوط گوشت مترهل مرهم زنگار و مسکه استعمال نمایند پس هرگاه گوشت
سرخ ظاهر گردد مرهم منبت لحم نهند و هرچه در علاج قروح متعفنه مسطور شد حسب حاجت بکار برند و شیخ الرئیس میفرماید که چون قروح عفن شود و کهنه گردد تدبیر صواب انبت
که ازان خون بقدر لائق آن بجهت سائل کنند و مجوسی گوید که هرگاه قرحه سیاه شود آن عفن و خبیث گردد باید که مبادرت بفصد رگ موافق عضو کنند اگر قوت و فصل و سن
و غیره مساعدت کند و مریض را ماء الفواکه یا آب لبلاب بفلوس خیار شنبر بنوشانند و تدبیر سرد مطفی از اغذیه و غیر آن کنند و مسکن سرد باشد لاسیما اگر فصل گرما بود و صندل
و گلاب و کافور و ریاحین بارده نزدیک دارند و غذا بزورات معمول بکدو و قطف و ماش و عدس بآب انار و آب غوره یا سرکه دهند و کاهو و کاسنی و خرفه خورانند و اگر
قوت ضعیف باشد بچه مرغ دهند و موضع سیاه را بروغن گاو و برگ کاسنی و برگ خطمی و عنب الثعلب باریک ساییده باندک روغن بنفشه یا روغن گل ضماد کنند تا مرض
بایستد و سرخی و نرم گردد لازم روغن گاو و مرهم شنجار باندک انزروت باریک سوده باید کرد تا آنکه سیاهی ساقط شود و تا گوشت سرخ برسد بعده معالجه بدوای منبت
لحم کنند هشتم آنکه بسبب وقوع قرحه در گوشت نرم بود همچون ابدان صاحبان استسقا و علاجش استعمال ادویه اکاله و مسکه بر قرحه ست و بعد زوال گوشت مترهل
ظهور گوشت صحیح بمدملات علاج کنند نهم آنکه بسبب رگ بزرگ بالاتر از عضو متقرح بود و پیوسته تر داشتن او قرحه را با نصباب خون یا ماده دیگر از عضوی باین
موضع و علاجش فصد و تنقیه سودا بمطبوخ افتیمون و تعدیل غذاست و بعد تنقیه فصد رگ مذکور یا قطع آن و سائل کردن خون ازان بعده معالجه جراحت آن
پس علاج قرحه دهم آنکه بسبب عدم موافقت مزاج ادویه و مراهم مستعمله بمزاج قرحه بود پس اگر افراط در گرمی کرده باشند علامتش زیادتی حمرت و التهاب و ورم
باستعمال ادویه و علاجش ترک آن ادویه و استعمال مرهم سرد ست و اگر افراط در سردی شده باشد علامتش میلان قرحه بکبودی و سیاهی و سختی ست و علاجش
استعمال مراهم گرم مثل مرهم اسود ست و اگر از قصور در جلای واجب باشد علامتش کثرت چرک در قرحه و نرمی گوشت آنست و علاجش نهادن ادویه قوی الجلا چون
مرهم زنگار ست و اگر از قصور در تجفیف قرحه بود علامتش بودن قرحه رطب مترهل و کثیر الصدید ست و علاجش استعمال مراهم مدمله قوی القبض ست که از گلنار و مانند
و امثال آن ساخته باشند و اگر از استعمال ادویه گدازنده گوشت و جلد بلیغ و حدت او باشد علامتش خروج چیزی رقیق و سرخ از قرحه ست با درد و سوزش
و ورم و سیر رد و ز فراخ تر شدن قرحه و علاجش نهادن مراهم نرم ست که دران تهییج حدت و سوزش نباشد یازدهم آنکه بسبب امتلای بدن باشد علامتش

کثرت رطوبت در قرحه و سیلان اوست و این نوع را قرحه وضر گویند و علاجش اول تنقیهٔ بدن بمطبوخ هلیله است و تلطیف غذا و بعد از تنقیهٔ تام معالجهٔ قرحه
بادویهٔ قوی التجفیف نمایند و هرچه در علاج قروح وسخه مذکور شد بعمل آیند **دوازدهم آنکه** بسبب ورم عضوی فوق قرحه بود و مادهٔ آن بدین قرحه بالاید چنانچه اگر در جگر
و سپرز آماسی بود و بر ساق قرحه باشد آن قرحه مندمل نشود تا اول آماس جگر یا سپرز که بسبب عسر الاندمال قرحه است زائل نشود پس اول علاج آن ورم باید کرد پس
علاج قرحه **سیزدهم آنکه** بسبب ناصور شدن باشد و علاجش بعلاج ناصور کنند چنانچه عنقریب بیاید **ذکر بعض ادویه** که بقروح عسر الاندمال نافع ست شیخ الرئیس
مینویسد که ادویهٔ مفیده برای قروح عسر الاندمال در غالب احوال مثل توبال مس ست و زنگار سوخته و غیر سوخته و توبال شابورقان و توبال سائر حدید و لزاق ذهب
ازین قیروطیات بسازند و قلقطار و زاج و مانند آن مع اشیای مانع تجلب مواد بسوی عضو اگر آنجا تجلب باشد مثل شب و مازو و آزاد دیگر که بدان معالجهٔ عسر الاندمال
کرده میشود اینست که بگیرند اقلیمیا ذهبی الذهب و شب هر یک هشت جزو زنگار پوست انار یکیک جزو صمغ سرو چهار جزو موم و روغن بقدر حاجت **ایضاً**
بگیرند موم ده جزو صمغ صنوبر نه جزو اقلیمیا سه جزو قلقطار شش جزو روغن مورد بقدر کفایت **ایضاً** قلقطار و اقلیمیا را در آب دریای شور یا آب غوره یا آب مطبوخ
اشخار و آهک باندک طبخ بآفتاب در تابستان خوب تربیت نمایند بعد ازان صاف کنند بغیر آنکه آب دریا یا آب اشخار بران مثل نمک منعقد گردد **ایضاً** مس سوخته
دراتیانج و نمک اندرانی هر واحد دو اوقیه موم و روغن آس مقدار کفایت و ادویهٔ ناصوریه ازین انفع کند چون خشک کنند و بسایند و ازانجمله آرد کرسنه و ایسیا و زراوند
سوخته و مس خاک کند رست باختلاف استحقاق هر بدن از ترکیب **دوای جید** بگیرند برادهٔ مس برادهٔ آهن و آب شب یا سرکه بسرشند و بطین سرخ گل حکمت
کرده در تنور بسوزند بعده برآورده بسایند و بطریق ذرور استعمال کنند یا ازان و از مرداسنگ مرهم بسازند **صفت** مرهم ذهبی جید بگیرند مرداسنگ ذهبی یکمن موم و
مازریون هر یک سی و شش مثقال زنگار هیجده مثقال برادهٔ طلا سوده بحکمت ازابجه مرداسنگ چهل مثقال روغن کهنه سه رطل اولا بران مرداسنگ و طلا و زنگار
اندازند بعده سائر ادویه **ایضاً** بگیرند خزف تنور و خاکستر ودع و از زیر سوخته شسته ازان مرهم بروغن مورد بسازند و باید که این روغن را بمرداسنگ قوام نمایند با
طریق که بگیرند مرداسنگ مثلا بقدر یک اوقیه و سرکه بسیار تند سه چند آن و زیت یا روغن مورد یا هر روغنیکه باشد دو اوقیه و بر آتش ملایم نهاده آهسته حرکت دهند
تا آنکه مرداسنگ حل شود و غلیظ گردد و سوخته نشود **ایضاً** برای خیرونیه قشور مس زنگار آهک مغسول بلا استقصا ذرور سازند و یا شب یمانی سوده ذرور کنند و یا
زنگار چهار جزو نطرون دو جزو سوده بپاشند و یا اول قرحه را بعسل مطبوخ کنند بعده بران برادهٔ آهن بپاشند بگیرند قشور مس سه جزو شب دو جزو قیروطی ده جزو در آفتاب بگدازند و استعمال کنند
و یا اسفیداب هشت اوقیه و شب دو اوقیه قشور نحاس نمک اندرانی کندر زنگار پوست انار هر واحد دو اوقیه آهک یک اوقیه موم یک رطل روغن مورد یکنیم رطل اولا ادویهٔ خشک را بسرکه بسایند
بروغن موم آمیزند و وقت حاجت استعمال کنند و اگر خواهند که روغن افزایند وقت استعمال و از یاده کنند مقدار کفایت **ایضاً** مرداسنگ یک رطل زیت دو رطل بندق و بندق مازو
بی سوراخ یکیک اوقیه اشق لاجورد دقاق کندر هر یک دو اوقیه ازین مطبوخ بر آتش بسازند و از بیخ قصب رطب حرکت دهند و استعمال کنند **بولس** گفته که سزاوار است
که در علاج خیرونیه تفقد حال جمیع بدن کنند و نظر کنند که آیا از بدن بسوی قرحه رطوبات ردیه بسبب سوء مزاج بدن سیلان میکند یا نه پس اگر باشد باید که تنقیهٔ بدن
از کیموس ردی بادویهٔ مخرج آن کنند و اگر قریب جراحت خراج مسمی فوسوس باشد و ازان رطوبت بسوی جراحت سیلان نماید باید که اولاً معالجهٔ آن خراج کنند و تنقیه
بفصد رگ و اخراج خون بسیار نمایند بعد ازان ادویهٔ نافع جرح استعمال کنند دوا همانست که در قول شیخ گذشت **صفت** دوای منقول از ارجیجانس که در جراحات
مسمی خیرونیه و آنکه بر ساقین و دستها باشد و در خنازیر و آنچه در بیخ گوش باشد نافع بود بگیرند پیه بقر سه رطل علک البطم پنج اوقیه دقاق کندر هفت اوقیه طین مسمی
سرویس که آنرا کاذران استعمال میکنند پنج اوقیه پیه را گداخته بادویهٔ خشک مخلوط کرده استعمال کنند **دیگر** از ارجیجانس بگیرند موم و دقاق کندر و قشور مس و مرداسنگ
هر واحد چهار اوقیه زیت الانفاق یک رطل ادویهٔ خشک را در سرکه بسایند تا مثل عسل گردد بعد ازان بموم و زیت گداخته آمیزند و بر خرقه مطبوخ کرده استعمال نمایند
دیگر برای جراحات ردیه که زنان و کسانی را که جلد ایشان نرم و رطب باشد عارض شود بگیرند موم هشت درم شیح نوره علک البطم از هر سوخته شسته
هر واحد چهار درم بروغن گل یا بروغن آس آمیخته بر پارچه طلا کرده استعمال نمایند

علاج قروح ساعیه یعنی ریشهائیکه وسیع شوند

بقول شیخ قروح متاکله و قروح متعفنه هر دو قروح ساعیه اند و علاج هر دو مذکور شد و طبری گوید که اطبا در امر قروح ساعیه غلطی میکنند ازین طریق که جالینوس نزد ذکر
اورام حمره و نمله را ذکر کرده و بیان نموده که نمله چون از صفرا و خون بود در بدن ساعی گردد و اریباسوس گفته که قروح ساعیه نمله خبیثة الجوهر ست و جالینوس در قروح ساعیه
کلامی کرده که ازو استنباط کرده میشود که نمله را انتشار در بدن و اتساع او شبیه بانتشار قروح ساعیه ست غیر آنکه میان هر دو فرق ست باین طریق که قروح ساعیه قروح
املس بزرگ ست که دائم ترشح کند و ساعی گردد و نمله بثور کوچک شبیه بشکل جاورس ست و فرق دیگر اینست که نمله با درد شدید بود و قروح ساعیه قروح منبسط املس بود
که ترشح و عرق و سعی کند و سبب فاعل این رطوبتی ست که عفن شود و حدت پذیرد و نموست گیرد و هرگاه بموضعی از جلد برسد بیشتر از آنچه واجب بود ترطیب آن کند
پس آنرا متعفن سازد باین طریق و امر نمله چنین نیست بهر آنکه او سعی باحراق کند نه بتعفین و سبب فاعل آن صفرای مخالط با خون بود و بساست که ریم این قرحه بموضع
صحیح از بدن رسد پس بثور آرد و قرحه مثل قرحه اولی پیدا کند پس این قرحه در عضوی ظاهر شود تا آنکه همه عضو را فرا گیرد و در اندک مدت منتشر گردد و نمله چنین نیست
و سمرقندی گوید که قروح ساعیه قروح املس ست که مجتمع نبود و خشکریشه بزرگ نیارد و ازان رطوبت صدیدیه حاده دائم ترشح کند و این رطوبت بسوزاند و متعفن
گرداند چون بجلد صحیح رسد و با آن تپ لازم بود بسبب عفونت و این قروح عسر الاندمال ست و گیلانی مینویسد که از علامات مختصه قروح ساعیه اینست که دائم مترشح
باشد و مرهم بران زمانی معتدبه نماند و لهذا احتیاج بتجدید مرهم بران هر روز چند مرتبه افتد و ایضاً اکثر جراحات عصب و غشا همچنین باشد بالجمله در قرحه ساعیه فصد باسلیق
از جانب قرحه گیرند و لعاب بهدانه و اسپغول شیره مغز تخم کدوی شیرین شیره تخم خیارین در عرق شاهتره برآورده شربت نیلوفر خاکشی داخل کرده بدهند و یا عناب
هفت عدد تخم کاسنی هفت ماشه شکر سفید دو توله بدهند و دیگر اشربه ترش قابض بنوشانند و غذا مزوره ماش بمغز بادام یا مزورات حامضه بخورانند و بعد ظهور نضج در
قاروره بمطبوخ هلیله و تربد یا بحب بنفشه تنقیه بدن کنند و گیرو رسوت صندل کافور بآب گشنیز سبز ضماد کنند یا گل ارمنی حضض مکی صندل سفید صندل سرخ
کافور مساوی بآب عنب الثعلب تازه ضماد کنند و در آخر مرهم سفیداب بر قرحه نهند و یا بر موضع دردی شراب بمرات کثیر طلا کنند بعد ازان بخاک مس که وقت گداختن
بران ظاهر میشود و مرداسنگ و کاغذ سوخته و اقلیمیای فضه و ماميران مساوی کوفته بیخته پس که سرشته طلا نمایند و پارچه کمل کهنه سوخته برگ برگد سوخته هر دو خاکستر
برابر در روغن تلخ آمیخته چکانیدن و طلا کردن برای قروح ساعیه از مجربات اطبای هندست و بقول سویدی ضماد کنند روز در رسعد و کذا اهل و کذا ضماد کرسنه
بعسل و کذا پوست طلع و کذا حی العالم کبیر و کذا برگ شجر مصطکی و شاخ نرم آن خوب پخته و کذا خسته خرمای سوخته در شراب سرد کرده و کذا اسکر العشر و کذا الاجر بسکر
هر واحد قروح خبیثه را از سعی باز دارد و طبری گوید که علاج این قرحه فصد هفت اندام ست و تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون و پرهیز مریض و اقتصار بر شوربا و زیرباج مزوره
و لزوم حمام در هر سه روز یکمرتبه و صبر دران تا آنکه همه بدن او عرق کند و طلای این قرحه آنست که مشمش مع مغز او بسوزند و باریک سائیده برابر آن مرداسنگ چهارم
حصه آن خاک سیماب و اندکی اسپیار شل رائحه ماميران چینی پس که حل کرده طلا کنند و این قرحه طلا را کم قبول کند بهر آنکه مدام ترشح کند و لازم ست که اول پس که بدفعات
بشویند پس بتوتیای کرمانی طلا کنند بعده بدوای مذکور و از آنچه بدان طلای این قرحه کنند دردی شراب ست بدان چند روز متواتر طلا کنند بعده بگیرند توتیا یکجزو مرداسنگ
یکجزو کاغذ مصری سوخته دو جزو اقلیمیای فضه یکجزو خاک بوته که دران مس گدازند یکجزو و آنچه بر مس بعد گداختن شبیه بخاکستر بایستد و آنرا شیشه گران استعمال میکنند
یکجزو و همه را باریک سائیده بر قرحه طلا کنند و اهل بصره درین قرحه ملح کثیف کهنه استعمال میکنند و بهترین چیزیکه علاج او النسان ازان کند نشستن در چشمه کبریتی و شبی
و نطرونی ست اگر مانعی ازان نباشد و گاهی معالجه این قرحه بعد تنقیه و فصد و بعد یقین این امر که در بدن او فضول نیست بچسپانیدن زلو بران کنند و زلو را درین تا نیک
دیدم **ایضاً** در مقامی دیگر گوید که قرحه معروف بساعیه آنست که بثره در موضع سر ظاهر شود و هر موضع را که صدید او برسد بثره و قرحه کند پس اگر از ریم او بر چهره و پیشانی
افتد قرحه کند و سبب او آنست که از خلط فاسد لذاع اکال پیدا شود پس هرگاه بموضع سر رسد آنرا بسوزاند چنانچه سرکه این عمل کند چون بر زمین افتد و این مرض شبیه
بنمله است بهر آنکه خلط لذاع اکال از صفرا و خون حاد میباشد و اکثر این کسی را پیدا شود که کثرت شیرینی و جوز و بقول حریفه و ماهی شور کهنه نماید و علاجش تنقیه بسبب
امکان از فصد و مسهل ست و طلای موضع باین دوا و یا این دوا در یکدفعه یا دو دفعه زائل شود بگیرند خسته مشمش و با مغز او بسوزند و زرد چوب و مرداسنگ
و گل حنا و حنای سوخته و بیخ کبر و همه را سائیده بروغن حاند کمیعه سائله بیامیزند و بثره را بخارند تا ازان خون سائل شود پس بران طلا کنند و چند روز بدارند

ودیدم این قرحه را که چون بدان طلا کردم و گذاشتم دوا بران خشک شد و خشکریشه گشت و بعد قلع آن ظاهر شد که گویا آنرا آتش سوخته است بعده بران معی بعد زمانی روئید این قرحه نزد من دو نوع ست یکی آنکه ذکر او کردیم و نوع دیگر آنکه از سرهای آن خشکریشه منقلع شود پس در بیخهای آن قرحه املس ظاهر شود که آب زرد از ان ترشح کند و این نوع بسیار ردی بطی الزوال ست زیرا که دوا را قبول نمیکند و هر قدر که طلا نمایند از نفس خود ترشح دور کند و علاج او شرط بلیغ و نهادن محجمه بران بسبب که دو نوشادر ست و اگر فائده نشود بران زلو اندازند بعد تقدیم تنقیه و لزوم پرهیز و اقتصار در غذا بر اشیای ناشفه مثل تیهو و کباب و قلیه محرقه پس اگر کفایت نکند بدیگ برویک یا با تش داغ نهند

علاج قروح خبیثه

قانون علاج این بقول شیخ در علاج قروح متاکله مسطور شد و در اینجا بعض ادویه نافع آن مع ادویه مفید اکوته که آن بقول اهل هند نوعی از قروح خبیثه است که بر ترتیب پیدا افتد و بدشواری علاج پذیرد مرقوم میشود چنانچه ضماد حی العالم کبیر و زراوند آب آن در قرحه برای قروح خبیثه حاره مجرب سوید است وکذا ذرور حجر النار برای ادمال قروح خبیثه عسر الاندمال مجرب است **وضماد** بارتنگ وکذا عصاره لحیة التیس وکذا عصاره عصی الراعی وکذا زفت رطب و دقاق کندر وکذا بعسل مقوم اسفیداج ترکرده وکذا زرده بیضه وکذا گل ارمنی بعسل وکذا شیلم با آب ترب وکذا انجیر خام بسرکه و عسل پخته وکذا وسمه وکذا پوست ترب بعسل وکذا موم واشق و زفت وکذا ترمس تلخ وکذا زهره نر گاو بعسل وکذا استخوان پوسیده موجود در دیوار باریک سوده بگلاب سرشته وکذا آب چقندر وکذا سماق و آب بارتنگ وکذا آب توت سیاه در ظرف مسی یا قلعی بآفتاب داشته تا غلیظ گردد وکذا توتیای کرمانی وکذا انزروت بعسل وکذا برگ اجاص وکذا صمغ آن وکذا ثمر زیتون سیاه سوده با بیکه در آن خولان هندی حل کرده باشند سرشته وکذا بیخ سوسن سفید وکذا اقلیمیای ذهبی وکذا آب برگ انجیر وکذا زهره کلنگ **و ذرور** لسان الحمل وکذا افروز وکذا ابرسیا وکذا تنکار وکذا آرد نخود سرخ وکذا خبث الفضه وکذا ابهل وکذا پوست بیخ کبر یا برگ او وکذا اسورنجان وکذا سرطان بحری سوخته وکذا مرمکی وکذا اصل السوس وکذا پوست درخت عناب و سفیداب مساوی وکذا اشخار وکذا قیشور سوخته وکذا اشادنج وکذا اسخرت وکذا سنباذج سوخته وکذا زعفران مرده دقاق کندر وکذا زهرة النحاس وکذا گل سرخ وکذا خاکستر صدف فرفیر وکذا برگ نیلوفر اصفر خشک کرده وکذا سرطان سوخته هر واحد نافع قروح خبیثه است **دیگر** حکیم علی در مجربات خود می‌نویسد که قروح خبیثه را بزبان سگ لیسانیدن بغایت نافع است چند روز و بعد از ان از زبان سگ مرهم ساخته بمالند که مجرب است و موی یال خر و موی سر زنان بسوزانند و بر قروح خبیثه بپاشند و بعد از ان منقیات چرک از مراهم وغیره مالیدن نافع است و ریوند چینی را در تنقیه اوساخ و اندمال دخلی عظیم است **دیگر** برای قروح خبیثه عدس سوخته بشیر میش آمیخته طلا سازند **دیگر** آکوته و چاجن را سوده در بد سند و باریک ساخته در لیمون پر کنند و شب بدارند و صباح بمالند بعد از آنکه درشتی اکوته را بپاچیک و رشتی خراشیده باشند جوهٔ گندم گرما گرم مالیدن نیز نافع است وکذا مالیدن دو سه عدد کهتمل بر محل آکوته سه چهار کرت برای آکوته مجرب نوشته **دیگر** برای آکوته پشک بز سوخته خاکستر آن بروغن سرشف طلا کرده باشند **حب آکوته** مرداسنگ پوست هلیله زرد کمیله آهک آب نارسیده کات سفید هر یک یکتوله نیله تهوته نیم توله با آب حبها سازند وقت حاجت بروغن زرد سائیده طلا نمایند **دوائیکه** برای آکوته مجرب است بهلانوه در روغن کنجد بسوزند و بچوب بمالند و قدری نیله تهوته بریان کرده و خاکستر استخوان سر مرده باریک ساخته در ان آمیخته طلا نمایند **ایضاً** که سایر قروح خبیثه را چون آکوته وجز آن سود دارد در روغن کنجد یک آثار لوده سفید پهٹکری هر یک دو دام نیله تهوته نیم دام برگ نیم پاؤسیر جمله ادویه را کوفته قرص ساخته در روغن بسوزند و صاف کرده بدارند و وقت حاجت پنبهٔ کهنه بدان آلوده بر نهند **ایضاً** که برای آکوته مجرب است سپیاری چهالیه چهار عدد استخوان سر آدمی یک قطعه سه چهار انگشت هر سه را در سرگین خر جدا جدا بسوزند و باریک ساخته در نیم پاؤ روغن گاو خالص بیامیزند و نیله تهوته یکماشه کته سفید نیم دام سوده داخل کنند و بر آکوته بمالند اگر از هیچ دوا به نشود از ین بر ود **ایضاً** برای آکوته کیله سوخته هفت نیم درم پهٹکری سه نیم درم با روغن گاو مرهم سازند **ایضاً** که آکوته صعب را نافع است سپیاری سوخته زرد چوب سوخته بابچی سوخته هر یک یکدام رال خاکستر پاپڑیا سهاگه بریان ایلوه پهٹکری بریان هر یک نیم دام مال سوخته سه دام فلفل گرد سوخته ربع دام یعنی سه نیم ماشه جمله باریک ساخته در روغن سرشف آمیزند پس بیارند برگ ڈہاک و گرم کرده از طرف پشت بر آکوته بندند صبح و بعد هشت پاس بکشایند و باز برگ ڈہاک بندند و بعد سه روز زر روغن ندکو استعمال نمایند مجرب است **ذرور** تالیف والد علویخان که بجفف جمیع قروح

خبیثه غیر رطبه است و مجرب سفیداب ارزیز مغسول شنگرف شسته اسرنج شسته روسختج شسته دم الاخوین مرداسنگ توتیای کرمانی گلنار فارسی توبست کدوی سوخته گل قیمولیا گل شاموس حضض هندی توتیای هندی بریان قنبیل گل مغره همه برابر کوفته بیخته اول مرتبه موضع را بشراب کهنه برگ حنا دجعده در آن جوشانیده باشند شسته پس ذرور بپاشند روغن اعجاز که قروح خبیثه و ناصور کهنه وسعفه و قوبا را عجیب الاثر است روغن سرشف یکنیم پاو برگ نوتیه نیم سیر تخم کونچ بلادر هر یک دو توله اول برگ نیب را در روغن سوخته دور سازند پس تخم کونچ پس بلادر را بدستور سوخته دور کنند بعده نمک سانبهر یکتوله سوده توتیای سبز دو توله سوده انداخته در کفگیر آهنی زدسته چوب نیم خوب حل کرده نگاهدارند و در قرحه بچکانند ضماد برای اکوته مجرب سپیده ارزیز کشته سندور مرداسنگ پهتکری لوده سفید مساوی باریک بسایند بعده با سرکه یا آب لیمو تا یک گهری کهرل کنند تا یکذات شود بعده قدری روغن زیت و عسل آمیخته ضماد و طلا کرده باشند و اگر درین دوا خاکستر سر مرده نیز آمیزند بهتر عمل کند و اگر قدری بابچی سوخته و سهاگه و سنگ جراحت بیامیزند مناسب است **ایضاً** برای اکوته مجربست صابون و چونه بهم بسایند و طلا نمایند ضماد اکوته پهتکری بریان نیله تهوته مرداسنگ هر یک پنج ماشه کمیله بابچی تخم پنوار سیماب گیرو هر یک دو نیم ماشه مرچ سیاه سوخته کچله سوخته هر یک پنج عدد باریک سائیده بروغن زرد نیم پاو کهرل کرده بعمل آرند **قرص مطلی** قرحه صلب سوداوی را که در سن یکهزار و نود در ملک هندوستان بسیار پیدا شده بود و بقرحه عالمگیری شهرت یافته سود دارد نیله تهوته بریان مغز بیل ولته هر سه برابر کوفته بیخته قرصها بسازند مثلث و بآب سوده طلا نمایند زود نفع دهد **ایضاً** برای قرحه اورنگ زیبی که در ان سوراخها میباشد طلای برگ فلفل سرخ با آب سائیده و کذا برگ شاهتره دشتی با قدری نمک سائیده و کذا برگ رواسن با ندک نمک سائیده و کذا برگ اندهاهولی سائیده و کذا وسمه سبز سائیده نافع است مرهم برای قروح خبیثه از غنی منی انزروت و روسختج و مازو و زنگار و زراوند با قدری عسل بیامیزند تا در ان متانت آید و بعد پاک کردن قرحه بران لزوم نمایند و در هر سه روز یکبار بکشایند مرهم اسود بنسخه حکیم علویخان نافع قروح مزمنه خبیثه ردیه رطبه مرداسنگ مغسول شنگرف مغسول سفیده ارزیز مغسول توتیای هندی هر واحد یکمثقال روغن کنجد هشتاد مثقال ادویه در روغن حل کرده بجوشانند تا سیاه شود و غلیظ گردد از آتش فرود آورده نگهدارند وقت حاجت گرم کرده بر پارچه مالیده بر زخم نهند و در نسخه دیگر اسرنج عوض شنگرف است **مرهم سیاه** بجهت اکوته مرچ سیاه پیپل هلدی رسوت کمیله هر واحد یکدام میده گندم دو دام پیاز دو دام مسکه روغن سرشف هر یک ده دام ادویه باریک ساخته مسکه آمیخته در روغن ممزوج کرده طلا نمایند **ایضاً** برای اکوته کوری سوخته کته پاپڑیا سوخته نیله تهوته سوخته زرد چوب سهاگه سوخته اجزا برابر در آب لیموی کاغذی حل کرده طلا نمایند مرهم مجرب برای قروح خبیثه که در پا باشد و آنرا اکوته نیز نامند آزموده شده پهتکری نیله تهوته مرداسنگ سهاگه هر واحد پنج ماشه کمیلا حنا بابچی تخم پنوار سیماب گیرو هر واحد نه ماشه مرچ سیاه سه ماشه کچله بریان پنج عدد ادویه کوفته بیخته با روغن زرد نیم پاو در هاون کهرل نمایند و خوب حل سازند و استعمال نمایند مرهم برای اندمال قروح خبیثه مثل قروح آتشکی و جذامی مرداسنگ شش ماشه کمیله کته سفید هر یک سه ماشه کچله سوخته سه عدد باریک سائیده موم صاف روغن زرد هر واحد یکتوله بر آتش گداخته ادویه بیامیزند مرهم برای قرحه اورنگ زیبی اشخار سیاه زرد چوب هر یک سه ماشه توتیای سبز یکنیم ماشه هر سه را باریک سائیده صابون نه ماشه در کهرل انداخته چندان بسایند که مثل مرهم شود بر پارچه مالیده بر زخم گذارند و چند روز همچنان بگذارند زخم را خشک کرده از خود جدا خواهد شد مجرب است

ناصور

قرحه کهنه باشد که اندمال نپذیرد و همیشه از ان رطوبت بیرون آید و بقول شیخ و جرجانی قرحه غائر را که گوشت گرد اگرد آن سخت شود و لبهای قرحه سطبر گردد ناصور نامند و آن مثل انبوبه نافذ در غور باشد و بعضی گفته اند که قرحه تنگ و عمیق ناصور است و ناصور آنست که محسوس نشود و بمقدار دور طول از بس مدارت او باشد و آن ناصور بعضی راست و بعضی کج بود و هر ناصور که نهایت او بعصب رسد درد شدید کند و خصوصاً چون قعر او را میل مس کنند و گاهی فعل آن عضو دشوار گردد و رطوبت او رقیق لطیف باشد چنانچه در ناصوری که باستخوان رسد میباشد لیکن رطوبت این مائل تر بسفیدی بود و چون ناصور بر رباط منتهی گردد آنچه سیلان کند قریب این باشد یعنی رقیق سفید لیکن در تنحنحانی در رباط زیاده نبود و ناصوری که نهایت او باستخوان رسد رطوبت او رقیق تر و مائل تر بزردی بود و چون میل اندر کنند صلابت دریابند و ناصوری که بوریده رسد خون بسیار

وغلیظ سائل شود و آنچه بشریان رسد خون رقیق اشقر برآید و آنچه در گوشت بود از ان رطوبت لزج غلیظ سرخ کدر سائل باشد و بسیار باشد که یک ناصور را دهن متعدد باشد و امر شناخت او دشوار گردد که آیا این یک ناصور است که چند جا سر کرده یا هر واحد ناصور علیحده است و فرق فیما بین آنست که اگر رطوبت خارج از دهنهای متعدد در رنگ متفق باشد باید دانست که ناصور واحد است و اگر در رنگ مختلف باشد مثلا از دهنی زرد و از دیگر سفید برآید توان دانست که هر واحد ناصور جدا است و در رنگ ناصور مختلف بود سفید و کبود و سرخ و مانند آن و بعضی گویند که ناصور منجمله قروح عسر الاندمال است و آن از قروح متقادمه است که از روز انفجار چهل روز بران بگذرد و آنرا غور عمیق و دهن او تنگ باشد و قعر او وسیع و دران گوشت سخت سفید بر جوانب او بود و با آن درد بسیار نبود و گاه باشد که از سیلان بایستد و خشک شود و گاه بود که دهن او فراهم آید و بند گردد و باز سر کند و سیلان نماید بالجمله این مرضی است در هر عضوی که افتد آنرا فاسد سازد **علاج** پنبه کهنه بشراب تر نمایند و بشیاف غرب آلوده دران نهند و یا بگلاب که خاکستر چوب انگور دران آمیخته باشند بشویند و یا بآب دریای شور یا بآب صابون که دران اندک زرنیخ و نوشادر آمیخته باشند بشویند و علاج غرب کنند و یا بعد شستن پنبه کهنه بشراب ترکرده و بذرور اصفر که از انزروت و صبر و مر مکی و دم الاخوین و کندر و افیون و زعفران ساخته باشند آلوده در قرحه نهند تا آنکه به شود و بیخ سوسن در آب ساییده در ناصور گذاشتن آنرا مندمل کند و اگر سفید نشود بشگافند و گوشت فاسد را دور کنند و باهن یا بادویه اکاله داغ کنند و یا مراهم مدمله نهند **ذکر ادویه مفرده و مرکبه** که ناصور را نافع است عسل و زنگار مخلوط و کذا ابرسا بعسل و کذا شب و نمک مساوی و کذا زرنیخ زرد در روغن گل و کذا چراغ نقره و ذرور برگ علیق و برازطفل خشک ساییده تا سی مرتبه استعمال کردن و نهادن چوب خرنوب سیاه تا سه روز در ناصور و کذا آب بارتنگ تازه تنها یا با نمک برادته و ذرور خشک آن و کذا بیخ آن و کذا نهادن چوب ضیان یک بار روز در ناصور و پر کردن ناصور بصبر در شراب کهنه پخته و ذرور آن آب بارتنگ و کذا پر کردن سرگین گنجشک بزیت سرشته و کذا پر سیاوشان مثل غبار سوده یا آب آن یا خاکستر آن و کذا اسرب سوخته و کذا قلقند و کذا قلقطار و کندار چینی و قردمانا مساوی و کذا آب غوره در ظروف مسی یا قلعی در گرمای آفتاب داشته تا منعقد گردد و کذا زهره خرس و کذا پیه آن و کذا چرم کهنه بالوش سوخته و کذا بول انسان بدستور آب غوره منعقد ساخته و کذا ابوال ابل که از عرب می آورند و کذا اغار یشت بتمامه سوخته و کذا خیار زه بنمک خاییده و کذا اشنان و کذا خون غراب خشک کرده و کذا مقل ازرق و زهره نرگاو بفتیله آلوده و فتیله صمغ زیتون با ضماد او و فتیله سندروس و بخور آن و فتیله زنگار مخلوط با شق محلول در سرکه و کذا زاج و کذا افنطوریون دقیق و کذا اقلقطار و کذا پوست بیخ مغیلان از هر یک فتیله ساخته و بخور تخم گندنا و ضماد اقحوان و روغن آن و کذا خرنوب نبطی بعسل و کذا روغن بادام تلخ و قطور آن و اکل سرکه عنصل بالطعام و ذراوند آن در ناصور هر واحد نافع ناصور است **دیگر** برای ناصور از بیاض استاد مغفور روغن نیب را داغ کرده صابون لاهوری ورق ورق کرده اندازند تا حل شود بر ناصور بگذارد **دیگر** چپکلی در روغن سرشف بسوزند و آن روغن صاف کرده تنها یا خاکستر سم ماده گاو و خاکستر چرم ته کفش مساوی آمیخته حل کرده استعمال نمایند **دیگر** تخم کونچ مقشر کرده دو دام باریک ساییده قرص بسته در نیم پاو روغن کنجد بسوزانند بعده روغن صاف کرده در ناصور چکانند **دیگر** حکیم علی گوید که این دوا در نواصیر بدن همه جا آزموده است و ناصور چشم و روی و سینه و جز آن را نافع است دیگر در ناصور مقعد نیز نافع آمده بگیرند چینی شکسته و باریک ساییده از پارچه سفت بگذرانند و آب برگ نیب ترکرده بر رکابی پهن کرده گذارند تا خشک شود باز سائیده بآب مذکور ترکرده بدستور خشک کنند همچنین سه نوبت بعمل آورده باریک ساییده در ناصور پر کنند بغایت عجیب و نافع است و تا ده مرتبه کم ناصور باشد که خوب نشود و اگر ناصور غائر باشد و سر آن تنگ بود اول دهان او را بتوتیای هندی یا مرهم زنگار و دیگر تیزاب فراخ کنند بعد از ان دوای مذکور استعمال نمایند **دیگر** چوب زرد چوب خشک کرده در آب مهاور غلیظ بسایند بآهستگی تا حل شود فتیله پنبه بآن آغشته در ناصور نهند **دیگر** استخوان گربه با شیر عورت ساییده در ناسور نهند به شود **دیگر** سم اسپ را بسوزند و خاکستر آن باریک ساخته بدارند اول روغن کتان بر ناصور بمالند پس آن خاکستر افشانند و اگر ناصور دور و فرو تر باشد فتیله بروغن و خاکستر آلوده نهند و خاکستر مذکور با جزات سرشته در ناصور نهادن نفع تمام دارد **دیگر** که ناصور مزمن را مجرب است پوست مار بسوزند و خاکستر آن بگیرند پس پارچه یا پنبه در شیر درخت بڑ آلوده خاکستر مذکور باریک سوده بران پارچه یکطرف اندازند و بر ناصور گذارند چنانچه آن خاکستر در سوراخ ناصور باشد و بعد سه روز آن پارچه بردارند **دیگر** جهت ناصور دیرینه بگیرند سگ بچه چشم ناگشوده و آنرا در پاچک دشتی خاکستر کنند و چملایه کرده زخم

بر ناصور افشانند دیگر گهونگچی سرخ سائیده فتیله بدان آلوده در ناصور نهند دیگر که ناصور کهنه را دور کند و زخم را بالتیام آرد از بیاض والد مرحوم برگ املتاس سائیده
قدری سهاگه خام در آن آمیخته بوقت ضماد سازند دیگر بیخ پیوٹن در آب سائیده بر ناصور گذارند یا فتیله بدان آلوده در ناصور نهند چند روز دیگر کنبل کهنه
سوخته توتیای سبز سائیده ذرور سازند و یا هزار پایه را سوخته خاکستر آن بر ناصور نهند دیگر تخم تمر هندی در آب تر کرده مقشر ساخته بآب بسایند و در فتیله
آغشته در ناسور رسانند و بعضی خرمهره زرد سوخته سائیده نیز می آمیزند دیگر نافع ناسور دهگند در شیر گولر بهایه تر کرده بر زخم چسپانند و مدتی برین عمل نمایند
و یاسمن رسوکهه سوخته در ناسور پر کنند و طلای کونپل بید انجیر بآب سوده نیز نافع دیگر کونپل کریل یکماشه مرداسنگ یک سرخ شیر درخت بڑ یک قطره بر سنگ سوده
طلا نمایند باز یک قطره شیر بڑ بالای دوا اندازند دیگر ثمر کٹائی خرد کوفته بیخته بآب تر کرده بر پارچه مالیده بر ناصور بندند و یا در آب برگ چرچٹه فتیله تر کرده در سوراخ ناسور نهند
و اندکی آب مذکور بر ناصور چکانند دیگر برای ناسور گوگل بهینسیه در بول ماده گاو حل کرده فتیله ساخته در ناصور نهند و اگر قضیب حجر بس بآب سوده در فتیله یا صوف آلوده
در زخم ناسور گذارند مجرب است دیگر مجرب خرمهره زرد سوخته یکعدد در تهالی بهول انداخته چند قطره روغن بید انجیر بران اندازند و از دسته چوب نیب که فلوس بر سر
چسپانیده باشند چندان بسایند که رنگ دوا خاکستری گردد پس در فتیله یا صوف آلوده بر زخم رسانند و چندی باستعمال آرند دیگر برای اندمال ناسور برگ نیل
سائیده بر زخم گذارند مجرب است خصوصاً برای غرب **روغن ناصور** که برای ناصور نفع تمام دارد و از برای خنازیر مرهم خیلی مفید خاکستر سم ماده گاو و خاکستر
چرم که زیر کفش کهنه باشد هر دو مساوی و بعد چهلکه هر سه را در روغن سرشف بسوزند پس بسایند و قطره چند در ناصور چکانند مجرب است و اگر لته حیض در سایه
خشک کرده بسوزند و خاکستر او اضافه نمایند قوی تر و سریع العمل گردد **نوع دیگر** جهت ناصور حجر یکعدد در دو توله روغن کنجد بسوزند بعده صاف کرده یک مثقال
شنگرف صلایه کرده حل نمایند و قدری در زخم چکانند بعد از پنجاه روز به شود **روغن** که در التیام ناسور عدیل ندارد عدس مقشر کافور هر دو مساوی گرفته صلایه
نمایند که سرمه سا گردد بعده روغن گاو و شهد خالص هر دو مساوی مخلوط کرده اندک اندک انداخته صلایه نمایند و چهار ابر کنار دشتی لبسته در سایه خشک سازند
و در شیشه آتشی بطریق با لوجنتر روغن بر آرند وقت حاجت در ناسور چکانند بعونه تعالی ناسور کهنه و جدید و نواصیر را به سازد نهایت مجرب است صدها مریض
باستعمال این صحت یافته اند **ایضاً** نافع زخم ناسور بیخ بسکهپره برگ حنا برگ فراش برگ نیب برگ نرمه برگ جیت برگ کنار برگ ارنڈ رال هر یک دو دام روغن
کنجد آثار باید که بسکهپره را ریزه ریزه کرده در روغن اندازند چون سیاه شود از برگها تلک کرده اندازند و بسوزند و پارچه بیز نموده رال انداخته حل کرده بکار برند **مرهم ناصور**
مجرب حکیم شریف خان مرداسنگ نیله تهوتهه هر واحد یک توله کوفته بیخته در روغن بز و اگر نباشد پیه بز چهار وزن اجزا انداخته بر آتش نرم بجوشانند تا روغن
سرخ شود وقت حاجت بر زخم مالیده آتش نزد زخم دو سه گهڑی دارند تا گرمی آتش بآن رسد و وقت خواب نیز گرمی آتش برسانند **مرهم کافوری** که برای
زنی تجربه شده که چند جا ناصور داشت و از زانو تا انگشت پای تمام سوراخ بود و طرفه وجع داشت و از مدت چهار سال بود موم سفید چهار جزو در روغن
سرشف چهار جزو بر آتش گداخته کافور یکجزو و سفیداب قلعی چهار جزو باریک سوده داخل کرده خوب حل نمایند و بعد دور شدن گرمی مرهم سفیده تخم مرغ چهار جزو
انداخته خوب برهم زنند و استعمال کنند مرهم جهت ناصور و قروح مزمنه مجرب و در پای شاهجهان بادشاه قرحه خبیثه از پنج سال بود ازین مرهم در چند روز به شد
مصطکی سه مثقال کندر کف دریا هر یک دو مثقال سفیداب یک مثقال صمغ عربی یکنیم مثقال همه را باریک ساخته بروغن گل و موم و سفیده بیضه مرهم ساخته
استعمال نمایند **مرهم اعلی** برای ناصور کهنه و زخم آتشک و سرطان و بدور سولی و دیگر زخمها و دملهای مهلک نفع کثیر دارد سیماب توتیای سبز شنگرف
رال مرداسنگ پیاز برگ نیم سبز صدف سوخته موم سفید هر یک چهار ماشه روغن ماده گاو پنج توله اول روغن را خوب گرم کرده موم در آن بگدازند بعده همه ادویه سائیده
انداخته خوب حل کنند **مرهم لسان الکلب** جهت ناصور مجرب حکیم ذکاء الله خان زبان سگ در ظرف سفال سوخته یکعدد دکته فوفل سوخته هر واحد دو درم
خرمهره زرد سوخته چهار درم سائیده بروغن گاو کهنه و موم سفید مرهم سازند و اگر درین لته حیض سوخته اضافه کنند قوی تر میشود و گاهی باضافه نمودن چرم
فیل سوخته ام نموده و بسیار نافع دیده **مرهم ناصور** که مکرر بتجربه حکیم مسطور رسیده کات سفید یکدرم توتیای سبز چهار درم کافور نیم درم موم سفید
هشت درم روغن کنجد پانزده مثقال بیضه مرغ یکعدد اول برگ انجیر چهار عدد در روغن سوخته دور سازند پس موم در آن بگدازند پس ادویه دیگر سائیده بیامیزند

و زردی بیضه حل کرده مرهم سازند **ایضاً** مجرب برای ناصور و زخم دمل بسوند و رگنده ببرزده برگ نیب هر واحد یکدام موم سفید دو دام روغن کنجد ده دام اول
شلجم و پیاز هر واحد چهار دام در روغن بسوزند پس برگ نیب سوده بسوزند و صاف کرده باقی ادویه را در روغن اندازند هرگاه سیاه شود فرود آورده نگهدارند
اقوال حذاق مسیحی گوید که علاج ناصور مثل قرحه منکشفه باید کرد پس اولا علاج بدوائی کنند که صلابت را بقوت قلع نماید و تنقیه و غسل چرک کند مثل آب
خاکستر بعده بدوای منبت لحم بعد ازان بدوای ملصق جلد بلحم و مدمل و این اشیائیست که نه صلب باشند و نه رطب تا جلد را صلب نکنند پس بگوشت ملتصق
نشود و این دوا مرکب از پیه خنزیر کهنه و مرداسنگ و قلقطار و زیت کهنه چون بپزند جلد را صلب نکند و نه رطوبت افزاید و ایضا از ادویه که مثل اینست
عسل مطبوخ است چون تنها و یا دوای مجفف مثل صبر و مر و کندر و قنطوریون دقیق و بیخ سوسن آسمانجونی و آرد کرسنه با آن آمیخته استعمال کنند **شیخ**
میفرماید که علاج ناصورها و جلدهائیکه ملتصق نشود اینست که احکام و اصناف ناصورها سابق مذکور شد و اما آنچه از تدبیر سائل کردن زرداب و رطوبات
فاسده ازان بقصب یا بشگاف واجب بود آن نیز قبل ازان گفته شد و اما علاج خاص بناصورها آن نیز مختلف بود چه نواصیر تازه سهل است و یا کهنه
که بجزو خود در گوشت سخت غوص کرده باشد و این عسر العلاج است پس تدبیریکه ازان درین چاره نیست آن گرفتن جمله تجزف او بقطع مستاصل از
گرد او دست تا آنکه خراش یا غیر آن یا بداغ از آتش باید و او این صعب شاق است خصوصا چون در قرب عصب یا عضو شریف باشد و گاه مریض مائل تر با این
باشد که آن با وی باقی ماند و ازان مدارا کنند بسوی تکلیف علاج او و گاهی متمکن تر باشد بتخفیف و تاکل گوشت خبیث در داخل او و تخفیف باقی گوشت مرده
او و اندمال و بقای ساکن تا مدت طویل بغیر آنکه اندمال تام باشد و کسیکه این اراده کند واجبست که تنقیه ناصور کنند از گوشت خبیث که اندر انست بعده
دران ادویه مجففه پر کنند و بگذارند که آن تنقیه کند تا وقتیکه خطا در امتلا یا رطوبت مزاج یا وصول آب یا اضطجاع مولم بران یا صدمه یا ضربه یا سرفه یا رعده واقع
نشود و اما علاج قلع و استیصال او اینست باید دانست که خون خبیث عفن قدیم باشد آنرا دوائی نیست مگر قطع تجزف یا داغ او با آتش چنانچه مذکور شد مع
شگاف ناصور کج ملتوی از منافذ او تا مذهب داغ و منفذ او دریافت گردد مع تحرز و حذر تا داغ داده شود و قلع کند یا داغ یا ادویه حاده مثل نوشادر و زرنیخ
و گوگرد و زنگار و سیماب برابر منجمله این همه سیماب را قتل کنند و همچنان آن براده آهن و نصف آن اشخار و نصف آن آهک آمیزند و در دیگ که سران در گل دیگر وصل
کرده باشند تصعید آن نمایند یا در شیشه مطین کرده در آتش نهند بطریقیکه اهل اشتغال باین باب آنرا میدانند پس مثل نمک صعود کند چون آنرا در ناصور نهند
التهاب آرد و بسوزد و گوشت جدا شود پس آنرا بموچینه بگیرند و بیرون کنند و اداست بر گرد عضو بروغن گاو ساعت بساعت نمایند برای تسکین درد و بعد ازان
معالجه او بعلاج قروح کنند و اما در ناصور تازه سهل واجبست که اولا با دویه قویه آنرا بشویند چون قطران و آب خاکستر ها و آب دریای شور و آب صابون که
زرنیخ و نوشادر بدان آمیخته باشند و آب مصعد از زرنیخ و نوشادر هر دو خشک در قرع انبیق یا مبلول و تر بغیر سیلان و آبیکه دران اشخار و کلس پوست بیضه و آهک
جوشانیده باشند پس هرگاه پاک شود بران دوای تخم بید انجیر نهند و مرهم زرنیخ مذکور در غرب عجیب النفع است و دوای قرطاسی جالینوس و ادویه مرکبه از زاج و قلقدیس
و مس سوخته و زنگار و مانند آن و از قنطوریون چون ناصور را پر کنند به سازند و همچنین از خربق چون ناصور را پر کنند و تا سه روز بگذارند به کنند و همچنین زاج سوری و کذا
عصاره قثاء الحمار لعابک البطم یا عصاره بیخ سحروث [?] یا زنگار و اشق یا اشق و قلقدیس و زاج و قلقطار و صمغ بسرکه حل کرده بگیرند و بول طفل و در هاون از زیر همواره
بسایند تا آنکه غلیظ گردد و خشک شود پس استعمال کنند و دوائیکه اهل اسکندریه استعمال آن میکنند بیخ حرسا و زاج بریان و قلقطار و زنگار و شب هر واحد یکجزو
زراوند نیم جزو ازین ذرور یا مرهم سازند و یا بسرکه آمیزند که دران زراوند پخته باشند و گاهی زراوند از نسخه حذف کرده میشود و گاهی با آن عسل می آمیزند و ایضا
بگیرند صبر و زنگار و مرداسنگ و پوست بیضه اگر مکلس باشد قوی تر بود و باهم مخلوط سازند و ایضا ادویه قویه که در علاج قروح عسر الاندمال ذکر کردیم پس هرگاه
گوشت نیک ظاهر شود ادویه منبت لحم استعمال کنند و اگر قریب او استخوان فاسد باشد واجبست که اصلاح و معالجه بعلاج او کنند و چون بینند که رطوبات صدیدیه
کم شده یا بریم عود کرد علاج نفع کند گیلانی از بولس نقل کرده که اگر ناصور با استخوان منتهی گردد صحت او ممکن نیست بغیر استعمال آهن مگر آنکه زمانه بدان طول کرده باشد
پس استخوان ازان بیرون آرند یا قشر او دور کنند و اگر انتهای ناصور تا استخوان نرسد علاج آن با ادویه کنند که غلظ آن ببرد و الصاق نماید و آنچه غلظ را دور کند

بیخ سقنقور و لیمون ست اگر جزو لرد او را نرم کنند و در ناصور داخل نمایند تا آنکه غلظ او را ببرد دوا ایضاً خربق سیاه چون در ناصور بقدر دو یا سه روز بدارند غلظ او قطع کند و همچنین اگر دردی زیت بپزند و در ناصور ریزند یا سوری سوخته تنها چون با اندک شراب ممزوج ریزند یا سوری بدوانیکه قرقوسعا گویند مع آب عسل و یا بگیرند اقلیمیا زاج و قلقدیس و مس سوخته و صمغ هر واحد چهار درم قلقطار سه درم در بول طفل سرشته ازان فتیله سازند و چون فتیله در ناصور نهند بران از خارج معز نان مبلول در آب نهند و تبدیل آن کنند تا حرارت و ورم ازان برود و گوشت که سوخته باشد ساقط گردد **دوائیکه** ناصور گوش را نیز اصلاح نماید و هر قرحه چرک ناک را پاک کند و گوشت فاسد را بخورد زنگار یک اوقیه انزروت و اشق هر واحد نیم اوقیه همه را سائیده بسرکه سرشته استعمال کنند **دیگر** زرم تر از اول موم و زیت و زنگار سوده آمیخته استعمال کنند **مرهم عجیب** ملحم هر قرحه که اطبا از التحام او عاجز آیند از فیلغریوس بگیرند آب زبیب ده درم خاکستر صنوبر هفت درم توبال آهن و مس پنج درم مر دو درم جاوشیر دو درم زراوند و کندر هر یک هفت درم اشق پنج درم همه را باریک بسایند و اشق و جاوشیر حل کنند و همه را بیامیزند که این ناصور را التحام نماید و عجیب است **دوا** و نیز بگیرند قلقدیس دو درم قلقطار و زنگار هر واحد یکدرم صمغ دیگر یا اشق آمیخته استعمال کنند تا آنکه غلظ ناصور منقلع گردد پس علاج او بزنگار سوخته و عسل دو چند آن فتیله ساخته باید کرد پس هرگاه غلظ دور شود و ناصور پاک گردد در انوقت فتیله منبت لحم استعمال کنند بگیرند صبر و مرداسنگ و خاکستر پوست بیضه سوخته مساوی و به آب سرشته فتیله سازند و در ناصور نهند **دیگر** بگیرند مر و صبر و کندر و پوست انار مساوی و به آب یا زهره بسرشند و ایضاً ارنب غوره گوشت برویاند چون ناصور بدان بشوییند **رازی** گوید که این دوا ناصور را ملتحم سازد و دران گوشت برویاند عنزروت ده درم اشق دو درم کندر با رزد زنگار هر واحد یکدرم باریک بسایند و بعسل استعمال کنند که عجیب ست و گفته که نواصیر و قروح عسر الاندمال را و آنکه در زوال او امید نبود باین دوا علاج کردم و در زمانی قلیل آنرا به ساخت و چیزی درین باب عدیل او نیست پس صواب آنست که بران اقتصار نمایند و از رطب و یابس که گفته اند تکثیر نکنند **انطاکی** گوید که در قروح و ناصور و قرحه ساعیه ملاک امر درین همه شستن آنهاست بسرکه و عسل و شراب ست و پرکردن خاکستر موی انسان و چوب انگور و کرنب و طرفا و بادام تلخ و سحیق بارتنگ و قنطوریون دقیق

قروح معروف بجراق

سببش خون غلیظ مختلط بسودای محترق است که طبیعت آنرا از عمق عروق بسوی ظاهر بدن دفع کند بنابر حدت و ایذای او عروق را و آثار اعراض او اینست که اولاً بثور بزرگ پیدا شود بعده ریم کند و منبسط شود و منفجر گردد و خشک ریشه سیاه و خاکستری شکل خشک ریشه داغ شود و اکثر حدوث آن در رخسار بود و بیشتر در جوانان و کسانیکه ادمان لحوم و حلویات و قرابات کنند عارض شود **علاج** فصد سرو کنند و اخراج خون بقدر قوت و احتیاج نمایند و هر صبح جلاب عناب و آلوی سیاه هر یک ده عدد شکر سفید یا ترنجبین ده درم یا شربت عناب یا شربت اجاص یا شربت تمر هندی بیاشامند و غذا مزوره ماش و مغز بادام و نخود و اسفاناخ خورند بعد ازان تنقیه بدن کنند بعد طلوع نضج مقدار ده مطبوخ افتیمون و غاریقون یا ماء مطبوخ سنا یکی بخورند هلیله زرد و سیاه و کابلی هر یک هفت درم مویز سرخ ده درم بنفشه تخم کاسنی هر واحد سه درم عناب سپستان واحد بیست عدد همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید و ازان خیار شنبر و ترنجبین هر واحد ده درم مالیده صاف کرده غاریقون نیم درم سقمونیای مشوی نیم دانگ بران انداخته صبح بنوشند و در آخر روز از ماش مقشر مغز بادام و اسفاناخ و گوشت بچه مرغ ماکیان غذا سازند و بعد تنقیه هر روز ماء الجبن سه اوقیه بشکر یا ترنجبین یا بشربت دینار و سفوف سودا بنوشند و بعد تنقیه تامه بران زلو بچسپانند تا خون محترق که زیر جلد باقی بود آنرا امتصاص نماید بعده مرهم سرخ معمول بمرداسنگ و زرد چوب و سرکه و زیت طلا کنند و برخی از علاج این در بثور شیلم نیز مسطور شده

قروح مولمه

که در جلد سر حادث شود و از شدت الم قرار و خواب را منع کند و آن در ابتدا بثور سرخ مفرطح مولم بود و لطخ البر برست سببش بخارات دموی غلیظ محترق ست که زیر حجاب مجلل بالای قحف استقرار نماید و حجاب و جلد سر را بسوزد پس الم مفرط آرد **علاج** هر صبح سکنجبین ساده ده درم و تمر هندی و شکر سفید هر واحد ده درم با آب فواکه یا نقوع مشمش هر کدام که باشد سه اوقیه و یا شربت تمر هندی یا نیلوفر و شربت عناب و سکنجبین ساده بشیره تخم خیارین یا بشیره تخم خرفه بنوشند و بماء الشعیر یا بماش مقشر و بادام و اسفاناخ غذا سازند و فصد سرو کنند و خون بقدر احتیاج برارند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه نمایند و از برگ کاسنی کوفته بروغن گنجد پخته آرد جو و خطمی کوفته آمیخته بر سر ضماد سازند و اگر ازین فائده نشود بمرهم کافوری علاج کنند و **طبری** گوید که گاهی بران مرهم ابیض معمول بسفیداب و سفیدی بیضه می نهند

و صفت او اینست که بگیرند موم و روغن بر روغن گل و از آتش فرود آورده اندک سفیداب ارزیز مغسول بران اندازند و حرکت دهند تا منجمد گردد بعده زرده دو دانه
انداخته سفیدی بیضه داخل کرده حل نمایند تا مختلط گردد و هر گاه سرد شود بر بثور و جای بثور طلا کنند تا آنکه بثور نرم گردد و رقیق آن نضج یابد و ریم او بآهستگی خارج
شود و آنچه نضج نیابد و جلد او سخت شود بشگافند تا بدان داخل او بکشاید و اگر فصل زمستان باشد از هوا محفوظ دارند بخوف تشنج و گزاز و خوف این بیش آنست که
در حجاب موضوع بر قحف خارج شده و اهل شام علاج این قروح و بثور قفا بداغ و استیصال میکنند و از علامات مختصهٔ او اینست که چون بکشاید مدام ترشح کند و مرهم
قبول نکند مگر بجهد و لهذا امر میکنند بتجدید مرهم بران هر روز در دفعات بسیار و همچنین جراحت و خراج که در عصب و غشا باشد دائم ترشح کند و از اعراض این قرحه است که چون مندمل شود ختم بزبانکه او کند

لحم زائد بر جراحات و قروح

و این بسبب افراط در انبات لحم باشد و این انبات یا از فعل طبیعت بود بدون اعانت او از ادویه و تدابیر و یا از دفع مع اعانت فعل ادویهٔ منبته و تدابیر و این افراط
لا محاله فی نفسه مضر ست پس احتیاج افتد در علاج این بادویهٔ جالیهٔ مجففه اگر لحم زائد در مسلک تکون بود و نبات قریب العهد بتکون باشد و اما اگر عهد تکون او
بعید بود و گوشت خشک شود و بالای آن جسم صفاقی بجای جلد بروید ادویهٔ مذکوره کفایت نکند بلکه میباید که قوت آن قویتر از انها باشد حتی که لحم زائد را بخورد و پوسیده
کند و آنرا دور گرداند و هر دوا که کمتر در سوزش باشد آن بهتر بود و واجبست که درینجا توقع معونت طبیعت ندارند چنانکه در انبات لحم امید میدارند زیرا که افعل
طبیعی ست و خوردن گوشتیکه طبیعت آنرا پیدا کرده بمعونت دوا بود فلهذا واجبست که اکثر تعویل بر دوا باشد و دوائیکه غلیظتر و ثابت تر بود آن درین باب افضل
باشد نه از جهت قوت که گاهی لطیف قویتر بود بلکه ازین جهت که انفعال او از هوا و از اخلاط مزاج کم باشد و ثبات او بحاله بیشتر بود و این ادویه مثل قشور مس و قلقند
سوخته و هر دو نوع خارپشت بگوشت آنها سوخته لیکن خارپشتها تنقیه اندک کنند و قبض لحم بیشتر نمایند از انچه سزاوار است و قویترین چیزهائیکه مذکور شد زنجار
مسمی باسیوس ست و قویتر ازین زاج سوری و غری الذهب و قلقطار و زاج ست و سوختن اینها قوت و لذع هر دو کم کند و لطافت آنها زیاده کند و زبرهٔ
مس قوی نیست و مثل زنگار نیست و از چیزهائیکه گوشت زائد را خوب بخورد اشخار و زنگار ست و بسیار باشد که گوشت زائد را تحلیل و لاغر کند اگر بران پارچهٔ مبلول
در آب دریای شور یا آبیکه دران نمک تلخ حل کرده باشند بنهند و بگیرند اشخار و آب آب انار رسیده دو در هفت چندان آب حل کرده بآفتاب تا یکهفته بدارند و در
هر روز هر وقت بچوب بر هم کنند تا آنکه غلیظ مثل گل گردد و ازان اقراص ساخته استعمال کنند و همچنین قرص بنطلوفس و مرهم اخضر عجیب ست و دوای مرتب
از قشور مس و دقاق کندر و جمیع ادویهٔ معموله برای ارپیان در امراض بینی **صفت** دوای خشک مجفف گوشت زائد بگیرند مرداسنگ و زنگار و قلقطار
و چرک نقره مساوی طلا که گوشت افزون را بخورد و بلا سوزش زرنیخ سرخ خربق سیاه هر یک پنج درم توبال مس ده درم همه را بروغن گل سائیده طلا کنند ایضاً
که بجهت خوردن گوشت زائد مکرر بتجربه رسیده در دکتر آرد مغز حب السلاطین چهار جزو زنگار دو جزو هر دو را خوب سائیده بر موضع چسپانند و بالای آن مرهم دیگر بگذارند

سقطه و ضربه

سقطه آنست که شخصی بر چیزی بیفتد و ضربه آنکه چیزی دیگر بران شخص افتد و این هر دو بفسخ و رض الم و ایذا رسانند و اتصال استخوان و اغشیه و اعصاب و رگهای
بزرگ متفرق گردانند و هر قدر که جسم بزرگتر باشد خطر شدید تر بود ولهذا اطفال و کذا مردم نحیف را ضرر و اذیت در سقطه چنان عارض نشود که بالغان فربه را
عارض گردد با وجود نرمی اعضای اطفال و قبول او برای انفصال و برهنگی اعضای نحیفان و بسیار مردم از بلندی عظیم افتند و ایشان را ازان ضرر معتدبه عارض
نشود و گاهی ازان احتباس براز و بول عارض شود بسبب التوالی معا و خروج بعض او از موضع او و بسبب آفت عارض بعضلهٔ حابس بول مثل فسخ و الم مانع از استرخای آن بای مخرج بول
و گاهی ازان خروج بول و براز بغیر اراده عارض شود اما خروج بول بسبب انقطاع عضلهٔ حابس بول یا اعصاب او و استرخای آن بود و اما خروج براز بسبب استرخای عضله و ضعف قوت امعا
یا سقوط آن و عجز از امساک او بود و گاهی ازان نفخ شکم و شدت نفس و انقطاع آواز و کلام عارض شود و سبب این جمع دخول ریح در شکم ست و انچه هنگام انقطاع بعض عروق باطنی حاصل شود
و گاهی ازان سقوط قوت عارض گردد و این را موت لازم شود و علامت این انقطاع کلام ست و سرنگون کردن و ذبول نفس و عرق پیشانی و زردی یا سبزی چهره زیرا که این هم
آفات تابع سقوط قوت بود و گاهی قی الدم بالبینت طبیع عارض شود و این قاتل ست مگر آنکه با خون طعام قی کند یا ظاهر بدن او ورم کند لیکن اگر آن

درم بباطن رجوع کند بسرعت ہلاک نماید و اگر باد بود این بیم نمی کند فی الفور بمیرد و کسیکہ بر صماخ او بیفتد و از آن خون بسیار سائل شود این مہلک بود و ہمچنین اگر
آن از ضربہ بران موضع عارض شود و شخصیکہ بسر خود ساقط گردد در اکثر آنرا سکتہ عارض شود و افضل تدبیرات درین ہنگام حقنہ است و موضع سقطہ را لابد است
کہ بسوی آن خون بسیار دفع شود و این را سرخی موضع او لازم بود پس اگر این عارض نشود سببش عسر نفوذ مواد از آن عضو بسبب شدت استحصاف
و بودن عضو عصبی باشد **علاج** اگر با سقطہ یا ضربہ چیزی از جراحت و نزف الدم وغیرہ نباشد باید کہ فصد از جانب مخالف کنند و حجامت نمایند و از
ادویہ رادعہ مثل مغاث و گل ارمنی و اقاقیا و برگ سرو و صبر و ماش مقشر کوفتہ بیختہ بآب مورد ضماد کنند و اگر بسبب درد ورم گرم و تپ پیدا شود بعد از فصد
نیم ماشہ مومیائی بآب گرم بخورند و یا ریوند چینی و فوۃ الصبغ و گل مختوم و لک مغسول ہمراہ آب نقوع نخود بخورند و گاوزبان با شربت سیب و قنداب و عرق
گاوزبان نافع بود و اگر مزاج گرم باشد مومیائی یکسرخ بدہند و اگر از ان تپ آید موقوف کردہ گلقند در عرق عنب الثعلب بالیدہ شربت بزوری حل کردہ خاکشی پاشیدہ
بدہند و دوا نیمگرم باید داد و گل سرخ عدس مقشر گل ارمنی ماميثا صندل فوفل کوفتہ بیختہ در روغن گل سرشتہ ضماد کنند و ماش و برنج و نخود و عدس و زردی بیضہ نیمبرشت
غذا سازند و از گوشت و شراب پرہیز نمایند مگر آنکہ ضعف باشد آنوقت شوربای چوزہ مرغ بماش مناسب بود و اگر سقطہ یا ضربہ بسر رسد بعد از فصد تنقیہ صفرا کنند بمسہل
آن یا بماء الفواکہ یا بحقنہ لین بسرکہ و گلاب و روغن گل بر سر مالند و برگ مورد و گلنار و پوست انار در سرکہ و گلاب بجوشانند و باندکی مشک و عود طلا کنند و اگر بسبب ضربہ نفث الدم
حادث شود علاج نفث الدم کنند و اگر بر عضلہ واقع شود و آنرا فسخ عارض گردد در ابتدا ادویہ مذکورہ ضماد کنند بعدہ بدانچہ محلل خون مردہ محتقن در خلل لیف باشد مثل نطول
محلل معمول از بابونہ و اکلیل و بزر کتان و زوفای خشک و شبت و برگ خطمی و پودینہ و مرزنجوش و ضماد مرتب از آرد جو و زوفای رطب و مثل پودینہ کوہی است چنانکہ کنند و اگر بر عصب
واقع شود و آنرا رض عارض گردد با دویہ مسکن درد مرخی و محلل مثل خطمی بنفشہ و اکلیل و مانند آن ضماد کنند و از بنفشہ و خطمی و بابونہ و اکلیل و شبت نطول نمایند و دردغنہای گرم مثل روغن
زنبق و اقحوان و ناردین بمالند و اگر بر مفصل واقع شود و از آن رض و وثی عارض گردد روغن گل بمالند و بران برگ مورد سودہ بپاشند و ببندش کہ درد آرد و دویہ مسترخی
بود بعمل آرند و یا بران حلتیت ذنبہ و خرما ہر دو کوفتہ نہادہ بربندند و اگر از ان التوای عصب و صلابت حادث شود داخلیون یا مقل بآب گداختہ و بیخ خطمی ضماد کنند
و اگر درد بعد از ضربہ و سقطہ مزمن شود قدری چونہ قلعی با عسل در روغن کنجد خالص کہ تازہ کشیدہ باشند حل کردہ بران موضع ضماد کنند و در آفتاب خشک سازند کہ
تکرار عمل ازالہ درد میکند و مالیدن روغن دیودار اثری تمام دارد **ذکر ادویہ مفردہ** نافع ضربہ و سقطہ لک خام درخت پیپل با ہموزن شکر سفید آمیختہ خوردن
سفید و صاحب تکملہ نوشتہ کہ لاک مذکور سہ درم شب تر کردہ صبح صاف نمودہ نوشیدن مزیل درد و آماس ضربہ است **دیگر** برای ضربۂ کہنہ گل سفید کہ اطفال
بدان کتابت میکنند و آنرا کہری گویند دو درم در ربع رطل آب حل کردہ بگذارند کہ تہ نشین شود آب صاف را بیاشامند **دیگر** برای کوفت اعضا بادنجان خام
با شکر سرخ آمیختہ بخورند و بیخ آن قدری سائیدہ نوشیدن ہمین عمل کند و بقول اہل بنگالہ بادنجان درست در زیر آتش نہند کہ نیم پختہ گردد پس بر آوردہ بفشارند
و مقدار دو سہ تولہ آب آنرا گرفتہ یکتولہ قند سیاہ داخل کردہ بنوشند نیمگرم تا دو سہ روز بعمل آرند کہ جہت ضربہ و سقطہ کہ بر سینہ و پشت و سائر اعضا رسد
حکم تریاق دارد **دیگر** شب یمانی بریان سہ درم سودہ با شکر دوازدہ درم آمیختہ سہ خوراک سازند کہ حکم مومیائی دارد و گویند کہ قصب طباشیر مصمت گرفتہ سوختہ
بقدر دو ماشہ با شکر در صورت حرارت و با عسل در برودت خوردن انفع از مومیائیست و قفر الیہود از نیم ماشہ تا یکماشہ خوردن کار مومیائی میکند **دیگر** شاخ گوزن
با آب سودہ قدری بنوشانند و اگر ضربہ کہنہ باشد بجبیسار یکدام نیمکوفتہ در ہفت دام آب شب بخیسانند صبح صاف نمودہ بنوشند غذا نان گندم چرب بی نمک
تا سہ روز بعمل آرند **دیگر** نافع ضربہ و سقطہ برگ پیپل بست و یکعدد سائیدہ با ہمچند قند سیاہ آمیختہ چہار سازند و ہفت خوراک نمایند **دیگر** کہ نفع عظیم دہد
و درد بالکل زائل گرداند سہاگہ شش ماشہ سودہ شکر سفید مساوی آمیختہ بخورانند **دیگر** مجرب حکیم علی خان سودہ را با روغن بر آتش نرم نہادہ بمالند کہ مثل
مرہم شود بر ضربہ و سقطہ گرم گرم بربندند کہ الم برطرف میشود **دیگر از بیاض استاد** مرحوم گوشت تازہ کہ بعد ذبح فی الفور گرفتہ باشند نیمکوفتہ زرد چوب
آمیختہ بر تابۂ آہنی از یکطرف نیم بریان کردہ از طرف خام بالای ضربہ ببندند روز دوم و سوم از آرد مونگ حلوا پختہ نیمگرم ببندند و گویند کہ لحم بقر یا گوسفند
را قیمہ کردہ در پارچہ باریک دو تولہ نیم نیم یا دو بستہ بر تابۂ گرم گذارند و تکمید سازند کہ در تسکین درد مجرب است **دیگر** نمک سانبہر یا آملہ نیمکوفتہ در خریطہ

متخلخل بندند و روغن زرد یک چھٹانک در ظرف مسی کرده بر آتش زکال گذارند و خریطهٔ نمک را دران گرم کرده تکمید سازند نهایت نافعست و در دفع اوجاع
ریحی و تحلیل اورام بارده نیز سریع النفع ست و اگر ماش مثل مهیا پخته بدان تکمید کنند نیز مفید ست دیگر که ضربه و موچ و کجی استخوان را اگرچه کهنه باشد نفع دہد کبلی تل
باریک سوده در آب بپزند تا بقوام شهد آید بر پارچهٔ سفت طلا کرده بر عضو بپیچند **ذکر ادویهٔ مرکبه** که مفید سقطه و ضربه است **بجور** که برای ضربه و موچ تازه و کهنه
بی نظیر و حکم اکسیر دارد معمول زنجبیل و کچله هر واحد دو عدد ریزه ریزه کرده اشنه دو دام در آوند گلی با یک آثار آب دهن از سرپوش بند کرده جوش دهند چون سوم حصه آب
بماند او را بگیرند بعد ازان آب شسته ثفل دوا ساییده نیمگرم بندند در سه روز شفای کلی حاصل شود **حب** که آنرا چور گولی گویند در دفع درد ضربه و سقطه مستعمل
سارقانست بھکر مول بیخ خراسانی زردچوب ہالون لونڈ سنجی میده لکڑی هر یک یکدرم قند سیاه شش درم بمقدار کنار دشتی حب بسته یکی بخورند و یکی بروغن کنجد
طلا کنند و در نسخهٔ حکیم عابد قسط تلخ قرفه لوده عوض بیخ و سنجی و میده لکڑی ست وزن همه مساوی ست و قند سیاه کهنه برابر همه و گفته که اگر بعد ضماد آن تکمید
بران موضع بپاچک دشتی کنند قوی الاثر و سریع العمل گردد من در آلام و اوجاع این را آزموده ام و دران تریاق یافتم و بعضی گویند که اگر لوده پٹھانی مال کنگنی کہیر مسلیجه (?)
صابون هر واحد یکدرم صبر یکنیم درم در نسخهٔ اول افزوده وقت حاجت ساییده نیمگرم ضماد سازند نافع تر باشد **نوع دیگر** که بجهت ضربه و سقطه آب حیات
ہالون ہلدی دارہلد بھکر مول ملیٹھی لوده پٹھانی هر یک یکدام سنوت نیم دام کوفته بیخته با آب جبه بقدر کنار دشتی سازند یک حب صبح در حلوا پیچیده بخورند
و یک حب وقت شام بهمین دستور بخورند وقت شب کچله را در آب تر نموده بسایند و بهمان حب را آن سوده ضماد نمایند شفای کلی حاصل شود **حب** که برای ضربه
دوا است هم بسیار مفید ست گندم را چندان بسوزند که خاکستر نشود و خام هم نماند و برابر آن قند سیاه آمیخته خوب بکوبند و اندکی روغن زرد آمیزند خوراک از
یکتوله تا یکنیم توله در خوردن دو سه روز درد و کوفت بالکل دور میشود و این دوا را مومیائی هندی نامند و صاحب تکمله نوشته که قدری زنجبیل و ہلدی در ان
زیاده کنند که حکم مومیائی دارد **ایضاً** که ضربه و سقطه و درد کمر و بندگاه را مجرب ست گوند سهجنه را در روغن گاو بریان ساخته قدری سونٹھه و ہلدی افزوده با
قند سیاه کوفته سه چهار درم بخورند **دوائیکه** برای ضربه معمول ست لاک مغسول مصطکی فوه ریوند چینی هر یک دو ماشه کوفته بیخته بزردی بیضهٔ مرغ نیم برشت
آمیخته بخورند **ایضاً** مومیائی کانی یکماشه در قدری شکر و روغن زرد آمیخته بلیسند و بدن را بجامه پوشیده دارند و در مکان گرم بخوابند عرق آمده زوال
درد ضربه بتمامه خواهد شد و بجای ضرب زردچوب بروغن شیرین حل کرده بمالند و آب سرد نباید داد و اگر در ضربهٔ کهنه تقاطر بول باشد اطریفل بخورند و از ترشی پرهیز
نمایند و زردچوب مغاث بغدادی آرد مونگ بشیر گاو پخته ضماد کنند و گاهی در ضربه مفاصل صبر زرد بجای زردچوب کرده میشود **ایضاً** برای ضربه دفع منجمد خون
پھٹکری یکماشه سوده بروغن زرد چهار توله بریان نمایند چون پھٹکری در ته روغن منجمد شود روغن بالا گرفته میده و شکر آمیخته حلوا سازند و بخورند و از همان حلوا
یک حب بسته پھٹکری مذکور دران نهاده بخورند تا سه روز بهتر از مومیائی نوشته اند **دوائیکه** از مجربات حکیم علی ست ریوند چینی خطمی زردچوب مثل
غبار سوده بر عضویکه کوفت یافته باشد بربندند بسیار نافع ست و اگر بر جراحات رطبه بربندند بزودی خشک کند **ایضاً** که برای تسکین درد ضربه مجرب
قند سیاه و سفیدی بیضه با قدری آهک ضماد کنند و اگر زفت رومی گل خیرو فلفل سیاه با آب ساییده ضماد سازند درد ضربه و موچ را هم فرو نشاند **ایضاً** که درد سینه
و پہلو و دیگر جا که بسبب ضربه و سقطه باشد از مجربات والد مرحوم ست کچله را با آب بر سنگ بسایند و بر کنارهٔ کٹوره جمع نموده باشند و برابر آن ایلوه ساییده آمیخته بر آتش نیم
چون مثل حریره شود اندکی سرکه آمیخته نیمگرم طلا کنند **ایضاً** برای درد استخوان وغیره تج موصلی سیاه میده لکڑی همه اجزا برابر کوفته بیخته وقت حاجت در آب حل کرده نیمگرم
لیپ کنند و اگر ہلدی و صابون برابر با آب پخته لیپ کنند و یا سنجی نیز افزایند در ضربه نافع بود **ایضاً** که ضربه و سقطه را مفید و عضو خشک شده را بہیئت اصلی باز آرد
مغز تخم بید انجیر و کنجد سیاه هر واحد ساییده پس روغن آمیخته ضماد کنند و در نسخهٔ دیگر برگ سهجنه عوض تخم بید انجیر ست و نوشته که هر دو برابر ساییده طلا کرده
در آفتاب نشینند **ایضاً** زردچوب و آهک در سرکه سوده نیمگرم ضماد کنند **روغن فلیودار** که اطبای هند پیلاتیل گویند تالیف حکیم علی برای ضربه و سقطه و فالج و اندمال جراحات
بی نظیر ست بگیرند زردچوبه و چوب فلیودار و اصل السوس و دار ہلد و دوده سقف کسیکه نخود بریان میکند هر یک سه توله و باهم آمیخته با آب غسیلکر (?) کنند تا مضمحل شود بعد ازان در دیگ با سه نیم
رطل آب با آتش ملایم بجوشانند تا سوم حصه آب بماند ثفل آنرا بکف گیر گرفته بیرون آرند و دیگ را نیز بر آتش باشد و آن ثفل بر آورده را در پارچه نموده بهمان دیگ بیفشارند چون هیچ مائیت

در ثفل بماند و دور کنند پس روغن کنجد هشتاد توله داخل کرده بآتش ملایم که تیز از اول باشد بجوشانند تا آب جذب شود در روغن بماند و در آخر احتیاط کنند که روغن نسوزد
و اگر اندکی آب بماند و جای سرد گذاشته روغن صاف از بالا بردارند و آب که در ته دیگ ماند دور کنند صواب باشد و قوت این روغن تا یکسال ماند و برای درد مفاصل
و دردهای کهنه اگر پانزده مثقال موجوبه و پنج مثقال بهروزه برو اجزای خمسهٔ مذکوره اضافه کنند بهتر بود **سفوف** برای ضربه از بیاض والد مرحوم گندم بریان
و هلدی هر دو سوده شکر تری برابر هر دو آمیخته چند روز بنهار بخورند **ضماد** جهت ورم حار ملتهب که در مفاصل بسبب ضربه و سقطه بهم رسد و غیر بان نماید آرد جو
پانزده جزو کوکنار مع تخم ده جزو تخم خطمی هفت جزو بنفشه مونگ گل سرخ اصل السوس نیلوفر هر واحد پنج جزو عدس مقشر سه جزو طباشیر دو جزو زعفران نیم جزو کوفته
بیخته با روغن گل آمیخته ضماد نمایند **ایضاً مجرب** حکیم علی جهت ضربه و سقطه بعد از فصد بکار آید میده چوب گل ارمنی زرد چوب دیودار گل خطمی آرد مونگ برگ حنا
ریوند خطائی هر یک دو توله کوفته بیخته بآب و روغن گل یا کنجد بپزند هرگاه مانند حلوا شود بدان تکمید نموده ضماد کنند و ببندند **ضماد** که برای ضربه مکرر بعمل آمده
زرد چوب هفت ماشه میده لکڑی شش ماشه مغاث بغدادی پنج ماشه کوفته بیخته در روغن کنجد حل نموده نیم گرم ضماد نمایند و گاهی صبر و مالون و مصطگی نیز اضافه
نموده میشود **ایضاً** مسکن درد ضربه و سقطه میده لکڑی آمله منقی زرد چوبه هر یک یکتوله نیل بڑی مصطگی هر یک شش ماشه افیون سه ماشه ادویه کوفته
بیخته بآب ادرک سرشته گرم نموده ضماد نمایند و اگر ضربه باستخوان رسیده باشد قدری سفیدی تخم مرغ اضافه نموده بر پارچه کرباس پهن کرده بر عضو مکسور
بپیچند و بر اطراف آن چوبهای راست باریک مستحکم ببندند و بهفته یکبار وا کنند و تجدید نمایند و در سائر اوقات روغن کنجد بر عضو میچکانیده باشند و اگر
درد شدید باشد قدری دودهٔ سقف مطبخ یا خانه که بطرف بهونجه نیز اضافه نمایند **ایضاً** که همان نفع دارد میده لکڑی مالون زرد چوبه سجی قند سیاه کهنه از هر یک
درمی نرم بآب سوده گرم کرده ضماد نمایند و گاهی درین پنج نی که بهندی چورمونڈا نامند قدری سلاجیت که عرق الجبال است داخل کرده میشود و در نسخهٔ دیگر
کنجد سیاه عوض قند سیاه است و زنجبیل زیاده **ضماد** که بجهت ضربه و سقطه از بیاض حکیم نافع خان منقول گل بنفشه گل خطمی سفید گل بابونه اکلیل الملک
گل سرخ عنب الثعلب مامیران چینی مومیائی کانی حلبه تخم کتان شحم حاوندی هر یک دو توله سریش کاهی چهار توله بیخ لفاح نه ماشه زرد چوب میده چوب آرد مونگ
آرد باقلا هر یک نیم پاو زردهٔ تخم مرغ ده عدد **ایضاً** زفت رومی آنبه هلدی زرد چوبه میده لکڑی کنجد سیاه هر یک دو توله **ایضاً** آرد مونگ آرد باقلا هر یک
نیم پاو میده لکڑی چهار توله زرد چوبه دو توله سونٹھ یکدرم مومیائی کانی دو ماشه گل خطمی سفید دو درم روغن گل چهار توله زردهٔ تخم مرغ ده عدد **ضماد** جهت
ضربه و سقطه صبر مصطگی کندر مرمکی هر یک یکدام صابون ولایتی نیم پاو صابون را در شراب دو آتشه بپزند تا مثل مرهم شود پس ادویه سوده انداخته ضماد نمایند
ایضاً میده آمله زرد چوب تخم پنوار مالون ایلوه صابون خشت کهنه برابر کوفته در آب سائیده روغن کنجد آمیخته نیم گرم نموده ضماد نمایند **طلا** مغاث گل ارمنی
هر یک ده درم صبر مرمکی هر یک یکنیم درم کوفته بیخته بآب سرشته ضماد کنند و در نسخهٔ دیگر ماش مقشر عوض مغاث است و اقاقیا سه درم بجای مرمکی و وزن
صبر نیز سه درم و بآب مورد ضماد کردن **کماد** معمول برای درد و ورم که از ضربه بهم رسد و مثل گره بسته باشد مغز نارجیل کهنه بکوبند و چهارم حصهٔ آن زرد چوب
باریک سوده آمیزند و برابر هر دو موم بگیرند و در دو پوٹلی بسته در ظرفی بر آتش گرم کرده تا دو سه گھڑی سینک دهند بعده پوٹلی را وا کرده نیم گرم بالای آماس بربندند
و فردا دور کنند در عمل دو سه روز صحت کلی میشود و راقم درین کماد تخم تاتوره سائیده برابر نارجیل آمیخته در رفع درد بی نظیر یافته و گاهی درین کنجد سیاه یکتوله
افیون یکماشه عوض تخم تاتوره آمیخته میشود **نوع دیگر** برای درد ضربه کهنه و نرم کردن عضو مضروب کهنه که سخت شده باشد مجرب است زرد چوب دارهلد
میده چوب هر واحد یکدام میدهٔ گندم سه دام سجی یکماشه روغن کنجد چهار دام و در نسخهٔ دیگر وزن هلدی و میده چوب و میدهٔ گندم هر یک چهٹانک و سجی نیم دام
و روغن کنجد نیم پاو است و دارهلد مطروح میدهٔ گندم را در روغن بریان کنند و دیگر ادویه جدا جدا باریک ساخته اول سجی بعده میده چوب و عقب آن هلدی
انداخته آب اندازند و بپزند تا آب جذب شود و روغن بگذارد پس گرما گرم سینک دهند پس بربندند و در تکملهٔ هندی مالون عوض سجی مرقوم است **نوع دیگر**
دارهلد چوب بنفیده سجی هر یک دو جزو سائیده میدهٔ گندم سه جزو قند سیاه یکجزو سفیدی تخم مرغ و روغن کتان آمیخته لوئی ساخته تکمید کنند **نوع دیگر**
نافع ضربه و سقطه و موچ موم زرد ریزه ریزه کرده کنجد سیاه نیمکوفته مال کنگنی برادهٔ خشت زرد نارجیل کهنه میده چوب باریک سائیده هر واحد توله نمک شور

شش تولہ در پارچۂ باریک پوٹلی بستہ بر تابہ گرم کردہ تکمید نمایند **مطبوخ** کہ صاحب ضربہ وسقطہ را مناسب ست ریوند چینی نیم درم دال ہنوماشن یکدرم عنب الثعلب گاوزبان ہر کدام سہ درم بجوشانند و بقند سفید شیرین ساختہ بدہند **معجون ہندی** بجہت ضربۂ قدیم وجدید مفید ست زرد چوبہ دو دام بجیسار نیم دام شکر سرخ چہار دام شیر مادہ گاو یک آثار یا و بالا شیر را بجوشانند چندانکہ غلیظ شود ادویہ را کوفتہ بیختہ بیامیزند خوراک نیم دام و در نسخۂ دیگر اشنجار عوض بجیسار ست **اقوال حکما** ابن الیاس گوید کہ اگر با ضربہ ورم باشد بعد فصد واخراج خون بحسب قوت وسن وفصل صبح جلاب عناب دہ عدد با شکر سفید دہ درم بنوشند و یا مومیائی نیم درم بآب گرم بخورند و یا فوہ وگل مختوم ولاک منقی ہر واحد نیم درم در نقوع نخود بدہند و اگر سقطہ وضربہ بر سر افتد فصد سر رو کنند و صبح جلاب بنفشہ پنج درم عناب دہ عدد شکر سفید یا ترنجبین دہ درم بدہند و غذا مزورۂ ماش مقشر بمغز بادام و اسفاناخ و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکہ یا بنقوع مشمش مع فلوس خیارشنبر یا شیرخشت و ترنجبین ہر واحد دہ درم نمایند و قصب الذریرہ و برگ مورد سودہ بشراب قابض آمیختہ بر سر ضماد کنند و اگر ضربہ بر سینہ و شکم واقع شود و نزف الدم و نفث آن حادث گردد قرص کہربا یا قرص گلنار یا قرص طباشیر قابض ہر کدام کہ باشد یکمثقال سودہ بشربت حب الآس یا رب سفرجل ہر چہ حاضر بود دہ درم آمیختہ بدہند و یا بگیرند گلنار و دم الاخوین وگل ارمنی ہر واحد یکدرم کوفتہ بحریر بیختہ با نقوع عدس دہند و اگر بر مفصل واقع شود و آنرا وہنی یا وثی عارض گردد صبح جلاب اصل السوس مقشر کوفتہ سہ درم وگلقند شکری دہ درم بنوشانند و غذا مزورۂ نخود و مغز بادام دہند **خجندی** گوید کہ اگر با ضربہ وسقطہ ورم باشد فصد کنند و شربت عناب با نیم درم مومیائی معدنی بدہند و این سفوف انفع کہ مومیائی معدنی فوہ گل مختوم لاک مغسول ہر یک نیم درم با نقوع نخود بخورند **دیگر** ریوند چینی مومیائی ہر یک نیم درم گاوزبان یکدرم سائیدہ با جلاب دہند و اگر قبض باشد تلیین طبیعت نمایند **گیلانی** گوید کہ در تدبیر ضربہ وسقطہ استعمال چہار امر واجب ست یکی امالۂ مادہ ازان بسوی جہت دیگر یا باستفراغ چنانچہ از فصد و حجامت بشرط و تلیین طبیعت بحقنہای لینہ یا بشرب دوای مسہل و یا بغیر استفراغ مثل محاجم بغیر شرط دوم استعمال چیزیکہ تسکین سوء مزاج کند بدانچہ مخصوص او بود از شرب و ضمادہا سوم تخفیف غذا و اجتناب از گوشت مگر بضرورت خون ضعف و شراب شیرین تا ورم نیارد چہارم کشیدن مادۂ باقی بنفس عضو بزلو یا باستعمال محللات بعدہ اگر مانعی از فصد باشد مثل نزف الدم وغیرہ بر نقرہ یا قفا و کاہل و ساقین حجامت نمایند و اگر از اخراج خون مانعی باشد محاجم بر جہت مقابل موضع الم برای جذب مادہ نہند و شرط نزنند و اگر طبع قبض باشد تلیین بثمار الفواکہ مثل ترنجبین و بنفشہ و آلو بخارا و خیارشنبر وغیرہ کنند و یا حقنۂ لین بعمل آرند خاصۃً اگر الم معدہ یا بموضعی دیگر قریب شکم واقع شود و آنچہ مطفی و مقوی باشد بنوشانند اگر حرارت والتہاب نباشد ہر روز چہار اوقیہ آب بقول مثل کاسنی و عنب الثعلب و کاکنج بفلوس خیارشنبر پنج درم و دو دانگ صبر و زعفران بنوشند و اگر حرارت شدید باشد بر آب عنب الثعلب و خیارشنبر اقتصار نمایند و غذا آش جو و اسفاناخ و چقندر و کدو و روغن بادام سازند و بہترین چیزہا کہ برای تسکین درد ضربہ وسقطہ دادہ میشود تریاق فاروق ست فی الفور بدہند اگر استطاعت بود و مانعی ازان نباشد پس اگر تریاق دہند خصوصاً در گلاب حل کردہ و جای ضربہ ہنوز گرم بود سرد نشدہ باشد الم و وجع اصلا یافتہ نشود خصوصاً اگر بعد آن روغن دیودار و مرہم جدوار بمالند و این عمل را بکار بردیم چون اکبر بادشاہ از اسپ بر زمین بسیار سنگریزہا افتاد و در چہرہ و سر انشقاق عظیم شد و بعد تدبیر مذکور درد و ورم یافتہ نشد و نہ رنگ متغیر گردید و این تدبیر را در ضربہ عظیمہ وغیر آن تجربہ کردہ ایم و روغن گل با مغاث مسحوق مشد عضو مسکن وجع ست و اہل ہند را عادتی ست کہ بدان انتفاع بین می یابند و آن اینست کہ چون مثل ضربہ وسقطہ بر جائی از بدن واقع شود فی الفور آن موضع را بلا توقف بخرقۂ محکم می بندند و آب سرد بران میریزند و آن عضو را در آب سرد می نہند و ہر قدر کہ آب سرد باشد و این عمل را طول دہند بہتر باشد و این عمل از ورم و وجع بالکل ایشان را نگاہ میدارد و من با این عمل نوشانیدن اندکی از تریاق فاروق در گلاب یا آب سرد حل کردہ اضافہ می نمائیم **شیخ** مینویسد کہ چون عصب کوفتہ شود و بیجا گردد و با آن جراحت و آماس ہنوز نباشد بچیزیکہ جراحت را بکشاید مثل آب خاکستر و مانند آن علاج نشاید کرد بلکہ علاج او بمسکنات درد باید کرد و لہذا واجبست کہ بر عضو روغنہای محلل و مرخی گرم کردہ متصل بریزند یا خرقہ بدان آلودہ بر نہند و از روغنہای فاضلہ درین روغن شبت و روغن اقحوان و روغن سداب ست و ہمچنین ضمادات موافقہ برای آن و خطمی را چون بکوبند و بر عصب کوفتہ نہند عجیب ست و گوشت صدف نہادن نیز عجیب النفع ست و گاہی از بلبوس ہم را علاج میکنند و اگر با کوفتگی ورم باشد پس تدبیر در تسکین درد و اینست کہ عقید انگور بشراب و اندک سرکہ و زیت

بقدر حاجت آمیزند و باعتدال گرم کرده دران پشم پارهٔ چرک آلود خصوصًا صوف ذوفای رطب تر کرده بران موضع نهند و اگر این الم در مفاصل باشد آن بتسکین
درد اولی بود و دوا از قوی‌تر گردانند و بچیزی که نضج و تحلیل نماید مرکب سازند لیکن با قبض معتدل تا بدان مقابله ورم کننده دران زیادتی نکنند و در جمع و ورم نگاه کنند و آنچه در
اهتمام شدیدتر باشد قصد آن نمایند و اگر درد نباشد بشگافند و ادویهٔ قویه مثل آب خاکستر و سرکه و شراب نیز استعمال کنند و اگر ... ورم طول کرده باشد دوا اقوی
سازند و تحلیل او شدیدتر باشد و دران البته قبض نباشد مثل دوای قوی مرتب با آب خاکستر و آنچه از چرک حمام سازند و اما اگر در جلد جراحت نیز باشد احتیاج بدوائی
افتد که دران تخفیف قوی و جمع و تشدید بود که بدان اجزای کوفته را ضم نماید و جراحت را نفع کند و اگر جلد را چیزی از کوفتگی و جراحت نرسد اضمدهٔ مرتب از مثل آرد باقلا
و سرکه و عسل استعمال کنند و این دوا نیکوست و اگر اراده کنند که در تخفیف قوی‌تر گردد اندران آرد کرسنه داخل کنند و اگر قوی‌تر ازین خواهند دران بیخ سوسن افزایند
و اگر جراحت قابل التقات نباشد علاج عصب بدوای مانع ورم او کنند و بدان اشتغال نباید کرد و گوشت صدف عجیب ست و گاهی علاج بقیروطی از ملح کنند
و ضماد بکنند رومی عام النفع در هر دو حال ست و اگر با هر دو امر درد شدید باشد باید که با ادویهٔ زفت مخلوط سازند و گرم کرده ضماد کنند و واجبست که در بیجا شدن
عصب از آب حذر کنند و نه گرم و نه سرد نزدیک او برند بلکه روغنهائیکه دران قوت ریاحین لطیفهٔ قابضه باشد و افاویه که باین حال بود استعمال کنند و اگر صلابت
عصب و التوای او عارض شود و این اکثر از ضربه یا سقطه حادث گردد و چون غمز کنند با آن خدر محسوس گردد و علاج صلابت عصب قریب از علاج اورام صلبه
و دبیلات ست و در ادویهٔ مفرده و در قراباذین ادویه بقدر احتیاج ذکر کرده شد و آنچه دریجا مذکور میشود ادویهٔ مجرب درین باب ست از انجمله خفیف مثل ا ... نیست
که بگیرند مقل الیهود ده درم و در آب تر کرده حل نمایند و برابر آن بیخ خطمی باریک سوده بسرشند و ضماد کنند و همچنین بیخ سوسن بعقید انگور سرشته و ایضًا
اشق و بارزد و فرفیون بدردی زیت سرشته و ایضًا تخم کنوچه گرفته بمیفختج ضماد کنند و ایضًا داخلیون با نیم وزن آن سرگین بز سرشته بغایت نافع ست
سوبدی گوید که ضماد روغن زنبق و موم زرد و کذا روغن نرگس و موم زرد و کذا روغن گل حنا بموم زرد برای درد عصب مجرب من ست و ضماد پیاز نرگس و کذا حب الغار
بشراب و کذا قنطوریون غلیظ و کذا قصب فارسی بسرکه سرشته و کذا کفری که آن پوست طلع نخل ست و کذا اصابع صفر و کذا دردی زیت و کذا روغن نسترن
و موم زرد و کذا فقاح اذخر در روغن آن و کذا خطمی بشراب پخته و کذا از زنب و مالیدن و خوردن روغن کنجد و آکل و ضماد صعتر و کذا درونج و کذا غاریقون و کذا
قردمانا و کذا قنطوریون دقیق و کذا اسطوخودوس و کذا مغز حب صنوبر کبار هر واحد نافع درد عصب بارد ست **ایضًا** او گوید که الیه را شگافته بر آتش گرم کرده
بر عصب صلب دو ساعت بربندند بعده بکشایند و بر آتش گرم کرده باز بربندند تا دو ساعت و همچنین در روز و شب بتکرار عمل نمایند و تا سه روز متواتر این
عمل کنند پس صلابت عصب را به کند و مجرب منست و کذا زوفای رطب ورم عصب را مجرب و ضماد کنجد مع پوست و کذا طبیخ شبحراو و کذا حب البان
و کذا تخم بید انجیر در روغن آن و کذا خانهٔ زنبور عسل و کذا اکلیل الملک و کذا پیاز نرگس و کذا روغن زنبق و موم و کذا گل سوسن بروغن آن سرشته و کذا روغن
سوسن سفید و کذا بیخ آن و کذا اشق و کذا روغن قثاء الحمار و کذا بیه بر دو فراسیون سوده آمیخته و کذا روغن تخم قنب و کذا مغاث و کذا فرفیون مخلوط بموم زرد
و کذا مقل ازرق و کذا روغن خیری زرد و موم زرد و کذا روغن جوز کهنه و کذا زوفای رطب و کذا صدف مع لحم او کوفته و مرو کندر و کذا نیل هندی بعسل و کذا
غبار آسیا و کذا جاوشیر و آکل و ضماد مخ و کذا مسکه و کذا جوز بوا هر واحد نافع صلابت عصب ست **و ضماد** نمک و آرد گندم و عسل و کذا بورق و زیت
و موم و کذا تخم انجره بنمک و کذا بسفایج و کذا برگ فنجنکشت یا تخم آن و کذا مرزنجوش و موم در روغن بان و کذا پیاز بلبوس و کذا اسیغول کوفته و کذا روغن قسط
و کذا بزرکتان و کذا بنفشه و کذا قصب الذریره بسرکه و کذا اقحوان و شرب و ضماد تخم انجره و کذا مغز جوز و عسل و کذا مغاث و شرب جنطیانا بشراب خوشبو و بستن صفحهٔ ارزیز
بخته پیچیده هر واحد نافع بلتوای عصب ست **و شرب و ضماد** راسن بعسل و کذا کمادریوس و کذا زراوند مدحرج و کذا لسان العصافیر و کذا قردمانا و کذا اسیر و کذا مقل ازرق
و کذا اهیل و ضماد برگ تمام و کذا اوج کوفته پخته و کذا ایوفا و کذا آب فراسیون و سپاکیان و کذا بلبوس و کذا خاکستر چوب انگور و کذا زرده بیضهٔ نیمبرشت و کذا جنطیانا و کذا عروق ... طب سکر
حل کرده و کذا مصطکی بروغن گل و کذا مغاث و کذا بیخ خطمی یا تخم آن بشراب پخته و کذا آرد ماش با آب مورد سرشته و کذا اشنو نیز و کذا ایرسا کوفته و پخته و کذا قصب الذریره
و کذا قسط و کذا برگ کبر و چوبینه ماده و کذا قطران و شرب طبیخ بودینهٔ نهری و کذا اصلیثیت با آب خاکستر چوب انگور و کذا قیصوم مطبوخ با آب و کذا خرس ... درم با بیضهٔ نیمبرشت

تا سه روز و کذا کاسنی دشتی تنها یا با همچند آن دو قوه و کذا بیخ اذخر دو مثقال با یک درم فلفل و کذا ثمر کبر هر روز دو درم با شراب هر واحد نافع شدخ عضله و رض آنست

علاج مسیوط یعنی مضروب بسیاط

اگر کسی را تازیانه یا بچوب زده باشند باید که اعضای او را بمالند و خرقهٔ کتان بگلاب آب سرد تر کرده بنهند و هر گاه گرم شود تبدیل آن کنند و مرهم سفیداب بمالند و بهتر آنست که پوست گوسفند و قتیکه باز کرده باشد گرم گرم بر موضع ضربه بنهند و بگذارند تا خشک شود و تازه و دیگر بر بدارند و اگر سفال نو کوفته بیخته یا خاکستر گلخن اول بیاشند پس بعد ست در پوشند بهتر بود و طعام نخوداب از نخود مقشر نیم کوفته و لوبیای سرخ مقشر خورند و اگر فصل گرما بود و مزاج گرم باشد طعام قلیه کدو و ماش مقشر و برگ چغندر و کاهو دهند و زنجبیل و ریوند چینی برابر هر دو از یکدرم تا یکمثقال با جلاب بدهند و چون خون زیر جلد محتقن شود دو مویز دو ترب بمغز نان سحق کنند و گرم کرده ضماد نمایند

کسر عظم

یعنی شکستن استخوان و شکستگی آن بنظر در آید اگر عظیم متفرق باشد حتی که بعض اجزای او بسوی داخل رود و بعضی بسوی خارج بر آید و اگر کسر عظیم نباشد حتی که اجزای استخوان از یکدیگر اندک جدا شده باشد آن بلمس دریافت گردد چون دست بر انجا مالند بلندی و پستی در استخوان معلوم شود و ایضاً از ان خشخشه وقت لمس یا تحریک عضو شنیده شود و کسر که در یکموضع باشد سهل بود و باید دانست که استخوانها بعضی در طول شکسته شود و بعضی در عرض و بعضی جرد شکست شود انچه در طول شکسته شود بعربی آنرا صدع گویند و بعضی باشد که با طول لختی از عرض شکسته شود آنرا هلالی گویند و آنچه در عرض شکست باشد گاه بود که گرد و تمام شکسته شود آنرا قثوی و فجلی و قصبی گویند و گاه بود که درزی بر عرض افتاده باشد از یک روی و باشد که بعضی با عرض لختی در طول شکسته شود همچو قلم آنرا اشطب گویند و باشد که شکستگی شاخ شاخ شود آنرا متفتت گویند و مشظی نیز خوانند و گاه باشد که استخوان ریزه شود آنرا رضی گویند و اگر بسیار ریزه بود سویقی گویند و جریشی نامند و خشخاشی نیز خوانند و هر گاه که استخوان تمام پاره و ریزه گردد جایگاه شکستگی از برابر یکدیگر در هم افتد و باشد که بعضی پارها در غشائیکه بر استخوان پوشیده است و در گوشتیکه بر حوالی اوست بخلد و بدان سبب درد و آماس پدید آید و اکثر شکستگیهای ناهموار از قرحه خالی نباشد و هر عضویکه استخوان او تمام شکسته شود دو نوع گردد بقراط میگوید اگر بسوی خارج باز گردد میل از ان سو کند به از ان بود که میل بسوی داخل باشد و هر شکستگی که بر بندگاه افتد و لب مغاکها که سر استخوان دیگر دران نشیند بشکند انگاه که درشت شود آن بندگاه صلب شود و شکستگی که بر بندگاه استخوانهای کوچک افتد صلب تر گردد و همچنین انچه در بندگاهی افتد که مجاور است استخوانها بیکدیگر نزدیکتر بود و کشادگی و پهنائی کمتر چون بندگاه شتالنگ هر گاه که درشت گردد صلب تر بود و صعب ترین شکستگی آنست که استخوان گرد شکسته شود و آماسی یا جراحتی با آن بود و خون بسیار رود و گوشت که حوالی آن استخوان بود کوفته شود هر یکی را ازین اعراض علاج باید کرد و کوفتگی گوشت از عفونت نگاه باید داشت و بباید آزرد تا لختی خون از ان برود و الا متاکل شود و تباه گردد و هر استخوان که محکم تر بود شکستگی آن دیر تر درست گردد و از استخوانهای شکسته جز استخوان اطفال باز نروید بجهت قرب ایشان بمبدا و تری و نرمی اعضا و استخوان پیران و جوانان اگرچه بسته شود باز نروید لیکن لحامی چون غضروف بر حوالی آن جایگاه پدید آید و آن شکستگی را سخت بگیرد و محکم کند و آن لحام را اطبا دشبد گویند و از همه استخوانهای تن مردم استخوان بازو دشوار تر بسته شود پس استخوان ساعد پس ترقوه که شکستگی آن از اندرون بود و اما استخوان ران و ساق زود تر بسته شود و مدت بسته شدن هر عضوی چنان بتجربه یافته اند که اکثر غضروف بینی در ده روز بسته گردد و استخوان پهلو در بیست روز و استخوان ساعد از سی تا چهل روز و استخوان ران در مدت پنجاه روز و در بعضی تا سه ماه یا چهار ماه بسته شود و استخوان فک در سه هفته بسته گردد و چنبر گردن در یکماه و استخوان بازو در چهل روز و استخوان ساق همچون استخوان ران بود و این در سن شباب و توسط عمر و صحت خلط است و مدت مذکوره در صبیان عشرات کم شود و در کهول خمسات و در مشایخ دو چند این زیاده گردد بسبب قلت تولید غذا در ایشان و بلدان و اغذیه را درین دخلی بزرگ است و اسباب دیر بسته شدن استخوان بسیار است یکی آب بسیار بر جایگاه شکسته ریختن دوم بند آن زود زود کشادن سوم شتابی کردن در حرکتها چهارم طعامهای لطیف که خون را لطیف کند خوردن پنجم قلت خون در بدن ششم کثرت مائیت در خون هفتم سوء مزاج هشتم کثرت غضب و ضجر و مانند آن نهم شدت حرارت هوا دهم بدی بستن بندها

یازدهم کثرت عصائب و زوائد و استخوان مردم صفراوی و خشک مزاج دیرتر بسته گردد جهت قلت لزوجت در خون ایشان از جهت صاحب استخوان شکسته را
طعامهای غلیظ لزج چون هریسه و پاچه میدهند و استخوان کم مغز هم بدیر بسته گردد و علامت بسته شدن استخوان آنست که رنگ خون بر ظاهر پوست آنجا
پدید آید و کسیکه طریق بستن استخوان شکسته داند آنرا مجبر گویند **علاج** اول آن عضو را بملایمت بکشند و استخوان را برابر کنند و از عصابه موضع کسر را تا با علای او
بندند و از عصابهٔ دیگر از موضع کسر تا باسفل آن و بالای آن جبائر بربندند بعد آن فصد و اسهال کنند و شوربای مرغ بدهند و یک مثقال گل ارمنی و نیم مثقال
مومیائی با جلاب بدهند و اگر مومیائی یافته نشود عوض او استعمال قفر الیهود نیز عجیب ست و عصابه را تا سه روز وا نکنند مگر آنکه از بستن آن درد شدید
و خارش پیدا شود بکشایند و آب گرم بران ریزند و بعد از یکساعت باز عصابه را در گلاب و سرکه و روغن گل ترکرده بربندند و عدس و مغاث و گل ارمنی و اقاقیا
در آب مورد ضماد کنند که مجرب ست و گاهی تخم تمر هندی افزوده میشود و غذای لزج مانند هریسه و پاچه و تخم مرغ خورانند و اگر با کسر ورم هم باشد صندل با آب کشنیز سبز
و آب کاسنی سبز و طلای سرد طلا کنند و اگر خون ازان جاری باشد دم الاخوین و کندر سائیده بران بپاشند و تعقد و صلابت که بعد بسته شدن استخوان
باشد اگر تازه باشد باید که قطعهٔ اسرب را بران نهند و از عصابه محکم بندند و اگر کهنه باشد باید که از شحوم و امخاخ و ادهان و قیروطیات ملایم کنند **ذکر ادویه**
نافع کسر عظم شرب مومیائی بقدر نخود با جلاب و کذا تراب صیدا دو درم بجلاب که مجرب سویدیست و کذا بندق هندی و شرب و ضماد مغاث و کذا
مرمکی و کذا ماش و کذا گل ارمنی و کذا دم الاخوین و کذا کهربا و کذا انجبار و کذا سنباذج و تعلیق حجر مقنیطس بر عظم مکسور و ضماد مصطکی و کذا روغن شجر آن
و کذا صمغ عربی و کذا راسن و کذا روغن گل حنا و کذا برگ حنا و کذا اقاقیا و کذا حب الآس و برگ آن و کذا سفیدی بیضه و کذا زیت خوشبو و سماق و کذا
خراطین و غبار آسیا و کذا برگ گاوزبان و پوست بیخ آن و نطول طبیخ حلبه و کذا برگ مورد و کذا دوقو بر عضو مکسور هر واحد مجبر عظم ست **دیگر** رفادهٔ
بروغن ترکرده بران عضو بپیچند و بعصابه و تختها تا دو روز بسته دارند و روز سوم آهسته بکشایند و چوب میده باریک سوده در سفیدی بیضه حل کنند
و بالای پارچهٔ بافته طلا ساخته بر عضو بپیچند و باز بعصابه و تختها بربندند و همچنین روز سوم بکشایند و تجدید دوا کنند تا آنکه به شود **طلا** برای کسر و وثی
آزموده است از قانون مغاث و ماش مقشر هر یک ده درم مر و صبر و خطمی سفید و اقاقیا هر یک پنج درم گل ارمنی بیست درم بسفیدی بیضه طلا کنند
اگر ورم حار باشد **ایضاً** برگ اثل و سرو و مورد و بید کوفته بیفشارند و بگیرند سک و گل سرخ و پیاز نرگس و مرافیلون و صندل سرخ و گل ارمنی و لادن
و فوفل و حکاکهٔ چوب اثل و خطمی و ماش و اقاقیا و اکلیل الملک و مرزنجوش و راسن و سرو بیامیزند **ایضاً** برای کسر و وثی مع ورم حار ماش مقشر بیست درم
مغاث گلنار اقاقیا ضماد کنند و این بسیار قویست و از ادویهٔ او برگ مورد و سک و لادن و زعفران ست **ایضاً** برای رض و وهن نیکوست و برای
کسر و وثی و خلع نیز نافع مغاث ماش اقاقیا خطمی طین صبر مر بآب آس طلا نمایند **اقوال حذاق** جرجانی و بهاء الدین از شیخ و غیره نقل کرده اند که هر شکستگی
که دران زخمی و قصور عصبی و عضله نبود و خلع و وثی با آن نباشد آنرا باید کشید باحتیاط و کشیدن چندان باید که هر دو سر استخوان شکسته و از جای بیرون
آمده با یکدیگر برابر آید بعده مجبر آنرا بدست بمالد و هموار و راست بدارد و بنظام خود باز برد و با هم باز نهد آنگاه ضماد و رفاده و غیره بر نهد و ببندد و آن کشیدن
باعتدال و بمقدار حاجت باید و اگر زیاده از مقدار ضرورت کشند و رعایت قاعده نکنند باشد که بتشنج مؤدی گردد و درد صعب مهلک پدید آید و آماس و تب
و استرخای عصب پیدا شود و مضرت کشیدن در اعضای نرم کمتر بود و اگر کمتر از مقدار حاجت کشند استخوانها بمحل خود مقابل نشود و بنظام خود باز نتواند رفت
و هموار نگردد و مقصود حاصل نشود و همین معنی در استخوان شکسته و از جایگاه خویش بیرون آمده یکسانست و در جبر شکستگی تعجیل باید کرد پیش از آنکه محل
آن صلب شود و مانع آن بستن شود و یا آماس پدید آید و طبیعت عضو فاسد گردد و تدارک نپذیرد و عضو شکسته را بعد بندش چندانکه ممکن بود بسته دارند
و بند را زود زود نکشایند که بسیار رسیدن هوا و شبند را محکم شدن ندهد لیکن چون آماسی و المی و جراحتی بود بوقت حاجت باز کشایند و الا زود نباید کشاد
لیکن گاه گاه اندک حرکتی باید کرد چندانکه احتمال کند تا طبیعت آن عضو کسلان و پژمرده نشود و وقت بستن استخوان شکسته یا از جای بیرون آمده جهد
باید کرد تا درد سخت تولد نکند چه بسیار باشد که آن عضو را سخت ببندند و بند آن دیرتر کشایند عضو بمیرد و پوسیده شود و آن هنگام جز بریدن آن عضو

وازتن جدا کردن چاره نباشد و آن هر چیزی که خون را لطیف کند یا ماده دشبذ را تحلیل کند چون طعامهای گرم رقیق و حمام و آب گرم و حرکتهای قوی و جماع
و خشم و هوای گرم و ادویهٔ گرم و مانند آن پرهیز باید کرد و مسکن جای خوش و خنک باید داشت و ضمادهای قابض و مغری که اندران حرارتی نبود برنهند
مثل ادویه که در علاج فتق مذکور شده خاصه که در ان اهل جوز سرو و کثیرا باشد و آسایش و آرام و هواهای خوش و طعامهای مغری و غلیظ چون
هریسه و کله پاچه و ثرید چرب و حلیم جو و گندم و برنجیه و شکنبیه و بریان بزغاله و مانند آن اختیار کنند و گفته اند سکنجبین که دران قوت حرارتی یا غافقون باشد
اندک اندک مر بدین ماده صالح را بعضو او در کشد و بسته شدن یاری دهد و خوردن فادزهر حیوانی و مومیائی درین ابواب سخت نافع بود و مجرب است هرگاه
که بسته شدن استخوان از مدتی که آنرا باید بگذرد و بسته و محکم نشود باید دانست که آنجا ماده ایست که از ان دشبذ تولد نکند پس آن موضع را مثل قروح عسر الاندمال
برفق تمام بناخن بخارند و کفدست بران باید مالید چندانکه آن موضع را گرم کند و ماده بد و خون ضعیف نابکار تحلیل پذیرد و خون متین بدانجا میل نماید و دشبذ
محکم بروید و بسیار باشد که رنگ استخوان بگردد و پوستها از ان برخیزد و بدان سبب حاجت آید که بند را بگشایند و هرگاه که حال این بود آنرا تخته نشاید بست و بر فاده
اکتفا باید نمود و اگر با شکستگی استخوان جراحتی و قطع عصبی یا خلع و یا وثی افتاده باشد طریق جراحی و مجبری جمله مرعی باید داشت و در راست کردن استخوان و بستن آن
تاخیر نشاید کرد و راست نتوان کرد و نتوان بست مگر بکشیدن صعب که از ان کشیدن درد عظیم تولد کند و با این همه هرگاه که اندران دردی عظیم و خطری
بزرگ خواهد بود راست ناکرده و نابستن و ناکشیدن و درد نیفزودن اولی تر از راست کردن بود پس صواب آن باشد که در حال شکستگی و احوال آن
نگاه کنند و آنرا که بتوان کشید بکشند و راست کنند و مبالغه نکنند و اگر بعضی راست ناشده بماند همچنان بگذارند تا خطری بزرگ هم نباشد و اگر شکسته را راست
کرده باشند و بسته و ناگاه دردی عظیم تولد کند آنرا باید گشاد و تسکین درد کنند پس دیگربار ببندند و گاه باشد که استخوان راست کرده را از همدیگر جدا
باید ساخت و بی نظام باید گذاشت تا بیمار از رنج و الم آن خلاص شود و هلاک نگردد و هر شکستگی که در طول بود آنرا محکم تر باید بست چنانکه شکاف استخوان
فراهم فشرده شود و آنچه در عرض شکسته شود تا سر استخوان برابر یکدیگر راست نشود هم باز نشاید نهاد و آنجا که سر استخوان شکسته شاخ شاخ شده باشد که آنرا
بعربی شظایا گویند بقوت تمام دباله ها و بر سیانها آنرا نیک بباید کشید تا شظایا برابر یکدیگر شود و هر یک بجای خویش بهیئت اول بنشیند و درین هنگام دست
نیک بباید مالید و راست باید کرد آنگاه عضو را از کشیدن باهستگی رها کنند پس ببندند چنانکه عضو بران هیئت نگاه دارد و نگذارد که شظایا دیگر باره میل(?) کند
خود بگردد ولیکن بدان سختی نشاید بست که دردی عظیم افزاید و اگر پارهٔ استخوان از اصل جدا شده باشد و غشا و عضله را بخلد و درد زیاده شود آن موضع را باید شکافت
و آنرا بیرون کنند و الا رها کنند و آنرا باید برید و اگر شکاف را فراخ باید ساخت عضلها و عصبها و شرائین آنرا نگاه باید داشت و اگر دانند که آفتی تولد خواهد کرد مهمل
باید گذاشت و اگر استخوان نیک ریزه شده باشد جمله را اگر ممکن بود بیرون باید آورد و اگر ریزها بسیار باشد چون آواز خشخاش آواز دهد لیکن از هندام خود بیرون
نرفته باشد امیدوار بود که چون ببندند بر حوالی آنها دشبذ بسته گردد و جمله را فراگیرد **طریق** بریدن شظیه آنست که ندی نرم را سوراخ کنند
باندازهٔ شظیه و بر محل خلیدن سر شظیه نهند و سر شظیه را از ان سوراخ بیرون آورند پس پوستی همبران شکل بر زیر ندی نهند و شظیه را بهم از زیر پوست
بیرون آرند و دست بر پوست و ندی فرو فشارند بطرف اصل شظیه چندانکه منشار بران محل نشیند و آنرا از اصل بردارند و منشار این کار بغایت
باریک و تیز لطیف تر از منشار شانه گران می باید **طریق** بستن بر فاده و تخته و غیره آنست که چون عضو را کشیدند و بدست هموار و نظام
اصلی نمودند اول رفادهای کتان نرم و پاکیزه بر تمام محل شکسته نهند و بعصابه بپیچند پس بندی مضبوط بران بندند و تا چهار روز همچنین بدارند
و بعد ازان چهار تخته نرم و هموار از هر چهار طرف آن بر بالای رفاده نهند اگر آن عضو را اطراف اربعه باشد و بعصابه بپیچند بندهای عصابه را چنان ببندند
که سختی بر جایگاه درست افتد از دو طرف و باقی بر جایگاه کسر تا آنرا فراگیرد و جایگاه شکستگی را سخت تر از حوالی باید بست و در سختی افراط نشاید کرد و بند چوب نرم(?)
تا غذا را باز ندارد و پهنائی عصابه که بپیچند در خور شکستگی هر عضو باید چنانچه عرض عصابه سینه و پهلو قریب یک بالشت باید و عرض عصابه ساعد و ساق از سه انگشت تا چهار
انگشت بود و عصابه انگشتان کمتر و برین قیاس در باقی و اگر ترسند که لباس گیرد بقراط میفرماید که قیروطی از زیت و موم صاف طلا باید کرد و گاهی احتیاج به تبدیل رباطات

بالفعل بهوا یا آب سرد افتد تا منع ورم کند یا باشد که بسرکه ممزوج تر باید کرد و گاهی حاجت بتسکین ورم مثل روغن بابونه و مثل شراب قابض آید که این تحلیل ورم
و تقویت عضو نماید و گاهی حاجت افتد بچیزیکه دران تقویت و تحلیل باشد مثل زیت تا مصطکی و اشق و بیشتر شکستگیها که مخالف و ناهموار افتد از قرحه خالی
نباشد و انجاکه قرحه باشد قیروطی نزدیک آن نباید برد و رفاده بشراب قابض تر کرده بر بندد و ادویه که در علاج شکستگی بکار آید جدا مذکور گردد و شکستگی بزرگ را
بسه عصابه باید بست یکی بر رفادها باید تا آنرا تنگ فراگیرد و جایگاه را سخت تر دارد و دوم بر تخته تا محکم نگاهدارد و فضول را از جایگاه شکستگی باز دارد و سوم مجموع
جهت استحکام جمله و بند عصابهٔ اول را از فرود سوی بطرف بالا باید پیچید و بند عصابهٔ دوم را بر عکس و بند عصابهٔ سوم را بهر دو نوع چنانچه جمله را فرا رسد و تخته از
پنجم روز باید نهاد مگر آنکه خوف کجی عضو باشد و تخته از چوب نرم باید مثل چوب انار و بید و دفلی و قنی و مانند آن و تخته هموار باید لیکن از جائیکه بر موضع شکستگی نهند
اگر اندکی غلیظتر بود میشاید و هرچند که عضو شکسته بزرگ تر بود تخته دیرتر باید بست لیکن رفادها بیشتر باید نهاد و خیال دارند تا عضو و تخته و جنبان نباشد
و اگر ترسند که عضو کج شود و آفت آن بزرگ گردد زود تخته باید بست و اگرچه روز اول باشد و بعد بستن هم دیر دیر باید کشاد در رفاده تخته بند هم بیشتر باید
و بقراط گوید که بسته را روز سیم باید کشاد و در روز سیم تا بیاضج نشود و خارش رنج ندهد و هر بار که بکشایند بر همان طور که بسته بود دوباره باید بست و شکل بندها
و رفادها و تختها نشاید گردانید تا آنچه بسته میگردد تباه نشود و عضو از شکل خویش نگردد و پیچیده نشود و در دو تخیز دو جوان هفته بگذرد در هر چهار روز یکبار باید کشاد
و یا در هر پنج روز و بند را نیز اندک اندک سست تر کنند تا غذا بدان محل بیشتر راه یابد و اندر دور کردن تخته شتابی نباید کرد اگرچه گمان شود که بسته شده و بسیار
که ده روز یا بیست روز تخته بسته دارند و نکشایند و هیچ مضرت نباشد لیکن صواب آن بود که از جهت احتیاط در هر چند روز بکشایند و نگاه کنند تا اگر رنگ پوست
و حال گوشت متغیر شده باشد تدارک آن مشغول شوند و بعضی مجبران هرگاه که بند میکشایند بآب نیمگرم نطول میکنند تا ماده تحلیل شود و در انجا بیشتر آید و بعضی
و آب گرم پیش از آنکه ببندند نطول کنند تا عصبها را نرم کند و الم کشیدن کمتر شود و لیکن در وقت بستن تجویز نکنند زیرا که نگذارد که در شبند محکم شود و انجاکه ضماد یا طلا
بران خشک شده باشد و درد خیزد و خواهند که بکشایند اندکی روغن طلا کردن جائز بود خصوصاً کسانی را که مزاج تر بود و انجاکه با شکستگی جراحتی رسیده باشد در رفاده و تخته از جایگاه
جراحت دور باید داشت و این چنان بود که جایگاه جراحت را برهنه گذارند و بر حوالی آن رفادها و تختها بر نهند و ببندند بر شکل موافقتر و بر جراحت برهنه مرهم نهند و در رفاده گرد جراحت
بچیزهائیکه منع آماس کنند یا بشراب قابض تر کنند و انجاکه محل کوفتگی را در غیر جراحت بیم آماس باشد هم رفاده آن محل را بموانع آماس بیالایند و بعضی مجبران رفادها بر حوالی جراحت نهند
و تخته را بر بندند چنانکه مرهم بدانجا فرو شود و ریم و چرک از ان بیرون آید و عصابه بالای جراحت بندند چنانکه بجراحت نرسد و لته بر روی آن پیچند تا مگس و هوای سرد و گرم بجراحت
نرسد و باشد که بدان حاجت آید که رفاده را بسرکه و گلاب تر کنند و حوالی جراحت نهند تا آماس باز دارد و قیروطی و روغن از حوالی جراحت دور باید داشت خاصه تا در بستان
که بیم تعفن بود و در جمله احوال زخم و شکستگی را از سردی و گرمی مفرط نگاه باید داشت و از عطسه و سرفه و بلند کردن آواز پرحذر بودن و اگر تعفن یا گاه در گوشت
آن محل پدید آید در اصلاح آن مبادرت باید کرد چنانچه در جراحات معلوم شده لیکن اینجا احتیاط زیاده باید و در طلاء و ضماد تریاقات و مصلحات عظم داخل باید

تدبیر استخوان که کج بسته باشد و حاجت بشکستن آید هرگاه که استخوان کج بسته شود و حاجت آید که آنرا دیگر بار بشکنند و راست کنند اگر در شبند سخت
صلب بود اول آنرا نرم باید کرد بادویه که ورم صلب و سقیروس را نرم کند و خرما و چکتی دنبه و دردی روغن کنجد باهم سرشته ضماد باید کرد و چکتی دنبه گداخته
و مغز پسته و مغز بادام و مغز پنبه دانه و شبند را نرم کند و یا مغز تخم بید انجیر کوفته با نیم وزن آن روغن گاو و چهارم حصه آن عسل سرشته ضماد کنند و بعضی
در حالت احساس برودت مزاج سکبینج یا جاوشیر یا بدوار یا جند بیدستر هم اضافه میکنند و یا حلبه در شیر پخته و دردی روغن کتان و دردی روغن کنجد
و روغن دنبه باهم سرشته طلا کنند و بعضی این ترکیب را بسرکه مقوی کنند و با اشق بهتر آید و در آب نشستن و آب نیمگرم بسیار بر عضو ریختن سود دارد و چون
ازین تدابیر نرم نشود گوشت را اشق نمایند و شبند را بجنبانند پس استخوان را بشکنند و راست کرده باز ببندند و رعایت جراحت نیز کنند چنانکه سابق مذکور
شد و بسیار باشد که شبند بدین تدبیرها نرم شود و آن کجی را بدون شکستن بدفع و جبائر راست توان کرد و باز بستن تا دیگر بار بشکستن حاجت نیاید و خصوصاً
در ابدان نرم این علاج ممکن است اطلیه که کسر و مانند آن که در مجبری بکار آید بعضی از اطلیه برای منع آماس و اصلاح خارش بود و بعضی در شبند سخت کند

وتقویت او نماید و بعضی دشبذ را نرم کنند و بعضی بازالهٔ صلابت مفاصل کنند که بعد جبر حادث شود و بعضی برای ازالهٔ استرخا بود اگر در مفاصل واقع
شود اما آنچه آماس را باز دارد و خارش را اصلاح نماید قیروطی ست و نطول شراب قابض و رفادهٔ کتان بسرکه و گلاب یا آب سرد و یا همچنان بهوا سرد
کرده و روغن بابونه بسرکه یا قابضه آمیخته و نطول آب گرم خارش را ببرد و باید دانست که آب گرم و قیروطیات هر کجا که جراحت بود و یا اجزای استخوان بسیار
شکسته گردد استعمال نباید کرد که باندک سببی متعفن شود و آدویه که دشبذ را سخت کند آن نطولات قابضهٔ لطیفه ست و اضمده که مانند آنست مثل
طبیخ آس و روغن آن اگر حاجت بروغن باشد و روغن حنا و طلا بآب برگ آس و حب آن و طبیخ شجرهٔ قرظ و طبیخ بیخ دردار و طبیخ برگ آن و ایضاً ضماد مرتب
از ناش خصوصاً چون در ان زعفران و مر داخل کنند و بشراب ریحانی ببرشند بسیار جید ست و ایضاً پوست طلع نیکوست و عمده در سخت کردن دشبذ
همین ادویه ست و مع ذلک بمنقی رطوبات زائد که اندر انست احتیاج افتد و لهذا واجبست که با وجود قبض آن محلل یا مجفف بود و ادویه که درین باب
نافعست گل ارمنی و مغاث و ماش مقشر هر یک ده درم صبر و اقاقیا هر یک دو درم بآب مورد تر سرشته طلا کنند و آدویه که دشبذ را نرم کند در تدبیر استخوان که
کج بسته باشد عنقریب مسطور شد و ابتدا ابطول از آب گرم کنند پس بران اضمده و مروخات ملینه مرتب از العابه و صموغ و شحوم و دهان استعمال نمایند
و ایضاً بیخ خطمی و بیخ قثاء الحمار و اشق و جاوشیر بسرکه کهنه سرشته طلا کنند **دوای جید** برای نرم کردن دشبذ لعاب حلبه و لعاب تخم کتان و لعاب
قثاء الحمار و اشق و لادن و زوفای رطب و پیه بط و مقل و بهروزه و مغز گوساله و روغن سوسن در روغن حل کرده مرهم بسازند **دیگر قوی** زیت کهنه
دو رطل روغن سوسن نیم رطل میعهٔ سائله ربع رطل موم زرد نیم رطل علک البطم دو اوقیه فرفیون دو اوقیه مغز ساق گوزن چهار اوقیه مرهم سازند **مرهم جید**
برای صلابت مفاصل که از جبر حادث شود بگیرند اشق یکجزو مقل الیهود نیم جزو لادن نیم جزو روغن حنا پیه بط هر واحد ربع جزو صموغ را گداخته همه را جمع کنند **ایضاً** بگیرند اشق
و موم زرد هر یک سی و شش درم صمغ بطم مقل بارزد هر واحد هشت اوقیه صموغ را در سرکه گداخته حل کنند و در لادن بروغن سوسن چرب کرده جمع نمایند و برای تعقد که مثل غده
عارض شود مراهم مذکوره استعمال کنند و یا جند بیدستر و قسط و سکبینج و تر و خردل ضماد نمایند که بغایت ملین غدهٔ مفاصل ست **مرهم جید** بگیرند دردی روغن سوسن و دردی روغن
بزرکتان هر یک اوقیه میعهٔ سائله و بارزد و جاوشیر و اشق هر واحد نیم اوقیه پیه خرس دگر نباشد پیه بط یا الیان ده اوقیه صموغ را در لادن باندک نبیذ حل
کنند پس باقی ادویه انداخته بیامیزند تا همواره گردد ضماد نمایند و چون استرخا در مفاصل از کشیدن بیقاعده افتاده باشد اعتماد در معالجهٔ او بر قوابض لطیفه مثل ابهل و جوز السرو
و مانند آن یا بر قوابض کثیفه مثل هلیله و بلیله و مازو و امثال آن باید داشت و ابهل و جوز السرو و زعفران و مر و راسن و دارچینی و اقاقیا در طبیخ ورد سرشته ضمادی
آزموده ست و خاکستر چوب انگور با پیه کهنه و پوست طلع و همه ادویه که دشبذ و مفاصل را سخت کند درین باب نافع ست و گاه باشد که در کسر و جبر الم معده
یا جگر رسد و تدارک آن بمقویات و مصلحات لازم بود از آنچه در علاج درد و ضعف معده و جگر بمحل آن بیان کرده شده و ضماد دیگر در الم یافتن معده از این جوارح
مجربست اینست سیب پخته و پاک کرده پنجاه درم گل سرخ ده درم اقاقیا مصطکی برگ مورد و سنبل هر یک پنج درم زعفران جوز السرو هر یک یکدرم همه را کوفته
بآب بارتنگ بسرشند و ضماد کنند و سکنجبین سفرجلی دهند یا سکنجبین ساده یا بسد و کهربا و ضماد دیگر در الم یافتن جگر مجربست اینست صندل سرخ و سفید
و گل سرخ و بنفشه هر یک پنج درم آرد جو سه درم زعفران یکدرم کافور نیم درم همه را کوفته بگلاب و روغن گل سرشته ضماد نمایند و سکنجبین ساده با سفوف ریوند دهند
صفت آن ریوند چینی ده درم روناس ده درم لک مغسول پنج درم طباشیر پنج درم شربتی یکدرم با سکنجبین و عصارهٔ گل آمیخته و اگر حرارتی نباشد ضماد
ازینگونه سازند بگیرند گل سرخ پنج درم سنبل الطیب مصطکی دارچینی برگ مورد لادن هر یک دو درم لادن را بروغن خیری حل کنند و ادویه بدان ببرشند
و مثرودیطوس با ریوند یا زنجبیل بدهند **صفت** ضماد دیگر جگر را و دیگر اعضا را سود دارد مغاث و گل ارمنی و برگ مورد جمله برابر کوفته بگلاب و روغن گل
سرشته بکار برند **و بدانکه** هرگاه مریض را از کوفت و تعب کسر و جبر حرارت و تب ظاهر شود آنجا مراعات الم و کسر بیشتر باید کرد چه آن حرارت عرضی بود
اگر برعایت آن ادویهٔ سرد داده شود کوفت و الم را زیاده سازد و ممکن ست که چون زخم هم بود آن زخم خراب شود خصوصاً از آب سرد خوردن و غذای لطیف هم
بدشبذ بد باشد و بدانند که آب گرم و روغن پیش از انکه استخوان بسته شود سود دارد لیکن هنگام بستگی زیان دارد و نگذارد که مادهٔ دشبذ سخت گردد

و بعد از آنکه استخوان بسته شده باشد سود دارد و صلابت غضروف مفاصل را نرم کند و ورم که آنجا باقی بود تحلیل نماید و خشکی رگها و عصبها که از بستن تولد کند زایل نماید چه با آن حرکت سهل نبود و پس اگر آب گرم و ادهان و شحوم و امخاخ استعمال کنند تدارک آن آفات کند و اما اگر مفاصل خشک شده باشد و درد از فرط جفاف برخاسته و خواهند که بگشایند اندکی روغن طلا کردن روا بود تا درد زایل شود و خاصه در کودکان و کسانیکه مزاج ایشان تر بود و بعد از مالیدن روغن موضع و رفاده نهاده بر بندند و اگر درد نباشد و نزد سکون آن بهیچ وجه روغن طلا کردن نشاید و بعضی اطبا وقت گشادن بند بآب گرم نطول کنند تا ماده که شبیه بسته آمده لیکن آن آب معتدل باشد که بسیار اعتدال آن شناسد و سخت گرم نباشد تا زیاده از آنچه جذب نماید تحلیل کند و خصوصاً چون زمانه ریختن با طول کنند و از بدن ممتلی زیاده از آنچه واجب بود بکشد و زمانه ریختن او بمقداری باید که انتفاخ و تری در پوست عضو و رگها پدید آید و بسیار و تا زمانیکه عضو در عضو شروع کند نباید ریخت تا تحلیل کند و نزد من بهتر آنست که اگر در آنجا درد نباشد قریب عضو روغن و آب گرم البته نباید برد الا آنچه مذکور شد در اول امر برای احتیاط و در آخر بعد بسته شدن شکسته

	انچه بر مفاصل که سخت شده باشد ببندد آن خرما و چکنی و نبه است	
	تغذیه و تسقیه مجبور	

لازم ست که غذای او مولد خون غلیظ باشد لیکن غلیظ یابس نبود بلکه غلیظ لزج باشد تا دشبذ لدن قوی پیدا شود نه خشک ضعیف شکننده و آن مثل پایچه است و هریسه و بطون و رؤس و جلد بزغاله و حمل مطبوخ و گوشت حملان و گوساله و ماهی تازه که دران اندک غلظ باشد و پنیر تر و برنج با شیر و مانند آن و شراب غلیظ قابض و از نقل شاه بلوط و لبوب که دران حدت نباشد و از هر انچه خون را رقیق و گرم کند و از انعقاد آن را باز دارد مثل شراب رقیق و اشیای بد مصالح اجتناب نماید و بالجمله تدبیر او تغلیظ خون است مگر آنکه آنجا مانعی از جراحت بود که مقتضی تلطیف غذاست و نیز در خوف الم و اما اگر امر این باشد توسیع در غذا و در شراب کنند و کسیکه احتیاط را دوست دارد ابتدا تدبیر لطیف کند تا از ضرر ورم ایمن گردد و این مثل آنست که گاهی حاجت بفصد و اسهال نیز افتد و بعد چندی در استعمال او کنند و ایضاً گاهی با وجود این ترک این تدبیر حاجت آید چون دشبذ در استخوان افراط نماید و احتیاج بمنع آن شود و بقول مسیحی در ابتدا بر بقول بارده و مزورات لحم طیور و بزغاله اقتصار نمایند و نزدیک شراب نگردند **ابن الیاس** گوید که برباط معتدل بر بندند و هر صبح جلاب از تمر هندی بشکر یا سکنجبین ساده هر کدام که ملائم باشد دهند و ورم بد هند و فصد باسلیق کنند و اخراج خون بحسب قوت نمایند و تلیین طبعیت بفلوس خیارشنبر و ترنجبین کنند و قبض طبع نباید گذاشت و غذا ماش مقشر بچوزه مرغ سازند و از اکثار غذا و تناول گوشت و شیرینی حذر کنند تا بدین تدبیر از حدوث ورم ایمن گردند و گل ارمنی یا مومیائی محلول در جلاب گرم بشکر دهند و هر گاه چند روز بگذرد و ورم حادث نشود و در عضو حرارت غریبه باقی نماند بند شدید تر از اول به بندند و در هر هفته یکبار بگشایند و بران مغاث و آس و گل ارمنی و اقاقیا نهند و با غذیه لزجه غذا سازند و اگر با ورم باشد بصندلین و آب حی العالم و آب خرفه طلا کنند و بند به نرمی به بندند و هر صبح بگشایند و درین طلا بکار برند و اگر با کسر گوشت کوفته شود بر موضع کوفته شرط زنند تا امر بالجمله و تعفن متحول نگردد و باقی در قول سابق گذشت **انطاکی** گوید که اگر آنجا جراحت نباشد بر عضو از زفت و موم و صمغ و اقاقیا و کرسنه لصوق کنند بعده بمزاج او نظر کنند و ازاله اخلاط حاده مانع از جبر بفصد و از مسهلات نمایند لیکن فصد بر شرط محاذات در جانب صحیح کنند و گاهی از ان بعظم جراحت بسبب خروج خون بسیار باز مانند پس اگر خون جبر طول کند حتی که خون متغیر گردد فصد مکرر جایز بود تا خون جلا یابد و صحیح گردد و این همه مع اصلاح اغذیه و اشربه و منع همه نمکین و تیز و ترش و انچه دران خون نباشد مثل باقلا بعمل آرند و واجب ست اکثار از شیرینی و گوشت نرم مثل بچه مرغ و طیور که قریب پرواز باشد و فطور بر مومیائی فارسی و تدهین بدان و اگر میسر نشود گل مختوم و یا تنزوی خطائی که آن گلی ست قرص ساخته از خطا می آرند و داخل آن صورت شیر میباشد بدل مومیائی ست و اگر بدست نیاید گل ارمنی بخورانند و در هر سه روز یکبار بگشایند برای تنقیه رطوبات بآب گرم و نظر در عضو و انچه دران متغیر گردد پس اگر عفونت یا تغیر دران یافته شود اصلاح آن کنند و اگر علامات غلبه خون ظاهر گردد زفر باز دارند و بر مثل ماش و برنج اقتصار ورزند و عضو را در سرکه که اندران مورد و جوز السرو جوشانیده باشند و در گلاب و روغن گل ترکنند که این تقویت و منع فضول نازله نماید و هر مرتبه در سختی بندش افزایند و این همه قبیست که چون سرخی و ورم و درد ظاهر نگردد و الا هرگاه چیزی ازین ابتدا نماید بگشایند و اگرچه بعد ساعتی باشد و عضو را گشاده داشتن راحت دهند

بعده بنرمی ببندند و بعض حذاق از اهل این صناعت لصوق مثل زفت و کرسنه و مغاث و خوردن چیزیکه مولد خون باشد وقت بستن بند قبل از ده روز
منع کرده اند و گویند که این بعد آن بعمل آرند که آن وقت انعقاد ست این همه در کسر ساذج ست و کلام درانچه همراه او غیر آن باشد باقی ماند پس اگر ورم یا جراحت
باشد بعلاج آن که مذکور شد معالجه نمایند مؤلف گوید که چون جبر استخوان از قسم دستکاری پر خطر ست و البته از استاد ماهر می باید آموخت بنابران تفصیل
در کسر هر عضو نکردم و بر قانون کلی آن اقتصار نمودم تا اگر استاد حاضر نباشد و ضرورتی افتد فی الجمله تدارک توان کرد

خلع و وثی و وهن

خلع آنست که مفصل از جای خود بتمامه بیرون آید و وثی آنست که مفصل از جای خود رود و بجانبی میل کند لیکن تمام بیرون نیاید و وهن و وهی آنست که اذیت
والم عارض استخوانها شود از ضربه یا سقطه بی آنکه تفرق اتصال حادث شود و گاهی مفصل را امری دیگر عارض شود و آن اینست که دراز گردد و بر طول طبیعی او زیاده
شود و نوبت بانخلاع نرسد مگر سهل الانخلاع شود و این اکثر در بازو و ران عارض گردد و این بسبب استرخای رباطات محیط آن و کثرت ترطب او بود و بعضی مردم
برای خلع مفاصل مستعد بسیار میباشند بهر آنکه حفر مفاصل ایشان غیر عمیق بود و لقمهائیکه اندران باشد غیر ملاخل بود و رباطیکه بدان انتظام او بود محکم نباشد
بلکه ضعیف در خلقت رقیق یا رطب قابل تمدد بود و گاهی بران رطوبات لزجه مزلقه بریزد و یا کنارهٔ حفرهای استخوان که دران عظام مفاصل داخل نشست کنند
و بعضی مفاصل سهل الانخلاع و بعضی صعب الانخلاع و بعضی متوسط الانخلاع اند پس سهل مثل مفصل رکبه یعنی زانو ست بسبب سلاست رباط او و ایضا
سهل الارتداد بود بسلاست رباطه و مفصل منکب قریب آنست در مردم لاغر نه فربه و اما صعب الانخلاع مثل مفاصل انگشتان ست که این بعید از انخلاع ست و مثل
مفصل مرفق ست و لهذا ردایها صعب ست و اما متوسط مثل مفصل سرین ست و هر مفصل که عسر الانخلاع بود در آن سهل نباشد و عام ست که آن عسر یا سهولت
بالطبع بود یا عارضی و گاهی انچه مفصل را عسر الانخلاع گرداند مثل یبوست سخت کننده رباطها بود و مثل کثرت گوشت گرداگرد آن و لهذا مردم لاغر را سهل تر خلع
و ایضا رد آن شود و گاهی انخلاع سهل بغیر سهل الانخلاع عارض گردد بسببی از اسباب پس سهل الارتداد نیز گردد چنانچه حق ورک را استلای رطوبت عارض شود
و انخلاع او سهل گردد و مع ذلک ارتداد آن سهل بود چنانچه صاحب عرق النسا را عارض گردد پس از اندک مدت سرین او منخلع شود و بادنی سعی رد گردد
و بار دیگر انخلاع پذیرد و باز ارتداد یابد و این محتاج بداغ بود نه غیر آن و صعب ترین خلع آنست که با آن سرهای شظایای رباط که استخوانی را با استخوان دیگر الصاق
میکنند منقطع شود و این کمتر بحالت طبیعی رجوع کند و این اکثر در سر ورک بود و پس در سر بازو و در زندین قدمین نزد کعبین و خلع قبیح تر از کسر بود

علامات خلع

آنست که شکل عضو متغیر شود و در مفصل مغاک و گوی غیر معهود پیدا شود و حرکت مفاصل باطل گردد و چون عضو مخلوع بعضو دیگر که بجانب منتهای
او باشد قیاس کنند تفاوت در درازی و کوتاهی و راستی و کجی و تمکن حرکات پیدا باشد و این در خلع سر بازو مع کتف عارض شود بهر آنکه چون منخلع شود
در سر بازو و حتی انخفاض و غور غیر معهود عارض گردد و زیر بغل نتو سر بازو ظاهر شود مثل آنکه عروض ظاهر در عظم کتف و در خلع مفصل پای عارض شود و ظاهر تر
ازین در مفصل گردن بود و چون بینند که مفاصل حرکت نمیکند بدانند که خلع اتم ست بالجمله در خلع فک که بفارسی منه گویند دهان گشاده ماند و دندانها برابر
یکدیگر نباشند و در خلع ترقوه یعنی چنبر گردن آنجا مغاک ظاهر شود و دست بر سر نرسد و در خلع منکب یعنی دوش که بر آمدن و بجای باز رفتن او آسان بود در
بغل نتو و بلندی مستدیر دریابند اگر بانگشت تفحص نمایند و سر دوش کج بود و مخالف دوش دیگر نماید و موافق آن دست از پهلو دور نشیند و بهیچ حال دست
بر پهلو نرسد مگر بسختی و درد شدید و دست بالا نتوان برد و حرکت دشوار توان کرد و در خلع مفصل ورک یعنی سرین اگر بسوی داخل منخلع شود پای مؤوف
نسبت بپای دوم دراز تر گردد و زانو و مفصل بن ران دو نتو نگردد و بیغوله ران بر آمده و آماسیده نماید و اگر انخلاع بطرف خارج بود پای مذکور کوتاه شود
نسبت بدوم و بیغوله ران در مغاک رود و در محاذی او از خلف نتو و ورم و انتفاخ ظاهر گردد و زانو بسوی داخل میل نماید و اگر بسوی قدام منخلع شود مریض
بر لبسط ساق خود قادر بود و بر انثنای او ممکن نبود مگر با لم شدید و اگر اراده مشی کند بران قادر نبود و گاهی با این بول بسته گردد و اگر بسوی خلف منخلع گردد پای او کوتاه شود

نسخه صحیح

وبران بسط وقبض هردو متعذر بود وسر ران در موضع قریب مقعد ظاهر شود ودران نتو پیدا آید ودر کنج ران استرخا حادث شود وخلع ورک فرزمن البته بنشود

علامات وثی ووهن

علامت وثی آنست که در مفصل بموضع بلند اندک کاواک ظاهر شود واز جانب محاذی او که پست بود نتو وبلندی اندک محسوس گردد وجمیع حرکات باآن معدوم نشود چنانچه در خلع بلکه آنرا حرکات در بعض جوانب ممکن بود وعلامت وهن ووهی آنست که دران عضو درد وکوفتگی پیدا بود ومع ذالک جمیع حرکات ممکن باشد در هر جانب لیکن بعضی حرکات آسان بود وبعضی دشوار

علامات استرخای مفصل

آنست که عضو گران نماید وچون آنرا از دست بردارند یا بیمار خود آنرا بر چیزی قائم کند بوضع طبیعی خود باز گردد بغیر تکلیف وباز چون بگذارند بمقدار عارضی رجوع نماید وایضاً خاصهٔ او ست که در مفصل نزد عود کاواکی پیدا شود وباشد که این کاواک چندان بود که انگشت دران توان در آورد **علاج** باید که مفصل را بملایمت برجای او آرند بعد ازان بتسکین درد وازالهٔ ورم کنند ودر وثی ووهن عضو را برفق بمالند ومورد ومغاث وخطمی سائیده با زردهٔ تخم مرغ طلا کنند واگر باآن ورم باشد فصد کنند وضماد دیگر که در علاج ضربه گذشت طلا نمایند **ادویهٔ** نافع خلع ووثی ووهن شرب مغاث وکذا فوة الصبغ یکدرم راوند دو درم با قدح جلاب نیمگرم وکذا غاریقون بجلاب وکذا فاوانیا وکذا جنطیانا وضماد مومیائی محلول بآب که مجرب سویدیست وکذا ماش باریک سوده بشراب سرشته وکذا راسن وکذا زیره وآرد گندم وعسل که مجرب او ست وکذا انزروت تنها وبا روغن جوز وکذا سرگین گاو گرم گرم وکذا کندر وآرد جو وآب گشنیز وکذا چقندر جوش داده وکذا آس وحب آن وکذا خاکستر چوب انجیر وکذا برگ ریحان وکذا برادهٔ چوب شمشاد بسفیدی بیضه وغبار آسیا سرشته وکذا زیت ونمک وکذا روغن بادام شیرین وتلخ وکذا خاکستر چوب انگور وکذا زوفای رطب وسرکه وکذا آب شوکران وآرد جو نیمگرم وکذا صبر بآب مورد سرشته وکذا موی انسان سوخته بعسل آمیخته وکذا باقلا بسرکه وعسل پخته وکذا نان برنج خشک کرده سوده باس سوده آمیخته وکذا پیاز نرگس ونطول آب مطبوخ سماق کوفته هر واحد مسکن الم ومحلل ورم خلع ووثی ورض ست **دیگر** که درد وورم وثی یعنی موچ دور کند آرد مونگ در سرکه سرشته نان از یکطرف بپزند وبطرف خام روغن گل مالیده نیمگرم ببندند وضماد برگ مورد وبیخ نی سوده بعسل سرشته نیز نافع **دیگر** جوز القی سائیده با سرکهٔ هندی آمیخته نیمگرم ببندند که برای موچ مفید ست وکذا کهلی تل کوفته در آب پخته بر پارچه مالیده بر عضو ماؤف بستن نافع وثی ووهن ست **دیگر** که موچ را در یکروز باصلاح آرد اول آب گرم بسیار بر عضو ماؤف ریزند پس گل ارمنی بسفیدی بیضهٔ مرغ سرشته لیپ کنند وبر آتش عضو را گرم نمایند تا دوا میل بخشکی آرد واگر عوض آن گیرو وزردهٔ تخم مرغ ضماد کنند نیز مفید افتد **دوائیکه** برای درد موچ وضربه نافع از بیاض استاد مرحوم آرد گندم دو دام زردچوب نیم دام قند سیاه سه دام روغن زرد دو دام همه را بطریق حلوا پخته بالون مسلم شش ماشه در لقمهٔ حلوا نهاده بخورند وسه روز بعمل آرند **ایضاً** که وهن ووثی وکسر را بغایت سودمند ست مغز تخم بید انجیر مال کنگنی آنبه هلدی کنجد سیاه پیه گردهٔ بز مساوی کوفته در پارچه بسته گرم نموده تا دو سه ساعت تکمید کنند بعده همین اجزا را نیمگرم ببندند در روز سوم کشاده تجدید آن کنند ودر ایام تابستان هر روز باید ساخت **ضماد** که بعد باز آوردن عضو بشکل طبیعی در خلع بکار آید ماش گل ارمنی مرکی گل خطمی سفید گل سرخ هر کدام سه درم برگ مورد پنج درم باریک سوده بسفیدهٔ تخم مرغ سرشته ضماد کنند **ایضاً** برای آماس موچ از بیاض مذکور سفیدهٔ بیضهٔ مرغ ونمک سنگ وزرد چوب ولوطه سجی سوده باهم آمیخته نیمگرم لیپ کنند **ایضاً** کنجد سیاه دو دام گندم نیم دام سوده در شیر گاو پخته بر موضع لیپ کنند **ایضاً** که در خلع ووثی وکسر وضربه وسقطه تسکین درد فوراً نماید کند ریکدام زردچوب دو دام آرد میده چهار دام مخلوط نموده روغن کنجد یکدام داخل کرده بپزند چون بقوام حلوا آید در ظرفی روغن کنجد داخل کرده دوا را در دو صره بسته دران گذاشته بر آتش گذارند تا گرم شود پس تکمید کنند تا یک گهری پس همین دوا بر عضو ماؤف ضماد کرده بپارچه ببندند اغلب که در دو سه روز بالکل آرام شود **اقوال حکما** مسیحی گوید که اگر با وثی حرارت شدید باشد بصندل سفید وگل سرخ وبنفشهٔ خشک هر واحد پنج درم آرد جو سه درم زعفران یکدرم کافور نیم درم بگلاب وروغن گل سرشته ضماد کنند واگر حرارت شدید نباشد این ضماد کنند ماش بیست درم لادن

ده درم گل ارمنی ده درم صبر چهار درم زعفران سه درم سک سه درم با آب مورد و گلاب و آب برگ سرو حل کنند و اگر موضع عصبی باشد با آن روغن
نرگس و نبید آمیزند **دیگر** مغاث گل ارمنی هر واحد دو جزو مورد دو جزو بگلاب طلا نمایند و خلع و کسر را التوا محتاج بکشیدن و قائم کردن بغایت ملا
و قلت درد بود بهر آنکه سختی درین درد پیدا کند و درد ورم آرد و دوثی محتاج بغمز و کشیدن نیست بلکه میباید که بدوای مصلح او ضماد کنند و بملایمت بربندند
تا درد و نیارد و مالش بروغن گل کنند و بران مورد سوده بپاشند و ملایم ببندند و تا روز سوم نگشایند جرجانی از شیخ و صاحب کامل نقل کرده که علاج
همه انواع کسر و خلع و وثی وغیره آنست که اول فصد رگی کنند که بدان عضو پیوسته باشد پس یک مثقال گل ارمنی با جلاب مرتب از گلاب بدهند
و تلیین طبع بفلوس خیار شنبر و ترنجبین و تمر هندی یا آب لبلاب یا تمر هندی و بنفشه کنند و آب فواکه مسهلی لطیف ست و موافق بود و غذا فروده
بروغن بادام و چون از تپ و آماس ایمن شوند نظر کنند اگر خلع باندک کشیدن و راست کردن درست شود راست کنند و اگر با آن جراحت یا ورم یا قرحه
بود اول جراحت و ورم و قرحه را علاج کنند پس خلع را خاصة اگر خلع در مفصل بزرگ افتاده باشد علاج آن درد مند بود و بیم باشد که تشنج آرد کند در اصل علاج
آنست که امتحان کنند اگر باسانی بجایش توان برد بغیر دردی عظیم بجای آن باز برند و بجراحت و آماس التفات نکنند و اگر دردی عظیم کند دست
از علاج خلع باز دارند و اگر از بستن نیز درد عظیم شود بگشایند و هرگاه بسهولت داخل شود علاج ورم و قرحه کنند و اگر کسر و خلع هر دو باشد و کشیدن
در جانب واحد بود و تدبیر هر دو امر ممکن بود بعمل آرند و بعضے عالم از متقدمین حکایت کرده اند که بر دوش مردی سنگی گران افتاد و گوشت و پوست
ازان باز شد حتی که استخوان طرف بازو برهنه پدید آمد و از زیر او سر چنبر گردن از جای خود بیرون آمد بعضی از مجبران جاهل استخوان را بجایش برد
و گوشت و پوست را بجای او باز نهاد و ضماد کرده بسبب آن گوشت گنده شد و بمجاورت او استخوان فاسد گشت و سبز شد و ندانست که مثل این
گوشت را باید برید و آن جای بریده را بروغن زیت گرم کرده داغ کردن و اما تدبیر در اصلاح خلع مفرد ساذج چنان باشد که آن موضع را باهستگی
اندک اندک از چپ و راست بجنبانند پس راست بکشند تا بجایش باز آید و بسیار باشد که از شنیدن آواز او معلوم شود که استخوان بجایش باز آمد
پس ببندند تا باز بیرون نشود و آماس باز دارد و بخرقه خشک بستن نشاید که آن موضع را گرم کند و بیم باشد که آماس پدید آید بلکه اولی تر آن باشد که از
مغاث و گل ارمنی و آب برگ مورد تر ضماد ساخته خرقه بدان تر کنند و ببندند و آرد بنو ماش با آب مورد ضماد نیک ست و سخت محکم نباید بست و عصابه
که بدان ببندند از سه یا چهار بار زیاده نباید پیچید و ضمادیکه از بهر زوال مفصل کنند مقوی عضو باید چون مازو و گلنار و اقاقیا و اندکی اشنه و قسط و حب بسند
آمیخته و اگر جوز السرو و ابهل با ادویه قتق ضماد سازند روا بود و ایضا در طول مفاصل واجبست که استخوان مسترخی را بسوی داخل مستقر دارد که ازان
زائل شده باز گردانند و با ادویه قابضه مخلوط با ادویه مسخنه ضماد کنند چنانچه مذکور شد و اگر طول بسبب استرخای رطوبی باشد اخراج رطوبت بتحلیل
و تلیین مع تنقیه بدن ازان رطوبت چاره نباشد **و اگر خلع فک** باشد مبادرت بر آن نمایند که در تاخیر آن آفتهای بزرگ پدید آید پس یکی را بفرمایند
تا سر بیمار بگیرد و راست دارد و بیمار را بفرمایند که دهن را چندان که تواند زیاده بگشاید و نر انگشت در دهن او اندازند و بگویند که فک را مسترخی بدارد پس فک را گرفته
باهستگی سوی چپ و راست بجنبانند و یکبارگی باهستگی سوی پیش کشیده بجایش باز برند بعده بفاده بقیروطی موم و روغن گل اندوده نهاده ببندند و مریض را بر پشت
خوابانند و زیر سر بالش نرم نهند و نگاه دارند که سر بر بالش نگرداند و اگر در باز بردن این سرعت نکنند و سختی پدید آید آب گرم و روغن بنفشه در حمام بران بسیار ریزند
تا نرم شود بعده پس پشت بیمار نشینند و فک او بسوی خلف یعنی بطرف خویش کشند **و اگر خلع چنبر گردن** باشد او را بدست راست کنند و بر فادها بسیار ببندند
و اگر خلع دوش باشد بیک دست بازوی او بگیرند و انگشت وسطی دیگر دست در بغل او کنند و مهره استخوان بازو بدان بر دارند و اگر سخت زیاده شود و صلب گردد در حمام
گرم روغن گرم بران ریزند تا نرم شود پس بر پشت خوابانیده و کره که نه بسیار سخت و نه بسیار نرم باشد در بغل او نهاده پاشنه خویش در بغل او بران کره نهند و زور کنند و دست
او را بطرف خویش کشند تا بجای خود باز آید بعده کره معتدل از ابریشم یا پنبه ساخته در بغل او نهاده بازوی او بر پهلو باز نهند و ساعد بر بازو نهند و ببندند و عصابه دیگر
بغل انداخته بدان دست باز آرند و صلیب وار ببندند و هفت روز یا بیشتر بسته دارند **و اگر خلع مرفق** باشد مریض را بفرمایند تا کف دست کشاده دارد

ف: خلع منفرد و ساذج آنست ... (حاشیه)

شخصی را بگویند تا ساعد او را بگیرد و بخلاف کشیدهٔ آن بکشد تا بیمار کشیده نشود و طبیب دست بر مفصل دارد چون بیند که تمام کشیده شد استخوان ساعد را بجایش باز برد و بقراط گوید اگر خلع از طرف پیش باشد دست را دوتا باید کرد یعنی ساعد را بر بازو باید نهاد تا کف دست بسر دوش رسد و مفصل بجای خود باز شود و اگر باز پس گردیده باشد و منخلع شده و بکشیدن بجایش باز باید برد و اگر خلع ساعد و انگشتان دست باشد تا بآهستگی بکشند تا شکل مفصل و انگشتان راست گردد و استخوان بجایش باز آید پس ببندند و اگر خلع فقار پشت باشد آنچه بداخل زائل شود در اصلاح آن امید اندک ست و اگر بخارج بیرون آید او را بر دو زانو بقوت ضبط نمایند چنانچه خادم حمام کند پشت آن زیر زانو نهند و او را یک زمان بدارند و بجنبانند و طریق دیگر آنکه او را بر شکم خوابانند و پاشنهٔ خویش بر آن مهره نهند و بران بایستند و اگر خلع عصعص باشد انگشت وسطی در مقعد بیمار کنند و مهرهٔ عصعص را بجویند و قوت کنند تا بجایش باز رود پس ضماد مقوی بر نهند و ببندند و بیمار را طعام اندک دهند و مع ذلک طبع نرم دارند و اگر خلع سرین باشد واجب ست که آنرا بزودی بجایش برند چه در تاخیر خوف تعفن و فساد عضو ست اما تدبیر خلع ران بسوی اسفل اینست که پای را بکشند و بسوی راست و چپ بجنبانند پس بجایش باز برند و ضماد نهاده بر بندند پس نوار نرم بگیرند و یکسو نوار همچون رکاب سازند و پای او در ان رکاب کنند و آن نوار را بر ساق و ران او ببندند و سر دیگر بر سر دوش او نهند و بسوی پشت و بغل او فرود آرند و بسینهٔ او برگردانند و ببندند تا پای نتواند کشید و اگر بسوی اندرون منخلع شود بیمار را دو تو بدارند چنانچه کسی در نماز در رکوع ایستاده باشد و مردی قوی او را از جانب بیغولهٔ ران او را گرفته دارد پس سر ران او نزدیک زانو بگیرند و بکشند و بجنبانند چنانچه سر ران بجانب اندرون که بعربی طرف الانسی گویند بکشند باین طور که ران بسوی بیرون که جانب وحشی ست باز آید پس آن بند زانو را بالا بر آرند چنانکه برابر جای خویش آید بجایش باز برند و ببندند و اگر بسوی بیرون منخلع شده باشد هم بدین طریق بجایش باز برند لیکن کشیدن ران و جنبانیدن برخلاف این باید و اگر بسوی پیش باز پس افتاده باشد ران او بنوار ببندند و مردی قوی آن نوار بر دوش بردارد تا بدان پای آویخته شود و مهرهٔ ران بجایش باز رود پس ضماد کنند و ببندند و اگر مفصل زانو از جای خویش بیرون آید بیمار را بر کرسی نشانند و مردی قوی ران او را نگاه دارد و دیگری دست در بغلهای او کند و دیگری استخوان ساق او بگیرد و بکشد و آن دو مرد که آنرا نگاه میدارند بالا بر کشند و استاد رثّاد دست بر مفصل دارد تا استخوان برابر جای خویش آید و خود بجایش باز شود و در حال ضماد بر نهند و ببندند و اگر آینهٔ زانو بلغزد از جای خویش بیرون شود پای بیمار را راست فرو کشند و آینهٔ زانو را بجنبانند و بجایش باز برند و آنجانب که لغزیده باشد رفادها بر نهند تا او را نگاهدارد و از رفتن بدانجانب باز دارد و ضماد کرده ببندند تا پای دو تو نتواند کرد و چون بند بکشایند زانو را بآهستگی دو تو کنند و اگر مفصل شتالنگ از جای خویش بیرون آید علاجش هم بکشیدن باید کرد همچون بندگاه زانو لیکن اگر تمام از جای بیرون آمده باشد و زود بجایش باز نرود باید که ستونی در زمین فرو برند محکم و بیمار را بر قفا بخوابانند چنانکه این چوب ستون در میان هر دو ران او باشد و پارچه بران چوب بپیچند تا وقت کشیدن پای بن ران را از چوب اذیت نرسد پس مردی بقوت ساق و نگاهدارد و دیگری پای را بقوت بکشد و طبیب دست بر مفصل دارد تا چون بدین طور کشیده شود بندگاه بجایش باز شود بعده ضماد بر نهند و ببندند و بند چنان باید که بکف پای فرود آرند و برگردانند و بالای شتالنگ ببندند و عصب پاشنه را نگاهدارند تا ازین بند درد مند نشود و بیمار را چهل روز از رفتن باز دارند و اگر پیش از آنکه مفصل محکم شود حرکتی کنند بندگاه ضعیف شود و باز بیرون آید و مفصل انگشتان پای بکشیدن بجایش باز شود همچون مفصل انگشتان دست و همه بندها که بجایش باز برند در است کنند اگر سختی و ناهمواری آنجا بماند آنرا بادویهٔ ملینه که در علاج اورام صلب گذشت علاج کنند سمرقندی گوید که در جمیع خلع واقع در سائر اعضا سزاوار آنست که بآهستگی آنرا بکشند نه بسختی و بموضع او باز آرند تا اشکال او هموار گردد بعده بضماد مقوی مثل مغاث و اقاقیا و گل ارمنی و صبر و مرد ماش مقشر بآب مورد ضماد کنند و رباطات موافق آن بر بندند و نشاید که در عضو منخلع در تنگ سازند بلکه قبل حدوث ورم مبادرت بدان نمایند و لیکن اگر قوی‌تر باشد برگ اثل و سرو و بید و سک و گل سرخ و گل ارمنی و اقاقیا و خطمی و ماش و اکلیل الملک و صندل سرخ ضماد کنند تا عضو را سخت و محکم کنند و اگر با آن ورم حار بود بماش و مغاث و گلنار و اقاقیا و فوفل بسفیدهٔ بیضه ضماد نمایند و هر گاه در وثی و دهن خوف حدوث ورم باشد باید که بزودی فصد کنند بعده بعلاج او بپردازند الیاس

و خجندی گوید که اگر باد ثی ورم باشد فصد و اخراج خون بقدر واجب کنند و از گوشت و شیرینی حذر نمایند و هر صبح سکنجبین ساده یا تمر هندی بشکر سفید هر واحد ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ ماش مقشر بمغز بادام و اسفاناخ خورند و بگیرند اقاقیا و صندلین مساوی و کوفته بیخته بگلاب سرشته بر موضع ورم طلا کنند دیگر فوفل اقاقیا تخم تمر هندی مازو مورد قشور کندر جوسرشش دیگر سنبل الطیب قسط گلنار اشنه مصطکی آرد جو خاکستر چوب انگور مساوی بسفیدهٔ بیضه سرشته بران نهند و اگر قبض باشد تلیین طبع بحقنهٔ لین و فتیله یا بمسهل بقدر احتیاج کنند و از اشیای نافعه شرب مومیائی است و آن در جبر و خلع و وثی و مانند آن عجیب است انطاکی گوید که خلع بعد رد و ربط مختص است بلصوق مثل مازو و اقاقیا و مورد و معاث و غری السمک و آرد کرسنه و عدس و شونیز و گل سرخ خشک و روغن گل و در جبر و ثی کفایت میکند مجرد رد و ربط و گاهی ضمادات کفایت باشد و در وهن تغمیز باد هان و خرقهٔ گرم براحت کافی بود و گاهی درین درد باقی ماند بسبب انحلال مواد و ضعف عضو پس بسهولت آنرا قبول کند درین صورت بعد جبر علاج بمستفرغات و دلک براختلاف انواع آن هردو کنند و گاهی حاجت بشرط عضو داعی گردد بسبب تصلب چیزی بر آن که دوا آنرا تحلیل نکرده باشد بالای جلد

اعیا

یعنی ماندگی و آن عام بود یا خاص و حقیقت او عجز بدن یا عضو است از فعل او بسبب کلال او بواسطهٔ انصباب خلط و سببش فرط رطوبت و اگرچه مزاجی بود که بر غیر وجه طبیعی سیلان کند یا بسبب فرط حرارت که خلط را سائل گرداند و یا معالجهٔ شاق بر بدن مثل برداشتن بار گران و لعب چوگان و افراط ریاضت و استحمام و راه رفتن بسیار و غیر آن که ازان بستگی اعضا پدید آید چنانکه حرکت بدشواری تواند کرد خصوصاً در مرطوبین و فصل معاون رطوبات مثل زمستان و ربیع و خوردن چیزیکه مولد رطوبت باشد چون شیر و خربزه پس اگر بر جمیع مفاصل سیلان نماید آن عام بود و الا خاص و فرق میان این و وجع مفاصل بعدم ضربان و نخس درینجا و جواز بودن این از خلط صحیح بخلاف وجع مفاصل توان کرد و علامتش ثقل و کسل و تمدد است پس اگر با آن تپ بود دموی باشد و الا بلغمی و نبض دران عظیم و شاهق سریع در حار رطبی در بارد باشد علاج اگر دموی باشد فصد کنند از باسلیق عام و از عضو مقابل در خاص بعد ازان ماء الشعیر و آلو بخارا و صندل و زرشک و سفرجل و امثال آن بنوشند و مسهل و غیر آن بدستور وجع مفاصل دموی بعمل آرند و تبرید مزاج ببوییدن ریاحین بارده مثل مورد و بنفشه و تناول مثل عدس و باقلا و چقندر و کاهو و تدهین مثل روغن بنفشه و روغن گل و روغن نیلوفر و استحمام بآب سرد کنند و اگر بلغمی باشد اول بشبت و ترب و عسل و آب گرم و بوره قی کنند پس استعمال مسهلات بلغم مثل حب ایارج و تناول قلیهٔ مبزر با فاویه و پوشیدن جامهٔ پشمی و استعمال روغنهای گرم مثل روغن قسط و بابونه و خرا ما و باید که در هر دو نوع از آفتاب اجتناب نمایند و آدویات انطاکی خواب کردن بر سبوس گندم و شونیز هر دو گرم کرده یا بستن آنها بر عضو مؤف است و خوردن این حبوب تا یکمثقال هر روز بآب گرم تربد سفید غاریقون هلیلهٔ زرد هر واحد یکجز و مصطکی کتیرا هر واحد ربع جزو کوفته بیخته بآب بادیان سرشته حبها سازند بعده استعمال این روغن برگ مورد مازوی سبز محلب سیعه یابسه هر واحد نیم جزو اشق حب الغار پوست خشخاش هر واحد ربع جزو در سرکه بجوشانند تا بمجو مرهم گردد و بدان طلا کنند و گاهی دران روغن کنجد داخل کرده می پزند تا آنکه روغن بماند پس صاف کرده استعمال میکنند و بجز این ادویه بسیار است بهترین آن نوشیدن شیر گاو است در ساعتی که بدوشند و مالش بهروزه بزیت گداخته و خوردن کرنب بجوز و سیر و کذا نیل هندی بانیسون و اگر ثوم را همچنان درست بدون آنکه چیزی ازان جدا کنند در دیگ سر بسته بآب و روغن زیت چندان بجوشانند که مهرا شود و از جرم آن صورتی باقی نماند انگاه صاف نموده بردارند مالیدن این روغن برای اعیا و مفاصل و زمانه مانع برخاستن و دیر آمدن کودکان برفتار از ذخائر مصونه است و همه آنچه در علاج وجع مفاصل گذشت درینجا نیکوست و بقول سویدی شرب و نطول بابونه و ترنج شک مخلوط بزیت و کذا روغن غار و کذا روغن ایرسا و کذا روغن یاسمین و کذا روغن بطم و کذا بیخ انجدان مخلوط بروغن بابونه و شرب شراب کهنهٔ خوشبو و نطول مطبوخ بیخ رجل الغراب و بجور قنه هر واحد نافع اعیاست و اگر بسبب راه رفتن مانده شوند خود را بعد استعمال نمایند بعضها پایها بروغن گل یا بابونه و یا روغن شبت بمالند و بقول رازی آنچه بسبب ریاضت باشد ناشتا بهر روغن که میسر شود چرب کنند و اگر تابستان باشد

در آب سرد و اگر زمستان باشد اندر آب گرم در آیند و یا از پای تا زانو بایستند بدون ریختن آب بر بدن و روغن حنا بمالند و گاهی اعیا از استفراغ حادث شود و در اعیای استفراغی تقویت باغذیه و ادویهٔ مقویه باید کرد و اعیای مادی منذر بمرض ست

سموم

یعنی زهرها بدانکه سموم یا مشروبه ست یا ملدوغه ملسوعهٔ منهوشه و سموم مشروبه یا معدنیه یا نباتیه یا حیوانیه بود و این هر سه افساد بدن یا بحدت و لذع کنند و یا بافراط خروج در حرارت و برودت و گویند که جملهٔ سموم سه قسم ست یکی فاعل بکیفیت دوم فاعل بصورت نوعیه و جملهٔ جوهر او سوم فاعل باین هر دو پس آنچه بکیفیت خود فعل کند تا شیر او در بدن یا بطریق احتراق و تلهب باشد چون فرفیون یا با جماد و تخدیر چون افیون یا بتسدید مجاری نفس چون مرداسنگ یا بتقطیع چون زنگار یا بتعفین چون بیش و این بدترین انواع ست و آنچه بصورت نوعیه و جملهٔ جوهر خود فعل کند چون سموم هلاهل ست و آنچه بکیفیت و صورت نوعیه هر دو فعل کند مثل سم مار و عقرب ست و سموم که بسرعت تمام قتل کند آنست که مضاد بدن انسان بصورت نوعیه و جملهٔ جوهر خود باشد پس اگر انسان را بعد شرب سم مثل لذع و تقطیع و مغص و اکال حادث شود دریابند که سم از قبیل ادویهٔ حارهٔ حاده حریفه ست مثل زرنیخ و شک و سیماب کشته و اگر التهاب شدید و درد در عروق و عرق و سرخی چشم و کرب و قلق و عطش پدید آید دلالت کند برانکه سم قاتل بحرارت اوست مثل فرفیون^{سم الفار ۱۲} و اگر سبات و خدر و سردی دست و پا حادث شود دلالت کند برانکه سم از قبیل مخدر آنست مثل افیون و بنج و بیروج و اگر غیر از ذبول سقوط نفس و انحلال قوت و عرق سرد و غشی ظاهر نشود آن از سمومی باشد که مضاد بدن بجملهٔ جوهر او بود و آن بدترین سموم ست و هرگاه مسموم را غشی و تقلب حدقه و سرخی چشم و اخراج زبان و سقوط نبض و عرق سرد ظاهر شود امید حیات او نیست و اگر مسموم را یرقان حادث شود دلالت بر مضرت او بجگر کند و اگر آنرا غشی حادث گردد بر اضرار او بقلب دلالت نماید و اگر آنرا اختلاط عقل و تشنج پیدا شود دلالت بر اضرار او بدماغ کند و گاهی از بوییدن دهن مسموم و نظر کردن برقی که او کند نیز سم ماکول شناخته میشود و گویند اول چیزیکه مسموم را عارض شود احساس حرکت مورچه در زبان و دهان و حکه مثل حرکت مورچه هست پس اگر سم قوی باشد مع ذلک یبس و حرقت و خشونت در دهان و صلابت در زبان و احتراق محسوس گردد بعد ازان غثیان و الم در فم معده و انعصار معده دریابد

تحرز از سموم

کسی را که خوف از سم باشد باید که از خوردن طعام و شراب از دست غیر خصوصاً چیزها نیکه طعم آنها غالب باشد چون نمکین و شیرین و تیز و ترش یا چیزیکه بوی آن غالب بود احتراز نماید و چیزیکه حقیقت آن معلوم نباشد نباید که در دهن بگیرد یا ببوید و یا در بدن بمالد و واجبست که بر مکان خصومت در حالت گرسنگی و تشنگی شدید حاضر نشود بلکه طعام و آب خورده برود و ایضاً لازم ست که عادت تناول ادویهٔ دافع مضرت سموم و مقوی قلب و اعضای رئیسه نماید و اشرف و اقوی آنها درین باب شرودیطوس ست که منفعت او تجربه کرده شده و تریاق الطین و همچنین بگیرند برگ سداب خشک ده درم مغز جوز یکدرم نمک جریش دو نیم درم و باریک بسایند که این را در دفع مضرت سموم فعل عجیب ست و یا بگیرند جوز مقشر یکجزو و نمک جریش و سداب خشک هر واحد سدس جزو و انجیر سفید بقدریکه بدان دوا سرشته شود و جدوار در دفع مضرت جملهٔ سموم عجیب ست و ایضاً تخم شلجم کوچک یکنیم درم مطبوخ سداب بنوشند و همچنین نمک و سداب و یا انجیر با فندق و جوز و یا فندق و انجیر خشک با نمک خوردن و پودینه بری و برگ سداب با شراب و بغیر شراب خوردن سود دارد و خواتیم بحیره در شراب نافع و گویند که اگر کسی هر روز شونیز کوفته بخورد آنرا چیزی از سموم ضرر نکند و کذا جوز یک مثقال بشراب یا بشیر و کذا اکل انجیر بر نهار قبل خوردن طعام ضرر طعام مسموم دفع کند و لازم ست بر محترز که جملهٔ تحرز او صرف ازان نباشد که کسی او را زهر خوراند بلکه از خوردن آن بنفسه نیز باشد چه گاهی امری غریب او را چنان عارض شود که اجتناب نکند بهر آنکه اتفاق افتد که چیزی خبیث مثل عظایه و رتیلا و عقرب و مار در ظرف پختن طعام یا در ظرفیکه دران شراب باشد بیفتد از بهر آنکه بسیار جانوران بوی شراب و شیر را دوست دارند

و قصد بسوی آن کنند و باشد که در خم شراب بمیرد و باشد که از آن شراب بخورد و دران قی کند درین باب نیز احتیاط باید کرد و از اطعمه و اشربه که بی سر پوش
گذاشته باشد اجتناب نماید و در زیر درختان بزرگ و میان گیاه و نزدیک آشیانهٔ لقلق و کلاغ و هوام بدون بخور شاخ گاو کوهی و امثال آن نخسپد
و در شب چراغ نزدیک خود ندارد و باید که جسارت بر صید حیوان ذی سم نکند و آنرا بدست نگیرد و آش یا شراب در لقلق در خانه نگدارد و نگاهداشتن طیور
و حیوانات که طعمهٔ حشرات کنند چون طاؤس و کبوتر و مرغ خانگی و راسو و گربه و امثال آن در خانه نیکوست و نزد خود داشتن ادویهٔ تریاقیه از ضروریاتست
و انطاکی گوید کسی را که خوف از سم باشد باید که سبقت نماید بهر چیزیکه حفظ او نماید مثل دوار المسک و تریاق و آنچه مرکب از گل مختوم و حب الغار و حنطیانا
باشد و کذا انجیر و جوز و نمک و سداب مساوی و شونیز و شلجم بری چون هر دو باسه چند انجیر سفید بسایند و این همه حافظ ارواح و قوتهاست چون خائف
سم آنرا استعمال کند و کذا پودینهٔ مطبوخ بشراب **ذکر ادویهٔ نافع جمیع سموم** بدانکه ادویهٔ تریاقیه که در جمیع اقسام زهرها بالخاصیت نافع ست
از انجمله فاد زهر معدنی یعنی زهر مهرهٔ خطائی ست و قدر شربت آن از سه نخود تا دو دانگ ست و فاد زهر حیوانی و مقدار شربت این از یک قیراط تا دوازده
قیراط ست باید که هر کدام از ینها بر روی سنگ بگلاب یا عرق کیوڑه یا عرق بید مشک سابیده بدهند و نارجیل دریائی یک قیراط دهند تا قی کند مکرر
باید داد و اگر قی نکند علامت خلاص از سم بود و جدوار یعنی نربسی قدر شربت آن تا چهار دانگ بود و تریاق فاروق و تریاق طین مختوم و مثرودیطوس
بدهند و علامت جودت تریاق آنست که نیم درم خروس را بخورانند و مار یا دیگری از هوام قتال بران مسلط کنند اگر خروس نمیرد تریاق نیک و با قوت ست
و درین زمان بهم رسیدن اجزای تریاق فاروق و مثرودیطوس متعذر ست مگر مردم که از اطراف می آرند آنهم فائده میکند قدر شربت تریاق فاروق
در گزیدن مار و سگ دیوانه یک مثقال ست و در گزیدن عقرب نیم درم و در گزیدن زنبور دانگی و نیم با سرکه و قدر شربت مثرودیطوس قدری زیاده از
تریاق فاروق ست **صفت** تریاق گل مختوم بگیرند گل مختوم و حب الغار و ابرسا مساوی و کوفته و بیخته بروغن گاو چرب کنند و بعسل سه وزن
ادویه بسرشند قدر شربت یکدرم و خاصیت اینست که چون مسموم بخورد قی آورد و اگر قی نیارد دلیل آن باشد که سم نخورده است و سویدی و غیره میگویند
که شرب مغز پسته کوفته تنها و با شراب و کذا شرب طبیخ کرفس مع بیخ او و کذا برگ آزاد درخت و کذا گل مختوم نیم درم تنها و بشراب و کذا زیت گرم و کذا
زمرد و نشغیره و کذا طبیخ جمله اجزای خبازی و قدر شربت از تخم آن تا پنج درم و از آب آن تا پنجاه درم ست و کذا جاوشیر یکدرم بعسل و کذا اسنا و کذا افسنتین
رومی از یک مثقال تا دو مثقال و در مطبوخ او از پنج درم تا ده درم و کذا حسک بشراب و کذا البن بلسان و کذا زراوند مدحرج و فلفل و کذا پوست بیخ کبر تا سه درم
بشراب و کذا احشای راسو خشک کرده دو مثقال و کذا تخم ترنج دو مثقال و کذا بادآورد و کذا زیره بشراب و کذا ایرسا بسرکه و کذا عنصل بریان و کذا ترشی
نارنج و کذا گل ارمنی یک مثقال و کذا شربت حماض و کذا زرنباد که نزد حکما بدل جدوار ست و کذا سکبینج و کذا قردمانا بشراب و کذا اسارون و کذا دوقو
و کذا دماغ ماکیان بریان و کذا شوربای بط فربه و کذا فلفل سیاه یا سفید یکمثقال و کذا اشنه بشراب پخته و کذا غافث بشراب و کذا بیخ نارنج خشک کرده
سوده و کذا سلیخه و کذا عسل تا پانزده مثقال و کذا ریوند و کذا لحیة التیس و کذا برگ و شاخ نرم فرنجمشک و تخم او کوفته مع زعفران بشراب پخته و کذا دوقو
و شرب و ضماد زراوند طویل دو درم هر واحد نافع جمیع سموم قتاله است و بقول قرشی علاج مشترک بجمیع سموم مفرحات یاقوتیه و تریاق اربعه و غیره است
و از ادویهٔ مجیده اینست که بگیرند تخم انجدان و بیخ آن هر یک یکدرم شیح ارمنی دو درم و بعسل سرشته با آب سیب بخورانند و گوشت خشک کردهٔ ابن عرس
بری در دفع سموم از قویترین ادویه است و شیخ میفرماید که ادویهٔ مشترکه برای دفع مضرت سموم آنست که با زهر برابری کند و نگذارد که اثر او بدل رسد
مثل تریاق و مثرودیطوس و فاد زهرها که مجرب باشد و گل مختوم و تریاق آن و تریاق اربعه و گفته اند که ابهل درین باب عجیب و بی نظیر ست و دوای مرمکی
از ان بغایت سودمند بود و بیخ بخور مریم چون بشراب بخورند و ایضاً پودینه و تخم شلجم و ایضاً غاریقون دو درم بشراب و پرسیاوشان و خبازی و برگ او
و آب مطبوخ او و ایضاً دارچینی و مغز سر خرگوش با سرکه دو اوقیه و یا جندبیدستر یک مثقال با روغن زیت دو اوقیه و ایضاً قیصوم سه درم با آب
حسک کوفته افشرده بنوشانند و تخم کندر و خصوصاً اقلیطی و حلتیت و طبیخ جعده و سیسالیوس و تخم درخت سکبینج عجیب ست **صفت**

نسخهٔ تریاق الطین

دوای مرکب بگیرند تخم درخت سکبینج بری وجند بیدستر وبرگ نی هر واحد یکجزو شحم حنظل سه جزو همه بقدر بندقه بزرگ ازان بخورانند ودوای تخم
انجدان وگوشت ابن عرس در قول قرشی گذشت وابن الیاس گوید که آب برگ سیب سه اوقیه بدهند که آنرا درین باب خاصیت عجیب ست ودیگر نیز
آب برگ سیب سه اوقیه وگل ارمنی یک مثقال وشیح ارمنی یکدرم وآب سیب بخورند که درین باب بغایت نافع ست وتخم شلجم وپرسیاوشان وخبازی ودارچینی
ومغز خرگوش مساوی کوفته بیخته بشراب ریحانی یا بابست درم سرکه بخورند تعلیم سموم مشروبه وملدوغه که مشهور نباشد یا انچه مریض اظهار آن ننماید علاج آن
از علاج کلی آن کنند وهرگاه قسمی ازان معلوم شود بعلاج خاص آن پردازند ودرینجا اولا علاج کلی سموم مشروبه مرقوم میشود وبعد آن علاج خاص
هریک از سموم مشروبه معدنیه ونباتیه وحیوانیه وسپس علاج کلی سموم ملدوغه وبعد آن علاج خاص هریک از سموم ملدوغه ومنهوشه وملسوعه مسطور گردد

علاج کلی سموم مشروبه

اگر سم از جمله سموم مشروبه باشد در حالتیکه اندک تغیر محسوس شود میباید که بزودی از آب نیمگرم وروغن کنجد مکرر قی کنند بعد ازان شیر گاو وروغن
گاو خورند واگر از شیر وروغن قی کنند نیز مناسب ست ومنع از خواب تا یکروز لازم بود پس اگر سم گرم باشد واین از گرمی معده وامعا وعطش وتشنگی
وخشکی دهن معلوم میشود درینصورت لعاب اسپغول وشیر تازه ودوغ گاو وروغن بادام وصندل وگلاب دهند وامثال آن هرکدام که باشد
بر برف سرد کرده بدهند وهمچنین قرص کافور ومفرح بارد وآش جو بیاشامند وحوالی دل وجگر اضمده بارده ضماد کنند وپارچه بگلاب وصندل
ترکرده بر سینه گذارند واگر سم بارد باشد واین از بیحسی اعضا وسردی بدن وعرق سرد وثقل اعضا معلوم میشود درینصورت نیز بمجرد دریافت
این عوارض مکرر قی کنانیده شراب کهنه که از یکسال تا دوسال بران گذشته باشد بحسب مزاج مریض دهند ومثرودیطوس وتریاق اربعه
وتریاق فاروق ودوا المسک حار ومفرح حار وپیاز وسیر وجدوار وجنطیانا یکمثقال وحلتیت یعنی انگوزه تا نیم مثقال وامثال آن
باید داد واثر سم بهر عضویکه زیاده باشد اصلاح آن عضو بیشتر منظور دارند مثلا اگر اثر ضرر بجگر محسوس شود ادویه مدره بکار برند واگر بمعده
شود مسهل نرم بعمل آرند وعلی هذا القیاس وشوربای مرغ خورند در روغن یاسمین وروغن نرگس وروغن گل وامثال آن بر دل وجگر طلا کنند
صفت تریاق اربعه مرکب از جنطیانا حب الغار زراوند طویل همه مساوی الوزن کوفته بیخته بروغن گاو چرب کنند وبعسل سه وزن ادویه
بسرشند قدر شربت یکمثقال با آب گرم **شیخ الرئیس** قانون علاج کسی که زهر خورده باشد چنین نوشته واجبست که مدافعت نکنند
بلکه هرگاه معلوم شود که زهر داده اند پیش ازانکه قوت او در بدن پراگنده شود مبادرت بنوشیدن آب نیمگرم وروغن کنجد وزیت نمایند وقی کنند
ودران مبالغه نمایند چندانکه توانند وبهتر آنست که درین روغن طبیخ شبت واندک بوره آمیزند وگاهی بزیت حضض وپیه مرغابی مخلوط
کرده میشود وبهتر آنست که انچه برای قی ازین ادویه وازغیر او نوشیده شود آن آب وروغن بسیار بود واگر اغذیه خورده هم بسیار باشد بهر آنکه
اگر او قی نشود قوت سم را بشکند وبران غلبه نماید وچون قی حتی الامکان کرده باشند شیر بسیار بنوشند که این تیزی سم را بشکند
واگر از شیر نیز قی شود نیک باشد وایضا اگر طبیخ تخم انجره با روغن گاو بخورند زهر را بقی یا اسهال دفع کند بعده شیر بسیار بنوشند
ومسکه از شیر بهتر بود وایضا طبیخ بزر کتان وکذا شراب شیرین با پیه بط گداخته سود دارد وهمچنین آب خاکستر چوب انگور وواجبست
که بعد قی حقنه کنند وخصوصا چون معلوم کنند که مضرت زهر بامعا واسافل فرود آمده واگر اضطراب زیاده ازین باشد هم تدبیر قی وهم تدبیر
اسهال باید کرد ودرمیان آن از امر نوشیدن شیر غافل نباشند واگر حاجت بخوردن مثل تریاق گل مختوم افتد بکار برند بهر آنکه او بهتر مدد
بر دفع سم کند وخصوصا چون آنرا در ابتدای امر بخورند که آن سم را بقی دفع کند وایضا حب بلسان زوفای خشک تخم شلجم بری فلفل سفید
وسیاه دارفلفل وج انیسون فطراسالیون اسارون ذریره سیاه بزر البنج هر واحد چهار درم سنبل الطیب فقاح اذخر هر واحد پنج درم
سلیخه هفده درم حماما زعفران هر واحد شش درم بعسل بسرشند وباشراب بقدر باقلای رومی بخورند وخوردن گل مختوم بشراب

همین فعل کنند و قومی گفته که چون سرگین خروس بخورانند در حال زهر را بقی برآرد و ایضاً آنچه بخورانند عصارهٔ فراسیون و برگ نی و ناردین و تخم کرفس
و جند بیدستر و انجیر خشک و بندق و سداب ست و آنچه درین باب ستوده ست اینست که بارزد چهار درم و مر یکی یکدرم بشراب شیرین بخورانند
و چون بعد قی التهاب شدید عارض شود آب یخ و روغن گل بنوشند و بدان قی کنند و لازم ست که خواب نکنند البته و نگذارند که تخیر کنند بلکه
واجبست که بیدار کنند و قریب او آواز بزرگ دهند و هرگاه صورت ظاهر شود و سم معلوم گردد هر سم را بدانچه در باب او مذکور ست علاج کنند
و این ظاهر شدن بر دو وجه بود یکی آنکه معلوم شود که آن زهر از کدام جنس ست دوم آنکه معلوم شود که آن از کدام نوع ست مثال اول اینست
که دریافت نمایند که آن سم از مقطعات حاده ست پس علاجش بمثل شیر و مسکه و فالودهٔ سیال مرتب بروغن بادام یا بروغن گاو و هرچه
تیزی آن بشکند باید کرد و یا بدانند که آن زهر از جملهٔ سموم ملتهبه ست تبرید او بکافور و گلاب و آب کشنیز و مانند آن همه بریخ سرد کرده باید کرد
و اعضای رئیسه او را مثل محلب و غیره ضماد کنند و هر وقت آنرا سرد کنند و آنچه مثل این را بسیار نفع کند دوغ گاو سرد کرده است و اگر حاجت
فصد افتد باید کرد و یا معلوم کنند که آن زهر از مخدرات ست پس تریاق کبیر و دواء الحلتیت در شراب صرف استعمال کنند و همچنین سیر سوده
بشراب آمیخته و یا دریابند که آن سم مضاد جوهر آدمی ست علاج آن بمثرودیطوس و تریاق و دواء المسک و فادزهر کنند و ماء اللحم و شراب
استعمال کنند و مریض و مسکن او را خوشبو نمایند و جامهٔ خوشبو بپوشانند و عطسه آورند و فم معدهٔ او بمالند و در دهان او بادید هند و موی او
برکنند و هرگاه نوع سم دریافت گردد علاج خاص آن کنند بدانچه مذکور گردد و بالجمله ادویه که بسبب سموم مینوشانند یا بدان ارادهٔ شکستن تیزی
زهر و تغیر جوهر او میکنند مثل شیر و فادزهر و یا بدان اراده اخراج جوهر سم میکنند مثل گل مختوم و یا بدان ارادهٔ مقابلهٔ کیفیت او میکنند
مثل خوردن سیر در شراب برای عقرب گزیده ابن الیاس و صاحب کامل و غیرهما گویند کسیکه زهر خورده باشد میباید که دران تساهل
نکنند و صبر ننمایند تا آنکه معلوم شود که آن از کدام قسم سموم خورده ست بلکه واجب ست که همگی مبادرت بنوشیدن آب نیمگرم بسیار و روغن کنجد
کنند و در دهن او انگشت یا پر مرغ مبلول بروغن کنجد داخل کنند و بدان قی نمایند و معده را پاک سازند قبل از آنکه قوت زهر در معده و بدن
قرار گیرد و مبالغهٔ تمام در تنقیهٔ معده کنند و اگر قی بران دشوار گردد آبیکه دران شبت و بورق یا نمک و جوز القی جوشانیده باشند نوشیده
قی کنند بعد ازان شیر بسیار و روغن گاو بنوشند و نوشیدن شیر با مسکه بهتر از نوشیدن شیر با روغن ست پس اگر در معده و امعا
سوزش و التهاب و تشنگی و کرب و خشکی دهن دریابند یقین کنند که دوای سمی حاد ست میباید که روغن گل و روغن بنفشه بگلاب و لعاب
اسبغول و لعاب بهدانه و تخم کتان و شیر تازه و ماء الشعیر بروغن بادام بنوشانند و غذا شوربای ماکیان فربه یا حریرهٔ معمول از نشاسته
بروغن بادام در روغن بنفشه و شکر بدهند و انار میخوش یا شیرین یا سیب و بهی بمکند و کاهو و خیار و بادرنگ و شفتالو و آلو و هندوانه و بقلهٔ
مبارک و کاسنی بخورند و بر جگر بصندلین و گلاب و کافور ضماد کنند و بر سینه و شکم پارچهٔ کتان مبلول بگلاب و صندل بدارند و تریاق گل مختوم
یکمثقال در اول امر بدهند و نسخهٔ آن مسطور شد لیکن درینجا وزن حب الغار و گل مختوم هر واحد سه درم و ایرسا دو درم ست و نوشته
که بزیت بسرشند و اگر حرقت و لهیب شدید باشد و بدین تدبیر ساکن نشود این حقنهٔ لینه مسکن لذع بعمل آرند بنفشهٔ خشک و نیلوفر هر واحد
سه درم عناب سپستان هر واحد سی عدد سبوس گندم یک کف جو کوفته دو کف همه را در دو رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده
روغن بنفشه و روغن نیلوفر هر واحد بست درم بران انداخته نیمگرم حقنه کنند و هرگاه معلوم شود که سم از ملهبات ست آب یخ و لیست برف
سرد کرده و روغن گل و قرص کافور و دوغ گاو و آب فواکه بارده مثل آب انارین و آب خیار و تربز و مانند آن بنوشانند و بر اعضای رئیسه ضماد
محلب و صندلین سازند و اگر جمود و سبات و گرانی در دست و پا و زبان حادث شود بدانند که آن از مخدرات ست پس شراب کهنه صرف و سداب
و یا آب سداب با بودینهٔ کوهی و قسط و فلفل و عاقرقرحا و قردمانا مساوی بیاشامند و اگر تریاق و مثرودیطوس حاضر نباشد این دواء الحلتیت بخورانند

در نسخه دیگر معاجین

صفت آن مرصافی قسط برگ سداب پودینه فلفل عاقرقرحا قردمانا هر واحد ده درم حلتیت برابر همه باریک سائیده بعسل کف گرفته بسرشند شربتی ازان یکمثقال و یا نیم مثقال و یا این دوا دهند بگیرند مرصافی یکدرم قسنه دو درم مر راسوده با قدری شراب ترکرده بخورند و یا برگ سداب و جوز و انجیر و نمک بخورانند و تکمید معده و امعا آبیکه دران سداب و پودینه و شمام پخته باشند باید کرد و بدن او بمالند تا سرخ شود و بخوداب معمول بماکیان فربه و شبت و دارچینی و خولنجان و فلفل و زیره در روغن زیت غذا سازند و اگر حاجت بود این حقنه حاده بعمل آرند بگیرند سنای مکی هفت درم قنطوریون دقیق و نطرون و جاوشیر و سکبینج هر واحد سه درم همه را در دو رطل آب بجوشانند تا بیک آید صاف کرده بران روغن زیت و روغن زنبق هر واحد ده درم انداخته حقنه کنند و اگر ذبول و سقوط نفس و غشی و انحلال قوت یافته شود کار بزرگ باشد و کمتر ازان نجات یابد زیراکه این بار سموم مضاد بدن انسان بجمله جوهر خود باشد علاجش اینست که بعد قی بمبالغه و تنقیه تام معده تریاق کبیر و قرص افاعی و دوار المسک حلو و مر دهند و تقویت مزاج بماء اللحم مع شراب کنند و اگر چیزی ازین یافته نشود بگیرند گل مختوم و طباشیر ارمنی و غاریقون و بیخ سوسن و پودینه کوهی و جندبیدستر و تخم انجره و ناردین و عصاره فراسیون ازین ادویه مفرد و مرکب بقدر یکمثقال کوفته بیخته بشراب ریحانی بخورانند و فندق و انجیر و سداب دهند و یا آب خار خسک افشرده بنوشانند و یا انجدان یکدرم طباشیر ارمنی دو درم کوفته بعسل سرشته با آب سیب و شراب کهنه بدهند و صندل و گلاب و کافور که دران اندک مشک حل کرده باشند بویانند و بعود و عنبر بخور سازند و سینه و فم معده او را بمالند تا گرم شود و غذا القیمه معمول از گوشت ماکیان بزیت غسیل که بران شراب ریحانی و گلاب چکانیده باشند باید داد پس اگر صلاح نیابد و غشی و سقوط نبض طول بکند و چشم غائر شود و عرق سرد آید طمع بحیات او نباید داشت و بدانند که بعض سموم نکایت در عضوی از اعضا میکنند پس میباید که تفقد آن نمایند تا آن عضو از اذیت او محفوظ ماند مثل آنکه اگر اضطراب در اسفل شکم حادث شود شیاف نرم بردارند یا حقنه لینه بعمل آرند یا اسهال بدوای ملین کنند و اگر بمعده حادث شود بآب نیمگرم و مانند آن قی کنند و چون یرقان حادث گردد آنچه مخصوص بجگر باشد از ادویه و اشربه بخورانند و هرگاه خفقان و غشی پدید آید قصد تقویت قلب نمایند و اگر تشنج ظاهر شود بعلاج دماغ متوجه شوند و اگر در جائی از بدن لهیب و سرخی حادث گردد بطحلب و صندل و مانند آن آنرا سرد نمایند تا آنکه ضرر شود بشرطیکه آنموضع از اعضای رئیسه دورتر باشد و آنجا که از تناول ادویه گرم گرمی زیاده پدید آید مسکه و روغن باید داد و قی باید فرمود و اگر از شرب زهر سردی در عضوی ظاهر شود آنرا گرم سازند و اگر غشی افتد بعلاج غشی مشغول شوند و تقویت اعضای رئیسه نمایند انطاکی گوید سم که لذع و حرقت پیدا کند حاد باشد در علاج او تکثیر از دهنیات و شیرین و لزج نمایند و اگر حرارت و ظلمت و سدر و حکه و طیش و اختلاط آرد حار باشد دران مثل العبه و گل ارمنی و کافور زیاده نمایند و اگر سبات و ثقل حادث کند بارد باشد دران دوای حار مثل دوار الحلتیت که دران حلتیت بقدر ربع همه ادویه باشد و مثل شراب و سیر مؤثر ست بالجمله در علاج هر سم واجب ست که اولا ابتدا بقی کنند بمطبوخ شبت و ترب و بورق در روغن کنجد و روغن گاو و شیر و عسل مجموع یا آنچه میسر آید تا آنکه تنقیه حاصل شود بعد ازان منعشات قلبیه و غیره و آبهای فواکه و اگر چه از برگ آنها باشد و رب و روغنها دهند و زراوند مع تخم ترنج مجرب ست بعده اگر قوت متحمل باشد فصد کنند در حار و الا بر تلیین اقتصار کنند و اگر قی دشوار باشد آنچه آنرا خارج کند مثل قثاء الحمار دهند بهر آنکه قی نافعترین علاج ست در ینجا بعده اگر سموم در شیر یا روغن داده باشد آنرا این دوا مخصوص داشته اند کندر زنجبیل زهره آهوی نر هر واحد دو درم زهره خروس یکنیم درم شراب کهنه شیر دختران هر واحد دو اوقیه باهم آمیخته سه درم بخورند و اگر در شیرین آمیخته باشد مزید قی و فاد زهر و تریاق الطین بکثرت باید و اگر باترشی داده باشد در حفظ عصب جهد نمایند و شارب سم در ترشی اکثر از نسل و باه معطل میشود و واجب ست اگر سموم از خارج بطریق غسولات بعمل آمده باشد مزید عنایت با طلیه بدانچه بهر آن مقرر ست مثل آب برگ آلو و آب کاهو و لیمون و آرد جو و باقلا و صندل و گلاب و آب مورد

وآب سداب وخون خروس وسفیدی بیضه وکافور ونشاسته وعصفر وخطمی مجموع یا آنچه ازان میسر آید ودر سم کرالطریق استنجا مستعمل بود حمول بگل علیق وبازنگ سکو مع نصف یکی ازین هردو وادویه سدس آن بکنند روغنیه ورغن گل زیاده کنند وکذا خون جدی بوقت ذبح کردن وبرای سم مشموم استنشاق بروغن گل وبنفشه وما میشا ومضمضه کنند وحکم سم ملبوس قریب ازغسولاتست وزیاده کنند غسل بشیر وروغن گل پس آب پس سفیده بیضه وانچه از اطلیه وعصارات برگ اشجار گذشت وروغن سوسن وسم کبریاروغن مالیده باشند مالش صبر وحضض وزهره وصندل وکبابه مع ربع یکی ازانها افزایند واگر لطریق کحل مستعمل باشد اکتحال بمرو کنند مع چهارم حصه یکی ازانها کافور وهشتم حصه مشک کنند وکذا امیعه سائله بالبلاب یا آب برگ زیتون سویدی مینویسد که شرب طبیخ کرفس وکذا بیخ انجدان وکذا جنطیانا یکمثقال وکذا دارچینی از دو درم تا پنج درم وکذا پنیرمایه تا نیم مثقال وکذا ابول انسان وکذا خون گوزن وکذا افراسیون وکذا تخم سداب بشراب وکذا پوست ترنج زرد باریک وکذا مروارید سوده سه درم باشیر ماده گاو تازه ویا بروغن گاو هر واحد نافع سموم مشروبه است اطبای هند گویند که شیره کسوندی که با برگ وبیخ وشاخ او سایند گرفته باشند بقدر یک کاسه دادن بجهت اکثر سموم مشروبه سود مندست وهمچنین مینسل را سائیده نوشانیدن والیضا بیخ کسوندی بیخ موتهه برابر بآب سائیده زهر خورده را بنوشانند وکذا مرچ سیاه یکماشه تا سوده بروغن ماده گاو یکتوله آمیخته بخورانند واگر کتول یکماشه نیله تهوتهه دو سرخ باهم سائیده بآب گرم نوشانند زهر بقی بیندازد واگر مغز پنبه دانه کوفته بشیر گاو جوش داده بنوشانند نافع اکثر انواع سم مشروبه است وخوردن کسیر ومفید سم حارست وهمچنین بیخ چولائی اگر تازه باشد یکتوله واگر خشک باشد نیم توله بآب سائیده بروغن گاو خوردن برای جمیع انواع سم گرم نافع ست واگر کٹائی خرد سائیده بخورند دافع زهرست

معالجات سموم معدنیه

انطاکی گوید که سمیات معدنیه در ضرر ونکایت شدید تر اند از نباتیه وحیوانیه مانند سم الفار که آنرا بفارسی مرگ موش گویند از خوردن آن اکثر قی واسهال بسیار افتد وقولنج وخناق وخشکی دهان وگرانی وسیاهی زبان وسوزش سینه وخفقان پدید آید وچشمها سرخ وبدن گرم شود وبقی الدم واسهال کبدی هلاک سازد واگر کسی زنده ماند دست وپا خدر گردد وآماس بدن وبثور یا جذام یا سل پیدا کند علاج اول قی کنانند بشیر گاو یک آثار وروغن زرد نیم پاو ویا بورق سه ماشه در مسکه گاو یکتوله لیسانند وبالایش سکنجبین ساده وگلاب یا آب خیارزه بکرات ومرات بنوشانند تا قی بفراغت آید بعد ازان سقمونیا یا مشوی ربع درم بماء العسل یا بجلاب خام بدهند وتا چهار پاس خواب کردن ندهند که دران خوف هلاکت ست وادویه مزلقه بارده بسیار دهند ومسکه ونبات بسیار لیسانند ودر منع خشکی بشیر وروغن ومسکه مبالغه نمایند وجمیع مرطبات آنرا نفع دهد واگر سحج عارض شود سفوف طین بروغن گل وشیر گاو داغ کرده خورانند واگر غشی وخفقان ودیگر امراض پدید آید بمعالجه آنها پردازند وغذا شیر وبرنج یا فیرنی یا شوربای بزغاله باآن دهند ونزدیک اهل هند کات هندی بقدر دو سه توله در آب حل کرده نوشانیدن رافع زهر سم الفارست وفوراً فائده میکند وبتجربه رسیده وهمچنین بعد قی سفوف پوست درخت گولر خورانیدن وآب بیخ کیله وکافور نوشانیدن نافع بود وگویند که اگر مغز تخم کنار دو ٹمانک باریک ساخته بآب بخورانند سم الفار خورده را مفید ست وهرچه در علاج سیماب مقتول ومصعد می آید بکار برند

سیماب مصعد ومقتول وشنگرف

خوردن اینها درد شکم ومغص شدید واسهال خون وگرانی زبان وثقل معده وحبس بول وورم بدن آرد وگاهی احتراق خون وامراض آن حادث شود علاج بطبیخ شبت وشراب وعسل وبورق قی کنند ویا بورق هفت ماشه در عسل سه توله بدهند وقی فرمایند بکرات ومرات وبالایش شراب کهنه نوشانیده باز قی کنانند وماء العسل وبوره هردو آمیخته حقنه سه چهار مرتبه کنند تا تنقیه خوب حاصل آید پس شیر گاو وشکم سیر دهند ولعابات بارده نوشانند وشوربای چرب دهند وانچه در علاج مرداسنگ گفته آید نفع دهد وصاحب کامل وحاوی مینویسند که بعسل وشبت وتخم ترب وبورق قی کنند واگر ازین خارج نشود حقنه بآب چقندر وروغن کنجد ومری وخطمی کنند وهرگاه معده وامعا پاک گردد وسحج عارض شود سفوف الطین بروغن گل وشیر سنگ تاب یا آهن تاب دهند وگیلانی گوید که از علاج جید او اینست که بعد قی وحقنه سه درم مربشر بسحل کرده یا بماء العسل چند کرت بدهند وتقویت دل بادویه واغذیه مناسبه کنند بعده حریرهای چرب وشحوم لینه استعمال کنند واز عادت اهل هند ست که چون انسانی از خوردن سیماب مصعد ضرر یابد امر بخوردن پیٹه ومربای آن میکنند ودر تناول او افراط مینمایند ومدام صحت می یابند ومداومت بخوردن او هر روز چند مرتبه

میکنند تا آنکه آثار صحت ظاهر شود و بعضی اطبای هند مینویسند که برای دفع مضرت سیماب و شنگرف جوالسه و یا گشنیز خشک در آب شیره برآورده چند روز بنوشند
و یا روغن بید انجیر پنج ماشه در شیر گاو و گلنیم یا و حل کرده هفت روز بنوشند و ایضاً برای دفع ضرر تشنجات مثل سیماب و شنگرف و مس و فولاد برگ نورسته جامن بقدر دو
توله هر روز بطور بنگ سائیده و نوشیده باشند که باستعمال این بسیار کسان صحت یافته اند و از معمولات است و دو نسخه معمولی در اخراج تشنجات با ادرار بول در ادویه علاج
مسطور شد و ایضاً شخصی که کشته سیماب خام خورده باشد باید که تا بست و یکروز برگ لیموی کاغذی مثل بنگ سائیده بنوشد تمام سیماب از بدن دفع شود و ایضاً
اگر بدن ترقیده باشد و جا بجا سوراخ شده برگ کرنجوه بطور بنگ سائیده صاف کرده روزمره یک پیاله بنوشد و نان نخود با گندم کم نمک با روغن بسیار بخورد در چهل روز
صحت شود و حکیم شریف خان در تالیف شریفی مینویسند که برای کسیکه سیماب نیم خام خورده باشد و او را آبله و بثور و حالت جذامی پیدا شده باشد یک عدد درخت نیل مسلم
از بیخ برآورده قطعه قطعه کرده در ظرف گلی در آب بسیار خوب بجوشانند بعده صاف نموده یک پیاله از آن آب ناشتا بخورد بعده انجیر ... بار یک پیاله بخورد همین قسم تا تمام
خورده باشد غذا در آن روز هیچ نخورد همه سیماب از راه بول برآید و یک روز کفایت کنند و اگر حاجت افتد روز دوم هم استعمال نمایند و بول را در ظرف برنجی یا سفالی قرابه چینی
بکنند تا سیماب بنظر درآید بعضی اعزه این ترکیب استعمال نموده اند و منافع آن مشاهد کرده اند

مرداسنگ و رصاص و سفیداب و جبسین

از خوردن مرداسنگ و برادهٔ رصاص ورم بدن و نفخ سخت و نفخ پدید آید و نفس تنگی کند و گاه مختنق گردد و گاهی با آن اعراض ایلاوس ظاهر شود و رنگ بدن مثل رنگ
اسرب شود و قولنج و حبس بول و خشکی دهان و ثقل زبان و معده و امعا ظهور نماید و گاه باشد که اسهال با فراط آید که منجر بسحج امعا گردد و خوردن سفیداب سفیدی
زبان و استرخای اعضا و سرفه و فواق شدید و خشونت و خشکی حلق و زبان و درد فم معده و تمدد و اختلاط عقل آرد و گاهی بول سیاه یا دودی گردد و از خوردن
جبسین قولنج و اختناق و خشکی دهان عارض شود **علاج** مفتحات مثل تخم شبت و ترب و پوست سیاه اصل السوس هر یک ماشه انجیر زرد ده عدد در گلنیم آثار آب تشور
بجوشانند که به نیمه آید جوز القی دو ماشه بورق سه ماشه سوده سردار و ساخته عسل سه توله اضافه نموده بدهند که قی بسیار افتد و جهت اسهال مغز فلوس در آب کاسنی مالیده
صاف کرده روغن بادام یا گاو آمیخته بدهند و یا جوارش سفرجلی مسهل با شربت دینار دهند و یا حقنه حاد بعمل آرند بعده بهر تعدیل مزاج زنجبیل مربی خورانند و بحمام
برند که عرق آید و ادویهٔ معرقه دهند و غذا نخود آب مرغ تنها و یا شوربای مرغ با نان بدهند و بقول ابن الیاس قی بچیزی کنند که در آن تفتیح باشد مثل تخم کرفس و شبت و
و انجیر و بورق و ماء العسل و اسهال بجوارش شهریاران نمایند و جوارش فلافلی خورانند و خردل و یا شراب با آب طبوخ کرفس و انیسون بنوشانند و واجبست که ادام
با سفیدباج مرتب از لحوم خرفان سازند و علامت صحت اسهال شکم و ادرار بول است و بالجمله محتاج بمفتحات مدره معرقه مسهله بود و در خوردن سفیداب قی بماء العسل و شبت
و نمک کنند و یکدانگ سقمونیا بماء العسل خورند و یا بگیرند تخم کرفس و انیسون و بادیان هر واحد سه درم و در آب جوشانیده بقدر سه اوقیه از آن بنوشند تا ادرار بول کند
و یا حقنهٔ قوی بکار برند و نگذارند که خواب کنند و انجا این را انفع کند آنست که کنجد بخورند و بخایند و بران شراب بنوشند و در خوردن جبسین ماء العسل و لعابات لزجه حریره
لینه بنوشانند تا خشونت حلق زائل شود و احتیاج باسهال بود و بگیرند سقمونیای مشوی نیم دانگ و در جلاب شکر سفید ده درم بدهند و معاودت اسهال مرات
نمایند و اگر سحج حادث شود علاج آن نمایند و شیخ مینویسد واجبست که مرسه درم در شراب حل کرده بنوشانند و یا سنبل رومی بسرگین کبوتر صحرائی بشراب بدهند
که این علاج بلیغ النفع است و یا افسنتین و زوفا و یا تخم کرفس و یا فلفل جامشه هر واحد بشراب بخورانند و یا یکدرم مر با نیم درم فلفل بدهند تا عرق آید و یا شش قیراط
سقمونیا در ماء العسل دهند و در سفیداب گاهی در دوائیکه بدان قی کنند روغن اقحوان و روغن سوسن و روغن نرگس داخل میکنند و در ادویه او صمغ آلو می افتد و در جبسین
خاکستر اطراف انگور سیاه تا سفید گفته اند و گرمانی وغیره نوشته اند که در مرداسنگ بعد قی سه درم مر و دو درم سنبل بعسل یا شراب بجبار نوبت دادن مفید است
و تخم کرفس و افسنتین و مر مساوی بقدر دو مثقال با آب کرفس یا بشراب یک اوقیه ادرار بول نماید و در سفیداب بشربت افسنتین ادرار بول نماید و خوردن مسکه و شیر تازه
نفع دارد و عصارهٔ افسنتین یکمثقال بماء العسل چند بار دهند تا بول بسیار آید و در جبسین شیای لعابیه و عصارهٔ خطمی رطب و ملوکیه دهند بعده ربع درم سقمونیا در
جلاب بدهند و اگر اعراض ساکن نشود اعادهٔ اسهال کنند و صاحب کامل گوید که علاج شرب سفیداب رصاص قی بماء العسل و شبت و اندک نمک گرم است

نسخه فرفیون

ونیم مثقال تبهرم یا یکدرم حب النیل بخورانند و آبیکه دران تخم کرفس و انیسون و بادیان و افسنتین رومی جوشانیده باشند بیاشامند تا ادرار بول نماید و سویدی گوید که شرب طبیخ انجیر بماء العسل کسی را که سفیداب خورده باشد نفع کند و کذا آلوی بخارا و اصل السوس کوفته جوشانیده بدان قی کردن و کذا صمغ آلو بشراب خورده قی کردن و شرب خاکستر چوب انجیر و یا انگور برای شارب جبسین نافعست و سر سندی مینویسید که در سفید اب خورده ان اجواین مسلم صبح و شام خیلی مفید یافتم

زرنیخ و نوره و زنجار و صابون

خوردن هرتال و آهک و صابون سحج و قروح امعا و حرقت معده و درد شدید شکم و خشکی دهان و اسهال دموی و عسر البول و سرفه و سردی دست و پا و غشی آرد و از خوردن زنگار مغص شدید و سوزش حلق و شکم و جراحت معده و قی حادث گردد علاج بزر کتان و جرجیر و خبازی و شهد قی کنند بعده آب برنج و آش جو و شیر و مسکه در روغن و لعابات خورند و شوربای چرب تناول نمایند و کسیکه در حلق او غبار آهک بسیار رود العبه و الیان آنرا کفایت کند و بقول شیخ ابتدا کنند بدانچه تناول او در کسر حدت آنها واجب بود مثل فالودجات مرتب بشیر چرب ماء الشعیر بروغن بادام و مانند آن بعد ازان آب گرم بجلاب یا بروغن نوشیده قی کنند و عصارهٔ ملوکیه بعسل دهند و همواره شیر و لعابات و لزوجات و دسومات و شوربای شحمی و خصوصا بخبازی بیاشامند و اگر سرفه حادث شود بملینات مغریه معالجه نمایند و علاج نوره نیز قی و حقنه و تدسیم و تلیین ست و علاجش قریب از علاج زرنیخ بود و گفته اند که بول خر ذبره آهو بقدر دو دانگ در آب گرم بنوشانند و صاحب کامل گوید که صاحب او روغن کنجد و آب گرم و یا روغن زرد و نمک نوشیده قی کند بعده شوربای ماکیان فربه در روغن بادام یا لعاب اسبغول و روغن تخم کدو بنوشد و ایضا حقنه بماء الشعیر و روغن بنفشه که دران عناب و سپستان پخته باشند مع لعاب اسبغول و لعاب تخم کتان و سفیدی بیضه بعمل آرند

زاج و شب

خوردن اینها سرفهٔ شدید که مؤدی بسل گردد پیدا کند علاج شیر تازه و مسکه با شکر دهند و شربت بنفشه و آش جو و روغن بادام خورانند و حریرهٔ چرب شکر و روغن بادام دهند و زردی تخم مرغ نیمبرشت و شوربای مرغ فربه و قلیه اسفاناخ غذا سازند و اشربهٔ زوفائیه و مانند آن بنوشند

برادهٔ آهن و خبث الحدید

خوردن اکال دهن و درد سر و خشکی دهن و درد شکم آرد علاج شیر تازه مع بعض مسهلات قویه بنوشانند تا اسهال آید و مسهل قوی منقول از حکیم عابد سرهندی اینست که بگیرند حب النیل غاریقون بسفایج تربد برگ سنا افتیمون زنجبیل بنفشه مساوی حب النیل را در روغن زرد بریان نمایند پس باسایر ادویه کوفته بیخته بروغن بادام چرب کرده از سه درم تا چهار درم بجلاب استعمال کنند و تکرار نمایند و همچنین ماء العسل که دران سقمونیا حل کرده باشند آنرا نفع دهد بعد ازان روغن و مسکه دهند و مدام روغن گل و سرکه و گلاب بر سر نهند و قدری سنگ مقناطیس غیر باریک کوفته بخورند و عقب آن مسهلات لینه بنوشند و گاهی حاجت افتد که هر روز یک درم مقناطیس خورانند بعده شوربای چرب و حریرهٔ مزلق بروغن گاو دهند تا اسهال کند و چون معلوم شود که آهن هنوز در معده باقیست بدین اشیا قی آورند الماس سم قاتل محرق معفن ست علاج فی الفور بآب گرم در روغن قی کنانند بعد ازان شیر تازه بنوشانند

معالجات سموم نباتیه

بدانکه ردی ترین سموم نباتیه قاتل بجمله جوهر خود بیش ست و گویند که زهر هلاهل عصارهٔ برگ و ساق اوست و از خوردن بیش ورم لب و زبان و جحوظ چشم و التهاب و خشکی و سقوط قوت و تواتر نفس و بدبوی دهن و غشی متواتر و دوار و صرع و ضعف ساقین از مشی عارض شود و هر که ازان خلاص یابد در دق یا سل افتد علاج لازم ست که مبادرت بقی نمایند بطبیخ تخم شلجم و قی بمرات کنند و طلا و روغن گاو متواتر بنوشانند و قی کنانند و همچنین هر ساعت طبیخ پوست بلوط بشراب دهند بعده علاج اصلی او فادزهر دوالمسک و جدوار و تریاق کبیرست و از بهترین اشیا برای آن خوردن مشک ست بحکاک فادزهر و یا مقدار یکدرم دوالمسک با یک قیراط مشک و قومی گفته که بیخ کبر فادزهر بیش ست و حیوانیکه آنرا بیش موش گویند خوردن او سریع النفع ست و بقول مؤلف اقتباس آب چقندر و یا قطف و یا پالک سبز نیم آثار

وشیر گاو ویا بزیک آثار وروغن گاو چهار ونیم توله نیمگرم نوشانیده بکرات قی فرمایند واز خارج بپر مرغ هم تحریک نمایند که قی خوب آید بعده زهر مهره
یکماشه سوده در خمیره صندل ترش یکتوله آمیخته بلیسانند بعده شربت انار کوهی ترش وشربت لیمو هر یک دو ونیم توله در عرق زرشک وبید مشک
وصندل ونیلوفر وکاسنی هر یک چهار توله تخم ترنج سه ماشه خورانیده بنوشانند وبفاصله دو یا سه ساعت رگ هفت اندام زنند وخون بسیار
گیرند که غشی افتد پس گلاب وعرق بید مشک وآب شیرین بر برف سرد کرده بررو وسینه زنند وپارچه بصندل سفید که بگلاب وبید مشک
وعرق بهار نارنج سوده باشند آغشته بر سینه گذارند ولحظه لحظه آنرا بعرقهای مذکوره تر دارند تا بهوش آید وباز تکرار قی ودوای اول نمایند وتا هشت پاس
غذا ندهند وعوض آب گلاب وعرقهای مذکوره نوشانند واز پاس نهم آش جو با شربت نیلوفر دهند ویا خشکه بدوغ گاو ومربای کرونده
وتمر هندی وافشره فالسه وزرشک وخرمای هندی وراحت جان درین باب نفع عظیم دارد وتنقیه بدن بمسهلات صفرا ومطفیات خون
بکرات نمایند بعده قرص کافور با دوغ گاو دهند وغذا بدستور دارند ولیکن روغن زرد ومسکه دران بسیار بود وجغرات گاو میش
ودوغ ترش بسیار دهند که در رفع سمیت این عظیم الاثر است وهمچنین ترشیها وخصوصا اچار لیمو وغیره که در مقطر افتاده باشد وتریاق کبیر بسیار
مفید است واگر بهم نرسد عوض آن مثرودیطوس کنند وتریاق اربعه نیز نفع دارد وصاحب کامل گوید که بزودی قی کنند بروغن زرد یا زیت
یا روغن کنجد وآب گرم که دران تخم شلجم وشلجم جوش داده باشند بعده تریاق فاروق نیم مثقال با ندک آب مطبوخ تخم شلجم ویا آب سداب دشتی
که دران قدری مثرودیطوس مالیده باشند بروغن گاو دهند وفادزهر خالص بآب سوده وپوست بیخ کبر باریک سوده بآب سداب دهند
وکرمانی گوید که چهار اوقیه طبیخ شاه بلوط با یکدرم دواء المسک ویا نیم دانگ مشک فقط سودمند است واز جمله تریاقات عظیم الاثر پوست بیخ کبر در روغن گاو است

قرون السنبل

قسمی از بیش است وآنرا بهندی سینگهیا نامند از خوردن او علامات سرسام وسیاهی زبان وبول الدم ظاهر شود **علاج** بعد علاج کلی سموم مشروبه
از قی وغیره وایضا فی بیمار الشعیر در روغن گل نیمگرم ومانند آن کافور یکماشه با چند توله گلاب بخورانند بر برف سرد کرده وقرص کافور بدوغ گاو دهند
وآب سیب سه اوقیه ببرف ویا پست سیب ترش ویا پست جو بآب برف وجلاب ویا آب انارین ویا آب خیار ویا آب عنب الثعلب ویا
آب هندوانه سه اوقیه بشکر ده درم ویا ماء الشعیر بآب انار ویا جلاب بلعاب اسپغول ولعاب بهدانه بر برف سرد کرده ویا شیره تخم خرفه بروغن بادام
وروغن گل سرد به یخ ویا دوغ ترش ببرف ویا شیر تازه ویا شربت صندل بنوشانند وبر جگر ومعده ودل صندل وگلاب وکافور ضماد کنند
ویا قیروطی معمول از گلاب وآب خرفه وآب کاهو وآب حی العالم بروغن گل وموم سفید بر برف سرد کرده بخرقه کتان آلوده بر سینه ومعده وجگر نهند

فرفیون وکرمدانه

از خوردن فرفیون کرب شدید ولهیب وسوزش در شکم وفواق عارض شود وگاهی اسهال بافراط گردد وگاهی خون باسهال آید واز کرمدانه حکه
وورم عارض شود **علاج** بآب شبت وروغن بادام قی کنند بعده تبرید باشیای مبرده قویه نمایند وپست جو با برف بخورند ودر آب سرد
نشینند وگلاب بر برف سرد کرده تجرع نمایند وروغن گاو ومسکه بسیار خورند وآب انار میخوش وآب سیب میخوش ودوغ بر برف
سرد کرده بنوشند پس معالجه بعلاج قرون السنبل نمایند وخوردن حریره بر برف سرد کرده سود دارد

البان یتوعات

مثل شیر شبرم وشیر عشر وشیر انجیر ومانند آن وسقمونیا از خوردن اینها سوزش شدید واسهال مفرط وعسر بول عارض شود
علاج کسر حدت وقوت او بروغن گاو ومسکه وشیر ودوغ کنند بعده علاج بربوب قابضه چون رب بهی وریباس وقرص طباشیر قابض
وقرص کهربا ورب آس وپست سیب وبهی کنند واستحمام بآب شیرین معتدل در گرمی وسردی نمایند

و شیر شیرم را ریختن آب برف بر بدن نیز فائده دارد و عرض حادث ازان چون اسهال الدم و بول الدم را بدانچه در باب آنها معلوم شد علاج کنند

دفلی یعنی خرزهره

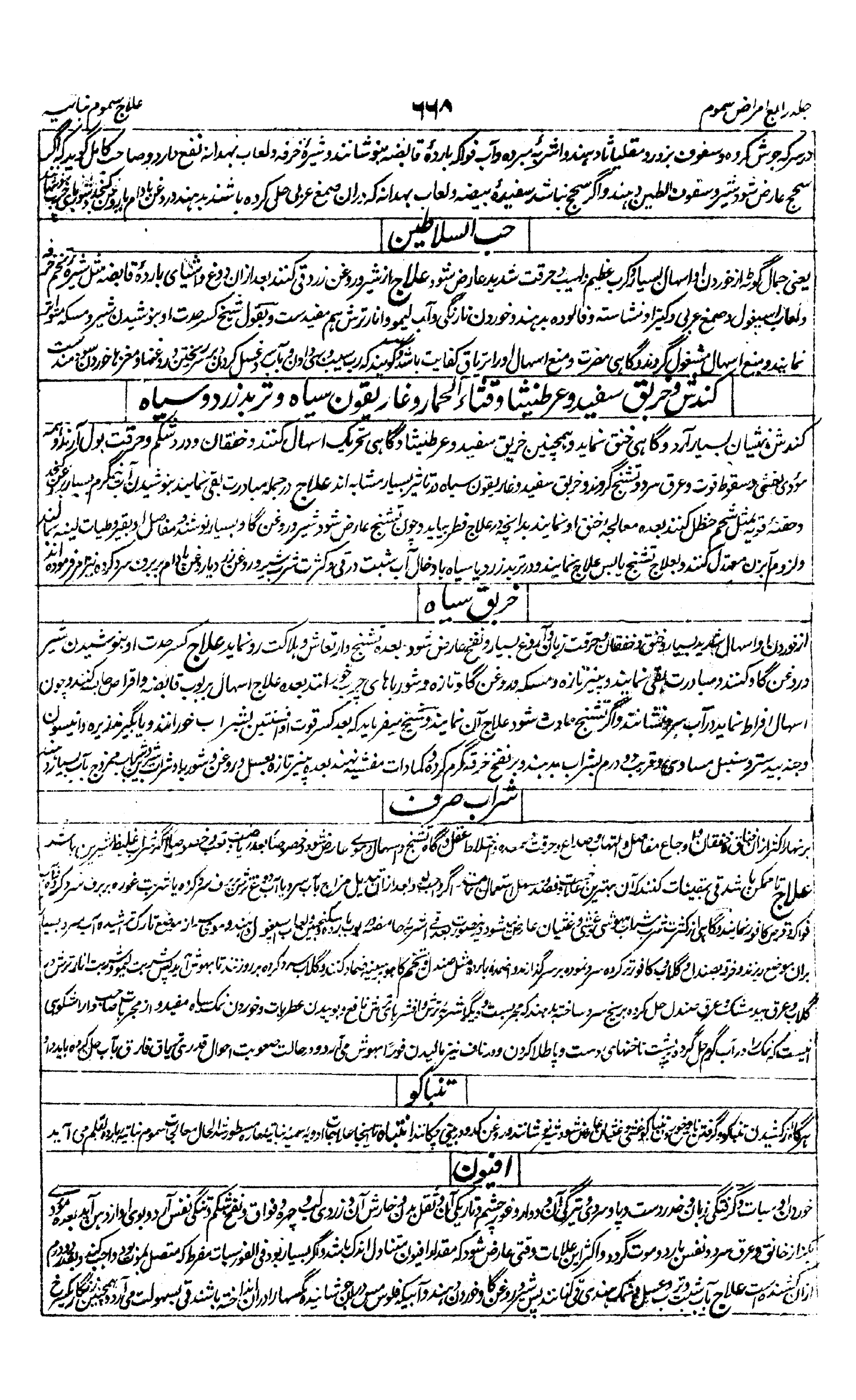
کثیر او انسان و دواب و سائر حیوانات را قتل کند و قلیل او کرب شدید و اسباب عظیم و نفخ شکم آرد علاج مبادرت بقی نمایند پس بشیر تازه غرغره متواتر کنند و لعاب اسپغول و بهدانه هر یک ۷ ماشه در عرق بید مشک و گلاب یک یک هفت توله شربت نیلوفر چهار توله بنوشانند و بمسهل صفرا تنقیه بدن کنند و مطفیات خون بسیار دهند و روغن گاو و مسکه هر قدر که خورده شود بسیار مفید ست و لعاب بهدانه و لعاب اسپغول و لعاب کنوچه و روغن بادام سودمند بود و طبیخ خرما و حلبه بسیار نافع ست و شوربا های چرب با خبیصه و فالوده جات معمول بروغن گاو و مسکه و روغن بادام خورانند و یا تخم فنجنکشت در آب جوش داده بنوشانند که این تریاق او گفته اند و انجیر بعسل نفع کند و شکر و جلاب و همه شیرینیها آنرا نافع ست و رب انگور نیکوست و حقنه لین مرطب آنرا نافع بود و غذا آش جو و مهلبیه که به برنج بشیر و شکر پخته باشد

بلادر و کبیکج

از خوردن آن تقطیع در حلق و شکم و التهاب و حرقت شدید در دهن و معده و سوزش امعاء و بثور و آبله در لب و دهن و تب حاد و سرسام حادث شود و گاهی ازان جنون و وسواس سوداوی بسبب احتراق اخلاط عارض شود و بعضی را بسبب موافقت نقصان نکند علاج مداوای خاص این قی کردن بروغن کنجد و آب نیم گرم ست پس چیزهای سرد و تر مانند شیر و دوغ و آش جو دهند و روغن بنفشه و روغن بادام بکار برند و کنجد و نارجیل دریائی نیز مفید بود و گویند فاد زهر آن مغز جوز ست و شیر زنان بر سر مالیدن و لعاب اسپغول و بهدانه به نبات شیرین کرده نوشانیدن نافع ست و بقول شیخ روغن بادام و روغن کنجد و مسکه و روغن گاو و شیر تازه و دسومات از شوربا ها و مانند آن بنوشند تا سوزش ساکن شود و دوغ گاو بر برف سرد کرده و ماء الشعیر سرد کرده و آب فقاع که سرد کرده خورند و در آب سرد بنشینند و بعلاج سرسام معالجه نمایند و از اشیائیکه بدان علاج کنند مغز چلغوزه است و مجوسی گوید که مبادرت بقی کنند از مسکه و روغن گاو و روغن گل بعده شیر تازه و جغرات بشیره تخم خرفه و روغن بادام بنوشانند و ماء الشعیر با اندکی روغن بادام دهند و هر گاه سوزش در حلق یابند غرغره بروغن بادام یا روغن تخم کدو مع شیر واجابت آنه فرمایند و ازان ماء الشعیر بروغن بادام چندی روز قطع نکنند و غذا مزورات از کدو و پالک و قطف و مالش بروغن بادام بسیار سازند و مغز خیار و بادرنگ دهند و مؤلف اقتباس می نویسد که اول فصد هفت اندام یا باسلیق کنند و خون بسیار گیرند و آب اسفاناخ نیم آثار و نمک طعام یک نیم توله آمیخته نوشانیده قی بکرات و مرات نمایند و از ماست گاو اغتسال فرمایند بعده در آب سرد نشانند تا بگلو و شیره کاسنی و خیارین و مغز تخم تربز و بنفشه هر یک ۵ ماشه تخم کاهو ۷ ماشه لعاب اسپغول و بهدانه هر یک ۳ ماشه در عرق کدو و کاسنی و نیلوفر و بید ساده و گلاب یک پنج توله برآورده شربت نیلوفر و لیمو هر یک دو توله و اگر مقدور باشد اول طباشیر دو ماشه جواهر مهره یکماشه ورق طلا یک عدد بشربت سیب دو توله آمیخته بلیسانند و الا طباشیر زرشک صندل سفید سوده هر یک یکماشه در شربت لیمو دو توله اول خورانیده بنوشانند و اگر بجای شربت نیلوفر شربت انارین کنند بهتر باشد و ضماد از کشنیز و تخم خرفه و کاهو و گل ارمنی همه برابر صندل سفید پنج حصه جمله در گلاب سوده بکار برند و چون خشک شود بماست گاو شسته تجدید ضماد نمایند در روزی سه چهار مرتبه و غذا برنج همراه جغرات و یا پالک و قطف سازند و گویند که روغن بنفشه و نیلوفر و کدو در بینی چکانند و آب انار میخوش امتصاص نمایند **انتباه** گاه باشد که از رسیدن عسل بلادر یا دود آن ببدن ورم و خارش و بثور عارض شود پس آنجا را بدوغ ترش بشویند و روغن نارجیل بمالند و مغز گردگان و مغز نارجیل و حب السمنه و کنجد سیاه باریک سائیده ضماد کنند و بعد چند ساعت بدوغ بشویند و بعد زمانی باز ضماد تازه کنند و اگر تمر هندی در آب تر کرده صاف نموده دران آب مغز نارجیل همچو صندل سائیده طلا نمایند سوزش و گرمی فی الفور زائل شود و صندل سفید و سرخ طلا کردن نیز سود دارد و ایضا آنبه هلدی و برنج ساٹهی دو دو ب بآب [illegible] سوده مالیدن و یا کنجد سیاه بشیر گاو سوده یا در مسکه آمیخته طلا کردن نافع ست و دیگر کنجد یا مغز جوز یا حب السمنه خوردن نافع و همچنین از برگ تمر هندی شیره برآورده یا تخم تمر هندی سوده و یا چرچنی و کنجد در شیر سوده خوردن و ضماد کنجد و اصل السوس با شیر ماده گاو و هم مفید ست و کذا مرداسنگ سائیده ضماد کردن و آنجا که بدن ممتلی و آماس قوی بود باید که فصد کنند و مسهل صفرا دهند و فصد زود ازاله ورم آن می نماید

عنصل ردی

از خوردن آن قروح امعاء و مغص در شکم و تقطیع و اسهال خون عارض شود علاج قی بآب شبت و روغن کنجد نمایند بعده شیر آهن تاب و زرده بیضه

در سرکه جوش کرده و سفوف بزر قطونا دهند و اشربهٔ سرده و آب فواکه باردهٔ قابضه بنوشانند و شیرهٔ خرفه و لعاب بهدانه نفع دارد و صاحب کامل گوید که اگر سحج عارض شود شیر و سفوف الطین دهند و اگر سحج نباشد سفیدهٔ بیضه و لعاب بهدانه که در آن صمغ عربی حل کرده باشند بدهند و روغن بادام با روغن گنجد بنوشانند

حب السلاطین

یعنی جمالگوته از خوردن او اسهال بسیار و کرب عظیم و لهیب و حرقت شدید عارض شود علاج از شیر و روغن زرد قی کنند بعد از آن دوغ و اشیای باردهٔ قابضه مثل شیرهٔ تخم خرفه و لعاب اسپغول و صمغ عربی و کتیرا و نشاسته و فالوده بدهند و خوردن نارنگی و آب لیمو و انار ترش هم مفید است و بقول شیخ کسر حدت او بنوشیدن شیر و مسکه میتوان نمایند و منع اسهال مشغول گردند گاهی مضرت و منع اسهال و در تریاق کفایت باشد و گویند که رسیدن ... آب غسل کردن بر سر ریختن روغنها و مغزها خوردن سودمند است

کندش و خربق سفید و عرطنیثا و قثاء الحمار و غاریقون سیاه و تربد زرد و سیاه

کندش غثیان بسیار آرد و گاهی خنق نماید و همچنین خربق سفید و عرطنیثا گاهی تحریک اسهال کنند و خفقان و درد شکم و حرقت بول آرند و همه مؤدی بغشی و سقوط قوت و عرق سرد و تشنج گردند و خربق سفید و غاریقون سیاه در تاثیر بسیار متشابه اند علاج در جمله مبادرت بقی نمایند بنوشیدن آب گرم بسیار و حقنهٔ قویه مثل شحم حنظل کنند بعده معالجه خنق او نمایند بدانچه در علاج فطر بیاید و چون تشنج عارض شود شیر و روغن گاو بسیار نوشند و مفاصل را بتقطیرات لینه نمایند و لزوم آبزن معتدل کنند و بعلاج تشنج یابس علاج نمایند و در تربد زرد یا سیاه با دخال آب شبت در قی و کثرت شرب شیر و روغن زرد و یا روغن بادام بر برف سرد کرده نیز فرموده اند

خربق سیاه

از خوردن او اسهال شدید بسیار و خنق و خفقان و حرقت زبان و قی بسیار و نفخ عارض شود بعده تشنج و ارتعاش و هلاکت رو نماید علاج کسر حدت او بنوشیدن شیر و روغن گاو کنند و مبادرت بقی نمایند و پنیر تازه و مسکه و روغن گاو تازه و شوربا های چرب خورانند بعده علاج اسهال بربوب قابضه و اقراص حابسه کنند و چون اسهال افراط نماید در آب سرد نشانند و اگر تشنج حادث شود علاج آن نمایند و تشنج سیف باید که بعد کسر قوت او نشستن بشراب خورانند و یا بگیرند زیره و انیسون و جند بیدستر و سنبل مساوی ... درم بشراب بدهند و بر نفخ خرقه گرم کرده کمادات مفتشه نهند بعده پنیر تازه بعسل و روغن و شوربا و شراب ریحانی ممزوج با آب بسیار دهند

شراب صرف

بر نهار اکثار از آن خناق و خفقان و اوجاع مفاصل و التهاب و صداع و حرقت معده و اختلاط عقل و گاه تشنج و اسهال و حمی عارض شود خصوصا بعد ریاضت و تعب خصوصا اگر شراب غلیظ شیرین باشد علاج تا ممکن باشد تقی بمقیئات کنند و آن بهترین علاجات است و فصد و سهل استعمال نمایند اگر حاجت باشد و بعد از آن تعدیل مزاج با آب سرد و با آب دوغ ترش برف سرد کرده یا شربت غوره بر برف سرد کرده و فواکه ترش کافور نمایند و گاهی از کثرت شرب شراب بیهوشی و غشی و غثیان عارض شود درین صورت بعده اشربهٔ حامضه و رب با برف و سکنجبین لعاب اسپغول دهند و موی سر از موضع تارک تراشیده آب سرد بسیار بران موضع ریزند و خرقه بصندل و گلاب و کافور تر کرده سر و سینه بر سر گذارند و همه باردهٔ مثل صندل و تخم کاهو بر سینه ضماد کنند و گلاب سرد کرده بر روی زنند تا بهوش آید پس شربت لیمو و شربت انار ترش در گلاب و عرق بید مشک و عرق صندل حل کرده بر یخ سرد ساخته بدهند که مجرب است و دیگر اشربهٔ ترش و افشره ها نیز نافع و بوییدن عطریات و خوردن نمک سیاه مفید و از مجربات صاحب دارا شکوهی است که نمک در آب گرم حل گرده به پشت ناخنهای دست و پا طلا کردن و در ناف نیز مالیدن فوراً بهوش می آرد و در حالت صعوبت احوال قدری تریاق فاروق در آب حل کرده باید داد

تنباکو

هرگاه از کشیدن تنباکو و گرفتن خصوص تنباکو غشی و غثیان عارض شود شیر نوشانند و روغن کدو در بینی چکانند و انتباه تا اینجا علاجات ادویهٔ سمیهٔ نباتیه بعبارهٔ مسطور شد الحال معالجات سموم نباتیهٔ باردة بقلم می آید

افیون

خوردن او سبات و گرفتگی زبان و خدر دست و پا و سردی و تیرگی آن و دوار و غور چشم و تاریکی آن و ثقل بدن و خارش آن و زردی لب و چهره و فواق و نفخ شکم و تنگی نفس آرد و بوی او از دهن آید بعده تا آنکه از خناق و عرق سرد و نفس بارد و موت گردد و اکثر این علامات وقتی عارض شود که مقدار افیون متناول اندک باشد و اگر بسیار بود فی الفور سبات مفرط که متصل بموت بود واجب کند و بعد دو درم از آن کشنده است علاج آب شبت و تربد و عسل و نمک هندی قی کنانند پس شیر و روغن گاو خوردن دهند و آب که فلوس در آن جوشانیده که سه اراد در آن انداخته باشند قی بسهولت می آرد و همچنین زنگار با گوگرد

در آب گرم یا آب ادویهٔ مقیئه یا شیر و روغن حل کرده نوشانیدن و همچنین یکدام گوشت بیدانجیر را در آب سائیده بنوشند ضرر سمیت افیون دور سکند و قی هم می آرد و همچنین نوشیدن بیخ
بیدانجیر سائیده بقدر یک پیاله قهوه خوری نیمگرم مقی و دافع ضرر آنست و کذا نوشیدن فادزهر فائدهٔ عظیم دهد پس شراب کهنه که دران جندبیدستر و دارچینی انداخته باشند نیز بود
و حلتیت و تریاق فاروق و مانند آن که در علاج کلی برای سم بارد گذشت مفید بود و نارجیل دریائی یکدانگ سوده به آب خالص دادن و دو سه دفعه استعمال کردن تا که سمیت افیون برآید
بسیار مجرب ست و کذا انید کاغذ سفید به آب حل کرده نوشانیدن همه افیون با کاغذ در قی برمی آید و مکرر آزموده است و جدوار بقدر سه ماشه برای رفع سمیت افیون و جمیع سموم
مفیدست و چوب پیارانگا ... اروپیتا و نارجیل دریائی و زهر مهرهٔ خطائی و قدری فلفل سیاه در گلاب سائیده از نبات شیرین کرده نوشانیدن بغایت مفیدست و جهت
اکثر سموم مجرب و اگر چوب حیات اضافه نمایند بهتر ست و نوشانیدن آب زرد معصفر نیز مجرب نوشته اند و بعد قی حلتیت بقدر دو ماشه در دو سه دفعه خورانیدن برای رفع
زهر افیون معمول ست و آشامیدن جندبیدستر بمقدار یکه افیون خورده باشد مجرب ست و یکدانگ در محلی که مقدار آن معلوم نباشد بعسل و یا مسکه دادن معمول و آشامیدن
مغز نیمه دانه سه دام سوده دافع ضرر افیون ست و نوشیدن دوب سبز شیره کشیده از مجربات حکیم علی ست و بقول اطبای هند از طبیخ فلوس مسمی در برگ رهرتی کنانند و برگ
ارهر یا برگ گومه بنوشانند و مغز تخم بیدانجیر بخورانند و همچنین پیاز فائده میدهد و نقوع سر بهوکه و کسوندی جهت دفع سمیت افیون و اکثر سموم مشروبه بی عدیل ست و گویند
تیجبل که دوای معروف ست سائیده لیسانیدن در ازالهٔ زهر افیون اگرچه با روغن کنجد خورده باشد مجرب ست و زنجبیل و تخم ترب هر دو برابر کوفته بیخته با سرکه آمیخته
خورانیدن کیفیت افیون فوراً زائل کند و گل رندا از چهار ماشه تا شش ماشه با یکماشه فلفل گرد سائیده نوشیدن دافع سم افیون و دهتوره ست و اگر برگ ناره ی که در تالابها بموسم
برشکال میروید آنرا بطور تره پخته بخورند در آب سائیده بنوشانند تریاق افیون ست و بقول اهل تجربه اگر آب برگ آن در حقهٔ افیون اندازند و بعد سه روز ازان افیون هر قدر
که خواهند بخورند مطلق اثر او باقی نماند **اقوال حکما** ابو علی سینا مینویسد که درین قوانین مستفرغه مشترکه از قی کردن بروغن و آب و نمک و بورق پس سکنجبین استعمال کنند و آب عسل
بنوشانند بعد ازان حقنهٔ قوی بعمل آرند و از ادویه او سکنجبین فستنتینی یا هیئت و ایضاً افسنتین در شراب ست و حلتیت تریاق او ست و کذلک دارچینی خاصتاً مع سرکه و سکنجبین و همچنین
جندبیدستر خاصتاً و فلفل بشراب یا سکنجبین و صعتر و سداب و نمک و کذا روغن گل بسرکه گرم کرده یا بعسل و سیر و جوز جندم و گاهی شارب را در تریاق خاص او میخورانند و آن نیست که بگیرند
حلتیت و ابهل و جندبیدستر و فلفل مساوی و بعسل بسرشند شربتی ازان بندقه تا جوزه و بسیار باشد که بشرب یکمثقال حلتیت در بست و پنج درم شراب بجائی ازان خلاص یابند
و شراب کهنه کثیر المقدار نوشانیدن آنرا عجیب ست خصوصاً اگر رقیق ریحانی بود و تحمل آب بسیار باشد و با دارچینی باشد و مثل تریاق و مجرب غیا و مثرودیطوس بشراب چیزی
نیست و واجب ست که دماغ ... مانند آن حرکت دهند که این علاج برای دفع سبات او نیکوست و لازم ست که موی او بر کنند و نگذارند که خواب
کنند و بدن او را بروغنهای گرم ... بمالند و مانند جندبیدستر و مثل مشک ببویند و باید که در آبزن گرم نشانند تا تشنج نشود و خارش اشتداد نماید
و شوربای چوب و امخاخ خاصتاً و تنجیم ... نشانند **صاحب کامل** گوید که مبادرت بقی کنند به آب گرم که دران شبت و ترب و نمک جوشانیده باشند مع عسل و این
دو سه دفعه فی الفور بعمل آرند و حقنه که دران قثاء الحمار و شبت و سکبینج و جاوشیر و عسل و روغن بیدانجیر در روغن یاسمین و تخم کرفس و بادیان و زیره و بورق و شحم حنظل داخل کرده باشند
بکار برند و اندک عاقرقرحا بشراب اسقمونیا و اندک جندبیدستر بشراب بنوشانند و تریاق فاروق یا تریاق اربعه یا مثرودیطوس با اندک آب سداب بدهند و اگر ازین معجون مثل بندقه
دهند نفع کند نسخه او همان تریاق ست که در قول بوعلی گذشت از اجزای مذکوره هر واحد یکجزو و افیون ربع جزو بگیرند و بعسل کف گرفته بسرشند شربتی ازان از نیم مثقال
تا یکمثقال بشراب صرف یا با آب تمام بقدر قوت او مرض و ضعف آن و مجرب نبیذ درین باب نافع ست و سیر و پیاز و عسل و جوز بخورند و شراب کهنه صرف بنوشند و بدن او را در حمام
خوب بمالند و بروغن یاسمین مع اندک جندبیدستر بمالند و در آبزن که دران آب گرم مطبوخ سداب و تمام و مرزنجوش و شیح و برنجاسف باشد بنشانند **سویدی** از ابن ماسویه
و عیسی نقل کرده که خوردن نمک با سکنجبین و کذا بیخ ایرسا و کذا نانخواه دو درم در آب خوب جوش داده یکدرم روغن بلسان دران حل کرده و کذا طبیخ پودینه و سنجنج یا بشراب کهنه و کذا
دارچینی بسرکه و کذا تخم سداب شتی و فلفل بسرکه و تند شراب افیون را انفع کند **نجیب خجندی** گوید شراب که اندران دارچینی و عاقرقرحا و جندبیدستر سوده اندازند بنوشانند و سر را
بضمادات گرم کنند و معاجین حاره و دواء المسک دهند **انطاکی** مینویسد که سم افیون بدارچینی و سداب و عسل و روغن گل و شراب کهنه بروغن گاو و قی کردن بشبت
مخصوص ست **بهاء الدین** گوید که زعفران و مشک اندر اغذیه و اشربه دهند و تریاق الطین و جدوار در جلاب مفید آید و جوز السرو و انجیر و خردل همه موافق بود آنرا

که بیهوشی بسیار باشد عطسه آوردن و بدن مالیدن و ادویه مرقده و دادن و تبرید آب و دقی بر سر و پیشانی و کفهای دست و پا مالیدن نافع بود مولف اقتباس گوید که چون طبیب
در نزول بمریض برسد بطبیخ تخم شبت و تخم ترب و تخم شلجم و نمک هر یک سه ماشه نوشانیده قی کنانند و یا بشیره برگ عرعر یک پیاله و حلتیت سه ماشه و یا با شیر گاو دو بورق
و یا بجوز القی که فی الفور نفع میدهد و چون دیر شده باشد و بیهوشی زیاده بود حقنه حاده علوتخان که در سبات مذکور شده بکار برند و چون بهوش آید قی فرمایند بطبیخ مذکور
و یا بشیره مغز پنبه دانه و تخفیف از معالجه التیز غسل بعمل آرند و تریاق اربعه بسی مفید ست و همچنین عنبر خوردن و بوئیدن و غذا شوربای مرغ چرب با روغن گاو پخته با برنج خورانند

جوز ماثل

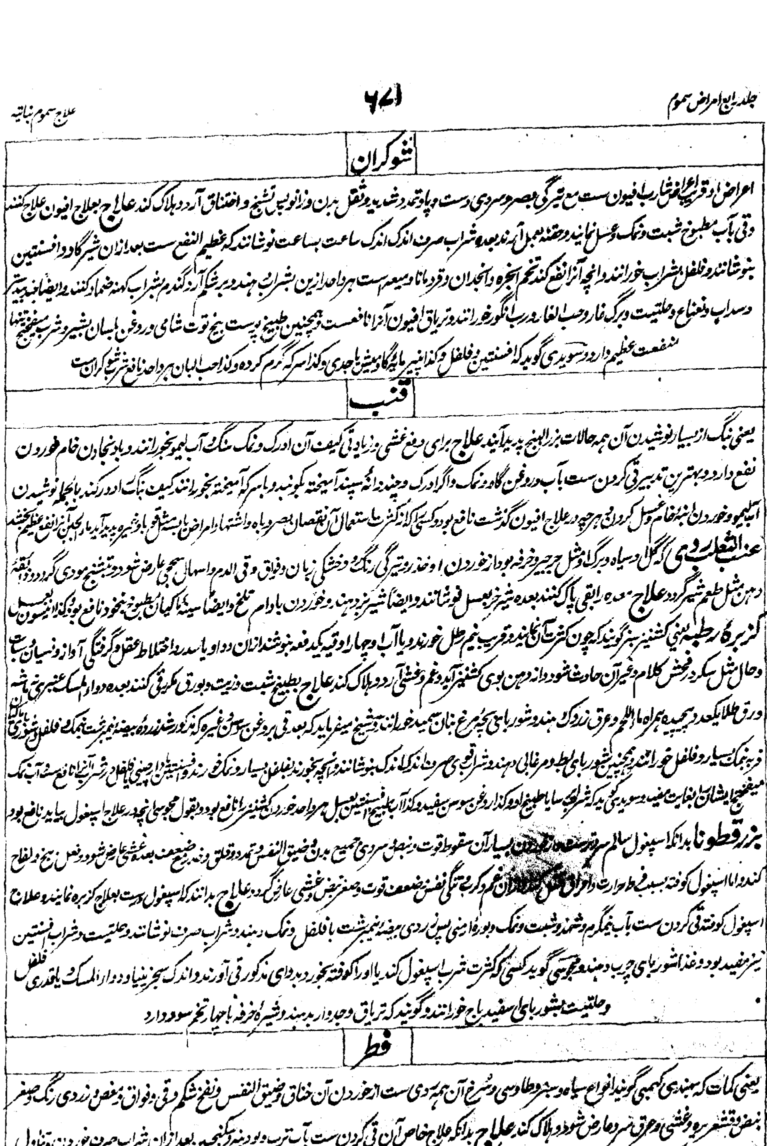
که بفارسی تاتوره و بهندی دهتوره گویند از خوردن آن دوار و سدر و سرخی چشم و سکر و سبات و عرق سرد و صغر نبض و نفس و جنون و هذیان و خنده و خیالات باطله عارض
شود و مشارب و حرکات مجنونانه کند و چون خواهد که راه رود بیفتد و موش و مور در نظر بسیار آید و اراده گرفتن آن کند و در اصل از آن هیچ نباشد و گاهی دست بجامه و فرش دیوار
برد و خس و خاشاک بچیند و چون غالب شود زوال عقل گردد و مثقالی از و کشنده بود علاج مثل علاج افیون کنند و آنچه در علاج یبروج بیاید بکار برند و مسکه و روغن سر و در دهن
چکانیدن و شوربای چرب نوشانیدن فائده کلی دارد و ایضا مغز پنبه دانه دو درم در آب سائیده بنوشند و از مجربات مصنف دارالشکوه است که اگر تخم دهتوره یا برگ یا بیخ یا گل
او خورده باشد مطابق هر واحد از آن از تخم پنبه یا برگ یا بیخ یا گل آن با آب سائیده بقدر یک کاسه آبخوری بدهند که درخت پنبه فادزهر درخت دهتوره است و اگر بادنجان بریزه تر
کنند و با آب سائیده بخورانند دهتوره خورده را از بیخودی بافاقت آرد و اگر بادنجان بهم نرسد برگ یا بیخ آن با آب حل کرده دهند و یا نمک طعام با آب حل کرده بدهند شیخ الرئیس
میفرماید که اعظم علاج این قی کردن بنطرون و آب روغن ست و روغن گاو تریاق اوست و با آن شراب بسیار بفلفل و عاقرقرحا و حب الغار و دارچینی و جندبیدستر بنوشانند و نفع کند
آن را نهادن دست و پا در آب گرم و تسخین بدن بخرقه سخنه و مالش او بروغن بان و روغن قسط و تا ممکن باشد حرکت کنند و ریاضت نمایند و بعد از آن با غذیه چرب و شراب شیرین نفع اسانند

یبروج

یبروج لفاح ست اعراض او مثل اعراض جوز ماثل و حالتی مثل سرسام بلغمی بود و گرانی و کری گوش و حکه و سبات شدید لازم اوست علاج بقول شیخ علاجش قریب علاج جوز ماثل
و افیون ست و لازم ست که افسنتین در شراب بنوشانند و ایضا فلفل و جندبیدستر و سداب و خردل و سرکه ایشان و جمیع مخدرین را نافع ست و ایضا با شال این دو به عطسه
آرند و زفت و دخان فتیله ناموش کرده ببویانند و واجب ست که بر سر ایشان سرکه و روغن گل نهند و نگذارند که خواب کنند بلکه بیدار کنند در موی و قعطیس و غمز بیخ ناخن انگشت بیدار
دارند صاحب کامل مینویسد که از قی با آب گرم و عسل و شبت و نمک و ترب علاج کنند و حقنه حاد بعمل آرند [illegible] صعتر و انجدان و پودینه کوهی
جوشانیده باشند بنوشانند پس هر گاه سرخی چهره و چشم ساکن شود تدبیری که در علاج افیون خورده مذکور شد باید کرد [illegible] و بقی از آب گرم و عسل و مصطکی
و صعتر و نمک و شیر باید کرد و سرکه کهنه که در آن صعتر و افسنتین جوشانیده باشند بنوشند و خوردن حب الکرم بقول سویدی نافع

بنج

که بهندی اجواین خراسانی گویند خوردن او استرخای اعضا و ورم زبان و کف دهان و سرخی چشم و دوار و سدر و تیرگی بصر و تنگی نفس و گرمی و حکه بدن و لثه و سکر
و اختلاط عقل آرد و گاهی صرع کند و گاهی آواز مختلف دهد مثل آواز خر و اسپ و استر و راعی بر بانگ زاغ علاج مثل افیون علاج کنند و ایضا قی با آب گرم و روغن زرد
و عسل کنند و شیر تازه دهند و یا آبیکه در آن انجیر خشک جوشانیده باشند مع پیه ماکیان و روغن بنفشه دهند و اندکی سکنجبین با تخم انجره سوده بدهند و بسائر تدبیر عام
سموم بارد بپردازند و شوربای ماکیان و گوشت بره فربه بنوشانند و بقول شیخ بزودی آب و عسل دهند و شیر گاو و شیر بز و شیر میش بعسل و بدون عسل بنوشانند
و روغن زرد و مغز چلغوزه مطبوخ بزیت و گل صنوبر و ایضا طبیخ انجیر و ایضا شراب شیرین بسیار و ایضا پیاز بریان دهند و تخم ترب و خردل و حرف و تخم انجره و هر چیز
حریف مقطع بخورانند و پیاز و سیر و ترب و تخم اینها بدهند و باید که هر واحد از اینها با شراب بخورانند و مثل مثرودیطوس و تریاق کبیر و سجزنیا و امثال آن و تریاق افیون
چیزی نیست و علاج او قی کردن ست و بقول انطاکی قی کردن بطبیخ بابونه و نوشیدن شیر بز مخصوص بنز البنج ست و سویدی گوید که طبیخ ایرسا با انجیر و کندر و روغن
سوسن [illegible] نوشیدن نافع [illegible] ست و بعضی متاخرین مینویسند که علاج بنز البنج خفیف الاعلاج بلادر باید کرد و بعد قی شیر و روغن بادام و مسکه و دوغ [illegible]

شوکران

اعراض او قریب اعراض شارب افیون ست مع تیرگی بصر و سردی دست و پا و تمدد شدید و ثقل بدن و زانو بسا تشنج و اختناق آرد و هلاک کند علاج بعلاج افیون علاج کنند و قی باب مطبوخ شبت و نمک و عسل نمایند و حقنه بعمل آرند بعده شراب صرف اندک اندک ساعت بساعت نوشانند که عظیم النفع ست بعد ازان شیر گاو و افسنتین بنوشانند و فلفل بشراب خورانند و انچه آنرا نفع کند تخم انجره و انجدان و قردمانا و میعه ست هر واحد ازین بشراب دهند و بر شکم آرد گندم بشراب کهنه ضماد کنند و ایضا نبید و سداب و نعناع و حلتیت و برگ غار و حب الغار در رب انگور خورانند و تریاق افیون آنرا نافعست و همچنین طبیخ پوست بیخ توت شامی و روغن بلسان بشیر و شرب سفنج تنها منفعت عظیم دارد و دسقوریدوس گوید که افسنتین با فلفل و کذا نبیذ مایه گاو میش یا جدی و کذا سرکه گرم کرده و کذا حب البان هر واحد نافع شرب شوکران ست

قنب

یعنی بنگ از بسیار نوشیدن آن همه حالات بزر البنج پدید آیند علاج برای دفع غشی و زیادتی کیف آن ادرک و نمک سنگ و آب لیمو بخورانند و بادنجان خام خوردن نفع دارد و بهترین تدبیر قی کردن ست باب و روغن گاو و نمک و اگر ادرک و چند دانه سپند آمیخته بکوبند و با سرکه آمیخته بخورانند کیف بنگ اندر کند بالجمله نوشیدن آب لیمو و خوردن انبه خام و عسل کردن و هر چه در علاج افیون گذشت نافع بود و کسی که از کثرت استعمال آن نقصان بصر و باه و اشتها و امراض با مشابه آن بپیدا آید ماء الجبن نزد انفع عظیم بخشد

عنب الثعلب رومی که گل او سیاه و برگ او مثل حرحیر و خرفه بود از خوردن او خفه و تیرگی رنگ و خشکی زبان و فواق و قی الدم و اسهال بحمی عارض شود و تشنج مودی گردد و ذائقه دهن مثل طعم شیر گردد علاج معده را بقی پاک کنند بعده شیر خر بعسل نوشانند و ایضا شیر نر دهند و خوردن بادام تلخ و ایضا سینه با کیان مطبوخ نخود نافع بود و کذا انیسون بعسل

کزبره رطبه یعنی کشنیز سبز گویند که چون کثرت آن نمایند و قریب نیم رطل خورند و یا آب و چهار اوقیه یکدفعه بنوشند از ان دوا و یا سدر و اختلاط عقل و گرفتگی آواز و نسیان و سبات و حال مثل سکر و فحش کلام و غیر آن حادث شود و از دهن بوی کشنیز آید و غم و غشی آرد و هلاک کند علاج بطبیخ شبت و زیت و بورق مکرر قی کنند بعده دواء المسک عنبری با ماء الشبت ورق طلا یکعدد و بیضه همراه ماء اللحم و عرق زرد کرده دهند و شوربای بچه مرغ با نان سپید خورانند و شیخ میفرماید که بعد قی بروغن سوسن غیره که مذکور شد زرده بیضه نیم برشت نمک و فلفل و شوربای کلیه فربه بنمک بسیار و فلفل خورانند و همچنین شوربای بط و مرغابی دهند و شراب قوی صرف اندک اندک بنوشانند و انچه بخورند بفلفل بسیار و نمک خورند و افسنتین با دارچینی یا فلفل در شراب آنرا نافع ست آب نمک میفختج ایشان را بغایت مفید و مسیحی گوید که شراب سایا طبیخ ادویه و کذا روغن سوسن سفید و کذا آب طبیخ افسنتین بعسل هر واحد خوردن کشنیز را نافع بود و بقول مجوسی انچه در علاج اسپغول بیاید نافع بود

بزر قطونا بدانکه اسپغول سالم سر ... بسیار آن سقوط قوت و نبض و سردی جمیع بدن و ضیق النفس و تمدد و قلق و خدر و ضعف بعده غشی عارض شود و فصد بیخ و لفاح کنند و اما اسپغول کوفته بسبب فرط حرارت ... غم و کرب و تنگی نفس و ضعف قوت و صغر نبض و غشی عارض گردد علاج بدانند که اسپغول درست بعلاج کزبره نمایند و علاج اسپغول کوفته قی کردن ست باب نیمگرم و شهد و شبت و نمک و بوره ارمنی پس زردی بیضه نیم برشت با فلفل و نمک دهند و شراب صرف نوشانند و حلتیت و شراب افسنتین نیز مفید بود و غذا شوربای چرب دهند و مجوسی گوید کسی که کثرت شرب اسپغول کند یا او را کوفته بخورد بدوای مذکور قی آورند و اندک سجزنیا و دواء المسک یا قدری فلفل و حلتیت بشوربای سفیدباج خورانند و گویند که تریاق و جدوار بدهند و شیره خرفه با خیار تخم سود دارد

فطر

یعنی کمات که بهندی کهمبی گویند انواع سیاه و سبز و طاوسی و سرخ آن همه ردی ست از خوردن آن خناق و ضیق النفس و نفخ شکم و قی و فواق و مغص و زردی رنگ و صغر نبض و تقشعر و سرد و غشی و عرق سرد عارض شود و هلاک کند علاج بدانکه علاج خاص آن قی کردن ست باب ترب و پودینه و سکنجبین بعد ازان شراب صرف خوردن و تناول معاجین جارحه مانند کمونی مفید بود و تریاق اربعه نیز نافعست و جدوار هم نفع دارد و اضمده ملطفه بر معده نهند و ارزن و نمک سوده گرم کرده تکمید معده و شراسیف کنند و بقول مولف اقتباس اول باب برگ ترب یک پیاله و سماگه یکنیم درم سوده آمیخته قی فرمایند بعده معجون فلافلی نه ماشه با شراب کهنه دهند و بطبیخ افسنتین و صعتر و سداب و بابونه و مکوه هر واحد یکتوله در مثانه گاو انداخته تهیگاه را تکمید کنند و اول روغن بابونه نیمگرم بمالند شیخ میفرماید که قی نمایند بدانچه معلوم کرده اند و خصوصا باب ترب مع بورق بعده خاکستر چوب انگور در سکنجبین خورند و کشتی تریاق اوست و خصوصا برگ شجر رشتی آن و ایضا مری تریاق اوست و باید که بعد قی کردن مری بطلی اندک اندک بنوشند

وایضاً بورق و عسل تریاق اوست و سرگین ماکیان آنرا عظیم النفع ست چون سکنجبین خورند و ایضاً بورق و نمک هندی و آب پودینه سکنجبین و بورق و معاجین گرم مثل فلافلی و کمونی و شراب کهنه قوی و زراوند و بیخ جاوشیر و وردی و شراب خردل و حرف و ایضاً افسنتین و صعتر کوهی و طبیخ اینها یا طبیخ انجیر و واجب ست که تکمید زیر شراسیف دائم کنند **صاحب کامل** گوید که مبادرت بقی از آب گرم مطبوخ ترب و شبت و نمک مخلوط بعسل یا سکنجبین عسلی کنند بعد از آن فضله ماکیان سوده یکدرم با اندک سرکه و عسل دهند و شراب صرف نوشانند و یا بگیرند خاکستر شجر گرم یا خاکستر درخت انجیر با اندک سرکه و نمک با آب گرم و یا اندک سجزنیا بشراب یا اندک تریاق اربعه با آب سداب بدهند و یا قدری نمک اندرانی و افسنتین بشراب عسل بدهند و یا قلیلی از جاوشیر بشراب دهند و ترب بسیار تیز بخورانند و معده و نواحی آنرا با آب مطبوخ بابونه و صعتر و برنجاسف تکمید کنند و ایضاً گاهی درین حقنه با آنکه اندران افسنتین و برنجاسف و سداب جوشانیده باشند بعسل و بورق و روغن زنبق یا بعض روغنهای گرم با اندک جاوشیر و سکبینج استعمال کنند **سویدی** گوید که شرب طبیخ افسنتین یکدرمی بسرکه تند و کذا نمک اندرانی بسرکه و عسل و کذا سرگین کبوتر و کذا عسل بروغن گل و کذا بادرنجبویه مخلوط نطرون و کذا روغن با سا و کذا سرکه تند گرم کرده تنها و با نمک و کذا خاکستر چوب کشری و کذا روغن بلسان از نیم درم تا یکدرم و کذا پنیر مایه نیم درم هر واحد دافع ضرر فطر قتال ست

معالجات سموم مشروبه حیوانیه

ازین جمله ذراریح ست که بفارسی علی کوچک و بهندی تیلن گویند و آن حار حریف عفن محرق قتال ست از خوردن آن مغص و تقطیع و درد شدید از دهن تا مثانه و نیز در سرنها و کلیتین و شراسیف و ریش مثانه و حرقت بول و احتباس او و ورم قضیب و عانه و نواحی او مع التهاب شدید عارض شود و بر بول کردن قادر نباشد و اگر بول کند خون صرف یا پارهای گوشت با درد شدید بیرون آید و گاهی با این حالات اسهال سحجی و غثیان و اختلاط عقل و افتادن وقت برخاستن و غشی و تپ حاد افتد و بسا هلاک کند **علاج** آب نیمگرم و روغن کنجد بکرات قی کنانند پس بفاصله دو پاس فصد هفت اندام و یا باسلیق کنند و شیرهٔ بزور بارده و لعابات بارده نوشانند و تنقیهٔ بدن بمسهل صفرا نمایند و روغن گل و سفیدی بیضهٔ مرغ در احلیل بزراقه رسانند و یا لعبهٔ بارده در شیر بز و ضماد آرد جو و عدس و صندل سفید هر یک هفت ماشه سوده روغن گل آمیخته بر قضیب و خصیتین و عانه نمایند و مالیدن روغن کدو و بنفشه و سفرجل بسیار مفید ست و هرگاه بعد خوردن آن کرب و ورم حلق و غشی عارض شود محجمه بکشند و آب سرد بر رو و سینه زنند و اگر فصد نکرده باشند رگ هفت اندام زنند و جدوار یکماشه در گلاب سوده دهند و اندکی در احلیل چکانند و دوغ ترش و برنج غذا دهند و از ماست ترش غسل سازند و لحم لحیه بدان مضمضه کنانند **شیخ** میفرماید واجب ست که قی و حقنه نمایند بدانچه میدانند و لازم ست که در دوای قی و حقنه نطرون و طبیخ انجیر نیز داخل کنند و قی متواتر و پی در پی کنانند و اگر مناسب دانند فصد باسلیق برای حفظ مثانه کشایند بعده شیر متواتر و لعاب اسپغول و شیرهٔ خرفه و مسکه بسیار نوشانند بعد از آن حقنه بماء الشعیر و خطمی و سفیدی بیضه و لعاب بزرکتان یا بماء الشعیر و آب برنج یا طبیخ حلبه یا طبیخ [illegible] شوربای چرب و روغن بادام و پیه مرغابی و زردی بیضهٔ نیمبرشت و روغن گاو و عسل و جلاب و روغن بادام و دوغ گاو آنرا نیکوست و ماء العسل و مغز چلغوزهٔ بزرگ و کوچک و سپستان با پیه مرغابی و شراب عسل مطبوخ بتخم و مدره مثل تخم خربزه و خیار و طبیخ انجیر و شربت بنفشه آنرا نافع ست و گویند که نوشیدن روغن سفرجل تریاق آنست و کذا روغن سوسن و کذا گل شاموس و اسهال بشربت آلو و مال ایشان را نافع بود و لازم ست که در احلیل روغن گل چکانند نه بزراقه بلکه با انبوبهٔ ملایم تر و آبزن نیمگرم استعمال کنند **مجوسی** گوید که مبادرت بقی از آب گرم و روغن سده و روغن کنجد و طبیخ انجیر کنند و بعد تنقیه بقی شیر که در آن اسپغول آمیخته باشند نوشانند و لعاب اسپغول و شیرهٔ تخم خرفه بجلاب که روغن بادام پاک در آن چکانیده باشند بدهند و مسکه بخورانند و شوربای برهٔ فربه نوشانند و انجیر با مغز بادام خورانند و یا مغز خیار و بادرنگ دهند و ماء الشعیر که اندران عناب و سپستان و بنفشه پخته باشند بروغن گل و روغن بنفشه حقنه کنند و در احلیل او سفیدی بیضه و شیاف ابیض و روغن گل و شیر دختر چکانند و هرگاه که سوزش در مثانه بهم رسد باید که لعاب و روغن بادام و روغن گل بجلاب و شیر تازه بروغن بادام بنوشانند **جرجانی** گوید هر ورم که از آن پیدا شود آرد جو بماء العسل سرشته ضماد کنند و اگر در حمام روند و بعد حمام حریرهٔ چرب خورند و عقب آن قی کنند تا باقی قوت سمیت ساکن شود صواب بود و طعام شوربای مرغ فربه و بزغاله باشد **ابن الیاس** گوید که بعد قی کردن بسیار لعاب بهدانه بمسکه بسیار بنوشانند و یا بگیرند لعاب تخم کتان و بماء الشعیر آمیخته بنوشند و هر صبح شربت بنفشه ده درم بیاشامند **گیلانی** از بولس نقل کرده که شرب قیمولیا بقدر نیم اوقیه بشربت عسل آنرا نافع ست و بگیرند مغز چلغوزه و مغز تخم خیار و کوفته بقدر پنجدرم بخورند و شیر عاین هر روز نیز فائده کند و ضماد انجیری

نمایند که آنرا خاصیت نفع اندرین بالخصوص است مثل طعامی که در آن سیر فراوان پخته باشند و یا از گوشت گیلان یا غنم ساخته باشند و شراب چهار رطل و تقشار کنند بقدر نیم اوقیه خورند و باید که بعد طعام حقنه کنند با شیافیکه
در قول شیخ گذشت و بعض اوقات آب گرم و عسل و نطرون یا غسل معا حقنه کنند بعده حمام و آب شیرین استعمال نمایند و ایضا باید که روغنها مثل روغن سوسن و روغن گل بنوشانند

وزغه و حربا

گوشت وزغه که بفارسی چلپاسه و بهندی چهپکلی گویند قاتل است از خوردن آن قی و وجع الفواد شدید عارض شود و حربا یعنی آفتاب پرست که بهندی گرگٹ گویند نیز
قتال و قریب آنست و بیضهٔ آن نیز سم بود علاج به آب گرم مطبوخ شبت و روغن کنجد قی آورند و باقی علاج او بعلاج کلی و مثل علاج ذراریح کنند و ایضاً از علاج مختص بحربا بعد
معالجهٔ مشترک اینست که بگیرند کنجد و خرنوب نبطی و شکر مساوی با روغن گاو بخورند و باید که شیر بنوشند و بروغن مالش کنند و استحمام نمایند و علاج بیضهٔ حربا اینست که پنجال
بازدر طلا حل کرده بنوشانند و قی کنانند و بر بدن روغن زرد بمالند و تکمید سر بنمک نمایند و انجیر و سکه و جنطیانا خورانند

سالامندرا و این حیوانی است شبیه بعظایه و عریض تر از سام ابرص باریک گردن و از خوردن آن اوجاع شدید در معده و ورم در شکم مثل استسقا و کزاز و احتباس
بول و ورم زبان و استرخا و زوال عقل عارض شود علاج بعلاج کلی پردازند و ایضا قی کنند بجوز القی سه ماشه که در عسل و دو توله نمک طعام یک نیم ماشه آمیخته بلیسانند و حقنهٔ حاده
بعمل آرند بعده تریاق و مثرودیطوس خورانند و حب صنوبر و برگ آن سه چهار ماشه با روغن زیت لیسانیدن عظیم الاثر است و غذا جغرات گاو همراه برنج خورانند و گویند که علاج
خاص او اینست که راتیانج و علک البطم هر واحد یا هر دو با میعه و جنطیانا و عسل بخورانند و خوردن بیضهٔ سنگ پشت صحرائی مسلوق و ضفدع مطبوخ بپودینه نافع و گویند
علاج افیون علاج او است و اطیوس گوید علاج او علاج ذراریح است و گویند طبیخ کمافیطوس و حب الصنوبر صغار و برگ سرو و برگ انجره با روغن زیت سوده نافعست

ضفادع

یعنی غوکان سبز بری و سرخ بحری از خوردن آنها ترهل در بدن و تیرگی رنگ مائل بزردی و سوزش حلق و دهن و عسر نفس و تاریکی چشم و دوار و بدبوی دهن عارض گردد
و گاه منی بغیر اراده خارج شود و گاهی تشنج و تمدد و اسهال خون و غثیان و قی و اختلاط عقل و غشی حادث گردد و کسی که از آن خلاص یابد دندان او بیفتد و موی او بریزد
و نوعی از آن غوک زرد است از خوردن او اشتهای طعام ساقط شود و آروغ بدبو و ترش آید و رنگ فاسد گردد و شکم و ساق ورم کند و غثیان و قی و درد فواد حادث شود
علاج آب گرم و زیت و نمک و یا شراب بسیار قی کنند و بعد قی مسهل صفرا کثرت ریاضت نمایند و در حمام و آبزن گرم عرق آورند و روغن گرم بمالند و دواء الکرکم
و دواء الملک هر چه استسقا را مفید بود بخورند و شراب بسیار با سیر بیخ نی آنرا نافع بود و بجهت سعد و قصب الذریره بقدر دو مثقال در شراب مفید و صاحب کامل میفرماید که بمبادرت بقی و تنقیهٔ معده با آب
گرم و عسل و نمک کنند و همه اعضا لاسیما نواحی شکم را بمالند و در حمام مکث طویل نمایند و بعد خروج از حمام سکنجبین بنوشند و شوربای گوشت حمل فربه بشبت و خولنجان و دارصینی غذا سازند و دواء المسک خورانیدن نافعست

سمک بارد ماهی سرد شده و خصوصاً که بشب در مکان نمناک گذاشته باشند از خوردن آن اعراض خوردن فطر عارض شود و گرپ هیضه آورده باشد که بکشد و گاهی مضرت او
بعد یکدو روز ظاهر شود **علاج** به آب تب و پودینه و سکنجبین قی کنند پس شراب صرف خورند و بعد از قی معاجین گرم مانند کمونی سود دار و دوگل مختوم سخت نیک باشد و نزد او ند صعتر
بسفید بود و میبه و شراب با عصارهٔ بهی دهند و سائر علاج که در فطر گذشت بعمل آرند و بقول مجوسی مبادرت بقی از عسل و نمک و آب گرم کنند و اندک شراب صرف با فلفل و یا بادیان
بنوشانند و یا سجزنیا و یا دواء المسک بقدر حاجت آب مطبوخ زیره یا پودینهٔ کوهی بدهند

شواء مغموم

یعنی کباب و گوشتهای پخته که در حین گرمی مفرط آن بپوشند و بخارات آن دفع نشده سرد گردد و سم شود از خوردن آن علامات هیضه از کرب و اسهال و غشی و صداع
عارض شود و گاهی عقل یکدو روز مفقود گردد و گاهی سبات افتد و گاهی قتل نماید **علاج** به آب نیمگرم و نمک و سکنجبین قی آورند بعد از آن سکنجبین سفرجلی و مقویات معده
و دواء المسک بخورند و بقول شیخ بعد قی میبه و میسوسن و شراب ریحانی با آب بهی و سیب بنوشند و گل مختوم آنرا بعد قی نیکوست و علاج هیضه بعلاج هیضه
نمایند و مجوسی گوید که بعد تنقیهٔ معده بقی قدری میبه و مسک یا شربت سیب خوشبو دهند و در حمام داخل کنند و آب گرم بر شکم متواتر بریزند و ابن الیاس گوید که به آب گرم
و روغن کنجد و عسل و یا با آب مطبوخ شبت و بورق یا نمک قی کنند و از خواب و حمام منع کنند با دویهٔ مذکوره در قول شیخ بدهند

مرارهٔ کلب الماء

خوردن آن زهره سکتهٔ آبی بقدر عدس بعد از هفت روز قاتل باشد **علاج** روغن گاو دار چینی جنطیانا ماهی دمی هر واحد یک مثقال پنیر مایهٔ خرگوش نیم مثقال بخورند و مرغ خوشبو مانند تطییب تدبیر نمایند

ارنب بحری

سم قاتل ست از خوردن او در معده و نواحی صدر رقی مفرط و بول الدم و ضیق النفس و سرخی چشم و سرفهٔ خشک و نفث الدم و یرقان و کرب و درد گرده عارض شود و براز بنفسجی رنگ پدید و از خوردن طعام و دیدن ماهی کراهت کند و عرق بد بو آید و کمتر ازین نجات یابد و اگر یابد در سل افتد و موی و دندان ساقط شود **علاج** شیر زنان شیر خر و شیر زنان و آب برگ خطمی و خبازی و آب خیار و سرطان نهری پخته بدهند و اگر خارشتیت بریان کرده نخورند مفید بود و ایضاً قرص طباشیر کافوری سه ماشه در شربت لیمو یک توله لیسیده شربت خشخاش شربت عناب هر یک دو توله در عرق مکوه و عرق شاهتره هر یک شش توله حل کرده بنوشند و غذا کله پاچهٔ بز بنان سمید خورند و بعد از تسکین عوارض خرق سیاه غاریقون کتیرا رب السوس برابر سائیده بقدر یکدرم با قنداب بخورند و بقول شیخ از ادویهٔ قویه بود دیهٔ نهری تازه و خون مرغابی گرم تازه نیز و بول انسان بالغ بیخ بخورند و نیم مثقال یا میسوسن بشراب یا قطران بشراب لک بشراب یا در طلاء و خربق اندک در شراب ست و علامت صحت او اینست که از دیدن ماهی کراهت نکند بلکه بخورد و هرگاه در سل افتد علاج سل کنند و گیلانی از طبری نقل کرده که مبادرت بقی نمایند و دیگر تدابیر بعمل آرند بنحویکه در علاج ضفادع در قول صاحب کامل مذکور شد و شیر خر یا سفیختج شیر زن با ام بنوشند و آنکه دران بیخ خبازی و برگ آن جوشانیده باشند بنوشند و خربق سیاه و سقمونیا بقدر یک نیم درم بشراب عسل بخورند و تنقیهٔ معده بقی و اسهال بعده سکون بحسب موافق کنند و فصد کشایند اگر اقتضا نماید

شعر اسد

اگر کسی را موی شیر خورانند وقت نشستن شکم درد کند و اگر بر برگ بید انجیر بول کند برگ پاره پاره شود **علاج** جگر خام حلوان را پاره کرده بخورانند و بعد یک پاس کتکی دو درم سائیده با آب نیمگرم بخورانند تا قی کند و اگر زود قی نیاید شاخ بید انجیر در حلق انداخته قی آورند که موی با جگر حلوان بیرون آید و اگر برگ کسوندی کوفته شیرهٔ او بقدر یک جام تا سه روز بنوشند موی آب گردد و همچنین تخم کسوندی با گل او سائیده چند غلوله ساخته فرو برند بعده قی نمایند اگر موی با غلوله بر آید صحت شود و کذا بیخ کسوندی با برنج ساتهی سائیده بنوشند که موی شیر اثر نکند و اگر ماهی جهینگه سه چهار عدد فرو برند موی هر جا که باشد در معده یا در امعا با جهینگه چسپیده در براز بیرون آید و گویند که تخم سرس را با آب سائیده بخورانند موی شیر در قی و اسهال بیرون آید و بعضی تخم سرس و تکر هر یک یکتوله سائیده میدهند و اگر خصیهٔ خرگوش خام فرو برند موی شیر بدین حیله بیرون آید تا حصول صحت کلی یک دو خصیه فرو برده باشند

لبن فاسد گاه باشد که شیر در معده فاسد شود و ترش و عفن گردد و ازان دوار و غشی و قراقر و پیچ در فم معده پیدا شود و گاهی ازان هیضهٔ قتاله عارض گردد **علاج** با آب نیمگرم و شهد و روغن کنجد و نمک قی کنند پس جوارش مصطکی و جوارش عود یا شراب صرف خورند و بقول شیخ بعد قی ماء العسل شراب صرف بفلافلی دهند و تکمید معده بروغن ناردین کنند و گویند که روغن بادام و مصطکی بر معده مالیدن و گلقند و گلاب خوردن نفع دارد

دم جامد

گاه باشد که خون صرف در معده یا سینه یا روده یا مثانه بسته شود و سم گردد و ازان اعراض ردیه عارض شود پس اگر در سینه بسته شود رنگ متغیر گردد و نبض صغیر و ضعیف و سودا متولد شود و مریض مسترخی گردد و بغشی انجامد و اگر در معده جمود پذیرد بدن سرد شود و اختناق و صغر نبض و غشی متواتر عارض گردد و اگر در مثانه جامد گردد اعراض قریب این عارض شود و همچنین در امعا **علاج** خاکستر چوب انجیر و مغز خرگوش یا بقدر یکدرم پنیر مایهٔ خرگوش در شراب حل کرده بدهند پس اگر جمود در سینه و معده بود قی فرمایند و اگر در روده بود حقنه نمایند و اگر در مثانه بود ادویهٔ مخصوص بسنگ مثانه بکار برند و شیخ میفرماید که ادویهٔ عامه برای این اقحوان سفید ست خاصةً و سرخ نیز و مقل و حاشا و انافح و ثلث ابوال اسپان و خصوصاً الفقه یا زبد شیر انجیر و سرکهٔ تیز و حلتیت و آب خاکستر چوب انجیر مکرر و آنچه گفته اند و آن عجیب ست شیر زیست گویند که این خون جامد در جملهٔ جوف را بگذارد و یا بگیرند انجدان و کبریت مساوی و در سرکه بنوشانند و این دوای عجیب ست و جمود دم در معده و مثانه در مقام آنها نیز مذکور شده در انجا ملاحظه نمایند و گوئیم که لازم ست قی کردن اگر ممکن باشد بعسل یا آب کرفس و این اتریاق طین مختوم نفع کند و اگر شیرهٔ ترطم در آب گرم بر آورده بدهند بسیار نافع بود و این دوا نسخهٔ آن گل مختوم هشت درم پنیر مایهٔ خرگوش سی و شش درم پنیر مایهٔ غزال سی و دو درم جنطیانا زراوند مدحرج تخم سداب دشتی مرمکی حلتیت هر یک چهار درم بعسل بسرشند شربتی

ازان بقدر جوزه در آب گرم یا در سکنجبین و دیگر خاکستر چوب انجیر دو درم مع مغز استخوان خرگوش یک مثقال و من گمان میکنم که بجای آن پنیرمایه خرگوش باشد بهر دو را در سرکه
گداخته بنوشند و ایضاً نمک اندرانی مع پنیرمایه غزاله و یا یک مثقال سرگین سگ و خونی که در مثانه منعقد گردد آنرا مخصوص اینست که آب برگ زرین درخت بدهند که آن را
درین باب خاصیت عجیب ست و مداومت شربت سکنجبین و تریاق و مثرودیطوس و مدرات قویه کنند و برگ برنجاسف و حلتیت و آب کرفس و تخم ترب این همه در سکنجبین
و نیز در سرکه حل کرده دهند بهر آنکه سرکه دوای جید برای اینست و همچنین مثقالی از قردمانا با آب گرم و یا نیم مثقال از حلتیت و یا شخرتی از غاریقون و یا سیسالیوس یا [illegible]
ازانافحه و یا دو درم حب بلسان و یا دو درم اظفار الطیب یا دو درم عود و فاوانیا و ادویه مفتت حصات شرباً و حقنةً و طلاءً استعمال کنند و در مثانه بقدر نواة نمک سوده
و در آب حل کرده بزراقه رسانند و یا آب خاکستر چوب انگور استعمال کنند پس اگر این فائده نکند از شق و استخراج خون از مثانه مثل استخراج حصات چاره نباشد

جمود لبن در معده

گاهی شیر در معده بسته گردد بسببی از اسباب مجمده یا استعداد قوی در شیر مثل غلظ آن و ازان عرق سرد و غشی و تپ لرزه و غیره اعراض ردیه که در امراض معده در جمود
دم و لبن مسطور شد عارض شود **علاج** یک مثقال از پنیرمایه حیوانات با سرکه کهنه خورانند خصوصاً پنیرمایه خرگوش و یا پنج درم پودینه بدهند و بقول شیخ واجب ست که صاحب او
از چیزهای شور پرهیز کند بهر آنکه شوری آنرا بسته تر گرداند بلکه لازم ست که سرکه تنها یا ممزوج با آب بنوشانند و پودینه خشک پنج درم بخورانند که این عجیب ست آنرا در ساعتی بگدازد
و بسبب قوتی که اندران است شیر را از جمود باز دارد و آنرا رقیق گرداند و از انافحه تا یک مثقال بخورانند که آن تحلیل کند یا بقی یا اسهال خارج نماید و ایضاً ادویه مذکوره برای جمود خون
در معده و خصوصاً دوائیکه از طین مختوم میسازند و مذکور شد و دوای انجدان و کبریت مساوی در سرکه بخورانند و ایضاً آب خاکستر چوب انجیر چون تکرار خاکستر دران نمایند و محمد زکریا (?)
گوید که از علاجش اینست که سکنجبین عسلی با آب گرم و شبت دهند و امر بقی نمایند و معده را ازان پاک کنند و پنیرمایه بوزن یکدانگ باندک سرکه بنوشانند و بهترین آن پنیرمایه
خرگوش ست و یا برگ پودینه با سرکه و اندک سداب بخاکستر چوب انگور بخورانند و عسل بفلفل خورانند که این شیر جامد را بگدازد و تلطیف او کند

علاج کلی سموم ملدوغه

هرگاه جانوری ذی سم بگزد همانوقت قدری بالاتر بفاصله چهار پنج انگشت از جائیکه گزیده باشد سخت بربندند تا مانع نفوذ سمیت شود و اگر دو جا بندند یکی بالا و دیگر پایین بهتر
و اگر حیوان ردی السم بود و ممکن باشد قطع عضو کنند یا داغ دهند یا حجامت با شرط کنند یا زلو چسپانند و باید که محل زخم را مکند بعد ازانکه ادویه تریاقیه مضغ نموده باشند یا مضمضه
بسرکه و روغن گل کرده باشند و یا محجمه مکند و این بهتر ست و باید که آن شخص که می مکد ناشتا نباشد و زخم را مندمل شدن ندهند و خروس بریان نموده همچنان گرم بشگافند و بر
موضع زخم نهند که جذب سم میکند و ادویه جذابه سم مثل پیخال کبوتر و خاکستر چوب انجیر و پشک نر و سیر و پیاز و گوگرد با سرکه و عسل آمیخته ضماد کنند و دو مثقال تخم نارنج مقشر کرده
و تخم لیمو و تخم ترنج بغایت مفید ست و ادویه که در جمیع اقسام سموم بالخاصیت نافع ست و سابق مذکور شد و درینجا نیز ذکر باید شرباً و طلاءً بکار برند و ادویه قابضه بر موضع
لسع ضماد نکنند مگر آنکه با قبض محلل باشد و از خواب منع کنند بعده نظر کنند بسوی اعراض عارضه تا معلوم شود که فلان حیوان گزیده است پس تریاقات مخصوصه آن استعمال
نمایند و باید که با غذا قدری از فلفل و سیر دهند و شراب قوی کهنه بنوشانند **الحاصل** قانون علاج سموم ملدوغه منحصر در هفت امور ست **یکی** تقویت حرارت غریزی
بر اخراج سم از بدن و تحلیل او و تهییج او بسوی مدافعت و تقویت اعضا و این شان تریاق و مثرودیطوس و غیر آنها از مرکبات و نعبت بربری و فادزهر و عنبر و مشک و زراوند
از مفردات ست **دوم** تقلیل رطوبات از بدن خاصةً اگر بدن ممتلی باشد لیکن درین مبالغه نکنند و تقلیل بقی و اسهال و فصد بود و باید که مع تقلیل رطوبت تقویت حرارت
غریزی نیز کنند و قی جامع النفع در جمله اقسام سموم ست بخلاف فصد که همه جا نتوان کرد مگر کسی را که بدن او ممتلی از خون باشد و بهترین اوقات فصد آنست که سم در بدن
منتشر شده باشد و بعضی اطبا از فصد مطلقاً منع کرده اند **سوم** دادن تریاقات و فادزهرات کلیه مثل تریاق کبیر یا خاصة با آن سم مثل تخم نهنگ در گزیدن نهنگ
و گوشت افعی در لسع افعی **چهارم** استعمال دوای مضاد مزاج سم مثل حلتیت مضاد سم عقرب **پنجم** استعمال ادویه جذب کننده سم بسوی جلد مستعمله از خارج و مشروبات معرقه
ششم تبعید اخلاط از اعضای رئیسه و تنحیه از وجه سم و این هر دو با دویه مدره و مقیئه و مسهله بود **هفتم** تدبیر مانع نفوذ و انتشار سم در بدن مثل قطع عضو ملسوع بمجرد لسع
و داغ و ربط و حجامت و زلو و مکیدن آن **ذکر ادویه مفرده و مرکبه** نافع گزیدن جمله حیوانات بقول شیخ از ادویه جیده خورانیدن تخم حندقوقی در آب یا در شراب ست

وطبیخ انواع هر سه پودینه وجندبیدستر عجیب ست وشیر لاغیه که تریاق معروف بقوشیجی دفرادی ست لسع جمیع هوام خصوصاً افعی را شدید النفع ست وجدوار دیوها و بیش
موش وآذریون وتخم بادآورد وحرف وایضاً زیره که مشابه شونیز ست وکاشم وسیر وپوست برگ سنبر کوهی فلفل وفلفل تنها وجالینوس گفته شرابی که دران افعی افتد وبمیرد
نافع لدغ هوام ست فکیف تریاق وتخم ترنج مضاد جمله سموم ست وشربت او دو مثقال بود وبیخ انجدان نافع جمیع سموم ست وتخم فنجنگشت وروغن بلسان وحب بلسان
وفنجنگشت وجوز با انجیر وفندق وجنطیانا وجاوشیر مع زراوند وگل دفلی وبرگ او وثمره ولب تازه عجیب ست درین باب ودارچینی وپشک بز ضماداً وشرباً وایضاً
کمافیطوس وکاشم وسرطان نهری بشیر ونانخواه وسکبینج وریته بشراب وپودینه وطبیخ او شرباً وضماداً وراسن وقیصوم وقردمانا وغاریقون وبیخ خنثی سه درم وبیخ ختمی
شکم ابن عرس ومعدهٔ او چون بکشنیز پر کرده خشک کنند ووقت حاجت بخورانند وطبیخ خبازی بستانی وتخم خطمی ودماغ ماکیان خصوصاً مع قنه وشوربای ابن عرس زنده
وشوربای جرو که نوعی از موش ست چون بشراب بنوشند ورق که نوعی از سلحفات عظیم الجثه هست نمکسود کرده وطبیخ سرطانات نهریه وخون سنگ پشت وقنه عجیب ست
وجنطیانا نیز عجیب ست وتخم گندر دشتی نافع بود وانچه از ادویهٔ بارده درین مفید بود بیخ لفاح ست ضماداً بعسل وکاسنی دشتی درین باب عجیب ست وپرسیاوشان
برای همه عام النفع ست وگاهی فاریقون با یک مثقال زراوند طویل مرکب میسازند **ایضاً** تریاق عجیب افیون ومر هر واحد یکدرم فلفل یکنیم درم بیخ زراوند طویل
وبدحرج سه سه درم سپند وزیرهٔ هندی هر واحد یکدرم شونیز پنجدرم جنطیانا سه درم سداب دو درم بعسل وآب جرجیر بسرشند شربتی یک مثقال بطبوخ جید **ایضاً**
دوای طین مختوم بگیرند حب الغار دو مثقال گل مختوم دو مثقال وابولوسان بزیت بخورانند شربتی یک بندقه در سه اوقیه ماء العسل **ایضاً** تریاق عام النفع برای سموم ملسوعه
ومشروبه فلفل ده درم سنبل دو درم زراوند وبیخ حرا هر واحد یکدرم بآب خرنوب سرشته چهل روز در آفتاب نهند وهر روز یکمرتبه حرکت دهند وهرگاه که خشک شود تر کنند وبآب
گرم بخورند وقومی گفته که این بطریق کحل نیز نفع کند **دوای** نافع برای هر گزیدگی شونیز تخم حرمل زیره هر واحد دو درم جنطیانا زراوند مدحرج هر واحد یکدرم فلفل سفید
مر سداب هر واحد نیم درم بعسل بسرشند شربتی ازان بقدر باقلای ومی شراب **دیگر** جنطیانا دو درم فلفل سداب هر واحد ده درم بعسل بسرشند واین یکشربت ست بشراب
بخورند **دیگر** حماما حب بلسان هر واحد سه درم تخم جرجیر تخم گندنا هر واحد یکدرم زراوند بیخ انجدان سیاه هر یک دو درم مر زعفران هر واحد یکدرم طین بحیره چهار درم بعسل
کف گرفته بسرشند شربتی بقدر باقلا **ایضاً** حب بلسان وفقاح خشک تخم شلجم دشتی فلفل سیاه وسفید دارفلفل وج انیسون فطراسالیون اسارون زیرهٔ سیاه بزر البنج
هر واحد چهار درم سنبل فقاح اذخر هر واحد شش درم بعسل بسرشند شربتی بقدر باقلای ومیاطلیه که بر گزیدگی طلا کنند از انجمله نفط سفید یا ازرق ست یا سیر خام یا در روغن زرد
جوش کرده وجندبیدستر بزیت ویا آب گندنا بدون آب افشرده وپودینهٔ نهری بهتر جذاب سم ست وگوگرد بسول ویا ماکیان وخروس زنده شگافته بر موضع گزیدگی بندند
وهر ساعت تبدیل نمایند وقومی گفته که ماکیان شدید الحرارة ست ولهذا مس ریگ وسنگریزه خورده را میگداز دو میتواند که این حوصله وکرش او باشد نه غیر آن واز چیزهای که بنان
ضماد نمایند نمک سرکه است یا زهرهٔ نر گاو یا نمام وبرگ خنثی یا خاکستر وسرکه وخصوصاً خاکستر چوب انجیر وانگور وخصوصاً در ابتدا وزفت ونمک هر دو پخته وگویند
که ضماد سیر ونمک وپشک بز نافع هر گزیدگی ست مگر لسع مار اصلاً را وضماد بابونه وعسل وزیت نافع ست حتی که لدغ اصله او **ایضاً** بگیرند خردل وسرکه وشمار وآهک آب صابون
یا قطران ضماد کنند وزیت جوش کرده در ریختن بالای لسع حتی که لسع افاعی را نیکوست واین از معالجات اهل مصر ست واین داغ نیک ست وپیاز بسویق ومرهم معمول نمک
ومرهم نطرون واز نطولات جیده آب دریای شور گرم تنها و با خردل وطبیخ جرد زنده وابن عرس ست **صاحب کامل** گوید که موضع را باشیاییکه ازشان آنها سخن در لدغ جلد
مثل پیاز عنصل وسیر دشتی ضماد کنند ویا بگیرند خاکستر درخت انگور وخاکستر درخت انجیر وباسرکه ومری ضماد کنند وپیاز بسویق یا نان وگندنا وآرد ونمک یا قطران یا پشک بز
بکار برند وتنطیل بسرکه که اندران پودینه یا سکبینج جوش داده باشند نیکوست ومراهم معموله بقاقله استعمال کنند وایضاً کاسنی ومر ویا کعب خنزیر باریک سوده با سرکه ویا شیرآب
بخورانند ویا گوشت راسو نمکسود سه درم بشراب خورانند ویا خون سنگ پشت بحری ویا جندبیدستر یکنیم درم بشراب ممزوج بخورانند ویا بخور مریم ویا قثاء الحمار یکنیم درم بشراب
وسرکه ممزوج ویا تخم شلجم ویا حب الغار ویا سرطان نهری بریان ویا بگیرند زراوند مدحرج یکدرم بآب گندنا ده درم وشراب همچندآن وچون بیخ حرمل نیم مثقال بشراب بخورند
درین باب بسیار نافع بود وایشان باین معجون انتفاع می یابند **صفت آن** حب الغار وجاوشیر وبیخ سوسن آسمانجونی وزنجبیل زراوند مدحرج هر واحد پنجدرم مر وقاقله
وسداب دشتی هر واحد چهار درم آرد کرسنه سه درم همه را باریک سوده بشراب بسرشند ونیم مثقال بخورند **وایضاً** تریاق اربعه بآب سداب بخورند والا تریاق کبیر نیم درم تا نیم مثقال

بدهند **ابن الیاس** گوید که بعض ادویهٔ مجربه وجذابهٔ سم مثل چچال بازو کبوتر و پودینه و کبریت و بول و خاکستر درخت انجیر بسرکه و نطرون و سیر صحرائی و سرگین بز ضماد کنند و یا بگیرند مرهم از سرگین کبوتر و شکسطرامشیع و جندبیدستر و سکبینج و حلتیت و گوگرد و پودینه مساوی کوفته بیخته بزیت و زفت سرشته بموضع لسع طلا کنند و جراحت را از اندمال باز دارند تا وقت به شدن مریض و تریاق کبیر و مثرودیطوس و تریاق اربعه بخورانند **ابوسهل** گوید که جندبیدستر و مقل و حب الغار بشراب قوی بخورانند و یا دواء الکلکلیت بقدر تا جوزه بدهند و یا این قرص مقشر از هر دو قشر بیخ و نمام برگ سداب خشک هر یک دو جزو عسل سفید بقدر یکه ادویه بدان سرشته شود و شربت مقدار جوزه و یا این دوا او شیر بیخ سوسن آسمانجونی مر سداب زنجبیل زراوند مدحرج کنندر مساوی یک مثقال بشراب بخورند و بدین ادویه مدر عرق بجالند

گزیدن مار

و اقسام آن بسیار ست و مار سیاه در سمیت از نسبت دیگر قوی ست و مهلت کمتر میدهد و مارگزیده را التهاب و لرزه و غشی و عرق سرد و زردی چشم و ورم یا آبله بمحل گزیده عارض میشود و علاج جمیع اقسام آن بدستور علاج کلی سموم ملدوغه که مسطور شد باید کرد و پس خردمن بستن وادویهٔ جذابه ضماد کردن و تریاق فاروق و مانند آن تناول نمودن و حلتیت با شراب خوردن و همچنین سیر با شراب بسیار نوشیدن و بدستور گندنا و پیاز با شراب و روغن زرد کهنه بسیار نوشیدن مفید بود و بستن مار مهره بر موضع گزیده نیز نافع ست باید که آنرا بر موضع گزیدهٔ مار بگذارند که بچسپد و هر گاه جدا شود در شیر اندازند تا شیر را منجمد کند و همچنین تکرار عمل نمایند و چون جذب تمام سم کرده باشد دیگر نچسپد و در حین جذب سم برنگ او متغیر گردد و بعد از آنکه در شیر اندازند بحال آید و اگر این میسر نشود و مزدوری تمام کیعد دماکیان گرفته پرهای گرد اگرد مقعد آنرا دور کنند و بر موضع گزیده چند شرط زنند که خون مترشح شود پس مقعد آن مرغ بران موضع بچسپانند که بچسپد و بعد جذب سم از خود جدا شود و مرغ بمیرد و مارگزیده شفا یابد و همچنین بستن غوک که شکم آن دو پاره کرده باشند نیز نافع ست و در میان شیر نشستن مفید بود و نیر مایهٔ خرگوش و دیگر حیوانات که تازه باشد بالسرکه ممزوج با آب بخورند و خوردن آب نیل بقدر یک طل و بستن جرم آن از مجربات ست و شوربای ضفدع نافع ست و کذا تخم لیمون کاغذی هفت عدد در آب سائیده نوشیدن و طلا کردن مجرب استعمال حب السلاطین درین باب عجیب الاثر ست باید که آنرا از پوست سخت بیرونی و پوست نازک که بمغز او متصل بود جدا کنند و مغز را که دو پاره می باشد از هم جدا کنند و پرده که در میان هر دو پاره است دور کنند و هر قسمی را جداگانه با آب صلایه کرده در هر یک چشم کشند آب بسیار از چشم ملدوغ روان شود و از هلاکت ایمن گردد لیکن جرم رود در چشم احداث میکند و بسیار سرخ میشود بعد از صحت پنبه را بگلاب آغشته بر چشمها بر نهند و بیخ سرخ را ملایم بخته بر فاوه نهاده سرد کرده بستن همین حکم دارد و یا اندک روغن زرد در چشم کشند و خورانیدن یک دو عدد آن نیز مجرب ست و اگر مار سیاه قتال بود از پنج شش عدد کم ندهند و این حب آن نیز مجرب النفع ست مغز جمال گوٹه فلفل سیاه هر یک هشت ماشه کافور بهیم سینی زعفران هر یک یکماشه کوفته آب لیمو کهرل کرده یکصد و ده حب سازند و مارگزیده را ده حب خورانند و اگر بیهوش باشد یک حب با آب لیمو سائیده در چشم کشند و گویند که اگر مارگزیده بیهوش شود و مثل مرده بود تا سه روز این حب عمل میکند باید که بر کام مارگزیده شرط زنند و آب گرم ریزند و چون خون آمدن گیرد حب سائیده طلا نمایند هر گاه بهوش آید یک دو حب بخورانند و در مجربات نوشته که اگر مارگزیده بیهوش شده باشد بر شکم او بالای ناف شرط زنند بنهجی که پوست بخراشد و خون نه برآید پس مغز جمال گوٹه سائیده آب در انجا بمالند اگر فی الحال قی آغاز کند و بهوش آید موده نیست و همچنین کچله را در آب لیمو سائیده بحلق او ریختن و بر سر و بدن مالیدن بهوش می آرد و تنباکو تریاق سم مار ست اگر خشک آنرا کوفته و سوده با آب حل کرده بنوشانند یا از تنباکوی کشیدنی که با قند سیاه میسازند بقدر دو سه توله حب ساخته با آب گرم بلع کنانند و یا در آب حل کرده بنوشانند و یا چرک قلیان دهند قی آرد و سمیت دفع نماید و همچنین بل ماکیان در قند سیاه پیچیده خورانیدن درین باب مجرب ست و هر گاه غشی کند حجامت و در جوز منعشات سیما مشک عجیب ست و نفوخ و انگوزه مفید و مارگزیده را خوابیدن ندهند و آواز آسیا بگوش او نرسد **ذکر ادویهٔ یونانیه و هندیه نافع زهر مار** بدانکه ادویهٔ تریاقیه نافع جمیع اقسام سموم و ادویهٔ نافع سموم ملدوغه که مذکور شده و انچه در اقوال حذاق جایجا همه زهر مار را مفید بود و برخی از ان درینجا مسطور میشود چنانچه فادزهر حیوانی که از کوهستان شیراز می آورند دو نیم درم از ان بشیر یا بزیت خوشبو یا بشراب یکساله خوشبو بخورانند در لسع حیات مجرب سویدی ست و **شرب** دار شیشعان و کذا آب تمام بشراب و کذا سنبل هندی بشراب کهنه و کذا عود بلسان و کذا اقحوان و کذا قرفه و کذا اقنابری و کذا تخم خار شتر بستانی و کذا جگر گرگ خشک کرده بشراب و کذا اسکر و کذا افنه و کذا سرطان نهری زنده کوفته در شیر مالیده صاف کرده و یا در آب جوش داده و کذا گل مختوم با آب طبیخ طراثیث و کذا الیمونالیع و کذا زهره سنگ پشت نهری و کذا طبیخ نو و کذا آب برگ توت سیاه

وکذا اسوسنجان بشراب وکذا افربیون وکذا صابون القاف وکذا شیر زهره وکذا برگ ناشپاتی وکذا طریطیشا بشراب وکذا سرخرگوش سوخته **و شرب و ضماد** پودینه نهری
بشراب پخته وکذا روغن گاو وکذا سیر وسداب وکذا روغن بلسان وکذا نانخواه وکذا زیره بستانی وکذا اجیال رغمه وکذا سکبینج بشراب یکساله وکذا شراب کهنه زیره آمیخته
و ضماد بیخ کاسنی دشتی کوفته وکذا آب کرنب با آرد گندم وسرکه وکذا اگو گرد بدبق وآب بهن روزه دار که عجیب مجربست وکذا بیخ سوسن سفید وکذا بخور مریم وکذا انجیر
خام وکذا زوفای خشک نمک پودینه نهری وعسل **و اکتحال** زهره رغمه در چشم مخالف جانب گزیده و فادزهر معدنی در دست داشتن هر واحد دافع ضرر سم مار است
دیگر یک تخته کاغذ سفید در آب حل کرده فی الفور خورانیدن فائده تمام دارد واگر دران حال که مار گزیده باشد بر جایگاهش خود بول کند زهر اثر نکند **دیگر** خراطین تا یک
تا دو ماشه با آب سائیده نوشانند **دیگر** از مجربات صاحب گنج باد آورد نیم دانه نیم پاو یا یک پاو بکوبند ودر قدری آب انداخته خوب بدست بمالند وصاف کرده بنوشانند
مارگزیده وزهر خورده را اگرچه بیهوش باشد سود دهد واگر تشنگی بسیار بود بجای آب همین آب بنوله میداده باشند **دیگر** جدوار نیم مثقال بگلاب حل کرده نوشانیدن
دافع زهر مار و عقربست **دیگر** زهره طاؤس هره رسوفلفل سیاه باهم بسایند هرگاه خشک شود باز سوده یک یک میل در چشم کشند زهر مار دفع شود **دیگر** روغن گاو
یک سیر فلفل سیاه پنج درم سوده آمیزند ودر حلق مار گزیده اندازند **دیگر** مغز تمر هندی نخته پاو آثار در قدری آب بمالند وپس صاف کردن بمار گزیده بنوشانند که مجرب نوشته
دیگر مجرب شب یمانی نه ماشه سوده سه خوراک نماید و یک یک حصه با اندک آب آمیخته بعد دو دو گهڑی بنوشانند **دیگر** خانهٔ عنکبوت یازده عدد بگیرند واز بیضهٔ عنکبوت
صاف کرده بقدری قند سیاه آمیخته از هر یک جدا جدا حب بندند ومرد جوان را بعد یک یک گهڑی بخورانند وطفل ده دوازده ساله را تا هفت حب بدفعات ده ساعت
یا بد **دیگر** برگ کسوندی زیره سفید روغن گاو هر یک ده درم آب خوب مخلوط کرده بخورانند **دیگر** از تلکا پوست درخت آکهه یکدرم خاییده لعاب آن بلع نماید ویا بیخ چرچته
وبرگ آن یکماشه بدفعات بخایند نافع بود **دیگر** سه عدد کونپل نهایت ترد برگ آک در قند سیاه پیچیده خورانند بالای آن روغن زرد نوشانند وبعضی شرب چهار عدد
کونپل آک با هفت عدد فلفل گرد ویکماشه مغز اندراین سائیده نافع نوشته اند **دیگر** روغن سرشف هر قدر که نوشد بنوشانند ونهایت این تا یک آثار ست واگر قی شود
باز بنوشانند مار گزیده نمی میرد **دیگر** بیعدیل سهاگه تلیه بوزن یک بهلولی بریان کرده در روغن یا آب آمیخته مار گزیده را نوشانند **دیگر** مغز سمندر پهل یا تخم کسوندی
باریک سائیده در هر دو چشم کشند **دیگر** یک مشت ریٹه را آب بمالند بمقدار که یک پیاله شود وازان آب در چشم کشند وقطره بر زخم بمالند وباقی آب بنوشانند **دیگر** هرگاه مار
بگزد بر موضع گزیده شرط زده شیر عشر بمالند از انجا زرد آب جاری شود ومار گزیده به گردد ویا موضع گزیده رابسته از بارود انگریزی بسوزانند وبخایدن برگ نیم امر فرمایند
تا زمانی که تلخی برگ محسوس نشود میسوخته باشند مجربست **دیگر** پوست درخت سرس پوست بیخ او وتخم او وگل او هر چهار یکدام با یک قاشق بول ماده گاو در روزی
سه حصه کرده بخورانند زهر مار اثر نکند ودرخت سرس کهنه که پوستش سیاه شده باشد در خواص قویترست **دیگر** کٹول کوفته بیخته در آب اندازند وبنوشانند قی خواهد آمد وزهر مار
دفع خواهد شد **دیگر** لگن بهل سائیده سعوط کنند **دیگر** بیخ کسوندی یکدرم فلفل نیم درم سائیده بنوشانند **دیگر** مهوه وکچله سائیده ضماد نمایند **حب** برای مار گزیده
از بیاض والد ماجد سیر خشک افیون مرچ سیاه مغز اریٹه هر چهار برابر در آب لیمو کهرل کرده حب بندند ووقت حاجت در آب سائیده اگر دریک چشم کشند گویا شود وهرگاه در چشم دیگر کشند
به گردد **ایضاً** فلفل سیاه مغز جمال گوٹه هر واحد هفت ماشه لیمون کاغذی سه عدد در آب لیمو سائیده حب بمقدار فلفل بندند ودر آب سائیده بچشم مار گزیده کشند ودو سه عدد
بخورانند **اقوال حذاق** گیلانی گوید که از عجائب ادویه درباب خلاص از سموم مار ردی قوی السم که تجربه کرده ام تریاق فاروق جید الصنعت ست **وایضاً** بگیرند کبیکج آنچه
وآب لیمو سائیده در هر دو چشم مار گزیده بکشند وقدری ازان بعد شرط زدن نیک تا خون برآید بر موضع گزیده بمالند وقدری ازان بخورانند واگر زهر چنان اثر کرده باشد که قدرت
خوردن آن نباشد واز شرط خون برآید کشیدن او در چشم ومالیدن او بر موضع کفایت باشد ودر بدن بمواضع دیگر مثل راس کتف ومرفق شرط زنند تا آنکه اندک خون ازان
برآید آنرا در انجا خوب بمالند عوض خورانیدن آن که سم را قی کند وباذن الله تعالی صحت یابد واین دوا را در چند جا تجربه کردم وازان نجاح حاصل شد وشکر خدا بجا آوردم
لیکن برین مبلغ اتنها اقتصار نکردم بخوف تلف ملسوع بلکه بعد تک تریاق وفادزهر معدنی چینی که آن نیز درین باب قوی ست خورانیدم الاکمان سکنم که تاثیر دوای ببدکور بیشتر
وغالب تر ست والله اعلم **انطاکی** گوید که چون مار بگزد اگر خبیث باشد مثل بلوطیه وغبراو بزاقه او لاقطع عضو واجب بود وبعده علاج دیگر کنند والا اگر زرداب ورطوبات
سیلان کند شرط ومص بعمل آرند واولا اعتنا بوضعیات واجب ست اگر بدن قوی وعقل صحیح باشد والا اعتنا بعلاج او مثل قرص کرسنه معمول از کرسنه واسداب تریاقی

ومرو حلتیت بشراب و سیر و تریاق کنند پس اگر او را اندر بزیک نشود حتی که سم منتشر گردد فصد کنند و الا از فصد حذر نمایند و جلیل ترین چیزی که اعتنا بدان کنند ادویه قلبیه مفرحه
و آنچه بانعاش روح مخصوص ست مثل عنبر و فادزهر و زراوند مدحرج و همچنین ملازمت غسل و روغن زرد نوشیدن و بدان قی کردن و خوردن کرنب و ضماد کردن میعه سائله
و قطران و بستن کبوتر و موش شگافته گرم گرم و کذا قسط و سرگین کبوتر و کسی که بگیرد زراوند مدحرج و تخم حندقوقا و کرسنه و سداب دشتی مساوی بسرکه سرشته تا یک مثقال
بشراب بخورد خلاص یابد مسیحی گوید که هر گاه افعی بگزد باید که علاج کلی سموم ملدوغه مذکوره بعمل آرند و بعد از آن تریاق افاعی بشراب قوی خورانند و سیر بخورانند و شراب صرف بنوشانند
و گندنا و پیاز بخایند و یا این دوا بدهند تخم حندقوقا و غیره اجزای این همانست که عنقریب در قول انطاکی گذشت با یک وقیه نبیذ کهنه بخورانند و یا این دوا انیسون یک مثقال
فلفل چهار مثقال زراوند مدحرج جند بیدستر تخم شبت هر واحد دو مثقال میفختج سایده مقدار باقلا بدهند و یا دو مثقال حلتیت با یک وقیه شراب بخورانند و طعام معمول
بروغن زرد و عسل و سیر و جوز و شراب قوی بخورانند و بر موضع گزیده محجمه بزرگ نهند و شرط زنند و بضمادات که در علاج کلی سموم ملدوغه مذکور شد ضماد کنند پس اگر آن موضع عفن گردد
بر جای عفن ادویه محرقه نهند و حوالی عفن بگل ارمنی و عدس مقشر و سرکه طلا کنند **شیخ** میفرماید در علاج لسع افاعی که آن مثل قانون ست باید که رعایت اصول مشهوره که در علاج
کنند بعد از آن قوی تر علاج مبادرت بدادن تریاق افاعی ست و چون تاخیر کنند ممکن ست که تریاق اکثر فائده کند و گاهی نفع نماید و اگر استکثار ثوم و شراب ممکن بود نسبت
که از همه علاج مستغنی سازد و همچنین گندنا و پیاز بشراب اگر ثوم یافته نشود و ذکر کرده اند که ذکر گوزن بریان چون بخورند فی الحال نفع کند و حمل از ادویه خلاص کننده است
و همچنین مغز تخم ترنج و آن از تریاق خاص قوی آن انیست که انیسون اکسونافن فلفل هر یک چهار درم پوست زراوند مدحرج جند بیدستر هر واحد یکدرم بطلا بسرشند شربتی یک عدد
جوزه و ایضا مر جند بیدستر فلفل زرنیخ سرخ هر واحد یکدرم تخم شبت دو اوقیه در طلا بسرشند و ایضا تخم حندقوقا و زراوند مدحرج و سداب دشتی و واجب ست که روغن زرد
بسیار خصوصا کهنه بدهند که اکثر روغن زرد کهنه تنها خلاص بخشد و در آبزن شیر نشانند و تکلیف بیداری اختیار نمایند و مشی کنند و در بعض اوقات حمام معرق نمایند و پنیر مایها
و مانند آن عقب این بخورند و بهترین آن پنیر مایه تازه خرگوش ست که آن خوشتر ست چون با چهار اوقیه شراب ممزوج باعتدال بخورند و پنیر مایه ایل نیز جید ست و قومی گفته
که اگر انسان پیاز دشتی بخاید و آب او از حلق فرو برد و ثفل آن ضماد بر جای گزیده کند البته هلاک نشود و قومی شوربای غوک اتجربه کرده اند و نافع مخلص یافتند چون خورانیدند
و گوشت را سوملح مخلل و سرطانات بحری و خون سنگ پشت بحری نافعست و قومی گفته که حجر الحیة اچون تعلیق نمایند در آن عافیت ست **مشروبات** ممدوحه در لسع
افاعی گویند که کرفس صحرائی برای این جید ست و بیخ بیخ و برگ زراوند و بیخ اودمیخ مرد بیخ فاشرا و فاشرستین و غاریقون هر کدام ازین که باشد آنرا در شراب حلو بخورانند
مقدار یکدرم و همچنین آب ناغالس یعنی اذان الفار و کذا تک زیره لاسیما کوهی و آب کرنب یا قسط دو درم مع دها بولوسات فلفل و بیخ بخور مریم و یا تخم کاشم و یا بیخ او و یا تخم
حرمل بآب گندنا یا آب حرشف و ایضا پنیر مایه خرگوش و آرد کرسنه خاصة و زنجبیل در شیر زنان و خرا بخورانند و حرنیل که بنواحی یزد معروفست و آن شدید المنفعت ست
و پوست زراوند و بیخ حندقوقی که گمان کرده اند که زبدرا چون در شیر تازه بنوشند بسیار نفع کند و شیر لاغیه که آنرا تریاق فرادی و تدشیجی گمان کنم ایضا لسع افاعی و جمیع هوام را نافع
بود و یا ماد شیر دو درم بسرکه و ایضا اگیر در قسط سه مثقال یا جنطیانا و ایضا پشک بز در شراب حل کرده نوشیدن از ادویه جیده است و جمیع مقطعات حاره خصوصا سیر
و پیاز و گندنا و ترب و آب آنها و جمیع مملحات خصوصا جوف ابن عرس و عقرب بریان و زهره خروس و سائر طیور و از عصارات شدید النفع آب سداب و آب برگ سیب
و آب مرزنجوش ست و سرکه تنها چهار اوقیه جوش داده نوشیدن و آب برگ کرنب نبطی و بول انسان **ضمادات** از خارج این ضمادات مذابه قبل از ورم کردن استعمال
کنند و آن معمول از اسپل و حب الغار و از بابونه و عنصل بریان خاصة و آرد کرسنه ست از این جمله مفرد و مرکب بشراب استعمال نمایند و تضمید بنان کهنه جید بالغ النفع ست
و بستن ماکیان شگافته بغایت نیکوست و همچنین گوشت افاعی و غوک شگافته و از روغنها روغن غار ست یا روغنی که در آن برگ غار جوشانیده باشند **مجوسی** گوید
کسی که افعی و لاسیما افاعی معطشه و بلوطیه گزیده باشد باید که عضو گزیده را قطع کنند اگر ممکن باشد و الا ربط عضو از بالای عضو گزیده و فصد و رنبض کنند و سیر و پیاز
و گندنا بخورانند و شوربا بشبت و دار چینی و نمک بنوشانند یا شراب کهنه بخورانند و سرطانات نهری بریان که بران اندکی مویزج باریک سوده پاشیده باشند تناول کنند
و بر موضع گزیده این ضماد کنند بگیرند سرطانات نهری و خوب کوفته آرد گندم ده درم پودینه و نمک هر یک چهار درم سوده انداخته بشیر تازه سرشند که این نافع ست ایضا
هر برگ سیب جوش داده و آب پخته با ریگ سوده و شوربای غوک مطبوخ خوردن نفع کند و پنیر کنند کوفته آب سرشته ضماد کردن نافع بود و اگر چه مرغ زنده که چاک شکم کرده بهند بدان

انتفاع یابند و اگر انار که خون سنگ پشت بحری خشک با قدری زیره و سداب خشک بخورند نفع کند و یا پنیر مایهٔ خرگوش از نیم درم تا نیم مثقال بخورانند و یا ذکر ایل خشک
باریک سوده یکدرم بشراب بدهند و اگر آب سداب و گندنا هر واحد یکنیم اوقیه با نیم مثقال زراوند مدحرج باریک سوده بنوشند نفع کند و چون عقارب باریک سوده با آب
مرزنجوش و آب سداب مالیده بنوشند منفعت بین نماید و اگر تریاق اربعه از نیم درم تا یک مثقال با آب سداب بخورانند هر لدغ را نافع بود و تریاق کبیر اگر حاضر باشد در نفع
بیشتر از همه اشیا باشد لاسیما نوساخته او و اگر حاضر نباشد مثرودیطوس استعمال کنند که آن قائم مقام تریاق ست و شربتی ازین هر دو هر کدام که حاضر باشد از یکدرم تا یکمثقال است
و این معجون نافع و مجرب ست برای هر لدغ بگیرند فلفل دو درم انیسون دو درم زراوند مدحرج و حب الغار و جندبیدستر هر واحد یکنیم درم همه را باریک سائیده بمیفختج
بسرشند و بقدر باقلا بخورند یا زیاده و کم باید که آب سداب مع میفختج و آب برگ سیب تش چون بنوشند نافع بود و دیگر جندبیدستر و سکبینج و زراوند مدحرج هر واحد یکدرم
انیسون و فلفل هر واحد چهار درم همه را باریک سائیده بمیفختج بسرشند و مقدار باقلا یا زیاده و کم بحسب قوت بدهند و این اشیا در اول امر استعمال کنند و بعد از آنکه سم در بدن
سرایت کند باید که مار الشعیر بسرطانات نهری بنوشانند و ایضاً شیر تازه بنوشانند و عضو گزیده را در شیر تازه نهند پس اگر عضو گزیده در تعفن آغاز کند عضو عفن را
بدوای حاد مثل فلدفیون دغیره ضماد کنند و حوالی عضو را بگل ارمنی و قبرسی و عدس مقشر و سرکه خمر طلا نمایند و تریاق کبیر وغیره از معجونات در ابتدا بدهند چون مریض را
غشی و ذبول نفس و عرق سرد عارض شود و اما هرگاه این اعراض زائل شود آش جو بسرطانات و شیر تازه استعمال کنند و معالجهٔ موضع گزیده باضمدهٔ مذکوره نمایند **طبری** گوید که بعد
مبادرت به بستن عضو و شرط بلیغ و وضع محجمهٔ ناری دوغ ترش استعمال کنند چه از خاصیت دوغ ست که سم را بیرون کند چون بنوشند و یا عضو دران نهند و گاهی
برجای لسع بعد فراخ کردن آن جاوشیر و بارزد و زفت رومی و فرفیون و توتیا و پیاز برای اخراج سم ضماد میکنند و حرانیان تریاقی ترکیب داده اند که آنرا بضماد لسع مسمی ساختن
بگیرند مغز پیاز و کوفته در زیت بجوشانند تا مهرا شود بعده دران جاوشیر و سکبینج و جندبیدستر بگدازند و بران اندک فرفیون و برگ سداب دشتی سوده آمیزند پس سرکه ده چندان
و قطعهٔ زراوند مدحرج و قطعهٔ زراوند طویل و قطعهٔ جنطیانا کوفته بیخته مخلوط سازند بعد ازان صدفه گرفته ازان پر نمایند و برجای گزیده بر بندند و بعد یکشبانه روز جدا کرده
تجدید آن نمایند که این بآسانی جذب سم کند و گاهی بر موضع لسع شاهبلوط با مغز بادام و بندق و پسته باریک سائیده و مغز پیاز یا بلبوس یا عنصل سائیده باهم سرشته ضماد
میکنند که این زهر را از موضع گزیده خارج می نماید و یا بگیرند شراب کهنه و دران بیخ لوف جعد و پیاز عنصل و جنطیانا بجوشانند بعده اندک زیت بران انداخته حل کنند و دران
اسفنج تازه یا مغسول بآب و خاکستر آغشته برجای گزیده نهند که این نیز استفراغ سم نماید و گاهی اخراج سم از موضع لسع باین طور میکنند که بعد شرط پنبهٔ تریاق الافاعی نهاده
بر موضع گزیده نهند و گاهی بچسپانیدن نی لوبسیار ساعت بساعت استفراغ سم از جای گزیده میکنند و روفس این را اتم علاج ملسوع دانسته و گاهی اخراج سم بقی دائم می نمایند
و اگرچه بعضی اوائل آنرا مکروه داشته اند بخوف جذب سم بسوی فوق و قرب قلب اما اهل حران مرقه ترتیب داده اند که آنرا مرقهٔ ملسوع و مرقهٔ ضفادع نیز گویند گفته اند
که آن از لسع صل خلاص گرداند و کیفیت آن بگیرند غوک نهری ده عدد سرطانات نهری ده عدد و ابن عرس لحم تازهٔ آن یا خشک کرده پنجاه درم پوست بیخ کبر پنجدرم
پوست زراوند طویل هفت درم پودینهٔ نهری یا قبهٔ کبیر برگ سداب کوهی یا قبه یا کف از برگ خشک و انجیر سفید پانزده عدد همه را جمع کنند و پیه ماکیان نیم رطل و شراب
کهنه بمقدار یک انگشت بالای آن باشد انداخته در دیگ مس کرده سر او را بگل حکمت نموده در تنور نهند تا آنکه معلوم شود که لحوم مهرا شده بعد ازان از شوربای آن ده درم
گرفته پنج درم آرد کرسنه دران حل کرده بنوشند و چون این شوربا در معدهٔ ملسوع لبث کند بی شک صحت یابد و بعضی از ایشان ملسوع را یک مثقال تریاق افاعی میدهند
و شوربای مذکور مینوشانند و هرگاه این شوربا بنوشد و سد در پس غشی کند حکم کنند که صحت یافت و اقراص نیز از تراکیب ایشان ست که مار گزیده را بشراب میخورانند
چون تریاق حاضر نباشد بگیرند افاعی جوان وازرق چشم و سر و دم آن یکبارگی قطع نمایند بعده جوف او پاک کرده بشویند و در دیگ مسی کرده سر او بسته در تنور یکشب
بگذارند بعده بر آورند و آن خاکستر را سوده ازان پنجدرم بگیرند و افاعی مشوی هشت درم کندر و مر هر واحد پنج درم پوست بیخ کبر سه درم عاقرقرحا و عروق و زراوند
هر واحد دو درم زنبیخ سرخ چهار درم آرد کرسنه هفت درم برگ سداب کوهی پنجدرم همه را باریک بسایند بعده بگیرند زبل اطفال خشک کرده سوده پنجدرم و آمیخته بمیفختج
سرشته قرص سازند هر یک بقدر دو درم و خشک کرده یک قرص ازان صبح بر نهار و یک قرص شام با بست درم شراب معروف بشراب ملیکه بخورند و آن عصارهٔ انگور
با بیخ راسن مطبوخ ست که بگذارند تا کهنه گردد و اگر این کهنه یافته نشود شراب کهنه گرفته دران راسن بجوشانند که این قائم مقام آنست و طعام ملسوع واجب ست که شوربای

ناکیان باشد و شیرینی آن انجیر و جوز و سداب کب بود و از غرائب چیزی که ملسوع را دهند حجر الحیه در شراب حل کرده است و حجر التیس و فادزهر حجری محکوک در شراب یا آب زرد آلو بنوشانند
و آن جمیع معالجه مذکوره اوفق و اقرب بر حاطلای همه عضو به تریاق افاعی و خوردن آن دو مثقال در سه مرتبه بشیر خر یا شیر زنان که این استفراغ سم کند و از عجائب چیزی که در گزیدن مار استعمال
کنند چون از هفت روز تجاوز کند و در ابتدا البته بخورانیده باشند انیست که بگیرند تخم ترنج مقشر و شاهبلوط قلقل کرسنه هر یک دو درم سفوف کرده بخورند و بالایش شراب کهنه بنوشند و این
در دفع سموم بغایت نافع ست و آنچه ملسوع را بخورانند تریاق بحافظت که بقول اهل جبال آن دیگر زهر مار گزیده را به کند و آن چیزی ست که از حیثیتم گوزن گیرند و شبیه بچرک چشم باشد
و نزد ماقین منعقد شود آنرا گرفته نگاه میدارند و میخورانند و همچنین بعض اعضای گوزن خاصیت نفع برای لسع ست لا سیما قضیب و خصیه او و کذلک بعض اعضای او
مثل لحم او چون بپزند یا بریان کنند و مار گزیده آن شوربا و آن گوشت را بخورد از ضرر گزیدگی خلاص یابد

گزیدن عقرب

بدانکه کژدم نیز اقسام ست و گزیدن کژدم نر سالم تر از گزیدن ماده او و در خطر کمتر بود بخلاف مار گاهی از گزیدن او ورم ملتهب سرخ در عضو و درد محرق عارض شود و در
بدن گاه سردی شدید و گاهی لهیب و تحسس مثل خلیدن سوزن محسوس شود و تابع او عرق سرد و اختلاج لب و قی چیزی لزج و قشعریره و ارتعاد و سردی دست و پا و خفقان
در فم معده و استرخای جمیع بدن بود و عقرب که سخت ردی می باشد اعراض مذکوره مفرط و بسیار ردی بود و انطاکی گوید که سم عقرب بارد ست تجمید قتل کند و تبرید و تسخین را اخا
و تکثیر عرق نماید و جالینوس گوید که اگر زخم او بر شریان افتد غشی آرد و اگر بر عصب افتد تشنج آرد و اگر بر ورید افتد عفونت آرد **علاج** بعد از علاج کل سموم ملدوغه سیر و شراب
بخورانند و سیر ضماد کنند و عقرب را در آب پیاز سوده بهبند و یا انگوزه و سیر و گوگرد و نمک سوده طلا نمایند و گویند که اگر غوک و موش زنده شق کرده بر موضع بندند مفید بود
و تریاق اربعه نیم مثقال با گلاب و عرق گاوزبان و شربت انار بخورند و قدری بر موضع گزیده نهند و ضماد ناریجیل دریائی رافع الم ست و بندق هندی در دهن خاییده ضماد
کردن مفید بود و تبخیر موم و عضو گزیده را با آب گرم که اندران نانخواه تنها یا با اشنان یا نمک جوش داده باشند نطول کردن و عضو را اندران داشتن نافع ست و بهترین تدابیر
اینست که از موضع گزیدگی بنوک سوزن یا نشتر دو سه قطره خون بر آرند بعده پاره کاغذ سفید بآب دهن ترکرده بچسپانند **ذکر بعض ادویه** نافع سم عقرب شرب قردمانا
بسرکه و کذا فیروزه سوده و کذا بیخ راسن و کذا درونج با انجیر و کذا پوست ترنج سه درم و کذا فادزهر و کذا مومیائی یکدانگ بشراب کهنه و کذا زنباد که مجرب نوشته و کذا فو و کذا [illegible]
و کذا دار شیشعان دو درم و کذا ایرسا یک مثقال بشراب کهنه و کذا سنبل رومی یا هندی بشراب و کذا انیسون نیم درم بشراب کهنه و کذا اسلیخه سرخ و کذا مغز چلغوزه بخرما و یا با انجیر و کذا
شقاقل **و شرب و ضماد** لحم غنم سوخته و کذا سیر و سداب و کذا شیح کوهی و کذا صعتر فارسی و کذا زراوند طویل و کذا روغن بلسان و کذا جنطیانا و کذا جعده کوهی و کذا [illegible]
بسرکه و کذا تخم کاهو و کذا افسنتین و کذا ریوند و کذا خاکستر سرطان نهری بآب بادروج و کذا قیصوم و کذا احماما بآب بادروج و کذا تخم شکاعی یک مثقال با ربع مثقال فلفل و کذا شاهترم
و کذا [illegible] و کذا دارچینی و انجیر کوفته و کذا بیخ سوسن سفید و کذا شیح ارمنی و کذا تخم نارنج مقشر و کذا پرسیاوشان و کذا حسک و کذا قنه بشراب و کذا جاوشیر یک درم بعسل و کذا
مر بشراب کهنه و کذا اسپست شامی شیرین که مجرب سویدی ست و کذا زراوند مدحرج و کذا فراسیون و کذا بابونه و کذا نعناع خاییده **و ضماد** سیر و جند بیدستر و زیت کهنه و کذا [illegible]
و کذا نارنج و سبوس گندم و نمک پخته و کذا حرف و کذا نانخواه و کذا کرسنه و افسنتین بسرکه سرشته و کذا پیاز عنصل بسرکه پخته و کذا سرطان نهری کوفته و کذا مومیائی بروغن گاو حل کرده
و کذا زهره سنگ پشت و کذا سبوس گندم بشراب کهنه پخته و کذا حنده قوقا و کذا گل ارمنی و کذا اسفیداب و کذا حرمل و کذا شاهتره خاییده صائم و کذا انجیر و آرد حلبه و سرکه و کذا بیخ [illegible]
کندنای شامی و کذا بیخ کاسنی و کذا روغن خردل و کذا برگ سورو سنبر هر واحد مسکن درد گزیدن عقرب ست و بقول اطبای هند ضماد تخم سن با شیر زقوم سوده و کذا شیر آکهه با عسل و کذا
برگ سنبه بروغن گاو سائیده و کذا انجیر خام بالسل سائیده و کذا اسمند ریهل بآب سوده و کذا چونه با آب لیمو یا بازرده تخم مرغ آمیخته و کذا سم الفار سنگلون بقدر دانگ بآب سوده و بعده تکمید
بآتش نکال مجرب ست و کذا بیخ اوده با جهار اسرخ بآب سائیده و کذا سیر خشک و اجوائن سائیده و کذا ناخن سپشکی بآب سائیده و کذا بیخ کسوندی سوده و کذا سنگ موش کرد [illegible] بآب
سائیده و کذا بیخ انگوزه بآب بیخ ساتهی سوده حب بسته و کذا بیخ ریگنی شاخ بسکهره یا چرچته و کذا کرمی که در سرگین بیدا می شود و در هندی گبرله گویند سائیده و کذا زرده
مرغ هر واحد نافع زهر کژدم ست و همچنین هرتال را با اندکی آب بر سنگ سوده بموضع گزیده از دست بکرات و مرات مسح کردن و کذا بیخ کسائی بزرگ اندکی خوردن و سائیده بر محل
نیش سوده مالیدن و کذا تخم بنگ کوفته با موم آمیخته سوختن و دود آن بر جای کژدم گزیده رسانیدن مفید ست و اگر تخم کونچ تراشیده بر موضع نیش عقرب نهند بچسپد و زهر بکشد

وبعد کشیدن تمام زهر خود بخود جدا شود و مجرب ست و اگر سه توله آب لیمون سه توله عسل فی الحال خورانند و اندکی مغز جمال گوته بآب سائیده در چشم کشند و بر موضع گزیدگی بمالند
نافع بود و اگر نوشادر سهاگه چونه آب دیده ساوی بر کف دست سائیده ببویند مفید و مجرب صاحب دارالشکوهی ست و همچنین موم را بگدازند و قطره بر موضع گزیدگی چکانند که مسکن الم ست
و اگر چهپکلی را شگافته بر موضع گزیدگی ببندند یا آنرا در روغن تلخ سوخته سائیده طلا کنند نافع بود و اگر قدری نمک سانبهر بآب حل کرده نیمگرم نمایند و بگوش مخالف چکانند از مجربات
مشفقی میرزا محمود بیگ صاحب ست و پر طاوس بر چلم نهاده بطور تنباکو کشید نفع دهند ست و اگر بیخ کتائی سفید و یا بیخ آگ که گل او سفیدی زند خشک کرده باریک سوده در گوش
کژدم گزیده بدمند دفع درد آن کنند و در مجربات مرقوم ست که اگر پوست بیخ آک گل آک برگ کسوندی معصفر پنجال طاوس تازه زرد چوب آمله برگ حنای تر مساوی سائیده حب از
بسازند و در سایه خشک کرده بدارند وقت حاجت حب مذکور را از یکطرف بآب تر کرده بر محل نیش گذارند و طرف دوم حب را گرفته بدارند سم اجذب نماید **اقوال اکابر** انطاکی
گوید که علاج آن بستن عضو ست و شرط زدن و مکیدن بمحاجم و مالیدن نمک و سیر و سرکه و قطران و گوگرد و هر کدام از اینها که میسر آید و کذا برگ کدو و از **مجربات** نوشیدن زیت ست
که دران اندکی افیون حل کرده باشند و چون موی طفلی که عمر او چهل روز تا سه ماه باشد بگیرند و با اندک غاریقون و حب بندق در خرقه سبز تعلیق نمایند مادام که بادی باشد نافع
از الم عقرب بود و کسی که کاسنی دشتی و کشنیز خشک و برگ سیب ترش مساوی بخورد فی الحال الم او ساکن گردد **ابو سهل** گوید که در لسع عقرب باید که یک مثقال حلتیت با یک اوقیه
شراب بنوشانند و بالای موضع لدغ ببندند و تکمید موضع بآب گرم کنند و روغن زنبق که دران جندبیدستر و فرفیون حل کرده باشند طلا نمایند و بدان حرارت کثیر خوب دلک
سازند و تریاق الافاعی و تریاق اربعه و بخور بنیادی معجون حلتیت و این معجون بخورانند خطیانا زراوند مدحرج مر حب الغار قسط جندبیدستر بودینه نهری سداب بری خشک عاقرقرحا
زنجبیل فلفل شونیز حلتیت با عسل آمیخته بمقدار جوزه بشراب بدهند و اگر این ادویه میسر نشود تعهد بر شراب کهنه و سیر کنند و بدان موضع را قریب آتش ضماد نمایند و یا جندبیدستر
و یا فرفیون و سیر هر دو بزیت کهنه سوده و یا حلتیت و گوگرد مع بارزد یا علک الانباط ضماد کنند و فندق بسداب و انجیر کوفته بخورانند و این معجون دهند جندبیدستر پوست
بیخ کبر زراوند عاقرقرحا مساوی بعسل سرشته دو درم بشراب دهند **دیگر** زراوند عاقرقرحا هر واحد چهار مثقال فلفل سفید دو مثقال انجدان حلتیت هر واحد مثقال بعسل
بسرشند و مقدار باقلا بآب سداب بدهند و بعد از آنکه علت رو بانحطاط آرد و درد ساکن گردد باید که تغذیه مریض بچیزهای سرد و معدل که دران گرمی زیاده نبود باید کرد تا
امراض حاده نیارد **بوعلی سینا** مینویسد که معالجه بقوانین عامه تکمید مثل نمک و جاورس و مانند آن کنند و اول چیزیکه عمل و واجب ست آن مکیدن بشرط و مالا
و سائر آنچه در جذب سم گفته شد و بران ادویه حاره لطیفه سریع الالتهاب مثل انگوزه و سیر و عاقرقرحا استعمال کنند و حرا از بهترین ادویه اوست و همچنین مغز رته که آن بندق
هندی ست بخایند و بدان ضماد کنند و یا اول بخایند پس هاون خوب بسایند و ضماد نمایند و لعبت بربری درین نهایت سود دارد و پیاز عنصل عجیب ست
چون بخورند و تریاق فاروق و مثرودیطوس و غیره که در قول ابو سهل گذشت آنرا نفع کند و حلتیت آنرا دوای جید ست و فاشرا و حرمل را تا حال تجربه نکرده ام
و قرطم دشتی را جالینوس شهادت میدهد که امساک او در دست تسکین میکند و آن از اقسام حرشف خاردار ست و قومی گفته که خوردن بیش بقدر کنجد تسکین
درد او کند و از ادویه جیده او سیر کوفته بشراب ست شراب بعد اندک مدت از خوردن سیر بنوشند و خصوصاً چون همچنان جوز باشد و ازان هر دو قریب یک دانگ بخورند
و واجب ست که بعد خوردن سیر و شراب در جای گرم پارچها بپوشند و اگر بالای بخار آب گرم بدارند نافع بود و غرض درین تعریق مریض ست و غرض از عرق آوردن
تحریک مواد بسوی خارج ست و عرق آوردن در حمام ایشان را شدید النفع ست و هرگاه ازان بیرون آیند شراب صرف بنوشند **تریاق** جید برای ایشان تخم
سداب زراوند طویل خطیانا حب الغار پوست بیخ کبر بیخ حنظل افسنتین نبطی عروق صفر فاشرا بعسل آمیزند **دیگر** جید تخم سداب دشتی زیره حبشی تخم حندقوقی
الکمونا فن سرکه بمقدار سرشتن صمغ بمقدار یکه سرکه را لزج سازد پس ادویه را جمع کنند شربتی ازان یک درم و ازین زیاده نخورند که دران خطر ست بلکه اگر بعد طبعی باز احتیاج
شود نیم درم دیگر بخورند **تریاق** جید برای آن بگیرند سیر و جوز یک جزو برگ سداب خشک و حلتیت هر واحد نیم جزو بدو صد سانجیر که در آب تر کرده باشند
بسرشند شربتی ازان سه درم بشراب **تریاق** جید برای او جندبیدستر فلفل سفید مرافیون مساوی قرص سازند شربتی سه ابولوسات با چهار اوقیه شراب و این گزیدن
رتیلا را نیز نفع کند **ایضاً** جاوشیر مرقنه جندبیدستر فلفل سفید بسیعه و عسل مساوی بسرشند **دواء العسکری** که عجیب نهایت بی نظیر ست بگیرند بیخ حنظل بیخ
کبر افسنتین زراوند مدحرج و طویل و طرخشقوق مساوی شربتی برای طفل دو دانگ و بزرگ را یکدرم سائر **مشروبات** ازانهاست جید حلتیت ست و ایضاً فاشرا

و ایضا قرومانا یکدرم بشراب وسعد وحب الآس و بادروج وتخم آن وتخم حماض دشتی وکاسنی دشتی وکاسنی وسکبینج شربا وطلاءً وپودینهٔ نهری وسرطان نهری اگر بشیر خر
بخورند و اهل عرب ملدوغ عقرب را دو درم بیخ حنظل سوده میخورانند و نفع بین میکنند و قومی نمک طعام را تجربه کرده اند چون آنرا سوده کف دست بخورند و قومی زعم کرده که چون
اشنان سبز را کوفته بیخته بروغن گاو سرشته قریب بمثقال بخورند نفع عظیم کند وکسی که ترب و بادروج خورد به زهر عقرب ضرر نیابد و جراد که بازوی آن نبود و بدن او
بزرگ باشد و حرکوک گویند چون خشک کرده بشراب خورند نفع بخشد و مردی ثقه گفته که اگر برای لدغ آن افیون و بزر البنج مساوی بعسل سرشته بخورند نفع کند
و بعضی زعم کرده اند که مداد هندی شربا نافع ست چنانچه طلاءً نفع میکند و غاریقون عجیب المنفعت ست و ثمر خنثی و گل آن و حب الغار خاصةً و تخم حندقوقی و برگ
ترب و کامخ خرا و ایضا زراوند و شونیز و بیخ جاوشیر و تخم حرمل مساوی شربتی دو درم بشراب و ایضا عاقرقرحا زراوند یک یک جزو فلفل نیم جزو محرودث ربع جزو شربتی
مثل باقلا و ایضا زراوند طویل عاقرقرحا مر بعسل سرشته شربتی دو درم بشراب و ایضا مر و جاوشیر و افیون مساوی فاشرا چهار جزو و ازان اقراص سازند و ایضا پوست
بیخ زراوند طویل عاقرقرحا هر واحد یک جزو بقدر دو حب بخورند و قومی گفته که بگیرند دردی شراب شش درم گوگرد زرد هشت درم تخم سداب سه درم جند بیدستر تخم حرجیر
هر واحد دو درم خون سنگ پشت بحری بسرشند شربتی یکدرم با پنج اوقیه شراب **اطلیه و اضمده** عقرب تنها از ضماد جیده برای گزیدگی عقرب ست و در علاج او
نیز و ایضا نباتی که آنرا ذنب العقرب گویند و مشابه آن بوده و موش نیز اگر چون بشگافند و بر گزیدگی عقرب نهند نفع کند باجماع و همچنین عوکه و ایضا طلای مداد هندی تجربه کرده ام
و نفع کرد و درد ساکن شد و همچنین شیلر بخیر خام و جند بیدستر و بلادر گویند که درین باب عجیب ست و مسکن درد شنجار بسرکه نیکوست و گوگرد زنده برا تیانج یا علک البطم
و لحم ماهی نمکسود و سیر مطبوخ مدور و روغن زرد گرم نهند و ایضا تخم کتان و تخم خطمی یا هر دو ضماد و ایضا آرد جو با آب سداب یا طبیخ او و ایضا سبوس گندم مطبوخ بسرکه یا بر
و بادروج از اطلیه جیده مسکن وجع فی الحال ست و همچنین بیخ حنظل و کاسنی و کاسنی دشتی و حماما یا بادروج طلای جید ست و مرزنجوش خشک و ایضا نمک لعل
از ادویهٔ نافع ست و از انچه آنرا نفع کند اینست که موضع لسع را بر بخار سرکه بدارند که بر سنگ گرم چکانیده باشند و **از نطولات** او طبیخ سبوس و طبیخ انجره و طبیخ
بابونه عجیب ست و آب دریای شور گرم کرده و آب حندقوقی و طبیخ او عجیب ست و چکانیدن نفط سفید گرم کرده عجیب ست و زیت که دران وزغه پخته باشند چون
بر گزیدگی گرم گرم بچکانند عجیب النفع ست **صاحب کامل** گوید که بالای موضع گزیده بعصابهٔ قوی باید بست و عقرب را کوفته ضماد کنند و یا این ضماد تخم کتان
پنج درم گوگرد زرد نمک هر یک سه درم علک البطم ده درم سرشته بعمل آرند و اگر تریاق اربعه بشراب خورند نفع کند و اگر تریاق کبیر حاضر باشد شربا و ضمادا او بر رفیقات نفعست
و ایضا مسودازار و جند بیدستر دو دانگ سیر یکدرم باریک سوده بشراب مطبوخ بخورند و یا بگیرند زراوند مدحرج سه درم پوست بیخ کبر دو درم حندقوقی یکدرم باریک
سائیده دو درم بشراب کهنه یا نبیذ مویز بخورند و تریاق لدغ عقرب بقدر بندقه بشراب بدهند و نسخهٔ آن همان معجون ست که در قول ابوسهل گذشت لیکن درینجا
فقه عوض قسط ست باقی بدستور و یا سیر را باریک سوده بشراب پخته بنوشانند و بر موضع گزیده آبیکه دران بابونه و برنجاسف و سداب و سبوس گندم جوشانیده باشند
گرم بریزند و یا بروغن زیت یا بروغن بان باندک فرفیون یا جند بیدستر طلا کنند و بدن عقرب گزیده را خوب بمالند و روغن گاو و عسل بخورانند **صفت** تریاقی که گزیدن
عقرب را نافع ست فلفل هشت درم دارفلفل پنج درم سنبل ده درم زراوند بیخ خرا هر واحد سه درم آب بسائیده بشراب سرشته حبها سازند شربتی نیم درم **طبری**
گوید که بر طبیب واجب ست که این سفوف بدهد و آن فی الفور ازالهٔ درد میکند زراوند مدحرج زراوند طویل جنطیانا هر واحد یک دانگ جند بیدستر و جاوشیر و عقیت
و قنه هر واحد یکنیم دانگ همه را سائیده و همچنین همه خرنیل و برابر جمله سکر العشر آمیخته یکدرم با یک مثقال بشراب کهنه بخورند و جالینوس صفت بندق هندی نموده و در
تسکین وجع آنرا تاثیر محمود یافتم و مختار اهل عراق اینست که پایند سیر بخورانند و انجیر در آب شراب و اندک نمک جوشانیده عضو را دران نهند و مختار اهل شام ست
که کندر سفوف کرده بماء العسل خورانند و تسخین موضع کنند و اهل سواد نمک را جوش کرده موضع گزیده را بدان تکمید میکنند و گاهی سرگین گاو بسرکه سوده بکار برند
آمیخته طلای نمایند و درد ساکن میشود و اهل مکه معظمه عضو گزیده را در ریگ گرم ساعتی دفن میکنند بعد ازان بر می آرند و درد زائل میشود و از عجائب چیزیکه
برای تسکین وجع مشاهده کرده ام تناول بیخ بنیاد و طلای او بر موضع گزیده است و اهل سواحل موضع لدغ را بنفط سفید طلا میکنند و در بلدیکه خوف گزیدن
عقارب باشد از خوردن کرفس و بادام و پسته و عسل و جمیع مفتحات سدد اجتناب کنند و اهل حران تریاقی برای گزیدگی عقرب ترکیب داده اند و مرا بلطف التاثیر

نسخهٔ تریاق [illegible]

در ایلاغ عقرب یافتم شخصی را عقرب گزیده بود و از یکماه آنرا هر چه میکرد نفعی نمی آمد و این تریاق او را دادم و صبح او را رعاف مفرط حادث شد و صحت یافت نسخهٔ آن زوفای خشک و صعتر و برگ سداب کوهی هر یک دو درم کندر و کرو جاو شیر و حلتیت هر واحد یکدرم دار فلفل و آن فیلگوش ست ده درم خردل و بیخ جوز جندم و جنطیانا وایرسا و عنصل و جعده و سعد سیاه هر واحد پنج درم بندق تقشیر سی درم همه را سائیده بعسل بسرشند و اندکی زیبق دارند و معتدل بدن را دو درم بدهند و بحسب مزاج انسان زیاده و کم کنند و طلای او بر موضع گزیده نیز فائده میکند **گیلانی** مینویسد که پودینه باریک سوده و آرد جو بآب سداب سرشته ضماد کنند و یا چربی و موم و بهروزه هر واحد پنج درم زیت مغسول عنزروت دو درم همه را در زیت گداخته مرهم بسازند و بر موضع طلا کنند که صحت بخشد و تسخین موضع ملدوغه بروغن مسخن کنند و بهترین آن نزد ایشان روغن حلو ست

گزیدن جراره

و آن نوعی ست از کژدم خبیث که وقت راه رفتن دنباله خود را بر زمین میکشد و لهذا جراره نامند و زهر او گرم ست و در خوزستان و عسکر مکرم و معدن انجدان بسیار بود و گزیدگی او بگزیدن درد او سخت نباشد بلکه بعد یکدو روز درد شاید و کرب حادث شود و رنگ متغیر گردد و گویند که بسجرد گزیدن او از بدن مو خون جاری شود و لرزه بر بدن افتد و باشد که یرقان پدید آید و زبان ورم کند و جای گزیدگی او ریش گردد و خون بول کند و گاه شکم قبض شود و گاهی مرا و بهلاکت انجامد و اول خفقان و غشی پدید آید و بسبب خفت درد او در ابتدا تهاون در علاج او نشاید کرد زیرا که زهر او سخت بدست **علاج** بقول شیخ و جرجانی بعد علاج کلی و جذب سم افضل معالجات آنست که داغ نهند و آب کاهو و آب کاسنی صحرائی و آتش جو و سائر مطفیات بنوشانند خصوصاً چون التهاب اشتداد نماید و بهترین علاجات مجرب پست سیب بآب سردست و قومی گفته که بیخ جعده چون بآب بخورند نفع کند و راشن ای آن دوای سودمند ست و این تریاق عسکری جید ست پوست بیخ کبر جنطیانا افسنتین و می زراوند مدحرج کاسنی صحرائی مساوی سائیده دو درم بخورانند و تریاق دیگر اینست که کاسنی صحرائی خشک و برگ سیب ترش و کشنیز خشک برابر سوده ملعقه از ان بخورند و هرگاه التهاب شدید عارض شود بآب فواکه عصارات سرد آنها تسکین او باید کرد و اگر خفقان پدید آید شربت سیب شامی و پست سیب و دوغ ترش تعرض کافور سود دهد و هر گاه کرب شدت کند آب فواکه بروغن گل سرد کرده بدهند و اگر شکم قبض شود حقنه کنند و اگر خون بول کند فصد نمایند و علاج بول الدم بعمل آرند و اگر زبان بیاماسد فصد رگ زیر زبان کشایند و بآب کاسنی و سکنجبین غرغره کنند و اگر جایگاه گزیدگی آکله عارض شود بدوای حاد علاج نمایند و حوالی او بگل ارمنی و سرکه طلا کنند و علاج قروح خبیثه باید کرد **مجوسی** گوید که اطبای قدیم معرفت علاج این نداشتند و اطبای متاخرین از اهل عسکر مکرم فصد استعمال میکنند و بحسب احتمال قوت خون می آرند و فی الفور شیر تازه می نوشانند و محاجم بران موضع می نهند و خوب متصاص می نمایند و ادویهٔ حاده مثل فرفیون و جندبیدستر بران موضع لزوم میکنند و حوالی آن بگل ارمنی و سرکه طلامی سازند و ماء الشعیر و دوغ می نوشانند و سیب و کاسنی صحرائی و دوغ ترش و پست سیب ترش میخورانند و غذا بجوزه مرغ و ماکیان معمول بآب انار میسازند و تریاق عسکری و تریاق دیگر که هر دو مذکور شد مید هند لیکن درینجا در تریاق عسکری بیخ حنظل و حزاز زیاده ست و گفته که با شراب بخورانند و در تریاق دیگر گل سیب ترش عوض برگ سیب ست و ایضاً بیخ خردل یک مثقال باریک سوده بشراب بخورانند و بدان نفع می یابد **طبری** گفته که علاج این ضد معالجهٔ عقرب ست و آن اینست که فصد کنند و در روزی ده مرتبه رب حماض و رب ریباس بنوشانند و سیب ترش بخورانند و موضع گزیدگی را بسرکه و حضض طلا کنند و ماء الشعیر بکافور بنوشانند و کاسنی صحرائی بسرکه و کاسنی بستانی بخورانند و در معالجه طریق تطفیه و تسکین خون سلوک نمایند لیکن رعاف آید خلاص یابد و اگر اسهال شود هلاک گردد و این سفوف نیز مید هند کاسنی دشتی ده درم جوز جندم دو درم کندر یکی پنج درم جنطیانا و پوست بیخ کبر هر یک ۳ درم حزاز و خردل هر واحد هفت درم همه را سائیده بمیختن بهم پشت سیب ترش و برگ آن داخل کنند و صبح و شام یکدرم برب سیب و یا رب ریباس و یا رب غوره بدهند و اهل حران جراره گزیده را نان بدوغ میخورانند و امر بحرکت می نمایند و گاه قی میکنانند و از مجربات اینست که بیخ لوف بآب کاسنی و سکنجبین بخورانند و زنان پیرانه سال را دیدم که علاج تش بطبیخ تخم حلبه مع سداب و خرما و انجیر میکردند و آنرا با بلد و غ خورانیدند و بر عضو گزیده نهادند و در ساکن شد **علوی خان** در عشرهٔ کامله مینویسد که نخست آنجا را حجامت بکنند و لیکن باید که میان محجمه منیه بندد فه بسیار نهاد بکنند و اگر چنین نکنند مکنده فی الفور میرد و بعد از محجمه داغ دهند و فصد هفت اندام کردن بهتر باشد و گل ارمنی و طباشیر و کافور بگلاب سوده طلا نمایند و قرص کافور سه ماشه در شربت لیمو بلیسانند و شیرهٔ کاسنی و خیارین و مغز تخم کدو و تربز هر یک ماشه و شربت نیلوفر چهار توله بنوشانند و برگ سیب ترش و کشنیز خشک هر دو برابر دو مثقال بآب آلو بخارا

نسخهٔ تریاق عسکری

ده عدد بخورانند و در حالت ورم زبان اول چهار رگ زده بشیرجات بزور باردهٔ سکنجبین ساده لمحه لمحه غرغره کنند

گزیدن زنبور نحل و مگس و مور و پشه

بدانکه زنبور از نحل یعنی مگس عسل در تسخین شدیدتر است و از گزیدن آن ورم و سرخی و درد و حرارت عارض می شود و گاه یرقان زرد افتد و باشد که شرباد در حوالی آن پدید آید و قوی ست از زنبور بزرگ که سر او سیاه و بر بدن او دو اثر بسیار بود و آن قتال ست و گاهی لسع او به تشنج و ضعف زانو انجامد و نوع دیگر آنرا ناری گویند و آن نیز ردی ست از گزیدن او درد سخت و تاکل لحم عارض شود و از جملهٔ خواص او ست که چون بر موش مرده نشینند بعده انسانی را گزد در یکروز هلاک گرداند و مگس عسل سلیم در گزیدن ست و نیش خود در جای گزیدگی میگذارد و مگس و مور و پشه قریب الحال از مگس عسل ست بلکه از ان سلیم تر ست **علاج** آب خطمی و عنب الثعلب و گل ارمنی و کافور و سرکه ضماد کنند و گل با سرگین گاو بمالند و یا برگ کنجد طلا کنند و ادویهٔ بارده نوشیدن و ضماد کردن نافع بود و ضماد نانخواه جبلی و بری دافع الم است در ساعت و چون مگس اسرکنده باقی را بر موضع گزیده بمالند درد را فی الحال ساکن کند و یا آب غوره یا گل سرشو بمالند و ضماد ترشی انبه تنها و مع بادیان مجرب ست و مرهم نوره و کذا روغن زرد بست دیکبار شسته و کذا سفیدهٔ کاشغری و کذا صندل سفید بگلاب سوده و کذا آرد جو با آب دوغ و کذا افیون با آب برگ خرفه و کذا برگ خرفه تنها ضماد کردن نافع بود و طلای زیت خوشبو و کذا آب برگ کدو و کذا آب عنب الثعلب و کذا گل ارمنی و سرکه هر واحد مجرب سویدی ست و گویند که اکل و ضماد حب الغار و کذا اجماز نخل و کذا حب الآس سفید و شرب تمام دو درم سکنجبین و کذا فادزهر دوازده شعیره و کذا طبیخ خطمی بسرکه ممزوج و ضماد جوز بسرکه سوده و کذا نمک و سرکه و عسل و کذا توت شیرین خاییده و کذا اکل لاله و کنجد سوده و کذا جوز السرو نافع ست و بقول انطاکی هر مبرد خصوصاً افیون و کافور و برف و یخ اکلاً و دلکاً و حمولاتا فع حیات گزیده را بگل و آب کشنیز سبز خوب سرد دارند **صاحب کامل** گوید که موضع لدغ را بسوزن یا بسر نشتر بگشایند و موضع را خوب بمکند و بران گل ارمنی بسرکه سرشته یا بشورهٔ دیوارها بسرکه و یا گل کرگشت بسرکه سرشته طلا کنند و گل خانهٔ زنبور چون بسرکه سرشته طلا نمایند نفع بخشد و یا بطلای خبازی خوب پخته ضماد کنند و بر موضع گزیده آب سرد بریزند و یا بران برف نهند **جرجانی** و شیخ می نویسند که در حال سه کف کشنیز خشک بخورد که درد ساکن شود و گویند یکدرم تخم مرزنجوش در حال در د بفشاند و عصارات بارده سود دارد و در آب خبازی طلا کردن خاصیتی عجیب دارد و همچنین آب بادروج و آب خطمی ست و بقلهٔ یمانی و عنب الثعلب با نخود کوفته ضماد کردن نیک باشد و آب غوره بر زمین پاکیزه بریزند و طلا کنند و سرگین گاو با سرکه و نمام سوده بسرکه نفع دارد و افیون و تخم شوکران و کافور بعصارهٔ بارد طلا کنند و پارچه با آب سرد تر کرده بران پوشند و حوالی آن بگل و سرکه طلا کنند و حلتیت با سرکه طلا کردن عجیب ست و آن موضع را در آب گرم ساعتی داشتن پس یکبارگی با آب برف و سرکه در آوردن درد در حال ساکن شود و آزموده اند **ابن الیاس** گوید که بران خرقهٔ کتان در آب برف تر کرده ساعت بساعت نهند و بران آب برف بریزند تا که خدر گردد و آب حصرم یا شربت غوره یا شربت انارین یا شربت لیمو هر کدام که باشد ده درم بگلاب بنوشند و یا آب خیار و کدو دهند و انه یا آب انارین یا آب سیب ترش یا شناهند و یا جرعه سرکه با آب سرد بنوشند و اگر زنبور بزرگ گزیده باشد یا بدن ممتلی بود فصد کنند **طبری** گوید که علاج نوع زنبور بزرگ که آنرا ناری نامند اینست که چون بگزد فصد مریض قبل انتشار سم و قبل از تورم موضع کنند بخلاف گزیدن افعی که در ان بعد انتشار سم در بدن فصد میکنند بعد از ان این قرص دهند تخم کاسنی صحرائی و برگ آن از هر واحد ده درم برگ سداب کوهی نیم درم جوز مقشر از هر دو بیوست او ده درم جعده دو درم بیخ حزنبل سه درم کندر دو درم گوشت انجیر بدون تخم آن پنج درم همه را با یکدیگر سوده بآب کاسنی صحرائی تر یا بسرکه بسرشند و هر قرص بوزن دو درم سازند و هر روز یکقرص از ان با بست درم رب ریباس یا رب حماض بخورانند و غذا مزورات معمول از سرکه و شکر سازند و بخورد دن کاسنی امر کنند و بر موضع گزیدگی اسپغول بسرکه مضروب نهند و گاهی زفت بسرکه گداخته می نهند و اگر بران محاجم ناری بعد شرط موضع نهند مضایقه نیست بعده بسرکه و گل پاکیزه طلا کنند بعد از ان مجمرهٔ بزرگ بگیرند و زیر آن قطعهٔ کاغذ نهاده در ان آتش افروزند پس مجمره را بر موضع بچسپانند و آنچه بدان تغمید این موضع کنند خمیر ترش بسرکه سرشته است و این سخت سودمند بود و پس اگر درد زیاده شود باندک افیون در سرکه حل کرده بران طلا کردن باک نیست و اگر حال بسوء بدگردد باید که تریاق افاعی بشراب خورانند و اما علاج نوع کوچک زنبور که زرد ضعیف بود و در آخر گرما ظاهر شود و گزیدن او خفیف باشد و البته قتل نکند موضع را بالقوت بفشارند و موضع گزیدگی را بگل پاک در سرکه گداخته طلا کنند و گاهی باندک علک الانباط بسرکه پخته سرد کرده در ان اسفنج تر یه کنند

نسخه: دلب کوهی

و بر موضع می نهند که این فی الفور درد را ساکن میکند و بعضی اوائل ذکر کرده اند که مگس از رق را چون بسرکه سحق کنند لاسیما تر نهاد بر موضع بمالند درد ساکن شود و بعضی حرانیان گفته اند که سرهای مگس هر نوع که باشد چون بر موضع متواتر بمالند و نگذارند که خشک گردد تسکین درد و ازاله او کنند و اما علاج نوع سوم که آن زنبور بد از سیاه کوچک باشد و در ایام بهار ظاهر شود و بر کنارهٔ نهرها باشد و گزیدن این نوع خفیف تر از جملهٔ انواع آنست باید که آنرا بگیرند و سائیده بر موضع بندند که در حال درد را زائل کند و جمیع انواع زنبور را نوشیدن دوغ و خوردن کاسنی صحرائی و بستانی بسرکه نفع کند و اما علاج گزیدن نحل برگ طلای موضع بگل لبلاب سوده است و ایضاً بخاکستر چوب انگور در سرکه حل کرده طلا نمایند و گاهی سخت بیفشارند و از موضع اندک رطوبت بیرون میشود و از سائر معالجه غنی میکنند و گاهی بخراطین سوده بسرکه سرشته طلا کرده می شود و درد را فی الحال دور میکند و جو بگیرند و طفلی را امر کنند که آنرا بخاید و بران طلا کنند و گاهی بگل مختوم در سرکه گداخته طلا میکنند و علاج نوع کوچک نحل انیست که اسپغول در آب خوب لت کرده بران موضع چسپانند و بگذارند تا خشک گردد و چون آنرا دور کنند نیش او بیرون آید و بعد خروج نیش بفشارند و موضع را ببرگ سیب ترش طلا کنند و گاهی موضع گزیدگی مگس عسل را این طلا میکنند بگیرند خون گوساله و اسرب بدان حک نمایند و طلا سازند که در ساعت درد ساکن میکند و گاهی بر موضع نان نمک خائیده می نهند و نیش بعد ساعتی بر می آید و اما ادویهٔ غریبه که بر موضع لسع زنبور و سائر هوام غیر قتاله می مالند پنج لوف جعدست چون بران طلا کنند که در ساعت درد را ساکن کند و حجر التیس با آب بادیان سوده بر موضع گزیدگی هوام طلا کنند که درد ساکن شود و زهر بیرون آید در حال و مجربست **گیلانی از شیخ وغیره نقل کرده** که عصارات مبردهٔ معروفه واشربهٔ مبردهٔ معروفه بنوشانند و قطعهٔ یخ مثل شافه برداشتن نفع کند و طلای انجیر و سرکه و ایضاً برگ نمام و برگ خار تازه و گندم سبزی که بر آب پیدا شود نافع و بعضی زعم کرده اند که بآب و نمک تکمید نمایند و شیر انجیر طلا کنند و یا کافور بسرکه و بیخ جو بسرکه و یا آب کشنیز تر بسرکه و اندک کافور طلا سازند و بالای طلا و ضماد خرقهٔ مبلول بسرکه بر برف سرد کرده نهند تا آنکه خدر گردد و برگ با درروج بمالند و رب ترش و اسپغول و سکنجبین ترش و آب کاسنی و کاهو بنوشند و سفوف کشنیز خشک باب سرد و شکر خورند و علاج مور طیار ذی نیش فصد و شرب اشعیر طلای موضع باشیای بارده مثل گل ارمنی و سرکه و کافور و گلاب و آب نبات

گزیدن رتیلا

گویند که رتیلا دابه ایست شبیه بعنکبوتی که آنرا فهد گویند و آن صیاد مگس ست و بعضی گویند که آن نوعی از عنکبوت بری ست بزرگ شکم کوچک پا بالجمله انواع آن بسیارست چنانچه جالینوس گفته که آن دوازده نوع ست و بدترین اقسام آن مصری بزرگ شکم و سرست که مشابه بمگس باشد که گرد چراغ پرواز میکند و از گزیدن جمیع اقسام آن ورم عارض شود و موضع گزیدگی در کمتر اوقات سرخ و در اکثر آن کبود و سبز بود و غثیان و قی آورد و گاهی سهال افتد و گزیدن هر نوع او را اعراض خاص ست چنانچه از گزیدن سرخ و سفید آن درد اندک و خارش و اختلاف شکم عارض گردد و از کوکبیه که بر پشت او خطوط براق بود صداع و استرخای بدن و از گزیدن زرد و سیاه درد شدید و سردی بدن و رعشهٔ قوی و عرق و انتفاخ شکم عارض شود و گاهی از شدت درد هلاک کند و از گزیدن انواع دیگر اعراض قریب این بود **علاج** در جمیع اقسام امتصاص و دلک بمطلق ادهان و آب گرم کنند و ضماد برگ مورد و تخم آن و سداب و شونیز شرباً و ضماداً نافع ست و بقول شیخ علاج کلی سموم ملدوغه از جذب سم بمحاجم و مص موضع و نطول آن باب گرم نمک و دادن تریاق مذکور در علاج گزیدن عقرب استعمال نمایند و حمام و آبزن در تسکین درد سریعترین چیزهاست هرگاه در آبزن نشینند درد ساکن شود و چون از آن خارج شوند درد عود کند پس لازم ست که هر ساعت استحمام نمایند و اندفان در ریگ گرم و خاکستر گرم نیز نافع ست و موضع گزیدگی را بمرو نمک باب و یا خاکستر چوب انگور و چوب انجیر و آهک و اشخار باب گرم سرشته ضماد کنند و خوردن سفوف شونیز و تخم کرفس و تناول دواء الحلتیت و تریاق اربعه و معجون نیا سودمند و این تریاق مخصوص برتیلا بهند فلفل سفید زراوند بیخ سوسن آسمانجونی ناردین عاقرقرحا دوقو خربق سیاه زیرهٔ سیاه نطرون پوست انار پنیرمایهٔ خرگوش دارچینی سرطان نهری میعه عصارهٔ خشخاش حب بلسان هر واحد یک درم سائیده بعصارهٔ کبر سرشته قرص سازند و بقدر یک درم بشراب بخورانند و در بعض نسخ برگ نیز بیخ سوسن سفید و عود بلسان و تخم حندقوقی و جوز السرو و تخم کرفس نیز داخل ست و سائر مشروبات حب صنوبر و زیرهٔ حبشی و برگ و لب و پوست آن و تخم حندقوقی و نخود سیاه و خصوصاً دشتی و حب الآس که بسیار جیدست و تخم قیسوم و تخم شبت و زراوند و شرطرفاد و عصارهٔ حی العالم و شیر کا بوی دشتی ست و شربت هر کدام از اینها که باشد دو مثقال بشراب ست و ایضاً شرابی که در آن جوز السرو پخته باشند و خصوصاً با دارچینی و شوربای سرطانات و شوربای مرغابی و طبیخ بیخ هلیون بشراب از ترکیب جید

شربت ریباس

کذا ایشان را ابنوشانند زراوند و زیره مساوی سست شربتی سه درم در آب گرم تریاق مجرب برای آن شونیز ده درم دو قونزیره هر واحد پنجدرم ابهل جوز السرو هر واحد سه مثقال حب الغار زراوند مدحرج حب بلسان دارچینی جنطیانا تخم حند قوقی تخم کرفس هر واحد دو درم در عسل بسرشند شربتی بقدر جوزه بشراب کهنه و از اطلیه جیده خاکستر درخت انجیر بشراب سرشته و نمک و قلقدیس ست و اسفنج در سرکه تر کرده افشرده و زراوند با آرد جو بسرکه سرشته و برگ حرشف و گندنا و عصی الراعی و زراوند و خاکستر چوب انجیر ضماد بگیرند پوست انار و زراوند و آرد جو بسرکه بسرشند و بعد شستن جراحت با آب و نمک استعمال نمایند و از مروخات روغن حند قوقی گرم کرده است و از نطولات آب دریای شور گرم کرده و هر آب نمک و طبیخ حرشف و طبیخ جوز السرو ست سویدی گوید که خوردن کاهوی دشتی برای گزیدن رتیلا مجرب من ست و شرب و ضماد مغز سر خروس سرکه و فلفل و کذا حلتیت بشراب کهنه و کذا درونج و انجیر و کذا خبازی و کذا شیح ارمنی و کذا ثمر بطم با سرکه سرشته و کذا اسداب و شرب شیح جبلی و کذا برگ بادنجویه بشراب و کذا آب توت شیرین یکنیم اوقیه عراقی و کذا اقحوان دو مثقال بشراب و کذا دو قود و کذا پرسیاوشان و کذا تخم کاهوی بستانی و کذا اغارغسکت و کذا دارچینی با انجیر و کذا سیر و کذا زمرد نه شعیره و کذا انیسون دو درم بشراب کهنه هر واحد نافع گزیدگی رتیلاست مسیحی گوید که در نهش رتیلا و عنکبوت اندر آب گرم نشانند تا درد ساکن شود و بعد خروج از آن خاکستر چوب انجیر و اشخار با آب گرم سرشته ضماد کنند و دو درم شونیز بخورانند و این هم ابد هند و نسخه بر آن همان تریاق مجرب ست که در قول شیخ گذشت طبری گوید که علاجش وضع محاجم بر موضع لسع و شرط او و دلک او در هر ساعت صعب ست بعد از آن تضمید او باین ضماد کنند بگیرند صبر سقوطری خالص یکجزو مر دو جزو فرفیون سه جزو و در سرکه حل کرده بران نهند و برقع یمانی و کنگر زد و مانند آن قی آرند و نبیذ کهنه بنوشانند و کمتر بهلاک کشد اگر در ابتدا علاج کنند و اهل عراق این دوا برای خود استخراج کرده اند بگیرند حنظل و آنچه در جوف او باشد بیرون آرند پس شیر شتر آنرا پر کرده یکروز در آفتاب گذارند و آن شیر را بنوشند که قی می آرد و دیگر صحت مفید

گزیدن عنکبوت

بدانکه عنکبوت معروف بفهد عنکبوت کوچک پا و سفید با نقطهای سیاه بود که بر مگس جهد و آنرا شکار کند بنوعی که پلنگ بر شکار می جهد پس هرگاه بگزد در همه بدن خارش و عرق سرد ظاهر شود و از گزیدن بعضی از آن اعراض ردی مثل امتلای شکم از ریاح مع قرقره و سردی دست و پا و اقشعرار بدن و انتشار قضیب عارض شود علاج تریاق فاروق خورانند و شونیز از مثقالی تا دو درم با شراب صرف کهنه دهند و در سوت و روغن گل و یا بیخ کرفس در سرکه جوشانیده و یا زیره سفید و زنجبیل سائیده و یا چونه برگ تنبول در آب لیموت صلایه کرده و یا صندلین و مرداسنگ با آب سائیده طلا نمایند و بقول شیخ علاجش از جنس علاج رتیلاست و نوشیدن شراب اندک اندک تمام روز و سعد بشراب و تعرق در حمام و سداب خشک تنها و با سعد سوده دو درم بشراب و نطول موضع لدغ با آب گرم نافع و طبری گوید که عنکبوت معروف بفهد عنکبوت سیاه کوتاه پای باشد و از گزیدن آن خارش موضع و سیاهی و تب مطبقه عارض شود و هم او گرم ست بخلاف سائر عناکب و علاجش فصد و مفرحات و حل طبیعت بمطبوخ فواکه و لزوم ماء الشعیر و مزورات ست و لحم فاسد از موضع لسع با آهن بردارند بعده مرهم موافق مثل مرهم کافور و مرهم خل و مانند آن علاج کنند و چند مردم را دیدم که این عنکبوت گزیده حال ایشان بسرسام سوداوی گردید و کسی را که این عنکبوت بگزد و در ابتدا بر موضع لسع شرط بسیار زنند و بران محاجم گذارند صاحب لسع عنقریب فی الحال خلاص یابد و از تعفن موضع نیز رهائی یابد و بعض افاضل از زمن گفته که اگر این عنکبوت بگزد و فی الفور فصد کنند از تعفن موضع خلاص یابند انتباه گاه باشد که از مالیدن عنکبوت بر بدن بثور زرد و سرخ بر می آید در این صورت ترشی انبه و مرداسنگ و پوست درخت نیب در گلاب سائیده طلا کردن و روغن چراغ مالیدن سودمند ست باقی ادویه نافعه آن در بحث بثور غریبه مسطور شد

گزیدن قملة النسر

و آن جانوریست همچون کیک یا کنه سخت کوچک جالینوس گوید که بسبب کوچکی از آن پرهیز نتوان کرد و لسع او را نتوان دید لیکن مضرت گزیدن او بزرگ ست از نیشش ببول و از بینی رعاف و از مقعد و از بن دندان و از معده قی و از صدر در بسرفه خون بر آید و باشد که کار بزرگ گردد و علاج قبول نکند و بعض متقدمین ذکر کرده اند که آن پشه ایست که از زیر گوش انسان افتد و در مواضع لحمیه سرایت کند و صورت او مثل صورت عقرب بود غیر آنکه دم او مثل نیش زنبور باشد علاج بقول صاحب کامل باید که سلورت بنوشیدن شیر تازه برکشند و بموضع گزیدگی فادزهر سوده طلا نمایند و صندل سرخ در آب کاهو و خرفه و حی العالم و طحلب ضماد سازند و ایضا ماء الشعیر و گل قیرسی مع مغول بجار الخیار یا بجار القرع بنوشانند و شیخ میفرماید که علاجش مثل علاج جراره است و شیر و مسکه و گل مختوم و جدوار و خرفه و عصاره او و لعاب بیغول

وسایر سقیات مثل آب کاسنی وآب کاهو وکدو وخیار بنوشانند وحکیم طبری مینویسد که فصد کنند زیرا که سم او در بدن بسرعت منتشر میشود وبعد ازان اشیای لطیفه وغیره مثل حماض رب بیاض رب غوره بنوشند و بیخ خربق تر بخورند وتبرید قلب وحفظ او ونهادن خرقه بارد کنند و کاسنی صحرائی خورانند وتریاق که در گزیدن جراره گزنده وهم تناول کنند وماء الشعیر وبفتاد درم بکافور ودوشیره مدام بنوشانند وهرگاه خون منقطع گردد شاخ انگور وعصی الراعی بقدر باقله کبیره گرفته بکوبند وآب آنها برآورده ودان آرد جو آمیخته برهمه بدن طلا کنند وگاهی حضض باین آبها حل کرده طلا کرده میشود پس هرگاه بدن بتقشر آغاز کند دلالت بر صحت ونقای بدن ازان کند واگر قی یا اسهال بهمرسد بر مریض خوف باشد وابن الیاس گوید که علاجش شرب پست سیب بآب سرد یا رب سیب یا رب بهی شربت لیمو همه بر برف سرد کرده است وغذا آش جو دهند ویا آب بند بنوشانند وآن نافع است

گزیدن هزارپایه

زهر این هم سمیتی ست که ازان درد اندک وخارشی حادث شود وبعد چند ساعت ساکن گردد وگاهی سمیت بسیار بود که گزیده او را ضیق صدر وکرب وقلق عارض شود وبران اشتهای چیزی شیرین غالب شود وگویند که سمیت این حیوان در بلاد روم کثیر النکایت بود حتی که ملسوع او هلاک گردد **علاج** از سرکه وروغن سرد طلا کنند وچون آنرا بکوبند و بر گزیدگی او نهند مفید بود وزراوند طویل وجنطیانا و پوست بیخ کبر وآرد کرسنه مساوی بشراب یا ماء العسل بدهند وگل خطمی از تریاقات او ست وگاهی ازان استعمال نمک وسرکه بر موضع گزیدگی کفایت کند وبعضی اطبا نمک روغن گاو را ستوده اند ومالیدن گل مولسری مفید ست وکذا طلای روغن چراغ واگر هزارپایه یا مانند آن بر عضو بچسپد وپایهای خود را در گوشت فرو برد وسوزش بسیار شود پیپتا ساییده ضماد کنند ویا میل آهنی گرم کرده بر نهند یا تیزاب شوره یا گوگرد بران مالند واگر از پاهای آن سمیت مانده باشد تیزاب شوره اندک بمالند واگر ریم کند بادویه مدمله علاج کنند

گزیدن سام ابرص

واین سم وزغه دشتی ست وبلدی را بپارسی چلپاسه نامند وگویند که نوعی از وزغه کوچک ست منقط بسیاهی ودر خانهای کهنه وخرابها می ماند وچون بگزد همه دندان خود را در جایگاه گزیده خویش بگذارد وگزیده او را تپ مطبقه ولرزه وقلق وخارش عارض شود واکثر بسبب فرط الم هلاک کند وجای گزیده سبز گردد وازان چیزی مثل زرداب رطوبات فاسده سیلان کند **علاج** اولا تدبیر بیرون آوردن دندان او کنند باین طور که قزبر کار د بسیار ببیچند وبر گزیدگی او بقدام خلف وراست وچپ دایم بگردانند ویا بسبغول در آبیکه صمغ عربی حل کرده باشند لت کرده ضماد کنند وبگذارند بعده باهستگی قلع نمایند تا دندان او بیرون آید واگر سرشیر با بسبغول اضافه کنند وقطعه کوچک صوف بدان آلوده بران گذارند ویکروز کامل بدارند پس قلع کنند بهتر باشد بعده علاج بشرط ووضع محاجم نمایند واگر درد مفرط باشد بدانچه علاج گزیدن مار میکنند از خورانیدن پیاز وسیر ودادن تریاق وسائر معجونات وسفوفات که در لسع مار وعقرب مذکور شد معالجه کنند

گزیدن عظایه

گویند که عظایه اسم عربی سالامندر است وبعضی گویند که قسمی ازانست واین نیز چون بگزد دندان او در جای گزیده بماند وبران سبب وجع دوام نماید تا آنکه دندان او خارج گردد **علاج** برای اخراج دندان او ابریشم یا قز بران بگردانند ویا بموضع روغن وخاکستر باهم سرشته بمالند وبران ضماد کنند واگر درد دوام کند موضع را خوب امتصاص نمایند بعده عضو او در آب گرم نهند وخوردن کاسنی صحرائی گزیدن او را بسیار نافع ست واگر درد داشته باشد تریاق مخصوص تیلا بخورانند وبعضی ثقات گفته اند که سبوس بآب سوده ضماد کنند که فی الحال دندان او را بیرون آرد

گزیدن سالامندرا

گویند که آن حیوانی ست شبیه بعظایه وچهارپای دارد ودم او کوتاه وسر وپیش سیاه وگردن باریک تنه وسیاه باشد وآن بزرگتر وپهن تر از سام ابرص بود ودر رنگ ابلق زرد وسیاه واز جمله سموم قاتله است مانند ذراریح واز گزیدن او درد شدید وسوزش عظیم در بدن وورم گرم زبان وگنگی وثقل آن ولرزه وخدر اعضا عارض شود وگاه باشد که موضع گزیده او سیاه گردد وباشد که عفن شده بیفتد **علاج** موضع را بمحاجم خوب بمکند بعده شیر ولعابات بارده مثل لعاب بهدانه واسبغول بنوشانند ویا آب خرفه مسکه زرد بنفشه وروغن گل وحریره وشوربای چرب بنوشانند واز تریاقات وخوردن آنیخ بعسل ست وطبیخ کما فیطوس وطبیخ سوس وبابونه وگل انجره نیز بیت وبعضی صمغ فاوعنیا ونبوخ سیه بندند وکلوم آنها

ضماد میکنند و بخورانند و همچنین بیضه سنگ پشت بحری و بری مطبوخ نافع ست و باقی علاجش علاج ذراریح است

گزیدن ضفدع نهری و بری

گزیدن او سلیم ست از ان اعراضی که از گزیدن جانوران سمی ظاهر شود عارض نگردد مگر ورم و رنج عضو گزیده و علاجش علاج سموم بارد ست یعنی تریاقات حار محلل اورام

گزیدن ضفدع بحری که آن سرخ بود گویند که بر جهد و مردم را فتد و اگر نتواند ریمی بنفخه بر بدن و مضرت رساند و از گزیدن او ورم عظیم و هلاکت سریع عارض شود

علاج تریاق کبیر و مثرودیطوس خورند و موضع زخم را بنمک و خاکستر چوب انجیر و آب آهک ضماد کنند و باقی علاجش علاج رتیلا و تریاق اوست

گزیدن مار دریائی علاج آن بعد از علاج کلی بر موضع گزیده آن سرکه و گوگرد طلا کنند و ضمادیکه در گزیدن ضفدع بحری گذشت اینجا هم مفیدست و نوع دیگر از مار در دریا میباشد که از گزیدن او درد سخت پیدا میشود و سرما گیرد و نفخ شود و بمیرد و علاجش مانند سموم بارد ست بسرکه همگرم طلا کردن و روغن عاقرقرحا مالیدن و فلفل سیاه با شراب خوردن

گزیدن کژدم دریائی و عنکبوت بحری از گزیدن آن نفخ شکم و حالت شبیه باستسقا عارض شود و گاهی با آن خروج ریح بی اراده حادث گردد و علاجش بعد از علاج کلی مثل ضفدع بحری باشد

گزیدن سگ آبی و نهنگ و ماهی سیاه

موضع گزیده اینها از عسل و نمک و بوره ارمنی طلا کنند پس نمک و سرکه بران بمالند و بشویند و پیه مرغابی و پیه گاو کوهی و روغن گاو نهند و پیه نهنگ درین باب قوی ست خصوصا گزیده نهنگ را و همچنین گوشت آن تریاق گزیدن آنست و مسافرین دریا میگویند که هیچ دوا برای گزیدن سگ آبی نیست بلکه هر چیزیکه بر گزیده آن گذاشته میشود فاسد میگردد پس بهتر اینست که موضع گزیده او را هر روز از آب گوشت بشویند بتدریج صحت یابد و بعضی گویند که بر موضع گزیده او بول کنند و اشنان تر را بکوبند و بران موضع نهند و اهل مصر شخص نهنگ گزیده را در روغن کنجد غرق می نمایند و میگویند وقتیکه تمساح گزیده باشد در هر سال موضع گزیده او همان وقت شگافته میشود مگر آنکه حوالی جراحت را داغ کنند و هر گاه انسان چربی شیر بر بدن خود بمالد مادامیکه بوی چربی در بدن بود قریب آن نمی آید

گزیدن انسان و چهارپایان

بدترین گزیدن انسان یا غیر انسان آنست که گرسنه باشد خصوصا چون حار مزاج بود و اگر جیوب مستعد فساد خصوصا عدس خورده باشد حالت ردی عارض شود و گاهی هلاک کند **علاج** آرد باقلا و سرکه و یا پوست بیخ بادیان و شهد و یا پیاز و عسل و یا خاکستر چوب انگور و سرکه طلا کنند و اگر ورم کند از مرداسنگ و روغن گل و پیه و موم مرهم ساخته ضماد کنند و صاحب حاوی صغیر از شیخ نقل کرده که بر عضو یا پنبه در زیت تر کرده نهند یا زیت بمالند و مرداسنگ طلا کنند و تضمید بآرد کرسنه عجیب ست یا بیخ سوسن آسمانجونی باریک سوده بسرکه سرشته ضماد نمایند و ضماد را در روزی چند بار تبدیل کنند و استخوان گوساله سوخته بعسل یا خاکستر کرنب بران نهند و بهترین مراهم درینجا مرهم اسود ست و اگر دران فساد بینند اولا بمحجمه بمکند یا بدوای جاذب پاک نمایند و بگذارند تا منفتح شود پس اگر در ریم او عفونت باشد معلوم کنند که تنقیه و جذب قوی و بالغ نگشته پس معالجه بجواذب قویه که در باب ناسور مذکور شد باید کرد و اگر در عضو فساد نبود و منع تورم و التیام جرح نمایند و مرهم اسود استعمال کنند یا بران مرهم معمول از پیه و موم و زیت و سهروزه نهند که این بهتر ضماد و مرهم ست و همچنین خاکستر بسرکه و عسل و پیاز سرشته و گویند که ضماد دقاق کندر بشراب و زیت و کذا نمک بعسل سوده و یا مر و صمغ بطم نافع و جراحت را بشب سوخته پر کرده به بندند و بران خاکستر کرنب طلا کنند و اگر عفونت شدید افتد پیاز و نمک و عسل یکشبانه روز بران نهند بعده بمرهم که مذکور شد علاج کنند و اگر معلوم شود که در مزاج انسان گزنده کیفیت سمیه یا مرضی خبیث ست بر طبیب واجب ست که از گزیدگی آن غافل نشود و دران تهاون ننماید و بران شرط زنند و دهن جراحت بگشایند و بران دوائیکه منفعت سمیت و مخرج او باشد بنهند و لحم حوالی او فی الحال با آهن برگیرند و تا بست و یک روز زخم را خشک شدن ندهند بعده بمرهم موافق علاج کنند و حفظا لتم قلب شخص گزیده نمایند و امر به تناول تریاق کنند گزیدن سگ دیوانه بیاید و بشرب سرطانات نهری و تریاق الافاعی و اکثر اوقات کنند و نان جو بخایند و با لعاب بزرکتان و تخم حلبه بر هم زنند و اندک سرکه آمیخته ضماد کنند و گاهی بچربی بز و بادام کوفته مثل مرهم ساخته ضماد کرده میشود و در هر ساعت تجدید آن نمایند و اما مراهم نیست که بگیرند اسرب محکوک یکجزو و اسفیداج یکجزو و هر دو مخلوط کنند و موم و روغن ساخته تسقیه لعاب تخم کتان بر آتش نهند بعده بران اسفیداج و اسرب انداخته از آتش فرود آرند و بعد سرد شدن در هاون انداخته تسقیه زیت و سرکه دهند تا آنکه اجزای او باهم آمیزد و سفید گردد بعده استعمال کنند و استعمال او وقتی

نمایند که در گزیدگی ایمن بود و شخص گزیده از اعراض رد یه سالم باشد هرگاه جراحت اندمال یابد این مرهم را تنبیح استعمال نمایند گلنار و دقاق کندر و راتینج و مرد و سفیداب و مرداسنگ مساوی بموم و روغن معمول بزیت اندافته از آتش فرود آرند تا مخلوط گردد و استعمال کنند

نسخه مرهم راتینج

گزیدن درندگان

در دفع ضرر تشبث چنگال آنها بقول طبری اگر قوت احتمال کند از هر دو دست فصد بگشایند و اخراج خون بمقدار قوت کنند بعده ماء الشعیر و اشربه ملطفه دهند و موضع گزیده را بسرکه که اندران پودینه جوشانیده باشند بدفعات کثیر بشویند و از افتادن خاک و گل محفوظ دارند و بهترین چیزیکه در ابتدای گزیدن آنها بدان علاج کنند تا از ضرر او سالم ماند اینست که بگیرند ماهای مملح و باریک سوده موضع گزیده را بدان کنند و اکثر مردم در علاج گزیدن درنده اقتصار میکنند بر ماهی شور سوده و ستایش او بسیار می نمایند

گزیدن شیر و پلنگ و بوزینه

جراحت چنگال این حیوانات را بزراوند طلا کنند بعد از ان بسرکه بشویند و اگر بطبیخ جای خطائی زخم را بشویند در ازاله سمیت آنها نیز مجرب ست بعده زنگار و چرک نقره و توبال مس در روغن گل بحالند و صاحب کامل گوید که معالجه این گزیدگی با ضماد جاذبه باید کرد و مثل ضماد معمول از زراوند و بیخ سوسن آسمانجونی و عنصل و ضماد مرتب از پیاز نرگس کوفته نیز نافع ست بعد از ان بسرکه و آب بشویند و ایضاً مرهم که در گزیدن سگ غیر دیوانه بیاید علاج کنند و جرجانی مینویسد که در گزیدن بوزینه ضماد جاذب کننده بر نهند چون ضماد یکه از خاکستر و پیاز و عسل و سرکه و بادام تلخ و انجیر سازند خاصه از انجیر خام و مرداسنگ نمک ضماد کردن و ضماد بادیان و انگبین سود دارد و مرداسنگ در آب حل کرده آماس ابنشانند و شونیز و عسل جراحت را گشاده دارد و گویند که ضماد سرگین بوزنه در دفع زهر آن مجربست

گزیدن گرگ و سگ غیر دیوانه

بر آن موضع سرکه بمالند و بوره ارمنی با سرکه طلا کنند و یا پیاز و نمک با قلا و بادام تلخ بکوبند و با عسل طلا کنند و جرجانی گوید که انچه در گزیدن انسان گذشت طلا نمایند و سداب و باقلا و بادام تلخ با عسل و برگ لسان الحمل و برگ خیار و خیار بادرنگ و پودینه کوفته بالبینه ضماد کنند و مرداسنگ طلا کردن سود دارد خاصه اگر آماس کرده باشد و آرد کرسنه با عسل و صعتر دشتی با نمک و عسل و آب کامه ممزوج با سرکه و یا سرکه که نمک در ان گداخته باشند و چند روز نهاده طلا کردن نفع دارد

گزیدن گربه

بسیار باشد که از ان درد صعب تولد کند و آن موضع سبز شود و او لا علاج کلی در جذب سمیت او کنند و پودینه یا شونیز کوفته ضماد سازند و اگر پودینه خشک در آب پودینه بخیسانند بر موضع زخم ضماد کنند جاذب زهر باشد

گزیدن راسو

زهر این نعوذ در بدن پراگنده شود باید که سیر و پیاز خورند و ضماد سازند و یا کرسنه و انجیر خام ضماد نمایند و شراب خورند و اگر پوست راسو بکنند و بر ان موضع نهند در ساکن شود و طبری گوید که چون ماده راسو بگزد و آن حامله باشد گزیده او بمیرد مگر بندرت و از گزیدن او تمطی و تثاوب و قلت خواب و سهر و قلق عارض شود و گاهی بول خونی آید و علاجش فصد و اسهال بکند و دفعا است و وضع محاجم پیش شستن او بسرکه که در ان پیاز عنصل پخته باشند و تطلیه او باین طلا بگیرند زراوند طویل و ترنجبین مساوی در سرکه بپزند تا غلیظ گردد و بر موضع طلا کنند پس اگر تفرق شدید باشد دوای حاد مثل بیک دیگ آن نهند تا که لحم صلب و متفرق را بخورد بعده مرهم مرداسنگ سرکه و زیت ساخته بکار برند و از غوائل گزیدن ابن عرس تورم جمیع غدد بدان مثل پس گوش و زیر بغل و زیر جنگ و تب ست پس ماء الشعیر بسیر طانات نهری بنوشانند و هرگاه تب زائل شود بدن او بروغن غرق نمایند و بهترین دهنها روغن بنفشه است و پرهیز کامل کنند و بعض متاخرین علاج او گفته اند که سیر و زیره در آب جوشانیده آبش بر موضع ریزند و بآب نمک بشویند و مرهم علاج کنند و حوالی موضع گزیده را بزیت مالند و در خوزستان علاج گزیده او بوضع محاجم بران بدفعات پس نهادن داغ می کنند

گزیدن کورموش

گویند که از گزیدن آن فواق افتد و اگر عقب فواق عطاس افتد تب نیاید و الا تب مطبقه آید پس بفصد علاج کنند و قرص کافور خورانند و بر موضع مغز پیاز با زیره باریک سوده نهند و از آب مخوظ دارند و ایضاً با آنچه که بدفعات تنقیه کنند و طعام او مزورات تنها دهند تا آنکه تب و لهیب زائل شود و درد ساکن گردد و گاهی بران موی سوخته با زیره سوده بپاشند

گزیدن سگ دیوانه

شیخ میفرماید که سگ را دیوانگی عارض شود و آن استحاله مزاج او بسوداویت خبیثه سمیه است و این استحاله یا از هوا و یا از اغذیه و اشربه او را عارض گردد اما از هوا یا حرارت شدید ان اخلاط او را محترق سازد پس شریف دیوانه شود و یا برودت شدید آن خون او را بسوی سوداویت منجمد گرداند پس سریع دیوانه شود اما از اغذیه و اشربه چنان باشد که خون فاسد جانوران و گوشت مردار خورده و آبهای عفن بنوشد و اخلاط او بسودای عفنی میل کند و طبری گوید که سگ اکثر در بلاد بسیار سرد و بلاد بسیار گرم دیوانه شود اما در بلاد معتدله هرگاه او را جراحت بهم رسد بدان سبب او را مثل گزاز حادث شود و سائر اعضای او خشک گردد و چیزی مانند سودا تکی کند پس دیوانه شود اما در بلاد معتدله استفراغ کلی بموت و استیلای خشکی بر دماغ در اصل مزاج او برودت و یبس است هرگاه رطوبات او فانی شود دماغ او خشک گردد و دیوانه شود و گویند که اکثر سگان در سرما دیوانه شوند پس پیش شوند اگر در گرما هلاک نشوند و اکثر سگ از خوردن ماهی شور دیوانه گردد اما آنچه جالینوس ما بعد او ذکر کرده اند این است که سگ اکثر وقت اشتداد حرارت دیوانه شود و متقدمین در سبب دیوانگی او اختلاف کرده اند قومی گویند که دیوانه شود چون همه رطوبات او فانی گردد و دماغ او لاغر شود و دیگران گویند که دیوانگی در سگ جنون است مثل مالیخولیا در انسان و در آفتاب او سمیت پیدا میشود بسبب امتناع او از شرب آب و سگ دیوانه آب کم مینوشد بهر آنکه در اصل مزاج او برودت بود پس گاه مجنون شود در بدن سبب آب [illegible] و گروهی دیگر گفته که سگ باضطرار دیوانه شود چون قسمی از ماکول بخورد یا ماهی شور یا استخوان گربه و یا مگس ازرق پس فی الفور مجنون شود و دیگران گفته اند که سگ دیوانه شود چون بخورد طعام [illegible] و از هر ملک که غذا اوست قطع کنند مجنون شود یا بمیرد و بعض متاخرین گویند که تخم [illegible] بخورند [illegible] فی الحال بمیرد و چون [illegible] فی الفور دیوانه شود و همه اقوال قریب یکدیگر است و صاحب کامل گوید که سم سگ دیوانه خشک مجفف است و اکثر مضرت او بدماغ بود و لهذا از آن تشنج و خوف از آب حادث شود و آن سگ گاه انسان را بگزد از آن مرض دیگر عارض شود پس اگر تدارک شخص گزیده بعلاج نکنند هلاک گردد فلهذا می باید که او را علامات سگ دیوانه شناسند تا از آن پرهیز نمایند و معلوم کنند که گزیدن او گزیدن سگ دیوانه است پس بکار علاج آن [illegible] معالجه نمایند

علامات سگ دیوانه

آنست که گرسنه و تشنه باشد و از آب بترسد و بگریزد و چشم آن سرخ بود و گوش او آویخته باشد و آنرا اکثر حرکت دهد و برآمدگی پشت و گرفتگی آواز باشد و چون مستانه راه رود و هر که رسد حمله کند و سگان از آن بگریزند و نظر او تیز بود و زبان از دهان بیرون بود و آب از دهن و بینی سائل باشد و سر پیش افکنده و دم میان رانها کشیده دارد و گاهی قرحه [illegible] ظاهر شود و موی بریزد و روفس گفته که این عرض سگ از غلبه مره سودا بر آن عارض شود و این نوعی از انواع مالیخولیا است و اکثر این سگان را در تابستان عارض گردد و کم کسی در زمستان عارض گردد

احوال کسی که او را سگ دیوانه بگزد هرگاه سگ دیوانه انسانی را بگزد اعراض آن در ابتدا خفی بود و بجز جراحت هیچ وجع مثل سائر جراحات هیچ ظاهر نشود و بعد از یک هفته یا چهل روز و بعضی را بعد از شش ماه و بقول بعضی بعد هفت سال حالتی مثل دیوانگی عارض شود یعنی فکر فاسد و خوابهای بد و حالتی مثل غضب و سواس و اختلاط عقل در رسیدن از آب و از جمیع اشیا که به بیند و توحش از اقارب [illegible] و حمله برای گزیدن ایشان کند و تشنج در انگشتان و دست و پا پدید آید و از روشنی بگریزد و اختلاج حجاب و فواق و تشنگی و خشکی دهن [illegible] و تمدد و سرخی در جمیع بدن خصوصا در چهره و تقرح آن و کثرت درد آن و گرفتگی آواز و گریه و گاه حب غلطیدن در خاک و گاهی [illegible] منی بلا شهوت عارض شود و لا محاله مودی بتشنج و گزاز و بعرق بارد و غشی و موت گردد و گاهی قبل از این حالات از تشنگی بمیرد و گاهی آب طلب کند و چون آب بیند فریاد کند و اگر بحیله از آب جرعه بنوشانند در حلق بماند و هلاک شود و گاهی مثل سگان آواز کند و گاه آواز او منقطع شود و مثل صاحب سکته گردد و گاهی چیزی بول کند که در آن اشیای لحمی مثل حیوانات و مثل سگان کوچک ظاهر شود و در اکثر احوال بول او رقیق باشد و گاه سیاه بود و گاهی بول او محتبس شود و بر بول کردن قدرت نباشد و در اکثر شکم قبض بود و از عجائب احوال آن که بر گزیدن انسان حریص باشد پس اگر بعد هیجان خود انسانی را بگزد آن انسان را حالت او عارض شود و همچنین اگر کسی ماند آب و طعام او بخورد او را نیز همان حالت حادث شود و هر که از ایشان از آب بترسد بعلاج خلاص نیابد خصوصا چون روی خود در آینه بیند و خود را نشناسد و در آن صورت سگ خیال کند اما قبل ترسیدن از آب قابل علاج بود و سالم تر حال گزیده سگ دیوانه کسی است که از گزیدگی او خون بسیار سیلان کند و همچنین گاه بعد خوردن ادویه تریاقیه خون بول کند از ترسیدن آب ایمن گردد

فرق میان گزیدن سگ دیوانه و غیر دیوانه

گاه باشد که انسانی را سگ بگزد و در اثبات صورت و تحقیق احوال که سگ گزنده دیوانه بود یا غیر آن اشتباه افتد پس در امر علاج او تهاون نکنند و در اوائل جراحت [illegible]

تریاق نافع که عنقریب ذکر خواهیم کرد و سرطان نهری بخورانند و تجربه کرده شده اینکه بگیرند زغال سرطان نهری و چوب انگور سفید باعتدال بسوزند چندانکه سائیده شود و زغال جنطیانا برابر آن حب بلسان
و بهم دیگر برابر بسرشند سائیده بقدر چهار ملعقه از آن با شراب آب مرنجه زنند و ایضا برای این نسخه دیگر آنست که بگیرند انگشت سرطان نهری در وقتی که آفتاب در اسد باشد شکار کرده در کوزه مسی اندر
تنور باعتدال سوخته که زنده آن پنج جزو لندران انداخته باشند و جنطیانا پنج جزو و کندر یکجزو و سائیده نگهدارند و شربتی در ایام اول یک ملعقه با آب بعد گذشتن چند روز دو ملعقه
و همچنین تا چهار ملعقه افزایند و از دوای موصوفه که الشان بالغ النفع ست دواء الذراریح ست که عنقریب ذکر کنیم و دواء السرطان در ابتدا بخورانند مگر آنکه هرگاه بادی ظهور خوف از آب باشد
و گاهی نسخه آن جنطیانا نیم وزن سرطان سوخته میکنند و چون بعد دو سه وز بیمار برسد باید که آنچه از دوای هر دو خاکستر مذکور بخورند دو چندان باشد که در سه روز اول مریض داده شده
و همچنین حال ادویه دیگر ست که عنقریب ذکر کنیم و اگر بعد هفت روز برسد در اضعاف آنها تکثیر نمایند و اگر در مثل این ایام مریض را دریابند متصل جراحت شرط عمیق زنند و مص شدید
کنند و چون بعد ایام که اکثر از بین آن گذشته باشند دریابند دران هنگام در فراخ کردن جراحت نفع بالغ نیست و افراط کردن در آن ایلام مریض ست بلا فائده کثیر بلکه دران سعی تمام
که گشاده بماند بهر آنکه در توسیع غشای بسیار برای او نیست اگر سه روز اول و آنچه قریب اوست گذشته باشد بهر آنکه سم منتشر شده پس در آن هنگام بر گشاده ماندن جراحت قناعت کنند و بسیار اهتمام
از خوردن تریاقات و استعمال استفراغات آن بسوی ملح و مضاعفت بسیار زنند و میتوانند که سم تا چهار روز منتشر گردد اگر قوی باشد و در کمتر ازین نیز و اکثر در یک هفته هلاک کند و لا محاله بهر
از آنچه مذکور شد بر دهی منتشر شود در جواذب چیزی مثل داغ نیست حتی که اگر مدت دراز تر از آن باشد و خوف وقوع ترسیدن از آب شد و مبادرت بسوی داغ عظیم بعد بدرت کنند بعید نیست
که نجات یابد چه جذب داغ و افساد او برای جوهر سم مثل جاذب افساد غیر او نیست پس اگر ازین عائقی مانع باشد ادویه که قائم مقام داغ ست استعمال کنند مثل مرهم ملح و ادویه مجمره چون صمغ
خردل و مانند آن و در مثل این وقت حمام اخل نکنند البته و گویند که نشستن در آبزن نفع میکند و گمان من آنست که این در اوائل باشد و واجب ست که زخم را مفتوح دارند و گاهی این قسم بعلاج
بقصد ثانی حاجت افتد پس فصد کنند و آنرا از نظر کردن بسوی آب باز دارند و چون بینند که او بسرعت اندک توجه نموده بریاضت معتدل آنرا گرم کنند و باعتدال حمام نمایند و بر آن آب گرم
بسیار ریزند و دلک نمایند بعده روغن معتدل مالند و چون مرا و بترسیدن از آب گردد تا و تبیا چنانکه بشود که سوی خود را در آئینه نشناسد قطع امید نکنند گویند که گاهی در روی خود را نشناسد و گاهی معتقد
خیال کند که در آئینه سگ ست پس آب را در ظرفی ببینند که مذکور شد بحیلها کنانیم گفت بنوشانند که این علاج نیک ست و بر آن هر حیله بنوشانیدن آب کنند و اگر حاجت بشدت واکراه افتد بکنند بعده
او را ابزن و ضماد نمایند و شراب ریحانی آب نصف بعد تجربه کرده شده نفع عجیب کند و گاهی در پوست و اما بین مت نفع کند پنیر مایه خرگوش گل بحیره که از اسکندریه می آرند و ابهل و جنطیانا هر واحد
چهار درم حب الغار و مر هر یک هشت درم بعسل بسرشند شربتی بقدر باقلای مصری ایضا خواتیم بحیره و ابهل هر واحد ده درم پنیر مایه غزال چهار درم پنیر مایه خرگوش شش درم را وند صیح
حب الغار مر حماما تخم سداب شتی هر واحد سه درم بشراب شیرین سرشته پس بعسل بسرشند شربتی بقدر باقلا ایضا گل مختوم هشت مثقال حب وبیست مثقال پنیر مایه خرگوش مثقال زرد
پنیر مایه آهو سی و دو درم ریح جنطیانا چهار درم مر چهار درم بعسل آمیزند و بدارند شربتی از آن بقدر حمصه با آب گرم و بعضی مردم گفته اند هرکه به بدن خود ناب سگ دیوانه تعلیق نماید
از آن سگ دیوانه بر گرد و قصد او نکند و همچنین ساير سگان این موقوف نیست دوره مشروبه با مفرد حضض ملیت افسنتین جعده گل مختوم شراب ست و نیز درین باب
عجیب حتی که اسم او در یونانی مشتق از معنی نفع در گزیدن سگ دیوانه است و مر برای او شراب نماد آنیک ست و گویند که دوائی بهتر از جنطیانا برای او نیست و ایضا کما زریوس و بعضی
اطبا حکایت کرده اند که چشمهای سرطان چون بخ زنند نافعترین اشیا برای او ست و بعضی گفته اند که خوردن پنیر مایه سگ و بچه کوچک او در آب صحت می بخشد و بعضی زعم کرده اند که خون سگ دیوانه
تنها علاج اوست و ما اقدام بران نمیکنیم و همچنین گفته اند که جگر سگ دیوانه بریان خصوصا از سگی که گزیده باشد بخورانند گویند که بعد ترسیدن از آب را جگر مذکور و دل و یا جلد کفتار بریان نموده بخورانند و گویند
که چون باب دیوانه با جند بیدستر درین حال بخورانند و شیاف ازان دارند بدان انتفاع یابد و خوف آن شود و از ادویه مرکبه دوای جالینوس و تریاق کبیر قریب آنست و سابق ذکر کردیم و آن انست که بگیرند
سرطان نهری سوخته و جنطیانا مساوی همه واحد پنج درم کندر پودینه هر یک سه درم گل مختوم ده درم هر روز بر ناشتا سه درم ازان با آب نیمگرم و سه درم وقت شام بخورند و این بسیار روز تا چهل روز نفع
استعمال کنند نسخه دواء الذراریح که سگ گزیده را نافع ست بگیرند ذراریح فربه بزرگ که درست دست و پا و سرها و بازوهای آن دور کرده باشند یکجزو و عدس مقشر یکجزو زعفران و سنبل الطیب
و قرنفل و فلفل و دارچینی هر واحد سدس جزو همه را باریک سوده خصوصا ذراریح را و آب سرشته اقراص سازند هر قرص را زنانه داگک هر روز از ان یک قرص با آب نیمگرم بخورند پس اگر درد اندر
مثانه یابند طبیخ عدس مقشر و روغن بادام یا مسکه یا روغن سد بنوشانند و هر روز بعد خوردن او در حمام داخل کنند و در آبزن نشانند تا آنکه اندران بول کنند و غذای طالب شوربای مرغ
فربه استعمال نمایند و نبید بنوشانند و از سرمای حذر کنند نسخه مختصر دوای مذکور بگیرند ذراریح موصوف و دو عدس یکشبانه روز تر کنند بعده تبدیل آن دو کرده یکشبانه روز در دوغ نگاهدارند تا

نسخه دواء السرطان

نسخه تریاق اربعه

نسخه دوای جالینوس

و پس از تحلیل اول غوره و در سایه خشک کنند و با هموزن آن و عدس مقشر سائیده قرص سازند شربتی ازان دو دانگ بشراب یا آب بخورند و هرگاه این اخگر بخورند حتی الامکان عرق آورند از مشی بر آتش پس اگر آب در آبزن یا سکرجه زیت یا روغن در خم نشانند و آبزن استعمال کنند و در آن بول نماید پس هرگاه خون بول کند از فزع از آب ایمن گردد و گاهی بعد خوردن دواء الذراریح استفراغ کحیه عجیبه مثل سکان کوچک بول کند **ضمادات** و مانند آن برای جذب و توسیع حلقیت ضماد نیک ست و قومی بدان شهادت داده و سیر ضماد او شربا نافع و اگر سیر اگیر بکوبند بمالیه بروغن زرد و سرکه کهنه بسرشند و بر موضع جراحت نهند نفع کند و گوشت ماهی شور جید بالغ النفع ست و از آنچه جذب سم از آن بقوت نماید انیست که بر گزیدگی بول انسان بالغ نهند خصوصاً بانطرون و خاکستر چوب انگور تنها و بسرکه و پودینه نمک جاوشیر بسیار عجیب ست و برگ قثای بستانی برای آن شدید النفع ست و بیخ بادیان گویند که منفعت عجیب نماید اگر طلای موضع بعرق السماک کنند بنکار و ایضاً بکنجی سوده ضماد کنند و ایضاً زنگار و نمک واحد چهار جزو پیه گوساله دوازده جزو ازین مرهم بسازند و ایضاً البلاب درم بورق ده درم کف دریا یکدرم نمک چهار درم پیه مرغابی ده درم و دو ثلث درم روغن حنا بقدر حاجت **حیله کردن در آشامیدن آب** مثل فیلغوریوس ذکر کرده که چون از آب بترسد آنرا در ظرف جلد طبیع بنوشانند و غیر او گفته که باید در ظرفیکه از پوست کفتار پوشیده باشند خصوصاً اگر ظرف او از چوب یا از جلد سگ دیوانه باشد و بعضی گفته اند که زیر ظرف یا بالای آن خرقه از خرقهای متوضعان نهند و غیر انها گفته اند که چیزی ازین غنی نمیکند و بعضی اطبا حیله میکنند که انبوبه دراز در حلق او تا بعید داخل می نمایند و در آن آب پوشیده میریزند و یکطرف او در حلق کرده آب میریزند یا انبوبه خاصة از طلا سازند و از حیلها در نوشانیدن آب انیست که اشیای مجوفه از عقیق عسلی یا از موم گرفته در آن آب اندازند تا بفروبردن و از حلق او کنند **صاحب کامل** مینویسد که اولا موضع گزیده را شق کنند و بر آن محاجم نهاده خوب بمکند تا که خون بسیار بیرون آید بعده بر جراحت لزوم مراهم محرقه و اکاله مثل مرهم زنگار و فلدفیون و مرهم بلادری نمایند **صفت** مرهم بلادری فت ثلث رطل سرکه تند یکرطل جاوشیر یک اوقیه فرفیون نیم اوقیه صمغ را در سرکه حل کرده بمرهم نهند که منع اندمال جراحت و جذب سم کند و این ضماد نیز بسیار نافعست نمک اندرانی ده درم قلقطار هشت درم سداب تر سه درم زنگار دو درم فرفیون یکدرم باریک سائیده بر جراحت باشند تا آنکه بسوزد و بخور دبعده با آن روغن زرد آمیخته بر موضع لزوم نمایند تا گوشت سوخته بیفتد و اگر سیر باریک سوده بروغن گاو و سرکه آمیخته بر موضع جراحت نهند نفع کند و این دوا جذب سم و توسیع جرح کند و اجزای آن مع اوزان همانست که در قول مسیحی گذشت جاوشیر را با سرکه باریک بسایند و زفت گداخته آمیزند و بر تا خوب غلیظ گردد و استعمال نمایند و این ادویه ابدان سخت انیکوست و اگر بدن سگ گزیده نرم باشد باید که تضمید موضع بچقندر و حرجیر و پیاز در روغن زرد زیت مغسول پخته نمایند و ایضاً بسیر و پیاز و نمک باریک سوده خاکستر چوب انگور آمیخته بزیت لت کرده بر موضع لزوم نمایند که این همه ادویه دهان قرحه انجور دو فراخ کند و خشک نماید و از آن جذب سم کند و هموار این ادویه از روز اول گزیدگی ایام متواتر قبل عروض خوف از آب بطبیل استعمال کنند چه هرگاه آنرا خوف از آب عارض شود در کم حالت یابد و گاهی توقع خوف از آب بعد هفت روز یا بعد چهل روز و دور روز کرده میشود پس میباید که اندمال جرح تا گذشتن چهل روز نکنند و با وجود استعمال مراهم و اضمده دواء السرطان بخورانند **صفت آن** بگیرند سرطانات زنده در ظرف مسی نهاده زیر او آتش افروزند تا خاکستر گردد پس ازین خاکستر ده درم کندر یکدرم جنطیانا چهار درم باریک سوده در ابتدا یکدرم بخورانند و اگر چند روز گذشته باشد دو درم بشراب ممزوج یا آب سرد و سرکه و عسل بدهند جالینوس گفته که اینرا آزموده ام و نافع یافتم و ندیدم کسی که اینرا خورد و آنرا خوف از آب عارض شده و گاه صاحبان این علت بتناول تریاق فاروق از نیم درم تا نیم مثقال در اول امر نفع بین می یابند و سزاوار است که صاحب او را ادویه مسهل سودا مثل مطبوخ افتیمون و حب اسطوخودوس یا حب اصطمخیقون مرکب با فتیمون بخورانند و چون این همه تدبیر عمل آرند و مریض از آب نترسد برین مغرور نشوند و جراحت را بسند مل شدن ندهند مگر آنکه این تجربه کنند که بگیرند جوز باریک سوده بر جراحت یک شبانه روز نهند بعده بروغن آمیخته پیش خروس یا ماکیان اندازند پس اگر آنرا بخورد و نمرد بدانند که مریض به شده و از خوف از آب ایمن گردیده درین هنگام باندمال جرح پردازند و اگر ماکیان یا خروس مرد باید که معاودت باضمده کنند و تریاق و غیره داده و ادویه مسهله سودا دهند و از اغذیه مولد سودا احتراز کنند و غذا از بسنور با لحوم حملان و جدی و ماکیان باشد و از فواکه انجیر و جوز و انگور و مویز و مغز بادام دهند و از شیرینی فالوده و خبیص معمول بشکر و روغن بادام و از بقول بادرنجبویه و نعناع و پودینه بدهند و بسا تدبیر موافق ارباب مره سودا پردازند تا آنکه معلوم کنند که بدن او از سم پاک گردید و از خوف آب ایمن شده هرگاه خوف از آب عارض گردد ازین علت خلاص نیابد پس میباید که تدبیر آن شخص که او را این عارض شود بتدبیر اصحاب وسواس سوداوی کنند و آب در ظرفها یا بانبوبه ریزند و بعض قدما گفته اند که اگر آب در ظرف چوب که بران جلد کفتار نهاده باشند پیش او نهند بنوشد و باید که ماء الشعیر و لعابات و اقراص مسکن عطش خورانند **صفت** قرص مذکور مغز تخم کدو و مغز تخم بادرنگ مغز تخم خیار مغز بهدانه تخم خرفه

هر واحد یکجزو صمغ عربی نشاسته کثیر الطباشیر هر واحد نیم جزو همه را باریک سوده بلعاب اسپغول سرشته قرص سازند و در سایه خشک کرده یک مثقال آن با آب سرد در حلق او بانبوبهٔ طویل ریزند و همچنین آب این انبوبه بنوشانند و بعض حکما ذکر کرده اند که جگر سگ دیوانه بریان کرده خورانیدن منفعت بین نماید **طبری** گوید واجب ست که موضع گزیده را بگشایند برهر عضوی که باشد مگر آنکه بر وتر باشد که دران لازم ست تثقب بسوی او از موضع لحم و از وتر تعرض نکنند بعد ازان بر وی من گزیدگی این ضماد نهند بگیرند مغز بادام یک جزو و زفت یک جزو و جاوشیر دو جزو و فرفیون تازه عشر جزو و باهم سائیده ضماد کنند بعده تنقیهٔ مریض از این مطبوخ نمایند بگیرند هلیلهٔ سیاه بست درم اسقولوقندریون بست درم افتیمون ده درم بسفایج کوفته پنج درم حشیش غافث و قنطوریون و جعده و افسنتین رومی و اسطوخودوس هر واحد پنج درم گاو زبان ده درم قوه جوز هر واحد سه درم غاریقون دو درم تربد دو درم این همه کوفته در صره بسته خراو خرنوب هر واحد سه درم کرسنه کف کبیر جوز بوا سه درم کوفته همه با طریق مطبوخ بجوشانند بعده یک شربت قوی ازان گرفته دران نیم درم ایارج فیقرا انجم بعسل حل کرده بنوشانند نیمگرم و باین شربت تا سه دفعه در مدت هفت روز اگر قوت متحمل باشد تنقیه نمایند بعد ازان هر روز تریاق بر بر نهار دوای جالینوس دهند و آن سرطانات نهری ست که در تابستان شکار کنند و در ظرف مسی مثل عقارب بسوزند و سر او گل حکمت کرده در تنور بسوزند و بعد سوختن بر آورده باریک بسایند و ده درم ازان بگیرند و جنطیانای رومی خالص مد درم پوست بیخ کبر سه درم مر صاف سه نیم درم و باریک سوده هر روز بقدر یک مثقال بر آب یا بر شراب یا بر ماء الشعیر پاشیده بنوشند و یا سفوف مذکور خورده بران شراب بنوشند و بعضی متاخرین بیخ انجم سداب کوهی و برگ او افزوده اند و این پیش از استحکام علت تناول کنند که صحت تمام یابند و تریاق الافاعی وقت خواب مقدار ربع درم بدهند و روزی نگذارند که دوای جالینوس یا تریاق بشب نخورد البته تا آنکه اعراض ردیه او عارض نشود و این آنگاه ست که گزیده در اول امر رسد و طعام نان در آب ثرید کرده بدهند پس اگر بعد استحکام علت برسد از شرب آب کراهت کند همین دوا بخورانند و سرطانات نهری بریان و مطبوخ خورانند و بدان آب جور نمایند و بر سینهٔ او خرقهٔ مبلول بآب نهند و اگر امر او در امتناع زیاده گردد دیگر مرتبه مطبوخ افتیمون و جور کنند بعد ازان ظرفی که در آن مطبوخ افتیمون باشد پیش آرند تا آنرا ببیند بعده مناخر او بدان ملوث نمایند و چشم او به بندند و توهم کنانند که جور دوا میکنند و جور آب کنند و اگر حقنهٔ لین بعمل آرند اگر دوا هم ننوشد بد نیست و اگر از حیله امتناع باشد اکراه او بر عوا او فوق ست و بعض متاخرین از اهل حران ذکر کرده اند که لباس او دور کنند و در باران ایستاده نمایند تا تر گردد و بعده در حمام داخل کنند و بران آب نیمگرم بسیار بریزند بعد ازان از حمام بیرون آورده و سرطانات بریان بخورانند که ازین خوف از آب زائل میشود و ملطی رساله در گزیدن سگ دیوانه نوشته و دران گفته که جگر سگ چون بریان کرده بخورانند خوف از آب برود و چون از آب ممتنع گردد حیله کنند تا آب بنوشد و حیله ها بسیار ذکر کرده اند ازانجمله اینست که از فواکه مثل انجیر و انگور و مویز و غیره آنچه در جوف او باشد بیرون کنند و آب نمایند بعد ازان از انواع این فواکه پیش مریض آورده او را بخورانند بعده آنچه دران آب پر کرده اند بخورانند و از آنچه بدهند اگر مانعی ازان نباشد پنیر مایهٔ خرگوش ست و پنیر مایهٔ بزغاله که این هر دو حسن التاثیر ست **ابن الیاس** گوید که چون از یک هفته تجاوز کند باید که تنقیهٔ بدن بمطبوخ افتیمون یا بمطبوخ هلیله کنند و یا باین حب اسهال آورند سنای مکی پنج درم هلیلهٔ کابلی هفت درم افتیمون یک نیم مثقال نمک هندی نیم درم بسفایج حجر ارمنی هر واحد یک مثقال غاریقون نیم درم باریک سوده بآب بادرنجبویه سرشته حبها سازند شربتی ازان دو مثقال و یا اسهال بماء الجبن مع افتیمون کنند باقی اکثر همانست که در قول شیخ گذشت **انطاکی** گوید که در مفتوح ماندن جرح او سعی نمایند و بهمه ادویه که منقی خلط سوداوی باشد معالجه کنند و جگر سگ بریان اکلا و خون او شربا و ناب او تعلیقا و لحم بچهٔ یکروزه او با آرد جو سوده استعمال کردن همه مجرب ست و خوردن چهار قیراط خولان هر روز تا چهل روز خلاص کننده ست و کذا شونیز دو درم و ذراریح غیر مسموم یک قیراط با مثل او نوشادر و مثل او بادیان حل کرده بخورانند پس قطع خون مختلف با بول بیرون آید و خلاص یابد **گیلانی** و غیره مینویسند که چون خفافیش بسوزند و سوده در بینی دمند از سگ گزیده خوف از آب زائل شود و از جالینوس منقول ست که قریب چهل کس را سگ دیوانه گزید و بعضی ازان که جگر آن سگ بریان کرده خوردند سالم ماندند و بعضی ازان انکار نمودند و دوای جالینوس و انواع تدبیرات دیگر مفید نیفتاد و هلاک شدند لیکن کسانی که جگر او خورده بودند بران تنها اقتصار نکردند بلکه ادویهٔ دیگر نیز خوردند و علاج بانواع علاجات نمودند و بعد گزیدن سگ دیوانه بیمار را پیاده یا سوار دوانیدن تا عرق کند نیز مفید بوده و گویند که تا استخوان آن سگ بآب تر نشود زهر او اثر نکند و لهذا تاکید کرده اند که چون سگ دیوانه بگزد آنرا بکشند و در آوند گلی محکم کرده زمین عمیق بکاوند و آن آوند را دران نهاده بخاک بپوشند تا آب بدان نرسد و بعضی گویند که بعد یکروز تجربه باشرط اولا بکشند و بفاصلهٔ سه گهری زلو بران چسپانند پس با دویهٔ مقرحه زخم را تازه دارند و هر روز تریاقات که در گزیدن مار ذکر یافته استعمال کنند

ریوند

دوای جالینوس

و مسهل سودا بعد هر سه روز دهند و بعد هر هفته فصد صافن یا باسلیق کنند و اگر همان وقت جای زخم را بفتیله یافته داغ دهند بغایت نافعست و داغ سر پیشانی قریب بابتدای ابروی نافع بود و چون حیوانی را گزد و میان دو ابروی آن داغ نیکو نهند از دیوانه شدن ایمن شود و مجربست و پنیر مایهٔ سگ سخت سود مندست و باید که هیچ حال آب و دیگر مایعات و آینه و دیگر چیزهای روشن که دران رو نماید پیش نظر سگ گزیده نباید آورد و گویند که هرگاه سگ گزیده از آب و آینه بترسد و سگ بچه در بول بیرون آید و آواز مانند سگ بر آرد هر وقت کنند و برای گزیدن پس مردم بدود و میرد در انوقت چادر کبود رنگ با آب سرد تر کرده از سر تا پا بپوشانند فی الحال یا بعد دو ساعت بمیرد و همچنین از پوشیدن لباس سرخ حذر کنند

گزیدن گرگ دیوانه و شغال و پلنگ و راسو و روباه و کفتار و استر و خر

و غیر آن که دیوانه گردد شیخ میفرماید که گرگ در دیوانگی از سگ دیوانه بدترست و همچنین کفتار و شغال گویند که شغال چون مجنون شود این خاصیت و بسیار عجیب است که گزیده او ملفوظ شود و بعد سه روز عقب شهوت که او را بهم رسد مثل بچگان سگ شغال که دران حرکت نباشد در بول و برآید و کام شخص گزیده خشک شود و عسر البول آن را بهم و بعضی گفته اند که استر دیوانه شد و صاحب خود را گزید و او بجنونی که جانور دیوانه را عارض میشود مجنون گردید و طبری گوید دیدم خری که دیوانه و مجنون شد و هر کسی با او ملاقی میشد نیز مجنون و دیگری را میگزید یا بجمله اسباب و علامات دیوانگی این جانوران نیز همانست که در گزیدن سگ دیوانه مذکور شد و این جیوانات هر که را بگزند او نیز بدان بلا مبتلا گردد اگر تدارک او کرده نشود پس علاج گزیدن این جانوران مثل علاج گزیدن سگ دیوانه کنند و بعضی متلونین اهل حران گفته اند که هر که را شغال بگزند دوغ بنوشانند و این معالجه بر گزیدن سگ دیوانه نیز یادست

طرد هوام و قتل آنها

گویند که از تبخیر چوب انگور و چوب انار و بیخ مهک بودینه و مقل و حلتیت و شاخ و سم حیوانات و بهوزه و سکبینج و برگ غار و حب الغار و قطران جمیع هوام بگریزند و کذا از دود قیر و شیر و سیر و جنو و شبیح و نجنکشت و حرمل و اگر دخنه از افیون و شونیز و قنه و شاخ گوزن و گوگرد و سم بر سازند مار و هوام بگریزد و ایضاً میعه و شاخ گوزن و شونیز و قفر یک یک جزو موی آدم هر واحد نیم جزو قرص ساخته بدان تبخیر بیشتر کنند حیات زهره شاخ گوزن انواع ماران میگریزند و همچنین از دود پشم بز و گوگرد و موی انسان و عاقرقرحا و حرمل و زفت و پاشیدن آب نوشادر و خوردن در سوراخها باعث هلاکت انهاست و آب پان و زرد آب خصوصاً اگر نوشادر و روغن باشد چون دهان مار اندازند بمیرد و چون قطران بر پاهای طایر طلا کنند و آن پرها اگر در بستر نهند از هوام و اکثر حشرات بگریزد و بعضی حلتیت افزوده و ریسمان آلوده نوشته اند و گویند که از نزدیک پوست پلنگ نروند عقارب و دیگر عقرب که کبریت و سم خر و زرنیخ و سپیدبره و هروزه و در آن گردم بگریزند و آب حلتیت در خانه زدن همین خاصیت دارد و چون آن تب و برگ آن بر عقرب اندازند بمیرد و اگر تربا ره کنند و بر در سوراخ عقرب نهند بیرون نمی آید و چون دخنه ترنج کنی بمالد و عقرب بکلی نیکند و آب و هن و زداج و خراطین و کذا آب باد روج بر عقرب انداختن قتل آن کند و اگر بمیعه زرنیخ بیشک با پیه گوسفند گداخته آمیزند و نزدیک سوراخ عقرب دنیا آن کنند بر نیاید براغیث
چون نقوع حنظل یا طبیخ خرنوب یا طبیخ علیق و آب سداب و آب دفلی در خانه بپاشند کیکان بگریزند و گویند که چون جفن بز در حفره یا خانه اندازند بران کیکان جمع شوند پس قتل کنند و همچنین چوبیکه به پیه خارپشت بدان طلا کرده باشند جمع میشوند و از بوی گوگرد و برگ خرزهره بگریزند و برگ حشیشة البراغیث چون در بستر اندازند کیک خدر شده بمیرد و اگر بسفایج و زرنیخ بسایند و سرکه حل کرده با عنی بگذارند بعده بر آثار گزیدن طلا کنند ضرر او دفع شود و دخول در حمام و عرق آوردن نیز مفید بود و اگر خاک سیماب و آب سداب حل کرده در خانه بپاشند کیک پیدا نشود و با بچه پیدا شده باشد هلاک گردد و پشه از دود چوب صنوبر و کذا اقلقدیس و شونیز و همچنین از برگ مورد خشک و برگ سرو و از گوگرد و مقل و شاخ گوزن و موی گوسفند و سرگین گاو بگریزد و اگر برگ سرو و چیز در بستر نهند از انجا بگریزد و همچنین طبیخ بیخ ترمس یا طبیخ شونیز یا طبیخ حرمل یا طبیخ افسنتین یا طبیخ سداب در خانه بپاشند راسو از بوی سداب بگریزد موش از بوی اک بگریزد و اگر راسو پوست جدا کنند و دم قطع کنند و خصی ساخته در خانه بگذارند همه بگریزد و دم اسنگ و خرتق و ایضاً خرتق و بزر البنج ایضاً بصل الفار و شک و جبث الحدید و زعفران خمیر سرشته قلوها ساخته در خانه و کنج خانه اندازند از خوردن آن بمیرند و سم الفار در آرد آمیخته همین عمل کند بشرطیکه آب خوردن آن نهار امیسر نیاید مورچه اگر بر سوراخ او قطران نهند بگریزند و کذا از دخنهٔ الملیقین زهره گاو و از آتش گوگرد و زعفران و قطران و نفس مع بچه نیز بگریزند مگس اگر اندک زرنیخ زرد و شیر حل کرده در ظرفی نهند دران افتند و بمیرند دخان زرنیخ و گندش و کذا طبیخ خرتق سیاه هلاک کند کنه از دخان کبریت بگریزد و نزدیک نمی آیند و اگر آب حلبه یا آب چغندر زیت بر بدن مالند زنبور گرد نیاید خنافس از دخان گرد ب بگریزند ارضه یعنی دیمک از دود برگ خنا و گشنیز خشک و دود ویرکلنک بگریزند و در خانه که هر جا باشد ارضه نماند و تراشه هیزم صنوبر و هر چه بر آن قتل کنند و کذا خاکستر آن در خانه ارضه اندختن سوس کرمی که در جامه پشمی افتد اگر افسنتین یا شونیز در لباس نهند یا پوست ترنج و یا کافور و صوبای کوچک بسته در صندوق و یا پارچه نهند سوس دران نیفتد سام ابرص در خانه که زعفران بود در نیاید

خاتمهٔ کتاب مشتمل بر دو قاعده قاعدهٔ اول در بیان اوزان ادویه که درین کتاب مسطور ست بترتیب حروف تہجی و این جدول متکفل اوست

اوزان	معانی	اوزان	معانی	اوزان	معانی
اوقیه	ہفت و نیم مثقال ست و ان ده درم قریب ده درم	ثانک	چہار و نیم ماشه	ذره	مقدار جادو رسی یا اکثر از ان تا عدس کوچک
استار	چہار مثقال و نیم و بقول شیخ شش درم و نیم	ترمسه	دو قیراط و شعیره ہشت شعیرات	رطل	[illegible]
اسکرجه	شش استار ست	جوزه	[illegible]		
اطرانوس	یکنیم اوقیه ست				
ابریق	دو من ست و گویند که نیم رطل	جو	چہار برنج ست	سیر شاہی	عبارت از دو دام پخته است
ایا عسل	دو رطل و نیم و گویند که دو من ست	جوسقا	سه رطل ست	سیر اکبری	سی دام پخته
ایات دہن	یکنیم من ست	حبه	دو شعیره ست	سیر شاہجہانی	چہل دام پخته
ابولو	سه قیراط	حمصه	ربع درم و گویند که ثلث درم ست	سیر عالمگیری	چہل و چہار دام پخته
ابونس	سدس مثقال	خزمه	[illegible]	سیر فرخ شاہی	چہل و ہشت دام پخته
اول	یک اوقیه و بعضی ازان ہفت مثقال ست			سرخ	بہندی رتی گویند ہشت برنج ست
اکسوفن	ہیزده درخمی			سکرجه	[illegible]
اطالیطون	یکصد و بست و پنج رطل ست از رطلے که دوازده اوقیه باشد	خردله	سدس شعیره ست		
اخلاط	از زیت نه رطل و از شراب ده رطل و از عسل بست و سه رطل و نیم ست	خرنوبه شامیه	یک قیراط ست	سامونا	سه قیراط و نزد بعضی ده من و نیم ست
برنج	چہار خردل ست	دانق	معرب دانگ چہار طسوج ست	سونوفس	دو و نیم قسط
بندقه	یکدرم ست و گویند یک مثقال	درہم	در فارسی درم ست سه و نیم ماشه	شعیره	چہار برنج ست و گویند دوازده خردل و نزد بعضی شش خردل
پل	لفظ ہندی ست چہل ماشه	درخمی	یک مثقال ست و بقول شیخ شش ابولو	صاع	نزد اہل مدینهٔ طیبه چہار مد و نزد اہل کوفه ہشت رطل
بہلولی	گویند که مراد از دام بہلول شاہی ست که وزن [illegible] ده ماشه میباشد	دام	چہار ده ماشه	صدفهٔ صغیره	سه درم و نیم و بقول شیخ ہفت سامونا
باقلات یونانیه	شش قیراط ست و باقلات مصریه دوازده قیراط و باقلات اسکندریه نه قیراط	دام پخته	بست و یک ماشه	صدفهٔ کبیره	شش درم و نزد شیخ چہارده سامونا
توله	دوازده ماشه	دورق	ہشت رطل ست و نزد بعضی چہار رطل	طسوج	دو جو میانه است یا نیم قیراط

اوزان	معانی
فرق	شانزده رطل ست
فل	معرب پل هندی ست پنج مثقال و بقولی دوازده مثقال
فلس	شش فتیل فتیل نقیرات
قومایوس	سه اوقیه
قلنجار	یک مثقال ست و گویند که یکنیم مثقال
قانوس	شش مثقال
قسط	[illegible]
قوطولی	هفت مثقال
قطیر	دوازده ذره است
قفیر	بست و پنج من بزرگ ست و آن هشت مکوک است
قنطار	یکصد و بست رطل
قله	[illegible]

اوزان	معانی
قوطیل	هفتاد و دو مثقال
قولون	از زیت نه اوقیه و از شراب ده و اوقیه و از عسل پانزده و نیم اوقیه
قوانوس	سه اوقیه و بقول شیخ یکنیم اوقیه
قیراط	دو طسوج ست
کُر	یکصد و بست قفیز
کیل	شصت و شش من و نزد بعضی شصت و شش من
کیله	سه صد درم و کسری
کیلجه	پنج سدس من ست و در قرابادین چهار رطل و ثلث
کسونانی	هشت قیراط
کور	شش قسط
کوب	سه رطل و گویند سه قسط
کرسنه	ربع درم تا ربع مثقال و در بعض کناشات شش درم و نیم
کزمه	جمع او کزمات ست ربع درم تا ربع مثقال
ماشه	هشت سُرخ
مثقال	چهار و نیم ماشه
من طبی	دو رطل ست و بقول شیخ چهل استار
من تبریزی	ششصد مثقال

اوزان	معانی
من هندی	چهل سیر
من شاهی	یکهزار و دو صد مثقال ست
من رومی	بست اوقیه
من انطاکیقی و مصری	شانزده اوقیه
من ملکی	دو صد و شصت درم
من اسکندرانی	سی اوقیه
مکوک	هفت و نیم من و در کتاب تنویر سه کیلجه و گویند یکنیم صاع
مسطرون صغیر	شش درم و مسطرون کبیر سه اوقیه
ملعقه	ملعقه کبیر [illegible] مثقال و ملعقه دوای خشک یک مثقال و گویند دو مثقال
مد	[illegible]
نوات	مثقال [illegible] و گویند دو دانگ و گویند نیم درم
نیاطل کبیر	هفت درم و گویند اوقیه و گویند دو استار
نسطون	نسطون کبیر از آن سه اوقیه [illegible]
نقیر	هشت قطیرات
هوطل	سه اوقیه است
یکچاریک	عبارت از ربع من ست

قاعدهٔ دوم در بیان فهرست ادویهٔ مرکبهٔ ذی اسما تا وقت تحریر نسخه از ان طبیب را سهولت باشد و حاجت قرابادین نیفتد و این هم بترتیب حروف تهجی سطور ست و این جدول کافی ست

ادویهٔ مرکبه	درعلاج
ایارج فیقرا	استرخاء و فالج
ایارج لوغاذیا	ایضاً

ادویهٔ مرکبه	درعلاج
ایارج جالینوس	استرخاء و فالج
ایارج ارکاغانیس	ایضاً

ادویهٔ مرکبه	درعلاج
ایارج روفس	استرخاء و فالج
ایارج خفیف	امراض معده از سوء مزاج [illegible] سوداوی

ادویۂ مرکبہ	در علاج
ایارج اندروخوس	جذام
ایارج مرکب بشحم حنظل	برص
اطریفل اسطوخودوس	نسیان بارد رطب صرع دماغی بلغمی
اطریفل زمانی	مالیخولیای مراقی
اطریفل ملین	زکام و نزلۂ حار
اطریفل کشنیزی	صداع صفراوی بطریق حار خفقان حار
اطریفل کشنیزی مع زعفر	خفقان حار
اطریفل قنبیلی	دیدان
اطریفل مقل ملین قابض	بواسیر
اطریفل کبیر با خبث الحدید	استرخای مقعد
اطریفل غددی	خنازیر
اطریفل شاہترہ	جذام
اطرحاطیقون	سدہ حارہ سوی صفراوی
اغبر لولوی	ضعف بصر
انوشداروی سادہ	ضعف معدہ
انوشداروی لولوی	ضعف معدہ واسہال سوء ہضمی
انوشداروی قابض	اسہال معدی بارد
آب مستقیم	خروج مقعد
اکسیرین	نواصیر
بنادق کندری	اسہال معدی بارد
بنادق البزور	حرقت البول
بادمہج	قولنج ریحی
بخور نافع بواسیر	آبلۂ فرنگ

ادویۂ مرکبہ	در علاج
پاشویۂ بارد	امراض دماغی حارہ وصداع حار
پاشویۂ حار	امراض دماغی بلغمی
برود کافوری	[illegible]
برود قریع	ایضاً
برد یوما	ایضاً
برود حصرم	بیاض چشم
برود اسود	ایضاً
برود جالینوسی	ضعف بصر
برود پارسی	ایضاً
باسلیقون کبیر	نزول الماء
برشعثا	زکام و نزلہ
تفاحۂ علونجیان	امراض دماغی از ضعف دماغ و خفقان [illegible]
تریاق الذہب	مالیخولیای بلغمی و سوداوی
تریاق ثمانیہ	استرخا و فالج
تریاق النزلہ	سرفۂ نزلی حار
تریاق المعدہ	امراض معدہ از سوء مزاج [illegible]
تریاق الافاعی	ہیضۂ وبائی
تریاق الذہب	اسہال معدی بارد
تریاق الطین	دافع ادویۂ نافع جمیع سموم
تریاق اربعہ	علاج کلی سموم مشروبہ
ترکیب ماء العسل	امراض عصبی بلغمی
ترکیب مویز	زکام و نزلۂ حار
تنزوی خطائی	فلغمونی

ادویۂ مرکبہ	در علاج
تیزاب فاروقی	سغیب
ثادریطوس اکبر	استرخا و فالج
جلاب	فالج و ضعف باہ از قلت منی
جلاب جالینوس	مراق بارد مزاج
جلنجبین مسہل	ورم سوداوی معدہ
جواہر مہرہ	خفقان از ضعف قلب
جوارش شونیز	نسیان بارد رطب
جوارش طباشیر	[illegible]
جوارش اترج	فالج
جوارش شاہی	خفقان حار
جوارش صندلین	خفقان از ضعف قلب
جوارش آملہ لولوی	خفقان بارد و ضعف معدہ
جوارش کندر	[illegible]
جوارش کمونی کبیر	درد معدۂ ریحی
جوارش کمونی اکبر	ایضاً
جوارش کمونی مسہل	ایضاً
جوارش پودینہ	ایضاً
جوارش فنداديقون	ایضاً
جوارش انجدان	درد معدہ از ریاح و نفخ [illegible]
جوارش سفرجلی	ضعف معدہ

ادویهٔ مرکبه	در علاج
جوارش عود بارو دحار	ضعف معده
جوارش عود ترش	ضعف معده و ضعف هضم و ضعف اشتها
جوارش عنبر	ضعف معده و ضعف هضم و اسهال معدی بارد
جوارش مصطکی ساده و مرکب	ضعف هضم
جوارش خولنجان	ایضاً
جوارش نارمشک	ضعف هضم و قولنج بلغمی
جوارش مسهل	فساد هضم بسبب معده
جوارش کافوری	ایضاً
جوارش تفاح	ایضاً
جوارش سنبل	ایضاً
جوارش خرمشک	[illegible]
جوارش انارین	ضعف اشتها از حرارت
جوارش آمله	[illegible]
جوارش عود شیرین	فساد هضم بسبب معده و ضعف اشتها از برودت
جوارش عود کبریتی	ضعف اشتها از برودت
جوارش عود ملین	ایضاً
جوارش فواکه	جوع البقر و قی و تهوع و غثیان صفراوی و اسهال معدی صفراوی
جوارش فنجنوش	استرخای معده و تحلل نسیج آن
جوارش قانصه	اسهال معدی بارد و زحیر
جوارش خرنوب	اسهال معدی بارد
جوارش خوزی	ایضاً

ادویهٔ مرکبه	در علاج
جوارش ثمرهٔ مغیلان	اسهال معدی بارد
جوارش زنجبیل	ایضاً
جوارش مسک	ایضاً
جوارش سماق	اسهال معدی صفراوی
جوارش تخم مویز	اسهال معدی رطوبی
جوارش بوعلی سینا	ایضاً
جوارش کمونی صغیر	نفخ و قراقر از بلغم
جوارش مقلیاثا	زحیر بلغمی
جوارش تمری	قولنج بلغمی
جوارش شهریاران	ایضاً
جوارش سفرجلی مسهل	ایضاً
جوارش اسقف	ایضاً
جوارش قیصر	ایضاً
جوارش سنگ	ایضاً
جوارش تیواج	بواسیر
جوارش مقل	شقاق مقعد
جوارش ماسک البول	کثرت بول
جوارش جذر	ضعف باه از ضعف اعضای رئیسه
جوارش فلافلی	ریح بلغمی
جوگراج گوگل	فالج و اوجاع مفاصل بلغمی
چٹنی	ضعف اشتها از برودت
حب بنفشه	[illegible]

ادویهٔ مرکبه	در علاج
حب صبر	[illegible]
حب ایارج	صداع بلغمی و ریحی و شرکی معدی و سبات رطوبی و سدر و دوار بلغمی و استرخا و فالج و نزول الماء و فساد هضم بسبب بلغم
حب اسطمخیقون	صداع بلغمی و شقیقه بارد و سبات رطوبی
حب قوقایا	[illegible]
حب اسطوخودوس	صداع شرکی معدی و جوع البقر
حب افتیمون	صداع سوداوی و مالیخولیای بلغمی و سوداوی
حب هلیله	[illegible]
حب شبیار	علاج کلی اقسام جنون و سدر و دوار بلغمی و فالج و طرش بارد و خفقان بارد
حب اسکندر	صرع دماغی بلغمی
حب فاوانیا	ایضاً
حب غاریقون	صرع دماغی بلغمی و ربو بلغمی و استسقای زقی و حصر
حب جیپال	استرخا و فالج و قولنج بلغمی
حب منتن	ایضاً
حب فرفیون	فالج و اوجاع مفاصل بلغمی
حب شیطرج	ایضاً
حب بیش	استرخا و فالج

ادویهٔ مرکبه	در علاج	ادویهٔ مرکبه	در علاج	ادویهٔ مرکبه	در علاج
حب سیماب	استرخا و فالج	حب جدوار	[illegible]	حب نارجیل	هیضهٔ وبائی
حب کچله	ایضاً			حب بیخ عشر	ایضاً
حب آنند بهیرون	ایضاً			حب کبریت	ضعف اشتها از برودت و جرب
حب سیاه	ایضاً	حب سلارس	سرفهٔ نزلی بارد	حب چهناک	ضعف اشتها از برودت
حب سم الفار	ایضاً	حب عطائی	ایضاً	حب افاویه	فساد شهوت و مغص و حمی یوم تخمیه
حب تخم سنبلی	ایضاً	حب میعه	ایضاً	حب فرهب	[illegible]
حب ابرچیانس	تمدد و کزاز	حب حابس دم	علاج کلی نفث الدم و بواسیر		
حب سرخ و سبز	رمد دموی و صفراوی	حب غری السمک	سل		
حب رمد	ایضاً	حب مسهل صفرا	امراض معده از مادهٔ صفراوی	حب شبرم	استسقای لحمی و قولنج بلغمی
حب کنعانی	نزول الماء	حب مسهل بلغم	امراض معده از سوء مزاج سوداوی و تپ بلغمی	حب ریوند ماوربونی	استسقای زقی
حب کوتوالی	ایضاً	حب سکبینج	درد معده از ریاح و استسقای زقی و قولنج بلغمی [illegible]	حب فیلغریوس	ایضاً
حب چای ختائی	زکام و نزلهٔ بارده	حب تنکار	درد معده از ریاح	حب ماذریون	ایضاً
حب مومیائی	ایضاً	حب مبارک	ایضاً	حب کبر	ورم صلب طحال
حب شنگرف	ایضاً	حب جالینوس	ایضاً	حب بوعلی سینا	علاج کلی اسهال
حب مصطکی	ایضاً	حب نارمشک	ایضاً	حب آمله	اسهال معدی بارد
حب تاتوره	ایضاً	حب هندی	ایضاً	حب ازراقی	ایضاً
حب سیماب	ایضاً	حب حلتیت	[illegible]	حب سرخ و سیاه	ایضاً
حب کچله	ایضاً			حب یاقوت	اسهال معدی صفراوی
حب بلادر	ایضاً	حب مصطکی	ضعف معده و کثرت جشا	حب صندل	ایضاً
حب مسهل	[illegible]	حب نمک	ضعف هضم	حب عفص	اسهال معوی رطوبی
		حب چلونه	ضعف هضم و ضعف اشتها از برودت	حب زحیر	ایضاً
حب نزله	زکام و نزلهٔ حار و بارد و سرفهٔ نزلاتی	حب ترش	ضعف هضم و ضعف اشتها از حرارت	حب خبث الحدید	اسهال معوی رطوبی و ریح البواسیر
حب السعال	سرفهٔ نزلی حار و سرفهٔ از خشونت قصبهٔ ریه و سل	حب مخرج سودا	فساد هضم بسبب معده	حب بقراط	اسهال معوی صفراوی

ادویهٔ مرکبه	در علاج	ادویهٔ مرکبه	در علاج	ادویهٔ مرکبه	در علاج
حب ممسک	اسهال معوی صفراوی	حب رادع اورام	فلغمونی	خمیرهٔ یاقوت	خفقان از ضعف قلب
حب حب السلاطین	قولنج بلغمی	حب محلل اورام	ایضاً	خمیرهٔ طلا	ایضاً
حب اسرائیل	ایضاً	حب سم الفار	آبلهٔ فرنگ	خمیرهٔ گاوزبان حار	ایضاً
حب شحم حنظل	ایضاً	حب شاهتره	جرب	خمیرهٔ گاوزبان عنبری	ایضاً
حب الملوک	قولنج ریحی	حب کرامات	بثور غریبه	خمیرهٔ عود ترش	ضعف هضم
حب ملین	عسر	حلوای سیمن ین	خفقان از ضعف قلب	خمیرهٔ صندل ترش	ذیابیطس حار
حب سندروس	بواسیر	حلوای تخم بیدانجیر	قولنج ریحی	خرم کبیر	بیاض چشم
حب تیوراج	ایضاً	حریرهٔ مقوی دماغ	بر مد نزلی و زکام و نزلهٔ حاره و ضعف باه	خرم صغیر	ایضاً
حب مقل	بواسیر و ریح البواسیر شقاق مقعد	حقنهٔ محلل	امراض معده از سوء مزاج رطب	خرم معسل	ایضاً
حب قاقرسیر	ضعف باه	حقنهٔ لین	[illegible]	دیاقوذا	سرفهٔ نزلی حار و بارد
حب خوش کیفیت	سرعت انزال			دواء المسک یابس	مالیخولیای معوی صفراوی خفقان حار بسبب ردی
حب نشط	ایضاً	حقنهٔ ساده	صداع شرکی معدی و سرسام و سکتهٔ بلغمی و استرخاء و فالج	دواء المسک حلو	مالیخولیای بلغمی و سوداوی
حب نشاط	ایضاً	خمیرهٔ ابریشم	مالیخولیای دموی و صفراوی و خفقان از ضعف قلب	دواء المسک حار	استرخاء و فالج
حب مومیائی	قرحهٔ مجاری قضیب	خمیرهٔ خشخاش ساده	زکام و نزلهٔ حاره	دواء المسک معتدل و حار	خفقان بارد
حب سورنجان	معده و ریاح الافرسا و اوجاع مفاصل بلغمی و سوداوی و مرکب و نقرس	خمیرهٔ خشخاش کوکناری	ایضاً	دواء المسک مر	شقیقهٔ بارد و خفقان بارد
حب براء الساعه	اوجاع مفاصل بلغمی	خمیرهٔ خشخاش زرد	ایضاً	دواء المسک معمول حکیم شریف خان	خفقان بسبب ضعف
حب هندی	ایضاً	خمیرهٔ خشخاش	زکام و نزلهٔ بارد		
حب کچله	ایضاً	خمیرهٔ خشخاش حار	سرفهٔ نزلی بارد	دواء المسک بنسخهٔ ابن بیطار	فساد هضم بسبب معده
حب اسگند	ایضاً	خمیرهٔ صندل	خفقان حار و خفقان از ضعف قلب		
حب پدپاره	ایضاً	خمیرهٔ مروارید	خفقان حار و خفقان از ضعف قلب بسبب لازمه و ترویح قلب	دواء الزعفران	اوجاع معده و نوازل چشم
حب مفاصل	ایضاً	خمیرهٔ گاوزبان	خفقان بارد	دواء الرمان	عطش حار
حب ماهیانی	نقرس بارد	خمیرهٔ گاوزبان عنبری جواهردار	ایضاً	دواء الفوتنج	طنین بلغمی و ریحی
حب زهرمهره	غشی ائمه	خمیرهٔ زهرمهره	خفقان از ضعف قلب	دوای حب الملوک	صداع بلغمی
حب الشفا	ریح سوداوی	خمیرهٔ زمرد	ایضاً	دوای نسوت و پودینه	صرع اطفال

ادویهٔ مرکبه	در علاج
دوای جالینوس	امراض معده صفراوی و علاج کلی قی
دوای عصارهٔ ریوند	درد معده از ریاح
دوا الفرس	ضعف معده
دوای قاتل کرم	شهوت کلبی از دیدان
دوای ریحانس	علاج کلی قی
دوای الفاوانیا	هیضهٔ وبائی
دوا الکرکم صغیر	ورم سوداوی معده
دوا اللک صغیر	ایضاً
وبید الورد	ایضاً
دوای عنصل	ورم بلغمی جگر
دوای ثوم	ایضاً
دوای اسقلیدس	ورم سوداوی جگر
دوا التوتیا	اسهال معدی بارد
دوای بقر	حصات مثانه
دوا الترنجبین	ضعف باه از قلت منی
دوا التودرین	ایضاً
دوا البصل	ایضاً
دوا الترید	تپ بلغمی
دوا الحلتیت	علاج کلی سموم مشروبه
دوا القرطاس	سعفه
دربهرهٔ گهیکوار	ورم صلب طحال
ذرور ابیض	رمد دموی و صفراوی
ذرور چشمچام	ایضاً

ادویهٔ مرکبه	در علاج
ذرور کافوری	رمد دموی و صفراوی
ذرور ملکایا	ایضاً
ذرور اصفر	ایضاً
ذرور هندی	سبل و بیاض چشم
ذرور رمادی	سفیدی چشم
ذرور انزروت	قروح چشم
ذرور مامیران	ضعف بصر
ذرور سرقولون	سبل
روشنائی	ضعف بصر
روغن لبوب سبعه	مالیخولیا
روغن اسقیل	سکتهٔ بلغمی
روغن فرفیون	ایضاً
روغن مبارک	ایضاً
روغن قسط	استرخا و فالج و طنین بلغمی و ریحی و سدّه و ریاح الافرسه
روغن فرفیون	استرخا و فالج
روغن بیدانجیر ساده	ایضاً
روغن بیدانجیر مرکب	ایضاً
روغن اسقیل	ایضاً
روغن قاوندری کبیر	ایضاً
روغن کلان	ایضاً
روغن موم	ایضاً
روغن حکیم میرزا سلیمان	ایضاً
روغن حکیم اکمل خان	ایضاً

ادویهٔ مرکبه	در علاج
روغن دهتوره	استرخا و فالج
روغن هرتال	ایضاً
روغن بیش	ایضاً
روغن روباه	ایضاً
روغن جند و شونیز	ایضاً
روغن سداب	ایضاً
روغن سوسن	ایضاً
روغن حواصل	فالج و اوجاع مفاصل بلغمی
روغن هفت برگه	فالج و عرق النسا و وجع الورک بارد
روغن مجموعه	تشنج یبسی
روغن آبجه	نزول الماء
روغن خل	درد گوش حار سانج
روغن محلل	درد معده از ریاح
روغن مصطکی	ایضاً
روغن مسهل	قولنج بلغمی
روغن زیره	ریح البواسیر
روغن مقل	ریح البواسیر و بواسیر رحم
روغن عقرب	حصات کلیه
روغن عاقرقرحا	ضعف باه از استرخای قضیب
روغن گندنا	بواسیر رحم
روغن اوراق	اوجاع مفاصل بلغمی
روغن گل زرد و سرخ	ایضاً
روغن حنا	اوجاع مفاصل مرکب

ادویۂ مرکبہ	درعلاج	ادویۂ مرکبہ	درعلاج	ادویۂ مرکبہ	درعلاج
روغن مفاصل	اوجاع مفاصل مرکب	سفوف بنفشہ	صداع صفراوی	سفوف انار دانہ	درد معدہ از ریاح و قی و غثیان از مشارکت اعضا
روغن زنجبیل	اوجاع مفاصل ریحی	سفوف حب النیل	صداع بلغمی و آبلۂ فرنگ	سفوف نمک	درد معدہ و ضعف آن از ریاح و از برودت و اسہال از حرارت معدی صفراوی
روغن حنظل	نقرس بادو مرکب	سفوف خمار	صداع خماری		
روغن سفرجل	حمی یوم تخمیہ	سفوف سودا	مالیخولیا و ورم صلب طحال و جذام		
روغن گندم	قوبا	سفوف لاجورد	مالیخولیا	سفوف عود	درد معدہ از ریاح و اسہال معدی بارد
روغن پاپچکشتی	ایضاً	سفوف سبعہ	ایضاً	سفوف قرنفل	ضعف معدہ
روغن آس	داء الثعلب	سفوف تالیف حکیم اکمل خان	صرع دماغی بلغمی	سفوف پچلونہ	ضعف ہضم
روغن آملہ	داء الثعلب و انتشار شعر و حفظ شعر	سفوف اترج	استرخا و فالج	سفوف حیات	ایضاً
روغن حب الغار	علت نعامہ	سفوف آملہ	ضعف بصر	سفوف نمک سلیمانی	ایضاً
روغن صنعان	جراحات	سفوف بادیان	ایضاً	سفوف سوء ہضم	فساد ہضم بسبب سدہ
روغن دیودار	ضربہ و سقطہ	سفوف ہندی	ربو بلغمی و درد معدہ از ریاح	سفوف ہاضم	ایضاً
رب خشخاش	زکام و نزلۂ حارہ	سفوف نفث الدم	نفث الدم از جرم ریہ	سفوف مخرج سودا	ایضاً
رب انار ترش منعنع	ضعف اشتہا	سفوف سرطان	سل	سفوف خستۂ کنار	ہیضۂ صفراوی
رب انارین	ہیضۂ صفراوی	سفوف خشخاش	ایضاً	سفوف مسکن قے و اسہال	ایضاً
رب انار ترش	قی و تہوع و غثیان از مشارکت اعضا	سفوف ست گلو	ایضاً	سفوف تنتریک	ضعف اشتہا از برودت
رب قابض	اسہال معدی صفراوی	سفوف غری السمک	ایضاً	سفوف بینائی	ایضاً
رب عناب	حمیات دموی	سفوف مروارید	خفقان حار و بارد	سفوف اذخر	ضعف اشتہا از بلغم لزج
رب بلیلہ	جرب	سفوف طباشیر	خفقان حار و اسہال دموی بشوری و جدری	سفوف مدر بول	فساد شہوت و ورم و تقطیر
رامک	اسہال معدی صفراوی	سفوف زہر مہرہ	خفقان بارد	سفوف البزور	نفخ و قراقر از برودت معدہ و تخمۂ بلغمی
زرغونی	ضعف باہ از قلت منی	سفوف عنبر	ایضاً	سفوف حب الآس	قی صفراوی و اسہال معدی صفراوی و دموی صفراوی
سعوط طباشیر	صداع حار سازج	سفوف سماق	امراض معدہ از سوء مزاج حار رطب و اسہال الدم	سفوف زرشک	سوء مزاج حار طحال
سنون احمر	شور حلق و قرحۂ آن	سفوف نانخواہ	درد معدہ از ریاح	سفوف ارسطاطالیس	اسہال معدی بارد رطوبی
سنون تیجان	جنبش دندان از ضعف لثہ	سفوف سنا	ایضاً	سفوف شاہ جہانی	ایضاً

ادویهٔ مرکبه	در علاج	ادویهٔ مرکبه	در علاج	ادویهٔ مرکبه	در علاج
سفوف سنگدانه	اسهال معدی بارد رطوبی	سفوف خطمی	اسهال الدم	سکنجبین عسلی	علاج کلی اقسام صرع
سفوف شیرین	ایضاً	سفوف بلوط	ایضاً	سکنجبین اسقیلی	ایضاً
سفوف قنب	اسهال معدی بارد و اسهال معوی رطوبی	سفوف شادنج	اسهال الدم و بول الدم	سکنجبین عنصلی	علاج کلی اقسام صرع و ربو بلغمی و کثرت بزاق
سفوف قلیانا	اسهال معدی [illegible]	سفوف یهودی	زحیر بلغمی	سکنجبین صندلی	خفقان حار
		سفوف انیسون	نفخ و قراقر از بلغم	سکنجبین سفرجلی	امراض معده از سوء مزاج مادی بلغمی و ضعف معده
سفوف قرظ	اسهال معدی بارد	سفوف نعناع	ایضاً	سکنجبین سفرجلی لیمونی	ضعف معده
سفوف سنبر سیاه	ایضاً	سفوف ملین	حصر	سکنجبین گلقندی	ضعف هضم
سفوف حب الرمان	اسهال معدی بارد و اسهال معوی [illegible]	سفوف تیواج	بواسیر	سکنجبین ساده	هیضهٔ صفراوی علاج کلی حمیات خلطی
		سفوف مقل	ریح البواسیر	سکنجبین تفاحی	ضعف اشتها از حرارت
سفوف حب الغنب	اسهال معدی صفراوی	سفوف صندل	قروح کلیه	سکنجبین فواکه	ایضاً
سفوف خرنوب	ایضاً	سفوف مامیران	ایضاً	سکنجبین تمر هندی	قی و تهوع و غثیان صفراوی
سفوف خرب	ایضاً	سفوف کاکنج	قروح کلیه و بول الدم	سکنجبین بزوری	استسقای لحمی تپ بلغمی و ربع بلغمی
سفوف مجموع	ایضاً	سفوف حجر الیهود	حصات کلیه	سکنجبین بزوری بارد	استسقای زقی
سفوف قشر الرمان	اسهال معدی از ادویهٔ مسهله	سفوف ماسک البول	تقطیر البول و کثرت بول	سکنجبین ماذریونی	ایضاً
سفوف بلیله	اسهال معوی رطوبی و یرقان اسود و زحیر بلغمی	سفوف کیمیای عشرت	ضعف باه	سکنجبین بزوری اصولی	سوء مزاج بارد طحال
سفوف برهل	اسهال معوی رطوبی	سفوف قلعی	سیلان منی و قرحهٔ مجرای قضیب	سکنجبین شبی	عسر بول
سفوف الطین	اسهال معدی و اسهال [illegible]	سفوف حابس خون بواسیر	کثرت حیض	سکنجبین بزوری معتدل	ربع لازمه و حمیات مرکبه
		سفوف سورنجان	اوجاع مفاصل دموی و بلغمی مرکب	سفرجلی مسهل	قولنج بلغمی
سفوف نشاسته	اسهال معوی صفراوی	سفوف عشبه	آبلهٔ فرنگ	سجزنیا	حصات مثانه
سفوف گل	ایضاً	سفوف مسهل سیاه	ایضاً	شربت مصفی خون	صداع دموی
سفوف قابض حکیم علی	ایضاً	سفوف ریوند	کسر عظم	شربت آلو	صداع صفراوی
سفوف طراثیث	اسهال الدم	سکنجبین صبری	صداع شرکی معدی	شربت آلو مسهل	ایضاً
سفوف لولوی	ایضاً	سکنجبین افتیمونی	[illegible] صلب طحال و ربع [illegible]	شراب اسطوخودوس منضج	نسیان بارد و طب صرع دماغی بلغمی

ادویۂ مرکبہ	در علاج	ادویۂ مرکبہ	در علاج	ادویۂ مرکبہ	در علاج
شربت عسل	استرخا و فالج	شربت مسهل	خفقان بارد و جوع البقر و دوار بلغمی	شربت حماض	قی و تهوع و غثیان صفراوی
شربت افتیمون	مالیخولیا	شربت ابریشم	فالج و خفقان و دیگر خفقان از ضعف قلب	شربت لیمو	ایضاً
شربت مخرج سودا	اقسام مالیخولیا	شربت رنگتره	خفقان از ضعف قلب	شربت فستق	ایضاً
شربت دینار کبیر	مالیخولیای مراقی	شربت انناس	ایضاً	شربت هلیله	یرقان اسود
شربت افسنتین	مراقی از مزاج و غب غیر خالص	شربت گاوزبان عنبری	ایضاً	شربت بیلگری	اسهال معدی بارد
شربت منڈی	ضعف بصر	شربت انغرا	ایضاً	شربت آمله	اسهال الدم
شربت بنفشه	زکام و نزلۂ حار	شربت یاقوت	ایضاً	شربت جامن	ایضاً
شربت گولر	ایضاً	شربت میبه	امراض معده از سوء مزاج مادی معده و سدد آن و قی و تهوع بلغمی	شربت نانخواه	نفخ و قراقر از برودت معده
شربت زوفا	ربو بلغمی و سرفۂ نزلی بارد	شربت صبر مسهل	امراض معده از سوء مزاج مادی بلغمی	شربت بسفایج	قولنج بلغمی
شربت فراسیون	ربو بلغمی	شربت عود	ضعف معده و فساد هضم بسبب معده	شربت انجیر	ایضاً
شربت عنصل	ایضاً	شربت عود ترش	ضعف معده	شربت عناب مرکب	صداع دموی که مسمی بشربت عطفی خون ست و ورد و رم حار کرده
شربت حلب	ایضاً	شربت زرشک	ایضاً	شربت آلو بالو	حصات کلیه
شربت خشخاش	سرفۂ نزلی حار	شراب چوبچینی	فساد هضم بسبب معده و قی و تهوع از ضعف معده	شربت هلیون	ایضاً
شربت انجبار	کلی نفث الدم	شربت انار ترش منعنع	هیضۂ صفراوی و قی و تهوع صفراوی	شربت برگ انگور	ایضاً
شربت فریادرس	سل	شربت انارین منعنع	ایضاً	شربت حسک	ایضاً
شربت ملین	ذات الجنب خالص دموی و صفراوی و حصر	شربت حب الآس	هیضۂ صفراوی و قی و اسهال الدم و اسهال صفراوی و دموی صفراوی	شربت حب القلت	ایضاً
شربت سیب لیمونی	خفقان حار			شربت اصول	حدبه و ریاح الافرسه
شربت فالسه	ایضاً	شربت سفرجل مانی	هیضۂ صفراوی	شربت ورد	اوجاع مفاصل صفراوی
شربت صندل	ایضاً	شربت ورد تربدی	هیضۂ بلغمی	شربت مفاصل	اوجاع مفاصل بلغمی
شربت صندل مرکب	ایضاً	شربت انبرباریس	ضعف اشتها از حرارت	شربت منضج	اوجاع مفاصل مرکب
شراب الصالحین	ایضاً	شربت مجموعه	عطش از شرب شراب	شربت آلو مرکب	حمیات دموی
شربت گاوزبان	خفقان حار و بارد	شربت انار منعنع	علاج کلی قی	شربت صعتر	تپ بلغمی
شربت فواکه	خفقان حار و فساد هضم و هیضۂ صفراوی و قی و تهوع صفراوی و اسهال معدی و قولنج و کلی و حمی [illegible]	شربت تمر هندی	قی و تهوع و غثیان صفراوی	شربت مرزنجوش	ایضاً

ادویهٔ مرکبه	در علاج	ادویهٔ مرکبه	در علاج	ادویهٔ مرکبه	در علاج
شربت گل	تپ انفیالوس	شیاف اسود	سبل و سفیدی چشم	طریق دادن شیره	سل
شربت کشوث	حمیات مرکبه	شیاف احمر حاد	سفیدی کہ بر سیاہی چشم افتد	طریق نوشیدن	قولنج بلغمی
شربت بنور	ایضاً	شیاف زنگار	ایضاً	روغن بیدانجیر	
شربت بزوری معتدل	ایضاً	شیاف پہولی	ایضاً	طریق کشتهٔ حجر الیهود	حصات کلیه
شربت کدر	حمی دق و جدری	شیاف اخضر	ایضاً	طریق کشتهٔ مرجان	ایضاً
شربت پاوسات	آبلهٔ فرنگ	شیاف عجیب	ایضاً	طریق خاکستر کژدم	حصات کلیه و مثانه
شربت چوبچینی	ایضاً	شیاف مرارات	نزول الماء	طریق خاکستر آبگینه	ایضاً
شربت شاهترهٔ مدبر	جرب	شیاف چلا	ایضاً	طریق چه منڈهی روغن آن	ضعف باه
شیاف ابیض	رمد حار و موی و صفراوی و حمرت عین	شیاف هند فرنگ	ایضاً	طریق پختن ماء الشعیر	علاج کلی حمیات غلطیه
شیاف ابیض افیونی	ایضاً	شیاف یاسمین	ضعف بصر	طریق ما بر گرفتن خاکشی	حمی دق
شیاف ابیض انزروتی	ایضاً	شیاف ترنجبین	حصر	طریق گرفتن آب خاکستر یعنی ماء الرماد	سلعه
شیاف برد یوما	ایضاً	شیاف مخرج جنین زنده و مرده	رجا	طریق سفید کردن شنگ	جدری
شیاف سماق	ایضاً	طبیخ غاریقون	سرسام بلغمی	طریق خوردن عشبه	آبلهٔ فرنگ
شیاف شب	ایضاً	طبیخ ضبعهٔ عرجا	[illegible]	طریق ست لوبان	توبا
شیاف خنا	ایضاً			طریق استعمال چوب چینی	جذام
شیاف زبد البحر	ایضاً	طبیخ زوفا	اوجاع صدر از ریاح و تنقیح و جمع مده در صدر	طریق کشتهٔ ہرتال	ایضاً
شیاف ناسخ	ایضاً	طبیخ افسنتین	امراض معده از سوء مزاج حار صفراوی	طریق حل مروارید	برص
شیاف وردی	ایضاً	طبیخ شاهتره	ایضاً	طلای زرد	اوجاع مفاصل سوداوی و بلغمی و نقرس
شیاف جالب النوم	ایضاً	طبیخ انجدان	هیضهٔ بلغمی	عرق هلیله	مالیخولیای مراقی
شیاف نیم	ایضاً	طبیخ چای	جوع البقر	عرق گاوزبان عنبری	مالیخولیای مراقی و خفقان بارد
شیاف اصفر	ایضاً	طبیخ طرفا	ورم صلب طحال	عرق صعتر مرکب	صرع دماغی بلغمی
شیاف کافور	ایضاً	طبیخ اصول	تپ بلغمی	عرق منڈی مرکب	ایضاً
شیاف احمر لین	ایضاً	طریق ماء الجبن	مالیخولیا	عرق تنباکو	استرخا و فالج

ادویهٔ مرکبه	درعلاج
عرق چوب چینی	استرخاء و فالج
عرق شبر	[illegible]
عرق کزبرة البر	ربو بلغمی
عرق زوفا	ایضاً
عرق کشنیز	علاج کلی خفقان
عرق گندر	خفقان بارد
عرق صندل مرکب	ایضاً
عرق دارچینی مرکب	ایضاً
عرق بہار	ایضاً
عرق تنبول	فالج و خفقان و ضعف ہضم
عرق زردک	خفقان سددی و ربع لازمہ
عرق کیتکی	فالج و خفقان از ضعف قلب
عرق قندی	خفقان از ضعف قلب
عرق نارنگی	ایضاً
عرق سیوتی	ایضاً
عرق فواکہ	ایضاً
عرق عنبر	ایضاً
عرق ابریشم	خفقان از ضعف قلب و درد معدہ از ریاح
عرق حیات	درد معدہ از ریاح
عرق نانخواہ	ایضاً
عرق دارچینی	ایضاً

ادویهٔ مرکبه	درعلاج
عرق پان	[illegible]
عرق چوب چینی	مالیخولیای مراقی و ضعف معدہ و ضعف باہ و مفاصل بلغمی و سوداوی
عرق بادیان مرکب	ضعف ہضم
عرق بنفشہ	ہیضۂ صفراوی
عرق انبرباریس	ضعف اشتہا از حرارت
عرق محلل ریاح	نفخ و قراقر از بلغم
عرق آسنو	ورم سوداوی معدہ
عرق گہیکوار	ایضاً
عرق گل صدبرگ	بواسیر و شرا
عرق مسیحا	ذیابیطس حار
عرق گڑہل	ضعف باہ
عرق منشی	ایضاً
عرق دوا آتش	ایضاً
عرق ماہ فرفین	اوجاع مفاصل بلغمی
عرق کافور	حمی دق
عرق مصفی خون	شرا و جذام
عرق گل نیب	آبلۂ فرنگ
عرق شاہترہ مرکب	ایضاً
عرق چوب چینی	ایضاً
عرق منڈی	بثور غریبہ
عصارۂ آملہ	رمد دموی و صفراوی

ادویهٔ مرکبه	درعلاج
غالیہ	خفقان از ضعف قلب
فلونیای رومی	زکام و نزلۂ بارد
فلونیای فارسی	ایضاً
قرص کافور	[illegible]
قرص زعفران	صداع صفراوی و بحران الفم و فساد ذہن در سرسامات
قرص نزلہ	زکام و نزلۂ حار
قرص کہربا	[illegible]
قرص گلنار	[illegible]
قرص سرطان	سل
قرص سرطان کافوری	ایضاً
قرص کافور قابض	ایضاً
قرص ورد	[illegible]
قرص عود	ضعف معدہ و ہیضۂ بلغمی
قرص زرشک	[illegible]
قرص حب الآس	ہیضۂ صفراوی و اسہال دموی صفراوی

ادویۂ مرکبہ	در علاج
قرص الطین	ہیضۂ صفراوی
قرص کندر	ہیضۂ بلغمی
قرص گل	ورم معدہ کہ صفراوی [illegible] و تپ بلغمی [illegible] مرکب
قرص سنبل	ورم سوداوی معدہ
قرص برشنک کبیر	ایضاً
قرص طباشیر قابض	[illegible]
قرص مصطگی	قی و تہوع صفراوی
قرص سماق	ایضاً
قرص پستہ	قی و تہوع بلغمی
قرص کحل	قی الدم
قرص اکک	سوء مزاج بارد جگر
قرص ریوند	[illegible]
قرص انبرباریس	ورم دموی جگر و استسقای زقی
قرص مقل	ورم سوداوی جگر
قرص مازریون	استسقای زقی و تپ غیر خالص
قرص شبرم	استسقای زقی
قرص ابہل	یرقان سددی
قرص کافور سقولوقندریون	سوء مزاج حار طحال
قرص فنجنکشت	سوء مزاج بارد طحال و ورم صلب طحال و تمدد طحال
قرص کبر	ورم صلب طحال و وجع طحال

ادویۂ مرکبہ	در علاج
قرص فوہ	ورم صلب طحال
قرص خشخاش	اسہال مائی و اسہال الدم و قروح کلیہ
قرص غرب	اسہال معدی صفراوی
قرص قابض حکیم علی	اسہال معوی صفراوی
قرص شادنج	اسہال الدم
قرص انجبار	ایضاً
قرص قاطع الدم	ایضاً
قرص زرنیخ	سحج و قروح امعاء و اسہال المدہ
قرص کاکنج	قروح کلیہ
قرص شب	قروح کلیہ و بول الدم
قرص ماسک البول	کثرت بول
قرص طباشیر مسہل	علاج کلی حمیات خلطیہ
قرص طباشیر	[illegible]
قرص طباشیر ملین	علاج کلی حمیات صفراوی و غب دائرہ و غب غیر خالصہ
قرص طباشیر کافوری ملین	حمی محرقہ
قرص بنفشہ	صداع دموی و غب غیر خالصہ و حمیات مرکب
قرص غافث	تخمہ جالینوس و تپ بلغمی و ربع بلغمی
قرص افسنتین	تپ بلغمی
قرص انیسون	ایضاً
قرص اندرون	جدری
قیروطی	ذات الجنب خالص دموی و صفراوی
قہوہ	خفقان بارد و ضعف ہضم

ادویۂ مرکبہ	در علاج
کلاہ علوی خان	صداع ضعف دماغی
گلقند عسلی	استرخاء و فالج
گہرۂ معمول	رمد دموی و صفراوی
کحل معمول علاء اکبر خان	ایضاً
کحل تشمیزج	ایضاً
کحل ملکایا	ایضاً
کحل یاسمین	سفیدی چشم
کحل بقراطی	ایضاً
کحل فلفل	ایضاً
کحل صابون	ایضاً
کاجل	ایضاً
کحل مقوی	نزول الماء
کحل صابون	ایضاً
کحل مبارک	ضعف بصر
کحل مازو	ایضاً
کحل الجواہر	ایضاً
گلاب قرنفلی	علاج کلی معدہ
گلاب مدبر	تخمہ و بطلان ہضم
کاکلانج بارد	[illegible]
لخلخۂ بارد	امراض دماغی حار
لازق	شقیقۂ حار

ادویهٔ مرکبه	در علاج
لعوق معتدل	ربو بلغمی
لعوق شمعون	سرفهٔ نزلی حار
لعوق ابن ماسویه	ایضاً
لعوق کثیرا	ایضاً
لعوق خشخاش	[illegible]
لعوق خیارشنبر	سرفهٔ نزلی حار و ذات الریه و ورم بلغمی گرده
لعوق بزر البنج	سرفهٔ نزلی بارد
لعوق کتان	ایضاً
لعوق حب القطن	سرفه از خشونت قصبهٔ ریه و ضعف باه از استرخای قضیب
لعوق نفث الدم	نفث الدم
لعوق صنوبر	ایضاً
لعوق منقی صدر	تنقیح و جمع مده در صدر
لعوق انار دانه	قی و تهوع صفراوی
لعوق بنفشه	قولنج تشنجی
لعوق عنصل	عسر البول
لعوق حسک	ضعف باه
لبوب کبیر	ایضاً
لبوب صغیر	ایضاً
ماء الاصول	[illegible]

ادویهٔ مرکبه	در علاج
ماء الفواکه	صداع دموی و حمیات دموی
ماء اللحم	[illegible]
ماء الزوفا	سرفهٔ نزلی بارد و ذات الجنب خالص دموی
ماء القمقم	کثرت حیض
ماء الهندبا یابس	حمیات مرکبه
ماء القرع	حمی دق
ماء الخیار	ایضاً
ماء البطیخ الهندی	ایضاً
مطبوخ مسهل صفرا	[illegible]
مطبوخ بنفشه	صداع صفراوی
مطبوخ قنطوریون	صداع ریحی و انتشار و نزول الماء
مطبوخ اسطوخودوس	صداع سوداوی
مطبوخ هلیله	[illegible]
مطبوخ افتیمون	مالیخولیای بلغمی و سوداوی و حمی ربع [illegible] و اوجاع مفاصل سوداوی
مطبوخ منضج سودا	امراض دماغی سوداوی
مطبوخ زوفا	ربو بلغمی و سرفهٔ نزلی بارد و ورم سوداوی جگر
مطبوخ بلین	ذات الریه

ادویهٔ مرکبه	در علاج
مطبوخ خیارشنبر	رمد دموی و صفراوی و سل و اختناق الرحم
مطبوخ بسفایج	ذات الجنب خالص بلغمی و سوداوی
مطبوخ شاهتره	امراض معده از سوء مزاج حاری صفراوی و صداع دموی
مطبوخ مخرج سودا	نسیان بسبب معده
مطبوخ اکلیل	ورم بلغمی معده
مطبوخ انار دانه	قی و تهوع و غثیان صفراوی
مطبوخ افسنتین	[illegible]
مطبوخ ریوند	سده مقعر جگر
مطبوخ کرفس	یرقان سددی
مطبوخ اسقولوفندریون	ورم صلب طحال
مطبوخ افتیمون	احتباس حیض
مطبوخ مسهل	[illegible]
مطبوخ فواکه الملوکی	صداع دموی
مطبوخ آلو	صداع صفراوی و غب دائره
مطبوخ سورنجان	اوجاع مفاصل بلغمی و مرکب و وجع النسا و وجع الورک حار
مطبوخ هندی	ایضاً
مطبوخ فواکه	عرق النسا و وجع الورک حار
مربی الجلنجبین	فالج
معجون لبان	نسیان بارد رطب
معجون وج	ایضاً

ادویهٔ مرکبه	در علاج	ادویهٔ مرکبه	در علاج	ادویهٔ مرکبه	در علاج
معجون جدوار	نسیان بارد رطب	معجون قفی	ربو بلغمی	معجون سفرجل	ضعف معده
معجون زبیب	ایضاً	معجون کبریت	ایضاً	معجون عود	ضعف اشتها از صفرا
معجون لبوب	ایضاً	معجون اسقیل	ایضاً	معجون مرجان	ضعف اشتها از اخلاط عفن
معجون نجاح	مالیخولیا و ربع صفراوی	معجون زوفا	ربو بلغمی و سرفهٔ نزلی بارد	معجون محرک شیخ الرئیس	فساد شهوت
معجون جنون	مالیخولیای بلغمی و سوداوی	معجون خفقان	ربو دخانی	معجون قاطع شهوت ردیه	ایضاً
معجون افتیمون	مالیخولیای مراقی	معجون منقی سینه	سرفهٔ بارد	معجون نارمشک	ایضاً
معجون مفرح	ایضاً	معجون سعال	سرفهٔ رطوبی	معجون گل	ورم سوداوی معده
معجون عنصل	صرع دماغی	معجون صندل	خفقان حار	معجون ابن ہبل	وجع الفواد بارد بلغمی و ریحی
معجون قیصر	ایضاً	معجون نقره	ایضاً	معجون کرکم	سدهٔ مقعر جگر
معجون سیسالیوس	ایضاً	معجون طلا	خفقان از ضعف قلب	معجون جنطیانا	ایضاً
معجون زبیب	ایضاً	معجون مغنی	علاج کلی معده	معجون سنگدان	اسهال معدی بارد رطوبی
معجون مسهل	[illegible]	معجون فنجنوش	امراض معده از سوء مزاج بارد ساذج	معجون خستهٔ انبه	اسهال معدی بارد
معجون معتدل المزاج	فالج	معجون خبث الحدید	[illegible]	معجون ترباشه	قولنج بلغمی
معجون بلادر کبیر	ایضاً			معجون تربدی	ایضاً
معجون سیر	ایضاً	معجون مسمی تریاق المعده	امراض معده از سوء مزاج بارد رطب ساذج	معجون سنا	ایضاً
معجون چوب چینی	ایضاً	معجون مسمی بفلاسفهٔ هندی	ایضاً	معجون تربد	ایضاً
معجون فلاسفه	ایضاً	معجون اسود	امراض معده از سوء مزاج بارد رطب ساذج و اسهال معوی رطوبی	معجون بنفشه	ایضاً
معجون هرمس	ایضاً	معجون ابن سیار	امراض معده از سوء مزاج مادی و سدد آن	معجون سکبینج	ایضاً
معجون اذراقی	ایضاً	معجون کاسر ریاح	درد معده از ریاح و ضعف معده و نفخ و قراقر از بلغم	معجون خیارشنبر	ایضاً
معجون حکیم اکمل خان	ایضاً	معجون حب الغار	درد معده از ریاح	معجون اجابت سہل	ایضاً
معجون هندی	رمد دموی و صفراوی	معجون ابهل	ایضاً	معجون سقمونیا	ایلاوس
معجون محلل ریاح	رمد ریحی	معجون باعلوبنجان	ضعف معده	معجون ملین	حصر
معجون ورج	نزول الماء	معجون ملوکی	ایضاً	معجون انجیر	ایضاً
معجون انیسوس	ربو بلغمی	معجون آمله	ایضاً	معجون مقل	ریح البواسیر و شقاق مقعد

ادویهٔ مرکبه	در علاج
ماسک البول	[illegible] تقطیر البول و سلس البول
معجون حجر الیهود	حصات کلیه
معجون سنگ ماهی	ایضا
معجون عقرب	حصات کلیه و مثانه
معجون لبوب	سلس البول و ضعف باه
معجون ماسک البول	بول فی الفراش
معجون بلوط	کثرت بول
معجون قسط	ایضا
معجون بقراط	ضعف باه
معجون تال مکهانه	ایضا
معجون پیٹھہ	ایضا
معجون پستان	ایضا
معجون کشمش	ایضا
معجون سقنقور	ایضا
معجون چوب چینی	ایضا
معجون سپاری پاک	ضعف باه و کثرت حیض
معجون جلالی	سرعت انزال
معجون ریگ ماهی	سیلان منی
معجون لبد	کثرت حیض
معجون سورنجان	اوجاع مفاصل بلغمی و سوداوی
معجون سنا	ایضا

ادویهٔ مرکبه	در علاج
معجون عشبه	اوجاع مفاصل بلغمی و سوداوی
معجون چوب چینی	ایضا
معجون راحت	حمی یوم تخمیه
معجون حلتیت	ربع بلغمی
معجون شاهتره	جرب
معجون عشبه	آبله فرنگ
معجون چوب چینی	ایضا
معجون زبیب	جذام
معجون بزرجلی	ایضا
معجون بلادر	نسیان و بهق ابیض
مفرح ابریشم	نسیان بارد رطب
مفرح زمردی	مالیخولیای دموی و صفراوی
مفرح کندی	مالیخولیای بلغمی و سوداوی
مفرح حار	مالیخولیای سوداوی و بلغمی و خفقان [illegible]
مفرح بارد کافوری	مالیخولیای مراقی
مفرح بارد	مالیخولیای سوداوی و خفقان حار [illegible]
مفرح انطاکی	علاج کلی خفقان
مفرح یاقوتی بارد	خفقان از ضعف قلب
مفرح یاقوتی معتدل	ایضا
مفرح دلکشا	ایضا

ادویهٔ مرکبه	در علاج
مفرح معتدل	خفقان از ضعف قلب
مفرح ابریشم	ایضا
مفرح طرب المجالس	ضعف باه
مفرح مسیحی	ایضا
مفرح طرب افزا	ایضا
مربای تمر هندی	فساد هضم
مربای وج	نسیان بارد رطب
مربای بیلگری	اسهال معدی بارد
مرهم اسرنج	صداع ضربی و سقطی و سلعه
مرهم زنگار	[illegible]
مرهم سفیداب	قرحهٔ گوش [illegible] مقعد و دمل آبله فرنگ و حرق النار
مرهم مصری	قرحهٔ گوش
مرهم اسود	ایضا
مرهم حب السفرجل	قرحهٔ یابس انف
مرهم مقل	ورم سوداوی معده و شقاق مقعد
مرهم سفیداب کافوری	بواسیر
مرهم رسوت	فلغمونی
مرهم خل	ایضا
مرهم داخلیون	سلع
مرهم باسلیقون	ایضا
مرهم جالینوس	خنازیر
مرهم رسل	ایضا

ادویهٔ مرکبه	در علاج	ادویهٔ مرکبه	در علاج	ادویهٔ مرکبه	در علاج
مرهم اشق	ورم صلب	مرهم زرد	قروح وسخه	نقوع فواکه حامض	جدری وحصبه
مرهم ثمانیه	دمل	مرهم اسود	قروح عسر الاندمال	نقوع فواکه حلو	ایضاً
مهیری منضج اورام	ایضاً	نقوع هلیله	صداع صفراوی [illegible]	نطول منوم	مالیخولیای دموی وصفراوی
مرهم سیماب	دمل وقروح	نقوع صبر	صداع بلغمی وصداع صفراوی [illegible]	نزله بند	زکام ونزله حار وبارد
مرهم رال	آبلهٔ فرنگ وقروح			ناس محسن خانی وغیره	زکام ونزلهٔ بارد
مرهم فرنگ	آبلهٔ فرنگ			نفوخ	ایضاً
مرهم سنگ پلتیه	ایضاً			یاقوتی بارد	خفقان حار وخفقان از ضعف قلب وحمی دق
مرهم احمر	سعفه	نقوع ایارج	صداع بلغمی وتپ انقیالوس	یاقوتی حار	خفقان بارد
مرهم نوره	حرق النار	نقوع مقوی	علاج کلی امراض عین	یاقوتی معتدل	خفقان از ضعف قلب
مرهم جدوار	قروح	نقوع مشمش	فواق از لذع خلط حار وحمی محرقه	یاقوتی مجرب	ضعف باه

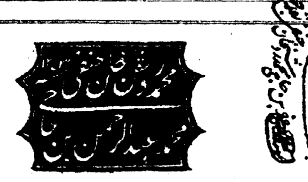
تمت بالخیر الحمد لله اولاً وآخراً وظاهراً وباطناً وصلی الله علی رسوله محمد وآله واصحابه وسلم تسلیماً کثیراً بعد ازین التماس بخدمت مشتریان این کتاب آنست که از تحریر مؤلف بسبب قلت فرصت وشدت تقاضای بعض احباب بهر طبع کتاب که بعض ادویهٔ مرکبه در چند مقامات از جلد اول ودر یک یک مقام از جلد ثانی وثالث باقی مانده بود چون در ادخال آنها موجب بد افادت متصور بود لهذا بعد انطباع جلد رابع طبع اوراق آنها نموده در آخر جلد مذکور نهاده شد مشتریان شتری خصال را باید که هنگام تیاری جلد کتاب اوراق مسطوره را حسب نشان جلد و هندسهٔ صفحه بجایش نهند وهرجا که ورقی زائد مطبوعهٔ اول دریابند آنرا از کتاب جدا سازند الآن نختم علی السلام وهو خیر الکلام والله تعالی رب الانام وعمیم الانعام

خاتم الطبع

بمیامن تائیدات حکیم مطلق ÷ وبمواهب توفیقات شافی برحق درین زمان صحت توامان مجلد چهارم اخیر از امراض ظهر واطراف تا معالجات سموم مع جدول فهرست تحقیقات معانی او [illegible] مرکبه که در علاج کدام مرض مستعمل است ازین مجلد کتاب کامل النصاب چهار مجلدات معظم مسمی باکسیر اعظم که چنین نسخهٔ جامع حقائق کلیات معالجات ÷ وحاوی دقائق مفردات ومرکبات از وجود عالم تا [illegible] چشم فلک ندیده ÷ وگوش ملک نشنیده از مؤلفات واقف فنون طبابت ÷ عارف رسوم حذاقت سقراط بوعلی دانش بقراط فلاطون بینش ملک الحکما اسد الاطبا جناب **حکیم محمد اعظم خان** المخاطب بناظم جهان میر منشی ریاست اندور ادامه الله بالکمال والکو[ر] باهتمام مبتلای مرض عصیان ÷ متعطش شربت غفران **محمد عبد الرحمن** بن حاجی محمد روشن خان وتربیت یافتهٔ خدمت [illegible] معظم محمد مصطفی خان تغمدهما الله فی بحار الغفران در مطبع نظامی واقع کانپور اواخر ربیع الآخر سنه ۱۲۹۰ هجری زیور استتباب طبع پوشید وحلیهٔ اختتام ارتسام در بر کشید

وجه مهر و دستخط بر خاتمه

برای رفع شبهه این معنی که کتاب هذا مطبوع مطبع نظامیست باغراض مهر و دستخط مهتمم مطبع در آخرش افزوده شد اشتهار رجسترکه بمصنف علام حق تصنیف این کتاب اقتمه مفروده لهذا حسب مرادی قانون بستم سنه ۱۸۴۷ عیسوی داخل رجسترسرکار گورنمنت گردید پس کدامی صاحب بدون اجازت جائز قصد طبع این کتاب نفرمایند

گنجینۂ نقود فوائد کیمیای مجسم فہرست جلد رابع اکسیر اعظم

امراض ظہر واطراف ۲۰

حمیات ۶۴

اعراض تابع حمیات ۲۵۱

اورام و بثور ظاہر بدن ۲۷۰

جدول مزیل اغلاط جلد رابع اکسیر اعظم مرتب فرمودہ جناب مصنف معظم

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۳۰	۲	کرب	کرنب	۵۰	۲	واتماد	واخماد	۹۱	۲۶	واخر	واحر	۱۶۷	۷	سادہ ورم	سادہ دہ دم
۵	.	مالیان	ماگیان	″	۲۱	وبیخ	بنج	۹۳	۱۸	ناقص	نافض	″	۲۵	نسخہ	نسخۂ آن
″	۶	مغشیہ	مفشیہ	″	۲۷	حل زیت	خل زیت	۹۴	۱۱	ہفتہ	ہفت	۱۶۸	۵	سور مزاج	سوء مزاج مبتدی
۶	۲۵	بہر محلل	محلل	۵۱	۴	کہ بنطرون	بنطرون	۹۵	۹	ومعتدل	معتدل	۱۶۹	۱۰	یاشربت	باشربت
۷	۷	جند قوقا	جند قوقا	۵۲	۴	بزازین	بمازین	۱۰۰	۲۴	حاد	حار	۱۷۷	۲۱	یکدوم	یکدرم
۱۰	۲۱	ہمہ خون	وہمہ خون	۵۵	۳	بیخ	بنج	۱۰۲	۴	ممتد	محتد	۱۹۶	۱۴	رشایش	آسایش
۱۱	۲۰	بگذا زند	بگدازند	″	۲۱	کبر محلل	کبر محلل	۱۰۳	۲۸	ملی اثر	بلی حضرت	۲۰۰	۱۸	الغلظت باشد	الغلظ میباشد
۴	۲۲	نبر لحم	برلحم	۵۶	۱۹	کوفتہ [illegible]	کوفتہ	۱۰۹	۵	نخامی	بخامی	۲۰۲	۱۹	تاسی	نسی
۷	۱۰	نغوذ	نفوذ	″	۲۰	درآب مطبوخ	درآب مطبوخ این ادویہ	۱۱۰	۲۴	ویابچہ برہ	ویابچہ برہ	۲۰۳	۱۶	تحارجت	تمازجت
″	۲۷	مبنی	منی	″	۲۱	بادویہ	بآب ادویہ	۱۱۲	--	مرضیکہ	مرضی کہ	۱۱۳	۸	سطبوخ	مطبوخ
۱۵	۴	انگشت	انگشت	۵۷	۲۵	اسکوس	اسیوس	۱۱۳	۲۸	شیا	اشیا	″	۹	سکنبین	سکنجبین
″	۲۰	یاخوات	یاخوان	۵۸	۱۶	حب شیطرج	وحب شیطراج	۱۱۶	۲۱	حمی میباشد	حمامی باشد	″	۱۰	تت	قوت
۱۰	۲۴	تسبیل	تسبیل	۵۹	۲۶	باسشیر	یاشیر	۱۱۷	۵	فوت	قوت	″	۱۴	کنند	کند
۱۸	۲۷	بیخ	بنج	۶۴	۱۶	ومغایرت	مغایرت	۱۱۹	۱۰	اعتراض	اغراض	″	۲۳	سراوار	سزاوار
۱۱	۱۳	بلیلہ زرد	ہلیلہ زرد	″	۲۹	وازجمی مرض	وازجمی عرض	″	۲۶	عارض	عارض بلغ	″	۲۶	ازبلیونبت	ازہرنوبت
″	۲۸	غذبہ	عذبہ	۶۵	۲	متثبت	متشبث	۱۲۴	۹	بزوزی	بروزی	۲۱۴	۱۱	قرص	مرض
″	″	برگ بیخ	برگ بنج	″	۲	اولی گردد	اولی	۱۲۷	۲	درنیصورت	ودرینصورت	۱۱۵	۷	سہ شنہ	سہ ماشہ
″	۲۹	تف گرم	[illegible]	″	۱۶	ووقریب	وقریب	″	۶	وتکلین	تسکین	″	۱۲	بنوش	بہوش
۲۰	۱۹	فصد	قصد	″	۲۹	واگر	اگر	″	۲۲	درعنب الثعلب	وعنب الثعلب	۲۱۶	۴	وجت	وجہت
″	۲۰	خدر	حذر	۶۶	۴	طبیعت	طبیب	″	۲۸	عرض	عرضی	″	۲۹	تااقران	تااحتراق
۲۱	۳	وبلطف	بالطف	۶۷	۸	عطاش	عطاس	۱۲۹	۲۱	شائیہ	شاہیہ	۲۱۷	۱۰	راست	راس ست
۲۱	۲۴	بیخ	بنج	۶۸	۱۳	میشود	نمی شود	″	۲۹	مرو جوزہ	مرو بخورند	۲۱۸	۲۳	ورتپ	وتپ
۲۷	۱۸	یاہمچندان	باہمچندان	۷۷	۲	لیزدرہ	یا مزورہ	۱۳۶	۵	بزور	بزعد بارد	۲۲۰	۸	نیازک	نیازک
۳	۱۴	باسکر	باشکر	۸۰	۱۲	بعدہ	بعد	۱۳۹	۱۴	نقوع	نقوع آلو	۲۲۲	۲۶	گل	کل
۴	۴	پوست بلیلہ	پوست	″	۲۳	جزای آن	خبر آن	۱۵۴	۱۷	مازو	اماروز	۲۲۳	۱۱	آبہا	ربہا
۳	۲۵	بزرگ	بزرک	۸۲	۲	پوشیدات	پوشیدہ	۱۵۷	۱۶	جامض	حامض	۲۳۰	۲	نعقاد	انعقاد
۳۲	۲۶	یانخود	بانخود	۸۴	۱	نرم شود	نرم باشد	۱۵۸	۸	او	رومی	″	۱۰	قارلیوس	قارسیوس
۳۳	۲۰	حضض	حضض	″	۲۹	ازحیات	ازین حیات	۱۶۱	۷	وبیج	وبہیج	۲۳۲	۵	اداگرد	اداکرد
۳۳	۱۰	تبسر	نسر	۸۵	۱۵	چند	وچند	″	۲۳	شیل مصطکی	شل حب مصطکی	″	۲۲	تپ	وتپ
″	۱۱	ونقرس	نقرس	۹۱	۴	وسیدہ	رسیدہ	۱۶۷	۱	دفاذیا	لوفاذیا	″	۲۳	اورامیباشد	اورامی باشد

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲۳۳	۳	گرون	وگردن
〃	۴	تنگ	تنک
۲۳۶	۷	همه‌شیر	همه‌سبز
۲۴۰	۹	یلبس	ییبس
۲۴۱	۷	بالعاب	لعاب
۲۴۶	۴	خود	خودسردی
〃	۹	ابهام	آبها
〃	۱۵	توقیر	توفیر
〃	۲۵	باقرص	ماقرص
۲۴۷	۹	توشانیدن	ونوشانیدن
〃	۲۳	اگرزردق	دردق
〃	۲۷	والاجزا	والاخیر
۲۵۸	۱	قوی باشد	قوی نباشد
۲۶۰	۷	ملحال	ادخال
۲۶۹	۲۹	واخراج	دراخراج
۲۷۰	۱۷	شرابه بلغمی	شری بلغمی
۲۷۲	۲۶	سقومات	مقویات
〃	۱۵	بذلک	بدلک
〃	〃	مخمره	محمره
〃	۱۷	جد	حد
۲۸۳	۵	زنکا	زنکار
۲۸۴	۱۰	جلاوه	حلاوه
〃	۲۷	انگشت	انکشت
۲۸۷	۱۴	سوراتینج	سوراتیخ
۲۹۵	۱۷	سفیدی نماند	باقی نماند
۳۰۵	۷	گره	کره
۳۰۶	۹	تعزیق	تفریق
۳۱۴	۲۸	ستیاه	سیاه
〃	۲۹	اسیا	اشیا
۳۱۷	۷	انتقاض	انتقاض
〃	۲۲	مخاطبه وجبیه	مخاطیه وجبیه
۳۲۲	۲۰	یاسیلان	باسیلان
۳۲۳	۱۹	چهاروام	چهاردرم
۳۲۴	۲	آهن کهنه	آهک کهنه
۳۲۶	۱۹	رادع	ردع
۳۲۸	۲۰	متوا شود	متول شود
۳۳۳	۲۱	بابج کیله	یابج کیله
۳۴۰	۱۲	زودبغلظت	رودبغلظت
〃	۲۰	یااخلاط	بااخلاط
۳۴۱	۱۱	عسابلی	عسالی
۳۵۵	۱۱	نشده باشد	شده باشد
۳۵۸	۲۹	آب	درآب
۳۷۰	۲۸	تبرید	بترید
۳۷۷	۱۴	درجمره	درحمره
۳۸۰	۱۹	بادی	مادی
۳۹۳	۱۰	ذکرلم	وکرکم
۴۱۴	۱۲	هلیله	بلیله
۴۱۷	۲۷	یاسرکه	باسرکه
۴۱۸	۷	الابدست	رالابدست
۴۲۲	۶	خفیف	حصف
۴۳۲	۲	دودرم	سه درم
۴۳۴	۱	امویه	ادویه
〃	۲۱	الر	اگر
۴۳۷	۱۲	کرو	کرویا
۴۴۴	۶	ضخط	ضحط
۴۴۷	۲۹	ربود	بود
۴۵۲	۲۹	لنسان	انسان
۴۵۸	۲۳	بروج	بروح
۴۶۰	۱۵	اصطلاح	اصلا
۴۶۳	۲	موٹهه	موتهه
۴۶۸	۸	گرم	کرم
۴۷۱	۲	محلله	صالحه
〃	۳	هم	باهم
۴۷۳	۲۸	برانکه	وبرانکه
۴۷۵	۲۹	درعلاج تر	سهل‌تر درعلاج
۴۸۰	۱۴	مدارات	مدرات
۴۸۵	۱۱	بسوزن	سوزن
۴۹۱	۱۰	تعب	لعب
۴۹۳	۲	بگیرند	وبگیرند
〃	۱۶	خارشس	باخارش
۴۹۶	۲۷	تفل و	وتفل
۵۰۵	۸	تجریک	تحریک
۵۰۶	۱۸	بلعاب	بلباب
۵۰۹	۱۶	چسپانیدن	وچسپانیدن
〃	۲۸	وجع	وجهه
۵۱۰	۶	کمیس	کبس
〃	۷	وبای براجورب	وبای رادجورب
〃	۲۹	بمطبوخ هلیله	یابمطبوخ هلیله
۵۱۱	۱۰	واگرانان	واگرازان
۵۱۴	۱۷	مشفقه	مشققه
۵۱۵	۱۴	برای	اجزای
۵۱۶	۱۰	کاگاو	گاو
۵۱۸	۲۳	بعدطائر	جلدطائر
۵۳۹	۲۹	درروغن	وروغن
۵۴۲	۲۲	استیفاع	استفراغ
۵۴۷	۱۷	مرض	مرضی
〃	۲۳	چار	حار
۵۴۸	۱۰	ناظف	ناطف
〃	۱۳	ثمد	اثمد
〃	۲۶	پشنک	بشنک
۵۵۳	۸	تفلح	لفلح
۵۵۴	۱۱	سوخته	کوفته
۵۷۰	۱	اگرو	اگرحر
۵۷۱	۱۷	مهرولان	مهزولان
۵۷۴	۷	رقیق	دقیق
۵۸۸	۱۹	کرده	گردد
۵۹۲	۲۰	جراح	جرح
۵۹۵	۲۱	گودهن	دهن
۵۹۹	۱۳	ایضاًسوالعناو	عناو
۶۰۸	۵	کسی را	کی راکه
۶۰۹	۲۶	گادی	کوی
۶۱۰	۱	سیل	سل
۶۱۲	۲۷	نسوب	نشوب
۶۱۴	۱۴	ازچه	ازجه
〃	۲۳	رال	دال
۶۱۶	۷	تنجرف	بتجزف
۶۲۹	۱	مریض	مرض
۶۳۴	۳	ازا	ازان
۶۳۹	۴	خون	چون
〃	۱۵	خدر	حذر
۶۵۰	۱۹	تادربستان	وتابستان
۶۵۳	۱۸	ورگ	ورک
۶۵۸	۲	سقوط	وسقوط
۶۶۳	۴	کهرباروغن	اگرباروغن
۶۷۱	۱۳	دوا	دوار
۶۷۲	۴	شجرگرم	شجرکرم
۶۷۴	۲۶	بگذارد	بگدازد
۶۷۶	۱۰	جید	جند
۶۸۳	۱۱	نجیب	عجیب
۶۸۷	۱۸	تعزیق	تعریق
۶۸۹	۵	طاکستر	خاکستر
۶۹۷	۸	کسی را	کسی راکه
۷۰۰	۲	برود حصرم باخشم	برود حصرم ایضاً
〃	۸	برود اسود ایضاً	برود اسود بیاض چشم
۷۰۲	۷	حب تخم سلی	حب تخم سنی

تمام شد

